Wilhelm Radloff'un Sözlüğündeki Altay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi

(Ses Bilgisi-Karşılaştırmalı Sözlük)

Fatih Numan KÜÇÜKBALLI

Türk Dil Kurumu Yayınları

Fatih Numan KÜÇÜKBALLI

WILHELM RADLOFF'UN SÖZLÜĞÜNDEKİ ALTAY TÜRKÇESİNE AİT KELİMELERİN İNCELENMESİ

(Ses Bilgisi-Karşılaştırmalı Sözlük)

Küçükballı, Fatih Numan

Wilhelm Radloff'un Sözlüğündeki Altay Türkçesine ait kelimelerin incelenmesi: ses bilgisi-karşılaştırmalı sözlük [e-kitap]/ Fatih Numan Küçükballı.--Ankara: Türk Dil Kurumu, 2023.

1006 s.: hrt., tbl.; 24 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1532)

Kaynakça: 999-1006 ss.

ISBN 978-975-17-5626-8

1. Altay Türkçesi, Ses Bilgisi 2. Altay Türkleri 3. Biyografi, Friedrich Wilhelm Radloff 4. Altay Türkçesi, Ağızlar -- Ses Değişmeleri 5. Altay Türkçesi, Çağdaş Altay Türkçesi -- Karşılaştırmalı Sözlük I. e. a.

419.9923

Türk Dil Kurumu Yayınları

WILHELM RADLOFF'UN SÖZLÜĞÜNDEKİ ALTAY TÜRKÇESİNE AİT KELİMELERİN İNCELENMESİ

(Ses Bilgisi-Karşılaştırmalı Sözlük)

Fatih Numan KÜÇÜKBALLI

Ankara, 2023

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1532

WILHELM RADLOFF'UN SÖZLÜĞÜNDEKİ
ALTAY TÜRKÇESİNE AİT KELİMELERİN İNCELENMESİ
(Ses Bilgisi-Karşılaştırmalı Sözlük)

Doç. Dr. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI

*
İnceleyiciler:
Doç. Dr. Ali ILGIN
Doç. Dr. Vildan KOÇOĞLU GÜNDOĞDU
*
Metin Denetimi:
TDK - Tuğçe ERKURT
*
Sayfa ve Kapak Tasarımı:
TDK - Dilek ŞERBETÇİ
*
Birinci Baskı (e-kitap): Ankara, 2023 Eylül
ISBN: 978-975-17-5626-8
DİO: 10.24155/tdk.kitap14
*
Dağıtım:
Türk Dil Kurumu
Atatürk Bulvarı No.: 217
06680 Kavaklıdere / ANKARA
Telefon: +90 (312) 457 52 00
Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83
Genel ağ: http://tdk.gov.tr
*
©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayın, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

İçindekiler

SÖZ BAŞI ● 17
KISALTMALAR VE İŞARETLER ● 21
ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ ● 25
GİRİŞ ● 27
1. Konu ● 27
2. Amaç ● 27
3. Yöntem ● 28
3.1. "Ses Bilgisi" Bölümünde Uygulanan Yöntem ● 28
3.2. "Karşılaştırmalı Sözlük" Bölümünde Uygulanan Yöntem ● 29
1. BÖLÜM
FRIEDRICH WILHELM RADLOFF'UN HAYATI VE ESERLERİ ● 35
1.1. Hayatı ● 35
1.2. Eserleri ● 37
1.2.1. Proben ● 38
1.2.2. Aus Sibirien ● 39
1.2.3. Phonetik der nördlichen Türksprachen ● 40
1.2.4. Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy (Versuch Eines Wörterbuches der Türk-Dialecte) ● 40
1.2.4.1. Genel Bilgiler ● 40
1.2.4.2. OSTN'nin Düzenleniş Şekli ● 42
1.2.4.3. OSTN Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar ● 43
1.2.4.4. OSTN'deki Altay Türkçesine Ait Kelimelerin İstatistik Bilgileri ● 44
2. BÖLÜM
ALTAY TÜRKLERİ VE ALTAY TÜRKÇESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER ● 47
2.1. Tarihî Dönemlerde Altay Bölgesi ● 47
2.2. Altay Bölgesinde Rus Hâkimiyeti ● 47
2.3. Altay Türklerinin Milliyetçilik Hareketleri ● 48

2.4. Altay Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ● 49
2.5. Altay Cumhuriyeti'nin Demografik Yapısı ● 51
2.6. Altay Türkleri ● 52
2.6.1. Güney Altay Türkleri ● 54
2.6.1.1. Altay Kijiler ● 54
2.6.1.2. Teleütler ● 55
2.6.1.3. Telengitler ve Telesler ● 58
2.6.2. Kuzey Altay Türkleri ● 60
2.6.2.1.Tubalar ● 60
2.6.2.2. Lebedler ● 62
2.6.2.3. Kumandılar ● 64
2.7. Altay Türkçesinin Ağızları ● 67
2.8. Altay Türkçesi ve Ağızlarının Çağdaş Türk Lehçeleri Tasniflerindeki Yeri ● 71
2.9. Altay Türkçesinin Yazı Dili Olma Süreci ve Kullandığı Alfabeler ● 75
3. BÖLÜM
SES BİLGİSİ ● 79
3.1. OSTN'DEKİ ALTAY TÜRKÇESİNE AİT KELİMELERİN SES ÖZELLİKLERİ ● 79
3.1.1. Ünlüler ● 79
3.1.1.1. Normal Süreli Ünlüler ● 79
3.1.1.1.1. /a/ Ünlüsü ● 79
3.1.1.1.2. /e/ Ünlüsü ● 80
3.1.1.1.3. /ė/ Ünlüsü ● 80
3.1.1.1.4. /ı/ Ünlüsü ● 82
4.1.1.1.5. /i/ Ünlüsü ● 82
3.1.1.1.6. /o/ Ünlüsü ● 82
3.1.1.1.7. /ö/ Ünlüsü ● 83
3.1.1.1.8. /u/ Ünlüsü ● 83
3.1.1.1.9. /ü/ Ünlüsü ● 84
3.1.1.2. Uzun Ünlüler ● 84
3.1.1.2.1. /ā/ Ünlüsü ● 85
3.1.1.2.2. /ē/ Ünlüsü ● 88
3.1.1.2.3. /ī/ Ünlüsü ● 90
3.1.1.2.4. /ī̄/ Ünlüsü ● 91
3.1.1.2.5. /ō/ Ünlüsü ● 94
3.1.1.2.6. /ō̄/ Ünlüsü ● 95

3.1.1.2.7. /ū/ Ünlüsü ● 96
3.1.1.2.8. /ṻ/ Ünlüsü ● 98
3.1.1.3. Kısa Ünlüler ● 99
3.1.1.3.1. /ĭ/ Ünlüsü ● 100
3.1.1.3.2. /ŭ/ Ünlüsü ● 102
3.1.1.3.3. /ŭ̈/ Ünlüsü ● 103
3.1.1.4. İkiz Ünlüler ● 105
3.1.1.4.1. Yükselen ikiz ünlüler ● 105
3.1.1.4.2.Alçalan ikiz ünlüler ● 105
3.1.1.5. Ünlü Uyumları ● 105
3.1.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu ● 105
3.1.1.5.1.1. Kalınlık Uyumunun Olduğu Örnekler ● 106
3.1.1.5.1.2. İncelik Uyumunun Olduğu Örnekler ● 106
3.1.1.5.1.3. Alıntı Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu ● 106
3.1.1.5.1.4. Birleşik Fiillerde Kalınlık-İncelik Uyumu ● 107
3.1.1.5.1.5. Kalınlık-İncelik Uyumunun Bozulduğu Durumlar ● 107
3.1.1.5.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu ● 108
3.1.1.5.2.1. Düzlük Uyumu ● 108
3.1.1.5.2.2. Yuvarlaklık Uyumu ● 109
3.1.1.5.2.2.1. /o/ Ünlüsüne Göre Yuvarlaklık Uyumu ● 109
3.1.1.5.2.2.2. /ö/ Ünlüsüne Göre Yuvarlaklık Uyumu ● 110
3.1.1.5.2.2.3. /u/ Ünlüsüne Göre Yuvarlaklık Uyumu ● 111
3.1.1.5.2.2.4. /ü/ Ünlüsüne Göre Yuvarlaklık Uyumu ● 111
3.1.1.5.2.2.5. Yuvarlaklık Uyumunun Bozulduğu Durumlar ● 113
3.1.1.5.2.2.6. OSTN'deki Altay Ağızlarında Dudak Uyumunun Eski Türkçeye Göre Tam Olduğu Örnekler ● 116
3.1.1.5.2.2.7. Alıntı Kelimelerde Dudak Uyumu ● 116
3.1.2. Ünsüzler ● 116
3.1.2.1. Ünsüzlerin Özellikleri ● 117
3.1.2.1.1. /b/ Ünsüzü ● 117
3.1.2.1.2. /c/ Ünsüzü ● 119
3.1.2.1.3. /ç/ Ünsüzü ● 120
3.1.2.1.4. /d/ Ünsüzü ● 121
3.1.2.1.5. /ḍ/ Ünsüzü ● 123
3.1.2.1.6 /g/ Ünsüzü ● 124
3.1.2.1.7. /ġ/ Ünsüzü ● 124
3.1.2.1.8. /ğ/ Ünsüzü ● 126

3.1.2.1.9. /ḥ/ Ünsüzü ● 127
3.1.2.1.10. /ḫ/ Ünsüzü ● 129
3.1.2.1.11. /j/ Ünsüzü ● 129
3.1.2.1.12. /k/ Ünsüzü ● 130
3.1.2.1.13. /ḳ/ Ünsüzü ● 130
3.1.2.1.14. /l/ Ünsüzü ● 131
3.1.2.1.15. /ḷ/ Ünsüzü ● 132
3.1.2.1.16. /m/ Ünsüzü ● 133
3.1.2.1.17. /n/ Ünsüzü ● 136
3.1.2.1.18. /ŋ/ Ünsüzü ● 136
3.1.2.1.18.1. /ŋ/ Ünsüzünün Bulunduğu Ekler ● 137
3.1.2.1.19. /ń/ Ünsüzü ● 138
3.1.2.1.20. /p/ Ünsüzü ● 138
3.1.2.1.21. /r/ Ünsüzü ● 140
3.1.2.1.22. /s/ Ünsüzü ● 140
3.1.2.1.23. /ş/ Ünsüzü ● 141
3.1.2.1.24. /t/ Ünsüzü ● 142
3.1.2.1.25. /t'/ Ünsüzü ● 143
3.1.2.1.26. /w/ Ünsüzü ● 144
3.1.2.1.27. /y/ Ünsüzü ● 144
3.1.2.1.28. /ẏ/ Ünsüzü ● 145
3.1.2.1.29. /z/ Ünsüzü ● 146
3.1.2.2. Ünsüz Uyumu ● 147
3.2. ESKİ TÜRKÇE İLE OSTN'DEKİ ALTAY AĞIZLARINA AİT KELİMELER ARASINDAKİ SES DEĞİŞMELERİ ● 152
3.2.1. Ünlülerle İlgili Ses Değişmeleri ● 152
3.2.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi ● 152
3.2.1.1.1. Kelime Başında Kalın Ünlülerin İncelmesi ● 152
3.2.1.1.2. Kelime İçinde Kalın Ünlülerin İncelmesi ● 152
3.2.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması ● 152
3.2.1.3. Geniş Ünlülerin Daralması ● 153
3.2.1.3.1. Kelime Başında Geniş Ünlülerin Daralması ● 153
3.2.1.3.2. Kelime İçinde Geniş Ünlülerin Daralması ● 153
3.2.1.3.3. Kelime Sonunda Geniş Ünlülerin Daralması ● 153
3.2.1.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi ● 154
3.2.1.4.1. Kelime Başında Dar Ünlülerin Genişlemesi ● 154
3.2.1.4.2. Kelime İçinde Dar Ünlülerin Genişlemesi ● 154

3.2.1.4.3. Kelime Sonunda Dar Ünlülerin Genişlemesi ● 155
3.2.1.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 155
3.2.1.5.1. Kelime Başında Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 155
3.2.1.5.2. Kelime İçinde Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 156
3.2.1.5.3. Kelime Sonunda Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 156
3.2.1.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi ● 157
3.2.1.6.1. Kelime Başında Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi ● 157
3.2.1.6.2. Kelime İçinde Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi ● 157
3.2.1.6.3. Kelime Sonunda Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi ● 159
3.2.1.7. Ünlü Düşmesi ● 159
3.2.1.7.1. Kelime Sonunda Ünlü Düşmesi ● 159
3.2.1.8. Ünlü Türemesi ● 159
3.2.1.8.1. Kelime İçinde Ünlü Türemesi ● 159
3.2.1.8.2. Kelime Sonunda Ünlü Türemesi ● 160
3.2.1.9. Uyum Değiştiren Kelimeler ● 160
3.2.1.9.1. İnce Sıradan Ünlülü Kelimelerin Kalın Sıraya Geçmesi ● 160
3.2.1.9.2. Kalın Sıradan Ünlülü Kelimelerin İnce Sıraya Geçmesi ● 161
3.2.2. Ünsüzlerle İlgili Ses Değişmeleri ● 161
3.2.2.1. Ötümlüleşme ● 161
3.2.2.1.1. Kelime İçinde Ötümlüleşme ● 161
3.2.2.2. Ötümsüzleşme ● 162
3.2.2.2.1. Kelime Başında Ötümsüzleşme ● 162
3.2.2.2.2. Kelime İçinde Ötümsüzleşme ● 163
3.2.2.2.3. Kelime Sonunda Ötümsüzleşme ● 164
3.2.2.3. Süreklileşme ● 164
3.2.2.3.1. Kelime Başında Süreklileşme ● 164
3.2.2.3.2. Kelime İçinde Süreklileşme ● 165
3.2.2.3.3. Kelime Sonunda Süreklileşme ● 166
3.2.2.4. Süreksizleşme ● 167
3.2.2.4.1. Kelime Başında Süreksizleşme ● 167
3.2.2.4.2. Kelime İçinde Süreksizleşme ● 168
3.2.2.4.3. Kelime Sonunda Süreksizleşmeler ● 169
3.2.2.5. Sürekli Ünsüzler Arasında Değişmeler ● 169
3.2.2.5.1. Kelime İçinde Sürekli Ünsüzler Arasında Değişmeler ● 169
3.2.2.5.2. Kelime Sonunda Sürekli Ünsüzler Arasında Değişmeler ● 170
3.2.2.6. Süreksiz Ünsüzler Arasında Değişmeler ● 171

3.2.2.6.1. Kelime Başında Süreksiz Ünsüzler Arasında Değişmeler ● 171
3.2.2.6.2. Kelime İçinde Süreksiz Ünsüzler Arasında Değişmeler ● 171
3.2.2.7. Ünsüz Türemesi ● 171
3.2.2.7.1. Kelime Başında Ünsüz Türemesi ● 171
3.2.2.7.2. Kelime İçinde Ünsüz Türemesi ● 172
3.2.2.7.3. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi ● 172
3.2.2.8. Ünsüz Düşmesi ● 172
3.2.2.8.1. Kelime İçinde Ünsüz Düşmesi ● 172
3.2.2.8.2. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi ● 172
3.2.2.9. Ses Gruplarının İkincil Uzun Ünlülere Dönüşmesi ● 173
3.2.2.9.1. Kelime Başında Ses Gruplarının İkincil Uzun Ünlülere Dönüşmesi ● 173
3.2.2.9.2. Kelime İçinde Ses Gruplarının İkincil Uzun Ünlülere Dönüşmesi ● 174
3.2.2.9.3. Kelime Sonunda Ses Gruplarının İkincil Uzun Ünlülere Dönüşmesi ● 175
3.2.2.10. Palatalleşme ● 176
3.2.2.11. Ünsüz İkizleşmeleri ● 177
3.2.2.12. Göçüşme (Metatez) ● 177
3.2.2.12.1. Yakın Göçüşme ● 177
3.2.2.12.3. Uzak Göçüşme ● 178
3.3. OSTN'DEKİ ALTAY TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA SES NÖBETLEŞMELERİ ● 178
3.3.1. Ünlü Nöbetleşmeleri ● 178
3.3.1.1. Kalın Ünlü-İnce Ünlü Nöbetleşmeleri ● 178
3.3.1.1.1. Kelime İçinde Kalın Ünlü-İnce Ünlü Nöbetleşmeleri ● 178
3.3.1.2. Düz Ünlü-Yuvarlak Ünlü Nöbetleşmesi ● 179
3.3.1.2.1. Kelime Başında Düz Ünlü-Yuvarlak Ünlü Nöbetleşmesi ● 179
3.3.1.2.2. Kelime İçinde Düz Ünlü-Yuvarlak Ünlü Nöbetleşmesi ● 179
3.3.1.2.3. Kelime Sonunda Düz Ünlü-Yuvarlak Ünlü Nöbetleşmesi ● 182
3.3.1.3. Geniş Ünlü-Dar Ünlü Nöbetleşmesi ● 182
3.3.1.3.1. Kelime Başında Geniş Ünlü-Dar Ünlü Nöbetleşmesi ● 182
3.3.1.3.2. Kelime İçinde Geniş Ünlü-Dar Ünlü Nöbetleşmesi ● 183
3.3.1.3.3. Kelime Sonunda Geniş Ünlü-Dar Ünlü Nöbetleşmesi ● 184
3.3.1.4. Uzun Ünlü-Normal Süreli Ünlü Nöbetleşmesi ● 184
3.3.1.4.1. Kelime Başında Uzun Ünlü-Normal Süreli Ünlü Nöbetleşmesi ● 184

3.3.1.4.2. Kelime İçinde Uzun Ünlü-Normal Süreli Ünlü Nöbetleşmesi ● 185
3.3.1.5. Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi ● 185
3.3.1.5.1. Kelime Başında Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi ● 185
3.3.1.5.2. Kelime İçinde Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi ● 185
3.3.1.5.3. Kelime Sonunda Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi ● 187
3.3.1.6. Ses Gruplarının Uzun Ünlülerle Nöbetleşmesi ● 188
3.3.1.6.1. Kelime Başında Ses Grubu-Uzun Ünlü Nöbetleşmesi ● 188
3.3.1.6.2. Kelime İçinde Ses Grubu-Uzun Ünlü Nöbetleşmesi ● 188
3.3.1.6.3. Kelime Sonunda Ses Grubu-Uzun Ünlü Nöbetleşmesi ● 189
3.3.1.7. Ünlülerin Uyum Değişikliği Nöbetleşmeleri ● 190
3.3.2. Ünsüzlerle İlgili Nöbetleşmeler ● 191
3.3.2.1. Dudak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 191
3.3.2.1.1. Kelime Başında Dudak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 191
3.3.2.1.2. Kelime İçinde Dudak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 191
3.3.2.1.3. Kelime Sonunda Dudak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 192
3.3.2.2. Diş ve/veya Dişeti Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 192
3.3.2.2.1. Kelime İçinde Diş ve/veya Dişeti Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 192
3.3.2.2.2. Kelime Sonunda Diş ve/veya Dişeti Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 195
3.3.2.3. Geniz Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 196
3.3.2.3.1. Kelime İçinde Geniz Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 196
3.3.2.3.2. Kelime Sonunda Geniz Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 196
3.3.2.4. Damak ve/veya Gırtlak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 197
3.3.2.4.1. Kelime Başında Damak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 197
3.3.2.4.2. Kelime İçinde Damak ve/veya Gırtlak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 198
3.3.2.4.3. Kelime Sonunda Damak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler ● 199
3.3.2.5. Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi ● 199
3.3.2.5.1. Kelime İçinde Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi ● 199

3.3.2.5.2. Kelime Sonunda Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi ● 200
3.3.2.6. Hecelerin Sıfırla Nöbetleşmesi ● 201
3.3.2.6.1. Kelime İçinde Hecelerin Sıfırla Nöbetleşmesi ● 201
3.3.2.7. Diğer Nöbetleşmeler ● 201
3.3.2.7.1. Kelime İçinde Diğer Nöbetleşmeler ● 201
3.3.2.7.3. Kelime Sonunda Diğer Nöbetleşmeler ● 202
3.3.2.8. Tek Ünsüz-İkiz Ünsüz Nöbetleşmesi ● 202
3.3.2.9. Göçüşme (Yer Değiştirme, Metatez) ● 202
3.3.2.9.1. Yakın Göçüşme ● 202
3.3.2.9.2. Uzak Göçüşme ● 203
3.4. OSTN'DEKİ ALTAY TÜRKÇESİ AĞIZLARI İLE ÇAĞDAŞ ALTAY TÜRKÇESİ AĞIZLARI ARASINDAKİ SES FARKLILIKLARI ● 203
3.4.1. Ünlülerle İlgili Ses Farklılıkları ● 204
3.4.1.1. Kalın-Ünlülerin İncelmesi ● 204
3.4.1.1.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Kalın Ünlülerin İncelmesi ● 204
3.4.1.1.1.1. Kelime Başında Kalın Ünlülerin İncelmesi ● 204
3.4.1.1.1.2. Kelime İçinde Kalın Ünlülerin İncelmesi ● 204
3.4.1.1.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Kalın Ünlülerin İncelmesi ● 204
3.4.1.1.2.1. Kelime İçinde Kalın Ünlülerin İncelmesi ● 204
3.4.1.2. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 205
3.4.1.2.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 205
3.4.1.2.1.1. Kelime İçinde Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 205
3.4.1.2.1.2. Kelime Sonunda Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 205
3.4.1.2.2. Kuzey Altay Türkçesi Ağızlarında Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 205
3.4.1.2.2.1. Kelime Başında Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 205
3.4.1.2.2.2. Kelime İçinde Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması ● 206
3.4.1.3. Geniş Ünlülerin Daralması ● 206
3.4.1.3.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Geniş Ünlülerin Daralması ● 206
3.4.1.3.1.1. Kelime İçinde Geniş Ünlülerin Daralması ● 206
3.4.1.3.1.2. Kelime İçinde Geniş Ünlülerin Daralması ● 206
3.4.1.3.1.3. Kelime Sonunda Geniş Ünlülerin Daralması ● 207
3.4.1.3.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Geniş Ünlülerin Daralması ● 207

3.4.1.3.2.1. Kelime İçinde Geniş Ünlülerin Daralması ● 207
3.4.1.4. Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlülere Dönüşmesi (Kısalması) ● 207
3.4.1.4.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlülere Dönüşmesi (Kısalması) ● 207
3.4.1.4.1.1. Kelime Başında Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlülere Dönüşmesi (Kısalması) ● 207
3.4.1.4.1.2. Kelime İçinde Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlülere Dönüşmesi (Kısalması) ● 208
3.4.1.4.1.3. Kelime Sonunda Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlülere Dönüşmesi (Kısalması) ● 208
3.4.1.5. Ünlü Türemeleri ● 209
3.4.1.5.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Ünlü Türemeleri ● 209
3.4.1.5.1.1. Kelime İçinde Ünlü Türemeleri ● 209
3.4.1.5.1.2. Kelime Sonunda Ünlü Türemeleri ● 209
3.4.1.5.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Ünlü Türemeleri ● 210
3.4.1.5.2.1. Kelime Başında Ünlü Türemeleri ● 210
3.4.1.5.2.2. Kelime İçinde Ünlü Türemeleri ● 210
3.4.1.5.2.3. Kelime Sonunda Ünlü Türemeleri ● 210
3.4.1.6. Ünlü Düşmeleri ● 210
3.4.1.6.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Ünlü Düşmeleri ● 210
3.4.1.6.1.1. Kelime İçinde Ünlü Düşmeleri ● 210
3.4.1.6.1.2. Kelime Sonunda Ünlü Düşmeleri ● 211
3.4.2. Ünsüzlerle İlgili Ses Farklılıkları ● 211
3.4.2.1. Ötümlüleşme ● 211
3.4.2.1.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Ötümlüleşme ● 211
3.4.2.1.1.1. Kelime Başında Ötümlüleşme ● 211
3.4.2.1.1.2. Kelime İçinde Ötümlüleşme ● 211
3.4.2.1.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Ötümlüleşme ● 211
3.4.2.1.2.1. Kelime Başında Ötümlüleşme ● 211
3.4.2.2. Ötümsüzleşme ● 212
3.4.2.2.1. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Ötümsüzleşme ● 212
3.4.2.2.1.1. Kelime İçinde Ötümsüzleşme ● 212
3.4.2.3. Süreksizleşme ● 212
3.4.2.3.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Süreksizleşme ● 212
3.4.2.3.1.1. Kelime Başında Süreksizleşme ● 212
3.4.2.3.1.2. Kelime İçinde Süreksizleşme ● 213

3.4.2.3.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Süreksizleşme ● 214
3.4.2.3.2.1. Kelime Başında Süreksizleşme ● 214
3.4.2.3.2.2. Kelime İçinde Süreksizleşme ● 216
3.4.2.4. Süreklileşme ● 217
3.4.2.4.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Süreklileşme ● 217
3.4.2.4.1.1. Kelime Başında Süreklileşme ● 217
3.4.2.4.1.2. Kelime İçinde Süreklileşme ● 217
3.4.2.4.1.3. Kelime Sonunda Süreklileşme ● 218
3.4.2.4.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Süreklileşme ● 218
3.4.2.4.2.1. Kelime Başında Süreklileşme ● 218
3.4.2.4.2.2. Kelime İçinde Süreklileşme ● 218
3.4.2.4.3.3. Kelime Sonunda Süreklileşme ● 219
3.4.2.5. Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar ● 220
3.4.2.5.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar ● 220
3.4.2.5.1.1. Kelime Başında Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar ● 220
3.4.2.5.1.2. Kelime İçinde Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar ● 220
3.4.2.5.1.3. Kelime Sonunda Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar ● 220
3.4.2.5.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar ● 221
3.4.2.5.2.1. Kelime Başında Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar ● 221
3.4.2.6. Süreksiz Ünsüzler Arasında Farklılıklar ● 222
3.4.2.6.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Süreksiz Ünsüzler Arasında Farklılıklar ● 222
3.4.2.6.1.1. Kelime İçinde Süreksiz Ünsüzler Arasında Farklılıklar ● 222
3.4.2.7. Ünsüz Türemeleri ● 223
3.4.2.7.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Ünsüz Türemeleri ● 223
3.4.2.7.1.1. Kelime İçinde Ünsüz Türemeleri ● 223
3.4.2.7.1.2. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi ● 223
3.4.2.7.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Ünsüz Türemesi ● 223
3.4.2.7.2.1. Kelime İçinde Ünsüz Türemesi ● 223
3.4.2.8. Ünsüz Tekleşmeleri ● 224

3.4.2.8.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Ünsüz Tekleşmeleri ● 224
3.4.2.8.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Ünsüz Tekleşmeleri ● 224
3.4.2.9. Göçüşme (Metatez) ● 225
3.4.3. Yazı Dili Konuşma Dili Farklılığı ● 225
3.5. ALINTI KELİMELERDE SES DEĞİŞMELERİ ● 226
3.5.1. Alıntı Kelimelerde Ünlülerle İlgili Ses Değişmeleri ● 227
3.5.1.1. Kelime Başında ● 227
3.5.1.2. Kelime İçinde ● 228
3.5.1.3. Kelime Sonunda ● 233
3.5.2. Alıntı Kelimelerde Ünsüzlerle İlgili Ses Değişmeleri ● 235
3.5.2.1. Kelime Başında ● 235
3.5.2.2. Kelime İçinde ● 238
3.5.2.3. Kelime Sonunda ● 241
3.5.3. Alıntı Kelimelerde Hece Kaynaşmaları ● 242
3.5.3.1. Kelime Başında ● 242
3.5.3.2. Kelime İçinde ● 243
3.5.3.3. Kelime Sonunda ● 244
3.5.4. Alıntı Kelimelerde Göçüşmeler ● 245
4. SONUÇ ● 247
5. KARŞILAŞTIRMALI SÖZLÜK ● 251
6. YARARLANILAN KAYNAKLAR ● 999

SÖZ BAŞI

Rusların 19. yüzyıl itibarıyla Altay bölgesine tamamen hâkim olmasıyla birlikte, bölgedeki diğer yerli halklar gibi Altay Türkleri de dillerini ve kültürlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Günümüzde bu Türk boyu öz vatanında baskın Rus kültürü ve yoğun asimilasyon politikaları altında varlığını sürdürme mücadelesi vermektedir. En büyük mücadeleyi de dillerini koruma hususunda göstermektedirler. Bu doğrultuda son yıllarda Altay Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar bir hayli artmıştır.

Altay Türklerinin dilleriyle ilgili ilk çalışmalar, Rusların misyonerlik faaliyetleriyle başlamıştır. Altay bölgesinin yerli halklarını Hristiyanlaştırmak ve Ruslaştırmak amacıyla çalışan misyonerler, yerel dilleri öğrenerek bölge halkını daha kolay etkilemeyi düşünmüşlerdir. Her topluluğun kendi lehçelerine özgü bir alfabe geliştirmişler, bu alfabeyle kilise kitapları, gramerler ve sözlükler hazırlamışlardır.

Yapılan bu faaliyetler, uzun vadede bölgedeki Türk kimliğini asimile etme amacı gütse de o zamana kadar sadece konuşma dili olarak varlığını sürdürmüş olan bazı Türk lehçelerinin yazıyla kayıt altına alınması açısından oldukça değerlidir. Özellikle 1859 yılında Wilhelm Radloff'un Barnaul'a öğretmen olarak gelmesi, Altay Türkçesinin en saf hâliyle kaydedilmesi hususunda büyük önem arz etmektedir. Radloff, Altay bölgesine gelir gelmez bölgedeki Türk lehçeleriyle ilgili derlemelere başlamış, Altay Kiji ve Teleüt ağızlarına özel bir ilgi göstermiş ve bu ağızları esas alarak bir Türk lehçeleri sözlüğü hazırlamaya karar vermiştir. Nihayet elli iki yıllık bir süreçte tarihî ve çağdaş pek çok Türk lehçesinin söz varlığını içeren kapsamlı bir sözlük hazırlamış ve bu sözlüğe de *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy* yani *Türk Lehçelerinin Sözlük Denemesi* adını vermiştir.

Radloff'un sözlüğünün en değerli yanı, belki de o zamana kadar hiç kayıt altına alınmamış lehçelerin söz varlıklarına yer vermiş olmasıdır. Eserde Altay ağızlarına, özellikle de Teleüt ağzına ait oldukça kapsamlı bir söz varlığı bulunmaktadır. Bu söz varlığının büyük bir bölümünün ilk defa Radloff tarafından derlenmiş olması, Altay Türkçesinin söz varlığıyla ilgili

çalışmalarda Radloff'un sözlüğüne ana kaynak olma özelliği kazandırmıştır, diyebiliriz.

Ata yurdumuzun kadim bekçileri olarak tanımlayabileceğimiz Altay Türkleri ve onların dilleri hakkında yapılan araştırmalar, Türkiye'de maalesef hak ettiği seviyeye ulaşmamıştır. Özellikle sözlükçülük açısından yapılan çalışmalar çok azdır. Altay Türkçesinin söz varlığıyla ilgili çalışmalar Türkiye Türkçesine kazandırıldıkça ana yurdumuz Anadolu ile ata yurdumuz Altaylar arasında sağlam köprüler kurulacağı inancındayız.

Bu düşünceler doğrultusunda biz de çalışmamızda Radloff'un sözlüğündeki Altay Türkçesi ağızlarına (Altay, Teleüt, Tölös, Lebed, Tuba, Kumandı) ait söz varlığını tespit edip Türkiye Türkçesine kazandırmayı hedefledik. Aynı zamanda bu söz varlığının fonetik özelliklerini belirleyip, Radloff'un sözlüğü temelinde, Eski Türkçeden Çağdaş Altay Türkçesine uzanan uzun bir zaman diliminde, Altay Türkçesinin karşılaştırmalı sözlüğünü hazırlamak bir başka gayemiz oldu.

Çalışma, "giriş" ve "altı bölümden" oluşmaktadır. "Giriş" bölümünde çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi anlatılmıştır.

"Birinci bölümde" W. Radloff'un hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiş ve bu çalışmanın ana kaynağı olan *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy* tanıtılmıştır. Aynı zamanda bu sözlükte tespit edilen Altay Türkçesine ait kelimelerle ilgili istatistik bilgileri verilmiştir.

"İkinci bölümde" Altay Cumhuriyeti'nin tarihinden kısaca bahsedilmiş; Altay Türklerinin kökeni, dilleri, nüfusları, konuşur sayıları ve yaşadıkları bölgeler hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca Altay Türkçesinin Çağdaş Türk lehçeleri arasındaki yerine değinilmiştir. Bölümün sonunda Altay Türkçesinin yazı dili olarak gelişimi ve kullanılan alfabeler anlatılmıştır.

"Üçüncü bölümde" Radloff'un sözlüğündeki Altay Türkçesine ait kelimelerin ses özellikleri, anlatılmıştır. Daha sonra bu kelimelerin tarihsel süreçte geçirdiği genel ses değişmeleri incelenmiştir. Ses değişmeleri dört alt bölümde ele alınmıştır. "Birinci alt bölümde" Radloff'un sözlüğündeki kelimelerle Eski Türkçe arasındaki ses değişmeleri anlatılmış, "ikinci alt bölümde" söz konusu kelimeler kendi içlerinde eş zamanlı ses bilgisi incelemesine tabi tutulup 19. yüzyıl Altay Türkçesi ağızları arasındaki farklar belirlenmeye çalışılmıştır. "Üçüncü alt bölümde" Radloff'un sözlüğüyle Çağdaş Altay ağızları arasındaki ses farklılıklarına değinilmiştir. "Dördüncü alt bölümde" ise alıntı kelimelerdeki (Moğolca, Rusça, Arapça, Farsça) ses değişiklikleri gösterilmiştir.

"Dördüncü bölümde" çalışmamızdan elde edilen sonuçlar anlatılmıştır. "Beşinci bölüm" çalışmanın esasını teşkil etmektedir. Bu bölüm karşılaştırmalı sözlük olarak hazırlanmıştır. Tespit edilen kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Bu kelimeler Eski Türkçe ve Çağdaş Altay Türkçesinin söz varlığıyla karşılaştırılmıştır. "Altıncı bölümde" ise yararlanılan kaynaklar listelenmiştir.

Bu çalışma 2018 yılında hazırlamış olduğumuz *Wilhelm Radloff'un "Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy" Adlı Sözlüğündeki Altay Lehçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi (Ses Bilgisi-Karşılaştırmalı Sözlük)* adlı doktora tezinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Çalışmanın ortaya çıkmasında başlangıçtan son evreye kadar birçok kişinin emeği vardır. Öncelikle Rusça çevirilerde yardımcı olan Ayten HASANALİZADE'ye; Rusya kütüphanelerindeki kaynaklara ulaşmamızı sağlayan Ksenia SERGENIA'ya; sözlük bölümünü okuyup katkılar sunan arkadaşım Öğr. Gör. Dr. Muhsin UYGUN'a; çalışmanın her aşamasında desteğini esirgemeyen değerli kardeşim Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MERT'e en içten dileklerimle teşekkür ederim. Çalışmamız boyunca kapısına her gittiğimde güler yüzüyle sorularımızı cevaplayan Prof. Dr. Naile HACIZADE hocama; değerli fikirleriyle çalışmamıza yön verip ışık tutan Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU hocama sonsuz şükranlarımı sunarım. Beni ısrarla Altay Türkçesi üzerine yönlendirip bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan doktora danışman hocam Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI'ya teşekkür etmek benim için zevkli bir görevdir. İnceleyici hocalarımızın düzeltmeleri ve katkıları sayesinde çalışmanın önemli bir mesafe katettiğini düşünmekteyim. Kendilerine ayrıca teşekkür ederim. Son olarak çalışmanın yayınını üstlenen Türk Dil Kurumuna teşekkürü bir borç bilirim.

Zor ve meşakkatli günlerimde desteğini hiç esirgemeyen, çalışmalarım dolayısıyla hayallerini sürekli erteleyen değerli eşim Tuğba; "Baba bıktık artık çalışmalarından, biraz da bizimle oyna!" diye sürekli sitemde bulunan sevgili kızlarım Ahsen ve Almila; sizlere olan teşekkür borcumu ancak çaldığım zamanlarınızı telafi etmekle ödeyebilirim.

KISALTMALAR VE İŞARETLER

OSTN'den Olduğu Gibi Alınan Kısaltmalar

Alt. Altay Kiji

Alt. Gr. Sostavlena Çlenami Altayskoy Missii (1869), *Grammatika Altayskago Yazıka*, Kazan.

Kumd.[1] Kumandı ağzı

Leb. Lebed ağzı

Mandsch.[2] Mançuca

Matth.[3] ?

Miss. Misyoner

Osm. Osmanlı Türkçesi

P.d.V.I RADLOFF, Wilhelm (1866), *Proben der Volkslitteratur Türkischen Stamme Süd-Sibiriens,* Tipografin İmperatorskoy Akademi Nauk, Sanktpeterburg'.

Sanskr.[4] Sanskritçe

Tel. Teleüt ağzı

Tub. Tuba ağzı

W. VERBİTSKİY, V. (1884). *Slovar' Altayskago i Aladagskago Nareçiy Tyurkskago Yazıka.* Kazan.

OSTN'de Olmayıp Tarafımızca Kullanılan Kısaltmalar ve İşaretler

anat. Anatomi

Ar.[5] Arapça

---

1 OSTN'de Kumandı ağzı için *Kmd.* kısaltması da kullanılmıştır.

2 OSTN'de Mançuca için *Mdsh*. kısaltması da kullanılmıştır.

3 Altay Türkçesiyle ilgili örnek cümlelerde karşımıza çıkan bu kısaltmanın tam olarak hangi eseri karşıladığı tespit edilememiştir. Radloff'un kısaltmalar listesinde de yer almamaktadır.

4 OSTN'de Sanskritçe için *Skr*. kısaltması da kullanılmıştır.

5 OSTN'de Arapça için *arab.* kısaltması kullanılmıştır.

ARAS YERLENBAYEVA, N. V.-KONUNOVA, A. N.- SARBAŞEVA, S. B. (2019), *Kuştardıŋ Attarı (Altay-Orus-Angliyskiy Sözlik),* Gorno-Altayskiy Gosudarstvennıy Universitet, Gorno Altaysk.

ARS BALAKİNA, O. N.–DEDEYEVA, V. C. (2015), *Altaysko-russkiy slovar'*, Lepta, Gorno-Altaysk.

ARSL ÇUMAKAYEV, A. E.-EKEYEV, N. V.-MAYZİNA, A. H.–PİYANTİNOVA, K. K. – TIDIKOVA, N. N. – TYUNTEŞEVA, E. V. (2018), *Altaysko-russkiy slovar'*, Nauçno-İssledovatel'skiy İnstitut Altaistiki im S.S. Surazakova, Gorno-Altaysk.

ATS GÜRSOY NASKALİ, Emine-DURANLI, Muvaffak (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

bk. bakınız

bot. Botanik

DÇT BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1966), *Severnıye dialektı altayskogo (oyrotskogo) yazıka-dialekt çernevıh tatar (tuba-kiji)-grammatiçeskiy oçerk i slovar'*, İzdatel'stvo Nauka, Moskva.

DK BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1972), *Severnıye dialektı altayskogo (oyrotskogo) yazıka- dialekt kumandintsev (kumandı-kiji)-grammatiçeskiy oçerk, tekstı, perevodı i slovar'*, İzdatel'stvo Nauka, Moskva.

DLTÇ BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1985), *Severnıye dialektı altayskogo (oyrotskogo) yazıka-dialekt lebedinskih tatar-çalkantsev (kuu-kiji)-grammatiçeskiy oçerk, tekstı, perevodı, slovar',* İzdatel'stvo Nauka, Moskva.

DLT ERCİLASUN, Ahmet Bican – AKKOYUNLU, Ziyat (2014), *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin),* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

DTS NASİLOV, D. M.-NADELYAYEV, V. M.-SÇERBAK, A. M.-BOROVKOV, T. A.-KORMUŞİN I. V. – LETYAGİN, N. I.-ZIRİN, A. A.–DMİTRİYEV, L.V. ve TUGUŞEVA, L.Y. (2016), *Drevnetyurkskiy slovar'*, Gılım Baspası, Astana.

EDPT CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, At The Clarendon Press, Oxford.

EUES WİLKENS, Jens (2021), *Handwörterbuch des Altuigurischen / Eski Uygurcanın El Sözlüğü,* Universitätsverlag Göttingen, Göttingen.

es. eskiden

Far.[6] Farsça

[6] OSTN'de Farsça için *pers.* kısaltması kullanılmıştır.

gr. Gramer

GSATA GÜNER DİLEK, Figen (2015), *Güney Sibirya Altay Türkçesi Ağızları-Karşılaştırmalı Ses Bilgisi,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

HDT ERDAL, Marcel- OZONOVA, Ayyana- NEVSKAYA, Irina- RİND-PAWLOWSKİ, Monika- NUGTEREN, Hans- TJUNTESHEVA, Elena- SHAGDUROVA, Ol'ga- TAZRANOVA, Alena- SHİROBOKOVA, Natal'ja (2013), *Handbuch des Tschalkantürkischen, Teil I: Texte und Glossar*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

KRS PETRUŞOVA, M. B. – TUKMAÇEV, L. M. (1995), *Kumandinsko-russkiy slovar',* Biysk.

krş. karşılaştırınız

Lat. Latince

mat. Matematik

mec. Mecazi

mit. Mitoloji

Moğ.[7] Moğolca

MTS LESSİNG, D. Ferdinand (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük (çev. Günay Karaağaç) C I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

MZST RASSADİN, V. İ. (1980), *Mongolo-buryatskiye zaimstvovaniya v sibirskih tyurkskih yazıkah*, Akademiya Nauk SSSR, Moskva.

ORS BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç-Toşçakova, Taisiya Makarovna (1947), *Oyrotsko-russkiy slovar'*, OGİZ, Moskva.

OSTN RADLOFF, Wilhelm (1960), *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy,* Gravenhage.

OTWF ERDAL, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, *I-II*, Otto Harrasowitz, Wiesbaden.

RKS PETRUŞOVA, M. B.-Danilov, V. M. (2006), *Russko-kumandinskiy slovar'*, İzdatelskiy Dom Biy, Biysk.

Rus.[8] Rusça

SGKUR TIDIKOVA, Nadejda (2006), *Slovar' govorov koş-agaçskogo i ulaganskogo rayonov,* İnstitut Altaistiki im S. S Surazakova, Gorno Altaysk.

T. Türkçe

---

7 OSTN'de Moğolca için *mong.* kısaltması kullanılmıştır.

8 OSTN'de Rusça için *russ.* kısaltması kullanılmıştır.

TAS RYUMİNA-SIRKAŞEVA, L. T. - KUÇİGAŞEVA, N. A. (2000), *Teleüt Ağzı Sözlüğü,* (çev. Şükrü Haluk Akalın-Caştegin Turgunbayev), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TMS DİLEK, İbrahim (2014), *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü Altay/Yakut,* Grafiker Yayınları, Ankara.

Töl. Tölös ağzı

TSGA MOLÇANOVA, O. T. (1979), *Toponimiçeskiy slovar' gornogo altaya*, Gorno Altayskoye Otdeleniye Altayskogo Knijnogo İzdatel'stva, Gorno Altaysk.

TT BANG, Willy - GABAİN, Annemarie von (1931), *Türkische Turfan-Texte V*, Akademie Der Wissenschaften, Berlin.

UWn I RÖHRBORN, Klaus (2015), *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasie, Neubearbeitung, II. Nomina-Pronomina- Partikeln, Teil 1: a asvık*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

UWn II RÖHRBORN, Klaus (2017), *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung Bd. 2: Nomina - Pronomina - Partikeln. Teil 2: as – äzük,* Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

UWv I RÖHRBORN, Klaus (2010), *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung, I. Verben, Band 1: ab- -äzüglä-*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

UWv II RÖHRBORN, Klaus (2020), *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen, Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Verben Band 2: edäd- – iztä-,* Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

ünl. ünlem

YY AYDIN, Erhan (2015), *Yenisey Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya.

/ / Fonem veya alt fonem işaretidir.

x<y x, y'den sonraki şekildir.

x>y x, y'den önceki şekildir.

~ Nöbetleşme işareti

* Farazi şekildir.

** Tarafımızdan yapılan göndermeleri belirtir.

+ İsimlere gelir.

- Fiillere gelir.

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

OSTN'deki İşaretler	Çeviri yazı Karşılığı	Karşıladığı Ses Değeri
А а	A a	Geniş, düz, kalın, normal süreli /a/ ünlüsü
Ā ā	Ā ā	Geniş, düz, kalın, uzun süreli /a/ ünlüsü
Б б	B b	Ötümlü, patlamalı, çift dudak /b/ ünsüzü
Ц	c	Ötümlü, patlamalı, diş eti /c/ ünsüzü
Ч ч	Ç ç	Ötümsüz, patlamalı, diş eti /ç/ ünsüzü
Д д	D d	Ötümlü, patlamalı, diş-diş eti /d/ ünsüzü
Ј ј	D' ď	Ötümlü, patlamalı, dil-ön damak /d/ ünsüzü (dy)
Ä ä	E e	Geniş, düz, ince, normal süreli /e/ ünlüsü
Е е	Ė ė	Yarı geniş, düz, ince normal süreli /e/ ünlüsü
Ā̈ ā̈	Ē ē	Geniş, düz, ince, uzun süreli /e/ ünlüsü
Г	g	Ötümlü, patlamalı, ön damak /g/ ünsüzü
Ҕ	ġ	Ötümlü, patlamalı, art damak /g/ ünsüzü
Ґ	ğ	Ötümlü, sızıcı, art damak /g/ (yumuşak /g/ (ğ)) ünsüzü
Ҕ	ḥ	Ötümlü, sızıcı, ince ünlülerle hece kuran /g/-/h/ arası ünsüz
х	ḫ	Ötümsüz, sızıcı, art damak, hırıltılı /h/ ünsüzü
Ы ы	I ı	Yarı geniş, düz, kalın, normal süreli /a/-/ı/ arası ünlü
ĭ	ĭ	Yarı kalın, dar, düz, kısa süreli /ı/-/i/ arası ünlü
Ы̄ ы̄	Ī ī	Yarı geniş, düz, kalın, uzun süreli /a/-/ı/ arası ünlü
Ī ī	Ī̈ ī̈	Dar, düz, ince, uzun süreli /i/ ünlüsü
І і	İ i ẏ	Kelime başında ve ünsüzlerden sonra dar, düz, ince, normal süreli /i/ ünlüsü (i)
		Hece ve kelime sonlarında /yĭ/ bir buçuk ünlü (ẏ)
ж	j	Ötümlü, sızıcı, diş eti-ön damak /j/ ünsüzü
К к	K k	Ötümsüz, patlamalı, dil ortası-ön damak /k/ ünsüzü

K k	Ḳ ḳ	Ötümsüz, patlamalı, dil arkası-art damak /k/ ünsüzü
L l	L l	İnce ünlülerle hece kuran, ötümlü, akıcı, dil ucu-diş eti /l/ ünsüzü
Л л	Ḷ ḷ	Kalın ünlülerle hece kuran, ötümlü, akıcı, dil ucu-ön damak /l/ ünsüzü
M м	M m	Ötümlü, akıcı, genizsi çift dudak /m/ ünsüzü
Ḣ	ń	Ötümlü, genizsi, dil-ön damak, palatal /n/ ünsüzü (ny)
H н	N n	Ötümlü, akıcı, genizsi dil ucu-diş eti /n/ ünsüzü
Ḥ	ŋ	Ötümlü, genizsi, dil-art damak /n/ ünsüzü
O o	O o	Geniş, yuvarlak, kalın, normal süreli /o/ ünlüsü
Ō ō	Ō ō	Geniş, yuvarlak, kalın, uzun süreli /o/ ünlüsü
Ö ö	Ö ö	Geniş, yuvarlak, ince, normal süreli /ö/ ünlüsü
Ȫ ȫ	Ȫ ȫ	Geniş, yuvarlak, ince, uzun süreli /ö/ ünlüsü
П п	P p	Ötümsüz, patlamalı, çift dudak /p/ ünsüzü
P p	R r	Ötümlü, akıcı, titrek, dil ucu-diş eti /r/ ünsüzü
C c	S s	Ötümsüz, sızıcı, dil ucu-diş eti /s/ ünsüzü
Ш ш	Ş ş	Ötümsüz, sızıcı, dil önü-diş eti ardı /ş/ ünsüzü
J j	t'	Ötümsüz, patlamalı, dil-ön damak, palatal /t/ ünsüzü (ty)
T т	T t	Ötümsüz, patlamalı, dil ucu-diş eti /t/ ünsüzü
Ц ц	ts	/t/ ve /s/ seslerinin birleşiminden oluşan ses
ў	ŭ	Kalın, dar, yarı yuvarlak (/ı/-/u/ arası), kısa süreli /u/ ünlüsü
ў̈	ŭ̈	İnce, dar, yarı yuvarlak (/i/-/ü/ arası), kısa süreli /ü/ ünlüsü
У y	U u	Dar, yuvarlak, kalın, normal süreli /u/ ünlüsü
Ȳ ȳ	Ū ū	Dar, yuvarlak, kalın, uzun süreli /u/ ünlüsü
Ӱ ӱ	Ü ü	Dar, yuvarlak, ince, normal süreli /ü/ ünlüsü
Ȳ̈ ȳ̈	Ṻ ṻ	Dar, yuvarlak, ince, uzun süreli /ü/ ünlüsü
w	w	Ötümlü, sızıcı, çift dudak /v/ ünsüzü
J j	Y y	Ötümlü, akıcı, dil ortası-ön damak /y/ ünsüzü
З з	Z z	Ötümlü, sızıcı, dil ucu-diş eti /z/ ünsüzü

GİRİŞ

1. Konu

Bu çalışmanın konusu Wilhelm Radloff'un *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy*[9] adlı eserindeki Altay Türkçesine ait söz varlığının Türkiye Türkçesine çevrilip ses değişmeleri açısından incelenmesi ve karşılaştırmalı sözlüğünün hazırlanmasıdır.

2. Amaç

Çalışmanın temel amacı, açıklama kısımları Rusça ve Almanca olan OSTN'deki Altay Türkçesi ve ağızlarına ait kelimeleri örnekleriyle birlikte Türkiye Türkçesine çevirmek ve OSTN'yi esas alarak Altay Türkçesinin karşılaştırmalı sözlüğünü hazırlamaktır. Karşılaştırmalı sözlük bölümünün oluşturulabilmesi ve verilerin daha iyi anlaşılması için aşağıdaki hususlar da alt hedef olarak belirlenmiştir:

I. OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimeleri Eski Türkçe ile karşılaştırıp Eski Türkçe ile ne kadar benzerlik olduğunu, Eski Türkçe ile OSTN'deki Altay Türkçesi arasındaki ses değişiklerini belirlemek[10].

II. OSTN'deki Altay Türkçesi ağızları arasında ses farklılıklarını eş zamanlı inceleyip 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Altay ağızlarının fonetik farklılıklarını ortaya koymak.

III. OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerin Çağdaş Altay Türkçesi ve ağızlarındaki kullanım durumunu ve geçirdiği ses değişikliklerini tespit etmek.

---

9 Bu eser için bundan sonra OSTN kısaltması kullanılacaktır.

10 Altay Türkçesinin Eski Türkçe ile karşılaştırılması hususunda daha önceki yıllarda bazı çalışmalar yapılmıştır. Figen Güner Dilek, Orhon Türkçesi ile Çağdaş Altay Türkçesinin söz varlığını karşılaştırmıştır. Güner Dilek ilgili yazısında, Orhon Türkçesindeki 595 kelimenin Altay edebî dilindeki durumunu incelemiş ve %70 ortaklık tespit etmiştir (1997). Bir başka çalışmada Şima Doğan, yüksek lisans tezi olarak Altayca-Türkçe Sözlük'ten (Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali-Muvaffak Duranlı) hareketle Eski Türkçe ile Altay Türkçesini ses bilgisi açısından karşılaştırmıştır (2013).

3. Yöntem

3.1. "Ses Bilgisi" Bölümünde Uygulanan Yöntem

Ses bilgisinin birinci bölümünde OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde kullanılan sesler tanıtılmış ve ses uyumları hakkında bilgi verilmiştir. Sesler tanıtılırken Radloff'un OSTN'nin *ön söz* kısmında seslerle ilgili yaptığı açıklamalar esas alınmıştır. Ancak bazı sesler için o açıklamaların yetmediği görülmüştür. Bu durumda Radloff'un diğer eserlerine (*Proben'in* birinci cildi ve *Phonetik der Nördlichen Türk Sprachen*) başvurulmuştur.

Bu bölümde, seslerin özellikleri incelenirken her ses "kelime başı, kelime içi ve kelime sonundaki" konumlarına göre ele alınmıştır. İncelenen ses eğer ikincilse, sesle ilgili bütün özellikleri tek bir bölümde gösterebilmek adına oluşum şekilleri kısaca gösterilmiştir.

Ses bilgisinin ikinci bölümünde OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerle Eski Türkçe arasında görülen ses değişiklikleri açıklanmıştır. Bu bölümde karşılaştırma sadece madde başları esas alınarak yapılmıştır. Örnek cümlelerdeki ses değişikliklerine değinilmemiştir.

Ses bilgisinin üçüncü bölümünde, OSTN'deki Altay Türkçesi ağızlarının farkları üzerine durulmuştur. Bu bölüm eş zamanlı bir inceleme olduğu için "değişim" yerine "nöbetleşme" terimi, işaret olarak da " ~ " tercih edilmiştir. Yine ses bilgisinin üçüncü bölümünde OSTN'deki Altay Türkçesi ağızları, Çağdaş Altay ağızlarıyla karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada OSTN'deki Kuzey Altay ağızları ile Çağdaş Kuzey ağızları kendi içinde, Güney ağızları da kendi içinde değerlendirilmek suretiyle bir sınırlama yoluna gidilmiştir. Aksi takdirde her iki dönem arasında genel bir karşılaştırma yapılmış olsaydı hem bir önceki bölümdeki tespitlerin büyük bir bölümü tekrar edecek hem de Kuzey ve Güney ağızlarının fonetik temayülleri farklı olduğu için doğru sonuçlara ulaşılamayacaktı.

Ses bilgisi bölümünde açıklamalar örneklendirilirken şu esaslar dikkate alınmıştır:

a) Verilen örnek, madde başı ise "karşılaştırmalı sözlük" bölümünde alfabetik sıraya uygun verildiği için herhangi bir sayfa numarası verilmemiştir.

b) Verilen örnek, madde içinde örnek cümlelerden seçilmişse o cümlenin OSTN'de geçtiği cilt ve sayfa numarası (II/235) gösterilmiştir.

c) Ses bilgisinin birinci bölümünde seslerle ilgili açıklanan özellik OSTN'deki Altay ağızlarında bir ayrım oluşturmuyorsa, verilen örneğin hangi ağızda kullanıldığı belirtilmemiştir. Eğer bir ayrım oluyorsa, parantez içinde farklılığın olduğu ağızın kısaltması verilmiştir. Misal olarak /a/ sesi

OSTN'deki bütün ağızlarda ortak özellik gösterdiği için bu sesin kullanımına örnek verilirken alınan örneklerin hangi ağızda kullanıldığı belirtilmemiştir. "Dudak uyumu" bölümünde /ü/'den sonra gelen /e/'nin yuvarlaklaşması özelliği anlatılırken Altay Kiji ağzına has bir özellik olduğu için Altay Kiji ağzı belirtilmiştir.

Ses bilgisinin diğer bölümlerinde verilen örneklerde OSTN'deki ağızlar gösterilmiştir.

3.2. "Karşılaştırmalı Sözlük" Bölümünde Uygulanan Yöntem

I. Sözlük üç sütun hâlinde oluşturulmuştur. Birinci (en soldaki) sütunda OSTN'deki madde başlarının çeviri yazıya aktarılmış şekilleri verilmiştir. Yine birinci sütunda madde başının hemen altında OSTN'deki cilt numarası ve sayfa numarası verilmiştir. Roma rakamları cilt numarasını, normal sayılar da sayfa numarasını göstermektedir.

II. İkinci sütunda, madde başının kullanıldığı Altay ağızlarının kısaltmaları verilmiştir.

III. OSTN'de doğrudan gönderme yapılan kelimeler " = " işareti ile, ilgi kurulan kelimeler de Almanca *vergl*. (karşılaştırınız) kısaltmasıyla yazılmıştır. Bu çalışmada Radloff'un gönderme yaptığı kelimelerde "="[11] işareti yerine *bk.* (bakınız) kısaltması tercih edilmiştir. OSTN'de bazı kelimelerde gönderme olması gerektiği hâlde yapılmadığı farkedilmiştir. İlgili kelimelere göndermeler tarafımızdan yapılmış ve sonlarına " ** " işareti konmuştur. Örnek: *bk. amanattū***.

IV. Üçüncü (en sağdaki) sütun bir satırda üç bölüme ayrılmıştır.

V. Üçüncü sütunun birinci bölümünün en başında Radloff tarafından verilen morfolojik tahliller bulunmaktadır. OSTN'de, morfolojik tahlillerde hem isim hem fiiller için " + " kullanılmıştır. Bu çalışmada ise isimlerde " + ", fiillerde " - " kullanılmıştır. Yine bu bölümün en başında alıntı kelimelerin kaynak dilleri ve orijinal şekillleri gösterilmiştir[12]. Moğolcadan alıntı olarak gösterilen kelimeler, Uygur kökenli Moğol alfabesiyle verildiği için bu kelimelerin orijinal şekilleri okunamamıştır.

VI. Üçüncü sütunun ilk bölümünde, morfolojik tahlilin altında, Radloff tarafından yapılan madde açıklamaları ve örnek cümleler yer almaktadır.

---

[11] Eğer Radloff'un gönderme yaptığı kelime, Altay Türkçesi ağızlarında yoksa ve bizim çalışmamızda yer almıyorsa, yapılan gönderme " = " işaretiyle gösterilmiştir.

[12] OSTN'de morfolojik tahlil ve kaynak dil gösterimi madde başlarının bir kısmında yoktur.

VII. Üçüncü sütunun ikinci (orta kısım) bölümünde madde başlarının Eski Türkçedeki karşılıkları bulunmaktadır.

OSTN'deki Altay Türkçesi ve ağızlarına ait kelimelerin tamamının Eski Türkçe karşılıkları için aşağıdaki iki sözlük taranmıştır:

DTS NASİLOV, D. M.-NADELYAYEV, V. M.-SÇERBAK, A. M.-BOROVKOV, T. A.-KORMUŞİN I. V. – LETYAGİN, N. I.-ZIRİN, A. A.–DMİTRİYEV, L.V. ve TUGUŞEVA, L.Y. (2016), *Drevnetyurkskiy slovar'*, Gılım Baspası, Astana.

EDPT CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkis*h, At The Clarendon Press, Oxford.

EDPT ve DTS'de Eski Türkçe karşılığı bulunamayan kelimeler için ise aşağıdaki çalışmalar taranmıştır:

DLT ERCİLASUN, Ahmet Bican – AKKOYUNLU, Ziyat (2014), *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

EUES WİLKENS, Jens (2021), *Handwörterbuch des Altuigurischen / Eski Uygurcanın El Sözlüğü*, Universitätsverlag Göttingen, Göttingen.

OTWF ERDAL, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon, I-II* Otto Harrasowitz, Wiesbaden.

TT BANG, Willy – GABAİN, Annemarie von (1931), *Türkische Turfan-Texte V*, Akademie Der Wissenschaften, Berlin.

UWn I RÖHRBORN, Klaus (2015), *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasie, Neubearbeitung, II. Nomina-Pronomina- Partikeln, Teil 1: a asvık*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

UWn II RÖHRBORN, Klaus (2017), *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung Bd. 2: Nomina - Pronomina - Partikeln. Teil 2: as – äzük,* Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

UWv I RÖHRBORN, Klaus (2010), *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung, I. Verben, Band 1: ab- -äzüglä-*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

UWv II RÖHRBORN, Klaus (2020), *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen, Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Verben Band 2: edäd- – iztä-,* Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

YY AYDIN, Erhan (2015), *Yenisey Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya.

VIII) Üçüncü sütunun üçüncü (en alt) bölümünde OSTN'deki kelimelerin Çağdaş Altay ağızlarındaki karşılıkları bulunmaktadır. Bu bölümde hem

Çağdaş Güney hem de Çağdaş Kuzey Altay ağızlarından sözlük ve gramerler kullanılmıştır. Taranan çalışmalarla ilgili bilgiler şu şekildedir:

Bütün kelimelerin tarandığı Çağdaş Altay ağızlarıyla ilgili sözlük ve gramerler:

Ağız	**Kısaltma**	**Eser Adı**
Altay Kiji	ATS	GÜRSOY NASKALİ, Emine-DURANLI, Muvaffak (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
Teleüt	TAS	RYUMİNA-SIRKAŞEVA, L. T. – KUÇİGAŞEVA, N. A. (2000), *Teleüt Ağzı Sözlüğü,* (çev. Şükrü Haluk Akalın-Caştegin Turgunbayev), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
Tuba	DÇT	BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1966), *Severnıye dialektı altayskogo (oyrotskogo) yazıka-dialekt çernevıh tatar (tuba-kiji)-grammatiçeskiy oçerk i slovar'*, İzdatel'stvo Nauka, Moskva.
Kumandı	DK	BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1972), *Severnıye dialektı altayskogo (oyrotskogo) yazıka- dialekt kumandintsev (kumandı-kiji)-grammatiçeskiy oçerk, tekstı, perevodı i slovar'*, İzdatel'stvo Nauka, Moskva.
Lebed	DLTÇ	BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1985), *Severnıye dialektı altayskogo (oyrotskogo) yazıka-dialekt lebedinskih tatar-çalkantsev (kuu-kiji)-grammatiçeskiy oçerk, tekstı, perevodı, slovar',* İzdatel'stvo Nauka, Moskva.

Yukarıdaki çalışmalarda bulunamayan kelimelerin tarandığı Çağdaş Altay ağızlarıyla ilgili sözlük ve gramerler:

Ağız	**Kısaltma**	**Eser Adı**
Altay Kiji	ARSL	ÇUMAKAYEV, A. E.-EKEYEV, N. V.-MAYZİNA, A. H.–PİYANTİNOVA, K. K. – TIDIKOVA, N. N. – TYUNTEŞEVA, E. V. (2018), *Altaysko-russkiy slovar'*, Nauçno-İssledovatel'skiy İnstitut Altaistiki im S.S. Surazakova, Gorno-Altaysk.
Altay Kiji	ARS	BALAKİNA, O. N.–DEDEYEVA, V. C. (2015), *Altaysko-russkiy slovar'*, Lepta, Gorno-Altaysk.
Altay Kiji	ARAS	YERLENBAYEVA, N. V.-KONUNOVA, A. N.-SARBAŞEVA, S. B. (2019), *Kuştardıŋ Attarı (Altay-Orus-Angliyskiy Sözlik),* Gorno-Altayskiy Gosudarstvennıy Universitet, Gorno Altaysk.

Altay Kiji Telengit	SGKUR	TIDIKOVA, Nadejda (2006), *Slovar' govorov koş-agaçskogo i ulaganskogo rayonov,* İnstitut Altaistiki im S. S Surazakova, Gorno Altaysk.
Altay Kiji	TSGA	MOLÇANOVA, O. T. (1979), *Toponimiçeskiy slovar' gornogo altaya*, Gorno Altayskoye Otdeleniye Altayskogo Knijnogo İzdatel'stva, Gorno Altaysk.
Lebed	HDT	ERDAL, Marcel- OZONOVA, Ayyana- NEVSKAYA, Irina- RİND-PAWLOWSKİ, Monika- NUGTEREN, Hans- TJUNTESHEVA, Elena- SHAGDUROVA, Ol'ga-TAZRANOVA, Alena- SHİROBOKOVA, Natal'ja (2013), *Handbuch des Tschalkantürkischen, Teil I: Texte und Glossar*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
Kumandı	KRS	PETRUŞOVA, M. B. – TUKMAÇEV, L. M. (1995), *Kumandinsko-russkiy slovar',* Biysk.
Kumandı	RKS	PETRUŞOVA, M. B.-Danilov, V. M. (2006), *Russko-kumandinskiy slovar'*, İzdatelskiy Dom Biy, Biysk.
Kumandı Tuba Lebed	-	CAYIM, N. A.-TIBIKOVA, A.T.-TIBIKOVA, L. N. ve TIDIKOVA, N. N. (2004), *Altay Tildiŋ Tündük Dialektterinin Temalar Aayınça Sözligi,* Gorno Altaysk.
Altay Kiji Telengit Kumandı Tuba Lebed	GSATA	GÜNER DİLEK, Figen (2015), *Güney Sibirya Altay Türkçesi Ağızları-Karşılaştırmalı Ses Bilgisi,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
Altay Kiji Telengit Kumandı Tuba Lebed	TMS	DİLEK, İbrahim (2014), *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü Altay/Yakut,* Grafiker Yayınları, Ankara.
Altay Kiji		BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1964). *(1964), Russko-altayskiy slovar',* İzdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva.

Tablo 1: *Karşılaştırmalı sözlüğün kuruluş düzeni*

Çeviri yazıya aktarılmış madde başı Cilt no/sayfa no	*Kullanıldığı Altay Ağızları*	*<morfolojik tahlil / kaynak dil* *Madde açıklamaları ve örnek cümleler* *1.* *2.* *Eski Türkçe karşılıklar* *Çağdaş Altay ağızlarındaki karşılıklar*
üçŭnçĭ **I/1874**	Tel. Alt.	<üç+n+çĭ Üçüncü. üçünç "Üçüncü." (EDPT, 29) üçünç~üçünçi~üçünçü "Üçüncü." (DTS, 660) üçinçi "Üçüncü." (ATS, 196) üçinçi "Üçüncü." (TAS, 126) üçinçi~üçünçi "Üçüncü." (DK, 264) üçince~üçinci~üçinci~üçünci~üşünji~üjinçi~ü-jinji "Üçüncü." (DLTÇ, 219) üçünçi "Üçüncü." (DÇT, 163)

IX. Türkiye Türkçesine tercüme edilen sözlüklerde (Altayca-Türkçe Sözlük ve Teleüt Ağzı Sözlüğü) gözden kaçtığı düşünülen küçük hatalar tespit edilmiştir. Bu hatalar, sözlüklerin orijinalleriyle karşılaştırılarak düzeltilmeye çalışılmıştır. Yapılan düzeltmeler dipnotlarda gösterilmiştir.

X. OSTN'de madde başlarında sayıları bazen dokuz ona yaklaşan eş sesli kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimeler sağ üstlerine bir sayı verilmek suretiyle birbirlerinden ayrılmıştır. "Karşılaştırmalı Sözlük" bölümünde Altay Türkçesine ait eş sesli kelimeler OSTN'de verilen numaraya göre değil tarafımızdan verilen yeni numara ile birbirlerinden ayrılmıştır. Verilen numara madde başının hemen önüne Roma rakamıyla yazılmıştır.

1. BÖLÜM
FRIEDRICH WILHELM RADLOFF'UN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Rus Türkolog Friedrich Wilhelm Radloff (Rusçada *Vasiliy Vasil'yeviç Radlov*) 17 Ocak 1837 tarihinde Berlin'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Berlin'de tamamladıktan sonra 1854 yılında Berlin Üniversitesi Felsefe Fakültesi'ne kaydolmuştur (Temir, 1991, s. 1).

Üniversite yıllarının başında felsefe ve ilahiyat eğitimi almak istemiş, ancak kısa bir süre sonra fikrini değiştirerek filoloji alanında çalışmaya karar vermiştir. Öğrenim hayatının büyük bir kısmı Berlin'de geçmiştir. İki dönem Halle'de okumuş ve 1858 yılında Jena'da doktorasını tamamlayarak felsefe doktoru unvanını almıştır (Alkaya, 2017, s. 26).

Radloff, Wilhelm Schott'un etkisiyle doğu dillerine özel ilgi duymaya başlamış, çalışma sahası olarak da Orta Asya ve Sibirya'nın az tanınmış dillerini seçmiştir. Bu doğrultuda Rusça, Türkçe, Moğolca, Mançuca ve Çince öğrenmiştir. Aynı zamanda İbranice, Arapça ve Farsça dersler almıştır (Temir, 1991, s. 7).

Doğu dilleri alanında başlangıçta Mançu-Tunguz dillerini çalışmayı düşünmüştür. Ancak görevi gereği Batı Sibirya'ya yerleşince, Rusya'nın Türkistan ve Sibirya üzerine yayılmacı politikaları doğrultusunda, çalışmalarını Türk boylarının dil, tarih, folklor ve etnografyası üzerine yoğunlaştırmıştır (Alkaya, 2017, s. 26).

1858 yazında hocası W. Schott'un tavsiye mektubuyla S. Petersburg'a giden Radloff, kısa sürede Petersburg'daki bilimsel çevrelerin takdirini kazanmıştır. Orada geçimini sağlamak için bir yıl kadar Almanca, İtalyanca ve Latince dersleri vermiş, bu süre zarfında Rusçasını da iyice geliştirmiştir. Aynı yıl üniversite sınavına girerek lise öğretmeni olmaya hak kazanmıştır (Yıldız, C 34 2007, s. 388).

1859 yılı Mayıs ayında Altay bölgesinde Barnaul'da bulunan Madencilik Yüksekokuluna Latince öğretmeni olarak atanmıştır. Radloff'un Barnaul'daki bu görevi kabul etmesinin ana nedeni o zamana kadar çok fazla bilinmeyen

ve çalışma alanı olarak bakir bir bölge olan Sibirya'da araştırma yapma fırsatı bulmuş olmasıdır. Kendisine, Çarlık Rusya tarafından yıllık 1000 ruble maaş ve yazın yapacağı araştırma gezileri için de 700 ruble ödenek tahsis edilmiştir (Temir, 1991, s. 15).

Radloff, 1859 yılında henüz 22 yaşında geldiği Altay bölgesinde 12 yıl kalmıştır. Kışları öğretmenlik yapmış, yazları da Sibirya ve Türkistan'daki Türk boylarına araştırma gezileri düzenlemiştir. İlkini 1860, sonuncusunu da 1870 yılında olmak üzere toplam on seyahate çıkmıştır. 1864 yılında kesilen ödeneği yenilemek için Petersburg'a gitmek zorunda kaldığı için o yaz gezilerine ara vermiştir. Gezdiği bölgelerle ilgili geniş kapsamlı dil, folklor, tarih ve etnografya malzemesi toplamıştır (Temir, 1991, s. 15).

1859 yılında Tomsk valisi Ozerskiy'in aracılığıyla Altay Türk'ü Yakob'la tanışmış ve bir yıl boyunca kendisiyle birlikte yaşayan Yakob'dan Altay Türkçesi dersleri alıp Altay Türkçesini iyice öğrenmiş ve ilerde yapacağı geziler için büyük avantaj elde etmiştir (Temir, 1991, s. 15-16).

1860-1863 yıllarında Altay, Soyon, Kazak-Kırgız, İli ve Abakan bölgelerine gitmiş ve 1865-1867 yılları arasında yine Altaylar ve Batı Sibirya bölgesini gezmiştir. 1868'de Yedisu ve Semerkand, 1869'da İli vadisi bölgelerini dolaşmıştır. 1870 yılında son gezisini yine Altaylara ve Kobdo'ya kadar olan Çin hâkimiyetindeki bölgelere düzenlemiştir (Temir, 1991, s. 16).

Radloff, 1871 yılında Petersburg'a gitmek üzere Barnaul'dan ayrılmış ve yol üzerinde Kazan'a uğramış, burada birkaç gün N. A. İlmiskiy'in evinde kalmıştır. İlminskiy onu, Kazan maarif müdürü Şestakov ile tanıştırmıştır. Şestakov, Radloff'a İdil boyu Müslüman okulları müfettişliği görevini teklif etmiş, Radloff da bu görevi kabul edip 1872 yılında Kazan Maarif Bölgesi Tatar Başkurt ve Kazak Okulları Müfettişi olmuştur (Temir, 1991, s. 20).

1884 yılında Petersburg İlimler Akademisinin Tarih-Filoloji bölümüne asli üye olarak seçilen Radloff, Kazan'daki görevini bırakarak Petersburg'a yerleşmiştir. Petersburg'a yerleşince bütün zamanını bilimsel çalışmalara ayırmış ve 1860 yılından itibaren toplayıp tasnif ettiği malzemeleri değerlendirip yayına hazırlama imkânına sahip olmuştur. Bir taraftan da araştırma gezilerine devam etmiştir. 1886'da Kırım Türklerini, 1887'de Batı Karaylarını ziyaret etmiştir. 1891'de Petersburg İlimler Akademisi tarafından kurulan ve başkanı bulunduğu bir heyetle henüz çözümlenemeyen yazıtları incelemek üzere Orhon bölgesine gitmiştir (Temir, 1991, s. 20).

Radloff, bu tarihlerden itibaren çeşitli araştırma kuruluşlarında üyelik ve başkanlık yapmış, bazı müze müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. 12 Mayıs 1918 tarihinde Petersburg'da ölmüştür. Petersburg'da, 34 yıl (1884-1918)

boyunca 100'e yakın eser yayımlayarak ilmî açıdan oldukça verimli dönem yaşamıştır (Temir, 1988, s. 298).

Ömrünün 60 yılını Türklük bilimine adayan Radloff, bugün bile aşılamayan ölümsüz eserler bırakmıştır. Bu eserlerin yanı sıra Türklük bilimine yine ölümsüz eserler kazandıran N. F. Katanov, P. M. Melioranskiy, S. E. Malov, A. N. Samoyloviç, B. Y. Vladimirtsov ve A. D. Rudnev gibi büyük Türkologların yetişmesini sağlamıştır (Temir, 1988, s. 299).

1.2. Eserleri

Radloff'un Türklük bilimi ile ilgili çalışmaları 1859'da Barnaul'a varmasıyla başlamış ve ölümüne kadar devam etmiştir. Çalışma hayatı, çalıştığı yer bakımından üç döneme ayrılabilir: Birincisi Barnaul yılları (1859-1871), ikincisi Kazan yılları (1872-1884) ve üçüncüsü Petersburg yılları (1884-1918). Bu üç döneme yüz elliye yakın eser[13] sığdırmıştır (Temir, 1991, s. 135-164).

Radloff, Barnaul yıllarında genellikle derleme ve derlenen malzemelerin tasnifiyle uğraşmıştır. *Proben* (Örnekler) adıyla meşhur olan derlemelerinin ilk 3 cildini bu dönemde hazırlamıştır.

Kazan yıllarında müfettişlik görevinde olduğu için genellikle okul idaresi, ders kitapları vb. pedagoji meseleleriyle ilgilendiği için bilimsel çalışmalara fazla zaman ayıramamıştır. Yine de bu dönemde, *Bilik* (Kazan Türkçesinde okuma kitabı), *Grammatika Russkogo Yazıka* (Rus Dili Grameri), *Uçebnik Nemetskogo Yazıka* (Almanca Ders Kitabı), *Proben (4. cilt)*, *Phonetik der Nördlichen Türk Sprachen* ve *aus Sibirien* (Sibirya'dan) gibi önemli çalışmaları yayımlayarak bilimsel çalışmalardan geri kalmadığını göstermiştir (Temir, 1991, s. 33).

Radloff 1884 yılında Rus Bilimler Akademisi üyeliğine seçilince Petersburg yılları başlamıştır. Bu dönemde zamanının büyük bir kısmını bilimsel çalışmalara ayırabildiği için onun en verimli yılları olmuştur. Meşhur sözlüğü *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy*'i, derlemelerinin (*Proben*) V-VII. ciltlerini, Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemiyle ilgili önemli çalışmalarını Petersburg'da yayımlamıştır.

---

[13] Sayıları önemli bir yekûn tutan çalışmaları genel olarak dört grupta değerlendirilmiştir:
1. Derlemeler
2. Sözlük
3. Karşılaştırmalı Gramer
4. Seyahatnameler ve Gezi ve Raporları (Temir, 1991: 73).

Türkiye'de Radloff'la ilgili en kapsamlı çalışmanın sahibi olan Ahmet Temir'in *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri* adlı çalışmasından Radloff'un bütün eserleriyle ilgili bilgilere ulaşılabilir. Bu sebeple söz konusu eserlerle ilgili tekrar uzun uzun bilgiler vermek lüzumlu görülmemiştir. Bu çalışmada sadece Altaylar ve Altay Türkçesiyle ilgili olan eserlere değinilmiştir.

1.2.1. Proben

Radloff 1860-1870 (1864 hariç) yılları arasında Sibirya ve Türkistan'dan; 1886 ve 1887 yıllarında Kırım ve Karay Türklerinden yaptığı derlemeleri 1866-1907 arasında 18 cilt (10 cilt metin, 8 cilt tercüme) hâlinde yayımlamıştır (Temir, 1991, s. 77).

Eserin ilk dört cildi *Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens* (Güney Sibirya Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri), V-VII. ciltler arası *Proben der Volkslitteratur der nördlichen türkischen Stämme* (Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri) ve VIII-X. ciltler arası *Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme* (Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri) adıyla[14] yayımlanmıştır (Yüce, 1988, s. 330).

Proben'in sadece ilk yedi cildi Radloff'un derlemelerinden oluşmaktadır. VIII. cilt Ignaz Kúnos, IX. cilt Katanov ve X. cilt V. Moşkov tarafından derlenip hazırlanmış ve yayımı Radloff tarafından yapılmıştır. İlk altı cilt Almancaya çevrilmiş ve metinlerle aynı anda basılmıştır. VII ve VIII. ciltlerin çevirileri yoktur. IX ve X. ciltler ise Rusçaya çevrilmiştir (Yüce, 1988, s. 330).

Toplam on ciltten oluşan Proben'in birinci cildinde Altay Türkçesi ağızlarıyla ilgili metinler bulunmaktadır. Metinlerin ağızlara göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

1. Güney Altay ağızları: Radloff Altay ve Teleüt ağızları arasında bir ayrım görmediğini belirterek bu ağızlara ait metinleri bir arada vermiştir. Eserdeki toplam 410 sayfa metnin 238 sayfasını Altay ve Teleüt ağızlarına ayırmıştır. Tölöslere ait ise sadece bir sayfa metin vardır (Radloff, 1866, s. V-VII).

Radloff, Proben'in I. cildinin ön sözünde Altay ve Teleüt ağızlarının Eski Türkçenin özelliklerini en saf bir şekilde koruduğu için bu iki ağzı diğer ağızlar için bir çıkış noktası olarak kabul ettiğini belirtmiştir. Ayrıca her iki ağzın birbiriyle kaynaşmakta olduğunu, Altay misyonundaki Teleütlerin Altay ağzı ile Teleüt ağzı arasında ortak bir dil kullandıklarını söylemiştir (Temir, 1991, s. 77-78).

---

[14] Bütün ciltlerin kapağında Rusça ve Almanca adlar bir arada kullanılmıştır. Eserin Almanca adı yaygın olduğu için burada da Almanca adlar tercih edilmiştir.

2. Kuzey Altay ağızları: Kuzey Altay ağızlarından Tuba ve Lebed ağzına ait yaklaşık 70 sayfa metin vardır (Radloff, 1866, s. VII).

Proben'in birinci cildinde 100 sayfalık metin günümüzde Altay ağızlarına dâhil edilmeyen Şor ve Soyon (Tuva) ağızlarına aittir.

*Proben'*in ilk altı cildi 1999 yılında Arzu Ekinci, Hasan Yıldız ve Yasemin Kaya tarafından Almanca yayından *Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı* adıyla Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Birinci cildin çevirisi Arzu Ekinci ve Yasemin Ünlü tarafından yapılmıştır.

Ayrıca birinci ciltteki Altay Türkçesi metinlerinin bir kısmı üzerine Maksat Rahatbekov tarafından 2016 yılında yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Rahatbekov söz konusu çalışmasında incelediği metinleri Türkiye Türkçesine aktarmış, kısa ses bilgisi hazırlamış ve gramatikal dizin yapmıştır.

1.2.2. Aus Sibirien

Radloff'un bu eseri 1860-1871 yılları arasında yaptığı araştırma gezilerinin notlarına dayanmaktadır. 1884 yılında iki cilt hâlinde Almanca olarak yayımlanan eserin 1893'te ikinci baskısı yapılmıştır. Eserin birinci cildinde Altay Türklerinin yaşadığı bölgelere yaptığı gezi günlükleri, Altay Türkleri hakkında genel bilgiler ve Altay Türklerinin inançları, günlük yaşamları, çadırları, giyimleri kuşamları vb. gözlemler bulunmaktadır.

Aşağıya alınan örnekler Radloff'un olumlu olumsuz gözlemlerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir:

"Altay Türklerinin, onlarla ilk karşılaşan her medeni insanın gözüne batan üç kusuruna işaret etmiştim. Bunlar tembellik, pislik ve içkiye düşkünlüktür. Altay Türkleri hayatının büyük bir kısmını aşikâr bir şekilde hiçbir şey yapmadan geçirir. Onun tembelliği o kadar büyüktür ki, kendi rahatını temin için parmağını bile kımıldatmak istemez." (Radloff, C II 1956, s. 313)

"Altay Türklerinin karakterinin iyi tarafları ancak onlar arasında biraz yaşadıktan sonra görülür. Bunlar o kadar çoktur ki, Kuzey Asya'daki Türk halkları arasında, insan kendini en çok Altay Türkleri arasında rahat hisseder. Namusluluk ve doğruluk, bunlarda diğer komşularıyla ölçülemeyecek derecede üstündür. Hiçbir yurt kilitlenmez, hayvanlar çobansız ve kontrolsüz otlarlar. Onların bu namusluluğuna kendim de çok defa şahit oldum. Bir yurtta unuttuğum para dolu cep çantam, yüzlerce verst[15] gittikten sonra arkamdan geldi." (Radloff, C II 1956, s. 313)

---

[15] 1 verst= 1,0668 km

Aus Sibirien adlı eser Ahmet Temir tarafından 4 cilt hâlinde *Sibirya'dan* adıyla Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Çevirinin birinci cildinin ilk bölümü 1954, ikinci bölümü 1956, ikinci cildin ilk bölümü 1956 ve ikinci bölümü 1957'de yayımlanmıştır. 1994 yılında da iki cilt hâlinde ikinci basımı yapılmıştır.

2006 yılında Erol Kuyma yüksek lisans tezi olarak Sibirya'dan adlı eserin *açıklamalı kavram dizini*ni hazırlamıştır. Bu çalışmada eserde geçen kavramlar konularına göre tasnif edilmiş ve kavramların açıklamaları yapılmıştır.

1.2.3. Phonetik der nördlichen Türksprachen

Radloff, Türk lehçelerinin karşılaştırmalı gramerini yazmayı düşünmüş, ancak sadece Kuzey Türk lehçelerinin ses bilgisi kısmını yazabilmiştir. Bu sebeple kitabın ana başlığına *Vergleichende Grammatik der nördlichen Türksprachen* (Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dil Bilgisi) adını vermiştir.

Kitap iki bölüm hâlinde yayımlanmıştır. Birinci bölüm *Phonetik-Vocale* (Ses Bilgisi-Ünlüler) (s. VII-XX+99) olarak 1882'de, ikinci bölüm *Phonetik -Consonanten* (Ses Bilgisi-Ünsüzler*)* (s. XXI-XLV+101-318) olarak 1883 yılında yayımlanmıştır (Temir, 1991, s. 111).

Bu çalışmada Kuzey Türk lehçeleri içinde Altay Türkçesi ve ağızlarıyla ilgili olarak Güney Altay ağızlarından *Altay Kiji* ve *Teleüt,* Kuzey Altay ağızlarından *Lebed* ve *Tuba* ağızlarının genel ses bilgisi özellikleri verilmiştir (Radloff, 1882).

1.2.4. Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy (Versuch Eines Wörterbuches der Türk-Dialecte)

1.2.4.1. Genel Bilgiler

Radloff, Türkçe karşılığı *Türk Lehçelerinin Sözlük Denemesi*[16] olan meşhur sözlüğünü ilk başta gezilerinde işine yarayacak küçük pratik bir sözlük (Leksikon) olarak hazırlamış ve 1863 yılında yayınlanmak üzere Petersburg Bilimler Akademisine sunmuştur. Fakat sonradan Eski Türkçe (Orhon Yazıtları, Uygur Türkçesi, Kutadgu Bilig), Orta Türkçe (Codex Cumanicus), Osmanlı Türkçesi ve Çağatay Türkçesi sözlüklerini tarayıp 1893-1911 yılları arasında altışar yıl arayla dört cilt hâlinde yayımlamıştır (Temir, 1991, s. 97).

Radloff'un 1863'te tamamladığı taslakla sözlüğün ilk cildinin yayımlanması (1893) arasından tam 29 yıl geçmiştir. Radloff bu gecikmenin nedenini, sözlüğün ön sözünde açıklamıştır. Kendi ifadelerine göre 1859

---

[16] Radloff, mükemmellik iddiasında bulunmak istemediği için sözlüğe bu adı verdiğini söylemiştir (Temir, 1991, s. 97-98).

yılında Barnaul'a geldiği zaman sadece halk edebiyatı ürünlerini kaydetmekle yetinmemiş, aynı zamanda eldeki imkânlar dâhilinde geniş bir sözlük oluşturmaya karar vermiştir. Sözlüğün temelini de Altay ve Teleüt ağızlarının söz varlığı oluşturmuştur. 1859-1860 yıllarında bu ağızların söz varlığıyla ilgili bir liste hazırlamıştır. Sonraki yıllarda araştırma gezileri neticesinde listesine *Kazak, Kırgız, Tuba, Şor ve Abakan* ağızlarının söz varlığını da eklemiştir. Hâliyle sözlüğün hacmi artmış ve yeniden düzenlenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yeni düzenlemeleri 1864'te tamamlamış, *Proben*'in birinci cildiyle birlikte yayınlanmak üzere Petersburg Akademi üyesi Schiefner'a teslim etmiştir. Schiefner, sözlüğün kuruluş düzeninde harflerin sırasını beğenmeyip 1867 yılında Radloff'a geri göndermiş, Radloff bu değişikliğe anlam veremese de değişiklik yapmayı kabul etmiştir (Radloff, C I 1960, s. I-II).

Sözlük taslağı geri gelince 1864-1867 yılları arasında yeni derlediği kelimeleri de eklemiştir. Kazan'da Volga ağızlarını inceleme imkânına sahip olmuştur. Sözlüğünü bu ağızlardan derlediği kelimelerle, Budagov'un[17], Troyanskiy'nin[18] ve Kayyum Nasırî'nin sözlüklerinden, Altay Türkçesiyle ilgili misyoner heyetinin hazırladığı gramerden[19], Vambéry'nin Çağatayca araştırmalarından[20] aldığı kelimelerle genişletmiştir. Kazan'da bulunduğu yıllarda Kırım'a yaptığı seyahatlerde Karayların dilini incelemeye başlayınca, birçok Osmanlıca kelimeyi de derlemiş ve bunlara Bianchi[21] ve Zenker'in[22] sözlüklerinden aldıklarını da ilave etmiştir. Görüleceği üzere sözlüğün taslağı elinde bekledikçe sürekli eklemeler yapmıştır (Radloff, C I 1960, s. III-IV).

Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy dört cilt ve sekiz bölüm olarak yayımlanmıştır. Birinci cilt ünlülerden, diğer üç cilt ise ünsüzlerden oluşmaktadır. Bu ciltlerle ilgili genel bilgiler şu şekildedir:

I. cilt (birinci ve ikinci bölüm): Ünlü sesleri ihtiva eden bu cilt 1893 yılında S. Petersburg'da basılmıştır. Birinci bölüm 1-962, ikinci bölüm 963-1964 arası sayfaları kapsamaktadır. Bu cildin sonunda 66 sayfalık Arap harfli bir dizin mevcuttur.

---

17 Budagov, L. (1869), *Sravnitel'nıy Slovar' Turetsko-Tatarskih' Nareçiy*, S.-Peterburg.

18 Troyanskiy (1830), *Slovar' Tatarskago Yazıka*, Kazan.

19 Sostavlena Çlenami Altayskoy Missii (1869), *Grammatika Altayskago Yazıka*, Kazan.

20 H. Vambéry (1867), *Çagataische Sprachstudie,* Leipzig.

21 Bianchi (1835), *Dictionnaire Turc-Français*, Paris.

22 Zenker (1862-1876), *Dictionnaire Turc-Arabe-Persan*. Leipzig.

II. cilt (birinci ve ikinci bölüm): Bu cilt 1899 yılında S. Petersburg'da basılmıştır. Birinci bölüm 1-1052, ikinci bölüm 1053-1814 sayfalar arasıdır. Sondaki Arap harfli dizin 64 sayfadır.

III. cilt (birinci ve ikinci bölüm): 1905 yılında S. Petersburg'da basılan bu cildin birinci bölümü 1-1260. sayfalar, ikinci bölüm ise 1261-2204. sayfalardan oluşmaktadır. Cildin sonundaki Arap harfli dizin 98 sayfadır.

IV. cilt (birinci ve ikinci bölüm): 1911 yılında S. Petersburg'da basılan bu cildin birinci bölümü 1-1116. sayfalar, ikinci bölümü ise 1117-2230. sayfalar arasındadır. Cildin sonunda 107 sayfalık Arap harfli bir dizin vardır.

OSTN'nin biri 1960 yılında Hollanda'da, diğeri ise 1963-1964 yıllarında Rusya'da olmak üzere iki baskısı daha yapılmıştır. Hollanda'da yapılan baskıya Omeljan Pritsak geniş bir ön söz yazmıştır.

1.2.4.2. OSTN'nin Düzenleniş Şekli

OSTN'de ünlüler için 17, ünsüzler için 34 harf kullanılmıştır. Uzun ve kısa ünlüler için ayrı işaret oluşturulmayıp uzun ünlüler için ünlüler üzerine "¯" işareti, kısa ünlüler içinse "ˇ" işareti konmuştur (Radloff, C I 1960, s. IX). Birinci ciltte IX-XV. sayfalar arasında bu harflerin ses değerleri açıklanmıştır.

Eserde kullanılan kısaltmaların listesi birinci ciltte sözlük kısmının hemen önünde XVI-XVIII. sayfalar arasında verilmiştir.

OSTN sayfalar iki sütun olarak düzenlenmiştir. Kullanım kolaylığı açısından numara sayfalara değil sütunlara verilmiştir. Ancak Arap harfli dizin bölümünde sütunlarda değil sayfalarda numara bulunmaktadır.

Madde başları ve örnekler Radloff'un bizzat kendisinin Kiril ve Latin harflerinden oluşturduğu transkripsiyon harfleriyle yazılmıştır. Harflerin sırası Latin alfabesine göre değil, Moğolca sözlüklerde kullanılan sıraya göre düzenlenmiştir. Bu düzeni Radloff'un kendisi yapmamıştır. Aksine, hiç istememesine rağmen Petersburg'da eseri basıma hazırlayan meslektaşı Anton Schiefner o şekilde tertip etmiştir (Temir, 1991, s. 97).

Madde başının sağına köşeli parantez içinde ([ ]) madde başının kullanıldığı lehçelerin kısaltması verilmiştir. Bütün lehçelerde kullanılanlar *alle dialecte*[23] ifadesiyle belirtilmiştir. Aynı zamanda Kutadgu Bilig'den alınan örneklerin

---

[23] Radloff, toplam 23 madde başına *alle dialecte* (bütün lehçelerde) kaydı düşmüştür. Bu madde başlarının listesi şu şekildedir:
aġart- I/147, aḳ I/88, aḳ- I/86, aḳsa- I/124, aḳsaḳ I/125, aḷ- I/341, aḷa I/351, aḷtın I/405, ara I/245, arı I/264, artıḳ I/310, at- I/445, at I/440, at I/441, aẏ I/3, ayaḳ I/201, ḳan II, ḳan II/101, ḳanat II/111, ḳap II/403, ḳar II/131, ḳara II/132, ḳızıḷ II/826, tart- III/857.

Uygur harfli, Osmanlı Türkçesi ve Çağatay Türkçesinden alınanların Arap harfli, Osmanlı Türkçesi konuşan Rum ve Ermenilerden alınanların Yunan ve Ermeni harfli, Kırım Karaylarındn alınanların ünlüsüz İbrani harfli, Litvanya ve Volınya Karaylarından alınanların ünlülü İbrani harfli transkripsiyonu verilmiştir. Lehçe adlarından sonra birçok madde başının morfolojik tahlili yapılmıştır. Morfolojik tahlillerde *kök+ek, ek+ek ve kök+kök* birleşmeleri " + " ile gösterilmiştir. Etimolojik tahlilden sonra bütün kelimelerde olmasa da alıntı kelimelerin kaynak dili köşeli parantez içinde belirtilmiştir. Moğolca kökenli olarak belirtilen kelimelerin aslı Moğol alfabesiyle verilmiştir.

Madde başlarının açıklamaları önce Rusça, sonra Almanca olmak üzere iki dilde yapılmıştır. Birçok madde başı açıklaması örnek cümlelerle desteklenmiştir. Örnek cümleler önce hangi lehçeye aitse o lehçenin ses özellikleriyle yazılmış, sonra da Rusça ve Almancaya tercüme edilmiştir.

Eserde doğrudan gönderme yapılan kelimeler " = " işareti ile, ilgi kurulan kelimeler de Almanca *vergl.* (karşılaştırınız) kısaltmasıyla yazılmıştır.

Madde başının hangi türden bir kelime olduğu belirtilmemiş, sadece fiil olan madde başlarının yanına parantez içinde Almanca verb (fiil) kelimesinin kısaltması olan "v" yazılmıştır.

1.2.4.3. OSTN Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Bu bölümde OSTN ile ilgili makale boyutundaki çalışmalara değinilmeyip sadece lisansüstü tezler hakkında bilgi verilmiştir.

Türkiye'de OSTN üzerine yapılan lisansüstü çalışmalar, Ufuk Deniz Aşcı ve Mustafa Toker tarafından 2003 yılında hazırlanan doktora çalışmalarıyla başlamaktadır. Ufuk Deniz Aşcı OSTN'deki Kazak ve Kırgız Türkçesine ait kelimeleri incelemiş toplam 9870 madde başı tespit etmiştir. Bu madde başlarından 1102'sinin Kırgız Türkçesine ait olduğunu belirtmiştir (2003a, s. 54).

Aynı yıl içinde Mustafa Toker tarafından hazırlanan doktora çalışmasında Tatar Türkçesine ait 9504 madde başı tespit edilmiştir (2003a, s. 13). Bu iki çalışmada araştırmacıların uzmanlık alanlarına göre OSTN'de belirlenen lehçelerle ilgili söz varlığı ve örnek cümleler tamamen Türkiye Türkçesine çevrilmiş, incelenen lehçenin çağdaş ağızlarla karşılaştırmalı sözlüğü hazırlanmıştır. Yine bu çalışmaların ortaya koyduğu yöntem OSTN'nin Türkçeye kazandırılması hususunda uygulanacak yöntemin her lehçenin ayrı ayrı ele alınıp incelenmesi yönünde olmuştur.

Aşcı ve Toker tarafından hazırlanan doktora tezleriyle başlayan projenin devamı niteliğindeki çalışmalar Aşcı ve Toker'in çalışmaları örnek alınarak

hazırlanmıştır. Bu hususta 2008 yılında Fatih Erbay doktora çalışmasında, OSTN'deki Çağatay Türkçesine ait kelimeleri incelemiş ve bu lehçeye ait 8954 (2008, s. 79); 2016 yılında Gülsüm Kırbaş yüksek lisans çalışmasında Karaim Türkçesini incelemiş ve 2769 (2016, s. 808); Mehmet Kaya da 2018 yılında hazırladığı yüksek lisans tezinde Şor Türkçesini incelemiş ve 4506 madde başı tespit etmiştir (2018, s. 518). Osmanlı Türkçesi de şu an çalışılmaktadır. Çalışan araştırmacının verdiği bilgilere göre OSTN'de Osmanlı Türkçesine ait 16124 madde başı bulunmaktadır. Bizim çalışmamız da bu projenin devamı olarak hazırlanmıştır. Tespit edilen madde başlarıyla ilgili istatistik bilgileri bir sonraki bölümde verilecektir.

Ayrıca Mehmet Ölmez tarafından da OSTN'nin yeniden yayımlanmasıyla bir proje başlatılmıştır. Bu proje kapsamında şu ana kadar iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. 2006 yılında Serap Gürcün OSTN'deki "D" maddesini Eski Türkçe açısından incelemiş, 2007 yılında da Özlem Yiğitoğlu "E" maddesini Eski Türkçe açısından incelemiştir. Bu iki tez, yöntem olarak Mehmet Ölmez'in OSTN'nin yeniden yayımlanması konusunda öne sürdüğü görüşler[24] doğrultusunda hazırlanmıştır.

1.2.4.4. OSTN'deki Altay Türkçesine Ait Kelimelerin İstatistik Bilgileri

OSTN'de Altay Türkçesi ve ağızlarına (Altay Kiji, Teleüt, Tölös, Lebed, Kumandı, Tuba) ait madde başları taranmış ve toplam 11287 madde başı tespit edilmiştir. Bu madde başlarının 8392'si Teleüt ağzı, 4365'si Altay Kiji, 57'si Tölös, 2747'si Lebed, 611'i Kumandı, 429'u Tuba ağzına aittir. En fazla kelimenin Teleüt ağzına ait olduğu görülmüştür. En az da Tölös ağzına aittir. Kuzey Altay ağızlarının (Lebed, Kumandı, Tuba) kelime sayısı azdır. Onlar içinde en çok Lebed ağzından örnek alınmıştır.

---

[24] Ölmez'in OSTN'nin yeniden yayımlanması hususunda izlenecek yöntemlerle ilgili görüşleri için aşağıdaki makale incelenebilir:

ÖLMEZ, Mehmet (1997) "Radloff Sözlüğünün Yeni Bir Yayını Nasıl Olmalı?", *VIII Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayı Bildirileri* içinde*, 7-9 Ağustos 1996 Ankara*, 371-380.

Tablo 2: *OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerin istatistik bilgileri*

Madde Başı	Madde başı sayısı	Altay Kiji	Teleüt	Tölös	Lebed	Kumandı	Tuba	Çağdaş Altay Ağızları Sözlüklerinde Bulunamayan Kelime Sayısı
A	881	372	601	19	275	56	30	209
B	2	-	-	-	1	-	1	-
Ç	829	259	608		179	69	33	192
D	1	-	-	-	-	-	1	1
D'	771	7	763		2	2		140
E	395	157	296	-	125	24	6	105
Ḫ	1	-	-	-	-	-	1	1
I	92	24	76	-	15	6	1	22
İ	112	55	82	-	25	2	5	23
Ḳ- K	2436	928	1832	20	659	120	74	572
Ḷ	8	1	7	-	1	-	-	-
M	275	104	229	-	48	9	7	89
N	43	11	36	-	4	2	3	19
Ń	107	-	2		4	-	105	4
O-Ō	328	131	223	-	69	21	24	91
Ö-Ȫ	187	81	147	1	48	12	6	40
P	843	359	650	4	256	41	13	211
R	19	11	14	-	8	-	-	5
S	797	318	650	-	202	38	15	180
Ş	194	52	162	1	30	8	2	61
T	1527	639	1190	4	411	98	51	351
U, Ū	331	132	248	3	71	31	5	70
Ü, Ȫ	185	61	124	2	25	10	9	32
Y	922	663	453	3	289	62	37	192
Toplam	11286	4365	8393	57	2747	611	429	2610

Altay Türkçesine ait kelimeler genellikle konuşma dilinden derlenmiştir. Bazı kelimelerin Verbitskiy'in sözlüğünden alındığı görülmüştür. Radloff, Verbitskiy'den aldığı kelimeleri "W." kısaltmasıyla belirtmiştir. Bu kısaltmayı da hangi ağızdan almışsa o ağzın kısaltmasının önüne yazmıştır. Verbitskiy'in sözlüğünden en fazla Teleüt ağzından kelime almış, Tel. W. şeklinde göstermiştir. OSTN'de Altay Türkçesine ait toplam 300 kelime Verbitskiy'den alınmıştır.

Tablo 3: *OSTN'de Verbitskiy'in sözlüğünden alınan Altay Türkçesi ağızlarına ait kelime sayıları*

Tel. W.	251
Töl. W.	1
Leb. W.	10
Kumd. W.	37
Tub. W.	1
Toplam	300

2. BÖLÜM
ALTAY TÜRKLERİ VE ALTAY TÜRKÇESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Tarihî Dönemlerde Altay Bölgesi

Türklerin kadim yurtlarından olan, Altay Cumhuriyeti'nin toprakları Dağlık Altay bölgesi olarak da bilinir. Bu topraklarda milattan önceki devirlerde Sakalar ve Hunlar hüküm sürmüştür. Milattan sonraki devirlerde ise sırasıyla Göktürk, Uygur ve Kırgız kağanlıklarına yurt olmuştur (Somuncuoğlu, 2002, s. 141).

10. yüzyılın başlarına doğru bölgede Kırgızların egemenliği bitince Kıtanlar bölgenin yeni hâkimi olmuştur. 12. yüzyılın sonlarında Altaylarda geçici bir Nayman hâkimiyeti olmuş; 13. yüzyıldan sonra Altay Türkleri Cengiz İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir (Gömeç, 2015, s. 285-286).

Altay bölgesi 15. yüzyılda Moğolların batı kolu olan Oyrotlara (Rusların adlandırmasıyla *Cungarlara*) geçmiştir. 1756 yılında Cungar Devleti'ni Çinlilerin ortadan kaldırmasıyla bölgedeki Moğol hâkimiyeti sona ermiştir (Somuncuoğlu, 2002, s. 141; Gömeç, 2015, s. 285-286). Çinlilerin, Cungar Devleti'ni ortadan kaldırmasıyla Altayların kaderinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Kadim Türk yurdunda binlerce yıldır devam eden bozkır devlet geleneği son bulmuş ve karşılarında güçlü bir siyasi birlik olmayan Ruslar da hızlı bir şekilde bölgeyi ele geçirmişlerdir. Böylece 18. yüzyıldan itibaren Altaylara tamamen yabancı bir halk ve farklı bir kültür gelip yerleşmiştir (Asena, 2014, s. 73).

2.2. Altay Bölgesinde Rus Hâkimiyeti

Önce Kazan Hanlığı'nın, sonra Sibir Hanlığı'nın Ruslara mağlup olmasıyla birlikte Ruslar hızlı bir şekilde Sibirya'nın içlerine doğru ilerlemiş ve kısa sürede Altaylara ulaşmışlardır. 1625-1627 yılları arasında Kuzey Altay boyları (Lebed, Tuba, Kumandı) Ruslar tarafından vergiye bağlanmış, 1756 yılından itibaren bölge tamamen Çarlık Rusya'nın egemenliğine girmiştir.

1756 yılında Çinliler, Cungar Devleti'ni mağlup edip bölgeye hâkim olunca Altay Türklerinin bir bölümü hem Çinlilere hem de Ruslara vergi vermeye başlamışlardır. O tarihlerden itibaren çift vergi veren Altay Türkleri, *Dvoyedantsı* "çift vergi veren" adıyla anılır olmuşlardır (Somuncuoğlu, 2002, s. 141; Killi Yılmaz, 2011, s. 26).

Ruslar her ne kadar erken devirlerde Altaylara kadar ulaşmış olsalar da, 19. yüzyıla kadar bölgede kesin bir hâkimiyet kuramamışlardır (Somuncuoğlu, 2002, s. 141). Ruslar, 19. yüzyıl itibarıyla Altaylarda egemenliklerini kesinleştirince Altay bölgesinde ciddi bir Hristiyanlaştırma ve dolayısıyla Ruslaştırma politikası başlatmışlardır. Bu amaç doğrultusunda 1830 yılında Altay Ruhani Misyonu kurulmuş ve misyonun başına Makariy Gluharov getirilmiştir. Gluharov'un "Ortodoksluk Ruslukla aynıdır." ilkesinden de anlaşılacağı üzere bu misyon, Çarlık Rusyası'nın Altaylardaki sömürü ve asimilasyon politikalarında aktif rol oynamıştır (Somuncuoğlu, 2002, s. 141-142; Topsakal, 2017, s. 221).

Hristiyanlığı kabul eden Altay Türklerine maddi yardımlar yapılmış, verimli topraklar tahsis edilmiş ve onların ödediği vergiler azaltılmıştır. Altay Türklerinin sadece dinlerinin değiştirmesiyle yetinilmemiş, onları Ruslaştırmak için göçebe hayatlarına zorla son verilip köylere yerleştirilmiş; Ruslar gibi giyinmeleri istenmiş ve kiliseye Altay millî kıyafetleriyle gelmeleri yasaklanmıştır (Somuncuoğlu, 2002, s. 142).

Altayların toprakları verimli olduğu için bu bölgeye çok kalabalık Rus göçleri olmuştur. Özellikle 1855'te çıkarılan bir kanun gereğince, Rus göçmenlerin Altaylarda istedikleri yere yerleşmelerine müsaade edilmesiyle birlikte bölgenin demografik yapısında Altay Türklerinin aleyhine büyük bir değişim yaşanmıştır. Öte yandan yerleşik hayata geçmiş bulunan yerli halk, yeni gelen göçmen Ruslar arasında çok hızlı bir asimilasyon sürecine girmiştir (Gömeç, 2015, s. 286).

2.3. Altay Türklerinin Milliyetçilik Hareketleri

Altay Türklerinin zor şartlar altında yaşamaları, yoğun asimilasyon politikalarına maruz bırakılıp millî benliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları gibi sebepler milliyetçilik hareketlerini tetiklemiştir. 20. yüzyılın hemen başlangıcında dinî bir hareket olan Ak Caŋ ve Çarlık rejiminin yıkılmasıyla birlikte de Altay Karakurum Komitesi ortaya çıkmıştır. Ak Caŋ dinî-kültürel motifli bir halk hareketi, Karakurum Komitesi ise aydınlar tarafından organize edilen siyasi bir oluşumdur (Asena, 2014, s. 91).

Altay Türkleri tarafından "Ak Caŋ (Ak Din) veya Süt Caŋ (Süt Dini)" olarak adlandırılan ve Batılı kaynaklarda Burhanizm şeklinde geçen dinî-

kültürel motifli bu yeni inanç sistemi 1904 yılında ortaya çıkmıştır. *Ak Caŋ'*ın ortaya çıkışında *Ruslara duyulan nefret, Rus göçmenlerin Altay topraklarına yerleşmesi, Rus tüccarların ekonomik baskı ve sömürüsü, Misyonerlerin baskısı, Altay Şamanizminin Hristiyanlık karşısındaki zayıflığı ve ihtiyaçlara cevap veremez hâle gelmesi, Moğol Budistlerin propagandası, Rus-Japon gerginliğine bağlı olarak Altay Türkleri arasında ortaya çıkan Japon sempatisi* vb. sebeplerin etkili olduğu düşünülmektedir (Dilek, 2022, s. 83). Çet Çelpanov adlı bir Altay Türkü'nün önderlik ettiği bu harekete kısa sürede binlerce kişi katılmıştır. Hareketin çok sayıda taraftar bulması Rusları rahatsız etmiş, nitekim yaklaşık üç bin kişinin katıldığı bir ayin esnasında Ruslar baskın düzenlemişlerdir. Bu baskında başta Çet Çelpanov olmak üzere hareketin diğer öncüleri tutuklanmışlardır (Türker, 2014, s. 43).

Ak Caŋ üzerine uzunca bir makale kaleme alan İbrahim Dilek'in konuyla ilgili aşağıya aldığımız değerlendirmeleri dikkat çekicidir:

Bu inanç sistemi, dünyanın değişik yerlerinde benzerleri görülen nativistic movement (yerelliği canlandırma) hareketi olarak da kabul edilebilir. Ak Cañ; Ruslara, Rus olan her şeye, Hristiyanlığa ve Altay Şamanizmine bir tepki olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen zaman içinde Altay Şamanizmine ait bazı unsurları tekrar bünyesine almıştır. Ruslara karşı tavrın ise, özellikle dualarda Rusça kelimelerin yer alması ve Ruslara ait birçok unsurun kaçınılmaz şekilde kullanılmaya başlamasıyla birlikte zayıfladığı görülür. Ak Cañ, Çarlık Rusya'sında misyonerler tarafından yürütülen faaliyetlere bir engel olarak görülmüş, SSCB'de ise bu dinin taraftarları etno-milliyetçilikle suçlanıp cezalandırılmıştır. 1930'lu yıllarda doğal gelişimi sekteye uğrayan Ak Cañ, 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Altay Türkleri için yeni kimlik inşasında önemli bir etmen olmuştur. (2022, s. *127)*

Altay Türklerinin bağımsızlık hareketlerinin siyasi kanadını teşkil eden Altay Karakurum Komitesi bir grup Altaylı ve Sibiryalı Rus aydınların öncülüğünde örgütlenmiştir (Asena, 2014, s. 102). Ekim Devrimi'yle Çarlık Rusyası'nın yıkılması Altaylardaki Türk milliyetçileri için önemli bir fırsat olmuştur. Şubat 1918'de Altay Karakurum Komitesi toplanmış ve Altaylar dışında Hakas ve Tuvaları da içine alan Altay Cumhuriyeti'nin kurulması girişiminde bulunulmuştur. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1919 yılında Altay bölgesinde Sovyet Rusya'nın hâkimiyeti kesinleşmiştir (Somuncuoğlu, 2002, s. 143).

2.4. Altay Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Sovyet Rejimi döneminde, 1922'de Altay Türklerinin meskûn olduğu bölge Oyrot Özerk Bölgesi ilan edilmiş ve 1948 yılına kadar bu adla

anılmıştır. Altay bölgesine gelen ilk misyonerler tarafından 1830 yılında bir misyon merkezi olarak kurulan Ulalu, Gorno-Altaysk adıyla bölgenin başkenti yapılmıştır. Bu şehir 1932-1948 yılları arasında Oyrot-Tura olarak da adlandırılmıştır. 1948'den sonra Oyrot Özerk Bölgesi, Dağlık Altay Özerk Bölgesi'ne dönüştürülmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 3 Temmuz 1991'de aynı sınırlar içinde Altay Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur (Killi Yılmaz, 2011, s. 26; http://www.altai-republic.ru/about-the-region/history/ (erişim tarihi: 10.10.2018).

1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte Sovyet Rusya'nın idaresi altındaki ulusların millî uyanışla kendi devletlerini kurma hareketleri başlamıştır. Bu millî uyanış Altayları da etkilemiştir. Altaylar, Rusya'dan ayrılıp bağımsız devlet olmak için siyasi girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler neticesinde 3 Temmuz 1991'de aynı sınırlar içinde Altay Özerk Cumhuriyeti'ni kurarak özerk cumhuriyet statüsü elde etmiş ve 1993 yılında da Altay Cumhuriyeti'nin en yüksek yasama organı olan Yüksek Sovyet'in El-Kurultay'a dönüşmesini sağlamışlardır. Yine 1993 yılında Rusçanın yanında bölgenin yerel ana dili olan Altay Türkçesini "özerk cumhuriyetin" resmî dili ilan ettirmişlerdir (Somuncuoğlu, 2002, s. 144; Killi Yılmaz, 2011, s. 26).

Altay Özerk Cumhuriyeti, günümüzde 92.902 kilometrekarelik bir yüz ölçümüne sahiptir. Kuzeybatısından Altay Krayı, kuzeydoğusundan Kemerovo eyaleti (oblastı), doğusundan Hakas ve Tuva Özerk Cumhriyetleri, güneyinden Moğolistan ve Çin, güneybatısından Kazakistan sınırlarıyla çevrilidir.

Harita 1: *Altay Cumhuriyeti'nin idari sınırları*

2.5. Altay Cumhuriyeti'nin Demografik Yapısı

20. yüzyılın başlarında Altay Cumhuriyeti'nin nüfusu 75.000 civarındaydı. Bunların %57'si Altay Türkleri, %40'ı Ruslar, %2'si Kazak Türklerinden oluşuyordu. Altay bölgesinin dinî yapısı ise %67 Ortodoks Hristiyan, %31 Şamanist ve Burkan, % 2 Müslüman şeklindeydi (Somuncuoğlu, 2002, s. 142).

Altay Cumhuriyeti'nin 2010 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 206.168'dir. Bu 206.168 kişinin 114.802'i (%55,68) Rus, 68.814'ü (%33,37) Altay Kiji, 12.524'ü (%6,07) Kazak Türkü, 3648'i (%1,76) Telengit, 1891'i (%0,91) Tuba, 1113'ü (%0,53) Çalkandı, 1062'si (%0,51) Kumandı[25], 1010'u (0,48) Ukraynalı, 700'ü (%0,33) Alman, 87'si (%0,04) Şor, 37'si (0.01) Teleüt[26], 480'i (%0,23) diğer etnik gruplardan oluşmaktadır (Killi Yılmaz, 2016: 410). 20. yüzyılın başında bölgede ortalama %60'a %40 Türk asıllıların lehine olan etno-demografik yapı, 100 yıl içinde tamamen tersine (%40 Türk asıllılar-%60 Rus-Alman-Ukraynalı vb.) dönmüştür.

Aşağıda verilen tabloda Çarlık Rusya döneminden günümüze kadar farklı zaman dilimlerinde yapılan nüfus sayımları sonucunda Altay Türklerinin bölgedeki demografik değişimi daha açık görülmektedir:

Tablo 4: *1897-2010 yılları arasında Altay boylarının nüfus sayıları*

		1897	1926	1939	1959	1970	1979	1989	2002	2010	2010 Konuşur Sayısı
Güney Altay Boyları	Altay Kiji	20915	39062	46490 Oyrot	44654	54614	58879	69409	67239	74238	55720
	Teleüt	9200	1898	-	-	-	-	-	2650	2643	975
	Telengit	5169 Çuytsı	3415	-	-	-	-	-	2399	3712	Altay Kijiler içinde
Kuzey Altay Boyları	Lebed	907	-	-	-	-	-	-	855	1181	310
	Kumandı	4092	6335	-	-	-	-	-	3114	2892	738
	Tuba	6342	12	-	-	-	-	-	1565	1965	229

(Patkanov, 1912, s. 77; Killi Yılmaz, 2016, s. 404, 407)

25 Altay Cumhuriyeti sınırları dışında 1401 Kumandı Altay Krayı'nda, 225 Kumandı da Kemerovo Bölgesi'nde yaşamaktadır (Killi Yılmaz, 2016: 410).

26 Teleüt Türklerinin esas kitlesi Kemerovo Oblastı'nda (2520 kişi) yaşamaktadır (Killi Yılmaz, 2016: 410).

Yukarıdaki tabloya göre sadece Altay Kijilerin sayıları artmıştır. Onların da nüfuslarına göre konuşur sayıları azdır. Diğer Altay boylarının hem nüfusları hem de konuşur sayıları yok olma seviyesine gelmiştir. UNESCO'nun *Atlas of the World's Languages in Danger (Tehlikedeki Dünya Dillerinin Atlası)* (2010) adlı çalışmasında diller, kuşaktan kuşağa aktarılabilme potansiyellerine göre "güvende (safe)" ve "ölü (extinct)" arasında altı seviyede[27] sınıflandırılmıştır. *Dünya Dilleri Atlası* Türk lehçeleri açısından incelendiğinde sadece bağımsız Türk devletlerinde konuşulan lehçelerin şimdilik güvende olduğu görülmektedir. Güney Altay Türkçesi "kesinlikle tehlikede (definitely endangered)", Kuzey Altay Türkçesi ise "ciddi tehlikede (severely endangered)" sayılmıştır (Killi Yılmaz, 2016, s. 428; http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php).

2.6. Altay Türkleri

Altay Türkleri, Altay dağları bölgesinde yaşamalarından dolayı Altay adıyla anılmışlardır. Radloff, Altay adının bazı araştırmacılar tarafından Ala-Tau "Ala dağ", Altın-Tau "Altın dağ" şeklinde açıklandığını ve kendi fikrince bu adın Al-Tayga "yüksek taşlı dağ" olması gerektiğini belirtmiştir (C I 1954, s. 71). Yakın zamanda yapılan bir çalışmada çeşitli fonetik deliller sunularak Altay isminin altun "altın" kelimesinin fonetik ikizi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yıldız, 2017, s. 195).

Rus literatüründe Altaylılar olarak tanımlanan bu Türk topluluğu 17. ve 18. yüzyıl Rus yönetiminin ve 19. yüzyılın ilk yarısında gezginlerin kayıtlarında iki ayrı grup olarak tarif edilmiştir. Kuzeydekiler Kara Orman Tatarları, Kuzey Altay Tatarları; güneydekiler ise Asıl Altay Tatarları, Kalmuklar (Ak Kalmuklar, Sınır Kalmukları, Dağ Kalmukları) şeklinde tanımlanmıştır (Pritsak, 1959, s. 569).

---

[27] Bu altı seviye aşağıdaki gibidir:

Güvende (safe): Bütün kuşaklar dili konuşmakta ve dil kuşaklar arasında kesintisiz aktarılmaktadır.

Savunmasız (vulnerable): Çoğu çocuk, dili konuşuyor ancak belirli alanlarla sınırlı olabilir (ev vb.).

Kesinlikle tehlikede (definitely endangered): Çocuklar artık ana dilini ana dili olarak öğrenmiyor.

Ciddi tehlikede (severely endangered): Dil; dede, nine ve yaşlı kuşaklar tarafından konuşulmaktadır. Ebeveyn kuşağı bunu anlayabilirken, çocuklarla veya kendi aralarında konuşmazlar.

Kritik tehlikede (critically endangered): En genç konuşmacılar dede, nine, yaşlılardır ve dilini kısmen ve nadiren konuşurlar.

Ölü (extinct): Hiç konuşuru kalmamıştır.

(http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/atlas-of-languages-in-danger/, Erişim tarihi: 12.10.2018)

Radloff, 1882'de yayımladığı *Phonetik Der Nördlichen Türksprachen* (Kuzey Türk Dillerinin Ses Bilgisi) adlı eserinde Kuzey Altay Tatarları başlığı altında Kumandı, Lebed, Kara Tatar (Tuba) ve Şor Türklerini almıştır. Gerçek Altay Tatarları başlığı altında da Altay Kalmukları, Dvoyedanlar ve Teleütleri zikretmiştir (1882: XXVI-XXX).

Verbitskiy, 1893'te yayımlanan *Altayskiye İnorodtsı* (Altay Yerlileri) adlı eserinde Oyrotların torunu olarak gördüğü Altayları; "a) Altay Kalmıkları (Altay Kiji), 2. Kalmık Dvoyedanlar (Uranhaylar), 3. Teleütler, 4) Kara Tatarlar" şeklinde gruplandırmış ve devamında geleneksel yaşantılarının anlatıldığı bölümde kuzey ve güney ayrımını vurgulamıştır (Verbitskiy'den aktaran Killi Yılmaz, 2011, s. 27).

Bu hususta günümüzde kabul edilen yaygın görüş Güney Altay Türkleri; Altay Kiji, Teleüt ve Telengit; Kuzey Altay Türkleri de Lebed, Tuba ve Kumandı şeklindedir. İlk tasniflerde Altay Türklerine Şor Türkleri de dâhil edilmiştir. Ancak Şorlar, son yıllardaki bilimsel çalışmalarda Hakas Türklerinin alt grubu olarak sayılmaya başlanmıştır.

Altay Türklerinin kökenleriyle ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu hususta Radloff ve Aristov, Kuzey Altay Türklerinin Türkleşmiş Samoyed ve Ket kavimlerinin torunları olduklarını söylemişlerdir (Tıdıkova, 2012, s. 527). Omeljan Pritsak, Güney Altay Türklerinin antropolojik olarak Tuva, Yakut ve Moğollarla ortaklık gösteren mongoloid ırk içinde yer aldıklarını (bu sebeple Kalmuk dendiği); Kuzey Altay Türklerinin ise Ob-Ugur, Samoyedlerde olduğu gibi Avrupai ırk içinde yer alan Ural tipi özellikler taşıdıklarını belirtmiştir (1959, s. 568).

Potapov'a göre Güney Altay Türklerinin yakın tarihî ataları, çok eski devirlerden beri Altaylarda yaşayan, Türkçe konuşan Kıpçak boylarıdır. Bu Kıpçaklar, Cuci ulusunun ve aynı şekilde Altın Ordu Devleti'nin dağıldığı ve Kazak halklarının teşekkül ettikleri Türk boylarının büyük göçünün yaşandığı zamanda Altay'a gelmişlerdir. Altay'a sonradan gelen bu Kıpçak unsurlar, Göktürk Kağanlığı döneminde Altay bölgesinde yaşayan eski Türk kabileleri (Telesler, Türgeşler vb.) ve Batı Moğol etnik unsurlarıyla karışmışlardır. Altay Türkleri eski kaynakların birçoğunda Telengit ya da Teleüt olarak geçmektedir. Telengit, Teleüt ve Teles isimleri Tele etnonimi üzerine Moğolca çokluk eki getirilmesiyle oluşmuştur (2014, s. 50, 52). Ayrıca Potapov, Kuzey Altay Türklerinin ise Altay-Sayan yaylasının dağlık bölgelerinde çeşitli Türk, Ugor, Samoyed ve Ket etnik topluluklarının tarihî süreç içerisinde uzun süre devam eden etkileşimleri sonucu oluştuklarını belirtmiştir (1953, s. 251-252).

Potapov, Altay Türklerinin etnik oluşumunda ve dillerinin gelişiminde Moğolların etkisine dikkat çeker. Potapov'a göre 15. yüzyıl sonunda Oyrot

Hanlığı, Altay bölgesini ele geçirince kendi göçebe Moğol kabilelerini Altaylara yaymıştır. Altaylara gelen bu göçebe Moğol kabileleri, Altay Türkleri arasında kısmen asimile olmuşlardır. Böylece Batı Moğollarının, Altay Türklerinin etnik teşekkülü üzerine etkisi 18. yüzyılın ikinci yarısında Cungar Devleti'nin Çinliler tarafından mağlup edilişine kadar devam etmiştir (2014, s. 50).

Pustogaçev, Çağdaş Altayların, eski Çin kaynaklarındaki İskitlerin yerine geçen Eski Türk Tele ve Tukyu boylarından olan eski Uygurlar, Kimek Kıpçaklar, Yenisey Kırgızları, Oğuzlar vb. boylardan meydana geldiğini ileri sürmüştür (1997, s. 299).

Baskakov'a göre Kuzey Altay Türkleri; Samoyed ve Ugor-Fin etnik unsurlarının etkisiyle oluşmuştur. Ayrıca Baskakov, Altaylardaki boy isimlerinin (Teles>Tölös, Kıpçak>Kıpçak, Kırgız>Kırgıs, Türgeş>Tirgeş, Toguz-oguz>Togus, Tarduş>Todoş, Az>Tört As, Çik>Çıgat) Orhon Yazıtları'nda rastlanan Eski Türk boy isimlerine benzerliğinden dolayı Çağdaş Altay Türklerinin kökeninin, Eski Kırgız, Uygur, Oğuz ve Kıpçak kabilelerine dayandığını belirtmiştir (1958, s. 27-28).

Eski Türk boylarıyla olan ilişki dile de yansımıştır. Kuzey Altay ağızlarında Eski Türkçenin özellikleri daha iyi korunmuş, Güney Altay Türkçesi ağızlarında da Eski Kırgız Türkçesi özellikleri korunmakla beraber Kıpçak Türkçesi özellikleri de yoğunluktadır (Baskakov, 1958, s. 27-28).

Ortaya atılan görüşlerden çıkan ortak sonuca göre Kuzey Altay Türkleri, Eski Uygur, Kimek-Kıpçak, Yenisey Kırgızları, Oğuzlar ve Altay bölgesinin Türk olmayan yerli kavimlerinden Samoyed, Ket, Ugorlar'a dayanmaktadır. Güney Altay Türkleri ise Eski Türk boylarından olan Tele ve Tukyuların torunlarıdır (Ozonova, 2016, s. 26).

2.6.1. Güney Altay Türkleri

2.6.1.1. Altay Kijiler

Radloff, kendilerini Altay Kiji veya nadiren Oyrot[28] olarak adlandıran bu Altay boyunun, Ruslar tarafından Altay Kalmukları olarak anıldığını belirtmiştir. Ayrıca Katun ve Çarış Nehri havzalarında göçebe bir hayat süren

---

[28] Altay Türkleri, Oyrot adını 17. yüzyıl ortalarından 18. yüzyıl ortalarına kadar idaresi altında kaldıkları Oyrot Devleti'nden almışlardır. Bu kelime, Oyrot <oyra-t (-t Moğolca çokluk eki) "yakınlar" şeklinde ortaya çıkmıştır (Menges, 2009, s. 397).
Ekrem Kalan, Oyrot adının kaynağıyla ilgili yaptığı açıklamada, bazı araştırmacılara göre Oyrotların kendilerini Oironhon (yakınlar/komşular) diye adlandırdığını, ancak bu adın Oin İrgen veya Oin Ard (Orman Halkı) isimlerinden gelmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir (2008, s. 2).

Altay Kijilerin, 6044 erkek ve 5780 kadın olmak üzere toplamda 11824 kişi olduklarını ilave etmiştir (1882, s. XXIX).

Söz konusu bu Altay boyu kendilerini Altay ve Altay Kiji olarak adlandırırlar. Tarihî kaynaklarda ve resmî belgelerde Altay, Dağlı, Ak Kalmuk ve Sınır Kalmukları olarak geçerler (Ozonova, 2016, s. 28).

Altay Kijiler Onguday, Şebalin, Üst-Kan, Mayma, Çemal, Üst Koksa bölgelerinde Katun, Ursul, Sema, Peşçanaya, Çarış ve Mayma nehirlerinin kıyılarında yaşarlar. Mayma Nehri kıyılarında yaşayanlar kendilerini Mayma Kişi olarak da adlandırırlar (Güner Dilek, 2015, s. 25; Ozonova, 2016, s. 28).

Altay Kijilerin büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşamakta ve genellikle hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. At, sığır, keçi ve yak (Tibet sığırı) yetiştiriciliği başlıca uğraşlarıdır. Küçük çapta bahçe tarımı da yapmaktadırlar (Killi Yılmaz, 2011, s. 21).

Geleneksel dinî inançları Şamanizmdir. 1750'li yıllardan sonra Altay Türkleri arasında Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır. 1830'da Altay Ruhani Misyonu'nun kurulması Hristiyanlığın yayılımını hızlandırmıştır. 1900'lerin başında Altaylar arasında Ak Caŋ (Ak Yaŋ, Ak Din) kültürel motifler içeren dinî bir hareket ortaya çıkmıştır.

Altay Türkçesi yazı dili, Altay Kiji ağzı esas alınarak oluşturulmuştur. Eskiden Oyrot Til olarak da bilinen Altay Türkçesi, günümüzde Altay Cumhuriyeti'nin Rusçayla birlikte resmî dilidir (Ozonova, 2016, s. 23).

2.6.1.2. Teleütler

Kendilerini Teleŋet, Teleŋut, Payat ve Tadar (<Tatar) olarak da adlandıran Teleütler; Kemerovo eyaletinde, Büyük ve Küçük Baçat nehirleri kıyılarındaki Belovo ve Guryevsk bölgelerinde, Çeluhoyevo, Bekovo, Verhovskaya, Şanda, Çerta, Kamenka ve Ulus köylerinde, Novokuznetsk şehrinde, Altay Krayı'nda Zarinsk ve Kışmanovsk bölgelerinde, Çumış Nehri kıyılarında ve Altay Özerk Cumhuriyeti'nde Şebalin bölgesinde Sema Nehri kıyılarında yaşarlar. Ayrıca 17. yüzyılda Cungarlar tarafından göç ettirilen Teleütlerin bakiyesi olarak günümüzde hâlâ Çin'de Sincan-Uygur Özerk bölgesinin Altay ilçesinde yaklaşık 50 kişi civarında Teleüt grubunun yaşadığı bilinmektedir (Killi Yılmaz, 2011, s. 30; Alimov ve Shadyhanov, 2013, s. 50, 55).

Teleütler, Rusların Sibirya'ya gelmeleriyle birlikte tarihî kaynaklarda yer almaya başlamışlardır. 17. yüzyıl Rus belgelerinde Ak Kalmık (Rus. Белыя калмыки) olarak adlandırılmışlardır. 18. yüzyılda Moğollarla birlikte Cungarya'ya sürülmüşler ve 150 yıllık bir zaman diliminde bugünkü

topraklarına kısım kısım dönebilmişlerdir (Caferoğlu, 1988, s. 8; Killi Yılmaz, 2011, s. 30)

15. yüzyıl sonlarında ve 16. yüzyıl başlarında İrtiş steplerinde Ob Nehri ve bu nehrin kolları olan İnya, Çarış, Aley kıyılarında göçebe olarak yaşayan Teleütler bugünkü yaşadıkları Kemerovo bölgesine 1658-1665 yılları arasında gelmişlerdir (Akalın, 1997, s. 427).

Teleütler, Rusların Güney Sibirya'daki ilermesini uzun süre engelleyerek 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar Güney Sibirya'nın siyasi tarihinde aktif rol oynamışlardır. Ancak ilerleyen yıllarda Rusların hem askerî açıdan güçlenmeleri hem de nüfus olarak kalabalıklaşmaları ve Cungar Devleti'nin bölgede önemli bir güç konumunda olmasıyla Teleütlerin siyasi ve askerî güçleri zayıflamış, nüfusları da iyice azalmıştır. 17. yüzyıldaki nüfuslarının 10 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. 1816 yılında Sibirya'daki *Vergi Komisyonu* Teleütlerin nüfuslarının 4000'e yakın olduğunu bildirmiştir (Alimov ve Shadyhanov, 2013, s. 51-52). Radloff, 19. yüzyılın ikinci yarısında Kuznetsk bölgesinde 2991 (1498 erkek, 1493 kadın), Biysk bölgesinde ise 2791 (1353 erkek, 1438 kadın) olmak üzere toplam 5782 Teleüt'ün yaşadığını belirtmiştir (1882: XXX). Potapov, Altay Kijiler arasında yaygın olan *ala kainnaŋ kop Teleŋit (Alacalı kayın ağacından çok olan Teleŋitler), alton tümen Teleŋit (altmış tümen*[29] *Teleŋit)* gibi deyimlerden yola çıkarak Teleütlerin nüfusunun eski devirlerde 600 bine yakın olduğunu öne sürmüştür (2014, s. 57).

Rusya'da 1897 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre Teleütlerin nüfusu 9200 olarak belirlenmiştir. Bunların 4426'sı Kuznetsk bölgesinde Baçat nehri boylarında, 2263'ü Çulım bölgesinde (Bozkır Altayı'nda), 713'ü Tom nehri havzasında, geri kalanları ise Dağlık Altay bölgesinde yaşamaktaydı (Alimov ve Shadyhanov, 2013, s. 52). İlerleyen yıllarda Teleütlerin büyük çoğunluğu ya Ruslaşmış ya da diğer Türk soylu halkların bünyesinde erimiştir. 2010'da yapılan nüfus sayımında, Teleütlerin toplam nüfusunun 2643 olarak tespit edilmesi, bu duruma önemli bir delil olarak gösterilebilir.

Altay Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Teleütler 1922'den 1990 yılına kadar Altay Kiji, Telengit, Kumandı, Lebed gibi diğer boylarla birlikte Altay ulusu bünyesine dâhil edilmişlerdir. Ancak Teleütlerin önemli bir kısmının Altay bölgesi sınırları dışında (Kemerovo bölgesinde) ikamet etmesi, onların Altay ulusu bünyesinde uluslaştırılmasına önemli bir sorun teşkil etmiştir. Bu durumun sonucunda Teleüt Türkleri, Altay ulusundan ayrı olarak Rusya Federasyonu Parlamentosu Milliyetler Şurası'nın 24 Şubat 1993 tarihli kararıyla "az nüfuslu yerli halk" statüsü elde etmişlerdir. Rusya

[29] tümen: 10.000

Federasyonu'nda 2002'de yapılan nüfus sayımında Teleütler, 2650 kişilik ayrı bir etnik yapı olarak gösterilmiştir (Alimov ve Shadyhanov, 2013, s. 54-55).

Radloff, 19. yüzyılın ikinci yarısında Teleütlerin yerleşik olarak köylerde yaşadığını ve çoğunlukla tarımla ilgilendiklerini belirtmiştir. Dinî inanç yönünden Şamanizm'e sıkı sıkıya bağlı olduklarını, hatta Hristiyanlığa geçmiş ilk Teleütlerin dışlandıkları için köylerinden göç etmek durumunda kaldıklarını söylemiştir (1882, s. XXX).

Günümüzde, Teleütlerin geçim kaynaklarının temelini tarım ve kömür ocağı işçiliği oluşturmaktadır. Dinî inanç yönünden ise tamamına yakını Ortodoks Hristiyanlığı benimsemiştir. Kendilerini *Kalmak* olarak adlandıran bir Teleüt grubu Tatarların etkisiyle Müslüman olmuştur (Alimov ve Shadyhanov, 2013, s. 60-61).

Teleüt ağzı, Altay Türkçesinin ilk yazı dilinin temeli olması açısından önem arz etmektedir. Bilindiği üzere 1830'da Altay Ruhani Misyonu kurulunca bölgede misyonerlik faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla, Teleüt ağzı esas alınarak Altay Türkleri için Kiril harfli bir alfabe geliştirilmiştir (Dilek, 2007, s. 787). Böylece Teleüt ağzı 1922 yılına kadar Altay Türkçesinin yazı dili olmuştur. 1922 yılında Altay Kiji ağzına dayalı yeni bir yazı dili oluşturulunca Teleüt ağzı önemini kaybetmiştir.

1993 yılında Teleütler, "az nüfuslu yerli halk" statüsü kazanmalarına bağlı olarak dillerini, kültürlerini koruma yönünde önemli haklar elde etmişlerdir. Kendi kültürlerini korumaya yönelik faaliyet olarak 1990'lı yılların başında Teleüt ağzı için 38 harften oluşan (Kiril esaslı) yeni bir alfabe oluşturulmuştur. 1995'ten bu yana Teleüt ağzının bu yeni alfabesiyle 10'a yakın kitap yayımlanmıştır (Alimov ve Shadyhanov, 2013, s. 62; Tybykova, 2016, s. 426).

Teleüt ağzı tarih öncesi dönemde Ket ve Ob-Ugric dilleriyle, Eski Türkçe döneminde İrani dillerle, sonraki dönemde Moğolca ve günümüzde başta Rusça olmak üzere Sibirya Türk lehçeleri ve Altay Türkçesinin edebî dilinden etkilenmiştir. Teleüt ağzı söz varlığı olarak yoğun bir şekilde Moğolcadan etkilenmiştir. Ayrıca az da olsa Arapça ve Farsçanın etkisi vardır. Teleüt ağzının söz varlığı, en eski seviyeden başlayarak Altay dilleri, ondan sonra ortak Türkçe ve Moğolca dönemi, onun ardından Moğolcanın etkisi ve son olarak Rusçanın etkisi şeklinde çeşitli katmanlara ayrılmaktadır (Tybykova, 2016, s. 425, 428).

2010 nüfus sayımına göre Teleütlerin toplam nüfusu 2643 olarak belirlenmiştir. Teleütçeyi ana dili olarak kabul edenlerin sayısı 1597 olmasına rağmen konuşur sayısı 975'tir. Etnik olarak Teleütlerin toplam konuşur sayısı 938'dir ve bu sayı da toplam nüfusun sadece %35'ine tekabül etmektedir

(Cengiz, 2017: 110). Tehlikedeki dil araştırmaları kapsamında Teleütçeyi inceleyen M. Cengiz, UNESCO'nun kuşaklararası dil aktarımı etkenine göre Teleütçenin seviyesinin "ciddi tehlikede" olduğunu söylemiştir. Cengiz ayrıca Teleütçenin yaşlı anne baba ve onlardan daha yaşlı olan kuşaklar tarafından kullanıldığını, genç anne ve babaların dili anlasalar da onu çocuklarıyla konuşurlarken kullanmadıklarını belirtmiştir (2017, s. 149).

Harita 2: *Teleütlerin yaşadığı bölge*

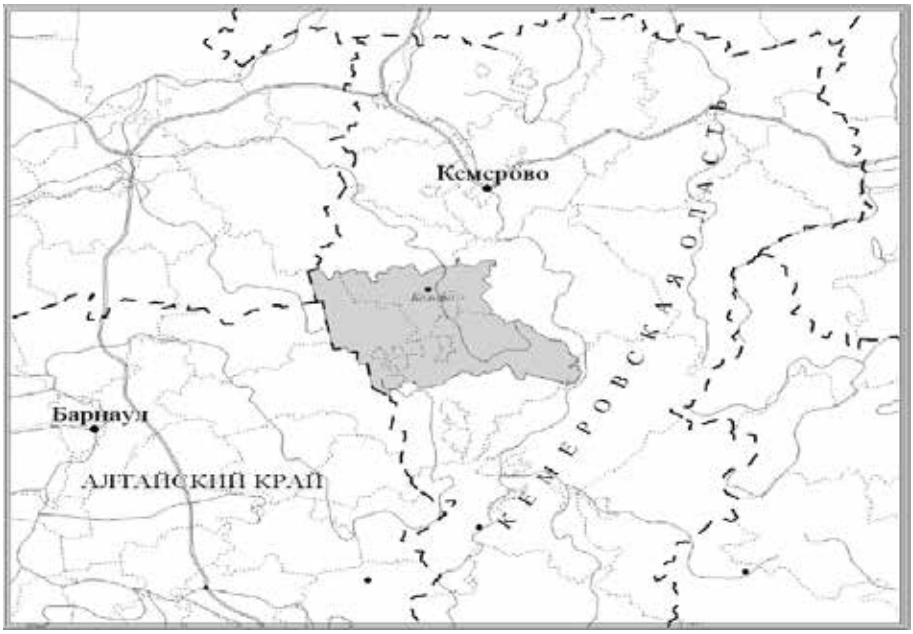

Kaynak: (Turayev, Sulyandziga, Boçarnikov ve Sulyandziga, 2005, s. 263)

2.6.1.3. Telengitler ve Telesler

Telengitler, Altay Cumhuriyeti'nin güney doğusunda, dört ülkenin (Çin, Kazakistan, Moğolistan ve Rusya) sınırlarının kesişim noktasında Ulagan ve Koş-Agaç bölgelerinde, Çoluşman, Başkaus, Ulagan, Çuya, Arkıt, Çagan-Uzun nehirleri kıyılarında yaşarlar (Tıdıkova, 2012, s. 526).

Telengitlerin, Köktürk Kağanlığı döneminde varlığı bilinen Tele ve Tukyu boyları, bazı Kıpçak boyları ve Moğolların karışımıyla oluştuğu düşünülmektedir. Telengit ismi de Tele ismi üzerine Moğolca çokluk eki getirilerek oluşturulmuştur. Son dönem Rus kaynaklarında Telengitler, Teleütlerle birbirine karıştırılmıştır. Eski Ruslar, Telengitleri genellikle Kalmuk, Uryanhay ve nadiren de Tadar (<Tatar) olarak adlandırmışlardır. 1700'lü yılların sonu ve 1800'lü yılların başında Telengitler hem Ruslara hem

de Çinlilere vergi ödüyorlardı. Bu sebeple onlar, çift vergi veren[30] anlamında Dvoyedan olarak da adlandırılmışlardır (Tazranova, 2016, s. 411).

Radloff, Dvoyedanların; Çuya, Çolışman, Başkaus nehirleri kıyılarında göçebe olarak yaşadıklarını, Çuya boyunda oturanların kendilerini Telengit, Başkaus boyundakilerin Ulan ve Çolışman civarındakilerin de Tölös olarak adlandırdıklarını belirtmiştir (C I 1954, s. 216). Dvoyedanlar, Altay Kijiler gibi Kalmuk veya Oyrot devletine belli bir aidiyet hissettikleri için kendilerini Kalmuk veya Oyrot olarak da adlandırmışlar. 19. yüzyılın sonlarına doğru bu adlar unutulmaya başlanmıştır (Radloff, C I 1956, s. 262).

1897'de yapılan nüfus sayımına göre Telengit ve Teleslerin sayıları 4.849 olarak belirlenmiştir. Sovyet Rusya döneminde bunlar, Altayların bir alt etnik grubu olarak kaydedilmişlerdir. Bu sebeple 1959, 1979 ve 1989 sayımlarında Altaylara dâhil edilmişlerdir.

Telengitler, Rusya Federasyonu'nun 24 Mart 2000 tarihinde aldığı kararla "az nüfuslu yerli halk" statüsüne geçmişlerdir. 2002 nüfus sayımında ayrı bir etnik grup olarak yer almışlar ve nüfusları 2.368 olarak belirlenmiştir (Tazranova, 2016, s. 412).

Telengitlerin temel dinî inançları Şamanizm'dir. Ulagan bölgesinde yaşayan Telengitler 19. yüzyılın ikinci yarısında Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Şamanizm ise Koş-Agaç bölgesinde yaygındır (Tıdıkova, 2012, s. 526; Tazranova, 2016, s. 411).

Telengitler günümüzde yarı göçebe bir hayat sürüp büyükbaş hayvancılıkla uğraşmaktadırlar (Tazranova, 2016, s. 412).

Telengitlerin kendilerine ait bir yazı dili yoktur. Altay yazı dilini kullanmaktadırlar. Telengit ağzı, Altay edebî diline göre fonetik, morfolojik ve leksik açıdan önemli farklılıklar gösterir. Kuzey Altay ağızlarına özellikle de Tuba ağzına yakınlığı da dikkat çekicidir (Tazranova, 2016, s. 412). Günümüzde Telengit ağzı hızlı bir şekilde Altay edebî dilinin bünyesinde kaybolmaktadır. Bölgede resmî ve etkin dillerin, Altay edebî dili ve Rusça olması bu durumun en önemli nedenidir (Tıdıkova, 2012, s. 526).

Radloff, Altay Kijiler ve Telengitlerin diliyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

Altay Türkleriyle Dvoyedanların dili bütün bölgede tamamıyla aynı olup pek eski hususiyetler gösteren saf bir Türk lehçesidir. Bu durum Altay Türklerinin çoktan beri güneydeki Türk boylarından ayrılarak asırlar boyunca Moğollar arasında tamamıyla tecrit edilmiş bir hâlde yaşadıklarını açık bir

---

30 Dvoyedanlar 1866 yılına kadar hem Rusya'ya hem de Çin'e vergi vermişlerdir.

şekilde ispat etmektedir. Batı Moğolları ile birlikte yaşayıp onların devletine tabi olduklarından Altay dili pek tabii olarak Moğolcadan bir sürü yabancı söz almıştır. Fakat bu malzeme gerek ses ve gerek gramer bakımından Türkçe idyomlarla tamamen işlenmiş olduğundan Türkçe ve Moğolcanın karışması ile mahlut bir dil meydana gelmemiştir. (C I 1956, s. 270)

Radloff, OSTN'de Telengit adı yerine Tölös adını kullanmış ve Altay Türkçesi ağızları içerisinde en az Tölöslerden örnek almıştır.

Baskakov, Telengit ağzını iki alt ağza ayırarak Teletsk Gölü'nün güneyinde Çolışman ve Başkaus nehirleri kıyılarındakilere Telengit-Teless ağzı, Çuya nehri kıyılarındakine de Çuy ağzı demiştir (1958, s. 67-68).

Harita 3: *Telengitlerin yaşadığı bölge*

Kaynak: (Turayev, Sulyandziga, Boçarnikov ve Sulyandziga, 2005, s. 257)

2.6.2. Kuzey Altay Türkleri

2.6.2.1.Tubalar

Tubalar, kendilerini Tuba Kiji, Tuva Kiji veya Jış Kiji, Yış Kiji; Ruslar da Çernevıy Tatar[31] (Kara Tatar) olarak adlandırırlar. Tuba adı onlara komşuları Altay Kijiler tarafından verilmiştir. Kendilerini Yış Kiji "Orman insanı" olarak

[31] Radloff'a göre "Çernovıy Tatarıy" sözü Yış Kiji sözünün tercümesidir. Bunun sebebi de Tubaların tamamının Katun Nehri'nin doğusunda çam cinsinden sık ormanlarla kaplı dağlarda yaşamasıdır. Çünkü o zamanlar bu gibi ormanlı dağlara Ruslar "çeren", Tubalar ise "yış" derlermiş (C I 1954, s. 213).

adlandırmışlardır. Altay Cumhuriyeti'nde Maymin, Çoy, kısmen Turaçak bölgelerinde yaşamaktadırlar (Potapov, 2014, s. 59; Ozonova, 2012, s. 389).

Radloff, Tubaları Kara Orman Tatarı olarak zikretmiştir. Tubaların kökenini, Altay ve Teleüt kabileleri ile karışıp Türkleşen Samoyedlere dayandırır ve eski bir Çin kavmi olan Dubolarla da ilişkili olabileceklerini işaret eder (C I 1954, s. 213). Tubaların eski Çin halkı Dubo ile ilişkili oldukları sonraki yıllarda Yadrintsev gibi bilim adamlarınca tekrar dile getirilmiştir. Baskakov, Köktürk Kağanlığının Uygurlar tarafından mağlup edilmesinden sonra Altay bölgesine gelen Tölös, Tirgeş ve Tokuz-Oğuz kabileleri ile Altayların yerli halkı olan Samoyedlerin etkileşimiyle oluştuğunu düşünmektedir (1958, s. 10).

Potapov, Radloff'un öne sürdüğü Türkleşmiş Samoyed tezine şiddetle karşı çıkar ve Baskakov'la benzer görüşler ileri sürer. Ona göre Tubaların etnik tarihî kökenleri karışıktır, büyük ihtimalle Samoyedlerin Eski Türk boyları ile karışmasıyla oluşmuşlardır (2014, s. 72).

Radloff, 19. yüzyılın ikinci yarısında Tubaların nüfusunu 1794 erkek ve 1670 kadın olmak üzere toplam 3464 olarak verir (C I 1954, s. 214). Tubalar, 2000 yılında Rusya Federasyonu'nun aldığı kararla "az nüfuslu yerli halk" statüsüne geçmişlerdir (Turayev, Sulyandziga, Boçarnikov ve Sulyandziga, 2005, s. 283). Bu yıla kadar Altay halkı içinde sayılırken 2002 nüfus sayımında ayrı bir etnik grup olarak sayılmışlar ve sayıları 1565 kişi belirlenmiştir. Bu 1565 kişinin sadece 408'i Tuba ağzını konuşabildiğini belirtmiştir. 2010 sayımında da 1965 kişi olmuşlardır. Nüfusları artmasına rağmen konuşur sayıları 229'a düşmüştür (Ozonova, 2012, s. 389). Bu durumda Tubaların bulundukları bölgelerde çok azınlıkta kalmaları, baskın Rus kültüründe asimile olmaları ve Altay Cumhuriyeti'nin iki resmi dilinin Rusça ve Altay Kiji ağzına dayanan edebî dil olması etkilidir (Tıdıkova, 2012, s. 528-529).

Son yıllarda yapılan araştırmalar neticesinde Tuba ağzının yok olma seviyesine geldiği söylenebilir. Çünkü Tubalar arasında ana dilini sadece ileri yaştakiler konuşmakta, çocuklar arasında neredeyse hiç bilen yoktur. Rusça tamamen Tuba ağzının yerini almak üzeredir (Güner Dilek, 2015, s. 46).

Altay bölgesinde Ruslar gelmeden önce bile yerleşik hayat süren Tubalar, 19. yüzyılda çoğunlukla avcılık, katran tohumu ve kök toplayıcılığıyla geçimlerini sağlamışlardır (Radloff, C I 1954, s. 213). Günümüzde geçim kaynakları; et ve kürk için yabani hayvan avcılığı; sap, kök, yumru, soğan, fıstık vb. yenilebilir bitki toplayıcılığı, çapalama tarzı toprağı işleme üzerine kuruludur (Potapov, 1954: 63; Tıdıkova, 2012, s. 529).

19. yüzyılın sonuna kadar Tubaların büyük bir bölümü Ortodoks Hristiyanlığı kabul etmiştir. Ancak onların Hristiyanlığı sadece görünüşte

kalmıştır. Gündelik yaşamlarında eski inançları Şamanizm'in etkileri devam etmektedir (Turayev, Sulyandziga, Boçarnikov ve Sulyandziga, 2005, s. 283).

Harita 4: *Tubaların yaşadığı bölge*

Kaynak: (Turayev, Sulyandziga, Boçarnikov ve Sulyandziga, 2005, s. 279)

2.6.2.2. Lebedler

Kuzey Altay topluluklarından biri olan Lebedler, kendilerini Çalkandu, Şalkandu, Şalkaŋu, Şalkan (Kiji) olarak adlandırırlar. Önceleri onlara Kuu (<Kuğu) Nehri'nin kıyılarında yaşamalarından dolayı Kuu Kiji "Kuğu insanı" denmiştir. Ruslar da kuğu kelimesinin Rusçasıyla ilişkili olarak Lebedleri Lebedinskiye Tatarı, Lebedintsı şeklinde adlandırmışlardır (Cayım, Tıbıkova, Tıbıkova ve Tıdıkova, 2004, s. 146).

Lebedler günümüzde Kurmac-Baygol, Suranaş, İtkuç, Sankino, Kebezen ve Biyka bölgelerinde yaşarlar. Sayıları az da olsa Tondoşka, Nova, Troitsk, Çuyka, Tuloy ve Turaçak bölgelerinde de Lebed vardır (Cayım, Tıbıkova, Tıbıkova ve Tıdıkova, 2004, s. 147; Güner Dilek, 2013, s. 276).

Lebedler, Rus Türkoloji literatüründe, ilk defa, 1861'de yaşadıkları bölgeyi ziyaret eden Radloff tarafından farklı bir etnik grup olarak tanımlanmıştır (Nevskaya, Erdal, Ozonova, Pawlowski ve Nugteren, 2016, s. 81). Radloff bu dönem için Lebedlerin genel nüfuslarıyla ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. 1897 sayımında 907 kişi olarak kaydedilmişlerdir (Patkanov, 1912, s. 77). Lebedler Sovyet Rusya döneminde Altay halkı içine dâhil edildiklerinden bu tarihlerdeki nüfuslarıyla ilgili kesin bir bilgi yoktur. Altay hükümetinin verilerine göre 1997 yılındaki nüfusları 1689'dur. 2000 yılında "az nüfuslu

yerli halk" statüsüne geçmişlerdir. Nüfusları 2002 genel sayımında 855 kişi (539'u Lebed ağzını kısmen konuşmaktaydı), 2010 sayımında ise 1181'dir. Sayıları artmasına rağmen konuşur sayıları 310'a düşmüştür (Nevskaya, Erdal, Ozonova, Pawlowski ve Nugteren, 2016, s. 82; Turayev, Sulyandziga, Boçarnikov ve Sulyandziga, 2005, s. 341).

Tuba ve Kumandılara göre Lebedler kendi millî benliklerine ve ağızlarına daha iyi sahip çıkmışlardır. Rusçayı çok iyi bilirler, Altay Türkçesini anlarlar ancak konuşmakta zorlanırlar (Cayım, Tıbıkova, Tıbıkova ve Tıdıkova, 2004, s. 47).

Lebedlerin temel geçim kaynakları avcılık, fındıkçılık, balıkçılık, arıcılıktır. Tarım yaygın değildir. Dinî inanç olarak Hristiyanlık ve Şamanizm'e bağlıdırlar (Tıdıkova, 2012, s. 529; Nevskaya, Erdal, Ozonova, Pawlowski ve Nugteren, 2016, s. 81).

Lebedlerin kendilerine ait bir yazı dili yoktur. Ancak son zamanlarda Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Kolu Filoloji Enstitüsünden araştırmacılar Lebed ağzı için bir imla geliştirmişler ve bu imla ile 2004 yılında Aba-d'ıştıŋ aŋ-kuştarı (Kadim Tayganın Hayvanları ve Kuşları) adlı bir çocuk kitabı yayımlanmıştır. Frankfurt Üniversitesi ve Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Kolu Filoloji Enstitüsünden araştırmacılar Lebed ağzı için а, б, в, г, ғ, д, е, ё, ж, жь, з, и, й, к, қ, л, м, н, нь, ҥ, о, ö, п, р, с; т, ть, у, ӱ, ф, х, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, э, ю, я harflerinden oluşan bir alfabe önermişlerdir (Nevskaya, Erdal, Ozonova, Pawlowski ve Nugteren, 2016, s. 84).

Harita 5: *Lebedlerin yaşadığı bölge*

Kaynak: (Turayev, Sulyandziga, Boçarnikov ve Sulyandziga, 2005, s. 342)

2.6.2.3. Kumandılar

Kuzey Altay Türkleri içinde yer alan Kumandılar kendilerini Kuvandı, Kuvanta, Kuvandık, Kuvandıg, Kuvandıx, Kumandı, Kumundı, Kubandı, Kuwandı, Kuwandı, Kuvandık, Gomandı, Gubandı, Gumanda, Gumandı, Guwandı, Kıwanda şeklinde adlandırmaktadır (Güner Dilek, 2016, s. 3). Ruslar arasında da Kumandin olarak bilinmektedirler. Tıdıkova, Kumandin kelimesinin sonundaki -n'nin Rusça etnik adlandırmalarda kullanılan bir ek olduğunu ve -dı'nın ise Moğolca bir sıfat eki olduğunu söylemiştir (2012, s. 530).

Potapov, Kumandıların etnik olarak Kuman Kıpçaklarıyla aynı olduğunu düşünmektedir (Potapov, 2000: 96). Figen Güner Dilek, Satlayev'in 'Kumandı' etnonimini Eski Türkçe 'sarı, solgun' anlamına gelen (<*ḳub) kelimesiyle ilişkilendirdiğini belirtmiş, ayrıca *ḳub kelimesinin türevlerinin ḳuba "sarı, solgun, açık sarı", ḳup ḳuu "solgun" şeklinde bugünkü Altay Türkçesinde de (ATS, 126) kullanılıyor olmasını Satlayev'in görüşüne delil olarak sunmuştur (2016, s. 4).

Kumandılar, Altay Cumhuriyeti sınırları içinde Turaçak ilçesinin Şunarak, Surbaşevo, Tondoşka, Sankin köylerinde ve Gorno-Altay'da; Altay Krayı'nda Krasnogorskoye (eski adı Starobardinsk), Solton ve Biysk, Kemerovo oblastında Taştagol bölgesinde yaşarlar (Ozonova, 2016, s. 29; Güner Dilek, 2016, s. 4).

Kumandılar, Örö Kumandı 'Yukarı Kumandı' ve Aldına Kumandı 'Aşağı Kumandı' olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar (Radloff C I 1954, s. 212-213; Cayım, Tıbıkova, Tıbıkova ve Tıdıkova, 2004, s. 148).

19. yüzyılın sonlarına kadar Şamanizm inancına bağlı kalmışlardır. Radloff, 1860'lı yıllarda Kumandıların inatçı ve sert karakterleriyle geleneklerine en sadık Tatarlar olduğunu ve dolayısıyla onlara Hristiyanlığı kabul ettirme hususunda misyonerlerin bir başarı sağlayamadıklarını söylemiştir (1956, s. 372). Ancak Ruslar Altay bölgesinde iyice hâkimiyet sağlayınca misyonerlik faaliyetlerinin artması ve baskılar sonucunda Kumandılar da diğer Altay boyları gibi Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Günümüzde resmî olarak Ortodoks Hristiyan olan Kumandıların gündelik yaşantılarında geleneksel inançları olan Şamanizm'in izleri görülmektedir (Güner Dilek, 2016, s. 3).

Kumandılar eski devirlerde avcılık, toplayıcılık, at yetiştiriciliği ve çapalama tarımı ile uğraşmışlardır. Altay bölgesinde kademeli bir şekilde Rus nüfusunun artmasına bağlı olarak Ruslardan etkilenerek pulluk (saban) tarımına geçmişlerdir. Bundan sonra daha modern tarım aletleri kullanmaya başlamışlardır. Buğday, arpa ve yulaf başta olmak üzere tahıl tarımı

yaygınlaşmıştır (Vizer ve Kalinina, 2013: 8). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sedir kozalağı toplayıcılığı ve kürk hayvanı avcılığı önemli gelir kaynakları olmuş. Rusların etkisiyle arıcılıkla da uğraşmaya başlamışlardır. Sovyet Rusya döneminde Kumandıların çoğu kollektif çiftliklerde, devlet çiftliklerinde ve tarımsal işletmelerde çalışmaya başlamıştır (Turayev, Sulyandziga, Boçarnikov ve Sulyandziga, 2005, s. 110). Ayrıca Kumandılar eski devirlerden beri dokumacılıkta mahirdirler (Tıdıkova, 2012, s. 530).

Radloff, 19. yüzyılın ikinci yarısında Kumandıların Biy Nehri kıyılarında dağların kuzey yamaçlarında beş on evden oluşan küçük köyler hâlinde yerleşik bir hayat sürdüklerini ve çoğunlukla tarımla uğraştıklarını belirtmiştir. Bu köylerde oturan Kumandıların yarı yarıya Ruslaştığını ve 1869 yılında Yukarı Kumandıların nüfuslarının 606, Aşağı Kumandıların 1571 olarak tespit edildiğini belirtmiştir (C I 1954, s. 212-213). Kumandıların nüfusu 1897 sayımında 4092, 1926'da ise 6335'tir (Turayev, Sulyandziga, Boçarnikov ve Sulyandziga, 2005, s. 107). Sovyet Rusya döneminde Altay halkı içinde sayıldıkları için onların 2002 yılına kadarki sayılarıyla ilgili kesin bir bilgi yoktur.

Kumandılar, 1993 yılında Şorlar ve Teleütlerle birlikte "Küçük Kuzey Halkları" içine dâhil edilmişler ve Rusya Federasyonunun 24 Mart 2000 tarihinde aldığı kararla da Altay Kijiler hariç diğer bütün Altay boylarıyla birlikte (Teleüt, Telengit, Tuba, Lebed) "az nüfuslu yerli halk" statüsünde sayılmışlardır (Killi Yılmaz, 2011, s. 34). Bu tarihten sonraki nüfus sayımlarında ayrı bir etnik grup olarak kabul görmüşlerdir. 2002 yılındaki nüfusları 3114'tür. 2010 yılında ise 2892'dir. 2010 yılında Kumandıların 1061'inin Altay Cumhuriyeti'nde, 1401'inin de Altay Krayı'nda Solton ve Krasnogorsk bölgelerinde; 225'inin Kemerovo bölgesinde yaşadıkları ve konuşur sayılarının 738 olduğu belirtilmiştir (Killi Yılmaz, 2016, s. 421).

Diğer Altay Türkleri gibi Kumandılar da 1922 yılına kadar Teleüt ağzı esas alınarak oluşturulan yazı dilini, 1922'den sonra ise Altay Kiji ağzı temelli yazı dilini kullanmışlardır. 1933 yılında N. A. Kalanakov ve K. İ. Filatov tarafından Kumandı ağzı esas alınarak Novosibirsk'te Latin harfleriyle Kumandı Bukvar adlı bir alfabe kitabı oluşturulmuştur. Kumandı Bukvar, Kumandı ağzının ilk yazı dili girişimi olması hasebiyle tarihî bir öneme sahiptir (Baskakov, 1972, s. 5; Güner Dilek, 2016, s. 5).

Kumandı ağzı, diğer Kuzey Altay ağızları gibi UNESCO'nun "ciddi tehlike altındaki diller" listesindedir. Figen Güner Dilek Kumandı ağzının yok olma seviyesine gelmesinin sadece nüfus azlığına bağlanamayacağını açıklamıştır. Nüfus azlığıyla birlikte Kumandıların geniş bir coğrafyada

değişik dilsel topluluklar içinde dağınık ve erimiş hâlde yaşıyor olmalarının da bu süreçte çok önemli olduğunu vurgulamıştır (2012, s. 272).

Harita 6: *Kumandıların yaşadığı bölge.*

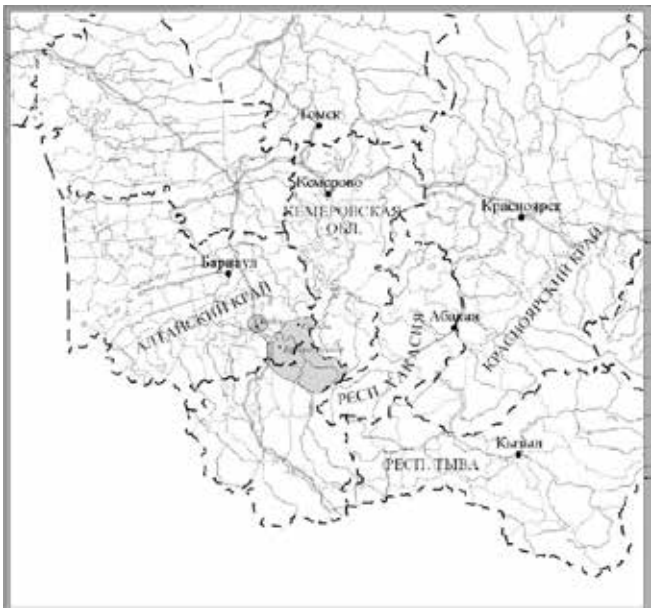

Kaynak: (Turayev, Sulyandziga, Boçarnikov ve Sulyandziga, 2005, s. 108)

2.7. Altay Türkçesinin Ağızları

Altay Türkçesi güney ve kuzey olmak üzere iki ana ağız grubuna ayrılmaktadır. Her iki ana ağız grubunun kendi içinde üçer alt ağızı vardır:

Güney Altay ağızları: *Altay Kiji, Teleüt ve Telengit.*

Kuzey Altay ağızları: *Lebed, Kumandı ve Tuba* şeklindedir.

Baskakov; bazı ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı özelliklerini esas alarak Altay Türkçesinin kuzey ve güney ağızları arasındaki temel farklılıkları ortaya koymuştur (1958, s. 69-72). Baskakov'un tespit ettiği farklılıklar şu şekildedir:

I. *Ses bilgisel farklılıklar*

1. Kısa ünlülerin denkliği

	Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
u~o	ul	ol	*"o, 3. kişi zamiri"*
	ura	oro	*"çukur"*
	mursak	borsok	*"porsuk"*
	uyda	oyto	*"geri, geriye"*
ü~ö	müre	börü	*"kurt"*
	pürük	pörük	*"börk, şapka"*
	şüy-	çöy-	*"çekmek"*
i~e	sibis	semis	*"semiz, besili"*
	pik	bek	*"sağlam, pek"*
	pil/pel	bel	*"bel, sırt"*
	ilek	elek	*"elek"*

2. Uzun ünlülerin denkliği

	Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
ō~ ū	ōl	ūl	*"oğul"*
	kōk	kūk	*"mesane"*
ā~ū/ō	ār	ūr	*"ağır"*
	pār	būr	*"karaciğer"*
	ās	ōs	*"ağız"*

3. Kuzey ağızlarında /o/ ve /ö/'den sonra gelen /a/ ve /e/ geniş ünlülerinin dudak uyumuna girmemesi

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
körgen	körgön	*"gören"*
polgan	bolgon	*"olan"*

4. Kuzey ağızlarında kelime sonundaki /g/ ve /ġ/ seslerinin korunması ve güney ağızlarında ise uzun /u/ (ū) ve uzun /ü/'ye (ṻ) dönüşmesi

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
taġ	tū	*"dağ"*
suġ	sū	*"su"*
üg~uġ/*ū*	üy	*"ev"*
eptig	eptü/eptṻ	*"elverişli, uygun"*
şerig	çerü/çerṻ	*"ordu"*
koyıġ	koyu/koyū	*"koyu"*
kırlıġ	kırlu/kırlū	*"dağlık"*

5. Kelimelerin başında ç/n' ~ d'/ t' denkliği

	Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
ç ~ d'	çıl	d'ıl	*"yıl"*
	çıt	d'ıt	*"koku"*
	çış	d'ış	*"orman"*
	çap-	d'ap-	*"kapamak"*
	çakşı	d'akşı	*"iyi*
n'~ d'	n'ān	d'ān	*"büyük"*
	n'agıs	d'aŋıs	*"tek, yalnız"*
	n'aŋ	d'aŋ	*"âdet, gelenek"*
	n'āk	d'āk	*"yanak"*
	n'an	d'an	*"yan"*
	n'eŋ	d'eŋ	*"yen"*
	n'eŋil	d'eŋil	*"hafif"*

6. Kelime başında ş'~ç denkliği

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
ş'anak	çanak	*"kızak"*
ş'apkan	çapkan	*"dörtnala giden"*
ş'ık	çık-	*"çıkmak"*
ş'ekpen	çekpen	*"çuha"*
ş'eden	çeden	*"çadırın çevresindeki çit"*

7. Kelime içinde j'~ç denkliği

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
pıj'ak	bıçak	*"bıçak"*
kaj'an	kaçan	*"ne zaman"*
pij'i-	biçi-	*"yazmak"*

8. a) Kelime başında m~b denkliği

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
müre/mörü	börü	*"kurt"*
molot/molat	bolot	*"çelik"*
mursak	borsok	*"porsuk"*
malkaş	balkaş	*"çamur"*

b) Kelime ortasında b/v~m denkliği

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
tebir	temir	*"demir"*
tabak	tamak	*"gırtlak"*
töben	tömön	*"aşağı"*

9. Kuzey ağızlarında ünsüzlerin daha sık aykırılaşması

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
kelti	keldi	*"geldi"*
altılar	aldılar	*"aldılar"*
çugultadı	çuguldadı	*"kızdı"*
tünte	tünde	*"geceleyin"*
körti	kördi	*"gördü"*

II. Şekil bilgisel farklılıklar

Yukarıda verilen fonetik farkların yanında bazı şekil bilgisi özellikleri açısından da kuzey ağızları güney ağızlarından ayrılmaktadır:

1. Kuzey ağızlarında özel bir olumsuz zarf-fiil şeklinin varlığı

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
d'ebiyin	d'imey	*"yemeden"*
surabiyin	suramay	*"sormadan"*

2. Kuzey ağızlarında ayrılma hâli ekinin bugünkü Uygurca ile aynı olması ve güney ağızlarında *+dın, +din, +tın, +tin* yerine *+daŋ/+deŋ, +naŋ/ +neŋ, +taŋ/ +teŋ* olması:

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
mendin	meneŋ	*"benden"*
ügdin	üydeŋ	*"evden"*

3. Kuzey ağızlarında bazı işaret ve soru zamirlerinin farklı olması

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
po	bu	*"bu"*
d'ug/d'ū	ne	*"ne"*

4. Kuzey ağızlarında fiil çekimlerinin özel şekillerinde, örneğin şimdiki zaman şekillerindeki farklılık

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
körübit	körüp d'at	*"görüyor"*
içibit	içip d'at	*"içiyor"*

5. Kuzey ağızlarında belirtme hâli ekinin tam şeklinde üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin varlığı

Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
Mürigini aldı.	Börügin aldı.	*Şapkasını aldı.*

III. Söz varlığı farklılığı

	Kuzey Ağızları	*Güney Ağızları*	
isimler	aga	ada	*"baba"*
	ılda	abagay	*"amca"*
	ına	d'eŋe	*"yenge (büyük amcanın eşi)*
	adak	tāda	*"dede (baba tarafından)*
	nānak	eneş	*"babaanne"*
	tanak	tumçuk	*"burun"*
	eçek	çō̄çey	*"diz kapağı"*
	un	kulur	*"un"*
	karat	boroŋot	*"Frenk üzümü"*
	çırbıt	d'odro	*"kuş kirazı"*
	kübürge	sogono	*"yabani soğan"*
	küŋnek	çamça	*"gömlek"*
	törden	ton	*"kürk"*
	n'ançık	kalta	*"torba, kese"*
	n'emçi	çıçkan	*"fare"*
	pıçan	ölöŋ	*"kuru ot, saman"*
	çip	tük	*"yün"*
	çürmeç	ked'ege	*"örgü (kız çocuklarında)*
	kusak	kürek	*"kürek"*
	kagat	çazın	*"kâğıt"*

diğer sözler	kandıg	kandıy	*"nasıl"*
	d'ug/çug	ne	*"ne"*
	parçın	bastıra	*"hep, bütün"*
	n'ā	d'aŋı	*"yeni"*
	ēs	biyik	*"büyük"*
	tunug	sōk	*"soğuk"*
	kıbala-	iste-	*"izlemek, takip etmek"*
	tik-	köktö-	*"dikmek"*
	tıŋda-	bedre-	*"aramak"*
	pıç-	kes-	*"kesmek, biçmek"*
	elebin	keneteyin	*"aniden; tesadüfen"*

2.8. Altay Türkçesi ve Ağızlarının Çağdaş Türk Lehçeleri Tasniflerindeki Yeri[32]

Türk lehçeleri üzerine tasnif denemeleri 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı meşhur eserinde yaptığı tasnifle başlamıştır. Çağdaş Türk lehçeleriyle ilgili tasnifler ise 1806'da Johann Adelung'la başlatılmıştır.

Adelung, Türk boylarının dil özelliklerinden ziyade boy adlarına göre bir tasnif yapmıştır. Onun tasnifine göre "Kuzey Tatarları, Asıl Tatarlar" ana başlığı altında "Moğol-Tatar ırkı" bünyesinde Teleütler ve Telengitler yer almıştır.

1823'te H. J. von Klaproth Türk lehçelerini 23 bölüme ayırmış ve Altay Türkçesi için sadece Teleütlere yer vermiştir. 1826'da Adriano Balbi "Güney Sibiryalılar" başlığı altında a) Tubalar, Tubalılar veya Kırgıstar, b) Teleütler, Tölösleri almıştır. 1827'de Wilhelm Fredrik Palmblad "Türkçe Konuşan Fakat Türk Aslından Olmayan Kavimler" başlığı altında Tubalar ve Teleütleri de almıştır. Joseph von Hammer 1836'da yaptığı tasnif denemesinde Sibirya grubunda sadece Çuvaş, Yakut ve Başkurtları zikretmiş, Altay Türkçesi dâhil diğer Sibirya lehçelerini tasnife almamıştır. 1840'ta İlya Nikolayaviç Berezin "Tatar veya Kuzey Grubu (Kıpçak)" başlığı altında "Sibirya" alt başlığı ile yetinmiştir.

Talat Tekin, buraya kadar olan tasniflerin dil özelliklerine göre yapılmadığını, sadece Türk boylarını etnik adlara göre değişik başlıklar altında sıralayan tasnif denemelerinden ibaret olduğu söylemiştir. Onlar içinde sadece

---

32 Bu bölümde 1990 yılına kadarki tasniflerde aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır:
ARAT, Reşit Rahmeti (1987), "Türk Şivelerinin Tasnifi", *Makaleler* içinde s. 69-149, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
TEKİN, Talat (2005), "Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Tasnifi", *Makaleler 3-Çağdaş Türk Dilleri* içinde s. 361-386, Grafiker Yayınları, Ankara.

Berezin'in tasnifinde bazı seslik ve linguistik ölçütler kullanılarak tasnif yapıldığını eklemiştir (2005, s. 361).

Radloff, 1882 yılında yayınladığı *Phonetik der Nördlichen Türksprachen* (Kuzey Türk Dillerinin Ses Bilgisi) adlı çalışmasında Türk lehçeleri üzerine yaptığı ayrıntılı tasnif denemesinde Altay Türkçesi ve ağızlarını "Doğu Lehçeleri" başlığı altında 1. Asıl Altay lehçeleri: a) Altay, b) Teleüt), 2. Kuzey Altay lehçeleri: a) Lebed, b) Şor) olarak sınıflamıştır. Günümüzde artık Hakas Türkçesinin bir ağzı olarak kabul edilen Şor Türkçesinin, Altay Türkçesi içinde gösterilmesi dikkat çekicidir.

1885'te Herman Vambéry'nin tasnifinde Altay Türkleri "Sibirya Türkleri" ana başlığı altında "1.Teleüt (Telengit Kiji) 2. Altay (Altay Kiji, Altay Kalmıkları, Dvoyedanlar) 3. Tuba (Tuba Kiji, Yış Kiji, Urenḫay, Çernevo), 4. Kumandı (Kumandı Kiji, Ak Kalmıklar)" şeklinde ayrı ayrı alt başlıklarda değerlendirilmiştir. Bu tasnifte dil özelliklerinden ziyade coğrafi durum ve tarihî gelişim göz önünde bulundurulmuştur.

1894'te Nikolay Fedoroviç Katanov ayrıntılı bir tasnif yapmamıştır. Altay Türklerinin içinde olabileceği grup için "Kuzey Grubu" ana başlığı altında "Ob Havzası Türklerinin Lehçesi" şeklinde genel bir sınıflandırma yapmıştır. 1896'da N. A. Aristov Doğu Grubu ana başlığı altında Altay ve Soyon Türklerini almıştır. Altay ve Soyonların, Türklerin eski yurdunda oturduklarını ve onların torunu olduklarını ve bir dereceye kadar Yenisey ve Samoyed kavimleriyle karışmış olduklarını söylemiştir. 1896'da Léon Cahun, Uygur Türklerinden neşet ettiğini düşündüğü Türk boylarını "Şark Grubu" başlığı altında toplamış ve Altay Türklerini, "Altay" alt başlığında göstermiştir. 1910 yılında Fedor Evgeneviç Korş'un tasnifinde, Kuzey Grubu içinde Altay, Teleüt ve Tubalar zikredilmiştir. 1917 yılında Ramsted, Altayları "Kuzey Grubu" ana başlığı altında "y- bölümü (tō ve tū<taġ)" içinde Altay (Altay Kalmıkları, Teleüt, Lebed, Kumandı) şeklinde göstermiştir. Julius Németh 1917'de kelime başı /y-/ sesine göre bir sınıflandırma yapmıştır. Kelime başı /y-/ sesini muhafaza eden bütün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerini /y-/ grubu başlığı altında değerlendirmiştir. Bu tasnifte özel olarak belirtmese de Altay Türkçesinin de /y-/ grubunda olduğu anlaşılmaktadır.

1922'de Samoyloviç, Radloff ve Korş'un tasniflerinden yola çıkarak geliştirdiği tasnif denemesinde z~r denkliği, d>z>y değişimi, tek heceli ve çok heceli kelimelerin sonundaki /-ġ/ sesi, eklerin başındaki /ġ-/ sesi ve ol-~bol- gibi seslik ölçütler kullanarak Türk lehçelerini altı ana başlığa ayırmıştır. Altay Türkçesi ve ağızlarını Taw Grubu (Kuzeybatı, Kıpçak) çağdaş Türk lehçeleri içinde 1. -z (tokuz), 2. y<d (ayak<adak), 3. bol-, 4. -w (taw<taġ), 5. -<-ġ

(tawlı<taġlıġ), 6. ġ-(kalġan) seslik özellikleri barındıran lehçeler arasında a) Altay, b) Teleüt, c) Kumandı ağızlarını göstermiştir.

1934'te Vasiliy Alekseviç Bogoroditskiy Türk lehçelerini yedi ana başlığa ayırmıştır. "Altay Grubu" başlığı içinde Altay Türkçesini Güney Bölümü (1. Asıl Altay "Altay Kişi, Altay Kalmıkları") ve Kuzey Bölümü (1. Kumandı, 2. Tuba, 3. Şor) şeklinde almıştır. Lajos Ligeti 1934 yılında yaptığı tasnifte Türk lehçelerini altı ana başlığa ayırmıştır. Sibirya Dilleri ana başlığı altında on sekiz Türk lehçesini almıştır. Bu on sekiz lehçenin 1. Altay, 2. Teleüt, 3. Kumandı, 4. Lebed, 5. Tuba olmak üzere beşini Altay Türkçesi ve ağızları oluşturmaktadır.

1949'da Martti Räsänen Altay Türkçesi ağızlarını "Kuzey Doğu Grubu" ana başlığı altında "/y-/ bölümü" alt başlığına ayırmıştır. Räsänen /y-/ bölümünü "Kuzey Altay lehçeleri" ve "Asıl Altay lehçeleri (Altay Kalmıkları, Oyrot)" olmak üzere ikiye ayırmıştır. Kuzey Altay lehçeleri içinde 1. Baraba (Baraba bozkırı), 2. Kumandı (taġ), 3. Lebed (taġ), 4. Tuba (Yış Kiji-tau); Asıl Altay lehçeleri içinde 1. Altay (tū), 2. Teleüt (tū), 3. Tölös (tū) ağızlarını almıştır.

Baskakov 1952'de tarihî ve çağdaş Türk lehçelerini tek tasnifte göstermek suretiyle ayrıntılı ve karmaşık bir tasnif yapmıştır. Bu tasnifte Altay Türkçesi ve ağızlarını "Doğu Hun Dalı" ana başlığı altında "Uygur Grubuna" dâhil etmiştir. Kuzey Altay ağızlarını (Tuba, Lebed, Kumandı); Hakas, Kamas, Çulım (Küerik), Şor ve Sarı Uygur lehçeleriyle birlikte Hakas Alt Grubu içine almıştır. Güney Altay ağızlarını (Altay, Teleüt, Telengit) ise Eski Kırgızca ve Çağdaş Kırgızcayla birlikte Kırgız-Kıpçak Grubuna dâhil etmiştir.

Reşit Rahmeti Arat 1953 yılında yaptığı tasnifte Türk lehçelerini "lehçe grupları" ve "şive grupları" şeklinde ikiye ayırmıştır. Altay Türkçesi ve ağızlarını "şive grupları" içinde Kuzey tav grubuna (ayaḳ, tav, tavlı, ḳalġan) dâhil etmiştir.

Benzing, 1959 yılında Fundamenta'nın birinci cildinde yaptığı tasnifte Altay Türkçesi ve ağızlarını "Kuzey Türkçesi" ana başlığı altında "Aral-Sayan Grubu" alt başlığında Altayca (Oyrot- Teleüt) olarak göstermiştir.

Karl H. Menges, 1959'daki tasnifinde Baskakov gibi tarihî ve çağdaş lehçeleri bir arada değerlendirmiştir. Altı ana gruba ayırdığı lehçeler içinde Altay Türkçesi ve ağızlarını Oyrotça (Altay Dağları) ve Lehçeleri (Altay Kiji, Telenget, Lebed, (Ku Kiji) ve Yış Kiji (Tuba) şeklinde ayrı bir ana grup olarak belirtmiştir.

Nicholas Poppe 1965'te Türk lehçelerini beş ana bölüme ayırmıştır. Altay Türkçesi "Kıpçak (ayaḳ, taw/tu, -ı) bölümü" içinde "Kırgızca ve Altayca

(ikincil uzun ünlüler, dudak çekimi ve -ma olumsuzluk ekinin başındaki /-m-/ ünsüzünün p/b'ye değişmesi)" alt başlığında bulunmaktadır. 1968 yılında İran'da konuşulan ve Türkçenin uzak lehçelerinden biri olan Halaç Türkçesini keşfeden Gerhard Doerfer 1971 yılında yazdığı *Khalaj Materials* adlı eserinde Halaç Türkçesinin ayrı bir grup olması gerektiğini iddia ederek Türk lehçelerini yedi gruba ayırmıştır. Bu tasnifte Altay Türkçesi ve ağızları özel olarak zikredilmemiş, ancak Altay Türkçesinin içinde bulunabileceği "Kuzey ve Güney Sibirya Grubunu" zikretmiştir.

Talat Tekin, 1990 yılında yaptığı tasnifte Türk lehçelerini on iki ana başlığa ayırmıştır. Kuzey Altay ağızlarını; Aşağı Çulım, Kondom, Aşağı Tom lehçeleriyle birlikte "taġlıġ grubuna" dâhil etmiştir. Güney Altay ağızlarını ise "tūlu grubunda" değerlendirmiştir.

1997'de Schönig'in yaptığı tasnifte Altay Türkçesi ve ağızları; "Kuzey Doğu Türkçesi" ana başlığı altında, "Güney Sibirya" bölümünün "Altay Türkçesi" alt başlığı içinde, a) Güney ağızları (Altay, Telengit, Teleüt), b) Kuzey ağızları (Kumandı, Tuba, Lebed) olarak bulunmaktadır (Schönig, 2013).

Buraya kadar olan tasniflerde Altay Türkçesi ve ağızlarının çağdaş Türk lehçeleri içindeki konumuna değinilmiştir. Altay Türkçesinin tarihî dönemleriyle ilgili bilgi verilmemiştir. Bu husustaki boşluğu Baskakov doldurmuştur. Baskakov genel Türkçenin gelişim sürecini altı döneme[33] ayırmıştır. Altay Türkçesini de Kuzey ve Güney olmak üzere iki ağıza ayırıp dil özellikleri ve kelime hazinesi bakımından dört dönemde ele almıştır. Bu dönemler şu şekildedir:

1. Eski Türkçe dönemi (6.-8.-12. yy.)

2. Moğol dönemi (13.-17. yy.)

3. Rus kolonisi dönemi (18.-20. yy. başları)

4. Ekim Devrimi sonrası ve Oyrot Otonom Bölgesi dönemi (Baskakov ve Toşçakova, 1947, s. 233).

---

[33] Baskakov'a göre genel Türkçenin gelişim dönemleri şu şekildedir:
1. Altay Devri (MÖ III. yüzyıla kadar)
2. Hun Devri (MS V. yüzyıla kadar)
3. Eski Türkçe Devri (V- X. yüzyıllar arası)
4. Orta Türkçe Devri (Türk boylarının oluşum devri, X-XV. yüzyıllar arası);
5. Yeni Devir (Türk boylarının oluşumu ve ulusların gelişim devri-XV-XIX. yüzyıllar arası)
6. Son Devir (XX. yüzyılın başları) (Baskakov, 1958, s. 27)

2.9. Altay Türkçesinin Yazı Dili Olma Süreci ve Kullandığı Alfabeler

Yaygın görüşe göre Altay Türklerinin yazı dili serüveni Hristiyan misyonerlerin çalışmalarıyla başlamıştır. Ancak son yıllarda bu alanla ilgili araştırmalarda, Altay Türklerinin, Ruslardan önce özellikle resmî yazışmalarda üzük piçik (üzük biçik, todo biçik, todo üzük, todrha üzük*)* olarak adlandırdıkları Uygur yazısından geliştirilen Moğol alfabesini kullandıkları belirtilmiştir (Dırenkova, 1940, s. 11; Şirin User, 2015, s. 173).

Dikey olarak yazılan üzük biçik alfabesi, Altay beylerinin Oyrot Hanlığı ve Rus Çarlığı ile yazışmalarında kullanılmasının yanında, Altay Türklerinin bilimsel ve edebî eserlerinde de kullanılmıştır. 1865 yılında Altay Ruhani Misyonu üyesi bir yazar kitabında 18. yüzyılda Dağlık Altay bölgesinde üzük biçik alfabesiyle okuyup yazmanın yaygın olduğunu bildirmiştir. Eski Uygur Türkçesi döneminin önemli eserlerinden Altun Yaruk'ın Altay Türkçesine tercümesi olan Altan Gerel üzük biçik alfabesiyle yazılmıştır (Güner Dilek, 2015, s. 37).

Ruslar, 19. yüzyılda Güney Sibirya bölgesinde hâkimiyetlerini güçlendirince yerli halka uyguladıkları Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikaları büyük bir ivme kazanmıştır. 1830 yılında Makariy Gluharov başkanlığında kurulan Altay Ruhani Misyonu, Ulalu'da (bugünkü adı Gorno Altaysk) bir ilkokul açarak faaliyetlerine başlamıştır. Misyonerlik faaliyetlerinin yerel dillerle daha etkili olacağına inanan misyoner heyeti 1845 yılında Altay Türkleri için Teleüt ağzını esas alarak 27 harflik bir Kiril alfabesi geliştirmişlerdir. Böylece açtıkları misyoner okullarında, Altay çocuklarına ve büyüklere kendi yerel dilleriyle Hristiyanlık eğitimi vererek istilacı hedeflerine ulaşma noktasında büyük bir adım atmışlardır (Alimov ve Shadyhanov, 2013, s. 62; Güner Dilek, 2015, s. 38-39).

Hazırlanan bu alfabeyle, 1864 yılından itibaren çeşitli kilise kitapları basılmıştır. 1869 yılında Kazan'da Altay Türkçesinin ilk önemli grameri olan, Verbitskiy'in başkanlığındaki misyoner heyeti tarafından hazırlanan *Grammatika Altayskogo Yazıka* (Altay Dilinin Grameri) ve 1884 yılında yine Kazan'da Verbitskiy tarafından hazırlanan *Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurskogo Yazıka* (Türk Dilinin Altay ve Aladağ Ağızları Sözlüğü) adlı eserler ilk misyoner alfabesiyle yayımlanan önemli eserlerdendir (Dırenkova, 1940, s. 9-10; Güner Dilek, 2015, s. 40).

Ekim Devrimi sonrasında Rusçadan Altaycaya geçen kelimeler bir hayli arttığından dolayı bu kelimelerin doğru yazılması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu doğrultuda 1922 yılında, daha önce hazırlanan misyoner alfabesi üzerinde eklemeler ve değişiklikler yapılmıştır. Özellikle Rusça kelimeler için *в, ф, х, ц, ю, я, э, ъ, ь* harfleri eklenmiştir.

1923 yılında Altay Türkçesi yazı dilinin, Altay Kiji ağzı esas alınarak oluşturulması kararlaştırılmıştır. Böylece 19. yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmaya başlanan Teleüt ağzı üzerine kurulu yazı dili terkedilmiştir. Teleütlerin büyük bir kısmının, o zaman için Altay Türklerinin yaşadığı bölgenin idari sınırlarının dışında kalmasının ve Altay Kijilerin Teleütlere göre sayıca çok kalabalık olmalarının bu kararda etkili olduğu düşünülmektedir (Şirin User, 2015, s. 176).

1926 yılında Bakü Türkoloji Kurultayı'ndan sonra bütün Türk toplulukları arasında Latin harflerine geçiş süreci başlamıştır (Hocayev, 2006, s. 122-124). Altay Türkleri de 1928 yılında Caŋalif adlı Latin harfli alfabeye geçmişlerdir. Bu alfabe 10 yıl kullanılmıştır. 1938 yılında Sovyet yönetimi çeşitli bahaneler uydurarak yeniden Kiril harfli alfabeye dönülmesini istemiştir. 1938'de hazırlanan Kiril harfli alfabe 1944 yılına kadar kullanılmıştır. 1944 yılında, 1938'deki alfabede yapılan değişiklikler iptal edilerek 1922 yılındaki alfabenin kullanılmasına karar verilmiştir (Güner Dilek, 2015, s. 40).

Altay Türkçesi yazı dili, 1993 yılında Altay Özerk Cumhuriyeti'nde Rusçanın yanında ikinci resmî dil olmuştur. Günümüzde 1944'te hazırlanan alfabe kullanılmaya devam etmekte olup Altay Türkçesi ile hazırlanan gazete, dergi, kitap vb. sayıları artarak yayımlanmaya devam etmektedir (Güner Dilek, 2015, s. 41).

Altay Türkçesinin edebî dilinde sekiz normal süreli ünlünün sekiz de uzun (ikincil uzunluk) şekilleri vardır ve çok yaygındır. Uzun ünlüler için alfabelerde özel bir işaret geliştirilmemiş, normal süreli ünlüler çift yazılarak imlaya yansıtılmıştır. Altay Türkçesi yazı dili için 1845 yılından günümüze kadar biri Latin harfli, dördü Kiril harfli olmak üzere toplam beş alfabe kullanılmıştır. Bu alfabeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5: *Altay Türkçesinde kullanılan alfabeler*

1845-1922	1922-1928	1928-1938	1938-1944	1944-	LATİN ALFABESİNDEKİ (TRANSKRİPSİYON) KARŞILIKLARI
А	А	A	А	А	a
Б	Б	B	Б	Б	b
Г	Г	G	Г	Г	g
Д	Д	D	Д	Д	d
Е	Е	JE	Е	Е	e
З	З	Z	З	З	z
Й	Й	J	Й	Й	y
İ	И	I,i	И	И	i
Ж	Ж	Ƶ	Ж	Ж	j
К	К	K	К	К	k
К	К	K	К	К	k
Л	Л	L	Л	Л	l
М	М	M	М	М	m
Н	Н	N	Н	Н	n
Ҥ	Ҥ	□ □	Ҥ	Ҥ	ŋ
О	О	O	О	О	o
Ö	Ö	Ө	Ё	Ö	ö
П	П	P	П	П	p
Р	Р	R	Р	Р	r
С	С	S	С	С	s
Т	Т	T	Т	Т	t
У	У	U	У	У	u
Ӱ	Ӱ	Y	Ю	Ӱ	ü
Ч	Ч	C	Ч	Ч	ç
Ш	Ш	Ş	Ш	Ш	ş
Ы	Ы	Ь	Ы	Ы	ı
J	J	Ç	ДЬ	J	ć
	В	V	В	В	v
	Ф	F	Ф	Ф	f
	Х	X	Х	Х	ḫ
	ц	TS	Ц	Ц	ts
	щ	ŞC	Щ	Щ	şç
	ю	JU	Ю	ЙУ	yu
	Я	JA	Я	ЙА	ya
	Э	E	Э	Э	e
	Ь		Ь	Ь	İnceltme işareti
	Ъ		Ъ	Ъ	Kalınlık işareti
			Ё(yo)	ЙО	yo

Kaynak: (Güner Dilek, 2015, s. 42; Şirin User, 2015, s. 173-180)

3. BÖLÜM
SES BİLGİSİ

3.1. OSTN'DEKİ ALTAY TÜRKÇESİNE AİT KELİMELERİN SES ÖZELLİKLERİ

3.1.1. Ünlüler

OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde dokuz normal süreli, sekiz uzun ve üç kısa olmak üzere toplam yirmi ünlünün kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu ünlülerin özellikleri şu şekildedir:

Çıkış sürelerine göre;
Normal süreli ünlüler: /a/, /e/, /ė/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/.
Uzun ünlüler: /ā/, /ē/, /ī/, /ī̈/, /ō/, /ō̈/, /ū/, /ṻ/.
Kısa ünlüler: /ĭ/, /ŭ/, /ŭ̈/.

Dilin hareketine göre;
Kalın (art) ünlüler: /a/, /ā/, /ı/, /ī/, /o/, /ō/, /u/, /ū/, /ŭ/.
İnce (ön) ünlüler: /e/,/ė/, /ē/, /i/, /ī̈/, /ĭ/, /ö/, /ō̈/, /ü/, /ṻ/, /ŭ̈/.

Dudakların şekline göre;
Düz ünlüler: /a/, /ā/, /ı/, /ī/, /e/, /ė/, /ē/, /i/, /ī̈/, /ĭ/.
Yuvarlak ünlüler: /o/, /ō/, /u/, /ū/, /ŭ/, /ö/, /ō̈/, /ü/, /ṻ/, /ŭ̈/.

Çenenin açısına göre;
Geniş ünlüler: /a/, /ā/, /e/, /ē/, /o/, /ō/, /ö/, /ō̈/.
Dar ünlüler: /ı/, /ī/, /i/, /ī̈/, /ĭ/, /u/, /ū/, /ŭ/, /ü/, /ṻ/, /ŭ̈/.
Yarı dar ünlü: /ė/.

3.1.1.1. Normal Süreli Ünlüler

3.1.1.1.1. /a/ Ünlüsü

Kalın, düz, geniş bir ünlüdür. Radloff bu sesin Rusçadaki "какъ, каменъ" kelimelerindeki /a/ sesi gibi telaffuz edildiğini belirtir (C I 1960, s. X). /a/ ünlüsü Altay Türkçesine ait kelimelerde kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda bulunabilmektedir.

Kelime başında: *aḷū* "aptal", *amza-* "tatmak", *ayas* "açık, bulutsuz"; *aybı* "dilek, rica"; *azıl-* "asılmak", *argış* "yoldaş", *abaḳḳay* "1. asil kadın; kadınlara verilen saygın bir isim, 2. eş, 3. iskambil kartlarında kız".

Kelime içinde: *arġāstan-* "kurnaz ve tembel olmak", *açap* "açgözlülük", *abanat* "borç, borçlu kişi", *kuyak* "zırh", *paytal* "üç yaşındaki kısrak".

Kelime sonunda: *ḳulda-* "birilerini köle yapmak", *ḳuçḳa* "koç", *çalba* "ilmik, kement", *pasḳa* "büyük çekiç", *tayḷġa* "kurban kesme".

3.1.1.1.2. /e/ Ünlüsü

İnce, düz, geniş bir ünlüdür. Radloff'a göre bu ses, Rusçadaki "бегат, мера" kelimelerindeki /e/ sesiyle aynıdır (C I 1960, s. X). /e/ ünlüsü Altay Türkçesine ait kelimelerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilmektedir.

Kelime başında: *elekte-* "alay etmek", *eçe* "teyze", *ekki* "iki", *eldem* "cömert, hayırsever", *elek* "elek, eleme aleti".

Kelime içinde: *ēlen-* "sahip olmak, efendi olmak", *eleŋe* "kapı kenarı", *küneçĭ* "kıskanç, çekemeyen", *şirdek* "döşek", *temene* "büyük iğne".

Kelime sonunda: *temḥele-* "başlamak, girişmek", *teŋere* "gökyüzü", *üde* "mola, dinlenme", *yērbe* "yirmi", *yispe* "sürgün, filiz".

3.1.1.1.3. /ė/ Ünlüsü

Radloff'a göre bu ses, /e/ ve /i/ arası bir sesi ifade etmekte olup Fransızca *égale* kelimesindeki /é/'ye ve Almancadaki *sehen* kelimesindeki /e/ sesi gibi telaffuz edilir (C I 1960, s. X). OSTN'deki Altay Türkçesinin hem Kuzey hem de Güney ağızlarının genel fonetik özelliklerine göre kapalı /e/ sesi yoktur. Eski Türkçe devresinde kapalı /e/ ünlülü kabul edilen kelimelerin Altay Türkçesinde genel olarak normal /e/'ye, az sayıda örnekte de /i/'ye dönüştüğü görülmüştür. /ė/ ünlüsü az sayıda örnekte kelime başı ve kelime içinde sadece ilk hecede tespit edilmiştir. Kelime sonunda örneği yoktur.

Kapalı /e/ sesinin, Yenisey Yazıtları'ndan itibaren bazı metinlerde özel bir işaretle gösterildiği düşünülmüştür. Türkçede bu ünlünün varlığı hususunda Türkologlar ihtilafa düşmüştür.

İlk olarak Radloff, Türkçede asli olarak kapalı /e/'nin bulunmadığını söylemiştir. Thomsen, Orhon Yazıtları'ndaki ikili kullanımlardan ve Yenisey Yazıtları'ndaki özel işaretten (𐰇) yola çıkarak kapalı /e/ ünlüsünün var

olduğunu iddia etmiştir (Yılmaz Ceylan, 1991, s. 151). Böylece söz konusu ünlüyle ilgili uzun süre devam edecek olan tartışmalar başlamıştır.[34]

Her ne kadar bu ünlünün varlığıyla ilgili tartışmalar olsa da, tarihî ve çağdaş pek çok Türk lehçesinde bu ses kullanılmıştır, hâlâ da kullanılmaktadır. Tarihî metinlerde kapalı /e/ sesinin Yenisey Yazıtları'ndan sonra en belirgin gösterildiği (üstünlü ى ile) metin Nehcü'l-Ferâdis'tir. Günümüzde bazı Türk lehçelerinin (Azerbaycan ve Gagavuz lehçeleri gibi) alfabelerinde özel bir işaretle bu ses gösterilmektedir. Bazı lehçelerde ise kullanılmadığı görülmektedir. Altay Türkçesi de kullanılmayan lehçelerden biridir.

OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde kapalı /e/ ünlüsünün yanlışlıkla kullanıldığı düşünülebilir. Çünkü OSTN'de bir kelime aynı maddede hem normal /e/ (ä)'li hem de kapalı /e/ (e)'li yazılmıştır. Ancak Radloff, söz konusu dil malzemesini konuşma dilinden derlediği için, bu ünlünün varlığı, derleme yapılan şahısların kişisel kullanımlarından da kaynaklanabileceği göz ardı edilmemelidir.

Kelime başında: *ėlek* "alay, istihza", *ėlekçil* "alaycı", *ėmeÿle-* "alıştırmak, uydurmak"

*Pu attaŋ at **ė**ken!* "Ne kadar güzel bir at!" (I/1441)

Ėzen, ***ė**zenbe?* "Sen nasılsın?" (Tel. Alt.) (I/1889)

Kelime içinde: *çėden* "çit, duvar", *d'ėdekten-* "kendi arkasından iple çekerek götürmek", *kėdeneÿnek* "hemen, derhâl", *kėmegele-* "sobaya benzer çukur kazmak", *sėren-* "birinden şüphelenmek, kuşkulanmak", *tėpkĭle-* "tepmek".

*Kem meni kijilerniŋ aḷdında adaza, anı m**ė**ndē teŋeredeḥĭ adamnıŋ aḷdında adayırmın.* "Her kim beni insanların önünde yüceltirse, ben de onu gökyüzündeki atamızın önünde yüceltirim." (Tel.)(I/1474)

*Köp adıp m**ė**rgen boḷbos.* "Çok ateş eden gerçek atıcı değildir." (Alt.) (I/1445)

*K**ė**zib ĭdĭ.* "O kesti." (I/1449)

Bazı örneklerde madde başı normal /e/ ünlüsüyle yazılmasına rağmen morfolojik tahlil kapalı /e/ ile yazılmıştır.

---

[34] Bu tartışmalarla ilgili bilgilere şu kaynaktan ulaşılabilir:
YILMAZ CEYLAN, Emine (1991), "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, S 1, 151-165.

erbekte- I/800	Leb.	<ėrbek+le
erbekteş- I/800	Leb.	<ėrbekte-ş-
erkeksĭs I/778	Alt. Tel.	<ėrkek+sĭs

3.1.1.1.4. /ı/ Ünlüsü

Radloff'a göre bu ses, tam olarak bir /ı/ (ы) sesi gibi değildir. Daha ziyade /ı/ - /a/ arası, /a/'ya daha yakın bir sestir. Bu sesin söylenişinde dudaklar, Rusça /ı/ sesinde olduğu gibi diş etlerine doğru güçlü bir şekilde çekilmez ve dilin arka kısmı arkaya doğru boğuk bir hâl almaz. Rusçadaki vurgudan önce üçüncü hecede telaffuz edilen /o/-/a/ arası ses gibi söylenir (C I 1960, s. XI). OSTN'de /ı/ ünlüsü kelimelerin başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir. Zayıf bir ünlü olduğu için kelime başında az kullanılmıştır.

Kelime başında: *ıġḷa-* "ağlamak", *ıḳsı-* "hıçkırmak", *ınaḳ* "dost, dostluk", *ıra-* "uzaklaşmak", *ırıs* "baht, mutluluk".

Kelime içinde: *abıḷ* "Toprağı işlemek için kullanılan çapa", abışḳa "yaşlı, ihtiyar", *çırbık* "sincap", *ḳayıḷ-* "erimek", *oŋdır-* "soldurmak".

Kelime sonunda: *ḳaẏġūḷçı* "bekçi", *saḳı-* "beklemek, bekçilik yapmak", *saḷġıntı* "serbest bırakılmış", *toḳpoḳçı* "bir kuş türü", *yaḷtı* "tembel".

4.1.1.1.5. /i/ Ünlüsü

İnce, düz, dar bir ünlüdür. Radloff bu sesin Rusça "книга, милый" kelimelerindeki "и (i)" sesiyle aynı ses değerinde olduğunu ifade etmiştir (C I 1960: XI). Altay Türkçesinde /i/ ünlüsü kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda bulunabilmektedir.

Kelime başında: *içki "*ayyaşlık", *idirgen* "harman yeri", *ilbi* "büyü, büyücülük", *iŋir "*akşam karanlığı, akşam kızıllığı*", işte-* "çalışmak".

Kelime içinde: *izin- "*ısınmak", *kiçemel* "gayret, çaba", *kiçik* "küçük, az", *pildi* "işaret, nişan", *tijik* "şişkin, şiş".

Kelime sonunda: *kiji* "insan", *küneci* "kıskanç, çekemeyen", *merçitki* "baykuş", *piçi-* "yazmak", *yegerbenci* "yirminci".

3.1.1.1.6. /o/ Ünlüsü

Yuvarlak, geniş, art damak ünlüsüdür. Radloff, bu sesin bütün lehçelerde aynı şekilde telaffuz edilmediğini ve lehçelerin çoğunda Rusça "мохъ, около"

kelimelerindeki “o” gibi telaffuz edildiğini söylemiştir. Devamında da Kuzey Altay bölgesinde bu sesin /a/’ya yakın bir şekilde söylendiğini eklemiştir (C I 1960, s. X). Altay Türkçesinde /o/ ünlüsü kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda bulunabilmektedir. İlk hece dışında /o/ ünlüsü ya alıntı kelimelerde bulunmakta ya da dudak uyumundan dolayı /a/ sesinin yuvarlaklaşmasıyla oluşmaktadır.

Kelime başında: *oġono* “dağ soğanı”, *oduŋ* “odun”, *odır-* “ateş yakmak”, *oçar-* “oturmak”, *obızın* “sihir, büyü”

Kelime içinde: *odor* “balık türü”, *oḳpor* “bataklık”, *ottot-* “otlatmak”, *oẏġor-* “öğrenmek, anlamak”, *oẏmoḳ* “yüzük”.

Kelime sonunda: *oẏno-* “oynamak”, *oşḳo-* “benzemek”, *ostoḷbo* “atların bağlandığı direk”, *orozo* “oruç”, *ojoḳto-* “ince ince kar yağmak”.

3.1.1.1.7. /ö/ Ünlüsü

İnce, geniş, yuvarlak bir ünlüdür. Radloff’a göre bu ses bütün lehçelerde aynı şekilde telaffuz edilmez ve normal telaffuzu Almanca “mörder” kelimesindeki /ö/ sesiyle benzerdir (C I 1960, s. XI). OSTN’deki Altay ağızlarındaj /ö/ ünlüsü kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda bulunabilmektedir. Yine /o/ gibi /ö/ ünlüsü de ilk hece dışında ya alıntı kelimelerde görülmekte ya da dudak uyumu sebebiyle /e/ ünlüsünden gelişmektedir.

Kelime başında: *öjöŋ* “itaatsiz, söz dinlemeyen”, *ökkö-* “silmek, yok etmek”, *öksüs* “öksüz”, *öltürüş-* “birbirini öldürmek”,

Kelime içinde: *örköş* “deve hörgücü”, *örögü* “kurban etme merasimi”, *öçöş-* “birbirine karşı kin duymak” *öktömdŭk* “verimlilik, üretkenlik”, *ölöŋ* “ot, saman”.

Kelime sonunda: *öksürö-* “öksüz kalmak”, *ölöŋdö-* “saman toplamak için gitmek; saman, kuru ot biçmek”, *öskö* “özge, başka”, *öböḥö* “ecdad, ata”, *örkö* “küçük bir bozkır hayvanı”.

3.1.1.1.8. /u/ Ünlüsü

Kalın, dar, yuvarlak bir ünlüdür. Radloff, bu sesin tamamen Rusça “буду, куры” kelimelerindeki vurgulu “y (u)” sesine benzediğini belirtmiştir (C I 1960, s. XII). /u/ ünlüsü kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda bulunabilmektedir. Son seste çok az bulunmaktadır. Son sesteki normal süreli /u/ ünlüsünün OSTN’deki Altay ağızlarında kısalma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Kelime başında: *uruş-* "savaşmak, kavga etmek", *utḳar-* "karşılamak, karşılamaya gitmek", *uyat* "utanç" *uzun* "uzun, uzun süre", *uḳsım* "soğan".

Kelime içinde: *puḷut* "bulut", *tuşman* "1. düşman, 2. yabancı", *ḳurut* "peynir", *ḳurḳun* "kanat kemiği", *suraḷ-* "sorulmak".

Kelime sonunda: *tuḷḳu* "yuvarlak, silindir şeklinde olan", *çupçu-* "çıkarmak, koparmak, sökmek", *ḳuşḳuḷu* "Sibirya gelinciği (hayvan)", *ḳuÿbu* "kasırga gibi etrafta dönme, çılgınca etrafında koşma, mest olma (şaman); coşkulu sevinç".

3.1.1.1.9. /ü/ Ünlüsü

İnce, dar, yuvarlak bir ünlüdür. Radloff bu sesin konuşmada ince /ü/ sesi olarak telaffuz edildiğini ve Almanca "Küche" kelimesindeki /ü/ sesinin hemen hemen aynısı olduğunu belirtmiştir (C I 1960, s. XII). /ü/ ünlüsü kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda bulunabilmektedir. Son seste çok az bulunmaktadır. Son sesteki normal süreli /ü/ ünlüsünün OSTN'deki Altay ağızlarında kısalma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Kelime başında: *üçön* "otuz (30)", *üdege* "kadın, ev hanımı", *ülüş* "ıslak, nemli", *üleş-* "üleşmek, bölüşmek, paylaşmak", *ürdün* "örs".

Kelime içinde: *d'ürük* "fıstık çamı", *türsün* "dış görünüş", *süskür* "süsme alışkanlığı olan", *öçüt-* "kurtarmak, özgür bırakmak", *külüne-* "kıskanmak".

Kelime sonunda: *küskü* "sıçan, fare", *üpçü* "mirasçı", *ürḥü* "uyuklama, uyuşukluk, yorgunluk", *üldü* "kılıç", *ükkü* "baykuş".

3.1.1.2. Uzun Ünlüler

Uzun ünlüler genel olarak asli ve ikincil olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. OSTN'deki Altay Türkçesi ağızlarına ait kelimelerde asli uzun ünlü tespit edilememiştir. Ana Türkçe döneminde uzun ünlülü olduğu düşünülen[35] kelimelerle karşılaştırıldığında asli uzun ünlülerin normal süreli ünlülere dönüştüğü görülmüştür. Tespit edilen ünlü uzunlukları ikincil uzunluklardır.

İkincil uzun ünlüler, bir dilin ilk örneklerinde kısa olduğu bilinen fakat daha sonraki dönemlerde ünsüz düşmesi, ünsüzlerin sızıcılaşıp erimesi, hece kaynaşması, ünlü birleşmesi gibi ses olayları nedeniyle uzamış olan ünlülerdir (Buran, 2008, s. 290). Altay Türkçesine ait kelimelerde ikincil uzun ünlülerin sayısı oldukça fazladır. Özellikle hece kaynaşmaları sebebiyle oluşan uzun

---

[35] Söz konusu kelimelerin listesine şu kaynaktan bakılabilir:
TEKİN, Talat (1975), *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler*, s. 149-271, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

ünlüler ağırlıklıdır. OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde oluşan ikincil ünlü uzunluklarını, *kalıcı (art zamanlı)* ve *geçici (eş zamanlı)* olmak üzere iki ana grupta değerlendirmek mümkündür.

3.1.1.2.1. /ā/ Ünlüsü

Radloff, /ā/ sesinin Almanca "Abend" kelimesindeki /a/ sesi gibi olduğunu ve Altay Türklerinin bu sesi uzatarak /aa/ şeklinde telaffuz ettiğini belirtmiştir (C I 1960, s. X). /ā/ ünlüsü kelime başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir.

Kelime başında: *āḳta* "akik taşı", *ār* "ağır, ağırlığı olan", *ārçı* "sütten yapılan votkanın damıtılmasından kalan kazein", ārḷan- "ağır olmak, gereken ağırlıkta olmak", *ās* "ağız".

Kelime içinde: *çār-* "çıkarmak", *çırbāḷ* "çalı çırpı", *çānaḳ*, "dirsek", *ḳān* "kağan, han", *ḳarān*, "yaşlı adam", *pār* "karaciger", *tarbāş* "tırmık", *yāḳ* "yanak", *yaḷāç* "çıplak", *yār-* "yenilenmek".

Kelime sonunda: *çabā* "genç, alçak orman", *ḳajā* "nereye", *sā-* "sağmak", *yā-* "yağmak", *pā I* "fiyat, değer", *yā* (<yaŋı) "yeni.

Aşağıda, kalıcı ve geçici olma durumuna göre /ā/ ünlüsünün oluşum şekilleri açıklanmıştır:

I. Kalıcı Uzunluklar

a) *İki ünlü arasında /d/ ünsüzünün erimesiyle;*

Sadece *kāt* (<kadıt) "kadın" örneğinde tespit edilmiştir.

b) *İki ünlü arasında /ġ/ sesinin erimesiyle;*

OSTN'deki Güney Altay ağızlarında, /g/ ve /ġ/ ünsüzlerinin iki ünlü arasında sızıcılaşarak /-w-/'ye dönüşmesiyle yuvarlak uzun ünlülerin ortaya çıkması karakteristik bir durumdur. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere bu ünsüzün erimesiyle uzun düz geniş ünlülerin oluşması Güney Altay ağızlarında yaygın değildir. Kuzey Altay ağızlarında ise /ā/ ve /ē/ ünlülerinin varlığı, genel olarak yuvarlaklaşma yaygın olmadığı için normal bir durumdur.

ār (<ağır) "ağır, ağırlığı olan" (Leb.), *ārçı* (<ağırçı) "sütten yapılan votkanın damıtılmasından kalan kazein" (Tel.), *ās* (<ağız) "ağız" (Tub.), *çār-* (<çıġar-) "çıkarmak" (Alt.), *çırbāḷ* (<çırbaġaḷ) "çalı çırpı" (Tel.), *çānaḳ* (<çaġanaḳ) "dirsek", *çabā* (<çabaġa) "genç, alçak orman" (Tel.), *ḳajā* (<ḳajı+ġa) "nereye" (Tel.), *ḳān* (<kaġan) "kağan, han" (Tel. Leb. Alt.), *ḳarān* (<ḳarı-ġan) "yaşlı adam" (Alt. Tel. Kumd.), *pār* (<bagır) "karaciger" (Leb.), *tarbāş* (<tarba-ġış) "tırmık" (Leb.), *aşmāçı* (<aç-ma-ġu+çı) "pinti, cimri".

c) *Kendinden önce bir ünsüz bulunan hecelerin başında /ġ/ ünsüzünün erimesiyle;*

yaḳḳān (<d'aḳḳıḷġan) "yasa, kanun", *d'amān* (<yavġan) "1. hızlı, çabuk hazırlanan yemek; yağsız, yavan yemek, 2. yemek baharatı, yemeklerin lezzetini arttırmak için eklenen çeşni", *adāçı*[36] *(<at-ġu+çı) "atıcı".*

ç) *Hece sonunda /ġ/ ünsüzünün erimesiyle;*

sā- (<saġ-) "sağmak", *yā-* (<yaġ-) "yağmak".

d) *İki ünlü arasında /h/ ünsüzünün erimesiyle;*

pā I (<Far. bahā) "fiyat, değer".

e) *Ünlü arasında /ŋ/ ünsüzünün erimesiyle;*

yā (<yaŋı) "yeni", *yāḳ* (<yaŋaḳ) "yanak", *yaḷāç* (<yaḷaŋaş) "çıplak", *yār-* (<yaŋı+ar-) "yenilenmek".

f) *Ünlü çatışmasıyla;*

amırāḳ (<amıra-aḳ) "barışsever, uysal", *suzāḳ* (<suza-aḳ) "susayan, susamış".

g) *Kelime birleşmelerinde;*

abāş (<ap aġaş) "bembeyaz" (Alt.), *anār* (<an yār) "oraya, o yöne", *ḳḷāt* (<ḳıḷāt< kelĭp yat) "geliyor", *ırāḳ* (<ıraḳ oḳ) "yeterince uzak", *yadāḷ-* (<yad-a ḳaḷ-) "uzanıp kalmak, yorgun olmak", *pāt (<parıp yat)* "gidiyor".

II. *Eklenme Sırasında Ortaya Çıkan Geçici İkincil Uzunluklar*

a) *Sonu düz-geniş veya dar-yuvarlak ünlülerle biten isimlere +ga yönelme hâli getirildiğinde iki ünlü arasında kalan /ġ/ ünsüzünün sızıcılaşarak erimesiyle;*

Oḷ yes aḳçanı terib aḷıp odus ***arbā (<arbaġa)*** *saḷıb aḷtır"*Onlar bu bakır paraları toplayıp otuz tane at arabasına yüklediler" (I/632)

Açınbas boḷzoŋ ***mā (maġa<maŋa<menge)*** *per.* "Eğer senin için zor değilse, bunu bana ver" (I/506)

Men ***ā (<an+ġa)*** *yaman etken emes.* "Ben ona kötü bir şey yapmadım" (I/952)

---

36 *-ĀçI* ekinin yapısıyla ilgili farklı görüşler dile getirilmiştir. Fatih Kirişçioğlu, Kuzeydoğu lehçelerinde görülen *-A(Aç)çI* ekinin Eski Türkçe *-gUçI'*dan geldiğini, Moğolcadaki *-gaçi* eki dolayısıyla da Ana Altayca bir ek olabileceğini söylemiştir (1997, s. 122). Hülya Kasapoğlu Çengel ise bu ekin Kırgız Türkçesindeki *-OOç(U) / -UUçU* şeklindeki fonetik varyantı için *-(I)gçI* ekinden gelişebileceği fikrini öne sürmüştür (2017, s. 146).

Yarġā (<yargı+ga) *aḷdırtıp* "Mahkemeye getirtip" (I/421)

b) *Sonu /-p/ ile biten fiillere -p zarf-fiil eki getirildiği zaman iki ünlü arasında kalan /-p-/ ünsüzünün sızıcılaşıp erimesiyle;*

Tāp (<taw-ı-p<tap-ı-p) *aḷdı.* "Buldu." (I/341)

Pis abıḷbıḷa yımjaḳ yerdeŋ ***çāp(<çaw-ı-p<çap-ı-p)*** *aştı saḷıp yadıbıs.* "Biz çapayla toprağı kazarız ve tohumu ekeriz." (Tel.) (I/583)

c) *par- "gitmek" fiiline -dı görülen geçmiş zaman eki eklendiği zaman /-r/ ünsüzünün düşmesiyle;*

pādı (<pardı) "gitti".

Çuġuḷdap arı pādı (<pardı), çuġuḷdap meẏ keldĭ. "Sinirlenip oraya gitti ve sinirli bir şekilde buraya geldi." (III/2170)

ç) *Tugma- "doğmamak" fiiline –gan geçmiş zaman ya da sıfat-fiil ekinin getirilmesiyle;*

Pir ūḷ ***tūpāndır (<tog-pa-gan-dır <tog-ma-gan-dır)****, pir ḳıs* ***tūpāndır (<tog-pa-gan-dır <tog-ma-gan-dır)*** "Onların ne oğlu ne de kızı vardı" (IV/1329)

III. Vurguya Bağlı Uzunluklar

a) *-çāḳ eki almış kelimelerdeki uzunluklar;*

çāḳ eki ve alomorfları (-çēk ~ -çōḳ ~ -çō̄k) Çağdaş Altay Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde hem normal süreli hem de uzun ünlülüdür (Dırenkova, 1940, s. 56; Kasapoğlu Çengel, 2017, s. 137). Kırgız Türkçesindeki uzunluklarla ilgili olarak fiillerden aşırılık ifade eden sıfatlar yaptığı zaman vurgudan dolayı ekin ünlüsünün uzadığı belirtilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2017, s. 137). OSTN'deki Altayca kelimelerde tespit edilen bu uzunlukların da vurgudan kaynaklandığı düşünülmektedir.

açınçāḳ (<açın-çaḳ) "merhametli, acıyan", *d'aḷınçāḳ (<d'alın-çak)* "yalvaran, isteyen".

b) *-çān ve +çān eki almış kelimelerdeki uzunluklar;*

-çāḳ ~ -çēk ~ çōḳ ~ -çō̄k eki gibi fiilden sıfat yapan *-çān ~ -çēn* eki Çağdaş Altay Türkçesinde *-çān ~ -çēn ~ -çāŋ ~ -çēŋ ~ -çan ~ -çen* şeklinde (Dırenkova, 1940, s. 57; Simpson, 1955, s. 9) hem uzun hem de normal süreli ünlülüdür. Ekin son sesinin /-ŋ/ ünsüzü olması *-çāk ~ çēk ~ -çō̄k ~ -çōk* ekiyle ilgisi olabileceğini akla getirmektedir. Dolayısıyla bu ekteki uzunluk da vurguya bağlanabilir.

oroḷışçān (<oroḷış-çan) "dolandırıcı*", ḳaçaşçān (<ḳaçaş-çan)* "inadına bir şey yapmayı, birilerini üzmeyi seven insan", *uruşçān (<uruş-çan)* "kavgacı, dövüşçü, tartışmacı, kabadayı vb.", *uyaḷçān (<uyaḷ-çan)* "utanan, çabuk utanan, utangaç", *ḳıyışçān (<ḳıyış-çan)* "itaat etmeyen, söz dinlemeyen, karşı gelen, kaba".

+çān ~ +çēn eki aşağıdaki örneklerde fiilden değil isimden sıfat yapmaktadır. Kırgız Türkçesinde de aynı işlevde kullanılan ek normal süreli ünlülüdür (Kasapoğlu Çengel, 2017, s. 107). Yine bu örneklerdeki uzunluklarda vurgunun etkisi görülmektedir.

ḳajıḳçān (<ḳajıḳ+çān) "kalın aşık kemikleri olan", *tomuḳçān* (<tomuḳ+çan) "diz kapağı olan".

c) *-Gāk eki almış kelimelerdeki uzunluklar;*

Fiilden isim yapan bir ek olan *-Gāk* eki, Çağdaş Altay Türkçesinde ve ağızlarında normal süreli ünlülüdür. Ekin OSTN'de uzun ünlülü olmasının nedeninin vurgu olduğu düşünülmektedir.

aġıḷġāḳ (<aġıl-ġaḳ) "akışkan", *ḳudurġāḳ* (<ḳudur-ġaḳ) "kudurma, delilik, öfke", *taḷġāḳ* "epilepsi hastalığı, sara", *tunġāḳ* (<tun-gaḳ) "kapalı", *ḳarışḳāḳ* (<ḳarış-ḳaḳ) "içeriye doğru eğilmiş diş", *ḳadaḷġāḳ* (< ḳadaḷ-ḳaḳ) "diken, böcek iğnesi" .

IV. dā ~ tā edatında görülen uzunluklar:

Türkiye Türkçesindeki da/de bağlama edatı, OSTN'de Altay Türkçesine ait cümlelerde hep *dā ~ tā ~ dē* şeklinde uzun ünlülü olarak kaydedilmiştir. Bu edat Çağdaş Altay Türkçesinde normal süreli olarak kullanılmaktadır (Dırenkova, 1940, s. 221; Güner Dilek, 2015, s. 402).

Pu yıḷdar ertkinçe açūġa ***dā*** *çıdadım, tattū* ***dā*** *yidim.* "Bu yıllar geçtikçe ben ne acılar ne iyilikler yaşadım." (I/511)

*Arıḳ****tā***[37] *poḷzo semiske pāḷa, as****tā*** *poḷzo köpkö pāḷa!* "Zayıf da olsa semiz, az da olsa çok gör! (atasözü)".

3.1.1.2.2. /ē/ Ünlüsü

Radloff, /ē/ sesinin ise Fransızca "frère, père" kelimelerindeki /è/ gibi telaffuz edildiğini ve Altaylarda /ee/ şeklinde söylendiğini açıklamıştır (C I 1960, s. X). /ē/ ünlüsü kelime başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir.

---

[37] OSTN'de bu edatın yazımında bir birlik yoktur. Bazen kendinden önceki kelimeden ayrı, bazen birleşik yazılmış, bazen de kendinden önceki kelimeyle arasına "-" işareti konmuştur.

Kelime başında: *ē* “sahip, mal sahibi”, *ēr* I “eyer”, *ēs* “yüksek, yüce”, *ēlcek* “esnek, bükülebilir”, *ēn* “boşluk”, *ēne* “kızılağaç”.

Kelime içinde: *kiçēş* “çok küçük, çok ufak”, *tēlĭk* “halka (yüzük)”, *tērben* “değirmen”, *ūredēçi* “öğretmen”, *yaḳşı edēçi* “hayırsever”.

Kelime sonunda: *içē* “iç organlar, bağırsaklar”, *yē* (<yeŋ) “yen, giysi kolu”.

Aşağıda, kalıcı ve geçici olma durumuna göre /ē/ ünlüsünün oluşum şekilleri açıklanmıştır:

I. Kalıcı Uzunluklar

a) *İki ünlü arasında /d/ ünsüzünün erimesiyle;*

ē (<iḏī) “sahip, mal sahibi”, *ēr* I (<eḏer) “eyer”, *ēs* (<eḏiz) “yüksek, yüce”.

b) *İki ünlü arasında /g/ sesinin erimesiyle;*

ēlcek (<egil-cek) “esnek, bükülebilir” (Leb.), *içē* (<içegü) “iç organlar, bağırsaklar” (Alt.), *kiçēş* (<kiçegeş) “çok küçük, çok ufak” (Tub.), *tēlĭk* (<tegelek) “halka (yüzük)” (Alt.), *tērben* (<tegirmen) “değirmen” (Alt. Leb.).

OSTN’deki Altay ağızlarına ait kelimelerde özellikle Güney ağızlarında iki ünlü arasında /-g-/ ünsüzünün genel olarak sızıcılaşıp /-ḥ-/ ünsüzüne dönüştüğü görülmektedir. Bu durum ikincil uzun ünlü oluşumunun ara safhası sayılabilir. Altay Türkçesinin genel fonetik temayülleri göz önüne alındığında ara aşamada /-w-/ sesinin olması beklenirdi.

çēdek (<çeḥedek<çegedek) “evli kadınların üst giyimi”, *tērĭk* (<teḥerek<tegerek) “daire” (Alt.).

c) *Hece sonunda /g/ ünsüzünün erimesiyle;*

ūredēçi (<ögret-ig+çi) “öğretmen”, *yaḳşı edēçi* (et-ig+çi) “hayırsever”.

ç) *Ünlü arasında /ŋ/ ünsüzünün erimesiyle:*

ēk (<eŋek) “çene”, *ēr* (<eŋer) “alaca karanlık, akşam karanlığı”.

d) *Hece sonunda /ŋ/ ünsüzünün erimesiyle;*

yē (<yeŋ) “yen, giysi kolu”.

e) *Kelime başında yi- hecesinin kaynaşmasıyla;*

ēdū (<yitig) “keskin”.

f) *Kelime birleşmelerinde;*

tersēk (<ters ayaḳ) "köstebek", *nērek* (<ne kerek) "ne lazım, neden, ne için".

II. Eklenme Sırasında Ortaya Çıkan Geçici Uzunluklar

a) *Sonu düz-geniş veya dar-yuvarlak ünlülerle biten isimlere +ge yönelme hâli getirildiğinde iki ünlü arasında kalan /g/ ünsüzünün sızıcılaşarak erimesiyle;*

Üstŭ erdin ***teŋerē (<teŋere+ge)*** *yapşıra üstŭ erdin ḳadū bıḷa ḳadaẏ aḷaḷa.* "Üst dudağını gökyüzüne yapıştırıp çivi ile çaktığında" (P.d.V.I, 38,288). (I/1885)

Yürḥē (<yürgü+ge) *yürdŭ.* "O askerde idi, hizmet ediyordu." (III/607)

b) *Sonu /-p/ ile biten fiillere -p zarf-fiil eki getirildiği zaman iki ünlü arasında kalan /-p-/ ünsüzünün sızıcılaşıp erimesiyle;*

Pā kiji ḳıḷıḷı ḳazanın eŋdere ***tēp (<tew-i-p<tep-i-p)*** *ī̆yele, ḳıḷızınaŋ tudŭnıp aḷıp d'üre beret.* "Bu insan ayağı ile kulplu kazanı devirdi ve kulpundan tutarak onu alıp kaçtı" (P.d.V.I.152,15) (I/717)

III. Vurguya bağlı uzunluklar

a) *-çēḳ eki almış kelimelerdeki uzunluklar*

köŋülçēk (<köŋül-çek) "kolayca karıştırılabilen, karıştırılmış, biraz üzgün, kara kara düşünmeyi seven" *kū̆nçēk (<kū̆n-çek)* "kıskanç, çekemeyen", *küẏmelçēk (<küẏmel-çek)* "tereddüt eden, kararsız, kafası karışık".

b) *-çān ve +çān eki almış kelimelerdeki uzunluklar;*

c) *-çēn ve +çēn eki almış kelimelerdeki uzunluklar;*

kerişçēn (<keriş-çen) "kavgacı", *ḳıyışçān (<ḳıyış-çan)* "itaat etmeyen, söz dinlemeyen, karşı gelen, kaba", *erikçēn (<erik-çen)* "sıkıcı, can sıkıcı, tiksindirici, keyifsiz".

künekçēn (<künek+çen) "sadece gömlek giyen, gömleği olan"

IV. dē edatında görülen uzunluklar:

kemdē *poḷzo* "Kim olursa olsun." (II/1202)

*Telegeẏ-**dē** kelze.* "Belki de gelir." (III/1082)

3.1.1.2.3. /ī/ Ünlüsü

Radloff, /ī/ sesi için sadece *Abakan lehçelerindeki uzun /ı/ sesi, /ı/ sesinin uzatılması şeklinde değil, bir sonraki sesin uzaması şeklinde telaffuz edilir,*

açıklamasını yapmıştır (C I 1960, s. XI). /ī/ ünlüsüne OSTN'deki Altay Türkçesi ağızlarında çok az rastlanmıştır. /ī/ ünlüsü sadece kelime içinde ve kelime sonunda tespit edilmiştir.

Kelime içinde: *d'īrıḷ-* "sıkıştırılmak, kıvrılmak", *sarīğ* "tereyağı", *ḳaḳtīḷū* "oyuk, delik (ağaç)", *ḳıntīḷa* "köpeği zincire bağlamak", *ḳıntīḷū* "zincirli (köpek)".

Kelime sonunda: *ḳaḳşī* "ağaç kovuğu (kuşların yuva yaptığı yer)", *ḳaḳtī* "içi boş ağaç", *ḳıntī* "köpek zinciri", *sırġaḷī* "gelin".

Aşağıda, kalıcı ve geçici olma durumuna göre /ī/ ünlüsünün oluşum şekilleri açıklanmıştır:

Kalıcı Uzunluklar

a) *İki ünlü arasında /ġ/ ve /g/ ünsüzlerinin erimesiyle;*

d'īrıḷ- (<d'ığırıḷ-) "sıkıştırılmak, kıvrılmak".

b) *Kelime birleşmelerinde oluşan hece kaynaşmasıyla;*

sarīğ (<sarı yığ<sarıġ yaġ) "tereyağı".

3.1.1.2.4. /ī/ Ünlüsü

Radloff, /ī/ sesinin Almanca "lieben" kelimesindeki /ie/ sesindeki gibi sonraki /i/ sesinin uzatılması şeklinde söylendiğini belirtmiştir (C I 1960, s. XI). Hem ince sıradan hem de kalın sıradan kelimeler genellikle /ī/ ünlülüdür. /ī/ sesinin bu denli çok kullanılmasının nedeni, Eski Türkçe dönemindeki kelimelerin ilk hecelerinin sonundaki ve nadiren de olsa iki ünlü arasındaki /-g-/ ve /-ġ-/ ünsüzlerinin -g->-y-, -ġ->-y- aşamasından sonra erimesine bağlanabilir. Bilindiği üzere /y/ sesinin, ünlüler üzerinde inceltici ve darlaştırıcı bir etkisi vardır. Bu durumda OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde, ikincil /ī/ sesinin genellikle /y/ ünsüzünün erimesiyle oluştuğu söylenebilir. Bu ses kelime başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir.

Kelime başında: *īne* "iğne", *īl-* "eğilmek, bükülmek; büzülmek, buruşmak", *īḷa-* "ağlamak", *īr-* "eğirmek".

Kelime içinde: *kīdir-* "girdirmek", *şīdam* "sırık, çubuk", *kīk* "vahşi hayvan", *kīm* "giyim", *kīn* "arka, sonra", *kīs* "keçe", *mīḳ* "bıyık", pīk "büyük", *pīl* "bu yıl", *pīyan*

"merhamet, iyilik", *pīyar* "kirli, pis, kötü", *sīma-* "sıvazlamak, okşamak", *sīn* "küçük kız kardeş", *tīŋ* "sincap", *tīn-* "dokunmak, değmek".

Kelime sonunda: *mendī* "benim", *sendī* "senin", *slerdī* "sizin", *andī* "öyle, böyle", *anī-* "böyle yapmak", *arī* "sessiz, yavaş, hafif, dikkatli; zahmetle, zar zor", *ḳandī* "hangi, hangisi", *ḳarī* "kasırga", *kī-* "giymek", *çī* "çiğ, pişmemiş", *çī-* "yazmak, keskin bir şeyle oymak", *pī* "bey, efendi; memur", *tarī* "süre, belli bir vakit", *kī* "pislik, aşağılık, utanç, kötülük, rezalet, alçaklık", *ḳarçī* "çapraz".

Aşağıda, kalıcı ve geçici olma durumuna göre /ī/ ünlüsünün oluşum şekilleri açıklanmıştır:

I. Kalıcı Uzunluklar

a) *Hece sonunda /g/ ünsüzünün erimesiyle*;

çī (<çıġ) "çiğ, pişmemiş", *ī- I* (<eg-) "eğmek", *kī* (<kıġ) "Pislik, aşağılık, utanç, kötülük, rezalet, alçaklık", *īne* (<igne) "iğne".

b) *İki ünlü arasında /g/ ünsüzünün erimesiyle;*

īl- (<egil-) "eğilmek, bükülmek; büzülmek, buruşmak", *tīn-* (<tegin-) "dokunmak, değmek". *īr-* (<eğir-) "eğirmek".

c) *Hece sonunda /ŋ/ ünsüzünün erimesiyle;*

İlgi hâli ekinin +nIŋ, +dIŋ, +tIŋ şekillerinde görülen ikincil uzunluktur. Bu uzunluğun oluşumunda, ekin bünyesindeki /-ŋ/ ünsüzünün tamamen erimeden önce yarı ünlüleşerek /-y/'ye dönüşmesinin etkili olduğu görülmektedir.

mendī (<mendiŋ) "benim", *sendī* (<senniŋ) "senin", *slerdī* (<slerdiŋ<sizlerniŋ) "sizin"

Pu at kemdī? "Bu at kimin?" (II/1214)

ç) *Hece sonunda -ŋki ses grubunun erimesiyle;*

İlgi hâli eki üzerine +GI aitlik eki geldiği zaman oluşan bir uzunluktur.

Seniŋ ḳamçıŋ menīden (<meniykiden<meniŋkiden) artıḳ. "Senin kamçın benimkinden daha iyidir." (I/310)

Pu at senī (<seniŋki), tedĭ. "Bu at seninki, dedi." (IV/454)

d) *Hece sonunda /r/ ünsüzünün erimesiyle;*

Sadece *kir-* fiilinin *–DIr* ettirgenlik ekiyle türetilmiş şeklinde tespit edilmiştir.

kīdir- (<kir-dĭr-) "girdirmek".

e) *Hece sonunda /y/ ünsüzünün erimesiyle;*

andī (anday<andaġ<anı teg) "öyle, böyle", *anī- (<anaẏ-)* "böyle yapmak", *arī (<araẏ)* "sessiz, yavaş, hafif, dikkatli; zahmetle, zar zor", *īḷa- (<ıẏḷa-<ıgla-)* "ağlamak", *ī- II (<iy-<ıḏ-)* "göndermek", *ḳandī (<ḳandaẏ)* "hangi, hangisi", *ḳarī (<ḳarıy)* "kasırga", *kī- (<kėḏ- ~ kėy-)* "giymek", *çī- (<çiy-<çiz-)* "yazmak, keskin bir şeyle oymak", *pī (<bey<beg)* "bey, efendi; memur", *şīdam* (<şıydam) "sırık, çubuk" **,** *tarī* (<tarıẏ<tarıḫ< Ar. tārīḫ) "süre, belli bir vakit".

f) *İki ünlü arasında /y/, /y/(</ḏ/) ünsüzlerinin erimesiyle;*

kīk (<kėyik) "vahşi hayvan", *kīm* (<keḏim ~ keyim) "giyim", *kīn* (<kėdin ~ kėyin) "arka, sonra", *kīs* (<kiyis<kiḏiz) "keçe", *mīḳ* (<mıyıḳ<bıḏıḳ) "bıyık", pīk (<biyik<beḏük) "büyük", ", *tīŋ* (<teyiŋ) "sincap"

Eski Uygur Türkçesinden itibaren görülmeye başlanan ve bir durum zarf-fiil eki olan *–mAyIn* (Eraslan, 2012, s. 403), tek şekilli biçimde *-bīn*[38] olarak tespit edilmiştir.

Üẏdö Çelmeş tiriğ poḷdı, ***ölbīn (<ölmeyin)*** *üẏdö oçardı.* "Çelmeş evdeydi, ölmeden (evvel) evde oturuyordu" (P.d.V.I, 282,115) (I/1135)

Ülgönüŋ üç ḳızı ot ḳabızar ***poḷoḷbīn (<pola almayın)*** *yat.* "Ülgen'in üç kızı da ateş yakamıyorlardı" (Tub., P.d.V.I, 262) (I/1096)

g) *Kelime birleşmelerinde oluşan hece kaynaşmasıyla;*

pīl (<pıyıl<*bıyıl<bu yıl) "bu yıl".

II. Eklenme Sırasında Ortaya Çıkan Geçici Uzunluklar

a) *Ünlü çatışmasıyla;*

Ünlü çatışması, ünlüyle biten bir kelimenin son sesiyle ünlüyle başlayan bir kelimenin ön sesinin yan yana gelmesiyle oluşan ses olayıdır (Korkmaz, 2017, s. 239). OSTN'deki Altay ağızlarında, ünlü ile biten fiillere geniş/gelecek zaman kip veya sıfat-fiil işlevinde kullanılan *-Ir eki* veya ondan türeyen *-IrdA zarf-fiil* eki getirildiği zaman geçici /ī/ ünlüsünün oluştuğu tespit edilmiştir.

*Paş ḳoẏdı aḷıġına kersik: 'Sen oŋdaẏḷ****īr****sïŋ* ***(<oŋdayla-ır-sın)!'*** *tēni.* "O zaman akıllı, aptalın önünde boyun eğerek "Sadece sen bu zor durumdan kurtulabilirsin!" dedi. (P.d.V.I, 286,113) (I/1032)

Yerḥe saḷzam ḳurt ***yīr (<yi-ir)***. "Eğer ben onu yere koyarsam onu kurtlar (tırtıl, kurtçuk) yer." (Alt.) (IV/344)

---

38 *-bīn* ekine Çağdaş Altay Türkçesi gramerlerinde rastlanmamıştır. Ancak bu ekin, Hakas Türkçesinde *-bin~-min, -pin* şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Baskakov, 1975, s. 433; Arıkoğlu, 2012, s. 84).

Sayaḳ yürḥen tayaḳ ***yīr (<yi-ir)***. "Gammazı sopayla döverler. (atasözü)" (IV/289)

Yıştaġı yatḳan kijiler ḳursaḳ pıjırġanda, ḳursaḳ ***yīrde (<yi-irde)*** *ḳoḷdarın yunbas.* "Ormanlı dağlarda yaşayan insanlar yemek yaparken ve yerken ellerini yıkamazlar." (III/544)

İçken ajıŋ aş poḷzın! İçer ***yīrĭŋ (<yi-ir+iŋ)*** *köp poḷzın!* "Yediğin yemek, yemek olsun, her daim yiyecek ve içeceğin olsun!" (Tel.) (I/1514)

3.1.1.2.5. /ō/ Ünlüsü

Radloff, Türk lehçelerindeki /ō/ sesinin Fransızca "or; mort" kelimelerindeki /o/ sesi gibi telaffuz edildiğini belirtmiştir (C I 1960, s. X, XI). Bu ünlü kelime başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir.

Kelime başında: *ōḷ I* "çapa", *ōrtı* "bir çeşit bira", *ōḷ II* "oğul", *ōdıḷ-* "kırılmak, dağılmak", *ōḳ* "ufak, küçük", *ōḷaḳ* "oğlan çocuğu, genç adam", *ōḷıġ* "zehirli".

Kelime içinde: *tōrġı* "misk geyiği", *çōnoḳ* "ayakkabı topuğu", *çōrçı* "düdük çalan", *pōḳ* "kuş kursağı, Âdemelması, guatr (insanlarda)" *pōs* "gebe hayvan", *sōḳ* "soğuk", *şōr* "düdük", *çōrḷo-* "düdük çalmak", *pōrop* "mahzen, kiler", *çōçına-* "uyuklamak", *çōt-* "sözlerle can sıkmak".

Kelime sonunda: *ḳoḷbō* "yanında, bitişik", *tō "hesap sayı", pō* "buraya", *d'ō* "acıma ifade eden ünlem", *ḳō* "solgun".

Aşağıda, kalıcı ve geçici olma durumuna göre /ō/ ünlüsünün oluşum şekilleri açıklanmıştır:

I. Kalıcı Uzunluklar

a) *İki ünlü arasında /b/ ünsüzünün erimesiyle;*

ōḷ (<*awıl<abıḷ) "çapa", *ōrtı* (<*awırtı<obırtı) "bir çeşit bira", *tōrġı* (<*tawırga<tabırġa) "misk geyiği".

b) *İki ünlü arasında /ġ/ ünsüzünün erimesiyle;*

çōnoḳ (<*çowonoḳ<çoġonoḳ) "ayakkabı topuğu", *çōrçı* (<*çowurçı<çoġurçı) "düdük çalan", *ḳoḷbō* (<*ḳolbowo<ḳoḷboġa) "yanında, bitişik", *ō* (<*awu<aġu) "zehir", *ōḷ* (<*owuḷ<oġuḷ) "oğul", pōḳ (<*powōḳ<poġōḳ<boḳuḳ) "kuş kursağı, Adem elması, guatr (insanlarda)" *pōs* (<*bowus<boġuz) "gebe hayvan", *sōḳ* (<*sowuḳ<soġuḳ) "soğuk", *şōr* (<*şowor<şoġor) "düdük", *çōrḷo-* (<*şowurla-<çoġurla-<çoḳurḷa-) "düdük çalmak".

c) *Hece sonunda /ġ/ ünsüzünün erimesiyle;*

pōrop (<Rus. pogreb) "mahzen, kiler".

ç) *İki ünlü arasında /ŋ/ ünsüzünün /-y-/'ye dönüşüp erimesiyle*;

ḳōs (<*ḳoyıs<ḳoŋıs) "böcek", *mōs* (<*moyus<moŋus) "1. güçlü, yiğit, cesur, becerikli, 2. kahraman, savaşçı, 3. sinirli, öfkeli".

d) *Hece sonunda /p/ ünsüzünün erimesiyle;*

ō- (<*ow-<op-) "içine çekmek".

e) *Hece sonunda /r/ ünsüzünün düşmesiyle;*

ḳōḳuncaḳ (<ḳorḳuncaḳ) "korkak".

f) *İki ünlü arasında /v/ (< /b/) ünsüzünün erimesiyle;*

ḳōḳ (<kavık<*ḳabıḳ) "idrar torbası, mesane".

g) *Hece sonunda /v/ ünsüzünün erimesiyle;*

ḳō- (<kov-) "takip etmek, kovalamak, peşinden gitmek".

II. Eklenme Sırasında Ortaya Çıkan Geçici Uzunluklar

/o/ sesiyle biten isimlere +gA yönelme hâli eki (dudak uyumuna dâhil olduktan sonra) getirildiğinde geçici /ō/ ünlüsü oluşmuştur.

Oḷyō (oḷyo+ġo) tüştŭ "O rehin düştü" (I/1088)

Soḳḳordı soḳḳor yedĭnze ekkizĭ-bĭle orō (<oro+ġo) tüjer. "Kör köre eşlik ederse ikisi de çukura düşer (atasözü)" (IV/523).

III. Vurguya Bağlı Uzunluklar

a) *-çōḳ eki almış kelimelerdeki uzunluklar*

ḳorḷonçōḳ (<ḳorḷon-çoḳ) "kibirli, gururlu", *oẏḷonçōḳ (<oẏḷon-çoḳ)* "çabuk anlayan".

3.1.1.2.6. /ȫ/ Ünlüsü

Radloff, /ȫ/ sesinin, Fransızca "heure" kelimesindeki /eu/ sesine benzer bir şekilde söylendiğini açıklamıştır (C I 1960, s. X, XI). /ȫ/ ünlüsü kelime başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir.

Kelime başında: *ȫẏ* "üvey", *ȫçtö-* "boğazlamak, boğazına yapışarak boğmak", *ȫn I* "bir eşyanın önemli kısmı, temel unsuru".

Kelime içinde: *tȫl-* "dökülmek", *törȫn* "akraba", *çȫdök* "diz çökme", *pȫrek* "böbrek", *törȫn* "akraba", *çȫdök* "diz çökme", *tȫẏ* "çift, birbirine

uygun eşyaların çifti", *ȫç* "nefes borusu", *sȫk* "kemik, soy", *d'ȫl-* (<yöyül-) "ayrılmak, bölünmek", *sȫn-* "dayanmak, yaslanmak, yardım istemek".

Kelime sonunda: *tȫ* (< tevey<*tebe) "deve", *kȫ* "is, kurum", *kürȫ* "Çeleni, saçak, pervaz; şapkanın kenarı", *sübȫ* "eğri, kısa kaburga", *sürȫ* "çok", *mörȫ-* "(inek) böğürmek", *örgȫ* "saray, kahramanın çadırı".

Aşağıda, kalıcı ve geçici olma durumuna göre /ȫ/ ünlüsünün oluşum şekilleri açıklanmıştır:

I. Kalıcı Uzunluklar

a) *İki ünlü arasında /g/ ünsüzünün erimesiyle;*

ȫẏ (<öḥey<ögey) "üvey", *tȫl-* (<töḥül-<tögül-<tökül-) "dökülmek", *törȫn* (<töröḥön<törögön) "akraba", *çȫdök* (<çöḥödök<çögödök) "diz çökme".

b) *Hece sonunda /g/ ünsüzünün erimesiyle;*

pȫrek (<*böwrek<bögrek) "böbrek".

c) *İki ünlü arasında /ŋ/ ünsüzünün /-y-/'ye dönüşüp erimesiyle*;

tȫẏ (<*tüyöy<tüŋöẏ<tüŋey) "çift, birbirine uygun eşyaların çifti", *ȫç* (<*öyüç<öŋüç) "nefes borusu", *sȫk* (<*süyük<süŋük) "kemik, soy".

ç) *f) İki ünlü arasında /v/ (< /b/) ünsüzünün erimesiyle;*

tȫ (< tevey<*tebe) "deve".

d) *İki ünlü arasında /y/ ünsüzünün erimesiyle;*

d'ȫl- (<yöyül-) "ayrılmak, bölünmek".

II. Eklenme Sırasında Ortaya Çıkan Geçici Uzunluklar

/ö/ sesi ile biten isimlere +gA yönelme hâli eki (dudak uyumuna dâhil olduktan sonra) getirildiğinde geçici / /ȫ/ ünlüsü oluşmuştur.

Örȫ (<örö+gö) ḳaradı. "O yukarı baktı" (Tel.) (I/1220)

III. Vurguya Bağlı Uzunluklar

a) *-çȫḳ eki almış kelimelerdeki uzunluklar;*

kübürönçȫk (<kübüren-çek) "homurdanan, isteksiz".

3.1.1.2.7. /ū/ Ünlüsü

Radloff, /ū/ ünlüsünün, Almanca "Tuch, Buch" kelimelerindeki /u/ gibi telaffuz edildiğini belirtmiştir (C I 1960, s. XII). OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde bu ses kelime başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir.

Eski Türkçe döneminde hece ve kelime sonunda bulunan /g/ ve /ġ/ ünsüzleri OSTN'de Güney Altay ağızlarında sızıcılaşarak /w/ çift dudak ünsüzüne dönüşüp erimiştir[39]. Bu erime sürecinde /w/ ünsüzünün çevresindeki ünlüleri yuvarlaklaştırıp onlarla kaynaşmasıyla /ū/ ve /ǖ/ ünlüleri oluşmuştur. Bu ünlüler OSTN'deki Altay ağızlarında en çok görülen ikincil uzunluklardır. Eski Türkçe döneminde ve daha sonraki dönemlerde çok işlek kullanılan *-(X)g fiilden isim yapma* ve *+lXg isimden sıfat yapma* eklerinin sonunda /-g/ ünsüzünün olması, söz konusu uzun ünlülerin Altay Türkçesinde çok yaygın olmasının en önemli nedenidir.

Kelime başında: *ūja-* (<uvşa-<*uwşa-) "el ile bastırmak, yoğurmak, ovmak, ovuşturmak", *ūḷ* "oğul", *ūr I* "ağır", *ūs* "ağız", *ūş-* "ovuşturmak", *ūş II* "avuç", *ūt-* "çocuğu sallamak, sakinleştirmek".

Kelime içinde: *ḳūḷ-* "dönüşmek", çūḷçı "kavgacı", *ḳuḷūr* "küfür, sövme", *pūr* "karaciğer", *sūn* "sığın, erkek maral", *taştūş* "sapan", *tūs* "tıkız, yoğun, sıkı", *sūḷuḳ* (<suvluḳ) "atın ağzına takılan gem".

Kelime sonunda: *ḳū I* "1. rengi solmuş, sarımsı, devetüyü rengi, solgun, 2. kurumuş ağaç", *abraḷū* "arabalı", *almandū* "vergi ödeyen", *açū* "1. ekşimiş, acı, tuzlu; 2. acı keder", *aġaştū* "ağaçlı", *aḳsū* "beyazımsı, cins (atın göz, deri ve tüy rengi)", *aḳtanū* "aklanma, beraat", *aḷū* "aptal", *arū* "temiz, kutsal", *aydū* "konuşma", *ayū* "ayı", *çaçtū* "saçlı", *ḳamçū* "kangren".

Aşağıda, kalıcı ve geçici olma durumuna göre /ū/ ünlüsünün oluşum şekilleri açıklanmıştır:

I. Kalıcı Uzunluklar

a) *İki ünlü arasında /b/ ünsüzünün erimesiyle;*

ḳū I (<*ḳuwa<kuba) "1. rengi solmuş, sarımsı, devetüyü rengi, solgun, 2. kurumuş ağaç", *ḳūḷ-* (<*ḳuwuḷ<ḳubuḷ-) "dönüşmek".

b) *Hece sonunda /ġ/ ünsüzünün erimesiyle;*

abraḷū (<*awralıġ<abralıġ) "arabalı", *almandū* (<*almanlıw<*almanlıġ) "vergi ödeyen", *açū* (<*açıw<açıġ) "1. ekşimiş, acı, tuzlu; 2. acı keder", *aġaştū* (<*aġaçlıw<aġaçlıġ) "ağaçlı", *aḳsū* (<*aḳsıw<*aḳ+sıġ) "beyazımsı, cins (atın göz, deri ve tüy rengi)", *aḳtanū* (<*aḳalanıw<aklanıġ) "aklanma, beraat", *aḷū* (<*alıw<aḷıġ) "aptal", *arū* (<*arıw<arıġ) "temiz, kutsal", *aydū* (<*aytıw<aytıġ) "konuşma", *ayū* (<*ayıw<ayıġ) "ayı", *çaçtū* (<*saçlıw<saçlıġ) "saçlı", *çū II* (<*çuw<çoġ ~ çuġ) "çocuk bezi, kundak", *pū-* (<*bow-<boġ-) "boğmak", *pūday* (<*buwday<buġday) "buğday", *sūrı II* (<*sawrı<saġrı) "sağrı, atın

[39] /g/ ünsüzü OSTN'deki Kuzey Altay ağızlarında kelime ve hece sonlarında sızıcılaşarak /ğ/ ünsüzüne dönüşmüştür.

kuyruğunun başladığı yer", *sū* (<saw<saġ) "1. sağlıklı, 2. ayık", *tū* (<taw<taġ) "dağ", *ū* (<*aw<aġ) "ağ", *ıraḳsū* (<*ıraksıw<*ıraḳsıġ) "yeterince uzak", *d'ajıḷzū* (<*yaşılsıw<*yaşıḷsıġ) "yeşilimsi".

c) *İki ünlü arasında /ġ/ ünsüzünün erimesiyle;*

ḳamçū (<*ḳamçıwu<kamçıġu) "kangren", *ḳuḷūr* (<*ḳuluwur<ḳuḷuġur) "küfür, sövme", *ḳurū* (<*ḳırawu<ḳıraġu) "kırağı", *pozū* (<*buzawu<buzaġu) "buzağı", *pūr* (<*bawır<baġır) "karaciğer", *sūn* (<*sıwın<sıġın) "sığın, erkek maral", *taştūş* (<*taştawuç<*taştaġuç) "sapan", *tūs* (<*tıwız<tıġız) "tıkız, yoğun, sıkı", *ūḷ* (<*owul<oġuḷ) "oğul", *ūr I* (<*awır<aġır) "ağır", *ūs* (<*awız<aġız) "ağız, *yū-* (<*yawu-<yaġu-) "yaklaşmak", *ḳū* III (<*ḳuwu<ḳuġu) "kuğu", *ū* (<*awu<aġu) "zehir", çūḷçı (<*çuwulçı<çuġuḷçı<çuḳuḷçı) "kavgacı", orū (<*orowu<oroġu) "1. sarma, 2. çocuk bezi, kundak".

ç) *Hece sonunda /v/ ünsüzünün erimesiyle;*

çū I (<çab ~ çav) "söylenti, haber", *ḳū-* (<ḳov-) "takip etmek, birilerinin peşinden koşmak, birilerinin peşinden gitmek", *ḳū II* (<kav) "kav", *sū* (<sub ~ suv) "su", *ūja-* (<uvşa-<*uwşa-) "el ile bastırmak, yoğurmak, ovmak, ovuşturmak", *sūḷuḳ* (<suvluḳ) "atın ağzına takılan gem".

d) *İki ünlü arasında /v/ ünsüzünün erimesiyle;*

ḳūḳ (<ḳavuḳ) "kabarcık; mesane, idrar torbası", *ūş-* (<uvuş-) "ovuşturmak", *ūş II* (<avuç) "avuç", *ūt-* (<avıt-) "çocuğu sallamak, sakinleştirmek".

e) *Kelime birleşmelerinde ünlü çatışması veya hece kaynaşmasıyla;*

aẏrūş (<aẏrı ūş<ayrı aġaç) "yaba, dirgen", *paşḳūn* (<paşḳı kün) "dünden önceki gün".

3.1.1.2.8. /ṻ/ Ünlüsü

Radloff, /ṻ/ sesinin ise yine Almanca "Bücher, Tücher" kelimelerindeki /ü/ sesi gibi telaffuz edildiğini açıklamıştır (C I 1960, s. XII). /ṻ/ ünlüsü OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde söz başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir.

Kelime başında: *ṻn* "saman yığını", *ṻr* "sürü", *ṻr-* "üflemek", *ṻreç* "deve hörgücü".

Kelime içinde: *tṻn* "düğüm", *mṻs* "boynuz", *tṻr* "şaman tefi", *d'ṻlḥēk* "delilik, çılgınlık"

Kelime sonunda: *çemettṻ* "veremli", *çerṻ* "ordu, asker", *ṻredṻ* "eğitim, öğretim", *ekkṻ* "ikisi", *pejṻ* "beşin tamamı", *çöçṻ* (<çöçöẏ) "bardak, kupa", *üçṻ* (<üçegü) "üçü birlikte".

Aşağıda, kalıcı ve geçici olma durumuna göre /ū̄/ ünlüsünün oluşum şekilleri açıklanmıştır:

I. Kalıcı Uzunluklar

a) *Hece sonunda /b/ ünsüzünün erimesiyle;*

ū̄ (<üy<ev<eb) "ev".

b) *Hece sonunda /g/ ünsüzünün erimesiyle;*

çemettū̄ (<*çemetliw<*çemetlig) "veremli", *çerū̄* (<*çeriw<çerig) "ordu, asker", *ū̄redū̄* (<*öwrediw<ögretig) "eğitim, öğretim", *ū̄-* (*üw-<üg-<ük-) "yığmak, biriktirmek".

c) *İki ünlü arasında /g/ ünsüzünün erimesiyle;*

ekkū̄ (<*ekkiḥü<ekki+egü) "ikisi", *pejū̄* (<*beşeḥü<bėşegü) "beşin tamamı", *tū̄n* (<*tüḥün<tügün) "düğüm", *ū̄r* (<*öḥür<ögür) "sürü",

ç) *İki ünlü arasında /ŋ/ ünsüzünün erimesiyle;*

mū̄s (<*müyüz<müŋüz<buynuz) "boynuz", *tū̄r* (<*tüyür<tüŋür) "şaman tefi".

d) *Hece sonunda /ẏ/ ünsüzünün erimesiyle;*

çöçū̄ (<çöçöẏ) "bardak, kupa".

e) *Kelime birleşmelerinde ünlü çatışmasıyla;*

pirzū̄n (<pirzi kün) "yarından sonraki gün".

3.1.1.3. Kısa Ünlüler

Kısa ünlüler, normal süreli ünlülere göre biraz daha hızlı ve zayıf telaffuz edilen ünlülerdir. OSTN'de Altay ağızlarına ait kelimelerde ve örnek cümlelerde sadece /i/, /u/, /ü/ ünlülerinin kısa şekilleri (/ĭ/, /ŭ/, /ŭ̈/) tespit edilmiştir. Radloff, bu ünlülerin hızlı ve hafif telaffuz edildiğini belirtmiştir (C I 1960, s. X).

Kısa ünlülerin, Türkçenin genel kaidesine uygun olarak daha çok vurgusuz orta hecede görülmesi beklenirdi. Ancak OSTN'deki Altay ağızlarında tespit edilen kısa ünlülerin, kesin bir kurala bağlanmadan ilk hece haricindeki hecelerde bulunduğu görülmüştür. Genel olarak kelime kök ve gövdelerinde, eklerde ve yardımcı ünlülerde kullanılmıştır. Bir kelimede en fazla üç kısa ünlü tespit edilmiştir. Belirli dar ünlülü eklerin veya kelimelerin kısa ünlülü olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü bir ek hem normal süreli hem kısa süreli şekliyle yazılmıştır. Yine aynı şekilde bir kelimenin kısa ve normal

olmak üzere ikili şekilleri de kullanılmıştır. Kısa ünlüler arasında en çok kısa /i/ (/ĭ/) ünlüsü kullanılmıştır. Kısa /i/'yi kullanım oranı olarak sırasıyla kısa /ü/ (/ŭ/) ve kısa /u/ (/ŭ/) takip etmektedir.

OSTN'de kısa ünlüler, bir ayrım olmaksızın hem Güney hem de Kuzey Altay ağızlarında kullanılmıştır. Çağdaş Altay Türkçesi ağızlarında ise sadece /ı/, /i/ ve /o/ ünlülerinin kısa şekilleri tespit edilmiş ve özellikle Kuzey Altay ağızlarında yoğunlaştığı belirtilmiştir (Güner Dilek, 2015, s. 110, 112).

3.1.1.3.1. /ĭ/ Ünlüsü

OSTN'de /ŭ/ ve /ŭ/ ünlüleri için ayrı ayrı harf (ў, ў) kullanılmasına rağmen /ı/ ve /i/ ünlülerinin kısa şekilleri için tek bir harf (ĭ) tercih edilmiştir. Üstelik " ĭ " harfinin karşıladığı ses değeri için herhangi bir açıklama yapılmamış, sadece sesin bünyesinde düşen bir /i/ sesinin varlığından bahsedilmiştir. Radloff, daha önceki yıllarda Altay Türklerinin sözlü kültür ürünlerini yayımladığı eserinde (Proben I. Cilt) " ĭ " harfinin /ı/ ve /i/ arasında kısa bir sesi karşıladığını belirtmiştir[40] (1866, s. XVIII). /ĭ/ sesi, kelime içinde ve sonunda bulunabilmektedir.

Kelime içinde: *çedĭrḥen* "iğrenen, tiksinen", *çedĭrke* "tiksinti, iğrenme", *çeḥelḥĭ* "büyük çekirge", *çeḥertkĭş* "çekirge"; *çekçĭl* "1. çevik, kıvrak, 2. düzenli, tutumlu", *çibilçĭk* "herhangi bir kuş", *çimekçĭn* "hizmetçi kadın", *çimḥirĭk* "sümük", *çiyĭş* "kibrit, küçük kazık", *çīzineçĭ* "şüpheli", *çīzinĭmdū* "şüpheli", *çübĭrek* "paçavra, bez parçası", *d'edĭk-* "yeterli olmak", *d'edĭnĭş-* "birbirinin elinden tutmak, götürmek, birlikte ele ele tutunmak", *d'elbĭn-* "yelpaze vb. ile serinlemek", *d'elbĭrek* "rüzgârda savrulan, sallanan", *yeldĭr-* "yeldirmek, koşturmak, tırıs gitmeye zorlamak", *d'etĭm* "ulaşma, başarma", *d'üzŭndeştĭr-* "eşleştirmek, benzetmek", *ebirĭlĭş-* "birlikte dönmek", *edektĭğ* "etekli", *egilgĭr* "esnek", *ekkilĭk* "ikili oyun, tereddüt, şüphe", *emĭs-* "emzirmek", *ençiktĭr-* "sakinleştirmek", *eŋĭlĭn-* "eğilmek", *erkeksĭs* "erkeksiz", *ezirĭk* "sarhoş", *kersĭğ* "zeki, nüktedan", *kijilĭk* "insana benzer, erkek gibi", *kiyĭn-* "giyinmek"; *kirḥĭn* "bir şeyi elde eden, hedefine ulaşan", *küçegĭn-* "direnmek, karşı çıkmak"; *külümzĭre-* "gülümsemek", *telenĭr* "kalay", *tepkĭr* "esnek", *yetkĭl* "yeterli".

At ***ḳıstĭŋ*** *yanına kelĭp çōdöp perdĭ.* "At, genç kıza yaklaştı ve dizleri üstüne çöktü." (P.d.V.I, 13,90) III/2045

---

40 Tatar Türkçesi üzerine alan tecrübesine sahip olan Mustafa Toker, OSTN'deki Tatar Türkçesinde de kullanılan "ĭ" harfinin /ı/-/i/ arası kısa bir sesi karşıladığını belirtmiştir (2003, s. 31).

Ūzĭna *kirgenĭ pīyarḷaẏr oḷ emes, ūzŭnaŋ çıḳḳanı kijinĭ pīyarḷaẏr.* "Ağza giren değil, ağızdan çıkan insanı rezil eder." IV/1326

Oẏġunĭp *kelĭr* "O uyanacak." (Tel.) II/1109

Sanāzı kirĭş ***çıġĭş*** *poḷıp yat.* "O şaşkınlık içerisindedir." IV/297

Pis yışta turġan ***kişibĭs****, abıḷ-bıḷan ḳırā çap yadırıs.* "Biz, ormanda yaşayan insanlar toprağı çapayla işleriz." I/627

Men abıs ***kijimĭn*** *meniŋ adım Maḳarī.* "Ben papazım, ismim de Makariy." (Tel.; P.d.V.I. 115,33), I/629

Aḷardı ***körḥönĭŋde*** *açınbayzıŋbı?* "Bunları görünce için acımıyor mu?" (Tel.), I/506

Sadıp ***perdĭm****.* "Ben sattım." (Tel.), I/341

Sen poyıŋ sanaġan bile ***edĭp*** *aḷāçı kiji poyıŋ* ***edĭp*** *aḷġaẏzıŋ.* "Sen istediği gibi hareket eden kişisin, o yüzden başının çaresine bak." (Tel.), I/341

Yaḳḳazınaŋ aḷa ***edegĭne*** *yettre* "Yakadan başlayarak eteğine kadar." I/352

Kīnḥilerĭneŋ *aḷa paştapḳıḷarına yettre* "Sondakilerden başlayarak ilklere kadar" I/352

Anı aḳtaŋ aḳḳa ne ***nekedĭŋ?*** "Neden onu suçsuz yere, boşuna kovaladın?" I/109

Men ***slernĭŋ*** *piçiktĭ aḷdım.* "Ben sizin mektubunuzu aldım." (Tel.), I/341

Eldĭn *arazına kirdĭ* . "O halkın arasına girdi." (Alt.), I/245

Tügengĭnçe *çıdaġanı arġaḷanar.* "Sonuna kadar sabreden kurtulur." I/296

Arġıḷıktı ***pergĭlĭkti*** *pildĭ.* "O her şeyi bildi." I/300

Üẏrençik ***üẏrendīçĭzĭneŋ*** *artıḳ poḷbos, ḳuḷ* ***pīyĭneŋ*** *artıḳ poḷbos.* "Öğrenci öğretmenden, köle efendiden üstün değildir." (Tel. W.), I/310

As as parzaŋ ***yedersĭn****.* "Eğer biraz daha gidersen, hedefe ulaşırsın." (Alt.), I/531

Sös-pĭneŋ *aẏdıp d'etpes.* "Sözlerle anlatılamaz." (Tel.), I/43

Poyıbĭstĭŋ yaŋıbĭs-pile *ejik saḳçā, yer sūdŭŋ ezĭne Ülḥenḥe çaçpaġınçı* ***içpeẏttenĭk****.* "Bizim inancımıza göre, biz kapı koruyucu ruha, toprak sahibine, Ülgen'e dua etmeden içki içmeyiz." (Tel., P.d.V.I, 156, 12), III/1905

Çeberlenĭḥer*,* ***slerdĭ*** *kiji* ***kekelebezĭn****!* "Dikkat edin, kimseye kapılmayın!", III/1998

Ne kerek ***kelgenĭŋ pilbessĭm****!* "Ben senin neden geldiğini bilmiyorum!" (Tel.), II/1086

Edil teḥen sū ***emtĭr****, ekki çomzom* ***keçerĭm****.* "Orada Edil nehri var, iki kere dalsam geçerim.", III/2031

Kelime sonunda: *d'eksĭnçĭ* "tiksinti, nefret", *d'elĭşçĭ* "tırısa alıştırılmış at", *d'emḥeçĭ* "bıktıran, can sıkan, yapışan, ilişen kişi", *d'üreksĭ-* "bir şeyi önceden hissetmek, içine doğmak", *ejikçĭ* "bekçi", *emdiḥĭ* "şimdiki", *eşkĭ* "kürek", *köçürū̄çĭ* "tercüman", *tenĭ-* "göçebelik etmek, dolaşmak".

Ḳazandaġı etti çārıp ***aḷdĭ****.* "O eti tencereden çıkardı." III/1861

Uẏdŭ, ***maḷdĭ****, aḳçanı onço öleŋ kō̄ edĭp saḷaḷı! Pu yaŋıs paḷabıstı poro ḳuçuyaḳ edĭp saḷaḷı.* "Bizim hayvanlarımızı ve paralarımızı hepimiz kül ve ota dönüştürelim, tek kızımızı ise gri kuşa dönüştürelim!" (P.d.V.I. 49,669) I/835

Pīk ***tūdĭ*** *yabıs edip, tereŋ sūdŭ taẏġıs edip* "Büyük dağları alçaltıp, büyük denizleri çok sığlaştırıp" (Tel.) I/835

Çaçḳan aştıŋ yamġırġa ***tınĭ*** *kirĭp yat.* "Tahıl yağmurun yağması ile canlandı." (Tel.) III/1312

Kem meni kijilerniŋ aḷdında adaza, anı mėndē ***teŋeredeḥĭ*** *adamnıŋ aḷdında adayırmın.* "Her kim beni insanların önünde yüceltirse, ben de onu gökyüzündeki atamızın önünde yüceltirim." (Tel.), I/474

Tutḳan ***kişinĭ*** *aġıtpa!* "Yakalananı bırakma!" (Tel.), I/1666

Men slerniŋ ***piçiktĭ*** *aḷdım.* "Ben sizin mektubunuzu aldım." (Tel.), I/341

Aḷḳış ***yettĭrdĭ****, aẏttı"*O teşekkür etti." I/391

Aḷın ***edeḥĭmnĭ*** *amıttan neme açpaġan.* "Benim ön eteğimi hiç kimse kaldırmadı." (P.d.V.I. 19,299), I/648

Eldĭn arazına ***kirdĭ*** . "O halkın arasına girdi." (Alt.), I/245

Arġıḷıktı pergĭlĭkti ***pildĭ.*** "O her şeyi bildi." I/300

Sū ***körböẏçĭ*** *ödük çeçpe!* "Suyu görmeden çizmeyi çıkarma. (atasözü)", III/1986

Men-çĭ? "Ben miyim bu?"; ***ada-çĭ?*** "Bu baba değil mi?", III/2105

3.1.1.3.2. /ŭ/ Ünlüsü

Radloff, OSTN'de bu ses için bir açıklama yapmamıştır. Ancak önceki yıllarda yayımladığı Proben'de söz konusu sesin, /ı/-/u/ arası bir sesi

karşıladığını belirtmiştir (1866, s. XIX, XXI). /ŭ/ sesi kelime içi ve sonunda bulunabilmektedir.

Kelime içinde: *çūdŭr-* "balık tutturmak", *d'ūḷŭt-* "toplamak, bir araya getirmek, toplatmak", *d'umŭştŭr-* "gözleri kapattırmak", *d'unġŭş* "elde yıkama", *ḳubuḳsŭra-* "eğlenceli olmak, mutlu olmak, sevinmek", *ḳubŭḷ-* "dönüşmek, görünüşünü değiştirmek", *ḳunuḳtŭr-* "bitkin düşürmek, hâlsizleştirmek, üzmek", *oduzŭnçı* "otuzuncu", *otturġŭş* "oturak, bank, sandalye", *toġuzŭnç* "dokuzuncu".

Ūḷŭm *kiji aḷġan.* "Oğlum evlendi" (Tel.), I/341

Tudŭp *aḷdım.* "Kendim için yakaladım" (Tel.), I/341

Ançaŋdı ***uġŭzŭp*** *turġanda ne unçuḳpaẏsın?* "Senden bu kadar şikâyet ederken, sen neden susuyorsun?" (Alt.), I/241

Yaẏġıda pis araḳtap yürüp ***turŭbıs****.* "Yazın biz votka içerek zaman geçiriyoruz", I/250

Aẏdıŋ ḳızıḷ ***toḷŭnŭ*** "Dolunaydan önceki gün" I/3

Yügürŭp, ***uçŭġŭp*** *parıp keldĭ.* "O koşarak, uçarak geldi" (Tel.), II/1109

Taḷçıḷap ḳorboḷop ***turzŭn****!* "O söğüt gibi sürgünlerini çıkarsın!" , II/578

Ḳız bu kijinĭ ***ḳoẏnŭna*** *kirgĭzdi.* "Genç kız bu insanı kucağına aldı", II/504

Ḳudaẏdıŋ ***ḳuḷŭbın****!* "Allah'ın kuluyum!" (Tel.) II/965

Ajı ***tuzŭŋ*** *üçün* ***ḳuḷdŭḳ*** *aẏdıp yat.* "O ekmek ve tuz için teşekkür ediyor" (Tel.) II/988

Maḷdıŋ ***ḳudŭn*** *üzüt aḷıp pardı.* "Ölünün ruhu hayvanın hayati gücünü (diriliğini) kaçırdı" II/990

Kelime sonunda: *çuḳuḷcŭ* "küfretmeyi seven", *ḳubuḳsŭ-* "eğlenceli olmak, mutlu olmak, sevinmek", *purunġŭ* "önceki", *susḳŭ* "kepçe".

Oḳuẏn dep ***turzŭŋbŭ****?Oḳuẏn dep turmın.* "Sen okumak istiyor musun? Evet, ben okumak istiyorum" (Tel.) III/1442

Aḷtın Pökö aẏttı: ***uḷuzŭŋdŭ*** *yūġın paḷam!* "Altın-Poko dedi: halkını topla, çocuğum!", III/535

3.1.1.3.3. /ŭ̆/ Ünlüsü

Radloff, OSTN'de bu ses için de herhangi bir açıklama yapmamıştır. Yine /ĭ/ ve /ŭ/ seslerinde olduğu gibi /ŭ̆/ sesini de Proben'de açıklamıştır. Radloff'a göre bu ses, /i/-/ü/ arası bir sesi karşılamaktadır (1866, s. XIX, XXI). /ŭ̆/ sesi

kelime içi ve sonunda bulunabilmektedir. Ancak kelime sonundaki örnekleri oldukça azdır.

Kelime içinde: *ködürŭlŭş-* "birlikte kalkmak", *kölötkŭlö-* "gölgelemek", *körḥŭstŭr-* "göstertmek", *körŭmzŭlū* "müthiş, güzel", *közŭlŭk* "gözlük", *kücŭncĭlĭk* "zor, zahmetli", *küşsŭn-* "bir şeyi kendin için ağır zannetmek, güçsünmek", *küzŭntŭlū* "düzensiz, darmadağın, dağınık, karışık", *öskŭr-* "büyütmek, terbiye etmek, yetiştirmek", *ösküzŭre-* "öksüzlükten dolayı acı çekmek", *sümölönŭş-* "söz birliği yapmak, istişare etmek".

Özŭn *aḳtattı.* "Kendini aklattı, beraat ettirdi", I/119

Aḷıp ***yürsŭn****"*Bırak götürsün" (Tel.), I/341

Aŋ ***cürdŭm****.* "Av kuşunu takip ettim" (Alt.), I/182

Kişi sōḳḳo çarçadı, sōḳḳo çarçap ***ölŭp-tŭr****.* "Soğukta güçsüzleşen adam öldü", III/1869

Teŋiz çaẏbaḷıp tübŭ ***körŭner****.* "Deniz dalgalanıp dibi görünecek", III/1830

Köksŭŋ *çemettū poḷzın!* "Göğsünde verem olsun! (beddua)", III/2002

Küçŭŋ *çıdabaza öl!* "Eğer gücün yetmiyorsa, öl!" (Tel.), III/2091

E ūḷŭm uḳ ***sözŭmdŭ****.* " Ey Oğlum, sözlerime kulak ver!", I/653

Slerdiŋ ***üyŭḥerde*** *Ḳudaẏdıŋ sümedi par emine ḳamnıŋ tüŋürŭ nērek turat?* "Sizin evinizde Tanrı'nın resmi varsa, Şaman davulunun ne işi var?"*(P.d.V.I. 130,7)*, I/955

Pu ***nökörŭmnŭŋ*** *ḳattı ölḥön.* "Bu yoldaşımın hanımı öldü." (P.d.V.I, 141,21), III/695

Tört ayaḳtū attā ***sürnŭget****.* "Dört ayaklı at bile tökezler." (Tel.), IV/824

Kelime sonunda: *köpşŭ-* "su altında buz oluşmak", *külgŭ* "gülüş, kahkaha",

Ḳızıḷ ***yüzŭ*** *aġardı.* "Onun kırmızı yüzü soldu" (Alt.), I/145

Ḳıs ***künŭ*** *bile çaḷıp yatḳan, ḳıs ayı-bıḷa çaḷıp yatḳan.* "Genç kız ay ve güneş gibi parladı" III/1880

Teŋiz çaẏbaḷıp ***tübŭ*** *körŭner.* "Deniz dalgalanıp dibi görünecek", III/1830

E ūḷŭm uḳ ***sözŭmdŭ****.* " Ey Oğlum, sözlerime kulak ver!", I/653

Parçan çeriğni ***öltŭrdŭ****.* "Bütün askerleri öldürdü." (Leb.), I/1255

til ***yügŭrŭgŭ*** "Dil sürçmesi." (Tel.), III/1379

Slerdiŋ üyŭḥerde Ḳudaẏdıŋ sümedi par emine ḳamnıŋ ***tüŋürŭ*** *nērek turat?* "Sizin evinizde Tanrı'nın resmi varsa, Şaman davulunun ne işi var?"*(P.d.V.I. 130,7)*, I/955

3.1.1.4. İkiz Ünlüler

İkiz ünlüler, iki ayrı ünlünün aynı nefes baskısı altında telaffuz edilmesiyle oluşur (Üçok, 1951, s. 91). Türkçenin fonetik eğilimlerine göre ikiz ünlüler, ikincil uzun ünlülerin ilk safhasını oluşturur (Yalçın, 2011, s. 1598). OSTN'deki Altay ağızlarına ait az sayıda örnekte iki ünlü arasında /b/, /g/, /ŋ/ ünsüzlerinin erimesiyle oluşan ikiz ünlüler tespit edilmiştir. Radloff, OSTN'de hece ve kelime sonunda /y/ sesini hep /i/ ünlüsüyle yazmıştır. Bu çalışmada söz konusu /i/'ler, -yĭ değerinde bir ses olan /ẏ/ olarak alındığından böyle kullanımlar ikiz ünlü olarak değerlendirilmemiştir.

3.1.1.4.1. Yükselen ikiz ünlüler

suaḳ (<*suw+ak<*sub+aḳ) "arazileri sulamak için kullanılan kanal", *ḳuaḳḳaẏ* (<*ḳuwaḳay<ḳubaḳaẏ) "kıpkırmızı", *ḳuaḳḳaẏlan-* (<*ḳuwaḳay<ḳubaḳaẏ+lan-) "kıpkırmızı olmak", *tuaẏḷunça* (<?) "gücü yettiği kadar, olduğu kadar, mümkün olduğu sürece", *uaḳ* (<ubak) "dulavrat otu", *uaḷaḳ* (<ḳubalak) "açık mavi", *örgüö* (<Moğ. örgüge) "saray, kahramanın çadırı"

Ölgön süök (<süŋük) "ölenlerin kemikleri" (Alt.) (I/1243)

3.1.1.4.2.Alçalan ikiz ünlüler

auçı (<awçı<agçı) "1. avcı. 2. örümcek", *ḳarauḷ (<karawul<karaġul)* "bekçi, muhafız", *saġauḷan- (<*saġawlan-<*saġaġlan)* "kekelemek", *eü'eş (<eḥüḥeş<egbegeç)* "yüzük", *yaur (<*yawır<yaġır)* "yağır, atın sırtındaki sıyrık".

3.1.1.5. Ünlü Uyumları

3.1.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkçenin en karakteristik dil benzeşmesi olayı olan (Gülsevin, 2002, s. 21) kalınlık-incelik uyumu (artlık-önlük uyumu, damak uyumu, büyük ünlü uyumu) bir kelimede kalın ünlülü heceyi kalın ünlülü hecelerin ve ince ünlülü heceyi de yine ince ünlülü hecelerin takip etmesi esasına dayanır. OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimeler genel olarak kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Ancak bazı eklerin çeşitli ses olayları sebebiyle kalınlık-incelik açısından tek şekilli hâle gelmesi nedeniyle uyum dışı örnekler oluşmuştur.

3.1.1.5.1.1. Kalınlık Uyumunun Olduğu Örnekler

abaḳḳaẏlū "evlenmiş, eşi olan", *açaptan-* "açgözlü olmak", *çānaḳ* "dirsek", *ḳamçıçaḳ* "küçük kamçı", *ḳānırḳat-* "birilerini han yapmak" *ḳarbunçuḳ* "sifilis (frengi) hastalığı", *ornıḳtır-* "birilerine yer vermek, doğru yer belirlemek, yoluna koymak", *puḷandaḳı* "kulan, eşek türü", *puḷġaẏrı* "işlenmiş deri", *yaḷbıştū* "ateşli".

3.1.1.5.1.2. İncelik Uyumunun Olduğu Örnekler

çergebiş "sarmaşık bitkisi" , *çüŋüreş* "çökük", *erezinde-* "vidalamak", *içkerle-* "içeriye girmek, girmek, yaklaşmak", *öskölön* "değişim", *sözürmele-* "ağ ile balık tutmak", *sümelen-* "tasarlamak, bir yolunu bulmak", *sünezeŋ* "ruh", *sürnŭkçēn* "tökezleyen, kolay tökezleyen", *d'üzŭndeştĭr* "eşleştirmek, benzetmek".

3.1.1.5.1.3. Alıntı Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu

Arapça ve Farsça kelimelerin Altay Türkçesine Müslümanlığı seçen Kazaklar aracılığıyla girdiği muhtemeldir (Baskakov, 1958, s. 35). Moğolca kelimelerin de erken dönemlerde alıntılandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla Arapça, Farsça ve Moğolca kelimeler çok erken devirlerden beri Türkçenin ses özelliklerine göre şekillenmiştir. Söz konusu kelimelerde ses uyumlarının olması tabii bir durumdur. Bunun yanında geç dönemde Rusçadan alınan kelimelerin tamamına yakını da kalınlık-incelik uyumuna uyduğu görülmektedir.

kilki (<Rus. клюка) "ateş karıştıracak demir kol, ölçer, köseği", *arçın II (<Rus. аршин*) "arşın*", çamıdan (<Rus. чемодан)* "bavul, valiz", *ıspraẏnıḳ (<Rus. исиравникъ)* "bir şeyi düzelten, yerel polis şefi", *ızıyan (< Rus. изъянъ)* "kayıp, zarar, ziyan; felaket, talihsizlik", *istene (<Rus. стена)* "duvar*", kiniḥe (<Rus. kiniga)* "kitap", *kīre (<Rus. гиря)* "ağırlık", *manat (<Rus. монета)* "para, madenî para", *çaẏḷnaḳ (<Rus. челнокь)* "(dokuma tezgâhında) mekik"

ezep (<Ar. hesāp) "düşünce, görüş, niyet, hesap", *amanat (<Ar. emānet)* "borç", *ḳabar (<Ar. ḫaber)* "haber, mesaj, söylenti", *paẏda (<Ar. fā'ide)* "fayda, kâr, faiz", *murza (<Far. mirza)* "Kalmuk hanlarının etrafındaki yüksek rütbe sahipleri", *tuşman (<Far. düşman)* "1. düşman. 2. yabancı"

yıda "mızrak" (Alt., Tel., Leb.) < *cida* "çıda, kargı, mızrak" (Moğ., MTS, 1233); *ḳūçın* "destan, efsane, masal" (Alt., Tel.) < *kaguçin* "eski, önceki" (Moğ., MZST, 22); d'aḳḳıḷda "buyruk, emir" (Tel.) < cakilta "buyruk, emir" (Moğ., MZST, 23); *yırgal* "ziyafet, bayram, sevinç, eğlence, şölen" < *cirgal* "mutluluk" (Moğ., MZST, 23); *tayılga* "kurban, kurbanlık hayvan" (Tel.) <

tagilga "kurban" (Moğ., MZST, 24); *amıttan* "ruhu, halkı, insanları olan; insan, canlı varlıklar; herhangi bir kişi" (Alt., Tel.) < *amitan* "yaşayan yaratıklar" (Moğ., MZST, 24); *ḳajı* "nereye" (Alt., Tel.) < *kāşi* "mereye" (Moğ., MZST, 26); *ḳınt'ı* "zincir" (Tel.) < *ginci* "zincir, köstek" (Moğ., MZST, 27); *ḳayıl-* "erimek" (Tel.) < *kayil-* "erimek" (Moğ., MZST, 27); *ḳayırçaḳ* "sandık, kutu" (Alt., Tel., Kumd.) < *ḳayirçaḳ* "sandık" (Moğ., MZST, 27); *naycı* "arkadaş" (Leb.) < *nayici* "arkadaş" (Moğ., MZST, 30)

3.1.1.5.1.4. Birleşik Fiillerde Kalınlık-İncelik Uyumu

Birleşik fiiller büyük oranda kalınlık-incelik uyumuna girmiştir. Ancak bazı birleşik fiillerin uyuma girmediği görülmektedir.

Uyuma girenler: *Kel eldĭ (<kele aldı)* "o gelebildi"; *Körölmödŭ. (<köre almadı)* "o göremedi" (Alt.) (I/341), *ḳıḷāt (<kelip yat)* "o geliyor"

Uyuma girmeyenler*: aḳkel-* "getirmek (harfiyen bir şeyi alıp getirmek)", *aḳkir-* "girdirmek, getirmek, dâhil etmek"

3.1.1.5.1.5. Kalınlık-İncelik Uyumunun Bozulduğu Durumlar

I. Eski Türkçe dönemindeki *teg* "gibi" edatı OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde ekleşmiş olarak eşitlik hâli eki görevinde *+dī ~ +tī*[41] *şeklinde kaydedilmiştir. Altayca Türkçesinin ses özelliklerine göre ilk hece sonundaki bazı /g/ ve /ġ/ ünsüzleri /y/ sesine dönüşmüştür. Bir ileri safhada yarım ünlü değerindeki /y/ ünsüzü erimiş ve ek +dī ~ +tī* olmuştur. Böylece kalın ünlülü kelimelere eklenince uyumu bozmuştur.

andī "Öyle, böyle", *çıdaġıdī* "Güçlü, sert, sabırlı"

Çırayı arı körzö ***aẏdī****, perĭ körzö* ***kündī****.* "O bu tarafa bakarken onun yüzü ay gibiydi, öbür tarafa bakarken güneş gibiydi" (Alt., P.d.V.I, 10,5) (III/2075)

Ḳandī *aḷıp ḳuḷıḳtıŋ adı sādaġı poḷdı bu, tedĭ.* "Bu yay ve at hangi kahramanındır, dedi" (P.d.V.I, 35,187) (II/125)

İzĭ yüreḥĭmde posḳonġo ***pazıḷġandī*** *poḷdı.* "Onun izleri benim kalbimde ezilmiş mum gibi kaldı" (P.d.V.I, 113,11) (IV/1197)

II. Eski Türkçe dönemindeki *-mAyIn* zarf-fiil ekinin bünyesindeki /-y-/ ünsüzü Altay Türkçesinde eriyince ek *-bīn* şekline dönüşmüştür. Böylece kalın ünlülü kelimelere eklenince uyum dışı kalmıştır.

---

41 Çağdaş Altay Türkçesinde bu ek +dıy~+diy~+tıy~+tiy şeklindedir (Güner Dilek, 2007, s. 1038; Nevskaya, Almadakova, Mayzina, Ozonova ve Çumakayev, 2017, s. 41-42).

Üẏdö Çelmeş tiriğ poḷdı, ***ölbī̄n (<ölmeyin)*** *üẏdö oçardı.* "Çelmeş evdeydi, ölmeden evde oturuyordu" (P.d.V.I, 282,115) (I/1135)

Ülgönüŋ üç ḳızı ot ḳabızar ***poḷoḷbī̄n (<pola almayın)*** *yat.* "Ülgen'in üç kızı da ateş yakamıyorlardı" (Tub., P.d.V.I, 262) (I/1096)

III. Bazı kelimelerin bünyesindeki /y/ ünsüzü erirken etrafındaki kalın ünlüleri inceltmiştir.

anī̄- (<anaẏ-)"böyle olmak", *arīḷa- (<araẏḷa-)* "yavaş yavaş harekete geçmek, yapmak", *īḷa- (<ıẏḷa-<ıġḷa-)* "ağlamak", *ḳanī̄p (<ḳanayıp)* "nasıl", *sīḷa- (<sıẏḷa-)* "armağan etmek, hediye vermek"

IV. Birinci çokluk şahıs eki bazı cümlelerde uyum dışı kullanılmıştır.

Ḳudaẏ ne ***kılınġanıbistĭ*** *körŭp yat!* "Tanrı her yaptığımızı görüyor!"(Tel.) (II/773)

Ḳānıbis *ne yaŋdū kiji? Isus Krıstosko yaŋdū kiji* "Hanımız kime inanıyor? Hristiyan dinine inanıyor!" (III/70)

Pis ḳaẏtḳaẏ emişne tep körŭp ***yattıbis***. "Biz orada muhtemelen bir şeyler olacak diye uzanıp bakıyorduk" (I/959)

3.1.1.5.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

3.1.1.5.2.1. Düzlük Uyumu

OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde kalınlık-incelik uyumuna uymak kaydıyla ilk hecede düz ünlü varsa devamındaki hecelerde de düz ünlü bulunmaktadır. Kelimeler genel olarak düzlük uyumuna uymaktadır. Ancak çeşitli ses olayları sebebiyle bazı eklerin sadece yuvarlak ünlülü şekillerinin olması düzlük uyumunu bozmuştur.

açırḳaḳ "doymayan, *açgözlü*", *çedimek* "mont, kazak", *çekçilen-* "kendini mükemmel göstermek", *ejilen-* "miras almak", *ḳaḷıŋdan-* "kalınlaşmak", *ḳatḳınçı* "gülünçlük, komiklik, maskaralıḳ", *kēlendĭr-* "özgüven aşılamak, teşvik etmek, gururlandırmak", *ḳıçıŋı* "uyuz hastalığı", *ḳıçḳıḷaḳta-*"ekşimek", *kilinçekte-* "günah işlemek", *ńamıncı* "battaniye, yorgan", *ńemele-* "kınamak, suçlamak", *saġıştığ* "akıllı, sağduyulu", *tekşilik* "düzlük", *yıġırıḷcāḳ* "kırışıklı, buruşuk".

Eski Türkçe döneminde hece sonunda veya iki ünlü arasında kalan /g/ ve /ġ/ ünsüzleri OSTN'deki Güney Altay ağızlarında (Altay, Teleüt, Tölös) sızıcılaşıp erimiştir. Bu erime sonucunda dar-yuvarlak uzun ünlüler oluşmuştur. Ünlü sesler bakımından sadece iki şekilli olan bu tür yapılar düzlük uyumunu bozmuştur.

Sızıcılaşıp eriyen /g/ ve /ġ/ ünsüzleri genel olarak kelimelerin kök ya da gövdelerinde, fiilden isim yapma eki -g'de, isimden isim yapan +AgU, +lXg ve +sXg eklerinde görülür.

açınū (<açın-ı-ġ) "acıma", *açū* (<açı-ġ)"1. ekşimiş, acı, tuzlu, 2. üzücü, öfkeli, 3. acı, keder", *d'abūḷū* (<yap-ı-ġ+lıġ) "örtülü, kapalı", *d'ajıḷzū* (<yajıl+sıġ) "yeşilimsi", *yıḷdıstū* (<yıldız+lıġ) "yıldızlı", *yıştū* (<yış+lıġ) "savatla kaplanmış, ormanla kaplanmış", *açūrḳan-* (<açıġ+rka-n-) "hüzünlenmek, kederlenmek", *aḳsū* (<ak+sıġ) "beyzımsı", *arūḷa-* (<arıġ+la-) "temizlemek", *ḳarūḷ* (<ḳarawuḷ<ḳaraġuḷ) "bekçi, muhafız, sınır bekçisi", *keçirūçi* (<keçirig+çi) "taşıyıcı, salcı, kayıkçı", *kijizū* (<kişi+sig) "insana benzer", *seḥizū* (<sekiz+egü) "sekizinin hepsi", *pejū* (<beş+egü) "beşin tamamı"

Sayıları az olsa da dudak ünsüzlerinin etkisiyle düzlük uyumunun bozulduğu örnekler de tespit edilmiştir.

muḷtıḳ (<mıḷtıḳ) "tüfek", *muḷta (<mıḷta)* "silah harbisi, silah temizlemede kullanılan harbi".

3.1.1.5.2.2. Yuvarlaklık Uyumu

Genel Türkçede yuvarlaklık uyumu, kalınlık-incelik uyumuna uymak kaydıyla yuvarlak ünlülerden sonra dar-yuvarlak ya da düz geniş ünlülerin gelmesi esasına dayanır. OSTN'deki Altay ağızlarında yuvarlaklık uyumu çok ileri safhadadır. Özellikle Altay Kiji ve Teleüt ağızlarında dudak uyumu sebebiyle düz-geniş ünlülerin yuvarlaklaştığı görülmektedir. Yuvarlaklaşma eğilimi, Güney Sibirya Türk lehçeleri içinde en fazla Altay Kiji ağzında görülmektedir (Menges, 2009, s. 392). Altay Türkçesi ağızlarındaki yuvarlaklık uyumuna göre ünlülerin diziliş sırası aşağıdaki gibidir:

/o/ ünlüsünden sonra /a/, /o/ ve /u/

/ö/ ünlüsünden sonra /e/, /ö/ ve /ü/

/u/ ünlüsünden sonra /a/ ve /u/

/ü/ ünlüsünden sonra /e/, /ö/, /ü/

3.1.1.5.2.2.1. /o/ Ünlüsüne Göre Yuvarlaklık Uyumu

I. /o/ ünlüsünden sonra /a/ ünlüsünün gelmesi: Kuzey Altay ağızlarına (Kumandı, Lebed, Tuba) özgü bir durumdur. Güney Altay ağızlarında çok seyrek olarak Teleüt ağzında bu uyum görülmektedir.

çoḳta- "yalan konuşmak, kötü konuşmak, iftira atmak" (Leb.), *ḳoŋaraḳ* "tava, kızartma kabı" (Tub. Leb.), *ḳoŋaraḳ* "tava, kızartma kabı" (Tub. Leb.),

ḳoran "zehir, acılık, felaket" (Tub. Kumd.), *oŋdaẏḷa-* "zor durumdan kurtulmak, durumunu iyileştirmek, durumunu yoluna koymak" (Tub.), *oŋdaẏḷığ* "rahat, kolay, ucuz" (Tub.), *oraḷ-* "dolanmak, sarılmak" (Leb. Kumd.), *çodraẏ-* "çilli, çopur yüzlü olmak" (Tel.)

II. /o/ ünlüsünden sonra /o/ ünlüsünün gelmesi: Güney Altay ağızlarında dudak benzeşmesinden dolayı /o/ ünlüsünden sonra gelen /a/ ünlüsü kurallı bir şekilde yuvarlaklaşmıştır. Bu durum seyrek olarak Kuzey ağızlarında da tespit edilmiştir.

çoḳto- "putlara içki sunma, "*çok*" diyerek yiyeceğin ilk ısırığını ateşe atma" (Tel.), *çoḳçoḷo-* "yığmak, küme hâline getirmek" (Alt.), *d'oŋdonçōḳ* "somurtkan, huysuz, kaprisli" (Tel.), *d'orġoḷo-* "sürünmek, tırmanmak" (Tel.), *çoḳoḷdon-* "Kekelemek" (Alt. Tel.), *çoŋçoẏ* "topuk" (Alt.), *çoḷmon* "Çoban Yıldızı" (Tel.), *çorçok* "kambur" (Tel.), *ḳoḷotḳoḷa-* "zincirlemek" (Tel.), *çoçoġoẏ* "kozalak" (Tel.), *yoboḷdū* "üzüntülü" (Alt.), *oboġoḷot-* "yığın oluşturtmak" (Alt.), *ḳosḳoḳ* "kürek" (Kumd.), *çorḷo-* "kamlamak" (Leb.)

III. /o/ ünlüsünden sonra /u/ ünlüsünün gelmesi: Hem genel Türkçenin dudak uyumu kuralına hem de Altay ağızlarının yuvarlaklaşma eğilimine uygun bir diziliş olduğu için Güney ve Kuzey Altay ağızlarında çok yaygındır.

çoġuḷuş "yığınla" (Tel.), *ḳōḳuncaḳ* "korkak" (Leb.), *ḳoḷyur* "boyun omuru" (Alt.), *ḳorūḷan-* "korunmak" (Tel.), *ḳosḳuruḳta-* "horlamak, hırlamak" (Alt.), *oŋdoẏḷū* "ucuz, kârlı, kazançlı" (Tel.), *omurtḳa* (Alt. Leb.), *çoḳurḷa-* "rengârenk yapmak" (Tel.), *d'oruḳḷa-*"avlanmak, ava gitmek" (Tel.), *otturġŭş* "oturak, bank, sandalye" (Tel. Kumd.), *ḳodurḷŭğ* "hastalıklı, uyuzlu" (Leb.).

3.1.1.5.2.2.2. /ö/ Ünlüsüne Göre Yuvarlaklık Uyumu

I. /ö/ ünlüsünden sonra /e/ ünlüsünün gelmesi: Bu uyum Güney Altay ağızlarında neredeyse hiç görülmez. Kuzey ağızlarında ise çok seyrektir.

örtten- "yanmak" (Leb.), *çöpte-* "pisletmek" (Tub.) , *öçke* "keçi" (Kumd.).

II. /ö/ ünlüsünden sonra /ö/ ünlüsünün gelmesi: Dudak benzeşmesinden dolayı /ö/ ünlüsünden sonra gelen /e/ ünlüsünün kurallı bir şekilde yuvarlaklaşması hem Güney hem de Kuzey Altay ağızlarında çok yaygındır.

köbölök "kelebek" (Alt. Tel. Leb.), *kökkör* "kımız için kullanılan deri kap, tulum" (Tel.), *kölötkŭlö-* "gölgelemek", *öçöştür-* "karşılıklı husumet yaratmak, birbirine düşürmek" (Tel.), *çöḥödöktön-* (<çögeleklen-) "diz üstüne düşmek" (Tel.), *töröḥön* "akraba" (Alt. Tel.), *çörçök* "masal" (Tel.), *d'ölöştöndŭr-* "benzetmek" (Tel.), *köjögölŭ* "perdeli" (Tel.), *örttön-* "yanmak" (Alt. Tel.), *öskö* "özge, başka" (Alt. Tel.), *çökönū* "umutsuzluğa düşme" (Tel.), *kölötkŭlū*

"gölgeli" (Alt.), *önögöş* "küçük köpek" (Tub.), *öskö* "özge, başka" (Leb.), ügönök "aralık ayı" (Tub. Leb.).

III. /ö/ ünlüsünden sonra /ü/ ünlüsünün gelmesi: Hem genel Türkçenin dudak uyumu kuralına hem de Altay ağızlarının yuvarlaklaşma eğilimine uygun bir diziliş olduğu için Güney ve Kuzey Altay ağızlarında çok yaygındır.

köbürgen "bir tür soğan" (Tel.), *öksürö-* "öksüz kalmak" (Alt. Tel. Leb.), *çöktür-* "daldırmak" (Tel.), *çöyŭlçēk* "uzayan, esnek" (Tel.), *köçkün* "göçgün, yer değiştirme, yerinden oynama" (Alt. Tel. Leb.), *ötkür* "keskin, sivri" (Alt. Tel. Leb.).

3.1.1.5.2.2.3. /u/ Ünlüsüne Göre Yuvarlaklık Uyumu

I. /u/ ünlüsünden sonra /a/ ünlüsünün gelmesi: Hem Kuzey hem de Güney Altay ağızlarında /u/ ünlüsünden sonra gelen /a/ ünlüsü yuvarlaklaşmamaktadır.

çubat- "sıralanarak gitmek, peş peşe gitmek", *çubaḷġı* "karınca" (Kumd.), *çuranabaẏ-* "borazan çalmak" (Tel.), *çuranabaẏçı* "borazancı" (Tel.), *uzadım* "devam eden, sürekli" (Tel.), *tuzaḷığ* "yararlı" (Leb.)

II. /u/ ünlüsünden sonra /u/ ünlüsünün gelmesi: Hem genel Türkçenin dudak uyumu kuralına hem de Altay ağızlarının yuvarlaklaşma eğilimine uygun bir diziliş olduğu için Güney ve Kuzey Altay ağızlarında çok yaygındır.

çuġuḷda "sinirlenmek" (Alt. Tel.) *tuyuḳtandır-* "mahcup etmek" (Tel.), *çuḷbur* "yular" (Tel.) *çuḳuḷcŭ* "küfürbaz" (Leb.) *d'umŭştŭr-* "gözleri kapattırmak" (Tel.), *çuḷum* "tam, gerçek" (Tel.), *ḳuẏbuḷū* "çok eğlenceli" (Alt. Tel.), *ḳuẏruḳtū* "kuyruklu, kuyruğu olan" (Alt. Tel.), *puḷuttū* "bulutlarla kaplanmış, bulutlu" (Tel. Alt.).

3.1.1.5.2.2.4. /ü/ Ünlüsüne Göre Yuvarlaklık Uyumu

I. /ü/ ünlüsünden sonra /e/ ünlüsünün gelmesi: Altay Kiji ağzı haricindeki diğer Altay ağızlarında yaygın olarak görülen bir durumdur.

d'ükçŭlen- "kefil olmak" (Tel.), *türme* "hapishane, zindan" (Tel.), *tüŋeẏle-* "çiftlemek" (Tel.), *çöyŭlçēk* "esnek" (Tel.), *d'ödülde-* "öksürmek" (Tel.), *köbükten-* "köpüklenmek" (Tel.), *öründe-* "matkapla delmek" (Tel.), *öskürе-* "solmak" (Tel.), *çürmeş* "saç örgüsü" (Tel.), *çürekeẏ* "ördek türü", (Tel.) *d'üderek* "kavak" (Tel.), *d'üleştendir* "sahteleştirmek",(Tel.), *tüdek* "duman" (Tel.), *tüneriktet-* "karartmak" (Tel.), *tüŋeẏleş* "çift oluşturan iki şey" (Tel.), *türḥekşĭ-* "ağrıdan kıvrılmak, ateş içinde yanmak" (Tel.), *üḥende-* "gem vurmak" (Tel.)

tügen "tümüyle" (Leb.), *ūredĭğci* "öğretici" (Tub.), *ūreleş-* "Sürüye katılmak" (Tub.), *ösküre-* "yetim kalmak" (Kumd.), *köksŭben* "mavimsi" (Leb.)

II. /ü/ ünlüsünden sonra /ö/ ünlüsünün gelmesi: Altay Kiji ağzında /ü/ ünlüsünden sonra gelen /e/ ünlüsü, kurallı bir şekilde yuvarlaklaşıp /ö/ sesine dönüşmektedir. Bu durum, Altay Kiji ağzını diğer Altay ağızlarından ayıran en önemli özelliktir. Bu yuvarlaklaşma türü seyrek olarak Kuzey Altay ağızlarında da görülmektedir.

yükçŭlön- "kefil olmak" (Alt.), *türmö* "hapishane, zindan" (Alt.)", *tüŋöylö-* "çiftlemek" (Alt.), *tüdök* "duman" (Alt.), *tüŋöylöş* "çift oluşturan iki şey" (Alt.), *köbüktön-* "köpüklenmek" (Alt. Leb.), *köktüyök* "baştankara kuşu", *öksürö-* "öksüz kalmak" (Alt. Tel. Leb.), *türḥökşü-* "ağrıdan kıvrılmak, ateş içinde yanmak" (Alt.), *öksürö-* "öksüz kalmak" (Leb.), *köbüktön-* "köpüklenmek" (Leb.), *türbö* "hapishane, zindan" (Leb.), *tüdök* "duman" (Leb.), *tügönök* "aralık ayı" (Leb. Tub.), *tülgönök* "küçük tilki" (Leb.), *ügönnö-* "gem vurmak" (Kumd.).

III. /ü/ ünlüsünden sonra /ü/ ünlüsünün gelmesi: Hem genel Türkçenin dudak uyumu kuralına hem de Altay ağızlarının yuvarlaklaşma eğilimine uygun bir diziliş olduğu için Güney ve Kuzey Altay ağızlarında çok yaygındır.

çöyŭlgŭr "esnek" (Tel.), *ködürḥŭ* "kurban" (Tel.), *ködürḥŭlū* "saygı gösterilen, şerefine kurban kesilecek olan" (Tel.), *ködürŭlŭş-* "birlikte kalkmak" (Alt. Tel.), *kömüldürḥe* "göğüslük, göğüs kemeri" (Tel.), *ösküzŭre-* "öksüzlükten dolayı acı çekmek" (Tel.), *çüŋüreş* "çökük", *d'üzŭndeştĭr-* "eşleştirmek, benzetmek" (Tel.), *tüjümet*, "eğlenceli" (Tel.), *tülküçek* "küçük tilki", *üstŭndegĭ* "üzerinde" (Tel.), *tüŋüre-* "ses çıkarmak, tıngırdamak" (Tel.), *tüŋürö-* "ses çıkarmak, tıngırdamak" (Alt.), *yüzŭndöştŭr-* "eşleştirmek, benzetmek" (Alt.), *tüŋküldöt-* "boğuk ses çıkarmak" (Alt.), *küzŭntŭlū* "düzensiz, darmadağın, dağınık, karışık" (Tel.), *d'üḥürtküş* "çocukların oynadığı topaç" (Tel.), *tüjŭgŭndŭr-* "sakinleştirmek" (Leb.)

Tablo 6: *OSTN'deki Altay ağızlarında yuvarlaklık uyumuna göre ünlülerin dizilişi*

Ünlülerin Dizilişi	**Güney Altay Ağızları**		**Kuzey Altay Ağızları**		
	Altay	**Teleüt**	**Lebed**	**Kumandı**	**Tuba**
o+a	seyrek	seyrek	+	+	+
o+o	+	+	seyrek	seyrek	seyrek
o+u	+	+	+	+	+
ö+e	-	-	seyrek	seyrek	seyrek
ö+ö	+	+	+	+	+

ö+ü	+	+	+	+	+
u+a	+	+	+	+	+
u+o	-	-	-	-	-
u+u	+	+	+	+	+
ü+e	seyrek	+	+	+	
ü+ö	+	seyrek	seyrek	seyrek	seyrek
ü+ü	+	+	+	+	+

3.1.1.5.2.2.5. Yuvarlaklık Uyumunun Bozulduğu Durumlar

I. *İsimden isim yapma eki +çI* (Lebed ağzında +cI) genellikle düz-dar ünlülü olduğundan yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır.

çōrçı "düdük çalan", *çuḳuḷçı* (Tel.) "küfretmeyi seven, küfürbaz", *d'ūşçı* "vergi toplayan", *ḳorūçı* "koruyucu", *ḳojoŋçı* "şarkıcı", *ḳoḳurçı* "şakacı", *d'oruḳçı* "avcı", *köçürūçĭ* "tercüman", *kōşçi* "çömlekçi", *ödükçi* "kunduracı, ayakkabıcı".

II. *-DIr ettirgenlik eki* kalın ünlülü kelimelerde genellikle yuvarlaklık uyumunu bozmuştur. İnce ünlülü kelimelerde uyuma girmiştir.

çomdır- (<çomtur-) "sıvı bir şeyin içine daldırmak", *ḳoḷboştır-* "birlikte bağlamak" *oşḳoştır-* "benzerini yapmak, benzetmek" *ḳōttondır-* "teselli etmek", *yondır-* "yontturmak, kazıtmak, sıyırtmak", *ḳōḷondır-* "uyumlu yapmak, uyumlu hâle getirmek", *ḳondır- (<ḳontur-)* "geceletmek, 2. birine gecelemek için yer vermek, misafirperverlik yapmak, 3. oturmaya izin vermek", *obōḷondır-* "yığın oluşturmasını sağlamak, yığdırmak", *sōḷdır-* "kurutmak", *toġoḷondır-* "elinden düşürmek", *ḳoḷboştır-* "birlikte bağlamak", *ḳoştır-* "ekletmek, çoğaltmak", *ottottır-* "hayvanları otlağa götürtmek, otlattırmak", *toḷtır-* "doldurmak", *d'oḳtonıştır-* "taklit etmek".

III. *+sXrA- isimden fiil yapma e*ki, bazı örneklerde yuvarlak ünlülü kök ve gövdelere düz ünlülü varyantıyla eklenmiştir.

d'oḳsıra- "fakirleşmek, parasız kalmak, ihtiyacı olmak", *omoḳsıra-* "çevik ve dinç olmak", *külümzĭre-* "gülümsemek".

IV. *+GI aitlik eki* genellikle yuvarlaklık uyumuna girmemiştir.

çuġuḷġı "sinirli", *üstŭndögĭ* "üzerinde" (Alt.), *üstügĭ* "üst kısım", *pōroġı* "yakın zamanda olan, önceki".

Pu ***sōndoġı*** *üyeme çorçoḳ poḷzın!* "Bunlar benim sonraki nesillerim için gelenek olsun!" (Tel.) (I/1815)

Pu aba yıştıŋ içĭnde pu ***Töloöstöḫĭ (<Tölöstegi)*** *Nıyastī küç ḳam yoḳ.* "Benim yaşadığım ormanda Tölöslerdeki Niyaz gibi şaman yok" (P.d.V.I, 141,30) (I/476)

V. *Fiilden fiil ve fiilden isim yapan* bazı eklerin yardımcı ünlüleri birçok örnekte düz-dar ünlülü kullanıldığından yuvarlaklık uyumu bozulmuştur.

ḳodorıl- "çıkarılmak, sökülmek, koparılmak", *ḳorḳudım* "korku hissinin uyanması", *ḳorım* "dağdaki taş kırıntıları", *moẏrıl-* "eğrilmek", *oroḷış-* "kıvrılmak", *ḳorodıl-* "küçültülmek, azaltılmak", *ḳoẏrıl-* "S harfi şeklinde bükülmek", *ḳoẏrıḳ* "Latincedeki S harfi şeklinde bükülmüş, kanca şeklinde bükülmüş, kıvrımlı", *ōdıl-* "kırılmak, dağılmak", *oyıl-* "oyulmak, delinmek" *oyım* "ova, vadi, koyak", *oyış-* "eğilmek, yamulmak", *oyıt-* "oydurmak, deldirmek", *sōdın-* "soğumak", *çoḷış-* "eğilmek, bükülmek, kıvrılmak", *ḳoyıl-* "koyulaşmak, yoğunlaşmak", *oẏġozın-* "uyanmak".

VI. Başta isimden isim yapma eki *+lık ~ +dık ~ tık* olmak üzere sonu */-k/* ile biten yapım eklerinin ünlüleri genellikle düz-dar ünlülü olduğundan bu ekler kalın ünlülü kelimelerde yuvarlaklık uyumunu bozmuştur.

oyoḷıḳ "çukur, derinlik, ova, çukurluk" (Alt.), *toẏḷıḳ* "evlilik, düğün" (Tel.), *ūrḷıḳ* "ağırlık, zahmet", *soḳḳordıḳ* "körlük", *toḳtıḳ* "yeterli, kâfi", *ondıḳ* "kürk için kullanılan post, kumaş", *urŭştıḳ* "kıymeti olan, hak eden", *oŋoẏḷıḳ* "ucuzluk; mümkün olma, imkân", *pozontıḳ ~ pozomtıḳ* "bulanık, bulutlu (hava)", *ḳoḷtıḳ* "koltuk altı", *yoḷıḳ-* "karşılaşmak", *yorıḳ* "adım, yürüme", *ḳojıḳ* "gelir, kâr, faiz", *ḳoḷoŋzıḳ* "kötü koku", *ḳonıḳ-* "çürümek, alevsiz yanmak", *omtıḳ* "çatlamış tabak, kırığı olan tabak", *oroḷçıḳ* "kıvrık (bitkiler)", *ortomıḳḷıḳ* "orta derecelik, vasatlık", *oẏnçıḳ* "oynak, hareketli".

VII. Görülen geçmiş zaman eki *-DI* genellikle düz-dar ünlülü olduğu için eklendiği kelimeler yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır.

Türkçenin tarihî devrelerinde dudak uyumuna uymayan görülen geçmiş zaman ekinin, OSTN'deki Altay ağızlarında hem uyumlu hem de uyumsuz örnekleri tespit edilmiştir.

Ḳandī aḷıp ḳuḷıḳtıŋ adı sādaġı ***poḷdı*** *bu, tedĭ.* "Bu yay ve at hangi kahramanındır, dedi" (P.d.V.I, 35,187) (II/125)

Paẏ ***poḷdım***. "Ben zengin oldum" (Alt.); *Yüs örö* ***poḷdı***. "O başını kaldırdı" (Tel.); *Oḷ kiji pīge naḳ* ***poḷdı***. "O memurun arkadaşı oldu"; *Ḳaçan pelen* ***poḷdıŋ****?* "Sen ne zaman hazır oldun?" (Tel.); *Ḳān* ***poḷdı***. "O kağan oldu" (Alt.); *Yān* ***poḷdı***. "O büyük oldu"; *Öŋü yoḳ* ***poḷdı***. "Rengi soldu"; *Kīmim su* ***poḷdı***. "Benim kıyafetim ıslandı" (Tel.); *Em ḳaẏdattaŋ poḷboġoẏm?* "Şimdi

ben ne yapayım? (Benim hâlim ne olacak?)" (Tel.); *Ne* ***poḷdıŋ****?* "Sana ne oldu?" (Alt.); (IV/1273)

Ḳara ortoḳşın ya eleŋide yölöp ḳoẏgon ūḷ ***kördĭ****.* "Güzel yayını kapıya yaslayan oğlan çocuğu gördü" (III/451)

Teŋere-yar ***kördĭ****.* "O gökyüzüne baktı" (III/101)

Kireẏnbe kirbeẏnbe tep sananıp ***otturdı****.* "Gireyim mi girmeyeyim mi diye düşünüyordu" (Alt.) (II/1350)

Yett'on yaştū öbögön yırgaḷap sanap ***ḳunuḳtı****.* "70 yaşındaki ihtiyar adam sadece kendi zevkini düşündüğü için bitkin düştü" (Tel.) (II/912)

VIII) Üçüncü teklik şahıs emir eki bazı örneklerde *-sIn, -zIn* şeklinde düz ünlülü kullanıldığından yuvarlak ünlülü kelimelere (özellikle pol- "olmak" fiiline) eklenince uyumu bozmuştur.

Paḷaḷū çaẏdaŋ köp ***poḷzın****!* "Kayın tavuğu kadar çok çocuklu olsun!" (Tel.) (III/1824)

Nedeŋ aḳtanıp ***poḷorzın****?* "Neyle aklanabilirsin?" (Tel.)

Yettinçi amır kün ḳan ḳudayınıŋ ***poḷzın****.* "7. gün barış günü Allah'ın günü olsun" (P.d.V.I. 192) (I/647)

Aẏtḳan ***poḷbozınba****.* "Bu söylenmişti ama" (Tel. W.) (I/43)

Paḷaḷū çaẏdaŋ köp ***poḷzın****!* "Kayın tavuğu kadar çok çocuklu olsun!" (Tel.) (III/1824)

IX. *+nXŋ ~ +dXŋ ~ +tXŋ* ilgi hâli eki birçok örnekte yuvarlak ünlülü kelimelere düz ünlülü varyantıyla eklenerek uyum dışı kalmıştır. Bu durum, genellikle kalın ünlülü kelimelerde görülen bir uyumsuzluktur.

Oẏrottıŋ *pīd'i çerū̄ atḳarıp çıġardı, anīp atḳara-ḥele aẏttı.* "Oyrot beyi orduyu donattı, sonra ise şöyle dedi" (P.d. V. I, 175,9) (I/464)

Ottıŋ *yanında oro ḳazıp saḷġanın kördŭ.* "O ateşin yanında birilerinin çukur kazdığını gördü" (Alt. ; P.d.V.I, 29,89) (II/347)

Tonıŋ *tejigin d'ömödü.* "O giysisindeki delikleri tamir etti" (III/455)

Onġon tegen ***tūdıŋ*** *aġaştarınıŋ köp sabazı ḳuzuḳ aġajı* "Ongon dağındaki ağaçların büyük bir kısmı ladin ağacıdır" (IV/411)

Sudıŋ *yaḳazı* "Nehir kıyısı" (Tel.) (IV/743)

3.1.1.5.2.2.6. OSTN'deki Altay Ağızlarında Dudak Uyumunun Eski Türkçeye Göre Tam Olduğu Örnekler

OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde genel olarak yuvarlaklaşma hâkimdir. Ancak Eski Türkçe döneminin bazı yuvarlak ünlülü kelimelerinin tamamen düzleşmesi dikkat çekicidir. Bu düzleşmede ilerileyici ünlü benzeşmesi etkindir.

çımın (<çıbun) "sinek", *azıḳ* (<azuk) "azık, yiyecek", *ḳırġıẏ* (<kırġuy) "atmaca", *ḳapçıḳ* (<kapçuk) "Küçük torba, çanta, çuval", *emĭs-* (<emüz-) "emzirmek", *ḳaçırış-* (<kaçruş-) "takip etmek, birilerinin peşinden koşmak" .

3.1.1.5.2.2.7. Alıntı Kelimelerde Dudak Uyumu

Moğolcadan alınan çok sayıda kelimenin dudak uyumuna uydurulduğu görülmektedir:

tönöyün "dört yaşında kısrak" (Tel.) < *tönecin* "dört yaşında dişi dana" (Moğ., MZST, 21); *şülüzün* "vaşak" (Tel.) < *şilüsün* "vaşak" (Moğ., MZST, 23); *olyo* "köstek, zincir, bağ; rehin, ganimet, av" (Alt., Tel.) < *olca* "hazine, ganimet" (Moğ., MZST, 22); *oboġo* (Alt.) ~ obō (Alt., Tel.) "yığın, küme" <*obuga* "yığın, küme" (Moğ., MZST, 29); *ḳubuḷ-* "dönüşmek" (Tel., Leb.) < *kubil-* "dönüşmek" (Moğ., MZST, 28); *uçur* "anlam" (Tel., Alt., Kumd.) < *uçir* "sebep" (Moğ., MZST, 28); *kulur* "un" (Tel.) < *kulir* "un" (Moğ., MZST, 28); *örökkö* "avlu" (Alt.) < *erüke* "baca; avlu" (Moğ., MZST, 22); *töröl* "nesil, akrabalık, akraba, var olma" (Alt., Tel., Kumd.) < *törül* "akrabalık" (Moğ., MZST, 23); *öböḥön* "yaşlı adam" (Alt., Tel., Kumd.) < *ebügen* "ihtiyar" (Moğ., MZST, 27)

Rusçadan alıntı bazı kelimelerin de yuvarlaklaştığı görülmektedir.

körnöstö (<Rus. gornitsa) "üst katta olan oda, misafir odası, çiftlik evlerinde mutfağın karşısındaki oda", *pōrop (<Rus. погребъ)* "mahzen, kiler", *pölönkö (<Rus. пеленка)* "bebek bezi".

3.1.2. Ünsüzler

OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde 28 ünsüz tespit edilmiştir.

Bu ünsüzlerin özellikleri şu şekildedir:

I. Ton bakımından (ses tellerinin durumuna göre) ünsüzler;

a) Ötümlü (tonlu) ünsüzler: /b/, /c/, /d/, /ď/, /g/, /ġ/, /ğ/, /ḥ/, /j/, /l/, /ḷ/, /m/, /n/, /ń/, /ŋ/, /r/, /w/, /y/, /ẏ/, /z/.

b) Ötümsüz (tonsuz) ünsüzler: /ç/, /ḫ/, /k/, /ḳ/, /p/, /s/, /ş/, /t/, /ť/.

II. Çıkış yerlerine (boğumlanma yerlerine) göre ünsüzler;

a) Çift dudak ünsüzleri: /m/, /b/, /p/, /w/.

b) Diş eti ve diş eti ardı ünsüzleri: /c/, /ç/, /d/, /j/, /n/, /l/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /z/.

c) Ön damak ünsüzleri: /ď/, /g/, /k/, /ḷ/ , /ń/, /ť/, /y/, /ẏ/.

ç) Art damak ünsüzleri: /ġ/, /ğ/, /ḫ/, /ḳ/, /ŋ/.

d) Gırtlak-damak ünsüzü: /ḥ/.

III. Çıkış şekilleri göre ünsüzler;

a) Patlayıcı (süreksiz) ünsüzler: /b/, /c/, /ç/, /d/, /ď/, /g/, /ġ/, /k/, /ḳ/, /p/, /t/, /ť/.

b) Sızıcı sürekli ünsüzler: /ğ/, /ḥ/, /j/, /r/, /s/, /ş/, /w/, /z/.

c) Akıcı sürekli ünsüzler: /l/, /ḷ/, /m/, /n/, /ń/, /ŋ/, /y/, /ẏ/.

IV. Havanın çıkış yerine göre ünsüzler;

a) Ağız ünsüzleri: /b/, /c/, /ç/, /d/, /ď/, /g/, /ġ/, /ğ/, /ḥ/, /ḫ/, /j/, /k/, /ḳ/, /l/, /ḷ/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /ť/, /w/, /y/, /ẏ/, /z/.

b) Geniz ünsüzleri: /m/, /n/, /ń/, /ŋ/.

3.1.2.1. Ünsüzlerin Özellikleri

3.1.2.1.1. /b/ Ünsüzü

Patlamalı, ötümlü çift dudak ünsüzü olan /b/ sesi OSTN'de Altay ağızlarında söz başında sadece iki kelimede kullanılmıştır. Onlar da Kuzey Altay ağızlarına aittir. Eski Türkçe dönemindeki kelime başı /b-/ sesi OSTN'deki Altay Türkçesi ağızlarında kurallı bir şekilde /p-/ sesine dönüşmüştür. İçinde geniz sesi (/m/, /n/, /ŋ/) olan bazı kelimelerde de /b-/ sesi /m-/'ye dönüşmüştür.

/b/ sesi kelime içinde çeşitli seslerden gelişerek ikincil olarak da bulunmaktadır. Kelime sonunda /-b/ sesine hiç rastlanılmamıştır. Ancak cümle içinde sonu /-p/ ile biten bazı kelimelerden sonra ünlü ile başlayan bir kelime geldiği zaman ulama olayı sebebiyle son sesteki /-p/ sesinin ötümlüleşerek /-b/'ye dönüştüğü örnekler mevcuttur. Bu durum çok yaygın değildir.

Kelime başında: a) Madde başı olarak sadece iki kelime /b-/ ile başlamaktadır.

bağr "karaciğer" (Leb.), *bazrıḳ* "çatı, dam" (Tub.).

b) OSTN'deki madde başı kelimelerde *bol- "olmak" ve bar "var, mevcut"* kelimeleri /p-/'li iken, sözlükteki örnek cümlelerde /b-/'li kullanımlar da vardır.

Çım ***boḷ****!* "Kıpırdama!" (III/2102)

Açınbas ***boḷzoŋ*** *mā per.* "Eğer senin için zor değilse, bunu bana ver" (Tel.) (I/506)

Yer aŋdanıp kartıjı tömön ***boḷır****.* "Dünya alt üst olacak ve onun üst kısmı altta kalacak" (Tel.) (I/194)

Pis Çolışmannıŋ kirĭp yatḳan ūzŭ pu ***boḷboẏ****-ġaẏdat emiş tep podonıp ejip kelzebis*. "Biz buranın muhtemelen Çolışman ağzı olduğunu biliyorduk, o yüzden buraya geldik" (I/959)

Keregiŋ ***bar*** *poḷzo üyŭme kir!* "Eğer bir ihtiyacın olursa bana gel!" (Tel.) (II/1086)

Keregiŋ ***barba****?* "Bir ihtiyacın var mı?" (Tel.) (II/1086)

Kelime içinde:

a) -f->-b- değişmesi

abıs (<Ar. hāfız) "Rus papazı" (Alt. Tel. Leb.).

b) *-m->-b- değişmesi*

abanat (<Ar. emānet) "borç, borçlu kişi" (Leb.*), abır (<amır)* "sakinlik, barış, anlaşma" (Leb.), *tilbeç (<tilmeç)* "tercüman", *ḳabış (<kamış)* "kamış", *taḷḷaba ~ taḷdama* "seçilmiş, mükemmel", *ebes (<emes)* "hayır, değil", *ebeẏ II (<emey)* "hâlâ mevcut, bir zamanlar olan", *ḳobıda- (<ḳomıda-)* "memnun olmamak, şikayetçi olmak, gücenmek, kırılmak, zarara uğramak"

Eski Türkçe dönemindeki *olumsuzluk -mA eki*, *birinci şahıs zamirlerinin (ben ~ men, biz ~ miz) ekleşmiş şekilleri*, *birinci çokluk şahıs iyelik eki +(X)mXz* ve *soru edatı mU'daki /-m-/ sesi* OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde ünlülerden ve ötümlü ünsüzlerden sonra /-b-/ olmuştur.

Aḷardı körḥönĭŋde ***açınbayzıŋbı****?* "Bunları görünce için acımıyor mu?" (Tel.) (I/506)

Andīḷıġın ***pilbessim****.* "Ben işin böyle olduğunu bilmem." (I/240)

Ḳaẏda turġanın ***pilbedim****.* "Ben onun nerede olduğunu bilmiyordum." (II/36)

Ḳudaẏdıŋ ***ḳuḷŭbın****!* "Allah'ın kuluyum!" (Tel.) (II/965)

Pis yışta turġan ***kişibĭs****, abıḷ-bıḷan ḳırā çap yadırıs.* "Biz, ormanda yaşayan insanlar toprağı çapayla işleriz." (I/627)

Aẏḷıbıs *erkeksĭs poḷdı*. "Çadırımızda erkek kalmadı." (I/778)

c) *-p->-b-* değişmesi

çabın- (<çapın-) "dövünmek, kendine vurmak", *tebiş- (<tepiş-)* "tekme atmak", *çabış- (<çapış)* 1. birileri ile birlikte el sallamak, vurmak, kesmek, alkışlamak, 2. birlikte at binmek, gitmek, 3. birbirine vurmak, savaşmak".

ç) *Orhon Türkçesi dönemindeki kelime içi /-b-/ sesinin korunması*

Orhon Türkçesi dönemindeki kelime içi /-b-/, Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren /-v-/ olmuştur. Aşağıdaki örneklerde Orhon Türkçesi dönemindeki /-b-/ sesinin korunduğu düşünülmektedir.

tabışta- "selamlamak.", *çibit* "Okra, toprak boyası.", *ebin* "Tohum, tahıl, tane.", *ebir-* "Evirmek, çevirmek, döndürmek, dönüştürmek.", *ḳabır-* "Birleştirmek, toplamak, sıkıştırmak.", *arba-* "Büyü yapmak, büyülemek, kehanette bulunmak", *abışḳa* (Tel.) "yaşlı, ihtiyar", *arbış* (Tel.) "büyü, sihir", *arbışçı* (Tel.) "büyücü, sihirbaz", *kebis* (Alt.) "halı, kilim", *tabış* (Alt. Tel. Leb.) "ses".

Kelime sonunda:

-p>-b değişmesi: Bazı örnek cümlelerde, yardımcı fiili ünlüyle başlayan birleşik fiillerin sonundaki -p zarf-fiil eki ulama sebebiyle ötümlüleşmiştir.

Ḳıs emdi Aḷtaẏn Saẏn Saḷam poḷıp, eki ḳadıttu poḷup aẏḷına yanıp ***yürŭb ĭdĭ****.* "Artık genç kız Altay Sayn Salam olup iki iki eşli olarak çadırına döndü." (I/965)

Yürüb ĭdĭ "Yürüyüp gitti."; ***Parıb ĭdĭ*** "Gitti."; ***Kelib ĭdĭ*** "Geldi."; ***Yūrüb ĭdĭ****.* "Kaçtı"; ***Yelĭb ĭdĭ.*** "Dörtnala kaçtı."; ***Kirĭb ĭdĭ.*** "İçeri girdi"; ***Çıġıb ĭdĭ.*** "Dışarı çıktı."; ***Uçŭb ĭdĭ.*** "Uçtu." (I/1409)

3.1.2.1.2. /c/ Ünsüzü

Radloff, ötümlü, patlamalı bir diş eti ünsüzü olan /c/'nin ötümsüz /ç/ ünsüzünün ötümlü karşılığı olduğunu ve д (d) + ж (j) gibi telaffuz edildiğini belirtmiştir (C I 1960, s. XIII). Bu ses OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde kelime başı ve kelime sonunda bulunmamaktadır. Kelime içinde ise ikincil olarak /-ç-/ ve /-y-/ seslerinden gelişmiştir.

Kelime içinde:

a) Kuzey Altay ağızlarında özellikle de Lebed ağzında iki ünlü arasında kalan veya ötümlü ünsüzlerden sonra gelen /-ç-/ sesi ötümlüleşerek /-c-/ sesine dönüşmüştür.

acığḷan- "üzülmek, kederlenmek", *acıḳ* "1. açık, açık yer, delik, 2. kıtlık, borç. 3. açık tonda olan, parlak", *acığḷığ* "üzgün, acısı olan", *acıt-* "ekşitmek, mayalamak", *çecek* "çiçek", *aḷcaẏ-* (Tub.) ~ *aḷçaẏ-* (Leb. W.) "çiçek açmak" , *çuḳuḷcŭ* "küfretmeyi seven, küfürbaz", *maḷcı* "çoban", *ḳamcı* "kamçı".

b) Birkaç kelimede kelime içi /-y-/ sesi /-c-/ sesine dönüşmüştür.

acıḳ II (<ayıḳ) "dikkat", *kecir* (<keyir) "nefes borusu".

3.1.2.1.3. /ç/ Ünsüzü

Ötümsüz, patlamalı diş eti ünsüzü olan /ç/ sesi, /t ve /ş/ ünsüzlerinin birleşimiyle oluşmaktadır (Coşkun, 2010, s. 73). OSTN'de /ç/ ünsüzü kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda bulunabilmektedir. Altay Türkçesinde iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleşmesi, genel bir fonetik eğilim olmasına rağmen /ç/ ünsüzü ötümlüleşmemektedir.

Yine Altay Türkçesinde ünsüz uyumuna göre ötümlü ünsüzlerden sonra ötümlü, ötümsüz ünsüzlerden sonra da ötümsüz ünsüzlerin gelmesi genel bir kuraldır. Ancak ötümsüz bir ses olan /ç/'nin ötümlü ünsüzlerden sonra da kullanılması dikkat çekicidir. Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarında, özellikle Lebed ağzında /ç/ ünsüzü iki ünlü arasında ve ötümlü ünsüzlerden sonra ötümlüleşmektedir. Bu durum, Lebed ağzını diğer ağızlardan ayıran en önemli özelliktir.

OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde /ç/ ünsüzü hem asli olarak hem de başka seslerden gelişerip ikincil ses olarak bulunmaktadır.

Kelime başında: *çabaġa* "genç, alçak orman", *çadır* "çadır, oba", *çaġın* "şimşek", *çaḳı* "atların bağlandığı direk", *çaḷkanaş* "turp", *çaẏḳamḷū* "çalkantılı, karışık", *çeberle-* "düzenli ve temiz tutmak, korumak, muhafaza etmek".

/ç/ sesinin kelime başında ikincil olarak bulunduğu örnekler:

a) s->ç-: *çaç (<saç)* "saç, insanın başındaki kıllar", *çaç-(<saç-)* "saçmak".

b) ş->ç-: *çikir (<şeker)*"şeker".

c) y->ç-: *çiçke* (<yinçge) "İnce".

Kelime içinde: *açap* "açgözlülük", *açı-* "1. ekşimek, mayalanmak, 2. ağrımak, acımak", *açınça* "merhametli, acıyan", *arçūḷ* "başörtüsü, boyun

atkısı, mendil", *arġaçı* "kurtarıcı; zeki, yaratıcı, kurnaz, açıkgöz", *ayḷançıḳ* "1. kolay bir şekilde dönen bir şey, 2. yelkovan, rüzgâr gülü", *çıdaçı* "sabırlı", *ençiktĭr-* "sakinleştirmek", *ḳuçaḳta-* "kucaklamak, sarılmak", *öçöştür-* "karşılıklı husumet yaratmak, birbirine düşürmek".

/-ç-/ sesi, aşağıdaki örnekte /-ş-/ sesinden geliştiği için ikincildir.

-ş->-ç-: *arçın II (<Far. arşın)* "arşın, uzunluk ölçüsü birimi".

Kelime Sonunda: *keç-* "nehri geçmek, yanından geçmek, geçip gitmek, olmak, vuku bulmak, bağışlamak", *köç-* "göçmek, taşınmak, gitmek", *öç-* "sönmek, söndürülmek, kaybolmak; ölmek", *telç-* "(bebek, buzağı vb. için) sallanarak yürümeye başlamak"

-ş>-ç: çeç- (<çeç- ~ seş-) "çözmek, kurtarmak".

3.1.2.1.4. /d/ Ünsüzü

Ötümlü, patlamalı, diş-diş eti ünsüzüdür. OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde sadece kelime içinde bulunmaktadır. Kelime başı (bir örnek hariç) ve kelime sonunda rastlanılmamıştır. Kelime içinde /-d-/ ünsüzü, genellikle ikincil olarak /-l-/, /-n-/ ve /-t-/ seslerinden gelişmiştir.

Kelime başında: Sadece *dimle- "tavsiye etmek, teklif etmek, ikna etmek"* örneğinde mevcuttur.

Kelime içinde: a) İki ünlü arasında kalan /-t-/ ünsüzü ötümlüleşerek /-d-/'ye dönüşmüştür.

ada (<ata) "baba", *ada- (<ata-)* "adlandırmak, isim vermek", *edin- (>etin-)* "kendi için yapmak, edinmek", *edū (<etig)* "iş, hareket", *ēdū (<yitig)* "sivri".

b) Eski Türkçe döneminde /-l-/ ünsüzüyle başlayan ekler (+lAr , +lXg, lXk, +lA-) ötümlü ünsüzlerden sonra /-d/'ye dönüşmüştür.

aḷaḳanda- (<aḷaḳan+ḷa-) "elle vurmak, tokat atmak", *adırġanda- (<adırān+ḷa-)* "çam ormanın içinden gitmek", *aḷımdū (<aḷım+ḷıġ)* "borçlu", *paḷdū (<bal+lıġ)* "balı çok olan, ballı", *saḷımdū (<salım+lıġ)* "yasal, kanuna uygun", *şirtilde- (<şirtil+le-)* "korkmak, titremek", *teŋde- (<teŋ+le)* "denkleştirmek, eşitlemek, kıyaslamak", *tildū (<til+lig)* "konuşma yeteneği iyi olan, belagatli", *ündū (<ün+lüg)* "sesli, sesi olan", *aẏdımda- (<aẏdım+ḷa-)* "dile getirmek, beyan etmek".

Pir kesek ***ūḷdar****(<oġul+lar) möröẏ adıjıp yatḳanın körŭb aḷdı*. "O birkaç gencin hedefe ok attığını gördü. (Alt.) (I/493)

Aẏḷdar (<ayıl+lar) *ḳoştoẏ turŭp yat.* "Evler birbirine çok yakın, yan yana duruyor" (II/645)

Tünde ottı ***öçürbeŋder (<öçürme-ŋler)****!* "Geceleri ateşi söndürmeyin!" (Tel.) (I/1287)

Paḷdarġa (<bala+lar+ġa) *köp ajatpa.* "Çocuklara çok yemek verme" (Tel.) (I/607)

c) Eski Türkçe döneminde /-n-/ ile başlayan eklerin (+nI yükleme hâli eki ve +nXŋ ilgi hâli eki) başındaki /-n-/ sesi ötümlü ünsüzlerden sonra /-d-/'ye dönüşmüştür.

Adımdı (<atım+nı) *adap per.* "Bana ismimi ver" (Alt.) (I/474)

Ḳusḳun ***pajıŋdı (<başıŋ+nı)*** *çoḳıp yesin!* "Kuzgun gagası ile kafana vursun! (beddua)" (III/2006)

Kede ***parardıŋ(<barar+nıŋ)*** *keldĭneŋ, ilgeri* ***kelerdiŋ (<keler+niŋ)*** *idĭneŋ* "Eğer onun gelininden uzak durursan, o zaman köpeğinden de mutlu bir şekilde ayrılırsın." (Tel.) (II/1117)

Ḳamdıŋ (<kam+nıŋ) *elbisĭ poḷbodı.* "Şamanın efsunlu sözleri etki etmedi." (I/831)

Eldĭŋ epçĭzĭ ***tondıŋ (<ton+nıŋ)*** *topçızı.* "Halk arasında barışı sağlayan kişi, kürkün düğmesi gibidir." (I/924)

Yoḷū saḷḳın ***ḳardı (<kar+nı)*** *eridĭp yat.* "Sıcak rüzgâr karı eritiyor." (Alt.) (I/770)

ç) /-n/ ünsüzüyle biten bazı kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldığında (orta hece ünlüsünün düşmesi kaydıyla) son sesteki /-n/ ünsüzü /-d/'ye dönüşmüştür.

Yaẏ poḷġonın ***yardı (<yarın+ı)*** *iziḥenĭneŋ püldŭ.* "Yazın geldiğini omzunun ısınmasından anladı." (Alt.) (I/1539)

Yān keldim ***(<kelin+(i)m)*** *ḳaḷaş edĭp perzĭn!* "Büyük gelinim ekmek pişiriversin!" II/232

Erdim (<erin+(i)m). "Benim dudağım." (Alt.Tel.) (I/766)

Kem meni kijilerniŋ ***aḷdında (<alın+ı+n+da)*** *adaza, anı mėndē teŋeredeḥĭ adamnıŋ* ***aḷdında (<alın+ı+n+da)*** *adayırmın.* "Her kim beni insanların önünde yüceltirse, ben de onu gökyüzündeki atamızın önünde yüceltirim" (Tel. I/474

d) Eski Türkçe döneminde /l/ ve /n/ ünsüzleriyle başlayan ekler OSTN'deki Altay ağızlarında ünlüyle biten kelimelerde de /l/ ve /n/'lidir. Ancak ikincil

uzun ünlüyle biten ve sonunda ses erimesi olan bazı kelimelerden sonra /-d-/'ye dönüşmüştür. Buradaki /-d-/'leşmenin, ikincil uzun ünlü oluşumunda sızıcılaşıp eriyen ünsüzün etkisinden kaynaklandığı aşikârdır.

Yer sudŭŋ (<suv+nuŋ) *ēzĭne Ülgenge saçpaġanda içpeÿtteniĭk.* "Toprak ve suyun sahibi olan Ülgen'in şerefine bir şeyler serpmeden bize içmek düşmez" (Tel.) (I/657)

Aḳtūdŭ (<ak+lıġ+nı) *ḳaraḷadı.* "Günahsız insanı karaladı." (II/159)

Pūdŭŋ (<baġ+nıŋ) *üzüḥŭ* "Koparılmış ip parçası" (Tel.) (I/1895)

e) Eski Türkçe döneminde kelime içi ve kelime sonundaki /d/'ler Altay Türkçesinde /y/'leşmiştir. Ancak Eski Türkçe döneminde *adak "ayak"* kelimesi OSTN'deki Altay Türkçesinde *"sonuncu, çok kötü, seçilen bir şeylerden sonra geriye kalan döküntü* " anlamlarıyla *adaḳ*[42] şeklinde korunmuştur. Yine *ḳuduḳ* kelimesinde /d/ ünsüzü korunmuştur.

ḳuduḳ (Tel.) (<ḳuduġ) "1. kuyu, 2. kaynak, pınar, 3. buzdaki delik".

3.1.2.1.5. /ď/ Ünsüzü

Ötümlü, patlamalı, dil-ön damak ünsüzüdür (Güner Dilek, 2015, s. 145). Radloff bu sesin, д (d) ve j (y) seslerinin beraber boğumlanmasıyla oluştuğunu, дья (dya), дье (dye), дью (dyu), дьи (dyi) şeklinde telaffuz edildiğini belirtmiştir. Ayrıca baştaki д (d) sesinin söylenişinin çok zayıf olduğunu vurgulamıştır (C I 1960, s. XIII).

/ď/ ünsüzü Eski Türkçe dönemindeki kelime başı /y-/ sesinden gelişen ikincil bir ünsüzdür. Kelime başında kullanıldığı bütün örnekler Teleüt ağzına aittir. Bu sesin, az sayıda örnekte kelime içinde /c/ ve /y/ seslerinden geliştiği görülmüştür. /ď/ sesinin kelime sonunda hiç örneği yoktur.

Kelime başında: *ďabıḷtıḷū (~ yabıḷtıḷū)* "saçaklı, tenteli, gölgelikli vb", *ďabūḷū (~ yabūḷū*) "örtülü, kapalı", *ďaḳḳār- (~ yaḳḳār-)* "emretmek, buyurmak", *ďamınçıḳ (~ yamınçıḳ)* "örtü, başörtüsü, duvak", *ďeksĭnū̄ (~ yeksĭnū̄*) "tiksinti", *ďeriçek* "küçük bir yer", *ďoġon (~ yoġon)* "köknar", *ďepsel (~ yepsel)* "eşya, enstrüman, silah" *ďemḥe (~ yemḥe)* "sıkıcı, sık sık tekrarlayarak can sıkan, bıktıran", *ďeme (~ yeme)* "sitem, kınama, suçlama", *ďele (~ yele)* "ödeme, ücret", *ďımja- (~ yımja-)* "yumuşatmak", *ďıḷḳıçır (~ yıḷḳıçır)* "baştankara, iskete", *ďıtḳır (~ yıtḳır)* "hassas koku duyusuna sahip (hayvan burnu)", *ďikir- (~ yikir-)* "iğrenmek, tiksinmek", *ďimek (~ ďimek)* "oburluk, pisboğazlık".

---

42 *adak* kelimesinin Eski Türkçeden Moğolcaya ödünçlendiği ve daha sonra Moğolcadan Altayca *adak "son"* şeklinde geri alıntılandığı düşünülmektedir (Ölmez, 2001, s. 194).

Kelime içinde: *kemd'i- (<kemci-)* "ölçmek, ölçü almak", *kemd'ū̄* (<kemci-ū̄) "ölçü", *ud'uḳtat- (<uyuktat-)* "uyutmak" *pad'a (<baca)* "enişte (kız kardeşin eşi), kayın birader", *Pad'at (<Payat)* "Teleütlerin yaşadığı, Kuznetsk bölgesinin bir kısmı", *põld'i (<pölci)* "kıyafetlerin yakalarındaki kürklü kısım".

Ajıḳpa ***nad'ım (<nayı+m)***. "Arkadaşım, acele etme." (I/608)

3.1.2.1.6 /g/ Ünsüzü

Ötümlü, patlamalı bir ön damak ünsüzüdür. OSTN'deki Altay ağızlarında kelime başında bulunmayan bu ünsüz kelime sonunda sadece iki kelimede tespit edilmiştir. Bu ses çoğunlukla kelime içinde görülür. Kelime içinde ya asli ya da k>g değişimiyle ikincil olarak kullanılan bu ses, Altay Kiji ve Teleüt ağızlarında ünlülerden ve ötümlü ünsüzlerden sonra çoğu örnekte ya erimiş ya da /-ḥ-/ ünsüzüne dönüşmüştür. Kuzey Altay ağızlarında bazı örneklerde korunmuş bazılarında (ünlülerden sonra) /-ğ-/ ünsüzüne dönüşmüştür.

Kelime içinde: *çegertki* "çekirge", *çegidek* "evli kadınların üst giyimi", *çergebiş* "sarmaşık bitkisi", *çergeẏ ~ çergi* "küçük hayvanlar için tuzak, kapan", *çettirgen* "genç iğne yapraklı ağaç", *çigetteẏ* "yabani eşek", *çimçigeş* "baştankara kuşu", *çimiŋgen* "hadım, iğdiş, kısırlaştırılmış", *d'elgilde-* "titremek, hareket etmek, çalkanmak", *eger* "av köpeği", *egilgĭr* "esnek", *emegen* "eş, karı" , *ergek* "erkek", *igre* "eşik", *irigen* "sütten içki hazırladıktan sonra kazanın dibinde kalan lor", *kegir-* "geğirmek", *kögüs* "göğüs, göğüs kafesi, anlayış, bilinç, akıl", *yū̄gen* "köstebek".

Kelime sonunda: *kecig* "geçit", *tirig* "diri, canlı".

3.1.2.1.7. /ġ/ Ünsüzü

Ötümlü, patlamalı, art damak ünsüzüdür. Radloff'a göre /ġ/ sesi Arapçadaki gayn (غ) sesine benzer ve Türkler yazıda /ġ/ sesini göstermek için " غ" harfini kullanırlar (C I 1960, s. XIV). OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde /ġ/ sesi kelime başında, ulama olması durumunda birkaç kelimede tespit edilmiştir. Kelime sonunda az sayıda örneği vardır. Kelime sonundaki bu örnekler transkripsiyon hatasından kaynaklanıyor olabilir. /ġ/ sesi genel olarak kelime içinde kullanılmıştır. Kelime içindeki /-ġ-/ ünsüzü ya asli ya da ḳ>ġ değişimiyle ikincildir. İki ünlü arasında veya bir ünlüden sonra eriyip ikincil uzun ünlüye dönüşmesi de çok yaygın bir durumdur.

Kelime başında: *Ker Yutpanıŋ ūzŭna* ***kire-ġondı***. "O Ker-Yutpa'nın ağzına girdi" (Alt.) (II/1350)

Pis oḳ adadaŋ aẏrıḷġan öksüs ḳalġan paldar oḳşop ī̄ḷajıp ***yada ġaḷdıḳ****.* "Biz babadan ayrılmış öksüz çocuk gibi ağlaşıp kaldık" (I/1475)

Uġŭḷbaẏ ġaḷdı*.* "Duyulmuyordu" (Tel.) (I/1618)

Kelime içinde:

a) Eski Türkçe döneminde kelimelerin iç seslerindeki ve eklerde /ġ/ ünsüzü genel olarak korunmuştur.

aġaç "ağaç, ağaçtan bir şey", *ḳaḷġançı* "kalan, sonuncu, atık", *aḷınġı* "1. öndeki, 2. aşağıdaki", *aġaç* "ağaç", *aġrı-* "hasta olmak, ağrımak"

Yamanġa *yaḳşı etpe, yūrġa poḳ sürtpe!* "Kötüye iyilik yapma, temizlenmiş yere dışkı sürme! (atasözü)" (IV/825)

Pis yışta ***turġan*** *kişibĭs, abıḷ-bıḷan ḳırā çap yadırıs.* "Biz, ormanda yaşayan insanlar toprağı çapayla işleriz" (I/627)

Aḷın eteḥĭmni amıttan neme ***açpaġan****, anı ḳara yaḷġız saḷḳın açḳan ede.* "Benim eteğimi birileri değil, rüzgâr açtı. (Alt.) (I/497)

Sen poyıŋ ***sanaġan*** *bile edĭp aḷāçı kiji poyıŋ edĭp* ***aḷġaẏzıŋ****.* "Sen istediği gibi hareket eden kişisin, o yüzden başının çaresine bak" (Tel.) (I/341)

Tilenĭp ***aḷġınça*** *tileḥenḥe perḥeni yaḳşı.* "İstemek yerine isteyen birine vermek daha iyi" (Tel.) (IV/1224)

Sōḳ ***boḷġondo*** *ḳıs aẏttı abūm! tedi.* "Soğuk olduğunda genç kız 'babam benim!' dedi" (I/631)

b) Altay Türkçesinin genel seslik özelliklerine uygun olarak iki ünlü arasında kalan /-ḳ-/ ünsüzü ötümlüleşerek /-ġ-/'ye dönüşmektedir. Ayrıca Kuzey Altay ağızlarında (özellikle Lebed ağzında) ötümlü ünsüzlerden sonra gelen /-ḳ-/ ünsüzünün de ötümlüleştiği örnekler mevcuttur.

aḷġa- (<alḳa-) "hayır dua etmek", *arġa I (<arka)* "sırt, dağ sırtı", *aġar- (<ak+ar-)* "ağarmak, beyazlamak, rengi solmak", *aġın (<akın)* "akan, akışkan, hızlı akan", *saḷġınnıġ (<salkınlığ)* "rüzgârlı", *çaġın (<çakın)* "şimşek", *çuġuḷ I (<çuḳuḷ)* "öfke", *ḳaġın- (<kakın-)*"kendi kendine vurmak; elini eline vurmak, kanatlarını çarpmak", *aġac (<aḳ+as)* "ermin, kakım".

c) Bilindiği üzere Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren ikinci çokluk şahıs emir eki -ŋ üzerine -lAr çokluk eki getirilmeye (biliŋler "biliniz", odunuŋlar "uyanınız") başlanmıştı (Erdal, 2004, s. 520; Eraslan, 2012, s. 346). Daha sonraki dönemlerde bu durum yaygınlaşıp ikinci çokluk şahıs iyelik ekine ve iyelik menşeili ikinci çokluk şahıs ekine de +lAr çokluk eki getirilmeye başlandı.

OSTN'deki Altay ağızlarında bu yapı *+ŋIzlAr ~ -ŋlAr> +gar*[43], *+ġor, +ḥer, +ḥör; -ŋIzlAr ~ -ŋlAr>-gar, -ġor, -ḥer, -ḥör* şekillerine dönüşmüştür. Altay Türkçesindeki bu şekillerde, kelime içi /-ġ-/ ünsüzünün /-ŋ-/ sesinden de geliştiği görülmektedir.

Munıŋ onçozın saġışḳa ***aḷındıġarba (alındıŋızlar mı)?*** "Her şeyi anladınız mı?" (Tel.) (I/377)

Pu slerdiŋ yatḳan yeriḥerde ḳıra süretten yerler yoḳ emine, sler ***ḳursaġıġarnı (<ḳursaġıŋızlarnı)*** *ne bile azranıp yazıġar?* "Muhtemelen sizin verimli toprağınız yoktur, siz ne ile besleniyorsunuz?" (I/955)

Kelime sonunda: a) Cümle içinde kullanılan birkaç örnekte, ulama olan yerlerde son ses /-ḳ/ ünsüzü /-ġ/'ye dönüşmüştür.

Aġ arū "Kutsal biri" (Tel.) (I/88)

Yoġ ettĭ. "Kaybetti" (Tel.) (I/835)

b) Altay Türkçesinin Lebed ağzına ait üç örnekte kelimenin sonu /ġ/ ünsüzüyle yazılmıştır. Lebed ağzının genel seslik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bu /ġ/'lerin /ğ/ olması gerekirdi.

aḳçaḷıġ "parası olan zengin", *aġ* "büyük ağ, balık tutmak için kullanılan ağ, örümcek ağı"

Ayıġ *torboġoştı ḳuştanıp aḷdı.* "Ayı genç öküzü kucakladı (pençelerinin arasına aldı)" (II/1030)

3.1.2.1.8. /ğ/ Ünsüzü

Ötümlü, sızıcı bir art damak ünsüzüdür. Radloff'a göre bu ses, Kuzey Altay ağızlarında rastlanan sızıcı bir ses olup telaffuzu anında damak eteğindeki kapanma çok zayıf olduğu için hava sarsıntılarıyla delinip bir dizi "g-g-g"'ye benzer şekilde çıkar (C I 1960, s. XIV). Kuzey Altay ağızlarından Lebed ağzında karakteristik bir ses olan /ğ/ ünsüzüne Güney Altay ağızlarında rastlanmamıştır. Eski Türkçe dönemindeki hece ve kelime sonlarındaki /g/ ve /ġ/ ünsüzlerinin sızıcılaşmasıyla kelime içi ve kelime sonunda /ğ/ bulunabilirken Altay Türkçesinde bu sesle başlayan kelime yoktur.

Kelime içinde: *çuğḷa-* "kundaklamak", *acığḷığ* "üzgün, acılı", *adığcı* "atıcı", *adığcıḷ* "atıcı", *ağjıbaḳ* "örümcek", *ağs* "ağız", *ayığḷığ* "ayıların çok

---

43 Ahmet Cevat Emre, Altay Türkçesindeki *-gar, -ger* yapısını "ŋ fonemi g, z fonemi de r olmuştur" şeklinde açıklamıştır (1949, s. 285). Saadet Çağatay ise aynı yapının kısmen rotasizim (<-ŋız) dolayısıyla, kısmen de -ŋlar değişiminden gelişmiş olabileceğini söylemiştir (1954, s. 23). Şçerbak ise fiil çekimlerinde kullanılan şahıs ekleriyle ilgili yaptığı açıklamada *-GAr* ekinin *–ŋlAr* şeklinden geldiğini belirtmiştir (2016, s. 41).

olduğu yer”, *çeriğlen-* “silahlanmak, savaşa hazırlanmak”, *eğbegeç* “parmağa takılan yüzük”.

Kelime sonunda: *artığ* “nehirdeki eşik, nehir geçidi”, *çecektiğ* “çiçekli”, *ağ* “ağ, voli ağı”, *çuğ* “kundak”, *ḳanattığ* “kanatlı”, *ḳarınnığ* “hamile”, *aḷtınnığ* “altın suyuna batırılmış”, *aġığ* “akıntı”, *çeriğliğ* “ordulu, ordusu olan”, *çığ* “çiğ, ham, pişmemiş”, *eliğ* “(bir ölçü birimi) parmak genişliği”, *eneğ* “kapı sövesi, pervaz”, *ḳoḷġoḷığ* “boş, oyuk, çukur”, *ńaŋmırḷığ* “yağmurlu”, *yarġıḷığ* “mahkemelik olan, mahkeme sürecinde olan”, *arbaḷığ* “arabalı”, *arığ II* “temiz, kutsal”.

3.1.2.1.9. /ḥ/ Ünsüzü

Ötümlü, sızıcı bir gırtlak ünsüzüdür. Radloff bu sesin, Yunancadaki “□” sesine ya da Almanca “ich” kelimesindeki /ch/ sesine karşılık gelen ötümlü bir ünsüz olduğunu ve söylenişinde dilin arka kısmı damak eteğinin ucuna dokunduğunu belirtmiştir (C I 1960, s. XIV). Sadece kelime içinde bulunan bu ünsüz /-g-/ sesinin sızıcılaşmasıyla oluşmuştur. Güney Altay ağızlarında birçok kelimede iki ünlü arasında kalan veya ötümlü bir ünsüzden sonra gelen /g/ ve /g/ (<k) sesleri /-ḥ-/’ye dönüşmüştür. Bir kelimenin hem /-g-/’li hem de /-ḥ-/’li şekli kaydedilmiş olduğundan bu değişimin henüz nöbetleşme safhasında olduğu görülmektedir.

Kelime içinde:

a) *İki ünlü arasında -g->-ḥ- değişimine örnekler*

çeḥedek “evli kadınların üst giyimi”, *çeḥelḥĭ* “büyük çekirge”, *d’üḥürt-* “koşturmak”, *emeḥen (<emegen)* “anne, yaşlı kadın”, *süḥŭn-(<sügün-<sevin-)* “sevinmek”, *süḥŭnçĭ* (<sügün-çi<sevinç) “sevinç”.

Aḷın ***edeḥĭmnĭ (<etegimni)*** *amıttan neme açpaġan.* “Kimse elbisemin ön tarafını kaldırmadı” (P.d.V.I. 19,299) (I/849)

Ḳamnıŋ ḳamdap aẏtḳan sözŭne ***pütpeḥer (<pütmeger<bütmeŋler)****! Oḷ onço* ***töḥün (<tögün)*** *söster, ḳamdar poẏḷorı-dā çın ḳudaẏdıŋ yaŋın pilbes, körmöskö yaŋdaẏ ḳamdap yadır.* “Şamanın büyü yaparken söylediği sözlere inanmayın; onların hepsi yalandır; şamanların kendileri Allah’a değil şeytana inanırlar!” (P.d.V.I, 131,14) (II/491)

Ḳudaẏ ***kejiḥĭ (<kejigi)*** “Tanrının mutluluğu, lütfu”; *Ḳudaẏdıŋ* ***kejiḥinde (<kejiginde)*** “Tanrı’nın merhametiyle, lütfuyla” (II/1183)

Öböḥön eŋmeḥen (<öbögön eŋmegen) *yedĭnzĭp aḷdı.* “Yaşlı adam ve kadın el ele tutuşuyorlardı” (P.d.V.I. 107) (I/720)

Men teŋereniŋ ***pīḥĭn (<pīgin<bedükin)*** *pilbedĭm, yerdĭŋ keŋĭn kemdebedim!* "Ben gökyüzünün yüksekliğini bilmiyorum, yeryüzünün genişliğini de ölçmedim" (P.d.V.I, 113,6) (II/1213)

Em kemzĭngen ***kilinçeḥĭḥerdiŋ (<kilinçeginizlerniŋ)*** *ḳarūna yaḳşı üren* ***püdürŭḥer (<püdürüger<püdürüŋler)****!* "Pişman olduğunuz günahlarınız için güzel bir meyve hazırlayın" (II/1215)

Yoḳtūḷarınıŋ ḳışḳıda yamınarġa ton yedĭşpeḥende aḷdına köp oyoŋottoŋ ***töjö-ḥele (<töjö-gele)***[44] *anıŋ üstŭne* ***çöḥö (<çögö)*** *yadıp ḳoyoḷo samtır sumtar tonnoŋ yamınıp ḳoyıp uẏktaẏ beredĭler.* "Kışın fakirlerin kıyafetleri örtünmek için yetmediğinde onlar saman çimini serer, kıvrılarak üstüne yatar ve üstlerine eski bir şeyler örterek uyurlar" (Tel., P.d.V.I, 156,15) (I/1037)

b) *Ünsüzden sonra geldiği örnekler*

çiçerḥeẏ (<çiçergey) "kıyafetin (çegedek'in) kenarına dikilmiş süslü işleme", *çimḥi- (<çimgi-)* "kesmek", *çölḥöm (<çölgöm)* "eğrelti otu".

Adam ***kelḥen (<kelgen)*** *yoḳ.* "Benim babam gelmedi" (Alt.) (II/1109),

Üẏḥe (<üyge) *kirĭp keldĭ.* "O bizim evimize girdi" (II/1109)

Eldĭŋ içĭnde ***yürḥöndö (<yürgende)****, elim aẏtpasın kīnimneŋ* "Eğer ben kendi insanlarımın arasında yaşıyorsam, benim hakkımda konuşmamaları gerekir" (Tel., P.d.V.I. 226) (I/803)

Ölḥön (<ölgen) *kijini* ***tirḥĭzetten (<tirgizetten)*** *em parma?* "Ölüleri dirilten ilaç var mı?" (Tel.) (I/944)

Ajı tuzŭnŭŋ uçŭn emdi men sā ***ülḥer (<ülger)*** *aẏdıp pereẏn.* "İkramının karşılığı olarak sana bir nasihat vereyim" (P.d.V.I; 198,1) (I/1857)

---

44 OSTN'de *-AlA, -OlO zarf-fiil* ekinin yanında yine aynı işlevde *-ḥele* şeklinde bir zarf-fiil yapısının kullanıldığı tespit edilmiştir. Omeljan Pritsak bu yapının *-a gele* yapısından geldiğini söylemiştir (1959, s. 590). OSTN'de birkaç cümlede Pritsak'ın söylediği yapı tespit edilmiştir.

Üyeçek pīle Ija teḥen ekki özektiŋ ortodo pīk poġoçı pile aştıbıs, oḷ poġoçonıŋ ajūda yış aẏmaḳtıŋ saḷġan obōzın kördübüs, pīk poġoçı aşḳanda adı poyıbīs ezen çıḳtıbīs tep em annaŋ arı tüjerĭne-dē çeberlezĭn tep ā attıŋ pajınaŋ, aġaştıŋ pürüneŋ ebeş saḷagele oḷ poġoçınıŋ ēzĭne pajırıp paradıḳ tedĭler. "Üyeçek ve Ija nehirleri arasındaki uzun dağ geçitlerini aştık ve bu geçitlerde Kara Tatarlar tarafından yapılan *obo* gördük, onlar her zaman oraya ata ait birkaç tane saç ve yaprak koyduklarını, dağa sağ salim çıktıkları için ve aynı zamanda sağ salim inmeleri için dağ geçitleri efendilerine baş eğdiklerini bize anlattılar" IV/1265

Ḳoḷıŋ-bıḷa pere-gele pudŭŋ-bıḷa yoborzıŋ! "Ellerinle borç verirsen, ayaklarınla yorulursun (atasözü)" III/445

Çağdaş Altay Türkçesi gramerlerinde bu yapıya değinilmemiştir.

3.1.2.1.10. /ḫ/ Ünsüzü

Sızıcı, ötümsüz bir art damak ünsüzüdür. OSTN'deki madde başı *ḫata* "günah, hata" kelimesinin kullanıldığı lehçeler yazılırken *Osmanlı Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Çağatayca* kaydının yanına bir de *Tuba* eklenmiştir. OSTN'de /ḫ/ sesinin geçtiği başka örnek yoktur. Dolayısıyla söz konusu madde başının kullanıldığı lehçeler yazılırken yanlışlıkla *Tuba* kaydı düşüldüğünü ve bu sesin OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde kullanılmadığını söyleyebiliriz. Ancak /ḫ/ ünsüzünün, Çağdaş Altay ağızlarında ḳ>ḫ değişimi sonucu varlığı bilinmektedir.

alḫa- (<alḳa-) "dua etmek", *caḫşı (<yaḳşı)* "iyi, güzel, hoş", *çıbıḫda- (çıbıḳla-)* "çubukla dövmek" vb. (Güner Dilek, 2015, s. 153).

3.1.2.1.11. /j/ Ünsüzü

Ötümlü, sızıcı, diş eti-ön damak ünsüzü olan /j/ sesi Türkçede asli olarak bulunmayan bir sestir. OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde bu ses, iki ünlü arasında kalan /-ş-/ ünsüzünün ötümlüleşmesiyle oluşmuştur. /j/ sesi OSTN'de sadece kelime içinde bulunmaktadır.

Kelime içinde: *aġajıḳ-* "ağaç olmak, ağaçtan olmak", *aja-* "yemek yemek", *ejik* "kapı", *ajırt-* "bir şeyin üstünden aşırarak getirmek", *aẏtḳajın* "böylece, böylelikle", *d'obojın* "barışçıl, uysal", *d'ıḷbıjın* "yıkılmak, düşmek, çökmek", *d'ojo* "koyu sarı, toprak rengi", *ejikçĭ* "bekçi".

Adanıŋ ***aḷḳıjıbıḷa*** *pardı.* "O babasının hayır duasını alarak gitti"(Tel.) (I/391)

Ol ***kiji*** *yirme peş yaş* ***yajadı****.* "O adam 25 yaşına girdi!" (Tel.) (III/253)

İçĭm ***çurḳırajıp****-yat.* "Benim midem gurulduyor" (III/2173)

Köbögönŭŋ içinde ***pıjırarım****.* "Ben onları sobanın içinde pişireceğim" (Tub.; P.d.V.I, 284, 39); (I/1511)

Az sayıda örnekte */ğ/, /m/, /ŋ/ ve /ẏ/* ünsüzlerinden sonra da */j/* ünsüzü tespit edilmiştir.

ağjıbaḳ "örümcek", *aŋja* "gururlu", *ḳaẏjı* (<ḳaẏsı) "hangi, hangisi", *yımja-* "yumuşatmak", *yımjaḳ* "yumuşak" *ḳoromjı* "küçültme, azaltma", *paẏjın* "hapis, cezaevi", *eremji-* (<Moğ.) "kötü alışkanlıklar edinmek, şımarmak".

Ḳastar paştarın soroẏjıp ĭdĭ. "Kazlar kafalarını kaldırdılar" (IV/544)

3.1.2.1.12. /k/ Ünsüzü

Ötümsüz, patlamalı bir dil ortası-ön damak ünsüzüdür. Kelimelerin başında, içinde ve sonunda bulunabilen bu ses ince ünlülerle kullanılmaktadır. Eski Türkçe döneminde kelime başında bulunan /k-/'ler Altay Türkçesinde aynen korunmuştur. Kelime içinde Altay Türkçesinin genel fonetik özelliklerine uygun olarak birçok kelimede iki ünlü arasında kalan /-k-/ ünsüzü ötümlüleşmiştir. Ancak bazı örneklerde ötümlüleşme gerçekleşmemiştir. Bu sesin kelime içinde ikizleşme eğilimi de dikkat çekicidir.

Kelime başında: *keke-* "el ile tehdit etmek", *kekpeyek* "el bileği", *kiçinek* "küçük", *köbögö* "soba", *köbükten-* "köpük çıkarmak", *köŋdöy* "boş, içi boş", *köŋülçēk* "kolayca karıştırılabilen, karıştırılmış, biraz üzgün kişi, kara kara düşünmeyi seven", *kökkör* "kımız için kullanılan deri kap, tulum", *kökşün* "yaşlı, nüfuzlu, saygın, adam", *kökkü-* "sınırsız havalanmak, çok övünmek", *köpkök* "şiş, şişmiş", *küzŭk-* "sonbahar gelmek".

Kelime içinde: *yikir-* "titremek (soğuk, korku), korkmak", *yimekkey* "obur", *yirken* "şık giyinmeyi seven", *yitkek* "bataklık, yötkür "öksürük", *yükçŭlŭk* "kefalet, kefillik", *çürekey* "ördek türü", *çökön-* "umutsuzluğa düşmek", *çöktür-* "daldırmak", *ereken* "abaküs", *eremik* "kısır", *erkeksĭs* "erkeksiz", *erkin* "özgür, istediğini yapan", *mekele-* "aldatmak, kandırmak, kurnazlık yapmak".

Kelime içinde ikizleşmeler: *ökkö-* "silmek, yok etmek", *yekken* "hasır yapımında kullanılan bir tür kamış, bu kamışlardan üretilen hasır", *ekki* "iki", *kökkü-* "sınırsız havalanmak, çok övünmek", *örökkön* "yaşlı adam, ihtiyar".

Kelime sonunda: *tük (<tüg)* "tüğ", *tünerĭk (<tünerig)* "1. karamsar, karanlık, karanlık. 2. anne karnı" *yömök* "başın üst kısmı, tepe", *d'ūlḥēk* "delilik, çılgınlık", *yüskek* "su faresi", *d'üderek* "kavak", *ermek* "muhabbet, sohbet, konuşma", *irik II (<irig)* "çürümüş, ekşimiş, bozulmuş", *yeksĭnçēk* "korkak, ürkek", *emzek* "şifalı, yararlı, faydalı".

3.1.2.1.13. /ḳ/ Ünsüzü

Ötümsüz, patlamalı bir dil arkası-art damak ünsüzüdür. Kalın ünlülerle hece kuran bu ses; kelimelerin başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir. Eski Türkçe dönemindeki kelime başı /ḳ-/ sesi genellikle korunmuştur. Kelime içinde ünsüzlerden sonra ve hece sonlarında genel olarak korunan bu ses, iki ünlü arasında bazen ötümlüleşmiş bazen de ötümsüzlüğünü korumuştur. OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde dikkat çeken bir husus da bu sesin iç seste ikizleşmesidir. Türkçenin asli seslerinden olan /ḳ/ ünsüzü, alıntı kelimelerde ḫ>ḳ değişiminden dolayı ikincildir.

Kelime başında: *ḳabaḳ* I "1. göz kapakları, kaşlar, 2. alın", *ḳabın-* "hatırlamak, hatırlatmak", *ḳayıḳ* "(kayık vb. için) kürek" *ḳaŋḳaḳ* "sürekli kafasını dik tutan (insan veya at)", *ḳaŋjır* "burun kemiği", *ḳılçıḳ* "gıdıklama", *ḳılġa* "buğday, arpa vb.nin başak vermeden önceki hâli", *ḳımın* "kıvılcım", *ḳıŋdaḳ* "silah kundağı", *ḳūçın* "destan, efsane, masal".

Kelime içinde: *aḳça* "para", *aḳçalaḳ* "gölge balığı", *alaḳan* "avuç", *uḳā* "dinlemeye layık, eski anlatı, efsane, destan vb", *çaḳırım* "verst (1.0668 kilometrelik Rus uzunluk ölçüsü)", *çaḳı* "atların bağlandığı direk", *çoḳı-* "gagalamak", *ırḳan-* "(köpek için) hırlamak" *çakpı* "orak", *ajatḳıla-* "deriye mayalı hamur sürmek", *çuḳul* "kızgınlık, öfke".

Kelime içinde ikizleşmeler: *sıḳḳıḳ* "dar, sıkı", *yaḳḳa* "yaka, kıyı, kenar" *çıḳḳış* "çıkış, çıkma, yükseliş, son" *çoḳḳol* "kekeme".

Kelime sonunda: *abraḳ* "sakin, sessiz", *açırḳaḳ* "doymayan, açgözlü", *aġajıḳ-* "ağaç olmak, ağaçtan olmak", *ajıḳ-* "acele etmek", *alımzaḳ* "borç almayı seven kimse" *çaçaḳ* "saçak, püskül", *çıraẏlıḳ* "güzellik".

Alıntı kelimelerde: Arapça, Farsça ve Rusça kökenli kelimelerde /g/ ve /ḫ/ sesleri /ḳ/ ünsüzüne dönüşmektedir.

ḳorot (<Rus. город) "şehir", *ḳor (<Far. ḫōr)* "1. kötüleme, hakaret, kınama, 2. zarar", *moḳ (<Rus. мох)* "yosun (delikleri kapatmak için)", *ḳabar (<Ar. ḫaber)* "haber, mesaj, söylenti", *ḳalıḳ (<Ar. ḫalk)* "halk", *taḳta (<Far. taḫte)* "1.tahta, 2. baraka, kulübe".

3.1.2.1.14. /l/ Ünsüzü

Ötümlü, akıcı, dil ucu-diş eti ünsüzüdür (Coşkun, 2010, s. 71). Radloff bu sesin, Almanca "Land, Leder" kelimelerindeki /l/ ile aynı olduğunu belirtmiştir (C I 1960, s. XIII). Yani bu ses ince ünlülerle hece kurmaktadır. Türkçenin genel ses bilgisi özelliklerine uygun olarak Altay ağızlarında kelime başında /l/ ünsüzü bulunmamaktadır. Sadece bir kelimenin /l/ ünsüzüyle başladığı tespit edilmiştir. Kelime içinde ve kelime sonunda yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde kelime içindeki /-l-/ sesi, geniz ünsüzlerinden sonra /-n-/ (Lebed ağzında), ötümlü ünsüzlerden sonra /-d-/, ötümsüz ünsüzlerden sonra da /-t-/ sesine dönüşmüştür. Ünlülerden ve /-ğ-/, /-r-/, /-ẏ-/ ünsüzlerinden sonra /-l-/ sesi korunmuştur.

Kelime başında: *lebeç* "Beyaz kuskuç (balık)"

Kelime içinde:

a) *ünlülerden ve yarı ünlü /-ğ-/, /-ẏ-/ seslerinden sonra*

çelil- "atılmak", *keldĭr-* "getirmek", *kelem* "kale, hisar", *kelsik* "küçük bir kuş", *kilbiret-* "azarlamak, suçlamak" *körkŭlū* "bakımlı, yakışıklı, güzel", *çibilçĭk* "herhangi bir kuş", *çiçerḥeẏlū* "süslemeli, işlemeli (çegedek)", *ėmeẏle-* "alıştırmak, uydurmak", *köŋdöẏlen-* "(içi) boşalmak, oyulmak", *çeriğlen* "silahlanmak, savaşa hazırlanmak", *çeriğliğ* "ordusu olan, ordulu", *kersiğlen* "akıllı olmak, kurnaz olmak, zeki olmak", *teğlek* "daire, halka".

b) */r/ ünsüzünden sonra*

közörlö- "kâğıt oynamak", *çeberle-* "düzenli, temiz tutmak, korumak, muhafaza etmek", *çerlek* "verem, ince hastalık", *d'erlik* "vahşi, vahşi koşullarda yaşayan", *ērlū* "eyeri olan, eyerli", *içkerle-* "içeriye girmek, girmek, yaklaşmak".

c) *Düzensiz bir şekilde korunanlar*

yepsellĭğ "silahlı, teçhizatlı", *köböllö-* "kalkmak, üste çıkmak (su altındaki buz)", *tiriklik* "dirilik, hayat, yaşam", *emlek* "yufka yürekli, şefkatli".

Kelime sonunda: *çekçĭl* "çevik, kıvrak, 2. düzenli, tutumlu", *çelil-* "atılmak", *közŭl-* "olmayan, gerçekleşmeyen görüntüleri görmek", *küjül* "sıçan, iri fare", *küzül* "köstebek", *pektel-* "berkitilmek, kapanmak, kilitlenmek" *şüttümel* "tanrıya hizmet etme", *tedil-* "iyileşmek, güçlenmek, güç toplamak", *töröl* "nesil, akrabalık, akraba, var olma", *çīmel-* "(bir şeye) dolaşmak".

3.1.2.1.15. /ḷ/ Ünsüzü

Ötümlü, akıcı, dil ucu-ön damak ünsüzüdür. Radloff'a göre, Rusçadaki "a, o, u"seslerinin önüne gelen " л (l)" ünsüzüne tam olarak benzemeyen /ḷ/ ünsüzünün telaffuzunda dilin arka kısmı enerjik bir şekilde tam olarak aşağıya inmez. Bu özelliğiyle Türkçe /l/ sesi, Rusça "л (l)" ile Almanca "l" arası bir sestir (C I 1960, s. XIII).

Kalın ünlülerle hece kuran bu ses Türkçe kelimelerde kelime başında bulunmamaktadır. OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerin yedi tanesi /ḷ-/ ünsüzüyle başlamıştır. Onların da ya alıntı ya da çeşitli ses olayı gerçekleşmiş kelimeler olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak kelime içinde ve kelime sonunda bulunabilmektedir. Kelime içindeki /-ḷ-/ ünsüzü geniz ünsüzlerinden (/-m-/, /-n-/, /-ŋ-/) sonra /-n-/ (Lebed ağzında), ötümlü ünsüzlerden sonra /-d-/, ötümsüz ünsüzlerden sonra ise /-t-/ sesine dönüşmüştür. Ünlülerden ve /-ğ-/, /-r-/, /-ẏ-/ ünsüzlerinden sonra /-l-/ sesi korunmuştur.

Kelime başında: *ḷap* "1. kesin, tam, aşikâr, açıkça, sıkıca kapalı (yukarıdan), 2. gerçek, hakikat", *ḷaptaḷ-* "teyit edilmek, doğrulanmak",

ḷıġıẏ (<ılgıy) "seçkin", *ḷapta-* "doğru, tam olarak yapmak", *ḷaptū* gerçekten, hakikaten, sıkıca, esaslı, dayanıklı, güvenilir", *ḷtam (<ıltam)* "en kısa zamanda, hemen, çabucak, hızla".

Kelime içinde:

a) *Ünlülerden ve yarı ünlü/ -ğ-/, /-ẏ-/ ünsüzlerinden sonra*

abıḷda- "toprağı çapayla işlemek", *abraḷū* "arabası olan", *acığḷan-* "üzülmek, kederlenmek", *açınçıḷū* "acınacak, zavallı kişi", *aḷıḷ-* "alınmak, alınmış olmak", *Aḷtaẏḷa-* "Altay boyunca gitmek", *aẏḷığ* "aylık, ayda bir", *uḷarū* "vahşi tavuk", *ıẏḷa-* "ağlamak", *ḳaḷaẏḷa-* "kalayla kaplamak, kalaylamak", *yağḷa-* "savaşmak, savaşa girişmek", *ḳadığḷa-* "1. çivilemek, çivi ile sağlamlaştırmak, 2. eyere çivi çakmak", *pağḷa-* "bağlamak, düğümlemek".

b) */r/ sesinden sonra:*

ḳodurḷū "hastalıklı, uyuzlu", *ḳoḳḳırḷū* "şakacı", *ḳoŋırḷa* "su çulluğu", *ḳorḷonçōḳ* "kibirli, gururlu", *ḳozırḷan-* "büyümek, irileşmek", *ḳurḷa-* "sarmak, (çocuk için) kundaklamak", *ńaŋmırḷığ* "yağmurlu", *oẏġorḷıḳ* "hafıza, iyi hafıza, anlayış", *paḳūrḷa-* "boğazından tutmak", *pīyarḷaḷ-* "kötülenmek".

c) *Lebed ağzında bazı kelimelerde /-ḷ-/ ünsüzünden sonra gelen /-ḷ-/ sesi korunmuştur.*

taḷḷa- "seçmek", *taḷḷaba* "seçilmiş, mükemmel", *taḷḷat-* "seçtirmek", *tazıḷḷa-* "kök salmak", *yaḷḷan-*"kiralanmak", *yazaḷḷığ* "süslenmiş".

ç) *Bazı kelimelerde /-ḷ-/ sesi ötümsüz ünsüzlerden sonra da korunmuştur.*

d'oruḳḷa- "avlanmak, ava gitmek" *ortomıḳḷıḳ* "orta derecelik, vasatlık", *taḳmaḳḷa-* "atasözleri ile konuşmak", *yapsıḳḷı* "hayran bırakan, sevindirici, hoşnut edici", *atḷı* "1. atı olan, 2. at üstünde oturan, atlı", *ḳısḷadaẏ* "vahşi bir kuş türü, kızıl sırtlı örümcek kuşu (Lat. cassius coluris)".

Kelime sonunda: *amzaḷ* "tat", "çıbaḷ "iğne yapraklı ağaçların iğneleri", *aŋdarıḷ-* "yuvarlanmak", *aẏbıḷaḷ-* "dilenmek", *aẏdaḷ-* "kovalanmak, sürülmek", *çaḷtaḷ* "güneş ışığı alan yer", *toḷ-* "dolmak", *çoḳoḷ* "kekeme".

3.1.2.1.16. /m/ Ünsüzü

Ötümlü, akıcı, genizsi çift dudak ünsüzüdür. Türkçenin genel seslik özelliklerine göre /m/ ünsüzü kelime başında bulunamamasına rağmen OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerin bir bölümü /m-/ sesi ile başlamaktadır.

Altaycadaki kelime başı /m-/'ler üç grupta değerlendirilebilir: Birincisi Eski Türkçeden itibaren görülmeye başlanan içinde geniz ünsüzü bulunan

kelimelerde b->m- değişmesi, ikincisi yansımalar, üçüncüsü ise alıntı kelimelerdir. /m/ ünsüzü kelime içinde asli olarak bulunabildiği gibi ikincil olarak da bulunabilir. Kelime sonunda da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Kelime başında:

a) Eski Türkçe döneminde kelime başındaki /b-/ ünsüzünün Altay Türkçesinde /m-/'ye dönüştüğü örnekler:

mēçin (<biçin) "maymun yılı", *min- (<bin-)* "1. kalkmak, çıkmak, 2. ata sıçramak, ata binmek, at binmek", *meŋ* (<beŋ) "ben, doğum lekesi, siğil, çil", *mūs* (<buynuz) "boynuz", *möŋkü* (<beŋgü) "sonsuz".

Herhangi bir geniz sesi barındırmayan bazı örneklerde de b->m- değişmesi tespit edilmiştir.

maḷta (<baltu) "balta", *majaḳ* (<başak) "buğday başağı", *morsıḳ (<borsuk)* "porsuk".

b) *Kelime başında /m-/ ünsüzü bulunduran alıntı kelimelerden örnekler:*

marḳap (<Rus. марковь) "havuç" , *meje (<Rus. межа)* "sınır", *mēke (<Rus. мягкое)* "poğaça, beyaz ekmek", *moḳ (<Rus. мох)* "yosun", *mosto (<Rus. мост)* "köprü", *möŋün (<Moğ.)* "gümüş", *möt (<Rus. мед)* "bal", *maḷ (<Ar. māl)* "1. mal, ürün, 2. büyükbaş ve küçükbaş hayvan", *murza (<Far. mirza)* "Kalmuk hanlarının etrafındaki yüksek rütbe sahipleri".

c) *Başında /m-/ ünsüzü bulunan yansıma kelimelerden örnekler:*

mezile- "bağırmak (genç karaca için)", *mısta-* "böğürmek", *mörō-* "Böğürmek (inek)", *māra-* "(kuzu için) melemek" .

Kelime içinde:

a) */m/ ünsüzü kelime içinde ünlülerden, ötümlü ve ötümsüz ünsüzlerden (/-p-/ hariç) sonra gelebilmektedir:*

īḷamzıra- "ağlamaklı olmak, çok üzgün olmak", *ḳamçı* "kamçı, kırbaç", *çıdamaḷ* "güçlü, sert, becerikli, sabırlı, dayanıklı", *d'emele-* "sitem etmek, kınamak, suçlamak, azarlamak, homurdanmak", *d'ımjaḳ* "yumşak", *yartmaḷa-* "ışık (lamba) ile balık tutmak", *tertmek* "darı unundan yapılan ve külde pişirilen yuvarlak çörek", *ḳarsman* "kuş midesi", *tilmeç* "tercüman".

b) *Sonu /-p/ ile biten bazı fiiller -n dönüşlülük ya da edilgenlik eki aldığı zaman iç seste kalan /-p-/ ünsüzü /-m-/ (<-b-)'ye dönüşmektedir:*

tamın- (<tabın-<tapın-) "tapınmak, hizmet etmek", *çamın- (<çabın-<çapın-)* kendi kalçalarına vurmak (ümitsizlik için), dövünmek", *ḳamın-*

(<kabın-<kapın-) "1. tutunmak, yapışmak, tutmak, 2. çabalamak, üste çıkmak, 3. ateş almak, alevlenmek", *yamın- (<yabın-<yapın-)* "örtünmek, kapanmak".

c) *Olumsuzluk eki -mA, soru eki -mA (<mU) ve şahıs eklerindeki /-m-/ sesi, OSTN'deki Altay ağızlarına ait örnek cümlelerde genel olarak ünlüler ve ötümlü ünsüzlerden sonra /-b-/, ötümsüz ünsüzlerden sonra /-p-/'ye dönüşmüştür. Ancak söz konusu /-m-/ ünsüzünün korunduğu örnekler de tespit edilmiştir.*

Olumsuzluk eki –mA, soru eki –mA ve şahıs eklerindeki /-m-/ ünsüzünün, kelime içinde korunduğu örneklerden bazıları şunlardır:

Otturattan otturġŭşŭŋ ***parma****?* "Oturacak sandalye veya herhangi bir şeyin var mı?" (I/1119)

Ölḥön kijini tirḥĭzetten em ***parma****?* "Ölüleri dirilden ilaç var mı?" (I/944)

*Orustıŋ tilĭn pilĭp-****yazıŋma****?* "Sen Rusça biliyor musun?"

Yaman kiji payıza yanına kiji ***yūtmas****.* "Kötü insan zengin olursa, kimseyi yanına yaklaştırmaz" (Tel.) (IV/1140)

Çın ölgöndŭ̈ kam ***almas****.* "Gerçekten ölmüş birini şaman kurtaramaz" (Alt.) (I/341)

Yırġaḷ yıḷı-bıḷa ***yetmes****.* "Sevinç senede bir kez bile gelmez (atasözü)" (III/476)

Ḳuru ḳaḷbaḳ ūsḳa ***yaramas****.* "Kuru kaşık ağza yaramaz"(Alt.) (II/270)

Mā ***kereme****!* "Bana sinirlenme!" (II/1086)

Men abıs ***kijimĭn*** *meniŋ adım Maḳarī.* "Ben papazım, ismim de Makariy" (Tel) (I/629)

Pu işke ***ençikenmĭn****.* "Ben bu işe alıştım" (I/745)

Küskŭde eliktep yürŭp ***yadımız****.* "Sonbaharda biz yabani keçi avcılığı yapıyoruz" (I/818)

Ḳaẏda ḳaẏda üyŭn ***tabarmız****"*Biz onun evini bir yerlerde buluruz"(Alt.) (II/36)

Pīyan kereksĭnĭp ***turġanmın*** *ködürḥü kereksĭnĭp turġan* ***emesmĭn****!* "Ben merhamet istiyorum, fedakârlık değil!" (II/1089)

Kelime sonunda: *amtam ~ amtan* "tat, lezzet", *çom-* "dalmak", *çuḷum* "tam, gerçek", *tam-* "damlamak", *köm-* "gömmek" *som I* "parça, külçe", *orom* "sokak, cadde", *şīdam* "sırık, çubuk".

3.1.2.1.17. /n/ Ünsüzü

Ötümlü, akıcı, genizsi dil ucu-diş eti ünsüzüdür. OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde kelime içi ve kelime sonunda bulunabilmektedir. Kelime başında bulunduğu örnekler (birkaç kelime hariç) alıntılardır. /n/ ünsüzü kelime içinde asli olarak bulunabildiği gibi ünsüz benzeşmesi nedeniyle /-l-/ sesinden ikincil olarak gelişmiştir. Bu durum Kuzey Altay ağızlarına (özellikle de Lebed ağzına) özgüdür. Ayrıca Eski Türkçe döneminde /n/ sesiyle başlayan ekler (+nI belirtme hâli ve +nIŋ ilgi hâli ekleri) kurallı bir şekilde ötümlü ünsüzlerden sonra /-d-/, ötümsüz ünsüzlerden sonra ise /-t-/ sesine dönüşmüştür. Yine Lebed ağzında /-n-/ sesinden sonra söz konusu değişim görülmemiştir.

Kelime başında: *naḳḳı-* (<Moğ. naga-) "basmak, ezmek, (el veya ayakla)", *narın* (<Moğ. narin) "çorba", *nat'ı* (<Moğ nayci) "dost", *naẏḳḳıl-* (<Moğ. naygu-) "sallanmak, sağa sola dalgalanmak", *neke-* (<Moğ.) "takip etmek, peşinden gitmek", *nıḳta-* (<Moğ. nigta) "sıkı bağlamak, tıka basa doldurmak", *nomon* (<Moğ. nomun) "küçük bir kır hayvanı, köstebek", *nökör* (<Moğ. nökür) "yoldaş".

Kelime içinde: *aḷaḳanna-* ~ *aḷaḳanda-* "elle vurmak, tokat atmak", *aḷaŋna-* "aptal, dağınık ve kararsız olmak", *aḷbannığ* "haraç, vergi ödeyen, mükellef", *aḷtınnığ* "altın suyuna batırılmış", *aḷtınna-* "altına bulamak (altın suyuna sokmak)" *kemne-* "ölçmek", *ḳarınnığ* "hamile", *soŋnaçı* "dümenci", *tarantaẏ* "topaç", *inne* "iğne", *soŋnaçı* "dümenci".

Kelime sonunda: *şiden-* "inatçı olmak", *şilten-* "yemin etmek", *taḳtalan-* "tahtalarla kaplanmak" *tamın-* "tapınmak, hizmet etmek", *şüttülḥen* "tanrıya hizmet etme", *taḷḳın* "ölüm şarkısı", *taman* "taban".

3.1.2.1.18. /ŋ/ Ünsüzü

Ötümlü, genizsi bir dil-art damak ünsüzüdür. Radloff'a göre bu ses, damak eteğinin arkasında oluşan bir kapanma sonucu telaffuz edilen genizsi bir sestir ve İngilizce "sing" kelimesindeki /ng/ sesi gibi telaffuz edilir (C I 1960, s. XIV). Bu ses, Türkçenin genel ses özelliklerine uygun olarak Altay Türkçesinde de kelime başında bulunmaz. Kelime içi ve kelime sonunda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Kelime içinde: *aḷanḳı~aḷaŋḳı* "kararsızlık", *çoŋçoẏ* "topuk (ayakkabıda)", *çıŋır II* "sümük", *çiŋ* "çiğ, ham", *uŋtu- (<untu-)* "unutmak", *taŋaḳ* "sevimli, güzel", *taŋdır-* "birlikte bağlatmak",

Kelime sonunda: *tamġajınaŋ* "çok sık", *taŋ* "tan, şafak vakti", *teŋ* "denk, aynı, eşit", *tüŋ* "çift, uygun olan, çift oluşturan, benzer, kıyaslama,

benzerlik, doğruluk", *uḷtaŋ* "taban", *uyaŋ* "aciz, güçsüz, kuvvetsiz", *ürkeŋ-* "(horoz, baykuş vb. için) tüyleri kabarmak", *ürüŋ* "balta sapı", *çıdıŋ* "yemek konusunda kendini tutabilen", *çaḷtaŋ* "pantolonsuz".

3.1.2.1.18.1. /ŋ/ Ünsüzünün Bulunduğu Ekler

a) *İlgi hâli ekinde:*

Ḳān ***ḳudayıŋnıŋ*** *adın tögünneŋ tegĭn aẏtpaġın!* "Sen (kendi) Tanrı'nın adını kötüye kullanmamalısın!" (Tel.; P.d.V.I, 192,10) (II/104)

Kem meni ***kijilerniŋ*** *aḷdında adaza, anı mėndē teŋeredeḥĭ* ***adamnıŋ*** *aḷdında adayırmın.* "Her kim beni insanların önünde yüceltirse, ben de onu gökyüzündeki atamızın önünde yüceltirim" (Tel.), (I/474)

Aḷtıŋı erdĭ ***yerdĭŋ*** *aġajın yaḷaġan, üstüŋĭ erdi* ***teŋereneĭŋ*** *yıḷdızın yaḷaġan.* "Onun alt dudağı ormanı yalıyordu, üst dudağı ise gökyüzündeki yıldızları" (III/154)

b) *Ayrılma hâli ekinde:*

Tū ***ajıdındaŋ*** *ajaḷmadı.* "O dağ geçidini aşamadı" (Tel.) (I/609)

Pis oḷ Köpşünüŋ ***ūzınaŋ*** *ıraḳ parbaẏ ḳonıp aḷaḷı.* "Biz o Köpşü'den çok uzaklaşmayıp orada geceleyelim" (P.d.V.I, 147,33) (I/1366)

Ayaḳtaŋ *su içtĭm.* "Bardaktan su içtim" (I/1514)

c) *Zamir kaynaklı ikinci teklik şahıs ekinde:*

Tanırzıŋma *paḷaŋnı? Tanırbın aşyaḳ.* "Oğlunu tanır mısın? Ben onu yaşından tanırım" (Tub.) (III/825)

Ada paḷazı bir tūġan- aẏdışpas yerge ***parıpsıŋ***. "Sen, benim akrabam, bizim konuşmamızın yasak olduğu yere gittin" (Alt.) (I/55)

Sen poyıŋ sanaġan bile edĭp aḷāçı kiji poyıŋ edĭp ***aḷġaẏzıŋ***. "Sen istediği gibi hareket eden kişisin, o yüzden başının çaresine bak" (Tel.) (I/341)

ç) *İyelik kaynaklı ikinci teklik şahıs ekinde:*

Ḳoḷtıḳtap ***aḳkeldiŋ***. "Kolumun altından tutup getirdin" (Tel.) (I/109)

Ezendediŋbe *adaŋpıḷan?* "Babanla selamlaştın mı?" (I/891)

Ḳaçan sen meni ***ḳördüŋ****?* "Sen beni ne zaman gördün?" (II/334)

Andī yaḳşı pāttır er ***poḷzoŋ****, adaŋnıŋ kīnneŋ negerek parbadıŋ?* "Eğer bu kadar cesur kahramansan neden babanın arkasından gitmedin?" (Tel.) (II/1344)

d) *İkinci teklik şahıs iyelik ekinde:*

Ançaŋdı *uġŭzŭp turġanda ne unçuḳpaẏsın?* "Senden bu kadar şikâyet ederken, sen neden susuyorsun?" (I/241)

Ḳaẏda ***adaŋ*** *parza, ede-oḳ sen par!* "Baban nereye giderse sen de oraya git!" (Tel.) (II/36)

Paḷam! ***Adaŋ eneŋniŋ*** *pajın yibeẏ ḳaẏttıŋ!* "Çocuğum, sen anne ve babanı öldürmeli idin!" (II/30)

e) *İkinci çokluk şahıs ekinde:*

*Pu slerdĭŋ Ḳudaẏ dep, yaŋdap-****yatḳanıŋar*** *Ḳudaẏ emes!* " Bu sizin Tanrı diye inandığınız Tanrı değil!" (Tel.; P.d.V.I., 142,10) (III/192)

Ḳandī kijiler ***aḷarıŋar*** *tep tüjönüp körŭḥör!* "Kiminle evleneceğinizi rüyada görmeye özen gösteriniz!" (P.d.V.I, 9) (III/1593)

3.1.2.1.19. /ń/ Ünsüzü

Ötümlü, genizsi bir dil-ön damak ünsüzüdür. Radlof bu sesin oluşumunda, baştaki /n/'nin çok zayıf bir şekilde *n+y* ya da *nya, nye, nyi, nyu* gibi telaffuz edildiğini belirtmiştir (C I 1960, s. XIV). Palatal /n/ ünsüzü olarak da adlandırılan bu ünsüz, içinde geniz ünsüzleri (/m/, /n/, /ŋ/) bulunan kelimelerin başındaki /y-/ sesinden gelişmiştir (Güner Dilek, 2015, s. 144). Bu sebeple sadece kelime başında bulunur. OSTN'deki bütün örneklerine Tuba ağzında rastlandığından Tuba ağzına özgü bir ses olduğu söylenebilir.

Kelime başında: *ńama- (<yama-)* "yama dikmek", *ńamanna- (<yamanda-)* "kötülemek, birinin hakkında kötü konuşmak", *ńaŋ (<yaŋ)* "mizaç, inanç", *ńaŋda- (<yaŋda-)* "inanmak", *ńamıḷığ (<yamılığ)* "rütbesi olan, onur, yüksek rütbe", *ńān (<yān)* "büyük", *ńaŋıḷ- (<yaŋıḷ-)* "hata yapmak", *ńem (<yem)* "yem, olta yemi", *ńemele- (~ ďemele-<yemele-)* "kınamak, suçlamak", *ńeŋilden- (<yeŋillen-)* "hafif olmak, hafiflemek", *ńımırtḳa (<yımırtka)* "yumurta", *ńoŋnaḷ- (<yondoḷ-)* "kınanmak, suçlanmak".

3.1.2.1.20. /p/ Ünsüzü

Ötümsüz, patlamalı, çift dudak ünsüzüdür. Altay Türkçesine ait kelimelerin başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir. Özellikle Eski Türkçe döneminde /b-/ ünsüzüyle başlayan kelimeler OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde hep /p-/'lidir. Bu sebeple kelime başında /p/ sesine çok sık rastlanmaktadır.

Radloff OSTN'de bu sesle ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ancak daha önce yayımladığı Proben'in birinci cildinde, kelime başındaki /p-/ sesinin; Altay, Teleüt ve Abakan Tatar (Hakas) lehçelerinde Rusçadakinden daha yumuşak bir şekilde neredeyse p-b arasında bir ses gibi telaffuz edildiğini belirtmiştir (1866, s. XX).

Kelime içinde iki ünlü arasında kalan /-p-/ sesi ötümlüleşerek /-b-/ sesine dönüşmektedir. Hece sonunda, ünsüzlerden sonra ve kelime sonunda korunmaktadır.

Kelime başında: *paġayḷa-* "kötülemek", *paǧ* "bağ, urgan, bağcık, ip, sicim", *pajaḳ* "buğday başağı", *paḳtır-* "tabi kılmak, boyun eğdirmek", *paştū* "başlı, başı olan", *pergen* "becerikli, , iyi nişancı, yay atıcı", *pil-* "1. bilmek, öğrenmek, anlamak, 2. idare etmek, sahip olmak", *poḷ-* "olmak", *pörük* "börk, şapka", *pile* "aile", *pirḥĭştir-* "birleştirmek".

Bazı alıntı kelimelerin başındaki /b-/, /f-/ ve /m-/ ünsüzleri /p-/'ye dönüşmüştür:

paḷ (<Ar. māl) "mal, mülkiyet, vahşi kuş", *payda (<Ar. fā'ide)* "fayda, kâr, faiz", *parata (<Rus. вороma)* "kapı", *pezeben (<Rus. безмен)* "el kantarı".

Kelime içinde: *yappaş* "kulübe, yapraklardan yapılmış kulübe", *yapsar* "onursuz, haysiyetsiz", *yepsen-* "silahla donatılmak", *apşaḳ* "yaşlı", *çaḳpı* "orak", *çapta-* "açığa çıkarmak, ilan etmek; övmek", *epçil* "samimî, cana yakın, şefkatli", *irtpek* "kımız ve sütten yapılan yemek", *ḳaḷpaḳ* "kalpak, bir çeşit şapka".

Kelime içinde /-m-/ ile başlayan ekler ötümsüz ünsüzlerden sonra genellikle /-p-/'ye dönüşmüştür:

Men ***aḷdırtpassım (<aldırtmazım)***. "Ben teslim olmayacağım" (Tel.) (I/421)

Emegeniŋ Marianı poyıŋa yürḥŭzerge ***ḳorḳpa (<korkma)****!* "Kendi hanımını, Mariya'yı yanına yaklaştırmaktan, onunla birlikte yaşamaktan korkma!" (III/607)

Telem kiji munu ***etpes*** *(<etmez).* "Her insan bunu yapmaz" (III/1083)

Adam seni ***ötpök (<etmek)*** *edip perzĭn tegen.* "Babam bana senin için ekmek yapsın, dedi" (P.d.V.I, 9.8) (I/1275)

Kelime sonunda: *aḷıp* "Alp, kahraman", *çap-* "Sallamak, vurmak, el ile vurmak", *edizep* "Çeyiz", *ḳap* "Kese, çanta, torba", *ossıp* "Eksen"

Yetti yayzaŋdı ***eçĭp*** *aḷdı*. "O yedi tane Yayzan'ın peşinden gitti" (Alt., P.d.V.I. 43,448) (I/861)

Emçĭ kiji pu köyöndŭ emdep ***yazıp*** *aḷġın!* "Doktor, bu tavşanı tedavi et!" (Alt.) (I/964)

3.1.2.1.21. /r/ Ünsüzü

Ötümlü, akıcı, titrek bir dil ucu-diş eti ünsüzüdür (Coşkun, 2010: 72). Genel olarak yansıma kelimeler hariç Türkçe kelimelerin başında bulunmayan bir sestir. OSTN'deki Altay ağızlarında bazı kelimelerin başındaki zayıf /ı-/ ünlüsünün düşmesiyle /r-/ ünsüzüyle başlayan kelimeler oluşmuştur. OSTN'de /r/ sesi, kelime içi ve kelime sonunda bulunabilmektedir.

Kelime başında: *rım (<ırım)* "önceden haber verme, kehanet, fala bakma", *raḳtat- (<ıraḳtat-)* "uzaklaştırmak", *rıs (<ırıs)* "mutluluk, talih, baht", *raġılıḳ (<ıraklık)* "uzaklık", *raḳtaḷ- (<ıraktal-)* "uzakta olmak".

Kelime içinde: *arı II* "temiz, kutsal", *arıḳtıḳ* "zayıflık", *arsaḳ* "dişsiz, birkaç dişi olmayan kişi", *çorçoḳ I* "kambur", *otturçaḳ* "küçük sandalye, tabure", *oÿġorḷıḳ* "hafıza, iyi hafıza, anlayış", *örökkö* "çadırda dumanın çıktığı boru", *ördür-* "ördürmek".

Sler ***arū'ın*** *arūzıġar, onçoġor* ***arū*** *emes*. "Temizsiniz ama hepiniz değil" (Tel.) (I/282)

Kemebile keçip ***pardı***. "O tekne ile nehri geçti" (Alt.) (II/1142)

Aḳır ***keçerge*** *kerek yoḳ, pis* ***slerdi keçĭrelĭ****!* "Durun, geçmenize gerek yok, biz sizi geçirelim!" (Tel.) (II/1147)

Kelime sonunda: *açūḷandır-* "üzmek, keder vermek", *aġar-* "ağarmak, beyazlamak", *aŋar-* "denemek, araştırmak, bilmek", *ḳıbır* "yangın kalıntıları, kül ve kömür", *ḳır I* "kenar", *öltŭr-* "öldürmek", *ötkür-* "geçirmek, delmek, saplamak".

3.1.2.1.22. /s/ Ünsüzü

Ötümsüz, sızıcı bir dil ucu-diş eti ünsüzüdür. OSTN'deki Altay ağızlarında kelime başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir. Eski Türkçe dönemindeki kelime içi /-s-/ sesi Altay ağızlarında iki ünlü arasında ve akıcı ünsüzlerden (/l/, /m/, /n/, /r/, /ÿ/) sonra ötümlüleşerek /-z-/ sesine dönüşmüştür. Hece ve kelime sonunda bulunan /-z-/ sesi de ötümsüzleşerek /-s-/ olmuştur.

Kelime başında: *sadaḳ* "sadak, ok torbası, yay", *sadıḷ-* "satılmak", *saḷġınnıġ* "rüzgârlı", *sanarḳat-* "üzmek", *sarna-* "şarkı söylemek", *sayÿbır* "çevik, kıvrak", *sebil-* "dağılmış olmak", *sekseŋde-* "(saç veya tüy için) titremek", *semir-* "semirmek, kilo almak", *sıġıḷ-* "sıkılmak, ezilmek", *soḳḳon* "okun ucundaki demir", *sös* "söz, konuşma".

Rusçadan alıntı kelimelerde kelime başı /z-/ sesi /s-/ sesine dönüşmüştür.

saḳon (<Rus. закон) "yasa", *saḳtat (<Rus. закладъ)* "rehin, teminat", *samoḳ (<Rus. замокъ)* "kilit", *sabaẏḷa- (<Rus. забавляться)* "eğlenmek".

Kelime içinde: *anaẏssa (<anaẏtsa)* "eğer iş böyleyse, böylece", *anaẏssın (<anaẏtsın)* "böyle olsun", *apsan* "çekirge", *arġāstan-* "kurnaz ve tembel olmak", *astam* "çıkar, fayda, kâr", *omoḳsıra-* "çevik ve dinç olmak", *öksürö-* "öksüz kalmak", *öskö* "özge, başka".

Kelime sonunda: *arġās* "tembellik, kurnazlık", *as- II* "kaybolmak, yolunu şaşırmak", *ayas* "açık, bulutsuz (hava)", *odus* "otuz", *otturġŭs-* "oturtmak, oturmaya davet etmek", *öksüs* "öksüz", *ötpös* "küt, keskin olmayan".

Kē sülegen keçke ***yetpes*** *kere aḷtaġan ejikke* ***yetpes***. "Kibirli konuşan kişi akşama ulaşamaz (akşama kadar yaşayamaz), geniş adımlar atan ise eve varamaz" (Tel.) I/402

Keliŋdiŋ eni pir arşınġa ***yetpes***. "Kadifenin eni bir arşından azdır" (Tel.). (I/726)

Yoboş paş kıḷış ***kespes***. "Uysal başı kılıç kesmez (atasözü)" (Tel.) (II/1154)

3.1.2.1.23. /ş/ Ünsüzü

Ötümsüz, sızıcı bir dil önü-diş eti ardı ünsüzüdür (Coşkun, 2010, s. 79). Türkçe kelimelerin başında yansıma kelimeler haricinde /ş-/ sesi bulunmaz. Bu kurala uygun olarak OSTN'deki Altay ağızlarında yansıma kelimeler, alıntı kelimeler ve kelime başı ç->ş- değişimi olan kelimelerin başında /ş-/ sesi vardır. Kelime içinde /-ş-/ sesi, sadece ünsüzlerin komşuluğunda tespit edilmiştir. İki ünlü arasında kaldığı zaman genellikle ötümlüleşerek /-j-/ sesine dönüşmüştür. Kelime sonunda da ya asli olarak ya da -ç>-ş değişimiyle bulunmaktadır.

Kelime başında:

a) *Yansıma kelimelerde:*

şıŋra- "çınlamak", *şabıḷa-* "esnek vücudu gerdirmek ve tıkırdaması için aniden bırakmak, parmakları tıkırdatmak", *şaġırt* "çatırdama, gök gürültüsü", *şıŋḳıḷda-* "yüksek, ince ses çıkarmak", *şıbıra-* "fısıldamak", *şaḷdraḳ* "tıkırtı, şıkırdama", *şaŋja-* "vızıldamak, düdük çalmak (kurşun)", *şıḷıra-* "(su için) kaynamak, fokurdamak".

b) *Alıntı kelimelerde:*

şart I (<Ar. şart) "şart, anlaşma*", şatra I (< Rus. шатер)* "çadır", *şaẏdan (<Ar. şeytān)* "şeytan", *şemçik (<Rus. жемчуг)* "inci", *şampar (<Far.*

şelvār) "bol pantolon, şalvar", *şileẏ (<Rus. шлея)* "hamut kayışı; atı arabaya bağlarken kullanılan, atın arka kısmındaki kayış".

c) *ç->ş- değişimi olan kelimerde:*

şaŋ (<çaŋ) "çan", *şarbaẏ- (<çarbaẏ-)* "(budak, boynuz, kol vb. için) genişlemek"

Kelime içinde:

a) *Ünsüzlerin komşluğunda:*

ḳarışta- "karışla ölçmek, karışlamak", *ḳaşḳaḷa* "dalgıç kuşu", *kepşen-* "gevmek, çiğnemek, geviş getirmek", *aŋdışçān* "kavgacı, asi, inatçı", *ḳaḳşa-* "kurumak; serpilmek, dökülmek", *paşḳa* "başka".

b) *-ç->-ş- değişmesiyle:*

aşḳuç (<açḳıç) "anahtar", *çoḳşo (<çoḳça)* "yığın, çalı çırpı yığını, odun yığını", *arşın (<arçın)* "ardıç", *aşmāçı (<açmāçı)* "pinti, cimri", *çişke (<çiçke)* "dar, ince", *ḳısḳaşta- (<kısġaçla-)* "maşa ile tutmak".

Kelime sonunda:

a) *Asli olarak bulunanlar:*

aş "yiyecek, yem", *aḷḳış* "hayır dua", *aŋdış* "tartışma, kavga, hakaret", *arbış* "büyü, büyü yapma", *ḳaş* "çıkıntı, yükselti, tepe, uzun sahil, taraf, sınır; eyerdeki çıkıntılı ahşap yay; gözün üst tarafı, kaş", *ḳayış* "kayış, kemer", *ḳarış-* "1. arkaya doğru eğilmek, 2. birini geçmek, birbirinin yanından geçmek".

b) *-ç>-ş değişimiyle:*

aġış (<aġaç) "ağaç", *ḳarıḷıġaş (<karlıġaç)* "kırlangıç", *ḳıḷış (<ḳıḷıç)* "kılıç", *tapḳış (<tapkıç)* "bilmece", *artḳış (<artkıç)* "havlu".

3.1.2.1.24. /t/ Ünsüzü

Ötümsüz, patlamalı bir dil ucu-diş eti ünsüzüdür. OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerin başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir. Eski Türkçe döneminin kelime başı /t-/ sesi Altay Türkçesinde korunmuştur. Kelime içinde /-t-/ sesi ise iki ünlü arasında kaldığı zaman ötümlüleşerek /-d-/ sesine dönüşmüştür.

Kelime başında: *tabaḷġa* "beyit, kıta, bent", *tabışḳaḳ* "bilmece", *tabışta-* "selamlamak", *taġūḷıḳ* "engel", *taḳıḷta-* "ayakla ezmek, basmak", *taḳmaḳḷa-* "atasözleri ile konuşmak", *taḳpaẏḷa-* "yongaları kesmek", *taḷḳın* "ölüm şarkısı", *tügen-* "bitmek", *tamın-* "tapınmak, hizmet etmek", *tapḳış* "bilmece", *teḥerek* "daire, halka", *telkin* "geyik, karaca (dişi)", *tezek* "tezek, gübre", *tiskin*

"dizgin", *toġoḷoḳton*- "yuvarlanmak, topaçla yuvarlanmak, yerde sürünmek, düşmek", *tögünne*- "yalan söylemek", *törbös* "bataklık yosunu".

Kelime içinde: *aġaçtığ* "ağaçlı", *artat*- "mahvetmek, öldürmek derecesine getirmek", *attū II* "adlı, adı olan", *ertim* "yanından geçme, geçip gitme, geçit", *kertim* "küçük et parçası", *kertke* "ahşap kirişlerden yapılan yapı", *paẏtaḷ* "üç yaşındaki kısrak".

Bazı kelimelerde, özellikle sayı isimlerinde iki ünlü arasında kalan /-t-/ sesinin ötümlüleşmeyip ikizleştiği görülmüştür.

pattır- "batırmak, daldırmak, sokmak", *ottıs* "otuz", *yetti* "yedi".

Eski Türkçe döneminde /l/ ve /n/ ünsüzleriyle başlayan *+lXg, +lXk, +lAr, +lA-, +nX, +nXŋ* ekleri ötümsüz ünsüzlerden sonra geldiği zaman eklerin başındaki /-l-/ ve /-n-/ ünsüzleri /-t-/ ünsüzüne dönüşmüştür.

paẏdasta- (<paydas+la-) "bağdaş kurmak", *aġaşta (<aġaç+ḷa-)* "ayağa ağaç pranga bağlamak", *aḳtan- (<aḳ+la-n-)* "aklanmak*", aḳsaḳtıḳ "(<aḳsaḳ+lıḳ)* "aksaklık, topallık", *yoḳtığ (<yoḳ+lıġ)* "fakir, yoksul", *paştū (<baş+lıġ)* "başlı, başı olan".

Ḳuştuŋ (<kuş+nuŋ) *tının aḷdırdıŋ.* "Sen kuşların hayatını kurtardın" (I/419)

Oẏrottıŋ (<Oyrot+nıŋ) *pīd'i çerū atḳarıp çıġardı, anīp atḳara-ḥele aẏttı.* "Oyrot beyi orduyu donattı, sonra ise şöyle dedi" (P.d. V. I, 175,9) (I/464)

Oḷ ***pisti (<biz+ni)*** *aẏttı.* "O bizimle ilgili konuştu" (Tel.) (I/43)

Aġaştı (<agaç+nı) *ekki yardı.* "O ağacı ikiye ayırdı" (I/382)

Kelime sonunda: *ajırt*- "bir şeyin üstünden aşırarak getirmek", *payıt*- "zenginleştirmek", *ajırmat* "sopaların bağlı olduğu küçük eyer", *ḳomıt* "hamut, kelepçe", *ḳorot* "şehir".

3.1.2.1.25. /t'/ Ünsüzü

Ötümsüz, patlamalı bir dil-ön damak ünsüzüdür. Radloff'a göre bu ses *t+y* veya hemen hemen *tya, tyu, tye, tyi* şeklinde telaffuz edilip baştaki /t/ sesi çok zayıf bir şekilde söylenir (C I 1960, s. XIV). OSTN'deki Altay ağızlarına ait az sayıda madde başında sadece kelime içinde tespit edilmiştir. Birkaç örnek cümlede kelime başında da kullanıldığı görülmüştür. Ancak kelime sonunda bu sese hiç rastlanmamıştır.

/t'/sesi kelime içi /-y-/ sesinden gelişmiştir. Genel olarak Teleüt ağzına özgü bir ses olan /-t'-/'nin yerine Lebed ağzında /-c-/ sesinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kelime başında:

Yaẏġıda puḷandı, sıġındı elikti kölgö saḳtap ***adıp t'adır***. "Yazları onlar nehrin sahilinde geyik, meral ve mus hayvanlarını beklerler ve onları avlarlar" (Tel.) (IV/255)

Sürükeẏ ***t'aḳşı*** "Çok iyi" (IV/816)

Kelime içinde: *ḳaḷt'ūr-* "çıldırmak, delirmek", *ḳant'ıġa* (<ḳanyıġa) "eyerin arkasına bir şeyler bağlayabilmek için konulan küçük kemerler", *ḳarbıḷt'ın* "eğrelti otu", *ḳıntī* "köpek zinciri", *ḳocoẏm ~ ḳot'oẏn* "Rus tüccarı", *arat'an (<arayan)* "sütten yapılmış votka", *ḳorot'on* "sert votka" , *nat'ıġaẏ* "oyuncak bebek, kukla", *nat'ıḷaş-* "arkadaşlık yapmak", *oḷt'oḳ* "huş ağacı kabuğundan yapılmış kulübe", *örḥült'i* "her zaman, daima", *sırāḷt'ın* "bataklık çulluğu", *ḳaḷt'an* "atın alnında beyaz yer (sakar), kel baş", *ḳaḷt'ımaḳ* "yaban, vahşi, deli, kaba, gaddar", *ḳaḷt'ūr-* "çıldırmak, delirmek", *ket'im* "eyer örtüsü".

3.1.2.1.26. /w/ Ünsüzü

Ötümlü, yarı ünlü kabul edilen bir çift dudak ünsüzüdür. OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde sadece bir kelimede tespit edilmiştir. O da son seste -ġ>-w değişimiyle Lebed ağzındaki bir kelimede oluşmuştur. Dolayısıyla bu sesin OSTN'deki Altay Türkçesine özgü olmadığı söylenebilir.

taw "dağ"

3.1.2.1.27. /y/ Ünsüzü

Ötümlü, yarı ünlü özelliği gösteren dil ortası-ön damak ünsüzü (Coşkun, 2010, s. 75) olan bu ses OSTN'de "J, j" işaretleriyle gösterilmiştir. /y/ sesi kelime içinde iki ünlü arasında ya da ünsüzlerden sonra kullanılmıştır. Kelime sonunda bu sese rastlanmamıştır.

Eski Türkçe döneminde kelime içi ve kelime sonunda bulunan /d̲/ sesi OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde tamamen /y/ sesine dönüşmüştür. Eski Türkçe döneminin kelime başı /y-/ sesi büyük oranda korunmuştur. Ancak /y-/ sesi sistemli bir şekilde Teleüt ağzında /d'-/ sesine, Tuba ağzında da /ń-/ sesine dönüşmüştür. Teleüt ağzında /y-/'li ve /d'-/'li; Tuba ağzında da /y-/'li ve /ń-/'li kelimelerin bir arada kullanıldığı görülmüştür.

Kelime başında: *yabaġa* "iki yaşında tay", *yadıġan* "çavdar", *yajar-* "yeşermek, yeşillenmek", *yaḷmūr* "süpürge", *yaŋıḷ-* "yanılmak, hata yapmak, isabet ettirememek", *yarçıġa* "odun, yonga, tahta", *yayın-* "serpilmek, yayılmak", *yaẏḳan-* "sallanmak, silkinmek, aşağı yukarı hareket etmek", *yıġıḷ-*

I "yıkılmak, düşmek", *yeŋilde-* "hafifletmek", *yoġoḷ-* "kaybolmak", *yūnat-* "toplamak".

Bir örnekte kelime başı /y-/ sesi, türemeyle oluştuğu tespit edilmiştir:

yaḷaŋ (<alaŋ) "1. alan, saha, ova, düzlük, vadi, koyak, 2. geniş".

Kelime içinde iki ünlü arasında: *ayaḳ I* "fincan, kap", *ayaḷġı* "ifade, deyim, tabir, ifade tarzı, melodi", *ayas* "açık, bulutsuz", *çıyıra-* "dönmek", *uyada-* "yorulmak, güçsüzleşmek, tükenmek", *iyinti* "bırakılan, serbest bırakılan, azat edilen", *ḳayıḳ* "(kayık vb. için) kürek".

3.1.2.1.28. /ẏ/ Ünsüzü

Radloff, hece ve kelime sonlarındaki /y/ sesini "I, i" harfiyle karşılamıştır. Dolayısıyla bu harf hem /i/ ünlüsü hem de /ẏ/ sesi için kullanılmıştır. Bu çalışmada "I, i" harfiyle karşılanan /y/ sesini "J, j" ile karşılanan /y/'den ayırmak için "ẏ" işareti tercih edilmiştir. /ẏ/ sesi sadece kelime başında kullanılmamıştır.

Radloff, /ẏ/ sesi için OSTN'de bir açıklama yapmamıştır. Ancak başka bir eserinde bu sesin /y/ ünsüzüyle aynı olmadığını ve /i/ sesine çok yakın olarak /yĭ/ şeklinde telaffuz edildiğini belirtmiştir (1882, s. 20).

OSTN'de Tatarca kelimeler üzerine çalışma yapan Mustafa Toker, /ẏ/ sesinin belirgin bir /y/ ile başlayıp belirgin olmayan bir /i/'ye doğru kayan bir ses değeri olduğunu ve özellikle Tatar Türkçesinde hece başında kullanıldığı zaman "yĭ-" ses değerini karşıladığını söylemiştir (2003, s. 48). Fatih Erbay ise OSTN'deki Çağatayca kelimeler üzerine yaptığı çalışmada /ẏ/ sesinin kullanımı için Arap harfli metinlerde /i/ ve /y/ seslerinin tek işaret "ى" ile gösterilmesine bağlı olarak Radloff'un bütün "ى"'leri /i/ olarak gösterdiğini söylemiştir (2008, s. 48). Ufuk Deniz Aşcı da OSTN'deki Kazak ve Kırgız Türkçeleri üzerine yaptığı incelemede aynı sesi "yı-, yi-" ses değerine sahip "*bir buçuk ünlü"* şeklinde tarif etmiştir (2003, s. 111). Kazak ve Kırgız Türkçelerinin Altay Türkçesine yakınlığından dolayı Aşcı'nın açıklamalarının Altay Türkçesi için daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Kelime içinde: *ıẏḷa-* "ağlamak", *uẏçı* "inek çobanı", *aẏbı* "rica, dilek, yardım haykırışı", *aẏdaẏçı*, "hayvan kovalayan, süren; hayvan çobanı", *ḳaẏḳḳaḷ* "şaşırtıcı, hayret verici, harika", *taẏḳıl-* "kayarak düşmek", *uẏḳḳu* "uyku", *toẏġıs-* "doyurmak", *çöẏḥön* "çaydanlık", *d'aẏttım* "ova, alçak arazi".

Kelime sonunda: *abaẏ* "baba", *telegeẏ* "belki, galiba", *tostoẏ-* "çıkıntı oluşturmak, kabarmak", *çürekeẏ* "ördek türü", *ıḷġıẏ* "tamamen, salt, sırf",

ıẏḷaḳḳaẏ "ağlamaklı, kolay ve sık ağlayan", *işteŋkeẏ* "çalışkan", *ḳaḳḳaẏ* "domuz", *ḳaḷaẏ* "kalay".

3.1.2.1.29. /z/ Ünsüzü

Ötümlü, sızıcı bir dil ucu-diş eti ünsüzüdür. /z/ sesinin genel Türkçede yansıma kelimeler haricinde kelime başında bulunmama kuralına uygun olarak OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde de bulunmadığı görülmüştür.

Kelime içinde Eski Türkçe dönemindeki kelime içi /-z-/ sesi korunmuştur. Ayrıca iki ünlü arasında ve akıcı ünsüzlerden (/l/, /m/, /n/, /r/, /ẏ/) sonra /-s-/ ünsüzü de ötümlüleşerek /-z-/ sesine dönüşmüştür. Altay Türkçesinde kelime ve hece sonlarında /-z/'ler ötümsüzleşerek /-s/ sesine dönüşmüştür. Bu sebeple kelime sonunda /-z/ sesi bulunmaz. Ancak bir kelimenin son sesinde /-z/'nin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu örnek matbaa hatası olarak değerlendirilmiştir.

Kelime içinde: *aḷaŋzı-* "tereddüt etmek, kararsız olmak", *aḷımzaḳ* "borç almayı seven kimse", *amza-* "tatmak, denemek, tadına bakmak", *suzmaḳ* (<su+sımaḳ) "sulu", *tezek* "tezek, gübre", *ḳıŋzı-* "cıyak cıyak bağırmak", *ḳızıḷzıban* "kırmızımsı", *ḳozaḳ* "ekmeği fırına vermek için kullanılan kürek, fırın küreği", *küzedim* "otlak, mera", *azıbaş* "çin sazanı", *ezen I* "esen, sağlık, sağlıklı, sıhhatli", *yelimzek* "yapışkan", *ıẏḷamzıra-* "ağlamaklı olmak, gözleri yaşarmak".

Andī ***poḷzo***. "Eğer iş böyleyse" (I/240)

Eldĭn ***arazına*** *kirdĭ* . "O halkın arasına girdi" (Alt.) (I/245)

Em ***kemzĭngen*** *kilinçeḥĭḥerdiŋ ḳarūna yaḳşı üren püdürŭḥer!* "Pişman olduğunuz günahlarınız için güzel bir meyve hazırlayın" (II/1215)

*Öröḥŭ Ḳudaẏdaŋ poḷotton-****bĭzĭŋ****, tömenḥi Erlikteŋ poḷotton-****bĭzĭŋ****?* "Yukarıdaki Allah mı yarattı seni, aşağıdaki Erlik mi?" (IV/1273)

Kem kijiniŋ üyŭneŋ kiji ***ölzö****, oḷ ölḥön kijiniŋ* ***ḳarazı, aḷdaçızı*** *oḷ üẏde yada-ġaḷar, anı ḳam-bıḷa ḳaçırtıp üyŭn* ***arūḷatpaza****, oḷ kijē paza yaman eder.* "Eğer birilerinin evinde bir kişi ölmüşse, o zaman ondan geriye kötü ruh kalır, eğer onu Şamanlar veya başka vasıtalarla evden kovmazlarsa onun kötü ruhu evde kalır ve insanlara kötülük yapar" (I/417)

Ḳat ūrönḥön poḷġon ***polzom*** *Ḳudaẏdıŋ sözŭn piler edem.* "Eğer bu yazma ve okumayı öğrenseydim, herhâlde Allah'ın yazdıklarını anlayabilirdim (IV/1273)

Eski Türkçe döneminde kelime içi ve kelime sonunda bulunabilen sızıcı /d̲/ sesi OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde d̲>z>y aşamalarıyla

/y/ sesine dönüşmüştür. Bir örnekte dönüşümün tam geçrçekleşmediği, /z/ aşamasında kaldığı tespit edilmiştir.

ḳazıŋ "kayın ağacı" (Leb.).

Kelime sonunda: *ḳız* "Kız evlat"

3.1.2.2. Ünsüz Uyumu

Ünsüz uyumu, genel olarak kelimeler eklerle genişletilirken veya yan yana gelen hecelerde ötümlü ünsüzlerden ve ünlülerden sonra ötümlü, ötümsüz ünsüzlerden sonra da ötümsüz ünsüzlerin gelmesi şeklinde açıklanır (Korkmaz, 2017, s. 243). OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde ünsüz uyumu şu şekilde gelişmiştir:

1. Ötümsüz ünsüzle biten kelimelere ötümlü-ötümsüz karşılığı olan ünsüzlerle başlayan eklerin ötümsüz şekli eklenmiştir:

astır- (<as-dır-) "pişirtmek, hazırlatmak", *asḳır- (<az-gur-)* "azdırmak, yanlış yönlendirmek", *abanattığ (<emānet+lig)* "borcu olan", *aḷıstū (<aḷıs+lıġ)* "asimetrik, düzensiz".

Kündegi ***ajıbıstı (<aşımız+nı)*** *püḥün* ***piske (<biz+ge)*** *perḥīn.* "Bana bugünkü ekmeğimizi ver" (Tel.), I/583

Sōḳ boḷġondo ḳıs ***aẏttı (<ayt-dı)*** *abūm! tedi.* "Soğuk olduğunda genç kız 'babacığım' dedi" (Pd.V.I. 141,20), I/631

Aç ***köstöŋ (<göz+den)*** "Açgözlü", I/501

Aġaçḳa (<agaç+ga) *kirdĭ.* "O ormana gitti"(Alt.), I/149

Tutḳan kişinĭ ***aġıtpa! (<akıt-ma)*** "Yakalananı bırakma!" (Tel.) I/1666

Ḳuştuŋ (<kuş+nuŋ) *tının aḷdırdıŋ.* "Sen kuşların hayatını kurtardın", I/419

Attı ḳapşaġaẏ ***aġıtḳıḷ (<akıt-gıl)****!* "Çabuk atını bırak!" (II/432)

Aḷın eteḥĭmni amıttan neme ***açpaġan (<aç-ma-gan),*** *anı ḳara yaḷġız saḷḳın* ***açkan (<aç-gan)*** *ede.* "Benim eteğimi birileri değil, rüzgâr açtı. (Alt.; P.d. V. I. 19, 300) (I/497)

2. Ünlülerle veya ötümlü ünsüzlerle biten kelimelere, ötümlü-ötümsüz karşılığı olan ünsüzlerle başlayan eklerin ötümlü şekli eklenmiştir:

aḷmandū (<alman+lıġ) "vergi ödeyen", *araḷa- (<ara+la-)* "1. bir şeylerin arasından geçmek, 2. korumak, kurtarmak, saklamak", *arġāstandır- (<argās+lan-dır)* "birilerini kurnaz ve tembel yapmak", *açındır- (<açın-dır-)*

"heyecanlandırmak, sinirlendirmek, üzmek, acındırmak", *açırḳa-* "çok aç olmak, açgözlü olmak, obur olmak, doymak bilmemek", *artıṅġış (<artın-gıç)* "havlu" .

Çüẏ kijiler eki ***ḳānġa (<kagan+ga)*** *aḷman perĭp yadır.* "Çuy kişiler (Çuya Kalmukları) iki hana vergi veriyorlar", I/437

Arıġızı ***perigizineŋ (<beri+gi+si+den)*** *artıḳ.* "Öteki berikinden daha iyi" I/272

Toġus torsuḳ araġa artıp ***aḷdı (<al-dı).*** "Dokuz şarap tulumunu yükledi" (Alt.), I/306

Üç ḳoş tō̄ tabar bıḷa art ***saḷġan (<sal-ġan).*** "O üç deveye mal yükledi" (Alt.), I/306

3. Eski Türkçe döneminde /l/ ile başlayan ekler (+lAr, -lAr, +lA-, +lXg, +lXk) OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde ünlüyle ve /-ğ/, /-r/, /-ẏ/ ile biten kelimelere /l/'li, ötümlü ünsüzle bitenlere /d/'li, ötümsüz ünsüzle bitenlere de /t/'li şekilleriyle eklenmiştir. Kuzey Altay ağızlarında özellikle de Lebed ağzında /l/ ünsüzüyle biten kelimelere /l/'li, geniz ünsüzleriyle (/m/, /n/, /ŋ/) bitenlere de /n/'li şekiller eklenmiştir.

a) *Ünlüyle ve /-ğ/, /-r/, /-ẏ/ ünsüzleriyle biten kelimelerde:*

yitkele- "enseye vurmak", *erkele-* "okşamak, nazik davranmak, sakinleştirmek, teselli etmek" *emeẏlū̄* "uygun; becerikli", *yerḥele-* "1. sıra oluşturmak, birinin yanında durmak veya birinin yanında gitmek, 2. eşlik etmek" , *yerle-* "1. bir yerde yaşamak, bulunmak, 2. seyahat etmek, ülkeyi gezmek", *amırḷa-* "sakinleştirmek, huzur vermek, bir şeyler yapmak için zaman vermek", *arḷan-* "temizlenmek, temiz olmak" *çōḳurḷa-* "düdük çalmak", *ḳabaẏḷa-* "bebeği beşiğe koymak için kundaklamak", *yağḷa-* "savaşmak, savaşa girişmek", *çuğḷa-* "kundaklamak".

Yaẏġıda araḳı köp azıp ***yadırḷar.*** "Yazın sütten çok votka yapılır" (Tel.) I/533

Erū̄ ***çıraẏḷanıp*** *aẏttı.* "O hoş bir şekilde konuşuyordu" (Tel.) , III/2075

D'ettre d'appaġan ***üẏlerdĭ*** *d'emirerī̄m men saḷḳın*! "Yeterince kapanmayan evleri yerle bir ederim, ben rüzgârım!" (P.d.V.I, 244,5), III/392

b) *Ötümlü ünsüzlerle biten kelimelerde:*

ertimdū̄ "geçişi olan yer, geçilebilir yer", *somdo-* "kaba bir şekilde işlemek, yapmak, kabaca çalışmak" *öktömdö-* "kârlı olmak, verimli olmak, biriktirmek, tutumlu olmak", *ölŭmdū̄* "ölümlü" *tērbende-* "öğütmek",

terbezende- “dilenmek”, *tereŋde-* “derinleşmek, düşmek (gözler)” *aŋda-* “avlanmak, balık tutmak”, *ḳadraŋda-* “hırsızlık yapmak, soymak”.

b) *Ötümsüz ünsüzlerle biten kelimelerde*

asta- “azalmak”, *ırıstū* “mutlu olan”, *tenekte-* “aptalca, saçma sapan hareketler yapmak”, *töstö-* “dağın eteğinde gezmek”, *yıḷdıstığ* “yıldızlı”, *kögüstū* “akıllı, anlayışlı”, *oẏnaşta-* “ahlaksızlık yapmak” *öştū* “düşman, intikam alan, kinle dolu”, *saptığ* “sapı olan, saplı”, *çöptū* “çöplü, çöple dolu olan, kirli”, *yöptöş-* “uzlaşmak, anlaşmak, razı olmak, barışmak, uygun durumlarda birbirinin arkasında durmak”.

c) *Kuzey Altay ağızlarında sonu /-l/ ile biten kelimelerde:*

saḳıḷḷa- (*Leb.*) “sincap avlamak”, *taḷḷat-* (*Leb.*) “seçtirmek”, *tazıḷḷa-* (*Leb.*) “kök salmak”, *yepsellĭğ* (*Leb.*) “silahlı, teçhizatlı”, *köböllö-* (*Leb.*) “kalkmak, üste çıkmak (su altındaki buz)”.

ç) *Kuzey Altay ağızlarında sonu /-m/, /-n/, /-ŋ/ ile biten kelimelerde:*

ḳuḷunna- (Leb.) “kulunlamak, tay doğurmak”, *möŋünne-* (Leb.) “gümüşle kaplamak”, *ńamanna-* (Tub.) “kötülemek, birinin hakkında kötü konuşmak”, *tērbenne-* (Leb.) “öğütmek”, *ńamannıḳ* (Tub.) “kötülük”, *aḷaḳanna-* “elle vurmak, tokat atmak”, *astamnığ* (Leb.) “yararlı, kârlı” *ḳamna-* (Leb.) “1. Şaman gibi büyü yapmak, 2. havada uçmak (kuş)”, *ḳaẏŋnığ* (Leb.) “kayın ağaçlarıyla çevrelenmiş, kayınlı”, *yüŋnö-* “yünlerle, tüylerle kaplamak”.

4. Eski Türkçe döneminde /n/ ünsüzüyle başlayan ekler (+nI belirtme hâli eki, +nXŋ ilgi hâli eki) sonu ünlüyle biten kelimelere sonra /n/’li, ötümlü ünsüzle biten kelimelere /d/’li, ötümsüz ünsüzle biten kelimelere de /t/’li şekilleriyle eklenmiştir. Ancak bazı örneklerde /m/, /n/, /ŋ/, /r/ ve /ẏ/ ünsüzlerinden sonra /n/’li şekillerin de eklendiği görülmüştür. Dolayısıyla /n/ ünsüzüyle başlayan eklerde kurallı bir uyumun oluştuğu söylenemez.

a) *Ünlüyle biten kelimelerden sonra:*

Ekki pöske ***nenĭ*** *perĭp yazığar?* “Siz bana iki parça yerine ne vereceksiniz?” (Alt. Tel. Leb.), IV/1224

Oḷ tuşta teŋerede kiji ***ūḷŭnuŋ (<oġulu+nuŋ)*** *pildĭzĭ körŭner.* “O zaman insanoğlunun işareti gökyüzünde görünecek”, IV/1343

Közŭ̈nüŋ (<közü+nüŋ) *yajı töḥŭ̈lŭ̈p keldi.* “Gözyaşları dökülüyordu”, III/1245

Yamanıŋ (<yaman+nıŋ) *ḳoḷına perḥĭnçe* ***yaḳşınıŋ (yakşı+nıŋ)*** *yoḷına saḷ!* “Kötü birinin elinin içine koymaktansa, iyi birinin yoluna koy! (atasözü)”, IV/1224

Ḳaçḳan ***kijinĭ (<kişi+ni)*** *tuttŭḷar.* "Kaçanı yakaladılar" (Alt.), III/1475

b) *Ötümlü ünsüzle biten kelimelerden sonra:*

Emeḥen pu ***ūḷdı (<ogul+nı)*** *üyŭnö aḷıp keldĭ, anda azraẏ perdĭ.* "Yaşlı kadın oğlunu eve getirdi ve besledi" (Alt.), IV/1224

Yaŋmur ***piçendĭ (<piçen+ni)*** *ḳızıḳtırdı.* "Yağmur samanı alevlendirdi (onu ıslatarak)", II/824

Çeberleniḥer ***slerdi (<sizler+ni)*** *kiji mekelebezin!* "İnsanların sizi aldatmaması için dikkatli olun!" (Tel. Alt.), IV/2073

Ḳudaẏdıŋ (<Kuday+nıŋ) *perḥeniniŋ pergeleḥĭ köp!* "Allah'ın merhameti sonsuzdur" (Tel.)

İt pir ***ḳoyondı (<koyon+nı)*** *yip aḷdı, ḳısḳa perişpedĭ.* "Köpek tavşanı yedi ve genç kıza da hiçbir şey vermedi" (Alt. Tel.), IV/1231

Ekki ***meleẏdĭ (<meley+ni)*** *eki paşḳa d'aẏzaŋ pıḷāp aḷıp ḳoẏdı.* "İki Zaysan onun her iki eldivenini elinden aldı" (Alt., P.d.V.I, 48,642), IV/1314

Orton ḳarındajı ***ḳoçḳordıŋ (<koçkor+nıŋ)*** *artıġın pıḷājıp,* ***ḳoçḳordıŋ (<koçkor+nıŋ)*** *mūzŭn ḳodoro tarttı.* "Kalan koyun yüzünden onlar tartışırken öbür kardeş koyunun boynuzlarını kesti", IV/1314

Ḳardıŋ (<kar+nıŋ) *pısḳaḳtarı pızḷap yadıḷar.* "Kar taneleri parlıyordu", IV/1320

Öböḥöndördŭ (<öbögönler+ni) *potḳoḷodı.* "O ebeveynlerine yulaf lapası ikram etti" (Tel.), IV/1285

Yamandıŋ (<yaman+nıŋ) *içi kars.* "Kötü insanın düşünceleri kötüdür" (Tel. Alt.) II/205

Men sā ḳarıḷardaŋ uḳḳan ***poyımdıŋ (<boyım+nıŋ) uġımdı (<ugım+nı)*** *ḳuçındap pereẏn!* "Ben sana kendi soyumla ilgili yaşlı insanlardan duyduklarımı anlatayım!" (Tel.; P.d.V.I, 113,13), I/160

c) *Ötümsüz ünsüzle biten kelimelerden sonra:*

Pir munta poḷor ***tustŭ (<tuz+nı)*** *bir ḳoẏdıŋ terezineŋ perdĭk, pir ḳoḷ* ***pöstŭ (<bez+ni)*** *pir kīsteŋ perdĭk.* "Biz sana koyun derisi için 1 libre tuz verdik, bir parçasını da kürk için verdik" (Tel.), IV/1224

Pistĭŋ (<biz+niŋ) *yurtḳa yer pütkenneŋ peri yū kirbeḥen.* "Dünyanın yaratılışından bu yana bizim halk savaşmadı" (Tel.), IV/1229

Orustıŋ (<Rus+nıŋ) *tilĭn pilĭp-yazıŋma?* "Sen Rusça biliyor musun?", IV/1335

Aẏna pirle pirḥijip ***pistĭ (<biz+ni)*** *yūḷaġan.* “Ayna ile birleşerek o bizimle savaşmıştı”, IV/1334

Oḷ ***aştı (aş+nı)*** *pergen Ḳudaẏnı kündülebeẏ-yazıŋ!* “Sana yiyecek veren Allah’a şükretmiyorsun!” (Tel., P.d.V.I, 114, 17), III/192

Ḳadıttıŋ (<kadıt+nıŋ) *çaçı uzun aḳıḷdı ḳısḳa.* “Kadınların saçı uzun, aklı kısa olur (atasözü), III/1905

ç) */m/, /n/, /ŋ/, /r/ ve /ẏ/ ünsüzleriyle biten kelimelerden sonra /n/’li şekiller:*

Kem meni ***kijilerniŋ (<kişiler+niŋ)*** *aḷdında adaza, anı mėndē teŋeredeḥĭ* ***adamnıŋ (<atam+nıŋ)*** *aḷdında adayırmın.* “Her kim beni insanların önünde yüceltirse, ben de onu gökyüzündeki atamızın önünde yüceltirim” (Tel.) I/474

Men ***slernĭŋ (<sizler+niŋ)*** *piçiktĭ aḷdım.* “Ben sizin mektubunuzu aldım” (Tel.) I/341

Çoçḳolornıŋ (<çoçkalar+nıŋ) *onçozı ḳayadaŋ talaẏġa ḳalıp tüje berdiler.* “Bütün domuzlar kayadan zıplayıp denize düşüp öldüler” (Tel.), II/239

Ḳarnımnıŋ (<karnım+nıŋ) *ḳurçaġı poḷarzıŋ!* “Sen benim için kemer olacaksın! (Bana yardım edeceksin)” (Tel. Alt. Leb.), II/171

Ḳızıŋnı (<kızıŋ+nı) *kijē per!* “Kızını evlendir!” (Alt. Tel. Leb.), IV/1224

Poyımnıŋ (<boyum+nuŋ) *ardam tabıḷġaẏ- pos torġoẏ çıḷap postodım.* “Ailemi bulabilmek için ben toygar gibi acıklı acıklı yalvardım” (Tel.), IV/1292

Oḷ aştı pergen ***Ḳudaẏnı (<Kuday+nı)*** *kündülebeẏ-yazıŋ!* “Sana yiyecek veren Allah’a şükretmiyorsun!” (Tel., P.d.V.I, 114, 17), III/192

Pis ***Çolışmannıŋ (<Çolışman+nıŋ)*** *kirĭp yatḳan ūzŭ pu boḷboẏ-ġaẏdat emiş tep podonıp ejip kelzebis*. “Biz buranın muhtemelen Çolışman ağzı olduğunu biliyorduk, o yüzden buraya geldik” (P.d. V.I. 149,7) (Tel. Alt.), I/959

Teŋere ***Ḳannıŋ (<Kan+nıŋ)*** *aẏbıḷaġanı uçŭn keldĭ.* “Teŋere Han emrettiği için geldi”, I/1725

5. Ötümsüz bir ses olan /ç/ ünsüzü OSTN’deki Altay ağızlarına ait kelimelerde (genellikle Güney Altay ağızlarında) iki ünlü arasında, ötümlü ve ötümsüz ünsüzlerden sonra ötümsüzlüğünü korumuştur. Dolayısıyla ötümlü ünsüzlerden sonra /ç/’li şekiller eklendiği için ünsüz uyumu bozulmuştur.

uġaçı “1. dinleyici. 2. itaatkâr, dikkatli”, *uḷamdaẏçı* “işsiz güçsüz çadır çadır gezen”, *uẏçı* “inek çobanı”, *ekkinçi* “ikinci”, *ḳaḷġançı* “kalan, sonuncu,

atık", tomçı "işaretler koyan, işaretçi", *aḷımçı* "borç toplayan kişi", *çamçıḷ* "çabuk kirlenen; çabuk küsen, alıngan", *ḳoḳurçı* "şakacı".

3.2. ESKİ TÜRKÇE İLE OSTN'DEKİ ALTAY AĞIZLARINA AİT KELİMELER ARASINDAKİ SES DEĞİŞMELERİ

3.2.1. Ünlülerle İlgili Ses Değişmeleri

3.2.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

Kalın ünlülerin incelmesinde genellikle ünsüzlerin etkisinin olduğu görülmüştür. Türkçede */c/, /ç/, /l/, /m/, /n/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /y/* gibi diş, diş eti ve ön damak bölgesinde boğumlanan ünsüzlerin, bazı durumlarda çevrelerindeki kalın ünlüleri kendi boğumlanma noktalarına yaklaştırarak incelmeye sebep olduğu bilinmektedir (Korkmaz, 1994b, s. 56; Ercilasun, 2002, s. 84). Eski Türkçe dönemindeki kalın ünlülü kelimelerin OSTN'de incelmesinde de söz konusu ünsüzlerin etkisi görülmektedir.

3.2.1.1.1. Kelime Başında Kalın Ünlülerin İncelmesi

ı->ü-: Burada /-s-/ ünsüzünün etkisiyle kelime başı /ı-/ sesinin /i-/'ye dönüştüğü ve gerileyici ünlü benzeşmesiyle de yuvarlaklaşmanın (üzū<izū<ısıġ) gerçekleştiği görülmektedir.

ısıġ>üzū (Alt. Tel.) "sıcak".

ı->i-: *İt* "köpek" kelimesi Ana Türkçe döneminde asli uzun ünlülü (*īt) kabul edilmektedir ve asli uzun ünlülerin belirli şartlar altında kendi kendilerini incelttikleri düşünülmektedir (Tekin, 1975, s. 224,226).

ıt>it (Alt. Tel. Leb.) "it, köpek" , *ıtlıġ>ittū* (Tel. Alt.) "köpek sahibi"

3.2.1.1.2. Kelime İçinde Kalın Ünlülerin İncelmesi

-ı->-i-: /ç-/ ünsüzünün etkisiyle oluşan bir incelme olduğu düşünülmektedir.

çıġ>çiŋ (Leb.) "çiğ, ham"

3.2.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

Eski Türkçe dönemindeki ince ünlülerin OSTN'de kalınlaşması hadisesi çok yaygın değildir. Sadece iki örnekte tespit edilmiştir.

-ö->-o-: *kōz>ḳos* (Alt. Tel. Leb.) "yanmakta olan köz"

-ü->-u-: *bür->pur-* (Alt. Leb. Tel.) "burmak, döndürmek"

3.2.1.3. Geniş Ünlülerin Daralması

Ünlüler üzerinde inceltici etkisi olan /*c*/, /*ç*/, /*l*/, /*m*/, /*n*/, /*r*/, /*s*/, /*ş*/, /*t*/, /*y*/ ünsüzlerinin aynı zamanda daraltma etkileri de vardır (Korkmaz, 1994a, s. 43). Ancak aşağıdaki daralma olaylarını sadece söz konusu ünsüzlerin etkisine bağlamak mümkün değildir. Bu daralmalarda gerileyici ya da ilerleyici ünlü benzeşmelerinin etkisinden de söz edilebilir.

3.2.1.3.1. Kelime Başında Geniş Ünlülerin Daralması

ö->ü-: Bu daralmanın oluşumunda /-ç-/, /-z-/ ünsüzlerinin ve gerileyici ünlü benzeşmesinin etkisi vardır.

öçül->üçül- (Tel.) "sönmek", *öçür->üçür-* (Tel.) "söndürmek", *özüt >üzüt* (Tel. Alt.) "bir kişinin öldükten sonra yaşadığı eve dönen ruhu".

3.2.1.3.2. Kelime İçinde Geniş Ünlülerin Daralması

-ė->-i-: Eski Türkçe dönemindeki kapalı /e/ (/ė/) ünlüsü OSTN'deki Altayca kelimelerde genel olarak genişleyerek /-e-/'ye dönüşmüştür. Bazı örneklerde daralıp /-i-/'leştiği de görülmektedir. Burada yine /ç/, /y/ ünsüzlerinin etkisiyle ve gerileyici benzeşmeyle oluştuğu düşünülmektedir.

çėçek>çiçek (Tub.) "çiçek", *kėḏim>kiyim* (Alt. Tel.) "giyim", *yėr->yir-* (Alt.) "delmek"

-e->-i-: İki aşamalı ses değişimi sonucu oluşmuş bir daralmadır. Önce ilerleyici benzeşmeyle *belgü>belgi* şeklinde düzleşme, ardından da gerileyici benzeşmeyle *belgi>pilgi* şeklinde bir daralma söz konusudur.

belgü>pilgi (Kumd.) "işaret, damga".

-a->-ı-: Bu daralmada /y-/ sesinin etkisi açıkça görülmektedir.

yaġ>yığ (Leb. Kumd.) "yağ"

-o->-u-: Gerileyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir daralmadır.

bodu->pudu- (Tel.) "boyamak".

3.2.1.3.3. Kelime Sonunda Geniş Ünlülerin Daralması

-ė>-i: /y-/ sesinin etkisiyle oluşmuş bir daralmadır.

yė->yi- (Alt. Tel.) "yemek".

3.2.1.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi

3.2.1.4.1. Kelime Başında Dar Ünlülerin Genişlemesi

ė->e-: Eski Türkçe döneminde ilk hecede görülen kapalı /e/ sesi OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde genel olarak genişlemiştir.

ėge->eḥe- (Alt. Tel.) "bilemek", *ėşik>ejik* (Alt. Tel. Leb.) "kapı", *ėkkinç>ekkinçi* (Alt. Tel.) "ikinci", *ėl>el* (Alt. Tel. Leb.) "halk", *ėlge->ele-* (Leb.) "elemek", *ėlçi>elçi* (Alt. Tel.) "elçi, haberci", *ėn>en* (Tel. Leb.) "en, genişlik", *ėn->en-* (Leb.) "varmak, ulaşmak", *ėrin>*erin (Alt. Tel. Leb.) "dudak", *ėş>eş* (Tel. Leb. Kumd.) "eş, hanım".

i->e-: Sadece bir örneğine rastlanmıştır. Bu genişlemede /-ŋ-/ ünsüzünün genişletici etkisinden söz edilebilir.

iŋir>eŋer (Tel.) "akşam karanlığı".

ı->a-: Sadece bir örneğine rastlanan bu genişleme gerileyici ünlü benzeşmesiyle oluşmuştur.

ıġaç>aġaç (Alt. Tel. Leb.) "ağaç".

u->o-: Sadece bir örneğine rastlamıştır. /s/ ünsüzünün etkisiyle oluştuğu söylenebilir.

us->os- (Tel. W.) "susuz kalmak".

3.2.1.4.2. Kelime İçinde Dar Ünlülerin Genişlemesi

-ı->-a-: Gerileyici ya da ilerleyici ünlü benzeşmesinin etkisiyle oluşan bir genişlemedir.

karındaş>karandaş (Alt.) "kardeş".

-i->-e-: Genel olarak /m/, /ŋ/ seslerinin genişletici özelliği ve ilerleyici ünlü benzeşmesiyle açıklanabilecek bir genişlemedir.

iŋir>eŋer (Tel.) "akşam karanlığı", *kim>kem* (Alt. Tel. Leb.) "kim", *kemiçi>kemeçi* (Alt. Tel.) "kayıkçı, tekneci", *teriŋ>tereŋ* (Alt. Tel. Leb.) "derin", *telim>telem (Tel.)* "çoğu, çok", *bertin->perten-* "kendine zarar vermek, gebeliği düşükle sonuçlanmak, düşük yapmak" (Alt. Tel.)

-ė->-e-: Tipik olarak görülen Eski Türkçe döneminin ilk hecesindeki kapalı /e/ sesinin Altay Türkçesinde genişlemesi hadisesidir.

çėçek>çeçek (Alt. Tel.) "çiçek", *bėşinç>pejinçi* (Alt. Tel.) "beşinci", *bėl>pel* (Alt. Tel.) "bel", *bėr->per-* (Alt. Tel. Leb.) "vermek", *bėş>peş* (Alt. Tel.) "beş", *sėzin->sezin-* (Tel.) "hissetmek, sezmek".

-u->-o-: İlerleyici ünlü benzeşmesinin etkisiyle oluşan bir genişlemedir.

boncuk>monçoḳ (Tel.) "boncuk", *ortun>orton* (Alt. Tel.) "orta, ortanca".

-ü->-ö-: Genel olarak ilerleyici ya da gerileyici ünlü benzeşmeleri nedeniyle oluşan bir genişlemedir.

kürtük>körtük (Tel.) "kar yığını", *örgüç>örköş* (Alt. Tel. Leb.) "deve hörgücü", *tüken->töḥön-* (Alt. Tel.) "tükenmek", *törüt->töröt-* (Tel. Alt.) "yaratmak, meydana getirmek", *müŋre->mörō̄-* "böğürmek" (Alt. Tel. Leb.).

3.2.1.4.3. Kelime Sonunda Dar Ünlülerin Genişlemesi

-i>-e: Genel olarak /m/, /ŋ/ seslerinin genişletici özelliği ve ilerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir genişlemedir.

ertini>erdine (Tel.) "mücevher", *kemi>keme* (Alt. Tel.) "kayık", *teri>tere* (Alt. Tel. Leb.) "deri", *yėgirmi>yīrme* (Alt.) "yirmi", *teŋri>teŋere* (Tel.) "gökyüzü".

-ü>-ö: İlerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir genişlemedir.

töpü>töbö (Alt. Tel. Leb.) "tepe", *törü->törö-* (Alt. Tel. Leb.) "doğmak".

3.2.1.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde tespit edilen yuvarlaklaşmalar genellikle dudak uyumu sebebiyle gerçekleşmiştir. Bu ses olayında dudak ünsüzlerinin etkisin de söz edilebilir.

3.2.1.5.1. Kelime Başında Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

e->ö-: Genellikle gerileyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir yuvarlaklaşmadır.

eçkü>öçke (Kumd.) "keçi", *etük>ödük* (Tel. Alt. Leb.) "çizme", *elig>ölū̄* (Alt. Tel.) "parmak genişliğinde ölçü birimi", *ellig>ölü* (Tel.) "elli (50), *eliginçi>ölünçi* (Tel.) "ellinci", *enük>önögüş* (Tub.) "küçük köpek", *etmek>ötpök* (Alt. Tel.) "ekmek".

e->ü-: Bu yuvarlaklaşmada diş-dudak ünsüzü /v/ (<w<b)'nin etkisiyle oluşmuştur.

eb>ev>üy (Alt. Tel. Leb.) "ev".

ı->u-: /ı/ ünlüsü diğer normal süreli ünlülere göre biraz daha kısadır. Bu sebeple tek başına hece kurma kabiliyeti zayıf olduğu için tek başına hece kuracağı zaman bazı durumlarda kendine yakın seslere dönüşebilir (Ergin,

1972, s. 42). OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerin başında bulunan /ı/ ünlüsünün, söz konusu kısalığı ve zayıflığı sebebiyle kendisi gibi kalın ve dar olan /u/ sesine dönüştüğü düşünülmektedir.

ıġla->uġḷa- (Leb. Kumd.) "ağlamak", *ıġlaş->uġḷaş-* (Leb.) "ağlaşmak", *ıġlat->uġḷat-* (Leb. Kumd.) "ağlatmak", *ıġla->uẏḷa-* (Alt.) "ağlamak", *ıġlaş->uẏḷaş-* (Alt.) "ağlaşmak".

3.2.1.5.2. Kelime İçinde Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

-a->-o-: Genel Türkçede ilk hece dışında /o/ ünlüsü bulunmaz. Ancak Kırgız ve Altay Tükçelerinde ilk hece dışında da /-o-/ sesi görülebilmektedir. İlk hece dışındaki bu geniş-yuvarlak ünlüler, dudak uyumuna bağlı olarak ünlü benzeşmeleriyle oluşmuştur. OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerdeki -a->-o-yuvarlaklaşması genellikle Güney Altay ağızlarında yaygındır. Kuzey Altay ağızlarında ise seyrek olarak görülmektedir.

korday>ḳordoẏ (Tel. Alt.) "balıkçıl kuşu", *koyan>ḳoyon* (Alt. Tel.) "tavşan", *orġak>orġoḳ* (Tub.) "orak", *otġar->otḳor- (Alt.)* "otlatmak", *oynat->oẏnot-* (Alt. Tel.) "oynatmak".

-e->-ö-: Dudak uyumuna bağlı olarak Altay Türkçesinin hem Kuzey hem de Güney ağızlarında yaygın olarak görülen bir yuvarlaklaşmadır.

kebelek>köbölök (Alt. Tel. Leb.) "kelebek", *könek>könök* (Alt. Tel. Leb.) "kova", *kevşek>köpşek* (Tel.) "esnek, kolay kırılan, kırılgan", *beŋgü>möŋkü* (Alt. Tel. Leb.) "sonsuz", *öçeş->öçöş-* (Alt. Tel.) "birbirine karşı kin duymak", *öleŋ>ölöŋ* (Alt. Tel. Leb.) "ot, saman", *örten->örttön-* "(Alt. Tel.) "yanmak, alevlenmek", *tüken->töḥön-* (Alt. Tel.) "tükenmek".

-ı->-u-: Dudak uyumu, dudak ünsüzlerinin etkisi ve /ı/ ünlüsünün zayıflığına bağlı olarak gelişen bir yuvarlaklaşmadır.

kurıt->ḳurut- (Alt. Tel. Leb.) "kurutmak", *bıŋ>muŋ* (Alt. Tel. Leb.) "bin (100)", *yık->yuḳ-* (Tub. Leb.) "yıkmak", *yıḳıl->yuġuḷ-* (Tub. Leb.) "yıkılmak".

-i->-ü-: Dudak ünsüzlerin etkisi ve gerileyici ünlü benzeşmesinin etkisiyle oluşan bir yuvarlaklaşmadır.

*kiçig>küçū (*Alt. Tel.) "küçük", *bil->pül-* (Tub.) "bilmek".

3.2.1.5.3. Kelime Sonunda Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

-a>-o: Dudak uyumuna bağlı olarak ilerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir yuvarlaklaşmadır. Güney Altay ağızlarında yaygındır.

kovġa>ḳoġo (Tel.) “kova”, *koşa>kojo* (Alt. Tel. Leb.) “birlikte, aynı anda; çift”, *koŋra->ḳoŋro-* (Alt. Tel.) “zil çalmak”, *kora->ḳoro-* (Tel.) “küçülmek, azalmak”, *ota->odo- (Alt. Kumd.)* “ot biçmek”, *oḫşa->oḳşo-* (Alt. Tel.) “öpmek”, *ança>onço* (Alt. Tel.) “herkes, bütün, tamamı”, *otla->otto-* (Alt. Tel.) “otlamak”, *oyna->oẏno-* (Alt. Tel.) “oynamak”, *soŋda->soŋdo-* (Tel. Kumd. W.) “dümen kullanmak”, *tolġa->toḷġo-* (Alt. Tel.) “döndürmek, dolamak”.

-e>-ö: Bu değişim de dudak uyumuna bağlı olarak ilerleyici ünlü benzeşmesinin etkisiyle oluşmuştur. Hem Güney hem de Kuzey Altay ağızlarında çok yaygındır.

öçe->öçö- (Tel. Alt.) “kin duymak”, *öpke>öpkö* (Tel.) “akciğer, öfke”, *örte->örttö-* (Alt. Tel.) “yakmak”, *böke>pökö* (Alt. Tel. Leb.) “güçlü, cesur”, *özge>öskö* (Alt. Tel. Leb.) “özge, başka”, *yöle->yölö-* (Alt.) “yaslamak, dayamak”.

-i>-ü: Dudak uyumu sonucu ilerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir yuvarlaklaşmadır.

köni>könü (Tel.) “doğru, düz”, *böri>pörü* (Alt. Tel. Leb.) “kurt”.

3.2.1.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

OSTN’deki Altay ağızlarına ait kelimelerde fonetik temayül genellikle yuvarlaklaşma yönündedir. Ancak az sayıda örnekte ünlü benzeşmelerinin etkisiyle düzleşme tespit edilmiştir.

3.2.1.6.1. Kelime Başında Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

u->ı-: Gerileyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir düzleşmedir.

uça>ıca “(Leb. Kumd.) “sırt, arka”, *ulġaḏ-> ıḷġaẏ-* (Tel.) “yaşlanmak”.

ü->i-: Gerileyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir düzleşmedir.

küçen->kiçen- (Tel.) “çaba harcamak, kendi için uğraşmak”.

3.2.1.6.2. Kelime İçinde Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

-o->-a-: Gerileyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir düzleşmedir.

ḳoġşa->ḳaḳşa- (Alt.) “kurumak, dökülmek”, *ḳoġşal->ḳaḳşaḷ-* (Alt.) “kurumak, gevşemek”.

-u->-a-: İlerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir düzleşmedir. Sadece bir örnekte tespit edilmiştir.

taluy>taḷay (Alt. Tel. Leb.) "deniz; büyük göl".

-u->-ı-: Genellikle ilerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir düzleşmedir. Eski Türkçe döneminde dudak uyumuna uymayan kelimelerin yuvarlaklaşmanın hâkim olduğu Altay Türkçesinde düzleşerek uyuma girmesi dikkat çekicidir.

abuşka>abışḳa (Tel.) "yaşlı, ihtiyar", *aşuk->ajık-* (Tel.) "acele etmek", *aşuk>ajıḳ I* (Tel.) "aşık kemiği", *aşur->ajır-* (Alt. Tel. Leb.) "aşırmak", *aşundur->ajındır-* (Tel.) "üstün gelmesini sağlamak", *altur->aldır-* (Alt. Tel. Leb.) "aldırmak", *altun>aḷtın* (Alt. Tel. Leb. Tub. Kumd. Tölös) "altın", *altunluġ>aḷtınnığ (Leb.)* "altın suyuna batırılmış", *arukluk>arıktık* (Alt. Tel.) "zayıflık, bitkinlik", *azġur->asḳır-* (Tel. Kumd.) "azdırmak, yanlış yönlendirmek", *yaşur->d'ajır-* (Tel.) "saklamak, gizlemek", *ıḏuk>ıyıḳ* (Alt. Tel. Leb.) "kutsal", *katur->ḳadır-* (Tel. Leb.) "sertleştirmek", *kaşuk>ḳajıḳ* (Tel.) "büyük mutfak kaşığı", *aşuk>ḳajık* (Tel. Leb.) "aşık kemiği", *kırġuy>ḳırġıy* (Tel.) "atmaca", *muygak>mıġaḳ* (Alt.) "dişi geyik, maral".

Eski Türkçe döneminde dudak uyumuna uyan kelimelerin –u->-ı- değişimi nedeniyle uyum dışı kaldığı görülmüştür.

çomtur->çomdır- (Alt. Tel. Leb.) "suya batırmak, daldırmak", *koşul->ḳojıḷ-* (Tel. Leb. Alt.) "artmak, çoğalmak, birleşmek", *koltuk>ḳoḷtıḳ* (Tel.) "koltuk altı", *kopuz>ḳomıs* (Alt. Tel.) "genel olarak müzik aleti, müzik", *koŋur> koŋır* (Tel.) "kahverengi", *aġuluġ>ōlığ* (Leb.) "zehirli", *ottuz>ottıs* (Tel.) "otuz", *sokul->soġıḷ-* (Alt. Tel. Leb.) "sokulmak", *soktur->soḳtır-* (Alt. Tel. Leb.) "vurdurmak, kendini dövdürmek", *soyul->soyıḷ-* (Alt. Tel. Leb.) "soyulmak", *tokluk>toḳtıḳ* (Tel.) "yeterli", *tomur->tomır-* (Tel.) "ağaç kesmek", *tonluk>tondıḳ* (Tel.) "kürk için kullanılan post, kumaş", *yoluk->yolıḳ-* (Alt. Tel. Leb.) "karşılaşmak".

-ü->-e-: İlerleyici ünlü benzeşmesi nedeniyle oluşan bir düzleşmedir. Sadece bir örnekte tespit edilmiştir.

esür->ezer- (Alt.) "sarhoş olmak".

-ü->-i-: Genellikle ilerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir düzleşmedir.

emüz->emĭs- (Tel.) "emzirmek", *içür->içir-* (Tel. Alt.) "içirmek", *keltür->keldir-* (Alt. Tel. Leb.) "getirmek", *kemür->kemir-* (Alt. Tel. Leb.) "kemirmek", *kertük>kertik* (Alt. Tel.) "kertik, çentik", *kestür->kestir-* (Alt. Tel. Leb.) "kestirmek", *bün>min* (Alt. Tel. Leb.) "çorba".

Aşağıdaki örnekte gerileyici ünlü benzeşmesiyle düzleşme oluşmuştur.

çüwit>çibit (Tel.) "koyu sarı, toprak rengi".

3.2.1.6.3. Kelime Sonunda Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Kelime sonlarında bulunan düzleşmeler genellikle ilerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşmuştur.

-u>-a: *baltu>maḷta* (Tel. Tub.) "balta".

-u>-ı: *sıbızġu>sıbısḳı* (Tel. Alt.) "düdük (enstrüman)", *tamu>tamı* (Alt. Tel.) "cehennem", *taru->tarı-* (Alt. Tel.) "daralmak".

-ü>-e: *eçkü>eçke* (Alt. Tel.) "keçi", *kerekü>kereḥe* (Alt. Tel.) "çadırın duvarını oluşturan parmaklıklar", *üzeŋü>üzeŋe* (Tel.) "üzengi".

-ü>-i: *yinçü>çiŋçi* (Kumd. Leb.) "inci", *içgerü>içkeri* (Tel.) "iç, iç kısım", telü>teli (Tel.) "deli".

3.2.1.7. Ünlü Düşmesi

3.2.1.7.1. Kelime Sonunda Ünlü Düşmesi

Kelime sonunda ünlü düşmesi sadece iki kelimede tespit edilmiştir.

-ı>-Ø: *yaraşı>yaraş* (Alt. Leb.) "güzellik, hoşluk".

-u>-Ø: *yaru->yar-* (Alt. Tel. Leb.) "parlamak".

3.2.1.8. Ünlü Türemesi

3.2.1.8.1. Kelime İçinde Ünlü Türemesi

Kelime içinde ünsüzle biten bir heceden sonra, /-r-/ veya /-l-/ ünsüzüyle başlayan bir hece gelirse iki hece arasında, yani /-r-/ veya /-l-/ ünsüzünden önce ünlü türemesi görülmektedir.

-Ø->-e-: *teŋri>teŋere* (Tel.) "gökyüzü".

-Ø->-ı-: *akrun>aḳḳırın* (Alt. Tel.) "sessiz, sessizce", *arslan>arsılan* (Tel. Alt.) "aslan", *karlıġaç>ḳarıḷıġaş* (Tel. Alt.) "kırlangıç", *kıŋrak>ḳıŋıraḳ* (Tel.) "deri soymak ve keçinin kıllarını kesmek için kullanılan her iki tarafı keskin olan bıçak".

-Ø->-i-: *erk>erik* (Alt. Tel.) "güç kuvvet", *amra->emire-* (Tel.) "yalvarmak", *amrak>emirek* (Tel.) "merhametli".

-Ø->-u-: *burç ~ murç> puruç* (Tel.) "biber".

-Ø->-ü-, -ŭ-: *körklüg> körkŭlū* (Tel.) "bakımlı, yakışıklı, güzel", *közlük> közŭlŭk* (Alt. Tel.) "gözlük", *börk>pörük* (Alt. Tel. Leb.) "börk, şapka".

3.2.1.8.2. Kelime Sonunda Ünlü Türemesi

Kelime sonunda ünlü türemesi genellikle sonu -nç, -lk ve -rk ünsüz grubuyla biten kelimelerde düz-dar ünlü türemesi şeklinde görülmektedir.

-Ø>-e: OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde son seste genellikle dar ünlüler türemiştir. Aşağıdaki iki örnekte ise geniş ünlü türemiştir.

temen>temene (Alt. Tel.) "büyük iğne", *tiz>tize* (Alt. Tel. Leb.) "diz".

-Ø>-i: *ėkkinç>ekkinçi* (Alt. Tel.) "ikinci", *bėşinç>pejinçi* (Alt. Tel.)"beşinci", *silk->silki-* (Alt. Tel. Leb.) "silkmek", *sevinç> süḥŭnçĭ* (Alt.)"sevinç", *törtünç>törtŭnçĭ* (Alt. Tel.) "dördüncü", *yėr->yeri-* (Alt. Tel. Leb.) "kaçınmak, uzak durmak".

-Ø>-ı: *altınç>aḷtınçı* (Alt. Tel.) ~ *aḷtıncı* (Leb.) "altıncı", *çok->çoḳı-* (Alt.) "gagalamak", *yanç->d'ançı-* (Tel.) "sıkıştırmak, bastırmak", *kırk->ḳırḳı-* (Alt. Tel. Leb.) "saç kesmek, kırkmak", *kork->ḳorḳı-* (Tel.) "korkmak", *korkınç>ḳorḳınçı* (Tel.) "korku", *onunç>onınçı* (Alt. Tel.) "onuncu", *ottuzunç>ottızınçı* (Tel.) "otuzuncu", *toḳuzunç>toġuzunçı* (Alt. Tel.) "dokuzuncu", *yal->yaḷı-* (Alt.) "alevlenmek".

Ana Türkçe döneminde asli uzun ünlülü olduğu düşünülen bazı kelimelerin son seslerinde de ünlü türemesi tespit edilmiştir.

ār-[45]*>arı-* I (Alt. Tel. Leb.) "zayıflamak, cılızlaşmak".

-Ø>-ü: *körk>körkü* (Alt. Tel.) "güzel, müthiş", *ürk->ürkü-* (Tel.) "ürkmek, korkmak".

3.2.1.9. Uyum Değiştiren Kelimeler

Eski Türkçe döneminde kalınlık-incelik uyumuna uyan bazı kelimelerin, çeşitli ses olayları sebebiyle Altay Türkçesinde, yine uyuma uymak kaydıyla, kalın sıradan ince sıraya ya da ince sıradan kalın sıraya geçtiği tespit edilmiştir.

3.2.1.9.1. İnce Sıradan Ünlülü Kelimelerin Kalın Sıraya Geçmesi

çümeli>çıbalı (Leb.Tub) "karınca", *kiriş>ḳırış* II (Alt.) "yay kirişi", *kögüs>ḳoġus* (Alt. Tel. Leb.) "göğsün yan tarafları", *küye>ḳuya* (Alt.) "güve", *biçekle->pıçaḳta-* (Alt. Tel.) "bıçakla kesmek", *üşik>uşuḳ* (Tel.) "don, donarak ölme".

---

45 *ār- "yorulmak" (Tekin, 1975, s. 250)

3.2.1.9.2. Kalın Sıradan Ünlülü Kelimelerin İnce Sıraya Geçmesi

*amtı>emdi (*Alt. Tel. Leb.) "şimdi", *amra->emire-* (Tel.) "yalvarmak", *amrak>emirek* (Tel.) "merhametli", *ana>ene* (Alt. Tel. Leb.) "anne", *ıtlıġ>ittū̄* (Tel. Alt.) "köpek sahibi", *koyan>köyön* (Tel. Alt. Leb.) "tavşan", *kuyaş>köyöş* (Leb.) "güneş*", tılmaç>tilmeç* (Tel. Alt.) "tercüman", *yaşur->yöjör-* (Leb.) "saklamak, gizlemek".

3.2.2. Ünsüzlerle İlgili Ses Değişmeleri

3.2.2.1. Ötümlüleşme

Ötümlüleşme genel olarak, ötümsüz (titreşimsiz) */p/, /ç/, /t/, /k/* ünsüzleriyle biten kelimelerin sonuna ünlü ile başlayan bir ek getirildiği zaman kelime sonundaki ötümsüz ünsüzün ötümlüleşerek (titreşerek) */b/, /c/, /d/, /g/ /ğ/* ünsüzlerine dönüşmesi şeklinde bilinir (Korkmaz, 2017, s. 228). Altay Türkçesinde ötümlüleşme sadece iki ünlü arasında değil, akıcı ünsüzlerden (/l/, /m/, /n/, /r/, /ẏ/) sonra da görülmektedir (Menges, 2009, s. 383; Güner Dilek, 2005, s. 180). Ötümlüleşme, sadece ötümsüz süreksiz ünsüzlerin değil ötümsüz sürekli ünsüzlerin (/s/, /ş/) de ötümlüleştiği bir aşamadadır.

OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde ötümsüz süreksiz /ç/ ünsüzü, genellikle ötümsüzlüğünü koruması açısından dikkat çekmektedir. Bu ünsüz sadece Lebed ağzında ötümlüleşmiştir.

Kelime başında ve kelime sonunda ötümlüleşme tespit edilememiştir.

3.2.2.1.1. Kelime İçinde Ötümlüleşme

-p->-b-: *arpa>arba* (Tel. Leb.) "arpa", *çapıl->çabıḷ-* (Alt. Tel. Leb.) "sallanmak, dalgalanmak", *çapın->çabın-* (Leb.) "dövünmek", *yapıġlıġ>d'abūḷū* (Tel.) "kapalı, örtülü", *yelpin->d'elbĭn-* (Tel.) "yelpazelenmek", *kapın->ḳabın-* (Leb.) "kendi için kapmak", *köpür->köbür-* (Tel. Alt.) "köpürmek", *talpı->taḷbı-* (Tel.) "kanat çırpmak", *yapın->yabın-* (Leb. Kumd.) "kapanmak, örtünmek".

-ç->-c-: *eçe>ece* (Leb.) "abla", *uça>ıca* (Leb. Kumd.) "sırt, arka", *kuçak>ḳucaḳ* (Leb.) "kucak", *kuçakla->ḳucaḳta-* (Leb.) "kucaklamak".

-ḳ->-ġ-: *akım>aġım* (Tel.) "akıntı", *akın>aġın* (Alt. Tel.) "akan, akışkan", *alkış>aḷġış* (Leb.) "hayır dua", *arkış>arġış* (Tel. Leb.) "yoldaş", *çakıl->çaġıḷ-* (Alt.) "kıvılcım saçmak", *çıkar->çıġar-* (Alt. Tel.) "çıkarmak", *çıkış>çıġış* (Alt. Tel.) "çıkış, çıkma, yükseliş", *kakıl->ḳaġıl-* (Tel. Alt.) "dövülmek", *kakış->ḳaġış-* (Tel. Alt. Leb.) "kakışmak, vuruşmak", *bakır->paġır-* (Alt. Tel. Leb.) "bağırmak", *sıkıl->sıġıḷ-* (Alt. Tel.) "sıkılmak".

-s->-z-: *asıl->azıl-* (Alt. Tel.) "asılmak", *ersek>erzek* (Tel. Alt. Leb.) "erkek peşinde koşan kadın", *esen>ezen* (Tel. Alt. Leb.) "esen, sağlık", *esür->ezer-* (Alt.) "sarhoş olmak", *esin>ezin* (Tel. W.) "rüzgâr, hava akımı", *isi->izi-* (Alt. Tel. Leb.)"ısınmak", *kesil->kezil-* (Tel. Tub. Alt.) "kesilmek", *kısır>ḳızır* (Alt. Tel.) "kısır, verimsiz".

-ş->-j-: *aşa->aja-* (Tel.) "yemek yemek", *aşuk->ajık-* (Tel.) "acele etmek", *aşuk>ajık I* (Tel.) "aşık kemiği", *aşur->ajır-* (Alt. Tel. Leb.) "aşırmak", *yaşa->d'aja-* (Tel.) "yaşamak", *yaşıl>d'ajıl* (Tel.) "yeşil", *yaşur->d'ajır-* (Tel.) "saklamak, gizlemek", *ėşik>ejik* (Alt. Tel. Leb.) "kapı", *kaşuk>ḳajıḳ* (Tel.) "büyük mutfak kaşığı", *bėşegü>pejū* "beşi, beşi birden".

-t->-d-: *ata>ada* (Alt. Tel. Leb.) "baba", *ata->ada-* (Alt. Leb.) "ad vermek, isimlendirmek", *atış->adış-* (Alt. Tel. Leb.) "atış yarışı yapmak", *altur->aldır-* (Alt. Tel. Leb.) "aldırmak", *aytıl->aẏdıl-* (Alt. Tel. Leb.) "söylenmek, davet edilmek", *aytış>aẏdış* (Alt. Tel.) "konuşma", *çomtur->çomdır-* (Alt. Tel. Leb.) "suya batırmak, daldırmak", *etek>edek* (Alt. Leb. Tel.) "etek", *amtı>emdi* (Alt. Tel. Leb.) "şimdi", *katık>ḳadıḳ* (Tel.) "baharat, çeşni", *katur->ḳadır-* (Tel. Leb.) "sertleştirmek", *keten>keden* (Tel. Alt. Leb.) "keten bezi", *kötürgü>ködürḥü* (Tel.) "kurban", *etük>ödük* (Tel. Alt. Leb.) "çizme".

3.2.2.2. Ötümsüzleşme

Ötümsüzleşme, ötümlü ünsüzlerin kendi ötümsüz karşılığı olan ünsüzlere dönüşmesidir (Ercilasun, 2002, s. 109). OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde ötümsüzleşme, genel olarak ünsüz benzeşmeleriyle oluşmuştur. Aynı zamanda hece ve kelime sonunda ötümlü ünsüz bulunmaması kuralının ötümsüzleşmelerde etkili olduğu söylenebilir.

3.2.2.2.1. Kelime Başında Ötümsüzleşme

b->p-: Eski Türkçe dönemindeki kelime başı /b-/ sesi OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde ötümsüzleşerek sistemli bir şekilde /p-/ sesine dönüşmüştür.

bakır->paġır- (Alt. Tel. Leb.) "bağırmak", *baġ>paǧ* (Leb.) "bağ", *başak>pajaḳ* (Alt. Tel. Leb.) "başak", *baka>paḳa* (Alt. Tel. Leb.) "kurbağa", *bala>paḷa* (Alt. Tel. Leb.) "çocuk", *bar->par-* (Alt. Tel. Leb.) "gitmek", *bars>par* (Alt. Tel.) "pars", *bėşinç>pejinçi* (Alt. Tel.) "beşinci", *bėl>pel* (Alt. Tel.) "bel", *belgü>pelḥi* "işaret, iz", *bıldır>pıḷtır* (Alt. Tel.) "geçen yıl", *beg>pī* (Alt. Tel. Leb.) "bey", *bitig>piçik* (Alt. Tel.) "yazı, mektup, kitap".

3.2.2.2.2. Kelime İçinde Ötümsüzleşme

-d->-t-: Sadece bir örneğine rastlanmıştır.

bıldır>pıḷtır (Alt. Tel.) "geçen yıl".

-ḏ->-t-: Eski Türkçe dönemindeki sızıcı /-ḏ-/ sesi Altay Türkçesinde /-y-/'leşmiştir. Birkaç örnekte ötümsüzleşip /-t-/ sesine dönüştüğü tespit edilmiştir.

yıḏla->yıtta- (Alt. Tel.) "koklamak", *yıḏlan->yıttan-* (Alt. Tel.) "kokmak, koku yaymak".

-g->-k-: Kelime içinde genellikle ötümsüz bir ünsüzden sonra gelen /-g-/ sesi bazı örneklerde ötümsüzleşerek /-k-/'ye dönüşmüştür.

yinçge>çiçke (Alt. Tel. Leb.) "ince", *içgerü>içkeri* (Tel.) "iç, iç kısım", *örgüç>örköş* (Alt. Tel. Leb.) "deve hörgücü", *özge>öskö* (Alt. Tel. Leb.) "özge, başka", *tizgin>tiskin* (Alt. Leb. Tel.) "dizgin".

Aşağıdaki örnekte, hece sonlarında ötümsüzleşme temayülüne bağlı olarak -g->-k- değişimi olmuştur.

ögsüz>öksüs (Leb.) "öksüz",

-ġ->-ḳ-: Kelime içinde genellikle ötümsüz bir ünsüzden sonra gelen /-ġ-/ sesi bazı örneklerde ötümsüzleşerek /-ḳ-/'ya dönüşmüştür.

azġur->asḳır- (Tel. Kumd.) "azdırmak, yanlış yönlendirmek", *atġar->atḳar-* (Tel. Leb.) "büyük bir hürmetle misafiri yolcu etmek, vedalaşırken ata binmesine yardım etmek", *sıçġan>çıçḳan* (Alt. Tel.)"fare", *kaçġın>ḳaçḳın* (Tel.) "kaçak, firari", *kısġa>ḳısḳa* (Alt. Tel. Leb.) "kısa", *kuzgun>ḳusḳun* (Tel. Alt.) "kuzgun", *sıbızġu>sıbısḳı* (Tel. Alt.) "düdük (enstrüman)".

Aşağıdaki örneklerde, hece sonlarındaki ötümsüzleşme temayülüne bağlı olarak -ġ->-ḳ- değişimi olmuştur.

çoġluġ>çoḳtū (Alt. Tel.) "ateşli, sıcak", *ḳoġşa->ḳaḳşa-* (Alt.) "kurumak, dökülmek", *ḳoġşal->ḳaḳşaḷ-* (Alt.) "kurumak, gevşemek".

-z->-s-: OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde hece sonlarındaki /-z/ sesi sistemli bir şekilde ötümsüzleşerek /-s/ olmuştur.

azġur->asḳır- (Tel. Kumd.) "azdırmak, yanlış yönlendirmek", *yezne>d'este* (Tel.) "enişte", *kuzgun>ḳusḳun* (Tel. Alt.) "kuzgun", *küzki> küskŭ* (Alt. Tel. Leb.) "sonbahardaki, güzünki", *özge>öskö* (Alt. Tel. Leb.) "özge, başka", *sıbızġu>sıbısḳı* (Tel. Alt.) "düdük (enstrüman)", *tizgin>tiskin* (Alt. Leb. Tel.) "dizgin".

3.2.2.2.3. Kelime Sonunda Ötümsüzleşme

-ġ>-ḳ: OSTN'deki Altayca kelimelerde hece ve kelime sonlarındaki /-ġ/ sesi kurallı bir şekilde erimiştir. Ancak bazı örneklerde bu /-ġ/ sesinin erimeyip ötümsüzleşerek /-ḳ/ ünsüzüne dönüştüğü görülmüştür.

aḏıġ>ayık (Tel.) "ayık, dikkatli", *çoġ>çoḳ* (Alt. Tel.) "ateşten etrafa saçılan sıcak", *ınaġ>ınaḳ* (Alt.) "dost, dostluk", *kurşaġ>ḳurçaḳ* (Alt. Tel.) "kuşak".

-g>-k: Birkaç örnekte /-g/ sesinin de ötümsüzleştiği tespit edilmiştir.

kiçig>kiçik (Tel.) "küçük", *bitig>piçik* (Alt. Tel.) "yazı, mektup, kitap".

-ḏ>-t: Eski Türkçe dönemindeki kelime sonlarında bulunan sızıcı /-ḏ/ sesi bazı kelimelerin sonunda /-y/'leşmenin aksine ötümsüzleşerek /-t/ olmuştur.

küḏ->küt- (Alt. Tel. Leb. Kumd.) "saklamak, korumak; otlatmak", *yıḏ>yıt* (Alt. Leb. Tel.) "koku".

-z>-s: Eski Türkçe döneminde kelime sonunda bulunan /-z/ sesi Altay ağızlarında sistemli bir şekilde ötümsüzleşip /-s/'ye dönüşmüştür.

agız>ağs (Leb.) "ağız", *az>as I* (Alt. Tel. Leb.) "az, azıcık", *az->as-* (Alt. Tel. Kumd.) "yolunu kaybetmek, yolunu şaşırmak", *emüz->emĭs-* (Tel.) "emzirmek", *iz>is* (Alt. Tel. Leb.) "iz", *keviz>kebis* (Alt.) "halı, kilim", *kız>ḳıs* (Alt. Tel. Leb.) "kız evlat", *körgüz->körḥüs-* (Alt. Tel. Leb.) "göstermek", *kopuz>ḳomıs* (Alt. Tel.) "genel olarak müzik aleti, müzik", *yaz->yas-* (Alt. Tel.) "açmak, düğümü çözmek".

3.2.2.3. Süreklileşme

OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde çeşitli ünlü veya ünsüzlerin etkisine bağlı olarak süreksiz (patlayıcı) ünsüzler sızıcılaşmış veya akıcılaşmıştır.

3.2.2.3.1. Kelime Başında Süreklileşme

b->m-: İçinde geniz ünsüzü (/m/, /n/, /ŋ/) ya da akıcı ünsüz bulunan bazı kelimelerin başındaki /b-/ sesi akıcılaşarak /m-/'ye dönüşmüştür.

baltu>maḷta (Tel. Tub.) "balta", *biçin>mēçin* (Tel.) "maymun yılı", *beŋ>meŋ* (Alt. Tel.) "ben, doğum lekesi", *bunça>mınça* (Tel.) "bunca", *buŋ>mıŋ* (Kumd.) "eksiklik yokluk, kıtlık", *bıḏık>mıyıḳ* (Tel.) "bıyık", *bün>min* (Alt. Tel. Leb.) "çorba", *boyun>moÿn* (Alt. Tel. Leb.) "boyun", *beŋgü>möŋkü* (Alt. Tel. Leb.) "sonsuz", *bıŋ>muŋ* (Alt. Tel. Leb.) "bin (100)", *burun>murun* (Tel.) "burun".

ç->ş-: Bu ses değişiminin sadece iki örneği tespit edilmiştir.

çaŋ>şaŋ (Alt. Tel.) "çan", *çok>şoḳ* I (Tel. Alt.) "kötülük".

3.2.2.3.2. Kelime İçinde Süreklileşme

-b->-m-: Genellikle içinde geniz ünsüzü bulunan kelimelerde görülen bir ses değişimidir.

çıbun ~ çıbın>çımın (Alt.) "sinek", *tabanlıġ>tamandū* (Tel. Alt.) "tabanlı", *tobık>tomıḳ* (Tel.) "diz kapağı".

-ç->-ş-: /t/ ve /ş/ seslerinin birleşiminden oluşan /ç/ sesi (Banguoğlu, 1998: 45), kelime içinde hece sonlarında bazı kelimelerde sızıcılaşarak /-ş-/'ye dönüşmüştür.

abuçḳa ~ avuçġa ~ avıçġa>abışḳa (Tel.) "yaşlı, ihtiyar", *saçlıġ>çaştū* (Alt. Tel.) "saçlı", *kulaçla>ḳuḷaşta-* (Alt. Tel.) "kulaçlamak", *öçlüg>öştū̄* (Alt. Tel.) "kindar".

-ḏ->-y-: Eski Türkçe döneminin sızıcı /ḏ/ sesi, Altay Türkçesinde ḏ>z>y aşamasıyla /-y-/'leşmiştir.

aḏak>ayak (Alt. Tel. Kumd.) "ayak", *aḏaklıġ>ayaḳtū* (Alt. Tel.) "ayaklı" , *aḏġır>aẏġır* (Alt. Tel. Leb.) "aygır, at sürüsü", *aḏġırlık>aẏġırḷıḳ* (Alt.) "cinsel kızgınlık, şehvet", *aḏıġ>ayık* (Tel.) "ayık, dikkatli", *aḏır->aẏr-* (Alt. Tel. Leb.) "bölmek, ayırmak", *aḏrı>aẏrı* (Alt. Tel. Leb.) "çatal", *aḏrış->aẏrış-* (Alt. Tel. Leb.) "birbirinden ayrılmak", *ıḏık>ıyıḳ* (Alt. Tel. Leb.) "kutsal", *kaḏıŋ>ḳayıŋ* (Tel.) "kayın ağacı", *kėḏim>kiyim* (Alt. Tel.) "giyim", *kuḏruk>ḳuẏruḳ* (Alt. Tel. Leb.) "kuyruk", *küḏegü>küdē* (Leb.) "güvey, damat", *oḏġar->oẏġor-* (Tel.) "öğrenmek, anlamak", *sıḏır->sıyır-* (Tel.) "sıyırmak".

-ḏ->-z-: Eski Türkçe dönemindeki /ḏ/ sesinin /y/'leştiği yukarıda belirtilmişti. Ancak dikkat çekici bir şekilde bir örnekte bu /ḏ/ sesinin Lebed ağzında /z/ aşamasında kaldığı görülmüştür.

ḳaḏıŋ>ḳazıŋ "kayın ağacı" (Leb.).

-g->-ḥ-: Kelime içinde iki ünlü arasında ya da akıcı ünsüzlerden sonra bulunan /-g-/ sesi, /-ḥ-/ ünsüzüne dönüşmüştür. Bu ses hadisesi, OSTN'deki Altay Türkçesinde çok yaygın olarak görülen bir değişimdir.

yügürt->d'üḥürt- (Tel.) "koşturmak", *ėge->eḥe-* (Alt. Tel.) "bilemek", *emgek>emḥek* (Tel.) "emekleme", *kötürgü>ködürḥü* (Tel.) "kurban", *körgüz->körḥüs-* (Alt. Tel. Leb.) "göstermek", *belgü>pelḥi* "işaret, iz", *ülgü>ülḥü* (Alt. Tel.) "ölçü, numune, model", *yügür->yüḥür-* (Alt.) "koşmak".

-g->-ŋ-: İçinde akıcı ünsüz veya geniz ünsüzü bulunan bazı kelimelerde iki ünlü arasındaki /-g-/, genizsileşerek /-ŋ-/ sesine dönüşmüştür.

egil->eŋil- (Tel.) "eğilmek", *yaġmur>yaŋmır* (Alt.) "yağmur".

-ġ->-ğ-: Kelime içinde hece sonlarındaki /-ġ-/ sesi Güney Altay ağızlarında genellikle sızıcılaşıp erimiştir. Kuzey Altay ağızlarında ise erimeyip sızıcılaşarak /-ğ-/'ye dönüşmüştür**.**

ağız>ağs (Leb.) "ağız", *baġla->paǧla-* (Leb.) "bağlamak", *yaġıla->yağla-* (Kumd.) "savaşmak".

-k->-ḥ-: Altaycanın seslik özelliklerine göre -k->-g->-ḥ- aşamalarından sonra oluşan bir değişme olduğu düşünülmektedir.

çökür->çöḥür- (Alt. Tel.) "indirmek, koymak", *kerekü>kereḥe* (Alt. Tel.) "çadırın duvarını oluşturan parmaklıklar", *bükül->püḥül-* (Tel.) "bükülmek", *sökül->söḥül-* (Alt. Tel.) "sökülmek", *tüken->töḥön-* (Alt. Tel.) "tükenmek", *tökül->töḥül-* (Alt. Tel.) "dökülmek".

-p->-m-: Öncelikle Altay Türkçesinde iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleşme eğilimine bağlı olarak -p->-b- değişiminin gerçekleştiği, ardından da -b->-m- değişiminin oluştuğu düşünülmektedir. *-b->-m-* değişimi, genellikle geniz ünsüzü olan kelimelerde görülmektedir.

Çolpan>Çolmon (Tel.) "Çoban Yıldızı", *kapıl->ḳamıl-* (Alt. Tel.) "alevlenmek", *kapın->ḳamın-* (Alt. Tel.) "tutunmak, yapışmak", *kopuz>ḳomıs* (Alt. Tel.) "genel olarak müzik aleti, müzik", *tapın->tamın-* (Alt.) "tapınmak, hizmet etmek", *tepin-> temĭn-* (Alt. Tel. Leb.) "tekmelemek, dörtnala kaçmak", *yapın->yamın-* (Alt. Tel.) "örtünmek, kapanmak".

3.2.2.3.3. Kelime Sonunda Süreklileşme

-ç>-ş: İçinde akıcı ünsüz bulunduran bazı kelimelerin sonunda rastlanan bir ses olayıdır**.**

ıġaç>aġaş (Leb.) "orman", *artuç>artış* (Tel.) "ardıç", *karlıġaç>ḳarıḷıġaş* (Tel. Alt.) "kırlangıç", *örgüç>örköş* (Alt. Tel. Leb.) "deve hörgücü", *tılmaç>telmeş* (Kumd.) "tercüman", *avuç>ūş* (Alt. Tel.) "avuç".

-ḏ>-y: İç seste Eski Türkçe dönemi /-ḏ-/ sesinin /-y-/ ünsüzüne dönüşmesi çok yaygın bir durumdur. Bu değişime az sayıda kelimede son seste de rastlanmıştır.

ulġaḏ->ılġaẏ- (Tel.) "yaşlanmak", *öḏ>öẏ* (Tel.) "zaman", *uḏ>uẏ* (Alt. Tub.) "inek".

-ġ>-ğ: Kuzey Altay ağızlarında /ġ/ ünsüzü hece sonlarında olduğu gibi kelime sonunda da /-ğ/ sesine dönüşmüştür.

alıġ>aḷığ (Leb.) "aptal, deli", *altunluġ>aḷtınnığ* (Leb.) "altın suyuna batırılmış", *atlıġ>attığ (Leb.)* "atlı, atı olan", *aylıġ>aẏlığ* (Leb.) "aylık, ayda bir", *kamışlıġ>ḳabıştığ* (Leb.) "kamışlı", *baġ>pağ* (Leb.) "bağ", *yaġ>yağ* (Leb.) "yağ".

-ġ>-ẏ: Bazı örneklerde ilk hece sonundaki /-ġ/ ünsüzü eriyip uzun ünlüye dönüşmemiş, akıcılaşarak /-ẏ/'ye dönüşmüştür.

sıġ->sıẏ- (Tel.) "sığmak".

-g>-ŋ: Bu ses değiminde, iki sesin boğumlanma noktalarının birbirine yakın olması etkili olmuştur (Çağatay, 1954, s. 30). Kelime sonunda iki örnekte tespit edilmiştir.

çıġ>çiŋ (Leb.) "çiğ, ham", *eg->eŋ-* (Tel. Alt.) "eğmek, bükmek".

3.2.2.4. Süreksizleşme

Süreksizleşme, sürekli ünsüzlerin çeşitli ses olayları sebebiyle süreksiz ünsüz durumuna geçmesi şeklinde açıklanabilir.

3.2.2.4.1. Kelime Başında Süreksizleşme

s->ç-: Gerileyici uzak ünsüz benzeşmesiyle oluşan bir ses değişimidir.

saç>çaç (Alt. Leb. Tel.) "insan saçı", *saç->çaç-* (Tel. Kumd. Alt. Leb.) "saçmak, etrafa dağıtmak", *saçıl->çaçıḷ-* (Tel. Alt. Leb.) "saçılmak, etrafa dağılmak", *saçıt->çaçıt-* (Alt. Tel. Leb.) "saçtırmak, serptirmek", *saçlan->çaçtan-* (Tel.) "saçından tutulmak", *seş->çeç-* (Alt. Tel.) "çözmek, kurtarmak", *sıç->çıç-* (Tel. Alt. Kumd.) "büyük abdestini yapmak", *sıçġan>çıçḳan* (Alt. Tel.) "fare".

s->t-: Sadece bir kelimede rastlanan bu ses değişiminde *aykırılaşma*[46] *olayının etkisi olduğu düşünülmektedir.*

seş->teş- (Tel. Leb.) "çıkarmak, soymak".

ş->t-: Bu değişimde de aykırılaşmanın etkisinden bahsedilebilir.

şış->tiş- (Tel.) "şişmek"

---

46 Aykırılaşma (benzeşmezlik): Bir kelimede yan yana veya birbirine yakın olan, aynı zamanda boğumlanma özelliği bakımından aynı ya da benzer seslerden birinin boğumlanma özelliğini farklılaştırarak başka sese dönüşmesidir (Korkmaz, 2017, s. 91).

y->ç-: İçinde /-ç-/ ünsüzü bulunan bazı kelimelerin başındaki /y-/ sesi gerileyici uzak ünsüz benzeşmesiyle /ç-/ olmuştur.

yinçge>çiçke (Alt. Tel. Leb.) "ince", *yinçü>çiŋçi (*Kumd. Leb.) "inci".

y->t-: Sadece iki kelimede tespit edilen bir ses değişimidir.

yėlin>telin (Tel.) "meme", *yum->tum-* (Tel.) "yummak, gözleri yummak".

3.2.2.4.2. Kelime İçinde Süreksizleşme

-ḫ- ~ -ḳ-: OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde yabancı kökenli kelimelerde veya Eski Türkçe döneminde az sayıda kelimede bulunan /-ḫ-/ sesi, /-ḳ-/ olmuştur.

aḫsa->aḳsa- (Alt. Tel. Leb. Tub. Kumd.) "aksamak, topallamak", *aḫsak>aḳsaḳ* (Alt. Tel. Leb. Tub. Kumd.) "aksak, topal", *aḫsat->aḳsat-* (Alt. Tel. Leb.) "aksatmak, topallatmak", *oḫşa->oḳşo-* (Alt. Tel.) "öpmek".

-l->-d-: Eski Türkçe döneminde /-l-/ ile başlayan ekler Altay Türkçesinde ötümlü ünsüzlerden sonra genellikle /-d-/'ye dönüşmüştür. Çok yaygın bir ses değişimidir.

çınla->çında- (Alt. Tel.) "gerektiği yapmak", *emle->emde-* (Alt. Tel.) "tedavi etmek", *emlen->emden-* (Tel.) "tedavi olmak", *esenle->ezende-* (Alt. Tel.) "selamlamak", *kamla->kamda-* (Alt. Tel.) "büyü yapmak", *kulluk> ḳuḷdŭḳ* (Tel.) "kulluk, kölelik".

-l->-t- Eski Türkçe döneminde /-l-/ ile başlayan ekler Altay Türkçesinde ötümsüz ünsüzlerden sonra genellikle /-t-/'ye dönüşmüştür. Bu değişimin örnekleri de çok fazladır.

arukluk>arıktık (Alt. Tel.) "zayıflık, bitkinlik", *artuklan->artıḳtan-* (Tel.) "kendini üstün görmek", *atlan->attan-* (Alt. Tel. Leb.) "ata binmek, yola koyulmak", *atlıġ>attığ* (Leb.) "atlı, atı olan", *aḏaklıġ>ayaḳtū* (Alt. Tel.) "ayaklı", *saçlan->çaçtan-* (Tel.) "saçından tutulmak", *çėçeklen->çeçekten-* (Alt. Tel.) "çiçeklenmek", *çıbıkla->çıbıkta-* (Alt. Tel. Leb.) "değnekle, sopayla vurmak", *yükle>d'ükte-* (Tel.) "yüklemek", *eteklig>edektiğ* (Alt. Tel.) "etekli", *kanatlıġ>ḳanattū* (Alt. Tel.) "kanatlı", *öçlüg>öştū̄* (Alt. Tel.) "kindar".

Aşağıdaki örnekte gerileyici ünsüz benzeşmesiyle oluşan bir -lt->-tt- değişimi söz konusudur.

oltur->ottur- (Alt. Tel.) "oturmak".

-m->-b-: Eski Türkçe döneminin kelime içi /-m-/ sesi OSTN'de birçok kelimede /-b-/'ye dönüşmüştür. Bu ses olayı daha çok Kuzey Altay ağızlarında yaygındır.

amrak>abrak (Leb.) "sessiz, sakin", *emüz->ebĭs-* (Leb.) "emzirmek", *kamış>ḳabış* (Leb.) "kamış, saz", *kamışlıġ>ḳabıştığ* (Leb.) "kamışlı", *kömürgen>köbürgen* (Tel.) "bir tür soğan", *tegirmen>tērben* (Alt. Leb.) "değirmen", *tilmeç>tilbeç* (Leb.) "tercüman".

-m->-p-: OSTN'de sadece madde başı bir örnekte tespit edilmiştir.

etmek>ötpök (Alt. Tel.) "ekmek".

-n->-t-: Eski Türkçe döneminde /n/ ile başlayan eklerin OSTN'de ötümsüz ünsüzlerden sonra çok yaygın olarak /-t-/'ye dönüştüğü önceki bölümlerde bahsedilmişti. Bu durum haricinde iki kelimede de *-n->-t-* değişimi tespit edilmiştir.

yezne>d'este (Tel.) "enişte", *esne->este-* (Alt. Leb.) "esnemek".

-ŋ->-g-: OSTN'de sadece madde başı bir örnekte tespit edilmiştir.

teŋri>tegri (Leb.) "gökyüzü".

-ş->-ç-: İçinde süreksiz ötümsüz ünsüz bulunan kelimelerde rastlanan bir ses olayıdır.

kurşa->ḳurça- (Alt. Tel.) "sarmak, dolamak", *kurşaġ>ḳurçaḳ* (Alt. Tel.) "kuşak", *tumşuk>tumçuḳ* (Alt. Tel.) "burun".

3.2.2.4.3. Kelime Sonunda Süreksizleşmeler

OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde son seste süreksizleşme çok yaygın değildir. Bu ses değişiminin sadece üç örneği tespit edilmiştir**.**

-m>-p: *em->ep-* (Leb.) "emmek".

-ş>-ç: *seş->çeç-* (Alt. Tel.) "çözmek, kurtarmak".

-v>-p: *çav ~ çab>çap* (Alt. Tel. Leb.) "şöhret, ün".

3.2.2.5. Sürekli Ünsüzler Arasında Değişmeler

3.2.2.5.1. Kelime İçinde Sürekli Ünsüzler Arasında Değişmeler

-l->-n-: Kuzey Altay ağızlarında /l/ ile başlayan ekler geniz ünsüzlerinden (/m/, /n/, /ŋ/) sonra /n/'ye dönüşmüştür.

altunluġ>aḷtınnığ (Leb.) "altın suyuna batırılmış", *çınla->çınna-* (Leb.) "gerektiği yapmak ya da konuşmak", *emle->emne-* (Leb.) "tedavi

etmek", *emden->emnen-* (Leb.) "tedavi olmak", *kamla->kamna-* (Leb.) "büyü yapmak", *otuŋla->odunna-* (Tub.) "odun getirmek için gitmek, odun toplamak".

-m->-n-: Bu ses değişiminin sadece bir örneği tespit edilmiştir.

salkım>saḷḳın (Alt. Tel.) "soğuk, sert rüzgâr".

-n->-m-: Sadece bir örneği tespit edilen bu ses değişiminde yuvarlak ünlülerin etkisinden söz edilebilir**.**

kundus>ḳumdus (Tel. Alt. Leb.) "kunduz".

-n->-ŋ-: İki örnekte tespit edilmiştir.

yinçü>çiŋçi (Kumd. Leb.) "inci", *unıt->uŋtu-* (Alt.) "unutmak".

-ŋ>-m: Sadece bir örnekte tespit edilmiştir.

yuŋ>d'ım (Tel.) "yün".

-r->-l-: Bir örneğine rastlanmıştır.

amrak>emlek (Kumd. W.) "merhametli".

-v->-ḥ- (<-g-): Bu ses değişimi *sevin-* fiili ve bu fiilden türeyen kelimelerde tespit edilmiştir. Önce -v->-g- ardından -g->-ḥ- değişiminin olduğu düşünülmektedir.

sevin->(sügün->) süḥün- (Alt. Tel.) "sevinmek", *sevinç> süḥŭnçĭ* (Alt.)"sevinç", *sevintür-> süḥŭndŭr-* (Alt. Tel.) "sevindir".

-v->-m-: *karva-* fiili ve bu fiilin çatı ekleriyle genişletilmiş şekillerinde tespit edilmiş bir ses olayıdır.

karva->ḳarma- (Tel. Alt. Kumd.) "tutunmak, yakalamak, tutmak", *karvan->ḳarman-* (Alt.) "yakalamak, kapmak, ağızla yakalamak", *karvaş>ḳarmaş-* (Tel.) "tutunmak, birbirini yakalamak".

-v- ~ -w->-y-: Eski Türkçe dönemindeki *sub ~ suv* "su" isminden türeyen kelimelerde tespit edilen bir değişimdir.

suva->suyu- (Alt. Tel.) "sıvılaşmak*", suwuḳ ~ suvuḳ > suyuḳ* (Alt. Tel.) "1. sıvı, 2. seyrek" *, suvat->suyut-* (Alt. Tel.) "sulandırmak".

3.2.2.5.2. Kelime Sonunda Sürekli Ünsüzler Arasında Değişmeler

-n>-ŋ: OSTN'de sadece bir madde başında tespit edilmiştir.

çıbun>çümüŋ (Alt.) "sinek".

-ŋ>-n: Altay Türkçesinde /ŋ/ sesi hem tarihî devrelere uygun olarak hem de başka seslerden gelişerek yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu sebeple -ŋ>-n değişiminin örnekleri yaygın değildir.

otuŋ>odun (Tel. Alt.) "yakacak odun".

-ş>-s: Sadece bir örneğine rastlanmıştır.

irbiş>irbis (Tel. Leb.) "kar leoparı"

-v>-ğ: Bir kelimede tespit edilmiştir.

kov->ḳoğ- (Leb.) "kovalamak, kovmak" .

-v>-ẏ: Sadece Eski Türkçe "ev" kelimesinde tespit edilmiştir. Clauson ev>üẏ gelişimini *ēv>üv>üw>ṻ>üy* şeklinde açıklamıştır (2013, s. 182). Burada dikkat çeken husus, aslında Clauson'a göre bir -v>-ẏ değişimi olmamış, bir -ẏ türemiştir.

ev>üẏ (Alt. Tel. Leb.) "ev".

3.2.2.6. Süreksiz Ünsüzler Arasında Değişmeler

Eski Türkçe ile OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimeler karşılaştırıldığında süreksiz ünsüzler arasında değişmeler kelime başında ve kelime içinde az sayıda örnekte tespit edilmiştir. Kelime sonunda örneğine rastlanmamıştır.

3.2.2.6.1. Kelime Başında Süreksiz Ünsüzler Arasında Değişmeler

ç->t-: *çeş->teş-* (Tel. Leb.) "çıkarmak, soymak".

t->ç-: *teŋe->çene-* (Alt. Tel. Leb.) "denemek".

3.2.2.6.2. Kelime İçinde Süreksiz Ünsüzler Arasında Değişmeler

-t->-ç-: *atı>açı* (Tel. Alt.) "küçük erkek kardeş, erkek yeğen, akraba", *biti->piçi-* (Alt. Tel.) "yazmak", *bitig>piçik* (Alt. Tel.) "yazı, mektup, kitap".

3.2.2.7. Ünsüz Türemesi

OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde ünsüz türemesinin çok yaygın olmadığı görülmüştür.

3.2.2.7.1. Kelime Başında Ünsüz Türemesi

Ø->ḳ-: *aşuk>ḳajık* (Tel. Leb.) "aşık kemiği".

Ø->y-: *alaŋ>yaḷaŋ* (Alt. Tel. Leb.) "alan, saha".

3.2.2.7.2. Kelime İçinde Ünsüz Türemesi

-Ø->-ŋ-: *çakır>çaŋḳır* (Tel.) "açık mavi".

-Ø->-y-: Bu türeme Ana Türkçedeki uzun ünlülerin bir buçuk ünlüye dönüşmesi olarak açıklanabilir (Tekin, 1975, s. 175-179).

ker->keẏr- (Tel.) "germek, çekmek, uzatmak, genişletmek", *keril->keẏril-* (Tel.) "gerilmek", *kına->ḳıẏna-* (Tel. Alt. Leb.) "işkence etmek, cezalandırmak".

3.2.2.7.3. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi

-Ø>-y: *karaŋġu>ḳaraŋuẏ* (Alt. Tel.) "karanlık".

3.2.2.8. Ünsüz Düşmesi

3.2.2.8.1. Kelime İçinde Ünsüz Düşmesi

-g->-Ø-: *ėlge->ele-* (Leb.) "elemek", *ėlgek>elek* (Leb.) "elek", *yegren>yeren* (Alt.) "kızıl".

-ġ->-Ø-: *tarġak>taraḳ* (Alt. Tel. Leb.) "tarak", *yalġa->yaḷa-* (Alt. Tel. Leb.) "yalamak".

-k->-Ø-: *ukruk>uruḳ* (Tel. Alt.) "kement".

-n->-Ø-: *yinçge>çiçke* (Alt. Tel. Leb.) "ince".

-r->-Ø-: *kumursga>ḳumusḳa* (Tölös) "karınca", *kurtġar->ḳutḳar-* (Tel.) "kurtarmak".

-v->-Ø-: *kovġa>ḳoġo* (Tel.) "kova", *suvçı>suçı* (Alt.) "yüzücü", *suvġar->suġar-* (Alt. Tel. Leb.) "sulamak", *suvlan->suḷan-* (Tel.) "ıslanmak, nemlenmek", *suvluġ>suḷū* (Alt. Tel.) "ıslak, nemli".

-y->-Ø-: *muyġak>mıġaḳ* (Alt.) "dişi geyik, maral".

3.2.2.8.2. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi

-r>-Ø: *er->e-* (Alt. Tel. Leb.) "i- fiili, ek fiil".

-s>-Ø: *bars>par* (Alt. Tel.) "pars".

-v>-Ø: *suv>su* (Tel. Alt. Leb.) "su".

3.2.2.9. Ses Gruplarının İkincil Uzun Ünlülere Dönüşmesi

Altay Türkçesinin karakteristik ses özellikleri arasında uzun ünlülerin varlığı gösterilebilir. Söz konusu bu uzun ünlüler asli değil, genellikle ikincildir. OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimeler, Eski Türkçe dönemiyle karşılaştırıldığında, iki ünlü arasında veya hece sonunda bulunan /ḏ/, /g/, /ġ/, /ŋ/, /v/, /y/ ünsüzleri eriyip çevrelerinde bulunan ünlülerle kaynaşarak ikincil uzun ünlülere dönüştüğü görülmüştür.

3.2.2.9.1. Kelime Başında Ses Gruplarının İkincil Uzun Ünlülere Dönüşmesi

aġı->ā-: *aġır>ār (Leb.)* "ağır, ağırlığı olan", *aġırçı>ārçı (Tel.)* "sütten yapılan votkanın damıtılmasından kalan kazein", *aġız>ās (Tub.)* "ağız".

aġı->ū-: *aġır>ūr (Alt. Tel.)* "ağır", *aġız>ūs (Tel. Alt.)* "ağız".

aġu-> ō-: *aġu> ō (Leb.)* "zehir".

avı->ū-: *avıt->ūt- (Tel.)* "avutmak".

avu->ū-: *avuç>ūş II (Alt. Tel.)* "avuç".

eḏe->ē-: *eḏer>ēr I (Tel. Alt. Leb.)* "eyer".

eḏi->ē- *eḏiz>ēs (Tub. Tel.)* "yüksek, yüce".

eg->ī-: *eg->ī- (Tel.)* "eğmek".

egi->ī-: *egil->īl- (Tel.)* "eğilmek, bükülmek; büzülmek, buruşmak".

eŋe->ē-: eŋek>*ēk (*Alt. Tel. Leb.) "çene".

ıḏ->ī-: *ıḏ->ī- (Alt. Tel. Leb.)* "göndermek".

ıġ->ī-: *ıġla-> īḷa- (Tel.)* "ağlamak".

iḏi->ē-: *iḏi >ē (Alt. Tel. Leb.)* "sahip, mal sahibi".

iŋi-> ē-: iŋir>*ēr (Tel.) "*alaca karanlık, akşam karanlığı".

oġu-> ō-: *oġul> ōḷ (Leb. Tub.)* "oğul".

oġu->ū-: *oġul>ūl (Alt. Tel.)* "oğul".

op->ō-: *op-> ō- (Tel.)* "içine çekmek".

ögü->ǖ-: *ögür>ǖr (Alt. Tel.)* "sürü*".*

öŋü->ȫ-: *öŋüç>ȫç (Tel. Alt. Leb.)* "nefes borusu".

uvu->ū-: *uvuş->ūş- (Tel.)* "ovuşturmak".

yi-> *ē-:* *yitig>ēdū̄ (Kumd.)* "sivri".

3.2.2.9.2. Kelime İçinde Ses Gruplarının İkincil Uzun Ünlülere Dönüşmesi

-aġ->-ū-: *saġrı>sūrı II (Tel.)* "sağrı, atın kuyruğunun başladığı yer".

-aġa->-ā-: *kaġan> ḳān* (Tel. Leb. Alt.) "kağan, han".

-aġı->-ā-: *baġır>pār* "karaciğer" (Leb.).

-aġı->-ū-: *baġır>pūr (Alt. Tel.)* "karaciğer".

-aŋa->-ā-: *yaŋaḳ>yāḳ (Alt. Leb. Kumd.)* "yanak"

-avu->-ō-: *ḳavuḳ>ḳōḳ (Leb.)* "idrar torbası, mesane".

-avu->-ū-: *ḳavuḳ>ḳūḳ (Leb.*) "kabarcık; mesane, idrar torbası".

-eḏi- ~ -eyi->-ī-: *keḏim ~ keyim>kīm (Alt. Tel.)* "giyim".

-ėḏi->-ī-: *kėdin ~ kėyin>kīn (Alt. Tel. Leb.)*"arka, sonra".

-eḏü->-ī-: *beḏük>pīk (Alt. Tel. Leb.)* "büyük".

-egi->-ē-: *tegirmen>tērben* (Alt. Leb.)"değirmen".

-egi->-ī-: *tegin->tīn- (Tel.)* "dokunmak, değmek".

-ėyi->-ī-: *kėyik>kīk (Alt. Tel. Leb.)* "vahşi hayvan".

-ġa->-ā-: *yavġan>yaman* (Tel.) "1. hızlı, çabuk hazırlanan yemek; yağsız, yavan yemek, 2. yemek baharatı, yemeklerin lezzetini arttırmak için eklenen çeşni".

-ıḏı->-ī-: *bıḏıḳ>mīk (Tel.)* "bıyık".

-ıġ->-ī-: *yıġrıl-> d'īrıḷ- (Tel.)* "sıkıştırılmak, kıvrılmak".

-ıġu->-ū-: *sıġun>sūn (Alt. Tel. Leb)* "sığın, erkek maral".

-iḏi->-ī-: *kiḏiz>kīs (Alt. Tel. Leb.)* "keçe".

-ir->-ī-: *kirtür->kīdir- (Alt. Tel. Leb.)* "girdirmek".

-oġu->-ō-: *boġuk>pōḳ (Leb.)* "kuş kursağı, âdemelması, guatr (insanlarda)", *boġuz>pōs (Alt. Tel. Leb.)* "gebe hayvan", *soġuḳ> sōḳ I (Alt. Tel. Leb)* "soğuk".

-ög->-ȫ-: *bögrek> pȫrek (Alt.)* "böbrek".

-öge->-ȫ-: *ögey> ȫẏ (Tel. Alt.)* "üvey".

-ökü->-ȫ-: *tökül->tȫl (Alt.)* "dökülmek".

-uġ->-ū-: *buğday> pūdaẏ (Alt. Tel. Leb.)* "buğday*"*.

-ügü->-ū̃-: *tügün>tū̃n (Alt. Tel. Leb.)* "düğüm*"*.

-üŋü->-ō̃-: *süŋük>sō̃k (Tel. Alt. Leb.)* "kemik, soy".

3.2.2.9.3. Kelime Sonunda Ses Gruplarının İkincil Uzun Ünlülere Dönüşmesi

-aġ>-ā: *saġ->sā-* (Alt. Tel.) "sağmak", *yaġ->yā-* (Alt. Tel. Leb.) "yağmak".

-aġ>-ū: *saġ>sū (Alt. Tel.)* "sağlıklı*", taġ>tū (Alt. Tel.)* "dağ", *baġ>pū (Alt. Tel.)* "bağ, ip".

-aġu>-ū: *ḳıraġu>ḳurū (Alt. Tel.)* "kırağı", *buzaġu>pozu (Tel. Alt. Kumd.)* "buzağı", *yaġu->yū- (Tel. Kumd.)* "yaklaşmak", *aġu> ū (Alt. Tel.)* "zehir".

-aŋı>-ā: *yaŋı>yā (Alt. Tel.)* "yeni".

-av>-ū: *çav>çū (Tel.)* "söylenti, haber", *ḳav>ḳū II (Alt. Tel.)* "kav".

-ėḏ~-ėy>-ī: *kėḏ- ~ kėy->kī- (Alt. Tel. Leb.)* "giymek".

-eg>-ī: *beg>pī (Alt. Tel. Leb.)* "bey, efendi; memur".

-egü>-ē: *içegü>içē* (Alt.) "iç organlar, bağırsaklar".

-egü>-ū̃: *ėkkegü> ekkū̃ (Alt. Tel.) "ikisi", bėşegü> pejū̃ (Tel.) "beşinin hepsi"*.

-ėŋ>-ē: *yėŋ> ēŋ (Leb.)* "giysi kolu, yen".

-evey>-ō̃: *tevey> tō̃ (Alt. Tel. Leb.)* "deve".

-ıġ>-ī: *çıġ>çī (Alt. Tel. Kumd.)* "çiğ, pişmemiş", *kıġ>kī (Alt. Tel. Leb.)* "pislik, aşağılık, utanç, kötülük, rezalet, alçaklık".

-ıġ>-ū: *açıġ>açū (Alt. Tel.)* "1. ekşimiş, acı, tuzlu; 2. acı keder", *alıġ>alū (Tel.)* "aptal", *arıġ>arū (Alt. Tel.)* "temir, kutsal", *aytıġ>aẏdū (Tel. Alt.)* "konuşma", *ayıġ>ayū (Alt. Tel. Leb.)* "ayı", *saçlıġ>çaçtū (Alt. Tel.)* "saçlı".

-ıġu>-ū: *ḳamçıgu>kamçū (Tel.)* "kangren".

-ıḳ(>ġ)a->-ā-: *çıḳar->çār-* (Alt.) "çıkarmak" .

-ız>-ī: *çız->çī- (Alt. Tel. Leb.)* "1. keskin bir şeyle kesmek, oymak, 2.yazmak, çizmek".

-ig>-ū̃: *çerig> çerū̃* (Alt. Tel.) "ordu, asker", *ögretig> ū̃redū̃ (Tel.)* "öğretim".

-ig>-ḗ: *yitig>ēdḗ (Kumd.)* "sivri".

-oġ>-ū: *boġ->pū- (Alt. Tel.)* "boğmak".

-ov>-ō: *ḳov->ḳō- (Tub. Leb. Tel.)* "takip etmek, kovalamak, peşinden gitmek".

-ov>-ū: *ḳov->ḳū- (Alt. Tel.)* "takip etmek, birilerinin peşinden koşmak, birilerinin peşinden gitmek".

-ub~-uv>-ū: *sub ~ suv>sū (Alt. Tel. Leb.)* "su" .

-uġ>-ū: *çuġ>çū II (Tel.)* "çocuk bezi, kundak".

-uġu>-ū: *ḳuġu>ḳū (Alt. Tel. Leb.)* "kuğu".

3.2.2.10. Palatalleşme

Türkçede palatal ünsüz, yazılı ilk ürünler olan Orhun Yazıtları'nda, "ny" ses değerinde tanıklanmıştır. Osman Nedim Tuna, Eski Türkçe döneminden itibaren varlığı bilinen palatal seslerin Eski Türkçeden daha önceki bir dönemde komşu Slav veya Ural dillerinin etkisiyle oluştuğunu, hatta bu etkileşimde, bünyesinde palatal ünsüzler yaygın olan Ural dillerinin daha etkin olduğunu söylemiştir. Devamında Türkçedeki palatalleşmenin ünsüz seslerle sınırlı olduğunu, ne zaman ortaya çıkarsa çıksın yabancı kaynaklı olduğunu eklemiştir (1960, s. 215).

Eski Türkçe ile OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimeler karşılaştırıldığında palatalleşmenin sadece kelime başında olduğu görülmektedir. Teleüt ağzında kelime başı /y-/ sesi palatalleşerek /ď-/ (dy-); Tuba ağzında ise /ń-/ (ny-) sesine dönüşmüştür.

y->ď-: *yabız ~ yavız>ďabıs* (Tel.) "kısa, alçak, basık", *yapıġlıġ>ďabūḷū* (Tel.) "kapalı, örtülü", *yaşa->ďaja-* (Tel.) "yaşamak", *yaşıl>ďajıḷ* (Tel.) "yeşil", *yaşur->ďajır-* (Tel.) "saklamak, gizlemek", *yaḳşı>ďaḳşı* (Tel.) "iyi, güzel, yakışıklı", *yalın>ďaḷın* (Tel.) "alev, yıldırım", *yaman>ďaman* (Tel.) "kötü", *yanç->ďançı-* (Tel.) "sıkıştırmak, bastırmak", *yelpin->ďelbĭn-* (Tel.) "yelpazelenmek", *yezne>ďeste* (Tel.) "enişte", *yıl>ďıḷ* (Tel.) "yıl, sene", *yuŋ>ďım* (Tel.) "yün", *yügürt->ďüḥürt-* (Tel.) "koşturmak", *yükle->ďükte-* (Tel.) "yüklemek".

y->ń-: *yama-> ńama-* (Tub.) "yamamak, tamir etmek", *yaman> ńaman* (Tub.) "kötü", *yaŋıl-> ńaŋıḷ-* (Tub.) "yanılmak", *yaŋı>ńaŋı* (Tub.) "yeni", *yemir-> ńemir-* (Tub.) "kırmak, dağıtmak, yıkmak", *yeŋil>ńeŋil* (Tub.) "hafif, kolay", *yımja-> ńımja-* (Tub.) "yumuşamak", *yumuş>ńumuş* (Tub. Leb.) "iş, buyruk", *yuŋ>ńüŋ* (Tub.) "yün, tüy".

3.2.2.11. Ünsüz İkizleşmeleri

Türkçedeki ünsüz ikizleşmeleriyle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre ünsüz ikizleşmeleri asli uzun ünlülerin varlığıyla ilişkilidir (Tekin, 1975, s. 215). Bir diğer görüşe göre ilk hecesi açık olan kelimelerde ikinci hecenin vurgulu olması sebebiyle ikinci hece başındaki ünsüz ikizleşmektedir (Ercilasun, 2002, s. 132; Karağaç, 2010, s. 80). Eski Türkçe ile karşılaştırıldığında Altay Türkçesinde /k/ veya (/g/>) /k/ ünsüzünün ikizleştiği görülmektedir. Menges, iki ünlü arasında kalan /-g-/ ve /-ġ-/ ünsüzlerin hece kaynaşmasına neden olmasının veya ikizleşmesinin Güney Sibirya Türk lehçeleri için uygun bir fonetik kural olduğunu söylemiştir (2009, s. 380).

-g->-kk-: *ügi>ükkü* (Tölös) “baykuş”.

-ḳ->-ḳḳ-: *aḳrun>aḳḳırın* (Alt. Tel.) “sessiz, sessizce”, *yaḳa>yaḳḳa* (Alt.) “yaka, kenar”, *bıḳın>pıḳḳın* (Tel.) “kasık”.

3.2.2.12. Göçüşme (Metatez)

Göçüşme, bir kelimede yan yana bulunan veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayıdır (Korkmaz, 2017, s. 146). Türkçenin tarihî ve çağdaş pek çok lehçesinde görülen bu ses olayının sebepleriyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Ahmet Cevat Emre göçüşmenin nedenini *temellenmiş fonetik sisteme uygun düşmeyen bir kelimeyi alışılmış sisteme uygun bir hâle getirme temayülüne* bağlamıştır (1949, s. 25). Tuncer Gülensoy ve Turgut Günay göçüşme olayının söyleyiş kolaylığı sağlamak için gerçekleştiğini belirtmiştir (Gülensoy, 1988, s. 69; Günay, 1978, s. 97). Günay Karaağaç ise göçüşmenin, dillerin ses sistemlerinden kaynaklanan bir ses olayı olmadığı için belli bir sebebe bağlanamadığını ve ses tarihlerinin dışında bir ses olayı olduğunu söylemiştir (1991, s. 85).

3.2.2.12.1. Yakın Göçüşme

Yakın göçüşme, bir kelimede yan yana bulunan seslerin yer değiştirmesidir.

-çg-, -çk->-ḳç-: *ıçġın->ıḳçın-* (Alt. Tel.) “bırakmak, elden çıkarmak, yere düşmek”, *içkur>ıkçır* (Alt. Tel.) “uçkur”.

-gs->-sk-: *ögsüz>ösküs* (Alt. Tel.) “öksüz”.

-ḫş->-şḳ-: *oḫşa->oşḳo-* (Tel. Kumd.) “benzemek”.

-ġm->-mġ-: *yaġmur>yamġur* (Tel.) “yağmur”.

-ıt->-tu-: *unıt- > uŋtu-* (Alt.) “unutmak”.

-km->-pk-: *tokımak>topkok* (Tel.) "tokmak".

-ml->ḷm-: *yamla->yaḷma-* (Alt. Tel.) "süpürge ile süpürmek".

-pġ->-ḳp-: *kapġak>ḳaḳpaḳ* (Alt. Tel. Leb.) "kapak", *öpke>ökpö* (Alt. Tel.) "ciğer, öfke".

-pr->-rb-: *toprak>torboḳ* (Leb.) "toprak", *opra->urma-* (Tel. W.) "uzun süre kullanımdan dolayı yıpranmak, bozulmak".

-rü->-ür: *köprüg> kömür (Tel.)* "köprü".

-tg->-kt-: *ötgün->öktön-* (Tel.) "öykünmek, taklit etmek".

-uk>-ḳo: *çoçuk*[47]*>çoçḳo* (Tel. Alt.) "domuz"

3.2.2.12.3. Uzak Göçüşme

Uzak göçüşme, bir kelimede birbirinden uzak (aralarında en az bir ses bulunan) seslerin yer değiştirmesidir. Sadece bir kelimede tespit edilmiştir.

s-ç>ç-s: *saç>ças* (Alt. Tel.) "sac, ince metal".

3.3. OSTN'DEKİ ALTAY TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA SES NÖBETLEŞMELERİ

Bu bölümde, OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde görülen ses değişmeleri, kendi içlerinde eş zamanlı olarak ele alındığından *değişme* yerine *nöbetleşme* terimi tercih edilmiştir. Nöbetleşme, herhangi bir ses değişikliğine yol açmadan seslerin birbirlerinin yerine geçmesi olayı olarak adlandırılır (Korkmaz, 2017, s. 187).

3.3.1. Ünlü Nöbetleşmeleri

3.3.1.1. Kalın Ünlü-İnce Ünlü Nöbetleşmeleri

3.3.1.1.1. Kelime İçinde Kalın Ünlü-İnce Ünlü Nöbetleşmeleri

-ı- ~ -ī-: Güney Altay ağızlarında Altay Kiji ağzı ile Teleüt ağzı arasında görülen bir nöbetleşmedir. Altay Kiji ağzında kelime içi /-ı-/ ünlüsü, /y/ ünsüzünün inceltici etkisiyle Teleüt ağzında /-ī-/ sesi ile nöbetleşmiştir.

---

47 Çeşitli kaynaklarda *çocuk* ve *çoçka* kelimelerinin ilgisine değinilmiştir. Saadet Çağatay *çocuk* kelimesinin bulunduğu başka kaynak ve lehçelerden bahsederken Altay ve Teleüt lehçelerinde *çoçko (<çoçka) "domuz"* örneğini vermiştir (1978, s. 2). Marek Stachowski her iki kelimenin aynı köke dayandığını belirtmiştir (2009, s. 130). Bazı etimoloji sözlüklerinde *çoçuk>çoçka* değişiminden bahsedilmiştir (Räsänen, 1969, s. 113; Tietze, 2016, s. 145; Gülensoy, 2011 C I, s. 147).

pıyar (Alt.) ~ pī̄yar (Tel.) “kirli, pis”, *pıyarḷa- (Alt.) ~ pī̄yarḷa- (Tel.)* “kirletmek”, *pıyarḷaḷ- (Alt.) ~ pī̄yarḷaḷ- (Tel.)* “ pislenmek, kirlenmek”.

-o- ~ -ö-: Altay ağızlarının genelinde /-o-/ ünlülü bazı kelimeler Teleüt ağzında /-ö-/ ünlülü olarak kaydedilmiştir. /ç/ ve /y/ seslerinin inceltici etkisinden kaynaklanan bir nöbetleşme olduğu düşünülmektedir.

çom- (Alt. Tel. Leb.) ~ çöŋ- (Tel.) “suya dalmak”, *çoẏ (Tel.) ~ çöẏ (Tel.)* “dökme demir”.

-u- ~ -ü-: Kelime içi /-u-/ sesi; /y/ ve /ď/ ünsüzlerinin inceltici etkisinden dolayı /-ü-/ ünlüsüyle nöbetleşmiştir. İnce ünlülü varyantlar Altay Kiji ve Lebed ağızlarında kaydedilmiştir.

yut (Alt. Tel.) ~ yüt (Alt.) “kötü hava”, *ḍ̌ut- (Alt. Tel.) ~ yüt- I (Alt. Leb.)* “yutmak”.

-ū ~ -ǖ: Kuzey Altay ağızları arasında görülen bir nöbetleşmedir. /ç/ ünsüzünden kaynaklı bir kalın ünlü-ince ünlü nöbetleşmesi olduğu düşünülmektedir.

çū- (Tub.) ~ çǖ- (Leb.) “ağ ile tutmak”, *çūn (Tub.) ~ çǖn (Leb.)* “sürtme ağı”.

3.3.1.2. Düz Ünlü-Yuvarlak Ünlü Nöbetleşmesi

3.3.1.2.1. Kelime Başında Düz Ünlü-Yuvarlak Ünlü Nöbetleşmesi

ā- ~ ū-: İki ünlü arasında /g/ ünsüzünün erimesiyle, Kuzey Altay ağızlarında düz uzun ünlü; Güney Altay ağızlarında ise yuvarlak uzun ünlü oluşmuştur.

ās (Tub.) ~ ūs (Alt. Tel.) “ağız”.

u- ~ ı-: Gerileyici ünlü benzeşmesinin etkin olduğu bu nöbetleşmede Teleüt ağzı düzleşme yönünde diğer ağızlardan ayrılmıştır.

uyaḷ- (Alt. Leb.) ~ ıyaḷ- (Tel.) “utanmak”, *uyaḷçāḳ (Alt.) ~ ıyaḷçāḳ* (Tel.) “utangaç”, *uyaḷt- (Alt. Tel. Leb.) ~ ıyaḷt- (Tel.)* “utandırmak”, *uyat (Alt. Tel. Leb.) ~ ıyat* (Tel.) “utanç”, *uyattū (Alt. Tel.) ~ ıyattū (Tel.)* “utanç verici, ayıp”.

3.3.1.2.2. Kelime İçinde Düz Ünlü-Yuvarlak Ünlü Nöbetleşmesi

-a- ~ -o-: Dudak uyumunun yuvarlaklaşma yönünde olduğu Altay ağızlarında, kelimelerin bir kısmında yuvarlaklaşma tamamlanmamıştır. Dolayısıyla bir kelimenin aynı anda hem yuvarlak hem de düz ünlülü şekillerine rastlanmıştır. Yuvarlaklık uyumu her ne kadar Güney Altay ağızlarında, Kuzey

Altay ağızlarına göre ileri seviyede olsa da bu nöbetleşmede Kuzey-Güney ayrımı kesin bir şekilde yapılamamaktadır.

ḳoran (Tub. Kumd.) ~ ḳoron (Tel. Kumd.) "zehir, acılık", *ḳorġajın (Alt.) ~ ḳorġojın* (Tel.) "kurşun", *ḳayıḳ (Alt. Tub.) ~ ḳoyıḳ (Leb.)* "kürek", *ḳosaḳ (Leb.) ~ ḳozoḳ* (Tel.) "kürek", *oçar- (Leb. Tub.) ~ oçor- (Tub.)* "oturmak", *oçart- (Leb. Tub.) ~ oçort-* (Tub.) "oturtmak", *oḳran- (Leb.) ~ oḳron- (Alt.)* "böğürmek*", okşa- (Leb.) ~ oḳşo-* (Alt. Tel.) "öpmek".

Aşağıdaki örneklerde, düz ünlü-yuvarlak ünlü nöbetleşmesini dudak uyumuna bağlamak zor görünmektedir. Burada ünlü çatışmasının (hiatus)[48] farklı gelişiminden (altı on>alton ~ altan) kaynaklanan bir nöbetleşme olmuştur.

(altı on>) aḷton (Tel. Leb.) ~ aḷtan (Alt.) "altmış", *(altı onınçı>) aḷtonçı (Tel.) ~ aḷtançı (Alt.)* "altmışıncı".

-a- ~ -u-: Bu nöbetleşmede ilerleyici ünlü benzeşmelerinin etkili olduğu söylenebilir.

ḳumanaḳ (Kumd.) ~ ḳumunaḳ (Kumd.) "şerbetçi otu*", ḳunaḳ- (Leb.) ~ ḳunuḳ- (Tel.)* "bitkin düşmek, hâlsiz düşmek".

-ā- ~ -ū-: İki ünlü arasında /g/ ünsüzünün erimesiyle, Kuzey Altay ağızlarında düz uzun ünlü; Güney ağızlarında ise yuvarlak uzun ünlü oluşumuna bağlı bir nöbetleşmedir.

pār (Leb.) ~ pūr (Alt. Tel.) "karaciğer".

-e- ~ -ö-: Dudak uyumu ve dudak ünsüzlerinin etkisiyle oluşan çok yaygın bir nöbetleşmedir.

a) *Kelime içinde /-e-/ veya/ -ö-/ ünlüsünden sonra görülen -e- ~ -ö- nöbetleşmesi:*

(beş on>) pejen (Alt. Leb.) ~ pejön (Tel.) "elli".

b) *Kelime içinde /-ü-/ ünlüsünden sonra görülen -e- ~ -ö- nöbetleşmesi:*

Kelime içinde /-ü-/ sesinden sonra gelen /-e-/ ünlüsünün yuvarlaklaşarak /-ö-/'ye dönüştüğü örneklere Altay Kiji ağzında rastlanmıştır. Bu nöbetleşme Altay Kiji ağzını diğer ağızlardan ayıran en önemli özelliktir.

köktüyek (Tel.) ~ köktüyök (Alt.) "baştankara kuşu", *kübüreş- (Tel.) ~ kübüröş-* (Alt.) "kendi aralarında konuşmak*", kübüret- (Tel.) ~ kübüröt- (Alt.)* "gevşetmek", *kureŋ (Tel. Leb.) ~ küröŋ (Alt.)* "kahverengi", *tüdek (Tel.) ~*

---

48 Ünlü çatışması (hiatus): Ünlüyle biten bir kelimenin son sesiyle ünlüyle başlayan bir kelimenin ön sesinin yan yana gelmesiyle oluşan ses olayıdır (Korkmaz, 2017, s. 239).

tüdök (Alt. Leb.) "duman", *tüdet- (Tel.) ~ tüdöt-* (Alt.) "duman çıkartmak", *tümen (Tel.) ~ tümön (Alt.)* "on bin, çok sayıda".

Aşağıdaki örneklerde /-ü-/'den sonra /-ö-/'leşmenin Altay Kiji ağzı haricinde de görülmesinin nedeni, orta hecede /-ü-/ düşmesi düşmesi sonucu "ö-ö" sırasının oluşmasıdır. Çünkü Altay ağızlarının dudak uyumuna göre bütün ağızlarda /ö/'den sonra /ö/ gelebilmektedir.

körümes (Tel.) ~ körmös (Tel. Alt.) "şeytan", *körüneş (Tel.) ~ körnöş (Alt. Leb.)* "ayna",

c) *Dudak ünsüzlerinin etkisiyle oluşan -e- ~ -ö- nöbetleşmesi:*

meŋ (Alt. Tel.) ~ möŋ (Alt.) "ben, doğum lekesi".

-e- ~ -ü-: İlk örnekteki nöbetleşme belirli bir nedene bağlanamamıştır. İkinci kelimedekinin ilerleyici ünlü benzeşmesiyle oluştuğu düşünülmektedir.

sekseŋde- (Tel.) ~ sükseŋde- (Tel.) "(saç vb. için) hareket etmek", *sürekeẏ (Tel.) ~ sürükeẏ (Tel.)* "oldukça, çok".

-ı- ~ -u-: Genel olarak ilerleyici ünlü benzeşmesi ve dudak ünsüzlerinin etkisiyle oluşan bir nöbetleşmedir. Bu nöbetleşme bütün ağızlarda görüldüğü için ağızlar arasında ayrım yapmak zordur.

a) *İlerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşan -ı- ~ -u- nöbetleşmesi:*

çoḷışḳan (Tel.) ~ çuḷuşḳan (Tel.) "yağmur solucanı", *ḳoltıḳ (Tel.) ~ ḳoḷtuḳ* (Tel. Leb.) "koltuk altı", *ḳomıt (Tel.) ~ ḳobut* (Kumd. Tub.) "hamut", *ḳomıtta- (Tel.) ~ ḳobutta- (Tub. Kumd.)* "hamut takmak".

b) *Dudak ünsüzlerinin etkisiyle oluşan -ı- ~ -u- nöbetleşmesi:*

çıḷbır (Alt. Tel. Leb.) ~ çuḷbur (Tel.) "yular", *mıḷta (Tel.) ~ muḷta (Tel.)* "silah harbisi" *pıḷġaẏrı (Alt. Tel.) ~ puḷġaẏrı (Tel.)* "işlenmiş deri", *sıbaẏ (Tel.) ~ subaẏ (Tel. Alt.)* "kısır", *sımda (Tel.) ~ sumda (Tel.)* "orman tavuğu", *yıbıran (Leb.) ~ yuburan (Tel.)* "tarla sincabı".

c) */ı/ ünlüsünün ilk hecede hece kurma kabiliyetinin zayıflığından kaynaklı -ı- ~ -u- nöbetleşmesi:*

ḳıḷġa (Alt. Tel. Leb.) ~ ḳuḷġa (Alt. Tel. Leb.) "ekin filizi", *ḳısraḳ (Kumd.) ~ ḳuzaraḳ (Leb.)* "genç kısrak".

-ı- ~ -ü-: Sadece bir örneği tespit edilen bu nöbetleşmenin, /ı/ sesinin ilk hecedeki zayıflığı ve /s/ sesinin inceltici etkisiyle oluştuğu düşünülmektedir.

sırt (Alt. Leb.) ~ sürt (Leb.) "yüzey".

-i- ~ -ü-: Dudak ünsüzlerinin etkisiyle oluşan bir nöbetleşmedir.

min- (Alt. Tel.) ~ mün- (Leb.) "binmek*", pil- (Alt. Tel. Leb.) ~ pül- (Tub.)* "bilmek", *pilin- (Alt. Tel. Leb.) ~ pülün- (Alt.)* "hatırlamak, hissetmek".

3.3.1.2.3. Kelime Sonunda Düz Ünlü-Yuvarlak Ünlü Nöbetleşmesi

-e ~ -ö: Dudak uyumu sebebiyle oluşan yaygın bir nöbetleşmedir. Bu nöbetleşmenin gelişimi kelime içinde -e- ~ -ö- nöbetleşmesiyle aynıdır.

pödüne (Tel. Leb.) ~ pödünö (Alt.) "bıldırcın", *kübüre- (Tel.) ~ kübürö-* (Alt.) "gevşemek", *sümele- (Tel. Leb.) ~ sümölö-* (Alt.) "kurnazlık yapmak, buluş yapmak, tavsiye vermek", *d'üzŭnde- (Tel.) ~ yüzŭndö-* (Alt.) "çizim ve örnek üzerine çalışmak, uygunlaştırmak", *ürḥüle- (Tel.) ~ ürḥülö- (Alt.)* "uykulu olmak, uyuklamak, uyumak".

-e ~ -ü: İlerleryici ünlü benzeşmesiyle oluşmuş bir nöbetleşmedir. Sadece bir örneğine rastlanmıştır.

tüÿme- (Tel. W.) ~ tüÿmü- (Tel. W.) "endişelenmek, karışıklık içinde olmak".

-ı ~ -u: İlerleryici ünlü benzeşmesiyle oluşmuş bir nöbetleşmedir. Sadece bir örneğine rastlanmıştır.

çuḳuḷçı (Tel.) ~ çuḳuḷcŭ (Leb.) "küfretmeyi seven".

3.3.1.3. Geniş Ünlü-Dar Ünlü Nöbetleşmesi

3.3.1.3.1. Kelime Başında Geniş Ünlü-Dar Ünlü Nöbetleşmesi

e- ~ i-: Bu nöbetleşmenin, söz konusu kelimelerin Türkçenin eski devirlerinde kapalı /e/ ünlülü olmasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Önceki bölümlerde belirtildiği üzere Eski Türkçe dönemindeki kapalı /e/ ünlülü kelimeler, OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde normal /e/'li ve /i/'li gelişim göstermiştir.

ekki (Alt. Tel. Leb.) ~ ikki (Tub.) "iki", *ele- I (Leb.) ~ ilḥe-* (Alt.) "elemek", *elek I (Leb.) ~ ilḥek (Alt.)* "elek", *eŋer I (Tel.) ~ iŋir* (Alt) "akşam karanlığı".

o- ~ u-: Sadece bir örneğine rastlanmıştır.

oŋ I (Alt. Tel.) ~ uŋ (Leb.) "sağ yön, uygun elverişli"

ö- ~ ü-: Bu nöbetleşmede /ç/, /r/, /s/, /t/, /y/ gibi ünsüzlerin darlaştırıcı özelliği ve gerileyici ünlü benzeşmesinin etkili olduğunu düşünülmektedir.

ötpök (Alt. Tel.) ~ ütpök (Leb.) "ekmek", *ötpös (Alt. Tel. Kumd.) ~ ütpös* (Leb.) "keskin olmayan", *çülḥön (Alt.) ~ çölḥöm (Tel.)* "eğrelti otu", *kör II (Tel.) ~ kür I* (Alt.) "köprü", *köskü (Tel.) ~ küskü I (Tel Kumd.)* "ayna", *mürküt*

(Tel.) ~ mörküt (Tel.) "kartal*". öẏ- (Alt. Tel.) ~ üẏ- (Tel.)* "silinmek, ezilmek, mahvolmak".

3.3.1.3.2. Kelime İçinde Geniş Ünlü-Dar Ünlü Nöbetleşmesi

-a- ~ -ı-: Ünlüler üzerinde inceltiltici etkisi olan */c/, /ç/, /l/, /m/, /n/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /y/* ünsüzlerinin aynı zamanda daraltıcı etkileri de vardır (Korkmaz, 1994a, s. 43). Çok sayıda örneği olan bu nöbetleşmede de söz konusu ünsüzlerin etkisinden söz edilebilir. Aynı zamanda gerileyici ya da ilerleyici ünlü benzeşmeleri de etkilidir. Özellikle genişleme yönündeki nöbetleşmeler ünlü benzeşmeleriyle açıklanabilir.

arcan (Leb.) ~ arcın (Leb.) "ardıç", *çaraḳ (Alt. Tub.) ~ çarıḳ* (Tel.) "kepek, küçük kabuksuz tahıl, küçük dolu", *çaẏḳaḷ- (Alt. Leb. Tel.) ~ çaẏḳıḷ- (Tel.)* "çalkalanmak, sallanmak, titremek", *çıdamaḷ (Tel.) ~ çıdamıḷ (Tel.)* "güçlü, sert, becerikli, sabırlı, dayanıklı", *çıdam (Alt. Tel.) ~ çıdım (Tel.)* "sabır, kudretli, sabırlı", *kabırçaḳ (Tel.) ~ ḳabırçıḳ (Alt.)* "1. kabuk, 2. deniz kabuğu", *ḳayırçaḳ (Alt. Tel. Kumd.) ~ ḳārçıḳ (Kumd.)* "sandık, kutu", *ḳarandaş (Alt.) ~ ḳarındaş (Alt. Tel. Leb.)* "kardeş", *ḳarlaġaş (Alt.) ~ ḳarıḷıġaş (Tel. Alt.)* "kırlangıç", *ḳaẏmaḳ (Alt.) ~ ḳaẏmıḳ (Tel.)* "kaymak", *maẏrıḳ (Tel. Alt.) ~ mıẏrıḳ* (Tel. Alt.) "küçük kıvrımlarla bükülmüş olan", *saŋat (Leb. Alt.) ~ saŋıt (Tel.)* "çene", *taŋarḳa- (Tel.) ~ taŋırḳa- (Tel. Alt.)* "şaşırmak", *aġaç (Alt. Tel. Leb.) ~ aġış (Leb.)* "ağaç", *paya (Tel.) ~ pıya (Kumd.)* "önce", *saŋar (Tel. Alt.) ~ sıŋar (Tel.)* "çiftin teki", *saŋat (Leb. Alt.) ~ sıŋıt (Tel.)* "çene".

-e- ~ -i-: *-a- ~ -ı-* değişimi kadar yaygın olmayan bu nöbetleşmenin oluşumunda ünlü benzeşmeleri ve ünsüzlerin daraltıcı etkisinden söz edilebilir. Aynı zamanda ilk hecedeki genişlemelerde Eski Türkçe döneminin kapalı /e/ ünlüsünün genişlemesi düşünülebilir.

çeberek (Tel. Kumd.) ~ çibirek (Tel.) "yırtık pırtık elbise", *çeçek (Alt. Tel.) ~ çiçek* (Tub.) "çiçek", *emel (Alt.) ~ emil I* (Tel.) "ağaçlarda çekirdek ve öz", *ezir- (Tel. Leb.) ~ ezer-* (Alt.) "sarhoş olmak", *ezirik (Tel. Leb.) ~ ezerik* (Alt.) "sarhoş", *eziriktū (Tel. Alt.) ~ ezeriktū* (Alt.) "sarhoş olan", *kemer- (Alt. Tel.) ~ kemĭr-* (Alt. Tel. Leb.) "kemirmek", *kezek (Tel. Alt. Leb.) ~ kezik (Tel.)* "hisse, parça, pay", *teleŋer (Tel.) ~ telenĭr (Leb.)* "kalay", *yebekey (Leb.) ~ yimekkey* "obur".

-o- ~ -u-: Ünsüzlerin ve ünlü benzeşmelerinin etkisiyle oluşan bir nöbetleşmedir. Çok yaygın değildir.

çoġor (Tel.) ~ çoġur (Tel.) "düdük", *çoḷışḳan (Tel.) ~ çuḷuşḳan (Tel.)* "yağmur solucanı", *porsoḳ (Leb.) ~ porsuḳ (Tel. Alt. Leb.)* "porsuk".

-ō- ~ -ū-: /g/ ve /v/ ünsüzleri eridiğinde Kuzey Altay ağızlarında genellikle geniş uzun ünlü, Güney Altay ağızlarında ise dar uzun ünlü oluşmuştur.

ḳojōş (Leb.) ~ ḳojūş (Alt. Tel.) "iki elin birleştirilmesiyle oluşan büyük avuç", *ḳojōşta- (Leb.) ~ ḳojūşta- (Alt.)* "avuç avuç ölçmek, avuçlamak", *ḳō- (Tub. Leb. Tel.) ~ ḳū-* (Alt. Tel.) "takip etmek, peşinden gitmek".

3.3.1.3.3. Kelime Sonunda Geniş Ünlü-Dar Ünlü Nöbetleşmesi

Kelime sonunda görülen geniş ünlü-dar ünlü nöbetleşmelerinde, daraltıcı özelliği olan ünsüzlerin ve ilerleyici ünlü benzeşmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

-a ~ -ı: *aça (Alt. Tel.) ~ acı (Leb.)* "büyük erkek kardeş", *aḷda (Tub.) ~ aḷdı* (Tel.) "av, vahşi hayvan", *ança (Alt. Tel.) ~ ançı (Alt.)* "böyle, bu kadar" , *araḳı (Alt. Tel.) ~ araġa* (Leb.) "sütten yapılmış votka", *çārġa (Tel.) ~ çārġı (Alt.)* "azgın, kudurmuş, öfkeli", *ḳança (Tel.) ~ ḳançı (Alt.)* "ne kadar", *saba (Tel. Alt.) ~ sabı (Kumd.)* "hisse, pay", *saẏġa (Alt. Tel.) ~ saẏġı* (Kumd.) "zıpkın", *çarça- I (Tel.) ~ çarçı-* (Tel. Kumd.) "soğuktan ölmek, soğuktan donmak", *açıtḳa (Alt.) ~ açıtḳı (Tel.)* "ekşimiş hamur, maya".

-e ~ -i: *çibe (Kumd.) ~ çibi (Alt. Tel.)* "köknar", *kedere (Alt. Tel.) ~ kederi (Alt. Tel. Leb.)* "uzakta, bir tarafa, bir kenara", *sī̄ne (Leb.) ~ sī̄ni (Alt. Kumd.)* "kız kardeş", *teŋere (Tel.) ~ teŋeri* (Alt.) "gökyüzü", *üzeŋe (Tel.) ~ üzeŋi (Tel.)* "üzengi", *ye- (Tub. Leb.) ~ yi-* (Alt. Tel.) "yemek".

-ö ~ -ü: Sadece bir örneğine rastlanmıştır.

öskö- (Tel. W.) ~ öskü- (Tel. W. Kumd.) "yükselmek".

3.3.1.4. Uzun Ünlü-Normal Süreli Ünlü Nöbetleşmesi

OSTN'de Altay ağızlarına ait kelimelerde ünsüz erimeleri sebebiyle çok sayıda ikincil uzun ünlünün oluştuğu önceki bölümlerde anlatılmıştı. OSTN'deki bu ikincil uzun ünlülerin normal süreli ünlülere dönüştüğü örneklerin tespit edilmesi dikkat çekicidir. Bu nöbetleşme bütün ağızlarda görüldüğünden, ağızlar arasında bir sınıflandırma yapmak mümkün değildir.

3.3.1.4.1. Kelime Başında Uzun Ünlü-Normal Süreli Ünlü Nöbetleşmesi

ē- ~ e-: *ērte- (Alt. Tel. Leb.) ~ erde- (Kumd.)* "eyerlemek".

ū- ~ u-: *ūra- (Tel. W.) ~ ura- (Alt. Tel.)* "durmak", *ūrçı (Tel. Kumd.) ~ urçı (Alt. Leb.)* "hırsız, hırsızlık", *ūrla- (Tel.) ~ urḷa- (Alt. Leb. Kumd.)* "çalmak, hırsızlık yapmak", *ūrt (Tel.) ~ urt (Tel. Alt.)* "avurt", *ūrtta- (Tel.) ~ urtta- (Tel.*

Alt.) "ağzı doldurmak, höpürdete höpürdete içmek", *ūruḳ (Tel. W.) ~ uruḳ (Tel. Alt.)* "ucu kementli sırık".

3.3.1.4.2. Kelime İçinde Uzun Ünlü-Normal Süreli Ünlü Nöbetleşmesi

-ā- ~ -a-: *açınçāḳ (Alt.) ~ acıncaḳ (Leb.)* "merhametli, acıyan", *anār (Tel. Leb.) ~ anar (Alt.)* "oraya, o yöne".

-ē- ~ -e-: *kerēle- (Tel.) ~ kerele- (Alt. Tel. Leb.)* "ölçmek", *kerēs (Tel.) ~ keres* (Tel.) "vasiyet, vasiyetname, tereke, son arzu".

-ı- ~ -ī-: Bu nöbetleşme uzama yönünde olduğu için diğerlerinden farklılık arz etmektedir.

pıyar (Alt.) ~ pīyar (Tel.) "kirli, pis", *pıyarḷa- (Alt.) ~ pīyarḷa-* (Tel.) "kirletmek", *pıyarḷaḷ- (Alt.) ~ pīyarḷaḷ- (Tel.)* " pislenmek, kirlenmek".

3.3.1.5. Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi

3.3.1.5.1. Kelime Başında Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi

ı- ~ Ø-: İkinci sesi /-l-/ ve /-r-/ ünsüzü olan kelimelerin başındaki /ı-/ ünlüsü bazen düşmüştür. Bu durum sonucunda genel Türkçenin ses özelliklerine (/l/ ve /r/ ünsüzlerinin kelime başında bulunamaması) aykırılık arz eden kelimeler ortaya çıkmıştır.

ıḷġıẏ (Tel.) ~ ḷıġıẏ (Tel.) "seçkin", *ıḷtam (Tel.) ~ ḷtam* (Tel. Alt.) "çabuk, hızlı", *ıra- (Tel.) ~ ra- (Tel.)* "uzaklaşmak", *ıraḳ (Tel.) ~ raḳ* (Tel. Alt. Leb.) "uzak", *ıraḳta- (Tel.) ~ raḳta- (Tel. Alt. Leb.)* "uzaklaşmak", *ırım (Alt. Tel.) ~ rım* (Alt. Tel. Leb.) "önceden haber verme, kehanet", *ırımda- (Alt. Tel.) ~ rımda- (Alt. Tel. Leb.)* "önceden haber vermek, kehanette bulunmak", *ırıs (Alt. Tel. Kumd.) ~ rıs (Alt. Tel. Leb.)* "mutluluk, talih".

i- ~ Ø-: Bu nöbetleşmenin sadece bir örneği tespit edilmiştir.

içegen (Tub.) ~ çigen (Alt.) ~ çeḥēn (Alt. Tel. Leb.) "kımız".

3.3.1.5.2. Kelime İçinde Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi

Genellikle akıcı ünsüzlerin yanında tespit edilen bir nöbetleşmedir.

-a- ~ -Ø-: Düşme yönünde gerçekleşen bir nöbetleşmedir.

amanat (Tel.) ~ amnat (Tel.) "borç", *amanattū (Tel.) ~ amnattū (Tel.)* "borçlu".

-ı- ~ -Ø-: Bu nöbetleşme düşme ve türeme şeklinde iki yönlü gerçekleşmiştir.

a) *Düşme yönündeki nöbetleşmeler:*

arçımaḳ (Alt.) ~ arçpaḳ (Tel.) "büyük torba", *pıḷā- (Alt. Tel. Leb.) ~ pḷā- (Alt.)* "zorla elinden almak", *pıḷāş- (Alt. Tel. Leb.) ~ pḷāş- (Alt.)* "birbirinden almak", *sıraẏ (Tel. Alt. Leb.) ~ sraẏ (Alt. Leb.)* "tamamen".

b) *Türeme yönündeki nöbetleşmeler:*

çabıdar (Tel.) ~ çaptar (Alt.) "Beyaz yeleli, beyaz kuyruklu kırmızımsı", *ḳaḷtıra- (Alt.) ~ ḳaḷtra- (Alt. Tel. Leb.)* "titremek, sarsılmak, çatırdamak", *ḳarlaġaş (Alt.) ~ ḳarıḷıġaş (Tel. Alt.)* "kırlangıç".

Aşağıdaki örneklerin *-ı- ~ -Ø-* nöbetleşmesi olarak alınamayacağı düşünülmektedir. Çünkü daha önceden de belirtildiği gibi Radloff, /y/ ve /ẏ/ seslerini birbirinden ayırmış ve /ẏ/'nin ses değerini -yĭ- şeklinde açıklamıştır.

anayıp (Alt.) ~ anaẏp (Alt.) "böyle, böylece", *ayıḷçı (Tel.) ~ aẏḷçı (Alt. Tel.)* "misafir", *ayıḷda- (Tel.) ~ aẏḷda- (Alt. Tel.)* "misafirliğe gitmek", *ayıḷdaş (Tel.) ~ aẏḷdaş (Alt. Tel. Leb.)* "komşu", *ḳayıḷ- (Tel.) ~ ḳaẏḷ- (Alt. Tel. Leb.)* "erimek", *ḳayıŋ (Tel.) ~ ḳaẏŋ (Alt. Leb.)* "kayın ağacı".

-i- ~ -Ø- Bu nöbetleşme de düşme ve türeme şeklinde iki yönlü gerçekleşmiştir.

a) *Düşme yönündeki nöbetleşme:*

kirē (Leb.) ~ krē (Tel.) "büyük testere".

b) *Türeme yönündeki nöbetleşmeler:*

çübrek (Tel.) ~ çübĭrek (Kumd.) "paçavra, bez parçası", *emirek (Tel.) ~ emlek (Kumd. W.)* "yufka yürekli, şefkatli*", irik I (Tel.) ~ irk (Tel.)* "koyun", *(Rus. версма>) perst (Tel.) ~ periste (Alt. Tel.)* "verst, uzunluk ölçü birimi".

-ö- ~ -Ø-: Sadece bir örneği bulunan bu nöbetleşmenin düşme veya türeme yönünde olup olmadığı tespit edilememiştir.

töŋözök (Alt.) ~ töŋzök (Leb.) "bataklıklardaki çimli küçük tümsekler".

-ū- ~ -Ø-: Düşme yönünde iki örnekte tespit edilen bir nöbetleşmedir.

arūḷa- (Alt.) ~ arḷa- (Alt.) "temizlemek", *arūḷan- (Alt. Kumd.) ~ arḷan- (Alt.)* "temizlenmek".

-u- ~ -Ø-:Türeme yönünde bir örnekte tespit edilmiştir.

puruç (Tel.) ~ purç (Tel. Kumd. Alt.) "biber".

-ü- ~ -Ø-: Genellikle düşme yönünde olan bir nöbetleşmedir.

körüneş (Tel.) ~ körnöş (Alt. Leb.) "ayna", *közünök (Tel.) ~ köznök (Alt. Tel. Leb.)* "pencere", *külüne- (Tel.) ~ külne- (Leb.)* "kıskanmak".

Aşağıdaki örnekte türeme yönündedir.

körümes (Tel.) ~ körmös (Tel. Alt.) "şeytan".

3.3.1.5.3. Kelime Sonunda Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi

-a ~ -Ø: Düşme ve türeme yönünde olan bir nöbetleşmedir.

a) *Düşme yönündeki nöbetleşmeler:*

ḳaḷtıra- (Alt.) ~ ḳaḷtır- (Tel.) "titremek, sarsılmak, çatırdamak", *tarḳıra- (Tel. Alt.) ~ tarḳır- (Alt.)* "dallanmak, yayılmak".

b) *Türeme yönündeki nöbetleşme:*

ḳaraġana (Tel.) ~ ḳaraġan (Tel.) "sibirya üvez ağacı".

-e ~ -Ø: Hem türeme hem de düşme yönünde görülen nöbetleşmedir.

a) *Düşme yönündeki nöbetleşmeler:*

eneḥe (Tel. W.) ~ enek (Leb.) "kapı sövesi, pervaz", *selte (Tel.) ~ selt (Tel.)* "hastalık zamanındaki değişim".

b) *Türeme yönündeki nöbetleşme:*

periste (Alt. Tel.) ~ perst (Tel.) "verst, uzunluk ölçü birimi".

-ı ~ -Ø: Türeme ve düşme yönünde gelişen bir nöbetleşmedir.

a) *Düşme yönündeki nöbetleşme:*

ūrı (Tel.) ~ ūr II (Tel.) "hırsızlık".

b) *Türeme yönündeki nöbetleşmeler:*

ḳaẏnı (Leb.) ~ ḳaẏn (Alt. Tel.) "kayın, eşin akrabası", *taŋı- (Tel. Alt.) ~ taŋ- (Tel. Alt.)* "bağlamak, iliştirmek".

-i ~ -Ø: Türeme yönünde görülen bir nöbetleşmedir.

seri- (Tel.) ~ ser- (Tel.) "hafiflemek, azalmak", *sīn (Tel.) ~ sīni* (Alt. Kumd.) "kız kardeş".

-ü ~ -Ø: Türeme yönündedir. Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

ūrü (Tel.) ~ ūr (Tel. Alt.) "sürü".

3.3.1.6. Ses Gruplarının Uzun Ünlülerle Nöbetleşmesi

Ses gruplarının ikincil uzun ünlülere dönüşmesi *ikincil uzun ünlüler* bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştı. Bu bölümde sadece örneklere işaret edilmiş ve OSTN'deki Altay ağızlarında dağılımının gösterilmesi hedeflenmiştir.

Örneklerden anlaşıldığı kadarıyla ses grubu-uzun ünlü nöbetleşmelerinde ağızlar arasında kesin ayrım yapmak zor görünmektedir. Çünkü bir ağızda bir kelime hem uzun ünlülü hem de ses grubuyla kaydedilmiştir. Bu hususta en dikkat çeken fark içinde /ğ/ ünsüzü bulunan ses grubuyla olan nöbetleşmelerde görülmektedir. Bu sesin sadece Kuzey Altay ağızlarına özgü olduğu düşünülünce söz konusu nöbetleşmeler de genel olarak Kuzey ağızları-Güney ağızları farkı oluşmaktadır.

3.3.1.6.1. Kelime Başında Ses Grubu-Uzun Ünlü Nöbetleşmesi

ağı-~ā-: *ağırçı (Alt.) ~ ārçı (Tel.)* "sütten yapılan votkanın damıtılmasından kalan kazein".

ağ- ~ ū-: *ağs (Leb.) ~ ūs (Alt. Tel.)* "ağız".

ıẏ- ~ ī-: *ıẏḷa- (Tel.) ~ īḷa- (Tel.)* "ağlamak", *ıẏḷaş- (Tel.) ~ īḷaş- (Tel.)* "ağlaşmak", *ıẏḷat- (Tel.) ~ īḷat (Tel.)* "ağlatmak", *şıẏdam (Tel. Alt. Leb.) ~ şīdam (Tel. Leb.)* "sırık, çubuk".

ıyı- ~ ī-: *ıyıḳ (Alt. Tel. Leb.) ~ īḳ (Tel.)* "kurbanlık, adak".

öyö- ~ ō-: *öyök (Alt. Tel.) ~ ōk (Leb.)* "hayvan derisinin karın kısmı".

3.3.1.6.2. Kelime İçinde Ses Grubu-Uzun Ünlü Nöbetleşmesi

-aġa- ~ -ā-: *ḳuraġan (Tel. Kumd.) ~ ḳurān (Alt. Leb.)* "genç koyun", *uŋaġaçı (Kumd.) ~ unāçı (Tel. Alt.)* "arabacı", *çırbaġaḷ (Tel.) ~ çırbāḷ (Tel.)* "çalı çarpı", *çırbaġaḷdū (Tel.) ~ çırbāḷdū (Tel.)* "dallı budaklı (ağaç)".

-aŋa- ~ -ā-: *saŋar (Alt. Tel.) ~ sār (Kumd.)* "çiftin teki".

-aẏ- ~ -ī-: *anaẏda (Alt.) ~ anīda (Tel.)* "böylece", *anaẏdarda (Alt.) ~ anīdarda (Tel.)* "ondan sonra", *ḳanaẏda (Tel.) ~ ḳanīda (Tel.)* "nasıl, ne şekilde".

-ayı- ~ -ā-: *ḳayırçaḳ (Alt. Tel. Kumd.) ~ ḳārçıḳ (Kumd.)* "sandık, kutu".

-eḥe- ~ -ē-: *çeḥedek (Alt.) ~ çēdek (Tel.)* "evli kadının üst giyimi", *teḥerek (Alt. Tel.) ~ tērīk (Alt.)* "daire", *kelteḥeẏ (Alt.) ~ kelteẏ (Alt. Tel. Leb.)* "yarı, çiftin teki; sakat".

-ege- ~ -ē-: *kiçegeş (Tel.) ~ kiçēş (Tub.)* “çok küçük”.

-eŋe- ~ -ē-: *eŋer (Tel.) ~ ēr II (Leb.)* “alaca karanlık, akşam karanlığı”.

-ıġa- ~ -ā-: *çıġar- (Alt. Tel.) ~ çār- (Alt.)* “çıkarmak”.

-ıġı- ~ -ū-: *sıġın (Alt. Tel. Leb.) ~ sūn (Alt.)* “maral”.

-ığ- ~ -ā-: *adığcı (Leb.) ~ adāçı (Tel.)* “atıcı”.

-ığ- ~ -ū-: *acığḷan- (Leb.) ~ açūḷan- (Alt. Tel.)* “üzülmek, kederlenmek”.

-ıẏ- ~ -ī-: *sıẏḷançāḳ (Tel.) ~ sīḷançāḳ (Tel.)* “kibirli”, *sıẏḷū (Tel.) ~ sīḷū (Tel.)* “misafir”.

-ıyı- ~ -ī-: *çıyıḳan (Tel.) ~ çīḳan (Alt.)* “sivilce”, *mıyıḳ (Tel.) ~ mīk (Tel.)* “bıyık”, *pıyıḷ (Alt. Tel.) ~ pīḷ (Alt. Leb.)* “bu yıl”, *sıyın (Tel. Kumd.) ~ sīn (Tel.)* “küçük kız kardeş”, *tıyıŋ (Tel. W.) ~ tīŋ* “sincap”, *tıyıŋda- (Tel. W.) ~ tīŋda-* (Alt. Tel. Leb.) “sincap”.

-iğ- ~ -ṻ-: *kersiğlen (Leb.) ~ kersṻlen (Alt. Tel.)* “akıllı olmak, kurnaz olmak, zeki olmak”.

-iyi- ~ -ī-: *çiyik (Tel.) ~ çīk (Tel.)* “çizgi, hat”, *kiyin- (Alt. Tel.) ~ kīn-* (Alt. Tel.) “giyinmek”.

-oŋı- ~ -ō-: *ḳoŋıs (Tel.) ~ ḳōs II (Tub. Tel.)* “böcek”.

-oŋu- ~ -ō-: *moŋus (Tel. Alt. Leb.) ~ mōs (Alt.)* “güçlü, yiğit”.

-öḥö- ~ -ō̈-: *çöḥödö- (Alt. Tel. Leb.) ~ çō̈dö- (Alt.)* “diz üstüne çökmek”, *çöḥödök (Alt. Tel.) ~ çō̈dök (Alt.)* “diz çökme”.

-uğ- ~ -ū-: *çuğḷa- (Leb.) ~ çūḷa- (Tel.)* “sarmak”, *ḳodurḷüğ (Leb.) ~ ḳodurḷū (Alt. Tel.)* “hastalıklı, uyuzlu”.

-uġu- ~ -ū-: *puġuḷ (Leb.) ~ pūḷ (Alt. Tel.)* “saman yığını”, *puġuḷ- (Tel.) ~ pūḷ- (Alt.)* “boğulmak”, *topşuġur (Tel.) ~ topşūr (Tel.)* “iki telli saz”.

-uḳu- ~ -ū-: *çuḳuḷcü (Leb.) ~ çuḳuḷçı (Tel.) ~ çūlçı (Alt.)* “kavgacı” , çuḳuḷda- (Tel.) ~ çūḷda- “kızmak, öfkelenmek”.

-üŋü- ~ -ṻ-: *tüŋür (Alt.) ~ tṻr (Leb. Kumd.)* “şaman tefi”.

3.3.1.6.3. Kelime Sonunda Ses Grubu-Uzun Ünlü Nöbetleşmesi

-aġ ~ -ū: *aġ (Leb.) ~ ū (Alt. Tel.)* “ağ”.

-aġa ~ -ā: *çabaġa (Tel.) ~ çabā (Tel.)* “Genç çalılık”, *ḳabaġa (Tel. Kumd.) ~ ḳabā I (Alt. Tölös)* “1. petek, 2. kozalağın üstündeki çıkıntılar”, *saḷaġa*

(Kumd.) ~ saḷā (Tel.) "püskül, fırça, el", *yabaġa (Alt. Tel.) ~ yabā (Alt. Tölös)* "tay".

-aŋı ~ -ā: *yaŋı (Alt. Tel.) ~ yā (Tel. Kumd.)* "yeni".

-ege ~ -ē: *icege (Leb) ~ içē (Alt.)* "iç organlar, bağırsaklar".

-ekey ~ -ȫ: *sürȫ (Tub.) ~sürekey (Tel.)* "çok"

-ıġa ~ -ā: *ḳarçıġa (Tel.) ~ ḳarçā (Alt.)* "atmaca".

-ığ ~ -ī: *andığ (Leb.) ~ andī (Alt. Tel.)* "öyle, böyle"; *çığ (Leb.) ~ çī (Alt. Tel. Kumd.)* "çiğ, ham, pişmemiş".

-ığ ~ -ū: *abaḳḳaẏḷığ (Leb.) ~ abaḳḳaẏḷū (Alt. Tel.)* "evlenmiş, eşi olan", *adaḷığ (Leb.) ~ adaḷū (Alt. Tel.)* "babası olan", *aġığ (Leb.) ~ aġū (Alt. Tel.)* "akıntı", *artığ (Leb.) ~ artū (Tel.)* "nehirdeki geçit", *azığ (Leb.) ~ azū (Alt. Tel.)* "köpek dişi, azı dişi", *ḳadığ (Leb.) ~ ḳattū (Tel. Alt.)* "sert, katı", *ḳırḷığ (Leb.) ~ ḳırḷū (Alt. Tel.)* "kenarlı".

-iğ ~ -ĭğ ~ -ǖ: *çecektĭğ (Leb.) ~ çeçektǖ (Alt. Tel.)* "çiçekli", *ennĭğ (Leb.) ~ endǖ (Alt. Tel.)* "enli", *eziriktiğ (Leb.) ~ eziriktǖ (Alt. Tel.)* "sarhoş olan", *kerektĭğ (Leb.) ~ kerektǖ (Alt. Tel.)* "Gerekli olan", *kersĭğ (Leb.) ~ kersǖ (Alt. Tel.)* "zeki, nüktedan".

-oğ ~ -ō: *ḳoğ- (Leb.) ~ ḳō- (Tub. Leb. Tel.)* "takip etmek, izlemek".

-uba ~ -ū: *ḳuba (Tel.) ~ ḳū I (Alt. Tel.)* "rengi solmuş".

3.3.1.7. Ünlülerin Uyum Değişikliği Nöbetleşmeleri

Çeşitli ünsüzlerin veya ünlü benzeşmelerinin etkisiyle kalın ünlülü kelimelerin ince sıraya, ince ünlülülerin de kalın sıraya geçmesi şeklinde gerçekleşen nöbetleşmedir. Bazı örneklerde uyum düzlük-yuvarlık açısından da değişmiştir.

e-e ~ a-ı: *keŋceri (Leb.) ~ ḳaŋjır (Tel.)* "burun kemiği".

ı-a ~ i-e: *pıçan (Kumd.) ~ piçen (Tel. Leb. Alt.)* "saman".

ı-ı ~ i-i: *çıbı (Tub.) ~ çibi (Tel. Alt.)* "köknar", *çımır- (Kumd.) ~ çimḥir- (Tel.)* "burnu temizlemek", *çımġırık (Tel.) ~ çımırıḳ (Kumd.) ~ çimḥirĭk (Tel.) ~ çimirik (Tel.)* "sümük".

o-o ~ ö-ö: *çorçoḳ (Tel.) ~ çörçök (Tel. Leb.)* "masal", *çorçoḳto- (Tel. Leb.) ~ çörçöktö- (Tel. Leb.)* "masal anlatmak", *çoḷmon (Tel.) ~ çölbön (Tub. Leb.)* "Çoban Yıldızı", *çoẏġon (Tel. Alt.) ~ çöẏḥön (Tel.)* "çaydanlık", *ḳoyon (Alt. Tel.) ~ köyön (Alt. Tel. Leb.)* "tavşan", *ḳoťoẏn (Alt.) ~ köyöẏm (Kumd.)*

"tüccar", *oḳşo- (Alt. Tel.) ~ ökşö- (Alt.)* "öpmek", *oḳşon- (Alt. Tel.) ~ ökşön- (Alt.)* "öpülmek".

ı-ı ~ ü-ü: Kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlık açısından iki aşamalı bir uyum değişikliği gerçekleşmiştir.

çımın (Alt.) ~ çümüŋ (Alt.) "sinek".

i-i ~ ü-ü: Düzlük-yuvarlık uyumu değişmiştir.

iliş (Alt.) ~ ülüş (Alt.) "ıslak, nemli", *kilki (Tel.) ~ külkü (Tel.)* "ateş karıştıracak demir kol, ölçer, köseği".

u-u ~ ü-ü: *ḳuçuḳ (Tel.) ~ küçük (Tel.)* "köpek eniği", *ḳuḳur (Leb.) ~ kükür (Alt.)* "kükürt".

3.3.2. Ünsüzlerle İlgili Nöbetleşmeler

3.3.2.1. Dudak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

3.3.2.1.1. Kelime Başında Dudak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

m- ~ p-: Örnekler incelendiğinde /m-/'li şekillerin hem Güney hem de Kuzey ağızlarında, /p-/'li şekillerin ise büyük oranda Lebed ağzında olduğu görülmektedir.

majaḳ (Alt. Tel.) ~ pajaḳ (Alt. Tel. Leb.) "başak", *majaḳta- (Alt. Tel.) ~ pajaḳta- (Alt.)* "buğday başak toplamak", *mırç (Leb.) ~ puruç (Tel.)* "biber" , *mırçaḳ (Tub.) ~ pırçaḳ (Tel. Alt. Leb.)* "bezelye", *morsıḳ (Leb.) ~ porsuḳ (Tel. Alt. Leb.)* "porsuk", *madaḳ (Alt. Tel.) ~ padaḳ (Leb.)* "hitabet, konuşma sanatı", *masḳa (Alt. Tel. Leb.) ~ pasḳa (Leb.)* "büyük çekiç", *mē (Alt. Tel. Kumd.) ~ pē II (Leb.)* "beyin", *meke (Alt. Tel.) ~ peke (Leb.)* "sinsilik, aldatma".

3.3.2.1.2. Kelime İçinde Dudak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

-m- ~ -b-: Genellikle /b-/'leşme yönünde olan bir nöbetleşmedir. /m-/'li varyantlar Güney ağızlarında, /b-/'li varyantlar ise Kuzey ağızlarında (özellikle Lebed ağzında) tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu nöbetleşme ağızlar arasında ayırıcı özellik arz etmektedir.

amanat (Tel.) ~ abanat (Leb.) "borç", *amır (Alt. Tel.) ~ abır (Leb.)* "sakinlik, barış, anlaşma", *amraḳ (Alt. Tel.) ~ abraḳ (Tel.)* "sakin, sessiz", *armaḳçı (Alt. Tel.) ~ arbaŋcı (Leb.)* "at kılından yapılmış ip", *çemenne (Kumd.) ~ çebenne (Kumd.)* "ayakkabının içine konan ot", *çıḷmıs (Alt. Tel.) ~ çıḷbıs (Leb.)* "hızlı, çevik, cesur, cesaretli", *çımaḷı (Tel.) ~ çıbaḷı (Leb. Tub.)* "karınca", *emĭs- (Tel.) ~ ebis- (Leb.)* "emzirmek", *emĭskek (Tel. Alt.) ~ ebiskek (Leb.)* "pipo ağızlığı", *ermek (Alt. Tel.) ~ erbek (Leb.)* "muhabbet, konuşma", *ilt'irme (Alt.) ~ ilçirbe*

(Tel.) "zincir, köstek", *ḳaḷma (Tel.) ~ ḳalba (Leb.)* "yabani sarımsak", *ḳarmaḳ (Tel. Alt. Tub.) ~ ḳarbaḳ (Leb.)* "olta", *keme (Alt. Tel.) ~ kebe (Tub. Leb.)* "tekne", *ḳıẏmıḳ (Alt. Tel.) ~ ḳıẏbıḳ (Leb.)* "hareket, kımıldama", *ḳomoẏ (Tel.) ~ ḳoboẏ (Leb.)* "kötü, bir işe yaramayan".

Aşağıdaki örneklerde nöbetleşme /-m-/'leşme yönündedir.

çoḷmon (Tel.) ~ çoḷbon (Tel.) "Çoban Yıldızı", *anmar (Leb.) ~ anbar (Alt. Tel.)* "ambar, depo".

-m- ~ -p-: Ötümsüz ünsüzlerden sonra görülen /-p-/'leşme yönünde bir nöbetleşmedir.

arçımaḳ (Alt.) ~ arçpaḳ (Tel.) "büyük torba*", çekmen (Tel.) ~ çekpen (Alt. Tub. Tel.)* "yün kumaş", *osmon (Alt.) ~ ospon (Alt.)* "Çuy nehrinde yaşayan bir balık".

Aşğaıdaki örnekte /-m-/'leşme yönünde bir nöbetleşme vardır.

çamdar (Kumd.) ~ çaptar (Alt.) "Beyaz yeleli, beyaz kuyruklu kırmızımsı".

3.3.2.1.3. Kelime Sonunda Dudak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

-m ~ -p: Hem /-m/"leşme hem de /-p/'leşme yönünde gerçekleşen bir nöbetleşmedir.

a) */-m/'leşme yönünde:*

(Ar. hesāb>) ezem (Kumd.) ~ ezep (Tel.) "düşünce, fikir, hesap", *kem II (Alt. Tel. Leb.) ~ kep (Alt. Tel. Leb.)* "ölçü, zaman".

b) */-p/'leşme yönünde:*

em- (Alt. Tel.) ~ ep- (Leb.) "emmek", *köm- (Alt. Tel.) ~ köp- II (Leb.)* "gömmek".

3.3.2.2. Diş ve/veya Dişeti Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

3.3.2.2.1. Kelime İçinde Diş ve/veya Dişeti Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

-c- ~ -j-: Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

keŋceri (Leb.) ~ ḳaŋjır (Tel.) "burun kemiği" .

-c- ~ -t'-: Lebed ağzına has bazı kelimelerde iç seste bulunan /-c-/ sesi Teleüt ağzındaki varyantlarda /-t'-/'lidir. Bu nöbetleşme çok yaygın olmasa da iki ağız arasında önemli bir fark olarak göze çarpmaktadır.

ḳaḷcan (Leb.) ~ ḳaḷt'an (Tel.) "atın alnında beyaz yer (sakar), kel baş", *ḳaḷcār- (Leb.) ~ ḳaḷt'ūr- (Tel.)* "çıldırmak, delirmek", *ḳaḷcārt- (Leb.) ~ ḳaḷt'ūrt- (Tel.)* "deli etmek, aklını kaçırtmak, kudurtmak", *ḳocoẏm (Leb.) ~ ḳot'oẏn (Alt.)* "tüccar".

-ç- ~ -c-: OSTN'deki Altay ağızlarında, Lebed ağzı hariç, iki ünlü arasında ve ötümlü ünsüzlerden sonra /ç/ ünsüzü ötümlüleşmemiştir. Ancak Lebed ağzında sistemli bir şekilde ötümlüleşmiştir. Bu nöbetleşme Lebed ağzını diğer ağızlardan ayıran en önemli özelliktir.

aça (Alt. Tel.) ~ acı (Leb.) "büyük erkek kardeş", *açūḷan- (Alt. Tel.) ~ acığḷan- (Leb.)* "üzülmek, kederlenmek", *açınçāḳ (Alt.) ~ acıncaḳ (Leb.)* "merhametli, acıyan", *açındır- (Alt. Tel.) ~ acındır (Leb.)* "heyecanlandırmak, sinirlendirmek, üzmek, acındırmak", *aḷçaẏ- (Leb. W.) ~ aḷcaẏ- (Tub.)* "çiçek açmak", *aŋçı (Alt. Tel.) ~ aŋcı (Leb.)* "avcı, balıkçı", *araçı (Tel.) ~ aracı (Leb.)* "koruyucu", *arçın (Alt. Leb.) ~ arcın (Leb.)* "ardıç", *çeçek (Alt. Tel.) ~ çecek (Leb.)* "çiçek", *içē (Alt.) ~ icege (Leb)* "iç organlar, bağırsaklar", *ḳamçı (Alt. Tel.) ~ ḳamcı (Leb.)* "kamçı".

-ç- ~ -d-: Güney ağızlarındaki kelime içi /-ç-/ sesinin, Lebed ağzında iki örnekte /-d-/ olduğu görülmüştür.

çımçı- (Alt. Tel.) ~ çımdı- (Leb.) "çimdiklemek", *çımçıḷ- (Alt. Tel.) ~ çımdıḷ- (Leb.)* "çimdiklenmek".

-ç- ~ -j-: Bu nöbetleşmenin sadece bir örneği tespit edilmiştir.

küçŭn- (Alt. Tel.) ~ küjŭn- (Tel.) "zor olduğunu düşünmek".

-ç- ~ -ḷ-: Bu nöbetleşmenin sadece bir örneği tespit edilmiştir.

ḳarūça- (Tel. W.) ~ ḳarūḷa- (Tel.) "cevap vermek, karşı gelmek".

-ç- ~ -ş-: Genel olarak /-ş-/'leşme yönünde tespit edilen bir nöbetleşmedir. /-ç-/'li ve /-ş-/'li şekillere bütün ağızlarda rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu nöbetleşme ağızlar arasında bir ayrım oluşturmamaktadır.

arçın I (Alt. Leb.) ~ arşın I (Tel.) "ardıç", *çaçta- (Tel.) ~ çaşta- (Alt. Leb.)* "saçından tutarak sürümek", *çiçke (Alt. Tel. Leb.) ~ çişke (Tub.)* "ince", *çiçker- (Alt. Tel. Leb.) ~ çişker- (Tub.)* "incelmek", *çiçkert- (Alt. Tel. Leb.) ~ çişkert- (Tub.)* "inceltmek", *çoçḳo (Alt.) ~ çoşḳo (Leb.)* "yığın, odun yığını", *çoçḳoḷo- (Alt.) ~ çoşḳoḷo- (Leb.)* "yığın hâline getirmek", *çoçḳoḷon- (Alt.) ~ çoşḳoḷon-* (Leb.) "yığın oluşturmak", *ḳapçaġaẏ (Kumd.) ~ ḳapşaġaẏ (Alt. Tel. Leb.)* "hızlı, çevik", *küçte- (Tel.) ~ küşte- (Tel.)* "zorlamak".

Aşağıdaki örneklerde /-ç-/'leşme yönünde bir nöbetleşme vardır.

arçın II (Alt.) ~ arşın II (Tel.) "arşın, uzunluk ölçüsü".

-ç- ~ -t'-: Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

ilçirbe (Tel.) ~ ilt'irme (Alt.) "zincir, köstek".

-d- ~ -ḷ-: Eski Türkçe döneminde /l/ ünsüzüyle başlayan ekler Altay ağızlarında ötümlü ünsüzlerden (/ğ/, /r/, /ẏ/ hariç) sonra /d/ ile başlamıştır. Lebed ağzında ise /l/ ünsüzüyle biten kelimelerden sonra söz konusu eklerin bünyesindeki /l/ sesi korunmuştur. Bu durum yine Lebed ağzının ayırıcı bir özelliği olarak öne çıkmaktadır.

saḳaḷdū (Tel.) ~ saġaḷḷığ (Leb.) "sakallı", *taḷda- (Alt. Tel.) ~ taḷḷa- (Leb.)* "seçmek", *çıbıḷda- (Alt.Tel.) ~ çıbıḷḷa- (Leb)* "kirletmek, utandırmak, azap vermek", *yaḷḷan- (Leb.) ~ yaḷdan- (Alt. Tel.)* "kiralanmak", *yaḷḷat- (Leb.) ~ yaḷdat- (Alt. Tel.)* "kiralanmak".

-d- ~ -n-: Altay ağızlarının genelinde /d/ ile başlayan ekler Kuzey Altay ağızlarında özellikle Lebed ağzında /n/ ünsüzünden sonra /n/ ile başlamaktadır. Bu nöbetleşme de Güney ve Kuzey Altay ağızları arasında önemli bir ayrımdır.

adāndaş- (Tel. Leb.) ~ adānnaş- (Leb.) "taklit etmek, kendini birileri ile kıyaslamak", *aḷaḳanda- (Alt. Tel.) ~ aḷaḳanna- (Leb.)* "elle vurmak, tokat atmak", *aŋda- (Alt. Tel. Leb.) ~ aŋna- (Leb.)* "avlamak, avlanmak", *aŋdandır- (Alt. Tel.) ~ aŋnandır- (Leb.)* "yuvarlamak", *arçında- (Alt.) ~ arçınna- (Leb.)* "arşınla ölçmek", *çında- (Alt. Tel.) ~ çınna- (Leb.)* "gerektiği gibi yapmak ya da konuşmak", *çındıḳtū (Alt. Tel.) ~ çınnıḳtığ (Leb.)* "gerçek olan", *emdĭk (Tel. Alt.) ~ emnik (Leb.)* "vahşi, azgın, ele avuca sığmaz, eğitilmemiş hayvan", *ḳadraŋda- (Alt. Tel.) ~ ḳadraŋna- (Leb.)* "hırsızlık yapmak, soymak", *yamandıḳ (Alt. Tel.) ~ ńamannıḳ (Tub.)* "kötülük", *yamanda- (Alt. Tel.) ~ ńamanna- (Tub.)* "kötülemek".

-d- ~ -t-: Çok örneği olmayan bu nöbetleşme hem Kuzey hem de Güney Altay ağızlarında karışık olarak görülmektedir**.**

ērte- (Alt. Tel. Leb.) ~ erde- (Kumd.) "eyerlemek", *ḳoldıḳ (Alt.) ~ ḳoḷtıḳ (Tel.)* "koltuk altı", *ḳoldıḳta- (Alt.) ~ ḳoḷtıḳta- (Alt. Tel. Leb.)* "koltuk altından tutmak".

-j- ~ -z-: Sadece iki örneği tespit edilmiştir.

töŋöjök (Tel.) ~ töŋözök (Alt.) "bataklıklardaki çimli küçük tümsekler", *çajın (Leb.) ~ çazın (Alt.)* "kâğıt".

-n- ~ -ḷ-: Güney Altay ağızlarında tespit edilen bir nöbetleşmedir. Sadece iki örneği vardır.

çontıḳ (Tel.) ~ çoḷtıḳ (Tel.) "kuyruksuz çıplak", *ḳamındı (Tel.) ~ ḳamıḷdı (Alt.)* "iple göğse asılan kemikten yapılmış barut kutusu, ölçüsü".

-r- ~ -l-: /-l-/'leşme yönünde ve çok örneği olmayan bir nöbetleşmedir.

emirek (Tel.) ~ emlek (Kumd. W.) "yufka yürekli, şefkatli", *teḥerek (Leb.) ~ tegelek (Tel. Alt.)* "daire, halka", *teḥerekte-(Leb.) ~ tegelekte- (Tel. Alt.)* "daire şekline sokmak, yuvarlaklaştırmak", *teḥerekten-(Leb.) ~ tegelekten-(Tel. Alt.)* "yuvarlaklaşmak".

-s- ~ -z-: /z/ ünsüzü Altay Türkçesinde hece ve kelime sonlarında ötümsüzleşerek /s/ olmuştur. Ancak aşağıdaki örnekte hece sonunda asli /s/ sesinin ötümlüleştiği görülmüştür.

ḳısraḳ (Kumd.) ~ ḳızraḳ (Leb.) "kısrak".

Altay Türkçesinde /s/ ünsüzünün iki ünlü arasında ve akıcı ünsüzlerden sonra ötümlüleşerek /z/'ye dönüşmesi tamamen kurallaşmıştır. Aşağıdaki nöbetleşmede iki ünlü arasında ötümsüz şeklin korunması dikkat çekicidir.

ḳosaḳ (Leb.) ~ ḳozoḳ (Tel.) "kürek".

3.3.2.2.2. Kelime Sonunda Diş ve/veya Dişeti Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

-ç ~ -ş: /-ş/'leşme yönünde bir nöbetleşmedir. Çok fazla örneği yoktur.

ağaç (Alt. Tel. Leb.) "ağaç*" ~ ağaş I (Leb.)* "orman", *ḳısḳaç (Tel. Leb.) ~ ḳısḳaş (Alt. Tel.)* "maşa", *tekpiç (Leb.) ~ tekpiş (Alt.)* "merdiven", *tilmeç (Tel. Alt.) ~ telmeş* (Kumd.) "tercüman", *üç (Alt. Tel. Leb.) ~ üş (Leb.)* "üç (3)".

-ç ~ -s: Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

perç (Tel.) ~ pers (Tel.) "bez".

-l ~ -r: Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

arçūḷ (Alt.) ~ arçur (Tel.) "baş örtüsü, boyun atkısı, mendil".

-s ~ -t: Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

ḳağas (Tel.) ~ ḳağat (Tub. Leb. Kumd.) "kâğıt".

-ş ~ -s: *paẏdaş* kelimesi ve bu kelimeden türetilen örneklerde tespit edilen bir nöbetleşmedir.

paẏdaş (Alt.) ~ paẏdas (Tel.) "bağdaş, bacakları çapraz bağlama", *paẏdaşta- (Alt.) ~ paẏdasta- (Tel.)* "bağdaş kurmak", *paẏdaştan- (Alt.) ~ paẏdastan- (Tel.)* "bağdaş kurmak".

3.3.2.3. Geniz Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

3.3.2.3.1. Kelime İçinde Geniz Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

-mġ- ~ -m- ~ -ŋ-: Düşen /-ġ-/ sesinin etkisiyle /-ŋ-/'leşme yönünde gelişen bir nöbetleşme olduğu düşünülmektedir.

çımġır- (Tel.) ~ çımır- (Kumd.) "burnunu temizlemek" ~ *çıŋır- (Tel.)* "sümkürmek; inlemek, sızlanmak, cıyak cıyak bağırmak"; *çımġırıḳ (Tel.) ~ çımırıḳ (Kumd.) ~ çıŋırıḳ (Tel. Leb.)* "sümük".

Aşağıdaki örneklerde -n->-ŋ->-m- yönünde bir nöbetleşme olduğu düşünülmektedir.

iştemkeẏ (Tel. Leb.) ~ işteŋkeẏ (Alt.) "çalışkan", *ḳoḷomzoḳ (Tel.) ~ ḳoḷoŋzıḳ (Tel.)* "kötü koku", *ḳoḷomzoḳtū (Tel.) ~ ḳoḷoŋzoḳtū (Tel.)* "kötü kokulu".

Aşağıdaki örnekte yuvarlak ünlünün etkisiyle /-m-/'leşme yönünde bir nöbetleşme olmuştur.

ḳomıs I (Alt.) ~ ḳoŋıs (Tel.) "böcek".

Bu örnekte -k->-ḥ- değişiminden yola çıkılarak nöbetleşmenin /-m-/'leşme yönünde olduğu düşünülmektedir.

kömḥör- (Alt. Tel.) ~ köŋkör- (Tel.) "devrilmek, yere düşmek".

-n- ~ -m-: Bir örneği tespit edilen bu nöbetleşme /-m-/'leşme yönündedir.

şampar (Tel.) ~ şanpar (Tel.) "bol pantolon, şalvar".

-n- ~ -ŋ-: Çoğunlukla /-n-/'leşme yönünde gerçekleşen bir nöbetleşmedir.

a) */-n-/'leşme yönünde:*

aḷanḳı (Tel.) ~ aḷaŋḳı (Leb.) "kararsız", *aḷanḳıḷa- (Tel.) ~ aḷaŋḳıḷa-* (Tel.) "kararsız kalmak", *ḳonırsū ~ ḳoŋırsū (Tel.)* "yanık kokusu", *ḳındaḳ (Alt.) ~ ḳıŋdaḳ (Tel.)* "silah kundağı",

b) *Nöbetleşme yönü tespit edilemeyenler:*

şanḳı (Alt.) ~ şaŋḳı (Alt.) "yele", *telenĭr (Leb.) ~ teleŋer (Tel.)* "kalay".

3.3.2.3.2. Kelime Sonunda Geniz Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

-m ~ -ŋ: Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

çom- (Alt. Tel. Leb.) ~ çöŋ- (Tel.) "suya dalmak".

-n ~ -ŋ: Çoğunlukla /-ŋ/'leşme yönünde bir nöbetleşmedir.

a) */-ŋ/'leşme yönünde:*

çımın (Alt.) ~ çümüŋ (Alt.) “sinek”, *ḳaçan (Alt. Tel.) ~ ḳacaŋ (Leb.)* “ne zaman, hangi vakit”, *saran (Alt. Tel. Leb.) ~ saraŋ* (Tel.) “cimri, hasis”.

b) */-n/’leşme yönünde:*

ḳaçaḷan (Tel.) ~ ḳaçaḷaŋ (Tel.) “ters esen, sert (rüzgâr)”, *yün (Leb) ~ yüŋ (Alt.)* “yün”.

c) *Nöbetleşme yönü tespit edilemeyenler:*

çilen (Tel.) ~ çileŋ (Leb.) “balıkçıl”, *kürön (Leb.) ~ küreŋ (Tel. Leb.)* “kahverengi*”*.

-n ~ -m: Çoğunlukla /-m/’leşme yönünde bir nöbetleşmedir.

amtan (Alt. Tel.) ~ amtam (Tel. W.) “tat, lezzet”, *ḳocoẏm (Leb.) ~ ḳoťoẏn (Alt.) “*tüccar*”, pozon (Tel.) ~ pozom (Tel.)* “alaca karanlık”, *çülḥön (Alt.) ~ çölḥöm (Tel.)* “eğrelti otu”.

3.3.2.4. Damak ve/veya Gırtlak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

3.3.2.4.1. Kelime Başında Damak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

y- ~ d’-: Eski Türkçe döneminin kelime başı /y-/ sesi OSTN’deki Altay ağızlarına ait kelimelerde büyük oranda korunmuştur. Teleüt ağzında ise /ď-/ sesine dönüşmüştür. Teleüt ağzında yaygın olarak hem /y-/’li hem de /ď-/’li şekillerin bir arada kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, Teleüt ağzını diğer ağızlardan ayıran en önemli özelliktir.

yabaġa (Alt. Tel.) ~ ď’abaġa (Tel.) “iki yaşında tay”, *yajar- (Alt. Tel. Leb.) ~ ď’ajar- (Tel.)* “yeşermek”, *yaḷḳın (Tel.) ~ ď’aḷḳın (Tel.)* “yıldırım”, *yarġıḷa- (Alt. Leb.) ~ ď’arġıḷa- (Tel.)* “yargılamak”, *yımjaḳ (Alt.) ~ ď’ımjaḳ (Tel.)* “yumşak”, *yoḷdo (Alt. Tel. Leb.)- ~ ď’oḷdo- (Tel.)* “yola koymak, belli bir yol oluşturmak”, *yüḥürüş- (Alt.) ~ ď’üḥürüş- (Tel.)* “birlikte koşmak, koşuşmak”.

y- ~ ń-: Tuba ağzında, içinde geniz ünsüzü (/m/, /n/, /ŋ/) olan kelimelerde, kelime başı /y- / sesi genizsileşerek /ń-/ sesine dönüşmüştür. Örnekleri çok yaygın olan bu nöbetleşme Tuba ağzını diğer ağızlardan ayıran en önemli özelliktir.

yama- (Alt. Tel.) ~ ńama- (Tub.) “yama dikmek”, *yaman (Alt. Tel.) ~ ńaman (Tub.)* “kötü”, *yamandıḳ (Alt. Tel.) ~ ńamannıḳ (Tub.)* “kötülük”, *yamanda- (Alt. Tel.) ~ ńamanna- (Tub.)* “kötülemek”, *yaŋda- (Alt. Tel.) ~ ńaŋda- (Tub.)* “inanmak”, *yaŋısḳan (Alt. Tel.) ~ ńaŋısḳan (Tub.)* “yapayalnız”, *yemir- (Alt. Tel.) ~ ńemir- (Tub.)* “kırmak, dağıtmak”, *yımjaḳ (Alt.) ~ ńımjaḳ (Tub.)* “yumşak”, yüŋdö- ~ ńüŋne- (Tub.) “yünle kaplamak”.

3.3.2.4.2. Kelime İçinde Damak ve/veya Gırtlak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

-g- ~ -ḥ-: OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde kelime içi /-g-/ sesi büyük oranda /-ḥ-/ sesine dönüşmüştür. Bazı örneklerde dönüşmediği tespit edilmiştir. /-g-/'li şekiller Kuzey Altay ağızlarında, /-ḥ-/'li şekiller ise Güney Altay ağızlarında yaygındır.

çigen (Alt.) ~ çeḥēn (Alt. Tel. Leb.) "kımız", *emegen (Kumd.) ~ emeḥen (Tel.)* "karı, eş", *ilgeri (Tel.)* "eskiden, önceden" ~ *ilḥeri (Tel.)* "en iyi, mükemmel", *kicigeş (Leb.) ~ kiçiḥeş (Tel.)* "çok küçük", *mergen (Leb.) ~ merḥen (Tel.)* "atıcı", *pelḥi (Tel. Kumd.) ~ pilgi (Kumd.)* "işaret, nişan", *tügen- (Tel.) ~ tüḥön- (Alt.)* "bitmek", *üygen (Kumd.) ~ üḥen (Tel.)* "dizgin, gem", *üygende- (Kumd.) ~ üḥende- (Tel.)* "dizginlemek, gem takmak", *çoygon (Tel. Alt.) ~ çöyḥön (Tel.)* "çaydanlık", *çımġır- (Tel.) ~ çimḥir- (Tel.)* "burnu temizlemek".

-g- ~ -ŋ-: /-g-/'leşme yönünde bir nöbetleşmedir.

eger (Kumd. W.) ~ eŋer (Tel.) "av köpeği", *tügey (Leb.) ~ tüŋey (Tel.)* "eşit, denk, benzer, çift".

-ġ- ~ -ŋ-: /-ŋ/'leşme yönünde bir nöbetleşmedir.

aġaç (Alt. Tel. Leb.) ~ aŋaş (Tölös) "ağaç", *ḳaraġat (Tel. Leb.) ~ ḳaraŋat (Alt.)* "siyah Frenk üzümü", *ḳaraġay (Tel. Leb.) ~ ḳaraŋay (Alt.)* "çam ağacı, köknar", *sağısḳan (Leb.) ~ saŋısḳan (Alt. Tel.)* "saksağan".

Aşağıdaki örnekte nöbetleşme yönü tespit edilememiştir.

ḳadağı (Leb.) ~ ḳadaŋı (Alt.) ~ ḳattaŋı (Tel.) "çıban, irinli yara"

-ġ- ~ -y-: /-y/'leşme yönünde bir nöbetleşmedir.

ıġla- (Tub.) ~ ıyla- (Tel.) "ağlamak".

-ḳ- ~ -ġ-: OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde ötümsüz ünsüzler, iki ünlü arasında ve ötümlü ünsüzlerden sonra sistemli bir şekilde ötümlüleşmiştir. Ancak bazı kelimelerin hem ötümlü hem de ötümsüz şekillerinin bir arada kullanıldığı görülmüştür. İki şekilli olan bu kelimelerin genel olarak ötümsüz olanları Güney Altay ağızlarında, ötümlü olanları ise Kuzey Altay ağızlarında tespit edilmiştir.

araḳı (Alt. Tel.) ~ araġa (Leb.) "sütten yapılmış votka", *çoḳı- (Alt.) ~ çoġı- (Leb.)* "gagalamak", *çōḳur (Alt.) ~ çoġur (Tel.)* "düdük", *çuḳuḷ (Tel. Leb.) ~ çuġuḷ I (Tel. Alt.)* "öfke", *çuḳuḷda- (Tel.) ~ çuġuḷda- (Alt. Tel.)* "sinirlenmek", *maḷġıḷ (Tel.) ~ maḷḳıḷ (Tel.)* "şeffaf, aydın", *saḷḳın (Alt. Tel.) ~ saḷġın (Leb.)* "soğuk, sert rüzgâr", *uyḳu (Tel. Alt.) ~ uyġu (Leb.)* "uyku", *arḳa I (Alt. Tel.) ~*

arġa I “sırt, arka”, *aẏḳır- (Tel.) ~ aẏġır- II (Kumd. W.)* “av zamanı bağırmak”, *paḷḳaş (Tel. Kumd.) ~ paḷġaş (Alt. Leb.)* “balçık, çamur”, *paḷḳaşta- (Tel. Kumd.) ~ paḷġaştta-* (Alt. Leb.) “kirletmek”.

-k- ~ -ḥ-: Kelime içi /-k-/ sesinin öncelikle ötümlüleşerek /-g-/’ye dönüştüğü ve ardından da sızıcılaşarak /-ḥ-/ olduğu düşünülmektedir. Bazı kelimelerde ilk şekil ve son şeklin bir arada (sekir->segir->seḥir-) kullanıldığı görülmüştür.

çimki- ~ çimḥi- (Tel.) “iğdiş etmek, enemek, hadım etmek”, *sekir- (Alt. Tel. Leb.) ~ seḥer-* (Tel.) “sıçramak, zıplamak”, *sekirt- (Alt. Tel. Leb.) ~ seḥert- (Tel.)* “sıçratmak, zıplatmak”.

-k- ~ -ŋ-: Sadece iki kelimede tespit edilmiş /-ŋ-/’leşme yönünde bir nöbetleşmedir.

kükürt (Alt.) ~ küŋürt (Leb.) “gök gürültüsü”, *armaḳçı (Alt. Tel.) ~ arbaŋcı (Leb.)* “at kılından yapılmış ip”.

3.3.2.4.3. Kelime Sonunda Damak Ünsüzleri Arasında Nöbetleşmeler

-ğ ~ -k: Sadece iki örneği tespit edilmiş /-ğ-/’leşme yönünde bir nöbetleşmedir.

eneğ (Tub.) ~ enek (Leb.) “kapı sövesi, pervaz”, *kiciğ (Leb.) ~ kiçik (Tel.)* “küçük, az”.

-ğ ~ -ŋ: /-ğ/’leşme yönünde tek örneği tespit edilen bir nöbetleşmedir.

toğ- (Leb.) ~ toŋ- (Alt. Tel.) “donmak”.

-k ~ -ŋ: /-ŋ/’leşme yönünde bir nöbetleşmedir.

kersek (Tub.) ~ kerseŋ (Tel.) “göğüs kemiği”, *tuspaḳ (Tub.) ~ tuspaŋ (Leb.)* “çorap bağı”.

3.3.2.5. Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi

3.3.2.5.1. Kelime İçinde Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi

Kelime içinde ünsüzlerin sıfırla nöbetleşmesi genellikle düşme yönündedir.

-ç- ~ -Ø-: *ḳançıḳ- (Tel.) ~ ḳanıḳ (Tel. Alt. Leb.)* “sinirlenmek, öfkeden kudurmak, intikam ateşiyle yanmak, küplere binmek”.

-d- ~ -Ø-: *emdi (Alt. Tel. Leb.) ~ emi (Leb.)* “şimdi”.

-ġ- ~ -Ø-: *çıçırġana (Tel.) ~ çıçırana (Tel.)* "yabani iğde", *çımġır- (Tel.) ~ çımır- (Kumd.)* "burnunu temizlemek" , *çımġırıḳ (Tel.) ~ çımırıḳ (Kumd.)* "sümük" , *ḳaptırġa (Alt.) ~ ḳaptıra (Tel.)* "silah için gereken her şeyi saklamaya yarayan eşya", *çubaḷġı (Kumd.) ~ çıbaḷı (Leb. Tub.)* "karınca", *ḳaŋġı (Tel.) ~ ḳaŋı (Tel.)* "kaygısız, sorumsuz insan", *yaḷġa- (Tub. Alt.) ~ yaḷa- (Alt. Tel. Leb.)* "yalamak".

-ḥ- ~ -Ø-: *çimḥir- (Tel.) ~ çimir- (Tel.)* "burnunu temizlemek", *çimḥirĭk (Tel.) ~ çimirik (Tel.)* "sümük", *ele- I (Leb.) ~ ilḥe- (Alt.)* "elemek", *elek I (Leb.) ~ ilḥek (Alt.)* "elek".

-k- ~ -Ø-: *çüçkür- (Tel.) ~ çüçür- (Alt.)* "hapşırmak".

-ḷ- ~ Ø-: Bu nöbetleşmenin olduğu kelimenin Rusçadan (*<кармазин "karmazin")* alındığı düşünülmektedir (Räsänen, 1969, s. 266). Dolayısıyla türeme yönünde bir nöbetleşme olduğu söylenebilir.

ḳırbaḷyın (Tel.) ~ ḳırbalcın (Leb.) ~ ḳırbayın (Alt.) "yünlü kumaş".

-n- ~ -Ø-: *aḷtınġı (Tel.) ~ aḷdıġı (Alt.)* "alttaki, alt"

-p- ~ -Ø-: *Ḳoḳur "şaka, espri"* kelimesi ve bu kelimeden türetilen kelimelerde tespit edilen türeme yönünde bir nöbetleşmedir. Çünkü *kokur* kelimesinin kökeninin Moğolca *ḳokir "geveze, şakacı"* olduğu düşünülmektedir (Räsänen, 1969, s. 276). /-p-/'li şekiller Kuzey Altay ağızlarında tespit edilmiştir.

ḳoḳpır (Tub. Leb.) ~ ḳoḳur (Alt. Tel.) "şaka, espri", *ḳoḳpırcı (Leb.) ~ ḳoḳurçı (Tel.)* "şakacı", *ḳoḳpırḷa- (Tub.) ~ ḳoḳurḷa- (Alt. Tel.)* "şaka, espri yapmak", *ḳoḳpırḷığ (Tub. Leb.) ~ ḳoḳurḷū (Alt. Tel.)* "şakacı".

-r- ~ -Ø-: *ḳomırsḳa (Kumd.) ~ ḳumusḳa (Tölös)* "karınca".

-t- ~ -Ø-: *emtirik (Tel.) ~ emirik (Tel. W.)* "zarar görmüş, yamulmuş, ezilmiş kap kacak", *unutçāḳ (Tel.) ~ unuçāḳ (Tel.)* "unutkan".

ẏ- ~ -Ø-: *çeẏne (Tel. Kumd.) ~ çene (Kumd. Leb.)* "şakayık kökü", *körülbeẏçi (Tel.) ~ körülbeçi (Alt.)* "kıskanç", *tüẏme- (Tel. W.) ~ tüme- (Tel.)* "tedirgin olmak, endişeli olmak, isyan etmek", *üẏgen (Kumd.) ~ üḥen (Tel.)* "dizgin, gem", *üẏgende- (Kumd.) ~ üḥende-* (Tel.) "dizginlemek, gem takmak".

3.3.2.5.2. Kelime Sonunda Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi

-k ~ -Ø: Türeme yönünde bir nöbetleşmedir.

eşkĭk (Alt. Tel.) ~ eşkĭ (Leb. Kumd.) "kürek".

-m ~ -Ø: Türeme yönünde bir nöbetleşmedir.

çoḳçom (Tel.) ~ çokço (Alt.) “yığın”.

-n ~ -Ø: Düşme yönünde bir nöbetleşmedir.

çaġan (Alt. Tel. Leb.) ~ çaġa (Tel.) “aralık ayının başındaki bayram”

-ẏ ~ -Ø: Düşme yönünde bir nöbetleşmedir.

çoçoġoẏ (Tel.) ~ çoçoġı (Alt.) “kozalak”, *ḳaḳḳaẏ (Alt. Tel.) ~ ḳaḳḳa (Tel.)* “yaban domuzu”, *abaġaẏ (Alt. Leb. Kumd.) ~ abaġa (Tel.)* “babanın kardeşi, amca”

3.3.2.6. Hecelerin Sıfırla Nöbetleşmesi

3.3.2.6.1. Kelime İçinde Hecelerin Sıfırla Nöbetleşmesi

Kelime içinde birbirinin benzeri heceler arka arkaya gelince biri düşmüştür.

-ın- ~ -Ø-: *aḷtonınçı (Tel.) ~ aḷtonçı (Tel.)* “altmışıncı”

-ri- ~ -Ø-: *emtirik (Tel.) ~ emtik (Tel.)* “zarar görmüş, yamulmuş, ezilmiş kap kacak”.

3.3.2.7. Diğer Nöbetleşmeler

3.3.2.7.1. Kelime İçinde Diğer Nöbetleşmeler

-b- ~ -d-: *çarbaḳ (Tel.) ~ çardaḳ (Tel)* “kabarık, şişkin”, *çarbaẏ- (Tel.) ~ çardaẏ- (Tel.)* “kabarmak, çıkmak (göbek)”.

-ḷ- ~ -m-: *çıḷbır (Alt. Tel. Leb.) ~ çumbur* (Tel) “yular”.

-n- ~ -p-: *siyanda- (Tel.) ~ sīyapta- (Alt. Tel.)* “zarara uğramak”.

-n- ~ -ẏ-: *künkenek (Tel.) ~ küẏkenek (Tel.)* “bir kuş adı (Lat. *ofis tarda*)”.

-y- ~ -c-: Kelime içinde /-y-/’lerin /-c-/’leşmesi çok yaygın değildir. Bazı /-y/’li kelimelerin, Lebed ağzında /-c-/‘leştiği görülmüştür.

ayıḳ (Tel.) ~ acıḳ II (Leb.) “dikkat”, *ayıḳta- (Alt. Tel.) ~ acıḳta- (Leb.)* “dikkatli olmak, gözlemlemek”, *ḳırbaḷyın (Tel.) ~ ḳırbaḷcın (Leb.)* “yünlü kumaş”, *ḳunayın (Leb.) ~ ḳunacın (Leb.)* “üç yaşında genç at”.

-y- ~ -d-: *eryine (Tel. W.) ~ erdine (Tel.)* “mücevher”

-y- ~ -t’-: *ḳanyıġa (Alt.) ~ ḳant’ıġa (Tel.)* “eyerin arkasına bir şeyler bağlayabilmek için konulan küçük kemerler”.

-y- ~ -z-: *ḳayıŋ (Tel.) ~ ḳazıŋ (Leb.)* “kayın ağacı”.

3.3.2.7.3. Kelime Sonunda Diğer Nöbetleşmeler

-l ~ -m: *açḳıḷ (Tel. Kumd.) ~ açḳım (Leb.)* "ekşi".

-n ~ -p: *sīyan (Tel.) ~ sīyap (Alt. Tel.)* "kayıp, ziyan".

3.3.2.8. Tek Ünsüz-İkiz Ünsüz Nöbetleşmesi

Altay Türkçesinin genel fonetik özelliklerine göre iki ünlü arasında kalan süreksiz ötümsüz ünsüzler ya ötümlüleşir ya da ikizleşir (Menges, 2009, s. 380). OSTN'deki Altay ağızlarında bir kelimenin hem ötümlü hem de ikizleşmiş şekilleri tespit edilmiştir.

-d- ~ -tt-: *ḳadaŋı (Alt.) ~ ḳadaġı (Leb.) ~ ḳattaŋı (Tel.)* "çıban, irinli yara", *odus (Alt. Tel. Leb.) ~ ottıs (Tel.)* "otuz", *oduzŭnçı (Tel.) ~ ottızınçı (Tel.)* "otuzuncu", *oẏdo (Leb.) ~ oẏtto (Alt. Tel.)* "arkaya, geriye, yine".

-ġ- ~ -ḳḳ-: *çıġar- (Alt. Tel.) ~ çıḳḳar- (Tel.)* "çıkarmak", *çıġış (Alt. Tel.) ~ çıḳḳış (Tel.)* "çıkış, çıkma, son", *ḳaẏġa- (Leb.) ~ ḳaẏḳḳa- (Tel. Alt.)* "şaşırmak, şaşkın şaşkın bakmak", *ḳaẏġaḷ (Leb.) ~ ḳaẏḳḳaḷ* "şaşırtıcı, hayret verici, harika", *ḳaẏġaḷdığ (Leb.) ~ ḳaẏḳḳaḷdū* (Alt. Tel.) "şaşırtıcı, ilginç", *ḳaẏġat- (Leb.) ~ ḳaẏḳḳat (Alt. Tel.)* "şaşırtmak", *soġır (Alt. Tel. Leb.) ~ soḳḳor (Alt. Tel.*) "kör", *yaġa (Leb.) ~ yaḳḳa (Alt.)* "yaka, kıyı, kenar".

-ḳ- ~ -ḳḳ-: *çaḳı ~ çaḳḳı (Tel.)* "atların bağlandığı direk", *çaḳırım (Tel.) ~ çaḳḳırım (Tel.)* "verst, uzunluk ölçüsü", *çoḳı- (Alt.) ~ çoḳḳı- (Alt. Tel.)* "gagalamak", *çoḳur (Alt.) ~ çoḳḳır (Alt. Tel.)* "rengârenk, alacalı", *çoḳurḷa- (Tel.) ~ çoḳḳırḷa- (Alt. Tel.)* "rengârenk yapmak", *çoḳoḷ (Alt.) ~ çoḳḳoḷ (Alt. Tel.)* "kekeme", *çoḳoḷdon- (Alt.) ~ çoḳḳoḷdon- (Alt. Tel.)* "kekelemek", *ḳoḳur (Alt. Tel.) ~ ḳoḳḳır (Tel. Kumd.)* "şaka, espiri", *ḳoḳurçı (Tel.) ~ ḳoḳḳırçı (Tel. Kumd.)* "şakacı", *maḳa I (Tel.) ~ maḳḳa I (Tel.)* "tek, sadece", *uẏḳu (Tel. Alt.) ~ uẏḳḳu (Tel. Alt.)* "uyku", *yaẏḳa- (Alt. Leb.) ~ yaẏḳḳa- (Tel. Alt.)* "silkelemek, sallamak".

-t- ~ -tt-: *çıtī- (Tel.) ~ çıttī- (Tel.)* "kapris yapmak (mızmızlanmak)", *paẏtaḷ (Alt. Tel.) ~ paẏttaḷ (Tel. Alt.)* "üç yaşındaki kısrak".

3.3.2.9. Göçüşme (Yer Değiştirme, Metatez)

3.3.2.9.1. Yakın Göçüşme

-çḳ- ~ -ḳç-: *ıçḳın- (Tel.) ~ ıḳçın- (Alt. Tel.)* "bırakmak, elden çıkarmak, yere düşmek", *ıçḳır- (Tel.) ~ ıḳçır- (Alt. Tel.)* "uçkur", *ıçḳa- (Tel.) ~ ıḳça- (Alt.)* "gerilmek, gerginleşmek", *poçḳo (Tel.) ~ poḳço (Tel. Alt.)* "bavul, valiz".

-ğḷ ~ -ḷġ-: *çuğḷa- (Leb.) ~ çuḷġa- (Tel.)* "sarmak"

-ḳs- ~ -sḳ-: *ıḳsı- (Alt. Tel.) ~ ısḳı- (Tel.)* "hıçkırmak", *sıḳsı- (Tel.) ~ sısḳı- (Tel.)* "delikleri tıkayarak kapatmak", *yeksĭn- (Alt. Tel.) ~ yeskin- (Alt. Leb.)* "bir şeyden nefret etmek, tiksinmek"

-pk- ~ kp-: *çapḳı (Tel. Alt.) ~ çaḳpı (Leb. Tel.)* "tuzak, orak", *ḳapḳaḳ (Tel.) ~ ḳaḳpaḳ (Alt. Tel. Leb.)* "kapak", *opḳor (Tel.) ~ oḳpor (Alt.)* "bataklık", *öpkö (Tel.) ~ ökpö (Alt. Leb.)* "akciğer, öfke", *papḳır (Tel.) ~ paḳpır (Alt. Leb.)* "içki mahmurluğu", *tepkiş (Tel. Kumd.) ~ tekpiç (Leb.) ~ tekpiş (Alt.)* "merdiven".

3.3.2.9.2. Uzak Göçüşme

-r-ḷ ~ -ḷ-r: *tartaḷ (Leb.) ~ taḷtar (Tel.)* "Bıldırcın kılavuzu (kuş ismi)".

3.4. OSTN'DEKİ ALTAY TÜRKÇESİ AĞIZLARI İLE ÇAĞDAŞ ALTAY TÜRKÇESİ AĞIZLARI ARASINDAKİ SES FARKLILIKLARI[49]

OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerin derlenme zamanıyla bu çalışmada taranan Çağdaş Altay Türkçesi sözlüklerinin hazırlandığı zaman arasında ortalama yüz-yüz elli yıllık bir süre vardır. Bu zaman dilimi bir ses değişikliğinin tamamen gerçekleşmesi için yeterli bir süre değildir. Ancak eş zamanlı bir yöntemle inceleyecek kadar kısa bir zaman da değildir. Bu sebeple bu bölümdeki ses olayları değişim ya da nöbetleşme değil ses farklılığı olarak adlandırılmıştır.

---

[49] Sovyet sonrası dönemde Çağdaş Altay Türkçesi ağızları üzerine önemli ses bilgisi çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şöyle sıralanabilir:
KİRSANOVA, N. A. (2003), *Konsonantizm v yazıke çalkantsev (Eksperimental'noye issledovaniye),* Sibirskiy Hronograf, Novosibirsk.
SARBAŞEVA, S. B. (2004), *Fonologiçeskaya sistema tuba dialekta altayskogo yazıka (v sopostavitel'nom aspekte*, Sibirskiy Hronograf, Novosibirsk.
SELYUTİNA, İ. Y. (1998), *Kumandinskiy vokalizm: Eksperimental'nofonetiçeşkoye,* Sibirskiy Hronograf, Novosibirsk.
ŞALDANOVA, A. A. (2007), *Vokalizm Dialekta Altay-Kiji v sopostavitel'nom aspekte,* Sova, Novosibirsk.
Söz konusu bu çalışmalar, ilgili ağızlardaki seslerin akustik ve artikülasyonunu deneysel yöntemlerle inceleyen monografilerdir. Bizim çalışmamızda ise ses bilgisi bölümü, karşılaştırmalı sözlük bölümündeki verilerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, dönemler arasındaki ses değişmelerinin gösterilmesinin faydalı olacağı düşüncesinden hareketle eklenmiştir. Bu bakımdan çalışmamız doğrudan ve(ya) müstakil bir ses bilgisi incelemesi değildir. Çalışmamızda ses bilgisi kısmı oluşturulurken OSTN'deki seslerin özellikleri konusunda Radloff'un kendi tanımlamaları ile yetinilmiştir. Dolayısıyla bizim çalışmamız ses bilgisi hususunda sadece dönemler arası ses farklılıklarına odaklandığı için yukarıda zikredilen eserler incelememizde kapsam dışında bırakılmıştır.

3.4.1. Ünlülerle İlgili Ses Farklılıkları

3.4.1.1. Kalın-Ünlülerin İncelmesi

3.4.1.1.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Kalın Ünlülerin İncelmesi

3.4.1.1.1.1. Kelime Başında Kalın Ünlülerin İncelmesi

u->ü-: OSTN'deki Altay ağızlarında, /u-/ ünlüsüyle başlayan ve ikinci sesi /-y-/, /-ẏ-/ olan bazı kelimelerin, Çağdaş Teleüt ağzında incelerek /ü-/ ünlüsüne dönüştüğü tespit edilmiştir.

uẏ (Alt. Tub.)>üy "inek" (TAS, 128), *uya (Alt. Tel. Leb.)>üya* "yuva" (TAS, 128), *uyaḷ- (Alt. Leb.)>üyal-* "utanmak" (TAS, 128), *uyaḷan- (Tel. Leb.)>üyalan-* "yuva yapmak" (TAS, 128), *uyaḷçāḳ (Alt.)>üyalçak* "utangaç, çekingen" (TAS, 128), *uyaḷt- (Tel. Alt. Leb.)>üyalt-* "utandırmak, mahcup etmek, rezil etmek" (TAS, 128), *uyat (Alt. Tel. Leb.)>üyat* "utanç, rezalet" (TAS, 128), *uyattū (Alt. Tel.)>üyattu* "rezilce, utandırıcı" (TAS, 128), *uẏma- (Alt. Tel. Leb.)>üyma-* "bulaştırmak, pisletmek" (TAS, 128).

3.4.1.1.1.2. Kelime İçinde Kalın Ünlülerin İncelmesi

-u->-ü-: İki örneği tespit edilen bu değişimin /-l-/ ve /-y-/ seslerinin inceltici etkisiyle oluştuğu düşünülmektedir.

ḳuḷıḳ (Tel. Alt.)>külük "1. pehlivan, 2. Usta, 3. becerikli, çevik" (ATS, 128), *suyuḳ (Alt. Tel.)>süyük I* "sıvı" (TAS, 103).

-o->-ö-: Bu incelme olayında /ç/ ve /y/ ünsüzlerinin etkisinden söz edilebilir.

çom- (Alt. Tel. Leb.)>çöm- ~ çöŋ- "1. dalmak. 2. (sıvıya) daldırmak" (ATS, 77), *çomdır- (Alt. Tel. Leb.)>çömdir- ~ çöŋdir-* "1. dalmak. 2. daldırmak" (ATS, 77), *çōŋ (Tel. W.)>çöŋ* "derin" (ATS, 77), *çoẏ (Tel.)>çöy "çelik"* (TAS, 18), *çoẏġon (Alt. Tel.)>çöygön* "çaydanlık" (ATS, 77).

3.4.1.1.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Kalın Ünlülerin İncelmesi

3.4.1.1.2.1. Kelime İçinde Kalın Ünlülerin İncelmesi

-ı->-i-: /ç/, /r/ ve /y/ ünsüzlerin etkisiyle oluşan bir incelme olduğu düşünülmektedir.

çın (Alt. Tel. Leb.)>çin "doğru" (DÇT, 165), *çımırıḳ (Kumd.)>çimirik* "sümük" (DLTÇ, 222), *ḳırbı (Leb.)>kirbi* "sülük" (DK, 223), *yış (Alt. Leb. Tub.)>d'iş ~ t'ış ~ çış* "orman" (DK, 213, 261) ~ *d'iş ~ d'ış* "orman" (DÇT, 116, 118).

-u->-ü-: İki örneği tespit edilen bu değişimde /j/, /l/ ve /y/ ünsüzlerinin inceltici etkisinden söz edilebilir.

ḳujuḷ (Kumd.)>küjil "köstebek" (DK, 228), *pūdaẏ (Alt. Tel. Leb.)>buday~pugday~pūday~pügdey~pū̄gdey* "buğday" (DLTÇ, 143, 190).

3.4.1.2. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

3.4.1.2.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

3.4.1.2.1.1. Kelime İçinde Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

-ı->-u-: İlerleyici ünlü benzeşmelerinin ve dudak ünsüzlerinin etkisiyle oluşan bir yuvarlaklaşmadır.

çoḷış- (Tel.)>çoluş- "eğilmek" (ATS, 76), *ḳojıḳ (Tel.)>kojuk* "ek" (ATS, 114), *ḳojıḷ- (Tel. Leb. Alt.)>kojul-* "birleşmek, eklenmek" (ATS, 114), *ḳomıdaḷ (Tel.)>komudal* "memnuniyetsizlik, şikâyet" (ATS, 116), *ḳomırġaẏ (Tel. Alt.)>komurgay* "düdük, kaval" (ATS, 116), *poḷış- (Alt. Tel. Leb.)>poluş-* "yardımlaşmak, yardım etmek" (TAS, 88), *soġım (Tel.)>sogum* "kesim için hazırlanan at" (TAS, 100), *sōḷın (Tel. Alt. Leb.)>solun* "1. garip, şaşırtıcı, duyulmamış, 2. yabancı, bilinmeyen" (ATS, 156), *soḷış- (Alt.)>soluş-* "değiştirmek" (ATS, 156).

3.4.1.2.1.2. Kelime Sonunda Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

-e>-ö: Dudak uyumu sebebiyle oluşan bir yuvarlaklaşmadır.

köŋdöyle- (Alt. Tel. Leb.)>köŋdöylö- "boşaltmak, (ağaç için) için boşaltmak" (ATS, 121)

-ı>-u: Dudak uyumuna bağlı olarak ilerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşmuş bir değişimdir. Tek örneği tespit edilmiştir.

sorbı (Alt. Tel. Leb.)>sorbu "yara izi" (ATS, 157).

3.4.1.2.2. Kuzey Altay Türkçesi Ağızlarında Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

3.4.1.2.2.1. Kelime Başında Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

a->o-: Kelime başındaki /a-/ sesi, dudak ünsüzü /-p-/'nin etkisiyle yuvarlaklaşmıştır. Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

apsaḳ (Tel. Alt. Leb.) > opsak "titrek kavak" (DLTÇ, 181).

e->ö-: Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

eŋeẏ- (Leb.) >öŋöy- "eğilmek" (DÇT, 142).

3.4.1.2.2.2. Kelime İçinde Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

-a->-o-: Genellikle ilk hece dışında görülen bu yuvarlaklaşma dudak uyumuna bağlı olarak ilerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşmuştur.

oçar- (Leb. Tub.)>oçar-~oçor-~oşor- "yerleşmek, oturmak" (DLTÇ, 182) ~ oçor- ~ oşar- ~ "oturmak" (DK, 237), *oçart- (Leb. Tub.) ~ oşot-* "oturtmak, yere koymak, bırakmak" (DLTÇ, 182), *ocak (Leb.) ~ oçok* "sacayağı" (DK, 237), *oḳşanış- (Leb.) ~ okçonış- ~ opçonış-* "öpüşmek" (DÇT, 139, 140), *oyan- (Leb.) ~ oygon- ~ oyon-* "uyanmak" (DÇT, 139).

-e->-ö-: Dudak uyumu ve dudak ünsüzlerinin etkisiyle oluşmuş bir yuvarlaklaşmadır.

eŋeẏ- (Leb.) >öŋöy- "eğilmek" (DÇT, 142), *kemege (Tel. Alt. Leb.) >kebe ~ gebe~köbö~köbögö* "ocak, fırın" (DK, 221, 225).

-ı->-u-: Tek örneği tespit edilen bu yuvarlaklaşmada dudak ünsüzü /-b-/'nin etkisi vardır.

çıbaḷı (Leb. Tub.)> çubala~çuvala~çıbalı~çımalı "karınca" "DLTÇ, 222).

3.4.1.3. Geniş Ünlülerin Daralması

3.4.1.3.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Geniş Ünlülerin Daralması

3.4.1.3.1.1. Kelime İçinde Geniş Ünlülerin Daralması

e->i-: Tek örneği tespit edilen bu daralmada ya tarihî dönemlerdeki *ikkiz* şekli devam etmiş ya da gerileyici ünlü benzeşmesi oluşmuştur.

eḥis (Alt. Tel.)>igis "ikiz" (TAS, 41).

3.4.1.3.1.2. Kelime İçinde Geniş Ünlülerin Daralması

-a->-ı-: İlerleyici ünlü benzeşmesiyle oluşan bir daralmadır.

ıḷġaẏ (Tel.)>ılgıy "salt, sırf, sadece" (TAS, 39), *ḳızıḷzıban (Leb.)>kızılzıbın ~ kızıltım* "kırmızımsı" (DLTÇ, 173).

Aşağıdaki örnekteki daralmanın /-r/ ünsüzünün etkisiyle oluştuğu düşünülmektedir.

aŋar I (Alt.) > aŋır "bir kuş adı" (ATS, 26).

-e->-i-: Bu daralmalarda /ç/, /r/ ve /z/ ünsüzlerinin etkisinin olduğu düşünülmektedir.

çeberek (Tel. Kumd.)>çibrek “paçavra” (TAS, 36), *eŋer I (Tel.)>eŋir* “akşam” (ATS, 83), *eremji- (Tel.)>erimji-* “alışmak, öğrenmek” (ATS, 84), *ezer- (Alt.)>ezir-* “1. sarhoş olmak, 2. *mec.* saçmalamak” (ATS, 86).

-ö->-ü-: Tek örneği tespit edilen bu daralma gerileyici ünlü benzeşmesiyle oluşmuştur.

köskü (Tel.)>küskü “ayna” (TAS, 70).

3.4.1.3.1.3. Kelime Sonunda Geniş Ünlülerin Daralması

-e>-i: Son seste tespit edilen bu daralmaların /r/ ve /n/ ünsüzlerinin etkisiyle oluştuğu düşünülmektedir.

çinmere (Alt.)> çiŋmeri “kadınların üst giysisini süslemek için kullanılan kurdele” (ATS, 75), *eleŋe (Alt. Tel.)>eleni* “kapı kenarı” (ATS, 81).

3.4.1.3.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Geniş Ünlülerin Daralması

3.4.1.3.2.1. Kelime İçinde Geniş Ünlülerin Daralması

-a->-ı-: Bu farklılık; /ç/, /d̓/, /r/ ve /y/ ünsüzlerinin daraltıcı etkisiyle açıklanabilir.

ȧgaç (Alt. Tel. Leb.)> agıç “ağaç” (DÇT, 97), *anmar (Leb.)>albır* “ambar” (DLTÇ, 138), *ayas (Alt. Tel. Leb.)> ayıs* “aydınlık, açık, bulutsuz hava” (DLTÇ, 136), *yaḷaŋaş (Alt.)>çılaŋaş~çılaŋmaş* “çıplak, yalın” (DK, 271*) ~ d̓ılaŋaş* “çıplak” (DÇT, 118).

3.4.1.4. Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlülere Dönüşmesi (Kısalması)

3.4.1.4.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlülere Dönüşmesi (Kısalması)

OSTN’deki Altay Türkçesinin Güney ağızlarında görülen ikincil uzun ünlüler veya kaynağı tespit edilemeyen diğer uzun ünlülerin Çağdaş Altay ağızlarında kısalarak normal süreli ünlülere dönüştüğü tespit edilmiştir. Bu kısalmalar, OSTN’deki Güney Altay ağızları ile Çağdaş Altay ağızları arasında görülen önemli farklılıklardandır.

3.4.1.4.1.1. Kelime Başında Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlülere Dönüşmesi (Kısalması)

ū->ü-: OSTN’deki *ūren-* fiili ve bu fiil ile aynı kökten gelen kelimelerin ön sesinin Çağdaş Güney Altay ağızlarında kısaldığı tespit edilmiştir.

ǖredǖ (Tel.)>üredü "1. öğretme, 2. alışkanlık" (ATS, 198), *ǖren- (Tel. Tub.)>üren-* "öğrenmek" (TAS, 127), *ǖrençïk (Tel.)>ürençik* "öğrenci" (ATS, 198).

3.4.1.4.1.2. Kelime İçinde Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlülere Dönüşmesi (Kısalması)

-ā->-a-: *adāndaş- (Leb. Tel.)> adaŋdaş-* "taklit etmek, yansılamak, öykünmek" (TAS, 2), *pāçım (Tel. W.)>baçım* "hızlı, çabuk" (ATS, 33), *tām (Tel. Leb.)>tam* "lezzet, tat" (ATS, 167), *tarınçāḳ (Alt. Tel.)>tarınçak* "gücenmeye meyilli" (ATS, 169), *unāçı (Tel. Alt.)>unaçı* "arabacı" (ATS, 194), *uruşçān (Tel. Kumd.)>uruşçaŋ* "kavgacı, savaşçı" (ATS, 194*), uyaḷçāḳ (Alt.)>üyalçak* "utangaç, çekingen" (TAS, 128), *yārsı- (Tel. W.)>d'arsı-* "kötü kokmak, kötü kokmağa başlamak, kokmağa başlamak" (TAS, 24).

-ē->-e-: *şilēmir (Tel.)>şilemir* "*mit.* şeytan, kötü ruh" (ATS, 163), *tērḥen (Alt.)>tergen* "atlı araba" (ATS, 175), *tersēk (Alt.) >tersek ~ tersiyek* "köstebek" (ATS 175).

-ī-->-i-: *kīle- (Tel. Leb.)>kile-* "endişelenmek, tedirgin olmak" (ATS, 112), *pīyan (Tel.)>biyan* "iyilik, merhamet" (ATS, 41), *pīyandū (Tel.)>biyindu* "iyi, merhametli, esirgeyen (Tanrı'nın sıfatı)" (ATS, 41), *pīyar (Tel.)>piyar* "berbat, pis, tiksindirici" (TAS, 88).

-ō->-o-: *ḳoḷbōş (Alt. Leb.)>kolboş* "birleştirme" (ATS, 115), *ḳōzo (Alt.)>kozo* "1. tef, çan, çıngırak, 2. *es.* tef, şaman kostümünün bir parçası" (ATS, 119), *oẏḷōḳ (Tel. W.)>oylok* "cesur, şiddetli" (ATS, 141), *sōḷın (Tel. Alt. Leb.)>solun* "1. garip, şaşırtıcı, duyulmamış, 2. yabancı, bilinmeyen" (ATS, 156).

-ū->-u-: *açūrḳan- (Tel.)>açurkan-* "1. hüzünlenmek, 2. kızmak, öfkelenmek" (ATS, 20), *adūçı (Tel.)>aduçı* "atıcı, nişancı, okçu" (ATS, 21), *aġūna (Tel. Alt.)>aguna* "keklik" (TAS, 3), *arūḷa- (Alt.)> arula-* "1. temizlemek, 2. hadım etmek" (ATS, 29), *azūḷaḳ (Tel. Kumd. Leb.)>azulak* " az, biraz" (TAS, 10), *sūrı I (Tel.)>suru* "1. adres, 2. ilan, duyuru" (ARS, 108), *tūn (Alt. Tel. Leb.)>tun I* "henüz çocuk doğurmamış kadın" (ATS, 186).

-ṻ->-ü-: *ēlṻr (Alt.)>erül* "ayıklık, uyanıklık" (ATS, 85) ~ *erül* "ayık, sarhoşluğu geçmiş olan" (TAS, 38), *tölülü̈ (Tel.)>tölülü* "borçlu, borcu olan" (ATS, 184).

3.4.1.4.1.3. Kelime Sonunda Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlülere Dönüşmesi (Kısalması)

-ā>-a: *tā (Alt. Tel. Leb.)>ta I* "*edat* da" (ATS, 164)

-ū>-u*: adarū (Tel. Kumd.)>adaru* "arı, eşek arısı" (ATS, 21), *ajū (Tel.) >aju* "dağ geçidi" (ATS, 22, TAS, 3), *ġaştū (Alt., Tel.)>agaştu* "1. ormanlı, ormanla kaplı, 2. ormanlı, ormana ait" (TAS, 3), *aḷımdū (Alt. Tel.)>alımdu* "borçlu" (ATS, 24), *amanattū (Tel.)>amnattu* "borçlu, verecekli" (TAS, 5), *çaḳtū (Alt.)>çaktu* "güçlü, kuvvetli" (ATS, 69), *ḷaptū (Tel.)>laptu* "kesin, doğru" (ATS, 131), *saḷḳındū (Tel.)>salkındu* "rüzgârlı" (TAS, 94), *ḳumaḳsū (Tel.)>kumaksu* "kumlu, kumlu yer" (ATS, 124*), sarzū (Tel.)>sarzu* "1. süt suyu, 2. çöple karışmış, bahardaki kar suyu" (ATS, 150), *tumandū (Alt. Tel.) >tumandu* "dumanlı" (ATS, 186).

-ū̄>-ü: *ebelū̄ (Tel.) >ebelü* "1. yıkma, 2. alışkanlık" (ATS, 79), *ekkū̄ (Alt. Tel.)>ekü* "ikisi, ikisi birlikte" (ATS, 81), *enelū̄ (Alt. Tel.)>enelü* "analı" (ATS, 83), *ērlū̄ (Alt. Tel.)>ērlü* "eyerli" (ATS, 80*), kemdū̄ (Tel.) >kemdü* "kusurlu, noksanlı, yanlış" (TAS, 53), *kijilū̄ (Alt. Tel.)>kijilü* "evli" (ATS, 112), *pilū̄ (Tel. Alt.)>bilü* "bileği taşı" (ATS, 41), *selbilū̄ (Tel)>selbilü* "göz lekesi olan, göz lekeli" (TAS, 97), *temrū̄ (Tel.)>temirü* "vücuttaki leke; temriye hastalığı," (ATS, 174).

3.4.1.5. Ünlü Türemeleri

3.4.1.5.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Ünlü Türemeleri

3.4.1.5.1.1. Kelime İçinde Ünlü Türemeleri

Kelime içinde ünsüzlerden sonra /-ç-/ ve /-r-/ sesleriyle başlayan hecelerden önce Çağdaş Altay ağızlarında /-ı-/ ve /-i-/ ünlüleri türemiştir.

-Ø->-ı-: *ďaḷbraḳ (Tel.)>calbırak* "(bitki için) yaprak" (ATS, 50), *ḳonç (Alt. Tel.)>konıç* "ayağa giyilen şeylerde ayak bileğinden baldıra doğru uzanan bölüm, konç" (ATS, 116), *azra- (Alt. Tel. Leb.) >azıra-* "1. beslemek, yedirmek, 2. yetiştirmek" (ATS, 32), *azrantı (Tel. Leb.)>azırantı* "yetiştirme, evlatlık" (ATS, 32).

-Ø->-i-: *kiltre- (Tel.)>kiltire-* "parlamak" (TAS, 58), *temrū̄ (Tel.)>temirü* "vücuttaki leke; temriye hastalığı" (ATS, 174), *tizre- (Tel.)>tizire-* "çınlamak" (DÇT, 155).

3.4.1.5.1.2. Kelime Sonunda Ünlü Türemeleri

Kelime sonunda ünlü türemeleri kelime içi kadar yaygın değildir.

-Ø>-i: *eŋ- (Tel. Alt.)>eŋi-* "eğmek" (ATS, 83), *telç- (Tel. W.)>telçi-* "1. yürümek, ilk adımları atmak, 2. yoğrulmak" (ATS, 173).

-Ø>-ü: *pöl- (Alt. Tel. Leb.)>böl- ~ bölü-* "bölmek" (ATS, 44).

3.4.1.5.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Ünlü Türemeleri

3.4.1.5.2.1. Kelime Başında Ünlü Türemeleri

Ø->ö-: Sadece bir kelimede tespit edilmiştir.

nökör (Tel. Leb.)>önögör "arkadaş" (DÇT, 142).

3.4.1.5.2.2. Kelime İçinde Ünlü Türemeleri

-Ø->-ı-: Kelime içinde /-r-/ ünsüzünden önce görülen bir türemedir.

azra- (Alt. Tel. Leb.)>azıra- ~ asıra- "bakmak, geçindirmek, beslemek" (DÇT, 98, 104), *ḳısraḳ (Kumd.)>kızırak ~ kısırak* "kısrak" (DK, 229).

3.4.1.5.2.3. Kelime Sonunda Ünlü Türemeleri

-Ø>-u: *pur- (Alt. Leb. Tel.)>buru-* "ters çevirmek, döndürmek" (DÇT, 110).

3.4.1.6. Ünlü Düşmeleri

3.4.1.6.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Ünlü Düşmeleri

Çağdaş Altay Türkçesinin Güney ağızlarında ünlü düşmeleri genellikle /-l-/, /-m-/, /-n-/ ve /-r-/ akıcı ünsüzlerinden önce veya sonra tespit edilmiştir.

3.4.1.6.1.1. Kelime İçinde Ünlü Düşmeleri

-a->-Ø-: *amanat (Tel.)>amnat* "borç" (TAS, 5), *amanattū (Tel.)>amnattu* "borçlu, verecekli" (TAS, 5); *araḳıçı (Alt. Tel.)> arkıçı* "ayyaş, alkolik" (ARS, 19).

-e->-Ø-: *çeberek (Tel. Kumd.)>çibrek* "paçavra" (TAS, 36), *küzele (Tel.)>küzle* "eskiden sürülmüş tarlanın altındaki toprak" (ATS, 131).

-ı->-Ø-: *arsıḷan (Alt. Tel.)> arslan* "aslan" (ATS, 28), *d'ımırıt (Tel.)>d'ımırt* "kuş kirazı" (TAS, 29), *ḳaŋıḷa- (Tel.)>kaŋla-* "köpek çenilemek, ulumak" (TAS, 47), *tastayıt- (Alt. Tel. Leb.)>tastayt-* "şişirtmek" (ATS, 170), ḳırıs (Tel.)>kırs "cimri" (ATS, 109).

-i->-Ø-: *emire- (Tel.)>emre-* "hoşlanmak, sempati duymak" (TAS, 36), *emirek (Tel.)>emrek* "yumuşak kalpli, şefkatli" (TAS, 36), *kiziret- (Tel.)>kizret-* "bağırmak, çıkışmak" (TAS, 59).

-u->-Ø-: *ḳujuḷaḳ (Tel.)>kujlak* "bülbül" (TAS, 66).

-ü->-Ø-: *köjüne (Tel.)>köjnö* "ravent, karabuğdaygillerden otsu bir bitki" (TAS, 63), *kübüren- (Tel. Leb.)>kübren-* "mırıldanmak" (TAS, 68).

3.4.1.6.1.2. Kelime Sonunda Ünlü Düşmeleri

-ı>-Ø: *ḳırçaŋı (Alt. Leb. Tel.)>kırçaŋ* "(at için) uyuz" (ATS, 109).

3.4.2. Ünsüzlerle İlgili Ses Farklılıkları

3.4.2.1. Ötümlüleşme

3.4.2.1.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Ötümlüleşme

3.4.2.1.1.1. Kelime Başında Ötümlüleşme

p->b-: Eski Türkçe dönemindeki kelime başı /b-/ sesi OSTN'deki Altay ağızlarına ait kelimelerde hep /p-/'lidir. Bu kelime başı /p-/ sesi, Çağdaş Teleüt ağzında ise /p-/'li olarak devam etmiştir. Çağdaş Altay Kiji ağzında ise sistemli bir şekilde /b-/'lidir.

Burada ötümlüleşme olayına şüpheyle yaklaşmak gerekir. Çağdaş Altay Türkçesi yazı dili, Altay kiji ağzı esas alınarak oluşturulmuştur. Altay Kiji ağzında görülen söz konusu p->b- değişimi, yazı dili oluşturulurken ağız özelliklerinden arındırılıp esas şekle uygun hâle getirme çabası olarak açıklanabilir.

pāçım (Tel. W.)>baçım "hızlı, çabuk" (ATS, 33), *paḳa (Alt. Tel. Leb.)>baka* "kurbağa" (ATS, 33), *paḷaḷū (Alt. Tel.)>balalu* "çocuklu" (ATS, 33), *paḷıḳta- (Alt. Tel. Leb.)>balıkta-* "balık avlamak" (ATS, 34), *par II (Tel. Alt.)>bar* "kaplan" (ATS, 34), *paştan- (Tel.)>baştan-* "1. yönelmek, 2. yüzünü dönmek" (ATS, 36), *patḳa II (Tel.)>batka* "kabarcık, sivilce" (ATS, 36), *pejeniňçĭ (Alt.)>bejeninçi* "ellinci" (ARS, 27), *pel I (Alt. Tel.)>bel* "1. sırt, bel. 2. dağ sırası" (ATS, 38), *pilū̄ (Tel. Alt.)>bilü* "bileği taşı" (ATS, 41).

3.4.2.1.1.2. Kelime İçinde Ötümlüleşme

Kelime içindeki ötümlüleşmeler yayın değildir. Sadece iki örneği tespit edilmiştir.

-k->-g-: *çike (Alt. Tel.)>çige* "dürüst, açık" (ATS, 75).

-s->-z-: *pūrsaḳ (Tel.)>būrzak* "merhametli" (ATS, 46).

3.4.2.1.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Ötümlüleşme

3.4.2.1.2.1. Kelime Başında Ötümlüleşme

p->b-: Kelime başı /p-/ sesi Çağdaş Altay Kuzey ağızlarında hem /p-/'li hem de /b-/'li olarak karışık bir görünüm arz etmektedir.

par I (Tel. Alt. Leb.) >bar ~ par I "var, var olma" (DK, 205, 240*) ~ bar~var~par* "var, mevcut" (DÇT, 106, 111, 143), *paşta- (Alt. Tel. Leb.)*

>başta- "1. Başlamak, 2. yol göstermek, önde gitmek, yönetmek, 3. otlatmak" (DÇT, 107), *pereske (Kumd.)>bereske* "yosun" (DK, 206), *paḷıḳ (Alt. Tel. Leb.) ~ balık* "balık" (DLTÇ, 142) ~ *balık* "balık" (DÇT, 106).

p->v-: OSTN'deki *bar, bar-, pay ve poḷ-* kelimelerinin Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarında /v-/'li şekilleri de tespit edilmiştir.

pay II (Alt. Tel. Leb.) >bay~vay ~ pay "zengin" (DLTÇ, 142, 185), *par- (Alt. Tel. Leb.) >bar- ~var-~par-* "gitmek, yönelmek, yola çıkmak" (DÇT, 106, 111, 143), *par I (Tel. Alt. Leb.) >bar~var~par* "var, mevcut" (DÇT, 106, 111, 143), *poḷ- (Alt. Tel. Leb.)>bol- ~vol- ~ pol-* "olmak" (DÇT, 109, 111, 144).

t->d-: Sadece *teş-* fiilinde tespit edilen bir ötümlüleşmedir.

teş- II (Tel. Leb.)>deş- "konuşmak, söyleşmek, karşılıklı anlatmak" (DLTÇ, 143) ~ *deş-* "konuşmak, kendi aralarında konuşmak, anlaşmak, çözmek" (DÇT, 112) ~ *teş-* "birlikte demek, söylemek" (DÇT, 155).

3.4.2.2. Ötümsüzleşme

3.4.2.2.1. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Ötümsüzleşme

3.4.2.2.1.1. Kelime İçinde Ötümsüzleşme

-c->-ç-: OSTN'de Lebed ağzında, kelime içi /-ç-/ sesi, iki ünlü arasında ve ötümlü ünsüzlerden sonra kurallı bir şekilde /-c-/ olmasına rağmen Çağdaş Lebed ağzında bazı örneklerde /-ç-/'li şekiller tespit edilmiştir. Bu ötümsüzleşmenin, Altay Kiji ağzı esas alınarak oluşturulan yazı dilinin etkisiyle oluştuğu söylenebilir.

acığ (Leb.)> açu "1. acı, ekşi, 2. zavallı, perişan, sefil; ekşi, acı; sıkıntı, keder" (DK, 204), *acıncaḳ (Leb.)> açınçak* "merhametli" (DLTÇ, 141), *acıtḳa (Leb.)> açıtka* "maya" (DLTÇ, 141), *emcektiğ (Leb.)>emçektig* "Memeli" (DLTÇ, 229)

3.4.2.3. Süreksizleşme

3.4.2.3.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Süreksizleşme

3.4.2.3.1.1. Kelime Başında Süreksizleşme

ş->ç-: Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

şili II (Tel. Leb.)>çili ~ şili "boyun damarı" (ATS, 75, 163).

y->c-: Eski Türkçe döneminin kelime başı /y-/ sesi**,** OSTN'de Altay Kiji ağzında aynen korunmuştur. Bu kelime başı /y-/ sesi, Çağdaş Altay yazı dilinde kurallı bir şekilde /c-/ olmuştur.

yā- I (Alt. Tel. Leb.)>cā- "(yağmur, dolu, kar için) yağmak; gitmek" (ATS, 47), *yabaġa (Alt. Tel.)>cabā~cabaga* "iki yaşına varmamış tay" (ATS, 48), *yabū (Alt. Tel.)>cabu* "dam, çatı, örtü" (ATS, 48), *yadın (Alt. Leb. Tel.)>cadın* "hayat" (ATS, 48), *yaja- (Alt. Tel. Leb.)>caja-* "yaşamak, var olmak, sağlıklı olmak" (ATS, 49), *yajın- (Alt. Tel. Leb.)>cajın-* "gizlenmek, saklanmak" (ATS, 21), *yaḳşı (Alt. Tel. Leb. Tub.)>cakşı* "iyi, güzel; iyice" (ATS, 49), *yaḷbaŋ (Tel.)>calbaŋ* "eğimli, meyilli" (ATS, 50), *yappaş (Tel. W.)>capaş* "kulübe, ottan kulübe" (ATS, 53*), yarçı II (Alt. Tel.)>carçı* "peygamber, elçi, haberci" (ARS, 43), *yüs- (Alt. Leb. Tel.)>cüs-* "yüzmek, kayıkla gitmek" (ATS, 68).

y->d'-: Eski Türkçe kelime başı /y-/ sesi, OSTN'de Teleüt ağzında hem /y-/'li hem de /d'-/'lidir. Kelime başı /y-/ sesi, Çağdaş Teleüt ağzında ise tamamen /d'-/ sesine dönüşmüştür. Aşağıdaki örnekler OSTN'deki Teleüt ağzının sadece /y-/'li kaydedilen madde başlarından seçilmiştir.

yā- I (Alt. Tel. Leb.)>d'ā- "yağmak" (TAS, 19), *yabaġa (Alt. Tel.)>d'abaga* "bir ilâ iki yaşındaki tay" (TAS, 19), *yajar- (Alt. Tel. Leb.)>d'ajar-* "yeşermek" (TAS, 19), *yaḳşı (Alt. Tel. Leb. Tub.)>d'akşı* "iyi" (TAS, 20), *yapsı- (Alt. Tel. Leb.)>d'apsı-* "keyiflenip rahatına bakmak" (TAS, 23).

3.4.2.3.1.2. Kelime İçinde Süreksizleşme

-l->-d-: Eski Türkçe döneminde /l/ ile başlayan ekler, OSTN'de ünlülerden, /r/ ve /y/ ünsüzlerinden sonra /l/ olarak korunmuş, diğer ötümlü ünsüzlerden sonra /d/ olmuş ve ötümsüz ünsüzlerden sonra ise /t/ olmuştur. OSTN'den farklı olarak Çağdaş Altay Türkçesinin Güney ağızlarında ünlülerden ve /y/ ünsüzünden sonra /d/'li örnekler tespit edilmiştir.

Aḷtaẏḷa- (Alt. Tel.)>Altaẏda- "Altay'da gezmek, dağlarda gezmek" (ATS, 25), *çaḷmaḷa- (Alt. Tel.)>çalmada-* "ata kement atmak" (ATS, 69), *d'ıḷḷıḳ (Tel.)>cıldık* "1. yıl dönümü, 2. yıl boyunca yeterli olan" (ATS, 61*), ḳaḷaẏḷa- (Leb. Tel.) > kalayda-* "kalaylamak" (ATS, 94), *poẏḷo- (Tel. Alt. Leb.)>boydo-* "bir şey boyunca gitmek" (ATS, 43).

-m->-b-: OSTN'de kelime içi /-m-/ sesi Çağdaş Altay Türkçesinin Güney ağızlarında /-b-/'li olarak tespit edilmiştir.

aḷman (Alt.)>alban "1. haraç, 2. zor, zorbalık" (ATS, 23), *aḷmattı (Alt.)>albatı* (<Moğ.) "1. millet, halk, teba, 2. *es.* tabi olanlar, 3. topluluk, toplum" (ATS, 23; TAS, 4), *d'aramas (Tel.)>carabas* "1. yaramaz, uygun olmayan, uygunsuz, rahatsız, 2. hoş olmayan" (ATS, 53), *ḳamın- (Alt. Tel.)>kabın-* "tırmanmak" (ATS, 92), *ḳamıs- (Alt. Tel.)>kabıs-* "ateşi yakmak" (ATS, 92), *temene (Alt. Tel.)>tebene~temene* "büyük iğne, çuvaldız" (ATS,

172, 173), *temĭn- (Alt. Tel. Leb.)>tebin-* "ayakla ezmek, tepinmek" (ATS, 172).

-ş->-ç-: OSTN'de kelime içi /-ş-/ sesinin, çağdaş ağızlarda bir örnekte /-ç-/'li olduğu görülmüştür.

apşıyaḳ (Alt. Tel. Leb. Tub.)> apşıyak ~ apşak ~ apçıyak "1. yaşlı adam, 2. erkek, 3. ayı" (ATS, 26)

-y->-c-: OSTN'de kelime içi /-y-/ sesi, Çağdaş Altay Kiji ağzında birçok örnekte /-c-/ olmuştur.

arayan (Alt.) >aracan "<Moğ.<Skr. (rasāyana "hayat suyu") 1. sıcak, ısıtılmış, 2. süt votkası" (ATS, 27), *elyigen (Alt.)>elcigen (<Moğ.)* "eşek" (ATS, 81), *keyir (Alt. Tel.)>kecir I* "gırtlak, nefes borusu" (ATS, 103), *ḳırbaḷyın (Tel.)>kırbalcın* "çuha" (ATS, 109), *ḳıyūrḳa- (Tel.)>kıcūrka-* "sinirlenmek" (ATS, 107), *ḳoḷyur (Alt.)>kolcur* "gırtlak, damak, boyun" (ATS, 115), *ḳoyoġor (Tel.)>kocogor* "büyük dağ çıkıntısı" (ARS, 72), *manyaḳ (Tel.)>mancak* "*es.* şamanın özel kostümü" (ATS, 132), *oḷyoḷo- (Alt. Tel.)>olcolo-* "1. esir almak, 2. işgal etmek" (ATS, 138), *pıyıḷ (Alt. Tel.)>bucıl* "bu yıl" (ATS, 44), *piyele- (Alt. Leb.) >bicele-* "dans etmek" (ATS, 40), *saḷya (Alt.)>salca* "kene" (ATS, 149, *tönöyün (Tel.)>tönöcin* "dört yaşındaki inek veya kısrak" (ATS, 184).

-y->-d'-: OSTN'de kelime içi /-y-/ sesi Çağdaş Teleüt ağzında az sayıda örnekte /-d'-/ olmuştur.

keyir (Alt. Tel.)>ked'ir "gırtlak" (TAS, 52), *könyölö (Tel.)>könd'ölö* "yorgan" (TAS, 64), *oḷyoḷo- (Alt. Tel.)>old'olo-* "esir almak, tutsak etmek" (TAS, 76), *pıyıḷ (Alt. Tel.)>pud'ıl* "bu yıl" (TAS, 90).

3.4.2.3.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Süreksizleşme

3.4.2.3.2.1. Kelime Başında Süreksizleşme

m->p-: OSTN'deki kelime başı /m-/ sesi, Çağdaş Lebed ağzında bir örnekte /p-/'li tespit edilmiştir.

maḳ (Alt. Tel. Leb.)>pak "övgü, iltifat" (DLTÇ, 185).

y->ç-: OSTN'deki kelime başı /y-/ sesinin Çağdaş Kumandı ağzında birçok kelimede /ç-/ olduğu görülmüştür. Çağdaş Kumandı ağzında bir kelimenin /ç-/, /d'-/, /ń-/ ve /t'-/'li şekilleri bir arada kullanılmaktadır.

yā- I (Alt. Tel. Leb.)>d'ag- ~ çag- "yağmak (yağmur, kar)" (DK, 209, 265) ~ *çah-* "kar yağmak" (DK, 267), *yadın (Alt. Leb. Tel.)>çadın* "yatak, kap" (DK, 265), *yaja- (Alt. Tel. Leb.)>çaja-* "yaşamak, hayatta olmak" (DK, 265), *yajıḷ (Alt. Tel. Leb.)>d'ajıl ~ çajıl* "yeşil" (DK, 209), *yāḳ (Alt. Leb.*

Kumd.)>çāk “1. yanak, 2. kapı ya da pencerenin dik kenarları” (DK, 209), *yakşı (Alt. Tel. Leb. Tub.)>d’akşı ~ çakşı ~ t’akşı* “1. iyi, güzel, yakışıklı, 2. oldukça, bir hayli, epeyi” (DK, 210, 260, 265), *yaḷ II (Alt. Tel. Leb.)>d’al~çāl* “yele” (DK, 210), *yaḷaŋ (Alt. Tel. Leb.)>d’alaŋ ~ çalaŋ* “alan, tarla” (DK, 210, 266), *yaḷaŋaş (Alt.)>çılaŋaş~çılaŋmaş* “çıplak, yalın” (DK, 271), *yaḷtıra- (Alt. Leb. Tel.)>d’altıra- ~ çaltıra-* “parıldamak, ışıldamak” (DK, 210, 266), *yāna- (Kumd. Tel.)>çānda-~d’āna-* “büyütmek, artırmak, genişletmek” (DK, 265), *yar I (Alt. Tel. Leb.)>t’ar ~ çar* “kıyı, yalı” (DK, 260, 266), *yar- I (Alt. Tel. Leb.)>d’ar- ~ çar-* “yarmak, kırmak, parçalamak” (DK, 211), *yaraş (Alt. Leb.)>d’araş ~ çaraş* “1. güzel, hoş, yakışıklı, 2. güzellik” (DK, 211), *yaraştır- (Alt. Tel. Leb.)>çaraştır-* “uydurmak, uygun hâle getirmek” (KRS, 115), *yarıḳ II (Alt. Tel. Leb.)>çarık* “ışık, aydınlık” (DK, 266), *yarıḳtığ (Leb.)>çarıktığ* “yarılmış, parçalanmış, bölünmüş” (KRS, 116), *yayığ (Leb.)>çayıg ~ t’ayug* “yayan” (DK, 209, 260), *yelim (Alt. Tel. Leb.)>d’elim ~ çelim* “yapıştırıcı, tutkal” (DK, 212, 267), *yepsel (Alt. Tel. Leb.)>çepsel* “dokuma tezgâhı” (KRS, 119).

Aşağıdaki örneklerden Çağdaş Lebed ağzındaki az sayıda kelimede /ç-/’leşme olduğu anlaşılmaktadır.

yıġıḷ- II (Leb.)>çūl- ~ çıgıl- “yığılmak, toplanmak” (DK, 270) ~ *t’ıgıl- ~çıgıl-* “*edilgen* “yığılmak, toplanmak” (DLTÇ, 215, 223), *yip (Alt. Tel. Leb.)>çip* “ip, iplik” (DLTÇ, 222), *yarış (Alt. Tel.)>çarış* “yarış” (DLTÇ, 221).

y->d’-: OSTN’deki kelime başı /y-/ sesi, Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarındaki birçok örnekte /d’-/’li olarak tespit edilmiştir. Kelime başı /d’-/ sesinin Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarının hepsinde kullanıldığı görülmektedir.

yā- I (Alt. Tel. Leb.)>d’ag- ~ çag- “yağmak (yağmur, kar)” (DK, 209, 265), *yabaġa (Alt. Tel.)>d’abā~d’ava~d’avaçak* “tay” (DÇT, 112), *yabın- (Leb. Kumd.)>d’abın- ~ yabın-* “kapanmak, örtünmek” (DLTÇ, 143, 146), *yaġın (Leb.)>d’agın ~ ńagın ~ t’agın* “yakın” (DK, 209, 259), *yajıḷ (Alt. Tel. Leb.)>d’ajıl ~ çajıl* “yeşil” (DK, 209), *yāḳ (Alt. Leb. Kumd.)>d’āk* “yanak, çene, çene kemiği” (DÇT, 112), *yakşı (Alt. Tel. Leb. Tub.)>d’akşı ~ çakşı ~ t’akşı* “1. iyi, güzel, yakışıklı, 2. oldukça, bir hayli, epeyi” (DK, 210, 260, 265), *yaḷa- (Alt. Tel. Leb.) >d’ala- ~ d’ıla-~yāla-* “yalamak” (DÇT, 113, 118, 119), *yaḷtıra- (Alt. Leb. Tel.)>d’altıra-* “parlamak, parıldamak” (DLTÇ, 144), *yāna- (Kumd. Tel.)>çānda-~d’āna-* “büyütmek, artırmak, genişletmek” (DK, 265), *yapşın- (Alt. Tel. Leb.)>d’apşın-* “yapışmak” (DLTÇ, 144), *yara- (Alt. Leb.)>d’ara-* “yaramak, iyileşmek, hoşlanmak, tatmin olmak” (DLTÇ, 144),

yaraş (Alt. Leb.)>d'araş ~ çaraş "1. güzel, hoş, yakışıklı, 2. güzellik" (DK, 211).

y->t'-: OSTN'deki kelime başı /y-/ sesinin, Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarında özellikle Lebed ağzında birçok örnekte /t'-/'ye dönüştüğü görülmüştür. Bu ses değişimi, az sayıda örnekte diğer ağızlara ait kelimelerde de tespit edilmiştir.

yā- I (Alt. Tel. Leb.)> t'ag- "(yağmur, kar vb. için) yağmak" (DLTÇ, 212), *yabaġa (Alt. Tel.)>t'abacak* "yay" (DLTÇ, 212), *yadın (Alt. Leb. Tel.)>t'adın* "hayat, yaşam" (DLTÇ, 212), *yaġın (Leb.)>d'agın ~ ńagın ~ t'agın* "yakın" (DK, 209, 259), *yajıḷ (Alt. Tel. Leb.)>t'aşıl* "yeşil" (DLTÇ, 212), *yajın- (Alt. Tel. Leb.)>t'ajın-* "saklanmak, gizlenmek" (DLTÇ, 212), *yāḳ (Alt. Leb. Kumd.)>t'āk* "yanak" (DLTÇ, 212), *yaḳşı (Alt. Tel. Leb. Tub.)>d'akşı ~ çakşı ~ t'akşı* "1. iyi, güzel, yakışıklı, 2. oldukça, bir hayli, epeyi" (DK, 210, 260, 265), *yaḷaŋ (Alt. Tel. Leb.)>t'alaŋ* "alan, düzlük, ormanda açık alan" (DLTÇ, 213), *yaḷbaḳ (Alt. Tel. Leb.)>d'alvak~t'albak~t'albaş* "düz, yassı, yayvan, geniş" (DLTÇ, 144, 213), *yaŋıs (Alt. Tub. Tel.)>ńaŋıs~t'aŋıs* "yalnız, tek" (DLTÇ, 179, 213), *yar I (Alt. Tel. Leb.)>t'ar ~ çar* "kıyı, yalı" (DK, 260, 266), *yar- I (Alt. Tel. Leb.)>t'ar-* "yarmak, kesmek, parçalamak" (DLTÇ, 213), *yarġanat (Alt. Leb.)>t'arganat* "yarasa" (DLTÇ, 213), *yarın (Alt. Leb. Tel. Kumd.)>d'arın~t'arın* "omuz" (DLTÇ, 144, 213), *yığdır- (Leb.)>t'ıgdır-* "yığdırmak, toplatmak" (DLTÇ, 215), *yitke (Alt. Tel. Leb.)>t'itke* "ense" (DLTÇ, 214), *yuġul- (Tub. Leb.)>t'ugul-* "yıkılmak, düşmek" (DLTÇ, 214).

3.4.2.3.2.2. Kelime İçinde Süreksizleşme

-j->-c-: Bu ses değişiminin sadece bir örneği tespit edilmiştir.

ejik (Alt. Tel. Leb.)>ecik~ejik "kapı" (DK, 273).

-m->-b-: Kelime içi /-m-/ ünsüzünün, Çağdaş Lebed ağzında bir örnekte süreksizleşerek /-b-/ olduğu görülmüştür.

anmar (Leb.)>albır "ambar" (DLTÇ, 138).

-n->-d-: Kelime içi /-n-/ sesi, Çağdaş Lebed ağzında bir örnekte süreksizleşerek /-d-/'ye dönüşmüştür.

aŋnar- (Leb.)> aŋdar-~aŋdır-"devirmek, yuvarlamak, yıkmak" (DLTÇ, 139).

-ŋ->-g-: Kelime içi /-ŋ-/ sesi, Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarında iki örnekte /-g-/ olmuştur.

moŋus (Tel. Alt. Leb.)>mogıs "*mec.* ayı; çevik, atik" (DLTÇ, 177), *aŋdan- (Alt. Tel. Kumd.) > ağlan-* "yerde yuvarlanmak, debelenmek" (DK, 197)

-ş->-ç-: Kelime içi /-ş-/ sesi, Çağdaş Tuba ağzında bir kelimede /-ç-/'li kaydedilmiştir.

oḳşa- (Leb.)>okço- ~ okşo- "öpmek" (DÇT, 140).

-y->-d-: Bu değişimin Çağdaş Kumandı ağzında bir örneği tespit edilmiştir**.**

ḳunayın (Leb.)>kunadīn "genç kısrak" (DK, 227).

-y->-d'-: Çağdaş Kumandı ağzında kelime içi /-y-/ sesinin bir örnekte /-d'-/ olduğu görülmüştür.

ḳayaḳ (Kumd.)>kad'ak "cimri, eli sıkı" (DK, 217).

-z->-c-: Yine Çağdaş Kumandı ağzında bir örnekte kelime içi /-z-/ sesinin /-c-/ olduğu tespit edilmiştir.

izit- (Alt. Tel. Leb.)>icit- "kaynatmak" (DK, 215).

3.4.2.4. Süreklileşme

3.4.2.4.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Süreklileşme

3.4.2.4.1.1. Kelime Başında Süreklileşme

ç->ş-: Günümüzdeki Altay Kiji ağzında kelime başı /ç-/ sesi, içinde akıcı ünsüz bulunan iki kelimede /ş-/ olmuştur.

çaḷtaŋ (Tel.)> şaltaŋ "pantolonsuz" (ATS, 161), *çuḷmıs (Alt. Tub.)>şulmus* "1. *mit.* insan zarar veren kötü ruh, 2. *mec.* kurnaz, çevik, atik" (ATS, 463).

p->m-: Günümüzdeki Altay Kiji ağzında iki örnekte kelime başı /p-/ sesinin genizsileşerek /m-/'ye dönüştüğü görülmüştür.

pejik (Leb. Alt.)>mejik "1. tabut, mezar" (ATS, 133), *pırçaḳ (Tel. Alt. Leb.)>mırçak* "nohut, bezelye" (ATS, 134).

3.4.2.4.1.2. Kelime İçinde Süreklileşme

-g->-ŋ-: Günümüzdeki Altay Kiji ağzında kelime içi /-g-/ sesi genizsileşerek /-ŋ-/ olmuştur.

poroğot (Tel.)>boroŋot "yabanî siyah Frenk üzümü" (ATS, 43).

3.4.2.4.1.3. Kelime Sonunda Süreklileşme

-ç>-ş: Kelime sonu /-ç/ sesi, günümüzdeki Altay Kiji ağzında iki örnekte sızıcılaşarak /-ş/ olmuştur.

ağaç (Alt. Tel. Leb.)>agaş "1. ağaç, ağaçtan yapılmış, 2. orman" (ATS, 21), *tilmeç (Tel. Alt.)>tilmeş* "çevirmen, mütercim, tercüman" (ATS, 178).

3.4.2.4.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Süreklileşme

3.4.2.4.2.1. Kelime Başında Süreklileşme

ç->ş-: OSTN'deki kelime başı /ç-/ sesi, Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarında bazı kelimelerde sızıcılaşarak /ş-/ olmuştur.

çabış- (Alt. Tel. Leb.) >şabış- "savaşmak, dövüşmek" (DK, 271) ~ *şabış-* "çarpışmak, vuruşmak" (DLTÇ, 225), *çaç (Alt. Leb. Tel.)>şaş* "saç" (DLTÇ, 26), *çaçıḷ- (Alt. Tel. Leb.)>şaşıl-* "*edilgen* saçılmak, dağılmak" (DLTÇ, 225), *çamça (Alt. Tel. Leb.)>şamja* "gömlek" (DLTÇ, 227), *çamdar (Kumd.)> şamdar* "at rengi, kuyruğu ve yelesi açık olan kızılımsı at rengi" (DK, 271), *çert- (Alt. Tel. Leb.) >şert-* "parmakla fiske vurmak" (DLTÇ, 226*), çıḳ- (Alt. Tel. Leb.) >şık-* "çıkmak, tırmanmak, dağa çıkmak" (DLTÇ, 227), *çıḷbır (Alt. Tel. Leb.)>şılbır* "dizgine bağlanan ve atı da o dizgine bağladıkları uzun urgan" (DLTÇ, 227), *çıraẏ (Tel. Alt. Leb.) >şıray* "görünüş, yüz, sima" (DLTÇ, 227), *çöl (Tel. Alt. Leb.)>şöl* "step, bozkır" (DLTÇ, 226; DK, 272).

3.4.2.4.2.2. Kelime İçinde Süreklileşme

-b->-m-: OSTN'deki Kuzey Altay ağızlarında kelime içi /-m-/ sesinin genellikle /-b-/'li olduğu daha önce belirtilmişti. Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarında bu /-b-/ sesi bazı örneklerde /-m-/'li kaydedilmiştir. Bu durum ya asli şeklin korunmuş olması şeklinde ya da Çağdaş Altay yazı dilinin etkisiyle açıklanabilir.

çebenne (Kumd.)>çemenne "kışın çorap yerine kullanılan, teri emen ot" (DK, 267), *çıbaḷı (Leb. Tub.)> çubala~çuvala~çıbalı~çımalı* "karınca" "DLTÇ, 222) ~ *çımalı* "karınca" (DÇT, 167), *ebis- (Leb.)> emis-* "emzirmek" (DÇT, 169), *ḳabış (Leb.)> kamış* "kamış, saz" (DÇT, 123), *ḳobut (Kumd. Tub.)>komut* "hamut" (DK, 223).

-b->-v-: OSTN'deki Kuzey Altay ağızlarında kelime içi /-b-/ sesinin, Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarında sızıcılaşıp /-v-/'ye dönüştüğü örnekler tespit edilmiştir.

abır (Leb.)> avır "barışçıl, sakin, uysal" (DÇT, 97), a*rba (Tel. Leb.) > arba ~ arva* "arpa" (DÇT, 103), *çıbaḷı (Leb. Tub.)> çubala~çuvala~çıbalı~çımalı*

"karınca" "DLTÇ, 222), *ebir- (Alt. Tel. Leb.)>evir-* "sarmak, döndürmek, çevirmek" (DLTÇ, 228), *ḳabış (Leb.)>kavış* "kamış, saz" *(DLTÇ, 154), ḳabış- (Tel.) > kavış-* "birbirini yakalamak, kavramak, boğuşmak, dövüşmek, savaşmak" (DLTÇ, 154), *ḳobut (Kumd. Tub.)>kovut* "koşum, hamut" (DÇT, 128), *köbön (Leb.)>kövön "Kundak, bebek bezi"* (DLTÇ, 166), *sebis (Leb.)>sebiz ~ sebis ~ sevis* "semiz, yağlı, şişman" (DLTÇ, 195) *~ sebiz ~ sevis ~ seviz ~ semiz* "semiz, şişman, yağlı" (DK, 246), *tabar (Alt. Tel. Leb.)>tavar* "kumaş, madde" (DLTÇ, 200), *tabış I (Alt. Tel. Leb.)>tavış* "ses" (DLTÇ, 200), *töbö (Alt. Tel. Leb.)>tövö II* "dağ, tepe" (DLTÇ, 207), *yaḷbaḳ (Alt. Tel. Leb.)>d'alvak~t'albak~t'albaş* "düz, yassı, yayvan, geniş" (DLTÇ, 144, 213).

-d->-n-: Kelime içi /-d-/ sesi, Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarında bir örnekte /-n-/'li kaydedilmiştir.

aŋdan- (Alt. Tel. Kumd.) > aŋnan- "baş aşağı devrilmek, devrilmek, yuvarlanmak" (DK, 202).

-ç->-ş-: Kelime içi /-ç-/ sesi, içinde akıcı ünsüz bulunan üç kelimede /-ş-/ olmuştur.

çaçıḷ- (Alt. Tel. Leb.)>şaşıl- "*edilgen* saçılmak, dağılmak" (DLTÇ, 225), *çörçök (Tel. Leb.)>şörşök* "masal" (DLTÇ, 223), *oçar- (Leb. Tub.)>oçar- ~oçor-~oşor-* "yerleşmek, oturmak" (DLTÇ, 182*) ~ oçor- ~ oşar- ~* "oturmak" (DK, 237)

-ġ->-ŋ-: Kelime içi /-ġ-/ sesi, iki örnekte genizsileşerek /-ŋ-/ olmuştur.

aġaç (Alt. Tel. Leb.)> aŋaş "ağaç" (DÇT, 97), *ḳaġat (Tub. Leb. Kumd.)>kagat~kaŋat~kat* "kâğıt" (DK, 216, 219, 220).

3.4.2.4.3.3. Kelime Sonunda Süreklileşme

-ç>-ş: Kelime sonu /-ç/ sesi, Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarında bazı örneklerde /-ş/ olmuştur.

aġaç (Alt. Tel. Leb.)> agaş "ağaç, çubuk, sırık" (DÇT, 97), *çaç (Alt. Leb. Tel.)>çaç~çaş* "saç" (DK, 266) *~ şaş* "saç" (DLTÇ, 26), *ḳaç- (Alt. Tel. Leb.)>kaç- ~ kaş-* "kaçmak, koşmak" (DK, 220) *~ kaç- ~ kaş-*"kaçmak" (DLTÇ, 160).

-ḳ>-h: Bu değişim sadece *yoḳ* kelimesinin Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarındaki varyantlarında tespit edilmiştir.

yoḳ (Alt. Tel. Leb.)>d'ok ~ yak ~ t'ok~çak ~ çok ~ çōk ~ çoh ~ çuk "yok, herhangi bir şeyin yokluğu" (DK, 213, 260, 265, 268, 269) *~ t'ok ~ çah* "yok" (DLTÇ, 214, 221) *~ d'ok ~ d'oh* "yok, mevcut olmayan" (DÇT, 116).

3.4.2.5. Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar

3.4.2.5.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar

3.4.2.5.1.1. Kelime Başında Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar

n->m-: Çağdaş Altay yazı dilinde gerileyici ünsüz benzeşmesiyle oluşmuş bir değişimdir.

nomon (Tel.)>nomon ~ momon "köstebek" (ATS, 137).

3.4.2.5.1.2. Kelime İçinde Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar

-m->-n-: Bu değişimde, diş ardı ünsüzü /-d-/, gerileyici benzeşmeyle kendinden önceki /-m-/'yi yine bir diş ardı ünsüzü olan /-n-/'ye dönüştürmüştür. Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

sımda (Tel.)>sında "çil kuşu" (TAS, 98).

-n->-m-: Yuvarlak ünlünün etkisiyle /-n-/ sesi /-m-/'ye dönüşmüştür. Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

porontıḳ (Tel.)>poromtık "koyu renk" (TAS, 89).

-n->-ŋ-: İki örnekte kelime içi /-n-/ sesi damaksıllaşarak /-ŋ-/'ye dönüşmüştür.

adāndaş- (Leb. Tel.)> adaŋdaş- "taklit etmek, yansılamak, öykünmek" (TAS, 2), *çinmere (Alt.)> çiŋmeri* "kadınların üst giysisini süslemek için kullanılan kurdele" (ATS, 75).

-ŋ->-m-: Yuvarlak /-o-/ ünlüsünün etkisiyle oluşmuş bir değişimdir. Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

toŋırtḳa (Tel. Alt. Kumd.)>tomırtka ~ tomurtka "ağaçkakan" (ATS, 180,181).

-ŋ->-n- : İki örnekte /-ŋ-/ sesi /-n-/'ye dönüşmüştür.

eleŋe (Alt. Tel.)>eleni "kapı kenarı" (ATS, 81), *işteŋkeẏ (Alt.)>iştenkey* "aktif, faal, işsever, işgüzar, işgörür, eli tez" (ATS, 90).

-r->-l-: Sadece bir örneği tespit edilen bir değişimdir.

şiri (Tel.)>şili "boyun kirişi" (TAS, 105).

3.4.2.5.1.3. Kelime Sonunda Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar

-m>-n: İki örneği tespit edilen edilen bu değişimde diş ünsüzü olan /-s-/ ve /-t-/ seslerinin etkisi olduğu düşünülmektedir.

amtam (Tel. W.)> amtan (<Moğ.) "tat, lezzet" (ATS, 25), *uḳsım (Alt. Leb. Tel.)>uksum ~ uskun* "sarımsak" (ATS, 193).

-m>-ŋ: Sadece bir örneği tespit edilen bir değişimdir.

çom- (Alt. Tel. Leb.)>çöm- ~ çöŋ- "1. dalmak, 2. (sıvıya) daldırmak" (ATS, 77).

-n>-m: Bu değişimde yuvarlak ünlülelerin etkisinden söz edilebilir.

pozon (Tel.)>pozom "alaca karanlık" (TAS, 89) ~ *bozom* "alaca karanlık, karanlık" (ATS, 43), *sōḷın (Tel. Alt. Leb.)>solım I* "olağanüstü, şaşırtıcı" (TAS, 100).

-n>-ŋ: OSTN'deki *fiilden sıfat yapan –çĀn eki,* Çağdaş Altay Türkçesinde *-çAŋ* olarak tespit edilmiştir.

kerişçēn (Tel.)>kerişçeŋ "tartışmayı seven" (ATS, 106), *ḳırışçān (Alt. Tel.)>kırışçaŋ* "tartışmayı, kavgayı seven, kaba" (ATS, 109), *ḳıyışçān (Alt. Tel. Leb. Kumd.)>kıyışçaŋ* "inatçı, söz dinlemez" (ATS, 111), *uruşçān (Tel. Kumd.)>uruşçaŋ* "kavgacı, savaşçı" (ATS, 194).

-çAn eki haricinde bir örnektede *-n>-ŋ* değişimi tespit edilmiştir.

ḳajan (Tel.)>kajaŋ "(at için) tembel, ağır, yavaş" (ATS, 93).

-ŋ>-m: İki örnekte tespit edilen bir değişimdir.

ḳaḷıŋ II (Alt. Tel. Leb.)>kalım "başlık (gelin için yapılan ödeme)" (ATS, 95), *uḷtaŋ (Alt.)>ıltam* "taban, alt" (ATS, 88).

-ŋ>-n: Bu değişimde, genel olarak /n/ sesine yakın boğumlanan */ç/, /d/, /r/, /l/* ünsüzlerinin etkisinden söz edilebilir.

ḳadraŋ (Alt. Tel. Leb.)>kadran "hırsız, haydut" (ATS, 93), *puḷuŋ (Alt. Tel. Leb.)>pulun* "köşe, kenar" (TAS, 91), *tuḷuŋ (Alt. Tel. Leb.)>tulun* "kadın saç örgüsü" (TAS, 118), *uyaŋ (Tel. W.)>uyan* "aciz, güçsüz" (TAS, 125), *yemiçeŋ (Tel. W.)>d'emiçin* "kemersiz" (TAS, 26).

-r>-l: Sadece bir örneği tespit edilen bir değişimdir.

ḳırçūr- (Tel.)>kırçūl- "çok kızmak, nefret etmek" (ATS, 109).

3.4.2.5.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar

3.4.2.5.2.1. Kelime Başında Sürekli Ünsüzler Arasında Farklılıklar

y->ń-: Eski Türkçe kelime başı /y-/ sesinin, OSTN'de /ń-/'ye dönüştüğü örneklerin sadece Tuba ağzında tespit edildiği daha önceden belirtilmişti.

OSTN'den farklı olarak Çağdaş Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarının hepsinde (kelime içinde geniz ünsüzü olmak kaydıyla) /ń-/ sesinin kullanıldığı görülmüştür.

yağın (Leb.)>d'agın ~ ńagın ~ t'agın "yakın" (DK, 209, 259), *yamaçı (Alt. Tel. Kumd.)>ńamacı ~ ńamıçı* "yama" (DK, 210, 234), *yançıḳ (Tel. Alt. Kumd.)>ńanjak* "tütün kesesi" (DLTÇ, 179), *yaŋıs (Alt. Tub. Tel.)>nagıs ~ ńagıs ~ ńaŋıs~çagıs* "yalnız, tek, biricik" (DK, 233, 265), *yān I (Alt. Tel.) > d'ān ~ çān ~ nān ~ ńān ~ ńān* "Büyük, kocaman" (DK, 209, 233) ~ *ńān* "büyük, kocaman" (DLTÇ, 179*) ~ ńān~çān* "büyük" (DÇT, 137, 163), *yāna (Alt.)>ńana-* "büyükanne" (DK, 234) ~ *ńānak~yān ene* "babaanne" (DLTÇ, 179, 229), *yançıḳ >ńanjak* "tütün kesesi" (DLTÇ, 179), *yeŋ- (Alt. Tel.) >ńeŋ-* "yenmek, galip gelmek" (DLTÇ, 179*), yımırtḳa (Alt.)>ńurtka ~ ńımırtka ~ nımırtka~çımırtka* "yumurta" (DK, 234) ~ *ńurtka~ńımırtka* "yumurta" (DLTÇ, 179).

3.4.2.6. Süreksiz Ünsüzler Arasında Farklılıklar

3.4.2.6.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Süreksiz Ünsüzler Arasında Farklılıklar

3.4.2.6.1.1. Kelime İçinde Süreksiz Ünsüzler Arasında Farklılıklar

-t'->-c-: OSTN'de kelime içinde sadece Teleüt ağzında tespit edilen /-t'-/ sesinin Çağdaş Altay yazı dilinde /-c-/'ye dönüştüğü görülmüştür.

ḳaḷt'ımaḳ (Tel.)> kalcımak "vahşi, kuduz, kudurmuş; gaddar, acımasız" (ATS, 94), *ḳaḷt'ūr- (Tel.)>kalcūr-* "kızmak, kudurmak" (ATS, 94), *ḳarbıḷt'ın (Tel.)>karbılcın* "eğreltiotu" (ATS, 99), *ket'im (Alt.)>kecim* "eyerin altına konulan deri" (ATS, 103), *sırāḷt'ın (Tel.)>sıralcın* "çulluk" (ATS, 154), *ürgült'i (Tel.)>ürgülci* "ebediyet, sonsuzluk" (ATS, 198).

-d->-c-: Sadece bir kelimede tespit edilmiştir.

erdine (Tel.)>ercine "değerli, kıymetli, aziz; mücevher; tılsı; gizli, mahrem, *mec.*at"(ATS, 83).

-d'->-c-: OSTN'de kelime içinde sadece bir kelimede Teleüt ağzında tespit edilen /-d'-/ sesinin, Çağdaş Altay yazı dilinde /-c-/'ye dönüştüğü görülmüştür.

põld'i (Tel.)>bölci "1. kurdele, 2. kenar, kürkten yapılmış kenar, 3. *es.* şamanın özel bir giysisi olan mandak'ın yenlerine dikilmiş vaşak kürkünden olan şeritler" (ATS, 44).

3.4.2.7. Ünsüz Türemeleri

3.4.2.7.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Ünsüz Türemeleri

3.4.2.7.1.1. Kelime İçinde Ünsüz Türemeleri

-Ø>-m-: Ünsüz ikizleşmesine bağlı olarak görülen bir türemedir. Sadece bir örneği tespit edilmiştir.

emĭs- (Tel.) >emmis- "meme vermek, emzirmek" (TAS, 36).

-Ø->-y-: Aşağıda /-y-/ türemesi olan kelimelerin bazılarının ana Türkçede uzun ünlülü olduğu varsayılmaktadır[50]. Bu kelimelerdeki /-y-/ türemesi ana Türkçedeki asli uzun ünlülere bağlanmaktadır (Eker, 2013, s. 154).

inek (Tel.) >inek~iynek "inek" (ATS, 90), *it (Alt. Tel. Leb.)>iyt* "köpek" (ATS, 91, TAS, 42), *it- (Alt. Tel. Leb.)>iyt-* "itmek, uzaklaştırmak" (ATS, 91, TAS, 42), *pit (Alt. Tel. Leb.)>biyt-* "bit" (ATS, 41), *sidik (Alt. Tel. Leb.)>siydik* "sidik" (ATS, 155).

3.4.2.7.1.2. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi

-Ø>-m: Sadece bir kelimede tespit edilmiştir.

d'urçu (Tel.)>d'urçum "kayın birader" (TAS, 32).

3.4.2.7.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Ünsüz Türemesi

3.4.2.7.2.1. Kelime İçinde Ünsüz Türemesi

-Ø->-y-: Bu türemenin, Altay Türkçesinin Güney ağızlarında bahsedildiği gibi asli uzun ünlülerle ilgili türeme olduğu düşünülmektedir.

it (Alt. Tel. Leb.)> it ~ iyt "it, köpek" (DLTÇ, 146) ~ *iyt* "köpek" (DÇT, 118), *it- (Alt. Tel. Leb.)>iyt-* "itmek, hareket ettirmek, göndermek" (DK, 215), *pit (Alt. Tel. Leb.)>pit ~ piyt* "bit" (DLTÇ, 188), *üt (Alt. Tel.)>üyt* "dar delik" (ATS, 199), *ütte- (Tel.)>üytte-* "1. delik açmak, 2. geçirmek, takmak" (ATS, 199).

Aşağıdaki iki kelimedeki türemeleri asli uzun ünlülere bağlamak zor görünmektedir. *İnek* kelimesinin Eski Türkçedeki *inek~ingek* şekilleri göz önüne alındığında /-y-/'nin *ingek>*ignek>iynek* değişimi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. *Kizek* kelimesindeki /-y-/ türemesinin kaynağı şimdilik tespit edilememiştir.

inek (Tel.) >inek~iynek "inek" (ATS, 90) ~ *iynek* "inek" (DÇT, 118), *kizek (Tub. Leb.)>kizek ~ kiyzek* "kedi" (DLTÇ, 162).

---

50 *īt "it, köpek", *bīt "bit", *sīd- "siymek", *ūt "delik" (Tekin, 1975, s. 256, 270).

3.4.2.8. Ünsüz Tekleşmeleri

OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerde görülen ikiz ünsüzler Çağdaş Altay ağızlarında genellikle tekleşmiştir. Bu tekleşme hadisesi; asli uzun ünlü, vurgu vb. nedenlerle oluşan ikiz ünsüzlerde görüldüğü gibi çeşitli ses olaylarıyla oluşan ikiz ünsüzlerde (appar-<alıp par-; akkel-<alıp kel-) de görülmüştür. Tekleşme olayı büyük çoğunlukla Altay Türkçesinin Güney ağızlarında tespit edilmiştir.

3.4.2.8.1. Altay Türkçesinin Güney Ağızlarında Ünsüz Tekleşmeleri

-kk->-k-: *abaḳḳaẏ (Alt. Tel.)>abakay (<Moğ.)* "1. karı, eş, 2. soylu kadın, 3. Kraliçe, 4. (kâğıt oyununda) kız" (ATS, 19; TAS, 1), *çilekkeẏ (Alt. Tel.)>çilekey* "1. tükürük, salya, 2. tükürük, 3. *mec.* çökelti" (ATS, 75), *ekkilĭk (Alt. Tel. Leb.)>ekilik* "ikilik" (ATS, 81), *ekkū (Alt. Tel.)>ekü* "ikisi, ikisi birlikte" (ATS, 81), *ḳaḳḳaẏ (Alt. Tel.)>kakay* "domuz, yaban domuzu" (ATS, 94), *ḳoḳḳıẏ (Alt. Tel.)>kokıy* "*ünl.* (üzüntü ifade eder)" (ATS, 115), *maḳḳa II (Tel.)>maka* "öç, intikam duygusu" (ATS, 132), *pıḳḳın (Tel.)>bıkın* "uyluk, kalça" (ATS, 40), *soḳḳor (Alt. Tel.)>sokor* "kör" (ATS, 155), *taḳḳa (Alt. Tel. Leb.)>taka* "nal" (ATS, 165), *kökkü- (Tel.)>kökü-* "gerektiği ölçüde olmamak; anlaşmaya varmamak; inat etmek, ısrar etmek" (ATS, 121), *ükkü (Töl.)>ükü* "puhu kuşu, baykuş" (ATS, 197), *yimekkeẏ (Alt.)>cimekey* "1. pisboğaz, obur, 2. iftiracı" (ATS, 63), *aḳkel- (Tel. Leb.)>ekel-* "alıp getirmek" (ATS, 81).

-pp->-p-: *appar- (Alt. Tel. Leb. Tub.)> apar-* "götürmek, bir şeyi bir yerden bir yere taşımak" (ATS, 26, TAS, 6), *yappaş (Tel. W.)>capaş* "kulübe, ottan kulübe" (ATS, 53).

-tt->-t-: *aḷbattı (Alt. Tel.)> albatı (<Moğ.)* "1. millet, halk, teba, 2. *es.* tabi olanlar, 3. topluluk, toplum" (ATS, 23; TAS, 4), *kette- (Tel.)>kete-* "kovalamak, peşinden koşmak, beklemek, gözetlemek" (ARS, 68), *ottot- (Alt. Tel.)>otot-* "otlatmak" (ATS, 141), *otturġŭs- (Tel.)>oturgus-* "oturtmak, yerleştirmek" (ATS, 141), *oẏtto (Tel. Alt.) >oyto* "geri, geriye, ters" (ATS, 142), *örttö- (Alt. Tel.)>örtö-* "yakmak" (ATS, 144), *yetti (Alt. Leb. Tub. Tel.)>ceti* "yedi" (ATS, 60), *yettir- (Alt. Leb.)>cetir-* "1. ulaştırmak, götürmek, 2. elde ettirmek. 3. yetiştirmek" (ATS, 60).

-ss->-s-: *yassaḳ (Tel.)>casak* "*es.* haraç, vergi" (ATS, 55).

3.4.2.8.2. Altay Türkçesinin Kuzey Ağızlarında Ünsüz Tekleşmeleri

-tt->-t-: *attan- (Alt. Tel. Leb.) >atan-* "yola çıkmak, yönelmek, ata binmek" (DÇT, 105), *attandır- (Alt. Tel. Leb.)> atandır-* "göndermek" (DÇT,

105), *yettir- (Alt. Leb.) >d'etir-* "yetirmek, ulaştırmak, götürmek" (DLTÇ, 145).

3.4.2.9. Göçüşme (Metatez)

Bir önceki bölümde OSTN'de eş zamanlı incelemede tespit edilen göçüşmelerin büyük oranda Çağdaş Altay ağızlarında da olduğu görülmüştür. Bu göçüşmeler burada tekrar ele alınmamıştır. Sadece tespit edilen yeni göçüşmeler belirtilmiştir.

-gr->-rg-: *igre (Tel.)>irgi* "1. çadırın kapısı ile kadın bölümü arasındaki yer, 2. eşik" (ATS, 90).

-ks->-sk-: *uḳsım (Alt. Leb. Tel.)>uksum ~ uskun* "sarımsak" (ATS, 193) ~ *uskum* "soğan" (TAS, 124).

-md->-lm-: *yamda- (Tel.)>calma-* "1. öç almak, intikam almak, 2. süpürmek" (ATS, 51), *yamdū (Tel.)>calmu* "süpürge, çalı süpürgesi" (ATS, 51)

-ps->-sp-: *apsan (Tel. W.)>apsan ~ aspan* "çekirge; yusufçuk böceği, kız böceği" (ARS, 19).

3.4.3. Yazı Dili Konuşma Dili Farklılığı

Aşağıdaki ses farklılığında OSTN'deki kelimeler, Çağdaş Altay ağızlarına göre daha ileri bir seviyede fonetik değişim geçirmiş gibi görünmektedir. Bu farklılık, kelimelerin yazı diline aktarılırken telaffuzlarına göre değil; asli şekillerine en yakın biçimleriyle aktarılmalarından kaynaklanmaktadır (Toker, 2003, s. 133).

ī~-ıy-, -ıyı-, -iy-,-iyi-

andī (Alt. Tel.) ~ *andıy* "öyle" (TAS, 5)~*andıy* "böyle, şöyle, buna benzer" (ATS, 26), *çıḷġī tere*(Tel.) ~ *çılgıy tere* "yumuşatılarak kesilmiş deri" (ATS, 73) ~ *çılgıy* "ıslak deri, ıslanmış deri, sepilenmiş deri" (TAS, 15), *çī-* (Alt. Tel. Leb.)~*çiy-* "1. çizmek, 2. *mec.* yazmak." (ATS, 75) ~*çiy-* "yazmak, yazı yazmak" (TAS, 17) ~ şiy- "yazmak, çizmek" (DK, 272) ~ *şiy-* "yazmak" (DLTÇ, 226)~*çiy-* ~ *çüy-* "yazmak." (DÇT, 165, 166), *çīk* (Tel.) ~ *çiyik* ~ *çiyü* "çizgi" (ATS, 75), *çīm* (Alt. Tel.) ~ *çiyim* "1. çizgi, 2. yazı" (ATS, 75), *ī-* (Alt. Tel. Leb.) ~ *iy-* "1. göndermek, yollamak, 2. ana fiilin ifade ettiği harekete kesinlik katan yardımcı fiil. (ATS, 90), *īk* (Tel.) ~ *iyik* "iğ" (ATS, 91) ~ *iyik* "iğ" (TAS, 44), īḳ (Tel.) ~ *iyik es.* "kurbanlık hayvan" (ATS, 91)~*ıyık* "kurbanlık hayvan" (TAS, 40), *īḷa-* (Tel.) ~ *ıyla-* "ağlamak" (ATS, 88) ~ *iyla-* "ağlamak" (TAS, 42), *īle-* (Tel.)~*iyle-* "deriyi işlemek, yumuşatmak, sepilemek" (ATS,

91)~*iyle*- "deri işlemek" (TAS, 42)~ *īn* (Alt.)~*iyin* "omuz" (ATS, 91)~*iyin* "omuz" (TAS, 42), *īne* (Tel. Alt.)~*iyne* "iğne" (ATS, 91; TAS, 42), *īr*- (Alt. Tel. Leb.) ~*iyir*- "eğirmek" (ATS, 91), *ḳandī* (Alt. Tel.)~*kandıy* "nasıl, ne gibi, ne, hangi" (ATS, 96)~*kandıy* "nasıl" (TAS, 46), *ḳarçī* (Alt.)~*karçıy-tērçiy* "çapraz" (ATS, 99), *kī*- (Alt. Tel. Leb.)~kiy- "(elbise, ayakkabı, şapka için) giymek" (ATS, 113)~*kiy*- "giymek" (TAS, 59), *kīn* (Alt. Tel. Leb.)~*kiyin* "geri, son; sonra; arka" (ATS, 113)~*kiyin* "arka, art." (TAS, 59), *pī* (Alt. Tel. Leb)~*biy* "1. memur. 2. bay, bey." (ATS, 41)~*piy* "müdür, yönetici" (TAS, 88), *pīk* (Alt. Tel. Leb.)~*biyik* "1. yükseklik, 2. büyük, yüksek" (ATS, 41)~*piyik* "1. yüksek. 2. yükseklik." (TAS, 88).

3.5. ALINTI KELİMELERDE SES DEĞİŞMELERİ

Önceki bölümlerde, OSTN'deki Altay Türkçesine ait söz varlığı sırasıyla Eski Türkçe dönemiyle, kendi içlerinde eş zamanlı olarak ve çağdaş Altay ağızlarıyla seslik ölçütlere göre karşılaştırılmıştı. Bu inceleme yönteminde alıntı kelimeler, sadece Altay Türkçesi ağızlarındaki fonetik varyantlarına göre değerlendirilebilmişti. Söz konusu kelimelerin asli şekilleriyle Altay Türkçesindeki fonetik farkları yöntem gereği incelenememişti. Bu bölümde alıntı kelimelerin asli şekilleriyle Altay Türkçesi arasında görülen ses değişiklikleri ana hatlarıyla verilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği üzere Altay Türkleri çok uzun bir süre Moğol hâkimiyetinde yaşamışlardı. Bu sebeple ilk derlenen Altayca söz varlığında Moğolca kelimelerin sayısı oldukça fazladır. 17-18. yüzyıllardan itibaren Altay bölgesine Ruslar gelmeye başlamış, özellikle 19. yüzyılda bölgedeki Rus nüfusu önemli miktarda artmıştır. Bu tarihlerden itibaren Rus nüfusuna paralel olarak Altay Türkçesinde Rusçanın etkisi artmaya başlamıştır.

Radlof, OSTN'de Altay Türkçesine ait kelimelerin 127'sinin Rusça ve 90'ının da Moğolca kökenli olduğunu belirtmiştir. OSTN'deki Altayca söz varlığının derlenme zamanı göz önünde bulundurulduğunda Moğolca kelimelerin sayısının 90'dan çok daha fazla olduğu rahatlıkla tahmin edilebilir. Nitekim Rassadin'in Sibirya Türk lehçelerindeki Moğolca kelimeleri incelediği *Mongolo-buryatskiye zaimstvovaniya v sibirskih tyurkskih yazıkah* adlı eserinde Altay Türkçesinde Moğolca kökenli kelimelerin sayısının 830'un üzerinde olduğu belirtilmiştir (1980, s. 19). Bu bölümde de Moğolca kelimeler incelenirken Rassadin'in söz konusu bu çalışması esas alınmıştır.

Altaycada Moğolca ve Rusça kelimelerin yanında az sayıda Arapça ve Farsça kelime de tespit edilmiştir. Söz konusu bu Arapça ve Farsça kelimelerin Altay Türkleriyle etkileşim hâlinde olan Müslüman Türk boylarının lehçeleri, Moğolca ya da Rusça aracılığıyla geçtiği düşünülmektedir.

Alıntı kelimelerde tespit edilen ses değişikleri önceki bölümlerden farklı olarak ses olaylarına göre tasnif edilmemiştir. Ünlüler ve ünsüzler olmak üzere iki ana başlıkta incelenmiştir. Tespit edilen ses değişiklikleri kelime başında, kelime içinde ve kelime sonunda olma durumlarına göre alfabetik olarak verilmiştir.

3.5.1. Alıntı Kelimelerde Ünlülerle İlgili Ses Değişmeleri

3.5.1.1. Kelime Başında

a- < e-: Türkçenin kalınlık-incelik uyumu kuralına göre gelişen bir ünlü kalınlaşmasıdır.

amanat "borç" (Tel.) < *emānet* (Ar.)

ı- < Ø-: Türkçenin genel ses özelliklerine göre /r/ ve /ş/ gibi ünsüzler kelime başında bulunamaz. Aşağıdaki *rıçag* ve *ştan* kelimeleri bu seslerle başladığı için ön seste /ı/ sesi türemiştir.

ırçaḳ "manivela, kaldıraç, değnek" (Tel.) < *рычаг* "rıçak" (Rus.); *ıştan* "pantolon" (Alt. Tel.) < *штан* "ştan" (Rus.)

ı- < i-: Türkçenin kalınlık-incelik uyumu kuralına göre gelişen bir ünlü kalınlaşmasıdır.

ıltam "çabuk, hızlı" (Tel.) < *ildam* "hızlı, çevik" (Moğ., MZST, 27); *ızıyan* "kayıp, zarar, ziyan; felaket, talihsizlik" (Alt., Leb.) < *изъянъ* "izyan" (Rus.)

i- < Ø-: Türkçenin genel ses özelliklerine göre kelime başında çift ünsüz bulunamaz. Aşağıdaki *stena* kelimesi çift ünsüzle başladığı için kelime başında /i/ sesi türemiştir.

istene "duvar" (Tel.) < *стена* "stena" (Rus.)

o- < Ø-: Türkçenin genel ses özelliklerine göre kelime başında çift ünsüz bulunamaz. Aşağıdaki *stol* kelimesi çift ünsüzle başladığı için kelime başında /o/ sesi türemiştir.

ostol "masa" (Alt., Tel.) < *столъ* "stol" (Rus.)

ö-<e-: Altay Türkçesi, Kırgız Türkçesiyle birlikte ünlü yuvarlaklaşmalarının en ileri olduğu Türk lehçesidir. Aşağıdaki yuvarlaklaşmalar dudak uyumuna göre gelişen bir ses değişikliğidir.

örökkö "avlu" (Alt.) < *erüke* "baca; avlu" (Moğ., MZST, 22); *öböḥön* "yaşlı adam" (Alt., Tel., Kumd.) < *ebügen* "ihtiyar" (Moğ., MZST, 27); *ömür* "kürkün ön tarafı" (Alt., Tel.) < *ebür* "göğüs, sine" (Moğ., MZST, 29)

ö- < o-: Bu ünlü incelmesinin /ç/ ünsüzünün etkisiyle gerçekleştiği düşünülmektedir.

öbröç "halka, çember" (Leb.) < *обруч* "obruç" (Rus.)

ö- < ü-: Bu ses değişikliğinin sebebi tespit edilememiştir.

örḥült'i "her zaman, daima" (Tel.) < *ürgülji* "sonsuzluk" (Moğ., MZST, 22)

u- < Ø-: Türkçenin genel ses özelliklerine göre kelime başında çift ünsüz bulunamaz. Aşağıdaki *stol* kelimesi çift ünsüzle başladığı için kelime başında /u/ sesi türemiştir.

ustol "masa" (Kumd.) < *столъ* "stol" (Rus.)

ü- < i-: Bu yuvarlaklaşma dudak uyumuna göre gelişen bir ses değişikliğidir.

üldü "kılıç, pala" (Alt., Leb.) < *ildü* "kılıç, pala" (Moğ., MTS, 1034)

3.5.1.2. Kelime İçinde

-Ø- < -a-: Türkçede orta hece genellikle vurgusuzdur. Dolayısıyla orta hece ünlüleri düşme eğilimindedir. Bu husus büyük oranda dar ünlülerde görülse de aşağıdaki örnekte olduğu gibi geniş ünlülü hecelerde de görülebilmektedir.

şatra "dama oyunu" (Tel.) < *şatara* "satranç" (Moğ., MZST, 22)

-Ø- < -i-: Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesine bağlı olarak gelişen bir ses olayıdır.

paykan "çadır" (Alt.) < *mayikan* "çadır" (Moğ., MZST, 21); *ḳaylıḳ* " Tibet sığırının inekle melezi" (Alt., Tel.) < *kayinug* "Tibet sığırının inekle melezi" (Moğ., MZST, 22); *tüymen* "isyan, düzensizlik, karışıklık, endişe" (Tel.) < tüyibegen "endişe, telaş, tedirginlik" (Moğ., MZST, 24); *ḳayrçaḳ* "sandık, kutu" (Tel.) < *ḳayirçaḳ* "sandık" (Moğ., MZST, 27); *naycı* "arkadaş" (Leb.) < *nayici* "arkadaş" (Moğ., MZST, 30); *tayġan* "tazı, av köpeği" (Alt., Tel.) < *tayigan* "tazı, av köpeği" (Moğ., MZST, 31)

-Ø- < -u-: Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesine bağlı olarak gelişen bir ses olayıdır.

kilki "ateş karıştıracak demir kol, ölçer, köseği" (Tel.) < *клюка* "kiluka, anlamı *baston, değnek"* (Rus.)

-a-<-e-: Kalınlık-incelik uyumuna göre gelişen bir ünlü kalınlaşmasıdır.

çaylnak “(dokuma tezgâhında) mekik” (Leb.) < *челнокъ* “çelnok” (Rus.); *manat* “para” (Tel.) < *монета* “maneta” (Rus.); *amanat* “borç” (Tel.) < *emānet* (Ar.); *ḳıymat* “pahalı, kıymetli” (Alt., Tel., Leb.) < *kıymet* (Ar.); *ḳabar* “haber, söylenti” (Tel.) < *ḫaber* (Ar.)

-a-<-ı-: İlk hecedeki geniş /a/ ünlüsünün etkisiyle gelişen bir ses olayıdır.

ḳaġat “kâğıt” (Tub., Leb., Kumd.) < *kâğıd* (Far.)

-a-<-i-: Hem kalınlık-incelik uyumu kuralı hem de geniş /a/ ünlüsünün etkisiyle gelişen bir ses olayıdır.

ḳapçaġaẏ “hızlı, çevik” (Kumd.) < *gapşigay* “çevik, atik” (Moğ., MZST, 30); *ḳajaġan* “koyun ve büyükbaş hayvanlar için ağıl” (Tel.) < *kaşiga* “sığır ağılı ”(Moğ., MZST, 29); *çamıdan* “bavul” (Tel.) < *чемодан* “çimadan” (Rus.)

-a-<-o-: Düzlük-yuvarlık uyumuna göre düzleşme yönünde gelişen bir ses olayıdır.

salam “saman” (Tel.) < *солома* “saloma” (Rus.)

-e- < -Ø-: Türkçenin genel ses özelliklerine göre kelime başında çift ünsüz bulunamaz. Aşağıdaki *jrebiy* kelimesi çift ünsüzle başladığı için /j/ ve /r/ ünsüzleri arasında bir /e/ sesi türemiştir.

şerebey “kura” (Tel.) < *жребий* “jrebiy” (Rus.)

-e-< -a-: Kalınlık-incelik uyumuna göre gelişen bir ünlü incelmesi olayıdır.

ezep “düşünce, görüş, niyet, hesap” < *hesāb* (Ar.)

-e- < -i-: Geniş /e/ sesinin etkisiyle gelişen bir ünlü genişlemesi olayıdır.

kecege “örgü” (Leb.) < *kejige* “örgü” (Moğ., MZST, 22); *ereken* “abaküs” (Tel.) < *erike* “tespih boncuğu” (Moğ., MZST, 22); *şerebey* “kura” (Tel.) < *жребий* “jrebiy” (Rus.)

-ı- < -Ø-: Altay Türkçesinde kelime içinde başka bir ünsüzle yan yana bulunan akıcı ünsüzlerden önce ya da sonra ünlü türemesi eğilimi vardır.

ızıyan “kayıp, zarar, ziyan; felaket, talihsizlik” (Alt., Leb.) < *изъянъ* “izyan” (Rus.); *ḳalıḳ* “halk” (Alt., Tel., Leb.) < *ḫalḳ* (Ar.)

-ı- < -a-: Geniş /a/ sesinin etkisiyle gelişen bir ünlü genişlemesidir.

paḳıḷūr “boğaz; âdemelması” (Tel.) < *bakalagur* “ boğaz, gırtlak” (MZST, 21); *çamıdan* “bavul” (Tel.) < *чемодан* “çimadan” (Rus.)

-ı- < -i-: Kalınlık-incelik uyumuna göre gelişen bir ünlü kalınlaşması olayıdır.

yıda "mızrak" (Alt., Tel., Leb.) < *cida* "çıda, kargı, mızrak" (Moğ., MTS, 1233); *ḳūçın* "destan, efsane, masal" (Alt., Tel.) < *kaguçin* "eski, önceki" (Moğ., MZST, 22); d'aḳḳıḷda "buyruk, emir" (Tel.) < cakilta "buyruk, emir" (Moğ., MZST, 23); *yırgal* "ziyafet, bayram, sevinç, eğlence, şölen" < *cirgal* "mutluluk" (Moğ., MZST, 23); *tayılga* "kurban, kurbanlık hayvan" (Tel.) < *tagilga* "kurban" (Moğ., MZST, 24); *amıttan* "ruhu, halkı, insanları olan; insan, canlı varlıklar; herhangi bir kişi" (Alt., Tel.) < *amitan* "yaşayan yaratıklar" (Moğ., MZST, 24); *ḳajı* "nereye" (Alt., Tel.) < *kāşi* "mereye" (Moğ., MZST, 26); *ḳınt'ı* "zincir" (Tel.) < *ginci* "zincir, köstek" (Moğ., MZST, 27); *ḳayıl-* "erimek" (Tel.) < *kayil-* "erimek" (Moğ., MZST, 27); *ḳayırçaḳ* "sandık, kutu" (Alt., Tel., Kumd.) < *ḳayirçaḳ* "sandık" (Moğ., MZST, 27); *naycı* "arkadaş" (Leb.) < *nayici* "arkadaş" (Moğ., MZST, 30)

-ı- < -u-: Altay Türkçesinde genel olarak bir yuvarlaklaşma eğilimi olmasına rağmen son hecesinde /u/ sesi bulunan bazı örneklerin düzleşerek /ı/ sesine dönüştüğü görülmüştür. Bu durum düz ünlülü kelimelerde dudak uyumunun düzlük yönünde tamamlanmasını sağlamıştır. Ancak yuvarlak yuvarlak ünlülü kelimelerde ise uyumun bozulmasına neden olmuştur.

tōrçık "kozalak" (Tel., Kumd.) < *togurçuk* "tomurcuk" (Moğ., MZST, 22); *ḳaylıḳ* " Tibet sığırının inekle melezi" (Alt., Tel.) < *kayinug* "Tibet sığırının inekle melezi" (Moğ., MZST, 22); *tozın* "toz" (Alt., Tel., Leb.) < *togusun* "toz" (Moğ., MZST, 23); *çazın* "kâğıt" (Alt.) < *çagasun* "kâğıt" (Moğ., MZST, 23); *andazın* "saban" (Alt.) < *andasun* "saban" (Moğ., MZST, 23); *obızın* "sihir, büyü, mucize" (Tel.) < *obusun* "oyun, hile" (Moğ., MZST, 23); *ḳubulġazın* "dönüşebilme yeteneği" (Tel.) < *kubilgasun* "dönüşme" (Moğ., MZST, 23); *tarılġa* "büyük, yuvarlak, pürüzsüz düğme" (Alt., Tel., Leb.) < *darulga* "büyük rozet, nişan" (Moğ., MZST, 24); *toḳına-* "sakinleşmek" (Tel.) < *tokuni-* "sakinleşmek" (Moğ., MZST, 25); *sarlıḳ* "Tibet öküzü" (Alt.) < *sarluk* "Tibet öküzü" (Moğ., MZST, 27); *d'amı* "nüfuz, rütbe, itibar" (Tel.) < *yamu* "rütbe, makam" (Moğ., MZST, 29); *ḳabısta* "lahana" (Tel.)< *капуста* "kapusta" (Rus.); *moḳ* "yosun" (Tel.) < *мох* "moh" (Rus.); *pık* "tüy" (Tel.) < *пух* "puh" (Rus.)

-i- < -Ø-: Altay Türkçesinde kelime içinde başka bir ünsüzle yan yana bulunan akıcı ünsüzlerden önce ya da sonra ünlü türemesi eğilimi vardır. Aşağıdaki *periste* ve *terebine* örneklerinde bu duruma uygun bir türeme gerçekleşmiştir. Ancak *kniga* örneğinde ise kelime başında çift ünsüz bulunamama kuralı göre gerçekleşen bir türeme vardır.

kiniḥe “kitap” (Alt., Tel.) < *книга* “kniga” (Rus.); *periste* “verst, uzunluk ölçü birimi” (Alt., Tel.) < *верста* “versta” (Rus.); *terebine* “köy” (Alt.) < *деревня* “direvnya” (Rus.)

-i- < -u-: Düz ve ince /e/ sesinin etkisiyle düzleşme ve incelme yönünde gerçekleşen bir ses olayıdır.

şemçik “inci” (Tel.) < *жемчуг* “jemçug” (Rus.)

-o- < -a-: Dudak uyumunun etkisiyle gerçekleşen bir ses olayıdır. Altay Türkçesinde /o/ sesinden sonra gelen /a/ sesi genel olarak yuvarlaklaşmaktadır.

yobol “zahmet, meşakkat, acı, üzüntü, ızdırap, dert, hastalık” < *cobal* “eziyet, azap” (Moğ., MZST, 23); *ḳorton* “hızlı, çevik, dinç” (Alt., Tel.) < *koratan* “kötü niyetli” (Moğ., MZST, 24)

-o- < -e-: İlk hecede bulunan yuvarlak ve kalın /o/ sesinin etkisiyle yuvarlaklaşma ve kalınlaşma yönünde gelişen bir ses olayıdır.

pōrop “mahzen” (Tel.) < *погребъ* “pogreb” (Rus.)

-ō- < -og-: /g/ sesi eriyince yanında bulunan /o/ sesini uzatmıştır.

pōrop “mahzen” (Tel.) < *погребъ* “pogreb” (Rus.)

-o- < -u-: /o/ sesinin etkisiyle genişleme yönünde gelişen bir ses olayıdır.

soksoy- “yükselmek, kaldırmak, artırmak, dışarı fırlamak, çıkıntı oluşturmak” (Alt., Tel., Leb.) < *sogsuyi* “dışarı fırlamak, çıkıntı oluşturmak” (Moğ., MZST, 24); *toŋḳoy-* “soyulmuş olmak (ağaç dalı için), kütleşmek (boynuz için), kısalmak (kuyruk için), diz üstünde durmak” (Tel.) < *toŋguyi-* “eğilmek” (Moğ., MZST, 24); *ḳorom* “sonra, akabinde” (Alt., Tel.) < *korum* “hızlı, aniden” (Moğ., MZST, 26); *oroy* “geç” (Alt., Tel.) < *oruy* “geç” (Moğ., MZST, 26); *oboġo* (Alt.) ~ obō (Alt., Tel.) “yığın, küme” <*obuga* “yığın, küme” (Moğ., MZST, 29); *pozoġo* “eşik” (Alt., Tel., Leb.) < *bosuga* “eşik” (Moğ., MZST, 29); *polot* “çelik” (Alt., Tel., Leb.) < *bolud* “çelik” (Moğ., MZST, 31)

-ö- < -e-: /ö/ sesinin etkisiyle genişleme yönünde gelişen bir ses olayıdır.

tönön “dört yaşında tosun veya tay” (Alt., Leb., Tel.) < dönen “dört yaşında tosun” (MZST, 21); *tönöyün* “dört yaşında kısrak” (Tel.) < *tönecin* “dört yaşında dişi dana” (Moğ., MZST, 21); *öböḥön* “yaşlı adam” (Alt., Tel., Kumd.) < *ebügen* “ihtiyar” (Moğ., MZST, 27); *tögüs-* “bitmek” (Alt., Tel.) < *tegüs-* “bitirmek” (Moğ., MZST, 28); *pölönkö* “bebek bezi, kundak” (Tel.) < *pelenka* “pelyonka” (Rus.); *pödük* “horoz” (Alt.) < *nemyx* “petuh” (Rus.)

-ö- < -i-: Aşağıdaki örneklerde öncelikle /i/ sesinin etkisiyle /o/'nun inceldiği ve sonra da /ö/'nün etkisiyle yuvarlaklaşmanın gerçekleştiği düşünülmektedir.

körnöstö " üst katta bulunan oda, misafir odası" (Alt., Tel.) < *горница* "gornitsa" (Rus.), *södölkö* "eyer, semer" (Alt., Tel.) < *седелка* "sidolka" (Rus.)

-ö- < -o-: Aşağıdaki örneklerde incelme yönünde gerçekleşen bir ses olayı vardır.

körnöstö " üst katta bulunan oda, misafir odası" (Alt., Tel.) < *горница* "gornitsa" (Rus.); *köt* "kedi" (Tub.) < *котъ* "kot" (Rus.); *möt* "bal" (Tel.) < *мед* "myod" (Rus.)

-ö- < -ü-: /ö/ ünlüsünün etkisiyle /ü/'nün genişlediği düşünülmektedir.

örökkö "avlu" (Alt.) < *erüke* "baca; avlu" (Moğ., MZST, 22); *töröl* "nesil, akrabalık, akraba, var olma" (Alt., Tel., Kumd.) < *törül* "akrabalık" (Moğ., MZST, 23); *öböḥön* "yaşlı adam" (Alt., Tel., Kumd.) < *ebügen* "ihtiyar" (Moğ., MZST, 27)

-u-<-Ø-: Türkçenin genel ses özelliklerine göre kelime başında çift ünsüz bulunamaz. Aşağıdaki *kvaşniya* kelimesi çift ünsüzle başladığı için /k/ ve /b/ ünsüzleri arasında bir /u/ sesi türemiştir.

ḳubaşna "hamur teknesi" (Tel.) < *квашня* "kvaşniya" (Rus.)

-u-<-i-: Burada çift aşamalı bir ünlü değişiminin yaşandığı düşünülmektedir. Birinci aşama kalınlık-incelik uyumuna göre -i->-ı- değişimi sonrasında da dudak ünsüzlerinin etkisiyle yuvarlaklaşma gerçekleşmiştir.

ḳubulġazın "dönüşebilme yeteneği" (Tel.) < *kubilgasun* "dönüşme" (Moğ., MZST, 23); *murza* "Kalmuk hanlarının etrafındaki yüksek rütbe sahipleri" (Tel.) < *mirza* (Far.)

-u-<-o-: /u/ sesinin etkisiyle gerçekleşen bir ünlü daralmasıdır.

çuḷuḳ "çorap" (Alt. Leb.) < *чулокъ* "çulok" (Rus.)

-u-<-ü-: Kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak gelişen bir ünlü kalınlaşmasıdır.

tuşman "düşman; yabancı" (Tel.) < *düşman* (Far.)

-ü- < -i-: Yuvarlak ünlülerin etkisiyle gerçekleşen bir ünlü yuvarlaklaşmasıdır.

tönöyün “dört yaşında kısrak” (Tel.) < *tönecin* “dört yaşında dişi dana” (Moğ., MZST, 21); *şülüzün* “vaşak” (Tel.) < *şilüsün* “vaşak” (Moğ., MZST, 23)

-ü- < u-: /e/ sesinin etkisiyle gerçekleşen bir ünlü incelmesidir**.**

süskek “içine tahıl konulan büyük sandık” (Tel.) < *сусекъ* “susek” (Rus.)

3.5.1.3. Kelime Sonunda

-Ø < -a: Altay Türkçesinde bazı alıntı kelimelerin sonundaki bazı /a/ sesinin düştüğü görülmüştür.

yalkūr- “tembellik etmek” (Alt., Tel.) < *calkagura*- “tembellik etmek” (Moğ., MZST, 21); *çol* “bal arısı” (Tel.) < *пчела* “pçıla” (Rus.); *karıt* “arı kovanı” (Tub.) < *корыто* “karıta, anlamı *tekne”* (Rus.); *manat* *“*para” (Tel.) < *монета* “maneta” (Rus.); *salam* “saman” (Tel.) < *солома* “saloma” (Rus.)

-Ø < -i: Altay Türkçesinde bazı alıntı kelimelerin sonundaki bazı /i/ sesinin düştüğü görülmüştür.

yöş “eşya, mülk, taşınabilir mülk, mal varlığı” (Alt.) < *cögeşi* “mal, mülk” (Moğ., MZST, 21); *sarbay*- “kabarmak (hamur), kabarmak (yün), dallanmak, çatallanmak” (Alt., Tel., Leb.) < *sarbayi*- “yayılmak, dallanmak” (Moğ., MZST, 21); *soksoy*- “yükselmek, kaldırmak, artırmak, dışarı fırlamak, çıkıntı oluşturmak” (Alt., Tel., Leb.) < *sogsuyi* “dışarı fırlamak, çıkıntı oluşturmak” (Moğ., MZST, 24); *toŋḳoy*- “soyulmuş olmak (ağaç dalı için), kütleşmek (boynuz için), kısalmak (kuyruk için), diz üstünde durmak” (Tel.) < *toŋguyi*- “eğilmek” (Moğ., MZST, 24)

-a < -Ø: Aşağıdaki örnekteki ünlü türemesinin, kelime sonunda çift ünsüz bulunmasının etkisiyle gerçekleştiği düşünülmektedir.

munta “pauntun Rusçadaki karşılığı” (Tel.) < *фунтъ* “funt” (Rus.)

-a < -i: Kalınlık-incelik uyumuna göre gelişen bir ses olayıdır.

toḳına- “sakinleşmek” (Tel.) < *tokuni*- “sakinleşmek” (Moğ., MZST, 25)

-e < -a: /e/ ve /i/ seslerinin etkisiyle gelişen bir ünlü incelmesidir.

kiniḥe “kitap” (Alt., Tel.) < *книга* “kniga” (Rus.); *kīre* “ağırlık” (Alt., Tel.) < *гиря* “girya” (Rus.); *meje* “sınır” (Tel.) < *межа* “meje” (Rus.); *periste* “verst, uzunluk ölçü birimi” (Alt., Tel.) < *верста* “versta” (Rus.); *türme* “hapishane” (Tel.) < *тюрьма* “türma” (Rus.); *pedre* “kova” (Tub., Leb.) < *ведро* “vedro” (Rus.), *terebine* “köy” (Alt.) < *деревня* “direvnya” (Rus.); *yedile* “hafta” (Alt.) < *неделя* “nidela” (Rus.)

-ı < -a: Aşağıdaki örneklerde son seslerde bulunan /o/ sesi vurgusuzdur. Rusçadaki vurgusuz /o/'lar "a" olarak telaffuz edilmektedir. Bazen bu "a" sesinin darlaşarak "ı" sesine yakın söylendiği görülmektedir. Buradaki ses değişimi de bu özelliğe bağlı olarak gerçekleşmiş olabilir.

atnakı "ancak, belki de, herhâlde" (Alt., Tel.) < *однако* "atnaka" (Rus.); *tolkı* "sadece" (Alt.) < *только* "tolka" (Rus.)

-ı <-i: Kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak gerçekleşen bir ünlü kalınlaşmasıdır.

topçı "düğme" (Alt., Tel., Leb.) < *topçi* "düğme; meme ucu" (Moğ., MZST, 22); *armakçı* "at kılından yapılmış ip" (Alt., Tel.) < *argamci* "urgan, ip" (Moğ., MZST, 23)

-ı <-u: /a/ sesinin etkisiyle görülen bir düzleşmedir.

albattı "mükellef" (Alt., Tel.) < *albatu* "tebaa, halk" (Moğ., MZST, 24)

-i <- e: /i/ sesinin etkisiyle gerçekleşen bir ünlü daralmasıdır.

yibi- "ıslanmak" (Alt., Tel., Leb.) < *cibe-* "ıslanmak" (Moğ., MZST, 28)

-o < -Ø: Aşağıdaki örneklerde ünlü türemesinin, kelime sonunda çift ünsüz bulunmasının etkisiyle gerçekleştiği düşünülmektedir.

mosto "köprü" (Alt.) < *мост* "most" (Rus.); *posḳo* "bal mumu" (Alt., Tel.) < *воск* "vosk" (Rus.)

-o < -a: Dudak uyumuna göre gelişen bir ünlü yuvarlaklaşmasıdır.

olyo "köstek, zincir, bağ; rehin, ganimet, av" (Alt., Tel.) < *olca* "hazine, ganimet" (Moğ., MZST, 22); *oboġo* (Alt.) ~ obō (Alt., Tel.) "yığın, küme" <*obuga* "yığın, küme" (Moğ., MZST, 29); *pozoġo* "eşik" (Alt., Tel., Leb.) < *bosuga* "eşik" (Moğ., MZST, 29); *ḳoḷotḳo* "pranga" (Tel.) < *колодка* "kalotka" (Rus.); *ospo* "çiçek hastalığı" (Tel.) < *оспа* "ospa" (Rus.)

-o < -i: /o/ sesinin etkisiyle gerçekleşen bir yuvarlaklaşmadır.

sōro "kurutulmuş ekmek" (Alt.) < *сухари* "suhari" (Rus.)

-ö < -a: : Burada iki aşamalı bir ses olayı vardır. Birinci aşamada ince seslerin etkisiyle *-a->-o-* değişimi sonrada *-o->-ö-* değişimi gerçekleşmiştir denebilir.

pölönkö "bebek bezi, kundak" (Tel.) < *pelenka* "pelyonka" (Rus.); *körnöstö* " üst katta bulunan oda, misafir odası" (Alt., Tel.) < *горница* "gornitsa" (Rus.); *södölkö* "eyer, semer" (Alt., Tel.) < *седелка* "sidolka" (Rus.)

-ö < -e: *pökö* "güçlü, cesur, pehlivan, güç" (Alt., Tel., Leb.) < *böke* "güçlü, çetin, cesur" (Moğ., MZST, 21-22); *örökkö* "avlu" (Alt.) < *erüke* "baca; avlu" (Moğ., MZST, 22)

-ö < -i: Yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak gelişen bir ses değişimidir.

yöjö "mal mülk" (Leb., Kumd.) < *cögeşi* "mal, mülk" (Moğ., MZST, 21)

-u- < -i-: Yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak gelişen bir ses değişimidir.

ḳubuḷ- "dönüşmek" (Tel., Leb.) < *kubil-* "dönüşmek" (Moğ., MZST, 28); *uçur* "anlam" (Tel., Alt., Kumd.) < *uçir* "sebep" (Moğ., MZST, 28); *kulur* "un" (Tel.) < *kulir* "un" (Moğ., MZST, 28)

-ü < -e: Yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak gelişen bir ses değişimidir.

örökkü "avlu" (Tel.) < *erüke* "baca; avlu" (Moğ., MZST, 22)

3.5.2. Alıntı Kelimelerde Ünsüzlerle İlgili Ses Değişmeleri

3.5.2.1. Kelime Başında

Ø- < h-: Altay Türkçesinde /h/ sesi bulunmamaktadır. Alıntı kelimelerdeki /h/ sesi ya düşmekte ya da /k/'ya dönüşmektedir.

abıs "Rus papazı" (Alt., Tel., Leb.) < *hāfız* (Ar.), *ezep* "düşünce, görüş, niyet, hesap" < *hesāb* (Ar.)

Ø- < p-: Türkçenin genel özelliklerine göre kelime başında çift ünsüz bulunamamaktadır. Alıntı kelimelerde kelime başında çift ünsüz olduğu zaman ya ön seste ya da çift ünsüz arasında bir ünlü türediği yukarıda gösterilmişti. Aşağıdaki örnek bu duruma göre biraz farklılık arz etmektedir. Burada ünlü türemesi yerine ünsüzün biri (/p/) düşürülmüştür.

çol "bal arısı" (Tel.) < *пчела* "pçıla" (Rus.)

d'- < c-: Bazı Moğolca kelimelerin başında bulunan /c/ ve /y/ sesleri Teleüt ağzında palatal /d/'ye (d') dönüşmektedir.

d'aḳḳıḷda "buyruk, emir" (Tel.) < cakilta "buyruk, emir" (Moğ., MZST, 23)

d'- < y-: Bazı Moğolca kelimelerin başında bulunan /c/ ve /y/ sesleri Teleüt ağzında palatal /d/'ye (d') dönüşmektedir.

d'amı "nüfuz, rütbe, itibar" (Tel.) < *yamu* "rütbe, makam" (Moğ., MZST, 29)

k- < g-: Altay Türkçesinde kelime başında /g/ sesi bulunmamaktadır. Bu kural gereği alıntı kelimelerdeki söz başı /g/, ötümsüz karşılığı olan /k/ sesine dönüşmüştür.

ḳapçaġaẏ "hızlı, çevik" (Kumd.) < *gapşigay* "çevik, atik" (Moğ., MZST, 30); *kenettīn* "ansızın, birdenbire" (Alt., Tel.) < *genedteyin* "ansızın, birdenbire" (Moğ., MZST, 21), *kunaťın* "üç yaşında dana" (Tel., Alt.) < *gunacin* "üç yaşında inek" (Moğ., MZST, 21); *ḳuran* "erkek karaca" (Alt., Tel., Leb.) < *gura* "erkek karaca" (Moğ., MZST, 26); *ḳınťı* "zincir" (Tel.) < *ginci* "zincir, köstek" (Moğ., MZST, 27); *kede-* "pusuda beklemek, gözetlemek" (Tel.) < *gete-* "farkedilmeden gizlice yaklaşmak, gözetlemek" (Moğ., MZST, 29); *kīre* "ağırlık" (Alt., Tel.) < *гиря* "girya" (Rus.); *ḳorot* "şehir" (Alt.) < *город* "gorad" (Rus.); *körnöstö* " üst katta bulunan oda, misafir odası" (Alt., Tel.) < *горница* "gornitsa" (Rus.)

k- < h-: Altay Türkçesinde /h/ sesi bulunmamaktadır. Alıntı kelimelerdeki /h/ sesi ya düşmekte ya da /k/'ya dönüşmektedir.

ḳoťoẏn "tüccar" (Alt.) **<** *хозяинъ* "hazyayın, anlamı *sahip, efendi, patron*" (Rus.)**;** *Kuday* "Allah, Tanrı" (Alt., Tel., Leb.) < *Ḫudāy* (Far.); *ḳabar* "haber, söylenti" (Tel.) < *ḫaber* (Ar.); *ḳal* "durum, vaziyet, güç" (Tel.) < *hāl* (Ar.); *ḳalıḳ* "halk" (Alt., Tel., Leb.) < *ḫalḳ* (Ar.); *ḳat* "mektup, yazı" (Tel.) < *ḫat* (Ar.)

m- < b-: Altay Türkçesinde bazı alıntı kelimelerdeki kelime başı ve kelime içi /m/ sesi süreksizleşerek /b/'ye dönüşmüştür.

meley (Alt., Tel., Leb.) < *begelei* "eldiven" (Moğ., MZST, 28)

m- < f- : Altay Türkçesinde /f/ sesi bulunmamaktadır. Alıntı kelimelerdeki /f/ sesi ise kendisi gibi dudak ünsüzlerinden olan /m/ ve /p/ seslerine dönüşmektedir.

munta "pauntun Rusçadaki karşılığı" (Tel.) < *фунтъ* "funt" (Rus.)

m- < p- : Bu ses değişiminin, aşağıdaki kelimede söz içinde bulunan /m/ sesinin etkisiyle gerçekleştiği düşünülmektedir.

tomoçı "yardım, hasat zamanı komşularla birlikte yapılan iş" (Tub.) < *помощь* "pomış" (Rus.);

p- < b-: OSTN'deki Altay Türkçesine ait söz varlığında kelime başında /b/ sesi bulunmamaktadır. Bu sebeple alıntı kelimelerdeki söz başı /b/ sesi /p/'ye dönüşmüştür.

paḳıḷūr "boğaz; âdemelması" (Tel.) < *bakalagur* " boğaz, gırtlak" (MZST, 21); *pökö* "güçlü, cesur, pehlivan, güç" (Alt., Tel., Leb.) < *böke* "güçlü, çetin, cesur" (Moğ., MZST, 21-22); *purū* "suç, hata" (Alt., Tel., Leb.) < *burugu* "hata,

suç; suçlu" (Moğ., MZST, 22); peley (Alt.) "eldiven" < *begelei* "eldiven" (Moğ., MZST, 28); *pozoġo* "eşik" (Alt., Tel., Leb.) < *bosuga* "eşik" (Moğ., MZST, 29); *pezeben* "el kantarı" (Tel.) < *безмен* "bezmen" (Rus.)

p- < f-: Altay Türkçesinde /f/ sesi bulunmamaktadır. Alıntı kelimelerdeki /f/ sesi ise kendisi gibi dudak ünsüzlerinden olan /m/ ve /p/ seslerine dönüşmüştür.

payda "fayda, kâr" (Tel.) < *fā'ide* (Ar.)

p- < m-: Bu ses değişiminde /k/ ve /t/ ötümsüz ünsüzlerin etkisinin olduğu düşünülmektedir.

paykan "çadır" (Alt.) < *mayikan* "çadır" (Moğ., MZST, 21); *posto* "köprü" (Leb., Tub.) < *мост* "most" (Rus.)

p- < v-: Altay Türkçesinde /v/ sesi bulunmamaktadır. Alıntı kelimelerdeki /v/ sesi ise kendisi gibi dudak ünsüzü olan /p/ sesine dönüşmüştür.

parata "kapı" (Tel.) < *ворота* "varota" (Rus.); *pedre* "kova" (Tub., Leb.) < *ведро* "vedro" (Rus.); *periste* "verst, uzunluk ölçü birimi" (Alt., Tel.) < *верста* "versta" (Rus.); *posḳo* "bal mumu" (Alt., Tel.) < *воск* "vosk" (Rus.); *pot* "işte" (Alt., Tel.) < *вот* "vot" (Rus.)

s- < z- : Türkçenin genel ses özelliklerine göre kelime başında /z/ sesi bulunmamaktadır. Aşağıdaki alıntı kelimelerdeki söz başı /z/ sesi, ötümsüz karşılığı olan /s/'ye dönüşmüştür.

sakon "yasa" (Tel.) < *закон* "zakon" (Rus.); *saktat* "rehin, teminat" (Alt., Tel., Kumd.) < *закладъ* "zaklad" (Rus.); *samok* "kilit" (Tel.) < *замокь* "zamok" (Rus.)

ş- < j-: Altay Türkçesinin ses özelliklerine göre kelime başında /j/ sesi bulunmamaktadır. Aşağıdaki alıntı kelimelerdeki söz başı /j/ sesi, ötümsüz karşılığı olan /ş/'ye dönüşmüştür.

şemçik "inci" (Tel.) < *жемчуг* "jemçug" (Rus.); *şerebey* "kura" (Tel.) < *жребий* "jrebiy" (Rus.)

t- < d-: Altay Türkçesinin genel ses özelliklerine göre kelime başında /d/ sesi bulunmamaktadır. Aşağıdaki alıntı kelimelerdeki söz başı /d/ sesi, ötümsüz karşılığı olan /t/'ye dönüşmüştür.

tönön "dört yaşında tosun veya tay" (Alt., Leb., Tel.) < dönen "dört yaşında tosun" (MZST, 21); *tarılġa* "büyük, yuvarlak, pürüzsüz düğme" (Alt., Tel., Leb.) < *darulga* "büyük rozet, nişan" (Moğ., MZST, 24); *torso-* "vezikül oluşmak, sulu kabarcık oluşmak" (Alt., Tel.) < *dorsuyi-* "çıkıntı yapmak, dışarı çıkmak" (Moğ., MZST, 24); *temey* "boşuna, nafile" (Tel.) < *demey* "boşuna,

nafile" (Moğ., MZST, 26); *terebine* "köy" (Alt.) < *деревня* "direvnya" (Rus.); *töhöt* "katran" (Alt., Tel.) < *деготь* "dyogat" (Rus.); *tuğa* "yay, kavis" (Tel.) < *дуга* "duga" (Rus.); *tuşman* "düşman; yabancı" (Tel.) < *düşman* (Far.)

y- < c-: Çağdaş Altay ağızlarında kelime başı /y/ sesi /c/, /d'/, /t'/ seslerine dönüşmüştür. Ancak OSTN'de Altayca söz varlığında kelime başındaki /y/'ler büyük oranda korunmuştur. Hatta aşağıdaki Moğolca alıntı kelimelerde söz başı /c/ sesi de /y/'li kaydedilmiştir. Burada Moğolca kelimeler alınırken /y/'leşme mi olmuş, yoksa erken dönemlerde bu kelimeler Moğolcada da mı /y/'li idi. Bu konu hakkında kesin bir şey söylenememektedir.

yöjö "mal mülk" (Leb., Kumd.) < *cögeşi* "mal, mülk" (Moğ., MZST, 21), *yalkūr-* "tembellik etmek" (Alt., Tel.) < *calkagura-* "tembellik etmek" (Moğ., MZST, 21); *kunayın* "üç yaşında genç at, kulun" (Leb.) < *gunacin* "üç yaşında inek" (Moğ., MZST, 21); *yırgal* "ziyafet, bayram, sevinç, eğlence, şölen" < *cirgal* "mutluluk" (Moğ., MZST, 23); *yobol* "zahmet, meşakkat, acı, üzüntü, ızdırap, dert, hastalık" < *cobal* "eziyet, azap" (Moğ., MZST, 23); *yibi-* "ıslanmak" (Alt., Tel., Leb.) < *cibe-* "ıslanmak" (Moğ., MZST, 28)

y- < n-: Bu ses değişiminde Rusça *неделя* "hafta" kelimesinin Türkçe *yedi* kelimesiyle ilişkilendirilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

yedile "hafta" (Alt.) < *неделя* "nidela" (Rus.)

3.5.2.2. Kelime İçinde

-b- < -p-: Altay Türkçesinde iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzler sistemli bir şekilde ötümlüleşmektedir.

ḳabısta "lahana" (Tel.) < *капуста* "kapusta" (Rus.)

-b- < -v-: Altay Türkçesinde /v/ sesi bulunmamaktadır. Alıntı kelimelerdeki /v/ sesi ise kendisi gibi dudak ünsüzü olan /b/ sesine dönüşmüştür.

ḳubaşna "hamur teknesi" (Tel.) < *квашня* "kvaşniya" (Rus.), *terebine* "köy" (Alt.) < *деревня* "direvnya" (Rus.)

-c- < -j-: Bu süreksizleşme olayında /k/ ve /g/ ünsüzlerinin etkisi olduğu düşünülmektedir.

kecege "örgü" (Leb.) < *kejige* "örgü" (Moğ., MZST, 22)

-ç- <- ş-: Bu süreksizleşme olayında patlayıcı /p/ sesinin etkisi olduğu düşünülmektedir.

ḳapçaġaẏ "hızlı, çevik" (Kumd.) < *gapşigay* "çevik, atik" (Moğ., MZST, 30)

-ç-< -ts-: Rusça kelimelerde görülen -ts- sesi aşağıdaki örnekte Altaycaya alıntılandığında kendisine yakın bir ses olan /ç/'ye dönüşmüştür.

oġurçın "salatalık" (Tel.) < *огурцы* "agurtsı" (Rus.)

-d- < -t-: Kelime içinde, özellikle iki ünlü arasında kalan veya akıcı ünsüzlerden sonra gelen ötümsüz seslerin ötümlüleşmesi Altay Türkçesinin karakteristik ses özelliklerindendir. Aşağıdaki örneklerde bu özelliğin tam tersi bir durum gerçekleşmiştir.

ďaḳḳıḷda "buyruk, emir" (Tel.) < cakilta "buyruk, emir" (Moğ., MZST, 23); *kede-* "pusuda beklemek, gözetlemek" (Tel.) < *gete-* "farkedilmeden gizlice yaklaşmak, gözetlemek" (Moğ., MZST, 29)

-g- < -k-: Altay Türkçesinde iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzler sistemli bir şekilde ötümlüleşmektedir.

agıl "gelenek, töreler, alışkanlık, düşünme şekli" (Tel.) < '*akıl* (Ar.)

-j- < -ş-: Altay Türkçesinde iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzler sistemli bir şekilde ötümlüleşmektedir.

yöjö "mal mülk" (Leb., Kumd.) < *cögeşi* "mal, mülk" (Moğ., MZST, 21); *köjūrle-* "kaldıraçla yerinden oynatmak; örmek, dokumak" (Tel.) < *köşigür* "kaldıraç, manivela" (Moğ., MZST, 23); *ḳajı* "nereye" (Alt., Tel.) < *kāşi* "mereye" (Moğ., MZST, 26); *ḳajaġan* "koyun ve büyükbaş hayvanlar için ağıl" (Tel.) < *kaşiga* "sığır ağılı "(Moğ., MZST, 29)

-k- < -Ø-: Moğolca ve Rusçadan geçen bazı kelimelerde kelime içinde /k/ sesi türemiştir.

örökkö "avlu" (Alt.) < *erüke* "baca; avlu" (Moğ., MZST, 22); ďaḳḳıḷda "buyruk, emir" (Tel.) < cakilta "buyruk, emir" (Moğ., MZST, 23); *süskek* "içine tahıl konulan büyük sandık" (Tel.) < *сусекъ* "susek" (Rus.), *tolotko* "oyma kalemi" (Alt., Tel.) < *долото* "dolato" (Rus.)

-k- < -g-: Kelime içinde, özellikle iki ünlü arasında kalan veya akıcı ünsüzlerden sonra gelen ötümsüz seslerin ötümlüleşmesi Altay Türkçesinin karakteristik ses özelliklerinden olduğu yukarıda belirtilmişti. Aşağıdaki örneklerde de bu özelliğin tam tersi bir durum gerçekleşmiştir.

alakan "avuç" (Alt., Tel., Leb.) < *alagan* "aya, avuç içi" (Moğ., MTS, 58); *toŋḳoy-* "soyulmuş olmak (ağaç dalı için), kütleşmek (boynuz için), kısalmak (kuyruk için), diz üstünde durmak" (Tel.) < *toŋguyi-* "eğilmek" (Moğ., MZST, 24)

-l- < -n-: Damak ünsüzleri arasında yine bir ön damak ünsüolan /l/'nin telaffuzunun kolay olmasına bağlı olarak gelişen bir ses olayıdır.

ḳaylıḳ " Tibet sığırının inekle melezi" (Alt., Tel.) < *kayinug* "Tibet sığırının inekle melezi" (Moğ., MZST, 22)

-m- < -b-: Kelime içinde /n/ akıcı ve /r/ sürekli ünsüzlerinin etkisiyle gelişen bir akıcılaşma, süreklileşme olayı olduğu düşünülmektedir.

tüymen "isyan, düzensizlik, karışıklık, endişe" (Tel.) < tüyibegen "endişe, telaş, tedirginlik" (Moğ., MZST, 24); *ömür* "kürkün ön tarafı" (Alt., Tel.) < *ebür* "göğüs, sine" (Moğ., MZST, 29)

-p- < -b-: Kelime başındaki /t/ ötümsüz ünsüzünün etkisiyle gelişen bir ötümsüzleşme olayı olduğu düşünülmektedir.

turpa "duman borusu" (Alt.) < *труба* "truba" (Rus.)

-t- < -Ø-: Ünsüz ikizleşmesi şeklinde görülen bir ses türemesidir.

albattı "mükellef" (Alt., Tel.) < *albatu* "tebaa, halk" (Moğ., MZST, 24); *amıttan* "ruhu, halkı, insanları olan; insan, canlı varlıklar; herhangi bir kişi" (Alt., Tel.) < *amitan* "yaşayan yaratıklar" (Moğ., MZST, 24)

-t- < -d-: Ünsüz benzeşmesine bağlı olarak gelişen bir ötümsüzleşme olayıdır.

kenettīn "ansızın, birdenbire" (Alt., Tel.) < *genedteyin* "ansızın, birdenbire" (Moğ., MZST, 21)

-t- < -l-: Ünsüz benzeşmesine bağlı olarak gelişen bir ötümsüzleşme olayıdır.

saktat "rehin, teminat" (Alt., Tel., Kumd.) < *закладъ* "zaklad" (Rus.)

-t'- < -c-: Moğolca alıntı kelimelerdeki söz içi /c/ sesini Teleüt ağzında bazı örneklerde palatalleşerek /t'/ olmuştur.

kunat'ın "üç yaşında dana" (Tel., Alt.) < *gunacin* "üç yaşında inek" (Moğ., MZST, 21); *ḳınt'ı* "zincir" (Tel.) < *ginci* "zincir, köstek" (Moğ., MZST, 27)

-t- < -d-: Ünsüz benzeşmesine bağlı olarak gelişen bir ötümsüzleşme olayıdır.

atnakı "ancak, belki de, herhâlde" (Alt., Tel.) < *однако* "adnaka" (Rus.)

-z- < -s-: Altay Türkçesinde iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzler sistemli bir şekilde ötümlüleşmektedir.

tozın "toz" (Alt., Tel., Leb.) < *togusun* "toz" (Moğ., MZST, 23); *şülüzün* "vaşak" (Tel.) < *şilüsün* "vaşak" (Moğ., MZST, 23); *ḳuluzun* "kamış, saz" (Alt., Tel., Leb.) < *kulusun* "kamış, saz" (Moğ., MZST, 23); *çazın* "kâğıt" (Alt.) < *çagasun* "kâğıt" (Moğ., MZST, 23); *andazın* "saban" (Alt.) < *andasun*

"saban" (Moğ., MZST, 23); *obızın* "sihir, büyü, mucize" (Tel.) < *obusun* "oyun, hile" (Moğ., MZST, 23); *ḳubulġazın* "dönüşebilme yeteneği" (Tel.) < *kubilgasun* "dönüşme" (Moğ., MZST, 23); *pozoġo* "eşik" (Alt., Tel., Leb.) < *bosuga* "eşik" (Moğ., MZST, 29)

-y- < -c-: OSTN'de Altayca söz varlığında kelime başı ve kelime içi /y/'ler büyük oranda korunmuştur. Burada Moğolca kelimeler alınırken kelime içinde /y/'leşme mi olmuş, yoksa erken dönemlerde bu kelimeler Moğolcada da mı /y/'li idi, belli değil. Bu hususta kesin bir hüküm vermek zor görünmektedir.

tönöyün "dört yaşında kısrak" (Tel.) < *tönecin* "dört yaşında dişi dana" (Moğ., MZST, 21); *yon* "halk" (Alt.) < *con* "halk, insanlar" (Moğ., MTS, 1256); *olyo* "köstek, zincir, bağ; rehin, ganimet, av" (Alt., Tel.) < *olca* "hazine, ganimet" (Moğ., MZST, 22); *arayan* "sütten yapılmış votka" (Alt.) < *araca* "çifte damıtılmış votka" (Moğ., MZST, 26)

3.5.2.3. Kelime Sonunda

-k < -g: Altay Türkçesinin ses özelliklerine göre kelime sonunda ötümsüz karşılığı bulunan ötümlü ünsüz bulunmamaktadır. OSTN'deki alıntı kelimelerde bu ünsüzler ötümsüzleşerek Altaycanın ses özelliklerine uydurulmuştur

ḳaylıḳ " Tibet sığırının inekle melezi" (Alt., Tel.) < *kayinug* "Tibet sığırının inekle melezi" (Moğ., MZST, 22); *sek* "leş" (Alt., Tel.) < *seg* "leş" (Moğ., MZST, 28)

şemçik "inci" (Tel.) < *жемчуг* "jemçug" (Rus.)

-k < -h: Altay Türkçesinde /h/ sesi bulunmamaktadır. Alıntı kelimelerdeki /h/ sesi ya düşmekte ya da /k/'ya dönüşmektedir.

moḳ "yosun" (Tel.) < *мох* "moh" (Rus.); *pık* "tüy" (Tel.) < *nyx* "puh" (Rus.); *pödük* "horoz" (Alt.) < *nemyx* "petuh" (Rus.)

-m < -n: /m/ sesinin etkisiyle gelişen bir ünsüz benzeşmesidir.

amtam "tat, lezzet" (Tel.) < *amtan* "tat, lezzet, çeşni; düşkünlük, sevme, ilgi, alaka" (Moğ., MTS, 72)

-n < -Ø: Moğolca ve Rusçadan alınan bazı kelimelerin sonunda bir /n/ sesi türemiştir.

ereken "abaküs" (Tel.) < *erike* "tespih boncuğu" (Moğ., MZST, 22); *arayan* "sütten yapılmış votka" (Alt.) < *araca* "çifte damıtılmış votka" (Moğ., MZST, 26); *ḳuran* "erkek karaca" (Alt., Tel., Leb.) < *gura* "erkek karaca" (Moğ., MZST, 26); *adırġan* "çam ormanı" (Tel.) < *adırga* "tepeler" (Moğ.,

MZST, 26); *ḳajaġan* "koyun ve büyükbaş hayvanlar için ağıl" (Tel.) < *kaşiga* "sığır ağılı "(Moğ., MZST, 29); *oġurçın* "salatalık" (Tel.) < *огурцы* "agurtsı" (Rus.)

-p < -b: Altay Türkçesinin ses özelliklerine göre kelime sonunda ötümsüz karşılığı bulunan ötümlü ünsüz bulunmamaktadır. OSTN'deki alıntı kelimelerde bu ünsüzler ötümsüzleşerek Altaycanın ses özelliklerine uydurulmuştur.

kop "dedikodu" (Alt., Tel., Leb.) < *kob* "dedikodi" (Moğ., MZST, 30); *lap* "kesin, açık; gerçek" (Tel.) < *lab* "kesin, açık, gerçek" (Moğ., MZST, 30); *kerep* "gemi" (Alt., Tel.) < *корабль* "karabl" (Rus.); *pōrop* "mahzen" (Tel.) < *погребъ* "pogreb" (Rus.); *ezep* "düşünce, görüş, niyet, hesap" < *hesāb* (Ar.)

-p < -f: Altay Türkçesinde /f/ sesi bulunmamaktadır. Alıntı kelimelerdeki /f/ sesi yine ötümsüz bir dudak ünsüzü olan /p/'ye dönüşmüştür.

markap "havuç" (Tel.) < *марковь* "markaf" (Rus.)

-s < -z: Altay Türkçesinin ses özelliklerine göre kelime sonunda ötümsüz karşılığı bulunan ötümlü ünsüz bulunmamaktadır. OSTN'deki alıntı kelimelerde bu ünsüzler ötümsüzleşerek Altaycanın ses özelliklerine uydurulmuştur

abıs "Rus papazı" (Alt., Tel., Leb.) < *hāfız* (Ar.)

-t < -d: Altay Türkçesinin ses özelliklerine göre kelime sonunda ötümsüz karşılığı bulunan ötümlü ünsüz bulunmamaktadır. OSTN'deki alıntı kelimelerde bu ünsüzler ötümsüzleşerek Altaycanın ses özelliklerine uydurulmuştur

polot "çelik" (Alt., Tel., Leb.) < *bolud* "çelik" (Moğ., MZST, 31); *ḳorot* "şehir" (Alt.) < *город* "gorad" (Rus.); *möt* "bal" (Tel.) < *мед* "myod" (Rus.); *saktat* "rehin, teminat" (Alt., Tel., Kumd.) < *закладъ* "zaklad" (Rus.); *ḳaġat* "kâğıt" (Tub., Leb., Kumd.) < *kâğıd* (Far.)

3.5.3. Alıntı Kelimelerde Hece Kaynaşmaları

Altay Türkçesinde ünlü çatışması, ses erimesi veya hece kaynaşmaları sebebiyle oluşan ikincil uzun ünlüler çok yaygındır. Alıntı kelimelerde de en fazla hece kaynaşması Moğolca kelimelerde tespit edilmiştir. Bazı hece kaynaşmalarında ikincil uzun ünlülerin kısaldığı görülmüştür.

3.5.3.1. Kelime Başında

Alıntı kelimelerde söz başında hece kaynaşması tespit edilememiştir.

3.5.3.2. Kelime İçinde

-ā- < -a'a-

tām "tat" (Tel., Leb.) < *ta'ām* (Ar.)

-a- < -aga-

çazın "kâğıt" (Alt.) < *çagasun* "kâğıt" (Moğ., MZST, 23); *sadaḳ* "okluk, sadak" (Alt., Tel., Leb.) < *sagadak* "sadak, okluk" (Moğ., MZST, 28)

-ā- < -aga-

ḳālġa "çadırın kapısı" (Tel.) < *kagalga* "çadırın kapısı" (Moğ., MZST, 24)

-ā- < -uga-

marġān "bahis" (Alt.) < *margugan* "tartışma" (Moğ., MZST, 21)

-e- < -ē-

tüymen "isyan, düzensizlik, karışıklık, endişe" (Tel.) < tüyibegen "endişe, telaş, tedirginlik" (Moğ., MZST, 24); *meley* (Alt., Tel., Leb.) ~ peley (Alt.) "eldiven" < *begelei* "eldiven" (Moğ., MZST, 28

-ē- < -egü-

serēn "serinlik" (Leb.) < *seregün* "serinlik" (Moğ., MZST, 20)

-ē- < -iyah-

mēke "çörek, beyaz ekmek" (Tel.) < *мягкое* "miyahkoye, anlamı *yumuşak*" (Rus.)

-ē- < -iye-

kiçēmel "gayret, çaba, emek" (Tel.) < *kiçiyemel* "gayretli, çalışkan" (Moğ., MZST, 24)

-ī- < -eyi-

kenettīn "ansızın, birdenbire" (Alt., Tel.) < *genedteyin* "ansızın, birdenbire" (Moğ., MZST, 21)

-ō- < -agu-

sorōl "ağızlık" (Leb.) < *soragul* "ağızlık, zıvana" (Moğ., MZST, 20)

-o- < -ogu-

tozın "toz" (Alt., Tel., Leb.) < *togusun* "toz" (Moğ., MZST, 23)

-ō- < -ogu-

tōrçık "kozalak" (Tel., Kumd.) < *togurçuk* "tomurcuk" (Moğ., MZST, 22)

-ō- < -oŋu-

mōs (Alt.) "güçlü; kahraman, savaşçı; sinirli," < *moŋus* "dev, canavar" (Moğ., MZST, 22)

-ō- < -uha-

sōro "kurutulmuş ekmek" (Alt.) < *cyxapu* "suhari" (Rus.)

-ö- < -öge-

yöjö "mal mülk" (Leb., Kumd.) < *cögeşi* "mal, mülk" (Moğ., MZST, 21)

-ȫ- < -öge-

sȫm "çeyrek; baş parmak ve işaret parmağı arasındaki mesafe" (Alt., Tel.) < *sögem* "karış" (Moğ., MZST, 21)

-ū- < -agu-

yalkūr- "tembellik etmek" (Alt., Tel.) < *calkagura-* "tembellik etmek" (Moğ., MZST, 21); *paḳıḷūr* "boğaz; âdemelması" (Tel.) < *bakalagur* " boğaz, gırtlak" (MZST, 21); *ḳūçın* "destan, efsane, masal" (Alt., Tel.) < *kaguçin* "eski, önceki" (Moğ., MZST, 22)

-ū- < -igu-

topşūr "iki telli saz" (Tel.) < topşigur " iki telli müzik aleti" (Moğ., MZST, 23); *arçūl* "baş örtüsü, boyun atkısı, mendil" (Alt.) < *arçigul* "baş örtüsü" (Moğ., MZST, 23); *şūrġan* "kar fırtınası, tipi" (Alt., Leb.) < *şigurgan* "kar fırtınası" (Moğ., MZST, 24)

-ȫ- < -egü-

serȫn "serin" (Alt., Tel.) < *seregün* "serinlik" (Moğ., MZST, 20); *erȫl* "ayık" (Tel.) < *eregül* "ayık" (Moğ., MZST, 20)

-ȫ- < -igü-

köjȫrle- "kaldıraçla yerinden oynatmak; örmek, dokumak" (Tel.) < *köşigür* "kaldıraç, manivela" (Moğ., MZST, 23); *tülkȫr* "anahtar" (Alt.) < *tülkigür* "anahtar" (Moğ., MZST, 23)

3.5.3.3. Kelime Sonunda

-ā < -aga

salā "püskül, fırça; el" (Tel.) < *salaga* "parmaklar arasındaki boşluk" (Moğ., MZST, 21); *sanā* "akıl, düşünce, hafıza, niyet" (Alt., Leb.) < *sanaga* "akıl, düşünce" (Moğ., MZST, 23)

-ā < -aha

pā “fiyat, değer” < *bahā* (Far.)

-ē < -ege

şirē “kilise mihrabı, sunak yeri” (Tel., Töl.) < *şirege* “taht” (Moğ., MZST, 28)

-ē < -oye

mēke “çörek, beyaz ekmek” (Tel.) < *мягкое* “miyahkoye, anlamı *yumuşak*” (Rus.)

-ē < -üge

kirē “testere” (Leb.) < *kirüge* “testere” (Moğ., MZST, 28)

-ō < -oga

tō- “saygı göstermek, dikkat etmek” (Tel., Leb.) < *toga-* “önemsememek, dikkat etmemek, boş vermek” (Moğ., MTS, 966); *tō* “sayı, hesap” (Alt., Tel., Leb.) < *toga* “sayı, adet, numara, rakam, miktar, nicelik” (Moğ., MTS, 965)

-ō < -uga

obō (Alt., Tel.) “yığın, küme” < *obuga* “yığın, küme” (Moğ., MZST, 29)

-o < -ugi

torso- “vezikül oluşmak, sulu kabarcık oluşmak” (Alt., Tel.) < *dorsuyi-* “çıkıntı yapmak, dışarı çıkmak” (Moğ., MZST, 24)

-ȫ < -üge

örgȫ “saray, kahramanın çadırı” (Alt., Tel., Leb.) < *örgüge* “saray, komutan çadırı” (Moğ., MZST, 23)

-ū < -ugu

purū “suç, hata” (Alt., Tel., Leb.) < *burugu* “hata, suç; suçlu” (Moğ., MZST, 22)

-ǖ < -ügü

şǖ- “ağ ile balık tutmak” (Tel.) < *şügü-* “süzmek” (Moğ., MZST, 31)

3.5.4. Alıntı Kelimelerde Göçüşmeler

-m-k- < -g-m-

armaḳçı “at kılından yapılmış ip” (Alt., Tel.) < *argamci* “urgan, ip” (Moğ., MZST, 23)

-st- < -ts-

körnöstö " üst katta bulunan oda, misafir odası" (Alt., Tel.) < *горница* "gornitsa" (Rus.)

4. SONUÇ

Bu çalışmada Radloff'un *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy* adlı eserindeki Altay Türkçesine ait kelimeler incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. OSTN'de Altay Türkçesi ağızlarına (Altay Kiji, Teleüt, Tölös, Lebed, Kumandı, Tuba) ait toplam 11287 madde başı tespit edilmiştir. Bu madde başlarının 8393'ünün Teleüt ağzı, 4365'inin Altay Kiji, 57'sinin Tölös, 2747'sinin Lebed, 611'inin Kumandı, 429'unun Tuba ağzında kullanıldığı belirtilmiştir. En fazla kelimenin Teleüt ağzına ait olduğu görülmektedir. Teleüt ağzının o dönemde Altay Türkçesinin yazı dili olması bu durumda etkili olmuştur. En az kelime Tölös ağzına aittir.

OSTN'de Kuzey Altay ağızlarından (Lebed, Kumandı, Tuba) alınan kelime sayısı azdır. Kuzey ağızları içinde en fazla örnek Lebed ağzına aittir.

2. OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerin sadece 300 tanesinin başka bir eserden (Verbitskiy'in *Slovar' altayskago i aladagskago nareçiy tyurkskago* adlı sözlüğünden) alındığı belirtilmiştir. Dolayısıyla OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimelerin tamamına yakınının Radloff tarafından derlendiği söylenebilir.

3. Eski Türkçe 2650 civarında kelimenin OSTN'deki Altay Türkçesinde ya asli şekliyle ya da çeşitli fonetik değişimlerle kullanıldığı tespit edilmiştir.

4. OSTN'deki Altay Türkçesine ait kelimeler Çağdaş Altay ağızları ile karşılaştırılmış ve 2610 kelime Çağdaş Altay ağızları sözlüklerinde bulunamamıştır. Bulunamayan bu kelimeler genellikle çatı ekleriyle genişletilmiş fiiller, isimden sıfat yapma eki (+lū, +lǖ) almış sıfatlar, cinsel içerikli kelimeler, özel adlar ve Moğolcadan alıntı kelimelerdir.

5. Radloff, OSTN'de Altay Türkçesine ait kelimelerin 127'sinin Rusça, 20'sinin Arapça, 22'sinin Farsça ve 90'ının da Moğolca kökenli olduğunu belirtmiştir. Rusça kökenli kelimelerin hemen hemen hepsini göstermiştir. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden birkaç tanesinin kökenini belirtmemiştir. Moğolcadan geçen 90 kelime belirtilmiştir. Ancak OSTN'de Altay Türkçesinde Moğolca kökenli kelimelerin 90'dan çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda Altay Türkçesinin, Moğolcadan alıntı kelimeler açısından ayrıca incelenmesi gerekmektedir.

Altay Türkçesinde Moğolca kelimelerin çokluğu Altay Türklerinin çok erken dönemlerden 18. yüzyılın ortalarına kadar Moğollarla bir arada yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Altay Türklerinin Rus idaresine girmeleriyle birlikte Rusçadan alınan kelime sayısı hızlı bir şekilde artmıştır.

6. OSTN'deki alıntı (özellikle Rusça) kelimelerin büyük çoğunluğu Altay Türkçesinin ses özelliklerine uymaktadır. Bu durum, söz konusu kelimelerin erken dönemlerde alıntılandığını göstermektedir. Çağdaş Altay Türkçesinde Bolşevik Devrimi'nden sonra yazı dili aracılığıyla giren Rusça kelimelerin orijinal şekillerinin büyük oranda korunduğu görülmüştür.

7. Türkçenin yazılı metinlerinden takip edilebildiği kadarıyla kelime içi /-b-/ sesi Orhon Türkçesi döneminden sonraki metinlerde /-v-/ olmuştur. OSTN'deki Altay Türkçesinde kelime içi /-b-/ sesi bazı kelimelerde korunmuştur. Bu durum Altay Türkçesinin; Orhon Türkçesi ve öncesine kadar götürülebilecek arkaik fonetik özelliklere sahip olduğunu göstermektedir.

8. Eski Türkçe dönemi kelime başı /b-/ sesi OSTN'deki Altay Türkçesinde tamamen /p-/ olmuştur. Çağdaş Altay yazı dilinde /b-/'li, Teleüt ve diğer Kuzey ağızlarında /p-/'li dir.

9. OSTN'deki Altay ağızlarında kelime içi /-ç-/ sesi korunmuştur. Sadece Lebed ağzında ünlülerden ve ötümlü ünsüzlerden sonra /-c-/ olmuştur. Bu durum Lebed ağzının diğer ağızlardan ayrılan en önemli özelliğidir.

10. Eski Türkçe döneminde hece ve kelime sonlarındaki /g/ ve /ġ/ sesleri OSTN'de Güney Altay (Altay, Teleüt, Tölös) ağızlarında sızıcılaşıp sonrasında önündeki ünlüyle kaynaşarak uzun /u/ ve uzun /ü/ ünlülerine dönüşmüştür. Bu ikincil uzunluklar Çağdaş Güney Altay ağızlarında kısalarak normal süreli ünlülere dönüşmüştür. Eski Türkçe dönemindeki bu /g/ ve /ġ/ sesleri OSTN'deki Kuzey Altay ağızlarında /ğ/ sesine dönüşmüştür. Çağdaş Kuzey Altay ağızlarında /ğ/'li şekiller korunmuştur.

11) Eski Türkçe dönemi kelime başı /y-/ sesi OSTN'de büyük oranda korunmuştur. Teleüt ağzında genellikle /ď-/ sesine, Tuba ağzında ise /ń-/ sesine dönüşmüştür. Her iki ağızda kelime başında /y-/ sesi de kullanılmaktadır. Çağdaş Altay ağızlarında kelime başı /y-/ sesi neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Bu ses Altay edebî dilinde /c-/; Teleüt ağzında /ď-/; Çağdaş Kumandı ağzında /ç-/, /ď-/, /ń-/ ve /ť-/, /y-/; Lebed ağzında /ç-/, /ď-/, /ń-/, /ť-/, /y-/; Tuba ağzında ise /ď-/, /y-/ seslerine dönüşmüştür. Bu veriler, kelime başı palatalleşmenin OSTN'de henüz başlangıç aşamasında olduğunu, Çağdaş Altay ağızlarında ise yaygınlaştığını göstermektedir.

12. Dudak uyumu Güney Altay ağızlarında Kuzey ağızlarına göre ileri seviyededir. /o/'dan sonra /o/'nun gelmesi Güney Altay ağızlarında yaygındır.

Kuzey ağızlarında /o/'dan sonra /a/ korunmuştur. Hem Kuzey hem de Güney Altay ağızlarında /ö/'den sonra /ö/'nün gelmesi yaygındır. /u/'dan sonra /a/ bütün ağızlarda korunmuştur. /ü/'den sonra /ö/ sesinin gelmesi, Altay Kiji ağzının diğer ağızlardan ayrılan en belirgin özelliğidir.

5. KARŞILAŞTIRMALI SÖZLÜK

A, Ā

a **I/1** Alt. Tel. Şaşma ünlemi.
A ḳudayım! "Aman Allah'ım, hay Allah."
A baḷam! "A yavrum!"
a "Şaşma ünlemi." (EDPT, 1)
ā "Şaşma, hayret ünlemi." (DTS, 1)
a "Bağlaç." (DK, 197)
a "Bağlaç." (DÇT, 97)

aba **I/620** Tel. Baba.
abā~apā~ebē~epē "1. Ata. 2. Baba. 3. Anne." (EDPT, 5)
aba I "Anne." (DTS, 1)
aba II~apa III "Baba." (DTS, 1, 51)
apa I "1. Yaşça büyük kadın akraba, abla; 2. Anne." (DTS, 51)
aba "Baba; anne; büyük kız kardeş; amca; büyükbaba; büyükbabanın ağabeyi." (ATS, 19)
aba "Baba." (TAS, 1)
aba~ava "Baba." (DK, 197)
aba~ava "Baba." (DÇT, 97)

abaçıyaḳ **I/625** Tel. Çekirge.
-
-

abaġa **I/622** Tel. <aba+aġa, =Moğ.
Babanın kardeşi, amca.
abaga~apaga "babanın erkek kardeşi, amca" (EUES, 1, 55)
abagay "1. Karısının büyük erkek kardeşi. 2. Aynı boyda bulunan akrabaya hitap şekli." (ATS, 19)
abagay "Amca, babanın ağabeyi." (TAS, 1)

abaġaẏ **I/622** Alt. Leb. Kumd. *bk.* abaġa.

abaġaẏḷū **I/622** Alt. <abaġaẏ+ḷū
Amcası olan.
-

abaḳa **I/622** Tel. <aba+ḳa
Babacık.
-
abaka "Büyükbaba." (ATS, 19)

abaḳḳaẏ **I/622** Alt. Tel. 1. Asil kadın; kadınlarda saygınlık belirten bir unvan.
Ekki abaḳḳaẏ ḳadıttū poḷdı. "Onun iki tane soylu karısı vardı." (Alt.; P.d.V.I. 56,893).
2. Eş.
Abaḳḳaẏ aḷdı. "O evlendi."; *Ḫān abaḳḳayı* "Kraliçe." (Tel.); *Abaḳḳayıŋ üẏdöbö?* "Senin hanımın evde mi?"
3. İskambil kartlarında kız.
Abaḳḳaẏ yīdi. "Kız aldı." (Tel.)
-
abakay (<Moğ.) "1. Karı, eş. 2. Soylu kadın. 3. Kraliçe. 4. (Kâğıt oyununda) kız." (ATS, 19)
abakay "Karı, eş, hanım." (TAS, 1)
abakay "Karı, eş." (DÇT, 97)

abaḳḳaẏḷığ **I/622** Leb. *bk.* abaḳḳaẏḷū.

abaḳḳaẏḷū **I/622** Alt. Tel. <abaḳḳaẏ+lū
Evlenmiş, eşi olan.
Ḳara Ḳān emdi eki abaḳḳaẏḷū poḷdı. "Artık Kara Han'ın iki karısı vardı." (Alt.)
-
abagaylu~abakaylu "Evli erkek." (DÇT, 97)

abaḷatḳa **I/624** Kumd. W. Dulavrat otu.
-
-

abanat **I/623** Leb. Borç, borçlu kişi.
bk. amanat.

abanattığ **I/623** Leb. <abanat+tığ
Borcu olan.
Aḷattan abanattığ "Alacaklı." (Leb.); *Peretten abanattığ* "Borçlu."
bk. amanattū**.[1]

abaş **I/625** Alt.Tel. Dede (baba tarafından).

[1] "**" işareti olan kelimelerde gönderme tarafımızdan yapılmıştır.

-

abaş “Babanın babası, dede.” (ATS, 19)
abaş “Babanın babası, dede.” (TAS, 1)
abaş “Babanın babası, dede.” (DK, 197)

abāş **I/625** Alt. *bk.* ap ağaş.

abaẏ **I/621** Tel. Baba.

-

abāy~abagay “1. Karısının büyük erkek kardeşi. 2. Aynı boyda bulunan akrabaya hitap şekli. 3. *mec.* Ayı.”(ATS, 19)
abagay “Amca, babanın ağabeyi.” (TAS, 1)

abıça **I/629** Kumd. Babanın kız kardeşi, hala.

-

aba “1. Babanın ağabeyi, amca. 2. Babanın ablası, hala. 3. Amca; hala. 4. *örtmece* Ayı.” (ARSL, 19)

abıḷ **I/627** Alt. *krş.* Far. bīl
Toprağı işlemek için kullanılan çapa.
Pis yışta turġan kişibīs, abıḷ-bıḷan ḳırā çap yadırıs. “Biz, ormanda yaşayan insanlar toprağı çapayla işleriz.”

-

abıl “Çapa, kazma.” (ATS, 19)
abıḷ “Çapa, kazma.” (TAS, 1)
abıḷ “Çapa, kazma” (DK, 197)
ōl “Çapa, kazma.” (DLTÇ, 181)

abıḷda- **I/628** Tel. Toprağı çapayla işlemek.
Abıḷdap iştep yat. “Toprağı çapayla işliyor.”

-

abılda- “Çapalamak.” (ARSL, 20)

abır **I/627** Leb. Sakinlik, barış, anlaşma.
bk. amır.

abırtḳı **I/627** Tel. Arpadan yapılan içki.

-

-

abıs **I/629** Alt. Tel. Leb. Rus papazı.
Ulu abıs “Piskopos.”;
Men abıs kijimīn, menıŋ adım Maḳarī. “Ben papazım, ismim de Makariy.” (Tel.; P.d.V.I. 115,33)

-

abıs (<Ar. hafız) “Rahip, din adamı.” (ATS, 19)
abıs “Papaz.” (TAS, 1)
abıs~āpıs “Papaz.” (DK, 197)

abışḳa **I/630** Tel. Yaşlı, ihtiyar.

abuşḳa~avıçġa “Yaşlı adam.” (EDPT, 6)
abuçḳa~avuçġa~avıçġa~avınçġa “Yaşlı, ihtiyar.” (DTS, 3, 76, 75)
abışka “1. Yaşlı adam. 2. *mec.* Ayı.” (ATS, 19)
abışka “İhtiyar adam.” (TAS, 1)

abızın **I/630** Tel. Gelin.

-

āpısan “Yenge, gelin.” (DK, 197)
abızın “Elti (iki erkek kardeşin eşlerinin birbirine karşı durumu).” (ARSL, 20)

abra **I/632** Alt. Leb. =*arba*
At arabası; teker.
Yoḷ arbazı “Binek araba.” (Alt.); *Oḷ yes aḳçanı terib aḷıp odus arbā saḷıb aḷtır.* “Onlar bu bakır paraları toplayıp otuz tane at arabasına yüklediler.” (P.d.V.I. 188,28); *Arbanı yektir!* “ (Arabayı) bağla!”; *Arbā yegetten at.* “Arabaya bağlanacak at.”

-

abra “Araba.” (ATS, 19)
abra “Kağnı arabası.” (TAS, 1)
abra “Araba, kağnı.” (DK, 197)
abra “Araba.” (DÇT, 97)

abraḳ **I/633** Leb. <abır+aḳ[2]
Sakin, sessiz.
bk. amraḳ**.

abraḷū **I/633** Alt. Tel. <abra+ḷū
Arabalı, arabası olan.

-

abralu “Arabalı, arabası olan.” (ARS, 10)

abū **I/631** Tel. =Moğ.
1. Babacık.
Sōḳ boḷġondo ḳıs aẏttı abūm! tedi. “Soğuk olduğunda genç kız ‘babacığım’ dedi.” (Pd.V.I. 141,20)
2. Şaşkınlık ünlemi.

-

-

acı **I/518** Leb. Büyük erkek kardeş.
bk. aça.

[2] Morfolojik tahlilin *amır+a-k* şeklinde yapılması daha uygun olacaktır.

acığ **I/522** Leb. *bk.* açū.

acığḷan- **I/522** Leb. *bk.* açūḷan-.

acığḷığ **I/522** Leb. *bk.* açūḷū.

acıḳ I **I/521** Leb. *bk.* açıḳ.

acıḳ II **I/521** Leb. Dikkat.
bk. ayıḳ.

acıḳ III **I/521** Leb. W. Orman, savat, ormanlı dağlar.
-
-

acıḳçıḷ **I/521** Leb. *bk.* ayıḳçıḷ.

acıḳta- **I/521** Leb. *bk.* ayıḳta-.

acın- **I/522** Leb. 1. Kendi hâline acımak.
2. Üzülmek, acımak, acı çekmek.
bk. açın-.

acıncaḳ **I/523** Leb. *bk.* açınçāḳ.

acıncı **I/523** Leb. *bk.* açınça.

acındır- **I/523** Leb. *bk.* açındır-.

acır- **I/523** Kumd. W. Yutmak.
-
ajır- II "Yutmak." (ARSL, 30)
ajır-[3] "Yutmak." (RKS, 72)

acıt- **I/523** Leb. <acı-t-
Ekşitmek, mayalamak.
bk. açıt-.

acıtḳa **I/524** Leb. *bk.* açıtḳa.

aç **I/501** Tel. Alt. <ās
1. Aç, susuz.
Ḳarnım aç poḷdı. "Karnım acıktı." (Alt.)
2. Açlık.
3. Açgözlü.
Aç köstŭ it. "Açgözlü köpek." (Alt.); *Aç köstöŋ* "Açgözlü" (Tel.); *Aç ḳusḳun* "Açgözlü karga." (Tel.); *Aç pūrumnaŋ ödüp çıḳsın.* "(Bu bıçak) benim karaciğerimi delip geçsin. (Karaciğer arzu ve tutkuların bulunduğu yer olarak düşünüldüğünden 'aç' olarak adlandırılır.)" (P.d.V. I, 172, 11) (Alt.)
āç "Aç, açlık; açgözlü." (EDPT, 17)
aç "Aç." (DTS. 3);
aç "Aç, tok olmayan." (ATS, 20)
aç "Aç, tok olmayan." (TAS, 1)
aç "Aç, tok olmayan." (DK, 204)
aç "Aç, tok olmayan." (DLTÇ, 141)
aç "1. Aç, tok olmayan. 2. İnce, zayıf, cılız." (DÇT, 105)

aç- **I/497** Alt. Tel. Açmak, kilidi açmak.
Ejik açtı. "O kapıyı açtı." (Alt.); *Sandıkını aç!* "Kutuyu aç!" (Alt.); *Aḷın eteḥĭmni amıttan neme açpaġan, anı ḳara yaḷġız saḷḳın açḳan ede.* "Benim eteğimi birileri değil, rüzgâr açtı. (Alt.; P.d. V. I. 19, 300)
aç- "Açmak; kilidi açmak, bağ, düğüm vb. çözmek; hava açmak; açıklamak." (EDPT, 18)
aç- "1. Açığa çıkarmak, açık hâle getirmek. 2. Yaymak, dağıtmak, (bulutları) dağıtmak 3. Çözmek, bağı çözmek. 4. Yolunu açmak 5. Fethetmek, ele geçirmek. 6. (İşi) halletmek, çözmek. 7. Temize çıkarmak. 8. Bir şeyi emanet etmek, inanmak, güvenmek." (DTS, 3-4)
aç- "Açmak" (ATS, 20)
aç- "Açmak" (TAS, 1)
aç- "Açmak" (DK, 204)
aç- ~aş-"1. Açmak. 2. Açmak, ortaya koymak." (DÇT, 105)

aça **I/502** Tel. Alt. =ataça
1. Büyük erkek kardeş; amca.
2. Babacık. (Alt.)
ḳazın aça "Kayınbirader, eşin büyük erkek kardeşi."
-
aça "1. Ağabey. 2. Amca, babanın küçük kardeşi." (TAS, 1)
aça "Ağabey, amca." (DK, 204)
aja "Ağabey." (DLTÇ, 134)
aça "Dedenin (babanın babası) küçük erkek kardeşi." (DLTÇ, 141)
aça "Amca." (DÇT, 105)

açana **I/503** Tel. <aç+ana
Açlık, kıtlık.
-
açana "Açlık." (ATS, 20)

açap **I/503** Tel. W. Açgözlülük.
-
açap "Açgözlü." (ATS, 20)
açap "Açgözlü." (DK, 204)

açaptan- **I/503** Tel. <açap+ḷa-n-
Açgözlü olmak.
-

[3] *Глотать* maddesi içinde.

açaptan- “Cimrilik etmek.” (ARS, 22)

açı **I/503** Tel. Alt. Küçük erkek kardeş, erkek yeğen, akraba.
Açı ḳarındaş (deyim.); açı sīni “Küçük kız kardeş”
atī “Bir kişinin küçük erkek kardeşinin oğlu ya da oğlunun oğlu, yeğen, torun.” (EDPT, 40)
atı “Torun; yeğen (küçük erkek kardeşin oğlu).” (DTS, 72)
açı (<Moğ.) “1. Babanın küçük kardeşi. 2. Kardeş çocukları ve torunları.” (ATS, 20)

açı- **I/504** Tel. 1. Ekşimek, mayalanmak. 2. Acımak, ağrımak.
Tijik açıp yat. “Tümör ağrıyor.”
açī-~acī- “(Fiziksel bir duygu olarak) acı olmak (tat); ekşimek, ekşi olmak; *mec.* (hastalık vb.den dolayı) acımak; acı hissetmek; başkalarına acımak, merhamet etmek.” (EDPT, 20, 21)
açı- “1. Ekşimek, mayalanmak. 2. (Yara için) acımak, sızlamak, (hastalık için) kötü duruma gelmek. 3. *mec.* Üzülmek, kederlenmek.” (DTS, 4);
açı- “Ekşimek, acı durumda olmak.” (ATS, 20)
açı- “Ekşimek, mayalanmak.” (TAS, 2)
açı- “Acımak, acı hissetmek.” (DK, 204)
aş- “Ekşimek.” (DLTÇ, 142)

açıḳ **I/504** Tel. Alt. <aç-
1. Açık, açık yer, delik.
Açıḳ yer “Ormandaki açık yer.” (Alt.); *Açıḳ orın* “Açık, bulutsuz gökyüzü.” (Alt.); *Aḷaḳança açıḳ per.* “Avuç kadar temiz bir yer ver (gökyüzünde).” (P.d.V.I, 221, 13; Alt.)
2. Kıtlık, borç.
3. Açık, parlak.
Açıḳ yarıḳ sağıştū “Açık sözlü, neşeli.” (Tel.)
açuk “Açık.” (EDPT, 22)
açuḳ “Açık, berrak, temiz.” (DTS, 7)
açık “1. Delik. 2. Açık, açıklık. 3. Neşeli, içten.” (ATS, 20)
açık “Açık.” (TAS, 2)
aç “Açık.” (DK, 204)
ajık “Açık.” (DLTÇ, 134)
açıh “Açık; açılmış olan.” (DÇT, 105)

açıḷ- **I/507** Alt. Tel. <aç-
1. Kilidi açılmak, açılmak.
Kün açıḷdı. “Hava açıldı.”; *Ejik açıḷdı.* “Kapının kilidi açıldı.” (Alt.); *Köŋül açıḷdı.* “Gönlü açıldı.” (Alt.).
2. (Birilerine) açılmak, neşeli olmak.
açıl- “Açılmak.” (EDPT, 26)
açıl- “1. Açılmak, ortaya çıkmak. 2. Çiçek açılmak.” (DTS, 5)
açıl- “Açılmak.” (ATS, 20)
açıl- “Açılmak.” (TAS, 2)
açıl- “Açılmak.” (DK, 204)
açıl- “Açılmak.” (DÇT, 105)

açın- **I/506** Alt. Tel. Üzülmek, üzgün olmak, kahırlanmak, acı hissetmek, sinirlenmek.
Açınbas boḷzoŋ mā per. “Eğer senin için zor değilse, bunu bana ver.” (Tel.); *Aḷardı körḥöniŋde açınbaẏzıŋbı?* “Bunları görünce için acımıyor mu?” (Tel.).
açın- “açı- filinin dönüşlü şekli.” (EDPT, 29)
açın- “1. Bakmak, ilgilenmek, göz kulak olmak, kaygılanmak. 2. Birine hediye vermek, ödüllendirmek, karşılığını vermek.” (DTS, 6)
açın- “1. Acımak, esirgemek, üzülmek. 2. Kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek. 3. Hoşnutsuzluk hissetmek.” (ATS, 20)
açın- “1. Acımak. 2. Korumak.” (TAS, 2)
açın- “Kızmak, öfkelenmek.” (DK, 204)
açın- “Acımak, merhamet etmek.” (DÇT, 105)

açınça **I/507** Alt. <açın-ça
Merhametli, acıyan.
-
açınçak “1. Merhametli. 2. Kırıcı, küçük düşürücü.” (ATS, 20)
açınçak “Merhametli.” (DLTÇ, 141)

açınçāḳ **I/507** Alt. *bk.* açınça.

açınçı **I/507** Tel. <açın-çı
Üzüntü, keder, acıma, merhamet.
-
-

açınçıḷū **I/507** Tel. <açınçı+ḷū
Acınacak, zavallı kişi.
-

açınçılu "1. Hakir görücü. 2. Zavallı, acınası." (ATS, 20)
açınçılu "Acıklı, zavallı, acınacak." (TAS, 2)

açındır- I/507 Tel. Alt. <açın-dır-
Heyecanlandırmak, sinirlendirmek, üzmek, acındırmak.
-
açındır- "Üzmek, hüzünlendirmek." (ATS, 20)

açınış- I/507 Tel. *bk.* açın-.

açınū I/507 Tel. Acıma.
-
açınış "1. Acıma, merhamet. 2. Öfke. 3. Kızma. 4. Üzme." (ATS, 20)

açırḳa- I/507 Tel. <aç
Çok aç olmak, açgözlü olmak, obur olmak, doymak bilmemek.
-
açırka- "Açgözlü olmak." (ARS, 22)

açırḳaḳ I/507 Tel. <açırḳa-ḳ
Doymayan, açgözlü.
-
açkarak "(Yemek konusunda) açgözlü, doymaz." (TAS, 2)

açırḳaḳta- I/507 Tel. <açırḳaḳ+ḷa-
Doymak bilmemek, açgözlü olmak.
-
-

açıt- I/508 Alt. Tel. <açı-t-
1. Mayalamak, ekşitmek.
2. Acılaştırmak, kaşıntı yapmak.
açıt- "Acılaştırmak, ekşitmek. *mec.* Acı veya keder vermek." (EDPT, 21)
açıt- "1. Mayalamak, ekşitmek. 2. Tahriş etmek, kaşındırmak, yakmak. 3. Acı vermek, üzmek. 4. Yüzünü buruşturmak, hoşnutsuz bir ifadeye bürünmek." (DTS, 6)
açıt- "Mayalamak." (ATS, 20)
açıt- "Mayalamak." (TAS, 2)

açıtḳa I/509 Alt. <açıt-ḳa
Ekşimiş hamur, maya.
-
açıtkı "Maya." (ATS, 20)
açıtkı "Maya." (TAS, 2)
açıtka "Hamur." (DK, 204)
açıtka "Maya." (DLTÇ, 141)

açıtḳı I/509 Tel. *bk.* açıtḳa.

açḳıḷ I/513 Tel. Kumd. <aç-ḳıḷ
Ekşi.
-
-

açḳım I/513 Leb. <aç-ḳım
bk. açḳıḷ

açḳımdaḳ I/513 Leb. <aç-ḳım+daḳ
Ekşi, mayhoş.
-
-

açū I/511 Alt. Tel. 1. Ekşimiş, acı, tuzlu.
Açū söz "Acı söz." (Tel.); *Açūdı körböÿçi tattūdı yibes.* "Acıyı görmeyen, tatlıyı yiyemez."; *Pu yıḷdar ertkinçe açūġa dā çıdadım, tattū dā yidim.* "Bu yıllar geçtikçe acılar da çektim, iyilikler de gördüm." (Tel.)
2. Üzücü, öfkeli.
3. Acı, keder.
Açū ayaḳ aḷdınan çıġar. "Acı ayak altından çıkar."; *Oḷ çaḳta açū andī açū poḷor, ḳaçanda īḷap toḳtobos.* "O zaman öyle bir acı olacak ki, ağlamaları asla durmayacak." (P.d.V.I, 125, 8; Tel.).
açıġ "Acı, ekşi; *mec.* acı, üzücü." (EDPT, 21)
açıġ "1. Acı, ekşi. 2. Acı veren, inciten. 3. Acı, keder, hüzün. 4. Ağır, zor, güç. 5. Öfkeli, acımasız. 6. Öfke, kin." (DTS, 4, 5)
açu "1. Acı, ekşi. 2. Dert, keder, üzüntü. 3. Nefret, kızma, hiddet. 4. Acı (ses). 5. Acıyla. (ATS, 20)
açu "1. Acı, keder, yas, üzüntü. 2. Acı, ekşi, kekre. 3. Yazık." (TAS, 2)
açu "1. Acı, ekşi. 2. Zavallı, perişan, sefil; ekşi, acı; sıkıntı, keder." (DK, 204)
ajū "Acı, öfke." (DÇT, 98)
açū "Acı; acıklı." (DÇT, 105)

açūḷan- I/512 Alt. Tel. <açū+ḷan-
Üzülmek, kederlenmek.
-
açulan- "Üzülmek, darılmak." (TAS, 2)
açulan- "1. Kızmak, öfkelenmek. 2. Küfretmek. 3. Üzülmek, kederlenmek." (ATS, 20)

açūḷandır- I/513 Alt.Tel. <açūḷan-dır-
Üzmek, keder vermek.

-

açulandır- "Kızdırmak." (ATS, 20)
açulandır- "Üzmek, üzüntü vermek." (TAS, 2)

açūḷū **I/513** Tel. <açū+ḷı
Üzgün, acılı.

açığlıġ "Mayalı, maya barındıran." (EDPT, 23)
açığlıġ "Mayalı, maya barındıran." (DTS, 5)

-

açūrḳan- **I/512** Tel. <açū+r+ḳan-
Hüzünlenmek, kederlenmek.
Yandırmanı köp sürelbey ḳıynaḷıp açūrḳanıp yürdŭm. "Birçok yamacı aşacak güçte olmadığım için çok eziyet çekiyor ve üzülüyordum." (P.d. V. I., 123, 29)

-

açurkan- "1. Hüzünlenmek. 2. Kızmak, öfkelenmek." (ATS, 20)
açurkan- "Kederlenmek, üzülmek." (TAS, 2)

ada **I/476** Tel. Alt. Leb. Baba.
Adazı yoḳ "Babasız."
Azraġan adazı "Onun üvey babası." (P.d. V. I. 117,16); *adazın* "Şaşkınlık ve öfke haykırışı"; *Adazın, neme körŭp yadım!* "Yazıklar olsun, neler görüyorum!" (Alt.)

atā "Baba." (EDPT, 40)
ata "Baba." (DTS, 71);

ada "Baba, dede." (ATS, 20)
ada "Baba." (TAS, 2)
ada "Baba, ata." (DK, 197)
ada~ata "Baba." (DÇT, 97, 105)
ada-ene "Ebevenyn." (DÇT, 97)

ada- **I/474** Alt. Leb. Adlandırmak, isim vermek.
T'ībanıŋ adın t'oġan dep adadı, enezinin adın Anna dep adadı. "Vaftiz zamanı İvan'a Yohan, annesine de Anna ismi verildi." (Tel.); *Adımdı adap per.* "Bana ismimi ver." (Alt.); *Adabaġan paḷa* "Daha ismi konmamış bebek." (Alt.); *Kem meni kijilerniŋ aḷdında adaza, anı mėndē teŋeredeḥī adamnıŋ aḷdında adayırmın.* "Her kim beni insanların önünde yüceltirse, ben de onu gökyüzündeki atamızın önünde yüceltirim." (Tel. Miss.)

atā-~ādā- "Birinin adını çağırmak, birine çağırmak, atamak, aday göstermek, söz kesmek, nişanlamak, adamak (Tanrı'ya veya bazı kutsal yerlere)." (EDPT, 42)
ata- "1. Ad vermek, isimlendirmek. 2. Unvan vermek. 3. Çağırmak, anmak, söylemek (DTS, 71);

ada- "Adlandırmak, ad vermek." (ATS, 20)
ada- "Adlandırmak, ad vermek." (TAS, 2)
ada-~adı- "Adlandırmak, ad vermek." (DK, 197, 198)
ada- "1. Adlandırmak, isim vermek. 2. Birinin tarafını tutmak, korumak." (DÇT, 97)

adāçı **I/483** Tel. <at-a+çı
Atıcı.

-

aduçı "Atıcı, nişancı, okçu." (ATS, 21)
aduçı "Atıcı, nişancı, okçu." (TAS, 2)
adıġcı "Avcı." (DK, 198)

adaḳ I[4] **I/478** Tel. Sonuncu, çok kötü, seçilen bir şeylerden sonra geriye kalan döküntü.
Adaḳ paḷa "Sonuncu çocuk, sonuncu."

a̱dak~ayak "Bacak, ayak" (EDPT, 45, 270)
adaḳ "1. Ayak. 2. Eşyaların ayağı. 3. Aşağı taraf, taban. 4. Dip, etek, temel." (DTS, 12)
a̱dak "1. Ayak. 2. *mec.* Ayaklar. 3. Eşyaların ayağı. 4. *mec.* Son, bitim." (DTS, 15)
ayak "Ayak." (DTS, 29)

adak "1. Son. 2. Küçük. 3. Fena kötü (arda kalan, döküntü)." (ATS, 20)
adak "Son." (DÇT, 97)

adaḳ II **I/478** Kumd. Dede.

-

adak "Dede." (ATS, 20)
adak~atak "Dede." (DK, 198, 204)

adaḷa- **I/482** Tel. <ada (baba)+ḷa-
1. Babası gibi yüceltmek.

[4] *Adak* kelimesinin Eski Türkçeden Moğolcaya ödünçlendiği ve daha sonra Moğolcadan Altayca *adak "son"* şeklinde geri alıntılandığı düşünülmektedir (Ölmez, 2001, s. 194).

2. Babaya saygı duymak, kendi babası gibi görmek.
-
-

adaḷan- **I/482** Tel. <adaḷa-n-
Gururla kendi ismini söylemek, kendini yüceltmek, kendini övmek.
-
-

adaḷandır- **I/482** Tel. <adaḷan-dır-
1. Birilerini yüceltmek.
2. Seslenmek; birilerinin ismini saygıyla söylemek.
-
-

adaḷat- **I/482** Tel. <adaḷa-t-
Babasına duyduğu saygı gibi saygı göstertmek.
-
-

adaḷğı **I/483** Tel. W. Aynı ada sahip olan, adaş.
-
adalgış "*gr.* İsim." (ATS, 21)
adalgış "*gr.* İsim." (TAS, 2)

adaḷığ **I/483** Leb. <ada+ḷığ
bk. adaḷū.

adaḷū **I/483** Tel. Alt. Babası olan, babalı.
atalıġ "Babası olan." (EDPT, 59)
atalıġ "Babası olan." (DTS, 71)
adalu "Babası olan." (DÇT, 97)

adān **I/480** Tel. Alt. Leb. *krş.* Moğ.
Taklit; destek olma, koruma.
Adān aḷdı. "Diğerinin başkasına yaptığının karşılığında, onu korumasının karşılığını ödedi." (Tel.)
-
adān "Koruma, savunma." (ATS, 20)
adān I "Savunma, koruma, himaye, arka çıkma." (TAS, 2)
adān II "Taklit, yansılama, öykünme." (TAS, 2)
adān "Koruma. *adān al-* Birini savunmak, korumak." (DÇT, 97)

adan- **I/479** Alt. Tel. <ada- (isim vermek)
1. Kendine isim vermek.
2. Kendi yanında adlandırmak.
3. İsimlendirilmek.
ātan- ~ādan- "Adlanmak, çağrılmak, ünlenmek." (EDPT, 61)
atan- "Adlanmak, çağrılmak, ünlenmek." (DTS, 71)
adan- "Adlanmak." (ATS, 21)

adāndaş- **I/480** Leb. Tel. <adān+ḷa-ş-
Taklit etmek, kendini birileri ile kıyaslamak.
Adāndajıp iştep yadıḷar. "Onlar mücadele içinde çalışıyorlardı."
-
adaŋdaş- "Taklit etmek, yansılamak, öykünmek." (TAS, 2)

adandra **I/481** Tel. W. <adan-dır-a
Aşikar, doğruca, açık bir şekilde, aslında olduğu gibi.
-
-

adānna- **I/480** Leb. <adān+ḷa-
Taklit etmek.
-
-

adānnaş- **I/480** Leb. *bk.* adāndaş-

adarḳa- **I/481** Tel. 1. Taklit etmek, kendini birileri ile kıyaslamak.
2. Gururlunmak; hor görmek; kıskanmak. (W.)
-
adarka- (<Moğ.)"1. İmrenmek, kıskanmak. 2. Taklit etmek. 3. Gururlanmak. 4. İğrenmek, tiksinmek." (ATS, 21)
adarka- "Gurur duymak, gururlanmak." (TAS, 2)

adarḳaḳ **I/481** Tel. W. Kıskanç kimse.
-
adarkak "1. Kıskanç. 2. Ukala." (ATS, 21)
adarkak "Kibirli, gururlu." "(TAS, 2)

adarḳan- **I/481** Tel. <adarḳa-n-
bk. adarḳa-.

adarḳaş- **I/481** Tel. Alt. Leb. <adarḳa-ş-
1. Birbirini taklit etmek, yarışmak.
2. Birbirini kıskanmak.
-
adarkaş- "Birbirini kıskanmak." (ARSL, 25)

adarū **I/481** Tel. Kumd. <at+arū

1. Arı. (Tel.)
Çöl adaru (wo çöl=Rus. Pçela); d'aḷḳū adarū "Erkek arı"
2. Eşekarısı. (Kumd.)
-
adaru "Arı, eşek arısı." (ATS, 21)
adaru "Eşek arısı." (DK, 198)

adaş I/484 Tel. Alt. <at (ad)+taş
1. Adaş, aynı ismi taşıyan.
2. Sevgili.[5]
Adaş tutḳan "Onu kendi sevgilisi yaptı."
adaş~addaş "Arkadaş, yoldaş; aynı adı taşıyan, aynı kabileden, boydan arkadaşlar." (EDPT, 72)
adaş "Arkadaş, yoldaş." (DTS,10)
adaş "Aynı adı taşıyan, adaş." (ATS, 21)

adat- I/483 Alt. <ada-t-
İsimlendirmek, isim verilmek.
-
adat- "İsim verdirmek." (ARSL, 26)

adaẏ I/477 Tel. <ada+ẏ
Baba.
Rahiplerin isimlerinin önüne eklenir.
Adaẏ Maḳariya "Makariy baba."; *Adaẏ Stappan* "Stefan baba."
-
aday "Akrabaların en küçüğü." (ATS, 21)

adığcı I/489 Leb. <at-ıġ+çı, =adūçı, atūçı
bk. adāçı.

adığcıḷ I/489 Leb. *bk.* adāçı.

adıḷū I/493 Tel. W. <at+ḷū
Saygıdeğer, ünlü.
bk. attū**.

adırġan I/492 Tel. Çam ormanı.
-
adırgan "Tepeler." (ATS, 21)
adırgan "Çam ormanı." (ARSL, 27)

adırġanda- I/492 Tel. <adırġan+da-
Çam ormanın içinden gitmek.
-
-

adış- I/493 Tel. Alt. Leb. <at-ş-
Kendi kendine vurmak, mücadele etmek, atışta yarışmak.
Pir kesek ūḷdar möröẏ adıjıp yatḳanın körŭb aḷdı. "Birkaç gencin hedefe ok attığını gördü. (Alt.; P.d.V.I, 14,121)
atış- "Atış yarışı yapmak." (EDPT, 72)
atış- "Atış yarışı yapmak." (DTS, 72)
adış- "Birlikte ateş etmek." (ATS, 21)
adış- "Ateş etmek." (DK, 198)
adış- "Vuruşmak, atışmak (karşılıklı vurmak)." (DÇT, 98)

adıyaḳ I/490 Alt. Leb. <adı+yok
Yüzük parmağı.
atsız erngek: "Yüzük parmağı." (TT V, 328)
-

adraẏ- I/496 Tel. W. Uzaklaşmak, ayrılıp gitmek (eşyalardan).
-
adray- "Dimdik olmak." (ATS, 21)

adū I/495 Tel. <ada (?)
Saygı, hürmet.
-
-

adūçı I/495 Tel. <at-ū+çı
Atıcı.
-
aduçı "Atıcı, nişancı, okçu." (ATS, 21)
aduçı "Atıcı, nişancı, okçu." (TAS, 2)

adūḷa- I/495 Tel. Kumd. <adū+ḷa-
1. Saygı göstermek.
2. Gözlemlemek, denemek. (Kumd. W.)
-
-

adūḷū I/495 Tel. <adū+ḷū
Muhterem, saygıdeğer, saygı gösterilmesi gereken kimse.
-
-

aġ Leb. Büyük ağ, balık tutmak için kullanılan ağ, örümcek ağı.
bk. ū.

aġa I/143 Tel. =aḳı
Büyük erkek kardeş, amca.
aḳa "Büyük erkek kardeş." (DTS, 52)
aka ~akı "1. Büyük erkek kardeş. 2. Dedenin kardeşi. 3. Yaşlılara hitap edi-

[5] OSTN'de bu anlamın hangi lehçelere ait olduğu belirtilmemiştir.

lirken sevgi ve saygı bildiren kelime." (ATS, 22)
akay " Ecdat, ata" (TAS, 3)
akay "Kadınlara saygılı hitap şekli"
ağa "Baba, ata." (DK, 197)

ağaç I/149 Alt. Tel. Leb. 1. Ağaç, ağaçtan bir şey.
Ağaç üy, tura "Ahşap ev." (Alt. Tel.); *Ağaç yer* "Ağaçlı bir yer." (Tel.); *Ḳaraġay ağaç* "Çam ağacı." (Tel.); *Ḳuzuḳ ağacı* "Fıstık çamı, Lat. *pinus cembra*." (Tel.); *Ağaçḳa kirdi*. "O ormana gitti."(Alt.);
2. (Vurmak için kullanılan) sırık, sopa vb. (Alt.)
Ağaç pıḷaŋ soḳtı. "Ona sopa ile vurdu."
ıġaç~ıġāç~yıġaç "Ağaç; çalılar ve ağaçlar; tahta, tahta parçası; dört ya da beş millik bir uzunluk ölçüsü, yaklaşık bir saatlik mesafe." (EDPT, 79)
ıġaç "Ağaç." (DTS, 231)
agaş "1. Ağaç, ağaçtan yapılmış. 2. Orman." (ATS, 21)
agaş "1. Ağaç. 2. Orman." (TAS, 3)
agaç~agaş "Ağaç, orman; değnek, sopa." (DK, 197)
āç~agaç~agıç~aŋaş "Ağaç." (DÇT, 97)
agaş "Ağaç, çubuk, sırık." (DÇT, 97)

ağaça I/150 Baba, babacık.
-
agaçak "1. Ağabey. 2. *mec*. Kurt." (ATS, 21)

ağaçtığ I/154 Leb. <ağaç+ḷığ
Ağaçlı.
-
agaştu "1. Ormanlı, ormanla kaplı. 2. Ormanlı, ormana ait." (TAS, 3)

ağajıḳ- I/154 Tel. W. Ağaç olmak, ağaçtan olmak.
-
-

ağaḷcaḳ I/149 Leb. <ağa+ḷa-çaḳ, *krş*. ağaḷa
Teyze.
bk. ağıḷa-**.

ağar- I/145 Alt. Tel. Leb. <aḳ+arAğarmak, beyazlamak, rengi solmak.
Ḳızıl yüzü̆ ağardı. "Onun kırmızı yüzü soldu." (Alt.)
aḳar-: "Ağarmak." (UWv I, 33)
agar- " 1. Ağarmak, beyazlaşmak. 2. Rengi solmak. 3. (Saçlar için) Ağarmak." (ATS, 21)
agar- " Ağarmak, beyazlaşmak." (TAS, 3)
agar- "Ağarmak, beyazlaşmak." (DÇT, 97)

ağart- I/147 Bütün lehçelerde <ağar-t-
Ağartmak, beyazlatmak, beyaz renge boyamak, temizlemek.
-
agart- " Ağartmak, beyazlatmak." (ATS, 21)

ağas[6] I/152 Alt. <aḳ+as, *krş*. ās
Ermin, kakım.
-
agas "1. Kakım. 2. Kakım kürkü, ermin." (ATS, 21)
agas "Kakım, as." (TAS, 3)

ağaş I I/152 Leb. Orman.
Aş ağaş "Ormanlık, büyük kesintisiz orman."
bk. ağaç.

ağaş II I/153 Alt. <aḳ+aş
Tamamen beyaz, bembeyaz.
-
-

ağaşta- I/153 Tel. <ağaç+ḷa-
Ayağa ağaç pranga bağlamak.
-
-

ağaştan- I/153 Tel. <ağaç+ḷan-
Ormanlarla kaplanmak.
Pu d'er purun aḳ poḷġon d'igirme d'ıḷbıḷa ağaştanġan poḷgon. "Bu yer önceden boştu fakat yirmi senede ormanlarla kaplanmış."
ıġaçlan- "Ağaçla kaplanmak, ağaçlanmak." (EDPT, 80)
-

ağaştū I/154 Alt. Tel. <ağaç+ḷığ

[6] Radloff bu kelimenin etimolijisini *ak+as* şeklinde yapmıştır. Ancak Süer Eker, Ana Türkçedeki **ās* kelimesinin uzun ünlüsünün ā>aga şeklinde izinin devam ettiğini belirtmiştir (2013, s. 153).

bk. aġaçtığ.

aġaẏ **I/145** Tel. <aġa, *krş*. aḳaẏ
Amca, dayı.
aḳa "Büyük erkek kardeş." (DTS, 52)
aka ~akı "1.Büyük erkek kardeş. 2. Dedenin kardeşi. 3. Yaşlılara hitap edilirken sevgi ve saygı bildiren kelime." (ATS, 22)
akay " Ecdat, ata." (TAS, 3)

aġıca **I/167** Leb. *bk*. aġıça

aġıça **I/167** Tel. W. Ekilebilir arazi, tarla.
-
agıca "Örümcek türü." (DLTÇ, 134)

aġığ **I/154** Leb. *bk*. aġū

aġıḷ **I/163** Tel. <Ar. aḳıl
Gelenek, töreler, alışkanlık, düşünme şekli.
akıl "Zihin, akıl." (DTS, 53)
akıl "Akıl, anlayış." (EUES, 24)
agıl "1. Akıl. 2. Huy. 3. Hareket tarzı." (ATS, 21)
agıl "1. Hareket tarzı. 2. Görgü." (TAS, 3)

aġıḷ- **I/164** Alt. Tel. Leb. <ak-
1. Akmak, akıcı olmak, sıvı olmak.
2. Sallanmak (yalpalanmak).
akıl-: "1. Dışarı akmak, (yukarı) fışkırmak. 2. Yayılmak. 3. (Samsārada) dolaşmak." (UWv I: 33)

aġıḷa **I/164** Tel. Leb. *krş*. aġa
1. Kayınvalide.
2. Teyze. (Leb.)
-
aġalı "Annenin ablası, teyze." (HDT, 115)

aġıḷdū **I/166** Tel. <aġıḷ+dū
Karakteri, huyu, alışkanlığı olan.
D'aḳşı aġıḷdū kişi "İyi huylu, karakterli insan."; *D'aman aġıḷdū kişi* "Kötü huylu insan."
-
agıldu "Tutarlı, mantıklı." (ARSL, 23)

aġıḷġāḳ **I/165** Tel. <aġıl-ġāḳ
Akışkan, kolay hareket eden, yumuşak, titrek.
-
-

aġım **I/169** Tel. <aḳ-
Akıntı.
akım "Akım, akış." (EDPT, 87)
aḳım "Akım, akış." (DTS, 52)
-

aġın **I/154** Alt. Tel. <ak-n
Akan, akışkan, hızlı akan.
Aġın su "Akan su, hızlı akan nehir."
akın "Akım, akıntı." (EDPT, 87)
aḳın "Sel, akım, akıntı." (DTS, 52)
agın " Akıntı, akar, dere, akıntı yeri." (ATS, 21)
agın " Akma, akıntı, akar, gideğen." (TAS, 3)

aġır- **I/156** Alt. Tel. Yüksek sesle bağırmak. (Alt. Gr.'de açıklaması "Hayvan avlarken onları av için uygun bir yere sıkıştırmak için bağırmak.")
-
agırt- "Vahşi hayvanları açıklığa çekmek için av sırasında gürültü yapmak." (ATS, 21)

aġırçı **I/162** Alt. *=ak+irçī,*
İrçi kelimesinden türer, irī, krş. süt iriḥen (süt kesildi.)
Sütten yapılan votkanın damıtılmasından kalan kazein.
-
ōr "Sütün ikinci kez damıtılmasıyla elde edilen ürün." (DLTÇ, 181)

aġırmaḳḳa **I/163** Tel. W. <aġır-maḳ+ḳa
Bir şeyi deneme, deneme için
-
-

aġıs- **I/168** Tel. <aḳ
Akıtmak, dökmek.
akıt- "Akıtmak." (EDPT, 81)
aḳıt- "1. Akıtmak, dökmek.2. *mec.* (Ordu) göndermek." (DTS, 52)
agıs- "1. Akıtmak. 2. Süzmek. 3. Bir şeyi nehir akıntısına salmak." (ATS, 21)
agıs- "Tomrukları suya salmak." (TAS, 3)
agıs- "Su akıtmak, dökmek; ağlamak." (DÇT, 97)

aġış **I/169** Leb. *bk.* aġaç

aġışma **I/169** Tel. <aġış-ma
Kıvrak zekâ, keskin zekâ, çabuk kavrama.

-
-

ağıştan- I/169 Leb. *bk.* ağaştan-

ağıştığ I/169 Leb. *bk.* ağaçtığ.

ağıt- I/1666 Alt. Tel. Leb. 1. Akıtmak, akıntıya yön vermek.
2. Özgür bırakmak, salıvermek.
Tutḳan kişinĭ ağıtpa! "Yakalananı bırakma!" (Tel.); *Adın ağıttı.* "O atı serbest bıraktı." (Tel.); *Aŋnıŋ semizin öltürdü aŋnıŋ arığın ağıttı* "O, av hayvanlarının semizini öldürdü, zayıflarını bıraktı." (Leb.)
akıt- "Akıtmak, göndermek, baskın yapmak." (EDPT, 81)
aḳıt- "1. Akıtmak, dökmek.2. *mec.* (Ordu) göndermek." (DTS, 52)
agıt- " 1. Serbest bırakmak, iradesine bırakmak. 2. Uzatmak. 3. (At için) bukağıdan kurtarmak." (ATS, 22)
agıt- "Bırakmak, serbest bırakmak." (TAS, 3)
agat-~agıt- "Serbest bırakmak, özgür bırakmak." (DK, 197)

ağ-ös I/154 Tel. Ses.
-
-

ağrı- I/174 Kumd. Leb. Hasta olmak, ağrımak.
Bajım ağrıp yat. "Benim başım ağrıyor." (Leb.); *Anazı ağrıdı, anıŋ tişi ağrıdı.* "Onun annesi hastalandı, dişi ağrıdı." (Leb.)
aġrī-~aġrū- " Ağır olmak; ağrımak, acı içinde olmak." (EDPT, 91)
aġrı- "Ağrımak, hastalanmak." (DTS, 24)
ōrı-~ōru- "(İnsanlar için) hastalanmak." (ATS, 140)
ūr- "hasta olmak." (TAS, 125)

ağū I/172 Tel. Alt. <ak-
Akıntı.
akıġ "Akıntı." (EDPT, 82)
aḳıġ "Akma, akıntı; heyecan, endişe, çalkantı." (DTS, 52)
-

ağūna I/172 Tel. Alt. <aḳ+ūna(?), *krş.* ağaun
Keklik.
-
aguna "Beyaz ördek." (ATS, 22)
aguna "Keklik." (TAS, 3)

ağ I/141 Leb. Ağ, voli ağı.
bk. ū.

ağjıbaḳ I/182 Leb. <ağ+ (?)
Örümcek.
-
ağçı[7] "Örümcek." (RKS, 486)

ağḷa I/177 Leb. Damın çapraz tahtası.
-
-

ağs I/178 Leb. Ağız, delik.
bk. ūs.

aja- I/606 Tel. <aj+a-, =aşa-
Yemek yemek.
aşā- "Yemek yemek." (EDPT, 256)
aşa- "1. Yemek yemek. 2. Saygı göstermek, hürmet etmek; tatmak. 3. (Hak ederek) almak, kazanmak, meyveleri silkelemek. (DTS, 67).
aja- "Beklemek, sabretmek." (TAS, 3)
aja- "Yemek yemek." (DLTÇ, 134)

ajan- I/606 Tel. <aja-n-
Çok yemek, beslenmek.
aşan- "Yemek, yemek, beslenmek." (EDPT, 264)
aşan- "Yemek yemek, beslenmek." (DTS, 67)
ajan- "Yemek yemek." (ATS, 22)
acan- "Yemek yemek." (DLTÇ, 134)
ajan- "Yemek yemek, doymak." (DÇT, 98)

ajandır- I/606 Tel. <ajan-dır-
Yedirmek, beslemek.
aşantur-: "Yemek yedirtmek, yemeğe davet etmek, yemek yedirmek. (UWv I, 94-95)
ajandır- "Yedirmek, doyurmak." (GSATA, 340)

ajat- I/607 Tel. Alt. <aja-t-
1. Yemek vermek, beslemek.
Paḷdarġa köp ajatpa. "Çocuklara çok yemek verme." (Tel.)

[7] *Ткать* maddesi içinde.

2. Yumuşatmak için deriye mayalı hamur sürmek. (Tel.)
aşat- "Beslemek." (EDPT, 257)
aşat- "1. İkram etmek, ziyafet vermek, beslemek, yedirmek. 2. Ödüllendirmek, karşılığını vermek." (DTS, 68)
-

ajatḳı **I/607** Alt. Tel. Leb. <ajat-ḳı
Deriye yumuşatmak için mayalı hamur sürme.
Deriyi yumuşatmak için kullanılan kap. (W.)
-
-

ajatḳıla- **I/607** Alt. Tel. Leb. <ajatḳı+la-
Deriye mayalı hamur sürmek.
-
-

aji **I/607** Tel. =aja
Belki, galiba.
-
āyın "Belki, muhtemelen." (DÇT, 97)

ajıdaḳ **I/609** Tel. <ajıt+ḳ
Küçük dağ geçidi.
-
-

ajıġū **I/608** Tel. <ajıḳ-ū
Acele.
-
-

ajıḳ- **I/608** Tel. =aşık-
Acele etmek.
Ajıḳpa nad'ım. "Arkadaşım, acele etme."
aşuk- "Telaşlı hissetmek, acele etmek." (EDPT, 259)
aşuḳ- "Acele etmek, telaşlanmak; ileri atılmak." (DTS, 69)
-

ajıḳ I **I/607** Tel. Aşık kemiği.
aşuk kemiği "Aşık kemiği." (EDPT, 259)
aşuḳ "Aşık, ayak bilek kemiği." (DTS, 69)
āşıg "Aşık kemiği." (GSATA, 358)

ajıḳ II **I/607** Töl. <aş-ḳ
Daha üstün olma, mükemmel olma.
-
ajık "1. Üstün, aşırı derecede, haddinden fazla; kenar boyunca.
2. Yukarıdan, üstünden, büyük, çok fazla." (ARSL, 30)

ajıḳtır- **I/608** Tel. <ajıḳ-tır-
Acele ettirmek.
-
-

ajıl- **I/609** Tel. Leb. <aş-l-
Dağları aşmak, adım atmak, birinden uzun olmak, kenardan gitmek, kaynamak, sahilden çıkmak.
-
ajıl- "Suyun yüzüne çıkmak." (TAS, 3)
ajıl- "Bir şeyin üzerinden aşarak geçmek." (DK, 198)

ajımaçı **I/610** Tel. *bk.* ajımaḳçı.

ajımaḳçı **I/610** Leb. *krş.* ajımaçı, aja
Cimri, pinti.
-
ajap "Cimri, hasis." (DÇT, 98)

ajın- **I/608** Tel. <aş-n-
Geçmek, üstün olmak.
Aḳ poronıŋ ḳuḷaġı eki tüŋöy çoḳurdŭŋ ḳuḷaġınaŋ ajınıp turdŭ. "Beyaz atın kulakları iki çift benekli atın kulaklarından daha uzundu." (Alt.; P.d. V.I. 24,82)
aşun-: "Geçmek; aşmak, üstün gelmek (bir şeyden veya birinden) (EDPT, 264)
aşun-: "1. Öne geçmek. 2. Geçmek. 3. Aşmak. 4. İleri sürmek." (DTS, 69)
-

ajındır- **I/608** Tel. <ajın-dır-
Üstün hâle getirmek.
aşundur- "Üstün hâle getirmek, aşırmak, üstün gelmesini sağlamak." (EDPT, 264)
aşındur- "Geçirmek, aşırmak." (DTS, 68)
ajındır- "1. Yükseltmek, artmak. 2. Geçirtmek." (ATS, 22)

ajır- **I/608** Tel. Alt. Leb. <aş-r-
Bir şeyin üzerinden aşırmak, dağları aşmak.
Aġaştı tūdaŋ ajırttıḷar. "Onlar ağacı dağları aşırarak getirdiler." (Tel.); *Eki aḷtın meleydi moynına aşra saḷıp aḷdı.* "İki

tane altın eldiveni boynuna astı." (Alt.; P.d. V.I. 48,635)

aşur- "Aşırmak, geçirmek; övmek, göklere çıkarmak." (EDPT, 265)

ajır- "1. Yutmak.[8] 2.Getirmek, taşımak, bir şeyin üzerinden aşırmak." (ATS, 22)

ajır- "1. Geçirmek. 2. Boğazından geçirmek, yutmak. (TAS, 3)

a(d)jır- "Yutmak." (DK, 198)

ajır- "Dağ geçidinden geçmek, dağı aşmak." (DÇT, 98)

ajıra **I/608** Tel. <ajır-a (zarf-fiil eki)

-dan, üzerinden, -dan fazla, -dan sonra.

Taŋ ajıra mında ḳaḷaẏn. "Sabaha kadar burada kalayım." *Ebezineŋ ajıra* "Ölçüden fazla, haddinden fazla."; *Ajıra sekir, ḳaḷı.* "Üstünden atla." (Tel.); *Çeden ajıra sekirdĭ.* "Engellerin üzerinden aştı." (Alt.); *Tū ajıra parġan.* "O dağdan yuvarlandı." (Tel.); *Ajıra aḷta!* "Adım atarak geç!" (Alt.); *Yaman ḳazan ajıra ḳaẏnaẏr, sanaġajı yoḳ ajıra aẏdaẏr.* "Kötü kazan taşarak kaynar, aptal insan haddinden fazla konuşur." (Tel.)

-

ajıra "Vasıtasıyla, üzerinden, aktarmalı." (ATS, 22)

ajıra "İle, aracılığıyla, sayesinde." (DK, 198)

ajıra "İle, aracılığıyla, sayesinde." (DLTÇ, 135)

ajıra "Üzerinden, boyunca, aracılığıyla." "DÇT, 98)

ajırım **I/609** Alt. <ajır-m

Bir şeyi oraya buraya sürükleme, çekiştirme.

-

ajırım "Geçit." (TAS, 3)

ajırmat **I/609** Tel. <ajır- (?)

Sopaların bağlı olduğu küçük eyer.

-

-

ajırt- **I/609** Tel. <ajır-t-

Bir şeyin üstünden aşırarak getirmek.

-

ajırt- "Yutturmak, yutmaya zorlamak." (ARSL, 30)

[8] Bu kelime ATS'de *yatmak* olarak yazılmıştır.

ajıt **I/609** Tel. <aş-t

Dağ geçidi.

Tū ajıdındaŋ ajaḷmadı. "O dağ geçidini aşamadı." (Tel.)

-

ajıt "Engel." (ATS, 22)

aju "Dağ geçidi." (ATS, 22)

aju "Dağ geçidi." (TAS, 3)

ajıt "Gün batımı." (DLTÇ, 135)

ajıt "Gün batımı." (DÇT, 98)

ajū **I/610** Tel. <aş-ū

Geçit, dağ geçidi.

-

aju "Dağ geçidi." (ATS, 22)

aju "Dağ geçidi." (TAS, 3)

āju~ajū~ajık "Dağ geçidi." (DÇT, 97, 98)

aḳ **I/88** Bütün lehçelerde 1. Ak, beyaz.

Köstüŋ aġı "Göz akı." (Alt.)

a) İnsanlar ve özellikleri:

Aḳ saḳaḷdū "Yaşlı adam." (Alt.)

Aḳ kān "Rus çarı." (Alt. Tel.)

b) Memeli hayvan:

Aḳ tabaḳ azıḳ "Üç yaşına kadar olan yavru ayı." (Kumd.); *Aḳ kīk* "Kuzey geyiği." (Alt); *Aḳ as* "Sansargiller (Lat. *Mustelidae*) familyasından bir gelincik türü, kakım." (Alt.)

c) Kuş türü:

Aḳ ḳuş "Kuğu kuşu."; *Aḳ çarḷāḳ* "Martı." (Tel.); *Aḳ töş* "Ördek türü" (Alt.); *Aḳ ḳıladı.* "Şahin türü." (Tel.); *Aḳ aḳsır* "Krahal (su kuşu)." (Tel.); *Aḳ ködenek* "Küçük bir kuş" (Alt.)

d) Balık türü:

Aḳ palıḳ "Deniz balığı." (Alt.)

e) Bitki türü:

Aḳ taḷ "Beyaz söğüt"(Alt.); *Aḳ yoḷuçaḳ* "Anemon çiçeği." (Tel.); *Aḳ sırġāḳ* "Mısır." (Alt.);

f) Madenler:

Aḳ ḳorġojın "Kalay." (Alt.)

g) Yiyecek, erzak, eşya vb.:

Aḳ un "Darı unu." (Alt.); *Aḳ pös* "Kâğıt kumaş." (Tel.)

h) Coğrafi isimler, boy isimleri:

Aḳ Tumat "Teleüt kabilesi."

2. Beyaz, temiz, saf.

Ayaḳ aḳ poḷdı. "Bardak temiz oldu." (Alt.); *Paḷıḳçınıŋ ḳoḷı aḳ, maḷçınıŋ yüzü*

aḳ. "Balıkçının elleri, çobanın yüzü temiz olur." (Tel.); *Aḳ yer* "Düz, ormansız bir yer." (Alt.); *Aḳ yaŋdaḳ* "Ormansız yamaç." (Alt.)
3. Ruhu iyi olan, kalbi temiz olan, günahsız.
Aġ arū "Kutsal biri." (Tel.); *Aḳ saġıştū, aḳ içtū̄ kişi* "İyi niyetleri olan kişi." (Alt.); *Aḳ kū̄ndü* "Hayırsever." (Kumd.); *Aḳ yarġı pürŭdŭ.* "O işi adaletli bir şekilde çözdü." (Alt.); *Anıŋ aġın kaẏdaŋ köröỹn.* "Onun günahsız olduğunu nereden bileyim." (Alt.); *Aḳ sananıp yat.* "Onun temiz vicdanı var." (Alt.)
āk "Beyaz" (EDPT, 75)
aḳ "1. Beyaz. 2. Beyaz, gri (hayvanların rengiyle alakalı). 3. *mec.* Elverişli, müsait." (DTS, 51).
āḳ "Beyaz." (DTS, 52)
ak "1. Beyazlık, ak. 2. (Yumurta göz vs. için) ak. 3. mec. Haklılık, suçsuzluk. 4. mec. At." (ATS, 22)
ak "1. Ak, beyaz. 2. Açık renkli." (TAS, 3)
ak "Ak, beyaz, temiz, saf." (DK, 199)
ak "1. Ormandaki çayır. 2. Ak, temiz, masum." (DÇT, 100)
ak mal "Büyük baş hayvan." (DÇT, 100)

aḳ- **I/86** Bütün lehçelerde Akmak.
Su aġıp yat. "Su akıyor." (Alt.); *Su bıḷaŋ aḳtım.* "Nehrin aşağısına doğru yüzdüm." (Alt.)
ak-~ ık- "Akmak." (EDPT, 77)
aḳ- "1. Akmak, geçmek. 2. *mec.* (Düşman için) istila etmek, akın etmek." (DTS, 52)
ak- "1. Akmak, akıp gitmek. 2. Akıntıyla taşınmak, yüzmek." (ATS, 22)
ak- "Akmak." (TAS, 3)
ak- "Akmak, yüzmek." (DK, 199)
ak- "Akmak, akın etmek, saldırmak." (DÇT, 100)

aḳça **I/121** Alt. Tel. Leb. <aḳ+ça
1. Sikke (demir para) = 1 kop. Banko (Alt.)
Pir aḳça serebröm "Bir Rus para birimi (gümüş); *Yüs aḳça* "1 ruble" (Alt.); *Pir ḳap aḳça* "100 ruble." (Alt.)
2. Para.
Çazın aḳça "Kâğıt paralar." (Alt.); *Kümüş aḳça* "Gümüş paralar." (Tel.); *Aḳça ḳapçığı* "Para cüzdanı." (Alt.); *Aḷtın aḳça* "Altın para." (Alt.); *Yes aḳça* "Bakır para." (Alt.)
akça "Akçe, para." (YY, 191)
akça "1. Kapik. 2. Para." (ATS, 22)
akça "Para, akçe" (TAS, 3; DK, 199)
akça~ahça"Para, akçe." (DÇT, 100, 105)

aḳçaḷaḳ **I/122** Leb. <aḳ+çaḷaḳ
Gölge balığı.
-
-

aḳçaḷıġ **I/122** Leb. *bk*. aḳçaḷū.

aḳçaḷū **I/122** Alt. Tel. <akça
Parası olan, zengin.
-
akçalı "Paralı, para sahibi." (DK, 199)
akçalu "Parası olan." (DÇT, 100)

aḳḳa **I/109** Tel. *krş*. ak (beyaz)
Olağanüstü, mükemmel.
Onçodoŋ aḳḳa "Herkesten iyi"; *Aḳtaŋ aḳḳa* "Tamamen suçsuz, masum."; *Anı aḳtaŋ aḳḳa ne nekediŋ?* "Neden onu suçsuz yere, boşuna kovaladın?
-
aka "Koşuda diğerlerini geçen at." (ATS, 22)

aḳḳaḷa- **I/109** Tel. <aḳḳa+ḷa-
Seçilmek, kendini aşmak, bir şeyden daha iyi olmak.
Aġam menĭ aḳḳaḷap yat. "Benim ağabeyim benden daha iyidir."
akala- "Önceliğe sahip olmak, kıdemli olmak" (EUES, 23)
akaḷa- "Üstün gelmek, yarışta geçmek, rakibi geride bırakmak." (ATS, 22)
akala- "Aşmak, geçmek, üstün olmak, geride bırakmak." (DK, 199)

aḳḳaḷat- **I/109** Tel. < aḳḳa+ḷa-t-
Üstün gelmesine izin vermek, birilerinden geri kalmak.
akalat- "Öncelik vermek" (EUES, 23)
akaḷat- "Üstün gelmesine yardım etmek, geride bıraktırmak." (ATS, 22)

aḳkel- **I/109** Tel. Leb. <aḷ +kelGetirmek (harfiyen bir şeyi alıp getirmek).

Yedektep aḳkeldi. "Onun elini tutup getirdi."(Tel.); *Ḳoḷtıḳtap aḳkeldiŋ.* "Kolumun altından tutup getirdin." (Tel.); *Meni uyatḳa aḳkeldi.* "O beni utandırdı."

-

ekel- "Alıp getirmek." (ATS, 81)
akel- " Getirmek." (TAS, 3)
akel-~akil-~akkel-~ekel-~ekkel- (<alıp kel-) "Getirmek; aktarmak, götürmek, ulaştırmak." (DK, 199)
ekel- "Getirmek." (DLTÇ, 228)
akel- ~egel-~ekel-~ekil- "Getirmek." (DÇT, 100, 168, 169)

aḳḳı **I/109** Alt. Tel. =aġa
Büyük erkek kardeş (ağabey), büyük akraba.

aka "Büyük erkek kardeş." (DTS, 52)
aka ~akı "1. Büyük erkek kardeş. 2. Dedenin kardeşi. 3. Yaşlılara hitap edilirken sevgi ve saygı bildiren kelime." (ATS, 22)
akay " Ecdat, ata." (TAS, 3)
aga~akı "Ağabey." (DÇT, 97, 100)

aḳḳır aḳḳır **I/109** Alt. *krş.* ağır ağır, a'r a'r
Dur! Bekle! Sessiz ol!

ağır "Ağır; *mec.* önemli, değerli, samimi; zahmetli, üzücü, ızdıraplı." (EDPT, 88, 89).
ağır "1. Ağır, mühim. 2. Yorgun, takati kesilmiş. 3. Güç, zor, emek isteyen. 4. Eziyetli, tehlikeli. 5. Zahmetli 6. Sert, acımasız. 7. Çok, fazla. 8. Değerli, pahalı. 9. Saygın, saygıdeğer, onurlu." (DTS, 20, 21)
akır "Dur! Sessiz ol! Bekle!" (ATS, 22)

aḳḳırın **I/109** Alt. Tel. Sessiz.
Aḳḳırın kel. "Sessiz gel."; *Aḳḳırın aÿttı.* "Alçak sesle konuştu."

akrū~akrun "Kibarca, nazikçe; yavaşça, sessizce." (EDPT, 89, 91)
aḳrun "Sessizce, yavaşça; sessiz, yavaş; az, biraz, bir parça." (DTS, 53)
aḳru "Kibarca, nazikçe." (DTS, 53)
akırnak "1. Sessiz. 2. Yavaş yavaş. 3. İhtiyatla, itina ile." (TAS, 3)

aḳkir- **I/110** Tel. <aḷ +kirGirdirmek, getirmek, dâhil etmek.
Anı üÿge aḳkirgende "Onu eve getirdiği zaman."

-

akir- "İçeri almak, girdirmek, içeri sokmak." (TAS, 3)
ekir- "Getirmek, içeri sokmak." (DLTÇ, 229)

aḳḷadı **I/113** Tel. *bk.* aḳ-ḷat

aḳ-ḷat **I/113** Tel. <aḳ?
Beyaz çaylak.

-

-

aḳ-pot **I/130** Alt. Çizmenin aşağı kısmının derisi.

-

-

aḳsa- **I/124** Bütün lehçelerde Aksamak, aksak olmak.

aḫsā- "Aksamak, topallamak." (EDPT, 95)
aḫsa- "Aksamak, topallamak." (DTS, 76)
aksa- "Aksamak, topallamak." (ATS, 22)
aksa- "Aksamak, topallamak." (TAS, 3)

aḳsaḳ **I/125** Bütün lehçelerde <aḳsa-ḳ
Aksak, topal.
Aksak Timur.

aḫsāk "Aksak, topal." (EDPT, 95)
aḫsaḳ "Aksak, topal." (DTS, 77)
aksak "Aksak, topal." (ATS, 22)
aksak "Aksak, topal." (TAS, 3)

aḳsaḳtıḳ **I/125** Tel. <aḳsaḳ
Aksaklık, topallık.

-

-

aḳsat- **I/126** Alt. Tel. Leb. <aḳsa-
Aksatmak, birilerini aksak yapmak.
Pu attı neme aḳsattıŋ? "Bu atı niçin aksattın?" (Tel.)

aḫsat- "Birini topal etmek, aksatmak" (EDPT, 95)
aḫsat "Aksatmak, topal hâle getirmek." (DTS, 77)
aksayt- "Aksatmak, topallatmak." (ARSL, 49)

aḳsıman **I/127** Tel. <aḳ+sıman
Beyazımsı.

-
aksıman "Beyazımsı." (ATS, 22)

aḳsū **I/127** Alt. <aḳ+sıman[9]
Beyazımsı, cins (atın göz, deri ve tüy rengi).
aksıg "Beyazımsı." (EUES, 26)
-

aḳşı- **I/130** Tel. *krş*. aḳır
Bağırmak (yırtıcı kuşlarla ilgili).
-
akşı- "1. Bağırmak (aladoğan için). 2. Yüksek sesle havlamak." (ATS, 22)
akşı- "Öksürmek, aksırmak." (TAS, 4)

āḳta **I/116** Alt. Akik taşı.
-
-

aḳta- **I/115** Tel. Leb. <aḳ+ḷa-
1. Aklamak, birilerinin suçsuz olduğunu onaylamak.
Purūḷū poḷzom menĭ aḳtabas edĭ. "Ben suçlu olsaydım, beni özgür bırakmazlardı." (Tel.); *Ḳaraḷūdu aḳtaba, aḳtūdı ḳaraḷaba.* "Suçlu olanı aklama, günahsız olanı suçlama." (Tel.)
2. Gerektiği gibi hareket etmek (davranmak), vicdanıyla hareket etmek, dürüst bir yolla elde etmek.
Aḳtap tapḳan maḷım "Dürüst bir yolla edindiğim büyükbaş hayvanım." (Tel.)
-
akta- "1. Haklı çıkarmak, aklamak." (ATS, 22)
akta- " Haklı göstermek, temize çıkartmak, aklamak." (TAS, 4)

aḳta I **I/116** Alt. Leb. *krş*. alaşa (Moğ.)
Kısırlaştırılmış.
Aḳta at "Kısırlaştırılmış at."; *Aḳta çar* "Kısırlaştırılmış öküz." (Tel.); *Aḳta kişi* "Hadım edilmiş kişi"
-
-

aḳta II **I/116** Tel. *krş*. Moğ.
Eyer yastığı.
-
akta II "1. Eyer yastığı. 2. Eyerli at." (ATS, 22)

aḳtaḷ- **I/119** Tel. Leb. <aḳta-ḷ-
Aklanmak, suçsuz olmak, beraat kazanmış olmak.
-
aktal- " Haklı olmak, aklanmak." (ATS, 22)

aḳtaḷa- **I/119** Alt. <aḳta+ḷa-
Hadım etmek, kısırlaştırmak.
-
akta- "2. Hadım etmek." (ATS, 22)
aktala- "İğdiş etmek, hadım etmek." (ARS, 15)

aḳtaḷat- **I/119** Alt. <aḳtaḷa-t-
Hadım ettirmek.
-
aktalat- "Hadım ettirmek, iğdiş ettirmek." (ARSL, 50)

aḳtaḷū **I/119** Tel. <aḳta+ḷı
Yastıklı eyer.
-
-

aḳtan- **I/116** Tel. Leb. <aḳ+ḷan-
Aklanmak, kendi suçsuzluğunu ispat etmek, beraat kazanmak.
Nedeŋ aḳtanıp poḷorzın? "Neyle aklanabilirsin?" (Tel.)
-
aktan- "Aklanmak." (ATS, 22)
aktan- "Temize çıkmak, aklanmak, kendini mazur göstermek." (TAS, 4)

aḳtanış **I/116** Tel. Alt. <aḳtan-ş
Aklanma, aklanmak için kullanılan gerekçe.
-
aktanış "1. Aklama, haklı çıkarma. 2. Aklama aracı." (ATS, 22)

aḳtanū **I/116** Tel. <aḳtan-
Aklanma, beraat.
-

aḳtat- **I/119** Tel. Leb. <aḳta-
Aklatmak, beraat ettirmek, birine beraat kazandırmak, kendisi için beraat kazandırmak.
Özŭn aḳtattı. "Kendini aklattı, beraat ettirdi."
-
aktat- "Haklı çıkarmak" (ATS, 23)

[9] Morfolojik tahlilin *ak+sıġ* şeklinde olması daha uygun olacaktır.

aḳtıḳ **I/120** Kumd. Leb. Kanca, çengel, zıpkındaki çentik.

-

atkak "1. Solungaçlar. 2. Olta ve zıpkındaki kancanın çentikleri." (ATS, 30)

aḳtū **I/121** Tel. <aḳ+ḷū
Masum, temiz.
Aḳtū maḷ "Dürüst bir yolla edinilmiş, helal yoldan kazanılmış mal mülk."

-

aktu "Suçsuz, masum, temiz kalpli." (ATS, 23)
aktu "Temiz, masum, suçsuz, günahsız." (TAS, 4)
aktu~aktıg "Masum, temiz; asil, soylu." (DLTÇ, 137)
aktu "Dürüst, masum, günahsız, suçsuz." (DÇT, 100)

aḷ **I/349** Alt. *krş*. ulu, uluḳ
Çok büyük, yüce, güçlü, gaddar, vahşi.
Aḷ pörü "Vahşi kurt."; *Aḷ tayġa* "Büyük kayalıklı dağlar.", *aḷ yış* "Büyük sık orman."

-

al "Yabani; karanlık, iç karartıcı." (ATS, 23)
al "Geçilmez, vahşi; koyu, sık (orman)." (DK, 199)

aḷ- **I/341** Bütün lehçelerde 1. Almak.
Kiji aḷdı. "Evlendi." (Alt.); *Öç aḷdı.* "Öcünü aldı." (Tel.); *Ençi aḷdı.*"Miras aldı." (Tel.); *Ebre yanın su aḷdı.* "Dört bir yandan suyla çevrelendi." (Alt.); *Aḷġan kiji* "Eş (kadın)." (Tel.); *Ūḷŭm kiji aḷġan.* "Oğlum evlendi." (Tel.); *Ūḷuŋa kiji aḷıp per!* "Kendi oğlunu evlendir!" (Tel.); *Aḷattan kiji* "Gelin." (Tel.); *Bir yılda ḳança aḷban aḷarzın?* "Senelik ne kadar vergi alacaksın?" (Alt.); *Apşıyaḳ ḳoḷına baḷta aḷdı.*"İhtiyar eline balta aldı." (Tel.);
2. Teslim almak, kabul etmek, elde etmek.
Meniŋ ḳubuḷġadım aḷazıŋbı? Öbögön aÿttı; aḷadım ülçek aÿttı. "İhtiyar, benim dönüşme yeteneğimi almak istiyor musun, dedi. Çocuk, almak istiyorum, dedi." (Alt.); *Men slerniŋ piçiktĭ aḷdım.* "Ben sizin mektubunuzu aldım." (Tel.)
3. Satın almak.
Yüz aḳçadaŋ aḷdım. "Ben bunu bir ruble-ye aldım." (Tel.);
4. Özel ifadeler:
Baḷık aḷ. "Balık tut." (Alt.); *Çın ölgöndŭ kam almas.* "Gerçekten ölmüş birini şaman kurtaramaz." (Alt.); *Kün aḷdı.* "O vakit geçirdi." (Tel.); *Ḳan aḷarġa kerek.* "Kan vermek lazım." (Tel.); *Ne möröÿ aḷdı?* "Bahisten ne kazandı?" (Tel.); *Paş aḷdı.* "Öne geçti." (Tel.); *Sen aÿtḳan sözümdü aḷbadıŋ.* "Sen benim sözümü dinlemedin." (Alt.)
5. *Al-* fiili -p zarf-fiil eki alarak hareket bildiren fiillerle kullanıldığında "getirmek", "götürmek" anlamını karşılar.
Aḷıp kel- (krş. alkel-, ekkel-, ėkpel-, ağıl-) "Getir."
aḷıp par- (=appar-,apar-) "Götür."
aḷıp kir- (=ekkir-) "Getirmek, içeri götürmek"; -
aḷıp ī- "Götürmek." (Tel.)
Ēr aḷıp īdĭ. "O eyeri götürdü." (Tel.)
Aḷıp çıḳtı. "O çıkardı." (Tel.
Aḷıp yürsŭn."Bırak götürsün." (Tel.)
6. Bazı fiillerle birleşerek onların anlamlarını değiştirir veya sadece yardımcı fiil olarak kullanılır:
a) -p zarf-fiil eki alan asıl fiilden sonra gelir.
I) Hareket bildirene karşı hareketin devam etmesini işaret eder. Buna genel olarak Doğu lehçelerinde rastlanır ve *per-* yardımcı fiiline göre ters hareket bildirir.
Sadıp aḷdım. "Ben aldım." (Tel.); *Sadıp perdĭm.* "Ben sattım."(Tel.); *Kötürüp bėrdim* "Ben başkası için kaldırdım."; *Tudŭp aḷdım.* "Kendim için yakaladım." (Tel.); *Tudŭp perdĭm.* "Başkası için yakaladım, başkasına tutuverdim." (Tel.); *Astamdap aldı.* "O kendisi için satın aldı."; *Azrap aḷdı.* "Besledi."; *Ḳurḷanıp aḷdı.* "Kuşandı."; *Oḷ mā üÿ sadıp aḷıp perdi. Men anı taşıp aḷıp turġūzıp aḷdım.* "O bana ev aldı, fakat ben gelip onu bıraktım." (Tel.); *Sen poyıŋ sanaġan bile edĭp aḷāçı kiji poyıŋ edĭp aḷġaÿzıŋ.* "Sen istediği gibi hareket eden kişisin, o yüzden başının çaresine bak." (Tel.)

II) *Aḷ-* yardımcı fiili, hareket bildiren fiillerle kullanıldığı zaman anlamı kuvvetlendirir. Aynı şekilde *saḷ-, tasta- (taşta-)* gibi yardımcı fiiller de esas fiillerle birleşir.
Körŭp aḷdım. "Gördüm."; *İçĭp aḷdım.* "İçtim."; *Çaḳırıp aḷdım.* "Çağırdım."; *Tartıp aḷdım.* "Çektim."; *Ḳaramdap aḷdım.* "Güçlükle aldım."; *Yūḷap aḷdı.* "Savaştı." (Tel.); *Tudŭp aḷdı.* "Yakaladı." (Tel.); *Surap aḷdı.* "Soru sordu." (Tel.); *Uġŭp aḷdı.* "Duydu." (Tel.); *Kīnĭp aḷdı.* "Üstünü giyindi." (Tel.); *Yūp aḷdı.* "Topladı." (Tel.); *Tāp aḷdı.* "Buldu." (Tel.); *Sūrŭp aḷdı.* "Çekip çıkardı." (Tel.); *Taḷdap aḷdı.* "Seçti." (Tel.)
Bazen aynı fiille de *aḷ-* ve *saḷ-* birleşebilir. O zaman *aḷ-* hareket, *saḷ-* ise tamlama gibi kullanılır (Genellikle, Doğu lehçelerinde rastlanır).
Çaẏ içĭp aḷdıḳ. "Biz çay içtik." (Alt.); *Çaẏ içĭp saḷġan boḷzoŋ et ḳaẏnadarbıs.* "Sen çay içtiğinde, et pişireceğiz."
Aynı şekilde *aḷ-* ve *saḷ-* ile şu fiiller de birleşir:
Ye- "Yemek."; *kī-* "Giyinmek." (Tel.); *bil-* "Bilmek."; *yeŋ-* "Kazanmak."; *kes-* "Kesmek."; *yasa-* "Düzenlemek."
-A zarf-fiil ekinden sonra gelir. Hareket bildiren yardımcı fiil olarak *yeterlilik* anlamı verir.
Tura aḷmas. "O kalkamaz.".
Çoğu zaman önceki fiilin sonundaki ünlü düşer.
Kel' aḷmas, tur'aḷdı, bar' aḷmaġan, kir' aḷmaġan.
Doğu lehçelerinde genellikle *-p zarf-fiil* eki ve *poḷ- fiili* ile birlikte aynı anlamda kullanılır. Abakan ve Altay lehçelerinde *aḷ-* fiili *yeterlilik* anlamı veren fiil oluşturmak için kullanılır.
Kel eldĭ (<kel-) "O gelebildi."; *Körölmödŭ. (<kör-)* "O göremedi." (Alt.).

al- "Almak, kapmak, toplamak (borç), kabul etmek, aynı zamanda başka anlamlar da var: *çıkarmak (eyer vb.), evlenmek, satın almak.* (EDPT, 124)
al- "1. Almak, kapmak. 2. Elde etmek, edinmek. 3. Seçmek, ayırmak. 4. Eş almak, evlenmek. 5. Borç almak, satın almak. 6. Elinden almak, yoksun bırakmak, geri almak. 7. Tutmak, yakalamak. 8. Ele geçirmek, alt etmek, yenmek." (DTS, 34, 35)

al- "1. Almak. 2. Satın almak. 3. Yıkamak. 4. (yardımcı fiil: yeterlik ifade eden bu yardımcı fiil, kimi zaman da yapılan işin yapan kişiye ait olduğunu gösterir. *ber-* yardımcı fiilinin fonksiyonuna benzer. *Biçip aldım. 'Yazdım, kendim için).*"(ATS, 23)
al- "Almak." (TAS, 4)
al- "Almak, elde etmek, satın almak." (DK, 200)
al- "Almak." (DÇT, 100)

aḷa I **I/350** Alt. Aptal, aptalca, karmakarışık, muğlak.
bk. aḷū.

aḷa II **I/351** Bütün lehçelerde Alaca, benekli, çizgili, büyük lekeleri olan.
Aḷa ḳāḳ "Ağaç ismi." (Tel.); *Aḷa taḷbaḳ* "Ördek türü, *Lat.* anas clangula*."* (Tel.); *aḷa ḳuş* "Saksağan." (Alt.); *Aḷa ḳarġa* "Gri karga." (Tel.); *Aḷa tū* "Alaca dağlar." (Alt.); *Aḷ' at* "Benekli at."; *Aḷa yer* "Biraz ağaçlı olan yerler." (Alt.).

ālā "Karışık renkli, benekli, lekeli; *mec.* ikiyüzlü, hain." (EDPT, 126)
ala I "Vücutta oluşan beyaz beyaz lekeler şeklinde oluşan hastalık, vitiligo." (DTS, 35)
ala II "Alacalı, benekli." (DTS, 35)
ala III "Kötü düşünce, entrika." (DTS, 35)

ala "ala, alaca, karışık renkli."(ATS, 23; TAS, 4; DK, 200)
al "Ala, alaca, benekli." (DÇT, 100)
ölö "Benekli, alacalı (at).

aḷa III **I/352** Tel. *<aḷ-* fiilinin zarf-fiili
Bir şeyden başlayarak, -den itibaren.
Yaḳḳazınaŋ aḷa edegĭne yettre "Yakadan başlayarak eteğine kadar"; *Kīnḥilerĭneŋ aḷa paştapḳıḷarına yettre* "Sondakilerden başlayarak ilklere kadar."

-

ala "İtibaren, -den beri." (ATS, 23)
ala "İtibaren, -den beri." (TAS, 4)
ala "İtibaren, -den beri." (DK, 200)

aḷabuġa **I/367** Tel. Alt. Leb. <aḷa+buġa
Tatlı su levreği.
Aḷabuġada min yoḳ, aḷū kijide oẏ yoḳ. "Levreğin çorbası, aptalın da aklı olmaz." (Tel.)
-
alabuga "Samur, tatlı su levreği (?)" (ATS, 23)
alabuga "Perki, tatlı su levreği." (TAS, 4)

aḷaġaş **I/357** Leb. Sayıklama, hayal kurma.
-
-

aḷaḳ- **I/355** Leb. *krş*. alaẏ
Şaşırmak, sayıklamak, hayal kurmak.
-
-

aḷaḳa **I/356** Alt. *krş*. Moğ.
Çekiç.
-
alaka "1. Çekiç. 2. Çekiç şeklindeki süsleme. 3. Yüzüklerdeki mühür, şekil." (ARSL, 52)

aḷaḳan **I/356** Alt. Leb. Tel. Avuç.
-
alakan "Avuç içi, aya." (ATS, 23)
alakan "El ayası, el içi." (TAS, 4)
alakan~alıkan "Yumruk, avuç içi, aya." (DK, 200)
alakan "Avuç." (DÇT, 100)

aḷaḳanda- **I/356** Alt. Tel. Elle vurmak, tokat atmak.
-
aḷakanda- "Avuçlamak, avuç içiyle vurmak." (ATS, 23)

aḷaḳanna- **I/356** Leb. *bk*. aḷaḳanda-.

aḷaḳçıḷū **I/357** Tel. W. 1. Düz olmayan (bazen kalın bazen ince).
2. Ne bu ne diğeri.
-
alakçı "Başka, farklı." (ARSL, 53)

aḷam **I/368** Tel. Daha ileriye, daha öteye, daha fazla.
Aḷam yāndap prāt. "Olması gerekenden daha fazla sürdü." (W.)
ulam "Sürekli, kalıcı, daimî" (EDPT, 146)
ulam "Devamlı, sürekli." (DTS, 645)
alam çem "Daha ileriye" (ATS, 23)

aḷamıḳ **I/370** Tel. <aḷa+mıḳ
Renkli, alaca, benekli.
-
alamık "1. Alaca. 2. Seyrek. 2. Dağ zirvesinin rengi (gri taşlarla kaplaması, örtülmesi)." (ARSL, 53)

aḷan- **I/329** Alt. Tel. <aḷa-n-
Aptal olmak, aptalca hareketler yapmak.
-
-

aḷançıḳ I **I/359** Tel. Alt. *krş*. ala, alaçık.
1. Soyulmuş kabuktan yapılmış çadır.
2. İnce sırık.
alaçuk "Çadır, kulübe." (EDPT, 129)
alaçuk ~ alaçu "Çadır." (DTS, 36)
alançık I "Yuvarlak keçe çadır." (ATS, 23)
alançık II "Çadırın sırığını tutan çubuklardan yapılmış çember" (ATS, 23)
alançık "Yazlık çadır; keçe çadır." (DLTÇ, 137)

aḷançıḳ II **I/359** Kumd. Siyah ağaçkakan.
-
alançık "*ağız* Bir tür ağaçkakan." (ATS, 23)

aḷanḳı **I/359** Tel. Kararsızlık.
bk. aḷaŋḳı.

aḷanḳıḷa- **I/359** Tel. <aḷaŋḳı+ḷa-
Kararsız olmak.
bk. aḷaŋḳıḷa-**.

aḷanḳıḷat- **I/359** Tel. <alaŋḳı+ḷa-t-
Kararsız kılmak.
-
-

aḷanḳıḷū **I/359** Tel. <aḷaŋḳı+ḷū
Kararsız.
-
-

aḷaŋ I **I/357** Leb. Aptal, saf.
*alaŋ "Bu kelimenin *alaŋaḏ-* şeklinde fiili vardır. Anlamı zayıf olmak, gücünü kaybetmek. Ancak erken zamanlarda *alaŋ* ile ilgili hiçbir iz olmasa da bu kelime *şaşkın, telaşlanmış, rahatsız* an-

lamlarında *alan* şeklinde yaşamaktadır." (EDPT, 149)

alaŋ "1. Şüphe. 2. Şaşırma." (ATS, 23)
alaŋ "Şaşkınlık, hayret; şaşırtıcı, şaşıran; şaşkın bir biçimde; *alang bol-* Şaşırmak, şaşmak, hayret etmek." (DÇT, 100)

aḷaŋ II I/357 Alt. Kumd. Leb. Hayret dolu, şaşırmış. (Alt.)
Aḷaŋ poḷdım. "Ben şaşırdım."

*alaŋ "bu kelimenin *alaŋad-* şeklinde fiili vardır. Anlamı zayıf olmak, gücünü kaybetmek. Ancak erken zamanlarda *alaŋ* ile ilgili hiçbir iz olmasa da bu kelime *şaşkın, telaşlanmış, rahatsız* anlamlarında *alan* şeklinde yaşamaktadır." (EDPT, 149)

alaŋ "1. Şüphe. 2. Şaşırma." (ATS, 23)
alaŋ "Şaşkınlık, hayret; şaşırtıcı, şaşıran; şaşkın bir biçimde; *alang bol-* Şaşırmak, şaşmak, hayret etmek." (DÇT, 100)

aḷaŋḳı I/358 Leb. <aḷaŋ+ḳı
Kararsız.
-
-

aḷaŋḳıḷa- I/358 Tel. <aḷaŋḳı+ḷa-
Tereddüt etmek, kararsız kalmak.
-
-

aḷaŋḳıḷū I/358 Tel. Çözülemeyen, tereddütlü.
-
-

aḷaŋna- I/358 Leb. <aḷaŋ+ḷa-
Aptal, dağınık ve kararsız olmak.
-
-

aḷaŋzı- I/358 Tel. <aḷaŋ+sı-
Tereddüt etmek, kararsız olmak.
-
alaŋzı- "1. Şüphelenmek. 2. Şaşırmak." (ATS, 23)

aḷaŋzın- I/359 Alt. <aḷaŋ+sı-n-
Bir şeyi şaşırtıcı şekilde harika zannetmek, şaşırmak.
Aḷaŋzıngan kişi "Şaşırmış insan."
-
alaŋzın- "1. Bir şeyi şüpheli kabul etmek, şüphe altına almak. 2. Şaşmak, hayret etmek." (ATS, 23)

aḷas I/364 Tel. Alt. Leb. 1. Şamanın büyü yaparken söylediği söz.
Aḷas aḷas "Büyü yaparken söylenen meşhur söz."
2. Ardıçla tütsüleme.
-
alas "Kutsama nidası" (ATS, 23)
alas "Sihir sözü, büyü yaparken büyücünün söylediği sözler." (TAS, 4)

aḷasta- I/364 Tel. Alt. Leb.[10] <aḷas+ḷa-
1. Ardıçla tütsülemek. (Tel. Leb.)
2. Meşhur bir büyüyü yaparken *aḷas aḷas* diye bağırarak bir hayvan kurban etmek.
-
alasta- "Kötü ruhlardan kurtulmak için büyü yapmak." (TAS, 4)

aḷaş I/365 Leb. =aḷas, aḷa ḳuş
1. Büyük benekli ağaçkakan.
2. Geyik. (W.)
-
alaş "Ağaçkakan." (ARS, 15)

aḷaẏ I/354 Tel. W. Kötü ruhlardan biri.
-
-

aḷaẏman I/355 Alt. Tel. *Aḷaẏman çikir* "Şeker, şekerleme."
-
alamır-çikir "Tatlılar, leziz yemekler." (ATS, 23)
alayman "Tatlı yemekler, tatlılar." (ARSL, 52)

aḷba I/432 Alt. (Alt. Gr.) *krş.* alsa, albaga.
Zorlama, baskı, şiddet.
-
alban "1. Haraç. 2. Zor, zorbalık." (ATS, 23)

aḷbaçı I/433 Alt. <aḷban
Haraç, vergi toplayan kişi, ırgat başı.
-
albançı "Vergi toplayan." (ARS, 15)

aḷbada- I/433 Alt. (Alt. Gr.) <aḷba+ḷa-
Zorlamak.

[10] Madde başında Leb. ibaresi yok, madde içinde vardır.

-

albada- "Zorlamak, zorla yaptırmak." (ATS, 23)
albadan- "Gayret etmek, çabalamak, ısrar etmek, üstelemek." (DÇT, 101)

aḷbaġa **I/432** Tel. Leb. <aḷ
Ganimet, avcının ganimeti. (Tel.)

-

albaga[11] "Samur." (ATS, 23)
alba "Samur." (GSATA, 341)

aḷbaġaḷū **I/432** Tel. <aḷbaġa+ḷū
Ganimeti bol olan, av kuşu bol olan.

-

-

aḷbaman **I/434** Tel. *bk.* aḷdaman.

aḷban **I/433** Leb. Vergi, haraç.

alban "Vergi." (DTS, 37)
alban "Bir vergi çeşidi." (EUES, 28)
alban "1. Haraç. 2. Zor, zorbalık." (ATS, 23)
alban la~albın la "Zorla." (DÇT, 101)

aḷbannığ **I/433** Leb. <aḷban+ḷığ
Haraç, vergi ödeyen, mükellef.

-

albandu "Zorunlu, mecburi." (ARSL, 56)

aḷbattı **I/433** Alt. Tel. <alban
Mükellef.
Aḷbattı yon. "Halk, mükellefler."

-

albatı (<Moğ.) "1. Millet, halk, teba. 2. *es.* Tabi olanlar. 3. Topluluk, toplum." (ATS, 23)
albatı "Halk." (TAS, 4)
albatı "Halk." (DLTÇ, 137)
albatı~albatu~albatı-d'onı "Halk, insanlar." (DÇT, 101)

aḷbır- **I/434** Leb. *krş.*alıg, ala, alū vb.
Aptallık yapmak, geri zekâlı olmak.

alvır- "Delirmek, delirmiş olmak, kafası karışık olmak." (EUES, 41)

-

aḷcaẏ- **I/426** Tub. *bk.* aḷçaẏ-.

aḷça **I/422** Tel. <aḷın+ça
Baş aşağı.
Ayaḳ aḷça tüştŭ. "Bardak baş aşağı yere düştü."

-

alça "Sırt üstü, arka üstü." (ATS, 23)
alça "Sırt üstü, arka üstü." (TAS, 5)

aḷçaḳ I **I/423** Alt. Tel. 1. Hoşgörülü, alçak gönüllü, kibar.
Aḷçaḳ ḳılıḳtū "Uysal, mütevazı." (Alt.)
2. Alçak, aşağılık, alçakça.

alçak "Kibar, nazik, alçak gönüllü" (EDPT, 129)
alçaḳ "Alçak gönüllü, kibar, uysal, yumuşak huylu. 2. Alçakgönüllülük. (DTS, 37)
alçak "Eğri." (ATS, 23)
alçak "Sakin, uslu, itaatkâr." (ARSL, 62)

aḷçaḳ II **I/424** Tel. <aḷçaẏ-k
Yayılmış.
Pudı aḷçaḳ "Bacakları yayılmış."; *Aḷçaḳ aġıḷdū* "Dürüst, samimî, açık."

-

alçak "1. Eğri, çarpık. 2. Açılmış. 3. Topal bacaklı. 4. Açık, pörtlek gözlü." (ARSL, 64)

aḷçaẏ- **I/422** Leb. W. Çiçek açmak.

-

alçay- "Çiçeklenmek." (ATS, 23)

aḷda **I/412** Tub. Av, vahşi hayvan.

-

aldı "Yırtıcı hayvan." (TAS, 4)
alda~aldı "Vahşi, yırtcı hayvan." (DK, 200)

aḷdaçı **I/417** Tel. <aḷda+çı
Ölen kişinin ruhunu götüren ruh.
Kem kijiniŋ üyŭneŋ kiji ölzö, oḷ ölḥön kijiniŋ ḳarazı, aḷdaçızı oḷ üyde yadaġaḷar, anı ḳam-bıḷa ḳaçırtıp üyŭn arūḷatpaza, oḷ kijē paza yaman eder. "Eğer birilerinin evinde bir kişi ölmüşse, o zaman ondan geriye kötü ruh kalır, eğer onu Şamanlar veya başka vasıtalarla evden kovmazlarsa onun kötü ruhu evde kalır ve insanlara kötülük yapar."

-

aldaçı "Kötü ruh, ölüm perisi, ölünün canını taşıyan ruh." (ATS, 24)

aḷdaḷa- **I/416** Tub. <aḷda+ḷa-
Avlanmak, ava gitmek.

[11] OSTN'de albaga, "samur" anlamıyla Şor ve Koybal lehçelerinde kullanılıyor gösterilmiştir.

-
-

aḷdaman **I/418** Tel. W. Dikkatsiz, tedbirsiz, ihtiyatsız.
-
aldaman "Özensiz, ihmalkâr." (TAS, 4)

aḷdı **I/418** Tel. *bk.* aḷda.

aḷdığı **I/419** Alt. Alt, alttaki.
bk. aḷtınġı.

aḷdıḷa- **I/421** Tel. <aḷdı+ḷa-
Avlanmak.
bk. aḷdıḷa-**.

aḷdındaġı **I/419** Alt. Tel. < ald+ı+n+da+gı [12]
1. Öndeki, önde olan.
2. Alt tarafta olan. (Alt.)
-
aldındagı "Aşağıdaki, öndeki." (TAS, 4)

aḷdır- **I/419** Alt. Tel. Leb. 1. Aldırmak, getirtmek.
Möröÿ aḷdırdım. "Ben iddiayı kaybettim." (Alt.); *Ḳuştuŋ tının aḷdırdıŋ.* "Sen kuşların hayatını kurtardın."
2. Bir şeyi birilerinin yardımıyla almak, kuşlar ve köpeklerle avlanmak.
3. Yenilmiş olmak, dayanamamak, sabretmemek, kırılmak. (Alt. Tel.)
Neme yoḳ, aḷdırbas. "Bunun bir anlamı yok artık, bu da idare eder." (Alt.)
4. İğdiş etmek.
Aḷdırġan at "İğdiş edilmiş hayvan."; *Aḷdırġan puġa* "İğdiş edilmiş öküz."
altur- "Aldır(t)mak." (EDPT, 133)
altur- "Aldır(t)mak." (DTS, 44)
aldır- "1. Çağırmak, talep etmek. 2. Teslim olmak, tesiri altında değişmek. 3. Hadım etmek." (ATS, 24)
aḷdır- "Çağırmak, davet etmek." (TAS, 4)
aldır- "Pes etmek, kabullenmek, yenik düşmek, dayanamamak; iğdiş etmek, hadım etmek; istemek, talep etmek, gerektirmek." (DK, 200)
aldır- "1. Aldırmak, getirtmek, çağırmak. 2. Elindekini başkasına kaptırmak, kaçırmak." (DÇT, 101)

[12] OSTN'de morfolojik tahlil *aḷdın+ı+da+ġı* şeklinde yapılmıştır.

aḷdırt- **I/421** Tel. Alt. Leb. <aḷdır-t-
1. Bir şeyi götürtmek.
2. Kendini almaya izin vermek, teslim olmak, itaat etmek.
Men aḷdırtpassım. "Ben teslim olmayacağım." (Tel.)
3. Getirtmek.
Poyı kelbedĭ, aḷdırttım. "O kendi ayakları ile gelmedi, ben getirttim." (Alt.); *Yarġā aḷdırtıp* "Mahkemeye getirtip"(Tel.); *Aḷardı tōḷojorġo aḷdırtat.* "Onları saymak için getirtiyor."
-
aldırt- "Getirtmek, istetmek, talep etmek, seslenmek, birini çağırmak." (ATS, 24)
aldırt- "Aldırtmak." (DÇT, 101)

aḷdırū **I/421** Tel. <aḷdır-ū
Talep, isteme; yenilgi.
-
aldıru~aldırtu "1. Çağrı, davet; talep. 2. Yenme." (ATS, 24)

aḷġa- **I/392** Leb. *bk.* aḷka-

aḷġaç **I/393** Alt. Tel. <aḷ-ġa+ça, *krş.* alūça
Gelin.
-
-

aḷġan **I/392** Tel. Alt. <aḷ-
Takas; eş, zevce, hanım.
E aḷġanım ne aÿttıŋ! "E karıcığım, sen neler dedin?"
algan "Eş, hanım." (UWn I, 88)
-

aḷġas **I/393** Tel. W. Hata, kusur.
Aḷġas kişi. "Kolay hata yapan kişi."
-
algas "Dağınık." (ATS, 24)

aḷġır **I/394** Tel. Kumd. <aḷ-ġır
1. Çevik, hünerli, bir şeyleri almaya alışkın kişi. (Tel.)
2. Uzlaşmaz, inatçı; cesur (Kumd.).
-
algır "1. Cesur, yiğit. 2. Becerikli. 3. İnatçı, direngen." (ATS, 24)

aḷġıs **I/395** Tel. *bk.* aḷġas.

aḷġış I **I/395** Leb. *Aḷġış aḷ!* "Hayır dua al!"
bk. aḷḳış.

aḷġış II **I/395** Alt. <aḷ-ḳış[13]
Bir şeyin alındığı yer.
Aẏ Ḳanıŋ sū aḷġıjına yetti. "Ay Kan'ın su aldığı yere kadar yüzdü." (P.d.V.I, 21, 355)
-
-

aḷġıẏ **I/394** Alt. Seyahatlerde, göçlerde kullanılan kazana benzer düz kap.
-
algıy "1. Ekşimiş sütten votka hazırlamakta kullanılan özel bir alet. 2. Tencere, küçük kazan." (ATS, 24)
algıy "Tencere." (DK, 200)
algıy "Kazan." (DLTÇ, 138)

aḷığ **I/373** Leb. Aptal.
bk. aḷū**.

aḷıl- **I/378** Tel. Alınmak, alınmış olmak.
alıl- "*edilgen* Alınmak." (EDPT, 145)
alıl- "*edilgen* Alınmak." (DTS, 37)
alıl- "*edilgen* Alınmak." (ARSL, 65)

aḷım **I/384** Tel. ALT. Leb. <aḷ-
Borç.
Peretten aḷım "Ödenmesi gereken borç." (Alt.); *Aḷattan aḷım* "Geri alınması gereken borç." (Alt.); *Aḷımġa nekep parġan (Alt., deyim), Aḷımġa tüştŭ, kirdĭ.* "O borçlandı." (Alt.)
alım "Tek bir alma, kabul etme eylemi, borç, vergi (devlete ödenen)" (EDPT, 145)
alım " (Alınması gereken) borç, gelir, kâr, kazanç." (DTS, 37)
alım "Borç, görev." (ATS, 24)
alım "Rüşvet." (TAS, 4)

aḷımçı **I/385** Tel. <aḷım+çı
Borç toplayan kişi.
alımçı "Borç veren." (EDPT, 146)
alımçı "1. Borç veren kişi. 2. (Can) alıcı, (canlı varlıkların öldürülmesi görevini üstlenen Erlik Han'ın ordusunun mitolojik yaratıkları) (DTS, 38)
-

aḷımda- **I/385** Alt. Tel. <aḷım+da-
Borç toplamak.
-
alımda- "Borç toplamak; borcun iadesini istemek." (ARS, 17)

aḷımdat- **I/385** Alt. Tel. <aḷımda-t-
Borç toplatmak.
-
alımdat- "Geri istetmek, talep ettirmek." (ARSL, 65)

aḷımdū **I/385** Alt. Tel. <aḷım+dū
Borçlu.
Aḷattan aḷımdū kiji "Borç veren, alacaklı."; *Peretten aḷımdū kiji* "Borcu olan, borçlu."
alımlıġ "Alacaklı." (EDPT, 146)
alımlıġ "Borç veren kişi." (DTS, 38)
alımdu "Borçlu." (ATS, 24)

aḷımzaḳ **I/385** Tel. <aḷım+zaḳ
Borç almayı seven kimse.
-
alımzak "Bir şey almayı seven." (ARSL, 65)

aḷın **I/373** Alt. Tel. Leb. *(krş.* Al (ön kısım), al (almak): bana göre *al, alnın* kısaltmasıdır. Bu yüzden ikincisi asıl köktür.)
1. Ön taraf, bir şeyin önündeki açık bir yer.
2. Bir şeyin önündeki açık bir yer, alt kısım.
3. *Aḷın* iyelik ekleriyle birleşerek ismin farklı hâllerinde zarf ve yer edatı olarak kullanılır. Söylemek gerekir ki farklı lehçelerde kelimenin kökü *aḷd, aḷt* ve *aḷn* olarak kullanılır. Sadece Altay lehçesinde *aḷd'ın* "önce, önceki" anlamı vardır. Teleüt, Barabin ve Abakan lehçelerinde de aynı anlamı verir, fakat ben, *aḷın* ve *aḷt* birleşmesi olmuş mu, yoksa *aḷın* kendi tek başına bunların hepsinin kökü müdür, anlayamıyorum.
alın "Başın ön kısmı, alın." (EDPT, 147)
alın I "Alın, kaş. 2. Tepe, dağ çıkıntısı." (DTS, 38)
ald "1. Ön. 2. Alt, alt bölüm." (ATS, 23)
aldı "1. Ön. 2. Alt, aşağı. 3. Altı, altında." (TAS, 4)
ald "Ön, karşı." (DK, 200)
alin "Aşağı, aşağıya." (DK, 200)
al~ald~alt~alın"Ön." (DÇT, 100, 101, 102)

[13] < al-ġıç

aḷın- I **I/376** Alt. Tel. Leb. <aḷ-n-[14]
1. Deli olmak, yalnız olmak, aptal olmak, aptalca hareketler yapmak.
-
alın- "Delirmek." (TAS, 4)

aḷın- II **I/377** Alt. Tel. <aḷ-n-
Kendi için almak, edinmek, kendi üzerine alınmak.
Uğüp turüğar sağışḳa aḷınığar. "Dinleyin ve anlayın." (Tel.); *Munıŋ onçozın sağışḳa aḷındığarba?* "Her şeyi anladınız mı?" (Tel.)
alın- "(Kendisi için) almak." (EDPT, 148)
alın- "1. (Kendisi için) almak. 2. Almak, elde etmek. 3. Sunulan bir şeyi almak." (DTS, 38)
alın- "1. Ayrılmak. 2. Anlamak, kavramak, idrak etmek." (ATS, 24)
alın- "Alınmak." (DÇT, 102)

aḷındağı **I/378** Alt. Leb. <aḷın
Öndeki, aşağıdaki.
-
alında "Önceden, eskiden; geçmiş, eski." (DK, 201)
ālında~alıŋda~ālındı "Eskiden, önce." (GSATA, 356)

aḷıŋğı **I/378** Tel. Alt. 1. Öndeki.
2. Aşağıdaki.
Aḷıŋğı tiş "Ön diş"; *aḷıŋğı erin* "Alt dudak"
-
-

aḷınmaḳ **I/378** Kumd. W. Azgın, vahşi, kudurmuş.
-
-

aḷıp **I/384** Alt. Tel. Leb. Alp, kahraman.
Aḷıp ḳuḷıp "Meşhur kahraman." (Alt.)
alp "Zorlu, dayananıklı, baş etmesi zor; cesur, kahraman." (EDPT, 127)
alp I "1. İyi atıcı, keskin nişancı. 2. Alp, kahraman, bahadır. 3. Cesur, korkusuz, gözü pek. 4. Yiğitlik, cesaret, kahramanlık." (DTS, 40)
alp II "1. Zorlu, çileli. 2. Zorluk, müşkül, tehlike. 3. Zor, çetin, ağır." (DTS, 40)
alıp "Alp, kahraman, bahadır, pehlivan" (ATS, 24)
alıp "Alp, yiğit, pehlivan." (TAS, 25; DK, 201)
alıp "Alp, bahadır, kahraman." (DÇT, 102)

aḷıs **I/380** Tel. Asimetrik, düzensiz.
-
alıs "Güneş ışığı olmayan yer." (ATS, 24)
alıs "*edat* -dan itibaren." (TAS, 4)

aḷısḳa **I/380** Leb. <aḷıs (uzak (Kırgızca)+ka
Uzaklara.
-
alıs köstü "Uzağı görebilen, uzaktan görebilen." (TAS, 4)

aḷısta **I/380** Leb. <aḷıs (uzak (Kırgızca)+ta
Uzakta, uzaklarda.
-
-

aḷısta- **I/380** Alt. Tel. <aḷıs+ḷa-
1. Yer yer olmak, kısım kısım olmak.
Aḷıstap ḳar yādı "Yer yer kar yağdı."; *Aḷıstap yer ḳaḷtıradı.* "Bazı yerlerde deprem oldu."
2. Ara ara bir şey olmak, kısım kısım olmak, zaman zaman olmak (Tel.)
Kün aḷıstap ḳaḷtıradıp yat. "Günden güne ateş onu tiretiyor."
-
alısta- I "Kapatmak, kaplamak." (ATS, 24)

aḷıstū **I/381** Tel. <aḷıs+tū
Asimetrik, düzensiz.
-
-

aḷış **I/382** Alt. Tel. Leb. Karışım.
alış "Alma, alış." (EDPT,152)
alış I "1. Borç toplama. 2. Vergi, doğal vergiler." (DTS, 38)
alış II "Irmak ağzı, göle akan ırmağın birleşim yeri." (DTS, 38)
alış "Karışım, karışmış." (ATS, 24)

aḷış- **I/381** Tel. <aḷ-ş-

[14] OSTN'de morfolojik tahlil *al+l* şeklinde yapılmıştır.

Aḷışpas nat'ı "Ayrılmaz dostlar."
alış- "1. Birlikte almak, almaya yardım etmek, 2. Birlikte tutuşmak, 3. Kapışmak (kavgada)." (DTS, 38)
alış- "Karşılıklı almak, (ele) tutuşmak." (EUES, 29)
alışpas "Kabile içinde nikâh yasağı." (ATS, 24)
aluş-~ālış- "Evlenmek." (GSATA, 344, 356)

aḷıştır- **I/383** Alt. Tel. <aḷış-tır-
Karıştırmak.
Ḳoḷ aḷıştırdı. "O onları evlendirdi." (Tel.)
alıştur- "(Elinde) tutmak." (UWv I, 47)
alıştur- "(Elde) çapraz tutmak." (EUES, 29)
aḷıştır- "Karıştırmak, harman yapmak." (ATS, 24)
aḷıştıra "Karışık, karışmış olarak." (TAS, 4)

aḷıştū **I/383** Alt. Tel. <aḷış+tū
Karışık, karışmış olan.
-
-

aḷḳā **I/389** Alt. Çekiç.
bk. aḷaḳa.

aḷḳa- **I/389** Tel. Alt. Hayır dua etmek.
Ḳam aḷḳap aẏttı. "Şaman (kurbansız) dua etti."
alkā- "Hayır dua etmek." (EDPT, 138)
alḳa- "Hayır dua etmek, methetmek, iyi dileklerde bulunmak. "(DTS, 41)
alka- "Hayır dua etmek, teşekkür etmek, iyi şeyler dilemek." (ATS, 24)
alka- "Takdis etmek, kutsamak, hayır dua etmek." (TAS, 4)
alga- "Kutsamak, takdis etmek." (DÇT, 101)

aḷḳaḷ- **I/389** Alt. <aḷḳa-ḷ-
Hayır dua almak.
alkal- "Hayır dua almak." (EDPT, 138)
alḳal- "Hayır dua almak." (DTS, 41)
-

aḷḳı **I/390** Alt. *Aḷḳı parān*. "Mülk."
alkū "Tümü, herkes, her şey." (EDPT, 137)
alḳu "Bütün, hepsi, tamamı, her biri." (DTS, 42)
alku "Bütün, hepsi, topluca, tam, tamamen; bütünlük; bütün mal mülk" (EUES, 32)
alkı "Mal varlığı." (ATS, 25)
alkı "Çamaşır veya kapkacak için kullanılan raf." (TAS, 4)

aḷḳıḷa- **I/390** Alt. <aḷḳı+ḷa-
Mülk edinmek.
Aḷḳıḷap tapḳan yöş. "Hakedilerek elde edilen mal mülk, dürüstçe kazanılan mal mülk."
-
alkıla- "Mülk elde etmek, mülk edinmek." (ARSL, 60)

aḷḳış **I/391** Tel. Alt. <aḷḳa-
Hayır dua.
Aḷḳıjımdı aḷ! "Benim hayır duamı al!" (Alt.); *Aḷḳıjıŋ per!* "Bana hayır dua ver!"(Alt.); *Adanıŋ aḷḳıjıbıḷa pardı*. "O babasının hayır duasını alarak gitti."(Tel.); *Aḷḳış yettĭrdĭ, aẏttı*."O teşekkür etti." (Alt. Tel.); *Ḳān ḳudaẏdıŋ közŭ tīzĭŋ, karı kijinĭŋ aḷḳıjı yetsin!* "Allah'ın gözü üstünde, yaşlıların hayır duası seninle olsun!" (Tel.)
alkış "Hayır dua" (EDPT, 137)
alḳış "1. Övgü, şükran, hayır dua. 2. Övgü ve dua içerikli ilahi." (DTS, 42)
alkış "Hayır dua etme, teşekkür etme." (ATS, 24)
alkış "1. Alkış, hayır dua, takdis. 2. Minnet, minnettarlık; şükran." (TAS, 4)
alkış "Kutsama, hayır dua." (DK, 200)
algış "Hayır dua." (DLTÇ, 138)
algış sös "Kutsama, takdis." (DÇT, 101)
alkış "Kutsama,takdis, dua." (DÇT, 101)

aḷḳıştū **I/391** Tel. Alt. <aḷḳış+lū
Hayır dua alan kimse.
alkışlıg: "1. Hayır dua, kutsama. 2. Kutsama yeteneği olan, (başkalarına) hayır duada bulunan." (UWn I: 99)
alkıştu "Mübarek, kutlu." (DÇT, 101)

aḷma **I/436** Tel. <aḷ-ma
Değişiklik, değişme.
-
-

aḷmaçı **I/438** Tel. Vergi toplayan kimse.
bk. aḷbaçı.

aḷmak **I/437** Tel. <aḷ-mak

1. Bir şeyleri almaya eğilimli olan. (Alt. Gr.'ye göre)
Sös aḷmak "Merak."
2. Meziyet, üstünlük, bir şeylerde daha iyi olma durumu, mükemmellik.
almak "Alma, çalma, gasp etme; kabul, teslim, kabul etme, fethetme; duyma, his." (EUES, 33)
almak "İyi, örnek." (ATS, 24)

aḷmaḳtū **I/437** Tel. <aḷmaḳ+tū
Mükemmel olan kimse, en iyi.
almaklıg "almalı, (nefes) almalı." (EUES, 33)

aḷmaḷa- **I/437** Tel. <aḷma+ḷa-
Değiştirmek, karıştırmak.
-
-

aḷman **I/437** Alt. =aḷban
Vergi, haraç.
Çüy kijiler eki ḳāṅġa aḷman perĭp yadır. "Çuy kişiler (Çuya Kalmukları) iki hana vergi veriyorlar."
bk. aḷban**.

aḷmançı **I/437** Alt. <aḷman+çı
Vergi ve haraç toplayan memur, ırgat başı.
bk. aḷbaçı**.

aḷmandū **I/437** Alt. Vergi ödeyen.
Eki aḷmandū "Haraç veren (Çuya nehri kıyılarında yaşayan Telengitler; Ruslara ve Çinlilere vergi ödeyen kimselere denirdi.)
bk. aḷbannığ**.

aḷmas **I/438** Tel. *krş.* Moğ.
Elmas.
Asıḷ aḷmas "Hiçbir şeyle kesilmeyen taş."
-
albas-bolot "Elmas-çelik." (DÇT, 101)
almas "Elmas." (DÇT, 101)

aḷmat **I/438** Tub. <aḷ-mat
Borç.
-
-

aḷmattı **I/438** Alt. *bk.* aḷbattı.

aḷmın **I/439** Tel. *krş.* Moğ.
Kötü orman ruhu, maymun.
-
albın~almın "Mitolojik ruh." (ARSL, 56, 61)

aḷmıs **I/439** Tel. *krş.* aḷbastı.
1. Rivayetlere göre bir zamanlar Altay'da yaşan kürklü insanlar.
2. Erlik'e itaat eden kötü ruhlar.
-
almıs "Kötü ruhlardan birinin adı." (ATS, 24)
almıs "Kötü ruhlardan birinin adı." (DK, 200)
ālmas "Şeytan, kötü ruh." (GSATA, 357)

aḷmur- **I/440** Alt. Tel. *krş.* alū.
Aptalca davramak, deli olmak.
bk. aḷbır-**.

aḷta- **I/402** Tel. Alt., Leb. 1. Adım atmak, adımlarla ölçmek.
Kē sülegen keçke yetpes kere aḷtaġan ejikke yetpes. "Kibirli konuşan kişi akşama ulaşamaz (akşama kadar yaşayamaz), geniş adımlar atan ise eve varamaz." (Tel.)
2. Adım atıp üstünden geçmek.
Ajra aḷtadı. "O adım atarak geçti."; *Arı aḷtap pazıp yat.* "Onun üstünden adım atıp geçerek gitti." (Alt.)
-
alta- "Adım atmak, yürümek, ilerlemek, geçip gitmek." (ATS; 24)
alta- "Yürümek, adım atmak." (TAS, 5)
altay- "Bacak açmak." (DÇT, 101)

aḷtam **I/404** Alt. Tel. Leb. <aḷta- (atḷa-), =adım
Adım.
-
altam "Adım." (ATS, 24)
altam "Adım." (TAS, 5)
altam "Adım." (DK, 200)

aḷtamış **I/404** Tel. <aḷta- (adım atmak)
Aḷtamış d'oḷ "Bahçe yolu, patika."
-
-

aḷtan **I/403** Alt. <aḷtı+on
Altmış.
-
altan "Altmış." (ATS, 25)
alton "Altmış." (TAS, 5)
altan "Altmış." (DK, 200)
altan~altın "Altmış." (DLTÇ, 138)

altan "Altmış." (DÇT, 101)

aḷtançı **I/404** Alt. <aḷtı+on+çı
Altmışıncı.

-

altanınçı "Altmışıncı." (ATS, 24)

Aḷtaẏ **I/402** Tel. Alt. Leb. <aḷ (yüksek)+taẏġa
Öz Altay, yani Katun ve İrtiş nehirleri arasındaki dağlar (Altay'ın bir kısmına Katun'dan doğuya, Başkaus'dan kuzeye doğru Yış denir, bu nehirden güneye doğru ise Çuy denir). (Alt. Tel.)
Aḷtaẏ kiji "Altay Türkü."; *Aba Aḷtaẏ* "Altay baba." "Yersu'nun 17 beyinden biri olan Altay Han."

-

Altay "1. Altay. 2. Şamanların nimistik düşüncelerine göre orta katta, ani yeryüzünde hüküm süren yüce ruh." (ATS, 24)
Altay "Altay." (DK, 200)
altay I "Mülk, malikâne." (DÇT, 101)
Altay II "Altay." (DÇT, 101)

Aḷtaẏḷa- **I/403** Alt. Tel. <Aḷtaẏ+ḷa-
Altay boyunca gitmek.
Aḷtaẏḷap yürḥön aŋçıḷar "Altay'da av yapan avcılar."

-

Altayla- "Altayca konuşmak." (ATS, 25)
Altayda- "Altay'da gezmek, dağlarda gezmek." (ATS, 25)

aḷtı **I/405** Alt. Tel. Altı (6).

altī "Altı." (EDPT, 130)
altı "Altı." (DTS, 42)
altı "Altı." (ATS, 24)
altı "Altı." (TAS, 5)
altı "Altı." (DK, 200)
alta~altı "Altı." (DLTÇ, 138)
altı "Altı." (DÇT, 101)

aḷtıḷa **I/410** Alt. Tel. Altı kişinin hepsi, altısı birden.

-

altılabıs "Bizim altımız." (DK, 200)
altala "Altının hepsi." (DLTÇ, 138)

aḷtıḷağı **I/410** Tel. *bk.* aḷtıḷa.

aḷtıḷaŋ **I/410** Tel. *bk.* aḷtıḷa.

aḷtıḷū **I/410** Tel. Altı şeye sahip olan, altılı.

-

-

aḷtın **I/405** Bütün lehçelerde Altın, altından olan.
Aḷtın işse ürenḥe, aş işse ḳursaḳḳa. "Altını yutan kişi bunu çocukları için, yemeği yutan kişi ise bunu midesi için yapar." (Tel.); *Aḷtın paştū ḳadıttaŋ arıḳ paştū er artıḳ.* "Kuru beyinli erkek, altın beyinli kadından daha iyidir." (Alt.); *Aḷtın toŋıs* "Tavus kuşu." (Tel.); *Aḷtın Tū* "Altın Dağ (Ülgen'in tahtının olduğu yer)." (Tel.); *Aḷtın Köl* "Teletsk Gölü."; *Aḷtın telenḥeẏ* "Yüz cihandan daha büyük olan" (Alt.); *Aḷtın Şarḳa* "Yer, yüz cihan arasında ortanca olandır." (Tel.); *Aḷtın sürdü.* "O altın suyuna saldı." (Tel.)

altūn "Altın" (EDPT, 131)
altun "1. Altın. 2. Altın para. 3. Altın, altından yapılmış." (DTS, 43)
altın "Altın." (ATS, 25)
altın "Altın." (TAS, 5)
altın "Altın." (DK, 200)
altın "Altın." (DÇT, 101)

aḷtıncı **I/409** Leb. *bk.* aḷtınçı.

aḷtınçı **I/409** Tel. Alt. <aḷtı+nçı[15]
Altıncı.
Aḷtınçızın "Altıncı kez."

altınç "Altıncı." (EDPT, 131)
altınç "Altıncı." (DTS, 43)
altınçı "Altıncı."(ATS, 25)

aḷtında- **I/408** Tel. Leb. 1. Altın suyuna batırmak.
2. Altın işinde çalışmak.
bk. aḷtınna-.

aḷtındaçı **I/408** Tel. <aḷtında-çı
Altın işçisi.

-

-

aḷtındağı **I/408** Tel. <aḷın+ı+da+ġı
Alt kısımda olan, altındaki.
bk. aḷdındağı**

aḷtındū **I/409** Alt. Tel. <aḷtın+dū
Altın suyuna salınmış, altınla süslenmiş.
bk. aḷtınnığ.

[15] OSTN'de morfolojik tahlil *aḷtı+n+çı* şeklinde yapılmıştır.

aḷtıngı **I/407** Tel. <aḷt (alın)
Aşağıda olan, aşağıdaki.
altınkī "Aşağıda olan, aşağıdaki." (EDPT, 134)
altınḳı "Aşağıdaki, alttaki." (DTS, 43)
altıgı "Alttaki." (ATS, 25)
alt "Alt." (DK, 200)
alt "Alt." (DÇT, 101)
altı~altıgı "Alttaki, yerin altındaki." (DÇT, 101)

aḷtınna- **I/408** Leb. <aḷtın+ḷa-
Altına bulamak (altın suyuna sokmak).
-
altında- "Yaldızlamak" (ATS, 25)

aḷtınnığ **I/408** Leb. <aḷtın+nığ
Altın suyuna batırılmış.
altunluġ "Altın sahibi, altınla süslenmiş, altından yapılmış." (EDPT, 134)
altunluġ "Altın yaldızlı, altınla süslenmiş, altından yapılmış." (DTS, 44)
-

aḷton **I/404** Tel. Leb. <aḷtı+on
bk. aḷtan.

aḷtonçı **I/405** Tel. *bk.* aḷtançı.

aḷtonınçı **I/405** Tel. *bk.* aḷtançı.

aḷtonıncı[16] **I/405** Leb. *bk.* aḷtançı.

aḷtū **I/411** Alt. Tel. <aḷtı+agu
Altısı birden, altının hepsi.
altıgu "Altısı, altının hepsi." (UWn I, 115)
altu "Altısı." (ATS, 25)
altu "Altı kişi." (TAS, 5)

aḷū **I/387** Tel. Aptal.
alıġ "Aptal, deli, çılgın." (EDPT, 135)
alıġ "Kötü, fena." (DTS, 37)
alā "1. Dikkatsiz, dalgın. 2. Aptal, aptalımsı." (ATS, 23)
alā "Dağınık, düzensiz." (TAS, 4)
alu "Aptal, budala, ahmak, alık." (ATS, 24)
alu "Aptal, budala, ahmak, alık." (TAS, 5)
a(ġ)lıḫ~alıġ "Alık, aptal." (DK, 197, 201)
alu~alū "Aptal." (DLTÇ, 138)

aḷūça **I/388** Tel. <aḷ-ū+ça
Alınması gereken borç.
-
-

aḷūçı **I/388** Tel. <aḷu (al)
Borç toplayan kişi.
-
-

aḷyımaḳ **I/397** Kumd. W. <aḷyı-maḳ
Vahşi, ele avuca sığmayan, çılgın, kudurmuş.
-
-

aḷyūr **I/397** Kumd. W. <aḷyı-ūr, *krş.* alyımaḳ
Öfkeli olma, tedirgin olma (kötü ruhlar tarafından).
-
-

am **I/643** Alt. Kadın dişilik organı.
am "Kadın dişilik organı." (EDPT, 155)
-

ama tomo **I/643** Tel. Farklı farklı, çeşitli
Ama tomo sıġırdı. "O farklı farklı ıslık çaldı."
-
ama-tomo "Peki, hay hay." (ATS, 25)
amar- tamar "1. Çeşitli, farklı türde. 2. Bazı." (ATS, 25)

amanat **I/644** Tel. <Ar. emānet
Borç.
Peretten amanat "Ödenmesi gereken borç."; *aḷattan amanat* "Alınması gereken borç."
emanet "Görev, yükümlülük." (DTS, 81, 183)
amnat "Borç." (TAS, 5)

amanattū **I/645** Tel. <amanat+ḷū
Borç alma veya verme gücünde olan kişi.
Peretten amanattū "Borçlu olan."; *aḷattan amanattū* "Alacaklı."
-
amnattu "Borçlu, verecekli" (TAS, 5)

amır **I/647** Alt. Tel. Sakinlik, huzur, barış, anlaşma, dinlenme.
Amır poḷ. "Sakin ol." (Tel.); *Oḷ mā amır perbedī.* "O bana huzur vermedi." (Tel); *Iŋır çıŋır ıŋırçaḳ at ḳuḷaḳḳa amır yoḳ, eki*

[16] Bu kelime OSTN'de *aḷto*nınzı şeklinde yazılmıştır.

yaman tabışsa el ḳuḷaḳḳa amır yoḳ. "Ses çıkaran eyer ata huzur vermez, eğer iki tane kötü insan bir araya gelirse de halkın huzur vermez." (Tel.; P.d. V.I. 5,75); *Amır ençü yurttap tururda.* "Onlar barış ve huzur içinde yaşadıklarında" (P.d.V.I. 113,4); *Yettinçi amır kün ḳan ḳudayınıŋ poḷzın.* "7. gün barış günü Allah'ın günü olsun." (P.d.V.I. 192)

amur~amul~(?)amıl "Sakin, uysal, ılımlı, barışçıl." (EDPT, 160)
amıl "Yavaş, sakin." (DTS, 44)
amır "Barış, rahat, huzur, güven; huzurlu, güvenli." (ATS, 25)
amır "1. Barış, sükunet. 2. Sakin." (TAS, 5)
abır-ençü "Sakin, rahat." (DK, 197)
avır "Barışçıl, sakin, uysal." (DÇT, 97)

amıra- **I/648** Tel. Kumd. <amır+a-
Sakinleşmek.
Amırap ḳalġan "O sakinleşti, öldü."
bk. amra-.

amırāḳ **I/648** Tel. Kumd. Barışsever, uysal.
Üzeri amırāktar "Aralarında anlaşanlar."
amrak "Bu kelimenin gerçek anlamı 'iyi huylu, arkadaş canlısı' dır. Fakat daha sonra "sevgili' anlamında kullanılmış." (EDPT, 162)
amraḳ "Arkadaş, sevgili." (DTS, 44)
amırāk "Barışçıl, dost." (ATS, 25)
amırāk "İyi niyetli, şefkatli." (TAS, 5)

amıran **I/648** Tel. W. Barışçıl, uysal.
-
-

amırḷa- **I/648** Tel. <amır+ḷa-
Sakinleştirmek, huzur vermek, bir şeyler yapmak için zaman vermek.
-
amırla- "Barışı, rahatı, huzuru sevmek." (ARSL, 70)

amırḷan- **I/648** Tel. <amırḷa-n-
Kendine huzur vermek, dinlenmek, kendine zaman ayırmak.
-
-

amırḷū **I/648** Alt. Tel. <amır+ḷū
Huzurlu, dingin (ölen kişi).
-
-

amıttan **I/648** Alt. Tel. <Moğ. *varlık, hayatta olma.*
1. Ruhu, halkı, insanları olan; insan, canlı varlıklar.
2. Herhangi bir kişi.
3. *(Olumsuz)* Hiç kimse.
Aḷın edeḥimnĭ amıttan neme açpaġan. "Benim ön eteğimi hiç kimse kaldırmadı." (P.d.V.I. 19,299)
amıytan (<Moğ.) "Canlı, varlıklar." (ATS, 25)
amıt (<Moğ.) "Canlı, varlık." (ATS, 25)

amnat **I/650** Tel. *bk.* amanat.

amnattū **I/650** Tel. *bk.* amanattū.

amra- **I/650** Alt. <amır+a-
Huzur içinde yaşamak, dinlenmek.
amrā- "Hâlinden memnun, hoşnut olmak; huzur içinde olmak." (EDPT, 163)
amra- "Sevmek, hoşlanmak." (DTS, 45)
amıra- "1. Dinlenmek. 2. Sakinleşmek." (ATS, 25)
amıra- "1. Dinlenmek. 2. Sakinleşmek." (TAS, 5)
amıra- "Dinlenmek, yorgunluğunu atmak." (DÇT, 102)

amradın- **I/650** Alt. <amra-t-n-
bk. amra-.

amraḳ **I/650** Alt. Tel. <amır+a-ḳ[17]
Barışçı, uysal, dingin.
Ḳursaḳḳa amıraḳ "Ağzının tadını bilen."
amrak "Bu kelimenin gerçek anlamı 'iyi huylu, arkadaş canlısı' dır. Fakat daha sonra sevgili' anlamında kullanılmış." (EDPT, 162)
amraḳ~amraġ "Sevgili, dost." (DTS, 45)
amırāk "Barışçıl, dost." (ATS, 25)
amırāk "İyi niyetli, şefkatli." (TAS, 5)
emrek "Yumuşak kalpli, şefkatli." (TAS, 36)

amraḳtan- **I/650** Alt. Tel. <amraḳ+ḷa-n-
Sakinleşmek.
amrakla- "Arkadaş, aileden biri ya da bir topluluğun üyesi olarak kabul etmek." (UWv I: 56-57)

[17] OSTN'de morfolojik tahlil *amır+ḳ* şeklinde yapılmıştır.

-

amraḳtat- **I/650** Alt. Tel. <amraḳ+ḷa-t-
Sakinleştirmek.
-
-

amran- **I/650** Alt. <amra-n-
bk. amra-
amran- "Arkadaş canlısı olmak, sevmek." (EDPT, 163)
amran- "Amra- (sevmek) fiilinin dönüşlü şekli." (DTS, 45)
-

amtam **I/651** Tel. W. *bk.* amtan.

amtamdū **I/651** Tel.W. *bk.* amtandū.

amtan **I/651** Alt. Tel. *krş.* Moğ. Ağız
Tat, lezzet.
Amtanı yoḳ. "Tatsız."
-
amtan (<Moğ.) "Tat." (ATS, 25)

amtandū **I/651** Alt. <amtan+ḷū
Tadı olan.
Yaḳşı amtandū "Güzel tadı olan."; *Yaman amtandū* "Kötü tadı olan."; *Et amtandū emes.* "Dana etinin tadı yoktur."
-
amtandu "Tatlı, şeker, lezzetli." (ATS, 25)
amtandū "Lezzetli." (DÇT, 102)

amza- **I/651** Alt. Tel. Leb. Tatmak, denemek, tadına bakmak.
Amzap kör. "Tadına bak!"; *Ebeş ebeş amzap aḷdı.* "Azar azar tadına baktı."
-
amza- (<Moğ.) "Tadına bakmak, tatmak; bir şeyden yemek ya da içmek." (ATS, 25)
amza- "Denemek." (TAS, 5)
amza- "Yemeyi, içmeyi denemek." (DÇT, 102)

amzaḷ **I/652** Tel. =Moğ
Tat, lezzet.
-
-

amzaḷdū **I/652** Tel. <amzaḷ+dū
Tadı olan.
Yaḳşı amzaḷdū "Güzel tadı olan."
-
-

ana **I/226** Tub. Leb. *krş.* ene
1. Anne.
2. Teyze. (Tub.)
3. Saygı duyulan kadın, saygıdeğer evli kadın.
anā "Anne" (EDPT, 169)
ana "Anne." (DTS, 46)
ene "Anne." (ATS, 83)
ana~ene "Anne." (TAS, 5, 37)
ana "Ana, anne." (DK, 201)
ene "1. Anne. 2. Kaynana." (DK, 275)
ene I "Anne, kayınvalide." (DLTÇ, 229)
ana "Ana, anne." (DÇT, 102)

anar **I/229** Alt. *bk.* anār

anār **I/229** Tel. Leb. =an+yār
Oraya, o yöne.
Anār parba. "Oraya gitme." (Tel.)
aŋarū~ıŋarū~ınarū "O tarafa, o zamana." (EDPT, 190)
aŋāru "*ol* zamirinden türeyen yönelme edatı. "DTS, 50)
ınaru "Oraya, ileriye." (DTS, 233)
anār~anar "Oraya." (ATS, 25)
anārı "Oraya" (TAS, 5)
ār "Oraya, o tarafa." (DLTÇ, 133)
anar "Oraya." (DÇT, 102)

anarı **I/229** Alt. *bk.* anār.

anārtın **I/229** Tel. <an+yār+tın
Oradan.
-
anartınaŋ "Oradan, o taraftan." (ATS, 25)
anārtın "Oradan" (TAS, 5)
anārtınaŋ "Öbür taraftan, yan taraftan, uzaktan." (TAS, 5)
anartın "Oradan, o taraftan." (DK, 201)
anartaŋ "Oradan." (DÇT, 102)

anaẏ **I/227** Alt. İki yaşında keçi veya geyik.
aineye~ayaneye~ayineye~ayini "siyah renkli antilop" (EUES, 22, 87, 90)
aineke~ayineke~ ayinenke~ayiniki "siyah renkli antilop" (EUES, 22, 90)
-

anaẏ- **I/227** Alt. <ana+i- (olmak)
"Böyle olmak" anlamında kullanılan fiil.
-
-

anaẏp **I/228** Alt. <*anaẏ-* fiilinin zarf-fiili
Böyle, böylece.
-
anayıp "Böyle, böylece, bu şekilde." (ATS, 25)

anaẏda **I/228** Alt. <anaẏt- fiilinin zarf-fiili
Böylece.
-
anayda "Şöyle" (ATS, 25)
anayda~anayta "Böyle, böylece." (DÇT, 102)

anaẏdarda **I/228** Alt. <anaẏt-ar (gelecek zaman sıfat-fiil eki)+da (bulunma hâli eki)
İş böyleyse, ondan sonra.
-
anaydarda "1. Böyle, bu şekilde. 2. Bundan sonra." (ATS, 25)

anayıp **I/229** Alt. *bk*. anaẏp

anaẏssa **I/228** Alt. <anaẏt- fiilinin şart şekli.
Eğer iş böyleyse, böylece.
-
-

anaẏssın **I/228** Alt. <*anaẏt-* fiilinin 3. teklik emir şekli
Böyle olsun.
-
-

anaẏt- **I/227** Tel. <anaẏ-t"Böyle yapmak" fiili.
Aşağıdaki şekilleri kullanılır:
Anaẏssın, anaẏssa, anaẏda, anaẏdarda
-
anayt- "Öyle yapmak, bu şekilde yapmak." (ARSL, 71)

anbar **I/243** Alt. Tel. <Far. anbar
Ambar, depo.
Anbarġa saḷdı. "O ambara koydu."
-
almar "Ambar." (ATS, 24)
ambar "Ambar, depo." (DK, 201)
albır "Ambar." (DLTÇ, 138)
ambır~anbar~anbır "Ambar, depo." (GSATA, 344, 345)

ança **I/241** Alt. Tel. <an(ol)+ça
1. Böyle bir boyutta.
2. Bu kadar.
Ançaŋdı uġŭzŭp turġanda ne unçukpaẏsın? "Senden bu kadar şikayet ederken, sen neden susuyorsun?" (Alt.); *Paḷıḳtıŋ ançazın kördüm.* "Ben balıkların çoğunu gördüm." (Alt., ança+sı+n)
ançā "O kadar" (EDPT, 172)
ança "1. Öyle, böyle, bu şekilde. 2. Anca, o kadar, o kadar çok." (DTS, 47)
ança "O kadar, bunca." (ATS, 25)
ança "O kadar, onca." (TAS, 5)
anca-mınça "Bu kadar, birkaç, birkaç tane, belli bir süre." (DÇT, 102)

ançadaḷa **I/242** Alt. Tel. <ança+da+ḷa
Özellikle.
-
ançadala "Özellikle." (ATS, 26)

ançaḷa **I/242** Alt. <ança+ḷa
Özellikle o kadar, bundan fazla değil.
ançādā " Öyleyse, bunun üzerine" (EDPT, 175)
ançada "O zaman, o hâlde, öyleyse." (DTS, 47)
ançadala " Özellikle." (ATS, 26)
ençede "Öyleyse, o hâlde." (DK, 275)

ançaḷıḳ **I/242** Tel. <ança+ḷıḳ
Orta dereceli, sıradan.
-
ançalık "Belli bir zaman." (ARSL, 71)

ançı **I/242** Alt. *bk*. ança.

anda **I/238** Alt. Tel. Leb. <ol (an)
1. Orada.
2. Oraya. (Alt.)
Anda pardı. "O oraya gitti."
antā " Orada" (EDPT, 176)
anta "1. Ol zamirinin bulunma durumu. 2. Orada. 3. O zaman, o hâlde, sonra." (DTS, 49)
anda "Orada" (ATS, 26)
anda "Orada" (TAS, 5)
anda "Orada" (DK, 201)
anda "Orada" (DLTÇ, 138)
anda~anta "Orada, o zaman." (DÇT, 102)

andağı **I/239** Alt. Tel. <anda+ġı, =ondağı
Oradaki, orada olan.
antaḳı "Oradaki." (DTS, 49)
andagı " Oradaki" (ATS, 26
andagı " Oradaki" (TAS, 5)

andazın **I/239** Alt. Saban, karaba saban.
-
andazın "Kara saban." (ATS, 26)

andığ **I/239** Leb. =andaẏ, andıẏ
Böyle.
-
andıy "Böyle, şöyle, buna benzer." (ATS, 26)
andıy "Öyle." (TAS, 5)
andak~andıg~andıy "Böyle, bu şekilde." (DK, 201)
andū "O zaman, o hâlde." (DK, 201)
ındı~ındıg~indıh "Böyle, böylece." (DK, 273)
endü "Böyle, böylesi, böylece." (DK, 275)
andık~andıg~andū "Böyle, öyle." (DLTÇ, 139)

andıḳ- **I/239** Tölös Masum olduğunu kanıtlamak, üzerindeki şüpheleri atmak.
andık- "Ant içmek, yemin etmek." (EDPT, 180)
andık-~antık- "Ant içmek, yemin etmek." (DTS, 48, 49)
-

andī **I/240** Alt. Tel. Öyle, böyle.
Andī poḷzo. "Eğer iş böyleyse"; *Andī dā poḷzo* "Her ne kadar öyleyse"
-
andıy "Böyle, şöyle, buna benzer." (ATS, 26)
andıy "Öyle" (TAS, 5)
andī "Böyle." (DÇT, 102)

andīḷıḳ **I/240** Tel. <andī+ḷıḳ
Böylelik, böyle olma.
Andīḷıġın pilbessim. "Ben işin böyle olduğunu bilmem."
-
-

anī **I/233** Alt. <an(ol), =anıḳı
Ona mahsus olan.
-
-

anī- **I/233** Tel. =anaẏ- (eksikli eylem, *verbum defectum, defective verb*)
Böyle olmak.
Aşağıdaki şekilleri kullanılır:
Anīp, anīttın.
-
-

anīda **I/234** Tel. <anīt-a
bk. anaẏda.

anīdaḷa **I/234** Tel. <anīt-a+ḷa, anīda+ḷa
Ondan sonra.
-
-

anīdarda **I/234** Tel. <anīt-arda
bk. anaẏdarda.

anīp **I/234** Tel. <anī-p
bk. anaẏp.

anīssa **I/234** Tel. <anīt-sa
bk. anaẏssa.

anīssın **I/234** Tel. <anīt-sın
bk. anaẏssın.

anīt- **I/233** Tel. <anī-t-, =anaẏt-
Böyle yapmak.
Aşağıdaki şekilleri kullanılır:
Anīda, anīdaḷa, anīdarda, anīssa, anīssın.
bk. anaẏt-**.

anmar **I/243** Leb. *bk.* anbar

aŋ **I/182** Alt. Tel. 1. Av kuşu, avlanan herhangi bir hayvan.
Yān aŋ, yān teḥen aŋ "Fil" (Tel.); *Aŋ cürdŭm.* "Av kuşunu takip ettim." (Alt.)
2. Maral. (Alt.)
Maral terezi "Maral kürkü."
aŋ "Yağı tıbbi amaçlarla kullanılan kuş adı." (EDPT, 165)
eŋ "Ön ünlülü olarak sadece *Irk Bitig*'de görülür. vahşi av hayvanı anlamında kullanılır. *Āv* ya da *āş* kelimeleri olması beklenir. *Aŋ* kelimesi Moğ. *Aŋ* 'vahşi av hayvanı' anlamındaki kelime olabilir." (EDPT, 166)
aŋ "Yağı ilaç olarak kullanılan kuş." (DTS, 50)
eŋ "Av." (DTS, 186)
aŋ "1. Av, vahşi hayvan. 2. Geyik, karaca." (ATS, 25)
aŋ "Yırtıcı hayvan." (TAS, 5)
aŋ "Av hayvanı, vahşi hayvan." (DK, 201)
aŋ "Av, maral, vahşi bir hayvan; *ang balası* vahşi hayvan yavrusu." (DÇT, 102)

aŋar- **I/183** Tel. Kumd. <aŋ+ar-
Denemek, araştırmak, bilmek.
-

aŋar- "Dikkat etmek, izlemek." (TAS, 5)

aŋar I **I/184** Alt. Kazdan daha küçük kızıl göğüslü su kuşu.
aŋıt[18] "Ağırlıklı olarak kırmızı büyük bir kuş, kızıl ördeğe benzeyen bir kuş, angut." (EDPT, 176)
aŋıt "Ördeğe benzeyen kırmızı su kuşu (angut?)." (DTS, 50)
aŋır "Bir kuş adı." (ATS, 26)

aŋar II **I/184** Leb. W. Çatlak, yarık.
-
-

aŋarbasta **I/184** Tel. W. <aŋar
Birden bire, ansızın.
-
-

aŋart- **I/184** Tel. <aŋar-
Sınatmak, denetmek.
-
-

aŋaş **I/184** Töl. *bk*. aġaç.

aŋcı **I/196** Leb. *bk*. aŋçı.

aŋçı **I/196** Alt. Tel. <aŋ+çı
Avcı, balıkçı.
Aŋçı it "Av köpeği."
avçı "Avcı." (EDPT, 6)
avçı Avcı (DTS, 74)
aŋçı "Avcı." (ATS, 26; TAS, 6)
aŋcı~aŋçı "Avcı." (DK, 201)
aŋçı "Avcı." (DÇT, 102)

aŋçıḷa- **I/196** Tel. <aŋçı+ḷa-
Sık sık avlanmak, av ile beslenmek, av ile beslenmek yaşamak.
-
-

aŋda- **I/193** Alt. Tel., Leb. <aŋ+ḷa-, =aŋḷa-
Avlanmak, balık tutmak.
Aŋdap pardı "O ava gitti." (Tel.); *Küs kelgende aŋ aŋdaẏdıḳ.* "Sonbaharda biz hayvan avlıyoruz." (Tel.); *Paḷıḳ aŋdaġan paẏbas.* "Balık avlayan zengin olmaz." (Alt.); *Pis Aḷtın Kölde ḳızıḳ paḷıḳ aŋdap yadıbis.* "Telets (Altın) Gölü'nde biz ringa balığı tutuyoruz." (Tel.); *Mıḷtıġı yoḳ kişiler çergi-bile aŋdap yadır, ḳamdūdŭ aŋdaġanda ḳajı sūda ḳamdū d'ürzö anı pu'a-gele ā ḳabū suġŭp aŋdat yadırḷar.* "Silahı olmayanlar, hayvanları ağ ile avlıyorlar; su samurunu avlamak için onların yüzdüğü göle set çekip oluşan gölete de ağ atıyorlar." (Alt.)
eŋle- "Avlamak, avlanmak." (EDPT, 186)
ėŋle- "Avlamak, avlanmak." (DTS, 187)
aŋda- " Vahşi hayvan avıyla uğraşmak, avcılıkla meşgul olmak, avlanmak." (ATS, 26)
aŋda- " Vahşi hayvan avıyla uğraşmak, avcılıkla meşgul olmak, avlanmak." (TAS, 6)
aŋla-~aŋna- "Avlamak, avla uğraşmak, ava gitmek." (DK, 201, 202)
aŋda-~aŋna- "Avlamak." (DÇT, 102)

aŋdaḷma **I/195** Alt. *krş*. aŋdan, aŋdar
Sürekli yuvarlanan efsanevi bir yaratık.
Aḷtın tüḳtū Aŋdaḷma "Altın tüğlü Aŋdalma."
-
-

aŋdan- **I/194** Alt. Tel. Kumd. Sürünmek, yuvarlanmak.
Yer aŋdanıp kartıjı tömön boḷır. "Dünya alt üst olacak ve onun üst kısmı altta kalacak." (Tel.)
aġnā- "Sırt üstünde yuvarlanmak." (EDPT, 87)
aġna- "Yerde yuvarlanmak, debelenmek, dövüşmek, öfke ve sabırsızlıkla yerinden fırlayıp yürüyüp gitmek. 2. Yüzükoyun yatmak." (DTS, 24)
aŋdan- "1. Devrilmek, yıkılmak. 2. Sallanmak. 3. Toprak için kazılmak." (ATS, 26)
aŋdan- "Çevrilmek, dönmek." (TAS, 6)
aġlan- "Yerde yuvarlanmak, debelenmek." (DK, 197)
aŋnan- "Baş aşağı devrilmek, devrilmek, yuvarlanmak." (DK, 202)
aŋdan- "Dönmek, yuvarlamak, (yatakta) dönüp durmak." (DÇT, 102)

aŋdandır- **I/194** Alt. Tel. < aŋdan-dır-
Yuvarlamak.

[18] Bu kelime Moğolcada *añgir "kara batak"* şeklindedir (EDPT, 176).

aġnat- "(At vb.) Sırt üstünde yuvarlamak." (EDPT, 88)
aġnat- "Yerde uzandırmak, yerde debelendirmek." (DTS, 24)
aŋdandır- "1. Devirmek. 2. Sallamak. 3. Toprağı kazmak." (ATS, 26)
aŋdar- "Devirmek, yuvarlamak." (DK, 201)

aŋdar- I/194 Alt. Tel. =aŋdandır1. Yuvarlamak.
Ḳudaẏdın aŋgeli mejiktiŋ ūzunaŋ tajın aŋdarıb ī̄di. "Allah'ın meleği mezarın kapısından taş yuvarladı." (Tel.)
2. Çevirmek, devirmek.
agtar-~aḫtar- "Dönmek, yuvarlanmak; (kitap vb.) çevirmek." (EDPT, 81)
agtar-~aḫtar- "1. (Yere) devirmek, yıkmak. 2. (Bir dilden diğerine) çevirmek." (DTS, 25)
aŋtar- "1. Devirmek, çevirmek, başka yere döndürmek. 2. Kenarını çevirmek." (ATS, 26)
aŋdar- "Bir şeyi ters yüz etmek." (TAS, 6)
aŋdandır- "Devirmek, yuvarlamak." (DK, 201)
aŋdar-~aŋdır-"Devirmek, yuvarlamak, yıkmak." (DLTÇ, 139)

aŋdarıḷ- I/194 Alt. Tel. <aŋdar-ḷ-
Yuvarlanmak.
Ḳān Mökö attaŋ aŋdarıḷdı. "Meke (Mete) Han attan düştü."(Alt.)
aġtarıl-~aḫtarıl- "*aġtar-* fiilinin edilgen şekli; döndürülmek, çevrilmek." (EDPT, 82)
aġtarıl- "1. Devrilmek, yıkılmak, 2. Yuvarlanmak, döndürülmek, 3. Devrilmek, 4. Azalmak, dökülmek (su hakkında)." (DTS, 25)
agtarıl-~aŋtarıl- "Tercüme edilmek, başka bir dile çevrilmek; çevresinde, etrafında döndürülmek; devrilmek, alt üst olmak; (göz) döndürülmek; (acı içinde) kıvranmak." (EUES, 21, 55)
aŋtarıl- "1. Yuvarlanmak, devrilmek. 2. Çökmek. 3. *mec.* ölmek." (ARSL, 74)
aŋdarıl-[19] "Çökmek, göçmek, düşmek." (RKS, 375)

aŋdı- I/195 Tel. =aŋda-
Avlanmak, ava gitmek.
aŋdı- "Gizlenmek, pusuya yatmak." (EDPT, 180)
aŋdı- "Beklemek için uzanmak, (av, vahşi hayvan) gözetlemek." (DTS, 50)
aŋda- " Vahşi hayvan avıyla uğraşmak, avcılıkla meşgul olmak, avlanmak." (ATS, 26)
aŋda- " Vahşi hayvan avıyla uğraşmak, avcılıkla meşgul olmak, avlanmak." (TAS, 6)
aŋdı- "İzlemek, takip etmek." (TAS, 6)

aŋdış I/195 Tel. <aŋdı-ş
Tartışma, kavga, hakaret.
-
aŋdış "Kötü şaka." (ATS, 26)

aŋdış- I/195 Tel. <aŋdı-ş-
Tartışmak, kavga etmek.
-
aŋdış- " Kahkaha atmak." (ATS, 26)

aŋdışçaḳ I/196 Leb. *bk.* aŋdışçān.

aŋdışçān I/196 Tel. <aŋdış-çān
Kavgacı, asi, inatçı.
-
aŋdışçak "Rezil, kepaze." (KRS, 10)

aŋdıştır- I/196 Tel. <aŋdış-tır-
Bozuşmak, araları açılmak.
-
aŋdıştır-[20] "Bozuşmak, tartışmak." (RKS, 416)

aŋdū I/196 Alt. Tel. <aŋ
Av hayvanı bol olan.
Aŋdū yanıp keldim. "Ben çok miktarda av hayvanı ile döndüm."
-
aŋdu " Av hayvanı bol olan yer." (ARSL, 73)

aŋja I/198 Leb. W. Gururlu.
-
-

aŋna- I/188 Leb. <aŋ+ḷa-
Avlamak, avlanmak.
bk. aŋda-.

aŋnan- I/188 Leb. *bk.*aŋdan-

aŋnandır- I/188 Leb. *bk.* aŋdandır-

[19] *Проваливаться* maddesi içinde.

[20] *Рассорить* maddesi içinde.

aŋnar- **I/188** Leb. *bk.* aŋdar-

aŋnart- **I/188** Leb. *bk.* aŋdart-[21]

aŋnığ **I/189** Leb. <aŋ, aġ (?)
1. Av kuşu bol olan. *bk.* aŋdū
2. Vahşi hayvanları yakalamak için (kullanılan) ağ.
-
aŋdık "Av hayvanı bol olan (yer)" (ARSL, 73)

aŋzaḳ **I/198** Tel. <aŋ+zaḳ
Avı seven.
Paḷıḳḳa aŋzaḳ "Balık avlama tutkusu olan."; *Aŋzaḳ it* "Av köpeği."
-
aŋzak "1. Av. 2. Avlanmayı seven." (ATS, 26)

ap **I/611** Alt. Leb. İkiyüzlülük, yalakalık, dalkavukluk.
-
ap "1. Büyüleyici güç, çekicilik. 2. *mec.* Etki, tesir." (ARSL, 75)

ap-aġaş **I/611** Tel. Bembeyaz, apak.
Ap aġaş baştū öböḥön "Kar gibi beyaz saçları olan yaşlı adam" (Tel.)
-
apagaş "Bembeyaz, apak." (ATS, 26; TAS, 6)
apag "Bembeyaz, çok beyaz." (DK, 202)
apaç~apaş "Bembeyaz." (DLTÇ, 139)
apāş~apagaç~apagaş "Beyaz, bembeyaz." (DÇT, 102)

apçı **I/617** Alt. <ap+çı
Yağcı, yalaka.
-
-

apçı- **I/617** Tel. (Elbise için) sıkmak, dar olmak.
-
apçı- "Eğilmek, bükülmek, buruşmak." (ATS, 26)

apçıḳ **I/617** Tel. <apçı-ḳ
Dar (elbise).
-
-

apçıt- **I/618** Tel. <apçı-t
(Elbiseyi) daraltmak.
-
-

appar- **I/619** Alt. Tel. Leb. Tub. <ap+par- (alıp+bar-)
Götürmek, başka bir yere götürmek.
Erlik kel! tedi, ḳattımnı appar! tedi. "'Erlik, sen gel ve benim karımı da götür!' dedi." (Tub.; P.d.V.I. 259,5);
-
apar- "Götürmek, bir şeyi bir yerden bir yere taşımak." (ATS, 26)
apar- "Götürmek, bir şeyi bir yerden bir yere taşımak." (TAS, 6)
alpal-~alpar- "Götürmek, kaçırmak." (DK, 200)
apar- "Kovalamak, peşinden koşmak." (DLTÇ, 139)
abar-~albar-~alpar-~apar- (<alıp bar-) "Götürmek." (DÇT, 97, 101, 102)
appar- "Göndermek." (DÇT, 103)

apsaḳ **I/618** Tel. Alt. Leb. Titrek kavak.
-
aspak "Titrek kavak." (DK, 201, 203)
opsak "Titrek kavak." (DLTÇ, 181)
aspaḳ "Bir tür kavak." (GSATA, 352)

apsan **I/618** Tel. W. (Kırmızı titrek kanatları olan) çekirge.
-
apsan[22] "Çekirge, *ağız:* kısrak" (ATS, 26)
apsan~aspan "Çekirge; yusufçuk böceği, kız böceği." (ARS, 19)

apşaḳ **I/618** Leb. =apşıyak
apşaḳ nıbırtı, apşaḳ sıġazı, apşaḳ ḳuḷağı gibi çeşitli bitkilerin ismi.
-
apşıyak~apşak~apçıyak "1. Yaşlı adam. 2. Erkek. 3. Ayı." (ATS, 26)

apşıyaḳ **I/619** Alt. Tel. Leb. Tub. Yaşlı adam.
Purun purun poḷġan, pir apşıyaḳ ḳurtuyaḳ poḷġan. "Eski zamanlarda yaşlı adam ve kadın yaşardı." (Tub.)
avıçġa "Yaşlı adam." (EDPT, 6)

[21] Gönderilen bu madde OSTN'de bulunamamıştır.

[22] ORS'de bu kelime *apsan "саранча, кузнечик обл. Кобылка"* şeklindedir (s. 24). Kelimenin bütün anlamları çekirgedir.

avıçġa~abuçḳa~avıçġa~avuçġa "Yaşlı adam." (DTS, 75)
apşıyak~apşak~apçıyak "1. Yaşlı adam. 2. Erkek. 3. Ayı." (ATS, 26)
apçıyak~apıyaç~apşıyaç~apşıyak~apşıyaş "İhtiyar." (DK, 201)
apşıyak~apşıyaş "İhtiyar, yaşlı adam." (DLTÇ, 139)
apçıyak "İhtiyar, yaşlı adam." (DÇT, 103)
apşak "1. Yaşlı, ihtiyar. 2. Ayı." (DÇT, 103)
apşıyak "1. Dede, ihtiyar. 2. Ayı." (DÇT, 103)

Apşıyaḳtū **I/619** Alt. <Apşıyaḳ+tū
Altay'daki bir nehir adı.
-
Apşıyak Tū "Altaylarda bir dağ adı." (TSGA, 136)

apta- **I/614** Tel. Alt. Leb. <ap+ta-
Okşamak, gurur okşayıcı sözler söylemek, yağcılık yapmak, nazik davranmak, yalandan yapmak, taslamak.
Adaŋdı apta. "Babana nazik davran." (Alt.); *Aptap aÿttı.* "O gurur okşayıcı sözler söyledi." (Tel.); *Aptap aÿtḳan sözŭne pütpe!* "Gurur okşayıcı sözlerine inanma!" (Tel.)
-
apta- "1. Sevip okşamak. 2. İkna etmek, kandırmak." (TAS, 6)

aptaçı **I/616** Alt. <apta-çı
Yağcı, dalkavuk, yalaka.
-
-

aptan- **I/615** Tel. Alt. <apta-n-
Büyülenmek, cazip görmek.
-
-

aptat- **I/615** Tel. Alt. <apta-t-
Gurur okşayıcı sözler söyletmek, kendini övdürmek.
Aptatma sā. "Onun övücü sözlerini kabul etme."
-
aptat- "Büyülenmek, hayran kalmak." (ARSL, 75)

aptıḳ- **I/616** Tel. Çarpmak, tökezlemek, sendelemek.
-
aptık- "1. Konuşmada duraksamak. 2. Ayağı takılmak, tökezlemek." (TAS, 6)

aptıḳçān **I/616** Tel. Sakar, tökezleyen.
-
-

aptū **I/617** Alt. Tel. Gönül okşayıcı, hoşa giden.
-
-

ar **I/243** Alt. Tel. < Far. her
1. Her, her bir, herhangi bir. (Alt. Tel.)
Ar ḳajıḷar "Her taraftan."
2. Her, herkes.
Ar yöşü yoḳ "Herhangi bir mülk olmadan." (Alt.)
-
ar "Her, herkes." (ATS, 26)

ār **I/244** Leb. Ağır, ağırlığı olan.
bk. ūr I.

ara **I/245** Bütün lehçelerde 1. Ara, iki eşya arasındaki boşluk.
Eldĭn arazına kirdĭ. "O halkın arasına girdi." (Alt.); *El arazınaŋ (ḳalḳ arasından) çıḳtı.* "O halktan çıktı." (Tel.)
2. Ortasında.
Not: Bazen hâl eki olmadan bile "arasında" anlamı verir.
arā (?ārā) "Arasında, iki yerin arasında, bir sürü insan arasında vb." (EDPT, 196)
ara "Ara, aralık, orta, arasında." (DTS, 54)
ara "Ara." (ATS, 26)
ara "Ara." (TAS, 6)
ara "Ara, sınır, hudut." (DK, 202)

aracı **I/259** Leb. *bk.* araçı.

aracın **I/259** Leb. *krş.* arşın, arçın.
bk. araçan.

araçan **I/258** Leb. Ardıç ağacı.
-
-

araçı **I/258** Tel. <ara+çı
Koruyucu.
arıçı (<aracı) "Yardım edecek kimse, koruyucu." (UWn I: 232)
araçı "Savunucu, koruyucu, savunan, koruyan." (TAS, 6)

araçıḷa- **I/258** Tel. Alt. <araçı+ḷa-

Tartışanların arasına girmek, tartışanları ayırmak.

-

araçıla- "Kavgacıları ayırmak, arabuluculuk yapmak." (TAS, 6)

aragа **I/250** Leb. *bk.* arakı

arakı **I/249** Alt. Tel. <Ar. arak
1.Sütten yapılmış votka.
Ḳabaḳ (ḳazaḳ ,orıs) arakı "Rus alkollü içkisi"
2. Votka (genel).
arakı "Bir tür sert içki." (EUES, 57)
arakı "Votka. *Kabak arakı* fabrikada yapılmış votka." (ATS, 27)
arakı "Votka, şarap gibi alkollü içki." (TAS, 6)
arak~arakı "İçki, şarap." (DK, 202)
arakı "İçki, votka." (DLTÇ, 139)
arā~aragı~arakı "Votka." (DÇT, 103)
arak-aş "Şarap ve mezeler." (DÇT, 103)

arakıçı **I/250** Alt. Tel. <arakı+çı
İçkici, ayyaş.

-

arakızak ~arkıçı "Ayyaş, alkolik." (ARS, 19)

arakılū **I/250** Alt. Tel. <arakı+lū
Votkası olan, votka ile doldurulmuş.
Süt köp poḷzo arakılū yaẏ poḷor. "Süt çok olursa, yazın da votka bol olur."

-

arakılu[23] "Sütten yapılmış votkalı." (ARSL, 373, 389, 400)

arakızak **I/250** Alt. Tel. <arakı+zak
Ayyaş.

-

arakızak "Alkolik." (DÇT, 103)
arakızak ~arkıçı "Ayyaş, alkolik." (ARS, 19)

arakta- **I/250** Alt. Te. <arakı
Votka içmek.
Yaẏġıda pis araktap yürüp turŭbıs. "Yazın biz votka içerek zaman geçiriyoruz."

-

arakıla- "İçki içmek." (ATS, 27)
arakıla- "İçki içmek, votka içmek." (DÇT, 103)

araḷ **I/252** Alt. Tel. Leb. Nehir kenarlarındaki çalılık.

-

aral "1. Orman. 2. Nehir ve göllerin çevresinde bulunan çalılık." (ATS, 27)
arıl "Karışık orman; ada, aral." (DK, 202)
aralık "Çalı." (DÇT, 103)

araḷa- **I/253** Alt. Tel. <ara+ḷa-
1. Bir şeylerin arasından geçmek.
2. Korumak, kurtarmak, saklamak.
arālā- "Bir şeyin arasında olmak ya da arasında gitmek; aracılık etmek, arasını bulmak." (EDPT, 231)
arala-"1. Aralarını bulmak, uzlaştırmak. 2. Geçmek, yol almak." (DTS, 54)
arıla- "Aralarını bulmak, uzlaştırmak." (DTS, 56)
arala- "Bir şeyin arasında bulunmak, bir şeyin arasına girmek." (ATS, 27)
arala- II "Kutlamak, birbirinin evine misafir olarak gitmek." (DK, 202)
arala- "Bir yandan girmek, bir şeylerin arasında olmak, yanından geçmek." (DÇT, 103)

araḷaş- **I/56** Alt. Karışmak.
Mā araḷaşpa! "Bana karışma!"
aralaş- "Birbirine ara koymak, birbirine mesafeli olmak." (EUES, 57)
aralaş- "1. Karışmak. 2. Bir şeye karışmak, karıştırmak. 3. İlişkileri desteklemek, bir şeye katılmak." (ATS, 27)
arlaş- "Karışmak, müdahale etmek." (TAS, 7)

araḷda- **I/258** Alt. Tel. <araḷ+da-
Nehir sahilinde çalıların arasından, yakınından yürümek.
Araḷdap aŋdadı. "O nehir kıyısında avlandı."

-

-

araşan **I/260** Alt. *krş.* arasan
Kaplıca, termal.

-

arjan "Kaynak, pınar, şifalı su." (ARSL, 81)
arjan "Şifalı kaynak." (DÇT, 103)

[23] Çağdaş Altay Türkçesi sözlüklerinde *arakılu* kelimesi ayrı madde başı yapılmamıştır. ARSL'de *köm-, kubuy* ve *kuraan* maddelerinin örnek cümlelerinde tespit edilmiştir.

araşandū **I/260** Alt. <araşan+ḷū
Kaplıcalı.
-
-

araştına **I/260** Tel. *krş*. araẏ
Zorlukla, zar zor.
-
-

arat'an Tel. *bk*. arayan.

araẏ Alt. Tel. =Moğ.
1. Sessiz, yavaş, dikkatli, hafif, zahmetle, zar zor.
Araẏ pardı. "O sessizce içeri girdi."
2. (Olumsuz ifadelerde) neredeyse, hemen hemen, zar zor.
Araẏ kelbedim. "Ben neredeyse gelecektim." ; *Araẏ ölbödŭm.* "Ben hemen hemen ölmüştüm, neredeyse ölecektim."
-
aray "1. Zar zor. 2. Sessiz, yavaş, dikkatli." (ATS, 27)
arāy "Yavaş, sakin." (ATS, 27)
arāyınaŋ "Zar zor, yavaş yavaş." (6) (TAS, 6)
arāydaŋ "Geride, arkada." (DÇT, 103)
aray "Zar zor, yavaşça." (DÇT, 103)
arayın "Sessiz." (DÇT, 103)
arayınaŋ "Yavaşça." (DÇT, 103)
arap arap "Zar zor." (DÇT, 103)

arayan **I/250** Alt. < arakı
(Masallarda, destanlarda)
Sütten yapılmış votka.
Arayan koroyon "Votka."
rasayan "İksir, yaşam iksiri, meyve özü." (EUES, 568)
aracan "< Moğ.< Skr. (rasāyana "hayat suyu") 1. Sıcak, ısıtılmış. 2. Süt votkası." (ATS, 27)

araẏdıŋdā **I/249** Alt. <araẏ+dıŋ+dā
(olumsuz fiillerle)
Nerdeyse, hemen hemen.
-
araydaŋla "Zar zor, biraz." (DÇT, 103)

arayın **I/251** Tel. *bk*. araẏ.

araẏḷa **I/249** Tel. *bk*. araẏ.

araẏḷa- **I/249** Tel. <araẏ+ḷa-
Yavaş yavaş harekete geçmek, yavaş yavaş yapmak.
-
araylap sal- [24] "Gecikmek." (RKS, 117)

araẏḷı **I/249** Tel. *bk*. araẏ.

arba **I/335** Tel. Leb. =arpa
Arpa.
arpā "Arpa." (EDPT, 198)
arpa "Arpa." (DTS, 57)
arba "Arpa." (ATS, 27)
arba "Arpa." (TAS, 6)
arba "Arpa." (DK, 202)
arba~arva "Arpa." (DÇT, 103)

arba- **I/335** Tel. Leb. 1. Büyü yapmak, büyülemek, kehanette bulunmak.
2. Öğüt vermek.
3. Azarlamak, birilerine hoşnutsuzluğunu söylemek, kınamak. (Tel.)
arva- "Büyü yapmak, sihir yapmak." (EDPT, 199)
arva- "Büyü yapmak, büyülü sözler söylemek, büyülemek." (DTS, 63)
arba- "Bağırmak, azarlamak, sövmek." (ATS, 27)
arba- I "Büyü yapmak." (TAS, 6)
arba- II "Sövmek, küfretmek." (TAS, 6)

arbaḷığ **I/337** Leb. *bk*. arbaḷū.

arbaḷū **I/337** Tel. Alt. <arba+ḷū
Arpa ekilmiş yer.
-

arban- **I/337** Tel. Alt. Leb. <arba-n-
Homurdanmak, mırıldanmak, sinirli olmak.
Üẏ ēzine arbanıp aẏttıḷar. "Onlar evin sahibine homurdandılar."
-
arban- "1. Küfretmek. 2. Mırıldanmak, homurdanmak, azarlamak." (ATS, 27)
arban- "Sövmek, küfretmek." (TAS, 6)

arbanacı **I/337** Leb. *bk*. arbanaçı.

arbanaçı **I/337** Tel. <arban-açı
Asık suratlı insan.
-
-

arbançāḳ **I/337** Tel. <arban-çāk, *krş*. Moğ.
Suratsız, sinirli, homurdanan.
-

[24] *Запоздать* maddesi içinde.

arbançak "Homurdanan, dırdırcı kişi." (ARS, 19)

arbanū **I/337** Tel. <arban-ū
Homurdanma.
-
arbanış "Homurdanma, küfür." (ATS, 27)
arbanış "Homurdanma, küfür." (TAS, 6)

arbaŋcı **I/337** Leb. *bk.* arḳan, armaḳçı, arġamcı.

arbaŋcıḷa- **I/337** Leb. < arbaŋcı+ḷa-
İple bağlamak.
-
-

arbın-armıḳ **I/338** Tel. W. *krş.* armıḳ
Çabuk ve başarıyla yapılan bir iş.
-
arbın "Çok sayıda, çok miktarda." (ARSL, 80)

arbıs **I/338** Tel. W. *Arbıs yer.* "Ahiret, öbür dünya."
-
Arbıs Kān "*mit.* Ölülerin ruhlarını götüren kağan, Arbıs Han." (ATS, 27)

arbış **I/338** Tel. *krş.* arba-, arbaġ
1. Homurtu.
2. Büyü, büyü yapma.
arvış "Büyü, sihir." (EDPT, 199)
arvış "Büyü, sihir." (DTS, 63)
arbış I "Büyü." (TAS, 6)
arbış II "Sövme, küfretme." (TAS, 7)

arbışçı **I/338** Tel. <arbış+çı
Büyücü, sihirbaz.
arvışçı "Büyücü, sihirbaz." (EDPT, 200)
arvışçı "Büyücü, sihirbaz." (DTS, 63)
arbışçı "Büyücü, sihirbaz." (TAS, 7)

arbıştū **I/338** Tel. <arbış+tū
Hırçın, kavgacı, somurtkan.
Arbıştū sös "Küfürlü söz."
arvışlıġ "Büyülü." (DTS, 63)

arcan **I/325** Leb. *bk.* arcın.

arcın **I/325** Leb. Ardıç.
bk. artış.

arcınna- **I/325** Leb. <arcın+ḷa-
Ardıçla tütsülemek.
-

arçınna- "Ardıç dallarıyla tütsü yapmak." (GSATA, 350)

arça **I/323** Leb. Çiy, şebnem.
-
arçı[25] "Çiy." (RKS, 424)

arçaḷıġ **I/324** Leb. <arça+ḷıġ
Çiyle kaplanmış.
-
arçılı[26] "Çiylenmiş, nemli." (RKS, 424)

ārçı **I/324** Tel. *bk.* aġırçı.

arçılıḳ-perçilik **I/324** Tel. Orada ve burada olan.
-
-

arçımaḳ **I/324** Alt. <art, *krş.* artmak "heybe"
Büyük torba.
arçī "Heybe, eyer çantası." (EDPT, 200)
arçı "Heybe, eyer çantası." (DTS, 55)
arçımak "Eyere veya sırta alınan yol çantası, torba." (ATS, 27)
arçmak "Heybe." (TAS, 7)

arçın I **I/324** Alt. Leb. Ardıç.
Arçın ölöŋ, taş arçın. "Dağ ardıcı, akdiken"
bk. artış.

arçın II **I/324** Alt. <Rus. аршин
bk. arşın II.

arçında- I **I/324** Alt. <arçın I + ḷa-
Ardıçla tütsülemek.
-
arçında- "Ardıçla tütsülemek." (ARSL, 86)

arçında- II **I/324** Alt. <arçın+ḷa-
Arşınla ölçü almak.
-

arçından- **I/324** Alt. <arçın II + ḷan-
Arşınlanmak, arşınla ölçüsü alınmak.
-
-

arçındat- **I/324** Alt. <arçın II + dat-
Arşınla ölçü aldırmak.
-
-

[25] *Роса* maddesi içinde.

[26] *Росистый* maddesi içinde.

arçınna- **I/324** Leb. *bk.* arçında- I.

arçmaḳ **I/325** Tel. *krş.* arçı-[27] (<aru+çı- Moğ.)
Silme bezi, havlu.

-

arçı- "Silmek, yıkamak, temizlemek." (ATS, 27)
ārçı- "Temizlemek." (GSATA, 358)
arçın- "Silinmek, kurulanmak." (DÇT, 104)

arçpaḳ **I/325** Tel. *bk.* arçımaḳ.

arçūḷ **I/325** Alt. *krş.* Moğ.
Baş örtüsü, boyun atkısı, mendil.

-

arçūl (<Moğ.) "1. Mendil, eşarp. 2. *es.* Dua sırasında şamanın tören giysisine takılmış çeşitli renkteki mendiller; hediye." (ATS, 27)
arçūl "Havlu." (DÇT, 104)

arçūr **I/325** Tel. *bk.* arçūl.

arda **I/319** Tel. <art-
1. Aile, çocuklar; çocuklara söylenilen sevgi sözü.
2. Nesil, gelecek kuşaklar.
3. *Aḷtın Arda* "Altın Orda" (Bu kelimeyi Çevalkov kendi hayatını yazarken kullanmış, fakat bence o, bu kelimeyi Rus kitaplarından almış.)

-

-

ardaḳ **I/321** Alt. Tel. Leb. Sakin yaşayan, sakin biri, ılımlı, işi başından çok aşkın olmayan.
Ardaḳ azradı. "Onu nazikçe terbiye etti." (Alt.)

-

ardak "1. Rehavet. 2. Nazik, muhallebi çocuğu." (ATS, 27)

ardaḳta- **I/321** Alt. Tel. <ardaḳ+ḷa-
Birilerine huzur vermek, bir şeyleri yapmaya zorlamamak.

-

ardakta- "Kibar davranmak." (ATS, 27)
ardakta- "Şımartmak, yüz vermek." (TAS, 7)

ardaḳtan- **I/321** Tel. <ardaḳ+ḷa-n-
Kendine tatil vermek, çok çalışmamak.

-

-

ardaḳtandır- **I/321** Tel. <ardaḳtan-dır-
bk. ardaḳta-

arġa I **I/294** Leb. Sırt, dağ sırtı.
bk. arḳa I.

arġa II **I/295** Alt. Tel. <Moğ.
(Başlangıçta arḳa kelimesinin cesaretle bağlantılı olup olmadığını bilmiyorum. Ancak Altay Türkçesindeki durumunu görmek için: o arka aracılığı ile ölülerin ruhu çıkar.)
1. İnsana gereken akıl, sağduyu, doğuştan gelen akıl.
Arġa yoḳ kiji. "Hayat için yeterli aklı olmayan insan." (Alt.)
2. Yaşamak için gerekli olan her şey, hayati ihtiyaçlar.
Taŋḳu yoḳ poḷzo arġa yoḳ. "Tütünsüz hayat olmaz." (Alt.)
3. Kişiye akıl veren, yardım, hile, kurtuluş, sinsilik.
Arġa ne poḷor? "Kurtuluşumuz nereden olacak?" (Tel.); *Arġa yoḳ poḷor.* "Kurtuluş yok." (Tel.); *Arġa ḳaẏdaŋ tabaẏn?* "Ben yardımı, kurtulma yollarını nereden bulayım?" (Tel.); *Arġam üzüldŭ.* "Benim artık kurtuluşum yok." (Tel.)

-

arga "1. Araç, tarz, imkân. 2. Yardım. 3. Kurtarma." (ATS, 27)
arga "Yöntem, metot, araç." (TAS, 7)
arga "Araç, yol, tarz, yöntem." (DK, 202)
arga "Yol, araç, çözüm, çare." (DÇT, 103)
arga-süme "Çözüm, çare." (DÇT, 103)

arġaçı **I/298** Tel. <arġa+çı
Kurtarıcı; zeki, yaratıcı, kurnaz, açıkgöz.

-

argaçı "Kurnaz, tilki." (ATS, 27)

arġada- **I/297** Kumd. W. Çocuk bakmak.
bk. arġaḷa-**.

arġaḷa- **I/296** Alt. Tel. Leb. <arġa II + ḷa-

[27] OSTN'de bu madde başının Altay Türkçesi ağızlarında kullanıldığı belirtilmemiştir. Ancak bu kelime ATS'de mevcuttur.

Kurtarmak, tehlikeli bir durumda yardım etmek.
E ḳān kişileriŋdi arġaḷağın! "Allah'ım, kendi kullarını kurtar!" (Tel.); *Sen pistĭ arġaḷadıŋ.* "Sen bizi kurtardın. (Tel.)"; *Ḳudaẏdıŋ uçun meni puḷardaŋ arġaḷap aḷığar!* "Allahınızın aşkına, beni bunlardan kurtarın!" (Tel.)

-

argala- ~argada- "(<Moğ.) Kurtarmak, yardım etmek." (ATS, 27)
argala- "Kurtarmak." (TAS, 7)

arġaḷaçı **I/297** Tel. <arġaḷa-çı
Kurtarıcı.

-

argadāçı "Kurtarıcı." (ARSL, 80)

arġaḷan- **I/296** Tel. <arġaḷa-n-
Kurtulmak.
Tügengĭnçe çıdağanı arġaḷanar. "Sonuna kadar sabreden kurtulur."

-

argalan- "Kurtulmak, özgürlüğe kavuşmak." (ATS, 27)

arġaḷanu **I/297** Tel. <arġaḷan-u
Kurtuluş.

-

-

arġaḷaş- **I/297** Tel. <arġa+ḷa-ş-
İkna etmek, kandırmak, inandırmak, gururunu okşamak.

-

argadaş- "Birlikte kurtarmak, kurtarmaya yardım etmek." (ARSL, 80)

arġaḷat- **I/297** Tel. <arġaḷa-t-
Kurtarmak.

-

-

arġaḷığ **I/297** Leb. *bk.* arġaḷū.

arġaḷū **I/297** Alt. Tel. <arġa II+ḷū
1. Sağduyulu, aklı başında olan, akıllı.
2. Hayat için gerekli olanlara sahip olan.
3. Kurtarıcı.

-

argalu "Varlıklı, rahat." (ATS, 27)
argalu "Varlıklı, müreffeh, sırtı pek." (TAS, 7)

arġamçı **I/299** Alt. Tel. =arḳan
At kılından yapılmış ip.

-

armakçı~arkan "İp, urgan." (ATS, 28)
argamçı~argamjı "İp, halat." (DLTÇ, 140)
arbakçı~armakçı "İp, halat." (DÇT, 103)

arġamçıḷa- **I/299** Tel. < arġamçı+ḷa-
At kılından bir örgüyle (yapılmış bir iple) bağlamak.

-

armakçıla- "İple bağlamak." (ATS, 28)

arġās **I/298** Tel. < arġa+sıs (?)
Tembellik, kurnazlık.

-

-

arġāstan- **I/299** Tel. < arġās+ḷa-n-
Kurnaz ve tembel olmak.

-

-

arġāstandır- **I/299** < arġās+ḷa-n-dır-
Birilerini kurnaz ve tembel yapmak.

-

-

arġāstū **I/299** Tel. < arġās+ḷū
Tembel ve kurnaz olan kimse.

-

-

arġı **I/299** Alt. <arı+ġı
Öte yandaki.

-

arıgı "Öbür tarafta, oraya." (TAS, 7)

arġığ **I/300** Leb. *bk.* arḳau, arḳaḳ.

arġıḷıḳ **I/300** Tel. <arġı+ḷıḳ
Diğer tarafta olan.
Arġıḷıktı pergĭlĭkti pildĭ. "O her şeyi bildi."

-

argılık "*argılık bergilik* Orada burada olan." (ATS, 27)

arġımaḳ **I/301** Tel. =arġamak
Arap kanından olan Orta Asya atı.

-

argımak "Cins at, asil at." (ATS, 27)
argımak "Cins at, asil at." (TAS, 7)

arġıstan- **I/301** Leb. *bk.* arġıştan.

arġış **I/301** Tel. Leb. =arḳış
Yoldaş.

Men bir kişini arġışḳa aḷarbın. "Ben birilerini yoldaş olarak yanıma alacağım."
arkış "Bir kişi veya bir grup insanın ticari, resmî amaçlarla seyahat etmesi, kervan." (EDPT, 216)
arḳış "1. Kervan. 2. Ulak, haberci. 3. Haber." (DTS, 58)
argış "Terazi kolu." (ATS, 26)
argış "Yoldaş, yol arkadaşı." (DK, 203)

arġıştan- I/301 Tel. <arġış+ḷa-n-
Yoldaşlık yapmak.
-
-

arġıştaş- I/301 Tel. <arġış+ḷa-ş-
Birlikte yapmak.
Sabaḷağın arġıştajıp aḷıp keldi. "Onlar ikisi omuzlarında üzüm salkımları taşıdılar."
-
-

arġıt I/300 Leb. *bk.* arḳıt.

arı I I/264 Bütün lehçelerde 1. Diğer tarafta olan.
Arı yanı (yağı) "Diğer taraf"; *Tūduŋ arı yanı* "Dağın diğer tarafı" (Tel.)
2. (*Edat*), sonra, bir şeyin ardından.
Nedeŋ arı "Neden" (Tel.); *Mınan arı* "Buradan." (Tel.); *Anaŋ arı* "Bundan sonra." (Alt.); *Kelgendeŋ arı* "O geldikten sonra."(Alt.)
3. Oraya, uzağa, biraz arkaya.
Arı yürdŭ peri yürdŭ. "O sürekli arkaya, öne gidiyordu." (Alt.); *Arı par (pas)* "Yoluna devam et." (Tel.); *Arı tur.* "Biraz arkaya dur." (Alt.); *Arı meẏ* "Oraya ve buraya" (Tel. W.)
aŋarū~ ıŋarū ~ınarū "O yere veya zaman kadar. Daha çok edat olarak kullanılır: ondan sonra, oradan." (EDPT, 190)
aŋāru "*Ol* zamirinden türemiş yönelme edatı. "DTS, 50)
ınaru "Oraya, ileriye." (DTS, 233)
arı "O tarafa." (ATS, 27)
arı "Ora, oraya, öteye." (TAS, 7)
arı "O tarafa, o yöne, diğer tarafta, diğer tarafa." (DK, 203)
arı "Diğer tarafta olan, diğer taraf." (DÇT, 104)
arı-beri "Oradan buraya; bir oraya, bir buraya, öne–arkaya." (DÇT, 104)

arı II I/266 Kumd. Temiz, kutsal.
arıġ "Temiz, saf." (EDPT, 213)
arıġ "1. Temiz, saf, arı. 2. *mec.* Ahlaki açıdan kusursuz, soylu, asil, namuslu, temiz, masum. 3. *dinî* Temiz, gerçek, doğru, âdil, mukaddes. 4. *dinî* Temiz, saf. 5. Kesinlikle, tamamen." DTS, 56)
aru "Temiz, arı." (ATS, 29)
aru "Temiz, arı." (TAS, 8)
aru "Temiz, arı." (DK, 203)

arı- I I/266 Alt. Tel. Leb. 1. Zayıflamak, cılızlaşmak. (Tel.)
Yabāŋ arıp ölör. "Senin tayın zayıflamış, ölecek. (Tel.)
2. Zayıf olmak, hasta olmak, hastalıklı olmak.
3. Yorgun olmak.[28]
ār- "Yorgun, bitkin, zayıf olmak." (EDPT, 193)
ar- "Yorgun, bitkin olmak." (DTS, 54)
arı- "Kötüleşmek, güçsüzleşmek, zayıflamak, yorulmak." (ATS, 28)
arı- "Yorulmak." (TAS, 7)
arı- "Zayıflamak." (DK, 203)
arı- "İncelmek, zayıflamak, cılızlaşmak." (DÇT, 104)

arı-[29] II I/267 Alt. Temizlenmek, temiz olmak.
Aḳsıŋ südü arıza, ḳat aḷarġa pararsın. "Ağzının sütü kuruduğunda evlenirsin".
arī- "Temiz, saf olmak." (EDPT, 198)
arı- "Temizlenmek." (DTS, 55)
arı- "Arınmak, temizlenmek." (DÇT, 104)

arığı I/272 Tel. <arı+ġı, =arġı
Ötedeki, öteki.
Arıġızı perigizineŋ artıḳ. "Öteki berikinden daha iyi."
-
arıgı "Öbür tarafta, oraya." (TAS, 7)

arığ I I/272 Leb. Arı.
*bk.*arū I.

[28] Bu açıklamanın hangi lehçelerde kullanıldığı belirtilmemiştir.

[29] Madde başında *Alt.* ibaresi yok. Madde içinde cümlede vardır.

arığ II **I/272** Leb. 1. Temiz, kutsal.
2. Tamamen, bütünüyle.
bk. arı II.
-

arığ III **I/272** Leb.
krş. aral, arī
Nehirlerdeki ada.
arıg "Orman, balta girmemiş orman alan, çalılık; meyve bahçesi, bahçe." (EUES, 61)
-

arıḳ **I/268** Alt. Tel. Leb. <arı-k
Zayıf, zayıflamış, cılız, güçsüz, güçsüzleşmiş, hastalıklı.
aruk (ārok) "Bitkin, yorgun; zayıf." (EDPT, 214)
arıḳ "Çok zayıf, zayıf, kötü, fena." (DTS, 57)
arık "Kötü, zayıf." (ATS, 28)
arık "1. Zayıflık, sıskalık. 2. Zayıf." (TAS, 7)
arık~aruk "Zayıf, cılız." (DK, 203)
irek "Zayıf, kötü." (DK, 216)

arıḳta- **I/271** Alt. Tel. <arıḳ+ḷa-
Zayıflamak.
arukla- " Yorulduğunda istirahat etmek." (EDPT, 219-220).
arukla- "Dinlenmek." (DTS, 62)
arıkta- "Kötüleştirmek." (ATS, 28)
arıkta- "Zayıflamak." (DK, 203)

arıḳtıḳ **I/271** Alt. Tel. <arıḳ+ḷıḳ
Zayıflık.
arukluk " Köken olarak *yorgunluk, bitkinlik.* Ancak daha sonra zayıflık anlamında kullanılmış." (EDPT, 218)
aruḳluḳ "Yorgunluk, bitkinlik." (DTS, 63)
-

arıḷat- **I/275** Leb. <arıḷa-t-
Temizletmek.
-
arulat- "Temizletmek." (ATS, 29)

arın- **I/273** Tel. Alt. Leb. <ar-n-
1. Yorulmak; bitkin, bezgin, güçsüz düşmek.
2. Birisi için kendini harap etmek, kederden harap olmak.
Aḷdı paḷazın tabıḷbaẏ arınıp yürö kün aḷġaẏ. "Kendi yavrusunu bulamayan vahşi hayvanın günleri alt üst olmuştu."
-

arınçı **I/274** Tel. <arın-çı
Güçsüzleşme, azap, gücün tükenmesi.
-
-

arınçıḳ **I/274** Tel. <arın-çıḳ
Yorgun.
-
arıŋkay "Çabuk yorulan." (ATS, 28)

arınçıḷū **I/274** Tel. <arınçı+ḷı
Yorucu, zahmetli, eziyetli.
Arınçıḷū yer. "Üzücü bir yer."
-
-

arış **I/278** Alt. Tel. Leb. Çavdar.
-
arış "Çavdar." (ATS, 28)
arış "Çavdar." (TAS, 7)
arış "Çavdar." (DK, 203)

arıt- **I/276** Alt. Tel. Leb. <arı-t-
Bitkin düşürmek, zayıf düşürmek, yormak, bir kişiden gereğinden fazla bir şey istemek.
Adımdı arıtpa. "Benim atımı yorma (çok binme)."
-
arıt- "Canını çıkarmak, yormak, eziyet çektirmek." (ATS, 28)

arī **I/279** Leb. *bk.* araẏ.

arīḷa- **I/281** Leb. *bk.* araẏḷa-

arḳa I **I/285** Alt. Tel. Sırt, ense, kürek kemikleri arasındaki kısım, arka taraf.
Arḳa yanı "Sırtı dönük olan, batı yönü." (Tel.); *Tūdıŋ arḳası* "Dağ sırtı." (Tel.)
arkā "Arka, sırt, geri." (EDPT, 215)
arka "1. Sırt, arka. 2. *mec.* Destek, dayanak, destekçi." (DTS, 57)
arka "1. Sırt. 2. Geri, geri taraf. 3. Yamaç, eğim." (ATS, 28)
arka "Sırt, arka." (TAS, 29)
arga "1. Dağ, dağ silsilesi, tepe, dağ yamacı. 2. Sırt, arka (geri kalan bölüm)" (DÇT, 103)
araga "Dağ silsilesi." (DÇT, 103)
argā "Kuzey." (DÇT, 103)

arka "1. Sırt, arka. 2. Arka taraf, geri taraf." (DÇT, 103)

arḳa II **I/287** Alt. krş. *ar (her), Moğ.*
Hepsi, tümü.
Arḳa yonın yüdı. "O tüm halkı topladı."
arka II "Topluluk, grup, (dinî) topluluk, cemaat, bir topluluk grubu; sosyal durum; bütün, hepsi, tüm" (EUES, 63)
arka con "Dağ yamaçlarındaki ormana benzeyen çok sayıdaki insan, kalabalık." (ATS, 28).
arha "Hepsi, tümü." (DÇT, 104)

arḳa III **I/287** Leb. *bk.* arġa II

arḳaḷū **I/290** Alt. <arḳa+ḷū
Arkası olan (insan için kullanılan sıfat).
arkalıġ "Arkası olan, destekçisi olan." (DTS, 58)
-

arḳıt **I/293** Alt. *krş.* arakı
Kımız hazırlamak için kullanılan büyük deri tulum.
-
arkıt "1. Çeğen adı verilen ekşi sütün hazırlandığı deri torba. 2. Varil." (ATS, 28)

arḳıẏ **I/292** Tel. *krş.* arḳı terki
Çaprazlama, aykırı.
arkurū~arkū~aykırı " Çapraz, aykırı, eğik" (EDPT, 219, 271)
arkuru "Çapraz, aykırı." (DTS, 59)
-

arḳū **I/293** Tel. Dokuma atkısı, dokuma argacı.
arkāġ "Dokuma tezgâhlarında enine atılan iplik, atkı, argaç." (EDPT, 216)
arkağ "Argaç, dokuma tezgâhlarında enine atılan iplik." (DTS, 58)
-

arḷa- **I/304** Alt. < arū+ḷa-
Temizlemek.
bk. arūḷa-

arḷan- **I/304** Alt. <arḷa-n
Temizlenmek, temiz olmak.
-
arlan- "Silinmek." (ATS, 28)
arulan- "Temizlenmek." (ATS, 29)
arlan- "Temizlenmek." (TAS, 7)
arūlan- "Arınmak, temizlenmek." (DK, 203)
arlan- "Temizlenmek, silinmek." (DÇT, 103)

ārḷan- **I/304** Leb. Tub. < ār (ağır)+ḷa-n
Ağır olmak, gereken ağırlıkta olmak.
ağırlan- "Saygı duyulmak, hürmet gösterilmek." (EDPT, 94)
ağırlan- I "Zor ve ağır olduğunu düşünmek." (DTS, 21)
ağırlan- II "Pahalı olduğunu düşünmek." (DTS, 21)
-

ārḷandır- **I/304** Leb. <ārḷan-dır-
1. Ağırlık vermek.
2. Yüklemek, sıkıntı vermek.
bk. ūrḷandır-**.

arḷaş **I/305** Tel. <ara+ḷa-ş
Karışım.
-
aralaş "1. Birilerinin veya bir şeylerin arasında bulunma. 2. Karışma karışıklık." (ATS, 27)
arlaş "1. Müdahale, karışma. 2. Karıştırılmış, karışık." (TAS, 7)

arḷaş- I **I/305** Tel. Leb. Alt. <ara
Karışmak.
bk. araḷaş-**.

arḷaş- II **I/305** Alt. <ar (arū)+ḷa-ş-
Birbirini temizlemek.
-
arlaş- "Birlikte silmek." (ARSL, 81)

arḷaştır- **I/305** Tel. Leb. <arḷaş-tır
Karıştırmak.
aralaştur- "Çeşitlendirmek, farklılaştırmak." (EUES, 57)
araḷaştır- "1. Karıştırmak. 2. Ayırmak, sökmek." (ATS, 27)

arḷaştū **I/305** Tel. <arḷaş+tū
Karışmış, karışım.
-
-

arḷıḳ **I/305** Tel. Leb. < Kökeni belirsiz.
krş. aralıḳ, arḳlı
Kar veya başka bir şeyle kaplanarak devrilip yolun kapanmasına neden olan ağaçlar.
-
arlık "Yıkılmış devrilmiş ağaçlar." (DK, 203)

arḷıḳtığ **I/305** Leb. *bk.* arḷıḳtū.

arḷıḳtū **I/305** Tel. <arḷıḳ+tū
Devrilmiş ağaçlarla kapanmış yol.
-
-

armaḳçı **I/339** Alt. Tel. =arġamcı, arbaŋcı, arḳan, < Moğ.
At kılından yapılmış ip.
-
armakçı "İp, urgan." (ATS, 28)
argımça "İp, halat, urgan." (DK, 202)
armancī "Kıldan yapılmış ip halat." (DK, 203)
arbakçı~armakçı "İp, halat." (DÇT, 103)

armaḳçıḷa- **I/339** Alt. Tel. <armaḳçı+ḷa-
Atı bağlamak.
-
armakçıla- "İple bağlamak." (ATS, 28)

armaḳçıḷū **I/339** Alt. Tel. <armaḳçı+ḷū
Bağlanmış.
-
-

armıḳ **I/340** Alt. Alt. Gr. *krş.* arbın, arbınarmık; armın.
Çabuk ve başarıyla yapılan bir iş.
-
-

armın **I/341** Tel. Avantajlı, kârlı, ekonomik.
-
arbın "1. Çavdarlı. 2. Çok, çokluk, büyük bölüm." (ATS, 27)
armın "Ekonomik, tasarruflu." (TAS, 8)

armında- **I/341** Tel. Tutumlu, tasarruflu olmak.
-

arsaḳ **I/326** Tel. Leb. <arsaẏ
Dişsiz, birkaç dişi olmayan kişi.
-
arsak "Düzgün olmayan, pürüzlü, eğri büğrü. *Arsak tiş* düzgün olmayan dişler." (ATS, 28)
arsak "Dişsiz." (TAS, 9)

arsaẏ- **I/326** Tel. Dökülmek (dişler ile ilgili).
-
arsay- "Dışarı fırlamış olmak, sırıtmak, çıkmak." (ARSL, 82)

arsaẏt- **I/36** Tel. <arsaẏ-t-
Dişlerini dökmek.
-
arsayt- "Sırıtmak." (ARS, 20)

arsıḷ **I/327** Alt. Sadece masallarda. *krş.* arslan, arsar, aslan.
Arsıḷ ayū (Tel.), Arsıḷ aba (Tub.) "Aslan."
Arsıḷ aŋ (deyim)
arsal~arsıl "Kestane rengi, kızıl doru." (EDPT, 238)
arsal "Kızıl, kızıl-sarı." (DTS, 59)
arsıl: arsıl aba "Ayı." (ATS, 28)
arsıl tiş "Azı dişi." (DLTÇ, 140)
arsıl~ursıl "Dişlek, büyük ve sivri dişleri olan." (DÇT, 103, 161)

arsıḷan **I/327** Tel. Alt. Arslan.
arslān "Aslan." (EDPT, 238)
arslan "Aslan." (DTS, 59)
arslan "Aslan." (ATS, 28)
arsılaŋ "Arslan." (DLTÇ, 140)
arslan "Arslan." (DÇT, 103)

arşa **I/331** Tel. 1. Özendirme, ayartma, baştan çıkartma. (W.)
2. Engel.
3. Aykırı, zıt; bir şeye, birine karşı inat.
arşı "Dargın, kavgalı, farklı düşüncelerde olan, fikir birliği olmayan." (EUES, 66)
arşamık "Zarar, engel" (ATS, 28)

arşaḷa- **I/331** Tel. <arşa+ḷa-
1. İnadına yapmak, aksini yapmak.
2. Engel olmak.
-
-

arşın I **I/332** Tel. *bk.* arçın, artış.

arşın II **I/332** Tel. <Rus. аршин
Arşın, uzunluk ölçüsü.
-
arşın "Arşın (Rusların eski uzunluk ölçümü, uzunluğu 0,711 metreye denk gelir.)" (ARSL, 86)

arşında- **I/333** Tel. *bk.* arçında- I

arşında- **I/333** Tel. *bk.* arçında- II.

art **I/308** Tel. Alt. 1. Arka taraf.
2. Farklı isim hâl eki ve iyelik eki alarak edat oluşturur.
a) (Yönelme hâli) *Artına* "Arkasına"; b) (Bulunma hâli) *Artında* "arkasında"; c)

(Ayrılma hâli) *artınaŋ, artındaŋ* "Arkasından."

art (?ārd) "Köken olarak "ense". 1. Dağ geçidi. 2. Bir şeyin gerisi, arka tarafı." (EDPT, 200)
art I "1. Art, sırt. 2. Arka." (DTS, 60)
art II "1. Yüksek yayla, tepe, dağ. 2. Geçit, bel." (DTS, 60)

art "1. Geri, arka bölüm, kenar. 2. Bir şeyin sonucu, uç, sonuç." (ATS, 28)

art- **I/306** Alt. Tel. Leb. Tub. 1. Bir şeyi başka bir şeyin üstine asar vaziyette koymak.
Örneğin çamaşır, kıyafet gibi eşyaları tahtaya asmak.
2. Yüklemek.
Toġus torsuḳ araġa artıp aḷdı. "Dokuz şarap tulumunu yükledi." (Alt.); *Üç ḳoş tō̄ tabar bıḷa art saḷġan.* "O üç deveye mal yükledi." (Alt.);
3. Artmak, harcandıktan sonra geride kalmak.
Onço et yiḥen yoḳ, köp et artḳan. "Etin hepsini yemediler, daha çok var." (Alt.); *Ḳısḳanıŋ artḳanıŋ onçozın it yidi.* "Kedinin bıraktığı her şeyi köpek yedi." (Alt.); *Aḷar ençizin üleşkende tō̄lördöŋ pir tō̄ artıp ḳaḷdı ḳoẏlardaŋ pir ḳoẏ artıp ḳaḷdı.* "Onlar mirası böldüklerinde develerden bir deve ve koyunlardan bir koyun kaldı." (Tel.)
4. Silmek.[30] (Alt. Gr.)

art- I"1. Hayvan vb. yük vb. yüklemek. 2. Bir şeyi (kol vb.) yuvarlak bir yere, şeye (boyun vb.) koymak, dolamak. " (EDPT, 201)
ard-~art- II "Büyümek, çoğalmak, artmak." (EDPT, 201)
art- "1. Artmak, çoğalmak, büyümek. 2. (Hayvanlar için) doğurmak, üremek. 3. Artmak, sınırı aşmak." (DTS, 60)

art- "1. Sırtına koymak. 2. Kalmak. 3. Artmak, fazla kalmak." (ATS, 28)
arçı- "Silmek, yıkamak, temizlemek." (ATS, 27)
art- I "Silmek, kurulamak. (TAS, 8)
art- II "Kalmak, geride kalmak, arkada kalmak." (TAS, 8)
art- "Yüklemek, yük sarmak, arka tarafa yığmak." (DK, 203)
art- "Yüklemek." (DLTÇ, 140)
artı- "Yüklemek." (DÇT, 104)
arçı- "Silmek, kurulamak." (DÇT, 104)

arta- **I/309** Tel. Bozulmak, mahvolmak, yok olmak.

artā- "Kokmak, çürümek, bozulmak, kötüleşmek." (EDPT, 208)
arta- "1. Bozulmak. 2. Kötüleşmek. 3. Mahvolmak, harap olmak, tükenmek, ölmek." (DTS, 60)

arta- "1. Yaralanmak. 2. Bozulmak." (28)
arta- "Vurmak." (DÇT, 104)

artaş- **I/309** Tel. <arta-ş-
Kavga etmek, arkadaşlığı bozmak.

artaş- "Birbirine düşmek." (EDPT, 210)
artaş- "1. Bozuşmak. 2. Bozulmak, düşüşe geçmek." (DTS, 61)

artaş- "Dostluğu yitirmek." (ATS, 28)

artat- **I/309** Tel. <arta-t-
Mahvetmek, öldürme derecesine getirmek.
Yaŋıs ḳodurḷū ḳoẏ muŋ ḳoẏnı artattı. "Bir kötü koyun bin koyunu berbat etti." (W.)

artat- "Zarar vermek, bozmak." (EDPT, 208)
artat- "1. Bozmak, yıkmak, ölecek seviyeye getirmek. 2. Mal varlığını, zenginliği boşa harcamak, tüketmek. 3. Bozmak, ahlakını bozmak, değerini kaybettirmek." (DTS, 61)

artat- "1. Yaralamak. 2. Bozmak, zarar vermek." (ATS, 28)
artan- "Bozmak, mahvetmek." (DK, 203)

artığ **I/312** Leb. <art-ığ
Nehirdeki eşik, nehir geçidi.

-

artu "Nehrin dibindeki seki." (ATS, 29)

artıḳ **I/310** Bütün lehçelerde Başkalarının yanında ağırlığı olan insan, güçlü, iyi olan, daha fazla.
Seniŋ ḳamçıŋ menīden artıḳ. "Senin kamçın benimkinden daha iyidir." (Tel.); *Artıḳ yaḳşı* "Daha iyi." (Alt.);

[30] Radloff kelimenin bu anlamını Alt. Gr.'den almış ve yanına "Ben bu anlamına rastlamadım." kaydını düşmüştür.

Seneŋ artıḳ "Senden daha iyi." (Tel.); *Ozoġıdaŋ on artıḳ ertenideŋ ek' artıḳ.* "Öncekinden on kat ve sabahkinden iki kat daha iyi." (Alt.); *Tileṅip aḷġannaŋ tileḥenḥe perḥeni artıḳ.* "İsteyen birine vermek, kendine istemekten daha iyidir." (Tel. Miss.); *Üyrençik üyrendū çizineŋ artıḳ poḷbos, ḳuḷ pīyineŋ artıḳ poḷbos.* "Öğrenci öğretmenden, köle efendiden üstün değildir."(Tel. W.); *Artıḳ aytpa!* "Boş boş konuşma!" (Alt.); *Artıḳ söz aytı.* "O gereksiz konuştu."(Tel.).

artuk (?artok) "Ek, ilave miktar, artık." (EDPT, 204)
artuḳ "1. Artık. 2. Fazla, aşırı." (DTS, 62)

artık "Fazla; daha fazla. 2. Avantaj, üstünlük. 3. Daha iyi." (ATS, 28)
artık "1. Artık, fazlalık, artan kısım. 2. Daha iyi." (TAS, 8)
artık "Artık, fazla, daha fazla, daha iyi." (DK, 203)
artık "1. Diğerleri arasında öne çıkan, daha güçlü, daha iyi, daha üstün. 2. Artık, fazla, daha, üstünde, üstün." (DÇT, 104)
artıh "Daha iyi." (DÇT, 104)

artıḳta- **I/311** Tel. Leb. <artıḳ+ḷa-
1. Üstün olmak, sivrilmek.
Anaŋ artıḳtadı. "O ondan üstündür."
2. Bir şeyin fazlasına sahip olmak.
Artıḳtap kīyer tonım bar bede? "Benim fazla kıyafetim var mıydı?"

-

artıkta- "1. Üstün, daha iyi olmak. 2. Bir şeyin fazlasına sahip olmak." (ATS, 28)

artıḳtan- **I/311** Tel. <artıḳta-n-
Kendine bir şeyi daha fazla almak, kendini herkesten daha üstün görmek, bencil olmak.

artuklan-" Havalanmak, kendini üstün görmek." (EDPT, 212)
artuḳlan- "Ölçüyü, sınırı aşmak." (DTS, 62)

artıktan- " Üstün olmak, üstünlüğe sahip olmak." (ATS, 29)

artıḳtat- **I/311** Tel. < artıḳta-t-
Kendinin geçilmesine izin vermek, geri kalmak, birinden daha aşağı olmak.

-

artıktat- "İyileştirmek." (ATS, 29)

artın- **I/312** Alt. Tel. <art-ın-
1. Her iki tarafından ucu aşağıya doğru sarkık bir şekilde asılmış olmak.
2. Kendisi için, kendine yüklemek.
3. Eyerin üstünde, kendi altına her iki tarafı sallanır vaziyette bir şey koymak.
Aŋnıŋ edin artınıp aḷdı. "O hayvanın etini eyerine koydu."

artın-~ardın- "Yüklenmek." (EDPT, 209)
artın- "Hayvana yük sarmak." (DTS, 61)

artın- "1. Kendi heybesine koymak. 2. Kendine yük almak, yüklenmek; bir yükü taşımayı üstüne almak." (ATS, 29)
artın- "Silinmek, kurulanmak." (TAS, 8)
artın- "Yüklenmek, kendisine yüklemek." (DÇT, 104)

artınçaḳ **I/313** Leb. <artın-çaḳ
Küçük torba (Biniciler onları ya eyerin arka tarafına ya da kendi altlarına koyarlar.).

-

artınçak "1. Yük, hafif yük. 2. Yük eyeri." (ATS, 29)
artınçık "Yük, hamule." (TAS, 29)

artınçaḳtığ **I/313** Leb. <artınçaḳ+ḷı
Arka tarafında, eyerin üstünde küçük torbaları olan.

-

-

artınġış **I/312** Tel. <artın-ġış
Havlu (Sibiryalılar havluyu uç taraflarını aşağıya doğru sallandırarak aynaya asarlar.).

-

-

artış **I/314** Tel. =arçın, arşım
Ardıç ağacı.
Tū artıjı "Dağ ardıcı."
ḳırçın artış (deyim)

artuç (?arduç) "ardıç ağacı." (EDPT, 204)
arça "Ardıç ağacı." (EDPT, 200)
artuç "Ardıç ağacı." (DTS, 61)
artız "Ardıç ağacı." (DTS, 61)

artış "Ardıç." (ATS, 29)
arçın "Ardıç." (ATS, 27; TAS, 7)

artış "Ardıç." (DÇT, 104)

artḳı **I/316** Tel. <art-
İki sütunun üstüne yatay olarak yerleştirilmiş olan ve çamaşır asmak için kullanılan sırık.

-

artkı "Sırık, çamaşırları asmak için kullanılan değnek." (TAS, 8)
artpak "1. Sırık. 2. Peynir kurutmak için eleğin konulduğu iki sırık." (ATS, 29)

artḳış **I/316** Tel. <art-
Havlu.

-

kolartkış "Havlu." (DÇT, 128)

artū **I/314** Tel. *bk.* artığ

artūḷū **I/315** Tel. *bk.* artığlığ.

arū I **I/281** Alt. Tel. Arı.
*Çoḷ arū (*deyim), *yer arū, sarı arū* "Eşek arısı."

arī " Büyük sokan böcek: bal arısı, yabani arı, eşek arısı." (EDPT, 196)
arı "Bal arısı." (DTS, 55)

arı~arū "Arı." (ATS, 28,29)
ārı "Bal arısı." (DK, 197)
arı~arıg "Arı." (DLTÇ, 140)

arū II **I/282** Alt. Tel. 1. Temiz, iyi.
Sler arū'ın arūzıġar, onçoġor arū emes. "Temizsiniz ama hepiniz değil." (Tel.); *Arūġa* "Sadece." (Tel.)
2. Kutsal.
Arū ḳıs "Kutsal kız, Hz. Meryem."; *arū yeŋ* "Kutsal Hristiyan inancı."; *Arū tın* "Kutsal ruh."; *Arū örgō* "Kutsal kilise." ; *Aġ-arū* "Kutsal." (Tel.)
3. Boş. (Alt.)
bk. arı II.

arūḷa- **I/283** Alt. <arū+ḷa-
Temizlemek.
Et'ezi arūḷadı. "Onun kız kardeşi balık temizliyordu." (Alt.)

arıgla- "Temizlemek." (EDPT, 219)
arıġla- I "Hadım etmek, iğdiş etmek." (DTS, 56)
arıġla- II "Tasnif etmek, en iyisini seçmek." (DTS, 56)

arula- "1. Temizlemek. 2. Hadım etmek." (ATS, 29)
arula- "Temizlemek." (TAS, 8)
arıgla- "Arıtmak, temizlemek." (DK, 203)
arla- "Temizlemek, silmek." (DÇT, 103)

arūḷan- **I/283** Alt. Kumd. <arūḷa-n-
Temizlenmek.
bk. arḷan-.

arūḷat- **I/284** Alt. <arūḷa-t-
Temizletmek.

arıglat- "Basılacak metni yazdırmak (basma eser)." (EUES, 61)

arulat- "1. Temizletmek. 2. (Kumaş için) kastarlatmak." (ATS, 29)

as I **I/531** Alt. Tel. Leb. Az, azıcık, birkaç.
As kiji "Birkaç kişi." (Alt.); *As pa, köp pö?* "Az mı, çok mu?" (Alt.); *As pa, köp pö yürgöndö* "O bir müddet gittiğinde" (Tel.); *As poḷdı.* "Bu çok az, yetmez." (Tel.); *Anı as kördŭ.* "Bu onun gözüne az geldi." (Tel.); *As as parzaŋ yedersĭn.* "Eğer biraz daha gidersen, hedefe ulaşırsın." (Alt.);*Tabar kijilerdiŋ azın* "Bulacak kişilerin azını." (Tel.); *Ajım as poḷdı, pajım tas poḷdı.* "Ne kadar zenginsen, bir o kadar mutlusun (Benim ikramım anlamsız, kafam boştur)" (Alt.)

āz "Az, birkaç, biraz." (EDPT, 277)
az "1. Az, azıcık. 2. Az bulunan. 3. Ufak, küçük. 4. Az bir miktar." (DTS, 77)

as "Az." (ATS, 29)
as "Az." (TAS, 8)
as "Az." (DK, 203)
as "Az." (DÇT, 104)

as II **I/535** Alt. Tel. Leb. As, kakım.
Aḳ as (=aġas, ās) "Sibirya vizonu." (Alt., deyim); *sarı as* "Sincap" (Tel.); *d'ıdū as* "Tarla faresi." (Tel.)

ās "As, kakım, ermin." (EDPT,240)
as "As, kakım, ermin." (DTS, 64)

saras "Gelincik, geleni." (DLTÇ, 194)
as "As, kakım." (DÇT, 104)

ās I **I/535** Alt. Tel. =aḳ as
As, kakım.

ās "Ermin, gelincik, kakım." (EDPT,240)
as "Ermin, kakım." (DTS, 64)

saras "Gelincik, geleni." (DLTÇ, 194)
as "As, kakım." (DÇT, 104)

ās II **I/536** Tub. Ağız.
bk. ūs.

as- I **I/533** Tel. Alt. Leb. Kumd. (Köken olarak as- ile ilgili olabilir. Çünkü yemek pişirirken kazan asılır. Günümüzde bu kelime bağımsız bir kelime olmuştur.)
1. Haşlamak, pişirmek.
Tamaḳ azıp yat. "O yemek yapıyor." (Alt.); *Yaẏġıda araḳı köp azıp yadırlar.* "Yazın sütten çok votka yapılır." (Tel.); *İnektiŋ südüneŋ ḳoroṭon asḳan eneẏler.* "İnek sütünden şarap yapan anneler" (Tel.)
2. Hazırlamak.
Taŋḳu as! "Pipoyu doldur!" (Alt.); *Ağ astı.* "O ağ kurdu." (Kumd.).
as- (?ās-) "Asmak." (EDPT, 240)
as- "Asmak." (DTS, 64)
as- "1. Yiyecek hazırlamak, yemek pişirmek, pişirmek. 2. (Tütün) içmek." (ATS, 29)
as- "Hazırlamak." (TAS, 8)
as- "Yemek pişirmek." (DK, 203)
as- I "Kazan asmak, yemek pişirmek." (DÇT, 104)
as- II "Sigara içmek, sigara yakmak." (DÇT, 104)

as- II **I/534** Alt. Tel. Kumd. Kaybolmak, yolunu şaşırmak.
Ezĭ asḳan. "Aklını kaçıran." (Tel.)
āz- "Azmak, yoldan çıkmak, yolunu kaybetmek." (EDPT, 279)
az- "1. Yolunu şaşırmak, yanılmak, yoldan çıkmak. 2. Azmak, hataya düşmek." (DTS, 77);
as- "1. Yolunu şaşırmak. 2. Yanlışa düşmek." (ATS, 29)
as- "Sapmak." (TAS, 8)
az- "Kaybolmak." (DK, 198)
as- "Kaybolmak, yolunu şaşırmak, yoldan çıkmak." (DK, 203)
az- "Kaybolmak, yolunu şaşırmak." (DÇT, 98)

asḳaẏçıl[31] **I/542** Kumd. Alaycı, alay eden.

-
-

asḳına **I/544** Tel. <as+ḳına, = azġına
Azıcık, biraz.
azkınya~azkıya "Çok az." (EDPT, 284)
-

asḳınçaḳ **I/544** Tel. *bk.* asḳına.

asḳır- **I/544** Tel. Kumd. <as-ḳır-
Azdırmak, yanlış yönlendirmek.
azġur- "Yoldan saptırmak." (EDPT, 283)
azġur- "Ayartmak, yoldan çıkarmak." (DTS, 78)
-

asḳırıl- **I/544** Tel. <asḳır-l-
Yoldan saptırılmak, kötüleşmek, şeytanileşmek.
-
-

asḳış **I/545** Kumd. <as-ḳış
Kazan ve çaydanlık asmak için ateşin her iki tarafından toprağa çakılan çubuk.
-
askış "Yiyecek pişirmek için kazanın asıldığı sopa. 2. Sac ayağı. 3. Ocak." (ATS, 29)
askış "Askı, askılı kantar." (DLTÇ, 141)

asmınça **I/555** Tel. <as+mınça
Biraz.
Asmınça boḷoḷo. "Bir süre sonra" (W.); *Ḳudaẏġa paş asmınçazın pilĭp yadım.* "Tanrı'ya şükür, birazını biliyorum." (P. d. V.I.120,1)
-
-

aspaḳ **I/554** Kumd. =*apsaḳ, ausaḳ, usaḳ*
Titrek kavak.
bk. apsaḳ**.

asta- **I/550** Alt. Tel. Leb. <as (az)+la-
Azalmak.
azla- "Az bulmak, küçümsemek, yetersiz görmek." (DTS, 78)
asta- "(Sayı için) küçültmek." (ATS, 29)
asta- "Azalmak." (DÇT, 104)

astam **I/551** Alt. Tel. Leb. Çıkar, fayda, kâr.
Astam aḷdım. "Kârımı aldım."
-
astam "Kâr, fayda." (ATS, 29)

[31] Bu kelime; Eski Türkçedeki askançu "alay" (EUES, 73) ve OSTN'de Şor Türkçesi kaydıyla yer alan *asḳaẏ "alay"* (I/542) kelimeleriyle alakalıdır. RKS'de *дразнить* maddesi içinde *askaylıy-* "alay etmek" fiili tespit edilmiştir (s. 91).

astamda- **I/551** Alt. Tel. <astam+da-
1. Gelir elde etmek, almak, kâr etmek.
2. Ticaret yapmak.
-
astamda- "Kâr almak." (ATS, 29)

astamḷū **I/552** Alt. Tel. <astam+dū
Yararlı, kârlı.
-
astamdu "Kârlı, kâr getiren." (ARSL, 88)

astamna- **I/551** Leb. *bk.* astamda.

astamnığ **I/551** Leb. *bk.* astamḷū.

astat- **I/551** Tel. <asta-t-, =azaẏt-
Azaltmak.
-
astat- "(Sayı için) Azaltmak, küçültmek." (ATS, 29)

astır- **I/553** Alt. Tel. Leb. <as-tır-
Pişirtmek, hazırlatmak.
Çaẏ astır. "Çay yapmasını söyle." (Tel. W.); *Mā pir taŋḳu astır.* "Pipomu doldurmasını söyle." (Alt.)
astur- "Astırmak, askıya aldırmak, idam ettirmek." (EDPT, 244)
astur- "Astırmak." (DTS, 66)
astır- "Pişirtmek." (ARSL, 89)

aş **I/583** Tel. Alt. Leb. 1.Yiyecek, yem.
Kündegi ajıbıstı püḥün piske perḥīn. "Bana bugünkü ekmeğimizi ver." (Tel.); *Ajım as poḷdı, tajım tas poḷdı.* "Yemeğim az, başım keldir." (Tel.); *Aş içerge* "Yemek yemek" (Alt.); *Aş içken çaḳ* "yemek zamanı" (Alt.)
2. Ekmek. (Tel. Alt.)
Çaçḳan (üregen) aş "Ekim, tohum saçma."; *Yıḷ ajı, yıḷdam aş* "Bahar ekmeği." (Tel.); *Yadıġan aş* "Kış çavdarı." (Tel.); *Pis abıḷbıḷa yımjaḳ yerdeŋ çāp aştı saḷıp yadıbıs.* "Biz çapayla toprağı kazarız ve tohumu ekeriz." (Tel.)
āş "Aş, yiyecek." (EDPT, 253)
aş "1. Aş, yiyecek 2. Ziyafet şölen." (DTS, 66)
aş "1. Yiyecek, aş, yemek." (ATS, 30)
aş "Ekin, tane, tohum." (TAS, 8)
aş-kursak "Yemek, yiyecek, gıda." (TAS, 8)
aş " Ekmek, yemek, tahıl." (DK, 204)
eş "Aş, yemek, yiyecek." (DLTÇ, 231)
aş "Aş, ekmek, tahıl." (DÇT, 105)

aş- **I/586** Tel. Alt. Leb. 1. Aşmak, bir şeyi atlayıp geçmek, dağ silsilelerini aşmak.
Tū ajattan yer. "Dağ geçidi." (Tel.)
2. Mükemmel olmak, öne çıkmak, bir şeyin önünde olmak.
Temneŋ aşḳan "Haddini aşan." (Tel.); *Su yardaŋ aştı.* "Su sahili aştı." (Tel.); *Oḷ su ḳattap ḳattap ḳaynap örö çıġıp yarınaŋ ajıp çıḳtı.* "Su kaynadı, havaya çıktı ve kanalını aştı." (Alt.; P.d. V. I. 171,12
3. *Kün aja berdĭ. Kün aştı.* "Güneş battı." (Tel.).
āş- "Geçmek, aşmak." (EDPT, 255)
aş- "Büyümek, artmak." (EDPT, 255)
aş- "Geçmek, yol almak; üstesinden gelmek, (dağ vb.) aşmak (DTS, 67)
aş- "1. Artmak, yükselmek. 2. (Güneş) için batmak. 3. Bir şeyi aşmak, geçmek. 4. Dökülmek. 5. Geçmek, geride bırakmak." (ATS, 30)
aş- "Aşmak, geçmek." (TAS, 8)
aş- "Aşmak, geçmek." (DK, 204)
aş- "Dağları geçmek, aşmak, geçmek, sınırı geçmek." (DÇT,105)

aş-kere **I/587** Tel. Çok.
-
-

aşḳuç **I/600** Tel. <aç-ḳıç
Anahtar.
-
-

aşmāçı **I/606** Tel. W. <aç-māçı[32]
Pinti, cimri.
-
-

aşmaḳ **I/605** Kumd. <aş-mak
Dağ geçidi.
asmak~aşmak "Artma, çoğaltma, büyütme, özendirme." (EUES, 74, 76)

aşta- **I/603** Alt. Tel. Leb. <aç (tokun zıttı)+la-
Aç olmak, açlık çekmek.
Aştap öldü. "O açlıktan öldü."; *Aştaġan boyı* "Onun açlıktan güçsüz düşen bedeni" (Tel.).

[32] Bu morfolojik tahlilin *aç-ma-ġ+çı* şeklinde açılması daha uygun olacaktır.

-

aşta- "Acıkmak." (ATS, 30)
aşta- "Aç kalmak, aç olmak." (TAS, 8)
aşta- "Yemek yemek istemek, aç olmak." (DK, 204)
aşta- "Acıkmak, aç kalmak." (DÇT, 105)

aştat- **I/604** Tel. Alt. Leb. Tub. Kumd. <aşla-t-
Aç bırakmak, iyi beslememek.

-

aştad- "Aç bırakmak." (GSATA, 352)

at- **I/445** Bütün lehçelerde 1. Atmak, fırlatmak.
Kiji seni taşpıla atsa sen anı maybıla adıp ī. "Sana taş atarlarsa sen yağ fırlat." (Alt. Tel.).
2. (Ok veya silah) atmak.
Aŋ adarġa atḳan oḳ "Vahşi av kuşuna atılan ok." (Alt.); *Atḳan oḳ* "Atılan ok." (Alt.); *Atḳan ḳuş* "Vurulan kuş." (Alt.); *Atḳan kiji* "Ateş eden kişi." (Alt.); *Mıltıḳ at!* "Silahla ateş et!" (Tel.); *Ya at!* "Yayla ok at!" (Tel.); *Möröy attı* "Hedefe ateş etti. (Tel. Alt.); *Temene üdŭn yire attı, temir kürektüŋ pajın yara attı.* "O iğne deliğine ateş edip yarıp attı, demir küreğin başına ateş edip başını dağıttı." (Alt.); *Öttre attı.* "O diğer tarafa geçecek şekilde ateş etti." (Tel.); *Yerdin ortozınaŋ keze attı.* "O toprağın ortasına ateş etti." (Alt.); *Köp adıp mėrgen boḷbos.* "Çok ateş eden gerçek atıcı olmaz." (Alt.)
3. Bırakmak.
Aġaç çeçek attı. "Ağaç çiçek açmaya başladı." (Alt.)
4. Çıkmak, başlamak.

at- "Atmak, fırlatmak." (EDPT, 36)
at- "1. Atmak. 2. Ateş etmek, vurmak. 3. Kovmak." (DTS, 71)
āt- "(Kalp için) atmak." (DTS, 71)

at- "Ateş etmek, atmak, vurmak." (ATS, 30)
at- "Atmak." (TAS, 8)
at- "Ateş etmek, atmak, vurmak." (DK, 204)
at- "1. Atmak, fırlatmak. 2. Vurmak." (DÇT, 104)

at I **I/440** Bütün lehçelerde 1. Ad, isim.
Adıŋ kem? "Adın ne?" (Alt.); *Adı yoḳ sabar (sarbaḳ, sarbaş, saḷa)* "Adsız parmak" (Tel.); *At adarġa kerek.* "Ona isim vermek lazım." (Alt.)
2. İyi ad, şöhret, ün.
Yaḳşı at "İyi nam, iyi şöhret." (Alt. Tel.); *Adı maġı çıḳtı.* "O şöhretlendi." (Tel.

āt~ād "Ad, iyi at, şöhret" (EDPT, 32)
at~āt "1. Ad. 2. Unvan, rütbe. 3. İsim, nam." (DTS, 69, 70)

at "1. Ad. 2. Ün şan." (ATS, 30)
at "Ad, isim." (TAS, 8; DK, 204)
at "Ad, isim, ün, şöhret." (DÇT, 104)

at II **I/441** Bütün lehçelerde 1. İğdiş edilmiş at.
Pu atpa aygırba? "Bu aygır mı yoksa iğdiş at mı?" (Alt.)
2. At, binek at, yılkı atı.
Pu attaŋ at ėken! "Ne kadar güzel bir at!" (Tel.); *Münöttön at* "Binek at"; *Boş at-pıla yürüp yat.* "O at biniyor." (Alt.); *Arbaḷū at* "Arabaya bağlanmış at." (Tel.)

at "At, binilen hayvan." (EDPT, 33)
at "At, beygir." (DTS, 70)

at "At." (ATS, 30)
at "At." (TAS, 8)
at "At." (DK, 204)
at "At." (DÇT, 104)

atḳaḳ **I/464** Tel. 1. (Balıklarda) solungaç.
2. Balıkçılıkta olta veya zıpkının ucundaki çentikli, kancalı kısım.

atkāġ "(Bu dünyaya) bağlılık." (EDPT, 47)
atḳaḳ "1. Fikir, görüş, düşünce. 2. Dünyaya bağlılık." (DTS, 73)

atkak "1. Solungaçlar. 2. Olta ve zıpkındaki kancanın çentikleri." (ATS, 30)

atḳar- **I/464** Tel. Leb. <at (hayvan)+ḳar-
(Bunun kendi anlamı var, ata bindirmek.)
1. Orduyu, süvariyi donatmak.
Oyrottıŋ pīd'i çerū atḳarıp çıġardı, anīp atḳara-ḥele aytti. "Oyrot beyi orduyu donattı, sonra ise şöyle dedi." (P.d. V. I, 175,9)
2. Büyük bir hürmetle misafiri yolcu etmek, vedalaşırken ata binmesine yardım etmek.

Eneŋdi atḳarġın. "Anneni yolcu et ve ata bindir." (Tel.)

atġar- "Birinin ata binmesine yardım etmek." (EDPT, 48)
atġar- "Birinin ata binmesine yardım etmek." (DTS, 73)
atkar- "1. Göndermek. 2. Ata bindirmek." (ATS, 30)

atkarū **I/465** Tel. atḳar-ū
Misafiri yolcu ederken ve ata binmesine yardım ederken gösterilen hürmet.
-
-

atḷı[33] **I/469** Tel. Alt. 1. Atı olan.
2. At üstünde oturan, atlı.
bk. attū I**.

atnaḳı **I/466** Alt. Tel. <Rus. однако
Ancak, belki de, herhâlde.
-
atnakı "Herhâlde, fakat." (ATS, 30)

atta- **I/470** Tel. *bk.* ada-.

attaġaẏ **I/470** Tel. W. Şaşkınlık bildiren ünlem, hoşnutsuzluk ifadesi.
-
-

attan- **I/471** Alt. Tel. Leb. <at+ḷa-n
Aẏ Ḳān Kün Ḳānġa attanarġa sanadı. "Ay Han, Kün Han'ın yanına gitmeye karar verdi." (Alt.); *Attanar yanı* "Atın sol tarafı, sol taraf (ata binilen taraf." (Alt. Tel.)

atlan- "Yola koyulmak, karşıya yürümek, uzun adımlarla yürümek." (EDPT, 58)
atlan- "1. Ata binmek. 2. Hareket etmek, yola koyulmak, ayrılmak. 3. Tırmanmak, çıkmak." (DTS, 72)
attan-~atan- "Gitmek, yollanmak." (ATS, 30)
atan- "Yola çıkmak, yönelmek, ata binmek." (DÇT, 105)

attandır- **I/471** Alt. Tel. Leb. Göndermek.
atlantur- "Ata bindirmek." (EUES, 81)
atandır- "Göndermek." (DÇT, 105)

attaŋ **I/470** Tel. W. *bk.* attaġaẏ

attat- **I/471** Tel. *bk.* adat-

attazı **I/471** Tel. W. *bk.* attaġaẏ

attığ[34] **I/471** Leb. <at+ḷı
1. İsmi olan.
2. Atı olan.
Rivayetlerde bütün kahramanların ismi atları ile birlikte geçer, örneğin: *Aġ oẏ attığ Aḷtın Aẏra* "Beyaz-gök renkli atı olan Altın-Ayra"; *Ḳara Tor' Attığ Ḳan Ḳartaġa, ḳara ḳuḷ' attığ Ḳan Törös, aẏ ḳar' attığ Aḷtın Pırḳan vb.*

atlıġ "Atı olan, binici." (EDPT, 55)
ātlıġ~ādlıġ "Adı olan, iyi ad sahibi." (EDPT, 54)
atlıġ I "Unvanlı, adlı, adına. 2. Namı iyi olan, asil, saygın." (DTS, 73)
atlıġ II "1. Atı olan, at sahibi. 2. Atlı, ata binmiş." (DTS, 73)
attu I "1. Adı olan, adlı. 2. Ünlü bilinen." (ATS, 30)
attu II "Atlı, binici." (ATS, 30)
attu I "Adlı, isimli." (TAS, 8)
attu II"Atlı" (TAS, 8)
atıg~attıg I "Atlı, at sahibi." (DLTÇ, 141)
atıg~attıg II "Adlı, adı olan." (DLTÇ, 141)

attū I **I/472** Tel. Alt. <at (hayvan)+ḷı
Atı olan.
Attū kiji unā perĭp yat. "Atı olan insanların arabaları da olur."; *Pir kiji Soyondorġo eki attū sadūḷap parġan.* "Bir kişi iki atla birlikte ticaret yapmak için Sayanların yanına gitmişti." (Tel.); *Ḳara attū Ḳan Ḳara attū* "Kara-atlı Han (Siyah atı olan Han)";
2. At üstünde, at sırtında
Adı yoḳ tā padı attū dā padı.; "Açıkçası o, at belinde ve atsız geldi." (P.d. V. I, 59,15)

atlıġ "Atı olan, binici." (EDPT, 55)
atlıġ "1. Atı olan, at sahibi. 2. Atlı, ata binmiş." (DTS, 73)
attu "Atlı, binici." (ATS, 30)
attu "Atlı." (TAS, 8)
atıg "Atlı, süvari." (DK, 204)
attu "Atlı, atı olan." (DÇT, 105)

[33] Bu madde başı ses özellikleri açısından Altay Türkçesiyle uyuşmamaktadır.

[34] Radloff bu madde başında iki ayrı maddenin açıklamasını vermiştir.

attū II **I/472** Alt. Tel. <at (isim)+lı
Adlı, adı olan.
Kiji poḷzo attū poḷor. "Her bir insanın ismi vardır." (P.d. V. I. 4,54); *Muḳıḷaẏ attū kiji* "Nikolay isimli kişi."
ātlıġ~ādlıġ "Adı olan, iyi ad sahibi." (EDPT, 54)
atlıġ I "Unvanlı, adlı, adına. 2. Namı iyi olan, asil, saygın." (DTS, 73)
attu "1. Adı olan, adlı. 2. Ünlü bilinen." (ATS, 30)
attu "Adlı, isimli." (TAS, 8)
adılu "*gr.*: *adılu aydılāçı* 'yüklem ismi', *adılu aydılāçı ermek* 'isim cümlesi'" (ATS, 21)

auçı **I/81** Kumd. < au+çı
1. Avcı.
2. Örümcek. (Kumd. W.)
bk. aŋçı**

aẏ I **I/2** Alt. Tel. 1. Şaşırma ünlemi.
Aẏ-yaẏḷa! "Yazık! (Acıma)" (Tel. W.)
Aẏ-ḳaḷaḳ "Hadi ya! (korku)" (Tel.)
2. Hayvan güderken, kovalarken çıkarılan ses, atılan çığlık.
ay "Ünlem, çoğunlukla ön ek şeklinde." (EDPT, 265)
ay "Ünlem: ey, o; *ah, ay"* (DTS, 27)
ay "1. *ünl.* Acıma bildirir: Ah, ay! 2. Övgü ifade eder. 3. Hayvanları gütmek için çıkarılan ses." ATS

aẏ II **I/3** Alt. W.' de āẏ. *krş.* oẏ (uẏ)
Doğruluk, kural, usul, doğru anlayış, kavrama, açıklama.
Yoḷdıŋ āyı "Gerçek yol" (W.)
Söstŭŋ āyı "Konuşmanın içeriği, kelimenin anlamı." (W.)
*Ermektĭŋ āyı (*deyim) (W.)
Slerdĭŋ ḳandĭda āyı yoḳ. "Sizin konuşmanızın sırası, anlamı yok." (W.)
Āyına çıkpaẏ yadım. "Ben anlayamıyorum, düşünemiyorum."
-
oy "Akıl, anlayış, endişe." (ATS, 141)
āy "1. Tür, görünüş. 2. Ayin, tören. 3. Düzen, sıra." (DÇT, 97)

aẏ III **I/3** Bütün lehçelerde Ay.
Aẏdıŋ yaŋızı "Yeni ay." (Alt. Tel.)*; Aẏdıŋ eskizĭ* "Eski ay." (Alt. Tel.); *Aẏdıŋ toḷŭnŭ* "Dolunay." (Alt. Tel.); *Aẏdıŋ ḳızıḷ toḷŭnŭ* "Dolunaydan önceki gün." (Alt.); *Aẏdıŋ ḳara tolŭnŭ* "Dolunaydan sonraki gün." (Alt.); *Aẏdıŋ üçŭler eski* "Yeni ay." (Alt.); *Aẏ Pırḳan poḷġon, aẏdı Yelbegep yīp yat.* "Ay tutulması." (Alt.); *Aẏ ekilū, üçtū* "İki günlük, üç günlük ay." (Alt.)
* Altay, Şor ve Abakan lehçelerinde kahramanının isimlerine "*Ay*" eklenmektedir.
Aẏ Ḳān "Ay Han", *Aẏ Yıḷldıs* " Ay Yıldız", *Aẏ Ḳanat* "Ay Kanat", *Aẏ Kün* "Ay Güneş", *Aẏ Mergen* " Ay Yaycı, Atıcı", *Aẏ Mökö* "Ay Pehlivan", *Aẏ Tas* " Ay Taş", *Aẏ Toḷuzu (Ay Dolaẏ)* "Dolunay", *Aḳ Ay* "Beyaz Ay", *Ay Arığ* "Temiz Ay, Arı Ay"
* Bu kahramanların atlarının renklerine de *ay* eklenir.
Aẏ ḳar' at "Kara Ay", *Aẏ soḳur at* "Ay renkli at"
Ayı künü yettĭ. "Doğum yapma zamanı geldi." (Alt.)
*Altaylarda ay isimleri:
1. Çağan aẏ "Aralık", *2. Ḳoçḳor aẏ, 3. Puḷan aẏ, 4. Ḳandıḳ aẏ, 5. Ḳuḳ aẏ, 6. Kiçkinek üzū aẏ, 7. Yen üzū aẏ, 8. Yaydıŋ ayı, 9. Ḳuran sıbırıjıp, 10. Çıgın sıbırıjıp, 11.Ulu ürgön, 12. Küçū ürgön, 13. Ḳuran aẏ.*
ay "1. Ay (gök cismi). 2. Yılın on iki bölümünden her biri". (EDPT, 265)
ay~āy I "1. Ay. 2. Ay (gezegen)." (DTS, 26, 27).
ay~āy II "Ay (zaman dilimi)." (DTS, 27).
ay "1. Ay. 2. Ay (takvimdeki). 3. *mec.* Güzel kız." (ATS, 30)
ay "1. Ay; dünyanın uydusu olan gök cismi. 2. Yılın on iki bölümünden her biri." (TAS, 8)
ay "Ay." (DK, 198)
ay "Ay." (DÇT, 98)

aya- **I/199** Alt. Tel. < aẏ (ünl.)
Üzülmek, üzüntü duymak.
Bu (kişĭden) kisinĭ ayadım. "Ben bu kişiye üzüldüm."; *Ayabaẏ soḳtı.* "O acımadan vuruyordu." (Alt.)
ayā- "Saygılı davranmak, onurlandırmak; korumak, göz kulak olmak." (EDPT, 267)
aya-"1. Korumak, muhafaza etmek, gözetlemek. 2. Acımak, merhamet etmek." (DTS, 28)

aya- "Acımak, esirgemek, korumak, sakınmak." (DK, 198)

aya I **I/198** Alt. Tel. 1. Çit, barikat, hayvan tuzağı (ağı).
Oḳtığ aya "Çitin girişine bağlanmış kendi kendine atan ok."; *Aya saḷ.* "Ağları kur." (Tel. W.)
2. Örümcek ağı.
bk. ū.
-
aya "Ağ." (DLTÇ, 135)

aya II **I/199** Alt. Baba, babacık.
atā "Baba." (EDPT, 40)
ata "Baba." (DTS, 71)
ada "Baba, dede" (ATS, 20)
ada "Baba" (TAS, 2)

ayaḳ I **I/201** Bütün lehçelerde Fincan, kap.
Çaẏ içetten ayaḳ "Çay fincanı." (Alt.); *Taş ayaḳ* "Kilden fincan." (Alt.); *Çaẏ ayaḳtıŋ tabaġı* "Fincan tabağı." (Alt.)
ayak "Tas, kap; içecek kabı." (EDPT, 270)
ayaḳ "Tas, fincan." (DTS, 29)
ayak "Kap kacak, çanak, çay fincanı" (ATS, 31)
ayak "Kadeh, fincan, kâse" (TAS, 9)
ayaḳ "Fincan, kâse." (DK, 198)
ayaç "Fincan, kâse." (DLTÇ, 135)
ayak-kazan "Kap kacak". (DÇT, 98)

ayaḳ II **I/202** Alt. Tel. Kumd.[35] <at-aḳ
1. Ayak, bacak, ayaklık, kaide.
Toŋ ayaḳ "Kayakları olmayan yaya." (Tel. Kumd.); *Ters ayaḳ* "Köstebek" (tersēk, Alt.)
2. Son.
Yıḷdıŋ ayaġında "Yılın sonunda" (Alt.)
aḏak~ayak "Bacak, ayak" (EDPT, 45, 270)
adaḳ "1. Ayak. 2. Eşyaların ayağı. 3. Aşağı taraf, taban. 4. Dip, etek, temel." (DTS, 12)
aḏaḳ "1. Ayak. 2. *mec.* Ayaklar. 3. Eşyaların ayağı. 4. *mec.* Son, bitim." (DTS, 15)
ayaḳ "Ayak." (DTS, 29)
ayak "Birtakım eşyaların yerde yukarıda durmasını sağlayan destek" (ATS, 30)
ayak "ayak" (TAS, 9)
ayak "Ayak, bacak." (DK, 198)
ayak "Ayak." (DÇT, 98)

ayaḳtū **I/208** Alt. Tel. <ayaḳ+ḷū
1. Ayakları olan, ayaklı.
Ayaḳtū ḳazan "Ayaklı kazan." (Tel)
2. Fincanı olan.[36]
aḏaklıġ~ayaklıġ "Ayaklı, bacaklı." (EDPT, 48)
aḏaḳlıġ "Ayaklı." (DTS, 15)

ayaḷa- **I/213** Alt. Tel. <aya III+ḷa-
Hayvanları ağ ile yakalamak.
-
-

ayaḷġı[37] **I/213** Tel. İfade, deyim, tabir, ifade tarzı, melodi.
-
ayalga "Durum, hava, ortam." (ARS, 12)

ayaḷġıḷa-[38] **I/213** Tel. <ayaḷġı+ḷa-
Koro ile okumak.
-
-

ayār I **I/211** Kumd. W. Kuşkusuz <aẏ (zaman)+ār (ağır[39])
Hamile kadın.
-

[35] Madde başında *Kumd.* ibaresi yoktur. Madde içinde vardır.

[36] Bu anlam, *ayaḳ I "fincan, kap"* maddesiyle ilgilidir.

[37] *ayalgu* "Melodi, nağme, ezgi; ses perdesi, ses ahengi; makam; oynak şarkı, kıvrak makam; vurgu; telaffuz, ağız, aksan, şive, lehçe, nida, ünlem." (MTS, C I, s. 38)

[38] *ayalgula-* "Ahenkli sesler çıkarmak, mırıldanmak, ezgilemek, terenüm etmek; bir müzik aleti çalmak." (MTS, C I, s. 38)

[39] Radloff bu kelimenin etimojisini *ay+ār (agır)* şeklinde göstermiştir. Ancak Eski Türkçe döneminde *agır* kelimesi *ayar* şeklinde de kaydedilmiştir: *agır~ ayar "Ağırbaşlı, saygıdeğer, sayılan, itibarlı, sayıgn; pahalı, değerli; çok pek çok, bol, çok sayıda; önemli, mühim; zor, üzücü, sıkıcı, fena, ciddi; ağır, derin; ağırlık, ağır olma, güçlük, zorluk." (EUES, 18, 86)*

sını ār[40] "Hamile." (RKS, 26)

ayār II[41] **I/211** Tel. W. Sessiz, yavaş yavaş.
-
-

ayarıbasta **I/211** Alt. Ansızın, birden bire.
-
-

ayārḷa **I/211** Tel. W. <ayar+ḷa
Ölçülü, yavaş yavaş, tutumlu bir şekilde.
-
-

ayas **I/214** Alt. Tel. Leb. Açık, bulutsuz.
Ayas kün "Açık gün."; *Kün ayas poḷdı.* "Hava güzel oldı."
ayās (?ayāz) "Açık, bulutsuz." (EDPT, 276)
ayas "Temiz, açık." (DTS, 29)
ayas I "Açık, parlak." (ATS, 31)
ayas II"Açık hava, bulutsuz hava." (ATS, 31)
ayas "Ayaz; duru, sakin, berrak hava." (TAS, 9)
ayas "Ayaz, soğuk; aydınlık, açık." (DK, 198)
ayıs "Aydınlık, açık, bulutsuz hava." (DLTÇ, 136)
ayas "1. Gökyüzü. 2. Açık, aydın, şeffaf." (DÇT, 98)

ayas- **I/215** Alt. Açılmak.
Bügün teŋere ayastı. "Bugün gökyüzü aç(ıl)dı."; *Yaŋmır ayazıp prādır.* "Yağmur durmaya başladı."
-
ayas- "(Gökyüzü için) açılmak." (ATS, 30)

ayasta- **I/215** Leb. <ayas+ḷa-
Açık, aydınlık, açmak (hava ile ilgili).
-
ayastap par-[42] "Açılmak (havayla ilgili)." (RKS, 401)

ayastan- **I/215** Leb. <ayas+ḷa-n -
Açılmak.
-
-

ayastandır- **I/215** Leb. <ayastan-dır-
Güzel hava oluşturmak, güzel havaya sebep olmak.
-
-

ayastar- **I/215** Alt. < ayas-tar-
Açılmak (gökyüzü), soğuğa neden olmak.
Yel, teŋere ayastardı. "Rüzgâr soğuğa neden oldu."
-
-

ayastat- **I/215** Alt. *bk.* ayastar-

aẏbı **I/62** Alt. Tel. Rica, dilek, yardım haykırışı.
Aẏbā yürgen kiji "Birilerinin isteği üzerine gönderilen insan." (Tel.)
-
aybı "1. Rica. 2. Emir. 3. Yardım." (ATS, 31)
aybı "Emir, rica." (DÇT, 98)
ayıp-sös "Dilek, rica." (DÇT, 99)

aẏbıḷa- **I/62** Alt. Tel. <aẏbı+ḷa-
1. İstemek, yalvarmak, yardıma çağırmak.
2. Emretmek.
-
aybıla- "1. Rica etmek, istemek, dilemek. 2. Emir vermek. 3. Yardıma çağırmak." (ATS, 31)
aybıla- "İstemek, rica etmek." (DÇT, 98)

aẏbıḷaḷ- **I/62** Alt. Tel. Leb. <aẏbıḷa-
Dilenmek.
-
-

aẏbıḷat- **I/62** Tel. <aẏbıḷa-t-
Yalvartmak.
-
aybılat- "1. Rica etmek. 2. Emretmek." (ATS, 31)

aẏbıstan **I/63** Tel. İyi samur kürkü.
-
aybıstan " (Hayvan kürkünden yapılan) battaniye." (ARSL, 36)

---

40 *Беременная* maddesi içinde.

41 ayar~ayār "Yavaşça, azar azar, tedricen; sessizce, alçak sesle; rahat rahat; dikkatlice, Sus, acele etme." (MTS C I, s. 39)

42 *Разгуляться* maddesi içinde.

aẏbū **I/63** Tel. *krş.* aẏbı
Emir, zorlama, yardım.
-
aybı "1. Rica. 2. Emir. 3. Yardım." (ATS, 31)

aẏca **I/57** Leb. *=aḳıca Leb. (?), krş. aça (Tel), acı (Leb.)*
Babanın kardeşi.
-
-

aẏçıḳ **I/56** Tel. Alt. < aẏ (Moğ. ?)
Çin ipek kumaşlarının üstündeki arabesk süslü benekli desenler.
aẏçıḳ torḳo "Benekli ipek kumaş."
ayçuk~ayıçuk "Tavus kuşunun kuyruk tüylerindeki gözleri." (EUES, 87)
ayçık " Rengârenk, desenli, parlak renkli." (TAS, 9)

aẏçıḳtū **I/57** Alt. Tel. <aẏçıḳ+ḷū
Süslü, benekli desenler ile süslenmiş.
-
-

aẏda- **I/49** Tel. Alt. Leb. Tub. < aẏ (ünl.), aẏ+ḷa-
Haykırmak, bağırmak; kovmak, kaçırmak, birini kovmak.
-
ayda- "Gütmek, götürmek, sürmek, yönetip yürütmek, önüne katıp götürmek." (ATS, 31)
ayda- "Kovmak, defetmek, sürmek." (DLTÇ, 135)
ayda- "Sürmek." (DÇT, 98)

aẏdaçı I **I/50** Tel. Alt. < aẏt-a+çı
Geveze, anlatıcı, şarkıcı.
Köp aẏdaçı peçen poḷbos. "Çok konuşan kimse her zaman anlamlı konuşmaz."
-
-

aẏdaçı II **I/50** Alt. < aẏda-a+çı
bk. aẏdaẏçı.

aẏdaḷ- **I/50** Tel. Alt. Leb. < aẏda-ḷ-
Kovalanmak, sürülmek.
-
aydal- "Sürülmek." (DÇT, 98)

aẏdarda **I/50** Alt. Tel. <*(Aẏt-* fiiline gelecek zaman sıfat-fiil eki ve bulunma hâli eki eklenmesi.)
Bundan sonra, daha sonra.
Aẏdarda men keldĭm. "Sonra ben geldim."
-
aydarda "Böylece, sonuç olarak." (ATS, 31)
aydarda "Demek, demek ki, demek oluyor ki." (TAS, 9)
aydarda "Bu yüzden, bundan dolayı." (DK, 198)
aydarda I "Şu hâlde, o zaman." (DÇT, 98)
aydar~aydarda II "Ölçü, tedbir." DÇT, 98)
ayerda~ayerde "O zaman." (DÇT, 98)
aytarda "Şu hâlde, o zaman (o söylediğinde)." (DÇT, 99)

aẏdas **I/51** Tel. Tub. Diğerinden daha üstün, en iyisi, daha uzun, güçlü, etkili.
Sözüm aẏdas poḷdı. "Benim sözümün çok anlamı vardı." (Tel.) ; *Aẏdastrāḳ* "Daha fazla." (Tub.)
-
aydas "Büyük, en büyük." (TAS, 9)
aydas "Diğerinden üstün olan, en iyi, daha nüfuzlu, büyük ve kudretli." (DÇT, 98)

aẏdat- **I/50** Tel. Alt. Leb. < aẏda-t-
Kovalatmak, sürdürmek.
-
aydat- "Kovalatmak, sürdürmek." (DÇT, 98)

aẏdaẏçı **I/49** Tel. < aẏda-a+çı
Hayvan kovalayan, süren; hayvan çobanı.
-
-

aẏdıḷ- **I/54** Alt. Tel. Leb. <aẏt-ḷ-
Söylenmiş olmak, muhabbet konusu olmak.
Aẏdıḷġan söz nērek aẏdıp yazıŋ. "Söylenen şeyi neden söylüyorsun?" (Tel.)
aytıl- "ayt- fiilinin edilgen şekli. Davet edilmek, söylenmek." (EDPT, 269)
aytıl- "ay- fiilinin pekiştirilmiş edilgen şekli, söylenmek." (DTS, 33)
aydıl- "Söylenmiş olmak, adlanmak." (ATS, 31)

aẏdıḷġı **I/54** Tel. < aẏt-ḷ-ḳı

İlan, mesaj.
-
-

aẏdıḷġıḷa- **I/54** Tel. < aẏt-ḷ-ḳı+ḷa-
İlan etmek, haber vermek.
-
-

aẏdım **I/55** Tel. Alt. Leb. <aẏt-m
Konuşma, haber.
Aẏdımı yoḳ "Söz dinlemeyen, konuşmaya yatkın olmayan, cevapsız." (Tel. W.); *Aẏdımıŋ poḷzo aẏt!* "Söyleyecek bir şeyin varsa, söyle!"
aytıġ "Soruşturma." (EDPT, 268)
aytıġ "1. Bir durum hakkında bilgi alma. 2. Talep, cevap çağrısı (~ bir rapora), cevaplama gereği." (DTS, 33)
-

aẏdımda- **I/56** Tel. <aẏdım+ḷa-
Dile getirmek, beyan etmek.
Aẏdımdabaẏ yat. "O hiçbir şey söylemiyor."
-
-

aẏdın- **I/51** Tel. < aẏt-n-
Kendiyle ilgili konuşmak, kendini anlatmak, kendi günahını anlatmak, pişman olmak.
Kilinçek aẏdınarġa keldi. "O günah çıkarmak için geldi." (Tel.); *Poyıma poyım yüregĭmde aẏdınıp yürdŭm.* "Ben, kendi kendime söyledim." (Tel.); *Men araḳḳı içpeske aẏdınıp saḷdım.* "Ben şarap içmemeye karar verdim." (Tel. W.); *Aẏdınbas* "Sessiz (Kendisine bir yanlış yapıldığında sesini çıkarmayan)" (Tel.; *Piz köyöndī ḳorḳunçaḳ paḷıḳtī aẏdınıp poḷbas.* "Biz tavşanlar gibi ürkeğiz ve balıklar gibi homurdanamıyoruz." (Tel.)
aytın- "ayt- fiilinin dönüşlü şekli" (EDPT, 269)
aytın- "ay- fiilinin pekiştirilmiş dönüşlü şekli." (DTS, 33)
aydın- "1. Söylemek. 2. Suçunu kabul etmek, pişman olmak."(ATS, 31)
aydın- "İtiraf etmek, açıklamak; kabul etmek." (TAS, 9)

aẏdıs- **I/55** Tel. < aẏt-ıs (=ḳıs), =aẏttır-
Söylettirmek.
-
-

aẏdış **I/55** Alt. Tel. < aẏt-ş
Konuşma.
aytış "Soruşturma." (EDPT, 268)
aytış "İşlerin durumu hakkında iki kişinin karşılıklı olarak haberdar olması." (DTS, 33)
aydış "Konuşma." (ATS, 31)
aydış "Konuşma, sohbet." (DÇT, 98)

aẏdış- **I/55** Alt. Tel. Leb. <aẏt-ş-
Konuşmak, tartışmak, uzlaşmak.
Aẏdışḳan öy "Uzlaşılmış, kararlaştırılmış zaman."; *Ada paḷazı bir tūġan, aẏdışpas yerge parıpsıŋ.* "Sen, benim akrabam, bizim konuşmamızın yasak olduğu yere gittin." (Alt.)
aytış- "Karşılıklı konuşmak." (DTS, 33)
aytış- "Tartışmak; birbirine danışarak davranmak, anlaşmak, uzlaşmak, danışmak; selamlaşmak." (EUES, 90)
aydış- "Birlikte konuşmak, karşılıklı konuşmak." (ATS, 31)
aydış- "Anlaşmak, konuşmak, iletişim kurmak." (DK, 198)
aydış-~aytış- "Birbirine haber vermek, birbiriyle konuşmak." (DÇT, 98, 99)

aẏdū **I/56** Tel. Alt. <aẏt-ū
Konuşma.
aytıġ "Soruşturma." (EDPT, 268)
aytıġ "1. Bir durum hakkında bilgi alma. 2. Talep, cevap çağrısı (~ bir rapora), cevaplama gereği." (DTS, 33)
-

aẏdūçı I **I/56** Alt. Tel. <aẏt-ū+çı
Konuşan kimse.
aytıgçı "Ulak, haberci." (EUES, 90
-

aẏdūçı II **I/56** Alt. Tel. <aẏda-ū+çı
bk. aẏdaẏçı.

aẏġa **I/14** Leb. W. Pürüzsüz.
-
-

aẏġaḷa- **I/14** Leb. W. < aẏġa+ḷa-
1. Düzleştirmek, pürüzsüzleştirmek.
2. Kazıyarak temizlemek, tıraş etmek.
-
-

aẏġır **I/15** Alt. Tel. Leb. *krş.* aẏġır "Yukarı arka." (Alt.)
1. Aygır, damızlık erkek at.
Aẏġır taḳa "Horoz." (Alt.)
2. Sürü, at sürüsü; bir aygırla gezen at sürüsü. (Alt.)
Pu kijiniŋ peş aẏġır maḷı bar. "Bu kişinin beş at sürüsü var."
aḏġır~aẏġır "Aygır." (EDPT, 47, 271)
adġır~aḏġır~aẏġır "Aygır, damızlık at." (DTS, 10, 15, 30)
aygır "Aygır, damızlık erkek at." (ATS, 31)
aygır "Aygır, damızlık erkek at." (TAS, 9)
bir aygır mal "bir aygıra ait at sürüsü." (ATS, 31)
aygır "Aygır." (DK, 198)
aygır "Aygır." (DÇT, 98)

aẏġır- I **I/15** Alt. *krş.* aẏġır (aygır)
Şaha kalkmak.
-
-

aẏġır- II **I/16** Kumd. W. Av zamanı bağırmak.
bk. aẏḳır-.

aẏġıraḳ **I/16** Alt. Leb. < aẏġır+ak
Küçük, genç aygır.
adġırāk "Beyaz ayaklı antilop." (EDPT, 49)
aḏġıraḳ "Yaban koyunu. (?)" (DTS, 16)
aḏġıraḳ "Ön ayaklarından biri veya ikisi beyaz olan dağ tekesi." (DLT, 541)
-

aẏġırḷığ **I/16** Leb. *bk.* aẏġırḷū
Aẏġırḷığ maḷı muŋ poḷġan. "Aygırlı at sürüsü bin taneydi." (W.)

aẏġırḷıḳ **I/16** Alt. <aẏġır+ḷıḳ
Cinsel kızgınlık, şehvet.
aḏġırlık "Aygır davranışı, aygırlık." (EDPT,49)
adġırlıḳ "İyi yetiştirilmiş aygır (?). "DTS, 10)
-

aẏġırḷū **I/16** Alt. Tel. Aygırı olan, aygırlı.
Peş aẏġırḷū kiji "Beş at sürüsü olan kişi." (Alt.)
Pistiŋ maḷıbıs aẏġırḷū yürŭp-yat. "Bizim atlarımız sürü olarak yaşıyor." (Alt.)
-
aygırlu "Aygırlı, aygırı olan." (DÇT, 98)
aygırlıg "Aygırı olan, aygırlı." (DK, 198)

ayığ **I/220** Leb. Ayı.
bk. ayu.

ayığḷığ **I/220** Leb. *bk.* ayūḷū

ayıḳ **I/218** Tel. *krş.* aẏ (akıl), aẏḳ, aẏḷ, ayıḳ, ayıḷ.
1. Ayık, dikkatli.
2. Dikkat, gözlem.
aḏıġ~ayıġ "Ayık, aklı başında." (EDPT, 46, 270)
aḏıġ "Ayık, aklı başında." (DTS, 16)
-

ayıḳçı **I/220** Tel. <ayıḳ+çı
Dikkatli.
-
-

ayıḳçıḷ **I/220** Tel. <ayıḳ+çıḷ
1. Dikkatli.
2. Okuma-yazma bilen insan.

ayıḳta- **I/219** Alt. Tel. <ayıḳ+ḷa-
Dikkatli olmak, gözlemlemek.
Yes tumçuḳtu eŋmegen yetti yaẏzaŋnı ayıḳtap körölö. "Bakır burunlu yaşlı kadın yedi zaysana dikkatle baktığında."
aḏıkla- "Karışıklığa gelmek, telaşa düşmek." (EDPT, 49)
aḏıkla- "Karışıklığa gelmek, telaşa düşmek." (DTS, 16)
ad'ıkta- "Dikkatle uzun uzun bakmak, incelemek." (DÇT, 98)

ayıḷ **I/221** Tel. *krş.* aġıl
bk. aẏḷ (köy).

ayıḷçı **I/222** Tel. *bk.* aẏḷçı

ayıḷda- **I/221** Tel. *bk.* aẏḷda-

ayıḷdaş **I/222** Tel. *bk.* aẏḷdaş

ayıḷdū **I/222** Tel. *bk.* aẏḷdū

ayır- **I/221** Tel. *bk.* aẏr-

ayırıḷ- **I/221** Tel. *bk.* aẏrıḷ-

ayırıḷış- **I/221** Tel. *bk.* aẏrıḷış-

ayırıḷıştır- **I/221** Tel. *bk.* aẏrıḷıştır-

ayırḷūş **I/221** Kumd. W. Kavşak.
bk. aẏrıḷūş**.

ayırmaş **I/221** Kumd. *bk.* aẏrūş.

ayırmūş Tel. *bk.* aẏrūş.

ayırt **I/221** Tub. W. Tamamen, eksiksiz, bütün.
-
-

aẏḳ- **I/10** Tel. krş. *au- "yaşlanmak, eskimek" (Leb.)*[43]*; au- "Aşağı eğmek" (Kırgızca); abışḳa, aba, Belki de bu kelimenin aslı "abıḳ" idi.*
Eskimek, çok eskimek.
-
-

aẏḳır- **I/13** Tel. <aẏ "Ünlem"
Bağırarak kovmak, kovalamak.
aykır- "Bağırmak." (EDPT, 271)
ayḳır- "Bağırmak, haykırmak; bağırarak karşılamak." (DTS, 33)
-

aẏḷ **I/33** Alt. Tel. 1. Göçebe çadırı. (Alt.) *Aẏḷdıŋ törŭndö* "Çadırın baş köşesinde"; *Aẏḷġa yanaẏn.* " Eve döneyim." ; *Alıp aẏḷdaba?* "Alp evde mi?" (Alt.); *Aẏḷ turġustu.* "O çadır kurdu."
2. Köy. (Tel.)
Uḷu Aẏḷ "Baçat'ta bir köy."; *Kazak Aẏḷ* "Rus köyü." (Tel. Alt.); *Pu aẏḷ turadaŋ raḳ emes.* "Bu köy, şehirden uzakta değil."
agıl[44] "Ağıl, sığır ağılı, hayvanlar için çevrilen barınak, bu anlamından 'yerleşim yeri, çadır grubu" anlamı çıkmış." (EDPT, 83)
ağıl I "Hayvan ağılı." (DTS, 19)
ağıl II "Koyun gübresi." (DTS, 19)
ayıl "1. Ev (aile). 2. Çadır. 3. Köy, oba, otağ. (ATS, 31)
ayıl "1. Mesken, ev. 2. Köy" (TAS, 9)
ayıl "Ev, köy, yerleşim yeri." (DK, 199)
ayil~ayıl "Çadır, ev, göçebe evi." (DÇT, 98, 99)

aẏḷa- **I/34** Alt. (Tel. āẏla N.) < *aẏ* (akıl, zekâ, anlayış, izan) +ḷa-
Anlamak, bilmek, önceden bilmek, yorumlamak, işaret etmek.
-
ayla- "1. Çevirmek, döndürmek. 2. Kuşatmak, sarmak." (ATS, 31)
ayla- "Anlamak." (GSATA, 354)

aẏḷadım **I/40** Tel. < aẏḷat-m
Kehanet.
-
-

aẏḷadū **I/40** Tel. < aẏḷat-ū
Kehanet, tahmin.
-
ayladu "Yorumlama, yorum." (ARSL, 38)

aẏḷadūçı **I/40** Tel. <aẏḷat-ū+çı (Verbitskiy bu kelimenin fiil şeklini āẏḷa- şeklinde verir.)
Kâhin.
-
-

aẏḷan- I **I/36** Alt. Tel. < Alt. aẏḷa
Bilmek, önceden hissetmek.
-
-

aẏḷan- II **I/36** Alt. Tel. Leb. 1. Dönmek, bir şeyin etrafında dönmek, bir şeyin yanından geçmek, havada uçuşmak (kuşlarla ilgili).
At aẏḷanbas örgō turġan. "Atla gezemeyeceğin bir saray duruyordu." (Alt.); *Ūlçaḳ aḷtı tūda aẏḷana yürdŭ.* "Oğlancık altı dağı dolaştı." (Alt.); *Aẏḷana pardı.* "O etrafında yürüdü." (Tel.)
2. Dolambaçlı yoldan gitmek, dolanarak gitmek.
3. Geçip gitmek.
aylan- "Dönmek." (EUES, 90)
aylan- "1. Dönmek. 2. Çevresini dolanmak." (ATS, 31)
aylan- "Dönmek, etrafında dönmek." (TAS, 9)
aylan- "Dönmek." (DK, 198)
aylan- "Dönmek (kendi ekseni etrafında dönmek veya başka şeyin etrafında hareket etmek)." (DÇT, 99)

aẏḷancıḳ **I/39** Leb. *Aẏḷancıḳ yoḷ* "Dolambaçlı yol, sapa yol."

---

[43] OSTN'de gönderme yapılan *au-* fiili Lebed değil Şor lehçesinde kullanılmaktadır.

[44] Eski Türkçe *agıl* kelimesi Moğolcaya geçerek *ayil* şeklini almış ve daha sonra da Moğolcadan Altay Türkçesine yeniden ödünçlenmiştir (Ölmez, 2001, s. 197).

-
aylaş d'ol "dolaşık yol" (TAS, 9)

aẏḷançıḳ **I/39** Tel. < aẏḷan-çık
1. Kolay bir şekilde dönen bir şey.
2. Yelkovan, rüzgâr gülü.
-
aylançık "1. Karmaşık yol. 2. Girdap, 3. *anat*. Onikiparmak bağırsağı, 4. Konik şekilli çadırın çatısı." (ATS, 31)
aylançık içege "Onikiparmak bağırsağı." (TAS, 9)

aẏḷandır- **I/38** Alt. Tel. Leb. < aẏḷan-dır-
1. Çevirmek, döndürmek, dönmeye zorlamak, dolaşmak, çevrelemek.
Aẏḷandırıp aḷdılar. " Onlar onu çevrelediler." (Tel.)
2. Elbisenin içini dışına çevirmek. (Alt.)
Tonıŋdı aẏḷandır. "Kürkünü ters çevir."
-
aylandır- "1. Döndürmek. 2. Çevresinden dolaştırmak." (ATS, 31)
aylandır- "Etrafında döndürmek, çevirmek." (TAS, 9)
aylandır- "1. Döndürmek, çevirmek, çevrelemek. 2. (Sayfa) çevirmek." (DÇT, 99)

aẏḷandırt- **I/39** Alt. <aẏḷandır-
Döndürmek, tersini çevirmek, çevrelemek.
-
-

aẏḷanış **I/38** Tel. 1. Dönme, devir.
2. Rüzgâr gülü.
3. Dönüş.
-
aylanış "1. Dönme. 2. Çevresinde dolaşma." (ATS, 32)

aẏḷanış- **I/38** Alt. Tel. Leb. < aẏḷan-ş-
Dönmek, birlikte dönmek.
Pajım aẏḷanıjat. "Başım dönüyor." (Tel.)
-
aylanış "1. Dönme. 2. Çevresinde dolaşma. 3. Çevirme, döndürme." (ATS,32)
aylanış- "Dolanmak, gezmek." (DK, 199)

aẏḷaş-[45] **I/40** Tel. < aẏḷa-ş-
1. Dolaşmak, geçmek.
2. Dolanarak geçmek, dolaşarak gitmek.
-
-

aẏḷaştır- **I/40** Tel. W. Taklit etmek; tasdik etmek.
-
-

aẏḷat- **I/40** Alt. Tel. < aẏḷa-t-
Önceden bilgi vermek, haberdar etmek, önceden söylemek.
-
aylat- "1. Yorumlamak, yormak, açıklamak, anlatmak. 2. Gelecekten haber vermek, tahminlerde bulunmak." (ARSL, 39)

aẏḷcı **I/43** Leb. *bk*. aẏḷçı.

aẏḷçı **I/43** Alt. Tel. < aẏḷ+çı
Misafir.
Aẏḷçı kiji "Misafir kişi."
-
ayılçı "Misafir, konuk." (ATS, 31)
ayılçı "Misafir, konuk." (TAS, 9)
ayılçı "Misafir, konuk." (DK, 199)
ayilçi~ayılçı "Misafir." (DÇT, 98, 99)

aẏḷda- **I/42** Alt. Tel. Leb. < aẏḷ+da(Bir süreliğine) misafirliğe gitmek.
Sa aẏḷdap keldim. "Ben sana misafirliğe geldim."
Adam üydö yoḳ, aẏḷdap parġan. "Benim babam evde değil, misafirliğe gitti."
-
ayılda- "Misafirliğe gitmek." (ATS, 31)
ayılda- " Misafir kalmak, misafir olmak, konaklamak." (TAS, 9)
alda-~ayılda- "Köyün etrafında dolaşmak, misafirliğe gitmek." (DK, 201, 199)
ayılda- "Misafir olmak." (DÇT, 99)

aẏḷdaş **I/42** Alt. Tel. Leb. < aẏḷ+daş
Komşu.
-
ayıldaş "Komşu, hemşehri, köylü, köydeş." (ATS, 31)
ayıldaş "Komşu." (DK, 199)

aẏḷdaş- **I/42** Alt. Tel. Leb. < aẏḷ+daş-
Birbirine misafirliğe gitmek, birlikte misafirliğe gitmek, tanışmak.

[45] OSTN'de bu madde başının fiil olduğu belirtilmemiştir.

-
ayıldaş- "Birbirinde olmak, birbirine misafir etmek." (ATS, 31)

aẏḷdaştığ **I/42** Leb. *bk*. aẏḷdaştū

aẏḷdaştū **I/42** Alt. Tel. < aẏḷdaş+ḷū
Komşusu olan.
-
aẏḷdat- **I/42** Alt. Tel. < aẏḷda-t-
Misafir etmek.
-
ayıldat- "Misafirliğe davet etmek." (ATS, 31)

aẏḷdū **I/43** Alt. Tel. <aẏḷ+ḷū
Çadırı, mülkü olan, bir yere yerleşik olan, evli olan kişi.
-
ayıldu "Aileli, evli." (ATS, 31)
aylı (<ayıllı) "Çadırı olan." (DÇT, 99)
aylı-d'urtı "Vatan." (DÇT, 99)
ayıl-d'urt "Vatan, ev." (DÇT, 99)

aẏḷığ **I/42** Leb. Aylık, ayda bir.
aylıġ "Aylık, hamile." (EDPT, 272)
aylıġ "Aylık (yaşı aylarla belirleme). (DTS, 32)
aylu "Hamile, gebe." (DK, 198)
aylıg "Aylı, ay sahibi, aylık; uyurgezer; hamile kadın." (DLTÇ, 136)
aylu "Hamile kadın." (DLTÇ, 136)
aylu-kündü "Gece gündüz." (DÇT, 99)

aẏḷıḳ **I/41** Alt. Tel. < aẏ+ḷıḳ
1. Bir aylık zaman.
Aẏḷıḳ yer "Bir aylık yol."
Eki Mōstıŋ aḳ örḥözŭn aẏḷıḳ yerinen körŭnŭp turdu. "Bir aylık yol mesafesinden iki kahramanın beyaz sarayı göründü." (Alt.)
Kijiler aẏḷıḳ d'ürŭp d'andıḷar. "Onların eve varmak için bir aylık yolları vardı." (Tel.)
2. Aylık ücret, bir aylık erzak.
aylıḳ "Belirsiz ay süresi bulunan." (DTS, 32)
aylık "Aylık süre." (ATS, 32)
aylık "Aylık süre, bir aylık yolculuk, aylık." (DÇT, 99)

aẏḷū **I/42** Alt. Tel. < aẏ+ḷu
1. Aylık.
Pir aẏḷū paḷa. "Bir aylık bebek"
2. Hamile.
Aẏḷū ḳadıt "Hamile kadın." (Alt. Tel.)
bk. aẏḷığ.

aẏḷzak **I/43** Tel. < aẏḷ+zak
Gezmeyi, misafirliğe gitmeyi seven insan.
-
ayılzak "Misafirliğe gitmeyi seven." (ARS, 14)

aẏma- **I/63** Tel. *krş*. Kırgızca *aẏpa-*
Tutmak, yakalamak, yapışmak.
-
ayma- "1. Kucaklamak, sarılmak. 2. Kapmak." (TAS, 9)

aẏmaḳ **I/63** Alt. Tel. Leb. *krş*. aẏman (Mançu)
1. Halk, nesil, soy.
Aẏmaġı yurtun pek tutḳan Kaŋza Pī. "Kendi milleti ve halkını sert bir şekilde idare eden Kaŋza Bey.";
Tört aẏmaktıŋ ortodoŋ pusḳaḷaŋ çıġarda. "Dört halk arasında karışıklık ortaya çıktığı zaman."
2. Yabancı, yabancı kabileden olan.
Aẏmaḳ kiji "Ecnebi." (Tel.)
-
aymak (<Moğ.) "1. (Göçebelerde) oba oymak. 2. Halk. 3. Bölge." (ATS, 32)
aymak "Mıntıka, bölge, semt." (TAS, 9)
aymak "Halk, millet; bölge, alan, saha." (DK, 199)

aẏmaḳtıġ **I/64** Leb. <aẏmaḳ+ḷı
Kabileye, soya ait olanlar.
-
-

aẏmaḳtū **I/64** Alt. *bk.* aẏmaḳtıġ.

aẏmaḷta **I/65** Alt. Tel. <aẏ+maḷta, =aẏ balta
Hilal şekilli balta, teber.
-
ay-malta "Balta." (ARSL, 40)

aẏna **I/17** Leb. Tel. Kötü ruh, şeytan.
ayıg~ayna "Kötü, fena; çok, pek çok; kötü bir şey, kötülük; talihsizlik, sıkıntı, fenalık; günah; kirlilik, günahkarlık." (EUES, 88, 90)
ayna "Kötü ruh, şeytan." (ARSL, 40)

aẏnıḳ- I/23 Leb. Mahcup olmak, çıkılmaz yola girmek; şaşkın, kuşkulu olmak.
-
aynık- "1. Dolanıp durmak, çevrilip dönmek. 2. Yorulmak." (TAS, 9)

āyoḳ I/218 Alt. < ā(ayaḳ?)+yoḳ
Sayısız, sonsuz, çok fazla.
Ā-yoḳ aḳça çıḳtı. "Sonsuz, çok fazla para bulundu."
-
-

aẏr- I/23 Alt. Tel. Leb. 1. Bölmek, ayırmak.
2. Soyutlamak, çıkarmak.
3. Bir şeyden mahrum etmek, kurtarmak.
Aḳ Ḳudayım aẏrıġar! "Allah'ım, bizi kurtar!" (Tel.)
aḏır-~ayır- "Ayırmak, ayırt etmek." (EDPT, 66)
adır- "1. Ayırmak, bölmek. 2. Ayırt etmek, anlamak." (DTS, 12)
ayrı- "Ayırmak, ayrı düşürmek" (TAS, 9)
ayır- "Ayırmak, elinden almak, yoksun bırakmak." (DK, 199)
ayrı-~ayır- "Ayırmak." (DÇT, 99)

aẏran I I/25 Leb. < aẏr, =aẏrūş, aẏrmaş
Yaba, dirgen.
-
ayrı ḳayıŋ "Yaba.", *ayrı agaş* "Yaba, yaba gibi ağaç"; *ayrūş* "Yaba." (ATS, 32)
ayrımaş "Yaba." (TAS, 9)

aẏran II I/25 Alt. Ayran, yoğurdun sulandırılıp çalkalanmasıyla yapılan içecek.
ayrān "Ayran." (EDPT, 276)
ayran "Ekşi, kaymağı alınmış inek sütünden yapılan içecek." (DTS, 33)
ayran "Ayran." (ATS, 32)
ayran "Ayran." (DÇT, 99)

aẏrı I/26 Alt. Tel. Leb. < aẏr-ı
Çatal, *mec.* Şube, bölüm, bölümlere ayrılmış.
Tört aẏrı yıda "Dört uçlu mızrak" (Alt.)
aḏrī "Çatallaşmış, çatallaşmış nesne." (EDPT, 63)
aḏrı "Çatallanmış, dallanmış." (DTS, 16)
ayrı "1. Dal, uç. 2. Nehir kolu; iki nehrin ayrımı. 3. Kavşak." (ATS, 32)
ayrı "Yar." (TAS, 9)
ayır~ayrı "Nehir, ırmak, akarsu." (DK, 199)
ayrı "Dal, kol, dallanma." (DÇT, 99)

aẏrıcaḳ I/30 Leb. *bk.* aẏrıçaḳ .

aẏrıçaḳ I/30 Alt. Tel. < aẏrı+çaḳ
Küçük dere
-
ayrı "Nehir kolu." (ATS, 32)

aẏrıḳ I/27 Alt. Leb. < aẏr-k
İkiye ayrılmış, bölünmüş.
aḏruk~ayruk "Temel anlam olarak 'bölünmüş, ayrılmış' ancak genelde 'farklı, başka' anlamında ve '-den başka' görevinde kullanılır." (EPDT, 65, 276))
aḏruḳ "1. Diğer. 2. Fark, ayrım." (DTS, 17)
adruḳ "1. Ayrı, değişik, farklı. 2. Seçkin, mükemmel." 14)
aduruḳ "Seçilmiş, seçkin." (DTS, 15)
ayruḳ "Öbür, başka, diğer; özellikle." (DTS, 33)
-

aẏrıḷ- I/28 Alt. Tel. Leb. < aẏr-ḷ-
1. Ayrılmak, sapmak, farklı olmak.
2. Boşanmak.
3. Bir şeyi kaybetmek, bir şeyden mahrum olmak.
aḏrıl-~ayrıl- "Ayrılmak, bölünmek; birinden kopmak" (EDPT, 68, 276)
aḏrıl- "1. Çatallanmak, ikiye ayrılmak, ayrılmak. 2. Birbirinden ayrılmak, terk etmek." (DTS, 17)
adrıl- "1. Ayrılmak, bölünmek. 2. Alt bölümlere ayrılmak. 3. Fark edilmek, öne çıkmak." (DTS, 14)
adrul- "Ünlü olmak, bilinmek." (DTS, 15)
ayrıl- "1. Ayrılmak, sapmak, farklı olmak. 2. Boşanmak. 3. Ayrılmak, sivrilmek, kendini göstermek" (ATS, 32)
ayrıl- "Ayrılmak." (DK, 199)
ayrıl- "Ayrılmak." (DÇT, 99)

aẏrıḷçıḳ I/30 Tel. < aẏrıl-çık
Ayrılan yollar.
-

ayrılçık "1. İki kola ayrılma. 2. Dallanma, çatallanma; dal budak; yıkıntılar, çatal (çatal ağzı, yol ayrımı). 3. Kol (nehir)." (ARSL, 43)

aẏrıḷış- I/29 Alt. Tel. < aẏrıḷ-ş(Birbirinden) ayrılmak.
Aẏrıḷıjar piçik "Boşanma mektubu." (Alt. Tel. W.)

-

ayrılış- "Birbirinden ayrılmak." (ATS, 32)
ayrılış- "Birbirinden ayrılmak." (DÇT, 99)

aẏrıḷıştır- I/29 Alt. Tel. aẏr-ḷ-ş-tır-
Ayrıştırmak, boşandırmak.

-

ayrılıştır- "Ayrıştırmak." (ARSL, 43)

aẏrıḷüş I/29 Kumd. < aẏr-ḷ-üş
Kavşak.

-

ayırılıuş~ayrılüş "Kavşak." (DK, 199)

aẏrımaş I/30 Tel. < aẏrım+aġaş(?), =aẏrüş, aẏran I
Yaba, dirgen

-

ayrüş "Yaba." (ATS, 32)
ayrımaş "Yaba." (TAS, 9)
ayrıbeş "Çatal, yaba, dirgen." (DLTÇ, 136)

aẏrış- I/30 Alt. Tel. Leb. < aẏr-ş-
Birbirinden ayrılmak

aḏrış-~ayrış- "Birbirinden ayrılmak." (EDPT, 69, 276)
aḏrış-~ayrış- "Birbirinden ayrılmak." (DTS, 17, 33)

ayrış- "Birbirinden ayrılmak." (ARSL, 44)

aẏrt- I/32 Alt. Tel. Leb. < aẏr-
Böldürmek, ayırtmak, yırttırmak.

aḏırt- "Ayırmaya zorlamak, ayırtmak." (EDPT, 68)
adırt- "Ayırmak, ayırt etmek." (DTS, 13)
ayrıt- "Birbirinden ayırmak" (ATS, 32)

aẏrüş I/31 Alt. < aẏrı+üş

bk. aẏran I, aẏrımaş. **aẏssa I/57** Alt. Tel. <aẏt-sa (şart eki)
Belki, eğer öyleyse.
Aẏssa yakşı boḷor. "Belki iyi olur."
Aẏssa men keleẏn. "Öyleyse ben geleyim."

-

aysa " Bu durumda, eğer böyleyse." (ATS, 32)
aysa "Mümkün, olabilir" (TAS, 9)
aysa bolzo "Belki, olabilir, mümkün." (DÇT, 99)

aẏssın I/57 Alt. Tel. <*aẏt-sın (3. teklik kişi emir eki)*
Böyle olsun.
Aẏssın kelsin. "Gelsin!"

-

-

aẏt- I I/43 Alt. Tel. Leb. Konuşmak, haber vermek, iletmek, dile getirmek.
Köp aẏdıp çeçen poḷbos. "Çok konuşan her kişi hatip olmaz." (Alt.); *Men sös aẏdaẏn.* "Ben bir şeyler söyleyeyim." (Alt.); *Aẏdıp per.* "(Bize bunu) haber ver." (Alt.); *Aẏtḳan sös.* "Verilen söz." (Alt.); *d'aman aẏttı.* "O kötü söyledi." (Alt.); *Tögün aẏttı.* "Yalan söyledi." (Tel.)
Yön aẏt, sümö aẏt. "Akıl ver!" (Alt.); *Ezen aẏdıp per.* "Ona selam söyle." (Tel. W.); *Aẏda perdi.* "O tayin etti." (Tel.); *Sös-pĭneŋ aẏdıp d'etpes.* "Sözlerle anlatılamaz." (Tel.); *Aẏtḳan poḷbozınba.* "Bu söylenmiş olmasın." (Tel. W.); *Oḷ pisti aẏttı.* "O bizimle ilgili konuştu." (Tel.); *Oḷar aẏdarın aẏdap poẏḷorı etpeẏt.* "Onlar söylüyorlar, fakat kendileri yapmıyorlar." (Tel. W.); *Adandra aẏt.* "Anlaşılır şekilde anlat, açık açık konuş." (Tel. W.); *Paḷdarın pu sözdŭ aẏttı.* "O bunu kendi çocuklarına söyledi." (Alt.); *Adazı paḷazın aẏttı.* "Baba oğluna emretti." (Tel.)
*Verbitskiy *aẏt-* fiiline *-p zarf-fiil ekinin* eklendiği birçok birleşik fiil örneği verir: *Üyelep aẏt-* "Şiirsel konuşmak." (Tel.); *Pujuḷap aẏt-* "Detaylı bir şekilde anlatmak."; *Ḳorḳudŭp aẏt-* "Tehdit etmek." (Tel.); *d'arıdıp aẏt-, çeçip aẏt-* "Yorumlamak, yargılamak." (Tel.); *Ezedĭp aẏt-* "Cevap vermek." (Tel.); *Utḳuḷap aẏt-* "Hatırlatmak." (Tel.); *d'arḷap aẏt-* "Vaaz vermek." (Tel.); *Tüŋdep aẏt-* "Kinayeli konuşmak." (Tel.); *Körgŭzŭp aẏt-*

"İfşa etmek, kınamak." (Tel.); *Ündenip aẏt-* "Haykırmak." (Tel.); *Yamandap aẏt-* "Çekiştirmek, küfretmek." (Alt.)

ayıt- "Konuşturmak, söyletmek, davet etmek." (EDPT, 268)
ayıd-~ayıt- "1. Rica etmek. 2. Söylemek, telaffuz etmek, dile getirmek. 3. Sormak, cevap istemek. 4. Göstermek, belirtmek. 5. Demek, söylemek." (DTS, 30, 32)
ayt- "1. Söylemek, anlatmak, konuşmak. 2. Bildirmek, haber vermek. 3.Emretmek." (ATS, 32)
ayt- "Söylemek, haber vermek." (TAS, 9)
ay-~ayt- "Söylemek, demek, konuşmak." (DK, 198)
ayt- "Söylemek." (DÇT, 99)

aẏt- II **I/45** Alt. Tel. =an (3. teklik kişi zamiri)+etEksiltili fiil (verbum defectum), aşağıdaki şekilleri kullanılır:
Aẏdarda, aẏtḳanda, aẏtḳajın, aẏssa, aẏssın, aẏda-gele.
-
-

aẏtḳajın **I/47** Alt. Tel. < *aẏt-* II
Böylece, böylelikle
Aẏtḳajın piske paḷa poḷ. "Böylelikle, bizim oğlumuz ol."
-
-

aẏtḳanda **I/47** Alt. Tel. <*aẏt- II -ḳan+da*
Bunun üzerine, bundan sonra, sonra,
Aẏtḳanda oḷ keldĭ. "Ondan sonra o geldi."
-
aytkanda "Demek ki, demek oluyor ki" (TAS, 10)

aẏtḳı **I/47** Tel. aẏt-ḳı
Konuşma.
-
-

aẏtḳıḷa- **I/47** Tel. aẏt-kı+ḷa-
Bir şey hakkında konuşmak, konuşmak, tartışmak, çekiştirmek.
-
aytkıla- "Sövmek, küfretmek." (ATS, 32)

aẏtra- **I/48** Tel. *krş.* aẏ (havadaki ay) *ayas* (Alt.)
Açık, bulutsuz olmak.
Pūn aẏtrap yat. "Bugün hava açıktır."
-
-

aẏtraḳ **I/48** Tel. < aẏtra-k
Açık, bulutsuz.
-
-

aẏttır- **I/48** Alt. Tel. Leb. <aẏt- I
1. Emir vermek, emretmek, söyletmek.
Aẏttırıp ī. "Söylettir." (Tel.)
2. Sorguya çekmek, itiraf ettirmek.
Kijideŋ sös aẏttır. "Birinin vasıtasıyla sorguya çek." (Tel. W.)
3. Muhabbet konusu olmak, kendi hakkında bilgi vermeye zorlamak.
Yaman aẏttırdı. "O şikayetlere maruz kaldı." (Alt.); *Yāḳtūġa aẏttırba.* "Seni sözlerle yenmesine izin verme." (Tel.); *Ḳanīp kijinĭ aẏdarzın, anīp poyıŋ aẏttırarzın.* "Sen insanları nasıl yargılarsan, onlar da seni aynı şekilde yargılarlar." (Tel. W.)
aytur- "Konuşturmak." (EDPT, 269)
aytur- "Konuşturmak, söylettirmek." (DTS, 33)
ayttır- "1. Söyletmek, anlattırmak. 2. Haber verdirmek. 3. Emrettirmek. 4. Sorguya çekmek. (ATS, 32)
ayttır- "Davet etmek, çağırttırmak." (TAS, 10)
ayttır- "Söylettirmek." (DÇT, 99)

ayū **I/223** Alt. Tel. Leb. Ayı.
Arsıḷ ayū "Aslan."
aḏıġ~ayıġ "Ayı." (EDPT, 45, 270)
adıġ~aduġ~aḏıġ ~ayıġ "Ayı." (DTS, 11, 15, 16, 31)
ayu "Ayı." (ATS, 32)
ayu "Ayı." (TAS, 10)
ayu "Ayı." (DK, 199)
ayu~ayuġ "Ayı." (DK, 199)
ayu~ayuv~ayū "Ayı." (DÇT, 99)

ayūḷū **I/225** Alt. Tel. <ayū+ḷū
Ayıların çok olduğu yer.
aḏıġlıġ "Ayısı bol olan, ayılı." (EDPT, 48)
aḏıġlıġ "Ayılarla dolup taşmış, ayılı." (DTS, 16)
-

aza **I/557** Leb. *krş.* Moğ. ada
Kötü ruh, şeytan.

aḏā[46] "Tehlike." (EDPT, 40)
ada "Afet, felaket, tehlike, kaza, musibet." (DTS, 7)

aza "Şeytan, kötü ruh (Altay mitolojisinde kötü ruhların adı)." (ATS, 32)
aze "Ruh; şeytan." (GSATA, 355)

azıbaş I/570 Kumd. Çin sazanı, *carasius vulgaris.*

-

azıbaş "Bir tür sazan balığı." (ARS, 12)

azığ I/567 Leb. Köpek dişi, uzun dişler.
bk. azū.

azığḷığ I/567 Leb. <azığ+lığ
Köpek dişleri olan.
bk. azūlū.

azıḳ I/564 Alt. Tel. Leb. (Vambery, Çağatay Türkçesinde *azluk* biçiminin köken olarak *auzluk*, *ağzlık* ile ilgili olduğunu ve kökeni olarak *ağız* kelimesinin kabul edilebileceğini belirtir.
Verbitskiy bunu *askın*'dan türetir, belki de=azık.)
Azık, yiyecek içecek sağlama, yiyecek bir şeyler depoḷama.
azıḳ tartarġa "Kendi yanında yiyecek bir şeyler götürme." (Alt.)

azuk "Yolculuk için hazırlanan yiyecek." (EDPT, 283)
azuḳ "Azık, yemek, yiyecek, erzak, yem." (DTS, 79)

azık "Azık, yiyecek, erzak." (ATS, 32; TAS, 10)
azık "1. Azık, yiyecek, erzak. 2. Yiyecek stoğu." (DK, 198)
azık "Aş, gıda, erzak." (DÇT, 98)
azık-tülük "Aş, gıda, besin." (DÇT, 98)

azıḳtū I/566 Tel. Yiyecek bir şeyleri olan, azığı olan.

azukluġ "Seyahat için erzağa sahip olan, azıklı." (EDPT, 284)
azuḳluġ "Azık, erzak, yiyecek sahibi." (DTS, 79)

azıktu "Azığı olan, erzağı olan." (ARS, 12)

azıḷ- I/569 Alt. Tel. <asıḷ-
Asılmak.

asıl- "Asılmak, askıda olmak, çarmıha gerilmek." (EDPT, 247)
asıl- "*edilgen* Asılmak." (DTS, 65)

-

azın- I I/567 Tel. <az-n-
Haşlanmak, kaynamak.
Ḳazan azınattan kōş perdi. "O bana yemek yapılan kazanı verdi." (Tel. W.)
bk. azın- II**.

azın- II I/567 Leb. Asılmış olmak, asılmak.

asın- "*dönüşlü* Asılmak." (EDPT, 248)
asın "*dönüşlü* Asılmak." (DTS, 65)

azın- "Yiyecek hazırlamak." (ATS, 32)

azır- I/568 Leb. *krş.* aksır-
Hapşırmak.

-

azır- "Hapşırmak." (KRS, 8)

azī I/570 Tel. *krş.* asī.
Geçen seneki, bu senenin olmayan, eski yıllara ait.

-

azıy "Önceki, geçmiş." (ATS, 32)
aziy "Geçen yılki, geçen yılınki." (TAS, 10)
azıp "Eski, önceki." (DÇT, 98)

azīḷa- I/571 Tel. <azī+ḷa
Eski yıllardan kalmak.

-

-

azīḷan- I/571 Tel. *bk.* azīḷa-.

azḷa I/579 Tel. W. <as+ḷa
En azından, hiç olmazsa.

-

-

azra- I/577 Alt. Tel. Leb. =asra-
Beslemek, yemek vermek.
Azraġan paḷa "evlatlık" (Alt); *Yaman ittĭ azrasaŋ* "Eğer zayıf köpeğe yemek verirsen" (Alt.); *Men seni poỳġa yetkĭnçe azradım.* "Ben seni büyüttüm, yetiştirdim." (Alt.); *Bu kiji baḷdarın azrap boḷbos.* "Bu insan çocuklarını besleyemiyor." (Tel.); *Azraġan ada sā neme perbeze teŋeredeḥĭ adaŋ perer.* "Eğer senin karnını doyuran baban sana bir şey

[46] Bu kelime Eski Türkçeden *ada* "şeytan, kötü ruh" şeklinde Moğolcaya geçmiş, daha sonra Kuzeydoğu Türk lehçelerinde Moğolcadan yeniden ödünçlenmiştir. (EDPT, 40)

vermiyorsa, yukarıdaki baban sana her şeyi verir.” (P.d. V. I. 117,16)
asıra- “(Bir kişiye) bakmak, geçimini sağlamak, büyütmek; beslemek; yönetmek, idare etmek; korumak.” (EUES, 73)
azıra- “1. Beslemek, yedirmek. 2. Yetiştirmek.” (ATS, 32)
azıra- “Beslemek, yetiştirmek, büyütmek.” (TAS, 10)
azıra-~azra-~azrı- “Beslemek, yetiştirmek.” (DK, 198)
asır- “Beslemek.” (DK, 204)
azra- “Beslemek, büyütmek, yetiştirmek.” (DÇT, 98)
azıra-~asıra- “Bakmak, geçindirmek, beslemek.” (DÇT, 98, 104)

azraçı **I/579** Tel. <azra-çı
Beslenmiş.
-
-

azraḷ- **I/579** Alt. Tel. Leb. <azra-ḷ-
Yetiştirilmek, büyütülmek.
Baçatta maḷ köp azraḷamay yadır. “Baçat’ta çok fazla büyük baş hayvan yetiştirilmiyor.” (Tel.)
-
-

azran- **I/578** Tel. Alt. Leb. <azra-n-
1. Kendini doyurmak, kendisi için yemek aramak.
Ḳursağın azranıp yürdŭ. “O yemek yiyordu.”
2. Yedirmek, kendisi için terbiye etmek.
-
azıran- “1. Beslenmek. 2. Yetişmek, eğitilmek.” (ATS, 32)
azran- “Yemek, beslenmek.” (DK, 198)

azrantı **I/579** Tel. Leb. <azran-tı
Evlatlık, karın tokluğuna çalışan kişi, hizmetçi, evcil hayvan.
-
azırantı “Yetiştirme, evlatlık.” (ATS, 32)
azırantı “Evcil, evcilleştirilmiş.” (TAS, 10)
azrān “Öğrenci, talebe.” (DÇT, 98)

azrantıḷa- **I/579** Tel. <azrantı+ḷa-
Evlatlığı terbiye etmek, birilerine sadece ekmek vermek, hayvanın karnını doyurmak.
-
-

azrantıḷū **I/579** Tel. <azrantı+ḷū
Evlatlık edinen.
-
-

azrat- **I/579** Tel. Alt. Leb. <azra-t
Yedirtmek, terbiye vermek, beslemek.
-
azırat- “1. Besletmek. 2. Yetiştirtmek.” (ATS, 32)

azrūçı **I/579** Tel. <azra-ū+çı
bk. azraçı

azū **I/572** Alt. Tel. Köpek dişi, köklü diş, azı dişi.
azığ “İnsan ya da hayvandaki büyük dişler, azı dişi.” (EDPT, 283)
azığ “Azı dişi, köpek dişi, büyük diş.” (DTS, 78)
azu “1. Köpek dişi. 2. Diş, dişler.” (ATS, 32)
azu “Azı dişi.” (TAS, 10)
azu “Azı dişi.” (DK, 198)

azūḷa- **I/573** Alt. Tel. <azū+ḷa-
Dişlemek, dişle yaralamak.
Azūḷap öltürdŭ. “Köpek dişleri ile onu öldürdü.”
azığla- “Azı dişiyle yaralamak.” (EDPT, 284)
azığla- “Azı dişiyle vurmak, azı dişiyle, köpek dişiyle dişlemek.” (DTs, 78)
-

azūḷaḳ **I/573** Tel. Kumd. Leb. <az
Biraz.
-
azulak “ Az, biraz.” (TAS, 10)

azūḷaḳḳına **I/573** Tel. <azūḷaḳ+ḳına
Biraz.
-
-

azūḷŭ **I/573** Tel. <azū+ḷı
Azı dişleri olan.
azığlığ “Köpek dişi, azı dişleri olan.” (EDPT, 284)
azığlığ “1. Dişleri olan; 2. *mec.* Şımarık, cesaretli.” (DTS, 78)
azulu “Dişli, *mec.* Kurt.” (ATS, 32)

B

bağr **IV/1455** Leb. Karaciğer.
bk. pūr.

bazrıḳ **IV/1546** Tub. Çatı, dam.
basruk "Bastırılmış, bir şeyin (başka bir şey) üzerine koyulması." (EDPT, 374)
basruk "Destek, dayanak." (DTS, 92b)
bazırık~bazıru "Bastırmaya yarayan araç (kütük, taş vb.)." (ARSL, 98)

Ç

çabā **III/1928** Tel. Genç çalılıklar.
-
çabā "Ağaç çalılıkları." (ARSL, 778)

çāba **III/1928** Tel. Onursuzluk, haysiyetsizlik, alçaklık.
-

çabā- **III/1928** Tel. W. Azgınlaşmak, zorbalaşmak.
-

çabaġa **III/1929** Tel. Genç, alçak orman. *bk.* çabā.

çabaġan **III/1929** Tel. W. Ata binmeyi seven.
-
çabagan "Dörtnala gezmeyi seven." (ATS, 68)

çabaḳ I **III/1928** Alt. Tel. Leb. Küçük balık, sazan türü.
çabak (çapak) "Küçük tatlı su balığı, çapak balığı (Lat. *abramis brama*)." (EDPT, 395)
çabaḳ "Küçük balık." (DTS, 145)
çabak "*ağız* Çabak (bir balık adı)." (ATS, 68)
çabak "Hamsi balığı." (TAS, 10)

çabaḳ II **III/1928** Tel. Uzun Teleüt şapkası.
-

çābı **III/1930** Tel. Alt. Açgözlülük, hırs, kıskançlık.
-
çābı "Haber, havadis." (TAS, 10)

çabıdar **III/1932** Tel. *bk.* çaptar.

çabığ **III/1931** Leb. *bk.* çabū.

çabıḷ- **III/1932** Alt. Tel. Leb. <çap-ḷ-
Sallanmak, dalgalanmak (su).
çapıl- "Çap- fiilinin edilgen şekli." (EDPT, 397)
çapıl- "Çap- fiilinin edilgen şekli." (DTS, 149)
şabıl- "Çarpılmak, vurulmak." (DK, 271)
şavıl- "Çalkalanmak, dağılmak." (DLTÇ, 225)

çābıḷa- **III/1932** Tel. W. Hakaret etmekten zevk almak.
-

çabıḷġan **III/1932** Alt Tel. <çabıḷ-ġan
1. Dalga.
2. Nehrin hızlı akması.
-

çabıḷġandū **III/1932** Alt. Tel. <çabıḷġan+ḷū
1. Dalgalı.
2. Hızlı (nehir).
-
-

çabın- **III/1931** Leb. Dövünmek, kendine vurmak.
Emegen budŭn çabınıp sıḳtat. "Yaşlı kadın kalçalarını döverek ağlıyor."
çapın- "Çap- fiilinin dönüşlü şekli." (EDPT, 398)
çapın- "Çap- fiilinin dönüşlü şekli." (DTS, 149)
çabın- "1. Hızlı gitmek. 2. Buharlaşmak. 3. Yanlarına vurmak." (ATS, 69)
çamın- I "Hamamda terlemek, terleme hâlvetine girmek." (TAS, 12)
çamın- II "Vurmak." (TAS, 12)

çabış- **III/1933** Alt. Tel. Leb. <çap-ş-
1. Birileri ile birlikte el sallamak, vurmak, kesmek, alkışlamak.
2. Birlikte at binmek, gitmek.
3. Birbirine vurmak, savaşmak. (Alt. Tel.)
-
çabış- "1. Birlikte kesmek. 2. Kavga etmek. 3. Yarışmak." (ATS, 68)
şabış- "Savaşmak, dövüşmek." (DK, 271)

şabış- "Çarpışmak, vuruşmak." (DLTÇ, 225)
çabış- "Silahla dövüşmek." (DÇT, 163)

çabış I **III/1933** Alt. Tel. Leb. =çabıt
Fal.
-
-

çabış II **III/1933** Tel. Kumd. <çap-ş
Tartışma, kavga, savaş.
-
çabış "1. Koşu; kaçma. 2. Kavga, tartışma." (ATS, 68)
çabış "1. Kavga, savaş. 2. At yarışı." (TAS, 10)
şabış "Darbe, vuruş." (DK, 271)
şavış "Darbe, vuruş." (DLTÇ, 225)

çabışçı **III/1933** Alt. Tel. <çabış+çı
Falcı, kâhin.
-
-

çabışta- **III/1933** Alt. Tel. <çabış+ḷa-
Fal bakmak.
-
-

çabıştır- **III/1933** Tel. <çabış-tır-
Aḷaḳan çabıştırdıḷar. "Alkışladılar."
-
çabıştır- "1. Kavga ettirmek. 2. Yarıştırmak." (ATS, 68)

çabıt **III/1932** Tel. W. Fal bakma, tefsiz büyü yapma, keten bezi veya kumaş parçasını çubuğun üstüne koyup sallama.
Çabıt ettĭ. "Şaman bu şekilde büyü yaptı."
bk. çabış I**.

çabū **III/1933** Alt. Kumd. Elbisenin aşağı doğru genişleyen parçası.
-
çābu "Giysi peşi; giysilerin bol olması için yanına eklenen kumaş parçası." (ATS, 10)
çabu "Elbisenin aşağı doğru genişleyen parçası." (DK, 265)

çacaḳ **III/1909** Leb. *bk.* çaçaḳ.

çacaḳta- **III/1909** Leb. *bk.* çaçaḳta-.

çacaḳtığ **III/1909** Leb. *bk.* çaçaḳtū.

çaç **III/1905** Alt. Leb. Tel. Saç, insanın başındaki kıllar.
Çaçın kestĭ. "Saçlarını kesti, tıraş oldu."; *Ḳadıttıŋ çaçı uzun aḳıḷdı ḳısḳa.* "Kadınların saçı uzun, aklı kısa olur (atasözü)." (Alt.); *Yeltek çaç* "Gözlere kadar inen saçlar, kâkül." (Tel.); *tübe çaçı* "Kuşların başındaki hotoz" (Tel.); *çaç üzger-*[1] "Saç uzatmak." (Tel.)
saç "İnsan saçı." (EDPT, 794)
saç "İnsan saçı." (DTS, 508)
çaç "(İnsan başındaki) saç; *celtek çaç* Bir tarafa salınmış saç tutamı." (ATS, 68)
çaç "Saç." (TAS, 10)
çaç~çaş "Saç." (DK, 266)
şaş "Saç." (DLTÇ, 26)
çaç "Saç." (DÇT, 164)

çaç- **III/1905** Tel. Kumd. Alt. Leb. Saçmak, etrafa atmak, serpmek, sıçratmak, ekmek, esmek.
Ḳıra çaçtı. "O ekti."; *Ḳaçıp bradıp çaçıp par!* "Kaçıp gitmeden önce ekin ek! (atasözü)" (P.d.V.I, 3,33); *çaçḳan aş* "Ekim." (Alt.); *Paḷıḳ çaçtı.* "O balık tuttu."; *Ḳān Püdey Ḳaḷaptıŋ taş oçoġın ödıb-ī̆dī̆, taḷḳan külŭn çaçıb ī̆dī̆.* "Kan Püdey Kalap'ın taş ocağını dağıttı ve küllerini havaya savurdu." (Tel., P.d.V.I, 77, 595); *Yıştaġı yatḳan kijiler araḳı içerde sabarınıŋ uçū-bıḷa tör-yar, ejik-yar çaçıp aḷaḷa 'Ḳayraḳan' tī̆-le ī̆çedī̆ler.* "Kara Tatarlar, votka içerken ön taraftaki baş köşeye ve kapıya doğru parmakları ile votka sıçratıp "Kayrakan" diyerek içiyorlardı (Tel., P.d.V.I, 156,10); *Poyıbĭstĭŋ yaŋıbĭs-pile ejik saḳçā, yer sūdŭŋ ezĭne Ülḥenḥe çaçpaġınçı içpeÿtteniḳ.* "Bizim inancımıza göre, biz kapı koruyucu ruha, toprak sahibine, Ülgen'e dua etmeden içki içmeyiz." (Tel., P.d.V.I, 156, 12)
saç- "Saçmak, savurmak, dağıtmak, serpmek." (EDPT, 794)
saç- "1. Saçmak, dökmek. 2. Dağıtmak, serpiştirmek. 3. Savurmak. 4. *mec.* Çarçur etmek, boşa harcamak." (DTS, 509)

[1] Bu kısım OSTN'de çaç üzgermek şeklinde yazılmıştır.

çaç- "1. Saçmak, atmak, serpmek. 2. *mec.* (para için) saçmak, harcamak, savurmak." (ATS, 68)
çaç- "Saçmak, savurmak." (TAS, 10)
çaç-~d'aş-~şaş- "Saçmak, savurmak, dağıtmak, serpmek, dökmek, kar yağmak, harman savurmak." (DK, 266, 272)
şaş- "Saçmak, savurmak, dağıtmak." (DLTÇ, 226)
çaç- "Saçmak, ekmek, dağıtmak." (DÇT, 164)

çaçaḳ **III/1906** Alt.Tel. Saçak, püskül.
saçgak "Sürekli saçma." (EDPT, 796).
saçgak: "Savurgan, müsrif." (DTS, 509)
çaçak "1. Salkım, saçak. 2. *es.* Basmaya dikilen ip salkımı (şaman giysisinde." (ATS, 68)
çaçak "Püskül, fırça." (TAS, 10)
çaçak "Saçak, püskül." (DK, 266)
çaçak "Saçak, püskül (şapka)." (DÇT, 164)

çaçaḳta- **III/1906** Alt. Tel. <çaçaḳ+ḷa-
Püskül dikmek, püsküllerle süslemek.
-
çaçakta- "Salkım hâlinde dikmek." (ATS, 68)
çaçakta- "Püskül takmak." (TAS, 10)

çaçaḳtū **III/1906** Alt. Tel. <çaçaḳ+ḷū
Saçaklı, püsküllü.
-
çaçaktığ "Saçaklı, püsküllü." (KRS, 117)

çaçı- **III/1907** Tel. Kafa sallamak.
Terekte pūḷap ḳoẏġan at aẏḷandra pazıp çaçıp turġan. "Direğe bağlanan at dönüp durup kafa sallıyordu." (Tel., P.d.V.I, 11,34)
-
-

çaçıḷ **III/1907** Tel. *Çaçıḷ ayaḳ* "Kurbanın etinin ve et suyunun içinde olduğu bardak; şaman bu bardağı puta ikram eder."
-
-

çaçıḷ- **III/1907** Alt. Tel. Leb. <çaç-ḷ-
Saçılmak, etrafa atılmak, dağıtılmak, savrulmak, serpilmek.
saçıl- "*edilgen* Saçılmak, dağıtılmak, serpilmek." (EDPT, 79)
saçıl- "*edilgen* Saçılmak, dağıtılmak, serpilmek." (DTS, 509)
çaçıl-~d'ajıl- "Saçılmak, dağılmak." (DK, 265, 266)
şaşıl- "*edilgen* Saçılmak, dağılmak." (DLTÇ, 225)
çaçıl- "1. Saçılmak, ekilmek, dağılmak. 2. Koparılmak, sıçramak, ayrılmak." (DÇT, 164)

çaçıḷġı **III/1908** Tel. <çaçıḷ-ġı
Kurban kanı dökme, serpme.
-
çaçılga "Serpinti." (ATS, 68)
çaçılgı "1. Damla, serpinti. 2. *es.* Kurban dağıtma." (ATS, 68)
çaçılgı "Kutsama amacıyla yapılan serpme; kutsamak için etrafa su serpmek." (TAS, 10)

çaçıḷġıḷa- **III/1908** Tel. <çaçıḷġı+ḷa-
Saçmak, dökmek, serpmek.
-
çaçılgala- "Saçmak, serpmek; kurban, kutsama amacıyla bir şeyler serpmek." (ARSL, 801)

çaçın- **III/1907** Alt. Leb. <çaç-n-
Saçılmak, serpilmek (dönüşlü).
saçın- "Kendi için saçmak." (EDPT, 798)
saçın- "Kendi için saçmak." (DTS, 509)
çaçın- "Saçılmak, savrulmak." (ARSL, 801)

çaçıt- **III/1908** Alt. Tel. =çaştır-, çaçtır-
Etrafa dağıtmak, serptirmek.
saçıt- "Saçtırmak, dağıttırmak." (EDPT, 795)
saçıt- "1. Saçmak, dağıtmak. 2. Sıçratmak. 3. *mec.* Parçalamak, ezmek, mahvetmek, bozguna uğratmak." (DTS, 509)
çaçılt- "Saçtırmak, serptirmek." (ATS, 68)
çaçılt- "Dağıttırmak, saçtırmak." (DÇT, 164)

çaçḳıḷa- **III/1908** Tel. <çaç-
Korkmak, ürkmek.
Pars çaçḳıḷaġan. "Kaplan korktu."
-
-

çaçpaḳ **III/1908** Tel. Atların bağlandığı direk.

-
-

çaçta- **III/1908** Tel. <çaç+ḷa
Saçından tutarak sürümek.
-
çaçta- "Saçından sürüklemek." (ATS, 68)
çaçta- "Saçlarla oynamak." (TAS, 11)

çaçtan- **III/1908** Tel. <çaçta-n-
Saçından tutulmak.
saçlan- "Saçları büyümek, saç sahibi olmak." (EDPT, 797)
saçlan- "Saçları büyümek, saç sahibi olmak." (DTS, 509)
-

çaçūçı **III/1908** Tel. <çaç-ū+çı
Saçan, serpen.
-
-

çadan **III/1903** Tel. Ruhlara kurban edilen etlerin asıldığı, dalları olan direk.
-
çadan "Ot kurutmada kullanılan direk." (ARS, 143)

çadıḷda- **III/1904** Alt. Tıkırtı sesi çıkarmak.
-
-

çadıḷdat- **III/1904** Alt. <çadıḷda-t-
Tıkırdatmak.
-
-

çadır **III/1903** Tel. Alt. Leb. Çadır, oba.
Çadır ayḷ "Kabuktan yapılmış çadır." (Tel.)
çātır "Çadır." (EDPT, 403)
çatır "Çadır." (DTS, 152)
çadır "Çadır." (ATS, 69)
çadır "Çadır." (TAS, 11)

çağa **III/1843** Tel. *bk.* çağan.

çağaḳ **III/1843** Tel. <çaḳ-aḳ
Böcek iğnesi.
-
çagak "İğne." (ATS, 69)
çagak "Arı iğnesi." (TAS, 11)

çağāḳ **III/1843** Tel. *bk.* çağaḳ.

çağaḳtū **III/1843** Tel. <çağaḳ+tū
İğnesi olan, iğneli.
-
-

çağan **III/1843** Alt. Tel. Leb. 1. Kıvılcım, yıldız. (Leb.)
2. Aralık ayının başındaki bayram (Bu bayram vakti Altay Türklerinin gözlemlemesi ile belirlenir. Mēçin yıldızının (Kaz yuvası) ayın yanından geçtiği 12. gün (*on ekki yanıda); çağan ay* "Aralık ayı."
çagan "Beyaz; bir yıl adı (*çagan yıl* beyaz yıl)" (EUES, 215)
çagan "Ocak ayı başındaki bayram; *çagan ay* ocak ayı (Altay halk takviminde birinci ayın adı." (ATS, 69)
çagan ay "Ocak ayı." (TAS, 11)
çagan~şagan "Yıldız." (DK, 265, 271)

çağıḷ- **III/1846** Alt. <çaḳ-ḷ-
Kıvılcım saçmak.
çakıl- "çak- fiilinin edilgen şekli." (EDPT, 407)
çakıl- "Çakılmak, (kıvılcım, ateş vb. için) çıkarılmak, meydana getirilmek." (DTS, 150)
çagıl- "1. Parlamak, yanmak. 2. Işıldamak." (ARSL, 780)

çağın **III/1844** Tel. < çaḳ-n
Şimşek.
-
çagın "Şimşek." (TAS, 11)

çağın-[2] **III/1844** Tel. < çaḳ-n-
Çağın çağınat. "Şimşek çakıyor."
-
-

çağış **III/1848** Alt. < çaḳ-ş
Parıldama.
-
çagış "1. Ağız kavgası. 2. Ateşi körükleme." (ATS, 69)

çağıştan- **III/1848** Tel. W. < çağın+ḷa-ş-
1. Parıldamak.

[2] Radloff bu fiili *çağına-* şeklinde madde başı almıştır. Örnek cümlede geçen *çağınat* kelimesinde şimdiki zaman ekinin sadece *-t* değil *-at* olarak alınması gerektiği gözden kaçmış olmalıdır.

2. Halka karışmak, saklanmak, kendine yol açmak. (W.)

-

çagıştan- "1. Kalabalığa karışmak, kalabalıkta gizlenmek, saklanmak, kalabalığın içinde (zorla) yol açmak, (zorla) sokulmak, sığmak. 2. Bir görünüp bir kaybolmak, bir an için görünüp kaybolmak." (ARSL, 781)

çağıştır- III/1848 Tel. Söz taşımak, aralarını bozmak, tartıştırmak.

-

çagıştır- "Aralarını bozmak." (ATS, 69)
çagıştır- "Aralarını açmak, bozuşturmak." (TAS, 11)

çajın III/1915 Leb. Kâğıt.
Çajın aḳça "Kâğıt para."
bk. çazın.

çaḳ Alt. Tel. Leb. 1. Zaman, vakit.
Oḷ çaḳta "O zamanda." (Alt.); *ozo pir çaḳta* "Bir zamanlar." (Tel.); *ḳaḷġançı çaḳ* "Kıyamet günü." (Alt.); *purun çaḳta.* "Önce." (Alt.); *çaḳtıŋ pir çaḳta* "Bir zamanlar." (Tel.)
2. Ölçü.
3. Güç, takat. (Alt. Tel.)
Çağım yok "Benim gücüm yok."; *Çaḳ yoḳ poḷdı.* "Gücün bitti."; *çağı yoḳ* "Zayıf, güçsüz."; *çağı yok ḳat* "Hamile kadın."

çāğ~çaḳ "Zaman, belli bir zaman noktası, belli zaman dilimi." (EDPT, 403)
çaḳ "Tam olarak, kesinlikle." (EDPT, 404)
çaḳ I "Çağ, zaman." (DTS, 150)
çaḳ II "Tam olarak, kesinlikle." (DTS, 150)

çak "1. Zaman, çağ. 2. Güç, savaş." (ATS, 69)
çak I "Çağ, zamane." (TAS, 11)
çak II "Güç, kuvvet." (TAS, 11)
çak "Çağ, asır." (DK, 265)
şak "Güç, kuvvet." (DK, 271)
çak "1. Güç, kuvvet; imkân. 2. Ölçü; zaman, vakit." (DÇT, 164)

çaḳ- III/1832 Alt. Leb. Tel. 1. Çakmak, hızlı bir şekilde vurmak.
Mā ot çağıp per! "Benim için ateş yak!"
2. Hemen yakalamak, sokmak.
Yılan çaḳtı."Yılan soktu."

çak- "Ateş çakmak (çakmak taşı veya çelikle); (akrep yılan) sokmak, ısırmak; karalamak, iftira atmak, kötülemek, ihanet etmek." (EDPT, 405)
çak- "1. (Kıvılcım, ateş vb.) çakmak 2. *mec.* İhbar etmek; kışkırtmak, düşmanlık etmek 3. Aniden aşağı inmek, atlamak (DTS: 150)

çak- 1. Sokmak. 2. Ateşi körüklemek. 3. Etkisi altına almak." (ATS, 69)
çak- "1. Ateş çıkarmak. 2. Parlamak (şimşek). 3. Sokmak, ısırmak (yılan, arı)" (TAS, 11)
çak- "Sokmak (iğne batırmak)." (DÇT, 164)

çaḳçıḷa- III/1839 Alt. Tel. 1. Geçirmek, yanından geçmek.
2. İhmal etmek, hor görmek.

-

-

çaḳçıḷan- III/1839 Alt. Tel. < çaḳçıḷa-n-
1. Geçilmek.
2. Hor görülmek.

-

-

çaḳı III/1834 Tel. Atların bağlandığı direk.

-

çakı "1. Örme ip. 2. Evin önünde atların bağlandığı yer." (ATS, 69)
çakı "Atın bağlandığı direk." (TAS, 11)
çakı "Atların bağlandığı direk." (DÇT, 164)

çaḳırım III/1835 Tel. < çaḳır-m
Verst (Rus uzunluk ölçü birimi).

-

çakırım "Çığlığın duyulabileceği uzaklık." (ATS, 69)
çakırım "1006 metrelik uzunluk ölçü birimi." (TAS, 11)

çaḳḳı III/1837 Tel. *bk.* çaḳı.

çaḳḳırım III/1837 Tel. *bk.* çaḳırım.

çaḳpı III/1841 Leb. Alt. =çapḳı
1.Vahşi kuş avlamak için kullanılan tuzak. (Alt.)
2. Orak. (Leb.)

-

çakpı ~çapkı "1. Orak. 2. Kapan." (ATS, 69, 70)

çapkı "Kapan tuzağı." (TAS, 12)

çaḳpıḷa- III/1841 Alt. Leb. < çaḳpı+ḷa-
1. Sık sık vurmak.
2. Biçmek (Leb.)

-

çakpıla- "El sallamak." (ATS, 69)
çaḳbıla- "Orakla kesmek." (GSATA, 397)

çaḳta- III/1837 Tel. <çaḳ+ḷa-
Duruma göre hareket etmek, haddini bilmek, ölçülü olmak.

-

-

çaḳtığ III/1839 Leb. *bk.* çaḳtū.

çaḳtırma III/1839 Tel. 1. Okun yay üzerinde yerleştirildiği yer.
2. Av tüfeğinde mermi sürülen yer.

-

çaktırma "Yay yatağı, silahta sürgü." (ATS, 69)
çaktırma "Kama; ateşli silahlarda ateşleme bölümü." (TAS, 69)

çaḳtū III/1839 Alt. < çaḳ+ḷū
Güçlü, çevik.

-

çaktu "Güçlü, kuvvetli." (ATS, 69)
çaktı "Güçlü." (DÇT, 164)

çaḷ III/1874 Tel. Kumd. 1. Gri, kır, saçları beyazlamış.
Çaḷ kiji "Saçları beyazlamış adam, yaşlı adam."
2. Gri (at donu).

çāl "Beyaz ve siyah karışımı bir renk; kır (gri) saç." (EDPT, 417)
çal "Gri-beyaz, demir kırı." (DTS, 147)
çal "Ak, ağarmış. *Çal baştu* Ak saçlı; *çal kuyruk* (At için) ak kuyruk." (ATS, 69)
çal "Kır saçlı, ak saçlı, saçı ağarmış." (TAS, 11)
çal "Gri, demir kırı (at rengi)." (DK, 266)

çāḷ III/1875 Tel. Alt. Genç ağaç, kısa çalılık.
Çāḷ möş "Genç sedir"; *çāḷ tıt* "Genç melez ağacı."; *ḳayıŋnıŋ çāḷı* "Huş ağacı çalılığı."; *Ḳıra ordına çāḷ öskön.* "Ekilebilen topraklarda çalılar büyümüş."; *çāḷ ḳayıŋ* "Avın kurban edildiği genç kayın ağacı."

-

çāl "1. Küçük, bodur, çalı. 2. (Ağaç için) genç, yeni fidan; *çāl möş* Genç servi.; *çāl kayıŋ* Akağaç." (ATS, 68)
çāl agaş "Fidan." (TAS, 10)
çāl "Melez ağacı." (DÇT, 163)

çaḷa III/1877 Tel. Alt. Kumd. Tamam olmayan, yarım yamalak, birkaç tane, hazır olmayan, düzeltilmeyen.
Çaḷa Ḳazaḳ "Yarı Kırgız." (Tel.); *çaḷa tındū* "Tam canlı olmayan." (Tel.); *çaḷa pışpaġan* "Tam pişmemiş." (Alt.); *Çaḷa yajadı.* "O yüzyılına kadar yaşayamadı." (Alt.); *çaḷa aġarġan kiji* "Yer yer saçları ağarmış adam." (Tel.); *çaḷa tenek* "Biraz aptal olan."; *Çaḷa arı ottur!* "Biraz kenara otur!" (Alt.)

-

çala "Yarım, yarı yarıya, tam olmayan." (ATS, 69)
çala "Yar yarıya, eksik tam olmayan." (TAS, 11)
çal "Yarı yarıya, yarısına kadar." (DÇT, 164)

çaḷar- III/1879 Tel. Kumd. < çaḷ+ar-
Ağarmak, beyazlamak (saç).

-

-

çaḷarġan III/1879 Tel. =çaḷa aḷarġan
Yer yer saçları ağarmış.

-

-

çaḷba III/1891 Leb. At yakalamak için kullanılan ilmik, kement.
bk. çaḷma.

çaḷbaḷa- III/1891 Leb. < çaḷba+ḷa-
İlmekle at yakalamak.
bk. çaḷmaḷa-.

çaḷbar III/1891 Tel. Beyaz yelesi ve beyaz kuyruğu olan sarı kırmızımsı (tilki rengi) at.

-

çaldar "Bir tür at rengi." (ATS, 69)
çaldar "Beyaz yeleli, al donlu at." (TAS, 11)

çaḷbır- III/1891 Kumd. Darmadağın olmak, yıpranmak.

-

çalbıra- "Ateşte yanmak, alevlenmek, kıvılcımlar saçmak." (KRS, 112)

çalça **III/1890** Kumd. Kene.

-

salca "Kene." (ATS, 149)
salca~şalca~şapşık "Kene." (ARSL, 565)
çalça "Kıymık, çalı dikeni; kene." (KRS, 113)

çalçı- **III/1890** Alt. Leb. Kavga çıkarmak, huysuzluk yapmak.

-

çalçı- "Kavga çıkarmak, huysuzluk etmek." (ATS, 69)
çalçı- "Kavga çıkartmak, huysuzluk etmek." (TAS, 11)
çalçı- "İsyan etmek, kavga çıkarmak." (DÇT, 164)

çalçıḳ **III/1890** Alt. Leb. <çalçı-ḳ
Kavgacı, huysuz, sinirli.

-

çalçık "Kavgacı, huysuz." (ATS, 69)
çalçıyı "Kavgacı, huysuz." (DK, 266)

çalçıḳḳaẏ **III/1890** Tel. Kumd. *bk.* çalçıḳ.

çaḷdar **III/1889** Leb. *bk.*çaḷbar.

çāḷdı **III/1889** Tel.W. *A çāldı!* "Hoşnutsuzluk bildiren ünlem."

-

çālda "*ünl.* Acıma, üzüntü ifade eder." (ATS, 68)

çaḷdıḳ- **III/1889** Tel. Kumd. Solmak.

-

çaldık- "Solmak." (ATS, 69)
çaldık- "Solmak." (TAS, 11)

çaḷġanaḳ **III/1886** Leb. *bk.* çaḷḳançāḳ.

çaḷġı **III/1886** Alt. Tel. Tırpan, büyük orak.

-

çalgı "Orak." (ATS, 69)
çalgı "Tırpan." (TAS, 11)

çaḷġıḷa- **III/1887** Alt. Tel. <çaḷġı+ḷa-
Tırpanla biçmek.

-

-

çaḷı- **III/1880** Tel. Alt. Leb. <çaḷ-ı-
1. Sarmak, sarılmak, kuşatmak, düğümlemek.
2. Tartışmayı, kavgayı başlatmak, küfretmek.
3. (Yıldız için) parlamak
Ḳıs künü̆-bile çaḷıp yatḳan, ḳıs ayı-bıḷa çaḷıp yatḳan. "Genç kız ay ve güneş gibi parladı."; *Oŋ yanıma kün çaḷıp turat soḷ yanıma aẏ çaḷıp yat.* "Sağ tarafımda güneş, sol tarafımda ay parlıyordu."; *Kün çaḷıdı.* "Güneş parlıyordu."
4. Hemen kesmek.
Tamaġın çaḷıdı. "Onun boğazını kesti."

-

çalı- "Aydınlatmak, canlandırmak." (ATS, 69)
çālı- ~ çalı- "Azarlamak, paylamak." (TAS, 10,11)
çal- "Işık saçmak, parıldamak." (TAS, 11)
çal- "Işık saçmak, parlamak." (DK, 266)

çaḷıḳ **III/1880** Tel. Alt. <çaḷ-ḳ
1. Öfkeli, huysuz, çabuk sinirlenen[3].
2. Tehlikeli (hastalıklar).
3. Vahşi, hızlı, kızgın (at).
4. Mutsuzluk, zulüm, eziyet, bela.

-

çalık "Kızgın, huysuz (at)." (ATS, 69)

çaḷım **III/1883** Tel. Çiğ, şebnem.
bk. çalın.

çaḷın **III/1881** Tel. Kumd. Çiğ, şebnem.

-

çalın "Çiğ." (ATS, 69)
çalım "Çiğ, şebnem." (TAS, 12)

çaḷında- **III/1881** Tel. < çaḷın-ḷa-
Islatmak, sulamak.

-

çalında- "(Çiğ için) düşmek." (ATS, 69)

çaḷış **III/1882** Kumd. <çaḷ-ş
Şaşı.

çalış "çal- fiilinin isim şekli." (EDPT, 421)
çalış "Kavga, dövüş." (DTS, 147)
çalış "Eğri gözlü, şaşı, yılık." (ATS, 69)

---

[3] Clauson, EDPT'de bu kelimenin sonraki dönemlerde çaluk>çalık şeklinde Alt. Tel. lehçelerinde kullanıldığını belirtmiş, ancak birinci anlamı *enterprising (trader) "girişimci, tüccar"* şeklinde çevirmiştir (EDPT, 419).

çaḷış- **III/1882** Tel. Alt. Leb. <çaḷ-ş-
1. Çalışmak, uğraşmak, bir şeyler yapmak.
2. Bir şeylere dolaşmak, birbirine bağlanmak, tartışmaya girmek.
çalış- "1. Savaşmak, dövüşmek. 2. Harekete geçmek, ayrılmak, toprağı sürmek." (EDPT, 421)
çalış- "1. Savaşmak, dövüşmek. 2. Harekete geçmek, ayrılmak, toprağı sürmek." (DTS, 147)
çalış- "1. Çaprazlamak, birbirine geçirmek, kesiştirmek, dolaştırmak; iç içe geçmek, birbirine sarılmak, kesişmek, dolaşmak. 2. (Bacakları) dolaşmak." (ARSL, 790)

çaḷıştır- **III/1883** Tel. Alt. Leb. 1. Dolaşmak.
2. Bacakları toplamak, bağdaş kurmak.
Çaḷıştırıp ottŭrdŭ. "O bağdaş kurarak oturdu."
-
çalıştır- "Çaprazlatmak, dolaştırmak." (ARSL, 790)

çaḷḳan **III/1884** Tel. 1. Şalgam.
Açu çaḷḳan "Turp."; *ḳızıl çalḳan* "Pancar."
2. Isırgan otu.
-
çalkan "Şalgam. *Açu çalkan* beyaz turp" (ATS, 69)
çalkan "Şalgam, turp." (TAS, 12)
çalgan "Şalgam." (DLTÇ, 220)
çalkanak "Şalgam." (ARS, 143)

çaḷḳanaş **III/1885** Alt. Turp.
-
-

çaḷḳançāḳ **III/1885** Tel. Isırgan otu.
-
çalkançak "Isırgan otu." (ATS, 69)
çalganak "Isırgan otu." (DLTÇ, 220)

çaḷ-ḳoẏto **III/1886** Tel. Sırt üstü.
Çaḷ ḳoẏto yattı. "O sırt üstü yattı."; *Çaḷ ḳoẏto yıġıldı.* "O sırt üstü düştü."
-
çalkoyto "Sırt üstü." (ATS, 69)
çalkoyto "Sırt üstü." (TAS, 12)

çaḷ-ḳoẏtoḷo- **III/1886** Tel. <çaḷḳoẏto+ḷa-
Sırt üstü yatmak.
-
çalkoyto cat- "Sırt üstü yatmak." (ATS, 69)

çaḷma **III/1892** Alt. Tel. <çaḷ-ma
İlmek, kement (at tutmak için).
-
çalma "Kement, *çalma sal-* Kement salmak." (ATS, 69)
çalma "Kement." (TAS, 12)

çaḷmaḷa- **III/1892** Alt. Tel. <çaḷma+ḷa-
Ucunda ilmek olan tahtayla tutmak, ilmekle tutmak.
Ekki at çaḷmaḷadı. "O ucunda ilmik olan uzun çubukla iki atı tuttu." (P.d.V.I, 17,226)
-
çalmada- "Ata kement atmak." (ATS, 69)
çalmala- "Kementle yakalamak." (TAS, 12)

çaḷnaḳ **III/1887** Tel. (Dokuma tezgâhında) mekik.
bk. çaẏḷnaḳ.

çaḷtaḷ **III/1888** Alt. Leb. Güneş ışığı alan yer.
Ḳırazı kün çaḷtaḷında turġan. "Onun ektiği arazi güneş alan yerdedir."
-
-

çāḷtan- **III/1888** Tel. W. Zarar çekmek.
-
-

çaḷtaŋ **III/1888** Tel. Pantolonsuz.
-
çaltaŋ~şaltaŋ "Pantolonsuz." (ATS, 69, 161)
şıldaŋ "Çıplak." (ATS, 161)

çaḷtaẏ- **III/1888** Leb. =çalḳoẏto
Sırt üstü yatmak.
-
çaltıy- "Yayılarak oturmak, bacakları açarak oturmak, yayılmak." (DÇT, 164)

çaḷū **III/1883** Alt. 1. Şaman tefi.
2. Put, idol.
-
çalu "*es.* 1. Ruh tasviri, idol. 2. Ölü şamanın ruhunu tasvir eden şaman tefinin

sapı. 3. *mec.* Şaman tefi, davulu.” (ATS, 69)
çalu “Şaman tefi, şaman davulu.” (TAS, 12)

çam **III/1937** Tub. Leb. Kınama, ayıplama.
çam “Tartışma, dava, iddia, itiraz.” (EUES, 220)
çam “1. Az bir şey, azıcık. 2. Hiç, asla, hiçbir şekilde.” (ARSL, 790)

çām **III/1937** Leb. Hemen, derhâl.
-
-

çamaẏ **III/1937** Kumd. Elmacık kemiği.
-
çamay “Elmacık kemiği.” (ATS, 69)

çamça **III/1941** Alt. Tel. Leb. 1. Gömlek. (Alt. Leb.)
2. Kaftan. (Tel.)
-
çamça “Gömlek.” (ATS, 69)
çamça “Kısa bornoz şeklinde düğmesiz gömlek.” (TAS, 12)
şamja “Gömlek.” (DLTÇ, 227)
çamça “Gömlek.” (DÇT, 164)

çamçaḷığ **III/1941** Leb. <çamça+ḷığ Gömlekli.
-
çamçalu[4] “Gömlekli.” (ARSL, 75)

çamçaḷū **III/1941** Tel. Alt. *bk.* çamçaḷığ.

çamçıḷ **III/1941** Tel. Çabuk kirlenen; çabuk küsen, alıngan, çabuk yaralanan.
Çamçıḷ paḷū “Dokununca ağrıyan, kanayan yara”; *çamçıḷ kiji* “Alıngan kişi.”
-
çamçıl “Kibar, şefkatli.” (ATS, 69)
çamçıl “Kir tutar.” (TAS, 12)

çamda- **III/1941** Tub. Leb. <çam+ḷa- Kınamak, ayıplamak.
çamla- “İtiraz etmek, tartışmak, davalı olmak, kavga etmek.” (EUES, 220)
-

çamdaḷ- **III/1941** Tel. Darılmak, kırılmak.
-

çamdan- **III/1941** Tub. Leb. <çamda-n- Kendini suçlamak, kendini kınamak.
-

çamdar **III/1941** Kumd. *bk.* çaptar.

çamıdan **III/1940** Tel. <Rus. чемодан Bavul, valiz.
-
çamadan “Bavul.” (ARSL, 790)

çamın **III/1938** Alt. <çap-n Tarım, toprağı işleme.
Piçen ölöŋ çamını “Ot biçme.”
-
çabın “1. Biçme, hasat. 2. Biçilen ot.” (ARSL, 779)

çamın- **III/1938** Tel. Kendi kalçalarına vurmak (ümitsizlik için), dövünmek.
Aḷaḳanın çamındı. “O alkışladı.”
bk. çabın-.

çana **III/1855** Tel. Leb. Kızak demirleri, kayak.
-
çana “Kayak.” (ATS, 70)
çana “Kayak.” (TAS, 12)
şana~şanaş~şanı “Kayak, kızak.” (DK, 271, 272)
şana “Kayak.” (DLTÇ, 225)
çana “Kızak, kayak.” (DÇT, 164)

çanaḳ **III/1856** Alt. Leb. Tel. Kızak.
Çanaḳ-pıḷa yürdŭ. “O kızak üstünde gitti.”; *Çanaḳ yoḷ* “Kış yolu”
-
çanak “Kızak.” (ATS, 70)
çanak “Kızak, zanka.” TAS
çanak~şanak~şanık “Kızak.” (DK, 266, 271, 272)
şanak “Kızak.” (DLTÇ, 225)
çanak “Kızak.” (DÇT, 164)

çānaḳ **III/1856** Tel. Kumd. =çaġanaḳ Dirsek.
-
çaganak~çaŋçak “Dirsek.” (ATS, 69,70)
çaganak “Dirsek.” (TAS, 11)
çaganak “Isırgan otu.” (TAS, 11)

çanaḳta- **III/1857** Alt. <çanaḳ+ḷa- Kızağa bağlamak.
-
çanakta- “Kızaklamak.” (DÇT, 164)

[4] ARSL’de bu kelime ayrı madde başı yapılmamıştır. Ancak *apagaş* maddesi için verilen örnek cümlede geçmektedir.

çānaḳta- **III/1857** Tel. <çānaḳ+ḷa-
Dirsekle itmek, vurmak.

-

çaganakta- "1. Dirseğiyle dokunmak. 2. Dirseğini dayamak." (ATS, 69)
çaganaktan- "Dirseğini dayamak." (TAS, 11)

çanaḷū **III/1857** Tel. <çana+ḷū
Kızaklı, kızak üstünde.
Ḳışḳıda puḷandı, sığındı, eliktĭ çanaḷū ḳaçırıp öltrŭp-yadıḷar. "Kışın onlar kızak üstünde geyik, meral ve keçileri kovalayıp öldürüyorlar."

-

çanalu "Kızaklı." (ARS, 144)

çanban **III/1859** Leb. =şanbar
Şalvar.

-

şalbar~şalbır~şalmar "Şalvar, pantolon." (ATS, 161)
çampar "Şalvar, kumaş pantolon." (TAS, 12)

çānçaḳ **III/1858** Alt. Tel. 1. Dirsek.
2. Sürgü, menteşe, boğum (çubuk vb. destesi).
bk. çānaḳ.

çānçaḳta- **III/1858** Tel. Alt. <çānçaḳ+ḷa-
1. Dirseklerle itmek.
2. Sürgü ile bağlamak.
3. Kırılan bacak veya kolu tahta levha ile bağlamak.

bk. çānaḳta**çaŋçaẏ** **III/1852** Alt. *bk.* çaŋnaḳ.

çaŋış **III/1851** Kumd. Kartopu bitkisi.

-

çaŋış "Kartopu ağacı." (ATS, 70)
şaŋış "Kartopu ağacı." (DLTÇ, 225)

çaŋḳır **III/1851** Tel. Açık mavi, mavi.
çakır "Mavi, mavi-gri (köken itibariyle göz için kullanılır ancak daha sonra genelleşmiştir.)" (EDPT, 409)
çaḳır "Kül grisi." (DTS, 150)
çaŋkır~çeŋkir~çiŋkir"Kıpçak; *mec.* mavi, gök renginde." (ATS, 70, 71,75)
çaŋkır "Mavi. *çaŋkırı* Göğün maviliği." (TAS, 12)

çaŋnaḳ **III/1851** Leb. Dirsek.
bk. çānaḳ.

çāp **III/1916** Alt. Tel. Bir yaşındaki keçi yavrusu, oğlak.

-

çāp "Bir yaşındaki karaca, karaca yavrusu." (ATS, 68)
çāp "Oğlak, keçi yavrusu." (TAS, 10)

çap- **III/1916** Alt. Tel. Leb. 1. Sallamak, vurmak, el ile vurmak.
Ḳılıç pıḷa çaptı. "O kılıçla vurdu." (Tel.); *Ḳamçı-pıḷa çapkan.* "Kamçı ile vurdu."; *Pıçan çap!* "Samanı biç!" (Tel.); *Çaḷtabıḷa çaptı.* "O balta ile parçaladı." *Ḳıra çāp-yat (çabıp-yat).* "O çapa ile toprak işliyor." (Alt.); *Ölöŋ çaptı.* "O ot biçti." (Tel.); *Eŋdeẏ çaptı.* "O kollarını geniş açtı." (Tel.); *Ojo çaptı.* "O delik açtı." (Tel.); *Pis abıḷ bıḷa yımjaḳ yerden çāp aştı saḷıp yadıbıs.* "Biz yumuşak olan toprakları çapa ile işliyor ve tahıl ekiyoruz." (Tel.); *Apşıyaḳ töŋöştü yara çaptı.* "Yaşlı adam kütükleri yardı." (Alt.); *Ḳān Püdeẏ üç ayūdıŋ örgözŭn çāp aẏttı.* "Kan Püdey üç ayının sarayını yıktığında söyledi." (Tel.)
2. Hızlı gitmek, sıçramak.
Çāp par! "Yapabildiğin kadar hızlı bir şekilde sıçra!" (Alt.); *Adı yaman ozo çabar.* "Kötü atı olan öne atlamayı sever! (atasözü)" (Tel.)

çap- "1. Kamçılamak. 2. (Çamuru duvara çarparak) sıvamak. 3. (Suda) yüzmek. 4. Bulmak, arayıp bulmak." (EDTP, 394)
çap- "1. Kamçılamak. 2. (Çamuru duvara çarparak) sıvamak. 3. (Suda) yüzmek. 4. Bulmak, arayıp bulmak." (DTS, 149)
çap- "1. Hızla dörtnala koşmak. 2. Kesmek." (ATS, 70)
çap- I "Biçmek, tırpanlamak." (TAS, 12)
çap- II "Ata binip koşturmak." (TAS, 12)
çava- "Sıçramak, fırlamak, hızla gitmek." (DK, 265)
çap- "1. Kesmek, doğramak. 2. Sıçramak, fırlamak, hızla gitmek." (DK, 266)
şap- "Vurmak, çarpmak." (DK, 272)
şav-~çap- "Vurmak, çarpmak, dövmek." (DLTÇ, 225)
çak- (<çap-) "Kazmak." (DÇT, 164)

çap- "1. Kesmek, parçalamak, yarmak; biçmek. 2. Fırlamak, dörtnala gitmek, sıçramak." (DÇT, 164)
şap- "Kesmek." (DÇT, 167)

çap I **III/1915** Alt. Tel. Leb. Şan, ün, söylenti.

çāv "Şöhret, ün, iyi nam." (EDPT, 393)
çab~çav "Ün, şan, şöhret." (DTS, 145, 152)
çap "*Adı-cabı cayıldı.* Ünü yayıldı." (ATS, 70)
çū "Ün, nam (?)" (ATS, 78)
çābı "Haber, havadis." (TAS, 10)

çap II **III/1916** Alt. Demir uçlu ok.

-

-

çapçaḳ **III/1927** Tel. Alt. 1. Kova. (Tel.)
çapçaḳtıŋ ḳuḷaġı "Kovanın kulpu."
2.Varil (Alt.)

-

çapçak "Varil, ağaçtan fıçı." (ATS, 70)
çapçak "Kova." (TAS, 12)
çapçak "Huş kabuğundan yapılmış silindir şeklinde çanak." (DLTÇ, 220)

çapçı- **III/1927** Alt. Tel. Ayakla kazımak.

-

çapçı- "Tırnakla, toynakla vurmak." (ATS, 70)
şakpı- "Toynaklarla toprağı kazmak." (DÇT, 167)
şapıldat- "Ayağı kadırıp vurmak, toynakla vurmak." (DÇT, 167)

çapçī- **III/1927** Tel. *bk.* çapçı-.

çapḳı **III/1922** Tel. Alt. <çap-ḳı
1. Tırpan.
2. Vahşi kuş için kurulan tuzak, kapan. (Tel.)
3. Saldırı.

-

çapkı "1. Orak. 2. Kapan." (ATS, 70)
çapkı "Kapan tuzağı." (TAS, 12)
şapkı "Tırpan." (DK, 271)

çapḳıḷa- **III/1922** Tel. <çapḳı+ḷa-
1. Sık sık vurmak.
2. Duvara kil ile alçı vurmak.
3. Soymak, yağmalamak.

-

çapkıla- "Vurmak, dövmek." (DÇT, 164)
çakpılan-"Çıkmak (sudan), dalmak, suya karşı mücadele vermek." (DÇT, 164)
şakpıla- "Toynaklarla vurmak." (DÇT, 167)

çapḳırt **III/1922** Kumd. Karışıklık, endişe, telaş.

-

çapkırt~çakpırt "Tedirginlik, endişe." (ATS, 69, 70)
şakpırt "1. Endişe. 2. Panik." (ATS, 161)
şapkırt "Endişe." (TAS, 104)
çakpırt~şakpırt "Endişe, kaygı." (DÇT, 164, 167)
çakpırat- "Endişelendirmek." (DÇT, 164)
şakpırla- "Huysuzlanmak, endişelenmek, inat etmek (at)." (DÇT, 167)

çapta- **III/1925** Tel. <çap+ḷa-
Açığa çıkarmak, ilan etmek; övmek.

-

çapta- "İlan etmek, davet etmek." (ATS, 70)

çaptan- **III/1926** Tel. <çap+ḷa-n-
Ünlü olmak, tanınmak.

çavlan- "Ünlü olmak, ünlenmek, meşhur olmak." (EDPT, 397)
çavlan- "Övülmek, ünlenmek, bilinmek, tanınmak." (DTS, 152)
çaptan- "İlan olunmak." (ATS, 70)

çaptar **III/1926** Alt. At rengi, beyaz yeleli, beyaz kuyruklu kızılımsı (tilki renginde) at.

-

şamdar "At rengi, kuyruğu ve yelesi açık olan kızılımsı at rengi." (DK, 271)
şamdar "At rengi, kuyruğu ve yelesi açık olan kızılımsı at rengi." (DLTÇ, 225)

çaptığ **III/1926** Leb. *bk.* çaptū.

çaptıḳ **III/1926** Tel. Beceriksiz; rahatsız.
çaptıḳ kiji "Beceriksiz insan."; *çaptıḳ kīm* "Rahatsız kıyafet."

-

çaptık "1. Can sıkıcı. 2. Uygun olmayan." (ATS, 70)
çaptık "1. Can sıkıcı, bıktırıcı. 2. Rahatsız edici, kullanışsız (giysi vb. için) (TAS, 12)

çaptū **III/1926** Tel. <çap+ḷū

Ünlü, tanınmış, meşhur.
çāvlıġ "Ünlü, meşhur." (EDPT, 397)
çablıġ~çavluġ "Ünlü, meşhur." (DTS, 145, 153)
çavlū~çulu "Ünlü." (GSATA, 397, 401)

çār **III/1860** Alt. Tel. Tava.
-
çār "Büyük kazan." (ATS, 68)
çār "Tava." (TAS, 10)

çar- **III/1860** Tel. Sarmak, sarılmak, kucağına sarmak.
-
-

çār- **III/1861** Alt. Çıkarmak.
Ḳazandaġı etti çārıp aḷdĭ. "O eti tencereden çıkardı."
bk. çıġar-.

çar I **III/1859** Alt. Tel. Bileği taşı.
Çarġa tarttı. "O bileği taşında biledi."
-
çar "Bileği taşı." (ATS, 70)
çar "Bileği taşı." (TAS, 12)

çar II **III/1859** Alt. Tel. Leb. İğdiş edilmiş öküz, iş için kullanılan öküz.
-
çar "1. (İş için kullanılan) boğa, öküz. 2. İnek." (ATS, 70)
çar "Boğa." (DÇT, 164)

çara **III/1861** Alt. Büyük bardak.
Aẏ Ḳān aḷtın çara aḷdı, çarā çegen urŭb ĭdĭ. "Ay-Kan büyük bardağı aldı ve içine kımız döktü."
-
çara "Büyük kese." (ATS, 70)
çara "Çanak." (TAS, 12)

çaraġan **III/1862** Leb. Bir balık türü.
-
çarān~çaragan "Alabalık." (ATS, 70)
çaragan "Alabalık." (TAS, 12)

çaraḳ **III/1861** Alt. Tub. Kepek, küçük kabuksuz tahıl; küçük dolu.
Çaraḳ yāp yat. "Küçük küçük dolu yağıyor."
-
çarak "1. Kepek. 2. Buğday. 3. Dolu." (ATS, 70)
çarak "1. Kepek. 2. Küçük dolu tanesi." (TAS, 12)
çarak "1. Kepek, küçük tahıl. 2. Bitki adı." (DÇT, 164)

çarān **III/1862** Alt. Tel. *bk.* çaraġan

çarana **III/1862** Alt. 1. Yumurta beyazı. 2. Anne karnında embriyoyu kaplayan sıvı.
-
çarana "1. Yumurtanın beyazı. 2. Amniyotik sıvı." (ARSL, 795)

çarbaḳ **III/1874** Tel. <çarbaẏ-k
Kabarık, şişkin.
çarbaḳ içtū kiji "Şişman, göbekli kişi."
-
çarbak "Şişmiş." (ATS, 70)
çerbek "Göbekli, karınlı." (ATS, 71)
çardak "Göbekli, iri göbekli." (TAS, 12)

çarbaẏ- **III/1874** Tel. Kabarmak, çıkmak (göbek).
-
çarbay- "(Karın için) şişmek." (ATS, 70)
çerbey- "1. (Karın için) şişmek. 2. Kısa boylu insan için) karnını ileri çıkarıp kibirle yürümek." (ATS, 71)
çarday- "Göbek şişerek belirginleşmek." (TAS, 12)

çarça- I **III/1869** Tel. Soğuktan ölmek, soğuktan donmak.
Kişi sōḳḳo çarçadı, sōḳḳo çarçap ölŭptŭr. "Soğukta güçsüzleşen adam öldü."
-
çarça- "Dondurmak." (ATS, 70)
çarça- "Boğazında kalmak." (TAS, 12)
çarça- Yorulmak, güçsüz düşmek; soğuktan ölmek." (DK, 266)
çarça- "Yorulmak, tükenmek, güçsüz düşmek." (DÇT, 164)

çarça- II **III/1870** Tel. Uçup gitmek, atlamak, kurtulmak, sıçramak.
-
çarça- "1. Kopmak, kurtulup öne geçmek; (güneş için) ortaya çıkmak." (ATS, 70)
çarça- "Sekmek, sıçramak." (TAS, 12)

çarçat- **III/1870** Tel. <çarça-t-
Geriye atmak, ayırmak, kenara sıçratmak.
-
-

çarçı- **III/1870** Tel. Kumd. *bk.* çarça- I.

çardaḳ I **III/1869** Tel. *bk.* çarbaḳ.

çardaḳ II **III/1869** Tel. <Rus. чердакъ
1. Çatı arası.
2. Bekçi kulübesi.
-
-

çardaẏ- **III/1869** Tel. *bk.* çarbaẏ-.

çarġa **III/1866** Kumd. *bk.* çaraġan.

çārġa **III/1866** Tel. Öfkeli, kızgın.
-
çargā "Kavgacı, çatak." (TAS, 13)

çarġı **III/1867** Tel. Leb. Kumd. Tıraş için kullanılan bileği taşı.
bk. çar.
-
-

çārġı **III/1866** Alt. Azgın, kudurmuş, öfkeli.
Çārġı yıḷan "Zehirli yılan."
bk. çārġa.
-
-

çārġıḷan- **III/1867** Alt. <çārġı+ḷa-n-
Öfkelenmek, kendini kaybetmek.
-
-

çarıḳ **III/1863** Tel. *bk.* çaraḳ.

çarıḷ- **III/1864** Tel. Etrafı çevrilmek, çepeçevre çevrelenmek.
-
-

çārıḷ- **III/1864** Alt. Çıkarılmak.
Ḳazandaġı et kūnŭne çārıḷdı. "Tencerede-ki et kendi kendine çıktı."
-

çarım **III/1865** Tel. Köreşe, ilk baharda donmuş kar yüzeyi.
-
çarım "Köreşe." (ATS, 70)

çarḷa- I **III/1867** Alt. Tel. <çar+ḷa-
Bileği taşı ile bilemek.
-
çarla- "Bilemek, keskinleştirmek." (TAS, 13)

çarḷa- II **III/1868** Alt. Tel. (At için) iğdiş etmek, enemek.
-
-

çarḷaḳ **III/1868** Kumd. Kokarca.
-
çarlak "Kokarca." (ATS, 70)
şarlāk "Kokarca." (DK, 272)
şarlak "Kokarca." (DLTÇ, 225)

çarḷāḳ **III/1868** Tel. Martı.
-
-

ças **III/1909** Alt. Tel. Sac, ince metal levha.
Ças temir (deyim)
sāç (sāc) "Pişirmede kullanılan demir levha, kızartma tavası vb." (EDPT, 794)
saç "Kızartma tavası." (DTS, 509)
ças "*ças demir* Sac, inceltilmiş demir." (ATS, 70)

çaşta- **III/1914** Alt. Leb. *bk.* çaçta-.

çaştığ **III/1914** Leb. *bk.* çaştū.

çaştū **III/1914** Alt. Tel. =çaçtū
Saçları olan, saçlı.
Çaştū ḳazaḳ "Uzun saçlı Rus." (Alt.)
saçlıġ "Saçlı." (EDPT, 797)
saçlıġ~saçluġ "Saçı olan, saçlı." (DTS, 510)
çaçtu "Saçlı, kıllı." (ATS, 69)
çaçtu "Uzun saçlı." (TAS, 11)
çaştıg~çaştu "Saçlı, kıllı." (DK, 267)

çat I **III/1892** Alt. 1. Bazen, ara sıra, nadiren.
2. Dur, dur, bekle! (atlara söylenen bir söz).
-
çat emeş "Tek kelime etmeden." (DÇT, 164)
çat "Tam orta." (GSATA, 396)

çat II **III/1893** Tel. Alt. 1. Nehir kolu.
2. Ağaç dalının gövdeden ayrıldığı yer.
3. Göz kırpma (Tel.)
-
çat "Adım." (ATS, 70)

çatta- **III/1901** Tel. 1. Gözleri yere indirmek, sık sık göz kırpmak, bitkinlikten ağır ağır bakmak.
2. Yorulmak, bitkin düşmek.
Köyüm körürḥö çattadı. "Gözler bakmaktan yoruldu."

-
-

çaẏ I **III/1824** Tel. Alt. Leb. Kumd. Yaban horozu, kayın tavuğu.
Paḷaḷū çaẏdaŋ köp poḷzın! "Kayın tavuğu kadar çok çocuklu olsun!" (Tel.)
-
çay "Yaban horozu." (ATS, 70)
çay "Yaban horozu, çalı horozu." (TAS, 13)

çaẏ II **III/1824** Leb. Şanssızlık, talihsizlik, bela.
-
-

çaẏ III **III/1825** Tel. Alt. Leb. Çay.
Çaẏ iştĭ. "O çay içti." (Tel.); *Çaẏ ḳaẏnattı.* "O çay demledi." (Alt.)
-
çay "Çay." (ATS, 70)
çay "Çay; çaygillerden çay ağaççığının yapraklarından elde edilen içecek." (TAS, 13)
şay "Çay (içecek)." (DK, 271)
çay "Çay (içecek)." (DLTÇ, 219)

çaẏba- **III/1830** Alt. Tel. Leb. Kumd. Çalkalamak, sallamak, sağa sola hareket ettirmek, durulamak, yıkamak, dökmek.
-
çayba- "Yıkamak, çalkalamak." (ATS, 70)
çayba- "Çalkalamak." (TAS, 13)
çayka- "Çalkalamak." (TAS, 13)
çayba- "Çalkalamak, sıçratmak; sağa sola sallamak; gevezelik yapmak, çene çalmak; yıkamak, sulamak." (DK, 265)

çaẏbaḷ- **III/1830** Alt. Tel. Çalkalanmak, sallanmak, ileri geri hareket etmek, dalgalanmak, endişelenmek.
Teŋiz çaẏbaḷıp tübŭ körŭner. "Deniz dalgalanıp dibi görünecek."
-
çaybal- " Sallanmak, dalgalanmak, heyecanlamak." (ATS, 70)
çaybal- "Dalga çarpmak, vurmak." (TAS, 13)
çaybal- "Çalkalanmak, dalgalanmak, sıçramak, çağıldamak, fokurdamak." (DÇT, 164)

çaẏbaḷış **III/1830** Tel. <çaẏbaḷ-ş Dalgalanma, endişe.
-
çaybalış "Dalgalanma, çalkantı." (ARSL, 781)

çaẏbaḷt- **III/1831** Tel. <çaẏbaḷt *bk.* çaẏba-.
-
çaybalt- "Sallandırmak, dalgalandırmak." (ATS, 70)

çaẏban- **III/1830** Tel. <çaẏba-n- Sallanmak, dalgalanmak.
-
-

çaẏbığ **III/1831** Leb. *bk.* çaẏbū.

çaẏbū **III/1831** Tel. *bk.* çaẏbaḷış.
-
çaybu "Yıkama, çalkalama." (ATS, 70)
çaybu "Dalganın hareketi, dalgalanma." (TAS, 13)
çaybıg "Dalgalanma, çalkantı." (DLTÇ, 219)

çaẏdam **III/1829** Tel. *bk.* çaẏġaḳ.

çaẏdamda- **III/1829** Tel. *bk.* çaẏġaḳta-.

çaẏdamdū **III/1829** Tel. *bk.* çaẏġaḳtu.

çaẏġaḳ **III/1827** Alt. Tel. Leb. İhanet etme, aldatma, zina (evli çiftler)
-
çaygak "Çapkın." (ATS, 70)

çaẏġaḳçı **III/1827** Tel. <çaẏġaḳ+çı İhanet eden, aldatan (evli çiftler).
-
-

çaẏġaḳta- **III/1827** Alt. Tel. <çaẏġaḳ+ḷa- İhanet etmek (evli çiftler).
-
-

çaẏġaḳtan- **III/1827** Tel. Alt. *bk.* çaẏġaḳta-.
-
-

çaẏġaḷ- **III/1827** Leb. *bk.* çaẏġaḳta-.
-
-

çayı **III/1853** Tel. Para cezası.
-
-

çayıḷa- **III/1854** Tel. <çayı+ḷa-
Para cezası vermek.
-
-

çayıḷū **III/1854** Tel. <çayı+ḷū
Para cezası ödeyen.
-
-

çaẏḳa- **III/1825** Alt. Leb. 1. Çalkalamak, sallamak, silkmek.
2. (Kıyafet) durulamak.
3. Karıştırmak.
yayka- "Sallamak, silkmek." (EUES, 879)
çayba- "Yıkamak, çalkalamak." (ATS, 70)
çayba- "Çalkalamak." (TAS, 13)
çayka- "Çalkalamak." (TAS, 13)
çayka- "Çalkalamak, sallamak, sarsmak" (DK, 265)

çaẏḳaḷ- **III/1825** Alt. Leb. Tel. <çaẏḳa-ḷ-
1. Çalkalanmak, sallanmak, titremek.
2. Heyecanlanmak, karışıklık içinde olmak.
yaykal- "Sallanmak, titreşmek." (DTS, 241)
yaykal- "Kıyıya çarparak kırılmak, sallanmak, titremek." (EUES, 879)
çaybal- " Sallanmak, dalgalanmak, heyecanlamak." (ATS, 70)
çaybal- "Dalga çarpmak, vurmak." (TAS, 13)
çaykal-~çaykıl- "Sallanmak, dalgalanmak, çalkanmak." (DK, 265)

çaẏḳam **III/1826** Tel. <çaẏḳa-m
Karışıklık, karmaşık durum.
-
-

çaẏḳamḷū **III/1826** Tel. <çaẏḳam+ḷū
Çalkantılı, karışık.
-
-

çaẏḳıḷ- **III/1826** Tel. *bk.* çaẏḳaḷ-.

çaẏḷa- **III/1828** Alt. Tel. Kumd. <çaẏ+ḷa-
Çay içmek.
-
çayla- "Çay içmek." (ATS, 70)
çayla- "Çay içmek." (TAS, 13)
şayla- "Çay içmek." (DK, 271)

çāẏḷan- **III/1829** Tel. Şikâyetçi olmak, bir şeyden şikâyet etmek.
-
çāylan- "Homurdanmak." (TAS, 10)

çāẏḷançaḳ **III/1829** Tel. <çaẏḷan-çaḳ
Şikâyeti olan.
-
çāylançak "Homurdanma huyu olan." (TAS, 10)

çaẏḷığ **III/1829** Leb. <çaẏ+ḷıḳ[5]
Mutsuz.
-
-

çaẏḷnaḳ **III/1829** Leb. <Rus. челнокъ
(Dokuma tezgâhında) mekik.
-
-

çaẏḷūr **III/1829** Tel. Hızlı (nehir).
-
-

çaẏna- **III/1827** Alt. Tel. Çiğnemek.
-
çayna- "Çiğnemek." (ATS, 70)
çayna- "Çiğnemek." (TAS, 13)
şayna- "Çiğnemek." (DLTÇ, 225)
tayna-~çayna- "Çiğnemek." (DÇT, 152, 164)

çaẏnabaş **III/1828** Tel. Bir bitki türü (*Lat.* paeonia officinalis).
-
çayna baş "*bot.* Bitki adı." (DLTÇ, 220)

çaẏnaḷ- **III/1827** Alt. Tel. <çaẏna-ḷ-
Çiğnenmek.
-

çaẏnam **III/1828** Tel. <çaẏna-m
1. Sakız.
2. Parça, lokma.
Pir çaẏnam "Bir parça (bir çiğnemelik)"; *Pir çaẏnam ötpök per!* "Bana bir parça ekmek ver!"
-
çaynam "Bir yiyeceği çiğnemek için bir seferde alınan parça, çiğnem." (ATS, 70)
çaynam "Lokma." (TAS, 13)

[5] Bu kelime sıfat olduğu için morfolojik tahlilin çay+lığ şeklinde olması daha uygundur.

Ç

çaẏnaş **III/1827** Tel. Çiğnenebilecek her şey.
-
çaynaş "Çiğneme." (ATS, 70)

çaẏnat- **III/1827** Alt. Tel. Çiğnetmek.
-
çaynat- "Çiğnetmek." (ATS, 70)

çaẏnū **III/1828** Tel. <çaẏna-ū
Çiğneme.
-
-

çaẏrān **III/1828** Leb. Yumurtanın beyazı. *bk.* çarana.

çaẏzaḳ **III/1830** Tel. <çaẏ+zaḳ
Çayı seven.
-
çayzak "Çayı seven." (DLTÇ, 219)

çazın **III/1911** Alt. Kâğıt.
Çazın aḳça "Kâğıt paralar"
-
çāçın~çāzın~çazın "1. Kâğıt. 2. Kâğıt para." (ATS, 68, 71)

çe **III/1942** Tel. Şaşkınlık ve acıma bildiren ünlem.
-
çe "*Evet; eh; yeter* anlamında ünlem; *fakat, ise* anlamında bağlama edatı; *peki, oldu* anlamında kuvvetlendirme edatı." (GSATA, 398)

çē **III/1942** Tel. W. Genç iğne yapraklı ağaç. Genç iğne yapraklı ağaçlardan koparılmış budaklar.
Çē kezĭp aḷ! "Genç yapraklı ağaçtan süpürge için budak kır!"
-

çebenne **III/1997** Kumd. Ayakkabının içine konan ot.
-
çemene "Çorap yerine kullanılan ve teri emen ot." (ATS, 71)
çemenne "Kışın çorap yerine kullanılan, teri emen ot." (DK, 267)

çeber **III/1997** Alt. Tel. Leb. Kumd. Temiz, derli toplu, ihtiyatlı, tutumlu.
Çeber tuttı. "O tutumlu idi."
çeber "Güzel, yakışıklı, endamlı." (DTS, 153)
çeber "Dikkatlilik; dikkatlice."(ATS, 70)
çeber "1. Tutumluluk, ihtiyatlılık, derli toplu oluş. 2. Tasarruflu, ihtiyatlı, derli toplu." (TAS, 13)

çeberek **III/1997** Tel. Kumd. Bez parçası, paçavra.
-
çeberek~çibirek "Paçavra, çaput." (ATS, 71, 74)
çibrek "Paçavra." (TAS, 36)

çeberle- **III/1997** Alt. Tel.
Leb. <çeber+le-
Düzenli, temiz tutmak, korumak, muhafaza etmek.
Pīk poġoçı aşḳanda adı, poyıbĭs ezen çıḳtı-bĭs tep, em anaŋ arı tüjerĭne dē çeberlezĭn dep ā attıŋ ḳıḷınaŋ, aġaştıŋ pürŭneŋ ebeş saḷa-ḥele oḷ poġoçınıŋ ezĭne pajırıp paraḷıḳ. "Biz dağ geçidini geçtiğimiz zaman oraya atlarımızın ve bizim sorunsuz geçebilmemiz için bir tutam at kılı ve ağaç yaprağı koyarız ve dağ geçidine bundan sonra inerken de bizi koruması için dua ederiz." (Tel., P.d.V.I, 158, 5)
-
çeberle- "Korumak, saklamak. 2. Temiz tutmak." (ATS, 71)
çeberle- "Muhafaza etmek, korumak, saklamak." (TAS, 13)
şeberle- "Bir şeyin zanaatini yapmak, elde etmek." (DK, 272)

çeberlen- **III/1998** Tel.
Kumd. <çeberle-n-
Sakınmak, dikkat etmek, ihtiyatlı olmak.
Çeberleniḥer, slerdĭ kiji kekelebezĭn! "Dikkat edin, kimseye kapılmayın!"
-
çeberlen- "çeberle-'nin *dönüşlü /edilgen şekli* 1. Korunmak, saklanmak. 2. Temiz, hoş olmak." (ATS, 71)
çeberlen- "Korunmak, sakınmak." (TAS, 71)

çeberlet- **III/1998** Tel. <çeberle-t-
Korutmak, saklatmak, muhafaza ettirmek.
-

çeberlet- "1. Korutmak, temiz tutmak." (ATS, 71)

çecek **III/1990** Leb. *bk.* çeçek.

çecekte- **III/1990** Leb. *bk.* çeçekte-

çecekten- **III/1990** Leb. *bk.* çeçekten-.

çecektĭğ **III/1990** Leb. *bk.* çeçektū.

çecen **III/1990** Leb. *bk.* çeçen.

çecenne- **III/1990** Leb. *bk.* çeçende-.

çecerke- **III/1990** Leb. *bk.* çeçerke-.

çeç- **III/1986** Alt. Tel. Leb. 1. Çözmek, kurtarmak.
Atıŋdı çeç! "Kendi atını çöz!"; *Öbögön tajūrdu çeçĭb aḷdı.* "Yaşlı adam torsuku[6] çözdü."
2. Soyundurmak, çıkarmak.
Çedeḥĭn çeçĭp aḷdı. "O elbiseyi attı."; *Kĭm çeçerge kerek* "Elbiseyi çıkarmak lazım"; *Sū körböÿçĭ ödük çeçpe!* "Suyu görmeden çizmeyi çıkarma (atasözü)"; *Aḷar çamçaḷarın çeçĭp ḳurudŭp ḳoÿgondor.* "O gömlekleri çıkardılar ve kuruması için koydular."
3. Kurtarmak.
4. Aydınlatmak, açıklamak.
Çeçĭb aÿt mā! "Bana açıkla!"

çeş-~seş- "Gevşeltmek, çözmek." (EDPT, 431, 857)
sėş- "Çözmek, açmak, gevşeltmek." (DTS, 527)

çeç- "Salmak, bırakmak, serbest bırakmak." (ATS, 71)
çeç- "1. At koşumunu çözmek. 2. Ayakkabı elbise çıkarmak. 3. Düğme açmak, bağ çözmek." (TAS, 13)
çeç- "Çözmek, atın koşum takımını çözmek, izin vermek, serbest bırakmak." (DK, 268)
çek- "Çözmek." (DÇT, 165)

çeçek **III/1988** Alt. Tel. Çiçek.
Çeçek pajı "Çiçek"; *aḳ ḳızıḷ çeçekter* "beyaz ve kırmızı çiçekler" (Tel.)

çėçek "Çiçek; *mec.* Deri döküntüsü (özellikle çiçek hastalığı)" (EDPT, 400)
çėçek~çiçek "Çiçek." (DTS, 153, 155)

çeçek "Çiçek." (ATS, 71)
çeçek "Çiçek." (TAS, 13)
çeçek "Çiçek." (DK, 268)
çeçek "Çiçek." (DÇT, 165)

çeçekte- **III/1988** Tel. Alt. Çiçek açmak.
-

çeçekte- "Çiçeklenmek." (ATS, 71)
çeçekte- "Çiçek açmak." (TAS, 13)
çeçekte- "Çiçek açmak." (DK, 268)

çeçekten- **III/1988** Tel. Alt. <çeçekte-n-
Çiçek açmak.

çėçeklen- "Çiçeklenmek, çiçek açmak." (EDPT, 401)
çėçeklen- "Çiçeklenmek, çiçek açmak." (DTS, 153)

çeçekten- "Çiçeklenmek, çiçek açmak." (ARSL, 810)

çeçektū **III/1988** Alt. Tel. <çeçek+lū
Çiçekli.

çėçeklig "Çiçekli."(EDPT, 401)
çėçeklig "Çiçekli."(DTS, 153)

çeçekdü "Çiçekli." (GSATA, 398)

çeçen **III/1988** Alt. Tel. Güzel konuşan, hatip.
Çeçen kiji "Güzel konuşan kişi."; *Çeçen poḷdı* "O güzel konuşan biri oldu." (Tel.); *Köp adıp mergen poḷbos, köp aÿdıp çeçen poḷbos.* "Çok silah atan atıcı, çok konuşan da güzel konuşan biri olamaz (atasözü)."
-

çeçen "1. Hatip, güzel ve yerinde konuşan. 2. İsabetli." (ATS, 71)
çeçen "1. Derli toplu, bakımlı. 2. Belagat sahibi, iyi ve güzel konuşan." (TAS, 13)
çeçen "Güzel konuşan, belagati iyi olan." (DÇT, 165)

çeçende- **III/1989** Alt. Tel. <çeçen+le-
Güzel konuşmak.
-

çeçerke- **III/1989** Alt. Tel. *krş.* çeçen
Güzel konuşmaya çalışmak, zarif sözlerle konuşmak; övünmek, gururlanmak.
-

çeçerke- "Gururlanmak, kibirlenmek." (ATS, 71)

çeçerkēk **III/1989** Tel. <çeçerke-kēk
Güzel sözlerle övünmeyi seven.
-

[6] Torsuk: Altayların süt ve diğer sıvı içecekleri saklamak için kullandıkları sepete benzer kap.

çeçerkek “Kibirli, gururlu.” (ATS, 71)
çeçerkek “Kibirli.” (TAS, 13)

Ç

çeçil- **III/1989** Alt. Tel. <çeç-l-
1. Çözülmek.
2. Soyundurulmak.

seşil- “Çözülmek, gevşetilmek.” (EDPT, 857)
şėşil- “Açılmak, çözülmek.” (DTS, 554)
çeçil- “Çözülmek, çözülmüş olmak.” (ATS, 71)
çeçil- “İpi çözülmek, bağı çözülmek.” (TAS, 13)
çeçil- “Ayrılmak, açılmak; soyunmak.” (DÇT, 165)

çeçĭn- **III/1989** Alt. Tel. <çeç-n-
Çözülmek.

-

çeçin- “Soyunmak.” (ATS, 71)
çeçin- “Soyunmak, giysilerini çıkarmak.” (TAS, 13)

çēdek **III/1984** Tel. *bk.* çeḥedek.

çėden **III/1985** Alt. Tel. Çit.
Çeden tuttŭ. “O çitlerle çevreledi.” *Erdiŋ yaman d’aḷḳūn çedenineŋ pilerĭm.* “Erkeğin tembelini çitinden anlarım.” (P.d.V.I, 223, 16)

-

çeden “Çadırın çevresindeki çit.” (ATS, 71)
çeden “Duvar, tahta perde, çit.” (TAS, 14)
şulan “Çit.” (DK, 272)
şeden “Çit, duvar.” (DLTÇ, 226)
çede “Çit.” (DÇT, 164)

çedende- **III/1985** Alt. Tel. <çeden+le-
Çitle çevirmek.
Pölö çedendedĭ. “O çevreledi.”; *Oroy çedendedi.* “O çevreyi çevreledi.”

-

çedende- “Sınır geçmek, çitle bölmek.” (ATS, 71)
çedende- “Duvarla çevirmek, çitle çevirmek.” (TAS, 14)

çedendel- **III/1985** Alt. Tel. <çedende-l-
Çevrelenmek.

-

çedendū̄ **III/1985** Tel. Alt. <çeden+lū̄
Çevrelenmiş.

-

-

çedik **III/1985** Tel. İğrenen, tiksinen.

-

çedik “İğrenen, tiksenen.” (ATS, 71)
çedirçek “Hassas, midesi çabuk bulanan.” (DK, 267)

çedimek **III/1986** Tel. Ceket, kazak.
bk. çeyimek**.

çedĭrḥen **III/1986** Tel. =çedik
İğrenen, tiksinen.

-

-

çedĭrke **III/1986** Tel. Tiksinti, iğrenme.

-

çedirke- “İğrenmek, tiksinmek.” (ARSL, 803)

çegertki **III/1957** Tel. Çekirge.
bk. çeḥertkĭş**.

çegidek **III/1958** Leb. *bk.* çeḥedek.

çeḥedek **III/1958** Alt. Evli kadınların üst giyimi.

-

çegedek “*es.* Evli kadının dış giysisi.” (ATS, 71)
çēdek “Bir tür kadın üst giyimi.” (DÇT, 164)

çeḥelḥĭ **III/1958** Tel. Büyük çekirge.

-

-

çeḥēn **III/1957** Alt. Tel. Leb. Kımız.

-

çegen “Ekşimiş süt, ekşi sütten yapılan içecek.” (ATS, 71)
çegēn~çegen “Kımız; ekşimiş sütten yapılan içecek.” (DLTÇ, 221)
arakı-çēn “Türlü içecekler.” (DÇT, 103)
çēn “Sütlü içecek, ayran.” (DÇT, 164)

çeḥēnde- **III/1957** Alt. Tel. Kımız içmek.

-

çegende- “Kımız yapmak.” (ARSL, 802)

çeḥēnzek **III/1957** Alt. Tel. Kımız seven.

-

-

çeḥertkĭş **III/1957** Tel. Kumd. 1. Çekirge. (Tel.)

Sā çeḥertkīş ağıdarım! "Ben senin üstüne çekirge atacağım! (lanet)"
2. Pire. (Kumd.)
çekürgē "Çekirge." (EDPT, 416)
çėkürge "Çekirge." (DTS, 154)
çegertkiş "Çekirge." (TAS, 14)

çēk **III/1944** Tel. *bk.* çe.
-
çēk "*Ünl.* (Acıma bildirir.)" (ATS, 71)

çek I **III/1944** Tel. Sıfatı pekiştiren hece. *Çek çeber tuttum.* "Ben onu çok iyi takip ettim."
-
çek "Çok, pek, gayet, bütün, büsbütün, tümden, hepten; tümüyle." (ARSL, 804)

çek II **III/1945** Tel. Hatasız, mükemmel, düzgün.
-
çek I "Hiçbir şey." (ATS, 71)
çek II "1. Temizlik; temiz, saf. 2. Şereflilik; şeref." (ATS, 71)

çekçi **III/1955** Tel. Düzenli, titiz, tutumlu.
-
çekçil "Düzenli, temiz, tutumlu." (DK, 267)

çekçĭl **III/1955** Tel. 1. Çevik, kıvrak. 2. Düzenli, tutumlu (W.)
-
çekçil "Becerikli." (ATS, 71)
çekçil "Temizliği seven, derli toplu." (TAS, 14)
çekçi~çekçil "Düzenli, temiz, tutumlu." (DK, 267)

çekçile- **III/1955** Tel. <çekçi+le1. Özen göstermek, uğraşmak.
Meŋgü yürümge kireỳn tezeŋ salımdardı çekçile! "Eğer sonsuz bir dünyaya (cennete) gitmek istiyorsan Allah'ın buyruklarına uy!"
2.Titiz, tutumlu olmak.
Çekçilebes "Özensiz, kirli, düzensiz, dağınık"
-
çekçile- "Temiz, düzenli, titiz olmak." (ARSL, 805)

çekçilen- **III/1955** Tel. <çekçile-n- Kendini mükemmel göstermek.
-
-

çekmen **III/1955** Tel. Çuha kumaş. *bk.* çekpen.

çekpen **III/1955** Alt. Tub. Tel. Çuha kumaş, yün kumaş.
çek/g "Üst giyim dikmek için kullanılan pamuk kumaş." (DTS, 153)
çekpen~çepken "1. Astarsız sabahlık. 2. Çuha, çuhadan yapılmış." (ATS, 71)
çepken "Çuha." (TAS, 14)
çekpen "Çuha." (DK, 267)
çekpen "Palto, üst giyim." (DLTÇ, 221)
şekpen "Kadın paltosu." (DLTÇ, 226)
çekpen "1. Çuha, yün kumaş. 2. Kaftan." (DÇT, 164)

çekte- **III/1954** Tel. Korumak, özen göstermek (düşünmek).
-
şekte- "Temizlenmek." (GSATA, 510)
çekte- "Temizlemek, düzenlemek." (ARS, 146)

çekten- **III/1954** Tel. <çekte-n- Kendine hâkim olmak, korunmak, dürüst olmak, namuslu olmak.
-
-

çektet- **III/1954** Tel. Korutmak, saklatmak, muhafaza ettirmek.
-
-

çel **III/1975** Tel. İnce tabaka.
-
çel "1. Derinin iç zarı. 2. Gözün akı." (ATS, 71)
çel "Göz lekesi. 2. Zar; ince ve yumuşak tabaka." (TAS, 14)
şel "Göz lekesi, ince tabaka." (DK, 272)
çel "1. Kiriş. 2. İşlenmemiş deride lif katmanı, halk arasında deri astarı." (DÇT, 165)

çel- **III/1976** Tel. Kazmak eşmek.
çal- "Vurmak, atmak, (vücuduyla yere) düşmek; eğilmek(?)" (EUES, 219)
çel- "Bir yana atmak, kenara atmak, geri püskürmek." (TAS, 14)
şel-~şil- "Atmak, savurmak." (DK, 272)
çel-~şel- "Atmak, fırlatmak." (DLTÇ, 221)
çel- "Atmak, fırlatmak." (DÇT, 165)

Ç

çelde- **III/1979** Tel. <çel+le-
Kemiklerin üzerindeki eti kemirmek.
-
çelde- "1. Eti, yağı kemiğinden kazımak. 2. Yutmak." (ATS, 71)
çelde- "Kemirmek, gevelemek." (TAS, 14)

çelert- **III/1977** Tel. Sezmek, tahmin etmek.
Çelertĭp "Tahminî."
-
-

çeli- **III/1978** Tel. Atmak, fırlatmak.
-
çeli- "Atmak, fırlatmak." (ARSL, 806)

çelil- **III/1979** Tel. <çeli-l-
Atılmak.
-
-

çelit- **III/1979** Tel. <çeli-t-
Attırmak.
-
çelit- "Attırmak, fırlattırmak." (ARSL, 806)

çem **III/2001** Tel. Kusur, eksiklik, zarar.
Çemi yoḳ "Zararsız"; *bir kemĭ çemĭ yoḳ* "Herhangi bir kusur olmayan."
-
-

çemenne **III/2001** Kumd. *bk.* çebenne.

çemet **III/2002** Tel. Verem.
-
çemet "Verem, tüberküloz." (ATS, 71)
çemet ūrı "Verem, tüberküloz." (TAS, 14)
çēdil "Verem, tüberküloz." (DLTÇ, 221)

çemettū̄ **III/2002** Tel. <çemet+lū̄
Veremli.
Köksŭŋ çemettū̄ poḷzın! "Göğsünde verem olsun! (beddua)"
-
-

çēn I **III/1960** Tel. İn, mağara, yuva (hayvanlar için).
-
-

çēn II **III/1960** Tel. Düzgün, düz.
Çēn aġaş "Düzgün bir şekilde büyüyen ağaç"; *çēn puttū at.* "düzgün at"; *çēn kiji* "Güzel endamlı kişi"
-
-

çene **III/1961** Kumd. Leb. *bk.* çeẏne.

çene- **III/1961** Alt. Tel. Leb. 1. Denemek.
Çenep kör! "Dene!"; *Ḳıçırırġa çenep kördŭ.* "O kitap okumayı denedi."
2. Havayı tahmin etmek.
Çenep çabıt ettĭ. "O tefsiz şamanlık yaptı."
teŋe- "(Bir şeye) değer vermek." (EDPT, 516)
tėŋe- "Eşit olmak, uymak, tekabül etmek." (DTS, 585)
çene- "1. Denemek, sınamak, ölçmek. 2. Havayı tahmin etmek." (ATS, 71)

çenēçi **III/1961** Tel. Şeytan, iblis.
-
çeneçi "Deneyen, tecrübeli." (ATS, 71)

çenel- **III/1961** Alt. Tel. Leb. <çene-l-
Denenmek.
-
çenel- "Denenmek, kontrolden geçirilmek." (ARSL, 807)

çenemel **III/1961** Alt. Tel. Leb. Deneme, tecrübe.
-
çenemel "Deneme, tecrübe." (ATS, 71)

çenet- **III/1961** Alt. Tel. Leb. <çene-t-
Denetmek.
-
çenet- "Denetmek." (ATS, 71)

çenū̄ **III/1961** Alt. Tel. *bk.* çenemel.

çepken **III/1995** Tel. 1. Çuha, yün kumaş.
2. Çuha kaftan.
bk. çekpen.

çer- I **III/1966** Kumd. Hafifçe öksürerek boğazı temizlemek, tükürmek.
-
çēr "Öksürük." (ATS, 71)

çer- II **III/1966** Tel. *es.* Savaşmak.
-
-

çerbek **III/1975** Tel. <çerbeẏ-k

Çıkıntılı, kabarmış.
-
çerbek "Göbekli, karınlı." (ATS, 71)

çerbeẏ- III/1975 Tel. Yayılmak, kabarmak, çıkmak (göbek).
-
çarbay-~çerbey- "1. (Karın için) şişmek. 2. (Kısa boylu insan için) karnını ileri çıkarıp kibirle yürümek." (ATS, 70, 72)

çerçeŋ III/1974 Tel. 1. Özenli, nazik. (W.)
2. Kıvrak, dinç, canlı.(W.)
3. Modaya uygun, tarz, şık.
-
çerçeŋ "1. Muntazam, düzenli. 2. Nazik." (ATS, 72)

çerçeŋde- III/1974 Tel. Tarz, şık olmak.
-
çerçeŋde- "1. Düzenli olmak. 2. Nazik olmak." (ATS, 72)

çerçeŋdet- III/1974 Tel. <çerçeŋde-t- Mükkemmel, zarif hâle getirmek.
-
-

çerçeŋre- III/1974 Tel. <çerçeŋ+re- *bk.* çerçeŋde-.

çerdek III/1974 Tel. 1. Maskeli balo.
2. Maskelenmiş, baloya uygun giyinmiş.
Çerdek poḷıp oẏnop yat. "Onlar maskeli balo yapıyorlar."
-
çerdek "1. Maske. 2. Maskeli balo." (ATS, 72)

çerdeẏ- III/1973 Kumd. *bk.* çerbeẏ-.

çeret III/1966 Tel. Beyaz kil, kireç.
-
çeret "Kireç, beyaz çamur." (ATS, 72)
çeret "Kireç. *Çeyiltken çeret* Sönmüş kireç." (TAS, 14)

çergebiş III/1971 Leb. Tub. Sarmaşık bitkisi.
Tağ çergebişi "(Lat. *Aconitum*)"
-

çergeẏ III/1969 Kumd. *bk.* çergi.

çergi III/1972 Alt. Tel. Küçük hayvanlar için tuzak, kapan.
Mıḷtığı yoḳ kijiler çergi bile aŋdap yadır. "Tüfeksiz insanlar çergi ile avlanıyorlar."
-
çergey "Küçük hayvanlar için kapan." (ATS, 72)
çergey "Küçük hayvan kapanı." (DÇT, 165)

çeriğ III/1968 Leb. *bk.* çerū.

çeriğlen- III/1968 Leb. *bk.* çerūlen-.

çeriğliğ III/1968 Leb. *bk.* çerūlū.

çerlek III/1972 Kumd. < çer- I
Verem, ince hastalık.
-
-

çert III/1973 Tel. Leb. Tub. =şert
Ant, yemin.
-
çert "Yemin, ant." (ATS, 72)
çert "Ant, yemin." (TAS, 14)

çert- III/1973 Alt. Tel. Leb. 1. Parmakları tıkırdatmak.
2. Cevizleri tıkırdatmak.
3. Kertmek.
4. Şiş döndürmek (W.)
çert- "Bir şeyler yaparken çeşitli gürültüler çıkarmak." (EDPT, 428)
çėrt- "1. Kaçırmak, salmak, serbest bırakmak. 2. Kertmek, çentik atmak; koparmak." (DTS, 155)
çert- "1. (Parmakla) fiske vurmak. 2. (Ceviz için) kırmak. 3. Kertmek. 4. *Çertip iy-* "Çalmak." (ATS, 72)
çert- "1. Şaklamak, şakırdamak. 2. Ceviz kırmak, çenetlemek." (TAS, 14)
çert- III "Dişlemek, kemirmek." (DK, 268)
şerj- "Tıklatmak." (DK, 272)
şert- "Parmakla fiske vurmak." (DLTÇ, 226)
şert- "Kemirmek." (DÇT, 167)

çerte- III/1973 Tel. *krş.* çerū
Savaşmak.
-
-

çėrtek III/1973 Tel. Alt. Burna fiske vurma.
-

çerteş- III/1973 Tel. <çėrte-ş- Savaşmak.
-

çerteş- "Ant içmek, yemin etmek." (DÇT, 165)

çertim **III/1973** Tel. <çert-m
1. Çentik, kertik.
2. Buruna fiske vurma.
-
çertim "Küçük dilim, lokma." (TAS, 14)

çertkĭ **III/1973** Tel. *bk.* çergi.

çértkile- **III/1973** Tel. <çertki+le-
Tuzakla öldürmek.
-
-

çertme **III/1973** Tel. <çert-me
İki telli balalayka.
-
çertme komıs "Bir cins kopuz." (TAS, 14)

çertmele- **III/1973** Tel. <çertme+le-
Balalayka çalmak.
-
-

çertte- **III/1973** Tub. Leb. <çert+le-
Yemin istemek, antla bağlamak.
-
gerte- "Ant içmek, yemin etmek." (DÇT, 111)

çertten- **III/1973** Tub. Leb. <çertte-n-
Yemin etmek.
-
çerten- "Yemin etmek." (ATS, 72)
çerten- "Ant içmek, yemin etmek." (TAS, 14)
gerten- "Kendi kendine yemin etmek." (DÇT, 111)

çerū **III/1968** Alt. Tel. Ordu.
Çerū kiji "Asker, savaşçı."; *Çerū paştaġan pī* "Ordu komutanı."; *Çerū keldĭ.* "Ordu geldi. (Mayıs ayının sonlarında Çuy ilçesinde yapılan fuarlar; buranın isminin tarihçesi şöyledir: 200 Moğol askeri subaylarla birlikte Rusya sınırına gelir, Ruslar bu fuara "Çura" ismini verir.)"
çerig "Savaş düzenine girmiş askerî birlik; ordu." (EDPT, 428)
çérig "Ordu, asker." (DTS, 154)
çerü "1. Savaşçı, asker. 2. Ordu." (ATS, 72)
çerü "Ordu." (TAS, 14)
şerig~şerü "Ordu, asker." (DK, 272)
şerig "Asker." (DLTÇ, 226)
kol-çerü "Ordu." (DÇT, 129)
çerü~çörü "Asker, ordu." (DÇT, 165, 166)

çerūle- **III/1969** Tel. <çerū+le-
Savaşı yönetmek, orduyu hareket ettirmek.
Çerūlep keldĭ. "O ordu ile hareket etti."
-
-

çerūlen- **III/1969** Tel. <çerū+le-n-
Silahlanmak, savaşa hazırlanmak.
-
çerülen- "Savaş açmak." (ATS, 72)

çerūlū **III/1969** Tel. <çerū+lū
Ordusu olan, ordulu.
-
-

çet I **III/1982** Alt. Tel. Genç iğne yapraklı ağaç, ağaçlık, çalılık.
-
çet "Melez ağacı. *Çet agaş* Melez ağacı." (ATS, 72)

çet II **III/1982** Tel. Köşe.
-
çıt "İç taraftan bacakların birleştiği yer, apış, ağ." (ATS, 74)

çettirgen **III/1984** Tel. =çet
Genç iğne yapraklı ağaç.
-
-

çetū **III/1984** Tel. <çet+lū
Köşeli
Üç çettū "Üç köşeli"
-
-

çeẏ- **III/1942** Tel. Karıştırmak, suda eritmek, yoğurmak.
Paḷkaşḳa sū çeẏ! "Kili suda erit!"; *Taḷḳan sütke çeyĭp içken.* "Unu sütte eritip içti."
-
çey- "1. Eritmek. 2. Karmak, karıştırmak." (ATS, 72)
çey- "Karıştırmak, eritmek." (TAS, 14)

çeyil- **III/1960** Tel. Karışmak.

Köske ḳan çeyilgen. "Gözler kanla doldu."
-
çeyil- "1. Erimek. 2. Yayılmak." (ARSL, 803)

çeyimek **III/1960** Alt. Erkek ceketi.
-
çeyimek~çeymek "Kısa kollu erkek ceketi." (ARSL, 803)

çeyne **III/1942** Tel. Kumd. Şakayık kökü (?) (Lat. *Paeonia anomale).*
-
çeyne~çiyne "Ayı gülü, şakayık çiçeği; *çeyne baş* Marina kökü(?) (Lat. *Paeonia mascula*)" (ATS, 72, 75)

çıba- **III/2098** Kumd. (Balçık ile) sıvamak.
suva- "Bulaştırmak, sürmek." (EDPT, 785)
suva- "Bulaştırmak, sürmek." (DTS, 546)
şıba- "Sıvamak, sürmek." (ATS, 162)
şıba- "Sıvamak, sürmek, macunlamak." (TAS, 104)

çıbaḷ **III/2099** Alt. İğne yapraklı ağaçların iğneleri.
-
-

çıbaḷı **III/2099** Leb. Tub. Karınca.
çümēlī "Karınca." (EDPT, 423)
çömeli~çümeli "Karınca." (DTS, 166, 168)
çımalı~çımālı "Karınca." (ATS, 73)
çımalı "Küçük sinek." (TAS, 15)
çubalı "Kalabalık." (TAS, 18)
çubala~çuvala~çıbalı~çımalı "Karınca." "DLTÇ, 222)
çımalı "Karınca." (DÇT, 167)

çıbı **III/2099** Tub. Köknar (Lat. *pinus pichta*)
bk. çibi.

çıbıḳ **III/2099** Alt. Tel. Leb. Tub. Çubuk, ince çubuk.
çıbık "Çubuk, sopa." (EDPT, 395)
çıbık "1. Çubuk, ince, esnek bir dal. 2. Sap." (DTS, 157)
çıbık "Çubuk, ince sopa." (ATS, 72)
çıbık "Çubuk, kırbaç, kuru dal." (TAS, 14)
çımık "Çubuk, ince dal." (DLTÇ, 224)

çıbıḳçı **III/2100** Tel. <çıbıḳ+çı
Dayak ustası.
-
-

çıbıḳta- **III/2100** Alt. Tel. Leb. Değnekle, çubukla vurmak.
çıbıklā- "Çubukla, sopayla dövmek." (EDPT, 396)
çıbıḳla- "Çubukla kırbaçlamak, kamçılamak." (DTS, 157)
çıbıkta- "Çubukla, vurmak, dövmek." (ATS, 72)
çıbıkta- "Çubuklamak,vurarak toz çıkarmak." (TAS, 14)
çıbıkta- "Vurmak, kırbaçlamak, dayak yedirmek." (DÇT, 166)

çıbıḳtat- **III/2100** Tel. Alt. <çıbıḳla-t-
Değnekle vurdurmak.
-
çıbıktat- "Vurdurmak, dövdürmek." (ARSL, 846)

çıbıḷ **III/2101** Alt. Tel. Leb. 1. Kirlilik.
2. Kötülük, utanç, azap.
-
-

çıbıḷda- **III/2101** Tel. Alt. <çıbıḷ+ḷa-
1. Kirletmek.
2. Utandırmak, azap vermek.
-
-

çıbıḷdaḷ- **III/2101** Tel. Alt. <çıbıḷda-l-
1. Kirlenmek.
2. Kırılgan olmak.
-
-

çıbıḷdū **III/2102** Tel. Alt. <çıbıḷ+dū
1. Kirli, pasaklı.
2. Utanç verici, azap verici, eziyetli.
-
-

çıbıḷḷa- **III/2101** Leb. *bk.* çıbıḷda-.

çıbıra- **III/2100** Kumd. Fısıldamak.
-
çımıra-~şımıra- "Fısıldamak, hışırdamak, kıpırdamak." (ATS, 73, 162)
şıbıra- "Fısıldamak." (TAS, 104)

çıbırġan **III/2101** Tel. *krş.* çıban

Sivilce, çıban.
Çıbırġan çıḳtı. "Çıban çıktı."
bk. çıyıḳan.

çıbırt **III/2101** Alt. Tel. Kırmızı çıban, sıcaktan çıkan sivilceler, kızamık.

-

çıgū "Kızamık." (ATS, 73)

çıbırtḳan **III/2101** Tel. *bk.* çıbırt.

çıbırtḳanda- **III/2101** Tel. <çıbırtḳan+ḷa- Kızamık çıkarmak.

-

çıbırtkanda- "Sivilcelenmek." (ARSL, 846)

çıç-[7] **III/2094** Tel. Alt. Kumd. Defihacet yapmak, büyük abdestini yapmak.

sıç- "Büyük abdestini yapmak, bağırsakları boşaltmak." (EDPT, 795)
sıç- "Büyük abdestini yapmak, bağırsakları boşaltmak." (DTS, 533)
çıç- "Tuvaletini yapmak, büyük abdestini yapmak." (ATS, 72)
çıç- "Defihacet yapmak, büyük abdestini yapmak." (DK, 271)
şış- "Defihacet yapmak, büyük abdestini yapmak." (DLTÇ, 227)
çiş- "Dışkılamak." (DÇT, 165)
şış- "Yumurtlamak." (DÇT, 168)

çıçalıḳ **III/2094** Alt. Serçe parmak.

çıçālak "Küçük parmak." (EDPT, 401)
çıçalaḳ "Serçe parmak." (DTS, 158)
çıçalık "Serçe parmak." (ATS, 72)
çıçalık "Serçe parmak." (TAS, 14)

çıçırana **III/2094** Tel. Yabani iğde (Lat. *hippophaca rhamnoides*).

-

çıçrana[8] "?" (ATS, 72)
çıçranat "*ağız* Bir tür yemiş." (ATS, 72)
çıçırana "Yabani iğde ağacı, kumdikeni." TAS

çıçırġana **III/2094** Tel. *bk.* çıçırana.

çıçḳaḳ **III/2094** Alt. Tel. Leb. <çıç-ḳaḳ

Defihacet, ishal.
Çıçḳaḳ ūrū (Tel, deyim); çıçḳaḳ em "Mide bozan ilaç"

sıçġāk "Gevşek bağırsaklı, ishal olmuş." (EDPT, 796)
sıçġaḳ "Çok sık dışkı yapan insan." (DTS, 533)
çıçak "Sürgün. *mec.* ishal." (ATS, 72)
çıçkak "1. İshal. 2. Kazık." (ATS, 72)

çıçḳaḳçı **III/2094** Tel. <çıçḳaḳ+çı Midesi bozuk olan, çabuk ishal olan.

-

çıçkakçı "İshalden, sürgünden muzdarip olan." (ARSL, 846)

çıçḳaḳta- **III/2094** Alt. Tel. Leb. İshalden eziyet çekmek.

-

çıçkakta- "İshal olmak." (ATS, 72)

çıçḳaḳtat- **III/2094** Alt. Tel. <çıçḳaḳta-t- İshalden eziyet çektirmek.

-

çıçkaktat- "İshal etmek." (ATS, 72)

çıçḳan **III/2094** Alt. Tel. Sıçan, fare.
Sırtı yoḷdū satı çıçḳan "Çizgili fare."; *poro çıçḳan* "Boz fare."; *yer çıçḳanı* "Yer faresi."; *su çıçḳanı* "Su faresi."

sıçġān "Sıçan, fare." (EDPT, 796)
sıçġan "Sıçan, fare." (DTS, 533)
çıçkan "Sıçan, fare." (ATS, 72)
çıçhan "Sıçan, fare." (DLTÇ, 224)
çıçkan "Sıçan, fare." (DÇT, 167)

çıçḳuḷūr **III/2095** Tel. Tuvalet.

-

-

çıda- **III/2091** Alt. Tel. Leb. 1. İmkânı olmak, muktedir olmak, gücü olmak.
Çıdazaŋ ḳat ūrenerzĭŋ. "Eğer becerikliysen okuma yazma öğrenirsin."; *Pō kiji çıdabas, Ḳudaẏ teze nege çıdayır.* "İnsan bunu yapamaz ama Allah her şeyi yapar."; *Ködürŭp çıdadı.* "O bunu kaldırabilirdi." (Alt.)
2. Katlanmak, çekmek, tahammül etmek.
Küçŭŋ çıdabaza öl! "Eğer gücün yetmiyorsa, öl!" (Tel.); *Men anı çıdap poḷmaẏmın.* "Ben bunu artık çekemiyorum." (Tel.); *Adı yoḷdı çıdadı.* "Onun atı yolu çekti." (Tel.); *Uçŭna yettre çıdaġan*

[7] OSTN'de bu madde başının fiil olduğu belirtilmemiştir.

[8] ATS'de bu madde *cıcırgana* maddesine gönderilmiş, ancak *cıcırgana* hem ATS'de hem de ORS'de yoktur. ORS'de çıçranat "yalancı iğde" maddesi tespit edilmiştir (s. 184).

kiji arġaḷanar. "Sonuna kadar dayanan kurtulur." (Tel.)
3. Becermek, yapabilmek.
Anı körŭp çıdabaẏ yadım."Onu göremiyorum."

-

çıda- "1. Sabretmek, dayanmak. 2. Bir şeyi yapacak durumda olmak, becermek. 3. Büyümek." (ATS, 72)
çıda- "Sabretmek, dayanmak, katlanmak." (TAS, 15)
çıda- "Dayanmak, tahammül etmek." (DK, 270, 272)
çıda- "Dayanmak, katlanmak." (DÇT, 166)

çıdabıḳḳaẏ **III/2092** Leb. *bk.* çıdamaḷ.

-

çıdamkay "Sabırlı, tahammüllü." (ATS, 72)

çıdaçı **III/2092** Tel. <çıda-çı
Sabırlı.

-

-

çıdaçıḷ **III/2092** Tel. *bk.* çıdaçı.

çıdaġıdī **III/2092** Tel. Güçlü, sert, sabırlı.
Çıdaġıdī kiji çıdazın! "Tahammülü olan sabretsin!"

çıdagu "Becerikli." (EUES, 227)

-

çıdaḷ **III/2092** Alt. Tel. Leb. <Moğ.
Güç, sabır.
Çıdaḷı yoḳ. "Onun ne gücü ne de sabrı var."

-

çıdal "Sabır." (ATS, 72)
çıdam "Sabırlılık." (ATS, 72)
çıdım "Güçlü, sağlam." (ATS, 72)
çıdım "Sabırlılık, direngenlik, dayanıklılık, katlanırlık." (TAS, 15)

çıdaḷdū **III/2092** Tel. 1. Güçlü, sert.
2. Dayanıklı, sabırlı.

-

çıdamdu "Sabırlı, tahammüllü." (ATS, 72)
çıdımdu "Sabırlı, canı pek, dayanıklı." (TAS, 15)

çıdaḷlığ **III/2092** Leb. Güçlü, sert.
bk. çıdaḷdū.

çıdam **III/2093** Tel. Alt. <çıda-m
Sabır, dayanıklılık, sertlik, kararlılık.

-

çıdal "Sabır." (ATS, 72)
çıdam "Sabırlılık." (ATS, 72)
çıdım "Güçlü, sağlam." (ATS, 72)
çıdım "Sabırlılık, direngenlik, dayanıklılık, katlanırlık." (TAS, 15)

çıdamaḷ **III/2093** Tel. <çıda-maḷ
Güçlü, sert, becerikli, sabırlı, dayanıklı.

-

çıdamal "1. Sabır, itidal, dayanıklılık. 2. Sabırlı, dayanıklılıklı; kendine hakim, itidal sahibi." (ARSL, 851)

çıdamdū **III/2093** Tel. *bk.* çıdamaḷ.

-

çıdamdu "Sabırlı, tahammüllü." (ATS, 72)
çıdımdu "Sabırlı, canı pek, dayanıklı." (TAS, 73)

çıdamıḷ **III/2093** Tel. *bk.* çıdamaḷ.

çıdaŋı **III/2092** Tel. Kumd. <çıda-ŋı
Sabırlı.

-

-

çıdaş- **III/2092** Tel. Birlikte sabretmek.
Pu söskö poḷġon-no çıdaşpas saḷımdūdā çıdayır. "Bu söze herkes katlanamaz, katlanabilene helal olsun!"

-

çıdaş- "*işteş* Dayanmak, sabretmek." (ATS, 72)
çıdaş- "Dayanmak, katlanmak, tahammül etmek." (DLTÇ, 224)
çıdaş- "Dayanmak, katlanmak." (DÇT, 166)

çıdıḳ **III/2093** Tel. Güç, sabır, varlık.

-

çıdu "Sabır." (ATS, 72)

çıdım **III/2093** Tel. 1. Sabır.
2. Kudretli, sabırlı.
Çıdım aġaş "Sert ağaç"; *aşḳa çıdım kiji* "Kendini yemek konusunda tutabilen kişi"
bk. çıdam.

çıdıŋ **III/2093** Tel. Yemek konusunda kendini tutabilen.
bk. çıdım**.

çıdırman **III/2093** Tel. Çalılık, fundalık.
-
çıdırman I "Tüy gibi." (ATS, 72)
çıdırman II "Koru." (ATS, 72)

çıdırmandū **III/2093** Tel. <çıdırman+ḷū
Sık çalılıkla kaplanmış.
-
-

çıdra- **III/2093** Tel. Çıtırdamak.
It çıdrap-yat. "Ateş çıtırdıyor."
-
çıdıra- "(Yanan odunlar için) çatırdamak." (ATS, 72)

çıdū **III/2093** Tel. <çıda-ū
Sabır.
-
çıdu "Sabır." (ATS, 72)

çıdūḷū **III/2093** Tel. <çıdū+ḷū
Sabırlı.
-
çıdu "Sabır." (ATS, 72)

çıġaḷta **III/2064** Tel. Zarar, kayıp.
-
-

çıġaḷtaḷū **III/2064** Tel. Zararlı.
-
-

çıġar- **III/2063** Alt. Tel. Çıkartmak, çıkarmak.
çıkar- "Çıkarmak." (EDPT, 410)
çıḳar- "1. Çıkarmak. 2. Göstermek, ortaya çıkarmak. 3. Dönüştürmek, değiştirmek." (DTS, 161)
çıgar- "Salmak, çıkarmak." (ATS, 72)
çıgar- "Çıkarmak." (TAS, 15)
çıgar-~çıkar-~şıgar- "Çıkarmak." (DK, 270, 271, 272)
çıgar- "Çıkarmak." (DLTÇ, 223)
çār-~çıgar"Çıkarmak." (DÇT, 163, 166)

çıġış **III/2067** Tel. Alt. 1. Çıkış, çıkma, yükseliş.
Kün çıġıjı "Gün doğumu." (Alt. Tel.)
2. Son.
çıkış "Ortaya çıkma, fayda." (EDPT, 412)
çıḳış "1. Çıkış 2. Menfaat, yarar, kazanç 3. Masraf." (DTS, 161)
çıgış "1. Çıkış. 2. (Dağ vs. için) çıkma, tırmanma. 3. Çıkış, hücum. 4. (Güneş için) doğma, doğuş." (ATS, 73)
çıgış "Çıkış, çıkış yeri." (TAS, 15)

çıġıt **III/2067** Tel. Kumd. <çıḳ-t
Çıkış.
Sū çıġıdı "Kaynak"
-
çıgıt "Çıkış." (ATS, 73)
çıgıt "Doğuş, *kün çıgıt* Doğu." (DLTÇ, 224)

çığ **III/2062** Leb. =çī
Çiğ, ham, pişmemiş.
çıġ~çig "Nemli, çiğ, pişmemiş." (EDPT, 404, 413)
yıġ "Islak, nemli, ham, pişmemiş." (DTS, 277)
çiy "Çiğ, ham." (ATS, 75)
çiy "1. Çiy, ham, olgunlaşmamış. 2. Pişmemiş." (TAS, 17)

çıḳ **III/2053** Tel. 1. Nemli.
Çıḳ yer "Nemli toprak."
2. Nem, ıslaklık.
çı~çıġ~çig "Nemli, rutubetli." (EDPT, 393, 404)
çi "1. Çiy, şebnem. 2. Islak, nemli." (DTS, 155)
çık "Rutubet, nem, yaşlık." (ATS, 15)
çık "Nem." (TAS, 73)

çıḳ- **III/2053** Alt. Tel. Leb. Çıkmak, ilerlemek, uzaklaşmak, kalkmak, görünmek.
Kün çıḳtı. "Güneş çıktı." (Alt.); *Yerden kök çıḳḳan.* "Ot topraktan çıktı." (Tel.); *Üydön çıḳ.* "Evden dışarı çık!" (Alt.); *Tışḳarı çıġayn.* "Dışarı çıkayım." (Tel.); *Sūdaŋ çıḳtı.* "O sudan çıktı." (Tel.); *Tūġan çık!* "Dağa çık!" (Tel.); *Közünüŋ yajı möltrüp çıġıp keldĭ.* "Gözünün yaşı parlayarak aktı." (Tel.); *Sū çıḳtı.* "Su döküldü." (Tel.); *Yerdiŋ tozı teŋerē çıḳtı.* "Toprağın tozu gökyüzüne kalktı." (Alt.); *Ḳarışḳa çıḳsın ḳıḷġası!* "Kökleri dörtte bir kadar büyüsün." (Tel.); *Pīl ḳuzuḳ çıḳḳın.* "Şimdilerde ceviz hasadı var." (Tel.); *Pīl aş yaḳşı çıḳtı.* "Bu sene çok iyi tahıl hasatı var." (Tel.); *Ḳajıbĭs ejikteŋ çıḳtı.* "Bazılarımız kapıya çıktı." (Tel.); *Çıġa yügürdü ūlçāk.* "Oğlan çocuğu dı-

şarı kaçtı.” (Alt.); *Men tilmeşten çıḳtım.* “Ben tercümanlığı bıraktım.” (Tel.); *Mūs çıḳḳandaŋ ozo ḳuḷaḳ özör.* “Kulak, boynuzdan önce çıkar.” (Tel.); *Söstöŋ çıḳpa!* “Sözünden dönme!” (Alt.); *Ezimneŋ çıḳtı.* “Unuttum.” (Alt.); *Çabı çıḳtı.* “O ünlü oldu.” (Tel.); *Tıŋ köp aḳça çıḳtı.* “Çok fazla para toplandı.” (Tel.); *Sā bir ūḷ çıġar, köksü aḷtın çıġar, ködönü kümüş çıġar.* “Senin oğlun doğduğunda onun göğüsleri altın, kalçası ise gümüş olur.” (Alt.)

çık- “Çıkmak, ortaya çıkmak.” (EDPT, 405)
çıḳ- “1. Çıkmak, ayrılmak. 2. Gitmek, yönelmek. 3. Ayrılmak. 4. *mec.* Vazgeçmek, bırakmak. 5. Göze çarpmak. 6. Kendini göstermek. 7. Dönmek, çıkmak, hâline gelmek. 8. Tırmanmak, çıkmak.” (DTS, 161)
çık- “1. Çıkmak, ilerlemek. 2. Çıkmak. 3. (Ses için) çıkmak, duyulmak.” (ATS, 73)
çık- “Çıkmak.” (TAS, 15)
çıg-~çık-~şık-~tsık-~şçık- “Çıkmak, yükselmek, tırmanmak, ayrılmak.” (DK, 270, 273)
şık- “Çıkmak, tırmanmak, dağa çıkmak.” (DLTÇ, 227)
çık-~çuk- “Çıkmak, ayrılmak.” (DÇT, 166)

çıḳçıt **III/2061** Tel. Kumd. Kulak arkasında çenenin bittiği yer.

-

çıkçıt “Şakak.” (ATS, 73)
çıḳçıt “Şakak.” (TAS, 15)

çıḳçıtta- **III/2061** Tel. Kumd. W. Tokatlamak, şamar vurmak

-

-

çıḳıra- **III/2058** Tel. Gıcırdamak.

çıkrā- “Gıcırdamak.” (EDPT, 410)
çıḳra- “Gıcırdamak, gıcırdatmak.” (DTS, 161)
çıkıra- “(Kapı, kar için) gıcırdamak.” (ATS, 73)

çıḳırū **III/2058** Tel. <çıḳıra-ū Gıcırtı.

-

-

çıḳḳar- **III/2059** Tel. *bk.* çıġar-.

çıḳḳış **III/2060** Tel. *bk.* çıġış.

çıḳta- **III/2060** Kumd. <çıḳ+ḷa- Islatmak, nemlendirmek.

çıla- “Nemlendirmek.” (EDPT, 418)
çıla- “Nemlendirmek, ıslatmak.” (DTS, 156)
çıkta- “Nemletmek, ıslatmak.” (ATS, 73)
çıktı- “Nemlenmek, ıslanmak.” (ARSL, 856)

çıḳtı- **III/2060** Tel. <çıḳ+tı- Islak olmak, nemli olmak, nemlenmek. *bk.* çıḳta-**.

çıḳtıt- **III/2060** Tel. <çıḳtı-t- Nemlendirtmek.

çılat- “Nemlendirtmek, ıslattırmak.” (EDPT, 419)
çıktıt- “Nemlendirmek, ıslatmak.” (ARSL, 856)

çıḳtū **III/2060** Tel. Nemli.

-

çıktu “Nemli, ıslak.” (ATS, 73)
çıktu “Nemli, rutubetli, ıslak.” (TAS, 15)

çıḷa- **III/2084** Alt. Tel. Yorulmak, bitkin düşmek, uykuya dalmak, ölmek. *Yoḷġo çıḷadı.* “O yoldan dolayı çok yoruldu.”; *Çıḷabas* “Yorulmaz.”

-

çıla- “1. Yorulmak, bitmek. 2. Uzun zaman beklemek. 3. İncelemek.” (ATS, 73)
çıla- “Yorulmak, usanmak, bitkin bir hâle gelmek.” (TAS, 15)
çıla- “Gerilmek, uzanmak.” (DÇT, 166)

çıḷat- **III/2085** Tel. Leb. 1. Duraksatmak, durdurmak.
2. *Çıḷat!* Yiyin! (saygılı bir şekilde). (Leb.)

-

çılat- “Yormak, bitkin düşürmek.” (ATS, 73)

çıḷbır **III/2088** Alt. Tel. Leb. Atın bağlandığı uzun urgan, yular.

-

çılbır “Dizgin.” (ATS, 73)
çılbır “Dizgin.” (TAS, 15)

şılbır "Dizgine bağlanan ve atı da o dizgine bağladıkları uzun urgan." (DLTÇ, 227)
çılbır~şılbır "Dizgin, yular." (DÇT, 166, 168)

çıḷbırḷa- **III/2089** Alt. Tel.
Leb. <çıḷbır+ḷa-
Yularından tutup at gezdirmek, atı ipe bağlamak.
-
çılbırla- "Dizgininden tutmak, yakalamak." (ATS, 73)

çıḷbırḷū **III/2089** Alt. Tel.
Leb. <çıḷbır+ḷū
Dizginli, dizginlenmiş.
-
-

çıḷbıs **III/2089** Leb. *bk.* çıḷmıs.

çıḷġī̄ **III/2087** Tel. *Çıḷġī̄ tere* "Kemer yapılan ham kösele."
-
çılgıy "*çılgıy tere* Yumuşatılarak kesilmiş deri." (ATS, 73)
çılgıy "Islak deri, ıslanmış deri, sepilenmiş deri." (TAS, 15)

çıḷmıs **III/2089** Alt. Tel. Hızlı, çevik, cesur, cesaretli.
-

çım **III/2102** Leb. Sakin, sakin olma.
Çım boḷ! "Kıpırdama!"
bk. tım.

çıma[9] **III/2102** Tel. Halk.
-
-

çımaḷ **III/2103** Tel. 1. Serçe parmak. *bk.* çıçaḷıḳ
2. Tatarcık (sinek). *bk.* çıbaḷı.
-
çımın~çımıl "Sinek." (ATS, 73)
çımalı "Küçük sinek." (TAS, 35)
çımın "Sinek." (TAS, 15)

çımaḷı **III/2103** Tel. Karınca.
bk. çıbaḷı.

çımās- **III/2103** Leb. <çım+?
Susmak.

[9] OSTN'de bu maddeye *eski sözcük* şeklinde not düşülmüştür.

-
-

çımcıḷa- **III/2105** Leb. *bk.* çımdı-.

çımça- **III/2104** Leb. <çım
Susmak.
-
çımçay- "Sessiz olmak." (ARSL, 858)

çımçı- **III/2104** Alt. Tel. *bk.* çımdı-.

çımçıḷ- **III/2104** Alt. Tel. *bk.* çımdıḷ-.

çımçıt **III/2104** Leb. Fare.
-
-

çımdı- **III/2104** Leb. Çimdiklemek.
-
çımçı- "1. Bir parça almak, koparmak. 2. Soğuğu hissetmek, (soğuk hava için) tırmalamak." (ATS, 73)
çımçı- "Mıncıklamak, çimdiklemek." (TAS, 15)

çımdıḷ- **III/2104** Leb. <çımdı-ḷ-
Çimdiklenmek.
-
-

çımġı- **III/2103** Tel. İç tarafına dikmek, kıvırmak.
-
çımgı- "Eteğin altını dikmek, kenarını kıvırmak, kenarını bastırmak." (TAS, 15)

çımġır- **III/2103** Tel. Burnunu temizlemek.
bk. çımır-.

çımġırıḳ **III/2103** Tel. <çımġır-ḳ
Sümük.
bk. çımırıḳ.

çımġū **III/2104** Tel. Dikiş yeri.
-
çımgı "Dikiş izi" (ATS, 73)

çımıḷda- **III/2103** Tel. Kıvırmak, kıvırcık yapmak.
-
-

çımıḷdat- **III/2103** Kumd. (Yağmur) çiselemek.
-
-

çımın **III/2103** Alt. Sinek.

çıbun "Sinek." (EDPT, 397)
çıbın~çıbun~çibin~çigün "Sinek, sivrisinek." (DTS, 157, 158, 155, 156)
çımın~çımıl "Sinek." (ATS, 73)
çımalı "Küçük sinek." (TAS, 35)
çımın "Sinek." (TAS, 15)
çımın "Sinek." (DÇT, 167)

çımır- **III/2103** Kumd. Burnunu temizlemek.
-
çimir- "Sümkürmek." (ATS, 75)
çimgir- "Sümkürmek." (TAS, 16)
çimir- "Sümkürmek." (DLTÇ, 222)

çımırat- **III/2103** Tel. (Yağmur) çiseletmek.
-
-

çımırıḳ **III/2103** Kumd. <çımır-ḳ
Sümük.
-
çimirik "Sümük." (ATS, 75)
çimgirik "Sümük." (TAS, 16)
çimirik "Sümük." (DLTÇ, 222)
çümirik "Sümük." (DÇT, 166)

çımra- **III/2104** Tel. 1. Hareket etmek, sallanmak, sıçramak.
2. Çiselemek (yağmur).
-
-

çımrat- **III/2104** Tel. <çımra-t-
Sıçratmak.
-
-

çın **III/2070** Alt. Tel. Leb. 1. Gerçek, adil, doğru, doğrucu, hakikî.
Çın söz "Doğru söz" (Alt.)
2. Gerçek, gerçeklik.
Çınıŋ aẏt! "Gerçeği söyle!" (Tel.); *Çını çıḳtı.* "Onun dediği gibi oldu." (Tel.)
çīn "Doğru, gerçek, hakiki; doğruluk." (EDPT, 424)
çın "1. Gerçek, hakikat, doğru. 2. Gerçekçi. 3. Dürüst, doğrucu. 4. Asıl, esas, gerçek, olması gereken. 5. Gerçekten, dürüstçe, hakkıyla." (DTS, 159)
çın "1. Doğru, gerçek, hakikat, sahici, asıl, halis muhlis. 2. Doğruluk, dürüstlük; haklılık. 3. Âdil, haklı, doğru; gerçekten; âdilâne, hakçasına, haklı olarak. 4. Bu, işbu. 5. Şimdiki, bugünkü, bugünün." (ATS, 73)
çın "Hakikat, gerçek, doğru." (TAS, 15)
şın "Gerçek, doğru, hakikat; tam, tam olarak." (DK, 272)
çin "Doğru." (DÇT, 165)
çın "Gerçek, hakikat; gerçekçi, hakiki, doğru; gerçekten, hakikaten, doğru." (DÇT, 167)

çına **III/2071** Tel. Çay kupası.
-
çına "Porselen kap, çay fincanı." (ATS, 74)
çınay "1. Porselen, kap kacak, porselenden yapılma kap kacak. 2. Porselenden yapılmış kap kacağın kırıkları." (TAS, 16)

çınayaḳ **III/2071** Tel. <çına+ayaḳ
bk. çına.

çınbar **III/2074** Kumd. Pantolon.
-
şalbar~şalbır~şalmar "Şalvar, pantolon." (ATS, 161)
çampar "Şalvar, kumaş pantolon." (TAS, 12)
şanmar "Pantolon." (DLTÇ, 225)
şalmar "Şalvar." (DÇT, 167)

çınçı **III/2074** Tel. <çın+çı
Doğrucu.
-
-

çında- **III/2073** Alt. Tel. <çın+ḷa-
Gerektiği gibi yapmak.
Çındap[10] *ettī.* "O gerektiği gibi yerine getirdi."; *Çındap çındap* "Tamamen doğru"; *Çındap aẏttı.* "O her şeyi olduğu gibi anlattı."; *Araḳı çındap yaḳşı* "Votka gerçekten de çok iyiydi."
çınla- "Gerçekleri konuşmak, doğru davranmak." (EDPT, 426)
çınla- "İncelemek, doğruyu araştırmak." (DTS, 160)
çında- "Doğrulamak. *Çındap* Doğruluk, dürüstlük; gerçekçi olma; sadakatle, doğru, ciddiyet, ciddilik, vahamet." (ATS, 74)
çında- "Gerçeği söylemek." (DÇT, 167)

[10] Bu madde başı OSTN'de çınḷap yazılmıştır.

çındat- **III/2074** Alt. Tel. <çında-t-
Gerçekleri söyletmek.
çınlat- "Doğrulatmak." (EDPT, 426)
çınlat- "Doğrulatmak." (DTS, 160)
-

çındıḳ **III/2074** Alt. Tel. <çın+ḷıḳ
1. Gerçeklik, dürüstlük, doğruluk.
2. Dürüst.
çındıḳ kiji "Dürüst insan"
çınlıḳ "Gerçeklik, doğruluk" (DTS, 160)
çındık "Doğruluk, dürüstlük, gerçekçi olma, adalet; haklılık, doğruluk; vazifeşinaslık, dürüstlük, özenli olma; doğrucu, dürüst, haksever; doğru, gerçekçi; âdil, haklı, doğru." (ATS, 74)

çındıḳtū **III/2074** Tel. Alt. <çındıḳ+ḷū
Gerçek.
-
-

çınır- **III/2072** Alt. Hoş olmayan ses çıkarmak.
-
-

çınmaḳ **III/2069** Leb. Dikiş, dikiş izi, iz.
-
-

çınna- **III/2073** Leb. Gerektiği gibi yapmak ya da konuşmak.
bk. çında-.

çınnat- **III/2073** Leb. *bk.* çındat-.

çınnıḳ **III/2073** Leb. Gerçek.
bk. çındıḳ

çınnıḳtığ **III/2073** Leb. <çınnıḳ+ḷığ
Gerçek olan.
bk. çındıḳtū.

çıŋdī **III/2069** Tel. Dayanıklı, sert.
-
çıŋdıy "1. Kalite, nitelik. 2. Nitelikli, kaliteli. 3. Nitelik olarak." (ARSL, 862)

çıŋır- **III/2068** Tel. Sümkürmek; inlemek, sızlanmak, cıyak cıyak bağırmak.
-
çimir- "Sümkürmek." (ATS, 75)
çıŋır- "Keskin, tiz bağırmak; çığlık atmak; keskin çığlıklar atmak, koparmak; cıyak cıyak bağırmak." (ATS, 74)
çimgir- "Sümkürmek." (TAS, 16)
çıŋır- "Keskin çığlıklar koparmak, cıyak cıyak bağırmak." (TAS, 16)

çıŋır I **III/2068** Tel. 1. Ağacın gıcırdama sesi.
2. Domuz hırıltısı.
-
-

çıŋır II **III/2068** Tel. Leb. Sümük.
-
çimirik "Sümük." (ATS, 75)
çimgirik "Sümük." (TAS, 16)
çımırık "Sümük." (DK, 271)

çıŋırı **III/2069** Leb. Gurur.
-
-

çıŋırıḳ **III/2069** Tel. Leb. Sümük.
bk. çıŋır.

çıŋırū **III/2069** Tel. Cırlama, cıyaklama, ağlama, sızlama,
-
çıŋıru "Bağırtı, bağırış, nara, yaygara, çığlık, feryat, ötüş, ses, bağırma; keskin çığlık, cıyak cıyak bağırma." (ATS, 74)
çıŋıru "Keskin çığlık, cıyak cıyak bağırma." (TAS, 16)

çıŋma- **III/2069** Leb. Kesmek, biçmek, budamak.
-
-

çıŋmaḳtığ **III/2069** Leb. Budanmış.
-
-

çıŋmı- **III/2069** Tel. =çıŋma-
Kenarını dikmek, teyellemek.
-
-

çıŋmū **III/2069** Tel. <çıŋmı-ū
Dikiş, dikiş izi, iz.
-
-

çıŋmūḷū **III/2069** Tel. Budanmış, dikilmiş.
-
-

çıraḳ **III/2076** Kumd. Kepek.
-
şırak "Lapa hâline getirilmiş yulaf kepeği." (DLTÇ, 227)

çıraẏ **III/2075** Tel. Alt. Leb. Yüz, görünüş.
Ḳaḷıŋ çıraẏ "Utanmaz yüz." (Alt.); *Erū çıraẏ* "Nazik, yumuşak görünüş." (Alt.); *Ḳattū çıraẏ* "Sert, sinirli görünüş." (Alt.); *Ḳardaŋ aḳ çırayı* "Onun kardan beyaz olan yüzü." (Tel.); *Çırayı arı körzö aẏdī, perī körzö kündī.* "O bu tarafa baksa onun yüzü ay gibiydi, öbür tarafa baksa güneş gibiydi." (Alt., P.d.V.I, 10,5)
-
çıray "1. Yüz çizgileri, yüzün güzelliği. 2. Yüz, çehre, sima; kişilik, kişi, şahıs, zat; suret, imge, imaj; hayal; tip; tarz, biçim." (ATS, 74)
çıray "1. Yüz, sima. 2. Görünüş." (TAS, 16)
şıray "Görünüş, yüz, sima." (DLTÇ, 227)
çıray "Yüz, sima." (DÇT, 167)

çıraẏḷan- **III/2075** Tel. <çıraẏ+ḷa-n-
Görünüşe bürünmek.
Erū çıraẏḷandı. "O güleryüzlü bir görünüşe büründü."; *Erū çıraẏḷanıp aẏttı.* "O hoş bir şekilde konuşuyordu."; *Ḳattū çıraẏḷandı.* "O sinirli bir hâl aldı."
-
çıraylan- "Hoş bir görünüm almak." (ATS, 74)

çıraẏḷaş- **III/2075** Alt. Tel. <çıraẏ+ḷa-ş-
Uygun (benzer) olmak.
-
çıraylaş- "Dış görünüş olarak benzer olmak." (ARS, 152)

çıraẏḷıḳ **III/2076** Alt. Tel. Leb. Güzellik.
-
çıraylık "Güzel, yakışıklı, hoş görünümlü, sempatik." (TAS, 16)

çıraẏḷū **III/2076** Alt. Tel. Güzel.
Ne yakşı çıraẏḷū tep aḷıp paraẏn? "Ben ona nasıl güzel bir kız getirebilirim?" (P.d.V.I, 9,23)
-
çıraylu "Güzel, hoş görünüşlü, sevimli, sempatik." (ATS, 74)
çıraylu "Yüzlü, yüzü olan." (DÇT, 167)

çırbaġaḷ **III/2082** Tel. Çalı çırpı.
-
çırbagal "Ağacın dalları." (ATS, 74)
şırba "Şamanın ayin sırasında kullandığı huş ağacı dallarından oluşan demet." (DLTÇ, 227)

çırbaġaḷdū **III/2082** Tel. <çırbaġaḷ+ḷū
Dallı budaklı (ağaç).
-
çırbāldu~çırbagaldu "Dallı budaklı (ağaç)." (ATS, 74)

çırbāḷ **III/2083** Tel. *bk.* çırbaġaḷ.

çırbāḷdū **III/2083** Tel. *bk.* çırbaġaḷdū.

çırbıḳ **III/2083** Leb. Sincap.
-
çırbak~şarbak "Sincap." (ATS, 74, 162)

çırışḳan **III/2079** Tub. Buruşukluk, kırışıklık.
-
çırçık "Kırışık." (ATS, 74)
çırçık "Kırışık, buruşuk." (TAS, 16)

çırī- **III/2079** Tel. Kırışmak.
-
çırçıy- "Buruşmak, kırışmak." (ATS, 74)
çırıy- "Buruşmak, kırışmak." (TAS, 16)

çırḳıra- **III/2079** Tel. (Su için) şırıldamak, ıslık çalmak.
-
çırkıra- "1. (Su vs. için) şırıldamak. 2. Cırlamak. 3. Cıvıldamak." (ATS, 74)

çırḷa- **III/2080** Tel. Cırlamak, cırcır ötmek.
-
-

çırma- **III/2083** Tel. Sarmak, dolamak, sarılmak, çevrili olmak, karışmak (dolaşmak), örmek.
-
çırma- "Yumak şekline sokmak; bir araya toplanmak; bükmek, sarmak." (ATS, 74)

çırmaḷ- **III/2083** Tel. <çırma-ḷ-
Sarılmış olmak, çevrelenmiş olmak, karışmak, dolaşmak.
-
-

çırmū **III/2084** Tel. Karıştırma.
-
-

çıtī- **III/2090** Tel. *bk.* çıttī-.

çıttī- **III/2091** Tel. Kapris yapmak, mızmızlanmak.
-
-

çıttīçān[11] **III/2091** Tel. Kaprisli.
-
-

çıyıḳan **III/2070** Tel. Çıban.
çıbıkān~çıban "İğde (meyve); *mec.* Çıban, irinli yara." (EDPT, 396, 397)
çıpıkan "1. İğde, bir tür çalı bitkisi. 2. İğde ağacının meyvesine benzeyen sivilce, çıban (DTS, 161)
çıbırtkan "Sivilce." (ATS, 72)
çıykan "Çıban." (ATS, 74)
çıbırtkan "Sivilce, deri döküntüsü." (TAS, 14)

çıyıra- **III/2070** Tel. Dönmek.
-
çıyrak- "1. Bükülmek. 2. Güçlenmek." (ATS, 74)

çıyıraḳ **III/2070** Tel. <çıyıra-ḳ
1. Sıkıca bükülmüş.
2. Sert, kuvvetli, sıkıca.
3. Çevik.
-
çıyrak "1. Güçlü; sağlam, dayanıklı; cesur; becerikli; Tam, bükülmüş (iplik vb.)." (ATS, 74)
çıyrak I "Civelek, çevik, gözü açık." (TAS, 16)
çıyrak II "Sık, kalın (kumaş, kâğıt)." (TAS, 16)

çıyırat- **III/2070** Tel. <çıyıra-t-
Döndürmek.
Çıyıratıp ḳat! "Sıkıca döndür!"
-
çıyrat- "1. Bükmek (ince ipliği). 2. Güçlendirmek, sağlamlaştırmak." (ATS, 74)
çıyrayt- "1. Demire, çeliğe su vermek, tavlamak. 2. Bir şeyi dayanıklı kılmak, sağlamlaştırmak." (TAS, 16)

çıyırçaḳ **III/2070** Tel. Kumd. 1. Yuvarlak.
2. Yuvarlak şapka.
-
çıyırçak "1. Yuvarlak. 2. Şapka bandı." (DK, 270)

çi **III/2105** Alt. Tel. 1. İsim ve fiillerle birleşen hece: Acaba, -dığı zaman vb.
Men-çi? "Ben miyim bu?"; *ada-çi?* "Bu baba değil mi?"
2. -sana, -sanıza.
Kör-çi! "Baksana!"; *Aḷıġar-çi!* "Korusanıza!"
çū~çū "Olumlu veya olumsuz emir çekimlerinden sonra kullanılan kuvvetlendirme edatı." (EDPT, 393)
çu~çü "Olumlu veya olumsuz emir çekimlerinden sonra kullanılan kuvvetlendirme edatı." (DTS, 166, 168)
çi "*edat* Artık, ise, mı" (ATS, 74)

çī **III/2105** Alt. Tel. Kumd. 1. Pişmemiş, olmamış, ham, çiğ.
Çī ḳaymaḳ "Kaymak" (Alt.); *Çī kiji* "Çiçek hastalığına yakalanmayan kişi" (Tel.)
2. İşlenmemiş (toprak).
3. Tecrübesiz, aptal.
bk. çığ.

çī- **III/2106** Alt. Tel. Leb. 1. Keskin bir şeyle kesmek, oymak.
2.Yazmak, çizmek.
Men sā ḳat çīdim! "Ben sana mektup yazdım." (Tel.)
çız- "Kazımak; çizgi çekmek, çizmek." (EDPT, 432)
çız-~çiz- "Çizmek, çizgi çekmek." (DTS, 157, 162)
çiy- "1. Çizmek. 2. *mec.* Yazmak." (ATS, 75)
çiy- "Yazmak, yazı yazmak." (TAS, 17)
şiy- "Yazmak, çizmek." (DK, 272)
şiy- "Yazmak." (DLTÇ, 226)
çiy-~çüy- "Yazmak." (DÇT, 165, 166)

çibe **III/2153** Kumd. *bk.* çibi.

çibele **III/2154** Kumd. Biz, tığ.
-
-

çibi **III/2154** Tel. Alt. Köknar (Lat. *pinus pichta*)
-
çibi "Köknar; ak çam ağacı." (ATS, 74)
çibi "Lâden ve yapışkan yapraklı bir bitki." (TAS, 16)

[11] OSTN'de bu madde başı fiil olarak verilmiştir.

çübe~şibe "Köknar." (DK, 270, 272)
çibit "Köknar." (DLTÇ, 222)

çibilçĭk **III/2155** Kumd. Herhangi bir kuş.
-
-

çibirek **III/2154** Tel. Yırtık pırtık elbise.
bk. çeberek.

çibirge **III/2154** Leb. *bk.* yigirle[12]

çibişke **III/2155** Tel. Yüzdeki sivilce.
-
çibişke "Sivilce." (TAS, 16)

çibit **III/2155** Tel. Koyu sarı, toprak rengi.
çüwit "Bir çeşit boya maddesi, mineral, renkli toprak." (EDPT, 395)
çüwit~çüwüt "Çivit, boya." (DTS, 169)
çibit "Koyu sarı, toprak rengi." (ARSL, 812)

çiçek **III/2144** Tub. Çiçek.
bk. çeçek.

çiçerḥeẏ **III/2146** Alt. Kıyafetin (çegedek'in) kenarına dikilmiş süslü işleme.
-
-

çiçerḥeẏlū **III/2146** Alt. <çiçerḥeẏ+lū
Süslemeli, işlemeli (çegedek).
-
-

çiçke **III/2146** Alt. Tel. Leb. İnce.
yinçgē "İnce, zayıf, zarif." (EDPT, 945)
yinçge~yinçke "1. İnce, zayıf. 2. *mec.* Narin. 3. *mec.* İnce düşünceli. 4. *mec.* Zarif. 5. İnce ince, iyice. 6. *mec.* Akıllı. 7. Açıkça, anlaşılır." (DTS, 278)
çiçke "İnce." (ATS, 75)
çiçke "İnce." (TAS, 16)
çiçke "İnce." (DÇT, 165)

çiçkecek **III/2147** Leb. *bk.* çiçkeçek.

çiçkeçek **III/2147** Alt. Tel. <çiçke+çek
Yeterince ince olan.
-
çiçkeçek "İnce, dar." (KRS, 125)

çiçker- **III/2146** Alt. Tel. Leb. <çiçke+er-
İncelmek.
-
çiçker- "İnce olmak." (ATS, 75)

çiçkert- **III/2146** Alt. Tel. Leb. <çiçker-t-
İnceltmek.
-
çiçkert- "İnceltmek." (ATS, 75)
çiçkert- "İnceltmek." (TAS, 16)

çigen (çīgen) **III/2114** Alt. Kımız.
bk. çeḥēn.

çigetteẏ **III/2114** Tel. Yabani eşek.
-
-

çiğ **III/2113** Leb. *bk.* çī.

çīk **III/2111** Tel. <çī-k
Çizgi, hat.
-
çiyik~çiyü "Çizgi." (ATS, 75)
çiyü "Çizgi, hat." (TAS, 17)

çīḳ **III/2107** Tel. Ağlama, çığlık atma.
-

çīḳan **III/2107** Alt. Sivilce.
bk. çıyıḳan.

çīḳanaḳ **III/2107** Tel. *bk.* çīḳ.

çike **III/2111** Alt. Tel. Düz, doğru, açık sözlü.
Çike yol "Düz yol"; *Çike aẏttı* "O açık konuştu."
-
çige "Dürüst, açık." (ATS, 75)
çike "Doğru, dosdoğru." (ATS, 75)
çike "Doğru, düz, doğrudan." (TAS, 16)
çike "Tam, doğru." (DÇT, 165)

çikēçi **III/2111** Tel. <çike+çi
1. Hedefe tam isabet eden.
2. Açık sözlü, dürüst.
-
-

çikele- **III/2111** Alt. Tel. <çike+le-
Düz gitmek, düz hareket etmek, açık konuşmak.
-
çikele- "1. Düz hareket etmek. 2. Hedef almak." (ARSL, 815)

çikezin **III/2111** Tel. <çike+zin
Doğru, doğrudan, açıkça.

[12] Gönderme yapılan bu madde sözlükte bulunamamıştır.

-
çikezinçe "1. Doğrudan, yüzüne karşı." (ARSL, 814)

çikezinçi **III/2112** Tel. <çikezĭn+çi
Açık sözlü.
-
-

çikir **III/2112** Tel. Alt. <Far. şeker
Şeker.
Ayḷaman çikir "Akide şekeri."
-
çikir~şikir "Şeker." (ATS, 75, 163)
şikir "Şeker." (TAS, 105)

çīḳta- **III/2108** Tel. <çīḳ+ta-
Çığlık atmak, ağlamak.
-

çilekkeẏ **III/2136** Alt. Tel. Tükürük.
-
çilekey "1. Tükürük, salya. 2. Tükürük. 3. *mec.* Çökelti." (ATS, 75)
şilekey "Tükürük." (DK, 272)
çilekey "Tükürük." (DÇT, 165)

çilen **III/2136** Tel. *bk.* çileŋ.

çileŋ **III/2136** Leb. *Ḳara çileŋ* "Balıkçıl."
-
çilen "*Kara çilen* "Leylek." (ATS, 75)

çilū **III/2138** Tel. Şüpheli.
-

çīm **III/2158** Alt. Tel. Mektup, resim.
-
çiyim "1. Çizgi. 2. Yazı." (ATS, 75)

çimçigeş **III/2161** Kumd. Baştankara kuşu.
-
-

çīmdū **III/2161** Tel. <çīm+lū
Yazılı, çizgili.
-
-

çīme **III/2158** Tel. İşleme, süs, oyma.
-
çime~çüme "Oyma, süsleme." (ATS, 75, 79)
çiymek "Bayramlık elbise." (TAS, 17)

çīme- **III/2158** Alt. Tel. 1. Karıştırmak, dolaştırmak, düğümlemek.
2. Kesmek (Alt.)
-
çiyme- "Düğümlemek, karıştırmak, dolaştırmak (ip vb.)." (ARSL, 813)

çīme+lū **III/2159** Tel. <çīme+lū
Kakma, oyma ile süslenmiş.
-
-

çimekçĭn **III/2158** Kumd. Hizmetçi kadın.
-
çimekin "Hizmetçi." (DK, 268)

çīmel- **III/2159** Tel. <çīme-l
(Bir şeye) dolaşmak.
-
çiymel- "Düğümlenmek, dolaşmak, karışmak." (ARSL, 814)

çīmele- **III/2159** Tel. <çīme+le-
Kakma, oyma ile süslemek.
-
çimele- "Süslemek, bezemek." (ATS, 75)

çimḥi- **III/2159** Tel. 1. *bk.* çimki-.
2. Kesmek.

çimḥir- **III/2160** Tel. Burnu temizlemek.
bk. çımır-.

çimḥirĭk **III/2160** Tel. <çimḥir-k
Sümük.
bk. çımırıḳ.

çimḥū **III/2160** Tel. Elbise kenarı, etek kenarı.
-
çımgı "Dikiş izi." (ATS, 74)

çimiŋgen **III/2159** Tub. Hadım, iğdiş, kısırlaştırılmış.
Çimiŋgen kiji "Hadım edilmiş kişi."
-
-

çimir-[13] **III/2159** Tel. *bk.* çimḥir-.

çimirik **III/2159** Tel. *bk.* çimḥirĭk.

çimki- **III/2159** Alt. İğdiş etmek, enemek, hadım etmek.
Çimkēn at "İğdiş at."; *Çimkēn ḳuça* "İğdiş edilmiş koç.".
-
-

[13] OSTN'de bu madde başı fiil olarak verilmemiştir.

çimkil- **III/2159** Alt. <çimki-l-
İğdiş edilmek, hadım edilmek.
-
-

çine **III/2121** Tel. Leb. Güç.
Çinezi yoḳ "Az güçlü"
-
çine~çinē "Güç, kuvvet." (ATS, 75)
çine "Güç, kuvvet." (TAS, 17)

çinelū **III/2121** Tel. <çine+lū
Güçlü.
-
çinelü "Güçlü, kuvvetli." (ATS, 75)

çinmere **III/2122** Alt. Kıyafete dikilmiş olan süs işleme.
-
çiŋmeri "*Çegedek*i [14] süslemek için kullanılan kurdele." (ATS, 75)

çinzin- **III/2122** Kumd. Şüphelenmek, kuşkulanmak.
-
-

çiŋ **III/2116** Leb. Çiğ, ham.
bk. çığ, çī.

çiŋçi **III/2118** Kumd. Leb. İnci.
yinçü "İnci." (EDPT, 944)
yènçü~yinçü "İnci." (DTS, 272, 279)
cinci "1. Kolye. 2. Boncuk. 3. İnci." (ATS, 63)
d'indi "Boncuk." (TAS, 30)
çince "Boncuk." (DLTÇ, 222)
jemcik "İnci." (DÇT, 118)

çiŋzin- **III/2118** Leb. Şüphelenmek, kuşkulanmak.
bk. çīzin-.

çīraḳ **III/2123** Tel. Alt. Kalın, sıkı, sağlam.
-
çıyrak "1. Güçlü; sağlam, dayanıklı; cesur; becerikli; Tam, bükülmüş (iplik vb.)." (ATS, 74)
çıyrak I "Civelek, çevik, gözü açık." (TAS, 16)
çıyrak II "Sık, kalın (kumaş, kâğıt)." (TAS, 16)

çīrçek **III/2130** Tub. Yuvarlak şapka.

[14] Çegedek: Evli kadının dış giysisi.

-
-

çirē **III/2123** Alt. =şire
Yatak.
-
şire~şirē "Taht; *mec.* Dar ağacı." (ATS, 163)
çire~şirgē~şirē "Taht." (DÇT, 165, 167)

çirē- **III/2123** Tel. İtmek.
-
çire- "Çekmek." (ATS, 75)
çirey- "Uzanmak." (ATS, 75)
çir- "Uzatmak, çekmek; dayanmak." (DÇT, 165)

çirede- **III/2124** Tel. Geri geri çekilmek.
-
çire- "Çekmek." (ATS, 75)
çire tart- "Geriye doğru çekmek." (TAS, 17)

çirēn- **III/2123** Tel. Dayamak, bastırmak.
-
çiren- "Direnmek, inatlaşmak." (ARS, 148)

çirik **III/2124** Tel. Çürük.
-
çirik "Bozuk, çürük." (ATS, 75)
çirik "Çürük." (TAS, 17)
çirig~çirik "Çürük." (DÇT, 165)

çirikte- **III/2125** Tel. <çirik+te-
Çürümek.
-
-

çīrke- **III/2127** Tel. *bk.* çīzin-.[15]

çīş **III/2151** Alt. Subap, tıkaç, tıpa.
-
-

çişke **III/2152** Tub. Dar, ince.
bk. çiçke.

çişker- **III/2152** Tub. *bk.* çiçker-.

çişkert- **III/2152** Tub. *bk.* çiçkert-.

çiyik **III/2118** Tel. <çī-k
Çizgi, hat.
bk. çīk.

çiyĭm **III/2119** Tel. <çī-m

[15] OSTN'de gönderme yapılan madde çīzĭn yazılmıştır.

Yazma, kitap.
-
çiyim "1. Çizgi. 2. Yazı." (ATS, 75)

çiyĭş **III/2119** Tel. Kibrit, küçük kazık.
-
çīş "Çivi." (ATS, 75)
çiyiş "1. Çizme. Yazma." (ATS, 75)
çiyiş "Yazı, imla." (TAS, 17)

çiyū **III/2119** Tel. Eldeki çizgi.
-
çiyü "1. Çizgi, hat. 2. Eldeki çizgi." (ATS, 75)
çiyü "Çizgi, hat." (TAS, 17)

çīyūçĭ[16] **III/2119** Tel. <çī-ū+çi
Yazar.
-
çiyüçi "1. Desinatör. 2. Yazıcı." (ATS, 75)

çīzin- **III/2149** Tel. Şüphelenmek.
Mā çīzindĭ. "Benden şüphelendi."
-
-

çīzineçĭ **III/2149** Tel. <çizin-a+çi
Şüpheli.
-
-

çizinim **III/2149** Tel. <çizin-m
Şüphe, kuşku.
-
-

çīziniṁdū **III/2149** Tel. <çīziniṁ+lū
Şüpheli.
-
-

çobırca **III/2031** Alt. Tel. Yapraklı ağaç kabuğu.
-
çobırga~çobra "Kabuk." (ATS, 75)
çobırga "Ağaç kabuğu." (TAS, 17)

çobra **III/2031** Alt. Kozalaklı ağaç kabuğu.
bk. çobırca.

çōcaḳ **III/2027** Leb. Topuk (ayakkabı).
bk. çōġonoḳ.

çoçı- **III/2026** Tel. Hastalık yüzünden titremek, korkmak.
Çoçıp pardım. "Korktum."
-
çoçı- "Korkmak, ürkmek, tedirgin olmak." (ATS, 75)
çoçı- "Korkudan irkilmek, ürkmek." (TAS, 17)
çoç-~çoçı-~ çöç- "Korkmak, ürkmek." (DK, 269)
çoçın- "Saklanmak, gizlenmek; hastalıktan titremek, korkmak." (DK, 269)
şoş- "Korkmak." (DLTÇ, 226)
çoçu- "Ürkmek, kormak." (DÇT, 165)
çoçın- "Korkmak, ürkmek." (ARSL, 830)

çoçıda **III/2027** Tel. <çoçıt-a
Aniden, birden bire.
-
çoçıda "Birden, aniden." (ATS, 75)
çoçıda "Birden bire aniden." (TAS, 17)

çoçıḳḳaẏ **III/2027** Tel. Korkak, ürkek.
-
çoçıŋkay "Korkak, ürkek." (ATS, 75)
çoçınkay "Ürkek, korkak." (TAS, 17)

çoçım **III/2027** Tel. <çoçı-m
Korku.
-
-

çoçın- **III/2027** Tel. Kumd. Leb. <çoçı-n*bk.* çoçı-.

çōçına-[17] **III/2027** Tel. Kumd. Leb. Uyuklamak.
-
-

çoçış **III/2027** Leb. Kumd. <çoçı-ş
Korku.
-
çoçış "Korku, endişe." (ATS, 75)
çoçış "Ürküntü, korku." (TAS, 17)

çoçıştığ **III/2027** Leb. Kumd. <çoçış+ḷığ
Korkunç.
-
-

çoçıt- **III/2026** Tel. <çoçı-t-
Korkutmak.
-

[16] Bu madde başı OSTN'de çīyūçĭ yazılmıştır.

[17] OSTN'de bu madde başı fiil olarak verilmemiştir.

çoçıt- "Korkutmak, ürkütmek." (ATS, 76)
çoçıt- "Ürkütmek, korkutmak." (TAS, 17)
çoçır- "Korkutmak." (DÇT, 165)

çoçḳo **III/2027** Tel. Alt. Domuz.
çoçḳonuŋ paḷazı "Domuz yavrusu."
çoçuk "Domuz yavrusu." (EDPT, 400)
çoçuḳ "Domuz yavrusu." (DTS, 168)
çoçko "1. Domuz. 2. Dişi domuz." (ATS, 76)
çoçko "Domuz." (TAS, 17)
çoçka~çöçkö "Domuz." (DK, 269)
çoçka~çoşko "Domuz." (DLTÇ, 222)

çoçoġı **III/2026** Alt. Melez ağacı kozalağı.
bk. çoçoġoẏ.

çoçoġoẏ **III/2026** Tel. Ağaç kozalağı (melez ağacı, köknar, çam ağacı).
-
çoçogoy "(Çam, ladin vs. için) kozalak." (ATS, 76)
çoçogoy "Kozalak." (TAS, 17)

çoçoḳ **III/2026** Alt. Bardak, kupa.
-
çöçöy~çõçöy "1. Tas, küçük çukur kap. 2. Fincan, kâse, kap. 3. İçki ikram etme." (ATS, 77)
çõçiy "Küçük kâse." (TAS, 18)
çugçey "Ahşap kâse." (DLTÇ, 223)
çöçögöy~çöçöy "Ayin yapılırken kurban kesmede kullanılan kase." (DÇT, 166)

çodır **III/2026** Tel. Çilli, çarpık çurpuk, çopur yüzlü.
çotur "Karakteri bozuk kişi." (EDPT, 403)
çutur "Kötü karakterli kişi." (DTS, 168)
çodır ~ çodur "1. Eğri büğrü. 2. Benekli." (ATS, 76)

çodraḷū **III/2026** Tel. *bk.* çodır.
-
çodralu "Çilli." (ATS, 76)

çodraẏ- **III/2026** Tel. Çilli olmak, çopur yüzlü olmak.
-
çodra- "Çilli yüzlü olmak." (ATS, 76)

çodraẏt- **III/2026** Tel. <çodraẏ-t-
Çopur yüzlü yapmak, çilli hâle getirmek.
-
-

çoġı- **III/2014** Leb. *bk.* çoḳı-.

çoġır- **III/2014** Leb. Şamanlar aracılığıyla Tanrı için kurban kesmek.
-
çogır- "Cezalandırmak." (ARSL, 819)

çoġırt- **III/2015** Leb. Tanrı için kurban kestirmek.
-

çoġo **III/2014** Tub. Leb. *bk.* çoḳo[18].

çoġoḷo **III/2014** Tub. Leb. *bk.* çoḳoḷo.[19]

çoġoḷo- **III/2014** Kumd. Kil ile beyazlatmak.
-
çogolo- "Balçıkla sıvamak." (ATS, 76)

çōġonoḳ **III/2014** Tel. Topuk, ökçe.
-
çogonok "Ayak tabanı." (TAS, 17)
çojak~çonjak "Topuk." (DLTÇ, 222)

çoġor **III/2014** Tel. Düdük, müzik aleti.
bk. çōḳur.

çoġorḷo- **III/2014** Tel. *bk.* çōḳurḷa-.

çoġuḷuş **III/2015** Tel. Yığınla.
Çoġuḷuş turdŭḷar. "Onlar kalabalık bir şekilde durdular."
-
çogulış "Yığılma, toplanma." (ARSL, 819)

çoġum **III/2016** Tel. =çoḳço
Yığın.
-
çokum I "Yığın, küme." (ATS, 76)
çokum II "Kategorik, belirli." (ATS, 76)

çoġur **III/2015** Tel. *bk.* çōḳur.

çoġurçı **III/2015** Tel. Düdük çalan.
-
-

çoġurḷa- **III/2015** Tel. *bk.* çoḳurḷa-.

çoğna **III/2016** Kumd. *bk.* çoġuḷuş.

[18] Gönderilen bu madde sözlükte bulunamamıştır.

[19] Gönderilen bu madde sözlükte bulunamamıştır.

çōjıḷa- **III/2029** Kumd. Uyuklamak.
bk. çōçına-.

çoḳ I **III/2003** Alt. Tel. 1. Ateşten etrafa saçılan sıcak.
2. Parıltı, ateş (göz ve akıl), zekâ.
3. Acı, üzüntü. (Alt.)

çōğ "Kor, parıltılı ısı, alev." (EDPT, 405)
çoġ "1. Parlaklık, parıltı, ışıltı. 2. Kor, alev, ateş." (DTS, 162)
çok "Sıcak kömür, ateş. *mec.* güneş." (ATS, 76)
çōk "Işın." (TAS, 18)
çok "Kömür." (DÇT, 165)

çoḳ II **III/2004** Tel. Alt. 1. Putlar için kurban keserken atılan çığlık.
2. Hafif bir şekilde serpme, içki serpme.
3. Ruhlara ilk üç kaşıkla bir şeyler ikram etme.
4. *çoḳ çoḳ*
a) Çocuklara hitap ederken kullanılan sevgi sözü.
b) Deveyi diz çöktürmek için söylenen söz.

çök[20] "Çök fiilinin emir şekli. *çök çök* develeri çöktürmek için kullanılan kelime." (EDPT, 413)
çok "1. *es.* Putlara kurban verme sırasında haykırış. 2. Deveye diz çöktürmek için çıkarılan ses. 3. *ünl.* Karşı tarafın başına gelen kötülüğe sevinmeyi ifade eder." (ATS, 76)

çoḳço **III/2010** Alt. =çoḳça
Yığın, çalı çırpı yığını, odun yığını.
-

çokçom "1. Yığın. 2. Kamp ateşi." (ATS, 76)
çokçom "Yığın, küme." (TAS, 17)
çokço "Yığın, öbek, küme." (DK, 269)

çoḳçoḷo- **III/2010** Alt. <çoḳço+ḷo-
Yığmak, küme hâline getirmek.
-

çokço- "(Eşyaları) yığın hâlinde koymak." (ATS, 76)
çokçolo- "Yığın yapmak, yığmak." (TAS, 17)
çok- "Yığın yapmak, yığmak." (DÇT, 165)

çoḳçoḷoḷ- **III/2011** Alt. <çoḳçoḷo-ḷ-
Dolmuş olmak.
-

çokçol- "Toplanmak, çoğalmak, yığın hâline gelmek." (ARSL, 822)

çoḳçoḷon- **III/2011** Alt. <çoḳçoḷo-n-
Yığın oluşturmak.
-

çoḳçom **III/2011** Tel. Yığın.
bk. çoḳço.

çoḳçomdo- **III/2011** Tel. <çoḳçom+ḷa*bk*
. çoḳçoḷo.

çoḳı- **III/2006** Alt. Gagalamak.
Ḳusḳun pajıŋdı çoḳıp yesin! "Kuzgun gagası ile kafana vursun! (beddua)"

çok- "(Kuş) bir şeye saldırmak, üstüne çullanmak; gagalamak." (EDPT, 406)
çoḳ- I "Vurmak, (büyükbaş hayvan için) öldürmek." (DTS, 164)
çoḳ- II "Saldırmak; hızlı bir şekilde düşmek, inişe geçmek." (DTS, 164)
çokı- "(Kuş için) yiyeceği gagası ile toplamak." (ATS, 76)
çokı- "Gagalamak." (TAS, 17)
çoku- "Gagalamak." (DÇT, 165)

çoḳḳı- **III/2007** Alt. Tel. *bk.* çoḳı-.

çoḳḳır **III/2007** Alt. Tel. *bk.* çoḳur.

çoḳḳırḷa- **III/2007** Alt. Tel. *bk.* çoḳurḷa-.

çoḳḳırḷan- **III/2007** Alt. Tel. *bk.* çoḳurḷan-.

çoḳḳoḷ **III/2007** Alt. Tel. *bk.* çoḳoḷ.

çoḳḳoḷdon- **III/2007** Alt. Tel. *bk.* çoḳoḷdon-.

çoḳoḷ **III/2006** Alt. Kekeme.
-

çokol "Kekeme." (ATS, 76)
çokol "Peltek, konuşmasında kusur olan." (TAS, 16)

çoḳoḷdon- **III/2006** Alt. <çoḳoḷ+ḷo-n-
Kekelemek.
-

çokoldo- "Kekelemek." (ATS, 76)
çokıldat- "Kekelemek." (DÇT, 165)

[20] Eski Türkçe bu kelime anlam itibarıyla *çoḳ II* kelimesinin dördüncü anlamının b şıkkı (deveyi diz çöktürmek için söylenen söz) ile örtüşmektedir.

çoḳşo **III/2011** Leb. *bk.* çoḳço.

çoḳşoḷo- **III/2011** Leb. *bk.* çoḳçoḷo-.

çoḳşoḷon- **III/2011** Leb. *bk.* çoḳçoḷon-.

çoḳta- **III/2008** Leb. <çoḳ+ḷa-
Yalan konuşmak, kötü konuşmak, iftira atmak.
-
-

çoḳtığ **III/2009** Leb. *bk.* çoḳtū.

çoḳto- **III/2009** Tel. <çoḳ+ḷa-
Putlara içki sunma, "*çok*" diyerek yiyeceğin ilk ısırığını ateşe atma.
-
çokto- "*es.* Çok diye bağırıp ateşe yiyecek koymak." (ATS, 76)

çoḳtū **III/2010** Alt. Tel. <çoḳ+ḷū
1. Sıcaklık veren, ateşli, parlak, açık renk.
Közŭ çoḳtū "Parlak gözlü." (Alt.); *Ḳızıḷ çoḳtū* "Kızgın."; *Közŭŋ poḷza ottū köksŭŋ poḷza çoḳtū* "Gözün parlak, ateşli; yüreğin cesur." (Alt., P.d.V.I, 14, 124)
2. Keskin zekâlı, zeki.
çoġluġ "Ateşli, alevli." (EDPT, 407)
çoġluġ "Parlak, ışıltılı; görkemli, muhteşem." (DTS, 163)
çoktu "Ateşli." (ATS, 76)

çoḳum-ḳızıl **III/2007** Tel. Kıpkırmızı.
-
-

çoḳur **III/2007** Alt. Tel. Rengârenk, alacalı.
-
çokır~çokırāk "*çokır aŋ* Vaşak; *mec.* alacalı." (ATS, 76)
çokur~çōkır "1. Alaca, alacalı. 2. Motif." (ATS, 76, 77)
çokır "1. Alacalı. 2. Benekli. 3. Renkli." (TAS, 17)
çōkır~çōkur "Alacalı, benekli, çizgili." (DK, 269)
boro çokur "Açık renkli (gri) vücudunda koyu renkli benekler olan at." (DÇT, 109)
d'eren-çokur "Açık renkteki vücudunda koyu lekeler olan at." (DÇT, 115)

çōḳur **III/2007** Alt. Düdük.
-
şōr "Düdük, kaval, şor, Altayların millî müzik aleti." (ATS, 1639
şōr~şor " Müzik aleti, kaval, flüt." (DLTÇ, 226)

çoḳurḷa- **III/2007** Tel. <çoḳur+ḷa-
Rengârenk yapmak.
-
çokurla- "Alacalı yapmak." (ATS, 76)
çōkırla- "Alaca bulaca yapmak." (ATS, 77)
çokırla- "1. Alacalı bulacalı görünmek. 2. Motif işlemek." (TAS, 17)

çōḳurḷa- **III/2007** Alt. <çōḳur+ḷa-
Düdük, kaval çalmak.
Ḳomurġaẏ çōḳurḷadı. "O düdük çaldı."; *Yeren Çeçen yes ḳomurġaẏ çōḳurḷadı.* "Yeren Çeçen bakır düdük çaldı."
-
şōrlo- "Düdük, kaval çalmak." (ARSL, 881)

çoḳurḷan- **III/2007** Tel. <çoḳurḷa-n-
Alacalanmak.
-
çōkırlan- "Alaca bulaca olmak." (ATS, 77)

çoḷ I **III/2022** Alt. Tel. Leb. Buz saçağı.
-
çol " 1. Buz saçağı. 2. At toynağındakı donmuş kar veya balçık." (ARSL, 823)

çoḷ II **III/2022** Tel. <Rus. пчела
Çoḷ arū "Bal arısı"
-
-

çoḷbon **III/2025** Tel. *bk.* çoḷmon.

çoḷda- **III/2024** Tel. <çoḷ+ḷa-
Donarak buz saçağına dönmek.
-
-

çoḷış- **III/2023** Tel. Eğilmek, bükülmek, kıvrılmak.
-
çoluş- "Eğilmek." (ATS, 76)

çoḷışḳan **III/2023** Tel. Yağmur solucanı.
-
çoyloşkon "(Yağmurda ortaya çıkan) kurt, solucan." (ATS, 77)
çolışkan "Solucan, yer solucanı." (TAS, 17)

çoyloşkon "Solucan." (DÇT, 165)

Çoḷışman **III/2023** Alt. Tel. Teleüt
Gölü'ne akan büyük nehir.
-
Çolışpan "Nehir adı." (DÇT, 165)

Çoḷmon **III/2025** Tel. =çolpan
1. Venüs, Çoban Yıldızı.
Taŋ çoḷmonı "Sabah yıldızı"; *iŋir çoḷmonı* "Gece yıldızı"
2. Madalya üzerindeki yıldız.
-
çolmon "Yıldız, Çoban Yıldızı." (ATS, 76)
çolmon "Yıldız." (TAS, 17)
çolmon "Sabah yıldızı." (DÇT, 165)

çoḷo **III/2023** Tel. Lakap.
-
çolo "1. Lakap, mahlas, müstear isim. 2. Açıklama yorum. *bk.* şola." (ATS, 76)
çol adı "Lakap." (TAS, 17)

çoḷoş **III/2023** Tel. Erkek çocuklarda cinsel organ.
-
çonok~çoromoy~çoronok~çoronoş "Erkek üreme organı, penis." (ARSL, 826, 828)

çoḷtıḳ **III/2024** Tel. *krş.* çolaḳ
Kuyruksuz, çıplak.
Çoḷtıḳ ton "Kısa kürk (mont)."; *Çoḷtıḳ ağaş* "Tepesi olmayan ağaç."
çoluk (çolok) "Tek kollu." (EDPT, 419)
çolaḳ~çoluḳ "Tek kollu, kolu olmayan, çolak." (DTS, 163)
çoltık~çoltuk "Küt, kuyruksuz." (ATS, 76)
çontık "Kuruğu kesik." (TAS, 17)

çom- **III/2031** Alt. Tel. Leb. Dalmak.
Susḳas ağın sūğa tüjele çōm (=çomıp) īdĭ. "Ördek nehre inip suya daldı."; *Edil teḥen sū emtĭr, ekki çomzom keçerĭm.* "Orada Edil nehri var, iki kere dalsam geçerim."
çom-~çöm- "(Suya) batmak." (EDPT, 422)
çom- "Dalmak." (DTS, 163, 166)
çöm- ~çöŋ- "1. Dalmak. 2. (Sıvıya) daldırmak." (ATS, 77)
çök- "Suya batmak, dalmak." (TAS, 18)
çöŋ- "Suya dalmak." (TAS, 18)
çöŋ- "Dalmak." (DÇT, 166)

çomdır- **III/2033** Alt. Tel. Leb. <çom-dır-
Sıvı bir şeyin içine daldırmak.
çomtur-~çömtür- "(Suya) batırmak, daldırmak." (EDPT, 422)
çomtur-~çömtür- "(Suya) batırmak, daldırmak." (DTS, 163, 166)
çömdir- ~çöŋdir- "1. Dalmak. 2. Daldırmak." (ATS, 77)

Çomġodoẏ **III/2033** Tel. W. Hz. Nuh'un konaklamak için kaldığı iki dağdan biri.
-
-

çomū **III/2032** Tel. <çom-ū
Dalış.
-
çöŋü "Daldırma." (ATS, 77)

çōnçoḳ **III/2018** Tel. *bk.* çōŋçoẏ.

çōnçoẏ **III/2018** Alt. *bk.* çoŋçoẏ.

çōnoḳ **III/2018** Tel. =çoŋçoẏ
Ayakkabı topuğu.
-
çogonok "Ayak tabanı." (TAS, 17)

çontıḳ **III/2018** Tel. *bk.* çoḷtıḳ.

çoŋ **III/2016** Tel. [21] Büyük, yüce.
Toḷa çoŋ "Çok büyük."
çoŋ~çuŋ "Güçlü, kuvvetli, kudretli." (EUES, 238)
çoŋ "Kalite, nitelik." (ARS, 149)

çōŋ **III/2017** Tel. W. Derin.
Çōŋ sū "Derin nehir"
-
çöŋ "Derin. *Çöŋ sū* Nehir." (ATS, 77)

çoŋçoẏ **III/2017** Alt. Topuk (ayakkabıda).
-
çoŋçoy "Benek."[22] (ATS, 77)
çogonok "Ayak tabanı." (TAS, 17)
çoŋçoy "Topuk." (ARS, 149)

çōr **III/2018** Tel. Leb. Tub. Düdük.
Çōr tarttı. "O düdük çaldı."

[21] Madde başında *Tel.* ibaresi yoktur. Madde içinde vardır.

[22] Bu maddenin anlamı ORS'de *topuk* olarak verilmiştir (s. 180).

bk. çōḳur.

çōrçı **III/2021** Tel. Kumd. <çōr+çı
Düdük çalan.
bk. çoġurçı.

çorçoḳ I **III/2021** Tel. Kambur.
-
korçok "1. Kambur. 2. Vücuttaki ur." (ATS, 117)

çorçoḳ II **III/2021** Tel. Masal.
bk. çörçök.

çorçoḳçı **III/2021** Tel. <çorçoḳ+çı
Masalcı.
-
çörçökçi "Masalcı." (ARSL, 836)

çorçoḳto- **III/2021** Tel. <çorçoḳ+ḷa-
Masal anlatmak.
bk. çörçöktö-.

çorçoẏ- **III/2021** Tel. Kambur olmak, eğilmek.
-
korçoy- "Kambur olmak." (ATS, 117)

çorġo **III/2020** Alt. Tel. 1. Votka damıtmak için kullanılan boru.
2. Semaver musluğu.
-
çorgo "1. Musluk. 2. Oluk." (ATS, 77)
çorgo "1. Çaydanlık ibriği. 2. Musluk." (TAS, 18)
çorgo "Süt votkası yapmada kullanılan küçük boru." (DÇT, 165)

çorġoḳ **III/2020** Alt. Huni.
-
-

çorġuḷ- **III/2020** Alt. Huni ile dökmek.
bk. çorḳro-.
-
çorgıl- "Akmak, dökülmek." (ARSL, 828)

çorḳro- **III/2019** Alt. *krş.* çorġoḳ
Huni ile dökmek.
-
-

çorḷo- **III/2020** Leb. Damlamak.
-
çorlo- "Akmak, dökülmek." (ARSL, 828)

çōrḷo- **III/2020** Tel. Düdük çalmak.
bk. çoḳurḷa-.

çorḷoḳ **III/2020** Leb. <çorḷo-ḳ
Damla.
-
çorlok "Damla." (ATS, 77)
çorlok~şorlak~şçorlok "Damla." (DK, 272, 273)
şorlok "Damla." (DLTÇ, 227)
çorlok "Damla." (DÇT, 165)

çorton **III/2021** Alt. Tel. Tub. Leb. Turna balığı.
-
çorton "Turna balığı." (ATS, 77)
çorton "Turna balığı." (TAS, 18)
şorton "Turna balığı." (DLTÇ, 226)

çōt- **III/2025** Tel. Sözlerle can sıkmak.
-
-

çoẏ **III/2003** Tel. Demir cevheri.
çōḏın~çoyın "Dökme demir." (EDPT, 403, 431)
çoḏın "Bakır." (DTS, 162)
çoy "Font, dökme demir." (ATS, 77)
çöŋkür "Dökme demir." (ATS, 77)
çöy "Çelik." (TAS, 18)
şoyın "Dökme demir." (DLTÇ, 226)
çoy "Dökme demir." (DÇT, 165)

çoẏġon **III/2003** Tel. Alt. 1. Dökme demir. (Tel.)
2. Çaydanlık (Alt.)
-
çöygön "Çaydanlık." (ATS, 77)
çöygön "Çaydanlık." (TAS, 18)

çōyı **III/2017** Tel. Alt. Kilit.
-
çōcı "İç kilit." (ARSL, 826)

çōyıḷa- **III/2017** Tel. Alt. <çōď ı+ḷa-
Kilitlemek.
-
çōcıla- "İçeriden kilitlemek." (ARSL, 826)

çōyıḷan- **III/2017** Tel. Alt. <çōyıḷa-n-
Kilitlenmek.
-
-

çōyıḷat- **III/2017** Tel. Alt. <çōyıḷa-t-
Kilitletmek.
-

-

çoyın **III/2017** Leb. *bk.* çoẏ.

Ç

çōdö- **III/2045** Alt. Diz üstüne çökmek.
At ḳıstīŋ yanına kelīp çōdöp perdĭ. "At, genç kıza yaklaştı ve dizleri üstüne çöktü." (P.d.V.I, 13,90)
bk. çöḥödö-.

çōdök **III/2045** Alt. *bk.* çöḥödök

çō **III/2033** Tel. *Çō pörü* "Taş kurt."
-
-

çö **III/2032** Tel. Üzüntü bildiren ünlem.
Aẏ Ḳān yeti yaẏzanġa aẏttı: Çö! Aḷtın meleyimdi uŋtŭp saḷdım! "Ay Han, yedi zaysana dedi: Eyvah! Ben altın eldivenlerimi unuttum!" (P.d.V.I, 45,519); *Yetti yaẏzaŋ: 'Çö! Tedĭ, yū yūḷap parġan, tedĭ, eş neme yoḳ yada-ḳaḷġan!'* "Yedi zaysan 'eyvah, buradan düşman geçti ve hiçbir şey kalmadı!' dedi." (P.d.V.I, 50,711)
-
-

çöcü- **III/2045** Leb. *bk.* çoçı-

çöçöẏ **III/2045** Tel. *bk.* çöçū.

çöçū **III/2045** Alt. Tel. Bardak, kupa, kase.
Ūḷçaḳtar pir çöçū min perdĭ. "Babayiğitler ona bir kase çorba verdiler." (P.d.V.I, 14,133)
bk. çoçoḳ.

çöçün- **III/2045** Tel. Korkmak.
bk. çoçı-.

çöḥödö- **III/2038** Alt. Tel. Leb. =çögele-
Diz üstüne düşmek.
Çöḥödöp ottŭrdŭ. "O bir bacağını altına topladı, diğer bacağını da tabanın üstüne öyle koydu ki dizi yukarıda olsun (kadınların basit oturuş tarzı)."
-
çögödö- "1. Dizler üzerinde oturmak, çökmek. 2. (At, deve için) diz üstünde çökmek." (ATS, 77)

çöḥödök **III/2038** Alt. Tel. <çöḥödö-k
Diz çökme.
-
-

çöḥödöktön- **III/2038** Tel. <çöḥödök+le-n-
Diz üstüne düşmek.
-
-

çöḥū **III/2038** Tel. Dalış.
-
-

çöḥün- **III/2038** Tel. <çök-n-
Suya dalmak.
-
-

çöḥür- **III/2039** Alt. Tel. <çök-ür-
İndirmek, koymak, takmak (değerli taşı yüzüğe takmak).
çökür- "(Deve ya da insan için) diz üstüne çöktürmek." (EDPT, 416)
çökür- "1. Diz çöktürmek. 2. Ruhsal açıdan çökmek." (DTS, 166)
-

çök- I **III/2034** Alt. Tel. 1. Diz üstünde durmak.
2. Diz çökmek.
çök- "Çökmek, diz çökmek." (EDPT, 413)
çök- "1. Çökmek, diz çökmek. 2. İnmek, düşmek, yıkılmak. 3. Batmak." (DTS, 165)
çök- "Suya batmak, dalmak." (TAS, 18)

çök- II **III/2034** Tel. Leb. Alt. Düşmek, oturmak, durulmak, dibe çökmek.
Sūġa çögŭp prādarda ḳıẏġıra, perdĭ. "O suya düştüğünde bağırmaya başladı." (Alt.)
bk. çök- I**

çökö **III/2036** Tel. Yeis, umutsuzluk.
-
çökö- "Hayal kırıklığına uğramak." (ATS, 77)
çökö- "Hayal kırıklığına uğratmak." (TAS, 18)

çökön- **III/2036** Tel. Umutsuzluğa düşmek.
-
çökön- "Hayal kırıklığına uğramak." (ATS, 77)
çökön- "Hayal kırıklığına uğramak." (TAS, 18)

çökönū̄ **III/2036** Tel. <çökön-ū̄
Umutsuzluğa düşme.
-
-

çököt- **III/2036** Tel. *krş.* çöçön-
Umutsuzluğu düşürmek, hayal kırıklığına uğratmak.
-
çököndir- "Umutsuzluğa düşürmek, reddetmek." (ATS, 77)
çököt- "Umutsuzluğa düşürmek, hayal kırıklığına uğratmak." (ARSL, 833)

çöktür- **III/2037** Tel. < çök-tür-
Daldırmak.
çöktür- "Diz çöktürmek." (EDPT, 414)
çoḳtur-~çöktür- "1. Diz çöktürmek. 2. Ayırmak, ayrılmak." (DTS, 165, 166)
-

çöl **III/2043** Tel. Alt. Leb. İnsanların yaşamadığı yer, bozkır, sahra.
Sanısḳan uçpas sarı çöl, ḳusḳun uçpas ḳuba çöl. "Saksağanın uçmadığı sarı bozkır, karganın uçmadığı boz bozkır." (Alt.)
-
çöl "Bozkır, ova." (ATS, 77)
çöl "Step, düzlük, bozkır." (TAS, 18)
şöl "Step, bozkır." (DK, 272)
şöl "Step, bozkır." (DLTÇ, 226)
çöl "Step, bozkır." (DÇT, 165)

çölbön **III/2044** Tub. Leb. *bk.* çoḷmon.

çöldö- **III/2044** Tel. <çöl+le-
Bozkırda gitmek.
-
çöldö- "Bozkırda gitmek." (ATS, 77)

çölḥöm **III/2044** Tel. Eğrelti otu.
-
çölömö~çileme~çilgem "Eğrelti otu." (ATS, 75, 77)
çölgöm "Eğrelti otu." (TAS, 18)

çölö I **III/2043** Tel. <çöl+a
Açıklık (yer), serbestlik, boş zaman.
Çölö yoḳ "Benim zamanım, vaktim yok."
-
çölö~çölō̄ "Boş vakit." (ATS, 77)

Çölö II **III/2043** Tel. Soy, kabile ismi.
Çölö sōḳ "Çölö kabilesi."
-
-

çöŋ- **III/2039** Tel. Suya dalmak.
bk. çom-.

çöp **III/2047** Alt. Tel. Leb. Çöp, süprüntü, yonga, pislik.
a) Saman parçaları
b) Çok zayıf insan, güçsüz.
Köp poḷıp çöp poḷġınça as poḷıp us poḷzın. "Çok olup çöp olacağına az olsun işe yarasın. (atasözü)" (Tel.)
çōb "Çökelti, tortu." (EDPT, 394)
çöp "Çökelti, atık, tortu; artık, kalıntı; çöp, süprüntü." (DTS, 166)
çöp I "1. Ot. 2. Çöp." (ATS, 77)
çöp II "Son, etene, meşime, plasenta, çocuk yeri." (ATS, 77)
çöp "1. Çöp. 2. Zararlı ot." (TAS, 18)
çōp "Çöp." (DÇT, 166)

çöpte- **III/2049** Tub. *bk.* çöptö-.

çöptö- **III/2049** Tel. Alt. <çöp+le-
Pisletmek, kirletmek.
-
çöptö- "Çöp atmak." (ATS, 77)
çöpte- "Tıkamak, kirletmek." (DÇT, 166)

çöptöl- **III/2049** Tel. Alt. <çöptö-l-
Kirlenmek, pislenmek.
-
çöptöl- "Çöp atılmış olmak." (ATS, 77)

çöptū̄ **III/2049** Tel. Alt. <çöp+lū̄
Çöplü, çöple dolu olan, kirli.
-
çöptü "Çöplü, kirli." (ARS, 150)

çöptŭğ **III/2049** Leb. *bk.* çöptū̄.

çörçök **III/2042** Tel. Leb. Masal.
sürçük (? sürçök) "Geceleri anlatılan masal" (EDPT, 845)
sürçek~sürçük "Gece eğlencesi." (DTS, 549)
çörçök[23] "1. Masal. 2. Kapris." (ATS, 77)
çörçök "Masal." (TAS, 18)
çörcek~çörçek~çörçök~çürçük "Masal." (DK, 269, 270)

[23] Bu madde ATS'de çöpçök, ORS'de çörçök şeklindedir (s. 181).

çörcök~çörçök~şörcök~şörşök "Masal." (DLTÇ, 223)
çörçök "Masal." (DÇT, 166)

çörçöktö **III/2042** Leb. Tel. <çörçök+le-
Masal anlatmak.
-
çörçöktö[24]- "1. Masal anlatmak. 2. Kapris yapmak." (ATS, 77)

çöẏ **III/2033** Tel. Dökme demir.
bk. çoẏ.

çöẏ- **III/2033** Alt. Tel. Çekmek (kordon), germek (elastik beden).
-
çöy- "Çekmek." (ATS, 77)
çöy- "Çekmek, germek, gererek açmak." (TAS, 18)
çöy- "(İp, halat vb.) çekmek." (DK, 269)

çöẏḥön **III/2033** Tel. 1. Çaydanlık.
2. *çöẏgön demir* "Demir çubuk."
bk. çoẏġon.
-
çöygön "Çaydanlık." (ATS, 77)
çöygön "Çaydanlık." (TAS, 18)

çöyŭl- **III/2039** Tel. <çöẏ-l-
1. Gerilmek
2. Sündürülmek, uzatılmak.
-
çöyil-"Çekilmek, çekilmiş olmak."
çöyil- "Sünmek, uzanmak, çekilip gerilmek." (TAS, 18)
şuyıl- "Gerilmek." (DK, 272)
çoyıl-~çöyi~çöyül- "Gerilmek, uzatılmak." (DÇT, 165)

çöyŭlçēk **III/2039** Tel. Uzayan, esnek.
-
çöyilçek "Çekilebilir esnek."(ATS, 77)
çöyilgek "Çekilebilir, esnek, sünebilen." (TAS, 18)

çöyŭlgŭr **III/2039** Tel. *bk.* çöyŭlçēk.

çöyün **III/2039** Kumd. Demir döküm.
-
-

çöyüş- **III/2039** Tel. <çöẏ-ş-
Uzamak, ileri geri hareket etmek.
-
çöyiş- "Birlikte çekmek." (ATS, 77)

çū- **III/2164** Tub. Ağ ile balık tutmak.
-
şū- "1. Düşünmek, mırıldanarak söylemek. 2. Süzmek, süzgeçten geçirmek. 3. Ağla balık yakalamak." (ATS, 164)

çū I **III/2164** Tel. Söylenti, haber.
çāv "Şöhret, ün, iyi nam." (EDPT, 393)
çab~çav "Ün, şan, şöhret." (DTS, 145, 152)
çap "*Adı-cabı cayıldı.* Ünü yayıldı." (ATS, 70)
çū "Ün, nam (?)" (ATS, 78)
çābı "Haber, havadis." (TAS, 10)

çū II **III/2164** Tel. Kundak, çocuk bezi.
çūġ "Bohça, kundak." (EDPT, 405)
çoġ~çuġ "Bohça, paket, balya." (DTS, 162, 167)
çū "Çocuk bezleri, kundak bezleri." (TAS, 18)

çubaḷġı **III/2185** Kumd. Karınca.
bk. çıbaḷı.

çubaş-çumaş **III/2185** Tel. Birbirinin peşinden gitme.
-
çubaş "Peş peşe gitme." (ARS, 150)

çubat- **III/2185** Tel. <çuba-t-
Sıralanarak gitmek, peş peşe gitmek.
Uḷus çubada pazıp-yat. "İnsanlar peş peşe gidiyorlar."
-
çuba- "Gitmek, birbiri ardına hareket etmek." (ATS, 78)

çūçaḳ **III/2181** Tel. Küçük kundak.
-
çuça "Çocuk paltosu." (ATS, 78)

çūdŭr- **III/2180** Tub. <çū-dur-
Balık tutturmak.
-
-

çuġuḷ- **III/2170** Tel. Daralmak, sıkılmak.
-
-

çuġuḷ I **III/2170** Tel. Alt. Öfke.
bk. çuḳuḷ.

çuġuḷ II **III/2170** Tel. *krş.* çuḳ
Sıkı bir şekilde bağlanmış.
Çuġuḷ yer "Dar yer."

[24] Bu madde ATS'de çöpçöktö-, ORS'de çörçöktö- şeklindedir (s. 181).

-
-

çuġuḷda-[25] **III/2170** Alt. Tel. <çuġuḷ+ḷaSinirlenmek.
Çuġuḷdaẏ-ḥele taştab-ī̆dĭ. "(Babası onu kabul etmedi)[26] sinirlenerek onu kovdu." (P.d.V.I, 8,33); *Çuġuḷdap arı pādı, çuġuḷdap meẏ keldĭ.* "Sinirlenip bir oraya bir buraya gitti."
bk. çuḳuḷda-.

çuġuḷdat- **III/2170** Alt. Tel. <çuġuḷda-t-Sinirlendirmek.
bk. çuḳuḷdat-.

çuġuḷġı **III/2170** Alt. Tel. Sinirli.
bk. çuḳulġı.

çuġuḷuş- **III/2170** Tel. <çuġuḷ-ş-
bk. çuġuḷ-.

-
çugulış- "Kalabalık hâlinde durmak; grup hâlinde durmak." (ATS, 18)

çuğ **III/2169** Leb. Kundak.
bk. çū II.

çuğla- **III/2170** Leb. <çuğ+ḷa-Kundaklamak.
çuġlā-~çulġā- "Sarmak, paketlemek." (EDPT, 407)
çoğla- "Sarmak, paketlemek, balyalamak." (DTS, 163)
çulga- "Çocuğu kundaklamak." (ATS, 78)
çūla- "Kundağa sarmak." (TAS, 18)

çuḳ **III/2165** Tel. Dar, sıkılmış olan, sık, sık çalılar.
çuḳ aġaş "Sık orman"; *çuḳ pölök* "Sık çalılar"; *çuḳ yatḳan yurt* "İnsanların yoğun olduğu yer"

-
çuk "Yoğun, gür." (ATS, 78)
çuk "Sık; tıkız." (TAS, 18)

çuḳçu- **III/2168** Alt. Keskin ve sivri bir aletle delmek, yontmak, eşmek.

-

çukçı-~çukçu- "Gözlerini kör etmek, oymak, eşmek." (ATS, 78)
çukçı- "1. Yontmak. 2. Sivri bir aletle gözü kör etmek." (TAS, 18)
çukçu- "Koparmak, kazıyarak çıkarmak, gagasıyla çıkarmak." (DÇT, 166)

çuḳuḷ **III/2168** Tel. Leb. Kızgınlık, öfke.
çogı "Tartışma, çekişme, kavga." (DTS, 162)
çugul "1. Nefret. 2. Küfür." (ATS, 78)

çuḳuḷcŭ **III/2168** Leb. *bk.* çuḳuḷçı.

çuḳuḷçı **III/2168** Tel. <çuḳuḷ+çı
Küfür etmeyi seven, küfürbaz.

-
çugulçı "Kızgın, çabuk parlayan, öfkeli." (ATS, 78)
çugulçı "Öfkeli." (DÇT, 166)

çuḳuḷda- **III/2168** Tel. <çuḳuḷ+ḷa-Kızmak, öfkelenmek.
çogıla- "Gürültü yapmak, bağırmak." (DTS, 162)
çogla-: Gürlemek, haykırmak (kaba bir sesle)." (DTS 163)
çugulda- "Küfretmek, sövmek." (ATS, 78)
şuguldan- "Darılmak, gücenmek." (DLTÇ, 226)
çovulda-~çoguldan- "Kızmak, öfkelenmek." (DÇT, 165)
çoŋda- "Kızmak, öfkelenmek." (DÇT, 165)
çugulda-~çugulta- "Azarlamak, sövmek, öfkelenmek." (DÇT, 166)
çuguldan- "Kızmak, öfkelenmek." (DÇT, 166)

çuḳuḷdat- **III/2168** Tel. <çuḳuḷda-t-Sinirlendirmek, öfkelendirmek.

-
çugulda- "Kızdırmak, küfrettirmek (ATS, 78)

çuḳuḷġı **III/2168** Tel. <çuḳuḷ+ġı
Kızgın, öfkeli, çabuk sinirlenen.

-
-

çūḷ **III/2173** Alt. Tartışma, kavga, öfke.
bk. çuḳuḷ.

[25] Bu madde OSTN'de çuḳulda- yazılmıştır.

[26] Altayca cümlede bu kısım yoktur. Radloff'un çeviri de metnin öncesini de aldığı düşünülmektedir..

çula-[27] **III/2175** Tub. Ayı inini kapamak.
-
-

çūḷa- **III/2175** Tel. Kundaklamak, sarmak.
bk. çuğḷa-.

çuḷan **III/2175** Tel. Alt. Leb. <Rus. чуланъ
Büyük baş hayvanlar için kurulan çitler.
-
çulan~çulān "Avlu, hayvan avlusu; ahır, sığır ahırı." (ATS, 78)
çulan "Hayvan ağılı, ahır." (TAS, 18)
çulan "Kiler." (DÇT, 166)

çuḷbur **III/2179** Tel. Yular.
bk. çıḷbır.

çūḷçı **III/2179** Alt. <çūḷ+çı
Kavgacı.
bk. çuḳuḷçı.

çūḷda- **III/2178** Alt. <çūḷ+da-
Öfkelenmek, sinirlenmek.
bk. çuḳuḷda-.

çūḷdaş- **III/2178** Alt. <çūḷda-ş-
Birbirine bağırmak, tartışmak.
-
çuguldaş- "1. Birlikte kızmak, öfkelenmek. 2. Tartışmak, bozuşmak, birbirine küfretmek." (ARSL, 838)

çuḷġa- **III/2176** Tel. Sarmak.
bk. çuğḷa-.

çuḷġū **III/2176** Tel. Kundak.
-
-

çuḷmıs **III/2179** Alt. Tub. 1. Hızlı, çevik. 2. Şeytan.
-
çulmus "1. *mit.* Dev, kötü ruh. 2. *mec.* Kurnaz, sinsi." (ATS, 78)
şulmus "1. *mit.* İnsan zarar veren kötü ruh. 2. *mec.* Kurnaz, çevik, atik." (ATS, 463)
çulmıs "Şeytan." (DÇT, 166)

çuḷūḳ **III/2176** Alt. Leb. <Rus. чулокъ
Çorap.
-
çuluk "Çorap." (ATS, 78)
çuluk "Uzun kadın çorabı." (TAS, 18)
çuluk "Çorap." (DLTÇ, 223)

çuḷum **III/2176** Tel. Tam, gerçek.
Çulum taş "Granit"
-
çulum "Ham, işlenmemiş." (ATS, 78)
çulum "1. Tüm, bütün. 2. Sahici, gerçek, som." (TAS, 18)

çuḷuşḳan **III/2176** Tel. Yağmur solucanı.
bk. çoḷışḳan.

çumada[28] **III/2188** Tel. =çubada
Silsile olarak, peş peşe.
Çumada parıġar! "Kaz sürüsü gibi gidin!"
-
-

çumbur **III/2189** Tel. 1. At kılından yapılmış ip.
2. Dizgin, yular.
bk. çıḷbır.

çūn **III/2171** Tub. Sürtme ağı.
Çūndŭŋ közŭ "Ağ ilmeği."
-
şūn "Sürtme ağı." (ATS, 164)
şūn "Balık ağı, sürtme ağı." (TAS, 105)

çūnçı **III/2172** Tub. <çūn+çı
Balıkçı.
-
-

çūnda- **III/2172** Tub. <çūn+ḷa-
Ağ ile tutmak.
-
şūnde- "Ağla balık yakalamak." (ATS, 164)

çuŋ **III/2171** Tel. Hücum, saldırı.
-
-

çuŋ- **III/2171** Tel. =çoŋ
Uçmak, yükselmeden ya da alçalmadan düz bir şekilde uçmak.
-
-

çuŋda- **III/2171** Tel. <çuŋ+ḷa-

[27] OSTN'de bu madde başı fiil olarak verilmemiştir.

[28] OSTN'de bu kelime çumaja şeklinde yazılmıştır.

Çevrelemek, ortaya almak, hücum etmek.
Çuŋdaẏ-bastı. "Ortaya almak"; *Onçoḷorı menĭ çuŋdap aḷıp soġa yastadıḷar*[29]. "Onlar hepsi beni ortalarına alıp döveyazdılar."
-
çuŋda- "Saldırmak niyetiyle dört bir yandan sarmak, kuşatmak." (ATS, 78)

çuŋurçaḳ **III/2171** Tel. Çukur, tuzak.
Kijē çuŋurçaḳ ḳaspa, özüŋ çuŋurçaḳḳa tüjerzĭŋ! "Başkasına kuyu kazma, kendin düşersin (atasözü)."
-
-

çupçu- **III/2183** Tel. Çıkarmak, koparmak, sökmek.
Erezĭn çupçudı. "O vidayı söktü."; *Çupçā soġuḷdı.* "O kurtuldu."; *Közüŋ senĭ yamanġa maḳtattıtsa, anıŋda çupçup poyıŋnaŋ taştab-ī!* "Eğer gözün seni ayartıyorsa, o zaman onu yerinden çıkar ve at!"
-
çupçı-çupçu- "1. Koparmak. 2. (Çıkık için) çıkmak. 3. Çıkarmak." (ATS, 78)
çupçı- "Sökmek, çekip çıkarmak." (TAS, 18)

çupçun- **III/2184** Tel. <çupçu-n-
Ayrılmak, çıkmak, (el ayak vb. için eklemlerden) çıkmak.
Ḳarġa ḳasḳa temejĭp pudŭ çupçunġan. "Kendini kargaya benzeten kaz bacağını çıkardı."; *Çupçunŭp çıḳtı.* "O kurtuldu."; *Paḷū çupçunġan.* "Yara temizlendi."
-
çupçun- "*Dönüşlü/edilgen* 1. Kopmak. 2. Çıkarılmak. 2. (Kuşlar için) yolunmak." (ATS, 78)

çuptaẏ **III/2183** Tel. Karabatak (ördek).
-
-

çur **III/2172** Tel. Gürültü, çığlık, ses, söylenti, haber.
-
çur "Gürültü." (ATS, 78)

çura **III/2172** Alt. Leb. Hayvan küveti (vücudun hasta kısmı yeni vurulmuş hayvanın içine koyulur, romatizmaya karşı).
Yer çurazı "Toprak küveti, çamur küveti."
-
-

çurana **III/2173** Alt. Tel. 1. Borazan (müzik aleti).
2. Armonika, akordeon.
Çurana tarttı. "O armonika çaldı."
3. Dürbün.
-
çurana "Armonika, akordiyon." (ATS, 78)

çuranabaẏ- **III/2173** Tel. 1. Borazan çalmak.
2. Dürbünden bakmak.
-
-

çuranabaẏçı **III/2173** Tel. 1. Borazancı.
2. Yıldızlara bakan.
-
çuranaçı "Armonika çalan." (ATS, 78)

çurḳa- **III/2173** Tel. 1. Zıplamak, şaha kalkmak.
2. Birilerinin peşinden hızlıca gitmek.
-
çura- "Koşmak." (ATS, 78)

çurḳat- **III/2173** Tel. <çurḳa-t-
Zıplatmak, atı bir şeyin üstünden zıplatmak.
-
-

çurḳıra- **III/2173** Tel. (Kuş için) cıvıldamak.
-
çurkura- "Cıvıldamak, gürültü yapmak." (ATS, 78)
çürükte- "Cıvıldamak." (DLTÇ, 223)

çurḳıraş- **III/2173** Tel. <çurḳıra-ş-
İçĭm çurḳırajıp-yat. "Benim midem gurulduyor."
-

[29] Bu cümlede *-A yasta- yardımcı fiili* tespit tespit edilmiştir. İşlev olarak Türkiye Türkçesindeki *–Ayaz- yaklaşma fiiliyle* benzer görevde olan bu yapı, Omeljan Pritsak'a göre, *-A yaz-ı-la-* yapısından gelişmiştir (1959, s. 577).

çurkuraş- "Gürültü yapmak, guruldamak." (ARSL, 840)

çurḷaş- III/2173 Tel. <çur+ḷa-ş-
Gürültü yapmak.
-
-

çūş III/2182 Tel. 1. Toz.
ḳuḷaḳtıŋ çūjı "Kulak kiri."
2. Saç örgülerini bir arada tutan yapışkan.
-
çūş "Hayvan postu üzerindeki pislik." (TAS, 18)

çū- III/2189 Leb. Ağ ile tutmak.
bk. çū-.

çübĭrek III/2203 Kumd. Paçavra, bez parçası.
bk. çübrek.

çübrek III/2203 Tel. Havlu.
-
-

çüçeliş III/2199 Tel. Su çulluğu.
-
çüçeliş "Su çulluğu." (ATS, 78)

çüçkür- III/2200 Tel. Hapşırmak.
-
çüçkür- "Hapşırmak." (ATS, 78)
çüçkür- "Aksırmak, hapşırmak." (TAS, 19)

çüçür- III/2199 Alt. Hapşırmak.
bk. çüçkür-.

çülḫön III/2197 Alt. Eğrelti otu.
bk. çölḫöm.

çülük III/2197 Tub. Sülük.
çelük "Kurt türü, sülük." (DTS, 154)
şülük "Sülük." (ATS, 164)
şülük "Sülük." (TAS, 105)

çüme III/2204 Tel. 1. Eyer üstündeki kakma, oyma.
2. Oyma ile süslenmiş olan.
-
çime~çüme "Oyma, süsleme." (ATS, 75, 79)

çümele- III/2204 Tel. <çüme+le-
Kakma veya oyma ile süslemek.
-
çimele- "Süslemek, bezemek." (ATS, 75)

çümüŋ III/2204 Alt. Sinek.
bk. çımın.

çūn III/2193 Leb. Sürtme ağı.
bk. çūn.

çüŋ III/2193 Tel. Çökük.
-
-

çüŋek III/2193 Tel. *bk.* çüŋ.

çüŋüreş III/2193 Tel. Çökük.
Çüŋüreş ayaḳ "Derin bardak"; *çüŋüreş köstū* "Çökük gözlü."
-
-

çüŋüreẏ- III/2193 Tel. <çüŋ+reẏ-
Düşmek, derinleşmek.
Közŭ çüŋüreẏdĭ. "Onun gözleri düştü."
-
-

çüpre III/2202 Tel. Kalınca yufka parçalarının içine kıyma konulup haşlanmasıyla yapılan mantıya benzer yemek türü.
-
çupre "Yüzük çorbası." (TAS, 18)

çürçe III/2196 Tel. Güçlükle, biraz (belli belirsiz) hemen hemen, neredeyse.
-
çürçe "Çabuk, hızlı." (ATS, 79)

çürekeẏ III/2194 Tel. Ördek türü.
-
çürekey "1. Yalı çapkını. 2. Bağırtlak (ördek türü). (ATS, 79)

çürmeş III/2197 Tel. Genç kızların saç örgüleri, belik.
-
çürmeş "Alındaki saç, perçem, zülüf." (ATS, 79)
çürmeş "Kızların saç örgüsü, belik." (TAS, 19)
çürmeş "Genç kızlarda saç örgüsü." (DK, 270)
şürmeş "Genç kızlarda saç örgüsü." (DLTÇ, 226)

D

dimle- **III/1781** Tub. Tavsiye etmek, teklif etmek, ikna etmek.

-

-

D’

d’ā- III/3 Tel. *bk.* yā-.

d’a I III/1 Tel. *bk.* ya.

d’ā- I III/3 Tel. *bk.* yā- I.

d’a II III/2 Tel. *bk.* ya II.

d’abaġa III/275 Tel. *bk.* yabaġa.

d’abıdaḷ III/281 Tel. <yabı+daḷ[1]
Kötülük, fenalık, alçaklık, onursuzluk, haysiyetsizlik.
-
-

d’abıdaḷdū III/281 Tel. <d’abıdaḷ+ḷū
Onursuz, haysiyetsiz.
-
-

d’abıḳ III/279 Tel. *bk.* yabıḳ.

d’abıḷtı III/281 Tel. *bk.* yabıḷtı.

d’abıḷtıḷū III/281 Tel. Saçaklı, tenteli, gölgelikli vb.
-
-

d’abıḷtḳı III/281 Tel. Örtülü, kapalı avlu.
-
-

d’abır- III/280 Tel. Hakaret etmek, sövmek, gücendirmek.
D’āndı yabırba! “Büyüklere hakaret etme!”
-
-

d’abırḷa- III/280 Tel. W. Yıkmak, mahvetmek, ortadan kaldırmak, imha etmek.
-
-

d’abıs III/281 Tel. *bk.* yabıs.

d’abıza- III/282 Tel. *bk.* yabıza-.

d’abızadın- III/282 Tel. *bk.* yabızadın-.

d’abızadındır- III/282 Tel. <d’abızadındır-
Sakinleştirmek, teselli etmek.
-
-

d’abızat- III/282 Tel. *bk.* yabızat-.

d’abū III/284 Tel. *bk.* yabū.

d’abūḷū III/285 Tel. <d’abū+ḷū
Örtülü, kapalı.
yapıġlıġ (?ḏ-) “Örtülü, kapalı.” (EDPT, 48)
yapıġlıġ “Örtülü, kapalı. ” (DTS, 251)
cabılu “Kapalı, örtülü.” (ATS, 48)
d’abılu “Kapalı (kapı ve pencere).” (TAS, 19)

d’ada III/208 Tel. *bk.* yada.

d’ada- III/208 Tel. *bk.* yada-.

d’adağan III/209 Tel. Yatay arp (müzik enstrümanı).
-
çadıgan “Kopuza benzeyen müzik aleti.” (KRS, 109)
cadagan “Müzik enstrümanı.” (ARSL, 168)

d’adaḷa- III/209 Tel. *bk.* yadaḷa-.

d’adın III/211 Tel. *bk.* yadın.

d’adış III/212 Tel. *bk.* yadış.

d’ağın-[2] III/42 Tel. *bk.* yağın

d’aja- III/253 Tel. *bk.* yaja-.

d’ajar- III/253 Tel. *bk.* yajar-.

d’ajart- III/254 Tel. *bk.* yajart-.

d’ajıḳ III/254 Tel. *bk.* yajıḳ.

d’ajıḷ III/257 Tel. *bk.* yajıḷ.

d’ajıḷzıman III/257 Tel. Yeşilimsi.

---

[1] Morfolojik tahlilin *yabı+da-l* şeklinde olması daha uygun olacaktır.

[2] OSTN’de bu madde başı d’ağın yazılması gerekirken *yağın* yazılmıştır.

-
cajılzımak “Yeşilimsi.” (ARS, 37)

ďajıḷzū **III/257** Alt. *bk.* ďajıḷzıman.

ďajın- **III/255** Tel. *bk.* yajın-.

ďajır- **III/256** Tel. *bk.* yajır-.

ďajıt **III/257** Tel. *bk.* yajıt II.

ďajıt- **III/257** Tel. *bk.* yajıt-.

ďajıttū **III/257** Tel. *bk.* yajıttū.

ďajū **III/257** Tel. *bk.* yajū.

ďāḳ **III/22** Tel. *bk.* yāḳ.

ďaḳ- **III/24** Tel. *bk.* yaḳ-.

ďaḳḳa **III/30** Tel. *bk.* yaḳḳa.

ďaḳḳaḷa- **III/31** Tel. *bk.* yaḳḳaḷa-.

ďaḳḳaḷaş- **III/31** Tel. *bk.* yaḳḳaḷaş-.

ďaḳḳaḷū **III/32** Tel. *bk.* yaḳḳaḷū.

ďaḳḳān **III/30** Tel. *bk.* yaḳḳān.

ďaḳḳār- **III/31** Tel. Emretmek, buyurmak.
yakar- “Yalvarmak, yalvarıp yakarmak.” (EUES, 855)
cakar- “Emretmek, buyurmak, tavsiyede bulunmak, önermek; çağırmak.” (ATS, 49)
ďakar- “Emretmek, yönetmek.” (TAS, 20)
ťaka- “Emretmek.” (DLTÇ, 213)

ďaḳḳārū **III/31** Tel. Emir, buyruk.
-
cakaru “1. Vazife, ödev. 2. Emir, buyruk.” (ATS, 49)
ďakaru “1. Buyruk, emir, talimat. 2. Ödev.” (TAS, 20)

ďaḳḳı **III/32** Tel. *bk.* yaḳḳı.

ďaḳḳıḷ- **III/32** Tel. Emredilmek.
-
ďakı- “Emretmek, buyurmak.” (DÇT, 113)

ďaḳḳıḷda **III/32** Tel. Buyruk, emir.
Yaḳḳıḷda saḷ! “Emret!”
-
ďakılta “Emir, buyruk.” (DÇT, 113)

ďaḳḳıḷgan **III/32** Tel. *bk.* yaḳḳān.

ďaḳḳıḷgı **III/32** Tel. Buyruk, emir.
-
-

ďaḳḳınçaḳ **III/32** Tel. Muhteşem, gösterişli.
-
ďakınçak “1. Şirin, cici. 2. *zarf* Çok iyi, mükemmel.” (TAS, 20)

ďaḳşı **III/36** Tel. *bk.* yaḳşı.

ďaḳşıḷa- **III/37** Tel. *bk.* yaḳşıḷa-.

ďaḳşıḷaḳ **III/36** Tel. *bk.* yaḳşıḷaḳ.

ďaḳşıḷan- **III/37** Alt. <yaḳşıḷa-n-
İyi olmak, düzelmek, iyileşmek.
-
cakşılan- “İyileşmek.” (ATS, 49)

ďaḳşıḷan- **III/37** Tel. *bk.* yaḳşıḷan-.

ďaḳşıḷıḳ **III/37** Tel. *bk.* yaḳşıḷıḳ.

ďaḳşılıḳtū **III/38** Tel. *bk.* yaḳşıḷıḳtū.

ďaḳşırḳa- **III/36** Tel. *bk.* yaḳşırḳa-.

ďaḳşızın- **III/38** Tel. *bk.* yaḳşızın-.

ďaḷ I **III/152** Tel. *bk.* yaḷ. I

ďaḷ II **III/153** Tel. *bk.* yaḷ II[3].

ďaḷ III **III/153** Tel. *bk.* yaḷ III.

ďaḷa **III/154** Tel. *bk.* yaḷa.

ďaḷa- **III/154** Tel. *bk.* yaḷa-.

ďaḷaġa **III/157** Tel. Horoz ibiği.
yalıġ “Horoz ibiği, at yelesi.” (EDPT, 924)
yalıġ “1. Kuş ibiği. 2. Yele.” (DTS, 243)
calā~calaga “1. Kıl. 2. İbik (horozda).” (ATS, 50)
ďalaga “Horoz ibiği.” (TAS, 20)

ďaḷaḳ **III/156** Tel. *bk.* yaḷaḳ.

ďaḷaḳḳaẏ **III/156** Tel. *bk.* yaḷaḳḳaẏ.

ďaḷaḳta- **III/157** Tel. *bk.* yaḷaḳta-.

ďaḷaḳtan- **III/157** Tel. <ďaḷaḳ+ḷa-n-
Yalakalık yapmak.
-
-

ďaḷaḷū **III/162** Tel. <ďaḷa+ḷū
Para cezası ödemek zorunda olan, cezaya çarptırılmış.
-
-

ďaḷaŋ **III/157** Tel. *bk.* yaḷaŋ.

[3] Bu madde başında yanlışlıkla *yal I*’e gönderme yapılmıştır.

d’aḷaŋaş **III/159** Tel. *bk.* yaḷaŋaş.

d’aḷaŋaşta- **III/159** Tel. *bk.* yaḷaŋaşta-.

d’aḷaŋaştat- **III/159** Tel. *bk.* yaḷaŋaştat-.

d’aḷaŋda- **III/160** Tel. *bk.* yaḷaŋda-.

d’aḷaŋdū **III/160** Tel. *bk.* yaḷaŋdū.

d’aḷbaḳ **III/187** Tel. *bk.* yaḷbaḳ.

d’aḷbaḳta- **III/187** Tel. *bk.* yaḷbaḳta-.

d’aḷaḳtat- **III/187** Tel. <d’albaḳta-t-
Genişletmek, yassılaştırmak.
-
calbaktat- “1. Genişletmek. 2. Yassılaştırmak.” (ATS, 50)

d’aḷbar- **III/188** Tel. *bk.* yaḷbar-.

d’aḷbart- **III/188** Tel. <yaḷbar-t-
Dua ettirmek.
-
-

d’aḷbarū **III/188** Tel. <yaḷbar-ū
Dua, kurban.
-
-

d’aḷbı- **III/188** Tel. (Şal, yelpaze vb. için) sallamak.
yelpi- “Yellemek, yelpazelemek.” (EUES, 886)
-

d’aḷbırt **III/188** Tel. Egzama, liken (deri hastalığı).
-
-

d’aḷbış **III/188** Tel. Ateşli, yanan, alev.
d’aḷbış ot “Yanan ateş”
-
calbış “Alev.” (ATS, 50)
d’albış “Alev.” (TAS, 21)
d’albış “Alev.” (DÇT, 113)

d’aḷbra- **III/188** Tel. 1.Yanmak (ateş). 2. Titremek, dalgalanmak (rüzgârda). 3. Ses çıkarmak, gürüldemek, çınlamak vb.
-
calbıra- “1. Alev alev yanmak. 2. Dalgalanmak.” (ATS, 50)
d’albıra- “Yanmak.” (TAS, 21)

d’aḷbraḳ **III/189** Tel. <d’aḷbra-ḳ
Yaprak (ağaç).
yapurġāḳ “Yaprak.” (EDPT, 879)
yalbırġaḳ~yapırġaḳ~yapurġaḳ “Ağaç, yaprağı.” (DTS, 242, 251, 252)
calbırak “(Bitki için) yaprak.” (ATS, 50)
t’albırak “Yaprak, ağaç yaprağı.” (DLTÇ, 213)

d’aḷbraş- **III/189** Tel. <d’aḷbra-ş-
Alevlenmek, tutuşmak.
-
-

d’aḷçı **III/185** Tel. *bk.* yaḷçı.

d’aḷda- **III/182** Tel. *bk.* yaḷda-.

d’aḷdan- **III/183** Tel. *bk.* yaḷdan-.

d’aḷdat- **III/183** Tel. *bk.* yaḷdat-.

d’aḷdū **III/184** Tel. *bk.* yaḷdū.

d’aḷġa- **III/174** Tel. *bk.* yaḷġa-.

d’aḷġançāḳ **III/176** Tel. *bk.* yaḷġançı.

d’aḷı- **III/165** Tel. *bk.* yaḷı-.

d’aḷın I **III/166** Tel. 1. Alev. 2. Yıldırım.
yalın “Alev, ateş.” (EDPT, 929)
yalın “Alev, ateş.” (DTS, 243)
calgın~calkın “Şimşek, yıldırım.” (ATS, 50, 51)
d’alın “Alev, yalım, yalın.” (TAS, 21)

d’aḷın- I **III/167** Tel. *bk.* yaḷın- I.

d’aḷın II **III/166** Tel. <yaḷ+ın
Ödeme, borç ödeme.
-
çalın[4] “Ödeme.” (RKS, 255)

d’aḷınçāḳ **III/168** Tel. <d’aḷın-çāḳ
Yalvaran, isteyen.
-
d’alınçak “Uslu, uysal.” (TAS, 21)

d’aḷınū **III/168** Tel. <d’aḷın-ū
Rica, dua.
-
-

d’aḷıt- **III/169** Tel. <d’aḷı-t-
Yakmak, aydınlatmak.
-
-

d’aḷḳı- **III/172** Tel. *bk.* yaḷḳı-.

d’aḷḳın **III/173** Tel. *bk.* yaḷḳın.

[4] *Оплатить* maddesi içinde.

d’aḷḳıt- III/173 Tel. *bk.* yaḷḳıt-.

d’aḷḳū III/173 Tel. Tembel.
bk. yaḷḳū.
D’alḳū adarū “Erkek arı.”

-

calku “1. Tembellik. 2. Tembel, işe yaramaz.” (ATS, 51)
d’alku “1. Tembellik, haylazlık. 2. Tembel, uyuşuk, üşengeç.” (TAS, 21)

d’aḷḳūr- III/174 Tel. *bk.*yaḷḳūr-.

d’aḷḳūrt- III/174 Tel. *bk.* yaḷḳūrt-.

d’aḷma-[5] **III/189** Tel. *bk.* yaḷma-.

d’aḷman III/189 Tel. Küçük hayvan.
yalman~yamlān “Kır faresi, ak tavşan”(?) (EDPT, 929, 936)
yamlan “Bir çeşit fare.” (DTS, 245)

-

d’aḷmur III/190 Tel. Banyo lifi, banyo yaparken kullanılan ağaç dalları demeti.

-

calmu “Süpürge, çalı süpürgesi.” (ATS, 51)
calmūr “Büyük süpürge.” (TAS, 51)

d’aḷtan- III/180 Tel. *bk.* yaḷtan-.

d’aḷtançāḳ III/180 Tel. <yaḷtan-çāḳ[6]
Korkak.

-

caltançak “Korkak, ürkek, ödlek.” (ATS, 51)

d’aḷtanış III/180 Tel. <yaḷtan-ş
Korku.

-

caltanış “Korkma, ürkme.” (ATS, 51)

d’aḷtanū III/180 Tel. *bk.* d’altanış.

d’aḷtındū III/181 Tel. Parıltılı.

-

-

d’aḷtıra- III/181 Tel. *bk.* yaḷtıra-.

d’aḷtırat- III/181 Tel. *bk.* yaḷtırat-.

d’aḷtra- III/182 Tel. *bk.* yaḷtıra-.

d’aḷūr- III/171 Tel. *bk.* yaḷūr-.

d’aḷūrt- III/171 Tel. *bk.* yaḷūrt-.

d’ama- III/299 Tel. *bk.* yama-.

d’amaçı III/307 Tel. *bk.* yamaçı.

d’amaçıḷan- III/307 Alt. <yamaçıla-n-
Yamanmak, yamalı olmak.

-

-

d’aman III/302 Tel. *bk.* yaman.

d’amān III/302 Tel. 1. Hızlı, çabuk hazırlanan yemek; yağsız, yavan yemek.
D’aman da poḷzo üyŭŋ poḷzın! d’amān da poḷzo köjöŋ poḷzın! “Boş olsa da kendi evin olsun, yavan olsa da kendi lapa yemeğin olsun!”
2. Yemek baharatı, yemeklerin lezzetini arttırmak için eklenen çeşni.
yavġān “Yavan, yağsız.” (EDPT, 874)
yavġan~yawġan “Yavan, yağsız.” (DTS, 264, 266)

-

d’aman- III/302 Tel. <yama-n-
Kendine ait bir şeyi düzeltmek, yamamak.
yamān- “Kendi kendine yamamak.” (EDPT, 937)
yaman- “Kendi kendine yamamak.” (DTS, 245)
caman- “Kendi kendine yamamak.” (ARSL, 182)

d’amanda- III/304 Tel. *bk.* yamanda-.

d’amandaḷ- III/305 Tel. *bk.* yamandaḷ-.

d’amandan- III/305 Tel. *bk.* yamandan-.

d’amandaş- III/305 Tel. *bk.* yamandaş-.

d’amandıḳ III/305 Tel. *bk.* yamandıḳ.

d’amānzaḳ III/305 Tel. <d’amān+zaḳ
Hafif yemek türü seven.

-

-

d’amanzı- III/305 Tel. <d’aman+zı-
Kötü olmak.

-

d’amat- III/306 Tel. *bk.* yamat-.

d’amġır III/309 Tel. *bk.* yamġır.

d’amġırḷa- III/310 Tel. *bk.* yamġırḷa-.

d’amġırḷat- III/310 Tel. *bk.* yamġırḷat-.

---

[5] OSTN’de bu madde başı fiil olarak verilmemiştir.

[6] OSTN’de morfolojik tahlil *yaḷçan*+çāḳ yazılmıştır.

d'amġırḷū **III/310** Tel. *bk.* yamġırḷū.

d'amı **III/308**
Tel. *bk.* yamı.

d'amıḳta- **III/308** Tel. 1. Kısa adımlarla dörtnala gitmek.
Adım yamıḳtap yürŭp yat. "Atım dörtnala koşuyor."
2. Hızlı yağmamak, azar azar yağmak (yağmur).
-
-

d'amıḳtat- **III/308** Tel. <d'amıḳta-t-
Kısa adımlarla dörtnala koşturmak.
-
-

d'amıḷū **III/309** Tel. *bk.* yamıḷū.

d'amın- **III/308** Tel. *bk.* yamın-.

d'amınçı **III/308** Tel. *bk.* yamınçı.

d'amınçıḳ **III/308** Tel. Örtü, başörtüsü, duvak.
-
camınçı "Battaniye, örtü." (ATS, 51)
d'amınçık "Örtü, yatak örtüsü." (TAS, 21)

d'amınçıḷa- **III/308** Tel. <d'amınçı+ḷa-
Battaniye, yorgan ile örtünmek.
-
-

d'amırḳa- **III/309** Tel. *bk.* yamırḳa-.

d'an **III/79** Tel. *bk.* yan.

d'an- **III/80** Tel. 1. Geri dönmek.
2. Reddetmek, yüz çevirmek (sırtını dönmek).
Kem kijilerdiŋ aḷdında meneŋ d'ana tüşse oḷ kijideŋ men dē teŋeredeki adamnıŋ aḷdında tüjerim! "Kim insanların önünde bana sırtını dönerse, Tanrının huzurunda ben de ona sırtımı döneceğim."
bk. yan-.

d'āna- **III/82** Tel. *bk.* yāna.

d'anaẏ **III/82** Tel. *bk.* yanaẏ.

d'ançı- **III/96** Tel. =yanç-
Sıkıştırmak, bastırmak.
yanç- "Ezmek, ayakla çiğnemek." (EDPT, 944)
yanç-~yenç-~yençi- "1. Baskı yapmak, ezmek. 2. Kırmak, delmek. 3. Çiğnemek." (DTS, 246, 272)
-

d'ançıḳ **III/97** Tel. *bk.* yançıḳ.

d'ançıḷ- **III/97** Tel. <yanç-(ı)l-[7]
Sıkılmak, ezilmek.
yançıl- "Ezilmek." (EDPT, 945)
yançıl- "1.Ezilmek. 2. Baskı altında tutulmak." (DTS, 246)
-

d'ānda- **III/92** Tel. *bk.* yānda-.

d'āndan- **III/93** Tel. *bk.* yāndan-.

d'andaş- **III/93** Tel. <yanda-ş-
Birbirini takip etmek.
-
-

d'āndat- **III/93** Tel. *bk.* yāndat-.

d'āndıḳ **III/94** Tel. *bk.* yāndıḳ.

d'andır- **III/94** Tel. *bk.* yandır-.

d'andırma **III/94** Tel. *bk.* yandırma.

d'anıḳ- **III/86** Tel. *bk.* yanıḳ-.

d'anıḳtır- **III/86** Tel. <d'anıḳ-tır-[8]
Azaltmak, küçültmek.
-

d'aŋ- **III/58** Tel. *bk.* yaŋ-.

d'aŋaḷbaẏ **III/60** Tel. *bk.* yaŋaḷbaẏ.

d'aŋda- **III/70** Tel. *bk.* yaŋda-.

d'aŋı **III/61** Tel. *bk.* yaŋı.

d'aŋı- **III/61** Tel. *bk.* yaŋı-.

d'aŋıḷ- **III/62** Tel. *bk.* yaŋıḷ-.

d'aŋıḷan- **III/62** Tel. *bk.* yaŋıḷan-.

d'aŋıḷanū **III/62** Tel. *bk.* yaŋıḷanış.

d'aŋıḷçaḳ **III/64** Tel. *bk.* yaŋıḷçaḳ.

d'aŋıḷçı **III/64** Tel. *bk.*yaŋıḷçı.

d'aŋıḷçım **III/64** Tel. *bk.* yaŋıḷçı.

d'aŋıḷçımdū **III/64** Tel. <yaŋılçım+ḷū
Hatalı, hataya neden olan.
-

[7] OSTN'de morfolojik tahlil *yan+çıḷ* şeklinde yapılmıştır.

[8] OSTN'de morfolojik tahlil t'anıḳ+tır şeklinde yapılmıştır.

-

d’aŋıḷt- III/63 Tel. *bk.* yaŋıḷt-.

d’aŋıḷū III/63 Tel. Hata.

-

-

d’aŋır- III/61 Tel. *bk.* yaŋır-.

d’aŋırt III/61 Tel. *bk.* yaŋırt.

d’aŋırt- III/61 Tel. *bk.* yaŋırt-.

d’aŋısḳan III/64 Tel. *bk.* yaŋısḳan.

d’aŋızaḳtū III/64 Tel. <d’aŋıẓaḳ+ḷū
Sadece bir kere rastlanan bir şey, yalnız.

-

-

d’aŋızıḷa III/65 Tel. <yaŋıs+ḷa
Tamamen tek, yapayalnız.

-

caŋısla “Yalnızca, sadece.” (GSATA, 383)

d’aŋızıḷıḳ III/65 Tel. <yaŋıs+ḷıḳ
Birlik, benzerlik, eşitlik.

yalŋuzluk “Yalnızlık.” (DTS, 244)

-

d’aŋızıḷıḳtū III/65 Tel. <d’aŋızıḷıḳ+lū
Uyumlu, uygun.

-

-

d’aŋū III/65 Tel. *bk.* yaŋū.

d’aŋza- III/71 Tel. *bk.* yaŋza-.

d’ap- III/260 Tel. *bk.* yap-.

d’apsı- III/271 Tel. *bk.* yapsı-.

d’apsıḳ III/271 Tel. *bk.* yapsıḳ.

d’apsıḳçı III/271 Tel. <yapsıḳ+çı
Eski ile yetinemeyen ve hep yeni bir şeyler isteyen kişi.

-

d’apsırḳa- III/271 Tel. *bk.* yapsırḳa-.

d’apsırḳaḳ III/272 Tel. *bk.* yapsıḳlı.

capsırkak “Yalaka, dalkavuk.” (ARSL, 187)

d’apsırḳat- III/272 Tel. *bk.* yapsırḳat-.

d’apsırḳaẏ III/272 Tel. *bk.* yapsıḳçı.

-

d’apsıt- III/272 Tel. *bk.* yapsıt-.

d’apşın- III/272 Tel. *bk.* yapşın-.

d’apşınçāḳ III/272 Tel. *bk.* yapşınçāḳ.

d’apşır- III/273 Tel. *bk.* yapşır-.

d’apşıra III/273 Tel. <yapşır-a
Birlikte, bir defada.

capşıra “Sıkıca, sıkı sıkıya.” (ATS, 53)

d’ar I III/100 Tel. *bk.* yar I.

d’ar II III/101 Tel. *bk.* yar II.

d’ara- III/105 Tel. *bk.* yara-.

d’aradın- III/114 Tel. *bk.* yaradın-.

d’aradū III/114 Tel. *bk.* yaradū.

d’aradūçı III/114 Tel. <yaradū+çı
bk. yaratçı.

d’arajaçı III/118 Tel. Kolay barışan.

-

d’araḷa- III/110 Tel. *bk.* yaraḷa-.

d’aramas III/119 Tel. Yaramaz, uygun olmayan, günah, suç.

yaramaz “Yakışıksız, uygunsuz, uymayan.” (EUES, 866)

carabas “1. Yaramaz, uygun olmayan, uygunsuz, rahatsız. 2. Hoş olmayan.” (ATS, 53)

d’aramastan- III/119 Tel. <d’aramas+ḷa -n-
Yanılmak, kötü davranmak, kanunsuz hareket etmek.

carabastan- “Kıskanmak; kötü davranmak.” (ATS, 53)

d’aramastū III/119 Tel. <yaramas+ḷū
Yararsız, günahkâr.

d’aramıḳ[9] **III/119** Tel. *bk.* yaramıḳ

d’aran- III/109 Tel. *bk.* yaran-.

d’arantı III/110 Tel. <yar
Diklik, dik uçurum.

-

d’araptı “Yamaç.” (TAS, 23)

d’arantıḷū III/110 Tel. <d’arantı+ḷū
Dik uçurumlu.

d’araş- III/117 Tel. *bk.* yaraş.

d’araştıḳ III/117 Tel. *bk.* yaraştıḳ.

d’arbı III/149 Tel. Hakaret, aşağılama.

[9] OSTN’de bu madde başı *yaramıḳ* şeklinde yazılmıştır.

d’arbı- III/150 Tel. Birilerine kızgın olmak, birilerinde suç aramak.
carbı- “Birilerini suçlamak.” (ARS, 43)

d’arbıġū III/150 Tel. <d’arbıḳ-ū
Uyurgezerlik.
-

d’arbıḳ III/150 Tel. *bk.* yarbıḳ.

d’arbıḳ- III/150 Tel. *bk.* yarbıḳ-.

d’arbıḳçāḳ III/150 Tel. <yarbıḳ-çāḳ
Uyurgezer.

d’arbıḷ- III/150 Tel. <d’arbı-ḷ-
Birini şikâyet etmek, birinden yakınmak.

d’arçı III/147 Tel. *bk.* yarçı.

d’arçıġa III/148 Tel. *bk.*yarçıġa.

d’ardaḳ III/146 Tel. *bk.* yardaḳ.

d’arġaḳ III/137 Tel. *bk.* yarġaḳ.

d’arġı III/138 Tel. *bk.* yarġı.

d’arġıçı III/138 Tel. <yarġı+çı
1. Yargıç, hâkim.
2. Serçe.
-
cargıçı “Yargıç.” (ATS, 54)
d’argıçı “Yargıç, hâkim.” (TAS, 23)

d’arġıḷa- III/138 Tel. *bk.* yarġıḷa-.

d’arġıḷaḷ- III/138 Tel. *bk.* yarġıḷaḷ-.

d’arġıḷan- III/138 Tel. *bk.* yarġılan-.

d’arġıḷaş- III/138 Tel. *bk.* yarġıḷaş-.

d’arıḳ I III/121 Tel. *bk.* yarıḳ I.

d’arıḳ II III/122 Tel. *bk.* yarıḳ II.

d’arıḳtū[10] **III/122** Tel. *bk.* yarıḳtığ.

d’arıḷ- III/140 Tel. *bk.* yarıḷ-.

d’arım III/129 Tel. *bk.* yarım.

d’arın[11] **III/123** Tel. *bk.* yarın.

d’arış III/127 Tel. *bk.* yarış.

d’arış- III/128 Tel. *bk.* yarış-

d’arışçı III/128 Tel. *bk.* yarışçı.

d’arıt- III/126 Tel. *bk.* yarıt-.

d’arıtḳış III/126 Tel. <yarıt-ḳış
Işık, (balık tutmak için kullanılan) lamba, meşale.
carıtkış “Kandil, aydınlatıcı.” (ATS, 54)
d’arıtkış “Kandil, yağ lambası.” (TAS, 24)

d’arıtḳışta- III/127 Tel. <yarıtḳış+ḷa-
Işıkla balık avlamak.

d’arḳın III/136 Tel. *bk.* yarḳın.

d’arḷa- III/125 1. İki eşit parçaya ayırmak.
2. İşin yarısını yapmak.
yarımlā- “Yarılamak.” (EDPT, 969)
yarımla- “Yarılamak, bir işin yarısını yapmak.” (DTS, 257)
carımda- “Yarımlamak, yarıya bölmek.” (ATS, 54)

d’arḷaḷ- III/141 Tel. *bk.* yarlal-.

d’arḷan- III/140 Tel. <d’arḷa-n
(Ağaçlar için) yeşermek (ilkbahar doğası hakkında).
carlan- “Yayılmak, herkes tarafından bilinmek.” (ATS, 55)
d’arlan- “Açılmak, açmak (bitki). (TAS, 24)

d’arḷaş- III/141 Tel. <yar+ḷa-ş-
Birbirini haberdar etmek, birbirine duyurmak.
carlaş- “Birlikte haber vermek, birbirini bilgilendirmek.” (ATS, 55)

d’arma I III/150 Tel. Yarılan, kırılan bir şey, odun.
bk. d’arma II **

d’arma II III/150 Tel. Yarma, arpa yarması.
yarma “Yarma, yarılmış şey vb.” (EDPT, 969)
yarma “Yarma.” (DTS, 258)
carma “1. Yarma, kırılan arpa. 2. Bulgur. 3. Kepek.” (ATS, 55)
d’arma “Yarma; iri gelişigüzel kırılmış tahıl.” (TAS, 24)

d’arman- III/152 Tel. *bk.* yarman-.

d’art III/145 Tel. *bk.* yart.

d’artı III/145 Tel. *bk.* yart II.

d’artıçaḳ III/145 Tel. *bk.* yartıçaḳ.

d’artma III/146 Tel. *bk.* yartma.

d’artmaḷa- III/146 Tel. *bk.* yartmaḷa-.

[10] OSTN’de bu madde başı *yarıḳtū* yazılmıştır.

[11] OSTN’de bu madde başı *yarın* yazılmıştır.

d’ārū **III/131** Tel. W. Porsuk, dağ sıçanı gibi hayvanların iğrenç, kötü kokusu.
cārzu “1. Kötü kokulu, pis kokulu. 2. Küf kokan.” (ARSL, 166)

d’arū I **III/131** Tel. *bk.* yarū II.

d’arū II **III/131** Tel. <d’ara-ū
İşe yararlılık, kullanışlılık.
yarāġ “Fırsat, uygunluk, elverişlilik.” (EDPT, 962)
yaraġ “An, durum, araç, vasıta.” (DTS, 254)
-

d’arūḷū **III/134** Tel. <yarū+ḷū
İşe yarayan, kullanışlı, hoş, güzel.
yaraġlıġ “Uygun, elverişli, kullanışlı.” (EDPT, 964)
yaraġlıġ “Uygun, elverişli, işe yarar.” (DTS, 254)
-

d’as **III/213** Tel. *bk.* yas.

d’as- I **III/214** Tel. *bk.* yas- I.

d’as- II **III/214** Tel. *bk.* yas- II.

d’asḳı **III/221** Tel. *bk.* yasḳı.

d’asḳıda **III/221** Tel. *bk.* yasḳıda.

d’asta- I **III/222** Tel. *bk.* yasta-.

d’asta- II **III/222** Tel. Bir şeyi yapmanın eşiğinde olmak *(-A yaz-* yaklaşma fiili*)*. *Aḷa d’astadım.* “Ben alayazdım.”; *Meni soġa d’astadıḷar.* “Onlar beni döveyazdılar.”
casta- “Yapmak üzere olmak.” (ARSL, 193)

d’astıḳ **III/223** Tel. *bk.* yastıḳ.

d’aş **III/243** Tel. *bk.* yaş.

d’aşḳıḷ **III/249** Tel. *bk.* yaşḳıḷ.

d’aşḳıḷdan- III/249 Tel. <d’aşḳıḷ+ḷa-n-
Güvercin renginde olmak

d’aşḳıḷdandır- III/250 Tel. <d’aşḳıḷdan-dır-
Güvercin rengine döndürmek.

d’aştan- III/251 Tel. *bk.* yaştan-.

d’aştū **III/252** Tel. *bk.* yaştū.

d’at **III/191** Tel. *bk.* yat.

d’at- **III/197** Tel. =yat-
bk. yat-
Teleüt ağzında yardımcı fiil olarak diğer fiillerle birleşirken *yat-* olarak söylenir.
yat- “Yatmak, uyumak içi yatmak, (Göçebeler için) bir yere yerleşmek.” (EDPT, 884)
yat- “1. Yatmak. 2. Uzanmak. 3. Bulunmak, oturmak, ikamet etmek.” (DTS, 263)
cat- “1. Yatmak. 2. Yerleşmek. 3. Bulunmak. 4. Yaşamak, barınmak. 5. (Hareketin şu anda tamamlandığını yani şimdiki zamanı gösteren yardımcı fiil.)” (ATS, 55, 56)
d’at- “1. Yatmak. 2. Yaşamak.” (TAS, 24)
cat-~d’at- “Yaşamak, yatmak.” (DK, 211)

d’attır- III/206 Tel. *bk.* yattır-.

d’attıs- III/206 Tel. Yatırmak, yerleştirmek.

d’aẏ **III/5** Tel. *bk.* yaẏ.

d’aẏ- **III/6** Tel. *bk.* yaẏ-

d’aya- **III/73** Alt. Leb. *bk.* yaya-.

d’ayaġan **III/74** Tel. *bk.* yayaġan.

d’ayān **III/74** Tel. Mezar.

d’aẏbaḷaş **III/15** Tel. Kenarları bükülmüş leğene benzer delik.

d’ayıḳ **III/76** Tel. *bk.* yayıḳ.

d’ayıḳ **III/76** Tel. *bk.* yayıḳ.

d’ayıḳtan- III/76 Tel. <yayıḳ+ḷa-n-
Irmak vs. taşmak, sel basmak.

d’ayıḳtır- III/76 Tel. <d’ayıḳ-tır-
Yazlatmak, yazı getirtmek.

d’ayıḷ- III/77 Tel. *bk.* yayıḷ.

d’ayıntı **III/76** Tel. Bulaşık suyu.
d’ayıntı “Sulu kepek, sulu un (hayvan yiyeceği olarak) (TAS, 25)

d’aẏḳaḷ- III/7 Tel. *bk.* yaẏḳaḷ-.

d’aẏḳaḷçaḳ **III/7** Tel. *bk.* yaẏḳaḷçaḳ.

d’aẏḳan- III/7 Tel. *bk.* yaẏḳan-.

d’aẏḳın **III/8** Tel. *bk.* yaẏḳın.

d’aẏḳından- III/8 Tel. *bk.* yaẏḳından-.

d’aẏḳḳa- III/8 Tel. *bk.* yaẏḳan-.

d’aẏḳḳaḷ- III/8 Tel. *bk.* yaẏḳaḷ-.

d’aẏḳḳın **III/8** Tel. *bk.* yaẏḳın.

d'aẏḳḳından- **III/8** Tel. *bk.* yaẏḳından-.

d'aẏḳḳū **III/8** Tel. *bk.* yaẏḳū.

d'aẏḳḳū **III/8** Tel. *bk.* yaẏḳū.

d'aẏḳta- **III/8** Tel. *bk.* yaẏḳta-.

d'aẏḷa- I **III/11** Tel. *bk.* yaẏḷa- I.

d'aẏḷa- II **III/12** Tel. *bk.* yaẏḷa- II.

d'aẏḷat- **III/12** Tel. *bk.* yaẏḷat-.

d'aẏḷū **III/13** Tel. *bk.* yaẏḷū.

d'aẏn- **III/10** Tel. *bk.* yaẏn-.

d'aẏna- **III/10** Tel. *bk.* yaẏna-.

d'aẏnū **III/11** Tel. *bk.* yaẏnū.

d'aẏradıḷ- **III/11** Tel. *bk.* yaẏradıḷ-.

d'aẏrat- **III/11** Tel. *bk.* yaẏrat-.

d'aẏttaḳ **III/13** Tel. *bk.* yaẏttaḳ.

d'aẏttaş **III/13** Tel. Kenarları bükülmüş leğene benzer delik.

d'aẏttım **III/13** Tel. Alçak arazi, alçak yer.

d'aẏttış **III/13** Tel. Düzlük, açık alan.
caytış "Meyilli, yatay; geniş, serbest." (ATS, 57)

d'ayū I **III/77** Tel. *bk.* yayū I

d'ayū II **III/77** Tel. =yayū II
Doğuştan gelen yetenek, kabiliyet.

d'ayūçı **III/78** Tel. <yayū+çı
Yaratıcı, Allah.
cayaçı~cayuçı "Tanrı, yaratıcı." (ATS, 56,57)

d'ayūḷū **III/77** Tel. <yayū+ḷū
Yetenekli.

d'aẏzaŋ **III/15** Tel. *bk.* yaẏzaŋ.

d'aza- **III/228** Tel. *bk.* yaza-.

d'azaḷ- **III/229** Tel. *bk.* yazaḷ-.

d'azam **III/229** Tel. Hazırlık, düzeltme.

d'azan- **III/229** Tel. *bk.* yazan-.

d'azı **III/230** Tel. *bk.* yazı.

d'azıḳ **III/231** Tel. *bk.* yazıḳ 1.

d'azıḳtır- **III/232** Tel. <d'azıḳ-tır-
İlkbaharı getir(t)mek.

d'azıḷ- **III/234** Tel. *bk.* yazıḷ- I

d'azım **III/236** Tel. <d'as-m
Iska, isabet ettirememe.
cazım "1. Iska, isabet ettirememe. 2. Yanlışlıkla." (ATS, 57)

d'ebe **III/386** Tel. Bıçağın ağzı, okun ucundaki demir, kurşun.
cebe "Demir uçlu ok." (ATS, 57)

d'ede[12] **III/368** Tel. 1. Okun bitiş tarafı, alt ucu, bıçağın kına giren kısmı.
2.=*yada*
Yağmur yağdırma gücü olduğuna inanılan sihirli taş.

d'edek **III/369** Tel. *bk.* yedek.

d'edekte- **III/370** Tel. *bk.* yedekte-.

d'ėdekten- **III/370** Tel. *bk.* yedekten-.

d'edĭk- **III/372** Tel. <d'et-k-
Yeterli olmak.
Sağış yedikmes "Aptalca!"
-
cedikpes "Yetersizlik, kusur." (ATS, 57)

d'edĭm **III/375** Tel. 1. Ölümden sonra ruhun ulaştığı huzur.
2. Ölen kişi için kesilen kurban.
d'edĭm d'ettĭrdĭ. "O ölen için kurban kesti."
cedim "Refah, bayındır." (GSATA, 386)

d'edĭnĭş- **III/372** Tel. *bk.* yedĭnĭş-.

d'ediş- **III/374** Tel. *bk.* yediş-.

d'egil- **III/321** Tel. <yek-l-
Bağlanmak, koşulmak.

d'egū̃ **III/321** Tel. <yek-ū̃
Bağlanma, koşulma.

d'ek **III/317** Tel. *bk.* yek.

d'ek- **III/317** Tel. *bk.* yek-.

d'ekken **III/318** Tel. *bk.* yekken.

d'ēkken **III/318** Tel. *bk.* yēkken.

d'eksĭn- **III/320** Tel. *bk.* yeksin-

d'eksĭnçēk **III/320** Tel. *bk.* yeksĭnçēk.

d'eksĭnçĭ **III/320** Tel. <yeksĭn-çĭ
Tiksinti, nefret.

[12] Radloff bu madde başında iki farklı kelimeyi birleştirmiştir. Verilen birinci anlam Moğolca *cebe* "ok başı, mızrak ucu silah" (MTS, 1225) ile ilişkilidir. Dolayısıyla bu kelime, birinci anlama göre önceki madde başı olan *d'ebe*nin fonetik varyantıdır. İkinci anlama göre de *yada* kelimesinin fonetik varyantıdır.

d’eksĭnçĭlū **III/320** Tel. <yeksĭnçĭ+lū
Tiksinç, iğrenç.
Kös körbös onçolorġo d’eksĭnçĭlū poḷzın!
“O herkese karşı öyle bir tiksinç olsun ki kimse ona bakamasın!”
d’eksinçilü “Tiksinç, iğrenç.” (TAS, 26)

d’eksĭnū **III/320** Tel. <yeksĭn-ū
Tiksinti.

d’ekte- **III/319** Tel. *bk.* yekte- I.

d’ekteş- **III/319** Tel. *bk.* yekteş-.

d’ektet- **III/319** Tel. *bk.* yeklet-.

d’el **III/346** Tel. *bk.* yel.

d’el- **III/347** Tel. *bk.* yel-.

d’elbeŋde- **III/357** Tel. (Saç için) dalgalanmak.
celbeŋde- “1. Dikleşmek, kabarmak. 2. Sersem hareketler yapmak; sersemlemek.” (ATS, 58)

d’elbĭ- **III/357** Tel. *bk.* yelbĭ-.

d’elbik- **III/358** Tel. Rüzgârın esmesiyle soğumak.
yelpik- “Büyücülük yapmak.” (EDPT, 920)
yelpik-~yėlvik- “*yėlvik- aġuḳ-* Büyüye maruz kalmak; *yėlvik- uçın-* “Ateşli hastalığa yakalanmak.” (DTS, 271)
-

d’elbĭl- **III/358** Tel. *bk.* yelbĭl-.

d’elbĭn- **III/358** Tel. <yelbĭ-n-
Yelpaze vb. ile serinlemek.
yėlpin- “Yelpazelenmek, savrulmak.” (EDPT, 920)
yėlpin-~yėlwin- “1. Kendi için estirmek, yelpazelenmek. 2. Kötü bir büyünün etkisi altına girmek.” (DTS, 271, 272)
-

d’elbĭre- **III/358** Tel. Rüzgârda savrulmak, sallanmak.
yėlpir- “Hafif esmeye başlamak, sallanmak.” (EDPT, 920)
yėlpir-~yėlvir-~yėlwir- “Esmek, üflemek. 2. Bir taraftan bir tarafa sallanmak, dalgalanmak.” (DTS, 271, 272)
celbir- “Dalgalanmak.” (ATS, 58)

d’elbĭrek **III/358** Tel. <yelbĭre-k
Rüzgârda savrulan, sallanan.
-

d’elbū **III/358** Tel. <yelbi-ū
Hafif rüzgâr, esinti, yel.
Kanat yelbū “Kanat esintisi.”
yėlpigü “Yelpaze.” (DTS, 271)
celbü “Dalgalanma. *mec.* Ruh.” (ATS, 58)
celbü “Hava cereyanı.” (TAS, 26)

d’eldĭr- **III/356** Tel. *bk.* yeldĭr-.

d’eldū **III/356** Tel. 1. *bk.* yeldū.
2. Salgına yakalanmış.

d’ele **III/347** Tel. Ödeme, ücret.
d’elē perdĭ. “Borç verdi.”
-
-

d’eleḥe **III/348** Tel. W. Kıl, sert kalın kıl.

d’elgilde- **III/353** Tel. Titremek, hareket etmek, çalkanmak (bataklık, jöle, koçların uzun derisi, insan vücudundaki yağlar vb.)
d’elgilde- “Silkmek.” (TAS, 26)

d’elik- **III/350** Tel. Sevindirilmek, eğlendirilmek.
d’elik- “İlgilenmek.” (TAS, 26)

d’elim **III/350** Tel. *bk.* yelim.

d’elimde- **III/351** Tel. *bk.* yelimde-.

d’elimdel- **III/351** Tel. *bk.* yelimdel-.

d’elimdet- **III/351** Tel. *bk.* yelimdet-.

d’elimzek **III/351** Tel. *bk.* yelimzek.

d’elĭş **III/350** Tel. <d’el-ş
Tırıs, koşar adım.
celiş “(At için) dörtnala, tırıs, birlikte gelme.” (ATS, 59)
d’eliş “Tırıs, atın hızlı yürüyüşü.” (TAS, 26)

d’elĭşçĭ **III/350** Tel. <d’elĭş+çĭ
Tırısa alıştırılmış at.
-

D’elkin **III/352** Tel. Görünmez ruh, Erlik’in hizmetçisi.
ėlkin~yėlkin “1. Koşan, hızla koşan. 2. Gezgin, seyahat eden.” (DTS, 182, 271)
d’elgin “Şeytan, iblis.” (TAS, 26)

d’eltek **III/354** Tel. 1. Çırpınan, oradan oraya hareket edip duran.
2. Kıl.

d’elteḳ çaç “Alına, gözlere kadar dökülen saçlar”
3. Hareketli, huzursuz, haber peşinde.
celtek “Karışık.” (ATS, 59)
d’eltek “Saçları karmakarışık, dağınık saçlı.” (TAS, 26)

d’em **III/388** Tel. *bk.* yem.

d’eme **III/388** Tel. Sitem, kınama, suçlama.
ceme “Tehdit.” (ATS, 59)

d’emele- **III/390** Tel. Sitem etmek, kınamak, suçlamak, azarlamak, homurdanmak.
-
cemele- “Tehdit etmek, azarlamak.” (ATS, 59)

d’emelet- **III/390** Tel. <d’emele-t-
Sitem ettirmek, kınatmak, azarlatmak.
cemelet- “1. Azarlatmak. 2. Sitem etmek.” (ATS, 59)

d’emelū̃ **III/391** Tel. <d’eme+lū̃
Sitemi, kınamayı hak eden, suçlamaya layık.

d’emḥe **III/394** Tel. Sıkıcı, sık sık tekrarlayarak can sıkan, bıktıran.

d’emḥeçĭ **III/394** Tel. Bıktıran, can sıkan, yapışan, ilişen kişi.

d’emḥele- **III/394** Tel. <d’emḥe+le-
Canını sıkmak, bıktırmak, birinin başının etini yemek, sıkboğaz etmek; yapışmak, ilişmek.
-
-

d’emir- **III/392** Tel. *D’ettre d’appaġan üylerdĭ d’emirerī̃m men saḷḳın*! “Yeterince kapanmayan evleri yerle bir ederim, ben rüzgârım!” (P.d.V.I, 244,5)
bk. yemir-.

d’emirĭl- **III/392** Tel. *bk.* yemirĭl-.

d’emirt **III/392** Tel. *bk.* yemirt.

d’emirū̃ **III/392** Tel. <d’emir-ū̃
Yıkım, dağıtma, yok etme.
-
-

d’emirū̃lū̃ **III/392** Tel. <d’emirū̃+lū̃
Yıkılmış, dağılmış.
-
-

d’emiş **III/393** Tel. =yemiş
Vahşi hayvanların avı.
bk. yemiş**.

d’emiştū̃ **III/393** Tel. *bk.* yemiştū̃.

d’emze- **III/396** Tel. Yemek (hayvanlarla ilgili).
-
cemzen- “Kendine yem bulmak.” (ARSL, 193)

d’emzet- **III/396** Tel. Hayvanlara yem vermek.
-
-

d’eŋ **III/322** Tel. *bk.* yeŋ.

d’eŋ- **III/322** Tel. *bk.* yeŋ-
Ḳara d’ıḷan aḳ d’ıḷanı d’eŋĭp d’üret. “Siyah yılan beyaz yılanı yeniyor.” (P.d.V.I, 86,35)

d’eŋdĭr- **III/325** Tel. *bk.* yeŋdĭr-.

d’eŋijū̃ **III/325** Tel. <yeŋĭş-ū̃
bk. yeŋĭş.
ceŋijü “Mücadele.” (ATS, 59)

d’eŋil **III/324** Tel. *bk.* yeŋil.

d’eŋil- **III/324** Tel. Hafiflemek, hafif olmak.
ceŋil- “Azalmak, hafiflemek.” (ATS, 59)
ceŋil- “Hafifletmek.” (TAS, 27)
d’eŋil- “Yenilmek, mağlup olmak.” (DÇT, 115)

d’eŋilt- **III/324** Tel. Hafifletmek.
yėnit- “Birinin yükünü hafifletmek.” (EDPT, 947)
yėnit-~yėŋit-~yėnüt- “Azaltmak, hafifletmek.” (DTS, 273)
ceŋilt- “Hafifletmek.” (ATS, 59)

d’eŋĭş **III/324** Tel. *bk.* yeŋĭş.

d’eŋĭş- **III/325** Tel. *bk.* yeŋĭş-.

d’eŋū̃ **III/325** Tel. <yeŋ-ū̃
Zafer, yenme.
-
ceŋü “Başarı, zafer.” (ATS, 59)
d’eŋü “Yengi, zafer.” (TAS, 27)

d’eŋū̃çi **III/325** Tel. <yeŋū̃+çi
Yenen, zafer kazanan.
-

ceŋüçi “Zafer kazanmış, galip.” (ATS, 59)
d’eŋüçi “Muzaffer, zafer kazanan, galip, yenen.” (TAS, 27)

d’ep **III/384** Tel. *bk.* yep.

d’epse- **III/385** Tel. *bk.* yepse-.

d’epsel **III/385** Tel. *bk.* yepsel.

d’epseldū **III/385** Tel. *bk.* yepsellĭğ.

d’epsen- **III/385** Tel. *bk.* yepsen-.

d’epsendĭr- **III/385** Tel. *bk.* yepsendĭr-.

d’er **III/338** Tel. *bk.* yer.

d’erçi **III/344** Tel. <yer+çi
Gezgin, seyyah.
yėrçī “Rehber, kılavuz.” (EDPT, 958)
yėrçi “Rehber, kılavuz.” (DTS, 274)
-

d’eren **III/338** Tel. *bk.* yeren II.

d’erḥeçe- **III/342** Tel. *bk.* yerḥeleş-.

d’erḥeçeş- **III/342** Tel. *bk.* yerḥeçeş-.

d’erḥeleş- **III/342** Tel. <yerḥele-ş-
Yanında, sırada durmak.
cergele- “Sıralanmak, sıra oluşturmak.” (ARS, 46)

d’eri- **III/339** Tel. *bk.* yeri-.

d’eriçek **III/340** Tel. <d’er+çek
Küçük bir yer.
çeriçek[13] “Köşe.” (RKS, 500)

d’erik **III/340** Tel. *bk.* yerik.

d’erikse- **III/340** Tel. *bk.* yerikse-.

d’eriktū **III/340** Tel. *bk.* yeriktū.

d’eriş **III/340** Tel. *bk.* yeriş-.

d’erle- **III/342** Tel. *bk.* yerle-.

d’erlik **III/344** Tel. Vahşi, vahşi koşullarda yaşayan.
D’erlik çıḳtı. “Vahşi oldu.”
-
cerlik “Yaban.” (ATS, 60)

d’erlikşi- **III/344** Tel. Yabanileşmek, vahşileşmek.
-
d’erlikçi- “Çekinmek, ürkmek, kaçınmak.” (ATS, 27)

d’es **III/377** Tel. *bk.* yes.

d’este **III/378** Tel. *Tay d’este* “Teyzenin eşi.”
yezne “Bir kişinin ablasının eşi veya babasının küçük kız kardeşinin eşi.” (EDPT, 988)
yėzne “Enişte, kız kardeşin eşi.” (DTS, 277)
ceste “Enişte.” (ATS, 60)
d’este “Enişte.” (TAS, 27)
d’este~t’este “Enişte.” (DLTÇ, 145, 214)
d’este “Enişte.” (DÇT, 115)

d’este- **III/378** Tel. *bk.* yeste-.

d’esteş **III/378** Tel. Enişte (ablanın eşi). *bk.* d’este.

d’eş **III/379** Tel. Hayvan avlamak için kullanılan çit.
-
-

d’et- **III/360** Tel. *bk.* yet-.

d’etĭm **III/363** Tel. Ulaşma, başarma.
-
cedim “1. Yeterlilik, memnuniyet.” (ATS, 57)
d’edim “Başarı, muvaffakiyet.” (TAS, 26)

d’etĭmdŭ **III/363** Tel. <d’etĭm+lŭ
Ruha iyi gelen, ruh için faydalı, duygulu.
-

d’etker **III/364** Tel. *bk.* yetker.

d’etkerlū **III/364** Tel. *bk.* yetkerlĭğ

d’etteḥen **III/365** Tel. *bk.* yetteḥen.

d’ettele **III/366** Tel. Yedisi, yedisinin hepsi.
yetigü “bütün yedi, yedisi.” (EUES, 894)
-

d’ettençĭzĭn **III/366** Tel. Son kez, sonuç olarak.
çetinçezi “Yetmişinci, yetmişinci kez.” (KRS, 120)

d’etti **III/366** Tel. *bk.* yetti.

d’ettĭ-ġan **III/366** Tel. *bk.* yetteḥen.

d’ettilezi **III/367** Tel. Yedisi birden.
-
-

[13] *Уголок* maddesi içinde.

d'ettinçĭ **III/366** Tel. *bk.* yettinçĭ.

d'ettĭr- **III/367** Tel. *bk.* yettĭr-.

d'ettĭrs- **III/367** Tel. *bk.* yettĭrs-.

d'etton **III/366** Tel. *bk.* yetten.

d'ēze **III/378** Tel. *bk.* yēze.

d'ıdaḷū **III/495** Tel. *bk.* yıdaḷū.

d'ıdı- **III/495** Tel. *bk.* yıdı-.

d'ıdım **III/496** Tel. *bk.* yıdım.

d'ıdıt- **III/496** Tel. *bk.* yıdıt-.

d'ıdū **III/496** Tel. *bk.* yıdū.

d'ıġıḷ- I **III/471** Tel. *bk.* yıġıḷ- I.

d'ıġıḷ- II **III/471** Tel. *bk.* yıġıḷ- II.

d'ıjıḷ- **III/499** Tel. *bk.* yıjıḷ-.

d'ıḳ- **III/466** Tel. *bk.* yıḳ-.

d'ıḷ **III/481** Tel. *bk.* yıḷ.

d'ıḷ- **III/481** Alt. *bk.* yıḷ-

d'ıḷbıjın- **III/492** Tel. Yıkılmak, düşmek, çökmek.

-

d'ıḷbıra- **III/492** Tel. Kaymak, kayak yapmak.

-

cılbıra- "Kaymak, kayak yapmak." (TAS, 28)
t'ılbır- "Kaymak." (DLTÇ, 215)

d'ıḷbıraḳ **III/492** Tel. <d'ıḷbıra-ḳ
Pürüzsüz, kaygan.

-

cılbırkay "Kaygan." (ATS, 61)
d'ılbırkay "Kaygan, dümdüz." (TAS, 28)

d'ıḷbırat- **III/492** Tel. <d'ıḷbıra-t
Kaydırmak.

-

cılbırat- "Kaymak." (ATS, 61)

d'ıḷdıḳ **III/489** Tel. *bk.* yıḷdıḳ.

d'ıḷdırat- **III/489** Tel. *bk.* yıḷdırat-.

d'ıḷdırḳaẏ **III/490** Tel. *bk.* yıḷdırḳaẏ.

d'ıḷdırma **III/490** Tel. *bk.* yıḷdırba.

d'ıḷdırmaḷa- **III/490** Tel. *bk.* yıḷdırbaḷa-.

d'ıḷdırmaḷū **III/490** Tel. *bk.* yıḷdırbaḷığ.

d'ıḷdıs **III/491** Tel. *bk.* yıḷdıs.

d'ıḷdıstū **III/491** Tel. *bk.* yıḷdıstū.

d'ıḷdra- **III/489** Tel. *bk.* yıḷdıra-.

d'ıḷġayaḳ **III/486** Tel. *bk.* yıḷġayaḳ.

d'ıḷı- **III/484** Tel. *bk.* yıḷı-.

d'ıḷım **III/485** Tel. *bk.* yıḷım.

d'ıḷın- **III/484** Tel. *bk.* yıḷın-.

d'ıḷıt- **III/484** Tel. *bk.* yıḷıt-.

d'ıḷẏ- **III/484** Tel. Alt. Leb. Kaybolmak.
D'ıḷıẏġandı tāp aḷıp arġaḷayın tep kiji ūḷınıŋ kelgenĭ pu. "Âdem oğlu kayıp olanı bulmak için geldi."

-

cılı- "Kaybolmak, ortadan kalkmak." (ATS, 61)
d'ılıy- "Kaybolmak, yoklara karışmak." (TAS, 29)
d'ılıy- "Kaybolmak, gözden kaybolmak." (DÇT, 118)

d'ıḷẏt- **III/484** Tel. Kaybetmek.

-

cılıyt- "Kaybetmek, yoksun kalmak." (ARSL, 223)

d'ıḷḳı **III/485** Tel. *bk.* yıḷḳı.

d'ıḷḳıçı **III/486** Tel. *bk.* yıḷḳıçı.

d'ıḷḳıçır **III/486** Tel. *bk.* yıḷḳıçır.

d'ıḷḳıḷū **III/485** Tel. *bk.* yıḷḳıḷū.

d'ıḷḷıḳ **III/488** Tel. <d'ıḷ+ḷıḳ
Sezon, bir yıllık zaman.
Raḳtan kelḥen kijiler d'ıḷḷıḳ yürüp yandıḷar. "Uzaktan gelen insanlar bir sene kaldılar ve geri döndüler."

yıllık "Bir yıllık süre." (EDPT, 925)
yıllıḳ "Yıllık, yılla ilgili." (DTS, 284)
cıldık "1. Yıl dönümü. 2. Yıl boyunca yeterli olan." (ATS, 61)
çılındık "Yıl dönümü." (DK, 271)

d'ıḷmaẏ **III/493** Tel. Beyaz kuskuç, bir alabalık türü.

-

-

d'ım **III/499** Tel. Tüy.
bk. yüŋ**.

d'ımda- **III/501** Tel. <yım+ḷa-
Tüylerle kaplamak (ok)
bk. yumda-**.

d'ımdan- **III/501** Tel. Tüylenmek, tüylerle kaplanmak.

-

-

d’ımırıt **III/500** Tel. Kuş kirazı.

-

cımırıt~cımırt~cumurt “Kuş kirazı.” (ATS, 29)
d’ımırt “Kuş kirazı.” (TAS, 29)
ńımırt “Kuş kirazı.” (DLTÇ, 179)
t’urbut~t’ımırt~çırmat “Kuş kirazı.” (DLTÇ, 214, 215, 224)

d’ımja- **III/501** Tel. *bk.* yımja-.

d’ımjaḳ **III/501** Tel. *bk.* yımjaḳ.

d’ımjat- **III/501** Tel. *bk.* yımjat-.

d’ımran **III/500** *bk.* yıbıran.

d’ımzaḷ **III/501** Tel. Yumuşak.

-

-

d’ıŋda- **III/473** Tel. Öldürmek.

-

-

d’ıŋıḷa- **III/473** Tel. Kızaklarla veya kar ayakkabıları ile dağdan kaymak.

-

cıŋıla- “Kaymak, kayak yapmak.” (ATS, 62)

d’ırġaḷ **III/477** Tel. *bk.* yırġaḷ.

d’ırġaḷdū **III/477** Tel. *bk.* yırġaḷdū.

d’ırıḳ **III/476** Tel. *bk.* yırıḳ.

d’ırt- **III/478** Tel. *bk.* yırt-.

d’ırtıḷ- **III/476** Tel. *bk.* yırtıḷ-.

d’ış- **III/498** Tel. *bk.* yış.

d’ışḳım **III/498** Tel. *bk.* yışḳıt.

d’ışḳıt **III/498** Tel. Ravent, ışkın, Karabuğdaygillerden, 1-2 metre yüksekliğinde, büyük yapraklı, beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki.

ışġun “Ravent, ışkın.” (EDPT, 259)
ışġun “Tıbbi bir bitki. Türkistan raventi.” (DTS, 234)
cışkın “Işkın, ravent.” (SGKUR, 48)

d’ıt **III/494** Tel. *bk.* yıt.

d’ıtḳır **III/494** Tel. <d’ıt+ḳır
Hassas koku duyusuna sahip (hayvan burnu).

-

cıtkır “Kokulu, hafif kokulu.” (ATS, 62)

d’ıtta- **III/494** Tel. *bk.* yıtta-.

d’ıttan- **III/494** Tel. *bk.* yıttan-.

d’ıttaş- **III/494** Tel. *bk.* yıttaş-.

d’ıttū **III/495** Tel. *bk.* yıttū.

d’ıyıŋda- **III/473** Tel. Kıvrılmak (yılan).

-

-

d’ıẏra **III/465** Tel. Ardıç.

-

cıyraŋat “Fundalık.” (ATS, 62)

d’ıẏrıḷ- **III/465** Tel. Daralmak, sıkışmak, büzülmek, kıvrılmak.

-

d’ıyrıl- “Kıvrılmak.” (TAS, 29)

d’ibi **III/532** Tel. *bk.* yibi.

d’ibik **III/532** Tel. <yibi-k
Nemli, ıslak.

yübük “Nemli, sulak, ekim için elverişli.” (EDPT, 875)

-

d’ibit- **III/532** Tel. *bk.* yibit-.

d’idū **III/527** Tel. *bk.* yidū.

d’igideẏ **III/511** Tel. Asya yaban eşeği (Lat. *equus homionus)*.

-

-

d’iḥit **III/510** Tel. *bk.* yiḥit.

d’ik **III/507** Tel. *bk.* yik.

d’ikçi **III/509** Tel. *bk.* yikçi.

d’ikir- **(III/508)** Tel. İğrenmek, tiksinmek.

yigren- “İğrenmek, tiksinmek.” (EDPT, 915)
yigren- “Çiğ olduğunu düşünmek.” (DTS, 277)

-

d’ilbi **III/522** Tel. 1. Açgözlülük, hırs, tutku.
2. Dalkavukluk, yaltaklanma, ikiyüzlülük, ayartma, özendirme.
D’ilbi sös “Yaltaklanan, yalaka, pohpohlayan sözler”

-

cilbi[14]~tilbi "İlgi, ihtiras. 2. İddia, talep." (ATS, 62, 177)

d'ilbilen- **III/522** Tel. <d'ilbi+le-n-
1. Tutkulu şekilde arzulamak, çekici olmak, tutkulu sevmek.
2. Okşanmak, pohpohlanmak.
-
-

d'ilbilendir- **III/523** Tel. <d'ilbilen-dir-
1.Tutku uyandırmak, heyecanlandırmak.
2. Okşanmaya izin vermek, yalakalık yaptırmak.
-
-

d'ilbilū **III/523** Tel. <d'ilbi+lū
1. Arzulu, tutkulu.
2. Baştan çıkarıcı.
-
cilbilü "1. İlginç, enteresan. 2. Tutkulu, ihtiraslı. 3. İddialı." (ARS, 47)

d'ilbirke- **III/522** Tel. <d'ilbi+rke-
Bir şeyleri tutkulu bir şekilde sevmek.
-
cilbirke-~tilbirke- "1. İlgilenmek, hayran olmak. 2. Bir şeyi talep etmek." (ATS, 62, 177)
d'ilbirke- "İlgilenmek, merak etmek." (TAS, 30)

d'ilbirken- **III/522** Tel. <d'ilbirke-n-
1. Bir şeye karşı aşırı tutkulu olmak.
2. Okşanmak, iltifat edilmek, pohpohlanmak.
-

d'ilbirkendĭr- **III/522** Tel. <d'ilbirken-dir-
1. Bir şeye karşı aşırı tutkulu hâle getirmek.
2. Okşatmak, iltifat ettirmek, pohpohlatmak.
-
-

d'ilbirket- **III/522** Tel. <d'ilbirke-t-
Baştan çıkarmak, ayartmak.
-
cilbirket- "İlgilendirmek. 2. Büyülemek." (ARSL, 204)

d'ĭlek **III/519** Tel. *bk.* yĭlek.

d'ili- **III/519** Tel. Kaybolmak, gözden kaybolmak.
-
cılı- "Kaybolmak, ortadan kalkmak." (ATS, 61)
d'ılıy- "Kaybolmak, yoklara karışmak. (TAS, 29)

d'ilit- **III/520** Tel. Kaybetmek, bir şeyleri bir yerlere atmak, alıp götürmek.
-
-

d'imek **III/532** Tel. <d'i-mek
Oburluk, pisboğazlık.
-
cimek "Oburluk, pisboğazlık." (ARSL, 204)

d'imekçĭ **III/533** Tel. <d'imek+çĭ
Obur, pisboğaz; rüşvet alan.
-
cimekçi "Pisboğaz, obur. *mec.* fare. ATS
ńemçi "Fare." (DLTÇ, 179)
ńemçiçek "Küçük fare." (DLTÇ, 179)

d'imekkeẏ **III/533** Tel. *bk.* yimekkeẏ.

d'in **III/514** Tel. *bk.* yin.

d'ip **III/529** Tel. *bk.* yip.

d'ĭrıḷ- **III/476** Tel. =d'ıġırıḷ-
Sıkıştırılmak, kıvrılmak, büzülmek, buruşmak.
d'ıḷan d'ĭġırıḷıp-yat. "Yılan kıvrılıyor."
yıġrıl- "Birlikte çekilmek, sıkıştırılmak." (EDPT, 906)
yıġrıl- "Buruşmak, çekmek." (DTS, 283)
cūrul- "1. Sıkılmak. 2. Rulo yapılmak." (ATS, 66)
d'ĭrıl- "Büzülmek, kıvrılmak." (TAS, 30)

d'ĭrıḷçāḳ **III/476** Tel. <d'ĭrıḷ-çāḳ
Kolay sıkılan.
d'ĭrıḷçāḳ kiji "Alınan kişi"
-
-

d'isme **III/528** Tel. *bk.* yispe.

d'ismele- **III/528** Tel. <d'isme+le-
1. Sürgün vermek, filiz vermek.

[14] Bu kelime ATS'de *cikbi;* ORS'de *cilbi* şeklindedir (s. 55)

2. Kök salmak, köklenmek, çapaklanmak.
-

d’ī̄t **III/524** Tel. *bk.* yī̄t.

d’itke **III/525** Tel. *bk.* yitke.

d’o **III/396** Tel. Güç, kuvvet.
-
-

d’ō **III/396** Tel. Acıma ifade eden ünlem.
D’ō çap! “Öldür.” (Tel.)
-
cō “Ünlem (acıma ifade eder.)” (ATS, 64)
ď o “Acı bildiren ünlem.” (DK, 213)

d’obo- **III/445** Tel. *bk.* yobo-.

d’obojı- **III/445** Tel. <yoboş+ı-
Sakin, uysal olmak.
coboş- “Uysal olmak.” (ATS, 63)

d’obojın **III/445** Tel. <d’oboş-n
Barışçıl, uysal.

d’obojıt- **III/446** Tel. Uzlaştırmak, barıştırmak, uysallaştırmak.
cobojıt- “Uzlaştırmak.” (ATS, 63)

d’oboḷ **III/445** Tel. =yoboḷ
D’oboḷım turbas! “Uğraşmaya gerek yok, uğraşmaya değmez.”
cobol “1. Hastalık. 2. Gayret, enerji harcama.” (ATS, 63)
ď obol “Hastalık, rahatsızlık.” (TAS, 30)

d’oboḷdū **III/445** Tel. *bk.* yoboḷdū.

d’oboş **III/445** Tel. *bk.* yoboş.

d’obot- **III/445** Tel. Acık çektirmek, yormak, zahmet vermek, ızdırap vermek.
cobot- “Yıpratmak, bunaltmak.” (ATS, 63)

d’odo **III/440** Tel. *bk.* yodo.

d’oġoḷ- **III/411** Tel. *bk.* yoġoḷ-.

d’oġoḷt- **III/411** Tel. *bk.* yoġoḷt-.

d’oġoḷtın- **III/411** Tel. <d’oġoḷt-n-
Mahvolmak, kaybolmak.
-

d’oġon **III/411** Tel. Köknar.
-
coygon “Köknar.” (ARSL, 206)
coygan~coygon “Köknar.” (SGKUR, 46)

d’oġos- **III/411** Tel. <d’oġo-s-
Tüketmek, sonlandırmak.
-
-

d’oġŭḷ **III/413** Tel. *bk.* yoġŭḷ.

d’ojo **III/444** Tel. Koyu sarı, toprak rengi
-
-

d’ōḳ **III/400** Tel. Teselli.
bk. yoḳ.

d’oḳsın- **III/408** Tel. *bk.* yoḳsın-.

d’ōḳsın- **III/408** Tel. <ḍōḳ+sın
Bir şeyden tatmin olmak, bir şeyde teselli bulmak, rahatlamak.
-
-

d’oḳsıra- **III/408** Tel. <d’oḳ+sıra-
Fakirleşmek, parasız kalmak, ihtiyacı olmak.
-
coksıra- “Fakirleşmek, ihtiyaç içinde olmak, fakir düşmek.” (ATS, 63)
ď oksıra- “Yoksullaşmak, fakirleşmek.” (TAS, 30)

d’oḳsırat- **III/408** Tel. <d’oḳsıra-t-
Parasız koymak, yokluk içinde bırakmak.
coksırat- “Fakirleştirmek, fakir düşürmek.” (ATS, 63)

d’oḳsıs **III/408** Tel. <d’oḳ+sıs
Fakir, yoksul.
yoksuz “Etkisiz, sonuçsuz, amaçsız.” (EDPT, 907)
yoḳsuz “Boş, nafile, boşuna.” (DTS, 292)
-

d’oḳṣo- **III/409** Tel. Uyuklamak, uyumak (atlarla ilgili).
-
-

d’oḳton- **III/407** Tel. *bk.* yoḳton-.

d’ōḳton- **III/407** Tel. *bk.* yōḳton-.

d’oḳtonıştır- **III/407** Tel. <*d’oḳton-ş-tır-*
Taklit etmek.
-
-

d’ōḳtoş- **III/407** Tel. *bk.* yōḳtoş-.

ďōḳtot- **III/407** Tel. *bk.* yōḳtot-.

ďoḳtū **III/407** Tel. *bk.* yoḳtū.

ďoḷ **III/431** Tel. *bk.* yoḷ.

ďoḷdo- **III/437** Tel. *bk.* yoḷdo-

ďoḷdoş **III/437** Tel. *bk.* yoḷdoş.

ďoḷdoẏ **III/436** Tel. *bk.* ďoḷoẏ.

ďoḷdū **III/438** Tel. *bk.* yoḷdū.

ďoḷġış- **III/432** Tel. <ďoḷıḳ-ş-
Karşılaşmak (görüşmek), rast gelmek.
-
colugış- "Karşılaşmak." (ATS, 64)

ďoḷıḳ- **III/432** Tel. *bk.* yoḷıḳ-.

ďoḷışḳan **III/432** Tel. Solucan, toprak solucanı.
bk. çoḷışḳan**.

ďoḷḷayı **III/436** Kumd. *bk.* ďoḷoẏ.

ďoḷo **III/432** Tel. Beyaz başlı kartal.
-
ďolo "Kartalgillerden bir kuş." (TAS, 31)

ďoḷoẏ **III/432** Tel. Yolda, yol boyunca.
-
coloy "Yolda." (ATS, 64)

ďon **III/417** Tel. *bk.* yon.

ďondır- **III/419** Tel. *bk.* yondır-.

ďōntı- **III/419** Tel. *bk.* yōntı-.

ďōntıt- **III/419** Tel. *bk.* yōntıt-.

ďoŋ **III/414** Tel. *bk.* yoŋ II.

ďoŋdo- **III/416** Tel. *bk.* yoŋdo-.

ďoŋdoḷ- **III/416** Tel. *bk.* yoŋdoḷ-.

ďoŋdon- **III/416** Tel. *bk.* yoŋdon-.

ďoŋdonçōḳ **III/416** Tel. <yoŋdon-çōḳ
Somurtkan, huysuz, kaprisli.
coŋdonçok "Kaprisli." (ATS, 64)

ďorġo **III/426** Tel. *bk.* yorġo[15].

ďorġoḷo- **III/426** Tel. 1.=yorġoḷo-
2. Sürünmek, tırmanmak.
corgolo- "1. Rahvan gitmek. 2. Sürünmek." (ATS, 64)
ďorgolo- "Rahvan yürümek." (DK, 213)

ďorġomış **III/426** Tel. 1. Örümcek.
D'orġomıştıŋ armaḳçızı (içegezi) "Örümcek ağı."
2. Sarmaşık bitki (şerbetçiotu vb.).

ďorıḳ **III/423** Tel. *bk.* yorıḳ.

ďorıḳçı **III/423** Tel. <yorıḳ+çı
Seyyah, gezgin, atla gezen.
yorıġçı "Oğuzcada, müstakbel gelin ve damadın aileleri arasında haber getirip götüren arabulucu." (EDPT, 964).
corıkçı "Yolcu." (ATS, 64)
ďorıkçı "1. Avcı. 2. Jokey, at binicisi." (TAS, 31)

ďoro **III/421** Tel. =yora
Anlam, mana, beyan.
-
-

ďoroḷo- **III/421** Tel. <ďoro-ḷa-
Açıklamak, yorumlamak.
-
-

ďortoḷ- **III/428** Tel. Araçla gitmek.
-
-

ďoruḳ **III/423** Tel. Av.
yorık "Hareket; tavır, davranış." (EDPT, 963)
yorıḳ "1. Davranış, tutum, yaşam tarzı. 2. Yürüyüş. 3. Rotasyon, dolaşım." (DTS, 292)
corık "1. Yol, yolculuk. 2. (At için) tırıs." (ATS, 64)
ďorık I "Av." (TAS, 31)
ďorık II "Gezinti, gezi." (TAS, 31)

ďoruḳçı **III/423** Tel. Avcı.
-
corıkçı "Yolcu." (ATS, 64)
ďorıkçı "1. Avcı. 2. Jokey, at binicisi." (TAS, 31)

ďoruḳḷa- **III/423** Tel. Avlanmak, ava gitmek.
-
corıkta- "Yolculuk yapmak." (ATS, 64)

ďos **III/441** Tel. <Rus. тесъ
Tahta, kalas.
-
cos "İnce tahta." (ARSL, 209)

ďoẏ **III/397** Tel. 1. Boş boş gezen, yolsuz, ahlaksız.

[15] OSTN'de bu madde *yorġō* yazılmıştır.

2. Yalancı.
yāb yōb “Hile, aldatma, sahtekârlık.” (EDPT, 870)
yap yup “Hile, kurnazlık.” (DTS, 250)
yov- “Hile yapmak, aldatmak, yanıltmak.” (EUES, 915)
coy “1. Varlık; mal varlığı. 2. Kızgın, sinirli. 3. Bilinmeyen.” (ATS, 64)
t’öy kiji~çüy kiji “Yalancı.” (DLTÇ, 214, 223)

d’oẏġon III/397 Tel. Köknar.
-
coygon “Ladin.” (ATS, 64)

d’oẏḷon- III/397 Tel. Yoldan çıkmak, ahlaksız olmak, aylak olmak.
çöylen-~çoylen- “Yalan söylemek.” (DK, 269)

d’ozoḳ III/443 Tel. Örnek, model, usül, misal, norm.
yosun “Usül, üslup, âdet, gelenek.” (DTS, 975)
yosun “Kural, kanun, yasa, âdet, alışkanlık, töre.” (DTS, 293)
cozok “1. Örnek. 2. Kural, gelenek. 3. İnanç.” (ATS, 64)
d’ozok “Alışkanlık, itiyat, adet.” (TAS, 31)
d’ozok “Örnek, model, kalıp.” (DK, 213)

d’ozoḳto- III/443 Tel. <d’ozoḳ+ḷa-
Benzemek, aynısını yapmak, işe yararlı olmak, yeterli olmak.
-
cozokto- “Bir şeyi geleneğe göre yapmak, taklit etmek.” (ATS, 64)

d’ozoḳtū III/443 Tel. <d’ozoḳ+ḷū
Örnek, olması gerektiği gibi, mütevazı, ağırbaşlı.
-
cozoktu “1. Örnek. 2. Sağlam, seviyeli.” (ATS, 64)
d’ozoktu “*edat* Örnekle, örneğin, böylesi, bunun gibi, benzer.” (DK, 213)

d’ozor III/443 Tel. *bk.* d’ozoḳ.
Krestiniŋ d’ozorı “Haç işareti.”
-

d’ozorḷo- III/443 Tel. *bk.* d’ozoḳḷo-.
-
-

d’ozorḷū III/443 Tel. *bk.* d’ozoḳtū.
Kele d’ozorḷū “Değişik, farklı”
-
-

d’ödül III/453 Tel. Öksürük.
yötül (yötöl) “Öksürük.” (EDPT, 889)
yötül “Öksürük.” (DTS, 295)
cödül “Öksürük.” (ATS, 64)
d’ödül “Öksürme.” (TAS, 31)

d’ödülde- III/453 Tel. Öksürmek.
-
cödülde- “Öksürmek.” (ATS, 64)
d’ödülde- “Öksürmek.” (TAS,31)

d’ögödö III/447 Tel. Tamamı, tüm.
-
-

d’öjö III/453 Tel. *bk.* yöjö**.

d’ök III/446 Tel.W. Neden, niye.
-

d’ökten- III/446 Tel. Konuşmak, değerlendirmek, tartışmak, kendini teselli etmek.
-
cōḳda-~çōġda- “Anlatmak, konuşmak.” (GSATA, 391, 401)

d’ōl- III/450 Tel. *bk.* yöyül-.

d’ölö- III/451 Tel. *Kiji ūḷınıŋ pajın-de d’ölöÿr d’eri-yoḳ!* “İnsan oğlunun başını yaslayacağı yeri yok!”
bk. yölö-.

d’ölök III/451 Tel. Destek, dayak, altlık.
yölek~yölēk “Destek, dayanak.” (EDPT, 928)
yölek “Destek, dayanak.” (DTS, 293)
cölök “Değnek, koltuk değneği.” (ATS, 65)

d’ölön- III/451 Tel. <d’ölö-n-
Bir şeye yaslanmak.
-
cölön- “Bir şeye dayanmak, bir şeyi kendisi için destek olarak kullanmak.” (ATS, 65)
d’ölön- “Yaslanmak, dayanmak.” (TAS, 31)

d’ölöş III/451 Tel. Benzer, aynı, eşit.

-
-

d’ölöştön- III/451 Tel. Benzemek, uygun olmak, eşit olmak.
-
-

d’ölöştöndŭr- III/451 Tel. <d’ölöştön-dŭr
Benzetmek, eşitlemek, dengelemek, denklemek.
-
-

d’ömö- I III/455 Tel. *bk.* yömö-.

d’ömö- II III/455 Tel. W. Tamir etmek, yamamak.
Tonıŋ tejigin d’ömödü. “O giysisindeki delikleri tamir etti.”
yamā- “Yamamak.” (EDPT, 934)
yama- “Yamamak, onarmak, tamir etmek.” (DTS, 245)
d’ömö- “Yamamak, dikerek onarmak.” (TAS, 31)

d’ömū̄ III/455 Tel. Güç, kuvvet.
D’ömū̄ yoḳ kiji “Güçsüz insan.”; *Pudu d’ömū̄ yoḳ* “Ayaklarda gücü yok.”
-
-

d’öntök III/448 Tel. Yaramaz, haylaz.
-
-

d’öŋ III/447 Tel. *bk.* yöŋ II.

d’öŋör- III/447 Tel. Geçirmek, yol vermek, itmek.
-
-

d’öp III/454 Tel. *bk.* yöp.

d’öptö- III/455 Tel. *bk.* yöptö-.

d’öptöş- III/455 Tel. *bk.* yöptöş-.

d’öptük III/455 Tel. 1. An, doğru zaman. 2. Bu sefer, bu kez.
-

d’örḥömöş III/449 Tel. *bk.* yörḥömöş.

d’örmöş III/450 Tel. Sürünme, sessizce yaklaşma, yavaş ilerleme.
-
-

d’örmöş- III/450 Tel. Kenarından dikmek, dikişle tutturmak.
-
d’örmö- “Dikmek, dikişle tutturmak.” (TAS, 32)

d’örmöştö- III/450 Tel. Sürünmek, sessizce yaklaşmak, yavaş yavaş ilerlemek.
-
-

d’ötkür III/452 Tel. *bk.* yötkür.

d’ötkür- III/452 Tel. *bk.* yötkür-.

d’ötkürt- III/452 Tel. *bk.* yötkürt-.

d’öẏ III/446 Tel. Ahlaksız, düzenbaz, hilekâr.
bk. d’oẏ**

d’ū I III/534 Tel. *bk.* yū I.

d’ū II III/534 Tel. *bk.* yū II.

d’ūçı I III/565 Tel. <yūş+çı
Toplayan.
ḳaḷan d’ūçı “Vergi toplayan”
-
d’ūçı “Toplayıcı, toplayan.” (TAS, 32)

d’ūçı II III/565 Tel. *bk.* yūçı II.

d’ūçıḷa- III/566 Tel. *bk.* yūçıḷa-.

d’ūçıḷaş- III/566 Tel. <d’ūçıḷa-ş-
Nikâh koşullarında anlaşmak.
-
-

d’ūda- III/564 Tel. Yaklaşmak.
d’ūda- “Yaklaşmak.” (TAS, 33)

d’ūdat- III/564 Tel. <d’ūda-t-
Yaklaştırmak.
-
-

d’udruḳ III/565 Tel. *bk.* yudruḳ.

d’udruḳta- III/565 Tel. *bk.* yudruḳta-.

d’ūḳ III/538 Tel. *bk.* yūḳ.

d’uḳ- I III/537 Tel. *bk.* yuḳ I.

d’uḳḳa III/539 Tel. *bk.* yuḳḳa.

d’ūḳta- III/539 Tel. *bk.* yūḳta-.

d’ūḳtağı III/539 Tel. *bk.* yūḳtağı.

d’ūḳtaş- III/540 Tel. *bk.* yūḳtaş-.

d’ūḳtat- III/539 Tel. *bk.* yūḳtat-.

d’ūḷ- III/553 Tel. *bk.* yūḷ.

d’ṻl- III/608 Tel. *bk.* yṻl-.

d’ūḷa- III/554 Tel. *bk.* yūḷa-.

d’ūḷū I III/555 Tel. *bk.* yūḷū I.

d’ūḷū II III/555 Tel. *bk.* yūḷū.

d’ūḷŭş III/556 Tel. <d’ūḷ-ş
Toplantı.
çıgılış “Toplantı.” (DLTÇ, 224)

d’ūḷŭş- III/556 Tel. <d’ūḷ-ş-
Toplanmak, bir araya gelmek.
Pir parġanıḳta yīrme odus kiji d’ūḷŭjŭp alıp parıp yadıḳ. “Yola çıkarken biz 20, 30 kişi toplandık.”
yıġlış- “Toplanmak, bir araya gelmek.” (EDPT, 903)
yıġlış- “Toplanmak, bir araya gelmek.” (DTS, 283)
cūlış- “Toplaşmak.” (ARSL, 215)

d’ūḷŭt- III/556 Tel. <yūḷ-t-
Toplamak, bir araya getirmek, toplatmak.

d’um III/574 Tel. Tüy.
bk. yüŋ**.

d’um- III/574 Tel. Yummak, kapamak (göz, ağız).
bk. yım-**.

d’umaḳ III/575 Tel. Hamur teknesi.
yumġāk “Yuvarlak, küre biçiminde bir obje.” (EDPT, 936)
yumġaḳ “Yuvarlak, küre biçiminde.” (DTS, 297)
-

d’umaḳta- III/575 Tel. <d’umak+ḷa-
Yoğurmak.
yumġakla- “Yuvarlamak, yumak hâline getirmek.” (EDPT, 936)
yumġakla- “Yuvarlamak, yumak hâline getirmek.” (DTS, 397)
d’umakta-~yumgakta- “Buruşturmak, ezmek.” (TAS, 32)

d’umaḷa- III/575 Tel. Öldürmek.
-

d’umda- III/584 Tel. *bk.* yumda-.

d’umdan- III/584 Tel. *bk.* yumdan-.

d’umdū III/584 Tel. *bk.* yumdū.

d’umġa III/581 Tel. *bk.* yumġa.

d’umġar- III/582 Tel. Yoğurmak.
-

d’umuş[16] **III/580** Tel. *krş.* yemiş.
Asma.
d’umuş aġaç “Üzüm ağacı”; *d’umuş araḳkı* “Üzüm şarabı”
-
-

d’umuş- III/580 Tel. <d’um-ş-
Gözleri kapatmak.
-
-

d’umŭştŭr- III/581 Tel. <yumŭş-tŭr-
Gözleri kapattırmak.
-
-

d’ūn III/544 Tel. *bk.* yūn.

d’un- III/544 Tel. *bk.* yun-.

d’ūna- III/544 Tel. *bk.* yūna.

d’unġŭş III/545 Tel. <d’un-ġuş
Elde yıkama.
-
-

d’unŭḷ- III/545 Tel. *bk.* yunŭḷ-.

d’unŭm III/545 Tel. <d’un-m
Çamaşır yıkama.
-
-

d’unŭt- III/545 Tel. *bk.* yunŭt-.

d’ūr III/546 Tel. *bk.* yūr.

d’ūr- III/546 Tel. Buruşturmak, kıvırmak.
-
cūru- “1. Sıkmak. 2. Dürmek, katlamak.” (ATS, 66)
cūra- “Yoğurmak, yoğurarak ezmek.” (TAS, 33)

d’ūra- III/546 Tel. Yoğurmak.
yuġur- “Yoğurmak.” (EDPT, 906)
yoġur- “Yoğurmak, karmak.” (DTS, 287)
cūru- “1. Sıkmak. 2. Dürmek, katlamak.” (ATS, 66)
cūra- “Yoğurmak, yoğurarak ezmek.” (TAS, 33)

d’urçu III/551 Tel. Kayınbirader ve baldız.

[16] OSTN’de bu madde başı fiil olarak verilmiştir.

yurç "Birinin karısının küçük erkek kardeşi, küçük kayınbirader." (EDPT, 958)
yurç "Birinin karısının küçük erkek kardeşi, küçük kayınbirader." (DTS, 300)
curçı "Kayın (karının erkek kardeşi), baldız (karının kız kardeşi)." (ATS, 66)
d'urçum "Kayınbirader." (TAS, 32)
çurçim "Kayınbirader." (DK, 2670)
çurçı "Kayınbirader." (DLTÇ, 223)

d'ūrḳan **III/548** Tel. Battaniye, yorgan.
yoġurkān "Yorgan, battaniye." (EDPT, 907)
yoġurḳan "Yorgan, battaniye." (DTS, 288)
cūrkan "Koyun tüyünden battaniye." (ATS, 66)
d'ūrkan "Koyun postundan yapılmış yorgan." (TAS, 33)

d'urt **III/549** Tel. *bk.* yurt.

d'urtta- **III/550** Tel. *bk.* yurtta-.

d'urttū **III/550** Tel. *bk.* yurttū.

d'ūrŭḷ- **III/547** Tel. <d'ūr-ḷ-
Kıvrılmak, çarpık olmak, buruşmak.
yıġrıl- "Birlikte çekilmek, sıkıştırılmak." (EDPT, 906)
yıġrıl- "Çekmek, büzülmek." (DTS, 283)
cūrul- "1. Sıkılmak. 2. Rulo yapılmak." (ATS, 66)

d'urun **III/547** Tel. *bk.* yurun
Yurdı(<yurun+ı) "Yaması, kumaş parçası."
bk. yurun.

D'urun-Muzakaẏ **III/547** Tel.W. Erlik tarafından yaratılan, denizden dilini çıkarıp insanları yiyen bir deniz canavarı olan Aŋdalma Moos'u yenen, yüz orta dünyanın efendisi ve Ülgen'in bahadırı olan bir yaratıktır. *D'urun-Muzakaẏ* Aŋdalma Moos'la savaşmak için orta dünyadan gelip Erke Şüdün adında bir kız çocuğu tarafından doğurulmuştur.

d'us **III/566** Tel. *bk.* yus.

d'ūş **III/567** Tel. <d'ū-ş
Vergi, para toplanması.
cūş "Toplama, biriktirme, yığma." (ATS, 66)
d'uş "Haraç, vergi, hasılat." (DK, 214)

d'ūşçı **III/567** Tel. *bk.* d'ūçı
Vergi toplayan.
d'ūçı "Toplayıcı, toplayan." (TAS, 32)

d'ut- **III/561** Tel. Alt. Kumd.[17] 1.Yutmak. 2. Suya dalmak. (Kumd.)
yut- "Yutmak." (EDPT, 885)
yut- "1. Yutmak. 2. Bir şeylere maruz kalmak." (DTS, 301)
cut- "Yutmak." (ATS, 66)
d'ut- "Yutmak." (TAS, 32)
d'ut- "Yutmak." (DÇT, 116)

d'ūt- **III/562** Tel. *bk.* yūt.

d'ūtŭḷ- **III/565** Tel. *bk.* yūdŭḷ-.

d'uzaḳ **III/567** Tel. Baykuş (erkek).
cusak~cuzak "1. Keçi. 2. Oğlak, keçi yavrusu." (ATS, 67)
d'uzak "Kukumav kuşu." (TAS, 33)

d'ṻ **III/586** Tel. *krş.* yilik, yuḷuḳ
Meyve suyu, ağaç reçineleri.
bk. yilik**

d'üde- **III/612** Tel. *bk.* yüde-.

d'üdek **III/612** Tel. *bk.* yüdek.

d'üderek **III/613** Tel. <d'ü+terek
Kavak (Lat. *populous nigra*).
cüderek "Kara kavak." (ATS, 67)
t'ürük "Titrek kavak." (DLTÇ, 214)

d'üdet- **III/613** Tel. *bk.* yüdet-.

d'üḥür- **III/595** Tel. *bk.* yüḥür-.

d'üḥürt- **III/595** Tel. <d'üḥür-t-
Koşturmak.
Kedep yüḥürtti, uçuḳ d'üḥürtti. "O etki yaptı."
yügürt- "Koşturmak." (EDPT, 914)
yügürt- "Koşturmak." (DTS, 303)
cügürt- "Koşturmak." (ATS, 67)

d'üḥürtküş **III/596** Tel. d'ügürt-küş
Çocukların oynadığı topaç.
d'ügürtküş "Topaç; çevresine ip sarılıp birden bırakılarak birden döndürülen ucu sivri oyuncak." (TAS, 33)

d'üḥürtmeş **III/596** Tel. Kvasa batırılmış (mayalanmış) ekmek.

[17] OSTN'de madde başında Kumd. ibaresi yoktur. Madde içinde vardır.

-

d'üḥürüş- III/595 Tel. *bk.* yüḥürüş-

d'ük III/588 Tel. *bk.* yük.

d'ükçŭle- III/591 Tel. *bk.* yükçŭlö-.

d'ükçŭlen- III/591 Tel. Kefil olmak.

-

-

d'ükçŭlŭk III/592 Tel. *bk.* yükçŭlŭk.

d'ükçü III/591 Tel. *bk.* yükçŭ.

d'ükte- III/589 Tel. Yüklemek.

yüklē- "Yüklemek." (EDPT, 912)
yüklē- "Yüklemek." (DTS, 303)

cükte- "Yüklemek, yük vurmak." (ATS, 67)
d'ükte- "Yüklemek." (TAS, 33)
d'ükte-~t'ükte-~çükte- "Yüklemek." (DK, 214, 260)

d'ükten- III/589 Tel. Yüklenmek, kendi üstünde yük taşımak.
D'ayū d'üktenerge īnim pāḷū poḷıp yat. "Eğer ben onu yaya olarak taşırsam sırtım ağrır."; *Ebeş edĭn d'üktenĭp aḷdı.* "O omuzlarına biraz et aldı."

-

cükten- "Yüklenmek, kucağa ya da sırta alarak taşımak." (ATS, 67)
tükten- "Sırtına almak." (ATS, 188)
d'ükten- "Yüklenmek, sırtına almak, omzuna almak." (DÇT, 117)

d'üktendir- III/591 Tel. <d'ükten-dir-
Yük taşıtmak, yüklendirmek.

yüklet- "Yükletmek." (EDPT, 912)
yüklet- "Yükletmek." (DTS, 304)

cüktendir- "Yükletmek." (ATS, 67)

d'üktū III/591 Tel. *bk.* yüktū.

d'üleş (yūleş?) III/608 Tel. Görünüm, tarz.

-

cüzün "1. Dış görüntü, şekil. 2. *gr.* Şahıs." (ATS, 68)

d'üleşten- III/608 Tel. <d'üleş+le-n-
Bir şey ya da birinin kılığına girmek, taklit etmek, sahte olmak, hayalet gibi görünmek.
Körmös kijē yüleştenĭp körŭndĭ. "Şeytan, insan kılığında göründü."

-

d'üleştendĭr- III/609 Tel. <d'üleşten-dir-
Birilerinin kılığına sokmak, sahteleştirmek.

-

-

d'ūlḥēk III/610 Tel. <d'ūl-ğēk
Delilik, çılgınlık.

-

cūlgek "1. Deli, aklını kaybetmiş. 2. *mec.* Aceleci, telaşlı." (ATS, 68)
d'ūlgek "Deli." (TAS, 34)

d'ūlḥēkten- III/610 Tel. <d'ūlğēk+le-n-
Aklını yitirmek.

-

cūlgekten- "Sayıklamak." (ATS, 68)

d'ūlḥēktū III/610 Tel. <d'ūlḥēk+lū
Deli.

-

-

d'ūlt- III/610 Tel. <d'ūl-t-
Delirtmek.

-

cūlt- "Delirtmek." (ARSL, 218)

d'ülü III/609 Tel. *krş.* yilik, yuḷuḳ, d'ū
Ağaç suyu.
bk. yilik**

d'ülük I III/609 Tel. Hizmetçi.
Körmestiŋ yülükteri "Şeytanın hizmetçileri." (Tel.)

-

-

d'ülük II III/610 Tel. *krş.* yilik, yuḷuḳ, d'ū, d'ülü.
Sebze ve meyve suyu, ağaç suyu, öz su.
bk. yilik**

d'ūlük III/609 Tel. *krş.* d'üleş
Görünüm, ilginç bir şekilde görünme.

-

-

d'ülüktū III/610 Tel. <yülük+lū
Sebze ve meyve sulu.

-

d'ülüktü "Sulu (meyve)" (TAS, 33)

d'ülün III/610 Tel. *bk.* yülün.

d'ür- III/600 Tel. *bk.* yür-.

d'ürek III/601 Tel. *bk.* yürek.

d'üreksĭ- III/602 Tel. <yürek+sĭ-

Bir şeyi önceden hissetmek, içine doğmak.

-

d'ürektū **III/602** Tel. *bk.* yürektiğ.

d'ürḥŭs- **III/607** Tel. <yür-ḥüs(Birinin) gitmesine, yaşamasına izin vermek; gitmeye, yaşamaya zorlamak.
Emegeniŋ Marianı poyıŋa yürḥŭzerge ḳorḳpa! "Kendi hanımını, Mariya'yı yanına yaklaştırmaktan, onunla birlikte yaşamaktan korkma!"

-

cürgüs "Yürütmek; yaşatmak." (ARSL, 217)

d'ürŭm **III/606** Tel. Hayat.

-

cürüm "1. Hayat, hayat tarzı. 2. Biyografi. 3. Ölümden sonra ruhlarının geri döndüklerine inanılan ölmüş şamanların hayat tasviri." (ATS, 67)
d'ürüm "Hayat, yaşam." (TAS, 33)
d'ürüm "Hayat, yaşam." (DÇT, 117)

d'ürük **III/604** Tel. Fıstık çamı (pinus cembra)

-

cürük "Dağ servisi, sedir." (ATS, 67)
t'uruk "Sedir ağacı." (DK, 260)

d'ürüş **III/606** Tel. Yürüyüş, dolaşma, hayat.

-

cürüş "1. Gitme; hareket. 2. Hayat tarzı." (ATS, 67)
d'ürüş "Yürüyüş." (TAS, 33)

d'ürzüle- **III/608** Tel. Aşağı yukarı gitmek.

-

-

d'üs- **III/615** Tel. *bk.* yüs-.

d'üs I **III/614** Tel. *bk.* yüs I.

d'üs II **III/615** Tel. *bk.* yüs II.

d'üstū **III/616** Tel. *bk.* yüstū.

d'üstŭk- **III/616** Tel. =yüstük
Yüzüstü düşmek, düşmek, yüzüstü yatmak.

-

-

d'üstür- **III/616** Tel. *bk.* yüstür-.

d'üzŭlġēk **III/621** Tel. *bk.* d'ūlḥēk
Deli.
D'üzŭlḥek kiji "Deli insan."; *D'üzŭlḥēk īt.* "Öfkeli it."

-

cūlgek "1. Deli, aklını kaybetmiş. 2. *mec.* Aceleci, telaşlı." (ATS, 68)
d'ūlgek "Deli." (TAS, 34)

d'üzŭn **III/620** Tel. *bk.* yüzŭn.

d'üzŭnde- **III/620** Tel. <d'üzün+le-
Çizim ve örnek üzerine çalışmak, uygunlaştırmak.

-

cüzünde- "1. Karşılaştırmak. 2. Benzer yapmak." (ATS, 68)

d'üzŭndeş **III/620** Tel. <d'üzün+deş
Benzerlik.

-

cüzündeş "Benzer." (ATS, 68)
d'üzündeş "Benzer, benzeyen." (TAS, 34)

d'üzŭndeş- **III/620** Tel. <d'üzünde-ş-
Diğer eşyaya dıştan benzemek, benzemek, birbirine uymak, aynı türden olmak.

cüzündeş- "Taklit etmek." (ATS, 68)

d'üzŭndeştĭr- **III/620** Tel. <d'üzündeş-tir
Eşleştirmek, benzetmek.

cüzündeştir- "Taklit ettirmek." (ATS, 68)

Ē, E

e **I/653** Tel. Ey.
E ūḷŭm uḳ sözŭmdŭ. “ Ey Oğlum, sözlerime kulak ver!” (Tel.); *E çāḷdı! E çuayı* “Şaşkınlık, hoşnutsuzluk bildiren ünlemler.”

e “*ünl.* (Acıma bildirir) Ah!” (ATS, 79)

ē **I/657** Alt. Tel. Leb. Sahip, mal sahibi.
Üẏ ēzĭ “Ev sahibi.” (Tel.); *Pīyim ēm ḳaẏda parıp d’adıŋ?* “Beyim, sahibim, nereye gidiyorsun?” (Tel.); *Aḷtaẏdıŋ ēzĭ* “Altay’ın sahibi (Tanrı Ülgen’in lakabı).” (Alt.); *Yer sudŭŋ ēzĭne Ülgenge saçpaġanda içpeẏtteniḳ.* “Toprak ve suyun sahibi olan Ülgen’in şerefine bir şeyler serpmeden bize içmek düşmez.” (Tel.; P.d.V.I. 156,12); *Su ēzi* “Su ruhu, perisi.” (Tel.); *taş ēzi* “Kayaların sahibi, dağ ruhu.” (Tel.); *Tūrdŭŋ ēzi* “Tefin tutacağı (erkeğin kaba görüntüsü).” (Tel.)

iḏī~eye~iye “Efendi, sahip.” (EDPT, 41)
idi~iḏi~ėye~ige~iye “1. Sahip. 2. Efendi (Tanrı’yla ilgili).” (DTS, 216, 178, 217, 219)

ē “Ev sahibi, sahip.” (ATS, 80)
ē “Sahip, iye” (TAS, 34)
ē “Sahip.” (DK, 276)
ē “1. Sahip, iye. 2. Ruh.” (DÇT, 171)

e- **I/653** Alt. Tel. Leb. Tek başına kullanılmayan yardımcı fiil.
Aşağıdaki şekilleri kullanılır:
Edĭm, edĭŋ, edĭ, edik (edük), ediŋiz (edigiz), ediler.
Bunlar Alt., Tel., Leb., Şor lehçeleri dışında kullanılır. Alt., Tel., Leb., Şor lehçelerinde *edem, edeŋ, ede, edek (edebĭs), edegiz, edeler* şekilleri mevcuttur.
1. Bağımsız bir şekilde kullanılır.
Pıḷtır anıŋ maḷı köp edi. “Geçen sene onun bir sürü büyük baş hayvanı vardı.” (Tel.); *Toġus nat’ımnıŋ içĭnde Torsuḷaẏ Mergen nat’ım ede.* “Benim dokuz arkadaşımın içinde Torsulay Mergen de vardı.” (Alt.); *Ḳara yaŋıs ösküs kiji edem.* “Ben tamamen yetim idim.” (Tel.); *Pu yurttŭ paştaġan men edem.* “Bu halkın hükümdarı bendim.” (Tel.); *Ḳaẏdaŋ yürgen kiji edeŋ?* “Sen nerelisin?” (Tel.)
2. Yardımcı fiil olarak fiilin diğer şekilleri ile kullanılır:
a) Öğrenilen geçmiş zaman ile
Men aẏtḳan edem, oḷ tōboẏ saḷdı. “Ben onu söylemiştim, o dikkate almadı.” (Tel.); *Eŋmegen kelĭp yürḥön ede.* “Yaşlı kadın sık sık bize gelirdi.” (Alt.); *Pĭ kiji aẏttı: Pu yurttu yūḷaẏḷı dep kelḥen edek.* “Bey kişi dedi: Biz bu ülkeyi fethetmek için geldik.”
b) Gelecek zaman ile
Mında bar poḷzo adım perer ede. Eğer o burada olsaydı, bana isim verecekti.” (Tel.); *Orus saḷdazın edĭp aḷıp kürze, yaḳşı poḷor ede.* -Eğer Rus ahşap pulluğu yapsalardı ve çalışsalardı, iyi olacaktı.
c) -GAy gelecek zaman ile
Aẏdaḷaẏ ölḥön poḷzo, adı kelḥeẏ edi. “Eğer Aydalay ölmüş olsaydı, atı gelecekti.”
d) Şart çekimi ile (Orta ve Güney Asya lehçelerde kullanılır.)
Menĭ körze edi. “Eğer beni görseydi.” (Leb.)

er- “Olmak.” (EDPT, 193)
er- “Olmak.” (DTS, 187)

e- “i- yardımcı fiili.” (TAS, 79
ede- “Ek fiil, i- fiili” (TAS, 34)
e- “Olmak.” (DK, 273)
e- “Olmak.” (DLTÇ, 228)
e- “Olmak; *emey* değil miydi, ya öyle olmazsa; *emeze* öyleyse.” (DÇT, 168)

ebek **I/927** Kumd. Tel, metal ip.

emik “Tel.” (TAS, 36)

ebel- **I/928** Tel. 1. Alışmak, dost olmak, tanışmak.
2. İlham vermek, heyecanlandırmak, coşturmak.
Ebelip ayttı. "O ilham verici konuşuyordu."

ebel- "İlham vermek, esin kaynağı olmak." (ARS, 159)

ebeldir- **I/929** Tel. <ebel-dir-
1. Birilerini bir şeye alıştırmak.
2. İlham verdirmek, heyecanlandırmak, coşturmak.

ebeltir- "İlham verdirmek." (KRS, 144)

ebelt- **I/929** Tel. W. <ebel-t-
İdare etmek, yoluna koymak, öğretmek, ilham vermek, teşvik etmek.

ebelt- "1. Yıktırmak. 2. Yıkıma uğratmak." (ATS, 79)

ebelū **I/929** Tel. <ebel-ū
Alışkanlık.
-

ebelü "1. Yıkma. 2. Alışkanlık." (ATS, 79)

ebes **I/930** Leb. (<e- yardımcı fiilinin olumsuz gelecek zaman şekli)
Hayır, değil.
Çaḳşı ebes. "Bu iyi değil."; *Çabaḷ ebes poḷdı.* "Bu kötü değildi."; *Çabaḷ ebes poḷar.* "Bu kötü olmayacak."
bk. emes.

ebeş **I/930** Alt. Tel. Leb. Biraz.
Ebeş et te perzeŋ poḷor. "Bana biraz et verirsen memnun olurum." (Alt.); *Baza ebeş edĭneŋ yüktönŭp aḷıp aẏḷana yanıp keldi.* "Sonra o, sırtına biraz et yükledi ve eve geldi." (Alt., P.d.V.I. 11,27); *ebeş ebeş* "Azcık."; *ebeşten* "Azar azar." (Tel.); *ebeşkĭne* "Çok az" (Tel.)

ebeş~emeş " Az, çok az, biraz, azıcık." (ATS, 82)
emē "Biraz, az, azıcık." (DK, 274)
ebeş~emeş "Biraz, birazcık." (DÇT, 168, 169)

ebeẏ I **I/927** Tel. Ölçü, gerçek ölçü.
Ebeyinen ajra yap. "Gerektiğinden daha fazla ört."

-

ebeẏ II **I/927** Alt. (<ē- fiilinin olumsuz zarf-fiil şekli.)
Hâlâ mevcut, bir zamanlar olan.
Yaḳşı ebeẏ. "Her ne olursa olsun, yine iyidir."
Men ebeyim, sen ebeyiŋ, oḷ ebeẏ, biz ebeẏ bĭs, sler ebeẏger, aḷar ebeẏ. "Ben vardım ama vb." *Ozoġı meniŋ yīt çaġımdaġı meniŋ at sādaġım ebeẏ, paḷam.* "Çocuğum, ben gençken bu at ve bu yay benimdi." (P.d.V.I., 35.192); *Ḳabımda ölöŋ emes paḷam, ḳabımda Tardanaḳ ebeẏ, palam.* "Çocuğum, torbamdaki ot değil, Tardanak'tır." (P.d.V.I. 27,20)

emey "Gerçekte, ne de olsa." (ATS, 82)
emey "Doğruluğunu onaylatmak amacıyla kullanılan soru kelimesi." (TAS, 36)
emey "Doğruluğunu onaylatmak amacıyla kullanılan soru kelimesi" (DK, 274)

ebin **I/931** Tel. Çekirdek, meyve çekirdeği.

evin "Tohum, tahıl tanesi." (EDPT, 12)
evin "Tohum, tahıl, tane." (DTS, 202)

ibin "Soyulmuş çam fıstığı." (DLTÇ, 145)
evin "Evin, çekirdek." (DLTÇ, 228)
evin "Ceviz içi." (DÇT, 168)

ebir- **I/931** Alt. Tel. Leb. Evirmek, çevirmek, döndürmek, dönüştürmek.
Aḳ maḷdı ebrip pardı. "O hayvanını geçti." (Alt.); *Ebire* "Çevreleyerek" (Tel.); *Ebire yanın sū aḷdı.* "Su dört bir yanını çevrelemişti."

evir- "Döndürmek, çevirmek." (EDPT, 14)
evir- "1. Çevirmek. 2. Döndürmek. yöneltmek, 3. *mec.* Tercüme etmek, çevirmek." (DTS, 202)

ebir- "Çevresinden dolaşmak, çevrelemek." (ATS, 79)
ebir- "Evirmek, çevirmek." (TAS, 34)
evir- "Sarmak, döndürmek, çevirmek." (DLTÇ, 228)
ebir- "Yanından geçmek, dolaşmak, etrafını dolaşmak." (DÇT, 168)

ebirĭl- **I/932** Alt. Tel. Leb. Evrilmek, dönmek, geçmek, çevrelemek.

Kün ebirildĭ. "Güneş yıllık dönüşünü yaptı."
evril- "Dönmek, çevrilmek, bir şeyden uzak durmak." (EDPT, 14)
evril- "1. Dönmek, dolanmak. 2. Gezinmek, dolaşmak. 3. Vazgeçmek, pişman olmak. 4. Sarılmak, kıvrılmak." (DTS, 203)
ebiril- "Dönmek." (ATS, 79)
ebiril- "Dönüp dolaşmak, etrafında dönmek." (TAS, 34)

ebirĭlḥēn **I/932** Alt. *Ebirĭlḥēn salḳın* "Kar fırtınası."
-
-

ebirĭlĭş- **I/932** Alt. Tel. Leb. <ebir-l-ş-
Birlikte dönmek.
-

ebirmeş **I/932** Tel. <ebir-meş
Dolambaçlı yol.
-
-

ebirt- **I/932** Alt. Tel. Dönüştürmek, döndürmek.
Attı raḳtan ebirtĭp "Uzaktan bir şeyin yanından geçerek"; *Ebirtĭp aẏttı.* "O doğruca konuşmuyordu."
evirt- "Döndürtmek." (DTS, 202)
ebirt- "Çevreletmek." (ATS, 79)

ebis- **I/932** Leb. <ep-is*bk.* emĭs-

ebiskek **I/933** Leb. <ebis-kek
bk. emĭskek

ebre **I/934** Tel. <ebir-e
Çepeçevere, çevresinde.
Ebre turdŭḷar. "Onlar çepeçevre duruyorlardı." (Tel.); *Ebre yan* "Etraf."; *Üẏ ebre* "Evin etrafında." (Tel.)
evrē "Tekrar, karşılığında." (EDPT, 13)
evre "Tekrar, yine." (DTS, 203)
evir "Çevre." (DLTÇ, 228)

ece **I/865** Leb. Abla.
eçe "Annenin küçük kız kardeşi; abla." (EDPT, 20)
eçe "Büyük kız kardeş, abla." (DTS, 173)
ece "1. Teyze. 2. Abla." (ATS, 79)

eç **I/861** Tel. <Far. hīç
(Olumsuzluk) hayır, hiçbir şekilde, hiçbiri.
Eç neme yoḳ poḷdı. "Karar verilen bir şey yoktu." (Tel.); *Eç neme körŭnmedi közŭne.* "Gözleri hiçbir şey görmemeye başladı." (Tel.)
bk. eş.

eç- **I/861** Alt. Tel. Birilerinin arkasından gitmek, yolcu etmek.
Yetti yaẏzaŋdı eçip aḷdı. "Yedi Yayzan'ın peşinden gitti." (Alt., P.d.V.I. 43,448)
eç- "İzlemek, birinin arkasından gitmek." (ATS, 80)

eçe **I/862** Kumd. Teyze.
eçe "Annenin küçük kız kardeşi; abla." (EDPT, 20)
ė̈çe "Büyük kız kardeş." (DTS, 173)
ece "1. Teyze. 2. Abla." (ATS, 79)
eçe "Teyze." (DK, 276)
eçe "Teyze." (DLTÇ, 231)

eçegeş **I/862** Kumd. Biraz, azcık.
-

eçke **I/864** Alt. Tel. Keçi.
eçkū "Keçi." (EDPT, 24)
eçkü "Keçi." (DTS, 173)
eçki "Keçi" (ATS, 80)
eçki "Keçi" (TAS, 34)
eçki "Keçi." (DK, 276)
eşke "Keçi." (DLTÇ, 231)

edek **I/849** Alt. Leb. Tel. 1. Etek (elbise), elbisenin aşağı kısmı.
Aḷın edeḥĭmnĭ amıttan neme açpaġan. "Kimse elbisemin ön tarafını kaldırmadı." (P.d.V.I. 19,299).
2. Dağın eteği
Aḳ taskıḷdıŋ edeḥĭnde "Beyaz kayanın eteğinde" (Tel.)
etek (Elbise için) etek, (etek için) kenar, *mec.* (Ova, sahil, kıyı vb. için) kenar." (EDPT, 50).
etek "1. Elbise kenarı. 2. *mec.* Perde, örtü. (DTS, 199)
edek "1. Etek. 2. Dağ eteği." (ATS, 80)
edek "Etek." (TAS, 34)
edek~etek "Etek." (DLTÇ, 228, 231)
edege "Etek." (DÇT, 168)
edeg "Dağ eteği." (DÇT, 168)

edekte- **I/849** Alt. Tel. Leb. <edek+le-
1. Elbisenin eteğine almak.

Yumurtḳanı edektep aḷıp keldĭ. "O yumurtaları elbisesinin eteğinde getirdi."; *Sōḳ poḷġondo ana paḷazın edektep aḷdı.* "Soğuk olduğu zaman annesi çocuğu eteğine aldı."
2. Elbisenin kenarını dikmek, teyellemek.
3. Dağın eteği boyunca gitmek.
Tūdı edektep yürŭp yat. "O dağın eteği boyunca gidiyor."

-

edektel- **I/850** Alt. Tel. Leb. <edek+te-l-
Kenarlardan dikilmek.

-

edekten- **I/850** Tel. <edekte-n-
Eteğine almak.
eteklen- "Eteklenmek, etek sahibi olmak, etek dikilmek." (EDPT, 54)
eteklen- "Eteklenmek, etek sahibi olmak, etek dikilmek." (DTS, 199)
edekten- "1. Bir şeyi etekten almak, eteğinden tutmak. 2. Dağ eteğine yerleşmek." (ATS, 80)
edekten- "Eteğine bir şey koymak." (TAS, 34)

edektĭğ **I/850** Leb. <edek+lĭğ
bk. edektū.

edektū **I/850** Alt. Tel. <edek+li
Eteği olan.
Uzun edektū. "Uzun etekleri olan"; *ḳısḳa edektū ton* "Yarım kürk" (Alt.)
eteklig "Etekli, eteğe sahip." (EDPT, 53)
eteklig "Etekli." (DTS, 199)

-

Edel **I/850** Tel. =Edil, Etil
İdil (Volga) nehri.
Ekki taştı ḳoḷtıḳtap Edel keçken Mırat men. Koltuğuna iki tane taş alarak, İdil Nehri'ni geçen Murat'ım." (P.d.V.I. 203,20)

-

Edil "İdil (Volga) Irmağı." (TAS, 34)

Eden **I/850** Tel. *Eden Ḳān* "Çin imparatoru"; *Çū yonı Eden Ḳāndıŋ aḷbatızı* "Çuylar, Çin imparatorunun hizmetçileri."

-

edin- **I/856** Tel. Alt. <et-n-
Kendi için yapmak, edinmek.
Çaḷū edindi. "O kendi için tef yaptı." (Tel.); *Ḳızındı ḳat edineyn.* "Ben senin kızınla evlenmek istiyorum." (Alt.); *Adam anı uḷu aġazına paḷa edinzin dep pergen poḷġon.* "Babam onu ağabeyine evlatlık edinsin diye verdi." (Tel., P.d. V.I. 117,17)
ėtin- ~(ėdin-) "Kendi için yapmak, etmek." (EDPT, 61)
ėtin- "1. Kendi için yapmak, etmek. 2. Davranmak, işlemek. 3. Hazırlanmak 4. Süslenmek, donanmak." (DTS, 200)
edin- "Kendisi için yapmak, almak." (ATS, 80)
edin- "Edinmek." (TAS, 34)
edin- "Kendi için yapmak." (DÇT, 168)

edir- **I/857** Tel. Leb. <et-ir-
Yaptırmak, hayata geçirmek, birilerine çalışması için emir vermek.
ėttür- "Yaptırmak, ettirmek." (EDPT, 67)
ėttür- "Yaptırmak, ettirmek." (DTS, 201)
ettir- "Yaptırmak, yaptırtmak. (ATS, 85)
ettir- "Ettirmek, yaptırmak." (DK, 276)
etir-~ettir- "Yaptırmak, ettirmek." (DLTÇ, 231)

edirgen **I/857** Tel. Harman yeri.
edirgen "Harman yeri." (ATS, 80)
edirgen~idirgen "Harman." (KRS, 145)

ediske **I/858** Alt. Tel. Leb. 1. Genç geyik ve maralların haykırması.
2. Genç geyik ve maralların haykırmasına benzeyen ıslık.
ediske "Düdük." (ATS, 80)

ediskele- **I/858** Alt. Tel. Leb. <ediske+le-
1. Haykırmak (genç marallar).
2. Maralları tuzağa düşürmek için çalınan düdük.
Ediskelep aŋ adarġa "Düdükle avlanmak"
ediskele- "Öttürmek, üflemek." (ARSL, 906)

edizep **I/859** Alt. <et (mal, varlık)+(?)
Çeyiz.

-

edizeptū **I/859** Alt. <edizep+tū
Çeyizi olan.

-

-

edrek **I/861** Alt. Koyun derisi işlemede kullanılan alet.
edrek (<Moğ.) "Deriyi işlemekte kullanılan alet" (ATS, 80)
idirek "Post işlemede kullanılan çentikli çubuk." (DÇT, 118)

edū **I/860** Tel. <et-ū
İş, hareket.
-

ēdū **I/860** Kumd. =ötū
Sivri.
bk. yidū**.

edüş I **I/860** Tel. Kumd. W. Borç
-

edüş II **I/860** Tel. W. Hayvanın etini ayırmak için kullanılan ucu sivri olan çubuk.
-

egeğ **I/695** Leb. *bk.* eḥū.

eger **I/695** Kumd. Leb. Av köpeği.
bk. eŋer

egilcek **I/701** Leb. <egil-çek
bk. egilgĭr.

egilgĭr **I/701** Tel. <egil-gĭr
Esnek.
-

eğbegeç **I/707** Leb. <eğ-bek+eç
Parmağa takılan yüzük.
egvek "Yüzük." (DLTÇ, 228)

eḥe- **I/695** Tel. Alt. Bilemek, törpülemek, törpü ile temizlemek.
ėge- "Bilemek, keskinleştirmek." (EDPT, 101)
ėge- "Bilemek, keskinleştirmek." (DTS, 217)
ege- "Bilemek." (TAS, 35)

eḥis **I/702** Alt. Tel. <egi+?
İkiz.
ėkkiz "İkiz, çift" (EDPT, 119)
ikkiz "İkiz." (DTS, 220)
egis~igis "Yakınlar, çift." (ATS, 80)
igis "İkiz" (TAS, 41)

eḥū **I/703** Tel. Alt. Eğe, törpü.
egü "Eğe" (ATS, 80)
egü "Eğe" (TAS, 35)
egeç "Eğe, törpü." (DK, 273)

eḥüḥeş **I/703** Tel. W. Yüzük.
bk. eğbegeç.

eji **I/914** Tel. Alt. Tayin, onay, belirlenmiş fiyat, vasiyet.
Ejizi çıġıp ḳaḷġan. "Zamanla yerleşen, değer gören gelenek, âdet."; *Ejizinen çıġıp ḳaḷġan.* "Kullanımdan düşmüş." (W.)
eji "1. Miras payı. 2. *ejizineŋ çıgıp kalgan* "Kullanımdan çıkmış.". (ATS, 81)

ejik **I/915** Alt. Tel. Leb. Kapı.
Ejik ḳajı "Kapı sövesi, kenarı." (Alt.); *Yān ejik* "Kapılar." (Tel.); *Ejikke çıḳ.* "Avluya git!" (Tel.); *Ejik saḳçı* "Bekçi." (Tel.); *Ejik aç! Yap!* "Kapıyı aç, kapa!" (Alt.)
2. Ayı ininin girişi. (Alt. Tel.)
ėşik "Eşik" (EDPT, 260)
ėşik "Kapı." (DTS, 197)
ejik "Kapı boşluğu, kapı." (ATS, 81)
ejik "Kapı." (TAS, 35)
ecik~ejik "Kapı." (DK, 273)
eçiŋ "Kapı." (DK, 276)
ējik "Kapı." (DLTÇ, 231)
ejik "Kapı." (DÇT, 169)

ejikçĭ **I/915** Tel. <ejik+çĭ
Bekçi.
-

ejikte- **I/915** Alt. Tel. <ejik+le-
Ayı ininin girişini kapatmak.
-

ejiktĭğ **I/915** Leb. *bk.* ejiktū.

ejiktū **I/915** Alt. Tel. <ejik+lū
Kapısı olan.
Erlik pile Ülḥön yaŋıs ejiktū. "Ülgen ve Erlik'in tek kapıları var (Çok samimi ilişki içindeler.). *Ekki ejiktū üẏ* "Çift kapılı ev."
-

ejile- **I/915** Tel. <eji+le-
Tayin etmek, belirlemek, miras bırakmak.
-
ejile- "Miras kalmak." (ARSL, 907)

ejilen- **I/916** Tel. <eji+le-n-
Miras almak.
-
ejilen- "Miras almak." (ARSL, 907)

ejilū **I/916** Tel. <eji+lū

Tayin edilmiş, onaylanmış, kararlaştırılmış, belirlenmiş, kesinleşmiş.
Ejilū yer. "Miras olan yer."

-

ejilü "Mirası olan." (ATS, 81)

ejin- **I/915** Tel. Leb. <eş-n-
Tekneyle gitmek.

-

ejin- "Suya girmek, yüzmek, yıkanmak." (ATS, 81)

ēk **I/676** Alt. Tel. Leb. Çene.
Ḳoj'ēk "sarkan çene"
Ēk sōk "Alt çene" (Tel. W.)

eŋek "Çene kemiği, çene." (EDPT, 183)
eŋek "Avurt." (DTS, 186)

ēk "1. Çene. 2. Alt dudak." (ATS, 80)
ēk "Çene" (TAS, 34)
ek~ēk "Çene." (DK, 274)

ekçe- **I/685** Alt. Tel. Silkelemek, sarsmak, çalkalamak; kışkırtmak, tahrik etmek.
Arı ekçedĭ meẏ ekçedĭ Kün Ḳan erlū ḳattū poḷdı. "Onları gâh bu tarafa gâh o tarafa silkeledi, o vakit onlardan biri Kün Han'a, diğeri de karısına dönüştü." (Alt.; P.d.V.I. 55,878)

ekçe- "Sallamak, hafifçe sarsmak." (ATS, 81)

ekçel- **I/685** Alt. Tel. <ekçe-l-
Silkelenmek, sarsılmak.

-

ekkel- **I/682** Alt. Leb. <alıp kel-
Getirmek, alıp gelmek.
bk. aḳkel-.

ekkelĭr- **I/682** Alt. Tel. <ekkel-dir-
Birilerinin, bir şeylerin arkasınca göndermek.

-

ekkesten- **I/682** Tel. <ekki+esten-
Aklını kaçırmak, delirmek, öfkeli olmak.

-

ekki **I/382** Alt. Tel. Leb. İki.
Ekki paştū turdŭḷar. "Onlar ikisi (karı koca) yaşıyorlardı,". *Ekki mūstū* "İki boynuzlu."; *Ekki öŋdū, ekki yüstū* "İki yüzlü."; *Eki saġıştū* "İki ruhu olan." (W); *Ekki tildū* "İki dili olan." (W.); *Ekki sındū mıḷtıḳ* "Çift namlulu tüfek."; *Ekki paş pirge kojıḷġan.* "Onlar nikah kıydılar."; *Ekki boẏḷū* "Hamile."; *Aġaştı ekki yardı.* "O ağacı ikiye böldü."; *Ekkizĭ keldĭ.* "Onlardan ikisi geldi." *Men ekkizĭn kördŭm.* "Ben ikisini de gördüm."

eki~ėki~ėkkī~ikī~ikkī "iki" (EDPT, 100)
eki~iki~ikki "1. İki. 2. İkinci (tarih belirtirken." (DTS, 179, 219, 220)

eki "İki" (ATS, 81)
eki "İki" (TAS, 35)
iki~ikki~eki~ekki "İki (2)." (DK, 215, 274)
öki~eki "İki." (DÇT, 142, 169)

ekkile **I/682** Tel. Alt. <ekki+le
İkisi, sadece ikisi.
ekkileḥer "Siz ikiniz."

ikile "Her ikisi de." (DTS, 219)

ekēle~ekele~ekile "Her ikisi." (DK, 274)
ekile "İkisi." (DÇT, 169)

ekkilen- **I/682** Leb. <ekki+le-n-
Tereddüt etmek, kararsız olmak.

ekilen- "İkileşmek. *Sagış ekilenmek* 'Kararsız kalmak, tereddüt etmek." (ATS, 81)
ekilen- "Çift görünmek." (TAS, 35)

ekkilĭk **I/683** Alt. Tel. Leb. <ekki+lĭk
İkili oyun, tereddüt, şüphe.
Ekkilĭkke kirdĭm. "Ben şüpheye düştüm."

ekilik "İkilik." (ATS, 81)

ekkilĭkte- **I/683** Tel. Alt. Leb. <ekkilĭk+le-
Şüphelenmek, tereddüt etmek.

ekilekte- "Kollara ayrılmak." (DK, 274)

ekkilū **I/683** Tel. Alt. Kumd. <ekki+lū
İkisine de sahip olan, ikili.
Ekkilū aẏ. "İki günlük ay"; *Pügün aẏ ekkilū.* "Bugün Ay'ın ikinci günüdür."; *Eski aẏ ekkilū poḷdı.* "Artık batan Ay'ın ikinci günüdür." (Tel.)

-

ekkinçi **I/682** Tel. Alt. <ekki+n+çi
İkinci.
Ekkinçizĭn "ikincisini"

ėkkinç~ikinçī "İkinci" (EDPT, 110,111)
ikinç "İkinci, diğeri." (DTS, 220)

ekinçi "İkinci" (ATS, 81)
ekinçi "İkinci" (TAS, 35)

ekinci~ekinçe~ekinççi "İkinci." (DK, 274)
ekinci "İkinci." (DÇT, 169)

ekkisten- **I/683** Leb. W. *bk.* ekkesten-.

ekkū **I/683** Alt. Tel. <ekki+egü
İkisi, çift.
Slerdiŋ ekkūḥer. "Sizin ikiniz."; *ekkūzŭ* "Onların ikisi."
ėkkegü~ikegün~ikigün "Her ikisi, ikisi birlikte." (EDPT, 105)
ėkegün~ikegü~ikegün~ikigü "İkisi birlikte, her ikisi." (DTS, 220)
ekü "İkisi, ikisi birlikte." (ATS, 81)
ekü "İkisi, ikisi birlikte." (TAS, 35)
egē~ekü "Her ikisi." (DÇT, 168, 169)

ekpe- **I/691** Alt. *(krş.* ek "ek", ek- "eğmek, bükmek". Belki *epke*'nin metateze uğramış şekli.)
Bir araya koymak, bir arada tutmak.
-

ekşi- **I/690** Leb. *bk.* ekçe-.

el **I/803** Alt. Tel. Leb. 1. Halk. (Tel.)
El yon "Halk" (Tel.)
2. Kendi halkı, kendi kabilesi, kendi ailesi (tersi: yabancı).
Eldiŋ içĭnde ḳudaḷar "Kendi halkından olan kutsal kimse." (P.d.V.I. 225); *Eldĭŋ içĭnde yürḥöndö, elim aẏtpasın kīnimneŋ* "Eğer ben kendi insanlarımın arasında yaşıyorsam, benim hakkımda konuşmamaları gerekir." (Tel., P.d.V.I. 226); *Taraġan el.* "Nesil, zürriyet" (Tel.)
3. Genel olarak insanlar.
ėl "Ülke." (EDPT, 121)
ėl "1. Boy birliği, boy teşkilatı. 2. Halk. 3. Ülke, devlet, idari birim." (DTS, 180)
el "Halk, kabile birliği, boy." (ATS, 81)
el "Halk." (TAS, 35)
el~ēl "Halk." (DK, 274)
el "Halk." (DÇT, 169)

elbi **I/831** Tel. *krş.* eleptĭlū.
İlaçlarla, dualarla iyileştirme gücü.
Ḳamdıŋ elbisĭ poḷbodı. "Şamanın efsunlu sözleri etki etmedi."
-

elbilū **I/832** Tel. İyileştirme gücü olan, etkili, tesirli.
Elbilū ḳam "Güçlü şaman."; *Mürgüm elbilū emes.* "Benim dualarım etkisizdir."; *Elbilū em* "Etki eden ilaç."
-

ēlcek **I/829** Leb. <ēl (eğil-)-cek
Esnek, bükülebilir.
-

elçi **I/828** Tel. Alt. <el+çi
Sefir, elçi, haberci.
Ḳandaŋ elçi keldĭ. "Hanın habercileri geldi."
ėlçī "Elçi, hükümetin dış ülkelerdeki temsilcisi" (EDPT, 129)
ėlçi "1. Elçi, haberci. 2. Önemli yetkileri olan şahıs, hükümdar." (DTS, 181)
elçi "1. Elçi, haberci, ulak, kurye. 2.Erlik'in oğullarının sıfatı." (ATS, 81)
elçi "Elçi." (DÇT, 169)

elçĭle- **I/829** Tel. Alt. <elçĭ+le-
Elçi, ulak göndermek.
Anı elçĭlep īdĭ. "Onu elçiyi getirmesi için gönderdi."
-
-

eldem **I/827** Alt. Cömert, hayırsever.
-

eldeş- **I/827** Alt. Tel. Affetmek, barışmak.
-

ele- I **I/809** Leb. Elemek.
ėlgē-~elē- "Elemek." (EDPT, 126, 143)
ėlge- "Elemek." (DTS, 181)
elge-"Elemek." (ATS, 81)
elge-"Elemek." (TAS, 36)

ele- II **I/810** Alt. Tel. Leb. Köhneleşmek, çürümek, eskimek, işe yaramaz olmak.
Yāntayın elebes taḳḳaḷū ödük pereẏn. "Ben sana eskimeyen, tabanı deri olan çizme vereyim." (Tel.)
-
ele- (<Moğ.) "Çürüyüp dağılmak." (ATS, 81)
ele- "Köhneleşmek, çürümek, eskimek, yıpranmak." (TAS, 36)

ėlek **I/811** Leb. *bk.* elek II.

elek I **I/811** Leb. Elek.
elgek "Elek." (EUES, 103)
elgek "Elek." (ATS, 81)

elgek "Elek." (TAS, 36)
elek "Elek, kalbur." (DK, 274)
elek "Elek." (DÇT, 169)

elek II **I/811** Leb. Alt. *krş.* elik
Alay, istihza, başkasının üzüntüsüne sevinme.
elūg[1] "Alay, istihza." (EDPT, 142)
elik~elük "Şaka, alay." (DTS, 182, 183)
elek "Alay." (ATS, 81)
elik "Alay, istihza." (TAS, 36)

ėlekçil **I/812** Leb. <ėlek+çil
bk. elikçil.

elekte- **I/812** Alt. <elek+le-
Alay etmek.
elüglē- "Alay etmek." (EDPT, 145)
elikle- "Alay etmek, dalga geçmek." (DTS, 182)
elekte- "Alay etmek." (ATS, 81)
elikte- "Alay etmek, istihza etmek." (TAS, 36)

elektet- **I/812** Alt. Tel. <elek+le-t-
Alay ettirmek.
elektet- "Alay ettirmek." (ATS, 81)

elektū̆ **I/812** Alt. <elek+lū̆
Gülünç, komik.

-

ēlen- **I/813** Tel. <ē+le-n-
Efendi olmak, sahip olmak.
Aza ēn üyde ēlendĭ. "Kötü ruh boş eve sahip oldu." (Tel. Miss).
ēlen- "1. Güçlü isteği olmak, kesin karar almak, engellere takılmadan bir işi yerine getirmeye çalışmak." (ATS, 80)

eleŋe **I/812** Alt. Tel. Söve, kapı kenarı
Ejik eleŋesĭ (Tel. deyim.); Eleŋede yölöp ḳoẏġon kördü. "Onun kapıya yaslandığını gördü." (Alt., P.d.V.I. 11,38).
eleni "Kapı kenarı." (ATS, 81)

eleptĭlū̆ **I/813** Tel. W. <eleptĭ(?)+lū̆, *krş.* elbi.
Gerçek, etkili (Tıbbi ilaçlarda ya da şaman büyüsünde.)

[1] Clauson, bu kelimenin erken dönemde *eleg* şeklinde Moğolcaya geçtiğini ve daha sonra Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerine elek, elik şeklinde yeniden ödünçlendiğini belirtmiştir.

-

elet- **I/813** Tel. Alt. <ele-
Eskitmek, çok kullanarak eskitmek.
elet- Köhneleştirmek, çürütmek." (ATS, 81)

elḥe- **I/821** Tel. *bk.* ele- I.
elḥektĭŋ ḳajı "Eleğin kenarı."

elḥek **I/822** Tel. <elḥe-k
Büyük elek.
bk. elek I.

elḥekte- **I/822** Tel. <elḥek+le-
Elemek.

-

eliğ **I/818** Kumd. (Ölçü olarak) parmak genişliği.
elig "El, dirsekle bilek arası; parmak genişliği" (EDPT, 140)
elig "El." (DTS, 181)
elü "Parmak genişliği." (ATS, 82)
ölü "Dört cm kadar olan uzunluk." (ATS, 143)
ölü "Parmak kalınlığına denk düşen 4,4 cm uzunluğundaki ölçü birimi." (TAS, 79)
ölü "Çeyrek." (DÇT, 142)

elik I **I/815** Tel. Alt. Leb. Ceylan, karaca.
Elik paḷdırġan "Yabani melekotu."
elik "Erkek karaca." (EDPT, 142)
elik "Dişi dağ keçisi, yaban keçisi." (DTS, 182)
elik "Yabani keçi, karaca; geyik yavrusu." (ATS, 81)
elik "Yabani keçi, karaca." (TAS, 36)
elik~ēlik "Dağ keçisi." (DK, 274)
elig~elik "Dağ keçisi." (DLTÇ, 229)
elik "Yaban keçisi; karaca." (DÇT, 169)

elik II **I/815** Tel. *bk.* elek II.

elikçil **I/818** Tel. <elik+çil
Alaycı.
elekteçi "Alaycı." (ATS, 81)
elikçil "Alaycı." (TAS, 36)

elikte- I **I/818** Kumd. <elik+le-
Karaca, yabani keçi avcılığı yapmak.
Küsḳüde eliktep yürüp yadımız. "Sonbaharda biz yabani keçi avcılığı yapıyoruz."
elikte- "Keçi avlamak." (ATS, 82)

elikte- II **I/818** Tel. <elik+le-

Alay etmek.
Sen iş işterḥe yaḷḳūrŭp yazıŋ, tedĭ kijiler seni eliktep yat, tedĭ. "Sen tembellik yapıyorsun, çalışmıyorsun, insanlar da seninle alay ediyorlar, dedi." (P.d.V.I. 118,8)
bk. elekte-.

eliktel- I/818 Tel. <elik+le-l-
Alay konusu olmak, alaya alınmak.
-

eliktet- I/818 Tel. <elik+le-t-
bk. elektet-.

eliktū̃ I/818 Tel. <elik+lū̃
Gülünç, komik.
-

elimtĭk I/820 Tel. <eli-m+lĭk
Alayı hak eden, maskara.
At ḳarızı soġumtuḳ, er ḳarızı elimtĭk. "Atın yaşlısı kesilmek, adamın yaşlısı ise alay edilmek için vardır." (P.d.V.I. 2,18)
-

elte I/825 Leb. <el+te
Eldiven.
-

eltek I/826 Tub. <el+tek
bk. elte.

elteliğ I/826 Leb. <elte+liğ
Eldiven takan kimse.
-

ēlū̃ I/820 Alt. Tel. <ē+lū̃
Efendisi, sahibi olan kimse.
Ayḷ emdi ēlū̃ poḷdı. "Çadırın artık sahibi var. (Alt.); *Ēlū̃ kiji* "İçine kötü ruh giren insan, efendisi olan insan." (Alt.); *Ēlū̃ tüŋür* "Sapı olan şaman tefi."
ēlü "1. Sahip olma. 2. Sahibi olan." (ATS, 80)

ēlū̃r I/821 Alt. Ayık olan.
bk. erū̃l**.

elyigen I/822 Alt. Eşek.
elcigen (<Moğ.) "Eşek." (ATS, 81)

em- I/945 Alt. Tel. Emmek.
Ḳulun ḳırḳ pīdĭ emĭp yadır. "Tay, kırk kısrağı emiyor." (Alt.)
em- "Emmek." (EDPT, 155)
em- "Emmek." (DTS, 183)
em- "Emmek." (ATS, 82)
em- "Emmek." (TAS, 36)

em I I/944 Tel. Kumd. Leb. Tub. Şimdi, artık.
Emde (Kumd. W.)=emdi; *em oḳ* "Şimdi" (Tel.)
em "Şimdi, bundan sonra." (ATS, 82)
em~emde~emdi~eme~emi~emte "Şimdi, bugün, günümüzde." (DK, 274)
em "Şimdi, artık." (DÇT, 169)

em II I/944 Alt. Leb. İlaç, deva.
Em berdĭ. "Ona ilaç verdi." (Alt.); *Em aldı.* "O ilaç içti." (Alt.); *Ölḥön kijini tirḥĭzetten em parma?* "Ölüleri dirilten ilaç var mı?" (Tel.)
em "İlaç, deva." (EDPT, 155)
em "İlaç, deva." (DTS, 183)
em "İlaç." (ATS, 82; TAS, 36)
em "İlaç." (DK, 274)
em "İlaç, deva." (DÇT, 169)

emcek I/966 Leb. *bk.* emçek.

emcektĭğ I/966 Leb. *bk.* emçektū̃.

emcĭ I/966 Leb. *bk.* emçĭ

emçek I/966 Alt. Tel. Meme, kadın memesi.
Emçek baḷa "Meme çocuğu."
-
emçek "Kadın göğsü, meme." (ATS, 82; TAS, 36)
emcek~emçek "Meme, emzik." (DK, 274, 275)
emcek~emçek~emje "Kadın göğsü, meme." (DLTÇ, 229)
emçek "Göğüs, meme." (DÇT, 169)

emçekte- I/966 Tel. W. <emçek+le-
Emzirmek.
emçekte- "Emzirmek." (ATS, 82)

emçektū̃ I/966 Tel. Memeli, memesi olan.
-
emçektig "Memeli." (DLTÇ, 229)

emçi I/966 Alt. Tel. Doktor.
emçī "Doktor, hekim." (EDPT, 156)
emçī "Doktor, hekim." (DTS, 183)
emçi "1. Doktor. 2. Otçu. 3. Aktar. (ATS, 82)
emçi "Hekim, otacı." (TAS, 36)

emde- I/964 Alt. Tel. <em+le-
İlaç vermek, tedavi etmek.

Emçĭ kiji pu köyöndŭ emdep yazıp aḷġın! "Doktor, bu tavşanı tedavi et!" (Alt.)

emlē- "Tedavi etmek, iyileştirmek." (EDPT, 161)
emlē- "Tedavi etmek, iyileştirmek." (DTS, 185)

emde- "Tedavi etmek, iyileştirmek." (ATS, 82)
emde- "Tedavi etmek, iyileştirmek." (TAS, 36)

emden- **I/965** Tel. Tedavi olmak, ilaç içmek.

emlen- "Tedavi olmak." (EDPT, 161)
emlen- "Tedavi olmak." (DTS, 185)

emden- "Tedavi olmak." (ATS, 82)
emden- "Tedavi olmak." (TAS, 36)

emdendir- **I/965** Tel. <emden-dir-
Kendini tedavi ettirmek.

-

emdi **I/965** Alt. Tel. Leb. Şimdi.
Ḳıs emdi Aḷtaẏn Saẏn Saḷam poḷıp, eki ḳadıttu poḷup aẏḷına yanıp yürŭb ĭdĭ. "Artık genç kız Altay Sayn Salam olup iki iki eşli olarak çadırına döndü." (P.d.V.I, 16,210)

amtī "Şimdi." (EDPT, 156)
amtı~ėmdi~ėmdi "Şimdi." (DTS, 184)

emdi "Şimdi." (ATS, 82)
emdi "İmdi, şimdi, şu anda." (TAS, 36)
emdi~emi~emti "Şimdi, artık, bu sefer, nihayet." (DÇT, 169)

emdiḥĭ **I/965** Tel. <em+di+gi
Şimdiki.
Emdiḥiden eki artıḳ, ozoġıdan on artıḳ poḷdı. "O şimdikinden iki kat, öncekindende on kat daha iyi oldu." (P.d.V.I. 95,337); *Emdiḥĭ künderde* "Bu günlerde" (Tel.); *emdiḥĭ paẏramında* "Şimdiki bayramda" (Tel.)

amtıkı "Şimdiki, mevcut." (DTS, 42)

emdigi "Şimdiki." (ATS, 82)
emdigi "Şimdiki." (TAS, 36)

emdĭk **I/965** Alt. Tel. Vahşi, azgın, ele avuca sığmaz, eğitilmemiş hayvan.

-

emtik "Vahşi (at), yabani, eğitilmemiş." (ATS, 82)

emdū **I/966** Tel. <em+lū
İlaçlı, tedavi etmek gücü olan.

emdü-tustu "1. İlaç olarak. 2. Tedavi edici, şifa verici." (ARSL, 915)

emegen **I/949** Kumd. Eş, karı.
bk. emeḥen.

emeḥen **I/948** Tel. <eŋmeḥen
1. Anne, yaşlı kadın.
Ozoġı çaḳta pir emeḥen öbögön poḷġon ekilezi apşıyaḳ poḷġon. "Bir zamanlar yaşlı karı koca yaşıyorlardı, ikisi de yaşlanmışlardı." (P.d.V.I, 186,9); *Emeḥen söḥŭ* "Mürver."
2. Evli kadınlar için hitap şekli.
Emeḥeniŋ üẏdöbö? "Senin eşin evde mi?" (Tel.); *Poẏdoŋ kijimĭn, men emeḥen ḳaẏdan aḷaẏn?* "Ben bekarım, karıyı nereden bulayım."

-

emegen~eŋmegen (<Moğ.) "1. Saygıdeğer kadın. 2. Karı, eş. 3. Yaşlı kadın." (ATS, 82)
emegen "İhtiyar kadın." (TAS, 36)
emegen I "Ölü bir kadının ruhu." (DLTÇ, 229)
emegen~emēn "Kadın, karı; yaşlı kadın." (DÇT, 169)

emeḥenek **I/949** Tel. <emeḥen+ek
Küçük yaşlı kadın, yaşlı kadın.

-

emel **I/950** Alt. 1. Karaağacın iç kısmı.
2. Akaağaç dışında tüm ağaçların kabuğu.
3. Sert kabuklu kuruyemişlerin içi, yumuşak kısmı (örneğin ceviz).

-

emil "Ceviz, fındık, çam fıstığı vs. kabuklu yemişlerin içi." (ATS, 82)
emil "Öz, iç." (TAS, 36)

emele- **I/950** Tel. Rahat ettirmek, uygun hâle getirmek, razı etmek.
bk. emeẏle-.

emelen- **I/951** Tel. <emele-n -
Uymak, uygun olmak.

-

emelū **I/951** Tel. =emeẏ+lū
İşe yarayan, becerikli, hünerli.

-

emes **I/952** Tel. Alt. < e- fiilinin olumsuz gelecek zaman sıfat-fiili, *değil* anlamında.)
1. Bir vasfın, özelliğin olumsuzluğunu bildirir
Oḷ kiji yaḳşı emes. "Bu insan iyi değil." (Tel.); *Paẏ kiji emes.* "O zengin değil." (Alt.); *Ḳudaḷarġa küç emes ölörḥö küç, tit.* "Nişanlanmak zor değil, ölmek zordur, diyordu o." (P.d.V.I, 98,234).
2. Bazı durumlarda yaratılış, varlık, huy, karakter vb. için olumsuzluk bildirir.
Erlik Ḳudaẏ emes, Ülgen de Ḳudaẏ emes, onço ne körüne, ne körüne emesti yayaġan yaŋıs Ḳudaẏ Isos Krıstos ḳudaẏ. "Erlik ve Ülgen Allah değildir, görünen ve görünmeyen her şeyi Allah Hz. İsa yaratmış, diyordum ben, ondan başka Allah yoktur!." (P.d.V.I. 138,24); *Ḳabımda ölöŋ emes, paḷam.* "Çocuğum, torbamdaki ot değil." (P.d.V.I. 27,20)
3. Geçmiş ve gelecek zaman sıfat-fiil ekleri ile birleşerek olumsuzluk bildirir.
Men anı körgön emes. "Ben onu görmedim." (Alt.); *Men ā yaman etken emes.* "Ben ona kötü bir şey yapmadım." (Tel.); *Kijiden uḳḳan emes.* "O bunu insanlardan duymadı." (Tel.); *Ol ā süyüner emes.* "O buna hiç sevinmez." (Tel.)
4. Teleüt ağzında zarf-fiillerle birleşerek sıfat-fiil oluşturur.
Onço ne körüne ne körüne emestī "Görünen ve görünmeyen her şey." (P.d.V.I. 138,25)

ermez "Yanlış, hatalı, ters; olmama, olumsuz, hakiki olmayan, kötü, uymayan, uygunsuz; karşı; yanlışlık, hata, noksanlık; geçersizlik." (EUES, 118)
emes "Değil." (ATS, 82)
emes "Değil." (TAS, 36)
ebes~eves "Değil, yok." (DK, 273)
emes "Değil." (DÇT, 169)

emeẏ **I/945** Tel. Alt. *bk.* ebeẏ

ėmeẏle- **I/946** Tel. <ėmeẏ(?)+le-
Alıştırmak, uydurmak.

-

emeẏlen- **I/947** Tel. <emeẏ+le-n-
Alıştırılmak, uymak.

-

-

emeẏlū **I/947** Tel. <emeẏ+lū
Uygun; becerikli.

-

-

emeze **I/953** Tel. <e- fiilinin olumsuz şartı.
Oḷ emeze. "Eğer olmazsa, veya, belki" *(Taḷḳandı) suġa oḷ emeze sütke çeyĭp yidiler.* Onlar yulafı ya suya ya da süte karıştırarak yidiler." (P.d.V.I. 155,25)

emeze "Yahut, ya da, veya, eğer, böyleyse, o zaman, aksi takdirde" (ATS, 82)
emeze "Değilse o zaman" (TAS, 36)
emeze "Veya." (DÇT, 169)

emḥek **I/960** Tel. 1. Emekleme, sürünme.
2. Tepe, kafanın üst bölümü.
bk. emḥeẏ.

emgek I "Bebeklerin tepesindeki bıngıldak." (EDPT, 159)
emgēk II "Acı, ızdırap, eziyet; acı veren şeyler, zahmet veren çaba, zahmetli hareket, (çocuklar için) emekleme." (EDPT, 169)
emgek "Azap, eziyet, işkence." (DTS, 184)

-

emḥekte- **I/961** Tel. <emgek+le-
Emeklemek (bebekler için).

emgekle- "Emeklemek." (EDPT, 160)
emgekte- "(Bebek için) emeklemek." (ATS, 82)
emgekte- "(Bebek için) emeklemek." (TAS, 36)

emḥeẏ **I/960** Tel. Tepe, kafanın üst bölümü.

emgek "Bebeklerin tepesindeki bıngıldak." (EDPT, 159)
emgeẏ "Tepe; başın üst bölümü." (TAS, 36)

emi **I/954** Leb. *bk.* emdi.

ēmik **I/954** Tel.W. Dünyanın sonunda Erlik'in, ona sadık olan insanları bağlayacağı tel.

emik "1. Tel. 2. Küpe." (ATS, 82)
emik "Tel." (TAS, 36)
egbik "Tel." (DK, 273)

emil I **I/957** Tel. Ağaçlarda çekirdek ve öz.
bk. emel.
emil "Ceviz, fındık, çam fıstığı vs. kabuklu yemişlerin içi." (ATS, 82)
emil "Öz, iç." (TAS, 36)

emil II **I/957** Tel. Beceriklilik.

-

emine **I/955** Tel. <e+mi+ne(?)
Öyle değil mi; belki, ola ki, muhtemelen.
Pu slerdiŋ yatḳan yeriḥerde ḳıra süretten yerler yoḳ emine, sler ḳursağıġarnı ne bile azranıp yazıġar? "Muhtemelen sizin verimli toprağınız yoktur, siz ne ile besleniyorsunuz?" (P.d.V.I. 130,4); *Slerdiŋ üyüḫerde Ḳudaẏdıŋ sümedi par emine ḳamnıŋ tüŋürü̆ nērek turat?* "Sizin evinizde Tanrı'nın resmi varsa, Şaman davulunun ne işi var?"(P.d.V.I. 130,7)

-

emire- **I/957** Tel. Yalvarmak, yalvararak istemek.
amra- "Hoşnut olmak, huzur içinde olmak." (EDPT, 163)
amran- "Arkadaşça davranmak, sevgiyle yaklaşmak." (EDPT, 163)
amra-~amran- "Sevmek." (DTS, 45)
emre- "Hoşlanmak, sempati duymak." (TAS, 36)

emirek **I/957** Tel. *krş.* amıraḳ.
Emirek içtǖ "Yufka yürekli"
bk. amraḳ**.

emirik **I/957** Tel. W. Zarar görmüş, yamulmuş, ezilmiş kap kacak.
emirik "Zedelenmiş, yamulmuş, ezilmiş kap kacak." (TAS, 36)

emirteş **I/957** Alt. < emir (?)+ taş
Sarkık kaya.

-

emĭs- **I/958** Tel. Emzirmek.
emüz- "Emzirmek." (EDPT, 165)
ėmüz- "Emzirmek." (DTS, 185)
emis- "Çocuğu emzirmek." (ATS, 82)
emmis- "Meme vermek, emzirmek." (TAS, 36)
emis- "Emzirmek." (DÇT, 169)

emĭskek **I/958** Tel. Alt. <emiş-kek
Pipo ağızlığı.

-
emiskek "1. Emzik (pipo ağızlığı). 2. Ağızlık." (ARS, 161)

emiş **I/959** Tel. Alt. < e- fiiline eklenen izole bir sıfat-fiil eki.
Doğru; muhtemelen.
Pis Çolışmannıŋ kirĭp yatḳan ūzŭ pu boḷboẏ-ġaẏdat emiş tep podonıp ejip kelzebis. "Biz buranın muhtemelen Çolışman ağzı olduğunu biliyorduk, o yüzden buraya geldik." (P.d. V.I. 149,7)

-

-

emişne **I/959** Alt. Tel. <emiş+ne
Muhtemelen, belki.
Pis ḳaẏtḳaẏ emişne tep körŭp yattıbis. "Biz orada muhtemelen bir şeyler olacak diye uzanıp bakıyorduk."

-

-

emlek **I/963** Kumd. W. Yufka yürekli, şefkatli.
bk. emirek.

emne- **I/962** Leb. <em+le-
bk. emde-.

emnen- **I/962** Leb. *bk.* emden-

emnendĭr- **I/962** Leb. *bk.* emdendĭr-

emnik **I/962** Leb. *bk.* emdĭk.

emşi- **I/968** Tel. Sarkmak.

-

-

emşit- **I/968** Tel. <emşi-t-
Sarkıtmak.
Erin emşittĭ. "O dudağını sarkıttı."

-

-

emtik **I/964** Tel. *bk.* emirik.

-
emtik "Kırılmış, çatlamış." (TAS, 37)

emtir **I/964** Tel. <e-me(miş)-tir
Kesinlikle.
Çoḷışmanıŋ çadınıŋ pir ūzŭ emtir. "Bu gerçekten Çolışman'ın ağızlarından biriydi." (P.d.V.I. 149,8); *Poş mejelĭk ḳıẏmıḳtap yürdü, kelze, ḳıs paḷa emtir.* "Orada tepe hareket ediyordu, yaklaştıklarında onun genç kız olduğunu gördü-

ler."; *Körünŭp yatḳan otḳo kelzebĭz kiji yoḳ emtir.* "Görünüp duran ateşe doğru yaklaştığımızda orada kimsenin olmadığını gördük." (P.d.V.I.149, 10); *Ḳazaḳ pīyĭ küç emtir.* "Tek başına devleti idare eden Rus Çarı, güçlüdür." (P.d.V.I. 200,17)

-

emtir "Kesinlikle, gerçekten." (DLTÇ, 229)
emtir "İmiş." (GSATA, 420)
imtir "İmek fiilinin rivayet çekimi." (GSATA, 456)

emtirik **I/964** Tel. *bk.* emtik, emirik.

emzek **I/966** Tel. W. <em+zek
Şifalı, yararlı, faydalı.

-

-

emzū **I/968** Tel. W. <emze-ū
bk. emzek.

en **I/726** Tel. Leb. 1. En büyük kısım, eşyanın önemli kısmı.
2. (Kumaş için) en.
Keliṇdiṇ eni pir arşınġa yetpes. "Kadifenin eni bir arşından azdır." (Tel.).
3. Bölüşme zamanı alınan pay.
ėn "Genişlik, en" (EDPT, 165)
ėn "Genişlik, en." (DTS, 185)
ēn "1. Genişlik, geniş. 2. Boş." (ATS, 81)
ēn "1. Genişlik, enginlik. 2. Boş alan, bozkır. 3. Geniş, engin, ıssız." (TAS, 34)
en "En, genişlik." (DLTÇ, 229)
ēn I "Alan." (DLTÇ, 231)
ēn II "Açık, düz, pürüzsüz, yassı, alçak." (DLTÇ, 231)

ēn **I/729** Tel. Alt. Leb. Boş, boşluk.
Ēn yer "Boş arazi" (Alt.); *Turġan yerin ēn saḷdı.* "Onun evini boşalttı." (Alt.); *Ēn kördŭ* "Koruma altında olma, dikkat. (W.)

-

ēn "1. Genişlik, geniş. 2. Boş." (ATS, 81)
ēn "1. Genişlik, enginlik. 2. Boş alan, bozkır. 3. Geniş, engin, ıssız." (TAS, 34)
eŋ "Issız." (DK, 275)
ēn "Geniş, engin." (DK, 276)
ēn "Boş, tenha." (DÇT, 171)

en- **I/727** Leb. Varmak, ulaşmak.
ėn- "İnmek, alçalmak, yere inmek, erişmek." (EDPT, 168)
ėn- "1. İnmek, alçalmak. 2. Düşmek (kar)." (DTS, 185)
ėn- "İnmek." (GSATA, 424)

ençek **I/745** Kumd. Topuk.

-

ençik "Topuk." (DLTÇ, 229)

ençi **I/745** Tel. Çeyiz, miras.
Ençi yer "Aile mirası"; *ençi ūrū* "Kalıtsal hastalık."; *Ençizĭn aḷar ūḷı* "Mirasçı"

-

ençi "1. Mirastaki pay, bölüm. 2. Miras. 3. *mec.* Akrabalar." (ATS, 82)
ençi "1. Mirasın bir kısmı. 2. Çeyiz." (DÇT, 170)

ençiḥū **I/746** Tel. <ençik-ū
Dinlenme, sakinlik.

-

ençik "1. Alışkanlık. 2. Sabırsızlık." (ATS, 82)
ençü "Huzur, sükûnet." (ATS, 83)
ençü "1. Sükûnet sessizlik. 2. Rahatlık, konfor. 3. Konforlu, rahat." (TAS, 37)

ençik- **I/745** Tel. Leb. 1. Dinlenmek, sakin olmak, barış içinde yaşamak, kendi içinde huzurlu olmak.
Ençikpedi. "Onun içinde bir sıkıntı vardı."
2. Alışmak, alışkın olmak.
Pu işke ençikenmĭn. "Ben bu işe alıştım."
ėnçik- "İstirahat hâlinde olmak." (EDPT, 174)
inçik- "Sakinleşmek, kendine gelmek."(DTS, 223)
ençik- "Alışmak, bağlanmak." (ATS, 82)
ençik- "Alışmak, sakinleşmek." (TAS, 37)

ençiktĭr- **I/745** Tel. <ençik-tĭr-
Sakinleştirmek.

-

ençile- **I/746** Tel. <ençi+le-
Çeyiz hazırlamak, miras vermek, miras bırakmak.
ençile- "1. Mirasa koymak, ayırmak. 2. Miras vermek." (ATS, 82)

ençilen- **I/746** Tel. <ençile-n-
1.Çeyiz almak.
Yaḳşı ençilengen ḳız. "Çeyizi iyi olan genç kız."
2. Çeyiz istemek.
3. Miras almak.

ençilen- "1. Mirasa konmak. 2. Bir şeyi kendisi için almak." (ATS, 83)

ençū̄ **I/746** Tel. Kumd. =ençigū̄
Sakinlik, huzur, sessizlik.
Saḷḳınlū künde ençū̄ yoḳ. "Rüzgârlı günde huzur olmaz." (P.d. V.I.2,12); *Amır ençū̄ yurttap turġanda* "Onlar sakin ve barış içinde yaşadıklarında" (P.d.V.I. 113,14)

ėnçgü "Huzur, sakinlik." (EDPT, 174)
ėnçgü~inçkü "*inçkü ėsaŋü* Sağlıklı, sakin." (DTS, 185, 223)
ençik "1. Alışkanlık. 2. Sabırsızlık." (ATS, 82)
ençü "Huzur, sükûnet." (ATS, 83)
ençü "1. Sükûnet sessizlik. 2. Rahatlık, konfor. 3. Konforlu, rahat." (TAS, 37)
ençü "Barış, huzur, dinginlik." (DÇT, 170)

ençū̄len- **I/746** Tel. <ençū̄+le-n-
Dinlenmek, yatmak.
Çıdabazı yoḳtıŋ kölötkŭzŭnde ençū̄lenedĭr. "O azap çekmeyenin gölgesinde nur içinde yatıyor." (P.d.V.I. 194,1)

ėnçlen- "Huzur bulmak." (EDPT, 174)

ende- I **I/740** Alt. Tel. Leb. <en+le-
Bir anda bir sürü şeyi almak, hepsini birden kavramak.
Ölöŋ endep[2] *aḷıp kestĭ.* "O eline otları alıp kesti."

-

ende- II **I/740** Alt. Tel. Leb. *krş.* Moğ.
Yanılmak, hata yapmak.
Endep pardım. "Ben doğru gitmedim, kayboldum." (Tel.); *Endep aẏttı.* "O her şeyi anlattı, fakat söylenmesi gerekeni söylemedi."; *Endep atḳan* "Başarısız atış yaptı, hedefi tutturamadı."

-

ende- "1. Unutmak. 2. Bilincini kaybetmek. 3. Kesilmek (gebelik, hamilelik hakkında)." (ARSL, 917)

ēnde- **I/740** Alt. Tel. <ēn+le-
Yaymak, genişletmek, yaygınlaştırmak.
Eki ḳayıŋ, töŋ ḳayıŋ ēndep sürḥen ḳıram par. "İki akağacın yanında, evin yanındaki akağacın yanında benim geniş arazim var." (P.d.V. I.212,1)

-

enden- **I/741** Alt. Tel. Leb. <ende-n-
Yanılmak.

-

endenū̄ **I/741** Tel. <enden-ū̄
Hata, yanılgı, kusur.

-

-

endū̄ **I/744** Alt. Tel. <en+liğ
Geniş, enli.
Endū̄ kiliŋ "Geniş kadife."; *Kirḥen üyŭŋ endū̄ poḷzın!* "Evin geniş olsun!" (Alt., P.d.V.I. 219,44); *Endū̄ torḳo üç d'ırtıp çūçaġıŋ edĭp saḳtaẏn.* "Üç tane geniş kumaşı keserken ben senin için bebek bezleri yapıp, seni beklemek istiyorum." (P.d.V.I. 204,7)

-

ennig "Enli, geniş." (DLTÇ, 229)

ēne **I/730** Tel. Kızılağaç.

-

ēne aġaş "Kızıl ağaç." (ATS, 80)
ēne "Kızıl ağaç." (TAS, 35)

ene I **I/729** Tel. Büyük çalılar.

-

-

ene II **I/729** Alt. Tel. Leb. Anne.
Ḳaẏn ene "Kayınvalide."; *yān ene* "Babaanne."; *ene ada* "Anne ve baba, ebeveyn." (Tel.); *Ene ḳān, ene pī* "Hükümdar olan kraliçe." (Tel.); *Ḳuçaḳtaġan ene, aḷdına otturġan ene.* "Ebe kadın." (Tel.)

anā "Anne." (EDPT, 169)
ana "Anne." (DTS, 46)
ene "Anne." (ATS, 83; TAS, 37)
ene "Anne." (DÇT, 170)

enece **I/733** Leb. =eneke
Ebe kadın.

-

[2] OSTN'de bu kelime *enden* yazılmıştır.

-

eneğ **I/731** Tub. *bk.* enek.

eneḥe **I/731** Tel. W. *bk.* enek.

enek **I/731** Leb. Kapı sövesi, pervaz.

-

enek "Kapı ya da pencere pervazı." (DK, 275)
eneyi "Kapı sövesi." (DÇT, 170)

eneke **I/731** Tel. < ene+ke
1. Büyük anne.
2. Anne (birine seslenirken); Ah annem, annem!

eneke "1. (hitap) Anacığım. 2. Ebe." (ATS, 83)

enel- **I/732** Tel. Alt. Azap çekmek, ağlamak, zahmet etmek, tükenmek.
Enelip tapḳan yöjŭm. "Zahmetle kazandığım mülküm" (Alt.); *Elik paḷazın tapaḷbaẏ enelĭp yüre kün aḷġaẏ.* "Geyik yavrusunu bulamıyor ve yavrusunu durmadan özlüyor."

enele- "Üzülmek, kederlenmek." (ATS, 83)

enelĭğ **I/732** Leb. *bk.* enelū.

enelt- **I/732** Tel. Alt. < enel-t-
Azap vermek, rahatsız etmek, emek harcatmak.

-

enelū **I/732** Alt. Tel. Annesi olan.

analıġ "Analı, anne sahibi." (DTS, 46)
enelü "Analı" (ATS, 83)

eneş **I/733** Tel. Büyük anne.

-

eneş "Anne." (ATS, 83)
eneş "Babaanne." (TAS, 37)

eneẏ **I/730** Alt. <ene+i(eẏ)
Anne, yaşlı kadın, kadın.
Aḳ inektĭŋ terezĭnen arḳıt etken eneẏler. "Beyaz ineğin derisinden tulum yapan kadınlar." (P.d.V.I. 228,9)

-

enigū **I/734** Tel. <enik-ū
İrade, güç, özgürlük.

enigü "Özgürlük, bağımsızlık." (ATS, 83)

enik- **I/733** Tel. Alt. <en-k-
1. Bir şeye sahip olmak, bir şeyi almak.
2. Özgür olmak, kimseye minneti olmamak.
Eniḥĭp yürgen kiji. "Birilerine bağlı olmayan, özgür insan"

-

enik- "Bağımsız, özgür olmak." (ATS, 83)

eniktĭr- **I/733** Tel. Alt. Birilerine bir şey vermek, sahip olmasına izin vermek, tamamen ona vermek.

-

enis **I/734** Leb. <en+sis
Dar, ensiz.

endis "Dar." (TAS, 37)
eŋzeş "Dar, ensiz." (DLTÇ, 230)

enkeẏ **I/735** Tel. *enkeẏ ḳān* "Herhangi bir tanrı (halkın annesi)"

ennĭğ **I/737** Leb. < en+lĭğ
Geniş, enli.
Ennĭğ keliŋ "Geniş kadife"
bk. endū.

eŋ- **I/710** Tel. Alt. Bükmek, eğmek.

eg- "Eğmek" (EDPT, 99)
eg- "Eğmek, bükmek." (DTS, 176)
eŋ- "Eğmek, bükmek, kıvırmak." (UWv I, 142)

eŋi- "Eğmek" (ATS, 83)

eŋ I **I/709** Alt. "Çok iyi" anlamında kullanılan bir ünlem.
Eŋ uḳtŭm. "İyi! Duydum." (P.d.V.I. 16,199)

-

-

eŋ II **I/709** Alt. Tel. Leb. Kumd. En, çok, oldukça.
Eŋ yān. "En büyük." (Alt.); *Eŋ küçū* "En küçük." (Alt.); *Eŋ ozo.* "En eski." (Alt.); *eŋ uçŭnda* "En sonunda." (Tel.); *eŋ tübŭnde* "Tamamen dipte." (Tel.); *Paḷdardıŋ eŋ yānı* "Çocukların en büyüğü." (Alt.).

eŋ "Sıfatların en üstünlük derecesini bildiren bir ön ek yapısı" (EDPT, 166)
eŋ "Sıfatların en üstünlük derecesini bildiren bir ön ek yapısı" (DTS, 186)
eŋ "En, çok, başına geldiği sıfatların en üstün derecede olduğunu gösteren zarf." (ATS, 82)

eŋ "En, çok, başına geldiği sıfatların en üstün derecede olduğunu gösteren zarf." (TAS, 37)
õn "En, en çok." (DK, 238)

eŋçe- **I/718** Leb. <eŋ+çe-
Havada sallamak, sağa sola savurmak.
Ḳıs ḳoḷda taraḳ pıḷa arı beri eŋçedĭ. "Genç kız elindeki bakır tarağı sağa sola salladı."
-

ėŋçeẏ **I/719** Leb. *krş.* eŋin, eŋse
Omuz.
eŋ "Omuz, sırt, arka." (DK, 275)

ėŋçeẏ- **I/718** Tel. <eŋ-çeẏ-
Boyun eğmek, eğilmek, eğmek.
Ėŋçeyip ḳaradı. "Eğilip baktı."
eŋçey- "Eğilmek." (ATS, 82)

ėŋçeyit- **I/718** Tel. <eŋçeẏ-t-
Eğmek, eğilmek.
eŋçeyt- "Eğmek." (ARSL, 920)

eŋden- **I/717** Tel. <eŋde-n-
Yanılmak, açık vermek.
-

eŋder- **I/717** Tel. *krş.* aŋdar-
Dökmek, düşürmek, çadırı sökmek.
Çanaḳtı suġa eŋdirip ĭgen. "O kızağı suya indirdi."; *Pā kiji ḳıḷıḷu ḳazanın eŋdere tēp ĭyele, ḳıḷızınaŋ tudŭnıp alıp d'üre beret.* "Bu insan ayağı ile kulplu kazanı devirdi ve kulpundan tutarak onu alıp kaçtı." (P.d.V.I.152,15)
-
aŋtar- "1. Devirmek, çevirmek, başka yere döndürmek. 2. Kenarını çevirmek." (ATS, 26)
aŋdar- "Bir şeyi ters yüz etmek." (TAS, 6)

eŋderĭl- **I/717** Tel. <eŋder-ĭl-, *krş.* aŋdarıl
Yere düşmek, yere yuvarlanmak, devrilmek.
-

eŋer I **I/711** Tel. < eŋ+er (?)
Akşam karanlığı
Eŋer çaḳta "Akşam."
iŋir "Akşam karanlığı; şafak, şafak vakti." (EDPT, 188)
iŋir "Şafak, şafak vakti, alaca karanlık." (DTS, 224)
eŋir "Akşam" (ATS, 83)
er~ēr "Akşam." (DK, 275)
iyir "Akşam." (DÇT, 118)

eŋer II **I/711** Tel. Av köpeği.
igir~eger~egir "Köpek." (DK, 215)

eŋerḥĭ **I/711** Tel. <eŋer+ki
Akşam, akşam vakti.
-
eŋirgi "Akşam, akşam vakti." (ARSL, 919)

eŋeẏ- **I/711** Leb. <eŋ-eẏ-
Eğilmek.
-
öŋöy- "Eğilmek." (DÇT, 142)

eŋeyĭt- **I/711** Leb. <eŋeẏ-t-
Kendini eğmeye izin vermek, eğiltmek.
-
-

eŋĭl- **I/712** Tel. <eŋ-l-
Eğilmek, bükülmek.
Apşıyaḳnıŋ boyı eŋildĭ. "Yaşlı adamın vücudu (beli) eğildi."
egil- "Eğilmek, bükülmek." (EDPT, 106)
egil- "1. Eğilmek, bükülmek. 2. Baş eğmek, tasdik etmek." (DTS, 177)
eŋil- "Öne doğru eğilerek selam vermek." (UWv I, 144)
eŋil- "Eğilmek." (ATS, 83)

eŋĭlçek **I/712** Tel. <eŋil-çek
Kolaylıkla eğilen, esnek.
eŋilçek "1. Esnek. 2. Kına ağacı." (ATS, 83)

eŋĭlĭn- **I/712** Tel. W. <eŋ-l-n-
Başını eğmek, eğilmek.
Pajıŋ eŋĭlĭnĭp kirer yerĭ yoḳ yürdŭ. "O kafasını sokacak yer bulamıyordu."
-

eŋĭlt- **I/712** Tel. W. <eŋ-l-t-
Eğmek.
eŋit- "Eğmek, boyun eğmek." (EDPT, 179)
eŋit- "Öne doğru eğilerek selam vermek, (bir kişinin) önünde eğilmek; derin saygı göstermek." (UWv I, 145)

eŋilt- "Eğmek." (ARSL, 919)

eŋis **I/712** Alt. İkiz.
bk. eḥis.

eŋmeḥen **I/720** Alt. <Moğ.
(Bu şekil kesinllikle Moğolcadan alınmış ve eŋ- "eğmek, eğilmek" fiiliyle ilişkilendirilerek Altaycaya uyarlanmıştır.)
1. Yaşlı kadın, nine.
Öböḥön eŋmeḥen yedĭnzĭp aḷdı. "Yaşlı adam ve kadın el ele tutuşuyorlardı." (P.d.V.I. 107); *eŋmeḥen sögü* "Bitki (mürver ağacı).
2. Kadınlar için kullanılan saygı bildiren söz (kocasıyla konuşurken).
Eŋmeḥeniŋ üydö yoḳpo? "Eşiniz evde değil mi?"
bk. emeḥen.

eŋze **I/719** Kumd. Kambur
eŋze "Kambur" (ATS, 83)
eŋze "Ense." (TAS, 37)
iŋse "Omuz." (DK, 216)

ep-[3] **I/917** Leb. Emmek.
bk. em-

ep I **I/916** Tel. Alt. Leb.[4] 1. Adap, uygunluk.
Pudaġı yoḳ yaŋıs aġaşḳa körörḥö ebĭ yoḳ. "Budaksız ağaca bakmak hiç de hoş değil." (Tel., P.d.V.I.160,28); *Ebĭ bar poḷzo epkel!* "Eğer işe yarıyorsa, getir!" (Alt.); *Ebĭ yoḳ poḷdı.* "Bu uygun değil, işe yaramıyor." Alt. Tel.)
2. Barış, huzur.
Ep pĭlen yurttap yattıḷar. "Onlar barış içinde yaşıyorlardı."; *Pizniŋ arabĭzde ebi poḷbodı.* "Bizim aramızda anlaşma yoktu." Tel.)
3. Beceriklilik, istidat, yetenek. (Tel.)
ep "Beceriklilik; uygun an." (ATS, 83)
ep "Rahatlık, konfor." (TAS, 37)

ep II **I/917** Tel. W. Paçavra, çaput, bez parçası.
-

epçek **I/923** Leb. Ağaç kabuğundan yapılmış kutu.
-

epçi **I/923** Tel. Alt. Leb. <ep+çi
1. Evli kadın, ev sahibesi, ev hanımı. (Leb.)
2. *epçi yan* "Sol taraf, kuzey yani "kadın tarafı". Çünkü çadırda yatağın sol tarafı kadınlara aittir. (Alt. Tel.)
evçi "Karı, eş, kadın." (EDPT, 6)
ėbçi~ėvçi "Karı, eş, kadın." (DTS, 173)
epşi "Keçe evin sağ tarafında bulunan kadınlar kısmı." (ATS, 83)

epçĭ **I/924** Tel. Alt. Leb. <ep+çĭ
Barıştırıcı, uzlaştırıcı.
Eldĭŋ epçĭzĭ tondıŋ topçızı. "Halk arasında barışı sağlayan kişi, kürkün düğmesi gibidir." (P.d.V.I. 4,43)
epçi "Barıştırıcı, arabulucu." (ATS, 83)

epçil **I/924** Leb. <ep+çil, = epşil
Samimi, cana yakın, şefkatli.
epçil "1. Becerikli, mahir. 2. Şefkatli." (ATS, 83)
epçil "Usta, becerikli kişi, marifetli." (TAS, 37)

epçilik **I/924** Leb. Evli erkek.
-

epkin **I/919** Tel. W. *krş.* ekpin
1. Esinti, hava dolaşımı, yel.
2. Erlik'in hizmetçileri
-

epte- **I/921** Alt. Tel. Leb. <ep I+le-
Uydurmak, uyarlamak, uygun hâle getirmek, yoluna koymak; uzlaştırmak, barıştırmak.
Eskinĭ eptep kī! "Eski elbiseyi yamayıp giy!" (Tel., P.d.V.I. 2,11); *Ḳıs orta yarılıp pardı, apşıyaḳ oḷ ḳıstı eptep saḷdı.* "Kız çelişkiye düştü, yaşlı adam yine onu sakinleştirdi." (Alt.); *Ūl öböḥönüŋ közŭn aḷaḳanı-bıḷa eptep saḷdı.* "Genç adam eliyle yaşlı adamın gözlerini kapadı." (Alt., P.d.V.I. 40,60)
epte- "Bir şeyi beceriyle yapmak, yakalamak." (ATS, 83)
epte- "Yapmak, düzenlemek, teşkil etmek." (TAS, 37)
epte- "Bir şeyi hızlı, çevik, atik bir şekilde yapmak." (DÇT, 170)

[3] OSTN'de bu madde başının fiil olduğu belirtilmemiştir.

[4] Madde başında Leb. ibaresi yoktur. Madde içinde vardır.

eptel- **I/922** Tel. Alt. <epte-l-
Uydurmak, bağlamak, birleştirmek; işine yaramak.
eptel- "1. Eklenmek. 2. Hedefe isabet etmek." (ATS, 83)

epteş- **I/922** Alt. Tel. Leb. <ep+le-ş-
Uymak, barışmak, birbirine yakışmak.
epteş- "Birlikte uygulamak, birbirine uygun olması için yardım etmek." (ATS, 83)

epteştir- **I/923** Tel. <epteş-tir-
Kırılan bir şeyi birleştirmek, yoluna koymak, barıştırmak.
epteştir- "1. Özenle yapmak. 2. Uygun olanı bulmak." (ATS, 83)

eptet- **I/922** Alt. Tel. <epte-t-
1. Uydurmak, uyarlamak.
2. Barıştırmak, uzlaştırmak.
-

eptik- **I/923** Tel. <ep+tik-
1. Esmek (rüzgâr için).
2. Uyum sağlamak, ortama göre davranmak.
-

eptĭr **I/923** Alt. *bk.* emtir.

eptū **I/923** Tel. Alt. <ep+lū
Uygun, becerikli, işe yarayan, terbiyeli, uygun, söz dinleyen, düzenli.
Eptū ödük "Güzel bir şekilde oturan çizme"; *Eptū kör.* "İyice bak, güzelce dikkat et."
eptü "Becerikli, uygun." (ATS, 83)
eptü "Rahat, konforlu." (TAS, 37)
eptü "Çevik." (DÇT, 170)

er **I/751** Tel. Alt. Leb. Kumd. 1. Erkek.
Er kiji. (Alt.Tel., deyim); *Er tiskini uzun, at tuẏġaġı yazı* "İnsanların dizgini (gem) uzundur, atların toynakları düzdür." (P.d.V.I. 2,23); *Ḳıẏn işke er kiji kerek* "Ağır işler için erkek lazım." (Tel.); *Er pala* "Oğul, oğlan çocuğu." (Tel.); *Er teŋi (Tel.), temi (Leb.)* "Erkeklik çağı".
2. Güçlü adam, kahraman.
Erdeŋ er "Cesur kahraman." (Tel.)
3. Eş, koca.
Alġan er (Alt. Tel. deyim); *Erim üẏde yoḳ.* "Kocam evde değil." (Alt.); *Erge pardı.* "O kız evlendi." (Tel.); *Er ḳadıt poḷıp turdŭḷar.* "Onlar karı koca gibi yaşıyorlardı." (Tel.)
er "Adam; savaşçı adam, koca, eş" (EDPT, 192)
er "1. Adam, erkek 2. Eş, koca. 3. Erkeklik." (DTS, 187)
er "1. Er, koca, yiğit. 2. Kahraman, yiğit, cesur." (ATS, 83)
er "1. Koca. 2. Erkek." (TAS, 37)
ir~er "Koca, eş, erkek." (DK, 216, 275)
er~ēr "Er, erkek." (DÇT, 170, 171)

ēr I **I/755** Tel. Alt. Leb. Eyer.
Atḳa ēr saḷdı. "O atı eyerledi." (Tel.); *Ēr toḳum* "Koşum." (Tel.); *Ēr çeştĭ.* "O eyeri çıkardı." (Tel.); *Çime etken ēr.* "Benekli, kakmalı eyer."; *Ēr soẏ! Ēr aḷıb ī!* "Eyeri çıkar!"
eḏer "Eyer." (EDPT, 63)
eḏer "Eyer." (DTS, 173)
ēr "Eyer" (ATS, 80; TAS, 35)
ēr "Eyer." (DK, 276)
ēr "Eyer." (DLTÇ, 231)
er~ēr "Eyer." (DÇT, 170, 171)

ēr II **I/755** Leb. Alaca karanlık, akşam karanlığı.
bk. eŋer.

erbek **I/800** Leb. *bk.* ermek.

erbekte- **I/800** Leb. <ėrbek+le*bk.* ermekte-.

erbekteş- **I/800** Leb. <ėrbekte-ş*bk.* ermekteş-

erde- **I/794** Kumd. *bk.* ērte-.

erdegi **I/794** Leb. Çok eski zamanlarda.
ertegi "Eski." (ATS, 84)

erdine **I/795** Tel. Mücevher.
ertini "Mücevher, değerli eşya." (EDPT, 212)
ertini~erdini "Mücevher, hazine." (DTS, 194, 188)
ercine "Değerli, kıymetli, aziz; mücevher; tılsı; gizli, mahrem, *mec.* at." (ATS, 83)
erd'ene "Mutluluk." (DÇT, 170)

ere- **I/755** Alt. Tel. Vidalamak.
Erep suradı. "O ısrarla benden istiyordu ve sonunda aldı."
ere- (<Moğ.) "Israr etmek, direnmek." (ATS, 83)

ereken **I/756** Tel. Abaküs.
ereken (< Moğ.) "(İri, büyük) boncuklar." (ATS, 84)

erem **I/760** Tel. 1. Çorak, verimsiz, kısır.
Erem uy. "Yavrusu olmayan, kısır inek."; *Erem bē.* "Kısır kısrak"
2. Hızlı büyüyen dana veya tay. (W.)
Erem paḷa "Büyük, güçlü bebek"
-

eremik **I/760** Tel. <erem+k
Kısır.
-

eremji- **I/760** Tel. *krş.* Moğ.
Kötü alışkanlıklar edinmek, şımarmak.
eremji- "1. Alışmak, öğrenmek. 2. Hep gitmek." (ATS, 84)
erimji- "Alışmak, öğrenmek." (ATS, 84)
eremji- "Bir şey yapmaya alışmak." (DÇT, 170)

eremjidū **I/760** Tel. <eremjit-ū
Göz yumma, şımartma.
-

eremjit- **I/760** Tel. <eremji-t-
Şımartmak.
-
eremjit- "Âdet edindirmek, alıştırmak." (ARSL, 923)

eremjū **I/761** Tel. Kötü alışkanlık, kapris (çocuklarda).
-
erimjü "Alışkanlık." (ATS, 84)

ereŋis **I/756** Tel. Alt. Leb. Belirsiz, şüpheli, anlaşılmayan.
Ağaşta emes taşta emes, ereŋis poḷdım. "Bu ağaç mıydı, taş mıydı, ben ayırt edemedim." (Tel.); *Ḳızıḷ emes neme emes ereŋis.* "Bu ne kırmızı ne de başka bir renktedir, anlaşılmıyor."; *Körzö tonı da par, tonı da yoḳ , ereŋis parġan.* "Onun kürklü veya kürksüz olduğunu baktığı zaman ayırt edemedi." (P.d.V.I.58,24)
ereŋis "1. Şüphe, şüpheli. 2. *gr.* Sıfat-fiil" (ATS, 84)

ereŋisten- **I/757** Tel. W. <ereŋis+len-
Hiçbir şeye karar verememek, kararsız olmak.
ereŋiste- "Şüphelenmek." (ATS, 84)

erezin **I/759** Alt. <ere-sin
Vida.
erezin "1. Lastik. 2. Lastikli." (ARSL, 923)

erezinde- **I/759** Alt. <erezin+le-
1. Vidalamak.
2. Vidayla berkitmek.
-

erezindel- **I/759** Alt. <erezinde-l-
Vidalanmak, vidayla berkitilmek.
-

ergek **I/784** Leb. *bk.* erkek.

eri- **I/761** Alt. Tel. Leb. Erimek, suda erimek (tuzun suda eridiği gibi).
Yasḳıda ḳar erip yat. "İlkbaharda kar erir." (Alt.); *Tūḷardıŋ pajındağı ḳarḷarı küske yettre onçozı eribes.* "Dağların başındaki karların sonbahara kadar hepsi erimez." (Tel.)
erū- "(Buz, yağ, mum vb. için) Erimek, sıvı olmak." (EDPT, 198)
eri-~erü- "1. Erimek. 2. *mec.* Erimek, zayıflamak, gittikçe azalmak." (DTS, 189, 195)
eri- "Erimek." (ATS, 84)
eri- "Erimek." (TAS, 37)

eriḫū **I/766** Tel. <erik-ū
Can sıkıntısı, bıkkınlık, usanç, hasret, özlem.
-

erik **I/762** Alt. Tel. Güç, kuvvet.
Ne istesede erik bar. "O istediğini yapabilir."
erk "1. Otorite, yetki. 2. Özgür irade, bağımsızlık." (EDPT, 220)
erk "Erklik, Güç, kuvvet, kudret, iktidar, otorite, özgürlük, özgür irade." (DTS, 191)
erik "İrade." (ATS, 84)
erik "İrade, istek." (DÇT, 170)

erik- **I/763** Alt. Tel. Leb. 1. Canı sıkılmak, özlemek, yokluk hissetmek.
Enedeŋ erikpe! "Anneni özleme!" (Alt.)
2. Canı sıkkın hissetmek, hoşnutsuz olmak, bıkkın, usanmış olmak, tiksinmek, nefret etmek.
Ayḷçıḷardaŋ eriktĭm. "Misafirlerden bıktım."

irik- ~(?ėrik-) "Bıkkınlık duymak, iğrenmek, canı sıkılmak" (EDPT, 226)
ėrik- "1. Küçümseyici davranışlar sergilemek, yüz çevirmek. 2. İçine kapanmak, unutulup gitmek." (DTS, 189,190)
erik- "Kederlenmek, üzülmek, canı sıkılmak." (ATS, 84)
eriy- "Kederlenmek, üzülmek, canı sıkılmak." (ATS, 84)
erik- "Canı sıkılmak, içi sıkılmak." (TAS, 37)
erik- "Özlemek, hasret çekmek; azap çekmek, sızlanmak, kederlenmek." (DK, 275)

erikçēn **I/765** Tel. <erik-çēn
Sıkıcı, can sıkıcı, tiksindirici, keyifsiz.
erikçēn "Sıkıntı." (ATS, 84)
erikçēn "1. Can sıkıcı. 2. Keyifsiz neşesiz." (TAS, 37)

erikçil **I/766** Leb. <erik-çil
bk. erikçēn.
erikçildü "Sıkıcı." (ATS, 84)

eriktir- **I/765** Tel. Leb. <erik-tir-
1. Canını sıkmak, özlemden dolayı canını sıkmak.
2. İsteksizlik uyandırmak, tiksindirmek, bıktırmak, nefret ettirmek.
eriktir- "Özletmek." (ARSL, 924)

erin **I/766** Alt. Tel. Leb. 1. Dudak.
Erdim. "Benim dudağım." (Alt.Tel.); *Aḷtı erin* "Alt dudak." (Alt.); *Üstŭ erin* "Üst dudak." (Alt.); *Ūḷ ḳadū aḷıp aḷtı erdĭn yerḥe yapşıra, aḷtı erdĭn ḳadūbıḷa ḳadadı. Ūḷ ḳadū aḷıp üstŭ erdĭn teŋerē yapşıra*. "Genç delikanlı çiviyle alt dudağını toprağa, üst dudağını semaya çiviledi."
2. Kapların ağzı.
Ayaḳtıŋ erdĭ "Bardağın ağzı." (Alt.)
ėrin "Dudak, alt dudak, bardağın ağzı." (EDPT, 232)
ėrin "Dudak." (DTS, 190)
erin "Dudak." (ATS, 84)
erin "Dudak." (TAS, 37)
erin~ērin "Dudak." (DÇT, 170, 171)
erin tiş "Ağız." (DÇT, 170)

erit- **I/770** Alt. Tel. Leb. <eri-t-
Eritmek.
Yoḷū saḷḳın ḳardı eridĭp yat. "Sıcak rüzgâr karı eritiyor." (Alt.)
erüt- "(Bir şeyi) eritmek, sıvılaştırmak." (EDPT, 207)
erüt- "(Bir şeyi) eritmek, sıvılaştırmak." (DTS, 195)
erit- "Eritmek." (ATS, 84)

erke **I/776** Alt. Tel. Leb. 1. Fazla samimi, nazik, nazlı, şımarık.
2. En sevilen kimse, sevgili.
Ḳas paḷazı ḳasḳa erke-ḳaẏrıġajı mā erke. "Kaz yavrusu kaz için sevimlidir, onun küçük çengeli de benim için sevimlidir." (Tel., P.d.V.I, 225,1); *Ene erkezĭneŋ aẏrıḷar.* "Anne çok sevdiğinden ayrılacak (bebeğinden)." (Tel., P.d.V.I. 169,45)
erke "Şımarık, sevimli, nazlı." (ATS; 84)
erke "1. Şımarık, nazlı, nazenin. 2. Sevgili. 3. Sevimli." (TAS, 37)
erke "Sevimli, hoş, gözde; sevgili." (DK, 275)

erkek[5] **I/777** Alt. Tel. <er+kek
1. Erkek cinsinden olan, erkek.
Erkek paḷa "Oğlan çocuğu." (Alt.); *Erkekpe tijibe?* "Bu dişi mi erkek mi?"(Alt.); *Erkek tülkü* "Erkek tilki."(Alt.); *Ḳuştŭŋ erkeḥĭ* "Horoz." (Tel.); *Mıẏ erkeḥĭ* "Erkek kedi." (Tel.); *Erkek çoçḳo* "Erkek domuz." (Tel.); *Attıŋ erkeḥĭ aẏġır teḥen* "Atın erkeğine tay denir."
2. = Moğ. Buret, erke "Başparmak."
ėrkek "Erkek." (EDPT, 223)
erŋēk "Parmak." (EDPT, 234)
ėrkek I "1. Erkek, koca. 2. Erkek cinsiyet." (DTS, 191, 192)
ėrkek II~ėrnek~ėrŋek "Parmak." (DTS, 192, 193)
erkek "1. Erkek. 2. Baş parmak." (ATS, 84)
ergek "Erkek." (TAS, 37)
ergek "Başparmak." (DLTÇ, 230)
ergek "Parmak; *d'aŋıs ergek* Başparmak." (DÇT, 170)

[5] Bu maddede verilen anlamlar iki farklı kelimeye aittir. Birinci anlam: ėrkek "Erkek." (EDPT, 223); ikinci anlam: erŋēk "Parmak." (EDPT, 234).

erkekkeẏ **I/778** Alt. Tel. <erkek
Büyük parmağın genişliği (ölçü olarak).
-

erkeksĭs **I/778** Alt. Tel. <ėrkek+sĭs
Erkeksiz.
Aẏḷıbıs erkeksĭs poḷdı. "Çadırımızda erkek kalmadı."
-

erkektū **I/778** Alt. Tel. Erkeği olan, erkekli.
-

erkele- **I/779** Tel. Alt. <erke+le-
Okşamak, nazik davranmak, sakinleştirmek, teselli etmek.
erkele- "Okşamak, şefkat göstermek." (ATS, 84)
erkele- "Okşamak, okşayıp sevmek." (TAS, 37)

erkelen- **I/780** Alt. Tel. <erkele-n-
Nazik yetişmek, nazlı yetişmek, şımartılmak.
-
erkelen- "Okşanmak." (ATS, 84)
erkelen- "1. Okşanmak. 2. Nazlanmak." (TAS, 37)

erkelendĭr- **I/780** Alt. Tel. <erkelen-dĭr-
Yüz vermek, şımartmak.
-

erkeleş- **I/780** Alt. Tel. <erkele-ş-
Birbirini şımartmak, birbirini okşamak.
erkeleş- "Birbirine kibar davranmak." (ATS, 84)

erkeş **I/780** Tel. W. Kıl.
-

Erke-Şüdün **I/777** Tel. W. Ülgen'in yiğitlerinden Yurun-Muzıkay'ın annesi.
-

erkin **I/780** Tel. W. Özgür, istediğini yapan.
erkin "Kasten, kasıtlı, gönüllü, isteyerek, kendi isteğiyle." (EUES, 116)
erkin "1. Özgürlük, irade. 2. Aktiflik." (ATS, 84)

ērle- **I/788** Tub. <ēr+le-
bk. ērte-

erlen **I/788** Tel. Alt. Leb. Hamster, cırlak sıçan.
erlen "Çöl faresi." (TAS, 38)
erlen "Sıçan, hamster." (ATS, 84)
erlen "Sıçan." (DÇT, 170)

Erlik **I/789** Tel. Alt. Leb. Yeraltı dünyasının sahibi, kötü ruh, şeytan.
Erlik Ḳān, Erlik ada (deyim).
-
Erlik "Yer altı âleminin hükümdarı." (ATS, 84)
Erlik "Yer altı âleminin hükümdarı." (TAS, 38)

erlū **I/789** Tel. Alt. *bk.* erli, erliğ.

ērlū **I/789** Alt. Tel. <ēr+lū
Eyeri olan, eyerli.
Aḷtın ērlū aḷtın üḥöndū temir poro at pūḷap ḳoẏġon. "Altın eyerli, altın dizginli demir kırı at bağlanmıştı." (P.d.V.I. 35,173)
eḏerlig "Eyerli." (EDPT, 70)
eḏerlig "Eyerlenmiş, eyerli." (DTS, 175)
ērlü "Eyerli" (ATS, 80)

ermek **I/801** Alt. Tel. Muhabbet, sohbet, konuşma.
Ermekke kirdĭ. "Onun hakkında konuşuyorlar."; *Ermek püderdiler.* "Onlar rıza gösterdiler, şartları kabul ettiler."
ermek "1. Sohbet, konuşma. 2. Kınama, şikâyet. 3. Cümle." (ATS, 84)
ermek "Sohbet, konuşma." (TAS, 38)
erbek "Konuşma, cümle, soru, sorun." (DK, 275)
erbek~ermek "Konuşma, sohbet, cümle, ifade, haber, anlatma." (DÇT, 170)

ermekçi **I/802** Tel. W. <ermek+çi
Konuşan kişi.
-

ermekte- **I/801** Tel. Alt. <ermek+le-
Anlatmak, konuşmak.
Kiji kelinçeḥĭn ermektebeger! "Başkalarının günahları hakkında konuşmayın!" (Tel. Miss.)
ermekte- "Sohbet etmek." (ATS, 84)
ermekte- "1. Konuşmak. 2. Anlatmak." (TAS, 38)
erekte- "Konuşmak, anlatmak." (DK, 275)

ermekten- **I/802** Tel. Alt. <ermek+le-n-

1. Konuşmak, çok konuşmak, boş boş konuşmak, homurdanmak.
2. Sayıklamak.

ermekten- "Kendi kendine konuşmak." (ATS, 84)

ermekteş- I/802 Tel. Alt. <ermek+le-ş-
Muhabbet etmek, müzakere etmek, anlaşmak.
Yüs aḳçadaŋ ermekteşken emesp' edeŋ! "Bir rubleye anlaşmadık mı seninle!"; *Ermekteşip otturdular.* "Onlar oturuyorlardı ve muhabbet ediyorlardı."

ermekteş- "Birbiriyle sohbet etmek, karşılıklı konuşmak." (ATS, 85)
ermekteş- "Sohbet etmek, konuşmak." (TAS, 38)
erbekteş- "Sohbet etmek, konuşmak." (DK, 275)
erbekteş-~ermekteş- "Sohbet etmek, anlaşmak, konuşmak." (DÇT, 170)
ervekteş- "Anlaşmak." (DÇT, 170)

ermektū I/802 Tel. W. <ermek+lū
Konuşan biri.
Köbrek ermektū. "Boş konuşan biri."

-

-

ersis I/797 Alt. Tel. <er+siz
Kocasız, dul, kocası tarafından terk edilmiş kadın.

-

ert- I/790 Tel. Alt. Leb. Geçmek, yanından geçmek, akmak.
Ertken yıl "Geçen sene." (Tel.); *Tuẏġaḳ tabıjı ertkelekke at yet keldi.* "Atın ayaklarının sesi geçmeden atın kendisi geldi." (Alt.); *Enedeŋ tuġaḷa törtön yıl erttĭ.* "Annemin beni doğurmasından kırk sene geçti." (Tel., P.d.V.I.113,7); *Aẏ ertkenĭn pilbes poḷdı, yıl ertkenĭn pilbes poḷdı.* "O ayların ve yılların nasıl geçtiğini fark etmedi." (Alt.); *Üyŭmden ertĭp pardı.* "O benim evimin yanından geçti." (Tel.); *Su ertip aġıp yat.* "Su akıp geçip gidiyor." (Alt.); *Küs ertĭp ḳış poḷdı.* "Sonbahar geçti ve kış geldi." (Alt.); *Küşteŋ erttĭ.* "Onun gücü bitti." (Tel.)

ert- "Geçmek, (zaman) geçmek, (hastalık) geçmek, bir yerden bir yere geçmek." (EDPT, 202)
ert- "1. Geçmek. 2. Yanından geçmek. 3. Bir şeyden geçmek." (DTS, 194)
ert- "Yanından geçmek, geçip gitmek." (ATS, 85)
ert- "Geçmek, yürümek." (TAS, 38)
ert- "Geçmek." (DK, 275)
ert- "Geçmek." (DLTÇ, 230)

erte I/790 Alt. Tel. Leb. Erken, sabah erken.
Erten erte "Çok erken"

ėrtē "Sabahın erken saati." (EDPT, 202)
ėrte "Sabah." (DTS, 194)
erte "Erken." (ATS, 85)
erte "Erken." (TAS, 38)
erte "1. Erken. 2. Ertesi, gelecek." (DK, 275)

ērte- I/790 Alt. Tel. Leb. <ēr+le-
Eyerlemek.
Aḳ poronı tudŭp aḷdı, altın ērin ērtep saḷdı. "O ak boz atı buldu ve onu altın eyerle eyerledi."

eḏerlē- "Atı eyerlemek." (EDPT, 71)
eḏerle- "Eyerlemek, ata eyer vurmak." (DTS, 175)
ērte- "Eyerlemek, eyer vurmak." (ATS, 80)
ērte- "Eyerlemek, eyer vurmak." (TAS, 35)
ērte- "Eyerlemek." (DK, 276)
erte-~ērte- "Eyerlemek." (DÇT, 170, 171)

ertehĭ I/791 Tel. 1. Sabahki.
2. Eski, önceki.
Ertehĭ çaḳ "Eski zamanlarda." (Tel.); *Ertehĭdeŋ yaḳşı* "Öncekinden daha iyi olan." (Tel.); *Eski tonıŋ yaḳası ertehĭdeŋ ḳaḷġan kerezĭm.* "Kürkümün yakası eskilerden bana kalan hazinemdir." (P.d.V.I. 4,42)

ertegi "Eski." (ATS, 84)
ertegi "Erken." (DÇT, 170)

erten I/792 Tel. Alt. 1. Sabah erken.
2. Yarın.
Erten adam kelzĭn! tedĭ. "Babam, sabah erkenden gelsin, dedi." (Alt., P.d.V.I.9,20); *Erten ḳān abazın ḳıçırdı.* "Ertesi gün Han, babasını çağırdı." (P.d.V.I. 187,24)

erten~erteŋ "Sabahın erken saati." (EDPT, 207)
erten "Yarın." (ATS, 85)
erten "1. Yarın. 2. Sabahleyin." (TAS, 38)
erten~ertin "Sabah, yarın sabah." (DK, 275)
erten "Erken, sabah erken." (DLTÇ, 230)
erten~erteŋ "Yarın, sabahleyin." (DÇT, 170)

ertenḥi **I/792** Alt. Tel. <erten+gi
1. Sabahki, erken olan.
2. Yarınki.
Ertenḥizi kün paḳa aẏttı. "Ertesi gün kurbağa söyledi." (P.d.V.I 9,30); *Ertengĭden ekki artıḳ poḷdı.* "Sabah olduğundan iki kat daha iyiydi." (P.d.V.I. 9,90).
ertengi "Erken, yarın" (ATS, 85)
ertengi "Sabahleyin, sabahki." (TAS, 38)
erteŋgi "Sabahleyin." (DÇT, 170)

ertim **I/793** Tel. <ert-m
Yanından geçme, geçip gitme, geçit.
-

ertimdū **I/793** Tel. <ertim+lū
Geçişi olan yer, geçilebilir yer.
-

erttĭr- **I/793** Tel. <ert-tĭr-
1. Yanından geçmeye izin vermek, gitmesine izin vermek, vakit geçirmek.
Kün erttirdĭ. "O günlerini geçirdi." (Tel.); *Meni aẏḷdaŋ erttirdĭ.* "O beni çadırın yanından götürdü (geçirdi)."
2. Affetmek, kınamamak, cezalandırmamak.
ertür- "Geçirtmek, yanından geçirtmek." (EDPT, 210)
erttür- "Geçirtmek." (DTS, 194)
ertür- "1. Kurmak, düzenlemek, geçirmek. 2. Sürmek, götürmek, geçirmek. 3. Affetmek." (DTS, 195)
ertir- "Yanından geçirtmek." (ATS, 85)
kün ertir- "Zaman geçirmek." (ATS, 85)

erū I **I/774** Tel. <ere-ū
Rica, yalvarış.
-

erū II **I/774** Tel. <eri-ū
Suda erimiş, eritilmiş; bezgin, bıkkın.
Yer erū poḷdı. "Toprak eridi."; *Erū çıraẏḷanıp aẏttı.* "O nazik ve samimi bir şekilde konuştu."
erig "Erime, erimiş." (EDPT, 221)
erü "Erimiş." (ATS, 84; TAS, 38)
erig "Erimiş, kar erimesi." (DK, 275)

erū III **I/774** Tel. Eziyet, azap, zahmet.
Erūçe ḳaḷdı. "O azap çekiyor."
-

erūl **I/774** Tel. *krş.* Moğ., =ēlūr
Ayık olan, alkolü ölçülü bir şekilde alan.
erūl (<Moğ.) "Ayıklık, uyanıklık." (ATS, 85)
erēl (<Moğ.) "Ayık." (ATS, 84)
erül "Ayık, sarhoşluğu geçmiş olan." (TAS, 38)

erūle- **I/775** Tel. <erū+le-
Yalvarmak, bir şeyi çok istemek.
-

erūlet- **I/775** Tel. <erūle-t-
Yalvartmak.
-

erūs **I/775** Tel. W. Et suyu, sıvı.
-
-

eryine **I/787** Tel. W. Mücevher.
bk. erdine.

erze **I/797** Tel. Acı, cefa, keder.
-

erzek **I/798** Tel. Alt. Leb. <er+zek, *krş.* ersek
Erkeklerin peşinden koşan kadın.
erseg " Erkek peşinde koşan kadın" (EDPT, 237)
ersek "Erkek peşinde koşan kadın, hafif meşrep kadın." (DTS, 193)
erzek "Oynak, hafifmeşrep." (ARSL, 923)

es **I/869** Tel. Alt. Leb. Akıl, düşünce, hafıza, bilinç.
Ezĭne kirdĭ. "Onun aklına geldi." (Alt.); *Ezĭne kīdirdĭ.* "O bir şeyi hatırladı." (Tel.); *Ezĭ yoġaḷdı.* "O hafızasını kaybetti." (Tel.); *Ezimneŋ çıḳtı.* "Unuttum." (Tel.); *Ezine saḷınıp yür*! "Bunu unutma!" (Tel.); *Ezĭ yoġıḷ.* "Onun aklı yoktur. (Tel.); *Ezi yaŋıḷdı* "O sayıklıyordu, aklını yitirmişti." (Tel.); *Ezime kirbeẏt.*

"Hatırlamıyorum." (Tel.); *Eske saḷ!* "Hatırla!" (Tel.); *Eske tŭşŭrdü.* "O hatırladı." (Tel.); *Ezine urbas kiji* "Kaygısız insan." (Tel. W.)

es "Hatıra, his, akıl, bilinç, şuur." (ATS, 85)
es "Hafıza, bellek" (TAS, 38)

ēs **I/870** Tub. Tel. *krş.* edis, egis
Yüksek, yüce.
Ēs tūḷar "Yüksek dağlar."

ėḏiz~ėḏīz "Yüksek, yüce." (EDPT, 74)
ediz~ėḏiz "1. Yüksek. 2. Yüce. 3. Yükseklik, yüksek yer." (DTS, 174, 176)

ēs "Yüksek, yüksekçe." (ATS, 80)
es~ēs "Yüksek, yüce." (DK, 275)
igis~es~ēs "Yükse, yüce." (DLTÇ, 145, 231)

es- **I/871** Tel. Leb. 1. Ayıklamak, harman savurmak, yele vermek.
2. Esmek.

es- "Hafif hafif esmek, (toz vb.) savurmak, rüzgârda savurarak tohumu vb. ayırmak." (EDPT, 240)
es- "1. Esmek. 2. Rüzgârda savurmak, serpiştirmek." (DTS, 195)

es- "Esmek, serpmek." (ATS, 85)
es- "Esmek." (TAS, 38)

eski **I/880** Alt. Tel. Leb. Eski, eskimiş.
Aẏdıŋ eskisĭ (Tel.), eski aẏ "Eski ay."; *Yaŋını yazap kī, eskini eptep kī!* "Yeniyi yapıp, eskiyi de yamayıp giy." (Alt.) (P.d.V. I, 2, 11); *Eski yaŋ* "Eski inanç (Şamanizm)."

eskī "Eski, yaşlı." (EDPT, 246)
eski "Eski." (DTS, 194)

eski "Eski; *eski-sakı* Eski püskü; *eski-caŋ* Eski yaşayış, eski gelenekler; *aydıŋ eskizi* Ayın ikinci yarısı (ağızlarda ayın ikinci yarısı); *eski sös gr.* Eski, arkaik." (ATS, 85)
eski "Eski, yıpranmış, dökülmüş, köhne." (TAS, 38)
eski "Eski, yıpranmış." (DK, 275)
eski "Eski, eski püskü." (DÇT, 170)

eskin **I/881** Tel. Leb. <es-kin
Kalbur.

eskü "Kalbur, elek." (DLT, 65).

eskin "Elek." (ATS, 85)
eskin "Kalbur makinesi." (TAS, 38)

eskir- **I/881** Tel. <eski+r-
Eskimek, yıpranmak, çürüyüp dökülmek.

eskir- "Eskimek." (EDPT, 246)
eskir- "Eskimek, yıpranmak." (DTS, 196)

eskir- "Eskimek." (ATS, 85)
eskir- "Eskimek, yıpranmak, dökülmek." (TAS 38)

este **I/884** Tub. Çok, daha fazla.
Esterek (deyim)

-

este- **I/884** Alt. Leb. Esnemek.

esnē- "Esnemek" (EDPT, 249)
esne- "Esnemek." (DTS, 196)

este- "Esnemek." (ATS, 85)
este- "Esnemek." (TAS, 38)

esten- **I/884** Tel. <es+le-n-
Ekki estendĭ. "O aklını yitirdi."

-

estendĭr- **I/885** Tel. <es+le-n-dir-
Ekki estendirdĭ. "Onu çileden çıkardı."

-

estet- **I/885** Tel. <este-t-
Esnetmek, canını sıkmak.

esnet- "Estirmek; esnetmek." (EDPT, 249)
esnet- "Estirmek; esnetmek." (DTS, 196)

estet- "Esnetmek." (ATS, 85)

estiğ **I/885** Leb. *bk.* estū I.

estū I **I/886** Tel. Alt. <es+li
Akıllı, aklı başında, hafızası iyi.

estü "Belleği güçlü, hafızalı, hafızası iyi olan." (TAS, 38)

estū II **I/886** Tel. W. *bk.* este.

eş I **I/902** Tel. Kumd. Leb.[6] 1. Eş, hayat arkadaşı, arkadaş.
2. Eş (karı). (Kumd.)
3. Genç dişi koyun. (Leb.)

ėş "Arkadaş, yoldaş." (EDPT, 253)
ėş "Eş, arkadaş." (DTS, 197)

eş~ēş "1. Arkadaş, yoldaş. 2. Eş, karı. 3. Emsal. 4. Çiftin biri. 5. *es. av.* Dişi ayı." (ATS, 85)

[6] Madde başında Leb. ibaresi yoktur. Madde içinde vardır.

eş "1. Karı, eş. 2. Arkadaş, dost. 3. Yol arkadaşı, yoldaş." (TAS, 39)
eji "Karı, eş." (DÇT, 169)

eş II **I/904** Tel. Kumd. <Far. hīç
Hiç, hiçbir şey.
Eş neme pilbes. "O hiçbir şey bilmez." (Tel.); *eş yoġında* "Hiç olmazsa, en azından." (Tel.); *Eş kiji yoḳ* "Hiç kimse yok." (Tel.).
eş "Hiçbir şey." (ATS, 85)
eş "Hiç." (DÇT, 171)
eş neme "Hiçbir şey." (DÇT, 170)

eş- I **I/904** Tel. Alt. Birilerinin peşinden gitmek, takip etmek, yol arkadaşı olmak.
Seni eştĭbĭs "Biz senin peşinden geldik." (Tel.); *Aḳ yılanıŋ kīnneŋ ūlçaḳ eşe yorttı.* "Oğlan, ak yılanın arkasından gitti." (Alt., P.d.V.I.87,62); *Susḳas paştap alıp uçŭp īdi, tāḳ kīnnen eşe uçŭp oḳ īdi.* "Ördek önden, tavuk da arkasından uçtu." (Tel., P.d.V.I.196,24).
bk. eç-**.

eş- II **I/904** Tel. Alt. Kürek çekmek.
eş- "Rahvan koşmak" (EDPT, 255)
eş- "Sıçramak, koşmak" (DTS, 197)
eş- "Kürek çekmek." (ATS, 85)
eş- "Kürek çekmek." (TAS, 38)

eşçĭ **I/913** Tel. <eş-çĭ
Kürekçi.
-

eşkĭ **I/911** Leb. Kumd. <eş-kĭ
Kürek.
eşki "Kürek." (ATS, 85)
eşki "Kürek." (DLTÇ, 231)

eşkĭk **I/911** Tel. Alt. <eş-kĭk
bk. eşkĭ.

eştek **I/912** Tel. Eşek.
eşek~eşgek "eşek" (EDPT, 260)
eşek~eşgek "Eşek." (DTS, 197)
eştek "Eşek." (ATS, 85)
eştek "Eşek." (TAS, 38)

eşti **I/912** Alt. İskambil kâğıtlarındaki maça.
eşti "Maça (kâğıt oyununda bir tür kâğıt)." (ATS, 85)

eştĭr- I **I/912** Tel. <eş-tĭr-
Takip ettirmek.
-

eştĭr- II **I/913** Tel. <eş-dĭr-
Kürek çektirmek.
eştir- "Kürek çektirmek." (ATS, 85)

eştū **I/913** Tel. <eş+lū
Alışılmış bir şey.
eştü "Alışılmış şey." (ATS, 85)
eştü "Evli (erkek), karısı olan." (TAS, 38)

et **I/833** Alt. Tel. Leb. 1.Et, dana eti.
Maḷ edi "At eti" (Alt.); *ḳoy edi* "Koyun eti" (Alt.); *Pir poḷçoḳ et* "Et parçası"
2. Vücut. (Tel.)
et "(Cansız) et, (Canlı) vücut." (EDPT, 33)
et "1. Et. 2. Beden, vücut." (DTS, 199)
et "Et, vücut." (ATS, 85)
et "1.Vücut, gövde beden. 2. Et." (TAS, 38)
et "Et." (DK, 275)
et "Et, beden." (DÇT, 170)

et- I/835 Tel. Alt. Leb. 1. Yapmak, etmek, hayata geçirmek.
Aytḳan sözŭm-bile edip saḷdıŋba? "Benim söylediğim gibi söyledin mi?" (Alt.); *Tura ettĭ.* "O ev yaptı." (Alt., P.d.V.I., 8,6); *Uya ettĭ.* "O kuş yuvası yaptı." (Tel.); *Ot ettĭ.* "O ateş yaktı." (Tel.); *Kilinçek ettĭ.* "O günah işledi." (Tel.); *Çime etken ēr* "Oyma ile süslenmiş eyer" (Tel.); *Uydŭ, maḷdĭ, akçanı onço öleŋ kō̄ edĭp saḷaḷı! Pu yaŋıs paḷabıstı poro ḳuçuyaḳ edĭp saḷaḷı.* "Bizim hayvanlarımızı ve paralarımızı hepimiz küle, ota dönüştürelim, tek kızımızı ise boz kuşa dönüştürelim!" (P.d.V.I. 49,669); *Yargı ettĭ.* "Yargıladı." (Tel.); *Ḳōt ettĭ.* "Teselli etti." (Tel.); *Yoġ ettĭ.* "Kaybetti." (Tel.); *Toy ettĭ.* "Toy düzenledi." (Tel.); *İştep ettĭ.* "O çalıştı." (Tel.); *Ekki yān ūḷŭn maḷçı ettĭ yān keldĭn ḳazançı etti.* "Büyük erkek çocuklarını çoban, gelinlerini ise hizmetçi yaptı." (Alt., P.d.V.I. 10,14); *Ḳadıt edĭp par!* "Kızını evlendir!" (Alt.); *Oḷ anı ḳadıt edĭp aḷdı.* "Onunla evlendi." (Alt.); *Uḷuġ ettĭ. (Leb.), Yān ettĭ (Tel.)* "O büyüttü."; *Yaḷbaġ ettĭ.* "Yayvanlaştırdı." (Leb.); *Biyĭk ettĭ.* "Yüceltti." (Tel.); *Artıḳ ettĭ.* "İyileştirdi." (Tel.); *Teŋ ettĭ.* "Eşitledi." (Tel.); *Yoboş ettĭ.* "Kesti."

(Tel.); *Pīk tūdĭ yabıs edip, tereŋ sūdŭ taẏġıs edip* "Büyük dağları alçaltıp, büyük denizleri çok sığlaştırıp." (Tel.); *Ede yazdı.* "O yapayazdı." (Tel.); *Şıŋ şıŋ edĭp yat.* "Şangırdıyor."(Alt.); *Şirt etken.* "O düşerek patladı." (Tel.); *Şoḳ etken.* "O ihbar etti." (Tel.); *Tırs etken* "O çatladı." (Tel.); *Tür ettĭ.* "O kanat çırptı." (Tel.); *Paḷa ḳaẏda edeziŋ?* "Çocuğu ne yaptın?" (Leb.); *Arı etti, kedere etti.* "O sildi, bir kenara çekti." (Tel.); *Ḳoḷdarıŋdı peri et!* "Ellerini getir!" (Tel.)
2. Niyeti olmak, hazırlanmak.
Çabarġa ettĭ. "O tokat atmak için elini kaldırdı." (Alt.)

ėt-~ėd- "Yapmak, etmek. (Orijinal anlamı, *kurmak, düzene koymak)*" (EDPT, 36)
ėt- "1. Yapmak, etmek, oluşturmak. 2. Düzenlemek, tanzim etmek (DTS, 199).
et- "Etmek, yapmak." (ATS, 85)
et- "1. Etmek, yapmak. 2. İnşa etmek, kurmak." (TAS, 38)
it-~et- "Yapmak, etmek." (DK, 216, 276)
et- "Yapmak, etmek." (DLTÇ, 231)
et- "Etmek, yapmak, hazırlamak." (DÇT, 170)

Et'i **I/726** Alt. Tel. İlk insanın eşinin ismi.
Töröŋö teḥen kiji bile ḳıs kiji kojo yürḥen oḷ ḳıstıŋ adı Et'i poḷgon. "Terenge isimli adamla bir genç kız yaşıyordu, ismi de Eci idi. (P.d.V.I. 161,30)

etsek I/846 Tel. Leb. Alt. -

-

<et+sek
Et seven, etçi.

-

ettĭğ **I/846** Leb. Balık etli, etli olan, etli.
etlig "Etli, şişman." (EDPT, 55)
etlig "Etli, eti sahibi." (DTS, 201)
ettü "Etli, eti olan." (ATS, 85)
ettü "Etli, eti olan." (TAS, 38)

ettĭr- **I/846** Alt. Leb. Tel. <et-tĭr-
Yaptırmak, ettirmek.
Tura ettĭrdĭ. "O ev yaptırdı."

ėttür- "Yaptırmak, ettirmek." (EDPT, 67)
ėttür- "Yaptırmak, ettirmek." (DTS, 201)
ettir- "Yaptırmak, yaptırtmak. (ATS, 85)

ettū̄ **I/846** Tel. Alt. <et+lĭ
Eti olan, etli.
Ḳaẏş ḳurḷū ḳara ettū̄ "Deri kuşakları ve siyah eti olanlar (Oyrot benzetmesi)" (Tel.)

etlig "Etli, şişman." (EDPT, 55)
etlig "Etli, eti sahibi." (DTS, 201)
ettü "Etli, eti olan." (ATS, 85)
ettü "Etli, eti olan." (TAS, 38)

eü'eş **I/671** Tel. Yüzük.
bk. eḥüḥeş.

eẏ I **I/658** Tel. Leb. Alt. (Ünl.) Ey.
Eẏ paḷam uḳtuŋba? "Ey çocuğum, bunu duydun mu?" (Tel.)

ey *ünl.* "Ey" (TAS, 39)

eẏ II **I/958** Leb. Tam zamanında.

-

eye **I/720** Alt. Tel. *krş.* ice, egeçe, eŋeçe
Baba veya annenin kız kardeşi, hala, teyze, büyük kız kardeş, büyük teyze ya da amca kızı.
Ḳaẏn eye "Kaynananın kız kardeşi." (Tel.)

eke "Birinin kendisinden büyük, babasından küçük yakın kadın akrabası, küçük hala, büyük kız kardeş. (sonraları sadece büyük kız kardeş)." "EDPT, 100)
eke "Büyük kız kardeş, teyze, hala." (DTS, 179)
ece "1. Teyze. 2. Abla." (ATS, 79)
eye "Abla, büyük kız kardeş." (TAS, 85)
içe "Anne." (DLTÇ, 146)
egeci "Baldız." (DLTÇ, 228)
ece~eje "Abla; kız kardeş." (DLTÇ, 228)
ed'e "1. Teyze, abla. 2. *Anneciğim* hitabı." (DÇT, 169)
eyeket "Teyze." (DÇT, 169)

eze- **I/888** Tel. Kumd. <es+e-
Hatırlamak, hatırlatmak.
Ezep aḷ! "Hatırla!"; *Onço tuġanım ezezem*; "Eğer tüm akrabalarımı hatırlasam." (P.d.V.I. 237,32).

eze- "Hatırlamak." (ATS, 85)
eze- "Hatırlamak, özlemek." (TAS, 39)

ezem **I/894** Kumd. *Ezemi* "Onun yerine"
bk. ezep.

ezemi "Yerine." (DK, 273)

ezen- **I/890** Tel. <eze-n-

1. Kendi kendine düşünmek.
Ezenĭp yürdŭ. "O kendi kendine düşünüyor."
2. Bir şeye alışmak.

ezen- "1. Hatırlamak. 2. Düşünmek." (ATS, 86)
ezen- "Hatırda tutmak, hatırlamak." (TAS, 39)

ezen I **I/889** Tel. Alt. Leb. 1. Esen, sağlık. (Tel.)
2. Sağlıklı, sıhhatli.
Ezen kiji "Sağlıklı insan." (Tel.); *Adaŋ ezenbe* "Baban sağlıklı mıdır?" (Alt.); *Ėzen, ėzenbe?* "Sen nasılsın?" (Tel. Alt.); *Ezen yaḳşı! Ezen poḷ! Ezen poḷġın!* "Sağlıcakla, hoşçakalın!" (Tel. Alt.)
3. Gerektiği gibi, çok iyi durumda.

esen "Sağlıklı, sıhhatli, sapasağlam. (EDPT, 248)
esen "Sağlıklı, sıhhatli, sağ salim." (DTS, 195)

ezen "1. Esen, sağlık, afiyet, sağlıklı. 2. (Selamlaşma sözü) Merhaba, esenlikle, sağlıkla." (ATS, 86)
ezen "Selam, merhaba. 2. Diri, esen." (TAS, 39)
ezen "1. Esen, sağlık, sıhhat. 2. Sağlıklı." (DK, 274)
ezen "Sağlık, refah; sağlıklı, refahlı." (DÇT, 169)

ezen II **I/890** Tel. Eski zamanlar.
ezende "Bir zamanlar."

ezende "Gelecekte, gelecek zaman içinde." (TAS, 39)

ezende- **I/891** Tel. Alt. <ezen+le-
Saygıyla eğilmek, selam vermek.
Ezendep kirdĭ üygö. "Eğilerek eve girdi."; *Ezendediŋbe adaŋpıḷan?* "Babanla selamlaştın mı?"

esenlē-"Birinin sağlını sormak, selamlamak." (EDPT, 249)
ėsenle- "Selamlamak, selam vermek." (DTS, 195)

-

ezendeş- **I/891** Tel. Alt. <ezende-ş-
Selamlaşmak.
Ezendeşip kettĭ. "Selamlaştı."

esenleş- "Vedalaşmak." (EDPT, 250)
esenleş- "Vedalaşmak." (DTS, 195)
ezendeş "Selamlaşmak." (ATS, 86)
ezeneş- "Selamlaşmak." (DK, 274)
ezendeş- "Selamlaşmak; vedalaşmak." (DLTÇ, 228)
ezeniş- "Vedalaşmak." (DLTÇ, 228)
ēzeniş- "Selam vermek." (DLTÇ, 231)
ezendeş- "Birbirine sağlık dilemek; birisine selam vermek." (DÇT, 169)

ezendik[7] **I/892** Tel. Kumd. W. <ezen+lik
Esenlik.

esenlik "Esenlik, Sağlık, sıhhat, güvenlik." (EDPT, 249)
esenlik "Sağlık, sıhhat, mutluluk, saadet." (DTS, 195)
ezendik "Sağlık, esenlik." (ATS, 86)

ezep **I/894** Tel. <Ar. hesāp
Düşünce, görüş, niyet, hesap.
Ezepke aḷ! "Bunu hatırla!"; *Ḳılıç ezebĭ tayaḳ aḷdı.* "Kılıç yerine eline değnek aldı."

-

ezepten- **I/894** Tel. <ezep+le-n-
Bir şeyi düşünmek, hesaba katmak.

-

ezer- **I/892** Alt. Çok içmek, sarhoş olmak.

esür- "Sarhoş olmak. *mec.* Mest olmak, sarhoş olmak." (EDPT, 251)
esür- "1. Sarhoş olmak. 2. *mec.* Güç, iktidar, zenginlik vb. sarhoşu olmak." (DTS, 197)
ezir- "1. Sarhoş olmak. 2. *mec.* Saçmalamak." (ATS, 86)
ezir- "Sarhoş olmak." (TAS, 39)
ezir- "Sarhoş olmak." (DK, 274)
ezir- "Sarhoş olmak." (DÇT, 169)

ezerik **I/892** Alt. Sarhoş.

esrük "Sarhoş, esrik, mest olmuş, kendinden geçmiş; sarhoşluk." (EDPT, 250)
esrük "1. Heyecanlı. 2. Esrik, sarhoş." (DTS, 197)
ösrük "Sarhoşluk." (DTS, 415)
ezirik "Sarhoş, esrik." (ATS, 86; TAS, 39)
ezirik "Sarhoş, esrik." (DÇT, 169)

ezeriktū **I/892** Alt. Sarhoş olan.

[7] OSTN'de madde başı fiil olarak verilmiştir.

-

ezet- **I/893** Tel. <eze-t-
Hatırlatmak.
ezet- "Hatırlatmak." (ATS, 86)

ēzĭlū̃ **I/897** Tel. Miras, bir boya ait.
Ēzĭlū̃ yer. "Miras olan yer."
bk. ejilū̃**.

ezin **I/894** Tel.W. <es-n
Rüzgâr, hava akımı.
Ezin saḷḳın "Sakin rüzgâr."
esin "Hafif rüzgâr."(EDPT, 248)
esin "Yel, esinti." (DTS, 196)
ezin "Meltem, esinti." (ATS, 86)
ēzin "Rüzgâr." (ATS, 80)
ēzin "1. Rüzgâr, yel. 2. Esinti." (TAS, 35)

ezir- **I/895** Tel. Leb. Sarhoş olmak.
Ezirginçe içpe! "Sarhoş oluncaya dek içme!" (Tel.); *Eziřp yürdŭ.* "O sarhoşluk yapıyordu." (Tel.)
bk. ezer-.

eziřĭk **I/896** Tel. Leb. <ezir-k
Sarhoş.
Eziřĭk poḷdı. "Sarhoş oldu." (Tel.); *Törtön krelū̃ kijiler eziřĭk otturdŭḷar.* "Yaklaşık kırk kişi sarhoş olup oturuyordu." (Tel., P.d.V.I.143)
bk. ezerik.

eziriktiğ **I/896** Leb. *bk.* eziriktū̃.

eziriktū̃ **I/896** Tel. Alt. <ezirik+li
Sarhoş olan.
bk. ezeriktū̃.

ezirt- **I/896** Tel. Leb. Sarhoş olana kadar içirmek, sarhoş etmek.
esürt- "Sarhoş etmek." (EDPT, 251)
esürt- "1. Sarhoş etmek. 2. *mec.* Güç , zenginlik sarhoş etmek, aklını başından almak." (DTS, 197)
ezirt- "Sarhoş etmek." (ATS, 86)
ezirt- "Sarhoş etmek." (DÇT, 169)

ezlĭk **I/900** Tel. W. Sedir kozalaklarının içindeki tohumlu meyve.
ezlĭk "Sonbahar ve kışın dökülen kozalaklar." (ATS, 86)

ezre **I/899** Tel. Çekirdek, nüve, öz.

-

ezrelū̃ **I/900** Tel. Pürüzlü yüzeyli, delikli deşikli, pütürlü.

-

Ḫ

ḫata **II/1679** Tub. Günah, hata.

-

I

ıca **I/1384** Leb. Kumd. Sırt, arka.
bk. uça**.

ıcaḷa- **I/1384** Leb. Kumd. <ıca+la-
Sırt üstü yatmak.

-

ıçḳa- **I/1383** Tel. Gerilmek, gerginleşmek.

ıkça- "İnlemek, sızlamak." (ARS, 157)

ıçḳat- **I/1384** Tel. <ıçḳa-t-
Gerginlikten oflayıp puflamak, birilerini germek.

-

ıçkat- "Ohlayıp puflatmak." (ARSL, 897)

ıçḳın- **I/1384** Tel. *bk.* ıḳçın

ıçḳır- **I/1384** Tel. *bk.* ıḳçır-

ıġış- **I/1356** Tel. <ıḳ-ş-
Eğilmek, baş eğmek, boyun eğmek.

-

-

ıġḷa- **I/1357** Tub. *bk.* ī̇ḷa-.

ıjıḳ **I/1403** Tel.W. Sakin, rahat, huzurlu, sessiz.
Ijıḳ yer "Sakin, rüzgârsız, kuytu yer, barınak"; *Ḳudaẏdıŋ ıjıġında yadım.* "Ben Allah'ın çatısı altında yaşıyorum." (Miss.)

ıjık "Sığınak, rüzgârdan sığınma yeri." (ATS, 87)
ıjık "Rüzgârsız, sakin." (TAS, 39)
ıjık "Rüzgâr görmeyen, kuytu." (DÇT, 168)

ıḳ- **I/1353** Leb. Akmak, nehirde aşağıya doğru yüzmek veya bir taşıtla gitmek.
bk. aḳ-

ıḳça- **I/1355** Alt. *bk.* ıçḳa-.

ıḳçam **I/1355** Leb. 1. Sıkışık, dar.
2. Darlık, dar boğaz.

-

ıḳçın- **I/1355** Alt. Tel. =ıçḳın-
Bırakmak, elden çıkarmak, yere düşmek.
Aẏdıp ıḳçınaḷa saḷdı. "Söyleyerek (kirişi) bıraktı." (P.d.V.I; 14,147); *Et yerḥe ıḳçınıp ī̇dī.* "Et yere düştü." (P.d.V.I; 56,196).

içğın- "Kaybetmek, elden çıkarmak." (EDPT, 23)
ıçğın-~ıçḳın-~ıçḳun-"1. Kaybetmek, mahrum kalmak. 2. Bırakmak, düşürmek. 3. Bırakıvermek." (DTS, 230, 231)
ıçkın- "1. Düşürmek, kaybetmek, elden çıkmak. 2. Çalışıp çabalamak, yüklenmek, çıkmak." (ATS, 87)
ıçkın- "Bırakmak, salıvermek, koyuvermek." (TAS, 39)

ıḳçındır- **I/1355** Alt. Tel. Kaybettirmek, elden bıraktırmak, düşürmek, fırlatmak.

ıçkındır- "Bıraktırmak, elden düşürtmek." (ARSL, 903)

ıḳçır **I/1355** Alt. Tel. =ıçḳır
Uçkur.

içkur "Uçkur." (EDPT, 23)
ıçkır "Uçkur, kuşak, kemer." (ATS, 87)
ıçkır "Uçkur." (TAS, 39)
ışkır "Uçkur." (DÇT, 168)

ıḳsı-[1] **I/1356** Alt. Tel. Hıçkırmak.

ıskı- "Hıçkırmak." (ATS, 88)

ıḳta **I/1354** Alt. Tel. 1. Sicim, ip.
2. Kuş avlamada kullanılan ağ, kuş tuzağı.

-

ıḷam **I/1375** Tel.W. Daha fazla, gittikçe, zamanla.
Iḷam yāndap prāt "Gittikçe çoğalıyor."

ulam "Bir tek ulama hareketi; devamlı, sürekli." (EDPT, 146)

[1] Eski Türkçe döneminde bu fiille aynı kökten gelen *ıkurmak* "hıçkırık" kelimesi mevcuttur (*bk.* EUES, 288)

ulam I "Destek, dayanak." (DTS, 645)
ulam II "Devamlı, sürekli." (DTS, 645)
ulam "Her zaman, sürekli; *ulam sayın* herkes, her seferinde." (ATS, 193).

ıḷbırt **I/1380** Tel. <ıḷbır+t
Dudak uçuklaması.
ılbırt "1. Çürümekte olan yara. 2. Dudak uçuklaması." (ARSL, 897)

ıḷçı- **I/1379** Tel. Basmak, ezmek, sıkmak.
-

ıḷçır **I/1379** Kumd. Zayıf, güçsüz, kuvvetsiz, sert olmayan, cılız.
Ilçır alçır (deyim)
ılçır "Zayıf, güçsüz, çabuk sarsılan." (DK, 273)

ıḷdam **I/1379** Kumd. W. Amca (babanın ağabeyi).
ılda "Dedenin (babanın babası) ağabeyi." (DLTÇ, 27)
ıldam "Amca (babanın ağabeyi)." (KRS, 143)

ıḷġa- **I/1376** Tel. Alt. Leb. Seçmek.
Yakşızın ıḷġap aḷdım. "Onların en iyi olanını seçip aldım."
ılga- (Moğ. <) "Seçmek, seçime almak." (ATS, 87)
ılga- "Seçmek." (TAS, 40)
ılga- "Seçmek." (DK, 273)

ıḷġat- **I/1377** Tel. Leb. <ıḷġa-t-
Seçtirmek, seçim sunmak.
ılgat- "Seçtirmek, ayıklatmak." (ATS, 87)

ıḷġaẏ **I/1377** Tel. Tek, sadece, tümü.
Ilġaẏ çabaḳ "Sadece bu balıklar."
bk. ıḷġıẏ**.

ıḷġaẏ- **I/1377** Tel. Yaşlanmak.
Ilġaẏġan çaḳtaġı ūḷım "Benim yaşlanan oğlum."
ulġaḏ-~ulġay- "Büyümek, gelişmek." (EDPT, 138, 139)
ulġad-~ulġaḏ-~ulġat-~uluġad- "1. Büyümek, yetişmek. 2. Yücelmek." (DTS, 646, 647)
-

ıḷġıẏ **I/1378** Tel. Tamamen, salt, sırf.
Ilġıẏ tus "Tamamen tuzlu, çok tuzlu" (Tel.)
ılgıy "Olağanüstü." (ATS, 87)[2]
ılgıy "Salt, sırf, sadece." (TAS, 39)

ıḷtam **I/1379** Tel. Çabuk, hızlı.
ıltam (<*Moğ.*) "Çabuk, hızlı, becerikli." (ATS, 88)
ıltam "1. Hızlı, süratli. 2. Acil." (TAS, 39)

ıḷtamaş **I/1379** Tel. <ıḷtam+aş
Çabuk, alelacele, çevik.
Iḷtamaş tildū "çabuk dilli"
ıltamdaş "Hızlı, acele, çabuk." (ARS, 157)

ıḷtarıḳ **I/1379** Tel. Ayakkabı tabanı.
ıltarmış "(Ayakkabı için) ayakkabı tabanlığı." (ATS, 88)
ıltarık "Ayakkabı tabanlığı." (TAS, 39)

ımı-teme **I/1405** Tel. (Onaylama ünlemi)
peki, hay hay.
ama-tomo "Peki, hay, hay." (ATS, 25)

ınaḳ **I/1361** Alt. Dost, dostluk.
ınāġ "Samimi arkadaş, güvenli, emin." (EDPT, 182)
umuġ ınaġ "Umut, güven." (DTS, 648)
ınak "Uyumlu, aynı fikirde olan; dostça, dostane." (KRS, 143)

ınaḳsı- **I/1361** Alt. <ınaḳ+sı-
Dost olmak.
ınaksıbaska[3] "Sevmemek, hoşlanmamak." (RKS, 207)

ınaḳsıt- **I/1361** Alt. Dost olmasını sağlamak, arkadaş olmasını sağlamak.
-
-

ıŋıra- **I/1358** Tel. Haykırmak (inekler), böğürmek.
-
ıŋıra- "Hafifçe böğürmek." (ARSL, 900)

ıŋırçaḳ **I/1358** Alt. Tel. Semer, eyer.
-
ıŋırçak "Yük eyeri." (ATS, 88)
ıŋırçak "Semer." (TAS, 39)

ıŋır-çıŋır **I/1358** Tel. Gıcırtı.

---

[2] Bu kelimenin anlamı ORS'de "son derece, sırf" şeklindedir (s. 187).

[3] *Недолговечный* maddesi içinde.

Iŋır çıŋır ıŋırçaḳ at ḳulaḳḳa amır yoḳ. "Gıcırdayan eyer atların kulaklarını rahatsız ediyor." (P.d.V.I,5,75).

-

-

ıŋrat- I/1359 Tel. Gıcırdatmak.

-

ıŋra- "Vızlamak, vızıldamak." (DLTÇ, 227)

ır I/1365 Tel. Eşcinsellik, hermafrodit.

-

ır- I/1365 Tel. Kütük, tomruk vb.yi odun çivisi yardımıyla yarmak.

yar- "(Keskin bir aletle) bölmek, yarmak vb." (EDPT, 954-955)

yar- "Yarmak, parçalamak." (DTS, 254)

-

ıra I/1366 Tel. Özellik, karakter.

-

ıra "Bela dert, baş belası." (KRS, 144)

ıra- I/1365 Tel. Uzaklaşmak.

Menneŋ ıraba! "Benden uzaklaşma!"

ırā-~yıra- "Uzaklaşmak." (EDPT, 198, 957)

yıra- "Uzaklaşmak." (DTS, 285)

ırā-~ıra- "Uzaklaşmak." (ATS, 88)

ırā- "Uzaklaşmak, ıraklaşmak." (TAS, 39)

ıra-~ırā- "Uzaklaşmak, gitmek, gözden kaybolmak." (DÇT, 168)

ıraḳ I/1366 Tel. Irak, uzak.

Iraḳ emes. "Uzak değil."; *Pis oḷ Köpşünüŋ ūzınaŋ ıraḳ parbaẏ ḳonıp aḷaḷı.* "Biz o Köpşü'den çok uzaklaşmayıp orada geceleyelim." (P.d.V.I, 147,33); *Iraḳta* "Uzaklarda"; *ıraḳtaŋ* "Uzaktan."

ırāk~yırak "Uzak." (EDPT, 214, 963)

yırak "Uzak." (DTS, 285)

ırāk "Uzak, uzakta." (ATS, 88)

ırāk "Irak, uzak." (TAS, 39)

ırak "Irak, uzak." (DK, 273)

ırak~ırāk "Irak, uzak." (DÇT, 168)

ırāk "Irak, uzak." (DLTÇ, 227

ırāḳ I/1366 Tel. <ıraḳ+oḳ

Yeterince uzak.

bk. ıraḳ**.

ıraḳḳı I/1366 Tel. <ıraḳ+ḳı

Uzakta olan.

-

ıraḳsū I/1366 Tel. <ıraḳ+sū

Yeterince uzak, uzakta olan.

-

-

ıraḳta- I/1366 Tel. <ıraḳ+la-

Uzaklaşmak.

ırakla- "Uzaklaşmak." (EDPT, 220)

yıraklan- "Uzak olduğunu düşünmek." (DTS, 285)

ırākta- "Uzaklaştırmak." (ATS, 88)

ıraḳtan- I/1366 Tel. <ırakla-n-

bk. ıraḳta-.

yıraklan- "Uzak olduğunu düşünmek, uzak hesaplamak." (EDPT, 965)

yıraklan- "Uzak olduğunu düşünmek." (DTS, 285)

ırāktan- "Kendini uzak, yabancı saymak." (ATS, 88)

ıraḳtat- I/1366 Tel. <ıraḳta-t-

Uzaklaştırmak.

-

-

ıraḷa- I/1367 Tel. W. <ıra+la-

Karakteri değişmek, dikkat çekici bir şekilde karakterine aykırı davranmak; kaygılanmak, üzülmek.

ıralan- "Riske girmek, bela aramak, belayı sezmek" (DÇT, 168)

ıraḷan- I/1367 Tel. <ıraḷa-n-

bk. ıraḷa-.

ıraḷū I/1367 Tel. <ıra+ḷū,=raḷū

Karakterli.

ıralu "Belalı." (ARSL, 901)

ırat- I/1367 Tel. <ıra-t-

Kovmak.

Üẏden ırattım anı. "Ben onu evden kovdum."; *Irada par!* "Git buradan!"

ırat-~yırat- "Kovmak." (EDPT, 207, 960)

ırāt- "Kendinden uzaklaştırmak." (ATS, 88)

ırba-[4] I/1373 Tel. Leb. Kumd. Kaçmak, kaçmaya koyulmak, kaybolmak.

-

[4] Bu madde başı OSTN'de fiil olarak verilmemiştir.

ırba- "Kaçmak, uzaklaşmak." (ATS, 88)
ırban- "Sövmek, azarlamak." (DÇT, 168)

ırçaḳ **I/1373** Tel. <Rus. рычаг
Manivela, çubuk, değnek.
-
ırçak "Kaldıraç, manivela." (TAS, 40)

ırçaḳta- **I/1373** Tel. <ırçaḳ+ḷa-
Sopayla dövmek, dayak atmak.
-

ırçaẏt- **I/1372** Tel. Sırıtmak, dişlerini göstermek.
ırçay- "Diş göstermek, bütün ağzıyla gülmek." (ATS, 88)
ırçayt- "Dişlerini göstermek." (TAS, 40)

ırġan- **I/1371** Tel. Hareket etmek, kımıldamak, yer vermek.
ırġan- "Sallanmak." (EDPT, 217)
ırġan- "Kımıldanmak, hareket etmek, sallanmak." (DTS, 233)
-

ırġaẏ **I/1371** Tel. Hanımeli bitkisi.
ırgay "*bot.* Hanımeli." (ATS, 88)
ırgay şōr "Müzik aleti, kaval, düdük." (DÇT, 168)

ırġaẏt- **I/1371** Tel. Kanca takmak, çengellemek.
ırgayt- "Bükmek, kıvırmak." (TAS, 40)

ırım **I/1370** Alt. Tel. Kehanet, fal, batıl inançlar vb.
ırk "Kura çekmek, fal bakmak için kullanılan zar, çubuk vb., fal, büyü figürü; altı köşeli yıldız, kehanet, kehanette bulunma, fal, büyü." (EDPT, 213)
ırım~ırḳ "1. Kehanet, fal, büyü. 2. Tahmin." (DTS, 234)
ırım "Önsezi." (ATS, 88)

ırımçı **I/1370** Alt. Tel. 1. Önceden haber veren kişi.
2. Hastalıklı bir duruma girip geleceği görebilen kişi.
ırımçı "1. Öngörücü, kâhin. 2. Divane, kaçık." (ATS, 88)

ırımda- **I/1370** Alt. Tel. <ırım+ḷa-
Önceden tahmin etmek, kehanette bulunmak, fal bakmak.
-
ırımda- "İçine doğmak, önceden tahmin etmek." (ARS, 158)

ırıs **I/1368** Alt. Tel. Kumd. =rıs
Baht, mutluluk.
Pu men ırızı yoḳ tūḷġan kiji poḷıptırım "Ben bahtsız doğan insanım." (Tel.; P.d.V.I;121,4)
-
ırıs *(<Ar. rızk)* "Saadet, mutluluk, talih, başarı, şans." (ATS, 88)
ırıs "Baht, mutluluk." (TAS, 40)
ırıs "Baht, mutluluk." (DK, 273)
ırıs "Baht, mutluluk." (DLTÇ, 227)
ırıs "Mutluluk." (DÇT, 168)

ırıstan- **I/1369** Tel. <ırıs+ḷa-n-
(Yani, mutluluğu elde etmek için batıl eylemlere girişen. Örnek, ayın son günlerinde ateş, çakmak vermemek. W.)
Sakınmak, korunmak, bir şeye karşı uyanık olmak.
-
ırıstan- *Ar.+T.* "Şansını kaçırmaktan korkmak." (ATS, 88)
ırıstan- "Beladan kötülükten korunmak." (TAS, 40)

ırıstançāḳ **I/1369** Tel. <ırıstan-çāḳ
Mutluluğu kaybetmemek için batıl ayinler yapan insan.
-
-

ırıstū **I/1369** Alt. Tel. <ırıs+lū
Mutlu olan.
-
ırıstu "Şanslı, mutlu." (ATS, 88)
ırıstu "Bahtiyar, mutlu." (TAS, 40)

ırḳan- **I/1370** Tel. W. (Köpek için) hırlamak.
-
-

ırḳıḷan- **I/1370** Tel. W. *bk.* ırḳan-.

ırḳıran- **I/1370** Tel.W. *bk.* ırḳan-.

ırḷū **I/1371** Tel. <ır+ḷū
Irḷū ḳat "hermafrodit, erselik, erdişi, hünsa."
-
-

ısḳı- **I/1391** Tel. *bk.* ıḳsı-

ıspraẏnıḳ **I/1395** Alt. Leb. <*Rus.* исиравникъ
Bir şeyi düzelten, yerel polis şefi.
-
-

ış **I/1400** Alt. Tel. Leb. İs, duman.
Işḳa ḳadırarġa "Tütsülemek; dezenfekte etmek."; *Iş çıḳtı.* "Sisli oldu."
iş (ış) "İs, kirli duman." (EDPT, 254)
ış "1. İs, kurum. 2. Pus, buğu, sis, duman." (234)
ış "Duman." (ATS; 88)
ış "Duman, is." (TAS, 40)
ış "Duman." (DÇT, 168)

ışta- **I/1402** Alt. Tel. Leb. İs çıkarmak, duman çıkarmak, tütmek.
ışla- "Duman, is çıkarmak." (DTS, 235)
ışta- "(Duman için) tütmek, (deriyi) işlemek, isle işlemek." (ATS, 88)
ışta- "Duman, is çıkarmak, tütmek." (TAS, 40)

ıştan **I/1402** Alt. Tel. < Rus. штаны́ (Rusça olan bu kelime Türkçe "iç ton" dan ortaya çıkmıştır.)
Pantolon.
içton "Kilot; pantolon." (EDPT, 21)
ştan~ıştan "Pantolon." (DK, 272, 273)
ıştan "Pantolon." (DLTÇ, 227)
ıştanı "Pantolon." (DÇT, 168)

ıyaḷ- **I/1359** Tel. *bk.* uyaḷ-.

ıyaḷçāḳ **I/1359** Tel. *bk.* uyaḷçāḳ.

ıyaḷt- **I/1359** Tel. *bk.* uyaḷt-.

ıyat **I/1359** Tel. *bk.* uyat.

ıyat- **I/1359** Tel. Utanmak.
uyad- "Utanmak." (DTS, 644)
-

ıyattū **I/1359** Tel. *bk.* uyattū.

ıyıḳ **I/1359** Alt. Tel. Leb. Seçkin, kutsal, kurban için seçilen, kurbanlık.
Iyıḳ atḳa kiji minbes. "Kurbanlık ata kimse binmez."; *ıyıḳ maḷ* "Kurban edilecek hayvan."; *ıyıḳ tū* "Kutsal dağ."
ıduk "Allah'a adanmış, kutsal." (EDPT, 46)
ıduḳ "Kutsal, mukaddes." (DTS, 231)
ıyık 1. *mit.* Nehrin, dağın, ovanın ruhu. 2. Fetiş, tapınma nesnesi (mesela kurban sunulan ağaç, dağ.) (ATS, 88)
iyik *es.* Kurbanlık hayvan." (ATS, 91)
ıyık "Kurbanlık hayvan." (TAS, 40)

ıyıḳta- **I/1360** Alt. Leb. <ıyıḳ+ḷa-
Kurban seçmek, kutsamak.
-
ıyıkta- "Kutsamak, kutsallaştırmak, tapınmak." (ARS, 157)

ıyıḳtaḷ- **I/1360** Alt. Leb. <ıyıḳta-ḷ-
Kutsanmak, kurban için seçilmiş olmak.
-
-

ıẏḷa- **I/1352** Tel. *bk.* ī̇ḷa-.

ıẏḷaḳḳaẏ **I/1353** Tel. <ıẏla-ḳaẏ
Ağlamaklı, kolay ve sık ağlayan.
ıylak "Ağlamaklı." (ATS, 88)

ıẏḷamzıra- **I/1353** Tel. <ıẏḷa-m+zıra-
Ağlamaklı olmak, gözleri yaşarmak.
-
ıylamzıra- "Gözleri yaşarmak, ağlamaya hazır olmak." (ATS, 88)

ıẏḷaş- **I/1353** Tel. <ıẏḷa-ş-
bk. ī̇ḷaş-.

ıẏḷat- **I/1353** Tel. <ıẏḷa-t-
bk. ī̇ḷat-.

ızıẏ **I/1397** Leb. Makul, mutedil, ılımlı; cimri, eli sıkı.
-
-

ızıyan **I/1398** Leb. Alt. < Rus. изъянъ
Kayıp, zarar, ziyan; felaket, talihsizlik.
Poyımdıŋ paḷım ızıyan poḷdı. "Ben kendi balımı kaybettim."
-
-

ī, i

ī- I **I/1407** Tel. =eg-, eŋ-
Eğmek.
bk. eŋ-**.

ī- II **I/1409** Alt. Tel. Leb. 1. Göndermek, bırakmak.
Yürüş kijideŋ men abısḳa piçik iyeẏn. "Ben yol giden adamla papaza mektup göndereyim." (Tel.; P.d.V.I, 140,7); *Men seni üẏgö ī̆ye-berdīm!* "Ben seni eve gönderdim!" (Alt.); *Īgen kiji, īgen elçī̆* "Gönderilmiş, elçi." (Alt.);
2. Altay ve Teleüt lehçesinde yardımcı fiil olarak hareketin tam anlamıyla sonlandığını bildirir.
a) Genel olarak hareket bildiren fiillerden sonra kullanılır.
Yürüb-īdī̆ "Yürüyüp gitti."; *Parıb īdī̆* "Gitti."; *Kelib īdī̆* "Geldi."; *Yūrüb īdī̆.* "Kaçtı."; *Yelīb īdī̆.* "Dörtnala kaçtı."; *Kirīb īdī̆.* "İçeri girdi."; *Çıġıb īdī̆.* "Dışarı çıktı"; *Uçŭb īdī̆.* "Uçtu."
b) Elle yapılan hareketleri bildiren fiillerden sonra:
Taştab īdī̆. "Attı."; *Salıp īdī̆.* "Koydu"; *Saġıb īdī̆.* "Dövdü."; *Yūnŭb īdī̆* "Yıkandı."; *Sunŭb īdī̆.* "Uzattı."; *Kėzib īdī̆.* "Kesti."; *Açıb īdī̆.* "Açtı."; *Tutŭb īdī̆.* "Tuttu."
c) Tüm vücut veya vücudun bazı organları vasıtasıyla yapılan hareketleri bildiren fiillerden sonra:
Yadıb īdī̆. "Yaşadı"; *Turŭb īdī̆.* "Durdu."; *Körŭb īdī̆.* "Gördü"; *Uġŭb īdī̆.* "Dinledi."; *Söẏlöb īdī̆.* "Söyledi."; *Ḳıẏlab īdī̆.* "Homurdandı."; *Paḳa otturŭp kojoŋdob iyet.* "Kurbağa oturup şarkı söylemeye başladı." (Alt.); *Aġış ya edib alıp aŋdap parıb īdī̆, siŋnizī̆ ik edīb alıp kendir irīb īdī̆.* "O ağaçtan yay yapıp ava gitti, kız kardeşi iğ yapıp kendir eğirdi." (P.d.V.I, 10,9); *Ḳudaẏ tükürgenī̆ kördŭ, arlap poḷbīn saḷdı, kijinī̆ ebirīb īgen.* "Allah ona tükürüldüğünü gördü, fakat onu temizleyemedi ve onun içini dışına çevirdi (eldiven gibi)." (Tub.; P.d.V.I; 262,6)
Öbögön şıẏdam alıp, öŋülep kelet; erteni kötürgen kiji keçkide ıḳçına saḷıp ī̆yet, pödüne tür pere uçŭb ī̆yet. "İhtiyar sopa alıp gizlice geliyor; sabah götürdüğü kişiyi akşam salveriyor, bıldırcın pır edip uçuveriyor."
3. Eğer *iye ber-* yardımcı fiili ana fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlanırsa hareketin başladığını ifade eder.
Parıb iye berdī̆. "Gitmeye başladı." (Alt.); *Közŭn açıb iye bergende.* "O gözlerini açmaya başladığında"

īḏ- "Göndermek." (EDPT, 37)
ıd-~ıḏ- "1. Göndermek. 2. Salıvermek, serbest bırakmak. 3. Dağıtmak, yaymak." (DTS, 231)

---

iy- "1. Göndermek, yollamak. 2. Ana fiilin ifade ettiği harekete kesinlik katan yardımcı fiil. (ATS, 90)
iy- "Göndermek, yollamak." (TAS, 42)
iy- "Göndermek, yollamak." (DK, 215)
iy- "Göndermek, bırakmak; yardımcı fiil olarak bir defa ve kesin yapılan eyleme işaret eder." (DÇT, 118)

icege **I/1520** Leb. *bk.* içē.

iç **I/1511** Alt. Tel. Leb. Tub. 1. İç, iç kısım, iç taraf.
Üẏ içi "Evin içi" (Tel.); *İçī̆ yaman kiji* "Kötü insan" (Alt.)
İyelik ekleri ile birlikte ismin farklı hâllerinde edat ve zarf oluşturur:
a) Yönelme hâli: *içine* "İçeri, içinde."
Üẏ içine kirdī̆. "O eve girdi." (Tel.)
b) Bulunma hâli: *içinde* "İçinde."
Yer ve zaman hakkında.
Ton içīnde er yürer anı kem piler? "Kürkün içinde insan yaşıyor, fakat onu kim

tanıyor?" (Alt.); *Ḳadın içĭnde* "Katun Nehri'nin havzasında, Katun Nehri'nde." *Yol içĭnde* "Seyahat zamanı yolda." (Tel.); *Köbögönŭŋ içinde pıjırarım.* "Ben onları sobanın içinde pişireceğim." (Tub.; P.d.V.I, 284, 39); *İçĭnde körmöstū* "İçinde kötü ruh olan" (Tel.); *Ol kün içĭnde* "O günler içinde." (Tel.)
c) Ayrılma hâli: *İçinden* "İçinden, -dan." *içineŋ* "içinden" (Alt.); *Ayldıŋ içineŋ çıktı.* "O çadırın içinden çıktı." (Tel.)
2. İnsanın iç organları, göbek, karın, ruh, kalp.
İçim ūrŭp yat. "Benim karnım ağrıyor." (Alt.); *İçim ūrū poḷdı.(Alt.) (Deyim); içĭ aştı.* "O açtır." (Alt.)
iç "İç, iç taraf." (EDPT, 17)
iç "1. İç. 2. İçeri." (DTS, 214);
iç ."1. İç, iç bölüm. 2. Karın. 3. İşkembe. 4. (Elbise için) astar." (ATS, 89)
iç I "Göbek." (TAS, 40)
iç II "İç, içeri." (TAS, 40)
iç "İç; karın, mide." (DK, 216)
iç I "İç, iç taraf; *edat* içeri." (DLTÇ, 146)
iç II~iş "Karın, mide; içeri." (DLTÇ, 146)
iç "1. Karın. 2. İç, iç kısım." (DÇT, 119)
iç-karın "İşkembe." (DÇT, 119)
iş "Orta, merkez." (DÇT, 119)

iç- I/1514 Alt. Tel. Leb. İçmek.
Ayaḳtaŋ su içtĭm. "Bardaktan su içtim." (Tel.); *Çay içeyn.* "Çay içeyim." (Alt.); *Şert içmek* "Yemin etmek" (Tel.); *İçĭp kör!* "Tadına bak!" (Tel.); *Çay içken ayaḳ* "Çay bardağı." (Tel.); *Köçözŭ sūp parġanda itter anaŋ içe peret.* "Çorba soğuduysa köpekler onu içer." (Tel.); *Sōndodo içkeym* "Bundan sonra içmek istiyorum." (Tel.)
2. Yemek (özellikle de kaşıkla yenen yemekler).
İçken ajıŋ aş poḷzın! İçer yīrĭŋ köp poḷzın! "Yediğin yemek, yemek olsun, her daim yiyecek ve içeceğin olsun!" (Tel.); *İçerḥe ḳursaḳ yoḳ, kiyerḥe ton yoḳ.* "Onların yiyecek yemeği ve giyecek kıyafeti yoktu." (Alt.; P.d.V.I: 10,5)
iç- İçmek." (EDPT, 19)
iç- İçmek." (DTS, 241)
iç- "1. İçmek. 2. Yemek." (ATS, 89)
iç- "İçmek." (TAS, 40)
iç-~iş- "İçmek." (DK, 216)
iç- "İçmek." (DLTÇ, 146)
iç- "İçmek, yemek." (DÇT, 119)

içē I/1515 Alt. İç organlar, bağırsaklar.
içēgū "Bağırsaklar, iç organlar." (EDPT, 25)
içegü "Bağırsak." (DTS, 214)
içege "Bağırsak." (ATS, 89; TAS, 40)
içek "Bağırsak." (DK, 216)
icege~ije "İç taraf, iç organlar, bağırsak." (DLTÇ, 145)
içek "Bağırsak." (DÇT, 119)
içik "İç organlar." (DÇT, 119)

içegen I/1515 Tub. Kımız, fermante kısrak sütü.
bk. çeḥēn[1].

içēn I/1515 Alt. <iç+?+in[2]
Hayvan ini, yuvası.
-
içēn~içegen "İn." (ATS, 89)
içigen "İn, delik." (DÇT, 119)

içĭndeḥi I/1516 Alt. Tel. <iç+n+de+gi
İçte olan, içindeki.
-
-

içir- I/1516 Tel. Alt. İçirmek, içecek vermek, içmeye davet etmek.
içür- "İçirmek, içmesi için birine bir şey vermek." (EDPT, 30)
içür- "İçirmek, içmesi için birine bir şey vermek." (DTS, 216)
içir- "1. İçirmek. 2. Yedirmek, beslemek." (ATS, 89)
içir- "İçirmek." (TAS, 40)
içir-~üçör- "İçirmek." (DÇT, 119, 163)

içirt- I/1517 Tel. <içir-t-
İçirmek.

---

1 Çegen maddesine gönderme yapılmıştır.

2 Moğolca *içe-* "kış uykusuna çekilmek; (hayvan) uyuşuklaşmak, cansızlaşmak" fiilinden türemiştir. Yine bu kelimeden türeyen Moğolca şu kelime vardır: *içege(n)* "(Ağaç), oyuk, in, mağara, yuva, kış uykusu için hayvanlar tarafından kullanılan yer" (MTS, C I, s. 635). Dolayısıyla bu kelimenin *içe-ge(n)* şeklinde tahlil edilmesi gerekir.

-
içirt- "İçirmek." (ARSL, 239)

içkeçi **I/1518** Tel. <iç-keçi
İçkici, ayyaş.
-
içiğçi "Ayyaş." (KRS, 14)

içker **I/1518** Tel. <iç+keri
İç, iç kısım.
bk. içkeri**.

içkerḫĭ **I/1518** Tel. İçerdeki, içinde bulunan.
-
-

içkeri **I/1518** Tel. <iç+keri
İçinde, iç.
İçkeri pas! "İçeri git, çok git!" (Tel.)
içgerü "İçeri." (EDPT, 25)
içgerü "İçeri." (DTS, 215)
içkeri "1. İleride, önde. 2. İçe, ortaya doğru, içeri, içeriye." (ATS, 89)

içkerle- **I/1518** Tel. <içker+le-
İçeriye girmek, girmek, yaklaşmak.
-
içkerle- "Saldırmak; başlamak." (ATS, 89)
içkerle- "İlerlemek." (DÇT, 1119)

içkertin **I/1518** Tel. İçinden, içten dışa
-
içkertin "Uzak, uzaklarda, ötelerde." (ARSL, 240)

içki **I/1519** Tel.[3] Ayyaşlık.
içgü "İçecek, (aş ile) yiyecek." (EDPT, 24)
içgü "İçecek, içki." (DTS, 215)
-

içtū **I/1520** Tel. Alt. <iç+lū
İçli, içi olan; duygulu, ruhlu.
Aḳ içtū "Minnettar, masum, temiz"; *Yaman içtū=ḳara içtū* "Kötü, kötü düşünceli." (Tel.)
içlig "İçli, içe sahip olan." (EDPT, 26)
içlig "Gebe, hamile." (DTS, 215)
içtü "Hacimli (kap)." (ATS, 89)
içtü I "Hacimli, geniş." (TAS, 41)
içtü II "Gebe (hayvanlarda) (TAS, 41)
içtü "Ferah, geniş, büyük." (DK, 216)

ideze **I/1507** Alt. Barut mahfazasının deliği.
-
-

īdir- **I/1509** Alt. Leb. <ī-dir-
Ezgiyle masal anlattırmak.
-

idirgen **I/1509** Tel. Harman yeri.
İdirgen ayı "Eylül ayı" (Tel.)
bk. edirgen.
-
iydirgen "Harman yeri." (ATS, 91)
idirgen "Harman, harman yeri." (TAS, 41)
idirgin "Harman." (DK, 215)
idirgen "Harman, harman yeri." (DLTÇ, 145)

igre **I/1468** Tel. Eşik.
-
irge "Eşiğin yanındaki yer." (ATS, 90)
irgi "1. Çadırın kapısı ile kadın bölümü arasındaki yer. 2. Eşik." (ATS, 90)

īk **I/1415** Alt. Tel. Leb. 1. İğ.
2. Çivi, çubuk, mil yatağı.
oḳ īgi "Ok mili." (Tel.)
ig~īk "İğ." (EDPT, 99)
ig~yig "İğ, kirmen." (DTS, 216)
iyik "İğ." (ATS, 91)
iyik "İğ." (TAS, 44)
iyik "Kirmen." (DÇT, 118)

īḳ **I/1414** Tel. Adak, kurbanlık.
Īḳ at "Tanrı'ya adanan kurbanlık at."; *Pu at īḳ poḷdı.* "Bu at Tanrı'ya adanmıştır."
bk. ıyıḳ.

ikki **I/1421** Tub. İki (2).
bk. ekki.

ikkili **I/1421** Tel. Keman tarzında müzik aleti.
-
ikili "İki telli, halk müzik aleti." (ATS, 89)

īḳta- **I/1414** Tel. <īḳ+ḷa-,
Adak adamak, kurban için seçmek.
bk. ıyıḳta-.

il- **I/1473** Tel. Alt. Leb. İliştirmek, tutturmak, raptetmek, asmak.

[3] Madde başında Tel. ibaresi yoktur. Ancak ikinci açıklamada Tel. ibaresi vardır.

Tonımdı ḳadūġa ildĭm. “Kürkümü çiviye astım.” (Alt.)
il-~īl- “İlmeklemek; elle, olta vb. ile yakalamak.” (EDPT, 125)
il- “Takmak, iliştirmek. 2. Tutmak, yakalamak.” (DTS, 220)
il- “1. Takmak. 2. Asmak.” (ATS, 89)
il- “Asmak.” (TAS, 42)
il- “Asmak.” (DK, 215)

īl- **I/1474** Tel. Eğilmek, bükülmek.
bk. eŋĭl-**.

īḷa- **I/1474** Tel. Ağlamak, hüngür hüngür ağlamak.
Anıŋ közŭnĭŋ yajın körölö pis toḳtodınaḷbaẏ īḷaẏ-oḳ perdĭk. “Onun gözyaşlarını gördüğümüzde kendimizi tutamadık, biz de ağlamaya başladık.” (Tel., P.d.V.I, 125,17); *Īḷap ta yürdŭm, ḳubuḳsŭp da yürdŭm.* “Hem ağlayıp hem seviniyordum. (Sevinç gözyaşları döküyordum.)” (Tel., P.d.V.I, 113,9)
ıġlā-~yıġlā- “Ağlamak.” (EDPT, 85, 902)
aġıla-~aġla-~ıġla-~yıġla- “Ağlamak.” (DTS, 19, 23, 232, 283)
ıyla- “Ağlamak.” (ATS, 88)
iyla- “Ağlamak.” (TAS, 42)
ugla-~ıyla-~ula- “1. Ağlamak. 2. Dinlemek.” (DK, 261, 262)
ūla-~ıyla-~īla- “Ağlamak.” (DÇT, 161, 168)

īḷamzıra- **I/1475** Tel. <īḷa-m+zıra-
Ağlamaklı olmak, çok üzgün olmak.
-
ıylamzıra- “Gözyaşı dökmek, hıçkırmak, ağlamak.” (DÇT, 168)

īḷaş- **I/1475** Tel. <īḷa-ş-
Ağlaşmak, birlikte ağlamak.
Pis oḳ adadaŋ aẏrılġan öksüs ḳalġan paldar oḳşop īḷajıp yada ġaḷdıḳ. “Biz babadan ayrılmış öksüz çocuk gibi ağlaşıp kaldık.”
ıġlaş-~yıġlaş- “Ağlaşmak.” (EDPT, 86, 903)
ıġlaş- “Ağlaşmak.” (DTS, 232)
ıylaş- “Ağlaşmak.” (DÇT, 168)

īḷat- **I/1475** Tel. <īḷa-t-
Ağlatmak, üzmek.
ıġlat-~yıġlat- “Ağlatmak.” (EDPT, 86, 903)
ıġlat-~yıġlat- “Ağlatmak.” (DTS, 232, 283)
ıylat- “Ağlatmak.” (ATS, 89)

ilbek **I/1497** Alt. <il-bek
1. Ahşap kapları oymak için kullanılan bir alet.
2. Büyük kanca.
ilmek “İlişme, iliştirme, tutturma.” (EUES, 305)
ilmek “1. Kanca. 2. Askı.” (ATS, 89)
ilbek “İlmek; menteşe.” (DLTÇ, 146)

ilbi **I/1497** Tel. Büyü, büyücülük.
yelvi “Büyü görünüşü, hayal, kuruntu, aldatıcı görünüş, hayalî görüntü, yanılsama, sanrı, fantezi, hayal, kuruntu; sihir, büyü.” (EUES, 887)
ilbi-[4] “Büyü yapmak.” (ATS, 89)

ilçirbe **I/1496** Tel. *bk.* ilt’irme.

ilde- **I/1495** Alt. Deriyi tabaklamak.
bk. īle-.
-
iyle- “Deriyi işlemek, yumuşatmak, sepilemek.” (ATS, 91)
iyle- “Deri işlemek.” (TAS, 42)

īle **I/1476** Tel. Alt. Açık anlaşılır, kesin, doğru, şeffaf.
-
ile (<Moğ.). “Açık, anlaşılır şekilde.” (ATS, 89)
ile “Anlaşılır bir biçimde, açıkça, sarih şekilde.” (TAS, 41)

ile- **I/1478** Tub. Kırılmak, bozulmak.
iglē- “Hasta olmak, hastalanmak.” (EDPT, 107)
igle- “Hastalanmak (DTS, 218)
-

īle- **I/1477** Tel. <ī+le-
Deriyi soymak, deriyi yumuşatmak için ovmak; deriyi temizlemek için hamur hazırlamak.
iyle- “Deriyi işlemek, yumuşatmak, sepilemek.” (ATS, 91)
iyle- “Deri işlemek.” (TAS, 42)

[4] Çağdaş Altay Türkçesindeki bu örnek kök ilgisi olduğu için alınmıştır.

ilede **I/1482** Tel. Çok, yeteri kadar.
-
ilede "Yeterince, çok." (TAS, 41)

ī̆len- **I/1480** Tel. W. Alışmak, ayak uydurmak.
-
-

ī̆lendir- **I/1480** Tel. <ī̆len-dir-
Alıştırmak.
-
-

iler- **I/1480** Tel. <ile+r-
Açık, anlaşılır olmak.
iler-[5] "Belli belirsiz, bulanık bir şekilde görünmek." (EDPT, 150)
iler- "Belirmek, görünmek, gözükmek." (DTS, 221)
-

ilert- **I/1481** Tel. <iler-t-
Açıklama getirmek, açıklamak, anlaşılır hâle getirmek.
ilert- "Belli belirsiz, bulanık bir şekilde göstermek." (EDPT, 151)
ilert- "Belli belirsiz, bulanık bir şekilde göstermek." (DTS, 221)
-

ilet- **I/1481** Tub. <ile-t-
Kırmak, bozmak, mahvetmek, yok etmek, tüketmek.
-
-

ilgeri **I/1491** Tel. <ilk+eri[6]
Eskiden, önceden.
ilgerü "İleri." (EDPT, 144)
ilgerü "İleri, ileriye (doğuya)" (DTS, 221)
-

ilḥe- **I/1490** Alt. *bk.* ele- I.

ilḥek **I/1490** Alt. < ilge-k
bk. elek I.

ilḥeri **I/1491** Tel. En iyi, mükemmel.
Sıfatlarla kullandığında derecelendirme anlamını verir.
İlḥeri yaḳşı "Çok, iyi, en iyisi."; *İlḥeri aḳ sanāḷu* "En temiz."
bk. ilgeri.

ilĭl- **I/1487** Alt. Tel. Leb. <il-l-
Asılı olmak, takılı olmak.
-
ilil- "1. Takılmış olmak. 2. Asmak." (ATS, 89)

ilin- **I/1485** Alt. Leb. Leb. Bir şeye takılmak, asılı kalmak.
Ūlçaḳtıŋ edeḥineŋ ḳarmaġı ilĭndĭ. "Onun kancası çocuğunun pantolonunun paçasına takıldı." (Alt.; P.d.V.I,33,122).
ilin- "İliştirilmek, askıya alınmak, asılmak." (EDPT, 148)
ilin- "1. Bağlanmak, meyillenmek. 2. Tutulmak, kapılmak. (DTS, 221);
ilin- "Takmak, asmak; dokunmak; sürtünmek." (ATS, 89)
ilin- "Takıla kalmak, asılmak, takılmak." (DÇT, 119)

iliş **I/1488** Alt. Islak, nemli.
bk. ülüş.
-
ülüş "Sulu, nemli." (ATS, 197)
ülüş "Nem, rutubet." (TAS, 126)

ī̆lt- **I/1493** Tel. Alt. Aşağıya doğru eğmek, bükmek.
bk. eŋĭlt-**.

ilt'irme **I/1492** Alt. *krş.* ild'irbe, ilçerbe, ilcirbe
Zincir, köstek.
-
ildirme "Zincir." (ATS, 89)
ildirme "Zincir." (TAS, 41)

im **I/1571** Alt. Tel. 1. Hayvanların kulağındaki aitlik işareti, damga.
2. El işareti.
im "İşaret, iz, parola." (EDPT, 155)
im "İşaret, iz, parola." (DTS, 222)
im "İşaret, damga, belirti, iz." (ATS, 89)
im "İm, işaret, nişan." (TAS, 41)

in **I/1438** Tel. Leb. İn, hayvanların kendilerine yuva yaptığı kovuk.
Ayūnuŋ ini "Ayının ini"(Alt.)

[5] Bu kelime Moğolcaya *ilere-* "Görünmek, açık, anlaşılır olmak" şeklinde ödünçlenmiş. Teleütçede bu sözcük, muhtemelen ya devam etmiş ya da Moğolcadan geri ödünçlenmiştir (EDPT, 150).

[6] Bu maddenin morfolojik tahlilinin *il+geri* şeklinde olması gerekir.

īn “Vahşi hayvanların, barınağı, kovuğu, hayvan ini.” (EDPT, 166)
in “İn, oyuk, delik, çukur.” (DTS, 223)
ün “İn, oyuk, delik.” (DK, 264)
ün “Hayvan ini, delik, yuva.” (DLTÇ, 218)

īn **I/1438** Alt. Omuz.
Yayū yüktönörḥö, īnĭm paḷū poḷıp yat. “(Eğer omzuma et yükleyip)[7] yaya gidersem, omuzlarım yara olur.” (Alt.; P.d.V.I; 11,22); *İnĭne yüktönŭb aḷdı.* “O onu omzuna yüklendi.” (Alt.)
egin “Omuz.” (EDPT, 109)
egin “Omuz.” (DTS, 177)
iyin “Omuz” (ATS, 91)
iyin “Omuz.” (TAS, 42)

īnde- **I/1449** Alt. <īn+le-
Omuza almak.
İndep aḷıp yüktönŭb aḷdı. “Onu omzuna alıp taşıdı.”
-

īnden- **I/1449** Alt. <īnde-n-
Omzunda taşımak.
İndenĭp aḷdı. “Kendi omzuna aldı.”
-
iyinden- “Omuzlamak.” (ARSL, 232)

īne **I/1442** Tel. Alt. İğne.
İneniŋ üdŭ “İğne deliği” (Tel.); *İne tutḳan ḳoḷımdı īşmīş etpeḥer!* “İğne tutan elimi sağa sola kıpırdatmayın!” (Alt.; P.d.V.I;14,143)
ignē~yignē “İğne.” (EDPT, 110, 913)
yigne “İğne.” (DTS, 277)
iyne “İğne.” (ATS, 91)
iyne “İğne.” (TAS, 42)
iyne “İğne.” (DK, 215)
iyne~inne “İğne.” (DLTÇ, 146)

inek **I/1442** Tel. İnek.
inek~ingek “İnek.” (EDPT, 183, 184)
iŋek “İnek.” (DTS, 224)
inek~iynek “İnek.” (ATS, 90)
nek~nik “İnek.” (DK, 234)
nek~nik “İnek.” (DLTÇ, 178)
iynek “İnek.” (DÇT, 118)
inek “İnek.” (DÇT, 119)

īnek **I/1443** Tel. Allık (kırmızı makyaj).
eŋlik “Allık, kırmızı makyaj.” (EDPT, 185)
eŋlik “Allık.” (DTS, 187)
-

inekçi **I/1443** Tel. <inek+çi
Sığır çobanı.
-
-

īnekte- **I/1443** Tel. <īnek+le-
Allık sürmek.
-
-

īnekten- **I/1443** Tel. <īnekte-n-
Allık sürünmek.
-
-

inektū **I/1443** Tel. İnekli, inek sahibi.
-
nektig “İnekli, inek sahibi.” (DK, 234)

īnektū **I/1443** Tel. Çok allık süren, allıklı.
-
-

ini **I/1444** Alt. Tel. Küçük erkek kardeş.
inī “Küçük erkek kardeş.” (EDPT, 170)
ini “Küçük erkek kardeş.” (DTS, 224)
iyn “Küçük kardeş.” (ATS, 91)

inne **I/1446** Leb. *bk.* īne.

inyi-ḳonyo **I/1445** Alt. Çeyiz (masallarda).
-
ince “Mal, mülk.” (ARSL, 236)

inyi-ḳonyoḷū **I/1445** Alt. Çeyizli, çeyiz sahibi (masallarda).
İnyi ḳonyoḷū aḷġaçamnı örö tömön etpeḥer! “Benim çeyizli nişanlımı hiçbir yere vermeyin!” (P.d.V.I, 15,156)
-
-

iŋir **I/1432** Alt. Akşam kızıllığı (gurub), akşam karanlığı, akşam.
İŋirde “akşamları”
bk. eŋer I.

[7] OSTN’de sözlüğe alınan bazı cümlelerin Almanca ve Rusça çevirilerinde metnin öncesi tamamlanarak verilmiştir. Bu ifadenin Proben’deki bağlamı şu şekildedir: “Bir atım olsa ne olurdu? / Avın etini getirirdim. / Yaya taşıdığımda / omuzum yara oluyor.” (Rakhatbekov, 2016, s. 252).

iŋirdegĭ **I/1432** Alt. <iŋir+de+kĭ
Akşamki
-
-

iŋirge **I/1432** Tel. Eyer örtüsü, atın sırtının tahriş olmasını önlemek için eyerin altına serilen kalın örtü.
-
-

iŋirgĭ **I/1432** Alt. <iŋir+gĭ
Akşamki.
-
-

ī̆r- **I/1456** Alt. Tel. Leb. 1. Eğirmek, bükmek.
Sīnizĭ īk edip alıp kendir īrĭp īdĭ. "Onun kız kardeşi ig yapıp kendir eğirmeye başladı." (P.d.V.I; 10,12); *Kendir īrĭp şūn edip yazap yat.* "Kendir eğirip ağ örüyor." (Tel.).
2. Masal anlatmak. (Alt.)
egir- "Eğirmek." (EDPT, 113)
egir- "1. Çevirmek, çevrelemek, dolanmak. 2. Eğirmek. 3. Döndürmek." (DTS, 166)
eŋir- "Eğirmek." (DTS, 175)
iyir- "Eğirmek." (ATS, 91)
īr- "Eğirmek." (DK, 215)

irbis **I/1471** Tel. Leb. Kar leoparı (Lat. *felis irbis).*
irbiş "Sibirya panteri, Lat. *felis irbis."* (EDPT, 199)
irbiç~irbiz "Vaşak, leopar." (DTS, 225)
irbis (<Moğ.) "Pars." (ATS, 90)

iri- **I/1459** Alt. Tel. Leb. Çürümek, ekşimek, bozulmak.
irī-~irū- "Çürümek, bozulmak, kokuşmak." (EDPT, 198)
üri- "Çürümek, bozulmak, kokuşmak." (DTS, 664)
iri- "1. (Sütü) ekşitmek. 2. Çürümek." (ATS, 90)

irigen **I/1461** Tel. <iri-gen
Sütten içki hazırladıktan sonra kazan dibinde kalan lor.
-
irigen "Fermante içki yapıldıktan sonra kazanın dibinde kalan süt artığı; peynir." (ATS, 90)
irigen "1. Lor peyniri. 2. Fazla kaynatılmış." (TAS, 41)

irik I **I/1459** Tel. =irk
Koyun.
İrik koy (deyim)
irk "Üç yaşında koç." (EDPT, 220)
irk "Dört yaşında koyun." (DTS, 225)
irik "Üç yaşındaki iri koç, yaşlı koyun." (ATS, 90)
irik "Koyun." (DÇT, 119)

irik II **I/1459** Alt. Tel. Leb. Çürümüş, ekşimiş, bozulmuş.
irig "Çürüme, bozulma, kokuşma." (EDPT, 222)
irü "1. Ekşime. 2. Çürüme." (ATS, 90)
irü "Ekşime, süt kesilmesi." (TAS, 41)
irik "Çürük, bozuk, kokuşmuş." (DK, 216)

irikte- **I/1460** Tel. Alt. Leb. <irik+le-
Çürümek, bozulmak.
-
-

irim **I/1464** Tel.W. Küçük körfez, koy, balık tutmak için uygun olan yer.
-
irim~iyirim[8] "Girdap." (ATS, 90)

iriŋ **I/1461** Tel. <iri-ŋ, =irin
İrin, iltihap, cerahat.
İriŋ çıktı. "İrin oluştu."
iriŋ~yiriŋ "İrin, iltihap." (EDPT, 233, 970)
iriŋ~yiriŋ "İrin, iltihap." (DTS, 225, 280)
iriŋ "Çürük, irin." (ATS, 90)
iriŋ "İrin, iltihap." (TAS, 41)

iriŋde- **I/1461** Tel. Tub. <iriŋ+le-
İrin oluşmak, iltihaplanmak.
-
iriŋde- "İrinlenmek,çürümek, bozulmak." (ATS, 90)
iriŋde- "İrinlenmek, iltihaplanmak." (TAS, 41)

irit- **I/1462** Tel. Alt. <iri-t
Çürütmek, bozmak.
-

[8] Bu madde ATS'de *ilyirim* şeklinde yazılmıştır. ORS'de *iyirim* şeklindedir.

irit- "1. Ekşimesine yardım etmek. 2. Çürümesine yardım etmek." (ATS, 90)

irk **I/1464** Tel. *bk.* irik I.

irtpek **I/1470** Alt. <irit-mek
Kımız ve sütten yapılan yemek.

-

iritpek "Ekşi sütü taze kaynar sütle karıştırıp yapılan yemek." (ATS, 90)

is **I/1524** Alt. Tel. Leb. İz.
Aŋdıŋ izī "Vahşi kuşun izi." (Tel.); *Yaŋısḷa aḷardıŋ izī meniŋ yüreḥimde posḳonġo pazıḷġandī ḳaḷdı.* "Sadece bunların izleri benim kalbimde mum baskısı gibi kaldı." (Tel.; P.d.V.I; 113,11)
īz (īz) "Ayak izi, iz, yol." (EDPT, 277)
iz "İz." (DTS, 230)
is "İz." (ATS, 90; TAS, 41)
iz~īz~is "İz." (DÇT, 118, 119)

iste-[9] **I/1532** Alt. Leb. =izle-
Takip etmek, izleri takip etmek.
istē-~izdē- "Aramak, takip etmek." (EDPT, 243, 282)
izde- "İzlemek, takip etmek." (DTS, 230)
iste- "Aramak, istemek." (DTS, 228)
iste- "1. İzlemek, izinden gitmek. 2. Aramak, araştırmak. 3. Çalışmak." (ATS, 90)
iste- "İzlemek." (TAS, 41)
iste- "Aramak; izlemek, peşinden gitmek." (DLTÇ, 146)
iske- "1. Silkelemek. 2. takip etmek. 3. Sürüklemek, saçından sürüklemek." (DÇT, 119)
iste- "İzlerinden bulmak, takip etmek, peşini bırakmamak, izinden gitmek." (DÇT, 119)

istene **I/1533** Tel. <Rus. стена
Duvar.

-

stene~stenen "Duvar." (DLTÇ, 197)
istene "Duvar." (DÇT, 119)

iş **I/1546** Alt. Tel. Leb. İş.
İş ḳıḷdı, ettī. "Çalıştı." (Tel.); *Seniŋ üyüŋde ijiŋ yoḳ pidir? Sen pō nērek ḳattaẏzıŋ!* "Evde işin yok mu senin, neden buralarda geziyorsun?" (Tel.; P.d.V.I, 121,2); *Men anıŋ yanında ijim işteḥinçe yürüp tındaẏ ürendim.* "Onun yanında çalışarak her şeyi anlatmasından öğrendim." (Tel.; P.d.V,I, 119,5); *İjim yoḳ* "Benim işim yok." (Alt.)
īş~īş "İş, çalışma." (EDPT, 254)
iş~ış "1. İş, vazife. 2. Durum, hâl." (DTS, 228, 234)
iş "İş." (ATS, 91)
iş "İş, çalışma, faaliyet." (TAS, 40)
iş "İş." (DK, 216)
iş "İş." (DLTÇ, 146)
iş "İş." (DÇT, 119)

īş- **I/1550** Alt. Tel. Eğmek, bükmek.
egiş-~eŋiş- "Birlikte eğmek, bükmek." (EDPT, 118, 191)
egiş- "Birlikte eğmek, bükmek." (DTS,

īş-mīş **I/1550** Alt. Sağa sola eğme.
İne tutḳan ḳoḷımdı īş-mīş etpeḥer! "İğne tutan elimi sağa sola eğmeyin!" (P.d.V.I; 14,143)

-

işte- **I/1561** Alt. Tel. Leb. Çalışmak.
Kün tün iştep iştep yat. "O gece gündüz çalışıyor." (Alt.); *İş iśteẏrge pilbes.* "O çalışamıyor." (Tel.); *Sen abıs tep, abısḳa ḳattap iş yaḳşı iştebeẏ yazıŋ!* "Sürekli papazın yanına koşuyorsun, fakat kendi işini iyi yapmıyorsun!" (Tel.; P.d.V.I; 123,15)
işlē- "Çalışmak." (EDPT, 263)
işle- "Çalışmak, işlemek, yapmak." (DTS, 228)
işte- "Çalışmak." (ATS, 90)
işte- "Çalışmak." (TAS, 41)
işte- "Çalışmak." (DK, 216)
işte- "Çalışmak." (DLTÇ, 146)
işte- "Yapmak, çalışmak." (DÇT, 119)

işteçi **I/1562** Tel. <işte-çi
Çalışkan, çalışan.
işpeçi "Çalışkan." (DK, 216)
iştepçil "İşçi, amele." (DK, 216)

iştel- **I/1562** Tel. İşlenmek, çalışılmak.
işlel- "İşlenmek, çalışılmak, yapılmak." (EDPT, 263)
işlel- "İşlenmek, çalışılmak, yapılmak." (DTS, 229)
iştel- "İşlenmek." (ATS, 90)

iştemkeẏ **I/1562** Tel. Leb. <iştem+keẏ

[9] Bu madde başı OSTN'de fiil olarak verilmemiştir.

bk. işteŋkeẏ, işteçi.

işteŋkeẏ **I/1562** Alt. <işte-
Çalışkan.

-

iştenkey "Aktif, faal, işsever, işgüzar, işgörür, eli tez." (ATS, 90)
işteŋkey "İşgüzar." (ATS, 90)
iştenkey "Çalışkan." (TAS, 42)
iştenkey "Çalışkan, gayretli." (DLTÇ, 146)

iştet- **I/1562** Alt. Tel. <işte-t-
Çalıştırmak, yaptırtmak.

işlet- "İşletmek, çalıştırmak." (EDPT, 263)
işlet- "1. Çalıştırmak, işletmek. 2. Kullanmak." (DTS, 229)
iştet- "1. Çalıştırmak. 2. İşletmek." (ATS, 90)

it **I/1498** Alt. Tel. Leb. İt, köpek.
Ḳaçırāçı it "Av ve yarış köpeği." (Tel.); *İstēçi it, yıtçı it* "Av köpeği." (Tel.); *Yaman it semirze yanına kiji yutpas!* "Kötü köpek semirirse, insanı yanına yaklaştırmaz!" (Tel.; P.d.V.I; 3,30); *İt paḷıġı* "Şanşa (balık türü)[10]" (Tel.); *İt tumçŭġŭ* "Kuşburnu." (Tel.); *İt ödŭ* "Bir bitki türü, (Lat. *agrimonia).*" (Tel.).

ıt "İt, köpek." (EDPT, 34)
ıt~it "İt, köpek." (DTS, 235, 229)
iyt "Köpek." (ATS, 91)
iyt "İt, köpek." (TAS, 42)
iyt~it "İt, köpek." (DK, 215, 216)
it~iyt "İt, köpek." (DLTÇ, 146)
iyt "Köpek." (DÇT, 118)

it- **I/1500** Alt. Tel. Leb. İtmek, hareket ettirmek.
İde saḷıb ītdĭ. "O itti." (Alt.)

it- "İtmek." (EDPT, 38)
it- "İtmek." (DTS, 229)
iyt- "İtmek, uzaklaştırmak." (ATS, 91)
iyt- "İtmek." (TAS, 42)
iyt- "İtmek, hareket ettirmek, göndermek." (DK, 215)

it'is **I/1438** Alt. Biri hapşırdığında "çok yaşa" anlamında söylenen söz.

-

-

ittū **I/1505** Tel. Alt. <it+lū
Ekki ittū kijinĭ kördüm. "Ben iki köpeği olan adam gördüm."

ıtlıġ "İt sahibi, köpekli." (EDPT, 55)
ıtlıġ "İt sahibi, köpekli." (DTS, 235)

-

iyinti **I/1435** Alt. Tel. Kumd. <ī-
1. Bırakılan, serbest bırakılan, azat edilen.
2. *Uẏdıŋ iyintĭzi* "Buzağı için sağılan ikinci süt." (Alt.)

-

iyinti "İnek, koyun sağarken memeden çıkan son süt damlalarının fışkırması." (TAS, 42)

izi- **I/1539** Alt. Tel. Leb. Isınmak, sıcak olmak, çok sıcak olmak.
Yaẏ poḷġonın yardı iziḥenĭneŋ püldŭ. "Yazın geldiğini omzunun ısınmasından anladı." (Alt.; P.d.V.I;14,118); *Kün izirĭ* "Güney-doğu." (Tel.); *Edĭ izip yat.* "Onun vücudu ısınıyor." (Tel.)

isī- "Sıcak olmak." (EDPT, 241)
isi- "1. Sıcak olmak, ısınmak. 2. *mec.* Isınmak." (DTS, 226)
izi- "Isınmak." (ATS, 91)
izi- "1. Isınmak. 2. Yanmak." (DÇT, 118)

iziğ **I/1540** Leb. Isı, sıcak.

ısıġ~isig "Isı, sıcaklık." (EDPT, 245, 246)
ısıġ "1. Sıcak. 2. Sıcak, cana yakın, güler yüzlü. 3. Ateş, hararet." (DTS, 227)
izü "Sıcak, sıcaklık." (ATS, 91; TAS, 42)
ızık~ızıḫ "Sıcak; ateş, kor, hararet." (DK, 215)

izin- **I/1540** Alt. Tel. Leb. <izi-n-
Isınmak, sıcak olmak.

isin- "Isınmak; *mec.* birine karşı sıcaklık hissetmek, sevgi duymak (EDPT, 248).
isin- "1. Isınmak; bağlanmak 2. Âşık olmak. (DTS, 227)

-

izit- **I/1542** Alt. Tel. Leb. Isıtmak.

isit- "Isıtmak; Ateş hastalığından muzdarip olmak." (EDPT, 243)

[10] iyt palık: "Tatlısu gelinciği, lota balığı." (TAS, 42)

isit- "1. Isıtmak. 2. *mec*. Kendine karşı ısıtmak, kendini sevdirmek." (DTS, 227);
izit- "Isıtmak." (ATS, 91)
izit- "Isıtmak." (TAS, 42)
icit- "Kaynatmak." (DK, 215)

izū **I/1542** Kumd. *bk.* iziğ.

Ḳ, K

ḳā[1] **II/1** Alt. Tel. Danaburnu (Lat. *Gryllotalpidae*).
-
-

ḳabā I **II/434** Alt. Töl. =ḳabaġa
1. Arı peteği.
2. Sedir kozalağının üzerindeki çıkıntılar, pullar.
-
kabaga "(Meyve için) kabuk." ATS

ḳabā II **II/434** 1. Sonbahar ve kışınki geyik derisi
2. Geyik derisinden yapılmış kürk.
-
-

ḳabaġa **II/438** Tel. Kumd. 1. Petek.
2. Kozalağın üstündeki çıkıntılar.
bk. ḳabā

ḳabaġaḷū **II/438** Tel. <ḳabaġa+ḷū
1. Çıkıntıları olan (kozalak).
2. Petekli
Ḳabaġaḷū möt "Petek balı"; *Oḷ meni ḳabaġaḷū paḷ-bıḷa azraġandī ḳudaẏdıŋ söstörübīle tattūḷandrıp yandrıp iyet.* "O beni petek balıyla besler gibi Tanrı'nın sözleriyle tatlandırıp geri gönderdi." (P.d.V.I, 122,12)
-
-

ḳabaḳ I **II/435** Alt. Tel. Kumd. =ḳapaḳ
1. Göz kapağı, kaş.
2. Alın. (Kumd.)
kapġak ~ kapak "Örten veya kapatan şey; kapak, göz kapağı." (EDPT, 582-583).
ḳapġaḳ ~ ḳapaḳ "1. Kapak 2. Göz kapağı 3. Bekaret, iffet, masumiyet." (DTS, 446)
kabak "Kaş, göz kapağı." (ATS, 92)
kabak "Alın." (DLTÇ, 153)

ḳabaḳ II **II/436** Alt. <Rus. кабак
Rus meyhanelerinde bira, şarap.
Ḳabaḳ mında yoḳ, pis arağı içīp yadıbıs. "Burada bira (votka) yok, biz sadece sütten yapılan votka içiyoruz."
-
kabak "Meyhane." (ATS, 92)
kabak "Meyhane, meyhaneyle ilgili." (DÇT, 120)

ḳabaḷtında **II/446** Tel. <ḳap+aḷtında
Başta, en başında.
-
-

ḳabar **II/439** Tel. <Ar. ḫaber
Haber, mesaj, söylenti.
-
kabar "Dedikodu, haber." (TAS, 43)

ḳabar- **II/441** Alt. Kurtarmak.
Elīmdī oḷ ḳabarır! "Benim halkımı o kurtaracak!" (Miss.)
-
-

ḳabarçı **II/444** Tel. <ḳabar+çı
Haberci, ulak.
-
-

ḳabaẏ **II/435** Alt. Tel. Beşik.
-
kabay "Beşik." (ATS, 92)
kabay "Beşik." (TAS, 43)
kabay~kamay "Beşik." (DÇT, 120, 123)

ḳabaẏḷa- **II/435** Tel. <ḳabaẏ+ḷa-
Bebeği beşiğe koymak için kundaklamak.
-

[1] Almanca açıklama: Küçük bir bozkır hayvanı, kemirgen türü, köstebek (Lat. *Mustalpinus*).

kabayla- "1. Sallamak. (Bebek için) kundaklamak." (ATS, 92)
kabayla- "Beşiği sallamak." (TAS, 43)

ḳabıçaḳ **II/452** Tel. <ḳap+çaḳ
Çanta.
bk. ḳapçıḳ.

ḳabıjū **II/453** Tel. <ḳabış-ū
Savaş, kavga.

-

kabıju "Dövüş, kavga, çarpışma." (TAS, 43)

ḳabıḳ **II/448** Tel. 1. Kabuk.
2. Kabuk, kavkı (yumurta, ceviz vb.).
Paḳḳanıŋ ḳabığı "Kaplumbağa kabuğu."
3. Böceklerin kabuğu.
4. Balık pulu.
Baḷık ḳabığı "Balık pulu."
5. Yaranın üstündeki kabuk.

kavık "Kepek, darı kepeği." (EDPT, 583)
ḳavıḳ "Kepek." (DTS, 463)
ḳavuḳ "Darı kepeği." (DTS, 465)
kāk "1. Yaprak. 2. Kuru sert toprak." (ATS, 91)
kabık "Kabuk." (ATS, 92)
kāk "1. Yaprak. 2. Kabuk." (TAS, 43)
tabık "Kabuk." (DLTÇ, 199)

ḳabın- **II/449** Leb. Hatırlamak, hatırlatmak.

kapın- "Kendi için kapmak. (EDPT, 585)
ḳapın- "Kendi için kapmak." (DTS, 447)
kabın- "Tırmanmak." (ATS, 92)
kapın- "Örtmek, kaplamak." (DK, 219)
kavın- "Kendi kendine kapmak." (DLTÇ, 153)

ḳabır- **II/450** Tel. Birleştirmek, toplamak, sıkıştırmak.

kavır-~kavur- Bir araya getirmek, toplamak; sıkıştırmak." (EDPT, 585)
ḳavur- "Sıkıştırmak, kavramak." (DTS, 465)
ḳavır- "Toplamak, bir araya getirmek; sıkıştırmak, toparlamak." (DTS, 463)
kabır- "Otlatmak." (ATS, 92)
kabır- "Gütmek, otlatmak." (TAS, 43)
kabır- "Almak, kapmak, ele geçirmek." (DK, 216)
kavır- "Çekmek, kapmak, bir şeyler toplamak." (DLTÇ, 153)
kabır-~kavır- "Otlatmak." (DÇT, 121)

ḳabırçaḳ **II/451** Tel. 1. Kabuk.
2. Deniz kabuğu.
Ḳurtuŋ ḳabırçağı "Deniz kabuğu."; *Paḷıḳ ḳabırçağı* "Yengeç."

kabarçāk "Kutu, genellikle tabut." (EDPT, 586)
ḳabırçaḳ "1. Kutu, sandık. 2. Tabut." (DTS, 423-424)
kabırçık "Kavkı, sedef." (TAS, 43)

ḳabırçaḳtū **II/451** Tel. <ḳabırçaḳ+tū
Kabuklu, pullu, deniz kabuklu.

kabırçaklıg "Dolaplı." (EUES, 332)

-

ḳabırçıḳ **II/451** Alt. Sedir kozalağının çıkıntıları.
bk. ḳabırçaḳ.

ḳabırġa **II/450** Alt. Tel. Leb. Kaburga.
Ḳabırġa yanı "Yan taraf." (Tel.); *Ḳabırġaŋ ḳatḳaḷaḳ* "Senin kaburgaların daha sertleşmedi (serleşmek üzere)." (Alt.)

-

kabırga "Yan, böğür, kaburga." (ATS, 92)
kabırga "Kaburga." (TAS, 43)
kabırga "Kaburga." (DÇT, 121)

ḳabısta **II/453** Tel. <Rus. капуста
Lahana.
Tustaġan ḳapısta "Ekşi lahana."

-

kapusta[2] "Lahana." (ARSL, 703)

ḳabış **II/453** Leb. Kamış.

kamış "Kamış, saz." (EDPT, 628)
ḳamış "Kamış, saz." (DTS, 441)
kabış~kapış "Kamış, saz." (DK, 216, 219)
kavış "Kamış, saz." (DLTÇ, 154)
kamış "Kamış, saz." (DÇT, 123)

ḳabış- **II/453** Tel. <ḳab-ş-

[2] ARSL'de *kapusta* kelimesi madde başı olarak alınmamıştır. Ancak *аштy, базыр-, карт, тузал-* gibi bazı kelimelerde madde içinde verilen örnek cümlelerde kullanıldığı görülmüştür.

1. Birbirini tutmak, kapışmak, güreşmek, savaşmak, kavga etmek.
2. Yapışmak, peşini bırakmamak, asılmak.

kapış- "Birbirini kapmak, kapışmak." (EDPT, 587)
ḳapış-~ḳapuş- "Birbirini yakalamak, birbirini kapmak, kapışmak." (DTS, 447)
kabış- "Birbirini yakalamak." (ATS, 92)
kabış "Dövüşmek, kapışmak, birbirine girmek." (TAS, 43)
kabış- "Kapışmak, boğuşmak." (DK, 216)
kavış- "Birbirini yakalamak, kavramak, boğuşmak, dövüşmek, savaşmak." (DLTÇ, 154)
kabış- "Birbirine tutuşmak." (DÇT, 121)

ḳabıştığ **II/453** Leb. <ḳabış+tığ
Kamışlı, kamışla kaplanmış.

kamışlıġ "Kamışlı." (EDPT, 629)
kamışlıġ "Kamışlı." (DTS, 441)
kamıştū "Kamışlı, kamışla kaplanmış." (DÇT, 123)

ḳab-orto **II/448** Tel. Yarı, orta.

-
kaborto "Yarı, orta." (ATS, 92)
kaborto "Yarı yarıya." (TAS, 43)
kaborto "Yarı, orta." (DÇT, 120)

ḳabū I **II/455** Töl. Ateş yakmak için kullanılan çalı çubuğu.

-
-

ḳabū II **II/455** Tel. <ḳap-ū
Suya atılan büyük yuvarlak ağ
Ḳabū saḷdı. "Ağ attı."

-
kabu "Ağ." (ATS, 92)

ḳacaŋ **II/342** Leb. Ne zaman, hangi vakit.
bk. ḳaçan.

ḳacıḷġa **II/343** Leb. *bk.* ḳat'ıḷġa[3].

ḳaç- **II/332** Alt. Tel. Leb. 1. Kaçmak.
Ḳaçaẏn tezem ayaġım ūruẏ! "Kaçayım desem ayağım ağrıyor!"
2. Bir şeyden kaçınmak, uzak durmak.

kaç- "Kaçmak." (EDPT, 589)
ḳaç- "1. Kaçmak, koşmak. 2. Kaçınmak, uzak durmak. 3. Ayrılmak, uzaklaşmak, terketmek, geçmek." (DTS, 424)
kaç- "1. Kaçmak, birinden gizlenmek. 2. İşten kaçmak." (ATS, 92)
kaç- "Kaçmak." (TAS, 43)
kaç-~kaş- "Kaçmak, koşmak." (DK, 220)
kaç-~kaş-"Kaçmak." (DLTÇ, 160)
kaç- "Kaçmak." (DÇT, 125)

ḳaça- **II/333** Tel. İnadına yapmak, kabalaşmak, nezaketsiz olmak, kaba davranmak.

-
-

ḳaçaḷan **II/336** Tel. *bk.* ḳaçaḷaŋ.

ḳaçaḷaŋ **II/336** Tel. <Moğ.
Ters esen, sert (rüzgâr).
Ḳaçaḷaŋ saḷḳın ḳaḳḳajın ḳuştuŋ paḷazı ḳāḳtaẏdır. "Sert rüzgâr estiğinde kuş yavruları öter."

-
kaçalaŋ "Keskin, şiddetli." (ATS, 92)

ḳaçan **II/334** Alt. Tel. <ḳaẏ+çağın
1. Ne zaman, hangi vakit.
Ḳaçan sen meni ḳördüŋ? "Sen beni ne zaman gördün?" (Alt.); *Ḳaçan kelgenin pilbessim.* "Ben onun ne zaman geldiğini bilmiyorum."
2. Herhangi bir zaman.
ḳaçan ḳaçan "Ne zamansa"; *ḳaçandā (Alt.) (id.); Kaçandā yakşım yeder sā!* "Bir zaman gelir, sana bir iyiliğim dokunur. (Tel.); *Ḳaçandā poḷza* "Her zaman" (Tel.); *ḳaçandā emes* "Hiçbir zaman" (Tel.); *Ḳaçan kelbegeẏ.* "O hiçbir zaman gelmeyecek!" (Tel.); *Ḳaçannaŋ ḳaçanġa* "Her zaman, sonsuza dek, asırdan asıra" (Tel.); *ḳaçannaŋ peri?* "Ne zamandan beri?" (Tel.)

kaçan "Ne zaman, -dığı zaman, her ne zaman." (EDPT, 592)
ḳaçan "1. Ne zaman? 2. Nasıl? 3. –dığı zaman, ne zaman, o zaman zarfında; eğer, her ne zaman (DTS, 424)
kaçan "Ne zaman." (ATS, 92)
kaçan "Ne zaman." (TAS, 43)

[3] Gönderme yapılan bu madde sözlükte bulunamamıştır.

kacan~kaçan~kaççan~kaycan "Ne zaman." (DK, 217, 220)
kaşan~kajaŋ~kajen "Ne zaman." (DLTÇ, 154)
kajan~kaçan "Ne zaman." (DÇT, 121, 125)
kaçanda "Her zaman, daima." (DÇT, 125)

ḳaçār **II/335** Alt. <Moğ.
Göz altındaki kısım, elmacık kemiği.
-
kaçar "Göz, göz kenarı, göz altındaki kaslar." (ATS, 93)

ḳaçaş- **II/336** Tel. <ḳaça-ş-
İnadına yapmak, kızdırmak.
Mā ḳaçajıp perbeẏ yat. "Ona karşı gelmeme, onu üzmeme izin vermiyor."
-
kaçaş- "İnadına yapmak, dikine gitmek." (TAS, 43)

ḳaçaşçān **II/337** Tel. <ḳaçaş-çān
İnadına bir şey yapmayı, birilerini üzmeyi seven insan.
-
-

ḳaçır- **II/338** Tel. Alt. <ḳaç-ır-
1. Kaçırmak, kaçmaya zorlamak.
Üẏdön ḳaçırdım. "Ben onu evden kovdum." (Alt.)
2. Elden kaçırmak.
kaçur- "Kaçırmak, kovmak." (EDPT, 592)
ḳaçur- "1. Kaçırmak, kovmak, defetmek. 2. Uzaklaştırmak, savuşturmak" (DTS, 425)
kaçır- "1. Kaçırmak. 2. Kovalamak." (ATS, 93)
kaçır- "Sürmek, kovalamak." (TAS, 44)
kaçıra- "Kaçırmak, sürüklemek, götürmek." (DK, 220)

ḳaçıraçı **II/339** Tel. <ḳaçır-a+çı
Takip eden
ḳaçıraçı it "av köpeği"
-
kaçıraçı "Av köpeği." (TAS, 44)

ḳaçırış- **II/339** Tel. <ḳaçır-ş-
Takip etmek, birilerinin peşinden koşmak.
kaçruş- "Birbirini kovalamak." (EDPT, 592)
ḳaçruş- "Birbirini kovalamak." (DTS, 425)
kaçırış- "Takip etmek, kovalamak." (TAS, 44)

ḳaçış- **II/339** Tel. <ḳaç-ş-
Birbirinden kaçmak, birbirini görmemeye çalışmak.
kaçış- "Kaçışmak, birbirinden kaçmak." (EDPT, 593)
ḳaçış- "1. Kaçışmak. 2. Birbirinden uzak durmak, birbirinden kaçınmak." (DTS, 425)
-

ḳaçḳıḷa- **II/341** Tel. <ḳaç-ḳıḷa-
Farklı taraflara kaçışmak.
-
kaçkıla- "Farklı taraflara kaçışmak." (ATS, 93)

ḳaçḳın **II/341** Tel. <ḳaç-ḳın
Kaçkın, kaçan, kaçak, firari.
Ḳaçḳınḷardan ḳorḳıp uḷū yoḷbınaŋ pardı. "Kaçaklardan korktuğu için diğer yoldan gitti." (Tel.); *Ḳaçḳın yer* "Sığınak."
kaçğın "Kaçak, firari." (EDPT, 591)
ḳaçğın "Kaçak, firari." (DTS, 425)
kaçkın "1. Kaçak. 2. Kaçak, firari. 3. Kaçma, koşma." (ATS, 93)
kaçkın "Kaçkın, kaçak, serseri, eşkıya." (TAS, 44)
kaçkın "Kaçak." (DÇT, 125)

ḳaçū **II/340** Tel. <ḳaç-ū
Kaçış.
kaçığ "Kaçma, kaçış." (EDPT, 590)
ḳaçığ ḳaç- "Hızlı koşmak." (DTS, 425)
kaçu "Kaçış." (DK, 220)

ḳada- **II/306** Tel. Alt. Leb. *krş.* Moğ. Mançu.
1. Delmek, saplamak, takmak, koymak.
Ḳadap saḷdı. "O sapladı." (Tel.)
2. İliştirmek, çakmak, sağlamlaştırmak.
Aḷdı erdĭn yerḥe yapşıra ḳadū-bıḷa ḳadadı. "Alt dudağı sağlam bir şekilde toprağa çiviledi." (Alt.)
3. Kaplamak, çivilerle süslemek (eyeri).
Üḥön ḳadadı. "O yuları çivilerle süsledi.
4. *Ḳadaẏ aẏttı. adaẏ aẏttı.* "O sert konuştu." (Alt.)

kaḏu- I "(Giysi vb.) sıkıca dikmek, teyellemek." (EDPT, 596).
kaḏu- I "Büyük aralıkla dikmek, ilgilemek; teyellemek." (DTS, 429)
kada- "Çakmak." (ATS, 93)
kada- "Saplamak, takmak, tutturmak." (TAS, 44)
kada- "Saplamak, batırmak, sokmak." (DK, 216)
kada- "Saplamak, batırmak, vurmak, sokmak, koymak." (DÇT, 121)

ḳadaçı **II/315** Tel. <ḳada-a+çı
Bekçi, koruyucu, çoban.
Ejik ḳadaçızı. "Kapıcı."; *yılġı ḳadaçızı* "At çobanı."
-
-
kadaraçi "Gözetleyici, çoban, bekçi." (KRS, 15)

ḳadaġa **II/309** Tel. <ḳada-ġa
Endişe.
İjiniŋ ḳadaġazına ḳalıp yürü. "O işi ile ilgili endişeli."
-
-
kadaga "Özen, ihtimamla bakım." (TAS, 44)

ḳadaġaḷa- **II/310** Tel. <ḳadaġa+ḷa-
Kınamak, ayıplamak, azarlamak, yüzüne vurmak.
-
-
kadagala- "İhtimam göstermek." (TAS, 44)

ḳadaġı **II/310** Leb. *bk.* ḳattanı.

ḳadaḷ- **II/314** Tel. Leb. 1. Kendine iğne vb. batırmak; sancımak, sızlamak, acımak, canı yanmak.
Ḳabırġa da ḳadaḷat. "Onun sırtında ağrı var."
2. Sokulmak, dikilmek (bitki vb.).
kaḏul- "Sıkıca dikilmek." (EDPT, 601)
kaḏıl- "Elbise teyellenmek." (DTS, 427)
kadal- "1. Çakılmış olmak. 2. Saldırmak, bağlanmak." (ATS, 93)
kadal- "Kesmek, doğramak, batırmak, saplamak." (DK, 217)

ḳadaḷaş- **II/314** Tel. W. Baskılanmak.
Ḳuḷaġımda, köksümde ḳadaḷajıp yat. "Benim kulağımda, göğsümde baskı var."
-
-

ḳadaḷġaḳ **II/315** Tel. Sarp kaya.
-
kadalgak I "Müşkülpesent." (ATS, 93)
kadalgak II "Sarp kaya." (ATS, 93)
kadalgak III "(Göğüsteki) sancı." (ATS, 93)
kadalgak IV "Çakal eriği çalısı." (ATS, 93)
kadılgak "Sebepsiz yere çıkışan, kafa tutan." (TAS, 44)

ḳadaḷġāḳ **II/315** Tel. Leb. <ḳadaḷ-ḳaḳ
Diken, böcek iğnesi.
kadalçāk "Dikenli çakal eriği." (KRS, 15)
kadalgak "1. Dikenli. 2. Göğüste batma, sancı. 3. Boğucu öksürük. 4. *mec.* Acı, delici. 5. Hastalıklı. 6. *mec.* Seçici, titiz." (ARSL, 247)

ḳadaḷġāḳtığ **II/315** Leb. <ḳadaḷġāḳ+ḷığ
Dikenli, iğneli.
-
-

ḳadaḷġāḳtū **II/315** Tel. *bk.* ḳadaḷġāḳtığ.

ḳadaḷış- **II/314** Tel. Tub. Kumd. <ḳadaḷ-ş-
Mani olmak, engel olmak.
-
kadalış- "Engel olmak." (ATS, 93)

ḳadama **II/317** Alt. *bk.* ḳattanı.

ḳadamāk **II/317** Alt. <ḳada-māḳ
Diken.
-
-

ḳadamāḳtū **II/317** Alt. Dikenli.
-
-

ḳadān **II/310** Tel. <ḳat
Tekrarlama.
-
-

ḳadan- **II/310** Tel. Leb. <ḳada-n-
Kendine iğne vb. batırmak.
-
kadan- "Bir şeyi kendine takmak." (ATS, 93)

ḳadānda- **II/310** Tel. <ḳadān+ḷa-
Tekrarlamak.
-
-

ḳadānḷat- **II/3140** Tel. <ḳadān+ḷa-t-[4]
Tekrarlatmak.
-
-

ḳadaŋı **II/310** Alt. *bk.* ḳattaŋı.

ḳadar **II/312** Alt. Tel. <ḳat
1. Deri altındaki yağ tabakası.
2. Kürkün üstü.
Ton ḳādarı/tonıŋ ḳadarı (İd.)
-
kadar I "Domuz yağı." (TAS, 44)
kadar II "Dış kapak." (TAS, 44)

ḳadār **II/312** Tel. Tekrar.
Ḳadārġa poḷzın "Bu sık sık tekrarlansın!"
-
-

ḳadar- **II/312** Leb. İzlemek, gözetlemek, bekçilik yapmak; otlatmak.
ḳatar- "1. Dönmek, döndürmek. 2. Geriye dönmek." (EDPT, 604)
ḳatar- "1. Dönmek, döndürmek. 2. Geriye dönmek." (DTS, 459)
kadar- "Beklemek; korumak." (ATS, 93)
kadar- "Beklemek, gözetlemek, göz kulak olmak korumak." (DK, 217)

ḳadarḷa- **II/313** Alt. Tel. <ḳadar+ḷa-
1. Kürk giymek, kürk sarınmak.
2. Hayvanları beslemek, yem vermek.
-
kadarla- "Sarmak, örtmek." (ARS, 56)
kadarla- "Hayvanları beslemek." (ARSL, 248)

ḳadārḷa- **II/313** Tel. <ḳadār+ḷa-
Tekrarlamak.
-
-

ḳadarḷan- **II/313** Tel. <ḳadar+ḷa-n-
Yağlanmak, şişmanlamak.
-
-

ḳadārḷan- **II/313** Tel. <ḳadārḷa-n-
Tekrarlanmak.
-
-

ḳadārḷandır- **II/313** Tel. <ḳadār+ḷa-n-dır-
Tekrar etmek.
-
-

ḳadığ I **II/322** Leb. 1. Çivi.
2. Eyer süslemek için kullanılan bakır başlı çivi.
kaḏıġ (kaḏūġ) "Sağlamlaştırılmış dikiş." (EDPT, 597)
ḳaḏıġ "Büyük aralıkla dikme, dikiş." (DTS, 429)
kadu "1. Çivi. 2. Eyerdeki çentik, kertme." (ATS, 93)
kadu~kadū "Çivi, mıh; eyerdeki çentik." (DK, 217)

ḳadığ II **II/322** Leb. Sert, katı.
bk. ḳattū.

ḳadığḷa- **II/322** Leb. 1. Çivilemek, çivi ile sağlamlaştırmak.
2. Eyere çivi çakmak.
-
kadula- "Çivilemek." (ATS, 93)

ḳadıḳ **II/318** Tel. <ḳat-ḳ, ḳatıḳ
Baharat, baharatlı tat.
katık (katuk) "Başka bir şeye katılan, karıştırılan; baharat, çeşni." (EDPT, 598)
ḳatıḳ "1. Islah, düzeltme, ekleme. 2. Tutmaç yemeğine atılan keskin baharat." (DTS, 462)
kadık "Baharat, çeşni." (ARSL, 248)

ḳadıḳtū **II/321** Tel. <ḳadaḳ+ḷū
Baharatlı.
-
kadıktu "*kadıktu sarcu* Kurutulmuş peynir eklenmiş tereyağı." (ARSL, 248)

ḳadıḷ- **II/327** Alt. 1. Dokunmak, değmek.
Ā ḳadıḷba! "Ona dokunma!"; *Oḷ mā ḳadıḷdı.* "O bana dokundu."
2. Bağlanmak, canını sıkmak, bıktırmak.
katıl- "Katılmak, karıştırılmak; *mec.* biriyle ilişkili olmak." (EDPT, 601)
ḳatıl- "1. Katılmak, karışmak, karıştırılmak. 2. Katılmak, eklenmek, ilişkili olmak; karışmak, müdahale etmek; bir şeye katılmak, bir şeye karışmak, bir şeyin içinde olmak. 3. Görüşmek, ilişkiyi sürdürmek, bilmek. 4. Çiftleşmek, iliş-

[4] Morfolojik tahlil OSTN'de *ḳadāġ+la+t* yazılmıştır.

kiye girmek. 5. Vergi toplamak.” (DTS, 461)
kadıl- “1. Bir şeye dokunmak. 2. Kıskıvrak bağlanmak. 3. Bıkmak, usanmak.” (ATS, 93)
kadıl- I “Yersiz çıkışmak.” (TAS, 44)
kadıl- II “Kıvranmak.” (TAS, 44)

ḳadılış- **II/328** Alt. <ḳadıl-ş-
Birbirine saldırmak.
katılış- “Birbirine katılmak, (cinsel) birleşmek, birbirine karışmak; birbirine karışmak.” (EUES, 345)
-

Ḳadın **II/323** Alt. Tel. 1. Katun Nehri (kocası Biy ile birleşen Kadın, Ob Nehri’ni oluşturur; Ob=Çift);
2. Kondoma Nehri’ndeki Katun dağı.
3. Kondoma Nehri’ndeki Şor kabilesi.
Onlar hakkında şöyle konuşurlar: *Alığ Ḳadın āl! ḳızıl taş ḳuçaḳtaġan, ḳursaġı küygen, paḷanıŋ mīzin şığara paskan.* Aptal Katunlular! Onlar, ateşten kırmızı taşı ellerine aldılar, karınlarını yaktılar ve çocuğun beynini ezdiler.
-
Kādın “Kadın Nehri.” (GSATA, 463)

ḳadır- **II/326** Tel. Leb. <ḳat-r-
Sertleştirmek.
Temir ḳadırdı. “O demiri sertleştirdi.”; *Tere ışḳa ḳadırdı.* “Deriyi dumanda, ise tutarak sertleştirdi.”[5]
katur- “Katılaştırmak, sertleştirmek.” (EDPT, 604)
ḳatur- “Katılaştırmak, sertleştirmek.” (DTS, 463)
kadır- “1. Kurutmak. 2. (Demiri) kızdırmak. 3. Eğitmek.” (ATS, 93)
kadır- “Kurutmak.” (TAS, 44)

ḳadıra- **II/326** Tel. Gıcırdamak, çatırdamak, hışırdamak.
-
-

ḳadırat- **II/326** Tel. Gıcırdatmak, çatırdatmak, hışırdatmak.
-
-

ḳadırma **II/327** Tel. <ḳadır-ma
Sert, güçlü.
-
-

ḳadış- **II/330** Tub. <ḳat-ş-
Birleşmek, bir olmak.
katış- “Birlikte katmak.” (EDPT, 607)
ḳatış- “Birlikte eklemek, karıştırmak.” (DTS, 462)
katış- “1. Birleşmek, bir araya gelmek. 2. Evlenmek, dünya evine girmek.” (DK, 220)
katış- “Birisiyle buluşmak, karşılaşmak.” (DÇT, 125)

ḳadıt **II/329** Alt. Leb. 1. Evli kadın.
Ḳādım “Benim karım.”; *Ḳādıŋ* “Senin karın.”; *Ḳādı* “Onun karısı.”; *Ḳadıt aḷdım.* “Ben evlendim.”; *Tuḷ ḳadıt* “Dul kadın.”
2. Kadın (genel olarak).
Ḳadıt kiji (id.); Aḷtın paştū ḳadıttan arıḳ paştū er artıḳ “Altın başlı kadından kuru başlı erkek daha iyidir.” (Alt.); *Ḳadıt kijiniŋ çaçı (uzun) aġıḷı ḳısḳa.* “Kadınların saçı uzun, aklı kısa olur.” (Alt.);
3. Kız (iskambil kâğıtlarında).
bk. ḳāt.

ḳadıtsaḳ **II/329** Tel. <ḳadıt+saḳ
Kadınları seven.
-
-

ḳadıttığ **II/329** Leb. <ḳadıt+ḷığ
Karısı olan, evli.
-
kadıttu “Eşli, karılı.” (ATS, 93)
kātu~kadıttu “Evli erkek.” (DÇT, 120, 121)

ḳadıttū **II/329** Alt. Tel. *Sen ḳadıttū, paḷaḷū kiji!* “Sen, karısı ve çocukları olan adamsın!” (P.d.V.I, 118,29); *Erlū ḳadıttū* “Karı ve koca.”
bk. ḳadıttığ.

ḳadıyaḳ **II/323** Kumd. Cimri, pinti, eli sıkı.
-
-

[5] Bu cümlenin anlamı “*коптить кожу*, deriyi tütsülemek, dumanda işlemek” şeklinde verilmiştir.

ḳadraŋ **II/331** Alt. Tel. Leb. Hırsız, eşkıya.
Ḳadraŋ ḳuşḳacaḳ "İskete kuşu, baştankara."
-
kadran "Hırsız, haydut." (ATS, 93)
kadraŋ "Hırsız." (TAS, 44)

ḳadraŋçı **II/331** Tel. Hırsız.
-
-

ḳadraŋda- **II/331** Alt. Tel. <ḳadraŋ+ḷa- Hırsızlık yapmak, soymak.
-
kadraŋda- "Hırsızlık yapmak, çalmak, yağmalamak, soymak; gasp etmek." (TAS, 44)

ḳadraŋna- **II/331** Leb. *bk.* ḳadraŋda.

ḳadū **II/330** Alt. Kumd. 1. Çivi, menteşe, tutturmaya yarayan bir şey.
2. Eyerin üstündeki çentik.
bk. ḳadığ I.

ḳadūḷa- **II/330** Alt. <ḳadū+ḷa- Çiviyle tutturmak, çivilemek.
-
kadula- "Çivilemek." (ATS, 93)

ḳağan **II/71** Tel. <ḳaḳ, =ḳaŋ Kuraklık, çoraklık, kuruluk, susuzluk.
-
-

ḳağas **II/73** Tel. <Far. kāğıd<kāğad Kâğıt, oyun kartları
On yüstüŋ ḳızıḷ ḳağas aḳça perdi. "10 ruble kırmızı kâğıt para verdi." (Tel.)
bk. ḳağat.

ḳağaş **II/73** Leb. Kumd. Ağaç kabuğu.
-
kagaş "Kabuk, ağaç kabuğu." (KRS, 15)

ḳağat **II/72** Tub. Leb. Kumd. <Far. kâğıd
1. Kâğıt.
ḳağat aḳça "Kâğıt para" (Tub.)
2. Kâğıt parçası. (Kumd.)
3. Mektup, belge (Tub.)
-
kagas "Kâğıt." (ATS, 93)
kaŋat "Kâğıt." (ATS, 96)
kagas "Kâğıt." (TAS, 44)
kagat~kaŋat~kat "Kâğıt." (DK, 216, 219, 220)

ḳağıḷ- **II/75** Tel. Alt. <ḳaḳ-ḷ- Dövülmek.
kakıl- "Çarpılmak, vurulmak." (EDPT, 610)
ḳaḳıl- "Çarpılmak, vurulmak." (DTS, 448)
kagıl- "Vurulmuş olmak, kakılmış olmak." (ATS, 93)

ḳağıḷa- **II/75** Kumd. Yontmak.
-
-

ḳağıḷda- **II/75** Alt. Tel. Kumd. (Tavuk için) gıdaklamak.
Tāḳ ḳança ḳağıḷdaza "Tavuk her ne kadar gıdaklasa da" (Tel.; P.d.V.I, 196,27)
kakīlā- "Kahkaha atmak, kıkırdamak, gıdaklamak." (EDPT, 611)
ḳaḳıla- "Yüksek sesle bağırmak." (DTS, 448)
kakılda- "Tavuk gıdaklamak." (TAS, 45)

ḳağın- **II/73** Alt. Tel. 1. Kendi kendine vurmak.
Töjün ḳağındı. "O kendi göğsüne vurdu." (Tel.)
2. Elini eline vurmak, kanatlarını çırpmak.
Tāḳ ḳançada ḳanadın ḳağınza, ḳançada ḳağıḷdaza, susḳastaŋ tuza poḷbodı. "Tavuk her ne kadar kanatlarını çırpsa da, gıdaklasa da ördekten yardım alamadı." (P.d.V.I, 196,27)
3. Eli ve ayağı titremek (epilepsi hastalığında).
kakın- "Kendi kendine vurmak." (EDPT, 611)
ḳaḳın- "Üzülmek, acınmak." (DTS, 448)
kagın- "1. Kendine vurmak. 2. Silkinmek. 3. (Kuş için) kanat vurmak." (ATS, 93)

Ḳağır **II/74** Tel. *krş.* ḳağırġān
Erlik'in hizmetçisi, uşağı.
Erlik'in kölesi bütün kötü ruhlardan daha güçlü idi.
bk. Ḳağırġān**.

ḳağır- **II/74** Tel. Alt. Tükürerek boğazı temizlemek.
kakır- "Balgam çıkarmak." (DTS, 448)
kagır- "Balgam tükürmek." (TAS, 44)

Ḳağırġān **II/74** Tel. <Ḳağır+ḳān

Ülgen ve Erlik arasındaki arabulucu.
-
Kagır Han "Kumandılara göre Erlik'in kardeşidir ve ağabeyiyle birlikte yer altında yaşar. "(MTS, 93)

ḳağış- **II/76** Tel. Alt. Leb. Kakışmak, vuruşmak, kavga etmek.
kakış- "Birbirine vurmak." (EDPT, 613)
ḳakış- "Birbirine vurmak." (DTS, 448)
kagış- "Bir nesneyle diğerine vurmak." (ATS, 93)

ḳağıştır- **II/76** Tel. <ḳağış-tır-
Aḷaḳḳan ḳağıştırdı. "O alkışladı."
-
kagıştır- "Birbirine vurdurmak." (ARSL, 247)

ḳajā **II/398** Tel. <ḳajı+ġa
Nereye.
Ḳajā parıp yazıŋ? "Nereye gidiyorsun?"
-
kajıga "Nereye." (ARSL, 252)

ḳajaġan **II/399** Tel. *krş.* ḳaja, ḳazā
Koyun ve büyükbaş hayvanlar için ağıl.
-
kajagan "Ahır, hayvan avlusu." (ATS, 93)
kajagan "Ahır." (TAS, 44)

ḳajan **II/399** Tel. Tembel (at).
ḳajan at "Tembel at."
-
kajaŋ "(At için) tembel, ağır, yavaş." (ATS, 93)

ḳajat **II/399** Tel. *krş.* ḳaş
Tepe, silsile, dağın tepesi, yükselti.
-
kajat "Dik yamaç, tepe, yükseklik." (ATS, 93)
kajat "Tepe, doruk, sırt." (TAS, 44)
kajat "Dağ silsilesi, dağ zirvesi, büyük tepe, plato, yükseklik." (DÇT, 121)

ḳajaẏ- **II/398** Tel. Beyazlamak, uzaktan beyaz renkte görünmek, açık tonlu renk ile ayrılmak.
-
kajay- "Ağarmak." (ATS, 93)
kajay- "Ağarmak, saçlarına ak düşmek." (TAS, 44)
kajak "Beyaz." (DÇT, 121)

ḳajı **II/399** Tel. Alt. Hangisi?
Ḳajı kiji kelgen. "Hangi kişi geldi?"; *Ḳajıḷarın kördŭŋ?* "Onlardan hangilerini gördün?"; *Ḳajı ḳajı poḷza* "Kim olursa olsun."; *Ḳajı pir piler.* "Birileri biliyordur!" *Ḳajı pir çaḳta* "Bazen."; *Ar ḳajı* "Herhangi bir."; *Ḳajızı da* "Kim olursa olsun, herhangi biri."; *Slerdiŋ ḳajıġarda* "Sizlerden herhangi biriniz."; *Ḳajı kiji sraẏ pilbes.* "Yabancı insan hiç bilmiyor"
2.=ḳajā "Nereye?"
Ḳajı parazıŋ paḷam. "Çocuğum, nereye gidiyorsun?"
kańu ~ kanı ~ kayu "1. Hangi, ne. 2. Bazı vb." (EDPT, 632, 633)
kańu ~ kanı ~ kayu "Ne, hangi." (DTS, 445)
kājı~kajı "1. Hangi. 2. Nereye, nerede." (ATS, 91, 93)
kajı "Hangi." (TAS, 44)
kajı "Hangi, hangisi." (DLTÇ, 154)
kajı "Hangi." (DÇT, 121)

ḳajıḳ I **II/400** Tel. Büyük mutfak kaşığı.
kaşuk "Kaşık." (EDPT, 671)
ḳaşuḳ "Kaşık." (DTS, 458)
kojuk "Kaşık." (ATS, 114)
kojık "Kaşık." (DK, 223)
kajık "Kaşık." (DLTÇ, 164)

ḳajıḳ II **II/400** Tel. Leb. Aşık kemiği.
aşuk "Ayak bilek eklemi, aşık kemiği." (EDPT, 259)
aşuḳ "Ayak bileği, aşık kemiği." (DTS, 69)
kajık "Aşık kemiği." (ATS, 93)
ajık "Aşık kemiği, aşık." (TAS, 3)

ḳajıḳçān **II/400** Tel. Kalın aşık kemikleri olan.
-
-

ḳajır **II/400** Leb. *bk.* ḳaçır

ḳaḳ **II/56** Tel. Alt. 1. Kurutulmuş, sert, kuru, bitki örtüsü olmayan.
Ḳaḳ aġaç "Kuru ağaç, kökü kurumuş ağaç." (Tel.); *ḳaḳ yer* "Boş, ağaçların ve yaprakların olmadığı kuru yer." (Alt.)
2. Kara (yeryüzünün denizle örtülü olmayan yeri).
Yerdiŋ üstünde pir ülüjŭ ḳaḳ, tört ülüjŭ su. "Yer yüzünün bir parçası kara, dört par-

çası ise denizdir.” (Tel.); *Arayla ḳaḳḳa çıḳtıḳ.* “Karaya yeni ulaştık.” (Alt.)
kak (kāk) “Kurutulmuş (bir şey).” (EDPT, 608)
ḳaḳ “Kuru, kurumuş.” (DTS, 447)
kāk “1. Yaprak. 2. Kuru, sert toprak.” (ATS, 91)
kak “Kuru, kumlu.” (ATS, 94)
kak “Çıplak.” (TAS, 44)
kāk “1. Yaprak. 2. Kabuk.” (TAS, 43)
kak “Kuru, kuru ağaç.” (DLTÇ, 156)
kak “Tam, kesin.” (DÇT, 122)

ḳaḳ- II/57 Tel. Alt. Leb. 1.Vurmak, tokat atmak, kapı çalmak.
Salḳın ḳağıp yat. “Rüzgâr çok sert esiyor.” (Alt.); *Küsküde ḳaḳḳan salḳınġa künekçe turub çıdabas.* “Güçlü sonbahar rüzgârına karşı bir gömlekle dayanılmaz.” (Tel.; P.d.V.I, 226,2); *Ḳam orbu ḳağıp yat.* “Şaman davulun tokmağını vuruyor.” (Alt.); *Eşiknĭ ḳaḳtı.* “Kapıyı tıklattı.” (Tel.); *Yara ḳaḳtı.* “Ezdi.”(Tel.)
2. Çakmak.
Yaba ḳaḳtı. “O çaktı.” (Tel.); *Ḳurçu çaḳtı.* “O çember çaktı.” (Tel.)
kak- “Çarpmak, tıklatmak (kapı vb.).” (EDPT, 609)
ḳaḳ- “Vurmak, çarpmak, çalmak, tıkırdatmak.” (DTS, 428)
kak- “1. Vurmak, çakmak, kakmak. 2. Sallamak.” (ATS, 94)
kak- “1. Vurmak. 2. Esmek.” (TAS, 44)
kak- “1. Kakmak, silkmek, sarsmak. 2. Vurmak, dövmek, çarpmak.” (DK, 218)

ḳāḳ I II/57 Tel. Karga ötmesi.
kāġ kōġ (kāk kōk) “Kaz, ördek vb. ses çıkarması.” (EDPT, 608)
ḳaġ ḳuġ et- “(Kaz için) ötmek.” (DTS, 429)
kāk “(Yansıma ses) tavuk gıdaklaması.” (DÇT, 120)

ḳāḳ II II/57 Alt. Tel. Ağaç yaprağı.
Ḳāḳ tüşkön. “Yapraklar düştü.” (Alt.); *Ala ḳāḳ* “Çoğu zaman nehir kenarlarında bulunan küçük söğütler.”
kak (kāk) “Kurutulmuş (bir şey).” (EDPT, 608)
ḳaḳ “Kuru, kurumuş.” (DTS, 447)
kāk “1. Yaprak. 2. Kuru, sert toprak.” (ATS, 91)
kak “Kuru, kumlu.” (ATS, 94)
kak “Çıplak.” (TAS, 44)
kāk “1. Yaprak. 2. Kabuk.” (TAS, 43)
kavak “Ağaç yaprağı.” (DLTÇ, 153)

ḳaḳḳa II/63 Tel. Domuz, yaban domuzu.
bk. ḳaḳḳay

ḳaḳḳay II/63 Alt. Tel. *krş.* Moğ. Domuz.
Yalan ḳaḳayı “yaban domuzu”
-
kakay “Domuz, yaban domuzu.” (ATS, 94)
kakay “Yaban domuzu.” (DLTÇ, 156)

ḳaḳpaġa II/69 Leb. Alın, ön cephe.
-
-

ḳaḳpaḳ II/69 Alt. Tel. Leb. Kapak.
ḳazı ḳaḳpaġı “Kazan kapağı” (Alt.); *Ḳaḳpaḳ yap.* “Kapağı kapat.” (Alt.)
kapak~kapġāk~ “Kapak.” (EDPT, 582,584)
ḳapaḳ~ḳapġaḳ “Kapak.” (DTS, 446)
kakpak “Çatı, kapak.” (ATS, 94)
kapkak “Kapak.” (TAS, 47)
kakpak “Kapak.” (DK, 218)
kakpak “Kapak.” (DÇT, 122)

ḳaḳpaḳta- II/69 Alt. Tel. Leb. <ḳaḳpaḳ+la-
1. Kap için kapak yapmak.
2. Kapakla kapatmak.
bk. ḳapḳaḳta-**.

ḳaḳpaḳtū II/69 Tel. Alt. 1. Kapaklı, kapağı olan.
2. Kapakla kapatılmış.
bk. ḳapḳaḳtū**.

ḳaḳşa- II/67 Alt. Kurumak; serpilmek, dökülmek (kökten büyümüş, olgunlaşmış tahılın tohumu).
koġşā- “Yumuşak olmak, zayıflamak.” (EDPT, 613)
ḳoġşa-~ḳoḫşa- “1. Hafiflemek, yumuşamak, dinlenmek, zayıf düşmek, bitkin düşmek, yıpranmak.” (DTS, 480)

kakşa-[6] "Kurumak." (ATS, 94)
kakşa- "Kurumak, kuruyup çatlamak." (TAS, 45)

ḳakşāḷ II/68 Nehrin taşmasıyla bir yere toplanan ağaç yığını.
-
kakşāl "Nehrin taşmasıyla bir yere toplanan ağaç yığını." (ARSL, 263)

ḳakşaḷ- I II/67 Alt. <ḳakşa-ḷ-
Kurumak, içten çürümek, gevşemek, yumuşamak.
Ḳaḷġançı çaḳ kelerde ḳattū aġaş ḳakşaḷar. "Eğer dünyanın sonu gelirse ağaçlar gevşer." (P.d.V.I, 167,7)
koġşal- "Gevşemek." (EDPT, 614)
kogşal- "Yaralanmak." (EUES, 389)
-

ḳakşaḷ- II II/67 Tel. Gıcırdamak.
-
-

ḳakşat- II/68 Tel. < ḳakşa-t-
Kurutmak.
koġşat- "Yumuşatmak, zayıflatmak." (EDPT, 614)
ḳoġşat- "Yumuşatmak, zayıflatmak." (DTS, 480)
kagşat- "Kurutmak." (ATS, 94)

ḳakşı- II/68 Tel. Ağlamak, yüksek sesle bağırmak, acıklı acıklı konuşmak, duygulu bir şekilde bir şey istemek, etkileyici bir şekilde konuşmak.
Ḳarındaştıŋ nezi artıḳ-ḳakşıp aẏtḳan sös artık. "Kardeş tarafından yapılan en değerli şey nedir? Samimi kalpten söylenmiş bir söz." (Tel.; P.d.V.I, 233,29)
-
kakşı-[7] "Yüksek sesle bağırmak." (ARSL, 572)

ḳakşī II/69 Tel. Ağaç kovuğu (kuşların yuva yaptığı yer).
Ḳara parçıḳtıŋ uyazı, ḳakşīda tejet paḷazı. "Kara sığırcığın yuvasında, ağaç kovuğunun içinde yavrular ses yapıyorlar."
-

ḳaḳta- II/35 Tel. Tub. <ḳaḳ+ḷa-
Çakmak, kesmek, kaldırmak, kapmak, gagalamak.
-
kakta- "Silkmek, sarsmak." (ATS, 94)
kakta- "Vurup silkmek." (TAS, 45)

ḳāḳta- II/65 Alt. Tel. Leb. <ḳaḳ+ḷa-
1. Gaklamak (karga), gıdaklamak (tavuk), cıvıldamak (kuşlar), vaklamak (ördek).
Ḳaḳtaẏdır anıŋ paḷazı. "Onun çocukları cıvıldıyor." (Tel., P.d.V.I, 223,28)
2. Üzüntülü sesler çıkarmak, üzülmek.
-
kākta- "Gıdaklamak." (DÇT, 120)

ḳaḳtır- II/66 Tel. <ḳaḳ-tır-
Vurdurtmak, vurmak, kapıyı çalmak, müzik aletinde çaldırmak.
Āḷdıŋ kijileri̇ çadıġan ḳaḳtırdıḷar. "Köyün sakinleri arp çaldırdılar."
kaktur- "Kaktırmak, çarptırmak." (EDPT, 610)
ḳaḳtur- "Kaktırmak, çarptırmak." (DTS, 448)
kaktır- "Vurdurmak." (ARSL, 263)

ḳaḳtī II/66 Tel. Oyuk, içi boş ağaç.
-
-

ḳaḳtīḷū II/66 Tel. Oyuk, delik (ağaç)
-
-

ḳāḷ II/220 Alt. Küfür, sövgü.
bk. ḳaḷ I**.

ḳaḷ- II/220 Alt. Tel. 1. Kalmak.
Er kiji üẏde ḳaḷbadı. "Erkekler evde kalmadılar." (Alt.); *Ḳaḷġan iş̌im köp.* "Bana daha çok iş kalmış." (Alt.); *Ḳudaẏ aḷġış permeze iş̌iŋ ḳaḷar.* "Eğer Allah'ın rızası olmazsa senin işin de kalır (bitmemiş olarak)." (Tel.)
2. Bir şeye maruz kalmak.
Yaẏnūġa ḳaḷ! "Acılara maruz kal!" (Tel.); *Yaman atḳa ḳaḷdı.* "O kötü isimle anıldı (hakkında kötü söylentiler vardı)."

[6] Bu kelimenin anlamı ATS'de *kurutmak* olarak verilmiş, ancak ORS'de *kurumak* şeklindedir.

[7] ARSL'de bu kelime ayrı madde başı olarak verilmemiştir. *Сарбаѓда-* maddesi içinde örnek cümlede geçmektedir.

(Tel.); *İçer aştıŋ açūna ḳaḷba!* "Yemek derdi çekme!"
3. Ölmek. (Alt.)
4. Çoğu zaman *kaḷ-* fiili diğer fiillerle birleşerek yardımcı fiil olarak kullanılır (özellikle Doğu lehçelerinde);
a) *-p* zarf-fiil ekiyle kullanılarak hareketin gerçekleştiğini bildirir.
Ölüp ḳaḷdı. "O öldü, gerçekten öldü." (Alt.); *Uġŭp ḳaḷġan poḷzoŋ.* "Eğer sen onu gerçekten duyuyorsan." (Tel.); *Ot öçüp ḳaḷsa.* "Eğer ateş tamamen söndüyse." (Tel.); *Yara püdüp ḳaḷdı.* "Yara tamamen kaynadı." (Tel.)
b) *-A zarf-fiil ekiyle* kullanıldığında hareketin devam ettiğini bildirir.
Adım yada ḳaḷdı. "Benim atım uzanmaya devam ediyordu." (Tel.); *Tura ḳaḷar.* "O ayakta durmaya devam edecek." (Tel.); *Ottura ḳaḷmasınlar!* "Artık daha fazla oturmasınlar!"
Bazı durumlarda bu fiil kendinden önceki fiille kaynaşır.
Yada ḳaḷdı> yada ġaḷdı> yadāḷdı, tura ḳaḷdı> tura ġaḷdı> turāḷdı.
c) Aynı zarf-fiil ile *kaḷsa*'nın anlamları (şart kipi): *eğer, farz edelim ki*
ç) Abakan ve Altay lehçelerinde *-ak* ekiyle birleşerek *kaḷak* fiilini oluşturur.
Aḷġaḷaḳ "Daha almayan, almak üzere."; *Kelgelek* "Daha gelmeyen, gelmek üzere."; *Ḳonġoloḳ* "Daha gecelemeyen, gecelemek üzere."; *Ölgölök* "Daha ölmeyen, ölmek üzere."

kal- "Kalmak, geriye kalmak; tek olmak, olmaya devam etmek, durmak, durma noktasına gelmek; geride kalmak, arta kalmak." (EDPT, 615)
ḳal- "1. Kalmak, durmak, ikamet etmek. 2. Bir yerde kalmak, bulunmak. 3. Yaşamak, hayat sürmek. 4. Başka bir durumda hayatını sürdürmek. 5. Geriye kalmak, geride kalmak." (DTS, 435)
kal- "1. Kalmak. 2. *mec.* Ölmek. 3. Beklenmedik bir şekilde meydana gelen hareketi gösteren yardımcı fiil." (ATS, 94)
kal- "Kalmak." (TAS, 45)
kal- "Kalmak, oturmak, ikamet etmek." (DK, 218)
gal-~kal-"Kalmak." (DÇT, 111, 122)

ḳaḷ I **II/219** Tel. Haddini bilmez, utanmaz, kaba.
Ḳaḷ kişi "Hiçbir işe yaramayan basit, vasıfsız insan"

kal "Vahşi, yabani, acımasız, deli, kudurmuş." (EDPT, 614)
ḳal I "Aptal, ahmak, budala; deli, çılgın, kudurmuş." (DTS, 435)
kal "Küstah, kaba, ahmak." (ATS, 94)
kāl "1. Utanmaz. 2. *mit.* Erlik'in sıfatı." (ATS, 92)
kal "Sayısız, hadsiz, hesaplanamaz." (DÇT, 122)

ḳal II **II/219** Tel. <Ar. hāl
1. Durum, vaziyet.
2. Güç.

ḳaḷa- I **II/225** Tel. <ḳaḷ
Yorulmak, güçsüzleşmek, bıkmak.

kala- "Hafif sarhoş olmak, sarhoş olmak." (ARSL, 264)

ḳaḷa- II **II/225** Alt. Tel. *krş.* Moğ. yanmak, tutuşmak.
Yanmak, alevlenmek.
Ḳaẏranım, ḳajı parazıŋ, ḳaḷaġan yürektĭ ḳaḷadıp? "Canım, alevlenmiş yürekle nereye gidiyorsun?"

kala- "Yanmak, alevlenmek, sabırsızlanmak." (ATS, 94)
kala- "Ateş yakmak." (DÇT, 122)

ḳaḷabas **II/233** Alt. 1. Çevik, kıvrak, becerikli.
2. Fazla dayanıklı (çok şarap içen ve sarhoş olmayan).

ḳaḷaġaş **II/229** Tub. <ḳaḷaḳ+aş
Tahta kaşık, çubuk.

ḳaḷaḳ **II/228** Alt. Tel. Üzüntü bildiren ünlem: Yazık.
Ḳaḷaḳ! ḳaḷaḳ seni! Meniŋ yam poḷzo ḳaẏdat. "Ne yazık! Keşke benim yayım olsaydı!" (P.d.V.I, 11,41)

kalak "*ünl.* Şaşırma, korku ifade eder." (ATS, 94)
kalak "*ünl.* Vah vah!, ah ah!" (TAS, 45)
kalak "Üzüntü, acıma bildiren ünlem." (DK, 218)
kalak "Kepçe." (DLTÇ, 156)
kalak kalak "Yazık (acıma bildiren ünlem)." (DLTÇ, 156)
kalak "Şaşırma veya neşe ünlemi." (DÇT, 122)
kalak kokıy "Şaşırma ünlemi." (DÇT, 122)

ḳaḷaḳta- **II/228** Tel. Alt. <ḳaḷaḳ+ta-
Umutsuzluk, çaresizlik içinde bağırmak, haykırmak.
-
kalakta- "1. Korkuyla bağırmak, haykırmak. 2. Gıdaklamak." (ATS, 94)
kalakta- "Kaygıdan, korkudan, çaresizlikten bağırmak." (TAS, 45)
kalakta- "Of çekmek, ahlamak, iç çekmek." (DÇT, 122)

ḳaḷama **II/235** Tel. Sepet, kasa.
kalama "Sepet." (ATS, 94)

ḳaḷan **II/230** Alt. Tel. Leb. 1. Rüşvet, vergi, haraç.
Aḷtaẏ yonı Aḳ ḳāṅġa ḳaḷan perip yat, Çüẏ yonı Ḳıtaẏ ḳānı bineŋ aḳ ḳāṅġa ḳaḷan perip yat. "Altaylar Ak Han'a, Çuy'lar ise Çin imparatoru ve Ak Han'a vergi veriyorlar."
2. Ağustos ayında Çuy Nehri'nin sahilinde düzenlenen fuar.
kalıŋ "Başlık parası." (EDPT, 622)
ḳalan "Vergi, devletin tarımla uğraşanlardan aldığı ayni vergi. (DTS,
ḳalıŋ "Başlık parası." (DTS, 437)
kalan "Vergi, haraç." (ATS, 94)
kalan "Vergi." (DÇT, 122)

ḳaḷançı **II/230** Tel. <ḳaḷan+çı
Vergi toplayan.
ḳalançı "Vergi toplayan." (DTS, 436)
kalançı "1. Vergi toplayıcı. 2. Haraç toplayıcı." (ARSL, 266)

ḳaḷandū **II/230** Tel. <ḳaḷan+ḷū
Vergi, haraç ödeyen kişi.
Ḳara ḳaḷandū "Siyah vergi verenler (Altayların benzetmesi, bazı kara derili vergi verenler için)."
ḳalanlıġ "Vergi toplanacak yer." (DTS, 436)
-

ḳaḷaŋda- **II/229** Tel. Alt. *bk.* ḳaḷaŋna-.

ḳaḷaŋdat- **II/229** Tel. Alt. *bk.* ḳaḷaŋnat-.

ḳaḷaŋı **II/229** Tel. Hafif sarhoş olan, çakırkeyf.
-
kalaŋgı~kalaŋı "Hafif sarhoş." (ATS, 94)

ḳaḷaŋna- **II/229** Leb. *krş.* ḳaḷaŋı
Sallanmak, sallamak.
kalaŋula-~kalıŋula-~kalŋula- "Süzülmek, (suda) sürüklenmek, üşüşmek; ileri hareket etmek." (EUES, 321, 323)
kalaŋda- "Çene çalmak, bir taraftan bir tarafa sallanmak." (ATS, 94)
kalaŋda- "Sallanmak." (TAS, 45)

ḳaḷaŋnat- **II/229** Leb. <ḳaḷaŋna-t
Sallamak.
kalaŋulad- "(Havada) süzdürmek, döndürmek." (EUES, 321)
kalaŋdat- "Sallandırmak, sarktırmak." (ARSL, 266)

ḳaḷaş **II/232** Alt. Tel. Leb. Beyaz ekmek (buğday ekmeği).
Yān keldim ḳaḷaş edĭp perzĭn! "Büyük gelinim ekmek pişiriversin!"
-
kalaş "Pişmiş ekmek." (ATS, 94)
kalaş "Ekmek." (TAS, 45)
galaç~kalaç~kalaş "Ekmek." (DK, 208, 218)

ḳaḷaşsaḳ **II/232** Tel. <ḳaḷaş+saḳ
Beyaz ekmek seven (buğday ekmeği seven).
-
-

ḳaḷat- I **II/231** Alt. Tel. <ḳaḷa-t-
Yakmak.
-
kalat- "Yakmak, alevlendirmek." (ATS, 94)

ḳaḷat- II **II/231** Tel. Alt. Leb. 1. Güçsüzleştirmek, yormak.
2. Dağıtmak, harap etmek, tahrip etmek, yok etmek.
-

kalat- "Sersemsemlet, sarhoş etmek." (ARSL, 267)

ḳaḷatḳı **II/231** Alt. Tub. Balık ağlarına takılan şamandıra.

-

-

ḳaḷaẏ **II/226** Tel. 1. Kalay.
Aḳ ḳaḷaẏ "Beyaz teneke."
2. Metal eşyaları paslanmadan korumak için üzerlerini kaplayan ince kalay lehva.
Ḳaḷaẏ sürtürḥe kerek. "Kalaylamak lazım."

-

kalay "Kalay." (ATS, 94)

ḳaḷaẏḷa- **II/227** Leb. Tel. <ḳaḷaẏ+ḷa-
Kalayla kaplamak, kalaylamak.

-

kalayda- "Kalaylamak." (ATS, 94)

ḳaḷaẏḷat- **II/227** Tel. <ḳaḷaẏ+ḷa-t-
Kalaylatmak.

-

kalaylat- "Kalaylatmak, kalayla kaplatmak." (ARSL, 265)

ḳaḷaẏḷığ **II/227** Leb. Kalayḷı.

-

kalaylu[8] "Kalaylı." (ARSL, 265)

ḳaḷaẏḷū Alt. *bk.* ḳaḷaẏḷığ.

ḳaḷazaḳ **II/232** Tel. W. Sibirya gelinciği (Lat. *mustela sibirica)*.

-

kalazak "Sibirya gelinciği." (ARSL, 265)

ḳaḷba **II/270** Leb. Yabani sarımsak (Lat. *allium ursinum*)
ḳalva "Sebze." (EUES, 324)
kalba~kalma~kolba (ağızlarda) "Kuş kirazı." (ATS, 95)
kalba "Yabani soğan." (TAS, 45)

ḳaḷbaḳ **II/270** Alt. Kaşık.
Ḳuru ḳaḷbaḳ ūsḳa yaramas. "Kuru kaşık ağza yaramaz."(Alt.)

-

kalbak "Kaşık." (ATS, 94)
kalbak "Kaşık." (TAS, 45)
kalak "Kaşık, kepçe." (DK, 218)
kalbak "Kaşık." (DÇT, 122)

ḳaḷbaḳtū **II/270** Alt. <ḳaḷbaḳ+ḷı
Kaşıklı.

-

-

ḳaḷbaŋ **II/270** Töl. Dalgalanma, sallanma.

-

kalbaŋ "Atılış, sıçrayış." (ATS, 94)

ḳaḷbaŋda- **II/270** Töl. <ḳaḷbaŋ+ḷa-
Dalgalanmak, sağa sola hareket etmek.

-

kalbaŋda- "Hareketlenmek." (ATS, 94)

ḳaḷbış **II/271** Tel. Kış ortancası.

-

-

ḳaḷbūş **II/272** Tel. Geniş ahşap karıştırıcı kaşık.

-

kalbūş "Karmaç, mikser." (TAS, 45)

ḳaḷcan **II/267** Leb. *bk.* ḳaḷt'an.

ḳaḷcār- **II/267** Leb. *bk.* ḳaḷt'ūr-.

ḳaḷcārt- **II/267** Leb. *bk.* ḳaḷt'ūrt-.

ḳaḷdıḳ **II/262** Alt. Tel. Leb. <ḳaḷ-dıḳ
1. Kalıntı.
2. Gelecek kuşak.

-

kaldık "1. Nesil, kuşak. 2. Çocukların sonuncusu. 3. Miras." (ATS, 94)
kaldık "Çocuklar, evlat, ahfat." (TAS, 45)

ḳaḷdır- **II/263** Tel. Alt. Leb. <ḳaḷ-dır-
Bırakmak, geride bırakmak.
Ol meni uyatḳa ḳaḷdırdı. "O beni rezalet içinde bıraktı, rezil etti." (Tel.)
kaltur- "Geride bırakmak, sona bırakmak." (EDPT, 619)
ḳaltur- "Geride bırakmak, sona bırakmak." (DTS, 439)

-

ḳaḷdırıḷ- **II/265** Tel. Bırakılmak.

-

-

ḳaḷdırt- **II/265** Tel. Çıldırmak, öfkelenmek, sinirlenmek.

[8] ARSL'de bu kelime ayrı madde başı olarak verilmemiştir. *Калай-* maddesi içinde örnek cümlede geçmektedir.

-
-

ḳaḷdırtpaḳ **II/266** Leb. <ḳaḷdırt-maḳ
Gazap, öfke, delilik, çılgınlık.
-
-

ḳaḷdırtpaḳtan- **II/266** Leb. <ḳaḷdırt-maḳ+ḷa-n-
Çıldırmak, delirmek, öfkelenmek.
-
-

ḳaḷdırtpaḳtığ **II/266** Leb. <ḳaḷdırt-maḳ+ḷığ
Çıldırmış, deli, öfkeli.
-
-

ḳāḷġa **II/254** Tel. =ḳāḷḳa
Çadırın tahta kapısı.
-
kālga "Çadırın iki parçalı ağaç kapısı." (ATS, 92)
kālga "Kapı." (TAS, 43)
kalka "Saçak; bir yapının üzerini kapatan örtü." (TAS, 45)

ḳaḷġançı **II/254** Tel. Alt. <ḳaḷ-
Kalan, sonuncu, atık.
Ḳaḷġançı çaḳ "Son zamanlar, dünyanın sonu."; *Ḳaḷġançı çaḳ kelerde teŋeri temir poḷıp ḳalar.* "Dünyanın sonu yaklaştığında gökyüzü demir olacak." (P.d.V.I, 167); *Ḳaḷġançızında* "Sonunda."; *ḳaḷġançızın* "Son defa."
-
kalgançı "Son, en son." (ATS, 95)
kalgançı "Sonuncu." (TAS, 45)
kalgançı "Son, sonuncu." (DK, 218)
kalgançı "Son." (DÇT, 122)

ḳalı- **II/239** Tel. Leb. Zıplamak, hoplamak.
Ajıra ḳalıdı. "O zıplayıp karşıya geçti." (Tel.); *Atḳa ḳalıp çıḳtı.* "O ata zıplayıp gitti." (Tel.); *Çoçḳolornıŋ onçozı ḳayadaŋ talaẏġa ḳalıp tüje berdiler.* "Bütün domuzlar kayadan zıplayıp denize düşüp öldüler." (Tel. Miss.)
2. Kaçmak. (Tel.)
kalī- "Havada yükselmek; zıplamak." (EDPT, 617)
ḳalı- "1. Yükselmek, havalanmak, ayağa kalkmak. 2. Sıçramak, zıplamak, hoplamak; arka ayakların üzerinde havaya kalkmak." (DTS, 436)
kalı- "Bir şeyin üzerinden atlamak." (ATS, 94)
kalır(a)- "Sıçramak; üstünden atlamak." (DK, 218)
kālı-~kalı- "Hoplamak, zıplamak, sıçramak." (DÇT, 120, 122)

ḳaḷıḳ **II/241** Alt. Tel. Leb. <Ar. ḫalḳ
Halk.
ḳaḷıḳtıŋ içïnde "Halk içinde" (Alt.)
kalık "Halk." (ATS, 95)
kalık "Halk, millet." (TAS, 45)
kalık~kalık-non "Halk, millet." (DK, 218)
kalık "Halk." (DLTÇ, 157)
kalık "Halk." (DÇT, 122)
kalık albatı "Halk, insanlar." (DÇT, 122)

ḳaḷıŋ I **II/241** Alt. Tel. 1. Kalın, hacimli.
Ḳaḷıŋ et "Kalın et." (Alt.); *ḳaḷıŋ çıraẏ, ḳaḷıŋ yüs* "Kalın, utanmaz alın." (Alt. Tel.)
2. Sık, gür, yoğun.
Ḳaḷıŋ ḳaraġaẏ "Gür yapraklı çam." (Alt.); *ḳaḷıŋ ḳaẏŋ* "Gür kayın ağacı."; *Ḳaḷıŋ ḳar tüştŭ.* "Yoğun kar yağdı."
3. Çok sayıda, kalabalık.
Ḳaḷıŋ yurtḳa kirdĭ. "O kalabalık halkın içine girdi."
4. Çok, gayet.
Ḳaḷıŋ köp "Gayet çok."
kalın~kalıŋ "(Katı nesneler için) Büyük, kocaman, kalın, yoğun; kalabalık." (EDPT, 622)
ḳalın "1. Çok, kalabalık. 2. Sürü. 3. Şişman, kalın, büyük, kocaman, çok büyük." (DTS, 437)
kalıŋ "1. Gür, sık, yoğun (orman). 2. Kalın (kumaş, kâğıt, tahta. 3. Derin." (ATS, 95)
kalıŋ "Kalın, ince olmayan." (TAS, 45)
kalıŋ "Yoğun, kalın." (DLTÇ, 157)

ḳaḷıŋ II **II/242** Alt. Tel. Leb. Gelin için ödenen başlık parası, kalın.
kalıŋ "Başlık parası." (EDPT, 622)
kalıŋ "Başlık parası." (DTS, 437)

kalım "Başlık (gelin için yapılan ödeme)" (ATS, 95)
kalıŋ "Başlık parası." (TAS, 45)
kalıŋ "Başlık parası." (DLTÇ, 157)

ḳalıŋda- **II/242** Alt. Tel. *bk.* ḳalıŋna-.

ḳalıŋdan- **II/242** Alt. Tel. <ḳalıŋ+ḷa-n-
Kalınlaşmak.
ḳalŋu- "Kalınlaşmak." (DTS, 438)
-

ḳalıŋdū **II/243** Alt. Tel. *bk.* ḳalıŋnığ.

ḳalıŋna- **II/242** Leb. <ḳalıŋ II+ḷa-
Başlık parası ödemek.
-
kalıŋna- ~kalımda- "Başlık parası ödemek." (ARSL, 271)

ḳalıŋnığ **II/242** Leb. <ḳalıŋ+ḷığ
Başlık parası ödenen kız, gelin.
-

ḳalıp **II/245** Alt. Leb. 1. Bir şeye göre işlenen bir biçim, kalıp, model.
2. Gülle dökmek için kalıp.
-
kalıp "1. Kalıp, kurşun dökme kalıbı. 2. Model." (ATS, 95)
kalıp "Maşa, kıskaç." (TAS, 45)
kalıp "Kalıp, şekil." (DK, 218)

ḳalıpta- **II/247** Tel. <Rus. галоп
Dörtnala koşmak.
-
-

ḳalıptat- **II/247** Tel. <ḳalıpta-t-
Dörtnala koşturmak.
-
-

ḳalış- **II/245** Alt. Tel. <ḳaḷ-ş-
1. Birbirini bırakmak, ayrılmak.
2. Çok yaşamak (biri diğerinden çok yaşamak).
kalış- "Birlikte kalmak." (EDPT, 624)
ḳalış- "Birlikte kalmak." (DTS, 438)
-

ḳalıt- **II/245** Alt. Tel. Leb. <ḳalı-t-
Zıplatmak, koşturmak.
kalıt- "Sıçratmak, zıplatmak." (EDPT, 619)
ḳalıt- "Yükseltmek, kaldırmak, şaha kaldırmak." (DTS, 438)
kalıt- "Zıplatmak, sıçratmak." (ATS, 95)

ḳalḳa I **II/250** Tub. 1. Alın, ön cephe (atlarda)
2. =ḳalıtḳı; *Sözürmeniŋ ḳalḳazı* "Balık ağlarındaki şamandıra."
kalka "Yanak." (ATS, 94)

Ḳalḳa II **II/251** Alt. Tel. Moğol (Altaylarla komşu olan Moğolların Halha boyundan olanlar).
Ḳalḳa kiji "Moğol."; *Ḳalḳa til* "Moğolca."; *Ḳalḳa pıçaḳ* "Çin bıçağı."; *Ḳalḳa pörük* "Moğol şapkası."
-
-

ḳalma **II/272** Tel. *bk.* ḳalba.

Ḳalmak **II/272** Tel. Kalmık (Kırgızlar, Altay'da yaşayanlara, yani Altaylara ve Teleütlere böyle sesleniyorlar.).
Aḳ Ḳalmaḳ "Teleüt." (Tel.); *Ḳara Ḳalmaḳ* "Kalmık." (Tel.)
-
-

ḳalpaḳ **II/268** Tel. Kalpak, bir çeşit şapka.
Teleütlerde: Ucu dik olan eskiden kullanılan, şimdilerde kullanılmayan şapka.
-
kölpök "Kumaştan yapılmış şapka." (DLTÇ, 167)

ḳalta **II/258** Alt. Tel. 1. Cep.
2. Tütün konulan deri torba.
-
kalta "Kese, tütün kesesi, torba." (ATS, 95)
kalta "Kese, tütün kesesi." (TAS, 45)
kaltı "Kese, tütün torbası." (DLTÇ, 156)

ḳalt'aḳ **II/256** Tel. Kel, dazlak.
-
kalcan~kalçan "Kel, dazlak; *mec.* porsuk." (ATS, 94)
kald'ak "Kel." (TAS, 45)

ḳalt'an **II/256** Tel. Atın alnında beyaz yer (sakar), kel baş.
-
kalcan~kalçan "Kel, dazlak; *mec.* porsuk." (ATS, 94)
kald'ak "Kel." (TAS, 45)
kalçan "Kel, dazlak." (DK, 218)

ḳalt'andū **II/257** Tel. Kel.

-
kalcan~kalçan "Kel, dazlak; *mec.* porsuk." (ATS, 94)
kalḑak "Kel." (TAS, 45)

ḳaḷtar **II/259** Alt. Tel. Leb. Kahverengi beyaz ağızlı kahverengi at.

-
kaltar "1. Bir tür at donu, demir kırı. 2. Koyu gri, boz tilki." (ATS, 95)
kaltar "Koyu kahverengi at donu." (TAS, 45)
kaltar "Kuyruğu ve yelesi siyah, kızıl vücudunda beyazı andıran sarı lekeleri bulunduran at." (DÇT, 122)

ḳaḷt'ımaḳ **II/257** Tel. Yaban, vahşi, deli, kaba, gaddar.

-
kalcımak "Vahşi, kuduz, kudurmuş; gaddar, acımasız." (ATS, 94)

ḳaḷtır- **II/260** Tel. *bk.* ḳaḷtıra-.

ḳaḷtıra- **II/260** Alt. Titremek, sarsılmak, çatırdamak.
Süögŭ ḳaḷtırap yatḳan kördŭ. "O kemiklerinin çatırdadığını gördü." (Alt., P.d.V.I, 32,78)

-
kaltıra- "(Soğuktan) titremek; (korkudan) titremek." (ATS, 95)
kaltıra- "Soğuktan veya korkudan titremek." (TAS, 45)
kaltıra- "Titremek, sallanmak." (DÇT, 122)

ḳaḷtıraş- **II/260** Alt. <ḳaḷtıra-ş-
Titreşmek, birbirine çarpmak, biri diğerine çarparak, değerek ses çıkarmak.
Poyı arıḳ poḷdı, poyınıŋ üyö sōgü ḳaḷtıraştı. "Kendisi zayıfladı, eğe kemikleri birbirine çarpıp çatırdadı." (P.d.V,I, 32,80)

-
kaltıraş- "Titreşmek." (ATS, 95)
kaltıraş- "Birlikte titremek, ürpermek, sallanmak." (DÇT, 122)

ḳaḷtırat- **II/260** Alt. <ḳaḷtıra-t-
Titremek, çarpıntı, gümbürtü çıkartmak.
Arbaḷū at kelip yattı ḳaḷtıradıp "Arabaya bağlı olan at gümbürtü ile geldi." (P.d.V.I, 32,72)

-
kaltırat- "1. Titretmek. 2. Titretmek (sıtma için)." (ATS, 95)
kaltırat- "1. Titretmek, sallamak. 2. Titremesini, sallanmasını sağlamak." (DÇT, 122)

ḳaḷtra- **II/261** Alt. Tel. Leb. *bk.* ḳaḷtıra-

ḳaḷtrāḳ **II/261** Tel. Leb. Alt. Titreyen, gıcırdayan.
ḳaḷtrāḳ ūru "Ateşli hastalık." (Tel.); *Anda pir pajı ḳaḷtrāḳ aḳ paştū öböḥön otturdŭ.* "Orada başı titreyen ak saçlı yaşlı adam oturdu." (P.d.V.I, 137,16)

-
kaltırak "Titreme." *Kaltırak ōru* sıtma." (ATS, 95)
kaltırak ūru "Humma, sıtma." (TAS, 45)

ḳaḷtraş- **II/262** Tel. *bk.* ḳaḷtıraş-.

ḳaḷtrat- **II/261** Tel. Alt. Leb. Titretmek. *bk.* ḳaḷtırat-.

ḳaḷt'ū **II/157** Tel. W. Yaban, vahşi, zıpır, deli, kaba, gaddar.

-
kalcūr "Kızgın, kötü." (ATS, 94)

ḳaḷt'ūr- **II/257** Tel. Çıldırmak, delirmek.
Meniŋ ḳızım körmesteŋ poḷıp küç ḳaḷt'ūrıp yadır. "Öfkeli kızım gaddarcasına kuduruyor." (Tel. Miss.)

-
kalcūr- "Kızmak, kudurmak." (ATS, 94)
kalḑūr- "Kudurmak." (TAS, 45)

ḳaḷt'ūrt- **II/257** Tel. <ḳaḷt'ūr-t-
Deli etmek, aklını kaçırtmak, kudurtmak.

-
kalcūr- "Kızmak, kudurmak." (ATS, 94)
kalḑūr- "Kudurmak." (TAS, 45)

ḳaḷt'ūrū **II/257** Tel. <ḳaḷt'ūr-ū
Kudurma, aklını kaçırma.

-
kalcūru "Kudurganlık." (ATS, 94)

ḳam **II/476** Tel. Alt. Leb. Şaman.
Ḳam kiji (id.); Pu aba yıştıŋ içĭnde pu Tölöstöḥĭ Nıyastī küç ḳam yoḳ. "Benim yaşadığım ormanda Tölöslerdeki Niyaz gibi şaman yok." (P.d.V.I, 141,30); *Çın ölördŭ ḳam aḷbas-toro ölördŭ paẏ aḷbas.* "Gerçekten ölen birini şaman kurtarmaz,

açlıktan öleni de zengin biri kurtarmaz." (Tel.; P.d.V.I, 5,74)
kām "Kam, büyücü, sihirbaz, kâhin." (EDPT, 625)
ḳam "Kam, şaman, büyücü, kâhin, hekim." (DTS, 439)
kam "Şaman." (ATS, 95)
kam "Şaman, kam." (TAS, 45)
kam "Şaman." (DK, 218)
kam "Şaman." (DÇT, 123)

ḳām **II/478** Tub. Leb. Avuç.
-
kām "Avuç." (KRS, 14)

ḳama **II/479** Tub. Duvar.
-
-

ḳamaḳ **II/479** Tel. 1. Alın.
Ḳamaḳ ḳarazı "Kaş." (Tel.)
2. Kaş.
-
kamak "Alın." (TAS, 46)

ḳamaẏ- **II/479** Tel. Leb. Utanmak.
Ḳamaẏbas ḳamaḳ "Utanmaz alın (küfür)."
-
-

ḳamaẏt- **II/479** Tel. Leb. <ḳamaẏ-t-
Utandırmak, kendini utandırmak.
-
-

ḳamcı **II/495** Leb. *bk.* ḳamçı.

ḳamcıḷat- **II/495** Leb. *bk.* ḳamçıḷat-.

ḳamçı **II/493** Alt. Tel. Kamçı, kırbaç.
Ḳamçı bıḷa çaptı. "O kırbaçla vurdu."(Alt.); *Üç ḳamçı çaptım, saḷdım.* "Ben ona üç kere kırbaçla vurdum." (Tel.); *Ḳamçı sabı* "Kırbacın sapı" (Alt. Tel.); *Ḳamçı yanı* "Kamçının tutulduğu taraf, yani sağ taraf." (Alt. Tel.); *Ḳamçı yanınaŋ atḳa minbeẏtten.* "Sağ taraftan ata binilmez. Sol taraftan binilir." (Tel.); *Attaḷar yanı* "Ata binilen taraf."
ḳamçī "Kamçı." (EDPT, 626)
ḳamçı "Kamçı, kırbaç; ceza." (DTS, 440)
kamçı "Kamçı." (ATS, 95)
kamçı "Kamçı, kırbaç." (TAS, 46)
kamçı "Kamçı, kırbaç." (DK, 218)
kamçı "Kamçı, kırbaç." (DÇT, 123)

ḳamçıçaḳ **II/494** Tel. <ḳamçı+çaḳ
Küçük kamçı.
-
-

ḳamçıḷa- **II/494** Alt. Tel. <ḳamçı+ḷa-
Kamçılamak, kamçı vurmak.
Ḳamçıḷap meẏ aḷtap pastı "Ona kırbaçla vurarak onun üstünden diğer tarafa geçti." (Alt., P.d.V.I, 19,306)
kamçılā- "Kamçılamak, kırbaçlamak." (EDPT, 626)
ḳamçıla- "Kamçılamak, kırbaçlamak." (DTS, 440)
kamçıla- "Kamçılamak." (ATS, 95)
kamçıla- "Kamçılamak, kamçı vurmak." (DÇT, 123)

ḳamçıḷaçı **II/494** Alt. <ḳamçıḷa-a+çı
Kırbaçlayan, kırbaçlamayı seven.
-
-

ḳamçıḷat- **II/494** Alt. Tel. <ḳamçıḷa-t-
Kamçılatmak, kırbaçlatmak.
-
kamçılat- "Kamçılatmak." (ATS, 95)

ḳamçıḷū **II/494** Tel. <ḳamçı+ḷū
1. Kamçılı, kamçısı olan.
2. Tembel (kamçı vurulması gerekilen atlar).
kamçılıġ "Kamçılı." (EDPT, 626)
kamçılu at "Tembel at." (ATS, 95)
gamçulu "Kamçılı." (GSATA, 437)

ḳamçū **II/495** Tel. Kangren.
kamçīġū "Darbe, cilt tahrişi veya ateş sonucu dudaklarda veya parmaklarda oluşan şişlik, berelenme." (EDPT, 626)
ḳamçıġu "Sivilce, parmaklarda veya yüzde oluşan kabarcıklar." (DTS, 440)
-

ḳamda- **II/491** Alt. Tel. <ḳam+ḷa-
Büyü yapmak.
Ḳamnıŋ ḳamdap aẏtḳan sözŭne pütpeḥer! Oḷ onço töḥün söster, ḳamdar poẏlorı-dā çın ḳudaẏdıŋ yaŋın pilbes, körmöskö yaŋdaẏ ḳamdap yadır. "Şamanın büyü yaparken söylediği sözlere inanmayın; onların hepsi yalandır; Şa-

manların kendileri Allah'a değil şeytana inanırlar!" (P.d.V.I, 131,14)
bk. ḳamna-.

ḳamdat- **II/492** Tel. Alt. <ḳamda-t-
Şamana büyü yaptırmak.
Ḳamdatıp ūrū kijideŋ Erliktĭ çıġardı. "O hastadan Erlik'i kovması için şamana büyü yaptırdı."; *Çalıḳ ūrū polġondo ḳam ḳamdatpaza kiji ḳanīp yadar?* "Eğer insan gerçekten hastaysa, onu iyileştirmek için şamana büyü yaptırmak dışında ne yapılabilir?" (P.d.V.I; 130,19)
bk. ḳamnat-.

ḳamdı **II/492** Tel. =ḳamındı, ḳamıldı
Kemikten yapılmış kurşun, barut ölçüsü.
-
kamdı "(Barut için) ölçü." (ATS, 95)

ḳamdıḳ **II/492** Tel. Alt. <ḳam+ḷıḳ
1. Şamanlık.
2. Şamanın doğal gücü.
-
-

ḳamdıt **II/493** Tel. (Büyük) kertenkele.
bk. ḳamıḳ I.

ḳamdū **II/493** Tel. Alt. Su samuru.
-
kamdu "Su samuru." (ATS, 95)
kamdu~kamna~kamnag~kımdıg "Su samuru." (DLTÇ, 157, 175)
kamdū~kamlā "Su samuru." (DÇT, 123)

ḳamıḳ I **II/483** Leb. Tel. *krş.* ḳamdıt
1. Kertenkele. (Leb.)
2. Yarı sucul yılan. (Tel.)
-
kamık "1. Kara yılan. 2. *es.* Şamanın tören giysisindeki kara yılan tasviri." (ATS, 95)

ḳamıḳ II **II/483** Alt. Tel. Leb. <ḳam+ḳ, =ḳamıġ, ḳamuḳ
1. Hepsi, bütünü.
Ḳamıḳ yonı tozı taradı. "Onun tüm halkı dağıldı." (Alt.)
2. Çok, çok sayıda.
Aḷtayım tep ḳamıġım ḳanı töḥülḥen "Kutsal Altay adına çok sayıda soydaşımın kanı döküldü."(Tel.)
kamaġ (?ḥamaġ) "Bütün, hepsi." (EDPT, 627)
ḳamaġ~ḳamıġ~ḳamu~ḳamuġ "1. Bütün, hepsi. 2. Bütün, her şey, hiç ayrım yapmaksızın." (DTS, 439, 440, 441)
kamık "Çok, çokluk." (ATS, 95)
kamık "Çok, pek çok." (TAS, 46)

ḳamıḷ- **II/485** Alt. Tel. <ḳap-ḷ-
Alevlenmek.
kapıl- "Kapılmak, yakalanmak, tutulmak." (EDPT, 584)
ḳapıl- "Kapılmak, yakalanmak." (DTS, 446)
kabıl- "Alevlenmek." (DÇT, 121)

ḳamıldı **II/485** Alt. *bk.* ḳamındı.

ḳamın- **II/484** Alt. Tel. <ḳap-n-=ḳabın
1. Tutunmak, yapışmak, tutmak.
2. Çabalamak, üste çıkmak.
3. Ateş almak, alevlenmek.
Ölḥöndör tiriler, öçköndör kamınar! "Ölenler dirilecek, sönenler alevlenecek!"
bk. kabın-.
kapın- "kap- fiilinin dönüşlü şekli." (EDPT, 585)
kapın- "kap- fiilinin dönüşlü şekli." (DTS, 447)
kabın- "Tırmanmak." (ATS, 92)
kamın- I "Tırmanmak, tutunmak." (TAS, 46)
kamın- II "Alevlenmek, ateş almak." (TAS, 46)

ḳamındı **II/485** Tel. <ḳamın-dı, =ḳamdı
İple göğse asılan kemikten yapılmış barut kutusu, ölçüsü.
bk. ḳamdı**.

ḳamıs- **II/486** Alt. Tel. Yakmak.
-
kabıs- "Ateşi yakmak." (ATS, 92)
kamıs- "Yakmak." (TAS, 46)
kamıs- "Yakmak." (DÇT, 123)

ḳamış **II/487** Alt. Tel. Kamış.
bk. kabış.

ḳamıştū **II/488** Alt. Tel. Kamışlı, kamıştan olan.
bk. ḳabıştığ.

ḳamḳa **II/490** Alt. Tel. Kamka, pahalı Çin ipek kumaşı.
Ḳıḷ ḳamḳa "Kamkanın en iyi türü."
-

ḳamḳar **II/490** Kumd. W. Yapı veya bina sundurması

-

ḳamna- **II/490** Leb. <ḳam+ḷa-
1. Şaman gibi büyü yapmak.
2. Havada uçmak (kuş).

kamlā- "Kam, şaman gibi davranmak, büyü yapmak." (EDPT, 628)
ḳamla- "Şaman ayini yapmak." (DTS, 441)

kamda- "*eskiden* Dua etmek; şaman töreni yapmak. (ATS, 95)
kamda- "Şamanlık yapmak, büyü yapmak." (TAS, 46)
kamda- "Şaman ayini yapmak." (DK, 218)
kamda- "Büyü yapmak." (DÇT, 123)

ḳamnat- **II/491** Leb. <ḳamḷa-t-
Büyü yaptırmak.

-

kamdat- "Şamanlık yaptırmak." (DK, 218)
kamnat- "Şamanlık yaptırmak." (DLTÇ, 157)

ḳamur **II/489** Tel. Burun köprüsü.

-

ḳan I **II/100** Tel. Alt. =ḳaẏ
1. Tek başına kullanılmayan soru zamiri, eklerle birleşerek aşağıdaki sözlerle birlikte kullanılır: *ḳana, ḳanı, keni, ḳandaḳ, ḳandaẏ, ḳandī, ḳança, ḳanca, ḳanşa, ḳanya, ḳanç, ḳanda.*
2. Birleşik kelimelerde:
ḳanīp, ḳanaẏp, ḳant- (<ḳan et-)

-

-

ḳan II **II/101** Bütün lehçelerde Kan.
Ḳan aḳtı. "Kan aktı." (Tel.); *Ḳan poḷdı.* "Kanla kaplandı." (Tel.); *Ḳoḷım ḳan poḷdı.* "Ellerim kan oldu." (Tel.); *Ḳan çapḳan çıraẏḷū* "Kırmızı yüzü olan, çok kanı olan." (Alt.); *Ḳan ḳızıḷ* "Kıpkırmızı."

kān "Kan." (EDPT, 629)
ḳan "Kan." (DTS, 442)

kan "Kan." (ATS, 96)
kan "Kan." (TAS, 46)
kan "Kan." (DK, 218)
kan "Kan." (DLTÇ, 157)
kan "Kan." (DÇT, 123)

ḳān **II/104** Tel. Leb. Alt. Kağan, hakan, han.
Aḳ ḳān "Rus imparatoru." (Alt.); *Sarı Ḳān* "Çin imparatoru." (Tel.); *Öẏröt Ḳān, Aḷtın Ḳān* "Kalmık hanı Altın-Han."; *Ḳān turġustu.* "Onu han yaptılar."; *Ene ḳān, ḳıs ḳān* "Hükümdarlık eden kraliçe."; *Ḳān abaḳayı* "Sultan, hanın eşi."; *Ḳān ḳızı* "Han kızı."; *Ḳān poḷıp turdŭ.* "O hükümdarlık ediyordu."; *Erlik ḳān* "Yeraltı dünyasının hükümdarı."; *Ḳān kerede* "Kartal ve anka kuşu mutluluk kuşları (masallarda)."; *Ḳān ḳudaẏdıŋ on saḷımdarı* "Tanrı'nın buyurduğu 10 şey." (Tel. Miss. P.d.V.I, 192,1); *Ḳān ḳudayıŋnıŋ adın tögünneŋ tegīn aẏtpaġın!* "Sen (kendi) Tanrı'nın adını kötüye kullanmamalısın!" (Tel.; P.d.V.I, 192,10)

kān~ḫān "Han, hakan, hükümdar." (EDPT, 630)
ḳan~ḫan "Han, hakan, hükümdar." (DTS, 443, 674)
ḳaġan "Kağan, han." (DTS, 429)

kān "Kağan, hakan, kral." (ATS, 92)
kan-kerede "Kartal." (ATS, 96)
kān "1. Çar. 2. Han, kağan." (TAS, 43)
kan-kere "Kartal, karakuş." (TAS, 46)
kān~kan "Han, kağan." (DK, 216, 218)
ḳān~kan "Han, kağan." (DLTÇ, 153)
kān~kagan "Han, kağan." (DÇT, 120, 121)

ḳan- **II/106** Tel. Alt. 1. Kanmak, bir gereksinimini, bir isteğini yeteri kadar karşılamış olmak, doymak.
Öçüm ḳandı. "Benim intikamım bitti, içimdeki siniri yatıştırdım, doydum." (Alt.); *Maḳazı ḳanıp yat.* "Arzusunu gerçekleştiriyor, o arzusunu yatıştırıyor."(Tel.)
2. Kendini memnun etmek, tatmin etmek, doyurmak.
3. Yeterli olmak, bolluk içinde olmak.

kān- "Tatmin olmak, doymak." (EDPT, 632)
ḳan- 1. Tatmin olmak; doymak. 2. Kendi iradesiyle itaat etmek, yerine getirilmek, olmak, gerçekleşmek." (DTS, 443)

kan- "Kanmak, susuzluğunu gidermek, memnun olmak." (ATS, 96)

ḳana **II/108** Tel. <ḳan+a
Nereye, nerede.
Ḳana parar? "O hangi yönde gidecek?"; *Muna parar.* "Bu yöne (gidecek)."; *Ḳana üyüŋ?* "Evin nerede?", *Mına!* "Orada (parmak işareti ile)."
-
kana "*ünl.* Haydi, hadi." (TAS, 46)
kana "Nereye, nerede." (DK, 218)
kana~kanı "Nereye." (DLTÇ, 157)

ḳana- I **II/108** Tel. Bir şeye meyli olmak, bir şeyle ilgilenmek.
-
-

ḳana- II **II/109** Tel. Leb. 1. Kan vermek, kan akıtmak.
2. Kanı akmak.
kanā-~kanī- "Kanamak." (EDPT, 634)
ḳana-~ḳanı- "Kanamak, akıp gitmek, kan akmak." (DTS, 443, 444
kana- "1. Kanamak, kanlanmak. 2. (Gözleri) parlamak." (DÇT, 123)

ḳana'ip **II/109** Alt. Eksiltili fiilden türemiştir. *ḳanaẏ, <ḳan+ā, =ḳanīp*
Nasıl, ne şekilde.
Ḳana'ip keldi? "O nasıl geldi?"; *Ḳana'ip ködürḥönün ḳaẏdaŋ pileẏn.* "Onu nasıl kaldırdığını nereden bileyim."; *Endi ḳana'ip kiji poḷor?* "O nasıl insan olacak?"; *Yelbeḥen yüröḥündö suradı: Tardanaḳ ḳana'ip tışḳarı çıḳtı, körünbös tışḳarı çığıp yat.* "Yelbegen içinden sordu: Nasıl oldu da Tardanak ortaya çıktı? Onun çıktığını gören olmadı." (P.d.V.I, 29,85); *Ḳana'ip közü yetpes kiji ḳana'ip ettĭ çārıp yer?* "Kör bir insan eti kazandan nasıl çıkarıp yer?" (P.d.V.I, 32,100)
-
kanayıp "Böyle, bu şekilde; nasıl, ne durumda." (ATS, 96)

ḳanar **II/110** Tel. Alt. 1. Balık yüzgeci.
2. Yel değirmenin kanatları.
kanat "1. Kanat. 2. Yüzgeç." (ATS, 96)
kanar "Balık kanadı, yüzgeçler." (TAS, 46)

ḳanār **II/111** Alt. Tel. <ḳan+yār
Nereye, hangi tarafa.
Ḳanār dā parbas. "O hiçbir yere gitmiyor."; *Ḳanār parıp yazıŋ?* "Sen nereye gidiyorsun?" (Alt.); *Sen ḳanār parıp yürzüŋ, apşıyaḳ?* "Nereye gidiyorsun, ihtiyar?"
-
kanārı "Nereye." (DÇT, 123)
kaŋarāk "Nereye." (GSATA, 463)

ḳanarḷū **II/111** Tel. <ḳanar+ḷū
Yüzgeçli (balık).
Uzun ḳanarḷū paḷıḳ "Uzun yüzgeçli balık."
-
-

ḳanārtın **II/111** Tel. <ḳanār+tın
Nereden.
-
kanartınaŋ "Nereden." (DLTÇ, 157)

ḳanat **II/111** Bütün lehçelerde 1. Kanat.
Ḳanat saḷındı. "Kanatlarını saldı." (Alt.); *Ḳanat yaẏdı.* "O kanatlarını açtı." (Tel.); *Tāḳ ḳança-dā ḳanadın ḳağınsa* "Tavuk her ne kadar kanadını çırpsa da" (Tel.); *Ḳanatḳa pütken yünüŋ yaḳşı* "Senin kanatlarında uzayan tüyler güzeldir." (Tel., P.d.V.I, 197,22)
2. Balık yüzgeci (kanatları). (Leb.)
3. Çadır iskelesini oluşturan ayrı ayrı parçalar.
4. Maiyet (Alt.)
kanat (?kanād) "Kuş kanadı, balık yüzgeci, çadırın bez kapısı; koruma" (EDPT, 635)
ḳanat "Kanat." (DTS, 443)
kanat "1. Kanat. 2. Yüzgeç." (ATS, 96)
kanat "Kanat." (TAS, 46)
kanat "1. Kanat. 2. Çadır kafesinin ayrılabilir parçaları." (DK, 218)
kanat "Kuş kanadı, balık yüzgeci; ayrı parça, çadırın parmaklıkları." (DLTÇ, 157)
kanat "Kanat; çadır iskelesini oluşturan ayrı ayrı parçalar." (DÇT, 123)

ḳanattaş- **II/114** Alt. <ḳanat+ta-ş-[9]
Sıra hâlinde gitmek, eşlik etmek, yüksek rütbeli birine eşlik etmek.
-

ḳanattığ **II/114** Leb. *bk.* ḳanattū.

[9] OSTN'de morfolojik tahlil *ḳanat+m+ş* şeklinde verilmiştir.

Ḳ, K

ḳanattū **II/114** Alt. Tel. Kanatları olan, kanatlı
Ḳanattū ḳuş "Kanatlı kuş."; *Aḷtı ḳanattū üẏ* "Altı parça parmaklıktan oluşan çadır."
kanatlıġ "Kanatlı." (EDPT, 636)
ḳanatlıġ "Kanatlı." (DTS, 443)
kanattu "Kanatları olan kanatlı." (ATS, 96)
kanatū "Kanatları olan." (DÇT, 123)

ḳanaẏda **II/109** Tel. <ḳan+et- fiilinden türeyen eksiltili *kanaẏt-* fiilinden oluşur. Nasıl, ne biçimde.
Ḳanaẏda parar? "Nasıl gidilir?"
-
kanayda "Nasıl, ne durumda?" (ATS, 96)
kanayda "Nasıl, ne şekilde?" (DÇT, 123)

ḳanayıp **II/110** Alt. *bk.* ḳana'ip.

ḳanaẏssa **II/109** Alt. <ḳanaẏt-sa Nasıl.
Ḳanaẏssa yaḳşı poḷġoẏ? "Nasıl iyi olacak?"
-
-

ḳanca **II/128** Leb. *bk.* ḳança.

ḳança **II/127** Tel. <ḳan (zamir) +ça Ne kadar.
Ḳança kijē ton poḷġoẏ? "Bundan kaç kişiye kıyafet çıkar?"; *Ḳança ças poḷdı?* "Saat kaç?" (Tel.); *Ḳançaŋdı aẏt!* "Söyle sende ne kadar var!" (Tel.); *Ḳançazın kördüŋ?* "Onlardan ne kadarını gördün?"; *Ḳançazın?* "Kaçıncı defa?"
kança "Nereye., nereye kadar." (EDPT, 634)
ḳança "Nereye." (DTS, 443)
kança "Kaç, ne kadar." (ATS, 96)
kança "Kaç, ne kadar." (TAS, 46)
kança "Kaç, ne kadar, bir parça." (DK, 219)
kança-kança "Bir parça." (DK, 219)
kanca~kança "Ne kadar." (DLTÇ, 157)
kança "Kaç, ne kadar." (DÇT, 123)

ḳançı **II/127** Alt. Ne kadar.
Ker-yutpanıŋ içĭn yara tepken kīnde ḳançı maḷ çıġıp keldĭ, ḳançı el yon uḷus çıġıp keldi, ḳançı aḳça yējū çıġıp keldĭ! "O Ker-Yutpa'nın karnını ayağı ile ezdiğinde kaç hayvan, kaç insan, kaç mülk ve para çıktı!" (P.d.V.I,39,319)
bk. ḳança.

ḳançıḳ- **II/128** Tel. <ḳan+çıḳ-
bk. ḳanıḳ-.

ḳançu **II/128** Tel. Dudak döküntüsü.
-
kançu "Dudak döküntüsü." (TAS, 46)

ḳanda- **II/123** Alt. Tel. < ḳan+ḷa- Kanatmak, kana boyamak.
-
kanda- "Kanatmak, kirletmek, kanla kirtletmek." (ARSL, 276)

ḳandan- **II/123** Tel. 1. Kanlanmak. 2. Sinirlenmek, çıldırmak, öfkeden kızarmak.
-
-

ḳandıḳ **II/124** Alt. Tel. Tayga bitkisinin ismi (Lat. *Reythronium dens canis*); (Kökleri yenir.)[10];
-İlkbaharın ilk ayının ismi (Mart).
-
kandık "Kandık. *Kandık ay* Nisan (Altay takviminde dördüncü ay." (ATS, 96)
kandık "Bir çeşit tayga bitkisi." (TAS, 46)
kandık "Nisan ayı." (TAS, 46)
kandık "Bir çeşit bitki, kandık." (DLTÇ, 157)
kandık "Eritronyum; *kandık ayı* Nisan ayı, tam: Eritronyum ayı." (DÇT, 123)

ḳāndıḳ **II/124** Tel. Alt. <ḳān+ḷıḳ Hanlık, hanın mülkü, hanedan, hanın serveti.
Ḳāndıġıŋ seniŋ kelzĭn! "Senin hanlığın olsun!"; *Ḳudaẏdıŋ ḳāndıġı.* "Tanrı'nın hükümranlığı"
-
kāndık~kandık "Hanlık." (ATS, 93, 96)

ḳandır- **II/124** Tel. <ḳan-dır- 1. Birilerini tatmin etmek, birinin susuzluğunu gidermek, birilerinin karnını doyurmak, kandırmak.

[10] Kandık: İlkbaharda çıkan, çiğdeme benzeyen kökleri yenen bir bitki.

Ḳıs meni ḳandırġan. "Genç kız benim karnımı doyurdu." (Tel.)
2. Birinin susuzluğunu yatıştırmak. (Tel.)
Öçüŋ ḳandırdım. "Senin intikamını aldım."

kantur- "Tatmin etmek, doyurmak, kandırmak." (EDPT, 636)
ḳantur- "Tatmin etmek, doyurmak, kandırmak." (DTS, 445)
kandır- "Memnun etmek." (ATS, 96)

ḳandī II/125 Alt. Tel. <kan+dī, =ḳandaẏ, ḳandaḳ
Hangi, hangisi.
Ḳandī aḷıp ḳuḷıḳtıŋ adı sādaġı poḷdı bu, tedĭ. "Bu yay ve at hangi kahramanındır, dedi." (P.d.V.I, 35,187); *Ḳandī dā* "Ne olursa olsun."; *Ḳandī sen?* "Sen nasıl birisin?"; *Pir ḳandī da* "Herhangi bir."; *Ḳandī da kijiniŋ* "Birilerinin bir şeyi."

-
kandıy "Nasıl, ne gibi, ne, hangi." (ATS, 96)
kandıy "Nasıl." (TAS, 46)
kandıy da "-dan biri, birisi." (TAS, 46)
kandıg~kandıy~kandın~kandıŋ~kandıḫ "Hangi, nasıl." (DK, 218)
kandu~kandū~kandug "Hangi, nasıl." (DLTÇ, 157)
kandıy "Hangi, hangisi." (DÇT, 123)
kandıy kandıy "Herhangi." (DÇT, 123)
kandıy mındıy "Herhangi." (DÇT, 123)

ḳandū II/126 Alt. Tel. <ḳan+ḷū
Kanlı.

kānlıġ "Kanlı." (EDPT, 638)
ḳanlıġ "Kanlı." (DTS, 445
kandu "Kanlı." (ATS, 96)
kandu "Kötü, kindar, öfkeli." (TAS, 46)
kandu "Kanlı." (DK, 218)
kantu "Kana susamış, hunhar." (DÇT, 123)

ḳāndū II/127 Alt. Tel. <ḳān+ḷū
Hanlı, han sahibi.

-
-

ḳanıbaş II/117 Kumd. Nehir kolu.

-
-

ḳanıḳ- II/115 Tel. Alt. Leb. <ḳan+ḳ-[11]
Sinirlenmek, öfkeden kudurmak, intikam ateşiyle yanmak.

-
kanık- "1. Öç almak. 2. Üzülmek, kederlenmek." (ATS, 96)
kanık- "Öfkelenmek, huysuzlanmak." (TAS, 46)

ḳanıḳtır- II/116 Tel. Üzmek, sinirlendirmek.

kanıktır- "Üzmek, üzüntü vermek." (ATS, 96)

ḳānırḳa- II/116 Tel. <ḳān
1. Han olmak, hanın varlığına el koymak, knez gibi davranmak.
2. Gururlanmak, övünmek, büyüklük taslamak.
Çındap sen piske ḳānırḳaẏr-biziŋ? "Gerçekten sen bizim yanımızda büyüklük mü taslıyorsun?"(P.d.V.I, 190,27)

-
kānırka- "Hanlık taslamak, gururlanmak." (ARSL, 243)

ḳānırḳan- II/117 Tel. <ḳānırḳa-n-
Kendi han olarak göstermek, han gibi yaşamak.

-
-

ḳānırḳat- II/117 Tel. <ḳānırḳa-t-
Birilerini han yapmak.

-
-

ḳanī II/117 Tel. =ḳanı
Nereye.
"Ḳanī parıp yazıŋ paḷam?" tedĭ. Uḷçaḳ aẏttĭ: paraẏn paḷıḳ aŋdaẏrġa parıp yadım. "Yavrum, nereye gidiyorsun? dedi. Çocuk ise, nereye gidebilirim ki, balık tutmaya, dedi." (P.d.V.I, 205,17)
bk. ḳay.

ḳanīda II/117 Tel. *bk.* ḳanaẏda.

ḳanīp II/117 Tel. Nasıl.
Ḳanīp tā poḷbos. "Bu hiç mümkün değil."; *ḳanīp tā emes(id.), ḳanīp tā poḷzo* "her şekilde, her türlü"; *ḳanīp ḳanīp* "bir

[11]

şekilde"; *Ayī Mradım Mradım yayıḳ tegen su keler, anı ḳanīp keçerzĭŋ? Yaḳızında el poḷor, anı ḳanīp ödörzŭŋ?* "Murat'ım, orada Yayık Nehri vardır, sen onu nasıl geçeceksin, onun sahillerinde insanlar yaşıyor, onların arasından nasıl geçeceksin?" (P.d.V.I, 201,2); *Men ḳanīp ölöttön poḷboġoyım?* "Ben nasıl ölümlü olmayacağım?"
bk. ḳana'ip

ḳanīssa **II/117** Tel. *bk.* ḳanaẏssa.

ḳān-kere **II/119** Alt. =Moğ.
Anka kuşu, mutluluk kuşu, kartal.
-
kan-kerede "Kartal." (ATS, 96)
kan-kere "Kartal, karakuş." (TAS, 46)

ḳant'ıġa **II/120** Tel. *bk.* ḳanyıġa.

ḳant'ıġaḷa- **II/120** Tel. < ḳant'ıġa+ḷa-
Eyerin arkasındaki küçük kemerlere bağlamak.
kancāla- "Eyerin arkasındaki küçük kayışlara tutturmak, bağlamak." (ARSL, 278)

ḳanūçı **II/118** Tel. ḳana-ū+çı
Berber, askerî doktor, sıhhiye.
-
-

ḳanun **II/118** Tel. W. Gizli bir yerde ekilen, Baçat Teleütlerinin tanrısına adanan arpa.
-
-

ḳanūş **II/119** Tel. Leb. Neşter.
-
-

ḳanyıġa **II/120** Alt. Eyerin arkasına bir şeyler bağlayabilmek için konulan küçük kemerler.
Ḳanyıġa pūḷadı. "O eyerin arkasındaki kemerciklere bağladı." (Alt.)
-
kancā "Eyerin yanındaki hafif yük bağlamaya yarayan küçük kayışlar." (ARSL, 277)

ḳaŋ **II/80** Tel. Lehimleme işinde kullanılan metal (kalay).
-
kaŋ "1. Kalay. 2. Dikiş." (ARSL, 279)

ḳaŋaẏ I **II/81** Kumd. Dağlık ve ormanlı, suyu bol ve verimli yöre.
-
kaŋay "1. Suyu bol, verimli. 2. Ormanlık, ormanla kaplı." (ARSL, 279)

ḳaŋaẏ II **II/81** Tel. Kumd. Leb. Deriyle kaplanmamış kayak.
-
-

ḳaŋda- **II/86** Tel. <ḳaŋ+ḷa-
Lehimlemek.
-
kaŋda- "Lehimlemek, kaynaştırmak." (ATS, 96)
kaŋda- "Lehimlemek." (TAS, 47)

ḳaŋdaġaẏ **II/86** Leb. =ḳaŋaẏ
Derisiz (postsuz) kayak.
-
-

ḳaŋdaẏ **II/86** Alt. =taŋdaẏ
Damak (ağızda).
kaŋday "Gırtlak." (ATS, 96)

ḳaŋdıra- **II/86** Tel. *krş.* ḳaŋra
Çan çalmak, tınılatmak.
-
-

ḳaŋdırat- **II/86** Tel. <ḳaŋıra-t
Çan çalmak.
-
kaŋdırat- "Zil çalmak." (TAS, 47)

ḳaŋdırġaḷa- **II/86** Tel. Döndürmek, çevirmek.
-
-

ḳaŋġı **II/83** Tel. Kaygısız, sorumsuz insan.
bk. ḳaŋı.

ḳaŋġır- **II/83** Tel. İzlemek, bakakalmak.
bk. ḳaŋır-

ḳaŋı **II/82** Tel. Sersem, aptal, alık.
-
kaŋı "Dikkatsiz, dalgın, özensiz." (TAS, 47)

ḳaŋıḷa- **II/82** Tel. (Köpek için) keskin çığlık atmak.
kaŋla- "Köpek çenilemek, ulumak." (TAS, 47)

ḳaŋır- II/82 Tel. Ahmak gibi durmak, her şeyi duymak fakat hiçbir şey anlamamak, izlemek.

-

kaŋır- "Şaşırmak, şaşmak, sersemlemek." (TAS, 47)

ḳaŋıra- II/82 Tel. =ḳaŋra
(Çan sesi için) yayılmak, dağılmak.

-

kaŋırat- "Çınlatmak." (ATS, 96)
kaŋra- "Gürültü koparmak, gürlemek, gürüldemek." (TAS, 47)
kaŋıra- "Haykırmak, bağırmak, çağırmak, (kaz vb. için) bağırmak." (DK, 219)
kaŋıra- "Bağırmak, haykırmak, gıcırdatmak." (DÇT, 123)

ḳaŋırıḳ II/82 Tel. W. Burun köprüsü.

-

-

ḳaŋjır II/87 Tel. Burun köprüsü, burun kemiği.
bk. ḳoŋjor.

-

-

ḳaŋḳaḳ II/82 Tel. <ḳaŋḳaẏ-ḳ
Sürekli kafasını dik tutan (insan veya at).

-

kaŋkak "Başı yukarıda olan." (ATS, 96)

ḳaŋḳaẏ- I II/82 Tel. 1. Düz durmak, kafayı kaldırmak, doğrulmak.
2. Aniden kafayı kaldırmak ve gözleri dikerek bakmak.
3. (Ağaç için) kurumak.
4. Yalnız durmak.

-

kaŋkay- "Şaşkına dönmek." (ATS, 96)
kaŋkay- "Doğrulmak, kalkmak." (TAS, 47)

ḳaŋḳaẏ- II II/82 Tel. Sıyırmak, soymak.

-

ḳaŋḳıḷda- II/83 Tel. Çan çalmak, tınlamak (büyük çan sesleri).

-

kaŋkılda- "(Metal nesne için) çınlamak." (ATS, 96)
kaŋkılda- "Çınlamak, tınlamak, şıngırdamak." (TAS, 47)

ḳaŋḳıḷdat- II/83 Tel. <ḳaŋḳıḷda-t-
Çan çalmak.

-

kaŋkıldat- "Çınlatmak." (ATS, 96)

ḳaŋra- II/84 Tel. =ḳaŋır-
1. Çok ses çıkarmak.
2. Kahkaha atmak, yüksek sesle gülmek.

-

kaŋra- "Gürültü koparmak, gürlemek, gürüldemek." (TAS, 47)

ḳaŋza II/87 Alt. Tel. =Moğ.
1. (Tütün için) pipo.
Tamḳı azıp alıp mā ḳaŋza perdĭler. "Onlar pipoyu tütünle doldurup bana verdiler." (Tel.; P.d.V.I, 141,6); *Ḳaŋzanı suġup saḷ!* "Pipoyu botunun içine sok!" (Alt.)
2. Teleütlerin, Şorların ve Abakan Tatarlarının meşhur kahramanı.
Kaŋza Pī. (İd)
Ḳaŋzanıŋ mingen at ḳamış tūda paş aldı. "Kaŋza Bey'in atı kamışlı dağa doğru kaçtı." (Tel. P.d.V.I, 198,1,1)

-

kaŋza "(Tütün için) pipo, çubuk." (ATS, 97)
kaŋza "Küçük boru." (TAS, 47)
kaŋza "Tütün için pipo." (DK, 219)
kaŋza "Tütün için pipo." (DLTÇ, 157)
kaŋza "Pipo." (DÇT, 123)

ḳap- II/403 Tel. Alt. Leb. 1. Kapmak, tutmak, el ile yakalamak.
Ekki ḳoḷ bıḷaŋ ḳap. "İki elinle yakala!" (Alt.)
2. Ağızla, dişle yakalamak, kapmak.

kap- "El, diş vb. ile kapmak, yakalamak." (EDPT, 580)
ḳap- "1. Kapmak, yakalamak, tutmak, ele geçirmek. 2. Çalmak, kaçırmak, sürüklemek. 3. Alt etmek, yenmek, (bir hastalık ve kötü ruh için) kapmak, yakalamak." (DTS, 446)
kap- "1. Kapmak, eliyle almak, yakalamak. 2. Ağzıyla kapmak." (ATS, 97)
kap- "Kapmak." (TAS, 47)
kap- "Kapmak, tutmak, yakalamak." (DK, 219)
kap- "Kapmak." (DÇT, 123)

ḳap I **II/400** Alt. Tel. Leb. 1. Kese, çanta, torba.
Ḳabın açıp ḳaradı. "O keseyi açıp baktı." (Tel.); *arı ḳap* "Atlar için heybe." (Alt.)
2. Kutu, kılıf, kın.
Muḷtuḳ ḳabı "Silah kılıfı." (Tel.); *Put ḳabı* "Pantolon." (Tel.)
3. Kabuk.
Pırçaḳ ḳabı "Bezelye kabuğu"
4. Yüz ruble.
Bir ḳap aḳça (id.); *Ḳoťoým Çelmeşke on ḳap aḳça perdi.* "Tüccar Çelmeş'e kâğıt parayla bin ruble (285 gümüş ruble) verdi" (Alt.); *Pir ḳap peş yüs* "105 ruble kâğıt para (30 ruble gümüş para)."
5. *Ḳap ortazında, ḳap altında* ifadeleri (çuvalın, torbanın ortasında, çuvalın dibinde) "tam yarısı", "sonunda" anlamını kazanmıştır. Bu nedenle de bu kelime çoğu lehçede "tamamen, tam "anlamında kullanılmaktadır.
Sā poḷďıŋ maḷınıŋ ḳap ortozın eliniŋ kap ortozın pereýn tep sanap yadır. "(Arkadaşın) sana büyükbaş hayvanlarının ve halkının tam yarısını vermeyi düşünüyor." (Alt.)

kāb "Deri çanta, su tulumu, çuval, torba; kap." (EDPT, 578)
ḳap I "Kap; kürk, tulum, çuval, torba." (DTS, 445)
ḳap II "Deniz kabuğu." (DTS, 446)

kap "1. Yanları geniş der çuval; *cürektiŋ kabı* Kalp zarı. 2. Silah, balta için muhafaza." (ATS, 97)
kap "Çuval, torba." (TAS, 47)
kabın "Torba, çanta." (DK, 216)
kap "Torba, çuval, kese, çanta." (DK, 219)
kap "Torba, çuval, kese." (DÇT, 123)

ḳap II **II/403** Bütün lehçelerde *Ka-* hecesi başlayan sıfatları kuvvetlendirmek için kullanılan ön ek.
Ḳap ḳaḷıŋ "Tamamen kalın, çok kalın." (Tel.)

kap~kıp "Başlıca renk adlarının sıfat olarak kullanımında anlamı kuvvetlendiren ön ek." (EDPT, 578)
ḳap "Sıfatları pekiştirmek için kullanılır." (DTS, 446)
kap "*ka-* ile başlayan sıfatları pekiştirmeye yarayan sözcük." (DÇT, 123)

ḳapçaġaý **II/429** Kumd. Hızlı, çevik.
Ḳapçaġaý kel! "Çabuk gel!"

kapşay~kapşagay "Süratli, hızlı, çabuk, hızla, süratle." (ATS, 97)
kapşıgay "Süratli, hızlı, acele." (TAS, 47)
kapçāy~ kapçay~kapşay "Hızlı, çabuk." (DK, 219)
kapçagay~ kapçay~kapşāy "Hızlı, çevik." (DÇT, 124)

ḳapçaḷ **II/429** Tel. 1. Geçilmez yer.
Mundıý ḳapçaḷġa taştaḷġan poḷdım. "Ben bu geçilmez yerde bırakılmıştım."
2. Uçurum, uçurumlu kaya.

kapçal "Geçilemeyen dağ boğazı." ATS
kapçal "Sarp kaya." (TAS, 47)

ḳapçıḳ **II/429** Tel. <ḳap+çıḳ
1. Küçük torba, çanta, çuval.
2. Testis torbası.

kabçuk "Küçük çanta, torba, kese." (EDPT, 581)
ḳapçuḳ "Çanta, torba, kese." (DTS, 446)

ḳapçıḳ- **II/429** Tel. <ḳap+çıḳ-
Kırılmak, üzülmek, sinirlenmek.
Ḳān ḳāngа ḳapçıġar! "Hanlar birbirleriyle savaşır!"

kapçık- "1. Bağlanmak. 2. Gücenmek; kızmak, düşman olmak." (ATS, 97)

ḳapçıḳtır- **II/429** Tel. <ḳapçıḳ-tır-
Kızdırmak, öfkelendirmek, hakaret etmek.

kapçıktır- "Kızdırmak, asabını bozmak." (ARSL, 282)

ḳapçūr **II/430** Alt. Leb. <ḳap+çūr
İçinde kav bulunan çakmak taşına bağlanmış olan küçük deri cep.

kapçūr "Deri cep, içine kav saklanan küçük torba." (ARSL, 282)

ḳapḳaḳ **II/419** Tel. <ḳap+ḳaḳ
Kapak.

Ḳazan ḳapḳağı "Kazan kapağı." (Tel.); *köz ḳapḳağı* "Göz kapağı."; *közünektiŋ ḳapḳağı* "Panjur." (Tel.).
bk. ḳaḳpaḳ

ḳapḳaḳta- **II/419** Tel. <ḳapḳaḳ+ḷa
Kapakla kapatmak.
kapakla- "Bekâretini bozmak." (EDPT, 584)
ḳapaḳla- "Bekâretini bozmak." (DTS, 446)
kakpakta- "Çatıyla kaplamak." (ATS, 94)

ḳapḳaḳtū **II/420** Tel. Kapakla kapatılmış, kapaklı.
kapaklıġ "Bakire." (EDPT, 584)
ḳapaḳlıġ "Bakire." (DTS, 446)
kakpaktu "Çatılı." (ATS, 94)
kakpaktu "Kaşı olan." (DÇT, 122)

ḳapḳar **II/420** Kumd. Depo, ambar, hangar.
-
-

ḳapḳaş **II/421** Tel. <ḳap+ḳaş (ḳaç)
Kabuk.
ḳapḳaş paḷū "Cüzzam"; *ḳapḳaş paḷūḷū* "Cüzzamlı"
-
kakpış "Ağaç kabuğu, ince tahta." (DK, 218)

ḳapḳış **II/421** Tel. 1. Kıskaç.
2. Hırsız.
-
kakpış~kapkış "Bir tür fırın maşası, kıskaç." (ATS, 94)
kakpı "Demirci kerpeteni, maşa, kıskaç." (ATS, 94)
kakpış "1. Tencereyi tutup çıkarmak için kullanılan maşa, tutacak, tutaç." (TAS, 47)

ḳapḳışçı **II/421** Tel. <ḳapḳış+çı
İşgalci, başkasının mülkünü gasp eden, hırsız.
-

ḳapsa-[12] **II/431** Tel. Saldırmak, baskı yapmak, zorlamak.
kapsā- "Kapmak istemek." (EDPT, 587)
kavzā- "Kuşatmak, saldırmak." (EDPT, 589)
ḳapsa- I "Kuşatmak, çevirmek, çevrelemek." (DTS, 447)
ḳapsa- "Kapmak istemek." (DTS, 447)
kapsa- "Saldırmak, hücum etmek; çevrelemek, çevresini kuşatmak." (ATS, 97)

ḳapsır- **II/431** Alt. Tamamen çevrelemek.
-
-

ḳapşaġaẏ **II/432** Alt. Tel. Leb. 1. Çabuk, en kısa zamanda, olabildiğince hızlı. (Alt. Tel.)
Ḳapşaġaẏ yanıp keldĭ. "O kısa zamanda döndü."; *Abazı ūrū poḷdı, ḳapşaġaẏ öldü.* "Onun babası hastalandı ve hemen öldü."; *Attı ḳapşaġaẏ aġıtḳıḷ!* "Çabuk atını bırak!"
3. Hızlı, çevik.
Ḳapşaġaẏ at "Hızlı koşan at."; *Ḳapşaġaẏ par!* "Çabuk git!"; *ḳapşaġaẏ kiji* "Çevik insan."
bk. ḳapçağaẏ.

ḳapşaġaẏḷa- **II/432** Alt. Tel. <ḳapşaġaẏ+ḷa-
Bir şeyi hızlı bir şekilde yapmak, acele etmek.
Ḳapşaġaẏḷabadı. "O acele etmedi."; *Ḳapşaġaẏḷap yür!* "Çabuk gel!"
-
kapşagayla- "Acele etmek." (ATS, 97)
kapşıgayla- "Acele etmek." (TAS, 47)

ḳapşıra **II/432** Tel. Genel olarak, tamamen, bütünüyle.
-
-

ḳapta- **II/426** Tel. <ḳap+ḷa-
Kapamak, örtmek.
-
kapta- "Çuval doldurmak." (TAS, 47)

ḳaptaḷ **II/427** Tel. =ḳaftan
Kaftan, pardesü tarzı giysi, Rus kesimli üst kıyafeti,
kaftān "Kaftan." (EDPT, 582)
ḳaftan "Kaftan." (DTS, 429)
kaptal "Kaftan; sabahlık." (ATS, 97)
kaptal "Üstlük, pardesü, vücudun üst kısmına giyilen giysiler." (TAS, 47)

[12] Bu madde başı OSTN'de fiil olarak verilmemiştir.

kaptal "Kaftan." (DLTÇ, 158)
kepteŋ "Giysi, kaftan." (DÇT, 126)

ḳaptır- II/427 Tel. Alt. <ḳap-tır-
Kaptırmak.
Yoḷ ḳaptır "Yolu kaptırmak" (Tel.)

kaptur- "Kaptırmak." (EDPT, 582)
ḳaptur- "Kaptırmak, çaldırmak." (DTS, 446)

kaptır- "Tutturmak, sarmak, bağlamak." (TAS, 47)
kaptır- "1. Sıkışıp kalmak. 2. Sıkıştırmak. 3.Yakalamak, (olta ile) tutmak." (DÇT, 124)

ḳaptıra II/428 Tel. *bk.* ḳaptırġa.

ḳaptırġa II/428 Alt. <ḳaptır-ġa
Silah için gereken her şeyi saklamaya yarayan eşya.

-

kaptıra "Fişeklik, palaska." (ATS, 97)
kaptırga "1. Düğme, iğne kutusu. 2. Kanca." (ATS,97)
kaptıra "Küçük eşyaları koymak için kullanılan omza asılan deri torba." (DLTÇ, 158)
kaptırga "Okluk, sadak." (DÇT, 124)

ḳaptırma II/428 Alt. Tel. <ḳaptır-ma
Kurşun konulan deri torba.

-

kaptırma "1. Kurşun için deri çuval. 2. (Kapıdaki) kanca. 3. Dizgin." (ATS, 97)
kaptırma "Kopça." (TAS, 47)

ḳar II/131 Bütün lehçelerde Kar.
Ḳar yādı. "Kar yağdı." (Alt.); *Ḳardan aḳ* "Kardan daha beyaz." (Alt.)

kār "Kar." (EDPT, 641)
ḳar~kaġar "Kar." (DTS, 448, 430)

kar "Kar." (ATS, 97)
kar "Kar." (TAS, 47)
kar~kār "Kar." (DK, 216)
kar "Kar." (DÇT, 124)

ḳār- II/132 Alt. Tel. Leb. Kavurmak, kızartmak.
Yānı ḳodorıp taşḳa ḳārdı. "O (boğanın) yağını çıkarıp taş üstünde kızarttı." (Leb.)

kaġur-~kavur- "Kavurmak (tahıl vb.), pişirmek, kızartmak." (EDPT, 612, 585)
ḳaġur- "Kavurmak, kızartmak." (DTS, 430)

kār- "Pişirmek, kızartmak." (ATS, 92)
kūr- "1. (Arpa için) pişirmek. 2. Bitkin hâle getirmek. 3. Yıkmak, harap etmek." (ATS, 127)
kār- "Kavurmak, kızartmak." (TAS, 43)
kūr- "Kavurmak." (TAS, 68)
kār- "Kavurmak, kızartmak." (DK, 216)
karı-~kōr- "Kavurmak, kızartmak." (DLTÇ, 159, 165)

ḳara II/132 Bütün lehçelerde 1. Kara, siyah.
Ḳara tor' at "Koyu kahverengi at." (Alt.); *Ḳara sū* "Kaynak, derelerin kaynağı." (Alt. Tel.); *ḳara yış* "Ormanlarla kaplanmış dağlar, siyah." (Alt. Tel.); *ḳara su* "Kaynak, menba." (Alt.); *ḳara yer, ḳara toprak* "Kara toprak, humus."; *ḳara puḷut* "Kara bulutlar." (Tel.); *ḳara aḷman* "Vergi, haraç." (Tel. Alt.); *ḳara aḷmandū* "Vergi, haraç veren." (Tel. Alt.); *ḳara ḳuẏruḳ* "Ermin, kakım." (Leb.); *ḳara pārçıḳ* "Sığırcık." (Tel.); *ḳara çilen* "Leylek." (Tel.); *ḳara ḳat* "Siyah Frenk üzümü." (Tel.); *ḳara yīlek* "Yaban mersini." (Kumd.); *ḳara torbos* "Yaban mersini."(Tel.); *Kara yodo* "Herhangi bir bitki." (Tel.); *ḳara ḳān* "Kara Han." (Alt.); *ḳara keme* "Gemi." (Tel.); *ḳara moḷot* "Çelik." (Tel.); *ḳara küler* "Dökme demir, dövme demir, kalıp demir." (Tel.); *ḳara ortoḳşın* "Yayı öven bir sıfat." (Tel. Alt.); *ḳara yaŋıs* "Tamamen yalnız."(Tel.)
2. Siyah eşya, karanlık.
Ḳara kiyer kīm "Yas kıyafeti." (Tel.); *tün ḳara, tün ḳarazı* "Karanlık."; *ḳamaḳ ḳarazı* "Kaşlar." (Tel.); *aŋnıŋ ḳarazı* "Kürkleri olan hayvanlardan en iyileri." (Tel.)
3. Kötü, sinirli, itici, alçak, zavallı.
Ḳara saġıştŭ kiji "Kötü insan." (Tel. Alt.); *Ḳara sanadı.* "Onun kötü niyeti vardı." (Tel.); *Ḳaḷġançı çaḳ kelerde ḳaḷıḳ ḳaḷıḳḳa ḳara sanıjar.* "Kıyamet günü geldiğinde halkların birbirlerine karşı kötü niyetleri olacak." (Alt.; P.d.V.I, 167,5); *içi ḳara tıjı aḳ* "Dışından iyi, içinden kötü." (Tel.); *ḳara ḳat* "Büyü." (Tel.)
4. Sade, üst tabakalara mahsus olmayan.
5. Sade insan, halk.

6. Büyükbaş hayvan.
7. Ahlaksızlık, pislik, kirlilik. (Tel.)
Üydüŋ ḳarazı "Ölen insandan evde kalan kötü ruh, gölge"; *Anı aḷıp kelip üy ḳarazın sürdreli tep parıp yadıbïs.* "Evdeki kötü ruhları kovmak için onun peşinden gidiyoruz." (Tel.; P.d.V.I, 141,23); *ürçınıŋ ḳarazı* "Hırsızlık, arsız hırsız." (Tel.)

kara "Kara, siyah; sıradan, sade insanlar; karanlık vb." (EDPT, 643)
ḳara "1. Siyah (renk). 2. Karanlık, ışık yokluğu. 3. *mec.* Kötü, uğursuz; hüzünlü, kederli; kasvetli, neşesiz; yorucu, bunaltıcı. 4. *mec.* Kötü, fena, berbat. 5. *mec.* Bayağı, sıradan, gündelik; basit, kolay, sade; alt tabaka, alt kitle; kaba. 6. Pislik, leke. 7. Mürekkep. 8. Kitle, kalabalık; sıradan insanlar, avam." (DTS, 449)
kara "1. Kara, siyah. 2. Saydam. 3. Kötülük, suç; kötü. 4. Pekiştirme kelimesi." (ATS, 97)
kara "Siyah, kara."(TAS, 47)
kara "1. Kara, siyah, siyah nesne, karalık. 2. Ahmak, aptal, kötü, aşağılık. 3. Basit, kolay, sade, çok iyi olmayan, avam, halk. 4. Davar, sığır, mal." (DK, 219)
kara "1. Kara, siyah. 2. Karalık. 3. Kötü, pis. 4. Ayaktakımı, avam. 5. Mal." (DÇT, 124)

ḳarā **II/142** Tel. Gece.
ḳarāda "Gece vakti"
kara "Kara, siyah."
bk. ḳaraŋuẏ**.

ḳara- **II/142** Tel. Leb. 1.Uzaklara bakmak.
Ḳarap-tır. "O bakınıyor."
2. Beklemek, bekleyip durmak. (Leb.)
Ḳarap otturdı. "O bekleyip duruyordu."
3. Birilerinin arkasından bakmak, birilerine bakmak, korumak.

kara- "Bakmak." (EDPT, 645)
ḳara- "Bakmak, izlemek." (DTS, 450)
kara- "1. Bakmak, görmek, dikkat etmek. 2. Beklemek." (ATS, 98)
kara- "Bakmak, seyretmek, izlemek." (TAS, 47)
kara- "Bakmak, gözetlemek, korumak, beklemek." (DÇT, 124)

ḳaracıḷ **II/162** Leb. *bk.* ḳaraçıḷ.

ḳarāçı **II/162** Tel. Çadırın duman deliği, baca.

-
karaçı "Koni şeklindeki çadırın sırığını sağlamlaştıran çengel." (ATS, 98)
garacı~garacıg "Çadırın sırığını sağlamlaştıran çengel." (GSATA, 438)

ḳaraçıḷ **II/162** Kumd. Buzul yerlerde buzu erimiş, açık kısımlar.

-
-

ḳaraçḳı **II/162** Tel. <ḳar
Karanlık.
Tün ḳaraçḳızı "Gecenin karanlığı, karanlık gece." *Ḳaraçḳı üy* "Zindan."; *ḳaraçḳı ḳaraŋuẏ yer* "Cehennem."

-
karaçkı "Karanlık." (ATS, 98)
karaçkı "1. Karanlık. 2. Koyu." (TAS, 48)

ḳaraçḳıḷan- **II/162** Tel. <ḳaraçḳı+ḷan-
Kararmak.
Kün ḳaraçḳıḷanar. "Gündüz kararıyor."
karaçkılan- "Kararmak." (ATS, 98)

ḳaraçḳıḷat- **II/162** Tel. <ḳaraçḳı+ḷa-t-
Karartmak.

-
karaçkılat- "Karartmak." (ATS, 98)
karaçkıla- "Karartmak." (TAS, 48)

ḳaradaş **II/161** Alt. Kara ağaçkakan.

-
karadas "Ağaçkakan." (ATS, 98)

ḳarağan **II/151** Tel. 1. Sibirya üvez ağacı.
2. Akasya ağacı.

karākān "Çalı veya ağaç türü." (EDPT, 657)
ḳaraḳan "Karagana bitkisi." (DTS, 451)
kargana "Akasya." (ATS, 99)
karagana "Akasya ağacı." (TAS, 48)

ḳarağana **II/151** Tel. *bk.* ḳarağan.

ḳarağat **II/151** Tel. Leb. <ḳara+ḳat
Siyah Frenk üzümü.

-
karagat "Yaban mersini, keçi yemişi." (ATS, 98)

karaŋat "Siyah Frenk üzümü." (TAS, 48)

ḳaraġaẏ II/151 Tel. Leb. *krş.* Moğ.
Çam ağacı, köknar.
Ḳaraġaẏ saġıs "Reçine (katran)."
-
karagay "Köknar, çam." (ATS, 98)
karagay "Çam ağacı." (TAS, 48)
karagay~karay~karakay "Çam ağacı." (DK, 219)
karagay~karay "Çam ağacı." (DLTÇ, 158)
karagay~karagıy "Çam ağacı." (DÇT, 124)

ḳaraḳçı I II/149 Tel. <ḳaraḳ+çı
Eşkıya, hırsız.
karakçī "Eşkıya, haydut, soyguncu." (EDPT, 656)
ḳaraḳçı "Eşkıya, haydut, soyguncu." (DTS, 451)
karaçı "Haydut, soyguncu." (ATS, 98)

ḳaraḳçı II II/150 Alt. Güzel kız, kızlara söylenen övgü sözü.
Kün ḳan orta ḳaraḳçı ḳızın perdĭ. "Kün-Han kendi ortanca güzel kızını verdi." (P.d.V.I, 16,209)
-
-

ḳara-ḳoş II/149 Tel. Şamanın görünmeyen hizmetçisi.
-
-

ḳaraḳta- II/149 Tel. <ḳaraḳ+ḷa-
Mahvetmek, öldürmek.
karaklā- "Yağma etmek, yağmalamak." (EDPT, 658)
ḳaraḳla- "Yağma etmek, talan etmek, soymak." (DTS, 451)
-

ḳaraḷ- II/159 Tel. Leb. 1. Kararmak, siyah olmak.
2. Kötüleşmek, bozulmak, çürümek.
karar- "Kararmak, karanlıkta olmak; kederlenmek (?)" (EUES, 335)
-

ḳaraḷa- II/159 Alt. <ḳara+ḷa-
Kınamak, karalamak, yasadışı davranmak, kötü davranmak.
Aḳtūdŭ ḳaraḷadı. "Günahsız insanı karaladı."; *Ḳaraḷap tapḳan maḷ* "Haksız bir şekilde elde edilen büyükbaş hayvan"; *Ḳaraḷap kereledĭ.* "O yalan ifade verdi."
karālā- "Karalamak, kirletmek; *mec.* Kötülemek, iftira atmak, kara çalmak." (EDPT, 659)
karala- 1. Kirletmek, lekelemek 2. Pisletmek." (DTS, 450);
karala- "1. Karalamak, suçlamak. 2. Baskı yapmak, felakete neden olmak." (ATS, 98)
karala- "Karalamak, iftira atmak, suçlamak." (TAS, 48)
karala- "Karalamak, lekelemek." (DÇT, 124)

ḳaraḷçāḳ II/160 Tel. <ḳaraḷ-çāḳ
Çabuk kararan bir şey.
-
-

ḳaraḷtḳış II/160 Tel. Mürekkep.
-
karaltkış "Mürekkep." (TAS, 48)

ḳaram II/165 Alt. Açgözlü, ihtiraslı, bencil.
-
karam~karamçı "Cimri, hasis." (ATS, 98)
karam "Cimri, eli sıkı." (TAS, 48)

ḳarama II/166 Tel. 1. Karaağaç.
2. Kızaklara bağlanan tahta şeritler.
-
-

ḳaramda- II/166 Alt. Tel. <ḳaram+ḷa-
Cimrilik etmek, hırslı olmak, başkasının elinden zorla almak.
-
karamda- "1. Kıskanmak, imrenmek. 2. Cimrilik etmek, haris davranmak." (ATS, 98)
karamdan- "Cimrilik etmek." (TAS, 48)

ḳaramtıḳ II/166 Tel. Siyahımsı, koyu renkli.
karamtı "Siyahımsı, kararmış; aptal." (EUES, 335)
karamtık "1. Karamsı, siyahımsı, uzaktan siyah gözüken. 2. Gizli." (ATS, 98)
karamtık "Koyu, koyumtırak." (TAS, 48)

karamdık~karamtık "Siyahımsı." (DLTÇ, 158)

ḳaran **II/154** Tel. 1. Belli olmayan, belirsiz.
ḳaran ūrū "Belirsiz hastalık, enfeksiyon"; *ḳaran ūrūḷū kös* "Tavuk körlüğü".
2. Tamamen, bütünüyle.
Ḳaran yoġoḷdı. "O tamamen kayboldu."

-

karan "Az." (ATS, 98)

ḳarān I **II/155** Alt. Tel. Kumd. <ḳarıġan
Yaşlı adam.

-

karıgan "Yaşlı, yaşlı kişi." (ATS, 99)
kargan "Kart, ihtiyar, yaşlı, koca." (TAS, 48)
karān~karan~kargan~karıgan "Yaşlı." (DK, 219)
karān "Yaşlı." (DÇT, 124)

ḳarān II **II/155** Alt. Tel. <ḳara-ġan
Gözden uzaklaşan, uzaklaştıkça belli belirsiz görünen nesne, eşya vb.
Ḳarānı körünbeẏ ḳaḷdı. "O ufuktan kayboldu." (Tel.); *Attıŋ ḳarānı körünŭp yat, tügŭn yakşı tanıp poḷbodım.* "At uzaktan görünse de, hangi renkte olduğunu ayırt edemiyorum." (Tel.)

-

karān "Silüet, belli belirsiz zorla görülen nesne." (ARSL, 284)

ḳarānda- **II/157** Tel. <ḳarān+ḷa-
Uzaklara bakmak.

-

-

ḳarandaş **II/157** Alt. 1. Akraba.
2. Kardeş ve bacı.
karındāş "Erkek kardeş, kız kardeş." (EDPT, 662)
ḳarındaş~ḳarundaş "Kardeş." (DTS, 454, 456)
karındaş "1. Kardeş; küçük erkek kardeş. 2. Akraba." (ATS, 99)
kardaş~kardış~karındaş~kartış "Kardeş." (DK, 219)
karındaş "Erkek veya kız kardeş." (DLTÇ, 159)
kardaş~karındaş "Kardeş." (DÇT, 124, 125)

ḳarantı **II/156** Tel. <ḳara
Etrafını çevreleyen şeylerle kaplanmayan küçük alan, örneğin ormanda ağaçsız kalan toprak, gökyüzünün bulutsuz kısmı.

-

karantı "Buzu erimiş yer." (ATS, 98)
karantı "Buzları veya karları erimiş yer." (TAS, 48)

ḳarantıḳ **II/156** Tel. <ḳaran+ḷıḳ
Uzaktan siyah leke gibi görünen bir yer.

-

karamtık "1. Siyahımsı. 2. Uzaktan siyah görünen bir yer." (ARS, 62)

ḳaraŋa **II/153** Leb. *bk.* ḳaraŋuẏ.

ḳaraŋat **II/153** Alt. <ḳaran+ḳat
Siyah Frenk üzümü.
bk. ḳaraġat.

ḳaraŋaẏ **II/153** Alt. *bk.* ḳaraġaẏ

ḳaraŋuẏ **II/153** Alt. Tel. <ḳaraẏ, *krş.* Moğ.
Kara, karanlık.
Ḳaraŋuẏ yer "Cehennem." (Tel.); *ḳaraŋuẏda* "Karanlıkta."
ḳaraŋġu~karaŋġū "Kara, karanlık." (EDPT, 662)
ḳaraŋḳu "1. Koyu, az ışık alan; kara. 2. Karanlık. 3. *mec.* Koyu, kara, yakışıksız, hoş olmayan." (DTS, 451)
karaŋuy "1. Karanlık. 2. *mec.* Cahil, okur yazar olmayan." (ATS, 98)
karaŋuy "Karanlık." (DÇT, 124)

ḳaraŋuẏḷa- **II/153** Tel. <ḳaraŋuẏ+ḷa-
Kararmak, karanlık olmak.

-

karaŋuyla- "Karartmak." (ATS, 98)

ḳaraŋuẏḷat- **II/153** Tel. <ḳaraŋuẏḷa-t-
Karartmak.

-

karaŋuylat- "Karartmak." (ARSL, 287)

ḳarap **II/164** Kumd. Balıkçıl.

-

karap "Balıkçıl." (DK, 219)

ḳarar- **II/158** Alt. Tel. <ḳara+r-
1.Kararmak.
Aḳ taḷaẏ ḳarardı. "Beyaz deniz karardı." (Tel.);
2. Şansız, talihsiz, üzgün olmak.

karār- "Kararmak, koyulaşmak." (EDPT, 663)
ḳarar- 1. Kararmak, koyulaşmak; siyah olmak. 2. *mec.* Kötü olmak, (Ruh, kalp için) kararmak. 3.Kirlenmek, kirden kararmak." (DTS, 451)
karar- "Kararmak, koyulaşmak." (ATS, 98)
karar- "Kararmak." (TAS, 48)
karar- "Kararmak." (DÇT, 124)

ḳarart- II/158 Tel. <ḳarar-t-
Karartmak.
karart- "Karartmak, koyulaştırmak." (EDPT, 663)
ḳarart- "1. Karartmak, koyulaştırmak. 2. Gölgelemek, Kasvetli hâle getirmek, öfkelendirmek." (DTS, 452)
karart- "Karartmak." (ATS, 98)

ḳarartḳış II/158 Tel. Mürekkep hokkası.
-
karaltkış "Mürekkep." (TAS, 48)

Ḳaraş II/163 Tel. Erlik'in pehlivanı.
-
Karaş "Erlik'in oğullarından birinin adı." (ATS, 98)

karaş- II/163 Tel. <ḳara-ş-
Birbirine bakmak, birbirini uzaktan görmek.
-
karaş- "Birlikte bakmak, görmek." (ATS, 98)

ḳarat- II/161 Leb. <ḳara-t-
1. İzletmek.
2. Bekletmek.
-
-

ḳarauḷ II/146 Tel. Bekçi, muhafız.
-
karūl "Koruma, nöbet." (ATS, 100)
karūl "Bekçi." (DLTÇ, 159)
karaulda-~karūlda- "Bekçilik yapmak." (DÇT, 124)
karūlçık "Bekçi." (DÇT, 125)

ḳaraẏḷa- II/145 Kumd. Tel. Şaha kalkmak (ayı, at vb. için).
-
karayla- I "El yordamıyla hareket etmek, düşe kalka yuvarlanmak." (ATS, 98)
karayla- II "(At, ayı için) şaha kalkmak, şahlanmak." (ATS, 98)

ḳarazımaḳ II/163 Tel. Siyahımsı.
-
-

ḳarazıman II/163 Tel. Siyahımsı.
-
karazman "Siyahımsı." (ATS, 98)

ḳarazū II/163 Alt. Siyahımsı.
-
-

ḳarba- II/213 Leb. Elle yapışmak, tutmak; ağızla, dişle tutmak.
bk. ḳarma-.

ḳarbaḳ II/213 Leb. <ḳarba-ḳ
1. Bir seferde elle ne kadar yakalamak mümkünse.
2. Olta.
bk. ḳarmaḳ.

ḳarbıḷt'ın II/214 Tel. Eğrelti otu (Lat. *filix mas*).
-
karbılcın "Eğreltiotu." (ATS, 99)

ḳarbunçuḳ II/215 Tel. W. Sifilis (frengi) hastalığı.
-
-

ḳarça II/203 Kumd. =ḳarçı
Geri, geriye.
Ḳarça aẏḷandı "O geri döndü."
-
karça~karçı "Geri, geriye." (DK, 220)
karça "Geri, geriye." (DLTÇ, 159)

ḳarçā II/203 Alt. Atmaca, doğan kuşu.
-
karçaga~karçıga "Aladoğan." (ATS, 99)
karçıga "Aladoğan." (TAS, 48)
karçıga "Doğan, atmaca." (DLTÇ, 159)
kartaga~kartıga~karçā "Çaylak, atmaca." (DÇT, 125)

ḳarçaẏ- II/203 Tel. Yaşlanmak.
ḳarçaẏġan "Yaşlı"
-
karçay- "Yaşlanmak." (ATS, 99)

ḳarçı II/204 Tel. Leb. Haç, haça benzer figür.

Ḳarçı terçi "Çapraz." (Tel.); *Ḳarçımdı alıp meni eşkĭn!* "Benim haçımı al ve beni takip et!" (Tel.)

-

karçı "Haç." (ARSL, 292)

ḳarçıġa **II/204** Tel. Atmaca.
bk. ḳarçā.

ḳārçıḳ **II/204** Kumd. *bk.* ḳayırçaḳ.

ḳarçī **II/205** Alt. Çapraz.

-

karçıy-tērçiy "Çapraz." (ATS, 99)

ḳarġa **II/191** Tel. Alt. 1. Karga.
Ḳara ḳarġa "Kara karga" (Tel.); *ḳarġa ölöŋ* "Ottan, çimden ayakkabı astarı."
2. Rusça adıyla *Karginler* olarak bilinen Mras'ta yaşayan yabancı halklar.

karġā "Karga." (EDPT, 653)
ḳarġa "Karga." (DTS, 452)
karga "Karga." (ATS, 99)
kargā "Karga." (TAS, 48)
karga "Karga." (DLTÇ, 158)
karga "Karga." (DÇT, 124)

ḳarġa- **II/192** Tel. Alt. Leb. Lanetlemek, beddua etmek.

karġā- "Lanet okumak, beddua etmek." (EDPT, 655)
ḳarġa- "Lanet okumak, beddua etmek." (DTS, 452)
karga- "Lanet okumak; küfretmek." (ATS, 99)
karga- "Lanetlemek, kargış vermek, lanet okumak." (TAS, 48)
karga- "Gaklamak, ötmek." (DK, 219)

ḳarġan **II/192** Tel. <ḳarı-ġan
Yaşlı, ihtiyar.
Ḳarġan öböḥön "Yaşlı adam"

-

karıgan "Yaşlı, yaşlı kişi." (ATS, 99)
kargan "Kart, ihtiyar, yaşlı, koca." (TAS, 48)
kargan~karıgan "Yaşlı, ihtiyar." (DÇT, 124, 125)

ḳārġan **II/192** Tel. Ülgen ve Erlik arasındaki arabulucu.

-

-

ḳarġan- **II/192** Tel. <ḳarġa-n-
Ant içmek, yemin etmek.

karġan- "Kendi kendine beddua etmek." (EDPT, 655)
karġan- "Kendi kendine beddua etmek." (DTS, 452)
kargan- "1. Yemin etmek. 2. Lanet okumak." (ATS, 99)
kargan- "Yemin etmek, ant içmek." (TAS, 48)

ḳarġanış **II/193** Tel. <ḳarġan-ş
Ant, yemin.

-

-

ḳarġanū **II/193** Tel. <ḳarġan-ū
Yemin.

-

-

ḳarġış **II/194** Alt. Tel. Leb. Kargış, beddua, lanet.
Ḳarġışḳa ḳalġan "Lanetlenmiş." (Tel.)

karġış "Kargış, lanet, beddua." (EDPT, 654)
ḳarġış "Kargış, beddua, lanet." (DTS, 452)
kargış "Lanet, beddua." (ATS, 99)
kargış "Kargış, beddua, lanet." (TAS, 48)

ḳarı I **II/167** Tel. Alt. Leb. Kolun üst tarafı.

karī "Ön kol, dirsekle bilek arasındaki bölüm; dirsekten başlayıp parmak uçlarına kadar mesafe, ölçü birimi." (EDPT, 644)
ḳarı "1. Elle dirsek arasındaki kısım; 2. Dirsek, arşın (uzunluk ölçüsü)" (DTS, 452)
karı "Kolun, dirsekten omuza kadar olan bölümü." (ATS, 99)
karı "Arış, ön kol." (TAS, 48)
karı "Kolun bilekten dirseğe kadar yer alan kısmı." (DÇT, 125)

ḳarı II **II/167** Tel. Leb. Töl. 1. Eski, yaşlı.
ḳarı yajı "Yaşlılık" (Tel.); *At ḳarızı soġŭmtŭḳ, er ḳarızı elimtik.* "Atın yaşlısı kesilmek, adamın yaşlısı da alay edilmek için vardır." (Tel.; P.d.V.I, 2,18); *Ḳarı yajā yetken.* "O yaşlandı." (Tel.)
2. Yabancı. (Töl.)

karı "Yaşlı, ihtiyar." (EDPT, 644)

ḳarı "1. Eski, yaşlı. 2. İhtiyar. 3. Yaş, ömür." (DTS, 453)
karı "1. Yaşlı, ihtiyar. 2. Yabancı." (ATS, 99)
karı "Şimdilik, henüz, hâlen." (TAS, 49)
karı "Güçlü, kuvvetli." (DK, 220)

ḳarı- I **II/168** Tel. Alt. Leb. Yaşlanmak.
Ḳarıẏ perdim. "Ben yaşlandım." (Tel.); *Men ḳarıp pardım.* "Ben yaşlandım." (Alt.)
karī- "Yaşlanmak." (EDPT, 645)
ḳarı- "Yaşlanmak, ihtiyarlamak." (DTS, 453)
karı- "Yaşlanmak." (ATS, 99)
karı- "İhtiyarlamak, kocamak." (TAS, 49)
karı- "İhtiyarlamak, yaşlanmak." (DK, 220)
karı- "Yaşlanmak." (DLTÇ, 159)
kar-~karı- "Yaşlanmak." (DÇT, 124, 125)

ḳarı- II **II/170** Tel. Tırmıklamak.
Ḳoḷ-bıḷa ḳarıdı. "O elleri ile tırmıkladı."; *Ḳarıp terip yat.* "O her tarafı topluyor."
-
karı- "Tırmıklamak." (ARSL, 292)

ḳarıḳ- **II/170** Alt. Tel. Leb. <ḳara Kararmak, siyah olmak.
Kös ḳarıḳtı. "Gözler kör oldu."; *Kün ḳarıḳtı.* "Güneş karardı."; *Ay ḳarıḳtı.* "Ay karardı."
karık- "Kardan etkilenmek." (EDPT, 655)
ḳarıḳ- "Gözleri görmemek, kör olmak; karın parlaklığından gözleri ağrımak, gözleri kamaşmak." (DTS, 454)
karık- "Kapanmak." (ATS, 99)

ḳarıḷıġaş **II/176** Tel. Alt. Kırlangıç.
ḳaş ḳarıḷıġaş "Ebabil"
karlıġaç~kargılāc "Kırlangıç." (EDPT, 657)
ḳarlıġaç~ḳarġılaç "Kırlangıç." (DTS, 452)
karlagaş~karılgaş "Kırlangıç." (ATS, 99)
karlıgaş "Kırlangıç." (DLTÇ, 159)

ḳarıḷıḳ I **II/176** Tel. Yaşlılık.
karılık "Yaşlılık." (EDPT, 659)
ḳarılıḳ "Yaşlılık, ihtiyarlık." (DTS, 453)
-

ḳarıḷıḳ II **II/176** Tel. Kırlangıç.
-
-

ḳarım **II/183** Tel. Evin yanındaki su kanalı, şehrin etrafındaki su kanalı.
karım "Hendek, kale hendeği, şehir kanalı." (EDPT, 659)
ḳaram~ḳarım "Çukur, delik, hendek, siper; *mec.* Mezar, kabir." (DTS, 450, 453)
karım "Su kanalı, su argı." (ARSL, 293)

ḳarın I **II/170** Alt. Hediye, armağan.
-
karın "Rüşvet" (ATS, 99)

ḳarın II **II/170** Alt. Tel. Ve, böyle, fakat, belki de. (Bazı Altaylar *karın* sözünü her cümleden sonra kullanabilir, fakat o zaman anlamını yitirir.)
karun "Merhamet, acıma." (EUES, 340)
karın "*ünl.* Eh! *Karın cakşı* eh yeter, iyidir!; *karın cezer!* Eh ne yapalım, böyle yaptınız iyidir." (ATS, 99)
karın "Kötü." (DÇT, 125)
garın "Çok güzel, iyi hoş." (GSATA, 439)

ḳarın III **II/171** Tel. Alt. Leb. Karın, mide, göbek, gövde, kursak, karın zarı.
Ḳarın açtı. "O acıktı." (Tel.); *Ḳarın toḳ poḷdı.* "Onun karnı tok." (Tel.); *ḳarı yū* "Karın yağı." (Tel.); *Ḳarnımnıŋ ḳurçaġı poḷarzıŋ!* "Sen benim için kemer olacaksın! (Bana yardım edeceksin)."
karın "Karın kursak, mide; bağırsak." (EDPT, 661)
ḳarın "1. Karın, mide, göbek; batın, dölyatağı. 2. *mec.* Beden (manevi yönden)" (DTS, 453)
karın "1. Karın. 2. *mec.* Tulum." (ATS, 99)
karın "İşkembe." (TAS, 49)
karın "Karın, batın." (DK, 220)

ḳarında- **II/173** Alt. <ḳarın+ḷa- Hediye etmek, hediye vermek.
-
karında- "1. Rüşvet vermek. 2. Bir şeyi hediye etmek." (ATS, 99)
karında- "Hediye etmek." (TAS, 49)

ḳarındaş **II/173** Alt. Tel. Leb. <ḳarın+daş
Erkek veya kız kardeş, karındaş.
ḳarındaş kiji "Akraba" (Alt.); *tūgan ḳarındaş* "öz kardeş (kız veya erkek)"; *ōẏ ḳarındaş* "Üvey kardeş"(Alt.); *ḳıs ḳarındaş* "Kız kardeş" (Tel.); *Emdi ekki ḳarındaş ḳana'ip kiji polar?* "Şimdi iki kardeş nasıl büyüyecek?" (Alt.)
bk. ḳarandaş.

ḳarındaştıḳ **II/174** Tel. <ḳarındaş+ḷıḳ
Kardeşe ait olan (kardeş yakınlığı, sevgisi, yükümlülükleri), kardeşlik.
-
karındaştık "Kardeşlik." (ATS, 99)
karındaştık "Kardeşlik." (TAS, 49)

ḳarındaştū **II/174** Alt. Kardeşi olan, kardeşli.
-
-

ḳarındū **II/174** Alt. Tel. <ḳarın+ḷū
Hamile.
bk. ḳarınnığ.

ḳarınnığ **II/172** Leb. <ḳarın+ḷığ
Hamile.
karınlığ "Hamile." (EDPT, 662)
karındu "Karınlı. *mec.* Hamile." (ATS, 99)

ḳarış **II/177** Alt. Tel. Leb. Karış, aralık, kısa süre.
karış "Karış; başparmak ile serçe parmak arasındaki mesafe." (EDPT, 663)
ḳarış "Karış." (DTS, 454)
karış "1. Karış, uzunluk ölçüsü. 2. Avuç." (ATS, 99)
karış "Karış." (TAS, 49)
karış "Çeyrek (uzunluk ölçüsü)." (DK, 220)
garış~karış "Ölçü, karış." (DÇT, 111, 125)

ḳarış- **II/180** Tel. 1. Arkaya doğru eğilmek.
2. Birini geçmek, birbirinin yanından geçmek.
karış- "Biriyle aynı fikirde olmamak, biribirinin karşısında olmak." (EDPT, 664)
ḳarış- I "Karışmak, müdahale etmek." (DTS, 454)
ḳarış- II "1. Karşılaşmak, buluşmak. 2. Yarışmak için karşılaşmak, mücadele etmek. 3. Tartışmak, münakaşa etmek. 4. Farklı olmak, birbirinden ayrılmak, birbiriyle yüzleşmek. (DTS, 454)
karış- "1. (Yolda) birbirini kaçırmak. 2. Karşı gelmek, kaba davranmak, itaatsizlik etmek." (ARSL, 294)

ḳarışḳāḳ **II/181** Tel. İçeriye doğru eğilmiş diş.
-
karışkak "Eğri, çarpık (diş)." (ARSL, 294)

ḳarışta- **II/181** Tel. Alt. Leb. <ḳarış+ḷa-
Karışla ölçmek, karışlamak.
karışlā- "Karışla ölçmek." (EDPT, 665)
ḳarışla- "Karışla ölçmek." (DTS, 454)
karışta- "1. Ölçmek. 2. Avuçla almak." (ATS, 99)

ḳarıştāḳ **II/181** Leb. Bir tür tırtıl (Lat. *geometridae*).
-
karıştak "Bir tür tırtıl." (KRS, 20)

ḳarıştūş **II/182** Tel. *bk.* ḳarıştāḳ

ḳarıt **II/176** Tub. <Rus. корыто
Arı kovanı.
-
karıt "Tekne." (ATS, 99)
karıt "Tekne, leğen." (DK, 220)
karıt "Tekne, çamaşır teknesi." (DLTÇ, 159)

ḳarıẏ **II/170** Alt. Kasırga.
-
-

ḳarī **II/185** Tel. *ḳarī saḷḳın* "Kasırga"
bk. ḳarıẏ.

ḳarḳıḷda- **II/190** Tel. Leb. <ḳarḳıḷ (yansıma kelime)+ḷa-
Gaklamak (karga).
Ḳarḳıḷdab īzeŋ kūŋ yaḳşı tep uḳḳanım. "Gakladığında sesin güzel çıkıyor diye duydum." (Tel.; P.d.V.I, 197,23)
-
karkılda- "(Karga için) gaklamak." (ATS, 99)
karkılda- "Karga bağırmak, ötmek." (TAS, 49)

ḳarḳıra **II/190** Tel. 1. Balıkçıl türü.
2. Nehir ismi.
-
karkırā "1. Beyaz grimsi uzun bacaklı turna türü. 2. Beyaz leylek." (ARSL, 289)

ḳarḷa- I **II/196** Tel. Kısık, boğuk olmak.
-
karıl- "Boğazında kalmak." (ATS, 99)

ḳarḷa- II **II/196** Alt. <ḳar+ḷa-
Kar yağmak.
Ḳar ḳarḷap yat.(id.)
karlā- "Kar yağmak." (EDPT, 659)
ḳarla- "Kar yağmak." (DTS, 454)
karla- "Kar yağmak." (ARSL, 289)

ḳarlaġaş **II/196** Alt. Kırlangıç.
Yer ḳarḷaġaşı "Yer kırlangıcı."; *yar ḳarḷaġaşı* "Sahil (kıyı, kenar) kırlangıcı."
bk. ḳarıḷıġaş

ḳarḷāḳ **II/196** Tel. Kısık, boğuk.
-
-

ḳarḷama **II/196** Tel. <ḳarḷa-ma
Kısık, boğuk.
-
-

ḳarḷat- **II/196** Tel. <ḳarḷa-t-
Kısıklaştırmak, boğuklaştırmak.
-
-

ḳarḷı[13] **II/197** Alt. Karlı.
Ḳarḷı yaŋmır "Karla karışık yağmur." (Alt.)
karlıġ "Karlı, karla kaplanmış." (EDPT, 658)
ḳarlıġ "Karlı, karla kaplanmış." (DTS, 455)
karlu "Karlı." (ATS, 100)
karlu "Karlı." (TAS, 49)
karlu~karlıg "Karlı." (DK, 219)

ḳarḷıġaş **II/197** Leb. Tel. Kırlangıç.
bk. ḳarıḷıġaş.

ḳarḷığ **II/197** Leb. Karlı, karla zengin, karla kaplanmış.
bk. karḷı.

ḳarḷıḳ- **II/197** Tel. 1. Boğazını temizlemek, kusmayla uğraşmak, boğulmak, tükürmek
Ḳarḷığıp arayḷı ölüp parġan. "O boğuluyordu ve neredeyse ölecekti." (P.d.V.I, 160,12)
2.Gaklamak.
Ḳarḷıḳḳanıŋa meniŋ ḳardım toydı. "Senin gaklamana benim karnım doydu."
-
karlık- "Boğazında kalmak, boğulmak." (TAS, 49)

ḳarma- **II/216** Tel. Alt. Kumd. =ḳarba1.
Tutunmak, yakalamak, tutmak.
2. Elle yoklamak, araştırmak. (Tel.)
3. Ağız ile tutmak. (Tel.)
(Ker Yutpa) üstü erdĭn teŋere ḳarmap kelĭp yat, aḷtı erdĭn yer ḳarmap kelĭp yat. "Ker-Yutpa üst dudağı ile semayı, alt dudağı ile de toprağı tutarak geliyor." (P.d.V.I, 37,263)
karmā-~karvā- "(Görünmeyen bir şeyi) el yordamıyla aramak, elle yoklamak; elle ya da dişle yakalamak, kavramak." (EDPT, 646)
ḳarva-~ḳarwa- "El yordamıyla aramak, elle yoklamak." (DTS, 456)
karma- "Yakalamak, bağlamak." (ATS, 100)
karma- "Elle yoklamak." (TAS, 49)

ḳarmada- **II/218** Tel. =ḳarmala
Karanlıkta yoklamak, araştırmak.
karmala- "Yağmalamak, gasp etmek, zorla almak, yıkmak." (EUES, 338)
karmada- "Tırmanmak, tırmanarak çıkmak." (ATS, 100)
karvıla- "Yoklamak, el yordamıyla aramak." (DLTÇ, 158)

ḳarmaḳ **II/216** Tel. Alt. Tub. <ḳarma-ḳ
Kanca, olta.
Ḳarmaḳ taştadı. "O oltayı attı." (Alt.); *Öböḥön turaḷıp üydö aÿḷandra yes ḳarmaġın tartıp aḷdı, pe ūḷçaktıŋ edeḥĭnen ḳarmaġı ilĭndĭ.* "Yaşlı adam kalkarak çadırın içinde elinde bakır kanca ile oraya buraya gidiyordu, kanca çocuğun eteğine takıldı." (Alt., P.d.V.I, 33,119)
ḳarmaḳ "Kanca, çengel." (DTS, 455)

[13] Madde başında *Alt.* ibaresi yoktur. Madde içinde örnek cümlede vardır.

karmak "Olta." (ATS, 100)
karmak "Olta." (TAS, 49)
karbak~karbık "Olta." (DLTÇ, 158)
karmak "Olta." (DÇT, 124)

ḳarmaḳçı **II/217** Tel. 1. Balıkçı, olta ile balık tutan kişi.
2. Hırsız.

-

karmakçı "Balıkçı." (ATS, 100)

ḳarmaḳta-[14] **II/217** Alt. Tel. Oltayla balık tutmak.

-

karmakta- "Balık yakalamak." (ATS, 100)
karmakta- "Oltayla balık avlamak, balık tutmak." (TAS, 49)
karbakta- "Tutmak." (DÇT, 124)
karmakta- "Oltayla balık tutmak." (DÇT, 124)

ḳarman **II/217** Alt. Tel. <Rus. карман Cep.
Ḳadū alıp kelīp ḳarmanına ḳadū sūb alıp. "O çiviyi alıp cebine koydu." (P.d.V.I, 38,281)

-

karman "Cep." (ATS, 100)
kanmar "Cep." (DK, 219)
karvan "Cep." (DLTÇ, 158)
karman "Cep." (DÇT, 125)

ḳarman- **II/217** Alt. Yakalamak, kapmak, ağızla yakalamak.
karvan- "*dönüşlü* El ile yoklanmak, el ile aranmak." (EDPT, 646)
ḳarvan-~ḳarwan- "*dönüşlü* El ile yoklanmak, el ile aranmak." (DTS, 456)
karman- I "Tırmanmak, tırmanarak çıkmak." (TAS, 49)
karman- II "Kendini elle yoklamak." (TAS, 49)

ḳarmaş- **II/218** Tel. <ḳarma-ş-
1.Tutunmak, birbirini yakalamak.
2. Birbirini ellemek, yoklamak.
karvaş- "Birbirini ellemek, birbirini yoklamak, birbirini yakalamak." (EDPT, 100)
ḳarvaş-~ḳarwaş- "Birbirini ellemek, birbirini yoklamak, birbirini yakalamak." (DTS, 456)
karmış- "Kapmak, ele geçirmek, yakalamak, dövüşmek." (DK, 219)

ḳar-oŋ **II/166** Tüy dökmemiş.

-

-

ḳars **II/205** Tel. Alt. 1. Kırılgan, kolay, hafif, gevrek.
2. Can sıkıcı, iğrenç, kötü, fena.
Yamandıŋ içi kars. "Kötü insanın düşünceleri kötüdür."; *Yoḷġo ḳars poḷor.* "O yolda mutsuz olacak."; *Ḳars tildū kiji* "Her şeye karşı gelen insan, haddini bilmez, kaba."

-

kars "Kırılgan, kolay kırılır." (TAS, 49)

ḳarsman **II/207** Alt. *krş.* karın
Kuş midesi.

-

karsman "Kursak (kuşta)." (ATS, 100)
karsman "Kuş midesi." (TAS, 49)
karsan~karsın "Karın, mide." (DK, 220)
karsan~karsınak "Karın, mide." (DLTÇ, 159)
karsan "Mide." (DÇT, 125)

ḳarşıḳ- **II/209** Tel. Karşı gelmek.

-

karşı- "Karşı olmak." (ARSL, 292)

ḳarşıḳtır- **II/210** Tel. <ḳarşıḳ-tır-
Birilerini karşı karşıya getirmek.

-

-

Ḳarşıt **II/211** Tel. Koyun üstünde giden Ülgen'e itaat eden ruh.

-

Karşıt "Ülgen'in oğullarından birinin adı." (ATS, 100)

ḳarşū **II/212** Tel. Düşmanca, aykırı, itirazlı.
Ā ḳarşū aẏttı. "Ona karşı geldi."; *Ḳarşū aẏtpa!*-"Kabalaşma!"
karşī "Karşı, karşı taraf, karşıt." (EDPT, 663)
ḳarşı "1. Düşmanlık, husumet, anlaşmazlık. 2. Karşı. 3. Düşman, rakip, hasım. 4. Tehlike, risk. 5. Düşmanca, sa-

[14] Bu madde başı OSTN'de fiil olarak verilmemiş.

vaşçıl, rakip. 6. Karşı, karşıt." (DTS, 455)

karşu "1. Düşman, zarar veren. 2. Zarar verme, zararlılık." (ATS, 100)
karşu "1. Hoş olmayan, hoş olmayan durum, tatsızlık. 2. Terbiyesizlik, kabalık." (TAS, 49)

ḳarşūḷan- **II/212** Tel. <ḳarşū+ḷa-n-
Karşı gelmek.

-

karşulan- "Karşı gelmek, karşı durmak, direnmek." (TAS, 49)

ḳarşūḷanū **II/212** Tel. <ḳarşū+ḷan-ū
Direnç, direniş.

-

-

ḳarta **II/199** Tel. Leb. *krş.* ḳarın
Bağırsak, şirden, kalın bağırsak.

-

karta "Göden, kalın bağırsağın son bölümü, rektum." (TAS, 100)
karta "Göden, kalın bağırsağın son kısmı, rektum." (TAS, 49)
karta "Şirden." (DÇT, 125)

ḳartācaḳ **II/201** Leb. <ḳartaġa+caḳ
Küçük atmaca.

kartaçak "Şahin, atmaca." (KRS, 20)

ḳartıḷçaḳ **II/201** Tel. <ḳarta+?+çaḳ
Geviş getiren hayvanların midesinin ilk bölümü.

-

-

ḳarū **II/187** Alt. Tel. 1. Cevap, karşılık.
Ḳarū aẏtḳın! "Cevap ver!" (Tel.); *Pu kiji ḳarū aydınaḷbas.* "Bu insanın cevabı yoktur." (Tel.)
2. Güç, servet, yetenek, dayanıklılık.
Ḳarū yoḳ "Hasta."; *Ḳarū yoḳ poḷdı.* "O güçsüzleşti."
3. Bağlılık, düşkünlük, sadakat. (Tel.)
Adazı paḷazına ḳarū poḷġan. "Baba oğlunu seviyordu."; *Aḷtın möŋünge ḳarū* "Altın ve gümüşe düşkünlük, para sevgisi."

karu "Öz, değerli." (ATS, 100)
karū "1. Cevap. 2. Sorumluluk." (ATS, 100)
karu "Yanıt, cevap." (TAS, 49)
karu "Cevap, karşılık, tepki; güç, takat." (DK, 220)
karū "Güç." (DÇT, 125)

ḳarūça- **II/189** Tel. W. *bk.* ḳarūḷa-.

ḳarūdaḳ **II/189** Kumd. W. <ḳarū+?
Güçsüz, zayıf.

-

-

ḳarūḷ **II/188** Tel. =ḳarauḷ, ḳarawuḷ
Bekçi, muhafız, sınır bekçisi.
Çu pajında Ḳıtaẏḷardıŋ üç ḳarūḷı par. "Çuy Nehri'nin başında üç Çinli bekçi var."; *Ḳarūḷ saḷdı.* "O bekçi koydu."
bk. ḳaẏġuḷ.

ḳarūḷa- **II/189** Tel. <ḳarū+ḷa-
Cevap vermek, karşı gelmek.

-

-

ḳarūḷan- **II/189** Alt. <ḳarū+ḷa-n-
Durumunu düzeltmek, iyileşmek, güçlenmek, büyük olmak.

-

-

ḳarūḷçıḳ **II/189** Alt. Tel. <ḳarūḷ+çıḳ
(Kesinlikle Rusçadan ödünç.)
Bekçi, nöbetçi, muhafız.

-

karolçık "Bekçi, nöbetçi." (DLTÇ, 159)

ḳarūḷū **II/189** Alt. <ḳarū+ḷū
Güçlü, varlıklı.

-

karulu "Varlıklı, zengin." (TAS, 49)

ḳarūn **II/188** Kumd. Tel. *krş.* ḳarū
Cevap.
Ḳarūn aẏt! "Cevap ver!"; *Oḷ ā ḳarūn perip aẏttı.* "Ona cevap verdi."

-

karūn "Cevap, karşılık." (DÇT, 125)

ḳarūzı- **II/189** Tel. W. <ḳarū+sı-
Üzülmek, birilerine acımak, özen göstermek, merak etmek, korumak.

karuzı- "1. Hüzünlenmek. 2. Endişelenmek, tedirgin olmak. 3. Kurtulmak. 4. Acımak, merhamet etmek." (ATS, 100)

ḳas **II/346** Alt. Tel. Leb. Kaz.

kāz "Kaz." (EDPT, 679)
ḳaz "Kaz." (DTS, 466)
kas "Kaz." (ATS, 100)
kas "Kaz." (TAS, 49)
kas~kaz "Kaz." (DK, 217)

gas~kaz "Kaz." (DÇT, 111, 125)

ḳas- II/347 Tel. Alt. Leb. Kazmak.
Ottıŋ yanında oro ḳazıp salġanın kördü. "O ateşin yanında birilerinin çukur kazdığını gördü." (Alt. ; P.d.V.I, 29,89)
kaz- "Kazmak, kazıp ortaya çıkarmak." (EDPT, 680)
ḳaz- "Kazmak, kazıp çıkarmak." (DTS, 466)
kas- "Kazmak, kazımak." (ATS, 100)
kas- "Kazmak." (TAS, 49)
kas- "Kazmak." (DK, 220)
kaz-~kas- I "Kazmak." (DÇT, 121, 125)
kas- II "Kemirmek." (DÇT, 125)

ḳasḳak II/352 Alt. Sarp, dik yamaç.
-
kaskak "Sarp, yüksek." (ATS, 100)
kaskak "Yüksek, dik yamaçlı dağ." (TAS, 49)

ḳasḳandar II/353 Tel. W. İhmalkârlık sonucu işin uzatılması.
-
-

ḳasta- II/355 Alt. *krş.* ḳas
Eyerin kaşlarına dizginleri takmak.
-
kasta- "Eyerin kaşlarına dizginleri takmak." (ARSL, 295)

ḳastaḳ II/356 Tel. 1. Okun demir ucu.
2. Ön dişler.
-
kastak "Okun demir ucu, temren." (ATS, 100)

ḳastaḷ- II/357 Tel. Leb. =ḳasnaḷ
Eğilmek, iki büklüm olmak, biraz kırılmak.
-
kastal- "1. Parçalanmak, bölünmek. 2. Delik deşik olmak." (ARSL, 295)

ḳastaḷt- II/357 Tel. Leb. =ḳasnaḷt
Eğmek, kırmak.
-
kastalt- "Parçalatmak, böldürmek." (ARSL, 295)

ḳastarū II/356 Tel. Bit otu, bitlice ot, (Lat. *pedicularis*)
-
-

ḳastıḳ- II/357 Alt. Tel. Çatlamak.
-
kastık- "Çatlamak." (TAS, 49)

ḳaş II/386 Tel. Leb. 1. Çıkıntı, yükselti, tepe, uzun sahil, taraf, sınır.
Yar ḳajındağı "Kıyıda, kenarda olan." (Tel.); *tüŋür ḳajı* "Şaman çubuğunun ahşap tarafı." (Tel.); *ejik ḳajı* "Söve, kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve." (Tel.); *Üy su ḳajında turŭp yat.* "Ev nehrin sahilindedir." (Tel.); *ḳaş* "Kuru, kumlu tepe." (Tel. W.)
2. Eyerdeki çıkıntılı ahşap yay.
3. Gözün üst tarafı, kaş.
kāş I "Kaş. *mec.* Uç, sınır, kenar, bir tepenin kaşı, alnı." (EDPT, 669)
ḳaş I "Kaş." (DTS, 457)
ḳaş II "Kenar, kıyı, sahil, sınır." (DTS, 457)
kaş "1. (Orman için) sınır, kıyı. 2. (Elbise için) kenar. 3. (Bel için) kemer. 4. Şaman davulunu gövdesi." (ATS, 100)
kaş "1. Sınır, hudut. 2. Orman kenarı. 3. Kumaş kenarı, zıh. 4. Kaş." (TAS, 50)
kaş "1. Kıyı, kenar. 2. Kaş. 3. Eyerin ahşap kısmı, dirsek." (DK, 220)

ḳaşḳaḷa II/396 Alt. Dalgıç kuşu.
kaşkala " Bir kuş türü." (ARSL, 301)

ḳaşta- II/397 Tel. <ḳaş+ḷa-
1. Eyer kaşı yapmak.
2. Dizginleri eyer kaşına koymak.
kaşla- "Kaşa vurmak." (EDPT, 673)
ḳaşla- "Kaşa vurmak." (DTS, 458)
kaşta- "1. Mıhlamak. 2. (Pantolona, eteğe) kayış dikmek. 3. Eyere kaş takmak." (ARSL, 301)

ḳaştaḳ I II/398 Tel. Alt. Sepet.
-
-

ḳaştaḳ II II/398 Tub. Ham, olgunlaşmamış (meyve).
-
kaştak "Olmamış, yeşil." (ATS, 100)
kaştak "Ham, olgunlaşmamış, yeşil, olmamış." (TAS, 50)

ḳāt II/277 Tel. Kumd. <ḳadıt
Kadın.
Ḳāt kiji (id.); ḳāttım "Benim karım." (Tel.)

ḫātun "Kadın, hanımefendi." (EDPT, 602)
ḳatun "Kadın, hanımefendi, asil hanım." (DTS, 463)

kadıt "1. Kadın, eş; evli kadın. 2. *Küfür* Cadı karı." (ATS, 93)
kāt "Kadın." (TAS, 43)
katı "Karı, eş, hanım." (TAS, 50)
kat~ katın "Karı, eş." (DK, 217)
ḳāt~kat "Kadın, karı, eş." (DLTÇ, 153, 159)
kāt~kadı~kadıt~kat "Kadın, karı, eş." (DÇT, 120, 121, 125)
kaydat~katıt "Kadın." (DÇT, 121, 125)

ḳat- **II/277** Tel. 1. Katılaşmak, sertleşmek, donmak, kurumak.
Ediŋ künge ḳadıp ḳalzın! "Senin etin güneşte sertleşsin!"(Tel.); *ḳatḳan kiji* "Kuru, zayıf insan" (Tel.)
2. Bükmek, çevirmek. (Tel.)
Yip ḳattı. "O ipi büktü." (Tel.

kat- "Sertleşmek, katılaşmak." (EDPT, 595)
kat- "1. Sertleşmek, katılaşmak. 2. (Sıvılar için) koyulaşmak, katılaşmak. 3. Uyuşmak, kasılmak, kramp girmek." (DTS, 459)
kattur-[15] "Çevirtmek, büktürmek." (EDPT, 605)
kattur- "Çevirtmek, büktürmek." DTS, 463)
kaḏır- "Geriye bükmek, geriye eğmek; geri dönmek." (EDPT, 604)
ḳadar-~ḳadır-~ḳaḏır-~ḳatar- "Dönmek, döndürmek, çevirmek, geri bükmek; engellemek, vazgeçirmek." (DTS, 426, 427, 429, 459)

kat- I "Bükmek, çevirmek, çalkalamak." (ATS, 100)
kat- II "Sertleşmek, kurumak." (ATS, 100)
kat- "1. Katılaşmak. 2. Hamur açmak, bükmek. 3. Bükmek." (TAS, 50)
kat- "Kurumak, katılaşmak." (DÇT, 125)

ḳat I **II/274** Tel. Alt. Kat, tabaka, sıra.
Yamıl̇ġanı aḷtı ḳat aḳ torḳo. "Onun battaniyesi altı kat beyaz ipekten oluşuyordu." (Alt.); *Teŋereniṅ yetinçi ḳadı* "Gökyüzünün yedinci katı." (Alt.); *Üç ḳat kīm* "Üç kat elbise." (Alt.)
2. Kat (defa); *ḳattaŋ ḳat* "Binlerce defa" (Tel.)
3. Kursak, mide (kuşlarda).

kat "Kat, tabaka." (EDPT, 593)
ḳat "1. Kat, tabaka, katman. 2. Kıvrım, kırma. 3. Yanında, huzurunda, bir arada. 4. Altında." (DTS, 458)

kat "Kat, sıra." (ATS, 100)
kat "Kat, tabaka, sıra." (TAS, 50)
kadın "*edat* Altında." (DK, 217)
kadında "*edat* Altında." (DK, 217)
kadınza "*edat* Altında." (DK, 217)
kat "Kat, katman, tabaka, sıra, dizi." (DK, 220)
kat I "Esas, temel, taban." (DLTÇ, 159)
kat II "Katman, tabaka." (DLTÇ, 159)
katan "Defa, kez." (DLTÇ, 159)
kat "Kat, tabaka." (DÇT, 125)
katap "Defa, kez." (DÇT, 125)

ḳat II **II/275** Yuvarlak, pürüzsüz meyve tanesi, üzüm vb.
Ḳara ḳat (ḳaraġat, ḳaraŋat) "Siyah Frenk üzümü." (Tel.); *ḳızıl̇ ḳat* "Kırmızı Frenk üzümü." (Tel.); *ḳazır ḳat* "Yeşil Frenk üzümü" (Tel.); *yer ḳızıl̇ ḳat* "Rubus saxatilis" (Tel.); *yın ḳat* "Böğürtlen." (Tel.)

kāt (kād) "Dut, kiraz, böğürtlen, üzüm vb. taneli küçük meyve." (EDPT, 593)
ḳat "1. Yemiş, meyve, genel olarak meyve. 2. Ardıç meyvesi." (DTS, 459)

kat "Yemiş. *Kızıl kat* kırmızı üzüm; *kara kat* kara üzüm; *tiyiŋ kat* kırmızı yaban mersini." (ATS, 100)
kat "Frenk üzümü." (DLTÇ, 160)

ḳat III **II/276** Tel. <Ar. ḫat
Yazı, mektup.
Ḳatḳa yaḷḳū kişi ürenetten. "Sadece tembel insanlar yazıyı öğrenirler" (Tel.); *Ḳat ḳıçırdı.* "O okudu." (Tel.); *Ḳat çīp per!* "Mektup yaz!" (Tel.)

-

kat "Yazı, belge." (ATS, 100)
kat "Mektup, yazı, belge." (TAS, 50)
kat "Mektup." (DK, 220)

[15] Clauson bu anlamıyla bu fiili hapax olarak vermiştir.

kat "Mektup." (DLTÇ, 159)

ḳatçı **II/304** Tel. <ḳat+çı
Yazıcı, okuma yazması olan, kilisede dua okuyan.
Men anīp adaẏ Maḳarīẏa yürgenimde anıŋ ḳatçıḷarına aẏttım. "Bu şekilde Makariy atanın yanına gelerek ben onun dua okuyanlarına dedim." (P.d.V.V, 117,32)
-
katçı "Yazıcı, sekreter, okur yazar." (ATS, 101)
kaçı (<katçı) "Öğretmen." (DLTÇ, 160)

ḳatḳaḳ **II/293** Tel. <ḳat-ḳaḳ
Zayıf, bir deri bir kemik (insan ve hayvanlar için).
-
katkak "Zayıf." (TAS, 50)

ḳatḳan[16] **II/293** Tel. <ḳat-ḳan
Zayıf, cılız, sıska.
-
katkan I "Bükülmüş, bükülü." (TAS, 50)
katkan II "Katılaşmış, sertleşmiş." (TAS, 50)
katkan "Sağlam, dayanıklı, sert." (DLTÇ, 160)
katpar "Zayıf, kuru." (DÇT, 125)
katan "Esnek, dirençli, sağlam, dayanıklı." (DÇT, 125)

ḳatḳı **II/294** Alt. Tel. Kahkaha.
-
katkı "Kahkaha." (ATS, 101)
katkı "Kahkaha, gülme, gülüş." (TAS, 50)
katkı "Kahkaha, gülüş." (DK, 220)
katkı "Kahkaha, gülüş." (DÇT, 125)

ḳatḳıçı **II/295** Tel. <ḳatḳı+çı
Komik, eğlenceli insan, her zaman gülen kimse, şakacı.
-
katkıçı "Gülmeyi seven." (ATS, 101)
katkıçıl "Çok gülen." (TAS, 50)

ḳatḳıḷ **II/295** Leb. *bk.* ḳatḳı.

ḳatḳıḷığ **II/295** Leb. *bk.* ḳatḳılū.

ḳatḳıḷū **II/295** Tel. <ḳatḳı+ḷū
Komik, gülünç.
-
katkılığ "Gülünç, komik, eğlenceli." (KRS, 21)

ḳatḳınçāḳ **II/294** Tel. <ḳatḳı+n+çāḳ
Gülmeyi seven.
-
katkıçı "Gülmeyi seven." (ATS, 101)
katkıçıl "Çok gülen." (TAS, 50)

ḳatḳınçı **II/294** Tel. Gülünçlük, komiklik, maskaralık.
-
-

ḳatḳınçıḷū **II/294** Tel. <ḳatḳınçı+ḷū
Gülünç, komik.
-
katkınçılu "Gülünç, güldüren." (ATS, 101)
katkınçılu "Komik, gülünç, güldürücü." (TAS, 50)
ġatġımçılu "Gülünç, komik." (GSATA, 440)

ḳatḳır- **II/294** Tel. <ḳatḳı+r-
Çok sesli gülmek, kahkaha atmak.
Maŋdı Şire süḥŭnŭp ḳatḳırıb īḥen, aẏtḳan. "Mangdı-Şire kahkaha atarak söyledi." (P.d.V.I, 164,6)
katġur- "Katıla katıla gülmek." (EDPT, 599)
katġur-~ḳatur- "1. Gülmek, eğlenmek, katıla katıla gülmek." (DTS, 459)
katkır- "Yüksek sesle gülmek." (ATS, 101)
katkır- "Gülmek, kahkaha atmak." (TAS, 50)
katkır- "Sesli gülmek, kahkaha atmak." (DK, 220)
katkır- "Gülmek, kahkaha atmak." (DÇT, 125)

ḳatḳırış **II/294** Alt. Tel. <ḳatḳır-ş
Gülüş, kahkaha.
-
katkırış "Gülme gülüş." (ARSL, 298)

ḳatḳırış- **II/294** Tel. Birlikte yüksek sesle gülmek.
Ḳatḳırıjıp, yırġajıp odurduḷar. "Onlar gülüp eğleniyorlardı."
-
katkıraş- "Birlikte gülmek." (DÇT, 125)
ġatgırış- "Gülüşmek." (GSATA, 440)

[16] Bu madde başı OSTN'de fiil olarak verilmiştir.

ḳatḳırt- **II/294** Tel. <ḳatḳır-t-
Güldürmek, çok güldürmek.
katgurt- "Sesli güldürmek, güldürmek." (EUES, 343)
katkırt- "Güldürmek." (ATS, 101)
kattır- "Kahkaha atmak, gülmek." (DÇT, 125)

ḳatḳırū **II/294** Tel. <ḳatḳırū
bk. ḳatḳı.

ḳatta- **II/301** Alt. Tel. Leb. <ḳat+la1.
Katlamak, bir katı diğerinin üstüne koymak.
Aḷtı ḳat tondı ḳattap ḳattap kīnĭp aḷdı. "O üst üste altı tane elbise giydi." (Tel.; P.d.V.V, 13,112)
2. Birkaç defa yapmak, sık sık yapmak.
Üç ḳattap aẏttı. "O bunu üç kere söyledi." (Tel.); *Ekkideŋ ekki ḳattap* "İkide iki defa." (Tel.); *Künŭŋ saẏn adaẏ Maḳarīẏa ḳattaçı poḷdım.* "Ben her gün Makariy atanın yanına gidiyordum." (Tel.; P.d.V,I, 117,32); *Oḷ mā köp ḳattap aẏttı: sen pō nērek ḳattaẏzıŋ?* "O bana hep, neden buraya sık sık kaçıp geliyorsun, diyordu." (Tel.; P.d.V.I, 121,1)
ḳatna- "Tekrarlamak, yinelemek." (DTS, 462)
katta- "Sıklaşmak." (ATS, 101)
katta- "Sürekli gidip gelmek." (TAS, 50)
gadap "Yine, tekrar." (GSATA, 436)

ḳattaḷ- **II/302** Tel. <ḳatta-ḷ-
Birkaç defa olmak.
Taŋ aḷdında teŋere soḷoŋo ḳattaḷar. "Güneş çıkmadan önce birkaç defa gökkuşağı görünür."
-
-

ḳattan- **II/302** Tel. <ḳatta-n-
Kat kat giyinmek, bir elbisenin üstüne diğerini giymek.
-
katan- "Birkaç giysi giymek." (ATS, 100)
kattan- "Üzerine birkaç tür giysi giymek, kat kat giymek." (TAS, 50)

ḳattançı **II/302** Tel. Üst kıyafet, pardesü.
-
katançı "Üst giysi." (ATS, 100)
kattançı "Üstlük, pardesü." (TAS, 50)

ḳattandır- **II/302** Tel. <ḳatta-n-dır-
Kat kat giydirmek; tekrarlatmak.
-
-

ḳattaŋı **II/302** Tel. Çıban, irinli yara.
-
kataŋı "Çıban." (ATS, 100)
kataŋı "Çıban, yara." (TAS, 50)

ḳattaẏçı **II/302** Tel. <ḳatta-a+çı
Aynı şeyi birkaç kez yapan insan.
-
-

ḳattır- I **II/303** Tub. *bk.* ḳatḳır-.

ḳattır- II **II/303** Tel. <ḳat-tır-
Katılaştırmak, sertleştirmek.
katur- "Katılaştırmak, sertleştirmek." (EDPT, 604)
ḳatur- "Katılaştırmak, sertleştirmek." (DTS, 463)
kadır- "1. Kurutmak. 2. (Demiri) kızdırmak. 3. Eğitmek." (ATS, 93)

ḳattū **II/303** Tel. Alt. <ḳat-ġı[17]
1. Katı, sert, şiddetli, kaba, zor.
Ḳattū kiji "Sert insan."; *temirdeŋ ḳattū* "Demirden daha sert."; *ḳattū söz* "Kaba sözler."; *Ar ijiŋ ḳattū poḷzın!* "Her işin zor olsun!" *ḳattū pasḳan* "Ayakta nasır."; *ḳattū yoruḳtū at* "Ağır adımları olan at."
2. Sert.
ḳattū araḳı "Sert votka"; *ḳattū tambaḳu* "Sert tütün"
katıġ "Katı, sert, zor." (EDPT, 597)
ḳatıġ "1. Sağlam, sert; dayanıklı. 2. Sert, katı, zalim, acımasız. 3.Güçlü. 4. Katılık, sertlik, sağlamlık, dayanıklılık." (DTS, 460)
katu "1. Ağır, zor, sert. 2. Kaba, kızgın. 3. Zor. 4. gr. *Katu kelteylik tabış* Avurt ünsüzü." (ATS, 101)
katu "Katı, sert." (TAS, 50)
kat "Sağlam, dayanıklı." (DK, 220)
kat(t)ū "Acımasız." (DÇT, 125)
katu "Sert, korkunç." (DÇT, 125)

ḳāttū **II/304** Tel. <ḳāttū
bk. ḳadıttū.

[17] Bu maddenin morfolojik tahlilinin *ḳat-(ı) ġ* şeklinde olmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir.

ḳattūḷan- **II/304** Tel. <ḳattū+ḷa-n-
Sertleşmek, kabalaşmak, gaddarlaşmak.
katığlan- "Sertleşmek, katılaşmak; çabalamak, uğraşmak." (EDPT, 600)
ḳatığlan- "1. Sağlamlaşmak, katılaşmak, sertleşmek. 2. Gayret etmek, çabalamak, çok çalışmak. 3. Hevesli, istekli olmak, başarmak için çalışmak, başarmak." (DTS, 460)
katulan- "1. Kabalaşmak. 2. Kızgın, öfkeli olmak." (ATS, 101)

ḳattūḷū **II/304** Tel. W. <ḳattūḷa-ū
Karaciğerdeki sert şişlik.
-
-

ḳaẏ- **II/3** Tel. Alt. 1. Kaymak.
2. Atlamak, sekmek (kurşun).
3. Geriye dönmek.
Ḳayıp kördŭ. "O arkaya baktı."; *Ḳaya paġıp (Alt); ḳaya aẏlanıp* "Arkasına bakarak"
kay- "Eğilmek, saygıyla eğilmek, dönmek, geri dönmek." (EDPT, 674)
ḳay- "1. Dönmek. 2. Dikkat çekmek. 3. Uymak, bağlı kalmak, kabul etmek, benimsemek." (DTS, 431)
kay- "1. (Düz taş veya disk gibi nesneler için) suyun yüzeyinde havada kaymak. 2. Kalkmak, yükselmek, uçup gitmek. 3. Hayale dalmak, düşünmek." (ATS, 101)
kay-"Süzülmek, uçmak, havada süzülerek uçmak." (TAS, 50)
kay- "Kaymak, havada uçmak." (DÇT, 121)

ḳaẏ I **II/2** Tel. Alt. Leb. Tek başına sadece Kırgız, Kazan ve Sagay lehçelerinde kullanılan soru zamiri.
Çoğu lehçelerde, bu zamir tek başına kullanılmaz fakat farklı hâllerde soru zarfı olarak kullanılabilir.
kānyū~kay~kayu "Hangi, ne." (EDPT, 632, 675, 675)
ḳanı "Nerede." (DTS, 444); ḳayu "Hangi, kim, nasıl; herhangi bir, her." (DTS, 444); ḳayu "1. Hangi, nasıl. 2. Hangi, ne, kim. 3. Ne zaman." DTS, 434); ḫayu~ḫanyu "Nasıl." (DTS, 673, 674)
kay "Hangi." (ATS, 101)
kay "Nasıl, hangi." (DÇT, 121)

ḳaẏ II **II/3** Alt. 1. Cızırtı, cızırtı sesi, homurdanma.
2. Masal anlatırken çıkan gırtlaksı ses.
-
kay "Boğaz, gırtlak şarkısı." (ATS, 101)
kay "Gırtlaktan şarkı söyleme." (TAS, 50)
kay "Çift sesle şarkı söyleme." (DLTÇ, 155)

ḳayā **II/89** Tel. Kumd. 1. Bir yerde, yer yer.
2. Sık sık olmayan, arada sırada, bazen.
-
kaya "Nereye." (DK, 217)

ḳaya I **II/88** Alt. Tel. Leb. Kaya.
Açıḳ ḳaya açıḷa per! Yaŋıs aḳḳımdı sūp saḷaẏn, yıḷım ḳaya yarıḷa per! Yaŋıs aḳḳımdı sūp saḷaẏn! "Ey açık kaya, açıl! Biricik kardeşimi bırakayım! Sarp kaya, çekil! Biricik kardeşimi bırakayım!" (Alt.; P.d.V.I, 13,99)
kayā "Kaya." (EDPT, 674)
ḳaya "Kaya." (DTS, 431)
kaya "Kaya." (ATS, 101)
kaya "Kaya." (TAS, 50)
gaya~kaya "Kaya." (DK, 208, 217)
kaya~kuya "Kaya." (DÇT, 121, 131)

ḳaya II **II/89** Tel. <ḳaẏ-a
Geri.
Ḳaya kördŭ. "O geriye bakındı."; *Ḳaya paġıp kördü (deyim), Ḳaya paḳtı (deyim)*
kayā " *kayā bak-* Geriye bakmak, arkasına bakmak." (EDPT, 675)
kaya kör- "Geriye bakınmak." (ATS, 101)
kaya kör- "Bakınmak, etrafına bakınmak." (TAS, 50)
kaya "Geri, arka." (DK, 217)

ḳayaçı **II/92** Tel. <ḳaya+çı
Kayalara tırmanan kimse.
-
-

ḳayaḳ **II/90** Kumd. Cimri, hasis, eli sıkı.
-
kaďak "Cimri, eli sıkı." (DK, 217)

ḳayaḷa- **II/91** Alt. Tel. Leb. <ḳaya+ḷa-
Kayaların üstünden gitmek, kayaya tırmanmak.
-

kayala- “Kayada yürümek.” (ATS, 101)

ḳayaḷan- I **II/91** Tel. <ḳaya+ḷa-n-
Kenara çekilmek, arkaya bakınmak.
-
kayalan- “Bakınmak.” (ATS, 101)

ḳayaḷan- II **II/91** Tel. Alt. <ḳaya+ḷa-n-
Kayaya dönüşmek, kayalaşmak.
-
-

ḳayalığ **II/91** Leb. <ḳaya+ḷığ
bk. ḳayaḷū.

ḳayaḷū **II/91** Alt. Tel. Kayalı.
kayalıg “Kayalı ve zirveli.” (EUES, 350)
-

ḳaẏbıḳ **II/47** Leb. *bk.* ḳaẏmaḳ.

ḳaẏbur **II/47** Alt. Çevik, atik, dinç, cesur, kurnaz.
Ḳaẏbur oḳ “Savaş oku.”
-
kaybur~kaybır “1. Hızlı, çevik, atik. 2. Savaşçı.” (ARSL, 254)

ḳaẏcı **II/42** Leb. *bk.* ḳaẏçı II

ḳaẏcıḷa- **II/42** Leb. *bk.* ḳaẏçıḷa-.

ḳaẏcıḷan- **II/42** Leb. *bk.* ḳaẏçıḷan-.

ḳaẏçı I **II/41** Tel. Alt. <ḳaẏ+çı
Destan anlatan, destancı.
-
kayçı “*Topşūr* adı verilen müzki aletinin eşliğinde kahramanlık destanı anlatan halk ozanı.” (ATS, 101)
kayçı “Ozan.” (TAS, 50)
kayçı “Çift sesle destan anlatan kişi.” (DLTÇ, 155)
kayçı “Şarkıcı.” (DÇT, 122)

ḳaẏçı II **II/41** Alt. Tel. Makas.
-
kayçı “Makas.” (ATS, 101)
kayçı “Makas.” (TAS, 50)
kaycicak “Makas.” (DK, 217)

ḳaẏçıḷa- **II/42** Alt. Tel. <ḳaẏçı+ḷa-
Makasla kesmek, kesmek.
Ḳıs yūḳtap keldĭ, arḳazınıŋ tügŭneŋ ḳaẏçıḷab aḷdı. “Genç kız yavaşça yaklaştı ve makasla belindeki saçlarını kesti.” (Tel.; P.d.V.I, 47,595)
-
kayçıla- “Makasla kesmek, kırpmak.” (ATS, 101)
kayçıla- “Makasla kesmek.” (TAS, 50)

ḳaẏçıḷan- **II/42** Alt. Tel. <ḳaẏçıḷa-n-
Kesilmek, saçını kestirmek.
-
kayçılan- “1. Kesilmek. 2. Kulakları döndürmek (at için).” (ARSL, 260)

ḳaẏçī-terçī **II/42** Tel. W. Çapraz.
-
-

ḳaẏda **II/36** Alt. Tel. Leb. <ḳaẏ+da (soru zamiri+bulunma hâli eki)
1. Nerede, hangi yerde.
Emdi ḳaẏda yazıŋ. “Sen şimdi nerede yaşıyorsun?” (Tel.)
2. Nereye.
Tastaraḳaẏ ḳaẏda parıp yazıŋ? “Tastarakay, nereye gidiyorsun?” (Alt.; P.d.V.I; 42,446)
3. İzafi bir şekilde.
Ḳaẏda turġanın pilbedim. “Ben onun nerede olduğunu bilmiyordum.” (Tel.); *Ḳaẏda ottop yürgenĭn ḳaẏdaŋ pilerzĭŋ?* “Büyük baş hayvanının nerede otladığını nereden bilebilirsin ki?” (Alt.); *Ḳaẏda adaŋ parza ede-oḳ sen par!* “Baban nereye giderse sen de oraya git!” (Tel.); *Ḳaẏda dā poḷzo* “Nerede olursa olsun.” (Alt.); *Ḳaẏda dā parza* “Nereye giderse gitsin.” (Alt.); *Ḳaẏda ḳaẏda par* “O herhangi bir yerdedir.” (Tel.); *Ḳaẏda ḳaẏda üyŭn tabarmız.*”Biz onun evini herhangi bir yerde buluruz.”(Alt.)
kayuda~kayuta “Nerede, nereye; ne şekilde.” (EUES, 350)
kayda “Nerede?” (ATS, 101)
kayda “Nerede.” (TAS, 50)
kayda I “Nerede.” (DK, 217)
kayda II~kayde ~kaydı~kaydıp“Nasıl.” (DK, 217)
kayda “Nereye, nerede.” (DÇT, 121)

ḳaẏdaġı **II/39** Alt. Tel. <ḳaẏda+ġı
1. Neredeki.
2. Nereden.
3. Hangi.
Ḳaẏdaġı ūḷŭŋdŭ aẏdıp yazıŋ sen? “Hangi oğlundan bahsediyorsun?”
-

kaydagı "1. Nasıl, hangi. 2. Çoktan, geçmiş." (ARSL, 254)

ḳaẏdaŋ **II/39** Tel. Alt. Leb. <ḳaẏ+daŋ
1.Soru: Nereden.
Pu tōdŭ ḳaẏdaŋ aḷdıŋ? "Bu deveyi nereden buldun?" (Alt.); *Pu akçanı ḳaẏdaŋ tāp aḷdıŋ?* "Bu paraları nereden buldun?" (Tel.); *Ḳaẏdaŋ kelgen kijizĭŋ?* "Sen nereden geldin?" (Tel.)
2. Belirsiz durumların ifadesinde kullanılır.
Ḳaẏdaŋ kelgen andar oḳ par! "Geldiğin yere git!"(Tel.); *Ḳaẏdaŋ keldĭ, kim piler?* "Kim bilir nereden geldi." (Tel.); *Ḳaẏdaŋ dā keldiler.* "Onlar her yerden geldiler."; *Ḳaẏdaŋ ḳaẏdaŋ* "Bir yerlerden" (Alt.)
kaydaŋ "Nereden." (ATS, 101)
kaydaŋ "Nereden." (TAS, 50)
kaydaŋ I~kaydın I "Nereye, nereden." (DK, 217)
kaydaŋ II~kaydın II ~kaytaŋ"Nasıl." (DK, 217, 218)
kaydaŋ~kaydın "Nereden." (DLTÇ, 155)
kaydaŋ "Nereden." (DÇT, 121)

ḳaẏdār, ḳaẏdar **II/40** Alt. <ḳaẏda+yār veya ḳaẏda+arı
Nereye, hangi istikamette, hangi tarafa.
Ḳaẏdār pararġa pilbedĭ. "O nereye gideceğini bilmiyordu." (Alt.)
-
kaydār "Nereye." (ATS, 101)
kaydārı~~kaydarı~kaydār "Nereye, hangi yöne." (DÇT, 121)

ḳaẏġa- **II/7** Leb. *bk.* ḳaẏḳḳa-.

ḳaẏġaḳ **II/7** Tel. Pati, pençe (kedi, ayı vb.)
kaynık " Pençe, (çift tırnaklılarda) tırnak." (EUES, 350)
kaygak "Pati, pençe (kedi, ayı vb.) " (ARSL, 254)

ḳaẏġaḷ **II/7** Leb. *bk.* ḳaẏḳḳaḷ.

ḳaẏġaḷa- **II/7** Leb. *bk.* ḳaẏḳḳaḷa-.

ḳaẏġaḷa- **II/8** Tel. Kumd. Yüzeyde yüzmek, batmamak.
kaygala- "Su üzerinde yüzmek." (TAS, 51)

ḳaẏġaḷaḳ **II/8** Kumd. Olta şamandırası.
-
-

ḳaẏġaḷdığ **II/7** Leb. *bk.* ḳaẏḳḳaḷdū.

ḳaẏġam **II/8** Tel. <ḳaẏġa-m
Mucize, harika.
-
kaykamal "1. Şaşırtıcı, mükemmel. 2. Mucize." (ARSL, 257)

ḳaẏġamçıḳtū **II/8** Tel. <ḳaẏġam+çıḳ+tū
Harika, mucizevi, olağanüstü (şamanlar hakkında).
-
kaykamçılu "1. Şaşılacak, hayret edilecek, harikulade, harika, şahane, enfes, fevkalede güzel, mükemmel. 2. Şaşılacak biçimde, harikulade, şaşılacak derecede, tuhaf, mucizevi." (ARSL, 257)

ḳaẏġat- **II/8** Leb. Şaşırtmak.
bk. ḳaẏḳḳat-

ḳaẏġıġ **II/9** Leb. Üzüntü, keder, kaygı.
kaḏġū "Üzüntü, keder, kaygı, endişe." (EDPT, 398)
ḳadġu~ḳaḏġu~ḳaẏġu "1. Keder, hüzün, acı, ızdırap. 2. Kaygı, tasa, endişe." (DTS, 426, 428, 432)
kaygı "Keder, kaygı." (ATS, 101)

ḳaẏġūḷ **II/10** Tel. Nöbetçi, bekçi, bekçilik
Ḳaẏġūḷ yer "Etrafında bekçilerin olduğu yer."
-
karūl "Koruma, nöbet." (ATS, 100)

ḳaẏġūḷçı **II/11** Tel. <ḳaẏġūḷ+çı
Bekçi.
-
-

ḳaẏġūḷda- **II/11** Tel. <ḳaẏġūḷ+ḷa-
Bekçilik yapmak.
-
karūlda- "Korumak." (ATS, 100)
karılda- "Bekçilik etmek, korumak, nöbet tutmak." (TAS, 49)
kırılda- "Bekçilik yapmak, korumak." (DÇT, 135)

ḳaẏġūḷdan- **II/11** Tel. <ḳaẏġūḷ+ḷa-n-
Sürekli bekçilik yapmak.
-
-

ḳaẏġūḷdat- **II/11** Tel. <ḳaẏġūḷ+ḷa-t-
Bekçilik yaptırmak.
-
karūldat- "Korunmasını sağlatmak." (ATS, 100)

ḳaẏġūḷdū **II/11** Tel. <ḳaẏġūḷ+ḷu
Korunan, bekçisi olan.
-
-

ḳāyı **II/93** Alt. Tel. Süsleme, etrafını çevirme (elbise), elbisenin eteğindeki saçak.
ka̲ḍıġ (ka̲ḍūġ) "Sağlamlaştırılmış dikiş." (EDPT, 597)
ḳa̲ḍıġ "Teyelleme, kaba dikiş atma." (DTS, 429)
kācı (<Moğ.) "Elbisenin eteğindeki şerit." (ATS, 91)

ḳayıḳ **II/93** Alt. Tub. (Kayık vb. için) kürek.
kayık (kayuk)~kayguk "Kayık, tekne." (EDPT, 676)
ḳayġuḳ "Kayık, tekne." (DTS, 432)
kayık "(Kayık için) kürek." (ATS, 101)
kayık "Kayık küreği." (TAS, 51)
koyık "Kürek." (DLTÇ, 164)

ḳayıḷ **II/97** Alt. (İskambil kâğıtlarında) sinek.
-
kacıl "Sinek (kâğıt oyununda)" (ATS, 92)

ḳayıḷ- **II/97** Tel. Erimek, eriyip sıvılaşmak.
bk. ḳaẏḷ-.

ḳayıḷa- **II/98** Alt. Tel. Etrafını çevirmek, zıhlamak, bir şeyin kenarını dikmek, süslemek, bezemek.
ka̲ḍū- "(Elbise vb.) sağlam, sıkı bir şekilde dikmek." (EDPT, 596)
ḳa̲ḍu- "Teyellemek." (429)
kācıla- "Eteğini şeritlemek." (ATS, 91)

ḳayıḷġı **II/98** Alt. 1. Atlı kızakların tabanı.
2. İçinde kav olan deri çantanın demir çubuk vasıtasıyla çakmak taşına bağlanması.
-
-

ḳayıḷt- **II/98** Tel. <ḳayıḷ-t
Eritmek.
bk. ḳaẏḷt-

ḳayın I **II/94** Tel. *bk.* ḳaẏn

ḳayın II **II/94** Tel. W. *Ḳayın aḷa* "Çaylak kuşu.", *Ḳayın ḳarçıġa* "Atmaca kuşu."
-

ḳayınçıḳ **II/94** Alt. Gölet.
-
-

ḳayıŋ **II/94** Tel. Kayın ağacı.
Ḳayıŋ suġu "Kayın ağacı suyu"; *Ḳayıŋ yuḷuġŭ* "Kayın ağacının suyu"; *Ḳayıŋnaŋ ḳattū aġaş yoḳ.* "Kayından sert ağaç yoktur."
bk. ḳaẏŋ.

ḳayır **II/94** Tel. Tub. 1. Dik, sarp. (Tel.)
2. Nehrin akıntılı, eğimli yeri. (Tub.)
ka̲ḍır "Sert, gaddar, baskıcı, tehlikeli." (EDPT, 602, 678)
ḳadır~ḳa̲ḍır "1. Sert, katı, acımasız, gaddar, vahşi. 2. Çok, gayet, oldukça." (DTS, 427, 429)
kayır "Dik, sarp." (ATS, 102)
kayır "Hızlı, süratli." (TAS, 51)
kadır "Dik, sarp." (DÇT, 121)

ḳayır- I **II/95** Tub. Yontmak, bilemek.
bk. ḳaẏra-.

ḳayır- II **II/95** Tel. Eğmek, bükmek.
Ḳayıra (Tel.) (=ḳaẏra) edeḥĭn ḳayıra ḳıstandı. "O elbisenin eteğini kaldırdı."
bk. ḳaẏr-.

ḳayıra **II/96** Alt. Tel. Leb. =ḳaẏra
Gıcırdayan ses çıkarmak.
-
-

ḳayırçaḳ **II/97** Alt. Tel. Kumd. =Moğ. ḳārçaḳ
Sandık, kutu.
Möŋün ḳayırçaḳtı ottı, teptĭ, möŋün ḳayırçaḳtıŋ içĭnde aḷtın ḳayırçaḳ poḷdı. "O gümüş kutuyu kırdı, gümüş kutunun içinde altın kutu vardı." (P.d.V.I, 39,335)
bk. ḳaẏrçaḳ

ḳayırġaş **II/96** Tel. Deste, demet, yumak.
-
-

ḳayırık **II/96** Tel. Katlanmış, kıvrık, geriye kıvrık.
bk. ḳaẏrıḳ.

ḳayırt **II/97** Alt. Tel. Leb. Gıcırtı, çatırtı.
-
-

ḳayış **II/98** Tel. *bk.* ḳaẏş.

ḳayış- **II/98** Tel. Kıvrılmak, kıvranmak.
bk. ḳaẏş-.

ḳayışḳāḳ **II/98** Tel. Katlanmış.
-
kayışkak "Dalgalı, dalga şeklinde." (TAS, 51)

ḳayıştır- **II/98** Tel. Eğmek , bükmek.
bk. ḳaẏştır-.

ḳaẏjı **II/46** Alt. Leb. =ḳaẏsı
Hangi, hangisi.
Ḳaẏjı kiji? "Hangi insan?"; *Ḳaẏjını alıp yazıŋ?* "Hangisini alıyorsun?"; *Ḳaẏjı dā* "Nasıl olursa olsun."
-
kājı~kajı "1. Hangi. 2. Nereye, nerede." (ATS, 91, 93)
kajı "Hangi." (TAS, 44)
kancı "Hangi." (DK, 218)

ḳaẏḳḳa- **II/6** Tel. Alt. Şaşırmak, şaşkın şaşkın bakmak.
-
kayka- "Şaşırmak, hayret etmek." (ATS, 102)
kayka- "Hayret etmek, hayretler içinde kalmak." (TAS, 51)
kaka- "Şaşırmak, hayret etmek." (DLTÇ, 156)
kayga-~kayka- "Şaşırmak." (DÇT, 121)

ḳaẏḳḳaḷ **II/6** Alt. Tel. <ḳaẏḳḳa-ḷ
Şaşırtıcı, hayret verici, harika.
Ḳuḷtur çaẏdan uḳtūḷar ḳaẏḳḳaḷ köröẏn dep turŭ, ye Yona Proroḳtıŋ ḳaẏḳḳaḷınaŋ paşḳa aḷarġa ḳaẏḳḳaḷ körḥüspes. "Kötülük ve zina yapanlar bir işaret ararlar, fakat onlara İon (Yunus) peygamberin işareti dışında işaret verilmez." (Matth. 12,39, Miss.)
-
kaykal "Harika, ilginç şey." (ATS, 102)

ḳaẏḳḳaḷa- **II/6** Alt. Tel. *bk.* ḳaẏġaḷa-.

ḳaẏḳḳaḷdū **II/6** Alt. Tel. Şaşırtıcı, ilginç.
-
kaykaldu "Şaşırtıcı, ilginç." (ATS, 102)

ḳaẏḳḳat- **II/6** Alt. Tel. 1. Kendine şaşırtıcı bakış attırmak, şaşırtmak.
2. Şaşkınlık hissi uyandırmak, hayrete düşürmek.
-
kaykat- "Şaşırtmak." (ATS, 102)
kaykat- "Şaşırtmak." (DÇT, 121)

ḳaẏḳḳı **II/6** Alt. Mucize, harika.
-
-

ḳaẏḳḳıçıḷū **II/6** Tel. <ḳaẏḳḳı+çı+ḷū
Mucizevi, şaşırtıcı.
-
kaykamçılu "Şaşırtıcı." (DÇT, 121)

ḳaẏḳḳıḷū **II/6** Alt. <ḳaẏḳḳı+ḷū
Şaşırtıcı, harika, hayret verici.
-
-

ḳaẏḳḳū **II/6** Tel. <ḳaẏḳḳa-ū
Şaşkınlık, hayret.
-
-

ḳaẏḳḳūs- **II/6** Tel. <ḳaẏḳḳa-ġıs-
Bir şeylere şaşırmak.
-
kaykaş- "Şaşırmak." (DÇT, 121)

ḳaẏḳḳūzın- **II/7** Tel. <ḳaẏḳḳūs-n-
Şaşırmak, hayret etmek.
-
-

ḳaẏḷ- **II/26** Alt. Tel. Leb. =ḳayıḷ-
1. Erimek, eriyip suya dönmek.
Ḳar ḳaẏḷdı. "Kar eridi." (Alt.); *Çıḳır ḳaẏḷmadı.* "Şeker erimedi." (Alt.)
2. Nemlenmek, ıslanmak.
-
kayıl- "Erimek, yok olmak." (ATS, 101)
kayıl- "Erimek." (TAS, 51)
gayıl- "Gözden kaybolmak, yok olmak." (DK, 208)
kayıl- "Erimek." (DÇT, 122)

ḳaẏḷa **II/27** Tub. <ḳaẏ+ḷa
Nasıl, Nasıl bir şekilde.
Ḳaẏḷa dā poḷza "Herhangi bir şekilde"
-
kayla "Her, herbir." (DLTÇ, 155)

ḳaẏḷa- II/27 Alt. Tel. Leb. <ḳaẏ+ḷa-
1. Homurdanmak, hırıldamak
2. Gırtlaksı bir sesle masal anlatmak.
Pir ūzŭ ḳaẏḷadı, pir ūzŭ yırḷadı. "Bir ağzıyla masal anlatıyor, diğer ağzıyla da şarkı söylüyordu."

-
kayda- "(Gırtlaktan) söylemek, hikâyeyi ses eşliğinde anlatmak." (ATS, 101)
kayla- "Şarkı söylemek." (TAS, 51)
kayla- "Şarkı söylemek." (DÇT, 121)

ḳaẏḷat- II/28 Alt. <ḳaẏḷa-t-
Masal anlattırmak.

-
kaylat- "Çaldırmak, söylettirmek." (ARSL, 257)

ḳaẏḷıḳ II/28 Tel. Alt. Tibet sığırının inekle melezi.

-
kaylık "Melez." (ATS, 102)
kaylık "Melez." (TAS, 51)

ḳaẏḷt- II/28 Alt. Leb. <ḳaẏḷ-t-
Eritmek, çözmek.

-
kayılt- "Eritmek." (ATS, 101)

ḳaẏm II/48 Tel. 1. Güçsüz, zayıf, kuvvetsiz, korkak.
2. Zaaf, zayıflık.

-

-

ḳaẏmaḳ II/48 Alt. 1. Koyu haşlanmış krema.
2. Kaymak (pişmiş sütten yapılmış).

*kanyak~kayak~kaymak "Sütün yüzeyi, süt kaymağı." EDPT, 636, 676, 677)
ḳanaḳ~ḳayaḳ "Kaymak." (DTS, 431, 443)
ḳıyaḳ "Yağ, köpük." (DTS, 468)
kaymak "Kaymak." (ATS, 102)
kaymak "Kaymak, sütün üzerinde toplanan koyu yağlı katman." (TAS, 51)
kaymak "Kaymak." (DK, 217)
kayabuk~kaybık "Kaymak." (DLTÇ, 155)

ḳaẏmaḳtū II/49 Alt. Kaymaklı.

-
kaymaktu[18] "Kaymaklı." (ARSL, 258)

ḳaẏmıḳ II/49 Tel. Kaymak.
Çī ḳaẏmıḳ "Çiğ kaymak."; *süt ḳaẏmıġı* "Çiğ kaymak."
bk. ḳaẏmaḳ

ḳaẏmıḳtū II/49 Tel. *bk.* ḳaẏmaḳtū

ḳaẏn II/12 Alt. Tel. Eşin (hanımın) akrabası.
Tek başına bu kelime kullanılmaz, ama akrabalık bildiren kelimelerle birlikte kullanılır. Tek başına "Kayın" kelimesi kayınpeder anlamında da çok kullanılmaz.
Ḳaẏn ada "Kayınpeder" (Alt. Tel.); *Ḳaẏn ene* "Kaynana" (Alt. Tel.); *Ḳaẏn aḳḳı* "Hanımın ağabeyi, hanımın amcası" (Alt.)

kaḏın~kayın "Evlilik yoluyla oluşan akrabalık; ilk başlarda *kayın baba* anlamında, daha sonra genişlemiş." (EDPT, 602, 678)
ḳadın~ḳaḏın~ḳayın~ḳazın "Kayınbaba." (DTS, 427, 429, 634, 466)
kayın "Kadın veya erkeğin yaşlı akrabası." (ATS, 100)
kayın ada "Kayınbaba, kayınpeder." (TAS, 51)
kayın ene "Kaynana, kayınvalide." (TAS, 51)
kayna~kaynı~kaynem "Kayınbaba, kaynata." (DLTÇ, 155)
kayın "Kayınbaba." (DÇT, 122)

ḳaẏna II/14 Tel. < ḳaẏ+yanġa
Nereye.
Ḳaẏna-dā emes. "Hiçbir yere."

-

-

ḳaẏna- II/14 Tel. Alt. Leb. 1. Kaynamak.
Ajıra ḳaẏnadı. "Neredeyse taşacak kadar kaynadı." (Alt.); *Su ḳazanda oşḳoş ḳaẏnap turġan.* "Su kazandaki gibi kaynıyordu." (Tel.; P.d.V.I, 171,11)
2. İç sıcaklığı hissetmek, hararetli olmak.
Töjŭm ḳaẏnap yat. "Ben mide yangını hissediyorum." (Tel.)

[18] Bu kelime ARSL'de madde başı olarak alınmamıştır, *каймак* maddesi içinde geçmektedir.

3. Gürültü yapmak, şamata yapmak.
kayın-~kayna- "Kaynamak." (EDPT, 678)
ḳayın- "1. Kaynamak. 2. *mec.* Kaynaşmak." (DTS, 432)
ḳayına-~ḳayna- "1. Kaynamak. 2. Fokurdamak. 3. Düzensiz hareket etmek, koşuşturmak. 4. Duyguları aniden açığa vurmak, kaynaşmak." (DTS, 432)
ḳadna- "Rastgele hareket etmek, koşuşturmak, kaynaşmak." (DTS, 429)
kayna- "Kaynamak." (ATS, 102)
kayna- "Kaynamak." (TAS, 51)
kayna- "Kaynamak." (DK, 217)
kayna- "1. Kaynamak. 2. Fokurdamak. 3. Çok heyecanlanmak, coşmak." (DÇT, 121)

ḳaẏnat- II/17 Alt. Tel. Leb. Kaynatmak.
Mā çaẏ ḳaẏnadıp per! "Benim için çay kaynat!" (Alt.); *Süt ajıra ḳaẏnatpa!* "Sütü taşacak kadar kaynatma!" (Tel.); *Paḷdardıŋ onçozın ḳazanġa saḷdı, onçozın ḳaẏnadıp ḳoẏdı.* "O çocukların hepsini kazana koyup haşladı." (Alt.; P.d.V.I; 28,44); *Emeḥen ḳazanda et ḳaẏnattı.* "Yaşlı kadın kazanda et haşladı." (Tel.).
kaynat- "Kaynatmak." (EDPT, 678)
ḳayınat-~ḳaynat- "Kaynatmak." (DTS, 432, 433)
kaynat- "Kaynatmak." (ATS, 102)
kaynat- "Kaynatmak." (DK, 217)
kaynatır- "Kaynatmak; pişirmek." (DK, 218)
kaynat- "Kaynatmak." (DLTÇ, 155)
kaynat- "Kaynatmak, haşlamak." (DÇT, 121)

ḳaẏnatḳan II/18 Kumd. Çay atıkları, kaynatılan çay yaprakları.
-
kaynatkan "Kaynar. *Kaynatkan suu* 'kaynar su.'" (ATS, 102)

ḳaẏnı II/19 Leb. Kayınpeder, kaynata.
bk. ḳaẏn.

ḳaẏnū II/19 Tel. Alt. <ḳaẏna-ū
Kaynama.
-
kaynu "1. Kaynama. 2. Yumuşama." (ATS, 102)

ḳaẏnūlū II/19 Tel. <ḳaẏnū+ḷū
Kaynayan.
-
-

ḳaẏŋ II/11 Alt. Leb. Kayın ağacı.
Ḳaẏŋ aġaçı "Kayın ağacı."; *aḳ ḳaẏŋ* (deyim).
kaḏıŋ~kayıŋ "Kayın ağacı." (EDPT, 602, 678)
ḳaḏıŋ~ḳayıŋ "Kayın ağacı." (DTS, 429, 432)
kayıŋ "Kayın ağacı." (ATS, 102)
kayıŋ "Kayın ağacı." (TAS, 51)
kayıŋ "Kayın ağacı." (DK, 218)
kayıŋ "Kayın ağacı." (DÇT, 122)
kayıngaş "Kayın ağacı." (DÇT, 122)

ḳaẏŋaḷa- II/11 Tel. Haykırmak (ak sungur vb. için).
-
-

ḳaẏŋdū II/11 Alt. <ḳaẏŋ+ḷū
Kayın ağaçlarıyla çevrelenmiş, kayınlı.
Ḳaẏŋdū tū "Kayın ağaçlı dağ"
-
ġayındu "Kayınlı." (GSATA, 441)

ḳaẏŋnıġ II/11 Leb. *bk.* ḳaẏŋdū.

ḳaẏr II/20 Tub. Leb. Dik, sarp.
bk. ḳayır.

ḳaẏr- II/20 Tel. Leb. Çevirmek, içini dışına çıkarmak, ters yüz etmek, kaplamak, eğmek.
Ton edegin ḳaẏra ḳıstandı. "Kürkünün eteğini geriye büküp kıstırdı."; *Ejik ḳaẏra açtı.* "O kapıyı sonuna kadar açtı." (Tel.); *Ūlçaḳ aḷtı teki mūzün ḳaẏra toḷġop aḷdı ya ettĭ.* "Çocuk altı tane tekenin boynuzlarını büktü ve onlardan yay yaptı." (Alt.)
kaḏır- "Geriye bükmek, geriye eğmek; geri dönmek." (EDPT, 604)
ḳadar-~ḳadır-~ḳaḏır-~ḳatar- "Dönmek, döndürmek, çevirmek, geri bükmek; engellemek, vazgeçirmek." (DTS, 426, 427, 429, 459)
kayır- "Geri eğmek." (ATS, 102)
kayra- "Çevirmek." (ATS, 102)
kayrı- "Çevirerek çıkarmak; tersyüz etmek." (DÇT, 122)

ḳaẏra- II/21 Tel. Bileği taşı ile bilemek.

-
kayra- "Bilemek, keskinleştirmek." (ARSL, 258)

ḳaẏraḳḳan **II/22** Tel. Leb. Tub. Alt. Töl. Alt. Gr.'de <ḳaẏran+ḳān
Tanrı ve ruhlara karşı kullanılan saygı ifadesi; koruyucu melek.
"Kayrakkan, kayrakkan!" nidasıyla Altay Türkleri taş ya da dalları *obō* yaparlar, yani yığın oluştururlar. *Alas*, *alas* dua kelimelerini söylerler.

-
kayrakan "*mit.* 1. (Tanrı addedilen putlara saygı adı); *mec.* ayı. 2. Erlik'in sıfatı." (ATS, 102)
kayrıkan "Saygıdeğer, saygın." (DLTÇ, 155)
ḳayraḳan "Mitolojide tanrının sıfatlarından biri." (GSATA, 495)

ḳaẏral **II/23** Tel. 1. İyilik, lütuf.
2. Ödül.
Aḳtūdıŋ ḳaẏraḷı yeder. "O doğruluğun ödülünü kazandı."; *Ḳaẏraḷdaŋ ḳuru ḳaḷbas.* "O ödülünü kaybetmedi."

-
kayral "1. Yardım; iyilik; kurtarma. 2. Acıma, esirgeme, merhamet." (ATS, 102)
kayral "İyilik, ihsan, ödül." (TAS, 51)
kayral "Merhamet." (DÇT, 122)

ḳaẏraḷda- **II/23** Tel. <ḳaẏraḷ+ḷa-
1.Ödüllendirmek.
2. Saklamak, korumak.

-
kayralda- "Ödüllendirmek." (TAS, 51)

ḳaẏran **II/22** Tel. 1. Sevimli, sevgili, zavallı.
2. İyilik.
3. İhtiyaç.

-
kayran "İyi, değerli." (ATS, 102)
kayran "Sevimli, cana yakın, değerli." (TAS, 51)
kayran "İyi, hoş, değerli." (DÇT, 122)

ḳaẏrçaḳ **II/26** Tel. Kutu, sandık.

-
kayırçak "Sandık, kutu." (ATS, 102)
kayırçak "Sandık, kasa." (TAS, 51)
karçık~karşık "Kutu, kasa, sandık." (DK, 218)
karçak~karçık "Sandık, kutu." (DLTÇ, 159)
kārçak~kayırçak "Kutu." (DÇT, 120, 122)
karçak "Kutu." (DÇT, 125)

ḳaẏrıġaş **II/24** Tel. <ḳaẏrıḳ+aş
Yukarı doğru eğilmiş küçük kanca.
Ḳaẏrıġajı mā erke. "Onun küçük çengeli bana sevimli." (P.d.V.I, 225, XIV, 1)

-
-

ḳaẏrıḳ **II/24** Tel. <ḳaẏr-ḳ
Yukarıya doğru eğilmiş kanca.

-
kayrık "Kıvrık, çengel gibi." (TAS, 51)

ḳaẏrıḷ- **II/24** Tel. <ḳaẏr-ḷ-, =ḳayırıḷ-
Yukarıya doğru kıstırılmış olmak, yukarıya eğilmek, bükülmüş olmak, eğilmek.
kaḏrıl- "Geri doğru bükülmek." (EDPT, 605)
ḳaḏrıl- "Döndürülmek, çevirilmek." (DTS, 429)
kayrıl- "Kırılmak, parçalanmak." (DLTÇ, 155)

ḳaẏrıḷa- **II/25** Tel. Birine karşı iyi niyetli olmak, borç vermek, bağışlamak.

-
-

ḳaẏssın **II/44** Alt. <ḳaẏt-sın (Soru kelimesinin üzerine üçüncü kişi emir ekinin gelmesidir.)
Peki! Öyle olsun!

-
kaytsın "Muhtemelen, galiba." (ARSL, 260)

ḳaẏş **II/44** Alt. Tel. Kayış, kemer.
kaḏış~kayış "Kayış, kemer." (EDPT, 607, 679)
ḳaḏış "Kayış, kemer." (DTS, 429)
kayış "Kayış, kemer, deriden yapılan kemer." (ATS, 102)
kayış "Ham deri, işlenmemiş deri." (TAS, 51)
kayış "Kayış, kemer." (DK, 218)
kayış "Kayış, kemer." (DLTÇ, 155)
kayış "Kayış, kemer." (DÇT, 122)

ḳaẏş- II/45 Tel. Eğilmek, bükülmek.

kayış- "Eğilmek, bükülmek." (EDPT, 679)

ḳayış- "Birbirine iyi davranmak, merhamet etmek." (DTS, 432)

kayış- "Eğilmek, bükülmek." (TAS, 51)

kayış- "Arkasınca çekmek, sürüklemek." (DLTÇ, 156)

kayış- "Eğilmek, bükülmek." (DÇT, 122)

ḳaẏştır- II/46 Tel. <ḳaẏş-tır- Eğmek, bükmek.

-

kayıştır- "Eğmek, bükmek." (ARSL, 262)

ḳaẏt- I II/29 Tel. 1. Geri gelmek, geri dönmek.

2. Kaçmak, sıvışmak.

kaḏıt-~kayt- "Dönmek, geri dönmek." (EDPT, 597, 675)

ḳadıt-~ḳaḏıt- "1. Savuşturmak, önlemek, durdurmak. 2. Döndürmek, hareketin yönünü değiştirmek." (DTS, 429, 428, 466)

kayta "Geri." (DÇT, 122)

ḳaẏt- II II/30 Tel. Leb. Alt. Tub.[19] <ḳaẏ+et-

1. Ne yapmak, ne için yapmak.

Emdi men ḳaẏdaẏn? "Ben şimdi ne yapayım?" (Tel.); *Ḳaẏdıp tā poḷza* "Ne olursa olsun, en azından böyle olsun."; *Ta ḳaẏtpaġay?* "Ne olacak?"; *Ḳaẏdar?* "Ne yapmalı?" (Tel.); *Oḷ ḳaẏttı?* "O ne yaptı?" *Pu kijini ḳaẏdıp ī̄yeẏn?* "Ben bu insanla ne yapayım?"; *Anı sadıp aḷbaẏnça ḳaẏdar?* "Parayla satın almayıp da ne yapayım?" (Alt.; P.d.V.I, 8,24); *Menĭŋ-da yam poḷzo ḳaẏdat!* "Bir yayım olsaydı ne iyi olurdu!" (P.d.V.I, 11,42); *Aḳçanı ḳaẏdazın?* "Para neyine lazım?" (Tel.); *Pu ḳaẏttı?* "Bunun anlamı nedir?"; *Ḳaẏdıp ḳaẏdıp* "Bir şekilde, ne yapıp edip," (Tel.); *Ḳaẏtḳaẏ emĭşne körŭp yattı-bĭs?* "Biz onun ne yapacağını düşünerek bakıyorduk." (Tel.)

2. *Ḳaẏdıp* zarf-fiili çoğu zaman fiillerin başında kullanıldığı zaman "nasıl" soru zarfının yerini tutar.

Ḳaẏdıp aḷdı? "O bunu nasıl aldı?"; *Ḳaẏdıp aḷarzıŋ?* "Nasıl alacaksın?"; *Pis senĭ öttürgenbĭs, ḳaẏdıp yanıp keldiŋ?* "Biz seni öldürdük, sen nasıl geri döndün?"; *Öksüs paḷa ḳaẏdıp payıdı?* "Yetim çocuk nasıl zengin oldu?"; *Sen ḳaẏdıp kiji poḷorzıŋ?* "Sen nasıl büyüyeceksin?"; *Uḷū Ḳān Aḷdın Mergen kaẏdıp öldŭ?* "Gerçekten Altın Mergen Han öldü mü?"; *Aḳḳıŋ ḳaẏdıp yıġıḷdı?* "Senin büyük ağabeyin nasıl düştü?"

3. *-p zarf-fiil* eki alan fiillerle birleştiğinde eylemin gerçekleşmesinde şüphe olduğunu bildirir.

Kelip ḳaẏttı? "O nasıl gelebildi?"; *Aḷıp ḳaẏdarzıŋ?* "Sen bunu nasıl alabilirsin?"; *Oḷ paḷazın soġıp ḳaẏttı?* "O çocuğunu nasıl vurabildi ki?"

4. *Olumsuz zarf-fiil* eki alan fiillerle birleştiğinde hareketin gerekliliğini bildirir.

Pu aḷbattı onçozı ada Erlikteŋ taraġan, ā parbaẏ-ġaẏssın? "Bütün insanlar Erlik'in çocuklarıdır, ve sonunda da ona dönmeleri gerekir (Nasıl da dönmesinler?)[20]" (P.d.V.I, 138,20); *Tardanaḳ meniŋ ḳabıma kirezĭn-be? Tardanaḳ 'kirbeẏ kaẏdaẏn' tedĭ!"* "Tardanak, benim torbama girmek istiyor musun? Tardanak cevap verir: Muhakkak gireceğim!" (P.d.V.I, 27,5); *Turbaẏ ḳaẏdar!* "O mutlaka kalkmalı!"; *Paḷam! Adaŋ eneŋniŋ pajın yibeẏ ḳaẏttıŋ!* "Çocuğum, sen anne ve babanı öldürmeli idin!"; *Aḷbaẏ ḳaẏdarzıŋ!* "Sen muhakkak almalısın, almayıp ne yapacaksın"; *Yetkerdiŋ poyına türçe poḷzoḳ aḷdırarġa sanap ī̄beẏ ḳaẏttı-bĭs.* "Eğer çok az bir şey yetmeseydi biz muhakkak Yetker'in esiri olurduk." (Tel.)

5. Emir kipinin 3. şahsında kullanıldığında çoğu zaman onaylama anlamını taşır.

[19] OSTN'de *Tub.* ibaresi madde başında yok, madde içinde vardır.

[20] Aslında bu yapının Türkiye Türkçesindeki tam karşılığı *–mAyIp ne yapacak?, -mAyIp ne yapsın?* şeklindedir.

Ḳorom kel, yūba? Kaẏssın "Akşam gel, duyuyor musun? –İyi (Tamam)!" (Tub.)

-

kayt- "*kay et-*'ten soru bildiren fiil." (ATS, 102)
kayt- "Ne yapmak, ne için yapmak, nasıl, niçin." (DK, 218)
kayt- "Ne yapmak gerekir?"anlamında soru fiili." (DÇT, 122)
kaytsın "1. Belki, olabilir, görünen o ki." (ARSL, 260)

ḳaẏttar- **II/36** Tel. <ḳaẏt-tar-
1. Otlağa götürmek, sürü otlatmak.
2. Lider olmak, öncü olmak.
Çerū ḳaẏttardı. "O ordunun liderliğini yaptı."

kaytar- "Dönmek, geri dönmek." (EDPT, 675)
ḳaytar- "1. Döndürmek, yönünü değiştirmek. 2. Geri dönmek, takip etmek, peşine düşmek; defetmek, püskürtmek, düşmanı yenmek." (DTS, 433)

-

ḳaẏttarūçı **II/36** Tel. <ḳaẏttar-ġu+çı
Lider, önder.

-

ḳaẏttī **II/36** Tel. Alt. <ḳaẏt+tī
Ne, hangi.

-

kaytıy "Nasıl, ne şekilde." (DÇT, 122)

ḳayū **II/100** Tel. =ḳaya
Sarp kaya.

-

kayu "Yamaç." (ATS, 102)
kayu "Dik dağ yamacı." (TAS, 51)

ḳaẏza- **II/44** Alt. Tel. Leb. Kazımak, temizlemek, kabuğu soymak.

-

kayza- "Temizlemek, kabuğu soymak." (ATS, 51)

ḳaẏzaġa **II/44** Alt. Leb. Balık pulu.

-

kayzırık "(Balık için) pul." (ATS, 102)
kāza "Kabuk." (ATS, 92)
kayzırık "1. Ağaç kabuğu. 2. Balık pulu." (TAS, 51)

ḳaẏzı **II/44** Alt. Tel. =ḳaẏsı, kaẏsi
1. Hangi, hangisi.
Ḳaẏzı dā kiji "Nasıl bir insan olursa olsun." (Alt.); *Ḳaẏzı pir tuşta* "Bazen." (Tel.)
2. Her, herkes. (Alt.)
Ḳaẏzı kiji anı pilip yat. "Bunu herkes bilir."; *Ḳaẏzının ḳoḷında ḳıḷıç par.* "Herkesin elinde kılıç var."; *Ḳaẏzızı* "Onlardan her biri."

-

kayzı "Nasıl, hangi." (DK, 217)
gaysı "Bazı; bir kısım; hangisi." (GSATA, 442)
gayzı "Hangisi." (GSATA, 442)

ḳaẏzırıḳ **II/44** Tel. 1. Kabuk, balık pulu.
2. Yılan derisi.

-

kayzırık "(Balık için) pul." (ATS, 102)
kayzırık "1. Ağaç kabuğu. 2. Balık pulu." (TAS, 51)

ḳaza **II/363** Tel. Aygırların testis torbası.

-

kaza "1. Atın testisleri. 2. Testislerle cinsel organ." (ARSL, 252)

ḳāza **II/363** Tel. Kayın ağacının kabuğundan yapılan kutu.
Ḳāza aẏl "Kayın ağacının kabuğundan yapılan çadır."

kās "Ağaç kabuğu." (EDPT, 665)
ḳas "1. Ağaç kabuğu, kabuk." (DTS, 456)
kāza "Kabuk. *Kāza ayıl* Üstü ağaç kabuğuyla kaplanmış ev." (ATS, 92)
kāza "Ağaç kabuğu." (DÇT, 120)

ḳaza- **II/363** Tel. (Kabuk vs.) soymak.
Ḳuzuḳ ḳazadı. "Fındığın kabuğunu kırdı."

-

kaza- "Ceviz kırmak." (TAS, 51)
kaza- "Dişlemek, kemirmek." (DK, 217)

Ḳazaḳ **II/364** Tel. Alt. Leb. 1. Kırgız, Kırgız-Kaysak; Kırgızlar kendilerine Kazak derler, ayrıca Rusya'daki Tatarlar, Orta Asya halkı ve Tobol Tatarları da onlara Kazak derler.
2. Rus (Altay'da olan ilk Ruslar Kazaklardı).
Ḳazaḳ aẏl "Rus köyü." (Tel.); *Ḳazaḳ ḳoṭoẏm* "Rus tüccarı." (Alt.); *ḳazaḳ til* "Rus dili." (Alt. Tel.); *Ḳazaḳça* "Rusça."

-
Kazak "Rus Kazakları." (ATS, 102)
Kazak "Rus." (TAS, 52)
Kazah "Kazak." (TAS, 52)
Kazak "Rus." (DÇT, 121)

ḳazaḷa- **II/371** Tel. <ḳaz-a+ḷa-
Kısa adımlarla dörtnala koşmak.
-
kazala- "(İnsan için) hızlı koşmak." (ATS, 102)

ḳazaḷat- **II/371** Tel. <ḳazaḷa-t-
Kısa adamlarla dörtnala koşturmak.
-
kazalat- "Koşturmak." (ATS, 102)

ḳazan I **II/367** Alt. Tel. Leb. 1. Kazan.
Ḳazan ḳuḷaġı "Kazan kulpu" (Alt.); *Ḳazan turġŭzarġa* "Kazanı ateşin üstüne koymak." (Alt.); *Ḳıs ḳazan astı.* "Genç kız yemek pişirdi." (Tel.); *ḳazan ḳamış* "Mutfak kap kacağı." (Tel.); *küler ḳazan* "Bakır kazan (masallardaki)."
2. Kazan şehri.
kazan~kazġān "Suyla aşınmış, yarık zemin." (EDPT, 684, 682)
kazan "Kazan." (ATS, 102)
kazan "Kazan." (TAS, 52)
kazan "Kazan, çanak." (DK, 217)
kazan "Kazan." (DÇT, 121)

ḳazan II **II/369** Tel. Leb. Suda yetişen büyük yapraklı bir bitki (Lat. *calla palustris*).
-
-

ḳazancı **II/370** Leb. 1. Kazan yapan, kazancı.
2. Aşçı.
bk. kazançı.

ḳazançı **II/370** Alt. Tel. <ḳazan+çı
Aşçı.
-
kazançı "1. Aşçı. 2. Kazancı." (ATS, 103)
kazançı "Aşçı." (DÇT, 121)

ḳazançıḷıḳ **II/370** Tel. <ḳazançıḷıḳ
Aşçılık.
-
-

ḳazandū **II/370** Tel. <ḳazan+ḷū
Calla palustris bitkisiyle ile kaplanmış.
-
-

ḳazı **II/372** Alt. Leb. 1. Atın karın bölgesindeki yağ.
ḳazı yū (Alt.)
2. Kaburgadan yapılmış etli ve yağlı sucuk.
kazī "Atın karın bölgesindeki yağ; atın karın bölgesindeki yağdan yapılan sucuk." (EDPT, 681)
ḳazı "Atların karın bölgesi yağı ve ondan yapılan yemek. 2. İnsanların karınlarında oluşan yağ katmanları." (DTS, 466)
kazı "Yağ." (ATS, 102)
kāzı "Atın yağlı bölgesinden yapılan sucuk." (DK, 216)

ḳazıġaş **II/376** Tel. <ḳazıḳ+aş
Küçük kazık.
-
-

ḳazıḳ **II/374** Tel. Alt. Leb. <ḳaz-ḳ
Kazık, direk, sırık.
kazġuk "Yere çakılan kazık." (EDPT, 682)
ḳazġuḳ "Kazık." (DTS, 466)
kastık "Sırık." (ATS, 100)
kazık "1. Kazık. 2. Kurban töreni sırasında şamanın dua okuduğu yerin yakınındaki kazık. 3. Ülgen'e müteveccihen yapılan temsilî yolculuk sırasında şamanın karşılaştığı beşinci engel." (ATS, 102)
kazık "Kazık." (TAS, 52)
kāzık "Kazık." (DÇT, 120)

ḳazıḷ- **II/380** Alt. Leb. Tel. 1. Kazılmak.
2. Yağmurda süpürülmek, yarılmak.
Ḳaḳ yer ḳazıḷdı. "Sert toprak yarıldı."
kazıl- "Kazılmak." (EDPT, 684)
ḳazıl- "Kazılmak." (DTS, 466)
kazıl- "Kazılmak." (ATS, 102)

ḳazıḷū **II/381** Alt. <ḳazı+ḷū
Karın yağlı.
-
kazıl- kazıl "Sulu yağlı." (DÇT, 121)

ḳazıntı **II/378** Alt. <ḳaz-n-tı
Kazılmış kuyu.
ḳazıntı sū "Kuyu suyu."

kazındī "Kazılıp, yığılmış." (EDPT, 685)
kazıntı "1. Kuyu. 2. Çukur." (ATS, 102)
kazıntı "Kuyu." (TAS, 52)
ġazıntı "Kazı, kazma işi." (GSATA, 442)

ḳazıŋ **II/376** Leb. Kayın ağacı.
bk. ḳaẏŋ

ḳazır **II/379** Tel. =ḳadır
Ürkütücü, korkunç, sert, gaddar, öfkeli, yırtıcı.
kaḏır "Katı, zalim, gaddar, acımasız, sert, baskıcı, despot, tehlikeli." (EDPT, 603)
ḳadır~ḳaḏır "1. Sert, katı, acımasız, gaddar, vahşi. 2. Çok, gayet, oldukça." (DTS, 427, 429)
kazır "1. Despot, tiran. 2. Öfkeli; kinli." (ATS, 103)
kazır "1. Despot. 2. Kötü kalpli, kindar." (TAS, 52)
kazır "Korkunç, ürkütücü, vahşi." (DK, 217)
kazar "Öfkeli, zalim, korkunç." (DÇT, 121)
kazır "Canavar, vahşi hayvan." (DÇT, 121)

ḳazırıḳ **II/380** Alt. Kabuk.
-
-

ḳazırḷan- **II/380** Tel. <ḳazır+ḷa-n-
Sinirlenmek, öfkelenmek.
kaḏırlan- "Öfkelenmek, gazaplanmak." (EDPT, 606)
ḳaḏırlan- "Kabalaşmak, sertleşmek, acımasız hâle gelmek." (DTS, 429)
kazırlan- "Öfkelenmek, kızmak." (ATS, 103)
kazırlan-" Canavara dönüşmek, aşırı öfkelenmekten ötürü acımasız olmak." (DÇT, 121)

ḳazırḷandır- **II/380** Tel. <ḳazır+ḷa-n-dır-
Sinirlendirmek, öfkelendirmek.
-
kazırlandır- "(Birini) kızdırmak, öfkelendirmek." (ARSL, 254)

ḳazra **II/386** Tel. At çalma işi.
Ḳazranıŋ edi "Kaçırılmış (çalınmış) at eti."
kazıra "Hayvanın çalınan eti." (ARSL, 253)

ḳazra+çı **II/386** Tel. <ḳazra+çı
Büyükbaş hayvan hırsızı.
-
-

ḳazran- **II/386** Tel. Bağırmak, küfür etmek, kavga etmek.
-
-

kē **II/1053** Tel. Leb. Özgüven, akıl üstünlüğü, gurur.
-
kē "Desen, süsleme." (ARSL, 303)

kebe **II/1191** Tub. Leb. Tekne.
bk. keme.

kebeḥe **II/1191** Tel. Doğan kuşunun gözüne geçirilen kapak, gözlük.
-
kebege "Avda yırtıcı kuşun gözüne takılan kapak." (ARSL, 301)

kebelt- **II/1193** Tel. Söylemek, dile getirmek, ifade etmek.
-
kebelt- "1. Sıkıştırmak. 2. Yıkmak, düşürmek." (ARSL, 301)

kebĭr- **II/1196** Leb. Kemirmek.
bk. kemir.

kebirçek **II/1196** Alt. Tel. Kıkırdak.
-
kemirçek "1. Kıkırdak. 2. Kulak." (ATS, 105)
kemirçek "Kıkırdak." (TAS, 53)
keberçek~kebirçe "Kıkırdak." (DK, 221)

kebis **II/1197** Alt. Halı, kilim.
keviz "Büyük halı." (EDPT, 692)
kebis "Halı." (ATS, 103)
kebis "Halı." (TAS, 52)
kevis "Halı." (DLTÇ, 160)
kebis "Halı." (DÇT, 126)

kece **II/1150** Leb. Dün.
bk. keçe.

kecege **II/1150** Leb. Erkeklerde (kuyruk şeklinde) saç örgüsü.
-
kecege "Erkek saç örgüsü. (Geleneğe bağlı Altay Türkleri tepelerinde bir tutam saç bırakır ve onu örerler.)" (ATS, 103)

kecegĭ **II/1150** Leb. *bk.* keçegi.

kecig **II/1151** Leb. Geçit.
bk. keçit, keçū.

kecir **II/1151** Leb. Nefes borusu.
bk. keyir.

kecir- **II/1151** Leb. *bk.* keçĭr-

keç **II/1142** Alt. Tel. 1. Geç, geç vakit.
Keç keldĭm. "Ben geç geldim." (Alt.); *Kün keç poḷdı.* "Geç oldu." (Tel.)
2. Akşam.
Keç kirĭp kelerde "Akşam olduğunda." (Tel.); *Keçti kīdĭrip poḷ!* "Akşama kadar bekle!" (Tel.)

kė:ç (gė:c) "Geç." (EDPT, 692)
kėç "1. Uzun zaman. 2. Geç." (DTS, 309)

keç "Akşam, geç." (ATS, 103)
keç "1. Akşam. 2. Geç, geç vakit." (TAS, 52)
keç "Akşam." (DÇT, 127)

keç- **II/1142** Alt. Tel. Leb. 1. Nehri geçmek.
Kemebile keçip pardı. "O tekne ile nehri geçti." (Alt.); *Sūdı ḳaẏdaŋ keçtiŋ?* "Nehri nereden geçtin?" (Tel.); *Su keçḳĭdībe? Keçip poḷbos!* "Nehir (atla) geçilebilir mi? Geçilemez!" (Tel.); *Aẏ Ḳāndı yedĭnĭp alıp Aḷtın köldŭ keçip aḷdı.* "Ay-Han'ın atından tutunarak Altın gölü geçti." (Alt.; P.d.V.I, 50,697-698); *Tastaraḳaẏdıŋ keçĭp çıḳḳan yerineŋ yetti yaẏzaŋ keçĭp çıḳtı.* "Tastarakay'ın geçtiği nehirden diğer yedi zaysan da geçti." (Alt.; P.d.V.I, 50,706,707); *Keçer yerĭn tappadı.* "O geçit bulamadı." (Tel.)
2. Yanından geçmek, geçip gitmek, olmak, vuku bulmak
Keçkender "Ölüler, ölmüşler" (Tel.)
3. Bağışlamak.

keç-(g-) "Geçmek, (zaman) geçmek, (bir şeyin) arasından, içinden geçmek, karşıya geçmek." (EDPT, 694)
kėç- "Geçmek, aşmak. 2. *mec.* (Yaş için) geçmek, aşmak. 3. Akmak. 4. Yol almak." (DTS, 309)

keç- "Yolu, engeli geçmek." (ATS, 103)
keç- "Geçmek." (TAS, 52)
geş-~keş- "Geçmek." (DK, 208, 222)
keş- "Geçmek, hareket etmek, göç etmek." (DLTÇ, 162)
keç- "1. Gitmek, yola çıkmak. 2. Geçmek." (DÇT, 127)

keçe **II/1144** Tel. Alt. Dün.

kėçe (gėce) "Geç vakit, akşamın geç vakti, gece." (EDPT, 694)
kėçe "1. Gece, akşam gecenin geç vakti. 2. Geceleyin." (DTS, 310)

keçe "Dün, gece." (ATS, 103)
keçe "Dün." (TAS, 52)
kece~kejen "Dün." (DLTÇ, 160)
keçen "Dün." (DÇT, 127)

keçeḥĭ **II/1144** Tel. <keçe+ki
Dünkü.

kėçegi "Geceki, geceleyin." (DTS, 310)

keçegi "Dünkü." (ATS, 103)
keçegi "Dünkü." (TAS, 52)

keçik- **II/1146** Tel. 1. Gecikmek.
2. Gecelemek (Tel.)

keçik-: Gecikmek. (EUES, 352)

keçik- "Gecikmek." (TAS, 52)

keçĭr- **II/1147** Alt. Tel. <keç-ĭr-
Geçmek, geçirmek, aşırmak, karşıya geçirmek, nehri geçirmek.
Aḳır keçerge kerek yoḳ, pis slerdi keçĭrelĭ! "Durun, geçmenize gerek yok, biz sizi geçirelim!" (Tel.); *Nayızı taḷaẏdı keçĭrĭp saḷdı.* "Onun arkadaşı denizi geçirdi."(Tel.); *Keçĭre* "tarafından, boyunca" (Tel.); *su keçĭre* "Suyun içinden" (Tel.); *keçĭre sekir!* "Geç!" (Tel.)

keçür- "Geçirmek, aşırmak, zaman geçirmek; bağışlamak, affetmek." (EDPT, 699)
kėçür- I"1. Geçirmek. 2. Geçirmek, yaşamak. 3. Kararlaştırmak." (DTS, 311)
kėçür- II "Affetmek, bağışlamak." (DTS, 311)

keçir- "Geçirmek." (ATS, 103)
keçir- "Geçirmek." (TAS, 52)
kiçir- "Geçirmek, taşımak, aktarmak, nakletmek." (DK, 222)
kejir- "Geçirmek." (DLTÇ, 160)
keçir- "Varmak, ulaşmak." (DÇT, 127)
kiçir- "Geçirmek." (DÇT, 128)

keçĭrĭl- **II/1147** Tel. <keçĭr-l-
1. Geçirilmek.
2. Öbür dünyaya göçmek, ölmek.

keçiril- "Yeniden eritilmek." (ARSL, 301)

keçirūçi **II/1147** Tel. <keçir-ū+çi
Taşıyıcı, salcı, kayıkçı.
-
keçireçi "Salcı, kayıkçı." (TAS, 52)

keçit **II/1148** Tel. <keç-t
Geçit.
keçig~keçüt "Geçme, yeri, geçit; *mec.* erişim, " (EDPT, 696, 695)
kėçig~kėçüg "1. Geçme yeri, geçit. 2. Geçit, köprü." (DTS, 310, 311)
keçü "Geçit, geçiş." (ATS, 103)
keçü "Geçit, ırmak geçidi." (TAS, 52)
kecik~keçig "Geçit." (DK, 221)
keçü~keçū~köçü "Geçit." (DÇT, 127, 131)

keçkĭ **II/1148** Alt. Tel. Leb. <keç+kĭ
Akşamki.
Keçkĭ aş "Akşam yemeği."; *keçkĭde* "Akşam."; *keçkĭdegĭ* "Akşamki."
kėçki "Akşam, akşamki." (EDPT, 697)
kėçki "Uzun zaman, uzun zamanlardaki." (DTS, 310)
keçki "Gece." (ATS, 103)
keçke "Akşam." (DÇT, 127)

keçū **II/1148** Alt. Tel. <keç-ū
Nehrin geçilen yeri, geçit.
bk. keçit.

keçūlū **II/1148** Alt. Tel. <keçū+lū
Geçidi olan yer, geçitli.
-
-

kede **II/1132** Tel. <ket-e
Uzakta, ileride.
Menden kede par! "Benden uzak dur!"; *Oḷ kiji kede poḷġan.* "Bu kişi uzaklaştı."; *Kede yanarġa kerek!* "Geri çekilmek lazım!"; *Pu pıçaḳtı kede saḷ!* "Bu bıçağı kenara koy!"; *Kede tedĭ.* "O sözlerinden vazgeçti."
-
kede "Şimdi kullanılmayan *ket-* fiilinden zarf-fiil. *Kede tur-* O tarafa uzaklaşmak; *kede bar-* "Gitmek." (ATS, 102)

kede- **II/1133** Tel. <ket+e
Pusuda beklemek, gözetlemek, beklemek, bekçilik yapmak, gözünü dört açmak (hırsızlarla ilgili).
-
kete- "İzlemek." (ATS, 106)
kede- "Bir yana çekilmek." (TAS, 52)

kedek **II/1133** Alt. Tel. *Kedek ḳoḷ* "Tek el, tek ön bacak".
Kedek ḳoḷın sıy tīdī. "O onun tek ön bacağına ateş etti." (P.d.V.I, 30,332)
-
-

kēdem **II/1136** Tel. Şıklık düşkünü, kendini beğenmiş.
-
-

keden **II/1133** Tel. Alt. Leb. Keten bezi.
Keden üy "Çadır"
keten "Keten (bezi) (?)" EUES, 359)
keden "Keten." (ATS, 103)
keden "Keten bezi." (TAS, 52)
keden "Keten bezi." (DK, 221)
keden "Keten bezi." (DÇT, 126)

kėdeneynek **II/1133** Tel. W. Hemen, derhâl, acilen, o an.
-
-

keder **II/1134** Alt. (At için) inatçı.
-
keder "(İnsan için) inatçı, (hayvan için) kötü huylu." (ATS, 103)
keder "1. İnatçı, direngen. 2. Evcilleşmemiş, yabani. (TAS, 52)

kedere[21] **II/1134** Alt. Tel. Uzakta, bir tarafa, bir kenara.
Mındī paġay nemeler menneŋ kedere çıġıġar. "Böyle iğrenç şeyleri benden uzak tutun!" (P.d.V.I, 10,11)
-
kederi "Taraf." (ATS, 103)
kederi "Uzaklaşarak giden." (TAS, 52)
keder "Yan, taraf." (DK, 221)
kederi "yana doğru." (DK, 221)
kederi "Geri, uzağa." (DÇT, 126)

[21] Bu madde OSTN'de *kėdere* şeklinde yazılmıştır.

kederḥi **II/1135** Alt. Tel. 1. Kenarda, herhangi bir tarafta.
2. Tanrı'nın isimlerinden, sıfatlarından biri.
-
-

kederi **II/1135** Alt. Tel. Leb. *bk.* kedere.

kederle- **II/1135** Alt. Tel. Leb. <kedere+le-
Kenara çekilmek, gitmek, uzaklaşmak.
-
kederle- "Uzaklaşmak." (ATS, 103)

kederlen- **II/1135** Alt. Tel. <kederle-n- *bk.* kederle-.

kederlet- **II/1135** Alt. Tel. <kederle-t-
Çekip götürmek, uzaklaştırmak, kenara çekmek.
-
kederlet- "Uzaklaştırmak, durdurmak." (ATS, 103)

kedertĭn **II/1136** Alt. Tel. <kedere+tin
Uzaktan, tarafından.
Kedertĭn kelḥen kiji. "Uzaktan gelen, geçici olarak kalan, yabancı, yolcu"; *Kedertĭn kelgenĭmde yūḳtandıġar.* "Ben yabancı bir ülkeden sizin yanınıza geldiğimde siz beni kabul ettiniz."
-
kedertin~kedertineŋ "Uzaktan." (ATS, 103)

kegir- **II/1065** Alt. Tel. Leb. Geğirmek.
kekir- (g-; ?-g-) "Geğirmek." (EDPT, 712)
kekir- "Geğirmek." (DTS, 314)
kegir- "Geğirmek." (ATS, 104)
kegir- "Geğirmek." (TAS, 52)
kegir- "Geğirmek." (DLTÇ, 160)

kejik **II/1183** Alt. Tel. Leb. Hediye, armağan, nimet, mutluluk, lütuf, teveccüh.
Ḳudaẏ kejiḥĭ. "Tanrının mutluluğu, lütfu"; *Ḳudaẏdıŋ kejiḥinde* "Tanrı'nın merhametiyle, lütfuyla."
-
kejik "1. Hediye. 2. Bereket, iyilik." (ATS, 104)

kejiktĭğ **II/1184** Leb. <kejik+lĭğ
Merhametli, mutlu.
-
kejiktü "Bereketli, faydalı." (ATS, 104)

kejiktū **II/1184** Alt. Tel. *bk.* kejiktĭğ.

kejūne **II/1184** Tel. Ravent bitkisi (Lat. *rheum andulatum*).
-
köjnö " Ravet, labada." (ATS, 120)

keke-[22] **II/1059** Alt. Tel. Leb. El ile tehdit etmek.
kekle- "Öfke veya nefret hissetmek." (EUES, 353)
keken- "Öç almakla tehdit etmek." (ATS, 104)
keki- "Başını sallayarak selamlamak, baş sallamak." (TAS, 52)

kekelen- **II/1060** Tel. Leb. <keke+len-
Numara yapmak, sahte tavır takınmak.
-
-

keken- **II/1059** Alt. Tel. El ile tehdit etmek; onaylamaz, beğenmez bir ifadeyle kafa sallamak.
kekle- "Öfke veya nefret hissetmek." (EUES, 353)
keken- "Öç almakla tehdit etmek." (ATS, 104)
keki- "Başını sallayarak selamlamak, baş sallamak." (TAS, 52)

kekpeyek **II/1064** Alt. El bileği.
-
kol bilek "El bileği." (ARSL, 343)

kel- **II/1109** Alt. Tel. Leb. 1. Gelmek.
Kel mında! "Buraya gel!" (Tel.); *Adam kelḥen yoḳ.* "Benim babam gelmedi." (Alt.); *keler kün* "Ertesi gün." (Alt.); *keler paẏram* "Ertesi bayram."(Tel.); *keler yoḷ* "Her zaman gidip gelinen yol." (Alt.)
2. Çoğu zaman *kel-* fiili, başka bir fiille kullanılarak yardımcı fiil işlevinde kullanılır:
I) -p zarf-fiil eki ile kullanıldığında:
a) Hareket bildiren fiillerde, hareketin konuşana doğru olduğunu bildirir.
Yanıp kelzĭn! "Bırak, bana dönsün!" (Tel.); *Pazıp kelḥenĭn kördŭm.* "Ben

[22] Bu fiil, Eski Türkçe dönemindeki *kek* "öç, intikam, gizli nefret" (EDPT, 707; DTS, 314) kelimesinden türemiştir.

onun yaklaştığını gördüm.” (Tel.); *Üẏḥe kirĭp keldĭ.* “O bizim evimize girdi.”; *Çıġıp kel!* “Gel (bize)!” (Tel.); *Yügürŭp, uçŭğŭp parıp keldĭ.* “O koşarak, uçarak geldi.” (Tel.)
b) Başka fiillerde kullanıldığında hareketin hızlı olmasını, devamlılığını bildirir; geçmiş zaman ekiyle birleştiğinde çoğu zaman gerçekleşmiş eylemi bildirir. *Oẏġunĭp kelĭr* “O uyanacak.” (Tel.); *Oẏġunŭp keldĭ.* “O artık uyandı.” (Tel.); *Tüjŭp keldĭ.* “O düştü.” (Tel.); *Paştap kel!* “Bizi yönet!”; *Yedinip keldi.* “O onların elinden tutarak götürdü.”; *Ḳaçıp keldĭ.* “O kaçtı.”
c) Bazen bu birleşimden aşağıdaki şekilde bileşik fiiller ortaya çıkar:
Aḷıp keldi “Alarak geldi = getirdi”: *aḳkel, ek-kel, ep-kel, ek-pel.*
Kötürŭp, yüktep keldĭ. “Kaldırarak, omuzuna atarak, geldi.”
II) *-A zarf-fiil eki* ile birleşir, bu birleşim Eski Türkçedeki yukarıda bahsettiğimiz *-p zarf-fiil eki* birleşimini hatırlatır.
Açıġa keldi. “O ansızın kederlendi.” (Tel.); *aẏda ḥele* “O bir şeyi söyledikten hemen sonra.” (Tel.)

kel- “Gelmek, geri gelmek.” (EDPT, 715)
kel- “1. Gelmek. 2. Ortaya çıkmak, meydana gelmek. 3. Varmak. 4. Hücum etmek.” (DTS, 315)
kel- “1. Gelmek. 2. Zaman olara yaklaşmak. 3. Şimdiki zamanın belirli bir anında hareketin tamamlanacağını gösteren yardımcı fiil.” (ATS, 104)
kel- “Gelmek.” (TAS, 52)
gel-~kel-~kil- “Gelmek.” (DK, 208)
kel-~gel- “Gelmek, yakınlaşmak.” (DK, 221)
kel- “Gelmek.” (DLTÇ, 161)
gel-~kel-“Gelmek.” (DÇT, 111, 126)

keldĭr- **II/1122** Alt. Tel. Leb. Getirmek.

ketür-~keltür- “Getirmek.” (EDPT, 706, 716)
kėldür-~kėltür- “1. Getirmek, ulaştırmak.” (DTS, 315, 316)
getir- “Getirmek.” (DK, 208)

keleḥeẏ **II/1113** Alt. Tel. Kekeme, pepe.

keleḥeẏ kūk “Herhangi bir kuş.”
-
kelegey “Kekeme.” (ATS, 104)
kelegey “Kekeme.” (TAS, 53)

keleḥeẏlen- **II/1113** Alt. Tel. <keleḥeẏ+le-n-
Kekelemek.

-
kelegeyle- “Kekelemek.” (ATS, 104)

kelem **II/1116** Alt. Kale, hisar.

-
kelem “Kale, hisar, muhkem yer.” (KRS, 22)

kelemzĭk **II/1116** Tel. Küf, küflülük.

-
-

kelemzĭktū **II/116** Tel. <kelemzĭk+lū
Küflü.

-
-

kēlen- **II/1113** Alt. Tel. Leb. <kē+len-
Özgüvenli olmak, övünmek, havalı olmak.

kēlen- “Süslenmek, donanmak, bezenmek.” (ARSL, 304)

kēlençek **II/1113** Tel. <kēlen-çek
Havalı kimse, özgüveni yüksek.

-
-

kēlendĭr- **II/1113** Alt. Tel. Leb. <kēlen-dĭr-
Özgüven aşılamak, teşvik etmek, gururlandırmak.

-
kēlendir- “Süslemek, bezemek.” (ARSL, 304)

kelesken **II/1114** Alt. Leb. Kertenkele.

keslinçū “Kertenkele.” (EDPT, 750)
kėslinçü “Sarı kertenkele” (DTS, 322)
kelesken “Kertenkele.” (ATS, 104)
keleski “Kertenkele.” (TAS, 53)
kelesken “Kertenkele.” (DLTÇ, 161)
kölöskön “Kertenkele.” (DÇT, 130)

keleskĭ **II/1114** Tel. *bk.* kelesken.

kelĭk- **II/1116** Tel. <kel-k
Çekilmek.

-
-

kelĭktĭr- **II/1116** Tel. <kelĭk-tĭr-
Çekmek.
-
-

kelin **II/1117** Alt. Tel. <kel-n
Gelin.
Keldĭm "Benim gelinim." (Alt. Tel.); *Kede parardıŋ keldĭneŋ, ilgeri kelerdiŋ idĭneŋ* "Eğer onun gelininden uzak durursan, o zaman köpeğinden de mutlu bir şekilde ayrılırsın." (Tel.)
kelin "Gelin." (EDPT, 719)
kelin "Gelin, yenge; hizmetçi kız." (EUES, 354)
kelin "Gelin." (ATS, 53)
kelin[23] "1. Gelin. 2. Genç kız. 3. Genç kadın." (ATS, 104)
keldi "Küçük kardeşin karısı, gelin." (ATS, 104)
keldi "1. Gelin. 2. Yenge." (TAS, 52)
kelin "Gelin." (TAS, 53)
kēlin~kelin "Gelin." (DK, 221)
kelin "Gelin." (DLTÇ, 161)
kelin "Gelin." (DÇT, 126)

keliş **II/1119** Tel. Geliş, varış.
keliş (g-) "Geliş, gelme." (EDPT, 720)
kèliş "Gelme, geliş." (DTS, 316)
keliş "*kel-* fiilinden isim-fiil." (ATS, 104)

kelĭş- **II/1119** Alt. Tel. Leb. Yakışmak, uymak.
kelĭşken "Uygun"; *kelĭşip yatḳan (id.); kelĭşpes* "Rahat olmayan, rahatsız, uygun olmayan"
keliş- "Bir araya gelmek." (ED, 720)
keliş- "Birbirini ziyaret etmek, görüşmek." (DTS, 316)
keliş- "Beraber gelmek." (ATS, 104)
keliş- "Meydana gelmek." (DK, 221)

keliştĭr- **II/1119** Alt. Tel. Leb. <keliş-tĭr-
Bir şeyi diğerine benzetmek, uydurmak, birbirine yakından bağlamak, taklit etmek, aynısını yapmak.
Keliştirĭp yelimdep saḷdı. "O birbirine tam olarak yapıştırdı."; *Keliştirĭp köktöp saḷdım.* "Tam olarak birbirine diktim."
-
keliştir- "Uydurmak, uyarlamak, adapte etmek." (TAS, 53)

keliştū **II/1120** Tel. < keliş+lū
Rahat, kullanışlı, uygun olması gerektiği gibi, benzer.
-
-

kelsik **II/1123** Leb. Küçük bir kuş.
-
-

kelteḥeẏ **II/1122** Alt. *bk.* kelteẏ.

kelteẏ **II/1121** Alt. Tel. Leb. 1.Yarı, çiftin diğeri.
Kelteẏ ḳoḷ "Bir el."; *kelteẏ put* "Bir bacak."
2. Yoksul, sakat, kötürüm. (Leb.)
-
keltegey "1. Bir şeyin yarısı, çiftin birisi. 2. *mec.* Sakat." (ATS, 104)
keltegey "Yarım, buçuk, yarı." (TAS, 53)
keltegey~keltey "Çiftin teki." (DÇT, 126)
keltey kol "Dirsek." (DÇT, 126)

kem I **II/1202** Alt. Tel. Leb. Kim.
Adıŋ kem? "İsmin ne?" (Alt.); *kem kem* "Kimse, biri." (Tel.); *er kem* "Kimse, biri." (Tel.); *kemdē poḷzo* "Kim olursa olsun." (Alt.); *kem kiji* "Herhangi bir kişi." (Tel.); *Kemdē pilbes.* "Kimse bilmez." (Alt.); *Aḷardıŋ kemizi paẏ poḷza, anızı aḷarġa pī oşḳoş poḷıp yat, kemizi yoktū poḷzo anızı yarġıdaŋ, pīdeŋ ḳorkınçāḳ ḳuḷ oşḳoş poḷıp-yat.* "Onlardan zengin olan, onların arasında bey gibidir, fakir olan ise beylerden korkan hizmetçi gibidir. " (Tel. P.d.V.I, 133,20)
kèm~kim "Soru zamiri: kim" (EDPT, 720)
kim "Soru zamiri: kim." (DTS, 327)
kem "Kim." (ATS, 104)
kem "Kim." (TAS, 53)
kim "Kim." (DK, 221)
kem "Kim." (DÇT, 126)

kem II **II/1203** Alt. Tel. Leb. Ölçü, zaman.
Kemi yoḳ "Zamansız, belirlenmemiş, ölçüsüz" (Tel.); *kemĭnde* "Zamanında"

[23] Bu madde ATS'de *kelip*, ORS'de *kelin* yazılmıştır (s. 104).

(Tel.); *Kemdep aştı.* "O haddini aştı." (Tel.); *kemĭneŋ ajıra* "Haddinden fazla" *bk.* kep.

kem III **II/1203** Tel. Leb. <Far. kem
1. Hata, kusur, zarar.
Kemi yoḳ "Zararsız"; *Annaŋ kem kördūm.* "Ondan zarar gördüm."
2. Doğum lekesi, ben. (Leb.)
kem "Hastalık." (EDPT, 720)
kem "Hastalık." (DTS, 316)
kem "Bozma, bozulma." (ATS, 104)
kem "Ayıp, kusur, hata, yanlışlık." (TAS, 53)

kemde- **II/1213** Tel. <kem+le-
Ölçmek, ölçü almak.
Men teŋereniŋ pīḥĭn pilbedĭm, yerdĭŋ keŋĭn kemdebedim! "Ben gökyüzünün yüksekliğini bilmiyorum, yeryüzünün genişliğini de ölçmedim." (P.d.V.I, 113,6); *Ḳandī kem-bĭle kijē kemderzĭn, anīp boyŭŋa kemdep perer!* "İnsanların ölçüsünü hangi ölçü ile alırsan, senin de ölçünü aynı şekilde alırlar!" (Miss.); *On ḳattap kemde, pir ḳattaẏ- kes!* "On kere ölç, bir kere biç!" (Spr.)
bk. kemne**kemden-** **II/1213** Tel. <kem+le-n-
Kendine zarar vermek.
kemlen- "Hastalanmak." (EDPT, 722)
kemlen- "Hastalanmak." (DTS, 317)
kemden- "Kendine zarar vermek." (ARSL, 310)

kemdet- **II/1214** Tel. <kem+le-t-
Zarar vermek.
Kemdetken kiji "Hüküm giymiş insan."
kemlet- "Hasta etmek." (EDPT, 722)
kemlet- "Hasta etmek." (DTS, 317)
kemdet- "Zarar vermek, zarara uğratmak." (ARSL, 304)

kemdī **II/1214** Tel. Leb. <kem+dī
Kimin, kime ait.
Pu at kemdī? "Bu at kimin?"; *Kemdī-dē kemdī-dē poḷza!* "Kimin olursa olsun!"
-
kemdi-kendi "Biri." (ATS, 105)
kemdi-kemdi "Herhangi birini, bir kimseyi." (TAS, 53)

kemd'i- **II/1212** Tel. <kem
Ölçmek, ölçü almak.
-
kemci-~kemde- "Ölçmek." (ATS, 104, 105)
kemde- "Ölçmek." (TAS, 53)

kemdū **II/1214** Tel. <kem+lū
1. Gerekli olan zaman.
Kemdū kemde "Bazen, zaman zaman"
2. Sakat, hasarlı, kusurlu.
kemlig "Hasta." (EUES, 355)
kemdü "Kusurlu, noksanlı, yanlış." (TAS, 53)
kemde~kemdü "Bazen, ara sıra." (DK, 221)

kemd'ū **II/1212** Tel. <kemd'i-ū
Ölçü.
-
kemcü "Ölçü." (ATS, 105)

kemdūş **II/1214** Tel. Arşın.
-
kemd'ūş "Arşın." (TAS, 53)

keme **II/1205** Alt. Tel. Kayık.
Ḳara keme "Gemi." (Tel.); *Kemede otturŭp paḷıḳ aŋdadı.* "O teknede oturup balık avladı." (Alt.)
kemī (g-) "Gemi, tekne." (EDPT, 721-722)
kemi "Gemi, tekne." (DTS, 316)
keme "Kayık." (ATS, 105)
keme "Kayık." (TAS, 53)
keve~kibe "Kayık, sandal." (DK, 221)
kebe "Kayık, sandal." (DLTÇ, 160)
geve "Gemi." (DÇT, 111)

kemeçĭ **II/1207** Alt. Tel. Kayıkçı, tekneci.
kemīçī (g-) "Gemici, tekneci." (EDPT, 722)
kėmiçi "Gemici, kayıkçı." (DTS, 316)
kemeçi "Kayıkçı." (ATS, 105)
kemeçi "Kayıkçı." TAS

kemege **II/1206** Tel. Alt. Leb. Ateş yakmak için kazılan, sobaya benzeyen çukur, ocak.
kemege "Rus fırını." (TAS, 53)
kebe~gebe~köbö~köbögö "Ocak, fırın." (DK, 221, 225)
kebē~keve "Soba." (DLTÇ, 160)
kibē "Ocak, fırın." (DLTÇ, 162)

kėmegele- **II/1206** Tel. <kemege+le-

Fırına benzer çukur kazmak.
-
-

kemelū **II/1207** Tel. <keme+lū
Kayıklı, kayıkla.
Mrastı tömen kemelū ağıp kelĭp. "Kayıkla Mras'ta aşağıya doğru akarak" (P.d.V.I, 131, 30); *Çoḷışmandı örö kemelū tajanıp* "Kayıkla ile yukarıya doğru Çolışman'da yüzüp" (P.d.V.I, 149,15)
-
kemelü[24] "Kayıklı, kayık sahibi." (ARSL, 887)

kemer- **II/1207** Alt. Tel. Kemirmek.
bk. kemĭr-

kemi- **II/1208** Tel. Küçülmek, azalmak.
Küçüm kemĭp pādı. "Benim gücüm azaldı."
-
-

kemik **II/1208** Alt. Tel. Kıkırdak, büyük kemiklerin yumuşak kısımları.
kemdük süŋük "Eti sıyrılmış kemik." (EDPT, 722)
kemdük söŋük "Eti sıyrılmış kemik." (DTS, 316)
kemik "Kıkırdak kemik (genellikle genç hayvanlarda)." (ARSL, 311)

kemĭr- **II/1209** Alt. Tel. Leb. Kemirmek.
Çaçḳan aḷtın ḳayırçaḳtıŋ tübŭn kemirĭḥer! "Siz, fareler, bu altın kutunun dibini kemirin!"
kemür- "Kemirmek." (EDPT, 723)
kėmür- "Kemirmek." (DTS, 317)
kemir- "Kemirmek." (ATS, 105)
kemir- "Kemirmek, yutmak." (TAS, 53)
kevir- "Kemirmek." (DLTÇ, 160)

kemirçek **II/1210** Alt. Tel. Kıkırdak.
-
kemirçek "1. Kıkırdak. 2. Kulak." (ATS, 105)
kemirçek "Kıkırdak." (TAS, 53)
kevirçek "Gırtlak, âdemelması." (DLTÇ, 160)

kemirū **II/1209** Tel. W. Geçit.
-
kemirü "Geçit, köprü." (ARS, 66)

kemne- **II/1212** Leb. <kem+le-
Ölçmek.
-
kemci-~kemde- "Ölçmek." (ATS, 104, 105)
kemde- "Ölçmek." (TAS, 53)

kemtek **II/1213** Tel. <kem,=kemdek
Hasarlı, sakatlanmış, zarar görmüş.
-
kemcü "Sakatlanmış, zarar görmüş." (ATS, 105)
kemdü "Kusurlu, noksanlı, yanlış." (TAS, 53)

kemzĭk **II/1215** Tel. Pişmanlık.
-
kemzinçek "Mahcup, utangaç." (ATS, 105)
kemzinçek "Çekingen, utangaç." (TAS, 53)

kemzĭn- **II/1215** Alt. Tel. Leb. Günahını kabul etmek, pişman olmak.
Em kemzĭngen kilinçeḥĭḥerdiŋ ḳarūna yaḳşı üren püdürŭḥer! "Pişman olduğunuz günahlarınız için güzel bir meyve hazırlayın."
-
kemzin- "Suçunu bilmek, pişman olmak." (ATS, 105)
kemzin- "Utanmak, çekinmek." (TAS, 53)

kēn **II/1073** Alt. Tel. Leb. 1.Takı, süs.
2. Güzel, çok güzel, harika.
Kēn tildū "Güzel, anlamlı konuşan"
-
kēn "1. Güzel, hoş, iyi. 2. Çiçek hastalığı." (ATS, 103)
ken "Çiçek hastalığı."(ATS, 105)
kēn "Şahane, çok güzel." (TAS, 52)
ken "Güzel, hoş." (DK, 221)
kēn "Güzel, zarif, ince." (DÇT, 126)

kendir **II/1081** Alt. Tel. Leb. Kendir, kenevir.
Yımşaḳ kendir (Tel.; deyim.); ḳarġan kendir "erkek kenevir"; *kendir sögŭ* "Kenevir çekirdekleri" (Leb.)
2. Keten. (Alt. Tel.)

[24] Bu kelime ARSL'de madde başı olarak alınmamıştır, *шӱӱнде-* maddesi içinde geçmektedir.

3. Kenevir kumaşı.
kendir "Kendir, kenevir." (EDPT, 729)
kėndir~kėntir "Kendir, kenevir." (DTS, 317, 318)
kendir "Kendir, kenevir." (ATS, 105)
kendir "Keten, kenevir." (TAS, 53)

kendirlū **II/1081** Tel. <kendir+lū
Kendirden yapılan.
-
-

kene- **II/1075** Tel. Leb. Hastalık sebebiyle zayıf düşmek, çok güçsüzleşmek, el ve ayakta derman kalmamak, kurumak (eller ve ayaklar), çok zayıflamak.
-
kene- "Sakatlanmak, sakat olmak, çolak olmak." (ATS, 105)

kēnekte- **II/1076** Leb. W. (Elbise için) süslemek, donatmak.
-

kenet- **II/1077** Alt. Tel. Leb. (Bedeni) güçsüzleştirmek, kuvvetten düşürmek.
-
kenet- "Sakatlamak." (ARSL, 312)

kenettīn **II/1077** Alt. Tel. Ansızın, birdenbire.
Kep kenettīn ot çıḳtı. "Beklenmedik anda ateş göründü."
-
kenetiyin "Birden, aniden." (ATS, 105)
kenetiyin "1. Birdenbire, ansızın. 2. Hemen." (TAS, 53)
kenetiyin "Aniden, ansızın." (DÇT, 126)

kenеẏtten **II/1075** Leb. Aniden, ansızın, birdenbire; hemen, derhâl.
bk. kenettīn.

keŋ **II/1067** Alt. Tel. 1. Geniş, kapsamlı.
Keŋ iştū "Cömert."
2. Genişlik, en. (Tel.)
Yerdiŋ keŋin kemdebedim! "Ben arazinin genişliğini ölçmedim." (P.d.V.I, 113,7)
kė:ŋ "Geniş, engin." (EDPT, 724)
kėŋ "1. Geniş, engin. 2. Bol, bereketli." (DTS, 318)
keŋ "Geniş, engin, uçsuz, bucaksız." (ATS, 105)
keŋ "Geniş." (DLTÇ, 160)
keŋ "Geniş, bol." (DÇT, 126)

keŋceri **II/1072** Leb. Burun kemiği.
bk. ḳoŋjor.

keŋeş- **II/1069** Tel.[25] <keŋe-ş-
1. Tavsiye almak, danışmak.
2. Kabullenmiş gibi konuşmak, anlatmak, onurlu bir şekilde konuşmak.
kė:ŋeş- "Danışmak, istişare etmek, tartışmak." (EDPT, 735)
kėneş- "Danışmak, istişare etmek." (DTS, 318)
-

keŋi- **II/1070** Tel.[26] Genişlemek, yayılmak, çoğalmak.
kė:ŋü- "Genişlemek, yayılmak." (EDPT, 727)
kėŋü- "Genişlemek, yayılmak." (DTS, 319)
keŋi- "Genişlemek." (ATS, 105)

keŋit- **II/1071** Tel. Leb. <keŋi-t-
Genişletmek.
Keŋidīp sürgen ḳıra. "Ekilmiş geniş arazi."
kė:ŋüt- "Genişletmek." (EDPT, 730)
kėŋit-~kėŋüt- "Genişletmek, yaymak." (DTS, 318, 319)
keŋit- "Genişletmek." (ATS, 105)
keŋit- "Genişletmek." (TAS, 53)

keŋke- **II/1071** Tel. <keŋ+ke-
Boşalmak, tenhalaşmak.
-
-

keŋkil **II/1071** Alt. Tel. Akıllı, kurnaz, zeki, uyanık, sinsi.
-
keŋkil "Duyarlı, hassas." (ARSL, 312)

keŋrek **II/1071** Tel. <keŋ+rek
Yeterince geniş.
-
-

keŋrū **II/1072** Tel. <keŋ+rū
Geniş, büyük.
-
-

[25] Madde başında *Tel.* ibaresi yoktur. Madde içinde vardır.

[26] Bu kısaltma OSTN'de *Kel.* olarak verilmiş, *Tel.* yerine yanlış yazıldığı düşünülmektedir.

kep I **II/1184** Tel. Alt. Leb. =kem
Ölçü, numune, kalıp, numune.
Kep sös "mesel, benzetme."
kīb "Şekil, kalıp; *mec.* Benzerlik." (EDPT, 686)
kėp "Şekil, biçim, kalıp." (DTS, 319)
kem I "1. Zaman. 2. Ölçü." (ATS, 104)
kep "Şekil, biçim. 2. Yüz, maske." (ATS, 105)
kemi "Ölçü, seviye." (ATS, 105)
kem I "Ölçü." (TAS, 53)
kep "1. Kalıp. 2. Dış görünüş, kılık kıyafet." (TAS, 53)
kep "1. Boy bos, endam. 2. Şekil, model, kalıp." (DK, 221)

kep II **II/1185** Leb. =kīm, kedim
Kıyafet, elbise.
-
kep "Giysi, pantolon." (ATS, 105)
kep "1. Kalıp. 2. Dış görünüş, kılık kıyafet." (TAS, 53)

kepkĭ **II/1188** Leb. Model, şekil, biçim, kalıp.
-
kepki "Kalıp, model, taslak (başlık için)." (KRS, 23)

kepşem **II/1190** Tel. <kepşe-m
Geviş.
-
kepşen "Geviş." (ATS, 105)

kepşen- **II/1190** Tel. Gevmek, çiğnemek, geviş getirmek.
kevşen- "Çiğnemek, geviş getirmek." (EDPT, 692)
kėvşen- "Çiğnemek." (DTS, 324)
kepşe- "1. Geviş getirmek. 2. *mec.* Geviş getirir gibi dudak oynatmak." (ATS, 15)
kepşin- "Çiğnemek." (TAS, 54)

kepte- **II/1188** Tel. <kep+le-
Gözlemek, gözetlemek, izlemek.
-
kepte- "Zorla geçirmek, sokmak." (ATS, 105)
kepte- "Sığıştırmak, tıkmak, tıkıştırmak, üzerine geçirmek." (TAS, 54)

keptū **II/1189** Tel. <kep+lū
Kişisel bir görünüme sahip, dış, dış görünüm.
Kara keptū köp nemeler anda turat. "Dışı siyah olan eşyalar orada duruyor."
keptü "1. İyi şekilde olan, şekilli. 2. Benzer, gibi." (ATS, 105)
keptü "Boyu bosu yerinde, servi boylu." (TAS, 54)
keptü "Gibi, benzer." (DÇT, 126)

keptūr **II/1189** Tel. <kep+lūr
Üzerinde çalışılan ahşap numune, model.
-

ker- **II/1084** Alt. Tel. Germek, çekmek, çarmıha germek.
Kere tart! "Ger!" (Tel.); *Kē sülegen keçke yetpes- kere aḷtağan ejikke yetpes.* "Yüksekten, kibirli konuşan akşama kadar varmaz, geniş adımlar atan da evine kadar gidemez." (Tel., P.d.V.I, 2,20); *Ḳaş kerdĭ.* "O kaşlarını yukarı doğru gerdi." (Alt.)
ker- "Germek, yaymak, genişletmek." (EDPT, 735)
ker- "1. Germek, uzatmak, çekmek. 2. Önünü kesmek." (DTS, 319)
ker- "Germek." (ATS, 105)

ker I **II/1083** Alt. Tel. Leb. Canavar, çok büyük bir vahşi hayvan.
Ker palıḳ "Balina."; *ker yutpa* "Herhangi bir canavar, dev." (Alt.); *Üstŭ erdĭn teŋere ḳarmap kelĭp yat, astı erdĭn yer ḳarmap kelĭp yat, Ker Yutpa turŭp yatḳan.* "Üst dudağı ile gökyüzünü, alt dudağı ile ise toprağı tutuyor, oradaki Ker-Yutpa'dır." (Alt. ; P.d.V.I, 37,263-266)
ker "Büyük, iri." (ATS, 105)
kerbalık "Balina." (KRS, 23)

ker II **II/1083** Alt. Tel. Leb. 1. Koyu kahverengi, doru (at rengi).
2. Koyun derisi (sonbaharlık).
ker "Doru (at donu)." (ATS, 105)
ker "Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi kara olan at, doru at." (TAS, 54)
ker "Kuyruğu ve yelesi siyah, vücudu koyu kızıl rengindeki at." (DÇT, 126)

kerbezin **II/1107** Tel. W. Halı, Teleüt bezi.
Kerbezin "1. Kaba kumaş, çuha. 2. Halı." (ARSL , 314)

kerē **II/1086** Tel. *bk.* kere I.

kere- **II/1086** Tel. Birilerine, bir şeye kızmak.
Mā kereme! "Bana sinirlenme!"
-
-

kere I **II/1085** Alt. Tel. 1. Ölçü, boy.
2. An, belirli bir zaman.
Kere kün "Bütün gün"; *üç yaş kerezĭ* "Yaklaşık üç yaşında.", *oḷ kerede* "O zaman, o günlerde."
3. Tanıklık, şahitlik.
Kere saḷdım. "Ben şahitlik ettim." (Tel.)
ker "An, zaman." (EDPT, 735)
kere "Delil." (ATS, 105)
kere I "Bütün, tüm." (TAS, 54)
kere II "Belge, sertifika." (TAS, 54)

kere II **II/1086** Alt. Testere, bıçkı.
ḳol kerezĭ "El testeresi"
bk. kirē.

kereci **II/1092** Leb. *bk.* kereçi.

kereçi **II/1092** Tel. Alt. <kere+çi
Şahit.
-
kereçi "Şahit." (ATS, 105)
kereçi "Tanık, şahit." (TAS, 54)

kereḥe **II/1090** Alt. Tel. Çadırın duvarını oluşturan parmaklıklar.
kereḥe aẏḷ (üẏ) "Parmaklıkları olan çadır."; *kereḥeniŋ közü* "Çadır parmaklıklarını oluşturan çubukların üst tarafı."
kerēkū̄ "Çadırda keçeyi destekleyen ahşap parmaklıklı çerçeve." (EDPT, 744)
kėregü~kėrekü "Çadır." (DTS, 319, 320)
kerege "Keçe çadırın duvarını oluşturan ahşap kafes." (ATS, 106)
kerece "Çadırın kenarını çevreleyen ahşap parmaklıklar." (DLTÇ, 160)

kerek **II/1086** Tel. Alt. Leb. Gerekli olan, ihtiyaç.
Keregiŋ barba? "Bir ihtiyacın var mı?" (Tel.); *Keregiŋ bar poḷzo üyŭme kir!* "Eğer bir ihtiyacın olursa bana gel!" (Tel.); *Neme kerek yoḳ!* "Hiçbir şeye gerek yok!" (Alt.); *Ne kerek (nērek, negerek)?* "Neden? Niçin?"; *Ne kerek kelgeniŋ pilbessĭm!* "Ben senin neden geldiğini bilmiyorum!" (Tel.); *Keregĭ yoḳ paḷa* "Genç kız." (Alt.); *Keregine yürdüm.* "Ben ona hizmet ediyordum." (Tel.); *Kerekke podobo!* "Benden nefret etme!" (Tel.); *Seniŋ ürençikteriŋ kerek orozo tutpaẏdıḷar.* "Senin öğrencilerin oruç tutmuyorlar." (Tel. Miss.); *Kiji ūḷı keregĭne yürzün tep kelḥen emes, kiji keregĭne yüreẏn tep kelḥen.* "O, insanlar ona hizmet etsin diye gelmedi; insanlara hizmet etmek için geldi." (Tel. Miss.)
kerek~kergek (kergēk) "İhtiyaç, gereklilik." (EDPT, 741, 742))
kėrek~kėrgek "1. Gerekli, lüzumlu. 2. Gerek, lazım. 3. Veya, gerek….gerek." (DTS, 319, 320)
kerek I "Gerek." (ATS, 106)
kerek II "İş, ihtiyaç." (ATS, 106)
kerek "1. Gerek. 2. İş." (TAS, 54)
kerek "1. Gerek, ihtiyaç. 2. Görev, iş." (DK, 221)
gerek "Gerek, ihtiyaç." (DÇT, 111)
kerek "1.İş. 2. Gerek, lazım, gerekli." (DÇT, 126)

kereksĭn- **II/1089** Tel. <kerek+sĭn-
Gereksinmek, ihtiyacı olmak.
Emçĭnĭ sūzŭḳtar kereksĭner emes, yoboḷdūḷar kereksĭner. "Sağlıklı olanların doktorlara ihtiyacı yok, fakat hastaların var." (Tel. Miss.); *Pīyan kereksĭnĭp turġanmın ködürḥü kereksĭnĭp turġan emesmĭn!* "Ben merhamet istiyorum, fedakârlık değil!"
kereksin- "İhtiyacı olmak." (ATS, 106)
kereksin- "Gereksinim duymak, gereksinmek." (TAS, 54)

kerekşin **II/1090** Alt. Leb. Dişi karaca.
-
kerekşin "Dişi karaca, dişi keçi, dişi keçi yavrusu." (ATS, 106)

kerekte- **II/1089** Alt. Tel. Leb. <kerek+le-
Bir şeye ihtiyacı olmak.
kergeklē- "İhtiyaç duymak." (EDPT, 744)
kėrekle- "Aramak, bulmaya çalışmak, ihtiyaç duymak, gereksinim duymak." (DTS, 319)
kerekte- "1. Talep etmek. 2. Biriyle işi olmak." (ATS, 106)
kerekte- "Gerekmek, ihtiyaç olmak." (DLTÇ, 162)

kerektĭğ **II/1089** Leb. Gerekli olan.

bk. kerektū.

kerektū **II/1089** Alt. Tel. 1. Gerekli olan.
Ne kerektū? "Ne lazım?"; *Kerektū paḷa taptı.* "O oğlan çocuğu doğurdu."
2. İşe yarayan, önemli.
kergeklig "Gerekli." (EDPT, 744)
kèreklig "Gerekli, lüzumlu." (DTS, 320)
kerektü "Gerekli, *mec.* Erkek." (ATS, 106)
kerektü "Gerekli." (TAS, 54)
kerektü "İşi olan." (DÇT, 126)

kerele- **II/1091** Tel. Alt. Leb. <kere+le-
1. Ölçmek.
2. Şahitlik yapmak, şahitlik etmek.
Ḳaraḷap kereledї. "O yalancı şahitlik yaptı."
kerele- "Delil göstermek, şahitlik sunmak." (ATS, 106)
kerele- "İfade etmek, delalet etmek, tanıklık etmek." (TAS, 54)

kerēle- **II/1091** Tel. *bk.* kerele-.

kerelen- **II/1091** Tel. W. <kerele-n-
Şahitlik yapmak.

kerelet- **II/1091** Tel. Şahitlik yaptırmak.
kerelet- "Delil olarak ortaya koymak, ispatlamak." (ATS, 106)

kerēlet- **II/1091** Alt. <kerēḷe-t-
Biçmek.
-

kerelti **II/1092** Tel. Şahitlik (tanıklık).
Kerelti kiniḥe "Yeni antlaşma"; *Maŋa bir yaŋı kerelti kiniḥe akkelїp, aḷdıma turaḥele aẏttı.* "O bana yeni antlaşma getirip karşımda durup dedi." (P.d.V.I.121,27)
kerelte "Gizli, mahrem." (ATS, 106)

kerelū **II/1091** Alt. Tel. <kere+lū
1. Yaklaşık.
Peş çaḳrım kerelū "Yaklaşık beş verst." ; *Altı kün kerelū polġan kїn* "Yaklaşık altı gün sonra"
2. Benzer, gibi.
Paḳḳa kerelū kiji ḳāẏda de yoḳ. "Bu kurbağa gibi olan insan hiçbir yerde yok." (P.d.V.I, 10,4)
kire "Yaklaşık, yaklaşık olarak." (DK, 223)

keremel **II/1094** Tel. Sincap.
keremel "Sincap." (ATS, 106)

kerenek **II/1091** Tel. Tuz çalısı, Lat. *atriplex* bitkisi.
-

kereŋet **II/1090** Tel. 1.Çirkin, özürlü.
Kiji kereŋedї "Hilkat garibesi, hermofrodit, er dişi"
2. Sakalsız adam (şaka, espri).
-

kerep **II/1093** Tel. Alt. <Rus. корабль
Gemi.
kerep "Gemi." (ATS, 106)
kerep "Gemi." (TAS, 54)

kerepçi **II/1094** Tel. <kerep+çi
Gemici.
-

keres **II/1092** Tel. Vasiyet, vasiyetname, tereke, son arzu.
kerēs 1. Vasiyet, miras. 2. Gizli." (ATS, 106)
kerēs sös "Vasiyet." (TAS, 54)
kerēs "Vasiyet." (DK, 221)

kerēs **II/1092** Tel. *bk.* keres.

kereste- **II/1093** Tel. <keres+te
Miras bırakmak.
-
kerēste- "Vasiyet etmek, miras bırakmak." (ATS, 106)
kerēste- "Vasiyet etmek, miras bırakmak." (DK, 221)

Kereẏ **II/1086** Tel. W. Bizim âlemimizin cehenneminin hükümdarı.
Yes ḳoŋırḷū Kereẏ "Bakır burun kemikli Kerey"
-
Kerey Kaan "Kereley, Padış Kerey olarak adlandırılır. Erlik'in oğullarından birinin adıdır." (TMS, 105)

Kergideẏ **II/1100** Tel. Ülgen'in oğlunun ismi.
-
-

kerik **II/1096** Tel. Tub. Cimri, eli sıkı.
-
kerik "Cimri." (ATS, 106)
kerik "Cimri, eli sıkı." (TAS, 54)

kerikten- **II/1096** Tub. <kerik+le-n-
Cimri olmak.
-

kerikten- "Cimrilik etmek." (ARS, 68)

keril- II/1096 Alt. Tel. Leb. <ker-l-
Gerilmek.
keril- "Gerilmek." (EDPT, 745)
keril- "1. Gergin olmak, gerilmek. 2. Gerinmek." (DTS, 320)
keril- "Genişlemek." (ATS, 106)
keril- "Gerinmek." (TAS, 54)
keril- "Gerilmek, çekilmek, gerinmek." (DÇT, 126)

kerim II/1097 Tel. =kerik
Cimri.
bk. kerik.

keriş II/1096 Tel. Tartışma, kavga.
keriş "Birbirini çekme, tartışma." (EDPT, 747)
kėriş "Tartışma, ihtilaf." (DTS, 320)
keriş "Tartışma." (ATS, 106)
keriş "Kavga, dalaş, sövüş." (TAS, 54)
keriş "Kavga, tartışma." (DÇT, 126)

keriş- II/1096 Tel. Leb. Alt. <ker-ş-
Tartışmak, kavga etmek.
keriş- "Birbirini çekmek, tartışmak." (EDPT, 747)
kėriş- "1. Birlikte çekmek. 2. Tartışmak." (DTS, 320)
keriş- "Birbirine hakaret etmek, küfretmek, tartışmak." (ATS, 106)
keriş-"Sövüşmek, bozuşmek, dalaşmak." (TAS, 54)
keriş- "Tartışmak." (DÇT, 127)

kerişçēn II/1097 Tel. <keriş-çēn
Kavgacı.
-
kerişçeŋ "Tartışmayı seven." (ATS, 106)

kerişçi II/1097 Tel. <keriş+çi
Tartışan, kavgacı.
-
kerişçi "Tartışmacı, kavgacı, geçimsiz." (DK, 222)

keriştĭr- II/1097 Tel. Arasını bozmak, çatıştırmak.
-
keriştir- "Birbirini azarlatmak." (ATS, 106)

kērke- II/1099 Tel. <kē+rke-
Süslenmek.
-
kerke- "1. Böbürlenmek, kibirlenmek. 2. Hayran olmak." (ATS, 106)

kērkedŭ II/1099 Tel. <kērket-ü
Takı (süs).
-
kērkedim "Sanatsal." (ARS, 65)

kērken- II/1099 Tel. <kērke-n-
Süslenmek.
-
-

kērket- II/1099 Tel. <kērke-t-
Birilerini süslemek.
-
kerket- "Hayran bırakmak." (ATS, 106)

kerki[27] **II/1100** Tel. <ker
Gergef, çember.
kerkī "Keser, marangoz keseri." (EDPT, 741)
kerki "Keser, marangoz keseri." (DTS, 320)
kerki "1. Bir tür balta. 2. Balta." (ATS, 107)

kerkin II/1100 Tel. Büyük hançer.
-
-

ker-mer II/1084 Tel. W. Hemen, derhâl.
Ker-mer kelgĭdī poḷġojın "Geldi gelecek."
-
-

kersek II/1106 Tub. Göğüs arası, göğüs kemiği, göğüs eti.
-
kerseŋ "Göğüs etinden şiş." (ATS, 106)

kērsek II/1106 Kumd. Güzel, hoş (koku).
-
-

kerseŋ II/1106 Tel. *bk.* kersek.

kersĭğ II/1106 Leb. Zeki, nüktedan.

[27] Çağdaş Altay Türkçesinde *kerki* kelimesi "balta" anlamında tanıklanmıştır (ATS, 107). OSTN'de üç farklı *kerki* maddesi vardır. "Balta" anlamını karşılayan *kerki* maddesi Kodeks Kumanikus'tan alınmıştır. *Kerki,* Eski Türkçede de "keser, marangoz keseri" (EDPT, 741; DTS, 320) şeklinde tespit edilmiştir.

bk. kersū.

kersĭğlen- **II/1106** Leb. <kersĭğ+len-
bk. kersūlen-.

kersū **II/1106** Alt. Tel. 1. Akıllı, zeki, nüktedan, kurnaz.
2. Bilgin, bilge.

-

kersü "Akıllı, bilge, zeki." (ATS, 106)
kersü "Akıllı." (TAS, 54)
kersig~kirsig "Akıllı, bilge." (DK, 222)

kersūlen- **II/1106** Alt. Tel. <kersū+le-n-
Akıllı olmak, kurnaz olmak, zeki olmak.

-

kert-[28] **II/1102** Alt. Tel. Leb. 1. Kertmek, çentik atmak.
2. Kereste kesmek, yontmak.
3. Taş yontmak.
4. Kemirmek.
Köyön eki kadıttıŋ ton çedeḥĭn kertĭp yip saḷdı. "Tavşan her iki kadının kıyafetlerini kemirip yedi." (P.d.V.I, 20,240)
5. Ufalamak, parçalamak (eti küçük parçalara ayırmak). (Tel.)

kert- "Kertmek, çentik atmak." (EDPT, 738)
kėrt- "Kertmek, çentik atmak." (DTS, 321)

kert- "1. Kesmek, doğramak. 2. (Kemirgen için) kemirmek. 3. Çentik atmak." (ATS, 106)
kert- "Ufalamak, parçalamak." (TAS, 54)
kert- "Kertmek, kesmek." (DÇT, 127)

kertik **II/1103** Alt. Tel. <kert-k
Kertik, çentik.

kertük "Kertik, çentik." (EDPT, 739)
kėrtük "Kertik, çentik." (DTS, 321)

kertik "1. Kertik. 2. Kertik, çentik." (ATS, 107)
kertik "Kertik." (TAS, 54)
kirtik "Parça, kırıntı." (DK, 222)

kertim **II/1105** Alt. Tel. <kert-m
Küçük et parçası.

-

kertke **II/1105** Leb. <kert-ke
Ahşap kirişlerden yapılan yapı.

-

kertme **II/1105** Tel. Ahşap yapı (mezar başına konan veya kuzuların konulduğu yer.)

kertme "Mezar üzerine dik konulan kütük, tahta." (TAS, 54)

kes- **II/1154** Alt. Tel. Leb. Kesmek, kesip koparmak.
Pıçaḳ kezip yat. "Bıçak kesiyor." (Alt.); *Yara kestĭ.* "O kesti." (Alt.); *Yoboş paş kıḷış kespes.* "Uysal başı kılıç kesmez (atasözü)." (Tel.); *Abazı tarındı ūḷŭn tudŭp aḷdı, ūlınıŋ pajın kezĭp aḷdı, annaŋ kīnde anıŋ adınıŋ pajın kezĭp aḷdı.* "Baba sinirlendi, oğlunun kolundan yapıştı ve başını kesti, daha sonra atının da başını kesti." (Tel.); *Aş kezeçi* "Orakçı." (Alt.); *Temirdi poḷzo ḳısḳa kes, aġaştı poḷzo uzun kes.* "Eğer demir ise kısa kes, ağaç ise uzun kes! (atasözü)" (Tel.)

kes- "Kesmek, kesip koparmak." (EDPT, 749)
kės- "1. Kesmek, bölmek. 2. Önünü kesmek. 3. Ara vermek, kesmek. 4. Dişlemek, kemirmek." (DTS, 322)

kes- "Kesmek, oymak." (ATS, 107)
kes- "Kesmek." (TAS, 54)
kes-~kis-"Kesmek." (DK, 222)
kes- "Kesmek, budamak." (DLTÇ, 162)
ges-~kes- "Kesmek." (DÇT, 111, 127)

keski **II/1166** Tel. <kes-ki
Demir kesen kesici alet.

kesgü "Kesme aleti." (DTS, 322)
keski "Demir kesme aleti." (ARSL, 319)

kestĭr- **II/1168** Alt. Tel. Leb. <kes-tĭr-
Kestirmek, zorla kestirmek, idam ettirmek.

kestür- "Kestirmek." (EDPT, 749)
kėstür- "Kestirmek." (DTS, 322)

kestir- "Kestirmek." (ARSL, 320)

ket **II/1125** Tel. Nöbet, gözetleme.

-

ket'im **II/1073** Alt. Eyer örtüsü.

kedim "Giyim, giysi, elbise." (EDPT, 704)
kėdim~kėdim~kėyim "Giyim, elbise." (DTS, 312, 313 314)

[28] OSTN'de bu madde başının fiil olduğu belirtilmemiştir.

kecim "Eyerin altına konulan deri." (ATS, 103)
keçim~kejim "Eyerin altına konulan örtü." (DLTÇ, 162, 160)
keçim "Eyerin altına konulan ötü." (DÇT, 127)

ketkin **II/1130** Tel. <ket-kin
Kaybolan, giden, uçan.
Ketkin aŋ ḳuş "Kışın ülkeyi terk eden kuşlar"
ketkin "Kışın başka yerlere giden kuş veya hayvanlar." (ATS, 106)
ketkin "Göçücü." (TAS, 54)

kette- **II/1132** Tel. <ket+le-
Bekçilik yapmak, av beklemek.
kete- "Kovalamak, peşinden koşmak, beklemek, gözetlemek." (ARS, 68)

keẏ **II/1053** Alt. Tel. Leb. 1. Nefes, hava. 2. Bağırsaklardaki gaz. 3. Astım, akciğer hastalığı.
key 1. Hava. 2. *mec.* Yalan, saçma sapan söz." (ATS, 106)
key "Geniş, gen." (TAS, 54)
key "Hava." (DK, 221)

keẏir **II/1073** Alt. Tel. Nefes borusu.
kecir I "Gırtlak, nefes borusu." (ATS, 103)
kecir II "Kaprisli." (ATS, 103)
ked'ir "Gırtlak." (TAS, 52)

keẏr- **II/1054** Tel. Germek, çekmek, uzatmak, genişletmek.
ker- "Germek, yaymak, genişletmek." (EDPT, 735)
ker- "1. Germek, uzatmak, çekmek. 2. Önünü kesmek." (DTS, 319)
ker- "Germek." (ATS, 105)

keẏriḥeş **II/1055** Tel. Küçük dolambaçlı çizgi.
Kiji paḷazı kijē erke- keẏriḥejĭ mā erke "İnsana kendi yavrusu güzel, dolambaçlısı da bana güzel." (P.d.V.I, 225. XIV, 1)
-

keẏrik **II/1055** Tel. Yılan gibi dolambaçlı çizgi, dolambaçlı.
-

keẏrĭl- **II/1055** Tel. <keẏr-l-
Gerilmek, genişlemek.
keril- "*edilgen* Gerilmek." (EDPT, 745)
keril- "1. Gerilmek, çekilmek, uzatılmak. 2. Gerinmek." (DTS, 320)
keril- "Genişlemek." (ATS, 106)
keril- "Gerinmek." (TAS, 54)

keẏriŋde- **II/1055** Tel. *krş.* keẏrik
Dönmek, kıvırmak.
-

keze **II/1171** Tel. <kez-e
Keze pildĭ. "Onun gücünü ele geçirdi, o meseleyi karara bağladı."
keze "1. Kaba bir şekilde, saygısızca. 2. Hazırlıksız." (ATS, 107)
keze "Kaba bir biçimde, saygısızca." (TAS, 54)
keze kör- "Dikkatlice bakmak." (DÇT, 126)

keze- **II/1171** Tel. Alt. Leb. Bir işe karşı hevesi kırılmak (karşılaşılan zorluklar veya ceza sonucu) bir işi yapma isteği olmamak.
-
-

kezek **II/1172** Alt. Tel. Leb. <kes-k
1. Hisse, parça, büyük parça, ayrılmış parça, insan topluluğu, kalabalık.
Kezeḥi keldĭ kezeḥi yada ḳaḷdı. "Onlardan bir kısmı geldi, diğer kısmı geride kaldı." (Tel.); *Pir kezek puḷut* "Bir parça bulut." (Tel.); *bir kezek sabın* "Bir parça sabun." (Alt.); *Kezek ettĭ.* "O parçalara ayırdı." (Alt.); *Pir kezek kiji* "Bir yığın insan, bazı insanlar" (Alt.); *Kezek kiji pilbes.* "Bazı kişiler bilmiyor." (Tel.); *Pir kezek ūḷdar möröy adıjıp yatḳanın körŭb aḷdı.* "O kalabalık gencin hedefe ateş ettiğini gördü." (Alt., P.d.V.I, 14,121)
2. Veba, salgın. (Leb.)
kesek (kesēk) "(Kesilmiş) parça." (EDPT, 106)
kėsek "Parça, dilim, bölüm." (DTS, 322)
kezek "Bölüm, parça; süre." (ATS, 107)
kezek "1. Parça, kısım. 2. Kesilen, kesilmiş." (TAS, 54)
kezik "Parça, bölüm, hisse." (DK, 221)
gesek~kezek "Bölüm, kısım, parça." (DLTÇ, 143, 160)
kezek "1. Kısım, parça, dilim. 2. An." (DÇT, 126)

kezik "Kimi, bazı." (DÇT, 126)

kezen- **II/1173** Tel. Parmakla tehdit etmek.
kezen- "Parmakla tehdit etmek." (ATS, 107)

kezer **II/1174** Alt. Tel. Leb. Kahraman, yiğit.
Sartaḳtaẏ kezer "Yiğit Sartaktay"
kesar "Aslan." (EUES, 367) (?)
kezer "1. Cesur. 2. Kavga çıkaran, rezil." (ATS, 107)
kezer "Masal kahramanı, masal yiğidi." (TAS, 54)
kezer "Kahraman, bahadır, yiğit, alp, pehlivan." (DK, 221)
kezer "Pehlivan, bahadır." (DÇT, 126)
kezer-tudar "Güç, kuvvet." (DÇT, 126)

kezerĭk **II/1174** Tel. Seher vakti, kırmızı gökyüzü, şafak.
-
-

kezet- **II/1174** Tel. <keze-t-
Korkutmak, tehdit etmek.
Kezedĭp aẏttı. "O sert bir şekilde söyledi."
kezet- I "Korkutmak." (ATS, 107)
kezet- II "Tembih etmek." (ATS, 107)

kezik **II/1174** Tel. <kes-k
Kesilmiş parça, hisse.
bk. kezek.

kezil- **II/1177** Tel. Tub. Alt. <kes-l-
Kesilmek.
Paḷdırġan yep erdi kezildĭ. "O baldırganın saplarını yedi, bu yüzden de dudakları kesildi."
kesil- "Kesilmek, kesilip koparılmak." (EDPT, 750)
kèsil- "1. Kesilmek. 2. Kesintiye uğramak. 3. Ayrılmak." (DTS, 322)
kezil- "Kesilmek, kesilmiş olmak." (ATS, 107)

kezim **II/1178** Alt. Tel. Leb. <kes-m,= kèzik
Humma, ateş.
kezik "Ateşli hastalık." (EUES, 361)
kezim "Salgın hastalık." (ATS, 107)
kezim "Ekzema." (TAS, 54)

kezimdū̃ **II/1178** Tel. <kezim+lū̃
Ateşli hasta.
-
kezimdü "Bulaşıcı hastalığa yakalanmış olan." (ATS, 107)
kezimdü "Ekzemalı hasta." (TAS, 54)

kezĭn- **II/1177** Tel. <kes-n-
Kendi için kesmek.
kesin- "Kendisi için kesmek." (EDPT, 751)
kesin- "Kendisi için kesmek." (DTS, 322)
kezin- "*dönüşlü* Kesilmek." (ATS, 107)

kezū̃ **II/1178** Tel. *krş.* kezik, kezim.
Salgın, her tarafı sarmış hastalık.
-
-

ḳıbı **II/845** Alt. Tel. Leb. İcat, buluş, akıllılık, bilgelik, anlayış, anlam, sinsilik, kurnazlık.
ḳıbızı yoḳ "Anlaşılmayan, izahı olmayan."
-
-

ḳıbıçı **II/847** Tel. <ḳıbı+çı
Mucit.
-
-

ḳıbıḷa- **II/847** Alt. Tel. Leb. Tasarlamak, uydurmak, icat etmek.
-
-

ḳıbıḷan- **II/847** Alt. Tel. Leb. Tasarlamak, uydurmak, derin derin düşünmek.
-
-

ḳıbıḷū **II/847** Alt. Tel. Uyduran, icat eden, akıllı, zeki, yaratıcı, kurnaz, anlamlı, iyi düşünülmüş.
-
kıbılu "Anlayışlı, kavrayışı güçlü, zihni çevik." (TAS, 55)

ḳıbır **II/846** Tel. Yangın kalıntıları, kül ve kömür.
-
kıbır "Talaş." (ATS, 107)
kıbırıntı "Talaş, reze." (TAS, 55)

ḳıbran **II/847** Tel. W. Parlak, ışıldayan.
-

-

ḳıca **I/796** Leb. *bk.* ḳıça.

ḳıcaḷa- **II/797** Leb. *bk.* ḳıçaḷa[29]

ḳıcı- **II/797** Leb. *bk.* ḳıçı-.

ḳıcın- **II/797** Leb. *bk.* ḳıçın-.

ḳıcır- **II/797** Leb. *bk.* ḳıçır-.

ḳıcırt- **II/798** Leb. *bk.* ḳıçırt-.

ḳıcıt- **II/798** Leb. *bk.* ḳıçıt-.

ḳıcıtḳāḳ **II/798** Leb. *bk.* ḳıçıtḳāḳ.

ḳıça **II/792** Alt. Tel. Tutku, şehvet, tamah, istek.

kıça "İstek, arzu." (ATS, 107)
kıça "Arzu, heves, tutku, istek." (DÇT, 135)

ḳıçaḷan- **II/792** Alt. Tel. <ḳıça+ḷa-n-
Şehvetli, tutkulu olmak, çok arzulamak.

-

kıçalan- "Arzu etmek, istemek." (TAS, 55)

ḳıçaḷū **II/792** Alt. Tel. <ḳıça+ḷū
Tutkulu, şehvetli, arzulu.

kıçalu "İlgili, istekli." (ATS, 107)

ḳıçan- **II/792** Alt. Tehdit etmek, gözdağı vermek.

-

kıjan-"Tehdit etmek, gözünü korkutmak." (DK, 229)

ḳıçanaŋ **II/792** Alt. İstek, şehvet, tamah.

-

-

ḳıçı- **II/792** Tel. Tırmalamak, kaşımak.

kiçi- "Kaşınmak." (EDPT, 695)
kiçi- "Kaşınmak. (DTS, 325-326)
kıçı- "Kaşınmak." (ATS, 107)
kıçı- "Kaşımak." (TAS, 55)

ḳıçıḳḳaẏ **II/792** Tel. Kaşıntılı.

-

kıçıkayla- "Kaşımak." (ATS, 107)
kıçıkay "Gıdıklama." (ARSL, 449)

ḳıçın- **II/793** Tub.[30] 1. Kaşınmak.
2. Kaşıntı hissetmek.

kiçin- "Kaşınmak; şehvet duymak." (EDPT, 698)
kiçin- "Kaşınmak; şehvet duymak." (DTS, 326)
kıcın- "Kaşınmak, kaşıntı hissetmek." (DLTÇ, 173)
ışkın- "Kaşınmak." (DLTÇ, 227)

ḳıçını **II/793** Tel. Uyuz hastalığı.

ḳıçır- **II/793** Alt. Tel. =ḳıçḳır
Bağırmak, çağırmak.
Ūḷıŋdı ḳıçır! "Oğlunu çağır!"; *Piçik, ḳat ḳıçırdı.* "O yüksek sesle okudu."

kıkır- "Bağırmak." (EDPT, 612)
kıkır- "Bağırmak." (DTS, 472)
kıçır-"1. Çağırmak, davet etmek. 2. Okumak." (ATS, 107)
kıçır- I "Okumak." (TAS, 55)
kıçır- II "Çağırmak." (TAS, 55)
kaçır- "Çağırmak." (DK, 220)
kıçır- "1. Çağırmak, bağırmak. 2. Okumak." (DK, 231)
kıçır- "Bağırmak, haykırmak." (DLTÇ, 176)
kıçır- "1. Çağırmak, bağırmak. 2. Okumak." (DÇT, 135)
kışır- "Okumak." (DÇT, 135)

ḳıçırıḷ- **II/793** Tel. <ḳıçır-ḷ-
Çağrılmak, davet edilmek.
Ḳıçırıḷġanı köp taḷdaḷġanı as. "Davetli çok, fakat özel konuklar az." (Miss.)

kıçırıl- "1. Çağrılmış olmak. 2. Davet edilmiş olmak." (ATS, 107)

ḳıçırt- **II/794** Alt. Tel. <ḳıçır-t-
Çağırttırmak, davet ettirmek, okutmak.
Ḳat ḳıçırttı. "O okuttu."; *Ol mā kelip kinege ak-kelip ḳıçırttı.* "O bana yaklaşıp kitabı verdi ve okuttu."

-

kıçırt- "1. Çağırtmak. 2. Okutmak." (ATS, 107)

ḳıçırū **II/793** Alt. Bağırma, haykırma, çağırma, davet, okuma.

-

kıçırtu "Davet, çağrı." (TAS, 55)
kıçıru I "Okuma." (TAS, 55)
kıçıru II "Çağrı." (TAS, 55)

ḳıçıt- **II/794** Tel. Kaşındırmak.

gicit- "Kaşındırmak." (DTS, 326)

[29] Gönderme yapılan *ḳıçaḷa* maddesi sözlükte bulunamamıştır.

[30] Tub. ibaresi sadece madde başında verilmiştir. Madde içindeki açıklamalarda başka lehçeler yazılmıştır.

kıçıt- "Kaşındırmak." (ATS, 107)

ḳıçıtḳāḳ **II/794** Tel. Uyuz hastalığı.
-
kıçıtkak "Uyuz, kaşıntı." (ATS, 107)

ḳıçḳıḷ **II/796** Tel. Ekşi, sert, keskin, yakıcı.
-
kıçkıl "Ekşi." (ATS, 107)
kıçkıl "Ekşi." (TAS, 55)

ḳıçḳıḷaḳ **II/796** Leb. *bk.* ḳıçḳıḷ.

ḳıçḳıḷaḳta- **II/796** Leb. <ḳıçḳıḷaḳ+ḷa-
Ekşimek.
-
-

ḳıçḳıḷtım **II/796** Tel. Ekşilik.
-
-

Ḳıdat **II/790** Alt. Tel. 1. Çin, Çin malı.
2. İskambil kâğıtlarında vale.
-
Kıdat "1. Çinli; *Kıdat cer* Çin. 2. Vale (kâğıt oyununda)." (ATS, 107)
Kıtat "Çinli." (ATS, 110)

ḳıjıḳ- **II/839** Tel. <ḳış+ḳ-
Kış gelmek, kış meydana gelmek.
-
-

ḳıjıḳtır- **II/839** Tel. <ḳıjıḳ-tır-
Kış yapmak.
-
-

ḳıḳıḷda- **II/707** Tel. Gıdaklamak.
-
-

ḳıḷ **II/764** Alt. Tel. Leb. 1. Uzun at kılı.
Ḳıḷ torḳo "Ağır Çin ipek kumaşı." (Alt.)
2. Müzik aleti teli, at kılından yapılmış balalayka teli. (Tel.)
3. At kılından yapılmış ilmikli kuş kapanı. (Tel.)
4. At kılından yapılmış bağcıklar. (Tel.)
ḳarmaḳtıŋ ḳıḷı "Olta ipi."
kıl "Saç, kıl; özellikle at yelesi, at kılı." (EDPT, 614)
ḳıl "Saç teli, kıl." (DTS, 469)
kıl "1. (Kuyruk ve yele için) kıl. 2. Tel. 3. İlmikli kapan." (ATS, 107)
kıl "Uzun at kılı." (TAS, 55)
kıl I "Atın uzun yelesi." (DLTÇ, 174)
kıl II "Misina, olta ipi; tuzak türü, ilmikli kapan." (DLTÇ, 174)
kıl "Kıl." (DÇT, 134)

ḳıl- **II/766** Alt. Tel. Leb. Yapmak, kılmak.
kıl- "Yapmak, eylemek, kılmak." (EDPT, 616)
ḳıl- 1. Kılmak, yapmak, etmek. 2. Yapmak, çalışmak, işlemek. 3. *mec.*Bir kadına cinsel ilişkide bulunmak." (DTS, 470)
-

ḳıḷanır **II/768** Tel. Açık renkli (boya).
-
-

ḳıḷanḳır **II/769** Tel. Dazlak, kel.
-
-

ḳıḷat **II/769** Tel. <Rus. кладъ
Demet, yığın.
-
-

ḳıḷāt **II/769** Alt. Tel. =ḳıḷāt
=*kelip yat* "geliyor."

ḳıḷbıḳ **II/785** Tub. İnce, zayıf.
-
-

ḳıḷbıraḳ **II/785** Tel. Keskin.
Ḳıḷbıraḳ ḳurç "Çok keskin olan."
-
-

ḳıḷbış **II/785** Tub. Leb. Kumd. 1. Keskin, ince.
2. Hoştaşkıran çiçeğinin bir türü (Lat. *saxifraga semifolia*).
-
kılbış "Badan çiçeği." (ATS, 108)
kılbış "Bir tür Sibirya bitkisi." (TAS, 55)

ḳıḷcanaḳ **II/784** Leb. Tutku, aşırı istek.
-
-

ḳıḷcanaḳtığ **II/784** Leb. <ḳıḷcanaḳ+ḷığ
Tutkulu.
-
-

ḳıḷcığaş **II/784** Leb. *bk.* ḳıḷçığaş.

ḳıḷcığaştığ **II/784** Leb. *bk.* ḳıḷçığaştū.

ḳılcır **II/784** Leb. *bk.* ḳılçır[31]

ḳılçaŋda- **II/782** Tel. Etrafa bakınmak.

-

kılçaŋda- "Kötü kötü bakmak." (ATS, 108)
kılçaŋda- "Yandan bakmak, yan gözle bakmak." (TAS, 55)

ḳılçaŋdāḳ **II/782** Tel. Durmadan etrafa bakan.

-

-

ḳılçar **II/783** Tel. Eğri, çarpık, yamuk, şaşı.

-

kılçır "Eğri bakış." (ATS, 108)
kılçır "Şaşı." (TAS, 55)

ḳılçıġaş **II/783** Alt. Tel. Gıdıklama.

-

-

ḳılçıġaştan- **II/783** Alt. Tel. <ḳılçıġaş+ḷan- Gıdıklanmak.

-

-

ḳılçıġaştū **II/783** Tel. Gıdıklanan.

-

-

ḳılçıḳ **II/783** Alt. Tel. Gıdıklama.

-

kılçık "Gıdıklama." (TAS, 55)

ḳılçıḳta- **II/783** Tel. Alt. <ḳılçıḳ+ḷa- Gıdıklamak.

-

kılçıkta- "Gıdıklamak." (TAS, 55)

ḳıld'oroḳ **II/782** Tel. W. Haya torbası, testis torbası.

-

-

ḳılġa **II/780** Alt. Tel. Leb. Buğday, arpa vb.nin başak vermeden önceki hâli.

-

kılga "1. Bıyık. 2. Başaklar oluşuncaya kadarki tahıl." (ATS, 108)
kılga "Lif, kılçık." (TAS, 55)
kılga "Filiz." (DÇT, 134)

ḳılġan **II/** Al. Tel. Başaklarda ince sap gibi çıkıntılar.

-

kılganak "Sorguç otu (Lat. *stipa*)" (ARS, 85)

ḳılı **II/770** Alt. Tel. Leb. 1. Kazan sapı (yuvarlak demir), kulp.
2. *Köldüŋ ḳılızı* "Bir gölden çıkıp diğer göle akan nehir."

-

-

ḳılıç **II/776** Tel. Alt. Kılıç.
Ḳılıç sūr- "Kılıçla donatmak" (Alt.); *ḳılıç ḳurçan-* "Kılıç kuşanmak." (Tel.); *ḳılıç suḳ-* "Kılıcı kınına sokmak." (Alt.)
kılıç "Kılıç." (EDPT, 618)
ḳılıç "Kılıç." (DTS, 470)
kılış "Kılıç." (ATS, 108)
kılış "Kılıç." (TAS, 55)
klıç~kılıç~kılış "Kılıç." (DK, 223, 230)
kılıç~kılış "Kılıç." (DLTÇ, 175)
kılıç "Kılıç." (DÇT, 134)

ḳılıḳ **II/770** Alt. Tel. Leb. <ḳıl-ḳ (Bu Türkçe sözcük Arapçadan alıntı ḫalk kelimesiyle birleşir.)
1. İş, etkinlik, uğraş. (Alt. Tel.)
Ḳılıġın ḳılınba! "Onun işleri ile uğraşma!" (Tel.)
2. Töre, davranış, fikirler, alışkanlık, karakter, huy.
Ḳılıġına kirdi. "Onun karakteri oturmuş." (Tel.)
kılık "Davranış, huy, karakter." (EDPT, 620)
ḳılıḳ "1. Davranış, karakter, huy, mizaç. 2. Temel özellik, ruh, öz, cevher." (DTS, 471)
kılık "1. İş, hareket, faaliyet. 2. Mizaç, huy, ahlak." (ATS, 108)
kılık "Davranış, huy." (TAS, 55)

ḳılıḳtū **II/772** Alt. Tel. Sabit, durağan (at), inatçı.
Ḳılıḳtū at "İnatçı at."
kılıklıg "Karakterli, tutumlu." (EUES, 370)
kılıktu "1. Karakterli (iyi veya kötü). 2. İnatçı. 3. Yaramaz, oyuncu (daha çok kadınlar için)." (ATS, 108)

[31] OSTN'de gönderme yapılan *kılçır* maddesi bulunamamıştır. *kılçar* maddesine gönderme yapılmış olabilir.

ḳılılū **II/776** Alt. Tel. <ḳılı+lū
Demir tutacağı olan, kulplu.
ḳılılū ḳazan "kulplu kazan"
-
-

ḳılın- **II/773** Alt. Tel. Leb. <ḳıl-n-
1. Kendi için hareket etmek, davranmak.
2. Yapmak, yerine yetirmek. (Alt. Tel.)
Ḳudaẏ ne ḳılınġanıbistĭ körŭp yat! "Tanrı her yaptığımızı görüyor!"(Tel.); *Oḷ ḳılınġanaẏn teḥen ijiŋ ḳudaẏġa yaramıḳtū poḷza.* "Eğer yaptığın işte Tanrı'nın da rızası varsa." (Tel.), (P.d.V.I, 19,11)
kılın- "Yapılmak, yaratılmak." (EDPT, 623)
ḳılın- "1. Yaratılmak, oluşmak, meydana gelmek. 2. Bir duruma gelmek, olmak; hareketleri birine benzemek. 3. Yapılmış olmak, yaratılmak. 4. (Kadın) cilve yapmak." (DTS, 470)
kılın- "Bir şeyi yapmak, bir şeyle uğraşmak." (ATS, 108)
kılın- "Yaramazlık yapmak." (TAS, 55)

ḳılınū **II/775** Tel. <ḳılın-ū
Hareket, etkinlik, davranış.
-
-

ḳılış I **II/779** Alt. Leb. Kumd. 1. *bk.* ḳılıç
2. Ketenden kumaş yapmak için kullanılan alet. (Kumd.)
3. Şaman tefinin kenarında küçük eğri demir parçacıklar (sağ tarafta iki tane, sol tarafta dört tane olur). (Alt.)
kılıç "Kılıç." (EDPT, 618)
ḳılıç "Kılıç." (DTS, 470)
kılış "Kılıç." (ATS, 108)

ḳılış II **II/779** Alt. Leb. Kumd . Bir şeyi yapma, kılma, hareket.
kılış "Çalışma, faaliyet gösterme, etkinlik." (EUES, 371)
-

ḳılyaẏ- **II/781** Alt. Eğri ve hareketsiz olmak.
-
-

ḳılyı **II/781** Alt. Kazan kulpu.
bk. ḳılı**.

ḳılyıḳ **II/781** Alt. Eğri ve hareketsiz.
-
-

ḳılyır **II/781** Tel. Tek gözlü.
-
kılçır "Eğri bakış." (ATS, 108)
kılçır "Şaşı." (TAS, 55)

ḳılyurḳa- **II/781** Tel. Çok sinirlenmek.
-
kıcūrka- "Sinirlenmek." (ATS, 107)

ḳımı- **II/852** Alt. Tel. Kumd. 1. Sarmak, sarıp sarmalamak, kafeslemek, içeri çekmek, toplamak, sıralamak, dizmek, sıkıştırmak, sokmak.
2. Kendi tarafına çekmek, ikna etmek, inandırmak.
-
kımı- "Sokmak, toplamak, çekmek." (ARSL, 439)

ḳımın **II/852** Alt. Tel. Kıvılcım.
-
kımın "Kıvılcım." (ATS, 108)
kımın "Kıvılcım." (TAS, 55)

ḳımın- **II/852** Tel. Alt. <ḳımı-n-
Çekmek, toplamak (kanat), kısmak (kulak).
İt ḳuḷaġın ḳımındı. "Köpek kulaklarını kıstı."; *Ḳuẏruḳ ḳımınıp ḳaçtı.* "Kuyruğunu tutarak kaçtı."
-
kımın- "Ezmek. *Kulak kımın-* Kulağını düşürmek; *kuyruk kımın-* Kuyruğunu kısmak." (ATS, 108)
kımın- "Kasılmak, kısılmak, bükülmek." (TAS, 55)

ḳımınaḳ **II/852** Alt. Şerbetçi otu.
-
kımıkak "Şerbetçi otu." (DLTÇ, 175)

ḳımır- **II/852** Tel. Birlikte dönmek, etrafını sarmak, etrafında dönmek.
-
kımır- "Bükmek, kıvırmak." (TAS, 55)

ḳımıran **II/853** Tel. W. Çürümüş, bozulmuş.
-
-

ḳımırıḳ **II/853** Tel. İçeriye doğru bükülmüş.

Ḳımırıḳ keme "Sonuna kadar işlenmemiş tekne."
-
-

ḳımzın- **II/854** Tel. İstemek, arzulamak.
-
kımzın- "Kendini tutmak." (TAS, 109)

ḳın **II/724** Alt. Tel. Leb. Kın, kılıf.
kīn "Kın, kılıf." (EDPT, 630)
ḳın "Kın, kılıf." (DTS, 472)
kın "Kın, muhafaza." (ATS, 108)
kın "Kın." (TAS, 55)
kın "Kın, kılıf." (DK, 230)
kın "Kın, kılıf." (DLTÇ, 175)
kın "Kın." (DÇT, 134)

ḳına **II/726** Alt. Tel. Leb. Bağırsak kurdu, parazit.
Yaḷbaḳ ḳına "Tenya, şerit." (Tel.); *tuḷḳu ḳına* "Bağırsak solucanı, askarit." (Tel.); *ḳurt ḳına* "Küçük beyaz kurtçuklar." (Tel.)
-
kına "Şerit, tenya." (ATS, 108)

ḳına- **II/726** Alt. Tel. <ḳın+a-
Yanına eklemek.
-
-

ḳınaġū **II/727** Tel. Çalışkanlık, gayret, çaba.
-
-

ḳınaḷ- **II/727** Alt. Tel. Kumd. <ḳına-ḷ-
1. Yaklaşmak, yakın olmak.
2. Ayrılmamak, geri kalmamak. (Kumd.)
-
-

ḳınaḷt- **II/728** Tel. <ḳınaḷ-t-
Yaklaştırmak.
-
-

ḳınaş **II/728** Tel. <ḳına-ş
Yakınlık, tanışıklık.
-
-

ḳınaş- **II/728** Tel. Alt. <ḳına-ş-
Yakın olmak, birbirini sevmek.
Yamanġa ḳınaşma! "Kötü insanlarla yakın ilişkide olma!"

kınış- "Zevk almak, mutlu olmak." (EDPT, 640)
-

ḳınaẏ **II/727** Tel. <ḳına-a
Yakın, çok yakın, bitişiğinde.
-
-

ḳınçı- **II/732** Tel. Sıkıştırmak, sarılmak,bağrına basmak.
-
-

ḳınçıḷ- **II/732** Tel. <ḳınçı-ḷ
Bir şeye yapışmak, kendine çekmek, iyice yakınlaşmak.
-

ḳındaḳ **II/731** Alt. Silah kundağı.
bk. ḳıŋdaḳ

ḳındırġa- **II/732** Alt. Çok zayıflamak.
-

ḳınıḳ- **II/729** Alt. Tel. Leb. Gayretli olmak, gayret etmek.
-
-

ḳınıḷdāḳ **II/729** Kumd. Sürekli etrafa bakıp, ileri geri, sağa sola harket eden at.
-
-

ḳınt'ī **II/731** Tel. Köpek zinciri.
-
kıncı "Zincir, pranga." (ATS, 108)
kınd'ı "Zincir." (TAS, 55)
kınd'ı "Zincir, pranga, kelepçe." (DÇT, 134)

ḳınt'īḷa- **II/731** Tel. <ḳınt'ī+ḷa-
Köpeği zincire bağlamak.
-
kıncıla- "Pranga takmak, zincire vurmak." (ATS, 108)
kınd'ıla- "Zincire vurmak." (TAS, 56)
kınd'ıla- "Zincirlemek." (DÇT, 134)

ḳınt'īḷū **II/731** Tel. <ḳınt'ī+ḷū
Zincirli (köpek).
-
kıncılu "Zincirli, prangalı." (ATS, 108)
kınd'ılu "Zincirli." (TAS, 56)
kınd'ılı "Zincirli, prangalı." (DÇT, 134)

ḳınū **II/729** Tel. Çalışkanlık, gayret, çaba.
kınıg "Gayretli, çabalayan; *mec*. güçlü, olağanüstü." (DTS: 472)
-

ḳınyıra- **II/730** Alt. Çok zayıflamak.
-
-

ḳıŋ- **II/708** Tel. 1. Dinlemek.
Ḳıŋbadı. "O dinlemedi."
2. İtaat etmek, birinin isteğini yerine getirmek, razı olmak.
Ḳıŋbas kiji "Gururlu, söz dinlemeyen kişi."
3. Düşünmek, birilerine özen göstermek.
-
kıŋ- "Dikkat etmek, dikkatini vermek." (TAS, 56)

ḳıŋdaḳ **II/710** Tel. Silah kundağı.
kındak "(Silah için) yatak." (ATS, 108)

ḳıŋıḳ **II/708** Tel. <ḳıŋ-ḳ
Heves, gayret, çaba; bir iş için özveri.
kınıg "Sert, katı, kararlı, yoğun; kararlılık, çaba, gayret, arzu, istek; önem, vurgu." (EUES, 372)
-

ḳıŋıḷa- **II/709** Tel. Sessizce kendi kendine şarkı söylemek.
-
-

ḳıŋıḷan- **II/709** Tel. <ḳıŋıḷa-n-
Sessizce kendi kendine şarkı söylemek.
İçinde ḳıŋıḷanıp yat. "O kendi kendine şarkı söylüyor."
-
-

ḳıŋıraḳ **II/709** Tel. Deri soymak ve keçinin kıllarını kesmek için kullanılan her iki tarafı keskin olan bıçak.
kıŋrāk "Hamur ya da et kesmek için kullanılan kasap satırına benzeyen bıçak." (EDPT, 639)
ḳıŋraḳ "Her iki tarafı keskin bıçak." (DTS, 472)
kıŋrak "Deri işlemekte kullanılan çelik bıçak." (ATS, 108)
kıŋırak "Çakı." (DÇT, 134)

ḳıŋzı- **II/710** Tel. Alt. Leb. =ḳıŋcı
Cıyak cıyak bağırmak.
Üy içinde paḷazı ḳıŋzıp d'at. "Evde onun çocuğu ağlıyor."; *İttiŋ paḷazı ḳıŋzıġan*. "Yavru köpek cıyak cıyak bağırdı."
-
kınzı- "Ağlamak, vızıldamak." (ATS, 108)
kıŋzı- "Köpek ulumak." (TAS, 56)

ḳıŋzū **II/710** Tel. <ḳıŋzı-ū
Bağırtı, çığlık.
-
-

ḳıp **II/839** Alt. Tel. Leb. Tabaka, kat, sınıf, bölüm, oda, kitap yaprağı.
Beş ḳıp tura "Beş odadan oluşan ev." (Tel.);
Tonıŋ aḷtındaġı (altıngi) ḳıbı "Astar, kürkün iç kısmı." (Alt.)
-
kıp "1. Katman, sıra. 2. Astar. 3. Bölüm, oda." (ATS, 108)
kıp (I) "1. Astar. 2. Yastık yüzü." (TAS, 56)
kıp (II) "Oda." (TAS, 56)
kıp "1. Sıra, katman. 2. Sayfa." (DÇT, 134)

ḳıpçaḷış- **II/845** Tel. Bir şeye karışmak, Karşılaşmak, buluşmak. 2. Yarışmak için karşılaşmak, mücadele etmek. 3. Tartışmak, münakaşa etmek, burnunu sokmak, yerinde duramamak.
-
kıpçalış- "Karışmak, müdahale etmek." (TAS, 56)

ḳıpçaḷū **II/845** Tel. Çalışkan, gayretli, çevik, aktif, yerinde duramayan.
-
-

ḳıpçazın **II/845** Tel. Yerinde duramama, çalışkanlık, hamaratlık.
-
-

ḳıpçazınḷū **II/845** Tel. <ḳıpçazın+ḷū
Çalışkan, gayretli, çevik, aktif, yerinde duramayan.
-
-

ḳıpta- **II/842** Alt. Tel. Leb. <ḳıp+ḷa(Kürkü) kaplamak, astarlamak.
Ton ḳıptarġa kerek! "Kürkü astarlamak lazım." (Alt.)

-

kıpta- "Elbisenin altına astar dikmek." (ATS, 109)
kıpta- "1. Astar diktirmek. 2. Yastık yüzü geçirmek." (TAS, 56)

ḳıptığ **II/843** Leb. =ḳıptū
Kaplanmış.
bk. kıptū.

ḳıptū **II/843** Alt. Tel. <ḳıp+ḷū
Tabakalardan oluşan, üst kısmı olan, astarı olan, bölmeleri olan.
Ḳıptū ton "Astarlı kürk." (Alt.)

-

kıptu "Tabakalı, katmanlı." (ATS, 109)
kıptū "Katmanlı, sayfalı." (DÇT, 134)

ḳır- **II/734** Alt. Tel. Leb. 1. Kazımak, sıyırmak.
Saḳal ḳırdı. "O tıraş oldu." (Alt. Tel.); *Oḳ ḳırdı.* "O oku sıyırdı." (Alt.)
2. Eskitmek (kıyafet). (Alt. Tel.)
3. Kırmak.
4. Mahvetmek, kırmak, öldürmek.
Çerikni ḳırıp saḷdı. "O tamamen orduyu mahvetti." (Tel.)

kır- "Kazımak (saç vb. için)" (EDPT, 643)
ḳır- "Sıyırmak, kazıyarak temizlemek." (DTS, 473)
kır- "1. Kazımak. 2. Yok etmek, kesmek. 3. Tıraş etmek." (ATS, 109)
kır- "1. Kazımak. 2. Kırmak, yok etmek, öldürmek." (TAS, 56)
kır- "Kazımak, kazıyarak sıyırmak." (DK, 230)
kır- "Mahvetmek, yok etmek, kesmek, imha etmek." (DÇT, 134)

ḳır I **II/732** Alt. Tel. 1. Kenar.
Ayaḳtıŋ ḳırı "Bardağın kenarı." (Tel.)
2. Yüksek kıyı, dağın yamacı, tepesi.
Ḳır bilen parıp yat. "O, dağın yamacı boyunca gitti." (Tel.)

kır I "Tek dağ veya dğ sırası; yüksek yerler." (EDPT, 641)
ḳır "Yayla, plato." (DTS, 473)
kır "Köşe." (EUES, 372)
kır I "1. Kenar, dikiş yeri. 2. Kenar, uç. 3. Silahın iç oymaları." (ATS, 109)
kır II "1. Dağ, dağ sırası. 2. Tepeli yerler." (ATS, 109)
kır "Sırt, tepe." (TAS, 56)
kır "Dağ, dağlık, tepelik yer." (DK, 230)
kır "1. Dağ. 2. Uç, kenar." (DÇT, 134)

ḳır II **II/734** Tel. Vida.

-

-

ḳıra **II/735** Alt. Tel. Leb. Tarla, ekilebilir alan.
Ḳıra sürdŭ. "O tarlayı sürdü." (Alt.); *Ḳıra ordı.* "Tarlayı biçti." (Tel.); *ḳıra çamın* "Tarım" (Tel.)

kıra "Ekilebilir alan, arazi." (DTS, 473)
kıra "Bozkır, nadasa bırakılmış tarla." (EUES, 373)
kıra "Tarla, sürülebilir toprak." (ATS, 109)
kıra "Sürülmüş tarla." (TAS, 56)
kra~kıra "Ekilebilir alan." (DK, 227, 230)
kıra "Sürülmüş tarla." (DÇT, 134)

ḳıraçı **II/739** Tel. <ḳıra+çı
Çiftçi.

-

kıraçı "Çiftçi." (ATS, 109)
kıraçı "Çiftçi." (TAS, 56)

ḳıraḳḳaẏ **II/736** Alt. Tel. 1. Kavgacı.
(Ḳumandı kişilerdiŋ) ḳılığı ḳıraḳḳaẏ, andī poḷza ḳorḳunçāḳtar "(Kumandıların) karakteri kavgacı, aynı zamanda korkaklar." (P.d.V.I, 157, 28)
2. Cimri.

-

kırakay "Kalleş." (ATS, 109)

ḳıraḳḳaẏḷa- **II/737** Alt. Tel. <ḳıraḳḳaẏ+ḷa-
Kavgacı olmak, huzursuz, kaygılı, endişeli olmak.

-

-

ḳıraḷa- **II/738** Alt. Tel. Leb. <ḳıra+ḷa-
Tarla ekip biçmek, tarımla uğraşmak.

-

kırala- "Tarımla uğraşmak." (ATS, 109)

ḳıraḷıḳ **II/738** Tel. <ḳıra+ḷıḳ
Yaklaşık 1.1 hektarlık tarım arazisi.
-
-

ḳırandıḳ **II/738** Tub. Keskin kenarı olan.
-
-

ḳırar- **II/738** Tel. <ḳır+ar
(Saç için) beyazlamak, kırarmak.
-
-

ḳırbaḳ **II/762** Leb. =ḳurmaḳ
Kurnaz, hilekâr, sinsi.
bk. ḳūrmaḳ**.

ḳırbaḳta- **II/762** Leb. <ḳırbaḳ+ḷa-
Kurnaz, hilekâr, sinsi olmak.
bk. ḳūrmaḳta-**.

ḳırbaḷcın **II/762** Leb. *bk.* ḳırbayın.

ḳırbaḷyın **II/762** Tel. *bk.* ḳırbayın.

ḳırbayın **II/762** Alt. Yünlü kumaş, yünden yapılmış kumaş.
-
kırbalcın "Çuha." (ATS, 109)
kırbalcın "Yünlü kumaş." (DLTÇ, 175)

ḳırbı **II/763** Leb. Sülük.
-
kirbi "Sülük." (DK, 223)

ḳırçaŋı **II/758** Alt. Leb. Tel. *krş.* kır-
Uyuz hastalığı.
-
kırçaŋ "(At için) uyuz." (ATS, 109)

ḳırçaŋıḷa- **II/758** Alt. Tel. Leb. <ḳırçaŋı+ḷa-
Uyuz hastalığı olmak.
-
kırçaŋıla- "Uyuz hastalığına yakalanmak." (ARSL, 446)

ḳırçaŋıḷū **II/758** Alt. <ḳırçaŋı+ḷū
Uyuzlu, uyuz hastalığına yakalanmış.
-
kırçaŋdu "Uyuz hastalığına yakalanmış." (ATS, 109)

ḳırçın **II/758** Tel. Leb. Çalılık.
-
kırçın "Çalı." (ATS, 109)

ḳırçūr- **II/759** Tel. Sinirlenmek, kızgın olmak.
-
kırçūl- "Çok kızmak, nefret etmek." (ATS, 109)

ḳırçūrt- **II/759** Tel. <ḳırçūr-t-
Sinirlendirmek, kızdırmak.
-
-

ḳırdıḳ **II/757** Kumd. Çıplak, saçsız, kel, tüğsüz.
-
-

ḳırdır- **II/757** Tel. <ḳır-dır-
1. Sıyırtmak, kazıtmak.
2. Kırdırmak, öldürmek, yok etmek, imha etmek.
kırtur- "Kazıtmak." (EDPT, 650)
ḳırtur- "Kazıtmak." (DTS, 474)
kırdır- "1. Kazıtmak. 2. Yok etmek." (ATS, 109)

ḳırġın **II/750** Tel. Kumd. Salgın.
kırġın "Ceza, ızdırap." (EDPT, 654)
kırgın "Kesme, yok etme." (ATS, 109)

Ḳırġıs **II/751** Alt. Tel. Kırgız (Şimdi Altaylar ve Teleütler Kazak-Kırgızlara böyle hitap ediyorlar, fakat eski şarkılarda onlara hep Kazaklar derlerdi).
ḳırġıs pāḷū " sifilis"
-
Kırgıs "Kırgız." (DÇT, 135)

ḳırġıẏ **II/750** Tel. Küçük atmaca (Avlanmada kullanılır.).
kırġūy "Atmaca." (EDPT, 654)
ḳırġuy "Atmaca." (DTS, 473)
-

ḳırıḳ **II/739** Tel. Kırk (40).
-
kırık "*es.* Kırkıncı gündeki ayin, tören." (ATS, 109)
kırık "Kırk (40)." (TAS, 56)
kırık "Kırk." (DK, 231)
kırık "Kırk." (DLTÇ, 175)

ḳırıḷ- **II/742** Alt. Tel. <ḳır-ḷ-
1. Kazınmak.
2. Kırılmak.
3. Öldürülmek, ölmek, kaybolmak.
Köp kiji üzū ūrūdan ḳırıḷdı. "Ateş hastalığından çok kişi öldü." (Tel.)
4. Gururu okşanmak.

kırıl- "*edilgen* Kazınmak." (EDPT, 658)
ḳırıl- "1. Kazınmak, soyulmak. 2. Soyulmak, temizlenmek." (DTS, 473)
kırıl- "1. Silinmek, kazınmak. 2. Yok olmak, kaybolmak." (ATS, 109)
kırıl- "İmha edilmek." (DÇT, 135)

ḳırıs **II/744** Tel. 1. Zayıf, yetersiz, yeterince ekmek veya parası olmayan.
2. Yoksulluk, fakirlik.

-

kırs "Cimri." (ATS, 109)

ḳırış- **II/744** Alt. Tel. Leb. <ḳır-ş-
Kavga etmek, savaşmak, tartışmak.
kırış- "Birlikte kazımak." (EDPT, 665)
ḳırış- "Birlikte kazımak." (DTS, 473)
kırış- "Karşılıklı küfretmek." (ATS, 109)
kırış- "Tartışmak." (TAS, 56)

ḳırış I **II/744** Alt. Tel. ḳır-ş
Kavga, tartışma, savaş.

-

kırış "Küfür." (ATS, 109)
kırış "Tartışma, ağız kavgası, ağız dalaşı." (TAS, 56)

ḳırış II **II/744** Alt. Yay kirişi.
kiriş "Kiriş, yay kirişi." (EDPT, 747)
ḳiriş "Kiriş, yay kirişi." (DTS, 329)
kiriş "Demir eğri çubuk, tefin tutma kısmı." (ATS, 113)

ḳırışçaḳ **II/745** Leb. <ḳırış-çaḳ[32]
bk. ḳırışçān.

ḳırışçān **II/745** Alt. Tel. <ḳırış-çān
Kavgacı, kavgayı seven, eli maşalı.

-

kırışçaŋ "Tartışmayı, kavgayı seven, kaba." (ATS, 109)

ḳırışçı **II/745** Tel. Kumd. <ḳırış+çı
bk. ḳırışçaḳ.

ḳırıştır- **II/745** Tel. <ḳırış-tır-
Arasını bozmak, kavga ettirmek.

-

kırıştır-"Tartışmak." (ATS, 109)

ḳırḳı- **II/748** Alt. Tel. Leb. Saç kesmek.
Ḳan Püdey Yıḷan Pīdĭ üldübĭle ḳırḳıp saḷdı. "Han-Püdey Yılan-Bey'in saçını kılıçla kesti." (P.d.V.I, 76,558)

kırk- "(Koyun vb. için) yününü kesmek, kırkmak." (EDPT, 651)
ḳırḳ- "Saç, yün vb. için) kesmek, kırkmak." (DTS, 474)
kırkı- "Silinmek." (ATS, 109)

ḳırḳıl- **II/748** Tel. <ḳırḳ-ḷ-
1. Saçı kesilmek.
2.Temizlenmek, kurulanmak.
Tük ḳırḳıḷdı. "Yün temizlendi." (Tel.).
kırkıl- "Yünü tıraş edilmek." (EDPT, 655)
ḳırḳıl- "Kırkılmak, yünü veya saçı kesilmek." (DTS, 474)
kırkıl- "Silinmek, kurulanmak." (TAS, 56)

ḳırḳıt- **II/748** Alt. Tel. <ḳırḳı-t-
Saç kestirmek.

-

kırkıt- "Kestirmek, kırptırmak." (ARSL, 444)

ḳırḷa- I **II/753** Alt. Tel. Leb. <ḳır+ḷa-
1.Ağaçtan ağaca çıkmak. (Tel.)
Ġaştı ḳırḷap çıḳtı. "O ağaca çıktı."; *Ġaçtı ḳırḷap su keçtĭ.* "O nehrin diğer tarafına kütük üstünde geçti."
2. Yontmak, köşeli, sivri kenarlı yapmak.
Ḳırḷaġan "sivri kenarlı"
kırlā- "Dağ boyunca dolaşmak." (EDPT, 659)
ḳırla- "(Sabanla) evlek açmak, iz açmak." (DTS, 474)
kırla- I "Kıyı boyunca gitmek, dağ sıralarında dolaşmak." (ATS, 109)
kırla- II "Kabuğunu soymak, kazımak, oymak." (ATS, 109)
kırla- "Sıra oluşturmak." (DK, 230)

ḳırḷa- II **II/753** Alt. Tel. Leb. Horlamak.

-

kırla- "Horlamak." (TAS, 56)

ḳırḷan- **II/754** Alt. Tel. <ḳırḷa-n-
Dağ silsilesini oluşturmak, tepe oluşturmak.
kırlan- "kırla- fiilinin dönüşlü şekli." (EDPT, 659)
ḳırlan- "(Yarık, çatlak) ortaya çıkmak, belirmek." (DTS, 474)

-

ḳırḷandıḳ **II/754** Kumd. =ḳırandıḳ
Keskin kenarlı.

[32] OSTN'de morfolojik tahlil *kıraş+çaḳ* şeklinde yazılmıştır.

-
-

ḳırḷandır- **II/754** Tel. <ḳırḷan-dır-
Bent veya çok büyük dalga oluşturmak.
-
-

ḳırḷaŋ **II/753** Alt. Tel. Leb. Küçük dağ silsilesi, tepe, dağlık yer.
-
kırlaŋ "1. Dağlık arazi, tepe. 2. Zor ulaşılan yer." (ATS, 109)
kō-kırlaŋ "Dağ silsilesi, yüksek tepe." (DÇT, 129)
kırlaŋ "1. Dağ silsilesi tepe.2. Düz olmayan, engebeli, tepeli." (DÇT, 135)
kırlıŋ "Dağ silsilesi; *koo kırlıng* düz dağ silsilesi." (DÇT, 135)
kırnaŋ "Dağ silsilesi." (DÇT, 135)

ḳırḷaş **II/754** Kumd. =ḳırlaç
İki ayın ismi.
Ulu ḳırḷaş "Kasım ayı"; *kiçiğ ḳırḷaş* "Ekim ayı"
-
ulu kırlaş "Kasım ayı." (DLTÇ, 217)
gırlaş "Aralık ayı." (GSATA, 444)

ḳırḷığ **II/755** Leb. <ḳır+ḷığ
Kenarlı, köşeli, çentikli, yontulmuş, dağlık.
Üç ḳırḷığ "üçgen"
bk. ḳırḷū.

ḳırḷū **II/755** Alt. Tel. <ḳır+ḷū
Köşeli, kenarlı, dağlık.
ḳırḷū mıḷtıḳ "Oymalı silah, tüfek"
kırġaġlıġ "Kenarlı." (EDPT, 653)
ḳırġaġlıġ "Kenarlı, sınırlandırılmış." (DTS, 473)
kırlu I "1. Kenarlı, kenarlı olan.. 2. (Silah için) oymaları olan." (ATS, 109)
kırlu II "Dağlı." (ATS, 109)
kırlu I "Dağlı." (TAS, 56)
kırlu "Yontulmuş." (TAS, 56)
kırlu "1. Dağlı, dağ silsilesinden oluşan yer. 2. Kenarları işlenmiş, kenarları olan." (DÇT, 135)
ġırlu "Kırlı, kırlık yer." (GSATA, 444)

ḳırma **II/Tel.** Hırçın, kavgacı, huysuz.
kırmā "Kazınmış." (EDPT, 660)
ḳırma "Yontulmuş." (DTS, 474)
kırma "Gasp, soygun, yağma." (EUES, 373)
kırma "Kırıcı, gönül kıran." (ATS, 109)
kırma I "Ot." (TAS, 56)
kırma II "1. Kavgacı, çatak. 2. Saçma, abuk, sabuk." (TAS, 56)

ḳırsa **II/759** Tel. Tilki.
karsāk "Bozkır tilkisi (Lat. *canis corsac).*" (EDPT, 663)
ḳarsaḳ "Karsak, köpekgillerden, soluk kahverengi, karnı beyaz tüylü, kısa kulaklı, postundan kürk yapılan bir memeli türü (Lat. *vulpes corsac*)" (DTS, 455)
kırsa "Dişi köpek." (ATS, 109)

ḳırsı- **II/760** Tel. <ḳır-
Sürterek çıkarmak, silmek, kurutmak.
-
-

ḳırsıḷ- **II/760** Tel. Silinmek.
Tük ḳırsıḷdı. "Saçlar kurutuldu."
-
-

ḳırtış **II/756** Alt. Tel. 1. Üst tabaka, üst taraf. (Alt.)
2. Domuzun derisi ve onun altında bulunan yağlı kısım. (Alt.)
3. *Ḳırtış kördü.* "O kınadı, hor gördü." (Tel.)
kırtış "(İnsan vücudu, zemin, meyve vb. için) yüzey; deri rengi, yüz rengi, dış görünüş." (EDPT, 649)
ḳırtış "Yüzey, dış yüzey, görünüş, dış görünüş, yüz, çehre." (DTS, 474)
kırtış "Yüzey, üst katman." (ATS, 109)
kırtış I "Toprak zemin." (TAS, 56)
kırtış II "1. Küskünlük, kızgınlık, güceniklik, acınma. 2. Yazık ki." (TAS, 56)

ḳırtışta- **II/756** Alt. Tel. <ḳırtış+ta-
Üst tabakayı soymak.
kırtışla- "Yüzeyi kazımak, soymak, çıkarmak." (EDPT, 651)
ḳırtışla- "Üst tabakayı, yüzeyi soymak, çıkarmak." (DTS, 474)
kırtışta- "Üst katmanı çıkarmak." (ATS, 109)

ḳırtıştan- **II/757** Alt. Tel. <ḳırtışta-n-
Birilerine sırt dönmek, birinin varlığından rahatsız olmak, aşağılamak, kınamak.

kırtışlan- "Yüzü parlamak." (EDPT, 651)
ḳırtışlan- "Güzelleşmek, görünüm kazanmak." (DTS, 474)
kırtıştan- "Darılmak, canı sıkılmak, gücenmek." (TAS, 56)

ḳıs- II/801 Alt. Tel. Leb. Ezmek, sıkmak, basmak.
Ḳös ḳıstı. "O gözlerini sıktı, gözleri ile işaret etti." (Tel.); *Tiş ḳısḳan.* "O dişlerini sıktı." (Tel.); *Ḳıza tutsaŋ* "Eğer sıkarsan" (Alt.)
kıs- "Sıkıştırmak, basmak, ezmek." (EDPT, 665)
ḳıs- "1. Kısmak, sıkıştırmak, ezmek. 2. *mec.* Basmak, baskı altında tutmak, kısıtlamak, engellemek. 3. Zorlamak." (DTS, 474)
kıs- "Sıkmak, bastırmak, ezmek." (ATS, 109)
kıs- "Sıkmak, basmak, sıkıştırmak." (TAS, 57)

ḳıs I II/800 Alt. Tel. Leb. 1. Kız evlat.
Ḳıs paḷa (id.); ḳān ḳızı "han kızı"
2. Kız.
Ḳıs kiji "Kız." Tel.); *ḳıs ḳuḷ* "Hizmetçi, köle." (Tel.); *ḳıs ḳarındaş* "Kız kardeşler." (Tel.); *ḳıs ḳānıŋ tujŭnda* "han kızının zamanlarında."
kīz "Kız evlat, evlenmemiş kadın, cariye." (EDPT, 680)
ḳız I "1. Kız, genç kız, evlenmemiş kız. 2. Kız evlat. 3. Köle, cariye; hizmetçi. " (DTS, 477)
ḳız II "Pahalı, kıymetli, değerli, ender, nadide." (DTS, 477)
kıs "Kız, genç kız, evlenmemiş kız." (ATS, 109)
kıs "Kız." (TAS, 57)
kız~kıs "Kız." (DK, 229, 231)
kıs "Kız, kız evlat." (DLTÇ, 176)
kıs "Kız." (DÇT, 135)

ḳıs II II/801 Tel. Kayakları kaplamak amacıyla kullanılan, geyiklerin ve atların ayaklarından soyulan deri.
-
-

ḳısçağaş II/817 Tel. <ḳısçaḳ+aş
Çok küçük kız çocuğu.
-

ḳısçaḳ II/815 Tel. <ḳıs+çaḳ
Küçük kız çocuğu.
-
kızıçak "Kız." (ATS, 111)
kızıcak ~kızıçak~kısıçak "Küçük kız çocuğu." (DK, 229, 231)

ḳısḳa I II/807 Alt. Tel. Leb. Kısa.
Sını ḳısḳa "Kısa boylu". (Alt.); *Yajım ḳısḳa poḷar.* "Benim ömrüm kısa olacak." (Tel.); *Temirdĭ poḷzo ḳısḳa kes, aġaştı poḷzo uzun kes!* "Demiri kısa, ağacı ise uzun kes! (atasözü)"
kısġā "Kısa." (EDPT, 667)
ḳısġa "Kısa." (DTS, 475)
kıska "Kısa, öz." (ATS, 109)
kıska "Kısa." (TAS, 57)
kıska "Kısa." (DK, 231)
kıska "Kısa." (DLTÇ, 176)
kıska "Kısa." (DÇT, 135)

ḳıska II II/808 Tel. Kedi.
-
kızınka "Kedi." (TAS, 58)
koşke "Kedi." (DK, 225)

ḳısḳaç II/810 Leb. Tel. 1. Maşa.
2. Cimri.
kısġāç "Kıskaç, maşa, yengeç kıskacı; yengeç; *mec.* Açgözlü, cimri, para göz." (EDPT, 667)
kısgaç 1. Maşa, kerpeten 2. Kıskaç (kelepçe); boyunduruk." (DTS, 475);
kıskaş "Pense, kıskaç." (ATS, 110)
kıskaş "Kömür maşası." (DÇT, 135)

ḳısḳan- II/808 Alt. Tel. Esirgemek, cimrilik etmek.
kısġan- "Cimrilik etmek, açgözlü olmak." (EDPT, 667)
kısgan- "Kısmak, cimrilik etmek." (DTS, 475)
kıskan- "Kıskanmak." (ATS, 109)
kıskan- "Esirgemek, cimrilik etmek." (TAS, 57)

ḳısḳançıḳ II/809 Tel. <ḳısḳan-çıḳ
Cimri, eli sıkı.
-
kıskançak "Kıskanç." (ATS, 109)
kıskançak "Cimri, eli sıkı." (TAS, 57)

ḳısḳar- II/809 Alt. Tel. Leb. <ḳısḳa+ar-

Kısalmak, azalmak,.
Künder ḳısḳardı. "Günler kısaldı." (Tel.)
ḳısḳar- "Azalmak." (DTS, 475)
kıskar- "Kısalmak." (ATS, 109)
kıskar- "Kısalmak." (DK, 231)

ḳısḳart- II/809 Alt. Tel. Leb. <ḳısḳar-t-
Kısaltmak, azaltmak,
Ḳısḳartıp aẏt! "Kısa konuş!"(Tel.); *Uzun çörçöktü̆ ḳısḳartpağın.* "Uzun masalı kısaltma!" (Tel.)
-
kıskart- "Kısaltmak." (ATS, 110)
kıskart- "Kısaltmak." (TAS, 57)

ḳısḳaş II/810 Alt. Tel. *bk.* ḳısḳaç.

ḳısḳaşta- II/810 Alt. Tel. Maşa ile tutmak.
-
-

ḳısḳıḷtım II/811 Tel. <ḳıs
Kırmızımsı.
-
kızıltım "Çabuk kızaran." (ATS, 112)
kıskıltım "Kırmızımtırak, kırmızıya çalan." (TAS, 57)

ḳısḳırda- II/811 Tel. Horlamak.
-
-

ḳısḳırıḳ II/810 Tel. Horultu, horlama.
-
kısıkırık "Horlama, horultu." (TAS, 57)

ḳısḳırıḳta- II/810 Tel. <ḳısḳırıḳ+ḷa-
Horlamak.
-
kıskırıkta- "Horlamak." (TAS, 57)
kirikte- "Hırıldamak, domuz gibi horultu sesi çıkarmak." (DLTÇ, 163)

ḳısḳış II/811 Tel. 1. Maşa, yengeç kıskaçları.
2. Yengeç.
bk. ḳısḳaç**.

ḳısḳışta- II/811 Tel. <ḳısḳaşta-
Maşa vb. ile tutmak, yapışmak.
bk. ḳısḳaşta-.

ḳısḷadaẏ II/813 Alt. Vahşi bir kuş türü, kızıl sırtlı örümcek kuşu (Lat. *Lanius collurio*).
-
-

ḳısraḳ II/812 Kumd. <ḳısır
Yavrusu olmayan genç kısrak.
kısrāk "Doğurmamış genç at." (EDPT, 668)
ḳısraḳ "Genç kısrak." (DTS, 475)
kızırak~kısırak "Kısrak." (DK, 229)

ḳısta-[33] **II/813** Alt. Tel. Leb. <ḳıs+ḷa-
Daraltmak, ezmek, sıkmak, sokmak.
Tijiŋdi ḳıstama! "Dişlerini sıkma!" (Alt.); *Kijilerin sürüköẏ ḳıstadı.* "O bütün halkını, insanları bastırdı."
-
kısta- "1. Sıkıştırmak, zorlamak. 2. Bir şeyi tıkamak, bir şey yerine kullanmak." (ATS, 110)
kısta- "Tıkmak, sıkıştırmak, ezmek." (TAS, 57)
kısta- I "Daraltmak, sıkıştırmak, tıkmak, sokuşturmak." (DLTÇ, 176)
kısta- II "Yapışmak, bulaşmak, musallat olmak, ısrar etmek; bastırmak, ezmek, kıstırmak." (DLTÇ, 176)

ḳıstaḷ- II/814 Alt. Tel. Leb. <ḳısta-ḷ-
Kıstırılmak, sıkıştırılmak, sokulmak.
-
kıstal- "1. Sıkıştırılmış olmak. 2. Tıkanmış, kullanılmış olmak." (ATS, 110)
kıstal- "Kıstırılmak, sıkıştırılmak." (DLTÇ, 176)
kıstal- "Kıstırılmak, sıkışıp kalmak." (DÇT, 135)

ḳıstaḷaŋ II/815 Alt. Tel. Leb. Sıkıntı, sıkma, daralma, sıkıntı verme.
-
kıstadaŋ "Sıkma, zorlama, kırma." (ATS, 110)
kıstalaŋ "Dar boğaz, vadi." (DÇT, 135)

ḳıstaḷaŋdū II/815 Tel. <ḳıstaḷaŋ+ḷū
Sıkılmış.
-
-

ḳıstaḷçıḳ II/815 Tel. Darlık, dar bir yer.

[33] OSTN'de bu madde başının fiil olduğu belirtilmemiştir.

Möŋkü yürümḥe kirer eşiktĭŋ ḳıstaḷçıġın kör! "Ebedî âleme açılan kapının darlığını gör!"

-

kıstalçık "Sıkışık yer." (ATS, 110)
kıstalçık "1. Kalabalık, izdiham. 2. Dar, sıkışık." (TAS, 57)

ḳıstaḷış- II/815 Alt. Tel. Leb. <ḳısta-ḷ-ş-
Birbirine baskı yapmak, sıkıştımak.

-

kıstalış- "Birbirini sıkıştırmak." (ATS, 110)

ḳıstan- II/814 Alt. Tel. Leb. <ḳısta-n-
Sokmak, kendi kemerinin içine bir şeyler sokmak, kıstırmak, sıkıştırmak.
Ton edeḥĭn ḳıstanıp aḷdı. "Elbisesinin eteğini kemerine soktu." (Tel.); *Sārı ḳıḷın kezĭp aḷdı, pelĭne paḷta çıḷap ḳıstanıp aḷdı.* "Onun elini kesip balta gibi kemerine soktu." (Tel.); *Köt pelĭne ḳuỳruḳ ḳıstanıp aḷdı.* "O kuyruğunu kıstırdı."

-

kıstan- "1. Zorlanmak. 2. Kıstırmak, tıkmak, tıkıştırmak." (ATS, 110)
kıstan- "Kıstırmak, sıkıştırmak." (DÇT, 135)

ḳıstaş- II/815 Alt. Tel. Leb. Birlikte sıkılmak, sıkıştırılmak.

-

kıstaş- "Birlikte sıkıştırılmak." (DLTÇ, 176)

ḳıstat- II/815 Tel. Alt. <ḳısta-t-
Kıstırtmak, sıkıştırtmak, bastırmak, sokturmak.

kıstat- "1. Kıstırmak, sıkıştırmak. 2. Tıkıştırtmak." (ATS, 110)

ḳış II/834 Alt. Tel. Leb. Kış mevsimi.
Ḳış poḷdı "Kış geldi." (Tel.); *Ḳış ḳıḷıçın tudŭp kelet.* "Kış kılıcını çekmiş geliyor (yani acımadan)." (Tel.)

kış "Kış mevsimi." (EDPT, 670)
ḳış "1. Kış mevsimi. 2. *mec.* Yaşlılık çağı." (DTS, 476)

kış "Kış." (ATS, 110)
kış "Kış." (TAS, 57)
kış "Kış." (DK, 231)
kış "Kış." (DLTÇ, 176)

ḳışḳı II/836 Alt. Tel. Kışlık, kışa ait.

ḳışḳıda "kışın" (Tel. Alt.)

kışkī "Kışlık, kışa ait." (EDPT, 672)

kışkı "Kışınki, kışa ait olan, kışlık, kış." (ATS, 110)
kışkı "Kış, kışa mahsus olan, kışlık." (TAS, 57)
kışkıda "Kışın." (DK, 231)
kışkı "Kış, kışa ait olan." (DÇT, 135)

ḳışḳır- II/836 Tel. <ḳıç+ḳır-
Bağırmak, çağırmak, azarlamak.

-

kışkır- "Bağırmak, çağırmak." (ATS, 110)

ḳışta- II/836 Alt. Tel. Leb. Kışlamak, kışı geçirmek.
Çoḷışmanıŋ püḥŭne ḳar ḳaḷıŋ tüşpes, anıŋ üçün yıḷḳı, ḳoỳ, eçki, uỳ yalaŋda ḳıştap çıġa beredĭler. "Çolışman kıyısına çok kar yağmaz, o yüzden atlar, koyunlar, keçiler ve sığırlar kışı açık yerde geçirir." (Tel., P.d.V.I., 154,3)

kışlā- "Kışlamak, kışı geçirmek." (EDPT, 673)
ḳışla- "Kışlamak." (DTS, 476)

kışta- "Kışlamak, kışı geçirmek." (ATS, 110)
kışta- "Kışlamak, kışı geçirmek." (TAS, 57)
kışta- "Kışlamak, kışı geçirmek." (DK, 231)

ḳıştū II/839 Alt. Tel. *bk.* ḳışḷū[34]

-

kıştu "Kışlak." (ATS, 110)
kıştu "Kışlama, kışı geçirme." (TAS, 57)

ḳıỳ- II/688 Tel. Alt. 1. Kesmek, yandan yırtmak, keskinleştirmek.
ḳıỳġan ḳamış "Keskin, sivri kesilmiş kamış" (Tel.); *ḳıỳġan ḳulaḳ* "kulakları kesilmiş" (Tel.); *ḳıỳġan taş* "Keskin taş"
2. Bir şeyi ısırmak, ısırarak koparmak, kemirmek.
3. Yan taraftan dokunmak, biçmek, eğmek, bükmek.
Ḳıya kördŭ. "O yan yan baktı." (Alt.)
4. Doğru yoldan saptırmak, sözünden dönmek, caymak.

[34] Gönderilen bu madde sözlükte bulunamamıştır.

Söstöŋ ḳıẏdı. “O sözünü tutmadı.” (Tel.); *Söstöŋ ḳıẏba!* “Sözünü tut!” (Tel.)
5.Düşmancasına bir şeye dokunmak, mahvetmek, öldürmek.
kıḏ- (?kīḏ-)~kıy- “Kıymak.” (EDPT, 595, 674)
ḳıy- “1. Kesmek, budamak, dilimlemek, doğramak. 2. *mec.* Dönmek, caymak, vazgeçmek, reddetmek.” (DTS, 468)
kıy- I “Bir şeyi eğri yapmak. 2. Eğilmek, uzanmak, uzaklaşmak.” (ATS, 110)
kıy- II “1. Kesmek, budamak (dalları, küçük ağaçları). 2. Eğri kesmek, yan kesmek. 3. Yaka, yorgan kenarına kumaş kaplamak.” (ATS, 110)
kıy- I “Bir şeyi eğri yapmak, eğri kesmek vb. (TAS, 57)
kıy- II “Dal, ağaç vb. kesmek, dalı, ağacı verevine kesmek.” (TAS, 57)
kıy- “Izdırap çektirmek, kırıp geçirmek, mahvetmek.” (DÇT, 134)

ḳıẏ I **II/687** Leb. 1. Sahil, kenar.
2. *Ḳıyında* “Yanında”
kıdıg “Kıyı, kenar, sınır; aşırılık; çark çevresi; (coğrafi) iklim.” (EUES, 369)
kıy “İşleme, (kadife veya ipekten) şerit.” (ATS, 110)
kıy “Kenar.” (DLTÇ, 173)

ḳıẏ II **II/687** Tel. Çığlık, yüksek sesle konuşma.
Ḳıẏ saḷ. “Bağır, yüksek sesle çağır.”
bk. ḳıẏġı.

ḳıyaḷ **II/712** Alt. Tel. Leb. Ceza, öfke, azarlama.
-
kıyal “Günah.” (TAS, 57)
kıyal “Günah.” (DLTÇ, 173)

ḳıyaḷda- **II/712** Tel. Alt. <ḳıyaḷ+ḷa-
Cezalandırmak, sinirli olmak, sinirlenmek, öfkelenmek.
Ḳudaẏ ḳıyaḷdadı. “Allah öfkelendi.”
-
-

ḳıyanaḳ **II/711** Tel. 1.Tutku, sabırsızlık.
2. Cesaret, atiklik, beceriklilik.
-
-

ḳıyanaḳta- **II/711** Tel. <ḳıyanaḳ+ḷa-
Tutkulu olmak; cesur ve atik olmak.
-

ḳıyanaḳtan- **II/711** Tel. ḳıyanaḳta-n-
Heyecanlanmak, galeyana gelmek.
-
-

ḳıyanaḳtū **II/711** Tel. ḳıyanaḳ+ḷı
Tutkulu; çevik, atik.
-
-

ḳıẏbıḳ **II/701** Leb. Hareket, kımıldama.
bk. ḳıymıḳ

ḳıẏbıḳta- **II/701** Leb. Hareket etmek, kıpırdamak.
bk. ḳıymıḳta-.

ḳıẏbıḳtan- **II/702** Leb. <ḳıẏbıḳta-n-
Hareket etmek, kıpırdamak, hareketlenmek.
-
kıymıktan- “Hareketlenmek, kımıldamak.” (ATS, 111)

ḳıẏbıḳtat- **II/702** Leb. <ḳıẏbıḳta-t-
Hareket ettirmek, kıpırdatmak.
-
kıymıktat- “Hareket ettirmek.” (ATS, 111)

ḳıẏbıḳtıġ **II/702** Leb. Hareket eden.
bk. ḳıymıḳtū.

ḳıẏbıŋda- **II/702** Tub. Hareket etmek, kıpırdamak.
bk. ḳıybıḳta-.

ḳıẏçıḷa- **II/699** Alt. Tel. İnatçı olmak, inatlaşmak.
-
-

ḳıẏdır- **II/699** Tel. <ḳıẏ-dır-
1. Kestirmek, doğramak.
2. Bir şeyden kaçmak.
kıytur- Yanlamasına kesmesini emretmek.” (EDPT, 675)
kıytur- “Yanlamasına kesmesini emretmek.” (DTS, 469b)
-

ḳıẏġa **II/691** Tel. Leb. <ḳıẏ-ġa
Cimri, hasis.
-
kıyga “Cimri.” (ATS, 110)
kıyga “Cimri.” (TAS, 57)

ḳıẏġaḳ **II/691** Tel. <ḳıẏ-ġaḳ
Kırılmış tabağın kalıntısı.
ḳıẏġaḳ taş "Keskin taş"
-
kıygak "?) (ATS, 110)
kıygak "Kırık, parça, şarapnel." (TAS, 57)

ḳıẏġaḷan- **II/691** Tel. Leb. <ḳıẏ-ġa+ḷa-n-
Cimrileşmek.
-
-

ḳıẏġaḷanū **II/692** Tel. <ḳıẏ-ġa+ḷan-ū
Cimrilik.
-
-

ḳıẏġas **II/692** Tel. <ḳıẏ-ġas
1. Cimri.
2. Kavgacı, kaprisli, inatçı.
-
kıygas "Kaprisli, inatçı." (ATS, 110)
kıygas "Cimri, eli sıkı." (TAS, 57)

ḳıẏġaş **II/692** Tel. Leb. <ḳıẏ-ġaş
1. Eğri, yamuk kesilmiş.
2.Huş ağacının kabuğundan yapılan kepçe (kurban dağıtmada kullanılmaktadır).
-
kıygaş "Kurban dağıtmak için kullanılan, ağaç kabuğundan yapılmış kepçe." (ATS, 110)

ḳıẏġı **II/693** Tel. <ḳıẏ
Çığlık, bağırma.
Ḳıẏġı saḷdı. "O yüksek sesle konuştu."
kıkı "Gürültü, bağrışma." (EDPT, 609)
kıygı "Çığlık; bağırma, haykırma, gürültülü söz." (ATS, 110)
kıygı "Hayıkırış, haykırtı." (TAS, 57)
kıy~kıyık "Yüksek sesle bağırma." (DK, 230)
kıygı~kıygu "Çığlık, bağırma." (DLTÇ, 174)
kıy "Yansıma kelime, gürültü, bağırma." (DÇT, 134)
kıygı "Bağırış, sesleniş." (DÇT, 134)
kıygı-kışkı "Çığlık, bağrışma." (DÇT, 134)

ḳıẏġıḷıḳ **II/694** Tel. <ḳıẏġı+ḷıḳ
Bir kuş (kartal?) (Bana onu şöyle tarif ettiler: Kuyruğunda siyah ve beyaz bir çizgi olan ve geceleri yüksek sesle bağıran kaz büyüklüğünde vahşi bir kuş.)
-
kıygılık "Kız kuşu." (TAS, 57)

ḳıẏġıḷū **II/694** Tel. <ḳıẏġı+ḷū
Yüksek sesle konuşmayı, çığlık atmayı seven kişi, Yaygaracı.
-
kıygılu "1. Bağırgan. 2. Hayret. 3. *gr.* Ünlem." (ATS, 110)
kıygılu "*gr.* Ünlem." (TAS, 57)

ḳıẏġır- **II/693** Tel. Leb. Bağırmak, yüksek sesle konuşmak, seslenmek.
Ḳat ḳıẏġırdı. "O kâğıtta yazılı olanları sesli okudu." (Tel.); *Pu tünde ḳuştıŋ erkegĭ ḳıẏġırġaḷaḳḳa meneŋ üç ḳattap yana tüjersĭn!* "Bu gece horoz vaktinden önce öter ama sen benden üç kez vazgeçersin!" (Tel. Miss.); *Ēn yerde ḳıẏġırġan ün uġuḷat.* "Bu sahrada bağıran bir kişinin sesi duyuldu." (Tel. Miss.)
2. Çağırmak, davet etmek.
Toẏġa ḳıẏġırdı. "O, onu düğüne davet etti."; *Pīnī ḳıẏġırbadı.* "Beyi davet etmedi." (Tel.); *Ḳān Pergen anda yurttaġan aḷıptı ḳıẏġırdı.* "Han Pergen orada yaşayan kahramanı çağırdı." (Tel.)
kıkır- "Bağırmak." (EDPT, 612)
kıkır- "Bağırmak." (DTS, 472)
kıygır- "Bağırmak, yüksek sesle okumak." (ATS, 111)
kıygır- "Haykırmak." (TAS, 57)
kıygır- "Haykırmak, bağırmak." (DK, 230)
kıygır- ""Haykırmak, bağırmak." (DLTÇ, 174)
kıygır- "Bağırmak, çığlık atmak." (DÇT, 134)

ḳıẏġırajm **II/693** Tel. Verst (Bir sesi duyacak kadar olan mesafe, yaklaşık 1 km).
-
-

ḳıẏġırış- **II/693** Tel. Leb. <ḳıẏ+ġır-ş-
1. Birbirini çağırmak, birbirine bağırmak.
2. Şiddetli kavga etmek.
kıkırış- "Bağırışıp şamata etmek." (EDPT, 612-613)

kıygırış- "Birlikte çığlık atmak." (DÇT, 134)
gıyrış- "Bağırmak, bağrışmak." (GSATA, 445)

ḳıẏġırt- **II/693** Tel. Leb. <ḳıẏġır-t-
Çığlık attırmak, sesli okutmak, davet ettirmak.
-
kıygırt-"1. Çağırmayı emretmek. 2. Yüksek sesle bağırtmak." (ATS, 111)

ḳıẏġırtū **II/694** Tel. Vahşi çığlık.
-
-

ḳıyıjaŋ **II/723** Alt. Sözünü tutmayan.
-
-

ḳıyıḳ **II/716** Tel. Öfke.
Ḳijiniŋ ḳıyıġı yer üstünde Ḳudaẏdıŋ ḳıyıġı yer aḷtında. "İnsanın öfkesi yeryüzünde, Allah'ın öfkesi ise yerin altındadır (atasözü)."
-
kıyık "1. Taciz etme, usandırma. 2. Öfke." (ARSL, 436)

ḳıyıḳta- **II/717** Alt. (Şahin için) bağırmak.
-
-

ḳıyıḷ- **II/720** Tel. Leb. Eğilmek, yan tarafa eğilmek, bükülmek.
kıyıl- "1. Eğik kesilmiş olmak 2. Sakınmak, çekinmek 3. *mec.* (Söz hakkında) çiğnenmek 4. (Güneş) ufukta batmak. 5. (Zaman hakkında) geçmek." (ED, 677).
kıyıl- "1. Eğik kesilmiş olmak. 2. Sakınmak, çekinmek. 3. *mec.* (Söz hakkında) çiğnenmek. 4. (Güneş) ufukta batmak. 5. (Zaman hakkında) geçmek." (DTS, 468)
kıyıl- "1. Eğrilmek, bir yanı üzerine yatmak. 2. Ölmek." (ATS, 111)
kıyıl- "1. Kesilmek. 2. Ölmek." (DÇT, 134)

ḳıyıḷt- **II/721** Tel. <ḳıyıḷ-t-
Çekmek, bir şeyi bir yerden uzaklaştırmak.
-
kıyılt- "Ayırmak, çekmek." (ATS, 111)

ḳıyıḷū **II/721** Tel. Kemirilebilen bir şey, kemiriciler için yiyecek.
-
-

ḳıyım **II/723** Kumd. Elbisedeki saçak (süsleme).
-
kıyım "Elbisenin eteğindeki şerit." (ATS
kıyım "Damla." (DLTÇ, 174)

ḳıyımḷa- **II/723** Kumd. <ḳıyım+ḷa-
Saçak takmak, saçakla süslemek.
-
kıyımala-~kıymala- "Kenar, zıh geçirmek." (ATS, 111)

ḳıyın **II/717** Alt. Tel. <ḳıy-n
Yan taraf.
Ḳıyın yat, ḳıyınnaŋ yat. "Dirseğini koyarak yan yat."
-
kıyın "Yan, böğür." (ATS, 111)
kıyın-teyin "Oraya buraya." (DÇT, 134)
kırın-terin "Oraya buraya." (DÇT, 135)

ḳıyıntı **II/719** Tel. Çadırların en tepesinde bulunan birleşim parçası.
-
kıyıntı "Dergi." (ATS, 111)

ḳıyıntıḳ **II/719** Tel. Kenar.
Ötpöktüŋ ḳıyıntıġı "Ekmeğin kenarı."
-
kıyıntık "Somundan kesilen büyük parça (ekmek)." (ARSL, 437)

ḳıyıra- **II/719** Tel. Alt. Leb. Kumd. Gıcırdayan ses çıkarmak, gıcırdamak.
Ejik ḳıyırap yat. "Kapı gıcırdıyor."
-
-

ḳıyıraŋ **II/719** Tel. Somurtkan, huysuz, kavgacı.
-
-

ḳıyırat- **II/720** Alt. Tel. Leb. <ḳıyıra-t-
Gıcırdatmak.
Tiş ḳıyıradıp "Dişleri gıcırdatıp"
-
-

ḳıyırt **II/720** Alt. Tel. Leb. Gıcırtı.
-
-

ḳıyış- II/722 Tel. Alt. Leb. 1. Çekilmek, vazgeçmek, caymak.
Aÿtḳan söstöŋ ḳıyıştı. "O sözünden döndü." (Tel.)
2. Birbirinin yanından geçmek.
3. Karşı gelmek, umursamamak, tartışmak, inat etmek, birilerine inat bir şeyler yapmak, azarlamak.

kıḏış-~kıyış- "Birlikte kıymak, kıyışmak." (EDPT, 607, 679)
ḳıyış- "1. Eğik kesmek. 2. Ayırmak, sapmak." (DTS, 469)
kıyış- "1. Direnmek, inat etmek, inatçılık yapmak." (ATS, 111)

ḳıyışçān II/723 Alt. Tel. Leb. Kumd. <ḳıyış-çān
İtaat etmeyen, söz dinlemeyen, karşı gelen, kaba.

-
kıyışçaŋ "İnatçı, söz dinlemez." (ATS, 111)

ḳıyışçı II/723 Tel. *bk.* ḳıyışçān

ḳıÿḳta- II/691 Tel. Leb. Alt. <ḳıÿḳ+ḷa-
Hor görmek, küçümsemek, ihmal etmek.

-
kıyıkta- "Rahatsız etmek, usandırmak." (ARSL, 436)

ḳıÿma II/702 At. Tel. Leb. Bağırsakların içine çeşitli hayvanların etleri, un ve tahıl koyularak yapılan ve ava gidildiğinde yanına alınan yemek.

kıymā (kıḏmā) "Eğik eğik kesme; yiyecek, gıda maddesi." (EDPT, 677)
ḳıyma ügre "Hamur, küçük küçük parçalara ayrılmış." (DTS, 469)
kıyma I "İşkembeyle sarılmış bağırsaktan yapılmış yemek." (ATS, 111)
kıyma II "Kenar, zıh." (ATS, 111)
kıyma "Bağırsak, şirden." (DÇT, 134)

ḳıÿmaḷa- II/703 Alt. Leb. *Kıyma* adı verilen yemek yapmak.

-
kıymala- "Kenar, zıh geçirmek." (ATS, 111)

ḳıÿmat II/703 Alt. Tel. Leb. Pahalı, kıymetli, mücevher, müthiş.
ḳıÿmat pāḷū "Pahalı olan" (Tel.); *Ḳıÿmatḳa salp īdi.* "O yüksek bir fiyata sattı." (Tel.)

-
kıymat I "< Ar. 1. Kıymet, değer. 2. Zor." (ATS, 111)
kıymat II "İstemeden." (ATS, 111)
kıymat "Pahalı." (TAS, 58)
kıybat "Pahalı." (DK, 230)

ḳıÿmıḳ II/704 Tel. Alt. Hareket.
Ḳıÿmıḳ etpeste "Hareket etmeden" (Alt.); *ḳıÿmıḳ eder neme* "Canlı (yani hareket eden)"

-
kıymık "Hareket." (ATS, 111)

ḳıÿmıḳta- II/704 Alt. Tel. Hareket etmek.
Ḳıÿmıḳtaġan kiji ḳır ajar. "Hareket edenin her şeyi olur." (Tel.); *Oḷ ebeş ḳıÿmıḳtadı.* "O az hareket etti."

kıymıkta- "Hareket etmek, kımıldamak." (ATS, 111)
kıymıkta- "Kımıldamak." (TAS, 58)
kıymıkta- "Kımıldamak, hareket etmek, devinmek." (DK, 230)
kıymakta- "Kımıldatmak, hareket ettirmek." (DÇT, 134)

ḳıÿmıḳtan- II/705 Tel. Alt. <ḳıÿmıḳ+ta-n-
Hareket ettirmek, harekete geçirmek.

-
kıymıktan- "Hareketlenmek, kımıldamak." (ATS, 111)
kıymaktan- "Hareket etmek, kımıldamak." (DÇT, 134)

ḳıÿmıḳtū II/705 Alt. Tel. Hareketli.

-
-

ḳıÿn I II/694 Tel. <ḳıÿ-n
Eğri.

-
kıyın " Yan, böğür." (ATS, 111)
kıyın "*edat* Yönüne, tarafına." (DK, 230)

ḳıÿn II II/694 Tel. Leb. İşkence.

kıyn~kīn (kīny) "Ceza, eziyet, işkence." (EDPT, 631)
ḳın~ḳıin~ḳıın~ḳıyın "Ceza; işkence, azap." (DTS, 472, 468)
kıyın "Istırap, acı, azap, işkence; baskı." (ATS, 111)
kıyın "Istırap, eziyet." (TAS, 57)

ḳıẏna- **II/695** Tel. Alt. Leb. <ḳıyın+a-
İşkence etmek, cezalandırmak.
Öltüre ḳıẏnama! "Bana ölünceye kadar işkence verme!" (Tel.)
kınā- "Cezalandırmak, eziyet etmek." (EDPT, 634)
ḳına- "Cezalandırmak, eziyet etmek, işkence etmek." (DTS, 472)
kıyna- "Istırap vermek, işkence etmek." (ATS, 111)
kıyna- "Eziyet çektirmek, işkence yapmak." (TAS, 58)
kıyna- "Azap çektirmek." (DÇT, 134)

ḳıẏnaḷ- **II/696** Tel. Alt. Leb. <ḳıẏna-ḷ-
Istırap çekmek, eziyet çekmek.
-
kıynal- "Istırap çekmek, işkenceye maruz kalmak, azap çekmek." (ATS, 111)
kıynal- "Istırap çekmek, eziyet çekmek." (TAS, 58)
kıynal- "Azap çekmek." (DÇT, 134)

ḳıẏnat- **II/696** Tel. <ḳıẏna-t-
Istırap çektirmek, işkence çektirmek.
-
kıynat- "Istırap çektirmek." (ATS, 111)
kıynat- "Eziyet etmek, işkence etmek." (DK, 230)
kıynat- "Azap çektirmek." (DÇT, 134)

ḳıẏnattır- **II/696** Tel. <ḳıẏnat-tır-
bk. ḳıẏnat.

ḳıẏnçı **II/697** Tel. Kumd. <ḳıẏn+çı
İşkence eden.
kīnçī "Ceza veren, işkence eden." (EDPT, 634)
ḳıyınçı "İşkenceci, eziyet veren, cellat." (DTS, 469)
kıyınçı "Zalim." (ATS, 111)

ḳıẏndū **II/697** Tel. Istıraplı, zor, zahmetli.
-
kıyındu "Istıraplı, eziyetli." (TAS, 57)

ḳıẏnnığ **II/696** Leb. *bk.* ḳıẏndū.

ḳıẏr **II/697** Alt. Tel. Leb. =ḳıẏır
Eğri, çarpık, bükük, kavisli, katı, sert, bükülmez.
ḳıyır moẏn "Eğri boyun"
kınır "Eğri, çarpık." (EDPT, 639)
kınır "1. Çarpık, eğri, şaşı. 2. *mec.* Kızgın, sinirli, düşmanca (bakış)." (DTS, 472)
kıyrık "Eğri, bükük; çatık." (ATS, 111)
kıyır "Eğri, bükük." (ATS, 58)

ḳıẏraẏ- **II/698** Tel. Leb. Eğri olmak.
-
kıyrat- "Eğmek." (KRS, 36)

ḳıẏş **II/699** Tel. Eğri, eğik, bükük.
-
kıyış "İnatçılık." (ATS, 111)
kıyış "Çarpık, eğri." (KRS, 36)

ḳıyūrḳa- **II/723** Tel. Üzülmek; öfkelenmek.
Anıŋ nökörlörü̆ sürükeẏ ḳıyūrḳadıḷar. "Onun arkadaşları çok üzüldü."; *Eki ḳarındaşḳa ḳıyūrḳaẏ perdiler.* "Onlar iki kardeşe çok öfkelendiler."
-
kıcūrka- "Sinirlenmek." (ATS, 107)

ḳız Tel. Kız evlat
Enezĭ yamanıŋ ḳızın alba-eşiḥĭ yamanıŋ üyŭne kirbe! "Kötü annenin kızı ile evlenme, kötü kapısı olan evden de içeri girme!" (Tel.)
bk. ḳıs.

ḳıza **II/820** Tel. Demir ocağı, fırın.
kıza "Demirci ocağı." (DTS, 477)
-

ḳızar-[35] **II/821** Alt. Tel. Leb. Kızarmak, kırmızılaşmak.
kızar- "Kızarmak, kırmızılaşmak." (EDPT, 685)
kızar- "Kızarmak, kırmızılaşmak; morarmak." (DTS, 477)
kızar- 1. Kızarmak. 2. (Maden için) kızarmak." (ATS, 111)
kızar- "Kızarmak." (TAS, 58)
kızar- "Kızarmak." (DÇT, 133)

ḳızart- **II/821** Alt. Tel. Leb. Kızartmak, kırmızılaştırmak.
Yüzümnŭ ḳızarttı. "O beni utandırdı." (Alt.)
kızart- "Kızartmak, kırmızılaştırmak." (EDPT, 685)

[35] OSTN'de bu madde fiil olarak verilmemiştir.

kızart- "1. Kızartmak, kırmızılaştırmak. 2. Korlaştırmak, kızdırmak." (DTS, 478)
kızart- "Kızartmak, kırmızı duruma getirmek." (ATS, 111)

ḳızı- **II/823** Tel. Yanmak, tutuşmak, alevlenmek, gayret göstermek.
kız- "Kızarmak; öfkelenmek; (öfke, utanç vs. dolayısıyla) kızarmak." (EDPT, 681)
kız- 1. Kızarmak, alev alev yanıp kıpkırmızı olmak. 2. mec. Kızmak, öfkelenmek." (DTS, 477)
kızı- "1. Yanmak. 2. İlgi uyandırmak." (ATS, 111)
kızı- "Kızmak, alevlenmek." (DÇT, 133)

Ḳızığan **II/825** Tel. W. Ülgen'e itaat eden, kırmızı ata binen, üzerinde kırmızı ipek kumaştan giysi olan ve destek olarak elinde baston yerine kırmızı gökkuşağı bulunduran ruh.
-
Kızagan Tengere "Tengere Kayra Han'ın oğlu. Göğün dokuzuncu katındadır ve sacaş tanrısı olduğuna inanılır. Merkitler Kızagan Tengere'yi koruyucu tanrıları olarak kabul ederler. Ona ettikleri dualarda kızıl bulut, hörgüçlü ve kızıl gökkuşağı bastonlu olarak tasvir ederler." (TMS, 108)

ḳızıḳ- **II/824** Alt. Tel. 1. Alevlenmek, kuruluktan yanmak (saman).
2. Bir şeyden zevk almak, bir şeye sevinmek, bir şey yapmak için istekli olmak, istekle yapmak, âşık olmak.
kızık- "İlgilenmek." (ATS, 111)

ḳızıḳ I **II/823** Tel. Leb. Tub. Alt. Teleüt ringa balığı.
Ḳızıḳ paḷıḳ (id.); Pora ḳızıḳ "Büyük ringa türü."
-
kızık "Ringa balığı." (ARSL, 429)

ḳızıḳ II **II/823** Alt. Tel. <kıs, kız, kızı
1. Ezilmiş, sıkılmış.
2. Sıcak, çok sıcak olan, gayretli, tutkulu.
-
kızık "1. Sıkı. 2. İlgi, ilginç." (ATS, 111)

ḳızıḳtır- **II/824** Alt. Tel. <ḳızıḳ-
1. Bir şeyin yanmasına izin vermek (örn. Kuru ot) (nemlilikten).
Yaŋmur piçendĭ ḳızıḳtırdı. "Yağmur samanı alevlendirdi (onu ıslatarak)."
2. İstekli hâle getirmek, ilgisini arttırmak.
-
-

ḳızıḷ **II/826** Bütün lehçelerde <ḳız+ḷ
1. Kırmızı.
Yarıḳ ḳızıḷ "Açık kırmızı." (Tel.); *küreŋ ḳızıḷ* "Kıpkırmızı." (Tel.); *ḳuaḳay ḳızıḷ* "Kırmızı, mor kırmızı." (Tel.); *ḳan ḳızıḷ* "Kan kırmızı." (Tel.); *ḳızıḷ çaḷḳan* "Pancar." (Tel.); *ḳızıḷ ḳat* "Frenk üzümü." (Tel.)
2. Yazlık geyik kürkü.
kızıl "Kırmızı." (EDPT, 683)
ḳızıl "Kızıl, kırmızı, al." (DTS, 478)
kızıl "1. Kırmızı, kızıl. 2. Kırmızı, al." (ATS, 111)
kızıl "Kırmızı." (TAS, 58)
kızıl~kısıl "Kızıl, kırmızı." (DK, 229, 231)
kızıl "Kızıl, kırmızı." (DLTÇ, 173)
kızıl "Kırmızı, kızıl." (DÇT, 133)
kızıl d'eren "Kuyruğu ve yelesi açık, vücudu kızıl renkte olan at." (DÇT, 134)
kızıl sur "Kızıl at." (DÇT, 134)

ḳızıl- **II/828** Alt. Tel. <ḳıs-ḷ
(dönüşlü) Kısılmak, şıkışmak.
kısıl- "Kıstırılmak, sıkıştırılmak vb." (EDPT, 667-668)
kısıl- "1. Sıkışmış olmak, sıkışmak, büzülmek. 2. Kısaltılmış olmak, kısalmak." (DTS, 475)
kızıl- "İhtiyaç hissetmek, muhtaç olmak." (ARSL, 430)

ḳızıḷçıḳ **II/829** Tel. <ḳızıḷ-çıḳ
Kendini sıkan, kendi kendine kapanan.
-

ḳızıḷzıban **II/829** Leb. Kırmızımsı.
-
kızılzıman "Kırmızımsı." (ATS, 112)
kızılzıbın~kızıltım "Kırmızımsı." (DLTÇ, 173)

ḳızıḷzımaġ **II/829** Tel. *bk.* ḳızıḷzıban.

ḳızıḷzımaḳ **II/829** Alt. *bk.* ḳızıḷzıban

ḳızıḷzū **II/829** Alt. *bk.* ḳızıḷzıban.

kızılsıg "Kırmızımsı, kızılımsı." (EUES, 377)

-

ḳızın- **II/825** Tel. <ḳıs-n-
(Kanat için) sıkmak, (kuyruk için) kısmak, (kemer için) sokmak.
kısın- "1. Cimrilik etmek. 2. İdrar tutarken acı duymak." (EDPT, 668)
kısın- "1. Cimrilik etmek. 2. İdrar tutarken acı duymak." (DTS, 475)
kızın- "1. Sıkışmak. 2. Cimrilik etmek. 3. Gerekmek." (ATS, 112)
kızın- "Sıkışmak, bükülmek, eğilip bükülmek." (TAS, 58)

ḳızır **II/826** Alt. Tel. =ḳısır
1. Kısır (büyük baş hayvan).
Ḳızır pē "Kısır kısrak." (Alt.)
2. Boş, oyuk.
kısır "Kısır, dölsüz, verimsiz." (EDPT, 668)
ḳısır "1. Kısır, verimsiz, çorak. 2. Kısrak." (DTS, 475)
kızır "(Hayvan için) kısır." (ATS, 112)
kızır "Kısır." (TAS, 58)
kızır "Çorak, verimsiz." (DK, 229)

ḳızıt- **II/829** Tel. <ḳızı-t-
1. Isıtmak, kızgın, hararetli, parlak hâle getirmek.
2. Yakmak.

-

kızıt- "1. Kızdırmak, akkor hâline getirmek." (ATS, 112)
kızıt- "Demiri kızdırmak, ısıtmak." (TAS, 58)
kızıt- "Yakmak." (DÇT, 134)

ḳızraḳ **II/832** Leb. =ḳızıraḳ, ḳısraḳ
Genç, üç yaşında olan kısrak.
bk. ḳısraḳ.

kī **II/1339** Alt. Tel. Leb. Pislik, aşağılık, utanç, kötülük, rezalet, alçaklık.
ḳīġ "Hayvan gübresi." (EDPT, 608)
ḳıġ "Gübre, dışkı, tezek." (DTS, 647)

-

kī- **II/1339** Alt. Tel. Leb. Giymek, giyinmek (şapka).
Kīgen kebiŋ kirlenbezĭn! "Kıyafetin kirlenmesin!" (Alt., P.d.V.I, 219,21); *Kiyer kebiŋ köp poḷzın!* "Çok kıyafetin olsun!" (Alt. P.d.V.I, 219,43); *Neni kīzeŋ anı kī, arkaŋ künḥe küybezĭn!* "İstediğini giyebilirsin, yeter ki sırtın güneşte yanmasın!" (Tel., P.d.V.I, 2,16)
kė:d- (g-) "Giymek." (EDPT, 113)
kėd-~kėd-~kėt-~kėy- "Giymek." (DTS, 311, 313, 314, 323)
kiy- "(Elbise, ayakkabı, şapka için) giymek." (ATS, 113)
kiy- "Giymek" (TAS, 59)
kiy- "Giymek." (DK, 222)
kiy- "Giymek." (DÇT, 127)

kicigeş **II/1383** Leb. *bk.* kiçik.

kiciğ **II/1383** Leb. Küçük.
bk. kiçik.

kiçe- **II/1379** Alt. Tel. Çaba harcamak, çok çalışmak, bir şeyi yapmak zorunda kalmak.
İşke kiçedĭ. "O özenle çalıştı."; *Kiçegenĭme kör!* "Benim çabalarıma dikkat et!"
küçe- "Güç sarf etmek, güç kullanmak, zor kullanmak, güçlü olmak, kuvvetli olmak, güçlenmek." (EUES, 435)
kiçē- "Gayret etmek." (ATS, 112)

kiçēçū **II/1380** Tel. <kiçe-e+çū
Gayretli, çaba gösteren.

-

kiçēnkey "Gayretli." (ATS, 112)

kiçegeş **II/1380** Tel. <kiçik
Çok küçük.

-

kiçēç "Çok küçük." (DLTÇ, 163)
kiçēş "Küçücük." (DLTÇ, 163)
kiçēç "Çocukluk." (DÇT , 128)

kiçemel **II/1380** Tel. <kiçe-mel
Gayret, çaba, kaygı, emek.

-

kiçēmel "Gayret, çaba." (ATS, 112)

kiçemeldū **II/1380** Tel. <kiçemel+lū
Çaba harcayan, kaygı çeken, çalışkan.
İş işterge aŋ aŋdaẏrġa kiçemeldūler. "Onlar hem avda, hem de işlerinde çok çalışkandır."

-

kiçen- **II/1380** Tel. <kiçe-n-
Çaba harcamak, kendi için uğraşmak.
Men ḳıra sürerge kiçendim. "Ben tarlayı sürmeye uğraştım."

küçen- (g-) "Çabalamak, gayret etmek, kendini zorlamak." (EDPT, 698)
küçen- "Zorlamak, güç kullanmak, şiddet kullanmak. 2. Güçlenmek. 3. Gayret etmek, çabalamak." (DTS, 344)
kiçēn- "Gayretli olmak." (ATS, 112)
kiçēn- "Gayret etmek, çabalamak." (TAS, 58)

kiçençek **II/1380** Tel. *bk.* kiçēçū.

kiçenek **II/1380** Tel. Küçük, ufak.
-
kiçinek "Küçük; az, biraz." (ATS, 112)
kiçinek "Küçük." (DLTÇ, 163)
kiçenek "Genç, küçük." (DÇT, 128)

kiçēş **II/1380** Tub. Çok küçük, çok ufak.
bk. kiçegeş.

kiçet- **II/1380** Tel. Alt. <kiçe-t-
Çalıştırmak, uğraştırmak, çabalatmak.
küçed- "Sıkmak, (birini) sıkıca tutmak." (EDPT, 696)
küçed- "Güçlendirmak." (DTS, 344)
-

kiçiḥeş **II/1381** Tel. *bk.* kicigeş.

kiçik **II/1381** Tel. Küçük, az.
kiçig "Küçük." (EDPT, 696)
kiçig~kiçüg "1. Küçük. 2. (Pozisyon olarak) küçük. 3. Ast, yardımcı. 4. Biraz, bir parça." (DTS, 326)
kiçi "Az, azıcık." (ATS, 112)
kiçinek "Küçük, az, biraz." (ATS, 112)
kiçü "Küçük." (ATS, 112)
küçük "1. Küçük. 2. Az, biraz." (TAS, 69)
kiçenek~kiçeç~kiçik~kiçigeneş~kiçiḫ~kiçü "Küçük, ufak." (DK, 223)
kiçinek "Çok küçük." (DÇT, 128)
kişnek "Küçük." (DÇT, 128)

kiçinek **II/1381** Tel. Alt. Küçük.
-
kiçinek "Küçük, az, biraz." (ATS, 112)
kiçenek~kiçeç~kiçik~kiçigeneş~kiçiḫ~kiçü "Küçük, ufak." (DK, 223)
kiçinek "Çok küçük." (DÇT, 128)
kişnek "Küçük." (DÇT, 128)

kiçinekte- **II/1381** Tel. Alt. <kiçinek+le-
Küçülmek.
-
kiçinekte- "Azaltmak, küçültmek." (ATS, 112)

kiçinektet- **II/1381** Tel. Alt. <kiçinekte-t-
Küçültmek, küçülmek.
-
kiçinektet- "Küçülttürmek." (ATS, 112)

kiçinēş **II/1381** Tub. Çok küçük.
-
kiçineş "Çok küçük." (DÇT, 128)

kiçkenek **II/1383** Tub. Küçük.
bk. kiçinek.**

kiçū **II/1382** Tel. Küçük.
bk. kiçik.**

kīdir- I **II/1377** Alt. Tel. Leb. <kir-dĭr-
Girdirmek, içeri getirmek, içeri sokmak, içeri tıkmak.
Sağış kīdirdi. "O akıllandı."; *Tın kīdirdĭ.* "O canlandı." *Meke kīdirdĭ.* "O yanılttı."; *Kilinçekke kīdirdĭ.* "O yoldan çıkardı."; *Yarġa kīdirdĭ.* "O yargıladı."
kirtür- "Girdirmek." (EDPT, 740)
kirtür- "Girdirmek." (DTS, 330)
kidir-~kirdir-~kiydir- "İçeri sokmak." (ATS, 112, 113)
kidir- "Girdirmek, içeri girdirmek, içeri sokmak, içeri tıkmak." (TAS, 58)
kidir- "Girdirmek, sokmak, girmesini sağlamak." (DÇT, 127)

kīdĭr- II **II/1378** Alt. Tel. Leb. Giydirmek, birilerine kıyafet vermek.
keḏür- "Giydirmek." (EDPT, 705)
kėdür-~kėḏür- "Giydirmek." (DTS, 312, 313)
kiydir- "(Elbise, ayakkabı, şapka için) giydirmek." (ATS, 113)
kiytir- "Giydirmek." (DLTÇ, 163)

kīdriş- **II/1378** Alt. Tel. Leb. <kīdir-ş-
Birlikte getirmek, birbirine getirmek, toplamak, biriktirmek.
-
-

kidrĭştĭr- **II/1378** Alt. Tel. Leb. <kīdrĭş-tĭr-
Bir araya getirmek, ortak bir fon kasa oluşturmak, masrafı paylaşmak, ödemek.
-
-

kijen **II/1394** Alt. Tel. Leb. <kije-n
At zinciri, köstek. (Kemerden yapılan bu kösteklerle atın iki ön bacaklarını arka tek ayağına bağlarlar.)
kişen "Atın ayağına bağlanan köstek, pranga, zincir." (EDPT, 754)
kişen "Köstek, pranga, zincir." (DTS, 330)
kijen "Dizgin, pranga, bağ, bukağı, köstek." (ATS, 112)

kijende- **II/1395** Alt. Tel. <kijen+le-
bk. kijenne-.

kijenne- **II/1395** Leb. =kijende
Atları bağlamak.
-
kijen- "Atın ayaklarını bukağılamak." (ATS, 112)
kijende- "Atı bağlamak, köstek vurmak." (DK, 222)

kiji **II/1396** Alt. Tel. Leb. İnsan.
Ūḷ kiji "Oğlan çocuğu." (Alt.); *Yaş kiji* "Genç adam." (Alt.); *ḳadıt kiji* "Kadın." (Tel.); *Kiji aḷdım.* "Ben evlendim."; *Kijē pardım.* "Ben evlendim." (Tel.); *Paḷamdı kijē perdim.* "Ben kızımı evlendirdim." (Tel.); *ḳara kiji* "Sade insan." (Alt.); *Meni kiji üretpedi!* "Bana kimse öğretmedi!" (Tel.).
kişi "Kişi, adam, insanoğlu." (EDPT, 752)
kişi 1. İnsan, kişi. 2. Eş, zevce." (DTS, 330)
kişi "Kişi, insan, adam." (ATS, 112)
kişi "Kişi." TAS
kiji~kiçi "Kişi, insan." (DK, 222, 223)
kiji "Kişi, insan; eş karı." (DLTÇ, 162)
kiji "1. Kişi. 2. Koca, eş." (DÇT, 127)

kijilen- **II/1396** Tel. <kiji+le-n-
İnsanlarla dolmak.
Üẏ kijilendĭ. "Ev insanlarla doldu."
kişilen- "Zevce, eş almak." (OTWF, 513)
-

kijilĭk **II/1396** Tel. İnsana benzer, erkek gibi.
kişilik "İnsanlık, iyilik." (EDPT, 754)
kişilik "İnsanlık." (DTS, 330)
kijilik "Kişilik." (ATS, 112)
kijilik "İnsanlık, insaniyet." (TAS, 58)

kijilū **II/1397** Alt. Tel. Evli.
kişilig "Eş olarak, eşli." (EUES, 386)
kijilü "Evli." (ATS, 112)
kijilü "Evli." (TAS, 58)

kijizū **II/1397** Tel.W. İnsana benzer.
-
-

kīk **II/1340** Alt. Tel. Leb. =keyik
Vahşi hayvan, vahşi.
Kiji kīk "Maymun." (Alt.)
2. Dört bacaklı vahşi hayvan, geyik.
Ak kīk "Sayga, ren geyiği." (Alt.); *ḳızıḷ kīk* "Geyik."
kėyik "Dört bacaklı av hayvanı; geyik, yaban keçisi." (EDPT, 755)
kėyik~kėḏik~kėylig~kik~kiyik "Geyik, alageyik; genel olarak vahşi hayvan. 2. Vahşi, yabani. 3. Efsanevi." (DTS, 313, 314, 327)
kiyik "Yaban hayvanı." (ATS, 113)
kiyik "Yabanî hayvan." (TAS, 59)
kiyik "Geyik." (DK, 222)
kīk "Vahşi hayvan; vahşi; dört ayaklı vahşi hayvan, geyik." (DLTÇ, 162)
kiyik "Geyik." (DLTÇ, 162)
kiyik "Av." (DÇT, 127)

kilbiret- **II/1374** Tel. Azarlamak, suçlamak.
-
-

kīle- **II/1367** Tel. Leb. Kötülemek, zarar vermek; ayartmak, baştan çıkarmak.
-
kile- "Endişelenmek, tedirgin olmak." (ATS, 112)

kīlemekkeẏ **II/1369** Tel. Şaklaban, soytarı, komik.
-
-

kīlemekkeẏlen- **II/1369** Tel. <kīlemekkeẏ+len-
Yüz mimikleri yapmak, yüzünü gözünü oynatmak.
-
-

kīlen- **II/1368** Tel. Leb. <kīle-n-
Kötü, aşağılık, utanç verici biri olmak.
-

-

kīlendĭr- **II/1368** Tel. Leb. <kīlen-dĭr-
Kötülemek.
Kīlendĭrĭp aytti. "O birilerini çekiştiriyordu."

-

-

kileŋ **II/1368** Tel. Parlak, parlak (buzlu, çıplak yerler).
kileŋ "Parlak, cilalı." (ATS, 112)

kileẏ- **II/1367** Tel. Parlamak.
Kileyer paştū "Kel kafa."

-
kiley- "Parlak, pürüzsüz olmak." (ARS, 69)

kilgēk **II/1373** Tel. Pürüzsüz, parlak.

-

-

kilincek **II/1370** Leb. *bk.* kilinçek.

kilincektĭğ **II/1370** Leb. *bk.* kilinçektū[36].

kilinçek[37] **II/1370** Alt. Tel. Günah, suç.
Kilinçekke tüştĭ. "Günaha düştü (Günah işledi.).; *Kilinçekke kīdirdĭ.* "Onu günaha soktu." *Kilinçek etken kişi* "Günah işleyen kişi."
kılınç "İş, eylem, davranış." (EDPT, 623)
ḳılınç "1. Eylem, hareket. 2. Karakter, huy." (DTS, 471)
kilinçek "Günah." (ATS, 112)
kilnçektü "1. Günahkâr. 2. Istırap verici, sancılı." (ARSL, 326)

kilinçekte- **II/1370** Alt.Tel. <kilinçek+le-
Günah işlemek.
kilinçekte- "Ayartmak." (ATS, 112)

kilinçektū **II/1370** Alt. Tel. <kilinçek+lū
Günahkâr.
kilinçektü "1. Suçlu, günahkâr. 2. Eziyetli, ızdıraplı." (ARSL, 326)

kilki **II/1373** Tel. <Rus. клюка
Ateş karıştıracak demir kol, ölçer, köseği.
bk. külkü.

kiltirkeẏ **II/1373** Tel. Parlak.
kiltirkey "Parlak." (ARSL, 327)

kiltre- **II/1373** Tel. Parlamak, kendini göstermek.
kiltire- "Parlamak." (TAS, 58)

kīlū **II/1373** Tel. Kötü, fena; rezil, kepaze.

kīm **II/1403** Alt. Tel. <kī-m
Giyim, kıyafet, elbise.
Kīgen kīm "Kıyafet." (Tel.); *Kīm kīdĭ.* "O giyiniyordu." (Alt.); *Kīmiŋdĭ çeç!* "Üstünü çıkar!" (Alt.)
bk. kiyĭm.

kīmdū **II/1406** Tel. <kīm+dū
Giyinmiş; kıyafeti olan, giysili.
Pir ḳara kīmdū kiji kirĭp keldĭ. "Siyah kıyafetli bir adam içeri girdi."
kedimlig "Giyinmiş, giysili." (EDPT, 704)
kėdimlig "Elbiseli, giyimli." (DTS, 312)
kiyimdü "Giysiler içinde, giyinmiş kuşanmış." (ATS, 113)
kiyimdü "Giyimli, giyinik." (TAS, 59)

kin **II/1344** Alt. Tel. Leb. Geyiğin misk bezi, misk torbası.
kin "Misk; misk geyiği, miski sıçanı salgısı." (EDPT, 704)
kin "Misk." (DTS, 327)
kin "Kabarga (bir tür geyik) akını." (ATS, 113)

kīn **II/1344** Alt. Tel. Leb. =keyin, kedin, kezin
1. Arka, art.
İsmin farklı hâllerinde iyelik ekleri ve ekler olmadan zaman ve mekân edatı olarak kullanılır:
a) Yönelme hâli: Geri. *Kīnge, kīnĭne Kīnine yada ḳaḷdı.* "O geride kaldı." (Tel.)
b) Bulunma hâli: *kinĭmde, meniŋ kīnimde* "Benden sonra." (Tel.); *Kīnde ḳaḷsın!* "Bırak geride kalsın! (Tel.); *Anıŋ kīnĭnde* "Ondan sonra." (Alt.); *Seniŋ kīnĭŋde yetken* "Senden sonra gelen." (Tel.); *Yetti ḳonġon kīnde yetti pörükelĭp paza uḷudŭ.*

[36] OSTN'de gönderme yapılan *kilincektū* yazılmıştır.

[37] Bu kelimenin Eski Uygurcadan Moğolcaya geçtiği *(kilinçe<kılınç)* ve Moğolcadan Altaycaya geri alıntılandığı düşünülmektedir (Räsänen, 1969, s. 270).

"Yedi gün sonra yedi tane kurt geldi ve ulamaya başladı." (Tel.); *Anıŋ kīnĭnde Payatḳa kelip yurtaġan.* "Bundan sonra o Bayat'ta yaşamaya başladı."
c) Ayrılma hâli: *Kīnneŋ pardı, kīnĭdeŋ pardı.* "O onun arkasından gitti."(Tel.); *Andī yaḳşı pāttır er poḷzoŋ, adaŋnıŋ kīnneŋ negerek parbadıŋ?* "Eğer bu kadar cesur, kahramansan neden babanın arkasından gitmedin?" (Tel.); *Nekeḥeÿbĭde kīnimneŋ* "Belki de benim arkamdan (gelirlerdi.)" (Tel.); *Adam kīnneŋ nekeÿdim.* "Ben babamın arkasından giderdim." (Tel.)
2. *edat* Sonra.
3. Sonra, geride.
4. İleri, gelecek zaman için.

kė:ḏin "Arka, geri (Çoğunlukla yer için kullanılır, zaman için daha az kullanılır." (EDPT, 704)
kėdin~kėḏin~kėyin "1. (Batı yönünde) arkadaki, gerideki. 2. Arka, geri. 3. Sonra." (DTS, 312, 313, 314)
kiyin "Geri, son; sonra; arka." (ATS, 113)
kiyin "Arka, art." (TAS, 59)
kiyin "Arkasından, sonra." (DK, 222)
kiyin "*edat* Sonra, arkasından." (DLTÇ, 162)
kiyin "1. Son, arka, arka taraf. 2. Sonra, ardından, -dan sonra, -dan peşinden, -da, arkasından." (DÇT, 127)

kīn- **II/1346** Alt. Tel. Giyinmek.
bk. kiyĭn-.

kīndeḥĭ **II/1348** Tel. Alt. *bk.* kīnḥĭ.

kindik **II/1348** Alt. Tel. Leb. 1. Göbek.
Kindik ene "Göbek ebesi."
a) Göbek kordonu.
b) Aygırları birbirine bağlamak için kullanılan ip düğümü.
2. Merkez. (Alt. Tel.)
Yerdiŋ kindiḥĭ "Yerin merkezi."

kindik "Göbek." (EDPT, 729)
kindik "Göbek." (DTS, 327)
kindik "Göbek." (ATS, 112)
kindik "Göbek, göbek bağı." (TAS, 58)
kintik "Göbek." (DK, 222)
kindik "Göbek." (DÇT, 127)

kindiktū **II/1348** Alt. Tel. Göbekli.

kindiklig "Göbekli." (EDPT, 730)
kindiklig "Göbekli." (DTS, 328)
kindiktü "Göbekli." (DÇT, 127)

kīndir- **II/1349** Tel. Alt. <kīn-dir-
Giydirmek, giyindirmek.
bk. kiyĭndĭr-.

kīnḥĭ **II/1347** Tel. Alt. Kumd. Leb. <kīn+kĭ
Arkadaki, sonuncu.
Köp paştaŋızı kīnḥĭzi poḷır. "Birinciler sonuncu, sonuncular birinci olacaklar."

kedinki "Arka, batı, sonraki." (EUES, 362)

-

kiniḥe **II/1347** Alt. Tel. <Rus. книга
Kitap.

kinişke "Kitap." (ATS, 112)
kneyge "Kitap." (DK, 223)

kir **II/1349** Alt. Tel. Leb. Kir, kirlilik.

kīr "Kir, pislik." (EDPT, 735)
kir "Kir, pislik." (DTS, 328)
kir "Kir, pislik." (ATS, 112)
kir "Kir, pislik." (TAS, 58)
kir "Kir, pislik." (DK, 222)

kir- **II/1350** Alt. Tel. Leb. Girmek, dâhil olmak.
Suġa kirdĭ. "Yıkandı." (Alt.); *Yarġā kirdĭ.* "Yargılandı." (Tel.); *Kilinçekke (ḳıyaḷġa) kirdĭ.* "O günah işledi." (Tel.); *amanatḳa kirḥen kiji* "Borca giren kişi." (Tel.); *Yöpke söske kirzeŋ* "Eğer sen de kabul edersen." (Tel.); *Keç kirdĭ.* "Akşam oldu." (Alt.); *Mekē kirme!* "Kendini kandırtma!" (Tel.); *Küşŭm kirdĭ.* "Ben güçlendim." (Tel.); *Peçetke kirdĭ.* "Evlendi." (Tel.); *Taḷaÿġa toḷḳu kirgen.* "Deniz dalgalandı." (Tel.); *Saḷġın kirdĭ.* "Rüzgâr esmeye başladı." (Tel.); *aḷdına kirgen kiji* "Öne geçen kişi." (Alt.); *Pu sös içime kirdĭ.* "Bu sözden etkilendim." (Tel.); *Tabışḳa kirgen kiji* "Ahlaksız insan." (Tel.); *Kireÿnbe kirbeÿnbe tep sananıp otturdı.* "Gireyim mi girmeyeyim mi diye düşünüyordu." (Alt.); *Oḷ Ḳamġınıŋ pügünde puḷan aḳ kīk kiretten kölder par.* "Kamgı Nehri'nin kenarında geyiklerin girdiği göletler vardır."(Tel.; P.d.V.I, 147,2); *Ker Yutpanıŋ ūzŭna kireġondı.* "O Ker-Yutpa'nın ağzına girdi."

(Alt.); *On üç yaşka kirḥen baḷa* "13 yaşındaki erkek çocuk." (Tel.); *Ḳara Kökşü teḥen sū Pī sūna kirgen.* "Kara-Kökşü Nehri, Biy Nehri'ne akar." (Tel.); *Pistiŋ yurtḳa yer pütkeniŋ peri yū kirbegen.* "Dünya yaratıldığından beri düşman bize saldırmadı." (Tel., P.d.V.I, 176,17); *Yamanıŋ yöbŭne kirbe, aỳmaġı paşḳanıŋ yonına kirbe!* "Kötülükleri kabul etme ve yabancı halklarla karışma!" (Tel., P.d.V.I, 198,4); *Biz oḷyo kirdĭ bĭz.* "Biz esir düştük." (Tel.)

kir- (g-) "Girmek." (EDPT, 735)
kir- 1. Girmek, içine nüfuz etmek. 2. Dalmak. 3. Katılmak, ulaşmak. 4. Girişmek. 5. Varmak, ortaya çıkmak. 6. Başlamak, girişmek. 7. İlişkili olmak. 8. Uğramak, maruz kalmak. 9. Gelmek, hücum etmek. 10. Tutulmak, düşmek. 11. İsabet etmek, çarpmak." (DTS, 328)
kir- "1. İçeri girmek, bulunmak. 2. (Yaş için) ulaşmak." (ATS, 112)
kir- "Girmek." (TAS, 58)
ker-~kir- "Girmek, başlamak." (DK, 221, 222)
kir- I "Girmek, dahil olmak." (DLTÇ, 163)
kir- II "Esmek, üflemek." (DLTÇ, 163)
gir- "Girmek." (DÇT, 111)
kir- "1. Girmek; ulaşmak (belli bir yaşa), gelmek, olmak (örn: gece) " (DÇT, 127)

kirbe **II/1365** Töl. Şapkanın kenarı, kenar, dar kenar, kıyı.

kirbē~kirbi "Kısa (sakal ve bıyık hakkında)." (ARSL, 328, 329)

kirbele- **II/1365** Töl. <kirbe+le-
Kenardan gitmek.

-

kirbik **II/1366** Tel. Kirpik.

kirpik "Kirpik." (EDPT, 737)
kirpik "Kirpik." (DTS, 329)
kirbik "Kirpik." (ATS, 112)
kirbik "Kirpik." (TAS, 59)
kirbik "Kirpik." (DK, 223)
kirbig~kirvig "Kirpik." (DLTÇ, 163)

kirçĭ **II/1364** Tel. W. Kir tutan.

Kişi tonı kirçĭ. "İnsan kıyafeti çabuk kir tutar."

kirçil "Çabuk kir tutan." (ARSL, 331)

kirçil **II/1364** Tel. *bk.* kirçĭ.

kire **II/1354** Leb. *bk.* kre.

kirē **II/1354** Leb. Testere.

kerēy "Ustura, tıraş bıçağı." (EDPT, 748)
kėrey "Ustura, tıraş bıçağı." (DTS, 319)
kire ~kirē "(Kütük kesmek için) bıçkı, testere." (ATS, 113)
kirē "Bıçkı, testere." (TAS, 59)

kīre **II/1354** Alt. Tel. <Rus. гиря
Ağırlık.

giraya "Terazi taşı." (ATS, 86)

kirēle- **II/1355** Leb. <kirē+le-
Testere ile kesmek, biçmek.

kirēle- "Biçmek." (ATS, 113)
kirele- "Testereyle kesmek." (ATS, 113)

kirelĭğ **II/1355** Leb. *bk.* krelū.

kirḥĭn **II/1361** Tel. <kir-gin
Bir şeyi elde eden, hedefine ulaşan.

Kirḥĭn körūnde adaŋdı yek körbö! "Gençken, güçlüyken babanı kınama!" (Tel. Miss.)

kirĭmtĭk **II/1360** Tel. Biraz karanlık, siyahımsı.

kiriş **II/1358** Alt. Tel. 1. Kiriş.
2. Şaman davulunda çanları olan enine demir çubuk.

kiriş "Kiriş, yay kirişi." (EDPT, 747)
kiriş "Kiriş; yay kirişi." (DTS, 329)
kiriş I "Demir eğri çubuk, tefin tutma kısmı." (ATS, 113)

kirĭş- **II/1359** Alt. Tel. 1. Birlikte bir yere girmek.

Yöpke kirĭştiler. "Onlar ortak noktaya geldiler." (Tel.); *Ḳıstar anıŋ-pıḷa toỳġa kirĭştĭler.* "Genç kızlar onunla birlikte düğüne gittiler." (Tel.);
2. Sürüye katılmak. (Tel.)

kiriş- "Girmek, nüfuz etmek; müdahale etmek; karışmak; girişmek, işe girişmek." (EDPT, 747)
kiriş- "Girmek, nüfuz etmek; müdahale etmek; karışmak; girişmek, işe girişmek." (DTS, 329)

kiriş- "1. Birlikte girmek. 2. Karışmak[38]." (ATS, 113)
kiriş- "Karışmak, müdahale etmek." (TAS, 59)
kiriş- "Karışmak, katılmak." (DÇT, 128)

kirĭştĭr- II/1360 Alt. Tel. <kirĭş-tĭr-
Birleştirmek, katılmak, içeriye girmek, bir araya getirmek, kavuşturmak.
kiriştür- "Sığdırmak, eklemek; uyum sağlamak." (EUES, 383)
kiriştir- "1. Giriştir, kattırmak. 2. Saymak, atamak." (ARSL, 330)

kirĭt II/1358 Tel. Alt. Leb. <kir-t
Giriş.

kirkilde- II/1361 Tel. (Hafif tonda) horlamak.
kirkilde- "Hırıldamak." (TAS, 59)

kirkildek II/1361 Tel. <kirkilde-k
Horultu.

-

kirle- II/1362 Alt. Tel. Leb. <kir+le-
Bulanıklık, kirletmek, suyu bulandırmak.
kirle- "Kirletmek, bulandırmak." (ATS, 113)
kirle- "Kirlenmek, bulaşmak." (DK, 223)

kirlen- II/1362 Alt. Tel. Leb. <kirle-n-
Kirlenmek, bulaşmak,
Kīḥen kebĭŋ kirlenbezĭn! "Giydiğin elbisen kirlenmesin!" (Tel., P.d.V.I, 219,21).
kirlen- "Kirlenmek." (EDPT, 745)
kirlen- "Kirlenmek." (DTS, 329)
kirlen- "Kirlenmek, bulaşmak." (ATS, 113)
kirlen- "Kirlenmek, pislenmek." (TAS, 59)

kirlendĭr- II/1362 Alt. Tel. <kirlen-dir-
Kirletmek.

-

kirlĭğ II/1362 Leb. Kirli.
kirlig "Kirli." (EDPT, 745)
kirlig "Kirli." (EDPT, 745)
kirlü "Kirli, pislenmiş." (ARSL, 331)

kirlū II/1362 Alt. Tel. *bk.* kirlĭğ.

[38] ATS'de bu anlam *karışmamak* olarak verilmiştir.

kirū II/1361 Tel. Giriş, başlangıç.
Su kirū, sudŭŋ kirū "İlkbaharda oluşan sel."
kirgü "Girme." (DLT, 721)
kirü "Girme, giriş; *sūnıŋ kirüzi* nehir girintisi." (ATS, 113)

kīs II/1384 Alt. Tel. Leb. Keçe.
Kīs üy "Keçe çadır." (Tel.); *Aḳ kīs* "Ak keçe."; *kīs ödük* "Keçe çizme."
kiḏiz "Keçe." (EDPT, 707)
kidiz~kiḏiz~kiiz~kiviz~kiwiz "Kilim, keçe." (DTS, 326, 327, 331)
kiyis "Keçe." (ATS, 114)
kiyis "Keçe." (TAS, 59)
kīs "Keçe." (DK, 222)
kīs~kiyis "Keçe." (DLTÇ, 162, 163)
kiyis "Keçe." (DÇT, 127)

kiske II/1387 Leb. Kedi.
kiske "Kedi." (ATS, 113)

kiş II/1391 Alt. Tel. Samur.
Kiş pörük "Samur kürkünden şapka." (Alt.)
kīş "Samur." (EDPT, 752)
kiş "Samur." (DTS, 330)
kiş "Su samuru." (ATS, 113)
kiş "Samur." (TAS, 95)
kiş "Samur." (DK, 223)
kiş "Samur." (DLTÇ, 163)
kiş "Samur." (DÇT, 128)

kişte- II/1394 Alt. Tel. 1. Kişnemek.
Yetti yaştū yerenim yerin sanap kiştep yat. "Yedi yaşındaki, sarı renkli atım vatanını düşünerek kişniyor."; *At tışḳarı kişnep īdĭ.* "At avluda kişnedi."
2. Kızartmak.
kişnē- "(At vb. için) kişnemek." (EDPT, 754)
kişne- "Kişnemek." (DTS, 331)
kişte- "Kişnemek." (ATS, 113)
kişte- "Kişnemek." (TAS, 59)
kişte- "Kişnemek." (DK, 223)
kişte- "Kişnemek." (DLTÇ, 163)
kişte- "Kişnemek." (DÇT, 128)

kişteş- II/1394 Alt. Tel. Birlikte kişnemek.
kişteş- "*Attar kişnejip tanıjat.* Atlar kişnemeyle tanışıyor." (ATS, 113)

kiyē II/1343 Alt. =kiyege
Erkek saç örgüsü.

Aḳḳınıŋ kiyēsĭn taŋınıp "Ağabeyinin örgüsünü kendine bağlayıp" (P.d.V.I, 13,110)
bk. kiyē**.

kiyĭm **II/1344** Alt. Tel. =kīm Kıyafet.
ke̱dim "Giyim." (EDPT, 704)
kėdim~kė̱dim~kėyim "Giyim, elbise." (DTS, 312, 313 314)
kiyim "Giyim, giysi." (ATS, 113)
kiyim "Giyim, giysi." (TAS, 59)
kīm~kiyim "Elbise, giysi." (DK, 222)
kīm "Elbise, giysi." (DLTÇ, 162)
kiyim "Giyim." (DÇT, 127)

kiyĭmdū **II/1344** Alt. Tel. <kiyĭm+lū Giyimli, giyinmiş.
ke̱dimlig "Giyimli, giyinmiş." (EDPT, 704)
kėdimlig "Elbiseli, giyimli." (DTS, 312)
kiyimdü "Giysiler içinde, giyinmiş, kuşanmış." (ATS, 113)
kiyimdü "Giyimli, giyinik." (TAS, 59)

kiyĭn- **II/1344** Alt. Tel. Giyinmek, şapka giymek.
kedil- "Giyinmek, giydirilmek; yeniden doğmak, ruh göçü yaşamak, (başka bir vücuda) girmek, (farklı bir şekle) girmek; (tehlikeye) ulaşmak, (tehlikeden) etkilenmek." (EUES, 353)
kiyin- "Giyinmek." (ATS, 114)
kiyin- "Giyinmek." (TAS, 59)
kīn- "Giyinmek." (DK, 222)

kiyĭndĭr- **II/1344** Alt. Tel. =kīndĭr- Giyindirmek.
kiyindir- "Giydirtmek (elbise, ayakkabı, şapka için)." (ATS, 114)
giyindir- "Giyindirmek." (GSATA, 428)

kizek **II/1389** Tub. Leb. Kedi.
kizek "Kedi yavrusu." (ATS, 114)
kizek~kiyzek "Kedi." (DLTÇ, 162)

kizire- **II/1390** Tel. Yüksek sesle bağırmak, (gök) gürlemek.
küzüre- "Çınlamak, ötmek, gürlemek." (ATS, 131)
küzüre- "Gök, gürlemek." (TAS, 71)
kizre- "Gürlemek, gümbürdemek." (DK, 222)
küzüre- "Gürlemek." (DK, 228)
kizir- "Gürültü yapmak, sövmek, kavga etmek." (DÇT, 127)

kiziret- **II/1390** Tel. <kizire-t- Gürletmek.
kizret- "Bağırmak, çıkışmak." (TAS, 59)
küzüret- "Kapıyı çalmak, kapıyı vurmak." (TAS, 71)

kizirt- **II/1390** Tel. Gök gürlemek.
-

ḳḷāt **II/1052** Tel. ḳıḷāt< kelĭp-yat. Geliyor.
-
klāt- (<kel-) ~klēt- (<kel-) "Geliyor." (DÇT, 128)

ḳḷātḳan **II/1052** Alt. Tel. <kelĭp-yatḳan.

ḳo **II/498** Tel. Güzel, hoş, uyumlu, düzgün yetiştirilmiş.
kō "Güzel, zarif." (ATS, 116)
kō "Güzel, zarif, ince ve uzun (insan); ahenkli, uzun (şarkı)." (DÇT, 129)

ḳō **II/499** Leb. Solgun.
kubā "Solgun, soluk, açık sarı, açık gri; at ya da sığır donu rengi; sarışın insan." (EDPT, 581)
ḳuba "Kırmızı ve sarı arası bir renk." (DTS, 491)
kuba "Solgun, soluk, açık sarı." (ATS, 123)
kuba I "Gri, boz." (DÇT, 131)
kuba II "Geniş, tenha, ıssız." (DÇT, 131)
kuva I "Mavi." (DÇT, 131)
kuva II "1. Çıplak; *kuva çöl* çıplak bozkır. 2. Tamamen, büsbütün." (DÇT, 131)
kū "Soluk, açık." (DÇT, 132)
kübe "1. Geniş, enli. 2. Mavi." (DÇT, 133)

ḳō- **II/499** Tub. Leb. Tel. Kovalamak, peşinden gitmek, takip etmek.
kov- (?kōv-) "Takip etmek, kovalamak, peşinden gitmek" (EDPT, 580)
ḳov- "Kovmak, defetmek." (DTS, 490)
kū- "İzlemek, takip etmek." (ATS, 126)
ko- "Kovmak, kovalamak, izlemek, peşinden gitmek." (DK, 223)
kog- "Takip etmek, peşinden gitmek." (DÇT, 128)

ḳōbı **II/660** Alt. Leb. Vadi, vadi çukuru.

kovı "Mutsuz, kutsuz; sevapsız; oyuk, boş, tenha; boşluk." (EUES, 398)
kobı "Çukur, çukurluk." (ATS, 114)
kobı "Çukurluk." (TAS, 59)
kobı "Vadi." (DÇT, 128)
kovuk~kōbı "Dar, derin olmayan vadi." (DÇT, 128, 129)

ḳobıs **II/660** Leb. Balalayka.
bk. ḳomıs.

ḳobıda- **II/660** Leb. *bk.* ḳomıda-.

ḳobıdaḷ- **II/660** Leb. *bk.* ḳomıdaḷ-.

ḳobıdat- **II/660** Leb. *bk.* ḳomıdat-.

ḳōbıḷığ **II/660** Leb. *bk.* ḳōbıḷū.

ḳobıḷū **II/660** Alt. <ḳobı+ḷū
İçi boş olarak içe bükülmüş.

-

ḳoboḳ **II/659** Tub. Leb. El bileği.

-

kobıkçı "Bilek." (ATS, 114)

ḳoboẏ **II/659** Leb. Kötü, bir işe yaramayan.
bk. ḳomoẏ.

ḳōbraḳ **II/663** Kumd. Flüt, kaval ve onun yapıldığı bitki.

-

kōbrak "Şemsiyemsi bitkilerin gövdesinden yapılan kaval." (DK, 224)

ḳobraḳ I **II/662** Leb. W. Bir kiriş veya direkten oluşan köprü.

-

ḳobraḳ II **II/662** Tel. Bir kimsenin ağzından düşmeyen, sık kullandığı tekerleme benzeri söz.
kobrak "Tekerleme." (ARSL, 333)

ḳobut **II/661** Kumd. Tub. Hamut, araba koşumunda atların boyunlarına geçirilen ağaç veya üstüne meşin geçirilmiş çember.
komut "Hamut." (ATS, 116)
komut "Hamut." (DK, 223)
kovut "Koşum, hamut." (DÇT, 128)

ḳobutta- **II/661** Kumd. Tub. <ḳobut+ḷa-
Atı arabaya koşmak.
komutta- "Hamut takmak." (ATS, 116)
kovıta- "Hamut takmak." (DK, 223)
kovuta- "Koşum takmak, hamut takmak." (DLTÇ, 164)
kovuta- "Atı arabaya koşmak." (DÇT, 128)

ḳocoẏm **II/620** Leb. Tüccar, Rus tüccarı.
bk. ḳot'oẏn.

ḳoça **II/616** Alt. Şamanların, Ülgen için büyü yaparken taktığı kayın ağacı kabuğundan yapılmış maske.

-

koça "Ülgen'e büyü yaparken şamanın taktığı, huş ağacının kabuğundan yapılıp boyanmış maske. Şaman maskeyi çıkararak bazen seyircilerden birisine takar, seyirci ise homurdamaya ve koşan tay gibi davranmaya başlar (ilkbaharda doğayı verimli yapan gücün sembolü)." (DÇT, 129)

ḳoçḳor **II/618** Alt. Tel. Büyük boynuzlu koç.
ḳoçḳor ayı "Ay ismi (Ocak-Şubat)"
koçġar~koçŋar "Koç." (EDPT, 591, 592)
ḳoçŋar~ḳoçuŋar "Koç." (DTS, 479)
koçkor "Yabani koç." (ATS, 114)
koçkor "Yabani koç." (TAS, 59)
koçkor "Yaban koyunu." (DLTÇ, 166)
koçkor "Koç; *Koçkor ayı* Ocak ayı; tam anlamıyla Koç ayı." (DÇT, 129)

ḳodor- **II/611** Tel. Alt. 1. Çekip çıkarmak, kökünden çekip çıkarmak.
Terekti tazıḷı-bıḷa ḳodoro tarttı. "O ağacı kökü ile birlikte çıkardı."
2. Çıkarmak (cepten).
3. Kırmak.
kutur- "Dökmek, boşaltmak." (EDPT, 605)
ḳotur- "Boşaltmak, aktarmak; Çıkarmak, kepçeyle çıkarmak, dökmek." (DTS, 490)
kodor- "1. (Taşları) kırmak, parçalamak. 2. Çıkarmak, almak." (ATS, 114)
kodor- "Kök ayıklamak, kökleri yolarak sökmek, kazmak." (TAS, 59)

ḳodorıḷ- **II/611** Alt. Tel. Tub. <ḳodor-ḷ-
Çıkarılmak, sökülmek, koparılmak.
kutrul- "Dökülmek, boşaltılmak." (EDPT, 605)
ḳotrul- "Aktarılmak, dökülmek, boşaltılmak." (DTS, 489)

kodorıl- "Kırılmak, çıkarılmak." (ATS, 114)

ḳodraẏ- II/615 Tel. <ḳodur+aẏ-
Uyuz hastalığına yakalanmak, uyuzdan eziyet çekmek.

kodurlan- "Uyuz hastalığına yakalanmak." (ATS, 114)

ḳodur II/615 Alt. Tel. Leb. Deri değiştirme, uyuz (hastalık), liken, cüzzam.
ḳodur aẏ "Mart ayı." (Tel.); *ḳodur paḳa* "Kara kurbağası." (Tel.); *ḳodur taş* "Granit taşı."

kotur "İnsanlarda ve hayvanlarda bir çeşit cilt hastalığı, sıraca, uyuz." (EDPT, 604)
ḳotur "Uyuz, kabuk." (DTS, 490)
kodur I "Uyuz." (ATS, 114)
kodur II "Çopurlu, eğri." (ATS, 114)
kodır "1. Uyuz. 2. Eğri büğrü, pürüzlü." (TAS, 59)
kodır "Pürüzlü." (DK, 223)
kodır "Uyuz." (DLTÇ, 164)
kodır "Pürüzlü, pürtüklü." (DÇT, 128)

ḳodurḷū II/615 Tel. Alt. <ḳodur+ḷū
1. Hastalıklı, uyuzlu.
2. (Deri hastalığı sonucu) çilli, lekelenmiş deri.

kodırlu "Uyuza yakalanmış olan." (TAS, 59)

ḳodurḷüğ II/615 Leb. *bk.* ḳodurḷū.

ḳoġo I II/516 Tel. 1. Kova.
2. Kova burcu.

kovġā "Kova." (EDPT, 583)
ḳova~ḳovġa "Kova, bakraç." (DTS, 490)

-

ḳoġo II II/516 Tel. =ḳoġ
Kül.

-

kok "Kül." (ARSL, 339)

ḳoġoḷyın II/516 Tel. Güvercin.

-

-

ḳoġon II/516 Tel. Kül.
bk. ḳoġo II**.

ḳoġus II/518 Alt. Tel. Leb. *krş.* kögüs.
1. Göğsün yan tarafları.
2. Gövde, beden.

kögüs~kögüz (gögöz) "Göğüs, meme." (EDPT, 714)
köküs~köküz "Göğüs." (DTS, 334)
kögüs "1. Göğüs, göğüs kafesi, bağır. 2. Kalp. 3. Bağır." (ATS, 120)
kögüs "Göğüs." (TAS, 62)
kökse~köksi "Gövdenin üst kısmı; göğüs." (DLTÇ, 167)

ḳoğ- II/515 Leb. Takip etmek, izlemek, peşine düşmek.
bk. ḳō-.

ḳoğıraş II/520 Leb. Ses, çan sesi.

koŋıraş "Çınlama, şangırtı (küçük çan, zil sesi)." (ARSL, 351)

ḳojıḳ II/648 Tel. <ḳoş-ḳ
1. Gelir, kâr, faiz.
2. Baharat, çeşni, karışım.

-

kojuk "Ek." (ATS, 114)

ḳojıḳtū I II/648 Tel. <ḳojıḳ+tū
Karışmış, baharatlanmış.

-

-

ḳojıḳtū II II/649 Tel. Alaşımlı (madenlerle ilgili).

-

ḳojıḷ- II/648 Tel. Leb. Alt. <ḳoş-ḷ-
1. Artmak, çoğalmak.
Su ḳojıḷdı. "Su çoğaldı."
2. Birleşmek.
Ḳoġo bınaŋ saḷ etsem ḳojıḷġaẏ minem paḷama? "Eğer ben kamıştan sal yapsaydım, çocuklarımla birleşebilir miydim?" (Tel.; P.d.V.I, 221 XI, 2)
3. Karışmak.

koşul- "Katılmak, birleştirilmek." (EDPT, 673)
ḳoşul- "1. Birleştirilmek, eklenmek. 2. (Şiir, şarkı için) bestelenmek." (DTS, 489)
kojul- "Birleşmek, eklenmek." (ATS, 114)
kojul- "Katılmak, birleşmek." (TAS, 60)
kojul- "Eklenmek, katılmak, birleşmek." (DÇT, 128)

ḳojıḷaŋ II/648 Tel. Çadırı sarıp bağlamak için kullanılan at kılından yapılmış geniş şerit.

kojlaŋ "At kılından yapılan geniş şerit." (ARSL, 335)

ḳojıḷt- **II/649** Alt. Tel. Leb. <ḳojıḷ-t-
1. Karıştırmak.
2. Birleştirmek.

-

-

ḳojo **II/647** Alt. Tel. Leb. <ḳoş-a
Birlikte, aynı anda; çift.

koşā "Çift, iki kat." (EDPT, 671)
ḳoşa "Çift, iki kat." (DTS, 489)

kojo "Birlikte." (ATS, 114)
kojo "Beraber, birlikte." (TAS, 60)
kojo~koşo "Beraber, birlikte." (DK, 223, 226)
kojo "Birlikte, beraber." (DÇT, 128)
kojo…kojo "*Bir…bir* anlamında kullanılan bağlaç." (DÇT, 128)

ḳojoġo **II/647** Tel. Nehir kolu, dere, ada
ile ikiye ayrılmış nehir.

-

kojogo "Küçük ırmak, nehir kolu." (ARS, 71)

ḳojoḷoŋ **II/648** Alt. =ḳoş ḳoloŋ
At kılından yapılmış geniş şerit.
bk. ḳojıḷaŋ.

ḳojoŋ **II/647** Alt. < ḳoş-
Şarkı.
Ḳojoŋı dā sürüköy ḳubattıḷū. "Onun şarkıları da çok eğlenceli." (P.d.V.I, 10,5)

koşuġ "Şiir, şarkı." (EDPT, 671)
ḳoşuġ "Şiir, koşuk." (DTS, 489)

kojoŋ "Şarkı." (ATS, 114)
kojoŋ "Şarkı." (TAS, 60)
kojoŋ "Şarkı." (DÇT, 128)

ḳojoŋçı **II/648** Alt. <ḳojoŋ+çı
Şarkıcı.

-

kojoŋçı "Şarkıcı." (ATS, 114)
kojoŋçı "Şarkıcı." (TAS, 60)
kojoŋçı "Şarkıcı." (DÇT, 128)

ḳojoŋdo- **II/647** Alt. <ḳojoŋ+ḷa-
Şarkı söylemek
Kiji yaḷdaba, men de poyım parıp ḳojoŋdop pergeÿm! "Kimseyi çağırma, ben kendim gelip şarkıyı söylerim!" (P.d.V.I, 9,27)

kojoŋdo- "Şarkı söylemek." (ATS, 114)
kojoŋdo- "Şarkı söylemek." (TAS, 60)
kojoŋdo-~kojoŋno- "- Şarkı söylemek." (DÇT, 128)

ḳojoŋdot- **II/647** Alt. <ḳojoŋdo-t-
Şarkı söyletmek.
Öskö kiji yaḷdap aḷıp parıp ḳörgözüp yaḳşı ḳojoŋdodım! "Ben başka bir kızı çağırmak istiyorum, onu göstermek ve ona şarkı söyletmek istiyorum." (P.d.V.I, 9,25)

kojoŋdot- "Şarkı söyletmek." (ATS, 114)

ḳojoŋdū **II/647** Alt. ḳojoŋ+ḷū
Şarkılı.

-

ḳojōş **II/648** Leb. *bk.* ḳojūş

ḳojōşta- **II/648** Leb. *bk.* ḳojūşta-.

ḳojūn **II/649** Töl. Çok, çokluk, bolluk.

-

ḳojūş **II/649** Alt. Tel. <ḳoş ūş
İki elin birleştirilmesiyle oluşan büyük avuç.

-

kojūş~koş ūş "İki avuç dolusu." (ARS, 71)

ḳojūşta- **II/649** Alt. <ḳojūş+ḷa
Avuç avuç ölçmek, avuçlamak.

kojūştan- "Avuçlamak." (ARSL, 336)

ḳoḳ[39] **II/507** Alt. Leb. Tel. 1. Kül.
2. Kepek (kafadaki), uyuz, deri değiştirme, kabuk.
Ḳıs yūḳtap keldi pajınıŋ ḳoġınaŋ ḳodorıp aḷdı. "Genç kız ona yaklaştı ve başındaki kepekleri aldı."

kōġ "Toz." (EDPT, 609)
ḳoġ "Çöp, süpüntü, zerre, tanecik." (DTS, 480)

[39] OSTN'de bu madde için verilen anlamların iki farklı kelimeye ait olduğu düşünülmektedir. Birinci anlam "kül" Eski Türkçe *koġ* "toz, çöp, süpüntü, zerre, tanecik." (EDPT, 609; DTS, 480); ikinci anlam "kepek (kafadaki), uyuz, deri değiştirme, kabuk" ise Eski Türkçe *kavık* "kepek, darı kepeği" (EDPT, 583; DTS, 463) kelimeleri ile ilişkilendirilebilir.

kavık "Kepek, darı kepeği." (EDPT, 583)
ḳavıḳ "Kepek." (DTS, 463)
ḳavuḳ "Darı kepeği." (DTS, 465)
kok~kōk "1. Kıvılcım. 2. Uyuz (bir tür deri hastalığı). 3. "1. Kıvılcım. 2. Uyuz (bir tür deri hastalığı). 3. *Kok-uyak* Kurt." (ATS, 115, 117)
kok "Kül." (TAS, 60)
kobuk "Egzama, bir el hastalığı adı." (TAS, 114)
kōk "Kepek, saçlı deride oluşan pulcuk, konak." (TAS, 61)
kāk "Kepek, kabuk." (DÇT, 120)
koŋ "Kül." (DÇT, 129)

ḳōḳ **II/508** Leb. =ḳūḳ
İdrar torbası, mesane.
kavuk "İdrar torbası, mesane." (EDPT, 583)
ḳavuḳ "İdrar torbası, mesane." (DTS, 565)
kūk "Sidik torbası." (ATS, 127)
kūk "İdrar kesesi." (TAS, 68)

ḳoḳ- **II/508** Alt. Tel. Leb. 1. Sadece kül kalacak şekilde yanmak.
2. Sadece kömür kalacak şekilde yanmak. (Tel.)
Ot ḳoḳtı. "Odunlar sobanın içinde kömür oldular."; *Ot ḳoḳḳoḷoḳ turbanı yappa!* "Odunlar daha kömür olmadı, boruyu kapatma!"
kok- "Yanarken koku yaymak; hoş olmayan koku yaymak, iğrenç kokmak, kötü kokmak." (EDPT, 609)
ḳoḳ- "Boğucu duman çıkmak, (et için) yanık kokusu çıkmak." (DTS, 485)
kok- "Köz hâline gelmek." (ATS, 115)
kok- "1. Kömür olmak, kömürleşmek." (TAS, 60)

ḳōḳ- **II/509** Kumd. W. =ḳoḳ
Azaltmak, azalmak (su).
kōk- "Azalmak, eksilmek." (EDPT, 609)
ḳoḳ- "Azalmak, eksilmek." (DTS, 485)

-

ḳoḳḳımaẏ **II/512** Hiçbir şeyden memnun olmayan insan, her şeye homurdanan.
kokumay "Şık adam, şıklık düşkünü." (TAS, 60)

ḳoḳḳır **II/512** Tel. Kumd. *bk.* ḳoḳur.

ḳoḳḳır- **II/512** Tel. Töl. Kırılmak, zayıf düşmek.

-

ḳoḳḳırçı **II/512** Kumd. Tel. *bk.* ḳoḳurçı.

ḳoḳḳırḷa- **II/512** Tel. Kumd. *bk.* ḳoḳurḷa.

ḳoḳḳırḷū **II/512** Tel. Kumd. *bk.* ḳoḳurḷū.

ḳoḳḳıẏ **II/512** Alt. Tel. =ḳoḳuẏ
Ünlem. (Kötü duyguları ifade etmek için kullanılır, koron "zehir" kelimesiyle aynı anlama gelir.)
Ḳoḳḳıẏ ḳoron! Pu men ne poḷdım? "Eyvah, ne oldum ben böyle!"; *Ḳoḳḳıẏ ḳoron pajıbıs pistiŋ yoḳ poḷor!* "Ne yazık ki başımızı yitireceğiz!"
kokıy "*ünl.* (Üzüntü ifade eder)." (ATS, 115)
kokıy "Çığlık, bağırma, acıyla inleme." (DK, 224)

ḳoḳḳıẏḷa- **II/512** Alt. Tel. <ḳoḳḳıẏ+ḷa-
Ağrıdan, acıdan inlemek, acılı sesler çıkarmak.
kokıyla- "İnlemek, üzüntü haykırışları koparmak." (ATS, 115)

ḳoḳpır **II/514** Tub. Leb. *bk.* ḳoḳur, ḳoḳḳır.

ḳoḳpırcı **II/515** Leb. *bk.* ḳoḳurçı.

ḳoḳpırḷa- **II/514** Tub. *bk.* ḳoḳurḷa.

ḳoḳpırḷığ **II/514** Tub. Leb. *bk.* ḳoḳurḷū.

ḳoḳtū **II/514** Tel. <ḳoḳ+ḷū
Küllü, külle kaplanmış.
Ḳonġon yeriŋ ḳoḳtū poḷzın! Ḳozıḷū ḳoẏdoŋ köp poḷzın! "Yaşadığın yer kül ile kaplansın, koyunun kuzusundan daha çok çocuğun olsun!"
koktu "Küllü." (TAS, 60)

ḳōḳuncaḳ **II/510** Leb. =ḳorḳuncaḳ
Korkak.
korkınçıġ "Korkunç, korkutucu." (EDPT, 657)
ḳorḳınçıġ "Korkunç, korkutucu, dehşet verici." (DTS, 487)
korkınçak~korkunçak "Korkak." (ATS, 117, 118)
korkunçak "Korkak, ürkek." (TAS, 61)

ḳoḳur **II/510** Alt. Tel. =Moġ
Şaka, espri.

kokır "Şaka, neşeli konuşma." (ATS, 115)
kokur "Şaka." (DÇT, 128)

ḳoḳurçı **II/511** Tel. <ḳoḳur+çı
Şakacı.
kokırçı "Şakacı, esprili." (ARS, 72)

ḳoḳurḷa- **II/510** Alt. Tel. <ḳoḳur+ḷa-
Şaka, espri yapmak.
kokırla- "Şaka yapmak." (ATS, 115)

ḳoḳurḷū **II/511** Alt. Tel. <ḳoḳur+ḷū
Şakacı.
kokkırlū "Şakacı." (DK, 224)

ḳoḷ **II/578** Tel. Alt. Leb. Kumd.[40] 1. İnsan eli, hayvanların ön bacakları, el dirseği.
Ḳoḷ artḳış (Tel.), ḳoḷ artış (Kumd.), "El havlusu."; *ḳoḷ kere* "El testeresi." (Tel.); *Ḳoḷ tartḳı* "Küçük iş tezgâhı (marangoz)."; *Ḳoḷ aḷıştıḷar.* "Onlar birbirilerine el uzattılar." (Tel.); *ḳoḷ poyı* "1 metre (Sajen' - 2,13 metreye eşit olan Rus ölçüsü. Polsajen'i - Sajen'in yarısı -yaklaşık 1 metredir). " (Tel.); *Ḳoḷ aḷıştırdı.* "Onları nişanladı." (Tel.); *Ḳoḷımda poḷdı.* "Benim elimde." (Tel.); *Ḳoḷımdaŋ çıḳtı.* "Artık benim elimde değil." (Tel.);
2. Parça (eşya). (Alt.)
Ekki ḳoḷ pös "İki parça kumaş."
kōl "Üst kol; vadi" (EDPT, 614)
ḳol~ḳōl "1. El. 2. Dal, kol. 3. Vadi." (DTS, 481, 482)
kol "1. El, parmaklar. 2. Hayvanlarda ön ayak." (ATS, 115)
kōl "Elbise kolu, yen." (ATS, 117)
kol "Kol, el." (TAS, 60)
kol "Kol." (DK, 224)
kol "El, insan eli, hayvanların ön ayağı, " (DLTÇ, 164)
kol "Kol, hayvanların ön ayakları." (DÇT, 128)

ḳōḷaḳ **II/588** Leb. Sıcak, yanmakta olan kömür.
-

ḳoḷbō **II/603** Alt. <ḳoḷbo-ġa
Yanında, bitişik.
kolbō "Faiz, kâr." (ARSL, 343)

ḳoḷbo- **II/603** Tel. Alt. Leb. <ḳoḷ+ba-
1. Bir araya bağlamak, birbirine bağlamak, arka arkaya sıraya koymak (büyükbaş hayvan).
Ḳuẏruġŭna ḳoḷbop pūḷadı. "Onları kuyrukları ile bağladı."
2. Faiz vermek, çoğalmak (para).
Ḳoḷbop perdĭ. "O faiz ödedi."; *Ḳoḷbop aḷdı.* "O ona faizle para verdi."
kolbo- "Birkaç nesneyi bir bütün hâlinde bağlamak." (ATS, 115)

ḳoḷbōḷo- **II/603** Alt. <ḳoḷbō+ḷa-
Yanyana, arka arkaya yerleştirmek, sıralamak.
Ḳoḷbōḷap turġan maḷ. "Sırada duran büyükbaş hayvan."
-

ḳoḷbōş **II/604** Alt. Leb. <ḳoḷbo-ġaş
bk. ḳoḷbō.
kolboş "Birleştirme." (ATS, 115)

ḳoḷboş- **II/604** Tel. <ḳoḷbo-ş-
Birlikte bağlanmak, birlikte sıra oluşturmak, yığın olmak.
Ḳoḷbojıp "Yığınla."
kolboş- "Birlikte bir yığın oluşturmak." (ATS, 115)

ḳoḷboştır- **II/604** Tel. <ḳoḷboş-tır-
Birlikte bağlamak.
Ḳoḷboştıra tujān attar "İplerle birbirine bağlanmış atlar (ön bacaklardan)"; *Ḳoḷboştıra pūḷadı.* "O iki atın dizginlerini bağladı."
kolboştır- "Birlikte birleştirmek." (ATS, 115)

ḳoḷboẏ **II/603** Tel. <ḳoḷbo-a
Birlikte, bir arada.
Ḳoḷboẏ pūḷadı "Birlikte bağladı."; *Ḳoḷboẏ saḷdı* "Birbirinin yanına koydu, yan yana sıraladı."
kolboy "*edat* İlişkili, ilgili." (ARSL, 343)

ḳoḷbū **II/604** Tel. <ḳoḷbo-ū
Kâr payı, faiz.
kolbu "Bağlantı, ilişki." (ARS, 72)
kolbō "Kâr payı, faiz." (ARSL, 343)

ḳoḷbūḷū **II/604** Tel. <ḳoḷbū+ḷū
Faiz ödeyen.
kolbulu "Bağlantılı, ilişkili." (ARS, 72)

[40] Kumd. ibaresi madde başında yok, madde içinde vardır.

ḳoldıḳ **II/601** Alt. Koltuk altı.
bk. ḳoḷtıḳ.

ḳoḷdıḳta- **II/601** Alt. Koltuk altından tutmak.
Ekki ḳoḷdıḳtan ūḷdū ḳoḷdıḳtadı. "Onlar çocuğun iki koltuğundan yapıştılar."; *Ekki taş ḳoḷdıḳtap Edil keçken Mıratmın.* "Ben İdil Nehri'ni koltuk altında iki taşla yüzerek geçen Murat'ım."
bk. ḳoḷtuḳta-.

ḳoḷdū **II/601** Alt. Tel. 1. Eli olan, elli.
Ekki ḳoḷdū kiji "İki eli olan kişi."; *pir ḳoḷdū* "Bir kollu (nehir)."
2. Eli açık.
kollug "Eli ile kolu olan." (DTS, 482)
koldu "Eli olan, elli." (ATS, 115)
koldu "Eli olan." (DLTÇ, 164)

ḳoḷġo **II/594** Tub. Boşluk, çukur, oyukluk.
-

ḳoḷġoḷığ **II/594** Tub. Boş, oyuk, çukur.
-

ḳoḷġonoḳ **II/594** Leb. *bk.* ḳoḷġonaḳ (bu kelimenin anlamı verilmemiş.)"

ḳoḷı **II/593** Alt. Tel. < Moğ., =ḳoḷa, koḷo
Pirinç (metal).
kolo "Kalay." (ATS, 115)

ḳoḷḳo **II/593** Tel. 1. Kalbin yanındaki kalın damarlar.
2. Eş (karı).
kolko I "Kadın." (ATS, 115)
kolko II "Yudum." (ATS, 115
kolko "Ana atar damar." (TAS, 60)

ḳoḷomzoḳ **II/593** Tel. *bk.* ḳoḷoŋzıḳ.

ḳoḷomzoḳto- **II/593** Tel. *bk.* ḳoḷoŋzı-

ḳoḷomzoḳtū **II/593** Tel. *bk.* ḳoḷoŋzıḳtū.

ḳoḷon **II/591** Leb. *bk.* ḳoḷoŋ.

ḳōḷon- **II/591** Tel. <ḳō+ḷa-n-
1. Yayılmak (ses).
2. Yüksek sesle ve eğlenceli bir şekilde konuşmak, çok ses çıkarmak.
3. Uyumlu olmak (birbiriyle uyan sesler).
kōlondo- "Yüksek sesle, kelimeleri uzatarak konuşmak." (DÇT, 129)
kōlot- "Yüksek sesle söyletmek (şarkı)." (DÇT, 129)

ḳoḷonçı[41] **II/592** Alt. Hediye, armağan.
kolamçı~kulamçı "Damadın geline verdiği hediye." (KRS, 26)

ḳoḷonçıḷa- **II/592** Alt. <ḳoḷonçı+ḷa-
Hediye etmek.
-

ḳoḷonçıḷū **II/592** Alt. <ḳoḷonçı+ḷū
Hediyelere bürünmüş, hediyeli.
-

ḳōḷondır- **II/592** Tel. <ḳōlon-dır-
Uyumlu yapmak, uyumlu hâle getirmek.
-

ḳoḷonmoş **II/592** Leb. *bk.* ḳoḷoŋmoş.

ḳōḷonū **II/592** Tel. <ḳōḷon-ū
Uyumlu.

ḳoḷoŋ **II/591** Alt. Tel. Kolan; eyeri bağlamak için at, eşek vb.nin göğsünden aşırılarak sıkılan yassı kemer.
Ḳoḷoŋ pajı "Kemer tokası." (Tel.)
kolan "Eyer kolanı." (EDPT, 622)
ḳolan "Eyer kolanı." (DTS, 482)
koloŋ~koloŋı "Kolan, hayvan semerini veya eyerini bağlamak için göğsünden aşırılarak sıkılan, yassı kemer, bağ." (ATS, 115)
koloŋd'ı "Kolan, eyer altına konulan keçe kolan, teğelti kolanı." (TAS, 60).
kolon~koloŋ~kūlan "Kolan." (DLTÇ, 165, 171)
koloŋ "Eyer kolanı." (DÇT, 129)

ḳoḷoŋmoş **II/591** Alt. <ḳoḷoŋ+paş
Kemer tokası.
koloŋ-baş "Demirden yapılan kolan tokası." (ARSL, 345)

ḳoḷoŋzı- **II/591** Alt. Tel. Kötü, itici kokuya sahip olmak.
-

ḳoḷoŋzıḳ **II/591** Tel. <ḳoḷoŋzı-ḳ
Kötü koku.
bk. ḳoḷoŋzo**.

ḳoḷoŋzıḳtū **II/591** Tel. <ḳoḷoŋzıḳ+tū
Kötü kokulu.
-

[41] Bu kelimeyle Eski Türkçe döneminde tanıklanan *kolum* "sunu, hediye, bağış, sadaka" (EUES, 390) arasında kök ilgisi olduğu düşünülmektedir.

ḳoloŋzo **II/591** Alt. Tel. Kötü ter kokusu.
kolomsok~kolomzok "Kokan, kötü kokan insan." (ATS, 115)

ḳoloŋzoḳ **II/591** Alt. Tel. *bk.* ḳoloŋzo.

ḳoḷotḳo **II/592** Tel. <Rus. колодка
Pranga.
kolotko "Kabza." (ATS, 116)
kolotko "Arı kovanı." (TAS, 60)

ḳoḷotḳoḷa- **II/592** Tel. <ḳoḷotko+ḷa-
Zincirlemek.
-

ḳoḷtıḳ **II/596** Tel. =ḳoltuḳ
Koltuk altı.
Ḳoḷtıġıŋ sıstabazın! "Koltuk altın ağrımasın!" (P.d.V.I, 219,47)
koltuk "Koltuk, koltuk altı." (EDPT, 619)
ḳoltıḳ "Koltuk, koltuk altı." (DTS, 482)
koltuk "Koltuk, koltuk altı." (ATS, 116)
koltık "Koltuk altı." (TAS, 60)
koltık~koltuk "Koltuk altı." (DLTÇ, 165)
koltık~koltuk "Koltuk." (DÇT, 129)

ḳoḷtū[42] **II/596** Tel. *krş.* ḳoḷuşḷuḳ
Sözlenmiş olan gelin ve damat.
-
koltu "Gelin." (ATS, 116)
koltu "Eş, refik, refika." (TAS, 60)

ḳoḷtuḳ **II/596** Leb. Tel. <ḳoḷ+ḷuḳ
Koltuk altı.
Ḳoḷtuḳ tügŭ "Koltuk altında çıkan tüyler." (Tel.)
bk. ḳoḷtıḳ.

ḳoḷtuḳta- **II/598** Alt. Tel. Leb. Koltuk altına almak.
Sarı Ḳan çıġıp keldi, attaŋ öbögöndŭ ḳoḷtuḳtap tüjüret. "Sarı Han çıktı ve yaşlı adamın koltuk altından tutarak attan inmesi için yardım etti." (P.d.V.I, 110,541-542)
koltukla- "Kolların altında taşımak." (EDPT, 620)
ḳoltuḳla- "1. Koltuğu altına almak., koltukta taşımak. 2. Koltuk altına vurmak." (DTS, 482)
koltukta- "Koltuk altına almak, bir şeyi koltuğuna almak." (ATS, 116)
koltukta- "Kolundan tutmak, koluna girmek; kol kola girmek." (TAS, 60)
koltukta- "Koltuklamak." (DÇT, 129)

ḳoḷtuḳtū **II/598** Alt. Tel. Koltuk altında yeri olan (destanlarda insanlara ait bir benzetme).
-
-

ḳoḷucaḳ **II/593** Leb. <ḳoḷ+çaḳ
Küçük nehir.
kolçak "Küçük kol, küçük el." (EDPT, 618)
ḳolıçaḳ "Küçük el, küçük kol." (DTS, 482)
-

ḳoḷyur **II/595** Alt. Boyun omuru.
kolcur "Gırtlak, damak, boyun." (ATS, 115)

ḳom I **II/667** Alt. Dalga.
Ḳom kirdĭ. "Dalgalar yükseldi."
kōm "Dalga." (EDPT, 625)
kum "Dalga, dalgalanma." (DTS, 494)
kom "Dalga." (ATS, 116)

ḳom II **II/667** Alt. Tel. 1. Yük eyeri. (Alt.)
2. Yük eyerinin altındaki altlık, bez, keçe. (Tel.)
kōm "Devenin yük eyeri, semer." (EDPT, 625)
ḳom "Devenin yük eyeri, semer." (DTS, 483)
kom "1. Yük eyeri. 2. Eyer örtüsü." (ARSL, 347)

ḳomda **II/671** Leb. Kutu.
-

Ḳomdaş **II/672** Leb. Saru-korşa Nehri veya Biy Nehri kıyılarında yaşayan Tatar kabilesi.
-

ḳomdıt **II/672** Tel. Bir tür yılan (?)
-

ḳomdū I **II/672** Tel. <ḳom II+lū
Yük eyeri olan, semerli.

[42] Bu kelimenin Eski Türkçe *kolt-* "kendisi için istemek, yalvarmak, dilenmek, ant içmek" (EUES, 390) fiilinden türediği düşünülmektedir.

-

ḳomdū II **II/672** Kumd. <ḳom I+lū
Dalgalı, dalga şeklinde.
komdu "Dalgalı (su), dalga şeklinde." (ATS, 116)
komnığ "Dalgalı." (KRS, 27)

ḳomıda- **II/670** Tel. Alt. Memnun olmamak, şikayetçi olmak, gücenmek, kırılmak, zarara uğramak.
Ḳomıdaba! "Gücenme!"; *Ḳomıdap ḳaḷdım.* "Zarara uğradım."
komıt- "Özletmek, ilham vermek, harekete geçirmek." (EDPT, 626-627)
komıt- "Üzmek, kederlendirmek; kaygılandırmak, heyecanlandırmak." (DTS, 483)
komuda- "1. İsteksiz olmak, şikâyet etmek, hoşnut kalmamak. 2. Kaybetmek, zarar etmek." (ATS, 116)

ḳomıdaḷ **II/670** Tel. <ḳomıda-ḷ
Kırgınlık, dargınlık, başkasının onurunu kırma, hakaret, gücendirme.
komudal "Memnuniyetsizlik, şikâyet." (ATS, 116)
komudal "Üzüntü, şikâyet." (DÇT, 129)
kobıdal- "Darılmak, gücenmek, küsmek." (DLTÇ, 163)

ḳomıdan- **II/670** Tel. Alt. <ḳomıda-n-
Kendini kırgın hissetmek, kırılmak, gücenmek.

-

ḳomıdat- **II/670** Tel. <ḳomıda-t-
Kırmak.
komudat- "Şikâyet etmek. 2. Zarara uğratmak." (ATS, 116)

ḳomırġay **II/669** Tel. Alt. 1. Gövdesi boş olan kısa ağaç, sapı boş olan bitki.
2. Kaval, flüt.
Ḳomırġay çoḳḳırḷadı. "O kaval çaldı."
komurgay "Düdük, kaval." (ATS, 116)
komırgay "Düdük, kaval." (TAS, 60)
kōmırgay "Düdük, kaval." (DÇT, 129)
şaŋay-koŋırgay "Kaval." (DÇT, 167)

ḳomırsḳa **II/669** Kumd. Karınca.
kumursġā "Karınca." (EDPT, 628)
ḳumursġa "Karınca." (DTS, 495)
kımıskay~kımıskayak~komurska~kumurska "Karınca." (ATS, 108, 116, 125)
komıskaş~komıshaş "Karınca." (DLTÇ, 165)

ḳomıs I **II/670** Alt. Böcek, mayıs böceği.
bk. ḳoŋıs.

ḳomıs II **II/670** Alt. Tel. *krş.* ḳobus, ḳobuz
Genel olarak müzik aleti, müzik.
Temir ḳomıs "Ağız kopuzu."; *yadıŋı ḳomıs* "Yatay telli saz." (Alt.); *aġaş ḳomıs* "Keman."(Alt.); *ḳat ḳomıs* "Akordeon."; *Ḳomıs oynadı.* "O müzik aleti çalıyordu." (Alt.); *Ḳomısḳa ḳaḳ.* "Balalayka çal." (Alt.); *Ḳomısḳa ḳīdirdi.* "O müzik eşliğinde şarkı söyledi." (Tel.)
kopuz "Kopuz, telli bir çalgı." (EDPT, 588)
ḳobuz~ḳubuz "Kopuz, telli bir müzik aleti." (DTS, 479, 491)
komus "Kopuz (ortasında metalden ince bir dili bulunan, ağız ve parmaklarla çalınan bir müzik aleti." (ATS, 116)
komıs I "Kopuz." (TAS, 60)
komıs II "Gece eğlencesi, parti." (TAS, 60)
komos "Kopuz." (DK, 224)
komıs~komos "1. Akardiyon. 2. Kopuz." (DK, 224)
komıs~kobız "Kopuz, müzik aleti." (DLTÇ, 165)
komıs~koŋıs "Kopuz." (DÇT, 129)

ḳomısçı **II/671** Alt. Tel. Ağız kopuzu veya balalayka çalan müzisyen.
komısçı "Kopuz çalan kimse." (ATS, 116)
komısçı "1. Kopuz çalgıcısı. 2. Çalgıcı." (TAS, 60)
komısçı "Kopuz çalan." (DÇT, 122)

ḳomısḳaş **II/670** Leb. *bk.* ḳomırsḳa.

ḳomısta- **II/671** Alt. Tel. <ḳomıs+ḷa-
1. Ağız kopuzu çalmak. (Alt.)
2. Müzik aleti çalmak. (Tel.)
komısta- "Kopuz çalmak." (ARSL, 348)

ḳomıt **II/669** Tel. Hamut, kelepçe.
Ḳomıt suḳtı. "O ata hamut taktı."
bk. ḳobut.

ḳomıtta- **II/669** Tel. Hamut takmak, atı arabaya koşmak.
bk. ḳobutta-.

ḳomoẏ **II/669** Tel. Kötü, bir işe yaramayan, güçsüz, zayıf.

kōmoy "Kötü, zayıf, işe yaramaz, değersiz." (DK, 224)
kōmoy "Kötü." (DÇT, 129)
kōmoyt- "Kötüleştirmek." (DÇT, 129)

ḳomto- **II/671** Kumd. *bk.* ḳobutta-.

ḳōn **II/535** Tel. Kuraklık.

koŋı "Kurak, kuraklık." (TAS, 61)

ḳon- **II/531** Alt. Tel. Leb. 1. Konmak, yerleşmek.
Arı ḳondı. "Arılar kondular (yerleştiler)." (Alt.).
2. Kalmak, gecelemek.
Meniŋ üyŭmdö ekki ḳondı. "O iki gece benim evimde kaldı." (Alt.); *Aẏ parar yerĭn aḷtı ḳonıp-yıḷ parar yerĭn yetti ḳonıp.* "Bir aylık yolu o yedi günde (altı gece geceleyerek), bir yılı ise sekiz günde (yedi gece geceleyerek) (geçti.)" (Tel.); *Ekki ḳonıp yetti.* "O üç güne gitti. (İki gece konakladı)." (Alt.); *Ara ḳonıp yetti.* "İki güne oraya ulaştı." (Alt.); *Ḳança ḳonıp yederbĭz?* "Kaç gün kalabiliriz? (Tel.); *ḳonġon yer* "Gecelenen yer" (Tel.); *Ḳonor yer parba?* "Gecelemek için uygun yer var mı?"
3. Oturmak, yaşamak, vakit geçirmek.
Tört ḳarındaş yaḳşı ḳona berdĭler. "Dört kardeş iyi yaşamaya başladı." (Alt.)
4. *ḳon-* fiili Doğu lehçelerinde yardımcı fiil olarak kullanılır:
a) Asıl fiil *-p zarf-fiil eki* aldığı zaman eylemin devam ettiğini belirtir.
Ottırıp ḳondı. "O oturup durdu." (Alt.).
b) Asıl fiil *-A zarf-fiil* eki aldığı zaman eylemin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini bildirir.
Aẏlġa kire ḳondı. "O hemen eve girdi." (Alt.); *Tura ḳondı (tura-ġandı).* "O aniden yerinden sıçradı."; *Ajıra ḳon.* "Çabuk atla geç!"

ḳōn- "Yerleşmek, sehayat esnasında gece için konaklamak, yerleşip yurt edinmek." (EDPT, 632)
ḳon- "(Kuş için) konmak, inmek, çökmek. 2. Oturmak, yerleşmek, ikamet yeri seçmek." (DTS, 483)
kon- "1. Konmak, (kuş için) ağaca veya yere inmek. 2. Yerleşmek, oturmak, durup beklemek. 3. Beklemek." (ATS, 116)
kon- "1. Konmak, gecelemek." (TAS, 50)
kon- "1. Gecelemek, konaklamak. 2. Konmak, yerleşmek." (DK, 224)
kon- I "Konmak, gecelemek için kalmak, gecelemek." (DÇT, 129)

ḳonç **II/547** Alt. Tel. Çizme koncu, çizmenin bilekten baldıra kadar olan bölümü.

koniç "Ayağa giyilen şeylerde ayak bileğinden baldıra doğru uzanan bölüm, konç." (ATS, 116)
koniç "Konç, çizme koncu." (TAS, 61)
koş "Çizme koncu." (DLTÇ, 166)

ḳondır- **II/545** Tel. Alt. Leb. <ḳon-dır-
1. Geceletmek.
2. Birine gecelemek için yer vermek, misafirperverlik yapmak.
3. Oturmaya izin vermek.

kontur- "Kondurmak, yerleştirmek; Gece için birini misafir etmek, ağırlamak." (EDPT, 636)
ḳontur- "Kondurmak, yerleştirmek." (DTS, 484)
kondır- "Geceletmek." (ATS, 117)

ḳondıra- **II/545** Tel. W. Bir şeyin içinden geçmek, yanından geçmek.

kondır- "1. Geçirmek, takmak. 2. Tutturmak, iliştirmek. 3. Koymak, eklemek." (ARSL, 349)

ḳonıḳ- **II/539** Tel. Çürümek, alevsiz yanmak.

-

ḳonırsū **II/539** Tel. Tütsü.
bk. ḳoŋırsū.

ḳonıts **II/539** Tub. =ḳonç
Çizmenin baldırı kapladığı yer.
bk. ḳonç.

ḳonoḳ **II/539** Tel. Alt. Leb. =ḳonaḳ
1. 1 gün (24 saat).
Peş ḳonoḳ yaŋmur yādı. "Yağmur beş gün gece gündüz yağdı." (Alt.); *ekki ḳonoḳto* "İki gün sonra."
2. Hayat.

Aḷdımdaġı ḳonoḳtı Ḳudaẏ poyı piler. "Beni nasıl bir hayat bekliyor, bir tek Allah bilir!" (Tel.)

konak/konuk (konok) "1. Konuk, misafir. 2. Konak yeri, kısa süreliğine yerleşilecek yer." (EDPT, 637)
ḳonaġ "Konak yeri, durak." (DTS, 483)
konok I "Konuk, misafir. 2. Gün, yirmi dört saat. 3. Hayat. 4. Cenaze." (ATS, 117)
konok II "*es.* Ölünün ardından yedi gün sonra yapılan tören." (ATS, 117)
konok I "1. Günün yirmi dört saati." (TAS, 61)
konok II "Ölü gömüldükten sonra verilen yemek ve yapılan ayin." (TAS, 61)
konok "Gün, 24 saat." (DK, 224)
konok "1. Konuk. 2. 24 saat, gün." (DÇT, 129)

ḳoŋara **II/521** Kumd. =ḳoŋra
Çan.

koŋrāġū "Çan." (EDPT, 640)
ḳoŋraġu "Çan, zil." (DTS, 484)
koŋıra "*es.* İnanışa göre şamanı kötü ruhlardan koruyan tören giysisindeki demir halka." (ATS, 117)
koŋıru "Çan, hayvanların boynuna takılan çan." (TAS, 61)

ḳoŋaraḳ **II/521** Tub. Leb. Tava, kızartma kabı.

-

ḳoŋdoẏ **II/524** Tel. Kovuk, oyuk (ağaçta).

-

ḳoŋdra **II/524** Kumd. =ḳoŋrau
Çan.

koŋdra "Çan." (KRS, 27)

ḳoŋır I **II/521** Tel. W. Burun köprüsü.

-

ḳoŋır II **II/521** Tel. Sarı kahverengi, kahverengi.

koŋur (koŋor) "Koyu kahverengi at donu." (EDPT, 639)
ḳoŋur "Kırmızıya çalan kahverengi." (DTS, 484)
koŋır~koŋgır "At donu, konur." (ATS, 116)
koŋır "Açık doru at." (TAS, 61)
koŋır "Açık kahverengi, kırmızımsı (at)." (DLTÇ, 165)

ḳoŋıraẏ **II/522** Tel. <ḳoŋır+aẏ
Bozkır.

Ḳojondop, ḳojondop aḷaḷı, ḳoŋraẏġa kire-bereli. "Haydi şarkı söyleye söyleye bozkıra kaçalım."

-

ḳoŋırḷa **II/522** Tel. <ḳoŋır+?
Su çulluğu.

koŋıra "Su çulluğu." (ATS, 116)
koŋırla "Su çulluğu, bataklık çulluğu." (TAS, 61)

ḳoŋırsı- **II/522** Tel. <ḳoŋır+sı-
1. Siyah olmak (sisten, dumandan).
2. Yanık kokmak.

-

ḳoŋırsıt- **II/522** Tel. <ḳoŋırsı-t-
Karartmak (sis, duman), yakmak.

-

ḳoŋırsū **II/522** Tel. <ḳoŋırsı-ū
Yanık kokusu.

koŋırsu "Duman, tütsü." (TAS, 61)

ḳoŋıs **II/522** Tel. Böcek.

koŋuz "Kın kanatlılar, böcek, kurt, solucan." (EUES, 392)
koŋıs "1. Böcek. 2. Haşere (genel ad)." (ATS, 117)
koŋıs "Böcek." (TAS, 61)
koŋıs "Böcek." (DLTÇ, 165)
kōs "Böcek." (KRS, 27)

ḳoŋızaḳ **II/522** Tel. Küçük böcek.

-

ḳoŋjor **II/525** Alt. Dizginin burun ve alın üstüne gelen kısmı.

koŋcōr "Burun kökü." (ATS, 116)
koŋjor "1. Burun kökü. 2. Atın gözlerinin yanında bulunan gem bölümü. 3. Burun." (ATS, 117)

ḳoŋo **II/521** Alt. =ḳoŋra
Çan, çıngırak.

-

ḳoŋra **II/522** Kumd. Su çulluğu.
bk. ḳoŋırḷa.

ḳoŋro- **II/524** Alt. Tel. Çıngırak sallamak, zil çalmak, çan çalmak.

koŋra- "Çınlamak, (çan) çalmak, zil çalmak." (EDPT, 640)
ḳoŋra- Sertleşmek, (ses için) bozulmak." (DTS, 484)
koŋır- "1. Çınlamak. 2. (Köpek için) acı acı bağırmak." (ATS, 117)

ḳoŋroçoḳ **II/524** Tel. W. Küçük bir kuş türü.

ḳoŋrot- **II/524** Alt. Tel. (Çan) çalmak.
-

ḳoŋrū **II/524** Alt. <ḳoŋro-ū
Şaman davulundaki çanlar, çıngıraklar.
koŋrāġū "Çan." (EDPT, 640)
ḳoŋraġu "Çan, zil." (DTS, 484)
koŋıra "*es.* İnanışa göre şamanı kötü ruhlardan koruyan tören giysisindeki demir halka." (ATS, 117)
koŋıru "Çan, hayvanların boynuna takılan çan." (TAS, 61)

ḳoŋsı- **II/524** Kumd. Tub. 1. Keskin çığlıklar atmak, inlemek.
Ottuḳtuğ tajıbıla taştadı ḳoŋsıban öldü. "O onu çakmaktaşı ile vurdu ve o hiç ses çıkarmadan öldü."
2. Homurdanmak, homurtu sesi çıkarmak. (Tub.)
koŋsı- "Çığlık atmak, inlemek." (DÇT, 129)

ḳop **II/650** Tel. Leb. Alt. İftira, gammazlama, dedikodu.
kop "İftira, karalama, jurnal." (ATS, 117)
kop "İftira, dedikodu." (TAS, 61)
kop "Yakınma, iftira, karalama." (DK, 224)

ḳopçı **II/656** Tel. Alt. Leb. Tub. 1. İftiracı, gammaz.
2. Yalancı. (Tub.)
kopçı "İfitracı, karalamacı." (ATS, 117)
kopçı "İftiracı, dedikoducu." (TAS, 61)
kopçı "İftiracı, dedikoducu." (DK, 224)

ḳopçıla- **II/656** Tub. <ḳopçı+la-
Yalan söylemek.
-

ḳopto- **II/656** Alt. Tel. Kumd. İftira atmak, gammazlık yapmak.
kovla- "Karalamak; iftira atmak." (EDPT, 584)
kovla- "Karalamak; iftira atmak." (DTS, 490)
kopto- "İftira atmak." (ATS, 117)
kopto- "İftira etmek, dedikodu yapmak." (TAS, 61)
kopton- "Dedikodu yapmak." (DÇT, 129)

ḳoptoş- **II/656** Alt. Tel. Leb. Birbirine karşı gammazlık yapmak.
koptoş- "Karalamak, birbirine iftira atmak." (ATS, 117)

ḳor **II/549** Tel. <Far. ḫōr
1. Kötüleme, hakaret, kınama.
Ḳor sarın "Yarış zamanı şarkı söylemek, yani birinin diğerini aşağılama çabası." (Tel.); *Ḳor ḳılıba!* "Hakaret etme!"
2. Zarar.
Andan ḳor kördüm! "Ben bundan zarar gördüm!"
3. Hiçbir fayda getirmeyen, kârsız.
kōr "Kayıp, zarar." (EDPT, 641)
ḳor~ḳōr "Kayıp, zarar, hasar." (DTS, 486)
kor "1. Kayıp, zarar. 2. Faydasız, yararsız." (ARSL, 354)
kor "Zarar." (HDT, 138)

ḳōr- **II/550** Leb. Beti benzi uçmak, solmak.
bk. ḳubar-.

ḳoraḳ **II/551** Leb. 1. Büyük yaprakları ve oyuk kökleri olan bitki.
2. Düdük, flüt, kaval.
korak[43] "Düdük, kaval, flüt; büyük yaprakları ve oyuk kökleri olan bitki." (DLTÇ, 165)

ḳoran **II/551** Tub. Kumd. Zehir, acılık, felaket.
bk. ḳoron.

ḳorbo[44] **II/578** Tel. 1. Filiz, sürgün.
2. Esnek değnek.

[43] DLTÇ'de bu kelimenin OSTN'den alındığı belirtilmemiştir. Ancak açıklamaların aynı olması OSTN'den alınma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

[44] Bu kelimenin, Eski Türkçe *koluŋa* "bitki ya da ağacın genç sürgünleri, filiz" (EDPT, 623; DTS, 483) ile kök ilgisi bulunduğu düşünülmektedir.

-
korbo "Çalı, kökten büyümüş ağacın genç sürgünleri." (ATS, 117)
korbo "1. Filiz, sürgün. 2. Otları biçtikten sonra çıkan yeni ot." (TAS, 61)

ḳorboḷo- II/578 Tel. <ḳorbo+ḷa-
Filizlerini, sürgünlerini çıkarmak.
Taḷçıḷap ḳorboḷop turzŭn! "O söğüt gibi sürgünlerini çıkarsın!" (P.d.V.I, 218, VIII, 9)
korbolo- "Sürgün vermek, dallanmak, budaklanmak." (ARS, 74)

ḳorçoḳ II/578 Tub. 1. Küçük kambur.
2. Kamburlu. (Tub. W.)
3. Yumru. (Kumd. W.)
korçok "1. Kambur. 2. Vücuttaki ur." (ATS, 117)
korçoŋ "Kambur, eğri." (ATS, 117)
korçok "Küçük kambur, kamburlu." (DÇT, 129)

ḳorçoẏ- II/577 Tel. Eğilmek, bükülmek, kamburlaşmak.
-
korçoy- "Kambur olmak." (ATS, 117)
korçoy- "Eğilmek, bükülmek, kamburlaşmak." (TAS, 61)

ḳordoẏ II/576 Tel. Alt. Balıkçıl kuşu.
Ḳordoẏ yān ḳuş, anıŋ moẏnı sürüköẏ yān poḷıp yıḷan oṣḳoṣ yıḷıp yat. "Balıkçıl, büyük kuştur, onun boynu uzun olup yılan gibi kıvrılıyor."
ḳordāy "Büyük kuş, pelikan." (EDPT, 649)
ḳorday "Pelikan." (DTS, 486)
kordoy "Balıkçıl." (TAS, 61)

ḳorġajın II/572 Alt. Kurşun.
koruġjīn~koṣūn "Kurşun." (EDPT, 656, 673)
koruġjın~koṣun "Kurşun." (DTS, 488, 489)
korgolcın "1. Kurşun. 2. *mec.* Ok." (ATS, 117)
korgojın " (TAS, 61)
korguçan "Kurşun." (DLTÇ, 165)

ḳorġı II/573 Alt. Tel. Kemer tokası.
korgı "Kemer tokası." (ARSL, 355)

ḳorġıla- II/573 Alt. Tel. <ḳorġı+ḷa-
Kemeri bağlamak.

-
ḳorġıḷan- II/573 Alt. <ḳorġıḷa-n-
Kemerle bağlanmış olmak.
-
ḳorġıḷū II/573 Alt. Tel. <ḳorġı+ḷū
Kemerle bağlanmış.
-
-

ḳorġojın II/572 Tel. *bk.* ḳorġajın.

ḳorġolcın II/572 Tub. Leb. *bk.* ḳorġajın.

ḳorı- II/554 Tel. 1. Kuşatmak, çevirmek, sarmak, korumak.
2. Pusmak, yaslanmak, yapışmak.
korī- "Etrafını çitle çevirmek, (belirli bir toprak parçasını) korumak." (EDPT, 645)
ḳorı- "Korumak, gözetmek, muhafaza etmek." (DTS, 486)
koru "1. Koruma, savunma. 2. Duvarla çevirme, çevreleme." (ATS, 118)
korula- "Korumak." (ATS, 118)
koru "Savunma, koruma, müdafaa." (TAS, 62)
korula- "Korumak, savunmak." (TAS, 62)
kōrı- "Korumak, muhafaza etmek." (DK, 224)

ḳorıġı II/555 Tel. Halka, toka.
bk. ḳorġı**.

ḳorım II/555 Alt. Tel. =ḳoram, ḳorım
Dağdaki taş kırıntıları.
korum "Büyük kaya, kaya yığını." (EDPT, 660)
ḳorum "Kaya, kaya yığını." (DTS, 488)
korum "Kum, kırma taş." (ATS, 118)
korım "Kurgan, hüyük, tepe." (TAS, 61)
korum "Taş kırıntıları." (DK, 225)
kōrum~korum "Taş ocağı, taş yığını." (DÇT, 129)

ḳorımda- II/555 Tel. <ḳorım+da-, = ḳorumda
Dağılmak (dağdaki taş kırıntıları).
korumda- "Küçük taşlar döşemek." (ATS, 118)

ḳorın- II/555 Tel. Korunmak.
korın- (korīn-) "Kendi kendini korumak, korunmak, kendini savunmak." (EDPT, 661)

ḳorun- "Korunmak." (DTS, 488)
korulan- "1. Korunmak, kurtulmak, takipten gizlenmek." (ATS, 118)
korulan- "Korunmak, savunmak." (TAS, 62)

ḳōrış **II/555** Kumd. <ḳōr-ş
İçinde arpa kavrulan demir düz kazan.
ḳōrış "İçinde arpa kavrulan demir kap." (DK, 224)

ḳorḳı- **II/564** Tel. Korkmak.
kork- "Korkmak." (EDPT, 651)
ḳorḳ- "Korkmak, ürkmek, sakınmak." (DTS, 487)
korkı-~korku- "Korkmak." (ATS, 117)
korkı- "Korkmak." (TAS, 61)
korgı- "Korkmak, ürkmek." (DK, 225)
kork-~korık-~koruk-~koruḫ- "Korkmak." (DK, 225)
korık-~koruk- "Korkmak." (DLTÇ, 166)
korku- "Korkmak." (DÇT, 129)

ḳorḳıḷ- **II/565** Kumd. <ḳorḳ-ḷ-[45]
Korkmak.
korkul- "Korkulmak." (EDPT, 655)
ḳorḳul- "Korkulmak." (DTS, 488)
-

ḳorḳıḷda- **II/565** Tel. Hırıldamak, horuldamak.
korkulda- "1. Horuldamak. 2. (Kaz için) vaklamak." (ATS, 117)
korkılda- "Domuz bağırmak." (TAS, 61)

ḳorḳın **II/564** Tel. =ḳorun
Kanat kemiği.
bk. ḳurḳun**.

ḳorḳın- **II/564** Tel. <ḳorḳı-n
(dönüşlü) Korkmak.
korkun- "Kendi kendine korkmak." (EDPT, 655)
ḳorḳın-~ḳorḳun- "*dönüşlü* Korkmak." (DTS, 487)
korkun- "*dönüşlü* Korkmak." (ATS, 117)

ḳorḳıncaḳ **II/565** Leb. *bk.* ḳorḳınçaḳ.

ḳorḳınçaḳ **II/564** Alt. <ḳorḳ-n-çaḳ
Korkak, ürkek.
korkınçak~korkunçak "Korkak." (ATS, 117, 118)
korkunçak "Korkak, ürkek." (TAS, 61)
korgınçak~korkunçāk "Korkak, ürkek." (DK, 225)

ḳorḳınçāḳ **II/565** Tel. *bk.* ḳorḳınçaḳ

ḳorḳınçı **II/565** Tel. <ḳorḳı-nçı
Korku.
korkınç~korkunç "Korku." (EDPT, 654)
korkınç ~ korkunç: Korku, dehşet, endişe (DTS, 487)
korkuş "Korku." (TAS, 61)

ḳorḳınçılū **II/565** Tel. <ḳorḳınçı+lū
Korkunç.
korkınçlıġ "Korkunç, dehşet verici." (EDPT, 657)
ḳorḳınçlıġ "Korkunç, dehşet verici." (DTS, 487)
korkuştu "Korkunç, korkulu, tehlikeli." (TAS, 61)

ḳorḳınū **II/564** Tel. <ḳorḳın-ū
Korku.
-

ḳorḳırat- **II/565** Alt. (Su için) şırıldamak.
korkıra- "1. Şırıldamak, çağıldamak. 2. Guruldamak." (ARSL, 356)

ḳorḳū **II/565** Tel. <ḳorḳ-ū
Korku.
korkuġ "Korku." (EDPT, 654)
korku "Korku, tehlike." (ATS, 117)
korkuş "Korku." (TAS, 61)

ḳorḳudım **II/567** Alt. <ḳorḳut-m
Korku hissinin uyanması.
-
korkudu "Korkutma, tehdit." (ATS, 117)

ḳorḳuḷda- **II/567** Tel. =ḳorḳılda-
Hırıldamak (domuz).

ḳorḳum **II/568** Tel. <ḳorḳ-m
Korku.
-

ḳorḳumdū **II/568** Tel. <ḳorḳum+ḷū
Korkunç.
-

ḳorḳuş **II/568** Alt. Tel. Leb. <ḳorḳ-ş
Korku.
korkınç~korkunç "Korku." (EDPT, 654)

[45] OSTN'de morfolojik tahlil *kork-n-* olarak verilmiştir.

ḳorḳınç~ḳorḳunç "Korku, dehşet." (DTS, 487, 488)
korkuş "Korku." (TAS, 61)

ḳorḳuştū **II/568** Alt. Tel. <ḳorḳuş+tū
Korkunç.
korkınçlıġ "Korkunç, dehşet verici." (EDPT, 657)
ḳorḳınçlıġ "Korkunç, dehşet verici." (DTS, 487)
korkuştu "Korkunç, korkulu, tehlikeli." (TAS, 61)
korkuştu "Korkunç, tehlikeli." (DÇT, 129)

ḳorḳut- **II/567** Tel. <ḳorḳ-ı-t-[46]
Korkutmak, korku hissi uyandırmak, tehdit etmek, tehditlerle kovmak.
korkıt- "Korkutmak." (EDPT, 655)
ḳorḳıt-~ḳorḳut- "Korkutmak, ürkütmek." (DTS, 488)
korkudu "Korkutma, tehdit." (ATS, 117)
korkıs- "Korkutmak." (TAS, 61)
korkut- "Korkutmak." (DÇT, 129)

ḳorḳutḳuş **II/567** Tel. <ḳorḳut-ḳuş
Korkuluk.
-

ḳorḷo- **II/575** Tel. Utandırmak, yüzüne vurmak, kötülemek, azarlamak, kınamak.
korlo- "Sitem etmek." (TAS, 61)

ḳorḷon- **II/575** Tel. Birinden utanmak; kendini yüceltmek, gururlanmak, kibirlenmek.
korlan- (kōrlan-) "Zarara uğramak." (EDPT, 659)
ḳorlan- "Üzülmek, acı çekmek, hüzünlenmek." (DTS, 487)
-

ḳorḷonçōḳ **II/575** Tel. Kibirli, gururlu.
-

ḳorlonoçı **II/575** Tel. <ḳorḷon-o+çı
Gururlu.
-

ḳorḷonū **II/575** Tel. <ḳorḷon-ū
Gurur, kibir.
-

ḳoro- **II/553** Tel. Küçülmek, azalmak, azaltmak.
korā- "Zarar görmek, azalmak, azaltılmak." (EDPT, 645)
ḳora- "1. Zarara uğramak, azalmak, eksilmek. 2. Solmak, güçsüzleşmek, zayıflamak ." (DTS, 486)
koro- "Azalmak, boş yere harcamak." (ATS, 118)
koro- "Eksilmek, azalmak." (TAS, 61)
koro- "Gözden kaybolmak, yok olmak, soyu tükenmek, ölmek." (DK, 225)

ḳorodıḷ- **II/554** Tel. <ḳoro-t-(ı)ḷ-
Küçültülmek, azaltılmak.
-
korodıl- "Harcamak, sarfetmek." (ARSL, 357)

ḳōroḳ **II/553** Tel. Flüt, kaval.
bk. ḳōbraḳ**.

ḳorom **II/554** Tel. Alt. Sonra, daha sonra, akabinde.
Ḳorom kel! "Sonra gel, biraz zaman geçtikten sonra!"
korom "Sonra, biraz sonra." (ATS, 118)

ḳoromġı **II/554** Alt. Tel. <ḳorom+ġı
Gelecekte olacak şey, akabinde olacak şey.
Ḳoromġı yıl "Gelecek yıl."
-

ḳoromjı **II/554** Tel. Küçültme, azaltma.
-

ḳoromjo **II/554** Tel. Alt. Zarar, yıkım, baştan çıkarma, skandal.
koromjı "1. Zarar, ziyan, hasar. 2. Azalma, eksilme." (ARSL, 358)

ḳoromoḷ **II/554** Tel. W. <ḳoro-moḷ
Zarar, yıkım, yok olma.
korom "Zararlı, ziyanlı." (TAS, 61)

ḳoron **II/553** Tel. Kumd. 1. Acılık, zehir. 2. Talihsizlik, üzüntü, felaket.
Ḳoḳıẏ ḳoron! "Yazık!"; *Yamanġa paştaġan kijē yaman ḳoron!* "Kötülüğe yönelen kişiye yazıklar olsun!" (Tel. Miss.); *Açū ḳoron* "Korkunç felaket"; *Ḳoronġo tüştŭ.* "O felakete uğradı."
koron "1. Zehir. 2. Dert, felaket.." (ATS, 118)
koron "Zehir." (TAS, 61)

[46] OSTN'de morfolojik tahlil *ḳor+ı+t* şeklinde vermiştir.

korogon~koron "Zehir." (DÇT, 129)

ḳorot **II/554** Alt. <Rus. город
Şehir.
gorod "Şehir." (ATS, 87)
gorod "Şehir." (DK, 208)
gorod "Şehir." (DLTÇ, 143)

ḳorot- **II/553** Tel. <ḳoro-t-
Küçültmek, azaltmak.
korot- "Azaltmak, zarar vermek." (ATS, 118)
korot- "Eksiltmek, azaltmak." (TAS, 61)

ḳorot'on **II/553** Tel. Sert votka (Destanlarda sadece *arat'an* ile birlikte kullanılır); *Arat'an ḳorot'on iştĭ.* "O sert votka içti."
korocon "Süt votkası." (ATS, 118)

ḳorottı **II/554** Tel. Telets Gölü'ndeki orta boylu ringa balığı.
korottı "Ringa balığı." (TAS, 62)

ḳōrt- **II/576** Leb. <ḳōr-t-
Rengini açmak, rengini kaçırmak, soluklaştırmak.
bk. ḳubart-.

ḳortı **II/576** Leb. Lota balığı.
kortu "Tatlı su gelinciği." (ATS, 118)
kortı "Tatlı su gelinciği, lota balığı." (TAS, 62)
kortı "Tatlı su gelinciği." (DLTÇ, 166)

ḳorton **II/576** Tel. Alt. Çevik, hızlı, dinç.
Kem ḳorton ūḷçaḳ eptirzĭn! "Ne kadar da çeviksin, aferin!" (P.d.V.I, 14,26)
korton "Yiğit, cesur." (ATS, 118)

ḳorū **II/555** Tel. <ḳorı-ū
1. Koruma.
2.Vücutta olan, kolaylıkla zedelenen, korunması gereken yer, örneğin başın yan tarafları, örneğin şakak.
korıġ (korīġ) "Koruma, çevirme, kuşatma, korunaklı bölge, koru." (EDPT, 652)
ḳoruġ "Himaye, koruma, muhafaza." (DTS, 488)
koru "1. Koruma, savunma. 2. Duvarla çevirme, çevreleme." (ATS, 118)
koru "Savunma, koruma, müdafaa." (TAS, 62)

ḳorūçı **II/560** Tel. <ḳorū+çı
Koruyucu.
korıġçī "Koruyucu, muhafız." (EDPT, 656)
ḳoruġçı "Koruyucu, gözetici." (DTS, 488)
koruçı "Koruyucu." (ATS, 118)
korūçı "Koruyucu, savunucu." (TAS, 62)

ḳorūḷa- **II/560** Tel. <ḳorū+ḷa-
Muhafaza etmek, korumak, bir şeye özen göstermek, çevrelemek.
Ört ḳorūḷadıḷar. "Onlar arazideki alevin daha fazla etrafa yayılmaması için onu çevrelediler."
korī- "Etrafını çitle çevirmek, (belirli bir toprak parçasını) korumak." (EDPT, 645)
ḳorı- "Korumak, gözetmek, muhafaza etmek." (DTS, 486)
korula- "Korumak." (ATS, 118)
korula- "Korumak, savunmak." (TAS, 62)

ḳorūlal- **II/560** Tel. <ḳorūla-ḷ-
Ḳorunmak.
korın- (korīn-) "Kendi kendini korumak, korunmak, kendini savunmak." (EDPT, 661)
ḳorun- "Korunmak." (DTS, 488)
korulan- "1. Korunmak, kurtulmak, takipten gizlenmek." (ATS, 118)
korulan- "Korunmak, savunmak." (TAS, 62)

ḳorūḷan- **II/560** Tel. <ḳorūḷa-n-
Korunmak.
Ḳorūḷanıp keldĭ. "O korunma pozisyonu aldı."
-
korulan- "1. Korunmak, kurtulmak, takipten gizlenmek." (ATS, 118)
korulan- "Korunmak, savunmak." (TAS, 62)

ḳorūḷat- **II/560** Tel. <ḳorūḷa-t-
Birini korutmak, kendini korutmak.
korulat- "Koruma istemek, kurtulmayı istemek." (ATS, 118)

ḳorum **II/561** Alt. Tel. Leb. Kırıntı, kayaların kırılması sonucu ortaya çıkan küçük taşlar.
bk. ḳorım.

ḳorumda- **II/562** Alt. Tel. <ḳorum+ḷa-

1. (Kaya için) yıkılmak, parçalanmak.
2. (Yol) kaya parçalarıyla kapanmak.
3. Taşlar koymak, moloz ve taşlarla kaplamak.
Pistiŋ kiji yaḳşı yöjüzin ḳuẏġa saḷıp ḳorumdap aḷattan. "Bizim halkımız (savaş zamanı) en değerli eşyalarını mağaralara koyar ve üstünü taşlarla kapatırdı."
korumda- "Küçük taşlar döşemek." (ATS, 118)

ḳorumdat- **II/562** Alt. Tel. <ḳorum+ḷa-t-
Yolu taşlarla ve molozlarla kapatmak.
Ḳaḷḳa yeribiske kirmezĭn tep yoḷ ḳorumdatıp saḷdılar. "Moğolların ülkemize girmemesi için onlar yollarının önünü taşlarla kapattılar."
-

ḳorumdū **II/563** Alt. Tel. <ḳorum+ḷū
Molozlarla, taşlarla kaplanmış olan.
korumluġ "Gevşek kayalarla kaplı dağ." (EDPT, 660)
ḳorumluġ "Büyük kaya parçasına sahip, aşınmış, gevşemiş büyük kaya parçalı."

ḳos **II/621** Alt. Tel. Leb. Kor, köz.
Ḳıs tutḳınça ḳos tut! "Genç kız tutacağına sıcak kömür tut, daha iyi!"
kōz "Köz, yanan kömür." (EDPT, 756)
koz "Kömür, kömür koru." (EUES, 399)
kos "Köz." (ATS, 118)
kos "Kor, kor hâline gelmiş kömür." (TAS, 62)
kos "Ateşten gelen sıcaklık, sıcak kömür." (DÇT, 129)

ḳōs I **II/621** Tel. Leb. 1. Yakışıklı, güzel, gösterişli, endamlı.
2. Züppe, moda düşkünü.
Kōs kiji. (deyim)
3. Dekorasyon, takı, süsleme, nakış, güzellik.

ḳōs II **II/623** Tub. Tel. Böcek.
bk. ḳoŋıs.

ḳosaḳ **II/623** Leb. Kürek.
kosak~kosok "Bel, kürek." (DLTÇ, 166)
ozık "Kürek." (DÇT, 139)

ḳosḳo- **II/625** Alt. Tel. Leb. 1. Yerinden hareket ettirmek, sallamak.
2. Devirmek, durumları değiştirmek, yenilik getirmek, isyan etmek.
3. Endişelendirmek, mahvetmek.
Uya ḳosḳoḷdı. "O yuvayı alt üst etti."
kosko- "Sallanarak hareket etmek." (ATS, 118)
kosko- "1. Harap etmek. 2. Endişelendirmek. 3. Yerinden oynatmak, yerini değiştirmek." (TAS, 62)
kosko- "Yıkmak, harap etmek." (DK, 225)

ḳosḳoḳ **II/625** Kumd. Kürek.
bk. kosak**.

ḳosḳoḷ- **II/625** Tel. alt. <ḳosḳo-ḷ-
1. Hareketli, çalkantılı olmak.
2. Sallanmak, dağılmak, yıkılmak, yere düşmek.
Teŋereniŋ çerūleri ḳosḳoḷor. "Gökyüzü Tanrıları tedirgin olurlar." (Tel. Miss.);
Ḳaḷıḳ ḳosḳoḷdı. "Halk karışıklığa uğradı."
koskolon- "Yıkılmak, harap olmak, dalgalanmak, sarsılmak." (ARSL, 362)

ḳosḳoḷoŋ **II/626** Tel. Alt. <ḳosḳoḷ-oŋ
1. Hareketli, kaygılı, endişeli, kararsız.
2. Devrim, köklü değişiklik, ihtilal.
-
koskoloŋ "1. Yıkım, tahrip etme, felaket, facia, sarsıntı. 2. Yıkıcı, tahrip edici, feci." (ARSL, 362)

ḳosḳoroḳto- **II/625** Tel. *krş.* ḳosḳuruḳta-.
(At için) hırıldamak.

ḳosḳuruḳ **II/626** Alt. Horultu.
kozırık "Horultu." (ARSL, 337)
kozırık "Horultu." (KRS, 26)

ḳosḳuruḳta- **II/626** Alt. ḳosḳuruḳ+ḷa-
Horlamak, hırlamak.
bk. ḳosḳoroḳta-.

ḳoston- **II/627** Tel. Alt. Leb. <ḳos+ḷa-n-
Yanmak (kömür), kül olmak, közlenmek.
-

ḳōston- **II/627** Tel. <ḳōs+ḷa-n-
Süslenmek, hava atmak.
-

ḳoş **II/635** Tel. Leb. Alt. 1. Birlikte olan, birlikte, tek sırada.
Ḳoş tura "Diğer odalarla aynı hizada olan oda." (Tel.)
2. Hayvana bağlanan yük (ağırlık açısından da aynı olan iki parça).
kōş "Çift; çiftin teki." (EDPT, 670)

ḳōs~ḳoş "Çift." (DTS, 489)
koş "1. Yük. 2. *koş ermek* Yan cümle." (ATS, 119)
koş "Yük, hamule." (TAS, 62)

ḳoş- **II/637** Tel. Leb. Alt. 1. Eklemek, birleştirmek, katıp karıştırmak.
Araḳḳa su ḳoştu. "O votkaya su ekledi." (Tel.)
2. Bir yere varmak.
koş- "Birleştirmek, iki parçayı birleştirmek." (EDPT, 670)
ḳoş- "1. Eklemek, bağlamak, birleştirmek. 2. Şiir, şarkı bestelemek." (DTS, 489)
koş- "Eklemek, birleştirmek." (ATS, 118)
koş- "1. İlave etmek. 2. Birleştirmek. 3. Karıştırmak." (TAS, 62)
kaş- "Koşmak." (DÇT, 126)

ḳoşmoḳ **II/646** Tel. <ḳoş-maḳ
1. Toplama, depo, ambar.
2. Üzüm, çilek vb. türü. (Lat. *rubus saxatilis*)
koşmok "1. Karışım, katkı. 2. Zam." (ARSL, 363)

ḳoştığ **II/645** Leb. *bk.* ḳoştū.

ḳoştır- **II/645** Tel. <ḳoş-tır-
Ekletmek, çoğaltmak.
Ḳoştırıp aldı. "O faiz aldı."
koştır- "Ekletmek." (DK, 225)

ḳoşto- **II/645** Alt. Tel. Leb. <ḳoş+ḷa
(Ata) yük yüklemek.
koşto- "1. Yüklemek. 2. Birleştirmek." (ATS, 118)
koşto- "Atları çiftleştirmek." (TAS, 62)
koşta- "Birlikte gitmek." (DK, 225)
koşto- "Birleşmek, bir araya gelmek." (DLTÇ, 166)
koşto- "Çift olarak birleşmek, beraber olmak." (DÇT, 130)

ḳoştoḷ- **II/645** Alt. Tel. <ḳoş+ḷa-ḷ-
Yüklenmek.
koşul- "Katılmak, birleştirilmek." (EDPT, 673)
ḳoşul- "1. Birleştirilmek, eklenmek. 2. (Şiir, şarkı için) bestelenmek." (DTS, 489)
koştol- "1. Yüklenmiş olmak. 2. Birleşmek." (ATS, 118)
koştol- "Katılmak, birleşmek." (TAS, 62)
koştol- "Katılmak." (DÇT, 130)

ḳoşton- **II/645** Tel. <ḳoş+ḷa-n-
Sırada durmak, sıra oluşturmak.
koşlan- "*kōş* isminden türetilen dönüşlü fiil." (EDPT, 673)
ḳoşlan- "Yedeğe almak, yedeğinde götürmek." (DTS, 489)
koşton- "1. Yüklenmek. 2. Yanında olmak, birleşmek." (ATS, 119)

ḳoştoẏ **II/645** Tel. <ḳoşto-a
Aynı hizada, yan yana.
Aẏḷdar ḳoştoẏ turŭp yat. "Evler birbirine çok yakın, yan yana duruyor."
koştoy "Yanında, pek yakın." (ATS, 118)
koştoy "Yanı başında, yanında." (TAS, 62)

ḳoştū **II/645** Alt. Tel. <ḳoş+ḷū
Yüklü.
Üç ḳoştū atpınaŋ yoḷġa çıġıp yat. "O yüklü üç atla yola çıkıyor."
koştu "Yüklü." (ATS, 118)
koştu "Yüklü." (TAS, 62)

ḳōt **II/605** Tel. 1. Zevk, teselli.
Saġışḳa ḳōt tüjŭr. "O sakinleşiyor."; *Saġışḳa ḳōt etti.* "O ona teselli verdi."
2. İkram, ziyafet, misafirperverlik.
kōt "1. Teselli. 2. Melodik, müzikal." (ATS, 117)
kōt "Avunç, avuntu, teselli." (TAS, 61)
kōt "Zevk, haz, teselli, memmuniyet." (DK, 224)

ḳot'oẏn **II/531** Alt. <Rus. хозяинъ
Tüccar.
kocoyım "1. Tüccar, tacir. 2. Kokarca." (ATS, 114)
koyoyın "Tüccar, tacir." (TAS, 62)
kod'iye "Tüccar." (DK, 223)
koçoyım "Efendi, sahip." (DK, 225)
köcöyim "Tüccar." (DK, 225)
kocoyın~kojoyın~koçjoyın "Sahip, efendi, bey." (DLTÇ, 164)

ḳottı **II/610** Alt. *krş.* ḳutu (Osm.)
Boynuz şeklinde barut mahfazası.

kortı "Boynuzdan yapılan ve avlanırken boyunda taşınan barut muhafazası." (ATS, 118)

ḳottoḳ **II/610** Alt. Tel. Leb. Penis, erkek cinsel organı.
kotok~kottok "Erkek cinsiyet organı." (DLTÇ, 166)

ḳōtton- **II/610** Alt. <ḳōt+ḷo-n- Teselli bulmak (sakinleşmek).
kōtton- "1. Teselli olmak, avunmak." (ATS, 117)

ḳōttondır- **II/610** Alt. <ḳōtton-dır- Teselli etmek.
kōttondır- "Teselli etmek, avutmak." (ATS, 117)

ḳoẏ **II/499** Alt. Tel. Leb. Koyun.
ḳoẏ teresi "Koyun derisi." (Alt.); *ḳoẏ paḷazı* "Kuzu."(Alt.); *ḳoẏ çeçek* "Beyaz anemon çiçeği. " (Alt.); *ḳoẏ tutḳış* "Lat. *agrimonia eupatoria* (bitki)" (Alt.)
kony~kōy~koyn~koyun "Koyun, dişi koyun." (EDPT, 631, 674, 678)
ḳoın~ḳon~ḳoy~ḳoyın~ḳoyun "Koyun." (DTS, 480, 483, 480, 481)
koy "Koyun (genel ad)" (ATS, 118)
koy "Koyun." (TAS, 62)
koy "Koyun." (DK, 223)
koy "Koyun." (DLTÇ, 164)
koy çeçek "Beyaz anemon çiçeği." (DLTÇ, 164)
koy "Koyun." (DÇT, 128)

ḳoẏ- **II/501** Alt. Leb. 1. Koymak, bırakmak, kabul etmek.
Baş ḳoẏdı. "O yemin etti (Bu ifade sadece Altay dilinde kullanılır, Osmanlıcada bu kelimenin anlamı "Hayatını tehlikeye atmak" demektir)" (Alt. Tel.)
2. Saptamak, belirlemek, emir vermek, izin vermek.
3. Bırakmak.
5. Yardımcı fiil olarak *-p* zarf-fiil eki almış bir fiille birleşince aşağıdaki anlamları karşılar:
a) Hareketin tamamen yapılması:
Parıp ḳoẏġan "O artık gitti." (Alt.)
b) Fiili kuvvetlendirmek için kullanılır (bazen de bir şeyi kesinleştirmek anlamını da karşılar).
Puḷap ḳoẏdı. "O bağladı." (Alt.); *Ēr aḷıp ḳoẏ!* "Eyeri çıkar!" (Tel.); *Anıŋ sōgün yerde ḳazıp saḷıp ḳoẏdu.* "Toprağı kazarak onu cesedini oraya koydu." (Tel.)
ḳoḏ-~ḳoy- "Koymak, indirmek, vazgeçmek, terketmek." (EDPT, 595, 674)
ḳod-~ḳoḏ-~ḳot-~ḳoy- "1. Koymak, yerleştirmek. 2. Bırakmak, terketmek, atmak." (DTS, 479, 480, 489, 481)
koy- "1. Koymak, bir şeyi yere bırakmak. 2. Hareketin aniden yapıldığını gösteren yardımcı fiil." (ATS, 119)
koy- "Koymak, tasvirî fiil olarak da kullanılır." (TAS, 62)
koy- "Koymak." (DK, 223)
koy- "Koymak; sanmak, varsaymak; emretmek, izin vermek; bırakmak, terketmek." (DLTÇ, 164)
koy- "1. Koymak. 2. Aniden yapılan eylemi ifade etmede kullanılan yardımcı fiil." (DÇT, 128)

ḳoyıḳ **II/527** Leb. Kürek.
bk. ḳayıḳ.

ḳoyıḳpaş **II/527** Tel. Köknar kargası (kuş).
-

ḳoyıḷ- **II/527** Tel. Alt. Leb. Koyulaşmak, yoğunlaşmak.
Tün ḳoyıḷdı. "Gece karanlık oldu." (Tel.)
ḳoyul- (ḳoḏul-) "Koyulmak, koyulaşmak." (EDPT, 677)
ḳoyul- "Koyulmak, sıklaşmak, (sıvı için), koyulaşmak, katılaşmak, pıhtılaşmak." (DTS, 481)
koyıl- "Koyulaşmak, koyulmak; (sis için) yoğunlaşmak." (ATS, 119)
koyıl- "Koyulaşmak." (TAS, 62)

ḳoyıḷt- **II/527** Tel. Leb. *bk.* ḳoyıt-.

ḳoyıt- **II/527** Tel. Koyulaştırmak, yoğunlaştırmak.
goyd-~goyult- "Koyultmak." (GSATA, 449)

ḳoẏn **II/504** Alt. Tel. Leb. 1. Koyun, göğüsler arasındaki kısım, göğüs. *Ḳoẏnına saḷ (suḳ).* "Koynuna koy (sok.)." (Alt. Tel.); *Ḳoẏnında tuttŭ.* "O onu bağrına bastı." (Tel.); *Teŋere ḳoẏnı* "Gök kubbesi." (Alt.); *Teŋere ḳoẏnında uçar*

ḳuştarın körzüḥör! "Gökteki kuşlara bir bakın!" (Tel.)
2. Kucak dolusu.
Pir ḳoỳn odun aḳ kel! "Bir kucak dolusu odun getir!" (Tel.)
3. Kucak.
Ḳız bu kijiní ḳoỳnŭna kirgĭzdi. "Genç kız bu insanı kucağına aldı."
4. Dağın eteği. (Tel.Alt.)
Tūdŭŋ ḳoỳnı(id.)

*kōny~koyun "Koyun, bağır, sine." (EDPT, 631, 678)
ḳon~ḳoy~ḳoyın~ḳoyun "Koyun, göğüs, sine, bağır." (DTS, 483, 481)
koyın "Koyun, sine. 2. Yaprakla dal arasındaki bölüm." (ATS, 119)
koyın "Koyun, göğüs ve giysi arası." (TAS, 62)
koyın "Koyun." (DÇT, 128)

ḳoỳndo- **II/505** Alt. Tel. Kucaklamak, elinde tutmak.
koyında- "Kucaklamak." (ATS, 119)

ḳoỳndoş- **II/505** Alt. Tel. Kucaklaşmak, birleşmek.
koyındaş- "Birbirini sarmak." (ATS, 119)

ḳoỳnna- **II/505** Leb. *bk.* ḳoỳndo-.

ḳoỳnnaş- **II/505** Leb. *bk.* ḳoỳndoş-.

ḳoyoġor **II/526** Tel. Sivri uçlu, konik biçiminde.
kocogor "Büyük dağ çıkıntısı." (ARS, 72)

ḳoyon **II/526** Alt. Tel. Tavşan.
koyan "Tavşan." (EDPT, 678)
koyon "Tavşan." (ATS, 119)
koyon "Tavşan." (TAS, 62)
koyan~koyon~kuyun "Tavşan." (DK, 223, 227)
koyon "Tavşan." (DLTÇ, 164)
koyon "Tavşan." (DÇT, 128)
koyonok "Küçük tavşan." (DÇT, 128)

ḳoỳrıḳ **II/505** Tel. Latin alfabesindeki S harfi şeklinde bükülmüş, kanca şeklinde bükülmüş, kıvrımlı.
koyrık~koyrok "Zikzak; *mec.* yılan; *koyrık mıyrık* çeşitli yönlere sallanan." (ATS, 119)
koyrık "1. Zikzak. 2. Eğri, çarpık." (TAS, 62)

ḳoỳrıḷ- **II/505** Tel. S harfi şeklinde bükülmek.
koyrıl-[47] "Bükülmek, kıvrılmak." (ARSL, 237)

ḳoỳrıḷt- **II/505** Tel. <ḳoỳrıḷ-t-
S harfi şeklinde bükmek.
-

ḳoỳt- **II/506** Tel. Uzanmak.
-

ḳoỳtton- **II/506** Alt. <ḳoỳn+ḷon-
Kadınla yatmak.
koyından- "Kucaklaşmak." (ATS, 119)

ḳoỳū **II/528** Alt. Tel. 1. Katı.
ḳoỳū köjö "Katı mama"
2. Sık, yoğun.
Ḳoỳū tiştū taraḳ "sık dişli tarak" (Tel.)
koyuġ (koḍuġ) "Koyu, katı, yoğun." (EDPT, 676)
ḳoyuġ "1. Koyu, yoğun. 2. *mec.* Bol, bereketli, cömert. 3. Koyuluk, sıklık, karanlık." (DTS, 481)
koyu "(Orman için) Yoğun, koyu, sık." (ATS, 119)
koyu "1. Koyu. 2. Yağlı." (TAS, 62)

ḳoyur **II/529** Alt. Tuzlu toprak, tuzlu arazi.
-

ḳoyurman **II/530** Tel. Sadak, okluk.

ḳozaḳ **II/629** Leb. Ekmeği fırına vermek için kullanılan kürek, fırın küreği.
bk. ḳosaḳ.

ḳozı **II/630** Tel. Alt. 1. Kuzu.
2. Koç burcu.
kuzī "Kuzu." (EDPT, 681)
ḳozı~ḳuzı "1. Kuzu. 2. Değerli, kıymetli."" (DTS, 491, 505)
-

ḳozıḷa- **II/631** Tel. <ḳozı+ḷa-
Kuzulamak.
kozula- "Kuzulamak." (ATS, 119)

ḳozır **II/631** Tel. Kalın, kaba, iri taneli.

[47] Bu kelime ARSL'de madde başı olarak alınmamıştır. *İrim* maddesi içinde bir örnek cümlede tespit edilmiştir.

kozır "İri, büyük." (ATS, 119)
kozır "İri, büyük." (TAS, 62)

ḳozırḷa- **II/631** Tel. <ḳozır+ḷa-
İrileştirmek, büyütmek.
kozırla- "Büyütmek." (ATS, 119)

ḳozırḷan- **II/631** Tel. <ḳozırḷa-n-
Büyümek, irileşmek.
kozırlan- "Öğütülmek, iri iri parçalanmak." (ARSL, 337)

ḳōzo **II/630** Alt. Çan.
tuyuḳ ḳōzo "Genelde hayvanın boynuna takılan küçük çan, zil."
kozo "1. Tef, çan, çıngırak. 2. *es.* Tef, şaman kostümünün bir parçası." (ATS, 119)
kozo "Küçük çan, çıngırak." (TAS, 62)
kozo "Küçük çan, zil." (DÇT, 128)

ḳozoġos **II/630** Kumd. W. *krş.* ḳojo ve ūş (avuç)
İki avuç.
kojat "Avuç." (DK, 223)

ḳozoḳ **II/630** Tel. Kürek.
bk. ḳosaḳ.

ḳōzoḳ **II/630** Tub. <ḳoŋız+aḳ
Küçük böcek.
-

ḳozoḳḳı **II/630** Alt. Havan, dibek.
-

ḳōzoḷū **II/630** Alt. <ḳōzo+ḷū
Çan takılmış, çanlı.
kozo "Çan, zil." (DK, 223)

kō̄ **II/1216** Tel. İs, kurum.
kō̄ "Kömür." (ATS, 122)
kō̄ "İs, kurum." (TAS, 64)
kō̄ "Kömür." (DÇT, 130)

köbö **II/1315** Alt. Tub. Leb. Kenar, sınır, kıyı.
Oronıŋ köbözŭ "Mezarın kenarı." (Alt.); *sudŭŋ köbözŭ* "Nehir kıyı."
-

köbögö **II/1316** Leb. Soba.
bk. kemege**.

köböḥö **II/1316** Tel. Kenar.
Köböḥö yaḷaŋ toḳum "Geniş kenarları olan eyer bezi." (Tel.)
bk. köbö.

köböḥön **II/1316** Alt. Leb. 1. Atsineği, böcek.
2. Sinek. (Leb.)
kökēgūn "At sineği." (EDPT, 710)
kökegün "Böcek, sinek." (DTS, 333)
köbögön~kögō̄n "At sineği, böcek, sinek." (DLTÇ, 166)
kögen "Sinek." (DLTÇ, 166)
köbō̄n "At sineği." (DÇT, 130)

Köbök **II/1315** Alt. Tel. (Başkaus'a akan) Ulagan Nehri'nin sahilinde yaşayan yabancı kabilelerden biri.
Köböktŭŋ uḷuzu köp, köbözŭ ḳuḷġa yaraş, tamaġı ḳurttaġan. "Köbök halkı sayısızdır, onlardan çoğu sadece köleliğe yarar, onların boğazlarında kurtçuklar vardı (deyim)." *Köböktüŋ ḳazanı ḳaẏnabas ḳoŋorūḷu arḳıt turūşpas.* "Köböklerin kazanları kaynamaz, çanlı (çıngıraklı) tulumları da dayanıklı olmaz (deyim)"
2. Şarkılarda ünlü olan kahramanlardan birinin ismi.
Aḳ Köböktüŋ aẏdar seẏ, aḷıp yançıḳḳa saḷar sös. "Ak-Köbök'ün sözü cebe konmaya layıktır." (P.d.V.I, 204).
-

köböl **II/1316** Leb. Su altındaki buz.
bk. kömöl**.

köböllö- **II/1317** Leb. <köböl+le-
Kalkmak, üste çıkmak (su altındaki buz).
bk. kömöldö-**.

köbölök **II/1315** Alt. Tel. Leb. =köbelek
Kelebek.
kebelek~kepēlī "Kelebek." (EDPT, 716, 689)
kėbeli~kėpeli "Kelebek." (DTS, 309, 318)
köbölök "Kelebek." (ATS, 119)
köbölök "Kelebek." (TAS, 63)

köbön **II/1316** Leb. Kuş tüyü döşek.
köben (?köpen) "(Deve için) eyer örtüsü, eyer veya eyerle ilgili teçhizat." (EDPT, 689)
köböŋ "Pamuk." (ATS, 119)
köböŋ "Pamuk." (TAS, 63)
kövön "Kundak, bebek bezi." (DLTÇ, 166)

köbüğ **II/1317** Leb. <köp-ğ
Şişkin.

-
köbü "Şişkin, tombul." (ATS, 63)

köbük I **II/1317** Tel. Alt. Leb. =köpük
Köpük.
köpük "Köpük." (EDPT, 689)
köpik~köpük "Köpük." (DTS, 337)
köbük "Köpük." (ATS, 119)
köbük "Köpük." (TAS, 63)

köbük II **II/1317** Tel. <köp-k
Su inmesi, su toplanması, ödem.
-

köbükte- **II/1317** Tel. <köbük+le-
Köpüklenmek.
köbükte- "Köpüklenmek." (ATS, 119)

köbükten- **II/1317** Tel. Köpüklenmek, çıkarmak.
köbükten- "Köpükle kaplanmak." (ATS, 119)
köbükten- "Köpüklenmek." (TAS, 63)

köbüktö- **II/1317** Alt. Leb. *bk.* köbükte-.

köbüktön- **II/1317** Alt. Leb. *bk.* köbükten.

köbüktū **II/1317** Alt. Tel. <köbük+lū
Köpüklü.
köbüktü "Köpüklü." (ATS, 119)

köbüktŭğ **II/1317** Leb. *bk.* köbüktū.

köbür **II/1317** Leb. Demircilerin kullandığı küçük kömürler.
bk. kömür.

köbür- **II/1317** Tel. Alt. =köpür
Köpürmek, ekşimek.
köpür- "Köpürmek." (EDPT, 691)
köpir-~köpür- "Köpürmek." (DTS, 337)
köbür- "1. Köpürmek. 2. (Kazandaki çegen hakkında) mayalanmak. 3. *mecazi* köpürmek, kaynamak; dönmek, dolanmak; dalgalanmak, çalkalanmak." (ARSL, 365)

köbürgen **II/1317** Tel. 1. Çayır gevezesi (bitki).
2. Tatar sabunu, su ile ovuşturulduğu zaman köpüren bir bitki.
kömürgēn~kövürgēn "Dağ soğanı." (EDPT, 723, 691)
kümürgen~kümürken~küvürgen "Dağ soğanı." (DTS, 347, 352)
köbürgen "Bir tür bitki." (ATS, 119)
köbürgen "Yabanî soğan." (TAS, 63)
köbirgen "Yabani soğan." (DLTÇ, 166)

köcö **II/1290** Leb. *bk.* köçö.

köç- **II/1287** Alt. Tel. Leb. Göçmek, taşınmak, gitmek.
Köçölüm tep köçöŋ töḥüspe! "Eğer taşınmak istiyorsan arpa lapanı sonuna kadar yeme! (atasözü)" (Tel.); *Pu tūdı munaŋ köçŭp par tezeḥer, oḷ köçŭp parar!* "Eğer bu dağa yerini değiştir, dersen, o yerini değiştirir."
köç- (g-) "Göçmek, göç etmek; *mec.* ölmek." (EDPT, 694)
köç- "Geçmek, aşmak, taşınmak, göç etmek." (DTS, 331)
köç- "Göçmek, göç etmek." (ATS, 119)
köç- "Göçmek." (TAS, 63)
köş- "Göçmek, taşınmak." (DLTÇ, 168)
köç- "Göçmek, taşınmak." (DÇT, 131)

kō̄ç **II/1287** Leb. Çanak, çömlek.
bk. kō̄ş.

köçkün **II/1290** Tel. Alt. Leb. <köç-kün
Göçkün, yer değiştirme, yerinden oynama.
Su köçkünŭ "Büyük buz parçalanması"; *ḳar köçkünŭ* "çığ"
köçgün "Göçebe, kalıcı olmayan." (EDPT, 697)
köçkin "1. Göçebe. 2. Yerinde duramayan." (ATS, 119)
köçkün "Göçebe." (TAS, 63)

köçö **II/1289** Alt. Tel. Leb. Arpadan yapılan çorba veya lapa.
köçe "Bir çorbanın adı." (EUES, 399)
köçö "Arpa çorbası." (ATS, 119)
köçö "Bulgur çorbası." (TAS, 62)
köce "Arpa lapası." (DK, 225)
köçe~köçö "Lapa." (DK, 226)
köjö "Arpa lapası." (DLTÇ, 167)
köçö "Arpa çorbası." (DLTÇ, 168)
közöm "Lapa." (DLTÇ, 167)
küzem "Arpa unu lapası" (DLTÇ, 172)
közö~kösö "Lapa." (DÇT, 130, 131)
köçe~köçö "Çorba benzeri sulu yemek." (DÇT, 131)

köçür- **II/1289** Alt. Tel. Leb. < köç-ür-
Göçürmek, taşımak, nakletmek; tercüme etmek.

Sös köçür! "Sözü çevir!" (Alt. Tel.); *Osīptıŋ yürŭmĭn köçürdŭler.* "Onlar "Joseph'in hayatı"nı çevirdiler." (P.d.V.I, 122,22; H. 9,25-19,10)

köçür- "Göçürmek, göç ettirmek." (EDPT, 699)

köçür- "Göçürmek, göç ettirmek, taşımak. 2. Tercüme etmek, istinsah etmek." (DTS, 331)

köçür- "1. Göçürmek. 2. Mektuplaşmak. 3. Çevirmek, tercüme etmek, bir dilden bir başka dile aktarmak." (ATS, 119)

köçür- "1. Göçürmek, göç ettirmek. 2. Tercüme etmek." (TAS, 63)

köçür- "Göçürmek, taşımak, (bir dilden başka bir dile) tercüme etmek." (DK, 226)

köçör-~köçür- "Göç ettirmek, göçürmek." (DÇT, 131)

köçürūçĭ **II/1289** Tel. <köçür-ū+çĭ
Tercüman.
Sös köçürūçĭ (id.)

köçüreçi "1. Çevirmen. 2. Daktilo, kopya eden." (ATS, 119)

ködön **II/1283** Alt. Tel. Leb. =köden
Göt, kıç.
Sen adıŋ kem? Tedi- Ködön Pi! tedi. Ak-Köbök aÿttı: Men maḷ ködönŭn kezīp d'ip teḥenmĭn. Seni kiji ködönŭn d'ibessim, tedi! (Tel.). Senin adın ne, dedi. Ködön Bey diye cevap verdi diğeri. O zaman Ak-Köbök, ben koyunun kalçasını kesip yemek istiyorum, senin kalçanı yemek istemiyorum, dedi.

ködön "Göt." (ATS, 120)

kötön "Anüs; arka bağırsak." (DÇT, 131)

ködür- **II/1284** Alt. Tel. Leb. 1. Kaldırmak, götürmek.
Anı ködüre tuttŭ. "Onu kaldırdı." (Alt.); *Ködürüp turġan maḷ* "Kendiliğinden kalkmayan, kaldırılması gereken büyük baş hayvan." (Tel.)
2. Yüceltmek, saygı duymak.
Ḳudaÿġa ködür! "Tanrı için kurban kes!" (Tel.); *Ada ködürḥen Aḷton Pī, ene ködürḥen Ülḥen Pī!* "Siz, benim babamı yücelten Altmış Bey ve sen annemi yücelten Ülgen. (P.d.V.I,217).

kötür- (kötör-) "Kaldırmak, yükseltmek." (EDPT, 706)

köter-~kötür- "1. Kaldırmak, yükseltmek. 2. Yüceltmek. 3. Ortadan kaldırmak." (DTS, 340)

ködür- "Kaldırmak, yukarı kaldırmak." (ATS, 63)

ködür- "1. Kaldırmak, indirmek, götürmek. 2. *eskiden* Kurban vermek." (TAS, 120)

ködör- ~ködür-"Yükseltmek, kaldırmak." (DK, 225)

ködör- "Yükseltmek, kaldırmak." (DLTÇ, 167)

götör- ~ködör-~ködür-~kötör- "Kaldırmak, yükseltmek." (DÇT, 111, 130, 131)

ködürḥŭ **II/1286** Tel. <ködür-kŭ
Kurban.

kötürgü "Nakil aracı." (EDPT, 706)

kötürgü "Kaldırma aracı." (DTS, 340)

ködürgi "Kurban." (ATS, 120)

ködürḥŭlū **II/1286** Tel. <ködürḥŭ+lū
Saygı gösterilen, şerefine kurban kesilecek olan.

ködürgilü "Sayılan, şerefine kurban kesilen." (ATS, 120)

ködürt- **II/1286** Alt. Tel. Leb. <ködür-t-
Kaldırtmak.

kötürt- "Yukarı kaldırmak." (EUES, 413)

ködürt- "1. Kaldırmak. 2. Övmek." (ATS, 120)

ködürŭlt- **II/1286** Alt. Tel. Kaldırmak, yüceltmek, övmek.
-

ködürŭlŭş- **II/1286** Alt. Tel. Leb. Birlikte kalkmak.
-

ködürŭn- **II/1285** Tel. Alt. Kalkmak, övünmek.

ködürin- "1. Yüselmek. 2. Böbürlenmek." (ATS, 120)

ködürŭş- **II/1286** Alt. Tel. Leb. Birlikte kaldırmak.

kötrüş- "Birlikte kaldırmak, birlikte yükseltmek." (EDPT, 706)

kötrüş- "Birlikte kaldırmak, birlikte yükseltmek." (DTS, 340)
ködürüş- "Birlikte kaldırmak, kaldırılmasına yardım etmek." (ATS, 120)

ködürül- **II/1285** Alt. Tel. Leb. <ködür-l-
Kaldırılmak, yükseltilmek.
kötrül- "Kaldırılmak, yükseltilmek." (EDPT, 706)
kötlür-~kötrül- "1. Yükseltilmek, kaldırılmak.2. Yüceltilmek." (DTS, 340)
ködüril- "1. Kaldırılmış, yükseltilmiş olmak. 2. Yüreklenmek; aşırı gurur hissetmek." (ATS, 120)
ködürül- "Kaldırılmak, yükseltilmek." (DÇT, 130)

kögö- I **II/1231** Tel. (Ateşi canlandırmak amacıyla) karıştırmak.
-
-

kögö- II **II/1232** Leb. =kögör
Mavileşmek, yeşillenmek, yeşermek.
kōker- (g--g-) "Hava rengine dönüşmek, mavileşmek, grileşmek." (EDPT, 713)
köger- "Göğermek, mavileşmek." (DTS, 332)
kögör- "1. Gövermek, mavileşmek, yeşermek." (ATS, 120)
kögör- "Gövermek, yeşermek, yeşillenmek." (TAS, 63)

kögüs **II/1233** Alt. Tel. Leb. 1. Göğüs, göğüs kafesi.
2. Anlayış, bilinç, akıl.
Köksŭŋe aḷınaḷbas "Akılsız, söz dinlemez, muhakemesiz." (Tel.); *Köksŭne saḷın!* "Düşün!" (Tel.); *Köksŭne kirdĭ.* "O anladı." (Alt.); *köksŭ yoḳ kiji* "Aptal." (Tel.); *Meniŋ köksümde köp ermek par!* "Benim içimde söylenecek çok söz var!" (Tel.)
kögüs~kögüz (gögöz) "Göğüs, meme." (EDPT, 714)
köküs~köküz "Göğüs." (DTS, 334)
kögüs "1. Göğüs, göğüs kafesi, bağır. 2. Kalp. 3. *mec.* Bilgelik, mantık." (ATS, 121)
kögüs "Göğüs." (TAS, 63)
kükse "Göğüs." (DK, 228)
köksi "Can; göğüs." (DÇT, 130)

kögüstū **II/1234** Tel. Alt. <kögüs+lū
Akıllı, anlayışlı.
kögüzlüg "Bilge, akıllı, anlayışlı." (EDPT, 714)
kögüzlüg~köküzlüg "Cesur, gözüpek, mert, cesaretli." (DTS, 332, 334)
kögüstü "Mantıklı, anlayışlı." (ATS, 121)
kögüstü "Akıllı, hikmetli, hikemî." (TAS, 63)

kögüstŭğ **II/1234** Leb. *bk.* kögüstū.

köḥörçün **II/1232** Alt. Güvercin.
kögürçgūn (?gō-) "Güvercin, kumru." (EDPT, 713)
kögürçken~kökürçken~kökürçkün "Güvercin." (DTS, 332, 333)
kögörçin "Güvercin." (ARSL, 366)

köḥūn **II/1232** Tel. Büyük bir at sineği.
bk. kökkönök.

köḥü **II/1232** Tel. Cinsiyet, soy, kuşak, tür, cins.
-

köḥüldeẏ **II/1233** Tel. *Köḥüldeẏ Batır* "Kahraman Kegüldey, Takım yıldız"
-
-

köḥür- **II/1232** Alt. Tel. =kögör-
Mavileşmek, yeşillenmek,yeşermek.
bk. kögö-.

köḥürt- **II/1233** Alt. Tel. Mavileştirmek, yeşillendirmek, yeşertmek.
kögört- "Yeşermek." (ATS, 120)

köjögö **II/1307** Tel. Perde.
köşīgē "Işık gölgesi."(EDPT, 753)
köşige "Hafif, soluk gölge." (DTS, 340)
köjögö "1. Perde. 2. Yeni evlilerin veya genç karı kocanın yatağını ayıran perde. 3. (Piyes için) sahne." (ATS, 120)
köjögö "Perde." (TAS, 63)
köjō "Perde; gece körlüğü." (DK, 225)
köjögö~köjō "Perde; örtülü; asılı." (DÇT, 130)

köjögölö- **II/1307** Tel. <köjögö+le-
Perde asmak.
köjögölö- "Perdelemek; (sahnede) perdeyi kapamak." (ATS, 120)
köjögölö- "Perdelemek." (TAS, 63)

köjögölŭ **II/1307** Tel. <köjögö+li
Perdelerle kaplanmış, perdeli.

köjögölü[48] "Perdeli." (ARSL, 368)

kōjök **II/1307** Tel. <köş+ek
Küçük çömlek.
-

köjū **II/1308** Tel. <köjü-ū
İple dikme, teyelleme.
-

köjü- **II/1307** Tel. İple dikmek, teyellemek, bağlamak.
-

köjüne **II/1308** Tel. Lat. *Angelica archangelica* (bitki).
köjnö "Ravent, labada." (ATS, 120)
köjnö "Ravent, karabuğdaygillerden otsu bir bitki." (TAS, 63)

köjürle- **II/1308** Tel. Kaldıraçla yerinden oynatmak; örmek, dokumak.
köjūrle- "Kaldıraç, levye vb. ile yerinden oynatmak, hafif kaldırmak." (ARSL, 369)

kök I **II/1218** Alt. Tel. Leb. =gök
1. Mavi, açık mavi, gökyüzü rengi, açık yeşil renk, taze yeşillik rengi (bu kelimenin anlamı tüm lehçelerde aynıdır).
Kök ot "Yeşil ot." (Alt.); *kök pūr* "Mavi karaciğer, dalak." (Tel.)
2. Gökyüzü (Bazı lehçelerde Tanrı kelimesi gökyüzü anlamında kullanılır; "kök" kelimesinin gökyüzü anlamına geldiği lehçelerde ise "Tanrı" kelimesi Allah anlamında kullanılır).
3. Taze ot, yeşillik.
Yerde kök çıġarġan. "Toprağın üstünde ot çıkarttı." (Tel., P.d.V.I, 217,2); *Kök çıḳtı.* "Ot gözüktü." (Alt.)
kōk "Gökyüzü; gökyüzü rengi, mavi, mavi-gri karışımı bir renk." (EDPT, 708)
kök I "Gök, gökyüzü." (DTS, 332)
kök II "Mavi, gök." (DTS, 333)
kök "1. Yeşillik, ot. 2. Mavi, yeşil." (ATS, 120)
kök I "Ot; çim." (TAS, 63)
kök II "Mavi." (TAS, 63)
kök "Mavi; kutsal renk; açık yeşil, taze yeşil rengi; gök; ot (özellikle taze ot." (DLTÇ, 167)
kök "Mavi , lacivert, yeşil, gri." (DÇT, 130)

kök II **II/1221** Alt. Tel. Dikiş.
Kök köktödŭ. "O dikiş attı." (Alt.)
kök "Dikiş, dikiş izi." (EDPT, 121)
kök "Dikiş yeri, dikiş." (DTS, 333)
kök "Dikiş, dikme." (ATS, 120)
kök "1. Dikim, dikme. 2. İğne ardı, iğnenin bıraktığı iz, dikiş izi." (TAS, 63)

kökçī **II/1229** Tel. <kök+çī
Dikmeyi beceren.
kökçi "1. Dikişçi, kadın terzi. 2. İyi dikiş diken." (ARSL, 371)

kökkönök **II/1224** Tel. *krş.* kökūn
At sineği, üvez.
kögēgūn~kökūn "At sineği." (EDPT, 710, 712)
kögegün "Sinek." (DTS, 333)
kögön "At sineği; büve, büvelek." (ATS, 120)
kögōn "At sineği." (ATS, 120)
kögūn "At sineği, üvez." (TAS, 63)

kökkör **II/1224** Tel. Kımız için kullanılan deri kap, tulum.
kökör "1. İçine kımız, votka vb. konulan deri kap. 2. Huş ağacı kabuğundan yapılan fıçı." (ARSL, 371)

kökkü- **II/1224** Tel. Sınırsız havalanmak, çok övünmek.
Anıŋ töbözŭ teŋerē kökküp-yat. "Onun tepesi gökyüzüne kadar uzuyor."
kökü- "Gerektiği ölçüde olmamak; anlaşmaya varmamak; inat etmek, ısrar etmek." (ATS, 121)
köki- "1. Sevinmek. 2. Övünmek." (TAS, 63)

kökküt- **II/1224** Tel. Canlandırmak, cesaretlendirmek, teşvik etmek, coşturmak.
köküt- "Onaylamak, cesaret vermek, yüreklendirmek." (ATS, 121)
köküt- "Takdir etmek, onaylamak." (TAS, 64)

köksŭ **II/1230** Tel. <kök+sŭ
Mavimsi, gökçe.
köksüban~köks(ü)van "Mavimsi, gökçe." (DLTÇ, 167)

köksŭben **II/1230** Leb. *bk.* köksŭ.

köksŭmen **II/1230** Tel. *bk.* köksŭ.

[48] Bu kelime ARSL'de madde başı olarak alınmamıştır. *Köjögö* maddesi içinde geçmektedir.

köksün- **II/1230** Alt. Tel. Leb. 1. Boğazını temizlemek, hafif öksürmek, göğüsten ses çıkarmak.
2. Bağırıp çağırmak, böğürmek, homurdanmak (ayı için).
-

kökşün **II/1231** Tel. Yaşlı, nüfuzlu, saygın adam.
kōkçīn "Gökçe, mavimsi, grimsi." (EDPT, 710)
kökçin "Kır saçlı." (DTS, 333)
kökşin "Yaşlı." (ATS, 121)
kökşin "İhtiyar adam." (TAS, 6319

köktö- **II/1228** Alt. Tel. Leb. 1. Dikmek.
Taştan ödüktü kem köktep yürḥön? "Taştan çizmeyi kim dikti?" (Alt., P.d.V.I, 180,6); *Ödüktü poyum köktögöyüm!* "Ben kendim çizme dikmek istiyorum!" (Alt.); *Enem yetti pörünüŋ terezinen yetti meleÿ köktöp aḷ!* "Anacığım, bana yedi kurdun derisinden yedi tane eldiven dik!"
2. Birine doğuştan karakter, huy, mizaç olarak benzemek.[49]
Oḷ mā köktödū. "O karakter olarak bana benzedi."
köklē- "Kayış vb. ile sıkılaştırmak." (EDPT, 711)
kökle- I "Eyeri sıkılaştırmak." (DTS, 333)
köktö- "Dikmek." (ATS, 121)
köktö- I "Benzemek, çekmek." (TAS, 63)
köktö- II "Teyellemek." (TAS, 63)

köktöt- **II/1228** Alt. Tel. Leb. Diktirmek.
Anı ton köktöttüm! "Ben ona kürk diktirttim!"; *Ā ton köktöttū.* "Onun için kürk diktirdi!"
köktöt- "Diktirmek." (ATS, 121)

köktüyek **II/1228** Tel. Baştankara (kuş).
köktiyek "Baştankara kuşu." (ARS, 76)

köktüyök **II/1228** Alt. *bk.* köktüyek.

köl **II/1267** Alt. Tel. Leb. 1. Göl.
Aḷtın köl "Teleüt gölü"; *Pu su köldön çıġıp-yat.* "Bu nehir gölden akıyor." (Alt.)
2. Nehir kolu. (Alt. Tel.)
kōl "Yapay veya doğal büyük su kütlesi, havuz, göl." (EDPT, 715)
köl "Göl, gölet." (DTS, 334)
köl "Göl." (ATS, 121)
köl "Göl." (TAS, 64)
köl "Göl." (DK, 226)
köl "Göl." (DLTÇ, 167)
köl "Göl." (DÇT, 130)

kölçü- **II/1274** Tel. Çakırkeyf olmak, sarhoş olmak.
-

köldö- **II/1273** Alt. Tel. Leb. <köl+le-
1. Göl sahili boyunca yürümek, gölde yüzmek.
Köldöp pardıḷar. "Onlar göle gittiler."
2. Göl oluşturmak (su).
Köldöÿ uÿḷadı. "Göl oluştururcasına ağladı." (Alt.); *Su köldöÿ tökündü.* "Su göl gibi dökülüp birikti, büyük su birikintisi oluştu." (Tel.); *Közünüŋ yajın köldöÿ tögüp ḳonoḳ-sayın uÿḷap yürdü.* "O her gün o kadar çok ağlıyordu ki, gözyaşları nehir gibi akıyordu." (Tel.)
-

kölgök **II/1272** Tub. Tel. = kölöŋö
Pusu; av zamanı görünmemek için saklanılan yer.
-

kölkö **II/1272** Tel. Töl. *krş.* kölük
Koşulmuş binek ve yük hayvanı.
kölük (gölök) "Koşum hayvanı; yük hayvanı." (EDPT, 717)
kölük "Yük hayvanı, at arabası." (DTS, 334)
kölkö "Koşum hayvanı." (ATS, 717)

kölö- **II/1270** Tel. Gölgelemek, gölge yapmak, kararmak (duman, kömür, kurum).
kölī- "Gölgeli olmak, gölgelenmek; gölgelemek." (EDPT, 716)
kölü- "Gölgelemek, gölgelendirmek." (DTS, 334)
kölö- "Kararmak, kömürden kirlenmek." (DK, 226)

kölöḥö **II/1271** Tel. Perde.

[49] Kelime için verilen "2. Birine doğuştan karakter, huy, mizaç olarak benzemek." anlamının *kök* "temel, dayanak" isminden türediği düşünülmektedir.

köl̄īgē "Gölge." (EDPT, 718)
kölege~kölige "Gölge." (DTS, 334)
-

kölöḥölö- **II/1271** Tel. <kölögö+le-
Perdeleri asmak, perde ile örtmek.
-

kölöḥölū̄ **II/1271** Tel. Perdelerle örtülmüş olan.
köliklig "Gölgeli." (EDPT, 718)
köliklig "Gölgeli." (DTS, 334)
-

kölök **II/1270** Kumd. <kölö-k
1. Sıcak kömür, köz.
2. Duman veya sisten kararmış olan.
kōlik "Gölge." (EDPT, 717)
kölik "Gölge." (DTS, 334)
kōlek "Kömür." (DK, 226)

kölölö- **II/1271** Tel. Kaplamak, örtmek.
-

kölön- **II/1271** Tel. <kölö-n-
1. Bir şeyle kaplanmış olmak, gölgelenmek.
Uzun otḳa kölönüp yat. "O uzun otlarla kaplanmıştı."
2. Kurum, is vb. ile kaplanmak (soba, fırın, ocak).
-

kölöŋö **II/1271** Tel. Alt. Tuzak, pusu, saklanılan yer, istihkam siperi.
kölöŋö "1. Gölge. 2. Barınak, sığınak, siper." (ARSL, 372)

kölötkŭ **II/1272** Alt. Tel. =köletki
Gölge.
kölötki~kölötkö "Gölge, gölgeli yer; *mec.* ay." (ATS, 121)
kölötki "Gölge." (TAS, 64)
kölöŋki "Gölgeli (yer). (TAS, …)
köletke ~kölötke~kölötki. "Gölge." (DK, 226)
kölötke~kölötkö~kölötkü "Gölge." (DLTÇ, 167)
kölötkö "Gölge." (DÇT, 130)

kölötkŭlö- **II/1272** Alt. <kölötkŭ+le-
Gölgelemek.
kölötkile- "Gölgelemek." (TAS, 64)

kölötkŭlū̄ **II/1272** Alt. <kölötkŭ+lū̄
Gölgelenmiş, gölgeli.
-

-

kölū̄ **II/1272** Tel. Kurumla, isli, kararmış.
-

kölū̄n **II/1272** Tel. *Kölū̄n saḷḳın* "Hafif, sakin rüzgâr."
-
-

kölūr **II/1272** Tel. Yalak, tekne.
kölūr "Uzun ağaçlı tekne." (ATS, 121)

köm- **II/1319** Alt. Tel. Gömmek.
Akçanı yerge kömö pasḳan. "O paraları toprağa gömdü." (Tel.)
köm- "Gömmek." (EDPT, 721)
köm- "Gömmek, batırmak." (DTS, 334)
köm- "Gömmek." (ATS, 121)
köm- "Gömmek." (TAS, 64)

kömdür- **II/1322** Alt. Tel. Gömdürmek.
kömtür- "Gömdürmek." (EDPT, 722)
kömtür- "Gömdürmek." (DTS, 334)
kömdir- "Gömdürmek." (ATS, 121)

kömḥör- **II/1322** Alt. Tel. Ters yüz etmek, altını üstüne çevirmek, yüzü koyun yatmak.
kömkör-~köŋkör- "Alt üst etmek, ters yüz etmek." (ATS, 121)
kömgör- "Devirmek, altı üste getirmek, alt üst etmek." (TAS, 64)

kömḥörŭl- **II/1322** Alt. Tel. <kömḥör-l-
Ters durumda olmak, altı üstüne çevrilmek, yüzüstü yatmak.
kömkörül-~köŋköril- "Ters yüz etmek." (ATS, 121)
kömgöril- "Devrilmek." (TAS, 64)

kömöl **II/1320** Tel. =köböl
İlkbaharda akıntı ile hareket eden buz parçaları (buzullar).
kömōl "Buz parçası, deniz buzulu." (TAS, 64)

kömöldö- **II/1320** Tel. <kömöl+le-
Oluşmak (ilkbaharın oluşan küçük yumuşak buzlar).
-

kömöldū̄ **II/1320** Tel. <kömöl+lū̄
İlkbaharın peyda olan küçük yumuşak buzlu.
-
-

kömöẏ **II/1320** Tel. Ağızdaki damak, gırtlak.

-

kömrü **II/1322** Alt. Tub. Köprü, nehir geçidi.
bk. kömür II.

kömüldürḥe **II/1322** Tel. Göğüslük, atın göğüs kısmına bağlanan eyer kemeri.
kömüldürük (g-) "(Eyerler için) göğüs kemeri." (EDPT, 722)
kömüldürük "Atların göğsüne bağlanan koşum takımı, kemer." (DTS, 335)

-

kömür I **II/1320** Alt. Tel. Kömür.
kömür "Kömür." (EDPT, 723)
kömür "Kömür." (DTS, 335)
kömür "Kömür." (ATS, 121)
kömür "Kömür." (TAS, 64)

kömür II **II/1321** Tel. 1. Köprü.
2. Dağın başındaki sarp ve dar yer, dar geçit.
köprüg "Köprü." (EDPT, 690)
köprük "Köprü." (DTS, 337)

-

kömürçi **II/1321** Tel. <kömür+çi
Kömürcü.
kömürçi "Kömürcü." (ATS, 121)

kömzö **II/1323** Tel. Büyük kabarık kar.
kömzö "1. Arşiv. 2. Depo, ambar. 3. Stok (kemirgenlerin yuvalarındaki yemek stoğu)." (ARSL, 373)

kömzölö- **II/1323** Tel. <kömzö+le-
Yağmak (büyük kar).
kömzölö- "1. Arşivlemek. 2. Tedarik yetmek, yığmak, stok yapmak." (ARSL, 373)

kōn- **II/1242** Leb. <kō-
Dumandan kararmak.
küyün-~küny- (g-) "Alev almak, tutuşmak, yanmak. *mec.* Kızmak (öfke vb.)."(EDPT, 756, 726)

-

kön **II/1241** Tel. Leb. 1. İşlenmiş deri. (Tel.)
2. Baldır. (Leb.)
kōn "İşlenmeye hazır ham deri." (EDPT, 725)
kön "İşlenmiş deri." (DTS, 335)
kön I "(Çizme için) işlenmiş deri." (ATS, 121)

köndüre **II/1247** Tel. <köndür-e
Düz, hiçbir yere sapmadan, doğrudan
Köndüre par! "Düz git!"; *Köndüre aẏt!* "Düz konuş!"
köndüre "Yanında, önünden." (ATS, 121)
köndüre "Önünden, yanından." (DÇT, 130)

könök **II/1243** Alt. Tel. Leb. =könek
1. Kova.
2. Teker veya jant göbeği.
3. *Yaŋıs Könök* "Kötü bir ruh".
könek (g-) "Kova." (EDPT, 731)
könek "1. Kap, kova, tulum. 2. Kova burcu." (DTS, 335)
könök "Kova." (ATS, 122)
könök "Akağaç kabuğundan yapılmış kova." (TAS, 64)

könü **II/1245** Tel. Doğru, düz.
Könü yol "Düz yol"; *könü sös* "Düz söz".
könī (g-) "Doğru, düz." (EDPT, 726)
köni "1. Doğru, gerçek. 2. Âdil, doğru." (DTS, 335)
kōnü~köni~könü "1. Düzgün. 2. Düz, açık." (ARSL, 379)

könyölö **II/1246** Tel. Battaniye, yorgan.
köncölö "Yorgan." (ATS, 121)
könḋölö "Yorgan." (TAS, 64)

köŋ **II/1236** Tel. Leb. Bataklık.
köŋ "Sert, toprak." (ATS, 121)
köŋ "Bataklık." (ARSL, 377)

köŋdö- **II/1240** Tel. <köŋ+dö-
Bataklık olmak.

-

köŋdöẏ **II/1240** Alt. Tel. Leb. Boş, içi boş.
Köŋdöẏ mıḷtıḳ "Delikli pürüzsüz tüfek." (Tel.); *köŋdöẏ aġaş* "İçi boş ağaç." (Tel.); *köŋdöẏ kiji* "Boş insan." (Tel.); *köŋdöẏ aŋ* "İç organları çıkarılmış vahşi kuş."
köŋdöy "Oyuk, çukur." (ATS, 121)
köŋdöy "1. Boşluk, oyuk, çukur. 2. Boş." (TAS, 64)
köŋdöy "Boşluk, oyuk." (DK, 226)

köŋdöÿle- II/1240 Alt. Tel. Leb. <köŋdöÿ+le

Oymak, temizlemek, bağırsaklarını çıkarmak (ölmüş hayvan).

köŋdöylö- "Boşaltmak, (ağaç için) için boşaltmak." (ATS, 121)

köŋdöÿlen- II/1240 Alt. Tel. <köŋdöÿle-n

(İçi) boşalmak, oyulmak.

köŋdöylön- "Oyulmak, içi boşalmak." (ATS, 121)

köŋdū II/1240 Tel. Bataklık, sulak, bataklıkla kaplı.

köŋdü "Bataklıkla kaplı." (ARSL, 377)

köŋkör- II/1239 Tel. *bk.* kömḥör-.

köŋkür- II/1239 Tub. Devrilmek, yere düşmek.
bk. kömḥör-.

köŋü- II/1236 Tel. Ateşe yakın durmaktan kararmak.

küyün-~küny- (g-) "Alev almak, tutuşmak, yanmak. *mec.* Kızmak (öfke vb.)."(EDPT, 756, 726)

-

köŋül- II/1238 Alt. Tel. Düşünmek, duygulanmak, hüzünlü olmak, kederlenmek. *Köŋülŭp uḳ!* "Kalbinle dinle!" (Tel.); *Yüröḥŭm köŋüldŭ!* "Benim kalbim duygulandı!"

köŋülger- "İyice düşünmek, düşünüp taşınmak." (EDPT, 733)

köŋül- "Duygulanmak." (ATS, 122)

köŋül- "Duygulanmak." (TAS, 64)

köŋülçēk II/1239 Tel. <köŋül-çek

Kolayca karıştırılabilen, karıştırılmış, biraz üzgün kişi, kara kara düşünmeyi seven.

-

köŋülçēn II/1239 Tel. *bk.* köŋülçēk.

köŋült- II/1238 Alt. Tel. Düşündürmek, kederlendirmek, üzüntü vermek.

-

köŋzū II/1240 Tel. Kötü koku, pis koku.

könzü "1. Pis kokan, pis kokulu. 2. Pis koku, kötü koku." (ARSL, 377)

köŋzü- II/1240 Alt. Tel. Leb. Pis kokmak, kötü kokuya sahip olmak.

-

köp II/1309 Alt. Tel. Leb. Çok, çok sayıda.
Köp kiji "Çok sayıda insan." (Alt.); *köp akça* "Çok para." (Tel.); *köptön köp* "Çok fazla." (Tel.); *köp yoḳşı* "Çok iyi." (Alt.); *Köp ḳattap keldĭ.* "O sık sık geliyordu." (Tel.); *Arıḳ tā poḷzo, semiske pāḷa, as tā poḷza köpkö pāḷa!* "Eğer kuru, zayıf olsa da onu semiz olarak düşün, az olsa da çok gör!" (P.d.V.I. 2,24); *köbŭzŭ* "Onlardan çoğu, onların büyük bir kısmı." (Alt.)

köp "Çok, bol." (EDPT, 686)

köp "1. Çok, pek çok. 2. Bol, bereketli, büyük, geniş, görkemli. 3. Pek, çok, gayet." (DTS, 337)

köp "Çok, çokluk." (ATS, 122)

köp "Çok." (TAS, 64)

köp[50] "Çok." (DK, 226)

köp "Çok." (DÇT, 130)

köp- I II/1310 Alt. Tel. Leb. Şişmek.
Ḳoḷum köpkön. "Benim kolum şişti." (Tel.)

-

köp- "Şişmek." (ATS, 122)

kōp- "Şişmek, kabarmak." (TAS, 64)

köp- "Kabarmak, şişmek." (DK, 226)

köp- II II/1310 Leb. Gömmek.
bk. köm-.

köpkök II/1313 Tel. <köp-kek

Şiş, şişmiş.

-

köpköndö- II/1313 Tel. Tereddüt etmek, kararsız olmak.

-

köpşek II/1315 Tel. Esnek, kolay kırılan, kırılgan.

kevşek "Gevşek, yumuşak." (EDPT, 691)

kėvşek~kėwşek~küvşek "1. Gevşek, yumuşak. 2. İnce, zarif." (DTS, 324, 352)

köpşö- "Gevşemek, yumuşak." (TAS, 64)

köpşögön "Gevşek, gevşemiş, yumuşak." (TAS, 64)

[50] Madde başı fiil olarak verilmiştir.

köpşŭ- **II/1315** Tel. Su altında buz oluşmak.
köpşi- "Kabarmak, şişmek." (ARSL, 381)
köpçi-"1. Kabarmak, şişmek; yükselmek, çoğalmak (suda). 2. Yumuşamak, mayalanmak." (ARSL, 381)

köptö- **II/1314** Alt. Tel. <köp+le-
Çoğaltmak, arttırmak, büyütmek.
köptö- "1. Çoğalmak, sayıca artmak, kalabalıklaşmak. *matematik* Çarpma." (ATS, 122)
köptö- "Artmak, çoğalmak; büyümek." (TAS, 64)
köptö- "Çoğalmak, artmak." (DÇT, 130)

köptön- **II/1314** Alt. Tel. <köpte-n-
Büyümek, çoğalmak.

kör I **II/1248** Alt. Tel. Leb. Güve.
kör "Güve." (TAS, 64)
kör "Güve." (DLTÇ, 168)

kör II **II/1248** Tel. =köpür
Köprü.
köprüg "Köprü." (EDPT, 690)
köprük "Köprü." (DTS, 337)
kür "Köprü." (ATS, 129)

kör- **II/1249** Alt. Tel. Leb. Görmek, bakmak.
Körüp aḷdım. "Gördüm." (Alt.); *Parıp kör!* "Bak!" (Tel.); *körböḥön iş* "Görülmemiş iş." (Alt.); *Körḥön iş* "Çok sıradan bir iş." (Alt.); *Men anı artıḳ kördŭm!* "Ben onu kıskandım!" (Tel.); *Yaman kördŭm.* "Ben ondan hoşlanmadım."; *Oŋ közŭnöŋ kördŭ.* "O ona iyi niyetle baktı." (Alt.); *Teskerĭ körmö!* "Bana öyle (kötü kötü) bakma!" (Alt.); *Körüp ottırdı.* "O baktı." (Tel.); *Pudağı yoḳ yaŋıs ağaşḳa körörḥö ebi yoḳ!* "Dalları olmayan ağaca bakmak hoş duygu vermez!" (Tel.); *Üstürtün körördö üç toḷıḳtū Ḳan Aḷtaẏ.* "Eğer yukarıdan bakarsan Han-Altay üç köşelidir." (Tel.); *Yastap kördŭ.* "Eğlenceli baktı." (Alt.); *Pujulap kördŭ.* "İnceledi." (Tel.); *Pazınıp kördŭ.* "Kınadı." (Alt.); *Puruḷŭp kördŭ.* "O arkaya, etrafına baktı." (Alt.) ; *Ḳayajanıp kördŭ. (id. Tel.); Tudŭp kördŭ.* "Dokundu."[51] (Tel.); *Üzū kördŭ.* "Meyillendi." (Tel.); *ōn kördŭ.* "İnceledi." (Tel.)
kör- (g-) "Görmek; denemek; bakmak, uymak." (EDPT, 736)
kör- "1. Görmek, bakmak. 2. İtaat etmek, boyun eğmek. 3. Yaşamak, maruz kalmak. 4. Dinlemek, söz dinlemek. 5. Düşünmek, varsaymak." (DTS, 338)
kör- "1. Bakmak, görmek, dikkatle bakmak. 2. Bakmak, ilgilenmek, göz kulak olmak. 3. Denemek, yaşamak, tecrübe etmek. 4. Birini kabul etmek, saymak. 5. Yardımcı fiil. *Kazıp kör-* kazmak; *kıçırıp kör-* okumak; *tudup kör-* yakalamak; *içip kör-* içmek; *kiyip kör-* giysiyi denemek." (ATS, 122)
kör- "1. Görmek. 2. Bakmak." (TAS, 64)
gör-~kör- "Görmek, bakmak." (DK, 208, 226)
kör- "Görmek." (DLTÇ, 168)
kör- "Bakmak, görmek, incelemek." (DÇT, 130)

kōr **II/1248** Tub. Bir çeşit çalı.
-

körḥŭs- **II/1263** Alt. Tel. Leb. Göstermek.
Körḥŭzŭp aẏtı. "O ifade verdi, suçladı."; *Ḳandī aḳ sınāḷū kiji yarıḳ kün biske körḥŭzŭp saḷdı?* "Hangi dürüst insan bize aydınlık bir gün gösterdi?" (Tel.)
körgüz- "Göstermek." (EDPT, 744)
körgit-~körgüt-~körküt- "Göstermek." (DTS, 338, 339)
körgüs- "Göstermek, tarif etmek." (ATS, 123)
körgüs- "Göstermek." (DK, 226)
körgüs- "Göstermek." (DÇT, 131)

körḥŭstŭr- **II/1263** Tel. körḥŭs-tŭr-
Göstertmek.
-
körgüstir- "Göstertmek." (ATS, 122)

körkī **II/1260** Tel. *ünlem* Yazık.
körkiy "1. Değerli, sevimli. 2. *mec.* Zavallı, bedbaht." (ATS, 123)
görkiy "Tatlı, sevimli." (DÇT, 111)

[51] OSTN'de bu cümlenin anlamı "Ben dokundum." şeklinde verilmiştir.

körkiy "Güzel." (DÇT, 131)

körkŭ **II/1261** Tel. <kör-kŭ
Görünüş, mimik, duruş.
-

körkŭlū **II/1261** Tel. Bakımlı, yakışıklı, güzel.
körklüg "Şekilli, şekle sahip." (EDPT, 743)
körklüg~körüklüg "Güzel, yakışıklı, görkemli, mükemmel." (DTS, 338, 339)
-

körkü **II/1261** Alt. Tel. =körk
1. Güzel, müthiş.
2. Güzellik.
körk "Görünüş, şekil, forum." (EDPT, 741)
körk~körük "1. Görünüş, suret. 2. Güzellik. 3. Görüntü, belirti." (DTS, 338, 339)
görkiy~görköy "Canım, sevdiğim." (GSATA, 428)

körlen **II/1264** Kumd. Kıyafetteki işleme, nakış.
-

körlö- **II/1265** Tel. <kör+le-
Köprü dikmek, yapmak.
-

körmök **II/1267** Tel. <kör-mek
Görme, bakılması gereken eşya, görüntü.
Yūḳḳa körmökke poḷdı. "Yakında olan iyi görüyordu, yakında olan için bu görüntüyü görmek kolay."; *Ā onço körmök körünüp yat.* "Görünen ne varsa ona görünüyor."
körmek "Görme, seyir, izleme." (DTS, 339)
körmök "Görüntü, hayalet." (ARSL, 382)

kōrmök **II/1267** Alt. Gölet, su birikintisi.
-

körmös **II/1267** Tel. Alt. =körümes
Kötü ruh, şeytan.
Ā körmös kirdĭ. "Onun içine şeytan kaçtı, o delirdi."
körmös "1. Kötü ruh, şeytan. 2. *mit.* Şaman inancında toprağın altında yaşayan ruhlar." (ATS, 122)
körmös "1. Şeytan. 2. Yer altındaki kötü ruh." (TAS, 65)
körmös "Kötü ruh, şeytan." (DÇT, 131)

körmöstū **II/1267** Tel. Alt İçine şeytan kaçmış olan, deli.
körmöstü "Cin çarpmış, cinli." (ATS, 122)

körmüjek **II/1267** Tel. Kumd. W. Ahşap put, idol.
-

körnöstö **II/1264** Alt. Tel. <Rus. горница
Üst katta olan oda, misafir odası, çiftlik evlerinde mutfağın karşısındaki oda.
-

körnöş **II/1264** Alt. Leb. <körün-eş
Ayna.
körnöş "Ayna." (ARSL, 383)

körömçöl **II/1252** Kumd. *bk.* körmök.

köröŋ **II/1251** Alt. Tel. Leb. Saparna bitkisi.
köröŋ ölöŋ "Bir cins Sibirya bitkisi." (TAS, 65)

körtük **II/1265** Tel. Kar yığını.
kürtük "Kar yığını, kalın kar." (EDPT, 739)
öŋ körtük "Kar, kar yığını, çığ." (DTS, 409)
körtük "Kar, kürtün." (ATS, 123)
kürt "Kar yığını, kar tepecikleri." (DLTÇ, 173)

körŭmzŭ **II/1259** Tel. Alt. <körŭm+zŭ
Güzellik.
-

körŭmzŭlū **II/1259** Tel. Alt. <körŭmzŭ+lū
Müthiş, güzel.
-

körŭnḥençĭle- **II/1255** Tel. <körün-gen+çi+le-
Görülmüş gibi olmak.
-

körük I **II/1252** Tel. Alt. Leb. Körük.
körük "Körük." (EDPT, 741)
körük "Körük, kuyumcu veya tenekecinin kullandığı körük." (DTS, 339)
körük "Demirci körüğü." (ATS, 122)

körük "Körük." (TAS, 65)
körük "Körük." (DÇT, 131)

körük II **II/1252** Alt. Tel. Leb. Çizgili sincap.
körük "Bir tür hayvan." (ATS, 122)
körük "Üzeri çizgili bir tür küçük sincap." (TAS, 65)
kürek "Çizgili sincap." (DK, 228)
kürek "Çizgili sincap." (DLTÇ, 172)
körük "Çizgili sincap." (DÇT, 131)

körül- **II/1256** Alt. Tel. <kör-l-
Görülmek.
Körülbedi. "O nefret etti, kıskandı." (Alt.)
körül- "Görülmek." (EDPT, 745)
körül- "Görülmek." (DTS, 339)
körül- "Görülmek." (ARSL, 383)

körülbeçi **II/1256** Alt. *bk.* körülbeẏçi.

körülbeẏçi **II/1256** Tel. <körül-be-e+çi
Kıskanç, çekemeyen.
-

körümes **II/1258** Tel. *bk.* körmös.

körümeslū **II/1258** Tel. *bk.* körmöslū.

körün- **II/1254** Alt. Tel. Leb. <kör-n-
Görünmek, görülmek, ortaya çıkmak.
Körŭnbeẏ ḳaḷat. "O görünmez oldu, kayboldu." (Tel.)
körün- "Görünür olmak, görünmek, ortaya çıkmak." (EDPT, 746)
körün- "1. Görünmek, belirmek.2. Ortaya çıkmak, gözükmek." (DTS, 339)
körün- "Görünmek." (ATS, 122)
körün- "Görünmek." (TAS, 65)
körün- "Görünmek." (DK, 226)
körün- "Görünmek." (DÇT, 131)

köründŭr **II/1256** Tel. <körŭn-dŭr-
Bir şeyin görülmesi için bir şeyler yapmak, görünür kılmak, ortaya çıkarmak, göstermek.
köründür- "Göstermek." (EDPT, 746)
köründür- "Göstermek." (DTS, 339)
köründir- "Göstermek." (ATS, 123)

körüneş **II/1255** Tel. *bk.* körnöş.

körüs- **II/1257** Alt. <kör-s-
Bakmak, izlemek.
bk. körḥŭs-.

körüş **II/1257** Tel. Leb. Alt. <kör-ş
1. Bakış.
2. Sık sık görüştüğün kişi, tanıdık, arkadaş.
Pu aẏlda körüşüŋ parma? "Bu köyde tanıdıkların var mı?" (Tel.)
körüş "Bakış, görme, görüş." (EDPT, 747)
körüş "Bakış, görme, görüş." (DTS, 339)
körüş I "Tanıdık, arkadaş." (ATS, 123)
körüş II "Görme, görüş." (ATS, 123)
körüş "1. Bakış. 2. Tanıdık, eş dost, arkadaş." (TAS, 65)
körüş "Tanıdık, bildik." (DK, 226)
kürüş "Arkadaş, dost." (DK, 229)

körüş- **II/1257** Alt. Tel. <kör-ş-
Görüşmek, buluşmak.
Sler meni paza körüşpeske parıp-yat tep ī̇ḷap-yazıġar! "Sizler, ben gideceğim için birbirimizle bir daha görüşemeyeceğiz diye ağlıyorsunuz." (Tel. P.d.V.I, 125,10); *Körüje etti.* "O taklit etti." (Tel.)
körüş- "Görüşmek, buluşmak." (EDPT, 748)
körüş- "Görüşmek, buluşmak." (DTS, 339)
körüş- "1. Bakışmak. 2. Birlikte bakmak. 3. Görüşmek, karşılaşmak." (ATS, 123)
köriş-~körülüş-~körüş- "Görüşmek, birbirini görmek." (DK, 226)
körüş- "Görüşmek." (DLTÇ, 168)
körüş- "Birbiriyle görüşmek." (DÇT, 131)

körüşteş- **II/1258** Leb. <körüş+le-ş-
Arkadaşlık kurmak.
-

körüştŭr- **II/1258** Tel. <körüş-tŭr-
Birbiriyle görüşmek, görüş ayarlamak, görüştürmek.
körüşdür- "Karşılaştırmak." (OTWF, 817)
körüştir- "Uzlaştırmak, barıştırmak." (ATS, 123)

kös **II/1291** Tel. Alt. 1. Göz, bakış.
Kös yajı "Gözyaşı." (Tel.); *köstüŋ paḷazı* "Göz bebeği." (Tel.); *köstŭŋ aġı* "Göz beyazı." (Alt.); *köstŭŋ odı* "Göz ışığı, göz ateşi." (Alt.); *Kös tümdŭ.* "O göz kırptı."; *Kös saḷdı.* "O kendini kaptırdı."; *Közŭ*

yoḳ "Kör."; *Közŭ yoḳḳo kös poḷoyn!* "Gözü olmayana göz olayım!" (Alt.); *Ḳān Ḳudaydıŋ közü tīsīn!* "Tanrı'nın iyi gözü sana baksın!" (Tel.) (P.d.V.I, 218, VIII,1); *meniŋ közümçö* "Gözlerimin önünde." (Tel.); *köstŭŋ köjögözü* "Göz hastalığı." (Tel.); *Közŭ yetpes poḷdı.* "O kör oldu." (Tel.); *Ēn közü pirle kördŭ.* "O ona karşı merhametlidir." (Tel.)
2. Çok küçük nesnelerden biri, nokta.
Eki kös pudaý yadır. "İki buğday tanesi duruyor." (Tel.)
3. Küçük delik.
Komırġaý közŭ "Düdük üzerindeki delikler" (Tel.)

kōz "Göz." (EDPT, 756)
köz "Göz." (DTS, 341)

kös "1. Göz, bakış. 2. Göz, delik. 3. Renk işareti." (ATS, 123)
kös "Göz." (TAS, 65)
kös~köz~küs "Göz." (DK, 225)
kös~köz "Göz." (DLTÇ, 167)
köz~kös "Göz." (DÇT, 130, 131)

köskü **II/1295** Tel. Ayna.

közŋü~közüŋü "Ayna." (EDPT, 761, 762)
közgü~közŋü~közüŋü "Ayna." (DTS, 341, 342)

küskü "Ayna." (ATS, 130)
küskü "Ayna." (TAS, 70)

kösmökçŭ **II/1299** Alt. Tel. 1. Ruh, hayalet gören.
2. Kâhin, geleceği görebilen.
bk. köspökçŭ.

köspökçŭ **II/1299** Tel. Ruh, hayalet gören.

köspökçi "Kehanet sahibi, kâhin." (ATS, 123)
kösmökçil "Kâhin, geleceği görebilen." (TAS, 65)
köspökçi "Görülmeyen şeyleri görebilen, büyücü, sihirbaz." (DLTÇ, 168)

köstö- I **II/1298** Alt. Tel. Leb. <kös+le-
Bir şeye gözlerini dikerek bakmak, izlemek, bir gözle nişan almak.

közlē- "Gözlemek, gözetlemek." (EDPT, 760)
közle- I "Gözetlemek, bakmak." (DTS, 341)
közle- II "Göze vurmak." (DTS, 341)
köstö- "1. Bir şeye dikkatle bakmak, gözetlemek. 2. Seçmek, ileri sürmek." (ATS, 123)
köstö- "Dikkatle bakmak, gözlemek." (TAS, 65)

köstö- II **II/1298** Leb. Sis, duman yükselmek.

-

köstön- **II/1298** Tel. Alt. Kumd. Gözleri açılmak, görmek (göz).
Közŭm köstönŭp klēt. "Benim gözlerim yavaş yavaş açılmaya başladı (hastalıktan sonra)." (Tel.)

-

köstös- **II/1298** Tel. <köstö-s-
Birbirine gözlerini dikerek bakmak.

közleş- "Bakmada yarışmak, karşılıklı bakışmak." (EDPT, 761)
közleş- "Bakmada yarışmak, karşılıklı bakışmak." (DTS, 341)

köstöş- "1. Birlikte bakmak. 2. Birlikte seçmek, ileri sürmek. 3. Biribirine karşı ileri sürmek. 4. Yüzleştirmek." (ATS, 123)

köstöstŭr- **II/1298** Tel. <köstös-tŭr-
Yüzleştirmek.

köstöştir- "1. Gözletmek. 2. İleri sürdürmek. 3. Yüzleştirmek." (ATS, 123)

köstū **II/1298** Tel. <kös+lū
Gözleri olan.
Aḷġas köstū "Uzağı göremeyen, miyop"; *aḷıs köstū* "Yakını iyi göremeyen, hipermetrop."

közlüg "Gözlü; bakışlı; kâhin." (EUES, 415)
kösti "Gözleri olan." (DÇT, 131)
köstü "1. Gözleri olan. 2. Canlı, yaşayan yaratık. 3. Perdeli (müzik aleti)." (DÇT, 131)

Köstū-ġan **II/1298** Tel. <köstū+ḳān
Ülgen'in kızı.

-

kösül- **II/1295** Alt. 1. Germek, ayakları uzatmak, ölmek.
2. Yaşlanmak, köhneleşmek.

kösül- "Kösülmek, ayakları uzatmak." (EDPT, 750)

-

köş- **II/1304** Tel. Zor nefes almak, nefes yetmezliği hissetmek, nefesi kesilmek.
köş- "Soluğu kesilmek." (ATS, 123)
köjü- "Soluğu kesilmek." (ATS, 120)
küjüle- "Solumak." (DÇT, 133)

kōş **II/1304** Tel. Kumd. Çanak, çömlek, *tobroḳ kōş* "Kilden yapılan çömlek."; *çöy kōş, temir kōş* "Demir çömlek, çanak."
-
kōş "Küçük dökme kap." (ATS, 122)
kōş "Dökme demirden yapılan tencere." (TAS, 64)
kōç~köç"1. Çanak, çömlek. 2. Kafa tası." (DK, 226)
kōş Dökme demirden yapılmış kap." (DÇT, 130)

kōşçi **II/1306** Tel. Çömlekçi.
-

köşpök **II/1306** Alt. Tel. Yumuşak, sert olmayan, esnek, kolay yırtılan.
kövşek "Zarif, yumuşak, ince." (EUES, 414)
kōşpök "1. Gevrek. 2. Yumuşak." (ARSL, 380)

köt I **II/1275** Tub. <Rus. котъ
Kedi.
-

köt II **II/1275** Alt. Tel. Leb. Göt, kıç.
köt (göt) "Arka taraf, kalça, popo." (EDPT, 700)
köt "Kalça, popo; arka taraf." (DTS, 340)
köt "Göt, kıç." (DLTÇ, 168)

köyön **II/1240** Tel. Alt. Leb. =ḳoyan
Tavşan.
bk. ḳoyon.

köyönök **II/1240** Tel. Tavşancık, küçük tavşan.
Köyönöktüŋ maḳtaġanı "Tavşanın övgüsü." (P.d.V.I, 222,XII)
kuyanak~koyonok "Küçük tavşan." (KRS, 33)

köyöş **II/1240** Leb. Güneş.
bk. ḳuyaş.

köyöym **II/1240** Kumd. Tüccar.
bk. ḳot'oyn.

köznök **II/1303** Alt. Tel. Leb. Pencere.
bk. közünök.

közörlö- **II/1302** Alt. Tel. Leb. <közer+le-
Kâğıt oynamak.
Közörlöydŭ, közörlöydŭ, Tastaraḳaydıŋ onço poyın orton ḳaraḳçı paḷa alıp ḳoydı.
"Onların hepsi kâğıt oynuyorlardı ve güzel bir kız Tastarakay'ın ta kendisini yendi." (P.d.V.I, 46,565)
közörlö- "Kâğıt oynamak, kart oynamak." (ATS, 123)

közŭgū **II/1302** Tel. Görüntü, halüsinasyon.
-

közŭl- **II/1303** Leb. Olmayan, gerçekleşmeyen görüntüleri görmek.
-

közŭlŭk **II/1303** Alt. Tel. Gözlük.
közlük "Gözlük; at gözlüğü, göz koruyucusu." (EDPT, 760)
közlük "Gözlük." (DTS, 342)
közilik "Gözlük." (TAS, 65)

közūş **II/1303** Tel. Ocak demiri, köseği.
közegü "İtfaiyeci kancası, ateş kancası." (EUES, 414)
-

közük- **II/1302** Tel. Gerçekte olmayan bir şeyi görmek; halüsinasyon görmek.
-

közünök **II/1302** Tel. Pencere.
közünük "Pencere." (EDPT, 762)
közünük "Pencere." (DTS, 342)
köznök "Pencere." (ATS, 123)
köznök "Pencere." (TAS, 65)
közenek~köznek~köznök~küznök "Pencere." (DK, 225, 228)
köznek~köznök "Pencere." (DLTÇ, 167)
köznök~kösnök "Pencere, küçük pencere." (DÇT, 130, 131)

kre **II/1530** Tel. Ölçü, oran, uyum, itidal; boy, endam; an, zaman.
-
-

krē **II/1530** Tel. Büyük testere.
bk. kirē.

krele- **II/1530** Tel. <kre+le-
Ilımlı olmak, koşullara uymak.

-

krelū **II/1530** Tel. <kre+lū
Uyumlu; ılımlı; orta, vasat.
kreliğ "Ilımlı, edepli, terbiyeli." (KRS, 30)

kres **II/1530** Alt. Tel. Leb. <Rus. Крестъ
Haç.
Kres aḷdı, kreske tüştü. "Hristiyanlığı kabul ettti, vaftiz oldu. (Tel.); *Kres ada* "Vaftiz babası" (Tel.); *krezĭ yoḳ kijĭ* "Vaftiz olunmamış" (Alt. Tel.); *krestĭŋ adı* "Vaftiz ismi"
kres "Haç, istavroz." (ATS, 123)

kreste- **II/1530** Alt. Tel. Leb. <kres+le-
Vaftiz etmek.
Krestēçĭ "Vaftiz eden kimse"
kreste- "Vaftiz etmek." (ATS, 123)

kresten- **II/1531** Alt. Tel. Leb. Vaftiz merasimi yapmak.
kresten- "İstavroz çıkarmak, dua etmek." (ATS, 123)

krestendĭr- **II/1531** Alt. Tel. Vaftiz ettirmek.
-

krestĭğ **II/1531** Leb. *bk.* krestū.

krestū **II/1531** Alt. Tel. <kres+lū
Haçı olan, vaftiz olunan.
Krestū kiji, krestūler "Vaftiz olunanlar."; *Orus kiji onço krestū, ḳanaẏp sen krezĭ yoḳ kiji Orustardıŋ pī poḷırzın?* "Rusların hepsi vaftiz olmuşlar (haç takarlar), peki ya sen, vaftiz olmadan nasıl Rus beyi olabilirsin?"
krestü "Vaftiz edilmiş." (ATS, 123)

ḳū- **II/883** Alt. Tel. 1. Takip etmek, birilerinin peşinden koşmak, birilerinin peşinden gitmek.
Aḷım ḳūdı "O alacaklarını aldı." (Tel.); *Öç ḳūba!* "İntikam peşinde koşma!" (Tel.); *Öç ḳūbas kiji* "İntikam peşinde koşmayan insan." (Alt.); *Übŭn ḳūp yat.* "O miras talep ediyor." (Tel.)
2. İzleri takip etmek, izlemek.
Yoḷ ḳū! "Yolla git!"; *Aġaç ḳūp çıḳtı.* "O ağaca çıktı."
bk. ḳō- .

ḳū I **II/882** Alt. Tel. 1. Rengi solmuş, sarımsı, devetüyü rengi, solgun
Sarı ḳū "Devetüyü rengi" (Alt.); *Aḳ ḳū* "Beyaz (yüz rengi)" (Alt.); *ḳup ḳū* "Tamamen rengi solmuş" (Tel.)
2. Kurumuş ağaç. (Alt.)
kubā "Solgun, soluk, açık sarı, açık gri; at ya da sığır donu rengi; sarışın insan." (EDPT, 581)
ḳuba "Kırmızı ve sarı arası bir renk." (DTS, 491)
kū I "1. Kabuksuz kuru ağaç. 2. Kuru ot. 3. Kurumuş kemik." (ATS, 126)
kū II "Beyaz; solgun; ak." (ATS, 126)
kū "1. Kuğu. 2. Solgun, benzi solmuş." (TAS, 68)
kūa "Boz, gri." (DLTÇ, 171)

ḳū II **II/883** Alt. Tel. *Krş.* ḳağ, ḳoğ, ḳabu
Kav.
kāv "Kav, çabuk yanan nesne." (EDPT, 579)
ḳav~ḳavaġu "Kav, çıra." (DTS, 463)
kū I "1. Kabuksuz kuru ağaç. 2. Kuru ot. 3. Kurumuş kemik." (ATS, 126)

ḳū III **II/883** Alt. Tel. Leb. *krş.* ḳūġu
Kuğu.
kuġū "Kuğu." (EDPT, 609)
ḳuġu "1. Kuğu. 2. Kır, ağarmış." (DTS, 492)
kū "Kuğu." (ATS, 126)
kū "1. Kuğu. 2. Solgun, benzi solmuş." (TAS, 68)
kū "Kuğu." (DLTÇ, 171)

ḳuaḳḳaẏ **II/884** Tel. Kıpkırmızı.
ḳuaḳḳaẏ ḳızıḷ (id.)
bk. ḳubaḳaẏ**.

ḳuaḳḳaẏlan- **II/884** Tel. <ḳuaḳḳaẏ+ḷa-n-
Kıpkırmızı olmak.
-

ḳuba **II/1034** Tel. Rengi solmuş, gri renkli.
ḳuba çöl "Boz kır." (Tel.)
bk. ḳū I

ḳubaça- **II/1035** Tel. Yerine geçmek, halef olmak, takip etmek.
-

ḳubaġar **II/1035** Tel. <ḳuba
Biraz rengi soluk olan.
-
kuagar "Beyazımsı." (TAS, 65)

ḳubaḳ I **II/1034** Tub. Leb. Kum.
bk. ḳumaḳ.

ḳubaḳ II **II/1034** Alt. Dulavrat otu.
kubak "Çam kozalağı." (DK, 227)

ḳubaḳaẏ **II/1034** Alt. Açık renkli, parlak.
ḳubaḳaẏ ḳızıl "Kırmızımsı kahverengi, doru."
kubakay "Solgun (yüz); hafifçe sararmış (ot)." (ATS, 123)
kuakay kızıl "Al, kırmızı." (TAS, 65)

ḳubaḷ **II/1035** Tel. Kül.
Ottıŋ ḳubaḷı (id.)
kubal "Kül." (ATS, 123)

ḳubaḷa- **II/1035** Tel. Kovalamak, takip etmek, kovuşturmak.
kov- (?kōv-) "Kovalamak, peşinden gitmek, takip etmek." (EDPT, 580)
ḳov- "Kovmak, defetmek." (DTS, 490)
kubala- "Değişmek." (ATS, 123)

ḳubaḷaḳ **II/1035** Leb. Mavi.
-

ḳubaḷat- **II/1036** Tel. Kovalatmak, takip ettirmek.
-

ḳubaḷtı- **II/1036** Tel. <ḳubaḷ+tı-
Küllenmek, külle kaplanmak.
kubaltı- "Külle kaplanmak." (ARSL, 389)

ḳubar- **II/1035** Alt. Tel. <ḳuba+ar-
Rengi solmak, sararmak.
ḳuvar-~ḳuwar-~ḳuvur-~ḳuwur- "Kurumak, solmak." (DTS, 504, 505)
kubar- "(Yüz için) solmak; (ot için) hafifçe sararmak." (ATS, 123)
kuar- "Benzi uçmak, rengi kaçmak." (TAS, 65)

ḳubart- **II/1035** Alt. Tel. <ḳubar-t-
Soluklaştırmak.
kubart- "Hafifçe sarartmak, kurutmak." (ATS, 123)

ḳubaşna **II/1036** Tel. <Rus. квашня
Hamur teknesi.
-

ḳubattı **II/1036** Tel. Alt. 1. Sevinç, neşe.
2. Mutluluk getiren her şey, güzel görüntü.
kubattu "Neşeli, sevinçli, (yer için) güzel, zarif." (ATS, 123)
kubatılu "Neşeli, şen, sevinçli." (TAS, 66)

ḳubattılū **II/1036** Alt. Tel. <ḳubattı+ḷū
1. Mutlu.
2. Mutluluk veren, müthiş.
Ḳojonı sürüköy ḳubattıḷū. "Onun şarkıları çok güzel." (P.d.V.I, 10,5); *ḳubattıḷū yer* "Güzel bir yer."
kubattu "Neşeli, sevinçli, (yer için) güzel, zarif." (ATS, 123)
kubatılu "Neşeli, şen, sevinçli." (TAS, 66)

ḳubuḳ **II/1037** Alt. Leb. Mutluluk.
bk. ḳubuẏ.

ḳubuḳsū **II/1037** Tel. <ḳubuḳsŭ-ū
Neşe, sevinç.
-
kubuksu[52] "Neşeli, güzel." (ATS, 123)

ḳubuḳsŭ- **II/1037** Alt. Tel. Leb. <ḳubuḳ+su-
Eğlenceli olmak, mutlu olmak, sevinmek.
-
kubuksu-[53] "Sevinmek." (ATS, 123)

ḳubuḳsūḷū **II/1037** Tel. <ḳubuḳsū+ḷū
Eğlenceli.
-
-

ḳubuḳsŭra- **II/1037** Tel. *bk.* ḳubuḳsŭ-.

ḳubuḳsŭt- **II/1037** Tel. <ḳubuḳsŭ-t-
Sevindirmek, birilerini eğlendirmek.
-
-

ḳubŭḷ- **II/1038** Tel. Leb. Dönüşmek, görünüşünü değiştirmek.
kubul- "Değişmek, bir şeye dönüşmek." (ATS, 123)
kubul- "Kapris yapmak, naz yapmak, nazlanmak." (TAS, 66)
kubular- "Değişime uğramak, değişmek, başkalaşmak." (TAS, 66)

[52] ATS'de *kubusku;* ORS'de *kubuksu şe*klindedir (s. 93).

[53] Bu kelime ATS'de *kubusku-;* ORS'de *kubuksu-* şeklindedir (s. 93).

kugıl- "Dönüşmek, şekil değiştirmek." (DLTÇ, 168)
kubul- "Değişmek, dönüşmek." (DÇT, 131)

ḳubulġāḳ **II/1039** Tel. Leb. <ḳubul-ġāḳ
Dönüşüm, büyü, büyücülük.
kubultu "Değişme, dönüşme." (ATS, 123)
kubulgak "Kaprisli, nazlı." (TAS, 66)

ḳubulġāḳtū **II/1039** Tel. < ḳubulġāḳ+ḷū
1. Dönüşmüş.
2. Dönüşme yeteneğine sahip olan.
-
-

ḳubulġās **II/1039** Alt. <ḳubul-ġās
Dönüşüm.
-
-

ḳubulġazın **II/1039** Tel. Dönüşebilme yeteneği.
-
kubulgazın "1. Sihirli, büyülü. 2. Sihir, büyü." (ARSL, 390)

ḳubulġazındū **II/1039** Tel. <ḳubulġazın +ḷū
Dönüşebilme yeteneğine sahip olan.
-
kubulgazındu "Sihirli, büyülü." (ARSL, 390)

ḳubulṭ- **II/1039** Tel. Alt. Leb. <ḳubul-t-
Dönüştürmek, büyü yapmak.
-
kubult- "Değiştirmek, dönüştürmek." (ATS, 123)

ḳuburtu **II/1038** Kumd. Mesele, sıkıntı, skandal.
-
-

ḳubuẏ **II/1037** Tel. Mutluluk, eğlence.
Ḳubuẏ aẏ "Nisan ayı."
-
kubuy "Mutluluk, neşe." (ARSL, 389)

ḳubuẏḷa- **II/1037** Tel. <ḳubuẏ+ḷa-
Sevinmek, eğlenmek.
-
kubuyla- "Sevinmek, kutlamak." (ATS, 123)

ḳubuẏḷaş- **II/1037** Tel. <ḳubuẏ+ḷa-ş-
Birlikte sevinmek.
-
-

ḳubuẏḷū **II/1037** Tel. <ḳubuẏ+ḷū
"Neşem, mutluluğum, hayatım" gibi anlamları karşılayan ünlem.
Ḳubuẏḷū ḳajı parazıŋ? "Hayatım, nereye gidiyorsun?"
-
-

ḳucaḳ **II/1011** Leb. 1. (Ayakta duran için) göğüs ve açık eller arasındaki yer, (oturan için) dizler ve bel arasındaki yer.
2. Kucağa sığan, kucak dolusu.
bk. ḳuçaḳ.

ḳucaḳta- **II/1012** Leb. *bk.* ḳuçaḳta-.

ḳucaḳtaş- **II/1012** Leb. *bk.* ḳuçaḳtaş-.

ḳūcın **II/1012** Leb. *bk.* ḳūçın.

ḳūcıncı **II/1012** Leb. *bk.* ḳūçınçı.

ḳūcında- **II/1012** Leb. *bk.* ḳūçın.

ḳucuğ **II/1012** Leb. Yavaş.
-

ḳuça **II/1007** Alt. Tel. Koç.
-
kuça "Dağ koyunu, koç." (ATS, 123)
kuça "Koç." (TAS, 66)
kuçka "Koç." (DK, 228)

ḳuçaḳ **II/1007** Alt. Tel. <ḳuç-aḳ
1. Kucak, göğüs ve açık eller arasındaki yer.
2. Kucak dolusu.
Pir ḳuçaḳ odun "Kucak dolusu odun"
kuçak "Kucak, bağır." (EDPT, 591)
ḳuçaḳ "Kucak; öbek, balya vb." (DTS, 491)
kuçak "1. Kucak dolusu. 2. Kucak." (ATS, 123)
kuçak "Kucak." (TAS, 66)
kuçak "Kucak." (DÇT, 132)

ḳuçaḳta- **II/1008** Alt. Tel. Kucaklamak, sarılmak.
Ḳuçaḳtaġan ene "Ebe."; *Pur ḳuçaḳtap* "Ellerini göğüs üstünde çapraz tutarak."; *Ḳajıları Yibandı ḳuçaḳtap ökşönŭp turdŭlar.* "Onlardan bazıları İvan'a sarılıp onu öptü." (Tel., P.d.V.I, 144,22)

kuçaklā- "Kucaklamak, sarılmak." (EDPT, 591)
ḳuçaḳla- "Kucaklamak, kolları altına almak." (DTS, 491)

kuçakta- "Kucağında taşımak, kucaklamak." (ATS, 123)
kuçakta- "Kucaklamak." (TAS, 66)
kuçakta- "Kucaklamak, kucağa almak, sarılmak." (DÇT, 132)

ḳuçaḳtan **II/1009** Tel. <ḳuçaḳta-n-
Ellerinde taşımak.
Ḳuçaḳtanıp aḷıp yürdŭ. "O onu ellerinde taşıyordu."; *Pūr ḳuçaḳtandı.* "O ellerini göğüs üstünde çapraz tuttu."; *Aḷar pazıp kelele pudūnaŋ ḳuçaḳtanıp aḷıp ā paş ḳoẏdıḷar.* "Onlar ona yaklaştı, onun bacaklarına sarıldı ve onun önünde diz çöktüler."

kuçaktan- "Kucağına almak, kucaklamak." (ATS, 123)
kuçaktan- "Kucaklanmak." (TAS, 66)

ḳuçaḳtaş- **II/1009** Tel. Alt. Kucaklaşmak, birbirine sarılmak,.

kuçaktaş- "Birbirini kucaklamak." (ATS, 124)
kuçaktaş- "Kucaklaşmak." (TAS, 66)
kuçaktaş- "Kucaklaşmak, birbirine sarılmak." (DÇT, 132)

ḳüçın **II/1009** Alt. Tel. <Moğ.
Destan, efsane, masal.
Kim ḳüçın pilze anı aẏt! "Efsane bilen varsa anlatsın!"

küçın "1. Konuşma. 2. Hikâye. 3. Sohbet." (ATS, 126)
küçın "Sohbet, konuşma." (TAS, 68)
küçun "Efsane." (DÇT, 132)
küçın "Konuşma, hikâye." (DÇT, 132)

ḳüçınçı **II/1010** Alt. Leb. <ḳüçın+çı
Masal, hikâye anlatan.

küçınçı "Konuşkan, geveze." (ARSL, 411)

ḳüçında- **II/1010** Alt. Tel. <ḳüçın+ḷa-
Masal, efsane anlatmak.

küçında- "1. Konuşmak. 2. Hikâye anlatmak. 3. Sohbet etmek." (ATS, 126)
küçında- "Anlatmak, sohbet etmek." (TAS, 68)
küçında- "Konuşmak, anlatmak." (DÇT, 132)

ḳüçındaş- **II/1010** Tel. <ḳüçında-ş-
Birbirine masal anlatmak, muhabbet etmek.

küçındaş- "Birbiriyle konuşmak, sohbet etmek." (ATS, 127)
küçındaş- "Birbiriyle konuşmak." (DÇT, 132)

ḳüçındat- **II/1010** Alt. Tel. <ḳüçında-t-
Efsane anlattırmak.

küçındat- "Konuşturmak, anlattırmak." (ATS, 127)

ḳuçḳa **II/1010** Kumd. Koç.
bk. ḳuça, ḳoçḳor.

ḳuçuḳ **II/1010** Tel. =küçük
Köpek eniği.

küçük "Köpek yavrusu, kurt yavrusu, enik." (ATS, 128)
küçük "Köpek yavrusu." (TAS, 69)

ḳuçuyaḳ **II/1010** Tel. Küçük bir kuş, serçe.

kuçıyak "Serçe. *boro kuçıyak* Kanarya." (ATS, 124)
kuçıyak "Serçe." (DÇT, 133)

ḳuda **II/998** Tel. Alt. Leb. Kız isteyen, dünür.
Ḳuda poḷdı. "O, kız istedi. "

kuda "1. Dünür. 2. Dünürcülük." (ATS, 124)
kuda "Erkek dünür." (TAS, 66)
kuda "Dünür." (DÇT, 131)

ḳudacı **II/1001** Leb. *bk.* ḳudaçı.

ḳudaçı **II/1001** Tel. <ḳuda+çı
Dünürcü, kız istemeye giden(ler).

-

ḳudaḷa- **II/999** Tel. Alt.Leb. <ḳuda+ḷa-
Dünür gitmek, kız istemek, nişan takmak, nikâhlamak.
Ḳudaḷap aẏttıḷar. "Onlar nişanlandılar, nikâh kıydılar." (Tel.)

kudala- "Dünürcülük yapmak." (ATS, 124)
kudala- "Dünür düşmek." (TAS, 66)
kudala- "İstemek, eş olarak teklif etmek." (DÇT, 131)

ḳudān **II/999** Alt. Gri, kül rengi, kurşuni, kır.

-

Ḳudaẏ **II/998** Alt. Tel. Leb. <Far. ḫudāy

Tanrı, Allah, Hüda.
Ḳudaẏdıŋ sözü "Kutsal kitap." (Tel.); *Ḳudaẏdıŋ ḳujü* "Güvercin." (Tel.); *ḳudaẏdıŋ künü* "Pazar günü." (Tel.); *Ḳudaẏdıŋ yaḳşı sīḷıġı* "Allah'ın bereketi." (Tel.); *Ḳudaẏdıŋ yaḳşı pīyanı* "Allah'ın rahmeti." (Tel.); *Ḳudaẏ aḷḳış perzin!* "Allah, sana hayırlısını versin!" (Tel.); *Ḳān Ḳudaẏdıŋ közü tīzīn! Ḳarı kişiniŋ aḷḳıjı yetsin! Uḷu Ḳudaẏdıŋ közü tīzīn! Ulu kijiniŋ aḷḳıjı yetsīn!* "Allah'ın nazarı üstümüzde olsun, yaşlı insanların hayır duası bizimle olsun!" (P.d.V.I, 218, VIII,1-4)[54]

Kuday "1. Tanrı, ilah. 2. *mit.* Şaman inancında gökyüzünde yaşayan ve ilah olmayan ruhlar." (ATS, 124)
Kuday "Tanrı, Huda, Allah." (TAS, 66)
Kuday "Tanrı, Huda, Allah." (DK, 227)
Kuday~Kutay "Tanrı, Huda, Allah." (DÇT, 131, 132)

ḳudaẏḷıḳ **II/999** Tel. <ḳudaẏ+ḷıḳ
İlahi güç.

kudaylık "İlahi, ilahi güç." (ARS, 78)

ḳudaẏḷū **II/999** Tel. <ḳudaẏ+ḷū
İlahi.

-

ḳudu- **II/1002** Tel. Ortadan kaybolmak, yok olmak, sonlanmak, kaybolmak.
Kiji ḳudup pardı. "İnsan kayboldu."; *Yer ḳudup pardı.* "Toprak verimini kaybetti, güzelliğini yitirdi."; *Yatkan yerī ḳudup pardı.* "Onun yaşadığı yer uğursuz oldu."

kudu- "Kaybolmak, gizlenmek." (ATS, 124)
kudul- "Dönmek, dönüşmek." (DÇT, 131)

ḳuduḳ **II/1002** Tel. 1. Kuyu.
2. Kaynak, pınar.
3. Buzdaki delik.

kuḏuġ "Kuyu, kaynak, pınar" (EDPT, 598)
ḳuduġ~ḳuḏuġ~ḳuyuġ "Kuyu." (DTS, 492, 493)
kutuk "Kuyu." (ATS, 126)
kuttuk "Pınar, kaynak." (TAS, 68)
kutuk "1. Şifalı kaynak; kaynak (ile ilişkin). 2. Temiz, saf." (DÇT, 132)

ḳuduḳçı **II/1003** Tel. Buzdaki deliğin bekçisi.

-

ḳuduḷ- I **II/1004** Tel. <ḳudu-ḷ-
Ortadan kaybolmak, yok olmak, sonlanmak, kaybolmak.
bk. ḳudu-.

ḳuduḷ- II **II/1004** Leb. Kurtulmak, özgür olmak.

kurtul-~kutrul-~kutul- "Kurtulmak, özgür olmak." (EDPT, 650, 605, 602)
ḳurtul-~ḳutrul-~ḳutul- "1. Kurtulmak, kaçmak. 2. Doğurmak." (DTS, 498, 503, 504)

-

ḳuduḷt- I **II/1005** Tel. <ḳuduḷ-t-
Mahvetmek, yıkmak, imha etmek.

-

ḳuduḷt- II **II/1005** Leb. <ḳuduḷ-t-
Kötü ruhtan kurtarmak.

-
-

ḳudur- **II/1003** Tel. 1. Kudurmak, delirmek, küplere binmek.
2. Şaka yapmak, muzurluk yapmak, numara yapmak (Yetişkin bir insan ile ilgili).

kutur- "Kudurmak, aşırı olmak, makul ölçüleri aşmak." (EDPT, 605)
ḳutur- "1. Kuralların dışına çıkmak, haddini aşmak 2. Kudurmak, saplantılı olmak, pervasız olmak 3. Şiddetli biçimde büyümek (bitki hakkında)." (DTS, 504)
kudur- "Hoplayıp zıplamak, yaramazlık etmek." (TAS, 66)

ḳudurġāḳ **II/1004** Tel. <ḳudur-ġāḳ
Kudurma, delilik, öfke.

-

ḳudurġāḳtū **II/1004** Tel. Kudurmuş, deli, öfkeli.

-

ḳudurt- **II/1004** Tel. <ḳudur-t-
Kudurtmak, aklını kaybettirmek, deli etmek, öfkelendirmek.

[54] Bu örnek cümle Osm. (Osmanlı Türkçesi) kısaltmasıyla gösterilmiştir. Ancak seslik özellikleri itibarıyla Teleüt ya da Altay lehçesine ait olduğu düşünülmektedir.

-

ḳudus **II/1005** Tel. 1. İkiyüzlü, sinsi insan.
2. Şakacı, alaycı yetişkin insan.
kutuz "Deli, çılgın; kudurmuş köpek." (EDPT, 608)
ḳutuz "Kuduz, deli, çılgın." (DTS, 504)

-

ḳuġıs **II/898** Tub. Boş.
kokuz (kokoz) "Boş." (EDPT, 614)
ḳoḳuz "Boş, kof; küçük önemsiz. 2. Yokluk, eksiklik." (DTS, 486)

-

ḳūjaḷ- **II/1032** Tel. Dağılmak, kırılmak, dökülmek.
Ḳū sōgüm ḳūjaḷdı. "Benim beyaz kemiklerim dağıldı."

-

ḳūjaŋ- **II/1032** Tel. *bk.* ḳūjaḷ-.

ḳujuḷ **II/1032** Kumd. Hamster.
küjil "Köstebek." (DK, 228)

ḳujuḷaḳ **II/1032** Tel. Bülbül.
kujlak "Bülbül." (TAS, 66)

ḳuḳ **II/896** Tel. Guguk kuşu
ḳuḳ ay "Ay ismi, Nisan"
kökök~kōk "Guguk kuşu." (DLTÇ,167)
kōk "Guguk kuşu." (DÇT, 130)
küyük "Guguk kuşu; *küyük ayı* mayıs ayı; tam anlamıyla guguk kuşu ayı." (DÇT, 133)
kūk "Guguk kuşu." (DÇT, 133)

ḳūḳ **II/896** Tel. Kabarcık; mesane, idrar torbası.
Kijiniŋ ḳūġŭ "İnsan mesanesi."; *Paḷıḳtıŋ ḳūġŭ* "Balık kabarcığı, balığın yüzme kesesi." (Tel.); *Sūdıŋ üstŭnde ḳūḳ poḷdı.* "Suyun üstündeki kabarcıklar oluştu." (Tel.)
bk. ḳōḳ.

ḳūḳta- **II/898** Tel. <ḳūḳ+ḷa-
Kabarcıklar çıkarmak.

-

ḳūḳtan- **II/898** Tel. <ḳūḳta-n-
Kabarcıklar oluşmak, kabarcıklarla kaplanmak.

-

ḳūḳuḷ **II/897** Tel. W. İrin, sulu cerahat, suyla karışık kan.

-

ḳuḳuḷda- **II/897** Tub. Büyük baş hayvanları çağırmak.

-

ḳuḳur **II/897** Leb. =kükürt
Kükürt.
kükür "Sıcak kükürt." (ATS, 128)
kūrt "Kükürt." (TAS, 70)
küd'ürt "Yanıcı kükürt." (DK, 228)

ḳuḳurt **II/897** Tel. Gök gürültüsü.
bk. kükürt.

ḳuḷ **II/965** Alt. Tel. Leb. Kul, hizmetçi, köle.
ḳuḷ ḳatın "Köle kadın" (Alt.); *Ḳuḷġa yürdŭ.* "O ona kölelik yapıyordu." (Tel.); *Ḳudaydıŋ ḳuḷŭbın!* "Allah'ın kuluyum!" (Tel.)
kul "(Erkek) köle." (EDPT, 615)
ḳul "1. Kul, köle, esir. 2. *mec.* Tanrı'nın hizmetkârı, kulu, insanoğlu." (DTS, 493)
kul "Kul, köle, hizmetkâr, uşak." (ATS, 124)
kul "Kul, köle, uşak, ırgat." (TAS, 66)
kul "Kul, köle." (DK, 227)
kul "Köle, hizmetçi." (DÇT, 132)

ḳūḷ- **II/967** Tel. Dönüşmek.
ḳūḷġan "Dönüşmüş"
bk. ḳubŭl-

ḳuḷa **II/967** Alt. Tel. Leb. Kahverengi, gri ve sarı arası.
ḳuḷa at "Bulanık at (Siyah ve sarı tüyleri olan ve kuyruğu da aynı renklerde olan at)." (Alt.); *ḳara ḳuḷa* "Aslan (masallarda)." (Alt.)
kulā "At donu rengi." (EDPT, 617)
ḳula "Boz (at donu rengi)." (DTS, 493)
kula "(At donu) kula." (ATS, 124)
kula "Kula, at donu." (TAS, 66)
kola "Bakır rengi, bakırımsı." (DK, 224)
kula "Vücudu açık kızıl, kuyruğu ve yelesi siyah olan at." (DÇT, 132)

ḳuḷa- **II/968** Tel. Bir şeyin üstünden atlamak.

-

ḳūḷa- **II/968** Kumd. Leb. 1. Arka arkaya gitmek, sıra hâlinde gitmek.
2. İç ürpertici bir sesle (tiz bir sesle) bağırmak.
kūlay "Sıra, saf." (ATS, 127)
kūlayla- "Sıraya girmek.." (ATS, 127)
kūla- "Gaklamak, ötmek." (DÇT, 132)

ḳuḷağaş **II/973** Tel. <ḳuḷaḳ+aş
Küçük kulak.
-

ḳuḷaḳ **II/968** Alt. Tel. Leb. 1. Kuḷak.
Ḳuḷaḳ aç! "Kulaklarını aç!" (Alt.); *Ḳuḷaḳ tuttı, saḷdı.* "O dikkat etti." (Alt.); *Ḳuḷaḳḳa tüştü.* "O duydu." (Tel.); *Ḳuḷağına yetken sös* "Ona ulaşmış söz." (Tel.); *Ḳuḷağım yetküzeyn!* "Ben bunu ona söylerim!" (Tel.); *yaba ḳulaḳ* "Baykuş."
2. Eşyaların çıkıntılı kısmı.
Ḳazannıŋ ḳuḷağı "Kazanın kulpları." (Alt. Tel.); *mıḷtıktıŋ kuḷağı* "Tüfeğe kurşun takılan alet."
kulak~kulkak "Kulak." (EDPT, 620, 621)
ḳulağ~ḳulaḳ~ḳulġaḳ~ḳulḳaḳ "Kulak." (DTS, 493, 494)
kulak "1. Kulak. 2. *mec.* Tencereni kulpu. 3. Çengel (silahta)." (ATS, 124)
kulak "Kulak." (TAS, 66)
kulak "Kulak." (DK, 227)
kılak "Kulak." (DLTÇ, 174)
kulak "Kulak." (DÇT, 132)

ḳuḷaḳta- **II/972** Alt. Tel. Leb. <ḳuḷaḳ+ḷa-
Kulağından tutmak.
kulaklā- "Kulağından tutmak, çekmek." (EDPT, 621)
ḳulaḳla- "Kulağına vurmak." (DTS, 494)
kulakta- "Kulağından tutmak." (ATS, 124)

ḳuḷaḳtaş- **II/972** Alt. Tel. Leb. <ḳuḷaḳ+ḷa-ş-
Birbirlerini kulaklarından tutmak.
-

ḳuḷaḳtığ **II/972** Leb. <ḳuḷaḳ+ḷığ
1. Kulaklı.
2. Saplı, kulplu.
kulāklığ "Kulaklı, kulak sahibi." (EDPT, 621)
ḳulaḳlığ "Kulaklı, iki kulağa sahip." (DTS, 494)
kulaktu "Kulaklı, dikkatli." (ATS, 124)
kulaktıg "Kulaklı." (DK, 227)
kulaktu "Kulağı olan." (DÇT, 132)

ḳuḷaḳtū **II/972** Alt. Tel. *bk.* ḳuḷaḳtığ.

ḳuḷam **II/978** Tel. Bir ağaçtan diğerine zıplama.
-

ḳuḷamda- **II/978** Tel. <ḳuḷam+ḷa
Bir ağaçtan diğerine zıplamak.
-

ḳuḷandaḳḳı **II/975** Tel. =ḳuḷanta
Yabani eşek.
kulundak "Tay." (DÇT, 132)

ḳuḷaş- **II/976** Kumd. Arka arkaya tek sıra hâlinde gitmek.
kūlaylaş- "Birbirinin ardında durmak, sıra oluşturmak." (ATS, 124)

ḳuḷaşta- **II/977** Alt. Tel. 1. Kulaçlamak, açılmış kollarla ölçmek.
Ezirik kijinĭ Aḷtın ayaḳ eki budŭnaŋ tudŭp ḳuḷaştaẏ taştap-yat. "Altın-ayak, sarhoş kişileri iki ayağından tutup (yakılacak odun gibi) üst üste atıyor." (P.d.V.I, 104, 634)
2. Adımlarla ölçmek.
kulaçlā- "Kulaçlamak, açılmış kollarla ölçmek." (EDPT, 618)
ḳulaçla- "Kulaçlamak, kulaçla ölçmek." (DTS, 493)
kulaşta- "Ayak uzunluğuyla ölçmek." (ATS, 124)
kulaşta- "Kulaç ile ölçmek, kulaçlamak." (TAS, 66)

Ḳuḷaẏ **II/968** Tel. *Ḳuḷaẏ Ḳan* "Ülgen'in kızı"
-
-

ḳuḷda- **II/988** Tel. <ḳuḷ+da-
Birilerini köle yapmak.
kulda- "Köle yapmak." (ATS, 125)

ḳuḷdan- **II/988** Tel. <ḳuḷda-n-
1. Köle olmak, birilerine köle olarak itaat etmek.
2. Birilerini hizmetçi olarak tutmak.
kulad- "(Erkek için) köle olmak." (EDPT, 619)

ḳulad- "Kul etmek, köle etmek." (DTS, 493)

kuldan- "İşletmek, kullanmak, köle hâline getirmek, köle olarak tutmak." (ARSL, 396)

ḳuḷdŭḳ II/988 Tel. <ḳuḷ+ḷuḳ
1. Kulluk, kölelik.
2. Saygı, minnettarlık.
Ajı tuzŭŋ üçün ḳuḷdŭḳ aydıp yat. "O ekmek ve tuz için teşekkür ediyor." (Tel.)

kulluk "Kulluk, kölelik." (EDPT, 620)
ḳulluḳ "Kulluk, kölelik, esirlik, cariyelik." (DTS, 494)

kulduk "Kölelik, kulluk." (ATS, 125)

ḳuḷġa II/982 Alt. Tel. Leb. Ekin filizi.
bk. ḳıḷġa.

ḳuḷġana- II/982 Tel. Alt. Leb. (Tahıl için) filizlenmek.

ḳūḷġat II/982 Alt. <ḳūḷ-
=ḳubuḷ-
Dönüşüm, başkalaştırma, değişim.
-

ḳūḷġattū II/982 Alt. <ḳūḷġat+ḷū
Dönüşme yeteneği olan.
bk. ḳubuḷġāḳtū**.

ḳūḷġazın II/983 Alt. Dönüşüm.
bk. ḳubuḷġazın**.

kūlgazın "Dönüşüm." (ATS, 127)

ḳūḷġazındū II/983 Alt. < ḳūḷġazın+ḷū
Dönüşme yeteneği olan, farklı şekil alabilen.
bk. ḳubuḷġazındū**.

ḳūḷġı II/983 Tel. Ormandaki kurumuş ağaç gövdeleri.

kūlgı "1. Kuruluk (kurumuş ağaçların dibi, çalı, ağaç, budak vb.). 2. Kuru, kurumuş." (ARSL, 409)

ḳuḷġur II/983 Tel. Kumd. 1. Köle gibi, itaat eden.
Ḳudaydıŋ ḳoḷı maḷġır kijiniŋ ḳoḷı ḳuḷġur!
"Tanrı'nın eli güçlü, insanın eli ise itaatlidir!"
2. Kötü, uygun olmayan, elverişsiz, kötü insan, zayıf (küfür sözü)
bk. ḳuḷuġur.

ḳūḷı II/979 Tel. Kumd. Sarı bakır, pirinç.

kūlı "Sarı bal." (ATS, 127)

kūl "Pirinç (maden, element)." (TAS, 68)

ḳuḷıḳ II/979 Tel. Alt. (Alp kelimesiyle ilgili olarak külük kelimesinden oluşmuştur.)
Kahraman, alp.
Alıp ḳuḷıḳ (id.)

kūlüg "Ünlü, meşhur." (EDPT, 717)
külüg "Ünlü, şanlı, meşhur, güzel, hoş." (DTS, 346)

külük "1. Pehlivan. 2. Usta. 3. Becerikli, çevik." (ATS, 128)
külük "1. Babayiğit. 2. Becerikli, çevik." (TAS, 59)
külük "Güçlü, kuvvetli, pehlivan adam." (DLTÇ, 172)
külük "Bahadır, kahraman." (DÇT, 133)

ḳuḷtuŋ II/988 Tel. Sinsi, kurnaz.

kultuŋ "Kurnaz." (ATS, 124)
kultur "Kurnaz, sinsi." (ATS, 125)
kultır "Kurnaz, sinsi." (TAS, 66)

ḳuḷtur II/988 Alt. *bk.* ḳuḷtuŋ.

ḳuḷtura- II/988 Tel. Utanmak; kurnaz, açıkgöz olmak.
Ḳuḷturap kelbey ḳaḷdı. "O gelmeye utandı."

kultıra- "Kurnazlık yapmak." (TAS, 66)

ḳuḷuġur II/979 Alt. Küfür, sövme

kulugur "Alçak, rezil." (ATS, 124)
kulugır "Alçak, rezil, pis, berbat." (DK, 227)
kulugur "1. Alçak, ahlaksız. 2. Afacan, yaramaz." (DÇT, 132)

ḳuḷun II/979 Alt. Tel. Leb. Bir (1) yaşında tay.
ḳuḷdŭ "Onun tayı" (Alt.); *ḳuḷdŭm* "Sevgi sözü: benim tayım, benim değerlim!" (Alt.)

kulun "Bir yaşına kadar olan tay." (EDPT, 622)
ḳulun "Tay." (DTS, 494)

kulun "Tay, memedeki tay." (ATS, 124)
kulun~kūlın~kılın "Tay." (DK, 227)
kulnaç "Yeni doğmuş tay." (DLTÇ, 169)
kılnaç "Tay." (DLTÇ, 174)
kulun "Tay." (DÇT, 132)

ḳuḷunda- II/980 Alt. Tel. Kulunlamak, tay doğurmak.

Ḳunayıŋ maḷıŋ ḳuḷundap turzŭn! "Üç yaşındaki kısrakların doğursun artık!" (P.d.V.I, 219,3)

kulnā-~kulunlā- "Kulunlamak, tay doğurmak." (EDPT, 623, 624)
ḳulna-~ḳulunla- "Kulunlamak, tay doğurmak." (DTS, 494)
kulunda- "Kulunlamak." (ARSL, 397)

ḳuḷundaḳḳı **II/980** Tel. Alt. Yabani eşek, güney-batı Asya'nın yabani eşeği.
bk. ḳuḷandaḳḳı.

ḳuḷundū **II/980** Alt. <ḳuḷun+ḷū
Tayı olan.

kulunluġ "Kulunlu, tayı olan." (EDPT, 624)
ḳulunlu "Kulunlu, tayı olan." (DTS, 494)
kulundu "Taylı." (ATS, 125)

ḳuḷunna- **II/980** Leb. *bk.* ḳuḷunda-.

ḳuḷur **II/981** Tel. =Moğ.
Un.

kulur "Un." (ATS, 124)
kulur "Un." (TAS, 66)
kulur "Un." (DÇT, 132)

ḳuḷūr **II/981** Alt. *bk.* ḳuḷuġur.

ḳuḷuzun **II/981** Alt. Tel. Leb. =Moğ.
Kamış.

kuluzın "Kamış, saz." (ATS, 124)
kuluzun "Kamış." (TAS, 66)
kūzundu (<kuluzundu) "Kamışlı." (DÇT, 132)

ḳum **II/1043** Alt. Tel. Leb. Kum.

kum "Kum." (EDPT, 625)
ḳum "Kum." (DTS, 494)

-

ḳumaḳ **II/1044** Alt. Kum.

-

kumak "Kum." (ATS, 124)
kumak "Kum." (TAS, 66)
kubak~kıvak "Kum." (DK, 227, 229)
kuvak "Kum." (DLTÇ, 168)

ḳumaḳsū **II/1044** Tel. <ḳumaḳ+sū
Kumla karıştırılmış, kısmen kumlu.

kumaksu "Kumlu, kumlu yer." (ATS, 124)
kubaksu "Kumlu." (DK, 227)
kuvaksan "Kumlu." (DLTÇ, 168)

ḳumaḳtū **II/1044** Alt. <ḳumaḳ+tū
Kumlu, kumla kaplanmış.

kumlıġ "Kumlu." (EDPT, 628)
ḳumluġ "Kumlu, kumluk." (DTS, 495)
kumaktu "Kumlu, kumlu yer." (ATS, 124)
kumaktu "Kumlu." (TAS, 66)

ḳumanaḳ **II/1044** Kumd. Şerbetçi otu kozalağı.

kumlāk "Şerbetçi otu, Lat. *humulus lupulus*." (EDPT, 628)
ḳumlaḳ "Bükülen eğrilen bir ot adı." (DTS, 495)
kumanak "Şebetçi otu." (ATS, 124)
kumdak "Şerbetçi otu." (TAS, 66)
kamdak "Şerbetçi otu." (DLTÇ, 157)

Ḳumandı **II/1045** Alt. Kumandı,
Yoġarı Ḳumandı "yukarı Kumandı"

Kumandı~Kuvandaŋ~Kuvandıḫ "Kumandı." (DK, 227)
Kuvantı "Boy adı." (DÇT, 131)

ḳumaş **II/1048** Alt. Leb. 1. Kırmızı kâğıt kumaş.
2. Kırmızı malzeme/eşya

-

ḳumdaḳ **II/1051** Tel. =ḳumnaḳ
Şerbetçi otu.
bk. ḳumanaḳ.

ḳumdus **II/1051** Tel. Alt. Leb. Kunduz.

kundus "Kunduz." (EDPT, 635)
ḳunduz "Kunduz." (DTS, 495)
kumdus "Kunduz." (ATS, 124)
kundus "Kunduz, kastor." (TAS, 67)
kundus "Kunduz." (DK, 227)
kumdus "Kunduz." (DÇT, 132)

ḳumġan **II/1049** Tel. =ḳumḳan
Su testisi, ibrik.

kumġān "Testi, su şişesi, ibrik vb." (EDPT, 627)
ḳumġan "Su kabı." (DTS, 495)

-

ḳumunaḳ **II/1049** Kumd. Şerbetçi otu.
bk. ḳumanaḳ.

ḳumusḳa **II/1049** Töl. Karınca.
bk. ḳomırsḳa.

ḳūn **II/908** Alt. Tel. Ruh, istek.
Uḷu kūn "Şeref"; *ḳūnŭm yoḳ* "Ben istekli değilim"
bk. kūn**.

ḳunacın **II/911** Leb. *bk.* ḳunayın.

ḳunaçaḳ **II/911** Leb. <ḳunan+çaḳ
Bir (1) yaşında tay.
-

ḳūnaḳ **II/910** Alt. Sık, gür.
-

ḳunaḳ- **II/910** Leb. Bitkin düşmek, hâlsiz olmak, eziyet çekmek.
bk. ḳunuḳ-.

ḳunaḷ- **II/911** Leb. <ḳuna-ḷ
Üzülmek, kederlenmek.
-

ḳunan **II/910** Alt. Tel. Leb. Üç yaşında tay.
ḳunan ayū "Ayıcık" (Tel.)
kunan "Üç yaşındaki aygır; iki yaşındaki tosun." (ATS, 125)
kunan "İki üç yaşındaki tay." (TAS, 66)
kunan "Tay." (DÇT, 132)

ḳunan- **II/911** Tel. <ḳuna-n-
Hüzünlü olmak, üzülmek, kederlenmek.
-

ḳunandır- **II/911** Tel. <ḳunan-dır-
Birilerini üzmek, kederlendirmek.
-

ḳunanū **II/911** Tel. Üzüntü, keder.
kunugu "Hüzün, keder." (ATS, 125)

ḳunaş **II/911** Leb. Tay.
-

ḳunat'ın **II/910** Tel. Alt. Üç yaşında dana.
-
kunacīn "1. İki yaşındaki buzağı. 2. İnek." (ATS, 125)
kunacın "İki veya üç yaşındaki dana." (ATS, 125)
kunaçın "Üç yaşında dana." (DK, 227)
kunadīn "Genç kısrak." (DK, 227)

ḳunayın **II/910** Leb. Üç yaşında genç at, kulun.
bk. ḳunat'ın**.

ḳūnçı **II/915** Tel. <ḳū
Takipçi.
-
-

ḳūndū **II/914** Alt. Tel. <ḳūn+ḷū
Akıl, zihin, ruh, anlam; istekli, arzulu.
Uḷū ḳūndū "gururlu, kibirli"
kūndü "Gönüllü, razı, kabul etmiş." (TAS, 70)

ḳunḳuḷ **II/913** Tel. Boş, oyuk.
-

ḳunḳuḷda- **II/913** Tel. Boş ses çıkarmak (oyuk bir şey).
-

ḳunḳuḷdat- **II/913** Tel. <ḳunḳuḷda-t-
Boş bir şeye vurarak ses çıkarmak.
-

ḳunuḳ- **II/912** Tel. =ḳunan-
Bitmek, azap çekmek, bitkin düşmek, hâlsiz olmak, üzülmek, eziyet çekmek, pişman olmak, dertlenmek.
Yett'on yaştū öbögön yırgaḷap sanap ḳunuḳtı. "Yetmiş yaşındaki ihtiyar adam, sadece kendi zevkini düşündüğü için bitkin düştü." (Tel.)
Ḳunuḳpa! "Üzülme!" (Tel.)
kunuk- "Acı çekmek, üzülmek." (DÇT, 132)

ḳunuḳtūr- **II/912** Tel. Bitkin düşürmek, hâlsizleştirmek, üzmek.
kunuk- "1. Hüzünlenmek, kederlenmek. 2. Kırılmak, gücenmek. 3. Yorulmak." (ATS, 125)
kunuk- "Kederlenmek. 2. Özlemek." (TAS, 67)

ḳunut **II/912** Tel. <Rus. кнут
Kamçı, kırbaç.
-

ḳuŋaẏ- **II/900** Tel. Kurumak, kavrulmak.
-

ḳuŋnaḳtat- **II/901** Leb. Kumd. W. İnandırmak, ikna etmek.
-

ḳuŋsū **II/901** Alt. Tel. <ḳuŋsŭ-ū
Kötü koku.
bk. ḳoŋırsū.

ḳuŋsŭ- **II/901** Alt. Tel. Leb. <ḳuŋ+sı-
Kötü kokmak.
bk. ḳoŋırsı-.

ḳuŋsūḷū **II/901** Alt. Tel. < ḳuŋsū+ḷū
Kötü kokan.
-

ḳuŋurḷa **II/900** Tel. < ḳuŋur
Su çulluğu.
-

ḳupçı **II/1034** Leb. Bilmece.
-

ḳupçıḷa- **II/1034** Leb. <ḳupçı+ḷa-
Bilmeceler sormak.
-

ḳupşıḷıḳ **II/1034** Leb. <ḳupşı+ḷıḳ
Gösteriş, ihtişam.
-

ḳur **II/916** Alt. Tel. Leb. 1. Kuşak, kemer, daire, çember.
Ḳayş ḳur "Deri kuşak"
2. Derece, konum, rütbe.
3. Zaman, olay, durum, hâl, vaziyet.
kur I "Kemer, kuşak." (EDPT, 642)
kur II "Makam (yüksek makam), aşama (pek çoğunun biri); dizi, duvarcılık işinde sıra." (EDPT, 642)
kur I "Kemer, kuşak." (DTS, 495)
ḳur II "1. Konum, mertebe, üstünlük." (DTS, 496)
ḳur III "Sıra, dizi; defa, kez." (DTS, 496)
kur "Kemer, kuşak, bele sarılan uzun ve enli kumaş." (ATS, 125)
kur "Kemer, kuşak." (TAS, 67)
kur "Kemer, kuşak." (DK, 227)
kur "Kemer." (DÇT, 132)

ḳur- **II/919** Alt. Tel. =ḳūr
Arpa kavurmak.
bk. ḳār-.

ḳurā **II/920** Kumd. Kırağı.
bk. ḳurū.

ḳuraġan **II/922** Tel. Kumd. Genç koyun.
kurān~kuragan "Kuzu." (ATS, 125)
ġurān "Kuzu." (GSATA, 451)

Ḳuraḷdaẏ **II/924** Tel. Ayin zamanında şamanın bir tavşana ateş etmesi için emir verdiği görünmez hizmetçisi.
Kuralday "Teleütlerde Ülgen için yapılan ayinde göğün altıncı katında kamın buluştuğu ruh." (TMS, 121)

ḳuran **II/922** Tel. Alt. Leb. Erkek karaca.
Ḳuran sıbırıjıp "Yaban keçileri kovalayıp (ay ismi)" (Alt.); *ḳuran aẏ* "Ay ismi (Ocak, boynuzların çıktığı (büyümeye başladığı zaman)"
kuran "Karaca (erkek); *kuran ay* Kasım (Altay halk takvimine göre on birinci ayın adı.)" (ATS, 125)
kuran ay "Kasım." (TAS, 67)
kuran ay "Ocak ayı." (DLTÇ, 170)
kuran "Vahşi keçi; *kuran ayı* ekim ayı; tam anlamıyla *vahşi keçi ayı*." (DÇT, 132)

ḳurān **II/923** Alt. Leb. *bk.* ḳuraġan.

ḳuran- **II/923** Tel. <ḳura-n-
Birçok yama parçasının bir araya getirilmesiyle dikilmek, birçok parçadan oluşmak.
kura- "1. Bazı parçalardan oluşmak. 2. Ek yapmak." (ATS, 125)
kura- "Bez parçalarını dikişle tutturmak." (TAS, 67)

ḳuranaḳ **II/923** Alt. <ḳuran
İki yaşındaki erkek karaca.
kuranak "Kuzu." (KRS, 31)

ḳuraŋı **II/922** Tel. W. Aç.
Ḳuraŋı tülkü "Aç tilki."
kuraŋı "Zayıf, güçsüz, bitkin (hayvanlarla ilgili)." (ARSL, 400)

ḳurbu **II/963** Tel. Kabarık yüzey, tarlalardaki evlek, biçilmiş ot yığını, vücutta yara izi, dağ çıkıntıları.
-

Ḳurbustan **II/963** Alt. < Moğ.
Çoğunlukla Ülgen olarak bilinen iyilik tanrısı.
Ḳurbustan teŋere veya *ḳuçın ḳurbustan teŋere* "Yüz cihanın yaratıcısı veya onun hükümdarı."
Kurbustan "*mit.* İyi ilah (Ülgen ile eş anlamlı)." (ATS, 125)
Kurbustan "*mit.* İsim." (DÇT, 132)

ḳurç **II/952** Alt. Tel. Leb. 1. Keskin.
ḳurç pıçaḳ "Keskin bıçak"
2. Güçlü, sert, cesur, akıllı.
ḳurç kiji "Cesur insan" (Alt.)
kurç "Zor, çetin, sert." (EDPT, 647)
ḳurç "Güçlü, sağlam, dayanıklı." (DTS, 496)
kurç "1. Keskin. 2. *mec.* Sivri akıllı." (ATS, 125)
kurç "1. Sivri. 2. Dinç çevik." (TAS, 67)
kurç "Keskin." (DK, 228)

kurç "Sivri, keskin." (DÇT, 132)

ḳurça- II/953 Alt. Tel. <ḳur+ça-
1. Sarmak, dolamak.
2. Çember çekmek.
3. Çevrelemek.

kurşā- "Dolamak, sarmak." (EDPT, 665)
ḳurşa- "1. Kuşakla, kemerle bağlamak, kuşatmak. 2. Kuşatmak, çevrelemek." (DTS, 498)

kurça- "Sarmak, kuşatmak." (ATS, 125)
kurça- "Kuşatmak." (TAS, 67)

ḳurçaḳ I II/953 Alt. Tel. <ḳurça-ḳ
1. Kuşak, kemer.
2. Çember, kasnak.

kurşāġ "Kuşak, kemer." (EDPT, 664)
ḳurşaġ "Kuşak, kemer." (DTS, 498)

kurcak~ kurçak "Kuşak, kemer." (DK, 227, 228)
ġurçaġ~ġurçaḫ~ġurçaḳ "Kuşak, kemer." (GSATA, 451)

ḳurçaḳ II II/953 Leb. Damak, diş eti.
-

ḳurçan- II/954 Alt. Tel. <ḳurça-n-
Kuşanmak, sarmak.
Pelin ḳurçanġan ḳuru ḳayş poḷġon. "Beline kuşandığı sadece kemerdi." (Tel.); *Ḳara ortoḳşın yazın kurçanıp aḷdı.* "O, muhteşem siyah yayını kuşandı."; *Aḷtın sadaḳ ḳurçandı.* "O, altın renkli kahraman yayını kuşandı."

kurşan- "Kemer kuşanmak." (EDPT, 665)
kurşan- "Kemer kuşanmak." (DTS, 498)
kurçan- "Kuşanmak." (TAS, 67)
kurçan- "Kuşanmak." (DLTÇ, 171)
kurçan- ~kurçın- "Kemer takmak, kuşanmak." (DÇT, 132)

ḳurçı II/954 Kumd. Yüzük.

kurçu "1. Sarma. 2. Halka. 3. *es.* Çıngıraklardan oluşan halka (şamanın tören giysisinin kemerinde bulunan ve dua sırasında şamana eşlik eden ruhları tasvir eden nesne." (ATS, 125)
kurçu "Çember, halka." (TAS, 67)

ḳurçı- II/954 Alt. Tel. Leb. < ḳurç
Keskinleşmek.

kurçā- "Sertleştirmek." (EDPT, 647)
kurçu- "Bilemek, sivriltmek." (ATS, 125)

ḳurçıt- II/954 Alt. Tel. Leb. <ḳurçı-t-
Keskinleştirmek.

kurçut- "Biletmek, sivriltmek." (ATS, 125)
kurçıt- "Bilemek." (TAS, 66)

ḳurçū II/955 Alt. Tel. =ḳurçağ
Çember, teker lastiği.

kurşāġ "Kuşak, kemer." (EDPT, 664)
ḳurşaġ "Kuşak, kemer." (DTS, 498)

kurçu "1. Sarma. 2. Halka. 3. *es.* Çıngıraklardan oluşan halka (şamanın tören giysisinin kemerinde bulunan ve dua sırasında şamana eşlik eden ruhları tasvir eden nesne." (ATS, 125)
kurçu "Çember, halka." (TAS, 67)

ḳurçūḷa- II/955 Alt. Tel. <ḳurçū+ḷa-
Çember çekmek.
-

ḳurçūḷan- II/955 Alt. <ḳurçūḷa-n-
Çemberlenmek.
-
-

ḳurçūḷū II/955 Alt. <ḳurçū+ḷū
Çemberi olan, lastiği olan.
-

ḳurġa- II/940 Tel. Alt. <ḳuru-
Kurumak.
Paḷık aŋdaġan paẏbas tübŭndegĭ ḳurġabas. "Balık tutmakla zengin olunmaz, dipte olan kurumaz (atasözü)." (Tel.)

kurġā- "Kurumak." (EDPT, 655)
ḳurġa- "Kurumak, solmak." (DTS, 496)
kurga- "Kurutmak." (ATS, 125)
koru-~ kura- "Kurumak." (DK, 225)

ḳurġaẏ II/940 Tel. W. *Ḳurġaẏ ḳān* "Bütün kuşların annesi."
-

ḳurġūş II/941 Tel. <ḳuru+ġūş[55]
Arpa kavurmak için kullanılan düz kazan.

kurguş "Arpa kavrulan demir kap." (ATS, 125)

ḳūrī- II/925 Tel. Toplamak, sıkıştırmak.
-

[55] Bu kelimenin morfolojik tahlilinin *ḳur-guş* şeklinde olması daha doğru olacaktır.

ḳurḳuḷda- **II/939** Tel. Alt. Gıdaklama (tavuk), vakvak etmek.
kurkulda- "Hırıldamak, homurdamak." (DK, 227)

ḳurḳun **II/939** Tel. Alt. Leb. Kanat kemiği.
ḳurḳun yımı "Kanattaki tüyler."
kurgun "Kanat (kemiği)." (EUES, 425)
kurkun "Kanat kemikleri." (ATS, 125)
kurkun "Kanat." (TAS, 67)

ḳurḳundaş **II/939** Tel. <ḳurḳun+daş
Tamamen yakın olan (kanat kanada).
-

ḳurḷa- **II/943** Tel. <ḳur+ḷa-
Sarmak, (çocuk için) kundaklamak.
kurlā- "Kuşaklamak, kuşağını bağlamak." (EDPT, 659)
ḳurla- "Kuşatmak, kuşakla bağlamak." (DTS, 497)
-

ḳurḷan- **II/943** Tel. <ḳur+ḷa-n(Bir şeyle) sarılmak, kuşanmak.
Ūḷçaḳ ḳara ortoḳşın üldünŭ ḳurḷanıp aḷdı. "Çocuk beline güzel bir hançer taktı."
-

ḳurmaç **II/965** Tel. Kavrulmuş arpa tahılı.
kaġurmāç~kavurmaç "Kavrulmuş buğday." (EDPT, 613, 587)
ḳavurmaç~ḳavurmaç "Yağda kavrulmuş buğdaydan yapılan çorba." (DTS, 465, 466)
kurmaç "Kavrulan buğday." (ATS, 125)

ḳūrmaḳ **II/964** Alt. Tel. 1. Sinsi, kurnaz; yalan, sahte; entrikacı, yalancı.
Ḳūrmaḳ aḳça "Sahte paralar."; *ḳūrmaḳ söz* "Yalan, şaşırtan sözler."
2. Sinsilik, aldatma.
kūrmak "Yalan, hile; sinsi, kurnaz." (ATS, 126)

ḳūrmaḳçı **II/964** Alt. <ḳūrmaḳ+çı
Yalancı, hileci, gammaz.
kūrmakçı "Yalancı, hilekâr." (ATS, 127)

ḳūrmaḳta- **II/964** Alt. <ḳūrmaḳ+ḷa-
Sinsilik yapmak, kurnaz olmak.
kūrmakta- "1. Yalan söylemek, aldatmak. 2. Zimmetine geçirmek (aldatarak)." (ARSL, 410)

ḳursaḳ **II/956** Alt. Tel. Leb. 1. Kursak, mide, iç organ.
Ḳursaḳ toẏdı. "O doydı." (Tel.); *Ḳursaḳ aştı.* "O acıktı." (Tel.); *Kişiniŋ ḳursaġı toḳ poḷzo.* "Eğer adam doyduysa." (Alt.); *Ḳursaġım aştap-yat.* "Ben acıktım." (Alt.); *Ḳursaḳ azrarġa kerek.* "Yemek yemek lazım!" (Tel.); *Ḳursaḳḳa amıraḳ.* "Çok yiyen." (Tel.); *Ḳursaġı pildĭrdĭ, ḳursaġı par.* "O hamile kaldı."
2. Beslenmek için gereken yemek.
Aḷarġa ḳursaḳ perĭger! "Onlara yemek verin!" (Tel.); *Ḳursaġımdı yip saḷdıŋ!* "Sen benim yemeğimi yedin!" (Tel.); *İçerge ḳursaḳ yoḳ.* "Onun yiyecek içecek hiçbir şeyi yok." (Alt.; P.d.V.I, 102,5)
kuġursak~kuruġsāk "Karın, mide." (EDPT, 613, 657)
ḳuġursaḳ~ḳuruġsaḳ "1. Karın, mide. 2. Kuş kursağı. 3. *mec.* Ruh, can." (DTS, 492, 499)
kursak "1. Yiyecek, yemek. 2. Rahim, karın. 3. Hamilelik." (ATS, 125)
kursak "Gıda, yemek; erzak." (TAS, 67)
kursak "Aş, yemek." (DÇT, 132)

ḳursaḳta- **II/957** Alt. Tel. Leb. <ḳursaḳ+ḷa-
Yedirmek, yemek vermek.
kursakta- "Yedirmek, beslemek." (ARS, 80)

ḳursaḳtan- **II/957** Alt. Leb. Tel. <ḳursaḳta-n-
Yemek yemek, beslenmek.
Ḳursaḳtanıp otturdı. "O oturup yemek yiyordu." (Alt.); *Ūḷçaḳ üyŭnö kirdĭ ḳursaḳtanıp aḷdı.* "Çocuk onun evine gelip yemek yedi." (Alt.)
kursaktan- "Yemek yemek." (ATS, 126)
kursaktan- "Gıda almak, yemek yemek, beslenmek." (TAS, 67)

ḳursaḳtığ **II/958** Leb. Hamile.
kursaktu "Gebe, hamile." (TAS, 67)

ḳursaḳtū **II/958** Alt. Tel. *bk.* ḳursaḳtığ.

ḳurt **II/944** Alt. Leb. Tel. Kurt, kurtçuk, solucan, larva, tırtıl, böcek.
Baḷ ḳurtŭ "Arı." (Alt. Tel.); *aġaç ḳurdŭ* "Ağaç kurdu." (Tel.); *ḳar ḳurdu* "Kar kurdu."; *mūstū ḳurt* "Böcek." (Kumd.);

ḳurt ḳoŋus "Böcek, haşerat." (Tel.); *yel ḳurtŭ* "Uyuz hastalığı." (Alt.)
kurt (kurd) I "Kurt, solucan." (EDPT, 648)
ḳurt "Kurt, solucan, kurtçuk." (DTS, 498)
kurt "Kurt, kurtçuk, solucan; *agaş kurt* Ağaç kurdu; *mūstü kurt* Böcek." (ATS, 126)
kurt-koŋıs "Haşarı, yaramaz." (ATS, 126)
kurt "Kurt, tırtıl." (TAS, 67)
kurt "Kurt, kurtçuk, tırtıl, solucan." (DK, 227)
kurt "Kurt, kurtçuk." (DÇT, 132)

ḳūrt **II/947** Kumd. =kükürt
(Sıcak) kükürt.
bk. ḳuḳur.

ḳurtta- **II/950** Tel. Alt. Leb. <ḳurt+ḷa-
Kurtçuklarla dolmak, kurtlanmak.
Et ḳurttap- yat. "Et kurtlanıyor."
kurta-~kurtta- "Kurtlanmak." (ATS, 126)
kurtan- "Endişelenmek, kaygılanmak." (DÇT, 132)

ḳurttū **II/950** Tel. Alt. Kurtlu, kurtlanmış.
kurttu "Kurtlu." (ATS, 126)
kurttu "Kurtlu, kurtlanmış." (TAS, 67)
kurtu "Endişeli, kaygılı." (DÇT, 132)

ḳurtuçaḳ **II/948** Tel. <ḳurt+çaḳ
Küçük kurt.
kurtıçak "Küçük kurt, küçük tırtıl." (KRS, 32)

ḳurtuyaḳ **II/947** Tel. Leb. Yaşlı kadın.
ḳurtuyaḳ ay "Ay ismi (kasım)"
kurtġā "Yaşlı kadın." (EDPT, 648)
ḳurtġa "Yaşlı, ihtiyar kadın." (DTS, 498)
kurtayak~~kurtıyak~kurtuyak~kurtuyaç ~kurtıyaç "İhtiyar kadın." (DK, 227)
kurtıyaç~kurtıyaş "Yaşlı kadın." (DLTÇ, 170)
kurtıyak "Yaşlı kadın, karı; kadın." (DÇT, 132)

ḳuru **II/926** Tel. Alt. Leb. Kuru, boş.
Ḳuru yer "Kara" (Tel.); *Onçodon ḳuru saḷdı.* "Onu her şeyden mahrum etti." (Tel.); *Üyge ḳuru yanġan.* "Eli boş olarak eve geri döndü." (Tel.); *Anaŋ meni ḳuru saḷba!* "Beni bundan mahrum etme!" (Alt.); *Maḷınaŋ ḳuru ḳaḷdı.* "Büyükbaş hayvansız kaldı." (Tel.); *Sen mā poḷışḳanıŋ üçün men seni ḳuru taştabassım.* "Bana yardım ettiğin için seni eli boş bırakmam!" (Tel.; P.d.V.I, 127,26); *Ḳuru ḳaḷbaḳ üsḳa yaramas.* "Kuru kaşık ağza yaramaz. (atasözü)"
kuruġ (kurīġ) "Kuru." (EDPT, 652)
ḳur~ḳuruġ~ḳuruḳ "1. Kuru, susuz. 2. Boş, dolu olmayan, ıssız. 3. Esassız, temelsiz, yanlış; sebepsiz. 4. Boşuna, nafile, kıymetsiz. 5. Abes, yoksun, gösterişten uzak. 6. Kuraklık. 7. Boşluk, hiçlik." (DTS, 496, 499)
kuru "1. Kuru. 2. Boş." (ATS, 126)
kuru "1. Kuru. 2. Boş." (TAS, 67)
kurug "1. Kuru. 2. *mec.* Boş, faydasız, nafile." (DK, 227)
kurug "Kuru, boş." (DLTÇ, 170)
kuru "Kuru, boş." (DÇT, 132)

ḳurū **II/927** Alt. Tel. Kırağı.
Ḳurū tüştŭ. "Kırağı düştü."; *ḳurūdŭŋ yoḷı* "Samanyolu."; *Ḳış poḷġonın yaḳazı ḳurūdan püldŭ.* "O, kışın geldiğini, yakalarının kırağı ile kaplanmasından bildi." (Alt.)
kırāġū "Kırağı." (EDPT, 656)
ḳıraġu "Kırağı." (DTS, 473)
kuru "Kırağı." (ATS, 126)
kuru "Kırağı." (TAS, 67)
kuru "Kırağı." (DK, 227)
kurgak "Kuru." (DÇT, 132)

ḳuru- **II/928** Tel. Leb. Kurumak, kuru olmak, kırışmak, zayıflamak.
kurī- "Kurumak." (EDPT, 646)
ḳurı- "Kurumak, solmak." (DTS, 497)
kuru- "1. Kurumak. 2. Yok olmak." (ATS, 126)
kur- "Kurumak." (DÇT, 132)

ḳurūda- **II/935** Alt. Tel. <ḳurū+ḷa-
Kırağı kaplamak.
-

ḳurūdū **II/935** Alt. Tel. Kırağı ile örtülmüş, kırağılı.
-

ḳūruḳ **II/930** Tel. Kendine dokundurtmayan kişi; alınan kişi.
ḳūruḳ kiji (deyim)

-

ḳuruḳ I **II/929** Tel. 1. Kuru, boş.
ḳolı ḳuruḳ "Eli boş."
2. Cimri.

kuruġ (kurīġ) "Kuru." (EDPT, 652)
ḳur~ḳuruġ~ḳuruḳ "1. Kuru, susuz. 2. Boş, dolu olmayan, ıssız. 3. Esassız, temelsiz, yanlış; sebepsiz. 4. Boşuna, nafile, kıymetsiz. 5. Abes, yoksun, gösterişten uzak. 6. Kuraklık. 7. Boşluk, hiçlik." (DTS, 496, 499)
kuruk "Zayıf, cılız." (TAS, 67)

ḳuruḳ II **II/929** Leb. Çukur, oyuk, mağara.

-

ḳuruḷ- **II/931** Tel. Leb. <ḳur-ḷ-
Kramp girmek, kramp vb. nedeniyle kıvranmak.

kurul- "Kıvrılmak, kramp sebebiyle kıvrılmak." (ATS, 126)

ḳūruḷ- **II/932** Tel. W. Heyecanlanmak, kafası karışmak.

kūrul- "1. Pişirilmek. 2. Buruşmak, kırışmak." (ATS, 127)

ḳuruḷġāḳ **II/933** Tel. Leb. <ḳuruḷ-ġāḳ
İhtilaç, kramp, kıvranma.

kurulgak "Burulma, kıvranma." (DÇT, 132)

ḳuruḷġāḳtığ **II/933** Leb. *bk.* ḳuruḷġāḳtū.

ḳuruḷġāḳtū **II/933** Tel. <ḳuruḷġāḳ+tū
Kramp giren kişi, kramplı.

-

ḳuruŋdaẏ **II/931** Alt. İsyancı, asi.

-

ḳurusḳa **II/936** Alt. Leb. 1. Kıvırcık.
2. Kuzu derisi.
3. Genç kuzu.

-

-

ḳurusun **II/936** Tel. *Ḳara ḳurusun* "Bir çeşit bitki (Lat. *anabasis aphulla*).

-

-

ḳuruş- **II/936** Tel. Yığılmak, toplanmak, sıkıştırılmak; kramplar hissetmek.

-

-

ḳuruşḳāḳ **II/936** Tel. *bk.* ḳuruḷġāḳ.

ḳuruşḳāḳtū **II/936** Tel. *bk.* ḳuruḷġāḳtū.

ḳurut **II/934** Alt. Tel. Leb. <ḳuru-t
Kurut, peynir türü.
Araḳıdaŋ artḳan ḳazandaġı irigenīn aḷıp tērtmektep aḷıp uçuḳḳa tizip ḳurudŭp aḷar, anızı ḳurut tep poḷor. "Eğer kazanda içki hazırlanmasından sonra kalan lorlar alınıp onlardan küçük toplar yapılırsa ve o toplar iplere geçirilip kurutulursa o zaman onlar kurut olur." (Tel.)

kurut "Kurut, sert peynir çeşidi olarak kurutulmuş lor peyniri." (EDPT, 648)
ḳurut "Kurut, kurutulmuş peynir." (DTS, 499)

kurut "Peynir, kurut." (ATS, 126)
kurut "Peynir." (DK, 228)
kurut "Peynir." (DLTÇ, 170)
kurgut "Peynir." (DÇT, 132)

ḳurut- **II/934** Alt. Tel. Leb. <ḳuru-t-
1. Kurutmak, , boşaltmak.
2. Saklamak, gizlemek. (Leb)

kurıt- "Kurutmak." (EDPT, 649)
ḳurıt-~ḳurut- "Kurutmak." (DTS, 497, 499)

kurut- "1. Kurutmak. 2. Yok etmek." (ATS, 126)
kurut- "Kurutmak." (TAS, 67)
kurut- "Kurutmak." (DK, 228)

ḳuruẏ **II/928** Tel. Kurban edilen hayvanın son nefesinden çıkan hayat gücünün şaman tarafından konduğu ekmek.

kuruy *"es.* 1. Nefes alan kurbanın ruhunu yakalasın diye şamanın yaptığı yardım. 2. Kurban töreni sırasında dua için yağ ve sütü karıştırma." (ATS, 126)

ḳuruẏḷa- **II/929** Tel. <ḳuruẏ+ḷa
(Şaman için) ölmekte olan kurbanın yaşam gücünü yakalamak (Böylece hayvancılık gelişir hayvanların sayısı artar.)

kuruyla- "*es.* 1. (Şaman için) kurbanın soluması sırasında yaşam gücünü yakalamak. 2. Kurban töreni sırasında su serpmek." (ATS, 126)

ḳuryuḳ **II/941** Alt. Kürk, deri.

-

ḳus- **II/1013** Alt. Tel. Leb. Kusmak, çıkarmak.

kus- "Kusmak." (EDPT, 666)
ḳus- "Kusmak." (DTS, 500)
kus- "Almak, kusmak."[56] (ATS, 126)
kus- "Kusmak." (TAS, 67)
kus- "Kusmak." (DÇT, 132)

ḳusḳaẏ **II/1015** Tub. *Ḳusḳaẏ yan* "Kuzey taraf"
-

ḳusḳū **II/1016** Tel. <ḳus-ḳū
Kusma (mide bulantısı).
kusku "Kusma[57], mide bulantısı." (ATS, 126)
kusku "Kusmuk." (TAS, 67)

ḳusḳun **II/1016** Tel. Alt. Kuzgun, karga.
kuzġūn "Kuzgun." (EDPT, 682)
ḳuzġun "Kuzgun." (DTS, 505)
kuskun "Kuzgun, karga." (ATS, 126)
kuskun "Kuzgun." (TAS, 68)
kuskun "Kuzgun." (DK, 228)
kuskun "Kuzgun." (DLTÇ, 171)
kuskun "Kuzgun." (DÇT, 132)

ḳusḳuncu **II/1016** Leb. Mide bulantısı, kusma.
-
-

ḳusḳuş **II/1017** Alt. <ḳus-
Kusma.
Ḳusḳuş kelip yat! "Benim midem bulanıyor!"
-
-

ḳustur- **II/1017** Tel. Alt. Leb. <ḳus-tur-
1. Kusturmak.
ḳustŭrattan em "kusturucu ilaç" (Tel.)
2. Suda çözdürmek, eritmek.
3. Çıkarmak, açmak (boya, renk).
kustur- "Kusturmak." (EDPT, 666)
ḳustur- "Kusturmak." (DTS, 500)
kustır- "Kusturmak[58]." (ATS, 126)

ḳuş **II/1022** Alt. Tel. Leb. Tub. Kuş.
Ḳuş paḷazı "Kuş yavrusu." (Tel.); *uçar ḳuş* "Genel olarak kuşlar." (Alt.); *su ḳuş (su-ġuş)* "Ördek." (Tub.); *ḳuştŭŋ erkegĭ* "Horoz." (Alt.); *todıḳ aḷa ḳuş* "Tavus kuşu." (Tel.); *ḳuş ḳuḷŭ* "Sibirya gelinciği." (Tel.)
kuş "Kuş." (EDPT, 670)
ḳuş "Kuş." (DTS, 500)
kuş "Kuş." (ATS, 126)
kuş "1. Tavuk. 2. Kuş." (TAS, 68)
kuş "Kuş." (DK, 228)
kuş "Kuş; *sug kuşı* 'Su kuşları; yaban ördeği.'" (DLTÇ, 171)
kuş "Kuş." (DÇT, 133)

ḳuşçaḳ **II/1031** Tel. *bk.* ḳuşḳaç.

ḳuşḳacaḳ **II/1028** Leb. *bk.* ḳuşḳaç.

ḳuşḳaç **II/1028** Alt. Tel. <ḳuş+ḳaç
Minik kuş, kuşçuk.
kuşġāç "Serçe." (EDPT, 672)
ḳuşġaç~ḳuşḳaç "Küçük kuş." (DTS, 500)
kuşkad'ak "Küçük kuş." (DK, 228)
kuşkayak "Serçe." (DK, 228)
kūkajak~kuçkaçak~kuşkajak~ "Küçük, minik kuş, serçe." (DLTÇ, 171)
kuçkaş "Serçe." (DÇT, 133)
ḳuşġayaġ "Küçük kuş." (GSATA, 496)

ḳuşḳaçaḳ **II/1028** Tel. *bk.* ḳuşḳaç.

ḳūşḳan **II/1028** Töl. *bk.* ḳuyuşḳan.

ḳuşḳuḷu **II/1029** Alt. Leb. Sibirya gelinciği (hayvan).
kuşkulu[59] "Sibirya gelinciği." (ATS, 126)
kuşkulu "Sibirya gelinciği (hayvan)." (DLTÇ, 171)

ḳuşta- **II/1030** Alt. Tel. Leb. <ḳuş+ḷa-
Kuş vurmak, kuş avlamak.
kuşlā- "Kuş avlamak." (EDPT, 673)
ḳuşla- "Avlamak." (DTS, 500)
kuşta- "Kuş vurmak, kuş avlamak." (DLTÇ, 171)

ḳuştan- **II/1030** Leb. <ḳuşta-n-
Kucaklamak.

[56] Bu kelimenin anlamı ATS'de *koparmak* olarak verilmiş. ORS'de *kusmak* şeklindedir (s. 97).

[57] Bu kelimenin anlamı ATS'de *kopma* olarak verilmiş. ORS'de *kusma* şeklindedir (s. 97).

[58] ATS'de anlam *yırttırmak* şeklindedir, ORS'de *kusturmak* (s. 97) olarak verilmiştir.

[59] ATS'de anlam *bir tür kuş* olarak verilmiştir. ORS'de "колонок '*sibirya gelinciği*' şeklindedir.

Ayıġ torboġoştı ḳuştanıp aḷdı. "Ayı genç öküzü kucakladı (pençelerinin arasına aldı)."
bk. ḳuçaḳtan-.

ḳut **II/990** Tel. 1. Mutluluk, kut.
2. Hayati güç, ruh.
Ḳudŭ çıḳtı. "O ruhunu kaybetti (korkudan)"; *Maḷdıŋ ḳudŭn üzüt aḷıp pardı.* "Ölünün ruhu hayvanın hayati gücünü (diriliğini) kaçırdı."
kut "Kut, baht, mutluluk." (EDPT, 594)
ḳut I "1. Ruh, can; yaşam gücü, cesaret. 2. Öge, unsur." (DTS, 499)
ḳut II "1 Mutluluk, saadet, merhamet, bereket. 2. *mec.* Onur, haysiyet. 3. Gerçek varlığın durumu, mutluluk." (DTS, 501)
kut "1. Çekirdek, embriyo. 2. *mitoloji* Hayvan, insan ve bitkinin hayatını destekleyen güç." (ATS, 126)
kut I "Can." (TAS, 68)
kut II "Madde." (TAS, 68)
kut "Ruh, can." (DLTÇ, 171)

ḳut-[60] **II/991** Tel. 1. Koşmak, kaçmak.
2. Gücünü kaybetmek, güçsüzleşmek.
-

ḳutḳar- **II/994** Tel. <ḳut-ḳar- *krş.* ḳutuḷ-, =ḳurtḳar1. Kurtarmak, özgürlük vermek, beladan kurtarmak,
2. Karar vermek, hüküm vermek, emir vermek, buyurmak.
kurtġar-~kutġar- "Kurtarmak." (EDPT, 649, 599)
ḳurtġar- ~ḳurtḳar-~ḳutar-~ḳutġar- "Kurtarmak." (DTS, 498, 502)
-

ḳutḳarū **II/995** Tel. <ḳutḳar-ū
Emir, karar.
-

ḳutḳarūçı **II/995** Tel. <ḳutḳar-ū+çı
Karar verici, yönetici, dünyanın hükümdarı, Tanrı.
-

ḳutḳuz- **II/995** Tel. *bk.* ḳutḳar-.

ḳuttū **II/997** Tel. <ḳut+tū
Yaşam gücüne sahip olan.
kutluġ "Kutlu, bahtı iyi, mutlu." (EDPT, 601)
ḳutluġ "1. Mutlu, talihli, şanslı. 2. *mec.* Kutsal, mukaddes." (DTS, 502)
-

ḳuẏ **II/887** Tel. Alt. Leb. Mağara, in, akarsu yatağı, deniz ya da ırmak kıyısı, dağlık yer.
Yoḷ ḳuyŭna "Yolda."; *oromnıŋ ḳuyŭnda* "Yol kenarında."; *Sūdŭŋ ḳuyŭnda paḳa yatırı.* "Suyun kenarında bir kurbağa var." (P.d.V.I, 8,7)
kuy "Sapa, tenha, kuytu bir yer." (EDPT, 674)
ḳuy "Evde kadınların oturduğu bölüm." (DTS, 493)
kuy "Mağara." (ATS, 68)
kuy "Mağara." (TAS, 127)
kuy "Yuva, in, delik, mağara." (DK, 227)
kuy "Mağara." (DÇT, 131)

ḳuẏ- **II/888** Alt. Tel. Leb. (Metal) dökmek.
kud̲- ~kuy- "(Sıvı için) dökmek." (EDPT, 596, 674)
ḳud-~ḳuy- "Dökmek." (DTS, 491, 493)
kuy- "Demir dökmek." (TAS, 68)

ḳuya **II/901** Alt. Güve (böcek)
küyē (g-) "Güve." (EDPT, 754)
küye "Güve." (DTS, 345)
küye "Güve; sıçan." (ATS, 130)

ḳuyaḳ **II/901** Alt. Tel. Leb. Zırh, zırhlı giysi.
kuyaġ "Zırh." (EDPT, 676)
kuyaġ~kuyak "Zırh, örme zincir." (DTS, 493)
kuyak "1. Lavabo. 2. Zırh." (ATS, 127)
kuyak "Zırh, zırh gömleği." (TAS, 68)
kıyak "Zırh." (DK, 230)
kuyak~kıyak "Örme zincirli zırh." (DÇT, 131, 134)

ḳuyaḳta- **II/902** Alt.Tel.Leb. <ḳuyaḳ+ḷa-
Birilerine zırh giydirmek.
kuyakta- "Zırhla kaplamak." (ATS, 127)

ḳuyaḳtan- **II/902** Tel. Alt. Üstüne zırh giymek.

[60] Bu fiil *kurtul-, kurtar-* fiillerinin kökü olabilir. Clauson, *kurtgar-* fiilinin kökünü **kurt-* şeklinde vermiştir (EDPT, 649).

kuyaktan- "Zırhla kaplanmak." (ARSL, 392)

ḳuyaḳtat- II/902 Alt. Tel. <ḳuyaḳ+ḷa-t-
Zırh giydirmek.

-

-

ḳuyaḳtığ II/902 Leb. *bk.* ḳuyaḳtū

ḳuyaḳtū II/902 Alt. Tel. Zırhlı, zırhla donatılmış.

-

ḳuyaş II/903 Leb. Güneş.
kuyāş "Güneşin yakıcı sıcağı; güneş." (EDPT, 679)
ḳuyaş "Sıcaklık, güneşin yakıcı sıcağı." (DTS, 493)

-

ḳuẏbu II/894 Alt. Tel. Leb. Kasırga gibi etrafta dönme, çılgınca etrafında koşma, mest olma (şaman); coşkulu sevinç.
kuybu "Dönme, bir şeyin çevresinde koşma." (ATS, 127)

ḳuẏbuḷan- II/894 Alt. Tel. Leb. <ḳuẏbu+ḷa-n-[61]
Kasırga gibi dönmek, etrafta deli gibi zıplamak (şaman); çok mutlu olmak.
kuybulan- "Kasırga gibi dönmek." (ATS, 127)
kuybulan- "Dönüp dolaşmak." (TAS, 68)

ḳuẏbuḷū II/895 Alt. Tel. <ḳuẏbu+ḷū
Çok eğlenceli.

-

ḳuẏbuḷŭġ II/895 Leb. *bk.* ḳuẏbuḷū.

ḳuẏbur II/894 Tel. Sevinçten zıplayan, eğlenceli, çevik.
kuybırak "Yaramaz, afacan." (TAS, 68)

ḳuẏbur- II/894 Tel. 1. Kasırga gibi dönmek.
2. Yerinde duramamak.
kuybır- "(Şaman için) kasırga gibi dönmek." (ATS, 127)
kuybula- "Döndürmek, çevirmek." (ATS, 127)
kuybur- "Yaramazlık etmek, fırlayıp zıplamak." (TAS, 68)

(ḳ)uẏdŭr-[62] II/893 Alt. Tel. (Metal, yağ için) döktürmek
Yarın ḳuẏdŭrıp kör! "Omuz küreğiyle fala bak! (Bu deyimin ortaya çıkma nedeni omuz küreğine yağ dökülmesi ve sonra ocağa konulmasıdır.)
kuytur- "(Metal) erittirmek, döktürmek." (EDPT, 675)
ḳuytur- "Döktürmek." (DTS, 493)

-

ḳuẏdŭrt- II/893 Tel. <ḳuẏdŭr-t-
Fala baktırmak.
Yarın ḳuẏdŭrtŭp körgüs! "Omuz küreğinde fala baktır!"

-

ḳuẏġur- II/890 Tel. <ḳuẏ-ġur-
Hızla döndürmek, hızla etrafında zıplamak (şaman, ayin ve dua esnasında).
kuybır- "(Şaman için) kasırga gibi dönmek." (ATS, 127)
kuybula- "Döndürmek, çevirmek." (ATS, 127)
kuybur- "Yaramazlık etmek, fırlayıp zıplamak." (TAS, 68)

ḳuẏġuş II/890 Tel. <ḳuẏ-ġuş
Madenleri döküldüğü kap, kurşun dökmek için kap.

-

ḳuẏḷū II/892 Tel. Oyuklarla kaplanmış.

-

ḳuẏḷuğ II/892 Leb. *bk.* ḳuẏlū.

ḳuẏruḳ II/890 Alt. Tel. Leb. Kuyruk, arka kısım.
kuḏruk "Hayvan kuyruğu." (EDPT, 604)
ḳudruḳ~ḳuḏruḳ~ḳuḏuruḳ "1. Kuyruk. 2. Arka taraf, kalça." (DTS, 492)
kuyruk "1. Kuyruk. 2. *mec.* Son, uç." (ATS, 127)
kuyruk "Kuyruk." (TAS, 68)
koyrık~kuyruk "Kuyruk." (DK, 223, 227)
koyruk~kuyruk~kuyrık "Kuyruk." (DLTÇ, 164, 169)
kuyruk "Kuyruk." (DÇT, 132)

ḳuẏruḳtaş- II/892 Alt.Tel. <ḳuẏruḳ+ḷa-ş

[61] OSTN'de morfolojik tahlil *ḳuẏbu+ḷa+r* şeklinde verilmiştir.

[62] OSTN'de bu kelime *uẏdŭr-* şeklinde eksik yazılmıştır.

(Yarışlarda, hızlı koşarken öndeki atın kuyruğu için) arkadaki atın yüzüne değmek.

-

kuyruktaş- "Bağlanmak." (ARSL, 394)

ḳuẏruḳtū **II/892** Alt. Tel. Kuyruklu, kuyruğu olan.

kudruklug "Kuyruklu." (EUES, 419)

kuyruktu "Kuyruklu." (ATS, 127)

kuyruktu d'ıldıs "Kuyruklu yıldız." (TAS, 68)

ḳuẏruḳtŭğ Leb. *bk.* ḳuẏruḳtū.

ḳuyuḳ **II/905** Tel. =köyük

Koku (kızartma, mum, yanan ot).

künyük~küyük "Yanık." (EDPT, 731, 755)

köyük "Yanık." (DTS, 332)

kuyuk "Yanık kokusu." (ATS, 127)

ḳuyuḳa **II/906** Tel. Kafadaki deri.

kuykā "Kürk, deri." (EDPT, 676)

ḳuyka "Cilt, deri." (DTS, 493)

kuyka "(Kafadaki) deri." (ATS, 127)

ḳuyuḳaḷa- **II/906** Tel. < ḳuyuḳ

Alazlamak, hafif yakmak, ütelemek.

Ḳuyuḳaḷaġan paḷıḳ "Kızarmış balık."

kuykala- "Derideki tüyü temizlemek." (EDPT, 677)

kuykala- "(Derideki tüyü) soymadan yakmak ve suda temizlemek." (DLT, 752)

-

ḳuyŭḷ- **II/906** Tel. Alt. Leb. <ḳuẏ-ḷ-

1. (Metal) dökülmek, eritilmek.

2. Etrafında dönmek (rüzgâr ve su, girdap).

kuḏul- "Dökülmek." (OTWF, 666)

ġuyul- "Hızla akmak, girdap oluşturmak (nehir için)." (GSATA, 452)

kuyul- "Dönmek, (rüzgâr vb.) girdap oluşturmak." (ARSL, 394)

ḳuyuḷa- **II/907** Tel. <ḳuẏ+ḷa-

1. Sahil boyunca gitmek, kenardan gitmek.

2. Çevrelemek, zıhlamak.

kıḏıgla- "Kenar, püskül düzeltmek." (EDPT, 600)

kıḏıgla- "Kenar, püskül düzeltmek." (DTS, 467)

kuyula- "1. Kıyıdan gitmek. 2. Çevresinden geçmek." (ATS, 127)

ḳuyŭḷġāḳ **II/907** Tel. Leb. <ḳuyŭḷ-ġāḳ

Girdap.

kuyulgak "Su girdabı." (ATS, 127)

ḳuyŭḷġāḳtığ **II/907** Leb. <ḳuyŭḷġāḳ+ḷığ

Girdaplı.

Ḳuyŭḷġāḳtığ su "Girdaplı nehir."

-

-

ḳuyŭḷġāḳtū **II/907** Tel. *bk.* ḳuyŭḷġāḳtığ.

ḳuyŭḷt- **II/907** Tel. Leb. <ḳuyŭḷ-t-

Döndürmek, kasırga gibi döndürmek.

Ḳuyuḷtŭp kelip yat. "O kasırga gibi geliyor."

-

ḳuyun **II/906** Tel. Alt. Leb. Kasırga, fırtına.

Sūdŭŋ ḳuyunı "Girdap, burgaç."

kuyun "Kasırga, fırtına." (ATS, 127)

kuyun "Kasırga." (TAS, 68)

ḳuyuşḳan **II/907** Tel. Kuskun, atın kuyruğuna takılan kayış.

kuyuşkan "Kuskun, hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış." (ATS, 127)

kuyuşkan "Kuskun." (DÇT, 132)

ḳuzaraḳ **II/1019** Leb. Genç kısrak.

bk. ḳısraḳ

ḳuzuḳ **II/1019** Alt. Tel. Leb. Çam fıstığı.

ḳuzuḳ aġaşı "Sedir."

kuzuk "Çam fıstığı." (ATS, 127)

kuzuk agaş "Çam fıstığı ağacı." (ATS, 127)

kuzuk "Çam fıstığı kozalağı." (TAS, 68)

kuzuk agajı "Dağ servisi, sedir." (TAS, 127)

kuzuk~kusuk "Çam fıstığı." (DK, 227)

kuzuk "Çam fıstığı." (DÇT, 131)

ḳuzuḳta- **II/1020** Alt. Tel. Leb. <ḳuzuḳ+ḷa-

Çam fıstığı, kozalak toplamak.

kuzukta- "Çam fıstığı toplamak." (ATS, 127)

ḳuzuḳtığ **II/1020** Leb. *bk.* ḳuzuḳtū. **ḳuzuḳtū** **II/1020** Alt. Tel. <ḳuzuḳ+ḷū

Kozalaklı.

Ḳuzuḳtū yıl̥ “ Kozalağın bol olduğu yıl.”
-

ḳuzŭntı **II/1020** Tel. <ḳus-ntı
Kusmuk.
-

ḳuzur **II/1020** Kumd. W. Tıkırtı, vurma, tıklatma.
-

kū **II/1417** Tel. =kü
Ses, insan sesi, çığlık, yüksek sesle söylenen şarkı.
kūg “Şarkı, melodi.” (EDPT, 709)
kög “Melodi, şarkı.” (DTS, 332)
kū “Ses, uğultu (çok)” (ATS, 130)
kū “Ezgi, melodi.” (TAS, 70)

kübür **II/1519** Tel. Leb. Gevşek, yumuşak.
Kübür torboḳ “Yumuşak siyah toprak”
kübür “Yumuşak, gevşek.” (ATS, 128)

kübür- **II/1519** Tel. Teyellemek, çevrelemek, bastırmak.
kübi- “Yorgan gibi dikmek, overlok yapmak.” (EDPT, 687).
köbi- “Elbiseyi sık şekilde dikmek.” (DTS, 331)
-

kübüre- **II/1519** Tel. Gevşemek.
kübüre- “Yumuşamak, gevremek.” (ARSL, 412)

kübürēk **II/1519** Tel. <kübüre-ek
Huysuz, somurtkan, homurdanan.
Kübürēk ermektū “Geveze kimse.”
-

kübüren- **II/1519** Tel. Leb. Homurdanmak.
kübren- “Mırıldanmak, homurdanmak.” (ATS, 127)
kübren- “Mırıldanmak.” (TAS, 68)

kübürençēk **II/1520** Tel. Homurdanan, isteksiz.
-
-

kübürendĭr- **II/1520** Tel. Leb. Birini homurdatmak.
-
-

kübürenū **II/1520** Tel. <kübüren-ū
Homurtu.
-
-

kübüreş- **II/1520** Tel. <kübüre-ş-
Kendi aralarında konuşmak, bir şeyi tartışmak.
Kişiler kübüreştĭ. “İnsanlar bu konu ile ilgili konuştular.”
-

kübüret- **II/1520** Tel. <kübüre-t-
Gevşetmek.
-
kübüret- “Toprağı çapalamak.” (ATS, 128)
kübüret- “Yumuşatmak, kabartmak.” (TAS, 69)

kübürö- **II/1520** Alt. *bk.* kübüre-.

kübürön- **II/1520** Alt. *bk.* kübüren-.

kübürönçōk **II/1520** Alt. *bk.* kübürençēk.

kübüröş- **II/1520** Alt. *bk.* kübüreş-.

kübüröt- **II/1520** Alt. *bk.* kübüret-

kücŭn- **II/1499** Leb. *bk.* küçŭn-.

kücŭncĭlĭk **II/1499** Leb. *bk.* küçünçlū[63].

kücŭnçĭ **II/1499** Leb. *bk.* küçŭnçĭ.

kücür- **II/1499** Leb. *bk.* küyür-.[64]

küç **II/1489** Tel. Alt. Leb. Kumd. 1. Güç.
Küçü yoḳ “Güçsüz” (Alt.);
Küçŭ çıḳtı. “O gücünü kaybetti.” (Tel.);
Aḷarġa küç perdi. “Onlara güç verdi.” (Alt.); *Ḳoḷımnıŋ küçŭ bileŋ tapḳan.* “Kolumun gücüyle elde ettiğim şey.” (Tel.)
2. Zor, şiddetli.
3. Güçlü, sert, zor.
Küç kiji “Güçlü insan.” (Alt.); *Araḳḳı küç poḷdı.* “Votka çok sert idi.” (Tel.); *Ölörḥö küç* “Ölmek zor” (Tel.); *Aşḳa araḳḳā küç.* “O, yemek ve votka konusunda çok serttir (yani çok yer ve içer).” (Tel.); *Yayū yürerge küç.* “Yaya gitmek çok zordur.” (Tel.); *Teŋeredeḥĭ ḳāndıḳḳa kirerge paẏ kijē küç.* “Zengin insanın cennete girmesi zordur.” (Tel.)

[63] OSTN’de gönderilen madde *kücŭncĭlĭk* yazılmıştır.

[64] OSTN’de gönderilen madde *küt’ür* yazılmıştır.

4. Çok, fazla.
Ḳara poḷzo sāğı küç, kün orto poḷzo açū küç. "Onlar geceleri çok soğuğa ve gündüzleri de eziyetlere katlandılar." (Tel.); *Küç yaḳşı* "Çok iyi" (Tel.)

kūç (g-) "Güç, kuvvet." (EDPT, 693)
küç "1. Güç, kuvvet. 2. Zorlama, şiddet." (DTS, 343)
küç "Güç, kuvvet. 2. Zor." (ATS, 128)
küç "1. Güç, kuvvet. 2. Zor." (TAS, 69)
küç~küş "Güç, kuvvet." (DK, 229)
küç "Güç, kuvvet." (DÇT, 133)

küçegeş **II/1492** Leb. Köpek yavrusu.
bk. küçük.

küçegĭn- **II/1492** Kumd. Direnmek, karşı çıkmak.

-

kūçek **II/1491** Kumd. Puhu kuşu, baykuş.

-

-

küçen- **II/1492** Tel. Leb. Kendi güçlerine güvenmek.

küçen- (g-) "Çabalamak, gayret etmek, kendini zorlamak." (EDPT, 698)
küçen- "Zorlamak, güç kullanmak, şiddet kullanmak. 2. Güçlenmek.3. Gayret etmek, çabalamak." (DTS, 344)

-

küçte- **II/1497** Tel. <küç+le-
Zorlamak, ısrar etmek.

küçlen- "Güçlenmek." (EDPT, 697)
küçlen- "Güçlenmek." (DTS, 344)
küçte-~küşte- "1. Güçlendirmek. 2. Zorlamak." (ATS, 128, 130)

küçtū **II/1497** Tel. Güçlü.
Küçtū küç "Aşırı güç."

kūçlüg "Güçlü, kuvvetli; şiddetli" (EDPT, 697)
küçlüg "Güçlü, kuvvetli." (DTS, 344)
küçtü "Güçlü." (TAS, 69)
küçtüg~küştü "Güçlü." (DK, 229)
küçtü "Güçlü." (DÇT, 133)

küçū **II/1493** Alt. Tel. Küçük.
Küçū paḷa "Küçük çocuk."

kiçig "Küçük." (EDPT, 696)
kiçig~kiçüg "1. Küçük. 2. (Pozisyon olarak) küçük. 3. Ast, yardımcı. 4. Biraz, bir parça." (DTS, 326)
kiçi "Az, azıcık." (ATS, 112)
kiçü "Küçük." (ATS, 112)
küçük "1. Küçük. 2. Az, biraz." (TAS, 69)

küçūḥen **II/1495** Tel. Küçük kartal, beyaz kuyruklu kartal.

kiçügen "Kartal türü." (DLTÇ, 163)

küçŭn- **II/1495** Alt. Tel. <küç+n-
1.Çabalamak, uğraşmak, gayret etmek. 2. Bir şeyleri zor bulmak, zorlanmak, tembellik etmek.

-

küçsin- "Bir şey için zorlanmak, tembellik yapmak." (ATS, 128)
küjin- "Üşenmek, tembellik etmek." (TAS, 69)
küçsin- "Bir şeylerin zor, ağır olduğunu düşünmek." (DK, 229)

küçŭrke- **II/1495** Tel. <küç+rke-
Kendini güçlü görmek, kendi gücüne güvenmek.

küçürke- "1. Gücüyle gururlanmak. 2. Kibirlenmek. 3. Yırtılmak." (ATS, 128)

küçük **II/1494** Tel. Köpek eniği.

küçük "Köpek yavrusu; kurt yavrusu, enik." (ATS, 128)
küçük "Köpek yavrusu." (TAS, 69)

küçünçĭ **II/1495** Alt. Çaba, emek.

-

küçünçĭlū **II/1495** Alt. <küçünçĭ+lū
Zor, zahmetli.

küjinçilü "1. İsteksizlik, gönülsüzlük. 2. İsteksiz, istemeden." (TAS, 69)

küçünek **II/1495** Tel. Küçük, çok küçük.

-

kiçinek "Küçük, az, biraz." (ATS, 112)

küçür- **II/1495** Tel. Küçülmek.

-

-

küder **II/1486** Tel. <küt-er
Bazı hayvanların yuvalarının, inlerinin önüne yaptığı toprak yığını (bakmak, gözetlemek için).

-

-

küdū̄ **II/1488** Tel. <küt-ū̄
Otlak.
Maḷ küdū̄de. "Büyük baş hayvan otlaktadır."
küdü "Otlak." (ATS, 128)

küdū̄çĭ **II/1488** Tel. <küdū̄+çĭ
Çoban.
kütçi "Çoban." (DTS, 451)
küdüçi "Çoban." (ATS, 128)
küdügçi "Kötü ruhlardan koruyan ruh." (DLTÇ, 171)
küdüçi "Çoban." (DLTÇ, 171)

küdŭm **II/1488** Tel. Leb. <küt-m
Otlak.
-

küjölü **II/1513** Alt. Kör.
-

küjŭn- **II/1513** Tel. Zor olduğunu düşünmek.
bk. küçŭn-

küjŭnçĭ **II/1513** Tel. Zorluk, çaba.
-
-

küjŭnçĭlū̄ **II/1513** Tel. <küjŭnçĭ+lū̄
Zor, emek, uğraş isteyen.
küjinçilü "1. İsteksizlik, gönülsüzlük. 2. İsteksiz, istemeden." (TAS, 69)

küjül **II/1514** Alt. Tel. Leb. Sıçan, iri fare.
küjül "Köstebek." (ATS, 128)
küjül "Fare, sıçan." (TAS, 69)
küşül "Su faresi." (DLTÇ, 173)

kükpeŋdet- **II/1516** Tel. <küpkeŋde-t-
Önüne koyulmuş elbiseyi hareket ettirmek.
-

kükür **II/1424** Alt. Kükürt.
bk. ḳuḳur.

kükürö- **II/1424** Alt. Gürlemek.
kökrē- "Gürültülü ses çıkarmak." (EDPT, 713)
kökre- "1. Böğürmek. 2. *mec.* Gök gürlemek." (DTS, 333)
kürge-~kürgüre- "Gök gürlemek." (DK, 228)
kürge-~kürgö- "Gürlemek." (DLTÇ, 172)
külüre- "Gürlemek." (DÇT, 133)

kükürt **II/1424** Alt. Gök gürültüsü.
kükürt "Uğultu, gürültü." (ATS, 128)
külürt "Gürültü, uğultu." (DÇT, 133)

kül **II/1465** Alt. Tel. Leb. Kül.
kül "Kül, köz." (EDPT, 715; DTS, 346)
kül "Kül." (DTS, 346)
kül "Kül." (ATS, 128)
kül "Kül." (TAS, 69)
gül~kül "Kül." (DK, 208)
kül "Kül." (DLTÇ, 172)
kül "Kül." (DÇT, 133)

kül- **II/1466** Tel. Elleri ve ayakları bağlamak.
köl- "(Hayvanı sabana) koşmak." (EDPT, 715)
köl- "(Hayvanı) koşmak." (DTS, 334)
kül- "(El, ayak için) bağlamak, birbirine bağlamak." (ATS, 128)
külü- "Bağlamak, zincirlemek, prangalamak." (DÇT, 133)

külden- **II/1477** Tel. <kül+le-n-
Küle dönmek.
-

küldön- **II/1477** Alt. Leb. *bk.* külden.

küle **II/1467** Tel. Güvercin.
kū̄le "Güvercin." (ATS, 130)
kū̄le "Güvercin." (TAS, 70)

kū̄le **II/1467** Kumd. Diş eti.
kū̄le "Diş eti." (DK, 229)

kū̄le- **II/1468** Tel. Kumd. <kū̄+le-
1. Yüksek ses çıkarmak, şiddetli çınlamak, tınlamak.
Ḳuḷaġımda kū̄lep yadır. "Kulaklarım çınlıyor." (Tel.); *Aru kū̄lep yat.* "Arı vızıldıyor."; *Ḳuş ḳanattarı kū̄ledĭ.* "Kuşların kanatları gürültü yaptı." (Tel.); *Orbu ḳaġar ḳoḷıma oŋ yanıma kū̄lep kel!* "Topuz ile vuran sağ elime, sen gürültü ile gel (ayin esnasında olan şaman)"
2. Bağırmak, şarkı söylemek, horultulu ses çıkarmak (hayvanlar).
küglē- "Şarkı söylemek." (EDPT, 711)
kögle- "Şarkı söylemek." (DTS, 332)
kū̄le- "1. Çınlamak. 2. Bir kişinin boğazdan, diğerinin ağızdan iki dilli melodi söylemesi." (ATS, 130)
kū̄le- "Uğuldamak." (TAS, 70)

kügle- "(Rüzgâr) uğuldamak." (DK, 228)

kūler **II/1469** Tel. Leb. Çok ince, beyaz dökme demir, çelik (masallarda).
küler "1. Bronz. 2. Dökme." (ATS, 128)
küler "Tunç, bronz, dökme demir." (TAS, 69)
küler "Bronz." (DÇT, 133)

külgek **II/1474** Tel. Kalkan.
-

külgū **II/1474** Leb. Gülüş, kahkaha.
külgū "Kahkaha, gülüş." (EDPT, 718)
külgü "Gülüş, kahkaha., kalp çarpıntısı." (DTS, 346)
-

külgüci **II/1474** Leb. <külgü+çi
Çok gülen adam, alaycı.
bk. külküçï**.

külkŭ **II/1474** Alt. Tel. <kül-kŭ
Gülüş, komik şeyler.
bk. külgŭ**.

külkŭş **II/1474** Tel. Alt. Gülüş, kahkaha.
-

külkŭştū **II/1474** Alt. Tel. Gülünç, komik.
-

külkü **II/1473** Tel. <Rus. клюка
Ucu içeriye doğru bükülmüş baston; ocaktaki kömürü karıştırmaya yarayan sopa, köseği.
külkü "Ateş kancası." (ATS, 128)
külkü "Ateş kancası, kül kancası." (TAS, 69)
külke "Baston." (DLTÇ, 172)

külküçï **II/1474** Tel. Gülmeyi seven adam, şakacı, dalgacı.
-

külkülū **II/1474** Alt. Tel. <külkü+lū
Gülünç, komik.
-

külmenek **II/1480** Tel. İnce kar fırtınası.
-

külmenekte- **II/1480** Tel. <külmenek+le
(Hızlı koşmakta olan atın kuyruğu için) kıvrılmak.
-
-

külne- **II/1475** Leb. Kıskanmak.
bk. külüne-.

külör **II/1470** Alt. *bk.* kūler.

kūlt **II/1476** Tel. Ses, gürültü (rüzgâr, su sesi).
-

kültür ḳaltır **II/1476** Tel. Kumd. Ses, gürültü.
kültür-kaltır "Çatırdama, şıngırdamanın ses taklidi." (ATS, 128)

külŭn- **II/1472** Alt. Tel. Leb. Kendi kendine sessiz gülmek, gizlice gülmek.
külün- "Gülümsemek." (TAS, 69)

külü- **II/1470** Alt. Tel. Leb. =kül
1. Gülmek.
2. Kendi kendine sessiz gülmek. (Alt.)
kül- (g-) "Gülmek." (EDPT, 128)
kül- "Gülmek." DTS, 346)
kül- "Gülmek." (ATS, 128)

külümzĭre- **II/1473** Tel. Gülümsemek.
külümzire- "Gülümsemek." (ATS, 128)
külümziren- "Kendi kendine gülmek, gülümsemek." (ATS, 128)
külümziren- "Hafifçe gülümsemek." (TAS, 69)
külümzire- "Gülümsemek." (DLTÇ, 172)

külümzĭret- **II/1473** Tel. Gülümsetmek.
-

külüne- **II/1472** Tel. Kıskanmak, kıskanç olmak.
künile- "İmrenmek, gıpta etmek, kıskanç olmak." (EUES, 442)
külne- "Kıskanmak." (TAS, 69)

külüneş- **II/1472** Tel. <külüne-ş-
Birbirini kıskanmak.
künileş- "Birbirini kıskanmak." (EUES, 442)
-

külüş- **II/1473** Tel, Leb. Gülüşmek, birlikte gülmek.
külüş- (g-) "Birlikte gülmek, birbirine gülmek." (EDPT, 720)
külüş- "Birlikte gülmek, birbirine gülmek." (DTS, 347).
-

kümgüre- **II/1529** Kumd. Yüz üstü uzanmak
bk. kömḥör-.

kümün **II/1526** Tel. W. Günahsız insanların ruhunun gideceği yer, Ülgen'in tahtı, altın dağın kenarı.
-

kümüş **II/1528** Tel. Leb. Gümüş.
Kümüş aḳça "Gümüş paralar."
kümüş "Gümüş." (EDPT, 723)
kümüş "Gümüş." (DTS, 347)
kümüş "Gümüş." (ATS, 128)
kümüş "Gümüş." (TAS, 69)
kümiş "Gümüş." (DK, 228)
kümüş "Gümüş, gümüşten yapılan." (DLTÇ, 172)
kübüş~kümiş "Gümüş." (DÇT, 133)

kümüşçĭ **II/1528** Tel. <kümüş+çĭ Gümüş ustası.
-

kümüşte- **II/1528** Tel. <kümüş+le- Gümüşle kaplamak.
-
kümüşti- "Gümüşle kaplamak." (KRS, 33)

kümüştū **II/1528** Tel. <kümüş+lū Gümüşlü.
kümüşlüg "Gümüşlü." (EDPT, 724)
kümüşlüg "Gümüşlü." (DTS, 347)
kümüştuğ "Gümüşlü, gümüşle kaplanmış." (KRS, 33)

kün **II/1436** Alt. Tel. Leb. Kumd. Gün, güneş.
Kün ottırġıjı "Gün batımı, batı." (Tel.); *kün özküzŭ* "Kuzey." (Leb.); *Kün tüştüḥü, kün tüştük yan* "Güney." (Tel.); *kün yanı, kün tīḥen yan* "Güneş olan taraf." (Tel.); *aẏzı kün* "Yarından sonraki gün." (Kumd.); *soŋġızı kün* "Evvelki gün, bir önceki gün." (Tel.); *Ḳança kün?* "Kaç gün?" (Tel.); *erteŋgizi kün* "Yarınki gün." (Tel.); *yarġı tüjer kün* "Kıyamet günü." (Tel.); *tūġan kün* "Doğum günü." (Alt.); *Kün erttĭrdĭ.* "O günler geçirdi." (Tel.); *Kün çığış yanına yeldĭ, kün otturġış yanına yeldĭ, tındū neme yoḳ poḷdı, kün tüştük yanına yeldĭ, paḷa uẏḷap yattı.* "O doğuya, batıya gitti, fakat hiç canlı yoktu, güneye gitti ve orada çocuk ağlıyordu." (Tel.)
kün~kūn "Güneş, gün." (EDPT, 725)
kün~kūn "Güneş, gün." (DTS, 347)
kün "1. Güneş. 2. Gün. 3. Hava." (ATS, 128)
kün "1. Gün. 2. Güneş." (TAS, 69)
kün "1. Güneş. 2. Gün." (DK, 228)
gün~kün "1. Gün. 2. Güneş." (DÇT, 111, 133)
kün çıgış "Doğu." (DÇT, 133)

kūn **II/1438** 1. İstek, arzu, talep.
Kūnü per! "Öncelik ver! (geri çekil)"; *Kūnŭne saḷdırdı.* "O öncelik verdi. (çekildi.)"; *Kūnüm yettĭ.* "Alışkanlığım, yatkınlığım vardı."; *Kūnŭŋ yessin.* "Teveccüh göster!" (Tel.); *Ā kūnüŋ yedetpe?* "Sen onu seviyor musun?"; *Kūn yanıḳtı.*"Benim hevesim arzum gitti."; *Aş yīrge kūnŭŋ yoḳ.* "Benim iştahım yok."; *Kūnŭ puḷġanıp yat.* "Onun midesi bulanıyor, o hasta."; *Kūnŭ yetken paḷa.* "En sevilen, gözde çocuk." (Tel.); *Kūnŭm yandı.* "Benim hevesim kaçtı." (Tel.); *Yānıŋ kūnŭn yandırba!* "Büyükleri üzme!" (Tel.); *Aḷtın tepşi kūnŭne saḷın! Aḷtın ayaḳ kūnŭne saḷın!* "Altın tabak, kendi kendine etle dol! Altın kadeh, kendi kendine şarapla dol!" (Tel.); *Naẏyım kūnŭme toḳta!* "Arkadaşım, benim için bekle!." (Alt.)
2. Kıskançlık, çekememezlik.
künī "Kıskançlık, kıskanç; *mec.* kuma." (EDPT, 727)
küni "1. Kıskançlık, çekememezlik. 2. Kıskanç, haset." (DTS, 348)
künü~kūn "Kıskançlık, istek, arzu." (ATS, 129, 130)
kūni "Gönül." (TAS, 70)
küŋne "Arzu, heves, istek." (DK, 228)
kōk "Arzu, istek, heves." (DLTÇ, 167)
kūn "İstek, heves." (DÇT, 133)

kūn- **II/1439** Tel. 1. Acımak, birilerinin kaygısına kalmak.
2. Kıskanç olmak, kıskanmak.
bk. küẏn-

kūnçēk **II/1446** Tel. 1. Kıskanç, çekemeyen.
2. Cömert.

Kūnçēktĭŋ künegi yoḳ. “Cömert insanın gömleği olmaz.”
küyünçek “Kıskanç.” (ATS, 131)
küyünçek “Kıskanç.” (TAS, 71)

kündeḥi **II/1443** Tel. <kün+degi
Gündelik.
künteki “Gündüz olan.” (EUES, 442)
-

künden- **II/1443** Tel. <kün+le-n-
Yaşamak, gün geçirmek.
-
-

kündeẏ **II/1443** Tel. Silah, av tüfeği.
-
-

kündū I **II/1444** Tel. <kün+lū
Güneşi olan (yani güneş olan yerde yaşayan).
Kündū kiji “Güneşli dünyanın sakini”
künlüg “gün …” (EUES, 442)
kündü “Güneşli.” (ATS, 129)

kündū II **II/1444** Alt. Leb. <Moğ.
1. Saygı, nezaket; ziyafet.
2. Zaysan’dan sonraki ikinci önemli rütbe.
-
kündü “Saygı, sayma, hürmet.” (ATS, 129)
kündi “Hürmet, saygı, onur.” (DK, 228)

kündūle- **II/1445** Tel. <kündū+le-
Saygı göstermek, saygılı bir şekilde ağırlamak, hürmet etmek.
Eneŋdĭ adaŋdı kündūle! “Anana ve babana saygı duy!”; *Yānın kündūleḥen yajı uzun!* “Önemli olan insanlara saygı gösterenin ömrü uzun olur!”
kündüle- “Saymak, saygı göstermek, hürmet etmek.” (ATS, 129)
kündüle- “Kutlama töreni yapmak, ağırlamak.” (TAS, 69)
kündüle- “Saygı göstermek, hürmet etmek.” (DLTÇ, 172)
kündüle- “İkram etmek, ağırlamak.” (DÇT, 133)

kūndū **II/1444** Tel. Alt. Leb. <kūn+dū
Arzulu, istekli.
Kūndū keldĭ. “ O isteyerek geldi.”; *Uḷu kūndū* “Gururlu”
-

kündūlet- **II/1446** Tel. <kündūle-t-
Saygı göstertmek, saygıyla karşılatmak, ağırlatmak, yedirip içirtmek.
kündület- “Saygı göstertmek.” (ATS, 129)

kündūlö- **II/1446** Alt. *bk.* kündūle-.

kündūlöt- **II/1446** Alt. *bk.* kündūlet-.

kündük **II/1445** Tel. <kün+lük
Bir gün boyunca süren iş, bir işi yapmak için gerekli olan gün.
Kündük yoḷ “Günlük yol”
künlük “Günlük, bir günlük zaman dilimi.” (EDPT, 732)
künlük “1. Günlük. 2. Günlük iş.” (DTS, 348)
kündük “1. Günlük. 2. Gündüz. 3. Günlük, sıradan.” (ATS, 129)

kündürke- **II/1445** Tel. Gururlanmak.
kündürke- “Kibirlenmek, böbürlenmek, büyüklenmek.” (ARSL, 419)

kündürkek **II/1445** Tel. <kündürke-k
Mağrur, kibirli, kendini beğenmiş.
-
kündürkek “Kibirli, burnu büyük.” (ARSL, 419)

kündürken- **II/1445** Tel. <kündürke-n-
bk. kündürke-.

kündürkendĭr- **II/1445** Tel. < kündürken-dĭr-
Gururlandırmak, övündürmek.
-
-

kündürkeneçĭ **II/1445** Tel. <kündürken-e+çĭ
Kibirli, gururlu.
-
-

kündürkenū **II/1445** Tel. <kündürken-ū
Gurur, kibirlilik.
-
-

kündüs **II/1446** Tel. Gündüz vakti.
küntüz “Gündüz.” (EDPT, 729)
kündüz~küntüz “Gün, gündüz.” (DTS, 348, 349)

Kündüs Kān "*mit.* İyi niyetli insanların ruhlarını taşıyan han." (ATS, 129)

küneci **II/1440** Leb. *bk.* küneçĭ.

küneçĭ **II/1440** Tel. Kıskanç, çekemeyen. *bk.* kū̄nüçĭ**.

künek **II/1439** Tel. Gömlek.
köŋlek "Gömlek." (EDPT, 732)
köŋlek "Gömlek." (DTS, 336)
künek "Elbise." (ATS, 129)
küŋnek "Gömlek." (ATS, 129)
künek-çampar "Çamaşır, iç çamasırı." (TAS, 69)
küŋne~künnük~künük~~küŋnek "Gömlek." (DK, 228)

künekçēn **II/1439** Tel. <künek+çēn
Sadece gömlek giyen, gömleği olan.
künekçin "Hafif giyimli olarak." (TAS, 69)

künerge- **II/1439** Tel. Kıskanmak, çekememek.
künürke- "Kıskanmak." (ATS, 129)

küneş **II/1440** Tel. 1. Güneşe doğru yönelen dağ yamacı.
2. Güneş.
küneş "Güneş ışığı." (EDPT, 734)
küneş "Güneş." (DTS, 348)
-

kū̄nḥer- **II/1442** Tel. <kū̄n+ger-
Arzulamak, istemek, dilemek.
-
kū̄nger- "İstemek, arzu etmek." (TAS, 70)

kū̄nḥert- **II/1442** Tel. <kū̄nḥer-t-
Arzulatmak.
-
-

kū̄nḥerū̄ **II/1442** Tel. Arzu, istek.
-
-

künkenek **II/1442** Tel. Bir kuş adı (Lat. *Ofis tarda*).
bk. küẏkenek.

künküldet- **II/1442** Tel. *bk.* ḳunḳuḷdat-.

kū̄nü **II/1441** Tel. Kıskançlık, çekememezlik.
bk. kū̄n.

kū̄nüçĭ **II/1441** Tel. Kıskanç.
küniçi "Kıskanç." (EUES, 442)
-

künüle- **II/1441** Tel. <kün+le-
Gün geçirmek.
-
künde- "Zaman geçirmek." (ATS, 129)

kū̄nürke- **II/1441** Tel. Kıskanç olmak, kıskanmak.
bk. künerge-.

kū̄nürkek **II/1441** Tel. <kū̄nürke-ek
Kıskanç, çekemeyen.
künürkek "Kıskanç." (ATS, 129)

kū̄nürkö- **II/1441** Alt. *bk.* künerge-.

kū̄nürköt- **II/1441** Alt. Kıskandırmak, kıskançlık hissi uyandırmak.
-
künürket- "Kıskançlık uyandırmak, kıskandırmak." (ATS, 129)

küŋkrö **II/1431** Alt. Tam tersi, karşıt, alt üst.
köŋkörö "Yüz aşağı, ters yüz." (ATS, 122)
köŋkörü "Ters yüz koyma." (ATS, 122)
kömgörö "Yüzü koyun." (TAS, 64)

küŋkülde- **II/1424** Tel. Donuk bir ses çıkarmak.
-

küŋküldet- **II/1431** Tel. <küŋkülde-t-
Donuk bir ses çıkartmak.
-
-

küŋküldö- **II/1431** Alt. *bk.* küŋkülde-.

küŋkürde- **II/1424** Tel. *bk.* küŋkülde-.

küŋnek **II/1431** Leb. Gömlek.
bk. künek.

küŋnektĭğ **II/1431** Leb. Gömlekli.
-

küŋre- **II/1431** Tel. Çalmak, çınlamak (büyük çanlardan çıkan ses).
küŋüre- "Gürlemek, gürüldemek, tangırdamak." (ARSL, 420)

küŋret- **II/1431** Tel. <küŋre-t-
Büyük çanları çalmak.
-
-

küŋrö- **II/1431** Alt. *bk.* küŋre-.

küŋröt- II/1431 Alt. *bk.* küŋret-.

küŋürt II/1424 Leb. Gök gürültüsü.
bk. kükürt.

küp II/1514 Tel. <Rus. Купель
Vaftiz havuzu (vaftiz zamanı).
küp (kü:p) "Topraktan yapılmış çömlek veya testi." (EDPT, 687)
küp "Topraktan yapılmış büyük çömlek, testi." (DTS, 349)
küp "1. Süt için silindir şeklindeki kap, küp, ağaçtan fıçı. 2. Varil." (ATS, 129)

küpke II/1515 Tel. 1. Mağaralarda yaşayan vahşi hayvanların yuvası.
2. Kuzuların ahırı.
-

küpkeŋde- II/1516 Tel. Hareket etmek, devinmek (altında canlı bir şey olan battaniye vb.).
-
-

küpkeẏ- II/1516 Tel. Şişirilmek, doldurulmak (yastık, yatak).
-
-

küpkeẏt- II/1516 Tel. <küpkeẏ-t-
Şişirmek, doldurmak.
-

kürō̄ II/1453 Alt. *bk.* kūre.

kür I II/1447 Alt. Köprü.
bk. kör II.

kür II II/1447 Tel. Semiz, besili; neşeli, şen, yaşam dolu.
Kür ḳalık "Neşeli, girişken halk."
kür "Cesur yürekli, cesur, gözüpek." (EDPT, 735)
kür "Cesur, mert." (DTS, 349)
-

kürdek II/1462 Tel. 1. Kambur.
2. Kanca, çengel, kanca biçimli.
-
kürçek "Kanca, çengel." (ATS, 129)
kürdek "Kambur." (TAS, 69)

kürdeẏ- II/1462 Tel. Eğilmek, kanca gibi eğilmek.
-
-

kürē II/1448 Tel. Leb. 1. Çeleni, saçak, pervaz; şapkanın kenarı.
2. Düğün yapılan yer.
3. Bir yeri çevreleyen toprak; insanların toplanması, insanların çevrelenmesi.
-
küre~kürē "1. Yar, toprak, set. 2. Şapka çemberi, kasket kurdelesi, kurdele, kuşak. 3. Şerit, çevre, zırh. 4. Ocak." (ATS, 129)
küre "Düğün töreni." (TAS, 69)

küre- II/1448 Tel. Ayakla bir şeyi karıştırmak, eşelemek, kürümek.
kürī- "Toprağı kazmak, eşelemek; (kar vb. için) kürümek."
küre-~küri- "Kürümek, kürek çekmek." (DTS, 349)
küre- "Kürümek, kürekle toplamak." (ATS, 129)
küre- "Küremek, kürelemek." (TAS, 69)

kūre- I II/1449 Tel. Özlemek, üzülmek, kahırlanmak, ağlamak.
-
-

kūre- II II/1449 Kumd. =küŋre
Gürlemek.
-
-

kürek II/1449 Tel. Kürek.
Temir kürek "Demir kürek." (Tel.); *ȧgaç kürek* "Ağaç kürek." (Tel.)
kürek~kürgek "Kürek." (EDPT, 741, 742)
kürgek "1. Kürek, bel. 2. Yayık küreği." (DTS, 349)
kürek "Kürek." (ATS, 129)
kürek "Kürek." (TAS, 70)

kūrek II/1450 Tel. Kırılgan.
-
-

kürēle- II/1451 Tel. Leb. Çevrelemek, çevirmek.
-
kürēle- "Daire oluşturmak." (ARSL, 421)

kürēleş- II/1452 Tel. <kürēle-ş-
Grup oluşturmak, kalabalık bir şekilde durmak.

-
kürēleş- "Daire oluşturmak." (ARSL, 422)

kürēlū II/1452 Tel. Çevrelenmiş.
-
-

küren II/1451 Tel. Saparna bitkisi.
-
küren "Çalı, çalılık." (DK, 229)
kūreŋ "Acı pelin, yavşan." (DK, 229)
küreŋ "Kareks bitkisi." (DLTÇ, 172)

kürenke II/1451 Tel. Kumd. Yarım kilo, libre, funt.
-
-

kürentĭk II/1451 Tel. Leb. Çitlerle çevrilmiş yer.
kürentik "Çadır önündeki alan." (ATS, 129)

küreŋ II/1450 Tel. Leb. Kahverengi.
ḳara küreŋ "Koyu kahverengi."
-
küreŋ "1. Kahverengi, esmer. 2. (At donu) koyu sarı. 3. Sonbaharı tarif ederken sıkça kullanılan bir sıfat." (ATS, 129)
küreŋ "Kahverengi." (TAS)
gürön̥~küreŋ~kürön̥ "Kahverengi, kırmızı-siyah karışımı." (DÇT, 111, 133)
kürleŋ "Kahverengi." (DÇT, 133)

küreŋdĭ- II/1450 Tel. Kahverengiye dönmek.
-
-

küreŋdĭt- II/1450 Tel. Kahverengiye dönüştürmek.
-
-

küreŋzi- II/1451 Tel. *bk.* küreŋdĭ-.

küreŋzit- II/1451 Tel. <küreŋzi-t - *bk.* küreŋdĭt-.

küreр II/1453 Tel. Çukur, hendek, mahzen.
-
-

küreş II/1453 Tel. Güreş.
-
küreş "Güreş." (ATS, 129)
küreş "Güreş." (TAS, 129)
küreş "Güreş, mücadele." (DK, 229)
küreş "Güreş, mücadele, boğuşma." (DLTÇ, 172)
küreş "Savaş, mücadele." (DÇT, 133)

küreş- II/1453 Tel. Leb. Güreşmek, mücadele vermek, savaşmak.
küreş- "Güreşmek." (EDPT, 747)
küreş- "Güreşmek, savaşmak, mücadele etmek." (DTS, 349)
küreş- "Güreşmek." (ATS, 129)
küreş- II "Birlikte kar kürümek." (ATS, 129)
küreş- "Güreşmek." (TAS, 70)
krüş-~küreş-~küröş- "Savaşmak, mücadele etmek." (DK, 227, 229)
küreş- "Mücadele etmek, savaşmak, çatışmak." (DÇT, 133)

küreşçĭ II/1453 Tel. <küreş+çĭ
Güreşçi, savaşçı.
Yaŋıs attū yarışçı, yarġaḳ tondū küreşçĭ.
"Tek atla yarışlara katılan, eskimiş kürkle güreşen gibidir (atasözü)."
küreşçi "Güreşçi." (EUES, 444)
küreşçi "Güreşçi, savaşçı, pehlivan." (ATS, 129)
küreşçi "Güreşçi." (TAS, 70)

küreştū II/1453 Tel. <küreş+lū
Güreşli, mücadeleli, kavgalı.
-

kürgö- II/1460 Leb. *bk.* kürkürö-.

kürgü II/1460 Tel. Arpa toplamak için kullanılan huş ağacı kabuğundan yapılan torba.
-

kürkürö- II/1457 Alt. 1. Gürlemek. 2. Ulumak (kurt)
kürküre- "1. Uğuldamak. 2. Şarıldamak. 3. Domuz gibi bağırmak, homurdanmak." (ATS, 130)

kürlen II/1460 Kumd. Kıyafet üzerinde işleme, nakış.
kürlen "Elbisedeki işleme." (ATS, 130)

kürme II/1464 Tel. =Moğ., Mançu *kürüme*
Ceket, kuzu derisinden yapılan ceket, üstten giyilen ceket.

Kürme ḳuyaḳ "Kısa zırh, göğüs zırhı, cebe."
kürme "Kuzu kürkünden kısa ceket." (ATS, 130)

kürmek **II/1464** Tel. Kumd. 1. Bağ, zincir. (Tel.)
Til kürmeḥĭ çeçĭldĭ . "Dilin bağları çözüldü."
2. Düğüm (Kumd.)
-
kürmek "Bağ." (ATS, 130)

kürmö **II/1465** Alt. =kürme, kürmen
Ceket.
Köt'öym aẏttı: yān keldĭm kürmö edĭp perzĭn! Tüccar dedi: 'Büyük gelinim ceket hazırlasın!'" (Alt., P.d.V.I, 8,13)
bk. kürme.

kürö **II/1454** Alt. *Kürö tamır* "Boyundaki atardamar."
-
-

kürök I **II/1454** Kumd. Çizgili sincap.
-
kürek "Çizgili sincap." (KRS, 34)

kürök II **II/1454** Alt. Kürek.
bk. kürek.

kürön I **II/1454** Alt. *bk.* küren.

kürön II **II/1454** Leb. *bk.* küreŋ.

kürönzü- **II/1454** Leb. *bk.* küreŋdĭ-.

küröŋ **II/1454** Alt. *bk.* küreŋ.

küröŋzü- **II/1454** Alt. *bk.* küreŋdi-.

küröş **II/1454** Alt. *bk.* küreş.

küröş- **II/1454** Alt. *bk.* küreş-.

küröşçŭ **II/1454** Alt. *bk.* güreşçĭ.

küröştŭr- **II/1454** Alt. Güreştirmek.
küreştir- "Güreştirmek, mücadele ettirmek." (ARSL, 422)

kürsülde- **II/1463** Tel. Tıkırtı sesi çıkarmak.
-
kürsülde- "Çalmak, çınlamak." (ATS, 130)
kürsülde- "Gürültü yapmak, takırdatmak." (TAS, 70)
kürs et- "Vurmak, çalmak, takırdatmak." (DLTÇ, 173)

kürt **II/1461** Tel. Kükürt.
bk. ḳuḳur.

kŭrt **II/1461** Tel. Gök gürültüsü.
bk. kükürt.

kürtügeş **II/1461** Tel. <kürtük+eş
Yalancı iğde *(*Lat. *hypophaea rhannoides)*
-

kürtük **II/1461** Alt. Tel. Leb. Orman horozu.
Ḳara kürtük "Erkek orman horozu."; *sarı kürtük* "Dişi orman tavuğu."
kürtük "Yaban horozu, çalı horozu." (ATS, 130)
kürtük "Çalı horozu, yaban horozu." (TAS, 70)
kürtük "Orman horozu." (DLTÇ, 173)

kürŭk- **II/1457** Tel. Semirmek, yağlanmak (kilo almak).
İt kürŭktŭ. "Köpek yağlandı."
-

kürüp **II/1457** Tel. Derin çukur, dere, uçurum.
-
-

küs **II/1500** Tel. Alt. Leb. Güz, sonbahar.
küz (g-) "Güz, sonbahar." (EDPT, 757)
küz "Güz, sonbahar." (DTS, 352)
küs "Güz, sonbahar." (ATS, 130)
küs "Sonbahar, güz." (TAS, 70)
küs "Güz, sonbahar." (DK, 229)
küs "Güz, sonbahar." (DLTÇ, 173)
küs "Küs." (DÇT, 133)

küs- **II/1500** Tel. Karıştırmak, düzensiz hâle sokmak, araştırmak.
küs- "Küsmek, kızmak." (EDPT, 748)
küs- "Küsmek, darılmak." (DTS, 350)
küs- Kesmek, ara vermek." (TAS, 70)

küskecek **II/1501** Kumd. Fare.
Yer küskeçeğĭ "Kır faresi".
bk. küskü II**.

küskŭ **II/1502** Tel. Alt. Leb. =küski
Güzünki, sonbahardaki.
küzki "Güze ait, sonbaharla ilgili." (EDPT, 759)
küzgi~küzki "Güze ait, sonbaharla ilgili." (DTS, 352)

küskü~küskide "Sonbahar, güz." (ATS, 130)

küskŭde **II/1502** Tel. =küskŭ+de
Sonbaharda.
bk. küskŭ.

küskŭdö **II/1502** Alt. *bk.* küskŭ.

küskü I **II/1501** Tel. Kumd. =küske
Ayna.
bk. köskü.

küskü II **II/1501** Töl. Sıçan, fare.
küskü "Sıçan, fare." (EDPT, 750)
küskücük~küsküçek "Fare." (DK, 229)
küsküçek "Tarla faresi." (DLTÇ, 173)
küsküçek "Sıçan, fare." (KRS, 34)

küste- **II/1503** Tel. <küs+le-[65]
Sonbaharı geçirmek.
küzē- "Sonbaharı geçirmek." (EDPT, 757)
küze- "Sonbaharı geçirmek." (DTS, 352)
küste- "Sonbaharı geçirmek." (ATS, 130)

küstö- **II/1503** Alt. *bk.* küste-.

küstür- **II/1503** Tel. <küs-tür-
Düzensiz hâle sokturmak, karıştırtmak.
-

küşsŭn- **II/1513** Tel. <küç+sĭ-n-
Bir şeyi kendisi için ağır zannetmek, güçsünmek.
küçsin- "Bir şey için zorlanmak, tembellik yapmak." (ATS, 128)
küjin- "Üşenmek, tembellik etmek." (TAS, 69)

küşte- **II/1512** Tel. <küç+le-
1. Zorlamak.
2. Güçlü, sert yapmak.
bk. küçte-.

küştet- **II/1512** Tel. <küşte-t-
1. Zorlamak, yapmaya zorlamak.
2. Kendini zorlamak, kendini zorlayan biri olmak.
küçtet- "1. Güçlendirmek. 2. Zorlatmak." (ATS, 128)

küştö- **II/1513** Alt. Leb. *bk.* küşte-.

küştū **II/1513** Alt. Tel. Güçlü, sert.
bk. küçtū.

küt- **II/1480** Alt. Tel. Leb. Kumd. 1. Korumak, saklamak.
2. Otlatmak (büyük baş hayvan).
Tōlördü men kütkenĭm, artḳan tōnŭ men aḷarmın. "Develeri ben otlattığım için artanını (yavrularını) da ben alacağım!" (Tel.)
kūḏ- (g-) "1. Beklemek. 2. Gözlemek. 3. Bakmak, ilgilenmek (misafir, koyun vb. için)" (EDPT, 701)
küḏ-~küs- "1. Korumak, beklemek, gözetlemek, ilgilenmek. 2. Gütmek, otlatmak." (DTS, 345, 350)
küt- "1. Otlatmak, gütmek. 2. İlgilenmek, bakmak." (ATS, 130)
küt- "1. Hayvan gütmek, otlatmak. 2. Hayvan yetiştirmek." (TAS, 70)
küt- "Otlatmak." (DK, 228, 229)

kütke- **II/1485** Tel. 1. Birini gözetmek, korumak, birilerinin peşinden koşmak, peşine düşmek.
2. Merak etmek, yatkın olmak, eğilimli olmak.
-
-

küẏ- **II/1418** Alt. Tel. Leb. 1. Yanmak.
Attıŋ tüḥŭ tozı küẏdŭ. "Atın derisi tamamen yandı." (Tel.); *Küẏḥön ot* "Yanan ateş." (Alt.); *Otḳo küẏdŭ.* "O yandı." (Tel.); *Pıçan parçan küẏŭp pardı.* "Saman tamamen yandı." (Leb.)
2. Sevgi ateşinde yanmak.
3. Çok şiddetli ağrımak.
İçĭm küẏŭp yat. "Ben karnımda çok güçlü ağrı hissediyorum."
küny- ~küy- "Alevlenmek, yanmak." (EDPT, 726, 754)
köy- "Yanmak." (DTS, 332)
küy- "Yakmak, yanmak." (ATS, 130)
küy- "Yanmak." (TAS, 70)
küy- "Yanmak." (DK, 228)
küy- "Yanmak." (DLTÇ, 172)
küy- "Yanmak." (DÇT, 133)

küẏdŭr- **II/1421** Alt. Tel. Leb. 1.Yakmak.
2. Güçlü ihtiras uyandırmak.
köytür- "Yakmak." (EDPT, 730)

[65] OSTN'de kelimenin morfolojik tahlili *küs+ler* yazılmıştır.

köytür- “Yakmak.” (DTS, 332)
küydür- “1. Yakmak. 2. Ağrıya neden olmak.” (ATS, 130)
küydür- “Yakmak.” (TAS, 70)

küyē **II/1432** Leb. Damat.
küḏēgū̄ “Damat.” (EDPT, 703)
küdegü~küḏegü “Damat.” (DTS, 344, 345)
küyü “Damat.” (ATS, 130)
küyü “Güvey, damat.” (TAS, 70)
küye~küyö “Damat.” (DK, 227)
küyü “Teyze.” (DK, 228)
küye~küyelek “Damat.” (DLTÇ, 172)
küye “Damat.” (DÇT, 133)

küẏgür **II/1419** Tel. <küẏ-gür
Yanıcı.
-
küygür “Kaynar.” (ATS, 130)
küygür “Yanıcı, yanar, yanabilir.” (TAS, 70)

küẏkenek **II/1418** Tel. Bir kuş adı (Lat. *ofis tarda*).
-
küygenek “Aladoğan.” (ATS, 130)

küẏmel- **II/1422** Tel. Oyalanmak, ağır davranmak, kararsızlık göstermek, telaşlanmak.
küymen-[66] “Tembel, uyuşuk, üşengeç olmak; vakit geçirmek, oyalanmak.” (EDPT, 755)
küyfen-~küyven- “Zayıflamak, gevşemek, gücünü kaybetmek.” (DTS, 345)
küywen-~küwyen- “Savsaklamak, uygulamamak.” (DLT, 759)
-

küẏmelçēk **II/1422** Tel. <küẏmel-çek
Tereddüt eden, kararsız, kafası karışık.
-
-

küẏmelĭş- **II/1422** Tel. <küẏmel-ş-
Telaşla koşuşturmak.
-
-

küẏmelt- **II/1422** Tel. <küẏmel-t-
Birilerinin yolunu kesmek, durdurmak, bekletmek, oraya buraya çekmek.
-

küẏmen **II/1422** Tel. Karışıklık, şaşkınlık.
-

küẏmendū̄ **II/1422** Tel. <küẏmen+dū̄
Kafası karışık, şaşkın, telaşlı.
-

küẏn- **II/1419** Tel. Leb. Birilerini kıskanmak, kıskanç olmak.
künilē- “Kıskanmak, imrenmek.” (EDPT, 733)
künile- “Kıskanmak, imrenmek.” (DTS, 348)
küyün- “İmrenmek, gıpta etmek.” (ATS, 131)
küyün- “Kıskanmak.” (TAS, 71)

küyū̄ **II/1433** Alt. Tel. *bk.* küyē.

küyŭk **II/1433** Alt. Tel. Leb. 1. Yanmış. 2. Yanık kokusu (Alt. Tel.)
köyök “Yanan, yanıcı, yakan.” (EUES, 414)
küyük “Duman, tütsü.” (ATS, 130)

küyüktū̄ **II/1433** Alt. Tel. <küyük+lū̄
Yanık kokan.
küyüktü “Dumanlı, isli.” (ATS, 130)

küyüktüğ **II/1434** Leb. *bk.* küyüktū̄.

küyür **II/1434** Alt. Şiddet, zulüm, üzüntü, tartışma, anlaşmazlık.
Küyür iş “Angarya.”
-

küyür- **II/1434** Tel. Güçlü olmak, katlanmak, tahammül etmek.
-

küyürçŭ **II/1435** Tel. <küyür-çi
Baskı yapan, ezen.
-

küyüre- **II/1435** Tel. 1. Şiddet uygulamak, zulmetmek, baskı yapmak.
2. İnkâr etmek, reddetmek, bahane bulmak, kendini savunmak.
-

küyüren- **II/1435** Tel. <küyüre-n-
Bir şeyi güç kullanarak yapmak.
Küyürenĭp iştedĭm. “Ben güçle, güç kullanarak çalıştım.”; *Küyürenĭp yidĭm.*

[66] Clauson’a göre Kaşgârlı Mahmut bu kelimeyi *küfyen-* şeklinde yanlış kaydetmiştir (EDPT, 755).

"Ben aşırı yedim."; *Küyürenĭp per* "İstemeyerek, zorla ver."; *Paḳa anıŋ yānıŋ körḥele ā teŋdejerḥē küyürenĭp yiḥen.* "Kurbağa onun büyüklüğünü gördüğünde onunla aynı büyüklüğe erişmek için kendini zorlayarak yemişti." (P.d.V.I, 196,18)

kū̄yren- "1. Dayanmak, sabretmek. 2. Gayret etmek, çaba göstermek." (TAS, 70)

küyüret- II/1435 Tel. <küyüre-t-
Herhangi bir kişinin geri çevirmesiyle kendisininkini kaybetmek.

-

küyürle- II/1435 Leb. *bk.* küyüre-.

küyürt II/1435 Kumd. Kükürt.
bk. ḳuḳur.

küze- I II/1505 Tel. 1. Özlemek.
2. Birilerini hatırlamak, anmak, överek anmak.
Körmöstŭ küzeme! "Şeytanı anma!"; *Küzep kesken kamçım sabı.* "Ağaçtan kesilmiş olan, benim hatırladığım kırbacın sapı (Yani, değer verdiğim, sevdiğim olan)."; *Küzep yürḥen palam kilip-yat!* "Andığım çocuğum geliyor!"

küse- "1. Dilemek, istemek. 2. Özlemek, hasret çekmek." (EDPT, 749)
küse- "1. Dilemek, istemek. 2. Özlemek, hasret çekmek." (DTS, 350)
küze- "İstemek, dilemek." (DÇT, 133)

küze- II II/1506 Tel. Kumd. Otlamak.
bk. küt-.

küzedim II/1508 Tel. Otlak, mera.

-

-

küzedĭn- II/1507 Tel. <küzet-n-
Otlatılmak.

köḏezil- "*edilgen* Korunmak, gözetilmek." (EDPT, 707)
küdezil-~küḏezil- "Korunmak, gözetilmek." (DTS, 345)

-

küzele II/1507 Tel. Eskiden ekili şimdi terkedilmiş alan.

-

küzle "Eskiden sürülmüş tarlanın altındaki toprak." (ATS, 131)

küzen II/1506 Tel. Kokarca.

küzen "Serçe ve köstebek avlamak için kullanılan sıçan türünden bir hayvan." (EDPT, 761)
küzen "Kuş ve köstebek avlamak için kullanılan sıçan cinsinden bir hayvan." (DLT, 759)
küzen "Kokarca." (ATS, 131)
küzen "Kokarca." (TAS, 71)
köznö~küzöŋ "Kokarca." (DLTÇ, 166, 171)

Küzen II/1506 Tel. Biy Nehri kıyısında yaşayan Tatar boyu.
Küzen küllü ötpek tartışḳan, küle yana taḷaşḳan, yaman ḳıstarı kijē, parbas, yōn ḳoḷı ōngö kirbes . "Küzenler birbirlerinin küllü ekmeklerini birbirlerinden alırlardı ve şakalaşarak onun için tartışırlardı, onların çirkin kızları evlenmezler, kocaman elleri de Biy Nehri'ne sığmaz."

-

Küzen "Boy adı." (DÇT, 133)
guzen "Bir uruğ adı." (GSATA, 435)

küzet- II/1507 Tel. Otlağa götürmek, otlatmak.

köḏez-~közeḏ- "Gözetmek, göz kulak olmak, korumak." (EDPT, 707)
küdez-~küḏez- "Gözetmek, korumak, göz kulak olmak." (DTS, 345)
küzet- " (Atları) gece otlatmak." (ATS, 131)
küzet- "Gütmek, otlatmak." (TAS, 71)

küzetçi II/1508 Tel. <küzet-çi
Çoban.

közetçi "Bekçi, muhafız." (DTS, 352)
küzedüçi "1. Gece çobanı. 2. Gözlemci." (ATS, 131)

küzö- II/1508 Alt. Yele ve kuyruğu kırkmak.
Küzöp kestĭ. (deyim); ḳozunu küzöp tastadı. "O kuzuların yününü kesti."

-

-

küzön II/1508 Alt. Kokarca.
bk. küzen.

küzre- II/1510 Tel. Gürlemek, takırtı sesi çıkarmak.
bk. küzürö-.

küzret- **II/1510** Tel. <küzre-t-
Gürültü yapmak, vurmak.
küzüret- "Kapıyı çalmak, kapıyı vurmak." (TAS, 71)
küzüret- "Gürletmek, gürüldetmek." (DLTÇ, 172)

küzrüm **II/1510** Tel. Karınca yuvası, karınca yuvasına benzeyen kurumuş ve dökülen gübre yığını.
küzürüm "Karınca." (ATS, 131)
küzürüm "Karınca." (TAS, 71)

küzŭk- **II/1509** Alt. Tel. <küz+k-
Sonbahar gelmek.
küzük- "Sonbahara dönmek, sonbahar gelmek." (EDPT, 759)
küzük- "Sonbahar yaklaşmak, sonbahar gelmek." (DTS, 353)
-

küzŭktŭr- **II/1509** Alt. Tel. <küzĭk-tŭr-
Sonbaharı getirmek.
-

küzŭntŭ **II/1509** Tel. Karışıklık, düzensizlik.
-

küzŭntŭlū **II/1509** Tel. <küzŭntŭ+lū
Düzensiz, darmadağın, dağınık, karışık.
-

küzül **II/1510** Kumd. Köstebek.
küjil "Köstebek." (DK, 228)

küzül- **II/1509** Tel. Düzensiz olmak, alacalı bulacalı karışıklık içinde olmak.
-

küzünü **II/1509** Tel. W. Çan.
-
küzüŋi "1. Çan, çıngırak. 2. Tefteki ses çıkaran küpeler. 3. *es.* Şamanın tören giysisinin yenlerinin alt bölümlerine dikilmiş bakır çıngıraklar; sağ kolda dört, sol kolda beş tanedir." (ATS, 131)
küzüŋi "Çıngırak, küçük çan." (TAS, 71)

küzürö- **II/1509** Alt. Gürlemek.
Teŋere küzüröp yat. "Gök gürüldüyor."
küzüre- "Çınlamak, ötmek, gürlemek." (ATS, 131)
küzüre- "Gök gürlemek." (TAS, 71)
küzüre- "Gürlemek, gürüldemek." (DLTÇ, 171)

küzürt **II/1509** Alt. Gök gürültüsü.
küzürt "Uğultu, ses." (ATS, 131)
küzürt "1. Gök gürültüsü. 2. Gürültü." (TAS, 71)
küzürt "Çıngırtı, çalma, vurma, gürültü." (DÇT, 133)

Ļ

ļap **III/737** Tel. 1. Kesin, tam, aşikâr, açıkça; sıkıca kapalı (yukarıdan).
2. Gerçek, hakikat.

lap "Kesinlik, açılık." (ATS, 131)

ļapta- **III/739** Tel. <ļap+ļa-
Doğru, tam olarak yapmak.
Ļaptap aẏttı." O doğru söyledi."; *Ļaptap saļdı.* "O doğru koydu."

lapta- "1. Tasdik etmek, doğrulamak, teyit etmek. 2. Açık belirgin bir şeklide konuşmak veya yapmak." (ATS, 131)

ļaptaļ- **III/739** Tel. <ļapta-ļ-
Teyit edilmek, doğrulanmak.
Kele aẏtḳan söz eki üç kereçiñiŋ ūzı-bıla ļaptaļsın. "Ona gönderilen sözler iki ve ya üç şahit tarafından onaylansın."

laptal- "Tasdik edilmek." (ATS, 131)

ļaptaş- **III/739** Tel. <ļapta-ş-
İkna olmak, şartlara uymak, şartları kabul etmek.

laptaş- "Birlikte kesinleştirmek, açıklığa kavuşturmak." (ARSL, 432)

ļaptū **III/739** Tel. <ļap+ļū
Gerçekten, hakikaten, sıkıca, esaslı, dayanıklı, güvenilir.
Ļaptū keler tep sanağar! "Onun mutlaka geleceğini düşünün!"

laptu "Kesin, doğru. (ATS, 131)

lebeç **III/750** Leb. Beyaz kuskuç (balık).

lebeç "Beyaz kuskuç (balık)." (DLTÇ, 176)

ļıġıẏ **III/764** Tel. Seçkin.
bk. ıļġıẏ.

ļtam **III/764** Tel. Alt. En kısa zamanda, hemen, çabucak, hızla.
bk. ıļtam.

M

ma **IV/1985** Tel. =me
"Hadi, alsana şunu." anlamında kullanılan söz.
Ma aḷ tedĭ! "Hadi, alsana şunu, dedi."
mā~mē "İşte, buyrun, al, alsana." (EDPT, 765)
ma~mah "Hadi, al." (DTS, 355, 356)
ma "İşte, nah! (ATS, 131)
me "Al, git!" (ATS, 133)
ma "Al!, Alsana! (TAS, 71)
ma "al, alsana." (DK, 231)
na "İşte, al." (DÇT, 137)

madaḳ **IV/2047** Alt. Tel. 1. Hitabet, konuşma sanatı.
2. Şiir, anlamlı güzel konuşma, şarkı.
Ayaḷġıḷū madaḳ "atışma"
madak "Kıta, dörtlük." (ARS, 88)
madak "Dırdırcı, homurdanan kişi." (KRS, 39)

madaḳta- **IV/2047** Alt. Tel. <madaḳ+ḷa-
Güzel konuşmak, düzgün konuşmak.
madakta- "*madaktap*[1] *ayt-* "Derli toplu bir şekilde konuşmak." (ATS, 131)
madakta-, madaktap ayt- "Düzgün, akıcı güzel konuşmak." (ARS, 88)

madaḳtū **IV/2048** Alt. Tel. <madaḳ+ḷū
Hitabeti iyi olan, beliğ.
-

majaḳ **IV/2061** Alt. Tel. =maşaḳ
Buğday başağı.
bk. pajaḳ.

majaḳta- **IV/2061** Alt. Tel. <majaḳ+ḷa-
Buğday başak toplamak.
bk. pajaḳta-.

majı **IV/2061** Alt. Silah fitili.
-

maḳ **IV/1993** Alt. Tel. Leb. Övgü.
Maḳ sös "Övgü dolu sözler." (Tel.); *Maḳ çıġardı.* "O ona şöhret kazandırdı." (Tel.); *Adı maġı çıḳtı.* "O ünlü oldu." (Tel.)
maġ "Ün, şan, şöhret, övgü (?)" (DTS, 356)
mak "1. Ün, şan, övgü. 2. Takdire şayan." (ATS, 132)
mak "1. Övgü. 2. Şöhret, ün." (TAS, 71)
mak "Övgü, ün, şan, şöhret." (DK, 231)
pak "Övgü, iltifat." (DLTÇ, 185)

maḳa I **IV/1993** Tel. *bk.* maḳḳa I.

maḳa II **IV/1993** Tel. *bk.* maḳḳa II.

maḳaḷığ **IV/1994** Leb. *bk.* maḳaḷū.

maḳaḷū **IV/1994** Alt. <maḳ+ḷū
Mükemmel, iyi, güzel.
makalu "(Onaylama bildiren ünlem) iyi, güzel, pek âlâ!" (ATS, 132)

maḳḳa I **IV/1996** Tel. =maḳa
Tek, sadece, yalnızca.
Pu yer maḳḳa toy. "Bu yerde sadece kil toprak var."; *Men slerge paḷıḳ pıjırtıp pereyn, maḳḳa suḳḳayrı toḳ poḷbas.* "Ben size balık pişireyim, sadece kuru ekmekle karın doymaz."; *Ayḷda maḳḳa ḳadıttar.* "Evde sadece kadınlar var."; *Sözürmelerĭneŋ maḳḳa çabaḳ çıḳtıḷar.* "Onların ağında sadece kızılgöz balığı var."
-
maka "Ancak." (ATS, 132)

maḳḳa II **IV/1996** Tel. Öç, intikam duygusu, öfke.
Maḳḳam ḳandı. "İntikamımı aldım."
maka "Öç, intikam duygusu." (ATS, 132)

maḳḳaçı **IV/1996** Tel. 1. Sinirli, öfkeli, gaddar, kana susamış.
2. Haydut, soyguncu.
-

[1] Bu kelime ATS'de *madaktan*, ORS'de *madaktap* şeklindedir.

maḳsıra- **IV/1999** Tel. <maḳ+sıra-
Övünmek, hava atmak.
-
-

maḳsıran- **IV/1999** Tel. <maḳsıra-n-
bk. maḳsıra-[2]

maḳta- **IV/1997** Alt. Tel. Leb. <maḳ+ḷa-
Övmek.
makta- "Övmek, methetmek." (ATS, 132)
makta- "Övmek, methetmek, ululamak." (TAS, 71)
makta- "Bağırmak, çağırmak; övmek." (DK, 231)
pakta- "Övmek." (DK, 240)
pakta- "Övmek." (DLTÇ, 185)

maḳtaḷ- **IV/1999** Alt. Tel. Leb. <maḳta-ḷ-
Övülmek.
maktal- "Övülmek." (ARSL, 459)

maḳtan- **IV/1998** Alt. Tel.
Leb. <maḳta-n-
Övünmek, hava atmak.
Ölümüŋ közünçe sen poyıŋdı maḳtanba!
"Ölüm döşeğinde kendini övme!" (Tel.)
maktan- "Övünmek, övülmek." (ATS, 132)
maktan- "Övünmek." (TAS, 71)

maḳtançıḳ **IV/1998** Alt. Tel.
Leb. =matant'ıḳ
Övünen, hava atan.
maktançık "Övüngen, şöhret düşkünü." (ATS, 132)

maḳtū **IV/1999** Alt. Tel. < maḳta-u
Övgü.
-

maḳtūlū **IV/1999** Alt. Tel. Övgüye değer, ünlü.
Maḳtūlū maḳ "Büyük övgü."
maktulu "Övgü." (ATS, 132
maktulu "Övücü." (TAS, 71)

maḷ **IV/2035** Alt. Tel. <Ar. maḷ
1. Mal, ürün.
Aḳ maḷ "Dürüst yollardan elde edilmiş mal." (Tel.)
2. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan.
Bir aẏġır maḷ "Bir aygırı olan at sürüsü." (Tel.); *Yılġı maḷ* "Atlar."; *mūstū maḷ* "Büyük boynuzlu hayvanlar." (Alt.)
mal "Eşya, mal, mülk, servet." (DTS, 356)
mal "Hayvan, mal; at." (ATS, 132)
mal "1. Hayvanlar. 2. At." (TAS, 71)
mal "1. Sığır, mal, davar. 2. İmkân, olanak, bolluk, zenginlik." (DK, 232)
mal "Mal, sığır, davar." (DLTÇ, 177)
mal "Mal; *kara mal* büyükbaş hayvan." (DÇT, 135)

maḷaḳḳaẏ **IV/2037** Tel. Kulakları olan kürklü şapka.
malakay "Atın aşık kemiği." (TAS, 72)

maḷcı **IV/2042** Leb. *bk.* malçı.

maḷçı **IV/2042** Alt. Tel. <maḷ+çı
Çoban.
malçı "Hayvan yetiştiricisi, çoban." (ATS, 132)

maḷdū **IV/2042** Tel. Alt. Malı çok olan.
mallıg "Malı olan, çok sığırı olan." (DK, 232)
maldu "Hayvanı olan." (GSATA, 467)

maḷġıḷ **IV/2039** Tel. Şeffaf, aydın.
-

maḷġıḷda- **IV/2039** Tel. <maḷġıḷ+da-
Şeffaf, aydın olmak.
-

maḷġır **IV/2039** Alt. Tel. Mal varlığı çok olan, zengin.
Kijiniŋ ḳoḷı ḳuḷġur, Ḳudaẏdıŋ ḳoḷı malġır.
"İnsan eli itaatkâr, Tanrı'nın eli zengindir. (atasözü)"
-

māḷḳa- **IV/2038** Tel. Övünmek, gururlanmak, hava atmak.
mālka- "Şan, şöhret kazanmak." (ATS, 131)

māḷḳadın- **IV/2039** Tel. <māḷḳat-n-
Böbürlenmek, aşırı derecede övünmek.
-
-

māḷḳan- **IV/2038** Tel. *bk.* māḷḳa-.

māḷḳat- **IV/2038** Tel. <māḷḳa-t-
Birilerini övmek.

[2] Gönderme aynı maddeye (*maḳsıran-*) yapılmıştır.

mālkat- "Böbürlenmek, hava atmak." (ATS, 131)

maḷḳı- **IV/2039** Tel. 1.Yardımsever olmak, nezaketli olmak.
2. Hayır dua etmek.
-
-

maḷḳıḷ **IV/2039** Tel. *bk.* maḷġıḷ.

maḷḳıḷda- **IV/2039** Tel. <maḷḳıḷ+ḷa-
Nezaket göstermek.
-
-

maḷta **IV/2040** Tel. Tub. Balta.
Maḷta ḳabı "Balta kılıfı."
baltū (baltō) "Balta." (EDPT, 333)
baldu~baltu "1. Balta. 2. Keser." (DTS, 86, 87)
malta "Balta." (ATS, 132)
palta "Balta." (TAS, 82)
malta "Balta." (DK, 232)
malta "Balta." (DLTÇ, 177)
balta~malta~palta "Balta." (DÇT, 106, 136, 143)

maḷtaḷa- **IV/2041** Tel. Tub. < maḷta+ḷa-
Baltayla kesmek, yontmak, işlemek
maltala- "Baltalamak." (GSATA, 467)

maḷtra- **IV/2041** Tel. Şeffaf olmak, aydın olmak, parlamak.
meltire- "Parlamak, güzelliğiyle ortaya çıkmak." (ATS, 133)

maḷtraḳ **IV/2041** Tel. <maḷtra-ḳ
1. Berrak, şeffaf, açık.
2. Solgun, zayıf (W.)
-
-

maḷtrat- **IV/2041** Tel. <maḷtra-t-
Parlatmak, temizlemek, cilalamak.
-
-

maḷyaŋ **IV/2040** Tel. Kel.
-
mald'an "Kel." (TAS, 72)

maḷzaḳ **IV/2043** Tel. Alt. =maḷsaḳ
Mala düşkün olan.
-
malzak "Hayvan seven." (ATS, 132)

mama **IV/2064** Tel. (Çocuk dilinde) anne memesi.
-
mama "(Çocuk dilinde) anne göğsü, memesi." (ATS, 132)

man **IV/2015** Tub. Leb. Çit, duvar; çitle çevrilmiş yer.
Man tuttı. "O çevreledi."
-
man "Çit, duvar." (ATS, 132)

māna **IV/2016** Tel. Sırtında gri benekleri olan tavşan büyüklüğünde hayvan.
-
-

mana- **IV/2016** Tub. Leb. <man+a-
Çitle çevirmek.
-
mana- "Duvar çekmek." (ATS, 132)
mana- "Duvarla çevirmek, duvar çekmek." (TAS, 72)

manaḳḳaẏ **IV/2016** Tel. Leb. Pusu.
-
manakay "Pusu." (ATS, 132)

manaḳḳaẏḷa- **IV/2016** Tel. Leb. <manaḳḳaẏ+ḷa-
Pusu kurmak, av kuşu beklemek.
-
manakayla- "Pusu kurmak." (ARSL, 460)

manat **IV/2017** Tel. <Rus. монета
Para, madenî para.
-
manat "Para." (ATS, 132)

manġıs **IV/2020** Alt. Tel. Göçmen çekirge.
Sarı manġıs (deyim); manġızın maŋmas purḳan "Bütün dünyanın idarecisi"
-
maŋıs "Canavar." (ATS, 132)

manı **IV/2018** Tel. Vahşi kedi.
manu "Yabani kedi." (EDPT, 767)
manu "Asya yaban köpeği." (EUES, 468)
-

mansarġan **IV/2024** Tel. Ruhlardan biri.
-
-

manyaḳ **IV/2020** Tel. Şamanın üst giyimi.
-

M

mancak "*es.* Şamanın özel kostümü." (ATS, 132)

maŋ **IV/2006** Alt. Tel. Leb. 1. Koşma, hızlı koşma, dörtnala koşma.
Maŋ aḷındı. "O yetişti."; *Maŋ aḷınmadı.* "O yetişemedi, ürktü."
2. Bir şeyin etrafındaki yer, çevre. (Tel.)
Tu maŋında "Dağın yanında"

maŋ (b-) "Yürüyüş şekli, gidiş." (EDPT, 766)
maŋ "1. Adım. 2. Gezme, yürüme." (DTS, 358)
maŋ "Dörtnal, koşu." (ATS, 132)

maŋdaẏ **IV/2010** Tel. Alt.
Kumd. =maŋḷaẏ
Alın.

-
maŋday "Alın." (ATS, 133)
maŋnay~maŋnıy "Alın." (DK, 232)
maŋnay "Alın." (DLTÇ, 177)
maŋday "Alın." (DÇT, 136)

maŋdıḳ **IV/2011** Tel. Alt. =maŋḷıḳ
Dikilmiş Çin ipek kumaşı.

-
maŋdık "1. Çiçek veya farklı desenlerden yapılmış ipek kumaş." (ATS, 132)
mandık "1. Kadife. 2. Erkek ismi." (DÇT, 136)

Maŋdışire **IV/2011** Tel. <Sanskr. Manjusri
İlk yaratılan insanlardan biri.

-
Mandışire "Yaratılış mitine göre Üç Kurbustan'ın yardımcılarından biri." (TMS, 128)

maŋır **IV/2007** Tel. Sarımsak.

-
maŋġır "Yabanî sarımsak." (ATS, 133)

maŋta- **IV/2010** Alt. Tel. Leb. Dörtnala gitmek, alelacele gitmek.
At oẏtto yana maŋtadı. "At dörtnala koşarak geri döndü."

maŋ- "Yürümek." (EDPT, 767)
maŋ-~maŋla- "Adım atmak, gitmek, yürümek; gezip dolaşmak." (DTS, 358)
maŋlā- "Adım atmak, uzun adımlarla yürümek." (EDPT, 769)
maŋta- "Koşmak, (at vs. için) koşmak." (ATS, 132)
maŋ-~maŋda- "Gitmek." (DK, 232)
maŋta- "Dörtnala koşmak, çok hızlı koşmak." (DK, 232)
maŋda- "Gitmek, hareket etmek; dörtnala gitmek." (DLTÇ, 177)
maŋta- "Gitmek, adım atmak." (DLTÇ, 177)
maŋta- "Sıçramak, fırlamak, koşmak, dörtnala gitmek." (DÇT, 136)

maŋtat- **IV/2010** Alt. Tel. Leb. < maŋ+la-t-[3]
Dörtnala koşturmak.

maŋtat- "Koşturmak, koşturtmak." (ATS, 133)
maŋdat- "Sıçratmak, fırlatmak, koşturmak." (DÇT, 136)

māra- **IV/2025** Alt. Tel. Leb. (Kuzu için) melemek.

maŋra- "Bağırmak, böğürmek, çığlık atmak, (kuşlar için) ötmek." (EUES, 468)
māra- "(Koyun için) melemek." (ATS, 131)
māra- "Koyun, kuzu melemek." (TAS, 71)
mara- "(koyun için) melemek, bağırmak." (DLTÇ, 177)

marġān **IV/2029** Alt. Tel. Bahis.

-
margān (Moğ.) "Tartışma." (ATS, 133)
margan "Bahis; teminat, garanti; ödül." (ATS, 133)
margan "Ödül." (GSATA, 467)

marġāndaş- **IV/2029** Alt. Tel. <marġān+ḷa-ş-
Bahse tutuşmak.

-
-

marġıjū **IV/2029** Alt. Tel. <marġış-ū
Bahis.

-
margıju "Yarışma." (TAS, 72)

marġış- **IV/2029** Tel. Bahse girmek.

-
margış- "Bahse girmek, iddialaşmak." (ATS, 133)
margış- "Yarışmak." (TAS, 72)

[3] OSTN'de morfolojik tahlil *maŋta+ḷa* şeklinde verilmiştir.

marıg "Yarışma." (DLTÇ, 177)
margış- "Bahse girmek, iddiaya girmek." (DÇT, 136)

marḳap **IV/2029** Tel. <Rus. марковь
Havuç.
-
markop "Havuç." (DK, 232)
markop "Havuç." (DLTÇ, 177)

mārū **IV/2027** Tel. Alt. <māra-ū
Meleme.
-

masḳa **IV/2053** Alt. Tel. Leb. Büyük çekiç.
bazgan "Çekiç, demirci çekici." (EUES, 153)
maska "Çekiç." (ATS, 133)
maska "Çekiç." (TAS, 72)

masḳaçaḳ **IV/2054** Tel. <masḳa+çaḳ
Küçük çekiç.
-
masġacaḳ "Küçük çekiç." (GSATA, 467)

masḳaḳ **IV/2053** Tel. Saman depolamak için çardak.
-
-

masḳaḷa- **IV/2054** Tel. <masḳa+ḷa-
Büyük çekiçle vurmak.
-
maskala- "Çekiçle vurmak." (ARSL, 462)

mat **IV/2043** Tel. 1. Dürüst, sadık, ağırbaşlı.
2. Kesin, tam olarak, açıkça.
-
mat "Doğru, dürüst, namuslu, sadık, gerçek." (DK, 232)
mat coḳ "Şartlı olarak." (GSATA, 467)

matta- **IV/2047** Tel. Kumd. <mat+ḷa-
Özenle yapmak, düzene sokmak, dikkatlice araştırmak.
-
matta- "Dikkatlice yapmak, dikkatlice araştırmak, sıraya koymak." (DK, 232)

maẏ **IV/1985** Alt. Tel. Leb. Yağ.
-
may "Yağ." (ATS, 133)
may "Yağ." (TAS, 72)

Maẏġıḷ **IV/1986** Tel. Kadın cinsinin ruhlarından biri.
Maygıl Ene "Teleütlerde göl iyesi." (TMS, 130)

maẏrıġaş **IV/1987** Tel. <maẏrıḳ+aş
Biraz yana doğru eğrilmiş.
-
-

maẏrıḳ **IV/1987** Tel. Alt. <mayır-ḳ
1. Bir yana eğilmiş olan, yamuk.
2. Aksak, topal, engelli.
3. Gizli, saklı. (Tel.)
mayrık "1. (Ağaç için) eğri. 2. (Ayakkabı için) çarpık. 3. Eğri ayaklı. 4. Sallanan, sağlam olmayan." (ATS, 133)
mıyrık "1. (Ağaç için) eğri. 2. Dolambaçlı, zikzak, sallantılı, sağlam olmayan." (ATS, 134)
mayrık "Eğri bacaklı, paytak." (TAS, 72)

maẏrıḷ- **IV/1987** Tel. Biraz yana doğru eğilmiş olmak, eğri olmak.
mıyırıl- "Eğrilmek." (ATS, 134)
mıyrıl- "Eğilmek, bükülmek, kıvrılmak." (ARSL, 480)

maẏrıḷt- **IV/1987** Tel. <maẏrıḷ-t-
Yana doğru eğmek, eğik hâle getirmek.
-

maẏş- **IV/1991** Alt. Tel. Leb. Eğilmek, bükülmek.
-
-

maẏşḳāḳ **IV/1991** Tel. Alt. Esnek.
-
mıyışkak "1. Esnek. 2. Kıvrık, kalkık." (TAS, 73)

maẏştır- **IV/1991** Alt. Tel. Leb. <maẏş-tır-
Eğmek, bükmek.
-
-

Maẏ-tere **IV/1989** Tel. <Sanskr. Maitreya
İlk yaratılan insanlardan biri.
Maitre~Maitreye "Gelecek olan Buda'nın adı." (EUES, 465)
-

mē **IV/2066** Alt. Tel. Kumd. Beyin.

M

*bėnyi~beyin (beyni)~mėyi "Beyin." (EDPT, 348, 386, 772)
mėji~mėŋe~mėŋi "Beyin." (DTS, 363)
mē "Beyin." (ATS, 133)
mē "Beyin." (TAS, 72)
mēs "Beyin." (DLTÇ, 177)

meçin **IV/2106** Alt. Tel. Ülker burcunun yedi yıldızı.
bk. meçin**.

mēçin **IV/2106** Tel. Maymun yılı.
Mēçin yıl (id.)
bėçin "Maymun." (EDPT, 297)
biçin "Maymun." (DTS, 105)
meçin "Ülker (Süreyye takım yıldızı) *meçin cıl* Maymun yılı (on iki hayvan takviminde dokzuncu yılın adı." (ATS, 133)
meçin "Takımyıldız, burç." (TAS, 72)
Meçin d'ıl "Maymun yılı." (TAS, 72)

medelū **IV/2105** Alt. <mede+lū
1. Kendine has belirtisi işareti olan, belirtili.
2. Akıllı, sadık.
-
-

meje **IV/2116** Tel. <Rus. межа
Sınır.
-

mejelĭk **IV/2116** Tel. Leb. Tepe, yanardağ, dağların dalgalı zirvesi.
-
meje~mejelik "Tepe." (ATS, 133)
mejelik "Tepe." (TAS, 72)
mejelik "Yüksek tepe." (DÇT, 136)

mejik **IV/2116** Tel. Tabut, mezar, beşik.
bk. pejik.

meke **IV/2071** Alt. Tel. İcatkârlık, akıl ustalığı, sinsilik, aldatma.
Arġa meke "Kabiliyet."; *Mekē kirdĭ.* "O aldandı."; *Ot taḷaẏnı keçerḥe mekesĭ yoḳ poḷdı.* "Ateş denizinden geçecek durumu yoktu."; *Mekē kidĭrdĭ.* "O aldattı."
-
meke "Yalan, hile." (ATS, 133)
meke "Hile, yalan, kurnazlık." (TAS, 72)
meke "Yalan, hile, aldatma, kurnazlık." (DK, 232)
beke~peke "Hile, kurnazlık, aldatma." (DLTÇ, 142, 187)

mēke **IV/2072** Tel. <Rus. мягкое
Poğaça, beyaz ekmek.
-
-

mekeçĭ **IV/2073** Alt. Tel. <meke+çi
Yalancı.
-
mekeçi "1. Yalancı, aldatıcı." (ARSL, 465)

mekele- **IV/2073** Tel. Alt. <meke+le-
Aldatmak, kandırmak, kurnazlık yapmak.
Çeberleniḥer slerdi kiji mekelebezin! "İnsanların sizi aldatmaması için dikkatli olun!"; *Nand'ını mekelerzĭŋ.* "Sen kendi arkadaşını aldatırsın."
-
mekele- "Aldatmak, kandırmak." (ATS, 133)
mekele- "Aldatmak, hile yapmak." (TAS, 72)
mekele- "Kurnazlık yapmak, aldatmak." (DK, 232)
mekele- "Kurnazlık yapmak, kurnazlıkta alt etmek." (DLTÇ, 177)
mekele- "Kandırmak." (DÇT, 136)

mekeleçĭ **IV/2073** Alt. <mekele-e+çĭ
Yalancı.
-
mekeleçi "Yalancı, hileci, hilekâr." (TAS, 72)
mekeçi~mekiçi "Yalancı, hilekâr." (DK, 232)

mekelen- **IV/2073** Tel. <mekele-n-
Kendini olduğundan farklı göstermek.
-
mekelen- "Kanmak." (ATS, 133)

mekeleneçĭ **IV/2073** Tel. <mekelen-e+çĭ
İkiyüzlü.
-
-

mekelū **IV/2073** Tel. Alt. <meke+lū
Hileci, kurnaz, sinsi, aldatan.
-
-

meleẏ **IV/2099** Alt. Tel. Leb. Eldiven.

M

-
mēley "Eldiven." (ATS, 113)
mevley "Eldiven." (ATS, 134)
mēliy "Başparmağa ayrı, diğer dört parmağa ayrı parmak yeri olan eldiven." (TAS, 72)

melt'eş- **IV/2101** Tel. Mükemmellik konusunda tartışmak, birileri ile rekabet etmek, boy ölçüşmek.
Sūkpıla melt'eşken ḳulağı yoḳ, pī-bile melt'eşken pajı yoḳ. "Soğuğa kafa tutan kulaklarını, beye kafa tutan ise başını kaybeder (atasözü)"
meld'eş- "Tartışmak." (TAS, 72)

melt'ū̄ **IV/2102** Tel. Tartışma.
-

men **IV/2085** Alt. Tel. Leb. Ben (1. teklik şahıs zamiri).
ben~men "1. teklik kişi zamiri." (EDPT, 346, 766)
bėn~mėn "1. teklik kişi zamiri." (DTS, 101, 362)
men "Ben (1. teklik şahıs zamiri." (ATS, 133)
men "*zamir* Ben." (TAS, 72)
bin~men~min "Ben." (DK, 206, 232)
men "Ben, birinci teklik kişi zamiri." (DLTÇ, 177)
men "Ben, birinci teklik kişi zamiri." (DÇT, 136)

mençĭle- **IV/2088** Tel. <men+çi+le-
Benim gibi olmak.
-
-

mendeş **IV/2083** Tel. Alt. <mende-ş
1. Acele.
2. Aceleci.
-
meŋdeş Acelecilik." (ATS, 134)
meŋdeş "Acele etme." (TAS, 72)

mendī **IV/2087** Alt. Tel. <men+dī
Benimki.
-
-

menĭŋ **IV/2085** Alt. Tel. <men+ilgi hâli eki
Benim.
bėniŋ~mėniŋ "Benim." (DTS, 101, 362)
mēŋ~meniŋ~meŋ "Benim." (DK, 232)
mēŋ~meŋ "Benim." (DLTÇ, 177)

meŋ **IV/2079** Alt. Tel. Ben, doğum lekesi, çil; siğil.
beŋ "Yüzdeki ben." (EDPT, 346)
mėŋ "1. Doğum lekesi. 2. Ben, leke." (DTS, 362)
meŋ "1. Ben, doğum lekesi. 2. Siğil." (ATS, 133)
meŋ "Ben, yüzdeki veya vücuttaki siyah nokta." (TAS, 72)
meŋ "Ben, doğum lekesi." (DK, 232)
meŋ "Ben, doğum lekesi." (DÇT, 136)

meŋde- **IV/2083** Tel. Alt. Acele etmek.
Aş içkĭnçe meŋde-be! "Yemek yiyinceye kadar acele etme!"
maŋlā- "Adım atmak, uzun adımlarla yürümek." (EDPT, 769)
maŋ-~maŋla- "Adım atmak, gitmek, yürümek; gezip dolaşmak." (DTS, 358)
meŋde- "Acele etmek, acele ile ileri gitmek."(ATS, 133)
meŋde- "Acele etmek." (TAS, 72)
meŋde- "Acele etmek." (DK, 232)
maŋzıra- "Acele etmek." (DLTÇ, 177)
meŋde- "Acele etmek." (DÇT, 136)

meŋdeḳḳeẏ **IV/2083** Tel. Aceleci.
-

meŋdet- **IV/2083** Tel. Alt. <mende-t-
Acele ettirmek.
-
meŋdet- "Acele ettirmek." (ARSL, 466)

meŋdū̄ **IV/2083** Tel. Alt. <meŋ+lū̄
Doğum lekesi olan, benli.
-
-

meŋne- **IV/2083** Leb. *bk.* meŋde-.

meŋneş **IV/2083** Leb. *bk.* meŋdeş.

meŋneştiğ **IV/2083** Leb. *bk.* meŋdeştū̄.

mērçi **IV/2097** Tel. Hedef, nişan.
Mērçi adıştıḷar. "Onlar hedefe ateş etmede yarışıyorlardı."
-
-

merçitki **IV/2097** Tel. Baykuş.
-
meçertke~meçirtke "Baykuş, puhu kuşu." (ATS, 133)

M

merçitki "Baykuş." (TAS, 73)

mergen **IV/2094** Leb. *bk.* merḥen.

merḥe **IV/2094** Tel. Elleri hünerli, becerikli.
-
-

merḥele- **IV/2094** Tel. <merḥe+le-
Hünerli olmak.
-

merḥen **IV/2094** Tel. Atıcı.
Köp adıp mergen poḷbos. "Çok atmayla atıcı olunmaz. (atasözü)"
-
mergen "Atıcı." (DLTÇ, 177)
mergen "İsabetli." (DÇT, 136)

mēs **IV/2108** Alt. Tel. Dağın güneşe doğru olan tarafı (ağaçların olmadığı yer).
mēs "Dağın güney yamacı, ormansız yumuşak arazi." (ATS, 133)
mēs "Dağın güneş gören yamacı." (TAS, 72)

meşke **IV/2115** Alt. Tel. Mantar, huş (kayın) mantarı (Lat. *Piptoporus betulinus*)
Yer meşkesi "Mantar." (Tel.)
meşke "1. Mantar. 2. (Dudaktaki) kırmızı tabaka." (ATS, 134)
meşke "Mantar." (TAS, 73)

meşkeçek **IV/2115** Tel. <meşke+çek
Küçük mantar.
-

meẏ **IV/2067** Alt. Buraya, beriye.
Arı pādı, meẏ pādı. "O geriye ve öne doğru gitti."; *Meẏ kel!* "Buraya gel!"; *Arı silkidĭ, meẏ silkidĭ.* "O oraya buraya salladı."; *Arı uçtŭ, meẏ uçtŭ.* "O oraya buraya uçtu."
-

meẏel **IV/2085** Tel. İşaret, damga, belirti.
-

meẏeldū **IV/2085** Tel. Damgalanmış, yaftalanmış.
-

meẏn **IV/2067** Alt. Buraya, beriye.
bk. meẏ.

meẏrĭk **IV/2068** Tel. Alt. Eğilmiş, bükülmüş, kıvrılmış.
meyrik "Kıvrık." (ATS, 134)
mayrık "Eğri bacaklı, paytak." (TAS, 72)

meẏrĭl- **IV/2068** Tel. Alt. Kıvrılmak.
bk. maẏrıḷ -**.

mezile- **IV/2112** Alt. Bağırmak (genç karaca için).
-
-

mıçıḷ **IV/2144** Leb. Göz kırpma.
-

mıçıḷda- **IV/2144** Leb. Göz kırpmak.
-
-

mıġaḳ **IV/2138** Alt. Dişi geyik, maral.
muyġaḳ (bunyġak) "Dişi geyik, maral." (EDPT, 772)
muyġaḳ "Dişi geyik, maral." (DTS, 369)
mıygak~muygak "Dişi maral." (ATS, 134)
kō-mıygak "Kızıl geyiğin zayıf dişisi." (DÇT, 129)

mıġıḷ **IV/2138** Alt. Tel. Titreme.
-
-

mıġıḷda- **IV/2138** Alt. Tel. <mıġıḷ+ḷa-
Titremek, hızlıca sallanmak.
-
-

mıġıḷdaḳ **IV/2138** Alt. Tel. <mıġıḷda-ḳ
Esnek, titrek, hızlıca sallanan.
-
-

mıjıḳ **IV/2148** Tel. =mısıḳ
Kedi.
-
-

mıḳçū **IV/2138** Alt. Bükülmüş.
-
-

mıḳsan- **IV/2138** Tel. Benimsemek, sahiplenmek.
-
-

mıḷça **IV/2144** Alt. Tel. Leb. Hamam.
-
mılça "Banyo." (ATS, 134)
mılça "Hamam." (TAS, 73)

M

mılça “Hamam, banyo.” (DK, 233)
mılça “Hamam, banyo.” (DLTÇ, 178)

mıḷġıḷda- **IV/2143** Tel. Yumuşak, esnek, sıvı olmak; güçsüz olmak.
-
-

mıḷġıḷdaḳ **IV/2143** Tel. <mıḷġıḷda-ḳ
Esnek, sıvı; güçsüz.
Mıḷġıḷdaḳ kiji “Güçsüz, çelimsiz insan”
-
-

mıḷta **IV/2144** Tel. Fitil (silah).
-
-

mına **IV/2140** Tel. <bu, =munı
İşte.
-
mına “İşte.” (TAS, 73)
munı “Bu.” (DÇT, 136)

mınça **IV/2140** Tel. =munça
Bunca, bu kadar.
bunçā~munçā “Bu kadar, bu gibi, çok, pek çok.” (EDPT, 349,767)
bunça “Bunca, bu kadar çok, bu kadar.” (DTS, 133)
mınça “O kadar, bu kadar, şu kadar; bunca, onca.” (ATS, 134)
mınça “Bu kadar.” (TAS, 73)

mıŋ **IV/2139** Kumd. =muŋ
Eksiklik yokluk, kıtlık.
buŋ~muŋ “Üzüntü, keder, sıkıntı.” (EDPT, 347, 766)
buŋ “Üzüntü, keder, sıkıntı, kaygı.” (DTS, 133)
muŋ “Üzüntü, keder.” (ATS, 136)

mıŋda- **IV/2139** Kumd. W. <mıŋ+ḷa-
Fakir düşmek, yokluk yaşamak.
-

mırç **IV/2143** Leb. *bk.* puruç.

mırçaḳ **IV/2143** Tub. Bezelye.
mırçaḳ ölöŋ “Bezelye”; *mus mırçaḳ* “Dolu” (Tub.)
bk. pırçaḳ.

mırçı- **IV/2143** Tel. W. Önceden haber vermek, kehanette bulunmak.
-
mırçı- “Bozulmak, kokmak, sönüp yok olmak.” (DK, 233)

mırçıḳ **IV/2143** Tel. Ağaç tomurcuğu.
-

mırs **IV/2143** Alt. *bk.* puruç.

mısta- **IV/2146** Tel. Böğürmek.
-
-

mıẏ **IV/2136** Alt. Kedi.
Mıẏ erkeḫĭ “Erkek kedi.”
mıy~mıykal~mırıy~miy “Kedi.” (ATS, 134, 135)
mıyak “1. Kaplan. 2. Dişi kedi.”(ATS, 134)

mıyıḳ **IV/2139** Tel. Bıyık.
bıḏıḳ~bıyık “Bıyık.” (EDPT, 301, 385)
bıḏıḳ “Bıyık.” (DTS, 112)
mıyık “Sakal, bıyık.” (ATS, 134)

mıyırıḳ **IV/2140** Alt. *bk.* mıẏrıḳ.

mıyırıḷ- **IV/2140** Alt. *bk.* mıẏrıḷ-

mıẏrıḳ **IV/2136** Tel. Alt. Küçük kıvrımlarla bükülmüş olan.
bk. maẏrıḳ.
-
mıyrık “1. (Ağaç için) eğri. 2. Dolambaçlı, zikzak, sallantılı, sağlam olmayan.” (ATS, 134)
mayrık “Eğri bacaklı, paytak.” (TAS, 134)

mıẏrıḷ- **IV/2136** Tel. Küçük kıvrımlarla bükülmek.
bk. maẏrıḷ-.
-
mıyırıl- “Eğrilmek.” (ATS, 134)
mıyırında- “Kıvrılmak, bükülmek (yılan için).” (DK, 233)

mıẏrıḷġaş **IV/2136** Tel. Küçük kıvrımlara bükülmüş olan.
Mıẏrıḷġajı mā erke. “Ben küçük kıvrımlı büklümleri seviyorum.” (P.d.V.I, 225, XIV 2)
-
-

mızḷa- **IV/2147** Tel. Parlamak, ışıldamak.
-
mızılda- “Parıldamak, ışıldamak.” (ATS, 135)

mīk **IV/2149** Tel. *bk.* mıyıḳ.

M

min **IV/2152** Alt. Tel. Leb. Et suyu, çorba, balık çorbası.
Aḷabuġada min yoḳ, aḷū kijide oẏ yoḳ. "Levreğin çorbası, aptal kişinin de aklı olmaz. (atasözü)" (P.d.V.I, 1,7)
bün "Çorba, et suyu." (EDPT, 347)
bün~mün "Çorba." (DTS, 142, 375)
mün "Çorba." (ATS, 136)
min "Çorba." (TAS, 73)

min- **IV/2152** Alt. Tel. 1. Kalkmak, çıkmak.
Tūġa mindĭ. "O dağa çıktı." (Tel.)
2. Ata sıçramak, ata binmek, at binmek.
Aẏ Ḳan adına minet yüre beret. "Ay Han ata bindi ve gitti." (Tel.); *Atḳa minĭp keldĭ.* "Ata binip geldi." (Tel.); *Miner yanı.* "Ata binilen sol taraf." (Tel.)
bin-~min-~mün- "Binmek (at vb.), üzerine çıkmak." (EDPT, 348)
bin- "Binmek, üstüne çıkmak." (DTS, 108)
mün- "1. Binmek, çıkmak 2. Üstüne binmek, oturmak (DTS, 375)
min- "Binmek (bir hayvanın vs. üstüne." (ATS, 135)
min- "Binmek." (TAS, 73)
miner d'anı "Atın sol yanı." (TAS, 73)
min- "Bir şeyin üzerine oturmak, binmek." (DK, 232)
mün- "1. Binmek. 2. Eyerlemek." (DK, 233)
mün- "Tırmanmak, bir şeyin üzerine oturmak, binmek." (DLTÇ, 178)
min-~mün- "Binmek, bir şeye binmek, ata binmek." (DÇT, 136, 137)

mindĭr- **IV/2157** Alt. Tel. <min-dir-
1. Yükseltmek, kaldırmak.
2. Ata bindirmek.
bintür-~mindür-~mündür- "Bindirmek, bir şeyin üzerine çıkarmak." (EDPT, 738)
bintür-~mündür- "Bindirmek, bir şeyin üzerine çıkarmak." (DTS, 108, 375)
mindir- "Bindirmek." (ATS, 135)
mindir- "Bindirmek." (DÇT, 136)

mine **IV/2153** Tel. <mi+ne
Öyle mi?
Kelip mine? "O geliyor mu?"
-

-

minḥen **IV/2155** Alt. Tel. <min-gen
Giden.
Minḥen at "Binek atı."
-

-

mis **IV/2162** Tel. Kumd. =biz
Keskin taraf, ağız (bıçak vs. için).
bk. pis II.**

miste- **IV/2164** Tel. <mis+le-
Keskin tarafıyla kesmek.
-

-

mistū **IV/2164** Tel. <mis+lū
Keskin taraflı.
Ekki mistū ḳıḷıç "Her iki tarafı keskin olan kılıç"
-

-

mīş- **IV/2166** Tel. Eğilmek, bükülmek.
-

mīşkek **IV/2166** Tel. Esnek.
-

-

mīştir- **IV/2166** Tel. <mīş-tir-
Eğmek, bükmek.
-
miyiştir- "Eğmek, eğriltmek." (TAS, 73)

Moġuḷ **IV/2122** Alt. Tel. Moğol.
-
Mongol "1. Moğol. 2. Moğolca." (ARSL, 474)

moḳ **IV/2121** Tel. <Rus. мох
Yosun (delikleri kapatmak için).
mok "Yosun." (TAS, 75)

moḳo- **IV/2121** Alt. Tel. =moḳa-
1. Kütleşmek, keskinliğini kaybetmek.
2. Yorulmak, gücünü kaybetmek.
-
moko- "1. Kütleşmek. 2. Gücünü kaybetmek. 3. (Herhangi bir işte) başarısız olmak." (ATS, 135)
moko- "Bıçak körlenmek, körelmek." (TAS, 75)

moḳor- **IV/2121** Tel. Yasaklamak.
-

mokor- "Önlemek, durdurmak, kesmek." (TAS, 73)

moḳort- **IV/2121** Tel. <moḳor-t-
1.Yasaklatmak.
2. Sakinleştirmek, dindirmek.
-
-

moḳot- **IV/2121** Tel. <moḳo-t
(Yaramaz birini) sakinleştirmek, yatıştırmak.
-
mokot- "1. Kütleştirmek. 2. Güçsüzleştirmek." (ATS, 135)
mokot- "Bıçak köreltmek." (TAS, 73)
mogot- "Tehdit etmek, gözünü korkutmak." (DÇT, 136)

moḳto- **IV/2122** Tel. <moḳ+ḷa-
Yosunla kapatmak.
-
-

mōḳto- **IV/2122** Leb. (Ayı için) homurdanmak.
-
-

moḳū **IV/2121** Tel. <moḳo-ū
Küt, keskin olmayan.
-

moḳur **IV/2121** Tel. Küt, keskin olmayan.
Moḳur sōm "Çeyrek (açılmış başparmak ile açılmış işaret parmağı arasındaki mesafe)."
mugur sōm~mukur sōm "Kısa karış." (ATS, 136)

moḷdo **IV/2127** Tel. Zayıf, güçsüz, işe yaramaz.
-
-

moḷo **IV/2126** Tel. W. Güçlü, kuvvetli, yenilmez.
-
-

moḷt'o- **IV/2126** Tel. Kurbanı belirlemek.
-

momoçı **IV/2129** Tub. Rus. помощь
Yardım, hasat zamanı komşularla birlikte yapılan iş.
-
momıç "Yardım, yardımlaşma." (KRS, 40)

monat **IV/2123** Tel. <Rus. монета
Madenî para.
-
manat "Ruble, para." (HDT, 142)

monçoḳ **IV/2123** Tel. İnci, boncuk.
boncuk (?monçok)~monçuk "Boncuk, kolye boncuğu." (EDPT, 349, 767)
moncuḳ "1. Boncuk, gerdanlık, kolye. 2. *mec.* Tahıl, tane." (DTS, 368)
monçok "İnci." (TAS, 73)

moŋus **IV/2122** Tel. Alt. Leb. 1. Güçlü, yiğit, cesur, becerikli.
2. Kahraman, savaşçı.
3. Sinirli, öfkeli.
-
mogus~moŋıs~moŋus~mōs "1. Savaşçı. 2. Dev. 3. Canlı, atik. 4. Canavar ismi." (ATS, 135)
moŋus "Güçlü, sağlam, iri vücutlu." (TAS, 73)
mogıs~monıs~muz "Savaşçı, dövüşçü, bahadır." (DK, 232, 233)
mogıs "*mec.* Ayı; çevik, atik." (DLTÇ, 177)
moŋus "Düşman." (DÇT, 136)

moroŋot **IV/2124** Tel. Siyah Frenk üzümü.
bk. poroġot**.

morsıḳ **IV/2125** Leb. Porsuk.
bk. porsuḳ.

mort'ın **IV/2124** Tel. Evcil ördek.
-
-

mōs **IV/2128** Alt. *bk.* moŋus.

mosto **IV/2128** Alt. <Rus. мост
Köprü.
-
mosta~posto "Köprü." (HDT, 143, 153)

moẏn **IV/2119** Alt. Tel. Leb. Boyun.
Yōn moẏn (Alt.), *toŋ moẏn* (Tel.) "Gelincik, kakım."; *Moẏnıġa aḷdıŋ.* "Sen bunu üzerine alındın." (Alt.)
boyun "Boyun, boynun arkası." (EDPT, 386)

M

boyın ~ boyun "1. Boyun 2. Kılıç (bıçak) ağzı ile tutamak birleştiği yer." (DTS, 118, 119)

moyın~moyun "Boyun." (DK, 232)
moyın "Boyun." (DLTÇ, 177)
boyın~moyın "Boyun." (DÇT, 109, 136)

moẏrıḳ **IV/2120** Tel. Eğri.
bk. maẏrıḳ**.

moẏrıḷ- **IV/2120** Tel. Eğrilmek.
bk. maẏrıḷ-**.

moẏş- **IV/2120** Tel. Eğilmek.
bk. maẏş-**.

moẏştır- **IV/2120** Tel. <moẏş-tır-
Eğmek, bükmek.
bk. maẏştır-**.

mökü- **IV/2129** Alt. Tel. Şaha kalkmak.
-
-

möküde- **IV/2129** Tel. Fakirleşmek.
-
-

mölḥülde- **IV/2132** Tel. Kenarlarından akacak kadar dolmak, patlayacak kadar şişmek.
-
-

mölt'ö- **IV/2133** Tel. 1. İkna olmak, anlaşmak.
2. Adamak, kutsamak, vakfetmek.
-
-

mölt'öş- **IV/2133** Tel. <mölt'ö-ş-
bk. mölt'ö-.

möltrö- **IV/2133** Tel. Işıldamak, parlamak.
Közünüŋ yajı möltröp çıġıp keldi. "Gözünün yaşı parlayarak aktı."
-
moltüre- "(Gözyaşları için) parıldamak." (ATS, 135)
möltrö- "(Gözyaşı için) parıldamak." (DK, 233)

möndölö **IV/2131** Tel. Dağ sıçanı yavrusu.
-
möndölö "Porsuk yavrusu." (ATS, 136)

möndür **IV/2131** Alt. Tel. Leb. (Havadan yağan) dolu.
-
möndür "Dolu." (ATS, 136)

möndürle- **IV/2131** Tel. Leb. <möndür+le-
Dolu yağmak.
-
möndürle- "Dolu yağmak." (ARSL, 475)

möndürlö- **IV/2131** Alt. *bk.* möndürle-.

möŋ **IV/2130** Alt. *bk.* meŋ.

möŋdū **IV/2131** Alt. <möŋ+lū , *bk.* meŋdū.

möŋkü **IV/2131** Alt. Tel. Leb. Sonsuz.
Kijiniŋ möŋküsü "Mezar"
beŋgü (?beŋgö) "Ebedî, sonsuz." (EDPT, 350)
bėŋgü "1. Ebedî, sonsuz. 2. Anıt, abide." (DTS, 101)
möŋkü "1. Ebedî. 2. Dağ buzulu, yıl boyu kalkmayan kar; *mec.* Mezar." (ATS, 136)
möŋkü "Ebedî, bengi." (TAS, 73)
möŋkü "Sonsuz, ebedî." (DLTÇ, 178)
möŋün "Sonsuz, ebedî." (DÇT, 136)

möŋkülük **IV/2131** Alt. Tel. <möŋkü+lik
Sonsuzluk.
-
möŋkülük "Ededî, sonsuz." (ATS, 136)

möŋün **IV/2130** Alt. Tel. Leb. <Moğ.
Gümüş.
-
möŋün "Gümüş." (ATS, 136)
mögin "Gümüş." (DK, 233)
möŋün "Gümüş." (DÇT, 136)

möŋünde- **IV/2131** Tel. <möŋün+le-
Gümüşle kaplamak.
-
müŋünde- "Gümüşlemek, gümüşle kaplamak." (ATS, 136)

möŋündö- **IV/2131** Alt. *bk.* möŋünde-.

möŋündū **IV/2131** Alt. Tel. <möŋün+lū
1. Gümüşle kaplanmış.
2. Gümüşü çok olan.
-
-

mönünnö- **IV/2130** Leb. *bk.* mönündö-.

mönünnüğ **IV/2130** Leb. *bk.* mönündǖ.

mör **IV/2132** Tel. Üstünlük, zafer, üstesinden gelme.
Mörŭm poḷdı. "Ben üstünlüğü ele aldım."
-
mör "Zafer, başarı." (ATS, 136)
mör "Zirve, doruk; şans, baht; zafer." (DÇT, 136)

mörō̄- **IV/2132** Alt. Tel. Leb. =mönre-
Böğürmek (inek).
münrē- "Böğürmek." (EDPT, 770)
münre-"Böğürmek." (DTS, 122)
mō̄rö- "Böğürmek." (ATS, 136)
mō̄rö- "İnek, sığır, boğa böğürmek." (TAS, 73)
möre- "Sığır vb. böğürmek." (DK, 233)

mörḥŭ **IV/2132** Tel. *bk.* mürḥü.

mörküt **IV/2132** Tel. =mürküt
Kartal.
-
mörküt~mürküt "Kartal." (ATS, 136)
mürküt "Kartal." (TAS, 74)
bürgüt "Kartal." (DLTÇ, 143)
bürküt "Kartal." (DÇT, 110)
mürgüt "Kartal." (DÇT, 137)

möröy **IV/2132** Tel. Alt. Leb. 1. Bahis, kazanç, zafer.
Kemnĭŋ möröyŭ poḷdı? "Bahsi kim aldı?"; *Anıŋ möröyŭ poḷzın!* "Üstünlüğü ele alsın!"; *Möröydŭ kem attı?* "Atıcılıkta kim zafer kazandı?" (P.d.V.I, 16,18); *Pir kezek ūḷdar möröy adıjıp yatḳanın körŭb aḷdı.* "Bazı gençlerin atış yarışı yapmakta olduğunu gördü." (P.d.V.I, 14,121)
2. Amaç, hedef, nişan tahtası, nişangâh.
-
möröy "1. Zafer getiren sonuç. 2.Yarışma. 3. Ödül." (ATS, 136)
möröy "Yarış, rekabet." (DK, 233)

möt **IV/2133** Tel. <Rus. мед
Bal.
ḳabaġaḷū möt "Petek balı."; *posḳoḷū möt (deyim, Tel.)*
-
möt "Bal." (ARS, 91)

muda- **IV/2199** Tel. Eksiklik hissetmek.
-
-

muġan- **IV/2174** Tel. *bk.* muḳan-.

muġandır- **IV/2174** Tel. <muġan-dır-
1. Güçsüzleştirmek.
2. Zahmet çektirmek, eziyet etmek.
-
-

muḳacı **IV/2172** Kumd. Yalancı, dalkavuk.
-
-

muḳaçı **IV/2172** Tel. Haydut.
-
-

muḳaḳ **IV/2171** Tel. Çirkin, hilkat garibesi.
-
-

muḳan- **IV/2171** Alt. muġan-
1. Güçsüz olmak, yorulmak.
2. Zahmet çekmek, çalışmak, uğraşmak, kaygılanmak.
-
muŋkan- "Istırap çekmek." (ATS, 136)
mukan- "Hüzünlenmek, kederlenmek." (KRS, 41)

muḳanış **IV/2171** Alt. <muḳan-ş
Kaygı, ilgi.
-
mukanış "Özen, çaba, gayret." (ARSL, 478)

mūḳta- **IV/2173** Tel. (İnek) böğürmek.
-
-

muḳur **IV/2173** Tel. *bk.* moḳur.

muḷta **IV/2197** Tel. Silah harbisi, silah temizlemede kullanılan alet.
bk. mıḷta.

muḷtıḳ **IV/2197** Tel. Tub. Tüfek.
-
mıltık "Silah, tüfek." (ATS, 134)
mıltık "Tüfek." (TAS, 73)
multuk~mıltık~pultık "Tüfek." (DK, 233)
bıltık~multuk~pultuk~pultık "Tüfek, silah." (DLTÇ, 143, 178, 190)

M

bultuk~multık~multuk~mıltık~pultuk "Tüfek." (DÇT, 110, 136, 137, 144)

munār **IV/2185** Tel. Kumd. <mu+n+yār
Buraya, bu tarafa.
Ne kerek munār keldiŋ? "Sen buraya neden geldin?"; *Munār tüşpe!* "Bu tarafa inme!"
-
mınar "Bu tarafa, buraya." (ATS, 134)

munārtın **IV/2185** Tel. Bu taraftan.
-
-

munayıp **IV/2185** Tel. <muna+a+p
Böylece.
-
mınayıp "(<mındıy edip) Şöyle, öyle, böyle, bu şekilde." (ATS, 134)
munīp "İşte, böyle, böylece." (DK, 233)

munaẏt- **IV/2184** Tel. Kumd. <muna+et-
Böyle yapmak, böyle hareket etmek.
Munaẏtıp keldĭ. "O böyle geldi."; *Munaẏtıp ölmes.* "O böyle ölmeyecek."
-
mınayt- "(<mıydıy et-) Böyle yapmak." (ATS, 134)

munaẏta **IV/2184** Tel. <munaẏt-a
Böylece.
-
mınayda~mınayta "Böyle, böylece." (DÇT, 137)

munça **IV/2189** Tel. Bu kadar.
bunçā~munçā "Bu kadar, bu gibi, çok, pek çok." (EDPT, 349,767)
bunça "Bunca, bu kadar çok, bu kadar." (DTS, 133)
mınça "O kadar, bu kadar, şu kadar; bunca, onca." (ATS, 134)
mınça "Bu kadar." (TAS, 73)
mınça "Bu kadar." (DÇT, 137)

munda **IV/2188** Tel. <bu+n+da
Burada.
-
mında "Burada, burası." (ATS, 134)
mında "Burada." (TAS, 73)
mında "Burada." (DK, 233)
mında "Burada." (DLTÇ, 178)
mında "Burada." (DÇT, 137)

mundī **IV/2188** Tel. Böylesi, bu şekilde.
buntaġ "Bu şekilde." (EDPT, 349)
mundaġ~muntaġ "Böyle, bu şekilde." (DTS, 370, 371)
mındıy "Böyle, öyle, şöyle, bu şekilde, buna benzer." (ATS, 134)
mındıy "Böyle." (TAS, 73)
mındıg "Böyle, böylesi." (DK, 233)
mindü~mındu~mındug~mundū~mındıg "Böyle, böylesi." (DLTÇ, 177)
mundıy~mundū~munū~mındıy "Böyle." (DÇT, 136, 137)

munīda **IV/2187** Tel. <munı et-e
Böyle.
-
mınayda- "Böyle, şöyle, öyle, bu şekilde." (ATS, 134)

munīp **IV/2187** Tel. Böyle.
bk. munayıp.

munta **IV/2187** Tel. <Rus. фунть
Funt, libre, yaklaşık yarım kiloluk ağırlık ölçü birimi.
-
-

muŋ I **IV/2178** Alt. Tel. Leb. Bin (1000).
bıŋ "bin (1000)" (EDPT, 346)
bıŋ "bin (1000)" (DTS, 108)
muŋ "Bin." (ATS, 136)
muŋ "Bin sayısı." (TAS, 74)
muŋ "Bin (1000)." (DK, 233)
muŋ "Bin (1000)." (DLTÇ, 178)
muŋ "Bin (1000)." (DÇT, 136)

muŋ II **IV/2178** Alt. Tel. Leb. 1. Emek, üzüntü, kaygı, acı.
2. İşe yaramazlık, kötülük, çirkinlik.
buŋ~muŋ "Üzüntü, keder, sıkıntı." (EDPT, 347, 766)
buŋ "Üzüntü, keder, sıkıntı, kaygı." (DTS, 133)
muŋ "Üzüntü, keder." (ATS, 136)

muŋda- **IV/2181** Tel. <muŋ+ḷa-
Sövmek, aşağılamak, üzmek.
-
-

muŋdan- **IV/2181** Tel. <muŋ+ḷa-n-
Azap çekmek, eziyet çekmek, üzülmek.
-

muŋnan- "Azap çekmek, eziyet çekmek." (DLTÇ, 178)

muŋdū **IV/2182** Alt. Tel. <muŋ+ḷū
1.Üzüntülü, azap çeken, endişeli.
2. İşe yaramaz, kötü, fena.
3. Aciz, düşkün, çirkin.
muŋdu "Üzgün, kederli, fakir, düşkün." (DK, 233)

mura- **IV/2190** Tel. Güçsüzleşmek, gücünü kaybetmek, soluklaşmak, sönmek.
Közü muradı. "Onun gözleri yoruldu."; *Muraẏ berdĭ.* "Onun zihni bulandı."
-
-

murun **IV/2193** Tel. Yüzün ağız ve burun tarafı, hayvanların yüzü.
bk. purun.

murza **IV/2196** Tel. <Far. mirza
Kalmuk hanlarının etrafındaki yüksek rütbe sahipleri.
Pīlerdĭŋ ūḷdarı murzaḷar "Beylerin oğulları, Mirzalar." (P.d.V.I, 113,18)
-
-

mus **IV/2202** Alt. Tel. =muz, buz
Buz.
Mus suda aġıp yat. "Buz nehir boyunca gidiyor."; *Mus poḷdı.* "O dondu." (Alt.)
būz "Buz." (EDPT, 389)
buz "Buz." (DTS, 140)
bus~mıs~mus~pus "Buz." (ATS, 46, 134, 136, 147)
mus "1. Buz. 2. Dolu, buz parçası şeklinde yağış türü." (TAS, 74)
pus "Buz, dolu." (DK, 243)
bus "Buz." (DLTÇ, 143)
bus~pus "Buz, dolu." (DÇT, 110, 144)

musta- **IV/2206** Tel. Böğürmek (boğuk boğuk).
bk. pusta-.

muẏġaḳ **IV/2170** Tel. Maral (dişi).
bk. mıġaḳ.

muẏma **IV/2171** Alt. (İskambil oyununda) kare.
-
-

mürḥü **IV/2222** Tel. Dua.
Mürḥü sös aẏdarġa pilelbedĭm. "Ben duaları söyleyemedim." (P.d.V.I, 115,6)
-
murgu "Dua." (TAS, 74)

mürḥüle- **IV/2222** Tel. <mürḥü+le-
Dua etmek.
-
mürgü- "Dua etmek." (ATS, 136)
murgu- "Dua etmek, tapınmak, ibadet etmek." (TAS, 74)

mürküt **IV/2222** Tel. *bk.* mörküt.

mṻs **IV/2225** Alt. Tel. Leb. =müŋüz
Boynuz.
Teke mṻzüŋ teŋerē yetkenĭn kem körḥön?
"Tekenin boynuzlarının gökyüzüne kadar uzadığını kim gördü? (atasözü)" (P.d.V.I, 1,2)
*bünyüz "Boynuz." (EDPT, 352)
mıŋız~mügüz~müŋüz~müyüz "Boynuz." (DTS, 374)
mṻs "Boynuz. *Koçkor mṻs* 1. Koç boynuzu. 2. Koç boyunuzu şeklindeki motif; *kazık mṻs* iki yaşındaki maral; *saldanıŋ mṻzi* Saban demiri."(ATS, 136)
mṻs "Boynuz." (TAS, 74)
mṻs "Boynuz." (DK, 233)
münüs~mṻs "Boynuz." (DÇT, 137)

mṻste- **IV/2225** Tel. <mṻs+le-
Boynuz vurmak, boynuzdan yapmak.
-
-

mṻsteş- **IV/2226** Tel. <mṻs+teş-
Birbirini boynuzlamak, boynuz vurmak.
-
-

mṻstö- **IV/2226** Alt. *bk.* mṻste-.

mṻstöş- **IV/2226** Alt. *bk.* mṻsteş-.

mṻstṻ **IV/2226** Alt. Tel. <mṻs+lṻ
Boynuzlu.
müyüzlüg "Boynuzlu." (EUES, 483)
mṻstü "Boynuzlu." (ATS, 136)
mṻstü "Boynuzlu." (TAS, 74)
möstig~mṻstig~mṻstiḫ "Boynuzlu." (DK, 233)
mṻstṻ "Boynuzlu." (DÇT, 137)

mṻzek **IV/2226** Leb. Barut saklamak için boynuz, barut kabı.
-

M

-

mün- **IV/2221** Leb. Çıkmak, binmek.
bk. min-.

N

nadāġaẏ **III/654** Kukla.
-
nāday "Kukla, bebek." (ATS, 136)
nāday "Oyuncak." (DÇT, 137)

naġıḷıḳ **III/641** Tel. <naḳ+ḷıḳ
Hoşluk, uygunluk.
-
-

naḳ **III/636** Alt. Tel. Leb. Kumd. 1. Seven, sevgili, tanıdık, arkadaş, dost.
Naġıŋdı sūp yür! "Yakınını sev!".
2. Birlik, arkadaşlık.
-
nak "Şefkatli, sevecen; hoş, sevimli." (ATS, 136)
ńaŋış "Arkadaş." (DLTÇ, 179)
naḫ "Birbirine bağlı, tutkun, yardımsever." (GSATA, 474)

naḳḳı- **III/639** Tel. Basmak, ezmek (el veya ayakla).
-
-

naḳtaş- **III/639** Tel. <naḳ+ḷa-ş-
Anlaşmak, arkadaşlık içinde yaşamak, birbirini sevmek.
-
naktaş- "Dostça yaşamak." (ATS, 137)

nama **III/662** Tel. Alt Lama, Budistlerin rahibi.
Ḳam nama (id.); Tarġın nama "Noya'nın simasına benzeyen efsanevi yüz."
-
nama "Lama, rahip, keşiş." (ATS, 137)

namıs **III/1298** Tel. Ay ismi.
Üzū namıs "Yaz ayı."; *sōḳ namıs* "Kış ayı."
-
-

nam-zolġa **III/666** Kumd.W. Dirgen.
-
-

nanaḳḳaẏ **III/646** Tel. Çocuklara söylenen hoş sözler.
-

narım **III/649** Tel. Herhangi bir bitki.
Narım ölöŋ (deyim)
-

narın **III/649** Tub. Çorba.
-
-

natazı **III/654** Alt. =ne atazı (?)
Öfke haykırışı, küfür.
Natazı ne kelmedīŋ? "Allah kahretsin, sen neden gelmedin?"
-
-

nat'ı **III/644** Alt. Tel. Dost. (Çoğunlukla yakın olan insanlara çağırmak için söylenir.)
-
nacı~nājı~nāyı~nāyjı "Dost, arkadaş." (ATS, 136, 137)
nayı "Arkadaş, dost." (TAS, 74)

nat'ıġaẏ **III/644** Tel. Oyuncak bebek, kukla.
bk. nadāġaẏ**.

nat'ıḷajū **III/644** Tel. Arkadaşlık.
-
-

nat'ıḷaş- **III/644** Tel. Alt. <nat'ı+ḷa-ş-
Arkadaşlık yapmak.
-
nayılaş- "Arkadaşlık etmek." (TAS, 74)

nat'ızın- **III/644** Tel. Dost olarak görmek.
-
-

naẏ **III/633** Tub. Çok, fazla.
-

-

naẏcı **III/635** Leb. =naťı
Arkadaş.

-

nacı~nājı~nāyı~nāyjı "Dost, arkadaş." (ATS, 136, 137)
nayı "Arkadaş, dost." (TAS, 74)
naďı "Arkadaş." (DK, 233)

naẏḳḳıl- **III/634** Tel. Sallanmak, sağa sola dalgalanmak.

-

-

naẏḳḳıḷt- **III/634** Tel. Hareket ettirmek, sallamak.
Saḷḳın ölöŋ naẏḳḳıḷtıp-yat. "Rüzgâr otları hareket ettiriyor."

-

-

naẏḳḳın **III/634** Tel. Arkadaşlık, dostluk.

-

-

naẏḷa- **III/634** Tel. Bir şeyler elde etmek için yalan söylemek, şantaj yapmak.

-

-

naẏḷan- **III/635** Tel. <naẏḷa-n-
İyi para almak için oyun yapmak, gibi görünmek.

-

naylan- "İnatlaşmak." (ARSL, 485)

naẏr **III/634** Tel. Arkadaş.

-

nacı~nājı~nāyı~nāyjı "Dost, arkadaş." (ATS, 136, 137)
nayı "Arkadaş, dost." (TAS, 74)
naďı "Arkadaş." (DK, 233)

ne **III/666** Alt. Tel. 1. Soru zamiri: Ne.
Ne, neniŋ, nege, neni, nede, neden, neçe: nē (Alt.); nedeŋ (Alt.)= neden; neniŋ üçün? "Niçin?" (Alt.Tel.); *nele* "Ne olursa olsun." (Alt.); *Kiçinek ūḷına keldine nele turġanın periр ḳoydı.* "O küçük oğluna ve küçük gelinine bütün varlığını verdi." (P.d.V.I, 10,13)
2. Soru sıfatı: Ne.
Ne kerek (nerek (kısaltılmışı)) Ne kerektū? "Ne sebeple? Neden?"
3. Belgisiz zamir.
Ne ne poḷza "Ne olursa olsun" (Alt.)
ne "Ne?" (EDPT, 774)
nė "1. Ne? 2. Nasıl? Hangi?" (DTS, 378)
ne "1. Ne?. 2. Her. *ne neme* Her şey; ne le 1) Hepsi. 2) Neyle. *Ne le suzayın?* "Suyu neyle alayım?" (ATS, 137)
ne "Ne?" (TAS, 74)
ne~no"Ne." (DK, 234)
ne "Ne." (DLTÇ, 178)
ne~nē "Ne." (DÇT, 137)

neke- **III/671** Alt. Tel. Takip etmek, peşinden gitmek.
Aḷım nekedi. "O borca girdi."; *Aḷtaẏn Saẏn Sanam sīnizīniŋ kīnīneŋ nekep pardı.* "Altay-Sayn-Sanam bacısının peşinden gitti." (Alt.; P.d.V.I, 21,373); *Ḳomıdaḷ nekemes* "İntikam peşinde koşmayan."

-

neke- "1. Ödetmek, istemek. 2. İzlemek, takip etmek." (ATS, 137)
neke- "1. Para cezası almak. 2. Haraç almak." (TAS, 74)
neke- "Takip etmek." (DÇT, 137)

nekel- **III/671** Alt. Tel. <neke-l-
Takip edilmek, izlenmek.

-

nekel- "Gerekli olmak." (ARSL, 487)

neme **III/690** Alt. Tel. Leb. <ne+me
Herhangi bir şey, eşya.
Neme ekeniŋ körbödüm. "Ben bunun ne olduğunu görmedim."; *pir neme* "Herhangi bir şey." (Tel.); *Neme keldi, ḳarap tur!* "Birileri geldi, bak!"(Alt.); *Ne neme, ḳajı bir neme!* "Herhangi bir eşya." (Tel.); *arū nemeler* "Temiz varlıklar." (Tel.); *solum neme* "Canavar." (Tel.); *neme yoḳ* "Bunun hiçbir anlamı yok." (Alt.); *oḷ nemezi* "Bu nedir?"; *Mındī paġaẏ nemeler meniŋ kedere çıġıġar!* "Siz o kadar pisliksiniz ki, benden uzak durun!" (P.d.V.I, 10,10); *Ḳandī neme pu ede?* "Bu nasıl böyle olabilir?" (Alt., P.d.V.I, 17,220)
nēmē "Şey, bir şey, herhangi bir şey." (EDPT, 777)
nėme "Herhangi bir şey." (DTS, 380)
neme "1. Eşya. 2. Şey, bir şey, nesne, varlık." (ATS, 137)

neme “1. Ne. 2. Şey, nesne.” (TAS, 74)
neme II “Ne.” (DK, 234)
neme~nime~ńime “Şey, bir şey, nesne.” (DLTÇ, 178)
neme “Şey, eşya, nesne.” (DÇT, 137)

nērek **III/671** Alt. Tel. Ne lazım, neden, ne için.
nerek “Neden, ne için” (EDPT, 778)
nêrek “Neden, niçin?, ne gerek?.” (DTS, 380)
ne kerek “Ne gerek?” (ATS, 137)
nerek “Niçin, neden.” (TAS, 74)
nerek “Niye, niçin.” (DÇT, 137)

nērektū̄ **III/679** Tel. Alt. <ne+kerektū̄
Ne işe yarıyor? Ne için gerekli?
-
-

netē **III/679** Tel. W. Sırnaşık, yapışkan (insan).
-
-

nıḳta- **III/696** Tel. <nıḳ+ḷa
Sıkı bağlamak, tıka basa doldurmak.
-
nıkta- “1. Bir şeyi tıka basa doldurmak. 2. Sağlamlaştırmak.” (ATS, 137)

noġon **III/693** Alt. Açık yeşil renk.
-
nogon “Yeşil (ot, kumaş).” (ATS, 137)

nōḳḳı **III/693** Tel. Aşağı, aşağı doğru.
-
-

nom **III/695** Tel. Kanun, yasa.
nōm “Kanun, yasa.” (EDPT, 777)
nom “1. Dinî kural. 2. Kitap, yazı.” (DTS, 382)
nom “Bilgelik kitabı (Bu kitaba göre Ülgen toprağı yaratmıştır.)” (ATS, 137)

nomon **III/695** Tel. Küçük bir kır hayvanı, (köstebek).
-
nomon~momon “Köstebek.” (ATS, 137)
nomon “Köstebek.” (TAS, 75)
nomon “Köstebek.” (DLTÇ, 179)

noŋon **III/694** Tel. *bk.* noġon.

nökör **III/695** Tel. Leb. =nöker
Yoldaş.
Pu nökörŭmnŭŋ ḳattı ölḥön. “Bu yoldaşımın hanımı öldü.” (P.d.V.I, 141,21)
-
nökör “Dost, arkadaş.” (ATS, 137)
nökör “Arkadaş.” (DÇT, 137)
önögör “Arkadaş.” (DÇT, 142)

nökörlöş- **III/695** Tel. Birilerinin yoldaşı olmak.
Nökörlöjŭp yürdük. “Biz birlikte yola çıktık.”
-
nökörlöş- “Arkadaşlık yapmak, yoldaş olmak.” (ARS, 92)

nökörlū̄ **III/695** Tel. Yoldaşı olan, yoldaşlı.
-
-

nurġuḷaẏ **III/706** Tel. Tümüyle; çoğu, büyük bir bölümü.
-
nurgulay “Çok; büyük bölüm.” (ATS, 137)

nuv **III/708** Tub. Çayır, ot.
-
-

N

Ń

ńama- **III/630** Tub. Yama dikmek.
bk. yama-.

ńamacı **III/630** Tub. *bk.* yamaçı.

ńamacıḷa- **III/630** Tub. *bk.* yamaçıḷa-.

ńaman[1] **III/630** Tub. İtici, kötü.
bk. yaman.

ńamandan- **III/630** Tub. Kötüleşmek, kötü olmak.
bk. yamandan-.

ńamanna- **III/630** Tub. Kötülemek, birinin hakkında kötü konuşmak.
bk. yamanda-.

ńamannıḳ **III/630** Tub. Kötülük.
bk. yamandıḳ.

ńamanzıra- **III/630** Tub. *bk.* yamanzın-.

ńamat- **III/630** Tub. Yamayı diktirmek, yamatmak.
bk. yamat-.

ńamı **III/630** Tub. *bk.* yamı.

ńamıḷığ **III/630** Tub. Rütbesi olan, onur, yüksek rütbe.
bk. yamıḷū.

ńamın- **III/630** Tub. Kapanmak, kapalı olmak.
bk. yamın-, yabın-

ńamıncı **III/630** Tub. <ńamın+çı
Battaniye, yorgan.
bk. yamınçı.

ńamırḳa- **III/630** Tub. *bk.* yamırḳa-.

ńān **III/629** Tub. Leb. Büyük.
bk. yān.

ńan- **III/629** Tub. Dönmek.
bk. yan-.

ńanaş- **III/629** Tub. *bk.* yanaş-.

ńanaẏ- **III/629** Tub. Yan tarafında, yanında.
bk. yanaẏ.

ńanbaş **III/630** Tub. *bk.* yanbaş.

ńancı **III/629** Tub. =nant'ı
Arkadaş.

ńancıḳ **III/629** Tub. Yan cep.
bk. yançıḳ.

ńandır- **III/629** Tub. <ńan-dır-
Geri vermek, geri göndermek, döndürmek.
bk. yandır-.

ńanıḳ- **III/629** Tub. *bk.* yanıḳ.

ńanna- **III/629** Tub. *bk.* yanda-.

ńānnan- **III/629** Tub. Büyük olmak, büyümek.
bk. yāndan-.

ńānnıḳ **III/629** Tub. <ńān+ḷıḳ,
Büyüklük.
bk. yāndıḳ.

ńaŋ **III/627** Tub. Mizaç, inanç.
bk. yaŋ.

ńan **III/629** Tub. Leb. Yan taraf, taraf.
bk. yan.

ńaŋda- **III/629** Tub. İnanmak.
ńaŋdaġan ńaŋ.
bk. yaŋda-.

ńaŋı **III/627** Tub. Yeni.
bk. yaŋı.

ńaŋı- **III/627** Tub. *bk.* yaŋı-.

ńaŋıḷ- **III/628** Tub. Hata yapmak.
bk. yaŋıḷ-

ńaŋıḷan- **III/628** Tub. <ńaŋı+ḷa-n-
Yenilenmek.
bk. yaŋıḷan-.

ńaŋıḷanım **III/629** Tub. *bk.* yaŋıḷanım.[2]

ńaŋıḷcaḳ **III/629** Tub. *bk.* yaŋıḷçaḳ

---

[1] OSTN'de bu madde fiil olarak verilmiştir.

[2] Gönderilen madde sözlükte bulunamamıştır.

ńaŋıḷış **III/629** Tub. <yaŋıl-ş
Hata, kusur.
-
-

ńaŋıḷt- **III/629** Tub. Yanıltmak.
bk. yaŋıḷt-.

ńaŋır- **III/627** Tub. Leb. Yenilenmek.
bk. yaŋar-.

ńaŋırt- **III/628** Tub. <ńaŋır-t-
Yeniletmek, yeni hâle getirmek.
bk. yaŋırt-.

ńaŋıs **III/629** Tub. Yalnız, tek başına.
bk. yaŋıs.

ńaŋısḳan **III/629** Tub. Yapayalnız, tamamen yalnız.
bk. yaŋısḳan.

ńaŋmır **III/629** Tub. Yağmur.
bk. yaŋmur.

ńaŋmırḷığ **III/629** Tub. <ńaŋmır+ḷığ
Yağmurlu.
bk. yaŋmurḷū.

ńaŋra- **III/629** Tub. *bk.* yaŋra-

ńem **III/631** Tub. Yem, olta yemi.
bk. yem.

ńemdik **III/631** Tub. Vahşi (at).
-
-

ńeme **III/631** Tub. Kınama, suçlama.
bk. d'eme.

ńemele- **III/631** Tub. Kınamak, suçlamak.
bk. d'emele-.

ńemelĭğ **III/631** Tub. *bk.* d'emelū.

ńemge **III/631** Tub. *bk.* yemḥe.

ńemgecĭ **III/631** Tub. *bk.* yemḥeci.

ńemgele- **III/631** Tub. *bk.* yemḥele-.

ńemir- **III/631** Tub. Kırmak, dağıtmak, yıkmak.
bk. yemir-.

ńemirĭl- **III/631** Tub. Kırılmak, dağılmak, yıkılmak.
bk. yemirĭl-.

ńemne- **III/631** Tel. Tuzak kurmak, yemlemek.

ńemze- **III/631** Tel. *bk.* d'emze-.

ńēn **III/631** Tub. Torun.
bk. yēn.

ńeŋ **III/630** Tub. Yen, giysi kolu.
bk. yeŋ.

ńeŋ- **III/630** Tub. Yenmek.
bk. yeŋ-.

ńeŋdĭr- **III/631** Tub. Zafer kazandırmak, yendirmek.
bk. yeŋdĭr-.

ńeŋe **III/630** Tub. *bk.* yeŋe.

ńeŋil **III/630** Tub. Hafif.
bk. yeŋil.

ńeŋilden- **III/630** Tub. *bk.* yeŋilden-.
Hafif olmak, hafiflemek.

ńeŋis **III/630** Tub. Yosun.
bk. yeŋes.

ńeŋĭş- **III/630** Tub. *bk.* yeŋiş-.

ńeŋniğ **III/630** Tub. Yenli.
bk. yeŋliğ.

ńım- **III/632** Tub. Kapatmak, gözleri kapatmak, yummak.
bk. yım-.

ńımırt **III/632** Tub. Kuş kirazı (Lat. *prunus padus*).
bk. d'ımırıt.

ńımırtḳa **III/632** Tub. *bk.* yımırtḳa.

ńımja- **III/632** Tub. Yumuşamak.
bk. yımja-.

ńımjaḳ **III/632** Tub. Yumşak.
bk. yımjaḳ.

ńımjat- **III/632** Tub. Yumuşatmak.
bk. yımjat-.

ńimek **III/632** Tub. Yemek.
bk. yimek.

ńimekkeẏ **III/632** Tub. Çok yemek yiyen.
bk. yimekkeẏ.

ńin **III/632** Tub. Bağırsakların içindekiler.
bk. yin.

ńomaḳ **III/631** Tub. =yomaḳ
Masal.
-
-

ńon **III/631** Tub. Halk.

bk. yon.

ńōn **III/631** Tub. Kalın, yoğun.
bk. yōn.

ńon- **III/631** Tub. Sıyırmak, yontmak.
bk. yon-.

ńōnda- **III/631** Tub. *bk.* yōndo-.

ńondır- **III/631** Tub. Kazımak, yontturmak.
bk. yondır-.

ńōntı- **III/631** Tub. *bk.* yōntı-.

ńoŋ I **III/631** Tub. Çimen.
bk. yoŋ I.

ńoŋ II **III/631** Tub. Kınama, suçlama.
bk. yoŋ II.

ńoŋna- **III/631** Tub. Kınamak, suçlamak.
bk. yoŋdo-.

ńoŋnaḷ- **III/631** Tub. Kınanmak, suçlanmak.
bk. yoŋdoḷ-.

ńöme **III/632** Tub. *bk.* yömö-.

ńömek **III/632** Tub. Tepe.
bk. yömök.

ńöŋ **III/632** Tub. Saban izi.

-

-

ńum **III/632** Tub. Tüy.
bk. ďum.

ńum- **III/633** Tub. *bk.* ďum-.

ńumda- **III/633** Tub. Tüylenmek, tüyle kaplanmak.
bk. yumda-.

ńumġa **III/633** Tub. *bk.* yumġa.

ńumġaḳ **III/633** Tub. *bk.* yumġaḳ.

ńumġaḳta- **III/633** Tub. *bk.* yumġaḳta-.

ńumnuğ **III/634** Tub. Tüylerle kaplanmış.
bk. yumdū.

ńumuş **III/633** Tub. Leb. Görev, buyruk.
yumuş "İş buyurma; iş bölümü, görev (iş sözcüğüyle eş anlamlı)." (EDPT, 938)
yumuş "1. Vazife, görev 2. Elçilik görevi." (DTS, 298)
ďımış "Görev, ödev, iş." (TAS, 29)

ńun- **III/632** Tub. Yıkamak.
bk. yun-.

ńunuḷ- **III/632** Tub. Yıkanmış olmak, yıkanmak (edilgen).
bk. yunuḷ-.

ńunun- **III/632** Tub. Yıkanmak.
bk. yunun-.

ńuŋ **III/632** Tub. *bk.* ďum.

ńuŋna- **III/632** Tub. *bk.* yuŋna-.

ńümekte- **III/634** Tub. Sürünmek.

-

-

ńüŋ **III/634** Tub. Yün, hayvan tüyü.
bk. yüŋ.

ńüŋne- **III/634** Tub. *bk.* yüŋdö-.

ńüŋnen- **III/634** Tub. *bk.* yüŋdön-.

ńüŋnüğ **III/634** Tub. *bk.* yüŋnüğ.

ō, o

ō **I/968** Leb. =au, ū, aġu
Zehir.
bk. ū.

ō- **I/967** Tel. W. İçine çekmek.
bk. op-.

obaḳ **I/1158** Leb. *bk.* omoḳ.

obızın **I/1160** Tel. Sihir, büyü, mucize.
-
obızın "Sihir, dönüşüm, dönüşme yeteneği." (ARS, 93)

obızında- **I/1160** Tel. <obızın+da-
Sihir yapmak, büyü yapmak.
-

obızından- **I/1160** Tel. <obızında-n-
Kendinden sihir uydurmak. (Özellikle ayılara ve diğer hayvanlara dönüşebilen, sıcak demir yutan ve çeşitli sihir yapan şamanlar hakkında söylenir.)
-

obızındū **I/1161** Tel. <obızın+ḷū
Mucizeler gösteren ve sihir yapabilen kişi.
Obızındū ḳam "Usta şaman."
-
obızındu "Sahtecilik." (ATS, 137)
obızındu "Hile, yalandan, yapmacık davranış." (ARS, 93)

obo **I/1159** Tel. Tebeşir, beyaz boya.
opo "Beyaz kozmetik veya pudra." (EDPT, 6)
-

obō **I/1159** Alt.Tel. 1. Yığın, küme (Özellikle de dağ geçitlerindeki taş yığınlarına denir, oradan geçen her kişi de güvenli, huzurlu bir geçiş için dağın ruhuna taş koyar.)
2. Takım, kol, müfreze, grev nöbetçi grubu.
Sōḳtın obōzı, Ḳāḳtıŋ obōzı, Yıs-tıttıŋ obōzı "Sok, Kak ve Yustıt grev gözcüsü grubu (Çin'de İstok kaynaklarının yanında olan üç grev nöbetçi grubu)"
obō~obogo "1. Yığın. 2. *es.* Dağ ruhuna adanan taş yığını." (ATS, 138)
obo "Yığın, küme." (TAS, 75)
obō~obogo "Taş yığını, kurgan." (DÇT, 139)

oboġo **I/1159** Alt. *bk.* obō.

oboġoḷo- **I/1159** Alt. <oboġo+lo-
bk. obōḷo-.

oboġoḷot- **I/1160** Alt. <oboġolo-t-
bk. obōḷot-.

obōḷo- **I/1160** Alt. Tel. <obō+ḷo-
1. Yığmak, yığın yığın koymak.
Tezek-pineŋ obōḷo! "Tezek ile yığ.";
2. Çin sınırındaki grev nöbetçi gruplarını gezmek.
Obōḷop yürdŭm. "Ben grev gözcülerini gezdim."
obogolo- "Bir şeyi yığın hâline getirmek, yığmak." (ATS, 138)
obōlo- "Kuru ot toplamak." (ATS, 138)
obolo- "Yığmak, kümelemek." (TAS, 75)

obōḷon- **I/1160** Tel. <obōḷo-n-
Yığın oluşturmak, yığın yığın olmak.
Obōḷonġon tezek "Gübre yığını"
obōlon- "Yığın oluşturmak." (ARSL, 492)

obōḷondır- **I/1160** Tel. <obōḷon-dır-
Yığın oluşturmasını sağlamak, yığdırmak.
-

obōḷot- **I/1160** Tel. <obōḷo-t-
Yığın oluşturtmak.
-
obōt- "Yığın yapmak." (DÇT, 139)
obōlot- "Yığın oluşturtmak." (ARSL, 492)

obozınçı **I/1161** Tel. <obozın+çı

1. *bk.* obozındū.
2. Sihirbaz, komedi ustası.

-

-

ocaḳ **I/1136** Leb. =oçaḳ
1. Boru, ocağın borusu, ocak, şömine.
2. Ateş için kazılmış çukur, kazılmış çukur, evin temeli, sebze için sıra.
3. Ev, barınak.
4. Soy, nesil, kuşak.
5. Koloni.
6. Asker ocağı.
bk. oçoḳ I.

ocaş- **I/1137** Leb. (Kar) düşmek.

-

ocı **I/1137** Leb. En küçük olan, ufaklık, sonuncu.

-

ōçı "Küçük erkek kardeş." (DK, 236)
oçı~oşı "En küçük kardeş." (DLTÇ, 182)
oçı "(Kız çocuğu için söylenir.) En küçük kardeş." (DÇT, 141)

oçar- **I/1135** Leb. Tub. Oturmak. *bk.* ottur-.
Üç tağnıŋ arazına oçarlar! "Üç dağın arasına otururlar!" (P.d.V.I, 271,270); *Üydö Çelmeş tirig̈ poḷdı, ölbīn üydö oçardı.* "Çelmeş evdeydi, ölmeden (evvel) evde oturuyordu." (P.d.V.I, 282,115); *Yadıp ḳaḷdı Yelbegen ag̈aştıŋ tözündö oçardı.* "Elbegen yorulmuştu ve ağacın üstünde oturuyordu." (P.d.V.I, 289,206).
oçor-~oşar-~ "Oturmak." (DK, 237)
oç-~oço-~oşo- "Yerleşmek; oturmak; *oçup koy-* çömelmek." (DLTÇ, 182)
oçar-~oçor-~oşor- "Yerleşmek, oturmak." (DLTÇ, 182)
oş'o-~oş'or-~öçör- "Oturmak." (DÇT, 141, 143)

oçart- **I/1135** Leb. Tub. <oçar-t-
Oturtmak.
oşot- "Oturtmak, yere koymak, bırakmak." (DLTÇ, 182)
oş'ot-~öçört- "Oturtmak." (DÇT, 141, 143)

oçoḳ I **I/1135** Tel. Alt. <üç+ayak
Kazan koyulan ayaklı destekli sacayak.
oçok~oçak~ocok "Ateş yakılan yer, ocak." (EDPT, 22)
oçaḳ~oçuḳ~otçuḳ "Ocak." (DTS, 384, 397)
oçok "1. Sacayak. 2. Ocak." (ATS, 138)
oçok "Sacayak; üzerine tencere koymaya yarayan ve ateş üzerine oturtulan üç ayaklı demir destek." (TAS, 75)
ōçaŋ~oçak "Ocak." (DK, 236)
oçok "Sacayağı." (DK, 237)
oçok "Ocak." (DÇT, 141)

oçoḳ II **I/1135** Kumd. W. İtici.
oçok "İğrenç, aşağılık, pislik." (DK, 237)

oçor- **I/1135** Tub. *bk.* oçar-

oçort- **I/1135** Tub. *bk.* oçart-

ōdıḳ **I/1123** Tel. < ōt, uat, *krş.* uatık
Kırıntı, kırık parça; kırık tabak, çömlek.
ōdık "1. Parça, kırık. 2. Kırık tabak." (ATS, 140)
odık "Yulaf unu; parçalanmış." (ATS, 138)

ōdıḷ- **I/1124** Alt. Tel. Leb. Tub. < ōt-ḷ-
Kırılmak, dağılmak.
Saḷḳıŋg̈a şili ōdıḷdı. "Rüzgârda cam kırıldı." (Tel.); *Ḳadū taş ōdıḷar ḳadū ag̈aş ḳakşaḷar.* "Sert taşlar ezilecek, sert ağaçlar kırılacak." (Tel., P.d.V.I, 167,6); *Saḷ odıḷdı.* "Sal kırıldı." (Tub., P.d.V.I, 259,4); *Say poḷıp sōḥŭ ōdıḷdı.* "Kemikler dağılıp küle, toprağa dönüştü."; *Ḳılıç ōdıḷdı.* "Kılıç kırıldı."

-

ōdıl- "Kırılmak, parçalanmak." (ATS, 140)
odıl- "Yıkılmak, çökmek." (DÇT, 139)

ōdıḷt- **I/1124** Alt. Tel. < ōdıḷ-t-
Kırmak, dağıtmak.

-

-

odır- **I/1124** Tel.W. Ateş yakmak.
odır- "Ateş yakmak, yakmak." (ATS, 138)
odır- "Ateş yakmak, yakmak." (TAS, 75)

odırma **I/1124** Tel. Küt, güçlü, sert.

-

odo- **I/1123** Alt. Kumd. <ot+o-

1. Ot biçmek.
Odın odop turġanıġarda pudayı yuḷŭḷbasın! "Otları biçerken buğdayları da yolmasın!"
2. Ot yemek (hayvanlar), otlamak.
Odop yer "Otlak"; *Aẏḷıbıs yanında uẏ odop yadır.* "Bizim çadırın yakınlarında inekler otlanıyor."

ota- I "Otlamak." (EDPT, 42)
ota- II "1. Ot biçmek. 2. Tıbbi bitkilerler tedavi etmek." (EDPT, 42)
ota- I "İyileştirmek, tedavi etmek." (DTS, 396)
ota- II "Ayıklamak." (DTS, 396)
oto- "Otlakta otlamak." (ATS, 141)
odo- "Zararlı otları ayıklamak." (ATS, 138; TAS, 75)
odo- "Yabani ot ayıklamak." (DLTÇ, 179)
oto- "1. Otlatmak. 2. Ot ayıklamak." (DÇT, 141)
oton- "Otlamak." (DÇT, 141)

odor **I/1123** Alt. Tel.
=odar
Balık türü (küçük balık).
-
-

odoş- **I/1123** Alt. < odo-ş-
Otla beslemek, hayvanları otlağa götürmek.
-
odoş- "Zararlı otları birlikte ayıklamak, zararlı otları temizlemek." (ATS, 138)
otoş- "Ayıklamak, birlikte ayıklamak." (DÇT, 141)

odoẏ **I/1123** Alt. Göz bebeği.
-
-

odrū **I/1133** Kumd. Ada.
otrug~otruk "Ada." (EUES, 518)
odra "Ada." (KRS, 43)

odū **I/1124** Alt. Tel. Alacık, kamp.
Mirop teḥen kiji meniŋ odūma kelerde "Mirop isimli adam benim kampıma geldiğinde." (P.d.V.I, 146,6)
otāġ~(?)odāġ "Küçük, geçici yapı." (EDPT, 46)
otaġ~otaḳ "Otağ, çadır, ev." (DTS, 397)
odū "1. Gövde; kulübe; kamp. 2. *es.* Yıkandıktan sonra damadın gelini götürdüğü kayın ağacından kulübe." (ATS, 138)
odu "Oda, kamp, alacık."
odoŋ "1. Kamp. 2. Ateş." (DK, 235)
odū "Otağ, kulübe, kamp." (DÇT, 139)
otov "Otağ." (DÇT, 141)

oduḳ **I/1125** Alt. Tel. Aptal, şaşkın, dalgın, yolunu şaşırmış kimse.
-
-

odūḷan- **I/1133** Tel. Kumd. <odū+ḷan-
Gecelemek için çadır, kulübe kurmak.
-
odulan- "Kamp kurmak, yerleşmek, ateş yakıp geceyi geçirmek." (ATS, 138)
odulan- "Kamp yapmak; kamp şeklinde yerleşmek." (TAS, 75)

odun **I/1126** Tel. Alt. Yakacak odun.
Saḷġan odun "Odun yığını." (Tel.); *Odun aḷıp yadım.* "Odun getiriyorum."(Alt., P.d.V.I, 29,72); *Odundŭ kezeẏn tezeŋ poyıŋa kes.* "Eğer odun kesmeyi bu kadar çok istiyorsan, kendine kes." (P.d.V.I, 123,13); *Paḷtazını tudŭndŭ odunġa parıp ī̆dī.* "O baltasını alıp, odun kesmeye gitti." (Tub., P.d.V.I, 290,10)
otuŋ~ōdduŋ "Odun." (EDPT, 60)
otuŋ "Odun, yakacak." (DTS, 397)
odın "Odun" (ATS, 138)
odın "Odun" (TAS, 75)
odun~odın~otun~otuŋ "Odun." (DÇT, 139, 141)

odunna- **I/1129** Tub. <odun+ḷa-
Odun getirmek için gitmek, odun toplamak.
Odunnap parza odun tappadı. "Odun getirmek için gittiğinde odun bulamadı." (P.d.V.I, 290,11)
otuŋlā-~ōdduŋlā- "Yakacak odun toplamak." (EDPT, 63)
odında- "Kütük, odun toplamak." (ATS, 138)

odunnat- **I/1129** Tub. <odunna-t-
Odun getirmek için birini göndermek.
-
-

odunnuğ **I/1129** Tub. <odun+ḷuğ
Odunu çok olan, odunlu.

-
odındu "Odun olan yer, odunlu." (DÇT, 139)

oduŋ **I/1126** Leb. Odun.
Oduŋġa pardı. "O odun getirmek için gitti."; *Oduŋ ot ottanıp saḷdı.* "O ateş yaktı." (P.d.V.I, 352,118)
bk. odun**.

odus **I/1133** Alt. Tel. Leb. Otuz.
bk. ottıs.

oduş **I/1133** Tel. Huş ağacı kabuğundan yapılmış delikli kürek.
oduş "Kalbur, elek." (ATS, 138)

oduzŭncı **I/1133** Leb. *bk.* ottızınçı.

oduzŭnçı **I/1133** Tel. <odus+nçı
Otuzuncu
bk. ottızınçı.

oġına **I/1008** Eğer gerekirse, en azından.
-
-

oġır- **I/1008** Tel. *bk.* oġur -

oġo **I/1007** Alt. En azından, hiç olmazsa
Oġo yer (deyim)
ogo "Ona (yönelme hâli eki almış 3. teklik şahıs zamiri)" (ATS, 138)

oġono **I/1007** Tel. =soġan
Dağ soğanı.
ogono "Dağ soğanı." (DLTÇ, 179)

oġron- **I/1020** Tel. *bk.* oḳran-.

oġur- **I/1011** Tel. Haykırmak, böğürmek
ogır- "Böğürmek, anırmak." (ATS, 138)
ogur- "Böğürmek, ağlamak." (ATS, 138)
ogır-"Böğürmek." (TAS, 75)
ogur- "Böğürmek, feryat etmek, bağırmak." (DÇT, 139)

oġurçın **I/1014** Tel. <Rus. огурцы
Salatalık, hıyar.
ogurçın "Salatalık." (ATS, 138)
ogurçın "Salatalık." (TAS, 75)
aġurçın "Salatalık, hıyar." (DK, 197)
ogurçın "Salatalık, hıyar." (DLTÇ, 179)

oġuru **I/1011** Tel. Hasta.
aġrıġ "Ağrılı, sancılı hastalık." (EDPT, 90)
aġrıġ "Ağrı, hastalık." (DTS, 24)
ōru "1. Hasta. 2. Hastalık." (ATS, 140)
ūru "Hastalık." (TAS, 125)

oġus **I/1016** Tel. W. Suyla taşınan tomruk.
-

ojoḳ **I/1154** Tel. Alt. *krş.* oşaḳ
Küçük ince kar taneleri
uvşāḳ "Ufak." (EDPT, 16)
uvşaḳ "1. Küçük, ufak. 2. Az, biraz." (DTS, 657)
uşak~uvşak "İnce, narin; küçük, genç; (ses) alçak, yavaş; ufak, az; yonga, talaş; parça." (EUES, 805, 809)
-

ojoḳto- **I/1154** Alt. Tel. <ojoḳ+ḷa-
İnce ince kar yağmak.
-

ōḳ **I/993** Tel. Ufak, küçük.
-
ōk "Küçük." (ATS, 140)
ōḳ "Ufak." (TAS, 76)

oḳ I **I/988** Alt. Tel. Leb. 1. Ok.
Oḳ pajı, *oḳ mizĭ* "Okun ucu, temren." (Alt. Tel.); *oḳtıŋ sabı* "Okun çubuğu" (Tel.); *yanıŋ oġı* "Ok." (Alt.); *Atpastıŋ oġı aḷtı ḳuḷaş.* "Ok atmayı becerememeyen atıcının oku altı kulaçtan uzağa gidemez." (Tel.); *ḳaÿbur oḳ* "Savaş oku." (Tel. W.)
2. Mermi.
Muḷtıḳnıŋ oġı (Tel. deyim)
ok "Ok." (EDPT, 76)
oḳ "Ok." (DTS, 391)
ok "Ok, kurşun." (ATS, 138)
ok "1. Mermi. 2. Ok." (TAS, 75)
ok~uk "1. Mermi. 2. Ok." (DK, 235, 261)
ok "Ok." (DLTÇ, 180)
ok "Ok." (DÇT, 139)

oḳ II **I/991** Alt. Tel. Leb. 1. (Kuvvetlendirme edatı) da, de, dahi, tam, bilhassa.
Oḷ oḳ kiji "Aynı insan" (Alt.); *Pu ok üÿge kirdĭm.* "Ben tam da bu eve girdim."(Tel.); *Turŭb oḳ keldi* "O kalkıp da geldi." (Alt.); *Kelĭb oḳ yat.* "O da geliyor." (Alt.); *Aḷar oḳ ede.* "Ayrıca o da alırdı."
Bazen tam birleşik olur.
rāḳ=Raġ oḳ "Uzak ama" (Alt.)
2. Çok.
rāḳ = raġ oḳ "Çok uzak" (Alt.)

3. *-p zarf-fiil ek*inden sonra kullanılır.
4. Hemen şimdi, derhâl.
ok/ök "Kuvvetlendirme edatı." (EDPT, 76)
ok/ök "Kuvvetlendirme edatı." (DTS, 392, 406)
ok "(Kuvvetlendirme edatı) de, dahi, -e gelince" (ATS, 138)
ok "Kuvvetlendirme edatı." (TAS, 74)
ok "Kuvvetlendirme edatı, de, dahi." (DK, 235)
ok "kuvvetlendirme edatı, da/de, dahi." (DÇT, 140)

oḳı- **I/994** Tel. Geğirmek, öğürmek, hıçkırık tutmak, kusmak.
okī- "Geğirmek, öğürmek, kusmak." (EDPT, 79)
-

oḳıt- **I/994** Tel. <oḳı-t-
Midesini bulandırmak, kusturmak.
-

oḳpor **I/1004** Alt. <op-ḳor
Bataklık.
-
-

oḳran- **I/999** Leb. <oḳra-n
(Genç sığır için) böğürmek.
okrā- "(At için) kişnemek." (EDPT, 92)
oḳra- "(At için) kişnemek." (DTS, 392)
-

oḳron- **I/999** Alt. *bk.* oḳran-

oḳşa- **I/1002** Leb. Öpmek.
oḫşā- II "Okşamak, sevmek, öpmek, (bir çocuğu) rahatlatmak." (EDPT, 97)
okşo- "Öpmek." (ATS, 138)
okço-~okşo- "Öpmek." (DÇT, 140)

oḳşan- **I/1003** Leb. Öpülmek.
-
okşon- "Öpülmek." (ATS, 138)

oḳşanış- **I/1003** Leb. Öpüşmek.
okşonış- "Birbirini öpmek." (ATS, 138)
okçonış-~opçonış- "Öpüşmek." (DÇT, 139, 140)

oḳşaş **I/1003** Leb. Benzer.
-
oşkoş "Benzer, benzeyen, aynı, gibi." (ATS, 141)
oşkoş "1. Benzeyen, andıran. 2. Galiba, herhâlde." (TAS, 77)

oḳşo- **I/1003** Alt. Tel. *bk.* oḳşa-.

oḳşon- **I/1003** Alt. Tel. *bk.* oḳşan-

oḳşondur- **I/1003** Alt. Tel. <okşan-dır
Öptürmek.
okşondır- "Öptürmek." (ATS, 138)

oḳşonış- **I/1003** Alt. Tel. *bk.* oḳşanış-

oḳşonıştır- **I/1003** Alt. Tel. <okşan-ş-tır-
Öpüştürmek.
-

oḳşonū **I/1003** Alt. Tel. Öpücük, öpme.
okşonış "Öpme, öpücük." (ATS, 138)

oḳton- **I/1001** Tel. <oḳ+ḷa-n-
Ok gibi gitmek, şiddetle saldırmak, hücum etmek.
oktā- " Atmak, ok atmak." (EDPT, 81)
okta- "Ok atmak." (DTS, 393)
okton- "Ok gibi uçmak." (ATS, 139)

ōḳtök **I/1001** Tel. <ōḳ+tek
Ufak tefek (şeyler).
uvşak tavşak "Küçük, ufak." (DTS, 657)
-

Oḳtuḡan **I/1001** Tel. Ruhlardan biri.
-

oḳu- **I/994** Tel.W. *bk.* oḳı-

oḷ **I/1078** Tel. Alt. Leb. 1. O, şu (uzak olan bir şeyi veya yeri işaret ederken).
Pu kiji emes oḷ kiji "Bu kişi değil, o kişi." (Tel.); *Oḷ yarıḳ* "Öbür dünya, ahiret." (Tel); *Oḷ tuşta, oḷ çaḳta* "O zamanlar." (Alt.); *Sudŭŋ oḷ yanında* "Sahilin öbür tarafı."(Tel.)
2. O (erkek, kadın) (3. şahıs).
a) İlgi hâli: anıŋ (Alt. Tel.); *Anıŋ kīnde* "Bundan sonra." (Tel.); *anıŋ üçün* "Onun için." (Tel.); *Anıŋ bıla* "Onunla birlikte."
b) Yönelme hâli: ā, ō (Alt. Tel.) Zarf olarak da kullanılır.
Ā pardım. "Ben oraya gittim." (Alt.).
c) Yükleme hâli: *anı*;
ç) Bulunma hâli: *anda*; *Men anı anda kördŭm.* "Ben onu orada gördüm."
d) Ayrılma hâli: *andaŋ, anaŋ*.
ol "O" (EDPT, 123)
ol I "O (işaret zamiri veya sıfatı)" (DTS, 389)

ol II "O (3. Teklik kişi zamiri.)" (DTS, 389)
ol "O (3. Teklik şahıs zamiri.), bu." (ATS, 139)
ol "O." (TAS, 75)
ol~ul II "O." (DK, 236, 262)
ul "O (3. teklik şahıs zamiri)." (DK, 262)
ol "O." (DLTÇ, 180)
al "1. O (kişi zamiri). 2. O, şu (işaret zamirini)." (DÇT, 100)
o~ol "O." (DÇT, 139, 140)

ōḷ I **I/1080** Leb. Çapa, kazma.
bk. abıḷ.

ōḷ II **I/1080** Leb. Tub. 1. Oğul. 2. Oğlan çocuk, genç adam.
oġul "Çocuk, evlat. (Temelde her iki cinsiyeti karşılar. Ancak kuvvetli delillerle erkek çocuğu işaret eder.)" (EDPT, 83)
oġul "1. Evlat, erkek çocuk. 2. Erkek evlat. 3. Kuş veya diğer hayvanların yavrusu." (DTS, 387)
ūl "1. Oğul. 2. Genç." (ATS, 195)
ūl "Delikanlı, oğlan." (TAS, 77)
ogal~ol~ōl~ugıl~uglı "Oğul." (DK, 235, 261)
ōl~ul~ūl "Oğul, erkek çocuk, genç adam." (DLTÇ, 181, 216)
ōl~ūl "Oğul, erkek çocuk, delikanlı." (DÇT, 140, 161)

ōḷaḳ **I/1084** Leb. Oğlan çocuğu, genç adam.
oġlāk "Çocuk; keçi yavrusu, oğlak" (EDPT, 84)
oġlaḳ "1. Oğlak. 2. Oğlak burcu." (DTS, 386)
ūlak "oğlak." (ATS, 195)
olok "Oğlan, erkek çocuk." (DK, 236)
ōlak "Oğlan, erkek çocuk." (DLTÇ, 181)
ōlaç~ōlaş "Erkek çocuk, çocuk." (DLTÇ, 181)
ōlogoç "Erkek çocuk, delikanlı." (DÇT, 140)
ōlok "Erkek çocuk, genç." (DÇT, 140)

ōḷan **I/1085** Leb. Genç adam, yetişkin.
oġlān "Çocuk, kız veya erkek evlat." (EDPT, 85)
oġlan "1. Evlat, oğlan, erkek çocuk. 2. Erkek evlat." (DTS, 385)
ūlan "Oğlan, genç." (ATS, 195)
ūlan "Oğlan, genç." (TAS, 125)
oglan "Oğlan, delikanlı." (DK, 262)
ūlan "Yiğit, delikanlı." (DÇT, 161)

ōḷıġ **I/1086** Leb. <ō+ḷıġ
Zehirli.
aġuluġ "Zehirli." (EDPT, 86)
aġuluġ "Zehirli." (DTS, 26)
-

oḷımaş **I/1086** Kumd. W. Küçük bir kuş.
-
-

oḷın- **I/1086** Tel.W. Üzülmek, kederlenmek, pişman olmak.
ulın- "Kıvranmak, acıdan kıvranmak." (EDPT, 149)
ulın-~ulun- "Kıvranmak, dönmek." (DTS, 646, 647)
-

oḷış **I/1086** Tel. Eğri (eşyalarla ilgili).
Oḷış d'üstū "Yüzü eğri olan" (Tel.)
-
-

oḷış- **I/1086** Tel. Çarpıtmak, biçimini bozmak, eğriltmek.
-
-

oḷmon-yaḷman **I/1096** Dalgalanarak, titreyerek yanan.
-
olmon "Sallantılı, dalgalı; heyecanlı." (ATS, 139)

ōḷoḳ **I/1085** Kumd. Tub. Oğlan çocuğu, genç adam.
Purun purun pir öksüs ōḷoḳ poḷġon. "Bir zamanlar öksüz bir oğlan yaşıyordu." (P.d.V.I, 260,1)
bk. ōḷaḳ.

oḷt'oġoş **I/1089** Tel. Huş ağacı kabuğundan yapılmış küçük kulübe.
-
-

oḷt'oḳ **I/1089** Tel. Huş ağacı kabuğundan yapılmış kulübe.
-

oḷtur- **I/1090** Kumd. Oturmak, bir şeyin üzerine oturmak.
bk. ottur-.

oḷyo **I/1088** Alt. Tel. 1. Köstek, zincir, bağ.
2. Rehin, ganimet, av.
Oḷyō tüştü "O rehin düştü."
olco "Esir." (ATS, 139)
old'o "Esir, tutsak." (TAS, 76)
olca "Hapishane." (GSATA, 482)

oḷyoḷo- **I/1088** Alt. Tel. <oḷyo+la-
1. Zincirlemek, bağlamak.
2. Rehin almak, avlamak.
Aḳ maḷın oḷyoḷop aẏdadı. "Savaşarak onun büyük baş hayvanlarını yağmaladı."
olcolo- "1. Esir almak. 2. İşgal etmek." (ATS, 138)
old'olo- "Esir almak, tutsak etmek." (TAS, 76)

oḷyoḷū **I/1088** Alt. <oḷyo+ḷū
Bağlanmış, rehin düşmüş.
-

oḷzo **I/1095** Alt. Tel. =ozo
Eskiden, bir zamanlar.
ozā "Önceden, eskiden." (EDPT, 280)
oza "1. Önce, evvel, önceden.2. Çekim edatı: önce." (DTS, 398)
ozo "1. Önce, çok önce. 2. İleri, ileride. 3. *edat* önce, ileri." (ATS, 142)
ozo "1. İlk önce. 2. İleri." (TAS, 78)
ozo "Önce, eskiden, ileri." (DK, 235)
ozo "Önceden, eskiden, başlangıçta." (DÇT, 139)

oḷzoğı **I/1095** Alt. Tel. =ozoğı
Eskiden.
Oḷzoğı meniŋ yīt çağımdağı meniŋ at sādağım ebeẏ. "Bu benim atım ve bu da gençliğimden kalma yayım." (P.d.V.I, 35,191)
ozākī "Önceden, eskiden." (EDPT, 284)
ozağı~ozaḳı "Önceki, evvelki, geçmişteki." (DTS, 398)
ozogı "1. Önceki, eski. 2. İleride bulunan." (ATS, 142)
ozogı "Evvelki, önceki." (TAS, 78)
ozogı "Köhne, eski." (DÇT, 139)

oḷzoḷo- **I/1095** Alt. Tel. <oḷzo+ḷa-, =ozoḷo-
Önceden gitmek, önden gitmek, birinden daha erken olmak.
Oḷzoḷop yürdü. "O önden gitti."
ozolo- "İleriye gitmek, iyileşmek, ilerlemek; yenmek, geride bırakmak." (ATS, 142)
ozolo- "İlerlemek, öne geçmek." (TAS, 78)

omır- **I/1168** Tel. Kenarından koparmak.
omır- "1. Kırmak, parçalamak, kesmek (eklemlerinden). 2. Testereyle kesmek." (ARSL, 502)

omırıḷ- **I/1168** Tel. Kenarından kopmak, koparılmak.
-
omırıl- "Kesilmek, parçalanmak." (ARSL, 502)

omoḳ **I/1168** Alt. Tel. Çevik, dinç, canlı.
Omoḳ poḷ paḷam! "Kendini topla, çevikleş, çocuğum!"; *Sanaġaŋ seniŋ omoḳ poḷzın!* "Zihnin açık olsun!"
omok "Dinç, canlı." (ATS, 139)
omok "Çevik, dinç." (TAS, 76)
omok "Canlı, dinç, çevik." (DK, 236)

omoḳsıra- **I/1168** Alt. Tel. <omoḳ+sıra-
Çevik ve dinç olmak.
-
omoksıra- "Dinçleşmek, iyi durumda olmak." (ATS, 139)

omoḳsırat- **I/1168** Alt. Tel. <omoḳ+sıra-t-
Teşvik etmek, canlandırmak.
-
-

omorḳo- **I/1168** Tel. Enerjik olmak, canlı olmak.
-
omorko- "Övünmek." (ARS, 95)

omorḳot- **I/1168** Tel. Teşvik etmek, canlandırmak.
-
omorkot- "Övündürmek, gururlandırmak." (ARSL, 501)

omrū **I/1171** Tel. *krş.* omuz.
1. Ön taraf, atın göğsü.
2. Gösterişli duruş, boy bos, endam (insan).
-
omuru "Gövde." (ATS, 139)

omrūḷū **I/1171** Tel. <omrū+ḷū
1. Güçlü göğsü olan at.

2. Güzel duruşlu, endamlı insan.
-
-

omtıḳ **I/1171** Tel. *krş.* omır-
Çatlamış tabak, kırığı olan tabak.
-
-

omurtḳa **I/1168** Alt. Tel. Leb. Omurga.
omurtḳa sōgü "Omurga, bel kemiği"
omurtka~oġurġa "Omurga." (EDPT, 164)
oġurḳa "Omurga." (DTS, 388)
omurtka "Omurga." (ATS, 139)
omurtka "Omurga." (TAS, 76)
ōrgo "Omurga." (DLTÇ, 181)

on **I/1042** Alt. Leb. Tel. On (10).
ōn "on (10)" (EDPT, 166)
on "On (10)" (DTS, 390)
on "on (sayı sıfatı)" (ATS, 138; TAS, 76)
on~un "On (10)." (DK, 236, 262)
on "On (10)." (DLTÇ, 180)
on "On (10)." (DÇT, 140)

onço **I/1045** Tel. Alt. <oḷ+ça
(Aslında *ol*'un bir hâlidir, bugün tamamen kaynaşmıştır. Aynı şekilde *bar*'dan türeyen *barça* ile aynı anlamdadır.)
Hep, hepsi, herkes, bütün.
Onço pelenbe? "Her şey hazır mı?"(Tel.); *Onço aytḳan poḷzoŋ, meniŋ sözümdü dē uḳ!* "Eğer her şeyi söylediysen, şimdi beni dinle!" (Tel.); *onçozı* "Hep birlikte." (Tel.); *Onço aġaş pajı körünöt.* "Her taraftan ağaçların başı görünüyor."(Alt., P.d.V.I, 243,32); *Aḷardıŋ onçozı menneŋ su-bıḷa saḷ aḳḳandī ertīp köske körŭnbeÿ ḳaḷdı.* "Bunların hepsi su gibi, benden uzaklaştı ve gözden kayboldu." (Tel., P.d.V.I,114,10); *Ölöŋdü kōnü onço ḳabına sūb-aḷdı.* "Otların ve küllerin hepsini torbasına soktu." (Alt., P.d.V.I, 51,1); *Sler onçoġar serippile kespeÿ nērek mınīp muŋanıp-yazıġar?* "Sizin hepiniz neden orakla kesmeyip de kendinize eziyet ediyorsunuz?" (P.d.V.I, 143,19); *Oḷ onço onçonı peş kün yayap, aḷtınçı künde onço kijilerdiŋ adazı Adamdı yayaġan.* "O, var olan her şeyi 5 gün içinde yarattı, 6. gün ise bütün kişilerin atası Adem'i yarattı."(P.d.V.I, 142,13)
ança "O kadar." (EDPT, 172)
ança "1. Öyle, böyle, bu şekilde. 2. Anca, o kadar, o kadar çok." (DTS, 47)
onço "Hep, hepsi, bütün, her şey." (ATS, 139; TAS, 76)
onçozı "Hepsi, tamamı." (DLTÇ, 180)
onço "Hepsi, tümü." (DÇT, 140)

ondut- **I/1045** Kumd. =unut
Unutmak.
unıt- "Unutmak." (EDPT, 179)
unıt- "Unutmak." (DTS, 649)
unut- ~undı- "Unutmak." (ATS, 194)
undı- "Unutmak." (TAS, 124)
undı-~unut- "Unutmak." (DK, 262)

ondutçān **I/1045** Kumd. =unutçan
Unutkan.
undınçak~unduçak "Unutkan." (ATS, 194)
undıçak "Unutkan." (TAS, 124)

onıḷa **I/1044** Tel. Onu birlikte.
Onıḷabĭs keldĭk. "Biz on kişi geldik."; *Onıḷaġar* "Sizin onunuz."; *Onıḷazı* "Onların onu"
-
-

onıncı **I/1043** Leb. *bk.* onınçı.

onınçı **I/1043** Alt. Tel. <on+n+çı
Onuncu.
onunç "Onuncu." (EDPT, 187)
onınç~onunç "Onuncu." (DTS, 390)
onınçı "Onuncu." (ATS, 139; TAS, 76)
onınçı "Onuncu." (DÇT, 140)

onna **I/1044** Leb. <on+ḷa
Sadece on.
-

onno **I/1044** Tel. Alt. *bk.* onna.

onto- **I/1045** Alt. Tel. İnlemek.
-
oŋto- "İnlemek." (ATS, 139)
onto- "İnlemek." (TAS, 76)
ondo- "Çığlık atmak, inlemek." (DÇT, 140)

ontot- **I/1045** Alt. Tel. <onto-t-
İnletmek, acıtmak, üzmek.
ontot- "İnletmek, sızlatmak." (ARSL, 503)

ontū **I/1045** Tel. <onto-ġū
İnleme.
-
ontu "İnilti." (ATS, 140)

oŋ- **I/1025** Alt. Tel. Leb. 1.Tükenmek, rengi solmak, solmak.
2. Geçmek, yok olmak, kaybolmak.
Til paḷū oŋbos, aġaç paḷū oŋor. "Bıçak yarası geçer ama söz yarası geçmez." (Tel.)
3. Değiştirmek.
oŋ- "Soluklaşmak, rengi solmak, solmak." (EDPT, 169)
oŋ- "Benzi atmak, solmak, sararmak, rengini kaybetmek." (DTS, 390)
oŋ- "Solmak, rengini kaybetmek." (ATS, 139)
oŋ- "Solmak, rengini kaybetmek." (TAS, 76)

oŋ I **I/1024** Alt. Tel. 1. Sağ taraf.
Oŋ ḳoḷ "Sağ el."; *oŋ yanında* "Sağ tarafta." (Alt. Tel.); *Oŋ közünen kör!* "Bana sağ gözünle bak! (iyi gözle)" (Tel); *oŋnaŋ* "Sağ tarafta, yol üstünde." (Tel.)
2. Uygun, elverişli.
Oŋ d'arġı ḳıḷdı. "Onun için en uygun olan kararı verdi." (Tel.); *Oŋ boḷ!* "Yetiş!, Büyü!"; *Ĭşiŋ oŋ poḷzın!* "İşlerin yolunda gitsin!" (Tel.)
3. Güney taraf.
Oŋ yel "Sıcak güney rüzgârı." (Alt.)
oŋ "Sağ taraf." (EDPT, 166)
oŋ "1. Sağ. 2. Doğru, gerçek." (DTS, 390)
oŋ "1. Sağ, sağ taraf, sağ yön. 2. Ön. 3. Aynı yöndeki." (ATS, 139)
oŋ "Başarı." (ATS, 139)
oŋ "1. Şans. 2. Sağ taraf. 3. Dış yüz." (TAS, 76)
oŋ "Sağ taraf." (DK, 236)
on "Sağ." (DLTÇ, 180)
oŋ "Hat, sınır." (DLTÇ, 180)
oŋ "Sağ." (DÇT, 140)

oŋ II **I/1025** Tel. Solgun, pörsümüş.
Oŋ ölöŋ "Solmuş ot."
-

oŋaẏ **I/1026** Leb. <oŋ+ġaẏ
Kolay.
oŋāy "Kolay, ucuz." (EDPT, 191)
oŋay "1. Kolay, rahat, nazik. 2. Doğru, gerçek, kesin. 3. Hafif, kolay, kolayca." (DTS, 390)
oŋoy "1. Hafif, uygun. 2. Ucuz." (ATS, 139)
oŋoy "Ucuz." (TAS, 76)

oŋdaẏ **I/1032** Tub. =oŋoẏ
1. Ucuz.
Oŋdaẏ ettĭ. "O ucuzlaştırdı."
2. Hoş, rahat, uygun.
3. Anlam, içerik.
Sözdüŋ oŋdayı "Sözün anlamı."
oŋday "İçerik, anlam." (ATS, 139)

oŋdaẏḷa- **I/1032** Tub. <oŋdaẏ+la-
Zor durumdan kurtulmak, durumunu iyileştirmek.
Paş ḳoẏdı aḷığına kersik: 'Sen oŋdaẏḷīrsĭŋ!' tēni. "O zaman akıllı, aptalın önünde boyun eğerek 'Sadece sen bu zor durumdan kurtulabilirsin!' dedi." (P.d.V.I, 286,113)
-

oŋdaẏḷıġ **I/1032** Tub. Rahat, kolay, ucuz.
-

oŋdır- **I/1033** Alt. Tel. <oŋ-dır-
Soldurmak.
-
-

oŋdo- **I/1032** Alt. Tel. İyileştirmek, düzeltmek.
oŋar- "(Birini veya bir şeyi) iyileştirmek, düzeltmek." (EDPT, 189)
oŋar- "(Birini veya bir şeyi) iyileştirmek, düzeltmek." (DTS, 390)
oŋdo- "1. Bir şeyi sağ eliyle yapmak. 2. Düzeltmek. 3. Anlamak, benimsemek." (ATS, 139)
oŋdo- "Düzeltmek, onarmak." (TAS, 76)
oŋdo- "Anlamak." (TAS, 76)
oŋdo- "Anlamak, farkına varmak." (DÇT, 140)

oŋdom **I/1033** Tel. <oŋ+ḷa-m
İyi, oldukça iyi, kayda değer.
-

oŋdoẏ **I/1033** Tel. Alt. Ucuz, kazançlı.
oŋday "İçerik, anlam." (ATS, 139)

oŋdoẏḷū **I/1033** Tel. <oŋdoẏ+ḷı
Ucuz, kârlı, kazançlı.

-
-

oŋdū I **I/1033** Alt. Tel. <oŋ I+ḷū
Düzelmiş, olması gerektiği gibi.
oŋdu "1. Sağlam. 2. Başarılı, talihli, şanslı." (TAS, 76)

oŋdū II **I/1034** Tel. <oŋ II+ḷū
Solgun, pörsümüş, zayıf.
Oŋ ölöŋ yigen maḷ oŋdū poḷor. "Öküz sararmış otlarla beslendiğinde zayıflar." (Tel.)
oŋo-mönö "Güçsüz, zayıf, soluk." (DÇT, 140)

oŋna- **I/1031** Leb. <oŋ+la1. Onarmak, daha iyi yapmak, düzeltmek.
2. Bilgisi olmak, bilmek, anlamak.
Men d'aḳşı oŋnabassım. "Ben iyi anlamıyorum."
-
oŋdo- "1. Bir şeyi sağ eliyle yapmak. 2. Düzeltmek. 3. Anlamak, benimsemek." (ATS, 139)
oŋdo- "Düzeltmek, onarmak." (TAS, 76)
oŋdo- "Anlamak." (TAS, 76)
uŋna- "Anlamak, bilmek." (DK, 262)
oŋdo-~oŋno- "Bilmek, tanımak, anlamak." (DLTÇ, 180)
uŋna- "Bilmek, anlamak." (DLTÇ, 217)
oŋno- "Anlamak." (DÇT, 140)

oŋnan- **I/1031** Leb. =oŋnon-
bk. oŋnon-.

oŋnancaḳ **I/1031** Leb. *bk.* oŋnandrar.

oŋnandrar **I/1031** Kumd. <oŋ+ḷa-n-dır-ar
Akıllı, becerikli.
-

oŋno- **I/1031** Leb. *bk.*oŋna-.

oŋnon- **I/1031** Leb. İyileşmek.
Oŋnonıp kelele uḷuğ pī ayttı. "Onlar iyileştiklerinde Çar söyledi." (Leb., P.d.V.I, 254,492)
-
oŋdon- "1. (Hastalıktan) iyileşmek, kurtulmak. 2. Düzelmek, kendine çeki düzen vermek. 3. (Hayvan için) Semirmek." (ATS, 139)
oŋdon- "1. İyileşmek. 2. Şişmanlamak, yaramak." (TAS, 76)

Oŋor **I/1029** Alt. Tel. Rus.
Oŋor kiji "Rus"; *Oŋor til* "Rusça"
Oŋor "Rus." (ATS, 139)

oŋorı **I/1029** Tel. Alt. Kumd. Sağ tarafa, doğru tarafa.
oŋaru "Sağa doğru." (EDPT, 190)
oŋorı-teskeri "Ters, tersine." (ARS, 96)

oŋoẏ **I/1029** Tel. Alt. Ucuz, uygun; anlaşılır.
Emdi et oŋoẏ boḷdı. "Artık koyun eti ucuzlaştı." (Tel.)
bk. oŋay.

oŋoẏḷıḳ **I/1029** Tel. <oŋoẏ+ḷıḳ
Ucuzluk; mümkün olma, imkân.
-
-

oŋoẏḷon- **I/1029** Alt. Tel. <oŋoẏ+ḷa-n-
Ucuz olmak, ucuzlamak; mümkün, anlaşılabilir olmak.
-
-

oŋoẏḷot- **I/1029** Alt. Tel. <oŋoẏ+ḷa-t-
Ucuzlatmak.
-
oŋoylot- "Ucuzlatmak." (ATS, 139)

op- **I/1155** Tel. Çekmek, içine çekmek, emmek.
Ḳum su ōp yat. "Kum, suyu emiyor."
ōp- "Yutmak, yutkunmak." (EDPT, 4)
ob-~op-~öp- "Yutmak, yudumlamak." (DTS, 384, 391, 411)
op- "İçeri girmek." (TAS, 76)

op I **I/1154** Tel. Yapmacıklık, ikiyüzlülük, riya, sahtekârlık.
-
op "Yalancılık, sahtekârlık." (ATS, 140)
op "1. Mucize. 2. Gariplik, tuhaflık, sıradışılık." (TAS, 76)

Op II **I/1155** Alt. Tel. <Rus. Ob
Ob Nehri.
-
-

opḳor **I/1155** Tel. <op-ḳor
bk. oḳpor.

opḳun **I/1155** Tel. <op-ḳun
Girdap.
opu "Girdap." (DTS, 391)
opkın "1. Dalga. 2. Girdap." (ATS, 140)

opḳuruẏ **I/1156** Tel. W. El ile sinek yakalar gibi yapılan hamle.
-
-

opḳuş **I/1155** Tel. <op-ḳış
1. Girdap, burgaç.
2. *Opḳuş kiji* "Açgözlü insan."
-
-

opton- **I/1156** Tel. <op+ḷa-n-
Yalandan yapmak, ikiyüzlülük yapmak, riyakârlık etmek.
-
opton- "İki yüzlü davranmak." (ATS, 140)
opton- "Kurnazlık etmek, kurnazca davranmak." (TAS, 76)

optū **I/1156** Tel. <op+ḷū
Yalandan bir şey yapan, ikiyüzlü.
Opḷū kiji "ikiyüzlü kişi"
-
optu "İkiyüzlü, hilekâr." (ATS, 140)
optu "1. Tuhaf, garip adam. 2. Garip, tuhaf." (TAS, 77)

or **I/1047** Tel. Gri, külrengi.
Or kiş "Gri geçişleri olan samur"; *Or ḳoyon* "Gri renkli tavşan."
ōr "(Hayvan rengi için) kırmızı-siyah ve sarı arası." (EDPT, 192)
or "Doru, kahverengi." (DTS, 393)
-

or- **I/1047** Tub. Leb. Tel. 1. Biçmek, hasat etmek.
2. Kesmek, biçmek. (Tel.)
3. Çalkalamak, yıkayarak temizlemek, (nehirler için) erozyon oluşmak. (Tel.)
ōr- "Biçmek, hasat etmek." (EDPT, 194)
or- "Biçmek, tırpanlamak." (DTS, 393)
or- "Delmek, deşmek, delik açmak." (TAS, 77)

oraḷ- **I/1051** Leb. Kumd. <ora-ḷ-
Dolanmak, sarılmak.
Oraḷ parġan. "Sarılmış"
-
orol- "1. Çevrilmiş, sarılmış olmak. 2. (Saçlar için) kıvrılmak." (ATS, 140)
orol- "1. Dönüp dolaşmak. 2. Dolaşmak, karışmak." (TAS, 77)

oramış **I/1052** Tub. <ora-mış
Ayağa dolanan bez, dolak, tozluk.
-
oromış "Sarma, sarmalama." (ATS, 140)
orongış "Sarma veya dolama şeklinde çorap." (TAS, 77)

orbū **I/1077** Tel. Alt. Şamanın davulunun tokmağı.
-
orbo "Şaman davulunun tokmağı." (ATS, 140)
orbo "Şaman davulunun tokmağı." (DLTÇ, 181)

ordo **I/1072** Tel. Hayvan ini.
ordū (ordō) "Kemirgen hayvanların deliği." (EDPT, 203)
ordu "Kemirgen veya diğer hayvanların yuva yaptığı kovuklar, delikler." (DTS, 393)
ordo "Yuva." (DLTÇ, 181)
ordo "Yer." (DÇT, 140)

orġın **I/1061** Tub. <or-ġın
Hasat, hasat zamanı.
-
-

orġocı **I/1061** Tub. Orakçı.
-
-

orġoḳ **I/1061** Tub. 1. Orak.
2. Hasat.
orġāk "Orak." (EDPT, 216)
orġaḳ "Orak." (DTS, 394)
orgak "Orak." (DLTÇ, 181)
orkok "Orak." (DÇT, 140)

orın **I/1055** Tel. Alt. Leb. 1. Yer, mevki.
Turanıŋ ordı "Evin temeli." (Alt.); *Otturarġa ordım poḷbadı.* "Oturmaya yer bulamadım." (Tel.); *ordında* "Onun yerinde, onun yerine"; *Senĭ adaŋnıŋ ordına turġŭzaẏn!* "Ben seni babanın yerinde oturtayım!" (Tel.); *Ūḷ adazınıŋ ordında ḳan poḷdı.* "Oğlu babasının yerine han oldu." (Alt.); *ordına pererge* "Borç vermek." (Tel.); *ordına aḷarġa* "Borç almak."(Tel.); *ordı-bıḷa, ordı pınaŋ* "Olduğu gibi" (Alt. Tel.); *Men boyımnıŋ ordına otturġuzŭp aḷḳıjıp perĭp yadım.* "Ben hayır dua ederek kendi yerime oturttum." (Tel.; P.d.V.I, 125,20); *Kös*

ordına kös, tiş ordına tiş. "Göze göz, dişe diş." (Tel. Miss.)
2. Yatak, bank. (Alt. Tel.)
orını "Onun yatağı."; *orınım* "Benim yatağım."; *Orınına otturdu.* "O kendi yatağına oturdu."
orun "Yer." (EDPT, 233)
orun "1. Yer. 2. Taht." (DTS, 395)
orın "1.Yer. 2. Yatak." (ATS, 140)
orın "1. Yer, mahal, mekân.2. Yatak." (TAS, 76)
ōrın~orın "Yer, mevki, koltuk, iskemle, yatak." (DK, 236)
ōrın~orın "Yer, mevki, yatak." (DÇT, 140, 141)

orınçı **I/1056** Tel. <orın+çı
bk. oroçı.
orunçī "Yerci." (EDPT, 236)
oroçı "Mirasçı, küçük oğul." (ATS, 140)
orınçı "Vali." (ATS, 140)

orınçıḷū **I/1056** Tel. <orınçı+ḷū
Mirasçısı olan.
-
-

orından- **I/1056** Tel. <orın+ḷa-n-
Zorla bir şeye sahip olmak, ele geçirmek, hükmetmek.
-
-

orındığ **I/1056** Kumd. Leb. *bk.* orındū.

orındū **I/1056** 1. Yerli, yerinde.
2. Yerli yerinde, yerinde, uygun, doğru.
Orındū sös "Uygun olan, doğru olan söz"; *Pu sözüŋ orındū emes.* "Bu sözün uygun değil. (Bu söz sana yakışmadı.)"
orunlıġ "Yerli, yer sahibi." (EDPT, 237)
-

orınsıs **I/1056** Tel. <orın+sız
1. Yeri olmayan.
2. Uygun olmayan, doğru olmayan, yersiz.
-
-

orḳoro- **I/1060** Tel. Parlamak.
-
-

orna- **I/1061** Leb. Birilerinin yerini tutmak, yerine geçmek.
orna- "Birinin yerini almak, yerleşmek." (EDPT, 235)
orna- "Yerleşmek, birinin yerini almak, oturmak." (DTS, 394)
orna- "Yerine geçmek, yerini almak, değiştirmek." (DK, 236)

ornaş **I/1063** Leb. Değişiklik, değiş tokuş.
-
ornoş "Değiştirme, mübadele." (TAS, 77)

ornaş- **I/1063** Leb. Değişmek, değiştirmek.
ornaş- "Yerleşmek." (EDPT, 236)
ornaş- "Yerleşmek." (DTS, 394)
ornoş- "Değiştirmek, mübadele etmek." (TAS, 77)

ornaşçı **I/1063** Leb. <ornaş+çı
Değiştiren, sarraf.
-
-

ornıḳ- **I/1063** Tel. <orın-ı-ḳ
Yer tutmak, kendi yerini tutmak, iyi olmak, kendi yerinde olmak.
Sağıjı ornıḳpas kiji "Aklı yerinde olmayan, sorumsuz, aklı havada olan insan."
-
orınçık- "1. Yerleşmek. 2. Sertleşmek. 3. Daha önceki duruma gelmek." (ATS, 140)
ornık- "Yerleşmek." (TAS, 77)

ornıḳtır- **I/1063** Tel. <ornıḳ-tır-
Birilerine yer vermek, doğru yer belirlemek, yoluna koymak.
-
-

orno- **I/1063** Alt. Tel. Tub. *bk.* orna-.

ornom **I/1063** Tub. <orno-m
Değişiklik.
-
-

ornoş **I/1063** Alt. Tel. Tub. *bk.* ornaş.

ornoş- **I/1063** Tel. Alt. Tub. *bk.* ornaş-.

ornoşçı **I/1063** Tel. *bk.* ornaşçı.

oro **I/1052** Alt. Tel. Çukur, kuyu, hendek.
orū~orō "Yere bir şeyler saklamak için kazılmış çukur." (EDPT, 197)

oru "1. Sebze depolamak için kullanılan çukur; 2. Kuyu, zindan." (DTS, 395)
oro "Çukur, yar." (ATS, 140)
oro "Çukur, kuyu." (TAS, 77)
oro "Çukur, delik, hendek." (DK, 237)
ura "Çukur, delik, oyuk." (DK, 262)
ora~oro "Oyuk, delik, çukur." (DLTÇ, 181)
oro "Çukur." (DÇT, 140)

oro- **I/1052** Alt. Tel. Sarmak, dolamak.
Aḷtın apçūr bıḷa orop saḷġan aḷtın ḳayırçaḳ-pıḷa naďızına sīḷap perdi. "O arkadaşına altın kutu ile birlikte altın şala sarılmış bardak hediye etti."; *Iosif, sōgün aḷaḷa anı arū keden-bile orodı* "İosif onun bedenini alıp altın kefene sardı." (Alt., P.d.V.I, 93,266)
-
oro- "Sarmak, dolamak." (ATS, 140)
oro- "Sarmak, kundaklamak." (TAS, 77)
örö- "Dolamak, sarmak." (DLTÇ, 183)
oro- "Sarmak, dolamak." (DÇT, 140)

oroçı **I/1054** Tel. Alt. *krş.* orınçı
Küçük oğlan, babadan sonraki mirasçı.
orunçī "Yerci." (EDPT, 236)
oroçı "Mirasçı, küçük oğul." (ATS, 140)
orunaçı~orınça "Mirasçı (küçük oğlan)." (DK, 237)

oroḳ **I/1053** Tel. Vahşi hayvan yolu, patika.
oruk~orok "Patika, yol." (EDPT, 215)
oruḳ "Yol, patika." (DTS, 395)
orık~oruk "Patika, yol." (ATS, 140)
orık "Patika, yol." (DLTÇ, 181)

oroḳçı **I/1053** Alt. Kumd. *bk.* oroḳḳoẏ.

oroḳḳoẏ **I/1053** Alt. Kumd. Somurtkan, huysuz.
-
orokoy "Yaramaz." (ATS, 140)

oroḳto- **I/1053** Tel. <oroḳ+ḷa-
Patikadan gitmek.
-
orıkta- "Patikadan gitmek." (ATS, 140)

oroḷ- **I/1054** Tel. Alt. <oro-ḷ-, *krş.* oral-
Çorton çūnge oroḷıp ḳaḷtır. "Turnabalığı ağa takılıp kaldı." (Tel.); *Yılan ḳoḷuna oroḷıp yat.* "Yılan onun eline dolanıyor." (Alt.)
-
orol- "Sarılmak, dolanmak." (ARS, 96)

oroḷçıḳ **I/1054** Alt. Tel. <oroḷ-çıḳ
Kıvrılan (bitkiler).
Oroḷçıġı yoḳ sös "Sade, anlaşılır söz." (Tel. W.)
orolçık "Spiral şekilli, bükük, kıvrık." (ATS, 140)

oroḷış- **I/1054** Alt. Tel. <oroḷ-ş-
Kıvrılmak.
-

oroḷışçān **I/1054** Tel. <oroḷış-çān
Oroḷışçān kiji. "Dolandırıcı, borçlarını, aldığını geri vermeyen insan" (Tel. W.)
-
orolışçān kiji "Borcunu ödemeyen ve aldıklarını geri vermeyen insan." (ATS, 140)

orom **I/1054** Tel. Alt. Sokak, cadde.
orōn~orom "1. Devlet, ülke; memleket. 2. *mit.* hanlık. 3. Sokak." (ATS, 140)
orom "Sokak, cadde." (DLTÇ, 181)

orōn **I/1053** Tel. Bölge, yer, alan, kıta.
orōn~orom "1. Devlet, ülke; memleket. 2. *mit.* hanlık. 3. Sokak." (ATS, 140)
orōn "Ülke, devlet." (TAS, 77)
orōn "Devlet, mülk, hanlık." (DÇT, 141)

oronçıḳ **I/1054** Tel. <oro(n)+çıḳ
Bebek bezi, kundak.
-

oroẏ I **I/1053** Alt. Leb. =oraẏ
Geç.
Oroẏ keldi. "O geç geldi." (Tel.)
oroy "Geç." (ATS, 141)

oroẏ II **I/1053** Tel. < oro-ẏ
Saçtaki kıvrım.
-
-

oroẏdo- **I/1053** Alt. <oroẏ+ḷa-
bk. oroẏḷo-.

oroẏdot- **I/1053** Alt. <oroẏ+ḷa-t-
Geciktirmek, tutmak.
-
-

oroẏḷo- **I/1053** Tel. < oroẏ+ḷa-
Gecikmek.
-

Ō, O

oroytı- "Gecikmek." (ATS, 141)

orozo **I/1054** Tel. Alt. Oruç.

-

orozo "Oruç." (ATS, 141)

orsıḷ-parsıḷ **I/1076** Tel. *krş.* orsoḳ

Ot enezĭ Oymon Ḳadın orsıḷ-parsıḷ tiştū. "Ateş anası Oymon kadın uzun köpek dişli."

-

orsoḳ **I/1076** Tel. Dudaklardan dışarıya doğru çıkık olan diş.

-

-

ōrtı **I/1072** Tel. =obırtı

Bir çeşit bira

-

-

ōrtḳı **I/1072** Tub. *bk.* ōrḳı[1]

orto **I/1070** Tel. Alt. =orta

1. Orta, yarı.

Tün ortozı "Gece yarısı"; *Ḳab orto* "Tam orta";

2. İki şey arasındaki mesafe.

Slerdiŋ ortodo "Sizin aranızda." (Tel.); *Slerbile bistĭŋ ortobısta* "Sizinle bizim aramızda." (Alt.); *Toy ortozına kirdĭ.* "O tam toy zamanı ortaya çıktı." (Tel.); *Ortozınaŋ çıḳtı.* "O onların arasından çıktı." (Alt.);

3. Orta, vasat.

Orto kün "Öğlen" (Tel.); *orto tün* "Gece yarısı"; *Kün ḳan orto ḳaraḳçı palazın perdi* "Kün-Han orta olan güzel kızını verdi." (Alt., P.d.V.I, 16,209)

ortū (ortō) "Orta, merkez." (EDPT, 203)
orta "Orta." (DTS, 394)
ortu~otra "1. Orta. 2. Ortalama. 3. Orta hâlli adam, köylü." (DTS, 394, 397)
orto "Orta, yarı." (ATS, 141)
orto "Orta, yarım, yarı." (TAS, 77)
orto "Orta, iki şeyin ortası." (DK, 237)
orta~orto "Orta." (DLTÇ, 181)
orto "Orta." (DÇT, 141)

ortodoġı **I/1072** Tel. <orto+do+ġı

Ortada olan, ortadaki.

oturadakı "Ortadaki." (EUES, 518)
ortodogı "Ortanca, ortadaki, ortalama." (DK, 237)
ortodo "*edat* Ortada, arasında." (DLTÇ, 181)

ortoḳ **I/1071** Alt. Tel. Ortak.

Ortoḳto "Birlikte"

ortuk (ortok) "Ortak." (EDPT, 205)
ortaḳ~ortuḳ "Ortak, arkadaş,yoldaş." (DTS, 394, 395)
ortok "Bilinen." (ATS, 140)

ortoḳşın **I/1071** Alt. Altayların kendilerinin de anlam veremediği, masallarda geçen kutsal yayın ismi.

Ḳara ortoḳşın yazın ḳurçanıp aldı. "O muhteşem siyah yayını boynuna astı." (P.d.V.I, 12,59)

-

ortokşu "Bahadır yayı." (ATS, 141)

ortoḳtū **I/1071** Alt. Tel. <ortoḳ+ḷū

Ortak, birlikte.

ortukluġ (ortokluġ) "Ortaklı, ortak sahibi." (EDPT, 211)

-

ortoḷıḳ **I/1071** Alt. Nehirdeki ada.

-

ortolık "Nehirdeki ada." (ATS, 141)
ortolık "Ada." (TAS, 77)
ortolık "Ada." (DLTÇ, 181)
ortolık "Ada." (DÇT, 141)

ortomık **I/1072** Tel. Vasat, orta derecede.

-

-

ortomıḳḷıḳ **I/1072** Tel. <ortomıḳ+ḷıḳ

Orta derecelik, vasatlık .

-

orton **I/1071** Alt. Tel. Orta, ortanca

Orton ḳoḷ "Orta parmak" (Tel.); *Aẏ Ḳan orton paḷazın perdi.* "Ay Han ortanca kızını verdi." (P.d.V.I, 16,202); *Orton ūḷŭ yanıp kelele* "Onun ortanca oğlu döndüğünde." (P.d.V.I, 8.17)

ortun "Orta" (EDPT, 207)
ortun "Orta, ortanca." (DTS, 395)
orton "Orta." (ATS, 141)
orton "Ortanca, ortadaki." (TAS, 77)

[1] OSTN'de gönderme yapılan ōrḳı maddesi bulunamamıştır, ōrtı olabileceği düşünülmektedir..

ortan~orton "Ortanca, ortadaki, ortalama." (DK, 237)
orton "Orta, ortanca." (DLTÇ, 181)

ortoŋoḷ **I/1071** Alt. <orton+ḳoḷ
Orta parmak.
orton oŋıs "Orta parmak." (TAS, 77)

orū **I/1057** Tel. Alt. <oro-ġū
1. Sarma.
2. Çocuk bezi, kundak.
-
-

Orus **I/1059** Alt. Tel. Rus.
Orus til "Rusça."; *Orus pī* "Rus yetkili." (Alt. Tel.); *Oruskа ḳaraġan yurt* "Ruslara tabi olan halk."
-
Orus "Rus." (ATS, 141; TAS, 77)
Orus "Rus." (DK, 237)

Oruzaḳ **I/1060** Alt. <Orus+aḳ
Küçük Rus. (eski şarkılarda mahlas)
-
-

os- **I/1137** Tel. W. Solmak.
us- "Susuz olmak." (EDPT, 241)
us- "Susuz olmak, susamak." (DTS, 653)
-

osḳın **I/1141** Tel. W. <os-ḳın
Öncü, önceki.
asḳın osḳın "Kaybolan"
-
-

osḳoẏ **I/1141** Tel. Kumd. 1. Çığa balığı.
2. Yarışçı, koşucu.
-
-

osmon **I/1143** Alt. Çuy Nehri'nde yaşayan bir balık.
-
osman "Çuka balığı." (ARSL, 511)

ospo **I/1143** Tel. <Rus. оспа
Çiçek hastalığı.
Ospo saḷdı. "O çiçek aşısı oldu."
-
ospo "Çiçek hastalığı." (ARSL, 511)

ospon **I/1143** Alt. *bk.* osmon.

ossıp **I/1142** Alt. <Rus. осъ
Eksen.
-
ossıp "Özellikle kandık adlı çiğdeme benzeyen yenilebilen otları yerden kazıp çıkarmaya yarayan alet." (GSATA, 485)

osto- **I/1142** Tel. <os(?)+ḷo-
1. Benimsemek, taklit etmek, yolundan gitmek.
Anı ostop otturdŭm. "Ben onun gibi oturdum."
2. Ulaşmak, yetişmek; duyup anlamak, bilmek.
-
-

ostoḷ **I/1142** Tel. Alt. <Rus. столъ
Masa, sandalye
-
stal~stol "Masa." (DLTÇ, 197)
stol"Masa." (DÇT, 149)
ustal "Masa." (GSATA, 517)
ustal "Masa." (KRS, 100)

ostoḷbo **I/1142** Kumd. Atların bağlandığı direk.
-
-

ostoḷmo **I/1142** Tel. Alt. *bk.* ostolbo.

ostoḷoḳ **I/1142** Tel. <ostol+ak, Rus. столикъ
Küçük masa.
-
-

oston- **I/1142** Tel. <osto-n-
Benzemek, taklit etmek.
-
-

ostot- **I/1142** Tel. <osto-t-
Benzetmek.
-
-

oşḳo- **I/1152** Tel. Kumd. Benzeri olmak, benzemek.
Orus oşḳop yazaẏrġa pilelbeḥenīkte, pis ā yatpaẏ yadıḳ. "Biz Ruslar gibi ev temizleyemediğimiz için onlarla yaşamıyoruz." (P.d.V.I, 134,9); *Pis oḳ adadaŋ aẏrılġan ösküs ḳalġan paḷdar oşḳop īḷajıp yada-ġaḷdıḳ.* "Biz babasından ay-

rılan yetim çocuklar gibi ağlayıp kaldık." (P.d.V.I, 125,25).

oḫşā- I "Benzemek." (EDPT, 97)
oḳşa-~oġşa-~oḫşa- "Benzemek, benzer olmak." (DTS, 393, 398)

uşku- "Benzemek." (DÇT, 162)

oşḳoş **I/1152** Tel. =oşḳaş, oḳşoş
Benzer, benzeyen.
Kelze kelbeze pir oşḳoş "Gelse de bir gelmese de." *Par oşḳoş* "Sanki var gibi."; *Yoḳ oşḳoş* "Sanki yok gibi."; *Seniŋ ünüŋ meniŋ paḷamnıŋ ünü oşḳoş.* "Senin sesin benim çocuğumun sesine benziyor."; *Aḷar teze küdüçizi yoḳ ḳoẏḷor oşḳoş, aḷardıŋ kemizi paẏ poḷza, anızı aḷarġa pī oşḳoş poḷıp-yat, kemizi yoḳtū poḷzo, anızı yarġıdaŋ pīdeŋ ḳorḳunçāḳ ḳuḷ oşḳoş poḷıp yat.* "Onlar çobansız koyun gibiler, içlerinde zengin olanı başçı, fakir olanı ise başçısından korkan ve itaat eden kul gibidir. (P.d.V.I, 1153,19); *Ūḷum kelgen oşḳoş* "Sanki oğlum geldi. (Oğlum geldi gibi.)"

oḫşāġ "Benzer, benzeyen." (EDPT, 96)
oḫşaġ "Benzer, gibi." (DTS, 398)

oşḳoş "Benzer, benzeyen, aynı, gibi." (ATS, 141)
oşḳoş "1. Benzeyen, andıran. 2. Galiba, herhâlde." (TAS, 77)
oş "Benzer." (DK, 237)
oş ~oşḳoş"Benzer." (DLTÇ, 182)
uş~üş "*edat* Benzer, gibi." (DLTÇ, 218)
oşḳoş "Gibi, benzer." (DÇT, 141)

oşḳoş- **I/1153** Tel. Atın üstünde birinin arkasında oturmak.
bk. uçḳaş-**.

oşḳoştır- **I/1153** Tel. Benzerini yapmak, benzetmek.

-

-

ōt- **I/1102** Alt. Tel. Leb. Dövmek, döverek ezmek, parçalamak,
Kemge oḷ taş tüşse ōdo pazar. "O taş kimin üstüne düşerse onu ezer." (Tel. Miss.); *Ūḷçaḳ temir ḳabaẏdı ōdo teptī.* "Ufaklık ayağıyla demir beşiği kırdı." (Alt.); *Ḳan Püdeẏ Ḳaḷaştıŋ örḥōzüŋ yemirdī taş oçoġın ōdıb-īdī* "Kan Püdey Kalaş'ın sarayını ve ocağını dağıttı." (Alt., P.d.V.I, 77,594).

uvşat-"Ezmek, ufalamak." (EDPT, 16)
uvşat- "Doğramak, ufalamak." (DTS, 657)

ōt- "Kırmak, parçalamak." (ATS, 140; TAS, 76)
ot- "Dövmek, vurmak, ezmek." (DK, 237)
ōt- "Yarmak, parçalamak." (DLTÇ, 181)
ot- (<ōt-)~oto- "Kemirmek, ısırarak koparmak." (DLTÇ, 182)

ot I **I/1096** Alt. Tel. Leb. Tub. Ateş.
Ot çaġıp per! "Ateş çak!" (Alt.); *Ot saḷ, ottur!* "Ateş yak otur." (Alt.); *Ḳazan otḳo saḷdı.* "O kazanı ateşin üstüne koydu." (Tel.); *Otḳo yılındı.* "O ateşin kenarında ısındı." (Alt.); *Köstüŋ odı* "Gözün ışığı." (Tel.); *Mıḷçā ot saḷ!* "Banyoyu ısıt!" (Tel.); *Ülgönüŋ üç ḳızı ot ḳabızar poḷoḷbīn yat.* "Ülgen'in üç kızı da ateş yakamıyorlardı." (Tub., P.d.V.I, 262), *ot aġazı* "Ev sahibi." (Leb.)

ōt~ōd "Ateş." (EDPT, 34)
ot~ōt "Ateş." (DTS, 396)

ot "Ateş." (ATS, 141; TAS, 77)
ot "Ateş." (DK, 237)
ot "Ateş, ocak." (DÇT, 141)

ot II **I/1100** Alt. Tel. Leb. Kumd. 1. Hayvanlar için yem olan bitkiler, ilaç bitkileri, zehirli bitkiler, ot, saman.
Sıḷġan ot "Su bitkisi, su yosunu." (Tel.); *şış ot* "(Ekilebilen) ot."; *oçü ot* "Delice bitkisi."*ot ölöŋ* "Her çeşit ot."
2. Zehir. (Kumd.)

ot "Ot, bitki." (EDPT, 34)
ot "Ot, çimen, yeşillik." (DTS, 396)

ot "Ot." (ATS, 141)
ot "Ot." (TAS, 77)

otḳor- **I/1111** Alt. Büyükbaş hayvanları ot veya samanla beslemek, onları otlamaya bırakmak.

otġar- "Otlatmak, otlatmaya götürmek." (EDPT, 48)
otġar- "Otlatmak." (DTS, 397)
otkor- "Otlatmak." (ATS, 141)

ottağ **I/1115** Leb. Otlak.

otlak "Otlak." (EUES, 517)

-

ottırağ **I/1116** Kumd. Ada.
bk. odrū.

ottıs **I/1116** Tel. Otuz (30).
ottuz (ottoz) "Otuz (30)." (EDPT, 74)
ottuz~otuz "Otuz (30)." (DTS, 397)
odus~otıs~otus "Otuz." (DK, 235)
odus~odıs~otıs "Otuz." DLTÇ, 180)
oduz~odus~otuz "Otuz." (DÇT, 139, 141)

ottızınçı **I/1116** Tel. Otuzuncu.
ottuzunç "Otuzuncu." (DTS, 398)
oduzınçı "Otuzuncu." (ARS, 93)

otto- **I/1115** Alt. Tel. Otlamak.
Puġa ölöŋ ottop yürḥön "Boğa ot yiyordu."; *Yasḳıda Ḳamġınıŋ eki yanında mēsterĭ erĭp kök çıġıp kelḥende ayūḷları ūrlejip aḷıp oḷ mesterĭnde ottop yüret.* "Eğer ilkbaharda Kalga Nehri'nin her iki tarafındaki çıplak yamaçlarda karlar erirse, o zaman otlar büyür ve oradaki ayılar sürü hâlinde gezerek onları yer." (Tel.; P.d.V.I, 147,4)
otlā- "Otlamak." (EDPT, 57)
otla- "Otlamak." (DTS, 397)
oto- "Otlamak." (ATS, 141)

ottoḳ **I/1116** Tel. W. Bir temiçinin[2] yönetimindeki halkın bir kısmı.
-
otok "Soy, kabile birliği." (ARSL, 512)

ottot- **I/1116** Alt. Tel. Beslemek, yem vermek, otlağa bırakmak, otlatmak.
otlat- "Otlatmak." (EUES, 518)
otot- "Otlatmak." (ATS, 141)
otot- "Otlatmak." (DÇT, 141)

ottottır- **I/1116** Alt. Tel. Hayvanları otlağa götürtmek, otlattırmak.
-
-

ottū I **I/1116** Alt. Tel. <ot+ḷū
1. Ateşli yer.
2. Ateşli.
Közüŋ poḷzo ottū köksüŋ poḷzo çoḳtū. "Senin gözlerin ateşli ve göğsün çok sıcaktır." (Alt., P.d.V.I, 14,124)
ōdluġ~otluġ "Ateşli." (EDPT, 55)
otluġ "Ateşli." (DTS, 397)
ottu "1. Ateşli, yakıcı. 2. Cesur, enerjik." (ATS, 141)

ottū II **I/1116** Alt. Tel. <ot+ḷū
Otla zengin olan, büyük baş hayvanlar için iyi yemi olan, otla zengin olan, otlu.
otluġ "Otlu." (EDPT, 55)
otluġ "Otlu, yeşillikli, çimenli." (DTS, 397)
ottu "Otlu." (ATS, 141)

ottuḳ **I/1116** Alt. Leb. Tel. <ot+ḷıḳ
Çakmaktaşı, çakmak.
Ottuḳ taş "Çakmaktaşı"
-
otık "Çakmak. *Otık taş* çakmak taşı." (ATS, 141)
ottık "Çakmak." (TAS, 77)
ottık taş "Çakmak taşı." (TAS, 77)
otok~utık "Çakmak taşı." (DK, 237, 263)
ottuk~otuk "Çakmak taşı." (DLTÇ, 182)
otkır "Çakmak taşı." (DÇT, 141)

ottur- **I/1117** Alt. Tel. 1. Oturmak, bir yere oturmak.
Törḥöne ottur! "Ön tarafa, şeref yerine otur!" (Tel.); *Yerge ottur!* "Boşalt! (tuvaletini yap)." (Tel.); *Tūnüḥĭnö otturŭp ḳoẏdı.* "O çadırın üst kısmına oturdu!" (P.d.V.I, 49,660); *Poro ḳarçā tūnükte otturŭp pu ermektĭ uġŭp saḷdı.* "Boz şahin çadırın üst kısmına oturup bu konuşmayı duydu." (P.d.V.I, 49,675); *Ērĭn minḥençe, üḥönŭn tutḳança adı yoḳ otturġan.* "O, altında atı olmadan eyerin üstüne binip elinde dizgini tutmuş bir şekilde oturmuş." (Alt., P.d.V.I, 74,210).
2. Olmak, bir yerde bulunmak, yaşamak (çoğu zaman geçici olarak bir yerde bulunmak anlamında kullanılır, zıddı "temelli bir yerde yaşamak"tır).
Aġamnıŋ üyŭnde otturdŭ. "Ağabeyimin evinde yaşıyordu." (Tel.); *Aba turada üç ḳonŭp otturdŭm.* "Ben üç gün Biysk'te kaldım." (Tel.)
3. Yardımcı fiil olarak devam eden bir hareketi söylemek istediklerinde veya bir hareketin diğeriyle birlikte aynı anda olduğunu bildirmek için kullanılır. Çoğu

[2] Temiçi: Zaysanın emrinde çalışan yerel yönetici.

zaman da anlamsız kullanılır (Özellikle de Şor lehçesinde).
Parıp otturdŭ. "O çok uzun gidiyordu ve gitmeye de devam ediyordu."; *Aŋnap otturdŭ.* "O sık sık ava gidiyordu ve uzun zaman da avlanıyordu."; *Uçar ḳuş anı kelip uġŭp otturdŭ.* "Kuşlar uçarak gelip onu dinliyorlardı" (Tel.).

oltur- ~olur- (?olor-) "Oturmak." (EDPT, 133, 150)
oldur-~oltur- "1. Oturmak 2. Konmak 3. Hüküm sürmek 4. İkamet etmek, yerleşmek." (DTS, 389, 390)
otur- "1. Oturmak. 2. Yaşamak. 3. Yardımcı fiil." (ATS, 141)
otır- "Oturmak." (ATS, 141)
otur- "Oturmak." (TAS, 77)
oltur- ~oltır-~otır-~ultır- "Oturmak." (DK, 236, 262)
otur- "Oturmak." (DLTÇ, 182)
otur- "Oturmak." (DÇT, 141)

otturçaḳ **I/1119** Leb. <ottur-çaḳ
Küçük sandalye, tabure, bank.

olurçuk "Tabure, oturacak yer." (EUES, 507)

-

otturġŭs- **I/1118** Tel. <ottur-ġŭs-
Oturtmak, oturmaya davet etmek.

-

oturgus- "Oturtmak, yerleştirmek." (ATS, 141)
oturgus- "Oturtmak." (DÇT, 141)

otturġŭş **I/1119** Tel. Kumd. Leb. 1. Oturak, bank, sandalye.
Otturġŭşḳa ottur! "Sandalyeye otur!" (Tel.); *Otturattan otturġŭşŭŋ parma?* "Oturacak sandalye veya herhangi bir şeyin var mı?"
2. *Kün otturġŭşı* "Güneşin battığı yer, batı"

oturgış " Sandalye" (ATS, 141)
oturguş "Tabure" (ATS, 141)
oturguş "Sandalye, tabure." (TAS, 77)
otonçık "Oturak, tabure." (DLTÇ, 182)

otturŭs- **I/1118** Tel. Oturtmak, oturmaya davet etmek.
Oḷ meni toḳtozıp aḷıp yanına otturzŭp ḳoyoḷo mā ḳızıḷġattū ḳaḷaş perdi. "O beni durdurup, yanına oturttu ve bana bir dilim Frenk üzümlü ekmek verdi." (Tel.)
bk. otturġŭs-.

oẏ **I/969** Tel. Leb. Akıl, zihin, hafıza, düşünce.
Oyıŋ par poḷza "Eğer aklın varsa." (Tel.); *Aḷabuġada min yoḳ aḷū kijide oẏ yoḳ.* "Levreğin çorbası, aptalın da aklı olmaz." (Alt. ; P.d.V.I. 1,6)

-

oy "Akıl; anlayış; endişe." (ATS, 141)
oy "Akıl, us." (TAS, 77)

oẏ- **I/970** Alt. Tel. 1. Kazımak, oymak, kesmek, oymak.
2. Bükmek, yayı eğmek. (Tel.)
3. Delmek.
4. Derinden düşünmek

ōy- "Oymak." (EDPT, 266)
oy- "Oymak, çukurlaştırmak." (DTS, 388)
oy- "Oymak, delmek." (ATS, 141)
oy- "Oymak, kazmak, deşmek, delik açmak." (TAS, 77)
oy- "Oymak." (DK, 235)
oy- "1. Oymak, delmek, delik oluşturmak. 2. Gözlerini oymak, kör etmek." (DÇT, 139)

oyaġat **I/1034** Leb. <ayaḳ+ot,=oyoŋot
Kışın ayakkabının içine konulan ot.

-

oyoŋot *bot.* "Ter otu." (ATS, 142)

oyan- **I/1034** Leb. Uyanmak.

oḏun- "Uyanmak." (EDPT, 62).
oḏun- "Uyanmak, uyanık kalmak." (DTS, 385)
oyġan-~oyan- "Uyanmak." (EDPT, 271, 275)
oygon- "Uyanmak." (ATS, 141)
oygon-~oyon- "Uyanmak." (DÇT, 139)

oẏbaḳ **I/986** Leb. *bk.* oẏmoḳ.

oẏboḳ **I/986** Tel. =oẏbaḳ
Alçak arazi, ova, düzlük.

-

oybak "Alçak arazi, çökek." (ARSL, 496)

oẏda **I/983** Leb. *bk.* oẏtto

oẏdıġaş **I/984** Tel. <oẏdıġ+aş
Çukur, derinlik, küçük çukur, küçük ova.

-
-

oẏdıḳ **I/984** Tel. <oẏ+lıḳ
Çukur, vadi, çökek arazi, ova.
-
oydık "Oyuk, çukur, dere." (TAS, 78)
oydık "Boşluk, çukur, delik." (DK, 235)
oyduk "Oyuk." (DÇT, 139)
oydık "Çöküntü, buz deliği." (DÇT, 139)

oẏdo **I/984** Leb. *bk.* oẏtto

oẏġon- **I/971** Alt. Uyanmak.
bk. oyan-.**

oẏġor **I/971** Tel. <oẏ+ġar(ġur)
Akıllı, zeki, aydın, eğitimli, mantıklı, hafızası iyi olan.
Oẏġor oẏ "Bilgelik.", *oẏġor pilik (deyim).*
-
oygor "1. Bilge, akıllı. 2. Güçlü." (ATS, 141)
oygor "1. Hikmetli. 2. Güçlü. 3. İktidar sahibi, kudret sahibi." (TAS, 78)

oẏġor- **I/971** Tel. <oẏ-ḳar-
Öğrenmek, anlamak.
oḏġar- "Tanımak, farkına varmak." (EDPT, 48)
oḏġar- "Anlamak, idrak etmek." (DTS, 385)
-

oẏġorḷıḳ **I/971** Tel. <oẏġor+ḷıḳ
Hafıza, iyi hafıza, anlayış.
-
-

oẏġort- **I/971** Tel. <oẏġor-t-
Aydınlatmak.
-
oygort- "Hatırlatmak; telaşlandırmak." (ARSL, 496)

oẏġorū **I/971** Tel. <oẏġor-ū
İdrak, anlayış.
-
-

oẏġos- **I/971** Alt. <oẏġo+s-
Uyandırmak.
oḏġur- "Uyandırmak." (EDPT, 48)
oḏġur-~oḏġur-~oẏġur- "Uyandırmak." (DTS, 384, 385, 388)
oygos-~uygus- "Uyandırmak." (ATS, 141)
uyguz- "Uyandırmak." (DÇT, 161)

oẏġot **I/971** Alt. <ayaḳ+ot, =oyoŋot
Ayakkabıya konan ter otu.
-
oyoŋot "*bot.* Ter otu." (ATS, 142)
uygat "Ayakkabıya konulan ot." (DLTÇ, 216)

oẏġozın- **I/972** Alt. <oẏġos-n-
Uyanmak.
-
-

oyıḳ **I/1038** Tel. Leb. <oẏ-ḳ
Oyuk, oyulmuş.
-
oyık "1. Oyulmuş. 2. Delik, çukur." (ATS, 141)
oyok "Kanyon, vadi." (DÇT, 139)

oyıḷ- **I/1038** Tel. Alt. Leb. <oẏ-ḷ-
Oyulmak, delinmek.
Oyıḷgan köstöŋ yaş kelet. "Oyulmuş gözlerden yaşlar akıyor." (Tel., P.d.V.I, 232,24); *Ḳara yer oyıḷıp yadıp ḳaḷdı.* "Kara toprak delindi."
oyul- "Oyulmak, delinmek." (EDPT, 273)
oyul- "Oyulmak, delinmek." (DTS, 388)
-

oyım **I/1038** Tel. <oẏ-m
Ova, vadi, koyak.
-
-

oyış- **I/1038** Tel. <oẏ-ş-
Eğilmek, yamulmak.
Oŋınaŋ saḷḳın ḳaḳḳanda oyıjat ḳamış paştarı. "Rüzgâr sağ taraftan estiğinde, kamış başları eğilir." (P.d.V.I, 232,24)
oyuş- "Birlikte oymak." (EDPT, 276)
oyuş- "Birlikte oymak." (DTS, 389)
-

oyıt- **I/1038** Tel. <oẏ-t-
Oydurmak, deldirmek.
-
-

oẏḷan- **I/981** Leb. <oẏ+ḷa-n-
Kendini düşünmek, düşünmek, hatırlamak.

-
oylon- "Anlamak, kavramak, idrak etmek." (ARS, 94)

oẏḷandır- **I/982** Leb. <oẏḷan-dır-
Düşündürmek, hatırlatmak.
-
-

oẏḷığ **I/982** Leb. *bk.* oẏḷū.

oẏḷo- I **I/982** Alt. Tel. <oẏ+ḷa-
Düşünmek, hatırlamak, mülahaza etmek, tasarlamak.
-
oylo- "İnandırmak, ikna etmek." (ATS, 141)
oylo- "Düşünmek." (GSATA, 486)

oẏḷo- II **I/982** Alt. Tel. Koşmak, kaçmak.
-
oylo- "Sinirlenmek, öfkeyle hareket etmek." (ATS, 141)
oylo- "Hızlı koşmak, hoplayıp zıplamak." (TAS, 78)

oẏḷōḳ **I/982** Tel. W. <oẏḷo-ġoḳ
Vahşi, çevik, kıvrak, çabuk.
Odus sar'at oẏḷōḳ yeren at "Sarı renkli otuz atın tek vahşi kırmızı renkli atı (bilmece: dişler ve dil)"
-
oylok "Cesur, şiddetli." (ATS, 141)
oylok "Çok hızlı at." (TAS, 78)
oylok "Hızlı, çevik at." (DLTÇ, 180)

oẏḷon- **I/982** Tel. Alt. <oẏḷo-n-
Anlamak, kavramak.
-
oylon- "Anlamak." (ATS, 141)

oẏḷonçōḳ **I/982** Tel. <oẏḷon-çāḳ
Kolay anlayan, çabuk anlayabilen.
-
-

oẏḷondır- **I/982** Tel. Alt. oẏḷon-dır-
Öğretmek, bilgilendirmek.
Sen meni oẏḷondır üẏretkĭn! "Beni aydınlat ve bana öğret!" (Tel.)
-
-

oẏḷū **I/983** Tel. Alt. Derinliği, boşluğu olan.
-
-

oẏḷū sīḷū **I/983** Tel. Alt. Çeyizi olan.
Oẏḷū sīḷū kijimnĭ periḥer! Kün Ḳan orto ḳaraḳçı paḷazın perdĭ. "Bana ait olan ve çeyizi olan kızı bana verin! Kün-Han ortanca kızını ona verdi." (Alt.; P.d.V.I.16,208)
-
-

oẏmo **I/988** Tel. <oẏ-ma
Oyma, kabartma işlemeler.
Oẏmo-çīme "Ağaç oyma."
oyma "Çizme." (EUES, 519)
oymo "1. Elbiselerin kenarlarında renkli iplerle yapılmış işleme. 2. Delik, oyuk." (ARSL, 497)
oymo-çiyme "Desen, motif." (ARSL, 497)

oẏmoḳ **I/988** Tel. Alt. Yüzük.
Oẏmoḳ tutḳan ḳoḷum "Sadece yüzük tutan elim" (P.d.V.I, 14,141)
-
oymok "Yüzük." (ATS, 142)
oymok "Yüzük." (TAS, 78)
oymak~oymok "Yüzük." (DK, 235)
oymok "Yüzük." (DÇT, 139)

oẏmoḳtū **I/988** Tel. <oẏmoḳ+ḷū
Yüzüklü. (Kadın ve kız çocukları için kullanılan sıfat.)
Oẏmoḳtū kiji "Kadın"
-
oymoktū "(Yüzüklü) kadın." (ARSL, 497)

oẏmoḷo- **I/988** Tel. <oẏmo+ḷo-
Daire biçiminde kesmek, oyma işlemeler yapmak.
-
-

oẏmoḷū **I/988** Tel. <oẏma+ḷı
Oymalı.
-
-

oẏn **I/972** Alt. Tel. Leb. 1. Oyun, şaka.
Menĭŋ sözŭm oẏn emes. "Benim sözüm şaka değil." (Tel.); *oẏn paḷa* "Üç yaşından beş yaşına kadar olan çocuk." (Tel.); *Ḳart oẏnı* "İskambil oyunu" (Alt.); *Şatra oẏnı* "Dama oyunu." (Tel.)
2. Müzik aletiyle bir şey çalma, şarkı söyleme.

oyun "Oyun, eğlence vb." (EDPT, 274)
oyun "1. Oyun, yarış. 2. Oyun, dans. 3. Müzik oyunu. 4. Eğlence, şenlik." (DTS, 388)
oyın "Oyun." (ATS, 141; TAS, 78)
oyın "Oyun." (DK, 235)
oyın "Oyun." (DÇT, 139)

oẏna- **I/972** Leb. <oẏn (oyun)+a-
Oynamak, şaka yapmak, dans etmek, eğlenmek.
oynā- "Oynamak; oyun oynamak, enstrüman çalmak vs.; biriyle veya bir şeyle oynamak." (EDPT, 275)
oyna- "Oynamak, eğlenmek." (DTS, 388)
oyno- "1. Oynamak, eğlenmek. 2. Biriyle samimi ilişki içinde bulunmak." (ATS, 142)
oyno- "Oynamak." (TAS, 78)
oyna-~oyno-~uyni- "Oynamak." (DK, 235, 261)
oyno- "Oynamak, eğlenmek, şaka yapmak." (DÇT, 139)
oyın- "Oynamak." (DÇT, 139)

oẏnaḳ **I/974** Leb. <oẏna-k
Çocuk oyuncağı.
oynāk "Oyuncak, eğlence; oynak, cilveli kadın." (EDPT, 274)
oynaḳ "Oynak, cilveli, oyunbaz." (DTS, 388)
oynok "Oyun." (ATS, 142)
oynok "Oynaş." (DÇT, 139)

oẏnaş **I/977** Leb. <oẏna-ş
Sevgili, oynaş.
oynāş "Yasadışı aşk yaşayan, oynaş." (EDPT, 274)
oynaş "Hafif meşrep kadın." (DTS, 388)
oynoş "Sevgili, oynaş." (ATS, 142)
oynoş "Sevgili, oynaş." (TAS, 78)
oynoş "Oynaş." (DÇT, 139)

oẏnaş- **I/978** Leb. <oẏna-ş-
1. Birlikte oynamak.
2. Zina yapmak, eşini aldatmak.
-
oynoş- "1. Birlikte oynamak. 2. Biriyle samimi ilişkide bulunmak." (ATS, 142)

oẏnaşta- **I/978** Leb. <oẏnaş+ḷa-
Ahlaksızlık yapmak.
oynaşla- "Oynaşmak, cinsel ilişkide bulunmak." (EUES, 519)
oynoşto- "Sefahat etmek, çapkınlık etmek." (TAS, 78)

oẏncı **I/979** Leb. *bk.* oẏnçı.

oẏnçı **I/979** Alt. Tel. <oẏn+çı
Oyuncu.
-
oyınçı "1. Şakacı. 2. Oyuncak." (ATS; 141)
oynoçı "Oyuncu, şakacı." (TAS, 78)

oẏnçıḳ **I/979** Alt. Tel. <oẏn+çıḳ
Oynak.
-
oyınçık "Oyuncak." (ATS, 141)
oyınçak "Oynamayı seven, oyun seven, oynak." (TAS, 78)

oẏno- **I/978** Alt. Tel. Oynamak.
Ḳart oẏnodı. "O kâğıt oyunu oynadı." (Tel.); *Ḳomıs oẏnodı.* "O balalayka çaldı."
bk. oẏna-.

oẏnoḳ **I/979** Alt. Tel. <oẏno-k
bk. oẏnaḳ.

oẏnoş **I/979** Alt. Tel. <oẏno-ş
bk. oẏnaş.

oẏnoş- **I/979** Alt. Tel. <oẏno-ş-
Birlikte oynamak.
Yetti yılġa oẏnoştı. "Onlar birlikte yedi yıl boyunca oynadılar."
bk. oẏnaş-.

oẏnoşçı **I/979** Tel. Alt. Ahlaksız kadın, ahlaksızlık yapan erkek.
oynoşçı "Gönül ilişkilerine meyilli olan." (ATS, 142)

oẏnoşto- **I/979** Alt. Tel. <oẏnoş+ḷa-
bk. oẏnaşta-.

oẏnoştot- **I/979** Tel. Alt. <oẏnoş+ḷa-t-
Ahlaksızlık yaptırmak.
-
-

oẏnot- **I/979** Alt. Tel. <oẏno-t-
Oynatmak.
oynat- "Oynatmak." (EDPT, 275)
oynat- "Oynatmak." (DTS, 388)
oynot- "1. Oynatmak. 2. Samimi ilişkide içinde bulunmak." (ATS, 142)

oyoḷıġaş **I/1038** Alt. <oyoḷık+aş
Küçük alçak arazi, küçük ova.
-
-

oyoḷık **I/1037** Alt. <oẏ-a+ḷık
Çukur, derinlik, ova, çukurluk.
-
-

oyoŋot **I/1037** Tel. <ayaḳ+ot
Saman çimi, ayakkabıya konulan ot (Lat. *hemerocallis flava*).
Yoḳtūḷarınıŋ ḳışḳıda yamınarġa ton yedĭşpeḥende aḷdına köp oyoŋottoŋ töjöḥele anıŋ üstŭne çöḥö yadıp ḳoyoḷo samtır sumtar tonnoŋ yamınıp ḳoyıp uẏktaẏ beredĭler. "Kışın fakirlerin kıyafetleri örtünmek için yetmediğinde onlar saman çimini serer, kıvrılarak üstüne yatar ve üstlerine eski bir şeyler örterek uyurlar." (Tel., P.d.V.I, 156,15)
-
oyoŋot *bot.* "Ter otu." (ATS, 142)

oẏş- **I/985** Tel. Alt. Eğmek, bükmek.
oyuş- "Biçimi değişmek, deforme olmak." (EUES, 520)
-

oẏş-mıẏş **I/985** Tel. *bk.* oẏş-mī̇ş.

oẏş-mī̇ş **I/985** Tel. <oẏş+ma+oẏş
O tarafa bu tarafa eğilen.
Oẏmoḳ tutḳan ḳoḷımdı oẏş-mī̇ş etpeḥer! "Yüzük olan elimi o tarafa bu tarafa eğmeyin!" (P.d.V.I, 14,141)
-
-

oẏtto **I/983** Tel. Alt. Arkaya, geriye, yine.
Kiçinek uḷŭ oẏtto yandı. "Küçük oğlu eve döndü." (Alt.; P.d.V.I.9,5); *Oẏtto per!* "Bana geri ver!" (Tel.); *Oḷ ūḷ aḳçazın oẏtto urŭb ī̇dĭ, uyuḳtaẏ berdĭ.* "Bu genç adam yine paraları kutuya koydu ve uyudu."(P.d.V.I, 8,26); *Oẏtto tüştŭ.* "O sırt üstü düştü." (Tel.)
-
oyto "Geri, geriye, ters." (ATS, 142)
oyto "Geri, geriye doğru." (TAS, 78)
oyda~oydo~oyto "Geri, geriye." (DK, 235)
oydo~oyto "Geri, tekrar, yeniden." (DÇT, 139)

oẏttoḷo- **I/983** Tel. Alt. <oẏtto+ḷo-
Geri dönmek.
Men üẏgö oẏttoḷop paraẏn. "Ben yine eve döneyim." (Tel.)
-
-

Ö, Ȫ

öböḥö **I/1312** Tel. *krş.* öböḥön
Ecdad, ata.
Öböḥölör "Dedeler"; *ada öböḥözŭ* "Ölen insanların ruhlarının yaşadığı yer."
öbökö "1. Ata. 2. Aile. 3. Aile, tür."(ATS, 142)
öbögö "Ecdat, ata." (TAS, 78)

öböḥön **I/1312** Alt. Tel. Kumd. 1.Yaşlı adam.
Öböḥön adazı poḷdı, eŋmeḥen anazı poḷdı. "Yaşlı adam artık onun babası, yaşlı kadın ise annesi oldu." (Alt.; P.d.V.I;44,142); *Anda pir pajı ḳaḷtraḳ aḳ paştū öböḥön ottŭrdŭ.* "Orada başı titreyen beyaz saçlı ihtiyar oturdu." (Tel.; P.d.V.I; 137,16)
2. Koca, koca için kullanılan hitap.
Öböḥönŭŋ aẏḷdaba? "Kocan evde mi?" (Alt.); *Yoḳ öböḥönüm aŋġa çıḳtı!* "Hayır, benim kocam ava gitti!" (Alt.)
öbögön~öbō̄n "1. Yaşlı adam; yaşlı. 2. Yaşlılara saygılı hitap." (ATS, 142)
öbögön "1. İhtiyar adam. 2. Koca eş." (TAS, 78)
öbe~öbegen~öböge~öbögön "Yaşlı adam." (DK, 237, 238)
öbögön "1. Koca, erkek. 2. İhtiyar." (DÇT, 141)

öböḥönök **I/1313** Tel. <öböḥön+ök
Yaşlı adam.
Aẏ öböḥönök "Ah ihtiyar!"
-
-

öböḥöt **I/1313** Tel. <öböḥö+öt
Eskiler, eski zaman.
-
-

öbröç **I/1313** Leb. <Rus. обруч
Halka.
-
-

öcö- **I/1289** Leb. *bk.* öçö-.

öcöş- **I/1289** Leb. *bk.* öçeş-.

öcöt- **I/1289** Leb. *bk.* öçöt-.

öcür- **I/1289** Leb. <öç-ür-
bk. öçür-

öç **I/1284** Alt. Tel. Leb. Öç, intikam, kin.
Öç kūdı (Alt. Tel. ; id.); Öçüm ḳandı. "Ben öfkemi boğdum." (Tel.); *Öçün ḳandırdı.* "İntikamını tatmin etti."; *Öç ḳūbas kiji* "Kötülük için intikam almayan kişi."(Tel.); *Adamdıŋ öçŭn aldım.* "Ben babamın intikamını aldım." (Tel.); *Öç pile tölö!* "İntikam al!" (Tel.); *Öç ḳū'açı* "İntikamcı" (Tel.).
ō̄ç (ō̄c) "Öç, intikam, kin." (EDPT, 18)
öç "Öç, intikam." (DTS, 399)
öç "Öç, intikam." (ATS, 142)
öç "Öç, kin, öfke." (TAS, 78)
öş "Öç, kin, öfke." (DK, 239)
öş "Hakaret, aşağılama." (DLTÇ, 184)

ō̄ç **I/1285** Tel. Alt. Leb. 1. Boru, musluk.
2. Nefes borusu.
Ō̄ç tortıp yat. "O horluyor."
öŋüç "Ömük, boğaz." (EDPT, 172)
öŋüç "Gırtlak, nefes borusu." (DTS, 411)
öç "Nefes borusu." (ATS, 142)

öç- **I/1285** Alt. Tel. 1. Sönmek, söndürülmek, kaybolmak,
Ot öçkön. "Ateş söndü." (Tel.);
2. Ölmek.
Öçŭp ḳaḷ! "Öl!" (Tel.); *Yaŋısḷa İsra'il yurtŭnŭŋ öçŭp ḳalġan ḳoẏḷorına ī̄yilgen min.* "Ben İsrail yurdunun ölmüş koyunları için gönderildim." (Tel. Miss.).
öç- "Sönmek, söndürülmek." (EDPT, 19)
öç- "1. Sönmek. 2. Gözden kaybolmak, yok olmak." (DTS, 389)
öç- "Sönmek." (ATS, 142)

üç- "Sönmek." (TAS, 126)
öç- "Sönmek." (DLTÇ, 184)
öç- "Sönmek." (DÇT, 143)

öçke **I/1287** Kumd. Evcil keçi.
Öçke paḷazı "Keçi yavrusu"
bk. eçke.

öçö- **I/1286** Tel. Alt. =öçe-
1. Kin duymak, savaşmak, nefret etmek, sinirlenmek, aldatmak, gizlemek.
Yıḷan Pī̄ge paḷamnı perbeẏdĭm tep oḷ meni öçör. "Yılan Bey, ona kızımı vermeyeceğim diye bana karşı kin duyacak." (Alt.; P.d.V.I, 75,550)
2. Alay etmek.
Öçöp aẏtpa! "Alaylı şekilde konuşma!"; *Oḷ mā öçöp perdĭ.* "O bunu bana alaylı şekilde teklif ediyor." (Tel.)
öçē-(öcē-) "Düşmanlık beslemek, öç almak istemek, kinlenmek." (EDPT, 21)
öçe- kek şür- "Tartışmak, münakaşa etmek, kin beslemek." (DTS, 399)
öçö- "1. Öç almak. 2. Kavga etmek." (ATS, 142)

öçöjüş **I/1286** Tel. <öçöş-ş
Kin, nefret.
-
-

öçöŋü **I/1286** Tel. W. Zayıf, solgun, soluk (çiçekler).
-

öçöş **I/1286** Alt. Tel. W. <öçö-ş
İnatçı, dik kafalı.
öçeş (öceş) "İddia, bahis." (EDPT, 31)
öçeş "Düşmanlık, husumet, rekabet." (DTS, 399)
öçöş "Kötü düşünceli." (ATS, 142)

öçöş- **I/1286** Alt. Tel. <öçö-ş-
Birbirine karşı kin duymak.
öçeş- (öceş-) "Birbirine karşı düşmanlık beslemek." (EDPT, 32)
öçeş- "Münakaşa etmek, karşılıklı kin beslemek." (DTS, 399)
öçöş- "Birbirine kızmak." (ATS, 142)
öçöş- "Birbirine sinirlenmek, öfkelenmek, birbirine kin beslemek." (TAS, 79)

öçöştür- **I/1286** Tel. < öçöş-tür-
Karşılıklı husumet yaratmak, birbirine düşürmek.
-
öçöştir- "Kızdırmak." (ATS, 142)
öçöştir- "Kızdırmak, huylandırmak." (TAS, 79)

öçöt- **I/1286** Alt. Tel. < öçö-t-
Sinirlendirmek, birilerinde kin uyandırmak.
-
öçöt- "1. Kızdırmak, alay etmek. 2. Alay edilmek, kızdırılmak." (ARSL, 538)

ō̄çtö- **I/1288** Tel. ō̄ç+le-
1. Boğazlamak, boğazına yapışarak boğmak.
Senĭ kem ō̄çtöp yat? "Seni kim boğuyor? Seni boğuyorlar mı, neden böyle bağırıyorsun?"
2. Boruları toplamak, musluğu takmak, borudan su akıtmak.
Poçḳonı ō̄çtöp ettĭ. "Onlar varile musluk taktılar."; *Sudı ō̄çtödŭ.* "Borudan su akıttı."
-
-

ō̄çtöt- **I/1288** Tel. W. <ō̄çtö-t-
Boğazından yapışmak, boğmak.
Seni me ō̄çtöttŭ? "Seni boğuyorlar mı? (Neden böyle bağırıyorsun?)"
-
-

öçüle- **I/1287** Tel. W. <öç+le-
İntikam almak, kötülüğe kötülükle cevap vermek.
-
-

öçür- **I/1287** Tel. Alt. Leb. <öç-ür-
1.Söndürmek.
Tünde ottı öçürbeŋder! "Geceleri ateşi söndürmeyin!" (Tel.);
2. Mahvetmek, yok etmek.
öçür- "Söndürmek." (EDPT, 30)
öçür- "1. Söndürmek. 2. Söndürmek, durdurmak, yok etmek." (DTS, 400)
öçür- "Söndürmek." (ATS, 142)
üçür- "Söndürmek." (TAS, 126)

öçürt- **I/1287** Tel. <öçür-t-
Söndürtmek.
-
öçürt- "Söndürtmek." (ARSL, 539)

öçüt- **I/1287** Tel. Kurtarmak, özgür bırakmak.
-
-

ödū **I/1279** Tel. <öt+ū
Keskin.
yitī "Keskin." (EDPT, 889)
yiti "Keskin." (DTS, 280)
ötü "Keskin." (ATS, 145)
ödü "Keskin." (DÇT, 141)

ödük **I/1279** Tel. Alt. Leb. Çizme.
Eptū ödük "Ayağa göre yapılan bir çizme"; *Ödüktŭ körzö aḷtın saỳmaḷū ödük poḷdı.* "Onun baktığı çizme altın işlemeli çizmeydi." (Alt.; P.d.V.I, 8,29); *Su körböỳçi ödük çeçpe* "Suyu görmeden çizmeyi çıkarma." (Tel.; P.d.V.I,4,48)
etük (edük) "Çizme" (EDPT, 50)
etük "Yumuşak deri ayakkabı." (DTS, 201)
ödük "Ayakkabı, çizme." (ATS, 142)
ödük "Ayakkabı." (TAS, 78)
ödek~ödük~ötök "Ayakkabı, çizme." (DK, 238)
ödök~ödük~üdek "Çizme." (DLTÇ, 182, 218)
ödök "Çizme." (DÇT, 141)

ödükçi **I/1280** Alt. Tel. <ödük+çi
Kunduracı, ayakkabıcı.
etükçī (edükçī) "Çizmeci." (EDPT, 53)
etükçi "Ayakkabıcı." (DTS, 201)
ödükçi "Ayakkabıcı." (ARSL, 514)

ödüş **I/1283** Tel. Borç.
Ödüşke aḷdı. "Borç aldı."; *Ödüşke perdĭ.* "Borç verdi."
ötenç~ödünç (ödenç) "Ödünç, borç." (EDPT, 61)
ötünç "Borç." (DTS, 417)
ödüş "Ödünç." (ATS, 142)
ödüşke "Ödünç." (TAS, 79)
ödüş "Karşılıklı yardım, borç." (DLTÇ, 182)

ödüşteş- **I/1284** Tel. <ödüş+le-ş-
İş zamanı birbirine yardım etmek, karşılıklı yardımlaşmak.
-
ödüşte- "Ödünç vermek." (ARSL, 515)

öjöŋ **I/1308** Kumd. W. İtaatsiz, söz dinlemeyen.
-
-

öjün **I/1308** Alt. Leb. Köprücük kemiği.
öjün sōk (deyim)
öşün "Omuz." (EUES, 542)
öjün "Ön kol, kolun dirsekle bilek arasında kalan bölümü." (ARSL, 515)

ök **I/1178** Tel. W. Fayda, kazanç.
ök~öŋ "Pay, hisse, tahsis, tahsis etme, hediye, armağan." (EUES, 529, 534)
-

ōk **I/1179** Leb. Hayvan derisinin karın kısmı.
bk. öyök.

ökkö- **I/1181** Tel. Alt. Silmek, yok etmek. *bk.* öỳt-.
ögi- "(Tahıl) öğütmek, toz hâline getirmek." (EDPT, 101)
ügi- "Öğütmek, toz hâline getirmek." (DTS, 660)
-

ökpö **I/1191** Alt. Leb. *bk.* öpkö.

ökpöliğ **I/1192** Leb. *bk.* ökpölū.

ökpölū **I/1192** Alt. Öfkeli, çabuk sinirlenen.
öpkelig "Öfkeli, kötü huylu." (EDPT, 9)
öpkelig~övkelig "Öfkeli, sinirli, kızgın." (DTS, 412, 418)
-

öksö- I **I/1188** Tel. Yukarı çıkmak, yükselmek.
Kün öksöp keldĭ. "Güneşe yükseldi."
-
öksö- "Çıkmak, kalkmak." (ARSL, 520)

öksö- II **I/1188** Alt. Tel. Leb. 1. Sesli ağlamak.
Öksöp öksöp īḷap īdĭ. "O sesli ağladı."
2. Homurdanmak (ayı).
-
öksö- "Yüksek sesle ağlamak." (ATS, 142)
öksö- "Hıçkırmak, ıklamak." (TAS, 79)
öksö- "Bağırmak." (DÇT, 142)

öksürö- **I/1189** Alt. Tel. Leb. <öksüs
Öksüz kalmak.
-
ösküzire- "Öksüz kalmak." (ATS, 145)

öksüs **I/1190** Leb.[1] Tub. <ök+süs
Öksüz.
Purun purun öksüs ōḷoḳ poḷġon. "Yıllar önce öksüz bir çocuk yaşıyordu." (Tub.)
ögsüz~ōgsüz "Annesiz, öksüz, yetim; çaresiz, muhtaç." (EDPT, 116)
ögsüz "Öksüz, annesi olmayan." (DTS, 405)
ösküs "Öksüz." (ATS, 145)
ösküs "Yetim, öksüz." (TAS, 80)
öksüs~öskis "Öksüz." (DK, 238)
öksüs "Öksüz, yetim." (DLTÇ, 183)
öksüs "Öksüz." (DÇT, 142)

ökşö- **I/1191** Alt. *bk.* oḳşo-

ökşön- **I/1191** Alt. *bk.* oḳşon-

öktöl **I/1183** Tel. W. =öktön
Kârlı, kazançlı.
-

öktöm **I/1184** Alt. Tel. Kârlı, kazançlı, çok harcayan.
öktem "Mağrur, övünen." (EDPT, 102)
ögtem~öktem "Gururlu, mağrur, övüngen." (DTS, 405, 406)
öktöm "Cesur; sinirli." (ATS, 143)
öktöp "Sakin." (DK, 238)

öktömdö- **I/1184** Alt. Tel. <öktöm+le-
Kârlı olmak, verimli olmak, biriktirmek, tutumlu olmak.
-
-

öktömdŭk **I/1184** Tel. <öktöm+lük
Verimlilik, üretkenlik.
-
-

öktön- I **I/1183** Alt. Tel. Faydalı, kazançlı olmak, çok harcamak.
-
-

öktön- II **I/1183** Tel. Öykünmek, taklit etmek.
ötgün- (ötgön-) "Hikâyelemek, öykülemek; öykünmek, taklit etmek." (EDPT, 52)
ötgün- "Taklit etmek, öykünmek." (DTS, 416)
öktön- "Öykünmek, taklit etmek." (TAS, 79)

öktönŭş- **I/1183** Tel. < ökten-ş-
Birbirini taklit etmek.
-
-

öktū[2] **I/1185** Tel. <öktü-ü veya öktö-ü
1. Büyüme, kazanç, verimlilik.
2. Tarlaya dökülüp bir sonraki yıl kendi kendine büyüyen tahıl.
-

öktü- **I/1185** Tel. Yukarı çıkmak, yükselmek, büyümek.
-
-

öl- **I/1243** Alt. Tel. Leb. Tub. Ölmek.
Ölgön süök "Ölenlerin kemikleri." (Alt.); *Ölör kün* "Ölüm günü, insanın öleceği gün." (Alt.); *Ölḥön kün* "ölüm günü, öldüğü gün" (Alt.); *Pī ölerde aytti.* "Bey ölürken söyledi." (Tel.); *Ölzö ölgöym, adadım!* "Ölmekse öleceğim, ateş ederim!" (Tel.); *Temir tondū ölbös teḥen, tere tondū ölör teḥen; temir tondū öldŭ, tere tondū ölbödŭ.* "Demir kıyafeti olan insan ölmez, deri kıyafeti olan ise ölür, derler; fakat demir kıyafetli öldü, diğeri hâlâ yaşıyor." (Tel.); *Ölḥen kīnde ḳayda yürerzĭn?* "Ölümden sonra nereye gideceksin?" (Tel.; P.d.V.I, 137,24), *Pıçaġı bıḷa pūrŭna sayınıp ḳoy-dır ölŭp ḳaḷ-tır.* "O bıçağı karaciğerine saplayıp öldü." (Alt.; P.d.V.I, 172,13); *Enem üzū ūrudaŋ öle berdĭ.* "Annem ateşten öldü." (Tel.)
öl- "Ölmek." (EDPT, 125)
öl- "Ölmek." (DTS, 407)
öl- "(İnsan için) ölmek." (ATS, 143)
öl- "Ölmek, telef olmak." (TAS, 79)
öl-~ül-~ūl- "Ölmek." (DK, 238, 263, 264)
öl- "Ölmek." (DLTÇ, 183)
öl- "Ölmek." (DÇT, 142)

[1] Madde başında *Leb.* ibaresi var. Madde içi örnek cümlede de *Tub.* vardır.

[2] OSTN'de bu madde fiil olarak verilmiştir.

ölgülük[3] **I/1254** Tel. Ölüm döşeğinde olan, ölümcül hasta kimse.
-
-

ölö **I/1247** Alt. Renkli, alaca.
bk. aḷa I.

ölöŋ **I/1247** Alt. Tel. Leb. Ot, saman.
Ülüş öleŋ "Yeşil yem." (Alt.); *Adam ölöŋ aḷıp ḳıḷāt oynorıs!* "Babam ot getiriyor, oynarız!" (Alt., P.d.V.I,27,18).
öleŋ "Çimen, ot, taze ot." (EDPT, 147)
öleŋ "Çimen, ot, taze ot." (DTS, 407)
ölöŋ "Ot, kuru ot." (ATS, 143)
ölöŋ "1. Ot. 2. Saman." (TAS, 79)
ölöŋ "Ot, saman, kuru ot." (DK, 238)
ölöŋ "Ot, çimen." (DLTÇ, 183)
ölöŋ "Çimen, saman." (DÇT, 142)

ölöŋçör **I/1248** Tel. W. Bir tür kuş.
-
-

ölöŋdö- **I/1248** Alt.Tel <ölöŋ+le-
Saman için gitmek; saman, kuru ot biçmek.
Aḳḳım ölöŋdöp yürŭp yat. "Benim kardeşim saman için gitti." (Alt.)
-
ölöŋdö- "Saman, ot biçmek." (ATS, 143)
ölöŋne- "Otlamak." (DK, 238)

ölöŋdū **I/1248** Alt. Tel. <ölöŋ+lū
Saman ve otu çok olan.
Ölöŋdū yer "Çayır, yayla, otu çok olan yer." (Alt.)
öleŋlig "Otlu." (EDPT, 149)
öleŋlig "Otlu." (DTS, 407))
ölöŋdü "Çimenli." (DÇT, 142)

öltŭr- **I/1255** Alt. Tel. Leb. Öldürmek.
Ḳānıstı saḷ, Tastaraḳay! Ḳānıstı öltŭrdŭŋ, Tastaraḳay! "Han'ımızı bırak, Tastarakay! Sen bizim Han'ımızı öldürdün, Tastarakay!" (Alt.; P.d.V.I, 50,701); *Adamnı öltŭrḥön aḷıp* "Babamı öldüren alp." (Alt.); *Parçan çeriğni öltŭrdŭ.* "Bütün askerleri öldürdü." (Leb.)
öldür- "Öldürmek." (EDPT, 133-134)
öldür- "Öldürmek." (DTS, 407)
öltür- "Öldürmek." (ATS, 143)
öltir- "Öldürmek." (TAS, 79)
öltir-~öltör-~öltür-~ötür-~ülter- "Öldürmek." (DK, 238, 263)
öltör-~öltür- "Öldürmek." (DLTÇ, 183)
öldür-~öltür- "Öldürmek." (DÇT, 142)

öltüreçi **I/1256** Tel. <öltür-e+çi
Katil.
-
öltüreçi "Kâtil." (ATS, 143)

öltürḥüs- **I/1256** Tel. <öltür-güs-
Öldürtmek.
-
-

öltürüş- **I/1256** Tel. Birbirini öldürmek.
ölürüş- "Karşılıklı birbirlerini öldürmek, birbirini öldürmek." (EUES, 532)
öltüriş- "Birbirini öldürmek." (ARSL, 523)

ölū I **I/1248** Alt. Tel. Parmak genişliğinde ölçü birimi.
Tögün-bĭle çınıŋ ortozı tört ölū "Yalanla gerçek arasındaki mesafe dört parmak kadardır (Yani göz ve kulak arasında)." (P.d.V.I, 133,31)
elig "El, dirsekle bilek arası." (EDPT, 140)
elig "El." (DTS, 181)
elü "Parmak genişliği." (ATS, 82)
ölü "Dört cm kadar olan uzunluk." (ATS, 143)
ölü "Parmak kalınlığına denk düşen 4,4 cm uzunluğundaki ölçü birimi." (TAS, 79)
ölü "Çeyrek." (DÇT, 142)

ölū II **I/1249** Tel. 1.Ölü, ölmüş; ceset.
Ölū maḷ "Cansız mülk, para"
2. Çocuk düşürme, ölü doğan çocuk.
4. İçi boş ceviz, tam olmamış tahıl, mısır vb.
ölüg "Ölü, ceset." (EDPT, 142)
ölüg "Ölü, ceset." (DTS, 407)
ölü til *gr.* "ölü dil" (ATS, 143)
ölü "Boş ceviz, olmamış buğday." (ATS, 143)

[3] OSTN'de bu maddenin kullanıldığı lehçeler arasında *Teleüt ve Eski Uygur Türkçesi* gösterilmiştir. *Teleüt* ibaresinin yanlış yazıldığı düşünülmektedir. Söz konusu kelime, bünyesindeki *–gülük* ekinin varlığı dolayısıyla, Eski Uygur Türkçesi dönemine daha uygun düşmektedir.

ölüg "Ölmüş, ölü; ölüm." (DLTÇ, 183)

ölŭmdū **I/1253** Tel. Alt. <ölŭm+lū
Ölümlü.
ölümlüg "Ölümlü." (EDPT, 147)
ölümlüg "Ölümlü." (DTS, 408)
ölümdü "Öldürücü, ölümcül; son derece tehlikeli." (ARSL, 523)

ölŭmtŭk **I/1252** Tel. <ölŭm+lŭk
1. Ölümcül, öldüren.
2. Ölmesi gereken.
3. Ölü gibi.
-
ölümtik "Zayıflık, güçsüzlük." (ATS, 143)

ölü **I/1248** Tel. Elli (50).
ellig "Elli (50)." (EDPT, 141)
elig "Elli (50)." (DTS, 182)
ölü "Elli sayısı." (TAS, 79)
iliŋ~elig~ellig "Elli (50)." (DK, 215)
ellü~elü "Elli (50)." (DLTÇ, 229)

ölüm **I/1251** Tel. Alt. Leb. Ölüm.
ölüm "Ölüm." (EDPT, 146)
ölüm "Ölüm." (DTS, 408)
ölüm "Ölüm." (ATS, 143; TAS, 79)
ölüm "Ölüm." (DK, 238)
ölüm "Ölüm." (DÇT, 142)

ölümdŭğ **I/1253** Leb. *bk.* ölŭmdū.

ölünçi **I/1250** Tel. <ölü+n+çi
Ellinci.
eliginçi "Ellinci." (DTS, 182)
-

ölüt **I/1250** Alt. Tel. 1. Ölüm, hastalık.
2. Cinayet
ölüt (ölöt) "Öldürme, cinayet." (EDPT, 130)
ölüt I "Yaşlı, bunak." (DTS, 408)
ölüt II "Cinayet, öldürme." (DTS, 408)
ölöt "Ölüm." (DLTÇ, 183)

ömüdet- **I/1314** Tel. <ömüt+e-t-[4]
Tahrik etmek, kızdırmak onurunu kırmak, aşağılamak.
-
-

ömür **I/1314** Tel. Alt. *krş.* öbür
Kürkün ön tarafı.
ömür (<Moğ.) "(Elbise için) etek, ön taraf." (ATS, 143)
ömür "Giysinin belden aşağı olan kısmı, etek." TAS, 79)

ömüt **I/1314** Tel. *krş.* ümüt.
1. Endişe, ruhun sakin olmaması, sıkıntı.
2. Hakaret, aşağılama.
-

ōn I **I/1214** Alt. Tel. Leb. 1. Bir eşyanın önemli kısmı, temel unsuru.
Ağaştıŋ ōnŭ "Ağacın gövdesi" (Tel.); *sudüŋ ōnŭ* "Nehrin başlıca akış noktası, nehrin ortası"; *Ḳabıstanıŋ ōnŭ* "Lahananın gövdesi" (Tel.)
2. Büyük, yaygın, başlıca.
ōn tağ "Büyük dağ" (Leb.); *ōn talay* "Büyük deniz." (Tel.); *ōn sū* "Ana nehir."
3. Eşyanın kendisi.
4. Biy Nehri, Tubaların yaşadığı bölgedeki nehir. (Tub. Leb.)
5. *sügen*[5] *ōnŭ* "Balık ağının üst kapağı."
ögen "Dere, çay." (EDPT, 109)
ögen "Kanal, dere, çay." (DTS, 403)
ōn "Parça." (ATS, 144)
ön "1. Gövde (bitki için), sap. 2. Suyun yatağı." (ATS, 143)
ōn "1. Gövde. 2. Irmak yatağı." (TAS, 79)
ōn "Bitki gövdesi." (DK, 238)

ōn II **I/1214** Alt. Tel. 1. Düzensizlik, yanlışlık, bozukluk, hata, hakaret.
2. Eğri, çarpık, düzgün büyümemiş.
ōn "1. Nefret. 2. Kötülük." (ATS, 144)

öndö- **I/1215** Tel. Onarmak, düzeltmek, iyileştirmek.
bk. oŋdo-

ōndū **I/1215** Alt. <ōn+lū
Eğri, çarpık, hatalı, yakışıksız.
-
-

önögöş **I/1215** Tub. Küçük köpek.
enük "Enik, etçil hayvanların yavrusu." (EDPT, 183)
enük "Canavar vb. gibi yırtıcı hayvanların yavrusu." (DTS, 186)

[4] OSTN'de tahlil ömüt+et şeklinde verilmiştir.

[5] *sügen* "Hayvan yüzü; söğüt dallarından örülmüş elle balık tutma aracı; baca."(DLTÇ, 197)

önöcek “Köpek yavrusu, eniği.” (DLTÇ, 183)

önöttīn **I/1215** Tel. İnadına, kasten, bile bile, özel olarak.
Senĭ köröÿn dep önöttīn keldĭm. “Seni görmek için özel olarak geldim.”; *Pu söstĭ sā önöttīn aÿttı!* “O bunu sana bile bile söyledi!”

-

önötiyin “Niyetli, özel olarak.” (ATS, 144)
önötiyin “Mahsus, kasten, inat olsun diye.” (TAS, 79)

öŋ I **I/1202** Tel. Leb. Görünüş, dış görünüş, renk, cila.
Öŋ yüs körbö! “Yüze ve görünüşe bakma!” (Tel.); *Öŋü yoḳ tere.* “Soyulmuş deri.”(Tel.); *Teŋereniŋ öŋŭn tanıp yazıġar!* “Gökyüzünün renklerini tanıyıp bilin! (Tel.); *Öŋŭ yoḳ poḷdı.* “Rengi soldu.” (Tel.); *Meniŋ ḳoḷım öŋ tartıp yat.* “Benim elim yavaş yavaş iyileşiyor (yanıktan sonra).” (Tel. W.).

öŋ “Renk.” (EDPT, 167)
öŋ “Renk, boya.” (DTS, 409)
öŋ “1. Kişilik. 2. Renk. 3. Cila. 4. Kumaşın ön yüzü.” (ATS, 143)
öŋ I “Dış yüz, görünüş.” (TAS, 79)
öŋ II “Renk.” (TAS, 79)
öŋ “Gövde.” (GSATA, 489)

öŋ II **I/1203** Tel.W. Ticaret ve takas yapılan arkadaş.

-

öŋ- I **I/1203** Tel. Solmak.
Öŋgen çeçek “Solmuş çiçek.”

oŋ- “Soluklaşmak, rengi solmak, solmak.” (EDPT, 169)
oŋ-~öŋ- “Solmak, rengi atmak, ağarmak.” (DTS, 390)
oŋ- “Solmak, rengini kaybetmek.” (ATS, 139)
oŋ- “Solmak, rengini kaybetmek.” (TAS, 76)

öŋ- II **I/1203** Tel. Gizlice yaklaşmak, (gözetleyici) dik dik bakmak, beklemek, gözetlemek için gizlenmek, saklanmak.
Ayū kiji oşḳoş öŋŭp kelet. “Ayı, insan gibi hiç farkettirmeden gizlice yaklaşıyor.” (Tel.)

-

öŋölö- “Sessizce yaklaşmak, sinsice yaklaşmak.” (ATS, 143)

öŋdicek **I/1209** Leb. Ahşap bardak yapmak için kullanılan bıçak.

-

öŋdö- **I/1207** Tel. <öŋ+le-[6]
Boyamak, parlatmak, cilalamak.

öŋlen- “Renklenmek, rengini geri kazanmak.” (EDPT, 186)
öŋlen- “1. Renklenmek,benlenmek, kızarmak. 2. Pembeleşmek, sağlıklı bir görünüm kazanmak.” (DTS, 411)
öŋdö- “Cilalamak.” (ATS, 143)
öŋdö- “Cilalamak.” (TAS, 79)

öŋdöş- **I/1207** Tel. W. İş arkadaşı olmak.

-

-

öŋdöÿ- **I/1207** Tel. Yükselmek, uçmak.
Kögūn öŋdöÿdü. “Atsineği uçtu.”

-

öŋdöy- “Yükselmek, havaya uçmak, çıkmak.” (ATS, 143)

öŋdöÿt- **I/1207** Tel. <öŋdöÿ-t-
Yükseltmek.

-

öŋdöyt- “Yükseltmek.” (ATS, 143)

öŋdū **I/1209** Tel. <öŋ+lū
Rengi olan, boyanmış, cilalanmış.

öŋlüg “Renkli (renk isimlerinden sonra kullanılır).” (EDPT, 185)
öŋlüg “Renkli.” “DTS, 411)
öŋdü “Renkli.” (ATS, 143)
öŋdü “1. Renkli. 2. Hoş, güzel.” (TAS, 79)
öŋnüg “Renkli; güzel, çok iyi; elverişli, uygun.” (DLTÇ, 183)

öŋdül- **I/1209** Leb. *krş.* öŋ-
Sessizce gelmek, sinsice yaklaşmak.

-

-

öŋnö- **I/1206** Leb. *bk.* öŋdö-

öŋnŭğ **I/1206** Leb. Renkli, iyi, muhteşem, uygun, işe yarar.
bk. öŋdū.

[6] OSTN’de kelimenin morfolojik tahlili eŋ+le şeklinde yazılmıştır.

öŋö **I/1204** Leb. Kumd. Başka.
öŋi "Uzak, ayrılmış; eşsiz, benzersiz; özel, belirli; mülhit, doğru inançtan sapmış, yanlış, sahte; (bulunma hâliyle birlikte sontakı olarak) (… -dan) başka, (… -nın) dışında, bir yana, olmadan; farklı, başka, değişik, değişmiş; ayrılmış; mükemmel, olağanüstü; yabancı; başka bir kişi, diğer kişi." (EUES, 534)
öŋe "*edat* Başka, diğer." (DLTÇ, 183)

öŋör **I/1204** Tel. W. Bağırsaklardaki mukus.
-

öŋör- **I/1204** Tel. <öŋ+er-
Atın üstünde öne koymak, birilerini atın üstünde kendi önüne oturtmak.
öŋör- "Eyerin ön tarafına oturmak." (ATS, 143)

öŋüle- **I/1205** Tel. Kumd. Sessizce yaklaşmak, sinsice yaklaşmak.
öŋölö- "Sessizce yaklaşmak, sinsice yaklaşmak." (ATS, 143)
öŋüle- "Sessizce yaklaşmak, dikkatlice bakmak." (DK, 238)

öp- **I/1308** Tel. Öpmek.
Ūzunaŋ öptŭ. "Dudağından öptü." (Tel.)
öp- "Öpmek." (EDPT, 5)
öp- "Öpmek." (DTS, 411)
öp- "Öpmek." (TAS, 80)

öpkö **I/1309** Tel. 1. Akciğer, ciğer. 2. Öfke.
öpke "Akciğer; öfke." (EDPT, 9)
öpke I~övke "Akciğer." (DTS, 411, 418)
öpke II~övke~öfke "Öfke, kızgınlık." (DTS, 412, 418, 402)
ökpö "1. Akciğer. 2. Böğür. 3. Gücenme." (ATS, 143)
öpkö "Akciğer." (TAS, 80)
ökpö "Akciğer." (DÇT, 142)

öpkölū **I/1311** Tel. *bk.* ökpölū.

öptür- **I/1311** Tel. Öptürmek.
Anīp aẏda-ḥele krestendrĭp ol kiniḥenĭ öptre-ḥele mā aḷḳap perdĭ. "Şöyle söyleyelim, bu insan beni vaftiz edip o kitabı öptürüp dua ederek verdi." (Tel.; P.d.V.I; 121,32)
öptür- "Öptürmek." (EDPT, 7)
öptür- "Öptürmek." (DTS, 412)

-

örō **I/1220** Tel. Ön ayakların arka ayaklardan birine bağlandığı ip.
örgen "Urgan, kalın ip." (EDPT, 225)
örgen "Urgan, kalın ip." (DTS, 412)
örk "Hayvan bağlanan ip." (EDPT, 221)
örk "Dizgin, gem." (DTS, 413)
-

ör- **I/1217** Alt. Tel. Leb. Örmek.
ōr- "Örmek." (EDPT, 195)
ör- "Örmek, dokumak." (DTS, 412)
ör- "Örmek, sarılmak." (ATS, 144)
ör- "Örmek." (TAS, 80)
ür- "Örmek." (DK, 264)

örbü **I/1242** Alt. *bk.* orbū

ördür- **I/1239** Alt. Tel. Leb. <ör-dür-
Ördürmek.
örtür- "(Bitki vs.yi) büyütmek." (EDPT, 210)
örtür- "(Bitki vs.yi) büyütmek." (DTS, 414)
ördür- "Ördürmek." (ARSL, 530)

örgō **I/1230** Tel. Alt. Leb. Saray, kahraman çadırı.
Aḷtın örgō "Altın saray" (Alt.); *Paďat tegen poḷosto Ḳudaẏdıŋ örḥōzünde arū ada Muḳlaẏ kündülū şüttülḥen taŋdağı künde poḷor.* "Yarın Allah'ın evi Baçat sarayında kutsal Nikolay'ın şerefine merasim olacak." (P.d.V.I, 116,29)
örgin "Taht." (EDPT, 225)
örgin~örgün "Taht." (DTS, 412)
örgö "Saray, tapınak." (ATS, 144)
örgö "Saray, tapınak." (TAS, 80)
örgö~örgō "Saray." (DÇT, 142)

örgüö **I/1230** Tub. *bk.* örgō.

örgüt- **I/1231** Alt. Rahat ettirmek, dinlendirmek, ara verdirmek.
-

örḥü- **I/1230** Alt. Dinlenmek, ara vermek.
örgü- "Uyumak." (ATS, 144)

örḥülťi **I/1230** Tel. W. =ügrülťi
Her zaman, daima.
Tilençiler sler-bile örgülťi, men teze sler-bile ögrülťi emes! "Dilenciler her zaman sizinle, ben ise sizinle değilim!" (Tel. Miss.)

-
ürgülci "Ebediyet, sonsuzluk." (ATS, 198)

örḥün **I/1230** Tel. W. *örḥün ölöŋ* "Yılanın türediği bitki."
-
-

örḥüs- **I/1231** Tel. < ör-güs-
Var etmek, üretmek büyütmek, yetiştirmek, ekmek.
Paḷdırġa et örḥüsken! "Kalçalarında et büyüten insan!" (P.d.V.I, 217,4)
-
-

örkö **I/1227** Alt. Küçük bir bozkır hayvanı.
-
örkö "Bir tür kuş." (ATS, 144)

örkö- **I/1227** Tel. W. 'de ōrkö-
Birilerine kızmak, birilerine karşı garez beslemek.
-
ōrkö- "Öfkelenmek, mutsuz olmak, gücenmek." (ARS, 99)

örköş **I/1227** Alt. Tel. Leb. Deve hörgücü.
örgüç I "Dalga; yükselen, ya da çıkıntı olan; deve hörgücü." (EDPT, 223)
örgüç II "Kadının saç örgüsü." (EDPT, 223)
örgüç "Saç örgüsü." (DTS, 412)
örköş "1. Kambur, hörgüç. 2. Davulun sesini güçlendirmeye yarayan tümsek." (ATS, 144)

örköş- **I/1227** Tel. <örkö-ş-
Birbirini kırmak için uğraşmak, barış içinde yaşamamak, birbirine karşı sinirli olmak.
-

örköt- **I/1227** Tel. <örkö-t-
Sinirlendirmek, birini çileden çıkarmak.
ōrköt- "Kızdırmak, öfkelendirmek." (ARS, 99)

örōlö- **I/1222** Tel. <örō+le-
Atın iki ön ayağını arka ayağına bağlamak.
örkle- "(At vb. için) bağlamak, köstekleme-mek." (EDPT, 226)
örkle-" Dizginlemek, gemlemek, bağlamak." (DTS, 413)
örkte- "Atı bağlamak." (DK, 239)

örmö **I/1242** Tel. Alt. <ör-me
Örülmüş kap, sepet vb.
örme "Kıvrımlı, bükülmüş şey, saç örgüsü." (EDPT, 231)
örme "Örgülü saç, saç örgüsü." (DTS, 413)
örmö "1. Örgü. 2. Örülmüş hasır sepet." (ARSL, 530)

örmölö- **I/1243** Tel. <örmö+le-
Sepet örmek.
-

örö **I/1220** Alt. Tel. Leb. 1. Üst taraf.
Taş örödöŋ tüştŭ. "Taş üstten düştü." (Alt.)
2. Yukarıda, yukarı.
Men örö Ḳudaẏ tep, tömön uḷu pīm tep "Yukarıda Allah'ın, yerde Han'ın adı ile" (Tel.; P.d.V.I, 144,16); *Ertenḥīzī kün Çoḷışmandı örö kemelū tayanıp parıp.* "Ertesi gün Çolışman boyunca tekneyle yukarı çıkıp." (P.d.V.I, 149,15); *Aẏlına yanıp kelīp ḳabın örö pūḷap saḷdı.* "O evine dönüp gelip çantasını yukarı bağladı." (Alt., P.d.V.I, 27,31); *Örō ḳaradı.* "O yukarı baktı." (Tel.); *Yüz örö poḷ!* "Başını kaldır!" (Tel.); *'Tömön körçi!' tedi, 'örö körçi', tedi.* "Yukarı bak, dedi, aşağı bak, dedi. (Alt., P.d.V.I, 37,360); *Yüzŭn örö edīp yüröt.* "O başı dik geziyor, çok onurludur." (Tel.)
örū~örē~örō "Yukarı, yukarı doğru" (EDPT, 197)
örü "Yukarıda, yukarıya." (DTS, 414)
örö "Yukarı, ileri." (ATS, 144)
örö "Yukarı, yukarı doğru." (TAS, 80)
örö "Yukarı, yukarı doğru." (DK, 238)
örö "Yukarı." (DÇT, 142)

örögŭlŭ **I/1221** Kumd. <örögŭ+lū
Kutsal, kurban sunulan kimse.
-

örögü **I/1221** Kumd. Kurban etme merasimi.
-

öröḥŭ **I/1221** Tel. Alt. Leb. <örö+ki, =örögĭ
Yukarıda olan, yukarı.

Ö, Ō

Öröḥŭ Abıyaş Ḳān Teŋere yerḥe kök çıġarġan! "Yukarıdaki Abıyaş Han Tengere, yerde ot çıkaransın!" (P.d.V.I, 217,1)

örüki "Yüksek, en yüksek, yukarıya yönelik, dik, yüce; yukarıya konan, yüce." (EUES, 542)

örögi "Tepe, üst, yukarı." (ARS, 99)

örökkö **I/1221** Alt. <örö

1. Çadırda dumanın çıktığı boru.
2. Avlu, ailenin yaşadığı yer, köy.

Puḳa yaḳazı yurttaŋ üç aẏġır maḷ yib ī̆ḥen üç örökkö kiji yib ī̆ḥen "Boğa, oba sınırında üç at sürüsü ve üç avlu insan yedi." (P.d.V.I, 79,676).

örökö "Avlu." (ATS, 144)

örökö "Aile, hane, ev halkı." (TAS, 80)

örökö "1. Yerleşim yeri. 2. Avlu." (DÇT, 142)

örökkön **I/1221** Tel. Alt. *Krş.* öreken

Yaşlı adam, ihtiyar (saygı sözü).

Em ḳança yıḷ yürerziŋ, örökön? "Sen bundan sonra daha kaç yıl yaşayacaksın, ihtiyar?" (Tel.; P.d.V.I, 137,19)

örökön "1. Yaşlı adam. 2. *es.*İdol, put." (ATS, 144)

örökön "Zavallı, miskin." (TAS, 80)

öreken "Put, idol, ruhun simgesi." (DLTÇ, 183)

örökön "Ölen bir kadının ruhu." (DLTÇ, 183)

örökkü **I/1221** Tel. Avlu.

Örökkü üẏ "Köy evlerinde oturma odası. (Evler genellikle iki odadan oluşmaktadır. Bir koridor ile ayrılmış olan mutfak ve oturma odasından oluşur.)

bk. örökkö.

örölö- **I/1222** Alt. Tel. <örö+le-, =örele-

Yükselmek, yukarıya doğru gitmek.

Kün örölöp keldĭ. "Güneş tepeye çıktı." (Tel.)

örlē- "Yükselmek, yukarı çıkmak." (EDPT, 230)

örū̄le- "Yükselmek." (EDPT, 231)

örle- "Yükselmek, yukarı çıkmak." (DTS, 413)

örüle- "Yükseltmek. *mec.* Öldürmek." (DTS, 415)

örölö- "Yukarı yükselmek" (ATS, 144)

örölö- "Eziyet etmek, işkence etmek, acı çektirmek." (DLTÇ, 183)

örölöt- **I/1222** Alt. Tel. <örölö-t-

Yukarı çıkarmak, yukarı götürmek, yükseltmek.

örlet- "Yükseltmek, kaldırmak." (EDPT, 230)

örlet- "Kızdırmak, öfkelendirmek, öğretmek." (DTS, 413)

örölöt- "Yukarı çıkarmak, yukarı yöneltmek." (ARSL, 531)

ört **I/1233** Alt. Tel. Leb. Alev, yangın.

Yaskıda küẏgön ört oşḳop-yaḷıẏdır menĭŋ yüröḥĭm! "İlkbahardaki çayır alevi gibi yanıyor kalbim." (Tel.; P.d.V.I, 232,26)

ört "Alev, ateş." (EDPT, 201)

ört "Alev, ateş." (DTS, 413)

ört "Yangın." (ATS, 144; TAS, 80)

ört "Alev, yangın." (DK, 239)

ört "Alev, ateş." (DLTÇ, 183)

örtte- **I/1237** Leb. <ört+le-

bk. örttö-.

örtten- **I/1237** Leb. *bk.* örttön-.

örttö- **I/1237** Alt. Tel. <ört+le-

Yakmak.

Aḷtaẏdıŋ ölöŋŭ odun-bıḷa örttöb ī̆dĭ. "O Altay'ın odun ve otlarını yaktı." (P.d.V.I, 76, 390); *Yasḳıda ölöŋ örttödŭ.* "İlkbaharda otları yaktı." (Tel.)

örtē- "Aydınlatmak, yakmak." (EDPT, 208)

örte- "Yakmak." (DTS, 413)

örtö- "Yakmak." (ATS, 144)

örtö- "Yakmak." (TAS, 80)

örtö- "Yakmak." (DK, 239)

örtö- "Yakmak." (DÇT, 142)

örttön- **I/1237** Alt. Tel. <örttö-n-

1. Yanmak (orman ve yaylalar).
2. Kendini yakmak.

örten- "Alevlenmek, yanmak." (EDPT, 209)

örten- "Alevlenmek, yanmak." (DTS, 413)

örttön- "Yanmak." (ARSL, 532)

örül- **I/1225** Alt. Tel. <ör-l-

Örülmek.

örül- "Örülmek." (EDPT, 229)

örül- "Örülmek." (DTS, 415)

örül- "Örülmek." (ARSL, 532)

örüm I **I/1226** Alt. Tel. Matkap.

-

örüm "Matkap, delgi, burgu." (ATS, 144)
örüm "Matkap." (TAS, 145)

örüm II **I/1226** Tel. <ör-m
Örme.

örüm "Örülen veya dokunan bir şey." (EDPT, 231)
örüm "Kabaca dikilmiş elbise, eski püskü giysi, paçavra." (DTS, 415)
örüm "1. Örme. 2. Kamçının tutma kısmı." (ATS, 144)
örüm "Örme." (TAS, 80)

örümde- **I/1226** Tel. <örüm+le-
Matkapla delmek.

-

örümde- "Matkapla delmek." (ATS, 144)
örümde- "Matkapla delmek." (TAS, 80)

örüŋ **I/1224** Alt. Tel. Baltanın arka tarafı.

örüş **I/1226** Tel. <ör-ş
Giysi kumaşlarındaki dokuma iplikleri.

-

örüş "(Dokumanın) örgüsü." (ATS, 144)
öriş "Keten kumaşın temeli." (DK, 238)

ös **I/1290** Tel. Tub. Töl. 1. Öz, kendi (bazen *poẏ* yerine kullanılır). (Tel.).
2. Doğum yeri, vatan. (Töl.)
3. İnsanın kendine ait olan bir şey.

öz "Öz, kendi." (EDPT, 278)
öz "1. Öz, cevher. 2. Kendi." (DTS, 418)
ös adalgış *gr.* "Özel isim, has isim. *Ös soluma* gr. "Dönüşlülük zamiri." (ATS, 144)
ös "Kendi." (TAS, 80)
ös~üs "Öz, kendi." (DK, 239, 264)
ös "Öz; insanın kendisine ait olan eşyası, mülkiyet." (DÇT, 142)

ös- **I/1291** Alt. Leb. Tel. 1. Büyümek, yaşlanmak.
Ağaç yerden öskön. "Ağaç topraktan büyümüştür." (Alt.); *Ölöŋ özŭp çıḳtı.* "Ot büyüdü." (Alt.); *Paḷa pir ḳoḷdı pir yıḷdī özŭp çıḳtı.* "Bebek bir gün yaşadı, büyüdü, sanki yıllardır yaşıyordu." (Alt.); *Sler menneŋ surap yazıŋar*[7], *meniŋ ḳaẏda öskön tūġan yerimdĭ, ḳanīda paḷa poḷıp özŭp er teŋine yetkinçe?* "Siz bana vatanım neresi, nerede doğdum büyüdüm, nasıl böyle adam olduğumu, soruyorsunuz." (Tel.); *öskön sōktū* "Büyüyen" (Alt.); *Ḳada öskön, pirge öskön* "Birlikte büyüyen" (Alt.)
2. İkiye katlanmak, büyümek, artmak.
Maḷım öspöẏ yat. "Benim büyük baş hayvanım doğurmuyor." (Tel.);

ös- "Büyümek." (EDPT, 241)
ös- "Büyümek, yetişmek." (DTS, 415)
ös- "1. Artmak. 2. Büyümek." (ATS, 144)
ös- "Büyümek, yetişmek." (TAS, 80)
ös-~üs- "Büyümek, yetişmek." (DK, 239)
ōs- "Büyümek, yetişmek, gelişmek." (DLTÇ, 183)
ös- "Büyümek, çoğalmak; yaşamak." (DÇT, 142)

öskö **I/1294** Alt. Tel. Leb. Özge, başka.
Anaŋ öskö "Aksi hâlde" (Tel.); *Öskö poḷıp ḳaḷdım.* "Ben değiştim." (Tel.); *Anaŋ öskö kiji kelbeḥen.* "Ondan başka kimse gelmedi." (Tel.); *öskö paḷa* "Başka çocuk."; *öskö kiji* "Yabancı insan." (Tel.); *Öskö yerlū kiji* "Yabancı." (Leb.); *öskö yon* "Yabancı halk." (Tel.); *Öskö ḳuḷdarın īgen.* "Başka kullarını gönderdi." (Tel. Miss.)

özgē "Başka, diğer" (EDPT, 285)
özge "Başka, diğer." (DTS, 419)
öskö "Başka, diğer." (ATS, 144; TAS, 80)
öske~öskö "Başka, diğer." (DK, 239)
öskö "Başka, diğer." (DÇT, 142)

öskö- **I/1294** Tel. W. *Kün öskop keldi.* "Güneş doğdu, yükseldi."

-

öskölö- **I/1294** Tel. Alt. Leb. <öskö+le-
Yabancılaştırmak.
Nedeŋ arı açı menneŋ öskölödŭŋ? "Neden onu bana yabancılaştırdın?"

[7] OSTN'de bu kelime *yarıŋar* yazılmıştır. Anlam itibarıyla *yazıŋar* olması daha doğru olacaktır.

Ö, Ō

öskölö- "Değiştirmek." (ATS, 144)

öskölön **I/1294** Tel. W. <öskölö-n
Değişim.

-

-

öskölön- **I/1294** Tel. Kumd. <öskölö-n-
Yabancılaşmak, değişmek.
Menden öskölönme! "Bana karşı yabancılaşma!"

-

öskölön- "Değişmek." (ATS, 144)

öskŭr- **I/1295** Tel. Büyütmek, terbiye etmek, yetiştirmek.

-

öskür- "Yetiştirmek, büyütmek." (ATS, 145; TAS, 80)
östir- "Yetiştirmek, büyütmek." (DK, 239)
öskür- "Büyütmek, yetiştirmek." (DÇT, 142)

öskü **I/1295** Tel. <ös-kü
Çıkış, yükseliş
Kün öskü̆zü̆ "Kuzey doğu."

öskü- **I/1295** Tel.W. Kumd. *bk.* öskö-.

ösküre-[8] **I/1295** Tel. Kumd. <öksüs
1. Yetim kalmak. (Kumd.)
2. Solmak, rengi atmak, (bitkiler için) büyüyememek

ösküzire- "Öksüz kalmak." (ATS, 145)

öskürüm **I/1295** Tel.W. Oğul, üvey evlat.
öskürim "Filizler." (ATS, 145)
ösgürüm "Filiz ve gençlik." (GSATA, 490)

ösküs **I/1295** Alt. Tel. Yetim, öksüz, dul.
Ösküs paḷa "öksüz"; *ösküs ḳat* "Dul kadın."
bk. öksüs**.

ösküt- **I/1295** Tel. W. <öskü-t-
Kaldırmak, yükseltmek, yukarı çıkarmak.

-

ösküzŭre- **I/1295** Tel. <ösküs+re-
Eziyet çekmek, öksüzlükten dolayı acı çekmek.

ösküzire- "Öksüz kalmak." (ATS, 145)

öştö- **I/1307** Tel. Alt. Leb. Düşmanlık etmek.
Uzun Ḳaḷan-Ḳısḳa Ḳaḷan paḷaŋdı perbediŋ tep mā öştöp turġan. "Uzun-Kalan ve Kısa-Kalan, kızımı vermediğim için bana düşmanlık ediyorlar." (P.d.V.I,76,562)

öştö- "Kin beslemek, nefret beslemek, düşman olmak." (ATS, 145)
öştö- "Birbirine düşman olmak." (TAS, 80)
öştö- "İntikam almak." (DÇT, 143)

öştöş **I/1307** Tel. Alt. Leb. <öç+le-ş
İntikam, düşmanlık.

öştöş "Düşmanlık, husumet." (ARSL, 539)

öştöş- **I/1307** Tel. Alt. Leb. <öç+le-ş-
İntikam almak, birbirine düşmanlık yapmak.

-

öştöş- "Birbirine düşman olmak." (ATS, 145)

öştū **I/1307** Tel. Alt. <öç+lū
Düşman, intikam alan, kinle dolu.

öçlüg (ōclōg) "Kindar, intikam peşinde koşan." (EDPT, 26)
öçlüg "Kindar, intikam peşinde koşan, düşmanca davranan." (DTS, 400)
öştü "Düşman." (ATS, 145)
öştü "Düşman." (TAS, 80)
öştü "Düşman, hasım." (DK, 239)
öştü "Düşman." (DÇT, 143)

öştŭğ **I/1307** Leb. Tiryaki, bağımlı.

-

öt **I/1260** Alt. Tel. Leb. Öd, safra.

ōt (ōd) "Öd, safra." (EDPT, 35)
öt "Öd, safra." (DTS, 415)
öt "Öd, öd kesesi." (ATS, 145)
öt "Öd, safra." (TAS, 80)

öt- **I/1260** Alt. Leb. Tel. 1. Geçmek, yanından geçmek, arasından geçmek, aşmak.
Onŭ ḳanaẏp ödör? "Bunun (dağın) diğer tarafına nasıl geçilir?" (Tel.); *Edil teḥen su keler, anı ḳanīp keçerziŋ, edegīnde el poḷor, anı ḳanīp ödörzŭŋ.* "Orada İdil nehri var, onu nasıl geçeceksin? Kenarında da insanlar var, onların arasından nasıl geçeceksin?" (Alt.; P.d.V.I, 200,1);

[8] OSTN'de bu madde fiil olarak verilmemiştir.

Pīk tūdŭŋ kīnĭ bile öt! Abaḳanıŋ pajı bıla öt! "Büyük dağların arkasından geç! Abakan dağını aş!" (P.d.V.I, 221,15)
2. Vakit geçirmek, yaşamak.
Er ortoçın ödüp keldi. "O orta yaşlarına geldi." (Tel.)

öt- "Geçmek." (EDPT, 39)
öt- "1. Geçmek, bir şey boyunca geçmek. 2. Geçip gitmek, sona ermek." (DTS, 415)

öt- "Geçmek, zamanın ilerlemesi. 2. Birinin veya bir şeyin yanından geçmek. 3. Sızmak." (ATS, 145)
öt- "Geçmek." (TAS, 80)
öt- "Geçmek." (DK, 239)
öt- "Geçmek." (DÇT, 143)

ötkök **I/1269** Tel. Kumd. <öt-kek
İshal.

ötgek "İshal, amel." (EDPT, 51)

ötkök "1. Gübre. 2. İshal. 3. Sürgün." (ATS, 145)
ötkök "Sürgün, ishal." (TAS, 80)

ötkül **I/1271** Tel. Delik, saklanma yeri, tenha yer.

ūt (ūd) "Delik, çukur, oyuk." (EDPT, 36)
öt "İn, delik, yuva." (DTS, 415)

ötkūl "Giriş, geçit." (ARS, 100)

ötkür **I/1271** Alt. Tel. Leb. <öt-kür
1. Keskin, sivri.
2. Delen, delip geçen, ince (ses).
3. Hızlı, çabuk.

ötkür "Keskin" (TAS, 80)

ötkür- **I/1270** Alt. Tel. <öt-kür-
Geçirmek, delmek, saplamak.
Ötkŭre "Diğer tarafına" (Tel.); *Et ötkŭrö sōk körŭnŭp otturat, sōk ötkürö yilik körŭnŭp otturat.* "Teninden kemikleri, kemiklerinden de ilikleri görünüyor." (Alt.; P.d.V.I,10,6); *Onço ḳaḷıḳ ötkŭrö yürdŭ.* "Tüm halk yanından geçti." (Alt.), *Aġaş tozıḷı yer ötküre, kiji tozıḷı el ötkŭre.* "Ağacın kökü toprakta, insanın kökü ise halktadır." (Tel.); *Pıçaḳ yüreḥĭn ötkŭrdĭ.* "Bıçak onun kalbine saplandı." (Tel.)

ötgür- "İçinden geçirtmek, suyun göle ulaşmasına izin vermek; birini iyice anlamak; açıklamak; boşaltmak, göndermek." (EDPT, 52)

ötkür- "1. Göndermek 2. Boşaltmak 3. İzah etmek." (DTS, 416)

ötkür- "Uğurlamak, geçirmek." (ATS, 145)
ötkür- "Geçirmek." (TAS, 80)
ötkür- "Geçirmek, delmek, yürütmek, yerine getirmek." (DK, 239)
ötküre "İçinden, boyunca." (DÇT, 143)

ötpök **I/1275** Alt. Tel. Ekmek.
Adam seni ötpök edip perzīn tegen. "Babam sana ekmek yapsın, dedi. (Senin ekmek yapmanı söyledi.)" (P.d.V.I, 9.8)

etmek~ötmek "Ekmek." (EDPT, 60)
etmek~ötmek "Ekmek." (DTS, 201, 417)

ötpök "Ekmek, tatlı, pide." (ATS, 145)
ötpök "Çavdar ekmeği." (TAS, 81)
iytpek "Somun ekmek." (DK, 215)
etpek "Çavdar ekmeği, ekmek." (DK, 276)
itpek "Ekmek." (DLTÇ, 146)
ötpök "Ekmek." (DÇT, 142)

ötpös **I/1275** Alt. Tel. Kumd. =ötpes
Küt, keskin olmayan.
Ötpöstŭ pilebe, uḳpastı sülebe! "Küt olanı bileme, duyulmaması gerekeni söyleme!" (P.d.V.I, 3.31)

ötpös "Kör." (ATS, 145)
ötpös "Körleşmiş; bıçak vs. kesici aletlerin keskinliğini kaybetmesi." (TAS, 81)

öttür- **I/1274** Alt. <öl-tür-
Öldürmek.

öldür-~öltür- "Öldürmek." (EDPT, 133)
öltür- "Öldürmek." (DTS, 407)

öltür- "Öldürmek." (ATS, 143)
öltir- "Öldürmek." (TAS, 78)
ötör- "Öldürmek." (DLTÇ, 184)
ötör- "Öldürmek." (DÇT, 142)

öẏ **I/1172** Tel. 1. Zaman, süre, an.
Aydışkan öẏ "Kararlaştırılan, belirlenmiş zaman."; *Ol öẏde* "Bu zaman."; *Paḷa tabar öẏŭ* "Doğum zamanı."
2. Ölçü, had, sınır.
Öẏŭneŋ ajra "Haddini aşarak"

ōḏ "Zaman, an." (EDPT, 35)
öd~öḏ~öz "1. Zaman. 2. Küçük bir zaman dilimi, saat (?)." (DTS, 400, 401, 419)

öy “1. Zaman, an, süre. 2. Ölçü. 3. Ölçülü.” (ATS, 145)
öy “Zaman, süre.” (TAS, 81)
öy “Zaman, an, süre.” (DK, 238)
öy “Zaman.” (DÇT, 142)

ȫ̄ẏ **I/1173** Tel. Alt. *ȫ̄ẏ ada (aba)* “Üvey baba.”; *ȫ̄ẏ ene (ice)* “Üvey anne.”; *ȫ̄ẏ ūḷ* “Üvey oğul”; *ȫ̄ẏ ḳız* “Üvey kız.”; *ȫ̄ẏ paḷa “Ya üvey anne, ya da üvey kız”*
ögēy “Üvey.” (EDPT, 119)
ögey “Üvey.” (DTS, 402)
ȫ̄y~öy “Hısım, üvey.” (ATS, 144)
ȫ̄y “Üvey.” (TAS, 79)

öẏ- **I/1172** Alt. Tel. Silinmek, yok olmak.
ögi- “(Tahıl) öğütmek, toz hâline getirmek.” (EDPT, 101)
ügi- “Öğütmek, toz hâline getirmek.” (DTS, 660)
öy- “1. Batırmak, saplayıp vurmak, kesmek, sancımak, sokmak, iğnelemek, kırmak, yarmak. 2. Ovmak, sürtmek. 3. Basmak, ezmek, çiğnemek.” (ARSL, 517)

öẏmek **I/1177** Alt. *bk.* oẏmoḳ.

öẏök **I/1210** Tel. Alt. Hayvanların karın kısmı.
Ekki yüs tīndeŋ ekki ton poḷor, pirinçĭ arḳadaŋ ekkinçĭ öyöktöŋ. “İki yüz sincaptan iki kürk yapılır, biri sırtlarından, diğeri de karınlarından.”; *İt öyökte yatıp yat.* “İt karnı üstünde yatıyor.”
öyök “Küçük hayvanların karnı.” (ATS, 145)
öyök “Hayvan derisinin karın kısmı.” (TAS, 81)

öyöktö- **I/1210** Tel. <öyök+le-
Karnı üstünde sürünmek.
öyöktö- “Karnı üzerinde sürünmek.” (ATS, 145)

Öẏröt **I/1174** Tel. Alt. 1. Destanlarda: Oyrotlar (Kalmuklar).
Törböt Öẏröt (deyim), Oyrot Han.
2. Baçat Teleütleri. (Alt.)
3. Yabancı. (Alt.)
-

öẏssüp **I/1176** Alt. <Rus. Ось +?
Eksen.
-

öẏt- **I/1176** Alt. <öẏ-t-
Silmek, mahvetmek, yok etmek.
ögit- “Öğüttürmek.” (EDPT, 103)
ügit- “Öğüttürmek.” (DTS, 660)
-

öẏzöm **I/1176** Tel. Alçak arazi, çökek, ova.
öyzöm “Çukurluk.” (ATS, 145)

özöḥöş **I/1302** Tel. <özök+öş
Küçük dere.
-
-

özök I **I/1301** Alt. Tel. <öz+ek
Öz, iç kısım, (ceviz vb. için) çekirdek, tahıl, (ağaç için) gövde, (lamba veya mum için) fitil, insanın iç organları (göğüs ve karın).
Özögŭŋ üzŭlzŭn! “İç organların zarar görsün! (“Bağırsakların kopsun, dağılsın!” anlamında beddua)” (Tel.)
özek “Öz, çekirdek, merkez.” (EDPT, 285)
özek “Şah damarı, boyun arteri.” (DTS, 419)
özök “1. İç. 2. Sap.” (ATS, 145)
özök “İç, içeri.” (TAS, 81)
özön “1. Öz, iç. 2. Fitil.” (TAS, 81)
özök “İç, içeri.” (DLTÇ, 182)
özök “1. Beden. 2. İç.” (DÇT, 141)

özök II **I/1302** Alt. Tel. <ös+ek
Nehir, çay.
özek “Küçük vadi, dere.” (EDPT, 285)
özek “Kanyon, vadi, dağlardaki dar geçit.” (DTS, 419)
özök “Nehir, çay, nehir yatağı.” (ATS, 145)
özök “Nehir yatağı.” (DLTÇ, 182)
özök “Nehir.” (DÇT, 141)
özök “Vadi.” (GSATA, 491)

özön **I/1302** Leb. <Rus. Ось
Yük arabasının dingili.
özön “Gövde, namlu.” (DK, 238)

özüm **I/1303** Tel. <ös-m
Boy, boyu uzama, büyüme.
özüm “Boy.” (ATS, 145)
özüm “Bitki.” (TAS, 81)

P

pā I **IV/1117** Alt. Tel. Leb. <Far. baha
1. Fiyat, değer.
Anıŋ pāzı ḳaaçı? "Ne kadar? Bunun fiyatı nedir?" (Alt.); *Pāzı tüştŭ.* "Fiyatı düştü." (Alt.); *Pāzın tüştŭr!* "Fiyatı düşür!" (Tel.); *Pāzın kelĭştĭrdĭ.* "O tahmini fiyat verdi."
2. Bir kabın tabanı.

bā "Paha, değer, fiyat." (ATS, 33)
pā "Fiyat, eder." (TAS, 81)

pā II **IV/1117** Alt. Tel. Önceden dile getirilmiş, daha önce bahsi geçen, mezkûr.
Pā kiji keldĭ. "Benim anlattığım kişi geldi."; *Pā sözŭn aẏttı.* "O daha önce de söylediği şeyleri söyledi."

bayākī "Daha önce bahsi geçen, önceki, evvelki, son zamanlarda." (EDPT, 385)
bayaḳı "Daha önce bahsi geçen, mezkûr." (DTS, 85)

bā "Bilinen, adı geçen." (ATS, 33)
bayagı "Kısa süre önceki, deminki." (ATS,36)
pā "O, öteki, öbürü." (TAS, 81)
payagı "Geçende olmuş, deminki, yeni, az önceki." (TAS, 84)

pāçım **IV/1184** Tel. W. Acele, acelecilik.

baçım "Hızlı, çabuk." (ATS, 33)

paď a **IV/1138** Alt. Enişte (kız kardeşin eşi); kayın birader.

baca "Enişte; bacanak." (GSATA, 360)
paça "1. Kayınbirader. 2. Bilardoda topu cebe atmak için yapılan hareket." (KRS, 51)

padaḳ **IV/1181** Leb. Belagat, etkili ve güzel söz söyleme yeteneği.
bk. madaḳ.

padaḳta- **IV/1181** Leb. <padaḳ+ḷa-
Beliğ olmak.
bk. madaḳta-.

Paď at **IV/1139** Tel. Teleütlerin yaşadığı, Kuznetsk bölgesinin bir kısmı.

Payat "Kemerova iline bağlı Belovo ilçesindeki Baçat ırmağı." (TAS, 84)

pādı **IV/1181** Tel. *Pardı*. "Gitti."
Odunġa pādı. "O odun almaya gitti."

padığ **IV/1182** Leb. Bataklık.

batıg "Lağım, bataklık, bataklık çamuru; batış, çöküş." (EUES, 151)

padığ "Batak, bataklık" (KRS, 49)

padırbaş **IV/1182** Tel. Leb. 1. Ayak parmağı.
2. Parmağın üst eklemi.

padış **IV/1182** Alt. Tel. <pat-ş-
Batış.
Kün padıjı "gün batımı"

badış "Gün batımı." (DÇT, 105)

paġa **IV/1132** Alt. Tel. *bk.* paḳa.

paġan **IV/1133** Leb. *bk.* paḳḳan.

paġaẏ **IV/1132** Alt. Tel. Pis, kirli.
Paġaẏ sös "Kötü sözler."; *kiçik paġaẏ* "Küçük parmak."

-

bāy~bagay "Kötü, işe yaramaz; *mec.* baykuş, puhu kuşu." (ATS, 33)
bakay "Bir boy adı (puhu kuşu)." (GSATA, 362)

paġaẏḷa- **IV/1133** Alt. Tel. <paġaẏ+ḷa-
Kötülemek.

paġıḷ- **IV/1135** Tel. <paḳ-ḷ-
Sadık olmak.
Paġıḷġan "Sadık."

paġır **IV/1134** Tel. Leb. Kumd. 1. Soğanın bir türü (Lat. *Allium nutans*). (Tel.)
2. Reçineli (ağaç). (Leb. Kumd.)

pagır "Kır sarımsağı." (TAS, 81)
pagır "Reçineli (orman)." (DK, 239)

pağır- I **IV/1134** Alt. Tel. Leb. 1. (Küçük çocuklar ve keçiler için) bağırmak; çığlık atmak.
2. Dilenmek, dilencilik yapmak. (Leb.)
bākır- "Bağırmak, çığlık atmak." (EDPT, 318)
baḳır- "Bağırmak, haykırmak." (DTS, 88)
bagır- "1. Yüksek sesle bağırmak, böğürmek. 2. Yüksek sesle ağlamak." (ATS, 33)
pagır- "Ağlamak." (TAS, 81)
bagır- "Hüngür hüngür ağlamak." (DK, 204)
magır- "Bağırmak, inlemek." (DK, 231)

pağır- II **IV/1134** Tel.[1] İtaat etmek.
Uḷ pīge pağırıp ḳaḷan perip pardıḷar. "Onlar büyük beye itaat ettiler ve ona vergi verdiler."
bakur- "Baktırmak." (EDPT, 318)
baḳur- "Baktırmak, ilgilendirmek." (DTS, 89)
-

pağıraḳ **IV/1135** Tel. <pağır-aḳ
Ağlayan, bağıran (çocuk).
-

pağırt- **IV/1135** Alt. Tel. <pağır-t-
Bağırtmak.
-

pağ **IV/1132** Leb. Bağ, urgan, bağcık, ip, sicim.
bāğ "Bağ, ip, kemer; balya, demet, tomar." (EDPT, 310)
baġ "1. Zincir, köstek, kelepçe. 2. Bağ, ip; örtü. 3. Düğüm, balya, demet. 4. Kitap bölümü, birim. 5. Grup, sınıf." (DTS, 83)
bū "İp." (ATS, 46)
pū "Kalın ip." (TAS, 91)
pag~bag "Bağ, ip." (DK, 239)

pağḷa- **IV/1136** Leb. <pağ+ḷa
Bağlamak, düğümlemek.
bağlā- "Bağlamak." (EDPT, 314)
baġla- "1. Bağlamak. 2. Birleştirmek." (DTS, 84)
būla- "Bağlamak." (ATS, 46)
pūla- "Bağlamak." (TAS, 91)
bagla- "Bağlamak." (DK, 204)
pālga- "Bağlamak." (DK, 239)
poglo- "Bağlamak." (DLTÇ, 188)

pağḷaḷ- **IV/1136** Leb. <pağḷa-ḷ-
Bağlanmak.
Şarşınġa pağḷaḷıp "Direğe bağlanıp"; *Seŋ kėsçeŋ kėbĭ parçan pağḷaḷıp ḳaḷar.* "Senin elbisen tamamen bağlanmış."
baġlan- "*dönüşlü, edilgen* Bağlanmak." (EDPT, 315)
baġlan- "1. Bağlanmak. 2. Kendi kendine bağlamak." (DTS, 84)
būlal- "Bağlanmış olmak." (ATS, 46)

pajaḳ **IV/1206** Alt. Tel. Leb. <paş+aḳ
Buğday başağı.
başak "Küçük baş, başçık; ok ucu, tahıl başağı." (EDPT, 378)
başaḳ "(Ok, mızrak için) sivri uç, temren." (DTS, 94);
majak "Başak." (ATS, 132)
majak "Başak." (TAS, 71)

pajaḳta- **IV/1206** Alt. <pajaḳ+ḷa-
Başaklanmak.
başaklā- "(Süngü vb. için) küçük demir baş takmak." (EDPT, 380)
başaḳla- "Uç, temren takmak." (DTS, 94)
majakta- "Başak toplamak." (ATS, 132)

pajaḳtū **IV/1206** Alt. <pajaḳ+ḷū
Başaklı.
başaklıġ "Küçük demir başlı." (EDPT, 380)
başaḳlıġ "Başlı, temrenli (ok, mızrak)" (DTS, 94)
-

pajarḷa- **IV/1206** Tel. *Aḷdınaŋ pajarḷadı.* "Birilerinin yanında giderken onunla konuşmak için ona yüzünü döndü."; *Udur pajarladı.* "Birilerinin yanından geçip gitti sonra da yanına geldi."
-

pajır- **IV/1206** Alt. Tel. Leb. <paj+ur-
Baş eğmek.
Yıġıḷıp pajırdı. "Onun ayaklarına kapandı." (Tel.); *Anıŋ pudŭna pajırdı.* "Onun ayaklarına kapandı."

[1] Madde başında *Tel.* ibaresi yoktur, metin içinde örnek cümlede vardır.

P

bajır- "Tapınmak, tapmak." (ATS, 33)
bajır- "Eğilmek, selam vermek, dua etmek, tapınmak." (DK, 204)
bajır- "Eğilmek ,eğilerek selam vermek, dua etmek (tapınmak)." (DÇT, 105)

pajırḳa- **IV/1206** Tel. <paş+rḳa-
Beylik, hükümdarlık taslamak, gururlanmak, övünmek.

-

paḳ- **IV/1127** Alt. Tel. Leb. 1. Bakmak.
Ḳudaẏġa paḳ. "Dua et!" (Tel.); *Ḳaya paḳtı.* "O etrafa bakındı." (Tel.); *Aġaşḳa paġıp çıḳtıḷar.* "Onlar ağaca çıktılar." (Tel.)
2. Boyun eğmek, itaat etmek, tabi olmak.
Orusḳa paḳḳan Teleŋet. "Ruslara itaat eden Teleütler." (Tel.); *Aḳ ḳāṅġa paġıp yat.* "O ak Han'a itaat ediyor." (Tel.)
bak- "Bakmak, ilgilenmek, uymak." (EDPT, 311)
bak- "Dikkatlice bakmak, ilgilenmek." (DTS, 88)
bak- "1. Boyun eğmek, tabiiyeti kabul etmek." (ATS, 33)
pak- "Tabi olmak, boyun eğmek." (TAS, 82)

paḳa **IV/1127** Alt. Tel. Leb. Kurbağa.
Ḳodur paḳa "Kara kurbağası, siğilli kurbağa." (Alt.); *Aġaş paka* "Ağaç kurbağası, yeşil kurbağa (Teleüt'teki diğer kurbağalar)." (Tel.).
bakā "Kurbağa; (boynuz ve taşla birlikte anılırsa) kaplumbağa." (EDPT, 311)
baḳa "Kurbağa." (DTS, 88)
baka "Kurbağa." (ATS, 33)
paka "Kurbağa." (TAS, 82)
baka~paka "Kurbağa." (DK, 205, 239)
baka~paga~paka "Kurbağa." (DLTÇ, 142, 184)
bā "Kurbağa." (DÇT, 105)

paḳat **IV/1128** Tel. Merak, merakla; acayip, tuhaf.

-

paḳattı- **IV/1128** Tel. <paḳat+tı-
İlginç bulmak, hayran kalmak.
Men örgönüŋ til aẏtıp yetpes yarajına paḳattıdım. "Ben sarayın anlatmaya dil yetmez güzelliğine hayran kaldım."
pakatı- "Hayran kalmak, hayran olmak." (TAS, 82)

paḳattım **IV/1128** Tel. <paḳattı-m
Merak uyandırma, ilgi çekme.

-

paḳattıt- **IV/1128** Tel. <paḳattı-t-
Merak ettirmek, cezbetmek, büyülemek.

paḳattū **IV/1128** Tel. <paḳat+ḷū
Müthiş, meraklı, çekici, hoş.
pakatılu "Zarif, çekici, güzel." (TAS, 82)

paḳıḷūr **IV/1128** Tel. 1. Boğaz.
2. Âdemelması.
pakırūl "Gırtlak." (ATS, 146)
baykūr "Gırtlak." (ATS, 37)

paḳır **IV/1128** Tel. Biçare, zavallı.

-

-

paḳḳan **IV/1129** Tel. =baġana
Atların bağlandığı direk.
bagana "Sütun, direk." (ATS, 33)
bakana "1. Direk. 2. Sırık. 3. Kolon. 4. Kule. 5. Şamanın tefine resmedilen kalın kayın ağacı tasviri." (ATS, 33)

paḳḳan- **IV/1129** Alt. Tel. Kazık yapmak, çakmak.

paḳpayaḳ **IV/1132** Leb. =pekpeyek
El bileği.

-

paḳpır **IV/1132** Alt. Leb. Sarhoşluk sonrası mide bulantısı, içki mahmurluğu.
bk. papḳır.

paḳras **IV/1130** Tel. 1. Bakır.
2. Küçük dökme demir kap, bakraç.
bakras "Bakraç, bakır kazan." (ATS, 33)

paḳta- **IV/1131** Leb. <paḳ+ḷa-, =maḳta-
Övmek.
makta- "Övmek, methetmek." (ATS, 132)
makta- "Övmek, methetmek, ululamak." (TAS, 71)
makta- "Bağırmak, çağırmak; övmek." (DK, 231)

paḳtaḷ- **IV/1131** Leb. =maḳtaḷ-
Övülmek.
maktal- "Övülmek." (ARSL, 458)

P

paḳtan- **IV/1131** Leb. Hava atmak, övünmek.

-

maktan- "Övülmek, övünmek." (ATS, 132)
maktan- "Övünmek." (TAS, 71)

paḳtır- **IV/1131** Tel. Alt. Leb. <paḳ-tır-
Tabi kılmak, boyun eğdirmek.
Paḳtırıp alġan. "Rehin."; *Yaŋġa paḳtırdı.* "O bir dine tabi oldu."; *Ḳān Ḳūdaẏ teŋere ḳānġa onçoġın paḳtırıp perdĭ.* "O her şeyi Tanrı'ya tabi kıldı."

baktır- "Boyun eğdirmek, tabi kılmak." (DÇT, 106)

paḳtıt **IV/1131** Tel. Alt. 1. Bir köşenin başlangıç noktası.
2. Küçük dil.

paḳūr **IV/1128** Alt. Tel. Boğaz, gırtlak, dilin arka kısmı.
bk. paḳılūr.

paḳūrla- **IV/1129** Alt. Leb. <paḳūr+la-
Boğazından tutmak.

-

-

paḷ I **IV/1161** Tel. Alt. Leb. Bal.
Ḳabaġaḷū pal "Petekli bal."

bāl "Bal." (EDPT, 330)
bal "Bal." (DTS, 85)
pal "Bal." (TAS, 82)

paḷ II **IV/1161** Leb. 1. Mal, mülkiyet.
2. Vahşi kuş.
bk. maḷ**.

paḷa **IV/1161** Alt. Tel. Leb. Bebek, çocuk. *Çokluk şekli* paḷdar.
Ḳıs paḷa "Kız çocuğu."; *ūḷ paḷa* "Oğlan çocuğu." (Tel.); *Paḷa tūdŭ.* "Çocuk doğdu."; *paḷa tabar öẏ* "Doğum zamanı." (Tel.); *Paḷaŋ barba?* "Senin çocuğun var mı?" (Alt.); *yaş paḷa* "Küçük çocuk." (Tel.); *emçek paḷa* "Süt çocuğu." (Alt.); *tun paḷa* "İlk çocuk." (Tel.); *Paḷa taptı.* "Çocuk doğurdu." (Tel.); *Paḷa sōttadı.* "Çocukla uğraştı, çocuk baktı."; *Paḷanıŋ paḷazı* "Torun." (Alt.); *ḳuştŭŋ paḷazı* "Civciv." (Alt.); *Tiḷdĭŋ paḷazı* "Küçük dil." (Tel.)

balā "Genç kuş, kuş yavrusu." (EDPT, 332)
bala "(Hayvan) yavrusu, kuş yavrusu." (DTS, 86)
bala "Çocuk." (ATS, 33)
pala "Çocuk, yavru, bala." (TAS, 82)
bala~pala "Çocuk, bala." (DK, 205, 240)
bala "Çocuk, bala." (DLTÇ, 142)
bala "1. Oğul. 2. Bebek, yeni doğmuş bebek ,çocuk. 3. Delikanlı, genç çocuk. 4. Yavru. 5. Kuş yavrusu. (DÇT, 106)
pala "Çocuk, oğul." (DÇT, 143)

pāḷa- **IV/1163** Alt. Tel. Leb. <pā+ḷa-
Fiyat vermek, değer biçmek.
Adımdı pāḷazaŋ pir ḳapḳa yetpes. "Eğer atıma fiyat biçsen bile, o 100 ruble yapmaz." (Tel.); *Arıḳtā poḷzo semiskē pāḷa, astā*[2] *poḷzo köpkö pāḷa!* "Zayıf da olsa şişman, az da olsa çok gör!"

bāla- "Değerlendirmek, fiyatını belirlemek." (ATS, 33)

paḷacaḳ **IV/1165** Leb. *bk.* paḷaçaḳ.

paḷaçaḳ **IV/1164** Alt. Tel. Küçük çocuk.

balacak~balaçak "Küçük çocuk." (DLTÇ, 142)

paḷaḷığ **IV/1164** Leb. <paḷa+ḷığ
bk. paḷaḷū.

paḷaḷū **IV/1164** Alt. Tel. <paḷa+ḷū
Çocuğu olan, çocuklu.
Sen ḳattū paḷaḷū kişizĭŋ. "Sen hanımı ve çocuğu olan birisin." (Tel.)

balalu "Çocuklu." (ATS, 33)
balalu "Çocuklu, çocuk sahibi." (DLTÇ, 142)

paḷan **IV/1163** Tel. Kartopu ağacı.

balan "Kartopu ağacı." (ATS, 33)
palan "Kartopu ağacı." (TAS, 82)
palõn "Kartopu ağacı." (DLTÇ, 185)
palön "Kartopu ağacı" (KRS, 51)

paḷançı[3] **IV/1164** Tel. (İspinozgillerden) örümcek kuşu (Lat. *saurus colluris*).

-

-

paḷaẏ **IV/1163** Tub. Çok olmayan.

---

[2] OSTN'de *asḳa* yazılmış, ancak anlam olarak *astā* olmasının daha doğru olacağı düşünlmektedir.

[3] Bu maddede verilen anlamla Latince terim birbiriyle uyuşmamaktadır.

Paḷay paştaḳ (W.) "Tutumlu, düzenli".
-

paḷçaḳ **IV/1172** Tel. Geniş yüzlü, düz yüzlü.
-

paḷçım **IV/1172** Tel. 1. Geniş yüz.
2. Büyük.
-

paḷçımdū **IV/1172** Tel. <paḷçım+ḷū
1. Geniş yüzlü.
2. Büyük.
3. Sarkmış.

paḷdır **IV/1171** Alt. Tel. Leb. *bk.* paḷtır.

paḷdırġan **IV/1172** Alt. Tel. Leb. Baldıran otu (Lat. *Heracleum sphondylium*). *Subay paḷdırġan, tüktū paḷdırġan (Alt.), elik paḷdırġan (Alt.)* "Lat. *heracleum sibirieum*"
baltırgan "Melek otu." (ATS, 34)
paltırgan "Melek otu." (TAS, 82)
paltırgan "Melek otu." (DK, 240)
paltırgan "Melek otu." (DLTÇ, 185)
baltırgan "Melek otu." (DÇT, 106)

paḷdū **IV/1171** Alt. Tel. <paḷ+ḷū
Balı çok olan, ballı.
-
-

paḷġaş **IV/1170** Leb. Alt. *bk.* paḷḳaş

paḷġaşta- **IV/1170** Leb. Alt. *bk.* paḷḳaşta-.

paḷġaştan- **IV/1170** Leb. Alt. *bk.* paḷḳaştan-.

paḷġaştığ **IV/1170** Leb. *bk.* paḷḳaştū.

paḷığ **IV/1168** Leb. Yara, çıban. *Çabaḷ paḷığ, sōk paḷığ* "Sifilis" *bk.* paḷū.

pāḷığ **IV/1167** Leb. <Far. pā+ḷığ *bk.* pāḷū

paḷıḳ **IV/1166** Alt. Tel. Leb. Balık *Paḷıḳ odı* "Eğrelti." (Tel.); *Paḷıḳ aŋdap yat.* "O balık tutuyor."
balık "Balık." (EDPT, 335)
balıḳ "Balık." (DTS, 86)
balık "Balık." (ATS, 34)
palık "Balık." (TAS, 82)
balık "Balık." (DK, 205)
balık "Balık." (DLTÇ, 142)
balık "Balık." (DÇT, 106)

paḷıḳçı **IV/1167** Alt. Tel. <paḷıḳ+çı
1. Balıkçı.
2. Karabatak, martı.
balıkçī "Balıkçı." (EDPT, 337)
balıḳçı "Balıkçı." (DTS, 86)
palıkçı "Balıkçı." (TAS, 82)
palıkçi "Balıkçı." (KRS, 51)

Paḷıḳsa **IV/1167** Tel. W. Nuh'un hastalığa ilk yakalanan ve Erlik'in tavsiyesi üzerine şamandan yardım isteyen küçük oğlu.
-

paḷıḳta- **IV/1167** Alt. Tel. Leb. Balık tutmak.
balıkta- "Balık avlamak." (ATS, 34)
palıkta- "Balık avlamak." (TAS, 82)
palıktı- "Balık avlamak." (KRS, 51)

paḷıḳtığ **IV/1167** Leb. *bk.* paḷıḳtū.

paḷıḳtū **IV/1167** Alt. Tel. Balıklı.
balıklıġ "Balığı bol, balıklı." (EDPT, 338)
balıklıġ "Balığı bol, balıklı." (DTS, 87)
balıktu "Balıklı, balığı bol olan." (ATS, 34)
palıktu "Balıklı." (TAS, 82)

paḷımzın **IV/1168** Tel. İnsanların ve hayvanların sinir sistemine etki eden zehirli ot.
-

paḷḳaş **IV/1169** Tel. Kumd. =paḷçaḳ
Balçık, çamur, toprak, kir, kil.
Toy paḷḳaş "Kil."; *ḳızıḷ paḷḳaş* "Kırmızı kil."; *paḷḳaş üy* "Çamur harçlı ev."; *baḷḳaş yer* "Bataklık."; *Paḷḳaş poḷdı.* "O kirlendi."
balçık "Balçık, çamur." (EDPT, 333)
balçıḳ "Balçık, çamur." (DTS, 86)
balkaş "Kir, çamur." (ATS, 34)
palkaş "Çamur, pislik, kir." (TAS, 82)
balkaş "bataklık" (DLTÇ, 142)
şalşak "Çamur, balçık." (DLTÇ, 225)
balgaç~balgaş "Toprak, balçık, çamur." (DÇT, 106)

paḷḳaşta- **IV/1169** Tel. <paḷḳaş+ḷa-
Kirletmek.
balkaşta- "Kirletmek, çamurlamak." (ATS, 34)

P

paḷḳaştan- **IV/1169** Tel. <paḷḳaşla-n-
Kirlenmek.
balkaştan- "Kirlenmek, çamurlanmak." (ATS, 34)

paḷḳaştū **IV/1169** Tel. <paḷḳaş+ḷū
Kirli.
balkaştu "Kirli, çamurlu." (ATS, 34)
malgaştığ "(Su için) kirli, bulanık." (DK, 232)

paḷta **IV/1171** Alt. Tel. Leb. Balta.
Aẏ paḷta "teber, balta, yeniçerilerin balta şeklindeki savaş ve savunma silâhı."
baltū (baltō) "Balta." (EDPT, 333)
baltu "Balta." (DTS, 87)
malta "Balta." (ATS, 132)
palta "Balta." (TAS, 82)
palta "Balta." (DK, 240)
palta "Balta." (DLTÇ, 185)

paḷta- **IV/1171** Leb. Ayakla ezmek.
balbar- "Ezmek." (ATS, 33)

paḷtır **IV/1171** Tel. Baldır.
baltır "Bacak baldırı." (EDPT, 334)
baltır "Bacak baldırı." (DTS, 87)
baltır "Baldır (ayak)." (ATS, 34)
paltır "Baldır." (TAS, 82)
paltır "Baldır." (DK, 240)
paltır "Baldır." (DLTÇ, 185)

paḷū **IV/1168** Tel. Alt. Yara, çıban.
Ḳırġıs paḷū "Sifilis."; *tudūş paḷū* "Cüzzam."; *tuyūḳ paḷū* "Sıracalı hastalık."
bālıġ "Yaralı." (EDPT, 335)
balıġ "Yaralı." (DTS, 86)
balu "(Deri hastalığı) yara, ülser, uyuz." (ATS, 34)
palu "Yara." (TAS, 82)

pāḷū **IV/1168** Tel. Alt. <pā+ḷū
Pahalı, değerli, kıymetli.
-
bālu "Değerli." (ATS, 33)
pālu "Pahalı, değerli." (TAS, 81)
bālu "Pahalı, değerli." (DÇT, 105)

paḷūḷa- **IV/1169** Alt. Tel. <paḷū+ḷa-
Yaralamak.
balula- "Yaralanmak, yarayla kaplanmak." (ATS, 34)

paḷūḷaḷ- **IV/1169** Alt. Tel. <paḷū+ḷa-ḷ-
1. Yaralanmak.
2. Yaralardan acı çekmek, çıbanlarla kaplanmış olmak.
-

paḷūḷan- **IV/1169** Alt. Tel. <paḷūḷa-n-
Kendini yaralamak.
palığlan- "Yaralanmak." (KRS, 51)

paḷūḷū **IV/1169** Alt. Tel. <paḷū+ḷū
1. Yaralı.
2. Yaralardan acı çeken.
palığlığ "Yaralı." (KRS, 51)

paḷyıra- **IV/1170** Tel. Tamamen ıslanarak yumuşamak, yumuşamak; bozulmak, dağılmak.
balbıra- "1. Yumuşak olmak. 2. *mec.* Bozulmak, dağılmak." (ATS, 34)

paḷyırat- **IV/1170** Tel. <paḷyıra-t-
Islatmak, nemlendirmek.
Pazırū yoḳ ḳlāttı paḷyıradarım men saḷḳın. "Ben rüzgârım, korunaksız desteleri ıslatırım." (P.d.V.I, 224,4)
balbırat- "Yumuşatmak." (ATS, 34)

pap **IV/1207** Tel. *ünl.* Ne yazık ki.
pap "*ünl.* Ay." (DLTÇ, 186)
pap "*ünl.* Bir kişinin bir yeri yanınca verdiği tepki." (KRS, 51)

papçınaḳ **IV/1211** Tel. Bir kuş türü.
-

papḳaḷa- **IV/1210** Tel. Eğilmek, yakından bakmak, gözden geçirmek, incelemek.
-

papḳaştan- **IV/1210** Tel. Bacak bacak üstüne atmak.
-

papḳır **IV/1210** Tel. Mahmurluk, içki sersemliği.
Papḳır yazadı. "O mahmurluğunu giderdi."
pakpır "Sarhoşluk sonrası hâl." (KRS, 50)

papḳırḷa- **IV/1210** Tel. <papḳır+ḷa-
İçki sersemliği yaşamak.
-
pakpırlan- "Sarhoşluktan dolayı kötü hissetmek." (KRS, 50)

pār **IV/1144** Leb. Karaciğer.
bk. pūr.

par- **IV/1145** Alt. Tel. Leb. 1. Gitmek.
Yayū parġan. "Yayan gitti." (Alt.)
2. Bir şey vasıtasıyla, bir şeyle gitmek.
Arba-bıḷa pardım. "Ben at arabasıyla gittim." (Alt.); *Keme bile parza* "Eğer o tekne ile giderse."; *At pıḷa pararġa kerek* "Atla gitmek gerekir."; *Peş kündük yer pardı.* "O (atla) beş günlük yer gitti." *Ölöŋge par!* "Ot almaya git!"; *Anıŋ arı parġanımnı aẏdaẏn.* "Ben sana bundan sonra nereye gittiğimi söyleyeyim." (Tel.); *Köp parġanda as parġanda* "O az gidip uz gittiğinde." (Tel.); *Parar yerḥe par!* "Gereken yere git!" (Tel.); *Ḳoşoẏ pardı, ḳaptajıp pardı.* "O refakat etti." (Tel.); *Paşḷap par!* "Liderlik yap!"; *Aḷıp pardı.* "O götürdü."; *At yedektenip aḷıp pardı.* "O atın ipinden tutarak peşinden götürdü."
3. Yardımcı fiil olarak;
Tura pardı. "Yoruldu." (Tel.); *Öŋüp pardı.* "Saplandı, takıldı kaldı." (Tel.); *Yaŋıḷıp pardı.* "Yanıldı."; *Ölüp pardı.* "Öldü."

bar- "Gitmek, uzaklaşmak." (EDPT, 354)
bar- "1. Gitmek, hareket etmek. 2. Yürümek, dolaşmak. 3. Gözden kaybolmak, yok olmak. 4. Ölmek, can vermek." (DTS, 89)

bar- "1. Gitmek, hareket etmek, varmak, uzaklaşmak. 2. Yardımcı fiilin işaret andan itibaren hareketin oluştuğunu gösterir." (ATS, 34)
par- "Gitmek." (TAS, 82)
par-~bar- "Gitmek, hareket etmek, ilerlemek, varmak." (DK, 240)
bar- "Gitmek." (DLTÇ, 142)
bar- ~var-~par- "Gitmek, yönelmek, yola çıkmak." (DÇT, 106, 111, 143)

par I **IV/1143** Tel. Alt. Leb. 1. Var oluş.
Parıŋa yoġıŋ yakşı "Varlığından ziyade yokluğun daha iyi."
2. Var olan, var.
Üyüŋ parba? "Senin evin var mı?" (Tel.); *Üyüm par poḷdı, emdi yoḳ.* "Benim evim vardı, şimdi yok." (Tel.); *Ürenĭrge küçĭ par.* "Onun okumaya gücü var." (Tel.)
3. Hepsi.
Par Orus yer "Rus devletinin tamamı."; *Ḳudaẏ par yüreḥĭŋ-pile, par tınıŋ-bıḷa, par sanaġaŋ-bile sügĭn.* "Allah'ı tüm kalbinle, gücünle sev." (Tel.)

bār " Var (yokun zıddı)." (EDPT, 353)
bar "1. Var. 2. Mevcut, hazır, eldeki." (DTS, 89)

bar "1. Var olmak, var olma. 2. Var olma." (ATS, 34)
par "Var." (TAS, 82)
bar ~par I "Var, var olma." (DK, 205, 240)
bar~var~par"Var, mevcut." (DÇT, 106, 111, 143)

par II **IV/1144** Tel. Alt. =bars
Pars, kaplan.

bars (p-) "Pars." (EDPT, 368)
bars "Kaplan." (DTS, 91)

bar "Kaplan." (ATS, 34)
par "Kaplan." (TAS, 82)
mars "Pars, kaplan." (DK, 232)
mars "Pars." (DLTÇ, 177)
mars "Pars." (DÇT, 136)
parıs "Aslan." (KRS, 51)

parā **IV/1147** Töl. Varlık, durum.
-

parā- **IV/1147** Tel. Bir şeye dikkat etmek, bir şeye özen göstermek.
para- "Fark etmek. *paraba-* Fark etmemek, görmemek." (TAS, 82)

parabas **IV/1151** Tel. W. Kirli, pis.
-

paraḳsan **IV/1147** Alt. Yoksul, gariban, zavallı.
-

baraksan "Zavallı, fakir." (ATS, 34)
paraksan "Gariban, zavallı." (TAS, 82)
baraksan "Zavallı, gariban, biçare, evsiz." (DÇT, 106)

paraḷ **IV/1148** Tel. Orman gülü (Lat. *Rhododendron Dahuricum).*
-

paraḷ- **IV/1149** Tel. <par-a al- [4]
Gidebilmek.

[4] OSTN'de morfolojik tahlil *par+aḷ* şeklinde verilmiştir.

P

Pis ol otḳo sūdıŋ taẏġazınaŋ çike paraḷbaġanıḳ. "Su sığ olduğu için ateşe doğrudan gidemedik."

-

paraḷġı **IV/1150** Tel. Servet, kurban, kendi malından kurban verebilen.
Paraḷġı perdĭ. "O kurban etti."
barılga[5]~barılgı "Kurban." (ATS, 34)

parān I **IV/1148** Tel. Bir nesnenin yüzeysel görünümü.

-

parān II **IV/1148** Alt. Koyu renk, koyu kahverengi.
Ḳara parān "Siyah renkli"
barān "1. Sıcak, iç ısıtıcı renk. 2. Siyah karanlık. 3. *Barān aŋ* Siyah hayvan, *mec.* ayı." (ATS, 34)

parānzū **IV/1148** Alt. <parān+sū
Koyu renkli, siyah renkli.

-

parāŋa **IV/1148** Tel. Kaygı, endişe, önem verme, bakım.
Paraŋazı yoḳ "Kaygısız."

-

-

parata **IV/1150** Tel. <Rus. ворота
Kapı.
parata "Kapı." (ATS, 146)
paratke "Kapı." (DLTÇ, 186)
baratka~paradka~parata~paratka~por atka "Kapı, dış kapı." (DÇT, 107, 143, 144)

parça **IV/1157** Tel. Leb. <par+ça
Hepsi, tamamen.
barçā "Hepsi, tamamı." (EDPT, 356)
barça "Hepsi, bütün, tamamı." (DTS, 90)
parçan~barçan "Bütün, hepsi." (DK, 240)
paçan "Bütün, hepsi." (DLTÇ, 186)
barça "Tümü, hepsi." (DÇT, 107)
barçan "Hepsi, tümü, olanların hepsi." (DÇT, 107)
parçan "Hepsi, tamamı." (DÇT, 144)

pārçıḳ **IV/1158** Tel. *Ḳara pārçıḳ* "Sığırcık kuşu."
bārçık~barçık "Sığırcık." (ATS, 33, 34)
karabarçık "Sığırcık kuşu." (DLTÇ, 158)
parçik "Sığırcık kuşu." (KRS, 51)

pardır- **IV/1157** Alt. Tel. Leb. <par-dır-
Gitmeye zorlamak.
bartur- "Gitmeye zorlamak, uzaklaştırmak." (EDPT, 359)
bartur- "Gitmeye zorlamak, uzaklaştırmak." (DTS, 91)
pardır- "Gitmeye zorlamak." (KRS, 50)

parġā **IV/1153** Tel. Uzun otlar, bitkiler.
barga~bargā~margā "Pelin, akpelin, ot, saman, yabani ot, muzır ot, çalı." (ATS, 34, 133)
bargā "Dikenli çalı, yabani ot." (DÇT, 107)

parġālū **IV/1153** Tel. <pargā+ḷū
Uzun otlarla kaplı.

parġan **IV/1153** Leb. =marġan
Bahis.
margān "Tartışma." (ATS, 133)
margan "Bahis; teminat, garanti; ödül." (ATS, 133)
margān[6] "Bahis." (RKS, 288)

parġannaş- **IV/1153** Leb. =marġannaş
Bahse girmek.

-

-

parġıḷa- **IV/1154** Tel. <par-ġıḷa-
Gitmek.
Parġıḷabaġar! "Gitmeyin!"

-

parġış- **IV/1154** Leb. *bk.* parġannaş-
margış- "Bahse girmek, iddialaşmak." (ATS, 133)

parıḷġı **IV/1152** Tel. *bk.* paraḷġı.

parım **IV/1153** Tel. <par-m
Gezinti, seyahat.
barım "Davranış." (EUES, 144)

-

parıntı **IV/1151** Tel. Çapulculuk, yırtıcılık.

-

[5] Bu madde ATS'de *barılga* yoktur. ATS'nin tercüme edildiği ORS'den alınmıştır.

[6] *Papu* maddesi içinde.

P

-

parıntıçı **IV/1152** Tel. <parıntı+çı
Haydut, hırsız.
barıntıcı "1.Yırtıcı hayvan. 2. Yırtıcı." (ATS, 34)

parış **IV/1152** Alt. Tel. Leb. Kâr, gelir, kazanç.
-
barış "Kâr." (ATS, 34)

parış- **IV/1152** Alt. Tel. <par-ş-
Birlikte gitmek.
barış- "Birlikte gitmek." (EDPT, 369)
barış- "Birlikte gitmek." (DTS, 90)
-

parıştığ **IV/1152** Leb. *bk.* parıştū.

parıştū **IV/1152** Alt. Tel. <parış+ḷū
Kârlı.
-
-

parḳıra- **IV/1153** Tel. Alt. 1. Parlamak, ışıldamak.
2. Mırıldanmak, homurdanmak.
barkıra- "(Kaynayan su için) fokurdamak." (ATS, 35)

parḳıraş- **IV/1153** Tel. Alt. <parḳıra-ş-
Gürültü yapmak.
Kuştar parḳırajıp yat. "Kuşlar gürültü yapıyorlardı."
-

parḳırat- **IV/1153** Tel. Alt. <parḳıra-t-
Parlatmak.
-
-

parḷan- **IV/1155** Tel. Kumd. <par+ḷa-n-
Hamile kalmak.
-
-

parḷaş- **IV/1155** Kumd. <parḷa-ş-
Birlikte bağırmak, şarkı söylemek.
-
-

parḷığ **IV/1156** Leb. *bk.* parḷū.

parḷū **IV/1156** Alt. Tel. <par+ḷu
1. Yeterli.
2. Zengin.
3. *Poyında (içĭnde) parḷū* "Hamile."
bārlıġ "Varlıklı, zengin." (EDPT, 365)
barlıġ "Varlıklı, zengin." (DTS, 90)
barlu "Hamile." (ATS, 35)

parmaḳ **IV/1160** Tel. Parmak.
-
-

paromtıḳ **IV/1270** Tel. *bk.* poroŋ.

pas **IV/1185** Tel. Kumd. <Rus. пазъ
Kütüklerdeki yarık, oyuk.
Pas aḷdı. "Yarıklar açtı."
-
pas~paz "Sığınakta." (KRS, 51)

pās **IV/1186** Leb. At sineği.
-
şanır pās "At sineği." (DLTÇ, 225)

pas- **IV/1186** Alt. Tel. Leb. 1. Basmak, ezmek.
Yaba-bastı. "O ezdi." (Alt.); *Oyo bastı.* "O ezdi."; *Yapşıra bastı.* "O bastı."; *Kemge ol tüşse ōdo-bazar.* "Kimin üstüne düşerse, onu da eziyor." (Tel.); *Uyuġum pazıp yat.* "Uyku bastırıyor." (Tel.); *Pus pastı.* "Buz ezdi, kapladı." (Alt.)
2. Yayımlamak.
Paskan nom "Basılmış kitap."
3. Ayakla ezmek; yaya gitmek.
Sıy pastı. "O ayakları ile ezdi." (Alt.); *Put-pıla paspas poḷdı.* "O ilerleyemez oldu." (Tel.); *Kiji paspas yer* "İnsan ayağının değmediği yer." (Alt.); *Kiji pasḳan yer* "Yaşam yeri." (Tel.); *Adıŋı edegĭn paḷa passın, art kīnĭŋneŋ maḷ passın!* "Senin eteğine çocuklar bassın, ardın sıra büyük baş hayvanlar yürüsün!" (P.d.V.I. 219, 15); *Kömö pastı.* "Yerin içine girdi."; *ḳaza pasḳan kiji* "Ateşli, eğlenceli insan" (Alt.); *Yaza pasḳan yada pazar.* "Çok acele eden çabuk yorulur (atasözü)" (Tel.)
4. Ağırlığı olmak.
Peş put pastı. "5 put ağırlığında idi.
5. Bastırmak, yenmek, zafer kazanmak, yok etmek.
Sen menĭ passaŋ sā pararbın, men seni passam ödürebĭn. "Eğer beni yenersen seninle evlenirim, eğer ben seni yenersem seni öldürürüm." (Tel.); *Aġaç yımjaġın ḳurt pazar, yoboş kijini sös pazar.* "Yumuşak ağacı kurt yok eder, nazik insanı ise söz öldürür (atasözü)." (Alt.);

P

Ḳudaẏ meni sā paspān. "Allah beni senin ellerine vermedi." (Alt.); *Oḷ kijiniŋ ḳarazı anı pazıp yat.* "Bu insanın kötülüğü onu öldürüyor."

bas- "Basmak, ezmek, ani bir saldırı yapmak, baskı yapmak, tahakküm etmek." (EDPT, 370)
bas- "1. Basmak. 2. Mühür basmak 3. Bastırmak, baskı altında tutmak. 4. Baskın yapmak. 5. (Kadın) ele geçirmek. (DTS, 91);

bas- "Basmak, adım atmak, yürümek; bir şeye başlamak. 2. Sıkmak. 3. Basmak, fotoğraflamak. 4. Örtmek, kaplamak. 5. Saldırmak, yenmek. 6. Zorlamak; ezmek." (ATS, 35)
pas- "1. Yürümek. 2. Basmak." (TAS, 83)
bas- I ~bās-~pas- "Yürümek, basmak." (DK, 204)
bas- II "Yazmak, kaleme almak." (DK, 205)
pas-~bas- "1. Basmak, hücum etmek. 2. (Tavuk için) kuluçkaya yatmak." (DK, 240)
bas-~pas- "1. Gitmek, yürümek. 2. Basmak, çiğnemek, yok etmek, mahvetmek, sıkıştırmak. 3. Hücum yetmek, yenmek, kazanmak. 4. Örtmek, kaplamak." (DÇT, 107, 144)
pās- "Bastırmak, mahvetmek." (DÇT, 143)

pasḳa **IV/1188** Leb. <pas-ḳa
Büyük çekiç.
bk. masḳa.

pasḳıç **IV/1189** Alt. <pas-ḳıç
Merdiven, basamak.

baskıç "Dokuma tezgâhının tarağı." (ATS, 35)
baskış "1. Pres. 2. Merdiven. 3. Derece, faz." (ATS, 35)
paskış "Merdiven, basamak." (TAS, 83)
paskıç "Veranda, sundurma." (DK, 241)
makış "Merdiven, basamak." (DLTÇ, 177)
paskış "Sundurma; merdiven, basamak." (DLTÇ, 186)

pasḳır **IV/1189** Tel. <pas-ḳır
Güzel yürüyüşlü at.

-

pasma **IV/1193** Alt. Tel. <pas-ma
Süslenmiş kumaş (orta Asya'dan), basma.
Pasma köbölök "Tavus kelebeği (kelebek)"

basma "Özel basma, baskı." (ARS, 25)

pasmaḳ **IV/1193** Tel. Alt. =paspaḳ, passaḳ
Düz değirmentaşı.
paspaḳtıŋ enezi "Alt değirmen taşı."; *Paspaḳtıŋ paḷazı* "Üst değirmen taşı."

basmak "Zulüm, baskı; baskı ve zayıflatma." (EUES, 146)

baspak "1. Buğday kırmak için el değirmeni. 2. Tuzak, kapan." (ATS, 35)
basmak "Değirmentaşı." (TAS, 83)
pasak (<paspak) "Değirmen taşı." (DK, 241)

pasparḷa- **IV/1193** Tel. <pas+par+ḷa-
Kör gibi (hissetmek için) kollarını açarak yavaş yavaş gitmek.

pasparla- "İleri geri gidip gelmek." (TAS, 83)

passaḳ **IV/1192** Leb. Düz değirmentaşı.
bk. pasmaḳ.

passı **IV/1192** Tel. =pastı
Eşin babasının küçük kız kardeşi.

-

pasta- **IV/1191** Alt. Tel. <pas+ḷa-
Ağaç gövdesinden bir şey yapmak.
Ḳumandı teḥen aẏmaḳtıŋ kirḥen üẏlerĭ pastap kesken üẏçekter "Kumandıların evleri ağaç gövdesinden yapılmıştır."

-

pastır- **IV/1192** Tel. Alt. Leb. <pas-tır-
1. Bastırmak, ezdirmek.
Sürŭm pastırdım. "Ben korktum."
2. Yürütmek.
3. Yayımlatmak.
4. Kendini yendirmek, ezdirmek.
Yarındūġa pastırba! "Güçlülerin seni yenmelerine izin verme!"

bastur- "Bastırmak, ezdirmek, tahakküm ettirmek." (EDPT, 372)
bastur- "Bastırmak, ezdirmek, tahakküm ettirmek." (DTS, 92)

bastır- "1. Bir şeye bastırtmak. 2. Bir şeyi sıkmak. 3. Bastırtmak. 4. Küp altına koydurtmak. 5. Tabi kılmak." (ATS, 35)
bastır- "Boyun eğmek." (DK, 205)

paş **IV/1198** Alt. Tel. Leb. 1. Baş.
Paş ūrudŭ. "Onun başı ağrıdı." (Tel.); *Ḳara baş* "Baştankara." (Tel.); *Paş poḷzun.* "Teşekkürler, teşekkür ederim, anlamında kullanılan söz." (Alt.); *Ḳudaẏġa paş* "Dua ve yemin sözü." (Tel.), *pastaŋ paş (deyim)*
2. Herhangi bir şeyin üst kısmı, zirve.
Tūdŭŋ pajına çıḳtı. "Dağın zirvesine tırmandı." (Tel.); *yar pajında* "Sahilde." (Alt.); *Yoḷ pajına par!* "Yolun başlangıcına doğru git!" (Alt.); *Temir kürektĭŋ pajın yara attı.* "Demir küreğin başına ateş edip parçaladı." (Alt.); *Ḳuẏruḳtuŋ pajı* "Kuyruğun sonu." (Tel.); *ḳanattıŋ pajı* "Kanatın sonu." (Tel.); *Şuẏ pajı* "Çuy Nehri'nin yukarı kesimi." (Alt.); *yıḷdıŋ pajı* "Senenin başı." (Tel.); *paş kün* "Dünden önceki gün." (Tel.); *sügen pajı* "Balık tutulan kancanın başı."; *tör pajı* "Baş köşe (şeref yeri)." (Tel.); *çeçek pajı* "Çiçek." (Alt.); *ejiktĭŋ pajı* "Kapının üst sövesi." (Tel.); *aş pajı* "Buğday başağı." (Tel.); *oḳtıŋ pajı* "Okun ucu." (Alt.); *Put pajına turdı.* "Bir pud[7] değerinde oldu."
3. Yönetici, baş.
Çerūdŭŋ pajı "Ordu komutanı" (Alt.); *Paş pildĭ.* "O idare etti." (Alt.); *Saḷımdıŋ pajı* "Anayasa." (Tel.)

baş "Baş, kafa; (ordunun) başı, bir şeyin başlangıcı, coğrafi özellikler için." (EDPT, 375)
baş "1. Kafa, baş. 2. *mec.* Sorumluluk. 3. Başucu. 4. Boğaz, (kap) ağzı 5. Başak, (bitki) püskülü. 6. Doruk, zirve. 7. (Irmak) kaynağı 8. Önder, başkan. 9. Başlangıç. (DTS, 93);

baş "1. Baş, kafa. 2. Üst bölüm, doruk. 3. Başlangıç." (ATS, 35)
paş "Baş." (TAS, 83)
baş~paş "1. Baş. 2. Zirve, tepe. 3. Nehir kaynağı. 4. Son. 5. Asıl, ana." (DK, 205, 241)
baş "Baş, tepe; *çekim edatı* başında, başta, önce." (DLTÇ, 142)
bāş "Baş." (DÇT, 105)
baş~paş "Kafa, temel, esas, yöneten kişi, en yüksek nokta." (DÇT, 107, 144)

paşçı **IV/1205** Alt. Tel. Leb. <baş+çı
1. Önder, baş, reis.
2. Postacı. (Alt. Tel.)

başçī "Önder, baş, yönetici." (EDPT, 378)
başçı "Önder, lider." (DTS, 94)

başçı "Önder, baş, reis." (ATS, 35)
başçı "Önder, lider, yönetici." (DK, 206)
başçı "Önder, lider." (DÇT, 107)

paşḳa **IV/1201** Alt. Tel. Leb. =başḳa
1. Başka, diğer, yabancı, malum olmayan, benzemeyen, farklı.
Saŋ-başḳa "Olağanüstü."; *Paşḳa poḷdı.* "O değişti."; *üç paşḳa* "Üç farklı"; *paşḳa paşḳa yerdeŋ* "Farklı ülkelerden."
2. Hariç.
Adamnaŋ paşḳa kelḥen kiji yoḳ. "Babam dışında kimse gelmedi." (Alt.); *anaŋ paşḳa* "Bunun dışında."; *Aḷdınaŋ paşḳa yattı.* "O kendi kendine yaşıyordu."
3. *Paşḳa çıḳar-* "Ayırmak."
Adam mā pir neme perbeẏ paşḳa çıḳarbīdĭ. "Baban beni evden kovdu." (Tel.)

başka "Başka türlü, farklı." (EUES, 148)

başka "1. Diğer, başka. 2. Yabancı, bilinmeyen. 3. Başka, dışında. 4. Ayrı, özel olarak." (ATS, 35)
paşka "Başka, ayrı." (TAS, 83)
başka "Başka, ayrı, değişik." (DK, 206)
başka "Başka, diğer, ayrı." (DÇT, 107)

paşḳaḷa- **IV/1202** Alt. Tel. Leb. <paşḳa+ḷa-
Yabancılaştırmak, birilerini yabancı olarak görmek.

başkala- "1. Değiştirmek, diğerine göre yeniden yapmak. 2. Ayırmak, yabancı saymak. 3. Bir şeyi farklı şekilde yapmak." (ATS, 35)

paşḳaḷan- **IV/1202** Tel. Alt. <paşḳaḷa-n-
Yabancılaşmak.

-

başkalan- "Değişmek." (ATS, 35)

paşḳaḷandır- **IV/1202** Tel. Alt. <paşḳaḷan-dır-

[7] Pud: Eski Rusçada 16.3 kg'lık ağırlık birimi.

P

Yabancılaştırmak.
başkalat- "Başkalaştırmak, yabancılaştırmak." (ARSL, 106)

paşḳalıḳ **IV/1202** Tel. <paşḳa+lıḳ
Başkalık, farklılık.
-

paşḳar- **IV/1202** Alt. Tel. Leb. <paş+ḳar-
İdare etmek, emretmek, karar vermek.
başġar- "Başlamak, öncülük etmek, rehberlik etmek." (EDPT, 380)
başkar- "İdare etmek, yönetmek, rehberlik etmek." (ATS, 35)
paşkar- "Yönetmek." (TAS, 83)
paşḫara- "Yönetmek, idare etmek." (DLTÇ, 187)

paşḳarū **IV/1202** Alt. Tel. <paşḳar-ū
Emir, emir verme, karar, hakimiyet, bir şeyin üstünde egemenlik kurma.
başkaru "Yönetim, idare." (ATS, 35)
başkaru "Yönetim, iktidar, idare." (DK, 206)

paşḳarūçı **IV/1202** Alt. Tel. <paşḳarū+çı
İdareci, yönetici.
başkarāçı "Grubun başı, temsilci, mümessil." (ATS, 35)
paşkarāçı "Yönetici, idareci." (TAS, 83)

paşḳazın- **IV/1202** Tel. <paşḳa+sı-n-
Yabancılaşmak.
-

paşḳı **IV/1202** Alt. Tel. Leb. <paş+ḳı
Geçmiş, geçip gitmiş.
Paşḳı yıl "Geçen sene."; *paşḳı kün* "Dünden önceki gün." (Tel.); *paşḳızınaŋ artıḳ* "Eskisinden daha iyi."; *paşḳıda* "İlk önce."; *Paşḳıda andī polġan emes.* "Önceden böyle değildi."; *Paş paşḳıda* "Başlangıçta."
başkıda "Daha önce, başlangıçta." (ATS, 35)

paşḳoẏ- **IV/1202** Alt. Tel. Leb. <paş ḳoẏ-
İtaat etmek (eğilmek).
-
başkoy- "Yemin etmek, tapınmak (dua sırasında)." (ATS, 35)
paşkoy "Tapınmak, ibadet etmek." (TAS, 83)

paşḳūn **IV/1203** Alt. Leb. <paşḳı kün
Dünden önceki gün.
başkün "Geçen gün, önceki gün, evvelki gün." (ATS, 35)

paşta- **IV/1204** Alt. Tel. Leb. <paş+ḷa-
1. Yönetmek.
Yaẏzaŋ paştaġan üç kiji keldĭ. "Zaysan başta olmakla üç kişi geldi."; *Yüs çerīğ paştap aḷdı.* " O yüz askere komuta ediyordu."
2. İlk olmak, birinci olmak, başlamak.
Paştap sen aẏt! "İlk sen konuş!" *Aẏdıp paştadı.* "Konuşmaya başladı."; *Sen paştap yat.* "İlk önce sen yat!"; *Yılan taḷaẏ sūġa paştap kire berdĭ.* "İlk önce yılan suya girdi."; *Ozo paştap ḳatçı poḷıp yürḥen.* "Başından beri o kâtip idi."; *Yoḷ paştadı.* "Önder oldu."
başlā- "Başlamak, öncülük etmek." (EDPT, 382)
başla- "Yönetmek, idare etmek, önderlik etmek." (DTS, 94)
başta- "1. (İşe) başlamak, girişmek. 2. Yönetmek." (ATS, 35)
paşta- "Başlamak." (TAS, 83)
başta- "1. Başlamak. 2. Yol göstermek, önde gitmek, yönetmek. 3. Otlatmak." (DÇT, 107)

paştaḳ **IV/1204** Tel. Alt. Aptal, salak, budala.
baştak "Çıplak (veya silahsız) insan." (EDPT, 378)
başnak[8] "Korunmasız (miğferi ve zırhı olmayan)." (DTS, 95)
baştak "Yaramaz, şımarık." (ATS, 35)
paştak "Yaramaz, afacan." (TAS, 83)
baştak "Afacan, yaramaz." (DK, 206)

paştaḳtan- **IV/1204** Tel. Alt. <paştaḳ+ḷa-n-
Aptalca hareket etmek.

[8] Bu kelime DTS'ye DLT'den alınmıştır. DLT'nin önceki yayınlarında *başnak* okunduğu için DTS'de de o hâliyle yer almaktadır. Ancak DLT'nin Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından hazırlanan yayınında, Anadolu ağızlarında yer alan *başdak* tanık gösterilerek, bu kelimenin *baştak* şeklinde okunması gerektiği belirtilmiştir (2014, s. 204).

baştaktan- "Yaramazlık yapmak, şımarmak." (ATS, 36)
paştaktan- "Yaramazlık yapmak." (TAS, 83)

paştam **IV/1205** Tel. <paşta-m
Kitap bölümü.

-

paştan- **IV/1204** Tel. <paşta-n-
Başlamak.
Paştanıp aẏtḳandar. "Konuşmaya başladılar."; *Çın yoḷġa paştandı.* "Doğru yola girdi."

başlan- "Başlamak; başaklanmak." (EDPT, 382)
başlan- "1. Yönlendirilmek, sevkedilmek. 2. Başlamak. 3. Bir işe girişmek. (DTS, 94)

baştan- "1. Yönelmek. 2. Yüzünü dönmek." (ATS, 36)
paştan- "Başını çevirmek, dönmek." (TAS, 83)
baştan- "Yönelmek." (DK, 206)

paştandır- **IV/1204** Tel. <paştan-dır-
Yönlendirmek, yerleştirmek.
Kilinçekke paştandırdı. "Onları günaha soktu."; *Üç ūḷŭmdı paştandırıp saḷaẏn.* "Üç oğlumu yerleştireyim."

baştandır- "1. Yöneltmek. 2. Yüzünü döndürmek." (ATS, 36)

paştaŋı **IV/1204** Tel.
Kumd. <paş+tan+ḳı
Başlangıç, ilk.
Paştaŋızı kīnḥĭzi poḷır "İlkler, sonuncu olacaklar."

baştınkı "İlk." (EDPT, 378)
baştınḳı "1. Başlangıç, ilk. 2. Ulu, yüce, en yüksek." (DTS, 95)

baştamı "Başlangıç, ilk." (ATS, 36)
baştapkı "1. Birinci. 2. Ön, ilk. 3. İlk, başlangıçta." (ATS, 36)
paştapkı "İlk, başlangıç, birinci." (TAS, 83)
baştan "İlk, ilkin, önce." (DÇT, 107)

paştapḳı **IV/1205** Tel. Alt. <pasta-p+ḳı
İlk, başlangıç, önceki.

baştapkı "1. Birinci. 2. Ön, ilk. 3. İlk, başlangıçta." (ATS, 36)
paştapkı "İlk, başlangıç, birinci." (TAS, 83)
baştapkı "İlk, başta, başlangıç." (DK, 206)
paştap "İlkin, başlangıçta." (DLTÇ, 186)

paştat- **IV/1205** Tel. Alt. <paşta-t-
Liderlik yaptırmak, başlatmak.
Atḳa paştadıp per! "Ata yolunu göster!"

başlat- "Başlatmak." (EDPT, 382)
başlat- "Başlatmak." (DTS, 95)

baştat- "1. Başlatmak. 2. Yönetmek, ileri gitmek ve yol göstermek." (ATS, 36)
baştat- "Başlatmak." (DÇT, 107)

paştığ **IV/1205** Leb. *bk.* paştū.

paştıḳ **IV/1205** Tel. <paş+ḷıḳ
1. Boy başçısı, zaysan.
2. Küçük torba.

başlık "Başlangıç; önderlik; başlık." (EDPT, 381)
başlıḳ "Başkan, önder." (DTS, 95)

baştık "Çuval, kese, çanta, torba." (ATS, 36)
paştık I "Muhtar, başkan." (TAS, 83)
paştık II "Çanta, çuval." (TAS, 83)

paştū **IV/1205** Alt. Tel. <paş+ḷū
Başlı, başı olan.

başlıġ "Başlı, başı olan." (EDPT, 381)
başlıġ "1. Başlı, başı olan. 2. Başlı, önderli." (DTS, 95)

baştu "Başlı, başı olan." (ATS, 36)
paştu aş "Tahıl, hububat." (TAS, 83)
paştu "Başlı, başı olan." (DLTÇ, 187)
baştū "Başlı, başı olan." (DÇT, 107)

pāt **IV/1174** Tel. *Parıp yat.* "Gidiyor."
bk. prāt**.

pat- **IV/1173** Alt. Tel. Leb. 1. Girmek, sığmak, sığışmak, sıkışıp kalmak.
Külüş patpaẏ yat. "Anahtar uymuyor." (Tel.); *Ḳapḳa patpas.* "O torbaya sığmıyor."
2. Batmak (güneş).

bat- "İnmek ve yok olmak; (güneş vb. için) batmak." (EDPT, 298)
bat- "Batmak, dalmak. 2. (Güneş vb. için) batmak." (DTS, 95)

bat- "1. Bir şeye yerleşmek girmek. 2. Uğramak. 3. (Güneş, ay ve yıldızlar için) batmak." (ATS, 36)
pat- "Sığmak, sığışmak." (TAS, 83)

P

bat-~pat- "Batmak, sığmak, geçmek (dar yerden sığmak), gömülmek." (DÇT, 107, 144)

patḳa I **IV/1176** Alt. Tel. Leb. Pipoda kalan tütün artığı.
batka "1. Nikotin. 2. Mide ekşiliği." (ATS, 36)
patka "Pipo borusunda birikmiş nikotin." (TAS, 84)

patḳa II **IV/1177** Tel. Sivilce (deri üstü döküntü).
batka "Kabarcık, sivilce." (ATS, 36)
patka "Sivilce." (TAS, 83)

patḳaḳ **IV/1177** Tel. Alt. <pat-ḳaḳ
Bataklık, bataklıklı.
batkak "Çamurlu yer." (ATS, 36)
patkak "Batak, çamur, balçık." (TAS, 84)

Patpan **IV/1180** Tel. W. Yüz dünya için en önemli olanın cehenneminin baş idarecisi.
Patpan ḳaraḳçı "Orta dünyanın cehenneminin idarecisi."

-

pāttır **IV/1180** Tel. <Far. batır
Bahadır, kahraman, yiğit.
baġātūr "Seçkin savaşçı." (EDPT, 313)
batur "Kahraman, bahadır." (DTS, 96)
bātır "Bahadır, kahraman, yiğit." (ATS, 33)
pātır "Yiğit, bahadır." (TAS, 81)
matır "Yiğit, bahadır." (DK, 232)
bātır~batır~pātır~patır "Bahadır, yiğit." (DLTÇ, 142, 184)
bātır ~mātır "Bahadır, yiğit." (DÇT, 105, 135)

pattır- **IV/1180** Tel. <pat-tır-
Batırmak, daldırmak, sokmak.
Saġışḳa pattırıp poḷbos. "Akıl alacak şey değil."
batur- "Batırmak; gizlemek." (EDPT, 308)
batur- "1. Batırmak, daldırmak. 2. Gizlemek, saklamak." (DTS, 96)
batır- "Esir olarak teslim olmak, yenilmiş olmak." (ATS, 36)
padır- "Sığdırmak, içine almak." (TAS, 81)

pāttırḳa- **IV/1180** Tel. <pāttır+ḳa-
Kendini kahraman olarak göstermek, gururlanmak.

-

paẏ I **IV/1118** Tel. 1. *Paẏ, paẏ!* "Şaşkınlık ünlemi."
Paẏ-dā! "Harika!"
2. *Paẏ, paẏ:* Çocukları uyuturken söylenen söz.
Paẏ paẏ palanı! Abazınıŋ ardazı, enezïniŋ erkezï, paẏ paẏ! "Çocuğum! Sen babanın sevinci, annenin bir tanesisin! Bay, bay!"

-

paẏ II **IV/1119** Alt. Tel. Leb. Zengin.
Paẏ kiji "Zengin kişi." (Alt.); *aḳçā paẏ* "Para ile zengin olan." (Tel.); *Paẏ yaḳşılıḳ* "Hazine." (Tel.)
bāy "Zengin, zengin adam." (EDPT, 384)
bay "1. Zengin, varlıklı. 2. *mec.* Zengin, cömert." (DTS, 85)
bay "Bay, zengin. 2. Zengin, bol. 3. Kutsal, yasak." (ATS, 36)
pay "Zengin." (TAS, 84)
bay~vay~pay "Zengin." (DLTÇ, 142, 185)
bay "1. Zengin. 2. Dallanmış, yayılmış; *bay terek* dallı kavak." (DÇT, 106)
pay "Zengin." (DÇT, 143)

paya **IV/1138** Tel. Kısa süre önce, demin.
Paya kiji "Az önce bahsi geçen kişi."
bayā "Son zamanlarda, çok kısa bir süre önce." (EDPT, 384)
baya "Geçenlerde, geçen gün." (DTS, 85)
baya "Kısa süre önce." (ATS, 36)
paya "Geçenlerde, yakın bir zamanda." (TAS, 84)
paya "O, diğer, öteki." (DLTÇ, 185)
baya "Eski." (DÇT, 106)

payaġı **IV/1139** Tel. <paya+ḳı
Demin, az önce anlatılan.
bayākī "Daha önce bahsi geçen, önceki, evvelki, son zamanlarda." (EDPT, 385)
bayaḳı "Daha önce bahsi geçen, mezkûr." (DTS, 85)
bā "Bilinen, adı geçen." (ATS, 33)

P

bayagı "Kısa süre önceki, deminki." (ATS,36)
pā "O, öteki, öbürü." (TAS, 81)
payagı "Geçende olmuş, deminki, yeni, az önceki." (TAS, 84)

pāyaḳ **IV/1139** Tel. W. Çocuk.
-

Payana **IV/1139** Tel. Tub.
Leb. <paẏ+ene
İyi ruh, tanrılardan biri.
Purun purun uḷu payana po kiji edĭp saḷġan."Çok eski zamanlarda yüce Payana insanı yarattı. (Tub.)
Bayana "*mit.*1. Ruhlardan birinin adı, iyi ruh, Ülgen'in hizmetkârı. 2. Çadırdaki ruh tasvirlerinin toplamı." (ATS, 36)
Payana "Tanrı." (ATS, 146)
payana "Ruhlara kurban verme töreni." (TAS, 84)

paẏda **IV/1123** Tel. =faẏda[9]
Fayda, kâr, faiz.
Paẏda aḷdım. "Kazancımı aldım."; *Paẏda kördŭm.* "Kazanç sağladım." (Alt. Tel.); *Paẏdaġa perdĭm.* "Faize verdim." (Tel.)
payda "Fayda, yarar, kazanç." (KRS, 49)

paẏdaḳ **IV/1123** Tel. Bol, fazla.
-

paẏdaḳta- **IV/1123** Tel. <paẏdaḳ+ḷa-
Bol olmak.
-
-

paẏdaḷan- **IV/1123** Tel. <paẏda+ḷa-n-
1. Kullanmak, yararlanmak.
2. Faiz almak.
-
-

paẏdara **IV/1123** Tel. Kurbanlık hayvanının asılan derisi.
-
-

paẏdas **IV/1124** Tel. Bağdaş, bacakları çapraz bağlama.
bağdaş "Bağdaş, bacakları toplayarak oturma." (EDPT, 312)
bağdaş "Bağdaş, bacakları toplayarak oturma." (DTS, 83)
-

paẏdasta- **IV/1124** Tel. <paẏdas+ḷa-
Bağdaş kurmak.
-
paydısta- "Ayağını altına kısmak." (DLTÇ, 185)

paẏdastan- **IV/1124** Tel. <paẏdas+ta-n-
bk. paẏdasta-.
baydastan- "Bağdaş kurmak." (ATS, 36)

paẏdaş **IV/1124** Alt. *bk.* paẏdas.

paẏdaşta- **IV/1124** Alt. *bk.* paẏdasta-[10].

paẏdaştan- **IV/1124** Alt. *bk.* paẏdastan-.

paẏdı-pede **IV/1125** Tel. W. İşte böyle!
-

payı- **IV/1140** Tel. <paẏ+ı-
Zengin olmak.
Yaman kiji payıza yanına kiji yūtmas. "Kötü insan zengin olursa, kimseyi yanına yaklaştırmaz." (Tel.)
bayū- "Zengin olmak, zenginleşmek." (EDPT, 384)
bayu- "Zenginleşmek." (DTS, 85)
bayı- "Zenginleşmek." (ATS, 36)
bayı-~payıla- "Zengin olmak, zenginleşmek." (DK, 205, 240)

payırḳa- **IV/1140** Tel. <paẏ+rḳa-
Zenginliğinden dolayı kibirlenmek, hava atmak.
bayırka- "1. İftihar etmek, gururlanmak. 2. Zenginliğiyle övünmek." (ATS, 37)
payırka- "Övünmek, zenginliğiyle gurur duymak." (TAS, 37)

payırḳat- **IV/1140** Tel. <payırḳa-t-
Birilerini zengin zannetmek.
-

payırḳaẏ **IV/1170** Tel. Islak, ıslanmış, bozulmuş.
-

payıt- **IV/1140** Tel. Zenginleştirmek.
bayut- "Zenginleştirmek, zengin yapmak." (EDPT, 385)

[9] Bu kelimenin Arapça "fayda (<Ar. fā'ide) " olduğu düşünülmektedir.

[10] OSTN'de gönderilen madde *ḳaẏdasta-* yazılmıştır.

P

bayut- "1. Zenginleştirmek. 2. Çoğaltmak, arttırmak." (DTS, 85)
bayıt- "Zenginleştirmek." (ATS, 37)
payt- "Zenginleştirmek." (KRS, 50).

paẏjın **IV/1126** Tel. Hapis, cezaevi.
-
-

paẏḳan I **IV/1119** Alt. Çadır.
Paẏḳan üẏ (deyim); Paẏḳan tarttı. "Çadır kurdu."; *Paẏḳan yastı.* "Çadırı söktü."
baykan~maykan "1. Çadır. 2. Çul. 3. Perde, örtü. 4. Arka, kuyruk." (ATS, 37)

paẏḳan II **IV/1119** Kumd. Kıç, kalça.
-
baykan~maykan "1. Çadır. 2. Çul. 3. Perde, örtü. 4. Arka, kuyruk." (ATS, 37)
paygan "Kıç, kalça." (DLTÇ, 185)

paẏḷa- I **IV/1120** Alt. <paẏ+ḷa-
Uyutmak, çocuk uyutmak.
pāyla- "Uyutmak, yatırmak, ninni söyleyerek uyutmak." (TAS, 81)

paẏḷa- II **IV/1121** Tel. Alt. Leb. <paẏ+ḷa-
Zengin olmak, zenginleşmek.
bayū- "Zenginleşmek, zengin olmak." (EDPT, 384)
bayu- "Zenginleşmek." (DTS, 85)
bayla- "Zenginleşmek." (ATS, 37)
bayla-~payla- "Zengin olmak." (DK, 205)
payla- "Zenginleşmek, zengin olmak." (TAS, 84)
payla-~bayla- "Zenginleşmek, zengin olmak." (DK, 240)
bayla- "Zengin olmak, zenginleşmek." (DLTÇ, 142)
payla- "Zenginleşmek." (DÇT, 143)
bayla- "Kudsiyet atfetmek, kutsamak." (GSATA, 366)

paẏḷan- I **IV/1121** Tel. Alt. <paẏḷa-n-
Zengin olmak.

paẏḷan- II **IV/1121** Tel. <paẏḷa-n-
1. Sakınmak, korunmak.
Urūdan paẏḷan! "Hastalıklardan sakın!"; *Yaman söstön paẏḷan!* "Kötü sözlerden sakın!"
2. İğrenmek, tiksinmek, nefret etmek.
baylan- "Sakınmak, korunmak." (ATS, 37)
paylan- "Dikkatli davranmak, sakınmak." (TAS, 84)

paẏḷançıḳ **IV/1121** Tel. <paẏḷan-çıḳ
Sakınan, iğrenen.
baylançık "Sakınan." (ATS, 37)

paẏḷaŋ **IV/1121** Tel. *krş.* paẏ
Yoğun, sık (orman), bol.
Paẏḷaŋ ḳaraġaẏ "Sık, yoğun çam."; *paẏḷaŋ paḷan* "Meyvesi bol olan kartopu çiçeği."
-

paẏḷat- **IV/1121** Tel. Alt. Leb. <paẏḷa-t-
Zenginleştirmek.
bayut- "Zenginleştirmek." (EDPT, 385)
bayut- "1. Zenginleştirmek. 2. Çoğaltmak, arttırmak." (DTS, 85)
baylat- "Zenginleştirmek." (ATS, 37)

paẏḷıḳ **IV/1122** Tel. Alt. < paẏ+ḷıḳ
Zenginlik.
baylık "Zenginlik." (DTS, 85)
baylık "Zenginlik." (ATS, 37)

paẏram **IV/1119** Alt. Tel. Leb. <Far.
bayram
Bayram.
Ḳızıḷ yumurtḳa paẏramı "Paskalya." (Tel.); *Iḷya paẏramı* "İlyas'ın günü." (Tel.); *Kölödö paẏramı* "Noel bayramı." (Tel.); *mıḷtıḳ paẏramı* "Vaftiz."
baḏram~bayram "Neşe, eğlence, bayram." (EDPT, 308, 387)
baḏram~bayram "Bayram." (DTS, 83, 85)
bayram "Bayram." (ATS, 37)
payram "Bayram." (TAS, 84)
bayram~bayrım "Bayram." (DK, 205)

paẏramda- **IV/1120** Alt.
Tel. <paẏram+ḷa-
Kutlamak.
bayramda- "1. Kutlamak. 2. *mec.* Başıboş gezmek." (ATS, 37)
payramda- "Bayram kutlamak." (TAS, 84)

paẏramdan- **IV/1120** Alt.
Tel. <paẏramda-n-
Kendine bayram yapmak.
-
payramna- "Kutlamak, eğlenmek." (KRS, 50)

P

paẏramdū **IV/1120** Alt.
Tel. <paẏram+ḷū
Bayramlı.
bayramdu "Şenlikli, bayram yeri gibi." (ATS, 37)

paẏramna- **IV/1120** Leb. *bk.* paẏramda-.

paẏramnan- **IV/1120** Leb. *bk.* paẏramdan-.

paẏramnığ **IV/1120** Leb. *bk.* paẏramdū.

paẏrı **IV/1120** Alt. Tel. Leb. 1. Ölçü olarak alınan kumaşın eni.
Men pu ḳoẏdı peş paẏrı kiliŋge sattım. "Ben bu koyunu beş kadife ölçüsüne sattım."
2. Büyük baş hayvanın yaşadığı yer.
bayrı "Kumaş enine denk gelen ölçü birimi (Çoluşman Teleütlerince kullanılır.)" (ATS, 37)

paẏtaḷ **IV/1122** Tel. Alt. Üç yaşındaki kısrak.
baytal "Henüz yavrulamamış kısrak." (ATS, 37)
paytal "Kurban edilecek hayvan, kurbanlık." (TAS, 84)
paytal "Kısrak; kurbanlık hayvanın ruhu." (DK, 240)
paytal "Kısrak." (DÇT, 106)

paẏttaḷ **IV/1122** Tel. Alt. *bk.* paẏtaḷ

paẏttaḷçı **IV/1122** Alt. Tel. <paẏtaḷ+çı
Kurbanlık hayvan ruhunun ileticisi.
-
-

paẏzın- **IV/1125** Tel. < paẏ+zı-n-
Kendini zengin saymak.
-
bayzın- "Kendini zengin saymak, zenginliğiyle gururlanmak." (ATS, 37)

paza **IV/1193** Alt. Tel. Leb. Daha, da / de.
Paza pir kiji kirdĭ "Bir kişi daha içeri girdi." (Alt.); *Pazaḷar* "Diğerleri." (Tel.); *Paza andī yoḳ poḷdı.* "Böylesi olmamıştı."
basā "Dahi, da/de, ayrıca, sonra, daha sonra." (EDPT, 371)
basa "1. Sonra, arkasından. 2. Ve, ile; yine; yanısıra." (DTS, 91)
baza "Daha, bir daha, yine, yeniden, tekrar." (ATS, 37)
paza "Daha." (TAS, 84)
pazok "Yine, tekrar, yeniden." (TAS, 84)
baza~paza "Daha, hâlâ, yine, tekrar." (DK, 205)
naza "Tekrar, yine." (DK, 233)
paza "Yine, tekrar." (DK, 239)
baza "*bağlaç* Ve, da, de." (DLTÇ, 142)
baza~pāza~paza "Yine, tekrar, daha , da." (DÇT, 105, 143)

pazar **IV/1193** Alt. Tel. Leb. Pazar, fuar.
pazar "Pazar." (TAS, 84)

pazıḳ **IV/1194** Tel. Kumd. <pas-ḳ
Yürüyüş.
Paḳḳanıŋ pazığın körŭp- turŭp yelegin ne suradıŋ? "Madem kurbağanın yürüyüşünü gördün, dört ayak üstünde zıplamasını neden soruyorsun? (atasözü)"
basıġ "Basma, basış." (EDPT, 373)
basıġ "Gece baskını." (DTS, 92)
pazık "Yürüyüş, gidiş." (TAS, 84)
bazış "Yürüyüş, gidiş." (DLTÇ, 142)
bazıt~basıt "Adım, yürüyüş." (DÇT, 107)

pazıḳḳır **IV/1195** Tel. Hızlı yürüyen.
-

pazıḷ- **IV/1197** Alt. Tel. Leb. <pas-ḷ-
Ezilmek, bastırılmak.
İzĭ yüreḥĭmde posḳonġo pazıḷġandī poḷdı. "Onun izleri benim kalbimde ezilmiş mum gibi kaldı." (P.d.V.I, 113,11)
basıl- "Yönetilmek, hükmedilmek." (DTS, 92)
bazıl- "1. Basılmış olmak. 2. Basılmış, ezilmiş olmak. 3. Yayımlanmış olmak." (ATS, 37)
bazıl- "Yok edilmek, öldürülmek." (DÇT, 106)

pazın- **IV/1195** Alt. Tel. Leb. <pas-n-
1. Küçük düşmek, içindeki öfkeyi bastırmak, mütevazı olmak. (Alt. Tel.)
2. İtaat ettirmek.
3. İhmal etmek.
basın- "bas- fiilinin dönüşlü şekli." (EDPT, 374)
basın- "1. Mağlup olmak, yenik düşmek. 2. Sıkıştırmak." (DTS, 92)

P

bazın- "1. Boyun eğmek. 2. Basılmak. 3. Yayımlanmak." (ATS, 37)
bazın- "Aşağılamak, dalga geçmek, hor görmek, küçümsemek." (DÇT, 106)

pazınçıḳ **IV/1195** Tel. <pazın-çıḳ
Aşağılanmış, alçak gönüllü, hor görülmüş.
Pazınçıḳ kördü. "Onu hor gördü."
basınçak "Aşağılanmış, zayıf." (DTS, 92)
bazınçık "Basılmış, ezilmiş." (ATS, 37)
pazınçık "1. Baş eğdirme, aşağılama. 2. Bezgin, aşağılanmış." (TAS, 84)

pazınçıḳta- **IV/1196** Tel. <pazınçıḳ+ḷa-
Bir şeyi hor görmek.
pazınçıkta- "Baş eğdirmek, aşağılamak." (TAS, 84)

pazır- **IV/1196** Tel. Alt. <pas-r-
Ezmek, baskı yapmak, kırmak, kazanmak, yenmek.
Ū yaḳpan poḷġon, taş-pıḷa ejiktĭ pazırıp, ejiktĭ açıb-īdĭler. "Ev kilitli idi, onlar taşlarla kapıyı kırıp kapıyı açtılar."; *Eki Mos arsıḷandı öltürüp saḷdı. Tayḳanı üze tartıp arsıḷandı pazırıp saḷdı.* "İki Mos kayalıkları parçalayıp aslanı öldürdüler."
basur- "Bastırmak, ezmek, ağırlık yapmak." (EDPT, 374)
basur- "Bastırmak, ezmek, ağırlık yapmak." (DTS, 92)
bazır- "1. Basmak, ezmek. 2. Aşağılamak." (ATS, 37)
pazır- "Basmak, sıkmak." (TAS, 84)

pazırū **IV/1197** Tel. <pazır-ū
1. Bütün demetleri, desteleri kaplayan koruyucu görevi olan üst demet, deste.
2. Sap yığınlarını, kuru ot yığınlarını aşağı itmede kullanılan çubuk, sırık.
bazıru I "Çadırın dış tarafındaki etekleri bastırmak için kullanılan sırıklar." (ATS, 37)
bazıru II "1. Bastırma, sıkıştırma. 2. Presleme. 3. Yayımlama." (ATS, 37)
pazıru "Tınazı bastırmak için kullanılan sırık." (TAS, 84)

pazḷa- **IV/1198** Kumd. Yalvarmak, acıklı acıklı konuşmak.
-

pē I **IV/1212** Alt. Tel. Leb. Kısrak.
bė:~biye "Kısrak." (EDPT, 291, 384)
bi "Kısrak." (DTS, 104)
pē "Kısrak." (TAS, 84)
pē~pī "Kısrak." (DK, 241)
pēcek "Tay." (DK, 241)
bey "Kısrak." (DLTÇ, 142)
bē~pē "Kısrak." (DÇT, 107, 144)

pē II **IV/1212** Leb. Beyin.
bk. mē.

peçet **IV/1252** Tel. <Rus. печать
Mühür.
Peçet saḷdı. "Mühür vurdu, mühürledi."
beçet~peçet "Mühür." (ATS, 38,146)

pede **IV/1249** Tel. Biraz, birkaç tane.
-
-

peder **IV/1249** Tub. Leb. 1. Altı verşok[11] uzunluğunda olan balık.
2. Küçük balık.
-
peder "Bir alabalık türü (Lat. *hucho*)." (KRS, 53)

pedre **IV/1251** Tub. Leb. <Rus. ведро
Kova.
-
bederek "Kova." (DK, 206)
pirdak~pidre "Kova." (DK, 241)
pedre "Kova." (DLTÇ, 187)
bedrek "Kova." (DÇT, 107)
bödörkö "Küçük kova." (DÇT, 110)

pedre- **IV/1251** Tel. Alt. Leb. Aramak, araştırmak.
Kiçinek ūḷ pedredĭ, tappadı. "Küçük çocuk aradı fakat bulamadı."
bedre- "Aramak." (ATS, 38)
pedre- "Aramak." (TAS, 84)
bedire-~bedre-~pedire-~petire- "Aramak." (DÇT, 107, 144)

pedrek **IV/1251** Tel. Alt. *bk.* pedre.

pedrel- **IV/1251** Tel. Alt. Leb. <pedre-l-
Aranmak.
-

pedreş- **IV/1251** Tel. Alt. <pedre-ş-
Birlikte aramak, birbirini aramak.
bedreş- "Birlikte aramak." (ATS, 38)

peğ **IV/1220** Leb. Bey, hükümdar.

[11] verşok: 4.45 cm uzunluğunda Rus ölçü birimi.

P

bk. pī.

pejen **IV/1259** Alt. Leb. <peş+on
Elli.
bejen "Elli." (ATS, 38)
bejen "Elli." (DK, 206)
bejen "Elli." (DÇT, 107)

pejenĭnçĭ **IV/1259** Alt. <pejen+inçi
Ellinci.
bejeninçi "Ellinci." (ARS, 27)

pejĭ[12] **IV/1259** Tel. <peş+i
Beşi.
bėşēgū "Beşi birden." (EDPT, 381)
bėşegü "Beşin hepsi." (DTS, 104)
bejü "Beşer beşer." (ATS, 38)
pejü "Beş kişi." (TAS, 85)

pejik **IV/1259** Leb. Alt. 1. Beşik. (Leb.) 2. Tabut. (Alt.)
bėşük "Beşik." (EDPT, 380)
bėşik "Beşik." (DTS, 104)
mejik "1. Tabut, mezar." (ATS, 133)
mejik "Tabut." (TAS, 72)
bejik "Beşik." (DK, 206)
beşik~pejik "Beşik." (DLTÇ, 142, 187)

pejile **IV/1260** Tel. <peş+i+le
Beşinin hepsi, beşi birden.
pijele "Beş." (DK, 241)
pejele "Beşinin hepsi." (DLTÇ, 142)

pejinci **IV/1260** Leb. *bk.* pejinçi.

pejinçi **IV/1260** Alt. Tel. Beşinci.
bėşinç "Beşinci." (EDPT, 383)
bėşinç "Beşinci." (DTS, 104)
bejinçi "Beşinci." (ATS, 38)
pejinci "Beşinci." (TAS, 84)
beşince "Beşinci." (DLTÇ, 142)
bejinçi "Beşinci." (DÇT, 107)

pejön **IV/1259** Tel. <peş+on
bk. pejen.

pejū **IV/1260** Tel. <peş+ū
Beşin tamamı.
Peşūzi "Beşin hepsi"
bėşēgū "Beşi birden." (EDPT, 381)
bėşegü "Beşin hepsi." (DTS, 104)
bejü "Beşer, beşer." (ATS, 38)
pejü "Beş kişi." (TAS, 85)

pek **IV/1215** Tel. Pek, sağlam.
bek (?pek)~berk "Pek, sağlam, sert, katı." (EDPT, 323, 361)
bėrk "1. Sağlam, dayanıklı. 2. Güçlü, kudretli." (DTS, 103)
bek "1. Sağlam, pek. 2. Sürgü." (ATS, 38)
pek "Pek, sağlam, dinç, dayanıklı." (TAS, 84)
pek "Çok, gayet." (DK, 241)
bek~mek~pek "Sağlam, dayanıklı." (DLTÇ, 142, 177, 187)

peke **IV/1216** Leb. Yalan.
bk. meke.

pekeci **IV/1216** Leb. Yalancı.
bk. mekeçi.

pekele- **IV/1216** Leb. Aldatmak ,dolandırmak.
bk. mekele-.

pekelĭğ **IV/1216** Leb. <peke+lĭğ
Yalancı, sinsi.
bk. mekelū.

pekeyek **IV/1216** Tel. El bileği.
bk. paḳpayaḳ**.

pekte- **IV/1219** Alt. Tel. Leb. <pek+le-
Berkitmek, kilitlemek.
Su pektedĭ. "Nehre bent çekti."; *Ḳudaẏ seni pektezĭn!* "Allah sana güç versin!" (Tel.)
bekle- "Pekiştirmek, sağlamlaştırmak; güvenliğini korumak." (EDPT, 326)
berkle- "Pekiştirmek, sağlamlaştırmak." (EDPT, 363)
bėgle-~bėkle-~bėrkle- "Korumak, gözetlemek, beklemek." (DTS, 98, 99, 103)
bekte- "1. Sağlamlaştırmak. 2. Onaylamak, doğrulamak. 3. Kapamak." (ATS, 38)
pekte- "Sağlamlaştırmak, pekiştirmek." (TAS, 84)
pekte- "Kapatmak, kapamak." (DK, 241)
bekte- "Korumak, muhafaza etmek." (DLTÇ, 142)
pekte- "Kapatmak. (DÇT, 144)

pektēk **IV/1220** Tel. Ayak bileği.

pektel- **IV/1219** Alt. Tel. Leb. <pekte-l-
Berkitilmek, kapanmak, kilitlenmek.

[12] OSTN'de bu kelimenin anlamı "yedisi" olarak verilmiştir.

P

-
bektel- "1. Sağlamlaşmış olmak. 2. Onaylanmış olmak. 3. Kapanmış olmak." (ATS, 38)

pel I **IV/1242** Alt. Tel. Bel.
bėl "Bel; dağ geçidi." (EDPT, 330)
bėl "1. Bel. 2. Tepe." (DTS, 99)
bel "1. Sırt, bel. 2. Dağ sırası." (ATS, 38)
pel "Bel." (TAS, 85)
bel "Dağ, tepe." (DK, 206)
bil~pil "Bel, sırt, arka." (DK, 206, 241)
bel~pel "Bel, sırt." (DLTÇ, 142, 187)
bel "Bel, sırt." (DÇT, 107)

pel II **IV/1242** Alt. Tel. Leb. Alabalıkgillerden (Lat. *salmo taimen*) bir balık türü.
bel "Som balığı." (ATS, 38)
pel "Som balığı." (TAS, 85)

peldek **IV/1247** Kumd. Belirti, işaret.
-

peldeş **IV/1247** Kumd. Bir tür yaban arısı.
pilde "Yaban arısı, eşek arısı." (DK, 241)
peldeş "Bir tür yaban arısı." (KRS, 53)

peldĭk **IV/1247** Tel. <pel+lik
Kadın saç örgüsündeki bant (bele kadar uzanan).
-
-

peldūş **IV/1247** Tel. Alt. <pel+dūş
Bakır kemer tokası.
beldūş "Evli kadınların üst giysilerinin sallanan süsü, kadın kemer tokası." (ARS, 27)

pele **IV/1243** Alt. Tel. Leb. Üvez ağacı.
bele "1. Üvez ağacı. 2. Benç." (ATS, 38)
pele "Üvez, üvez ağacı." (TAS, 85)
pele "Üvez ağacı." (DLTÇ, 187)

pelek I **IV/1243** Tel. İşaret, belirti.
belek "Hediye, armağan; paket." (EUES, 157)
belek "1. Dirsek,bilekten dirseğe kadar. 2. *es.* Gelinden damada gönderilen, kaçırmayı onaylayıcı eşya şeklindeki bedel." (ATS, 38)[13]

pelek II **IV/1243** Tel. Bilekten dirseğe kadar olan kol kısmı.
bk. pilek **.
bilek "Bilek." (EDPT, 338)
bilek "1. Bilek; kolun ön kısmı; *mec.* El. 2. *mec.* Kavrama. 3. Kolunun alt kısmı." (DTS, 106)
bilek "Eklem, bilek; (mercan) küçük dal." (EUES, 170)
belek "1. Dirsek (bilekten dirseğe kadar. 2. *es.* Gelinden damada gönderilen, kaçırmayı onaylayıcı eşya şeklindeki bedel." (ATS, 38)

pelen **IV/1243** Alt. Tel. Leb. <Moğ.
Hazır.
At pelenbe? "At hazır mı?"; *Pelen poḷ!* "Hazırlan!"; *Pelen yadattan* "Her şeyin hazırını seven kişi."; *Kiçinek ūḷına, keldĭne pele turġanın perĭp ḳoẏdı poyı anıŋ peleni̇ne ottura pādı.* "O bütün mal varlığını küçük oğlu ve gelinine verdi ve onların yanında her şeyin hazırına yaşamaya başladı" (Alt. P.d.V.I, 10,13)
2. Rahat, kolay.
Ḳudaẏdıŋ ḳāndığına paẏdaŋ kirerĭneŋ ineniŋ üdüneŋ, tōnŭŋ ödörŭ pelen. "Zenginin cennete girmesi devenin iğne deliğinden girmesinden zordur."
belen "1. Geçindirme. 2. Hazır, tamam." (ATS, 38)
pelen "Hazır." (TAS,85)
belen "Hazır." (DK, 206)
belen "Hazır, bedava." (DÇT, 107)

pelende- **IV/1244** Alt. Tel. <pelen+le-
Hazırlamak, bir şeyi bir işe hazırlamak.
pelende- "Hazırlamak." (TAS, 85)

pelenden- **IV/1244** Alt. Tel. <pelende-n-
Hazırlanmak.
belenden- "Hazırlanmak, hazırlık yapmak." (DK, 206)

pelenne- **IV/1244** Leb. *bk.* pelende-.

pelette- **IV/1244** Tel. =pelende
1. Hazırlamak.

[13] ATS'deki *belek* maddesinin anlamları OSTN'de *pelek I* ve *pelek II* şeklinde iki farklı madde başında gösterilmiştir.

2. Hamur yoğurmak.
belete- "Hazırlamak." (ATS, 38)
beleten- "Hazırlanmak." (DK, 206)
beleten- "Hazırlanmak." (DÇT, 107)

peleẏ **IV/1243** Alt. Eldiven.
mēley "Eldiven." (ATS, 133)

pelḥi **IV/1245** Tel. Kumd. İşaret.
belgū (?belgö) "Belirti, işaret." (EDPT, 340)
bėlgü "İşaret, belirti, iz." (DTS, 100)
-

pelḥile- **IV/1245** Tel. <pelḥi+le- İşaretlemek.
belgüle- "Açığa çıkarmak." (EDPT, 342)
bėlgüle- "Açığa çıkarmak, açıklığa kavuşturmak." (DTS, 100)
pelgile- "Damgalamak, işaretlemek." (KRS, 53)

peliŋ **IV/1244** Alt. Tel. Taklit hastalığı.
beliŋ "Telaş, dehşet, korku." (EDPT, 343)
bėliŋ "Telaş, endişe, korku." (DTS, 100)

peliŋçĭ **IV/1244** Alt. Tel. <peliŋ+çi Taklit hastalığına yakalanan.
-
belinçi "Başkasının hareket ve sözlerini gereksiz yere tekrarlayan kimse." (ATS, 38)

peliŋde- **IV/1244** Alt. Tel. <peliŋ+le- Taklit hastalığına yakalanmak.
beliŋle- "Paniklemek, korkmak." (EDPT, 344)
beliŋle- "Korkmak, ürkmek." (DTS, 100)
belinde- "Başkasının haraket ve sözlerini gereksiz yere tekrarlamak." (ATS, 38)

peltir **IV/1245** Alt. Tel. Leb. Nehir ağzı.
Yoḷ pelterĭ "Kavşak."
beltir "İki ya da daha fazla ırmak veya yolun birleşme yeri." (EDPT, 334)
bėltir "1. Yol kavşağı. 2. Nehirlerin birleştiği yer." (DTS, 101)
beltir 1. Ağız, iki ve daha fazla nehrin birleşimi. 2. (Yol için) kavşak." (ATS, 38)
peltir "Irmak ağzı." (TAS, 85)
beltir~peltir "Nehir ağzı, birleşim yeri, yatak, mecra." (DK, 206, 241)
peltir "Nehir ağzı." (DLTÇ, 187)
beltir~peltir "Vadi ve nehirlerin birleştiği yer; nehir ağzı, kaynağı." (DÇT, 107, 144)

pençet **IV/1222** Tel. Kumd. <Rus. Evlenme.
Pençetke kirdĭ. "O evlendi." (Tel.)
-

per- **IV/1224** Alt. Tel. Leb. 1. Vermek.
Közör perdĭ. "Kartları verdi." (Alt.); *Sī pereẏn.* "Sana bir şeyler hediye edeyim." (Tel.); *Taẏḷġa (perū, ḳaraḷġı) perḥen.* "Kurban kesti."; *Sös perdĭm.* "Söz verdim." (Tel.); *Peretten aḷım* "Ödenmesi gereken borçlar."; *Ḳızıŋnı kijē per!* "Kızını evlendir!"; *Ḳōt perdi.* "Teselli etti." (Tel.); *Perer poḷġan.* "O vermeye söz vermişti." (Tel.); *Ḳudaẏdıŋ perḥenĭnĭŋ pergeleḥĭ köp!* "Allah'ın merhameti sonsuzdur." (Tel.); *Ekki pöske nenĭ perĭp yazıġar?* "Siz bana iki parça yerine ne vereceksiniz?"; *Sā ḳırıḳ serebröm yaḷına pereẏn.* "Ben sana 40 gümüş ruble maaş vereceğim." (Tel.); *Pir munta poḷor tustŭ bir ḳoẏdıŋ terezineŋ perdĭk, pir ḳoḷ pöstŭ pir kīsteŋ perdĭk.* "Biz sana koyun derisi için 1 libre tuz verdik, bir parçasını da kürk için verdik." (Tel.); *Yamanıŋ ḳoḷına perḥĭnçe yaḳşınıŋ yoḷına saḷ!* "Kötü birinin eline vermektense, iyi birinin yoluna koy! (atasözü)"; *Tileniĭp aḷġınça tileḥenḥe perḥeni yaḳşı.* "İstemek yerine isteyen birine vermek daha iyi." (Tel.); *Pereẏn teḥen kiji pererĭneŋ ḳasḳanbazın*[14]*!* "Vermek isteyen acımadan versin!"; *Pergidī poḷzo per!* "Verebiliyorsan ver!" (Tel.); *Ezen perdĭ.* "Selamlaştı." (Alt. Tel.)
2. *-p zarf-fiil ekiyle* yardımcı fiil olarak kullanılır:
a) Anlamı kesinleştirmek için: *aḷ-, saḷ-* fiillerinin karşıtı olarak:
Satıp perdi. "Sattı." (Alt.); *Ülep perdĭ.* "Ayırdı, böldü." (Tel.); *Tudŭp perdĭ.*

[14] *Ḳasḳan-* fiili OSTN'de yoktur. *Ḳısḳan-* "kıskanmak, esirgemek, cimrilik etmek" fiilinin yerine yazılmış olmalıdır.

P

"Başkası için yakaladı." (Tel.); *Tudŭp aḷdı.* Kendisi için yakaladı."; *Aḷıp per!* "Getir!"; *Mā üẏ sadıp aḷıp perdi.* "Benim için ev aldı." (Tel.)

b) Anlamı güçlendirmek için:

Pölüp perdĭ. "Böldü." (Tel.); *Körŭzŭp perdĭ.* "Gösterdi."(Alt.); *Sĭḷap perdĭ.* "Hediye etti."; *Taştap perdĭ.* "Attı." (Tel.); *Yırtıp perdĭ.* "Parçaladı." (Alt.); *Aḳkelĭp perdĭ.* "Getirdi." (Tel.); *Tölödŭp perdĭ.* "Ödedi." (Alt.); *Ḳaẏnadıp perdĭ.* "Pişirdi." (Tel.); *Ḳojoŋdop perdĭ.* "Şarkı söyledi."; *Çödöp perdĭ.* "Diz çöktü." (Alt.); *Yayıp perdĭ.* "Gönderdi." (Tel.); *Yayap perdĭ.* "Yarattı." (Alt.)

3. Bu fiil, *-A zarf-fiil eki* ile kullanıldığı zaman hareketin başladığını veya devam ettiğini belirtir.

Saḷa perdĭ. "Bıraktı." (Tel.); *Aḷa perdĭ.* "Kurtardı." (Tel.); *Sügüne perdĭ.* "Sevinmeye başladı." (Tel.); *Eje perdi.* "İzliyordu." (Alt.); *Yana perdĭ.* "Geri döndü." (Alt.); *Yıġıḷa perdĭ.* "Düştü." (Tel.); *Yazıḷa perdĭ.* "İyileşiyordu." (Tel.); *Çıġa perdĭ.* "Çıktı." (Tel.); *Açıḷa perdĭ.* "Hüzünlendi." (Alt.); *Astıġa perdĭ.* "Kayboldu." (Tel.); *Tilĭ yoḳ kiji ermektene perdĭ.* "Dilsiz konuşmaya başladı." (Tel.); *Iẏḷajı perdĭ.* "Onlar ağlamaya başladılar." (Tel.); *Uyuḳtaẏ perdĭ.* "Uyudu." (Tel.); *Mörgüẏ perdĭ.* "Dua etmeye başladı." (Tel.); *Ḳaça perdĭ.* "Kaçtı." (Alt.); *Yügüre perdĭ.* "Kaçıyordu." (Tel.); *Ölö perdĭ.* "Öldü." (Tel.); *Aġa perdĭ.* "Yüzüp gitti." (Tel.); *Turġŭza perdĭ.* "Koydu." (Tel.); *Ḳaraẏ perdĭ.* "Bakıyordu." (Tel.); *Aġara perdĭ.* "Beyazladı." (Tel.); *Yüre perdĭ.* "Gitti." (Tel.); *Yandra perdĭ.* "Onu geri gönderdi." (Tel.); *Tuduja perdĭ* "Onlar tutuştular." (Tel.); *Uẏlaẏ perdĭ.* "Düşünüyordu." (Tel.); *Kişteẏ perdĭ.* "Kişnedi." (Alt.); *Puzuḷa perdĭ.* "Bozuldu." (Tel.); *Ḳaḳşaḷa perdĭ.* "Kurudu." (Tel.); *Ḳazıḷa perdĭ.* "Çöktü." (Tel.); *Emeḥen pu ūḷdı üẏŭnö aḷıp keldĭ, anda azraẏ perdĭ.* "Yaşlı kadın oğlunu eve getirdi ve besledi." (Alt.); *Ḳajıḷları sarnıja perdĭ, ḳajıḷları uruja perdĭ.* "Bazıları şarkı söylemeye, bazıları ise kavga etmeye başladılar." (Tel.); *Ūruẏ perdĭ.* "Hastalandı." (Tel.); *As poḷġan pidĭr, köp poḷġan pidĭr, er poẏı ḳarıẏ peret, tonı eskire peret, közŭnŭŋ adı çıġa peret, köksŭnŭŋ oẏı muraẏ peret.* "Gel zaman git zaman, yaşlı adamın vücudu yaşlanmaya başladı, kıyafetleri eskidi, gözleri soldu, göğüs kasları da güçsüzleşti." (Tel.); *Yaḷçım ḳamdū dep ḳıẏġıra pererde suġa kire perdĭ.* "Benim hizmetçim 'su samuru' diye bağırdığında o suya giriverdi." (Tel.)

bėr- "Vermek." (EDPT, 354)

bėr- "1. Vermek, bağışlamak, sunmak. 2. Kızını evlendirmek. 3. Ödemek, karşılık vermek." (DTS, 101)

ber- "1. Vermek. 2. Bu yardımcı fiil asıl fiille birlikte kullanılarak işin başka bir şahıs için yapıldığını bildirir. Ayrıca çabukluk da ifade eder." (ATS, 38)

per- "1. Vermek. 2. Tasvir fiili." (TAS, 85)

ber- ~per-"Vermek." (DK, 206)

per- "Vermek." (DLTÇ, 187)

ber-~per- "Vermek." (DÇT, 108, 144)

perç **IV/1239** Tel. *bk.* pers.

pereske **IV/1229** Kumd. Yosun.

-

bereske "Yosun." (DK, 206)

perge **IV/1234** Leb. Becerikli, mahir.

bk. merḥe**.

pergeci **IV/1235** Leb. =mergeçi

Becerikli, hünerli.

-

pergele- **IV/1234** Leb. <perge+le-

Becerikli olmak.

mergede- "Atmak, sallamak, sallanmak." (ATS, 134)

mergende- "Becerikli olmak." (ATS, 134)

pergen **IV/1234** Leb. =mergen

Becerikli, iyi nişancı, yay atıcı.

mergen "Becerikli, kesin, isabetli." (ATS, 134)

perḥeçe **IV/1235** Alt. Tel. <per-ge+çe

Borç.

-

perḥeçelū **IV/12335** Alt.

Tel. <perḥeçe+lū

Borçları ödeyen, çok borcu olan.

-

perḥĭ **IV/1235** Tel. *bk.* periḥĭ.

perḥĭle- **IV/1235** Tel. <per-ḥile-
Sık sık vermek.

-

perḥĭlĭk **IV/1235** Tel. <perḥĭ+lĭk
Bu tarafta bulunma.

-

perḥĭş **IV/1235** Tel. <per-kiş
Tūra perḥĭş "Kolay ikna edilemeyen."

-

peri **IV/1229** Tel. Alt. Leb. =berü
1. Beri, bu tarafa.
Peri kel! "Buraya gel!"; *Arı peri* "Oraya ve buraya."; *Aḷınaŋ peri* "Önden."; *Mā peri aḳkelĭḥer!* "Benim için buraya getir!" (Tel.)
2. O zamandan beri.
Anaŋ peri üç yıḷ poḷdı. "O zamandan sonra üç sene geçti." (Tel.); *Pistĭŋ yurtḳa yer pütkenneŋ peri yū kirbeḥen.* "Dünyanın yaratılışından bu yana bizim halk savaşmadı." (Tel.); *Yaş çaġımdan peri* "Benim gençliğimden beri." (Tel.); *Yer püdürgenneŋ peri emdigē yettre.* "Dünyanın yaratılışından bugüne kadar." (Tel.)
berū̄ (bėrū̄) "Zaman ve mesafe için) bu tarafa, bu tarafta." (EDPT, 355)
bėri~bėrü "Beri, buraya, bu tarafa." (DTS, 102, 103)
beri "1. Beri, buraya, bu tarafa, yakına. 2. -dan beri." (ATS, 39)
peri "Beri, buraya, bu tarafa." (TAS, 85)
beri "Beri, bu tarafa." (DK, 206)
peri "Beri, buraya, bu tarafa; -den beri, -den bu yana" (DLTÇ, 187)
beri "Beri, bu tarafa, buraya." (DÇT, 107)

periḥĭ **IV/1230** Alt. Tel. <peri+ki
Beriki, bu taraftaki, en yakını.
berükī (?bėrū̄kī) "Bu tarafa doğru." (EDPT, 364)
bėrüki "Bu tarafa." (DTS, 103)
berigi "Yakındaki, daha yakın olan (mesafe olarak)." (ATS, 39)
perigi "Beriki, beride olan." (TAS, 85)

peril- **IV/1231** Alt. Tel. Leb. <per-l-
Verilmek.
Kiji ūḷı kijiniŋ ḳoḷına perĭler. "İnsan evladı insanların eline verilecek." (Tel.)
bėril- "Verilmek." (EDPT, 365)
bėril- "Verilmek." (DTS, 102)
beril- "1. Verilmiş olmak, verilmek. 2. Tabi olmak." (ATS, 39)

perin- **IV/1230** Alt. Tel. <per-n-
Kendini kaptırmak, teslim olmak, boyun eğmek, midesi bulanmak.
berin- "(Göğse) dövünmek." (EUES, 162)
berin- "Bir şeye kendini vermek, sadık kalmak." (ATS, 39)
perin- "Kendisini adamak, kendisini vermek, kaptırmak." (TAS, 85)

pėrirek **IV/1230** Tel. Alt. <peri+rek
Biraz berideki, biraz yakın.

-

periste **IV/1231** Alt. Tel. <Rus. верста
Verst, 1.0668 kilometrelik Rus uzunluk ölçüsü.
periste "Verst (1.6 km'lik bir uzunluk birimi)." (ATS, 146)

periş- **IV/1231** Alt. Tel. <per-ş-
Birbirine vermek, ayırmak, paylaşmak.
İt pir ḳoyondı yip aḷdı, ḳısḳa perişpedĭ. "Köpek tavşanı yedi ve genç kıza da hiçbir şey vermedi."
bėriş- "Birbirine vermek." (EDPT, 370)
bėriş- "Birbirine vermek." (DTS, 103)
beriş- "1.Birlikte vermek. 2. Birlikte teslim olmak. 3. Engellemek." (ATS, 39)
periş- "Paylaşmak." (TAS, 85)

perlek **IV/1236** Tel. <peri+lek
Yakın, buraya.
Perlek kel! "Yaklaş!"

-

pers **IV/1240** Tel. Bez, beze, gudde.
Persĭ çoçıp pādı. "Bezesi şişti."
berç "Bez, beze, gudde." (ATS, 39)
pers "Bez, beze, gudde." (TAS, 85)

perst **IV/1241** Tel. *bk.* periste.

perten- **IV/1236** Alt. Tel. Kendine zarar vermek, gebeliği düşükle sonuçlanmak, düşük yapmak.
bertin- "Yaralanmak, incinmek, burkulmak." (EDPT, 359)

P

bertin- "Yaralanmak, incinmek, burkulmak." (DTS, 103)
bertin- "Çıkmak, (ayak için) kemiğin yerinden çıkması." (ATS, 39)
pertin- "Sakatlanmak." (TAS, 85)

pertenū **IV/1236** Tel. <perten-ū
Düşük yapma, çocuk düşürme.
-

pertĭn- **IV/1237** Alt. Tel. Leb. 1. Vücudunda bir yeri çıkmak (eklemler için). 2. Çocuk düşürmek, gebeliği düşükle sonuçlanmak.
bk. perten-**.

perū **IV/1233** Tel. Alt. <per-ū
Hediye, kurban.
berü "Kurban." (ATS, 39)

pestik **IV/1254** Tel. Bir kuş türü.
-

peş **IV/1256** Alt. Tel. Beş (5).
bė:ş "Beş." (EDPT, 376)
bėş "Beş." (DTS, 103)
beş "Beş." (ATS, 39)
peş "Beş." (TAS, 85)
beş~biş~peş~piş "Beş." (DK, 206)
beş "Beş." (DLTÇ, 142)
beş~peş "Beş." (DÇT, 108, 144)

peşke **IV/1258** Alt. Tel. Mantar, sünger.
meşke "1. Mantar. 2. (Dudakta) kırmızı tabaka." (ATS, 134)
meşke "Mantar." (TAS, 73)

peştĭğ **IV/1259** Leb. *bk.* peştū.

peştū **IV/1259** Alt. Tel. <peş+lū
Beşli.
beştü "Beşli." (ATS, 39)

pet **IV/1247** Tel. <Ar. bet
Dış, yüz, kumaşın görünen tarafı, resim.
Pedi yoḳ poḷdı. "Soldu."
bėt "İnsan yüzü." (EDPT, 296)
bit "Yüz, surat." (DTS, 110)
-

peẏ **IV/1213** Alt. 1. Ön kısım. 2. Buraya.
beyi~beyin "Buraya, bu tarafa." (ARSL, 109)
beyin~beyyin "Beri, bu taraf." (GSATA, 369)

peẏ-de **IV/1215** Tel. Enteresan bir şey görünce çıkarılan haykırış.
beyde "Böyle, bu şekilde, o hâlde." (DK, 206)

peyire- **IV/1221** Tel. Töl. Birilerine özel ilgi göstermek, bakmak.
-

peẏn **IV/1213** Tub. Leb. Buraya.
Peẏn keldĭ. "O buraya geldi."
beyi~beyin "Buraya, bu tarafa." (ARSL, 109)
beyin~beyyin "Beri, bu taraf." (GSATA, 369)

peze- **IV/1254** Tel. Dış taraftan şaman tefini boyamak.
bed̲ze-~beze- "Bezemek, süslemek." (EDPT, 310, 390)
bėze- "Bezemek, süslemek, güzelleştirmek." (DTS, 104)
-

pezeben **IV/1255** Tel. <Rus. безмен
El kantarı.
bezmen "El kantarı." (ATS, 39)

pıcan **IV/1318** Tub. *bk.* pıçan.

pıç- **IV/1317** Tel. Alt. Leb. Kumd. Biçmek, kesmek.
bıç-~biç- "Biçmek, kesmek." (EDPT, 292)
bıç-~biç- "1. Biçmek, kesmek. 2. (Üzüm) toplamak." (DTS, 112, 105)
bıç-~bıçı- "Biçmek, kesmek, doğramak." (ATS, 39)
pıç- "Biçmek." (TAS, 85)
pıç- "Biçmek, kesmek." (DK, 244)

pıçaḳ **IV/1317** Alt. Tel. <pıç-aḳ
Bıçak.
Toŋıraḳ pıçaḳ "Katlama bıçak, jilet" (Alt. Tel.); *Pıçaḳ piler* "Yüzük parmağı (çocuk oyununda)." (Alt.)
bıçak~biçek "Bıçak." (EDPT, 293, 295)
bıçaḳ~biçek "Bıçak." (DTS, 112, 105)
bıçak "Bıçak." (ATS, 39)
pıçak "Bıçak." (TAS, 85)
bicak~bıçak~pıçak "Bıçak." (DK, 206)
pıjak~pıçak "Bıçak." (DLTÇ, 191)
bıçak~pıjak~pıçak~pıçah "Bıçak." (DÇT, 111, 145)

P

bıçkak~bıç(k)ak "Pençe, pati." (DÇT, 111, 145)

pıçaḳta- **IV/1317** Alt. Tel. 1. Bıçak ile kesmek.
2. Bıçaklamak.
biçekle- "Bıçakla kesmek." (EDPT, 295)
biçekle- "Bıçak sokmak, bıçakla kesmek." (DTS, 105)
bıçakta- "Bıçaklamak." (ATS, 39)

pıçan **IV/1317** Kumd. Saman.
bk. piçen.
-
bıçan "Ot." (GSATA, 369)

pıçḳaḳ **IV/1318** Tel. Hayvanın ayak derisi.
Pıçḳaḳ ödük "Hayvanın bacak derisinden yapılmış çizme."
bıçġāk "Kesilen bir şey, bölüm, parça." (EDPT, 294)
buçgak "1. Köşe. 2. Alan, bölge." (DTS, 128)
bıçkak "1. Hayvanların ayaklarındaki deri. 2. (Hayvanın ayak derisinden yapılan bir tür ayakkabı." (ATS, 39)
pıçkak "Hayvanların ayak derisi." (TAS, 85)
bıçkak~pıçkak "Hayvanların ayak derisi." (DK, 208)

pıçū **IV/1318** Tel. <pıç-ū
Biçim, elbise kesimi.
bıçıg "Biçim, kesim." (EUES, 166)
bıçū "Yaratma, yapma, oluşturma; eser, yapıt." (ARSL, 144)

pıdıḳ **IV/1316** Alt. Leb. Allık, boya.
boḏuġ (boḏoġ) "Boya, saç boyası." (EDPT, 302)
boduġ~boḏuġ "Boya, renk." (DTS, 115, 116)
buduk "Boya." (ATS, 44)

pıdıḳta- **IV/1316** Alt. Leb. <pıdıḳ+ḷa
Boyamak.
budukta- "Boyamak, kaplamak, her yanı örtmek." (ATS, 44)

pıdıḳtaḷ- **IV/1316** Alt. Leb. <pıdıḳta-ḷ-
Boyanmak.
-

pıdıḳtan- **IV/1316** Alt. Leb. <pıdıḳta-n-
Yüzü kızarmak.
-

pıdıḳtū **IV/1316** Alt. <pıdıḳ+ḷū
Boyalı.
boḏuġluġ "Boyalı, renkli." (EDPT, 302)
boḏuġluġ "Boyalı, renkli." (DTS, 115)
buduktu "Boyalı, boyanmış." (ATS, 45)

pıġıḷ- **IV/1308** Tel. <pıḳ-ḷ-
Bükülmek, eğilmek (uzuvlar için).
bıgıl- "Eğilmiş, bükülmüş olmak." (ATS, 39)
pıgıl- "Diz çökmek." (DK, 244)

pıġıḷt- **IV/1308** Tel. <pıġıḷ-t-
Büzmek, eğmek.
-
-

pıġıḷzaḳ **IV/1308** Tel. <pıġıḷ-zaḳ
Bükülmüş, eğilmiş, eğrilmiş (uzuvlar).
-

pıġın- **IV/1307** Tel. <pıḳ-n-
Diz çökmek.
-
bıgın- "Eğilmek, diz kırmak." (ATS, 39)

pıjıḳ **IV/1323** Alt. Tel. Leb. <pış-ḳ
Pişik, olgun, ergin.
bışıġ "Pişmiş, erişkin, olgun; erişkinlik, olgunluk." (EDPT, 378, 379)
bışıġ~bışıḳ "1. (Yemek için) pişmiş. 2. (Şarap için) kaynatılmış. 3. (Tuğla için) fırınlanmış. 4. (Metal için) dökülmüş. 5. (İşler için) tamamlanmış." (DTS,113)

pıjır- **IV/1323** Alt. Tel. Leb. <pış-r-
Pişirmek, olgunlaştırmak, çok pişirmek.
Et pıjırdı. "Et pişirdi."; *Ötpök pıjır!* "Ekmek pişir!"; *Sarı yū pıjırdı.* "Tere yağı yaptı."; *Çiḥen pıjırdı.* "Kımız hazırladı." (Alt.); *Aş pıjır!* "Yemek yap!" *Ḳanı edīn ḳazanġa pıjırıp ḳoydı.* "Onun etini ve kanını kazanda pişirdi."
bışur- (p-) "Pişirmek, olgunlaştırmak." (EDPT, 383)
bışur- "1. (Yemek için) pişirmek. 2. (Bitki için) Olgunlaştırmak. 3. Tekâmüle erdirmek. 4. İyice düşünmek, anlamak, kavramak." (DTS, 114)
pıjır- "Pişirmek." (TAS, 85)
bıjır-~pıjır- "Kızartmak, kavurmak." (DK, 208, 244)

P

bıjır- "Kızartmak, kavurmak." (DÇT, 111)

pıjırt- IV/1324 Alt. Tel. Leb. <pıjır-t-
Pişirtmek.
Paḷıḳtaŋ pıjırtıp ḳoẏdım. "Balık pişirttim."
bıjırt- "Kızarttırmak, kavurtmak." (DÇT, 111)

pıḳ IV/1307 Tel. <Rus. пук
Tüy.
pık "Tüy." (TAS, 85)

pıḳ- IV/1307 Tel. Bükmek, katlamak.
bıgı- "1. Eğmek. 2. Eğmek, kırmak (dizleri)." (ATS, 39)

pıḳḳın IV/1307 Tel. *anat.* Kasık.
bıkın "Bir insanın veya hayvanın böğrü veya sırtı." (EDPT, 316)
bıḳın "Bir insanın veya hayvanın böğrü veya sırtı." (DTS, 113)
bıkın "Uyluk, kalça." (ATS, 40)
mıkın "Bel." (ATS, 134)
pıkın "Kalça." (TAS, 85)
pugun "Eklem, mafsal." (DLTÇ, 190)
puktın "*anat.* Kasık." (DLTÇ, 190)

pıḷā- IV/1314 Alt. Tel. Leb. Almak, soymak, çalmak, kaçırmak.
Ekki meleẏdĭ eki paşḳa d'aẏzaŋ pıḷāp aḷıp ḳoẏdı. "İki Zaysan onun her iki eldivenini elinden aldı." (Alt., P.d.V.I, 48,642)
bılā- "Zorla almak." (ATS, 40)

pıḷāçı IV/1314 Alt. <pıḷā-açı
Hırsız, haydut.
-

pıḷānġān IV/1314 Tel. <pıḷā-n-ġān
Haydutlara, hırsızlara ait olan, haydutça.
-
-

pıḷāş IV/1314 Tel. <pıḷā-ş
Hırsızlık, soygun.
-
bılāş "1. Tartışma. 2. Bahis. 3. Yarışma, rekabet." (ATS, 40)

pıḷāş- IV/1314 Alt. Tel. Leb. <pıḷā-ş-
Almak, birbirinin elinden almak, tartışmak, birlikte hırsızlık yapmak.
Sös-pĭle pıḷāştıḷar. "Onlar tartıştılardı."; *Orton ḳarındajı ḳoçḳordıŋ artıġın pıḷājıp, ḳoçḳordıŋ mūzŭn ḳodoro tarttı.* "Kalan koyun yüzünden onlar tartışırken ortanca kardeş koyunun boynuzlarını kesti."
bılāş- "1. Tatışmak. 2. Bahis tutuşmak. 3. Rekabet etmek. 4. Skandal çıkarmak." (ATS, 40)
plāş- "Ayırmak, seçmek." (DÇT, 108)

pıḷāşçı IV/1315 Tel. <pıḷāş-çı
Hırsız, soyguncu.
-

pıḷāşḳın IV/1314 Tel. <pıḷāş-ḳın
bk. pıḷāş.
-

pıḷçar- IV/1315 Alt. Basmak, ezmek, sıkmak, yassılaştırmak.
-

pıḷçı- IV/1315 Tel. *bk.* pılçar-.
-
bılçı- "Ezmek." (ATS, 40)
pılçı- "Basmak, sıkmak, yassıltmak, ezmek." (TAS, 85)

pıḷçırḳaẏ IV/1315 Tel. Islak (elbisenin eteği).
-
-

pıḷçū IV/1315 Tel. <pıḷçı-ū
Basma, ezme.
-
-

pıḷġaẏrı IV/1315 Alt. Tel. =buḷġaẏrı
Boyanmış deri.
-
bulgayrı "Özel yöntemle işlenmiş deri." (ATS, 45)
pulgayrı "Bir tür sağlam, yumuşak dana veya öküz derisi, telâtin." (TAS, 91)

pıḷtır IV/1315 Alt. Tel. <pir+yıḷ+tır
Geçen yıl.
bıldır "Geçen yıl." (EDPT, 334)
bıldur "Geçen yıl." (DTS, 112)
bıltır "Geçen yıl, bıldır." (ATS, 40)
pıltır "Bıldır, geçen yıl." (TAS, 85)
pultura "Eski, geçmiş." (DK, 243)

pıḷtırġı IV/1315 Alt. Tel. <pıḷtır+ḳı
Geçen yılki.
-
bıltırgı "Geçen yılki." (ATS, 40)
pıltırgı "Bıldırki, geçen yılki." (TAS, 85)

pırāt- IV/1310 Tel. < parıp+yat

P

Gitmek, uzak yere gitmek.
Andaŋ pırādıp "Oradan giderken."
-
-

pırç **IV/1313** Kumd. =burç
Biber.
*bk.*puruç.

pırçaḳ **IV/1313** Tel. Alt. Leb. Bezelye.
ḳadığ pırçaḳ "Dolu" (Leb.); *Pırçaḳ yādı.* "Dolu yağdı." (Tel.)
burçak "Fasulye, bezelye; *mec.* dolu, ter damlası." (EDPT, 357)
burçaḳ I "Bezelye, baklagil." (DTS, 135)
burçaḳ II "Büyük ter damlası. (DTS, 135)
mırçak "Nohut, bezelye." (ATS, 134)
pırçak "Nohut, bezelye." (TAS, 86)
mırçak "Bezelye." (DK, 233)

pırçın **IV/1313** Tel. *bk.* pırç.

pırçıt **IV/1313** Tel. Sert, sağlam, dayanıklı (ağaç).
-
bırçıt "Sağlam, güçlü." (ATS, 40)
pırçıt "Sağlam, sert (ağaç)." (TAS, 86)

pırçuġān **IV/1313** Tel. < pırçu+ḳān
Kötü ruh, şeytan.
-
-

pırġa- **IV/1311** Tel. İp çevirmek, ip döndürmek.
-
-

pırıḷġāḳ **IV/1310** Tel. Kıvırcık.
-
-

pırışḳāḳ **IV/1310** Tel. *bk.* pırıḷġāḳ.
pırışkak "Kıvırcık, dalgalı." (TAS, 86)

pırḳa- **IV/1311** Alt. Tel. Leb. Atmak.
bırkıra- "Dört bir yana dağılmak, saçılmak." (ATS, 40)
pırka- "Atmak, fırlatmak." (TAS, 86)

pırḳaḷ- **IV/1311** Tel. Alt. <pırḳa-ḷ-
Atılmak, fırtlatılmak.
-
-

pırḳaḷan- **IV/1311** Tel. Alt. Bir köşeden diğer köşeye atılmak (vurulmuş kuş).
-
-

pırḳan **IV/1311** Alt. =purḳan
İyi ruh, Tanrı.
Burxan "Burkan, Tanrı." (EDPT, 360)
Burḫan "1. Buda, nirvanaya ulaşan kişi. 2. Elçi, haberci, peygamber. 3. Put." (DTS, 136)
-

pırt- **IV/1311** Tel. Kararmak, koyulaşmak (boya için).
-

pırtaḳ **IV/1312** Tel. Kötü ruh, şeytan.
-
-

pırtıt- **IV/1313** Tel. Karartmak.
-

pısḳaḳ **IV/1319** Tel. 1. Kırağı.
2. Kar tanesi.
-
-

pış- **IV/1321** Alt. Tel. Leb. 1. Pişmek, olgunlaşmak, yumuşamak.
Pıjıp yetken "Pişmiş, ergin" (Tel.); *Yettre pışpaġan* "Pişmemiş olan, ergin olmayan"
2. Pişirmek, hazırlamak.
Men sā et pıştım. "Senin için et pişirdim."
3. Karıştırmak, çalkalamak, yağ çalkalamak.
4. *Pışpadı* "O dikkat etmedi." (Tel.)
bış- (p-) "Pişmek, olgunlaşmak." (EDPT, 376)
bış- "1. Pişmek. 2. Olgunlaşmak. 3. Hazır duruma getirmek." (DTS, 113)
bış- I "1. Olgunlaşmak. 2. Pişmek, pişmiş olmak." (ATS, 40)
bış- II "Ekşi sütü karıştırmak." (ATS, 40)
pış- "1. Pişmek. 2. Olgunlaşmak (meyve vb.)." (TAS, 86)
pış- "Haşlanmak, üzerine kaynar su dökülmek." (DÇT, 145)

pışḳan **IV/1322** Alt. Tel. <pış-ḳan
Pişmiş, olgun, ergin.
-

P

bışkan “1. Olmuş. 2. Pişmiş.” (ATS, 40)
pışkan “1. Pişmiş. 2. Olgun, olmuş.” (TAS, 86)

pışḳı **IV/1322** Leb. Alt. <pış-ḳı
1. Kımız karıştırmada kullanılan çubuk. 2. Işıkla balık tutarken yanmakta olan huş ağacının kabuğunun konulduğu çatal.
bışkı “Kımız karıştırma sopası.” (ATS, 40)
pışkış “Kımızı çalkalamak için kullanılan değnek, bişek.” (TAS, 86)

pışḳıla- **IV/1322** Leb. <pış-ḳıla-
Çok pişirmek.
-

pışḳır- **IV/1322** Tel. Hırıldamak, hırıltılı bir şekilde solumak, burnundan solumak.
bışkır- “1. (At için) burnundan solumak. 2. Hırıldamak. 3. Hapşırmak.” (ATS, 40)
pışkır- “Burnundan gürültüye soluk vermek (at).” (TAS, 86)
bışkır-“ Hapşırmak, aksırmak, burnundan solumak.” (DÇT, 111)

pıştaḳ **IV/1323** Tel. Süzme peynir.
-
bıştak “Peynir, kaynamış sütten yapılan preslenmiş bir tür peynir.” (ATS, 40)
pıştak “Ev yapımı peynir.” (TAS, 86)
pıştak “Süzme peynir.” (KRS, 60)

pıya **IV/1308** Kumd. Önce.
bk. paya.

pıyan **IV/1308** Alt. =Moğ. =puyan
Hayırlı iş, iyilik.
buyan “Değerli iş, eylem.” (EDPT, 41)
buyan “Hayırlı iş, yararlık, hizmet.” (DTS, 129)
biyan “İyilik, merhamet.” (ATS, 41)
bıyan “Teşekkür, takdir.” (ATS, 40)
piyan “Teşekkür ederim, sağ ol.” (TAS, 88)

pıyanḷū **IV/1309** Alt. < pıyan+ḷū
İyilik yapan.
buyanlıġ “Değerli iş yapan.” (EDPT, 387)
buyanlıġ “Bereketli, ilahi, hayırlı işlerle ilgili.” (DTS, 130)
biyindu “İyi, merhametli, esirgeyen (Tanrının sıfatı).” (ATS, 41)

pıyar **IV/1309** Alt. Kirli, pis.
*bk.*pīyar.

pıyarḷa- **IV/1309** Alt. < pıyar+ḷa-
Pislemek, kirletmek.
bk. pīyarḷa-.

pıyarḷaḷ- **IV/1309** Alt. < pıyarḷa-ḷ-
Pislenmek, kirlenmek, *mec*. kirlenmek
bk. pīyarḷaḷ-

pıyarḷū **IV/1309** Alt. < pıyar+ḷū
*bk.*pīyar.

pıyıḷ **IV/1309** Alt. Tel. < pu yıḷ
Bu sene.
-
bucıl “Bu yıl.” (ATS, 44)
pud’ıl “Bu yıl.” (TAS, 90)

pıyıḷġı **IV/1309** Alt. Tel. < pıyıḷ+ḳı
Bu seneki.
-
piyilgı “Şimdiki, bugünkü, zamane.” (TAS, 88)

pıyıraş **IV/1309** Alt. Tel. Kıvırcık.
-
pırışkak “Kıvırcık, dalgalı.” (TAS, 86)

pızıḷa- **IV/1320** Tel. Kumd. *bk.* pızḷa-.

pızḷa- **IV/1320** Parlamak, ışıldamak.
Ḳardıŋ pısḳaḳtarı pızḷap yadıḷar. “Kar taneleri parlıyordu.”
pısılda- “Parlamak.” (TAS, 86)

pī **IV/1324** Alt. Tel. Leb. Bey, efendi; memur.
Orus pī “Rus memuru.”; *pīyĭm ḳānım* “Beyim hükümdarım.” (Tel.); *Aḷtaẏ kijilerdĭŋ pīleri: Yaẏzaŋ, andaŋ soŋ Temiçi, andaŋ soŋ Şülöŋü.* “Altay halkının beyleri, memurları: Zaysan, ondan sonra Temiçi ve Şülöŋü’dür.”; *Ulu pī* “İmparator.”; *ene pī* “İmparatoriçe (2.Yekaterina)” *Pī turazı* “Biysk şehri.”; *Pī sū* “Biy Nehri.”; *Uḷu pī raḳ poḷzo-dō piz anıŋ aḷḳanında-bĭs.* “İmparator bizden uzakta olsa da biz yine onun himayesindeyiz.”
bēg “Bey, kabile ya da boyun başı.” (EDPT, 322)
bėg “1. Bey, hükümdar, lider, prens; beyefendi 2. Koca, eş (DTS, 98)
biy “1. Memur. 2. Bay, bey.” (ATS, 41)
piy “Müdür, yönetici.” (TAS, 88)
piy “Bey, efendi.” (DK, 206)

P

bey "Bey, aile reisi." (DLTÇ, 142)
biy~piy "Bey, boy beyi." (DÇT, 108, 144)

pici- **IV/1350** Leb. *bk.* piçi-.

picik **IV/1350** Leb. Mektup.
bk. piçik.

picikçi **IV/1350** Leb. *bk.* piçikçi.

piçe **IV/1348** Tel. Teyze, hala (eskiden).
-

piçen **IV/1348** Tel. Leb. Alt. <piç-en
Saman.
Piçen ayı "Ağustos." (Leb.); *Piçen çaptı.* "Saman biçti."; *Piçen çağı* "Saman biçme zamanı." (Tel.); *Piçenḥe pardı.* "O saman biçmeye gitti." (Tel.)
biçen~biçēn "Kuru ot, saman." (ATS, 40)
bıçan~pıçan "Saman, kuru ot." (DK, 208)
pıjan~pıçan "Kuru ot, saman." (DLTÇ, 191)
pıçan "Çimen." (DÇT, 145)

piçende- **IV/1348** Tel. Kumd. <piçen+le-
Saman için gitmek.
-
-

piçi- **IV/1349** Alt. Tel. <Moğ. =piti
Yazmak.
Aḳ piçik piçidĭ. "O beyaz mektup yazdı." (P.d.V.I, 18,262)
biti- "Yazmak." (EDPT, 299)
biti- "Yazmak." (DTS, 111)
biçi- "Yazmak." (ATS, 40)
piçi- "Yazmak." (TAS, 86)
biçi-~biti- "Yazmak." (DÇT, 108)

piçik **IV/1349** Alt. Tel. <piçi-k
Yazı, mektup, belge, vesika, kitap.
Piçik pilḥen kiji "Okuma yazmayı bilen kişi."
bitig "Genel olarak yazılı olan şeyler: Yazı, kitap, mektup, belge." (EDPT, 303)
bitig "1. Kitap, kitabe, yazıt; belge, doküman. 2. Yazma işi, yazma süreci. 3. El yazısı, yazı. 4. Muska, tılsım, nazarlık." (DTS, 111)
biçik "1. Okuryazarlık. 2. Kitap. 3. Mektup, yazı." (ATS, 40)
piçik "1. Yazı. 2. Kitap. 3. Mektup." (TAS, 86)
biçik "Mektup, sözleşme." (DK, 206)
bicik "Kitap, mektup, sözleşme." (DK, 242)
picik "Mektup." (DLTÇ, 187)
biçik "Kitap, mektup, belge." (DÇT, 108)

piçikçĭ **IV/1349** Tel. Alt. <piçik+çi
1. Yazıcı.
2. Okuma yazma bilen.
bitigçī "Yazıcı, yazar." (EDPT, 304)
bitigeçi~bitigçi "Yazıcı, yazar." (DTS, 111)
biçikçi "Okuryazar." (ATS, 40)
piçikçi "1. Okuryazar olan. 2. Yazar." (TAS, 86)

piçiktū **IV/1349** Alt. Tel. <piçik+lū
Mektuplu, yazılı.
Piçiktū keldĭm. "Mektupla geldim."; *Piçiktū ḳaya* "Yazılı kaya."
bitiglig "Yazılı." (EDPT, 304; DTS, 111)
bitiglig I "Yazılı." (DTS, 111)
bitiglig II "Güzel el yazısı olan." (DTS, 111)
piçiktü kaya "Yazılı kaya." (TAS, 86)

piçim **IV/1349** Tel. <piçi-m
El yazısı, kitap.
-

piçū **IV/1349** Tel. <piçi-ū
Yazı.
bk. piçik.

pide **IV/1345** Tel. Belki, olabilir, öyle mi ki.
bida~bide "Böyle, bu şekilde anlamında kuvvetlendirme edatı." (GSATA, 371)

pidĭr **IV/1345** Tel. <mi+tir
Öyle midir?
Yaḳşı pidĭr? "Bu iyi midir?"
-
-

pīk **IV/1325** Alt. Tel. Leb. Yüksek, büyük, ünlü, seçkin.
Pīk tū "Yüksek dağ"; *Pīk aġaç* "Yüksek ağaç."; *Anaŋ pīk* "Ondan uzun"; *Pīk ettĭ.* "O yüceltti."
beḏük "Büyük." (EDPT, 302)

P

bėdük~bėḏük "1. Büyük. 2. Çok." (DTS, 97, 98)
biyik "1. Yükseklik. 2. Büyük, yüksek." (ATS, 41)
piyik "1. Yüksek. 2. Yükseklik." (TAS, 88)
biyik~piyik "Büyük, yüksek." (DÇT, 108, 144)

pīḷ **IV/1337** Alt. Leb. Bu yıl.
bk. pıyıḷ

pil- **IV/1335** Alt. Tel. Leb. 1. Bilmek, öğrenmek, anlamak.
Orustıŋ tilĭn pilĭp-yazıŋma? "Sen Rusça biliyor musun?"; *Pilḥenĭm oḷ.* "Benim bildiğim bu kadar." (Tel.); *Poyıŋ pilḥeẏzĭŋ, tedĭ.* "Kendin biliyorsun, dedi." (Tel.); *Ḳudaẏ pilḥeẏ.* "Allah biliyor." (Alt.); *Kebek Pīdiŋ aẏdar sös-körŭp yançıḳḳa saḷar sös-pilerlerḥe piler sös-pilbes yamanġa uḷuḳ sös.* "Kebek Bey'in söylediği sözler cebe koyulası sözlerdir, bilenler için tekrardan öğrenilmesi, bilmeyenler için ise onlar boş sözlerdir." (P.d.V.I,204, III,2); *Pilĭb-aḷdı.* "Öğrendi."; *Tāp pilbes.* "Bulamıyor."
2. İdare etmek, sahip olmak.
Yurt pilḥen ḳān "Halkı idare eden han." (Alt.); *Paş pildĭm.* "Himaye ettim." (Tel.); *Aẏmaḳtıŋ pajın pilĭr.* "Halkı idare ediyor." (Tel.); *Orus pilgen Ḳaŋza pī* "Rusları idare eden Kanza Bey."
bil- "Bilmek." (EDPT, 330)
bil- "1. Bilmek. 2. Öğrenmek. 3. Sorumluluk almak, görev almak." (DTS, 105)
bil- "1. Bilmek, öğrenmek. 2. Anlamak. 3. -e bilmek. 4. Yönetmek." (ATS, 41)
pil- "1. Bilmek. 2. Tasvir fiili." (TAS, 86)
bil- "Bilmek." (DK, 206)
bil-~bül- "Bilmek, yapabilmek, hissetmek, sezmek, varsaymak, tahmin etmek." (DÇT, 108, 110)

pildi **IV/1343** Tel. <pil+di
İşaret, nişan.
Tüjŭnde pildĭ poḷdı. "Rüyasında işaret aldı."; *Kilerĭŋnĭŋ çaḳ tügenerdĭŋ pildĭzĭ ḳandī poḷor?* "Senin gelişinin işareti ne olacak?"; *Oḷ tuşta teŋerede kiji ūḷŭnuŋ pildĭzĭ körŭner.* "O zaman insanoğlunun işareti gökyüzünde görünecek."
-
bildi "İşaret, nişan." (ARS, 28)

pildĭr- **IV/1343** Alt. Tel. Leb. <pil-dir-
1. Bildirmek, haber vermek.
2. Açığa çıkmak, anlaşılmak, anlaşılabilir olmak.
Anıŋ sözŭ pildĭrdĭ. "Onun sözleri anlaşılmıştı."; *Ḳursaġı pildĭrdĭ.* "O hamile oldu. (Karnından anlaşıldı)";, *Edĭme yıḷū pildĭrĭp keldĭ.* "Tenim sıcaklık hissetti."; *Ā ne pildĭrĭp yat?* "O ne hissediyor?"
biltür- "Bir şeyi bilinir hâle getirmek, bildirmek." (EDPT, 334)
biltür- "Bildirmek, bilgilendirmek." (DTS, 107)
bildir- "1. Bildirmek; haber vermek. 2. Öğretmek. 3. Buluş yapmak." (ATS, 41)
pildir- "Bildirmek, haber vermek; kendini göstermek, görünmek." (DLTÇ, 188)
pildir- "Bildirmek, görmek." (DÇT, 108)

pildĭrt- **IV/1343** Alt. Tel. Leb. <pildir-t-=pildĭr-
Bildirmek, haber vermek, açığa çıkmak, kendini göstermek.
Et ḳan sā pildĭrtken emes, teŋerede turġan Adam pildĭrtken. "Et ve kan sana açığa, gökyüzündeki Âdem açığa çıktı,"; *Pildĭrtpeẏ* "Gizli."
biltürt- "Bildirtmek, haber verdirtmek." (EUES, 176)
bildirt- "1. Bildirtmek, haber vermek. 2. Anlaşılır kılmak, sezdirmek, hissettirmek." (ATS, 41)

pile **IV/1337** Tel. Aile.
-
bile "Aile." (ATS, 41)
pile "Aile." (TAS, 86)
bıla "*edat* İle." (DÇT, 111)

pile- **IV/1337** Alt. Tel. Leb. Bilemek.
bilē- "Bilemek." (EDPT, 332)
bile- "Bilemek." (DTS, 106)
pile- "Bilemek." (TAS, 86)

pilek **IV/1338** Alt. Tel. Leb. El bileği.
bilek "Bilek." (EDPT, 338)
bilek "1. Bilek; kolun ön kısmı; *mec.* El. 2. *mec.* Kavrama. 3. Kolunun alt kısmı." (DTS, 106)

bilek “Bilek el ile kolun, ayak ile bacağın birleştiği yer.” (ATS, 41)
pilek “Arış, ön kol.” (TAS, 86)
pilek “Dirsek.” (DK, 241)
bilek “Dirsek.” (DÇT, 108)
pilek “Pilek.” (DÇT, 144)

pilektē **IV/1338** Leb. Bilezik.

-

-

pilelū **IV/1338** Tel. <pile+lū
Aileli, aile sahibi.

-

bilelü “Evli.” (ATS, 41)
pilelü “Evli.” (TAS, 86)

pilerĭk **IV/1338** Tel. 1. Bilek. 2. Bilezik.

bilēzük “Bilezik.” (EDPT, 345)
bilezük “Bilezik.” (DTS, 106)

pilerik “1. Bilek. 2. Bilezik.” (TAS, 86)

pīḷġı **IV/1342** Tel. <pīḷ+ḳı
Bu seneki.

-

bucılgı “Bu yıla ait olan.” (ATS, 44)
piyilgı “Şimdiki, bugünkü, zamane.” (TAS, 88)
pud’ılgı “Bu yılki.” (TAS, 90)

pilgi **IV/1342** Kumd. İşaret, damga.
bk. pelḥi.

belgū (?belgō) “Belirti, işaret.” (EDPT, 340)
bėlgü “Belirti, iz, işaret.” (DTS, 100)

pülgü “Damga, işaret.” (DLTÇ, 191)

pilgile- **IV/1342** Kumd. <pilgi+le-
Damgalamak.
bk. pelḥile-.

pilḥĭr **IV/1342** Tel. Alt. <pil-gir
Anlayışlı, akıllı.

-

bilgir “1. Bilgin, bilgili, bilge. 2. Anlayışlı, düşünceli.” (ATS, 41)
pilgir “Zeki, akıllı.” (TAS, 86)
pilgir “Anlayışlı, akıllı.” (KRS, 54)

piliğ **IV/1339** Leb. *bk.* pilū.

pilik **IV/1339** Alt. Tel. <pil-k
Bilgi, bilim, anlama.

bilig “Bilgi.” (EDPT, 336)
bilig “1. Bilgi 2. Akıl. 3. Dikkat, uyanıklık. (DTS, 107)

bilik “Bilgi, bilim.” (ATS, 41)

pīlĭk **IV/1338** Tel. Alt. <pī+lik
Beylik, hükümranlık, bürokrasi, rütbe, makam.

beglik “Beylik.” (EDPT, 326)
bėglik “Beylik; beyin iktidarı, gücü.” (DTS, 98)

-

pilin- **IV/1340** Tel. Alt. Leb. <pil-n-
1.Hatırlamak, hissetmek, aklı başında olmak.
Pilĭnbeẏ ḳaḷdı. “O aklını kaybetti (bayıldı).” (Tel.); *Ḳān Püdeẏ pilĭnĭp keldĭ.* “Han Püdey kendine geldi.”
2. Kendine hâkim olmak. (Alt. Tel.)

bilin- “*dönüşlü* Kendini bilmek, kendi kendine bilmek; *edilgen* bilinmek.” (EDPT, 343)
bilin- “1. Anlamak, farkına varmak. 2. Bilgi sahibi olmak, anlamaya çalışmak 3. Bilinmek, tanınmak.” (DTS, 107)

bilin- “1. Hissetmek, sezmek. 2. Bilinçlenmek. 3. Anlamak. 4. Bulmak, ortaya çıkarmak.” (ATS, 41)
pilin- “Bilincinde olmak, farkında olmak, algılamak.” (TAS, 86)
bilin- “Bilincinde olmak, farkında olmak.” (DÇT, 108)

pilū **IV/1341** Tel. Alt. =pileü
Bileği taşı.

bilēgū “Bileği taşı.” (EDPT, 341)
bilegü “Bileği taşı.” (DTS, 106)

bilü “Bileği taşı.” (ATS, 41)
bilek “Bileği taşı.” (DLTÇ, 142)

pir **IV/1329** Alt. Tel. Leb. Bir, tek.
Pir ekki “Bir veya iki.” (Alt. Tel.); *pir yaştū* “Aynı yaşta.” (Alt.); *Pir poḷdı.* “Onlar birleştiler.” (Alt.); *Piri, pirzi* “Onlardan biri.” (Tel.); *pirzi ... pirzi* “Biri … diğeri” (Tel.); *Pir ūḷ tūpāndır, pir ḳız tūpāndır* “Onların ne oğlu ne de kızı vardı.”; *Pir kün ozo* “Bir gün önce.” (Tel.)
2. Herhangi bir, herhangi. (Belirsizlik artikeli).
Pir kiji keldĭ. “Birileri geldi.”; *Pir kün* “Bir zamanlar.”; *Pir neme* “Bir şey.” (Tel.); *ḳajı pir* “Herhangi.” (Tel.)
3. Olumsuz şekli, hiçbir.

P

Pir neme pilbes poḷdı. “Hiçbir şey bilmiyordu.”; *Pir kiji kelbeḥen* “Kimse gelmedi.” (Alt.)

bī̆r “Bir (1).” (EDPT, 353)
bir “1. Bir. 2. İlk. 3. Birbirinin aynısı. 4. Tek Tanrı.” (DTS, 108)

bir “1. Bir, birim. 2. Belirsizlik sıfatı.” (ATS, 41)
pir “Bir.” (TAS, 86)
bir~pir “Bir, tek.” (DK, 206)
bir “Bir. “DLTÇ, 142)
bir~pir “Bir.” (DÇT, 108, 144)

pirḥe **IV/1334** Tel. Alt. < pir+ge
Birlikte.

-

birge “Birlikte.” (ATS, 41)
pirge “Birlikte, beraber.” (TAS, 87)
birge “Birlikte, beraber.” (DK, 206)
pirge “Birlikte, beraber.” (DLTÇ, 188)

pirḥĭş- **IV/1334** Tel. Alt. =piriḥiş-
Birleşmek.
Ayna pirle pirḥijip pistĭ yūḷaġan. “Ayna ile birleşerek o bizimle savaşmıştı.”

-

birigiş- “Birleşmek, bir araya gelmek.” (ARSL, 114)

pirḥĭştir- **IV/1335** Tel. Alt. =pirigiştir-
Birleştirmek.

-

-

piriḥiş- **IV/1333** Alt. Tel. *bk.* pirḥĭş-.

piriḥiştĭr- **IV/1333** Alt. Tel. *bk.* pirḥĭştir-.

pirĭk- **IV/1332** Alt. Tel. Leb. <pir+ik-
1. Birleşmek.
Ekki paş pirĭkkeni “Nikah, evlenme.” (Tel.)
2. Uyumlu olmak, eşit olmak.

birik- “Birleşmek, bir araya gelmek.” (EDPT, 363)
birik- “Birleşmek, bir araya gelmek.” (DTS, 109)

birik- “Bir olmak, birleşmek.” (ATS, 41)
pirik- “Birleşmek.” (TAS, 87)
birik- “Birikmek, bir araya gelmek.” (DK, 206)
birik- “Almak, tutmak, kapmak.” (DÇT, 108)

pirĭktĭr- **IV/1333** Alt. Tel. Leb. <pirĭktĭr-
Biriktirmek.

birikdür- “Birleştirmek, bağlamak, toplamak, biriktirmek.” (EUES, 179)

biriktir- “Birleştirmek, bir arada saymak.” (ATS, 41)
piriktir- “Birlik hâline getirmek.” (TAS, 87)

pī̆rke- **IV/1334** Tel. Alt. <pī+rke-
Beylik yapmak, kendi gücünün farkında olmak.

-

biyirke- “Gururlanmak (gücüyle, durumuyla).” (ATS, 41)

pirleş- **IV/1335** Alt. <pir+le-ş-
bk. pirḥiş-.

-

birliş- “Birleşmek.” (DK, 206)

pirlik **IV/1335** Tel. Alt. <pir+lik
Birlik.

-

birlik “1. Birlik, birleştirme. 2. Birleşme.” (ATS, 41)

pirū̆ş **IV/1334** Tel. W. Açık taraf, ağız (bardakta olduğu gibi).

-

-

pirzi **IV/1335** Alt. <pir+zi
Çoğundan biri, birisi.

biri “(Onlardan) biri.” (EUES, 179)

pirüzi “Onlardan birisi.” (TAS, 87)
birüzi “Birisi.” (DÇT, 108)

pirzū̆n **IV/1335** Leb. < pirzi kün
Yarından sonraki gün.

-

-

pis I **IV/1350** Alt. Tel. Leb. Biz (1. çokluk şahıs zamiri).
Pistĭŋ “Bizim”; *Pisti kördŭŋbö?* “Bizi gördün mü?” (Alt.); *pisteŋ* “Bizden.” (Alt.).

biz “Biz.” (EDPT, 388)
biz “Biz.” (DTS, 111)

bis “Biz.” (ATS, 41)
pis “Biz.” (TAS, 88)
biz~bis~pis “Biz.” (DK, 206)
bis~pis “Biz.” (DÇT, 108, 144)

P

pis II **IV/1350** Tel. Alt. Bıçağın keskin tarafı.
Pıçaḳtaŋ pizĭ (deyim).
-
mis "Keskin taraf, uç." (ATS, 135)
mīs "Kesici aletlerin keskin yanı." (TAS, 73)
mis "Bıçak ağzı." (DK, 232)

pit **IV/1344** Alt. Tel. Leb. Bit.
bit "Bit; böcek, parazit türleri." (EDPT, 296)
bit "Bit." (DTS, 110)
biyt- "Bit." (ATS, 41)
piyit "Bit." (TAS, 88)
biyit "Bit." (DK, 206)
pit~piyt "Bit." (DLTÇ, 188)

pitte- **IV/1345** Tel. <pit+le-
Bitlenmek.
bitle- "Bitlerini ayıklamak." (EDPT, 305)
bitle- "Bit aramak (kırmak)." (DTS, 111)
biyte- "Bitlenmek." (ATS, 41)
piyte- "Bit aramak." (DÇT, 144)

pīyan **IV/1325** Tel. Merhamet, iyilik.
bk. pıyan**.

pīyanda- **IV/1326** Tel. <pīyan+ḷa-
İyilik yapmak.
buyanlā- "Hayırlı, değerli iş yapmak." (EDPT, 387)
buyanla- "Cömert olmak, nezaket göstermek." (DTS, 130)
-

pīyandū **IV/1326** Tel. <pīyan+lū
İyilik yapan.
buyanlıġ "Değerli iş yapan." (EDPT, 387)
buyanlıġ "Bereketli, ilahi, hayırlı işlerle ilgili." (DTS, 130)
biyindu "İyi, merhametli, esirgeyen (Tanrının sıfatı)." (ATS, 41)

pīyanḷığ **IV/1326** Leb. *bk.* pīyandū.

pīyanna- **IV/1326** Leb. *bk.* pīyanda-.

pīyar **IV/1326** Tel. Kirli, pis, kötü.
Pīyār sös "Kötü söz."; *pīyar tüldū* "Kötü sözler söyleyen."
-
piyar "Berbat, pis, tiksindirici." (TAS, 88)

pīyarḷa- **IV/1326** Tel. <pīyar+ḷa-
Kötülemek, kirletmek.
Ūzĭna kirgenĭ pīyarḷaỳr oḷ emes, ūzŭnaŋ çıḳḳanı kijinĭ pīyarḷaỳr. "Ağza giren değil, ağızdan çıkan insanı rezil eder."
-
-

pīyarḷaḷ- **IV/1327** Tel. <pīyarḷa-ḷ-
Kötülenmek.
-
-

pīyarḷan- **IV/1327** Tel. <pīyarḷa-n-
Kötülenmek.
-
-

pīyarḷū **IV/1327** Tel. <pīyar+ḷū
Kötü, pis.
-
-

pīyarzı- **IV/1327** Tel. <pīyar+zı-
Kötülenmek.
-
-

pīyarzın- **IV/1327** Tel. <pīyarzı-n-
Bir şeyi kötü, pis görmek.
-
-

pīyarzıra- **IV/1327** Tel. *bk.* pīyarzı-.

piye **IV/1328** Alt. Deve yününden yapılmış Kırgız kumaşı.
-
-

pīye **IV/1328** Tel. Önce, önce anılan, eski.
bk. paya.

pīyeḥĭ **IV/1328** Tel. Eski, yukarıda anılan.
bk. payağı.
-
-

piyele- **IV/1329** Alt. Leb. Dans etmek.
-
bicele- "Dans etmek." (ATS, 40)
piyele- "Dans etmek." (TAS, 88)

pḷā- **IV/1418** Alt. Zorla elinden almak.

P

bk. pıḷā-.

pḷāş **IV/1419** Alt. Tartışma, kavga.
bk. pıḷāş.

pḷāş- **IV/1419** Alt. Birbirinden almak.
Sös pḷāştı. "Onlar tartıştılar, kavga ettiler."
bk. pıḷāş-.

pḷāşçı **IV/1419** Alt. <pḷāş+çı
Soyguncu.
bk. pıḷāşçı.

pḷāşḳın **IV/1419** Alt. <pḷāş-kın
bk. pıḷāş.

pḷāt **IV/1419** Tel. <Rus. платок
Bağlamak için örtü, başörtüsü.
-
plat "Başörtüsü, şal." (ATS, 146)
plāt "Başörtüsü, baş örtü." (TAS, 88)
plat "Başörtüsü, şal." (DLTÇ, 188)

pḷāt- **IV/1419** Alt. Zorla elinden aldırmak.
-
-

pō **IV/1261** Alt. Tel. Leb. <po(pu)+ġa
Buraya.
Pō keldĭ. "O buraya geldi."
-
bō "Bu." (ATS, 42)
bō~pō "Buraya." (DÇT, 109, 144)

poçḳo **IV/1287** Tel. 1. =poçḳa (<Rus. бочка): fıçı, varil.
2. =boḳça "bavul, valiz."
bk. poḳço
-
pokço "Valiz, bavul." (TAS, 88)
boçko "Varil, fıçı." (DÇT, 109)

podo **IV/1285** Tel. Töl. 1. Tahminî fiyat.
2. Podo= 4 ruble; Sonbaharda podo başlık parası olarak gelin için 4 ruble değerinde ödenir. (Töl.)
boda "Kabaca tahmin." (DK, 242)

podō **IV/1286** Alt. *bk.* podoġo.

podo- **IV/1285** Tel. Düşünmek, hesap etmek.
Yaḳşā podo! "Bunu iyilik olarak gör!"; *Pu kijilerdĭ nege podop aẏdaẏn?* "Bu insanları neden tutayım?"; *Oḷ ortodo yetken Tölöstör on ekki krelū aẏḷ pododım.* "Zannımca, orada on iki çadır Tölös var." (P.d.V.I, 148,2)
-
bodo- "1. Çözmek. 2. Öneri getirmek, tahmin yürütmek. 3. Saymak, saygı göstermek. 4. Bir şeyi değerlendirmek." (ATS, 41)
boda- "Düşünmek, aklından geçirmek, zannetmek, önermek." (DK, 207)
bodo- "Saymak, düşünmek, hesap etmek." (DLTÇ, 143)

podoġo **IV/1286** Tel. Kanca.
-
-

podoġoḷo- **IV/1286** Tel. <podoġo+ḷo-
İliklemek, kanca ile tutturmak, elleri kavuşturmak.
-
-

podoḷ- **IV/1286** Alt. Tel. <podo-ḷ-
Değerlendirilmek.
-
bodol- "1. Çözülmüş olmak. 2. Tahmin edilmiş olmak. 3. Sayılmış olmak. 4. Değerlendirilmiş olmak. 5. Sayılmak." (ATS, 42)

podoḷġōn **IV/1286** Alt. Tel. <podoḷ-ġōn
Kıymet, hesap.
-
bodolgo "1. Maksat. 2. Vazife. 3. Sorun." (ATS, 42)

podōḷo- **IV/1286** Alt. *bk.* podoġoḷo-.

podoş- **IV/1286** Tel. Alt. <podo-ş-
Hesaplaşmak.
-
bodoş- "1. Birlikte çözmek. 2. Birlikte sayılmak." (ATS, 42)

podu **IV/1286** Tel. Zayıf, solgun.
-
bodu "Zayıf, solgun, sıska." (ATS, 42)
podu "Ağır kanlı, uyuşuk." (TAS, 88)

poġıḷt- **IV/1266** Tel. Diz çökmek.
-
-

poġın- **IV/1266** Tel. Önünde eğilmek.
Tize poġışdı. "O dizlerini büktü."
boḳun- "Kendi ayaklarını çaprazlamak." (EDPT, 316)

P

-

poġırıḷ- **IV/1266** Tel. Bükülmek (bacaklar), ayağını burkmak.
Pudŭm poġırıḷdı. "Bacaklarım büküldü, ayağımı burktum."

-

poġoçı **IV/1265** Tel. 1. Çukur, küçük dere.
2. Dağ geçidi.
Üyeçek pīle Ija teḥen ekki özektiŋ ortodo pīk poġoçı pile aştıbıs, oḷ poġoçonıŋ ajūda yış aẏmaḳtıŋ saḷġan obōzın kördübüs, pīk poġoçı aşḳanda adı poyıbĭs ezen çıḳtıbĭs tep em annaŋ arı tüjerĭnedē çeberlezĭn tep ā attıŋ pajınaŋ, aġaştıŋ pürüneŋ ebeş saḷagele oḷ poġoçınıŋ ēzĭne pajırıp paradıḳ tedĭler. "Üyeçek ve Ija nehirleri arasındaki uzun dağ geçitlerini aştık ve bu geçitlerde Kara Tatarlar tarafından yapılan *obo* gördük, onlar her zaman oraya birkaç at kılı ve yaprak koyduklarını, dağa sağ salim çıktıkları için ve aynı zamanda sağ salim inmeleri için dağ geçitleri efendilerine baş eğdiklerini bize anlattılar."

bogoçı "Dağ geçidi." (ATS, 42)
pogoçı "Dağ boğazı, geçit." (TAS, 88)

poġōḳ **IV/1265** Tel. Alt. 1. Kuş kursağı
2. Âdemelması, guatr (insanlarda).
bk. pōḳ.

pojo **IV/1296** Tel. Alt. <Rus. возжи
Dizgin.

-

bōjo "Dizgin." (ATS, 42)
pōjo "Dizgin." (TAS, 88)

pojo- **IV/1296** Tel. Alt. Kumd. <poj+a-
Boş olmak, özgür olmak, kurtulmak, tehlikeden kaçmak, zamanı olmak.
Ḳoḷoŋ pojodı. "Kolan gevşedi." (Alt.); *İşten pojoyır (pojor).* "O işini bitiriyor." (Tel.)

boşū- (?boşō-) "Serbest bırakmak, özgür bırakmak." (EDPT, 377)
boşu- "1. Serbest kalmak, özgürlüğe kavuşmak 2. Gevşemek, (düğüm için) çözülmek. 3. Serbest bırakmak, 4. (Yükümlülükten) muaf tutmak, (suçu) bağışlamak 5. Boşamak (eş.) 6. (Mide için) bulanmak, ishal olmak (DTS, 123);
bojo- "1. Kurtulmak. 2. Son bulmak, bitmek. 3. Boşaltmak. 4. Zayıflatmak." (ATS, 42)
pojo- "Serbest kalmak." (TAS, 88)
bojo-~boşo- "Kurtulmak." (DLTÇ, 143)
bojo- "1. Bitmek, sona ermek. 2. Kurtulmak; gevşemek. 3. Boşa çıkmak, gözden kaybolmak." (DÇT, 108)

pojodım **IV/1297** Tel. <pojot-m
Kurtuluş.

-

-

pojodış- **IV/1297** Tel. <pojot-ş-
Birlikte kurtarmak.

-

-

pojodoçı **IV/1297** Tel. <pojot-a+çı
Kurtarıcı.

-

pojodığçı[15] "Kurtarıcı." (RKS, 133)

pojodū **IV/1297** Tel. <pojot-ū
Kurtuluş.

-

bojodu "Kurtulma." (ATS, 42)

pojon- **IV/1296** Tel. Alt. <pojo-n-
Kurtulmak, çözülmek, gitmek.

boşun- (boşon-) "Kendini kurtarmak, serbest kalmak." (EDPT, 383)
boşan- "1. Serbest kalmak, özgür bırakılmak. 2. Gevşemek, (düğüm için) çözülmek 3. Boşanmak (kadın için)." (DTS, 122)
boşun- "Kurtulmak." (DTS, 123)
bojon- "1. (At için) çözülmek, boşalıp kurtulmak. 2. Herhangi bir ağırlıktan kurtulmak." (ATS, 42)
pojon- "Serbest kalmak, boşanmak (hayvan)." (TAS, 88)

pojot- **IV/1296** Alt. Tel. Leb. <pojo-t-
Kurtarmak, çözmek, bırakmak.
Pojot menĭ püḥün! "Bugün beni serbest bırak!"; *Ḳuẏşḳan azınçaḳ pojot!* "Kolanı biraz esnet!"

boşut- (?boşot-) "Salıvermek, serbest bırakmak." (EDPT, 378)

[15] *Избавитель* maddesi içinde.

P

boşat- "1. Özgürlüğe kavuşturmak. 2. Boşaltmak 3. Gevşetmek, (düğümü) çözmek 4. Boşandırmak." (DTS, 122)
boşut- "1. Kurtarmak 2. Boşaltmak, (mideyi) temizlemek." (DTS, 123)

bojot- "1. Kurtarmak. 2. Zayıflatmak. 3. Hafifletmek." (ATS, 42)
pojot- "Serbest bırakmak, salıvermek, boşaltmak." (TAS, 88)
bojot- "Serbest bırakmak, salıvermek, koyuvermek." (DK, 207)
puşat- "Serbest bırakmak." (DK, 243)
bojot-~boşot- "Bırakmak, salıvermek, serbest bırakmak." (DLTÇ, 143)
bojot-~boşot-~pojot- "1. Bitirmek, tamamlamak. 2. Serbest bırakmak, kurtarmak, boşaltmak, salıvermek." (DÇT, 108, 144)

poḳ **IV/1264** Alt. Tel. Leb. Bok, dışkı, ters, gübre.
Ḳoẏ poġı "Koyun dışkısı."

bōk "1. Yeşil küf. 2. Dışkı, gübre." (EDPT, 311)
boḳ "Bok, dışkı, gübre." (DTS, 120)

bok "Ters, gübre, dışkı, bok." (ATS, 42)
bok~pok "Bok, dışkı, gübre." (DK, 207, 242)
bok~pok "Bok, gübre, dışkı." (DÇT, 109, 144)

pōḳ **IV/1264** Leb. Guatr.

bokuk (?bokok) "Boğazdaki şişlik; Guatr, âdemelması, kuş kursağı; *mec.* tomurcuk." (EDPT, 313)
boġuḳ~boḳuḳ~būḳ~buḳuḳ " Şiş, ur; boğazdaki apse, guatr." (DTS, 117, 121, 134)

bogok "1. Âdemelması. 2. Guşa hastalığı." (ATS, 42)
bōk "Guşa, çedve." (ATS, 42)
pogok I "Gırtlak kıkırdağı." (TAS, 88)
pogok II "Guatr hastalığı." (TAS, 88)

poḳ- **IV/1264** Tel. Diz çökmek.

bok- "Ayak ayak üstüne atmak." (EDPT, 311)
buḳ- "Bükmek, eğmek, katlamak." (DTS, 134)

-

poḳço **IV/1264** Tel. Alt. 1. Valiz. 2. Yastık. 3. İp yumağı.

bōġ "Bohça, demet, tomar." (EDPT, 311)
boġ "Bohça, balya, taşıma amacıyla yapılan paket." (DTS, 117)

pokço "Valiz, bavul." (TAS, 88)

pōḳtı- **IV/1264** Tub. Küflenmek.

-

boktı- "Küflenmek." (ARS, 30)

poḳtıḳ- **IV/1264** Tel. W. Tökezlemek.

-

-

poḷ **IV/1273** Tel. Alt. <Rus. полъ Yer, zemin.

-

pol[16] "Yer, döşeme." (RKS, 334)

poḷ- **IV/1273** Alt. Tel. Leb. 1. Olmak, var olmak, baş vermek (Zaman ve kip bildirerek isimler yüklem olmaya yetersiz olduğunda kullanılır.)
Aḳım[17] *oḷ çaḳta peş yaştū poḷdı.* "O zaman benim kardeşim beş yaşındaydı." (Alt.); *D'aḳşı poḷza sadıp aḷaẏn.* "Eğer iyiyse, onu satın alayım."; *Atım par poḷdı.* "Benim atım vardı."; *Kem poḷboġoẏ* "Kim olursa olsun." (Tel.); *kemdē poḷzo (deyim), andī̄ poḷġondo* "Eğer öyle idiyse" (Tel.); *Andī̄ poḷordo* "Eğer öyleyse."; *Andī̄-dā poḷzo (deyim), Oḷ poḷbozın?* "O değil mi?"; *Ḳudaẏdıŋ kijisĭ oḷ poḷbozo?* "O Allah'ın adamı değil mi?" (Tel.); *Men poḷŭp sen aẏt!* "Benim yerime konuş!" (Tel.); *Poḷzo poḷor.* "Olabilir. (Alt.); *Oḷ poḷorbo?* "Bu o mudur?" *Poḷor poḷbos kiji* "Kimse" (Tel.); *Mında kiji par poḷor.* "Burada insan olmalı." (Tel.); *Poḷġon yerde adı çıḳtı.* "O bütün ülkelerde ünlendi."; *Yaḳşı ölūlū̄ poḷġojın Ḳara Ḳuḷa Mattırdıŋ yurtŭnda yedĭp öl! Yaman ölūlū̄ poḷġojın yetpeẏ yoḷdo öl!* "Eğer iyi bir şekilde ölmek kaderinde varsa o zaman Kara Kula Mattır'ın ülkesine git ve orada öl! Eğer kaderinde kötü bir şekilde ölmek varsa o zaman Neya'ya kadar git ve orada öl!" (Alt.); *Paḷaŋ poḷzo boḷorım.* "Ben senin çocuğun da olu-

[16] *Пол* maddesi içinde.

[17] OSTN'de bu kelime *aḳın* yazılmıştır.

rum."; *Onçodoŋ ḳomoyının peş küremke poḷzo poḷor, poḷbozo oḷ dō yoḳ tüjet.* "Onun ortalama ağırlığı 5 libredir, bazen de daha az." (Tel.); *ḳaçandā poḷzo* "Ne zaman olursa olsun, her zaman."; *Adıŋ poḷzo arıbazın! Arḳaŋ poḷzo yıdabazın! Yajıŋ poḷzo uzun polzın! Yajıŋ poḷzo möŋkü poḷzın!* "Atın yorulmasın! Belin bükülmesin! Ömrün uzun olsun! Hayatın sonsuz olsun!" (Tel.); *Temir-dā poḷzo ḳısḳa kes! Aġaş-tā poḷzo uzun kes!* "Demir olanı kısa, ağaç olanı uzun kes! (atasözü)." (Alt.); *Kīk poḷzo tüktū poḷor, kiji poḷzo attū poḷor.* "Geyikse kürklü, insansa adlı olur. (atasözü)"; *Pir peş çaḳırım poḷġaẏ.* "Bu 5 versttir."; *Seniŋ küçū ḳarındajıŋ dā üẏrenze poḷġoẏ.* "Eğer küçük kardeşin okuyorsa bu yeter."; *Anı poḷġınça soḳtı.* "Onu yeterince dövdü." (Tel.); *Köp poḷıp çöp poḷġınça as poḷıp us poḷġın!* "Çok olup kötü olacağına az olsun işe yarasın. (atasözü)."

2. Olmak.

Paẏ poḷdım. "Ben zengin oldum." (Alt.); *Yüs örö poḷdı.* "Başını kaldırdı." (Tel.); *Oḷ kiji pīge naḳ poḷdı.* "O memurun arkadaşı oldu."; *Ḳaçan pelen poḷdıŋ?* "Sen ne zaman hazır oldun?" (Tel.); *Ḳān poḷdı.* "Kağan oldu." (Alt.); *Yān poḷdı.* "Büyük oldu."; *Öŋü yoḳ poḷdı.* "Rengi soldu."; *Kīmim su poḷdı.* "Kıyafetim ıslandı." (Tel.); *Em ḳaẏdattaŋ poḷboġoẏm?* "Şimdi ben ne yapayım? (Benim hâlim ne olacak?)" (Tel.); *Ne poḷdıŋ?* "Sana ne oldu?" (Alt.); *Öröḥŭ Ḳudaẏdaŋ poḷotton-bizĭŋ, tömenḥi Erlikteŋ poḷotton-bizĭŋ?* "Yukarıdaki Allah mı yarattı seni, aşağıdaki Erlik mi?" (Tel.); *Ḳuş poḷıp uçŭp keldĭ?* "Kuş olup uçup geldi." (Alt.); *Üç yıḷ poḷıp keldĭ.* "Üç sene sonra geldi."; *Sā poḷıp keldim.* "Ben senin için geldim." (Tel.); *Ekki akım ekki aḷ pörü poḷdı.* "İki ağabeyim kızıl kurda dönüştüler."; *ḳan poḷotton kiji* "Han olan kişi."

3. *-p zarf-fiil ekiyle* birleşerek hareketin olasılığını bildirir:

Keçĭp poḷbos. "Düzelmek mümkün değil." (Tel.); *Körŭp poḷbodım.* "Ben göremiyordum." (Alt.); *Kiji tilĭ pile aẏdıp poḷbas.* "Bunu söz ile anlatmak mümkün değil."

4. Gelecek ve şimdiki zaman sıfat-fiil ekleriyle birleşerek olasılık bildirir:

Turar poḷor. "Herhâlde o kalkabilir."; *Aẏtpas poḷor.* "Belki de o söylemeyebilir."; *Kelḥen poḷġan.* "Belki de o geldi."; *At ēzi yoḳ kelḥen, tüşken poḷor.* "At sahibi olmadan geldi, belki de o yolda düşmüştür." (Alt.); *Abıs mekelep kresteẏrḥe yatḳan poḷor tep, tüşpeẏ yadın.* "Ben rahibin beni kandırarak vaftiz etmek istediğini düşünüyordum zira ben vaftiz olmamıştım." (Tel.); *Adam ezirĭk yıġıḷġan poḷor.* "Benim babam herhâlde sarhoşken attan düştü." (Alt.)

5. *Poḷ-* fiili geçmiş zaman sıfat-fiil eki ve şart eki ile ayrı ayrı iki defa birleştiği zaman olasılık bildirir:

Ḳat ūrönḥön poḷġon polzom Ḳudaẏdıŋ sözŭn piler edem. "Eğer bu yazma ve okumayı öğrenseydim, herhâlde Allah'ın yazdıklarını anlayabilirdim.

6. *Poḷ-* fiilinin şart şekli, *-ġıdī* zarf-fiiliyle birleşerek kesin gelecek zaman bildirir.

Tabışḳaḳtı tapḳıdī poḷzoŋ men paraẏn! "Eğer bilmeceyi çözersen ben gideceğim (evleneceğim)."

---

bol- "Olmak, … hâline gelmek." (EDPT, 331)

bol- 1. Meydana gelmek, olmak, yer almak. 2. Mevcut olmak, var olmak 3. (Zaman için) geçmek. 4.... hâle gelmek." (DTS, 119);

---

bol- "Olmak." (ATS, 42)

pol- "1. Olmak. 2. Bulunmak." (TAS, 88)

bol-~pol-~bul-~pul- "Olmak, var olmak." (DK, 207, 242, 243)

bol-~pol-"Olmak, var olmak." (DLTÇ, 143, 189)

bol- ~vol-~pol- "Olmak." (DÇT, 109, 111, 144)

poḷçoḳ **IV/1282** Alt. Tel. Leb. 1. Parça, dilim.

Pir poḷçoḳ et perdi. "Onlar bir parça et verdiler." (P.d.V.I, 14,133); *Ūlçaḳ bir poḷçoḳ et ḳazandaŋ çārıp aḷıp yedĭ.* "Oğlan kazandan bir parça et aldı ve yedi.";

Bir poḷçoḳ mus yamġır bıḷa ḳojo tüşken. "Bir parça buz yağmurla birlikte yağdı."
2. Kozalak; yumru, yuvarlak.
Poḷçoḳ pajı toḷınıp keldĭ. "Yuvarlak top gibi kafası aşağı doğru yuvarlanıp keldi." (Alt., P.d.V.I, 28,64); *Poḷçoḳ poḷçoḳ çıḳtı.* "Şişlikler ortaya çıktı."

bolçok "1. Küre, yuvarlak. 2. Küçük parça. 3. (Vücuttaki) kabarcık. 4. Düğüm. 5. Şişkin, kabarık." (ATS, 42)
polçok "1. Parça, küçük parça. 2. Yuvarlak, küre." (TAS, 88)
bolçok "Topak, yumru, yuvarlak." (DÇT, 109)

poḷġō- **IV/1281** Alt. Tel. 1. İhtiyatlı, dikkatli olmak.
Poḷġōbosto "Tesadüfen"
2. *poḷġōbos* "pasaklı" (W.)

bolgō- "Gözlemek, açıklamak." (ATS, 42)
polgo- "Dikkatle bakmak." (DK, 242)

poḷġōm **IV/1281** Tel. <poḷġō-m
bk. poḷġōnū.

poḷġōmçılū **IV/1281** Tel. <poḷġōm+çı +ḷū
Dikkatli, ihtiyatlı.

-

poḷġōn- **IV/1281** Tel. <poḷġō-n-
Kendine bakmak.

-

bolgōn- "1. Açıklamak. 2. Sakınmak, dikkat etmek." (ATS, 42)

poḷġōnū **IV/1281** Tel. <poḷġōn-ū
Dikkat.
Poḷġōnū yoḳ "Dikkatsiz."

-

-

poḷış **IV/1279** Alt. Tel. Leb. Yardım etme.
boluş "Yardım, yardımcı." (EDPT, 345)
boluş "Yardım (söz), yardım, destek, koruma, himaye." (DTS, 120)

boluş I "1. Yardım, destek. 2. Sömürü şekli, feodal." (ATS, 42)
boluş II "Olma, var oluş." (ATS, 42)
poluş "Yardım." (TAS, 88)
boluş "Yardım." (DLTÇ, 143)
boluş "Yardım." (DÇT, 109)

poḷış- **IV/1279** Alt. Tel. Leb. Yardım etmek.
Ḳudaỳ poḷışsa tudarım. "Allah'ın yardımı ile onu yakalayacağım."

boluş- "Bir araya gelmek, yardım etmek." (EDPT, 345)
boluş- "Bir araya gelmek, yardım etmek." (DTS, 120)

boluş- "Birlikte olmak, birbirine yardım etmek." (ATS, 42)
poluş- "Yardımlaşmak, yardım etmek." (TAS, 88)
bolış-~polış-~pulaş- "Yardım etmek." (DK, 207, 243)
boluş-~bolış- "Yardım etmek." (DÇT, 109)

poḷışçān **IV/1279** Tel. 1. Yardım etmeye hazır olan.
2. Yardım eden.

-

boluşçı "1. Yardımcı. 2. *gr.* Yardımcı." (ATS, 42)
poluşçı "1. Yardımcı. 2. Savunucu." (TAS, 88)

poḷıştır- **IV/1279** Tel. <poḷış-tır-
Yardım ettirmek.

-

poḷoḳ **IV/1278** Alt. Tel. Kadın cinsiyet organı.
bolok "Kadın cinsiyet organı." (DLTÇ, 143)

poḷot **IV/1279** Alt. Tel. Leb. Çelik.
pulat "Çelik." (EUES, 563)
polot "Çelik." (ATS, 42)
pulat "Çelik, polat." (TAS, 90)
bolot~polot "Çelik, polat." (DK, 207)
bolot "Polat, çelik." (DÇT, 109)

poḷtraḳ **IV/1282** Tel. Güçsüz, zayıf.

-

pōm **IV/1298** Tel. Alt. Kumd. Nehir kenarındaki kayalıklarda bulunan sarp geçit.

-

bōm "Sarp kaya çıkıntısı." (ATS, 42)
pōm "Yalçın kaya çıkıntısı, sarp kaya çıkıntısı." (TAS, 88)

porbuẏ **IV/1273** Alt. İnek bacağından çıkarılan bütün deriden yapılan ve yolculukta kullanılan kırba.
-
borboy~borbuy "1. Bir kovadan yarım kovaya kadar değişen at veya ineğin böğründen çıkarılmış deriden yapılmış kırba. 2. Kurutulmuş inek memesinden kutu." (ATS, 43)

porçoḳ **IV/1272** Kumd. Nasır.
-
-

pordo **IV/1272** Leb. Balık tutmak için nehre yapılan set.
-
mordo "(Balık avı için) çöten, kirtil." (ATS, 135)
mordo~marda "Olta takımı." (DK, 233)

porḳıḷda- **IV/1271** Tel. Fokur fokur kaynamak (su).
-
borkılda- "Kaynamak, (suyun kaynaması sırasında) fokurdamak." (ATS, 43)
borlo- "Fokurdamak." (DÇT, 109)

porḷot- **IV/1271** Tel. Çöp atmak, etrafa saçmak.
-
borlot- "Saçıp savurmak." (ATS, 43)
porlot- "Pisletmek, çöp atmak." (TAS, 89)

poro **IV/1270** Alt. Tel. Leb. Boz, kır (at rengi).
bōz "Boz, gri." (EDPT, 388)
boz "1. Boz, gri. 2. (Saç için) kır. 3. Gri renkli (giysi)." (DTS, 124)
boro "Gri, kır renkli." (ATS, 43)
poro "At donunun kır rengi." (TAS, 89)
pos "Boz, gri." (TAS, 89)
boro "Boz, gri." (DK, 207)
bor(o) "koyu gri (mavi - beyazımsı rengini andıran) at." (DÇT, 109)
būvra~poro "Gri." (DÇT, 110, 144)

pōro **IV/1270** Tel. Yakın zamanda, önce.
-
bōro "Çok önce." (ATS, 42)
pōro "Çoktan, çoktan beri." (TAS, 88)

pōroġı **IV/1270** Tel. <pōro+ḳı
Yakın zamanda olan, önceki.
-
bōrogı "Çok önce olan, eski." (ATS, 43)
pōrogı "1. Eski, evvelki. 2. Geçen yılki." (TAS, 89)

poroġon **IV/1270** Tel. =porān
Kar fırtınası, tipi.
-
borogon "Kar fırtınası." (ATS, 43)
porogon "Kar fırtınası, boran." (TAS, 89)
poroŋ "Bulanık (su)." (DK, 242)
boro~bur "Boz, gri, kır." (DLTÇ, 143)
borān~borōn~boroŋ "Duman, sis." (DÇT, 109)
bo borōn "Alaca karanlık." (DÇT, 109)

poroġot **IV/1270** Tel. <poro+ḳat
Frenk üzümü.
-
boroŋot "Yabanî siyah Frenk üzümü." (ATS, 43)
boroŋot "Siyah Frenk üzümü." (DLTÇ, 143)

poromoẏ **IV/1270** Tel. <Rus. упрямый
İnatçı, dik başlı, azimli.
-
-

porontıḳ **IV/1270** Tel. *bk.* poroŋ.
boromtık "Donuk, mat." (ATS, 43)
bozomtık "1. Bulanık. 2. Loş." (ATS, 43)
poromtık "Koyu renk." (TAS, 89)
pozomtık "1. Yarı karanlık. 2. Bulanık." (TAS, 89)

poroŋ **IV/1270** Kumd. Bulanık (su).
-
poron "Bulanık (su)." (KRS, 57)

poroŋı **IV/1270** Tel. *bk.* poroŋ.

pōrop **IV/1270** Tel. <Rus. погребъ
Mahzen, kiler.
-
pokrop "Mezar." (ATS, 146)
pōrop "Bodrum." (TAS, 89)

poros **IV/1270** Tel. <Rus. бросать
Poros ettĭ. "Mahvetti, yok etti."
-
-

porsoḳ **IV/1273** Leb. *bk.* porsuḳ.

porsuḳ **IV/1273** Alt. Tel. Leb. Porsuk.

P

borsmuk (?p-)~borsuk (?p-) "Porsuk." (EDPT, 369, 368)
borsmaḳ~borsmuḳ~borsuḳ "Porsuk." (DTS, 121)
borsık~borsuk "Porsuk." (ATS, 43)
porsık "Porsuk." (TAS, 89)
borsuk~morsok~porsok "Porsuk." (DK, 207, 242)
borsuk "Porsuk." (DÇT, 109)

portı- **IV/1271** Tel. Küflenmek, küf tutmak.
-
bortı- I "Kırmak, ufalamak." (ARSL, 126)
bortı- II "Kırılgan, dayanıksız olmak." (ARSL, 126)

portıġan **IV/1271** Tel. <portı-ġan
Küf.
-
portıgan "Bayat, küflenmiş." (TAS, 89)

portıḳ **IV/1271** Tel. Leb. Kırılgan (cam), giyilmeyen (ayakkabı ve kıyafet), oldukça zayıf.
-
bortık "Kırılgan, sağlam olmayan." (ATS, 43)
portık "1. Küf. 2. Çürük, dökük." (TAS, 89)

portıt- **IV/1272** Tel. <portı-t-
Küflendirmek.
-
-

pōs **IV/1288** Alt. Tel. Leb. Gebe (hayvan).
boġuz (boġoz) "Boğaz." (EDPT, 322)
boġaz~boġuz "1. Boğaz, gırtlak . 2. *mec.* Mide (fizyolojik ihtiyaçların tamamı), oburluk. 3. Tahıl ekmeği; yem." (DTS, 118)
bōs "(Hayvan için) gebe." (ATS, 43)
pōs "Gebe inek." (TAS, 89)
bōs~pōs "Gebe hayvan (at, deve, inek vb.) (DLTÇ, 143, 189)
bōs "1. Gebe at. 2. Gebe inek." (DÇT, 109)

pos- **IV/1288** Tub. Leb. Kaçmak, çekip gitmek, başka yere yerleşmek.
-

pos I **IV/1287** Tel. Alt. Leb. 1. Boz, gri. *Pos at* "Boz at"; *Aḳ pos at, kök pos at, ḳara pos at* "Boz donun farklı renkleri"; *Pos pārçıḳ* "Karatavuk" (Tel.); *Pos torḳoẏ* "Tarlakuşu" (Tel.)
2. Alaca karanlık, şafak.
3. Dişi kuş.
bōz "Boz, gri." (EDPT, 388)
boz "1. Boz, gri. 2. (Saç için) kır. 3. Gri renkli (giysi)." (DTS, 124)
boro "Gri, kır renkli." (ATS, 43)
poro "At donunun kır rengi." (TAS, 89)
pos "Boz, gri." (TAS, 89)
pos "Boz, gri." (DK, 242)
bos "Boz, gri." (DÇT, 109)

pos II **IV/1288** Tel. W. İnatçı, azimli, dik başlı.
-
bos "1. İnatçı, direngen. 2. Erlik'in sıfatı." (ATS, 43)

posḳo **IV/1289** Tel. Alt. <Rus. воск
Bal mumu.
-
-

posḳoḷū **IV/1289** Tel. Alt. <posḳo+ḷū
Bal mumlu.
posḳoḷū paḷ "petekli bal"
-
-

posḳos **IV/1289** Tel. Kaya balığı.
-
boskos "Kaya balığı." (ATS, 43)
poskos "Kaya balığı." (TAS, 89)

pospo **IV/1293** Alt. Tel. Leb. <Rus. оспа
Çiçek hastalığı.
-
-

pospoçı **IV/1293** Tel. <pospo+çı
Çiçek hastalığı aşısı vuran kişi.
-
-

posto **IV/1290** Leb. Tub. <Rus. мост
Köprü.
-
posto "Köprü." (DLTÇ, 188)

posto- **IV/1292** Tel. Bir şeyi özlemek, bir şeyin hevesinde olmak, istemek, yalvarmak.

Poyım tuġanım nesĭ artıḳ- postop aẏtḳan söz artıḳ. "Benim akrabalarımın iyi tarafı nedir? Acıklı acıklı söylenen sözleridir."; *Poyımnıŋ ardam tabıḷġaẏ- pos torġoẏ çıḷap postodım.* "Ailemi bulabilmek için ben toygar gibi acıklı acıklı yalvardım."

-

bosto- "1. Rica etmek, şikâyetle bahsetmek. 2. Bir şeyin yakınına gitmek." (ATS, 43)
posto- "Yalvarmak." (TAS, 89)

poş **IV/1294** Alt. Tel. Leb. Boş, serbest, gevşek.
Men emdi poş poḷdım. "Benim şimdi işim yok." (Alt.); *Ḳoḷoŋ poş poḷdı.* "Kolan az gerdirilmiş, gevşek." (Alt.); *Poş at-pıḷa parġan kiji üç ḳonop yeder.* "Yükü olmayan atla giden adam gideceği yere üç güne varır." (Tel.); *Poş saḷıbī!* "Onu bırak!" (Tel.); *Aḷtı yıḷ toẏḷodı, yettĭnçĭ yıḷ poş poḷdı.* "Onlar altı sene boyunca toy yaptılar, yedinci sene ise bıraktılar."; *Sen mā poş künde kelĭp yür!* "Uygun olduğun gün yanıma gel!" (Tel.)
boş (?bōş) "Boş, serbest." (EDPT, 376)
boş "1. Boş, serbest, kullanılmayan. 2. (Hayvanlar için) özgür, başıboş, bağlı olmayan. 3. Bağımsız, özgür. 4. Bekar, boşanmış (eş). 5. Yumuşak (toprak); gevşek (DTS: 121, 122);
boş "1. Boş vakit. 2. Boş. 3. Özgür, serbest. 4. Zayıf." (ATS, 43)
poş "Boş." (TAS, 89)
boş~poş "Boş." (DK, 207)
boş "Boş, serbest." (DLTÇ, 143)
boş~poş "Boş." (DÇT, 109, 144)

poşḳınaḳ **IV/1296** Tel. <poş+ḳınaḳ , =poşḳına
Yeterince serbest, gevşek, sabit durmayan.

-

-

poşḳo **IV/1295** Tel. < Mandsch.
Düşük rütbe, vergileri toplayan.

-

boşko "Memur." (ATS, 43)

poşḳojoç **IV/1295** Leb. Gevşek, serbest.

-

-

pot **IV/1282** Alt. Tel. <Rus. вот
İşte.

-

vot "İşte." (DK, 208)
vot "İşte." (DÇT, 111)

potḳo **IV/1284** Tel. Lapa (yemek).

-

botko "*es.* Hayvanın ilk sağımı sırasında Cayık'ın şerefine dua için kısrak sütünün yulaf unuyla karışımı." (ATS, 43)

potḳoḷo- **IV/1285** Tel. <potḳo+ḷa-
Yedirmek, lapa ikram etmek.
Öböḥöndördŭ potḳoḷodı. "Ebeveynlerine yulaf lapası ikram etti."

-

-

potpaẏḷa **IV/1285** Leb. <Rus. подполье
Bodrum, yeraltı.

-

potpoylo "Bodrum." (ATS, 146)
podpol~podpole~podpolye~potpile~pötpilö~pötpölö "Bodrum." (DK, 242)
potpuyle "Bodrum, yeraltı." (DLTÇ, 189)

poẏ **IV/1262** Alt. Tel. Leb. 1. Boy, beden, gövde, endam.
Poyı uzun "Boyu uzun."; *poyı ḳısḳa* "Boyu kısa."
2. Yaş, yetişkinlik.
Poẏġa yetken paḷa "Büyük genç kız (gelin)." (Alt.)
3. Eşyanın önemli kısmı.
Aġaştıŋ poyı "Ağaç gövdesi"; *sudŭŋ poyı* "Nehrin önemli yatakları"; *çeçektĭŋ poyı* "Meyvelerin çok olduğu yer." (Tel.); *Oḷ suḷardıŋ poyında* "Baş nehrin kenarında."
4. Meyve çekirdeği.
5. Kendi, öz.
Poyım "Kendim."; *poyıŋ* "Kendin."; *poyı* "Kendi."; *poyımıs* "Kendimiz."; *poyıŋız* "Kendiniz."; *poẏḷarı* "Kendileri."; *poyımnıŋ ḳoḷıbıḷa* "Kendi elimle."; *Poyın poyı öttŭrdŭ.* "O kendini öldürdü."; *Men yaŋısḳan poyım* "Sadece ben kendim."; *Poyınıŋ aḷdına* "Kendi hâlinde, özgür." *Yaẏzaŋ poyı keldĭ.* "Zaysan kendi geldi."; *Yaẏzaŋnıŋ poyın*

P

kördŭm. “Ben Zaysanın ta kendisini gördüm.”; *Poyım poyıma aÿttım.* “Ben kendi kendime konuşuyordum.”; *pasḳan poyınça* “Gelir gelmez”; *su poyında* “Nehir kenarında.”; *Atḳan poyınça aŋ yığıḷdı.* “O ateş eder etmez hayvan düştü.”; *Oḷ poyınça* “O an”; *par poyım* “Tamamen ben.”; *poyında parḷū* “Hamile.”

bōḏ~bōy “Boy, endam; boy, kabile.” (EDPT, 296, 384)
boḏ ~bod “1. Beden, boy, endam. 2. Büyüme.” (DTS, 114, 116)

boy I “(İyelik ekiyle birlikte) kendi, kendisi.” (ATS, 43)
boy II “(İnsanın) boyu. 2. Yaş. 3. Grup, sınıf. 4. Bir şeyin dış yüzü, yüzey.” (ATS, 43)
poy “Yaş, çağ, dönem.” (TAS, 89)
boy I~poy “Boy, büyüme.” (DK, 207, 242)
boy II~buy~poy~puy “Kendi.” (DK, 207, 242, 243)
boy “Kendi.” (DLTÇ, 143)
poyı “Kendi.” (DLTÇ, 189)
boy~poy “Boy; kendi.” (DÇT, 108, 144)

poya **IV/1267** Tub. Leb. Evde yapılan bira.

boco “1. Bir tür ev birası. 2. Serbest zaman.” (ATS, 41)
bozo “Bir tür ev birası.” (ATS, 43)

poÿdaŋ **IV/1264** Leb. *bk.* poÿdoŋ

poÿdaşta- **IV/1264** Leb. Tub. *bk.* poÿdoşto-.

poÿdoŋ **IV/1264** Tel. =poÿdaḳ
Bekâr, yalnız.

bodtak “Kabile üyesi (?); bekâr erkek (?).” (EUES, 185)
boydoŋ “1. Bekâr. 2. Dul erkek.” (ATS, 43)
poydoŋ “Bekâr.” (TAS, 89)
boydaŋ “Bekar oğlan.” (DK, 207)
poydoŋ “Bekar, yalnız; damat, gelin.” (DLTÇ, 188)
boydoŋ “Genç, bekar (erkek).” (DÇT, 109)

poÿdoşto- **IV/1264** Tel. Bağdaş kurmak.
Ūḷ ot yanına poÿdoştop otturdu. “Oğlan bağdaş kurarak ocağın yanına oturdu.”

-

-

poÿdoşton- **IV/1264** Tel. <poÿdoşto-n-
bk. poÿdoşto-.

poyığ **IV/1268** Leb. *bk.* poyu.

poyığḷığ **IV/1268** Leb. <poyığ+ḷığ
*bk.*poyūḷū

poyıra- **IV/1268** Tel. (Kuş için) ötmek.
Ḳuçaḳtar neni poyırat? “Kuşlar niye ötüyor?”

-

-

poÿḷo- **IV/1263** Tel. Alt. Leb. =poÿ+ḷa-
Bir şey boyunca gitmek.
Su poÿḷodı. “Nehir boyunca gitti.”; *Tū poÿḷop pardı.* “Dağ boyunca gitti.”

bodla- “Enine boyuna bakmak, enie boyuna incelemek.” (EUES, 184)
boydo- “Bir şey boyunca gitmek.” (ATS, 43)
boylo- “Bir yol boyunca gitmek.” (DK, 207)

poÿḷū **IV/1263** Tel. Alt. <poÿ+ḷū
1. Boylu.
Uzun poÿḷu kişi “uzun boylu insan”
2. *Ekki poÿḷū* “ikisi birlikte.”

boḏluġ~boyluġ “Boylu, endamlı.” (EDPT, 305, 385)
bodluġ~boḏluġ “Boylu, endamlı, cüsseli; uzun boylu.” (DTS, 115, 116)
boylu “Gelin.” (ATS, 43)
poylü “Boylu.” (TAS, 89)

poyo **IV/1268** Tel. Alt. *bk.* poya.

poyo- **IV/1267** Tel. Alt. Boyamak, sürmek.
Sen çeÿneniŋ pajını tosḳo poyop, ā ton edĭp aḷ! “Karaağaca çiçek resmi yap ve kendin için karaağaçtan elbise dik!”

boya-~boḏū- (?boḏō-) “Boyamak.” (EDPT, 385, 300)
boya-~bodu-~boḏu- “Boyamak, güzelleştirmek.” (DTS, 115, 116)
poyo- “Boyamak.” (TAS, 89)

poyū I[18] **IV/1268** Kumd. Çivi.

poyu (poyağ) “Çivi, mıh.” (KRS, 56)

[18] Eski Türkçe döneminde bu kelimenin fiil şekli *bodu-* “çivilemek, mıhlamak, saplamak, sokmak” mevcuttur (EUES, 185).

poyū II **IV/1268** Alt. Tel. Boya.
boya~boḏuġ (?boḏoġ) "Boya; saç boyası, parlak renk." (EDPT, 384, 302)
boduġ~boḏuġ "Boya, renk." (DTS, 115, 116)
poyu "Boya." (TAS, 89)

poyūçı **IV/1268** Tel. <poyū+çı
Boyacı.
-
-

poyūḷū **IV/1268** Tel. <poyū+ḷū
Boyalı, boyanmış.
boḏuġluġ "Boyalı, renkli." (EDPT, 302)
boḏuġluġ "Boyalı, renkli." (DTS, 115)
-

pozo **IV/1293** Kumd. Tel. =poza
İçki, arpadan yapılan içki.
buḫum "Bira." (EDPT, 320)
buḫsum "Darıdan yapılan içki." (DTS, 140)
boco "1. Bir tür ev birası. 2. Sebest zaman." (ATS, 41)
bozo "Bir tür ev birası." (ATS, 43)
pozā~pozo~puza~buza "Arpadan yapılan içki." (DLTÇ, 188, 190)

pozoġo **IV/1293** Tel. Leb. Alt. Eşik, başlangıç.
-
bozogo "1. Eşik. 2. Travers." (ATS, 43)
pozogo "Eşik." (TAS, 89)
posok "Eşik." (DK, 242)
pozogo "Eşik." (DLTÇ, 188)

pozoġoẏ **IV/1293** Töl. Suçsuz, masum.
-
bozokoy "(Yemin sözü) şerefim üzerine." (ATS, 43)

pozoḷoş- **IV/1294** Tel. Kumd. <pozo+ḷo-ş-
Sürekli içki içmek.
-

pozom **IV/1294** Tel. *bk.* pozon.

pozomtıḳ **IV/1294** Tel. *bk.* porontıḳ.

pozon **IV/1293** Tel. =pozam
Alaca karanlık.
Pozon kire berdĭ. "Alaca karanlık çöktü."
bozom "Alaca karanlık, karanlık." (ATS, 43)
pozom "Alaca karanlık." (TAS, 89)

pozontıḳ **IV/1294** Tel. Bulanık, bulutlu.
Pozontıḳ sū "Bulanık su."; *Pozontıḳ keç* "Karanlık gece."; *kün pozontıḳ* "Akşam karanlığı, alaca karanlık çöküyor."
bk. porontıḳ.

pozū **IV/1294** Tel. Alt. Kumd. Yeni doğmuş buzağı.
buzāġū "Buzağı." (EDPT, 391)
buzaġ~buzaġu "Buzağı." (DTS, 140)
bıza~bızā~bozu~bsā~psā "Buzağı." (ATS, 40, 44, 147)
bōzu "Buzağı." (DÇT, 109)

pödük **IV/1304** Alt. <Rus. петух
Horoz.
-
pötük "Horoz." (ATS, 146)
pötük "Horoz." (TAS, 90)
mötik~mötök~petuk "Horoz." (DLTÇ, 178, 187)
petük~pötük "Horoz." (DÇT, 144)

pödüne **IV/1304** Tel. Leb. Bıldırcın.
-
bödnö "Bıldırcın." (ATS, 44)
bödönö "Dişi bıldırcın." (ATS, 44)
pödnö "Bıldırcın." (TAS, 89)

pödünö **IV/1304** Alt. *bk.* pödüne.

pök **IV/1298** Alt. Tel. Leb. 1. Tıkaç, sürgü.
Pöḥŭn aḷ! Pöḥŭn sur! "Tıkacı çıkar!"
2. Ceza yeri, hapishane, tutuklama.
Pöktöŋ çıḳtı. "Hapishaneden çıktı."
-
bök "1. Sürgü. 2. Mantar, tıpa." (ATS, 44)
pök "1. Kapamaç. 2. Mantar, tıpa, tıkaç." (TAS, 90)
bök "Tıpa." (DÇT, 110)

pökçök **IV/1301** Alt. Tel. Kambur.
-
bökçök "Kambur, sırtı hafiçe kambur olan." (ATS, 44)
pökşök "Kambur." (DÇT, 144)

pökçöẏ- **IV/1300** Alt. Tel. Beli eğmek, gösteriş yapmak.
Ḳarġa tülkünŭŋ maḳtaġanına sügünŭp pökçöẏüp-īdĭ. "Karga, tilkinin övgülerinden çok hoşlanıp onun etrafında dolanıyordu."

P

-
bökçöy- "Sırtını hafifçe kamburlaştırmak." (ATS, 44)

pökö **IV/1299** Alt. Tel. Leb. =böke
Güçlü, cesur, pehlivan, güç.
bökē "Büyük yılan; *mec.* güçlü savaşçı." (EDPT, 324)
böge~böke "Yiğit, kahraman, güçlü kuvvetli adam." (DTS, 124, 125)
bökö "Pehlivan, güçlü." (ATS, 44)
pökö "Cesur, yiğit." (TAS, 90)
mökö "Güçlü, cesur, yiğit, bahadır." (DK, 233)
mökö "Güçlü, sert, sağlam, dayanıklı." (DLTÇ, 178)
bökö~mökö "Pehlivan." (DÇT, 110, 136)

pökön I **IV/1299** Tel. Alt. Eğilmiş, eğri.
Pökön ȧgaç "Eğri ağaç"
-
bökön "*bökön agaş* Ağaçtan yapılan nesne, ağaç pipo." (ATS, 44)
pökön "Katı, sert (ağaç)." (TAS, 90)
mökön "Eğri, eğik." (DÇT, 136)

pökön II **IV/1299** Tel. Sert, dayanıklı.
-
bökön "*bökön agaş* Ağaçtan yapılan nesne, ağaç pipo." (ATS, 44)
pökön "Katı, sert (ağaç)." (TAS, 90)

pökönök **IV/1300** Tel. W. Sivrisinek.
-
bökönök "Sivrisinek." (ATS, 44)

pököẏ- **IV/1299** Alt. Tel. Leb. Eğilmek, esnemek, baş eğmek.
Pököẏḥön ȧgaç "Eğilmiş ağaç"
-
pököy- "Eğilmek, bükülmek." (TAS, 90)

pököẏt- **IV/1299** Alt. Leb. Eğmek.
-
bököyt- "Eğdirmek." (ATS, 44)

pököyŭt-[19] **IV/1299** Tel. *bk.* pököẏt-.

pöksö **IV/1301** Alt. Silah dipçiği.
-
-

pöktö- **IV/1300** Alt. Tel. Leb. Bağlamak, kapamak, tıkamak.
Anıŋ ūzŭn pöktedĭ. "Onun (şişenin) ağzını tıkadı."; *Yelbegen taşḳın çıḳtı, taş-pıḷa ejiḥĭnĭ pöktöp saḷdı.* Yelbegen çıktı ve arkasından kapıyı taşlarla doldurdu."
bekle- "Pekiştirmek, sağlamlaştırmak; güvenliğini korumak." (EDPT, 326)
berkle- "Pekiştirmek, sağlamlaştırmak." (EDPT, 363)
bėgle-~bėkle-~bėrkle- "Korumak, gözetlemek, beklemek." (DTS, 98, 99, 103)
böktö- "Sürgülemek." (ATS, 44)
pöktö- "Kapatmak, tıkamak." (TAS, 90)

pöktöl- **IV/1300** Alt. Tel. <pöktö-l-
Kilitli olmak, bağlı olmak, kapalı olmak.
böktöl- "Kapatılmak." (ARS, 31)

pöktölǖ **IV/1300** Tel. Kilitli (ev).
-
böktü "1. Sürgülü. 2. Tıpalı olan." (ATS, 44)
pöktü "Kapalı." (TAS, 90)

pöktön- **IV/1300** Alt. Tel. Leb. <pöktö-n-[20]
Bağlanmak, kapanmak.
böktön- "Kapanmak." (ARS, 31)

pöl- **IV/1302** Alt. Tel. Leb. Bölmek, ayırmak, paylaşmak, birbirinden ayırmak.
Pöle çedendedĭ. "Hasarla ikiye ayırdı."
böl- "Bölmek, ayırmak." (EDPT, 332)
böl- "Bölmek, ayırmak." (DTS, 126)
böl-~bölü- "Bölmek." (ATS, 44)
pöl- "Bölmek." (TAS, 90)
pöl- "Bölmek." (DK, 243)
böl- "Bölmek." (DÇT, 110)

pōld'i **IV/1304** Tel. Kıyafetlerin yakalarındaki kürklü kısım.
bölci "1. Kurdele. 2. Kenar, kürkten yapılmış kenar. 3. *es.* Şamanın özel bir giysisi olan mandak'ın yenlerine dikilmiş vaşak kürkünden olan şeritler." (ATS, 44)

pölgün **IV/1303** Leb. *bk.* peliŋ.

[19] OSTN'de bu madde *poköyŭt-* yazılmıştır.

[20] OSTN'de morfolojik tahlil *pöktö+l* şeklindedir.

pölgünçĭ **IV/1303** Leb. *bk.* peliŋçĭ.

pölgünne- **IV/1303** Leb. *bk.* peliŋde-.

pölḥüm **IV/1303** Tel. <pöl-küm
Bölme, ahşap perde, bölmenin arkasındaki köşe.
-
-

pölö **IV/1303** Tel. Hala (babanın ablası) oğlu.
bölö "Kız kardeşlerin çocukları, kardeş çocuğu." (ATS, 44)
pölö "Abla çocukları." (TAS, 90)
bölö "Kız ya da erkek kuzen." (DK, 207)

pölök[21] **IV/1303** Tel. 1. Bölme, bölüm. 2. Çalılık, fundalık.
bölük (bölök) "Bölüm, bölük." (EDPT, 339)
bölük "1. Bölük, hisse, pay. 2. Bölüm." (DTS, 126)
bölük "1. Bölüm, şube. 2. Çalı." (ATS, 44)
pölök "1. Orman açıklığı, ormanın içindeki ağaçsız bölüm." (TAS, 90)
pölük "1. Kumaşın yaklaşık 1 m uzunluğundaki parçası. 2. *gr.* Öge." (TAS, 90)
bölük "Bölüm." (DK, 207)

pölönkö **IV/1303** Tel. <Rus. пеленка
Bebek bezi, kundak.
-

pōlti **IV/1304** Tel. W. *bk.* pōld'i.

pölün- **IV/1303** Alt. Tel. Leb. <pöl-n-
Bölünmek, ayrılmak.
bölün- "Bölünmek, parçalanmak, bölümlere ayrılmak, parçalara bölünmek, bölünmüş olmak." (EUES, 192)
bölün- "Bölünmek, bölünmüş olmak, parçalanmak." (ATS, 44)
bölün- "Bölünmek, parçalanmak." (DK, 207)

pölünüş **IV/1303** Tel. Bölme, ayrım.
-
-

pōrek **IV/1301** Alt. Böbrek.
bögür "Böbrek, kalça." (EUES, 191)
bōrök~börönök "Böbrek." (ATS, 44)
börök "1. Böbrek. 2. Tomurcuk." (ATS, 44)
pōrök "Böbrek." (TAS, 90)

pōrtöŋ **IV/1302** Tel. Kasık fıtığı.
Pōrtöŋ kiji "Fıtığı olan kişi"
börtön "İktidarsız." (ATS, 44)
börtöŋ "Fıtık." (ATS, 44)

pörü **IV/1302** Alt. Tel. Leb. Kurt.
Çō pörü "Kızıl kurt"; *Çetti Pörü* "Abakan Tatarlarının soyu."
börī "Kurt." (EDPT, 356)
böri "1. Kurt. 2. *mec.* erkek evlat." (DTS, 126)
börü "Kurt." (ATS, 44)
pöri "Kurt." (TAS, 90)
böri~börü~mōri~mōrö~möre~müre~müri~pöri "Kurt." (DK, 207, 233)
mōrü~mörö~müri "Kurt, börü." (DLTÇ, 178)
börü~mörü "Kurt." (DÇT, 110, 136)

pörük **IV/1302** Alt. Tel. Leb. Börk, şapka.
Tülkü pörük "Tilki derisinden yapılmış şapka"; *Pörük aḷdı.* "Şapkasını çıkardı."; *Pörŭk kīdĭ.* "Şapkayı giydi." (Alt.)
börk "Börk, şapka." (EDPT, 362)
börk "Börk, şapka." (DTS, 126)
börük "1. Börk, şapka. 2. (Çivi için) baş." (ATS, 44)
pörük "Börk, şapka." (TAS, 90)
börök~börik~bürik~bürük~pōrük~pörük~püröç~pürük "Börk, şapka." (DK, 207, 208, 243)
börük~pörig~pörük~pürük "Börk, şapka." (DLTÇ, 143, 189)
börük~pörük "Börk, kenarları kürkle işlenmiş şapka." (DÇT, 110, 144)

pörülū **IV/1302** Alt. Tel. <pörü+lū
Kurtlu, kurdu bol olan.
-

pös **IV/1305** Alt. Tel. Pamuk kumaş, Çin kumaşı.
bėz (bez)~bōz "Yün kumaş." (EDPT, 388, 389)
bėz~böz " Yün kumaş, keten bezi." (DTS, 104, 127)
bös "Bez, basma." (ATS, 44)
pöz "Bez, kumaş." (TAS, 90)

prāt **IV/1414** Tel. <parıp-yat

[21] OSTN'de bu madde *pölek* yazılmıştır.

P

Gidiyor.
Çıġıp prāt. "O çıkıyor."; *Ölŭp prādıbĭs.* "Biz öldük."; *Oḷor tūdaŋ prādı.* "Onlar dağdan indiklerinde"; *Kün küننeŋ ertĭp prāt.* "Günler geçiyor."; *Yamġır ayazın prādır.* "Yağmur duruyor."

-

-

prışḳāḳ **IV/1418** Tel. Kıvırcık saçlı.
bk. pırışḳāḳ.

pruŋḳıẏ **IV/1418** Tel. W. Alaca karanlık.
bürüŋkey~bürüŋküy "Alaca karanlık." (ATS, 47)

pu **IV/1360** Alt. Tel. Leb. Bu.
Mınıŋ (Alt. Tel.), pō (Alt.), mını (Alt.), mınaŋ (Alt. Tel.), mında (Alt.), puḷar vb.)
Pu kiji oḷ kiji emes. "Bu kişi, o kişi değil." (Tel.); *Aẏtḳanım pu.* "Söylediğim bu." (Alt.); *Pu yanda* "Bu tarafta." (Alt.)
bū "Bu." (EDPT, 291)
bu "1. Bu. 2. Böyle, bu şekilde." (DTS, 127)
bu "Bu." (ATS, 44)
pu "Bu." (TAS, 90)
bu " Bu." (DK, 207)
po~bo "Bu, o." (DK, 242)
po "Bu." (DLTÇ, 188)
bo~bu~bū~po~pu "Bu." (DÇT, 108, 110, 144)

pū- **IV/1360** Alt. Tel. =boġ-
1. Bağlamak, bağ ile bağlamak.
2. Boğmak.
3. Suya set çekmek (balık tutmak için).
boġ- "Boğmak, boğazını sıkmak." (EDPT, 311)
bög- "Toplamak, bir araya getirmek (insan veya nesneler); toplamak, akan suya set çekmek." (EDPT, 324)
boġ- "Boğmak, sıkmak." (DTS, 117)
bū- "1. Bent çekmek. 2. Boğmak, boğarak öldürmek." (ATS, 46)
pū- I "Irmağın önüne set çekerek suyu yükseltmek, şişirmek." (TAS, 91)
pū- II "Boğmak." (ATS, 91)
pōg- "Sıkıştırmak." (DÇT, 144)

pū I **IV/1360** Alt. Tel. Leb. Buğu, buhar.
Pū çıḳtı. "Buhar çıktı."
bū "Buğu, buhar." (EDPT, 292)
bu "Buğu, buhar." (DTS, 128)
bū "Buğu, buhar, pus." (ATS, 46)
pū "Buğu, buhar." (TAS, 91)

pū II **IV/1360** Alt. Tel. Bağ, ip.
bāġ "Bağ, ip, kuşak, kemer." (EDPT, 310)
baġ "1. Zincir, bağ. 2. Sargı, örtü. 3. Bohça, balya, deste. 4. Cilt, parça (kitap). 5. Grup, sınıf." (DTS, 83)
bū~pū "İp." (ATS, 46, 147)
pū "Kalın ip." (TAS, 91)
pu "İp, halat." (DK, 243)

pūbaẏ **IV/1393** Tel. Kumd. Havada asılı duran beşik.

-

būbay "1. Beşik. 2. Kukla." (ATS, 46)
pūbay "Beşik." (TAS, 91)

puda- **IV/1381** Alt. Tel. 1. Dallanmak.
2. Budamak, dalları kırmak, dallardan temizlemek.
butā-~butī- "(Ağaç vb. için) budamak." (EDPT, 300)
buta-~butı- "Budamak, dalları kesmek." (DTS, 139)
buda- "Ağacın budaklarını kesmek." (ATS, 44)

pūda- **IV/1382** Tel. Alt. Yola engel koymak, tutuklamak, engel olmak.
Yıḷan pajını pūdadı. "Yılan başını kaldırdı ve yolu kapattı."
bagda- ~ badga- "Birine çelme takmak." (EDPT, 313)
bagda- ~ badga- "Güreşte çelme atmak." (DTS, 83)
būda- "Engellemek, yolu kapamak." (ATS, 46)
pūda- "Engellemek." (TAS, 91)

pudaġaş **IV/1382** Tel. <pudaḳ+aş
Küçük dal.

-

-

pudaḳ **IV/1382** Tel. Alt. Leb. <puda-ḳ
Dal, budak.
butık "(Ağaç vb. için) budak." (EDPT, 301)
butaḳ~butıḳ "Dal, budak." (DTS, 139)
budak "(Ağaç için) dal, budak." (ATS, 44)
pudak "Budak." (TAS, 90)
pudak "Dal, budak." (DK, 243)

bıdak~ putak“Budak.” (DÇT, 111, 145)

pūdaḳ **IV/1382** Tel. <pūda-ḳ
Anlaşma, şart, engel.
-
budak I “1. Engel. 2. *es.* Dua sırasında şamanın yendiğine inanılan engel.” (ATS, 46)
budak II “Şart.” (ATS, 46)
budalgak “Engel.” (ATS, 44)
pūdak “Engelleme.” (TAS, 91)
bōdok (<būdak) “Engel.” (DÇT, 109)

pūdaḳta- **IV/1382** Tel. <pūdaḳ+ḷa-
Engellemek.
-
būdakta- “Engellemek, yolu engellemek.” (ARS, 33)

pūdaḳtaş- **IV/1382** Tel. <pūdaḳta-ş-
Anlaşmak, şartlaşmak.
-
-

pūdaḷ- **IV/1382** Tel. Durdurulmak, engellenmek.
-
-

pūdaḷġāḳ **IV/1382** Tel. <pūdaḷ-ġāḳ
Engel.
-
-

pūdaḷġān **IV/1382** Tel. *bk.* pūdaḷġāḳ.

pūdat- **IV/1382** Tel. <pūda-t-
Durdurmak, engel olmak.
-
-

pūdaẏ **IV/1382** Alt. Tel. Leb. Buğday.
buġdāy~budġay “Buğday.” (EDPT, 312, 302)
buġday “Buğday.” (DTS, 129)
būday “Buğday.” (ATS, 46)
pūday “Buğday.” (TAS, 91)
bugday “Buğday.” (DK, 207)
buday~pugday~pūday~pügdey~pūgdey “Buğday.” (DLTÇ, 143, 190)
būday~būtay “Buğday.” (DÇT, 110)

pūdaẏçı **IV/1382** Tel. Leb. Bir kartal türü.
būdayçı “Serçe kuşu.” (ARSL, 135)

pudu- **IV/1383** Tel. Boyamak, allık sürmek.
boya-~boḏū- (?boḏō-) “Boyamak.” (EDPT, 385, 300)
boya-~bodu-~boḏu- “Boyamak, güzelleştirmek.” (DTS, 115, 116)
budı-~budu- “Boyamak, kaplamak, her yanı örtmek.” (ATS, 44)

puduḳ I **IV/1383** Tel. <pudu-ḳ
Boya, allık.
boḏuġ (?boḏoġ) “Boya; saç boyası.” (EDPT, 302)
boduġ~boḏuġ “Boya, renk.” (DTS, 115, 116)
buduk “Boya.” (ATS, 44)

puduḳ II **IV/1383** Alt. Kızların saç örgülerine takılan takı.
-

puduḳta- **IV/1383** Tel. <puduḳ+ḷa-
Boyamak.
-
budukta- “Boyamak, kaplamak, her yanı örtmek.” (ATS, 45)

puduḳtan- **IV/1383** Tel. <puduḳta-n-
Yüzü kızarmak.
-
-

puġa **IV/1361** Alt. Tel. Leb. Boğa, öküz.
buġā~buḳā “Boğa, öküz.” (EDPT, 312)
buḳa “Damızlık boğa, öküz.” (DTS, 134)
buka “Damızlık boğa.” (ATS, 44)
puga “Boğa.” (TAS, 90)
buga~puga “Boğa.” (DK, 207)
buga “Boğa, öküz.” (DLTÇ, 143)
buka “Boğa.” (DÇT, 110)

puġan- **IV/1362** Leb. *bk.* muḳan-.

puġra **IV/1362** Tel. Erkek deve.
buġrā “Damızlık erkek deve.” (EDPT, 317)
buġra “Damızlık deve.” (DTS, 129)
bura “Erkek deve. 2. *es.* Şaman tefindeki deve resmi.” (ATS, 45)
bura “Deve; şamanın kutsal atı.” (DLTÇ, 143)

puġuḷ **IV/1362** Leb. Saman yığını, kuru ot yığını, dokurcun.
bk. pūḷ.

P

puġuḷ- IV/1362 Tel. *bk.* pūḷ-.

puġuḷa- IV/1362 Leb. Bağlamak.
bk. pūḷa.

puğ- IV/1361 Leb. Bükmek.
bk. pük-.

pujū IV/1392 Tel. Leb. Kumd. 1. Çalışkan, dikkatli, akıllı, ihtiyatlı, titiz.
2. Titizlik, dikkat.
Pujūna yettĭ. "Dikkatlice araştırdı."

-

puju "1. Derli toplu. 2. Gayretli. 3. Dakik." (TAS, 90)

pujūḷa- IV/1392 Tel. Kumd. <puju+ḷa-
Dikkatlice yapmak, düzene koymak, dikkatle incelemek. *Pujuḷap aẏt!* "Detaylı konuş!"; *Pujuḷap perdĭ.* "İyice inceledi."

-

pūḳ IV/1361 Tel. <pū-ḳ
Gölet, baraj.

-

būk "Havuz, küçük göl." (ATS, 46)
pūk "1. Küçük göl. 2. Baraj." (TAS, 91)

puḷ[22] **IV/1371** Tel. <Far.
1. Küçük demir para, para.
2. Elbiselerdeki pul.
3. Evrenpulu, mika.
4. Balık pulu.
5. Posta pulu.
6. Kumaş üzerindeki benekler.
7. Zenginlik.

-

pūḷ IV/1373 Alt. Tel. =puġuḷ
Saman yığını.
Pūḷ tartıp yattı. "O saman yığını götürüyordu."

mūl~pugul "Tınaz, tahıl demetleri ot yığını, dokurcun." (ATS, 45,136,147)
pūl "Tınaz, tokurcun, tahıl demetleri." (TAS, 91)
bugul "Tınaz, saman, ot yığını." (DK, 207)
bogul "Yığın, demet." (DÇT, 108)

pūḷ- IV/1373 Alt. Boğulmak, boğulmuş olmak.

boġul- "*edilgen* Boğulmak." (EDPT, 314)
boġul- "*edilgen* Boğulmak." (DTS, 117)
būl- "Boğulmuş olmak." (ATS, 46)
pūn- "Boğulmak." (TAS, 92)

puḷa- IV/1373 Kumd. Zorla elinden almak, gasp etmek.
bk. pıḷā-**.

pūḷa- IV/1373 Alt. Tel. <pū+ḷa-
Bağlamak.

baġlā- "Bağlamak." (EDPT, 314)
baġla- "1. Bağlamak 2. Tutturmak." (DTS, 84)
būla- "Bağlamak." (ATS, 46)
pūla- "Bağlamak." (TAS, 91)
bavla-~bovla-~bula-~būla-~povlo- "Bağlamak." (DÇT, 105, 108, 110, 143, 144)

pūḷaḷū IV/1374 Tel. <pūḷaḷ-ū
Bağlanmış.

-

pūḷam IV/1374 Tel. Leb. *bk.* pūḷaş.

-

pūlam "Bağlam." (TAS, 92)

puḷama IV/1374 Alt. <Rus. оглобля =ulama
Arabayı ata bağlayan uzun ağaç, ok.

-

-

puḷan IV/1374 Alt. Tel. Leb. Vahşi mus hayvanı (geyiğin en büyük türü).
Puḷan aẏ "Şubat" (Alt.); *Puḷan odı* "sarı kantaron, hypericum perforatum"

bulān "Geyik, Avrupa musu." (EDPT, 343)
bulan "Geyik, sığın, mus." (DTS, 130)
bulan[23] "Geyik, sığın, Avrupa musu." (ATS, 45)
pulan~pılan "Sığın, mus, büyük bir geyik türü." (DLTÇ, 190)
bulan "Sığın, mus." (DÇT, 110)

[22] Bu kelimenin açıklamalarında sadece 7. maddede Tel. ibaresi vardır. Diğer anlamların Teleüt ağzında kullanılıp kullanılmadığı belli değildir.

[23] Bu kelimenin anlamı ATS'de "Avrupa muzu" şeklinde verilmiştir. Verilen anlam bu şekliyle karışıklığa yol açmaktadır.

puḷandaḳı **IV/1374** Tel. Alt. Kulan, eşek türü (Lat. *Equus asinus onager).*
-
-

pūḷaş **IV/1374** Tel. <pūḷa-ş
Demet, ekin destesi.
-
būlaş "Bağlama."(ATS, 46)

puḷbar **IV/1379** Tub. Bilezik.
-
-

puḷġa- **IV/1376** Alt. Tel. Leb. 1. Karıştırmak, çalkalamak, elle karıştırarak aramak, karmak.
2. İkna etmek, vazgeçirmeye çalışmak. (Alt. Tel.)
3. Yanıltmak.
bulġa- "Karıştırmak; *mec.* Kafasını karıştırmak, endişelendirmek, kargaşa yaratmak." (EDPT, 337)
bulġa- "1. Karıştırmak, karışmak. 2. Bulandırmak. 3. *mec.* Küstürmek, incitmek, üzmek, zarar vermek. 4. *mec.* Karışıklık yaratmak." (DTS, 131)
bulga- "1. Karşıtırmak. 2. Şaşırtmak." (ATS, 45)
pulga- "Karıştırmak, çalkalamak." (TAS, 90)
bulga- "Karıştırmak, çalkalamak." (DK, 207)
pulga- I "Karıştırmak, çalkalamak, elle karıştırarak aramak, karmak; yanıltmak." (DLTÇ, 190)
pulga- II "Yuvarlanmak." (DLTÇ, 190)
bulga- "Karıştırmak." (DÇT, 110)

puḷġaḳ **IV/1376** Alt. Tel. Leb. <puḷġa-ḳ
1. Kargaşa, karışıklık.
2. Uyarma, vazgeçirmeye çalışma, yapmamasını öğütleme. (Alt.)
bulġāk "Karışıklık, kargaşa; karışık, bulanık, kargaşalı." (EDPT, 336)
bulġaḳ "1. (Su için) çalkalanma. 2. Karışıklık, huzursuzluk, kargaşalık. 3. Kargaşa, çalkantı." (DTS, 131)
bulgak "Karışıklık." (ATS, 45)

puḷġāḳ **IV/1376** Tel. Kararsız, tutarsız.
Puḷġāḳ kiji "Kararsız kişi."
bk. puḷġaḳ.

puḷġaḳta- **IV/1377** Alt. Tel. Leb. <puḷ+ġaḳ+ḷa-
1.Öğütleyip vazgeçirmek, yapmamasını tavsiye etmek.
2. Ayartmak, kanına girmek.
-
-

puḷġaḳtan- **IV/1377** Tel. <puḷġaḳta-n-
Kötü bir şeyi yapmaya ikna edilmek, bozulmak, kafası karışmak, kafası bulanmak.
-
-

puḷġaḳtı- **IV/1377** Tel. <puḷġaḳ+tı-
1. Bulanmak, bulanık olmak.
2. Vazgeçirilmek.
-
-

puḷġaḳtū **IV/1377** Tel. <puḷġaḳ+ḷū
Karışık, karmaşık, kargaşalı.
bulgaktu- "1. Karışık, tutarsız. 2. Kararsız, dönek, bir dalda durmaz, maymun iştahlı." (ARSL, 132)

puḷġaḷ- **IV/1378** Tel. <puḷġa-ḷ-
Ḳusḳūm puḷġaḷdı. "Midem bulandı."
-
bulgal- "1. Karışmak. 2. Şaşırmak." (ATS, 45)

puḷġan- **IV/1377** Tel. Alt. Leb. <puḷġa-n-
1. Karışmış olmak, sallanmak.
2. Karışıklık içinde olmak, kargaşaya düşmek.
Ḳaḷıḳ puḷġandı. "Halk öfkelendi."; *Kūn puḷġanat.* "Azap çekiyor."
3. (Verdiği sözü) inkâr etmek, sözünden dönmek, kararından vazgeçmek.
Ḳajıḷarı kreske tüjerge kelele, oÿtto puḷġanıp yana perdiler. "Onlardan vaftiz olmak için gelen bazıları vazgeçtiler ve geri döndüler."
bulgan- "Bulanmak, bulaşmak, karışmak." (EDPT, 337)
bulġan- "1. Karışmak. 2. Bulanmak. 3. Bulaşmak, kirlenmek. 4. *mec.* Hüzünlenmek, kederlenmek. 5. *mec.* Karışıklık içinde olmak, isyan etmek." (DTS, 131).
bulgan- "1. Lekelenmek, bulanmak. 2. Sallanmak." (ATS, 45)

puḷġandır- **IV/1378** Tel. <puḷġan-dır-

P

Vazgeçirmek, öğütleyip vazgeçirmek.
-
pulgandır-[24] "Bulandırmak, karıştırmak." (RKS, 505)

puḷganū **IV/1377** Tel. <puḷgan-ū
Karışıklık, kendi sözünü tutmama.
-
-

puḷgaẏrı **IV/1376** Tel. İşlenmiş deri.
bk. pıḷgaẏrı.

puḷgūş **IV/1378** Kumd. <puḷga-uş
Karıştırıcı (sıvı şeyler için).
-
bulguş "Arpa kavurmak için kullanılan ucu sivri sopa." (ATS, 45)

puḷḳuş **IV/1376** Tel. Kıvrım (yol).
-
-

puḷta **IV/1378** Tel. *bk.* munta**.

puḷta- **IV/1378** Tel. Oraya buraya kaçmak, koşmak.
-
bulta- "1. Akıtmak. 2. Çekmek." (ATS, 45)

puḷtaşpaş **IV/1379** Tel. Uzun kuyruklu baştankara kuşu.
-
-

puḷtuḳ I **IV/1379** Alt. *krş.* puḷta
Şişmiş yanak, şiş.
-
bultık "Şişkin; *bultık cāk* 1. Şişkin yanak, şişkin yanaklı." (ATS, 45)

puḷtuḳ II **IV/1379** Leb. Alt. Tüfek.
bk. muḷtıḳ.

puḷu- **IV/1374** Tel. W. Şikâyetçi olmak, isyan etmek, başkaldırmak.
-
-

puḷubar **IV/1375** Kumd. Evin girişi, antre.
-
-

puḷuğ **IV/1375** Leb. Kat kat donmuş toprak.
-
-

puḷuŋ **IV/1375** Alt. Tel. Leb. Köşe.
Puḷuŋ su "Nehrin karaya doğru çıkıntısı, körfezi."; *puḷuŋ yer* "Köşedeki toprak."; *uç puḷuŋ* "Üçgen."
buluŋ "Köşe." (EDPT, 343)
buluŋ "1. Köşe. 2. Dünyadaki ülkeler, ufuk yönü. 3. Eyalet." (DTS, 133)
buluŋ "1. Köşe, sınır. 2. Nehir koyu." (ATS, 45)
pulun "Köşe, kenar." (TAS, 91)
buluŋ "Köşe." (DLTÇ, 143)
buluŋ "Köşe, yan." (DÇT, 110)

puḷut **IV/1375** Alt. Tel. Leb. Bulut.
bulıt "Bulut." (EDPT, 333)
bulıt "Bulut." (DTS, 132)
bulut "Bulut, yağmur bulutu." (ATS, 45)
pulut "Bulut." (TAS, 91)
bulut "Bulut." (DK, 207)
bulut~pulut "Bulut." (DÇT, 110, 144)

puḷutta- **IV/1375** Alt. Leb. <puḷut+ḷa-
Bulutlanmak, bulutla kaplanmak.
bulıtlan- "Bulutlanmak, bulutla kaplanmak." (EDPT, 335)
bulıtlan- "Bulutlanmak, bulutla kaplanmak." (DTS, 132)
bulutta- "Bulutlanmak." (ATS, 45)

puḷuttū **IV/1375** Tel. Alt. Bulutlarla kaplanmış, bulutlu.
bulıtlıġ "Bulutlu." (EDPT, 335)
bulıtlıġ "Bulutlu." (DTS, 132)
buluttu "Bulutlu, kapalı." (ATS, 45)
puluttu "Bulutlu." (TAS, 91)

puḷuttuğ **IV/1375** Leb. *bk.* puḷuttū.

pūn **IV/1364** Tel. =pū̃n
Bugün.
bökün "Bugün." (EUES, 191)
bügün "Bugün." (ATS, 47)
pūn "Bugün." (TAS, 92)
bügün "Bugün." (DK, 208)
püŋüne "Bugünkü." (DK, 243)
bīn~biyin "Bugün." (DLTÇ, 142, 188)
bügünkü "Bugünkü." (DÇT, 110)
piyin~pū̃n "Bugün." (DÇT, 144, 145)

pūn- **IV/1364** Tel. <pū-n-
Boğulmak.

[24] *Укачать* maddesi içinde.

boğun- "*dönüşlü* Boğulmak." (EDPT, 316)
boğun- "*dönüşlü* Boğulmak." (DTS, 117)

bün- "Boğulmak." (ATS, 46)
pün- "Boğulmak." (TAS, 92)
mün- "Kendini boğmak, kendini asmak." (DÇT, 137)

pündür- **IV/1364** Tel. <pün-dır-
Boğmak.

-

pur **IV/1364** Alt. Tel. Ateşin etkisiyle havaya kalkan ve çadırın üstünde örümcek ağı gibi asılı kalan kül.

-

pür **IV/1365** Alt. Tel. Karaciğer.
Kök pür "Dalak"

bağır "Karaciğer." (EDPT, 317)
bağır "1. Karaciğer 2. Karın, göbek. 3. *mec.* Yürek, kalp. 4. Kan bağı" (DTS, 83)

bür "1. Karaciğer. 2. Diyaframı. 3. *mec.* Göğüs, kalp." (ATS, 46)
pür "Karaciğer." (TAS, 92)
pür et "Diyaframı." (TAS, 92)
bagır "Karaciğer; bir nesnenin ön kısmı." (DLTÇ, 142)
pār "Karaciğer." (DLTÇ, 184)
bavır~bagır~pavır "1. Ciğer, kalp. 2. Kalp. 3. İç organlar." (DÇT, 105, 143)

pur- **IV/1365** Alt. Leb. Tel. Burmak, döndürmek, sarmak, vidalamak.
Adı paş burdŭ. "Onun atı başını döndürdü, çevirdi."; *Adın purup tartıp aḷdı.* "O atını döndürdü."

bür- "Burmak, döndürmek, sarmak, vidalamak." (EDPT, 355)
bür- "Büzmek, sıkıştırmak." (DTS, 142)
bur- "Bükmek, burmak." (ATS, 45)
buru- "1. Çevirmek, döndürmek. 2. Geriye döndürmek." (ATS, 45)
pur- "Çevirmek, çevirip çıkarmak." (TAS, 91)
pur- "Burmak, çevirmek, döndürmek." (DLTÇ, 190)
bur- "Burmak, döndürmek, çevirmek, geri çevirmek." (DÇT, 110)
buru- "Ters çevirmek, döndürmek." (DÇT, 110)

pura **IV/1365** Tel. Kurbanlık hayvan.
Pura sakçı "Kurban bekçisi"
bk. puğra**.

Puraġan **IV/1365** Tel. Ülgen'in oğlu.

-

Buragan "Bura Kan, Ülgen'in oğullarından birinin adı." (TMS, 44)

purba **IV/1371** Leb. *bk.* purma

purç **IV/1370** Tel. Kumd. Alt. Biber.
bk. puruç.

purġa- **IV/1368** Tel. Alt. <pur-ḳa-
Burmak, döndürmek, çevirmek, burgulamak, vidalamak.

-

purga- "Burmak, döndürmek, çevirmek." (TAS, 91)

purġana **IV/1368** Leb. Huş ağacının kabuğunun yumuşak kısmı.

-

purġū **IV/1368** Tel. Alt. Leb. <purġa-ū
Burgu, vida.

-

purġūḷa- **IV/1369** Tel. <purġū+ḷa-
Burgulamak, vidalamak.

-

-

purḳan **IV/1368** Tel. 1. Buda.
2. *Purḳan Ḳān* "Şamanların taptığı bir ruh."

Burḫan "Burkan, Tanrı." (EDPT, 360)
Burḫan "1. Buda, nirvanaya ulaşan kişi. 2. Elçi, haberci, peygamber. 3. Put." (DTS, 136)

-

purḳura- **IV/1368** Tel. Kıvrılmak, dönmek, etrafa saçılmak, dağılmak.

burkura- "Uçuşmak, dağılmak." (ATS, 45)

purḳurat- **IV/1368** Tel. <purḳura-t-
Dağıtmak.

-

burkurat- "Tozutmak." (ATS, 45)

purḷan- **IV/1369** Tel. <purḷa-n-
Havaya kalkmak (kül).

-

-

P

purma **IV/1371** Tel. Alt. <pur-ma[25]
1. Kıvrılmış.
2. Bükülmüş.
3. Ağaç matkabı, ağaç delmek için kullanılan demir burgu.
-
-

purmaḳta- **IV/1371** Tel. <purma+ḳ+la-[26]
Kıvrılmak, dönmek.
Purmaḳtap ḳar tüşken. "Kar dönerek yağıyordu."
burmakta- "Dönmek, dönüp durmak." (ATS, 45)

purmaḷa- **IV/1371** Tel. <purma+ḷa-
Burgulamak, vidalamak.
-
-

pūrsa- **IV/1370** Tel. <pūr+sa-
Acımak, merhamet etmek.
bağırsa- "Özlemek." (EDPT, 320)
bağırsa- "Ciğer yemek istemek." (DTS, 84)
būrza- "1. Acımak. 2. Özlemek." (ATS, 46)

pūrsaḳ **IV/1370** Tel. <pūrsa-ḳ
Merhamet, acıma.
bağırsak "Yumuşak kalpli, merhametli." (EDPT, 319)
bağırsaḳ "Yumuşak kalpli, merhametli." (DTS, 84)
būrzak "Merhametli." (ATS, 46)
pūrsak "İlgilenip yardıma koşan, yardımsever, iyi kalpli." (TAS, 92)

pūrsat- **IV/1370** Tel. <pūrsa-t-
Hâline acındırmak, üzüntü hissi uyandırmak.
-
-

purū **IV/1365** Alt. Tel. Leb. Kabahat, suç.
-
buru~burū "Kabahat, suç." (ATS, 45, 46)
puru "Suç, cinayet." (TAS, 91)

puruç **IV/1367** Tel. Biber.
burç~mırç~murç "Biber." (EDPT, 356, 771)
mırç~murç "Karabiber." (DTS, 368, 374)
mırç "Biber." (ATS, 134)
purç "Biber." (TAS, 91)

pūruḷ **IV/1366** Alt. Tel. Leb. Yelesi farklı renkte olan benekli at.
-
burul "1. Ak, ağarmış. 2. Demir kırı (at rengi)." (Alt, 45)
būrul "(At için) demir kırı." (ATS, 46)
pūrul "Atın demir kırı donu." (TAS, 92)
burul "Demir kırı rengi (at donu hakkında)." (DK, 207)
burıl~būrıl ~pūrıl "Kızıl; kuyruğu ve yelesi siyah, vücudu açık renkte olan veya kuyruğu ve yelesi açık, vücudu siyah renkte olan; vücudunda beyaz lekeler bulunduran (at)." (DÇT, 110, 145)

purūḷ- **IV/1366** Alt. Tel. Leb. Dönmek.
-
burıl-~burul- "1. Dönmek, geri dönmek, çevrilmek." (ATS, 45)
burul- "Geri dönmek, dönmek." (TAS, 91; DK, 207)
burul- "Dönmek, geri gelmek." (DÇT, 110)

purūḷa- **IV/1367** Alt. Tel. Leb. <purū+ḷa-
Suçlamak, suçlu ilan etmek.
-
burula- "Suçlamak." (ATS, 45)
purula- "Suçlamak." (TAS, 91)

purūḷaḷ- **IV/1367** Tel. Alt. Leb. <purūḷa-ḷ-
Suçlu olmak.
-
-

puruḷçŭḳ **IV/1367** Tel. Yol dönemeci, nehir kıvrımları.
-
burılçık "Dönemeç." (ATS, 45)
burulçık "1. Dolambaç (yolun dönemeci). 2. Kıvrımlı, dolambaçlı." (ATS, 45)
purulçık "Dönemeç." (TAS, 91)

puruḷçŭḳtū **IV/1367** Tel. <puruḷçŭḳ+lū

[25] Morfolojik tahlil *pur+ḷa* şeklinde yazılmıştır.

[26] Bu kelimenin morfolojik tahlilinin *purmak+la-* şeklinde olması daha uygun olacaktır.

P

Kıvrımlı, dolambaçlı.
-
-

puruḷdur- **IV/1367** Tel. <puruḷ-dır-
Geri getirmek, geri getirilmek.
-
buruldır- "Dönmek, çevrilmek." (ATS,)

puruḷġāḳ **IV/1367** Tel. Kıvırcık, buruşuk.
-
-

purūḷū **IV/1367** Alt. Tel. <purū+ḷū
Suçlu, kabahatli.
-
burulu "1. Suçlu. 2. Suçlanmış." (ATS, 45)
purlu "Suçlu." (TAS, 91)

purūḷŭğ **IV/1367** Leb. *bk.* purūḷū.

purun **IV/1366** Tel. Leb. =burun
Önce, önceleri.
Purun purun poḷtır. "Eskiden, bundan çok önce." (Leb.)
burun "(İnsan ya da hayvandaki) burun, (kuşlarda) gaga; doğal özellik olarak çıkıntı, burun (coğrafi), (dağ için) zirve; *mec.* ön, önce gelen; zaman olarak önce olan, önceki." (EDPT, 366)
burun I "1. Burun. 2. Çıkıntı." (DTS, 135)
burun II "1. Önce, evvel, ilk başta; ilk. 2. İleri, önde; bir şeyden önce, önceden (DTS, 136)
burun~purun "Çok eskiden, önceleri, evvel." (DK, 207, 243)
burun I "Burun." (DLTÇ, 143)
burun II "Önce, evvel, eskiden." (DLTÇ, 143)
burun "Eskiden, önceki." (DÇT, 110)

purunġŭ **IV/1366** Leb. =purunġı
Önceki.
-
-

Purut **IV/1367** Tel. Alt. 1. Esmer, vahşi Kırgızlar.
2. Altay kabilesi.
-
-

puruẏ **IV/1366** Kumd. Derhâl, hemen, artık.
-
-

purūzın- **IV/1367** Tel. <purū+sı-n-
Birilerini suçlamak.
-
-

pus **IV/1384** Leb. Buz.
bk. mus.

pus- **IV/1385** Alt. Tel. Leb. =buz
Bozmak, yok etmek, öldürmek.
Yortoḷbos yoḷ buzar, aẏdaḷbas sös puzar. "Yürümeyi bilmeyen yolu bozar, konuşmayı bilmeyen de sözü bozar. (atasözü)" (Tel.)
buz- (?būz-) "Tahrip etmek, zarar vermek." (EDPT, 389)
buz- "1. Bozmak, yıkmak. 2. Yenilgiye uğratmak; öldürmek, mahvetmek 3. *mec.* Zarar vermek, karışıklık çıkarmak; başarısız olmak, mahvetmek (DTS, 140);
bus- "1. Yıkmak, kırmak. 2. Bölümlere ayırmak. 3. Bozmak." (ATS, 46)
pus- "1. Bozmak. 2. Açmak." (TAS, 91)

pusḳaḷaŋ **IV/1387** Alt. Tel. Leb. <pus-
Bozulma, dağılma, yok olma, çökme.
Tört aẏmaḳtıŋ ortodoŋ pusḳaḷaŋ çıġarda "Dört kabilenin dağılması başladığında" (P.d.V.I, 113,16)
-
buskalaŋ "Yıkma, bozma." (ATS, 46)

pusta- **IV/1387** Tel. Alt. Leb. Böğürmek, beğirmek (büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar için)
bozlā-(?bōzlā-) "(Deve için) bağırmak, bozlamak." (EDPT, 392)
bozla- "(Deve için) bağırmak, bozlamak." (DST, 124)
busta- "Böğürmek." (ATS, 46)
posto- "Yalvarmak." (TAS, 89)
busta- "Bağırmak." (DÇT, 110)

pūş **IV/1389** Alt. Leb. Erkeklerin saç örgülerine takılan takı.
-
būş "Çuval bağlama, bağ." (ATS, 46)
pūş "Saç örgüsüne takılan, sedef ve örülmüş saçlardan yapılmış bir süs." (TAS, 92)

P

put I **IV/1379** Alt. Tel. 1. Bacak (insanın tüm bacağı).
Pudı alçaḳ "Açık, yayılmış bacaklı." (Tel.); *Put pajına turdŭ.* "Ayağa kalktı." (Tel.)
2. (Hayvan için) arka bacak.

būt (būd) "But; bacak; (hayvanlarda) arka bacaklar." (EDPT, 297)
but "1. But 2. Bacak. 3. *mec.* Esas, temel." (DTS, 139)

but "1. (İnsan için) ayak, bacak. 2. (Eşya için) ayak, destek. 3. (Hayvanlarda) arka ayak." (ATS, 46)
but~put I "Ayak." (DK, 207, 243)
but~put "Ayak, bacak." (DLTÇ, 143, 191)
but~put "Bacak." (DÇT, 110, 144)

put II **IV/1380** Tel. <Rus. пуд
Pud (Eski Rus ağırlık ölçü birimi, 16,3 kg).

-

put "Ölçü birimi. 16,3 kiloluk ağırlığı ifade eden bir ölçüm birimi." (TAS, 91)
put "Pud." (DLTÇ, 191)

putta- **IV/1381** Tel. <put+ḷa-
Pudla tartmak.

-

puyur- **IV/1363** Alt. Tel. Buyurmak, emretmek, karar vermek, saptamak, görevlendirmek.

buyur- "Buyurmak, emretmek." (EDPT, 317)
buyur- "Buyurmak, emretmek." (DTS, 130)

-

puzaḳ **IV/1388** Leb. Delik.

-

-

puzaḳtığ **IV/1388** Leb. <puzaḳ+ḷığ
Delikli, delinmiş.

-

-

puzāḷı **IV/1388** Tel. Tahrikçi, kışkırtıcı.

buza "Şamata, gürültü." (DK, 207)

puzuḳ **IV/1388** Alt. Tel. <pus-k
1.Bozulma, büyü (kötü amaçlı), zarar.
2. Bozuk.

buzuk "Bozuk, tahrip olmuş, zarar görmüş." (EDPT, 390)
buzuḳ "Yıkılmış, tahrip olmuş." (DTS, 141)

buzuk "Bozma, bozuk, zarar görmüş olan." (ATS, 46)

puzŭḷ- **IV/1389** Alt. Tel. Leb. <pus-ḷ-
Mahvolmak, yok olmak, ölmek.

buzul- "Tahrip edilmek, zarar verilmek." (EDPT, 391)
buzul- "1. Yıkılmak, tahrip edilmek. 2. Mahvedilmek, bozguna uğratılmak. 3. Zarar görmek, yıkıma uğramak. 4. *mec.* Bozulmak, mahvedilmek; başarısızlığa uğramak. 5. *mec.* Çiğnenmek, ihlal edilmek." (DTS, 140)

buzul- "1. Bozulmak, zarar görmek, yıkılmak, devrilmek, göçmek. 2. *buzulbas söz kolbu* (Deyim)." (ATS, 46)

puzuḷt- **IV/1389** Alt. Tel. Leb. <puzŭḷ-t-
Mahvetmek, yok etmek, kırmak.

buzult- "Mahvetmek, yıkmak." (DÇT, 110)

pübeş **IV/1413** Tel. *bk.* pūbaẏ

pübeẏ **IV/1413** Tel. =püjük
Beşik.
bk. pūbaẏ.

pṻçe **IV/1410** Kumd. Babaanne.

-

püdeçi **IV/1406** Tel. Öngörülü, basiretli, keskin zekâlı.

-

-

püdŭm **IV/1409** Tel. <püt-m
Sadakat, dürüstlük.

-

büdüm "1. Tür. 2. Ciddi, hatırı sayılır. 3. Sadakat, şeref, sağlamlık." (ATS, 46)

püdŭmçĭ **IV/1409** Tel. <püdüm+çi
Güven, dürüstlük.
Püdŭmçizi yoḳ "Dürüst olmayan"

-

büdümci "İnanç." (ATS, 46)

püdŭmçilū **IV/1409** Tel. <püdümçĭ+lū
Güvenilir, emin, inanılır kişi.

-

büdümçidü "Sadakatli, şerefli." (ATS, 46)

P

püdümçilü "Güvenilir, emniyetli, emin." (TAS, 92)

püdŭmdū **IV/1409** Tel. <püdüm+lū
Sadık, dürüst.
-
büdümdü "Heybetli, alımlı, önemli insan görünümünde olan." (ATS, 47)

püdŭn- **IV/1407** Tel. Alt. <püt-n-
İnanmak, ikna olmak, güvenmek.
Nērek püdŭnbedīŋ? "Neden inanmadın, neden tereddüt ettin?"
-
büdün- "1. İçten, sadık olmak. 2. Güvenmek, itimat etmek." (ATS, 47)

püdŭrŭl- I **IV/1408** Tel. Alt. <püdür-l-
Bitirilmek, tamamlanmak.
-
büdüril-~büdürül- "1. Tamamlanmış olmak. 2. Bitmiş olmak." (ATS, 47)

püdŭrŭl- II **IV/1408** Tel. *bk.* püdürle-.

püdün **IV/1406** Alt. Tel. Leb. <püt-n
Bütün, tamamen, mükemmel, tam.
Püdün ay "Bütün ay boyunca" (Tel.); *püdün yarım* "Çeyrek" (Alt.)
bütün "Bütün, tam." (EDPT, 306)
bütün "1. Bütün, tam; tamamen, bütünüyle. 2. Mükemmel, dolu. 3. Tek parça, yırtılmamış; iyi durumda olan." (DTS, 144)
püdün "1. Bütün, zarar görmemiş. 2. Bütünüyle." (ATS, 47)
püdün "Bütün, tüm." (TAS, 92)

püdündür- **IV/1407** Tel. Alt. Leb. <püdün-dür-
İnandırmak, ikna etmek.
-
büdündir- "1. İçten olmak. 2. İtimat etmek." (ATS, 47)

püdür **IV/1407** Tel. Pürüzlülük, engebe.
-
-

püdür- **IV/1407** Tel. Alt. Leb. <püt-r-
Bitirmek, tamamlamak; yapmak, oluşturmak, hazırlamak.
Yarġı püdŭrdŭ. "Karar verdi." (Alt.); *Sös püdŭrdŭ.* "İkna oldu." (Tel.); *Ne püdürgen* "Tüm yaratılan"; *Üç ḳonoḳḳo pu taş ödüktŭ püdŭrŭp saḷzın!* "O bu taş çizmeleri üç günde yapsın!" (Alt.); *Yettre püdŭrŭp perbedī.* "O bunu bitiremedi." (Tel.); *Oḷ taş üstünde üy püdŭrgen.* "O kendi evini taş üzerinde yaptı." (Tel.)
bütür- "Bitirmek, tamamlamak." (EDPT, 308)
bütür- I "1. Bitirmek, tamamlamak, yerine getirmek 2. Yapmak, gerçekleştirmek. 3. İyileştirmek, iyi etmek (yara, hastalık hakkında) 4. *mec.* Giydirmek, (elbise) örtmek." (DTS, 145)
bütür- II "Yetiştirmek, büyütmek." (DTS, 144)
büdür- "1. Yaratmak, yapmak, icra etmek. 2. Bitirmek. 3. Hazırlamak." (ATS, 47)
püdür- "Bitirmek, tamamlamak." (TAS, 92)
büdir- - "Bitirmek, tamamlamak." (DK, 208)
büdür- "Oluşturmak, ortaya çıkarmak." (DK, 208)
büdür- "Yaratmak, oluşturmak." (DÇT, 110)

püdüre **IV/1408** Tel. Kaya balığı.
püdürge "Kaya balığı." (DLTÇ, 191)
büdürge "Kaya balığı." (GSATA, 381)

püdürle- **IV/1408** Tel. <püdür+le-
Tökezlemek, ayağı takılmak, takılmak.
-
-

püdürlū **IV/1408** Tel. <püdür+lū
Pürüzlü.
-
-

püdürŭlçēk **IV/1408** Tel. <püdürŭl-çēk
Ayağı takılan (at).
-
büdürilçek "Durmuş; *büdürilçek at* Durmuş at." (ATS, 47)

püdüş **IV/1409** Alt. Tel. Leb. <püt-ş
Fizik, endam.
-
büdüş "Dış görünüş." (ATS, 47)
püdüji "Dış görünüş, kılık." (TAS, 92)
büdüş "Görünüş." (DÇT, 110)

püdüş- **IV/1409** Alt. Tel. <püt-ş-
Bitişmek, birleşmek, sarılmak, kaynaşmak.

P

bütüş- "Bitişmek, birleşmek, katılmak, yapışmak." (EDPT, 309)
pütüş- "Başında aramak." (DK, 244)

püdüştū **IV/1409** Alt. Tel. =püdüşlū
Dış görünüşü iyi olan, güzel.
-
-

püdüştŭğ **IV/1409** Leb. *bk.* püdüştū.

püdüttĭ **IV/1409** Tel. Kumd. Yapı, doğa, varlık, yaratılış, huy.
Kiji sünezĭ püdüttĭ poyı. "İnsanın tüm varlığı onun ruhudur (onun varlığı)."; *Püdüttile adazı* "O tamamen babasıdır."
-
-

püdüyek **IV/1406** Tel. Değeri en küçük madenî para.
-

püğlö **IV/1396** Leb. Diş eti.
-
bū̃le "Diş etleri." (ATS, 47)
pū̃le "Diş eti." (TAS, 93)

püḥül- **IV/1396** Tel. <pük-l-
Bükülmek, eğilmek.
bükül- "Bükülmek, katlanmak." (EDPT, 326)
bükül- "Bükülmek." (DTS, 142)
bügül- "Eğilmiş, bükülmüş olmak." (ATS, 47)
pügül- "Bükülmek." (TAS, 47)

püḥülḥür **IV/1396** Tel. <püḥül-ğür
Esnek.
-
-

püḥült- **IV/1396** Tel. <püḥŭl-t-
Eğmek.
Pödünö ölöŋ püḥŭltpeẏ "Bıldırcın otları eğmeden"
-
-

püḥülŭş- **IV/1396** Tel. <pükül-ş-
Birlikte eğilmek, birbirine doğru eğilmek (ağaçların tepesi gibi).
-
-

pük **IV/1394** Tel. Alt. 1. Dönemeç, nehir dönemeci, kıvrımı.
2. Dağların arasındaki düz vadi, nehrin geniş vadisi.
bük I "Çalılık." (EDPT, 324)
bük II "Köşe." (EDPT, 324)
bük "Orman, sık ağaçlık, çalılık." (DTS, 141)
bük "1. Nehir kıvrımı. 2. Nehrin kıvrılma yeri. 2. Nehir boyunca dağların arasındaki ova." (ATS, 47)
pük "Orman açığı, çayır." (TAS, 92)
bük ~ pük "Ova, düzlük." (DK, 208)
puk~pük "Düz yeşillik, çayırlı alan." (DLTÇ, 190)

pük- **IV/1394** Alt. Tel. Bükmek, eğmek.
Piçiğin püge tudŭp Aẏ Merge izebĭne suḳ saḷ-tır. "Ay Mergen mektubu katlayarak cebine soktu."
bük- "1. Bükmek, eğmek. 2. Rahatsız hissetmek, (bir şeyden) iğrenmek." (EDPT, 324)
bük- "Eğilmek, bükülmek." (DTS, 141)
bük-"Bükmek, eğmek." (ATS, 47)
pük- "Bir şeyin kenarını, eteğini bükmek." (DLTÇ, 191)
bük- "Bükmek." (DÇT, 110)

pükçük **IV/1395** Kumd. Kambur.
-
pürgü "Kambur." (DLTÇ, 191)

pükme **IV/1395** Tel. Kırgız keçe çadırı.
-
-

pükte- **IV/1395** Tel. 1. Eğmek, bükmek.
Yendĭ içĭ yār püktedĭ. "O gömleğin kollarını içeri doğru kıvırdı."
2. Katlamak.
-
bükte- "Bükmek, eğmek." (ATS, 47)
pükte- "Bükmek." (TAS, 92)

püktel- **IV/1395** Tel. <pükte-l-
Bükülmek, katlanmak.
-
büktel- "1. Eğilmek, bükülmek. 2. Bükülmüş, eğilmiş olmak." (ATS, 47)
püktel- "Bükülmek." (TAS, 92)

püktelçek **IV/1395** Tel. Kavis, kıvrım; nehrin, yolun virajı.
-
büktelçek "Elastiki, esnek." (ATS, 47)
püktelçek "Esnek." (TAS, 92)

P

püktelḥen **IV/1395** Tel. (Elbiselerde) kırma.
-
-

pükten- **IV/1395** Tel. Leb. <pükte-n- Eğilmek.
-
-

püktö- **IV/1395** Alt. *bk.* pükte-.

püktöl- **IV/1395** Alt. *bk.* püktel-

püktölḥön **IV/1395** Alt. *bk.* püktelḥen

püktön- **IV/1395** Alt. *bk.* pükten-.

pükülū **IV/1394** Tel. Tamamen.
-
-

pül- **IV/1401** Tub. Bilmek
bk. pil-.

pülö **IV/1401** Alt. Diş eti.
bk. püglö.

pülū **IV/1401** Tel. Bileği taşı.
bk. pilū.

pülŭndŭr- **IV/1402** Alt. <pülŭn-dir- Bilindirmek.
-
-

pülün- **IV/1401** Alt. <pül-n-
bk. pilin-.

pür- **IV/1397** Tel. Bükmek, katlamak.
bür- "Burmak, sarmak, büzmek, sıkıştırmak." (EDPT, 355)
bür- "Büzmek, sıkıştırmak." (DTS, 142)
pür- "Eğmek, bükmek." (DLTÇ, 191)

pür I **IV/1397** Tel. Kalabalık, sürü; bölüm, dal.
-
bür "1. Ağaç yaprağı. 2. Dal. 3. Tomurcuk." (ATS, 47)

pür II **IV/1397** Tel. Alt. 1. Ağaç yaprağı. 2. Tomurcuk.
Yarılġalaḳ pür "Daha açılmayan, açılmak üzere olan tomurcuk."
bür "Tomurcuk." (EDPT, 324)
bür "Tomurcuk." (DTS, 142)
bür "1. Ağaç yaprağı. 2. Dal. 3. Tomurcuk." (ATS, 47)
bür "Ağaç yaprağı." (TAS, 47)
bür "Yaprak, ağaçtaki yapraklar." (DK, 208)

pürçŭk **IV/1400** Alt. Tel. Leb. <pür+çük Ağaç tomurcukları.
bürçük "Tomurcuk." (ATS, 47)
pürçük "Tomurcuk." (TAS, 92)

pürke- **IV/1397** Tel. Kaplamak, üstünü örtmek.
bürke- "Örtmek, bir şeyle kapatmak." (ATS, 47)
pürke- "Kaplamak, örtmek." (TAS, 92)
bürke- "Örtmek, kaplamak." (DÇT, 110)

pürkel- **IV/1399** Tel. <pürke-l- Kaplanmış olmak, kaplanmak.
bürkel- "Örtünmek." (ARSL, 138)

pürkö- **IV/1399** Alt. Leb. *bk.* pürke-.

pürköl- **IV/1399** Alt. Leb. *bk.* pürkel-.

pürkū **IV/1399** Alt. Tel. <pürke-ū
1.Yağmurlu, bulutlu.
2. Yorgan. (Tel. W.)
bürkü "1. Örtü. 2. Tencere kapağı. 3. Kapak." (ATS, 47)
pürkü kün "Bulutlu ve yağışlı gün." (TAS, 92)

pürkü- **IV/1399** Alt. Tel. Ağızdan fışkırtmak.
bürkür- (?p-) "Püskürtmek, ağzından fışkırtmak." (EDPT, 363)
bükür-~bürkir-~bürkür-~büvkir- "1. Serpmek. 2. Püskürmek, fışkırmak." (DTS, 142, 143, 145)
bürkür- "Püskürtmek, ağzından sıçratmak." (ATS, 47)
pürkü- "Fışkırmak." (TAS, 92)

pürkür- **IV/1399** Alt. Tel. *bk.* pürkü-

pürlen- **IV/1399** Tel. <pür II+le-n(Yeni tomurcuklar) açılmak, yapraklarla kaplanmak.
Yaş ağaş pajı pürleniṗ yat. "Genç ağaç yaprak açıyor."
bürlen- "Tomurcuklanmak." (EDPT, 366)
bürlen- "Tomurcuklanmak, filizlenmek." (DTS, 143)
bürlen- "1. Yapraklarla örtülmek. 2. Tomurcuklanmak." (ATS, 47)
pürlen- "Yaprak açmak." (TAS, 93)

pürleş- **IV/1399** Tel. <pür I+le-ş-

P

Yığın hâlinde, toplu şekilde gitmek.

pürme **IV/1400** Tel. Kıvrım.
bürme "Bükülmüş, sarılmış, dolanmış bir şey." (EDPT, 366)
bürme "Kıvrım, kırma." (DTS, 143)
bürme "Kıvrım, (elbisede) pli." (ATS, 47)
pürme "Büzgü." (TAS, 93)

pürmelū **IV/1401** Tel. <pürme+lū
Kıvrımlı.
Ḳumandı teḥen aẏmaḳtıŋ ḳadıttarınıŋ kīmderi köksü pürmelū poḷot. "Kumandı denen boyun kadınlarının elbiselerinin göğüs tarafı kıvrımlıdır."
bürmelü "Pilili giysi." (ATS, 47)

pūrönök **IV/1397** Leb. Tomurcuk.
-

pürtü- **IV/1400** Tel. W. Yok etmek, biçmek, her tarafı kesmek.
-
-

pürük **IV/1397** Leb. *bk.* pörük.

pūs **IV/1410** Leb. Boynuz.
Tekeniŋ pūzŭ "Tekenin boynuzu"
bk. mūs.

pūstŭğ **IV/1412** Leb. <pūs+tüğ
Boynuzlu.
bk. mūstū.

püt- I **IV/1402** Alt. Tel. Leb. 1. Mükemmel olmak, hazır olmak, yapılmak, meydana gelmek.
Yer pütkelekte onço su poḷdı. "Toprak var olmadan önce her taraf su idi." (Tel.); *İjiŋ pütken poḷza üyüme kirĭp kel!* "İşin hazırsa eğer, evime gel!" (Tel.); *Özŭp püttŭ.* "O büyüdü."; *Ermek püder.* "Her konuda anlaşılmıştır."; *Paḷū püdŭp ḳaḷdı.* "Yara iyileşti." (Alt.); *Mında pütkön aġaş* "Burada büyüyen ağaç." (Alt.); *Aġaş pütken yer* "Ağaçlarla kaplanmış olan yer." (Tel.); *Ekki yanına pütken ḳuzuḳ aġaş* "Her iki taraftan büyümüş sedir ağaçları."; *Ḳudaẏ aẏtḳan: Yer pütkün!* "Tanrı demiş: (yer) dünya var ol (meydana gel)!"; *Ne pütken* "Bütün yaratıklar." (Tel.); *Ar pütken neme* "Tüm yaratılanlar." (Tel.); *pütken püdŭş* "Dış görüntü." (Tel.); *Yer teŋere pütḳenĭ* "Dünyanın yaratılışı." (Tel.); *Tuyuḳ ḳara yaş pütken tūḷarınıŋ yarajın* "Saplarla kaplanmış olan dağların güzelliği."
2. Bitmek, sonlanmak.
Yajım püttŭ. "Benim hayatım sonlandı." (Tel.); *İjiŋ püttŭbe?* "Senin işin bitti mi?"
bit-~büt- "Tamamlanmak; sona gelmek, bitmek; başlamaya hazır olmak." (EDPT, 298)
büt- I "1. Bitmek, sonlandırmak, tamamlamak, yerine gelmek. 2. Yapmak, meydana gelmek. 3. (Yara, hastalık vb. için) kapanmak, iyileşmek. 4. Bitmek, (gücü) tükenmek, (ses) kaybolmak. 5. *mec.* Giyinmek." (DTS, 143)
büt- II "1. Olgunlaşmak, yetişmek, gelişmek. 2. Doğmak, dünyaya gelmek." (DTS, 143)
büt- III "İnanmak, güvenmek, kanmak." (DTS, 143)
büt- II "1. Yaratmak, kurdurmak. 2. İcra etmek. 3. Bitirmek." (ATS, 47)
büt- III "1. Büyümek; büyütmek. 2. (Yara için) iyileştirmek." (ATS, 47)
püt- "İnanmak." (TAS, 93)
büt- I~püt- "Olmak, meydana gelmek." (DK, 208)
büt- II "Yetişmek, büyümek, gelişmek." (DK, 208)
büt-~püt- "Oluşmak, doğmak,ortaya çıkarılmak, ortaya çıkmak, büyümek." (DÇT, 110, 145)
büder- "Yaratmak, oluşturmak." (DÇT, 110)

püt- II **IV/1403** Tel. Alt. Leb. İnanmak, güvenmek.
Ḳudayım, teŋere ḳānı sā püdüp yadım! "Dünyayı yaratan Allah'ım, sana inanıyorum!"[27]
büt- III "İnanmak, güvenmek, kanmak." (DTS, 143)
büt - I "İnandırmak, güvendirmek." (ATS, 47)

[27] Bu cümlenin anlamı "Göklerin sahibi Allah'ım, sana inanıyorum." şeklinde daha doğru olacaktır.

P

R

rā **III/707** Tel. Karakter, düşünme şekli.
-

ra- **III/707** Tel. *bk.* ıra-.
Andan raġın! "Sen ondan uzak dur!"

raġılıḳ **III/709** Tel. <raḳ+ḷıḳ
Uzaklık.
ıraklık "Uzaklık, mesafe." (EDPT, 218)
-

rāğ **III/709** Leb. Yemek pişirmek için kullanılan demir pot.
-
-

raḳ **III/708** Tel. Alt. Leb. Irak, uzak, uzaklaşan, uzakta olan.
raḳtaŋ "Uzaktan"; *Raḳ yerḥe pardı.* "Uzaklara gitti." (Alt.); *Ḳançı raḳ poḷdı?* "Ne kadar uzak?" (Alt.)
*bk.*ıraḳ.

rāḳ **III/708** Alt. <raḳ+oḳ
Yeterince uzak.
Rāḳ poḷdı.
bk. ırāḳ.

raḳta- **III/709** Alt. Tel. Leb. <raḳ+ḷa-
Uzaklaşmak.
Raḳtap pardı. "Uzaklara gitti."
bk. ıraḳta-.

raḳtaḷ- **III/709** Alt. Tel. Uzakta olmak.
-
-

raḳtat- **III/709** Alt. Tel. <raḳta-t-
Uzaklaştırmak.
bk. ıraḳtat-.

rāḷa- **III/711** Tel. <rā+ḷa
(Şaka amaçlı biri hakkında yapılan olumsuz bir tahmin için) sonradan gerçekleşmek.
-

rat- **III/711** Alt. Tel. <ra-t-
Uzaklaştırmak.
bk. ıraḳtat-.

rım **III/719** Alt. Tel. Leb. Önceden haber verme, kehanet, fala bakma.
bk. ırım.

rımcaḳ **III/720** Leb. *bk.* ırımçı.

rımçı **III/720** Alt. Tel. Önceden haber veren, kâhin.
bk. ırımçı.

rımda- **III/720** Alt. Tel. <rım+ḷa-
Önceden haber vermek, kehanette bulunmak.
bk. ırımda-.

rımna- **III/720** Leb. *bk.* rımda-.

rıs **III/719** Alt. Tel. Leb. Mutluluk, talih, baht.
bk. ırıs.

rıstığ **III/719** Leb. Mutlu.
bk. ırıstū.

rıstū **III/719** Alt. Tel. *bk.* ırıstū.

S

sā **IV/217** Kabuk, başak kalıntısı.
Aştıŋ sāzı "Başak kılçığı."
sā "Başak kalıntısı." (ATS, 147)
sā "Başak kalıntısı, kesmik." (TAS, 93)

sā- **IV/217** Alt. Tel. Sağmak.
saġ- "Sağmak (hayvan)" (EDPT, 804)
saġ- "Sağmak (hayvan)" (DTS, 510)
sā- "Sağmak." (ATS, 147)
sā- "Sağmak." (TAS, 93)
sag- "1. Sağmak. 2. Toplamak, bir araya getirmek." (DK, 244)
sag- "Sağmak." (DLTÇ, 192)
sā-~sag- "Sağmak." (DÇT, 145)

saba **IV/411** Tel. Alt. =sabı
Hisse, pay, kısım, bölüm.
Köp sabazı "Çoğunluk."(Alt.); *az sabazı* "Azınlık." (Alt.); *Kijilerdiŋ köp sabazı* "İnsanların büyük bir kısmı." (Tel.); *Onġon tegen tūdıŋ aġaştarınıŋ köp sabazı ḳuzuḳ aġajı* "Ongon dağındaki ağaçların büyük bir kısmı ladin ağacıdır."; *Yayıda*[1] *abıl-bıla ḳıra çapḳanda köp sabazı ḳadıttarı, paḷdarı çabadıḷar.* "Yazın çapayla işlenen toprakların büyük bir kısmı kadınlar ve çocuklar tarafından çapalanıyor."
saba "Bir hacim ölçüsü (sıvı şeyler için); kap." (EUES, 571)
saba "Parça, pay, bölüm." (ATS, 147)
saba "Parça, kısım, miktar." (TAS, 93)
köp sabazı "Büyük çoğunluğu." (DÇT, 145)

saba- **IV/412** Tel. Yün işlemek, yün kabartmak.
saba- "1. Vurmak, dövmek, kamçılamak. 2. Yünü kabartmak." (ATS, 147)

sabaḳ **IV/412** Alt. Leb. <sap+aḳ
1. Yaprak ve köklerin sapı.
2. Tel, metal ip.
Sırġanıŋ sabaġı "Küpenin teli"
sabak I~sabalak "Meyveli dal. 2. Sap." (ATS, 147, 148)
sabak II "Tel." (ATS, 148)
sabalak "Meyveli dal." (TAS, 93)

sabaḳta- **IV/413** Leb. Alay etmek.
Ülgönüŋ üç ḳızı Ḳudaẏnı sabaḳtap yat. "Ülgen'in üç kızı Tanrı ile alay ediyor." (P.d.V.I, 262)
-

sabaḷaḳ **IV/416** Tel. İnce budak, sap, yaprak sapı.
Sabaḷaġın arġıştajıp aḷıp keldĭ. "Omuzlarında üzüm salkımı taşıdılar."
-
sabak I~sabalak "Meyveli dal. 2. Sap." (ATS, 147, 148)
sabak II "Tel." (ATS, 148)
sabalak "Meyveli dal." (TAS, 93)

sabar I **IV/416** Tel. Kaburgalı göğüs.
-
-

sabar II **IV/416** Tel. Alt. (El ve ayak için) parmak.
-
sabar "Parmak." (ATS, 148)
sabar "Parmak." (TAS, 93)
sabar "Parmak." (DÇT, 145)

sabaẏ **IV/412** Leb. *bk.* samaẏ.

sabaẏḷa- **IV/412** Tel. Leb. <Rus. забавляться
Eğlenmek.
-
sabayla- "Eğlenmek, neşelenmek." (ATS, 148)

sabı **IV/417** Kumd. *bk.* saba.

sabıḷ **IV/419** Alt. Leb. <sap+ḷ
Sapı olan kap.
-
-

[1] Bu kelime OSTN'de *yajıda* yazılmıştır.

sabıḷ- **IV/419** Tel. <sap-ḷ-
Eğilmek, bir tarafa eğilmek, dönmek, kendi yerinden kalkmak, bir şeyin ya da birilerinin yerine geçmek.
Kün keçke sabıḷa berdi. "Güneş akşama doğru batmaya başladı."
-
sabıl- I "Yürürken sallanmak." (TAS, 93)
sabıl- I "Aynı fikirde olmak." (TAS, 93)

sabıḷt- **IV/420** Tel. < sabıḷ-t-
Düzeltmek, hatayı telafi etmek.
-
-

sabın **IV/417** Leb. Sabun.
-
samın "Sabun." (ATS, 149)
samın "Sabun." (TAS, 94)
sabın "Sabun." (KRS, 60)

sabınna- **IV/418** Leb. <sabın+ḷa-
Sabunlamak.
samında- "Sabunlamak, sabunla yıkamak." (ATS, 149)
samında- "Sabunlamak." (TAS, 94)

sabır- **IV/418** Alt. Tel. Üflemek, şişirmek.
savur- "Savurmak, dağıtmak." (EDPT, 791)
savur- "1. Savurmak, esmek. 2. Dökmek, dağıtmak." (DTS, 523)
-

sabırıḷt- **IV/419** Tel. <sabırıḷ-t-
Dağılmak.
savrul- "Savrulmak, dağılmak." (EDPT, 792; DTS,)
savrul- "1. Savrulmak. 2. Dalgalanmak, kabarmak, fokurdamak. 3. Fışkırmak." (DTS, 523)
-

sāda- **IV/383** Tel. <sāt-a
Geciktirmek.
Sādabaẏ "Oyalamadan" (Tel.); *Sādaẏrıŋba?* "Geç mi geleceksin?" (Tel.)
bk. sātta-.
-
sāda- I "Gecikmek." (ATS, 147)
sāda- II "(Çocuğu) eğlendirmek." (ATS, 147)
sāda- "Ağır davranmak, gecikmek." (TAS, 93)
sāda- "Gecikmek." (DÇT, 145)

sadaḳ **IV/383** Alt. Tel. Leb. Sadak, ok torbası, yay.
-
sādak "1. Yaya ait olan her şey. 2. Bahadır silahı. 3. Ok torbası." (ATS, 147)
sādak "Yay takımı, yaya ait olan her şey." (TAS, 93)
sādak "Sadak, ok torbası." (DÇT, 145)

sādam **IV/385** Tel. <sāda-m
Gecikme.
Sādamı yoḳ "Hemen"
-
-

sādamdū **IV/385** Tel. Yavaş olan.
-
-

sadığ **IV/387** Leb. Ticaret.
Apşıyaḳ paḷanı sadığğa īdī. "İhtiyar çocuğu ticaret yapmak için gönderdi."
satīġ "Satış, ticaret, satış fiyatı." (EDPT, 799)
satıġ "1. Alım-satım işlemi, ticaret. 2. Fiyat, değer." (DTS, 521)
sadu "Alışveriş, ticaret." (ATS, 148)
sadu "Ticaret." (TAS, 93)

sadığçı **IV/387** Leb. Satıcı, tüccar.
bk. sadūçı.**

sadıjū **IV/388** Tel. <sadış-ū
Ticaret.
-
-

sadıḷ- **IV/387** Alt. Tel. Leb. Satılmak.
satıl- "Satılmak." (EDPT, 801)
satıl- "Satılmak." (DTS, 521)
sadıl- "Satılmak, satılmış olmak." (ATS, 148)

sadın- **IV/387** Tel. <sat-n-
Kendini bir şeye vermek.
satın- "Kendi kendine satmak." (EDPT, 802)
satın- "Kendi kendine satmak." (DTS, 521)
sadın- "1. Birine satılmak. 2. Birine verilmek." (ATS, 148)

sadış **IV/387** Kumd. <sat-ş

S

Ticaret.
Sadış yerĭ "Pazar, fuar"

-

sadış "Satış, ticaret." (ATS, 148)

sadış- **IV/387** Alt. Tel. Leb. 1. Ticaret yapmak.
2. Pazarlık yapmak.

satış- "Birbirine satmak, ticaret yapmak." (EDPT, 803)
satış- "Birbirine satmak, ticaret yapmak." (DTS, 521)
sadış- "1. Birbirine satmak. 2. Ticaret yapmak." (ATS, 148)

sadū **IV/388** Alt. Tel. Ticaret.
Sadū ettĭ. "Ticaret yaptı."; *Ne sadū par?* "Ne satıyorsunuz?"

satīġ "Satış, ticaret, satış fiyatı." (EDPT, 799)
satıġ "1. Alım-satım işlemi, ticaret. 2. Fiyat, değer." (DTS, 521)
sadu "Ticaret, alışveriş." (ATS, 148)
sadu "Ticaret." (TAS, 93)
sadu "Ticaret, alışveriş." (DK, 244)

sādū **IV/388** Tel. <sāt+ū[2]
Gecikme.

-

sadūçı **IV/388** Tel. <sadū+çı
Tüccar.

satıġçī "Tüccar, satıcı." (EDPT, 801)
satıġçı "Tüccar, satıcı." (DTS, 521)
saduçı "Tüccar." (ATS, 148)
saduçı "1. Satıcı. 2. Tüccar." (ARSL, 558)
saduçı "Satıcı." (TAS, 93)
saduçı "Satıcı." (DK, 244)

sadūḷa-[3] **IV/388** Tel. <sadū+ḷa-
Ticaret yapmak.
Soyondorġo ekki attū sadūḷap parġan. "Soyotlara iki atla ticaret yapmaya gitti."

satıġlā- "Ticaret yapmak." (EDPT, 801)
satıġla- "Satmak." (DTS, 521)

-

sadūlaş- **IV/388** Tel. <sadūḷa-ş-
Ticaret yapmak.

satıglaş- "Ticaret yapmak, takas ticareti yapmak." (EUES, 590)

-

saġaḷ **IV/263** Alt. Tel. Leb. Sakal.
Erin saġaḷ "Bıyık." (Alt.); *azū saġaḷ* "Favori (yüzün iki yanında, saçın devamı olarak bırakılan sakal demeti)." (Alt.); *Saġaḷda sanā yoḳ.* "Akıl, sakal uzunluğu ile ölçülmez."
bk. saḳaḷ.

saġaḷaḳ **IV/263** Leb. Yosun.

-

-

saġaḷda- **IV/263** Alt. Sakaḷdan tutmak.

-

saġaḷdū **IV/263** Alt. *bk.* saḳaḷdū.

saġaḷḷığ **IV/263** Leb. *bk.* saḳaḷdū.

saġanaḳ **IV/262** Alt. Başak kılçıkları.
bk. sā.

saġar **IV/262** Kumd. Soluk, renksiz.

saġar "Soluk, renksiz." (DK, 244)

saġauḷan- **IV/261** Tub. <saġau+ḷa-n-
Kekelemek.

-

saġı- **IV/265** Leb. Sevmek.

-

sakı- "1. Beklemek. 2. Korumak." (ARSL, 562)

saġın- **IV/265** Leb. 1. Düşünmek, dikkatle düşünmek.
2. Özlemek, özlem duymak.
3. Sevinmek.

sakın- (sākın-) "Düşünmek." (EDPT, 812)
saḳın- I "1. Düşünmek. 2. İstemek, dilemek. 3. Üzülmek, üzüntü duymak." (DTS, 516)
saḳın- II "Sakınmak, kaçınmak." (DTS, 516)

saġışḳan **IV/269** Leb. Saksağan.

saġızġān "Saksağan." (EDPT, 818)
saġızġan "Saksağan." (DTS, 510)
saŋıskan "Saksağan." (ATS, 149)
saŋıskan "Saksağan." (TAS, 95)
sagıskan~saŋıskan "Saksağan." (DK, 244)

S

[2] Morfolojik tahlilin *sāt+a-ū* olması gerekir.

[3] OSTN'de madde başı fiil olarak verilmemiştir.

sāskan~sagıskan "Saksağan." (DLTÇ, 192)
sagıskan~saŋıskan "Saksağan." (DÇT, 145, 146)

sağış **IV/270** Alt. Tel. Leb. Akıl, hafıza
Sağışḳa ḳaḷdı. "Düşünüyordu (özen gösteriyordu)." (Tel.); *Sağıjı yetpes.* "O aptal.;." (Tel.); *Sağıjı yoḳ* "Çılgın" (Tel.); *Sağışḳa kirdĭ.* "Anladı." (Tel.)
sakış (sākış)~saŋış "Sayma, hesap." (EDPT, 816, 842)
saḳış "Hesap, sayı." (DTS, 517)
sakış "Bekleme, bekleyiş." (ATS, 148)
sagış "1. Düşünce. 2. Bir şeyle ilgili durum." (ATS, 148)
sagış "1. Akıl, düşünce, bellek. 2. Keder, kaygı. 3. Özlem." (TAS, 94)
sagıs "1. Akıl, us. 2. Düşünce, fikir." (DK, 244)
sagış "Akıl, bilinç, düşünce, fikir, ruh hâli." (DÇT, 145)

sağıştığ **IV/272** Leb. <sağış+ḷığ
Akıllı, sağduyulu.
Ağıḷ sağıştığ (deyim)
bk. sağıştū.

sağıştū **IV/272** Alt. Tel. <sağış+ḷū
Akıllı, düşünceli.
Aḳ sağıştū "Dürüst." (Alt.); *Ḳara sağıştū* "Kötü niyetli." (Alt.); *Sağıştū künde amır yoḳ.* "Düşünme günü geldiğinde rahatımız olmaz." (Tel.)
sakışlıġ "Sayılı, hesaplı." (EDPT, 817)
saḳışlıġ " Sayılı, hesaplı, hesaplanmış." (DTS, 517)
sagıştu "Akıllı, düşünceli." (TAS, 94)
sagıştık "Akıllı." (DK, 244)
sagıştu "Akıllı, düşünceli." (DÇT, 145)

sağ **IV/260** Leb. 1. Sağlıklı.
2. Ayık (içki kullanmayan).
sāġ I" *sāġ yāġ* Tere yağı, sade yağ; sapasağlam, sağlıklı; sağ (solun zıddı)" (EDPT, 803)
sāġ II "Akıl, idrak, anlayış." (EDPT, 803)
saġ I "Sağ, sağlıklı." (DTS, 510)
saġ II "Arı, saf, temiz, içilebilir (su)." (DTS, 510)
-

saḳ **IV/239** Tel. Alt. 1. Dikkatli, uyanık.
Saḳ boḷ! "Uyanık ol!" (Tel.)
2. İhtiyatlı.
3. Dikkatli, aklı başında olan, makul.
4. Bekleme, beklenti. (Tel.)
Saḳıp saḳıp saḳ poḷdım. "Ben özlüyor ve bekliyordum." (Tel.)
sak "Uyanık, ihtiyatlı." (EDPT, 803)
saḳ "Dikkatli." (DTS, 516)
sāk "Dikkatli." (DK, 244)
sak "Sabır, tahammül." (DK, 245)

saḳaḷ **IV/244** Tel. Sakal.
Saḳaḷı uzun "Uzun sakallı." (Tel.); *Aḳ saḳaḷ* "Ak sakallı ihtiyar."
sakāl "Sakal." (EDPT, 808)
saḳal "Sakal." (DTS, 516)
sāl~sagal "1. Sakal. 2. Favori. *Teke sagal* Bir tür ot (Lat. *Scorzonera, Tragopogon*)" (ATS, 147, 148)
sagal "Sakal." (TAS, 93)
sagal "Sakal." (DLTÇ, 192)
sāl~sagal "Sakal." (DÇT, 145)

saḳaḷaḳ **IV/245** Tel. <saḳaḷ+aḳ
Kısa sakal.
-

saḳaḷdū **IV/245** Tel. Sakallı.
sagaldu "1. Sakallı. 2. *mec.* Yaşlı, saygı duyulacak yaştaki." (ATS, 148)

saḳçı **IV/257** Alt. Tel. Bekçi.
Ejik saḳçı "Kapıcı." (Alt.); *sōk saḳçı* "Koruyucu melek." (Tel.)
sakçī "Bekçi, koruyucu." (EDPT, 806)
saḳçı "Bekçi, koruyucu." (DTS, 516)
sakçı "1. Koruyucu. 2. Bekçi." (ATS, 148)

saḳı- **IV/247** Tel. Alt. Beklemek, bekçilik yapmak, korumak, saklamak.
Ḳonoḳ sayn ölŭm saḳıp otturayın. "Ben her gün ölümü bekliyorum." (Tel.)
-
sakı- "1. Beklemek. 2. Korumak." (ATS, 148)
sak- "Beklemek, ummak." (DÇT, 146)

saḳıḷ **IV/249** Tub. Sincap.
-
sakıl "Sincap." (ATS, 148)

saḳıḷġān **IV/249** Tel. <saḳı-ḷ-ġān
Bekçi.
-

S

-

saḳıḷḷa- **IV/249** Leb. Tub. <saḳıḷ+ḷa-
Sincap avlamak.

-

-

saḳım **IV/250** Leb. <saḳ-m[4]
Bekçilik.

-

-

saḳon **IV/247** Tel. <Rus. закон
Yasa.
Ḳazaḳ zakonı "Rus yasası."

-

sakon "Kanun." (ATS, 148)

saḳpū **IV/259** Tel. Çocuklarda pamukçuk hastalığı.

-

sakpu I "Bel soğukluğu." (ATS, 148)
sakpu II "*ağız* Sütlük (büyük baş hayvan hastalığı)." (ATS, 148)

saḳsın- **IV/258** Tel. <saḳ+sın-
Sabırsızlıkla beklemek.

-

saḳta- **IV/255** Alt. Tel. Leb. 1. Korumak, saklamak.
Ḳarataynıŋ ḳaraġayın paḷtadan ḳudaẏ saḳtasın! "Allah Karatay çamlarını baltadan korusun!" (Tel.); *Çūçaġıŋ edĭp saḳtayın.* "Senin için bezler hazırlayıp sana dadılık edeyim." (Tel.)
2. Beklemek, duraksamak.
3. Gözetlemek, beklemek.
Yaẏġıda puḷandı, sıġındı elikti kölgö saḳtap adıp-ťadır. "Yazları onlar nehrin sahilinde geyik, meral ve mus hayvanlarını beklerler ve onları avlarlar." (Tel.)
sakla- "Saklamak, gözetlemek, korumak." (EDPT, 810)
saḳla- I "Korumak, muhafaza etmek." (DTS, 517)
saḳla- II "Dikkat etmek, önemsemek." (DTS, 517)
sakta- "1. Beklemek. 2. Korumak, saklamak." (ATS, 148)
sakta- "Beklemek." (TAS, 94)
sakta- "Beklemek, ummak, saklanmak." (DÇT, 146)

saḳtam **IV/256** Alt. Tel. <saḳta-m
Gözetleme.
Saḳtamda yadıp yat. "Onu gözetliyor."

-

saḳtat **IV/256** Tel. Kumd. Alt. <Rus. закладъ
Rehin, teminat.

-

saḳtat- **IV/256** Alt. Tel. 1. Muhafaza ettirmek.
2. Bekletmek.
3.Gözetletmek.
saktat- "1. Bekletmek. 2. Korumak." (ATS, 148)

saḳtattaş- **IV/256** Alt. Tel. Kumd. Leb. <saḳtat+ḷa-ş-
Bahis tutuşmak.

-

saḳū **IV/251** Tel. Kulak hastalığı.

-

saḷ **IV/343** Alt. Tel. Leb. Sal.
sāl "Sal." (EDPT, 824)
sal "1. Sal. 2. Tomrukları suya salma." (ATS, 148)
sal "Sal." (TAS, 94)
salıçak "Sal." (DK, 245)
sal "Sal." (DLTÇ, 193)

sāḷ **IV/344** Alt. *bk.* saġaḷ.

sāḷ- **IV/348** Alt. Tel. Leb. <sağ-ḷ-
1. Kendi kendine akmak (süt).
2. Bez veya elekten damlayarak akmak.
saġıl- "Sağılmak." (EDPT, 809)
saġıl- "Sağılmak." (DTS, 510)

-

saḷ- **IV/344** Alt. Tel. Leb. 1. Salmak, koymak, bırakmak.
Yerḥe saḷzam ḳurt yĭr. "Onu yere koyarsam onu kurt (tırtıl, kurtçuk) yer." (Alt.)
2. Koymak, dikmek.
3. Tayin etmek, belirlemek.
Kün saḷdım. "Ben gün belirledim." (Alt.)
4. Değerlendirmek, zannetmek.
Aḷtınġa saḷdım. "Bunu altın zannettim." (Tel.); *Nege saḷarġa bilmeẏ-yadım.* "Bunu ne zannedeceğimi bilmiyorum. (Alt.)

[4] Morfolojik tahlil *sakı-m* şeklinde de düşünülebilir.

S

5. Birçok birleşik ifadede kullanılır.
Tamġa saḷdı. "Damgayı vurdu." (Tel.); *Ḳoḷ saḷdı.* "İmzaladı." (Alt.); *Piçik saḷdı.* "Mektup yazdı." (Alt.); *Aş saḷdı.* "Buğday ekti." (Alt.); *aş saḷġan kıra* "Sürülmüş tarla." (Tel.); *Ospo saḷdı.* "Çiçek aşısı yaptı." (Tel.); *Uya saḷdı.* "Yuva kurdu." (Tel.); *Tūn saḷdı.* "Düğüm yaptı." (Alt.); *Teŋ saḷdı.* "Benzetti." (Tel.); *Eske saḷdı.* "Hatırladı."; *Tus saḷdı.* "Tuz attı." (Tel.); *Saġış saḷdı.* "Kavradı." (Tel.); *Yaḷbarū saḷdı.* "Kurban getirdi." (Tel.); *Ḳuru saḷdı.* "Onun her şeyini elinden aldı." (Tel.); *Kīnge saḷdı.* "Onu arkasında bıraktı." (Tel.); *Köske saḷdı.* "Hedefi nişan aldı." (Tel.); *Uyatḳa saḷdı.* "Onu utandırdı." (Alt.); *Ḳarmaḳ saḷdı.* "Oltayla balık tuttu." (Alt.); *Sōk saḷattan yer.* "Mezarlık (kemiklerin toplandığı yer)." (Tel.); *Yaḳıḷġān saḷdı.* "Emir verdi." (Tel.); *Pistiŋ kiji yaḳşı yöjezŭn üyde saḷbayttan.* "Bizim insanlar evlerinde güzel eşyalar tutmazlar." (Tel.); *Adına ḳamçı saḷdı.* "Atına kamçı ile vurdu." (Alt.); *Çertkĭ saḷdı.* "Tuzak kurdu." (Alt.); *Saḷa berdĭ.* "Gitti." (Alt.)
6.Yardımcı fiil olarak *-p zarf-fiil ekiyle* kullanılır, çoğu zaman belirsizlik bildirir ve hareketin bittiği anlamına gelir.
Kelip saḷdı. "Geldi." (Alt.); *Yip saḷdı.* "Yiyip bitirdi." (Alt.); *Pöktöp saḷ!* "Kapat, kilitle." (Tel.); *Pelendep saḷayn.* "Ben hazırlayayım." (Tel.); *Öḷdürüp saḷdı.* "Onu öldürdü."
Nadiren de olsa *-A zarf-fiil ekiyle* kullanılır.

sal- "Hareket ettirmek, harekete geçirmek." (EDPT, 824)
sal- "1. Koymak, salmak. 2. Bırakmak, terketmek, atmak. 3. Vurmak, çarpmak. 4. Sürmek, kovmak. 5. Sallamak. 6. Atamak, belirlemek, tayin etmek." (DTS, 512)

sal- "1. Koymak, yerleştirmek, salmak. 2. Vurmak. 3. Hareketin tamamlandığını veya bittiğini ifade eden yardımcı fiil." (ATS, 148)
sal- "Salmak, koymak." (TAS, 94)
sal- "1. Salmak, bırakmak, koymak. 2. Serbest bırakmak. 3. Hareketin tamamlandığını bildiren yardımcı fiil." (DK, 245)
sal- "1. Salmak, koymak, yaymak, yerleştirmek. 2. Vergi yüklemek. 3. Yönelmek, yola çıkmak. 4. Oturmak, kuluçkaya yatmak. 5. Eylemin aniden ve hızlı gerçekleştiğini belirten yardımcı fiil:" (DÇT, 146)

saḷa **IV/349** Alt. Tel. Leb. Köşe, köşenin kenarları.

-

-

saḷā **IV/350** Tel. Püskül, fırça, el.
Koldıŋ saḷāzı "El."
bk. saḷaġa.

sāḷa- **IV/350** Leb. Kulağı çınlamak.

-

-

saḷaġa **IV/351** Kumd. Parmak.

-

salā~salaga "1. (Nehir, yol için) kol; (ağaç için) dal, kol. 2. Parmak arasındaki zar." (ATS, 148)
salaga "Parmak." (TAS, 94)
sala I "Parmak." (DLTÇ, 192)
sala II "İnce dal, budak." (DLTÇ, 193)
salā "Ayak." (DÇT, 146)
salaç"Parmak." (DK, 245)

saḷaḳta- **IV/350** Alt. Tel. <saḷ-aḳ+ḷa-
Asılı kalmak, sağa sola sallanmak.

salbaktan- "Bir taraftan bir tarafa sallanmak." (ATS, 148)
salbakta- "Asılı durmak, eğilmek." (TAS, 94)

saḷaḳtat- **IV/350** Alt. Tel. <saḷaḳ+ta-t-
Asmak, astırmak.

salaktat- "Sarkıtmak, asmak." (ARSL, 563)

saḷāḷū **IV/351** Tel. <saḷā+ḷū
Püskullü.

-

-

saḷam **IV/353** Tel. <Rus. солома
Saman.

-

salam "Saman." (ATS, 149)
salam "Saman." (TAS, 94)

S

salam~salama~salavı~salvan "Saman." (DÇT, 146)

saḷamat **IV/353** Tel. Pişmiş mama.
salamat "Un ve süt karışmından yapılan bir yemek türü." (TAS, 94)

saḷbaḳ **IV/373** Alt. Tel. Leb. Sallanan.
salbak "Sarkık, pörsük, sallantılı." (ATS, 149)
salbak "Sarkık." (TAS, 94)

saḷbaḳta- **IV/373** Alt. Tel.
Leb. <saḷbaḳ+ḷa-
Asılı vaziyette sallanmak.
salbaktan- "Bir taraftan bir tarafa sallanmak." (ATS, 149)
salbakta- "Asılı durmak, eğilmek." (TAS, 94)

saḷbaḳtan- **IV/373** Alt. Tel. <saḷbaḳta-n-
bk. saḷbaḳta-.

saḷbaḳtat- **IV/373** Alt. Tel.
Leb. <saḷbaḳta-t-
Sallamak.
-

saḷbaẏ- **IV/373** Alt. Tel. Leb. Eğilmek, çökmek.
-

saḷbıḳ **IV/373** Alt. Tel. Sarkık.
-
salbak "Sarkık, pörsük, sallantılı." (ATS, 149)
salbak "Sarkık." (TAS, 94)

saḷda **IV/370** Alt. Tel. Ahşap pulluk, saban demiri.
Saḷda ağaçı "Sabandaki ahşap kısım."
salda "Sabanın ağaç bölümü. *Salda agajı* Sabanın ağaç bölümü." (ATS, 149)
salda "Pulluk." (TAS, 149)
salta "Saban, pulluk." (DK, 245)
salda "Saban, pulluk." (DLTÇ, 194)

saḷdı **IV/371** Alt. Tel. <saḷ-dı
Azap veren ruh.
Ḳam mā saḷdı saḷıb īdi. "Şaman bana kötü ruh musallat etti."
-

saḷdır- **IV/371** Tel. Alt. <saḷ-dır-
1. Bıraktırmak, koydurmak.
2. Güvenmek, umut etmek.
Kūnŭne saḷdırdı. "Kendiliğinden bıraktı."; *Yaman saġışḳa saḷdırba!* "Kötü düşüncelere kapılma!"
saltur- "sal- fiilinin ettirgen şekli." (EDPT, 825)
saltur- "1. Attırmak, fırlattırmak. 2. Atlattırmak. saldırmak, tahrik etmek. 3. Sallatmak. 4. Atamak, belirlemek." (DTS, 513)
saldır- "Yola devam etmek." (KRS, 62)

saḷġın **IV/364** Leb. Rüzgâr.
bk. saḷḳın.

saḷġında- **IV/365** Leb. *bk.* saḷḳında-.

saḷġınnığ **IV/365** Leb. *bk.* saḷḳındū.

saḷġıntı **IV/365** Tel. Serbest bırakılmış.
-

saḷıḷ- **IV/358** Alt. Tel. Leb. <saḷ-ḷ-
Koyulmak, uzanmak.
Aḷtın ayaḳ künüçkö saḷıḷdı. "Altın bardak kendi kendine koyuldu."
-
salıl- "Kararlaştırılmak, yerleştirilmek, koyulmak." (ARSL, 566)

saḷım **IV/359** Tel. Alt. <saḷ-m
Belirli; emir, yasa.
Saḷġan saḷım (deyim)
-
salım I "1. Kanun. 2. Kader, talih." (ATS, 149)
salım II "Bir şeyin niceliği." (ATS, 149)
salım I "Yemeğin bir kerelik yapımı için yeterli olan gıda miktarı." (TAS, 94)
salım II "Kader, alın yazısı." (TAS, 94)
salım "Süre, vakit." (DÇT, 146)

saḷımdū **IV/359** Tel. <saḷım+ḷū
Yasal, kanuni.
-
salımdu "Kanuni" (ATS, 149)

saḷın- **IV/355** Alt. Tel. <saḷ-n-
1. Koyulmak, inşa edilmek.
2. Yerleşmek, uzanmak, iletilmek.
Köksŭnö salınġan. "Onları benimsedi." (Alt.); *Krezin saḷınıp aḷıp meni eşkin!* "Üzerine haç koy ve beni takip et!" (Tel.)
3. Eğilmek, sarkmak.
salın- "Sal- fiilinin dönüşlü şekli." (EDPT, 827)

S

salın- "1. Yerleşmek, gerilmek, uzanmak. 2. Sarkmak, asılmak. 3. *mec.* Elbiselerini çıkarmak." (DTS, 512)
salın- "1. Koyulmuş olmak. 2. Kendi için koymak." (ATS, 149)
salın- "Altına koymak, sermek." (TAS, 94)
salın- "Giymek." (DK, 245)
salın- "1. Salınmak, konulmak, sokmak; bağlamak, tıkamak. 2. Yüklenmek, kendisine yüklemek." (DÇT, 146)

saḷış- **IV/358** Tel. Alt. <saḷ-ş-
Ḳıẏġı saḷıjıp yat. "Onlar biribirlerine ses veriyorlar."
salış- "Sal- fiilinin işteş şekli." (EDPT, 828)
salış- "Sal- fiilinin işteş şekli." (DTS, 512)
salış- "Birlikte koymak." (ATS, 149)

saḷıştır- **IV/358** Tel. Alt. <saḷış-tır-
Eşyaları yerleştirmek, katlamak, toplamak.
Saḷıştırġanı "Toplama."
salıştır- "Yerleştirmek, koymak." (ARSL, 566)

saḷḳın **IV/361** Tel. Alt. Soğuk, sert rüzgâr.
Ters saḷḳın, ḳaçaḷaŋ saḷḳın "Ters esen rüzgâr." (Tel.); *kölīn saḷḳın* "Hafif rüzgâr."; *oŋ saḷḳın* "Arkadan esen rüzgâr, iyi rüzgâr."; *Anı ḳara yaŋıs saḷḳın açḳan.* "Onu yalnız rüzgâr açtı." (Alt., P.d.V.I, 19,301); *Salḳın yaḷḳūġa maḳtanġanı* "Rüzgârın tembellikten övünmesi."(Tel., P.d.V.I, 224)
salkım "1. Soğuk, kırağı. 2. Sarkık, sallanan, üzüm salkımı, küpe." (EDPT, 826)
salḳım "Serinlik, soğukluk." (DTS, 512)
salkın "Rüzgâr." (ATS, 149)
salkın "Rüzgâr." (TAS, 94)
salgın~salkın "Rüzgâr." (DK, 245)
salvın~salgın~salgıŋ~salkın "Rüzgâr." (DÇT, 146)

saḷḳında- **IV/362** Tel. Alt. <saḷḳın+ḷa-
Rüzgârlı olmak.
salkında "(Rüzgâr için) esmek." (ATS, 149)

saḷḳındū **IV/362** Tel. <saḷḳın+ḷū
Rüzgârlı.
Saḷḳındū künde ençü yoḳ saġıştū künde uẏḳu yoḳ. "Rüzgârlı günde rahat yok, kederli günde uyku yok." (Tel. P.d.V.I, 2,12)
salkındu "Rüzgârlı." (ATS, 149)
salkındu "Rüzgârlı." (TAS, 94)
salgındu "Rüzgârlı." (DK, 245)
salgındū "Rüzgârlı." (DÇT, 146)

saḷma **IV/374** Tel. Tomar, rulo.
-

saḷmançıḳ **IV/375** Tel. Büyük küpe.
salmançık "Değerli taşlarla süslenmiş iri küpe." (TAS, 94)

sāḷt- **IV/369** Alt. Tel. Leb. <sāḷ-t-
Sütü akıtmak.
-

saḷya **IV/366** Alt. Kene.
Saḷya ḳadamçe ḳāptır. "Kene iyice kan emdi."
salca "Kene." (ATS, 149)
sald'i "Kene, sakırga." (TAS, 94)

samaẏ **IV/432** Alt. Tel. 1. Şakak. 2. Şakaktaki saçlar.
sāmay "1. Şakak. 2. Şakaktaki saçlar." (ATS, 147)
sāmay "Şakak." (TAS, 93)

samda- **IV/435** Tel. Saptamak, belirlemek, tayin etmek.
samda- "Vasiyet etmek." (TAS, 94)

samdaḷ- **IV/435** Tel. Saptanmak, tayin edilmiş olmak.
Arū samdaḷġan "Kutsanan."
-

samın **IV/434** Alt. Tel. Sabun.
Samın ölöŋ "Bir tür karanfil, Lat. *Lychnis chalcedonica.*"
bk. sabın.

samında- **IV/434** Tel. Alt. Sabunlamak.
bk. sabunna-.

samıra **IV/434** Alt. Tel. 1. Ağaç veya kapıda kabartılmış yazı.
2. Mektup.
Ūlçaḳ pozū pışḳırdı aḷtın samıra piçik tüştŭ. "Buzağı kafasını silkeledi ve altın mektup yere düştü."
samura "*mit.* Bilgelik kitabı." (ATS, 149)

S

samara "Sihirli, büyülü, geleceği gören; *samara biçik* Kehanet mektubu." (DÇT, 146)

samoḳ **IV/433** Tel. <Rus. замокъ
Kilit.

somok "Kilit." (DK, 247)
somoḳdu "Kilitli." (GSATA, 504)

samoḳta- **IV/434** Tel. <samóḳ+ḷa-
Kilitlemek.
Ejiktĭ samoḳtop saḷ! "Kapıyı anahtarla kilitle!"

sumakta- "Kilitlemek." (DK, 248)
somokto- "Kilitlemek." (DÇT, 148)

samtar **IV/435** Tel. Az, seyrek, nadir.
Samtar aġaş "Nadir yaprakları olan ağaç." *samtar sumtar* "Şöyle böyle."
2. Yırtık.

-

samtar "1. Pılı pırtı. 2. Pasaklı kötü giyimli kişi." (ATS, 149)
samtar "Tembel." (TAS, 94)

samtra- **IV/435** Tel. <samtar+a-
1. Seyrekleşmek, azalmak.
2. Rengini kaybetmek, eskimek (elbise).

samtıra- "Yırtılmak, parçalanmak." (ATS, 149)

samtrat- **IV/435** Tel. <samtra-t-
Seyrekleştirmek, azaltmak.
Sarayġa saḷġan piçendĭ samtradarım men saḷḳın. "Sarayda toplanan o samanı ben dağıtırım, ben rüzgârım."

-

samtırat- "Yırtmak, parçalanmak." (ATS, 149)

samzıḷ- **IV/436** Tel. Hâlsiz düşmek, kahırlanmak; yorgun, bitkin olmak.

-

-

sān **IV/295** Tel. Leb. =sağın
Süt veren (sağılabilen).
Sān uẏ (Tel.), sān inek (Leb.) "Süt veren inek."

sağın "Süt hayvanı." (EDPT, 811)

sān "1. Sağım (hayvanı). 2. *es.* Sağım hayvanını bir süre çalıştırmama. 3. İnek." (ATS, 147)
sān "İnek, sığır." (TAS, 93)
sār "Süt veren inek." (DÇT, 145)

sanā **IV/297** Alt. Leb. =sanaġa
Akıl, ruh, hafıza, niyet.
İçĭnde sanā aḷıp "İçinden düşünüp" (Tel.); *Sanām yetpes.* "Hatırlamıyorum." (Tel.); *Sanāzı kirĭş çıġĭş poḷıp yat.* "Şaşkınlık içerisindedir."

sanā "1. Bilinç, düşünce, akıl. 2. Üzüntü, endişe. 3. Ruh." (ATS, 149)
sanā "1. Fikir, düşünce. 2. Keder, kaygı." (TAS, 94)
sana "Akıl, zihin, düşünce." (DK, 245)
sana "Arzu, heves, karar, fikir." (DÇT, 146)
sanā "Bilinç, düşünce, fikir, akıl." (DÇT, 146)

sana- **IV/297** Alt. Tel. Leb. <san+a-, <san-a-
1. Saymak, değerlendirmek.
2. Düşünmek, hatırlamak, niyetlenmek.
Yaş Turaġa pararġa sanadım. "Biysk'e gitmeye niyetlendim." (Tel.); *Sanazaŋ sözŭm çın poḷır, körörsün.* "Düşünsen sözlerimin doğru olduğunu görürsün." (Alt.); *ḳara sanaġan kiji* "Kötü niyetli insan." (Tel.); *Ḳudaẏdı sanabas kiji* "Allah'sız." (Tel.); *Seni ötpök edet sanaẏnbı?* "Senin ekmek pişirebildiğini nereden bilebilirdim ki?" (Alt., P.d.V.I, 9,8)
3. Hürmet göstermek, saygı duymak, sevmek.

sana- ~ sānā- "Saymak." (EDPT, 835)
sana- "Saymak, hesaplamak." (DTS, 513)

sana- "1. Düşünmek, istemek, niyetlenmek. 2. Endişe etmek. 3. Özlemek." (ATS, 149)
sana- "Düşünmek, kararlaştırmak, istemek." (DK, 245)
sāna- "Düşünmek." (DÇT, 145)
sana- "Düşünmek, istemek, hayal etmek." (DÇT, 146)

sanaġa **IV/298** Tel. <sana-ġa
bk. sanā.

sanaġaḷū **IV/298** Tel. <sanaġa+ḷū
1. Akıllı, mantıklı, iyi hafızası olan.
Aḳ sanaġaḷū "İyi düşüncelere sahip olan, dürüst, günahsız"
2. Niyetli, kasıtlı.

S

sanālu "1. Düşünceli. 2. Endişeli." (ATS, 149)

sānaḳ **IV/298** Alt. Başak kılçığı.
bk. sā.

sanāḷdū **IV/300** Kumd. W. Kaygılı, endişeli.
-

sanāḷığ **IV/300** Leb. *bk.* sanāḷū.

sanāḷū **IV/300** Alt. <sanā+ḷū, sanaġaḷū
Akıllı, zeki, düşünceli.
Aḳ sanāḷū "İyi niyetli.", *ḳara sanāḷū* "Kötü niyetli"
sanālu "1. Düşünceli. 2. Endişeli." (ATS, 149)

sanan- **IV/299** Alt. Tel. <sana-n-
Kendi kendine düşünmek, hatırlatmak, akıl yürütmek, düşünmek, kendine gelmek.
Aḳ sanandı. "Kalbi temiz idi."; *Sananıp* "Niyetlenip"
sanan- "*dönüşlü* 1. Düşünceye dalmak. 2. Kederlenmek, üzülmek." (ATS, 149)
sanan- "Düşünmek." (TAS, 95)
sanan- "Kendi kendine düşünmek, düşünceye dalmak." (DK, 245)
sanan- "Kendi kendine düşünmek." (DLTÇ, 194)
sānan- "Düşünmek." (DÇT, 145)
sanan- "1. İçinden düşünmek, niyetli olmak, dalmak, istemek, aklından geçirmek. 2. Hüzünlenmek, üzülmek." (DÇT, 146)

sanandır- **IV/299** Alt. Tel. <sanan-dır-
Düşündürmek, akıl yürüttürmek, hatırlatmak, ayıltmak.
Sananbaġan saḷçını men sanandrarım men saḷḳın. "Düşünmeyen salcıya rüzgâr olduğumu hatırlatırım." (P.d.V.I, 224,9)
sanandır- "Düşündürmek." (ARSL, 569)
sanandır-[5] "Şaşırtmak, kafasını karıştırmak." (RKS, 250)

sanarḳa **IV/300** Tel. Hüzün, üzüntü.
-
sanarkaş "Üzüntü, sıkıntı, keder." (GSATA, 499)

sanarḳa- **IV/300** Tel. <sana+rḳa
Hüzünlenmek, üzülmek.
sanarka- "Üzülmek, kederlenmek." (ATS, 149)
sanarka- "1. Kederlenmek, özlemek. 2. Kaygı duymak, merak etmek, endişelenmek." (TAS, 95)

sanarḳaḷū **IV/300** Tel. <sanarḳa+ḷū
Hüzünlü, üzgün, kederli.
-
sanarkalu "1. Düşünceli. 2. Kederli, hüzünlü." (ATS, 149)

sanarḳan- **IV/300** Tel. <sanarḳa-n-
bk. sanarḳa-.
-
sanarkan- "Kederlenmek, üzülmek." (ATS, 149)

sanarḳanū **IV/300** Tel. <sanarḳan-ū
Hüzün, üzüntü, özlem.
-
-

sanarḳat- **IV/300** Tel. <sanarḳa-t-
Üzmek.
-
sanarkat- "Üzmek, kederlendirmek." (ATS, 149)

sandaḳ **IV/304** Tel. İnce, geniş, yayvan.
-

sandaḳta- **IV/304** Tel. <sandaḳ+ḷa
İnce, geniş, yayvan olmak.
-

sandama **IV/306** Tel. *bk.* sandaḳ.
-
-

sandamaḷa- **IV/306** Tel. İnce ve geniş olmak.
-
-

sandıġaş **IV/307** Tel. <sandıḳ+aş
1. Bülbül.
2. Toygar, tarlakuşu.
sanduwāç "Bülbül." (EDPT, 837)
sandavaç~sanduvaç~sandvaç "Bülbül." (DTS, 514)
-

sandıḳ **IV/307** Tel. Bülbül.
-
-

[5] *Озадачивать* maddesi içinde.

saŋ **IV/286** Tel. Reçine, çam sakızı.
sağız (sakız) ~sakşı "Sakız, reçine; yapışkan bir madde." (EDPT, 817)
sağız "1. Sakız, reçine. 2. Özsu." (DTS, 510)
saŋıs "(Çiğnemek için) sakız; katran; reçine." (ATS, 149)
saŋıs "1. Sakız, ağaç sakızı. 2. Katran. 3. Kükürt." (TAS, 95)
saŋıs "Kükürt." (DÇT, 146)

saŋar **IV/286** Tel. Alt. İkisinden biri, çiftin teki.
Saŋar ḳoḷın sındırdı. "Kolunun tekini kırdı."; *saŋar ḳuḷaḳ* "Tek kulak."; *saŋar köz* "Tek göz."; *saŋar közŭ yoḳ.* "Gözünün teki yok."; *Saŋar ḳoḷıŋ, puduŋ yoḳ möŋkü yürümge kirgeniŋ yaḳşı.* "Senin için tek kol veya tek bacakla ebedî âleme gitmek daha iyidir."
sıŋār "Kenar, taraf." (EDPT, 840)
sıŋar I "Yön, istikamet, taraf." (DTS, 535)
sıŋar II "Yarım, buçuk, yarı." (DTS, 535)
sıŋar "1. Tek sayılı. 2. Tek, bir, yalnız. 3. Beş parmak; ikisinden biri." (ATS, 154)
sıŋarı köstü "Tek gözlü, sadece bir gözü olan." (TAS, 98)
sār~saŋar "Çiftin teki." (DÇT, 145, 146)

saŋardaş **IV/287** Tel. Eşi benzeri olmayan.
sıŋarlaş "Çift olmayan, tek." (TAS, 98)

saŋat **IV/287** Leb. Alt. 1. Çenenin bittiği kulak altındaki yer.
2. Kulak altı tükürük bezleri.
3. Alt çene.
-
saŋat~saŋıt "1. Çene. 2. Çeneyle biten kulak altındaki yer." (ATS, 150)
saŋıt "Çene kemiği." (TAS, 95)

saŋıs **IV/287** Tel. Alt. Reçine.
Tos saŋızı "Katran"
bk. saŋ.

saŋısḳan **IV/287** Alt. Tel. Saksağan.
bk. sağısḳan.

saŋısta- **IV/287** Alt. Tel. <saŋıs+ḷa-
Katranlamak.
-
saŋısta- "1. Reçine elde etmek. 2. Katranlanmak." (ATS, 150)
saŋısta- "Katranlamak." (TAS, 95)

saŋıstū **IV/287** Alt. Tel. <saŋıs+ḷū
Katranlanmış.
-
-

saŋıt **IV/287** Tel. Çene.
Üstŭŋŭ saŋıt "Üst çene"; *aḷtıŋı saŋıt* "Alt çene"
bk. saŋat.

saŋpaşḳa **IV/288** Tel. <saŋ+paşḳa
Tuhaf, benzersiz.
-
saŋ~saŋ başka "Alışılmadık, özel, başka." (ATS, 149)
saŋpaşka "Olağanüstü, garip, tuhaf." (TAS, 95)

sap **IV/400** Alt. Tel. Leb. 1. Sap, kulp.
Pıçaḳ sabı "Bıçak sapı" (Tel.); *paḷta sabı* "Baltanın sapı." (Tel.); *ḳamçı sabı* "Kamçı sapı." (Alt.)
2. Sap (bitki).
sāp (sap) "Sap, kapza (kılıç, bıçak. vb.)." (EDPT, 782)
sap "Sap, kulp." (DTS, 515)
sap "Sap, kabza." (ATS, 150)
sap "Sap." (TAS, 95)
sap "Sap, kol." (DK, 245)
sap "Sap." (DÇT, 146)

sapoḳ **IV/404** Tel. <Rus. сапоги
Rus çizmesi.
-
sapok~sopok~supak "Çizme." (DK, 245)
sapok "Çizme." (DLTÇ, 194)
sapog~sopog "Çizme." (DÇT, 147)

sapsı- **IV/410** Tel. Sarsmak, sallamak.
-
-

sapsıḷ- **IV/410** Tel. <sapsı-ḷ-
Sarsılmak, sallanmak, güçten düşmek.
-
-

sapta- **IV/409** Alt. Tel. Leb. <sap+ḷa-
1. Sap takmak.
3. İğneye iplik geçirmek. (Leb.)

S

sap- "İğneye iplik geçirmek, aşılamak, aşı yapmak; kırılan bir şeyleri onarmak." (EDPT, 784)
sapla- "1. Sap takmak. 2. Saplamak, sapına kadar sokmak (kılıç vb.)." (EDPT, 789)
sap- "1. Bağlamak, birleştirmek. 2. Kavramak, kaplamak. 3. İğneye iplik geçirmek." (DTS, 515)
sapla- "Sap takmak, saplamak." (DTS, 515)
sapta- "1. Sap takmak. 2. Balık kancasına kurt takmak. 3. İpliği iğneden geçirmek." (ATS, 150)
sapta- "1. İğne deliğine ipliği geçirmek. 2. Sapa takmak, bir şeyi sapa tutturmak." (TAS, 95)
sapta- "1. Sap yapmak. 2. Saplamak, bıçağı sapına kadar sokmak." (DÇT, 147)

saptığ **IV/409** Leb. Sapı olan, saplı.
saplıg "Tutacaklı." (EUES, 585)
saptu "Sap geçirilmiş, saplı." (ATS, 150)
saptıg "Saplı." (DK, 245)
saptu "Saplı sapı olan." (DÇT, 147)

saptū **IV/410** Alt. Tel. *bk.* saptığ.

sār **IV/313** Leb. Kumd. Çiftin teki.
Sār ḳaraḳ "Tek göz."; *sār ḳaraḳtığ* "Tek gözlü."; *Pi sārını ḳoẏnın ḳodurdŭ, ḳuḷa pīnĭ aḷ perdĭ, pir sārını ḳoẏnın ḳodurdŭ ḳū ḳattı ḳoẏnınan aḷ perdĭ.* "Koynundan gövdesi sarı, yelesi ve kuyruğu açık renkte olan kısrağı çıkardı ve ona verdi." *bk.* saŋar.

sara- **IV/315** Tel. Gecikmek, yavaş gitmek.
-
-

saraḳaẏ **IV/316** Tel. İspati, sinek (iskambil kâğıdı).
-
sapakay[6] "Sinek (kâğıt oyununda)." (ATS, 150)

saran **IV/317** Alt. Tel. Leb. Cimri, hasis.
saran "Cimri, hasis." (EDPT, 853)
saran "Cimri, hasis." (DTS, 518)
saram "Cimri." (ATS, 150)

sarançı **IV/318** Tel. Peçe, örtü.
-
-

saraŋ **IV/316** Tel. Cimri, hasis.
bk. saran.

sarar- **IV/317** Tel. <sarı+ar-
Sararmak.
sarġar- "Sararmak." (EDPT, 849)
sarġar- "Sararmak." (DTS, 518)
sargar- "1. Sararmak, solmak. 2. Solmak. 3. *mec.* Yaşlanmak." (ATS, 150)
sargal- "Sararmak." (TAS, 95)
sargar- "Sararmak." (DK, 246)
sargar- "Sararmak." (DÇT, 147)

sarart- **IV/317** Tel. <sarar-t-
Sarartmak.
Çoḳ uẏḳu anı sarartı. "Uzun süreli uyku onu sararttı.".
sargart- "Sarartmak." (EUES, 586)
sargart- "1. Sararmasına sebep olmak, sarartmak. 2. Solmaya sebep olmak, soldurmak." (ATS, 150)

saratak̦ **IV/318** Alt. İki yaşında tay.
-
sapadak[7] "Bir yaşında maral." (ATS, 150)
saradak "İki yaşında tosun." (ATS, 150)
saradak "Bir yaşında maral." (ARSL, 571)

saraẏ **IV/315** Tel. Samanlık.
saray "Ambar, ahır, depo" (ARS, 571)

sarbaġa **IV/341** Tel. İki senedir anasını emen tay
-
sarbā~sarbaga "Henüz iki yaşına gelmemiş olan tay." (ATS, 150)
sarbaga "Bir yılını tamamlamamış tay." (TAS, 95)
sarbā "Bir yıllık tay." (DLTÇ, 194)

sarbaġaḷ **IV/341** Tel. Kabarık.
-

sarbaġaḷdū **IV/341** Tel. *bk.* sarbak̦.

sarbak̦ **IV/341** Alt. Tel. <sarbaẏ-k̦
Ditilmiş, kabartılmış (yün), çatallanmış, dallanmış, dışa fırlamış.

[6] ATS'de *sapakay* okunan bu kelime ORS'de *sarakay* olarak kayıtlıdır (ORS, 126).

[7] ATS'de *sapadak* okunan bu kelime ORS'de *saradak* olarak kayıtlıdır (ORS, 126).

sarbak "1. Dallı, dallı budaklı. 2. Kıllı. 3. İki yaşındaki tosun." (ATS, 150)

sarbaẏ- **IV/341** Alt. Tel. Leb. Kabarmak (hamur), kabarmak (yün), dallanmak, çatallanmak.

-

sarbay- "1. Dallanmak. 2. Açılmak, aralanmak." (ATS, 150)

sarbaẏt- **IV/341** Alt. Tel. Leb. <sarbaẏ-t-
Yün ditmek, yün kabartmak.

sarbayt- "Savurmak." (ARSL, 572)

sarġar- **IV/332** Alt. Tel. Leb. Sararmak.

sarġar- "Sararmak." (EDPT, 849)
sarġar- "Sararmak." (DTS, 518)

sargar- "1. Sararmak, solmak. 2. Solmak. 3. *mec.* Yaşlanmak." (ATS, 150)
sargal- "Sararmak." (TAS, 95)
sargar- "Sararmak." (DK, 246)
sargar- "Sararmak." (DÇT, 147)

sarġart- **IV/332** Alt. Tel. Leb. 1. Sararmak.
2. Üzmek.

sargart- "1. Sararmasına sebep olmak, sarartmak. 2. Solmaya sebep olmak, soldurmak." (ATS, 150)

sarġat **IV/332** Tel. <sarı+ḳat
Yalancı iğde (Lat. *hippohae rhamoides*)

-

sarġaẏ **IV/331** Alt. Tel. Leb. <sarığ+aẏ
1. Bir tür zambak çiçeği (Lat. *lilium martagon*).
2. Haya, erbezi, testis. (Alt. Tel.)

sargay "(Bir tür bitki) *ağız* Zambakgillerden (Lilium, Iris)" (ATS, 150)
sargay "Zambak çiçeğinin bir türü." (TAS, 95)
sargay "Zambak çiçeğinin bir türü." (DK, 245)
sargay Kabarık bitki türü." (DLTÇ, 194)

sarġaẏ- **IV/332** Tub. <sarı+ġaẏ-[8]
Sararmak.

sargar- "1. Sararmak, solmak. 2. Solmak. 3. *mec.* Yaşlanmak." (ATS, 150)
sargal- "Sararmak." (TAS, 95)
sargay- "Sararmak." (DK, 245)

[8] Bu maddenin morfolojik tahlili *sarıg+ay-* şeklinde daha doğru olabilir.

sārı **IV/321** Kumd. Bir şeyin istikametinde.

-

sāra~sārı "-e doğru." (GSATA, 501)

sarı I **IV/319** Alt. Tel. Leb. Sarı, soluk.
Sarı yū "Tere yağı." (Alt.); *sarı kīk* "Sayga." (Tel.) *sar'as* "Sibirya vizonu, mustela sibirica." (Tel.); *yıdū sar'as* "Gelincik (küçük bir hayvan)." (Tel.); *sar'aḷa at* "Sarı renkli at." (Tel.); *sarı balıḳ* "Çığa balığı." (Tel.); *sarı maŋıs* "Çekirge." (Tel.); *sarı-ġat* "Deniz topalağı."; *sarı ūrū* "Sarılık." (Tel.).

sarıġ "Sarı." (EDPT, 848)
sarıġ "1. Sarı. 2. Soluk, renksiz." (DTS, 518)

sarı~sārı "Sarı." (DK, 244)
sarı "Sarı; soluk renkli." (DLTÇ, 194)
saryu (<sarı yuv) "Yağ." (DÇT, 145)
sarı "1. Sarı, kızıl sarı. 2. Bere, zedelenme." (DÇT, 147)

sarı II **IV/321** Alt. Bir tür şahin.

-

sarığan **IV/323** Tel. <sarı+ḳan
Bir bacağı diğerinden kısa olan put, idol.

-

-

sarın **IV/323** Tel. Leb. Şarkı söyleme, şarkılar.
Ḳop sarın "Birinin diğerini yerdiği ve üzerine güldüğü atışma şarkısı"

-

sārın~sarın "Şarkı, ezgi, melodi." (DK, 244)
sarna "Şarkı." (DLTÇ, 194)
sarın "Şarkı." (DÇT, 147)

sarına- **IV/323** Tel. Leb. <sarın+a-
Şarkı söylemek.

-

sarna- "Söylemek." (ATS, 151)
sarna- "Şarkı söylemek." (TAS, 95)
sarna- "Şarkı söylemek." (DK, 246)
sarına- "Şarkı söylemek." (DÇT, 147)

sarıncı **IV/323** Leb. *bk.* sarınçı.

sarınçı **IV/323** Tel. <sarın+çı
Şarkıcı.

-

sarınçı "Şarkıcı." (ATS, 150)

S

sarınçı "Şarkıcı." (TAS, 95)

sarızıban **IV/325** Leb. Sarımsı, sarımtırak.

-

sarızımak "Sarımsı, sarıya benzer." (ARSL, 574)

sarızıman **IV/325** Tel. *bk.* sarızıban.

sarızū **IV/325** Alt. *bk.* sarızıban.

-

-

sarīğ **IV/322** Leb. <sarı+yığ, =sarū
Tere yağı.
bk. saryū

sarḷıḳ **IV/335** Alt. Tibet öküzü (Lat. *bos gruniens*).

-

sarlık "Öküz (bos gruniensis)." (ATS, 150)
sarlıġ~sarlıḫ~sarlıḳ "Tibet sığırı, yak." (GSATA, 500)

sarna- **IV/334** Alt. Tel. Şarkı söylemek.
bk. sarına-.

Sart **IV/335** Alt. Tel. Sart (Orta Asya şehirlerinde yaşayan Türkler).
sart "Şehirde yaşayan, şehirli." (EDPT, 846)
sart "Tüccar, satıcı." (DTS, 520)

-

sarū I **IV/328** Tel. *Ala sarū* "Sarıasma kuşu"; *torḳo sarū* "Ufak bir kuş türü."

-

ala-saru "Sarıasma kuşu." (DLTÇ, 137)

sarū II **IV/328** Tel. Mide ekşimesi, mide yanması.
sarıġ "Öd, safra." (DTS, 519)

-

saryū **IV/334** Alt. Tel. <sarı yū
Tere yağı.
Sarı saryū "Rus yağı"; *aḳ saryū* "Altay yağı"
sarıg yag[9] "Sarı yağ." (EUES, 586)
sarcu "Yağ." (ATS, 150)
sard'ū "Tere yağı." (DK, 245)

saryūḷa- **IV/334** Alt. Tel. <saryū+ḷa-
Yağlamak.

-

-

sarzū **IV/339** Tel. <sarı sū
1. Süt suyu.
2. Sararmış ilkbahar suyu.

-

sarzu "1. Süt suyu. 2. Çöple karışmış, bahardaki kar suyu." (ATS, 150)
sarı sū "Süt suyu." (TAS, 95)

sas **IV/394** Alt. Tel. Leb. Kumd. =saz
Bataklık.
Sas yer (Tel.), sas ölöŋ "Teke sakalı, Lat. *spiraea ulmaria.*"; *sas yilegi* "Kızılcık." (Kumd.)

-

sas "Sazlık, bataklık." (ATS, 150)
sas "Bataklık." (TAS, 96)
sas "Bataklık." (DK, 245)
sas "Bataklık." (DÇT, 147)

sastū **IV/397** Tel. <sas+ḷū
Bataklıklı.
Sastū yer "Bataklıklarla kaplanmış olan yer."
sastu "Sazlı yer, bataklık." (ATS, 150)
sastu "Bataklı." (TAS, 96)

sāt **IV/376** Alt. Tel. <Ar. saat
Uzun zaman, geç vakit.
Sāt poḷdı. "Ben geciktim."
sāt "Saat, vakit, zaman." (DÇT, 145)
sāt "Saat." (GSATA, 501)

sat- **IV/374** Alt. Tel. Leb. Satmak, ticaret yapmak.
Sadıp aḷarġa "Satın almak." (Alt.); *sadıp pererge* "Satmak." (Alt.); *Törtön tīnḥe sattı.* "O kırk kuruşa sattı." (Alt.); *sadattan* "Satılık." (Tel.); *Ḳuḷurdı pejön akçadaŋ sadıp-yat.* "Unu 50 kuruşa satıyor." (Tel.)
sat- "Satmak." (EDPT, 798)
sat- "Satmak." (DTS, 520)
sat- "Satmak." (ATS, 150)
sat- "Satmak." (TAS, 96)
sad- "Satın almak." (DK, 244)
sat- "Satmak." (DK, 246)
sat- "Satmak." (DLTÇ, 195)
sat- "Satmak." (DÇT, 147)

sāt- **IV/376** Alt. Tel. Leb. <sā-t-
Süt sağdırmak.

[9] Madde başı değildir, *sarıg* maddesi içinde verilen örnekten alınmıştır.

-
sādır- "Sağdırmak." (ATS, 147)

sātta- **IV/382** Tel. Alt. <sāt+ḷa-
Oyalanmak, gecikmek.
sāda- I "Gecikmek." (ATS, 147)
sāda- II "(Çocuğu) eğlendirmek." (ATS, 147)
sāda- "Ağır davranmak, gecikmek." (TAS, 93)
sāta- "Gecikmek." (DÇT, 145)

sāttam **IV/382** Tel. <sātta-m
Oyalanma.
sādat- I "Bekletmek, oyalamak." (ATS, 147)
sādat- II "Eğlendirtmek." (ATS, 147)
sādat- Eğlendirmek." (TAS, 93)

sāttamdū **IV/383** Tel. <sāttam+ḷū
Gecikmiş.
-

sāttan- **IV/382** Tel. <sātta-n-
Rahatlamak, eğlenmek.
-
sādan- "Eğlenmek." (TAS, 147)

sāttandır- **IV/382** Tel. <sāttan-dır-
Teselli etmek, neşelendirmek.
-
sādat- I "Bekletmek, oyalamak." (ATS, 147)
sādat- II "Eğlendirtmek." (ATS, 147)
sādat- Eğlendirmek." (TAS, 93)

sāttanū **IV/382** Tel. <sāttan-ū
Teselli.
-

sāttat- **IV/382** Tel. <sātta-t-
1. Geciktirmek, oyalamak.
2. Birilerini neşelendirmek.
3. Çocuk bakmak.
Aẏ Ḳanıŋ keldĭ paḷa sāttattı, paḷa oẏnodıp yat. "Ay Han'ın gelini çocuk bakıyor, onunla oyalanıyor." (P.d.V.I, 2,375)
-
sādat- I "Bekletmek, oyalamak." (ATS, 147)
sādat- II "Eğlendirtmek." (ATS, 147)
sādat- Eğlendirmek." (TAS, 93)

sāttū **IV/383** Tel. <sāt+ḷū
Uzun zamana yayılmış, gecikmiş olan.
-
-

saẏ-[10] **IV/221** Alt. Tel. Leb. Saplamak, delip geçmek, delmek.
Yıda-bıḷa ḳara buġanı sayıp-saḷdı. "Kara boğayı mızrak ile deldi."
sanç-[11] "(Mızrak) delmek." (EDPT, 835)
sanç- "1. Batırmak, saplamak, yarmak. 2. Yenmek, mağlup etmek." (DTS, 513)
say- "Saplamak, batırmak." (ATS, 150)
say- "Sokmak, batırmak." (TAS, 96)
say- "Batırmak, sokmak, saplamak, delmek." (DÇT, 145)

saẏ I **IV/218** Alt. Tel. Çam fıstığı kabuğu.
-
say II "Kabuk." (ATS, 150)
say I "Huş ağacı kabuğundan yapılan kap kacak." (DLTÇ, 192)
say II "Çam fıstığı kabuğu." (DLTÇ, 192)

saẏ II **IV/219** Alt. Tel. Leb. 1. Sığ, derin olmayan (nehir hakkında).
Saẏ keçū̄ "Geçit." (Alt.)
2. Nehrin içindeki sığ yer, nehrin kuru yatağı, çakıl taşlarıyla kaplanmış kuru nehir yatağı.
Saẏ odı (Tel. Alt.) 1) Kabalak otu. 2) Kuzukulağı.
sāy "Taşlık yer; taşlık alan." (EDPT, 858)
say "1. Taşlık arazi; 2. Issız alan." (DTS, 511)
say I "1. Çakıl taşı. 2. Tebeşir. 3. Taş." (ATS, 150)
say I "Çakıl, çakıl taşı." (TAS, 96)
say II "Kıl burun; deniz içine uzanmış ince kara parçası. 2. Sığlık, sığ." (TAS, 96)
say "Moloz, kırma taş." (DÇT, 145)

saya- **IV/288** Alt. Tel. Leb. 1. Parçalamak, kırmak, yok etmek.
2. Koşumunu açmak. (Tel.)
3. Örgüyü çözmek, gevşeltmek. (Tel.)
-

[10] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

[11] Bu madde kök ilgisi olması dolayısıyla alınmıştır.

S

sayaḳ **IV/289** Tel. Kumd. 1. Seyrek, sık olmayan.
2. Bozukluk.
3. İftira; gammaz.
Sayaḳ yürḥen tayaḳ yīr. "Gammazı sopayla döverler (atasözü)."
bk. saẏġaḳ

sayak I "Kışkırtma." (ATS, 96)
sayak II "Nadir." (ATS, 96)
saygak I "Zıpkın." (TAS, 150)
saygak II "1. İftira. 2. İftiracı." (TAS, 150)

sayaḳçı **IV/289** Tel. <sayaḳ+çı
İftiracı.

saygakçı "İftiracı." (ATS, 150)
sayakçı "1. Kışkırtan. 2. İftiracı, iftira eden." (TAS, 96)

sayaḳta- **IV/289** Tel. <sayaḳ+ḷa-
İftira atmak.
bk. saẏġaḳta-.

sayaḳtaş- **IV/289** Kumd. <sayaḳta-ş-
Birbirine iftira atmak.

-
saygaktaş- "Birbirine iftira atmak." (ATS, 151)

sayaḳtaştır- **IV/289** Kumd. <sayaḳtaş-tır-
Tartıştırmak.

saygaktaştır- "Birbirine iftira atmaya zorlamak." (ATS, 150)

sayaḷ- **IV/290** Alt. Tel. Leb. <saya-ḷ-
Parçalanmak, kırılmak, yok olmak.

sayal- "Dağılmak, parçalanmak." (ARSL, 559)

sayaş **IV/290** Leb. Huş ağacından yapılan çatı makasını oluşturan tahta.

-
-

saẏbaḷaş- **IV/231** Tel. W. Eğlenmek.

-
sabayla- "Eğlenmek, neşelenmek." (ATS, 148)

saẏbır **IV/231** Tel. Çevik, kıvrak.

-
-

saẏdut **IV/230** Alt. Tel. 1. Önemli, saygıdeğer, soylu.
2. Soylu, asilzade, yüksek mevki sahibi.
Ḳān saẏduttarın yūdı. "Han kendi danışmanlarını, asilzadeleri topladı."

-
sayıt "*es.* Bay, efendi, soylu kişi." (ATS, 151)
sayıt "Yardımcı, hizmetçi." (DLTÇ, 193)

saẏġa **IV/222** Alt. Tel. <saẏ-ḳa
Balık tutmak için kullanılan zıpkın.

-
saygak "Zıpkın." (ATS, 150)

saẏġaḳ **IV/222** Tel. İftira.

-
saygak "1. İftira. 2. İftiracı." (ATS, 150)
sayak "Kışkırtma." (ATS, 96)

saẏġaḳçı **IV/223** Alt. Tel. Leb. <saẏġaḳ+çı
İftiracı.

-
saygakçı "İftiracı." (ATS, 151)
sayakçı "1. Kışkırtan. 2 İftira eden." (TAS, 96)

saẏġaḳta- **IV/223** Alt. Tel. Leb. <saẏġak+ḷa-
1. İftira atmak.
2. Ahlaksız olmak.

-
saygakta- "İftira atmak." (ATS, 151)
sayakta- "1. Kışkırtmak. 2. İftira etmek." (TAS, 96)

saẏġaḳtat- **IV/223** Alt. Tel. Leb. <saẏġakta-t-
İftira attırmak.

-
saygaktat- "İftiraya zorlamak." (ATS, 151)

saẏġaḷa- **IV/224** Alt. Leb. <saẏġa+ḷa-
Balık tutmak.

-
sūla- "Balık tutmaya gitmek." (DÇT, 149)

saẏġı **IV/224** Kumd. *bk.* saẏġa.

saẏġıḷa- **IV/224** Kumd. *bk.* saẏġaḷa-.

sayıḷ- **IV/292** Alt. Tel. Leb. <saẏ-ḷ
Batırılmış, saplanmış olmak.
Köksŭmde sayıḷıp yat. "Göğsümde sancı var."

sapıl-~sayıl- "Saplanmak, batırılmak." (EDPT, 788, 859)

S

sapıl- "1. Saplanmak, batırılmak. 2. Ardından gitmek, katılmak." (DTS, 515)
sayıl- "Batırılmış, saplanmış olmak." (ATS, 151)

sayın- IV/291 Alt. Tel. Leb. <saẏ-n-
Süngüleşmek, sırıkla itmek.
sayın- "Batırılmak, saplanmak." (ARSL, 561)

sayırḳa- IV/292 Tel. Gururlanmak, kibirlenmek, büyüklenmek.
-
sayırka- "Gururlanmak." (ATS, 151)
sayırka- "Kibirlenmek, gururlanmak." (TAS, 96)

sayırḳaḳ IV/292 Tel. <sayırḳa-ḳ
Gururlu, kibirli.
-
sayırkak "Mağrur insan." (ATS, 151)
sayırkak "Kibirli, gururlu." (TAS, 96)

sayırḳan- IV/292 Tel. <sayırḳa-n-
bk. sayırḳa-.

sayırḳanū IV/292 Tel. <sayırḳan-ū
Gurur.
-
-

sayış- IV/293 Alt. Tel. <saẏ-ş
(Birbirine) batırmak, saplamak.
-
sayış- "Birbirini boğazlamak." (ATS, 151)
sayış " Birbirine batırmak, saplamak." (DÇT, 146)

saẏḷa- IV/227 Alt. <saẏ+ḷaÇam fıstığı temizlemek, ceviz kırmak.
Ḳuzuḳ saẏḷadı. "O ceviz kırıyordu."
-
sayla- "(Ceviz vs. için) soymak, kabuğundan çıkarmak." (ATS, 151)
sayla- "Temizlemek, arındırmak." (TAS, 96)

saẏḷan- IV/228 Tel. <saẏ+ḷa-n-
Sıralanmak, sıra oluşturmak.
Saẏḷanıp turdŭḷar. "Onlar sıra sıra durdular."; *Saẏḷanıp otturdŭḷar.* "Onlar sıralanıp oturdular."
-
-

saẏḷanış- IV/228 Tel. <saẏḷan-ş-
Sıralanmak, sıra oluşturmak.
-

saẏma IV/232 Alt. Tel. Leb. İşleme (elbisede).
-
sayma "Elbisedeki işleme." (ATS, 151)
sayma "Nakış, işleme." (TAS, 96)

saẏmaḷa- IV/232 Tel. <saẏma+ḷa-
Nakış işlemek, nakışla süslemek.
-
saymala[12]- "Bezeklerle işlemek." (ATS, 151)
saymala- "Nakış işleyerek süslemek." (TAS, 96)

saẏmaḷığ IV/232 Leb. *bk.* saẏmaḷū.

saẏmaḷū IV/232 Alt. Tel. İşlemeli, nakışlı.
Saẏmaḷū ödük "İşlenmiş, dikilmiş çizme." (P.d.V.I, 8,29)
-
saymalu "İşlemeli, işli." (ATS, 151)

saẏn IV/225 Alt. Leb. Tel. <sa+ẏn, =saẏ, sayın, sayu
Kendinden önceki söze eklenen edat.
1. Her, herkes, hepsi.
ḳonoḳ saẏn "Her gün. (Alt.); *Piçigĭ saẏn* "Her mektup." (Tel.); *Men kiji saẏn aẏttım.* "Ben herkese ayrı ayrı dedim." (Alt.); *Men kelḥen saẏn ā ermektep perdĭm.* "Her geldiğimde ben ona söyledim."
2. Daha fazla.
Tün ḳoyıḷġan-saẏn. "Gece daha da ilerledikçe."
sayu "Sayım, her." (EDPT, 858)
sayu "*edat* her; herkes." (DTS, 511)
sayın "Her, hepsi." (ATS, 151)
sayın "Her, herkes." (TAS, 96)
sayın "Her, herkes." (DK, 245)
sayın "Her, herkes." (DLTÇ, 193)
sayın "Her." (DÇT, 145)

saẏraç IV/226 Tub. Çatı kirişi, mertek.
sayırgaç "Çatı kirişi." (DÇT, 145)

saẏran IV/226 Tel. *Saẏran otturdı.* "O yayılarak (dağılmış vaziyette) oturdu."

[12] Bu madde ATS'de *saymalama-* şeklinde yazılmıştır. ORS'de *saymala-* şeklindedir.

S

-

saẏrḳa- **IV/227** Alt. Gururlu olmak, övünmek.
sayırka- "Gururlanmak." (ATS, 151)
sayırka- "Kibirlenmek, gururlanmak." (TAS, 96)

saẏrḳaḳ **IV/227** Alt. <saẏrḳa-ḳ
Gururlu.
sayırkak "Mağrur insan" (ATS, 151)
sayırkak "Kibirli, gururlu." (TAS, 96)

saẏrḳan- **IV/227** Alt. <saẏrḳa-n-
bk. saẏrḳa-

saẏrḳat- **IV/227** Alt. <saẏrḳa-t-
Gururlandırmak.

-

sazı- **IV/398** Alt. Tel. Leb. Kötü kokmak.
sasī- "Kötü kokulu olmak, kötü kokmak." (EDPT, 855)
sası-~sasu- "Kokmak, pis kokmak." (DTS, 520)
sazı- "Kötü kokmak." (ARS, 101)

sazıt- **IV/398** Alt. Tel. Leb. <sazı-t-
Kötü koku çıkartmak, kötü kokutmak.
sasıt- "Kötü kokutmak, kötü koku çıkartmak." (EDPT, 855)

-

sazū **IV/398** Tel. <sazı-ū
1. Kötü koku çıkaran (porsuk, kakım, sansar, hamster).
2. Kokan gaz.
sasıġ "Kötü koku." (EDPT, 855)
sasıġ "Kokuşmuş." (DTS, 520)
sazū "1. Kötü koku yayan (porsuk, kokarca vb.). 2. Kötü kokan gaz." (ARSL, 559)

sazūḷū **IV/398** Tel. Kötü kokulu.

sebe **IV/498** Tub. Leb. Çuval kumaşı.

-

sebil- **IV/501** Tel. <sep-l-
Dağılmış olmak.

-

sebir- **IV/501** Leb. *bk.* semir-.

sebirt- **IV/501** Leb. *bk.* semirt-.

sebis **IV/502** Leb. Yağlı, semiz.
semiz "Semiz, yağlı, şişman." (EDPT, 830)
semiz~semüz "Semiz, yağlı, şişman." (DTS, 525)
semis "Semiz, yağlı, şişman, besili." (ATS, 152)
semis "Semiz, şişman." (TAS, 97)
sebiz~sevis~seviz~semiz "Semiz, şişman, yağlı." (DK, 246)
sebiz~sebis~sevis "Semiz, yağlı, şişman." (DLTÇ, 195)
sebis~semis "Semiz, yağlı." (DÇT, 147)

sedeŋ **IV/484** Tel. 1. Zinde, enerjik, neşeli
2. Haylaz, aylak, hiçbir işe yaramayan.
sedeŋ "Şık (insan), güzel giyinmiş." (ATS, 151)
sedeŋ "1. Uzun, düzgün; yakışıklı. 2. Kıvrak, canlı, neşeli." (ARSL, 576)

seḥer- **IV/445** Tel. *bk.* sekir-.

seḥert- **IV/445** Tel. *bk.* sekirt-.

seḥertkĭş **IV/445** Tel. Alt. Leb. <seḥert-kĭş
Çekirge.
sērtkiş "Koşan. *mec.* Geyik." (ATS, 151)
segirtkiş "1. Pire. 2. Çekirge." (ATS, 151)
sertkiş "Pire." (DLTÇ, 195)
seŋirtkeş "Yusufçuk." (DÇT, 148)

seḥis **IV/446** Alt. Tel. Leb. Sekiz.
sekkiz "Sekiz." (EDPT, 823)
sėkiz~sėkkiz "Sekiz." (DTS, 524, 525)
segis "Sekiz (sayı sıfatı)" (ATS, 151)
segis "Sekiz." (TAS, 96)
segis "Sekiz." (DLTÇ, 195)
segis~sögis "Sekiz." (DÇT, 147, 149)

seḥistū̄ **IV/446** Tel. Alt. Sekizli.
segistü "Sekizli." (ATS, 151)

seḥizen **IV/447** Alt. Tel. <seḥiz+on
Seksen.
seksõn "Seksen." (EDPT, 823)
sėksün "Seksen." (DTS, 525)
segizen "Seksen." (ATS, 151)
segizon "Seksen." (TAS, 96)
segizen "Seksen." (DLTÇ, 195)
segizen "Seksen." (DÇT, 147)

seḥizĭle **IV/447** Tel. Alt. Sekizin tamamı, sekizi birden.

S

Seḥizĭlebĭs "Bizim sekizimiz"; *seḥizĭleḥer* "Sizin sekiziniz."[13]
segizele "Sekizin tamamı." (DLTÇ, 195)

seḥizĭleŋ **IV/447** Tel. *bk.* seḥizĭle.

seḥizĭlezi **IV/447** Tel. *bk.* seḥizĭle.

seḥizĭnçĭ **IV/447** Alt. Tel. <seḥiz+nçi Sekizinci.
sekizinç~sekkizinç "Sekizinci." (EDPT, 823)
sėkizinç "Sekizinci." (DTS, 525)
segizinçi "Sekizinci." (ATS, 151)
segizinçi "Sekizinci." (TAS, 96)

seḥizū̄ **IV/447** Tel. Sekizinin hepsi.
sekizegü "Sekizi." (EUES, 597)

-

sēk **IV/441** Leb. Sinek, tatarcık.
siŋek "Sinek." (EDPT, 838)
siŋek "1. Sinek. 2. Sivrisinek." (DTS, 531)
sek "Sivrisinek." (ATS, 151)
sēk "At sineği." (ATS, 151)

sek I **IV/441** Tel. Alt. Hayvan cesedi, leş.
Sek yadar yerde ḳan-kereler yūḷar. "Leşin çok olduğu yere çaylaklar gelir (atasözü)"
sek "Leş." (ATS, 151)
sek "Leş." (TAS, 96)
sek "Leş." (DÇT, 147)

sek II **IV/441** Tel. Kalkan, siper, küçük kale.

-

sekir- **IV/442** Alt. Tel. Leb. Sıçramak, zıplamak, oynamak.
Ajıra sekir! "Zıplayarak geç!" (Tel.); *Tura sekirdĭ.* "Yerinden zıpladı." (Alt.)
sėkrī- "Sıçramak, zıplamak." (EDPT, 822)
sėkri- "Hoplamak, sıçramak, zıplamak." (DTS, 525)
sekir- "Sıçramak." (ATS, 151)
sekir- "Dans etmek, oynamak." (TAS, 96)
sekir- "Oynamak, dans etmek." (DK, 246)
sekir- "Sekmek, sıçramak, zıplamak, yerinde duramamak." (DÇT, 147)

sekirme **IV/442** Tel. < sekir-me
1. Hoplayan, zıplayan.
2. Tutumsuz, dikkatsiz, hoppa insan.

-

sekirt- **IV/442** Alt. Tel. Leb. < sekir-t-
Sıçratmak, zıplatmak.
sėkrit- "Sıçratmak, zıplatmak." (EDPT, 822)
sėkirt-~sėkrit- "Sıçratmak, zıplatmak." (DTS, 524)
sekirt- "Sıçratmak, zıplatmak." (ATS, 151)

seksek **IV/444** Tel. Tüylü, kıllı, uzun saçlı.
seksek~sekserge "1. Bir yaşından küçük tay. 2. Karışık, uzun saçlı." (ATS, 151)
seksek "1. Uzun tüylü. 2. Saçları karma karışık." (TAS, 96)

seksen- **IV/444** Alt. Esnek olmak, esnemek, sallanmak.

-

sekseŋde- **IV/444** Tel. (Saç veya tüy için) titremek.
sekseŋde- "1. Sallanmak. 2. *mec.* kızmak, öfkelenmek. 3. Önemli atılımlar yapmak." (ATS, 151)
sekseŋde- Titremek (saç ve tüy)." (TAS, 96)

sekseẏ- **IV/444** Tel. Diken diken olmak (saçlar).
seksey- "1. Önemli, bağımsız görünüşe sahip olmak. 2. Gözlerini fal taşı gibi açmak." (ATS, 151)
seksey- "Kalkmak (saç)." (TAS, 96)

sektiğ **IV/444** Leb. *bk.* sektū̄.

sektū̄ **IV/444** Alt. <sek+tū̄
Leşli.

-

selben- **IV/482** Leb. *bk.* selbeŋyi-.

selbeŋ **IV/482** Tel. Salıncak.
selbek "Salıncak." (ATS, 151)

selbeŋçik **IV/482** Tel. *bk.* selbeŋ.

selbeŋyi- **IV/482** Tel. 1. Sallanmak.
2. Tereddüt etmek.
selbekte- "Sallanmak." (ATS, 152)

[13] *Seḥizĭleḥer* ifadesinin Rusça ve Almanca çevirisi *bizim sekizimiz* şeklinde yanlış verilmiştir.

S

selbeŋyit- **IV/482** Tel. Sallamak, tereddüte düşürmek.
selbektet- "Sallamak." (ATS, 152)

selbĭk **IV/482** Alt. Tel. Leb. 1. Arttırma, reşit yaşına gelmeyenlerin hesabına vergilere yapılan zam.
2. Yardım, destek.
selbik "*es.* Vergi. *Selbik iş* Kaçırılan gelin için damada ödetilen." (ATS, 152)

selbĭkte- **IV/482** Alt. Tel. Leb. <selbik+le-
Desteklemek, yardım etmek, yardım elini uzatmak.
-

selbĭktet- **IV/483** Tel. Alt. Leb. <selbĭkte-t-
Uzun bir direğe yapışarak ayakta durmak.
-

selbilū **IV/483** Tel. *Közŭ selbilū* "Kataraktlı."
selbilü "Göz lekesi olan, göz lekeli." (TAS, 97)

selbĭştĭr- **IV/483** Tel. *krş.* selbĭk
Eklemek, katmak, ilave etmek.
-

selēnse **IV/479** Tel. Olgunlaşmamış bitki veya mantar türü (Lat. *russula virescens*).
-

seleŋde- **IV/479** Alt. Tel. Sallanmak (sırık).
seleŋde- "Korkmak (?)." (ATS, 152)
seleŋde- "Sallanmak." (ARSL, 579)

selezen **IV/479** Leb. *bk.* selense.

seli- **IV/480** Alt. Tel. İyileştirmek, daha iyi hâle getirmek, düzeltmek.
seli- "Değiştirmek." (ATS, 152)

selĭş- **IV/481** Alt. Tel. Leb. Değişmek, karışmak.
-
seliş- "Değişmek." (ATS, 152)

selĭştĭr- **IV/481** Alt. Tel. Leb. <seliş-tir-
Değiştirmek.
Ḳarūḷ selĭştĭrdĭ. "Nöbetçileri değiştirdi. *Kīm selĭştĭrdĭm.* "Ben kıyafetimi değiştirdim."
seliştir- "Değiştirmek." (ATS, 152)

seliştrĭş **IV/481** Tel. *bk.* seliştrū.

seliştrū **IV/481** Tel. <seliştir-ū
Değişim, değişkenlik, değişme, değiştokuş.
-
seliştirü "Değiştirme." (ATS, 152)

selmençĭk **IV/483** Tel. *bk.* selbeŋ.

selt **IV/481** Tel. Hastalık zamanındaki değişim.
Selt poḷdı "1. Hastanın durumu değişti. 2. İyileşti."
-
selt "Birden meydana gelen hareketi ifade eden yansıma kelime." (ATS, 152)

selte **IV/481** Tel. *bk.* selt.

semir- **IV/509** Alt. Tel. Semirmek, kilo almak.
Yaman it semirze yanına kiji yūtpas. "Huysuz köpek semirse, yanına insan yaklaştırmaz (atasözü)." (Alt.); *Yaman ittiŋ ḳuỳruġu yōndoġınça semirdĭ, yaman kijiniŋ ḳuḷaġı yoġoḷġınça semirdĭ.* "Zayıf köpeklerin kuyrukları şişerek semirdi, zayıf insanların kulakları ise görülmeyecek kadar yağlandı."
semrī- "Yağlanmak, şişmanlamak, semirmek." (EDPT, 830)
sėmri- "Şişmanlamak, kilo almak, semirmek." (DTS, 525)
semir- "Yağlanmak, semirmek." (ATS, 152)
semir- "Semirmek, şişmanlamak." (TAS, 97)
semir-~sepir-~sebir-~sibir- "Semirmek, şişmanlamak." (DK, 246)
semir- "Şişmanlamak, semirmek." (DÇT, 147)

semirt- **IV/510** Alt. Tel. <semir-t-
Fazla yemek yedirmek, semirtmek.
semrit- "Şişmanlatmak." (EDPT, 830)
sėmrit- "Şişmanlatmak, semirtmek." (DTS, 525)
semirt- "1. Beslemek. 2. Gübrelemek." (ATS, 152)
semirt- "Semirtmek, iyi beslemek, şişmanlatmak." (TAS, 97)

semis **IV/510** Alt. Tel. Yağlı, semiz.

S

bk. sebis.

sen **IV/452** Alt. Tel. Sen.
Seniŋ üyŭŋ raḳ emes. "Senin evin uzak değil. (Alt.); *Sā aẏttım.* "Sana söyledim." (Alt.)
sen "İkinci teklik şahıs zamiri." (EDPT, 831)
sėn "Sen, ikinci teklik şahıs zamiri." (DTS, 525)
sen "Sen (2. teklik şahıs zamiri)" (ATS, 152)
sen "*zamir* Sen." (TAS, 97)
sen~sin "Sen." (DK, 246)
sen "*zamir* Sen." (DLTÇ, 195)
sen "*zamir* Sen." (DÇT, 148)

sēn- **IV/453** Tel. 1. Hafiflemek, (ağrı) azalmak, (şişlik) inmek.
2. Kömürleşmek, kül olmak.
-

sendī **IV/456** Tel. Alt. Senin.
seniŋ "Senin." (EUES, 597)
sēŋ~seŋ "Senin." (DK, 246)

sēndĭr- **IV/456** Tel. <sēn-dir-
Sakinleştirmek.
-

senek **IV/454** Tel. <Rus. сени
Evin giriş kısmı, hol, antre.
senek[14] "Kuru ot." (ATS, 152)
senek "Evin giriş kısmı, hol, antre." (DLTÇ, 195)
şönök "Sundurma ile evin iç kısmı arasında kalan yer." (DÇT, 167)

senī **IV/455** Tel. <sen+ī, seniki, seniŋkī
Seninki.
Pu at senī, tedĭ. "Bu at seninki, dedi."
-

seŋir **IV/448** Alt. Tel. 1. Dağın yamacı, burun.
2. Köşe. (Alt. Tel.)
seŋir "Yatay ya da dikey çıkıntılı dağ yamacı; duvarın çıkıntılı kısmı, köşe." (EDPT, 840)
sėŋir "1. Dağ veya tepelerdeki burun, çıkıntı. 2. Duvar kenarı." (DTS, 526)
-

sep **IV/493** Alt. Tel. Leb. Ek, ilave, katkı.
Ḳıstıŋ sebĭ "Çeyiz, çeyiz elbise, kıyafet, elbise."
sep "Çeyiz." (EDPT, 783)
sep "Gelin çeyizi." (DTS, 526)
sep "1. Çeyiz (giysi, süs, ev eşyası, hayvan dışındaki her şey.) 2. Gelinin süsü." (ATS, 152)
sep I "Cep." (TAS, 97)
sep II "Çeyiz." (TAS, 97)

sep- I **IV/493** Tel. Alt. Kumd. Serpmek, dağıtmak, püskürtmek.
-
sep- "1. Bir şeyi serpmek. 2. Fışkırtmak." (ATS, 152)
sep- "Serpmek, tohum serpmek, tohum ekmek." (TAS, 97)

sep- II **IV/493** Tel. Ellerde ve bacaklarda romatizma ağrısı olmak.
-

sepirtke **IV/496** Tel. Acımık (bitki) (Lat. *serratula coronata*)
sepirtke "Bir tür ot." (ATS, 152)

septe- **IV/497** Tel. Katkı yapmak, donatmak, çeyiz vermek.
-
septe- "1. Tamir etmek. 2. Süslemek. 3. Çeyizle donatmak." (ATS, 152)
septe- "Çeyiz vermek." (TAS, 97)

septū **IV/497** Tel. Kumd. 1. Çeyizi olan. (Tel.)
Septū ḳıs "Çeyizi olan genç kız"
2. Çirkin, karaktersiz, yakışıksız, uygunsuz. (Kumd.)
septü "Çeyizli." (ATS, 152)

ser- **IV/456** Tel. Hafiflemek, azalmak, yorulmak.
Ḳam serĭp-yat. "Şaman bitiriyor, büyüyü sona erdiriyor."; *Ūrı serdĭ.* "Hasta adam biraz rahatladı."
ser- "Dayanmak, tahammül etmek, sabırlı olmak." (EDPT, 153)
ser- "1. Dayanmak, tahammül etmek. 2. Sabit kalmak, duraklamak, donmak." (DTS, 526)
sergi-~seri- "1. Dinlenmek, tazelenmek. 2. (Hava için) açılmak, iyileşmek." (ATS, 152)

[14] ORS'de сени "hol, antre" maddesi vardır (s. 127).

serbē **IV/474** Tel. Darbe
Serbē tīgen. "Darbe almış."
-

serbēde- **IV/474** Tel. <serbē+le-
Darbe almak, yaralanmak.
-

serbēdet- **IV/474** Tel. <serbēde-t-
Darbe vurmak, yaralamak.

serbek **IV/474** Tel. *krş.* serbeẏ
Her tarafa açılmış, dallı budaklı, pürtüklü, pürçüklü, yayılmış.
sarbak "1. Dallı, dallı budaklı. 2. Kıllı. 3. İki yaşındaki tosun." (ATS, 150)

serbeẏ- **IV/474** Tel. Her tarafa açılmak, dallanmak.
sarbay- "1. Dallanmak. 2. Açılmak, aralanmak." (ATS, 150)

serbeẏit- **IV/475** Tel. <serbeẏ-t-, serbeẏt
Açmak, aralamak, yaymak.
-

sere **IV/459** Tel. Zıpkın, mızrak.
serē "Zıpkın." (ATS, 152)

serele- **IV/460** Tel. <sere+le-
Balık tutmak.
serele- "1. Zıpkın saplamak. 2. Çatal saplamak." (ARSL, 583)

serēn **IV/459** Leb. Serin.
serēn "Serinlik, serin hava." (ATS, 152)
serūn "Serinlik, serin." (ATS, 152)
serūn "1. Serinlik, serin hava. 2. Serin." (TAS, 97)
serūn "Gölge." (DÇT, 148)

sėren- **IV/459** Tel. (Birilerinden) şüphelenmek, kuşkulanmak.
seren- "Şüphelenmek." (ARSL, 583)

serēnne- **IV/459** Leb. <serēn+le-
Serinlemek.
serūnde- "Serinlemek." (ATS, 152)
serūnden- "Serinlemek." (TAS, 97)

serenū **IV/459** Tel. <seren+ū
Şüphe.
seremcu "Şüphe." (ATS,152)

serenūlū **IV/459** Tel. <seren-ū+lū
Şüpheli.
-

sergek **IV/466** Tel. Duyarlı, dinç.
sergek "1. Dinç. 2. Dikkatli. 3. Uyanık, gözü açık." (ATS, 152)
sergek "Duyarlı." (TAS, 97)

serḥēk **IV/466** Tel. *bk.* sergek.

serḥi- **IV/467** Tel. Alt. Sakinleşmek yatışmak, rahatlamak.
bk. ser-.
sergi- "1. Durdurmak, kesmek, bırakmak. 2. Sakinleşmek, yatışmak." (ARSL, 583)

serḥire- **IV/467** Tel. <serḥi-re-
Sakinleşmek.
bk. ser-.
-
-

serḥiret- **IV/467** Tel. <serḥire-t-
Sakinleştirmek.
bk. serit-.
-

serḥit- **IV/467** Tel. Alt. <serḥi-
tSakinleştirmek.
bk. serit-.
-
-

seri **IV/460** Tel. Leb. Ceviz, fındık vb. saklamak için kullanılan, ağaçtan yapılmış küçük ev.
serü "Evde raf." (DTS, 527)
-

seri- **IV/460** Tel. *Ot serīdĭ, ot serĭp pardı.* "Soba ısındı."
bk. ser-.

serikpe **IV/460** Tel. <Rus. церковь
Kilise, ibadet yeri.
-
serkve "Kilise." (ATS, 152)

serit- **IV/464** Tel. <seri-t-
Rahatlatmak, azaltmak.
Açūndı serit! "Sakinleş!"
-
sergit-~serit- "Dinlendirmek, canlandırmak." (ATS, 152)

serke **IV/465** Tel. Üç yaşında teke, iğdiş edilmiş teke.
serke "İki yaşındaki keçi. 2. İğdil edilmiş keçi." (ATS, 152)

serpi- **IV/472** Tel. Silkelemek.

S

-
serpi- "Çekmek, çekip çıkarmak." (ATS, 152)
serpi- "1. Süpürmek. 2. Silkelemek (insan)." (TAS, 97)

sert[15] **IV/468** Tel. *Ḳuḷaḳtı sert ettĭ.* "Kulaklarını dikti."; *Ekki ḳuḷaġı sert çıḳtı.* "Dinliyordu."
sert et- "Silkinmek, sarsılmak." (ARSL, 585)

serūn **IV/465** Alt. Tel. Soğuk, serin.
bk. serēn.

serūnde- **IV/465** Tel. *bk.* serūntĭ-.
serūnde- "Serinlemek." (ATS, 152)
serūnden- "Serinlemek." (TAS, 97)
serūnde- "Serinlemek." (DK, 246)

serūnden- **IV/465** Tel. <serūnde-n-
Gölgede dinlenmek, serinlemek.
serūnden- "1. Serinleşmek. 2. *mec.* Haylazlık etmek."" (ATS, 153)
serūnden- "Serinlemek." (TAS, 97)

serūndet- **IV/465** Tel. Alt. *bk.* serūntĭt-.
serūndet- "Serinletmek." (ATS, 153)

serūntĭ- **IV/465** Tel. Alt. <serūn+ti-
Serinlemek.
-

serūntĭt- **IV/465** Alt. Tel. Serinletmek.
-

serügün **IV/465** Tel. *bk.* serēn.

ses- **IV/488** Alt. Tel. Leb. Sezmek, hissetmek, kendi suçunu anlamak.
Poyıŋdıŋ közŭŋdegĭ tormoştı sen sespeẏzĭŋ. "Kendi gözündeki merteği görmüyorsun." (Tel. Miss.)
sėz- "Sezmek, algılamak, hissetmek, anlamak, tahmin etmek." (EDPT, 860)
sėz- "Sezmek, hissetmek, anlamak, farkına varmak." (DTS, 529)
ses- "Hissetmek, sezmek." (ATS, 152)
ses- "Hissetmek, duymak; algılamak." (TAS, 97)
ses- "Sezmek, hissetmek." (DK, 246)
sez-~ses- Sezmek, hissetmek." (DÇT, 147, 148)

seskĭr **IV/489** Tel. <ses-kir
Hisli, duyarlı, sezgili.
Seskir it "Sezgili köpek"
seskir "Hisli, sezgili." (ATS, 153)
seskir "Anlayışlı, hassas, duygulu." (TAS, 97)

sezik **IV/490** Tel. Alt. <ses-k
Sezme, tahmin, şüphe, kendi suçunu anlama.
sėzig "Şüphe." (EDPT, 862)
sėzik "1. Fikir, görüş. 2. Tahmin, varsayım, şüphe, kuşku." (DTS, 529)
sezik "1. Tahmin. 2. Şüphe." (ATS, 153)

seziktū **IV/491** Tel. Duyarlı, şüpheli, kendini suçlu hisseden.
sėziglig "Şüpheye düşme, şüpheli, kuşkulu." (EDPT, 862)
sėziklig "Şüpheli, kuşkulu, şüpheci." (DTS, 529)
seziktü "Tahminli, sezgili." (ATS, 153)

sezin- **IV/492** Tel. Hissetmek, sezmek, tanımak.
sėzin- "Hissetmek; şüphelenmek." (EDPT, 864)
sėzin- "Şüphelenmek, kuşku duymak." (DTS, 529)
sezin "Duymak, hissetmek; şüphe etmek." (ATS, 153)
sezin- "Sezmek, tahmin etmek." (DÇT, 147)

sıba- **IV/669** Tel. Vurmak, tokat atmak.
-
sıba- "Vurmak, darbe indirmek." (TAS, 97)

sıbaẏ **IV/670** Tel. Kısır.
Sıbaẏ uẏ "Kısır inek"
subay "Kısır." (ARS, 107)

sıbır- **IV/671** Alt. Tel. Leb. Kovalamak, kovmak.
Sıbıra kel! "Süre süre getir!" (Tel.); *Anı çıġara sıbır!* "Sen onu kov!"; *Aḳça perbeẏ sıbırıp ī̄dĭ.* "Ona para vermeyip onu kovdu." (Alt., P.d.V.I, 10,11); *Yüs yıḷ attı, sıbırdı, tudŭp poḷbadı.* "Yüz yıl o atı kovaladı fakat onu yakalayamadı." (Tel.)
sıbır- "(Hayvan için) çiftleşmek." (ATS, 153)
sıbır- "Kovmak." (TAS, 97)
sıdır- "Kovmak, defetmek." (DÇT, 150)

[15] Batı Türkçesinde sert (yumuşak olmayan) maddesinde açıklanmış.

S

sıbısḳı **IV/671** Tel. Alt. Düdük (enstrüman).
Sıbısḳı tart! "Düdük çal!"; *Ündū sıbısḳı* "Yüksek sesi çıkan düdük."
sıbızġū "Kamış düdük, kaval." (EDPT, 794)
sıbızġu~sıbuzġu "Kaval." (DTS, 533)
sıbıskı "Çoban kavalı; *mec.* erkek geyik." (ATS, 153)
sıbıskı "Düdük, kaval." (TAS, 97)
sıpıs "Düdük, kaval." (DK, 249)
sıvıska "Düdük, kaval." (DLTÇ, 198)

sıbısḳıḷa- **IV/671** Tel. Alt. <sıbısḳı+ḷa- Düdük çalmak.
sıbıskıla-[16] "Kaval, boru çalmak." (ATS, 153)

sıdır- **IV/657** Tel. Kazımak, çıkarmak, derisini soymak.
bk. sıyır-.**

sıġıḷ- **IV/619** Alt. Tel. <sıḳ-ḷ- Sıkılmak, ezilmek.
sıkıl- "Sıkılmak, ezilmek." (EDPT, 809)
sıḳıl- "Sıkılmak, ezilmek." (DTS, 536)
sıgıl- "Sıkışmak, basılmak." (ATS, 153)

sıġıḷış- **IV/619** Alt. Tel. Leb. Birlikte sıkışmak.
Sıġıḷıja otırdıḷar. "Onlar sıkışarak oturuyorlardı."
sıklış- "Kalabalıktan dolayı bir yere sığmaz olmak, sıkışmak (EDPT, 810)
sıgılış- "Birlikte sıkışmak." (ARSL, 624)

sıġın **IV/617** Alt. Tel. Leb. =sīn Erkek maral.
Sıġın sıbırıjıp "Marallar yarışıyor, ay ismi, Eylül."
sīġun "Erkek maral geyiği." (EDPT, 811)
sıġun~soġun "Erkek geyik." (DTS, 534, 538)
sıgın "Maral." (ATS, 153)
sıgın "Kızıl geyik, Sibirya geyiği." (TAS, 97)
sıgın~sīn "Geyik, maral." (DK, 249)
sıgın "*sıgın ayı* Eylül ayı, *tam anlamıyla* Kızıl geyik ayı." (DÇT, 150)

[16] Bu madde ATS'de sıbıskılya-; ORS'de sıbıskıla- (s. 135) şeklindedir.

sıġın- **IV/617** Alt. Tel. <sıḳ-n-
1. Bir şeyin üzerine uzanmak, sokulmak. (Alt.)
2. Geri adım atmak, saklanmak, barınak aramak, korunmak.
Sıġınattan yer "Barınak" (Alt.)
sıġın- "Sığınmak, güvenmek, dayanmak." (EDPT, 813)
sıġın- I "Saklanmak, sığınmak." (DTS, 533)
sıġın- II "Yardım çağırmak, sığınmak, yalvarmak; dua etmek, tapınmak." (DTS, 533)
sıgın- "Sıkışmak, kendini sıkışmış hissetmek, utanmak." (ATS, 153)
sıgın- "1. Sıkışmak. 2. Sokulmak." (TAS, 97)

sıġırçıḳ **IV/618** Tel. Kumd. Cırcır böceği.
sıġırçuk "Küçük kuş bir kuş türü." (EDPT, 816)
sıġırçıḳ~sıġırçuḳ "Sığırcık kuşu." (DTS, 533)
sıgırçık "Ocak çekirgesi." (ATS, 153)

sıġırtḳı **IV/618** Tel. Düdük.
sıgırtkış "Islık." (ATS, 153)
sıgırtkış "Düdük." (TAS, 98)
sıgır-~sınır- "Islık çalmak." (DLTÇ, 198)
sıgır- "Islık çalmak." (DÇT, 150)

sıġıs **IV/620** Kumd. Leb. Kama (kesici alet).
sıgıs[17] "Kama." (RKS, 148)

sıġıt **IV/619** Tel. Feryat, hüngür hüngür ağlama.
sıġıt "Ağlama, ağıt, yas." (EDPT, 806)
sıġıt "Ağlama, ağıt, yas." (DTS, 533)
sıgıt "1. Ağlama, inleme. 2. *es.* Ölü için ağlama. 3. *folklor* Ağıt." (ATS, 153)
sıgıt "Ağlama, ağıt." (TAS, 98)
sıgıt "Ağlama, ağlayış." (DK, 249)
sīt "Ağlama, ağlayış." (DLTÇ, 199)
sıgıt "Ağlayış, çığlık." (DÇT, 150)

sıḳ- **IV/605** Alt. Tel. Sıkmak, basmak, sıkıp çıkarmak.
sık- "Sıkmak, ezmek, basmak; *mec.* birine sıkıntı vermek." (EDPT, 804)

[17] *Клин* maddesi içinde.

S

sıḳ- "1. Sıkmak, ezmek, basmak. 2. Sıkıştırmak." (DTS, 535)
sık- "1. Sıkmak. 2. Göz sürmek, gözleri kısmak, gözleri yarı kapatmak." (ATS, 153)
sık- "Sıkmak." (TAS, 98)

sıḳa- **IV/607** Tel. Sıkıştırmak, baskı yapmak, zorlamak.
-
-

sıḳıḳ **IV/608** Tel. <sıḳ-ḳ
Dar, sıkı, kısık.
sıḳıḳ köstǖ "Çekik gözlü."
sıkık "(Göz için) süzülmüş." (ATS, 153)

sıḳḳa **IV/612** Tel. Sulama kanalı.
-

sıḳḳıḳ **IV/612** Tel. *bk.* sıḳıḳ.

sıḳsı- **IV/614** Tel. Delikleri tıkayarak kapatmak.
-
sıksı- "Tıkamak, kalafatlamak." (TAS, 98)

sıḳta- **IV/613** Alt. Tel. Leb. <sıġıt+a-
Ağlamak, hüngür hüngür ağlamak, ağlamaklı sesler çıkarmak.
sıġtā- "Ağlamak." (EDPT, 807)
sıġta- "Ağlamak, hüngür hüngür ağlamak." (DTS, 534)
sıkta- "1. Ağlamak, inlemek, acı acı ağlamak. 2. Memnuniyetsizliğini ifade etmek; sessizce ağlamak." (ATS, 153)
sıkta- "Ağlamak, ağıt okumak, ağlayıp sızlamak." (TAS, 98)
sıkta- "Ağlamak, hüngür hüngür ağlamak." (DK, 249)
sıkta- "Hüngür hüngür ağlamak." (DÇT, 150)

sıḳtaş **IV/614** Alt. Tel. Leb. <sıḳta-ş
Ağlama, feryat, çığlık.
sıktaş "1. Ağlama, inleme. 2. Mutsuzluk." (ATS, 153)

sıḳtaş- **IV/614** Alt. Tel. Leb. <sıḳta-ş-
Birlikte ağlamak, feryat etmek.
sıġtaş- "Birlikte yas tutmak, ağlamak, feryat etmek." (EDPT, 807)
sıġtaş- "Birlikte yas tutmak, ağlamak, feryat etmek." (DTS, 534)
sıktaş- "Birlikte ağlamak." (ATS, 153)
sıktaş- "Acıklı bir şekilde birlikte ağlamak; birlikte ağlamak." (DÇT, 150)

sıḷaġay **IV/652** Tel. Uzun, pürüzsüz gövdesi olan ve sadece tepesinde yaprakları olan ağaç.
sılagay "Biçimli, düzgün (ağaç)." (TAS, 98)
sılaga "Biçimli, düzgün ağaç." (GSATA, 502)

sıḷtan- **IV/654** Tel. Fırsatı değerlendirmek.
sıltan- "Bahane bulmak, hata aramak." (KRS, 70)

sıḷtandır- **IV/654** Tel. <sıḷtan-dır-
Fırsat vermek.
-
-

sıḷtū **IV/654** Tel. Kumd. 1. Fırsat, durum, vaziyet. (Tel.)
2. Yardım.
Anıŋ sıḷtūnda pay poḷdım. "Onun yardımı ile zengin oldum."
3. Bahane, vesile. (Tel.)
4. Atılgan, tez canlı, kavgacı, dövüşken. (Kumd.)
-
sıltan "Neden, sebep, vesile, bahane." (TAS, 98)
sıltū "1. Yardım. 2. Kavgacı, dövüşken, taşkın." (DK, 249)

sıḷū **IV/653** Alt. Tel. Leb. Kumd. Güzel, yakışıklı.
Senneŋ sıḷū tappadım. "Senden daha güzel bir kız bulamadım." (Tel.)
sılıg "Uygun tutumlu, uygun davranışlı, alımlı, zarif." (EUES, 608)
sılu "Güzel, boylu boslu, düzgün endamlı. (TAS, 98)
sılıu "Güzel, mükemmel, yakışıklı, görkemli." (DK, 249)

sımda **IV/676** Tel. Orman tavuğu.
sımda "Çil, yaban horozu." (ATS, 153)
sında "Çil kuşu." (TAS, 98)

sımdaḷa- **IV/676** Tel. Orman tavuğu avlamak.
sımdala- "Çil avlamak." (ATS, 153)

sımın **IV/676** Tel. Askerî birlik.
-

sımna **IV/676** Tub. *bk.* sımda.

sımnaḷa- **IV/676** Tub. <sımna+ḷa-
bk. sımdaḷa-

sın **IV/628** Alt. Tel. Leb. 1. Dış kısım, görüntü, fizik.
2. İnsan endamı.
Sını ḳısḳa "Boyu kısa." (Alt.); *Sınınaŋ* "Boyunca."; *Ostoḷġa sınınaŋ saḷıp ḳoẏ!* "Masanın üstüne uzunlamasına koy!" (Tel.)
3. Dağ sırası. (Alt.)
4. Silahın gövdesi. (Alt.)

sīn "İnsan vücudu; boy, endam, dış görünüş." (EDPT, 832)
sın "1. Gövde, beden. 2. Ayrılmaz bir parça, uzuv." (DTS, 534)
sın "1. Boy, gövde. 2. (Bitki için) gövde. 3. Dağ sırası. 4. Uzunluk." (ATS, 154)
sın "1. Bel kemiği. 2. Boy, endam. 3. Bitki gövdesi." (TAS, 98)
sın "1. Boy, endam. 2. Sırt, arka. 3. Dağ sırtı." (DK, 249)
sın "Boy, endam." (DÇT, 151)

sın- **IV/629** Alt. Tel. Leb. <sı-n-
Kırılmak, yok olmak, dağılmak.
Ḳoḷ sınza yeŋ içĭnde "Kol kırılsa yen içinde kalır! (atasözü)" (Tel.); *Abaḳaẏnıŋ ḳılıjı sınıp pardı.* "Kadının kılıcı kırıldı." (Alt.)

sın- "Kırılmak." (EDPT, 833)
sın- "Kırılmak." (DTS, 534)
sın- "Kırılmak, bozulmak, parçalanmak." (ATS, 154)
sın- "Kırılmak." (TAS, 98)
sın- "Kırılmak." (DK, 249)
sın- "Kırılmak." (DÇT, 151)

sınaḳḳaẏ **IV/631** Alt. Tel. Leb. <sın-aḳḳaẏ
Kırılgan, gevrek.

sınıkay "Kırılgan." (ATS, 154)

sınçıḷ **IV/635** Tub. <sın+çıḷ
Meraklı.

-

sındır- **IV/634** Alt. Tel. Leb. <sın-dır-
Kırmak, yıkmak.
Saŋar ḳoḷ sındırdı, saŋar but sındırdı. "Onun bir bacağını ve bir kolunu kırdı." (Tel.); *Sınıḳtū ḳamış sındırbas.* "Kırık kamışı kırmaz." (Tel.)

-

sındır- "Kırmak, bozmak." (ATS, 154)
sındır- "Kırmak." (TAS, 98)
sındır- "Kırmak, bozmak, yıkmak." (DLTÇ, 198)
sındır- "Kırmak." (DÇT, 151)

sındırıḳ **IV/635** Tel. Kırık.

-

sındū **IV/635** Alt. Tel. Uzun, uzun boylu.
bk. sınnıġ.

sınıḳ **IV/632** Tel. <sın-ḳ
1. Kırılmış, dağılmış.
2. Kırık parça, kırık.

sınuk (sīnuk) "Kırık; *mec.* Bozguna uğramış, yenilmiş, kırgın (ruhsal)" (EDPT, 837)
sınuḳ "Kırık, bozuk." (DTS, 535)
sınık "1. Kırık, bozuk. 2. Parça. 3. Kemik kırığı." (ATS, 154)
sınık "Kırık, kırılmış." (TAS, 98)

sınıḳ- **IV/632** Tel. <sın
Sakinleşmek, yatışmak, uysallaşmak.

sınık- "1. Zayıflamak, güçten düşmek. 2. Sakinleşmek, teskin olmak, yatışmak, rahatlamak." (ARSL, 630)

sınıḳtır- **IV/633** Tel. <sınıḳ-tır-
Sakinleştirmek, yatıştırmak.

-

sınıḳtū **IV/633** Tel. <sınıḳ+ḷū
Kırılmış, çatlak.

sınıktu "Çatlaklı." (ATS, 154)

sınnıġ **IV/634** Leb. <sın+ḷıġ
Uzunluğu olan, uzun, uzun boylu.

sīnlıġ "Uzun, uzun boylu." (EDPT, 839)
sınlıġ "Boylu boslu." (DTS, 535)
sındu "Güzel, güzel görünümlü, boyu posu yerinde." (ATS, 154)
sındu "Düzgün endamlı, boyu bosu düzgün." (TAS, 98)
sındıg~sındıh "Boylu poslu, endamlı." (DK, 249)
sındū "Güzel endamlı, zarif." (DÇT, 151)

sıŋ **IV/622** Tel. Ağırlık, yük.

-

sıŋar **IV/622** Tel. Çiftten biri, yalnız, tek (çifti olmayan).
bk. saŋar.

S

sıŋıt **IV/623** Tel. Çene.
bk. saŋat.

sıŋraḳ **IV/624** Tel. Ağır.

-

sır **IV/636** Alt. Tel. Leb. 1. Renk, boya. 2. Kırmızı, alaca.
Sır yıḷan "Bakır renkli (yılan)" (Alt.)
sır "Sır, boya, cila." (EDPT, 842)
sır "Sır, boya, renk, cila." (DTS, 536)
sır "Boya, cila." (ATS, 154)
sır "Boya." (TAS, 98)

sır-[18] **IV/636** Tel. 1. Soymak, deriyi çıkarmak. *bk.* sıyır-.
Sīḷap pergen sırıp aḷar. "Bir şey veren, karşılığında çok şey almak ister (atasözü)" (Tel.)
2. Dikiş dikmek; (şilte, yastık, yorgan vb. için) kalın ve aralıklı, sıkıca dikmek, bastırıp sıkıştırmak.
sırı- "Giysi vb. dikmek, yorgan gibi dikmek." (EDPT, 845)
sırı- "Sıkı dikmek, yorgan vb. dikmek." (DTS, 536)

-

sıra I **IV/637** Alt. Sırık.

-

sıra "Sırık." (ATS, 154)

sıra II **IV/637** Alt. Tel. Bira.
sıra "Bira." (ATS, 154)
sıra "Bira." (TAS, 98)
sıra "Bira." (DK, 249)
sıra "Bira." (DLTÇ, 199)

sıraḷa- I **IV/639** Tel. <sıra+ḷa-
Sert bir şekilde oturmak.

-

sırala- II **IV/639** Tel. <sıra+ḷa-
Bira içmek için insanların yanına gitmek.
sırala- "Bira içmek." (ATS, 154)
sırala- "Dili tutulmak." (TAS, 98)

sırāḷt'ın **IV/640** Tel. Bataklık çulluğu.
sıralcın "Çulluk." (ATS, 154)

sıran **IV/639** Tel. Çadırın altı ana çubuğu.

-

sıranaḳ **IV/639** Tel. (Çift toynaklı hayvanlarda) kuyruğun üst kısmında bulunan yer.
sıranak "Leğen kemiği." (ARS, 111)

sıraŋaẏ **IV/639** Tel. *bk.* sıraẏ.

sıraẏ **IV/638** Tel. Alt. Leb. Büsbütün, tamamen.
sıraŋay "Bütünüyle, tamamen." (ATS, 154)
sıray "Büsbütün, tamamıyla." (TAS, 98)
sıray "Büsbütün, tamamen." (DK, 249)
sıray "Çok." (DLTÇ, 196)
sray "Tamamen." (DÇT, 149)

sıraẏ- **IV/637** Tel. Çıkıntı oluşturmak.
sıray- "Dışarı fırlamış olmak, sırıtmak, dikilip durmak." (ARSL, 631)

sıraẏla- **IV/638** Tel. =sraẏla-
Tamamen bitirmek.
Sıraẏḷap saḷdı. "Onu öldürdü."

-

sırġa **IV/643** Alt. Tel. Leb. Küpe.
Sarmançıḳ "Büyük küpe." (Tel.)
sırga "Küpe. 2. *es.* Şamanın tören başlığındaki küpe şeklindeki süs." (ATS, 154)
sırga "Küpe." (TAS, 99)
sırga "Küpe." (DK, 249)
sırga "Küpe." (DLTÇ, 199)
sırga "Küpe." (DÇT, 151)

sırġaḳ **IV/644** Tel. Alt. Zambakgiller sınıfından bir bitki.
Tū sırġaḳ "Lat. *veratium rubrum*"; *aḳ sırġaḳ* "Lat. *veratium album*"

-

sırġalığ **IV/645** Leb. *bk.* sırġalıḳ.

sırġaḷıḳ **IV/645** Tel. Gelin.
sırgalcı "Gelin." (ATS, 154)
sırgalı "Gelin." (DK, 249)
sırgald'ı "Gelin." (DÇT, 151)

sırġaḷī **IV/645** Alt. *bk.* sırġalıḳ.

sırġaḷt'ı **IV/645** Tel. *bk.* sırġaḷıḳ.

sırġaḷū **IV/645** Tel. *bk.* sırġaḷıḳ.

sırġam **IV/645** Kumd. *bk.* sırġaḷıḳ.

sırġançāḳ **IV/644** Tel. *bk.* sırḳançāḳ

[18] Bu fiil için verilen anlamlar iki farklı kökle ilişkilidir. Birinci anlam Eski Türkçe *sıḏır-* "Sıyırmak, çıkarmak, soymak" (DTS, 533), ikinci anlam ise yine Eski Türkçe *sırı-* "Yorgan vb. dikmek" fiiline dayanmaktadır.

S

sırıḳ **IV/640** Alt. Tel. Leb. 1. Sırık, uzun çubuk.
2. *sıyırıḳ* "Sıyırılmış, soyulmuş."
sıruk "Direk, çadır direği." (EDPT, 848)
sıruḳ "Sırık, direk." (DTS, 536)
sırık "Sırık, direk, büyük direk." (DK, 249)

sırḳançāḳ **IV/643** Tel. Pantolon paçası.
sırkançak "Paça, paçalık." (TAS, 90)

sırḷa- I **IV/645** Tel. Alt. <sır+ḷa-
Boyamak, verniklemek.
Sırḷap etken sır yebe kerekpe? "Renga-renk boyanmış olan ok ister misiniz?" (Tel.)
sırlā- "Sırlamak, boyamak, cilalamak." (EDPT, 852)
sırla- "Sırlamak, boyamak, cilalamak." (DTS, 536)
sırla- "Boyamak." (TAS, 99)

sırḷa- II **IV/645** Kumd. Acımak, ağrımak, romatizması olmak.
-

sırḷan- **IV/645** Alt. Tel. <sırḷa-n-
Boyanmak.
sırlan- "Sırlanmak, boyanmak, cilalanmak." (EDPT, 852)
sırlan- "Sırlanmak, boyanmak, cilalanmak." (DTS, 536)
-

sırḷat- **IV/645** Alt. Tel. <sırḷa-t-
Boyatmak.
sırlat- "Sırlatmak, boyatmak, cilalatmak." (EDPT, 852)
sırlat- "Sırlatmak, boyatmak, cilalatmak." (DTS, 536)
-

sırḷū **IV/646** Alt. Tel. <sır+ḷū
Sırlı, boyalı, cilalı.
sırlıġ "Sırlı, cilalı." (EDPT, 851)
sırlıġ "Sırlı, cilalı." (DTS, 536)
sırlu "Süslü." (DÇT, 151)

sırma **IV/651** Tel. Alt. <sır-ma
Pamuk, kuş tüyü döşek, minder.
-
-

sırt **IV/646** Alt. Leb. 1. Arka kısım, sırt.
Pıçaḳ sırtı "Bıçağın kesmeyen tarafı." (Tel.)
2. Dış kısım, dış taraf.
Sırt soydı. "Deriyi soydu." (Tel.); *yer sırtında* "Yerde." (Alt.); *anıŋ sırtına* "Bunun üstünde." (Alt.); *Ḳudaẏ tobroḳtı sudüŋ sırtına taştağan.* "Allah suyun üzerine toprak attı." (Tel.); *Sırtınaŋ aḷdı.* "Üzerinden çıkardı." (Alt.)
3. Yükseklik, tümsek, tepe.
sırt "Arka; atın boynunun arkasında kalın kıl; dere, küçük vadi." (EDPT, 846)
sırt "Tepe, sırt." (DTS, 536)
sırt "1. Dış taraf. 2. Sırt." (ATS, 154)
sırt "Sırt." (TAS, 99)
sırt "1. Sırt. 2. Tepe, doruk. 3. Çatı." (DK, 249)
sırt " 1. Sırt, omurga. 2. Yüzey, dış kısım." (DÇT, 151)

sırzaḳ **IV/650** Tel. Tatsız, tadı olmayan.
-

sıs- **IV/661** Alt. Tel. Leb. Sızmak.
Adadaŋ sısḳan, enedeŋ çıḳḳan yaŋıs men. "Ben babadan sızan, anneden çıkan tek çocuğum."
sīz- "Sızmak, erimek." (EDPT, 861)
sız- I "Sızmak." (DTS, 537)
sız- II "Ufuk görünmek (güneş için)." (DTS, 537)
sız- III "Erimek." (DTS, 537)
sıs- "Sızmak." (ATS, 154)

sıs I **IV/660** Tel. Keskin ağrı, sızı.
sıs "Kırık, kemiklerdeki ağrı." (ATS, 154)
sıs "Sızı." (TAS, 99)

sıs II **IV/660** Kumd. Yarık, çatlak; elek, kalbur, süzgeç.
-

sıs III **IV/661** Tel. *Sısḳın urġaẏ* "Topuz dikeni bitkisi (Lat. *aconitum*)."
sıs komuray "*bot.* Bitki adı, topuz dikeni." (DLTÇ, 199)

sısḳar- **IV/661** Tel. <sıs-ḳar-
Süzmek, süzgeçten geçirmek.
sızġur- "Eritmek." (EDPT, 861)
sızġur- "1. Eritmek. 2. *mec.* Yorulmak, güçten düşmek." (DTS, 537)
sıskır- "Süzmek." (ATS, 99)
sıskar- "Süzmek." (KRS, 71)

sısḳarıḷ- **IV/661** Tel. <sısḳar-ḷ-

S

Sızmak.

-

sısḳı- **IV/661** Tel. Delikleri tıkayarak kapatmak.
bk. sıḳsı-.

sısḳın- I **IV/661** Tel. (Kolları) sıvamak.
Pilek sısḳındı (deyim).
sıksın- "Kollarını sıvamak." (TAS, 98)
sıskıla- "Kolları sıvamak." (DLTÇ, 199)

sısḳın- II **IV/662** Kumd. Yağmak (yağmur).

-

sısḳır- **IV/662** Tel. <sıs-ḳır-
Ezmek, eritmek.
Aḷtın sısḳırdı.[19] "Altın eritti."; *Tomoḷoḳtı sısḳırar tõnŭ yudar soḳor paşçıḷar* "Sinekleri ezen, develeri yutan kör önderler."
sızġur- "Eritmek." (EDPT, 861)
sızġur- "1. Eritmek. 2. *mec.* Yorulmak, güçten düşmek." (DTS, 537)
sıskır- "Süzmek." (ATS, 99)

sıssār- **IV/662** Leb. *bk.* sısḳar-.

sısta- **IV/662** Alt. Tel. Leb. Sızlamak, hasta olmak, keskin ağrı hissetmek.
Ḳaḷdıġıŋ sıstabazın! "Senin çocukların ağrı hissetmesinler!"
sızlā- "Acımak, ağrımak, sızlamak." (EDPT, 863)
sızla- "Acımak, sızlamak." (DTS, 537)
sısta- "Hasta etmek, kırmak." (ATS, 154)
sısta- "Sızlamak." (TAS, 99)

sıstığ **IV/662** Leb. *bk.* sıstū.

sıstū[20] **IV/662** Tel. <sısta-ū
Sızı, keskin ağrı.
sızlāġ "Ağrı, sızı." (EDPT, 862)
sızlaġ "Diş ağrısı, sızısı (soğuktan)." (DTS, 537)

-

sıẏ- **IV/603** Tel. =sıġ-
Sığmak.
sıġ- "Sığmak." (EDPT, 804)
sıġ- "1. Sığmak, yerleşmek. 2. *mec.* Batmak, gömülmek, tutunmak." (DTS, 533)

-

sıyan **IV/624** Tel. =ziyan
Dert, zarar, ziyan.
bk. ızıyan**.

sıyandū **IV/624** Tel. <sıyan+ḷū
Kâr getirmeyen, açgözlü, obur, zararlı.

-

-

sıyın **IV/625** Tel. Kumd. Kız kardeş.
siŋīl "Küçük kız kardeş." (EDPT, 839)
siŋil "1. Kocanın küçük kız kardeşi. 2. Küçük kadın akrabalar." (DTS, 531)
sıyın "1. Küçük kız kardeş. 2. Hala." (ATS, 154)
siyin "Abla." (TAS, 98)
sıynı~sıyın "Kız kardeş." (DÇT, 150)

sıyır- **IV/626** Tel. Sıyırmak, soymak, çıkarmak (kökü, deriyi, kıyafeti).
sıḏır- "Sıyırmak, çıkarmak, soymak." (EDPT, 802)
sıḏır- "Sıyırmak, soymak." (DTS, 533)
sıyır- "1. (Deri, kabuk vs. için) sıyırmak, soymak, çıkarmak. 2. (Yara için) rahatsız etmek." (ATS, 154)
sır- "Derisini soymak; yorgan, battaniye dikmek." (DK, 249)
sīr- (<sıyır) "Sıyırmak." (DÇT, 148)
sūr- "Çıkarmak." (DÇT, 150)
sıyır- "Deriyi, postu sıyırmak." (DÇT, 150)
sıyrıl- "Sıyrılmak." (DÇT, 150)

sıẏḷançāḳ **IV/604** Tel. *bk.* sīḷançāḳ.

sıẏḷū **IV/604** Tel. *bk.* sīḷū.

sızıḳ **IV/664** Alt. Tel. Leb. <sıs-ḳ
Yarık, çatlak; süzgeç, elek.
sızık "Çatlak." (TAS, 98)

sızıḳtū **IV/664** Tel. Alt. <sızıḳ+ḷū
Yarıklı, çatlaklı.

-

sī **IV/677** Alt. Tel. Leb. Hediye, ikram.
Sī aḷdı. "Hediye, rüşvet aldı."; *Sī perdĭ.* "Hediye, rüşvet verdi." (Tel.)
2. Saygı, hürmet. (Alt. Tel.)
siy "1. İkram, ağırlama. 2. Hediye." (TAS, 99)

si- **IV/677** Alt. Tel. Leb. =sī-
İdrar yapmak, işemek.

[19] Bu kelime OSTN'de *sıḷḳırdı* yazılmıştır.
[20] OSTN'de bu madde başı fiil olarak verilmiştir.

S

At size tegin sidĭ, puḷan size ḳan bıḷa sidĭ. "At işerken sadece idrar çıkardı, sığın ise idrarla birlikte kan da çıkardı." (Tel.)

sī̄d- "İdrar yapmak, işemek." (EDPT, 799)
sid-~sid-~sit- "İdrar yapmak, işemek." (DTS, 530, 532)

siy- "İşemek, siğmek." (ATS, 155)
siy-~sit- "İşemek." (DK, 246)
siy- "İşemek." (DLTÇ, 195)
siy- "İşemek." (DÇT, 148)

sī̄be- **IV/731** Leb. Sıvazlamak, okşamak. *bk.* sī̄ma-.

sibele- **IV/731** Alt. (Yağmur) çiselemek, (kar) sepelemek.

-

sibir- **IV/732** Tel. Süpürmek.

sipir- "Süpürmek." (EDPT, 791)
sipir-~süpür- "Süpürmek." (DTS, 532, 549)

sibir- "Süpürmek." (ATS, 155)
sibir- "Süpürmek." (TAS, 99)

sibirḥĭ **IV/732** Tel. Süpürge.

sipirgü "Süpürge." (EUES, 616)

sibirgi "Süpürge." (ATS, 155)
sibirgi "Süpürge." (TAS, 99)

sibirĭl- **IV/732** Tel. Süpürülmek.

süprül- "Süpürülmek." (EDPT, 792)
süprül- "Süpürülmek." (DTS, 549)

-

sī̄cı **IV/721** Leb. *bk.* sī̄çıḷ.

sī̄çıḷ **IV/720** Tel. <sī̄+çıḷ Konuksever.

Aşḳa tusḳa sī̄çıḷ "konuksever."

-

sıylaçı "Konuksever." (ATS, 155)
siyçıl "Konuksever, misafirperver." (TAS, 99)

sidelge **IV/720** Alt. <Rus. Черезседельникъ Küçük eyer.

sidik **IV/720** Alt. Tel. Leb. <si- İdrar.

sidük "İdrar, sidik." (EDPT, 801)
sidük~sidük "İdrar, sidik." (DTS, 530)

siydik "Sidik." (ATS, 155)
bok siydik "Pislik." (DÇT, 109)

sik- **IV/681** Alt. Tel. Leb. Cima etmek. (Lat. *Coire cum femina.)*

sik- "(Erkek için) çiftleşmek, ilişkiye girmek." (EDPT, 818)
sik- "(Erkek için) çiftleşmek, ilişkiye girmek." (DTS, 530)

-

sī̄ḷa- **IV/709** Alt. Tel. Leb. =sıýḷaArmağan etmek, hediye vermek.

Pir tajūr araḳḳı aḷdı pistĭ sī̄ḷadı. "Bir torsuk[21] içki aldı ve bize ikram etti."

sıyla- "1. Saymak, saygı göstermek. 2. Hediye etmek, ağırlamak." (ATS, 154)
siyla- "1. Ağırlamak. 2. Hediye etmek." (TAS, 99)
sıyla- "Hediye, ödül vermek." (DK, 249)
sıyla- "Hediye vermek." (DLTÇ, 198)

sī̄ḷançāḳ **IV/711** Tel. <sī̄ḷa-n-çāḳ Kibirli.

sıylançak "1. Kibirli. 2. Ağırlama." (ATS, 154)

sī̄ḷaş- **IV/711** Tel. <sī̄ḷa-ş- Birlikte bağışlamak, birbirine hediye vermek.

Sī̄ḷajarġa yat yaḳşı, sıḳtajarġa ös yaḳşı. "Bir şeyler bağışlamak için yabancılar, ağlamak için ise yakınlar olmalı (atasözü)"

sıylaş- "1. Saygı duymak. 2. Birbirini ağırlamak." (ATS, 154)

sī̄ḷat- **IV/711** Alt. Tel. <sī̄ḷa-t- Armağan ettirmek, ikram ettirmek.

sıylat- "Hediye ettirmek, ağırlatmak." (ATS, 154)

silgi- **IV/717** Leb. *bk.* silki-.

silgin- **IV/717** Leb. *bk.* silkin-.

silgindir- **IV/717** Leb. Birilerini silkelemek.

-

silki- **IV/715** Alt. Tel. Leb. =silik- Silkmek, silkelemek.

silk- "Silkmek, sallamak." (EDPT, 826)
silk- "Silkmek, sallamak." (DTS, 530)

silki- "Silkelemek." (ATS, 155)

[21] torsuk: Altaylarda süt veya içkiyi saklamak için kullanılan kap.

S

silki- "Silkmek." (TAS, 99)
silik- "Silkmek, sallamak." (DLTÇ, 195)
silki- "Titremek." (DÇT, 148)

silkĭn- IV/716 Alt. Tel. Silkelenmek, titremek.
Öbögön silkĭndĭ arsıḷ ayū poḷdı. "Yaşlı adam silkelendi ve aslana dönüştü." (Alt.); *Tana silkĭndĭ ḷaçın ḳuşḳa ḳubuḷdŭ.* "Tay silkelendi ve şahine dönüştü."
silkin- "1. Silkinmek, titremek, sallanmak." (EDPT, 827)
silkin- "1. Silkinmek, titremek. 2. Ürpermek." (DTS, 531)
silkin- "*dönüşlü* Silkinmek." (ATS, 155)
silkin- "Silkinmek." (TAS, 99)
silkin- "Silkinmek, titremek." (DÇT, 148)

sīḷū IV/715 Tel. <sīḷa-ū
Misafir.
-

sīma- IV/736 Alt. Tel. Sıvazlamak, okşamak.
Ol menĭŋ pajım sīmaġan. "O benim başımı okşadı."
sıyma- "1. Okşamak, sıvazlamak, tutmak. 2. Dokunarak duymak. 3. Masaj yapmak." (ATS, 154)
siyma- "Ovmak, masaj yapmak." (TAS, 99)
sıyla- "Sıvazlamak, okşamak." (DLTÇ, 198)
sıyma- "Sıvazlamak." (DÇT, 150)

simekçinek IV/737 Tel. *krş.* sibekçi
Hizmetçi.
-

simitten IV/737 Tel. <Rus. сметана
Kaymak.
-
-

sīn IV/693 Tel. Küçük kız kardeş.
Sīnĭm "Kız kardeşim."
bk. sıyın.

sīne IV/693 Leb. *bk.* sıyın.

sīni IV/695 Alt. Kumd. *bk.* sıyın.

siŋir IV/687 Tel. Alt. 1. Kurumuş kiriş, kas.
2. Kiriş.
3. İp.
siŋir "Kas, sinir, kiriş." (EDPT, 841)
siŋir "Kas, sinir, damar." (DTS, 531)
siŋir "Sinir, kiriş." (TAS, 99)

sir- IV/700 Tel. Alt. Bir şeyin dışını, kabuğunu soymak.
-

sīrçı IV/708 Tel. <sīr+çı
İnek çobanı.
-

sirke IV/705 Alt. Tel. Bit sirkesi.
sirkē "Bit sirkesi." (EDPT, 850)
sirke "Bit sirkesi." (DTS, 532)
sirke "Sirke, bit yumurtası." (ATS, 155)
sirke "Bit sirkesi." (TAS, 99)

sīt IV/718 Tel. <Rus. сито
Elek.
sīt "Elek." (TAS, 99)

sītte- IV/719 Tel. <sīt+le-
İnce elekten geçirmek.
-

sīyam IV/692 Leb. *bk.* sīyan.

sīyamdığ IV/692 Leb. *bk.* sīyaptū.

sīyamna- IV/692 Leb. *bk.* siyanda-.

sīyan IV/690 Tel. =ziyan
Kayıp, zarar, ziyan.
bk. ızıyan**.

siyanda- IV/691 Tel. Zarara uğramak.
-

sīyap IV/691 Alt. Tel. *bk.* sīyan.

sīyapta- IV/691 Alt. Tel. *bk.* siyanda-.

sīyaptū IV/691 Alt. Tel. <sīyap+ḷū
Zararlı, ziyankâr.
-
-

sler IV/856 Alt. Tel. Leb. <sen+ler veya siz+ler=siler
Siz, sizler.
sizler "Sizler." (EUES, 618)
sler "1. Siz (2. çokluk şahıs zamiri). 2. Siz (bir kişiye saygılı hitap şekli." (ATS, 155)
sler~sner "*zamir* Siz." (DLTÇ, 196)
zler~siler~sler "Sizler." (DÇT, 118, 148)

slerdī IV/856 Tel. <sler+dī
Sizin, size ait.
sizlerniŋ "Sizlerin." (EUES, 618)

S

sobır- **IV/559** Tel. 1. Dağıtmak.
2. Ortalığı dağıtmak, ortalığı birbirine katmak.
savur- "Savurmak, dağıtmak." (EDPT, 791)
savur- "1. Savurmak, esmek. 2. Dökmek, dağıtmak." (DTS, 523)
sobır- "1. Karıştırmak. 2. Esmek." (ATS, 155)

sobırıḷ- **IV/559** Tel. <sobır-ḷ-
Öfkelenmek, kafası karışmak.
savrul- "Savrulmak, dağılmak." (EDPT, 792; DTS,)
savrul- "1. Savrulmak. 2. Dalgalanmak, kabarmak, fokurdamak. 3. Fışkırmak." (DTS, 523)
sobırıl- "1. Yerleşmek. 2. Esmek, esmiş olmak." (ATS, 155)

sōdın- **IV/556** Tel. <sōt-n-
Soğumak.
sōdo- "1. Soğutmak. 2. Yorgun atı soğutmak ve dinlendirmek amacıyla hareketsiz, yemeksiz bekletmek." (DÇT, 149)

soġıḷ- **IV/529** Alt. Tel. Leb. <soḳ-ḷ-
Vurulmak, bıçaklanmak.
sokul- "Ezilmek." (EDPT, 809)
soḳul- "1. Vurulmak, çarpılmak. 2. Ezilmek, parçalanmak." (DTS, 540)
soġul- "Vurmak, çarpmak, vuruşmak." (ATS, 155)
sokul- "Dövülmek." (DÇT, 148)

soġım **IV/530** Tel. <soḳ-m
1. Kesimlik mal.
Maḷ soġımġa sadıp aḷdım. "Ben kesmek için büyük baş hayvan aldım."
2. Mezbaha, hayvan kesilen yer.
3. *soḳḳat soġım* "Ölmüş hayvan eti." (W.)
sogum "1. Kesilmek için ayrılmış hayvan. 2. Sonbahar kesimi. 3. Kış için hazırlanmış et. 4. *mec.* Eski." (ATS, 155)
sogum "Kesim için hazırlanan at." (TAS, 100)
sogum "At eti, ölmüş at eti." (DLTÇ, 196)

soġımtıḳ **IV/530** Tel. <soġım+ḷıḳ
Kesilecek hayvan.
sokumluk "Kesimlik." (EUES, 619)
sogımtık "Yaşlı; zayıf, kötü." (ARS, 105)

soġıntı **IV/529** Tel. <soḳ-n-tı
Çukur.
Soġıntızı "Çukurlar"

soġır **IV/529** Alt. Tel. Leb. Kör, âmâ.
bk. soḳḳor.

soġırzu **IV/529** Alt. <soġır+su
Gözleri zayıf olan.
-

soġış- **IV/530** Alt. Tel. Leb. <soḳ-ş-
Birbirine vurmak, kavga etmek, dövüşmek, savaşmak.
Ekki yıḷan soḳḳıjıp yat. "İki yılan dövüşüyor."
sokuş- "Dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak." (EDPT, 817)
sokuş- I "Vuruşmak, çarpışmak." (DTS, 540)
soḳuş- II "Karşılaşmak, rastlaşmak." (DTS, 540)
soguş- "Dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak, savaşmak." (ATS, 155)
sogış- "Dövüşmek, savaşmak, boğuşmak." (DK, 247)
sogış- "Birbirine vurmak, kavga etmek, savaşmak." (DLTÇ, 196)
sogış- "Savaşmak." (DÇT, 148)

soġon **IV/529** Leb. *bk.* soḳḳon.[22]

soġono **IV/529** Alt. Tel. Soğan.
bk. soḳına.

soġū **IV/530** Tel. <soḳ-ū
1. Kesim.
2. Biçme, hasat.
sogu "Darbe, çekiç vuruşu." (ATS, 155)

soġuş **IV/530** Alt. Tel. Leb. <soḳ-ş
Dövüş, kavga, savaş.
soguş "Kavga, çarpışma." (ATS, 155)
soguş "Kavga." (TAS, 100)
soguş~sogış "Dövüş, kavga, savaş." (DK, 247)

soḳ- **IV/519** Alt. Tel. Leb. Vurmak, darbe indirmek, öldürmek, kesmek, delmek.

[22] Gönderme yapılan *soḳḳan* maddesi sözlükte yoktur. *Sokkon* maddesine gönderme yapılmak istenmiş olabilir.

S

Menĭ ne soḳtıŋ? "Bana neden vurdun?" (Alt.); *Ḳudaẏ soḳtı.* "Allah cezalandırdı." (Tel.); *Toḷḳu kemezĭneŋ ajıra soġıp turdu.* "Dalgalar teknenin kenarına vuruyordu." (Tel.); *Soḳpos pudun soġıp aḷdı.* "Şimdiye kadar vurulmayan atın bacağına vurdu." (Alt.); *Şaŋ ḳoŋrū soḳtı.* "O çana vurdu." (Tel.); *Temir soḳtı.* "Demir dövdü." (Tel.); *Aş soḳtı.* "Harman dövdü." (Tel.); *Tosḳıra soḳtı.* "Odun kesti." (Tel.); *sōḳḳo soḳ-* "Havanda dövmek." (Tel.); *Yāḳḳa soḳtı.* "Tokat attı." (Tel.); *Yel (saḷḳın) soġıp yat.* "Rüzgâr sert esiyor." (Tel.); *Topşūr soḳtı.* "O balalayka çaldı." (Tel.)

sok- "Dövmek, vurmak, çarpmak." (EDPT, 805)
soḳ- I "1. Vurmak, çarpmak, darbe indirmek. 2. Dövmek, ezmek, öğütmek, ufalamak. 3. Gagalamak." (DTS, 539)
soḳ- II "Sokmak, koymak, tıkıştırmak. 2. Batırmak, daldırmak. (DTS, 540)
soḳ- III "Sokmak, ısırmak." (DTS, 540)
sok- "1. Vurmak. 2. Hareketin kararlılığını gösteren yardımcı fiil." (ATS, 155)
sok- I "Dövmek. 2. Dövüp ezmek." (TAS, 100)
sok- II "Esmek." (TAS, 100)
sok- "Dövmek, ezmek, kesmek, yarmak." (DK, 247)
sok- "1. Dövmek, vurmak. 2. (Kopuz) çalmak." (DÇT, 148)

sōḳ I **IV/518** Alt. Tel. Leb. 1. Soğuk olan, soğuk.
sōḳ su "Soğuk su"; *Pūn sōḳ poḷdı.* "Bugün hava soğuk oldu." (Tel.); *Sōḳḳo ḳaḷtradı.* "Soğuktan titredi." (Tel.); *Sōḳḳo tonıp-yadım.* "Soğuktan dondum."; *Sōḳḳo toŋboẏçı yıḷūdı kĭbes.* "Donmayan kimse sıcak giyinmez (atasözü)." (Tel.)
2. Korkunç.
Sōḳ kiji "Korkunç insan."; *sōḳ çıraẏḷū* "Soğuk yüzlü." (Tel.)

soġık "Soğuk." (EDPT, 808)
soġık~soġuḳ "1. Soğuk. 2. Serinletici." (DTS, 538)
sōk "Soğuk, ayaz." (ATS, 156)
sūk "Soğuk, ayaz." (TAS, 102)
sok~sōk "Soğuk, ayaz." (DK, 247)
sōk "Soğuk." (DLTÇ, 196)
sōk "Soğuk." (DÇT, 148)

sōḳ II **IV/518** Tel. Havan.

sokū~sokġū "Ağır bir darbe, at toynağının sesi; havan." (EDPT, 805)
soḳu "Havan." (DTS, 540)
sokı "Havan." (ATS, 155)
sokı "Soku, dibek, havan." (TAS, 100)
soko "Havan." (DK, 247)
sokko~soko "Ahşap havan." (DLTÇ, 196)
sokı "Havan." (DÇT, 148)

soḳına **IV/520** Leb. =soḳḳınaẏ, soġono Soğan.

sōġun (sōġon) "Soğan." (EDPT, 812)
soġun "Soğan.." (DTS, 538)
sogono "Soğan." (ATS, 155)
sogon "Soğan." (DLTÇ, 196)
sogon "Soğan." (DÇT, 148)

soḳḳı **IV/523** Alt. Tel. Havan.
bk. sōḳ II

soḳḳo **IV/523** Leb. Havan.
bk. sōḳ II

soḳḳon **IV/523** Tel. Okun ucundaki demir.

sogon "Ok." (ATS, 155)
sogono "Ok." (DLTÇ,196)

soḳḳor **IV/523** Alt. Tel. =soḳur Kör, âmâ.
Soḳḳordı soḳḳor yedĭnze ekkizĭ-bĭle orō tüjer. "Kör köre eşlik ederse ikisi de çukura düşer (atasözü)"

sokor "Kör." (ATS, 155)
sogır "Kör, âmâ." (TAS, 100)
sokor "Kör." (DÇT, 148)

soḳḳordıḳ **IV/523** Alt. Tel. <soḳḳor+ḷıḳ Körlük.

-

soḳroẏ- **IV/523** Tel. <soḳḳır+oẏ- Kör olmak.

sokor- "Kör olmak." (ARS, 105)

soḳroyıt- **IV/523** Tel. <soḳroẏ-t- Kör etmek.

-

soḳsoḳ **IV/526** Alt. Tel. <soḳsoẏ-ḳ Yükseliş, artış, tümsek, sivri uç.

-

S

soksok "1. Tümsek, sırt. 2. Tepe, tepelik yer." (ARSL, 595)

soḳsoḳtū **IV/526** Alt. <soḳsoḳ+ḷū
Düzgün olmayan, engebeli.

-

-

soḳsoẏ- **IV/526** Tel. Alt. Leb. Yükselmek, kaldırmak, artırmak, dışarı fırlamak, çıkıntı oluşturmak.
Soḳsoyıp ottırdı. "Düz ve dik oturdu."

soksoy- "Doğru, düz olmak." (ATS, 155)

soḳtır- **IV/525** Alt. Tel. Leb. <soḳ-tır-
Vurdurmak, kendini dövdürmek.
Aḷton paẏtaḷ soḳtırdı. "Altmış kısrağı kestirdi."; *Kemezĭ toḷḳūġa soḳtırdı.* "Onun teknesini dalgalar vurdu."

soktur- "Vurdurmak, ezdirmek." (EDPT, 807)
soktur- "Vurdurmak, ezdirmek." (DTS, 540)
soktır- "1. Vurdurmak, dövdürmek. 2. Vurulmak." (ATS, 156)
soḫdur- "Kırmak, parçalamak, ezmek; öğütmek." (GSATA, 504)

sōḳton- **IV/525** Alt. Tel. <sōḳ+ḷa-n-
1. Soğuk olmak, soğumak.
2. Korkunç olmak, yüzü değişmek.

-

sōktan-"Yüzü değişmek, korkunç hâle gelmek." (KRS, 66)

soḷ **IV/548** Alt. Tel. Leb. Sol.
Soḷ yanında "Sol tarafta." (Alt.); *Menĭ soḷına turġŭstŭ.* "Beni kendi sol tarafına koydu." (Tel.)

sōl "Sol." (EDPT, 824)
sol "Sol." (DTS, 539)
sol "1. Sol. 2. Sol kanat, sol cephe, sol taraf." (ATS, 156)
sol "Sol." (TAS, 100)
sol "Sol." (DK, 247),
sol "Sol, sol taraf." (DLTÇ, 196)
sol "Sol." (DÇT, 148)

sōḷ- I **IV/549** Alt. Tel. Leb. Kurumak, buharlaşmak, azalmak, kaybolmak.
Süt köl onço sōḷdı. "Süt gölü tamamen kurudu." (Tel.); *Südŭ sōḷġon uẏ.* "Artık süt vermeyen inek, sütü kurumuş inek."

suġul- " (Su için) boşalmak." (EDPT, 809)
suġul- "Tükenmek, buharlaşmak." (DTS, 544)
sōl- "1. Değiştirmek. 2. Azalmak." (ATS, 156)
solu- "1. Değiştirmek. 2. Kurutmak." (ATS, 156)
sōlı- "1. Azalmak, eksilmek. 2. Buharlaşmak, buharlaşarak azalmak." (TAS, 100)
sogol- "1. Buharlaşmak; soğumak. 2. Bakıma muhtaç olmak, mahvolmak, harap olmak." (DÇT, 148)
sōl- "Azalmak, eksilmek." (GSATA, 506)

sōḷ- II **IV/549** Tel. W. Nefes almak.

-

sōḷdır- **IV/555** Tel. <sōḷ-dır-
1. Kurutmak.
2. Süzmek. (Tel. W.)

sōldır- "Azalttırmak." (ATS, 156)

soḷġon **IV/554** Tel. Rahatlama, ağrının azalması.

-

soḷġondū **IV/554** Tel. <soḷġon+dū
Rahatlamış, müsterih.

-

sōḷı- **IV/552** Alt. Tel. Nefesi daralmak, nefes nefese kalmak, solumak.
bk. sōl- II.

sōḷıḳ **IV/552** Kumd. W. <sōḷ-k
Suyu azalmış.

soluk "Azalma." (ATS, 156)

sōḷıḳsı- **IV/552** Alt. Tel. Leb. *bk.* sōḷı-.

sōḷın **IV/552** Tel. Alt. Leb. Bilinmeyen, yabancı, yeni, dikkat çekici, olağanüstü, şaşırtıcı.
Sōḷın kördŭ "Şaşırdı."; *sōḷın neme* "Olağanüstü bir şey."

solun "1. Garip, şaşırtıcı, duyulmamış. 2. Yabancı, bilinmeyen." (ATS, 156)
solım I "Olağanüstü, şaşırtıcı." (TAS, 100)
solım II "Yabancı, tanımadık." (TAS, 100)

S

solun "Yabancı, tanıdık olmayan, bilinmeyen." (DÇT, 148)

sōḷın sobır **IV/552** Tel. İlginç, şaşırtıcı.
solun-sobır "Haber, havadis." (ARSL, 597)

sōḷınzı- **IV/552** Alt. Tel. Leb. <sōḷın+sı-
Bilinmeyen herhangi yeni bir şeye şaşırmak.
solunzın- "Şaşırmak, bir şeyi alışılmamış saymak." (ATS, 156)

sōḷınzındır- **IV/552** Tel. Şaşırtmak.
-
-

soḷır- **IV/552** Tel. Ulumak, ağlamak (ölen biri için).
Sür soḷırıp yat. "Ölenin ruhu feryat ediyor."
-
-

soḷış- **IV/552** Alt. Değişmek.
-
soluş- "Değiştirmek." (ATS, 156)

soḷoġon **IV/551** Tel. W. Savaşçı, asker.
-
sologon~solōn "Tutulmaz, hırsız." (ATS, 156)
soloon "1. Atıcı, nişancı. 2. Tam isabet." (ARSL, 596)

soḷoḳtoş- **IV/551** Kumd. Titremek, sarsılmak (dalgalanmak).
-

soḷton **IV/555** Tel. =suḷtan
Sultan.
suldan "Bir unvan." (EUES, 630)
Erke-Solton "*mit.* Erlik'in kızının adı." (ATS, 156)

sōḷu- **IV/552** Alt. Tel. Nefes almak, zor nefes almak.
bk. sōl- II**.

sōḷuḳ **IV/553** Alt. Tel. <sōḷı-k, =soluḳ
Nefes darlığı.
-

som I **IV/562** Alt. Tel. Leb. 1. Parça, külçe.
2. Som, işlenmemiş, ham, saf.
Som aḷtın "Som altın."; *som kümüş* "Som gümüş."; *som temir* "Sert, iyi demir." (Tel.)
-

som II **IV/562** Tel. Alt. 1. Şekil, iskelet.
Kişiniŋ somı "İnsan iskeleti."
2. Tanrı için dikilmiş olan kayın ağaçları.
som "1. Şekil. 2. Kontur. 3. Heykel. 4. Yontulmuş ağaç." (ATS, 156)
som I "Kişi endamı, kişi vücudu." (TAS, 100)
som II "Evin yanında bulunan ve ibadet için kullanılan kayın ağaçları." (TAS, 100)

somdo- **IV/565** Tel. < som+ḷa-
Kaba bir şekilde işlemek, yapmak, kabaca çalışmak.
somdo- "1. Şekil vermek. 2. Yontmak, işlemek." (ATS, 156)

somoḳ **IV/564** Tel. < somoẏ-ḳ
Aptal, salak.
-

somoẏ- **IV/564** Tel. *krş.* soma, somala
Aptal, inatçı olmak.
-

sōn **IV/538** Tel. Okun ucu (P.d.V.I. 10,9).
bk. soġon.

sōn I **IV/538** Leb. Tub. Son, arka taraf, sonuç.
sōnda "Sonra."; *sōnınaŋ* "Arkada."; *sōnça* "Sonuç."; *sōndaġı* "Arkada olan."
bk. soŋ.
-
sōn "Arka taraf; sonuç." (DLTÇ, 196)

sōndoġı **IV/540** Tel. Arka, sonuncu.
-
sōndo "-dan sonra, sonra, sonradan." (ARS, 107)

sönırḳa- **IV/539** Tel. Bir şeyi korkunç, olağanüstü zannetmek.
-
sonırka- "1. Şaşırmak, bir şeyi alışılmamış, garip saymak. 2. İlgilenmek." (ATS, 156)
soŋırka- "Hayret etmek, şaşırmak." (TAS, 100)

sönırḳat- **IV/539** Tel. W. Bir şeyi büyük bir hevesle, zevkle yapmak.

S

-
sonırkat-"1. Bir şeyi isteyerek yapmak. 2. Şaşırtmak. 3. İlgilendirmek." (ATS, 156)

sōno **IV/539** Alt. Soğan.
bk. soḳına.

soŋ **IV/533** Tel. Alt. 1. Arka taraf.
Kemeniŋ soŋı "Teknenin dümeni." (Tel.)
2. Sonraki zaman.
soŋdo "Bundan sonra." (Alt.); *Soŋġo ḳaḷzın.* "Bu biraz beklesin." (Alt.); *Soŋġo aḷdım.* "Ben bunu borç olarak aldım." (Alt.); *Soŋgö per!* "Bana bunu ödünç olarak ver!"
3. Arkadan gelen, arka.
Soŋ saḷḳın "Arkadan esen rüzgâr" (Tel.)
soŋ "(Bir şeyin) sonu veya arkası; son; sonra, sonraki." (EDPT, 832)
soŋ "1. Nesil. 2. Sonra, ondan sonra. 3. Sonraki, son." (DTS, 539)
soŋ "1. Son. 2. Sonra. 3. Dümen." (ATS, 156)
soŋ "Geç, geç olan, sona kalan." (TAS, 100)
soŋ~sōn~sōŋ "1. Son. 2. Sonra, ondan sonra." (DÇT, 148, 149)

soŋçı **IV/534** Tub. <soŋ+çı
bk. soŋnaçı.

soŋdo- **IV/534** Tel. Kumd. W. <soŋ+ḷa-
Dümen kullanmak.
soŋda- "Yakalamak için kovalamak." (EDPT, 836)
soŋda- "Kovalamak, peşinden koşmak." (DTS, 539)
soŋdo- "Gecikmek, geç kalmak." (ATS, 156)
soŋdo- "Gecikmek." (TAS, 100)

soŋıḷa- **IV/533** Tel. Tub. Kulak çınlamak.
Ḳuḷaġım soŋıḷap yat. "Benim kulaklarım çınlıyor."
-
soŋlo- "Kulak çınlamak." (TAS, 100)
soŋıla- "Kulak çınlamak." (DÇT, 148)

soŋıḷat- **IV/534** Tel. <soŋıḷa-t-
Kulakları çınlatmak.
-
-

soŋḷo- **IV/534** Tel. <soŋ+la-
bk. soŋıḷa.

soŋnaçı **IV/534** Tub. <soŋ+ḷa-çı
Dümenci.
-
soŋçı "Dümenci." (ATS, 156)
soŋdaçı~soŋçı "Gemide dümenden sorumlu olan kişi." (DÇT, 148)

sor- **IV/542** Alt. Tel. Leb. Emmek, sormak.
Ḳān Püdöy kelze anı sororum, aḳ poro adınıŋ ḳanın sororım. "Eğer Püdey Han gelse ben onun da, atının da kanını emeceğim." (Alt.); *Ettiŋ mayı bıḷa ḳoḷınıŋ kiri ağıp ḳḷātḳanda tabajın yaḷaẏdı sabarḷarın sorıp ī̆dĭler.* "Etin yağı avuçlarından akarken onu yalıyorlardı, (aynı zamanda) kirli olan parmaklarını da yalıyorlardı." (Tel. P.d.V.I, 144,5)
sōr- "Emmek, çıkar sağlamak." "EDPT, 843)
sor- "Sormak, emmek." (DTS, 540)
sōr- ~soru- "Emmek, sormak." (ATS, 156)
sōr- "Emmek, somurmak." (TAS, 100)
sor- "Çekmek, sigara içmek." (DÇT, 149)

sorbı **IV/548** Alt. Tel. Leb. Yara izi.
sorbu "Yara izi." (ATS, 157)
sorbu "Yara izi" (TAS, 100)

sorġoḳ **IV/546** Tel. <sor-ġaḳ
Bataklık yer.
-

sorġūḷ **IV/546** Alt. Tel. <sörūḷ
Boru çubuğu.
bk. sorōḷ.

sōro **IV/543** Alt. <Rus. сухари
Kurutulmuş ekmek kırıntısı.
-
sugayrı "Kuru ekmek." (ATS, 158)
sukayrı "Peksimet." (ATS, 158)

soroġor **IV/544** Tel. W. 1. Sivri uçlu.
2. Koni.
-
soymon "Sivri uçlu." (TAS, 100)

sorōḷ **IV/544** Leb. Ağızlık.
-
sorāl~sorūl "Ağızlık, zıvana." (ATS, 157)

S

sorgūl "Asma çubuğu." (ATS, 157)
sorgul "Ağızlık, zıvana." (TAS, 100)

soroẏ- IV/543 Tel. =soraẏ
Çıkmak (dağın tepesi, ağacın sudan çıkması, mızrağın çuvaldan çıkması).
-
soroy- "1. Dimdik durmak. 2. Bölünmek. 3. Ortaya çıkmak." (ATS, 157)

soroẏş- IV/544 Tel. <soroẏ-ş-
Birlikte kaldırmak.
Ḳastar paştarın soroẏıp īdĭ. "Kazlar kafalarını kaldırdılar."
-

sorsı- IV/547 Tel. W. Hıçkırmak.
Sorsıp ıẏḷadı. "Hıçkırarak ağladı."
sorsı- "Hıçkırmak." (ATS, 157)
sorsı- "Hıçkırmak." (TAS, 100)

sorsıḷ- IV/547 Tel. *bk.* sorsı-.

sōt IV/556 Alt. Tel. Leb. Teselli, zevk.
sōt "1. Teselli. 2. Zevk. 3. (At için) soğutma." (ATS, 157)

sōt- IV/556 Tel. <sō-t-
Soğutmak.
soġıt- "Soğutmak, üşütmek." (EDPT, 806)
soġıt- "Soğutmak." (DTS, 538)
sōt- "1. Teselli etmek, sakinleştirmek. 2. İlgilendirmek. 3. (At için) soğutmak." (ATS, 157)

sōtton- IV/556 Tel. <sōt+ḷa-n-
Avunmak.
-

sōttondır- IV/556 Tel. <sōtton-dır-
Avundurmak.

sōttot- IV/556 Tel. Teselli etmek.
sōtot- "Eğlendirmek, avutmak." (ARSL, 602)

sōttū IV/556 Tel. Alt. <sōt+ḷū
Kolay teselli olan.
sōttu "Eğlenceli, eğlendirici." (ARSL, 602)

soẏ- IV/513 Alt. Tel. Leb. Dış tabakayı çıkarmak, soymak, deriyi soymak, kabuğu soymak.
Adının terizin soyup aḷdı. "Atın derisini soydu." (Alt.); *Ūḷçaḳtarın tonın soyıp aḷdı.* "Çocukların kıyafetini çıkardı ve yanına aldı." (Tel.); *Ērdĭ soẏbadı.* "Eyeri çıkarmadı." (Tel.)
soy- "Soymak (hayvan); soymak (meyve); soymak (giysi); soymak (hırsızlık)." (EDPT, 858)
soy- "Derisini soymak, yüzmek." (DTS, 538)
soy- "(Hayvanlar için) soymak, kesmek, yüzmek. 2. *mec.* (İnsan için) deriyi kurutmak. 3. Çıkarmak, bulunduğu yerden almak, eyeri çıkarmak. 4. Kamçı çekmek." (ATS, 157)
soy- "1. Derisini yüzmek. 2. Kırbaçlamak." (TAS, 100)
soy- "Soymak." (DK, 247)
soy- "1. Kesmek. 2. Soymak (deri, post). 3. Öldüresiye dövmek." (DÇT, 148)

soẏdır- IV/515 Alt. Tel. <soẏ-dır-
Deri soydurmak, çıkartmak.
soydur- "Soydurmak." (EDPT, 859)
soydır- "Deriyi soydurmak, yüzdürmek." (ARSL, 593)

soẏġoḳ IV/514 Tel. <soẏ-ġaḳ
Soyulmuş yılan derisi.
-
-

soyıḷ- IV/535 Alt. Tel. Leb. <soẏ-ḷ-
Soyulmak, sıyırılmak, çıkarılmak
Soyıḷġanı "Silinmiş yer."; *Sen ölŭp parzaŋ oḷ sır yebeŋnĭŋ sırı soyıḷıp tüjŭp parar, anıŋ sırı soyıḷıp tüşse ölḥönŭŋdŭ pilerbĭn.* "Eğer sen ölürsen bu yayın boyası çıkar ve dökülür, o zaman ben de senin öldüğünü anlarım." (Alt.)
soyul- "Soyulmak, sıyrılmak." (EDPT, 8599)
soyul- "Derisi yüzülmek, soyulmak." (DTS, 539)
soyıl- "Parçalamak, paramparça etmek." (DÇT, 148)

sōzı- IV/557 Tel. Sızlamak.
-

Sōzun IV/557 Tel. W. Nuh'un ablası.
-

södölkö IV/584 Alt. Tel. <Rus. седелка
Eyer, semer.
södölkö "Eyer." (ARSL, 603)

söḥül- IV/576 Alt. Tel. <sök-l-

S

Sökülmek, dikiş yerinden yırtılmak, parçalara ayrılmak.
sökül- "Sökülmek, yırtılmak." (EDPT, 820)
sökül- "Sökülmek, yırtılmak." (DTS, 542)
sögül- "(Dikiş için) sökülmek." (ATS, 157)
sögül- "Sökülmek." (TAS, 101)
sögül- "Sökülmek, dikişinden yırtılmak." (DÇT, 149)

sȫk **IV/571** Tel. Alt. Leb. =söŋek, süŋek, sümek
Kemik.
Ḳuru sȫgŭ ḳaḷdı. "Sadece kemikler kaldı." (Alt.); *ölḥön sȫḥŭ* "Ceset." (Alt. Tel.); *Sȫk saḷattan yer* "Mezar." (Tel.); *moyun sȫgü* "Boyun omurgası." (Alt.); *emegen sȫḥŭ* "Mürver ağacı." (Tel.); *Sȫk yūp (tudŭp) saḷdı.* "O toprağa verdi." (Tel.); *sȫk sakçı* "Koruyucu melek." (Tel.)
2. Soy. (Alt. Tel.)
Altaÿda paşḳa paşḳa sȫk par. "Altay'da farklı farklı soylar var."
süŋük (süŋök) "Kemik." (EDPT, 838)
söŋük~süŋük " Kemik." (DTS, 542, 549)
sȫk "1. Soy, kuşak. 2. Kemik. 3. Mezarlık." (ATS, 157)
sȫk "1. Mezarlık. 2. Kemik. 3. Cenaze." (TAS, 101)
sök~sȫk "Kemik." (DK, 247)
sȫk "Kemik, iskelet." (DLTÇ, 196)
emegen sȫk "Mürver ağacı." (DLTÇ, 229)
sȫk "1. Kemik. 2. Kemik, ölü, ceset. 3. Boy, kabile." (DÇT, 149)
emegen sȫk "Mürver ağacı" (ARS, 161)

sök- I **IV/570** Alt. Tel. Sökmek.
sök- "Yırtarak ayırmak, sökmek, engeli geçmek." (EDPT, 819)
sök- "1. Dikiş yerinden sökmek; ayırmak; kesip koparmak. 2. Yıkmak, bozmak, harap etmek. 3. Orduyu mahvetmek. 4. Kırmak, ufalamak. 5. Yolunu açmak." (DTS, 541)
sök- "(Dikişi) sökmek." (ATS, 157)
sök- "Kırbaçlamak." (TAS, 101)

sök- II **IV/570** Alt. Tel. Leb. Sövmek, küfretmek, azarlamak, kınamak.
sȫg- "Sövmek, küfretmek." (EDPT, 818)
sök- "Sövmek, küfretmek, azarlamak." (DTS, 541)
sök- "Sövmek, küfretmek." (ATS, 157)
sök- "Sövmek." (TAS, 101)

sökküş **IV/574** Tel. Sövme, kınama, lanet etme.
sögüş "Küfür, sövgü." (EDPT, 823)
söküş "Küfür, sövgü." (DTS, 542)
sögüş "Sövgü, küfür." (ATS, 157)
sögüş "Sövme, küfür." (TAS, 101)
sögüş "Küfür." (DK, 247)
sögüş sös "Alay." (DÇT, 149)

sȫktön- **IV/574** Tel. <sȫk+le-n-
Kemikleşmek.
süŋüklen- "Kemiklenmek, kemiği gelişmek." (EDPT, 839)
sȫktön- "Kemikleşmek." (ATS, 157)

sȫktū **IV/574** Tel. <sȫk+lū
Kemikli.
Küçū sȫktū "Kısa boylu."; *sȫktū kiji* "Soylu kişi."
süŋüglüg "Kemikli." (EDPT, 839)
söŋüklüg "Kemikli." (DTS, 542)
-

söktŭr- **IV/574** Tel. <sök-tür-
1. Azarlatmak, küfrettirmek.
2. Azarlanmak.
sögtür- (sȫgtür-) "Sövdürmek, küfrettirmek." (EDPT, 820)
söktür- "Sövdürmek, küfrettirmek." (DTS, 542)
söktir- "Sövdürmek." (ATS, 157)
söktür- "Alay etmek, küçümsemek." (DÇT, 149)
söktürt- "Alay etmek, küçümsemek." (DÇT, 149)

söküle- **IV/573** Tel. =söklö-
Küfür etmek, azarlamak.
-

sökülеş- **IV/573** Tel. <söküle-ş-
Küfürleşmek.
-

sȫltū **IV/584** Tub. Huş ağacı kabuğundan yapılmış çadır.
sȫltü "Keçe çadır." (ATS, 157)

sōlte "Yazlık çadır." (DLTÇ, 196)

sōm **IV/589** Alt. Tel. =süöm
Çeyrek; baş parmak ve işaret parmağı arasındaki mesafe.
ḳur sōm "Baş parmak ve eğilmiş olan işaret parmakları arasındaki mesafe"
sōm "Çeyrek; baş parmak ve işaret parmağı arasındaki mesafe." (ATS, 157)
sōm "Baş parmak ile işaret parmağı arasındaki uzunluk, süyem." (TAS, 101)

sōn- **IV/582** Tel. Dayanmak, yaslanmak, yardım istemek.
söyen- "(Bir şeye) dayanmak." (EUES, 623)
sōn- "Dayanmak, yaslanmak, yardım istemek." (DK, 247)

sös **IV/584** Alt. Tel. Leb. Söz, konuşma.
Pir sös aẏdkin. "Bir söz söyle." (Alt.); *Söskö tur!* "Sözünü tut!" (Tel.); *Sösteŋ çıkpa! Sösteŋ ḳıẏba!* "Sözüne ihanet etme!" (Tel.); *sös uḳpas kiji* "Laf dinlemeyen kişi." (Tel.); *orındū sös* "Doğru, yerli yerinde söz." (Alt.); *Sös aḷdı.* "Dikkatle dinledi."; *Mörgū̆ sös* "Dua sözü." (Tel.); *ḳarū sös* "Cevap." (Tel.); *sös yajırbas* "Açık olan, açık sözlü." (Tel.); *ülger sös, kep sös, tuyuḳ sös* "Atasözü, hikmetli söz." (Tel.); *Sös pḷājıp yat.* "İtiraz ediyor." (Tel.); *Söstū̆ teskeri aẏttı.* "Lafı çarpıttı." (Tel.)
sōz "Konuşulan şey, söz." (EDPT, 860)
söz "Söz, konuşma." (DTS, 542)
sös "Söz, konuşma." (ATS, 157)
sös "Söz, kelime." (TAS, 101)
söz~sös~süs "Söz." (DK, 247)

sösken **IV/585** Tel. Kayalarda biten çalılar.
-

söstū̆ **IV/585** Alt. Tel. Sözü olan.
sözlüg "Sözlü." (EUES, 624)
-

söẏbe **IV/569** Kumd. W. Üvez ağacı.
-
-

sözülḥen **IV/588** Tel. Baş örtüsü, yaşmak, peçe.
-

sözürme **IV/588** Tel. Büyük balık ağı.
-
sözürme "Balık ağı." (TAS, 101)

sözürmele- **IV/588** Tel. Ağ ile balık tutmak.
-

sraẏ **IV/856** Alt. Leb. Tamamen.
Sraẏ yoḳ "Hiçbir şekilde."
bk. sıraẏ.

su **IV/743** Tel. Alt. Leb. 1. Su.
Sarı su "İrin, cerahat." (Tel.); *yaḳşınaḳ su* "İyi tatlı su." (Tel.); *Suġa suḳtū̆.* "Suya daldı." (Tel.); *Suġa kirdī̆.* "O suya girdi, yıkandı." (Alt.); *Suġa tüştū̆.* "Suya battı." (Tel.); *Su ur!* "Sula!" (Tel.); *su aḷġış* "Buzda açılmış delik." (Tel.); *su soġıştızı* "Suyun açtığı çukur." (Tel.); *Su çıḳtı.* "Su döküldü." (Tel.); *yaŋmır sū* "Yağmur suyu." (Alt.); *aġattan su* "Akan su."
2. Nehir.
Taḷaẏ sū "Deniz." (Alt.); *ḳara su* "Su kaynağı." (Tel.); *taşḳın su* "Sel." (Tel.); *su pajı (Alt.), çıġıdı (Tel.)* "Nehrin kaynağı."; *Sudıŋ yaḳazı* "Nehir kıyısı." (Tel.); *Su yaḳaḷadı.* "Nehir boyunca gitti." (Tel.); *su yersegī̆* "Su serçesi." (Tel.)
3. Islak.
Ayaġım su poḷdı. "Ayaklarım ıslandı." (Alt. Tel.); *Ne üçün özū̆ŋ su ḳıḷdıŋ?* "Kendini neden ıslattın?" (Alt. Tel.)
sūv "Su." (EDPT, 783)
sub~suġ~suv~suw "1. Su, sıvı. 2. Nehir, ırmak. 3. İçecek. 4. Meyve suyu, özsu. 5. *mec.* Okyanus." (DTS, 543, 544, 546, 547)
sū "Su, nehir." (ATS, 159)
sū "Su." (TAS, 102)
su~sug~sū~sūg~sū̆~sūk~süg~sūg "Su, ırmak." (DK, 247, 248, 249)
sū "Su." (DÇT, 149)

sū **IV/747** Alt. Tel. 1. Sağlıklı.
2. Ayık, sarhoş olmayan.
sāġ "*sāġ yāġ* Tere yağı, sade yağ; sapasağlam, sağlıklı; sağ (solun zıddı)" (EDPT, 803)
saġ "Sağlıklı, mutlu." (DTS, 510)
sū "Ayık, sarhoş olmayan." (TAS, 102)
su "Sağ, sağlıklı, ayık." (DK, 247)

S

sū- **IV/747** Tel. Alt. Serinlemek, soğumak.
soġī- "Soğumak, soğuk olmak." (EDPT, 806)
soġı- "Soğumak, serinlemek." (DTS, 538)
sō- "1. Soğumak. 2. *mec.* Soğumak, hayal kırıklığına uğramak." (ATS, 156)
sū- "Soğumak." (TAS, 102)
sō- "Soğumak." (DÇT, 148)

suaḳ **IV/747** Tel. W. <su+aḳ
Arazileri sulamak için kullanılan kanal.
suak "Tarlaları sulama kanalı." (ATS, 158)

subat- **IV/789** Tel. 1. (Üzerine) sürmek, bulaştırmak.
2. Sıvatmak.
-

subaẏ **IV/789** Tel. Alt. Kısır.
Subaẏ uẏ "Kısır inek" (Alt.)
bk. sıbaẏ.

suçı **IV/779** Alt. <su+çı
Yüzücü.
suvçı "Rehber, kılavuz." (EDPT, 785)
yèrçi suvçı "Rehber, kılavuz." (DTS, 274)
-

sūdaġı **IV/778** Tel. <sū+da+ḳı
Ayık.
Sūdaġın sanāzın ezirgende tili bileŋ çıġarat. "Ayık olanın aklındaki sarhoş olduğunda dilinden dökülür. (atasözü)"
-
-

sūdŭn- **IV/778** Tel. <sūt-n-
Soğuk olmak, soğumak.
-
-

sudur **IV/778** Alt. Tel. Leb. <Sanskr. sûtur
Kitap, mektup.
sudur~sutur "Sutra." (DTS, 544, 546)
sudur "Kehanet." (ATS, 158)
sudur "Sutra, sudur." (DÇT, 149)

sudurḷa- **IV/778** Tel. <sudur+ḷa-
Önceden haber vermek, kehanette bulunmak.
sudurla- "Kehanette bulunmak." (ATS, 158)
sudurla- "Tahmin etmek, kehanette bulunmak." (TAS, 101)

suġar- **IV/755** Alt. Tel. Leb. 1. Su içirmek, sulamak.
2. Balık için ağ kurmak. (Alt. Tel.)
suvġar- "(Besi hayvanlarını) sulamak, (toprağı) sulamak." (EDPT, 786)
suvġar-~suwġar- "Sulamak, su vermek." (DTS, 547)
sugar- "1. (Hayvan için) sulamak, suvarmak. 2. (Toprak için) sulamak." (ATS, 158)
sūgar- "1. Suvarmak. 2. Sulamak." (TAS, 102)
sugar- "Sulamak." (DK, 248)
sugar- "Sulamak." (DLTÇ, 197)

suġat **IV/756** Tel. Alt. Leb. Suvat, suyun alındığı yer, buz deliği.
sugat 1. Gölet yeri. 2. Sulu." (ATS, 158)
sugat "Suvat; hayvan suvaracak yer." (TAS, 101)
sugat "Buz deliği." (DK, 248)

suġatçı **IV/757** Tel. Alt. Leb. <suġat+çı
Suvat bekçisi.
-

suġatta- **IV/757** Tel. Kumd. Leb. <suġat+ḷa-
Su içirmek.
-
-

suġūda- **IV/759** Alt. Saklamak, gizlemek.
-
-

suġŭḷ- **IV/759** Tel. <suḳ-ḷ-
Takılmak, sokulmak.
Aḷtın yüstük suġŭḷdŭ. "Ona altın yüzük takıldı." (Tel.); *Atḳa aḷtın yüḥen suġŭḷdŭ.* "Ata altın dizgin takıldı." (Tel.)
sukul- "Sokulmak, geçirilmek." (EDPT, 809)
soḳul- "Yerleştirilmek, 2. Azalmak, alçalmak (su için)." (DTS, 540)
-

suġŭn- **IV/757** Tel. <suḳ-n-

S

Saklanmak, kendisi için veya kendinde bir şeyi saklamak.
Ḳoynıma suġŭnıp aḷdım. "Bunu koynumda sakladım."

-

sugun- "Kendi ağzına koymak, yutmak." (ATS, 158)

suġuş **IV/759** Alt. Leb. <su ḳuş
Yaban ördeği.

-

suguş "Ördek." (ATS, 158)

sūḳ **IV/751** Tel. Soğuk.

soġık "Soğuk." (EDPT, 808)
soġıḳ~soġuḳ "1. Soğuk. 2. Serin." (DTS, 538)

sōk "Soğuk, ayaz." (ATS, 156)
sūk "Soğuk, ayaz." (TAS, 102)

suḳ- **IV/750** Alt. Tel. Leb. Koymak, sokuşturmak, takmak.
Kepke suḳ! "Keseye koy!" (Tel. Alt.); *Pıçaḳtı suġŭp saḷdı.* "Bıçağı kınına soktu." (Tel.); *Ḳamıt suḳtŭ.* "Kelepçe taktı." (Tel.); *Poḳto suḳtu.* "Yular taktı." (Tel.); *Suġa suġŭp aḷ!* "Suya daldır!" (Tel.); *Sayġaḳ suḳpa!* "Onları sinirlendirme!" (Tel.); *Ḳarmanġa ḳadū suġŭp aḷdı.* "Çivileri cebine soktu." (Tel.); *Yelbegen Tarġanaḳtı ḳabına sūp aḷdı.* "Yelbegen Tardanak'ı kesesine soktu." (Alt.); *Ḳarınıŋ sözŭn ḳapḳa suḳ, uḷudŭ sözŭn uḳḳa suḳ!* "Yaşlı adamın sözlerini keseye, büyük insanların sözlerini ise çorabına sok! (atasözü)."; *Aḷtın yüstük ḳoḷına suġŭp aḷdı.* "Parmağına altın yüzük taktı." (Tel.)
2. Saklamak.
Tenek ūrḷap aḷġın adın suġŭp saḷdı. "Aptal çalınmış atı sakladı." (Tel.)

suk- "Sokmak, içine sokmak." (EDPT, 805)
soḳ- II~suḳ- "Sokmak, koymak, tıkıştırmak. 2. Batırmak, daldırmak. (DTS, 540, 546)

suk- "1. Koymak, saklamak, sokmak. 2. (Hayvanı) bir yere sokmak. 3. Hapse atmak." (ATS, 158)
suk- "1. Saklamak. 2. Batırmak, bir nesneyi boya, su içerisine batırıp çıkarmak." (TAS, 101)
suk- I "1. Sokmak, saklamak.2. Dizgin vurmak. 3. Öne doğru itmek, sürmek. 4. Yıkamak, banyo yaptırmak." (DÇT, 149)
suk- II "Dövmek." (DÇT, 149)
suk- "Sokmak, saplamak, batırmak, delmek, gizlemek, saklamak." (DK, 248)

suḳḳoḷ **IV/753** Tel. <suḳ+ḳoḷ
İşaret parmağı.

suk erŋek[23] "İşaret parmağı." (EUES, 627)

sokol "İşaret parmağı." (ARSL, 594)
us kol "İşaret parmağı." (ATS, 194)

suḷ- **IV/772** Tel. W. Solumak, havayı içine çekmek.
bk. sōl- II.

suḷa **IV/772** Tel. Alt. Leb. =suḷu
Yulaf.

-

sula "Yulaf." (ATS, 158)
sula "Arpa." (TAS, 102)
sula~sulı "Yulaf." (DK, 248)
sula "Yulaf." (DLTÇ, 197)

suḷa- I **IV/772** Alt. Tel. <su+ḷa
Sulamak, ıslatmak.

sula-~suvlā- "Islatmak, sulamak, (hayvanlara) su vermek." (EDPT, 825, 789)
suvla-~suwla- "1. Sulamak, su vermek. 2. Islatmak." (DTS, 547)

sūla- "Islatmak, su vermek." (ATS, 159)
sūla- "Islatmak." (TAS, 102)

suḷa- II **IV/772** Kumd. W. İki ucunu lehimlemek.

sola- "Bağlamak, (nefes yolları, damar) tıkamak; zincirlemek, (gemiyi) demirlemek)." (EUES, 620)

sula- "Dövmek (demir vb.)." (ARSL, 611)

suḷan- **IV/773** Tel. <suḷa-n-
1. Islanmak, nemlenmek.
Köznök suḷandı. "Pencerenin camları buğulandı." (Tel.)
2. Sulanmak.

suvlan- "Islanmak, nemlenmek." (EDPT, 789)

[23] *Suk erŋek* ifadesi EUES'de *suk I "hırs, şehvet, istek"* maddesinin içinde geçmektedir.

S

suvlan-~suwlan- "Islanmak." (DTS, 547)
sūlan- "Islanmak." (ATS, 159)

suḷar **IV/774** Tel. W. Dizgini gevşek, çabuk kaçabilecek at.
-
-

suḷū **IV/775** Alt. Tel. Islak, sulanmış, sulu, nehri olan.
Suḷū kiji sūna, yerlū̃ kiji yerĭne "Nehri olan nehre, toprağı olan toprağa aittir (atasözü)"
suvluġ "Sulu, suyu olan." (EDPT, 788)
suvluġ "Sulu, suyu olan." (DTS, 547)
sūlu "Islak." (TAS, 102)
sūlu "Suyu, nehri olan." (DÇT, 150)

sūḷuḳ **IV/776** Tel. Alt. =suġluḳ
Atın ağzına takılan gem.
suvluk[24] "Havlu, sarık." (EDPT, 788)
suluḳ~suvluḳ "Sarık, türban." (DTS, 545, 547)
sūluk "Gem." (ATS, 159)
suluk "Gem." (TAS, 102)
suylık "Gem." (DLTÇ, 197)
sūluk "Gem." (DÇT, 150)
sula "Gem." (GSATA, 507)

sūḷuḳta- **IV/776** Tel. Leb. <sūḷuḳ+ta-
Gem vurmak.
-
sulukta- "Gem vurmak." (TAS, 102)

suma **IV/792** Leb. <Rus. сумы
Heybe.
-
sumal "Torba, çanta." (ARS, 108)

sumda **IV/793** Tel. *bk.* sımda.

sūn **IV/762** Alt. *bk.* sığın.

sun- **IV/762** Alt. Tel. Leb. Uzatmak, el uzatmak.
Ḳoḷŭŋ sunŭb-ī, oḷ sunŭb-īdĭ. "Elini uzat, o elini uzattı." (Tel. Miss.); *Ḳudaẏ aḷḳıjın sundŭ.* "Allah rızasını verdi." (Tel.)
sun- "El uzatmak; sunmak." (EDPT, 834)
sun- "1. Uzatmak, 2. Yoklamak. 3. Uzamak, uzanmak." (DTS, 545)
sun- "(Elini) uzatmak, sunmak." (ATS, 158)
sun- "Sunmak, el uzatmak." (TAS, 102)

sūnda **IV/763** Tel. =soŋda
Sonra.
-
sōŋdo "-dan/-den hemen sonra." (ATS, 156)
sūnda "Sonra." (TAS, 102)

suŋ- **IV/760** Tel. *krş.* çuŋ-, =sıŋ-
Suya dalmak, inerek kalkarak uçmak.
Tastaraḳaẏ poro ḳarçıġa poḷıp suŋŭp uçŭp īdĭ. "Tastarakay boz şahine dönüştü ve rüzgâr gibi uçtu."
-
şuŋ- "Dalmak, daldırmak, batırmak." (ATS, 163)

suŋur **IV/760** Kumd. Şamanın tefinin üstündeki demir malzemeler.
-

sūr- **IV/764** Alt. Tel.
Leb. =suġurÇekmek, koparmak.
Ḳıḷıjın sūrŭp aḷdı. "Kılıcını çekti." (Alt.); *Ḳoẏnınaŋ sūrŭp aḷ-tır.* "Koynundan çıkardı." (Tel.)
-
sūr- "(Kılıç için) çıkarmak, çekmek." (ATS, 159)
sūr- "Uzatmak, çekip çıkarmak." (TAS, 102)

sur I **IV/764** Tel. Gri-lacivert.
-
sur I "1. Açık gri (at donu)." (ATS, 158)
sur II "Parıltı." (ATS, 158)
sur "1. Kula donlu (at). 2. Saydam, şeffaf." (TAS, 102)
sur "Gri, boz." (DK, 248)
sur "Kızıl." (DÇT, 149)

sur II **IV/764** Tel. Parıltı, kıvılcım.
Sur aḷıjıp yat. "Kıvılcımlar uçuşuyor."
-
sur I "1. Açık gri (at donu." (ATS, 158)
sur II "Parıltı." (ATS, 158)
sur "1. Kula donlu (at). 2. Saydam, şeffaf." (TAS, 102)

[24] Clauson, atın ağzında gemin salya oluşturmasıyla ilişkili olarak Çağdaş lehçelerde kullanılan *sūḷuḳ, sugluk* "gem" kelimesinin Eski Türkçe *suvluk* kelimesiyle aynı olduğunu düşünmektedir (EDPT, 788).

surlu "Parlak, parıltılı." (DLTÇ, 197)

sura- **IV/765** Alt. Tel. Leb. Sormak, sorguya çekmek.
Surazaŋ aẏtaẏn! "Eğer sorarsan cevap veririm." (Alt. Tel.); *Surap aḷ!* "Sor!" (Tel.); *Surap uḳ!* "Öğren!" (Tel.); *Yaẏnap sura!* "Ona sor!"; *Ermek surazaŋ tuyuḳ ḳara saġaḷdū kijideŋ, sümenĭ anaŋ sura!* "Eğer tavsiye almak istiyorsan siyah sakallı adama sor!" (Alt.); *Men kiji suradım.* "Ben nişanlandım." (Tel.); *Paḳanıŋ pazığın körŭp turŭp yelegĭn ne suradıŋ?* "Madem kurbağanın yürüyüşünü gördün, dört ayak üstünde zıplamasını neden soruyorsun? (atasözü)" *Adazınaŋ aḷġış suraẏt.* "Babasından hayır dua istedi." (Tel.); *Adazı, enezĭ suraẏt, ḳajı paḷan tit?* "Onun anne ve babası sordu: oğlum, nereye gidiyorsun?" (Tel.).

sōr- "Sormak (soru), araştırmak." (EDPT, 843)
sor- "Sormak, sorgulamak, araştırmak." (DTS, 540)
sura- "Sormak, rica etmek, istemek." (ATS, 159)
sura- "1. Sormak. 2. İstemek." (TAS, 102)
sura-~sūra- "Sormak." (DK, 248)
sura- "Sormak, istemek." (DLTÇ, 197)
sura- "Sormak." (DÇT, 149)

surāçı **IV/767** Alt. <sura-a+çı
İsteyen, soru soran.

surançık "Dilenci" (ATS, 159)
surançık "Dilenci." (TAS, 102)

suraḷ- **IV/766** Alt. Tel. Leb. Sorulmak.

sorul- (sōrul-) "Sorulmak, araştırılmak." (EDPT, 851)
sorul- "Sorulmak, araştırılmak." (DTS, 541)
sural- "Sorulmuş olmak." (ATS, 159)

suraḷtı **IV/766** Tel. <sura-ḷ-tı
1. Araştırma, sorgu.
2. Dilekçe.

-

suralta "1. Bilgi isteme. 2. Talep." (ATS, 159)
suraltı "Rica, dilekçe." (ATS, 159)

suraḷtıḷa- **IV/766** Tel. Bilgi istemek, denemek, sınamak.

-

-

suras **IV/767** Tel. Alt. Leb. Gayrimeşru çocuk.

-

suras "Gayrimeşru çocuk, piç." (ATS, 159)
suras "Evlilik dışı." (TAS, 102)

surasta- **IV/767** Tel. Alt. <suras+ḷa-
Gayrimeşru çocuk doğurmak.

-

surasta- "Gayrimeşru çocuk doğurmak." (ARSL, 613)

surat- **IV/767** Alt. Tel. Leb. <sura-t-
Sordurmak.

sortur- "Sordurmak." (EDPT, 847)
sortur- "Sordurmak." (DTS, 541)
surat- "Rica ettirmek." (ATS, 159)

sūrı I **IV/769** Tel. Söylenti, haber.
Sūrı saḷıp ḳaça perdĭ. "Dedikodu yayıp kaçtı."; *Yoġoḷġon adımnıŋ sūrın uḳtıŋba?* "Benim kaybolan atımla ilgili bir şey duydun mu?"

sorug "Soru, soruşturma (EDPT, 848).
soruġ "Araştırma." (DTS, 541)
suru "1. Adres. 2. İlan, duyuru." (ARS, 108)
suru "1. Haber. 2. Adres. 3. Talep, istek." (ARSL, 614)

sūrı II **IV/769** Tel. Sağrı, atın kuyruğunun başladığı yer.

saġrī "Ham deri; atın arka tarafından alınan deri; atın arka tarafı." (EDPT, 815)
saġrı 1. Hayvanın arka tarafının derisi. 2. Ham deri." (DTS, 511)
sōrı "Bel ile kuyruk sokumu arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm, sağrı." (ATS, 157)

surḳura- **IV/770** Tel. Akıp gitmek.

surkura- "Parlamak, parıldamak." (ATS, 159)

surḳuraḳ **IV/770** Tel. Parıltılı.

surkurak "Parıltı, parlak." (ATS, 159)

surḷa- **IV/771** Tel. Parlamak, ışıldamak.
Yıḷdıstar surḷap yadırḷar. "Yıldızlar parlıyor."

-

S

surla- "Parlamak, parıldamak." (KRS, 68)

sürö- **IV/814** Alt. *bk.* süre-, sörö-[25].

sürt- **IV/771** Tel. <sür-t-
Çıkarmak.
Ḳuyağın (tonın) sürtŭp aḷdı. "Üzerindeki kürkü (montu) çıkardı."; *Künegĭn sürtŭp aḷdılar.* "Gömleğini çıkardılar."
suġrut- "Çekip çıkartmak, oraya buraya çekmek." (EDPT, 816)
suġrat-~suġrut- "Aramak." (DTS, 544)

-

surū **IV/769** Tel. Soru.
soruġ "Soru, soruşturma." (EDPT, 848)
soruġ "Soru, soruşturma." (DTS, 541)
suru "1. Soru. 2. Sorgu. 3. Haber." (ATS, 159)
suru "Sorgu." (TAS, 102)

suruḳ **IV/769** Tel. =sürük
Sürü, toplum.
sürüg "Sürü." (EDPT, 850)
sürüg "Sürü; cemaat." (EUES, 638)

-

sūruḷ- **IV/770** Alt. Tel. <sūr-uḷ-
Dökülmek, düşmek.
sūrıl- "Çıkarılmak, koparılmak." (ARSL, 616)

surum **IV/770** Tel. Kumd. Soru, rica, istek.

-
surak "Soru." (DÇT, 149)

sūrun- **IV/770** Tel. <sūr-n-
Çıkarılmış, koparılmış olmak.
Tört tuyağı sūrŭnar. "Dört ayağın hepsi çıkarılacak."
surul-~sūrul- "Çıkarılmak." (ATS, 159)

sus- **IV/781** Alt. Tel. Çekmek.
Eki tajūr Aḷtun Ayaḳ sudaŋ suzŭp aḷdı. "Altın Ayak iki torsuk su çekti."
sus- "Kepçe ile çıkarmak." (EDPT, 855)
sus- "Dokunmak, incitmek." (DTS, 546)
sus- "Almak, kepçeyle almak." (ATS, 159)
sus- "Su çekmek." (TAS, 102)
sus- "Kepçe ile almak." (DK, 248)
sus- "(Sıvı) çekmek." (DÇT, 149)

sus I **IV/780** Tel. Alt. Kepçe.
bk. susḳa**.

sus II **IV/781** Tel. Ruh (insan ve hayvan).
Maḷdıŋ suzın üzütter aḷıp pardı. "Ölenler büyük baş hayvanın da ruhunu götürdüler."; *Kijiniŋ suzı yürüp yat.* "Ölmüş insanın ruhu etrafta gezer."

-

susḳa **IV/784** Leb. Kepçe.
susġāk "Kepçe." (EDPT, 856)
susġaḳ "Kepçe." (DTS, 546)
susku "1. Kepçe. 2. *es.* Kurban sırasında kurban eti dağıtılan kepçe." (ATS, 159)
suskı "Kepçe, çömçe." (TAS, 102)
susku~suskı "Kepçe." (DK, 248)
suska~suskı "Kepçe." (DLTÇ, 197)

susḳas **IV/784** Tel. Ördeğe benzeyen su kuşu.
suskas "Büyük tarakdiş (Mergus merganser)" (ARAS, 11)

susḳŭ **IV/784** Kumd. Alt. Tel. <sus-ḳu
bk. susḳa.

suẏ **IV/749** Tel. Ağrıdan gerilme, acı içinde kıvranma.

-

suẏḷarı- **IV/749** Tel. Zayıflamak, zamanı geçmek, tiritleşmek.

-

suyu- **IV/761** Alt. Tel. <su+(y)ı-[26]
Sıvılaşmak.
suvā- "(Araziyi) sulamak, (hayvanları) sulamak." (EDPT, 785)
suva- "Sulamak." (DTS, 546)
suyı- "Sıvı olmak." (ATS, 159)

suyuḳ **IV/761** Alt. Tel. <suyu-ḳ
1. Sıvı.
2. Seyrek.
suyuḳ tiş "Aralıklı dişleri olan" (Tel.)
suwuk (suvuk) "Sıvı, akışkan." (EDPT, 786)
suwuḳ~suvuḳ "1. Sıvı; 2. *mec.* nadir, seyrek" (DTS, 547)
suyuk "1. Sulu. 2. Seyrek. (ATS, 160)
süyük I "Sıvı." (TAS, 103)

[25] Gönderilen madde sözlükte bulunamamıştır.

[26] Bu kelimenin morfolojik tahlilinin *su(y)+ı-* şeklinde olması daha uygun olacaktır.

S

süyük II "Seyrek, nadiren." (TAS, 103)

suyuḳsu **IV/762** Tel. Leb. <suyuḳ+sū
Sulu, sıvı.
suyuksu "Sulu." (ATS, 160)

suyut- **IV/762** Alt. Tel. <suyu-t-
Sulandırmak (su ile).
suvat- "*suva-* fiilinin ettirgen şekli." (EDPT, 786)
suyut- "Sulamak." (ATS, 160)

suza- **IV/786** Tel. Alt. Susamak, susuzluk hissetmek.
Suzaġan kijige su per! "Susayana su ver!"
suvsā- "Susamak." (EDPT, 793)
suvsa- "Susamak." (DTS, 547)
sūza- "Susamak." (ATS, 159)
sūza- "Susamak." (TAS, 102)
suska- "Susamak." (DK, 248)
suska- "Susamak." (DLTÇ, 197)
suza- "Susamak." (DÇT, 149)

suzāḳ **IV/786** Tel. <suza-aḳ
Susayan.
sūzak "1. Sağlıklı. 2. Susamış." (ATS, 159)

sūzaḳ **IV/786** Tel. <sū+saḳ
Sağlıklı.
sūzak "1. Sağlıklı. 2. Susamış." (ATS, 159)

suzar **IV/786** Tel. Alt. Sansar.
Kişniŋ suzarı "Sansar."
suzar "Zerdeva, ağaç sansarı." (ATS, 160)

suzat- **IV/786** Tel. Alt. Susatmak, susuzluk hissi uyandırmak.
suvsat- "Susatmak." (EDPT, 793)
suvsat- "Susatmak." (DTS, 547)
sūzat- "Susatmak." (ATS, 159)

suzıḳ **IV/786** Kumd. Sıvı.
-

suzmaḳ **IV/787** Tel. <su+sımaḳ
Sulu.
sūzmak "Sulu, nemli." (ATS, 159)

suzumaḳ **IV/786** Tel. *bk.* suzmaḳ.

suzun **IV/786** Tel. 1. Susuzluk.
2. Susuzluğu giderecek şey, içecek.
sūzın "1. İçecek. 2. Susuzluk." (ATS, 159)

sū- **IV/795** Alt. Tel. Sevmek.
Erdĭ sūbes ḳadıttı ineḥĭneŋ pilerim. "Kocasını sevmeyen kadını ben sırtından anlarım."
sev- "Sevmek, beğenmek." (EDPT, 784)
sėv- "Sevmek." (DTS, 527)
sū- "Sevmek, okşamak." (ATS, 160)
sū- "Sevmek." (TAS, 103)

sübē **IV/850** Tel. =sümē
Eğri, kısa kaburga.
-
-

sübö **IV/850** Alt. Leb. Harbi, çubuk.
subı "Koni biçiminde, sivri vb. (EDPT, 784-785)
söbi "Uzun sivri." (DTS, 541)
sübö "Harbi, çubuk." (DLTÇ, 197)

sübō̄ **IV/850** Alt. *bk.* sübē.

süder **IV/838** Tel. Örtü, şemsiye, siper, gölge.
-

süderle- **IV/838** Tel. <süder+le
Sıcaktan örtünmek.
-
-

sūdür- **IV/838** Tel. Alt. <sū-dir-
Sevdirmek.
sevtür- "Sevdirmek." (EDPT, 786)
sėvdür-~sėvtür-~sėwtür- "Sevdirmek." (DTS, 528, 529)
sūrttur- "Sevindirmek, mutlu etmek." (GSATA, 508)

süḥŭn- **IV/800** Alt. Tel. =sevin-, süyün-
Sevinmek.
Eŋmeḥen öböḥön sürükeẏ süḥŭndŭ. "Yaşlı adam ve yaşlı kadın çok sevindiler."
sevin- "Sevinmek." (EDPT, 790)
sėvin-~sėwin- "Sevinmek." (DTS, 528, 529)
sügün- "Sevinmek, neşelenmek." (ATS, 160)
sūn- "Sevinmek." (ATS, 161)
sügün- "Sevinmek." (TAS, 103)
sön- "Sevinmek." (DK, 247)
sügün-~sūn- "Sevinmek." (DÇT, 150)

süḥŭnçĭ **IV/800** Tel. <sügün-çi
Sevinç.

S

sevinç “Sevinç, neşe.” (EDPT, 790)
sėvinç~sėwinç “Sevinç, neşe.” (DTS, 528, 529)
sügünçi~sūnç “Sevinç.” (ATS, 160, 161)

süḥŭnçïlū **IV/800** Tel. <süḥŭnçi+lū
Sevinçli, neşeli.
sevinçlig “Sevinçli.” (EUES, 601)
sügünçilü “Sevinçli, neşeli.” (ATS, 160)
sügünçülü “Sevinçli.” (TAS, 103)

süḥŭndŭr- **IV/800** Alt. Tel. <süḥŭn-dür-
Sevindirmek.
sevintür- “Sevindirmek mutlu etmek.” (EDPT, 791)
sėvindür-~sėvündür- “Sevindirmek, mutlu etmek.” (DTS, 528, 529)
sügündir-~sūndir- “Sevindirmek.” (ATS, 160, 161)

süḥŭnū **IV/800** Alt. Tel. <süḥün-ū
Sevinç.
-
-

süḥŭnŭş **IV/800** Alt. Tel. <süḥün-ş
bk. süḥŭnū.
-
sügünüş “Sevinç.” (ATS, 160)

süḥŭnŭş- **IV/800** Alt. Tel. <süḥŭn-ş-
Birlikte sevinmek.
seviniş- “Birlikte sevinmek.” (EUES, 601)
sügünüş “Birbirini sevindirmek.” (ATS, 160)

süḥŭnŭştū **IV/800** Alt. Tel. <süḥŭnŭş+lū
Sevinçli, neşeli.
-
-

süksek **IV/799** Tel. Tüylü, uzun tüylü.
-
süksek “Uzun tüylü, kıllı.” (TAS, 103)

süksende- **IV/799** Tel. (Saç vb. için) hareket etmek.
bk. sekseŋde-.

sülē **IV/830** Kumd. Cam, cam şişe.
sleye “Cam.” (TAS, 90)
süliye “Cam.” (KRS, 69)

süle- **IV/830** Tel. Söylemek.
sōzlē- “Söylemek, konuşmak,.” (EDPT, 863)
sözle- “Söylemek, konuşmak.” (DTS, 543)
-

sülen- **IV/832** Tel. <süle-n-
Dilemek.
sōzlen- “Söylenmek, kendi kendine konuşmak.” (EDPT, 864)
sözlen- “Söylenmek.” (DTS, 543)
-

süleş- **IV/832** Tel. Konuşmak, ikna edilmek, şartlanmak.
sōzleş- “Söyleşmek, konuşmak.” (EDPT, 864)
sözleş- “Söyleşmek, konuşmak.” (DTS, 543)
-

sūm **IV/852** Tel. Alt. <sū-m
Sevgi.
-
-

süme **IV/853** Tel. İcat, kurgu; tavsiye; kurnazlık, hile.
Tülküçek aytı: meniŋ süme on ekki süme, men arğazın tabarım. “Tilki dedi: Bende on iki çeşit kurnazlık var, ben bunun bir yolunu bulurum.” (Tel.) *Süme tap!* “Yolunu bul!”
süme “1. Buluş. 2. Bilge öğüt; antlaşma. 3. Kurnazlık, hile.” (ATS, 160)
süme I “1. İcat. 2. Bilgelik, hikmet. 3. Hile, kurnazlık.” (TAS, 103)
süme II “Ölenin ruhu.” (TAS, 103)
süme “Kurnazlık, hile.” (DÇT, 150)

sümele- **IV/853** Tel. Leb. <süme+le-
Kurnazlık yapmak, buluş yapmak, tavsiye vermek.
sümele- “1. Buluş yapmak. 2. Öğüt vermek. 3. Antlaşma yapmak. 4. Kurnazlık yapmak, hile yapmak.” (ATS, 160)

sümelen- **IV/853** Tel. <süme+le-n-
Tasarlamak, bir yolunu bulmak.
sümelen- “1. Araştırmak. 2. Uydurmak.” (ATS, 160)

sümeleniş- **IV/854** Tel. <sümelen-ş-
Söz birliği yapmak, istişare etmek.
-

sümeleş- **IV/854** Tel. <sümele-ş-
bk. sümeleniş-.
sümeleş- “1. Birlikte araştırmak, bulmak. 2. Danışmak.” (ATS, 160)

sümeleş- "Danışmak." (DÇT, 150)

sümelū IV/854 Tel. İcatçı, kurnaz, akıllı.

-

sümelü "1. Akıllı. 2. Öğüt verme yetenekli. 3. Kurnaz, hilekâr. 4. *mec.* Tilki." (ATS, 160)
sümelü[27] "1. Bilge, akıllı, âlim. 2. İcat edici. 3. Kurnaz, hileci, hilekâr." (TAS, 103)
sümelü "Kurnaz." (DÇT, 150)

sümö IV/854 Alt. *bk.* süme.

sümölö- IV/854 Alt. *bk.* sümele-.

sümölön- IV/854 Alt. *bk.* sümelen-.

sümölönŭş- IV/854 Alt. *bk.* sümeleniş-.

sümölū IV/854 Alt. *bk.* sümelū.

sūmzerlen- IV/855 Tel. <sūm+zer+len-
Sevgiyle bir şeyi yapmak, kendini bir şeye vermek.
Ḳorḳūna sūmzerlenip "Korku ve sevgiyle."

-

-

süne IV/804 Tel. Alt. Ruh, ölen kimsenin bedeninden çıkan ruh.
Süne yürŭp yat. "Ölmüş insanın ruhu geziyor."; *Kiji poyınıŋ sünezĭnĭŋ uçun ne tölū perer?* "İnsan ruhu için hangi rüşveti veriyor?"

-

süne "Ölüm sırasında bedenden çıkan ve rüzgâr, hava, buhar şeklinde bir süre cesedin yanında kalan insan ruhu." (ATS, 160)
süme "Ölenin ruhu." (TAS, 103)

sünezeŋ IV/804 Tel. *krş.* Moğ.
Ruh.

-

sünē "Ruh." (GSATA, 508)

sünö IV/805 Alt. Resim, portre.

-

-

sür IV/808 Alt. Tel. 1. Yücelik, onur, görünüş, güzellik.
Sürŭ tüjŭp par-tır. "Onun anlamı kayboldu, güzelliğini kaybetti, ölmüş birine dönüştü." (Tel.); *Sürŭm pastırdım.* "Yenildim." (Tel.); *Maḷdıŋ sürŭ tüştŭ.* "Büyük baş hayvanın görüntüsü bozuldu, o kilo verdi."
2. Ruh, insanların ve hayvanların yaşam gücü.
Ölgön kijiniŋ sürŭ sıġırıp yat. "Ölmüş insanın ruhu inliyor.
3. Hayalet. (Tel.)
4. İdol, görüntü, resim.

sür "1. Tasvir, resim. 2. Tür, tip, yüz. 3. Güzellik. 4. *mit.* Hayattayken insanı bırakan ruh. 5. *mit.* Ölüm sırasında ayrılan hayvan ruhu (kurban töreninde hayvanın etini değil de sür'ünü kurban ederler.) 6. İşaret." (ATS, 160)
sür I "Hayalet." (TAS, 103)
sür II "1. Portre. 2. Suret." (TAS, 103)
sürü "Ruh." (DLTÇ, 198)

sürō IV/814 Tub. *bk. sürekey.*

sür- IV/809 Alt. Tel. Leb. 1. Kovalamak, öne doğru kovalamak, kaçırmak, takip etmek, peşinden götürmek.
Aḷtı asḳır yılġı sürdŭ. "O altı sürü aygır kaçırdı." (Alt.); *Koşḳor ḳoydı sürdŭ.* "Koç koyunun üstüne atladı."
2. Sürü, mal kovalamak.
3. Farklı hareketler yapmak.
4. Sürtmek, ovmak, sıyırmak, yontmak.
5. Sınır, çizgi çizmek, toprağı işlemek.
Ḳıra sürdŭ. "Toprağı işledi." (Alt.); *yer süreçi* "Çiftçi." (Tel.); *Pay kijiler köp attardaŋ yegĭp aḷaḷa sürŭp turadıḷar.* "Zenginler çok sayıda at getirdiler ve çalışmaya başladılar." (Tel.); *Ḳumandı tegen aymaḳ ḳazaḳ oşḳop saḷda bıḷa ḳıra sürŭp turaḷar.* "Kumandılar Ruslar gibi pullukla toprağı işliyorlar." (Tel.)
7. Yol takip etmek.

sür- "Sürmek, kovmak." (EDPT, 844)
sür- 1. Sürmek. 2. Kovmak, kovalamak, defetmek. 3. İlgilenmek, meşgul olmak, uygulamak. 4. Uzatmak, çekmek, sürüklemek,yaşamak, ikamet etmek. 5. Soymak, sıyırmak." (DTS, 549)
sür- "1. Kovmak. 2. Uyarmak. 3. Sürmek." (ATS, 160)

[27] Bu kelime TAS'ta *sümellü* olarak yazılmıştır. Ancak sözlüğün Rusça orijinalinde *sümelü* şeklindedir.

S

sür- "1. Çift sürmek, toprağı işlemek. 2. Sürmek, kovalamak, önüne katıp götürmek." (TAS, 103)
sür-~sūr- "1. Sürmek, kovmak, defetmek. 2. Çift sürmek." (DK, 248, 249)
sür- "1. Sürmek, kovmak, defetmek. 2. Çift sürmek." (DÇT, 150)

sürbeç **IV/829** Leb. Kız örüğü.
-

sürdö- **IV/827** Alt. Korkmak, korkunç bir şeyden geri dönmek.
-

sürdür- **IV/827** Alt. Tel. Leb. <sür-dür
Kovdurmak, kovmak, sürdürmek.
sürtür- I "Birbirini sürgün etmek, kovdurmak; (hayvan) sürdürmek." (EDPT, 847)
sürtür-[28] "Birbirini sürgün etmek, kovdurmak; (hayvan) sürdürmek" (DTS, 550)
sürdir- "1. Kovdurmak. 2. Kovmak." (ATS, 160)

süre **IV/811** Tel. <sür-e
Arka arkaya, baştan başa, art arda.
Üç kün süre "Arka arkaya üç gün"
-
süre "Her zaman." (ARSL, 618)

süredĭl- **IV/814** Tel. <süret-l-
Sürüklenmek, yerde sürüklenmek.
sūrtel- "Sürünmek." (ATS, 161)

sürek **IV/811** Tel. İnce doğranmış saman.
-
-

sürekeẏ **IV/812** Tel. =sürükeẏ
Oldukça, çok.
Sürekeẏ yaḳşı "Çok iyi"
sürekey "Çok, en çok, gayet çok." (ATS, 160)
sürekey~sürō "Çok, oldukça fazla." (DÇT, 150)
sürügöy "Ünlü, tanınmış." (DÇT, 150)
sürüköy "1. Ünlü, tanınmış. 2. Çok." (DÇT, 150)

sürektel- **IV/812** Tel. Sürünmek, yerde sürünmek.
Sürektelĭp parıp yat. "O yerde sürünüyordu."
-
sürekte- "Sürüklemek." (DÇT, 150)
sürektel- "Sürüklenmek." (DÇT, 150)

sürēn **IV/813** Tel. =süre
Korku, tehlike.
-
sürēn "1. Korku; korkunç. 2. *mec.* Çok." (ATS, 160)

sürēndū **IV/813** Tel. <sürēn+lū
Korkunç, tehlikeli.
-
-

süret- **IV/813** Tel. <süre-t-
Taşımak, sürüklemek.
Ḳan Püdeẏ ker baḷıḳtıŋ pajın süredĭp aḷdı. "Han Püdey ker balığının kafasını sürükleyerek getirdi."
sūrte- "Sürüklemek." (ATS, 161)
sūret- "Sürüklemek." (TAS, 103)

süretme **IV/813** Tel. <süret-me
Toprak işleme aleti.
Pīske pir yaş uḷan Şor kişi süretme bile tos süretkĭnçe tuştadı. "Bizi toprak işleme aletinde karaağaç taşıyan genç Şor karşıladı." (P.d.V.I, 129,17)
-

sürettĭ **IV/813** Tel. *krş.* süren
Korku, endişe.
-
-

sürettĭlū **IV/813** Tel. <sürettĭ+lū
Korkunç.
-
-

sürgŭ **IV/822** Tel. Deriyi sıyırmak için kullanılan iki saplı küt bıçak.
-
sürgü "Deri işlemede kullanılan büyük ağaç tahta." (ATS, 160)
sürgü "Hayvan postu işlemesinde kullanılan alet." (TAS, 103)

sürle- **IV/824** Tel. W. Yağlamak.
-

[28] DTS'de sür- ve sürt- fiillerinin ettirgen şekilleri aynı maddede (sürtür-) verilmiştir (DTS, 550).

sürle- "Süslemek, bezemek." (ARSL, 619)

sürlū **IV/824** Tel. <sür+lū
1. Dışı olan.
Paşḳa sürlū "Değişik görüntülü, çeşitli."
2. İyi görünümlü, güzel endamlı, heybetli, şişman.
Sürlū kiji "Boyu posu yerinde olan kişi."; *sürlū et* "Yağlı et."

-

sürlü "1. Görüntülü, güzel. 2. Çeşitli, çeşitli renkte olan." (ATS, 160)
sürlü "Güzel, hoş, yakışıklı." (TAS, 103)
sürlü "Gibi, benzer." (DÇT, 150)

sürmet **IV/830** Tel. Resim, görüntü.

-

-

sürnŭk- **IV/824** Alt. Tel. Leb. Tökezlemek.
Tört ayaḳtū attā sürnŭget. "Dört ayaklı at bile tökezler." (Tel.)

-

sürelte- "Tökezlemek, sendelemek." (DLTÇ, 198)
sürnük- "Tökezlemek." (KRS, 69)

sürnŭkçēn **IV/824** Tel. Leb. <sürnükçēn
Tökezleyen, kolay tökezleyen.
Adıŋ sürnŭkçēn. "Senin atın tökezliyor."

-

sürnüktür- **IV/824** Alt. Tel. Leb. <sürnük-tür-
Tökezletmek.

-

süredŭl- **IV/814** Alt. *bk.* süredĭl-.

sürön- **IV/814** Alt. <sürö-n-
Gitmek, sürünmek.

-

-

süröt- **IV/814** Alt. =süret-
Taşıtmak, süründürmek.
bk. süret-.

sürt **IV/825** Leb. Yüzey.
bk. sırt.

-

-

sürt- **IV/825** Alt. Tel. Leb. <sür-t-
Sürmek, ovmak.
Aḷtın sürttĭ. "O altına boyadı." (Tel.); *ḳaḷaẏ sürtken* "Kalaylı." (Tel.); *Bezibenĭŋ*[29] *pānı sarıġ yā yaġ bĭle sürttŭ.* "O kantarın ipini yağladı." (Tel.)[30]; *Yamanġa yaḳşı etpe, yūrġa poḳ sürtpe!* "Kötüye iyilik yapma, temizlenmiş yere dışkı sürme! (atasözü)" (Tel.); *Töröŋöẏ aẏttı: menĭŋ ūzŭma Et'i senĭŋ yibe teḥen aştı sürtŭb ĭdĭ.* "Töröŋöy dedi: Edi benim ağzıma senin yemeyin dediğin yemeği sürüverdi." (P.d.V.I, 162,9)

sürt- "Sürtmek, ovmak, kazımak, silmek." (EDPT, 847)
sürt- "Sürtmek, ovmak, sürmek." (DTS, 549)

sürt- "1. Sürmek, boyanmak. 2. Silmek." (ATS, 160)
sürt- "Sürmek, sıvamak." (TAS, 103)
sürt- "Sürtmek." (DÇT, 150)

sürtküş **IV/827** Tel. Alt. <sürt-küş
Merhem, ovarak sürülen yağ.

-

sürtküş "Merhem, macun." (ATS, 160)
sürtküş I "Merhem." (TAS, 103)
sürtküş II "Tıraş fırçası." (TAS, 103)

sürtküşte- **IV/827** Tel. <sürtküş+le-
Merhem sürmek.

-

sürtküşte- "Sürmek, boyamak." (ATS, 160

sürttür- **IV/827** Tel. Sürttürmek, ovdurmak.

sürtür- II "Sürttürmek, ovdurmak." (EDPT, 847)
sürtür-[31] "Sürttürmek, ovdurmak." (DTS, 550)

-

sürtŭm **IV/827** Tel. <sürt-m
Sürme, ovarak sürme.

-

sürtün- **IV/826** Tel. <sürt-n-
Sürünmek, ovmak.

[29] Beziben=pezeben

[30] Bu cümle seslik özellikler bakımından Lebed ağzına daha uygundur.

[31] DTS'de sür- ve sürt- fiillerinin ettirgen şekilleri aynı maddede (sürtür-) verilmiştir (DTS, 550).

S

sürtün- "Sürtünmek; kendine bir şey sürünmek." (EDPT, 847)
sürtün- "1. Sürtünmek. 2. Kendine bir şey sürünmek." (DTS, 550)
sürtün- "1. Sürünmek, boyanmak. 2. Macunu, merhemi silmek." (ATS, 160)
sürtün- "Sürünmek, üzerine bir şey sürmek." (TAS, 103)

sū̄rü **IV/815** Alt. Tel. Sivri, sivri uçlu.
Sū̄rü baştū çorton "Sivri burnu olan turnabalığı"
süvrī "Daralan uçlu, keskin, sivri." (EDPT, 791)
süvri "Keskin, sivri." (DTS, 550);
sū̄rü "Koni şekilli." (ATS, 161)
süri "Tepe." (DÇT, 150)
sū̄rü "Dağ zirvesi, kayaların sivri çıkıntıları." (DÇT, 150)

sū̄rüçŭ **IV/819** Tel. <sür-ū̄+çĭ
Çiftçi.
-

sürük **IV/816** Tel. Buzağı derisi, keçi derisi.
sürük "Meyilli dağ, yatay dağ." (TAS, 103)

sürükeẏ **IV/816** Tel. =sürekeẏ
Oldukça, çok.
Sürükeẏ ťaḳşı "Çok iyi"; *sürükeẏ d'aman* "Çok kötü"; *sürükeẏ kiji* "Çok iyi işi bilen, çevik insan"
bk. sürekeẏ.

sürüköẏ **IV/817** Alt. *bk.* sürekeẏ.

süs- **IV/841** Alt. Tel. Leb. Tos vurmak, boynuzlamak.
süs- "Tos vurmak, boynuzlamak." (EDPT, 855)
süs- "Tos vurmak, boynuzlamak." (DTS, 550)
süs- "Süsmek, tos vurmak." (ATS, 160)
süs- "Süsmek,boynuzla vurmak, tos vurmak." (TAS, 103)
süs-~süz- "Süsmek, boynuzlamak." (DLTÇ, 197)
süs- "Süsmek." (DÇT, 150)

süskek **IV/842** Tel. <Rus. сусекъ
Tahıl ambarı.
süsek "Tahıl ambarı." (KRS, 69)

süsküçĭ **IV/842** Leb. *bk.* süskür.
-

süskür **IV/842** Tel. <süs-kür
Süsme alışkanlığı olan.
süskür "Tos vuran." (ATS, 160)
süskür "Süseğen." (DK, 249)

süt **IV/834** Alt. Tel. Leb. Süt.
Südŭ sōḷġan uẏ "Sütü kuruyan inek"
sū̄t "Süt." (EDPT, 798)
süt "Süt." (DTS, 550)
süt "Süt." (ATS, 160)
süt "Süt." (TAS, 103)
süt "Süt." (DK, 249)
süt "Süt." (DLTÇ, 198)
süt "Süt." (DÇT, 150)

süyeş **IV/802** Tel. Parmaktaki yüzük.
-

süzel **IV/845** Tel. <Rus. суслик
Tarla sincabı.
sūsilik "Tarla sincabı." (GSATA, 508)

süzelek **IV/845** Tel. *bk.* süzel.

süzer- **IV/844** Tel. <süs+er-
Yorgunluktan gözlerini kapatmak, yorgunluktan gözleri süzülmek.
-

süzük **IV/845** Alt. Tel. <süz- (süs-)k
1. Sıvı tortu.
Köçönŭŋ süzŭgŭ "Lapa tortusu." (Tel.)
2. Şeffaf, temiz.
Aḳ süzük d'uŋza "Şapkanın üstünde şeffaf düğme (Çin memurunun nişanı)."
süzük "Süzülmüş, temiz, berrak." (EDPT, 862)
süzük "Süzülmüş, temiz, berrak." (DTS, 550)
süzük "Temiz, berrak." (TAS, 103)

süzükte- **IV/846** Tel. Leb. Şeffaf, temiz olmak.
-

süzüş- **IV/846** Tel. <süs-ş-[32]
Süsüşmek, karşılıklı boynuz vurmak.
süzüş- "Süsüşmek, karşılıklı boynuz vurmak." (DLTÇ, 197)
süziş- "Birbirine tos vurmak." (DÇT, 150)

[32] OSTN'de morfolojik tahlil *süg*+ş şeklinde verilmiştir.

S

Ş

şā- **IV/925** Tel. Kama çakmak.
-
şā- "1. Kama, çivi vb. çakmak. 2. İtip kakalamak, sıkıştırmak. 3. Gelinlik kız için fiyat belirlemek." (ARS, 153)

şabaḷa **IV/987** Tel. Kaşık.
-
şabala "Kaşık." (TAS, 104)

Şabat **IV/987** Kumd. Biy Nehri kıyısında yaşayan Türk boyu.
-
-

şabıḷa- **IV/988** Tel. Esnek vücudu gerdirmek ve tıkırdaması için aniden bırakmak, parmakları tıkırdatmak.
-
şabıla- "Parmakla fiske vurmak." (ATS, 160)

şabır **IV/988** Tel. Kumd. Titrek kavak.
-
-

şadraḷū **IV/973** Tel. <şadra+ḷū
Eğri büğrü, çopur yüzlü.
-
-

şağırt **IV/938** Tel. Çatırdama, gök gürültüsü.
-
-

şāḳ **IV/931** Tel. <şā-ḳ
Kama.
-
şā~şāşkak "Çivi; peş." (ATS, 161)

şaḳ I **IV/930** Tel. Demlenmiş çay posası
-
şak "1. Çay posası. 2. Mumlu kâğıt." (ATS, 161)

şaḳ II **IV/930** Alt. Tel. Leb. Zarif, kibar, zarif bir şekilde yürüme.
-
şak "Tam, kesin." (ATS, 161)
şak "Düz, dümdüz." (TAS, 104)

şaḳta- **IV/935** Alt. Tel. Leb. <şaḳ+ḷa-
Ayakla ezmek.
-
-

şāḳta- **IV/935** Tel. <şāḳ+ḷa-
Kama çakmak.
-
şāla- "Çivi çakmak." (ATS, 161)

şaḷ **IV/959** Alt. Tel. Leb. 1. (Ekmeğin üstündeki) küf.
2. Ayakkabı, eyer ve çantaların sertleşmesi için kullanılan yeşil sert deri.
-
-

şaḷbır I **IV/967** Tel. Leb. Kumd. Kaygısız, dikkatsiz, düşüncesiz, şapşal, pasaklı.
bk. şaḷtır.

şaḷbır II **IV/967** Tel. Alt. Geniş deri pantolon, şalvar.
Adam senĭ şaḷbır edĭp persĭn teḥen. "Babam sana şalvar dikip versin demişti." (P.d.V.I, 8,18)
-
şalbar~şalbır~şalmar "Şalvar, pantolon." (ATS, 161)

şaḷdraḳ **IV/966** Kumd. Tıkırtı, şıkırdama.
-
-

şaḷtır **IV/965** Tel. Kaygısız, dikkatsiz, düşüncesiz, şapşal, pasaklı.
-
şalbır "Dikkatsiz, özensiz. (ATS, 161)
şalbır "Çapaçul, pasaklı." (TAS, 104)

Şaḷyime **IV/965** Alt. Tel. Allah'ın insanları ve hayvanları emanet ettiği ilk yaratılan insan.

-

Şal Cime "Mitik metinlerde Şaŋ Cime adıyla geçer. Ülgen'in yarattığı ilk yedi erkekten biri." (TMS, 167)

şamḳaḳ **IV/993** Tel. W. =şaşḳaḳ
bk. şāşḳaḳ

şampar **IV/994** Tel. Bol pantolon, şalvar.
bk. şaḷbır II.

şanḳı **IV/948** Alt. *bk.* şaŋḳı.

şanpar **IV/950** Tel. Şalvar, bol pantolon.
bk. şaḷbır II.

şantıra- **IV/949** Tel. Sarhoş gibi sallanmak.

-

-

şaŋ **IV/942** Alt. Tel. Çan.
Şaŋ ḳaḳtı, soḳtı. "Çan çaldı."

çaŋ "Çan, büyük zil." (EDPT, 424)
çaŋ "1. Çan. 2. Zil." (DTS, 149)

şaŋ "Çan." (ATS, 161)
şaŋ "Çan." (TAS, 104)

şaŋa **IV/942** Leb. =şaŋḳa
Kızların açık bırakılmış sarkık saçları.

-

şanka~şaŋkı "1. Birkaç örgüden oluşan genç kız saçı. 2. Saç örgüleriyle süslenmiş başlık." (ATS, 162)

şaŋda I **IV/944** Alt. Tel. Leb. 1. Kabuğun iç kısmı.
2. Kayın ağacının üzerindeki yumru.

-

şaŋda "Akağaç altındaki kabuk." (ATS, 161)

şaŋda II **IV/944** Alt. Soyon askeri.

-

-

şaŋdara- **IV/944** Tel. *bk.* şaŋdıra-.

Şaŋdımı **IV/945** Tel. İlk yaratılan yedi insandan biri.

-

-

şaŋdıra- **IV/944** Tel. =şaŋra
Ses çıkarmak, çalmak.

-

-

şaŋdırat- **IV/944** Tel. *bk.* şaŋrat-.

şaŋır **IV/943** Leb. *Şaŋır pas* "Büyük at sineği."

-

şaŋır "*mit.* 1. Ormanın ruhu. 2. Tuba kabilesinde avcıların koruyucu ruhu." (ATS, 161)
şaŋır "Şamanın tören elbisesinin yenlerine dikilmiş çanların ses taklidi (bunlar kötü ruhları şamandan uzaklaştırır). (ATS, 162)
şaŋır "Mavi, gök." (DÇT, 167)
şaŋır pās "At sineği." (DLTÇ, 225)

şaŋıra- **IV/943** Tel. Leb. <şaŋır+a-
Çınlamak, ıslık çalmak.

-

şaŋkıra- "Çınlamak, metal sesi çıkarmak." (ATS, 162)
şaŋıra- "Çınlamak, tınlamak, şıngırdamak." (TAS, 104)
şaŋıra- "Islık çalmak (ok, mermi vb.), çınlamak." (DK, 272)
şıŋır- "Çığlık atmak, gıcırdamak." (DÇT, 168)

şaŋır-şuŋır **IV/943** Tel. Tıngırtı sesi.

-

şaŋırt "Şangırtı, şakırtı." (ATS, 162)
şaŋur-şuŋur "1. Tıngırtı, çınlama, şıkırtı. 2. Silak şakırdatması." (TAS, 104)

şaŋja- **IV/945** Tel. Vızıldamak, ıslık çalmak (kurşun).
Aḳ ḳarçıġam par poḷza şaŋjaġay edi kīnĭmdeŋ. "Eğer benim siyah şahinim olsaydı o benim arkamdan uçardı."

-

şaŋja- "1. Çınlamak. 2. Yüksek sesle vızıldamak." (ARSL, 873)

şaŋḳa **IV/943** Alt. *bk.* şaŋa

şaŋḳı **IV/943** Alt. 1. Yele.
2. *bk.* şaŋa.

-

-

şaŋḳıḷū **IV/943** Alt. Yeleli.

-

-

şaŋra- **IV/944** Tel. Alt. <şaŋ+ra-
Çınlamak.

-

şaŋkıra- "Çınlamak, metal sesi çıkarmak." (ATS, 162)
şıŋıra- "Zil çalmak." (ATS, 162)
şaŋıra- "Çınlamak, tınlamak, şıngırdamak." (TAS, 104)

şaŋrat- **IV/944** Tel. Alt. (Zil, çan) çalmak.
-
şaŋırat- "Çan çalmak." (TAS, 104)
şıŋırt- "Çığlık attırmak, gıcırdatmak." (DÇT, 168)

şar **IV/950** Tel. Suyun sesi.
Su şar aḳtı. "Su şırıltı ile aktı."
-
-

şarbaḳ **IV/959** Tel. <şarbaẏ-k
Her tarafa açılmış, budaklanmış.
şarbaḳ ḳaburġaḷū maḷ "Çıkıntılı kaburgası olan hayvan."
-
çarbak "Şişmiş." (ATS, 70)
şarbak "Sincap." (ATS, 162)

şarbaẏ- **IV/959** Tel. (Budak, boynuz, kol vb. için) genişlemek.
Aġaş şarbayıp turdı. "Ağaç genişleyerek büyüyordu."; *Mūzŭ şarbayıp turŭ.* "Boynuzlar genişleyerek uzuyor."
-
çarbay- "(Karın için) şişmek." (ATS, 70)
çerbey- "1. (Karın için) şişmek. 2. (Kısa boylu insan için) karnını ileri çıkarıp kibirle yürümek." (ATS, 72)
çarday- "Göbek şişerek belirginleşmek." (TAS, 12)

şarbayıt- **IV/959** Tel. <şarbaẏ-t-
Her tarafa açmak.
-
-

şarḳa **IV/954** Tel. *Aḷtın şarḳa* "Yüz dünyanın ortasındakinin toprağı."
-
-

şarḷa- **IV/955** Tel. 1. Şarlamak.
2. Cızırdamak (tavadaki yağ).
-
şarla- "Şırldamak, şırıl şırıl akmak." (TAS, 104)

şarḷama **IV/955** Tel. <şarḷa-ma
Gürültülü.
-
-

şart I **IV/955** Tel. <Ar. şart
Şart, anlaşma.
Şart aẏdıştı. "Onlar anlaşma imzaladılar."
-
çert "Yemin, ant." (ATS, 72)
çert "Ant, yemin." (TAS, 14)

şart II **IV/956** Tel. Çatırdama.
Şart kestĭ. "O tek yumrukla kenara attı."
-
-

şāş- **IV/974** Tel. Sıkışmak, tıkanıp kalmak, ilerleyememek.
Şāja otturdŭ. "Onlar sıkışık vaziyette oturdular."
-
şāl- "Kalabalıklaşmak." (ATS, 161)

şāşḳaḳ **IV/977** Tel. <şāş-ḳaḳ
Kama.
-
şāşkak~şā "Çivi; peş." (ATS, 161)

şatra I **IV/970** Tel. < Rus. шатер
Çadır.
Teŋereniŋ aḳ şatrası. "Gökyüzünün ak çadırı."
-
çadır "Çadır." (ATS, 69)
şadır "Çadır." (KRS, 132)

şatra II **IV/970** Tel. Satranç oyunu, dama oyunu.
Şatra oẏnodı. "O satranç (dama) oynadı."
-
şatra "Dama, Altay daması." (ATS, 162)

şaẏdan **IV/928** Alt. Tel. Leb. <Ar.
Şeytan.
-
şaytan "Şeytan, kötü ruh." (ATS, 162)

şaẏlū **IV/928** Tel. <şaẏ+ḷū
Saygın, önemli, iyi olan (eşya).
-
-

şelt **IV/1011** Tel. =şert?
Yemin, ant.
bk. şart I**.

şeltten- **IV/1011** Tel. <şelt+le-n-

Yemin etmek.
-
-

şemçik **IV/1021** Tel. <Rus. жемчуг
İnci.
-
-

şerebeẏ **IV/1005** Tel. <Rus. жребий
Kura.
Şerebeẏ taştadı. "Kura çekti."
-
-

şerkek **IV/1008** Tel. Kıl, sert kıl.
-
-

şert **IV/1009** Tel. <Ar. şart
1. Şart, anlaşma, sözleşme.
2. Ant, yemin.
Şert içtĭ. "Yemin etti."; *Ḳara şart içtĭ.* "O yalandan yemin etti."
bk. şart I.

şertte- **IV/1009** Tel. <şert+le-
Yemin etmeye tabi tutmak.
-
-

şertten- **IV/1009** Tel. <şertte-n-
Yemin etmek.
-
-

şıbıra- **IV/1062** Tel. Fısıldamak.
-
şıbıra- "1. Fısıldamak. 2. Hışırdamak." (ATS, 162)
şıbıra- "Fısıldamak." (TAS, 104)

şıdarı **IV/1059** Tel. Bitişik, yakın.
-
şıdar "Yaklaşık, aşağı yukarı." (ARS, 155)

şıdırı **IV/1059** Tel. =şıdarı
Çok yakın, bitişiğinde.
bk. şıdarı**.

şıdırım **IV/1059** Tel. *bk.* şıdırış.

şıdırış **IV/1059** Tel. <şıdırı-ş
Komşu, yanaşık.
-
-

şıḳa **IV/1044** Tel. Bir yere kadar.
-
-

şıḳa- **IV/1044** Tel. W. Zorlamak, hedef almak.
-
şıka- "Hedef almak." (ATS, 162)

şıḳaḳ **IV/1044** Alt. Barut çantası.
-
şıkak "Barut kutusu, barutluk." (ARSL, 8909

şıḳşıt **IV/1045** Tel. Şakak.
-
şıkşıt "Şakak." (ARSL, 891)

şıla- I **IV/1055** Kumd. (Yılan için) tıslamak, zorlu ve sesli sesli homurdanmak, hırıldamak.
-
şıla- "(Yılan için) tıslamak." (DK, 272)

şıla- II **IV/1055** Tel. Alt. Yargılamak, sorguya çekmek, işi mahkemede araştırmak.
Kilinçek-sayın aldınaŋ şılayır. "Her ceza mahkemede kendi kendine sorgulanır." (Tel.)
-
şıla- "1. Soruşturmak. 2. Sondaj yapmak." (ATS, 162)
şıla- "Sıvamak, sürmek." (TAS, 104)

şılaltı **IV/1055** Tel. <şıla-l-tı
Sorgu.
-
-

şılba **IV/1057** Tel. Sapan.
-
-

şılı- **IV/1055** Tel. Kesilmiş hayvanın etini sıyırmak.
-
şılı- "Et ayırmak, etleri kemiklerinden ayırmak." (TAS, 104)

şılıra- **IV/1055** Tel. (Su için) kaynamak, fokurdamak.
-
şılıra- "(Su için) kaynamak, fokurdamak." (ATS, 162)

şılırat- **IV/1055** Tel. Şıpırtı sesi çıkarmak.
Çıçḳan su şılıratḳandĭ. "Farenin suyu şı-

Ş

pırdattığı gibi.”
-
-

şıḷtaḳ **IV/1057** Alt. Tel. Fırsat, bahane, elverişli fırsat.
-
şıltak “Neden, bahane, sebep, fırsat.” (ATS, 162)
şıltık “Neden, sebep.” (DK, 272)
şıḷtaḳtan- IV/1057 Alt. Tel. <şıḷtaḳ+ḷa-n- Durumu kullanmak.
-
şıltaktan- “Bahane, fırsat bulmak.” (ATS, 162)

şıḷtū **IV/1057** Tel. *bk.* şıḷtaḳ.
-
şıltu “Bahane, neden.” (ATS, 162)

şım **IV/1064** Leb. Sessiz.
Şım poḷdı. “O sessizleşti.”
-
çım “Sessizlik.” (ATS, 73)
şıŋ “Sessizlik, sükûnet.” (ARSL, 893)

şımda- **IV/1065** Alt. Tel. Leb. Acele etmek.
-
-

şımdaḳ **IV/1066** Alt. <şımda-ḳ Aceleci.
-
-

şımdat- **IV/1066** Alt. Tel. <şımda-t- Acele ettirmek.
-
-

şımġa **IV/1065** Alt. Aceleci.
-
-

şıŋ **IV/1047** Tel. Ağırlık, yük.
-
şıŋ “Yansıma kelime.” (ATS, 162)

şıŋır **IV/1047** Tel. Çınlama, şıkırdama
Şıŋır şıŋır (deyim)
-
-

şıŋıra- **IV/1047** Tel. <şıŋır+a- Çınlamak.
-
şıŋıra- “Zil çalmak.” (ATS, 162)

şıŋırḷa- **IV/1047** Tel. <şıŋır+ḷa- Çınlamak, şıkırdamak.
-
-

şıŋırḷat- **IV/1047** Tel. <şıŋırḷa-t- Çınlamak, şıkırtı sesi çıkarmak.
Külüş şıŋırḷattı. “Anahtarlarla şıkırtı sesi çıkarttı.”
-
-

şıŋırḷū **IV/1048** Tel. <şıŋır+ḷū Şıkırdayan.
-
-

şıŋḳıḷda- **IV/1048** Tel. Alt. Yüksek, ince ses çıkarmak.
-
şıŋkılda- “Çınlamak.” (ATS, 162)

şıŋḳıḷdaḳ **IV/1048** Tel. <şıŋḳıḷda-ḳ (Demir, çan vb. için) çınlayan.
-
şıŋkıldak “Çınlayan.” (ATS, 162)

şıŋra- **IV/1048** Alt. Çınlamak.
-
şıŋıra- “Zil çalmak.” (ATS, 162)

şıra **IV/1051** Tel. Leb. Felaket, ıstırap.
-
şıra “Istırap, acı.” (ATS, 162)
şıra “1. Azap, ıstırap. 2. Felaket.” (TAS, 104)

şıraḳ **IV/1052** Tel. *bk.* şıẏraḳ.

şıraḷa- **IV/1052** Tel. Leb. <şıra+ḷa- Eziyet etmek.
-
şırala- “Istırap çektirmek.” (ATS, 162)
çırala- “Azap çekmek, ıstırap çekmek, sıkıntı çekmek.” (TAS, 104)
şırala- “Azap çekmek, eziyet çekmek.” (DK, 273)
çırala-~şırala- “Azap çekmek, ıstırap çekmek; zorlanmak.” (DÇT, 167, 168)

şıraḷan- **IV/1052** Tel. <şıraḷa-n- Azap çekmek, endişelenmek.
Şıraḷanıp yürgender mā onçoġor kelĭger! “Azap çekenler, hepiniz bana gelin!”
-
şıralan- “Istırap çekmek.” (ATS, 162)

şıraḷū **IV/1052** Tel. <şıra+ḷū

Eziyet edilen.
-
-

şırda **IV/1059** Tel. *bk.* şıdırı.

şırdaḳ **IV/1059** Leb. Çatırtı.
-
şırdak "Çatırtı, tıkırtı." (DK, 272)

şırḳa **IV/1052** Alt. Yara.
-
şırka "Yara." (ATS, 162)

şırḳıra- **IV/1052** Tel. Alt. Şırıldamak.
-
şırkıra- "(Dere için) şırıldamak." (ATS, 162)

şırḷa-[1] **IV/1052** Alt. Tel. <şır+ḷa-
(Kaynayan su için) ses çıkarmak.
-
şılıra- "(Su için) kaynamak, fokurdamak." (ATS, 162)
şırla- "Cızırdamak." (DK, 273)

şıẏdam **IV/1041** Tel. Alt. Leb. Değnek, sopa.
-
şıydam "Değnek, sırık." (ATS, 163)

şıẏdamda- **IV/1041** Tel. <şıẏdam+ḷa-
Sopa ile vurmak.
-
şıydamda- "Değnekle vurmak." (ATS, 163)

şıẏdı- **IV/1041** Tel. Alt. Hazırlamak, toplamak, donatmak.
Yarġı şıẏdıp saḷdı. "O hüküm verdi."
-
şıydı- "Toplamak, donatmak." (ARSL, 889)

şıẏdın- **IV/1041** Tel. <şıẏdı-n-
Toplanmak, hazırlanmak.
-
şıydın- "(Yola) hazırlanmak." (ATS, 163)
şaydın-~şıydın- "Toplanmak." (DÇT, 167)

şıẏman- **IV/1041** Tel. Kuyruk sallamak.
-
şıyman- "(At, inek için) kuyruk sallamak." (ATS, 163)

şıẏraḳ **IV/1041** Tel. (Hayvanlarda) ayaktan dize kadar olan bölge.
-
şıyrak "Aşık (hayvanın ayağının alt bölümü)." (ATS, 162)

şibē **IV/1089** Tel. Alt. Kale, bent, dağ geçiti.
-
şibe~şibē "Kale." (ATS, 163)

şibeken- **IV/1089** Tel. W. Duvarla çevrelenmek.
-
-

şibēle- **IV/1089** Tel. <şibē+le-
Bentle korunmak, güçlenmek.
-
-

şibēlen- **IV/1089** Tel. <şibēle-n-
Bentle korunmak.
-
şibēlen- "Bent çekmek, korumak, savunmaya almak, sağlamlaştırmak." (ARSL, 876)

şibiḥe **IV/1089** Tel. Alt. Tub. =şibege
Biz, tığ.
-
şüvē~şüvō-~şibege~şübēy "Biz, tığ." (ATS, 105)
şibege "Biz, tığ." (TAS, 105)
şibe~şübe "Biz, tığ." (KRS, 136)

şīdam **IV/1080** Tel. Leb. Sırık, sopa, çubuk.
bk. şıẏdam.

şīdamda- **IV/1080** Tel. <şīdam+ḷa-
Sopayla dövmek.
bk. şıẏdamda-

şīdamna- **IV/1080** Leb. *bk.* şıẏdamda-

şide- I **IV/1080** Tel. Dikmek, tamir etmek, iple dikmek.
-
şide- "Dikmek." (ATS, 163)
şide- "Dikmek, dikişle tutturmak." (TAS, 105)

şide- II **IV/1081** Tel. Leb. Ayak diremek, direnmek.

[1] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

-
şide- "Dayak koymak, desteklemek." (TAS, 105)

şiden- **IV/1081** Tel. <şide-n-
İnatçı olmak.
-
şiden- "Dayanmak." (TAS, 105)

şidencik **IV/1081** Leb. *bk.* şidençēk.

şidençēk **IV/1081** Tel. <şiden-çēk
İnatçı.
Şidençēk at "Huysuz, inatçı at"
-
-

şidençĭk **IV/1081** Tel. <şiden-çik
bk. şidençēk.

şidenū **IV/1081** Tel. İnat.
-
-

şidet- **IV/1081** Tel. Leb. <şide-t-
Diretmek.
-
-

şidū I **IV/1082** Tel. <şit-ū
Eğreti dikiş.
-
şidü "Dikiş yeri." (TAS, 105)

şidū II **IV/1082** Tel. <şide-ū
Destek, dayanak.
-
şidü "Dayanak, destek. (TAS, 105)

şidūçi **IV/1082** Tel. <şit-ū+çi
Hâkim, yargıç.
-
-

Şigimini **IV/1068** Tel. W. Maydere tarafından yazılan dünyanın var oluşu kitabını yeniden yazan üç yazardan biri.
-
-

şikir **IV/1067** Tel. Şeker.
-
çikir~şikir "Şeker." (ATS, 75, 163)
şikir "Şeker." (TAS, 105)

şilbĭ **IV/1080** Tel. Bağcık.
-
çilbi~şilbi "Bağ, sicim, kaytan; düğme." (ATS, 75, 163)

şilēmir **IV/1078** Tel. Lanetli, şeytan, kötü ruh.
-
şilemir "*mit.* Şeytan, kötü ruh." (ATS, 163)
şlebir~şlemir "Alçak~aşağılık." (DÇT, 167)

şileẏ **IV/1077** Tub. Leb. <Rus. шлея
Hamut kayışı; atı arabaya bağlarken kullanılan, atın arka kısmındaki kayış.
-
-

şili I **IV/1078** Alt. Tel. Leb. Cam, cam şişe, cam tabak.
-
şil~şili "Cam; cam kap." (ATS, 163)
şili "Cam." (DK, 272)

şili II **IV/1078** Tel. Leb. Kalın boyun damarı.
-
çili~şili "Boyun damarı." (ATS, 75, 163)
şili "Boyun kirişi." (TAS, 105)

şilte- **IV/1079** Tel. Küfretmek, sövmek.
-
şilte- "Küfretmek, lanet etmek." (ATS, 163)

şiltemir **IV/1079** Tel. W. Küfretmeyi seven.
-
-

şilten- **IV/1079** Tel. <şilte-n-
Yemin etmek.
-
-

şinjile- **IV/1070** Tel. Çeşidine göre ayırmak, bakmak, denemek, denetlemek.
-
şiŋjile- "1. (İşi) incelemek. 2. Denemek, kontrol etmek." (ATS, 163)
şiŋjüle- "Denemek, incelemek." (ATS, 163)

şirdeḥe **IV/1076** Tel. *bk.* şirdek.

şirdek **IV/1075** Tel. Döşek.
-
şirdek "Keçe yatak ya da aynı işlevi gören eşya." (ARS, 154)

Ş

şirē **IV/1071** Tel. Töl. 1. Kurban zamanında kullanılan kayın ağacının dallarından hazırlanan döşeme.
2. Kilise mihrabı, sunak yeri.
-
şire I~şirē "Taht; *mec.* Darağacı." (ATS, 163)
şire II "Kurbanlık et için örgü sepet." (ATS, 163)

şiri **IV/1071** Tel. 1. Boyun kirişi.
2. Kement dikmek amacıyla kullanılacak olan dumanlanmış, islenmiş deri.
-
şili "Boyun damarı." (ATS, 163)
şili "Boyun kirişi." (TAS, 105)

şirke **IV/1074** Tel. Kiriş.
-
-

şirt **IV/1075** Tel. Alt. Leb. 1. Çatırdama.
Menïŋ sōgŭm şirt etken. "Benim kemiklerim çatırdamıştı."
2. Sancı, keskin ağrı.
Yüregïne şirt etken. "Kalbinde keskin bir sancı hissetmişti, o yüzden çok korkmuştu."
-
şirt "Çatırtı." (ATS, 163)

şirtilde- **IV/1075** Tel. Alt. Korkmak, titremek.
-
şirtilde- "Telaşlanmak, endişelenmek." (ARSL, 879)

şit- **IV/1080** Tel. Alt. Hazırlamak, karar vermek, yargılamak.
-
-

şoġor **IV/1025** Tel. W. Düdük.
-
şōr "Düdük, kaval, şor, Altayların millî müzik aleti." (ATS, 163)
şōr "Düdük, kaval." (DÇT, 167)

şoġorçı **IV/1025** Tel. <şoġor+çı
Düdük çalmak.
-
-

şoġorḷo- **IV/1025** Tel. 1. Düdük çalmak.
2. Şırıldamak (su).
-
şōrlo-~şorlo- "Gürlemek (nehir, ırmak, şelalenin çıkardığı ses.)" (ATS, 163)
şorlo- "Şarıldamak." (TAS, 105)

şoḳ I **IV/1022** Tel. Alt. Kötülük.
Şoḳ ettï. "Ona kötülük yaptı." (Tel.)
çōk "Kötü, işe yaramaz." (EDPT, 405)
çoḳ "1. Alçak, aşağılık, kötü. 2. Çok, pek çok, gayet." (DTS, 164)
şok "Zarar, kötü niyet." (ATS, 163)
şok "Kin, intikam." (TAS, 105)

şoḳ II **IV/1022** Tel. Kumd. Leb. Onay bildiren ünlem.
şoḳ şoḳ (deyim)
-
-

şoḳçı **IV/1025** Tel. <şoḳ+çı
Kötülük yapan.
-
şokçı "Zararcı." (ATS, 163)

şoḳto- **IV/1025** Tel. <şoḳ+to-
Kötülük yapmak.
-
şokto- "Kötü bir şey yapmak." (ATS, 163)

şoŋḳor **IV/1026** Alt. Şahin, doğan.
sıŋkur "Yırtıcı bir kuş, akdoğan." (EDPT, 838)
soŋḳur ~ suŋḳur "Akdoğan, ala sungur." (DTS, 539)
şoŋkor "Şahin." (ATS, 163)

şopçı **IV/1033** Tel. Baykuş.
-
-

şor I **IV/1027** Alt. Leb. Kader, yazgı, talihsizlik.
-
şor "Başarısızlık." (ATS, 163)

Şor II **IV/1027** Tel. Alt. Kondoma'daki Türk boyu.
Kara Şor, Sarı Şor Üzüt Şor; Şordıŋ şorı, şortan minï! "Kara Şor, Sarı Şor, turna balığının kulağı!"
-
Şor "Şor kabilesi." (DK, 272)

şōr **IV/1027** Tel. Kumd. *bk.* şoġor.

şōrçı **IV/1029** Tel. Alt. *bk.* şoġorçı.

şorḷo- **IV/1029** Tel. <şor+ḷa-

Çağıldamak, şırıldamak (su).
-
şōrlo-~şorlo- "Gürlemek (nehir, ırmak, şelalenin çıkardığı ses.)" (ATS, 163)
şorlo- "Şarıldamak." (TAS, 105)
şarla- "Çağıldamak." (DÇT, 167)

şōrḷo- IV/1029 Tel. Düdük çalmak.
bk. şoġorḷo-

şorḷū IV/1029 Tel. Alt. <şor+ḷū
Kaderi tarafından takip edilen, mutsuz.
-
-

şoẏ IV/1022 Tel. Dökme demir.
-
çoy "Font, dökme demir." (ATS, 77)
çöy "Çelik." (TAS, 18)

şȍdö- IV/1038 Alt. Diz çökmek.
bk. çöḥödö-**.

şȍdöt- IV/1038 Alt. Diz çöktürmek.
-
-

şökşū̄ IV/1035 Leb. Zincir.
-
-

şömüş IV/1039 Leb. Büyük kepçe.
-
-

şörmün IV/1037 Alt. Yaban arısı, eşek arısı.
-
şorşun "Eşek arısı." (ATS, 163)

şujaḷ- IV/1105 Tel. Kırılmak
Köp aġaş pajı şujaḷdı. "Birçok ağaç uçları kırıldı."
-
-

şūḷa- IV/1102 Alt. Tel. <şū+ḷa-
Gürültü yapmak, bağırmak.
-
şūla- "(Kaynayan su, rüzgâr için) gürültü çıkarmak." (ATS, 164)
şūla- "Uğuldamak, gürüldemek, gürültü çıkarmak." (TAS, 105)

şuḷumıs IV/1102 Tel. Alt. 1. Kurnaz. 2. Kötü ruh, maymun.
-
şulmus "1. *mit.* İnsana zarar veren kötü ruh. *mec.* Kurnaz, çevik, atik." (ATS, 163)
şulmus "1. Açıkgöz. 2. Bahadırların ismi." (DÇT, 167)

şūnda- IV/1098 Alt. <şūn+ḷa-
Büyük ağ ile balık tutmak.
-
-

şuŋu- IV/1097 Leb. Alt. Rüzgâr gibi (sert, şiddetli, çok hızlı) uçmak.
-
şuŋu- "Çok hızlı gitmek." (ARSL, 884)

şur IV/1099 Tel. *Şur topçı* "Çin'den getirilmiş yuvarlak kırmızı düğmeler"
-
-

şūrġan IV/1101 Alt. Leb. Kar fırtınası, tipi.
-
şūrgan "Kar fırtınası, tipi." (ATS, 164)

şurġūn IV/1101 Tel. Hızlı, büyük bir hızla.
-
-

şū̄- IV/1107 Tel. Ağ ile balık tutmak.
Keme edĭp şū̄p yat. "O kendisine tekne yapıp balık tutmaya başladı."
-
şū̄- "l. Düşünmek; mırıldanarak söylemek. 2. Süzmek, süzgeçten geçirmek. 3. Ağla balık yakalamak." (ATS, 164)

şüleŋi IV/1111 Tel. Temiçiye[2] tabi olan, vergi toplayan memur.
-
şüleŋi "Vergi toplayıcı." (ARSL, 886)

şülöŋü IV/1111 Alt. *bk.* şüleŋi.

şülü- IV/1111 Alt. Erimek.
-
-

şülük IV/1111 Tel. Sülük.
bk. çülük.**

şülüzün IV/1111 Tel. Vaşak.
ḳoẏ şülüzün (deyim)

[2] temiçi: Zaysandan sonra ikinci rütbe sahibi.

Ş

-
şülüzin "Vaşak." (ATS, 164)
şülüzin "Vaşak." (TAS, 105)

şū̄n **IV/1109** Tel. Kumd. <şū̄-n
Büyük ağ.
Şū̄n tarttı. "Ağ ile balık tuttu."
-
şū̄n "Sürtme ağ." (ATS, 164)
şū̄n "Balık ağı, sürtme ağı." (TAS, 105)

şū̄r- **IV/1109** Tel. Havada kanat çalmak (vahşi kuşlar).
-
-

şürmeş **IV/1110** Tel. Genç kız örgüleri.
Şürmeş çaçaġı "Genç kızlarda örgü saçağı."
bk. çürmeş**.

şürmeştū̄ **IV/1110** Tel. Örgülü kız.
-
-

şüttü- **IV/1112** Tel. Dua etmek, kiliseye hizmet etmek.
Ḳudaẏġa şüttüdŭ. "Allah'a dua etti."
-
-

şüttül- **IV/1112** Tel. <şüttü-l
bk. şüttü-.

şüttülḥen **IV/1112** Tel. <şüttül-ken
Tanrıya hizmet etme.
-
-

şüttümel **IV/1112** Tel. *bk.* şüttülḥen[3].

[3] OSTN'de bu kelime şüttülgen yazılmıştır.

T

tā **III/763** Alt. Tel. Leb. 1. Şüphe, şaşkınlık ünlemi.
Tā men bilbessim! "Öyle mi? Bilmiyorum!"
2. *tā…tā* "Ya…ya da, … mi … mi.".
Tā yaḳşı tā yaman, ḳayḋaŋ pileẏn? "İyi mi kötü mü, bunu nerden bileyim?" (Alt.)
3. *tā-tā* ya da *tē-tē*: Kelimelerden sonra enklitik olarak kullanılır:
Kemdidē kemnĭŋdē "Kimin olursa olsun"; *ne dē* "Her ne olursa"; *Ḳandīdā kijinĭŋ poḷzo* " Her kime ait olursa" *Yamandā poḷza üyŭŋ poḷzın, yamāndā poḷzo köçöŋ poḷzın!* "Kötü de olsa kendi evin olsun, bulamaç olsa da kendi aşın olsun! (atasözü)"; *Arıḳtā poḷzo semiske pāḷa, astā poḷzo köpkö pāḷa!* "Zayıf da olsa semiz, az da olsa çok gör! (atasözü)" (Tel.); *Ūrḷap yatḳan kijinĭ körzödō aẏtpas*. "Kimin çaldığını (hırsızlık) görse de bunu söylemez!"(Alt.)

-

ta I "*edat* da." (ATS, 164)
ta II "(Olumsuz ifadelerde) ne…ne…; ya … ya …" (ATS, 164)
ta "Ne… ne… anlamında olumsuzluk bildiren bağlaç." (TAS, 106)
ta "Da, de, dahi." (DK, 249)
da~de~ta "Ve, ile" (DÇT, 111, 151)

tabacı **III/968** Leb. =taban
Kızağın kayan kısmı.

-

tabacı "Kızağın kayan kısmı." (DLTÇ, 199)
tapaç "Kızağın kayan kısmı." (DLTÇ, 201)

tabaḳ **III/961** Alt. Tel. Leb. Tabak, çanak.
Taş tabaḳ "Toprak çanak." (Alt.)

-

tabak "Ağaç tabak, tabak." (ATS, 164)
tabak "Tabak." (TAS, 106)

tabaḷğa **III/968** Tel. Alt. Beyit, kıta, bent.

-

-

taban **III/963** Leb. 1. (Ayak veya ayakkabı için) taban.
2. Bir şeyin aşağı tarafı.
3. Pürüzsüz, düz yer; düz, pürüzsüz harman yeri.

taban "Ayak tabanı." (EDPT, 441)
taban "Ayak, taban." (DTS, 557)

taman "1. (Ayakkabı için) taban; (ayak için) taban. 2. (Kızaktaki) ayak. 3. Dağ eteği." (ATS, 167)
taman "Taban." (TAS, 107)
tabān~taban~tavan "Ayak, taban." (DK, 250, 251)
taman "Taban." (DÇT, 152)

tabar **III/966** Alt. Tel. Leb. Ürün, mal, mülk.

tavar "Besi hayvanı; cansız mal mülk." (EDPT, 442)
tabar~tavar "Eşya, mal, mülk; mahsul, ürün." (DTS, 557, 575)

tabar "Mal." (ATS, 164)
tovar "Mal, mülk." (DK, 254)
tavar "Kumaş, madde." (DLTÇ, 200)

tabar- **III/967** Tel. <taba-r-
Bir şeye çarpmak (vurmak), birilerine saldırmak.
Salḳın tüştŭ üyŭne tabardı. "Rüzgâr çıktı ve evi vurdu."

tabrī- "Tepinmek, hoplayıp zıplamak." (EDPT, 443)
taprı- "Sıçramak, hoplayıp zıplamak." (DTS, 567)

tabar- "1. Saldırmak. 2. Değmek, dokunmak. 3. Çıkagelmek." (ATS, 164)
tabar- "1 Dokunmak, (hedefe) denk getirmek. 2. Saldırmak." (DÇT, 151)

tabarıjū **III/967** Tel. <tabarış-ū, =tabarū

Saldırı, çarpışma.
-
tabarış~tabaru "Saldırı." (ATS, 164)

tabarış- **III/967** Tel. <tabar-ş-
Birbirine rastlamak (çarpışmak), birbirine saldırmak.
Pir kiji maḷğa tabarıjıp öldŭ, pir kiji turğan ağaşḳa tabarıjıp öldĭ. "Biri hayvana çarpıp öldü, diğeri oradaki ağaca çarpıp öldü"; *Ḳaḷıḳ ḳaḷıḳ pıḷa yurt yurtpıḷa tabarıjar.* "Boylar ve halklar birbirlerine saldırdılar."
tabrış- "(Develer için) zıplamak, birlikte zıplamak." (EDPT, 445)
tabarış- "Saldırmak, birbirine değmek."
tabarış- "Buluşmak, bir araya gelmek, karşılaşmak." (DÇT, 151)

tabartḳa **III/968** Tel. <Rus. табакерка
Tütün kutusu, tabaka.
-
-

tabarū **III/967** Tel. <tabar-ū
Saldırı, baskın.
-
tabaru "Saldırı, akın." (ATS, 164)
tabaru "Hücum, saldırı." (TAS, 106)

tabaş **III/968** Tel. =tabaŋ
1.Taban; avuç.
2. Yüzen kanatlı hayvanların ayağındaki perde.
3. Tekerlek jantı.
-
tabaş "(Hayvan ve kuşlarda) pençe." (ATS, 164)
tabaş "Avuç." (TAS, 106)

tabaşta- **III/969** Tel. <tabaş+ḷa-
Avuç içine almak, avuç avuç ölçmek.
-
-

tabaştū **III/969** Tel. <tabaş+ḷū
Ayağı perdeli (yüzen kanatlı hayvanlar için).
-
-

tabı I **III/969** Alt. Tel. Leb. Pamuklu kumaş.
-
-

tabı II **III/969** Tel. 1. Yonga.
2. Kurban kesilen direklere yerleştirilen ahşap kuşlar.
-
-

tabıḷ- **III/971** Alt. Tel. Leb. <tap-ḷ-
Bulunmak.
Kiji mında tabıḷmas. "Burada insanlar bulunmaz." (Tel.); *Et tabıḷsa yĭrsĭn.* "Et bulunursa, yersin." (Alt.)
tapıl- "*edilgen* Bulunmak." (EDPT, 439)
tapul- "*edilgen* Bulunmak." (DTS, 568)
tabıl- "Bulunmak." (ATS, 165)
tabıl- "Bulunmak, ortaya çıkmak." (TAS, 106)
tavul- "Yakalanmak, bulunmak." (DÇT, 151)

tabıḷa **III/971** Tel. <tap+pıḷa
Kademeli olarak, isteğe göre, kendi isteği ile.
-
-

tabıḷan- **III/971** Tel. Keyfine göre davranmak, özgürce davranmak, özgür olmak.
Tabıḷanıp yürgen kiji. "Keyfine göre davranan, özgür kişi."
taplā- "Memnun olmak, tatmin olmak." (EDPT, 440)
tapla- "Onaylamak, rıza göstermek, sevmek." (DTS, 567)
tabıla- "1. Yavaşlatmak. 2. Keyfince davranmak." (ATS, 165)
tabılan- I"Keyfi olmak, bağımsız olmak." (ATS, 165)
tabılan- II "Yavaşlamış olmak." (TAS, 165)

tabıḷğı **III/972** Tel. Alt. Bal bitkisi (Lat. *spiraea altaica*).
-
tabılgı "Çayır melikesi." (ATS, 165)

tabın **III/970** Tel. <tap+ın
Yavaş yavaş, acele etmeden.
tapınça "Arzuya göre, istediği kadar." (EUES, 674)
tabınça "1. Yavaş, yavaş yavaş. 2. Daha sonra." (ATS, 165)

tabına- **III/970** Tel. İnatçı, dikbaşlı davranmak.

T

-
-

tabır I **III/970** Tel. Bir oyun türü. (Oyuncular iki takıma ayrılırlar. Birbirlerinin elini tutar ve şarkı söyleyerek birbirlerine doğru giderler. Kendi sırasındaki rakibin geçmesine izin veren karşı takıma geçer.)
-
tabır "*tabır kojoŋ* Karşılıklı söylenen şarkı. 2. *tabır tobur* (yağmur damlalarının sesini yansıtan kelime) tapır tapır." (ATS, 165)
tabır "Bahar bayramında söylenen şarkı." (TAS, 106)
tabır "Şarkı." (DLTÇ, 199)

tabır II **III/971** Leb. *bk.* tamır.

tabıraḳ **III/971** Tel. =tabraḳ
Çabuk, hızlı, çabucak.
-
-

tabırġa **III/971** Tel. Turani misk geyiği (Lat. *moschus moschiferus*).
-
tabırgı "Misk geyiği." (TAS, 106)
tobırgu "Kabarga, boynuzsuz Sibirya geyiği." (GSATA, 513)

tabış I **III/973** Alt. Tel. Leb. Ses, insan sesi, söylenti, haber.
Ne tabış par? Tabış yoġıla! "Ne haber var? (Ne haber?) Haber yok! (Görüşenlerin selamlaşması)" (Alt.); *Tabış çıḳtı.* "Dedikodu çıktı." (Tel.); *Tabış yettirdi.* "Beni haberdar etti." (Tel.); *Tabışḳa kirgen.* "(Onunla ilgili kötü konuşuyorlar) dile düştü." (Tel.); *Yūdıŋ tabıjın uġarıġar!* "Düşmanla ilgili söylentilerden haberdar olun!" (Alt.)
tavış "Ses; gürültülü olmayan yumuşak ses." (EDPT, 446)
tavış~tavuş "Ses." (DTS, 575)
tabış "1. Ses. 2. Söylenti, haber. 3. Gürültü." (ATS, 165)
tabış "1. Ses, seda. 2. Haber. 3. Gürültü." (TAS, 106)
tabış~tavış "Ses." (DK, 250)
tavış "Ses." (DLTÇ, 200)
tabış "Ses, gürültü." (DÇT, 151)

tabış- II **III/974** Alt. Tel. Leb. <tap-ş-
1. Birbirini bulmak, karşılaşmak.
Ekki yaman tabışsa el ḳuḷaḳḳa amır yoḳ. "Eğer iki kötü kişi görüşürse, halkın rahatı olmaz (atasözü)"
2. Birleşmek, barışmak.
tapış- "Buluşmak, karşılaşmak." (EDPT, 446)
tapış- "Birbirini bulmak. 2. Tartışmak, bozuşmak." (DTS, 567)
tabış-"Birlikte bulmak, birbirini bulmak." (ATS, 165)
tabış- "Birbirini bulmak." (DÇT, 151)

tabışḳaḳ **III/974** Tel. Alt. <tabış-ḳaḳ
Bilmece.
Pu tabışḳaḳtı tap. "Bu bilmeceyi çöz!"; *Tabışḳaḳ aẏttı.* "Bilmece sordu."
tapuzġuk "Bilmece." (EDPT, 448)
tapzuguk "Bilmece." (DTS, 568)
tabışkak "Bilmece; muammalı konuşma." (ATS, 165)
tabışkak "Bilmece." (TAS, 106)
tabıjak "Bilmece." (DK, 250)
tabışkak "Bilmece." (DLTÇ, 199)
taptırgış "Bilmece." (DLTÇ, 201)
tabıskak~tavısak "Bilmece." (DÇT, 151)

tabışḳaḳta- **III/974** Tel. Alt. <tabışḳaḳ+ḷa-
Bilmece sormak.
-
tabışkakta- "Bilmece sormak." (ARSL, 637)

tabışta- **III/975** Alt. <tabış+ḷa-
Selamlamak.
tavışlā- "Ses çıkarmak." (EDPT, 447)
tavuşla- "Gürültü yapmak, ses çıkarmak." (DTS, 576)
tabışta- "Bağırmak." (ATS, 165)

tabıştan- **III/975** Alt. Tel. <tabışta-n-
Gürültü yapmak, bağırmak, yüksek sesle konuşmak, şarkı söylemek (kuşlar).
-
tabıştan- "Ses çıkarmak." (ATS, 165)
tabıştan- "Gürültü yapmak." (TAS, 106)
tavıştan- "Ses çıkarmak." (DK, 250)
tabıştan- "Tıngırdatmak." (DÇT, 151)

tabıştanış- **III/975** Tel. Alt. <tabıştan-ş-
Birlikte gürültü yapmak, tartışmak.
-

T

tabıştaş- "Birlikte bağırmak; birbirine yeni haberler sormak." (ATS, 165)

tabıştaş- **III/975** Alt. <tabışta-ş-
Birbirini selamlamak, selamlaşmak.
-
tabıştaş- "Birlikte bağırmak; birbirine yeni haberler sormak." (ATS, 165)

tabıştır- **III/975** Tel. Alt. <tabış-tır-
Yerine yetiştirmek, göndermek, birleştirmek, götürmek, bir araya getirtmek.
-
tabıştır- "1. Verdirmek. 2. Birleştirmek, kavuşturmak." (ATS, 165)

tabū **III/977** Tel. Tapma, saygı, dindarlık (şaman ifadesi)
tapıġ "Hizmet." (EDPT, 437)
tapuġ~tapuḳ "1. Hizmet. 2. Tapma, hayranlık." (DTS, 567, 568)
tabu "1. Bulunma. 2. Ücret, kazanç. 3. Buluş." (ATS, 165)

taçḳa- **III/912** Leb. Yoğurmak.
-
-

taġas- **III/797** Tel. İpleri çözmek (kumaş), çözmek, gevşetmek (el örgüsü), çözmek (balık ağı, ip), kırmak, parçalamak, yıkmak, mahvetmek, yok etmek.
-
tagas- I "Saç örgüsünü dağıtmak, çözmek." (TAS, 106)
tagas- II "Parçalamak, yıkmak." (TAS, 106)

taġaya **III/796** Tel. *bk.* taḳıya.

taġı **III/798** Leb. Yine.
takı "Ve, üstelik, da, de." (EDPT, 466)
taḳı "1. Hâlâ, henüz. 2. (Olumsuz fiil veya sıfat-fiillerden önce) –dığı sürece. 3. Üstüne, ek olarak, ve (karmaşık sayıların birleşiminde). 3. Ve, da/de, ayrıca." (DTS, 568)
-

taġım **III/800** Tub. Leb. Tel. Dizin arka tarafı.
bk. taḳım.

taġın- **III/798** Tel. <taḳ-n-
1. Kendini bağlamak, iliştirmek, bir şeye sıkı şekilde bağlı olmak.
2. Kanat açmak. (Tel. W.)
-
tagın- "1. Giymek. 2. Takınmak." (TAS, 106)

taġır **III/798** Tel. Çıngırak.
takır "Yansıma söz." (EDPT, 471)
-

taġırat- **III/798** Tel. Vurmak, tıklatmak, takırdatmak, davul çalmak.
taḳır taḳır ėt- "Tıkırdatmak, tıklatmak, çınlatmak." (DTS, 568)
-

taġırt **III/800** Tel. Tıkırtı, vurma sesi.
-
-

taġıs- **III/800** Tel. *bk.* taġas-.

taġra- **III/800** Tel. Ses çıkarmak.
-
-

taġrat- **III/800** Tel. <taġra-t-
Takırdatmak, gürültü yapmak.
-
-

taġū **III/800** Tub. Engel.
Taġū ḳıl. "Engel ol."
-
-

taġūḷa- **III/800** Tub. <taġū+ḷa-
Engel olmak.
-
-

taġūḷıḳ **III/800** Tub. <taġū+ḷıḳ
Engel.
-
-

tağ **III/795** Leb. Dağ, dağlar.
bk. tū.

tajaḳ **III/944** Tel. Erkek cinsiyet organı, taşak, haya.
taşak "Testis, erbezi." (EDPT, 562)
taşaḳ "Testis, testis torbası, taşak." (DTS, 572)
tajak "1. Torba, haya, er bezi (yumurtalıklarla birlikte." (ATS, 165)
tajak "Skrotum, haya, er bezi." (DÇT, 151)

tajı- **III/945** Alt. Tel. Leb. 1. Taşımak, çekmek, sürüklemek.

T

2. Vurmak, yumruklamak, el ile vurmak.
Ḳoḷı bıḷa anıŋ yüzŭnö tajıb ī̆dĭ. "O onun yüzüne tokat attı."
taşū- "Taşımak." (EDPT, 561)
taşu- "Taşımak, sürüklemek." (DTS, 573)
tajı- "1. Vurmak. 2 Getirmek, (eşya) taşımak." (ATS, 165)
tajı- "Taşımak, çekmek, sürüklemek." (DK, 252)
tājı- "1. Taşımak. 2. Vurmak, yumruk atmak." (DÇT, 151)

tajıçaḳ **III/945** Tel. <taş+çaḳ
Küçük taş.
-
-

tajıḷ- **III/945** Alt. Tel. Leb. <tajı-ḷ-
Çekilmiş, taşınmış, sürüklenmiş olmak.
-
tajıl- "*edilgen* 1. Vurulmak. 2. Getirilmek; taşınmak." (ATS, 165)

tajıt- **III/945** Alt. Tel. <tajı-t-
Taşıtmak.
taşut- "Taşıtmak." (EDPT, 561)
taşut- "Taşıtmak." (DTS, 573)
tajıt- "1. Vurdurmak. 2. (Eşya) taşıtmak." (ATS, 165)

tajūr **III/945** Alt. Alkollü içki saklamak için kullanılan deri matara.
-
tajūr "(İçki, süt için) deri, matara." (ATS, 165)
tajūr "Tulum." (DK, 252)
tajūr "Şarap, süt vb. sıvı konulan deri kap." (DÇT, 151)

taḳ **III/778** Tel. Ezilmiş, ayakla taban edilmiş seyrek çimle kaplı; seyrek saçlı, kel.
Taḳ yoḷ "Ayaklar altında kalmış yol, ezilmiş yol"; *taḳ yer (tap yer* yazılmış.) "çıplak toprak, hiç ot bitmeyen toprak"; *Taḳ paş* "Saçsız, kel kafa"
-
tak "Çıplak, otsuz yer." (ATS, 165)
tak "Çıplak." (TAS, 106)

tāḳ **III/778** Tel. Leb. Kumd. 1. Tavuk.
Tāḳ paḷazı "Civciv."
2. Küçük karga. (Kumd.)
taḳıġū "Kümes hayvanı." (EDPT, 468)
taḳaġu~taḳıġu~taḳıḳu~taḳuḳ "Tavuk." (DTS, 568, 569)
takā "Tavuk." (ATS, 165)

taḳ- **III/778** Tel. Alt. Leb. Tub. Takmak, bağlamak, tutturmak, iliştirmek, düğümlemek, dikmek.
Tülgö yetti kuru ḳarıt çanaḳḳa taḳtı. "Tilki yedi boş arabayı kızaklara bağladı." (Tub.)
tak- "Takmak, iliştirmek." (EDPT, 464)
taḳ- "Takmak, iliştirmek." (DTS, 568)
tak- "Takmak, iliştirmek." (DTS, 106)
tak- "Takmak, bağlamak, tutturmak." (DK, 250)
tak- Takmak, bağlamak, asmak, düğümlemek." (DÇT, 152)

taḳa **III/779** Alt. Tavuk.
Taḳanıŋ paḷazı "Civciv"; *Aẏġır taḳa* "Horoz"
bk. tāḳ.

taḳı **III/782** Alt. Tel. Leb. Uyuz.
Taḳı yabaḷū Tastaraḳaẏ "Uyuz tayı olan Tastarakay"
-
-

taḳı- I **III/783** Tub. =Moğ.
Kurban kesmek.
-
takı- "Kurban kesmek." (ARSL, 643)

taḳı- II **III/783** Alt. Tel. 1. Kırmak, manivela vasıtası ile yerinden oynatmak.
2. Çıkmak, burkulmak.
Anıŋ ḳoḷı taḳıġan "Onun kolu çıkmıştı."
-
takı- "1. Tekrarlamak. 2. Bıkmak. 3. *matematik* Çarpmak." (ATS, 166)
takı- "Yerinden sökmek, yerinden hafifçe kaldırmak." (TAS, 106)

taḳıḷda- **III/786** Tub. Bir şeyle vurmak, takırdamak.
-
takılda- "Vurmak, tıkırdatmak." (ARSL, 643)

taḳıḷġa **III/785** Tel. =taẏḷġa
Kurban.
-
-

taḳıḷġı **III/786** *bk.* taḳılġa.

T

taḳıḷt- **III/786** Tel. <taḳıḷ-t-
Sarsak etmek, titretmek, sallamak; kekelemek.
Taḳıḷtıp tuḳuḷtŭp ḳıçırıp perdĭm. "Ben kekeleyerek okuyordum."
-
takılt- "Duraksamak, yanıltmak (okuma sırasında)." (ATS, 166)

taḳıḷta- **III/786** Alt. Ayakla ezmek, basmak.
-
takta- "Basarak düzeltmek." (ATS, 166)
takta- "Bastırarak sıkıştırmak." (TAS, 107)

taḳıḷtat- **III/786** Alt. <taḳıḷta-t-
Ayakla ezdirmek.
-
taktat- "Basarak düzelttirmek." (ATS, 166)

taḳım **III/788** Tel. Alt. Dizin iç kısmı.
-
takım "1. Göz yuvası.[1] 2. Eyer takımı." (ATS, 166)
takım "Diz içi çukurcuğu." (TAS, 106)

taḳır **III/783** Tel. Kumd. Pürüzsüz, düz, otsuz, saçsız, kel.
Taḳır tüktū tere "Yünsüz deri, post."
-
takır "Çıplak, bitkisiz." (ATS, 166)

taḳırçāḳ **III/785** Tel. <taḳır+çāḳ
Seyrek saçlarla, otlarla kaplanmış.
-
takırçak "Az otlu." (ATS, 166)

taḳırda- **III/784** Tel. Düz ve çıplak hâle getirmek, (ot) kesmek, (ot) yemek.
-
takırla- "Bitkisiz kalmak, çıplaklaşmak; *mec.* boşaltmak." (ATS, 166)

taḳış **III/786** Tel. Kumd. Pürüzlülük, kekeme konuşma, itiraz.
-
takpış "1. Kekeme. 2. Dilin tabanı." (ATS, 166)

taḳış- **III/786** Tel. İtiraz etmek, karşı gelmek.
-
-

taḳıya **III/783** Tel. Takke, Tatar başlığı.
-
tagaya "Takke." (TAS, 106)

taḳḳa **III/789** Alt. Tel. Leb. =taḳa
1. Nal.
2. Tabanın altına dikilmiş deri.
-
taka "Nal." (ATS, 165)
taka "Nal." (TAS, 106)

taḳḳaḷa- **III/789** Alt. Tel. <taḳḳa+ḷa-
Atı nallamak.
-
takala- "Nallamak." (ATS, 165)
takala- "Nallamak." (TAS, 106)

taḳḳaḷū **III/789** Alt. Tel. Nallı.
-
takalu "Nallı." (ATS, 167)

taḳmaḳḷa- **III/794** Tub. <taḳmaḳ+ḷa-
Atasözleri ile konuşmak.
-
-

taḳpaḳ **III/793** Alt. Leb. =tapḳaḳ
1. Şaka, eğlence, nükte, fıkra, şaka amaçlı şarkı, yarışma şarkısı.
2. Masal, bilmece.
Taḳpaḳ taptı. "Bulmacayı çözdü."
-
taḳpaḳ "Kumandılarda düet ya da çok sesli olarak söylenen halk şarkısı." (GSATA, 511)
takpak "Halk arasında özel melodiyle söylenen kısa ve basit şarkı." (KRS, 74)

taḳpaḳçı **III/793** Alt. Leb. <taḳpaḳ+çı
Şakacı, nüktedan, şarkıcı.
-
takpakçı "Şarkı ,şiir söyleyen kişi." (KRS, 74)

taḳpaḳta- **III/793** Alt. Leb. <taḳpaḳ+ḷa-
Şaka yapmak, alay etmek.
-
takpakta- "Kısa lirik şarkılar söylemek." (KRS, 74)

taḳpaẏ **III/793** Tel. Leb. Alt. Yonga.
taḳpaẏ paḷıḳ "Balık türü, Lat.*Carassius* "
-
takpay "Yonga." (ATS, 166)

[1] Bu kelimeye Baskakov, ORS'de "diz çukuru (подколенная впадина)" anlamı vermiştir.

T

takpay~tap "Yonga, kıymık." (DK, 250, 251)
tak "Yonga, kıymık." (DLTÇ, 200)
takpay "Yonga." (DÇT, 152)

taḳpaẏḷa- **III/793** Alt. Tel. Leb. <taḳpaẏ+ḷa-
Yongaları kesmek.
-
takpayla- "1. Yonga toplamak. 2. Yonga yapmak." (ATS, 166)

taḳpı **III/793** Leb. =taŋḳu, tamḳı, tapḳı
Tütün.
Taḳpı tarttı. "O tütün içti."
-
taŋkı "Tütün." (ATS, 168)
tamkı "Tütün." (TAS, 107)
kaŋza taŋku "Pipo, tütün (sigara malzemeleri)." (DÇT, 123)

taḳpıḷa- **III/794** Leb. <tapḳı+ḷa-
Tütün içmek.
-
taŋkıla- "Sigara içmek." (ATS, 168)
tamkı tart- "Tütün içmek, sigara içmek." (TAS, 107)

taḳpış **III/794** Tel. W. Dilin başlangıç yeri, dil kökü (boğaza yakın olan kısım).
-
takpış "1. Kekeme. 2. Dilin tabanı." (ATS, 166)

taḳsı- **III/792** Tel. W. Kurban kesmek, kurban sunmak (senede bir kere, genel).
-
-

taḳta **III/791** Alt. Tel. Leb. Kumd. 1. Tahta.
2. Baraka, kulübe. (Tel. Kumd.).
-
takta "1. Tahta. 2. Sıra. 3. Taban." (ATS, 166)
takta "Sıra, peyke." (TAS, 106)
takta "Yer, tahta döşeme; tahta, bank, sıra." (DK, 250)
takta~tahta "Tahta, zemin." (DÇT, 152, 153)

taḳta- **III/791** Tel. <taḳ+ta-
Düzleştirmek, ezmek, basmak.
-
takta- "Basarak düzeltmek." (ATS, 166)
takta- "Bastırarak sıkıştırmak." (TAS, 107)

taḳtaḷ- **III/791** Tel. <taḳta-ḷ-
Ezilmek, çiğnenmek.
-
taktal- "Basarak düzeltilmiş olmak." (ATS, 166)

taḳtalan- **III/791** Tub. <taḳtala-n-
Tahtalarla kaplanmak.
-
-

taḳtat- **III/792** Tel. <taḳta-t-
Ezdirmek.
-
taktat- "Basarak düzelttirmek." (ATS, 166)

tāḷ **III/876** Leb. Küçük karga.
-
-

taḷ- **III/876** Tel. Alt. 1.Yormak, yorulmak.
2. Hareket edecek gücü kalmayacak kadar yorgun olmak, bayılmak.
tal- "Gücünü kaybetmek, bilincini kaybetmek, bayılmak." (EDPT, 490)
tal- "Bilincini kaybetmek." (DTS, 560)
tal- "1. Bayılmak (yorulmak). 2. Baygınlık nöbeti geçirmek. *bk.* talga- 3. Dilsiz olmak." (ATS, 166)
tal- "1. Dili tutulmak. 2. Yorulmak. 3. Bayılmak." (TAS, 107)
tal- "Yorulmak." (DK, 250)
tal- "Bayılmak." (DÇT, 152)

taḷ I **III/875** Tel. Alt. Leb. 1. Söğüt.
Ḳırçın taḷ "Lat. *salix centifolia, salix purpurea*"; *eçki taḷ* "Lat. *salix capraea*"
2. Söğüt biten yer, çalılık.
tāl (?d-) "Dal, sürgün." (EDPT, 489)
dal~tal "Söğüt, söğüt dalı." (DTS, 169, 560)
tal "Söğüt." (ATS, 166)
tal "Sepetçi söğüdü." (TAS, 107)
tal "Söğüt." (DK, 250)
tal "Söğüt ağacı." (DÇT, 152)

taḷ II **III/876** Alt. Tel. Kesin olarak; tam.
Sūdŭŋ taḷ ortozında "Nehrin tam ortasında" (Tel.); *Kemezi taḷayıŋ taḷ ortozına yettĭ.* "Onun teknesi tam olarak denizin ortasına geldi." (Tel.)

T

-
tal "*tal orto* orta, yarı iç." (ATS, 166)

taḷa- **III/878** Alt. Tel. 1. Dalamak, paramparça etmek, yırtmak, koparmak, mahvetmek, ısırmak.
Anı it taḷadıḷar. "Köpekler onu paramparça etti." (Alt.)
2. Yağmalamak.
talā- "Zarar vermek, hasara uğratmak, talan etmek." (EDPT, 492)
tala-~talı- "Talan etmek, yağmalamak, harap etmek, yıkmak." (DTS, 560)
tala- I "Azarlamak, küfretmek, kırmak. 2. Tartışmak." (ATS, 166)
tala- II "Kırmak, parçalamak." (ATS, 166)
tala- III "Yağmalamak." (ATS, 166)
tala- "Kırmak, paramparça etmek." (TAS, 107)

taḷa I **III/876** Tel. Alt. 1. Dörtte bir, çeyrek.
Üç taḷa "Dörtte üç, üç çeyrek"
2. Köşe, doğru açı, düz köşe , kare veya dik dörtgenin dört tarafı, ev veya odanın duvarı.
Pörüktüŋ taḷazı "Şapkanın kenarı"; *Künnüŋ taḷazı* "Günün kısımları"
3. Dünyanın dört bir tarafı.
Sūḳ taḷazı "Kuzey."
tala "Bozkır, step." (DTS, 560)
tala "1. Taraf. 2. Kenar." (ATS, 166)
tala "Kenar, taraf." (DÇT, 152)

taḷa II **III/878** Tel. W. Saç, metal levha, teneke.
-
tala "Saç, demir levha." (ATS, 166)
tala "Büyük çivi." (TAS, 107)

taḷa III **III/878** Tel. Kaslar.
-
-

taḷajū **III/885** Alt. Tel. Tartışma, kavga.
Söstüŋ taḷajū "Sözle tartışmak."
-
-

taḷaḷ- **III/882** Alt. Tel. <taḷa-ḷ-
Yırtılmak, tahrip olmak, yıkılmak, çökmek.
Aḳ edi taḷaḷdı. "Onun beyaz teni paramparça oldu." (Tel.)

-
talal- "1. Yıkılmak. 2. Açılmak." (ATS, 166)

taḷaḷū **III/882** Tel. <taḷa+ḷū
1. Dört kısımdan oluşan.
Tört taḷaḷū pörük "Dört taraflı şapka"
2. Güzel yetiştirilmiş, büyümüş, sağlıklı, kaslı, sağlam, etine dolgun, şişman.
-
talalu "Kenarları işlenmiş; kenarları, tarafları olan." (DÇT, 152)

taḷaŋ **III/881** Alt. *Taḷaŋ-ḥelen* "Küçük bir kuş"
-
talaŋ-kileŋ "Çayır kuşu." (ATS, 166)

T'aḷaŋaẏ **III/158** Tel. Köy ismi "Çyornıy Anuy."
-
-

taḷarḳaḳ **III/881** Tel. *bk.* taḷaḷū.
-
talarkak "Orta boy." (ATS, 166)

taḷaş- **III/884** Tel. Alt. Leb. <taḷa-ş-
Dalaşmak, birbirinin elinden çekip almak, tartışmak, kavga etmek, savaşmak.
Sös taḷaştıḷar. "Onlar tartıştılar." (Tel.)
talaş- (?d-) "Dalaşmak, kavga etmek." (EDPT, 502)
talaş- "1. Savaşmak, dövüşmek, mücadele etmek. 2. Tartışmak, kavga yapmak." (DTS, 560)
talaş- "1. Tartışmak, bahis tutuşmak, dalaşmak." (ATS, 166)
talaş- "Elinden zorla almak, gasp etmek." (TAS, 107)

taḷaştır- **III/884** Alt. Tel. Leb. <taḷaş-tır-
Dalaştırmak, tartıştırmak, kavga ettirmek.
-
-

taḷaẏ **III/878** Alt. Tel. Leb. Deniz, büyük göl.
Masallarda her zaman kahramanlar deniz sahillerinde, nehir deltasında yaşarlar (*puḷuŋ sū*). Bu denizlerin isimleri:
Aḳ taḷaẏ. "Akdeniz."; *kök taḷaẏ* "Mavi deniz."; *ḳara taḷaẏ* "Karadeniz."; *sarı taḷaẏ* "Sarı deniz."; *altın taḷaẏ* "Altın deniz."; *temir taḷaẏ* "Demir deniz."

T

talūy (?d-) "Deniz; büyük, geniş su." (EDPT, 502)
taluy "Okyanus, deniz." (DTS, 561)

talay "Deniz." (ATS, 166)
talay "Deniz." (TAS, 107)
talay "Deniz." (DK, 250)
talay "Deniz." (DLTÇ, 200)
talay "Deniz." (DÇT, 152)

taḷaẏ- **III/879** Tel. Alt. Havaya kaldırmak (kamçı, el), sallamak, havada hareket ettirmek, el sallamak, silkelemek.
Ḳılıçın taḷaẏġan. "Kılıcını salladı."

-

talay- "Sallamak, kollarını açmak." (ATS, 166)
talay- "Elinin tersiyle (vurmak)." (TAS, 107)
talay- "Elini kaldırmak (vurmak için), sallamak." (DÇT, 152)

taḷaẏḷa- **III/879** Alt. <taḷaẏ+ḷa-
Deniz üzerinden geçmek.

-

-

taḷaẏḷū **III/879** Alt. <taḷaẏ+ḷu
Denizi olan, denizli.

-

talaylu "Denizi olan, denizli." (DÇT, 152)

taḷbaḳ **III/896** Tel. Alt. Leb. Açılmış kanatlı.
Aḷa talbaḳ "ördek"

-

talbak "1. Bön, aval, kepçe kulak. 2. Heybe, eyerin torbaları." (ATS, 166)

taḷbaŋda- **III/897** Alt. *krş.* taḷp, taḷbaẏ-
1. Kanat çırpmak veya el sallamak.
2. Sallanmak, ileri geri sallanmak.
3. Hoplamak, sıçramak.

-

talbaŋda- "Kanatlarını açmak." (ATS, 166)
talbaŋda- "Sallanmak." (TAS, 107)

taḷbaŋdat- **III/897** Tel. Alt. <taḷbaŋda-t-
Sallandırmak.
At taḷbaŋdatıp maŋtattı. "Atı dörtnala koşturdu."

-

taltaŋdat- "Bir taraftan bir tarafa sallanmak." (ATS, 167)

taḷbaẏ- **III/896** Alt. Tel. Leb. <taḷp+aẏ-
Kolları açmak, uçmak için kanat açmak.

-

talbay- "1. Serpilmek. 2. Açılmak." (ARSL, 645)

taḷbı- **III/897** Tel. Kanat çırpmak, uçmak.
Ḳazım, ḳajı taḷbıẏzıŋ? "Benim kazım, nereye uçuyorsun?"; *Taḷbıp uçŭp ī̆dĭ.* "O uçtu."

talpı- "Uçuşmak, titremek, (ateş) sarsılmak, titreyerek yanmak." (EUES, 667)
talbı- "1. Çırpınmak. 2. Uçmak. 3. İleriye atılmak." (ATS, 166)

taḷbır- **III/897** Tel. Kanat çalmak, kanat çırpmak.

talpır- "Uçmak, kanat çırpmak." (EDPT, 493)
talpın-~talpır- "(Kuşlar için) çırpınmak, kanat çırpmak." (DTS, 560, 561)
talbıra- "Uçmak." (ATS, 166)

taḷda- **III/894** Alt. Tel. Seçmek.
Attı taḷdap ērtte! "Atı seçip bin!"

talūlā- "Seçmek." (EDPT, 499)
talula- "Seçmek." (DTS, 561)
talda- "1. Özenle seçmek. 2. Seçmek." (ATS, 166)
talda- "Seçip ayırmak, ayıklamak." (TAS, 107)
tala- "Seçmek, ayıklamak, ayırmak." (DLTÇ, 200)
talda- "Seçmek." (DÇT, 152)

taḷdaḷ- **III/894** Tel. Kumd. <taḷda-ḷ-
Seçilmek, tanınmak, atanmak.

-

taldal- "Seçilmiş olmak." (ATS, 166)

taḷdama **III/894** Tel. <taḷda-ma
Seçilmiş, mükemmel.

-

taldama "İyilerin iyisi." (ATS, 166)
taldama "Seçilmiş, seçkin." (TAS, 107)

taḷdat- **III/894** Alt. Tel. <taḷda-t-
Seçtirmek.

-

taldat- "Seçtirmek." (ATS, 166)

taḷdır- **III/894** Alt. Tel. <taḷ-dır-
1. Hafızasını kaybetme derecesine getirmek, bilinç kaybına uğratmak.
2. Yorgun düşürmek, güçsüzleştirmek.

T

taltur- "Çok yormak, bitkin düşürmek." (EDPT, 494)
taltur- "Bilincini kaybettirmek, bayıltmak." (DTS, 561)
taldır- "Yormak, baygınlık durumuna getirmek." (ATS, 167)

taḷdū I **III/894** Tel. <taḷda-ū
Seçim, seçilme.
Taḷdū yoḳ "Seçimsiz."
-
-

taḷdū II **III/894** Tel. Alt. <taḷ+dū
1. Söğüt ağaçları ile kaplanmış.
2. Altay'da bazı nehirlerin ismi.
tallıg "Söğüt ağacı …" (EUES, 666)
-

taḷġāḳ **III/891** Tel. <taḷ-ġāḳ
Epilepsi hastalığı, sara.
Taḷġāḳ urū (deyim); taḷġāḳ kiji "Epilepsi hastalığından muzdarip olan kişi."
talġan "Epilepsi, hastalığı, sara." (DTS, 560)
talgak "1. Durma, duraklama. 2. Epilepsi." (ATS, 167)
talgak ūru "Sara hastalığı." (TAS, 107)

taḷġan **III/891** Leb. 1. Kavrulmuş arpa unu.
2. Kavrulmuş arpa unundan yapılan yemek.
3. Soygun, hırsızlık, soyguncu, hırsız.
bk. taḷkan.

taḷḳaḷa- **III/890** Tel. İyice ufalamak.
-
talkala- "Ufalamak, ezmek." (TAS, 107)

taḷḳan **III/889** Tel. Alt. 1. Kavrulmuş arpa kırması.
2. Kavrulmuş arpa unu, arpa unu. (Tel.)
3. Kavrulmuş arpa unu ve tereyağından yapılmış yemek.
talkān "Öğütülmüş tahıl." (EDPT, 496)
talḳan "Kavrulmuş un; yulaf, arpa vb. ezmesi." (DTS, 561)
talkan "Yulaf unu." (ATS, 167)
talkan "Yulaf unu." (TAS, 107)
talgan~talkan~talkın "Arpa unu." (DK, 251)
talgan~talkan "Yulaf veya arpa unu." (DLTÇ, 201)
talgan "Tahıl unu." (DÇT, 152)
talkan "Tahıl unu, kavrulmuş arpa veya buğday unu, kavrulmuş un." (DÇT, 152)

taḷḳı- **III/890** Alt. Tel. 1. Deriyi sürtmek, ovmak, deriyi işlemek, tabaklamak.
2. Keneviri kırmak, parçalamak.
talk- "Yaralamak, zarar vermek." (EDPT, 495)
talḳ(a)- "Zarar vermek." (DTS, 561)
talḳı- "Tepmek, terslemek, yalanlamak, kınamak, ayıplamak, lanetlemek." (DTS, 561)
talkı- "Deriyi işlemek, yumuşatmak." (ARSL, 646)

taḷḳın **III/890** Tub. Ölüm şarkısı.
-
-

taḷḳū **III/890** Tel. taḷḳı-ū
1. Deri işlemede kullanılan alet.
2. Deri işleme, tabaklama.
talkū "Bükülmüş, eğri; bükülmüş, kıvrılmış ip, bağ." (EDPT, 496)
talḳu "Bükülmüş, eğri." (DTS, 561)
talku "Deri işleme aleti." (ATS, 167)
takpı~şakpı "Deri işlemede kullanılan kazıma aleti." (DLTÇ, 200, 225)
talgı "Deri işlemede kullanılan kazıma aleti." (DLTÇ, 201)

taḷḷa- **III/893** Leb. *bk.* taḷda-.

taḷḷaba **III/893** Leb. *bk.* taḷdama.

taḷḷat- **III/893** Leb. <taḷla-t-
bk. taḷdat-.

taḷp **III/896** Tel. Kanat seslerine benzeyen ses.
Taḷp etti. "Kanat çaldı."; *Yaŋıs sümelū turna, taḷp edip uça parġan.* "Tek hilesi olan turna kanatlanıp uçup gitti."
-
talp "*talp et-* (Kuş için) havalanmak." (ATS, 167)

taḷtar **III/893** Tel. Bıldırcın kılavuzu (kuş ismi).
-
taltar "Bıldırcın." (ATS, 167)
taltar "Yelve, güzel ötüşlü bir kuş." (TAS, 107)

taḷtra- **III/893** Tel. Parlamak.
yaltrī- "Parıldamak, parlamak, ışıldamak." (EDPT, 923)

yaltrı-~yaltır-~yaldra-~yıltır-~yoldra-~yoldrı-"Parlamak, parıldamak, ışıldamak." (DTS, 242, 244, 245, 284, 289)
caltıra- "Parıldamak, ışıldamak." (ATS, 51)
d'altıra- "Pırıldamak, ışıldamak, parlamak." (TAS, 21)

taḷtraḳ **III/894** Tel. <taḷtra-ḳ
Parıltı.
yaltrık "Parlama, parlayan bir nesne." (EDPT, 922)
yaltruḳ~yoldruḳ "Görkemli, parlak, ışıldak. 2. Zarif, şık." (DTS, 242, 289)
d'altırak "1. Pırıltı, ışıltı, parlaklık. 2. Pırıltılı, ışıltılı, parlak." (TAS, 21)

tam **III/992** Alt. Tel. Kumd. Daha, daha da.
Tam ūruẏ berdī. "O daha da hastalandı."; *Aḷar tam ḳaẏġıra berdi.* "Onlar daha çok üzüldü." (Tel.); *Anıŋ uçun tam purūġa tüjerzeger.* "Siz bunun için daha da suçlu olacaksınız." (Tel.); *Elegen kīm yaŋı yamaçā çıdaşpaẏ tam yırtıḷa berer.* "Eski elbisenin üstünde yeni yama güzel durmaz ve delik daha da kötü olur."
-
tam "Pekiştirici kelime." (ATS, 167)

tām **III/992** Tel. Leb. <Ar. ta'ām
Tat.
-
tam "Lezzet, tat." (ATS, 167)
tām "Tat, lezzet." (TAS, 106)
tām "Tat." (DLTÇ, 199)

tam- **III/992** Alt. Tel. Leb. Damlamak.
tam- "Damlamak." (EDPT, 503)
tam- "Damlamak." (DTS, 561)
tam- "Damlamak." (ATS, 167)

tamaḳ **III/993** Alt. Tel. Boğaz, gırtlak.
tamġāk "Boğaz, yumuşak damak." (EDPT, 505)
tamġak ~ tamak "Boğaz, gırtlak, damağın arka kısmı." (DTS, 562)
tamak "1. Boğaz. 2. Damak[2]. 3. *gr.* Boğaz, gırtlak, hançere." (ATS, 167)
tamak "Boğaz." (TAS, 107)

taman **III/996** Alt. Tel. Ayak tabanı, çizme vs. tabanı, kızak demirleri.
bk. taban.

tamana **III/996** Tel. Kış ortancası (Lat. *saxifraga crassifolia*).
-
tamana "Taşkıran otu." (TAS, 107)

tamanaḷū **III/996** Tel. <tamana+ḷū
Kış ortancasının bittiği yer.
-
-

tamandū **III/996** Tel. Alt. <taman+ḷū
Tabanlı.
tabanlıġ "Tabanlı; *mec.* çevik, sağlam, gürbüz." (EDPT, 442)
tabanlıġ "Geniş ayağı olan." (DTS, 557)
-

tambajınaŋ **III/1008** Tel. *bk.* tamġajınaŋ[3].

tamcı **III/1007** Leb. *bk.* tamçı.

tamcıḷa- **III/1007** Leb. *bk.* tamçıḷa-.

tamçı **III/1006** Alt. Tel. Damla.
-
tamçı "Damla." (ATS, 167)
tamçı "Damla." (TAS, 107)
tam "Damla." (DÇT, 152)

tamçıḷa- **III/1007** Alt. Tel. <tamçı+ḷa-
Damlamak.
-
tamçıla- "Damlamak." (ATS, 167)
tamçıla- "Damlamak." (TAS, 107)

tamdan- **III/1006** Tel. Tadı güzel olmak, tatlanmak.
-
-

tāmdandır- **III/1006** Tel. Tatlandırmak.
-
-

tāmdū **III/1006** Tel. Lezzetli, tadı güzel.
-
-

tamġa I **III/1003** Tel. W. Lanetli, melun (küfür, sövgü).
-
taŋma "1. Damga. 2. Nişan tahtası. 3. Harf, işaret. 4. *mec.* Lanetli." (ATS, 168)

[2] ATS'de *damat* yazılmıştır.

[3] Gönderme yapılırken *tamġajınan* yazılmıştır.

T

tamġa II **III/1003** Tel. 1. Damga, dağlağı, sahiplik işareti, hayvanlara yakarak vurulan damga.
2. Mühür.
3. Belirti, işaret, nişan, damga (gümüşte).
4. Çarpma sonucu bedende kalan iz (Tel.)
5. Ateş edilen hedef, hedef levhası. (Kumd.)
tamġā "Atlara, sığırlara ve diğer besi hayvanlarına vurulan sahiplik bildiren damga, işaret." (EDPT, 504)
tamġa "1. Damga, mühür, iz. 2. Simge, işaret (büyü)." (DTS, 562)
taŋma "1. Damga. 2. Nişan tahtası. 3. Harf, işaret. 4. *mec.* Lanetli." (ATS, 168)
tamga "Damga, mühür." (TAS, 107)

tamġaçı **III/1005** Tel. <tamġa+çı
Damga, dağlağı vuran.
tamġaçı "Mühürdar (EDPT, 505)
tamġaçı "Mühürdar." (DTS, 562)
-

tamġajınaŋ **III/1006** Alt. Tel. Çok sık.
-
tamgajın "Sık sık, çok sık." (TAS, 107)

tamġaḷa- **III/1005** Tel. <tamġa+ḷa-
1. Dağlağı veya damga ile damgalamak.
2. Kirletmek, çamur atmak, lekelemek.
tamġālā- "Damgalamak, mühür vurmak." (EDPT, 506)
tamġala- "1. Damgalamak, mühür vurmak. 2. Basmak, tabetmek, betimlemek, tasvir etmek." (DTS, 562)
taŋmala- "Damgalamak." (ATS, 168)

tamġaḷan- **III/1005** Tel. <tamġaḷa-n-
Damgalanmak.
-
-

tamġaḷū **III/1005** Tel. Dağlağılı, damgalı.
tamġālıġ "Damgalı." (EDPT, 505)
tamġalıġ "Mühürlü, damgalı." (DTS, 562)
taŋmalu "İşaretli." (ATS, 168)

tamı I **III/998** Kumd. *bk.* tem.

tamı II **III/998** Alt. Tel. Cehennem.
Maŋıs töçürü tamı "Yaratan'ın cehennemi."; *Tüpken ḳara tamı* "Orta dünyanın cehennemi."
tamū "Cehennem." (EDPT, 503)
tamu "Cehennem." (DTS, 563)
tamı "Cehennem." (ATS, 167)
tām "*mit.* Cehennem." (ATS, 164)

tamıdū **III/1000** Kumd. Zevk veren, güzel tatlı.
-
-

tamın- **III/998** Alt. Tapınmak, hizmet etmek.
tapın- "1. Tanrıya hizmet etmek, tapınmak. 2. İnsanlara hizmet etmek." (EDPT, 441)
tapun-~tapun- "1. Hizmet etmek. 2. Tapınmak." (DTS, 566, 568)
tabın- "Bulunmak." (ATS, 165)
tapın- "Bulunmak." (DK, 251)

tamır **III/999** Alt. Tel. 1. Kök, dallanmış kök.
2. Damar, atardamar.
tamar~tamır "Damar, nabız damarı." (EDPT, 508)
tamar~tamır~tamur "1. Damar, kan damarı. 2.Nabız." (DTS, 561, 562, 563)
tamır "1. Damar. 2. Kök." (ATS, 167)
tamır "Damar." (TAS, 107)
tamır "Kök." (DÇT, 152)

tamırıḷ- **III/999** Kumd. Kıvrılmak, oraya buraya gitmek (kendine yer bulamamak).
-
-

tamırıḷçaḳ **III/999** Kumd. <tamırıḷ-çaḳ
Kıvrılan (yılan), dönüp duran.
-
-

tamıs- **III/1000** Tel. <tam-s-
Damlatmak.
tamız-~(d-; tamuz-) "Damlatmak." (EDPT, 510)
tamız-~tamuz- "Damlatmak." (DTS, 562, 563)
tamıs- "Damlatmak." (TAS, 107)

tān **III/822** Tel. Alt. Leb. Küçük karga.
taŋan "Küçük karga." (EUES, 672)
tān "Çakıl taşı." (ATS, 164)
tān "Alaca karga." (TAS, 106)

tana **III/823** Alt. Tel. Leb. 1. Sedef.

Tındū tana (deyim)
2. İnci.

-

tana "1. Sedef. 2. Kadın saç örgüsünün ucuna bağlanan toka." (ATS, 167)
tana "Yassı düğme." (TAS, 108)

tanaḳ **III/824** Leb. Kumd. Burunun iç kısmı.
Tanaḳ üdī "Burun delikleri"

-

tanak "Burnun içi; *tanak üydi* Burun delikleri." (ATS, 167)
tanak "Burun, burun deliği." (DK, 251)

tançıḷ- **III/834** Tel. Diretmek, inatçılık etmek, küsmek, gücenmek, bir şeyi elde etmek için kapris yapmak; şefkat istemek, saygı istemek.
Nege tançıḷıp kelbedī? "Neden böyle inatlaşarak davet olmadan gelmiyor?"

-

tançıl- "1. Kapris yapmak, huysuzluk yapmak. 2. Saygı, davet, şefkat beklemek." (ATS, 168)

tandırḷa- **III/833** Tel. Dil ile dokunmak.

-

-

tanı- **III/825** Tel. Alt. Leb. Tub. Bilmek, öğrenmek, tanımak.
Üzük sösterīn tanıbas poḷdım. "Ben okuma kitabının sözlerini bilmiyordum." (Tel.); *Tanırzıŋma paḷaŋnı?Tanırbın aşyaḳ.* "Oğlunu tanır mısın? Ben onu yaşından tanırım." (Tub.); *Piçik tanıp yazıŋma?* "Okumayı biliyor musun?" (Alt.)

tanū- "Tavsiye etmek, önermek." (EDPT, 516)
tanı- "Bilmek, tanımak." (DTS, 564)
tanu- "Bildirmek, haber vermek." (DTS, 564)

tanı- "Tanımak, öğrenmek." (ATS, 168)
tanı- "Tanımak." (TAS, 108)
tān-[4] "Öğrenmek." (DÇT, 151)
tanı- "Tanımak." (DÇT, 153)

tanıḷ- **III/827** Alt. Tel. Leb. <tanı-ḷ-[5]
Bilinmek.
Aġaş poyınıŋ ürenīnen tanıḷır. "Ağaç meyvelerinden bilinir." (Tel.)
2. Tanınmak.

tanul- ~tanıl- "Bilinmek." (EDPT, 521)
tanul- "Bildirilmek, haber verilmek." (DTS, 564)

tanıl- "Tanınmış olmak." (ATS, 168)

tanıḷū **III/827** Tel. İşaretlerle tanınmak.
Ḳarçıġanıŋ uçujūnaŋ tanıḷū ḳaḷabastıŋ pazıġınaŋ tanıḷū. "Şahin uçuşundan, akıllı insan yürüyüşünden belli olur (atasözü)."

-

tanılu "1. Tanınan, bilinen. 2. İşaretli." (ATS, 168)
tanılu "Görülür, belli, açık." (TAS, 108)

tanış **III/829** Tel. Alt. <tanı-ş
Tanıdık.

-

tanış "Tanıdık, arkadaş." (ATS, 168)
tanış "Tanıdık, tanış." (TAS, 108)

tanış- **III/829** Tel. Alt. Leb. <tanı-ş-
Birbirini tanımak, tanışmak, yakınlaşmak.

tanuş- "Tanışmak." (EDPT, 526)
tanuş- "Tanışmak." (DTS, 564)

tanış- "Tanışmak." (ATS, 168)

tanıştır- **III/829** Tel. Alt. Leb. <tanış-tır-
Tanıştırmak.

-

tanıştır- "Tanıştırmak." (ATS, 168)
tanıştır- "Tanıştırmak." (TAS, 108)

tanıt- **III/828** Tel. 1. Bildirmek, duyurmak, tanıtmak, tavsiye etmek.
2. Kendini tanıtmak, tanınmak. (Tel.)

tanut- "Tanıtmak, bildirmek." (EDPT, 517)
tanut- "Tanıtmak, bildirmek." (DTS, 564)

tanıt- "1. Tanınmış olmak. 2. Birini çevresindeki kişilerle tanıştırmak." (ATS, 168)

tanta- **III/832** Tel. *bk.* tantı-.

T

[4] Bu kelime cümle içinde *tānıp* şeklinde geçmektedir.

[5] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

tantı- **III/833** Alt. Tel. Leb. 1. Dört bir yana sallanmak.
Tantığan "Serseri"
2. Boş boş konuşmak (sarhoşlar), zevzeklik etmek.
-
-

tantra- **III/833** Tel. Sallanmak, sağa sola gitmek, sersemlemek.
-
-

tanū **III/830** Alt. Tel. Burunun iç kısmı, burun delikleri.
-
tanak "Burnun içi; *tanak üydi* Burun delikleri." (ATS, 167)

taŋ I **III/800** Tel. 1. Şaşkınlık veya şüphe ünlemi.
Taŋ emdi ne ederziŋ? "Sen şimdi ne yapacaksın?" (Tel.); *Taŋ yaḳşı ba, yaman ba?* "İyi mi yoksa kötü mü?" (Tel.)
2. Hayret, şaşkınlık.
taŋ "Hayret, şaşkınlık." (EDPT, 510)
taŋ "1. Şaşırma, hayret. 2.Şaşırtıcı, hayret verici, olağanüstü, acayip, garip, tuhaf." (DTS, 564)
taŋ "1. Şaşırma ve hayret bildiren ünlem. 2. (Olumsuzluk bildirir.) Bilmiyorum." (ATS, 167)

taŋ II **III/804** Alt. Tel. Leb. Tan, şafak vakti.
Taŋ atḳança "Şafağa kadar" (Tel.); *Taŋ taŋınaŋ* "Gün geçtikçe, günden güne"
taŋ "Tan, şafak vakti." (EDPT, 510)
taŋ "Tan, şafak vakti." (DTS, 564)
taŋ "Tan, seher vakti." (ATS, 167)
taŋ "Tan, şafak." (TAS, 108)
taŋ "Tan, şafak vakti, yarın, sabah." (DK, 251)
daŋ "Sabah, yarın." (DLTÇ, 143)
taŋ "Tan, şafak vakti." (DLTÇ, 201)
taŋ "Tan, şafak vakti." (DÇT, 152)

taŋ III **III/805** Tel. Hayvanların arka tarafı.
-
taŋ "Geri (hayvanlarda)" (ATS, 167)

taŋ IV **III/805** Kumd. Kuvvetli ve sert esen rüzgâr.
-
-

taŋ V **III/805** Alt. Fiyat, değer.
Anıŋ taŋın ḳaydaŋ pileyn? "Ben bunun ne kadar olduğunu nereden bileyim?"; *Taŋı ḳança turŭ?* "Bunun fiyatı nedir?"
teŋ "Eşit, eşitlik, denge." (EDPT, 511)
tēŋ "1. Aynı, eşit, denk. 2. Miktar, ölçü, sayı. 3. Ağırlık ölçüsü. " (DTS, 584)
-

taŋ- I **III/805** Alt. Tel. Bağlamak, ipleri bağlamak, sıkı bağlamak.
taŋ- "Sarıp sarmalamak, sıkıca bağlamak." (EDPT, 514)
taŋ- "Bağlamak, sarmak." (DTS, 564)
taŋ-~taŋı "Bağlamak, sargı sarmak." (ATS, 167, 168)
taŋ- "Atlamak." (TAS, 108)
taŋı- "İliştirmek, bağlamak, tutturmak, birleştirmek." (DÇT, 153)

taŋ- II **III/805** Alt. Tel. Leb. Hoplamak, zıplamak, sıçramak, dörtnala koşmak.
-
taŋ- "Atlamak." (TAS, 108)

taŋaḳ **III/806** Kumd. Sevimli, güzel (manzara).
-
-

taŋarḳa- **III/806** Tel. *bk.* taŋırḳa-.

taŋarḳaḳ **III/806** Tel. *bk.* taŋırḳaḳ.

taŋarḳaḷ- **III/806** Tel. *bk.* taŋırḳaḷ-.

taŋarḳaḷū **III/806** Tel. *bk.* taŋırḳaḷū.

taŋda **III/812** Alt. Tel. Leb. Sabahleyin, yarın
Pūn kelbedĭ taŋda keler. "Bugün o gelmedi, yarın gelir." (Alt.); *Taŋda tünde* "Yarın gece." (Tel.)
taŋlā "Tan, şafak vakti." (EDPT, 520)
taŋda "Gün ağarması." (EUES, 672)
taŋda "Yarın." (ATS, 168)
taŋda "Yarın." (TAS, 108)
taŋda "Yarın." (DK, 251)

taŋda- **III/812** Alt. Tel. <taŋ+ḷa-
Şaşırmak, hayret etmek.
Taŋdaba! "Şaşırma!"
taŋlā- "Şaşırmak, hayret etmek; harika görmek, hayran olmak." (EDPT, 521)
taŋla- "1. Hayret etmek, şaşmak. 2. Hayran olmak." (DTS, 565)

T

taŋda- "Nazar değdirmek." (TAS, 108)

taŋdağı **III/813** Tel. Alt. <taŋda+ġı
Sabahki, yarınki.
Taŋdağı ḳazı-bıḷa ḳartadaŋ pügüngĭ ökpö-büle pūr yaḳşı. "Yarın yağlı bağırsak olması yerine, bugün akciğer ve karaciğer olması daha iyidir. (atasözü); *Taŋdağızın taŋ piler taŋ atḳajın Ḳudaẏ piler* "Yarın ne olacağını yarınki gün bilir, şafağın olacağını ise Allah bilir (atasözü)"
taŋdakı "Şafakta, sabah." (EUES, 672)
taŋdagı "Yarınki." (ATS, 168)
taŋdagı "Yarınki." (DÇT, 152)

taŋdaḳ **III/812** Tel. <taŋ+daḳ
Sabah şafağı.
-
taŋdak "Tan." (ATS, 168)

taŋdan- **III/813** Tel. <taŋda-n-
Şaşırmak.
-
-

taŋdat- **III/813** Tel. Alt. <taŋda-t-[6]
Şaşırtmak.
taŋlat- "Şaşırtmak." (EDPT, 522)
taŋlat- "Şaşırtmak." (DTS, 565)
-

taŋdaẏ **III/812** Alt. Tel. =taŋḷaẏ
1. Damak.
2. Sığırların üst damağındaki yara izleri, kesikler.
-
taŋday "1. Dudak. 2. Gökyüzü. 3. *Koy taŋday* (bot.) Binyaprağı. 4. *gr.* damak." (ATS, 168)
taŋday "Damak." (TAS, 108)

taŋdır- **III/813** Alt. Tel. <taŋ-dır-
Birlikte bağlatmak.
-
-

taŋdırḳaḷū **III/813** Tel. *bk.* taŋırḳaḷu.

taŋdū **III/813** Tel. Şaşkınlık, hayranlık.
taŋlagu "Şaşırtıcı bir şey, şaşırma, şaşma." (EUES, 672)
-

taŋdūḷū **III/813** Tel. <taŋdū+ḷū
Harika, olağanüstü.
-
-

taŋı- **III/806** Tel. Alt. Bağlamak, iliştirmek, etrafını bağlamak, örmek.
bk. taŋ-.

taŋın- **III/806** Alt. Tel. <taŋ-ı-n-
Kendine bağlamak, bağlanmış olarak yanında götürmek.
Aḳḳızınıŋ kiyezĭn taŋınıp "Büyük kardeşin örgüsünü kendine bağlayarak" (Alt., P.d.V.I, 13,111)
taŋın- "(Kendisi için) bağlamak, sarmalanmak." (EDPT, 523)
taŋın- "(Kendisi için) bağlamak, sarmalanmak." (DTS, 565)
taŋın- "Bir şeyi bağlamak, kuşanmak." (ATS, 168)

taŋırḳa- **III/806** Tel. Alt. <taŋ+rḳa-
Şaşırmak.
taŋırka- "Şaşırmak, hayret etmek." (EDPT, 525)
taŋırka- "Şaşırmak, hayret etmek." (DTS, 565)
taŋarka-" Şaşırmak." (ATS, 168)

taŋırḳaḳ **III/807** Tel. <taŋırḳa-ḳ
Kolay şaşırabilen.
-
-

taŋırḳaḷ- **III/807** Tel. Alt. <taŋırḳa-ḷ-
Hayretler içinde olmak, hayran olmak, takdire şayan olmak.
taŋırkan- "Hayret etmek, şaşmak." (EUES, 672)
-

taŋırḳaḷū **III/807** Tel. Alt. Olağanüstü, müthiş.
-
taŋarkalu "Şaşırtıcı." (ATS, 168)

taŋış[7] **III/807** Tub. <taŋ-ş
Şerit, kordon, bağ.
taŋış "Sıkma." (EDPT, 518)
taŋış "Sıkma." (DTS, 565)
taŋış "Bağ, bağlama." (ATS, 168)
taŋu "Bağ." (ATS, 168)

[6] OSTN'de morfolojik tahlil *taġda+t* yazılmıştır.

[7] Madde başı *taŋıts* yazılmıştır.

T

taŋḳū **III/809** Alt. =tamḳı
Tütün.
taŋḳū tartarġa "Tütün içmek."; *nazıbaẏ taŋḳū* "Koklanan tütün."; *ḳaḷḳa taŋḳū* "Çin tütünü."; *ḳazaḳ taŋḳū* "Rus tütünü."
-
-
taŋkı "Tütün." (ATS, 168)
tamkı "Tütün." (TAS, 107)

taŋḳūḷa- **III/809** Alt. <taŋḳū+ḷa-
Tütün içmek, tütün içme alışkanlığı olmak.
Taŋḳūḷap otturdŭḷar. "Onlar oturup sigara içiyorlardı."
-
-
taŋkıla- "Sigara içmek." (ATS, 168)
tamkı tart- "Tütün içmek, sigara içmek." (TAS, 107)
taŋkula- "İçmek, bir şeyin dumanını içine çekmek." (DÇT, 152)

taŋḳūḷū **III/809** Alt. <taŋḳū+ḷū
Tütünlü, yanında tütünü olan.
-
-

taŋma **III/815** Alt. Leb. 1. Damga, atlara yakarak vurulan sahiplik işareti.
2. Yara izi, morluklar (dövme sonucu oluşan).
tamġā "Atlara, sığırlara ve diğer besi hayvanlarına vurulan sahiplik bildiren damga, işaret." (EDPT, 504)
tamġa "1. Damga, mühür, iz. 2. Simge, işaret (büyü)." (DTS, 562)
taŋma "1. Damga. 2. Nişan tahtası. 3. Harf, işaret. 4. *mec.* Lanetli." (ATS, 168)
tamga "Damga, mühür." (TAS, 107)
taŋma "Çentik, kertik." (DK, 251)
taŋma I "Boy damgası." (DÇT, 152)
taŋma II "Alçak, arsız, küstah." (DÇT, 152)

taŋmaḷa- **III/815** Alt. Leb. 1. Damga vurmak.
2. Morartmak (vurarak).
tamġālā- "Damgalamak, mühür vurmak." (EDPT, 506)
tamġala- "1. Damgalamak, mühür vurmak. 2. Basmak, tabetmek, betimlemek, tasvir etmek." (DTS, 562)
taŋmala- "Damgalamak." (ATS, 168)

taŋmaḷğ **III/815** Leb. *bk.* taŋmaḷū.

taŋmaḷū **III/815** Alt. Damgalı.
tamġālıġ "Damgalı." (EDPT, 505)
tamġalıġ "Mühürlü, damgalı." (DTS, 562)
taŋmalu "İşaretli." (ATS, 168)

taŋmas **III/815** Tel. <taŋ-mas
Lanetlenmiş (sövgü).
-
-

taŋmat- **III/815** Alt. <taŋma at-
Hedefe ateş etmek.
-
-

taŋnaẏ **III/809** Leb. =taŋlaẏ
Damak.
bk. taŋdaẏ.

taŋnū **III/810** Tub. Harika, olağanüstü, mükemmel.
bk. taŋdū**.

taŋūçı **III/808** Tel. <taŋ-ū+çı
Hoplayan, zıplayan.
-
-

taŋza- **III/814** Tel. Alt. Leb. Arka ayak üstünde durmak (at), şaha kalkmak, vahşi olmak, vahşileşmek.
-
-

taŋzaḷ- **III/814** Tel. Alt. Leb. <taŋza-ḷ-
Arka ayak üstünde durmak, zıplamak, oynamak.
Ḳızıḷı taŋzaḷıp yat. "Allık yanaklarda oynuyor."
-
-

taŋzaḷcaḳ **III/814** Leb. *bk.* taŋzaḷçı.

taŋzaḷçı **III/814** Tel. <taŋzaḷ-çı
Zıplayan, arka ayaklar üstünde duran, vahşi.
-
-

taŋzı- **III/814** Tel. Leb. Kızarmak; taze, sağlam görünüşe sahip olmak, kırmızı yanaklı olmak.
-
-

tap- **III/947** Alt. Tel. Leb. Bulmak, bir yerden bulmak, elde etmek.

T

Anı üydö tappadım. "Onu evde bulamadım." (Alt.); *Yöjö tap yat.* "Mal mülk elde ediyor." (Alt.); *Yoboḷ taptı.* "Hastalık buldu." (Tel.); *Meni tapḳın!* "Beni bul!" (Tel.); *Aḷtın Köldö paḷıḳ tāp pardıbıs.* "Biz Teleüt gölünde balık tutuyorduk." (Tel.); *Cumbaḳ*[8] *taptı.* "Bilmeceyi çözdü." (Alt.); *Ḳudaẏ anı taptı.* "Allah onu cezalandırdı."

tap- "Bulmak." (EDPT, 435)
tap- "1. Bulmak. 2. Almak, elde etmek, kazanmak." (DTS, 565)

tap- "1. Bulmak. 2. Kazanmak, elde etmek. 3. Doğurmak. 4. (Bilmece) çözmek. 5. Kazanmak. 6. Çarçabuk atılmak, fırlamak. Hükme varmak." (ATS, 168)
tap- "1. Bulmak. 2. Aramak." (TAS, 109)
tap- "Bulmak." (DK, 251)
tap- "Bulmak; tutulmak; doğurmak." (DÇT, 153)

tap I **III/945** Alt. Şapkaya dikilmiş kırmızı yama.

tāb "Vücuttaki yara izi, iz vb." (EDPT, 434)

-

tap II **III/946** Alt. Yonga.

-

tapkay "Yonga." (TAS, 108)
takpay~ tapkay "Yonga, kıymık." (DK, 250, 251)

tap III **III/946** Alt. Tel. Güç, irade, heves.

Tapḳa saḷdırdı. "Birilerinin iradesine bıraktı."; *Tap pıḷa (tabıŋça) ḳıḷ* "İstediğin gibi yap!"; *Tabıŋa saḷırıp yürbe!* "İnat etme!" (Tel.)

tap "Memnuniyet, yeterlilik; tatmin edici , yeterli." (EDPT, 434)
tap I "Arzu, heves, istek." (DTS, 365)
tap II "Yeterli, uygun." (DTS, 365)

tap I "İrade, istek." (ATS, 168)
tap II "Antreman, idman." (ATS, 168)
tap III "Hareketin birden olduğunu belirten kelime." (ATS, 168)
tap "1. İrade. 2. İktidar." (TAS, 108)
tap "Arzu, istek; güç, iktidar, hak." (DK, 251)

tapçı **III/957** Alt. Tel. 1. Dar.

Kīm tapçı poḷıp pardı. "Elbise daraldı." (Alt.); *tapçı yer* "Dar yer."; *Yoḷınıŋ tapçızı* "Dar yol."
2. Çorak, verimsiz.

-

tapçı "1. Az. 2. Sıkışık. 3. Dar." (ATS,169)

tapḳaḳ **III/952** Tel. <tap-ḳaḳ

Bilmece, nükte, fıkra.
Sarınıŋ tapḳırı "Şarkı yazma."[9]

-

-

tapḳaḳçı **III/952** Tel. <tapḳaḳ+çı

Şakacı.

-

tabışkak "Bilmece." (ARSL, 165)

tapḳaḳta- **III/952** Tel. <tapḳaḳ+ḷa-

Şaka yapmak.

-

-

tapḳaẏ **III/952** Tel. Kumd. Yonga.

bk. taḳpaẏ**

tapḳıçı **III/953** Tel. Yağ bezesi, şişmiş bezler (hastalık).

-

-

tapḳır **III/952** Tel. <tap-ḳır

1. Keskin zekâlı, akıllı.
2. Alegori, fabl, masal.

-

tapkır "Bulunan." (ATS, 169)
tapkır I "1. Zihni çevik, esprili." (TAS, 108)
tapkır II "Hikâye." (TAS, 108)

tapḳırḷa- **III/953** Tel. Kumd. <tapḳır+ḷa-

Masal, fabl vb. anlatmak.

-

tapkırla- "Anlatmak." (TAS, 108)

tapḳış **III/953** Kumd. <tap-ḳıç

Bilmece.

-

tabışkak "Bilmece." (TAS, 106)

[8] cumbaḳ (Kir.) IV/179: Bilmece.

[9] OSTN'de *tapḳır* maddesinde verilmesi gereken bu örnek, *tapḳaḳ* maddesinde verilmiştir.

T

tabışkak~tabıska~tabışkak~taptırgıç~taptırgış "Bilmece." (DK, 250, 251)
tapkır "Bilmece." (DÇT, 153)

tapḷa **III/953** Kumd. Kademeli olarak, yavaş yavaş.

-

tapla "Azar azar, yavaş yavaş." (KRS, 76)

tapşı- **III/958** Alt. Tel. Leb. 1. Beslenmek.
2. Yemek yerken dilini şapırdatmak.

-

-

tapşın- **III/958** Tel. *bk.* tapşı-.

tapta-[10] **III/955** Alt. Tel. <tap+ḷa-
1. Ayakla ezmek, ayaklarını yere basmak.
2. Dövmek, düzleştirmek, parçalamak, kırmak.
Ḳazan yere teptĭ, taptadı. "Ayağı ile tencereye bastı ve onu kırdı."

-

tapta- "1. Bilemek. 2. Ayaklarıyla ezmek." (ATS, 169)
tapta- "1. Demir döverek inceltip keskinleştirmek. 2. Elleri birbirine vurmak, çırpmak, elleri şaklatmak." (TAS, 108)
tapta- "Yürümek, çiğnemek, basmak." (DÇT, 153)

taptaḷ- **III/956** Alt. Tel. 1. Ezilmek.
2. Basılmak, dövülmek.

-

taptal- "1. Bilenmek. 2. Ezilmek, düz hâle gelmek." (ATS, 169)

taptan **III/956** Tel. Büyük ringa balığı.

-

taptan "Tavşan." (ATS, 169)

taptan- **III/956** Leb. Dilini şapırdatmak.

-

taptan- "1. Alışmak. 2. Ağzını şapırdatmak." (DÇT, 153)

taptat- **III/956** Alt. Tel. 1. Ezdirmek.
2. Bastırmak.

-

taptat- "1. Bilettirmek. 2. Ezdirip, düz hâle getirtmek." (ATS, 169)

taptı **III/956** Tel. Basamak, aşama, merhale.

-

taptu "Bir miktar, biraz (?)." (ATS, 169)

taptır **III/956** Tel. Keskin zekâlı, akıllı.

-

tapkır "1. Zihni çevik. 2. Esprili." (ATS, 108)

taptır- **III/956** Alt. Tel. Leb. <tap-tır-
1. Buldurmak, kendini buldurmak.
Körmöskö taptırdı. "Kendini şeytana kaptırdı."
2. Düşmek, maruz kalmak.

-

taptır- "1. Buldurtmak. 2. Elde ettirmek. 3. Bilmeceyi çözdürmek." (ATS, 169)

tar **III/835** Alt.Tel. 1. Dar, ince.
Tar da poḷzo yerĭm par. "Dar da olsa, kendi yerim var." (Tel.)
2. Ufak taneli.

tār "Dar, sıkı, sınırlı." (EDPT, 528)
tar "Dar, ensiz, sıkışık." (DTS, 569)
tar "Dar, sıkı." (ATS, 169)
tar "Dar." (TAS, 108)
dar "Dar." (DK, 251)
tar "Dar." (DÇT, 153)

tār **III/836** Tel. Hasır torba, keten çanta.

taġār "Büyük saklama kabı." (EDPT, 471)
taġar "1. Torba, çuval. 2. Çuval bezi." (DTS, 558)
tār "1. Çuval. 2. Kutu sandık; *Ok tārı* barut" (ATS, 164)
tāru "Barut." (TAS, 108)
tar~tarı "Barut." (DK, 251, 252)
tar~tarı "Av malzemesi, barut." (DLTÇ, 201)
tār "Torba." (DÇT, 151)

tara- I **III/837** Alt. Tel. Leb. 1.Taramak.
Saġaḷın tarap oḷdurdŭ. "O sakalını tarayıp oturdu." (Tel.)
2. Tırmıklamak, kürek çekmek, tırmıklarla çalışmak, kabuğunu soymak.

tara- "Taramak (saç vb.). " (EDPT, 532)
tara- "Taramak." (DTS, 569)
tara- "1. Taramak. 2. (Çeşitli yönlere) dağılmak. 3. Yayılmak, çoğalmak." (ATS, 169)
tara- "Taramak." (TAS, 108)

[10] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

T

tara- II **III/837** Alt. Tel. Tub.[11] 1. Dağılmak, yayılmak, çoğalmak.
Kijiler üẏ-zaẏn taradı. "İnsanları evlerine dağıldılar." (Tel.); *Ḳalıḳ taradı.* "Halk dağıldı." (Tel.); *Yon parçan tarap pardı.* "Bütün halk dağıldı." (Alt.); *Toẏ tozıp pardı parçan alıp taradı parçan külük taradı.* "Ziyafet bitti ve bütün alplar ve kahramanlar dağıldı." (Tub.)
2. Bir şeyden çıkmak, neşet etmek, ortaya çıkmak, oluşmak, meydana gelmek.
Taraġan el "Gelecek kuşak." (Tel.)

tār- "Dağılmak, (bir şeyi) bölüşmek." (EDPT, 528)
tar-~tara- "Dağıtmak, serpiştirmek." (DTS, 569)
tara- "1. Taramak. 2. (Çeşitli yönlere) dağılmak. 3. Yayılmak, çoğalmak." (ATS, 169)
tara- "Dağılmak, dağılıp gitmek." (TAS, 108)
tara- "Ayrılmak, dağılmak." (DLTÇ, 202)
tara- "Dağılmak; yayılmak, serilmek, çoğalmak." (DÇT, 153)

taraġan **III/840** Tel. Kumd. Darı.
bk. tarān**.

taraġar **III/841** Tel. =taraẏġaḳ
Büyük, geniş.

-

-

taraḳ **III/838** Alt. Tel. Leb. <tara-ḳ
Tarak.
Taraḳ pıla taradı "Tarakla taradı." *keden soġotton taraḳ* "Keten tarağı." (Tel.).

tarġāk (?d-) "Tarak." (EDPT, 539)
tarġaḳ "Tarak." (DTS, 569)
tarak "1. Tarak. 2. (Dokuma tezgâhındaki) tarak." (ATS, 169)
tarak "Tarak." (TAS, 108)
darak~tarak "Tarak." (DK, 208, 251)
tarak "Tarak." (DLTÇ, 202)
tarak "Tarak." (DÇT, 153)

taraḳḳan **III/839** Alt. Tel. Hamam böceği.

-

tarakan "Hamam böceği." (DK, 251)
tarakan "Hamam böceği." (DLTÇ, 202)

taraḷ **III/842** Leb. Kumd. Köknar kargası.[12]

-

taral "Servi kuşu (bir tür kuş)." (ATS, 169)
taralcı "Köknar kargası (kuş adı)." (DLTÇ, 202)

taraḷ- **III/842** Tel. Alt. Leb. <tara-ḷ-
Taranmış olmak.

taral- "*edilgen* Taranmak." (EDPT, 547)
taral- "*edilgen* Taranmak." (DTS, 569)
taral- "*edilgen* 1. Taranmış olmak. 2. Yayılmış olmak." (ATS, 169)
taral- "Dağılmak." (DK, 251)

taraḷt- **III/842** Tel. Alt. Leb. <taraḷ-t-
Taramak.

-

-

taraḷt'ı **III/842** Tel. *bk.* taraḷ.

taram **III/845** Alt. Tel. <tara-m
Kiriş (vücutta dallar gibi yayılan).
Taram aġaş "Dağlarda uzayan orman (çünkü onlar kayalarda kiriş gibi yayılıyorlar)."

tarım "Tek bir dağılma, yayılma eylemi." (EDPT, 548)
taram uçuk "Kirişten yapılan ip." (TAS, 108)

taramaş- **III/845** Tub. Yayılmak, dağılmak.

-

-

taramış **III/846** Tub. Kiriş, kurumuş sinir.

-

-

tarān **III/841** Alt. Tel. =taraġan
1. Darı. (Tel.)
2. Büyük, kaba tahıl (Alt.)

-

tarān "Darı." (ATS, 169)
tarān~taran "Darı." (DK, 251)
taran "Darı." (DLTÇ, 202)

taran- **III/841** Alt. Tel. Taranmak.

[11] Madde başında Tub. kaydı yoktur. Madde içinde örnek cümlelerde vardır.

[12] Bu maddenin Almanca açıklaması küçük bir *kuş* şeklindedir.

T

taran- "*dönüşlü* Taranmak." (EDPT, 552)
taran- "*dönüşlü* Taranmak." (DTS, 569)
taran- "*dönüşlü* Taranmak." (ATS, 169)
taran- "Taranmak." (DÇT, 153)

tarandır- III/841 Alt. Tel. <taran-dır-
Taratmak.

tarantaẏ III/841 Tub. Topaç.
-
-

taraş- III/843 Tel. <tara-ş-[13]
Dağılmak, parçalamak.
-
taraş- "Birbirinin saçlarını taramak." (ATS, 169)
taraş- "Dağılmak, parçalanmak." (DLTÇ, 202)

tarat- III/842 Alt. Tel. Leb. <tara-t-
Dağıtmak, yaymak, harcamak.
-
tarat- "1. Taratmak. 2. Yaymak, serptirmek. 3. Yaymak, çoğaltmak." (ATS, 169)
tarkat- "Dağıtmak." (TAS, 108)
tarat- "Zorla ayırmak, iterek ayırmak." (DÇT, 153)

taraẏġaḳ III/838 Tel. W. <tara-a+ġaḳ, =taraġar
Büyük, geniş.
-
-

taraẏt- III/838 Tub. <taraẏ-t-
Daraltmak.
-
-

tarba III/871 Alt. Sihir, büyü.
-
tarma "Büyücülük." (ATS, 169)
tarba "Sihir, büyü." (DÇT, 153)

tarbaġan III/872 Tel. Dağ sıçanı, köstebek.
-
tarbān~tarbagan "Köstebek." (ATS, 169)
tarbagan "Dağ sıçanı." (TAS, 108)
tarbagan "Kemirgen türünden bozkır hayvanı, tarbagan. *Lat. Marmota sibirica*." (DLTÇ, 202)

tarbaḷa- III/872 Alt. <tarba+ḷa-
Sihir, büyü yapmak, büyülemek; tartışmak, görüşmek.
-
tarmala- "Büyücülük yapmak." (ATS, 170)

tarbaḷū III/872 Alt. Büyülenmiş, büyülü.
-
-

tarbaḷyın III/872 Alt. Tel. Küçük bir kartal türü.
-
tarbalcı~tarbalcın "Kartal." (ATS, 169)
tarbald'ın "Kaya kartalı." (DLTÇ, 202)

tarbāş III/873 Leb. <tarba-ġış
Tırmık.
-
tarmūş "Tırmık." (TAS, 109)
tarbaç "Tırmık." (DLTÇ, 202)

tarbāşta- III/873 Leb. <tarbāş+ta-
Tırmıkla toplamak, tırmıklamak.
-
-

tarbat- III/981 Kumd. Döndürmek, çevirmek (dönen demir için).
-
-

tarbazan III/873 Tel. Leb. Top (silah anlamında).
-
tarbazan "(Destanda) top." (ATS, 169)

tarġa III/853 Tel. <Moğ.
Vergi toplayan.
-
-

tarġaçı III/853 Tel. *bk.* tarġa

Tarġın-nama III/854 Tel. W. Efsanelerde Nuh'a benzeyen kişi.
-
Targın Nama "Ülgen'in yarattığı ilk erkek." (TMS, 173)

tarı III/846 Alt. Tel. Leb. Toz, barut.
-
tār "1. Çuval. 2. Kutu sandık; *Ok tārı* barut" (ATS, 164)

[13] OSTN'de morfolojik tahlil *tara+t* yazılmıştır.

T

tāru "Barut." (TAS, 108)
tar "Barut." (DK, 251, 252)
tar~tarı "Av malzemesi, barut." (DLTÇ, 201)

tarı- I **III/846** Alt. Tel. <tar+ı-
Daralmak, küçülmek.
tarū- ~ dārū- "Daralmak, sıkmak, sınırlandırılmak." (EDPT, 532)
taru- "Daralmak, kapanmak." (DTS, 571)
tarı- "Daraltmak, büzmek." (ATS, 169)

tarı- II **III/846** Alt.Tel. Çift sürmek, toprağı işlemek.
Ḳıra tarıdı. "Toprağı işledi." (Tel.); *Tarıġan aġaş* "Ağaçlık, bahçe, koruluk."
tarī- "Toprağı işlemek, tarım yapmak." (EDPT, 532)
tarı- "Toprağı işlemek, ekmek." (DTS, 569)
tarı- "Dikmek. *Tarıgan agaş* sık dikilmiş ağaç." (ATS, 169)

tarıḷġa **III/848** Alt. Tel. Leb. Büyük, yuvarlak, pürüzsüz düğme.
-
tarılga "1. Büyük düğme. 2. *es.* Şaman tören giysinin arka tarafında olan güneş ve ayı tasvir eden büyük metal levha." (ATS, 169)

tarımaḷ **III/849** Tel. <tarı-maḷ, =tarmaḷ
Koru, çalılık.
-
-

tarınçāḳ **III/848** Alt. Tel. <tarın-çāḳ
Sinirli, çabuk sinirlenen kimse.
-
tarınçak "Gücenmeye meyilli." (ATS, 169)
tarınçak "Alıngan, darılgan." (TAS, 108)
tarınçak "Alıngan, hassas." (DLTÇ, 202)

tarındır- **III/848** Alt. Tel. Leb. Sinirlendirmek, öfkelendirmek.
-
tarındır- "Kızdırmak, sinirlendirmek, küstürmek, kırmak." (KRS, 78)

tarınıġ **III/848** Leb. Kızgınlık, öfke.
-
tarınış~tarınu "Gücenme, darılma." (ATS, 169)

tarınū **III/848** Alt. Tel. *bk.* tarınıġ.

tarısḳa **III/848** Tel. 1. Taş atmak için kullanılan sapan.
2. Çitlerin demirlerini birbirine bağlayan çubuklar.
3. Beyaz söğüt ağacının lifi, kabuğu.
-
tarıska "1. Taş atmada kullanılan sapan. 2. Sırıkları bağlamada kullanılan ip." (ATS, 169)
tarıska "Bir cins kalın ip." (TAS, 108)
tarıska "Dal, ince dal." (DLTÇ, 202)
tarıska "Çubuk, ince dal." (DÇT, 153)

tarıt- **III/848** Tel. Alt. Daraltmak.
tarut- "Daraltmak, sıktırmak." (EDPT, 536)
tarut- "Daraltmak, sıktırmak." (DTS, 572)
tarıt- "Daraltmak." (ATS, 169)
tarıt- "Daraltmak." (TAS,108)

tarıẏ **III/846** Tel. Yüksek mevki sahibi, üst düzey yetkili (masallarda).
Tarıẏ Pī (deyim)
-
-

tarıẏ- **III/848** Alt. Tel. Leb. Sinirlenmek, kızgın olmak, atışmak, sövüp saymak.
Mā tarınıp pardı. "Bana karşı kızgın, sinirli." (Alt.); *Sartaḳtaẏ ūḷına tarındı.* "Sartaktay oğluna sinirlendi." (Tel.)
tarun- "*Dönüşlü* Daralmış hissetmek, kızgın olmak." (EDPT, 552)
tarun- "Kızmak, öfkelenmek." (DTS, 571)
tarın- "Kızmak, gücenmek, darılmak." (ATS, 169)
tarın- "Darılmak, gücenmek." (TAS,108)

tarī I **III/849** Tel. *bk.* tarıẏ.

tarī II **III/849** Tel. W. =tarıḫ
Süre, belli bir vakit.
tarīyında "Kendi zamanında."
-
tarıy "*ol tarıyında* O zaman." (ATS, 169)

tarḳır- **III/853** Alt. Dallanmak, neşet etmek, birbirinden ayrılmak, yayılmak, dağılmak.
-
tarka- "Dağılmak." (ATS, 169)

T

tarḳıra- **III/853** Tel. Alt. *bk.* tarḳır-.

tarḳırat- **III/853** Tel. Alt. <tarḳır-t-
Birbirinden ayırmak, dağıtmak.
-
-

tarḷaḳ **III/856** Tel. *Tarḷak ündū* "Farklı, çeşitli sesler"
-
tarlak "Çeşitli." (ATS, 169)

tarma **III/873** Tel. =tarba
Büyücülük, sihir.
bk. tarba**.

tarma- **III/873** Tel. Alt. Tırmıkla toplamak, tırmıklamak.
tarmā- "Çeşitli yönlerden dışarı çıkmak, pençe şeklini almak; tırmalamak." (EDPT, 550)
tarma- "Kaşımak, tırmalamak, kazımak." (DTS, 570)
tarma- "Tırmıklamak." (TAS, 108)

tarmaçı **III/874** Tel. <tarma+çı
Büyücü, falcı.
-
tarmaçı "Büyücü." (ATS, 170)

tarmak **III/873** Tel. <tarma-ḳ
Tırmık.
tarmāk "Birkaç yönde dallanan bir şey." (EDPT, 549)
tarmaḳ "Pençe, pati, tırnak." (DTS, 570)
tarmūş "Tırmık." (TAS, 109)

tarmaḷ **III/874** Tel. W. Bitki, küçük orman, ağaçlık, koru.
-
-

tarmaḷū **III/874** Tel. *bk.* tarbaḷū.

tarmuġuş **III/875** Tel. *bk.* tarmūş.

tarmuş **III/875** Kumd. *bk.* tarmūş.

tarmūş **III/875** Alt. Tel. Tırmık.
-
tarmūş "Tırmık." (TAS, 109)

tarmuşta- **III/875** Kumd. *bk.* tarmūşta-.

tarmūşta- **III/875** Alt. Tel. Saman tırmıklamak.
-
-

tars **III/869** Alt. Tel. Leb. Patlama, şaklama sesi (av tüfeği, kırbaç vs.)
-
tars "Çatlak ses taklidi." (ATS, 170)
tars "Silah veya kırbaç sesi." (DLTÇ, 202)

tarsıḷda- **III/870** Alt. Leb. Tel. <tarsıḷ+ḷa-
Patlama, şaklama sesi çıkarmak.
-
tarsılda- "Çatlamak, çatırdamak, çatlak sesi çıkarmak." (ATS, 170)
tarsılda- "1. Çatırdamak. 2. Parmakları şakırdatmak." (TAS, 109)
tarsılda- "Çatırdamak, çıtırdamak." (DK, 252)
tarsılda- "Sarsılmak." (DÇT, 153)

tarsıḷdat- **III/870** Alt. Tel. Patlama, şaklama sesi çıkartmak.
-
tarsıldat- "Şaklatmak, çatırdatmak." (ARSL, 656)

tarsḳa **III/870** Tel. *bk.* tarısḳa.

tart- **III/857** Bütün lehçelerde Çekmek, sürüklemek.
Arbanı tartatġan at "Arabaları çekmeye alışan at." (Tel.); *Paşḳa kişinĭ poyıŋa nege tartıp yazıŋ?* "Neden başkasının mülküne sahip olmaya çalışıyorsun?" (Alt.); *Taŋḳū (tanḳı, temeke) tarttı.* "Tütün içti." (Alt.); *Tērben tarttı.* "Değirmende öğüttü."; *Yānı tarttı.* "Yayı çekti." (Alt.); *Sū tartıp yaḳ*[14] "Su çekiliyor." (Alt.); *Çarġa tarttı.* "Bileği taşında biledi." (Tel.); *Sıbızġa tarttı.* "Flüt çaldı." (Alt.); *Paẏḳan (Alt.) çadır (Tel.) tarttı.* "Çadır kurdu."; *Turġŭza tarttı.* "Onu kaldırdı." (Alt.); *Atıŋdı tart!* "Atını dizginle!" (Alt.); *Arış tart.* "Çavdar öğüt." (Alt.); *Uzaḳḳa tartḳan.* "Uzatıp çekti." (Alt.); *Çerĭk tarttı.* "Ordu kurdu." (Tel.); *Şūn tarttı.* "Ağları kurdu." (Alt.); *Pūḷ tarttı.* "Saman yığınları çekti, taşıdı."; *Ḳırban tartaẏn.* "Erişteleri keseyim." (Tel.); *Ḳamçı tartarġa kerek.* "Kamçı örmek lazım." (Tel.); *Kere tarttı.* "Çadırın parmaklıklarını kurdu." (Alt.); *Yaya tart!* "Dağıt, yay." (Alt.); *Ḳarıḳ tarttı.* "Horladı." (Alt.); *Ḳuş uya tartḳan.* "Kuş yuva yaptı." (Alt.); *Şerebeẏ tart!* "Yazı tura at,

[14] Cümlenin anlamına göre bu kelimenin *yat* olması gerekir.

T

kura çek." (Tel.); *Yara tarttı.* "Parçaladı." (Alt.); *Pura tart yoḷdaŋ!* "Yoldan çevir!" (Tel.); *Anı-yar tart!* "Onun yanına git!" (Tel.); *Attı aÿḷandra tart!* "Atı çevir!"; *Yıḷan tartıp aḷdı.* "Yılan süründü." (Alt.); *Sler üç poçḳo araḳḳı tartıp yadığar!* "Siz üç varil şarap getirin!"

tart- (?d-) "Çekmek, sürüklemek; (ağırlık) tartmak." (EDPT, 534)

tart- "1. Çekmek, sürüklemek. 2. Uzatmak, germek. 3. (Giysi) çıkarmak. 4. Hediye vermek, armağan sunmak. 5. Tartmak, ölçmek." (DTS, 571)

tart- "Çekmek, sürüklemek." (ATS, 170)

tart- "Çekmek, bir şeyi tutarak kendisine veya bir başka yöne doğru hareket ettirmek. (TAS, 109)

dart-~tart- "1. Çekmek. 2. Çalmak, oynamak. 3. Esmek, üflemek, üflemeli çalgı çalmak." (DK, 208, 252)

tart- "Çekmek, sürüklemek." (DLTÇ, 202)

tart- "1. Çekmek, sürüklemek, çıkarmak, sıvamak (kol, bacak), sıkıştırmak. 2. Müzik aleti çalmak. 3. İçmek (bir şeyin dumanını içe çekmek)." (DÇT, 153)

tartaḷ **III/860** Leb. *bk.* taḷtar.

tartıḳ **III/861** Tel. <tart-ḳ
Eğri, çarpık.
-
-

tartıḷ- **III/862** Alt. Tel. Leb. Çekilmek.
Arḳan tartıḷdı. "İp çekildi."

tartıl- "*edilgen* Çekilmek." (EDPT, 536)

tartıl- "*edilgen* 1. Çekilmek, sürüklenmek; bir şeye özle duymak. 2. Gerilmek. 3. Tartılmak, ölçülmek." (DTS, 571)

tartıl- "1. Zonklamak. 2. Çekilmek." (ATS, 170)

tartıl- "Çekilmek, sıkıştırılmak." (DÇT, 153)

tartıḷış- **III/862** Tel. <tartıḷ-ş-
Çekilmek, toplanmak, büzülmek.
Ḳoḷı pudŭ tartıḷıjat. "Onun ayağı (eli) çekildi."
-

tartılış- "Zonklamak, titremek." (ATS, 170)

tartın- **III/861** Tel. <tart-n-
1. Kendine doğru çekmek.
2. Direnmek, çekilmek, gitmek istememek, karşı çıkmak, kaçınmak.

tartın- "*dönüşlü* Çekilmek." (EDPT, 536)

tartın- "1. Çekmek, sürüklemek. 2. Hüzünlenmek, kederlenmek, düşünmek." (DTS, 571)

tartın- "1. Çekmek (kendine). 2. Boğulur gibi olmak. 3. Katılmamak. 4. Geriye çekmek." (ATS, 170)

tartın- "Denemek, çaba göstermek." (DK, 252)

tartın- "Dinçleşmek; düzenli, temiz duruma gelmek." (DÇT, 153)

tartınçāḳ **III/861** Tel. <tartın-çāḳ
İnatçı.
-

tartınçak "İnatçı, direngen." (ATS, 170)

tartış- **III/863** Tel. Alt. <tart-ş-
Birbirini çekmek, mücadele vermek, tartışmak, çekişmek.

tartış- "Birlikte çekmek; mücadele etmek, tartışmak.." (EDPT, 537)

tartış- "1. Birbirini çekmek. 2. Birlikte çekmek. 3. Birbirlerini sürüklemek." (DTS, 571)

tartış- "1. Tartışmak, bahse girmek, çekişmek. 2. Birlikte çekmek." (ATS, 170)

tartış- "Tartışmak, çekişmek, mücadele etmek." (DK, 252)

tartış- "Tutuşmak, dövüşmek, birbirini çekmek." (DÇT, 153)

tartḳı **III/866** Tel. <tart-ḳı
Marangozun kullandığı alet, kesici alet, rende.
-

tartkı "Kaşağı." (ATS, 170)

tartḳıḷa- I **III/866** Tel. <tartḳı+ḷa-
Kazıyarak çıkarmak, rendelemek.
-
-

tartḳıḷa- II **III/866** Alt. Tel. Leb. <tart-ḳıḷa-
Sık sık, birkaç kez çekmek.
-
-

tartḳıḷaḷ- **III/866** Tel. <tartḳıḷa-ḷ-
Rendelenmek, kazınmak.

T

-
-

tartḳışta- **III/866** Tel. <tartḳıç+ḷa-
Çekip çıkarmak, çekmek.
-
-

tarttır- **III/868** Alt. Tel. Leb. <tart-tır-
Çektirmek.
-
tarttır- "Çektirmek, sürükletmek." (ATS, 170)

tarū **III/851** Tel. Darı.
tarıġ "1. Tarım yapılan alan. 2. Tarım ürünü." (EDPT, 537)
taraġ~tarıġ~tarıḳ "1. Tahıl, ekmek. 2. Darı." (DTS, 569, 570)
taru "Darı." (ATS, 109)

tas **III/915** Alt. Leb. 1. Pürüzsüz, çıplak, saçsız, kel.
Tas ḳır "Pürüzsüz kayalar." (Alt. Leb.); *tas kiji* "Kel kişi." (Alt.); *tas ḳuş* "Beyaz başlı kartal." (Tel.); *Tas poḷġan.* "Kelleşti, saçsız kaldı." (Tel.); *Ajı tuzum as poḷdı, poyu pajım tas poḷdı.* "Ekmeğim ve tuzum az, bedenim çıplak, kafam keldi. (Size verdiklerimle ile mutlu olun!)" (Tel.)
tāz (?d-) "Dazlak, kel, çıplak." (EDPT, 570)
taz "1. Uyuz, dazlak, kel. 2. Uyuz, berbat, kel, dazlak." (DTS, 576)
tas "Kel, dazlak, çıplak." (ATS, 170)
tas "1. Kel, saçsız, saçı dökülmüş olan. 2. Çıplak, üzerinde yeşillik bulunmayan." (TAS, 109)
tas "Kartal." (DLTÇ, 202)
tas "Kel, dazlak." (DÇT, 153)

tasḳaçaḳ **III/919** Kumd. Baykuş, küçük baykuş.
-
-

tasḳaḳ I **III/919** Alt. 1. Depo, hangar, çardak (sığır için).
2. Kurban kesilen hayvanın derisinin koyulduğu dayanak (ahşap çerçeve)
-
taskak "1. Çatı; kapak. 2. Duadaki kurban yeri." (ATS, 170)

tasḳaḳ II **III/919** Tel. Tırıs, hızlı gitme.
-
taskak "Tırıs, atın hızlı adımlarla yürüyüşü." (TAS, 109)

tasḳaḳçı **III/919** Tel. <tasḳaḳ+çı
Tırıs giden.
-
taskakçı mal "Yorga at." (TAS, 109)

tasḳaḳta- **III/919** Tel. <tasḳaḳ+ḷa-
Tırıs gitmek.
-
taskakla- "At tırıs gitmek." (TAS, 109)

tasḳır **III/920** Tel. Kumd. Yetersiz, eksik, verimsiz, kıt.
Tasḳır poḷdı. "Fakirleşti."
-
-

tasḳursaḳ **III/920** Tel. <tas+ḳursaḳ
Mide, karın.
-
tas kursak "Mide." (TAS, 109)
tas-karsan "Karın, mide." (DK, 252)

tastaḳ **III/922** Tel. Alt. Leb. <tastaẏ-ḳ
Kabarmış, şişmiş.
-
tastak "1. Şişirilmiş. 2. Şişman, aşırı derecede yağ bağlamış olan, tombul." (TAS, 109)

Tastar **III/922** Kumd. Biy Nehri kıyısında yaşayan Tatar boyu.
Tastar ūḷı paḳtançıḳ. "Tastarların çocukları kendilerini beğenmişlerdir."
-
Tastar "Biy Nehri kıyısında yaşayan bir kabile." (DK, 252)

tastaẏ- **III/921** Tel. Leb. Kabarmak, şişmek.
-
tastay- "Şişmek, kabarmak." (ATS, 170)
tastay- "Şişmek, kabarmak." (TAS, 109)

tastayıt- **III/922** Alt. Tel. Leb. Kabartmak, şişirmek.
-
tastayt- "Şişirtmek." (ATS, 170)

taş **III/931** Alt. Tel. Leb. Taş.
Aḷtın (möŋün) taş "Altın taş." (Tel.); *ottıḳ taş* "Çakmak taşı." (Alt. Tel.); *toġlaḳ taş* "Kaldırım taşı." (Tel.); *ḳıẏġaḳ taş* "Sivri taş." (Tel.); *taş yer* "Taşlı yer." (Alt.);

T

taş üy "Taş ev." (Alt.); *ḳaya taşı* "Kaya." (Tel.)
taş (?d-) "Taş." (EDPT, 557)
taş "Taş, kaya." (DTS, 572)
taş "Taş, taştan." (ATS, 170)
taş "Taş." (TAS, 109)
daş~taş "Taş." (DK, 208, 252)
daş~taş "Taş." (DÇT, 111, 153)

taş- **III/933** Tel. 1. Nehir vs. taşmak, sınırları aşmak.
2. Su seviyesi yükselmek.
taş- "Taşmak." (EDPT, 559)
taş- "Taşmak." (DTS, 572)
-

taşḳar **III/937** Leb. Dışarı.
taşġarū "Dışarı." (EDPT, 563)
taşġaru "Dışarı." (DTS, 573)
tışkarı "Dış, dışarı." (ATS, 177)

taşḳın I **III/938** Tel. Leb. Alt. <taş-kın
1. Dökülen, sahilden çıkan, taşkın.
Taşḳın sū "Su baskını"
2. Yüksek su seviyesi.
taşgın "Taşkın." (OTWF, 328)
taşkın "Su baskını." (ATS, 170)
taşkın "Sel, taşkın." (TAS, 109)
taşkın "1. Dışarı. 2. Dışarıdaki, dış kısım. 3. Taşkın, su baskını." (DÇT, 153)

taşḳın II **III/938** Tub. <taş+ḳın
Dışında, dışında bulunan, haricen, dış kısım.
Taşḳın çıḳ pardı. "Çıktı."; *Ay Mökö taşḳın yoḳ poḷdı.* "Ay-Mökö içeride değildi."
-
takşın~taşkın "Dışında, dışarısında, sokakta." (DK, 250)
takşın "Dışarı." (DÇT, 152)
taşkın "1. Dışarı. 2. Dışarıdaki, dış kısım. 3. Taşkın, su baskını." (DÇT, 153)

taşḳındaġı **III/938** Tub. <taşḳın+da+ġı
Dışında bulunan.
Üydŭŋ içĭnde poḷzam, taşḳındaġını ḳaydaŋ pileyn? "Eğer ben evdeysem, dışarıda neler olduğunu nereden bileyim?"
-
-

taşḳırı **III/938** Tel. Dışarı.
Taşḳırı çıḳtı. "Dışarı gitti."
taşġarū "Dışarı." (EDPT, 563)
taşġaru "Dışarı." (DTS, 573)
tışkarı "Dış, dışarı." (ATS, 177)
taşkarı "Dışarı." (DK, 252)

taşsū **III/944** Tel. <taş+sū
Taşlaşmış, taş gibi.
-
-

taşta- **III/942** Tel. Alt. Leb. =taşla-
Atmak, bırakmak; bağışlamak.
Ḳarmaḳ taştadı. "Oltayı attı." (Tel.); *Şerebey taştap yattı.* "Yazı tura atıyordu." (Tel.); *Ajıra keçĭre taştadı.* "Tekrar attı." (Tel.); *Onço ürençĭkterĭ anı taştap ḳaça berdĭler.* "Bütün öğrencileri onu bırakıp kaçtılar."; *Attı boş taştadı.* "Atını serbest bıraktı." (Alt.); *Ottıḳ tajı pĭleŋ ittĭ taştadı.* "Köpeklere çakmak taşı attı." (Tel.); *Közŭne aḳ taştaġan.* "Gözünde katarakt var."; *Aḷımdı taştap ĭ!* "Bana borcumu bağışla!"; *Kiji kilinçeḥĭn sler taştasaġar teniredeḥĭ adaġar slerdīn taştayr, sler kiji kilinçeḥĭn taştabazaġar teŋeredeḥĭ adaġar slerdĭŋ dē kelinçekterdĭ taştabas.* "İnsanların suçlarını bağışlarsanız, o zaman Allah da sizi bağışlar; onların suçlarını bağışlamazsanız, Allah da sizi bağışlamaz." (Tel.)
taşla- (?d-) "Taşlamak, taş atmak." (EDPT, 564)
taşla- "Taşlamak, taş atmak." (DTS, 573)
taşta- "Atmak, fırlatmak, bırakmak." (ATS, 170)
taşta- "1. Fırlatmak, atmak. 2. Geride bırakmak, arkada bırakmak." (TAS, 109)
taşta- "Atmak, bırakmak." (DK, 252)
taşta- "Atmak, fırlatmak." (DÇT, 153)

taştaġıla- **III/943** Tel. Alt. Sık sık atmak.
-
-

taştaḷ- **III/943** Tel. Alt. Leb. <taşta-ḷ-
Atılmak, bırakılmak; bağışlanmak.
Suġa taştaḷdı. "Suya atıldı." (Alt.); *Kiji ūḷın yaman aytḳanı taştaḷır, aġ arū tındı yaman aytḳanı pu dā yerde oḷ do yarıḳta taştaḷbas.* "İnsan oğluna kim kötü söz söylerse bağışlanır, ancak kutsal ruha kötü söz söyleyen hem bu dünyada hem de öbür dünyada bağışlanmaz."
-

T

taştal- "Atılmak, bırakılmak." (ATS, 170)
taştal- "сновать." (DK, 252)

taştat- III/943 Tel. Alt. Leb. <taşta-t-
Attırmak, bıraktırmak.
taşlat- "Taşlatmak, taş attırmak." (EDPT, 565)
taşlat- "Taşlatmak, taş attırmak." (DTS, 573)
taştat- "Attırmak, bıraktırmak." (ATS, 171)

taştığ III/943 Leb. *bk.* taştū.

taştū III/944 Tel. Alt. <taş+ḷū
Taşlı.
taşlıg "Taşlı." (EUES, 682)
taştu "Taşlı." (ATS, 171)

taştūş III/944 Tel. <taşta-ġuç
Sapan.
-
-

tat III/898 Alt. Tel. Leb. Pas, küf
Temirdiŋ tadı "Demir pası." (Alt.); *cestiŋ tadı* "Bakır pası." (Alt.)
tat "Pas." (EDPT, 449)
tat~tut "Pas, küf." (DTS, 573, 626)
tat "Pas." (ATS, 171)
tat "Pas." (TAS, 109)
tat "Pas, demir pası." (DK, 252)

tāt III/900 Tel. Alt. Tat, lezzet.
tat~tātıġ "Tat, lezzet." (EDPT, 449, 452)
tataġ~tatıġ "Tat, lezzet." (DTS, 574)
-

tāt- III/900 Tel. Alt. 1. Tadına bakmak, tatmak, tadı olmak, güzel tadı olmak. 2. Tatlı olmak.
tat- ~ (?dād-) "Tatmak, tadına bakmak." (EDPT, 449)
tat- "1. Tatmak. 2. Tadı olmak, güzel olmak." (DTS, 573)
-

tatta- III/908 Tel. Alt. Leb. <tat+ḷa-
Paslanmak.
-
tatta- "Paslanmak." (ATS, 171)
tatta- "Paslanmak." (TAS, 109)

tattat- III/908 Tel. Alt. Leb. <tatta-t-
Paslatmak.
-
-

tattaẏ III/908 Tel. Korku veya şaşkınlık bildiren ünlem.
Ī tattaẏ (deyim)
-
tatay "Nefret bildiren ünlem. *i tatay* seni pislik." (ATS, 171)
tatay-tatay "Tiksinti bildiren ünlem." (TAS, 109)
tatay "Tiksinme bildiren ünlem." (DÇT, 153)

tattıġ III/909 Leb. *bk.* tattū.

tattū III/909 Alt. Tel. <tat+ḷu
Paslı.
-
-

tāttū III/909 Alt. Tel. <tāt+ḷū
Tatlı, güzel tadı olan, tadı hoş olan.
Tāttū ettĭ. "Tatlandırdı."; *Aḷbatızın azraġan, anıŋ paḷığı tāttūn.* "Halkının besledikleri içinde en tatlı olanı balıktır."
tatığlığ "Güzel tadı olan, tatlı." (EDPT, 454)
tataġlaġ~tatığlıg "Tatlı, lezzetli." (DTS, 574)
tatu "Tatlı." (ATS, 171)
tatu "Tatlı." (TAS, 109)
tātu (<tattu) ~tat(t)ū~tatu "Tatlı, lezzetli." (DÇT, 151, 153)

tāttūçaḳ III/909 Tel. <tāttū+çaḳ
Tatlımsı, tatlı bir şey.
-
-

tāttūḷan- III/909 Tel. <tāttū+ḷan-
Tatlanmak.
tatığlan- "Tatlanmak." (EDPT, 454)
tatığlan- "Tatlanmak." (DTS, 574)
tatulan- "Tatlı olmak." (ATS, 171)

tāttūḷıḳ III/909 Tel. <tāttūḷıḳ
Hoş tatlılık, lezzet.
-
-

tāttūzın- III/909 Tel. Alt. Leb. <tāttū+sın-
Tatlılık hissetmek, tatlı olarak kabul etmek, zevk almak.
Ḳudaẏdıŋ söstörŭn paḷdaŋ artıḳ tattūzındım. "Allah'ın sözlerini baldan

T

tatlı gördüm."

-

-

tau **III/772** Tub. Dağ, dağlar.
bk. tū.

tāġ "Dağ." (EDPT, 463)
taġ "Dağ." (DTS, 558)
tū "Dağ." (ATS, 187)
tū "Dağ." (TAS, 119)
tag~tu "Dağ." (DK, 252, 257)

taw **III/983** Leb. Dağ.
bk. tū.

taẏ I **III/765** Alt. Tel. Leb. 1. Tay, genç at. (Alt. Tel.)
2. Bir yaşındaki at. İkinci baharını yaşayan tay.

tāy " Bir ya da iki yaşındaki tay." (EDPT, 566)
tay "1. Tay. 2. Genç at." (DTS, 559)
tay "Tay (iki yaşında)." (ATS, 171)
tay "Tay, at yavrusu." (DÇT, 151)

taẏ- I **III/766** Alt. Tel. Leb. Kaymak, kayarak düşmek.

tay- (?tāy-) "Kaymak, hata yapmak." (EDPT, 567)
tay- "Kaymak, düşmek." (DTS, 559)
tay- "Atmak, bırakmak." (DÇT, 151)

taẏ II **III/765** Alt. Tel. Leb. Dayı, dede (anne tarafından).
Taẏ yeŋe "Teyze" (Alt.); *Taẏ eye* "da, de"; *taẏ yeste* "Enişte" (Alt.)

taġay "Dayı." (EDPT, 474).
taġay "Dayı." ((DTS, 558b)
tāy "Dayı." (ATS, 164)
tāy "Dayı." (TAS, 106)
tayı "Dayı." (DK, 250)
tayı "Anneannenin erkek kardeşi." (DLTÇ, 200)
tayı "Dayı." (DÇT, 152)

taẏ- II **III/766** Alt. Tel. Leb. Kurban etmek, kurban kesmek.
Tayıḷġa taẏ! "Kurban kes!" (Alt.)

-

tay- "Kurban etmek." (ATS, 171)
tay- "1. Vermek. 2. Satıp savmak." (TAS, 109)

taya **III/815** Alt. Tel. Kabuğu ateş yakmak için kullanılan bir çalı.

-

taya "Çalılık." (ATS, 171)

tayaḳ **III/816** Alt. Tel. Leb. <taya-ḳ
Değnek, asa, çomak.
Tayaḳḳa tayanıp "Asaya dayanarak" (Alt.)

tayāk "Destek." (EDPT, 568)
tayaḳ I "Değnek, sopa, çomak." (DTS, 559)
tayaḳ II "Dayanak, destek; gövde, temel." (DTS, 559)
tayak "Sopa, baston. *Tayak ci-* Dayak yemek." (ATS, 171)
tayak "Asa, baston." (TAS, 109)
tayak "Dayak, değnek, sopa." (DK, 250)
tayak "Dayak, asa, baston." (DLTÇ, 200)
tayak "Dayak, asa, baston." (DÇT, 152)

tayan- **III/817** Alt. Tel. Leb. Dayanmak, güvenmek.
Çoḷışmandı örö kemelū tayanıp pardıḳ. "Biz kürek çekerek tekne ile Çolışman nehrini geçtik."

tayan- ~dayān- "Dayanmak, desteklenmek." (EDPT, 569)
tayan- "1. Dayanmak, yaslanmak. 2. Güvenmek." (DTS, 559)
tayan- "Dayanmak." (ATS, 171)
tayan- "Dayanmak." (TAS, 109)
tayan- "Dayanmak, abanmak." (DK, 250)
tayan- "Dayanmak." (DÇT, 152)

tayandır- **III/818** Alt. Tel. Leb. <tayandır-
Dayatmak, dayandırmak.

tayantur- "Dayandırmak (geçişli)." (OTWF, 823)

-

taẏba- **III/771** Tel. Yaslamak, dayamak, basmak, ezmek.

-

tayba- "Ayakları altında ezmek." (TAS, 109)

taẏbalu **III/771** Tub. İhanet.

-

-

taẏbaş **III/771** Tel. <taẏ+baş
Anne tarafından dede.

-

taybaş "Dede." (ATS, 171)

T

taybaş "Anne tarafından büyükbaba." (TAS, 110)

taẏda **III/770** Töl. Dede (anne babası).
-
tayda (tay-ada) : taydalar "Kadın tarafından atalar." (ATS, 171)

taẏdır- **III/770** Alt. Tel. <taẏ-dır-
Şaman vasıtasıyla kurban kesme
Taẏlġa taẏdırdı (deyim).
-
-

taẏġa **III/767** Tel. Leb. Kayalık dağlar (Katun Nehri'nden batıya doğru uzanan ormansız ya da çok az ormanlı dağlara denir, tersi: Katun Nehri'nden doğuya doğru uzanan ormanlarla kaplanmış dağlar=yış).
bk. taẏḳa.

taẏġaḳ **III/767** Tel. Leb. <taẏ-ġaḳ
Kaygan.
tayıġ "Kaygan, sabit olmayan." (EDPT, 568)
tayıġ "Kaygan, sabit olmayan." (DTS, 559)
taygak "Kaygan." (ATS, 171)
taygak "Kaygan." (TAS, 110)

taẏġaḷa- **III/768** Tel. Leb. <taẏġa+ḷa-
Kayalık dağların arasından gitmek.
-
taygala- "(Avlanmak için) dağlarda gezmek." (ATS, 171)

taẏġam **III/768** Kumd. Kayış vb. ile bağlanmış, gözleri düğme ile kapatılmış iki başlı ahşap put.
-
-

taẏġan **III/768** Alt. Tel. Tazı, av köpeği.
taẏgān "Tazı." (EDPT, 568)
taẏgan "Tazı." (DTS, 559)
taygıl "1. Hızlı köpek. 2. *mit.* Büyük köpek." (ATS, 171)
taygıl "İri köpek." (TAS, 110)
taygıl "Köpek, av köpeği." (DÇT, 152)

taẏġı **III/768** Tub. Oyma, işleme, çentik, kertik.
-
-

taẏġıl **III/768** Tel. Çuy cinsinden olan büyük köpek.
bk. taẏġan.

taẏġıs **III/769** Tel. Derin olmayan, sığ.
-
tayıs "Sığ, sığlık." (ATS, 171)
tayıs "Alçak, sığ." (DK, 250)

tayıḷġa **III/820** Tel. Kurban, kurbanlık hayvan. *bk.* taẏḷġa.
-
tayılga "*es.* 1. Kurban, kurbanlık. 2. Kurban edilen hayvanın derisini kullanma." (ATS, 171)
tayılga "Kurban." (TAS, 110)
tayılga "Kurbanlık at." (DLTÇ, 200)
tayılga "Sunak, kutsal yer, kurban kesme yeri." (DÇT, 152)

tayıs **III/820** Tel. Sığ, yayvan, hafif.
bk. taẏġıs.
Tayıs poḷzo sūm par. "Sığ da olsa, yine de nehrim var.

taẏjaḳ **III/771** Alt. Penis.
bk. tajaḳ**.

taẏḳ- **III/767** Alt. Tel. Leb.
bk. taẏ- I.

taẏḳa **III/767** Alt. Kayalık dağlar.
bk. taẏġa.
-
tayga "Ormanla kaplı dağ." (ATS, 171)
tayka I "Yüksek dağ." (TAS, 110)
tayka II "Sincap." (TAS, 110)
tayga "Ormanla kaplanmış dağ." (DK, 250)
tayga "Orman kaplı dağ." (DÇT, 152)

taẏḳan **III/767** Tel. *bk.* taẏġan.

taẏḳana-[15] **III/767** Alt. Kayıp düşmek, kaymak.
-
-

taẏḳıl- **III/767** Alt. Leb.Tel. <taẏḳı-ḷ-
Kayarak düşmek.
-
taykıl- "1. Yuvarlanmak, kaymak. 2. Hataya düşmek." (ATS, 171)
taykıl- "Kaymak." (TAS, 110)

[15] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

T

taykıl- "Kaymak." (DÇT, 152)
tayıl- "1. Kayarak düşmek; kayarak kaçmak. 2. Gözden kaybolmak, inmek." (DÇT, 152)

taẏḳıḷt- III/767 Alt. Tel. Leb. <taẏḳıḷ-t-, =taẏḳḳıḷt-
Kaydırmak.
Kök tojonġo çıḳardı, taẏḳıḷtıp yürŭp tüştŭ. "Atı buz üstüne sürdü ve kayarak düşürdü." (P.d.V.I, 80,723)
-
-

taẏḳḳa III/767 Alt. *bk.* taẏḳa.

taẏḳḳıḷ- III/767 Alt. *bk.* taẏḳıḷ-.

taẏḳḳıḷt- III/767 Alt. *bk.* taẏḳḳıḷt-.

taẏḷġa III/769 Tel. Alt. Kurban kesme.
-
tayılga "*es.* 1. Kurban, kurbanlık. 2. Kurban edilen hayvanın derisini kullanma." (ATS, 171)
tayılga "Kurban." (TAS, 110)
tayılga "Kurbanlık at." (DLTÇ, 200)

tazat- III/927 Kumd. <taza-t-
Kelleştirmek, saçsız duruma getirmek.
tazġır- "Saçsız, kel duruma getirmek." (EDPT, 574)
tazar-~tazġar- "Saçsız olmak, kelleşmek." (DTS, 576)
tazat- "Kelleştirmek." (ATS, 171)

Tazıġan III/928 Tel. Ülgen'in eşi, hanımı.
-
Taz Kaan "Gökyüzünde Ülgen'den bir kat yukarıda bulunur. Anlatmalarda adı Ülgen'in annesi veya eşi olarak geçer." (TMS, 174)

tazıḷ III/929 Alt. Tel. Leb. Kök.
-
tazıl "(Bitki için) kök; *gr.* kök." (ATS, 171)
tazıl "Kök." (TAS, 110)
tazıl "Kök." (DK, 250)
tazıl "Kök." (DÇT, 151)

tazıḷda- III/930 Alt. Tel. *bk.* tazıḷḷa-.

tazıḷdan- III/930 Tel. Alt. Kök salmak, köklenmek.
-
tazıldan- "Köklenmek." (ATS, 171)

tazıḷdat- III/930 Tel. Alt. <tazıḷ+ḷa-t-
Kök saldırmak, kökleştirmek.
-
-

tazıḷdū III/930 Tel. Alt. Köklü.
-
tazıldu "Köklü." (DÇT, 151)

tazıḷḷa- III/929 Leb. <tazıḷ+ḷa-
Kök salmak.
-
tazılda- "Kökletmek." (ATS, 171)

tazımaẏ III/930 Alt. Tel. <Rus. Nosovoy=nazıbaẏ
Koklamak için kullanılan tütün.
-
tazımay "1. Tütün kutusu. 2. İçilecek tütün." (ATS, 171)

tazıra- III/929 Tel. Çatlamak, çatırdamak.
-
tazıra- "1. (Ağaç için) çatırdamak. 2. (Kar için) gıcırdamak." (ATS, 171)
tazıra- "1. Çatırdamak. 2. Şakırdamak." (TAS, 110)

tazırat- III/929 Tel. <tazıra-t-
Çatırdatmak, tıkırdatmak.
-
tazırat- "Çatırdatmak, gıcırdatmak."[16] (ATS, 171)

tazıratḳış III/929 Tel. <tazırat-ḳış
Gıcırdayan, çıngırak.
-
tazıratkış "Cırcır." (ATS, 171)

tazırt III/929 Tel. <tazıra-
Çatırtı, tıkırtı.
-
tazırt "Çatırtı." (ATS, 171)

te- III/1008 Alt. Tel. Leb. 1. Demek, söylemek, konuşmak.
Doğu lehçelerinde konuşma *aẏt-* fiili ile başlar, *te-* fiili ile biter.
Aẏ Ḳan aẏttı: men sā perbessim, tedĭ!
"Ay Kan dedi: ben onu sana vermek istemiyorum!" (Alt.).

[16] Açıklamada fiil ettirgen olmasına rağmen anlam çatırdamak, gıcırdamak yazılmıştır.

T

Bazen konuşma *Tep aẏttı, tep suradı* şeklinde biter:
Ḳaçan kelersiŋ? tep suradım. "Ben ona, ne zaman geleceksin, diye sordum." (Tel.);
Bazen *aẏt-* fiili hiç kullanılmaz: *'Aẏtḳanımnaŋ çıġazıŋba?' at teḥen, 'çıḳpaẏmın" Ḳan-Püdeẏ teḥen.* "Sen benim dediklerimi dinlemeyecek misin?" dedi at, "hayır, dinlemeyeceğim" dedi Kan-Püdey" (Alt.);
Eski ve Orta Asya lehçelerinde de *te-* aynı şekilde kullanılırdı:
'Üẏḥe yanaẏn' tīt (teẏt)"Ben eve döneyim." diyor." (Tel.)
Bütün Doğu ve eski lehçelerde olmayan ana cümle ve yan cümleyi birbirine bağlayan bağlaçlar *te-* fiilinin lehçeye girmesi ile yerini değiştiriyor:
a) diye
Anı kelbes tep uḳtŭm. "O gelmeyecek diye duydum."; *Meni kelbes tep sanabaġar!* "Beni gelmeyecek diye düşünmeyin!" (Tel.); *Sen boyım ürendĭm tep aẏtpaġın!* "Sen kendim öğrendim diye deme!" (Tel.)
b) İçin, bu yüzden, çünkü, diye
Aŋdaẏn tep tūġa çıḳtım. "Avlanmak için dağa gittim." (Tel.); *Kreske tüşeẏn tep Uḷaḷuġa pardım.* "Ben vaftiz olmak için Ulalu'ya gittim."; *Çının uḳsŭn tep poyım keldim.* "Onun gerçekleri öğrenmesi için bizzat kendim geldim." (Tel.); *Pu yıḷ ḳuzuḳḳa parbadım neniŋ üçŭn teze adım ūrḷadıp yayu keldĭm.* "Ben bu yıl ceviz toplamaya gitmedim, çünkü atım hastalandı ve yaya kaldım."; *Anda teze Natrus tegen Ḳan par.* "Çünkü orada Natrus denen çar yaşıyor."; *Ol teze poyımnıŋ kijilerĭn kelinçekterĭneŋ arġaḷaẏr.* "Çünkü o insanları günah işlemekten kurtaracak." (Tel.); *Onŭŋ üyŭnö parba, parzaŋ teze ölörzŭŋ!* "Onun evine gitme, çünkü oraya gidersen ölürsün!" (Alt.); *At teze at!* "Çok güzel bir at!" (Tel.); *Yaḳşı teze yaḳşı* "Bu en iyisidir" (Tel.)
2. İsimlendirmek, ad koymak.
Aẏdas teḥen aḷıp; "Aydas isimli kahraman"; *Ḳadın teḥen sū* "Katun isimli nehir"; *Yaḳop tep ūḷŭm* "Yakop adlı oğlum"; *Üren teḥenĭ Ḳudaẏdıŋ sözŭ teḥenĭ, yoḷ içĭne tüşkenĭ uḳḳan kijiler teḥenĭ.* "Benim tohum olarak adlandırdığım Allah'ın sözleridir, yola döktüklerim ise insanların dinlediklerdir." (Tel.)

tė-~dė- "Demek." (EDPT, 433)
tė- "1. Demek, söylemek. 2. Adlandırmak. 3. Sanmak, saymak." (DTS, 578)
de- "Demek, söylemek, konuşmak." (ATS, 79)
de-~di-~te-~ti- "Demek, söylemek." (DK, 208, 252)
de-~diy- "Demek, söylemek." (DLTÇ, 143)
de-~te-~tiy- "Demek, söylemek." (DÇT, 111, 154, 155)

tebe **III/1118** Tel. Otlak, hayvanın otlaması için otlak.
-
tebegen~tebē "1. Kış otlağı. 2. Otlak." (ATS,171)
tebē "Hayvanların konaklatıldığı yer." (DÇT, 154)

tebil- **III/1121** Alt. Tel. Leb. <tep-l- Ezilmek.
tepil- "Tepilmek, ezilmek." (EDPT, 439)
tepil- "Tepilmek, ezilmek." (DTS, 586)
tebil- "1. Tepilmek. 2. Suyun baskısı altında bulunmak." (ATS, 172)

tebĭlḥĭ **III/1121** Tel. <tebĭl-gi Dokuma tezgahının ayağı.
-
-

tebĭn- **III/1120** Leb.[17] (Su için) katılmak, karıştırılmak.
tepin- "Tepinmek." (EDPT, 442)
tepin- "Tepinmek." (DTS, 586)
tebil- "1. Tepilmek. 2. Suyun baskısı altında bulunmak." (ATS, 1729
tebin- "Ayakla ezmek, tepinmek." (ATS, 172)
tebin- "Tepmek, çifte atmak." (TAS, 110)

tebĭr **III/1121** Leb. Demir.
bk. Temir.

tebiş- **III/1123** Alt. Tel. Tekme atmak.
tepiş- "Birbirini tepmek." (EDPT, 446)

[17] Madde başında Leb. yok, madde içinde vardır.

T

tėbiş-~tėpiş- "Birbirini tepmek." (DTS, 586)

tebiş- "Birbirini tepmek." (ATS, 172)
tebiş- "Birbirine tekme atmak." (TAS, 110)
teviş- "Birbirini tepmek, tepişmek." (DLTÇ, 203)
tebiş- "Birbirine tekme atmak." (DÇT, 154)

tebĭşkek[18] **III/1123** Tel. Alt. <tebĭş-kek
Tekme atan at.

-

-

tebū̇ **III/1123** Tel. Körfez, koy.

-

tebü I "1. Ayakla vurma, tepik. 2. (Su için) su basıncı." (ATS, 172)
tebü II "Tempo." (ATS, 172)

tebūr **III/1123** Tel. W. Çadırın gövdesinin üzerindeki keçe battaniye.
Tebür yēk "Keçe battaniyenin örüldüğü ipler."

-

tebūr "Çadırın gövdesindeki keçe." (ATS, 172)

tediğ **III/1095** Leb. *bk.* tedū̇.

tedil- **III/1095** Tel. W. İyileşmek, güçlenmek, güç toplamak.

tė:til- "Zeki olmak, akıllı olmak." (EDPT, 456)

-

tedū̇ **III/1095** Tel. Akıllı, bilgin, dinç, hızlı.
Ol senneŋ ḳandīdā poḷzo tedū̇. "Her hâlükârda o senden akıllıdır."

tėtik~tedük "Akıllı, bilge." (EDPT, 455)
tėtig~tėtik "Anlayışlı, keskin zekâlı, basiretli." (DTS, 589)

-

tefsir[19] **III/1126** Tub. Açıklama.

-

-

tege **III/1029** Leb. Teke, dağ keçisi.
bk. teke.

tegelek **III/1032** Leb. *bk.* teḥerek.

tegelekte- **III/1032** Leb. *bk.* teḥerekte-.

tegelekten- **III/1032** Leb. *bk.* teḥerekten-.

tegelektĭğ **III/1032** Leb. *bk.* teḥerektū̇.

tegeŋne **III/1031** Kumd. Kızılağaç.

-

tegen~ tēgen "Çam ağacı." (ATS, 172)

tegĭlegeç **III/1035** Kumd. *bk.* teḥerek.

tegĭlek **III/1035** Kumd. *bk.* teḥerek.

tegĭltēk **III/1035** Kumd. Dik, sarp.

-

-

tegin **III/1034** Leb. Sebepsiz, boşuna.

tekin "Boşuna, nafile." (DTS, 583).
tegin "1. Boşu boşuna, boşuna. 2. Alışıldığı üzre. 3. Yalnız, tek. 4. *gr. Tegin ermek* Basit cümle. *Tegin öy* basit zaman." (ATS, 172)
tegin "Ücretsiz, beleş, bedava." (TAS, 110)
tegen "Basit, kolay, sıradan." (DK, 252)
tegen "Basit, kolay." (DLTÇ, 203)
tegin "Basit, kolay, sakin, uysal." (DÇT, 154)
tögüne "Boşuna." (DÇT, 157)

teglegeç **III/1039** Leb. <teklek+eç
Küçük daire, küçük demir para.
Peş teglegeç akça "5 kuruşluk akçe."

-

teglec "Yuvarlak, daire." (DLTÇ, 203)

tegri **III/1039** Leb. Gökyüzü.

[18] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

[19] *Tefsir* maddesinin kullanıldığı lehçeler arasında *Tub.* kaydı da vardır. Arapça kökenli bu kelimenin ses özelliği ve anlam açısından kaynak dildekine çok yakın olduğu görülmektedir. Altay Türkçesi ve ağızlarının ses özelliklerine uymamaktadır. Radloff'un bu maddeye *Tub.* kaydını yanlışlıkla düştüğü düşünülmektedir.

Ḳan tegri (deyim); tegridegĭ "Gökyüzünde olan"; *tegri şatlaşan* "Orkide"; *tegri suḷbası* "Herhangi bir kuş"
bk. teŋere**.

teğ- III/1029 Leb. 1. Dokunmak, el ile dokunmak, ulaşmak.
2. Saldırmak, baskın yapmak.

teg- "Ulaşmak; saldırmak, dokunmak, (bir şeye), ilgilenmek, değeri olmak." (EDPT, 476)
tėg- "1. Ulaşmak, varmak, erişmek. 2. Değmek, ilgili olmak. 3. Başına gelmek, maruz kalmak. 4. Çarpmak, isabet etmek, hedefe ulaşmak. 5. Saldırmak. 6. Değmek, mal olmak. 7. Mahmuzlamak." (DTS, 580)
tiy- "1. Değmek, dokunmak. 2. Değmek, isabet etmek. 3. Düşmek." (ATS, 178)
tiy- "Değmek, dokunmak." (TAS, 114)
tiy- "Değmek." (DLTÇ, 205)
tiy- "Dokunmak, değmek, değinmek." (DÇT, 155)

teğdĭr- III/1040 Leb. <teg-dir-, =tegür
Ulaştırmak, isabet ettirmek.

tegür- "Ulaştırmak; dağıtmak, taşımak, iletmek." (EDPT, 485)
tėgir-~tėgür- "1. Götürmek, ulaştırmak. 2. Dağıtmak, teslim etmek, vermek." (DTS, 581, 582)
tiydir- "Değdirmek, *tiydire at-* Hedefe düşmek, isabet etmek." (ATS, 178)
tiydir- "Değdirmek." (TAS, 114)
tiydar- "Değdirmek, dokundurmak." (DÇT, 155)

teğlek III/1039 Leb. *bk.* teḥerek.

tėḥēk III/1030 Tel. Kanca, çengel, balıkçı kancası.
bk. tēk.

teḥele- III/1032 Tel. Burkulmak, rakibin ayağını kaydırmak.
-
tegele- "Güreş sırasında rakibini ayağıyla itmek." (ATS, 172)

teḥelek III/1032 Tel. *bk.* teḥerek.

teḥelekte- III/1032 Tel. *bk.* teḥerekte-.

teḥenek III/1031 Alt. Tel. Dikenli çalı.
-
tegenek "Yaban gülü. *Tegenek bürlü agaş* Köknar." (ATS, 172)
tegenek "Yaban gülü." (TAS, 110)
tegenek "Kuşburnu." (DLTÇ, 203)

teḥerek III/1031 Alt. Tel. Daire, halka.

tegrek "Çevre." (EDPT, 485)
tėgrek "Çember, daire." (DTS, 581)
tegelik I~tegerik "1. Daire, çember; yuvarlak. 2. Şaman kasnağının tefi." (ATS, 172)
tegelik II "El arabası, yuvarlak." (ATS, 172)
tegrek "1. Tekerlek, daire. 2. Yuvarlak." (TAS, 110)
teglek "Halka, yuvarlak, daire, küçük demir para." (DK, 252)
teŋelek "Halka, daire." (DLTÇ, 204)

teḥerekte- III/1031 Tel. Alt. Daire şekline sokmak, yuvarlaklaştırmak.

tegriklē- "Etrafında toplanmak, etrafını çevrelemek." (EDPT, 487)
tėgrikle- "Kuşatmak, çevrelemek." (DTS, 582)
teŋelek- "Yuvarlanmak, tekerlenmek." (DLTÇ, 204)

teḥerekten- III/1031 Tel. Alt. Yuvarlaklaşmak.
-
-

teḥerektū̄ III/1031 Alt. Tel. <teḥerek+lū̄
Daireli, halkalı.
-
-

teḥĭn III/1034 Alt. Tel. 1. Sebepsiz, boş yere, boşuna.
Teḥin perbessim! "Boşuna itmem ben!"; *Tep teḥin* "Tamamen boşuna"
2. Bir görevi olmayan, rütbesiz sade kişi.
Men pī emes teḥin kiji-bĭn. "Ben bey değilim, sade insanım."; *Teḥin kiji emes* "O sade insan değil."
3. Özel bir belirtisi olmayan, halis.
At size teḥĭn sip, pulan size ḳan-bıḷa sip. "At çişini temiz, geyik ise kanlı yapar."
bk. tegin.

teḥineŋ III/1035 Tel. *Teḥineŋ teḥin* "Tamamen sebepsiz"
-

T

-

teje-teşte **III/1908** Tel. Sırasıyla.

-

-

tejik **III/1107** Alt. Tel. Leb. Deşik, delik.
teşük "Deşik, delik." (EDPT, 563)
tėşük "Deşik, delik." (DTS, 589)
tejik "1. Delik, çatlak, deşik. 2. Kopuk, yırtık. 3. gr. *Tejik tuyuḳ tabış* Sızıcı ünsüz." (ATS, 172)
tejik "Deşik, delik." (TAS, 110)
tejik "Deşik, delik." (DK, 252)
tejik "Deşik, delik." (DÇT, 154)

tejiktiğ **III/1107** Leb. *bk.* tejiktū.

tejiktū **III/1107** Alt. Tel. Deşilmiş, delinmiş.

-

tejiktü "Delikli." (TAS, 110)

tejil- **III/1107** Tel. Alt. Leb. <teş-l-
Delinmek, deşilmek, içeri girmek.
Tejilḥen köstep yaş kelet. "Delinmiş gözlerden yaş akıyor."
teşil- "Delinmek, deşilmek, yarılmak, çatlamış olmak." (EDPT, 564)
tėşil- "Delinmek, deşilmek." (DTS, 589)
tejil- "Deşilmek, matkapla delinmek." (ATS, 172)

tek **III/1014** Alt. Tel. Leb. 1. Boşuna, bedava, işsiz, sebepsiz, sadece.
Men tek aẏttım. "Ben sadece böyle söyledim." (Alt.); *Men tek keldĭm.* "Ben boşuna geldim." (Tel.); *Tek turba!* "İşsiz yaşama!" (Tel.)
2. Boş, görevsiz, rütbesiz.
Tek kiji "Hiçbir görev ve rütbesi olmayan kişi" (Tel.); *Tek yer* "Ekilmemiş, kimse tarafından kullanılmayan yer."
3. Sessiz, hareketsiz, gürültüsüz.
tek I "Tek, yalnız." (EDPT, 475)
tek II "Sessiz, sessizce." (EDPT, 475)
tek "1. Tek, yalnız, sadece. 2. Basit, sade." (DTS, 583)
tek "Düz, pürüzsüz, dengeli, düzenli." (DK, 252)

tēk **III/1016** Tel. Demir kanca.

-

tegēk "Balık avlamak için kanca, zıpkın." (ATS, 172)
tēk "Çengel, karmuk, büyük kanca." (TAS, 110)

teke **III/1016** Alt. Tel. 1.Teke
2. Dağ keçisi. (Tel.)
Tekeniŋ mūzŭ teŋerē yetkenĭn kem körgön? "Dağ keçisinin boynuzlarının gökyüzüne kadar uzadığını kim gördü?"; *Teŋere tekezĭ* "Bataklık çulluğu"
tekē "Teke, erkek keçi." (EDPT, 477)
tėke "Keçi, teke." (DTS, 583)
teke "Keçi, teke." (ATS, 172)
teke "Yabani erkek keçi, teke." (TAS, 110)
teke "Yabani keçi." (DK, 252)

tekpiç **III/1027** Leb. =tepkiç
Merdiven.

-

tekpiş "*es.* Şaman tefindeki merdiven tasviri." (ATS,173)
tepkiş "1. Merdiven. 2. Basamak." (ATS, 174)
tepkiş "Merdiven." (TAS, 111)
tekpiş "Merdiven." (DK, 252)

tekpiş **III/1027** Alt. Merdiven.
bk. tepkiç.

tekşi **III/1026** Alt. Tel. Leb. Eşit, eşit olarak, düzenli.

-

tekşi "1. Tek. 2. Tamamen, tam, bütünüyle, hepsi. 3. gr. *tekşi adalgış* Cins ismi; *tekşi aydılāçı (kolbolu ermekte)* ortak yüklem; *tekşi baştāçı (kolbolu ermekte)* ortak özne; *tekşi kommunikatsiya* haberleşme; *tekşi til bilimi* dil bilimi; *tekşi toldırāçı (kolbolu ermekte)* Ortak nesne." (ATS, 173)

tekşile- **III/1026** Alt. Tel. Düzleştirmek, pürüzsüzleştirmek, düzeltmek.

-

tekşile- "Tekleştirmek." (ATS, 172)
tekşile- "Denkleştirmek, düzleştirmek, düzlemek." (DLTÇ, 204)

tekşilen- **III/1026** Alt. Tel. Leb. Düz, pürüzsüz olmak.

-

-

tekşilet- **III/1026** Alt. Tel. Leb. 1. Düzleştirmek, pürüzsüzleştirmek.
2. Kendini düzleştirmek.

T

-
-

tekşilik **III/1026** Alt. Tel. Leb. Düzlük.
-
-

tekşin **III/1026** Tel. Alt. <tekşi+n
Düzlük.
-
-

tēkte- **III/1024** Tel. Balıkçı kancası ile tutmak, çıkarmak.
-
tēkte- "1. Kışkırtmak. 2. Kancaya takmak." (ATS, 172)
tegēkte- "Zıpkınla balık avlamak." (ATS, 172)

telbi- **III/1090** Tel. Saçma sapan hareketler yapmak.
talpı- "Uçuşmak, titremek, (ateş) sarsılmak, titreyerek yanmak." (EUES, 667)
-

telbin- **III/1090** Tel. Havalanmak, kendini beğenmek.
-
-

telbit- **III/1090** Tel. <telbi-t-
Saçma sapan, aptalca hareketler yaptırmak.
-
talpıt- "Uçuşturmak." (EUES, 667)

telç- **III/1089** Tel. W. (Bebek, buzağı vb. için) sallanarak yürümeye başlamak.
-
telçi- "1. Yürümek, ilk adımları atmak. 2. Yoğrulmak." (ATS, 173)
tele "Paytak paytak yürüme." (DLTÇ, 204)
telçit- "Yürümeyi öğretmek." (DÇT, 154)

telegeẏ **III/1082** Tel. Belki, galiba.
Telegeẏ-dē kelze. "Belki de gelir."
-
-

telem **III/1083** Tel. Çoğu, çok.
Genellikle olumsuz ifadelerde kullanılır: "Herkes değil".
Telem kiji munu etpes. "Her insan bunu yapmaz."
telim (?d-) "Çok." (EDPT, 499)
tėlim "1. Çok, birçok. 2. Çok miktarda." (DTS, 583)
-

telenḥeẏ **III/1083** Tel. W. *Altın Telenḥeẏ* "Yüz dünya içerisindeki en önemli toprak."
-
telekey "Muhit." (ATS, 173)

telenĭr **III/1083** Leb. *bk.* teleŋer.

teleŋer **III/1082** Tel. Kalay.
-
teleŋgir "Kalay." (ATS, 173)
teleŋir "Kalay." (TAS, 110)
teleŋer~teleŋir "Kalaylı." (DK, 253)

Teleŋet **III/1082** Tel. Teleüt.
-
Teleŋet "Boy, kabile adı." (DÇT, 154)
Deleŋgit~Teleget~Telengit~Teleŋet "Telengit kişi." (GSATA, 407, 512)

Teleŋit **III/1083** Alt. Tel. *bk.* Teleŋet.

telert- **III/1083** Tel. W. Bir şeyler saklar gibi konuşmak.
-
-

telḥem **III/1086** Tel. *telḥem yer* "Geniş yer."
-
telgem "Geniş (yer)" (TAS, 110)

tēlḥen **III/1086** Tel. Çaylak, akbaba.
bk. teligen.

tēlḥer **III/1086** Tel. <Moğ.
Mükemmel, hatasız, hiçbir şekilde ihtiyacı olmayan.
-
-

telḥerlĭk **III/1086** Tel. <telḥer+lĭk
Mükemmellik.
-
-

telḥir **III/1086** Tel. *bk.* telḥer.

teli **III/1083** Tel. Deli, aptal.
telū̃ ~ tėlve "Deli, çılgın." (EDPT, 491, 493)
tėlü~tėlve "Deli, aptal, salak." (DTS, 584)
-

T

teli- **III/1084** Kumd. Göçebelik etmek, dolaşmak.
bk. tenĭ-.

teligen **III/1084** Leb. Çaylak.
teŋelgün "Doğan, şahin ailesinden küçük bir kuş." (DTS, 585).
teylegen~tēlgen "Çaylak." (ATS, 175)
telgen "Çaylak." (TAS, 110)

tēlĭk **III/1084** Alt. *krş.* tegelek.
Halka (yüzük).
-
tegelik~tegerik "El arabası, yuvarlak." (ATS, 172)

telim **III/1085** Tel. Akılsızlık, aptallık.
-
-

telimze- **III/1085** Tel. Alt. <telim+ze-
Aklını kaybetmek, aptal olmak.
-
-

telimzek **III/1085** Tel. <telimze-k
Deli, aptal.
-
-

telimzet- **III/1085** Tel. <telimze-t-
Saçma sapan, aptalca hareketler yaptırmak.
-
-

telin **III/1084** Tel. Meme.
Teldĭ "Onun memeleri"
yẹ̈lin "Hayvan memesi." (EDPT, 930)
yẹ̈lin "Hayvan memesi." (DTS, 270)
teldi "Meme." (ATS, 173)
çeli "Hayvan memesi." (KRS, 119)

telin- **III/1084** Kumd. <teli-n-
Göçebelik etmek, dolaşmak.
Telinĭp aẏttı. "O büyük zevk ve ilhamla konuşuyordu."
-
-

Teliŋit **III/1084** Alt. Çuya vadisinde yaşayan ikili vergi ödeyen boy.
-
-

telkin **III/1086** Tel. Geyik, karaca (dişi)
-
telkin ~ telin "Karaca." (ATS, 173)

telmeş **III/1091** Kumd. Mütercim.
bk. tilmeç.

tem **III/1128** Alt. Tel. =tep
1. Özellik, nitelik.
2. Ölçü, süre, zaman.
Er temi "Olgunluk."; *aẏtışkan tem* "Belirsiz süre"; *ol temde* "O zaman"; *temneŋ ajıra* "Ölçüden"
3. Rıza, yararlı, uygun.
Tem sanāḷū "Hemfikir"
4. Yardım, eşlik etme.
-
tem "1. Örnek. 2. Âdet, töre; tarz, usul; alışkanlık, huy. 3. El yatkınlığı, maharet." (ATS, 173)
tem "Yeni evlenen çifte verilen hediye." (TAS, 110)

temçĭle- **III/1138** Tel. Yıpranmak.
-
-

temdek **III/1137** Tel. Leb. Alt. Mühür yerine atılan imza.
temdek "Delil, kanıt." (EUES, 693)
temdek "1. İşaret, alamet, belirti, nişan; not, kısa, yazı. 2. Leke, nokta, benek." (ATS, 173)
temdek "İşaret, nişan, alamet." (TAS, 110)
temdek "İşaret, simge, belirti, alamet, onur." (DK, 253)
temdek "Damga." (DÇT, 154)

temdekte- **III/1137** Tel. Alt. Leb. <temtek+le-
Mühür yerine imza atmak.
-
temdekte- "1. İşaret etmek; işaret koymak, iz bırakmak, işaretlemek. 2. Kaydetmek. 3. Belirtmek, göstermek. 4. Övgü ile söz etmek. 5. Anlamına gelmek, ifade etmek. 6. Belli etmek. 7. Leke yapmak. 8. Belirlemek, tayin etmek; teşhis etmek; tanımlamak; saptamak, tespit etmek. 9. Yerleştirmek; tesis etmek; koymak, kurmak." (ATS, 173)
temdekte- "İkazda bulunmak." (DÇT, 154)

temdekten- **III/1137** Tel. Alt. Leb. <temdekte-n-
Kendine işaret koymak, kendini işaretle

T

ayırmak.
-
-

temdekteş- **III/1137** Alt. Tel. Leb. İşaretlerle donatılmak.
-
temdeleş- "İşaretleşmek." (ATS, 173)

temdektiğ **III/1138** Leb. <temdek+lig[20]
bk. temdektū.

temdektū **III/1138** Alt. Tel. İşaretli.
-
temdektü "İşaretli, lekeli; gözle görülür." (ATS, 173)

temden- **III/1138** Tel. <tem+le-n-
Atılmak, yönelmek, öne atılmak.
-
temden- I "Kendini uydurmak, alışmak, kanıksamak, zorlamamak, kanıksamamak." (ATS, 173)
temden- II "1. Ayağı sürçmek, tökezlemek; duraksamak. 2. Atılmak; hızlı yürümek/gitmek; hevesi/hevesinde olmak; emeli/emelinde olmak; aramak; gözü olmak; peşinde olmak; ileriye atılmak, ileri doğru saldırmak." (ATS, 173)

temdeş- **III/1138** Tel. <tem+le-ş-
Kendini uydurmak.
-
tepdeş- "Anlaşmak." (DK, 253)

teme **III/1129** Tel. Israr, teşvik, güdü.
-
-

temeçe- **III/1132** Alt. Seyahat etmek, gitmek, ülke ülke gezmek.
-
teni- "Yad ellerde dolaşmak, serserilik yapmak, başıboş gezmek." (ATS, 174)
teli- "*tenip telip cür-* Memleket memleket dolaşmak." (ATS, 173)
tēn- "Memleket memleket gezmek, dolaşmak." (TAS, 110)
teni- "Memleket memleket dolaşmak." (TAS, 111)

temejū **III/1132** Tel. <temeş-ū
Dayanak, destek, yardım.
-

[20] OSTN'de morfolojik tahlil temd*ek+lik* yazılmıştır.

-

temene **III/1130** Alt. Tel. Büyük iğne.
temen "Büyük iğne, çuvaldız." (EDPT, 507)
tėmen "İğne, çuvaldız." (DTS, 584)
tebene~temene "Büyük iğne, çuvaldız." (ATS, 172, 173)
temene "Yorgan iğnesi." (TAS, 110)

temeş **III/1132** Tel. Kumd.
Alt. <tem+e-ş-
Ortak, yardımcı.
Pir temeş yaş kijiler "Tüm genç insanlar."; *pi temeş ḳarġan kijiler* "Aynı yaşta olan yaşlı insanlar."; *Pir temeş saġış kijiler* "Hemfikir insanlar."
-
temeş "Birbirini taklit etme." (ATS, 173)
temeş "1. Yardımcı. 2. Ortak." (TAS, 111)

temeş- **III/1132** Tel. <tem+e-ş-
Katılmak, eşlik etmek, taklit etmek, yardım etmek, eşlik etmek (müzik aletiyle).
Temejip "Katılarak, eşlik ederek."; *Ḳarġa ḳasḳa temejip pudŭn çupçunġan.* "Karga kendini kaza benzeterek ayağını yerinden çıkardı (atasözü)."
-
temeş- "1. Birbirini taklit etmek. 2. Yardım etmek." (ATS, 173)
temeş- I "Taklit etmek." (TAS, 111)
temeş- II "Yardımcı olmak." (TAS, 111)

temeẏ **III/1129** Tel. Boş, nafile, boşuna, yalan.
Tep temeẏ "Tamamen boş."; *temeẏ kiji* "Boş insan"; *temeẏ aẏtḳan söz* "Boşuna söylenmiş sözler"
-
temey "Boşuna, boş yere, nafile; yok yere." (ATS, 173)
temey "Boşuna, boş yere, nafile." (TAS, 111)
tebey~temey "Boş yere, boşuna, nafile." (DK, 252, 253)

temeẏlĭk **III/1129** Tel. <temeẏ+lik
İçeriksiz, yararsız, yalan.
-
-

temḫele- **III/1136** Tel. Başlamak, girişmek.

-
temige- "1. Gelişmek. 2. Açmak. 3. Alıştırmak." (ATS, 173)

temiçĭ **III/1134** Alt. Tel. Leb. Zaysandan sonra ikinci rütbe sahibi. İki başlılarda temiçilerin şapkalarının üstünde mavi küçük top olur.
-
temiçi "*es.* Eski dönemde zaysana tabi bir memur." (ATS, 173)
cemiçi "*es.* Köy yönetiminde küçük memur." (ATS, 59)

temiçĭlĭk **III/1134** Alt. Tel. Leb. <temiçi+lik
Rütbe, temiçinin uğraşısı.
-
-

temĭḥĭş- **III/1132** Tel. <temik-ş-
Birbirine yakışmak, birbirine uymak.
-
temige- "1. Gelişmek. 2. Açmak. 3. Alıştırmak." (ATS, 173)
temiktir- "Beceriyi, yatkınlığı geliştirmek." (TAS, 111)

temĭk- **III/1132** Tel. <tem+k-
Birbirine yakışmak, aynı fikirde olmak.
-
temige- "1. Gelişmek. 2. Açmak. 3. Alıştırmak." (ATS, 173)

temĭktĭr- **III/1132** Tel. <temĭktĭr-
Uzlaştırmak, kararlaştırmak.
-
temiktir- "Beceriyi, yatkınlığı geliştirmek." (TAS, 111)

temĭn- **III/1133** Alt. Tel. Leb. <tep-n-, =tebin-
1. Ayakla tekme atmak, tekmelemek.
2. Dörtnala kaçmak.
tepin- "Tepinmek." (EDPT, 442)
tėpin- "Tepinmek." (DTS, 586)
tebin- "Ayakla ezmek, tepinmek." (ATS, 172)
tebin- "Tepmek, çifte atmak." (TAS, 110)

temĭndĭr- **III/1133** Alt. Tel. Leb. <temin-dĭr-, =tebĭndĭr
Dörtnala koşturmak.
-
-

temĭniğ **III/1133** Leb. *bk.* temĭnū̃.

temĭnū̃ **III/1133** Alt. Tel. <temin-ū̃
Dörtnala, dörtnala gitme.
-
-

temir **III/1133** Alt. Tel. Demir.
Temir soḳḳan us kiji "Demirci." (Tel.); *som temir* "Sert demir" (Alt.); *Temir poḷzo ḳısḳa kes!* "Demirse kısa kes! (atasözü)" (Tel.)
temir "Demir." (EDPT, 508)
tėmir~tėmür "Demir." (DTS, 584)
temir "Demir." (ATS, 174)
temir "Demir." (TAS, 111)
debir~tebir~temir "Demir." (DK, 208, 252)
tevir~temir "Demir." (DÇT, 154)

temirçĭ **III/1134** Tel. <temir+çi
Demirci.
temirçī "Demirci." (EDPT, 509)
tėmirçi~tėmürçi "Demirci." (DTS, 584)
-

temirle- **III/1133** Alt. Tel. <temir+le-
Demirle donatmak, nallamak, demire vurmak.
-
temirle- "Demir dövmek." (ATS, 174)

temirlū̃ **III/1134** Alt. Tel. <temir+lū̃
Demirli.
temirlig "Demirli, demirden yapılmış." (EDPT, 509)
tėmirlig "Demirli." (DTS, 584)
-

temirsū̃ **III/1134** Tel. <temir+sū̃
Demirden, demir katkılı.
-
-

temit **III/1134** Tel. Dökme demir.
-
temit "Döküm tencere." (TAS, 111)

temrū̃ **III/1137** Tel. 1. Temriye.
2. Kızamık (çocuk hastalığı).
temregü "Vücudun kuru kabukla kaplandığı cilt hastalığı, temriye." (EDPT, 509)
tėmregü "Liken." (DTS, 584)
temirü "Vücuttaki leke; temriye hastalığı (?), demregü(?)." (ATS, 174)

T

temirü "Liken; bir mantarla bir su yosununun ortak yaşamasıyla ortaya çıkan bitki."[21] (TAS, 111)

ten- **III/1052** Alt. Tel. Sallanmak, yalpalanmak, yanılmak.
bk. tenĭ-.**

tēnçe **III/1058** Tel. <tīgen+çe
Kadar, dek.
Pō tēnçe uḳpadı. "O hâlâ duymadı."; *küçüŋe tēnçe* "Gücün yettiği kadar."
-
-

tene- **III/1052** Alt. Tel. Leb. Aptalca hareketler yapmak. (Tel.)
-
tene- "Şaka yapmak, eğlenmek." (ATS, 174)

tenek **III/1052** Alt. Tel. Leb. <tene-k, =tentek
Aptal, beceriksiz, deli.
Tenek poḷbozoŋ adımnı aḷarzıŋ! "Eğer aptal değilsen atımı alırsın!"
-
tenek "1. Aptal, budala, ahmak. 2. Şakacı." (ATS, 174)
tenek "Ahmak, aptal." (DÇT, 154)

teneksek **III/1053** Tel. <tenek-sek
Aptal.
-
teneksü "1. Aptallık. 2. Şakacılık, yaramazlık. 3. Anormal olmama (psikolojik açıdan)." (ATS, 174)

teneksĭre- **III/1053** Tel. <tenek+sire-
Aptalca hareketler yapmak.
-
-

teneksū̄ **III/1053** Tel. *bk.* teneksek.

tenekte- **III/1053** Tel. Alt. Leb. Aptalca, saçma sapan hareketler yapmak.
-
-

tenekten- **III/1053** Alt. Tel. <tenekte-n-
Aptal, akılsız olmak.
-
tenekten- "1. Aptallaşmak. 2. Şaka yapmak." (ATS, 174)
tenekten- "Aptal olmak." (DK, 253)

tenektet- **III/1053** Alt. Tel. <tenekte-t-
Aptalca hareketler yaptırmak.
-
-

tener- **III/1053** Tel. Kumd. Saçma sapan hareketler yapmak.
-
tenēr- "1. Aptallaşmak. 2. Yaramazlık yapmak; aptalca davranmak." (ARSL, 668)

tenert- **III/1053** Tel. Kumd. <tener-t -
Saçma sapan hareketler yaptırmak.
-
-

tenet- **III/1054** Alt. Tel. <tene-t-
Aptallaştırmak.
-
tenet- "1. Şaka yaptırmak. 2. Şaka yapmak." (ATS, 174)

tenĭ- **III/1054** Tel. Oradan oraya gezmek, dolaşmak.
teŋ- "(Kuş, ok vb.) havalanmak." (EDPT, 514)
teni- "Yad ellerde dolaşmak, serserilik yapmak, başıboş gezmek." (ATS, 174)
teli- "*tenip telip cür-* Memleket memleket dolaşmak." (ATS, 173)
tēn- "Memleket memleket gezmek, dolaşmak." (TAS, 110)
teni- "Memleket memleket dolaşmak." (TAS, 111)
tēn- "Gezinmek." (DÇT, 154)
teni- "Başıboş dolaşmak, gezinmek." (DÇT, 154)

teniber **III/1054** Alt. Dolaşan.
-
teniber "Serseri, başıboş." (ARS, 119)

tenimer **III/1054** Tel. *bk.* teniber.

tenĭt- **III/1054** Tel. <teni-t-
Dolaştırmak, gezdirmek.
-
tenit- "Dolaştırmak." (ARSL, 669)

[21] TAS'ın Rusça orijinalinde *temirü* kelimesinin anlamı *ЛИШАЙ* "liken" olarak verilmiştir. Likenin iki anlamı vardır: 1. Bir mantarla bir su yosununun ortak yaşamasıyla ortaya çıkan bitkilerin genel adı. 2. Kaşındırıcı bir deri hastalığı. Burada kastedilen ikinci anlamdır (Kaşındırıcı bir deri hastalığı).

tenke **III/1055** Tel. Sikke.
-
tenke "Para birimi." (TAS, 111)

tentir **III/1057** Tel. Sallanan, sarhoş.
-
-

tentĭr- **III/1057** Tel. Alt. Sallanmak, sallanmak (sarhoş).
-
tendir- "(Sarhoş için) sallanmak." (DÇT, 154)

tentĭrĭl- **III/1057** Tel. <tentir-l-
Ayağı takılmak, sendelemek.
-
tentiril- "Hafif sallanmak, sendelemek." (ARSL, 669)

tentre- **III/1057** Tel. Kımıldamak, sallanmak.
bk. tentĭr-.
-
-

tenyin **III/1055** Tel. Alt. Rus pamuk kumaşı.
-
-

teŋ **III/1041** Alt. Tel. Leb. 1. Denk, aynı, eşit.
Kiji ḳoḷı teŋ emespe? "Herkesin eli aynı (eşit) değil mi?"; *Teŋ etti* "Düzleştirdi." (Alt.); *Teŋ saḷdı* (deyim) (Tel.); *Künbile teŋ ḳıs ösken, aẏ-bıḷa teŋ ḳıs öskön.* "Genç kız günler, aylar geçtikçe büyümüştü."
2. Kesin olarak.
3. Yaş. (Tel.)
Er teŋĭne yettĭ. "O olgunluk yaşına geldi." (Tel.)
teŋ "Denk, eşit, eş." (EDPT, 511)
tėŋ "1. Aynı, eşit, denk. 2. Miktar,ölçü, sayı. 3. Ağırlık ölçüsü. " (DTS, 584)
teŋ "Denk, aynı, eş." (ATS, 174)
teŋ "Denk, eşit." (TAS, 111)
teŋ "Denk, eşit." (DK, 253)

teŋde- **III/1049** Alt. Tel. <teŋ+le-
Denkleştirmek, eşitlemek, kıyaslamak.
teŋle- "Eşitlemek, tartmak, kıyaslamak." (EDPT, 521)
teŋle- "1. Düzlemek, eşitlemek. 2. Benzetmek; tartmak. 3. Denemek, uyarlamak; ayarlamak." (DTS, 585)
teŋde- "Eşitlemek, hizaya getirmek, denkleştirmek." (ATS, 174)
teŋde- "Düzeltmek." (TAS, 111)
teŋne- "Düzlemek, denkleştirmek." (DLTÇ, 204)

teŋdeş **III/1049** Alt. Tel. Denk, eşit.
-
teŋdeş "1. Eşitleme. 2. Eşit, aynı, denk." (ATS, 174)
teŋeş "Bir olmak, benzemek, gibi olmak." (TAS, 111)
teŋeş~teŋneş "Yaşıt, çağdaş." (DK, 253)

teŋdeş- **III/1049** Alt. Tel. <teŋle-ş-
Denkleşmek, birbirine yaklaşmak, eşitlenmek.
teŋleş- "Denkleşmek, eşitlenmek." (EDPT, 522)
tėŋleş- "Denkleşmek, eşitlenmek." (DTS, 585)
teŋdeş- "Birbiriyle eşitlenmek." (ATS, 174)
teŋeş "Bir olmak, benzemek, gibi olmak." (TAS, 111)
teŋdeş- "Eşitlenmek, hizalanmak, düzlenmek." (DK, 253)
teŋdeş- "Denkleşmek, birbirine eşitlenmek." (DÇT, 154)

teŋere **III/1043** Tel. Gökyüzü.
Teŋereniŋ pīḥĭn pilbessĭm. "Gökyüzünün yüksekliğini bilmiyorum."; *Teŋereniŋ puḷudŭ.* "Gökyüzününü bulutları."; *Tekeniŋ mūzi teŋerē yetkeniŋ kem körḥön?* "Dağ keçisinin boynuzlarının gökyüzünde kadar uzadığını kim görmüş (atasözü)"; *Teŋere ḳoyını* "Gök kubbesi."
2. Büyük dünyalar (onlar yüz kadardır).
Ḳurbustan teŋere "Yüz dünyadan en büyük ve en önemlisi."; *ezrēk ḳurbustan* "Yüz dünyadan orta olanı"; *ḳara teŋere* "Yüz dünyadan en küçük olanı."
3. Hristiyan gökyüzü.
Aẏ teŋeredeki adabıs "Babamız, gökyüzünde olan."
teŋri "Gökyüzü, Tanrı." (EDPT, 523)
teŋri "1. Gökyüzü. 2. Tanrı, ilah. 3. İlahi, Tanrısal. 4. Hükümdar, bey, efendi." (DTS, 577)

T

teŋeri "1. Gök, gökyüzü. 2. Tanrı." (ATS, 174)
teŋere~teŋre "Gökyüzü." (TAS, 111)
tegre~tegri~teŋeri~teŋir~teŋre~tehre~tehri "Gökyüzü." (DK, 252)
teŋeri "Gökyüzü." (DÇT, 154)

teŋeri **III/1044** Alt. *bk.* teŋere.

teŋeş **III/1044** Tel. Yaşıt.
teŋeş "Yaşıt, çağdaş." (EDPT, 526)
tėneşi "Denk, eş, eşit, benzer; uygun, oranlı." (DTS, 585)
teŋdeş "1. Eşitleme. 2. Eşit, aynı, denk." (ATS, 174)

teŋeş- **III/1044** Tel. <teŋe-ş-
Benzemek, kıyaslamak.
Paḳḳa puġanıŋ yānın köröḥele teŋejerḥe küyürenĭp köp yigen. "Kurbağa boğanın büyüklüğünü görünce onunla kıyaslanmak için çok yemek yemeye başladı."
teŋeş- "Birbirine eşit olmak, birbirine benzemek." (EDPT, 526)
tėŋeş- " Birbirine eşit, denk olmak." (DTS, 585)
teŋdeş- "Birbiriyle eşitlenmek." (ATS, 174)
teŋeş- "Bir olmak, benzemek, gibi olmak." (TAS, 111)

teŋeştĭr- **III/1045** Tel. Kıyaslamak.
-
teŋdeştir- "1. Birbiriyle eşitlemek, denkleştirmek. 2. Karşılaştırmak (boy ve en olarak)" (ATS, 174)
teŋdeştir- "Karşılaştırmak, kıyaslamak." (TAS, 111)
tüŋdeştir- "Karşılaştırmak." (DÇT, 159)

teŋis **III/1045** Tel. Kumd. Alt. Deniz.
teŋiz "Deniz, okyanus, büyük su kütlesi." (EDPT, 527)
tėŋiz "Deniz." (DTS, 585)
teŋis "Deniz, okyanus." (ATS, 174)
teŋis "Okyanus." (TAS, 111)
teŋis "Deniz." (DLTÇ, 204)
teŋis "Deniz." (DÇT, 154)

teŋiş **III/1046** Tel. Tamamen, arka arkaya, düz, aynı.
teŋeşi "Eşit, karşılık gelen, orantılı." (DTS, 585)
teŋdeş "1. Eşitleme. 2. Eşit, aynı, denk." (ATS, 174)

teŋki- **III/1046** Tel. W. Hastalıktan sonra iyileşmek, yavaş yavaş yürümeye başlamak.
-
-

teŋne- **III/1047** Leb. <teŋ+le-
Eşitlemek.
*bk.*teŋde-.

teŋnen- **III/1047** Leb. <teŋne-n-
Eşitlenmek.
teŋlen- "Eşitlenmek, dengelenmek." (EDPT, 522)
tėŋlen- "Eşitlenmek, dengelenmek." (DTS, 585)
-

tep- **III/1108** Alt. Tel. Tepmek, ayakla ezmek, basmak.
Üzö teptĭ. "Ayakları ile kırdı." (Alt.); *Tēlḥen senĭ tep yisin!* "Çaylak seni yakalasın ve yesin!" (Alt.); *Taḳtanı yara teptĭ.* "Tahtayı ayağı ile kırdı." (Alt.)
tep- "Tepmek, ayakla hızla yere vurmak." (EDPT, 435)
tėp- "1. Tepmek, tekmelemek. 2. Düven sürmek, harman dövmek." (DTS, 586)
tep- "1. Tepmek, itmek. 2. Çiğnemek, ihlal etmek. 3. Vurmak." (ATS, 174)
tep- "1. Tepmek, tekmelemek. 2. At çifte atmak." (TAS, 111)
tep- "Tepmek, tekmelemek." (DK, 253)
dep-~tep- "Tepmek, tekmelemek." (DLTÇ, 143, 204)
tep- "Toynaklarıyla basmak; tekme atmak, ezmek, ayaklarla vurmak, toynakla vurmak; pençeleriyle tutmak." (DÇT, 154)

tepçe- **III/1114** Tel. Tutturmak, deriyi germek.
-
-

tepçi **III/1115** Tel. Ahşap kap.
-
tepiş~tepşi "1. Tahta leğen, büyük kap, tabak, ağaçtan yapılan tabak. 2. *es.* Kurban töreni sırasında haşlanmış kurban etinin parçalarının konulduğu özel kap." (ATS, 174)
tepşi "Ağaçtan yapılan tabak, tepsi." (TAS, 111)

tepşi "Ahşap kap, ahşap çanak." (DK, 253)
tepşi "Et konulan ahşap kap, ahşap çanak." (DLTÇ, 204)
tepşi "Yalak, çanak, tekne." (DÇT, 154)

tepçĭ- III/1114 Tel. Alt. Leb. Çatal iğne ile tutturmak.
bk. tepçe-**.

tepçil- III/1115 Alt. Tel. Leb. İğnelenmek, iğneyle tutturulmak.
-
-

tepçĭle- III/1115 Tel. <tepçĭ+le-
Tepçi tepçiledi. "O kurbanı kapta getirdi."
-
-

tepçū̄r III/1115 Tel. <tepçi-ū̄r
İğne.
-
tepşū̄r "Çengelli iğne." (ATS, 174)
tepçū̄r "Toplu iğne." (TAS, 111)
tebene~temene "Büyük iğne, çuvaldız." (ATS, 172, 173)
temene "Yorgan iğnesi." (TAS, 110)

tepçū̄rle- III/1115 Tel. <tepçū̄r+le-
İğne ile tutturmak.
-
tepçū̄rle- "İğnelemek, iğne ile tutturmak." (TAS, 111)

tėpkĭle- III/1113 Tel. <tėp-ki+le-
Tepmek.
-
tepkile- "Ayakla vurmak, tepişmek." (ATS, 174)
tekpile-~tepkile- "Çiğnemek, ezmek." (DÇT, 154)

tepkĭr III/1113 Tel. <tep-kir
Esnek.
-
tepkir- "1. Esnek, elastiki. 2. Ayağıyla sert vurabilen." (ATS, 174)
tepkir- "Esnek, elastiki." (TAS, 111)

tepkiş III/1113 Tel. Kumd. <tep-kiç
1. Merdiven. (Tel.)
2. Salıncak. (Kumd.)
-
tepkiş "1. Merdiven. 2. Basamak." (ATS, 174)
tepkiş "Merdiven." (TAS, 111)

tepse- III/1115 Tel. Alt. Tub. <tep-se-
Ayakla basmak, ezmek.
Altın tağ tepsep-tĭr, aḳ yazı ede tepsep-tĭr
"Altın dağı ayağıyla ezdi ve beyaz bozkıra dönüştürdü."
tepsē-~tepzē[22]- "Kıskanmak."(EDPT, 446)
tepse- "Kıskanmak, imrenmek." (DTS, 586)
tepse- "1. Ayağıyla ezmek. 2. *mec.* Ezmek." (ATS, 174)
tepse- "Ayak altında ezmek." (TAS, 111)
tepsen- "Ayak altına almak, ezmek, çiğnemek." (DLTÇ, 204)
tepse- "Ayaklarla ezmek, çiğnemek." (DÇT, 154)

tepsel- III/1116 Tel. Ayaklar altında alınmak, ezilmek.
-
tepsel- "1. Ayağıyla tepilmiş olmak. 2. *mec.* Ezilmiş olmak." (ATS, 174)

tepselt- III/1116 Tel. <tepsel-t-
Ayak altına bir şeyler koymak.
-
-

tepseŋ- III/1116 Kumd. Toplanmak, donatılmak.
-
tepsen- "Toplanmak, donatılmak." DK, 253)

tepset- III/1116 Tel. Alt. <tepse-t-
Ayakla ezmek.
tepset-~tepzet- "Kıskandırmak." (EDPT, 446, 448)
tėpset- "Kıskandırmak, imrendirmek." (DTS, 586)
tepset- "1. Teptirmek, ezdirmek. 2. Ayağı altına koymak." (ATS, 174)

tepsū̄r III/1117 Tel. W. Küfür, hakaret.
-
-

tepşi III/1117 Alt. Tel. Leb. Üzerine et konulan ahşap kap.

[22] Clauson bu kelimenin morfolojisini tep-(i) z+e- şeklinde vermiştir.

T

bk. tepçi.

ter **III/1059** Alt. Tel. Leb. Ter.
Ter çıḳtı. "O terledi."
tēr "Ter." (EDPT, 528)
tėr "Ter." (DTS, 586)
ter "Ter." (ATS, 174)
ter "Ter." (TAS, 111)
ter "Ter." (DK, 253)

ter- **III/1060** Tel. Toplamak, gagalamak (kuşlar).
tėr- "Dermek, bir araya getirmek, toplamak." (EDPT, 529)
tėr- "1.Toplamak, biriktirmek. 2. (Kitap için) yazmak, oluşturmak. 3. Otlatmak." (DTS, 586)
ter- "Dermek, derlemek, toplamak, topraktan bir şey toplamak." (ATS, 174)
tēr- "Dermek, toplamak." (TAS, 110)
ter- "Dermek, toplamak." (DK, 253)
der- "Toplamak." (DÇT, 112)

tēr- **III/1060** Alt. Tel. =tegĭr-
Dönmek, yerinde hareket etmek, havada uçmak.
-
tēr- "1. Dönmek, dolaşmak. 2. Çevresinde uçmak; hareket etmek; havada süzülmek." (ATS, 172)

tērben **III/1078** Alt. Leb. =tērmen, tegirmen
Değirmen.
Tērmen tajı "Değirmen taşı"; *tērben tarttı.* "Öğüttü."; *ḳol tērbenĭ* "El değirmeni" (Alt.); *Sū tērbenĭ* "Su değirmeni".
tegirmēn " Değirmen, el değirmeni." (EDPT, 486)
tėgirmen "Değirmen." (DTS, 581)
tērmen "Değirmen." (ATS, 172)
tērmen "Değirmen." (TAS, 110)
terbin "Değirmen." (DK, 253)
tērben~tērmin "Değirmen." (DLTÇ, 203)

tērbende- **III/1079** Alt. *bk.* tērbenne-.

tērbendel- **III/1079** Alt. *bk.* tērbennel-.

tērbendet- **III/1079** Alt. Öğütmek.
-
-

tērbenne- **III/1079** Leb. <tērben+le
Öğütmek.
-
termende- "Un öğütmek." (ATS, 172)

tērbennel- **III/1079** Leb. <terbenne-l-
Öğütülmek.
-
-

terbezen **III/1079** Alt. Tel. Dilenci.
-
terbezen "Dilenci." (ATS, 174)

terbezende- **III/1079** Alt. Tel. <terbezen+le-
Dilenmek.
-
-

terçĭ **III/1074** Tel. <ter+çi
Kolay terleyen.
terçi "İşçi, emekçi." (DTS, 587)
-

tere **III/1061** Alt. Tel. Leb. Deri, post.
Aŋ terezĭ "Maral postu" (Alt.); *maḷ teresi* "At postu" (Alt.); *köŋ tere* "Soyulmuş post, deri."
teri "Deri, post." (EDPT, 531)
tėri "Cilt, deri, post." (DTS, 587)
tere "1. Deri. 2. *es.* Şaman davulunu örten deri." (ATS, 175)
tere "1. Post, pösteki. 2. Deri." (TAS, 111)
tere "Deri, post." (DK, 253)
dere~tere "Deri." (DLTÇ, 143, 204)
ter~tere "Deri." (DÇT, 154)

tēre- **III/1061** Tel. W. =tegere-
Takip etmek, daha iyi saldıracak bir yer bulmak için etrafa bakarak gitmek (kurt).
-
-

terebĭne **III/1064** Alt. <Rus.
Rus köyü.
-
derebne~deremne~derevine~derevne "Köy." (GSATA, 408, 409)
derevne "Köy." (HDT, 124)

terek **III/1061** Alt. Tel. Leb. <Far. dıraht?
Kavak.
aḳ terek "Beyaz kavak" (Alt.); *Terekteŋ pīk aġaç yoḳ* "Kavaktan uzun ağaç yok" (Tel.); *yü terek* "Kara kavak" (Tel.)

T

tėrēk “Kavak.” (EDPT, 543)
tėrek “Kavak.” (DTS, 587)
terek “Kavak.” (ATS, 175)
terek “Kavak.” (TAS, 111)
terek “Kavak.” (DK, 253)
terek “Kavak.” (DLTÇ, 204)
terek “Kavak.” (DÇT, 154)

tereŋ **III/1062** Alt. Tel. Leb. Derin.
Tereŋ sū “Derin nehir” (Alt.); *Közü̆ tereŋ kiji* “Çökük gözleri olan insan” (Alt.); *Tereŋ uyuḳtaẏ perdĭ.* “O derin uykuda uyuyordu.” (Tel.)
teriŋ “Derin.” (EDPT, 551)
tėriŋ “Derin.” (DTS, 587)
tereŋ “1. Derinlik. 2. Derin uzak.” (ATS, 175)
tereŋ “Derin.” (TAS, 111)
teren~tereŋ “Derin.” (DK, 253)
tereŋ “Derin.” (DÇT, 154)

tereŋde- **III/1062** Tel. <tereŋ+le-
Derinleşmek, düşmek (gözler).
-
tereŋde- “Derinleştirmek.” (ATS, 175)

tereze **III/1064** Tel. Hapishane.
-
-

terezi **III/1064** Tel. Terazi.
tarazuġ “Terazi, tartı aleti.” (EDPT, 551)
tarazuk “Terazi, kantar.” (DTS, 569)
-

terḥe **III/1070** Tel. Başkent.
Ḳān terḥesĭ “Hanın başkenti”
-
terge “Saray, tapınak.” (ATS, 174)

terḥe- **III/1070** Tel. Toplamak, donatmak, hazırlamak.
-
terge- “Birini yola hazırlamak.” (ATS, 175)
terge- “Yola hazırlanmak, yola çıkmak için toparlanmak.” (TAS, 112)

terḥelū̃ **III/1071** Tel. <terḥe+lū̃
Başkente ait olan.
-
-

tērḥen **III/1071** Alt. 1. Daire, teker.
2. At arabası.
tergen “Araba.” (EUES, 701)
tergen “Atlı araba.” (ATS, 175)

tērḥen- **III/1071** Tel. Hazırlanmak, toplanmak.
Sen nege pararġa terḥendĭŋ? “Sen neden yola hazırlanıyorsun?”
-
-

terḥendĭr- **III/1071** Tel. Hazırlatmak, toplatmak.
-
-

terḥi **III/1071** Tel. 1. Terki; eyerin arka tarafına bağlanan ve ona bir şey bağlamak için kullanılan kemer.
2. Bitki toplanan, karaağaçtan yapılan kutu, kasa.
tėrgü “Eyer kayışı; heybeleri, öldürülen avları vs. eyere bağlayabilen kayış.” (EDPT, 544).
tėrgi “Masa, özellik üzerinde yiyecek taşınan portatif bir masa.” (EDPT, 544)
tėrgi “Yemek masası.” (DTS, 587)
tėrgü “1. Sofra üzerindeki yemekler. 2. Sıra.” (DTS, 587)
terki “Terki.” (ATS, 175)
tergi I “Akağaç kabuğundan yapılan kutu. (TAS, 112)
tergi II “Terki; eyerin arka bölümü.” (TAS, 112)

tērĭk **III/1065** Alt. Daire.
bk. teḥerek.

terikse- **III/1065** Tel. Aşırı yemek istemek (hamile kadınlarda).
-
-

terĭn- **III/1066** Tel. Toplanmak, donatılmak.
tėrin- “Kendisi için toplamak; toplanmak, bir araya gelmek.” (EDPT, 552)
tėrin-“ Kendisi için toplamak.” (DTS, 587)
-

terle- **III/1072** Tel. Leb. <ter+le-
Terlemek.
Adıŋ poḷza terlebezin! “Senin atın terlemesin!”
terle- (?d-) “Terlemek.” (EDPT, 548)
tėrle- “Terlemek.” (DTS, 588)

T

terle- "Terlemek, buğulanmak." ATS, 175)
terle- "Terlemek." (TAS, 112)
terle- "Terlemek." (DK, 253)
terle- "Terlemek." (DLTÇ, 204)
terle- "Terlemek." (DÇT, 154)

terlet- **III/1072** Alt. Leb. Terletmek, işkence etmek, çok çalıştırmak.
terlet- "Terletmek." (EDPT, 548)
tėrlet- " Terletmek." (DTS, 588)
terlet- "Terletmek." (ATS, 175)

tērmen **III/1080** Tel. *bk.* tērben.

termen- **III/1080** Alt. Tel. =terben, tebren
Dönmek, kımıldamak, hareket etmek.
Teŋere termenip yigi açıḷar. "Gökyüzü döner ve yarık açılır."; *Tersĭneŋ saḷḳın ḳaḳḳanda termenĭr ḳamış paştarı.* "Kuzey rüzgârı estiğinde kamışın başları sallanır."
tepren- "Deprenmek, kımıldamak, hareket etmek." (EDPT, 444)
tėbren~tėpren- "Deprenmek, kımıldamak, hareket etmek., titremek, seğirmek; hastalığı yayılmak; alevlenmek." (DTS, 586)
-

tērmende- **III/1080** Tel. *bk.* tērbende-.

tērmendel- **III/1080** Tel. *bk.* tērbendel-.

tērmendet- **III/1080** Tel. *bk.* tērbendet-.

termendĭr- **III/1080** Tel. <termen-dĭr-
Hareket ettirmek, kımıldatmak.
tepret- "Hareket ettirmek, sallamak, kımıldatmak." (EDPT, 444)
tėpret- "Hareket ettirmek, sallamak, kımıldatmak, titretmek; hastalığı yaymak; alevlendirmek."
-

ters **III/1075** Alt. Tel. Leb. 1. Enine, itici, tersine.
Ters saḷḳın "İtici rüzgâr"(Alt.); *ters ayaḳ* "Köstebek"; *Tersĭneŋ saḷḳın ḳaḳḳanda* "Rüzgâr karşıdan, tersten estiğinde" (Tel.); *Kīmdĭ ters yağınaŋ aÿḷandrıp kīdi.* "O elbiseyi ters giydi."(Tel.)
2. Sol, doğu, kuzeydoğu. (Alt. Tel.)
3. Gübre.[23]
ters "Hata; ters, düşmanlık." EDPT, 533)
tėrs "Ters, hata. 2. Karmaşık, zor." (DTS, 588)
ters "1. Ters. 2. Karşıt durumda olan." (ATS, 175)
ters d'aynı "Kuzey, ters yüz. (TAS, 112)

tersēk **III/1076** Alt. <ters ayaḳ
Köstebek.
-
tersek~tersiyek "Köstebek." (ATS 175)

tertmek **III/1073** Tel. Tub. Kumd. Darı unundan yapılan ve külde pişirilen yuvarlak çörek.
-
tertpek "Ezilmiş, sıkıştırılmış hamurdan pide." (ATS, 172)
tertmek "Pide, çörek." (TAS, 112)
tērtek~tērtmek "Pide, çörek." (DK, 252)
tērtpek~törtpek "Ekmek." (DK, 252, 256)
tertek "Ekmek, yassı ekmek." (DLTÇ, 204)
tertmek "Küçük ekmek." (DLTÇ, 204)
tērtpek~terkek "Yassı yuvarlak ekmek." (DÇT, 154)

tertmekte- **III/1074** Tel. Tub. Kumd. <tertmek+le-
Külde pişirmek.
-
-

teskeri **III/1099** Alt. Tel. Ters yönde, tersine, içi dışa çıkmış, yanlış, gerektiği gibi olmayan.
Teskeri saḷḳın "Kötü rüzgâr."; *Sösti teskeri aÿttı.* "O sözü çarpıttı."; *Tonın teskeri kīgen, ērin teskeri ērteḥen* "Kıyafeti ters giydi ve eyeri ters koydu."; *Kün teskeri* "Kuzey"; *Teskeri körüp yat.* "Ondan nefret ediyor."
tersgerü "Ters, karşıt." (EUES, 704)

[23] Bu açıklamada herhangi bir lehçe belirtilmemiştir. Madde başında *Alt., Tel., Leb.* kısaltmalarının yanında *Uig. (Eski Uygur), Osm. (Osmanlı Türkçesi), Dsch. (Çağatayca), Kom. (Codex Cumanicus)* kısaltmaları da mevcuttur. Bu açıklamanın madde başında verilen diğer lehçelerden birine ait olma ihtimali daha yüksektir.

teskeri "Ters tarafa." (ATS, 175)
teskeri "Ters (giyim), tersine (giymek). 2. Tersine (hareket etmek), tersine (davranmak)." (TAS, 112)
teskeri "Tersine, zıt." (DK, 253)
teskeri "Dışarıda, dışında." (DLTÇ, 204)
teskeri "Geri, geriye." (DÇT, 155)

teskin- **III/1100** Alt. Tel. =tezgin-, teksin-
Hızlıca yuvarlak bir şekilde dönmek, tek ayak üstünde dönmek.
tegzin-~tezgin- "Dönmek, dönüp durmak, dolaşmak."" (EDPT, 488, 574)
tėgzin-~tėzgin-"Dolanmak, dönmek. 2. Etrafta dolanmak, dolaşmak, gezelemek." (DTS, 582, 591)
teskin- "1. Bir ayağı üzerinde dönmek. 2. Tiksinmek, iğrenmek, nefreti olmak." (ATS, 175)
teskin- "Sallanmak, dönmek." (DÇT, 155)

teş- I **III/1105** Leb. =çeç-
Çıkarmak, soymak.
çeş-~ seş- "Gevşetmek, çözmek." (EDPT, 431, 857)
sėş- "Çözmek, açmak, gevşeltmek." (DTS, 527)
teş- "Çözmek." (DK, 253)
teş- "Çözmek, kurtarmak." (DÇT, 155)
çeç- "Soyunmak; giysileri, şapkayı çıkarmak." (DÇT, 165)

teş- II **III/1105** Tel. Leb. <te-ş-
Birlikte konuşmak.
tėş- "Birbirine söylemek." (EDPT, 559)
tėş- "Birbirine söylemek." (DTS, 589)
deş- "Konuşmak, söyleşmek, karşılıklı anlatmak." (DLTÇ, 143)
deş- "Konuşmak, kendi aralarında konuşmak, anlaşmak, çözmek." (DÇT, 112)
teş- "Birlikte demek, söylemek." (DÇT, 155)

teş- III **III/1105** Tel. Alt. Delik açmak, delmek, deşmek.
Uyuḳu kös tejer. "Uyku göz deler (atasözü)." (Tel.); *Ḳusḳun ḳusḳunŭŋ közŭn teşpes.* "Karga karganın gözünü delmez (atasözü)." (Tel.)
teş- "Deşmek, delmek." (EDPT, 559)
tėş- "Delmek, deşmek." (DTS, 589)
teş- "Deşmek, delmek, delik açmak." (ATS, 175)
teş- "Deşmek, delmek." (TAS, 112)

tet- **III/1091** Tel. W. Kurmak, tesis etmek.
-
-

teẏliḥen **III/1012** Tel. Akbaba.
teglügen "Akbaba, mısır akbabası." (EUES, 690)
teylegen~tēlgen "Çaylak." (ATS, 175)
telgen "Çaylak." (TAS, 110)
t'elgen "Çaylak." (DLTÇ, 213)

tezek **III/1103** Alt. Tel. Leb. Tezek, gübre.
tezek "Tezek, hayvan gübresi." (EDPT, 574)
tėzek "Tezek, gübre, dışkı." (DTS, 591)
tezek[24] "Yakıt olarak kullanılan kuru hayvan pisliği, tezek." (ATS, 175)
tezek "Tezek, gübre." (TAS, 112)

tıġaḳ **III/1305** Alt. Tel. Hayvan tırnağı, toynağı.
bk. tuẏġaḳ.

tığın **III/1305** Alt. Tel. <tıḳ-n
İlkbaharda nehirde birikmiş buz yığınları, büyük buz parçaları.
-
tıgın "Nehirde birikmiş buz yığını." (ATS, 175)

tığın- **III/1306** Alt. Tel. Leb. <tıḳ-n-
1. Dolmak, doyana kadar yemek, zıkkımlanmak.
2. Delmek, kesmek. (Alt. Tel.)
Pıçaḳ tığınbas, üldŭ tığınbas. "Bıçak kesmez, mızrak delmez."
3. Zevk almak, memnun olmak. (Alt. Tel.)
4. Cesaret etmek, cüret etmek, kalkışmak. (Alt. Tel.)
tıkın- "tık- fiilinin dönüşlü şekli." (EDPT, 471)
tıḳın- "Tıkınmak, doldurmak, sokmak." (DTS, 603)

[24] Bu madde ORS'de *tezek,* ATS'de *tezak* şekl*in*de yazılmıştır.

T

tıgın- "1. Tıkınmak, ağzına sokmak. 2. *mec.* çiğnemek. 3. Dokunmak, bastırmak." (ATS, 175)
tıgın- "Doymak." (TAS, 112)
tıgın- "Afallatmak, sersemletmek, şaşırtmak." (DÇT, 159)

tığındır- **III/1306** Alt. Tel. 1. Canlandırmak, kaldırmak.
2. Doldurmak, doyurmak.
-
-

tığınış- **III/1306** Tel. Alt. <tığın-ş-
Kesmek.
Üldŭ-bĭle çabışsa, üldü tığınışpas, yıdabile sayışsa, yıda tığınışpas, sadıḳ-pıḷa adışsa oḳ tığınışpas. "Kılıçla savaşsalar kılıç onları kesmez; mızrakları birbirlerine geçirseler mızraklar onları delmez; yaydan ok atsalar oklar onlara isabet etmez."
-
-

tığır- **III/1306** Leb. Delmek (saplamak), doldurmak.
Ḳozaḳ-pıḷa tığıra soḳtı. "Ona kürek sapladı."
-
tıgır- "Delmek, saplamak." (DK, 259)

tığış **III/1307** Tel. <tıḳ-ş
Sık, dar, sıkı.
-
tıgış "1. İzdiham, kargaşa. 2. Sıkı, güçlü." (ATS, 175)

tıjı **III/1340** Tel. Kumd. 1. Kadın, dişi.
ḳursaḳtū tıjı "Hamile kadın." (Tel.); *topçınıŋ tıjızı* "Düğme iliği."
2. Kadına ait.
Tıjı pozū "Dişi buzağı"
bk. tiji.

tıjındağı **III/1340** Tel. Alt. Dış, harici.
-
tıjınaŋ "Dışarı(dan)." (DÇT, 159)

tıḳ **III/1300** Tel. W. 1. Değer, layık, yaraşır.
2. Cimri.
-
tık "Dolu, tıka basa." (KRS, 94)

tıḳ- **III/1300** Tel. Alt. Leb. Basmak, bastırmak, ezmek, sokmak, saplamak.
tık- "Bir şeyi bir şeyin içine sokmak, basmak, ezmek, tıkmak, sıkıştırmak." (EDPT, 565)
tıḳ- "1. Doldurmak, tıkmak, koymak., yerleştirmek. 2. Tıkamak." (DTS, 602)
tık- "1. Sokmak, saplamak. 2. Doymak, karnını şişirmek." (ATS, 176)
tık- "Koymak, doldurmak, tıkmak." (DK, 259)
tıg- "Tıkmak, sokmak, boğmak." (DLTÇ, 211)
tık- "Tıkmak, doldurmak, sokmak.." (DÇT, 160)

tıḳḳış- **III/1303** Tel. Birbirine zıt konuşmak.
-
tıktış- "Birbirleriyle kırıcı konuşmak." (ATS, 176)

tıḳta- **III/1303** Tel. Alt. Leb. Tıkamak, basarak sokmak, doldurmak.
-
tıkta- "(Uyuyanlar için) silkinmek." (ATS, 176)
tıkta- "Tıkmak, doldurmak." (ARSL, 727)
tıkta- "Tıkıştırmak, doldurmak." (TAS, 112)
tıkta- "Tıkmak, desteklemek." (DÇT, 160)

tıḷbıraḳ **III/1334** Tel. Hiçbir şey anlaşılmayan hızlı konuşma.
-
-

tım **III/1342** Tel. Sessiz, suskun.
Tım poḷdı. "Sessizleşti." (Tel.); *Tım otturdu.* "Susup oturdu." (Tel.); *Tım poḷ! (Tım!)* "Sus!"
2. *Tı* ile başlayan sıfatlarda pekiştirici hece.
Tım tırıs "Büyük sessizlik"
-
çım "Sessizlik." (ATS, 73)
tım I "Sessizlik, sessizce. 2. Dikkatlice. 3. Gizlice." (ATS, 176)
tım II "Ara, duraklama." (ATS, 176)
tım "Sakince, yavaş." (TAS, 112)
çım "Sessizce, kıpırdamadan." (DK, 271)
şım "Sessiz, sâkin." (DLTÇ, 227)

çım "Sessizce."(DÇT, 166)

tımı- **III/1342** Tel. Sessiz, suskun, sâkin olmak.
Tımıẏ-berdĭ. "O sessizleşti."; *Saḷkın tımıẏ-berdĭ.* "Rüzgâr durdu."
-
tımı- "Susmak, tam sessizliğini korumak." (ATS, 176)
tımı- "Dinmek, şiddeti azalmak." (TAS, 112)
şım- "Sessiz olmak." (DK, 273)

tımıḳ **III/1343** Tel. Alt. <tımı-ḳ
Sakin, sessiz, suskun.
-
tımık "Sessizlik; sessizce." (ATS, 176)
tımık "Sükûnet." (ATS, 112)

tımıḳsın **III/1343** Tel. Sessizce, fısıltıyla.
-
tımıksın "Gizlice." (TAS, 112)

tımış **III/1343** Tel. <tımı-ş
Suskunluk, sessizlik.
-
-

tımıt- **III/1343** Tel. Susturmak.
-
tımıt- "Dindirmek, susturmak, yatıştırmak." (ARSL, 728)

tın **III/1312** Alt. Tel. Leb. Nefes, ruh, can.
Tını par. "Canlı." (Alt.); *tını yoḳ* "Cansız." (Alt.); *tın paḷa*[25] "İlk çocuk." (Tel.); *Yibektī tın üzülḥende ar üyezĭ aẏrılıp yat.* "İpek gibi nefes kesildiğinde, tüm organlar ayrılıyor." (Tel.); *Arū tın* "Kutsal Ruh." (Tel.); *Tınım kirdĭ.* "Canlandım." (Alt.); *Tın ḳoştonıp yat.* "Ölen insanın ruhu yan tarafta duran adamın ruhu ile birleşir." (Tel.); *Çaçḳan aştıŋ yamġırġa tınĭ kirĭp yat.* "Tahıl yağmurun yağması ile canlandı." (Tel.)
tīn "Nefes, dinlenme." (EDPT, 512)
tın "Nefes, soluk, ruh." (DTS, 601)
tın "1. *mit.* Ruh, yaşama yetisi. 2. Soluk, nefes. 3. Dinlenme." (ATS, 176)
tın "Tin, can ,ruh." (TAS, 112)
tın "1. Boğaz, gırtlak. 2. Nefes, soluk." (DK, 259)
tın "Boğaz." (DLTÇ, 212)
tıŋ "Nefes, soluk." (DLTÇ, 212)
tın "Ruh, nefes." (DÇT, 160)

tın- **III/1313** Alt. Tel. 1. Nefes almak. 2. Sakinleşmek, dinlenmek.
tın- I "Nefes almak, sessizce nefes almak (böylece sakinleşmek, rahatlamak), dinlenmek." (EDPT, 514)
tın- II "Konuşmak." (EDPT, 514)
tın- "Nefes almak." (ATS, 176)
tın- "Nefes almak." (TAS, 112)

tınan- **III/1315** Alt. Tel. Leb. Dinlenmek.
-
tınan- "Dinlenmek." (TAS, 112)
tınan- "İyileşmek, dinlenmek." (DK, 259)

tınandır- **III/1316** Alt. Tel. Leb. <tınan-dır-
Dinlenmek için zaman vermek, dinlendirmek.
-
-

tınanġış **III/1315** Tel. <tınan-ġış
Dinlenme yeri.
tıngu "Huzur yeri, mola yeri, dinlenme yeri." (EUES, 714)
-

tınanū **III/1315** Tel. <tınan-ū
İstirahat, dinlenme.
-
-

tınarlıḳ **III/1316** Tel. <tın-ar+lıḳ
Hayvan.
-
-

tınarsı- **III/1316** Tel. Alt. <tınar+sı-
Hırıldamak (ölüm öncesi).
-
-

tınarsū **III/1316** Alt. Tel. <tınarsı-ū
Hırıltı.
-
-

tındır- **III/1319** Tel. Alt. Nefes aldırmak.
Tındırbaẏt. "Nefes aldırmıyor." (Tel.)
tındur- "Dinlendirmek." (EDPT, 518)

[25] Bu ibare *tun pala* olabilir. Çünkü *tūn* kelimesinin *ilk çocuk* anlamı vardır.

T

tındur- "Dinlendirmek." (DTS, 601)
tındır- "Nefes verdirmek." (ATS, 176)

tındū **III/1319** Alt. <tın+ḷū
Canı olan, canlı.
Ar neme tındū "Hayata sahip olanlar."; *tındū poḷzoŋ* "Senin ruhun olsa."; *tındū polot (molat)* "Sert çelik" *tınar tındū* "Canlı varlıklar."; *tındū tana* "Sedef."; *tındū ȧgaş* "Canlı ağaç."; *tındū ölöŋ* "Yeşil çimen."; *tındū tunta* "Yaralara iyi gelen mucizevi ot." (Tel. W.)
tınlıġ "Canlı varlık." (EDPT, 520)
tınlıġ "Canlı varlık." (DTS, 602)
tındu "1. Canlı varlık. 2. Tesirli." (ATS, 176)
tındu tana "İnci" (TAS, 112)
tıŋnu "Nefesle, solukla." (DLTÇ, 212)
tındū "Diri, canlı yaratık." (DÇT, 160)

tınış **III/1317** Alt. Tel. Leb. Nefes.
tınış "Nefes." (DTS, 602)
tınış "1. Nefes, soluk (bir alıp bir verme). 2. Rahat, huzur." (ATS, 176)
tınış "Soluk, nefes." (TAS, 112)

tınıt- **III/1316** Alt. Tel. Hayat vermek, canlandırmak.
Tınıdıp aẏt! "Onu canlandır!"
-
tınıt- "1. Hayat vermek, canlandırmak. 2. Onaylamak." (ATS, 176)

tıŋ **III/1308** Tel. Alt. Leb. 1. Sert, güçlü.
Tıŋ kiji "Güçlü insan" (Alt.)
2. Çok, gayet, pek.
Tıŋ ūrū "Çok hasta" (Alt.); *Tıŋ paẏ* "Çok zengin" (Alt.); *tıŋ tuttŭ.* "Onu çok sıkı tuttu."
-
tıŋ "Sağlam, güçlü, çok güçlü." (ATS, 176)
tıŋ "1. Dinç. 2. Çevik. 3. Pek; yüksek. 4. Sıkı." (TAS, 112)
tıŋ "1. Çok, büyük, çok güçlü. 2. Sıkı, sıkıca." (DK, 259)
tıŋ "Çok, dolu, tam, tamamen, aşırı." (DÇT, 160)

tıŋda- **III/1310** Alt. Tel. Dinlemek, dikkatle dinlemek.
Aḷardı tıŋdap turdŭ. "O onları dinledi."
tıŋla- "Duymak, dinlemek." (EDPT, 522)
tınla-~tıŋla- " Dinlemek." (DTS, 602)
tıŋda- "1. Dinlemek. 2. Aramak. 3. Suçlanmak." (ATS, 176)
tıŋda- "Dinlemek." (TAS, 176)
tıŋda- "Aramak; duymak, dinlemek, itaat etmek." (DK, 259)
tıŋda- "Aramak." (DLTÇ, 212)7
tıŋda- "Dinlemek, kulak vermek." (DÇT, 160)

tıŋdan- **III/1310** Tel. Kendini dinlemek, kendine dikkat etmek.
-
-

tıŋdat- **III/1310** Alt. Tel. <tıŋda-t-
1. Dinletmek.
2. Sözünü dinletmek.
tıŋlat- "Dinletmek, duyurmak." (EDPT, 522)
tıŋlat- "Dinletmek." (DTS, 602)
tıŋdat- "Dinletmek." (ATS, 176)

tıŋdı- **III/1310** Leb. Acımak, merhamet etmek.
Ḳurtuyaḳtı apşıyaḳ tıŋdıdı. "Yaşlı adam yaşlı kadına acıdı."
-
-

tıŋı- **III/1308** Tel. Güçlenmek, gücü artmak.
-
tıŋı- "Güçlenmek, kuvvetlendirmek." (ATS, 176)
tıŋı- "Güçlenmek, şiddetlenmek." (TAS, 112)
tıŋı- "Güçlenmek." (DÇT, 160)

tıŋıt- **III/1308** Tel. Güçlendirmek, sağlamlaştırmak.
-
tıŋıt- "Sağlamlaştırmak." (ATS, 176)

tıŋna- **III/1309** Leb. Tub. Dinlemek, dikkatle dinlemek.
Pir ḳuḷaġı soŋın tıŋnadı, pir ḳuḷaġı aḷdının tıŋnadı. "Bir kulağı arkadakileri, diğeri ise karşısındakileri dinledi." (Leb.); *Āldıŋ kijiler köglep turdŭḷar, pegler tıŋnap turdŭḷar.* "Halk gürültü yapıyor, beyler ise dinliyordu." (Tub.)
bk. tıŋda-.

tıŋnan- **III/1309** Leb. *bk.* tıŋdan-.

T

tıŋnat- **III/1309** Leb. Dinletmek.
bk. tıŋdat-.

tır **III/1321** Alt. Tel. Leb. Titreme, ürperme.
-
-

tırba- **III/1329** Leb. 1. Tırmalamak, kaşımak.
2. Tırmıklamak.
bk. tırma-.

tırbaḳ **III/1330** Leb. =tırpaḳ
Tırnak.
Tırpaḳ yağazı "Lat. *Galeopsis* (bitki)"
tırŋak "(İnsan ya da hayvan için) tırnak, pençe." (EDPT, 551)
tıŋraḳ~tırŋaḳ~tıraŋaḳ "Tırnak, pençe." (DTS, 602, 603)
tırmak "Tırnak." (ATS, 177)
tırmak "Tırnak, pençe." (TAS, 113)
tırgak "Tırnak." (DK, 259)
tırmak "Tırnak." (DÇT, 160)

tırbaḳta- **III/1330** Leb. Tırmalamak, kaşımak, tırnaklarla yapışmak.
-
tırmakta- "1. Tırnaklamak. 2. Yol bırakmak, iz açmak, tırmıklamak. 3. Tırmanarak çıkmak." (ATS, 177)

tırıḳ **III/1322** Tel. Kabızlık (hastalık).
-
tırık "Kabız." (ATS, 176)

tırış **III/1324** Tel. Alt. Kıvrım, kırışıklık.
-
tırış "(Derideki) kırışıklıklar." (ATS, 176)
tırış "Kırışık, buruşuk (yüz)." (TAS, 113)

tırıştır- **III/1324** Alt. Tel. Kırıştır, buruşturmak.
-
tırıştır-[26] "Buruşturmak." (RKS, 424)

tırıştū **III/1324** Tel. Alt. Kumd. <tırış+ḷū
Buruşuk, kırışık.
-
-

tırḳıra- **III/1325** Tel. Titremek.
-
tırkıra- "1. Titremek. 2. Zangırdamak." (ATS, 176)

tırḳırat- **III/1325** Tel. *bk.* tırḳıra.

tırḷa- **III/1327** Tel. Alt. Leb. <tır+ḷa-
Titremek, sarsılmak, zangırdamak.
-
tırla- "Titremek." (TAS, 112)

tırḷajū **III/1327** Tel. <tırḷaş-ū
Titreme, titremek.
-
-

tırḷaş- **III/1327** Tel. <tırḷa-ş-
Titremek.
Sōḳḳo tırḷajıp yat. "O soğuktan titriyor."
-
tırlaş- "Titremek." (DK, 259)
tırlaş- "Titremek." (DÇT, 160)

tırḷat- **III/1327** Tel. Alt. Leb. <tırḷa-t-
Titretmek, sarsmak.
-
-

tırma- **III/1331** Alt. Tel. Tırnakla çizmek, tırmalamak.
Bitĭmdĭ meçi tırmadı. "Kedi benim yüzümü tırmaladı."
-
tırma- "1. Kaşımak, tırnaklamak. 2. Evlek açmak." (ATS, 176)
tırma- "1. Tırmalamak. 2. Kaşımak." (TAS, 113)
tırba- "Tırmalamak, tırmıklamak." (DÇT, 160)

tırmaḳta- **III/1331** Tel. Alt. *bk.* tırbaḳta-.

tırmaḳtū **III/1331** Alt. Tel. Tırnaklı.
tırŋaklıġ "Tırnaklı, pençeli." (EDPT, 552)
tırŋaklıġ "Tırnaklı, pençeli." (DTS, 602)
tırmaktu "Tırnaklı." (ATS, 177)

tırman- **III/1331** Alt. Tel. Tırmalamak, kaşınmak.
-
tırman- "*edilgen* Tırnaklanmak." (ATS, 177)
tırman- "1.Tırmalamak. 2. Kaşınmak." (TAS, 113)
tırman- "Tırmanmak." (DÇT, 160)

tırmūş **III/1332** Tel. Tırmık.
-

[26] *Рожа* maddesi içinde.

T

tırmūş "1. Tırmık. 2. Ot kesme makinesi." (ATS, 177)

tırmūşta- III/1332 Tel. <tırmūş+ḷa- Tırmıklamak, saman tırmıklamak.

-

tırmūşta- "1. Tırmıklamak. 2. Ot kesmek." (ATS, 177)

tırsıḷda- III/1329 Alt. Tel. Kumd. Çatırdamak, çatlamak.

-

tırsılda- "Çatırdamak, çatlamak." (ATS, 177)

tırtanda- III/1328 Tel. Üzüntüden titremek.

-

-

tırtıḳ III/1328 Tel. 1. Hata, yanlış. 2. Hatalı, gerçek olmayan, eğri. *tırtıḳ yoḷ* "Yanlış yol."; *tırtıḳ sös* "Yalan söz."; *tırtıḳ yarġū* "Adaletsiz karar."; *tırtıḳ moyundū* "Eğri boyunlu."; *tırtıḳ ūstū* "Eğri ağızlı."

-

tırtık "1. 1. Eğri, yan. 2. Yanlış, yanlışlık." (ATS, 177)

tış III/1337 Tel. Alt. Dış kısım, dış. *Tıjına* "Çık dışarı!" (Alt.); *tıjında* "Dışında." (Alt.); *tıjınaŋ* "Dış taraftan." (Alt.); *tıjı aḳ içĭ ḳara kiji* "İki yüzlü." (Tel.)

taş "Dış." (EDPT, 556)

taş "1. Dış, görünüş, çehre. 2. Dış, dışsal. 3. Dışında, başka." (DTS, 572)

tış "Dış, dış görünüş." (ATS, 177)

tış "Dış, dış görünüş." (TAS, 113)

tış "Dış, dış taraf." (DLTÇ, 212)

tış "Dış, dış görünüş, dışında, dışarı." (DÇT, 160)

tışḳarġı III/1338 Alt. Tel. <tışḳarı+ġı Dışarıdaki.

-

-

tışḳarı III/1338 Alt. Tel. Dışında, yurta dışında.

taşġarū "Dışarı." (EDPT, 563)

taşḳaru "Dışarı." (DTS, 573)

tışkarı "Dış, dışarı." (ATS, 177)

tışkarı "1. Dışarı. 2. *edat* Dışında." (TAS, 113)

tışkarı "Dış kısım, dış taraf, dışarı." (DÇT, 160)

tışḳartaŋ III/1339 Alt. Dışarıdan.

-

tışkartan "Dışarıdan." (DK, 259)

tışḳartın III/1339 Tel. *bk.* tışḳartaŋ.

-

tışkartın "Dışarıdan." (ATS, 177)

tıştan- I III/1339 Tel. Kumd. Açığa çıkmak, bulunmak.

-

tıştan- "Bulunmak." (ATS, 177)

tıştan- II[27] III/1339 Tel. <tınç+ḷa-n- Dinlenmek.

-

tıştan- "Dinlenmek, düzelmek." (ATS, 177)

tıştan- "Dinlenmek." (DÇT, 160)

tıştandır- III/1339 Tel. Tub. <tıştan-dır- Dinlendirmek.

-

tıştandır- "Dinlendirmek." (ATS, 177)

tıştandır- I III/1339 Tel. <tıştan-dır- Açığa çıkarmak.

-

tıştandır- "Bulmak." (ATS 177)

tıt III/1334 Tel. Alt. Leb. Melez ağacı (Lat. *pinus larix*)

tīt "Melez ağacı." (EDPT, 449)

tıt "Melez ağacı." (DTS, 603)

tıt "Melez ağacı." (ATS, 177)

tıt "Melez ağacı." (TAS, 113)

tıt~t'ıt "Melez ağacı." (DLTÇ, 212, 215)

t'ıt "Sedir ağacı." (DLTÇ, 215)

tıttū III/1334 Alt. Tel. Melez ağacı ile kaplanmış.

-

tıttığ "Melez ağacıyla kaplanmış." (KRS, 95)

tıyana III/1311 Tel. Kasten, bile bile. *bk.* tuyana.

tıyın- III/1311 Tel. <tıẏ-n- Tutunmak, kendini tutmak.

tıḏın- "Kendini tutmak, kendini engellemek." (EDPT, 458)

[27] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

tıdın-~tıḏın- "Kendini tutmak, kendini engellemek." (DTS, 599)
-

tıyıŋ **III/1311** Tel. W. *bk.* tī̆ŋ.

tıyıŋda- **III/1311** Tel. W. *bk.* tī̆ŋda-.

tıyıŋdū **III/1311** Tel. W. *bk.* tī̆ŋdū

tızıraḳ **III/1337** Tel. W. Çatırtı, gürültü.
-
-

tızırt **III/1337** Tel. Çatırtı.
-
tizirt "Kırılan ağacın çıkardığı sesten yansıma kelime." (ATS, 179)
tızırt "Çatırtı, gürültü." (TAS, 113)
tizirt "Gürültü , çatırtı." (DÇT, 155)

tızra- **III/1337** Alt. Tel. Leb. Çatırdamak.
-
tızıra- "Çatırdamak, şakırdamak." (TAS, 113)
tızıraş- "Çatırdamak, çıtırdamak." (DLTÇ, 211)

tızrat **III/1337** Alt. Tel. Leb. Çatırtı.
bk. tızırt**.

tī̆- I **III/1343** Tel. Alt. =tek-, teg-.
1. Değmek, dokunmak, el ile dokunmak.
Tozıŋa tī̆dĭbe, ne tarındıŋ? "O, sana dokundu mu ki (seni üzdü mü) sen bu kadar sinirlendin?" (Tel.); *Oŋar tī̆beẏ oẏtto pardı.* "Onlara dokunmadan geri döndüler." (Alt.); *Neni minzeŋ anı min ayaġıŋ yerge tībezĭn!* "Neye istersen ona bin, yeter ki ayakların yere değmesin!" (Tel., P.d.V.I, 2,16)
Pu aş kūnümö tī̆p pādı. "Ben bu yemekten bıktım."
2. Çarpmak, isabet etmek, ulaşmak.
Oḳ tī̆dĭ. "Ok isabet etti." (Alt.); *Kün tī̆gen yan* "Güneş olan taraf" (Tel.); *Ḳān Ḳudaẏdıŋ közü̆ tī̆zĭn!* "Allah'ın gözü üstünde olsun!"; *Künŭŋ yarḳını yerge tī̆p yat.* "Güneş ışığı yere ulaşıyor." (Alt.)
teg- "Ulaşmak; saldırmak, dokunmak, (bir şeye), ilgilenmek, değeri olmak." (EDPT, 476)
tėg- "1. Ulaşmak, varmak, erişmek. 2. Bir şeye doğru gelmek, yaklaşmak, elde etmek. 3. Değmek, ilgili olmak. 4. Başına gelmek, maruz kalmak. 5. Çarpmak, isabet etmek, hedefe ulaşmak. 6. Saldırmak. 7. Değmek, mal olmak. 8. Mahmuzlamak." (DTS, 580)
tiy- "1. Değmek, dokunmak. 2. Değmek, isabet etmek. 3. Düşmek." (ATS, 178)
tiy- "Değmek, dokunmak." (TAS, 114)
tiy- I "Değmek." (DLTÇ, 205)
tiy- II "Göstermek." (DLTÇ, 205)

tī̆- II **III/1345** Tel. Kumd. Tutmak.
tıḏ- (tī̆ḏ-)~tıy- "Engellemek, alıkoymak, tutmak." (EDPT, 450, 567)
tıd-~tıḏ-~tıy- "1. Engellemek, alıkoymak, tutmak. 2. Kısıtlamak. 3. Kanamayı durdurmak." (DTS, 599, 600)
tiy- "Tutmak, alıkoymak." (DK, 254)

tibĭre- **III/1407** Leb. Sallamak, uğuldamak (rüzgâr).
Saḷḳın tibĭrep kirĭp-yat. "Rüzgâr uğultu ile içeri girdi."
-
tibere- "Sallamak, (rüzgâr için) hışırdamak, uğuldamak." (DK, 253)

tidĭl- **III/1393** Tel. *bk.* tidĭn-.

tidĭm **III/1393** Tel. Leb. Kumd. Cesaret, cüret.
-
tidim "Cesaret." (ATS, 177)

tidĭmdū **III/1393** Tel. Alt. Kumd. Cesur, cesaretli.
tėtimlig "Kahramanca, cesaretli." (EUES, 709)
tidimdü "Cesur." (ATS, 177)

Tidimini **III/1393** Tel. W. Mayder tarafından oluşturulan dünyanın var oluşu hakkındaki kitabı tekrar yazan üç semavi yazardan biri.
-
Tidim mine burkan "Ülgen'in yarattığı ilk yedi erkekten biridir." (TMS, 177)

tidĭmnĭğ **III/1393** Leb. *bk.* tidĭmdū.

tidĭn- **III/1393** Tel. Alt. < tit-n-
Cüret etmek, cesaretli olmak.
Tīdĭnbes "Cesaretsiz"
tėtin- "Cesaret etmek, cüret etmek, kalkışmak, cüretlenmek." (EUES, 709)
tidin- "Utanmak, sıkılmak; tutmak." (ATS, 177)
tidin- "Cesaret etmek." (ARSL, 674)

T

tidĭndĭr- **III/1393** Tel. Alt. <tidin-dir-
Tahrik etmek, cesaret vermek.
-
tidindir- "Cesaretlendirmek." (ARSL, 674)

tidĭneçi **III/1393** Tel. < tidin-e+çi
Cüretli, cesaretli.
-
-

tidĭnū **III/1393** Tel. < tidin-ū
Cüret, cesaret.
-
-

tīdĭr- **III/1393** Tel. <tī-dir-
Değdirmek, isabet ettirmek.
-
tiydir- "Değdirmek." (ATS, 178)
tiydir- "Değdirmek." (TAS, 114)

tigen **III/1352** *bk.* tiḥen.

tigü **III/1355** Tel. Dikiş.
tikig "Kaşınma, iğnelenme." (EDPT, 480)
-

tiḥen **III/1352** Tel. Alt. Köknar, ladin.
tiken "Diken." (EDPT, 483)
tiken "1. Diken, dikenli çalı. 2. Dikenli çalıların genel adı." (DTS, 592)
tigen "Noel ağacı." (ATS, 177)
t'igen "Köknar, ladin." (DLTÇ, 214)
tegen "Diken." (DÇT, 154)
tene "Diken." (DÇT, 154)

tiḥenek **III/1352** Tel. Alt. Kuşburnu.
-
tegenek "Kuşburnu." (DLTÇ, 203)
tegenek "Diken." (DÇT, 154)

tiḥide **III/1354** Tel. Orada.
-
tigi "O, öteki." (TAS, 113)

tiḥilme **III/1354** Tel. Dik, sarp.
-
-

tiḥĭnçek **III/1353** Tel. Dikiş
-
-

tiḥĭneŋ **III/1353** Tel. Oradan.
-
tiginen "Oradan." (ATS, 113)

tiḥĭre- **III/1354** Tel. Alt. Tıklamak, tıkırtı sesi çıkarmak.
tigre- "Tıkırdamak, tangırdamak." (EDPT, 486)
tikre- "Toynak vurmak, tıkırdatmak." (DTS, 592)
tigre- "Gürlemek." (TAS, 113)

tiḥĭret- **III/1354** Tel. Alt. <tigire-t-
Tıklatmak, tıkırdatmak.
tigret- "Tıkırdatmak." (EDPT, 486)
tigret- "Çok hızlı koşturmak, tıkırdatmak." (DTS, 592)
-

tiji **III/1405** Alt. Tel. Leb. Dişi.
tişī (dışī) "Dişi." (EDPT, 560)
tişi "1. Kadın, dişi. 2. Dişi hayvan, mitolojik dişi yaratık." (DTS, 597)
tiji "Dişi." (ATS, 177)
tiji I "Düğme iliği." (TAS, 113)
tiji II "Dişi." (TAS, 113)
tiji "Tişi." (DLTÇ, 205)

tiji- **III/1405** Alt. Tel. Leb. Kumd.
Şişmek, kabarmak.
bk. tiş-.

tijik **III/1405** Alt. Tel. Leb. <tiji-k
1. Şişkin, şiş.
2. Kabarmış.
-
tijik "Şişkin, şiş." (ATS, 177)
tijik "1. Şişkinlik, şiş. 2. Tombul. 3. Şişmiş, şişkin." (TAS, 114)

tik **III/1347** Tel. Yarık, dikiş yeri.
-
t'ik "Yarık, çatlak." (DLTÇ, 214)

tik- **III/1348** Tel. Leb. Dikmek.
tik- "Bir şeyi bir şeye sokmak; (anıt vb.) dikmek; (bitki) dikmek; (dikiş) dikmek." (EDPT, 476)
tik- I "Dikmek, dikiş dikmek." (DTS, 592)
tik- II "Sokmak, ısırmak." (DTS, 592)
tik- III "1. Batırmak, saplamak. 2. Dikmek, kurmak, tesis etmek. 3. Ekmek, dikmek." (DTS, 592)
tik- "Dikmek." (TAS, 114)
tik- "Dikmek." (DK, 254)
tik- "Dikmek." (DLTÇ, 205)

tikte- **III/1350** Kumd. 1. Bağlamak.
2. İlmik ile balık veya kuş tutmak.

-
-

til **III/1379** Alt. Tel. Leb. Dil, lisan.
Tildiŋ paḷazı "Küçük dil." (Alt.); *til yügürügü* "Dil sürçmesi." (Tel.); *Aḷtaẏ tilĭ* "Altayca." (Alt.); *Til pilzeŋ sözümnü köçür!* "Eğer dil biliyorsan sözümü çevir!" (Tel.); *tilĭ yoḳ* "Dilsiz." (Tel.); *Til aẏdıp yetpes!* "Anlatmaya dil yetmez." (Tel.); *Tilĭ yoḳ poḷdı.* "Dilsiz oldu." (Alt.); *Apsaḳ odınıŋ külü açü, yaman kijiniŋ tilĭ açü.* "Kavağın külü, kötü insanın da sözleri acıdır (atasözü)." (Tel); *yımjaḳ til* "Yumuşak, tatlı dil." (Alt.); *ḳattü til* "Sert dil."; *Tilḥe kirdĭ.* "Dile düştü." (Tel.)
tıl "Dil (organ); ihbar eden, bilgi, özellikle gizli bilgi, dil." (EDPT, 489)
til "1. Dil. 2. İletişim dili, lisan. 3. *mec.* Esir, tutsak." (DTS, 593)
til "1. *anat.* Dil. 2. *gr.* Dil, konuşma." (ATS, 177)
til "1. *anat.* Dil. 2. Dil, lisan." (TAS, 114)
til "Dil." (DK, 254)
til "Dil." (DÇT, 155)

til- **III/1380** Alt. Tel. Leb. Dilmek, ince şeritler hâlinde kesmek, kemer kesmek.
Aŋ terizĭn tuyuḳtap soyıp aḷdı, emdi tildĭ. "Av hayvanının derisini soyup çıkardı ve şimdi dildi." (Tel.)
til- "Dilmek, dilimlere ayırmak." (EDPT, 490)
til- "Dilmek." (DTS, 593)
til- "1. Küçük parçalara bölmek. 2. Katmanlar hâlinde kesmek." (ATS, 177)

tilbeç **III/1389** Leb. Tercüman. *bk.* tilmeç.

tilbi **III/1389** Tel. Tutku.
Tilbizĭnçe. "Tutku ile"
-
cilbi[28]~tilbi "İlgi, ihtiras. 2. İddia, talep." (ATS, 62, 177)

tilbigele- **III/1389** Tub. <tilbige+le-
Yular takmak, gem vurmak.
-

[28] Bu kelime ATS'de *cikbi* okunmuştur. ORS'de *cilbi* şeklindedir.

-

tilbilen- **III/1389** Tel. <tilbi+le-n-
Dadanmak, tatlı tatlı bir şeye bakmak, büyük bir zevkle bir şey yapmak, zevk almak, ilgilenmek, merak sarmak, bir işe başlamak.
-
-

tilbilü **III/1390** Tel. <tilbi+lü
Tutkulu.
-
-

tilbire- **III/1389** Tel. *bk.* tilbilen-.

tilbiret- **III/1389** Tel. Alıştırmak, öğretmek.
-
-

tilbirke- **III/1389** Tel. *Tilbirkep uḳtı.* "Büyük bir zevkle dinliyordu."
bk. d'ilbirke-.

tildĭm **III/1387** Tel. W. Çekişme, tartışma, münakaşa.
Tüjümde tildĭm kördüm. "Rüyamda tartışma gördüm."
-
-

tildü **III/1388** Alt. Tel. <til+lü
1. Konuşma yeteneği iyi olan, belagatli. 2. İyi konuşan.
Ḳudaẏ-bınaŋ pir tildü "Sözün tam anlamıyla Allah'la özdeş olan."
tillig "Dil …, … konuşan." (EUES, 719)
tildü "Dili olan, dilli." (ATS, 178)
tildü "Dili olan, dilli." (DÇT, 155)

tiles **III/1383** Kumd. Söylenti, rivayet, haber, dedikodu.
-
-

tīlĭgü **III/1384** Tel. <tīlĭk-ü
Coşku.
-
-

tīlik- **III/1384** Tel. Cesaretlendirmek, teşvik etmek, ilham vermek
Tīlĭgĭp aẏttı. "Büyük cesaretle konuştu."; *Anıŋ tīlikkenĭ-bĭleŋ* "Onun telkini ile."
-
-

T

tilĭm **III/1385** Tel. Dilim, kesilmiş parça, ekmeğin kenarı, ekmek parçası.
tilim "Dilim." (EDPT, 500)
tilim "Dilim, lokma, parça." (DTS, 594)
tilim "1. Dilim, parça. 2. İnce, dar parçalar hâlinde kesme." (ATS, 178)
tilim "Dilim, parçacık." (TAS, 114)

tilmeç **III/1390** Tel. Alt. Tercüman.
tılmaç "Tercüman, çevirmen." (EDPT, 500)
tılmaçı "Tercüman, çevirmen" (DTS, 600)
tilmeş "Çevirmen, mütercim, tercüman." (ATS, 178)
tilmeş "Dilmaç, çevirici, tercüman." (TAS, 114)

tilmeşte- **III/1390** Alt. Tel. Tercüme etmek.
-
tilmeşte- "Çevirmek, tercüme etmek." (ATS, 178)

tīn- **III/1360** Tel. Dokunmak, değmek.
tegin- "1. Ulaşmak, erişmek." (EDPT, 484)
tėgin- "1. Ulaşmak, erişmek. 2. Uğramak, maruz kalmak. 3. Beğenilmek, saygı duyulmak; bahşetmek, tenezzül etmek." (DTS, 580)
tiyin- "1. Bir şeye değmek, dokunmak. 2. Tutunmak." (ATS, 178)

tīnçek **III/1363** Tel. <tīn-çek
Vicdanlı, kendini tutan kişi.
-
tiyinçek "Değen, dokunan." (ATS, 178)
tıyınçak "Ölçülü, kısıtlanmış, kendine hakim olan." (DK, 254)

tīndū **III/1358** Alt. *bk.* tīŋdū[29].

tinti- **III/1362** Tel. Arama yapmak, araştırmak, soruşturmak.
-
tinti- "İzlemek, takip etmek." (ATS, 178)
tinti- "Üstünü aramak." (TAS, 114)

tīŋ **III/1355** Alt. Tel. Leb. =tiyĭŋ, teyin
Sincap.
ḳara tīŋ "Koyu renkli sincap"; *tiŋ ḳat, tīŋ ḳadı* "Kırmızı yaban mersini." (Alt.); *Köp tīndū yılda pir kiji künŭne ottus ḳırıḳ tīŋneŋ adıp-yadır, tīŋ yoḳ yıldarda ekideŋ üçteŋ adıp adır.* "Sincapların çok olduğu yıl bir insan otuz kırk kadar sincap vurur, sincapların az olduğu yılda ise iki veya üç tane vurur."
teyiŋ (tėyiŋ) "Sincap, sincap derisi." (EDPT, 569)
tėyiŋ "Sincap." (DTS, 582)
tiyiŋ "Sincap." (ATS, 178)
tiyiŋgat "Kırmızı yaban mersini." (ATS, 178)
tıyıŋ "Sincap." (TAS, 113)
tıyıŋ "Sincap." (DLTÇ, 211)
diyin~tiyin "Sincap." (DÇT, 112, 155)

tīŋda- **III/1358** Tel. <tīŋ+le, =tīŋne-
Sincap avlamak.
Mıḷtıḳtūḷları küskŭde tīŋdep yüredĭler. "Silahları olanlar sonbaharda[30] sincap avlarlar." (P.d.V.I, 153,26)
-
tiyiŋde- "Sincap avlamak." (ATS, 178)

tīŋde- **III/1358** Alt. *bk.* tīŋda-.

tīŋdū **III/1358** Tel. <tīŋ+ḷū
Çok sincabı olan.
Tinḷū yıḷ "Sincapların çok olduğu sene"; *Yüs krelū çerḥĭ turġŭsḳanda tīŋdū yıḷda pejonnoŋ aḷtonnoŋ tiŋnēŋ pir künde aḷadıḷar.* "Eğer yüze kadar tuzak kurarsan, sincapların bol olduğu bir senede 50-60 arası sincap avlayabilirsin."
-
-

tīŋne- **III/1357** Leb. <tīŋ+le-
Sincap avlamak.
bk. tīŋda-.

tiŋnĭğ **III/1357** Leb. Sincabı çok olan, sincaplı.
-
-

tipkĭn **III/1406** Tel. Göz çukurunun kenarları.
-
-

tir- **III/1364** Tel. Titremek, ürpermek, sarsılmak.
-

[29] Gönderme *tīndu* şeklinde yapılmıştır.

[30] Çeviride ilkbahar yazılmıştır.

-

tire- **III/1365** Tel. Diremek, altından desteklemek.
Tirep saḷ! "Destekle, dire." (Tel.)
tirē- "Diremek, desteklemek." (EDPT, 533)
tire- "Diremek, dayamak, desteklemek." (DTS, 595)
tire- "Diremek, altından tutmak, desteklemek, dayak koymak." (TAS, 114)

tirel- **III/1367** Tel. 1. Desteklenmek. 2. Ayakta durmak.
tirel- "Desteklenmek." (EDPT, 547)
tirel- "Desteklenmek." (DTS, 595)

-

tirge **III/1374** Tel. Saray.

-

tirge "Saray." (ARSL, 677)

tirgĭs- **III/1374** Tel. Leb. Diriltmek, canlandırmak.
Aḷtın-ayaḳ tünde adazın tirgĭzĭp saḷdı. "Altın-ayak geceleyin babasını diriltti." (Tel.)
tirgür- "Yeniden hayata döndürmek, diriltmek." (EDPT, 546)
tirgür- "Canlandırmak, diriltmek." (DTS, 596)
tirgis- "Canladırmak, diriltmek." (ATS, 178)
tirgis- "Diriltmek." (DÇT, 155)

tirig **III/1369** Leb. Diri, canlı.
tirig~tiri "Diri, canlı." (EDPT, 543, 531)
tirig "Diri, canlı." (DTS, 596)
tirü "Canlı, dinç." (ATS, 178)
tirü "Diri." (TAS, 114)
tirig~tirü "Canlı, diri." (DK, 259)
tirig "Diri, canlı." (DLTÇ, 205)
türü "Diri, canlı." (DÇT, 159)

tiriklik **III/1368** Tub. Dirilik, hayat, yaşam.
tiriglik~tirlik "Hayat, varlık, dirilik." (EDPT, 546)
tiriglik "Hayat, yaşam, dirilik." (DTS, 596)

-

tiril- **III/1370** Alt. Tel. Leb. Dirilmek, hayata geri dönmek, canlanmak.
tiril- "Dirilmek, canlanmak, yeniden hayat dönmek; hayatta olmak, yaşamak." (EDPT, 547)
tiril- "Dirilmek, canlanmak, yeniden hayat dönmek; hayatta olmak, yaşamak." (DTS, 596)
tiril- "Canlanmış, dirilmiş olmak." (ATS, 178)
tiril- "Dirilmek." (TAS, 114)
tiril- "Dirilmek." (DÇT, 155)

tirilt- **III/1371** Alt. Tel. Leb. <tiril-t-
Diriltmek, yeniden hayata döndürmek.

-

-

tirsek **III/1377** Alt. Leb. Gözdeki arpacık.
tirsgēk "Dirsek; arpacık (gözdeki), it dirseği." (EDPT, 553)
tirsek "Dirsek." (DTS, 597)
tirsek "1. Sivilce. 2. (Gözde) arpacık, it dirseği." (ATS, 178)
tirsek "Arpacık, it dirseği." (TAS, 114)

tirsilde- **III/1377** Tel. Yumuşak bir ses çıkarmak.

-

tirsilde- "(Ses için) duyulmak." (ATS, 178)

tirsildet- **III/1377** Tel. <tirsilde-t-
Hafifçe tıklatmak.

-

tirsildet- "Tıkırdatmak." (ARSL, 678)

tirū̄ **III/1372** Alt. Tel. <tire-ū̄
Destek, dayak.
tirēgū̄ "Direk, destek." EDPT, 546)
tiregü "Direk, destek, kazık." (DTS, 595)

-

tirū̄lū̄ **III/1372** Alt. Tel. <tirū̄+lū̄
Destekli.

-

-

tirū̄ş Tel. Destek.

-

tirū̄ş "Dayanak, mesnet, destek." (TAS, 115)

tis- **III/1395** Tel. Alt. Leb. Dizmek.
Pir oḳ-pıḷaŋ tize attı. "O tek okla birkaç hayvan vurdu." (Tel.)

T

tīz- "Dizmek, sıraya koymak." (EDPT, 572)
tiz- "Dizmek, sıraya koymak." (DTS, 598)

tis- "Dizmek." (ATS, 178)
tis- "Dizmek, ipe dizmek." (DLTÇ, 205)

tiskin **III/1396** Alt. Leb. Tel. Dizgin.

tizgin "Dizgin (geme bağlanan kayış)." (EDPT, 574)
tin tizgin "Dizgin." (DTS, 595)

tiskin "Dizgin." (ATS, 178)
tiskin "Dizgin." (TAS, 114)
tiskin "Dizgin, yular." (DLTÇ, 205)
tiskin "Dizgin." (DÇT, 155)

tiş **III/1400** Alt. Tel. Leb. Diş.

Azū tiş "Azı diş." (Tel.); *ḳoş tiş* "Çift diş." (Tel.); *örük tiş, orsoḳ tiş* "Kırılmış diş." (Tel.); *Tiş ırçaẏttı.* "Dişlerini gösterdi (güldü, sırıttı)." (Tel.); *Tiş ḳıjırdattı.* "Dişlerini gıcırdattı." (Tel.); *Pī pereniŋ tijin açıp körbes.* "Memur, hediye edilenin dişine bakmaz." (Tel.)

tīş "Diş." (EDPT, 557)
tış "Diş." (DTS, 603)

tiş "1. Diş. 2. Pirzoladan eti almak için kullanılan çatal. 3. *gr. tiş arazı tuyuk tabış* peltek diş ünsüzü, *tiş tuyuk tabış* diş ünsüzü." (ATS, 178)
tiş "Diş." (TAS, 114)
tiş "Diş." (DK, 254)
tiş "Diş." (DLTÇ, 205)
tiş "Diş; şiş." (DÇT, 155)

tīş **III/1401** Tel. <tī-ş

İsabet, vurma.

tegiş "1. Değişim, değiş tokuş. 2. Bir şeyin hedef veya bitiş noktası." (EDPT, 487)
tegiş "1. Değişme. 2. Son, netice, nihayet." (DTS, 581)

tiyiş "Vuruş, isabet." (ARSL, 676)

tiş- I **III/1401** Tel. Şişmek, kabarmak.

sīş-~şīş- "Şişmek, kabarmak." (EDPT, 857, 868)
şış- "Kabarmak, şişmek." (DTS, 556)

tiji-~tiş- "Şişmek, kabarmak." (ATS, 177, 178)
tişi- "Şişmek." (TAS, 113)

tiş- II **III/1401** Tel. Eğmek, bükmek.

-

-

tişte- **III/1404** Alt. Tel. Leb. <tiş+le-

1. Dişlemek, ısırmak.

Yılan ōḷoḳḳo ūzı-bĭlen tiştep-aḷġan ölöŋ perdĭ, anaŋ sōnda ūzı-bĭlen tiştep aḷġan aġaç perdĭ. "Yılan çocuğa dişleri ile tuttuğu otu verdi, sonra ise ısırdığı ağaç parçasını verdi." (Tel.)

2. Sivri uçlu bir sopanın, çubuğun ucuna takıp kızartmak.

tişle- "Dişlemek." (EDPT, 564-565)
tişle- "Dişlemek, ısırmak." (DTS, 597)

tişte- "Dişlemek, dişleriyle ısırmak." (ATS, 178)
tişte- "Isırmak." (TAS, 114)
tişte- "Dişlemek, ısırmak." (DK, 254)
tişte- "Isırmak, dişlemek, dişlerle kapmak, dişlerle parçalamak, kemirmek." (DÇT, 155)

tişten- **III/1404** Tel. <tiş+le-n-

Kendini ısırmak, dişleri kenetlemek, dişlerle ile tutmak.

Tiştenĭp aḳkel! "Dişlerinde getir!"; *Aġaştıŋ pudağında pir ḳurut tiştenḥen ḳarġa otturġan.* "Gagasında peynir tutan karga ağaçta oturuyordu."; *Ekki it yoḷdo keldĭ, sıġındı tiştenĭp aḷıp-keldĭ.* "İki köpek yol boyu geldi, dişlerinde maral getirdi."; *Ayaḳtı men tiştenĭp aḷaẏn!* "Ben bardağı ağzımda tutayım!"

tişlen- "1. (Orak) bilenmek. 2. Çıkarmak (diş hakkında)." (EDPT, 565)
tişlen- "1. (Orak) bilenmek. 2. Çıkarmak (diş hakkında)." (DTS, 597)

tişten- "Isırmak, bir şeyi dişeriyle tutmak." (ATS, 178)
tişten- "Isırmak, dişlerle tutmak." (DÇT, 155)

tiştū **III/1405** Tel. Alt. Dişli.

tişlig "Dişli." (EUES, 723)
tiştü "Dişli." (ARS, 121)

tiyĭlĭgū **III/1359** Tel. *bk.* tīlĭgū.

tiyĭlĭk **III/1359** Tel. *bk.* tīlĭk.

tiyĭn- **III/1359** Tel. *bk.* tīn-.

tiyĭnçek **III/1359** Tel. *bk.* tīnçek.

tiyū **III/1360** Tel. Tutma, engelleme.

tıḏıġ "Engel, mani." (EDPT, 452)
tıdıġ~tıḏıġ "1. Engel, mani. 2. Yasak."

(DTS, 599)
-

tize **III/1397** Alt. Tel. Leb. Diz.
Tize pıġıḷdı (pıġıḷttı) "Dizini büktü." (Alt.); *Aḷtın köldŭŋ tereŋi attıŋ tizezĭne poḷdı.* "Teleüt nehrinin derinliği atın dizine kadardı." (Alt.)
tīz "Diz." (EDPT, 570)
tiz "Diz. (DTS, 598)
tize "Diz." (ATS, 179)
tize "Diz." (TAS, 114)
tize "Diz." (DLTÇ, 205)

tizelen- **III/1398** Alt. Tel. Leb. <tizele-n-
Diz üstüne düşmek.
-
tizele- "Dizlemek, diz çökmek." (ATS, 179)
tizelekten- "Diz çökmek." (TAS, 114)

tizelendĭr- **III/1398** Tel. Alt. Leb. <tizelen-dir-
Diz çöktürmek.
-
tizelet- "Diz çöktürmek." (ATS, 179)

tizerit- **III/1397** Tel. W. Çatırdamak, gürültü yapmak (böcekler).
-
-

tizirt **III/1398** Tel. *bk.* tızırt.

tizre- **III/1399** Tel. Vurmak, çalmak (enstrümant).
Tizrep yat. "Vuruyor."
-
tizire- "Çınlamak." (DÇT, 155)

tizret **III/1399** Tel. <tizre-t
Tıkırtı.
-
-

tizret- **III/1399** Tel. <tizre-t-
Vurmak, çalmak, tıkırdatmak.
-
-

tizū̄ **III/1398** Tel. Alt. Töl. Dizi, sıra.
tizig "Dizi, sıra, dizi (inci vb.)" (EDPT, 574)
tizig "1. Kolye. 2. Takım, dizi, sıra." (DTS, 598)
tizü "Dizme, dizi." (ATS, 179)

tizū̄lū̄ **III/1399** Tel. Alt. Töl. <tis-ū̄+lū̄
Dizili, dizilmiş.
tiziglig "Dizili, dizilmiş (askeriyede)" (EDPT, 575)
-

tō **III/1140** Alt. Tel. Leb. *krş.* Moğ.
Hesap, sayı.
Tōzına çıḳpas. "Bu hesaplanmaz."; *tōzıdā yoḳ* "Hesapsız, sayısız."
-
tō "Sayı, rakam, miktar; *gr.* sayı." (ATS, 181)
tō I "Sayı, hesap." (TAS, 116)
tō II "Saygı, hürmet." (TAS, 116)

tō- **III/1140** Tel. Leb. Saygı göstermek, dikkat etmek.
Proroḳtıŋ tōbozı yoḳ yaŋıs-ḷa aẏḷdaştarı üyündegĭlerĭ tōbos. "Peygamberin saygı gösterilmeyeni olmaz, olsa da ya komşuları ya da kendi evindekiler saygı göstermez."
-
tō- "1. Saymak, saygı göstermek. 2. Anlamak, aklına gelmek." (ATS, 181)
tō- "Saygı göstermek, itibar etmek, birisinin sözünü dinlemek." (DÇT, 156)

tobıḳtan- **III/1232** Kumd. <tobıḳ+ḷa-n-
Diz çökmek.
-
topuktan- "Diz çökmek." (ATS, 179)

tobıḷ **III/1233** Tel. Yüksek, heybetli.
-
-

tobırçıḳ **III/1232** Tel. Kırbacın ucundaki düğüm, uç tarafı bağlanmış kırbaç.
-
tobırçık "Kozalak." (TAS, 114)

tobırġı **III/1232** Tel. *bk.* tabırġa.

tobō **III/1232** Alt. Çam kozalağı.
-
tobogo~tobō "Sedir kozalağı." (ATS, 179)

toboġo **III/1232** Tel. *bk.* tobō.

Toboḷ **III/1232** Tel. Tobolsk şehri.
-
-

tobonoḳ **III/1232** Leb. Sinek.
-
tomonok "Sivrisinek." (ATS, 181)

T

tomonok "Sivrisinek." (TAS, 115)
tabanak "Sinek." (DLTÇ, 199)
tomonok "Sivrisinek." (DÇT, 156)

toborġı **III/1232** Tel. Misk geyiği.
bk. tabırġa.

tobroḳ **III/1234** Alt. 1. Toprak.
2. Saban izi.
bk. torboḳ I**.

toçıḷa **III/1207** Tel. <Rus. точило
Bileme taşı.

-

-

tōdı **III/1206** Tel. =totī
Tōdı ḳuş "Tavus kuşu".

-

-

toġo **III/1161** Leb. Toka.
toġā~tokū~tokō? "Toka." (EDPT, 466)
toḳu "Toka." (DTS, 612)
tege "Zincir halkası, toka." (DÇT, 154)

toġo- **III/1161** Tel. Kaldıraçla kaldırmak.

-

-

toġoḷoḳ **III/1161** Tel. Leb. =toġaḷaḳ
1. Küresel, yuvarlak.
2. Yuvarlak ağaç, kütük, kiriş.
3. Şapkanın kenarı.

-

togolok "1. Küre; küre şekilli. 2. Yığın, küme." (ATS, 179)
toglok "Yuvarlak." (TAS, 114)

toġoḷoḳto- **III/1161** Tel. Yuvarlaklaşmak, yumaklamak.

-

togolokto- "Yumak hâline getirmek." (ATS, 179)
toglot- "Yuvarlatmak." (TAS, 114)

toġoḷoḳton- **III/1161** Tel. Yuvarlanmak, topaçla yuvarlanmak, yerde sürünmek, düşmek.
Toġoḷoḳ toġoḷoḳtonıp-yat. "Kütük yuvarlanıyor."

-

togolon- "Yuvarlanmak, yumaklanmak." (ATS, 179)

toġoḷon- **III/1161** Tel. *bk.* toġoḷoḳton-.

toġoḷondır- **III/1161** Tel. <toġoḷon-dır-
Elinden düşürmek.

-

togolondır- "Yuvarlamak." (ARSL, 680)
tōlot- "Yuvarlamak." (ARSL, 689)

toġoḷot- **III/1161** Tel. Yuvarlamak.

-

togolokto- "Yumak hâline getirmek." (ATS, 179)
toglot- "Yuvarlatmak." (TAS, 114)

toġus I **III/1164** Tel. Tavus kuşu.
Aḷtın toġus (deyim)

-

tōdu "Tavus kuşu." (ATS, 181)

toġus II **III/1164** Alt. Tel. Leb. Dokuz.
tokkūz "Dokuz." (EDPT, 474)
toḳuz "Dokuz." (DTS, 612)
togus "Dokuz." (ATS, 179)
togus "Dokuz." (TAS, 114)
togus~tokus "Dokuz." (DK, 254)
togus "Dokuz." (DÇT, 155)

toġustū **III/1165** Dokuzlu.

-

togustu "Dokuzlu." (ATS, 179)

toġuzan **III/1165** Alt. <toġus+on
Doksan.
toksōn "Doksan." (EDPT, 473)
toḳsun "Doksan." (DTS, 612)
toguzon "Doksan." (ATS, 179)
toguzon "Doksan." (TAS, 115)
toguzan "Doksan." (DK, 254)
toguzon "Doksan." (DLTÇ, 205)
toguzan~toguzon "Doksan." (DÇT, 155)

toġuzanınçı **III/1165** Alt. <toġuzan+nçı
Doksanıncı.

-

doġsanınçı "Doksanıncı." (GSATA, 412)

toġuzıḷazı **III/1165** Alt. Dokuzun tümü.

-

-

toġuz-on Tel. Leb. *bk.* toġuzan.

toġuzonınçı **III/1165** Tel. *bk.* toġuzanınçı.

toġuzŭncı **III/1165** Leb. *bk.* toġuzŭnçı.

toġuzŭnçı **III/1165** Alt. Tel. Dokuzuncu.
tokuzunç "Dokuzuncu." (EDPT, 474)
toḳuzınç~toḳuzunç "Dokuzuncu." (DTS, 612)
toguzınçı "Dokuzuncu." (ATS, 179)

T

toguzınç "Dokuzuncu." (TAS, 114)

toğ- III/1157 Leb. Donmak.
Sōḳḳa toğdı. "O soğukta donuyordu."
bk. toŋ-.

tojına III/1219 Tel. W. Bektaşi üzümü.
-
tojıla "Bektaşi üzümü." (ATS, 179)
tojıla[31] "Bektaşi üzümü." (TAS, 115)

tojoŋ III/1219 Tel. Pürüzsüz buz, buzcuk, dağlardaki buzul.
-
tojoŋ "Dağdaki buzul." (ATS, 179)

toḳ III/1144 Tel. Leb. Karnı tok, doymuş.
tok "Tok, doymuş." (EDPT, 464)
toḳ "Tok." (DTS, 610)
tok "1. Refah. 2. Tok; *tok doydım* 1. Doydum, 2. Memnun." (ATS, 179)
tok "Besleyici, doydurucu." (TAS, 115)

toḳ- III/1145 Tel. Dokumak, örmek.
tokī- "Çarpmak; dövmek, yenmek; dokumak." (EDPT, 467)
toḳı-~toḳu-"Vurmak, tıkırdatmak. 2. Çakmak. 3. Çarpmak. 4. Dövmek. 5. Kırmak, bozmak, mahvetmek, bozguna uğratmak. 6. Örmek, dokumak. 7. Yapmak, inşa etmek. 8. Sersemletmek, afallatmak." (DTS, 611)
-

toḳçoḳ III/1155 Tel. Yulaf ezmesi ve ceviz ezmesinden yapılan yemek.
-
tokçak "Sedir tohumu kavurgası." (KRS, 83)

toḳı- III/1149 Tel. Tokum takımını atın sırtına koymak.
Attı toḳıdı, ērtedĭ. "Ata bindi."
bk. toḳ-.

toḳıḷda-[32] III/1149 Alt. Tel. Tıkırdatmak.
tokīla- "Takırdamak, tıkırdamak." (EDPT, 470)
toḳula- "Kemer tokası yapmak." (DTS, 612)
tokulda- "Takırdamak, takırtı sesi çıkarmak." (ATS, 179)
tokulda- "Takırdatmak, vurmak." (DK, 255)
tokulda- "Vurmak, tıklatmak, tıkırdatmak." (DLTÇ, 206)

toḳıḷdat- III/1149 Alt. Tel. <toḳuḷda-t-
Tıkırdatmak.
-
tokuldat- "Çatırdatmak." (ATS, 179)

toḳım III/1149 Alt. Tel. Leb. *bk.* toḳum.

toḳımda- III/1149 Alt. Leb. *bk.* toḳumda.

toḳımdaḷ- III/1149 Alt. Leb. *bk.* toḳumdaḷ.

toḳına- III/1149 Tel. =toḳḳına-
Uslanmak, heyecandan sonra sakinleşmek.
Krestūler toḳınap yurttadı. "Vaftiz olmuş kişiler artık sakin yaşıyorlardı."
-
tokuna- "Sakinleştirmek." (ATS, 180)
tokuna- "Sakinleşmek." (TAS, 115)

toḳoẏ III/1148 Alt. Tel. Leb. =toḳḳoẏ, toğoẏ
Nehirdeki ormanlık yerler, çalılarla kaplanmış adalar ve yarım adalar.
-
tokoy "Yarımada, nehrin kıyısı." (ATS, 179)
tokoy "Yarımada." (TAS, 115)

toḳpoḳ III/1156 Alt. Tel. Leb. Ahşap tokmak.
tokīmak "Tokmak." (EDPT, 470)
toḳımaḳ "Ahşap tokmak." (DTS, 611)
tokmak "Ağaç kütüğü." (EUES, 727)
tokpok "Sopa, ağaç çekiç, sopa, yumruk." (ATS, 179)
topkok "Tokmak." (TAS, 116)
tokpok "Uyuz." (DLTÇ, 206)
tokpok "Tokmak." (DÇT, 156)

toḳpoḳçı III/1156 Tel. Herhangi bir kuş.
-
-

toḳpoḳto- III/1156 Alt. Tel. Leb. <toḳpoḳ+ḷa-
Tokmakla vurmak.
-

[31] Bu kelime TAS'da *tojila* okunmuştur. Ancak sözlüğün Rusçasında *tojıla* şeklindedir.

[32] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

T

tokpokto- "Sopayla vurmak, tokmaklamak." (ATS, 179)
tokpokto- "Tokmaklamak." (DÇT, 156)

toḳşın **III/1155** Alt. Vahşi, sert, dizginsiz.
-
tokşın "Azgın, yırtıcı, yabani." (ATS, 179)
tokşun "Azgın at, zapt edilemeyen at." (TAS, 115)

toḳtıḳ **III/1155** Tel. <toḳ+ḷıḳ
Yeterli, kâfi.
tokluk "Tokluk, doygunluk." (EDPT, 469)
toḳluḳ "Bolluk, refah." (DTS, 6129
-

toḳto- **III/1154** Alt. Tel. Leb. Durmak.
Aja toḳto! "Dur!"; *Aydıp toḳtodı.*"Konuşurken durdu." (Tel.); *Saḷkın toḳtoy berdĭ.* "Rüzgâr durdu." (Tel.); *Atḳa minzeŋ toḳtobo!* "At binerken durma!"
-
tokto- "Durmak, alıkonulmak." (ATS, 179)
tokto- "1. Durmak. 2. Son vermek, sona erdirmek." (TAS, 115)
tokto- "Durmak, duraklamak." (DK, 254)
tokto- "Durmak, dinmek." (DLTÇ, 206)
tokto- "Durmak; sakınmak, kaçınmak." (DÇT, 156)

toḳtodın- **III/1155** Tel. Durdurulmak, kendine hâkim olmak, kaçınmak.
-
toktodın- "Durdurulmak." (ATS, 179)

toḳton **III/1154** Tel. Kar gelinciği (Lat. *mustella nivalis*).
-
tokton "Gelincik." (TAS, 115)
tohtonok "Kar gelinciği." (DLTÇ, 207)

toḳton- **III/1154** Tel. Tutunmak, durmak.
-
tokton- "1. Durmak, kalmak. 2. Kendine hâkim olmak." (ATS, 179)

toḳtos- **III/1155** Tel. Kumd. <toḳto-s-
Birlikte durmak.
-
toktoş- "Birlikte durmak." (DK, 254)

toḳtot- **III/1154** Tel. Alt. Leb. Durdurmak.
-
toktot- "Durdurmak, yasaklamak, kesmek." (ATS, 179)
toktot- "Durdurmak, sakinleştirmek." (DÇT, 156)

toḳum **III/1151** Alt. Tel. Leb. Eyer bezi, atın eyerinin altına koyulan keçe örtü.
-
tokum "Ter bezi." (ATS, 180)
tokum "Teğelti." (TAS, 115)
tokım~tokum "Eyer bezi, atın eyerinin altına koyulan keçe örtü." (DLTÇ, 206)
tokum "Eyerin altına koyulan örtü, bez." (DÇT, 156)

toḳumda- **III/1151** Alt. Tel. Leb. Eyerin altına bez koymak, atı eyerlemek.
-
-

toḳumdaḷ- **III/1152** Alt. Tel. Leb. <toḳum+da-ḷ-
Eyerlemek, eyer koymak.
-
-

toḷ- **III/1191** Alt. Tel. Leb. Dolmak.
Su toḷdı. "Kova su ile doldu." (Alt.)
tōl- "Dolmak." (EDPT, 491)
tol- "1. Dolmak. 2. Bitmek, sona ermek. 3. (Ay için) dolunay olmak." (DTS, 607)
tol- "1. Dolmak. 2. Doldurmak." (ATS, 180)
tol- "Dolmak." (TAS, 115)
tol- "Dolmak; tamamlanmak." (DÇT, 156)

toḷa **III/1191** Kumd. Kuskuç balığı.
-
tūla "Kuskuç balığı." (DLTÇ, 210)

tōḷatḳı **III/1194** Leb. <Rus. долото
Oyma kalemi, iskarpela.
-
toloto "Çelik kalemi, oyma kalemi." (ATS, 180)

toḷġınḷa- **III/1204** Tel. Heyecanlanmak.
-
-

toḷġo- **III/1203** Alt. Tel. Leb. =toḷġa
Döndürmek, çevirmek, (ip) dolamak.

Turġan aġaştı toḷġob-ī̄dĭ. “Duran ağacı ip dolar gibi döndürdü.”

tolġa- “Döndürmek, sarmak, bükmek.” (EDPT, 497)
tolga- “1. Dolamak, sarmak. 2. Üzerine giyinmek, küpe takmak.” (DTS, 607)
tolgo- “Dönmek.” (ATS, 180)
tolgo- “Büküp çevirmek.” (TAS, 115)
tolgo- “Döndürmek, dokumak, örmek.” (DÇT, 156)

toḷġoḳ **III/1203** Alt. Tel. <toḷġo-ḳ
1. Bükülmüş.
2. Genç büyük baş hayvan için bükülmüş saman.
3. Söğütten yapılmış, bükülmüş kınnap.

tolgak “Keder, eziyet, ızdırap.” (EUES, 729)
tolgok “Kıvrımlı, kavisli.” (ATS, 180)

toḷġoş **III/1203** Tel. <toḷġo-ş
Yuvarlanmış.

-

tolgoş “1. Kıvrılma. 2. (Doğum) sancısı, (mide) sancısı.” (ATS, 180)
tolgoş “Dolambaçlı.” (TAS, 115)

toḷı- **III/1196** Tel. Geri almak, telafi etmek.
Toḷıp aḷġāçı “Telafi eden.”

-

tolı- “Değiştirmek.” (ATS, 180)
tolu- “1. Rüşvet vermek. 2. Değiştirmek.” (ATS, 180)

toḷıġaş **III/1196** Tel. Küçük köşe.

-

-

toḷıḳ **III/1196** Tel. Kumd. Evin köşeleri.

-

tolık “Kömür.” (ATS, 180)
tolık “Köşe.” (TAS, 115)
tol “Köşe.” (DK, 255)
tolık~toluk~tōlık~tōlok~tōluk “Köşe.” (DK, 255)
tolık “Köşe.” (DLTÇ, 206)
tolık “Evin köşesi.” (DÇT, 156)

toḷıḳta- **III/1196** Tel. <toḷıḳ+ḷa-
Kömür kırmak.

-

tolıkta- “Kömür kırmak.” (ATS, 180)

toḷın- **III/1196** Tel. <toḷı-n-
Rüşvetle elde etmek.

-

tolın- “Rüşvetle almak, para verip kurtarmak.” (KRS, 83)

toḷış- **III/1196** Tel. <toḷı-ş-
Değiş tokuş yapmak, değişim yapmak.
Akça toḷıjıp pergen. “O para bozdurdu”; *Akça toḷjıp aḷdım.* “Ben kendim için para bozdurdum.”

-

toluş- “Birbiriyle değiştirmek.” (ATS, 180)

toḷıştır- **III/1196** Alt. Tel. Değiştirmek.

-

toluştır- “Değiştirmek.” (ATS, 180)

toḷḳa **III/1198** Leb. Bataklıkta yetişen ot.

-

-

toḷḳı **III/1198** Alt. <Rus. только
Sadece.

-

dolka~dolko~tolka~tolkı “Sadece.” (GSATA, 413, 513)

toḷḳū **III/1199** Tel. Dalga.

-

tolku “1. Dalga. 2. Büyük.” (ATS, 180)
tolku “Dalga.” (TAS, 115)

toḷḳūḷa- **III/1199** Tel. <toḷḳū+ḷa-
Suyu harekete getirmek.

-

tolkula- “Dalga çıkarmak.” (ATS, 180)

toḷḳūḷan- **III/1199** Tel. <toḷḳūḷa-n-
Dalgalanmak.
Aḷtın Köldŭŋ sū toḷḳūḷanıp turġan. “Teleüt nehrinin suyu dalgalanıyordu.”

-

tolkulan- “Dalgalanmak.” (ATS, 180)

toḷo **III/1194** Alt. Tel. Kumd. <toḷ-o
1. Doluluk.
2. Dolu, tümüyle.

tolu “Dolu, doldurulmuş, bütün, tam, tamamıyla, büsbütün, tamam, komple, mükemmel, kusursuz; bolluk, dolgunluk.” (EUES, 729)
tolo “1. Bütün, tam; bütünüyle. 2. Çok.” (ATS, 180)
tola~tolo “Tam, bütün, dolu.” (DK, 255)
tolo “Dolu.” (DÇT, 156)

tōḷo- **III/1194** Alt. Tel. Leb. <Moğ.

T

Saymak.
Kiçinek ūḷu oÿtto yandı yanıp kelele aḳça tōḷodı. "Küçük oğlan geri döndü, döner dönmez paraları saydı." (P.d.V.I, 9,5); *Teŋerenıŋ yıḷdızın tōḷop otturdŭ, teŋistiŋ paḷığın tōlop otturdŭ, yerdiŋ çeçegin tōḷop otturdŭ.* "Gökyüzündeki yıldızları, denizdeki balıkları ve yeryüzündeki çiçekleri saydı." (P.d.V.I, 183,5)

-

tōlo- "Saymak, hesaplamak." (ATS, 181)
tōlo- I "Saymak, hesaplamak." (TAS, 116)
tōlo- II "Değer vermek, saygı göstermek." (TAS, 116)
tōla-~tōlo- "Saymak, hesaplamak." (DÇT, 156)

toḷodın **III/1196** Tel. Kurgan, tepe biçiminde mezar.
tolangu "Kurgan, mezar höyüğü." (EUES, 729)

-

tōḷoḳ **III/1195** Alt. Yumak.

-

tolgok "Kıvrımlı, kavisli." (ATS, 180)

tōḷoḳto- **III/1195** Alt. <tōloḳ+ḷo-
Yumaklamak.

-

-

tōḷoḳtoḷ- **III/1195** Alt. Yumaklanmak.

-

tolgol- "(Yılan için) dönmek, kıvrılmak." (ATS, 180)

tōḷoḷ- **III/1195** Alt. Tel. Leb. <tōḷo-ḷ-
Hesaplanmak.

-

-

tōḷom **III/1196** Tel. <tōḷo-m
Hesap.

-

-

tōḷon- I[33] **III/1195** Tel. <tōlo-n-
Düşünmek, kendi kendine düşünmek.

-

tōlan- "Düşünmek, hesap etmek." (KRS, 84)

tōḷon- II **III/1195** Alt. Tel. Leb. Yuvarlanmak.

tolgan- "(Acıdan) kıvranmak, (hastalığa) yakalanmak, yün dolamak (EDPT, 497)
tolgan- "(Acıdan) kıvranmak, (hastalığa) yakalanmak, yün dolamak." (DTS, 607).
tolgon- "Kıvrılmak." (ATS, 180)- TAS tolgon "Yuvarlanmak." (DLTÇ, 205)

tōḷonçōḳ **III/1195** Tel. <tōḷon-çōḳ
Mucit, akıllı (parlak fikirleri olan).

-

-

tōḷondır- **III/1195** Alt. Tel. Leb. <tōḷon-dır-
Yuvarlamak, öne hareket ettirerek yuvarlamak.
bk. tōḷot- I.

toḷono **III/1195** Tel. Çalı dikeni.

-

tolana "Akdiken." (ATS, 180)
tolono "Akdiken." (TAS, 115)
tolono "Akdiken." (DLTÇ, 206)

tōḷoş- **III/1196** Tel. <tōḷo-ş-
Hesaplaşmak, hesap yapmak.
Poyınıŋ ḳuḷdarı-bıḷaŋ tōḷojorġo sanaġan. "Hizmetçileri ile hesaplaşmayı düşünüyor."

-

tōloş- "Birlikte hesaplamak." (ARSL, 690)

tōḷot- I **III/1195** Tel. Yuvarlamak.
bk. tōḷondır-.
tolġat- "Izdırap çektirmek, acı vermek." (EDPT, 497)
tolġat- "Izdırap çektirmek, acı vermek." (DTS, 607)
tolgot- "Döndürmek." (ATS, 180)

tōḷot- II **III/1195** Alt. Tel. Leb. Hesaplatmak.

-

-

toḷotḳo **III/1195** Alt. Tel. <Rus. долото
Oyma kalemi.
bk. tōḷatḳı.

[33] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

T

toḷoẏ **III/1195** Tel. Leb. Dolmuş, hepsi.
-
tolo "1. Bütün, tam; bütünüyle. 2. Çok." (ATS, 180)

toḷtır- **III/1204** Alt. Tel. Leb. <toḷ-tır-
Doldurmak.
toltur- "Doldurmak." (EDPT, 495)
toltur- "Doldurmak." (DTS, 607)
toltır- "Doldurmak." (ATS, 180)
toltır- "Doldurmak." (TAS, 115)

toḷtıra **III/1204** Tel. Alt. *bk.* toltra.

toḷto **III/1204** Alt. Bıçağın ucunu sapına bağlamak için kullanılan somun veya halka.
-
tolto "1. Somun; cıvatanın ucuna geçirilen, içi yivli demir başlık. 2. Bıçak ve sapın arasına konulan halka." (TAS, 115)

toḷtra **III/1204** Tel. Alt. Leb. <toltır-a, =toltıra
Dolu, dolmuş.
Toḷtra aḷū ḳattın maḳtaẏır, toḷtra oẏḷū idĭn maḳtaẏır. "Tamamen aptal hanımını, tamamen akıllı ise köpeğini över." (Tel.)
-
toltıra "Dolu." (ATS, 180)
toltıra "Dolu, dopdolu." (TAS, 115)

toḷū **III/1197** Tel. Alt. Kumd. 1. Fidye, rüşvet, bağış; takas.
2. Çadırın ön köşelerine asılmış beş, yedi veya dokuz elbiseye verilen isim.
-
tolu "1. Hediye, rüşvet. 2. Değişim." (ATS, 180)
tolıg "Yer ruhlarına içki serpme." (DLTÇ, 206)

tōlū **III/1197** Tel. <tō+ḷū
Sayılı.
-
tōlu "Sayılı." (ATS, 181)
tōlu "Sayın, hürmetli, saygıdeğer." (TAS, 116)
tōlu "Hesaplanmış." (TAS, 116)

toḷun **III/1197** Alt. Tel. Leb. Doluluk.
Aẏdıŋ toḷunu "Dolunay"
tolun āy "Dolunay." (EDPT, 501)
tolun "(Ay için) dolu." (DTS, 608)
tolun "*tolun ay* Dolunay." (ATS, 115)
tolun ay "Dolunay." (TAS, 115)

Tom **III/1234** Tel. Alt. Tom nehri.
Tom tura "Tomsk şehri"; *Tom kiji* "Tom Nehri sakinleri"
-
Tom tura "Tomsk şehri." (KRS, 83)

tomçı **III/1240** Tel. İşaretler koyan, işaretçi.
-
domçı "Emçi, doktor; şifacı." (GSATA, 413)

tomdo- **III/1240** Tel. Bir şeylere işaret koymak.
Tomdop kestĭ. "O kenarları kesti."
-
tomdo- "Kurban etmek." (ATS, 180)

tomġoḳ **III/1239** Tel. Tokmak.
bk. topḳoḳ.

tomġoḳto- **III/1239** Tel. <tomġoḳ+ḷa-
Tokmakla vurmak, tahıl harmanlamak.
bk. toḳpoḳto-.

tomıḳ **III/1237** Tel. =tobuḳ
Diz kapağı.
tobık "Top, yumak; *mec.* yuvarlak, yumru kemik; ayak bileği kemiği, diz kapağı." (EDPT, 437)
tobıḳ "Ayak bileği, topuk." (DTS, 603)
tomuk "1. Diz kapağı. 2. Aşık kemiği." (ATS, 180)
tomık "Diz kapağı kemiği." (TAS, 115)
tobık "Diz, diz kapağı." (DK, 254)

tomıḳḳaẏ **III/1237** Tel. Gururlu, kibirli.
-
tomukay "Gururlu." (ATS,
tomıkay "Gururlu, kibirli." (DK, 255)

tomıḳkaẏḷan- **III/1237** Tel. <tomıḳḳaẏ +ḷa-n-
Gururlanmak, kibirlenmek.
-
-

tomıḳḳaẏḷanım **III/1237** Tel. <
tomıḳḳkaẏḷan-m
Gurur, kibir.
-
-

tomır- **III/1238** Tel. Ağaç kesmek.
tomur- "Yuvarlak biçimde kesmek." (EDPT, 509)
tomur- "Ağacı tomruk şeklinde kesmek,

T

kütük yapmak.” (DTS, 609)
tomur- “1. (Odun, ağaç için) kırmak, kesmek.2. Köküyle kesmek.” (ATS, 180)
tomır- “Balta ile kesmek, budamak.” (TAS, 115)
tomura- “Kemirmek, ısırmak.” (DÇT, 156)

tomıralçaḳ **III/1238** Tel. <tomır-alçaḳ
Halim, uysal, yumuşak huylu.
-
-

tomoġo **III/1237** Tel. =tomaġa
Av kuşunun gözlerine takılan kapak.
tomaga “Başlık.” (EUES, 730)
-

tomoġoḷo- **III/1237** Tel. Av kuşlarının gözüne kapak takmak.
-
-

tomoḳ **III/1237** Tel. Emmemesi için buzağı veya tayın ağzına takılan ağızlık.
Tomoḳ saḷdı. “Böyle bir ağızlık taktı.”
-
-

tomoḳto- **III/1237** Tel. Emmemesi için buzağı veya tayın ağzına ağızlık takmak.
-
-

tomonoḳ **III/1237** Tel. Kumd. Sinek.
bk. tobonoḳ.

tomor **III/1237** Alt. Tel. Küçük toprak tümseği.
Sos tomorı “Bataklıktaki küçük toprak tümseği”; *ḳara tomor* “Çayırdaki küçük toprak tümseği.”
-
tomor “Tümsek.” (TAS, 115)

tomortḳo **III/1237** Tel. Ağaçkakan.
bk. toŋırtḳa.

tomuḳ **III/1238** Alt. Tel. Leb.
bk. tomıḳ.

tomuḳçān **III/1238** Tel. Diz kapağı olan.
-
-

tomuḷ **III/1238** Tel. Kar ayakkabısı olmayan.
-
-

tomurtḳa **III/1238** Tel. *bk.* toŋırtḳa.

ton **III/1176** Alt. Tel. Leb. 1. Üst giyim. 2. Kürk.
Ėdektik ton “Kadın kürkü.”
tōn “Giysi, elbise.” (EDPT, 512)
ton~tōn “Giysi, elbise.” (DTS, 609)
ton “1. Kürk. 2. *es.* Şamanın özel kostümü: yırtmaçsız, koyun postundan elbisenin ana bölümü.” (ATS, 181)
ton “Kürk, manto.” (TAS, 115)
ton~tun “Palto, elbise.” (DK, 255)
ton “Palto.” (DLTÇ, 206)
ton “Kürk.” (DÇT, 156)

tondığ **III/1179** Tub. *bk.* tondū.

tondıḳ **III/1178** Tel. <ton+ḷıḳ
Kürk için kullanılan post, kumaş.
Men ekki tondıḳ kīs sadıp aḷdım. “Ben iki kürklük keçe aldım.”
tōnluk “Donla, elbiseyle ilgili; donluk, elbiselik.” (EDPT, 520)
tonluġ “1. Elbiseli. 2. Elbise için.” (DTS, 609)
tondık “Bir kürke yetecek kadar kumaş veya postun miktarı.” (DK, 255)

tondū **III/1179** Alt. Tel. <ton+ḷū
Donlu, giyinmiş.
tonlıġ “Giyinmiş, donlu, elbiseli.” (EDPT, 520)
tonluġ “1. Elbiseli. 2. Elbise için.” (DTS, 609)
tondu “1. Kürklü. 2. İyi giyimli.” (ATS, 181)
tondu “Kürklü, kürkü olan.” (DÇT, 156)
tondığ “Giyinmiş.” (DÇT, 156)

tonḳur **III/1178** Tel. Boynuzsuz.
bk. toŋkur.

tōno **III/1177** Kumd. W. Kıymık.
-
-

tōnoḷo- **III/1177** Kumd. W. <tōno+ḷa-
Kıymık batmak.
-
-

Toŋ **III/1170** Leb. Tub. Biy Nehri kıyılarında yaşayan yabancı göçebe kabilelerden biri.
-

Toŋ "Biy Nehri'nde yabancı göçebe bir kabile." (DK, 255)

toŋ- **III/1170** Alt. Tel. Donmak.
Oḷ sū sōḳ ḳışḳıda toŋbos. "Ol su kışın sert soğuğunda bile donmaz." (Tel.); *D'ıḷan Pī toŋıp ḳaḷdı.* "Yılan Bey dondu." (Alt.); *Sōḳḳa toŋdı.* "O dondu."
toŋ- "Donmak." (EDPT, 515)
toŋ- "Donmak." (DTS, 616)
toŋ- "Donmak." (ATS, 181)
toŋ- "Donmak." (TAS, 115)
toŋ- "Donmak, üşümek." (DÇT, 156)

toŋ I **III/1170** Alt. Leb. Tel. Don, donmuş, sert, katı.
Toŋ torḳa "Sert ipek kumaşı." (Alt.); *toŋ ayaḳ* "Kayağı olmayan" (Tel.); *toŋ aḷtın* "saf altın"(Tel.); *toŋ torum* "Tam olmamış sedir kozalağı." (Tel.); *toŋ moyun* "Hamster" (Tel.); *toŋ çıraẏ* "Taze yüz" (Tel.)
toŋ I "Sert donmuş; çok soğuk." (EDPT, 513)
ton II "Sert, katı, som." (EDPT, 513)
toŋ I "1. Donmuş, don. 2. Soğuk." (DTS, 609)
toŋ II "Katıksız, som." (DTS, 609)
toŋ I "1. Donmuş. 2. Olmamı, ham. 3. Sağlam." (ATS, 181)
toŋ II "*toŋ bolgondo* Büyük ölçüde." (ATS, 181)
toŋ "1. Donmuş, buz tutmuş. 2. Katı, sert, sağlam." (TAS, 115)
ton "Donmuş." (DK, 255)

toŋ II **III/1170** Leb. Yağlı, şişman.
toŋ "Saf, safi, katı, sert, temiz, sağlam; buzlu, buz tutmuş, don; sıhhati yerinde." (EUES, 731)
-

toŋdoḳ **III/1174** Tel. Sabah donu; sabahları düşmeden üstünde yürünebilen donmuş kar.
-
toŋdok "Don çözüldükten sonra kardaki sert katman." (ATS, 181)

toŋır- **III/1171** Tel. <toŋ-r-
1. Dondurmak.
2. Donakalmak.
toŋur- "Üşütmek, soğuğa maruz bırakmak." (EUES, 732)
toŋır- "Dondurmak, soğutmak." (ATS, 181)
toŋır- "Dondurmak." (TAS, 116)
toŋdır- "Dondurmak." (DLTÇ, 206)

toŋıraḳ **III/1171** Alt. =ḳıŋıraḳ
Katlanan bıçak.
-
toŋurak "Ustura." (ATS, 181)
tomurak "Bıçak." (DÇT, 156)

toŋırtḳa **III/1171** Tel. Alt. Kumd. Ağaçkakan.
-
tomırtka~tomurtka "Ağaçkakan." (ATS, 180,181)
toŋırtka "Ağaçkakan." (TAS, 116)
toŋurka "Ağaçkakan." (DLTÇ, 206)
tomurtka "Ağaçkakan." (DÇT, 156)

toŋıs **III/1171** Alt. Tel. Domuz.
toŋuz "Domuz." (EDPT, 527)
tonuz "Yaban domuzu, domuz." (DTS, 609)
toŋus "Domus." (ATS, 181)
toŋus "Yaban domuzu." (DLTÇ, 207)

toŋḳoḳ **III/1173** Tel. <toŋḳoẏ-ḳ
Kısa boylu, güdük.
-
-

toŋḳoẏ- **III/1173** Tel. 1. Soyulmuş olmak (ağaç dalı için).
2. Kütleşmek (boynuz için).
3. Kısalmak (kuyruk için).
4. Diz üstünde durmak.
-
toŋkoy- "Soyulmuş olmak (dallar için), soyulmak, (boynuzlar için) kesilmek, (kuyruk için) kısalmak." (ATS, 181)

toŋḳur **III/1173** Tel. <toŋḳoẏ
Boynuzsuz, kuyruksuz; tepesi ve dalları olmayan ağaç; kesilmiş, güdük.
-
toŋkur "Boynuzsuz, kuyruksuz, küt, kesik." (ATS, 181)

toŋoyoḳ **III/1171** Leb. <toŋ+ayaḳ
Kar üstünde yaya olarak kayaksız yürüme.
-
-

topçı **III/1230** Tel. Alt. Leb. Düğme.

T

Eldїŋ epçїzї, toŋdıŋ topçızı "Halkın arabulucusu kürkün düğmesi gibidir (atasözü)." (Tel.); *topçı tişizi* "Düğme iliği."

-

topçı "Düğme." (ATS, 181)
topçı "Düğme." (TAS, 116)
topçı~topçu "Düğme." (DÇT, 156)

topçıḷa- **III/1230** Alt. Tel.
Leb. <topçı+ḷa-
Düğmeleri iliklemek, bağlamak.
Ketküdey aḳ pora adın temir terekke topçıḷap saḷġan. "Ketküdey ak boz atını demir kavağa bağladı."

-

topçıla- "Düğmelemek." (ATS, 181)
topçıla- "Düğmelemek." (TAS, 116)
topçıla- "Düğmelemek." (DÇT, 156)

topçıḷığ **III/1230** Leb. Tub. Düğmeleri çok olan, düğmeleri bağlanmış, düğmeli.

-

topçılu~topçulu~topçılıg "Düğmeli, düğmelenmiş." (DÇT, 156)

topçıḷū **III/1230** Alt. Tel. *bk.* topçıḷığ.

topḳoḳ **III/1225** Tel. Tokmak.

tokīmak "Tokmak." (EDPT, 470)
toḳımaḳ "Ahşap tokmak." (DTS, 611)
tokpok "Sopa, ağaç çekiç, sopa, yumruk." (ATS, 179)
topkok "Tokmak." (TAS, 116)

topḳoḳçır **III/1225** Tel. Tokmak, topuz.

-

-

topḳoḳto- **III/1225** Tel. <topḳoḳ+ḷa-
Vurmak, harman dövmek.
bk. tokpoḳto-.

topşuġur **III/1231** Tel. İki telli saz.
Topşuġur soḳtı. "O, iki telli saz çaldı."

-

topşūr "İki telli balalayka, iki telli saz." (ATS, 182)
topşūr "Balalayka." (DÇT, 156)

Topşunu **III/1231** Tel. W. Maydere tarafından yazılan dünyanın var oluşu hakkındaki kitabı tekrar yazan üç semavi yazardan biri.

-

Topşun-burkan "Ülgen'in yarattığı ilk yedi erkekten biri." (TMS, 178)

topşūr **III/1231** Tel. *bk.* topşuġur.

toptonoḳ **III/1229** Tel. Gelincik, as.

-

toktonok "Gelincik." (ATS, 179)
tokton "Gelincik." (TAS, 115)
tokundas "Sibirya gelinciği." (DLTÇ, 206)

tōr- **III/1180** Tel. Alt. Leb. Tub. 1. Odun kırmak, odun doğramak.
2. Yontmak, işlemek, kesmek (saçlar), kesmek (elbisenin eteği).
Piyitti Ḫan paḷta-bıḷan ḳara puġanıŋ pūs kesken, paḷta-bıḷan tōrıp saḷdı. "Piyitti Han balta ile kara boğanın boynuzlarını kesti ve balta ile onları işledi."
3. Çentik atmak.

toġrā- "Kesmek, küçük dilimlere ya da parçalara ayırmak." (EDPT, 472)
toġra- "Kesmek, doğramak." (DTS, 605)

tōr- " Yontmak (ağacı) yontmak, (saçı) kırpmak, (elbisenin eteğini) kesmek. (ATS, 181)
tōr- "1. Keserek kısaltmak. 2. Aralamak." (TAS, 116)
tūra- "Doğramak." (TAS, 120)
tor-~torı- "Kırmak, doğramak, kesmek." (DK, 255)
tōr- "1. Odun kırmak. 2. İşlemek, kesmek(saç); kısaltmak(giysi)." (DÇT, 156)

torboḳ I **III/1190** Leb. =torboḳ, topraḳ
Toprak.

toprāk "Kuru yer, toprak, kara, toz." (EDPT, 443)
topraḳ "Toprak, toz." (DTS, 610)
tobrak "Toprak, toz." (ATS, 179)
tobrak "Toprak." (TAS, 114)
torbok~toburak "Toprak." (DÇT, 155)

torboḳ II **III/1190** Alt. =torbaḳ
Üç yaşında tosun.

torpī "Hâlâ annesinin peşinde gezen buzağı." (EDPT, 533)
torbok "İki yaşındaki tosun." (ATS, 182)
torbok "İki yıllık buzağı." (TAS, 116)
torbaç "Düve, doğurmamış inek." (DK, 255)
torbaç "İki yıllık buzağı." (DLTÇ, 207)
torbok "Doğurmamış inek, düve." (DLTÇ, 207)

T

torbos **III/1190** Tel. Kızılcık.
Ḳara torbos "Böğürtlen"
-
torbos "1. Frenk üzümü. *Kara torbos* Yaban mersini. 2. Yosun." (ATS, 182)

tōrçıḳ I **III/1188** Tel. Alt. Bülbül.
-
torçık "1. Bülbül. 2. Sedir kozalağı." (ATS, 182)
tōrçık~torçık "Bülbül." (DLTÇ, 207)

tōrçıḳ II **III/1188** Tel. Kumd. 1. Sedir kozalağı. (Tel.)
2. Çam kozalağı (Kumd.)
-
torçık "1. Bülbül. 2. Sedir kozalağı." (ATS, 182)
torçık "Sedir kozalağı." (DLTÇ, 207)

tōrçına **III/1188** Alt. Çam ve köknar kozalağı.
-
torcına "Tomurcuk." (ATS, 182)

tordo **III/1188** Alt. Tel. Leb. Tortu, çökelti.
-
tordo "Çöküntü, tortu." (ATS, 182)
tordo "Tortu, çöküntü." (TAS, 116)

tordoḷığ **III/1188** Leb. *bk.* tordolū.

tordoḷon- **III/1188** Tel. <tordo+ḷo-n-Tortulanmak, bulanmak.
-
-

tordoḷondır- **III/1188** Tel. <tordoḷon-dır-Tortulandırmak, bulandırmak.
-
-

tordoḷū **III/1188** Tel. Tortulu, bulanık.
-
tordolu "Tortulu." (ATS, 182)
tordolu "Tortulu, bulanık." (TAS, 116)

tōrġı **III/1185** Tel. Kumd. Leb. Alt. Desman, misk geyiği.
Tōrġınıŋ kini "Geyik kirişi"
bk. tabırġa.

torġıḷ- **III/1185** Tel. Dehşete düşmek, korkmak; eli ve ayağı boşalmak.
-
torgulan- "(Kalp için) çarpmak." (ATS, 182)

torġo **III/1185** Leb. *bk.* torḳo.

tōrı **III/1182** Tel. <tabırġa[34], каБарга Geyik.

torı- **III/1182** Tel. Leb. Mahvetmek, kırmak, parçalamak.
tūr- "Kilo vermek, zayıflamak." (EDPT, 530)
tor-[35] "Zayıflamak." (DLT, 893)
toru- "Zayıflamış olmak, bir deri bir kemik kalmış olmak." (EUES, 734)
tor- "Ziyan olmak." (GSATA, 514)

tōrım **III/1182** Tel. *Tōrım aġaş* "Direk, mertek, kütük , tomruk."
tomrum yıġaç "Ayakkabıcı tahtası vb. kesilmiş ağaç." (EDPT, 509)
tomrum yıġaç "Ahşap ayakkapı kalıbı." (DTS, 609)
tōrmoş "Kütük." (ATS, 181)
torsımaç "Kütük." (DK, 255)

torın- **III/1182** Tel. Güçsüzleşmek, zayıflamak.
Torınbaġan eneler "Gücü tükenmeyen anneler."
turun- "(At vb.) zayıflamak." (EDPT, 552)
torun- "(At vb.) zayıflamak." (DLT, 894)
-

torḳo **III/1183** Alt. Tel. İpek kumaş.
Ḳıl torḳo "Bükülmüş ipek, Çin kumaşı."; *ayçıḳtū torḳo* "Çiçekli Çin ipek kumaşı."; *ḳalıŋ torḳo* "Kalın ipek kumaş."
torkū~torkō? "İpek kumaş." (EDPT, 539)
torḳu "İpek." (DTS, 613)
torko "İpek." (ATS, 182)
torko "İpek." (TAS, 116)
torga~torgo "İpek, ipekli." (DK, 255)
torgo~torka~torko "İpek." (DÇT, 156)

---

[34] Gönderme yapılan madde yanlışlıkla *tabırġı* yazılmıştır.

[35] DLT'nin önceki yayınlarında bu kelime ve türevleri dar ünlülü *tur-, turgur-, turun-* şeklinde okunduğu için EDPT'ye de o hâliyle alınmıştır. Bu kelimelerin okunuşu, DLT'nin Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından hazırlanan yayınında çeşitli deliller sunularak geniş ünlülü *tor-, torun-, torgur-* şeklinde düzeltilmiştir (2014, s. 212).

torḷaġan **III/1187** Tel. Ağaçkakan.
-
torlogan "Keklik." (KRS, 84)

torḷo **III/1187** Tel. Yaban kekliği.
-
torlo~torlō "Keklik." (ATS, 182)

tōrmoş **III/1190** Tel. Direk, mertek, kütük, tomruk.
tomrum yıġaç "Ayakkabıcı tahtası vb. kesilmiş ağaç." (EDPT, 509)
tomrum yıġaç "Ağaç kalıp." (DTS, 608)
tōrmoş "Kütük." (ATS, 181)

toro **III/1181** Tel. Alt. Leb. 1. Aç; yetersiz, kıt. (Alt. Tel.)
Toro it "Aç köpek."; *Toro öldŭ.* "Açlıktan öldü.; *Toro ölördö pay aḷbas.* "Açlıktan öleni zengin de kurtarmaz (atasözü)." (Alt.)
2. Zayıf, güçsüz. (Leb.)
turuk "Zayıf, bitkin, sıska." (DTS, 624)
toruk "Her şeyin bedence zayıf olanı." (DLT, 163)
toro "1. Aç. 2. Yetersiz, az." (ATS, 182)

tōro **III/1181** Tel. Kumd. Yan, taraf.
-
-

toro- **III/1181** Tel. Öne sokmak; gecikmek, durdurmak.
Yıḷan pajınaŋ torob-īdĭ. "Yılan onu başıyla durdurdu."
-
-

toroḳon **III/1181** Leb. Porsuk.
-
corokon "Porsuk." (ATS, 64)

toroḷo- **III/1181** Tel. Alt. Leb. <toro+ḷo-
1. Aç olmak.
2. Zayıf, güçsüz olmak.
turukla- "Zayıflamak." (EDPT, 542)
torukla- "(At vb. hayvanları) zayıflatmak." (DLT, 893)
torolo- "Açlık çekmek, aç kalmak." (ATS, 182)
torolo- "Aç kalmak." (TAS, 116)

torsıḳ **III/1189** Alt. Topuklardaki damarlar.
-
torsuk "1. Tulum, kırba. 2. Tabanın yukarısındaki yer. 3. Kürkün eteği." (ATS, 182)

tōrsıḳ **III/1188** Leb. *bk.* tōrçıḳ.

torso- **III/1188** Tel. Alt. Vezikül oluşmak, sulu kabarcık oluşmak.
-
torso- "Vezikülle, kabarcıkla kaplanmak." (ARS, 125)

torsoḳ I **III/1189** Tel. Vezikül, kabarcık.
-
torsok I "Nasır." (ATS, 182)
torsok II "Mürver ağacı." (ATS, 182)
torsok "Nasır." (TAS, 116)
torsık "Fiske, insan derisinde içi su dolu kabarcık." (TAS, 116)
torsok "Nasır." (DK, 255)

torsoḳ II **III/1189** Leb. *bk.* torsıḳ.

tortıḷçan **III/1187** Kumd. Kaprisli.
-
-

tos **III/1207** Alt. Tel. Leb. 1. Huş ağacı.
2. Huş ağacının kabuğu. (Alt.).
Tos üy (ayḷ) "Huş ağacının kabuğundan yapılmış çadır."; *tos ayı* "Ay ismi, Haziran."; *tos saġızı* "Katran." (Tel.); *Tostoŋ ḳadıḷ tūġa poḷayk!* "Huş ağacı kabuğundaki tabakalar gibi yakın olalım!" (Tel.)
tōz "Huş ağacı kabuğu." (EDPT, 571)
toz "Ağaç kabuğu." (DTS, 613)
tos "Akçaağaç kabuğu." (ATS, 182)
tos "Akçaağaç kabuğu. (TAS, 116)
tos "Huş ağacı kabuğu." (DLTÇ, 207)
tos "Huş ağacı kabuğu; huş ağacı kabuğundan yapılmış." (DÇT, 156)

tos- **III/1207** Alt. Tel. Leb.
Tub. 1. Dağılmak, saçılmak, sallanmak, yalpalanmak.
Üzeri yūḷajıp yerĭ-zayın tosḳondor. "Aralarında savaşarak farklı ülkelere dağıldılar.
2. Küçük parçalara ayrılmak. (Tub.)
3. Bitirmek, son vermek, tamamlamak. (Tel.)
toz- "Tozlaşmak, duman hâline gelmek." (EDPT, 572)
toz- "Koku, toz vb. yükselmek." (DTS, 614)

T

tos- I "Yolu engellemek, tutmak, kapamak." (ATS, 182)
tos- II "Her taraftan serpmek." (ATS, 182)
tos- I "Dağılmak, kaçışmak, dağılıp gitmek." (TAS, 116)
tos- II "Pusuda beklemek, pusuya yatmak, avlanırken pusuda beklemek." (TAS, 116)
toz- "Sarf etmek, harcamak; dağıtmak, küçük parçalara ayırmak." (DÇT, 155)
tos- "Dağılmak, yırtılmak, parçalanmak, yayılmak, yarılmak, toz hâline gelmek, küçük parçalara bölünmek." (DÇT, 156)

tosḳın **III/1210** Tel. <tos-ḳın
Etrafa dağılmış.
-
-
kaçkın- toskın "Kaçak, serseri. " (DÇT, 125)
toskın "Evi olmayan, sokaklarda yaşayan." (DÇT, 156)

tosḳında- **III/1210** Tel. Etrafa dağılmak.
-
-

tosḳır- **III/1210** Tel. Alt. Leb. <tos-ḳır-
Etrafa dağıtmak, dağıtmak.
Tosḳıra soḳtı. "Kırdı."; *Tosḳıra urŭb-ī!* "Kır, mahvet!"
tozġır- "Tozutmak, tozlu duruma gelmek." (EDPT, 574)
tozġır- "Tozutmak, tozlu duruma gelmek." (DTS, 614)
toskır-~toskor- "Serpmek." (ATS, 182)
toskır- "Dağıtmak." (TAS, 117)

tosḳoḳ **III/1210** Tel. <tos-ḳaḳ
Kırılgan, gevrek.
tozġāk "Toz." (EDPT, 573)
toskok "Kırılgan, kırık." (ATS, 182)

tosḳoẏ **III/1210** Tel. <tos
Huş ağacından yapılmış maske.
-
toska "Maske." (DLTÇ, 206)

tosḳūr **ıIII/1211** Alt. <tos
Huş, ağacından yapılan yalak, tekne.
-
toskūr "Leğen, ağaçtan yapılan çamaşır teknesi; kazan (at yemi koymak için)." (ATS, 182)

tostoġıḷıḳ **III/1211** Tel. <tostoḳ+ḷıḳ
Kabarma.
-
-

tostoḳ I **III/1211** Tel. <tostoẏ-k
Kabarmış.
Tostoḳ "Şişmiş gözler"
-
tostok "Çıkık, patlak; *tostok köstü* Patlak gözlü." (ATS, 182)
tostok "Çıkıntılı, kabartılı, kabarık." (TAS, 117)
tostok köstü "Fırlak gözlü, gözleri dışarı çıkmış olan." (TAS, 117)

tostoḳ II **III/1211** Tel. <tos
Kutu, sandık.
-
-

tostoẏ- **III/1211** Tel. Çıkıntı oluşturmak, kabarmak.
-
tostoy- "(Göz için) çıkık olmak, patlak olmak." (ATS, 182)

toş **III/1217** Alt. Tel. Leb. Buz.
Toş taẏġa "Buzlu dağlar, buzul"
toş "Su birikintisi." (EDPT, 557)
toş "Dağdaki buzul." (DTS, 613)
toş "Buz." (ATS, 182)
toş "Buz." (TAS, 117)
toş "Buz." (DLTÇ, 207)
toş "Buz." (DÇT, 157)

toşḳın **III/1218** Kumd. Tuhaf, garip.
-
toşkın "Garip, alışılmamış." (ATS, 182)

toşto- **III/1219** Tel. Buza dönmek, buzlanmak.
-
toşto- "Buzla kaplanmak, buzlanmak." (ARSL, 694)

Totoẏ-payana **III/1205** Tel. Yağmur, şimşek ve dolu tanrısı.
-
Totoy Payana "Tanrı." (ATS, 183)

tottı **III/1206** Tel. =totĭ
Papağan.
toti "Papağan." (EUES, 735)
-

toẏ- **III/1142** Alt. Tel. Leb. Doymak.
Ḳarlıḳḳanıŋa meniŋ ḳartam toẏdı. "Dır-

T

dırınla benim karnım doydu.” (Tel.); *Yaḳşı aẏlçı kelḥende ēzi toyar.* “İyi misafir geldiğinde ev sahibinin de karnı doyar (atasözü).” (Tel.)

tōḏ~tōy “Doymak.” (EDPT, 451, 567)
tod-~toḏ-~toy-~toz- “Doldurmak, tıkmak, doymak.” (DTS, 604, 606, 614)
toy- “Doymak.” (ATS, 182)
toy- “Doymak.” (TAS, 117)
toy- “Doymak.” (DLTÇ, 206)
toy- “Doymak.” (DÇT, 155)

toẏ I **III/1141** Alt. Tel. Leb. Toy, bayram, düğün, ziyafet, şölen.
Toẏ yazadı. “Bayram etti.” (Alt.); *Toẏġa yīḷġan aḷıptar* “Toyda toplanan kahramanlar.” (Alt.); *Toẏ tarḳadı.* “Toy dağıldı, bitti.” (Tel.)

tōy “Konak yeri; çadır topluluğu, çadır kampında yaşayan topluluk, toy, şölen, düğün.” (EDPT, 566)
toy I “Ev, hâne, konut. 2. Şehir, kent.” (DTS, 606)
toy II“Şölen, ziyafet.” (DTS, 606)
toy “Toy, şölen, düğün, düğün yemeği.” (ATS, 182)
toy “Düğün.” (TAS, 117)
toy “Toy, düğün.” (DK, 254)
toy “Toy, düğün, ziyafet, şölen.” (DLTÇ, 206)
toy “Düğün, ziyafet, toy.” (DÇT, 155)

toẏ II **III/1141** Alt. Tel. Leb. Kil.
Toẏ paḷçıḳ “Topraktan yapılan kap, çanak.” (Alt.)

tōy “Kil, çömlek.” (EDPT, 567)
toy “Balçık, kil.” (DTS, 606)
toy “*toy balkaş* Çamur, kil.” (ATS, 182)

toyabuḷa- **III/1175** Kumd. W. Sadece görebilecek kadar gözler açık şekilde ağzı ve başı sarmak veya kapatmak.

-
-

Toẏbodım **III/1143** Tel. W. Okyanus, Ob Nehri.

-

Toybodım “*mit.* Erlik’in yakınından akan ve insanların gözyaşlarından oluşan nehrin adı.” (ATS, 183)

toẏdır- **III/1143** Tel. <toẏ-dır- Doyurmak.

-

toydır- “Doyurmak, beslemek.” (ATS, 182)

toẏġıs- **III/1142** Kumd. Doyurmak.

toḏġur- “Doyurmak, tatmin etmek.” (EDPT, 454)
todġur-~toḏġur- “Doyurmak.” (DTS, 604)
toygıs- “Doyurmak.” (ATS, 182)
toyıs- “Doyurmak.” (DÇT, 156)

toyıḷ- **III/1175** Tel. <toẏ-ḷ- Doymak.

-

toyın-~toyun- “Doymak.” (DÇT, 156)

toyıt- **III/1175** Alt. Tel. Leb. <toẏ-t- Doyurmak.

-
-

toẏḷıḳ **III/1143** Tel. Evlilik, düğün.

-
-

toẏḷo- **III/1143** Tel. Alt. <toẏ+ḷa- Toy yapmak, bayram etmek.
Aḷtı yıḷ toẏḷodı. “Onlar altı sene toy yaptılar.”

toyla- “Toplanmak, bir araya gelmek.” (EUES, 736)
toylo- “Şölenlerde dolaşmak.” (ATS, 182)
toylo- “Ziyafet vermek.” (DK, 254)
toylo- “Ziyafet vermek.” (DÇT, 155)

toẏmoḳ **III/1144** Tel. W. Kuyruksuz, boynuzsuz.

-

toymok “Kuyruksuz.” (ARS, 122)

toyū **III/1175** Alt. Tel. 1. Doymuş. 2. Doyma.

-

toyu “1. Tokluk. 2. Tok.” (ATS, 183)
toyu “Karnı tok.” (TAS, 117)
toyu “Tok.” (DÇT, 156)

tozıḷ- **III/1215** Tel. Tub. <tos-ḷ- Bitmiş olmak, bitmek.
Çerū onço tozıḷġan “Ordu tamamen bitti (yani mahvedildi).” (Tel.)

-

tozıl- I “Tutulmuş, alıkonulmuş olmak.” (ATS, 183)

T

tozıl- II “Dağılmak.” (ATS, 183)
tozıl- “1. Bitmek. 2. Geçmek.” (DK, 254)
tozıl- “Çürümek, bozulmak, zamanı geçmek.” (DLTÇ, 206)
tozıl- “Bitmek, tükenmek.” (DÇT, 155)

tozın **III/1215** Alt. Tel. Leb. Toz.
-
-
tozın “Toz.” (ATS, 183)
tōs “Toz.” (DÇT, 156)

tozır **III/1215** Kumd. Çopur yüzlü, çarpık çurpuk.
-
-
-

tozıyaḳ **III/1215** Kumd. <tos+ayaḳ
Huş ağacından yapılmış sepet, kâse, çanak.
-
-
-

tozoḳ **III/1215** Tel. =tozıyaḳ
Dört köşeli sepet, kasa.
-
-
tozok “Ağaç sepet.” (ATS, 183)
tozok “Ağaç kabuğundan yapılmış kapkacak.” (DLTÇ, 206)
tüzek “Huş ağacı kabuğundan yapılan kutu.” (DLTÇ, 211)

tozū **III/1215** Tel. <tos-ū
Gözetleme.
-
-
tozu I “Nöbet, koruma.” (ATS, 183)
tozu II “Yolda tutma, alıkoyma.” (ATS, 183)

tozun **III/1216** Alt. Tel. Leb. Toz.
Yerdiŋ tozunŭ teŋerē çıḳtı, teŋereniŋ tozunŭ yerḥe tüştŭ. “Yerin tozu gökyüzüne kalktı, gökyüzünün tozu yere indi.” (P.d.V.I, 12,55-56)
bk. tozın.

tō̄ **III/1241** Alt. Tel. Leb. Deve.
Tōnŭŋ ḳuẏruġŭ yerḥe yetkenīn kem körḥön? “Devenin kuyruğunun yere değdiğini kim gördü ki?” (P.d.V.I, 1,2)
tevey “Deve.” (EDPT, 447)
tėve~tėvi~tėvey “Deve.” (DTS, 590)
tō̄ “Deve.” (ATS, 184)
tō̄ “Deve.” (TAS, 118)
tön “Deve.” (DK, 256)
tō̄ “Deve.” (DLTÇ, 208)
tō̄ “Deve.” (DÇT, 157)

töbö **III/1271** Alt. Tel. Leb. =töpe
1. Tepe, üst taraf.
2. Zirve.
Töbözŭ kökke yedip yat. “Onun başı gökyüzüne kadar uzuyor.” (Alt.)
3. Tepe.
Töbö yerḥe maḷıŋ kütkīn! “Hayvanları tepelik bir yerde otlat!” (Tel.)
4. Baltanın arka tarafı, kesmeyen tarafı. (Tel.)
5. Kurban kesilmiş hayvanın çiğ etinin bir parçası. (Tel.)
6. Yığın.
Töbö saḷ! “Farklı yığınlara, parçalara ayır!”
töpū̄ (töpō̄)~töpün “Tepe; baş, zirve (dağ, insan vb.); tepe (küçük dağ).” (EDPT, 436, 441)
töpü “Tepe, zirve, doruk, baş.” (DTS, 615)
töbö “1. Tepe. 2. Bir şeyin tepesi, yukarısı; baş. 3. Balta tersi.” (ATS, 183)
töbö I “1. Tepe. 2. Baltanın keskin olmayan tarafı, baltanın tersi.” (TAS, 117)
töbö II “Pay, kısım.” (TAS, 117)
töbe “Tepe, doruk; dağın zirvesi, baltanın arkası; taç, hükümdarlık.” (DK, 255)
töve “Taç, hükümdarlık.” (DK, 256)
tövö I “Kafatası.” (DLTÇ, 207)
tövö II “Dağ, tepe.” (DLTÇ, 207)

töbölū **III/1272** Tel. Alt. Keskin olmayan tarafı olan balta.
Töbölū paḷta.
töpölüg “ Tepeli, zirveli.” (EUES, 738)
töbeliğ “Tepeli, tümsekli, engebeli.” (KRS, 85)

töbön **III/1272** Leb. Aşağıda, aşağı taraf.
bk. tömön.

töböngŭ **III/1272** Leb. =töbengĭ
Alt taraf, alt tarafta olan.
-
-
dömeŋi “Aşağıdaki.” (GSATA, 414)

töçün **III/1264** Alt. Tel. Kabile, boy.
-
-
-

tödöḥö **III/1264** Tel. Yanmış mum parçası, mumun sonu.
-
-

T

-

tögünne- III/1245 Leb. Yalan söylemek.

-

tögünde- "Yalan söylemek." (ATS, 182)
tögünde- "Yalan söylemek, kandırmak." (TAS, 117)
tögünde- "Yalan söylemek." (DÇT, 157)

tögüt- III/1246 Leb. *bk.* töḥöt-.

töḥöçĭ III/1244 Alt. <tök-e+çi Dökülen.

-

-

töḥön- III/1244 Alt. Tel. Tükenmek, bitmek.

tüken- "Tükenmek, bitmek." (EDPT, 484)
tüken- "Tükenmek, bitmek." (DTS, 638)
tügen- "Tükenmek, bitmek." (ATS, 188)
tügen- "Tükenmek, bitmek." (TAS, 120)
tügen- "Tükenmek, bitmek." (DK, 258)

töḥöt III/1244 Alt. Tel. <Rus. деготь Katran.

-

tögöt "Katran." (ARSL, 694)

töḥöt- III/1244 Alt. Tel. tüketmek, bitirmek.

tüket-~tükēt- "Tüketmek, bitirmek, tamamlamak." (EDPT, 479)
tüket- "1. Tamamlamak, bitirmek, son vermek. 2. Tüketmek." (DTS, 632)
tüges- "Tüketmek, bitirmek, tasfiye etmek." (ATS, 188)

töḥŭnçĭ III/1245 Alt. Tel. <töḥün+çi Yalancı.

-

tögünçi "Yalancı." (ATS, 183)
tögünçik "Yalancı, kıtırcı." (TAS, 117)

töḥŭnde- III/1245 Tel. *bk.* tögünne-[36].

töḥŭndö- III/1245 Tel. *bk.* tögünne-[37].

töḥŭndöt- III/1245 Alt. <töḥŭndö-t- Yalan söyletmek.

-

tögündet- "Yalan söyletmek." (ATS, 183)

töḥül- III/1245 Alt. Tel. <tök-l- Dökülmek.

Töḥülḥön ḳanı taḷaẏ aġa berdi. "Dökülen kanı deniz gibi akıyordu."; *Közŭnüŋ yajı töḥŭlŭp keldi.* "Gözyaşları dökülüyordu."; *Aḷtındī pürŭ töḥülḥen aḳ ḳayın.* "Altın gibi yaprakları dökülen ak kayın."

tökül- "Dökülmek." (EDPT, 481)
tökül- "Dökülmek." (DTS, 614)
tögül- "Dökülmek." (ATS, 183)
tögül- "Dökülmek, akmak." (DK, 256)
tögül- "Dökülmek." (DLTÇ, 208)
tögül-~tūl- "Dökülmek." (DÇT, 157, 159)

töḥün III/1245 Alt. Tel. Yalan, gerçek olmayan.

Töḥün aẏtpa! "Yalan söyleme!"; *töḥün sös* "Yalan."; *çın-bileŋ tögün arazında tört ölū* "Yalanla gerçek arasındaki mesafe sadece dört parmak kadardır."

tögün "Leke, benek, damga." (DTS, 614)
tögün "Yalan." (ATS, 182)
tögün "Yalan, gerçek olmayan." (TAS, 116)
tögün "Yalan." (DK, 256)
tögün "Yalan, yalancı." (DÇT, 157)

töḥüncĭ III/1245 Leb. *bk.* töḥünçĭ.

töḥüs- I III/1246 Tel. Alt. Bitirmek.

-

tüges- "Tüketmek, bitirmek, tasfiye etmek." (ATS, 188)
tögüs- "Bitmek." (ATS, 183)

töḥüs- II III/1246 Tel. Etrafa atmak, saçıp savurmak.

Ölödŭm tep ötpöḥŭŋ töḥüspe! "Ölüm döşeğinde olsan bile ekmeğini saçıp savurma!"

-

tüges- "Tüketmek, bitirmek, tasfiye etmek." (ATS, 188)
tögüs- "Bitmek." (ATS, 183)

töjö- III/1269 Alt. Tel. Leb. Döşemek, sermek.

töşē- "Döşemek, sermek (döşek vb.)" (EDPT, 561)
töşe- "Döşemek, sermek, yaymak."

[36] Gönderme yapılan *tögünnö-* maddesi sözlükte yoktur.

[37] Gönderme yapılan *tögünnö-* maddesi sözlükte yoktur.

(DTS, 617)
töjö- "Sermek, döşemek." (ATS, 183)
töjö- "Döşemek." (TAS, 117)
töjö- "Döşemek, sermek." (DÇT, 157)

töjök **III/1269** Alt. Tel. Leb. Döşek, minder.
töşēk "Döşek, yatak." (EDPT, 563)
töşek "Döşek, yatak." (DTS, 617)
töjök "Yatak, döşek." (ATS, 183)
töjök "Döşek, yatak." (TAS, 117)
töjök "Yatak, döşek." (DK, 256)
töjök "Yatak, döşek." (DÇT, 157)

töjön-[38] **III/1269** Alt. Tel. Leb. Döşenmek.
töşen- "Döşe- fiilinin dönüşlü şekli." (EDPT, 565)
töşen- "Döşe- fiilinin dönüşlü şekli." (DTS, 617)
töjön- "Döşemek, yaymak." (ATS, 183)
töjön- "Kendi altına sermek." (DK, 256)
töjön- "Yerleşmek, kendisine yatak hazırlamak, sermek." (DÇT, 157)

töjöt-[39] **III/1269** Alt. Tel. Leb. Döşetmek.
töşet- "Döşek vb. serdirmek, döşetmek." (EDPT, 562)
töşet- "Döşek vb. serdirmek, döşetmek." (DTS, 617)
töjöt- "Bir şeyi serdirmek, bir şeyi yaygı gibi kullandırmak." (ATS, 183)

töjümöt **III/1269** Alt. Akıllı ve alçakgönüllü insan.
-
-

tök- **III/1242** Alt. Tel. Leb. Dökmek, dökülmek.
Ḳasḳa tarı töḥüp perdĭ. "O kazlara darı döktü." (Tel.)
tök- "Dökmek, dağıtmak, serpmek." (EDPT, 477)
tök- "1. Dökmek. 2. *mec.* Dökmek." (DTS, 614)
tök- "Dökmek." (ATS, 183)
tök- "Dökmek." (TAS, 117)
tök- "Dökmek, akıtmak. " (DK, 255)
tök- "Dökmek, akıtmak." (DLTÇ, 207)
tök- "Dökmek." (DÇT, 157)

töl **III/1260** Alt. Tel. Leb. 1. Verimli. (Alt. Tel.)
Tölŭ yoḳ. "Çorak"
2. Nesil, kuşak.
tōl "Soy, kuşak, nesil." (EDPT, 490)
töl "1. Doğum sırası. 2. Döl, nesil, kuşak." (DTS, 614)
tölü "Nesil, kuşak." (ATS, 183)
töl "Soy." (TAS, 117)
töl "Nesil, kuşak." (DK, 256)

tōl- **III/1260** Alt. Dökülmek.
bk. töḥül-.

töldö- **III/1263** Alt. Tel. Leb. Kumd. Doğurgan, verimli olmak (insan için).
-
töldö- "1. (Hayvanlar için) döllemek. 2. Çoğalmak, ürün vermek." (ATS, 183)
töldö- "Üremek, çoğalmak." (TAS, 117)
töldö- " (Büyükbaş hayvanların çiftleşmesi hakkında) döllemek, üremek, çoğalmak, doğurgan olmak." (DK, 256)

töldört- **III/1263** Kumd. *bk.* töldöt-.

töldöt- **III/1263** Tel. Leb. <töldö-t-
Hayvanı verimli hâle getirmek, hayvanın verimli olması için ona iyi bakmak (onu iyi beslemek).
-
töldöt- "Dölletmek, aygırı sürüye salmak." (ATS, 183)
töldöt- "Hayvanları çiftleştirmek, aygırı sürüye salmak." (DK, 256)

töldū **III/1263** Tel. Alt. <töl+lū
Doğurgan, soylu.
-
-

tölḥö **III/1263** Tel. Büyü için kullanılan küçük yay, büyü.
-
tölgö "1. Havadaki nemi belirtmek için kullanılan alet. 2. (Büyü amacıyla kullanılan) boynuz veya yay. *Tölgö sal-* Yayla büyü yapmak." (ATS, 183)
tölgö "1. Büyü. 2. Fal." (TAS, 117)

tölḥöçĭ **III/1263** Tel. Falcı, kâhin, hekim.
-
tölgöçi "Büyücü kadın." (ATS, 183)

[38] Gönderme yapılan *töşen-* maddesi sözlükte yoktur.

[39] Gönderme yapılan *töşet-* maddesi sözlükte yoktur.

T

tölgöçi “1. Büyücü. 2. Falcı.” (TAS, 117)

tölḥölö- III/1263 Tel. Fal bakmak.

-

tölgödö- “Boynuzla fala bakmak.” (ATS, 183)
tölgölö- “1. Büyü yapmak. 2. Fal bakmak, fal açmak.” (TAS, 117)

tölö- III/1261 Alt. Tel. Leb. Ödemek.

tölē- “Ödemek (borç), geri ödemek (ödünç para)” (EDPT, 492)
töle- “Ödemek..” (DTS, 614)
tölö- “Ödemek.” (ATS, 183)
tölö- “Ödemek.” (TAS, 117)

tölöm III/1262 Tel. Leb. <tölö-m
Ödeme.

-

-

tölön III/1262 Alt. Tel. Leb. Tub. Dalak.

-

-

tölön- III/1262 Alt. <töle-n
Ödenmek.

-

tölön- “Bir şeye dayanmak.” (ATS, 183)

tölöt- III/1262 Alt. Tel. Leb. <töle-t-
Pī anıŋ ḳamıdanın tölödŭp perdĭ. “Memur onun zararlarını ödetti.” (Tel.)

tölet- “Ödetmek.” (EDPT, 494)
tölet- “Ödetmek.” (DTS, 614)
tölöt- “Ödetmek.” (ATS, 183)

tölū III/1262 Tel. <tölö-ū
Borç ödemesi.
Tölūge per! “Borç ver!”

-

tölü “1. Ödeme, ücret. 2. Borç. 3. *es.* Ruhlara selamet ve sağlık için kurban sunma (siyah dışındaki çeşitli renklerdeki kurdelelerden oluşan ipler iki kayı ağacı arasına gerilir, tilki ve su samuru kürkleri bu iplere asılır.)” (ATS, 183)

tölūçĭ III/1262 Tel. <tölū+çi
Ödeyen.

-

-

tölūlū III/1262 Tel. <tölū+lū
Borcu olan, borcu olanın borcunu ödemesi.

-

tölülü “Borçlu, borcu olan.” (ATS, 184)

tömön III/1273 Alt. Tel. Aşağıda, aşağı taraf.
Tömön yaḳ “Batı.” (Alt.); *Çoḷışmandı tömön aġıp ī̆dibĭs.* “Biz Çolışman Nehri’nden aşağıya doğru yüzüyorduk.” (Tel.); *Prastı tömön kemelü kijiler paḷıḳ şūp kelĭp yadır.* “Teknedeki insanlar Mras Nehri’nden aşağıya doğru yüzüyor ve balık tutuyorlar.” (Tel.)

tūb “Ağaç ya da bitkinin kökü; temel, dip.” (EDPT, 434)
tüp “1. Dip, aşağı alt, taban; etek. 2. Kök, köken. 3. Temel, esas, öz, ana. 4. Soy, asıl, nesep.” (DTS, 634)
tömön “Aşağı, aşağıya.” (ATS, 184)
tömön “Aşağı.” (TAS, 117)
töben~tömön “Aşağı, aşağıya.” (DK, 256)
tuvan~tüven “Aşağıya.” (DK, 257, 258)
töbön~töben~tövön~tömön “*edat* Altında, aşağıda, aşağıya.” (DLTÇ, 207)
temen~tömön “Aşağı, aşağıya.” (DÇT, 154, 157)
tövön “Taban.” (DÇT, 157)

töméndö- III/1273 Alt. Tel. <tömön+le-
Aşağıya doğru gitmek, aşağıda bulunmak.

-

töméndö- “1. Alçalmak. 2. Aşağıya doğru hareket etmek.” (ATS, 184)
tömönde- “Aşağıya doğru gitmek.” (DK, 256)

tömönök III/1273 Alt. =töbönök
Sinek.
bk. tobonoḳ.

tömörtŭn III/1274 Tel. Aşağıdan.

-

tömörtineŋ “Aşağıdan.” (ATS, 184)

tōn III/1249 Alt. Tel. Leb. Ağaç kabuğu üzerindeki tabaka, kav.

-

tōn~tön “1. Mürver ağacının orta kavı. 2. Kayın ağacının katmanı.” (ATS, 184)

tönön III/1249 Tel. Alt. Leb. Dört yaşındaki dana veya tay.

tügē “(Bir iki yaşında) dana.” (EDPT, 478)
tüge İki yaşındaki buzağı.” (DTS, 631)

T

tönön "Dört yaşındaki öküz. *Tönön tay* Dört yaşındaki at." (ATS, 184)
tönön "Dört yaşındaki inek veya at." (TAS, 117)
tölönek "Düve." (DK, 256)
tölenik~tölnek "İnek, dana." (DLTÇ, 208)
dönön "3 yaşına kadar olan erkek besi hayvanları." (DÇT, 112)

tönöyün **III/1249** Tel. Dört yaşındaki dana ya da kısrak.
bk. tönön.

-

tönöcin "Dört yaşındaki inek veya kısrak." (ATS, 184)

töŋ **III/1246** Alt. Tel. Leb. Tepe.
Töŋ yerde maḷ ḳadardı. "O tepelik yerlerde hayvanlarını otlattı." (Tel.)

-

töŋ~töstök "Tepe, yükselti, yükseklik." (ATS, 184)
töŋ "Tepe, tümsek, yükseklik." (TAS, 117)
töŋ "Tepe." (DLTÇ, 208)
töŋ "Tepe." (DÇT, 157)

töŋkök **III/1247** Tel. Kabarmış.

-

töŋkök "Tepeli, kabarık." (ATS, 184)

töŋmök **III/1249** Tel. *bk.* töŋnök.

töŋnök **III/1248** Tel. Kalçadan dize kadar olan bacağın üst kısmı.

-

töŋmök "İncik kemiği, kalça kemiği." (ATS, 184)

töŋö **III/1247** Tel. 1. Boyunduruk.
Menĭŋ töŋöm saḷınıp aḷıġar, töŋöm menĭŋ yaḳşılıḳ! "Benim boyunduruğumu takın, benim boyunduruğum daha iyidir!"
2. Kalıp.

-

töŋö "Boyunduruk." (ATS, 184)
tövö "Boyunduruk." (DLTÇ, 207)

töŋöjök **III/1247** Tel. *bk.* töŋözök.

töŋölö- **III/1247** Tel. 1. Ayakları kalıba sokmak.
2. *Töŋölöp turup aḷbaẏ yat.* "Güçsüzlükten ayağa kalkamıyor."

-

töŋölö- "Boyunduruk takmak." (ATS, 184)

töŋöş I **III/1247** Tel. Kütük.
töŋürge "Ağaç kütüğü." (EUES, 738)
töŋöş "1.Kütük. 2. *mec.* Hantal, öküz." (ATS, 184)
töŋöş "Kütük." (TAS, 118)
töŋöç~töŋöş "1. Kütük. 2. *mec.* Aptal." (DK, 256)
töŋeç~töŋöş "Kütük." (DLTÇ, 208)
tönöş~töŋöç~töŋöş "Kütük." (DÇT, 157)

töŋöş II **III/1247** Tel. Köpük.

-

-

töŋöştū **III/1247** Tel. <töŋöş+lū
Köpüklü.

-

-

töŋözök **III/1247** Alt. Bataklıklardaki çimli küçük tümsekler.

-

töŋözök "Kabarcık, tümsek." (ATS, 184)
töŋselek "Tepe, tümsek, ot yığını." (DK, 256)
tönüzek~töŋzök~töŋizek "Tepe, yükselti." (DÇT, 157)

töŋtök **III/1248** Tel. Kalça.

-

töŋmök "1. Kaval kemiği. 2. Kalça." (ARSL, 698)

töŋzök **III/1249** Leb. *bk.* töŋözök.

töpşü **III/1270** Alt. Büyük tas, çanak.

-

töpşü "Dayanak, destek." (ATS, 184)

töptŭk **III/1270** Tel. Uygun.
Töptŭk öyŭ "Belirli bir zaman, zaman."
Pō töptŭk "Buna istinaden"

-

-

tör **III/1249** Tel. Leb. Alt. Baş köşe, şeref yeri.
Tör paştap ottur. "En şerefli yere otur!" (Alt.)
tōr "Çadır, oda ya da ziyafette şeref yeri, baş köşe." (EDPT, 528)
tör~töre "Girişin karşısındaki yer, çadırın baş köşesi, en şerefli yer." (DTS,

T

615)
tör "Çadırın girişindeki yer, evin baş köşesi. *Tör canı* Baş köşe." (ATS, 184)
tör "Baş köşe, saygın insanlar için ayrılan özel yer." (TAS, 118)
tör "Çadırdaki baş köşe, saygın insanlar için ayrılan özel yer." (DK, 256)
tör "Çadırdaki baş köşe, saygın insanlar için ayrılan özel yer." (DLTÇ, 208)
tör " Evdeki baş köşe (çadırda saygın yer)." (DÇT, 157)

törbös **III/1259** Leb. Bataklık yosunu.
-
-

tōrgö **III/1257** Leb. Kırılmış dallar.
-
-

törḥöm **III/1257** Tel. Koyun bağırsaklarından yapılmış bir yemek.
bk. yörḥöm.

törküle- **III/1257** Tel. Bir şeyler istemek amacıyla (para, hayvan, arı vb.) hanımın akrabalarının yanına şarap veya başka bir hediyelerle gitmek.
-
-

törōn **III/1253** Leb. *bk.* töröḥön.

törö- **III/1253** Alt. Tel. Leb. =töre
1. Doğmak.
Bir paḷa töröp-tür. "Bebek doğdu."; *Çoḳur pēdiŋ çoḳur ḳuḷunŭ törödŭ.* "Benekli kısraktan benekli tay doğdu."
2. Bazen "doğurmak" anlamında kullanılır.
Ḳoŋdaẏcınıŋ ḳattı pir paḷa törödŭ. "Koŋdaycı'nın hanımı çocuk doğurdu." (Tel.)
törū- (törō-) "Türemek, çoğalmak, yaratılmak." (EDPT, 533)
törü- "1. Meydana gelmek, ortaya çıkmak, doğmak. 2. Doğurmak, türemek." (DTS, 617)
törö- "Doğurmak, meydana çıkarmak." (ATS, 184)
törö- "Yavrulamak, doğurmak (hayvanlar için)." (TAS, 118)
törö- "Doğmak, doğurmak." (DK, 256)
törö- "Doğmak." (DÇT, 157)

törö I **III/1252** Tel. =töre
Memur, polis memuru.
törē~törū (törō) "Töre, gelenek, örf, yazılı olmayan kanunlar." (EDPT, 531)
töre "Töre, kanun, yasa, âdet, gelenek, görenek." (DTS, 615)
törö "Bürokrat." (TAS, 118)

törö II **III/1253** Alt. Halk (sadece şiirlerde kullanılan çok eski bir sözcük).
-
-

töröḥön **III/1253** Alt. Tel. <törö+kön
Akraba.
-
törögön "Akraba." (ATS, 184)
törögön "Akraba." (TAS, 118)
törögön "Akraba." (DK, 256)
törön "Akraba." (DK, 256)
törön "Kan bağı ile akraba, birinci dereceden akraba." (DLTÇ, 208)
türen "Akraba." (DLTÇ, 211)
törögön "Akraba." (DÇT, 157)

töröl **III/1253** Tel. Kumd. Alt. <törö-l
Nesil, akrabalık, akraba, var olma.
Ada töröl yurt "Vatan." (Tel.)
(Tel.)
-
töröl "1. Akrabalık. 2. Vatan, anayurt."(ATS, 184)

törömöl **III/1254** Tel. <törö-möl
Köken, asıl.
Törömöl Teleŋetpĭn "Ben köken olarak Teleüt'üm."; *törömöl til* "Ana dili"
-
Törömöl "Kahraman (destanlardaki yiğitler için)." (ATS, 184)

Törönöy **III/1253** Tel. İlk insanın ismi.
-
-

töröt- **III/1254** Tel. Alt. Yaratmak, meydana getirmek.
törüt- (?döröt-) "Meydana getirmek, yaratmak." (EDPT, 536)
törüt- "Yaratmak, ortaya çıkarmak, meydana getirmek." (DTS, 617)
töröt- "Doğurtmak." (ATS, 184)
töröt- "Doğurtmak." (DK, 256)
töröt- "Doğurtmak." (DLTÇ, 208)

tört **III/1257** Alt. Tel. Leb. Dört.
Tört üleştĭŋ pir üleji. "Dört parçanın biri,

T

dörtte bir.” (Tel.); *Törtŭ keldĭ.* “Dört kişi hepsi geldi.” (Tel.)
tört (dȫrt) “Dört (4)” (EDPT, 534)
tört “Dört.” (DTS, 616)
tört “Dört.” (ATS, 184)
tört “Dört.” (TAS, 118)
tört~türt “Dört.” (DK, 256)
tört “Dört.” (DÇT, 157)

törtön **III/1257** Alt. Tel. <tört+on
Kırk (40).
-
törtön “Kırk.” (ATS, 184)
törtön “Kırk (40).” (DK, 256)

törtönünci **III/1258** Leb. *bk.* törtönünçĭ.

törtönünçĭ **III/1258** Alt. <törtön+nçi
Kırkıncı.
-
törtöninçi “Kırkıncı.” (ATS, 184)

törttū **III/1258** Tel. Alt. Kumd. <tört+li
Dörtlü.
-
törttü “Dörtlü.” (ATS, 184)
törttü~törttū “Dörtlü.” (DK, 256)

törttŭğ **III/1259** Leb. *bk.* törttū.

törtū **III/1258** Tel. <tört+ū, <törtegü
Dördün hepsi.
Törtūzĭ “Çoğundan dördü.”
törtegü “Dördün hepsi, dördü birlikte.” (EDPT, 538)
törtegü “Dördün hepsi, dördü birlikte.” (DTS, 616)
törtü “Dörder.” (ATS, 184)
törtü “Dört kişi.” (TAS, 118)

törtŭnçĭ **III/1258** Alt. Tel. <tört+nçi[40]
Dördüncü.
törtünç (dȫrdünç) “Dördüncü.” (EDPT, 535)
törtinç~törtünç “Dördüncü.” (DTS, 616)
törtinçi “Dördüncü.” (ATS, 184)
törtinçi “Dördüncü.” (TAS, 118)
törtinçi “Dördüncü.” (DÇT, 157)

törtüle **III/1258** Tel. Tamamen dördü.
Törtŭle-bĭs “Biz dördümüz.”; *törtŭlezĭ* “Çoğundan dördü.”
-

[40] OSTN’de morfolojik tahlil *tör+açi* şeklinde yazılmış.

törtele “Dördün hepsi.” (DK, 259)
dörtülezi “Dördü, dördü birden.” (GSATA, 415)

tös I **III/1264** Alt. Tel. Leb. Temel; bir şeyin alt tarafı.
Ȧgaştıŋ tözünde “Ağacın altında.” (Tel.); *tūdŭŋ tözŭnde* “Dağın eteğinde.” (Tel.); *Ȧgaştıŋ tözünö paḷta pelen.* “Balta artık ağacın kökünde duruyor.” (Alt.)
tȫz “Töz, kök, temel, köken.” (EDPT, 571)
töz “Töz, cevher, kök, temel.” (DTS, 618)
tös I “1. Temel, başlangıç; dağ eteği. 2. Karargâh. 3. *mit.* Şamanların inancına göre üç alanda-yerde, havada ve yer altında- bulunan ilk ruhlar. 4. *gr. tös ermek* ana cümle, temel cümle; *tös uçur* asıl anlam; sözlük anlamı; *tös zalog* etken çatı” (ATS, 184)
tös II “Çalı.” (ATS, 184)
tös “1. Temel, dayanak. 2. Başlangıç.” (TAS, 118)
töz~ tös “Temel, taban.” (DK, 256)
töz “Ufuk.” (DLTÇ, 208)
dös~töz ~tȫs~tös “Taban; temel.” (DÇT, 112, 157)

tös II **III/1264** Tel. Kumd. 1. Kendi hizmetçisinden mahrum olan (şamandan) ve böyle bir şaman hizmetçisini bekleyen ruh.
2. Ölmüş şamanın ruhu.
3. Ölmüş şamanların ruhunu temsil eden ve onların kullandığı tılsımlar (bantlar).
tȫz “Töz, kök, temel, köken.” (EDPT, 571)
töz “Töz, cevher, kök, temel.” (DTS, 618)
tös “1. Temel, başlangıç; dağ eteği. 2. Karargâh. 3. *mit.* Şamanların inancına göre üç alanda-yerde, havada ve yer altında- bulunan ilk ruhlar. 4. *(gr.) tös ermek* ana cümle, temel cümle; *tös uçur* asıl anlam; sözlük anlamı; *tös zalog* etken çatı” (ATS, 184)
tös “1. Temel, dayanak. 2. Başlangıç.” (TAS, 118)
tös “Boyun, kabilenin koruyucu ruhu.” (DLTÇ, 208)

töstö- **III/1266** Tel. <tös+le-

T

Dağın eteğinde gezmek.
-
-

töstök **III/1266** Alt. Tel. Leb. Tepe, dağın eteği.
-
töstök~töŋ "Tepe, yükseklik." (ATS, 184)

töş **III/1268** Alt. Tel. Leb. 1. Göğüs.
2. Örs. (Alt. Tel.)
tōş "Göğüs, göğsün üst kısmı." (EDPT, 558)
töş "Göğüs, meme, bağır." (DTS, 617)
töş "1. Göğüs. 2. Kesilmiş hayvanın göğüs kısmı. 3. Alt yer." (ATS, 184)
töş "Göğüs, döş." (TAS, 118)
töş "Göğüs." (DK, 256)
töş "Göğüs." (DLTÇ, 209)
töş "Göğüs." (DÇT, 157)

tōş **III/1268** Tel. W. İlkbahardaki keçi derisi (şubatta).
-
-

töştök **III/1269** Tel. Gömlek göğüslüğü.
-
töştök "Kadın elbisesinin göğsüne takılan takı, süs, ziynet." (TAS, 118)

töştük **III/1269** Tel. 1. Göğüslük (atta).
2. Yağ ve postu olan göğüs kemiği.
3. Kadın gömleğinin göğüslüğü.
-
töştük "Göğüslük." (ATS, 184)
töştik "At göğüslüğü." (TAS, 118)
töştik "Yük bağlarken atın göğüs kısmına konulan göğüslük." (DK, 256)
öştök "Göğüslük (atla ilgili)." (DLTÇ, 184)
tüştik "Eyer kayışı." (DLTÇ, 211)

tōẏ **III/1241** Töl. =tüŋöẏ
Çift, birbirine uygun eşyaların çifti.
Pir töẏ şar "Öküz çifti."
bk. tüŋeẏ.

tözö- **III/1267** Tel. Kumd. Temellendirmek, sağlamlaştırmak.
-
tözö- "Sağlamlaştırmak." (ATS, 184)
tözö- "Temelini atmak, temelini oluşturmak." (TAS, 118)

tözöḥö **III/1267** Tel. Kalıntı, yanmış mum parçası.
bk. tödöḥö
-
tözögö "1. Taban, destek. 2. *gr.* Gövde, taban." (ATS, 184)

tözüm **III/1267** Tel. <tös+m
1. Dayanma, tahammül, sabır.
Tözüm pazım "Sabır ve mütevazılık."
2. Sakin, sabırlı, mütevazi.
-
tözim-pazım "1. Ağırbaşlılık, alçak gönüllülük. 2. Ağırbaşlı, alçak gönüllü." (TAS, 118)

tsülmek **IV/214** Tub. Çömlek.
-
-

tū- **III/1421** Alt. Tel. 1. Doğurmak, yumurtlamak. (Alt.)
Ḳurtuyaḳ tūp aḷdı. "Yaşlı kadın çocuk doğurdu." (Tel.); *tūbas içtū* "Kısır kadın." (Alt.); *Ḳuştar tūp yat.* "Kuşlar yumurtluyor."
2. Doğmak.
Tūġan yer "ana vatan" (Tel. Alt.); *tūġan ada* "Öz baba"; *tūġan kün* "Doğum günü." (Alt.)
3. Çıkmak, doğmak.
tuġ- "Doğmak." (EDPT, 465)
toġ- "1. Doğmak, meydana gelmek. 2. Çıkmak." (DTS, 604)
tū- "1. Doğurmak. 2. (Kuş için) yumurtlamak." (ATS, 187)
tū- "1. Doğurmak. 2. Yumurtlamak." (TAS, 119)
tug- "Doğmak." (DLTÇ, 209)

tū I **III/1421** Tel. Alt. Verimsiz, doğuramayan, kısır.
-
-

tū II **III/1421** Alt. Tel. Dağ, dağlar.
Tū taş "Kara."; *tū pajı* "Dağın tepesi." (Alt.)
tāġ "Dağ." (EDPT, 463)
taġ "Dağ." (DTS, 558)
tū "Dağ." (ATS, 187)
tū "Dağ." (TAS, 119)
tag "Dağ." (DLTÇ, 200)
tav~tū "Dağ." (DÇT, 151, 158)

tū III **III/1421** Alt. Tel. Bayrak.
tūġ "Tuğ, hükümdarlık alemi." (EDPT, 464)
tuġ~tūġ "1. Tuğ, bayrak, alem. 2. Davul." (DTS, 619)
-

tuaẏḷunça **III/1422** Tel. W. Gücü yettiği kadar, olduğu kadar, mümkün olduğu sürece.
-
-

Tuba **III/1513** Tel. Alt. Biy Nehri'nin sağ kıyısında yaşayan Kara Tatarlar (Alt.)
Tuba tūġanın tanıbas teḥen. "Kara Tatarlar kendi akrabasını tanımaz, derler."; *Turġan ağaşta töŋöş yoḳ, Tuba kijide turuş yoḳ.* "Büyümekte olan ağacın kütüğü, Kara Tatarların (Tubaların) sürekliliği olmaz (atasözü)"
-
Tuba kiji "Kabile adı." (DÇT, 157)
Duba~Tuba "Tuba kişi." (GSATA, 416, 514)

tubaḳ **III/1514** Leb. =tumaḳ
Katlanabilir kulaklı kürk şapka (malahay).
-
-

tubaḳtan- **III/1514** Leb. <tubaḳ+ḷa-n-
Kulaklarını malahayla sarmak.
-
-

tubaḷa- **III/1515** Leb. Birilerini boğmak.
bk. tumaḷa-

tubaḷan- **III/1515** Leb. <tubaḷa-n-
Boğulmak.
bk. tumalan-.

tuban **III/1514** Leb. Sis.
bk. tuman.

tubannığ **III/1514** Leb. <tuban+ḷığ
Sisli.
bk. tumandū.

tuda- **III/1493** Tel. İhtiyaç içinde olmak, az bir şeye sahip olmak.
Aḳçadan tudadım. "Para yokluğu çektim."
-
tuta- "1. Yetmemek, ihtiyacı olmak. 2. (Konuşmada) kekelemek." (ATS, 187)

tudaḳ **III/1493** Tel. <tuda-ḳ
Yetersiz, çok az.
-
tutak "1. Yetersizlik. 2. Engel. 3. (Konuşmada) kekemelik." (ATS, 187)

tudam **III/1494** Tel. <tut-a-m
Ele sığdığı kadar bir şey alma, avuç, tutam.
tutum ~ tutam "Avuç dolusu." (EDPT, 457)
tutum ~ tutam "Avuç dolusu, tutam." (DTS, 628)
tudam "Tutam." (ATS, 185)
tudam "Tutam, demet." (TAS, 118)
tudam~tutam "Avuç dolusu, tutam." (DK, 257)
tudam "Avuç dolusu, tutam." (DLTÇ, 209)

tudān **III/1493** Tel. İnsanlara saldıran ve ısıran köpek.
-
tudagan "Isıran. *Tudagan iyt* Isıran köpek." (ATS, 185)

tudŭn- **III/1495** Tel. Leb. Alt. <tut-n-
1. Tutunmak.
Ḳoḷıŋa tudŭnŭp kel! "Eline tutunup gel!" (Alt.); *Tudŭnar ḳamçınar neme* "Tutunabilecek bir şey." (Tel.)
2. Kendinde tutmak, kendi için tutmak.
Apşıyaḳ paḷtanı tudŭndı. "Yaşlı adam baltayı eline aldı." (Alt.); *Aḷtın saẏmaḷū ödüktŭ tudŭnŭp adazınıŋ aẏḷına pardı.* "Altın işlemeli çizmeleri kendine alıp babasının köyüne gitti." (Alt.); *Tobırçıġın ḳoḷġa tudŭndŭ.* "Kırbacı eline aldı." (Alt.)
3. Kaçınmak.
Açūḷanbaẏ tudŭn! "Sinirlenme, kaçın!"
tutun- "Tutunmak." (EDPT, 458)
tutun- "1. (Kendi için) tutmak, ele geçirmek, yakalamak; girişmek, izlemek, bağlı kalmak. 2. Kekelemek, duraksamak. 3. Işık saçan bir şeyi karartmak. 4. İdrar tutmak." (DTS, 629)
tudun- "Tutmak, tutunmak." (ATS, 185)
tudun- "Tutunmak." (TAS, 118)
tudun- "Bir şey almak, tutunmak, kendi için kapmak." (DLTÇ, 209)

T

tudun- "Ele almak, elinde tutmak, dokunmak, kucaklamak, sahip olmak." (DÇT, 157)
tutun- "Tutunmak." (DÇT, 158)

tudŭr- **III/1496** Tel. Alt. Tutturmak, teslim etmek, yakalatmak.
krş. tuttŭr-
tuttur- "Tutturmak, yakalatmak." (EDPT, 459)
tutdur-~tuttur- "Tutturmak, yakalatmak." (DTS, 627, 628)
tudur- "Geri almak." (DK, 257)
tugdır- "Doğurtmak." (DLTÇ, 209)

tudŭrū **III/1496** Tel. <tudŭr-ū
İletme, teslim etme.
-
-

tuduş **III/1497** Tel. Alt. Tamamen, tamamıyla; yığın, bütünleşik,
Ayḷdar tudŭş turŭp-yat. "Köyler bir arada." ; *Tudŭş paḷū* "Cüzzam." (Tel.)
tutuş~tütüş (?tutoş) "Tutuşma, kavga." (EDPT, 461)
tutuş "İtiraz, sitem, azarlama, kınama." (DTS, 629)
tuduş I "Sürekli; tamamiyle." (ATS, 185)
tuduş II "Bir bütün teşkil eden, bütünleşik. 2. Tüm, hep, sırf." (TAS, 118)
tudış la "Sürekli, sonsuza kadar." (DLTÇ, 209)

tuduş- **III/1497** Alt. Tel. Leb. Birbirini tutmak, savaşmak.
tutuş-~tütüş- (?tutoş-) "Birlikte tutmak, tutuşmak." (EDPT, 462)
tutuş- "Birlikte tutmak, tutuşmak." (DTS, 629)
tuduş- "Hep birlikte tutmak, birlikte yakalamak, tutmak." (ATS, 185)
tudış- "Kovalamak, peşinden koşmak." (DK, 257)
tudış-~tuduş- "Birbirine sarılmak; tutuşmak, yarışmak, savaşmak, dövüşmek." (DÇT, 157)

tuġa I **III/1430** Alt. Şaman tefinin çubuğunun askısı.
orbanıŋ tuġazı (deyim)
-

tuga I "Şaman tefinin çubuğunun askısı." (KRS, 87)

tuġa II **III/1430** Tel. <Rus. дуга
Yay, kavis.
-
tuga II "Yay, kavis." (KRS, 87)

tuġaçaḳ **III/1431** Tel. <tuġa+çaḳ
Küçük yay.
-
-

tuġāş **III/1431** Tel. W. Raslantı, tesadüf.
-
-

tuġāş- **III/1431** Tel. W. Baş vermek.
-
-

tuġı **III/1431** Kumd. =tiḥide
İşte, orada.
-
tigi "O, öteki." (TAS, 113)
tu "Orada." (DK, 257)
duggu~tuġu~tuḫu~tuḳu "İşte o, şu, taa uzaktaki." (GSATA, 416, 515)

tuġlı **III/1433** Leb. Kuskuç (balık).
-
-

tuja- **III/1512** Alt. Tel. Leb. Atın ön ayaklarını bağlamak.
tuşā- "Bağlamak, kösteklemek (at vb.)." (EDPT, 561)
tuşa- "Ön ayaklara köstek vurmak." (DTS, 626)
tuja- "Köstek takmak." (ATS, 185)
tuja- "Kösteklemek." (TAS, 118)

tujaḳ **III/1512** Alt. Tel. Leb. Atın ön ayaklarını bağlamak için kullanılan ip.
tuşāġ "At için köstek." (EDPT, 562)
tuşaḳ "Atın ön ayaklarına bağlanan köstek, pranga." (DTS, 626)
tujak "Köstek, bukağı." (ATS, 185)
tujaġ "Köstek, duşak, hayvanın kaçmasını önlemek için iki ayağına bağlana ip veya zincir." (TAS, 118)
tujak "At için köstek, zincir, ip." (DK, 257)
tujak "Atın ön ayaklarını bağlamak için kullanılan ip." (DLTÇ, 209)

tujaḷıḳ **III/1512** Tel. Kızak bağı.

-
-

tuḳur **III/1425** Tel. Kesilmiş, kesik.
tuḳur ḳoldū "Kesik elli."; *tuḳur sabarlū* "Kesik parmaklı."
krş. toŋḳur.

tuḷ **III/1464** Alt. Tel. Leb. Dul.
Tuḷ ḳaḷdı. "O dul kaldı."
tūl "Dul, belki de dul erkek." (EDPT, 490)
tul "Dul." (DTS, 620)
tul "Dul." (ATS, 185)
tul "Dul." (TAS, 118)
tul "Dul." (DÇT, 157)

tūḷ **III/1466** Tel. =daul
Fırtına.
-
tūl "Fırtına, boran." (TAS, 120)

tuḷ- **III/1465** Alt. Tel. 1. Kapatılmak, tutulmak, kapana kısılmak.
Suġa tuḷġan ḳoyandī poḷdım. "Suyla çevrelenmiş tavşan gibiyim. (Tavşanlar ilkbaharda buzlar eridikten sonra toplu hâlde büyük nehirlerin sahillerinde kalıp ölürler.)"
2. Çıkılmaz durumda olmak, ihtiyacı olmak, fakir olmak.
Kijiler ḳazıp yūḳtap ḳıḷādırda tülküçek tuyuḳūna tuḷġanda turnadan suradı: ā nat'ı süme ḳojıḷdıba? "İnsanlar toprağı işlerken çok yaklaştıklarında çıkılmaz durumda olan küçük tilki turnaya sordu: Dostum, aklına bir kurnazlık geldi mi?" (P.d.V.I, 196,6)
tul- "Tutulmak, kapatılmak." (DTS, 620)
tula- "Önünü kesmek, kapamak." (DÇT, 157)

tūḷ- I **III/1466** Tel. Buruşmak, kırışmak.
-
-

tūḷ- II **III/1466** Alt. Tel. Leb. Doğmak.
tuġ- "Doğmak." (EDPT, 465)
toġ- "1. Doğmak, meydana gelmek. 2. Çıkmak." (DTS, 604)
tūl- "Doğmak." (ATS, 187)

tuḷa **III/1466** Leb. 1. Bataklıktaki otlar. 2. Çim, çimen.
-
tula "Tümsek, yığın." (DK, 257)

tūḷa **III/1466** Kumd. Kuskuç balığı (Lat. *salmo lenoc (pall.).*
bk. tuġlı**.

tūḷa- **III/1467** Alt. Tel. <tū+ḷa-
Dağı geçmek, dağları aşarak gitmek.
-
-

tuḷaḳ **III/1467** Tel. Alt. 1. İşlenmiş deri.
Tuḷaḳ ton "Kürk, post."
2. Koltuk için yapılan deri döşek.
3. Keçi derisinin üstünde dövüldüğü kuru deri.
tolkuk "Şişirilmiş deri torba; deri kap." (EDPT, 496)
tolkuk "Şişme torba, şarap tulumu." (DTS, 607)
tūlak "1. Çıplak, saçsız. 2. Yünsüz kürk. 3. Çadırlarda oturmak için kullanılan deriden şilte yatak." (ATS, 187)
tuluş "Bütün deriden dikişsiz çuval." (ATS, 185)
tulup "Koyun derisi." (DLTÇ, 209)
tulak "Koyun postu." (DÇT, 158)

tuḷaḳpas **III/1468** Alt. Ördek türü.
-
-

tuḷan **III/1468** Alt. Tel. Ay ismi.
-
tūlan "*tūlan ay* Mart. (Altay takviminde-ki üçüncü ayın adı.)" (ATS, 187)
tulān ay "Mart ayı." (TAS, 118)

tuḷaẏ **III/1467** Tel. Uzun kuyruklu tavşan.
-
tulay~tūlay "Tavşan." (ATS, 185,187)
tulay "Suçlu Kazaklara tulay derler." (KRS, 88)

tuḷbar **III/1475** Alt. Tel. =tuḷpar
Ufak, zayıf at.
-
tulbar "*tulbar at* kötü, zayıf at." (ARSL, 706)

tuḷġu **III/1474** Leb. *bk.* tuḷḳu.

tuḷġū **III/1474** Tel. W. Bulut, kara bulut.
-
-

tuḷġuḷa- **III/1474** Leb. *bk.* tuḷḳuḷa-.

T

tuḷġurt **III/14774** Alt. Tel. Tamamen, tamamıyla (olumsuz ifadelerde kullanılır).
Tuḷġurt yoḳ "Tamamen hiçbir şey yok"; *Pistiŋ ḳadıt paḷdardıŋ ḳajızı Orustuŋ tilïn tuḷġurt pilbes.* "Bizim bazı hanımlarımız ve çocuklarımız tamamen Rusça bilmezler."
-
tulgurt "Tamamıyla, tam olarak." (ATS, 185)

tūḷı-[41] **III/1468** Alt. Tel. Tub. *bk.* tūḷa-.

tuḷḳu **III/1472** Alt. Tel. Yuvarlak, silindir şeklinde.
-
tulku "Silindir şeklinde, konik." (ATS, 185)
tulku "Yuvarlak." (TAS, 119)

tuḷḳuçaḳ **III/1472** Tel. Yuvarlak.
-
-

tuḷḳuḷa- **III/1472** Alt. Tel. <tuḷḳu+ḷa- Yuvarlaklaştırmak, yuvarlak hâle getirmek.
-
-

tuḷḳuḷan- **III/1472** Alt. Tel. <tuḷḳuḷa-n- Yuvarlaklaşmak.
-
-

tūḷt **III/1474** Tel. W. Fırtına.
-
-

tūḷt- **III/1474** Tel. Buruşturmak, kırıştırmak.
-
-

tuḷum **III/1471** Tel. Geçilmez yer.
-
-

tuḷuŋ **III/1469** Alt. Tel. Leb. Kadınlarda saç örgüsü.
tuluŋ "Şakak; şakaklara dökülen saç, saç buklesi." (EDPT, 501)
tuluŋ "1. Şakak. 2. Üzengi halkası." (DTS, 621)
tuluŋ "Kadın saç örgüsü, örülmüş; sık." (ATS, 185)
tulun "Kadın saç örgüsü." (TAS, 118)

tuḷuŋdū **III/1469** Tel. Saç örgülü.
Tuḷuŋdū ḳadın "Evli kadın."
-
tuluŋdu "Saç örgülü." (ATS, 185)
tulundu "Evli kadın." (DÇT, 157)

tuḷup **III/1469** Tel. Alt. Kumd. =tuḷum Hayvan derisinden yapılmış olan dikişsiz torba.
krş. tuḷaḳ.

Tuḷuttı **III/1469** Tel. W. Nuh'un gemisinin konakladığı iki dağdan biri.
-
-

tum- **III/1517** Tel. Gözlerini kısmak, göz kırpmak, gözleri yummak.
bk. d'um-
yum- "Yummak (genellikle göz, aynı zamanda ağız için)" (EDPT, 934)
yum- "Yummak, kapatmak, sıkmak." (DTS, 397)
cum- "1. (Göz için) kapamak, kısmak. 2.(Yumruk vs. için) sıkmak." (ATS, 65)
d'um- "Gözleri yummak, göz kırpıştırmak." (TAS, 32)

tumaḷa- **III/1521** Tel. Alt. Boğmak, bastırmak.
-
tumala- "1. Boğmak. 2. Zehirlemek." (ATS, 187)
tumala- "Boğmak." (TAS, 119)

tumaḷan- **III/1521** Tel. <tumaḷa-n- Boğulmak.
Oḷ tumaḷanıp yatḳan aÿttı. "Boğuluyor gibi konuştu."
-
tumalan- "1. Boğulmak. 2. Zehirlenmek." (ATS, 186)

tumaḷanū **III/1521** Tel. <tumaḷan-ū Boğulma.
-
-

tuman **III/1518** Alt. Tel. Duman, sis, pus.
tumān "Duman, sis." (EDPT, 507)
tuman "Duman, sis, karanlık." (DTS, 621)

[41] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

T

tuman "Duman, sis." (ATS, 186)
tuman "Duman." (DK, 257)
tıvan "Duman, sis." (DLTÇ, 211)
tuban~tuvan~tuman "Duman." (DÇT, 157, 158)

tumanda- **III/1519** Tel. <tuman+ḷa-
Dumanla, sisle kapatmak, gölgelemek.
-
-
tumanda- "Dumanlanmak." (ATS, 186)
tumala- "Dumanlanmak." (DÇT, 158)

tumandaḷ- **III/1519** Tel. <tumanda-ḷ-,
Kapalı olmak, açık olmamak.
-
-
tumandal- "Sisle kaplanmak." (ARSL, 707)

tumandan- **III/1519** Tel. <tumanda-n-
Dumanlı, sisli olmak.
Kün tumandandı. "Gün dumanlandı."
-
-
-

tumandū **III/1519** Alt. Tel. <tuman+ḷū
Dumanlı, sisli.
tumānlıġ "Dumanlı, sisli." (EDPT, 508)
toz tumanlıġ "Tozlu, dumanlı." (DTS, 613)
tumandu "Dumanlı." (ATS, 186)

tumarıḳ **III/1520** Alt. Tel. <tuman+ar-k
1. Sis.
2. Bulutlu, bulanık, sisli.
3. Belirsizlik.
-
-
tumarık "Serap." (ATS, 186)[42]
tumarık "Pus, serap, loş, sönük." (KRS, 88)

tumarıḳta- **III/1520** Alt.
Tel. <tumarık+ḷa-
1. Sisle kaplanmak.
2. Belirsizlik içinde bırakmak.
-
-
-

tumarıḳtan- **III/1520** Alt.
Tel. <tumarıḳta-n
Belirsizlik içinde olmak.
-
-
-

tumçuġaş **III/1526** Alt. Küçük burun.
-
-
-

tumçuḳ **III/1525** Alt. Tel. 1. Burun.
Tumçuḳtıŋ içĭ "Burun delikleri."; *Tumçuḳ tunarı* "Koklanan tütün"
2. Burun, dağ çıkıntısı.
tumşuk "Kuş gagası." (EDPT, 509)
tumşıḳ~tumşuḳ "1. Gaga. 2. fil hortumu." (DTS, 621)
tumçak~tumçuk "1. Burun, gaga. 2. *coğrafya* Burun, dağ çıkıntısı. 2. *gr. tumçuk key colı* Geniz; *tumçuk tabıjı* geniz sesi; *tumçuk tabış ōs tabışka köçöri* Ağızlaşma." (ATS, 186)
tumçuk "Burun." (TAS, 119)
tunçuk "Burun." (DK, 257)
tumçuk~tumşuk "Burun." (DÇT, 158, 159)

tumçuḳtū **III/1526** Alt. Tel. <tumçuḳ+ḷū
Burunlu.
Yes tumçuḳtū eŋmeḥen "Bakır burunlu yaşlı kadın"
-
tumçuktu "Burunlu." (DÇT, 158)

tumġa **III/1522** Kumd. Küçük erkek kardeş, küçük kız kardeş.
bk. tuŋma.

tumġarıḷ- **III/1523** Tel. Çömelmek, azalmak, yığılmak, çökmek, çarpılmak, küçülmek, büzülmek.
-
-

tumġayaḳ **III/1523** Tel. Su kestanesi (Lat. *trapa natans).*
-
-

tumġuyuḳ **III/1523** Tel. Yumru, ur, şişlik.
-
-

tumū **III/1522** Alt. <tumau
Salgın, ateş.
tumāġū "Nezle, soğuk algınlığı." (EDPT, 505)
tumagu "Nezle, soğuk algınlığı." (DTS, 621)
-

[42] Baskakov bu kelimenin anlamını "pus, buğu, serap" şeklinde vermiştir (ORS, 158).

T

tūn **III/1439** Alt. Tel. Leb. =tū
1. Çocuğu olmayan, kısır.
2. İlk doğan çocuk. (Alt. Tel.)
Tūn ūḷ, tūn ḳız.
tūn "İlk doğan, ilk evlat." (EDPT, 513)
tun beg "İlk koca."; tun oġul "İlk oğul."; tun ḳız "İlk kız evlat." (DTS, 621)
tun I "Henüz çocuk doğurmamış kadın." (ATS, 186)
tun II "İlk çocuk." (ATS, 186)

tun- **III/1439** Alt. Tel. Kapanmak, tıkanmak, özgürce hareket edememek.
Tumçuḳ tunat. "Burun tıkanıyor."; *Tamaḳ tunat.* "Nefesi tıkanıyor."; *Tumçuḳ tunarı* "Grip"; *Mattır padar, tūraġar tunar.* "Kahraman batar, düşman yatışır."
ton- "Kapanmak, bağlanmak." (EDPT, 514-515)
tun- "Kapanmak, bulut kaplamak." (DTS, 621)
tun- "1. Sağırlaşmak. 2. (Boğaz, gırtlak için) tıkanmak." (ATS, 186)

tunā **III/1440** Leb. Tub. Çim, çim tabakası.
-
-

tunaḳ **III/1440** Leb. *bk.* tunġāḳ.

tundur- **III/1441** Alt. Tel. Leb. <tun-dur-
Bent çekmek, tıkamak, yok etmek, mahvetmek, çukuru doldurmak, kapatmak.
-
tundır- "Sağırlaştırmak." (ATS, 1869

tunġāḳ **III/1441** Alt. Tel. <tun-ġāḳ
Kapalı.
tunġāḳ ündū "Hırıltılı."
-
tungak "(Ses için) sedasız." (ATS, 186)
tungak "Hırıltılı." (TAS, 119)

tuŋma **III/1435** Leb. Küçük kız kardeş, küçük erkek kardeş.
-
toŋma "Küçük kız kardeş." (DLTÇ, 206)

tupta- **III/1513** Tel. Alt. Leb. <Rus. (дубъ) +T. tup+ḷa-
Deriyi sepilemek.
-
tupta- "Tabaklamak, sepilemek." (TAS, 119)
tuptıyar- "Tabaklamak, sepilemek." (DK, 257)

tuptaḷ- **III/1513** Tel. Alt. Leb. <tupta-ḷ-
Sepilenmek.
-
-

tur- **III/1442** Alt. Tel. Leb. 1. Kalkmak.
"Kün çıḳtı, tur!" tedim. "Güneş doğdu, kalk, dedim." (Alt.); *Tura perdim.* "Ben yoruldum." (Alt.); *Tura ḳaḷ!* "Çabuk kalk!" (Alt.); *Tura yüḥürdŭ.* "O yerinden sıçradı." (Tel.); *Put pajına tur!* "Kalk!" (Alt.)
2. Durmak.
Söskö turdŭ. "O sözünü tuttu." (Alt.)
3. Bulunmak, yaşamak, var olmak.
Tağda bir üy turdŭ. "Dağın tepesinde bir çadır vardı." (Leb.); *turġan üy* "Yaşam yeri." (Alt.); *Turġan yeriŋ ḳaẏda?* "Senin yaşadığın topraklar nerede?" (Alt.)
4. Fiyatında olmak, değerinde olmak.
Üyŭŋ ḳança ḳap turup-tŭr? "Senin evin ne kadar?" (Alt.); *Pudŭ on beş aḳça serebromnoŋ turdŭ.* "Onun putu on beş kuruştur." (Alt.); *Orus Ḳānıŋ tabarın yüs aḳça turġŭdīn ornoşso aḷarġa peş yüske turġŭdīn aḷar.* "Yüz kuruş değerindeki Rus mallarını satarsan beş yüz kuruş değerindeki mal alabilirsin." (Tel., P.d.V.I, 151,4).
5. Uygur da dâhil olmak üzere bazı Orta Asya lehçelerinde *turur* şeklinde kullanılır. Doğu lehçelerinde ise *tur* veya *turŭ- (turŭm, tursuŋ)* şeklindedir. Doğu ve Batı lehçelerinde kendinden önceki kelimelerle birleşir *(tır, tir, tur, tür vb.)*
Yaḳşı tur (Alt.) turŭ (Tel.). "Çok iyidir."; *Yetti aẏrı yoḷ turdŭ.* "Orada yediye ayrılan bir yol vardı." (Alt.); *Menĭ paça turar tep aẏdıp yadıḷar.* "Onlar benim çar olduğumu söylüyorlardı." (Alt.); *Paḷdarım yaḳşı turbaẏ? Tardanaḳtı öltürŭp ḳaẏnadım saḷġan yaḳşı turbaẏ?* "Çocuklarım iyi değiller mi? Tardanak'ı öldürmemiz ve kazanda pişirmemiz iyi olmadı mı?" (P.d.V.I, 28,32); *Oḳuẏn dep turzŭŋbŭ?Oḳuẏn dep turmın.* "Sen okumak istiyor musun? Evet, ben okumak istiyorum." (Tel.)

T

6. Geçmiş veya şimdiki zamanı bildirmek için yardımcı fiil görevinde kullanılır:
Kel tur. "Geldi.", *Par-tur.* "Gidiyor."
Çoğu zaman da hareketin devam ettiğini, bazen de tekrarlandığını bildirir:
Kelĭp tur, kelip turu " Geliyor." (Tel.); *Kelĭp turdŭ.* "Sürekli geldi." (Alt.); *Kelĭp turġan=kelgen.*
Turgan ifadesi *-a zarf-fiil ekiyle* birleşir ve şimdiki-gelecek zamanı bildirir:
Aḷa turġan. "Alınması gereken bir şey"; *kele turġan* "Gelmesi gereken kişi"
Bazen de aşağıdaki şekillerde kullanılır:
Aḷattan, keletten (Alt. Tel.)
tur- "Ayakta durmak, dik durmak, kımıldamadan durmak, durmak.." (EDPT, 529)
tur- I "1 Ayağa kalkmak. 2. Ayakta durmak. 3. Bulunmak, olmak. 4. Oturmak, ikamet etmek. 5. Duraklamak, kalmak." (DTS, 622)

tur- "1. Durmak, kalkmak. 2. Bulunmak. 3. Fiyatı olmak. 4. Olmak, oluşmak. 5. Hizmetinde olmak, ücretle çalışmak. 6. Fiilin hareketinin devamlılığını gösteren yardımcı fiil." (ATS, 186)
tur- "Durmak." (TAS, 119)
turabar- "Yorulmak." (TAS, 119)
tur- "Durmak, ayakta durmak, kalkmak, ayağa kalkmak." (DK, 257)
tur- "Yaşamak, durmak (ayakta), bulunmak, kalkmak, durmak (hareketi kesilmek), değmek." (DÇT, 158)

tura **III/1446** Alt. Tel. Leb. =toġra <tur-a
1. Ev, yapı, yaşam yeri.
Aġaş tura "Ağaç ev." (Alt.); *taş tura* "Taş ev." (Alt.)
2. Şehir. (Alt. Tel.)
Tom tura "Tomsk şehri"; *aba tura* "Kuznetsk şehri (ata şehri)."; *Yaş tura, Bī tura* "Biysk şehri."; *tura kiji* "Vatandaş."

turā "Arkasında barınacak bir şey (kalıcı tahkimat duvarları ya da taşınabilir siperler.)" (EDPT, 531)
tura "(Siper olarak kullanılan) sağlamlaştırılmış duvar, kale hisar." (DTS, 622)
tura "Köy, kasaba." (EUES, 758)

tura "1. Ev. 2. Şehir." (ATS, 186)
tura "Ev." (TAS, 119)
tura "Ev." (DK, 257)
tura "Ev." (DÇT, 158)

tūra **III/1447** Alt. Tel. Genişlik, en; taraf, tarafında; çapraz.
Tūra pergim kiji "Rakip." (Tel.); *Tūra çıḳtı.* "Karşı çıktı."; *Tūra pardı.* "Kenara çekildi."; *Tūra kördū.* "Sırtını döndü."; *Tūra saḷ!* "Kenara koy!"; *Tūra sekirdĭ.* "Kenara çekildi."; *Tūra kiji* "Yabancı."; *Tūra sös* "Karşı söz."; *Menneŋ tūra çıḳpa!* "Bana karşı çıkma!"; *Ostoḷġo tūra saḷıp ḳoy!* "Masanın çaprazına koy!"; *Sını-bıḷa tūrazın kemdep perdĭ.* "Enini ve uzunluğunu ölçtü."

tūra "Genişlik." (ATS, 187)
tūra I "1. Genişlik, en. 2. Enine." (TAS, 120)
tūra II "Yabancı." (TAS, 120)
tūra "1. Doğru. 2. Bir tarafa, bir şeyden uzağa." (DÇT, 158)

tūra- **III/1447** Tel. Doğramak, kesmek, ufalamak, küçük parçalara ayırmak.

toġrā- "Kesmek, küçük dilimlere ya da parçalara ayırmak." (EDPT, 472)
toġra- "Kesmek, doğramak." (DTS, 605)

tōr- " Yontmak (ağacı) yontmak, (saçı) kırpmak, (elbisenin eteğini) kesmek. (ATS, 181)
tōr- "1. Keserek kısaltmak. 2. Aralamak." (TAS, 116)
tūra- "Doğramak." (TAS, 120)

turaçaḳ **III/1450** Tel. <tura+çaḳ
Küçük ev.

turaçak "Evcik." (ATS,186)
turaçak "Küçük ev." (DK, 257)

turaçı **III/1450** Tel. <tur-a+çı
Duran.
Aydıp turaçı "Konuşup duran (sürekli konuşan)."; *ugŭp turāçı* "Dinleyip duran (durmadan dinleyen)."

turāçı~turaçı "Melez ağacı (kelime anlamı duran ağaç). (ATS, 186)

tūraçı **III/1450** Tel. <tūra+çı
Karşı gelen.

T

-
-

tūraġar **III/1448** Tel. Öfkeli, sert, gaddar, kudurmuş.
-
-

turaḷ- **III/1449** Tel. Ayağa kalkmak.
-
-

tūraḷa- **III/1449** Tel. <tūra+la-
Çapraz durmak, karşı gelmek, reddetmek, pusuya yatmak, gözetlemek.
Aḷtaẏn Saẏn Saḷam tūraḷap otturdŭ. "Altay Sayan Salam onu gözetliyordu."
-
-

tūraḷan- **III/1449** Tel. <tūraḷa-n-
Kenara atılmak.
-
-

turaḷġış **III/1450** Tel. Tıknaz, kalın.
-
turalgış "Bodur, tıknaz." (ATS, 186)

turalığ **III/1450** Leb. *bk.* turalū.

turaḷū **III/1450** Tel. Alt. <tura+ḷū
1. Evi olan, ev sahibi.
2. Şehirleri, köyleri olan.
-
-

tūrartın **III/1448** Tel. <tūra
Kenardan, gurbetten.
-
-

turbaẏ **III/1463** Alt. *Yaḳşı turbaẏ!* "Bak bu çok güzel!"
-
-

tūrġa **III/1457** Tel. Çadırın parmaklıklarının üstüne serilen keçe.
-
-

turġŭs- **III/1458** Alt. Tel. Leb. Koymak, dikmek, yükseltmek, düzenlemek, inşa etmek.
Aġ-arū Vasilidiŋ adın adap tsėrkve turġŭstŭ. "Onlar kutsal Vasiliy'in adına kilise inşa ettiler." (Tel. Miss.)
-

turgus- "1. Dikmek. 2. Kaldırmak. 3. Hazırlamak." (ATS, 186)
turgus-~turguz- "Durdurmak, kaldırmak." (DK, 257)
turus- "Koymak, yerleştirmek, yapmak, dikmek." (DK, 257)
turgus- - "Durmasını sağlamak, sıraya dizmek, kaldırmak, uyandırmak." (DÇT, 158)
turguz- "Koymak." (DÇT, 158)

turġŭzıḷ- **III/1458** Tel. Leb. <turġus-ḷ-
Koyulmak, inşa edilmek.
-
turguzıl- "1. Konulmuş, itilmiş olmak. 2. Kaldırılmış olmak." (ATS, 186)

turḳŭn **III/1456** Tel. Alt. <tur-ḳun[43]
1. Durma, mesafe.
2. Ayakta duran insanın boyu.
3. Boyunca, süresince.
Yıḷdıŋ turḳŭnında "Yıl boyunca."; *Kün turḳŭnına tegin turŭp-yazıġar!* "Bütün gün durmayın!"
turkūn "Durgun, sabit." (EDPT, 540)
turḳun "Durgun." (DTS, 624)
turkun "1. Sürekli yaşayan; devamlı, aralıksız, sakin. 2. Belirli bir zaman boyunca." (ATS, 186)
turgun "*es.* Zaysanların ve beylerin tuttuğu, hayvan güden insan topluluğu." (ATS, 186)

turḷa- **III/1459** Alt. Leb. Pusuya yatmak.
-
turla- "Otlamak, hayvan ot yemek." (TAS, 119)

turḷū **III/1460** Tel. Alt. Otlak.
Aŋnıŋ turḷū "Vahşi kuşların toplandığı yer."; *Paḷıḳtıŋ turḷū* "Balıkların yığıldığı yer."
-
turlu "Park etme." (ATS, 186)
turlu "Durak, park yeri." (TAS, 119)
turu~turlu "Hayvanların kaldığı yer, hayvan sürüsü." (KRS, 89)

turḷŭḳ- **III/1460** Tel. <tur-ḷuḳ-
Kalkmak, yükselmek.
Çaçḳan aş turḷŭġar. "Ekilen tahıl büyüyor."; *Paḷdar adazına turḷŭġar.* "Çocuk-

[43] EDPT'de *turuk-* fiilinden getirilmiştir.

T

lar ebeveynlerine karşı çıkıyorlar.”
-
-

turna **III/1459** Alt. Tel. Tub. Leb. Turna (iri bir kuş).
turnya “Turna kuşu.” (EDPT, 551)
turna~turuyaya “Turna kuşu.” (DTS, 623, 624)
turna “Turna.” (ATS, 186)
turna “Turna.” (TAS, 119)
truna~turna “Turna.” (DK, 257)
turna~turuna “Turna.” (DLTÇ, 210)
turna “Turna.” (DÇT, 158)

turo-nobaẏ **III/1451** Tel. W. <Rus. труба
Boru şeklinde tek gözlü dürbün.
-
turnabay “Tek dürbün.” (ATS, 186)
turnavay~tornovoy “Dürbün.” (DÇT, 158)

turpa **III/1463** Alt. <Rus. труба
Duman borusu.
-
turpa “Boru, baca.” (DK, 257)

turū **III/1452** Tel. <tur-ū
1. Ayakta durma, konum, ikamet yeri.
2. Büyükbaş hayvan için otlak, mera.
3. Vahşi hayvan sürüsü.
turuġ “Ayakta durma; durma ve kalma yeri.” (EDPT, 538)
turuk “Yaşam yeri, durak.” (EDPT, 538)
turaġ~turuġ “1. Konut, ev, ikamet yeri, durak yeri, göçebe konağı. 2. Sığınak, barınak.” (DTS, 622, 624)
turu~turlu “Hayvanların kaldığı yer, hayvan sürüsü.” (KRS, 89)

turŭjaçı **III/1455** Tel. *bk.* turŭşçı.
-
-

turŭjū **III/1455** Tel. <turŭş-ū
Kefalet, güvence, aracılık.
-
-

turūḷa- **III/1454** Tel. <turū+ḷa-
Belli bir yerde sürü ile yaşamak.
-
turla- “Otlamak, ot hayvan yemek.” (TAS, 119)
turla- “Belli bir yerde sürü ile yaşamak.” (DK, 257)

turūḷū **III/1454** Tel. <turū+ḷū
Yaşayacak yeri olan, otlağı olan.
Turūḷū kīk turūn taşḷadı. “Meşhur yerde sürü ile yaşayan geyikler otlaklarını bıraktılar.”
-
turlu “Park etme.” (ATS, 186)
turlu “Durak, park yeri.” (TAS, 119)

turŭm **III/1456** Tel. <tur-m
İnsan veya hayvanın ayakta durduğu zamanki boyu.
turum “Ayakta durma.” (EDPT, 549)
turum “Büyüyüp gelişmedeki uzunluk ölçüsü.” (DTS, 624)
turum “1. Taban, ayak. 2. Mesnet, dayanak.” (ATS, 186)

turŭmda- **III/1456** Tel. <turŭm+ḷa-
1. Ayakta dururken uzunluğu ölçmek.
2. Omuz üstünde suda yüzmek.
turumlā- “Boyunu, yüksekliğini ölçmek.” (EDPT, 551)
turumla- “Boyunu ya da yüksekliğini ölçmek.” (DTS, 624)
-

turŭmdū **III/1456** Tel. Uzun boylu, yüksek.
Sū turŭmdū. “Su omuzlara, boyuna kadar geliyor.”
-
turumdu “Sürekli, sabit.” (ATS, 186)
turumdu “Yüksek.” (TAS, 119)

turun **III/1452** Tel. Alt. Leb. Öksü, ucu yanmış odun parçası.
-
turun “1. Şarbon (hastalık). 2. Öksü.” (ATS, 186)

turundū **III/1454** Alt. Tel. Öksülü, ucu yanmış odun parçası olan.
-
-

turŭş **III/1455** Tel. <tur-ş[44]
1. Duruş.
2. Durak.
3. Durum, süreklilik.

[44] OSTN’de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

T

turuş "Durum, duruş, tavır." (EDPT, 554)
turuş "1. Durum. 2. Süreklilik." (ATS, 186)

turŭş- **III/1455** Tel. Leb. <tur-ş-
1. Birilerinin tarafını tutmak.
Meniŋ ūḷŭmnıŋ uçŭn turŭştŭm. "Ben oğlumun tarafını tuttum."
2. Kıymeti olmak.
Muŋa ijĭŋe turŭjardı udabas aḷırzıŋ. "Bak, sen şimdi yaptığın işlerin karşılığını alacaksın."; *İşteḥen kiji ḳursaḳḳa turŭjar.* "İşçi işi karşılığında yemek alıyor."; *Turuşpas* "Kıymetsiz"
turuş- "*tur-* fiilinin işteş şekli." (EDPT, 554)
turuş- "Karşı koymak, direnmek, tartışmak, çekişmek." (DTS, 625)
turuş- "Birlikte durmak, birbiri ardına durmak." (ATS, 186)
turuş- "Arka çıkmak." (TAS, 119)

turŭşçı **III/1455** Tel. <turŭş+çı
Biri için aracılık eden, birinin tarafını tutan.
turuşçı "Tartışmaya mücadeleye katılan, , kavgacı, rakip, hasım" (DTS, 625)
-

turŭştıḳ **III/1455** Tel. 1. Kıymeti olan, hak eden.
2. Dayanıklı, sert.
-
turuştık "Direniş, karşı durma." (ATS, 186)

tūs **III/1499** Tel. *krş.* tıġız
Tıkız, sıkı, yoğun,
Tūs sit "Sıkı elek" *Tūs yamġır* "İnce yağmur, çise yağmur"; *tūs ettī* "Eti sert olan."
-
-

tus I **III/1499** Alt. Tel. Kumd. Leb. Tuz.
Maḳa tus (Alt.), ıḷġıẏ tus (Tel.) "Kaya tuzu."; *Tus saḷdı* "Tuzladı." (Tel.)
tūz "Tuz." (EDPT, 571)
tuz "Tuz." (DTS, 629)
tus "Tuz." (ATS, 187)
tus "Tuz." (TAS, 119)
tuz "Tuz." (DK, 257)
tus "Tuz." (DÇT, 158)

tus II **III/1499** Alt. Tel. Leb. <Rus. тузъ
As, birli (iskambil kâğıtlarında).
-
-

tuspa- **III/1502** Kumd. Leb. Önlemek, durdurmak.
-
-

tuspaḳ **III/1502** Tub. <tuspa-ḳ
Çorap bağı.
-
tuspa "Çorap bağı." (KRS, 89)

tuspaŋ **III/1502** Leb. *bk.* tuspaḳ.

tuspū **III/1502** Kumd. *bk.* tuspaḳ.

tusta- **III/1501** Alt. Tel. <tus+ḷa-
Tuzlamak.
tuzla- "Tuzlamak, tuz dökmek." (EDPT, 576)
tuzla- "Tuzlamak, tuz dökmek." (DTS, 630)
tusta- "Tuzlamak." (TAS, 119)

tustaḷ- **III/1501** Alt. Tel. <tusḷa-l-, =tusḷan-
Tuzlanmak.
Tustaḷġan paḷıḳ "Tuzlanan balık."
tuzlan- "Tuzlanmak (sıklıkla edilgen)" (EDPT, 576)
tuzlan- "Tuzlanmak (sıklıkla edilgen)" (DTS, 630)
-

tustū **III/1501** Tel. Alt. <tus+ḷū
Tuzlu.
tūzluġ "Tuzlu." (EDPT, 570)
tuzluġ "Tuzlu." (DTS, 630)
tustu "Tuzlu." (DÇT, 158)

tuş **III/1508** Tel. Leb. Alt. 1. Karşı yer.
Üẏ tujŭnda "Evin karşısında." (Tel.); *Tuş poḷdı* "Karşılaştı, bir şeyler oldu."; *Mijiktĭŋ tujunda otturġandar.* "Sobanın karşısında oturuyorlardı." (Alt.); *Maḷım pedrep tuş poḷdım.* "Ben öküzümü ararken ona rastladım."
2. Durum, uygun durum.
Tuşta ūruẏt. "Her yerim ağrıyor."
3. Yabancı kişi.
Tuş kiji "İlk defa gördüğüm kişi, yabancı."
4. Zaman.

T

Oḷ tuşta "Bu zaman" (Tel.); *Mörüp turġan tujŭnda.* "Nişan aldığı zaman." (Alt.)

tūş "Eşit, eşitlik." (EDPT, 558)
tuş "1. Karşı, ters, aksi, karşı taraf; bilakis, tersine, yerine, karşılık olarak. 2. İkame, vekil, tazmin, bedel, öç." (DTS, 625)
tuş tėŋ "Eşit, denk." (DTS, 626)

tuş "1. Karşıt durumda. 2. Yönelim. 3. Zaman an." (ATS, 187)
tuş "Zaman, dönem." (TAS, 118)
tuş "An, zaman." (DK, 258)
tuş "Yaş, zaman, vakit, an." (DÇT, 158)

tuşman **III/1512** Tel. <Far. düşman
1. Düşman.
2. Yabancı.

-

tuşman "1. Yabancı. 2. Düşman." (ARSL, 715)

tuşta- **III/1510** Alt. Tel. Leb. =tuşla-
Görüşmek, karşılaşmak.
Yoḷında Ködön Pīdĭ tuştadı. "Yolda Ködön Bey ile karşılaştı." (Alt.); *Ēn yerde yürele ḳaḷıŋ yurtḳa tuştaġan.* "Sahradan geçerken o halkı kalabalık olan yere rastladı."

tuşlā- "Karşılaşmak." (EDPT, 565)
tuşla- "Kaşısında olmak, karşılaşmak." (DTS, 626)

tuşta- "Karşılaşmak." (ATS, 187)
tuşta- "1. Karşılaşmak, rastlaşmak. 2. Buluşmak." (TAS, 119)
tuşta- "Karşılaşmak, buluşmak, görüşmek." (DK, 258)
tuşta- "Karşılaşmak, rastlamak, buluşmak." (DÇT, 158)

tuştajū **III/1511** Tel. <tuştaş-ū
Görüşme.

-

tuştaju "Görüşme." (ATS, 187)

tuştaş- **III/1511** Alt. Tel. Tel. <tuş+ḷa-ş-
Görüşmek, buluşmak, karşılaşmak.

-

tuştaş- "Karşılaşmak, buluşmak." (ATS, 187)
tuştaş- "Karşılaşmak, buluşmak, görüşmek." (DK, 258)
tuştaş- "Karşılaşmak." (DLTÇ, 210)

tuştaş I **III/1511** Tel. <tuşta-ş
Karşılaşma, görüşme.

-

tuştaş "Karşılaşma, buluşma." (ATS, 187)
tuştaş "1. Karşılaşma. 2. Buluşma." (TAS, 119)
tuştaş "Karşılaşma, buluşma." (DLTÇ, 210)

tuştaş II **III/1511** Tel. <tuş+taş
Birbirinin karşısında olan, karşı tarafta olan.

-

-

tuştat- **III/1511** Tel. <tuşta-t-
Görüştürmek.

tuşlat- "Karşılaştırmak." (EDPT, 565
tuşlat- "Karşılaştırmak." (DTS, 626)

tuştat- "Karşılaşma imkânı vermek." (ATS, 187)
tuştat- "Karşılaştırmak, görüştürmek." (DK, 258)

tuştū **III/1511** Tel. <tuş+ḷū
Boyu, duruşu, endamı güzel olan.

-

-

tut- **III/1475** Alt. Tel. Leb. Tutmak, elinde tutmak.
Adımdı tut! "Atımı tut!" (Alt.); *Ḳaçḳan kijiniĭ tuttŭḷar.* "Kaçanı yakaladılar." (Alt.); *Yaẏzaŋa tuttŭḷar.* "Onu zaysan ilan ettiler." (Alt.); *Ḳuştardı tut!* "Tavukları tut!" (Tel.); *Şarġa tut!* "Bile, keskinleştir, sivrilt." (Alt.); *Oraza tuttı.* "Oruç tuttu." (Alt.); *Pojo tuttŭ.* "Dizginleri tuttu." (Tel.); *Yarġā tuttŭ.* "Mahkemeye gitti, mahkemeye başvurdu." (Tel.); *Yaba tutma!* "Sıkma!" (Tel.); *Pöle tut!* "Önünü kes!" (Tel.); *Çeden tuttŭ.* "Çevreledi." (Tel.); *Ūsḳa tuttŭ.* "Ağzına aldı." (Alt.); *Tük tuttı.* "Tutup çekti."; *Tüs yerge ebĭn tuttı.* "O düz yerde ev kurdu."; *Tudŭp aḷdı.* "Elinden aldı." (Alt.); *Tudŭp kördŭ.* "Dokundu." (Tel.)
2. Isırmak.
İt menĭ tuttŭ. "Köpek beni ısırdı."

tut- "Tutmak, kavramak, kapmak." (EDPT, 451)
tut- I "1. Tutmak, tutunmak. 2. Almak, ele geçirmek., yakalamak. 3. Avlamak,

T

tutmak. 4. Uymak, uygulamak, yerine getirmek, bir şeyi takip etmek. 5. Saklamak, korumak, muhafaza etmek. 6. Tutmak, sahip olmak. 7. İçermek." (DTS, 627)

tut- "1. Tutmak, yakalamak. 2. Yönetmek. 3. Almak. 4. Yer edinmek. 5. Çıkarmak." (ATS, 187)

tut- "Tutmak, yakalamak." (TAS, 119)

tut- "Tutmak, kavramak, yakalamak, ele geçirmek." (DK, 257)

tut-~tıt- "Tutmak, yakalamak." (DÇT, 158, 160)

tutḳa **III/1486** Alt. Tel. Leb. <tut-ḳa

Dirsek, kol, sap.

-

-

tutka "Kabza, tutak." (ATS, 187)

tutka "Sap, tutak." (TAS, 119)

tutḳuḷa- **III/1490** Tel. <tut-ḳuḷa-

Tüketmek, sarf etmek, harcatmak.

Tutḳuḷap ïdï. "O tüketti."

-

-

tutḳuş **III/1491** Alt. Tel. =tutḳuç

1. Kapza, sap, kulp; fırın vb.den sıcak tencereleri çıkarmada kullanılan sap.

2. Sıcak eşyaları tutmak için kullanılan bez parçası.

tutġūç "Kahvaltı (Gerçek manası *deri tedarik çantası* olabilir.)" (EDPT, 453)

tutġuç "Meze, atıştırmalık." (DTS, 628)

tutkuş "1. Sap. 2. Tencereyi ocaktan almak için kullanılan keçe ellikler." (ATS, 187)

tutkuş "Tutamaç, tutacak." (TAS, 119)

tutḳuşçı **III/1491** Tel. <tutḳuş+çı

Tutmayı seven, hırsızlığa meyilli.

-

tutkuşçı "Hırsız." (ARSL, 712)

tutmaş **III/1439** Kumd. Parmak genişliğinde hamurdan kesilen erişte.

tutmāç "Nişastalı bir çeşit yemek; erişte, makarna, tel şehriye vb." (EDPT, 457)

tutmaç "Tutmaç, nişastalı yiyecekler, makarna, erişte türü." (DTS, 628)

tutpaş "Erişte çorbası." (ATS, 187)

tutmaş "Hamur ve etten yapılmış bir tür yemek, tutmaç." (TAS, 119)

tutpaş "Erişte." (DK, 257)

tutpaş "Etli erişte, etli düğün yemeği." (DLTÇ, 210)

t'ıtpaş "Erişte." (DLTÇ, 215)

tutta- **III/1491** Tel. W. İhtiyaç içinde olmak.

-

-

tuttur- **III/1492** Tel. Alt. Leb. <tut-tur-

1. Tutturmak, kavratmak, yakalatmak.

Körmöskö tuttŭrdı. "Deli olmuştu." (Alt.); *Oŋ ḳoḷına tayaḳ tuttŭrŭp perdïler.* "Onlar onun sağ eline asa verdiler." (Tel.)

2. Teslim olmak.

Külükke tuttŭrba! "Kahramana teslim olma!"

tutdur-~tuttur- "Bir araya koydurmak, tutturmak, derlettirmek; tutmak; tutturmak; (bir öğretiyi) kabul ettirmek." (EUES, 764)

tuttır- "1. Tutturmak, yakalatmak. 2. Bir şeye uğramak, yakalanmak. 3. Birine ihanet etmek. 4. Ortaya çıkmak." (ATS, 187)

tuttur- "Almak, tutmak." (DÇT, 158)

tuttŭrüs- **III/1492** Tel. Emanet etmek, talimat vermek.

-

-

tuẏ **III/1423** Tel. Alt. Kumd. <tu-a

Kapalı.

Ḳuḷaḳ tuẏ tudŭn! "Kulaklarını kapat!"; *Tumauġun tuẏ tudŭn!* "Burnunu tıka!"

-

tuy "Tüm, hep." (ATS, 187)

tuy "Baştan başa, tamamen." (TAS, 120)

tuyağ **III/1435** Leb. Dolu, tam.

bk. tuyuḳ.

tuyana **III/1435** Tel. W. Bile bile, kasten.

-

-

tuẏġaḳ **III/1424** Leb. Toynak.

tuyaġ (*tunyāġ)~tuynak "Toynak." (EDPT, 568, 519, 569)

tuyaġ "Tırnak, toynak." (DTS, 620)

tuygak "Hayvan tırnağı, toynak." (ATS, 187)

tuygak "Hayvan tırnağı." (TAS, 120)

tuygak "Toynak." (DK, 257)

tuygak "Toynak." (DLTÇ, 209)

T

tuygak~tuymak~tıymak "Toynak." (DÇT, 157, 158, 159)

tuẏġaḳtığ **III/1424** Leb. Toynaklı.
bk. tuẏġaḳtū.

tuẏġaḳtū **III/1424** Tel. *tuẏġaḳtū aẏ* "Şubat ayı."

-

tuygaktu "Tırnaklı; *mec.* geyik." (ATS, 187)
tuygaktıh "Toynaklı." (DK, 257)
tuygaktu~tuygaktıg "Toynaklı." (DLTÇ, 209)

tuẏḷa- **III/1425** Tel. Leb. 1. Acıdan kıvrılmak.
2. Şahlanmak (at için).

-

tuyla- "(At için) sıçramak." (ATS, 187)
tuyla- "Çırpınmak, ayakla vurmak, vurmaya başlamak." (DÇT, 158)

tuyuḳ **III/1436** Alt. Tel. Leb. 1. Kapanmış, her taraftan korunan, gizli.
Tuyuḳ paş "Şirden, kalın bağırsak." (Alt.); *tuyuḳ üẏ* "Gizli oda." (Alt.); *tuyuḳ kiji* "Suskun insan." (Alt.); *tuyuḳ söz* "Anlaşılmayan ve altında başka bir mana olan söz." (Tel.); *tuyuḳ paḷū* "Kan çıbanı." (Tel.)
2. Tam, tamamen, bütün.
Tuyuḳ tüleẏ "Tamamen sağır."; *Eŋmegen tuyuḳ ḳaẏḳadı.* "Yaşlı kadın çok şaşırdı." (Alt.); *Maḷdıŋ sōgŭk sındırbaẏ tuyuḳ pıjırdı.* "Sığırın kemiklerini ayırmadan bütün bir şekilde pişirdi."; *tuyuḳ ḳara saḳaḷdū* "Kalın siyah sakalı olan adam."
3. Kapalı yer, engel, set, insanın içi.
Tuyuḳḳa "Sır, gizlice, içinde, kendi kendine."; *Tuyuḳḳa aẏtḳıḷap-yat.* "Onun yüzüne karşı küfür ediyor."; *Tuyuḳḳa aŋdadı.*"Gizlice avlandı."; *Tuyuḳḳa uḳ!* "Kulaklarınla dinle!"; *Tuyuḳḳa mörgüẏn dep tūġa çıḳtı.* "Tek başına dua etmek için dağa çıktı."

tuyuk "Kapalı, cimri (eli sıkı)" (EDPT, 568)
tuyuḳ "1. Kapalı. 2. (Hava için) bulutlu. 3. (İnsan için) mutsuz, kasvetli." (DTS, 620)
tuyuk 1. Her taraftan kapalı. 2. Gizlice. 3. *gr., tuyuk tabış* Ünsüz, konsonant; *tuyuk tabıştıŋ kojuları* Ünsüz türemesi." (ATS, 188)
tuyuk "Yekpare, bütün, parçalanmamış." (TAS, 120)
tuyuk içege "Kör bağırsak." (TAS, 120)
tuyık~tuyuk "Tıkanmış, kapanmış." (DÇT, 157)

tuyuḳta- **III/1437** Alt. Tel. Leb. 1. Kapatmak, bent çekmek, çevrelemek, dört bir yandan kapatmak.
Tuyuḳtap aẏttı. "Gizli konuştu."; *Aŋ terezīn tuyuḳtap soẏdı.* "Geyiğin derisini tamamen soydu."
2. Kabızlıktan eziyet çekmek.

-

tuyukta- "Duvarla çevirmek, geçilmez kılmak." (ATS, 188)
tuyukta- "Dört bir yanı çitle çevirmek." (TAS, 120)

tuyuḳtan- **III/1437** Alt. Tel. Leb. 1. Kapanmak, kapanmış olmak, gizemli olmak, cevap vermemek.
2. Kabızlıktan eziyet çekmek.
3. Durmak.

-

tuyuktan- "Çıkışsız durumda olmak, konuşmak için gerekli sözleri bulamamak." (ATS, 188)

tuyuḳtandır- **III/1438** Tel. Mahcup etmek, cevapsız bırakmak, susturmak.

-

tuyuktandır- "Bir durum veya olayın içinden çıkılmaz hissettirmek." (ARSL, 705)

tuza **III/1503** Alt. Tel. Leb. <Moğ.
Yarar, fayda.
Tuzazı yoḳ "Yararsız."; *Tuza tappadım.* "Benim faydam yoktu."; *Anaŋ tuza köp çıḳtı.* "Bunun çok faydası vardı."; *Tuza kördŭm.* "Benim faydam vardı."; *Tuza yettĭrer.* "Bu yarar sağlar. "; *Tuza poḷmadı.* "Fayda yoktu."; *Yaman kiji yūda tuza tegen.* "Kötü kişi en azından savaşta faydalı olur, derler. (atasözü)"

tusū (?tusō) "Yarar, fayda, kazanç." (EDPT, 554)
tusu "Fayda, yarar." (DTS, 625)
tuza "Yarar, fayda." (ATS, 188)
tuza "Yarar, fayda." (TAS, 120)

T

tuza- **III/1504** Leb. <tus+a-
Tuzlamak.
tuza- "Tuzlamak." (EDPT, 573)
tuza- "Tuzlamak." (DTS, 630)
tuza- "Tuzlamak." (ATS, 188)

tuzaḳ **III/1504** Tel. Alt. İlmik, ilmikli kapan, tuzak.
tuzak "Tuzak, kapan." (EDPT, 573)
tuzaġ~tuzaḳ "Tuzak, ilmikli kapan." (DTS, 630)
tuzak "Tuzak, kapan." (ATS, 188)
tuzak "Örümcek ağı." (TAS, 120)
tuzak "Tuzak, kapan." (DLTÇ, 209)

tuzaḳta- **III/1505** Tel. Alt. <tuzaḳ+ḷa-
Yakalamak (kuş, balık).
tuzaklamak "Tuzak kurma." (EUES, 768)
duzaġda- "Tuzak kurmak." (GSATA, 417)

tuzaḷığ **III/1506** Leb. Yararlı.
bk. tuzaḷū.

tuzaḷū **III/1506** Alt. Tel. Yararlı, faydalı.
tusulug "Faydalı, yararlı." (EDPT, 555)
tusuġluġ~tusuluġ "Faydalı, yararlı." (DTS, 625)
tuzalu~tuzalıg "Yararlı, faydalı." (DLTÇ, 209)
tuzalu "Faydalı, yararlı." (ARS, 127)

tuzuḷ- **III/1506** Tel. =tozuḷ
Bitmek, sonlanmak.
-
-

tū- **III/1527** Alt. Tel. Leb. Düğümlemek, düğüm yapmak, örmek, ağ örmek.
Pḷatḳa tūdŭ. "Örtüyü düğümledi." (Alt.); *Kümüş ḳayırçaḳtıŋ içĭnde tūgen pḷat poḷdı.* "Gümüş kutunun içinde düğümlenmiş örtü vardı." (Alt.); *Torḳo pḷatḳa onçozın tūp aḷdı.* "Her şeyi ipek örtünün içine düğümledi."
tüg- "Bağlamak (ilmik), düğümlemek (ip); kaşları çatmak." (EDPT, 477)
tüg- "Düğümlemek, bağlamak, düğüm atmak." (DTS, 630)
tüy-~tū- "Bağlamak; (ağ, çorap) örmek. *tüy-* Kaşlarını çatmak." (ATS, 191)
tū- "1. Düğümlemek. 2. Örmek." (TAS, 121)

tübe- **III/1597** Tel. Kumd. <tüp+e-
Sefalet içinde yaşamak.
-
tübe- "Sefil olmak, sefalet içinde yaşamak." (ATS, 188)

tübek **III/1597** Tel. Kumd. <tübe-k
Bela, dert.
Tübekke tüştŭ. "Belaya düştü."
-
tübek "Sefalet." (ATS, 188)
tübek "Bela, kaza." (TAS, 120)

tübel- **III/1598** Tel. <tübe-l-
Belaya, derde düşmek, sefalete düşmek.
-
-

tüde- **III/1574** Tel. <tüt-e-
Duman çıkarmak, tütmek.
tütē- "Duman ya da buhar çıkarmak." (EDPT, 452)
tüdünde- "Duman çıkarmak." (ATS, 188)
tüde- "Tütmek." (TAS, 120)

tüdek **III/1574** Tel. <tüde-k
Duman.
tütek "Duman ya da buhar gibi şeyler; püskürtme, boru, tüp." (EDPT, 455)
tütek "Çaydanlığın burnu." (DTS, 637)
tüdek "1. Nefes darlığı, boğazdaki spazma. 2. Kötü, iyi olmayan." (ATS, 188)
tüdek "Baca." (DK, 258)
tüdek "Çadırdaki baca." (DLTÇ, 210)

tüdektū **III/1574** Tel. <tüdek+lū
Dumanlı.
-
-

tüdet- **III/1574** Tel. <tüde-t-
Duman çıkartmak.
tütet- "Duman çıkartmak, dumana boğmak (delikteki bir hayvanı)." (EDPT, 452)
-

tüdö- **III/1574** Alt. Leb. *bk.* tüde.

tüdök **III/1574** Alt. Leb. *bk.* tüdek.

tüdöktū **III/1574** Alt. *bk.* tüdektū.

tüdöt- **III/1574** Alt. *bk.* tüdet.

tügen **III/1535** Leb. 1. Tümüyle. 2. Tamamlama, bitirme.
-
-

T

tügen- **III/1535** Tel. <tüge-n-
Bitmek.
Oḷ çaḳta çaḳ tügener. "O zaman dünyanın sonu gelecek." (Tel.); *Toy̆ tozıḷdı tügenĭp pardı.* "Toy dağılıp bitti." (Alt.)
tüken- "Tükenmek, bitmek." (EDPT, 484)
tüken- "Tükenmek, bitmek." (DTS, 638)
tügen- "Tükenmek, bitmek." (ATS, 188)
tügen- "Tükenmek, bitmek." (TAS, 120)

tügeẏ **III/1534** Leb. *bk.* tüŋeẏ.

tügeze **III/1538** Tel. =tügede
Tamamen, bütün.
Pu aÿḷdı onçozın tüḥeze yürdŭm. "Bütün köyün içinden geçtim."; *Yoġoḷtḳon nemelerĭmdĭ onçozın tüḥeze taptım.* "Kaybettiğim bütün her şeyimi buldum."
tüketī "Tamamen, bütünüyle." (EDPT, 479)
tüketi "Tamamen, bütünüyle." (DTS, 632)
tügeze "Bütünüyle, hepsi." (ATS, 188)
tügeze "1. Hep, bütün, tüm. 2. Herkes." (TAS, 120)

tügönök **III/1539** Tub. Leb. Aralık ayı.
-
tügönök "Aralık ayı." (DK, 258)
tögönök "Ocak ayı." (DLTÇ, 208)

tügözŭn- **III/1539** Alt. Sonlanmak.
-
-

tüḥes- **III/1538** Tel. Bitirmek.
On ekki yajım tügesken. "On iki sene yaşadım."
tüket- (tükēt-) "Tüketmek, bitirmek." (EDPT, 479)
tüket- "1. Tamamlamak, bitirmek, son vermek. 2 .Tüketmek." (DTS, 632)
tüges- "Tüketmek, bitirmek, tasfiye etmek." (ATS, 188)

tüḥezĭm **III/1538** Tel. tüḥes-m
Bitme, tamamlanma.
-
-

tüḥezĭmdū **III/1538** Tel. <tüḥezĭm+lū
Sonu olan her şey.
-
-

tüḥezĭn- **III/1538** Tel. <tüḥes-n-
Bitmek, sonlanmak.
-
-

tüḥön- **III/1539** Alt. *bk.* tügen-.

tüḥös- **III/1539** Alt. Bitirmek.
Onçozın tüḥözŭp öltŭrdŭ. "Herkesi öldürdü."
bk. tüḥes-.

tüje- **III/1593** Tel. Tub. Leb. Rüya görmek.
Tüş tüjedĭm. "Rüya gördüm." (Tel.); *Meŋ abam ḳān poḷtır maḷımnı çā sürtŭr anı tüjep turbadım.* "Benim babam handır, düşmanım hayvanlarımı çaldı, bunları rüyamda gördüğüm için kalktım." (Leb.)
tüşe- "Rüya görmek." (EDPT, 561)
tüşe- "Rüya görmek." (DTS, 636)
tüjen- "Uykusunda görmek, rüya görmek." (ATS, 188)
tüje- "Düş görmek." (TAS, 120)

tüjel- I **III/1593** Tel. <tüje-l-
Rüyada görünmek.
Tüş tüjeldĭ. "Ben rüyamda gördüm."
-
tüjel- "Rüya görmek." (ARSL, 716)

tüjel- II **III/1593** Tel. Kumd. Uğraşmak, özen göstermek, üstüne düşmek.
-
-

tüjelçek **III/1593** Tel. <tüjel-çek
Özen gösteren, üstüne düşen.
-
-

tüjet- **III/1593** Tel. <tüje-t-
Rüyada göstermek.
-
-

tüjö- **III/1593** Alt. *bk.* tüje-.

tüjöl- **III/1594** Alt. *bk.* tüjel-.

tüjön- **III/1593** Alt. <tüjö-n-
Rüyada görmek.
Ḳandī kijiler aḷarıŋar tep tüjönüp körŭḥör! "Rüyanızda, nasıl biriyle evleneceğinizi görünüz!" (P.d.V.I, 9)
-

T

tüjen- "Uykusunda görmek, rüya görmek." (ATS, 188)
tüjen- "Rüyada görmek." (DÇT, 159)

tüjöt- **III/1594** Alt. *bk.* tüjet-.

tüjŭgŭn- **III/1594** Leb. <tüjŭk-n-
Sakinleşmek.
-
-

tüjŭgŭndŭr- **III/1594** Leb. <tüşŭgŭn-dir-
Sakinleştirmek.
-
-

tüjŭm **III/1594** Alt. Tel. <tüş-m
Hasat, bolluk.
Arış tüjŭm poḷdı. "İyi çavdar hasadı vardı."
-
tüjüm "Ürün; gelir, kâr." (ATS, 188)
tüjüm "Ürün, mahsul." (TAS, 120)

tüjŭmdū **III/1595** Tel. Alt. <tüjŭm+dū
Bol, bereketli, verimli.
Ḳuzuḳ tüjŭmdū yıḷ "Çam fıstığı hasadının bol olduğu sene."; *tüjŭmdū aş* "Verimli, bereketli tahıl."
-
tüjümdü "Kârlı, gelirli."(ATS, 188)
tüjümdü "Verimli, bereketli." (TAS, 120)

tüjük- **III/1594** Tel. Alt. Kumd.
Leb. <tüş-
Sesi çıkmaz olmak, söz dinlemek; kendi ile ilgili mütevazı bir şekilde düşünmek.
-
-

tüjümet **III/1595** Tel. Eğlenceli, samimi, dürüst, sadık, vefalı.
-
Tüjümet "Mantıklı, akıllı (*erkek ismi)"* (ATS, 261)

tüjünük **III/1594** Tel. W. Sabırlı, tahammüllü.
-
-

tüjür- **III/1594** Alt. Tel. Leb. <tüj-r-
Düşürmek, inmek, inmeye yardım etmek.
Pāzı tüjŭr! "Fiyatı düşür!"; *Yarġa tüjŭrdŭ.* "Onu mahkemeye verdi." (Tel.); *Menĭ yamanġa tüjŭrerḥe perbeḥĭn!* "Kötü işlere girmeme izin verme!"; *Sarı Ḳān attaŋ öböḥöndŭ ḳoḷdıḳtap tüjŭret.* "Sarı Kan yaşlı adama attan inmesi için yardım etti." (Tel.)
tüşür- "Düşürmek, indirmek." (EDPT, 566)
tüşür- "Düşürmek, indirmek." (DTS, 637)
tüjür- "1. Salmak, çıkarmak, aşağı indirmek. 2. Kaybetmek." (ATS, 188)
tüjür- "İndirmek." (TAS, 120)
tüjür- "Düşürmek, vurmak." (DÇT, 159)

tük **III/1530** Alt. Leb. 1. Tüy.
Attıŋ tüḥŭ "Kısa at tüyü."
2. İnsan vücudundaki tüyler.
ḳoḷtŭḳ tügŭ "Koltuk altı tüyü." (Tel.)
3. Kuş tüyü.
tū~tüg "Vücuttaki tüy." (EDPT, 433, 476)
tüg "Tüy, kıl." (DTS, 630)
tük "(Beden, yün, ipek için) kıl, tüy." (ATS, 188)
tük "Tüy." (TAS, 120)
tük "Tüy, yün." (DK, 258)
tük "Yün." (DÇT, 159)

tükte- **III/1533** Tel. <tük+le-
Tüylerini ayırmak.
Oḷ yerdĭŋ aŋın men sā tüktep aẏdaẏn. "Ben sana bu ülkenin vahşi kuşlarının tüyünü söylerim." (Tel.)
-
-

tükten- **III/1533** Tel. <tükte-n-
Tüğle kaplanmak.
-
tükten- "Kıllarla, tüylerle kaplanmak." (ATS, 188)

tüktön- **III/1533** Alt. *bk.* tükten-.

tüktŭ **III/1534** Leb. *bk.* tüktū.

tüktū **III/1534** Alt. Tel. Saçları, tüyleri uzamış.
Aḷtın tüktŭ ḳuş "Altın tüyleri olan kuş."
-
tüktü "Tüylü." (ATS, 188)
tüktü kamak "Kaş." (TAS, 120)
tüktū "Tüylü, yünlü." (DÇT, 159)

tükür- **III/1531** Leb. Tel. Alt. Tükürmek.
Ḳan tükürmek "Kan tükürmek, eziyet

T

çekmek.” (Tel.)

-

tükür- “Tükürmek.” (ATS, 188)
tükür- “Tükürmek.” (TAS, 120)
tükür- “Tükürmek.” (DÇT, 159)

tükürük **III/1532** Alt. Tel. Leb. <tükür-k
Tükürük.

-

tükürük “Tükürük.” (ATS, 188)
tükrük “Tükürük.” (TAS, 121)
tükürük “Tükürük.” (DK, 258)

tül- **III/1567** Alt. Tel. Pişirmek, haşlamak.
Paḷdardıŋ ettĭ tülŭp aḷdı. “Çocukların etini pişirdi.”

-

tül- “Haşlamak.” (ATS, 189)

tūl- **III/1567** Alt. Tel. Leb. =tügül-
Düğümlenmek, bağlanmak, örülmek.
Tamaġım tūldŭ. “Boğazım düğümlendi, konuşamadım, endişelendim.”

tügül- “*edilgen* Düğümlenmek, bağlanmak.” (EDPT, 481)
tügül- “*edilgen* Düğümlenmek, bağlanmak.” (DTS, 631)
tūl-~tüyül- “1. Bağlanmak, (ağ vb.) bağlı olmak. 2. Kısılmak, sıkışmak.” (ATS, 190,191)

tüle- **III/1567** Tel. Tüy dökmek, tüyleri dökülmek.

-

tüle- “(Kuş ve hayvanlar için) tüy dökmek.” (ATS, 189)
tüle- “Tüy dökmek.” (TAS, 121)

tūle- **III/1567** Tel. Leb. 1. Alevlenmek, parlamak, birden alevlenmek, çırpınmak, debelenmek.
2. (Ateş) çıtırdamak. (Böcek) ses çıkarmak, cır cır etmek.

-

tūle- “(Ateş için) çatırdamak.” (ATS, 190)

tülēk **III/1568** Leb. Yanan.

-

-

tülenti **III/1569** Tel. *krş.* tüle
Yılan derisi, yılanın soyulmuş tam derisi.

-

tülepti[45] “1. Tüy dökmek sırasında dökülmüş tüy. 2. Yılanın attığı deri.” (ATS, 189)

tūlet- **III/1569** Tel. <tüle-t-
Ateşe odun atmak, alevleri güçlendirmek.

-

tūlet- “Odunları ateşe koymak, ateşi büyütmek.” (ATS, 190)

tüleẏ **III/1568** Tel. Deli, salak, aptal; sağır

telū ~ tėlve “Deli, çılgın.” (EDPT, 491, 493)
tėlü~tėlve “Deli, aptal, salak.” (DTS, 584)
tüley[46] “Sık, gür.” (ATS, 189)
tüley “Sağır.” (TAS, 188)

tülgö **III/1570** Leb. *bk.* tülkü.

tülgönök **III/1570** Leb. <tülgö+nek
bk. tülküçek.

-

tülkünek “Yabani bir kuş türü.” (ATS, 189)

tülkūr **III/1570** Alt. <Moğ.
Anahtar.

-

tülkür~tülkūr “Anahtar.” (ATS, 189)

tülkü **III/1570** Alt. Tel. Tub. Tilki.

tilkū “Tilki.” (EDPT, 498)
tilki~tilkü~tülki “Tilki.” (DTS, 594, 595, 632)
tülkü “1. Tilki. 2. *mec.* Kurnaz, sinsi.” (ATS, 189)
tülkü “Tilki.” (TAS, 121)
tülge~tülgi~tülke~tülkö “Tilki.” (DK, 258)
tilgü~tülgü~tülkü “Tilki.” (DÇT, 155, 159)

tülküçek **III/1570** Tel. <tülkü+çek
Küçük tilki.

-

tülgüçek~tülküçek “Küçük tilki.” (DK, 258)
tülgünek~tülgünök~tülkünek “Küçük tilki.” (DÇT, 159)

[45] Bu madde ORS’de *tülenti* şeklindedir.

[46] ORS’de anlam “sağır” şeklindedir.

T

tülö- **III/1569** Alt. Leb. *bk.* tüle-

tūlt- **III/1571** Alt. Tel. <tūl-t-
Sıkı bağlamak.
Paḷanı tūltpe! "Çocuğu sıkı bağlama!"
-
-

tülū **III/1569** Alt. Tel. <tüle-ü
Tüy dökme.
-
tüleğ "Tüy dökme (ilkbaharda hayvanlar için)" (KRS, 92)

tūlū **III/1570** Tel. Umutsuzluk.
-
-

tülūlū **III/1570** Alt. <tülö+lū
Tüy döken.
-
-

tüm- **III/1602** Tel. *Kös tümdŭ* "Göz kırptı."
-
-

tüme- **III/1602** Tel. Tedirgin olmak, endişeli olmak, isyan etmek.
Ḳaḷıḳ tümep-yat."Halk isyan ediyor."
bk. tüẏme-.

tümek **III/1602** Tel. Bela, talihsizlik, zulüm, eziyet, kavga.
bk. tübek**.

tümen **III/1602** Tel. On bin, çok fazla.
Köp tümen, tüm tümen, tüp tümen "Sayısız, çok sayıda." (Tel.)
tümen "On bin; sayısız, çok sayıda." (EDPT, 507)
tümen "On bin; sayısız, çok sayıda." (DTS, 632)
tümen "Çok sayıda, sayılamaz sayı, çokluk." (ATS, 189)

tümēn **III/1602** Tel. <tüme-gen
İsyan.
bk. tüẏmen.

tümön **III/1603** Alt. *bk.* tümen.

tün **III/1548** Alt. Tel. Leb. Gece.
Tün ortozı "Gecenin yarısı." (Tel.); *orto tün* "Gece yarısı." (Tel.); *Tün ḳara yış* "Gece gibi karanlık." (Alt.); *pir kün pir tün* "Bir tam gün (yirmi dört saat)." (Alt.)
tün "Gece." (EDPT, 513)
tün "Gece." (DTS, 633)
tün "Gece." (ATS, 189)
tün "Gece." (TAS, 121)
tün "Gece." (DK, 258)
tün "Gece." (DÇT, 159)

tūn **III/1548** Alt. Tel. Leb. Düğüm, örgü işi.
tügün "Düğüm." (EDPT, 484)
tügün "Düğüm." (DTS, 631)
tūn~ tüyün "Düğüm." (ATS, 190,191)
tüyün "Düğüm." (DLTÇ, 211)

tūn- **III/1548** Alt. Tel. Leb. Düğüm yapmak.
tügün- "(Kendi için) bir şeyleri bağlamak, düğümlemek." (EDPT, 485)
tügün- "(Kendi için) bir şeyleri bağlamak, düğümlemek." (DTS, 631)
tūn-~tüyün- "Düğümle bağlanmak." (ATS, 190,191)

tūncek **III/1555** Leb. *bk.* tūnçek.

tūnçek **III/1555** Tel. <tūn+çek
Düğüm, ilmik.
-
tūnçek~tüyünçek "Düğüm, bağ." (ATS, 190, 191)
tüyünçek "Bohça." (TAS, 122)

tūnçök **III/1555** Alt. *bk.* tūnçek.

tūnde- **III/1554** Tel. <tūn+le-
Düğüm yapmak.
-
-

tüner- **III/1551** Tel. <tün+er-
Kararmak.
tüner- "Kararmak, karanlık olmak." (EDPT, 524)
tüner- "Kararmak, karanlık olmak." (DTS, 633)
tüner- "Uzaktan görünmek, bir anda görünmek." (ATS, 189)

tünerĭk **III/1551** Tel. 1. Karamsar, karanlık, karanlık.
Seniŋ yüzüŋ nērek tünerĭk? "Yüzün neden böyle karamsar?"; *tünerĭk yer* "cehennem".
2. Anne karnı.
tünerig "Koyu, kara, karanlık." (EDPT, 525)

T

tünerig "1. Koyu, kapanık. 2. Karanlık. 3. *mec.* Mezar, kabir." (DTS, 633)
tünerik "Karanlık, sis." (ATS, 189)

tüneriktet- **III/1551** Tel. <tünerik+le-t-
Karartmak.
-
-

tünnük **III/1553** Kumd. *bk.* tūnŭk

tūntŭ **III/1554** Tel. <tūn-tŭ
bk. tūn.
-
-

tünū **III/1553** Tel. <tünö-ū
Tavukların üstüne tünediği sırık.
tūnek "Hapishane, karanlık yer." (EDPT, 519)
tünek "Zindan, cezaevi." (DTS, 633)
tünek "(Koyun veya kuşların) geceleme yeri, tünek." (ATS, 189)
tünü "Tünek." (ATS, 189)
tünü "Tünek." (TAS, 121)

tūnŭk **III/1553** Alt. Tel. Leb. Baca.
Aẏdırda Uḷuḷūġa pis-pĭle tört tūnŭk poḷġon. "O zamanlar bizimle birlikte Ulalu'da dört tane baca vardı."
tügūnük "Baca." (EDPT, 485)
tügnük "Baca." (DTS, 631)
tünük "Avlu (işleme yeri)." (ATS, 189)
tünük "Baca." (TAS, 121)
tündük "Baca." (DK, 258)
tünnük "1. Baca. 2. Baca kapağı." (DK, 258)
tündük "Baca." (DÇT, 159)

tüŋ **III/1541** Tel. 1. Çift.
2. Uygun olan, çift oluşturan, benzer.
3. Kıyaslama, benzerlik, doğruluk.
bk. teŋ**.

tüŋde- **III/1546** Tel. <tüŋ+le-
Mesel ile konuşmak, hikmetli konuşmak.
Aḷarġa sözūn neme tüŋdep köp aẏdıp-yat. "Onlara çok hikmetli sözler söylüyor."
-
tüŋde- "Karşılaştırmak, kıyaslamak, mukayese etmek, benzetmek, eşitlemek." (ATS, 189)

tüŋdeş **III/1546** Tel. <tüŋ+deş, =teŋdeş
Benzer, çift.
teŋeş "Yaşıt, akran." (EDPT, 526)
tėneşi "Denk, eş, eşit, benzer; uygun, oranlı." (DTS, 585)
-

tüŋdū **III/1546** Tel. <tüŋ+lū
Çift olan.
-
-

tüŋeẏ **III/1541** Tel. <tüŋ+eẏ
Eşit, denk, benzer, çift.
Tüŋeẏ çar "Bir çift öküz"
-
tüŋey "1. Aynı, aynı çeşit, benzer. 2. Tamam. *Tüŋey le ol kelbes* Tamam, o gelmiyor." (ATS, 189)
tüŋey "Benzeyen aynı." (TAS, 121)
tōy~tuney~tüney~tüŋey"Aynı, eş, denk." (DK, 256, 257)
tüŋey "Aynı, benzer, denk, çift." (DÇT, 159)

tüŋeẏle- **III/1542** Tel. <tüŋeẏ+le-
Çiftlemek.
-
tüŋeyle- "1. Karşılaştırmak. 2. Çift olmak." (ATS, 189)
tüŋeyle- "Çiftlemek." (DK, 258)

tüŋeẏleş **III/1542** Tel. <tüŋeẏle-ş
Çift oluşturan iki şey.
-
tüŋeyleş "Karşılaştırma." (ATS, 189)

tüŋeẏleş- **III/1542** Tel. <tüŋeẏle-ş-
Çift oluşturmak, çifter çifter gitmek.
-
tüŋeyleş- "Kendi aralarında karşılaştırma yapmak." (ATS, 189)
tüŋeyleş- "Çift oluşturmak, çifter çifter gitmek." (DK, 258)

tüŋkül **III/1545** Alt. Boğuk yankı.
-
-

tüŋküldö- **III/1545** Alt. <tüŋkül+le-
Boğuk bir şekilde yankılanmak.
-
tüŋkülde- "Boğuk bir ses çıkarmak; tıklamak." (ARSL, 721)

tüŋküldöt- **III/1545** Alt. <tüŋküldö-t-
Boğuk ses çıkarmak.
-

T

tüŋküldet- "Boğuk bir ses çıkartmak; tıklatmak." (ARSL, 721)

tüŋöẏ **III/1542** Alt. *bk.* tüŋeẏ.

tüŋöẏlö- **III/1542** Alt. *bk.* tüŋeẏle-.

tüŋöẏlöş **III/1542** Alt. *bk.* tüŋeẏleş.

tüŋöẏlöş- **III/1542** Alt. *bk.* tüŋeẏleş-.

tüŋür **III/1543** Alt. Şaman tefi.
Tüŋür ēzi "Şaman ruhu"
-
tüŋür "Tef (şamanın kullandığı)." (ATS, 189)
tüŋür "Tef. Şamanın kullandığı tef." (TAS, 121)
tüŋür "Şaman tefi." (DÇT, 159)

tüŋüre- **III/1543** Tel. <tüŋür+e-
Ses çıkarmak, tıngırdamak.
-
tüŋüre- "Tıngırdamak." (ARSL, 721)

tüŋüret- **III/1543** Tel. <tüŋüre-t-
Tıngırtı sesi çıkarmak (tef ile).
-
tüŋüret- "Tıngırdatmak." (ARSL, 721)

tüŋürö- **III/1543** Alt. *bk.* tüŋüre-.

tüŋüröt- **III/1543** Alt. *bk.* tüŋüret-.

tüp I **III/1595** Alt. Tel. Leb. Tub. 1. Temel, dip.
Tübŭ yoḳ "Dipsiz." (Alt.); *Aḷtaẏ sınnıŋ tübŭndö* "Altay'ın eteklerinde." (Alt.); *Eŋ tübŭnde* "Nihayet." (Tel.)
2. Tür, köken.
tūb "Bitki ya da ağaç kökü; (yapı) temel, (deniz) dip; (insan) soy, köken." (EDPT, 434)
tüp "1. Dip, aşağı alt, taban; etek. 2. Kök, köken. 3. Temel, esas, öz, ana. 4. Soy, asıl, nesep." (DTS, 634)
tüp "Aşağı, dip. 2. Kök, taban." (ATS, 189)
tüp "Dip." (TAS, 121)
tüp "Dip." (DK, 258)
ďüv "Dip, taban." (DÇT, 117)
tüp "1. Dip, temel. 2. Köken, asıl." (DÇT, 159)

tüp II **III/1595** Tel. *Tü-* ile başlayan sıfatları pekiştiren hece.
tüp "Pekiştirme hecesi." (EUES, 773)
-

tüpcük **III/1597** Tub. <tüp+çik
Ağaç kütüğü.
-
-

tüptū **III/1597** Alt. Tel. Dibi olan, dipli.
tüblüg "Dipli, köklü." (EDPT, 439)
tüplüg "Dipli, temelli, köklü. 2. Soyu, nesli olan." (DTS, 634)
tüptü "Temeli, kökü olan." (ATS, 189)

tür- **III/1556** Alt. Tel. Dürmek, bükmek, kolları sıvamak, katlamak, (etek için) kaldırmak.
Erdĭn türdŭ. "Dudaklarını büktü." (Alt.); *Emegen türḥen terenĭ tapḳan.* "Yaşlı kadın dürülmüş deriyi buldu." (Tel.); *Yeŋĭndi tür!* "Kollarını sıva!" (Alt.)
tür- "Dürmek (kolları sıvamak vb.)." (EDPT, 530)
tür- "Dürmek, paketlemek, sarmak, katlamak." (DTS, 635)
tür- "Dürmek, katlamak, bükmek, kıvırmak, sıvamak." (ATS, 189)
tür- "Dürmek, tomarlamak." (TAS, 121)
tür- "(İp, halat vb. için) dürmek, sarmak, dolamak." (DK, 258)
tür- "Çözmek, açmak, sökmek, yıkmak." (DÇT, 159)

tür I **III/1555** Tel. Alt. Kuşların uçarken çıkardığı ses.
Tür edip uçŭb-īdĭ. "Kuş pır diye uçtu."; *Bödüne tür-bere uçub-īyet* "Bıldırcın pır pır uçuyor." (Tel.)
-
-

tür II **III/1555** Alt. Tel. 1. Dış görünüş, renk.
2. Görüntü, tür.
Ne tür? "Hangi türden?"
3. Kumaşın üstündeki resimler, dikilmiş süsler, derinin üstündeki benekler.
-
tür "Motif, resim." (TAS, 121)

tūr **III/1555** Leb. Kumd. *bk.* tüŋür.

türbö **III/1566** Leb. *bk.* türme.

türçe **III/1564** Tel. 1. Hemen, derhâl, o an.
Türçele "Şimdi."
2. Yakın zamanda, neredeyse.
Türçe poḷzo sūğa tüjer ede. "O, az kal-

T

sın suya düşecekti."; *Toḳta türçe!* "Biraz bekle!"

-

türçe "Hemen, çabuk. 2. Biraz." (ATS, 189)
türçe "Hızlı, acele." (TAS, 121)

türçö **III/1565** Alt. *bk.* türçe.

türe- **III/1556** Tel. <tür+e-
Sefalet içinde yaşamak, ihtiyacı olmak.

-

türe- "Batmak, iflas etmek." (ATS, 190)
türe- "İhtiyaç duymak, muhtaç olmak." (DÇT, 159)

türel- **III/1556** Tel. <türe-l-
İflas etmek, fakirleşmek, bölünmek (mülk).

-

türel "Batmak, batmış, iflas etmiş olmak." (ATS, 190)

türet- **III/1556** Tel. <türe-t-
İflas ettirmek.

-

türet- "İflas ettirmek." (ATS, 190)

türḥede- **III/1562** Tel. <türgen+le-
Hızlı koşmak, hızlı akmak.

-

türgende- "Acele etmek." (ATS, 190)

türḥek **III/1562** Tel. <tür-gek
1. Rulo şeklinde olan bir şey, yumak.
2. Can çekişme.

türgēk "Sürekli dürme." (EDPT, 544)
türgek "Düğüm." (DTS, 635)
türgek "Makara." (ATS, 190)

türḥekşĭ- **III/1562** Tel. <türḥek+şi-
Ağrıdan kıvrılmak, ateş içinde yanmak.
Ūrūm tudŭp kelḥende türḥekşĭp-yadım. "Hastalandığımda ağrıdan kıvranıyordum."

-

-

türḥekte- **III/1562** Tel. <türḥek+le-
Bükmek katlamak.

-

türgekte- "Kangala sarmak." (ATS, 190)

türḥektū̄ **III/1562** Tel. <türḥek+lū̄
1. Bükülmüş.
2. Hasta yatağında yatan.

-

türgektü "Kangala sarılmış." (ATS, 190)

türḥen **III/1562** Tel. Acele, aceleci, hızlı koşan, hızlı.
Türḥen yürgen tüşte yeder. "Hızlı koşan öğleye (öğle yemeğine) yetişir (atasözü)."

türgen "Kurye, ulak." (EUES, 775)
türgen "Başarılı, hızlı, süratli, acele, acil." (ATS, 190)
türgen "Çabuk, hızlı, aceleci; aceleyle, hızlı." (DK, 259)
türgen "Aceleci, hızlı; acele ile, hızlı." (DÇT, 159)

türḥeze **III/1562** Tel. Tamamı, hepsi.

-

-

türḥödö- **III/1563** Alt. *bk.* türḥede.

türḥök **III/1563** Alt. *bk.* türḥek.

türḥökşū̄- **III/1563** Alt. *bk.* türḥekşĭ.

türḥöktö- **III/1563** Alt. *bk.* türḥekte-.

türḥöktū̄ **III/1563** Alt. *bk.* türḥektū̄.

türḥön **III/1563** Alt. *bk.* türḥen.

türḥū̄ş **III/1563** Tel. =tirgeüş
Destek, dayak.

-

-

türḥū̄şte- **III/1563** Tel. <türḥū̄ş+le-
Desteklemek.

-

türküşte- "Desteklemek." (ATS, 190)

türle- **III/1563** Tel. <tür+le-
1. Dış görünümü değiştirmek.
2. Desen yapmak, desen dikmek.

-

türle- "Uçmak, uçuşmak." (ATS, 190)
türle- "Nakış yapmak, motif işlemek." (TAS, 121)

türlen- **III/1563** Tel. <türle-n-
1. Kendi dünyasını değiştirmek.
2. Desenlerle kaplanmak.

-

türlen- "Farklı desen ve renklere sahip olmak." (DK, 259)

türlö- **III/1563** Alt. Nakış işlemek, toplamak, çitmek.
bk. türle-.

türlön- **III/1563** Alt. =türlen-

Dış görünüşü değişmek.
Şėşek türlöndŭ. "Çiçek açılmak üzere (8. gün)"; *Bay şėşekteỳ türlöndŭ.* "Çiçek gibi rengârenk giyindi."
bk. türlen-.

türlū **III/1563** Tel. Alt. <tür+lū
1. Resimli, motifli.
2. Dış görünümü olan.
Bir türlū "Aynı olan"
3. Farklı, türlü.
Ēr türlū "Her türlü."

-

türlü "Motifli, nakışlı." (TAS, 121)
türlü "Türlü, çeşitli." (DÇT, 159)

türme **III/1566** Tel. <Rus. тюрьма
Hapishane, zindan.

-

türme "Hapishane." (ATS, 191)

türmele- **III/1566** Tel. <türme+le-
Tutuklamak, hapishaneye atmak.

-

türmölö- "Hapse atmak." (DÇT, 159)

türmeşte- **III/1566** Tel. Sessiz adımlarla gitmek.

-

-

türmö **III/1566** Alt. *bk.* türme.

türmüş **III/1567** Alt. Tırmık.
bk. tırmūş.

türsün **III/1565** Tel. Alt. *krş.* tür.
1. Dış görünüm, görüntü, yüz.
Türsŭnŭ yaŋıs "Görünüş olarak aynı olan."
2. Tarz, üslup. (Tel.)

-

türsun "Dış, görünüş." (KRS, 93)

türsŭndeş **III/1565** Tel. <türsŭn+deş
Benzer.

-

türsundeş "Dış görünüş olarak benzer." (KRS, 93)

türt- **III/1564** Alt. Tel. Leb. Dürtmek, itmek.

türt- "Ovmak, sürtmek, yağ vb. sürmek" (EDPT, 535)
türt- "Ovmak, sürtmek." (DTS, 635)
türt- "Dürtmek, itmek." (ATS, 190)
türt- "Dürtmek, itmek." (TAS, 121)

türtül- **III/1564** Alt. Tel. <türt-l-
Dürtülmek, itilmek.

türtül- "*türt-* fiilinin edilgen şekli." (EDPT, 536)
türtül- "*türt-* fiilinin edilgen şekli." (DTS, 633)
türtül- "Çarpışmak." (ATS, 190)
türtül- "Çarpışmak." (TAS, 121)

türū **III/1557** Alt. Tel. Canlı.
Türūnde "Hayatta iken."; *Anı türūge aldı.* "Onu canlı olarak aldı."
bk. tirig.

türŭl- **III/1558** Alt. Tel. Leb. <tür-l-
1. Dürülmek, bükülmek.
2. Helezon şeklinde hareket etmek (su). (Tel.)

türül- "Dürülmek, katlanmak." (EDPT, 548)
türül- "Dürülmek, katlanmak." (DTS, 635)
türül- "Katlanmak, dürülmek, (yen, etek için) sıvamak." (ATS, 190)

türült- **III/1558** Tel. <türŭl-t-
Helezon şeklinde hareket ettirmek (su).
Saḷkın tüjŭre sū türŭltŭp ḳudaỳdıŋ yüzŭne sū çaçḳan. "(İnsan) rüzgâr ve suyu öfkelendirip Tanrı'nın yüzüne su saçtı." (P.d.V.I, 159,26)

-

-

tüs **III/1576** Alt. Tel. Leb. Düz, pürüzsüz; adil.
Tüs aġaş "Düz ağaç." (Alt.)

tüz "Düz, düzey, eşit." (EDPT, 571)
tüz "1. Düz, dengeli. 2. Denk, eşit. 3. *mec.* Doğru, gerçek." (DTS, 638)
tüs "1. Düz, dümdüz. 2. Yapılı. 3. Düşey." (ATS, 190)
tūs "Düz, doğru." (ATS, 190)
tüs "Düz." (TAS, 121)

tūs **III/1578** Alt. Leb. Tel. Huş ağacı kabuğundan yapılmış kutu.
bk. tos.

-

tūs "Akağaç kabuğundan yapılan kutu." (TAS, 122)

tüş- **III/1587** Alt. Tel. 1. Düşmek.
Pu yerde ḳar ḳaḷıŋ tüjedĭbe? "Buraya çok kar yağıyor mu?" (Tel.); *Suġa tüştŭ.*

"O suya düştü." (Alt.); *Eske tüştŭ.* "Ben hatırladım."; *Pāzı tüştŭ.* "Fiyatı düştü." (Alt.)
2. Bir yerden inmek, inmek.
Attaŋ tüş! "Attan in!";(Tel.); *Pīk tūdaŋ tüşken soŋ* "Yüce dağdan indiğinde." (Tel.); *Tuman tüşkön* "Sis çöktü." (Alt.)
3. Bir şeye veya yere düşmek, bir yerlere girmek.
Yamanġa tüştŭ. "Kötü yollara düştü, sinirlendi." (Tel.); *Kreske tüşkön.* "Vaftiz oldu." (Alt.); *Ol kijē tüştŭ.* "O adamın evinde kaldı." (Tel.); *Üyḥö tüştŭ.* "Eve girdi."; *Kelinçekke tüştŭ.* "Günah işledi." (Tel.); *Yarġa tüştŭ.* "Mahkemelik oldu." (Tel.); *Purūġa tüştŭ.* "Borçlandı." (Tel.); *Yükkö tüştŭ.* "Kefil oldu." (Alt.); *Saġışḳa tüştŭ.* "Kendine geldi." (Tel.); *Meçetke tüjeẏn.* "Evlenmek istiyorum." (Tel.)

tüş- "Bir yere yerleşmek; (hayvan, bisiklet vb.den) inmek; tekaüt etmek, çekilmek; (istemsiz olarak) düşmek." (EDPT, 560)
tüş- "1. Düşmek, yere düşmek. 2. İnmek, alçalmak. 3. Durmak, duraklamak. 4. Düşmek, çökmek, zayıflamak. 5. (Tortu için) çökmek. 6. Ortaya çıkmak." (DTS, 636)

tüş- "1. İnmek, düşmek, geçmek. 2. (Hareketin aniden yapıldığını gösteren yardımcı fiil); *tura düş-* olmak, bulunmak." (ATS, 190)
tüş- "İnmek." (TAS, 121)
düş-~tüs-~tüş-"Düşmek." (DK, 208)
tūş- "İnmek, alçalmak." (DK, 259)
tüş- "İnmek, alçalmak, düşmek, attan inmek." (DLTÇ, 211)
tüş- "Düşmek, inmek, attan inmek." (DÇT, 159)

tüş I **III/1586** Alt. Tel. Öğlen; güney.
Orto tüş "Tam öğlen zamanı." (Alt.); *tüş yanı* "Güney." (Tel.)

tüş "Seyahat esnasında mola. (Mola genellikle gün ortasında verildiği için bu kelime öğlen anlamını da karşılamıştır." (EDPT, 559)
tüş "1. Öğle vakti. 2. Duraklama yeri, öğle sıcağında verilen mola." (DTS, 636)

tüş "Öğlen, öğlen vakti, gün yarısı; gün, güneş." (ATS, 190)
tüş "Öğle vakti, öğleyin." (TAS, 121)
tüş "1. Öğle vakti. 2. Düş, hayal." (DK, 259)
tüş "Öğle vakti." (DÇT, 159)

tüş II **III/1587** Alt. Tel. Düş, rüya.
Tüş kördŭm. "Rüya gördüm." (Alt.); *Tüştö kördŭ.* "Rüyasında gördü." (Alt.)

tūş "Düş, rüya." (EDPT, 559)
tüş "Düş, rüya." (DTS, 636)

tüş "Düş, rüya." (ATS, 190)
tüş "Düş, rüya." (TAS, 121)
tüş "Düş, rüya." (DÇT, 159)
tüş "1. Öğle vakti. 2. Düş, hayal." (DK, 259)

tüşküle- **III/1591** Kumd. <tüş+ki+le-
Öğlen dinlenmek için yolda mola vermek.

-

-

tüşkün **III/1591** Tel. <tüş-kün
1.Yenilmiş, düşmüş.
2. Dayanak, destek, görev.

tüşgün "Düşmüş, düşkün, zayıf, meyilli." (EDPT, 563)
tüşkün "Geven bitkisi." (DTS, 636)

tüşkün "Çam kozalağının içindeki çekirdek; *tüşkün kuzuk* yere düşen ve baharda toplanan kolazaklar." (ATS, 190)
tüşkün kuzuk "Dalından yere düşmüş çam fıstığı kozalağı." (TAS, 121)
tüşkün "Ceset, leş; kışın yere düşen sedir kozalağı." (DLTÇ, 211)

tüşteḥĭ **III/1592** Tel. <tüş+te+gi
Öğlen, öğlen vakti.

-

tüştegi "Gündüz." (TAS, 121)
tüşte~tüştü "Gündüz." (DÇT, 159)

tüştŭk **III/1592** Alt. Tel. Leb. <tüş+lik
1. Öğlene ait olan, güney.
2. Öğlen; güney.
Tüştŭk yer "Öğleye kadarlık yol."; *tüştŭk yanı* "Güney taraf."; *kün tüştŭgŭ* "Güney."

tüşlük ōdi "Mola vakti." (EDPT, 564)
tüşlük ödi "Mola, mola için durma." (DTS, 637)

tüştük "1. Öğlen. 2. Güney." (ATS, 190)

T

tüştük "Güney." (TAS, 121)
tüştük "Güney." (DÇT, 159)

tüẏme- III/1529 Tel. W. Endişelenmek, karışıklık içinde olmak.
-
tüyme- "Endişelenmek, kargaşaya girmek." (ATS, 190)

tüẏmen III/1529 Tel. İsyan, düzensizlik, karışıklık, endişe.
-
tüymen~tüymēn "1. Düzensizlik. 2. Endişe, telaş, heyecan, kargaşa." (ATS, 190)
tüymen "Ayaklanma, isyan, karışıklık." (TAS, 122)

tüẏmen- III/1529 Kumd. *bk.* tüẏme-.
-
tüymen- "Endişelenmek, kargaşaya girmek." (ATS, 190)

tüẏmendir- III/1529 Kumd. Endişe yapmak.
-
tüymendir- "Düzensizliğe, endişeye neden olmak." (ATS, 191)

tüẏmeş- III/1530 Tel. Birlikte heyecanlanmak.
-
tüymeş- "Birlikte heyecanlanmak." (ATS, 190)

tüẏmü- III/1530 Tel. W. *bk.* tüẏme-.

tüze- III/1581 Tel. <tüz+e-
Düzleştirmek.
-
tüze- "Düzeltmek, eşitlemek." (ATS, 191)

tüzedĭr- III/1583 Tel. <tüze-dir-
Düzleştirmek.
-
tüzettr- "Düzleştirmek." (KRS, 91)

tüzem III/1583 Tel. <tüze-m
Düz, pürüzsüz.
Mā pudepke tüzem urŭp per! "Bana taşmayacak şekilde bir put tahıl dök!"
-
tüzem "1. Düz (arazi için). 2. Düz yer." (ARSL, 717)

tüzet- III/1582 Tel. <tüze-t-
Düzleştirmek, aynı seviyeye getirmek.
-
tüzet- "Düzelttirmek, eşit hâle getirmek." (ATS, 191)
tüzet- "Düzeltmek, düzleştirmek." (TAS, 122)
tüzet- "1. Eşitlemek, düzlemek. 2. Aralarını bulmak, barıştırmak." (DK, 258)

tüzetkiş III/1582 Tel. <tüzet-kiş
Kılavuz, cetvel, çizgi çekmeye yarayan alet.
-
-

tüzö- III/1583 Alt. Leb. *bk.* tüze-.

tüzöt- III/1583 Alt. *bk.* tüzet-.

tüzŭnük III/1584 Tel. W. <tözünüg (?)
Sabırlı, tahammüllü.
-
-

Ū, U

ū I **I/1591** Tel. 1. Büyük balık ağı.
Ū tarttı. "Ağ kurdu."
2. Samur avlamak için kullanılan ağ.
3. Vahşi hayvan ağı.
4. Üstüne keçe serilmiş çadır çatısı.

āġ "Ağ." (EDPT, 75)
aġ "Kapan, tuzak." (DTS, 17)

ū "(Balık veya hayvan için) ağ." (ATS, 195)
ū "Balık veya küçük av hayvanlarını yakalamada kullanılan ağ." (DK, 263)

ū II **I/1591** Tel. Alt. Zehir.
---
aġū "Zehir." (EDPT, 78)
aġu "1. Zehir, ağı 2. Zehirlilik, zehirli." (DTS, 25, 26)

ō "Zehir." (ATS, 140)

u- **I/1591** Tel. Çok yaşlı olmak, yaşlanmak.

-

-

ū uẏbaş **I/1591** Tel. Hep birlikte.

-

-

uaḳ **I/1591** Tel. Kumd. Dulavrat otu.
bk. ubaḳ.

uaḷaḳ **I/1591** Kumd. Açık mavi.

-

-

ubaḳ **I/1782** Alt. Dulavratotu, pıtrak.

-
---
ubak~uak "Dulavrat otu." (ATS, 190)
uak "Dulavrat otu." (TAS, 122)
ılbak "Dulavrat otu." (DLTÇ, 227)

uca **I/1734** Leb. *bk.* uça.

uca- **I/1734** Leb. *bk.* uça-

ucaḷa- **I/1735** Leb. *bk.* uçala-.

ucaḷan- **I/1735** Leb. *bk.* uçalan-.

ucuḳ **I/1735** Leb. *bk.* uçuḳ.

ucun **I/1736** Leb. *bk.* uçun.

ucur **I/1736** Leb. *bk.* uçur.

ucur- **I/1736** Leb. *bk.* uçur-.

uç **I/1719** Alt. Tel. Leb. 1. Sivri uç.
Pıçaḳtıŋ uçü "Bıçağın sivri ucu." (Tel.).
2. Uç, ön tarafın ucu, başlangıç.
Uçḳa yettre, uçüna yettre "Sonuna kadar." (Tel.); *Uçḳa yettre çīdīm.* "Ben sonuna kadar yazdım." (Tel.); *uçunaŋ* "Baştan" (Tel.); *Eŋ uçünda* "En başta." (Tel.).

ūç~ūc "Uç, uç nokta, son." (EDPT, 17)
uç "1. Son, uç. 2. Kanat." (DTS, 639)
---
uç "Uç, son, nihayet." (ATS, 190)
uç "Uç, kenar." (TAS, 122)
uç "Uç, son." (DÇT, 162)

uç- **I/1720** Alt. Tel. Leb. Uçmak.
Uçüp per. "Uçup git." (Tel.); *Uçüp kel.* "Uçup gel." (Tel.); *Uçüp çıḳ.* "Yükseğe uç." (Tel.); *Uçüp ī.* "Uçmaya devam et." (Tel.); *Ḳuşḳaçaḳ uçüb īdī.* "Kuşlar uzağa uçtu." (Alt.); *Uçar ḳuş* "Kuşlar." (Tel.); *Uçar ḳuştıŋ uyazı par.* "Kuşların yuvası var." (Tel.); *Paḷa ḳuş uçat, ḳonor aġaçın tappaẏt.* "Genç kuş uçuyor fakat konacak yer bulamıyor." (Tel.)
---
uç- "1. (Temel anlam olarak) (Kuş) uçmak. 2. *mec.* Yaşlı saygın biri için ölmek. 2. *mec.* Çok hızlı gitmek; gözden kaybolmak; aniden yerinden fırlamak; renk solmak." (EDPT, 19)
uç- "1. Uçmak. 2. Gözden kaybolmak, yok olmak, ayrılmak. 3. Ölmek, can vermek." (DTS, 640)
---
uç- "Uçmak." (ATS, 191; TAS, 122)
uç-~üç- "Uçmak." (DK, 263, 264)
uç-~uş- "Uçmak." (DLTÇ, 218)
uç-~üç- "Uçmak, hızlı hareket etmek." (DÇT, 162, 163)

uça **I/1721** Alt. Tel. (İnsanlarda ve hayvanlarda) arka taraf, sağrı kemiği, sırt.
Eski Türklerde hayvanın sırt tarafı değerli bir yemekti. Onu değerli misafir-

lere ve hanlara ikram ederlerdi. Bütün Sibirya höyüklerinde hayvanların sırt kemikleri var, onları mezarlara ölüler için yemek olarak koyarlardı. Buradan görebiliriz ki bu yemek tüm eski Türklerde saygın yemek olarak kabul edilirdi. Altaylar nişan zamanı koyunun kavrulmuş sırt tarafını ikram ederler ve bu merasimin ismi de "Uça"dır.
2. Avcının vurduğu fakat henüz derisini soyamadan ona rastlayan birine verdiği vahşi kuş eti. (Eğer hayvanın eti yenilecek durumda değilse o zaman derisini de alır.) (Alt.)

uçā~ucā "(İnsan ve hayvan için) bel, sağrı, kuyruk sokumu." (EDPT, 20)
uça "Kuyruk sokumu." (DTS, 640)

uça "1. Sırt; yan. 2. Hayvanların arka bölümünün eti, kuyruk sokumu." (ATS, 191)
uça "Kalça." (TAS, 122)
uça "Sırt, arka." (DÇT, 162)
uja "Sırt, arka." (DLTÇ, 216)

uça- **I/1721** Tel. <uç+a-
Sivriltmek, bilemek.

-

uça- "1. (Kalemi) sivriltmek, açmak. 2. (Yen için) eklemek." (ATS, 191)
uça- "Bir şeyin ucunu sivriltmek, keskinleştirmek." (TAS, 191)

uçaḷa- **I/1723** Tel. Alt. <uça+ḷa-
1. Birine sırtını dönmek.
2. Avcıdan "uça" almak.

-

-

uçaḷan- **I/1723** Tel. Alt. <uçaḷa-n-
Sırtüstü yatmak, birilerine sırtını dönmek.

-

uçalan- "Sırt üstü, yan yatmak." (ATS, 191)

uçar **I/1723** Tel.W. <uç-r
Çağlayan, şelale.

uçar "Uçan, kanatlı." (EDPT, 29)

uçar "Şelale." (ATS, 191)
uçar su "Şelale." (TAS, 122)

uçḳaş- **I/1730** Tel. Alt. <uça+?
At üstünde arkada oturan biriyle birlikte gitmek, at üstünde birinin arkasına binmek.

Mā uçḳajıp ottur! "Benim arkama bin!" (Tel.); *Uçḳajıp pardıḷar.* "Tek at üstünde gittiler." (Tel.).

-

uçkaş- "Bir binek hayvanına birlikte oturmak, atlının ardına binmek, oturmak." (ATS, 191)
uçkaş- "İki kişi bir ata binmek." (TAS, 122)

uçḳaştır- **I/1730** Tel. Alt. <uçḳaş-tır-
Birilerini arkasına oturtmak, bindirmek.
Ūḷŭmdŭ uçḳaştırıp aḷdım. "Ben oğlumu arkama bindirdim."

-

uçkaştır- "Kendi atının arkasına bindirmek." (ATS, 191)
uşkaştır- "Birini arkasına bindirmek." (DÇT, 162)

uçḳur **I/1730** Tel. Alt. <uç-ḳur
Hızlı uçan.

-

uçkur "Hızlı uçma yeteneği olan." (ATS, 191)
uçkur "Hızlı uçan." (TAS, 122)

uçuḳ **I/1724** Tel. Alt. İp, sicim, tel, kiriş.

-

uçuk "İpler, teller." (ATS, 191)
utık "Bağ, sicim." (ATS, 194)
uçuk "İp." (TAS, 123)
uçuk "İp, urgan." (DK, 263)
uçuk "İp, iplik." (DLTÇ, 218)
uçuk "Kiriş, tendon." (DÇT, 162)

uçŭn **I/1725** Tel. Alt. <uç+n
1. İçin, -den dolayı, bu nedenle (ilgi hâli ekiyle).
Meniŋ uçŭn "Benim için", *anıŋ uçŭn* "Bu yüzden"; *Paẏramnıŋ uçŭn keldĭm.* "Bayram için geldim."; *Sudŭŋ uçŭn turdŭḳ.* "Biz nehir yüzünden durduk."; *Kreske tüşpeḥen kijiler neniŋ uçun purūḷū poḷıp yarıḳḳa kirbes?* "Neden vaftiz olmayanlar günahkâr olacak ve cennete gidemeyecek?" (P.d.V.I; 139, 33); *Onça aẏmaḳtardıŋ kilinçikteri uçŭn teŋeredeŋ yerḥe tüşken.* "O, yer yüzündeki bütün halkların günahları için gökyüzünden yeryüzüne indi." (P.d.V.I; 139,22)
2. Eğer *uçŭn* sıfat-fiilden sonra gelirse, o zamanın çünkü anlamını verir.
Aḷdırtḳan uçŭn keldĭ. "O geldi, çün-

kü onu çağırdılar.” *Teŋere Ḳannıŋ aẏbıḷaġanı uçŭn keldĭ.* “O geldi, çünkü bunu Teŋere-Han emretti.”; *Yaŋısta İsustu körör uçŭn emes, Lazardı dā körörgö keldiler.* “Onlar sadece İsa’yı görmek için değil, aynı zamanda Lazar’ı da görmek için geldiler.” (Tel. Miss.)

üçün “Türkçenin ilkel dönemine ait dört çekim edatından biri. İsimlerden sonra *çünkü, -in uğruna, için* anlamında kullanılır. (EDPT, 28)
uçun~üçün “*çekim edatı* 1. İçin, uğruna. 2. Sebebiyle.” (DTS, 640, 659)

uçun “İçin, bundan dolayı, bu nedenle.” (ATS, 191)
uçun “İçin.” (TAS, 122)
uçun~uşun “*edat* İçin.” (DK, 263)
uçun~üçün “*edat* İçin.” (DÇT, 162, 163)

uçur **I/1726** Tel. Alt. Kumd. Anlam, içerik; hikâye, anlatı; açıklama, araştırma. *Anıŋ uçurŭ ne poḷor?* “Bunun anlamı nedir?”; *Uçurŭ yoḳ.* “Bu açıklanamaz.”; *Söstŭŋ uçurŭ* “Sözün anlamı.”; *Paḷanıŋ uçurŭn parıp pujuḷar surap uġŭġar!* “Gidin ve çocuk hakkında bilgi edinin!”; *Subbot künde ūrū yazarġa uçurŭ par-ba?* “Cumartesi günleri hastaları iyileştirmek mümkün mü?” (Matth. 12,10 Miss.); *Aş çaçḳan kijē tüŋdep aẏtḳan söstŭŋ uçurŭn uġŭġar!* “Siz şimdi ekin ekenlerle ilgili anlatıları dinleyin!” (Miss.); *Ḳadıttū kijiniŋ uçurŭ andī poḷza, kiji aḷbaġanı yaḳşı.* “Bir kocanın eşine karşı yükümlülükleri buysa, o zaman evlenmemek daha iyidir.” (Tel. Miss.); *Sudaŋ kiji kanīp tūḷattan-dır, anıŋ uçurŭn mā aẏdıp per?* “Bir insan nasıl sudan doğabilir? Bunu bana anlat bakayım.” (P.d.V.I, 139,20) *Uçurŭna çıḳpaẏ.* “Bunun açıklaması yok.”

-

uçur “1. Anlam, içerik. 2. An, fırsat.” (ATS, 191)
uçur “1. Anlam. 2. İçerik.” (TAS, 122)
uçur “Bahane, sebep, gereksinim.” (DÇT, 162)

uçur- **I/1727** Alt. Tel. <uç-r-
Uçurmak.
İki ḳuştū uçŭrdŭ. “Her iki kuşu da bıraktı.”; *Saḷḳın piçiktĭ uçurdŭ.* “Rüzgâr mektubu uçurdu.”

uçur- “Uçurmak.” (EDPT, 30)
uçur- “1. Uçurmak, uçuşa geçirmek. 2. Göndermek, salıvermek, devirmek, yıkmak.” (DTS, 640)

uçur- “Uçurmak.” (ATS, 191)
uçur- “Uçurmak.” (DK, 263)
uçur- “Uçurmak.” (DÇT, 162)

uçura- **I/1727** Tel. Karşılamak, karşılaşmak.

uçra- “Karşılaşmak, buluşmak.” (DTS, 640)

uçura- “Karşılaşmak, rastlamak.” (ATS, 192)
uçura- “Karşılaşmak.” (TAS, 122)

uçuraş **I/1727** Tel. Tesadüf, rastlantı, görüşme.

-

uçuraş “Kaşılaşma, birbiriyle karşılaşan.” (ATS, 192)
uçuraş “Karşılaşma.” (TAS, 122)

uçuraş- **I/1727** Tel. <uçura-ş-
Karşılaşmak, görüşmek.

utruş- “Birbirinin karşında olmak, birbiriyle karşılaşmak.” (EDPT, 69)
utruş- “Karşılaşmak.” (DTS, 656)

uçuraş- “Birbiriyle karşılaşmak.” (ATS, 192)

uçurḷa- **I/1726** Tel. <uçur+ḷa-
Açıklamak, anlatmak.

-

uçurla- “Açıklamak.” (ATS, 192)
uçurla- “Yanıtlamak, cevap vermek.” (DÇT, 162)

uçurḷaş **I/1728** Tel. <uçurḷa-ş
Anlamdaş, eş anlamlı.

-

uçurlaş “İçerik olarak aynı.” (ATS, 192)

uçurḷaş- **I/1728** Tel. <uçurḷa-ş-
Birbirine açıklamak.

-

uçurlaş- “Birlikte açıklamak.” (ATS, 192)

uçurḷat- **I/1728** Tel. <uçur+ḷa-t-
Anlattırmak.

-

-

uçurḷū **I/1726** Tel. <uçur+ḷū
Anlamlı, önemli; uygun, gerekli.
Kesarġa ḳaḷan saḷarġa uçurḷū-ba yoḳ-

pa? "Kesar'a haraç vermek doğru mudur, değil midir?" (Matth. 22,17 Miss.); *Anı öltrerge uçurlū!* "Onu öldürmek gerekir!", *Mındī uçurlū sös uḳpadım.* "Ben böyle anlamlı söz duymadım."

-

uçurlu "Anlamlı, yasal." (ATS, 192)[1]
uçurlu "1. Bahanesi olan. 2. Hakkı olan, âdil. 3. -dan ötürü, bu sebepten. 4. Gerek, lazım." (DÇT, 162)

uçŭş **I/1729** Tel.Alt. <uç-ş
Uçuş, uçma.
Ḳarçıġanıŋ uçŭjŭnaŋ, ḳaḷabastıŋ pazığınaŋ "Şahini uçuşundan, akıllı insanı yürüyüşünden tanırsın." (P.d.V.I, 1,3)

-

uçuş "Uçuş, uçma." (ATS, 192)
uçuş "Uçuş." (TAS, 123)

uda- **I/1710** Tel. Alt. Duraksamak, beklemek.
Udabaẏ, udabas "Hemen, en kısa zamanda"; *Udabaẏ kelgen* "Geç olmadan döndü."; *Aẏdıp udadı.* "Konuşmaya devam etti." (Tel.)

-

uda- "1. Yavaşlatmak, ağır davranmak, acele etmemek. 2. Devam etmek." (ATS, 192)

udān **I/1711** Tel. Alt. Leb. =udaġan
Devamlı; geç, yavaş yavaş.
Udān poḷboẏ "Kısa bir süre içinde, çok yakında, çok geçmeden."

-

udagan "1. Devamlı. 2. Önceki, eski, önce." (ATS, 192)
udagan "Eskimiş." (TAS, 123)

udāndaġı **I/1711** Alt. <udān+da+ġı
Geç olan, uzun zaman sonra olacak bir şey.

-

-

udāndū **I/1711** Alt. <udān+dū
Uzun süren, duraklayarak, aralıklı.

-

-

udra **I/1715** Tel. 1. Karşı tarafta olan, karşılama.
Adazı ūḷın körüp udra çıḳtı. "Baba oğlunu gördüğünde onu karşılamak için çıktı." (Tel.).
2. Muhalefet eden, aykırı, aksi.
bk. udura**.

udūçı **I/1715** Tel. <ut-ū+çı
Kazanan, galip gelen.

-

-

uduḳ **I/1712** Tel. Aptal, geri zekâlı, kafası karışık, geveze, boş konuşan.
utūn "Kötü, fena, edepsiz, ahlaksız." (EDPT, 60)
udun~utun~ūtun "Ahlaksız, kötü, kaba, terbiyesiz." (DTS, 642, 656)

-

uḍ'uḳtat- **I/1635** Alt. <uyuḳta-t-
Uyutmak.

-

uyuktat- Uyutmak." (ATS, 196)
uktas- "Uyutmak." (TAS, 123)

uduḷ- **I/1715** Tel. Geri zekâlı olmak, akıllı olmamak.

-

-

uduḷt- **I/1715** Tel. <uduḷ-t-
Geri zekâlı yapmak, birilerinin aklını almak.

-

-

udun- **I/1713** Tel. Boş konuşmak.

-

-

udur **I/1713** Tel. Leb. 1. Karşı tarafta olan, karşısında.
Turā udur "Evin karşısında." (Tel.); *Erlik Maŋdı-Şirē udur keldĭ, Maŋdı-Şirēnĭ otpıḷa soḳḳon, ḳaçırġan.* "Erlik Mandı-Şire'nin karşısına çıktı, ateşle onu vurdu ve kovdu." (P.d.V.I; 163,35); *Udur aẏtpa maŋa!* "Bana karşı gelme!"; *Aẏlġa kelgende udur çıḳtım.* "O çadıra vardığında ben onu karşılamak için çıktım." (Tel.).
2. Ne kadar…o kadar, ne zaman… o zaman. (Tel.)
Udur men aḳ keldĭm udur aḷar d'ediler. "Ne kadar getirdiysem o kadar da yedi-

[1] ATS'de bu madde *uçurlu-* "anlamı olmak, yasal olmak" şeklinde yanlış yazılmıştır.

ler.”
utrū “Karşı, karşısında, karşıt, aykırı, ters.” (EDPT, 64)
utru “1. Karşısında, doğru, düz. 2. *çekim edatı* Karşı.” (DTS, 655)
udur “udur todür ‘Birbirine karşıt.” (ATS, 192)

udura **I/1714** Alt. Leb. Karşı taraf, karşılama.
-
udura “Karşıt; ters, karşıdan gelen.” (ATS, 192)
udura “1. Karşıdan gelen. 2. Karşı karşıya.” (TAS, 123)
udura “Karşısına, karşılık olarak, karşı, tersine.” (DÇT, 160)
udura “-e doğru, herhangi bir şeye karşı.” (DK, 261)

uduraş- **I/1714** Tel. <udur+a-ş-, =udurlaş-
Karşılaşmak.
utruş- “Birbirinin karşında olmak, birbiriyle karşılaşmak.” (EDPT, 69)
utruş- “Karşılaşmak.” (DTS, 656)
udurlaş- “1. Birbirine karşı isyan etmek. 2. Direnmek, karşı koymak.” (ATS, 192)
udur- Karşılaşmak.” (DLTÇ, 216)
udur- “Karşılaşmak.” (DÇT, 160)

udurḷa- **I/1714** Tel. <udur+ḷa-
Birinin karşısına durmak, birine karşı olmak, birini karşılamak.
-
udurla- “1. Karşılaşmak. 2. Birine karşı hareket etmek.” (ATS, 192)

udurḷaş- **I/1714** Tel. <udur+ḷa-ş-
Karşılaşmak; karşılıklı saldırıya hazır olmak, savaş zamanı karşı karşıya gelmek, birbirine saldırmak.
Yoḷda udurḷaştı-biz. “Biz yolda karşılaştık.” (Tel.); *Udurḷajıp çıġıp yadıḷar.* “Onlar birbirlerine saldırdılar.”
-
udurlaş- “1. Birbirine karşı isyan etmek. 2. Direnmek, karşı koymak.” (ATS, 192)

uduru **I/1714** Alt. *bk.* udura.

uġacı **I/1617** Leb. *bk.* uġaçı.

uġaçı **I/1617** Tel. <uḳ-a+çı
1. Dinleyici.
2. İtaatkâr, dikkatli.
-
ugaçı “Dinleyici.” (ATS, 192)
ugaçı “Dinleyici.” (TAS, 123)

uġla- **I/1622** Leb. Kumd. Ağlamak.
ıġla- “Ağlamak.” (EDPT, 85)
ıġla- “Ağlamak.” (DTS, 232)
ıyla- “Ağlamak.” (ATS, 88)
iyla- “Ağlamak.” (TAS, 42)
ugla-~ıgla- “Ağlamak.” (DLTÇ, 215)

uġḷaba **I/1623** Leb. <Rus. оглобля
Araba oku.
bk. uḷama**.

uġḷaş- **I/1622** Leb. <uġḷa-ş-
Ağlaşmak, birlikte ağlamak.
ıġlaş-~yıġlaş- “Ağlaşmak.” (EDPT, 86, 903)
ıġlaş- “Ağlaşmak.” (DTS, 232,)
ıylaş- “Ağlaşmak.” (DÇT, 168)

uġḷat- **I/1622** Leb. Kumd. <uġla-t-
Ağlatmak, üzmek, sinirlendirmek, kırmak.
ıġlat-~yıġlat- “Ağlatmak.” (EDPT, 86, 903)
ıġlat-~yıġlat- “Ağlatmak.” (DTS, 232, 283)
ıylat- “Ağlatmak.” (DÇT, 168)

uġuḷ- **I/1618** Alt. Tel. <uḳ-ḷ-
1. Duyulmak, söz dinlemek.
Uġŭḷbaẏ ġaḷdı. “Duyulmuyordu.” (Tel.)
2. Anlaşılmak.
ukul- “Anlaşılmak.” (EDPT, 85)
ugul- “Dinlemek, duyulmak,işitilmek.” (ATS, 192)
ugul-~ugıl- “Duyulmak.” (DK, 261)
ugul- “*edilgen* Duyulmak, işitilmek.” (DLTÇ, 215)
ugul- “Dinlenmek, duyulmak, ortaya çıkmak, gelmek (ses), işitilmek.” (DÇT, 160)

uġus **I/1620** Leb. Köprü olarak nehrin üzerine koyulan kütük.
-
ugus “Çöp, süprüntü.” (DK, 261)

uġus- **I/1619** Alt. Tel. <uḳ-s-
Duyulmak, haber vermek, duydurmak, bildirmek, rapor vermek.
Uġuza aẏt! “Sesli konuş!”
-

ugus- "1. Dinletmek. 2. Bildirmek. 2. Söylemek." (ATS, 192)
ugus- "İhbar etmek, bildirmek." (TAS, 123)

uġuzacı **I/1620** Leb. *bk.* uġuzaçı.

uġuzaçı **I/1620** Tel. <uġus-a+çı
Muhbir.

-

uguzaçı "İhbar eden, jurnalci." (ATS, 192)
uguzaçı "Muhbir, jurnalci." (TAS, 123)

uġuzū **I/1620** Tel. Leb. İhbar, gammazlama.

-

uguzu "İhbar, jurnal." (ATS, 192)
uguzu "1. İhbar. 2. Dilekçe. 3. Rapor." (TAS, 123)

ūja- **I/1779** Alt. El ile bastırmak, yoğurmak, ovmak, ovuşturmak.
Tere ūjap yat. "Deri ovuşturuyor."; *Közüŋdü ūjaba!* "Gözlerini ovuşturma!"

uvşā- "Ufalanmak, ezilmek." (EDPT, 16)

uja- "Silmek, yıkamak." (ATS, 192)
uja- "1. Ezmek, mıncıklamak. 2. Ovmak, ovarak sürmek." (TAS, 123)

ūjaḷ- **I/1780** Alt. <ūja-l-
Buruşmak, ezilmek, öğütülmek.

-

ujal- "Silinmiş,yıkanmış olmak." (ATS, 192)

uḳ- **I/1606** Alt. Tel. Leb. Dinlemek.
Sen emdi uġub aḷ! "Şimdi dinle!" (Tel.; P.d.V.I, 198,2); *Men sā ḳarıḷardaŋ uḳḳan poyımdıŋ uġımdı ḳuçındap pereẏn!* "Ben sana kendi soyumla ilgili yaşlı insanlardan duyduklarımı anlatayım!" (Tel.; P.d.V.I, 113,13); *Uġarḷarġa uġar sös, uḳpas yamanġa uḷuḳ sös* "Dinleyenler için bu sözleri duymak çok değerli, dinlemeyen aptallar için ise bu sözler boştur." (P.d.V.I, 204,6); *Slerde ne uġar tabış par?* "Sizde yeni haber var mı?" (Tel.); *Uġarın uḳḳanıbıs.* "Duymasına duyuyorduk." (Alt.)

uk- "Anlamak." (EDPT, 77)
uk- "Anlamak." (DTS, 650)

uk- "Dinlemek." (ATS, 193)
uk- "Dinlemek, itaat etmek." (TAS, 123)
uk- "Dinlemek, duymak." (DK, 261)
ugal- "Duymak, işitmek." (DLTÇ, 215)
uk- "Duymak, işitmek." (DLTÇ, 216)
uv-~uk- "Dinlemek." (DÇT, 160, 161)

uḳ I **I/1605** Alt. Leb. *krş. Moğ.*
Soy, nesil, sülale
Uġı yoḳ kiji "Soysuz insan." (Alt.); *Uḳtaŋ uḳḳa andī̄ poḷġon.* "Soydan soya böyleydi."

uruġ "Soy, nesil." (EDPT, 214)
uruġ "1. Tohum, çekirdek. 2. Soy, nesil." (DTS, 652)

uk (<Moğ.)"Soy, kabile, boy, cins." (ATS, 193)
uk "Soy, nesil, kuşak, tür, cins." (DK, 261)
uk "Soy, nesil." (DLTÇ, 216)

uḳ II **I/1606** Tel. Alt. Keçe çorap.

uyuk "Keçe çorap." (DTS, 644)
uyok "Keçeden ayakkabı, çorap." (EUES, 810)

uk "Keçe çorap." (ATS, 193)
uk "Keçe çorap." (TAS, 123)

uḳā **I/1608** Tel. Dinlemeye layık, eski anlatı, efsane, destan vb.

-

ukā "Akıl" (ATS, 193)
ukā sös "Darbımesel, atasözü." (ATS, 193)
ukā sös "Deyim." (TAS, 123)
uk "Akıl, zekâ." (DK, 261)

uḳāḷa- **I/1608** Tel. <uḳā+ḷa-
Eski destanları, olayları, hikâyeleri anlatmak.

-

ukala- "İbret verici şekilde konuşmak, efsane anlatmak.

uḳāḷan- **I/1608** Tel. <uḳāḷa-n-
Eski anlatıları anlatan kişi olmak.

-

-

uḳāḷığ **I/1609** Leb. *bk.* uḳāḷū.

uḳāḷū **I/1609** Tel. <uḳā+ḷū
1. Dinlemeye değer, kulağa hoş gelen.
2. Destan, masal vb. bilen, anlatma yeteneği olan, belagati iyi olan.
3. Geleneksel.

-

ukalu "Söz yeteneği olan." (ATS, 193)

ukalu "1. Hikmetli. 2. Belagat sahibi." (TAS, 123)

uḳḳā **I/1612** Tel. *bk.* uḳā[2].

uḳḳāḷa- **I/1612** Tel. *bk.* uḳāḷa-.

uḳḳāḷan- **I/1612** Tel. *bk.* uḳāḷan-.

uḳḳāḷğ **I/1612** Leb. *bk.* uḳāḷğ.

uḳḳāḷū **I/1612** Tel. *bk.* uḳāḷū.

uḳḳuḷaḳ **I/1612** Kumd. Açık, kolay bir şekilde anlayan.
Sös uḳḳulaḳ "Söz dinleyen"
-
-

uḳḳur **I/1612** Alt. Tel. <uḳ-ḳur
Söz dinleyen.
Ḳuḷağı uḳḳur kiji uḳsun! "Kulakları iyi duyan dinlesin!" (Tel., Miss., Math., 11,15); *Uḷūġa uḳḳur poḷ!* "Saygıdeğer birini dinle!"
-
ukkur "Söz dinleyen." (ATS, 193)
ukkur "Uslu, itaatkâr." (TAS, 123)

uḳmaḳ **I/1615** Tel. Kumd. <uḳ-maḳ
Dinleme, söylenti, haber.
Raḳḳa uḳmaḳḳa "Uzun dinlemek için."
ukmak "Anlayış, kavrayış." (EUES, 789)
-

uḳsım **I/1615** Alt. Leb. Tel. Soğan.
Taran uḳsım (id.), Yer uḳsımı "Sarımsak."
osgun "Soğan, sarımsak." (EUES, 516)
uksum~uskun "Sarımsak." (ATS, 193)
uskum "Soğan." (TAS, 124)
uskum~uskun "Yaban sarımsağı, soğan." (DLTÇ, 217)

uḳta- **I/1613** Tel. Kumd. <uḳ+ḷa-
Soy oluşturmak, soyu devam ettirmek.
-
ukta- "Boyu, soyu devam ettirmek; miras almak." (ATS, 193)

uḳtū I **I/1613** Alt. Tel. Çorapları olan.
uyoklug "*uyoklug kidiz* ayakkabı keçesi." (EUES, 810)
-

uḳtū II **I/1613** Alt. Tel. Soylu, asil.
Yaḳşı uḳtū "Soylu"; *Uḳtū yayzaŋ* "Zaysan soyundan."
uruġluġ "Soylu." (EDPT, 218)
uruġluġ "Soylu, asil." (DTS, 652)
uktu "1. Soylu. 2. Boy, kabile." (ATS, 193)
uktu "Cins, asil, soylu." (TAS, 123)
uktu "Soylu, asil." (DK, 262)

uḳtuğ **I/1614** Leb. *bk.* uḳtū II.

ūḷ **I/1674** Alt. Tel. Oğul, oğlan çocuğu.
Anıŋ ūḷdarı on eki poḷġon, artıḳ sūḥönī Osīp poḷġon. "On iki tane oğlu vardı, içlerinde de en çok sevdiği İosif'ti." (Tel., P.d.V.I; 190,16); *Ūḷı ďoḳḳo ūḷ poḷoyn.* "Oğlu olmayanın oğlu olayım." (Alt.); *Ūḷ yaş* "Küçük oğlan çocuğu."; *Ūḷ-ba ḳıspa* "Kız mı erkek mi?"; *Ūḷdar!* "Gençler (bu şekilde genç insanlara, özellikle de hizmetçilere hitap ederler)."; *ençizīn aḷar ūḷı* "Mirasçı oğul."; *küyū tüşken ūḷ*"Yeni evlenen genç adam."; *ūḷūnıŋ ḳızı* "Torun (oğul taraftan)"
bk. ōḷ.

ūḷa **I/1675** Tel. <ū+ḷa-
1. Ağ ile avlanmak, büyük ağ ile balık tutmak.
2. Vahşi hayvanları avlamak.
-
ūla- "Ağla yakalamak." (ATS, 195)

uḷa- **I/1675** Alt. Tel. Leb. 1. Ulamak, birleştirmek.
Sınġan ayaḳtı uḷadı. "Kırılmış bardağı yapıştırdı." (Tel.); *Kendir uḷa!* "Kendirin her iki tarafını birleştir!" (Tel.).
2. Birilerini parmakla göstermek; oku veya silahı birilerinden tarafa doğru yöneltmek. (Tel.)
Ürençikleri yar ḳoḷı-bıḷa uḷaptı. "Eliyle öğrencilerine işaret etti." (Tel. Miss.)
ulā- "Kırılan bir şeyleri tamir etmek; birleştirmek." (EDPT, 126)
ula- "1. Ulamak, bağlamak, birleştirmek, eklemek. 2. *mec.* Bağlamak, ilişkilendirmek; güçleştirmek, zorlaştırmak. 3. Uzatmak, sürdürmek." (DTS, 645)
ula- "Uçlarından bağlamak, birleştirmek." (ATS, 193)
ūla- "Yönü göstermek, yöneltmek; tutmak." (ATS, 195)
ula- "Ulamak, eklemek, birleştirmek." (TAS, 123)

[2] Bu kelimede gönderme yanlışlıkla *ukā* yerine *uka* maddesine yapılmıştır.

ūlan- "Yönelmek." (TAS, 125)

uḷā I **I/1675** Tel. Duvar ve zemin arasındaki kenar.
Aẏḷnıŋ uḷāsı (id.)
ūl "Temel, esas." (EDPT, 126)
ul "Temel, taban, kaide." (DTS, 644)
ulā "Çadırın tabanı." (ATS, 193)

uḷā II **I/1675** Leb. Tub. At arabası, yük arabası.
bk. unā.

uḷaba **I/1686** Tel. W. Keskin gözlü kişi, kâhin.
-
-

uḷācı **I/1684** Leb. Tub. Arabacı, faytoncu veya arkadaş, kervan lideri.
-
ulaçı "Ekli." (ATS, 193)

uḷaġı **I/1680** Leb. *bk.* uḷā I.

uḷaḳ I **I/1678** Alt. Tel. Oğlak, bir yaşına kadar olan keçi yavrusu.
bk. ōlaḳ.

uḷaḳ II **I/1678** Tel. W. Pusu, gizli yer, gizli saklı gözlem yapmak için uygun olan yer.
Uḷaḳ öy "Uygun vakit."; *Anaŋ peri oḷ anı perib-ī̆yerge uḷaḳ öyŭn pedredĭ.* "O zamanlardan beri onu ele vermek için uygun zaman arıyordu." (Tel. Miss.; Matth. 26,16)
-
-

uḷaḳta-[3] **I/1680** Alt. <ulaḳ+la-
Oğlak doğurmak.
-
-

uḷaḳtū **I/1680** Alt. <uḷaḳ+ḷū
Oğlaklı, yavrusu olan keçi.
-
-

uḷāḷa- **I/1683** Leb. Alt. <uḷā+ḷa-
At arabasıyla götürmek.
-
-

uḷama **I/1688** Tel. <Rus. оглобля
Araba oku.
-
ulama "1. Araba oku. 2. Ek." (ATS, 193)
ulama "Ok, araba oku." (TAS, 123)

uḷamda- **I/1688** Tel. Bir yerden başka yere geçmek, bir ağaçtan diğer ağaca zıplamak (sincap vb.), ev ev gezmek.
-
ulamda- "Birinden diğerine geçmek, birinden diğerine anlamak." (ARSL, 744)

uḷamdāçı **I/1688** Tel. <uḷamda-a+çı
İşsiz güçsüz, çadır çadır gezen.
-
-

uḷamdaẏçı **I/1689** Tel. *bk.* uḷamdāçı.

uḷan **I/1681** Tel. Kumd. Tahıl ekimi zamanında kullanılan huş ağacından yapılan 25 pudluk kutu.
-
ulan "Ağaçtan yapılmış büyük yuvarlak kutu." (ATS, 193)

ūḷan **I/1681** Tel. Oğlan, genç adam (12-50 yaş arası).
bk. ōḷan**.

uḷan- **I/1681** Tel. <uḷa-n-
Birbirilerine doğru yönelmek, bir yerden bir yere durmadan gitmek.
İŋirḥĭ uḷanġan aġıḷdaŋ erteŋḥi uḷanġan aġıḷ artıḳ "Gecenin hayrındansa sabahın şerri iyidir."
ulan- (ulān-) "Ulanmak, eklenmek." (EDPT, 148)
ulan- "Ulanmak, eklenmek." (DTS, 645)
ulan- Birleşmiş, eklenmiş olmak, uzatmak." (ATS, 193)
ulan- "Sürmek, götürmek." (DÇT, 161)

ūḷanak **I/1683** Tel. <ūḷan+ak
Küçük oğlan çocuğu.
-
ūlanak "Gencecik." (TAS, 125)

uḷar- **I/1683** Alt. *bk.* uḷār.

uḷār- **I/1683** Tel. Sayıklamak, uykudayken konuşmak.
-
ular- "Uykusunda konuşmak, sayıklamak." (ATS, 193)

uḷārçaḳ **I/1683** Tel. <uḷār-çaḳ
Uyurgezer.

[3] OSTN'de bu kelime *ulaḳtā* şeklinde yazılmış ve fiil olduğu belirtilmemiştir.

-
ulārçak "Uyurgezer." (TAS, 123)

uḷārçan **I/1683** Tel. *bk.* ulārçaḳ.

uḷarıẏ **I/1683** Tel. Birbirini takip ederek, sırasıyla, peş peşe.
Üç kün ularıẏ paẏram poḷġon. "Üç gün boyunca arka arkaya bayram vardı."
-
ulay "Birbiri ardına, üst üste, peş peşe." (ATS, 193)

uḷārt- **I/1683** Tel. W. Süslemek (söz), konuşmayı eğlenceli sözlerle süslemek.
-
ulart- "Bilemek, sivriltmek." (TAS, 123)

uḷarū **I/1683** Töl. W. Yaban tavuğu.
ulār "Erkek keklik." (EDPT, 150)
ular "Keklik." (DTS, 645)
ular "Anka kuşu." (ATS, 193)

uḷaş **I/1684** Tel. <uḷa-ş, =uḷaşu
Aynı yönde, aynı şekilde.
-
ulaş "Bağlama, ekleme." (ATS, 193)

uḷaẏ **I/1678** Tel. <uḷa-a
Aynı güzergâh üzerinde, aynı yönde.
-
ulay "Üst üste, arka arkaya." (ARSL, 743)

ūḷçaġaş **I/1701** Tel. Alt. <ūḷçaḳ+aş
Oğulcuk.
-
-

ūḷçaḳ **I/1701** Tel. Alt. <ūḷ+çaḳ
Ergenlik yaşına kadar olan erkek çocuk.
ogulçak "Küçük oğul." (EUES, 504)
ūlçak "Küçük erkek çocuk." (ATS, 195)
ūlçak "1. Erkek çocuk. 2. Yeni yetme." (TAS, 125)
ūlçak "Oğlan." (DÇT, 161)

ūḷdan- **I/1700** Tel. <ūḷ+da-n-
1. Evlat edinmek.
2. Oğlu gibi bakmak, kendi oğluna davrandığı gibi davranmak.
ogullan- "Çocuk sahibi olmak, oğul olarak kabul etmek, oğul evlat edinmek." (EUES, 504)
-

ūḷdandır- **I/1700** Tel. <ūḷdan-dır-
1. Evlat edindirmek, oğlunu başka birine vermek.
2. Kendinin evlat edinmesine izin vermek.
oġullan- "Evlat edinmek." (DTS, 387)
-

ūḷdū **I/1701** Tel. <ūḷ+dū
Oğullu, oğlu olan.
oġulluġ "Çocuk veya erkek evlat sahibi." (EDPT, 86)
oġulluġ "Çocuk veya erkek evlat sahibi." (DTS, 387)
ūldu "Oğullu, oğlu olan." (ATS, 195)

uḷtam **I/1700** Alt. Leb. Çabuk, hızlı, çevik, atik.
bk. ıḷtam.

uḷtan **I/1700** Tel. *bk.* ultaŋ.

uḷtaŋ **I/1699** Alt. Taban.
uldaŋ (?uldunŋ) "Taban, ayak tabanı (çizme vb.)" (EDPT, 131)
uldaŋ "Taban, ayakkabı tabanı." (DTS, 646)
ıltam "Taban, alt." (ATS, 88)
ıltaŋ "Taban, ayakkabının altı." (TAS, 39)
ıldaŋ "Taban." (DÇT, 168)

uḷtaŋış **I/1700** Alt. Ottan yapılan taban, ayakkabı astarı.
-
-

uḷtarmış **I/1700** Töl. *bk.* uḷtaŋış.

uḷu **I/1692** Tel. Alt. Leb. Ulu, büyük, yüce.
Uḷu pī "Büyük ruhani liderler, imparator" (Alt.); *Men pirle örö Ḳudaẏ tep, tömön uḷu pīş tep sanaġanım.* "Ben yukarıda Allah'a, yerde de hanıma güveniyorum." (P.d.V.I, 145,29); *uḷu yoḷ* "Posta yolu." (Tel.); *uḷu aba* "Dede."; *uḷu sanāḷū, uḷu saġıştū, uḷu kūndū* "Gururlu, kendini beğenmiş, kibirli." (Alt., Tel.); *Uḷu sanadı.* "Kibirlendi." (Tel.); *Uḷu sös aẏtpa.* "Kibirli bir şekilde cevap verme!" Alt.); *Ürençikterī uḷu taŋarḳadıḷar.* "Öğrencileri çok şaşırdı." (Tel. Miss.)
uluġ "Büyük, ulu." (EDPT, 136)
uluġ "1. Büyük, ulu. 2. Yaşlı, ihtiyar. 3. Büyük, muhteşem. 4. Güçlü, kuvvetli, ünlü. 5. Büyük, yüksek. 6. Şiddetli, ağır,

zor. 7. Çok.” (DTS, 647)
ulu “Büyük, önemli, yüce.” (ATS, 193)
ulu “Ulu, büyük, yüce.” (TAS, 124)
ulu~ulug “Ulu, büyük, yüce, ihtiyar.” (DK, 262)

ūḷū **I/1693** Tel. Alt. <ū+lū
Zehirli.
Ūḷū aş “Zehirli yemek” (Tel.)
aġūluġ “Zehirli.” (EDPT, 86)
aġuluġ “Zehirli.” (DTS, 26)
-

uḷu- **I/1693** Alt. Tel. Ulumak.
Yetti pörü baza uḷudı. “O zaman yedi kurt uludu.” (Alt.)
ulī- “(Kurt vb.) ulumak.” (EDPT, 127)
ulı- “1. Ulumak. 2. İnleyip sızlamak.” (DTS, 646)
ulu- “Ulumak.” (ATS, 193)
ulı- “Ulumak.” (TAS, 123)
ulu- “Ulumak.” (DÇT, 161)

uḷuḳ **I/1694** Tel. Kötü, işe yaramayan, iş bilmez, deneyimsiz.
Uġarḷarġa uġar söz uḳpas d’amanġa uḷuḳ söz. “Bu söz dinleyenler için dinlenmeye layık, dinlemeyen aptallar için ise anlamsızdır.” (Tel.; P.d.V.I, 204, III,1,2).
oluk[4] “Eskimiş, yıpranmış.” (EDPT, 137)
oluḳ~uluḳ “Eskimiş, aşınmış.” (DTS, 389, 647)
uluk “Hoş olmayan.” (ATS, 193)

uḷuḷa- **I/1696** Tel. Alt. Kumd. <uḷu+ḷa-
Yüceltmek, saygı göstermek.
uluġlā- “Birini yüceltmek, saygı göstermek.” (EDPT, 140)
uluġla- “Yüceltmek, saygı göstermek.” (DTS, 647)
-

uḷuḷaḷ- **I/1696** Tel. Alt. Kumd. <uḷuḷa-ḷ-
Saygıdeğer olmak, saygı görmek.
-
-

uḷuḷan- **I/1696** Tel. Alt. Kumd. Kendini yüceltmek, övünmek, hava atmak.
-
-

uḷuḷandır- **I/1696** Tel. <uḷuḷan-dır-
Çok büyük saygı duymak.
-
-

uḷuḷat- **I/1696** Tel. Alt. Kumd. <uḷuḷa-t-
Büyütmek.
-
-

Uḷuḷū **I/1696** Tel. <uḷu+ḷū
Altay bölgesindeki Mayma Nehri’nin kollarından birinin adı ve bu nehrin aktığı yer.
-
Ululu “Ulala.” (ATS, 212)

uḷuḷuḳ **I/1696** Tel. Alt. Kumd. <uḷu+ḷuḳ
Ululuk, büyüklük, yücelik; güç, etki.
uluġluk “Ululuk, yücelik.” (EDPT, 139)
uluġluġ~uluġluḳ “Ululuk, yücelik.” (DTS, 647)
-

uḷurḳan- **I/1695** Tel. <uḷu+rḳa-n-
Gururlanmak, kendini büyük görmek.
-
ulurkan- “Gururlanmak, kendini büyük adam saymak.” (ATS, 193)
ulurka- “Gurur duymak.” (TAS, 124)

uḷurḳançıḳ **I/1695** Tel. <uḷurḳan-çıḳ
Kibirli, kendini beğenmiş.
-
ulurkak “Kibirli, gururlu.” (TAS, 124)

uḷus **I/1696** Tel, Alt. Halk.
El uḷuzumdı uẏġuzıp per! “Benim halkımı uyandır!” (Alt.; P.d.V.I., 110,885); *Ḳançı el yon uḷus çıġıp keldi.* “Ne kadar halk ve insan çıktı oradan.” (Alt.; P.d.V.I, 39,315); *Uḷus parçan yīḷdı.* “Tüm halk toplandı.” (Tel.)
ulus~uluş “Ülke, şehir.” (EDPT 151, 152)
ulus~uluş “Yerleşim yeri, köy, mezra.” (DTS, 647)
ulus “Ulus, halk, insanlar.” (ATS, 193)
ulus “Ulus, halk.” (TAS, 124)
ulus “Ulus, halk.” (DK, 262)

[4] EDPT’de bu kelimenin *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’ten alındığı belirtilmiştir. Ancak kelime, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’ün Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından 2014 yılında yapılan yayınında *uluk* okunmuştur.

ulus "Köy, yerleşim yeri; ulus, millet." (DLTÇ, 217)
ulus "Halk, insanlar." (DÇT, 161)

um **I/1787** Tel. Gizli işaret.
bk. im.

umaḷa- **I/1791** Tel. W. *Umaḷap aẏt.* "Ezbere söyle, kalben tahminle söyle."
Umaḷap at "Ezbere ateş et, rastgele at."
-
umala- "Çoğaltmak, artırmak." (ATS, 194)
umala- "Ezbere söylemek." (TAS, 124)

Umar **I/1790** Tel. Ob Nehri.
Aḳ Umar, Umar-Iẏmar, Umar-Yumar (Tel. deyim.); *Umardıŋ poyında Ertişke tüşken suḷardıŋ püḥŭnde yurttap turġanḷar.* "Onlar İrtiş Nehri'ne akan Ob Nehri'nin kıyıları boyunca yaşıyorlardı." (Tel.; P.d.V.I; 113, 21)
-
-

umçı **I/1796** Tel. Emzik, biberon.
-
umçı "Emzik, biberon." (ATS, 194)
umçı "Emzik, biberon." (TAS, 124)

umçıḷa- **I/1796** Tel. <umçı+ḷa-
Çocuğa emzik, biberon vermek.
-
umçıla-[5] "Emzikle, biberonla beslemek." (ATS, 194)
umçıla- "Biberonla emzirmek." (TAS, 124)

umda- **I/1795** Tel. Kumd. <um+ḷa-, *krş.* imle.
Gizli işaret vermek (el veya gözlerle), mimiklerle kendine çekmek.
imlē- "Göz kırpmasıyla gizli bir işaret yapmak, işaret etmek, vücut hareketleri konuşmak." (EDPT, 161)
imle- "İşaret yapmak, göz işareti yapmak. (DTS, 222)
imde- "Gözle işaret vermek." (ATS, 90)
imde- "İmlemek, işaretlemek, işaret koymak." (TAS, 41)

umza- **I/1798** Alt. Tel. Leb. Meyillenmek, istemek, arzu etmek.
-
umza- "Yöneltmek." (ATS, 194)

umzan- **I/1798** Alt. Tel. Leb. <umza-n-
1. Meyletmek, arzu etmek, gayret etmek.
2. İşte kullanmak
3. Söz vermek, vadetmek.
-
umzan- "Yönü olmak, yolu tutmak." (ATS, 194)

umzandır- **I/1798** Tel. Alt. <umzan-dır-
Heveslendirmek, birilerinde istek uyandırmak.
-
umzandır- "Heveslendirmek." (ARSL, 745)

umzanū **I/1798** Tel. Alt. İstek, çabalama.
-
-

un **I/1640** Alt. Tel. Leb. Tub. Un.
ḳara un "Elenmiş un."
ūn "Un." (EDPT, 166)
un "Un." (DTS, 649)
un "Un." (DK, 262)

ūn **I/1640** Tel. =uġun
Saman yığını.
ükün "Yığın." (EDPT, 109)
ükün "Yığın, öbek." (DTS, 662)
-

unā **I/1640** Tel. Alt. At arabası.
Adaẏ Maḳarīẏanı Maẏmā appararġa meneŋ tesetnik unā çıġararġa "Üstad babam Makariy'i Mayma'ya götürmek için benden at arabasını istediğinde." (Tel., P.d.V.I, 118,24)
ulāġ "Binmek ya da yük taşımak için kullanılan at." (EDPT, 136)
ulaġ "1. Yük hayvanı, binek at. 2. Ulak." (DTS, 645)
una~unā "1. At arabası. 2. İşçi atı." (ATS, 194)
una "At arabası." (TAS, 124)
ula "At arabası." (DK, 262)

unāçı **I/1641** Tel. Alt. <unā+çı, =uḷāçı
Arabacı.
-
unaçı "Arabacı." (ATS, 194)

unaġa **I/1641** Kumd. *bk.* unā.

[5] ATS'de bu madde "emzikten kesmek" şeklinde çevrilmiştir. Sözlüğün orijinalinde yani ORS'de "Emzikle, biberonla beslemek" şeklindedir.

unaġaḷa- I/1641 Kumd. *bk.* unāḷa-.

unāḷa- I/1641 Tel. Alt. <unā+la-
At arabasıyla gitmek.
-
unala- "At arabasıyla gitmek." (ATS, 194)

unçuġŭş- I/1647 Tel. W. <un+çıḳ-ş-
Birbiriyle konuşmak.
-
unçuguş- "Birbiriyle konuşmak." (ATS, 194)
unçuguş- "Konuşmak." (TAS, 124)

unçuḳ- I/1646 Tel. Alt. <un+çıḳ-
Ses çıkarmak; (Olumsuzu "susmak" anlamını karşılar.).
Unçuḳpa! "Ses çıkarma."; *Unçuḳpaġan kiji üÿçe ḳara taştaŋ ḳaḷar.* "Susan insanın üstüne ev kadar taş da düşse o yine zararsız olur."
-
unçuk- "Ses vermek, ses çıkarmak, konuşmak." (ATS, 194)
unçuk- "Ses vermek, konuşmak." TAS, 124)
ünjükpa-~ünjıkpa (< ün çıkpa-) "Sessiz olmak, ses çıkarmamak." (DLTÇ, 218)
unçuk- "Ses vermek, söylemek, demek." (DÇT, 161)

unçuḳtır- I/1647 Tel. <unçuḳ-tır-
Olumsuz şekli: *Unçuḳtırba.* "Sustur."
-
unçuktır- "Konuşturmak." (ATS, 194)

unḳar- I/1645 Tel. Uykulu vaziyette olmak, uyumak.
-
-

unḳār- I/1645 Tel. W. *bk.* unḳar-.

untaḳ I/1646 Tel. Alt. <un+taḳ
Çok küçük, incecik öğütülmüş.
-
-

untu- I/1646 Alt. Leb. *bk.* unut-.

untucaḳ I/1646 Leb. *bk.* unutçāḳ.

untuçaḳ I/1646 Alt. *bk.* unutçāḳ.

untut- I/1646 Alt. Leb. *bk.* unuttur.
-
undut- "Unutturmak." (ATS, 194)

unuçāḳ I/1645 Tel. *bk.* unutçāḳ.

unudū I/1645 Tel. <unut-ū
Unutkanlık.
-
-

unuduḷ- I/1645 Tel. <unut-l-
Unutulmak.
unıtıl- "Unutulmak." (EUES, 800)
undıl-~undul- "Unutulmuş olmak, unutulmak." (ATS, 194)

unut- I/1643 Tel. Unutmak.
Unudŭp saḷdı. "Unuttu." (Tel.); *Ürençikleri ḳaḷaş aḷarġa unudup saḷdılar.* "Öğrencileri yanlarına ekmek almayı unutmuşlardı." (Tel.)
unıt- "Unutmak." (EDPT, 179)
unıt- ~unut- "Unutmak." (DTS, 649)
unut- ~undı- "Unutmak." (ATS, 194)
undı- "Unutmak." (TAS, 124)
undu-~uŋdu- "Unutmak." (DÇT, 161)

unutçāḳ I/1644 Tel. <unut-çāḳ
Unutkan.
-
undınçak~unduçak "Unutkan." (ATS, 194)
undıçak "Unutkan." (TAS, 124)

unutçān I/1644 Tel. *bk.* unutçāḳ.

unutḳar- I/1644 Tel. <unut-ḳar-
Unutmak, unutkanlık içinde olmak.
-
-

unuttŭr- I/1644 Tel. <unut-tur-
Unutturmak.
unıtdur- "Unutturmak." (EUES, 800)
-

uŋ I/1623 Leb. 1. Sağ, sağ yön.
2. İyi, doğru, elverişli, uygun.
bk. oŋ I.

uŋaġaçı I/1641 Kumd. *bk.* unāçı.

uŋtu- I/1627 Alt. Unutmak.
Aÿtḳan sözŭŋdŭ uŋtup saldım. "Ben söylediklerini unuttum."
bk. unut-**.

uŋtuḷ- I/1627 Alt. <uŋtu-l-
Unutulmak.
bk. unuduḷ-**.

ur I/1647 Alt. Leb. Ur, yumru, şişkinlik.
-

ur "Ağacın gövdesindeki şişlik." (ATS, 194)

ur- **I/1647** Alt. Tel. Leb. 1. Koymak, yerine koymak, vermek (isim, kural vb.).
2. Çevirmek.
3. Dökmek.
Araḳḳı urŭp perdĭ. "Onun için votka doldurdu." (Tel.); *Çīgen araġa pūske urup saḷdı.* "Kımız ve votkayı boynuzun içine döktü." (Leb.)
4. Katmak, eklemek. (Tel.).

ur- "1. (Bir şeyi bir şeyin üzerine) koymak. 2. Vurmak, çarpmak." (EDPT, 194)
ur- "1. Vurmak, çarpmak. 2. Koymak, yerleştirmek. 3. Atmak, basmak, kesmek." (DTS, 651)

ur- "Dökmek, saçmak, doldurmak." (ATS, 194)
ur- "1. Su dökmek, sulamak. 2. Un koymak, un dökmek." (TAS, 124)
ur- "Dökmek, saçmak." (DK, 262)
ur- "Vurmak." (DLTÇ, 217)
ur- I "Dökmek, (sıvı bir şeyi kaba) koymak." (DÇT, 161)
ur- II "Vurmak." (DÇT, 161)

ūr I **I/1647** Alt. Tel. Ağır, zor.
Ayaġı ūr ḳat "Hamile kadın (ağır bacakları olan kadın)." (Tel.); *Ūr pastı.* "Baskı altında tutuyordu, eziyordu."; *Pu iş ūr emes.* "Bu iş zor değil."; *Ūr yüḳ* "Ağır yük."

aġır "Ağır; *mec.* önemli, değerli, samimi; zahmetli, üzücü, ızdıraplı. (EDPT, 88, 89).
aġır "1. Ağır, mühim. 2. Yorgun, takati kesilmiş. 3. Güç, zor, emek isteyen. 4. Eziyetli, tehlikeli. 5. Zahmetli 6. Sert, acımasız 7. Çok, fazla. 8. Değerli, pahalı. 9. Saygın, saygıdeğer, onurlu." (DTS, 20, 21)

ūr "Ağır, zor, can sıkıcı, derin. "ATS, 195)
ūr "Ağır, zor." (TAS, 125)
ār "Ağır, zor." (DK, 197, 202)
ār "Ağır, zor, şiddetli." (DLTÇ, 133)
ūr "Ağır." (DÇT, 161)

ūr II **I/1647** Tel. Hırsızlık.

oġrī "Hırsız." (EDPT, 90)
oġrı "Hırsız, soyguncu." (DTS, 386)

ūr "Soygunculuk." (ATS, 195)
ūrı "Hırsızlık." (ATS, 195)
ūrçı "Hırsız." (ATS, 195)
ūrçı "Hırsız." (TAS, 125)

ura- **I/1650** Alt. Tel. Durmak, bir şeyi yapmayı durdurmak.
Uraġar! "Yeter!"

-
-

ūra- **I/1651** Tel. W. *bk.* ura-.

uradıḷ- **I/1655** Tel. <urat-ḷ-
Durdurulmak.

-
-

urān **I/1653** Tel. Çığlık, haykırış.

-
-

urānda- **I/1654** Tel. <urān+ḷa-
Bağırmak, çığlık atmak, şarkı söylemek.

-
-

urāndaş- **I/1655** Tel <urān+ḷa-ş-
Bağrışmak.

-
-

urat- **I/1655** Tel. Alt. <ura-t-
1. Birilerini durdurmak.
2. Durdurmak, bir şeyi yaptırmamak.

-
-

urattır- **I/1655** Tel. <urat-tır-
Birilerini durdurmak.

-
-

urçı **I/1672** Alt. Leb. <ur+çı
Hırsız, hırsızlık.
Urçı it "Hırsız köpek."

-

ūrçı "Hırsız, soyguncu." (ATS, 195)
ūrçı "Hırsız." (TAS, 125)
ūrujı~ūrçı "Hırsız." (DÇT, 162)

ūrçı **I/1672** Tel. Kumd.
bk. urçı.

urçuḳ **I/1672** Kumd. W. Bela, sıkıntı, çaresizlik, müşkül durum.

-

urçuk Sebep, neden, dert, bela, felaket." (KRS, 100)

urġuḷa- **I/1667** Tel. <ur-ḳıḷa-

Sık sık dökmek, serpmek.
-
-

urġuḷaḷ- I/1667 Tel. <urġuḷa-ḷ-
Sık sık dökülmek.
-
-

ūrı I/1656 Tel. *bk.* ūr II.

ūrḳaẏ I/1665 Tel. <ūrı
Hasta, hastalıklı.
-
ōruŋkay "Hastalıklı." (ATS, 194)
ūrkay "1. Hastalıklı, zayıf. 2. Acıtarak, acı vererek." (TAS, 125)

urḷa- I/1668 Alt. Leb. Kumd. Çalmak, hırsızlık yapmak.
Ḳajı pirde urḷaẏn teḥende "Onların her biri bir şeyler çalmak peşinde." (Alt.; P.d.V.I; 151,17); *Yıḷan pergen aġaçtı ḳurtuyaḳ urḷap pardı.* "Yaşlı kadın yılanın ona verdiği ağaç parçasını çaldı."
bk. ūrḷa-.

ūrḷa- I/1668 Tel. <ūr(u)+la-, =oġurla-
Çalmak, hırsızlık yapmak.
oġrīlā~oġurlā- "Çalmak, hırsızlık yapmak." (EDPT, 94)
oġrıla-~oġurla- "Çalmak, hırsızlık yapmak." (DTS, 386, 387)
ūrda- "Çalmak." (ATS, 194)
ūrla- "Çalmak, hırsızlık yapmak." (TAS, 125)
urda-~ūrda-~ūrla- "Çalmak, hırsızlık yapmak." (DÇT, 161)

ūrḷan- I/1668 Tel. <ūr+ḷa-n-
Zahmetli olmak, ağır olmak, ağırlık hissetmek.
bk. ārḷan-**.

ūrḷandır- I/1669 Tel. <ūrḷan-tır-
Birine yük olmak, zahmet vermek, ağırlaştırmak, zorlaştırmak.
-
ūrlandır-"Yüklemek, yük olmak." (ARS, 138)

urḷat- I/1669 Alt. Tel. Leb. Kumd. Çaldırmak.
Urḷada-ḥele yaẏzaŋnıŋ yarġı surazaŋ "Eğer soyulduktan sonra Zaysana gidip hakkını arasan. (Tel.; P.d.V.I, 152,3), *Andadā ḳarūdap poḷoḷboẏ urḷadıp ī̄p ḳaḷadıḳ.* "Yine biz bekçilik yapamadık ve bizi soydular." (Tel.; P.d.V.I, 151,13)
-
ūrdat- "Çaldırmak." (ATS, 195)
urdattır- "Çaldırmak, hırsızlık yaptırmak." (DÇT, 161)

ūrḷıḳ I/1669 Tel. Alt. <ūr+ḷıḳ
Ağırlık, zahmet.
ağırlık "Ağırlık, *mec.* Şeref, onur, saygınlık." (EDPT, 93)
ağırlıḳ I "Sıkıntı, yük, ağırlık, taşıması zor olan." (DTS, 22)
ağırlıḳ II "1. Şeref, onur, hürmet, saygı. 2. Meziyet, erdem." (DTS, 22)
-

urḷū I/1669 Töl. *Urḷū aŋış* "Fıstık çamı, Lat. *pinus cembra*."
-
-

urma- I/1672 Tel. W. *bk.* urman-.

urman- I/1674 Tel. <urma-n-
Uzun süre kullanımdan dolayı yıpranmak, bozulmak.
opra- "(Özellikle elbise için) eskimek, yıpranmak, aşınmak, çürümek." (EDPT, 14)
opra- "Yıpranmak, aşınmak, eskimek, bozulmak." (DTS, 391)
urman- "Aşınmak." (TAS, 124)

urmanbas I/1674 Tel. <urman-bas
Bozulmaz, dayanıklı.
-
urmanbas "Sağlam, dayanıklı." (TAS, 124)

urmat I/1674 Tel. W. <urma-t
Zarar, ziyan, yıkım, tahrip.
Urmadın tölödü̆. "O zararını ödedi."
-
-

urmattū I/1674 Tel. W. <urmat+tū
Yararsız, zararlı.
Yürḥen yoḷım urmattū poḷdı. "Benim gittiğim yol bana zarar verdi."
-
-

urna I/1667 Tel. Ek, ilave.
-
urna "Ekleme, ilave (elbiselere eklenen kumaş parçası)." (ARSL, 747)

urna- **I/1667** Leb. <orın
Yer kaplamak, yerini almak, yerinde olmak.
ornā- "Yerini almak, yerleşmek." (EDPT, 235)
orna- "1. Yerleşmek, yerini almak, oturmak. 2. Konmak, tahta çıkmak, hüküm sürmek. 3. Güneş batmak." (DTS, 394)
-

urnaḷa- **I/1667** Tel. <urna+la-
Eklemek, ilave etmek, takmak, dikerek eklemek, yamamak.
Urnaẏ yelim dedĭ. "Yapıştırmak."
-
-

urnıḷa- **I/1668** Tel. W. Eklemek, ilave etmek, takmak.
bk. urnaḷa-**.

urt **I/1670** Tel. Alt. Avurt, ağzın dişler ve yanaklar arasında kalan iç kısmı.
ad̲urt~avurt "Bu madde avurt, ad̲urt'a gönderilmiş. Ancak ad̲urt sözlükte yok. Avurt (EDPT, 13)
adurt "Avurt." (DTS, 15)
ūrt "Boğaz, gırtlak." (ATS, 195)

ūrt **I/1670** Tel. *bk.* urt.

urtḳı **I/1672** Alt. =abırtḳı
Arpadan yapılmış içki.
-
-

urtta- **I/1672** Alt. Tel. <urt+ḷa-
Ağzı doldurmak, höpürdete höpürdete içmek.
-
ūrta-"İçmek, ağza su almak." (ATS, 194)
ūrta- "Yudumlamak." (TAS, 125)
ōrtom "Yudum." (DLTÇ, 181)

ūrtta- **I/1672** Tel. *bk.* urtta-.

ūrttan- **I/1672** Tel. *bk.* urtta-.

urttan- **I/1672** Alt. Tel. <urt+ḷa-n-
bk. urtta-.

ūrū **I/1658** Tel. Alt. <ūru-ū
Hastalık, hasta.
Ūrū kiji "Hasta kişi."; *Ūrūm yaman poḷdı.* "Benim hâlim kötü oldu." *Üzū ūrū* "Ateş."
aġrıġ "Ağrı, ağrılı; ağrılı hastalık." (EDPT, 90)
aġrıġ "Ağrı, acı, hastalık." (DTS, 24)
ōru "Hasta, hastalık." (ATS, 140)
ūru "Hastalık." (TAS, 125)
aġru~aġrı "Hasta, hastalık." (DK, 197)
ōru "Hastalık." (DÇT, 140)

ūru- **I/1657** Alt. Tel. Hasta olmak, hasta yatmak.
Ūrıbas yerim yoḳ. "Ağrımayan yerim yok."; *Pajım ūruẏt.* "Başım ağrıyor."; *Yaman urū ūrudı.* "Çok kötü hastalandı.", *Menĭŋ de tijĭm ūruẏt.* "Benim de dişlerim ağrıyor."
aġrī-~aġrū- "1. Ağır olmak. 2. Ağrımak, ağrı içinde olmak." (EDPT, 91)
aġırı-~aġrı-~aġru- "1. Ağrımak, hastalanmak. 2. Ağır duruma gelmek 3. Ağırlaşmak (hastanın durumuyla ilgili), (hastalık) artmak. (DTS, 21, 24)
ōrı-~ōru- (İnsanlar için) Hastalanmak." (ATS, 140)
ūr- "Hasta olmak." (TAS, 125)
agru-~agrı- "Hasta olmak, ağrımak." (DK, 197)
oru- "Hasta olmak." (DÇT, 141)

uruḳ **I/1658** Tel. Alt. =uḳruḳ
At yakalamak için kullanılan ucu kementli sırık.
Uruḳ azū "Köpek dişi."
ukruk "Sırığın ucundaki kement." (EDPT, 90)
uḳruḳ "Kement." (DTS, 650)
-

ūruḳ **I/1659** Tel. W. *bk.* uruḳ.

uruḳta- **I/1659** Alt. Tel. <uruḳ+la-
Kementle at yakalamak.
Uruḳtap aḷdı (id.)
-
-

urŭḷ- **I/1663** Tel. <ur-ḷ-
Tokat atılmak, koyulmak.
urul- "Vurulmak, koyulmak." (EDPT, 229)
urul- "1. Vurulmak, dövülmek. 2. Koyulmak." (DTS, 652)
urul- "Dökülmüş, saçılmış olmak." (ATS, 194)
urul- "1. Su vb. dökülmek. 2. Sıva, boya dökülmek, düşmek." (TAS, 124)
urul- "Sarılmak, dolanmak." (DK, 262)

ūrūḷū **I/1663** Tel. <ūrū+ḷū
Hastalıklı.
ağrığlığ "Acılı, hastalıklı." (EDPT, 93)
ağrığlığ "Ağrılı, hasta, hastalıktan muzdarip." (DTS, 24)
ōrulu "Hasta, hastalıklı." (ATS, 140)
ūrulu "Hasta, hastalıklı." (TAS, 125)

urundū **I/1662** Tel. Koyulmuş, bağlanmış; hücum, taarruz.
-
-

urundūḷa- **I/1662** Tel. <urundū+ḷa-
Bulaştırmak (hastalık), eklemek, ilave etmek.
-
-

urundūḷan- **I/1662** Tel. <urundūḷa-n-
Koyulmak, eklenmek.
-
-

urunuḳ- **I/1661** Tel. Kumd. <urun-k-
Çarpmak, bir yere değmek, takılmak.
-
-

urunŭş- **I/1661** Tel. Kumd. <urun-ş-
Karşılaşmak, çarpışmak.
-
-

ūruŋḳaẏ **I/1659** Tel. W. <ūru+?
Hasta, hastalıklı, ağrı çeken kimse.
Kijiniŋ edĭ ūruŋḳaẏ "İnsan bedeni ağrı hissediyor."
-
ōruŋkay (<Moğ.) "Hastalıklı." (ATS, 140)
ūrkay "1. Hastalıklı, zayıf. 2. Acıtarak, acı vererek." (TAS, 125)

uruş **I/1664** Tel. Alt. Leb. Kavga, tartışma, dövüş.
uruş "Kavga, tartışma." (EDPT, 239)
uruş "Dövüş, kavga, vuruşma." (DTS, 653)
uruş "Kavga, tartışma, skandal; savaş." (ATS, 194)
uruş "1. Kavga, savaş. 2. Savaş, muharebe." (TAS, 124)
uruş "Kavga, tartışma, dövüş." (DK, 262)

uruş- **I/1664** Tel. Alt. Leb. <ur-ş-
Savaşmak, kavga etmek.
Aḷardıŋ mingen attarı urŭşḳan uḷu parı. "Onların bindiği atları savaşçı, büyük ve bozdur."
uruş- "Vuruşmak, dövüşmek, tartışmak." (EDPT, 239)
uruş- "Vuruşmak, savaşmak." (DTS, 653)
uruş- "Kavga etmek, tartışmak." (ATS, 194)
uruş- "Vuruşmak, birisiyle dövüşmek." (DÇT, 161)

uruşçān **I/1665** Tel. Kumd. Kavgacı, dövüşçü, tartışmacı, kabadayı vb.
-
uruşçaŋ "Kavgacı, savaşçı." (ATS, 194)
uruşçak "Kavgacı, dövüşçü." (DK, 262)

uruşçı **I/1665** Alt. Tel. <uruş-çı
Kavgacı.
-
uruşçı "Kavgacı, dövüşçü." (DLTÇ, 217)

uruşḳān **I/1665** Alt. Tel. <uruş-ḳān
Kavgacı.
-
-

ūrut- **I/1663** Tel. Alt. Hastalığa maruz bırakmak.
ağrıt- "Ağrıtmak, acıtmak." (EDPT, 92)
ağrat- "Hastalığa neden olmak." (DK, 197)

ūrzın- **I/1672** Tel. Kumd. <ūr+zın-
Ağır saymak, zor olduğunu düşünmek.
-
ūrzın- "Zor saymak, ağır addetmek." (ATS, 195)
ūrzın- "Sıkıntı duymak, üzülmek." (TAS, 125)

us **I/1742** Tel. Alt. Leb. Beceri, ustalık, sanat eseri, el sanatı.
Köp poḷıp çöp poḷgonço as poḷzın us poḷzın. "Çok olup çöp olacağına az olsun işe yarasın." (Alt., P.d.V.I, 196,14); *Temir soḳḳon us kiji* "Demirci." (Tel. Alt.); *ağaş us kiji* "Marangoz." (Alt.)
ūz "Yetenekli usta, becerikli." (EDPT, 277)
uz "1. Usta, becerikli, tecrübeli. 2. İyi, güzel, başarılı." (DTS, 657, 658)

us "Usta, baş." (ATS, 194)
us "Usta." (TAS, 124)

ūs **I/1741** Tel. Alt. Ağız, ağızlık.
Ūs aç! "Ağzını aç!" (Tel.); *Ūzından pir sös çıḳpadı.* "Tek kelime bile etmedi."; *Sudŭŋ ūzŭ (peltirĭ)* "Nehrin başlangıcı."; *Ker Yutpanıŋ ūzŭna kire ġondı.* "Ker-Yutpa'nın ağzına girdi." (Alt.; P.d.V.I, 38,283)
ağız "Ağız; ırmak veya herhangi bir şeyin ağzı" (EDPT, 98)
ağız "1. Ağız; *mec.* dudak. 2. Çömlek, testi, kap kacak, kuyu vb. ağzı. 3. Irmak ağzı. 4. *mec.* Beslenme, gıda alma. 5. *mec.* Ağız (konuşma organı anlamında); konuşma, söz, kelime." (DTS, 22)
ōs "1. Ağız. 2. Delik. 3. Ağız, akar suyun denize veya göle döküldüğü yer. 2. Sırt, hayvanın yük vurulan yeri. 5. *gr.* Ağız." (ATS, 140)
ūs "Ağız." (TAS, 125)
as~ās~akıs "Ağız." (DK, 203, 197, 199)
ōz "Ağız." (DLTÇ, 181)
ōs~ūz~ūs "1. Ağız. 2. Giriş." (DÇT, 140, 161, 162)

ūs- **I/1743** Leb. Uyanmak.
-
-

usḳoḷ **I/1743** Alt. Tel. İşaret parmağı.
-
us kol "İşaret parmağı." (ATS, 194)
us salaga " İşaret parmağı." (TAS, 124)

usta **I/1749** Tel. Leb. Zanaatkâr.
-
-

ūsta- **I/1750** Tel. <ūs+ḷa-
1. Anmak, değinmek.
2. Yemin etmek.
-
-

ustaḷ **I/1751** Kumd. <Rus. столъ
Masa.
bk. ostoḷ.

ustaḷaḳ **I/1751** Kumd. <ustaḷ+aḳ
Bank, sıra.
-
-

ūstan- **I/1751** Tel. <ūsta-n
Hatırlamak.
-
-

ūstū **I/1752** Tel. Alt. <ūs+lū[6]
Ağızlı, ağzı olan.
aġızlıġ "Ağızlı, ağzı olan." (EDPT, 98)
aġızlıġ "Ağızlı, ağzı olan." (DTS, 23)
astıg "Ağızlı, delikli." (DK, 203)

ūş- **I/1772** Tel. <ū-ş-
1. *Kös ūştı.* "Gözlerini ovuşturdu."
2. Karıştırmak, dolaştırmak (saç için).
uvuş- "Birlikte ezmek, ovuşturmak, ufalamak, toz hâline getirmek." (EDPT, 16)
uvuş-~uwuş- "Birlikte ezmek, ovuşturmak, ufalamak, toz hâline getirmek." (DTS, 657)
-

ūş I **I/1772** Alt. Alet, araç.
-
-

ūş II **I/1772** Alt. Tel. Avuç.
Pir ūş ḳuzuḳ. "Bir avuç ceviz."; *ḳoj-ūş* "Ölçü, olarak iki avucun birleştirilmesi."
avuç~aḏut "Avuç, avuç içi." (EDPT, 6, 44)
adut~aḏut~avuç~avut "Avuç." (DTS, 17, 76)
ūş "Avuç." (ATS, 195)
ūş "Avuç." (TAS, 125)
oş "Avuç." (DK, 237)
ōş "Avuç." (DLTÇ, 181)

uşta- **I/1778** Alt. Tel. <uç+ḷa-
Sivriltmek, bilemek.
-
-

ūşta- **I/1778** Alt. Tel <ūş+ḷa-
Avuçlamak.
Ūştap aḷ! "Avuç avuç al!"; *Ūştap per!* "Bana avuç avuç ver!"
aḏutla- "Avuçla kavramak, sıkıştırmak." (EDPT, 45)
aḏutla- "Avuçlamak, avuçla almak." (DTS, 17)
uşta- "Sökmek, çekip koparmak, kapmak." (DÇT, 162)

uştū **I/1778** Alt. Tel. Keskin, sivri.
uçluġ (ūcluġ) "Sivri, keskin." (EDPT, 26)

[6] OSTN'de morfolojik tahlil ūḷ+ḷū yazılmıştır.

uçluġ "Sonlu, sonu olan; hedef, gaye." (DTS, 640)
uçtu "Sivri uçlu." (ATS, 191)
uçtu "Sivri uçlu." (TAS, 122)

uştu- I/1778 Tel. Dışarı çekmek, çıkarmak, gizlice götürmek.
-
uştı-~uştu- "Çekmek, çıkarmak." (ATS, 194)
uştu- "Kapmak; tutmak, yakalamak, çekmek, çıkarmak."
(DÇT, 162)

uştuğ I/1778 Leb. *bk.* uştū.

uşuḳ I/1780 Tel. Don, donarak ölme.
üşik "Katı buzlanma, don." (EDPT, 260)
üşik "Soğuk, don." (DTS, 66)
ujık "Buzlandırma yeri." (ATS, 193)

ūt I/1702 Tel. Malt, bira mayası.
uġut "Maya." (EDPT, 80)
uġut "Hamur türü." (DTS, 643)
ūt "Malt." (ATS, 195)
ugut "Malt." (DLTÇ, 215)
ūt "Malt." (DÇT, 162)

ut- I/1703 Alt. Tel. Leb. Kazanmak, yenmek.
ut- "Oyunda kazanmak; savaşta, oyunda yenmek." (EDPT, 38)
ut- "Yenmek, mağlup etmek, kazanmak." (DTS, 655)
ut- "Kazanmak, yenmek." (DK, 262)

ūt- I/1702 Tel. Çocuğu sallamak, sakinleştirmek.
avıt- "Ağlayan bir çocuğu rahatlatmak, neşelendirmek, avutmak." (EDPT, 7)
avıt- "Eğlendirmek, avutmak, sevindirmek, hoşnut etmek (DTS, 75)
ūt- "Çocuğu sallamak." (TAS, 125)

utḳar- I/1708 Tel. Karşılamak, karşılamaya gitmek.
-
-

utḳarı I/1708 Tel. Karşı, karşı tarafta olan, aykırı, zıt.
-
utkarı "Karşıt, karşıt konumdaki." (ATS, 194)

utḳarū I/1708 Tel. <utḳar-ū
Tesadüf, rastlantı, karşılaşma.
-

-

utḳu I/1708 Tel. Alt. Komik, şaka amaçlı bir selamlaşma, şiirlerdeki komik selamlama sözleri (*Utku* selamlaşması Teleütlerde kullanılır, fakat Altay'ın da bazı yerlerinde evin hanımları yeni gelen yabancı insanlara bir bardak su verirken çoğu zaman *utku* derler.)
-
utku "Görüşme." (ATS, 194)
utku "Selamlama." (TAS, 124)

utḳu- I/1708 Tel. Alt. Karşılamaya çıkmak, karşılamak; rastlamak, tesadüf etmek.
Gorottoġıḷardın onçozı Isusḳa utḳup çıḳtıḷar. "Tüm şehir İsa'yı karşılamak için çıktı." (Miss.)
-
utkı-~utku- "1. Karşılaşmak, rastlamak. 2. Selamlamak." (ATS, 194)
utkı- "Selamlamak." (TAS, 124)
utku- "Karşılamak, selam vermek." (DLTÇ, 217)
utku- "Karşılaşmak." (DÇT, 161)

utḳuḷa- I/1709 Tel. Alt. <utḳu+ḷa-
Yabancı bir insanı komik (esprili) sözlerle karşılamak.
-
-

utḳuḷaş- I/1709 Tel. <utḳuḷa-ş-
Eğlenceli muhabbet etmek.
-
-

ūttuğ I/1710 Kumd. <uġuttū
Mayalı (bira mayası olan).
-
ūttu "Mayalı (içki)." (ATS, 195)

uttur- I/1710 Alt. Tel. <ut-tur-
Oyun zamanı birilerini kazandırmak, yenilmek.
-
uttur- "Oyunda birlikte kaybetmek." (KRS, 100)

utturt- I/1710 Alt. Tel. Kazandırtmak, yenmesini sağlamak.
-
-

uẏ I/1593 Alt. Tub. İnek.

Uẏ iyĭntĭzĭ "Buzağı için sağılan sütten kalan süt."
Ḳaru Attū ḳanıŋ ḳadın ḳara uẏġa mindrele pūḷadı. "Kara Attu Han'ın karısını kara ineğin yanına bağladı." (Alt.; P.d.V.I; 60,35)

ūḏ~uy "İnek, öküz." (EDPT, 34, 266)
ud~uḏ "1. İnek. 2. Öküz. 3. Boğa burcu." (DTS, 641, 642)

uy "İnek." (ATS, 195)
üy "İnek." (TAS, 128)
uy "İnek." (DK, 261)
uy "İnek." (DÇT, 160)

uẏ-[7] **I/1594** Tub. Kamçılamak, kırbaçlamak.

-

-

uya **I/1628** Alt. Tel. Leb. Kuş yuvası, hayvan ini.
Ḳuş uya tarttı. "Kuş yuva kurdu." (Tel.); *Küçüler sözŭn men uġŭp-küç aġaşḳa uya tarttım.* "Küçük insanların sözlerini dinleyerek ben küçük ağaçlarda yuvalar yaptım." (Alt., P.dV.I, 221, XI,3); *Kös uyazı* "Göz çukuru." (Tel.)

uyā "Kuş yuvası." (EDPT, 267)
uya "Yuva, in." (DTS, 644)

uya "Yuva." (ATS, 195)
üya "Yuva" (TAS, 128)
uya "Yuva." (DK, 261)
uya "Kuş yuvası, hayvan ini." (DLTÇ, 216)
uya "1. Yuva. 2. Karınca yuvası." (DÇT, 160)

uyada- **I/1632** Tel. W. Yorulmak, güçsüzleşmek, tükenmek.

-

uyada- (<Moğ.) "1. Zayıflamak. 2. Ölmek, yok olmak." (ATS, 195)

uyadat- **I/1633** Tel. W. Tüketmek, mahvetmek.

-

uyadat- (<Moğ.) "Zayıflatmak." (ATS, 195)

uyaḷ-[8] **I/1630** Alt. Leb. Utanmak, utanç hissi duymak.
Yaŋımdı yamandaẏ oḷ Orustaŋ uyaḷıp yürdŭm. "Kendi inancım için Ruslardan utanıyordum." (Tel., P.d.V.I, 115,2); *Uyalbas kiji* "Utanmaz insan." (Tel.); *Uyaḷbas yüs!* "Utanmaz yüz!"

uyal- "Utanmak." (EDPT, 272)
uyal- "Utanmak." (DTS, 644)

uyal- "Utanmak." (ATS, 195)
üyal- "Utanmak." (TAS, 128)
uyal- "Utanmak." (DÇT, 161)

uyaḷa- **I/1630** Alt. Tel. Leb. <uya+ḷa- Yuva kurmak.

uyālā- "Yuva yapmak." (EDPT, 273)
uyala- "Yuva yapmak." (DTS, 644)

uyala- "Yuva yapmak." (ATS, 195)

uyaḷan- **I/1630** Tel. Leb. <uyaḷa-n- Yuvalanmak, kendisi için yuva kurmak.

-

uyalan- "Kendisi için yuva örmek." (ATS, 195)
üyalan- "Yuva yapmak." (TAS, 128)
uyalan- "Kendi için yuva örmek." (DLTÇ, 216)

uyaḷcaŋ **I/1631** Leb. <uyaḷ-caŋ *bk.* uyaḷçāḳ.

uyaḷçāḳ **I/1630** Alt. <uyaḷ-çāḳ Utanan, çabuk utanan insan, utangaç.

-

üyalçak "Utangaç, çekingen." (TAS, 128)

uyaḷçān **I/1631** Tel. <uyaḷ-çān *bk.* uyalçāḳ.

uyaḷt- **I/1630** Tel. Alt. Leb. <uyaḷ-t- Utandırmak.

-

uyalt- "Utandırmak, mahcup etmek." (ATS, 196)
üyalt- "Utandırmak, mahcup etmek, rezil etmek." (TAS, 128)

uyaŋ **I/1629** Tel. W. Aciz, güçsüz, kuvvetsiz.
Et uyaŋ. "Bedeni güçsüz." (Miss. Matth. 26,41)

-

[7] Bu maddenin Almanca karşılığı *steppen* "yorgan dikmek, oyulgalamak." şeklindedir.

[8] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

uyan "1. Zayıf, güçsüz, çekingen, pısırık. 2. Kusur." (ATS, 196)
uyaŋ "1. Çekingen. 2. Yumuşak." (ATS, 196)
uyan "Aciz, güçsüz." (TAS, 125)

uyar **I/1630** Kumd. W. Rengi solmuş, solgun.
-
uyar "Solgun." (ATS, 196)

uyat **I/1631** Alt. Tel. Leb. Utanç.
Uyatḳa saḷ! Uyatḳa ḳaḷdır! "Onu utandır!" (Tel.); *Uyatḳa ḳaḷġan* "Utandı." (Tel.)
uyat "Utanç, utanma, mahcubiyet." (EDPT, 268)
uyat "Utanç, rezalet, ayıp." (ATS, 196)
üyat "Utanç, rezalet." (TAS, 128)
uyat "Utanç, vicdan." (DÇT, 161)

uyattū **I/1632** Alt. Tel. Utanç verici, ayıp.
-
uyattu "Vicdanlı." (ATS, 196)
üyattu "Rezilce, utandırıcı." (TAS, 128)

uẏçı **I/1604** Alt. Tel. <uẏ+çı
İnek çobanı.
uḏçī "Sığır çobanı." (EDPT, 44)
udçı "Çoban, sığır çobanı." (DTS, 641)
-

uẏġu **I/1598** Leb. *bk.* uẏḳu.

uẏġū **I/1597** 1. Uyanıklık, teyakkuz. 2. Uyanık, dikkatli.
-
-

uẏġuḷuğ **I/1599** Leb. *bk.* uẏḳuḷū

uẏġun- **I/1598** Tel. Leb. Uyanmak.
oyġan-~oyan-~oḏun- "Uyanmak." (EDPT, 271, 275, 62)
oḏul-~oḏun- "Uyanmak." (EDPT, 56, 62)
odul-~odun-~odun-~oḏun- "Uyanmak." (DTS, 385)
uygun- "Uyanmak." (ATS, 196; TAS, 125)
uy- "Uyanmak." (DK, 261)
oyan-~oygon- "Uyanmak." (DLTÇ, 180)

uẏġus- **I/1599** Tel. Uyandırmak.
oḏġur- "Uyandırmak." (EDPT, 48)
odġur-~oḏġar-~oḏġur- "Uyandırmak." (DTS, 384, 385)
uygus- ~oygos- "Uyandırmak." (ATS, 196)
uygus- "Uyandırmak." (TAS, 125)

uẏġuzŭn- **I/1599** Tel. <uẏġus-n-
Uyanmak, uyandırılmak.
-
-

uẏḳḳu **I/1597** Alt. Tel. *bk.* uẏḳu.

uẏḳḳuçı **I/1597** Alt. Tel. *bk.* uẏḳuçı.

uẏḳḳuçıḷ **I/1597** Kumd. *bk.* uẏḳuçıḷ.

uẏḳḳuḷū **I/1597** Alt. Tel. *bk.* uẏḳuḷū.

uẏḳḳuzaḳ **I/1597** Alt.Tel. *bk.* uẏḳuzaḳ.

uẏḳta- **I/1597** Tel. Leb. <uẏḳu+ḷa-
Uyumak.
Uẏḳtaẏ berdi. "Uyuyuverdi." (Tel.); *Uẏḳtap ḳaḷdı.* "Uyuyordu." (Tel.); *Men emdi uḳtaẏn, tedĭ, men toġus yıḷ uẏḳtarmın.* "Ben şimdi uyuyayım, dokuz sene uyuyacağım, dedi." (P.d.V.I; 104, 661)
uḏıklā- "Uyuklamak, uykulu olmak." (EDPT, 49)
uḏıkla- "Uyumak, uykuya dalmak." (DTS, 642)
uyukta- "Uyumak." (ATS, 196)
ukta- "Uyumak."[9] (TAS, 123)
ugta-~uyta-~uyukta-~uyıkta-~ūkta- "Uyumak, uykuya dalmak." (DK, 261, 263)
uyta- "Uyumak." (DLTÇ, 216)
uygula-~uykta-~uyukta-~uyıkta-~ukta-~ūkta-~ıkta- "Uyumak." (DÇT, 161, 168)

uẏḳtat- **I/1597** Tel. Leb. < uẏḳta-t-
Uyutmak, uyku ilacı vermek, yatağa yatırmak (çocuk), uyumasına izin vermek.
-
uyuktat- "Uyutmak." (ATS, 196)
uktas- "Uyutmak." (TAS, 123)

uẏḳu[10] **I/1595** Tel. Alt. <uyu-ḳu
Uyku.
Uẏḳum keldi. "Yorgunum, uyumak is-

[9] Bu kelimenin anlamı TAS'da "uymak." olarak verilmiş. Ancak sözlüğün Rusça yayınında anlamı "uyumak" şeklindedir.

[10] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

tiyorum.” (Alt.); *Uẏḳu bar kiji* “Derin uykusu olan insan” (Tel.); *Saḷḳındū künde ençū̄ yoḳ saġıştū künde uẏḳu yoḳ.* “Rüzgârlı havalarda huzur; dertli günlerde uyku olmaz.” (Tel.; P.d.V.I; 2,12)

uḏık~uyku “Uykulu, uykuda olan.” (EDPT, 46, 271)
udıḳ “Uyku.” (DTS, 641)
uḏıḳ “Uykulu, uykusu olan.” (DTS, 642)
udıgu “Uyku, uyuma.” (EUES, 786)

uyku “Uyku.” (ATS, 196)
uyku “Uyku.” (TAS, 125)
uygı~uyku “Uyku.” (DÇT, 161)

uẏḳuçı I/1596 Tel. <uẏḳu+çı
Uykucu.
Uẏḳuçı d’aman kijinĭ uẏġuzarım men saḷḳın. “Ben, rüzgâr, kötü uykucu kişiyi uyandırırım.” (P.d.V.I;225,10)

-

uykuçı “Uykucu.” (ATS, 196)
uyguçı “Uykulu.” (DLTÇ, 216)

uẏḳuḷū I/1596 Tel. Alt. Uykusu olan, uykulu.

-

uykulu “Uykulu.” (ATS, 196)
uykulu “Uykulu.” (TAS, 125)

uẏḳumçıḷ I/1596 Kumd. *bk.* uẏḳuçı.

uẏḳuzaḳ I/1596 Tel. Uyumayı seven, uykucu.

-

uykuzak “Uyku; uyku seven.” (ATS, 196)

uẏḷa- I/1601 Alt. Ağlamak.
Paza uẏḷadı, uẏḷadı. “Yine ağladı ve ağladı.” (P.d.V.I, 11,24); *Kün Ḳān uẏḷadı, Kün Ḳānıŋ ḳattı uẏḷadı.* “Kün-Han ve karısı ağladı.” (P.d.V.I, 49,662)

ıġla- “Ağlamak.” (EDPT, 85)
ıġla- “Ağlamak.” (DTS, 232)

ıyla- “Ağlamak.” (ATS, 88)
iyla- “Ağlamak.” (TAS, 42)
ugla-~ıgla- “Ağlamak.” (DLTÇ, 215)

uẏḷaş- I/1602 Alt. <uẏḷa-ş-
Ağlaşmak.

ıġlaş-~yıġlaş- “Ağlaşmak.” (EDPT, 86, 903)
ıġlaş- “Ağlaşmak.” (DTS, 232,)

ıylaş- “Ağlaşmak.” (DÇT, 168)

uẏḷat- I/1602 Alt. <uẏḷa-t-
Ağlatmak, üzmek, sinirlendirmek, kırmak.

ıġlat-~yıġlat- “Ağlatmak.” (EDPT, 86, 903)
ıġlat-~yıġlat- “Ağlatmak.” (DTS, 232, 283)

ıylat- “Ağlatmak.” (DÇT, 168)

uẏma- I/1604 Alt. Tel. Leb. Kirletmek, pisletmek.

-

uyma- “Kirletmek, pisletmek.” (ATS, 196)
üyma- “Bulaştırmak, pisletmek.” (TAS, 128)

uẏmaḷ- I/1605 Alt. Tel. <uẏma-ḷ-
Kirlenmek, pislenmek.

-

uymal- “Kirlenmek, pislenmek.” (ATS, 196)

uyuḳta- I/1635 Alt. <uyuḳu+ḷa-, = uyuḳla-
Uyumak.
Ūḷ aḳçazın oẏtto urŭb īdi uyuḳtaẏ berdĭ. “Genç adam paraları yerine koyup uyudu.” (P.d.V.I, 8,26)
bk. uẏḳta-.

uyut- I/1636 Alt. Gazaplandırmak, öfkelendirmek, kızdırmak.
Uḷudŭ uyutpa! “Büyükleri kızdırma.”

-

-

uza- I/1755 Alt. Tel. Leb. 1. Uzun bir süre devam etmek, uzamak.
2. Uzun bir süre kalmak, duraksamak, tereddüt etmek.
Uzama nad’ım! “Uzun süre kalma arkadaşım.” (Alt.)

uzā- “Uzamak, uzun olmak, uzayıp gitmek. Genellikle zaman için kullanılır, daha az sıklıkla alan için.” (EDPT, 281)
uza- “Uzamak.” (DTS, 658)

uza- “1. Uzamak; devam etmek. 2. Uzaklaşmak, ayrılmak.” (ATS, 196)

uzadım I/1766 Tel. <uzat-m
1. Devam eden, sürekli
2. Eşlik etme, uğurlama.

uzatī “Uzun süre.” (EDPT, 283)
uzatı “Uzun, uzun süre.” (DTS, 658)
uzada “Boyunca.” (ATS, 196)

uzadımdū **I/1766** Tel. <uzadım+ḷū
1. Uzatılmış, genişletilmiş.
2. Uğurlanma şerefine layık olan.
-
-

uzadın- **I/1766** Tel. Leb. <uzat-n-
Uzatılmak.
uzatıl- "Uzatılmak." (EDPT, 282)
uzatıl- "Uzatılmak." (DTS, 658)
-

uzaḳ I **I/1756** Tel. 1. Küçük karga.
2. (Dişi) baykuş.
-
-

uzaḳ II **I/1757** Alt. Tel. Leb. 1. Uzun süre, geç.
Üyüŋde uzaḳ ottırdıḳ. "Biz senin evinde çok oturduk." (Tel.); *Yajıŋ uzaḳ poḷzın!* "Ömrün uzun olsun!" (Tel); *Uzaḳḳa saḷa pergen.* "O uzun bir süreliğine gitti." (Alt.).
2. Uzak, uzakta olan.
uzak "Uzun süreli, uzun ömürlü; uzun seyahat, uzak, mesafeli." (EDPT, 283)
uzaḳ "Uzun, uzak." (DTS, 658)
uzak "1. Uzak, uzun, devamlı. 2. Uzak." (ATS, 196)
uzak "1. Uzun süreli. 2. Uzun zaman." (TAS, 125)
uza~usak "Uzak, uzun." (DK, 261, 262)

uzan- **I/1759** Tel. <us
1. Sanat işi yapmak.
2. Usta olmak, sanatçı olmak.
uzan- "Bir işte ustalaşmak veya yetenekli olmak." (EDPT, 289)
uzan- "Bir şeyle ustaca ilgilenmek." (ATS, 196)
uzan- "Elle yapmak." (TAS, 126)

uzat- **I/1762** Alt. Tel. Leb. 1. Uzatmak, tutmak, devam ettirmek, ertelemek, yavaşlatmak.
2. Geçirmek, yol göstermek.
Uzadıp ḳḷāt, uzadıp prāt "Geçiriyor, eşlik ediyor." (Tel.); *Paḷazı-bıḷa adazı enezī çıġat, paḷazın uzadıp ī̄dī.* "Çocukla birlikte annesi ve babası da onu uğurlamak için çıktı." (Alt.)
3. Evlenecek kızı damadın köyüne uğurlamak, evlendirmek.
uzat- (uzāt-) "Uzatmak; uzun tutmak." (EDPT, 282)
uzat- "1. Uzatmak, çekmek. 2. Geciktirmek, oyalanmak." (DTS, 658)
uzat- "1. Uzatmak. 2. Kendisinden uzaklaşmasına neden olmak." (ATS, 196)
uzat- "Uzatmak." (TAS, 126)
uzat- "Uğurlamak." (TAS, 126)

uzatçı **I/1765** Tel. <uzat+çı
Öncülük eden, eşlik eden.
-
uzadaçı "Eşlik eden." (ATS, 196)
uzatçı "Rehber, kılavuz." (TAS, 126)

uzattır- **I/1765** Tel. <uzat-tır-
Birini uğurlatmak, öncülük etmek.
-
-

uzun **I/1768** Alt. Tel. Uzun, uzun süre.
Poyı uzun kiji "Uzun boylu insan." (Alt.); *Uzun yoḷ* "Uzun yol."; *Ḳısḳa poḷġınça uzun poḷzın.* "Kısa olacağına uzun olması daha iyidir." (Tel.); *Temirdī poḷzo ḳısḳa kes! Aġaçtı poḷzo uzun kes!* "Eğer demir ise kısa kes, ağaçsa uzun kes!" (Alt.; P.d.V.I, 5,64); *Uzun yaş.* "Uzun hayat." (Alt.)
uzun "Uzun." (EDPT, 288)
uzun "Uzun." (DTS, 658)
uzun "(Boy için) uzun, yüksek." (ATS, 196)
uzun "Uzun." (TAS, 126)
uzun "Uzun." (DK, 261)
uzun "Uzun." (DLTÇ, 216)
uzun "Uzun." (DÇT, 160)

uzunzū **I/1770** Tel. Yeterince uzun süre, uzun süre.
-
-

Ü, Ǖ

ǖ **I/1797** Alt. 1. Ev.
2. *ǖ kiji* "Kadın." (Alt.)
bk. üẏ.

ǖ- **I/1798** Alt. Tel. Yığmak, biriktirmek.
ük-~yük- "Yığmak, biriktirmek." (EDPT, 100, 911)
ük- "Toplamak, yığmak, biriktirmek." (DTS, 661)
-

üç **I/1871** Alt. Tel. Leb. Üç.
Üç mıẏġaḳ "Orion'un kemeri."; *Üç poẏḷū yaŋıs Ḳudaẏ* "Üçlü Tanrı." (Tel. Miss.); *Üç ḳattap* "Üçüncü kez." (Tel.); *Üç ḳat* "Üç kat." (Tel.); *üç paşḳa* "Üç çeşit." (Tel.); *üç on* "Otuz." (Tel.)
üç "Üç (3)." (EDPT, 18)
üç "Üç (3)." (DTS, 659)
üç "Üç (sayı sıfatı)." (ATS, 196)
üç "Üç." (TAS, 126)
üç "Üç." (DK, 264)
üç~üş "Üç (3)." (DLTÇ, 219)
üç "Üç (3)." (DÇT, 163)

üç- **I/1872** Alt. Tel. =öç-
Sönmek.
öç- "Sönmek, söndürülmek." (EDPT, 19)
öç- "1. Sönmek. 2. Gözden kaybolmak, yok olmak, durmak." (DTS, 399)
öç- "Sönmek." (ATS, 142)
üç- "Sönmek." (TAS, 126)

üçön **I/1873** Alt. Töl. <üç+on
Otuz (30).
-
-

üçǖ **I/1874** Alt. Tel. Üçü birlikte, her üçü.
üçǖzü "Bir çoğundan üçü."
üçēgū̄ "Üçü birlikte." (EDPT, 25)
üçegü "Her üçü." (DTS, 659)
üçü "Üçlü." (ATS, 196)
üçō̄ "Üçü birlikte, her üçü." (DÇT, 163)

üçǖlük **I/1874** Tel. Üçlü.
-
-

üçŭnçĭ **I/1874** Tel. Alt. <üç+n+çĭ
Üçüncü.
üçünç "Üçüncü." (EDPT, 29)
üçünç~üçünçi~üçünçü "Üçüncü." (DTS, 660)
üçinçi "Üçüncü." (ATS, 196)
üçinçi "Üçüncü." (TAS, 126)
üçinçi~üçünçi "Üçüncü." (DK, 264)
üçince~üçinci~üçinci~üçünci~üşünji~üjinçi~üjinji "Üçüncü." (DLTÇ, 219)
üçünçi "Üçüncü." (DÇT, 163)

üçül- **I/1874** Tel. <üç-l-
Sönmek.
öçül- "Söndürülmek." (EDPT, 27)
öçül- "Sönmek, gözden kaybolmak." (DTS, 400)
-

üçüle **I/1874** Tel. Her üçü.
üçülezi "Onlardan üçü."
-
üçele "Her üçü, üçünün hepsi." (DK, 264)
üçele "Her üçü, üçünün hepsi." (DLTÇ, 219)
üçüle "Her üçü, üçünün hepsi" (DÇT, 163)

üçüleŋ **I/1874** Tel. *bk.* üçüle.

üçüm **I/1875** Tel. <üç-m
Sönme (ışık).
-
-

üçünci **I/1874** Leb. *bk.* üçŭnçĭ.

üçür- I **I/1874** Tel. <üç-r-
Söndürmek.
öçür- "Söndürmek." (EDPT, 30)

öçür- "1. Söndürmek. 2. İmha etmek, ortadan kaldırmak, durdurmak." (DTS, 400)
öçür- "Söndürmek." (ATS, 142)
üçür- "Söndürmek." (TAS, 126)

üçür- II **I/1874** Leb. Kumd. Havlamak, ürmek.
-
-

üde **I/1869** Tel. Mola, dinlenme (gündüz vakti yolda).
-
üde "Dinlenme, mola (yolda)." (ARSL, 755)

üdege **I/1869** Tel. =üẏ, ü
Kadın, ev hanımı.
-
-

üdele- **I/1869** Tel. <üde+le-
Gündüz vakti yolda dinlenmek.
Üdeletten yer tappadıḳ. "Gündüz vakti dinlenmek için uygun bir yer bulamadık."
-
üdele- "Yolda dinlenmekiçin mola vermek." (ARSL, 755)

üdö **I/1869** Alt. *bk.* üde.

üdö-[1] **I/1869** Alt. <üt+e-, üttö-
Delmek.
-
-

üdöl- **I/1870** Alt. =üttöl-
Delinmek.
-
-

ügönnö- **I/1808** Kumd. *bk.* üẏgende-.

üḥen **I/1807** Tel. Dizgin, gem.
Üḥen suḳ "Dizginle, gem vur."
bk. üẏgen.

üḥende- **I/1807** Tel. Gem vurmak.
bk. üẏgende-.

üḥendel- **I/1807** Tel. <üḥende-l-
Gem vurulmak.
-

[1] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

üygendel- "Gem vurulmak." (ARSL, 758)

üḥendū **I/1807** Tel. <üḥen+lū
Gem vurulmuş, dizginli.
-
-

üḥön **I/1808** Alt. *bk.* üẏgen.

üḥöndö- **I/1808** Alt. *bk.* üẏgende-.

üḥöndöl- **I/1808** Alt. *bk.* üḥendel-.

üḥöndū **I/1808** Alt. *bk.* üḥendū.

üjü- **I/1907** Tel. Leb. Üşümek, donmak.
Ḳolım üjüdū. "Elim dondu."
üşī- "Çok soğuk olmak, soğuktan titremek." (EDPT, 256)
üşi- "Üşümek, donmak." (DTS, 666)
üjü- "Üşümek, donmak, buz tutmak." (ATS, 196)

üjügek **I/1907** Tel. Donma.
-
-

üjük **I/1907** Tel. Don(durul)muş.
üşik "Katı don, donmuş." (EDPT, 260)
üşik "Soğukluk, soğuma, don." (DTS, 666)
üjük "Ayaz, dondurucu soğuk." (ATS, 196)

üjüt- **I/1907** Tel. <üjü-t-
Üşütmek, dondurmak, şiddetli soğuğa maruz bırakmak.
üşüt-~üşit- "Üşütmek." (EDPT, 258)
üşüt- "Üşütmek." (DTS, 666)
üjüt- "Üşütmek, dondurmak." (ATS, 197)

ükkes **I/1804** Tel. Av ağı.
-
-

ükkeste- **I/1805** Tel. Ağla avlanmak.
-
-

ükkü **I/1805** Töl. Baykuş.
ūgī "Baykuş." (EDPT, 101)
ügi~ühi "Baykuş." (DTS, 660, 661)
ükü "Puhu kuşu, baykuş." (ATS, 197)
ügü "Puhu kuşu, baykuş." (DK, 263)

üldü **I/1860** Alt. Leb. Kılıç, pala.
-
ülcü~üldü "Kılıç." (ATS, 197)

üldü "Kılıç." (TAS, 126)
üldü "Kılıç." (DK, 263)
üldü "Kılıç." (DÇT, 162)

üldülū I/1860 Alt. Tel. <üldü+lū
Kılıçlı, üstünde kılıcı olan.
-
-

üldülüg I/1860 Leb. *bk.* üldülū.

üle- I/1845 Tel. Parçalara ayırmak, ayırmak, bölmek.
Ülep per! "Ayır!" (Tel.)
ülē- "Bölmek, paylaştırmak, dağıtmak." (EDPT, 127)
üle- "Bölmek, bölüştürmek, paylaştırmak." (DTS, 662)
üle- "Parçalara ayırmak bölmek." (ATS, 197)
üle- "Bölmek, taksim etmek, paylaştırmak." (TAS, 126)
ülö- "Paylaşmak." (DÇT, 163)

üleŋkeẏ I/1847 Tel. Çok küçük bir balık.
-
-

üleş I/1847 Tel. Leb. Parça, pay, hisse.
Ḳaborto üleş "Tam yarısı." (Tel.); *üç üleştiŋ pir üleji* "Üçte biri." (Tel.); *Yetti üleştiŋ üç üleji* "Yedide üçü." (Tel.); *Mā pir üleş tībedi.* "Bana hiçbir şey kalmadı." (Tel.); *Üleş tergini* "Dağıtma, paylaşma duası (yemeklerde)." (Tel.); *Payanıŋ üleji* "Sahibin, kestiği kurban etini kendi elleriyle akrabasının ağzına koyması. (Bu et parçası eti olmayanlar için dağıtılır ve dağıtılan şahsın ağzına şahsen dağıtan kişi koyar.)" (Tel.)
ülüş "Pay, hisse." (EDPT, 153)
ülüş "Parça, hisse, pay." (DTS, 663)
üleş "Parça, pay, hisse." (ATS, 197)
üleş "1. Pay, hisse. 2. Bölüm, kısım. 3. Toprak parçası." (TAS, 126)
ülüş "Pay, hisse; talih, kader." (DLTÇ, 218)

üleş- I/1848 Tel. 1. Üleşmek, aralarında bölüşmek.
Maḷım elīm, üleşelīk! "Aramızda hayvanımı ve halkımı paylaşalım!"
2. Ayırmak, paylaşmak, parçalara ayırmak.
üleş- "Üleşmek, bölüşmek." (EDPT, 154)
üleş- "Üleşmek, bölüşmek." (DTS, 662)
üleş- "Üleşmek, paylaştırmak, paylaşmak, bölüşmek." (ATS, 197)
ileş-~üleş-~ülöş- "Üleşmek, kendi arasında paylaşmak." (DÇT, 119, 163)

ülger I/1857 Leb. *bk.* Ülker.

Ülḥen I/1857 Tel. Teleütlerin yüce tanrısı Ülgen.
Onçozınaŋ yān parçanıŋ adazı Paẏ Ülḥön, anı iştre Erlik "Herkesten yüce olan Bay Ülgen, ondan biraz aşağı olan Erlik."
-
Ülgen "*mit.* Evrenin yaratıcısı, en büyük Tanrı." (ATS, 197)
Ülgön "Mitolojik isim." (DÇT, 162)

ülḥer I/1857 Tel. Nasihat, atasözü, mesel.
Sös ülḥerī, ülḥer sös (id.); Ajı tuzūnūŋ uçūn emdi men sā ülḥer aẏdıp pereẏn. "İkramının karşılığı olarak sana bir nasihat vereyim." (P.d.V.I; 198,1)
-
ülger "Bilge söz." (ATS, 197)
ülger "Şiir." (TAS, 126)
ülger "Masal, hikmetli söz, atasözü." (DK, 263)

Ülḥön I/1858 Alt. *bk.* Ülḥen.

ülḥü I/1858 Alt. Tel. 1. Ölçü, numune, model (üzerinde işlenen).
2. Kunduracının yaptığı örnek model.
3. Çizmenin arka tarafının derisi.
4. Gelenek, inanç, kural, yasa.
ülgū "1. Ölçme, tartma. 2. Tartı, terazi." (EDPT, 142)
ülgü "Boyut, ölçü." (DTS, 662)
ülgü "1. Örnek. 2. Biçki modeli." (ATS, 197)
ülgü "Biçki modeli." (TAS, 126)

ülke I/1855 Tel. Çatısı ve kenarları demir parmaklıklı olan keçe çadır.
-
-

ülken I/1855 Tel. Parmak ucu, parmağın bitiş yeri.
-

-

Ülker **I/1855** Tel. Ülker takım yıldızı, yedi kız kardeşler.
Ülker "Ülker takım yıldızı." (DTS, 662)
Ülkör "Ülker (Süreyya) yıldız topluluğu." (ATS, 197)

Ülkör **I/1857** Alt. *bk.* Ülker.

ülö- **I/1849** Alt. *bk.* üle-.

ülöş **I/1849** Alt. *bk.* üleş.

ülū **I/1850** Tel. Kumd. <üle-ū
Hisse, pay.
Pu piçiktiŋ üç ülūden bir ülūdĭ ḳıçırdı. "Bu kitabın üçte birini okudu." (Tel.); *Yetken ülū* "Payına düşen." (Tel.)
ülüg "Hisse, pay, parça; *mec.* kader, baht." (EDPT, 142)
ülüg "Parça, hisse." (DTS, 662)
ülü "Hisse, pay." (ATS, 197)

ülūr **I/1852** Tel. Kırışıklıkları açmak için kullanılan demir ütü, ütü.
-
ülūr "Ütü." (TAS, 126)

ülūrle- **I/1852** Tel. <ülūr+le-
Dikişleri demir aletle düzleştirmek, ütü ile ütülemek.
-
ülūrle- "Ütülemek." (TAS, 126)

ülūrlel- **I/1853** Tel. <ülūrle-l-
Ütü ile ütülenmek.
-
-

ülüş **I/1855** Alt. Islak, nemli.
-
ülüş "Sulu, nemli." (ATS, 197)
ülüş "Nem, rutubet." (TAS, 126)

ülüştū **I/1855** Tel. Islanmış, nemlenmiş.
-
-

ün **I/1818** Alt. Tel. Leb. Ses.
Kijiniŋ ünŭ "İnsan sesi." (Tel.); *ünŭ yoḳ* "Sesi olmayan, dilsiz" (Tel.); *Ün sal!* "Sesli konuş!" (Tel.); *Ol ḳuştardıŋ etken ünderĭn ḳandī tep aydaỳn?* "Ben bu kuşların sesini nasıl çıkarayım?" (Tel.)
ün~ūn "İnsan sesi." (EDPT, 167)
ün "Ses." (DTS, 663)
ün "Ses, ton." (ATS, 197)
ün "Ses, seda." (TAS, 126)
ün "Ses." (DK, 264)
ün "Ses." (DLTÇ, 218)
ün "Ses, ün." (DÇT, 163)

ūn **I/1820** Tel. Saman yığını.
Ūn taşta. "Samanı yerine topla."
ükün "Öbek, yığın, kitle." (EDPT, 109)
ükün "Öbek, yığın, kitle." (DTS, 662)
-

ünden- **I/1822** Tel. <ünde-n-
Ses vermek, seslenmek.
-
ünden- "1. Ses vermek. 2. Ses açısından benzemek." (ATS, 197)
ünden- "Seslenmek." (TAS, 126)
ünde- "Seslenmek, çağırmak, davet etmek." (DK, 264)

ündeş- **I/1822** Tel. <ünde-ş-
Ses vermek, seslenmek.
ündeş- "Birbirine seslenmek, çağrışmak." (EDPT, 181)
ündeş- "Birbirine seslenmek, çağrışmak." (DTS, 663)
-

ündū **I/1823** Tel. <ün+lū
Sesli, sesi olan.
ünlüg "Sesli, sesi olan." (EDPT, 185)
ünlüg "Sesli, sesi olan." (DTS, 663)
ündü "1. Sesi olan, sesli. 2. *gr.* Ünlü." (ATS, 197)
ündü "1. Dolgun. 2. Çınlayan. 3. Hoş sesli." (TAS, 127)
ünnig "Sesli, gürültülü." (DK, 264)
ünü (<ün+nü) "Sesli, sesi olan." (DLTÇ, 218)

üngür **I/1820** Tel. <ün+gür
Yüksek sese sahip.
-
üngür "*gr.* Sedalı, tonlu." (ATS, 197)
üngür "Dolgun, çınlayan sesli." (TAS, 127)

üp **I/1907** Tel. Leb. Ölenden kalan miras.
Übŭn aldı. "Ona miras kaldı."; *Übŭn perdĭ.* "Kendisinden sonra miras bıraktı." *Pelen üpke yadıp yat.* "Hazır (hiç uğraşmadan) yaşamayı seviyor."
-
üp "Değerli (iyi) parça, ev eşyasının değerli bölümü." (ATS, 197)

üp "Miras, mal varlığı." (TAS, 127)

üpçü I **I/1909** Leb. (Çocuklar için) biberon.
bk. umçı**.

üpçü II **I/1909** Tel. Leb. <üp+çi
Mirasçı.
-
-

üpçü III **I/1909** Alt. *Üpçü ton* "Kapalı kürk."
-
-

üpçüle- **I/1909** Leb. <üpçü+le-
Çocukları biberonla beslemek.
-
-

üptū **I/1909** Tel. Miras alan.
-
-

ūr **I/1824** Tel. Alt. 1. Yığın, toplu, sürü.
Ūr maḷ "Sürü ile yaşayan evcil hayvanlar." (Alt.); *Aẏġır ūrŭn taştabaẏ d'at.* "Aygır kendi sürüsünü bırakmıyor." (Tel.); *Ḳaḷıŋ ūr ḳarġa* "Büyük karga sürüsü." (Tel.)
2. Toplum, tanışlık, akrabalık.
ögür "Sürü, özellikle at sürüsü." (EDPT, 112)
ügür "Sürü." (DTS, 660)
ūr "1. (Birkaç aygır ve kısraktan oluşan) at. 2. Sürü." (ATS, 199)
ūr "Sürü." (TAS, 128)
ör~ūr~ūre "Sürü." (DK, 238, 264)

ūr- **I/1825** Alt. =ür-.
Üflemek.
-
übür- "Üflemek." (TAS, 126)

ür- **I/1825** Alt. Tel. 1. Üflemek.
Ot öçö berer, ür! "Ateş sönecek, üfle!" (Tel.); *Tosḳıra ürŭb ī!* "Üfle!"
2. (Köpek için) havlamak, ürmek.
Taẏġandarım nege üret? Simekçekter çıġıp körŭger, tit. "Benim köpeklerim neden havlıyor, hizmetçiler, çıkın bir bakın, diyor." (Tel.; P.d.V.I, 98.448)
ür- I "Üflemek." (EDPT, 195)
ür- II "(Köpek için) Havlamak, ürmek." (EDPT, 196)
ür- I "Havlamak, ürmek." (DTS, 664)
ür- II "Üflemek." (DTS, 664)
ür- I "Havlamak, ürmek." (ATS, 197; TAS, 127)
ür- II "Üflemek." (ATS; 197; TAS, 127)
ur-~ür- "Ürmek, havlamak." (DK, 262)
ür- "Havlamak." (DÇT, 163)
ür- "Üflemek." (DÇT, 163)

ürdün **I/1843** Leb. Örs.
-
örtün "Örs." (DLTÇ, 183)

üre **I/1826** Tub. 1. Sulu lapa.
2. Sütten yapılan ince yarma lapası.
ügre "Tutmaca benzeyen ancak ondan daha yumşak olan erişte." (EDPT, 112)
ügre "Tutmaca göre daha ince hamur şeritleri ile yapılan bir yemek." (DLT, 930)
üre "Süt ve iri çekilmiş buğdaydan yapılan bir tatlı türü." (ATS, 197)
ügre "Lapa, yulaf lapası." (DLTÇ, 218)
ürge "Çorba." (DLTÇ, 218)
üre "1. Sulu lapa. 2. Küçük tahıldan sütte pişirilmiş mama." (DÇT, 163)

ūre **I/1826** Tel. Alt. <ūr
Sürü, kalabalık.
Ūre yürgen ūḷdarı "Gençler, arkadaşlar, ahbaplar."; *ūre ḳıstarı* "Kız arkadaşlar."
bk. ūr**.

üre- **I/1827** Tel. <ür+e-[2]
1. Uzun süre kullanılmak, eskimek, yıpranmak, solmak.
Ürēp kėp "Yıpranmış elbise."
2. Harcanmak, saçıp savurmak, israf etmek, iflas etmek, bozulmak, çürümek.
Ürebes. "Bozulmaz."
3. Ruhunu teslim etmek, ölmek.
ür "Uzun süre." (EDPT, 193)
ür "Uzun süre, uzun zaman önce." (DTS, 664)
üre- "1. Bozmak, sakatlamak. 2. Harcamak." (ATS, 198)
üre- "1. Perişan etmek, harap etmek, batırmak. 2. Bozmak." (TAS, 127)
ür~ūr "Uzun, uzun zaman." (DK, 264)
üyür "Uzun, uzun zaman." (DLTÇ, 218)
ūç "Uzun zaman." (DLTÇ, 219)
üre- "Bozulmak, eskimek." (DÇT, 163)

[2] ür: uzun, uzun süre (I/1824)

ūreç **I/1831** Tub. Deve hörgücü.
bk. örköş.

ūredēçi **I/1830** Tel. *bk.* ūredūçi.

ūredĭğ **I/1830** Tub. *bk.* ūredū.

ūredĭğci **I/1830** Tub. *bk.* ūredūçĭ.

ūredū **I/1830** Tel. <üret-ū
Eğitim, öğretim.
ögretig "Öğretme." (EDPT, 115)
ögretig "Alışkanlık, huy, becer, maharet, alıştırma." (DTS, 404)
üredü "1. Öğretme. 2. Alışkanlık." (ATS, 198)
üredü "Öğretim." (TAS, 127)

ūredūçĭ **I/1831** Tel. <ūredū+çĭ
Öğretmen.
-
üredüçi "Öğretici, öğretmen." (ATS, 198)

ŭredūçŭ **I/1832** Alt. *bk.* ūredūçi.

ürel- **I/1829** Tel. Harcanmak, ölmek, yıpranmak, çökmek, mahvolmak.
Yöjözŭ üreldĭ. "O varlığını (mülkünü) kaybetti."
-
ürel- "Bozulmak, çürümek." (GSATA, 519)

ūrele- **I/1829** Tel. Tub. <ūre+le-, =ūrle-
Sürü oluşturmak.
-
ūrele- "Sürü oluşturmak." (ATS, 199)

ūreleş- **I/1829** Tel. Tub. <ūrele-ş-
Sürüye katılmak.
-
-

ürelt- **I/1830** Tel. <ürel-t-
İsraf etmek, harcamak.
-
ürelt- "Bozmak, yok etmek." (ATS, 198)

üren **I/1827** Tel. 1. Tohum, çekirdek, mahsul, ürün, meyve, tahıl.
Pütken üren "Meyve, ürün." (Tel.); *Ürenĭ yoḳ, ürenĭ pütpes.* "Kısır, verimsiz, meyvesiz." (Tel.)
2. Nesil, kuşak.
Aḳ Ḳanġa ürenĭ çoġul. "Ak-Han'ın nesli yoktur."; *Ürendeŋ ürenge* "Nesilden nesle."
üren "*Moğ.* Tohum, meyve, soy, nesil." (EDPT, 233)
üren~ūren "1. Tohum. 2. Çocuk. 3. Nesil." (ATS, 198)
üren "1. Tohum. 2. Meyve." (TAS, 127)
üren "Tohum, tane, çekirdek." (DK, 264)

ūren- **I/1828** Tel. Tub. Öğrenmek, alışmak.
Orus tilĭn ḳaẏdaŋ ūrendĭŋ? "Rusçayı nereden öğrendin?"; *Senĭŋ küçük ḳarandajıŋ ūrenze poḷġoẏ, tedĭ, sen poyıŋnıŋ ijĭŋ pil! Ḳatḳa yaḷḳū kiji ūrenetten.* "Küçük kardeşin okuma yazma öğrensin yeter, sen de kendi işini bil, dedi. Okuma yazmayı sadece tembeller öğrenir." (P.d.V.I, 118,6); *Sen poyım ūrendĭm tep aẏtpaġın.* "Kendim öğrendim, deme." (P.d.V.I, 119,6); *İştegenim enem-bĭle adama-ūrengenim poyıma.* "İşlediğim annem ve babam için, öğrendiğim ise kendim içindir." (P.d.V.I, 6,89); *Piçikke ūrenĭp yaḷḳıdı.* "Okuma yazma öğrenmek hevesi yoktu."; *Ürener kemi yettĭ.* "Okuma zamanı geldi."; *Ürenetten üẏ.* "Okul."; *Mā kün sayın kelerge ürendĭŋ.* "Her gün benim yanıma gelmeye alıştın.", *Ḳudaẏ poḷışmaza iji nege dē ūrenelbes.* "Allah'ın yardımı olmadan insan hiçbir şey öğrenemez."
ögren- "Öğrenmek; yetiştirilmek." (EDPT, 114)
ögren- "Öğrenmek, yetenek kazanmak." (DTS, 404)
üren-~ ūren- "Eğitim görmek, alışmak." (ATS, 198)
üren- "Öğrenmek." (TAS, 127)
ügren-~ürgen-~üren- "Öğrenmek." (DK, 263, 264)
ürgen-~ūren- "Öğrenmek." (DLTÇ, 219)

ürençĭ **I/1829** Kumd. Kuyruksallayan kuşu, iskete.
-
ürençi "İskete, baştankara." (ATS, 198)

ūrençĭk **I/1829** Tel. <ūren-çĭk
Öğrenci.
Adaẏ Maḳarīyanıŋ ūrençĭkterĭne parıp ūrenĭp yürdŭm. "Makariy babanın öğrencilerinin yanına gidip onlardan birçok

şey öğreniyordum." (P.d.V.I, 120,32); *Ürençikterdiŋ aḳḳızı* "Öğrencilerden en büyük olanı."

-

ürençik "Öğrenci." (ATS, 198)
ürençik "Öğrenci." (TAS, 127)

ürende- **I/1829** Tel. <üren+le-
Tohum ekmek, ekin ekmek.

-

ürende- "1. Suni tohumlama yapmak. 2. Tohumla donatmak." (ATS, 198)
ürende- "Ekmek, ekim yapmak." (TAS, 127)

ürendū[3] **I/1829** Tel. <üren+lū
Ailesi, nesli olan, tohumlu.

-

ürendü "Tohumlu, tohum sahibi." (ARS, 142)

ūreniş **I/1829** Tel. <ūren-ş
Öğretim, alışkanlık.

-

-

ürenū **I/1829** Tel. <üren-ū
Öğretim, alışkanlık.

ögretig "Öğretme." (EDPT, 115)
ögretig "Alışkanlık, huy, becer, maharet, alıştırma." (DTS, 404)
üredü "1. Öğretme. 2. Alışkanlık." (ATS, 198)
üredü "Öğretim." (TAS, 127)

üret-[4] **I/1830** Tel. <üre-t-
İflas ettirmek, israf ettirmek, harcatmak.

-

-

ūret- **I/1830** Tel. Tub. Öğretmek, ders vermek.
Oḷ-ḷo bo ūretkenī? "Sana sadece bunu mu öğretti?"; *Abıs pistī Orus tilīn yettre pilbes kijilerdī ḳanīp ūretsīn?* "Papaz, bizim gibi yeterince Rusça bilmeyenlere nasıl bir şeyler öğretsin?" (P.d.V.I, 131,5); *Oḷ öböḥön ūḷçaġın paşḳa yerge ūrederge peret.* "Yaşlı adam oğlunu ona bir şeyler öğretsinler diye yabancı ülkeye gönderiyor." (P.d.V.I, 186,10); *Men sā ūrederīm!* "Ben sana öğreteceğim."

ögret- "Öğretmek." (EDPT, 114)
ögret- "Öğretmek, eğitmek." (DTS, 404)
üret- "1. Öğretmek, akıl vermek. 2. Emretmek." (ATS, 198)
üret- "Öğretmek." (TAS, 127)
ügret- "Öğretmek." (DK, 263)

ūretçī **I/1830** Tel. *bk.* ūredūçī.

ürgült'i **I/1840** Tel. Her zaman, aralıksız, sonsuz, ebedî.
Ürgült'i yajına "Tüm hayatı boyunca."

-

ürgülci "Ebediyet, sonsuzluk." (ATS, 198)

ürḥön **I/1839** Alt. Ay ismi.
Uḷū ürḥön "Ekim ayı."; *küçū ürḥön* "Kasım ayı."

-

ülürgen ay "1. Ekim ayı. 2. *es.* Haziran ayı." (ARSL, 763)

ürḥūlö- **I/1804** Alt. *bk.* ürḥüle-

ürḥü- **I/1840** Tel. W. Yolda dinlenmek, kendine ve atlara dinlenmek için vakit ayırmak.

-

-

ürḥü I **I/1839** Tel. Alt. Ateş yakmak için kullanılan çalı kabuğu.

-

-

ürḥü II **1840** Tel. Alt. Uyuklama, uyuşukluk, yorgunluk.

-

ürgü "Pinekleme." (ATS, 198)
ürgü "Pinekleme, uyuklama." (TAS, 127)

ürḥüle- **I/1840** Tel. <ürḥü+le-
Uykulu olmak, uyuklamak, uyumak.

-

ürgüle- "Uyuklamak, pineklemek, yarı uykulu hâlde olmak." (ATS, 198)
ürgüle- "Pineklemek, uyuklamak." (TAS, 127)

ürḥület- **I/1840** Tel. <ürḥüle-t-
Uykulu hâle getirmek, uyuklatmak.

-

[3] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

[4] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

ürgület- "Uyutmak, pinekletmek." (ATS, 198)

ürḥüleÿçi **I/1840** Tel. <ürḥüle-içi
Uykulu, tembel.
-
-

ürḥülöçü **I/1840** Alt. *bk.* ürḥüleÿçi.

ürḥülöt- **I/1840** Alt. *bk.* ürḥület-

ürken **I/1837** Tel. 1. Kıvılcım.
2. Tırnak hastalığı, dolama hastalığı.
-
ürkene "Dolama." (ATS, 198)

ürkeŋ- **I/1836** Tel. <ürk
(Horoz, baykuş vb. için) tüyleri kabarmak.
-
-

ürkön **I/1837** Alt. *bk.* ürken.

ürkü- **I/1837** Tel. <ürk-
Ürkmek, korkmak, yerinden sıçramak.
Adı oḷ tostū süretmedeŋ ürküÿ-ḥele, mökŭn yüre berdĭ. "Karaağaç taşıyan at kurttan korkarak kaçmaya ve bacağıyla vurmaya başladı." (P.d.V.I, 129,18).
ürk- "Ürkmek, korkmak." (EDPT, 221)
ürk- "Ürkmek, korkmak." (DTS, 664)
ürki-~ürkü- "Korkmak, ürkmek." (ATS, 198)
ürkü- "Ürkmek, korkmak." (DÇT, 163)

ürküçen **I/1838** Tel. <ürkü-çen, ürünçek
Ürkek, korkak.
-
-

ürkünçek **I/1837** Tel. <ürk-n-(?)çek
Ürkek at.
-
ürkinçek~ürkünçek "Ürkek." (ATS, 198)
ürkünçek "Ürkek." (TAS, 127)

ürküt- **I/1838** Tel. Ürkütmek, korkutmak, tedirgin etmek.
Sen parıp ḳoyon ürküt! "Git ve tavşanı korkut!" (Tel.); *Ḳoyondı it ürküttŭ.* "Köpek tavşanı korkuttu." (Tel.)
ürkit- "Ürkütmek, korkutmak." (EDPT, 226)
ürkit-~ürküt- "Ürkütmek, korkutmak." (DTS, 664)
ürküt- "Ürkütmek." (ATS, 198)
ürküt- "Ürkütmek, korkutmak." (DÇT, 163)

ürkütkŭş **I/1838** Tel. Kuşları ürkütmeye yarayan alet.
-
-

ūrleş- **I/1841** Tel. <ūr+le-ş-
Sürü ile yaşamak, sürü hâlinde birlikte yaşamak.
-
ūrleş- "Birleşmek, sürü hâline gelmek." (ARS, 142)

ūrleştĭr- **I/1841** Tel. <ūrleş-ĭr-
Hayvanları sürü hâlinde tutmak.
-
-

ūrödū **I/1832** Alt. *bk.* ūredū.

ürön **I/1831** Alt. *bk.* üren.

ūrönçŭk **I/1831** Alt. *bk.* ürençĭk.

üröndö- **I/1831** Alt. *bk.* ürende-.

ūröt- **I/1831** Alt. *bk.* ūret-

ūrü **I/1833** Tel. Sürü, at sürüsü.
bk. ūr.

ürükşĭ- **I/1834** Kumd. Şişmek, şişirilmek, artmak, genişlemek, yayılmak.
-
-

ürül- **I/1834** Tel. <ür-l-
Üfürülmek.
ürül- "Şişirilmek, *mec.* şişmek, kabarmak." (EDPT, 230)
ürül- "Üflenmek." (DTS, 665)
-

ürüŋ **I/1834** Tel. Balta sapı.
-
-

ürüş- **I/1835** Tel. <ür-ş-
1. Birlikte üflemek
2. Birlikte havlamak
ürüş- "(Birine) üflemeye ya da şişirmeye yardım etmek." (EDPT, 240)
ürüş- "Birlikte üflemek." (DTS, 665
ürüş- I "(Köpekler için) birbirine havlamak." (ATS, 198)
ürüş- II "Birbirine üflemek." (ATS, 198)

üs- **I/1878** Alt. Tel. Leb. Yırtmak, parçalamak, koparmak, yok etmek.
Üzüp aḷ! "Yırt!" (Tel.); *Üspeẏ* "Bölmeden, aralıksız." (Tel.); *Saŋısḳan ḳuẏruġuŋ üzŭb ī̆zīn!* "Saksağan kuyruğunu koparsın!" (Tel.); *Taẏḳḳanı üzö attı* "Okuyla yüksek bir dağı parçaladı." (Alt.); *Ölöŋ ottı üzŭb ī̆dĭ.* "Otları kopardı." (Alt.); *Ḳān Püdeẏ onçozın ölöŋ çīlen çapḳan üldü bĭle üstŭ.* "Han-Püdey, kılıcı ile ot biçer gibi her şeyi kesti." (Alt.)

üz- "Yırtmak, parçalara ayırmak." (EDPT, 279)
üz- "1. Yırtmak, koparmak, ayırmak. 2. Kırıp geçirmek, mahvetmek, kesmek. 3. Bozmak, parçalamak.4. *mec.* Kesik, kesik konuşmak. 5. Kullanmak, yararlanmak, istismar etmek." (DTS, 667)

üs- "Koparmak, kesmek, bozmak, parça parça etmek, ezmek." (ATS, 198)
üs- "Koparmak." (TAS, 127)
üz- "Yırtmak, koparmak." (DLTÇ, 218)
üz-~üs- "Koparmak, yırtmak." (DÇT, 162, 163)

üs I **I/1877** Alt. Tel. Erimiş yağ, iç yağı, tereyağı.

ū̆z "Yağ." (EDPT, 278)
öz~üz "Yağ." (DTS, 419, 667)

üs "Yağ, sıvı yağ." (ATS, 198)
üs "Hayvan yağı, hayvanî yağ." (TAS, 127)

üs II **I/1877** Tel. Üst kısım.
bk. üst.

üsmökçŭ **I/1888** Alt. <üs-
Ölüm meleği, ölüm, *mec.* canlandırma (temsili olarak).

-

-

üst **I/1881** Tel. Alt. Leb. Üst kısım, üstü.
Süt üstŭ "Krema." (Tel.); *sū üstü* "Suyun üstü."
İsim hâl ekleriyle kullanıldığı zaman zarf veya edat oluşturur.
a) Yönelme hâli:
Üstünö "Üstüne."; *aŋ üstŭnö* "Ayrıca, bundan başka."(Alt.); *Onçozı üstŭnö pardı.* "Herkes ona yüklendi." (Alt.); *Közŭ tī̆gen paḷazınıŋ üstŭne çıbıḳ tudar.* "Çok sevdiği oğlunun üstünde çubuk tuyor." (Tel. Miss.); *Munda taş üstŭne taş ḳaḷbas.* "Taş üstünde taş kalmayacak." (Tel.); *Anıŋ üstŭne ḳoḷıŋ saḷgın!* "Onun üstüne elini koy!" (Tel.); *İttĭŋ üstŭnö ḳısḳa otturŭp aḷdı.* "Kedi köpeğin üstüne oturdu."(Alt.);
b) Bulunma hâli:
Üstŭndö, üstünde "Üstünde"
Aḷtaẏ sınnıŋ üstŭndö "Altay dağının üstünde (başında)."; *Yerdiŋ üstŭndö ḳança alıptaŋ Ḳān Püdeẏ artıḳ poḷdı.* "Han-Püdey yeryüzünde bütün kahramanlardan daha iyiydi."; *üẏnŭŋ üstŭnde* "Evin üstünde."; *Üstümde çamça yoḳ.* "Benim üstümde gömlek yoktur." (Tel.)
c) Ayrılma hâli:
Üstŭnneŋ, üstündeŋ, üstŭnnöŋ "Üstünden."
Su üstŭnnöŋ ḳas uçŭp yat. "Sudan, suyun üstünden kaz uçuyor."; *Attıŋ üstŭnneŋ ḳıẏġırdı.* "Atın üstünden bağırdı." (Tel.)
d) Vasıta hâli:
üstü-bile,
Kök puḷut üstŭ bĭle uçtŭ. "Boz bulutların üstünden uçtu."
2. Üst.

üst "Üst, yukarı." (EDPT, 242)
üstün "Yukarı, üst." (EDPT, 242)
üstün "1. Üst. 2. Büyük, yaşlı, ihtiyar. 3. Tepe, doruk. 3. Yukarıda." (DTS, 666)

üst "Üst, yukarı." (ATS, 198)
üst "Üst, tepe, yüzey." (DK, 264)
üst "*edat* Üst, üst kısım, üst taraf." (DLTÇ, 219)
üst "Üst, yüzey." (DÇT, 163)

üstŭ **I/1885** Alt. Tel. Kumd. <üst+ü
Üst kısım.
Üstŭ orto "Üstünde." (Tel.); *Üstŭ erdin teŋerē yapşıra üstŭ erdin ḳadū bıḷa ḳadaẏ aḷaḷa.* "Üst dudağını gökyüzüne yapıştırıp çivi ile çaktığında." (P.d.V.I, 38,288).
bk. üst.

üstŭndegĭ **I/1887** Tel. <üst+n+de+ki
Üzerinde.
Köl üstŭndegĭ ḳastar "Göl üzerindeki kazlar." (Tel.)

-

üstinde~üstünde~üsünde "Üstünde, üzerinde." (DÇT, 163)

üstŭndögĭ **I/1887** Alt. *bk.* üstŭndegĭ.

üstügĭ **I/1886** Tel. Kumd. <üst+ü+ki
Üst kısım.
Üstügĭ pajınaŋ tümen tüjŭre "Yukarıdan aşağıya doğru."
üstünki "Üstte, yukarıdaki, tepedeki." (EDPT, 244)
üstünki "Üstte, yukarıdaki, tepedeki." (DTS, 666)
üstü~üstügi~üstüŋi "Tepe, yukarı, üst, en üst." (DK, 264)
üstügi "Üst, üstteki." (DÇT, 163)

üstüŋü **I/1886** Alt. Tel. <üstün+ki
Yukarıda olan, yukarıdaki.
üstünki "Üstte, yukarıdaki, tepedeki." (EDPT, 244)
üstünki "Üstte, yukarıdaki, tepedeki." (DTS, 666)
üstü~üstügi~üstüŋi "Tepe, yukarı, üst, en üst." (DK, 264)

üş **I/1903** Leb. *bk.* üç.

üş- **I/1904** Tel. Toz hâline gelene dek öğütmek, ezmek.
bk. ūş-.

üt **I/1862** Alt. Tel. 1. Oyulmuş delik, borunun içindeki boşluk.
Tumçuḳtuŋ üdü "Burun deliği."
2. İğne deliği.
ūt~(ūd) "Delik, gedik, açıklık." (EDPT, 36)
üt "Delik, çukur, oyuk, gedik." (DTS, 666)
üyt "Dar delik." (ATS, 199)
üt "Delik, açıklık, gedik." (TAS, 127)
üyt "Delik." (DÇT, 163)

ütpök **I/1868** Leb. *bk.* ötpök.

ütpös **I/1868** Alt. =ütmes
bk. ötpös.

ütte- **I/1867** Tel. <üt+le-
Matkapla delmek, delmek.
ütleş- (üdleş-) "Delik, çukur açmak." (EDPT, 59)
ütleş- "Delik, çukur açmak." (DTS, 662)
üytte- "1. Delik açmak. 2. Geçirmek, takmak." (ATS, 199)
ütte- "Delik açmak." (TAS, 128)

üttel- **I/1868** Tel. <ütte-l-
Delinmek.

-

-

üttö- **I/1868** Alt. *bk.* ütte-.

üttöl- **I/1868** Alt. *bk.* üttel-.

üttūş **I/1868** Tel. Alt. <ütte-güç
Matkap, burgu.
-
üytteş "Burgu." (ATS, 199)
ütteş "Matkap, burgu." (KRS, 107)

üẏ-[5] **I/1800** Tel. Silinmek, ezilmek, mahvolmak.
ögi- "(Tahıl) öğütmek, toz hâline getirmek." (EDPT, 101)
ügi- "Öğütmek, toz hâline getirmek." (DTS, 660)
-

üẏ **I/1799** Alt. Tel. Leb. 1. Ev, çadır.
Üẏḥö (Alt.), üẏḥe (Tel.) "Eve."; *Üẏḥö yanıp yat.* "Eve dönüyor." (Alt.); *Üẏdön çıḳtı.* "Evden çıktı." (Alt.); *Üẏ turğŭstŭ.* "Çadır kurdu." (Alt.); *Od üẏ* "Konik çadır." (Alt.); *Yaman dā poḷzo üyŭŋ poḷzın, yamān dā poḷzo köçöŋ poḷzın* "Kötü de olsa kendi evin, kötü de olsa kendi çorban olsun!" (Tel.; P.d.V.I; 2,13); *Ḳaraçḳı üẏ* "Zindan." (Tel.)
2. Kadın.
Üẏ kiji "Hamile kadın." (Tel. W.)
ēv "Ev, mesken, barınak, çadır." (EDPT, 3)
ėb~ėv "1. Ev, barınak, konut 2. Ev halkı. 3. Gökyüzünün bir bölümü." (DTS 173, 201,);
üy "Ev, çadır, barınak." (ATS, 199)
üy kiji "Kadın." (ATS, 199)
üy "Ev." (TAS, 128)
ug~uy~uk~uŋ~ū~uh~üg~üy~ük~üh "Ev, çadır." (DK, 261)
ug~ū~üg~ū̃ "Ev." (DLTÇ, 215)
uv~ü~üv~üy "Ev." (DÇT, 160, 162)

üẏcek **I/1802** Tub. <üẏ+çek
Mezarın üzerine koyulan kütük.
-
-

[5] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

üẏde- **I/1802** Tel. W. Götürmek, yol göstermek.
-
üydele- "1. Refakat etmek. 2. Atı beslemek için yolda durmak." (ATS, 199)
üyde- "Uğurlamak." (TAS, 128)

üẏdege **I/1802** Tel. Kumd. Kadın.
-
üydege "Ev hanımı, eş." (ATS, 199)
üydege "Karı, ev hanımı, ev sahibesi." (TAS, 128)
üydē "Kadın, hanım, eş." (DK, 263)

üye **I/1815** Tel. Leb. 1. Organ, uzuv, eklem.
Üye üyezïnden aẏrıġar! "Bacaklarını birbirinden ayırın!"
2. Nesil.
Pu sōndoġı üyeme çorçoḳ poḷzın! "Bunlar benim sonraki nesillerim için gelenek olsun!" (Tel.)
-
üye "1. Kuşak, boy. 2. Diz (ayakta), kıvrım, oynak eklem, masfal. 3. Hece." (ATS, 199)
üye "1. Kuşak, nesil. 2. Hece. 3. Büküm, büküntü." (TAS, 128)
uye~üye "Dal, budak." (DK, 261)
uyajak "Eklem." (DLTÇ, 216)
üye "1. Hücre, kabin. 2. Eklem. 3. Kıta, dörtlük. 4. Kat. 7. İki dağ zirvesi veya iki dağ arasında yer alan en alçak nokta." (DÇT, 162)

üyele- **I/1816** Tel. <üye+le-
Parçalamak, eşit parçalara ayırmak.
Üyelep aẏt. "Tane tane konuş."
-
üyele- "1. Akrabasını tanımak. 2. Parçalara ayırmak." (ATS, 199)
üyele- "Bölümlere ayırmak, parçalamak." (DK, 261)

üyelīğ **I/1816** Leb. *bk.* üyelū

üyelū **I/1816** Tel. <üye+lū
Eklemli, boğumlu.
-
üyelü "1. Eklemli, boğumlu. 2. Perdeleri olan (müzik aleti)." (DÇT, 163)

üẏgen **I/1800** Kumd. Gem, dizgin.
Üẏgen suḳ. "Gem vur."
yügūn ~ (?yügōn) "Gem, dizgin." (EDPT, 913)
yügün "Dizgin, gem." (DTS, 303)
üygen "Dizgin." (ATS, 199)
üygen "Dizgin." (TAS, 128)
uygen~üygen~üygen "Dizgin." (DK, 261)
uygen~üygen "Dizgin, yular." (DLTÇ, 216, 218)
üygen "Gem, dizgin." (DÇT, 162)

üẏgende- **I/1801** Kumd. <üẏgen+le-
Dizgin takmak, gem takmak.
-
üygende- "Dizgin takmak." (ATS, 199)
üygende- "Dizginlemek." (TAS, 128)
üygene- "Dizginlemek, yular takmak." (DLTÇ, 218)

üẏlū **I/1802** Tel. <üẏ+lü
Evi olan, ailesi olan, evli adam.
-
üylü "1. Evli, çadırlı. 2. Evli, aẏleli." (ATS, 199)
üylü "Evli." (TAS, 128)

üyö **I/1816** Alt. *bk.* üye.

üyölū **I/1816** Alt. *bk.* üyelū.

üẏt- **I/1802** Tel. <üẏ-t
Silmek, yok etmek.
ögit- "Öğüttürmek." (EDPT, 103)
ügit- "Öğüttürmek, toz hâline getirtmek." (DTS, 660)
-

üyü- **I/1816** Tel. Çökmek, mahvolmak, sonu gelmek.
-
-

üyüş **I/1818** Leb. Islak, nemli.
-
ülüş "Sulu, nemli." (ATS, 197)
ülüş "Nem, rutubet." (TAS, 126)

üyüşte- **I/1818** Leb. Islatmak.
-
ülüşte- "Islatmak." (ATS, 197)
üyüşte- "Islatmak." (DK, 264)

üẏzek **I/1802** Tel. <üẏ+sek
Evde oturmayı seven, evini seven insan, evine bağlı olan.
-
-

üzeŋe **I/1890** Tel. Üzengi.
üzeŋū~(üzeŋgū?) "Üzengi." (EDPT, 289)
üzeŋü "Üzengi." (DTS, 668)
üzeŋi "Üzengi." (ATS, 199)
üzeŋe "Üzengi." (TAS, 129)
üzeŋi "Üzengi." (DÇT, 162)

üzeŋi **I/1890** Tel. *bk.* üzeŋe.

üzer **I/1892** Tel. Üzeri, bir şeyin dış üst yüzeyi.
Üzerĭ al-. "Bir şeyler üzerine gelmek; gafil avlamak; suçüstü yakalamak, şaşırtmak." (Tel.); *Üzerĭ* "Üzerinde." (Tel.); *ā üzerĭ* "Ayrıca, üstelik." (Tel.); *Munaŋ üzeri aḷ!* "Bundan ayrıca al!" *Aḷarġa üzerĭ pir kiji ī̄genim.* "Ben onların dışında bir kişiyi daha gönderdim." (Tel.); *Pardıŋ parıḷar perĭler, üzerĭ ḳojıḷar.* "Varlığı olan herkese yine verilir." (Tel.); *Körmöskö pajırarına üzerĭ, paza pir yamanı par poḷġon.* "Putperestlik dışında onun bir günahı daha vardı." (Tel.); *Ā üzerĭ aḳça perdi.* "Onun üstüne yine ona para verdi."
İyelik ekleriyle birlikte ismin farklı hâllerinde edat ve zarf oluşturur.
Üzerine kel! "Ona saldır, beklenmedik bir şekilde yakala!" (Tel.)
-
-

üzeri **I/1893** Tel. Açıklama.
-
-

üzerĭ **I/1892** Tel. Karşılıklı olarak.
Üzerĭ ermektejĭp "Karşılıklı anlaşarak."; *Üzerĭ yaman körüjer.* "Onlar birbirlerinden nefret ediyorlar.", *Üzerĭ poyıġar yaḳşı körüḥer!* "Birbirinizi sevin!"
üzerē "Yukarı, üst." (EDPT, 290)
üzeri "Yukarı" (ATS, 199)
üzeri "Üstelik, üzeri, ayrıca." (DÇT, 162)

üzöŋö **I/1893** Alt. *bk.* üzeŋe.

üzū̄ **I/1894** Tel. Alt. <izi-ū̄
1. Sıcak, sıcak olan.
Üzū̄ sū "Sıcak su, kaynanmış su."; *üzū̄ ūrū* "Ateş."; *Üzū̄ kördĭ* "O ateşli bir şekilde sevdi."; *Pū̄n kün üzū̄ poḷdı.* "Bugün çok sıcak." *Üstŭne üzū̄ ḳaỳnap turġan ḳazandı et min urup saḷdı Tardanak.* "Tardanak onun üstüne, çok sıcak kazana, eti ve çorbayı vurdu, koydu." (P.d.v, I, 29,95)
2. Sıcak.
Yān üzū̄ "Büyük sıcaklar, Temmuz ayı."; *Kiçĭk üzū̄* "Küçük sıcaklar, haziran ayı."
ısıġ~isig "Isı, sıcaklık." (EDPT, 245, 246)
ısıġ "1. Sıcak. 2. Sıcak, cana yakın, güler yüzlü. 3. Ateş, hararet." (DTS, 227)
izü "Sıcak, sıcaklık." (ATS, 91)
izü "1. Sıcaklık. 2. Sıcak." (TAS, 42)
üzü "Sıcak, sıcak hava, yakıcı hava." (TAS, 129)

üzū̄le-[6] **I/1898** Tel. <üzū̄+le
1. Taze kesilmiş hayvan etiyle el veya bacakları tedavi etmek.
2. Kurban ile anmak, beslemek.
Üzütterdi üzū̄ledĭ. "Ölenlerin ruhunu kurban ile andı."
-
-

üzüğ **I/1896** Leb. *bk.* üzū̄.

üzük **I/1895** Tel. <üz-k
1. Koparılmış parça, parça, aralık, ara.
Pūdŭŋ üzüḥŭ "Koparılmış ip parçası." (Tel.); *Aġaştıŋ üzüḥŭ* "Ormandaki bir boşluk, ormandaki ağaçsız boşluk."; *Üzüḥŭ por poḷzo* "Eğer aralık varsa."; *Üzüḥŭ yoḳ* "Ara vermeden."
2. Boğaz; nehirlerin dar kısmı, iki gölü birleştiren nehir.
3. Alfabe, alfabe kitabı, okuma kitabı. (Tel.)
Ḳajı pirde üzükteŋ körŭp ürenĭp yürdŭm. "Bazen ben alfabeye bakarak öğreniyordum." (P.d.V.I, 118,20); *Adaỳ Maḳarya pir üzüktŭ ḳoḷına tudŭnŭp aḷıp menĭŋ aldıma yūḳtaỳ pazıp kelele, külĭmzĭrenĭp aỳttĭ: Pu üzükteŋ üç sös tanızaŋ, men sā mını aḷḳap pereỳn.* "Makariy baba eline bir tane kitap aldı, bana yaklaştı ve gülümseyerek dedi: Bu kitaptan üç tane sözü okursan ben bunu sana hayır dua ile hediye edeceğim." (P.d.V.I, 118,32);

[6] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

Ye üzükke ürendiŋbe? "Artık alafabeyi öğrendin mi?"
4. Bölük pörçük, yeterli olmayan.

üzük "Bozuk, kırık, ayrılmış, koparılmış." (EDPT, 285)
üzük I "Yırtık, parçalanmış. 2. Kesik kesik, aralıklı, tamamlanmamış." (DTS, 668)
üzük II~üjek~üjik~üjük "Hece, harf." (DTS, 168, 669)

üzük "1. Kırpıntı, kopuk. 2. Sözlük." (ATS, 199)
üzük "Parça, kırpıntı." (TAS, 129)

üzül- **I/1897** Alt. Tel. Leb. <üs(z)-l-
Parçalanmak, koparılmak, kaybolmak, ölmek
Yarġı üzülgen. "Mahkeme bitti." (Tel.); *Temir çıḷbır tat yip üzüldŭ.* "Pas yüzünden demir dizgin koptu." (Tel.); *Arġa üzüldŭ.* "Kurtarılmak için bütün fırsatlar tükendi." (Alt.); *Ḳara taş toġus yerdeŋ üzüler.* " Kara taş dokuz yerden kırılacak." (Tel.); *Üzilbeẏ* "Durmaksızın." (Tel.).

üzül- "Yırtılmak, parça parça olmak." (EDPT, 287)
üzül- "1. Parçalanmak, koparılmak. 2. Yarıda kesilmek, sekteye uğramak, kesilmek. 3. Kopmak, ayrılmak." (DTS, 668)

üzül- "1. Kopmak. 2. *mec.* Ölmek, bitmek. 3. Ara vermek." (ATS, 199)
üzül- "Kopmak." (TAS, 129)
üzül- "Koparılmak, kesilmek, yırtılmak." (DÇT, 162)

üzürö **I/1897** Alt. Üstelik, üstüne üstlük vb.
bk. üzerĭ.

üzüt **I/1898** Tel. Alt. (Sözlüklerden alınan *ür(ü)t* (kötü ruh) kelimesi şüphesiz ilk kaynaktaki bir yazım hatasındandır, yani doğrusu *üz(ü)t* okunur.)
1. Bir kişinin öldükten sonra yaşadığı eve dönen ruhu. (Evde ses çıkarır, evde yaşayanların vücuduna girebilir ve onlara acı yaşatabilir.)
Ḳam üzüt saḷdı. "Şaman ölmüş kişinin ruhunu evden kovdu."
3. Çeşitli bitki isimleri. (Tel.)
Üzüt aġajı "Yumuşak köklü çalı."; *Üzüt yımırdı.* "Akdiken, Lat. *rhancus frangula.*" (Tel.)

özüt "İnsan ruhu." (EDPT, 281)
özüt "Öz, temel, cevher; ruh." (DTS, 420)

üzüt "Ölmüş insanın rüzgâr şeklindeki ruhu; hayvanlar ve insanlar gibi ruhun göze görünen maddi bölümü (mesela köpek için)." (ATS, 199)
üzüt "Ölmüş insanın ruhu." (TAS, 129)
üzüt "Kötü ruh." (DLTÇ, 218)

Y

yā **III/3** Leb. Kumd.
bk. yaŋı.

ya I **III/1** Alt. Tub. Tel. Leb. =yaẏ
Yay.
Oḳ yazın aḷdı. "Kendi ok ve yayını aldı." (Alt.); *Ya tarttı.* "Yay çekti." (Tel.); *Yanı pojodı.* "Yayın kirişini bıraktı." (Alt.); *Ya-bıḷa kamnadı* "Yay ile büyü yaptı." (Tub.); *ya taŋma* "İki başlıların nişanesi."
yā "Yay (silah). "EDPT, 869)
ya "Yay." (DTS, 235)
cā "Yay, ok." (ATS, 47)
ďā "Ok, yayla atılan ince ve kısa tahta çubuk." (TAS, 19)

ya II **III/2** Alt. Tel. Ya, evet, böyle.
yā "Ünlem, nida; Arapçada 'aman!', Farsçada 'veya' anlamlarını karşılar." (EDPT, 869)
-

yā- I **III/3** Alt. Tel. Leb. (Kar, yağmur vb.) yağmak
Yaŋmır yādı. "Yağmur yağdı." (Alt.); *Uḷu ḳozır yamġır yāġan.* "Büyük ve iri yağmur yağdı." (Tel.); *Ḳar yādı.* "Kar yağdı."; *Möndür yāp yat!* "Dolu yağıyor."
yaġ-~(ḏaġ-?) "Sağanak yağmur yağmak, yağmak." (EDPT, 896)
yaġ- "1. Yağmak, düşmek. 2. Dökülmek. 3. *mec.* (Ok vb. için) yağmak." (DTS, 238)
cā- "(Yağmur, dolu, kar için) yağmak; gitmek." (ATS, 47)
ďā- "Yağmak." (TAS, 19)
ďag-~çag- "Yağmak (yağmur, kar)." (DK, 209, 265)
çah- "Kar yağmak." (DK, 267)
ťag- "(Yağmur, kar vb. için) yağmak." (DLTÇ, 212)

yā- II **III/3** Tel. W. Aşmak, yükselmek, kaldırmak.
-
-

yabā **III/274** Alt. Töl. *bk.* yabaġa.

yabacı **III/278** Leb. Yamacı.
-
camaçı "Yama." (ATS, 51)
ďamaçı "Yama." (TAS, 21)

yabaġa **III/275** Alt. Tel. İki yaşında tay.
-
cabā~cabaga "İki yaşına varmamış tay." (ATS, 48)
ďabaga "Bir ilâ iki yaşındaki tay." (TAS, 19)
çabaçak "Bir ilâ iki yaşındaki tay." (DK, 265)
ťabacak "Tay." (DLTÇ, 212)
çaba "İki yaşında tay." (DLTÇ, 219)
ďabā~ďava~ďavaçak "Tay." (DÇT, 112)
yabakay "Bir yaşındaki tay." (DÇT, 119)

yabaġaḷū **III/275** Alt. <yabaġa+ḷū
İki yaşında tayı olan, iki yaşındaki taya binen.
Taḳḳı yabaġaḷū Tastaraḳḳaẏ "İki yaşındaki kötü tayın üstündeki Tastarakay."
-
ďabālu "Tayı olan." (DÇT, 112)

yabı **III/279** Alt. Tel. Zayıf, sıska, cılız; açgözlü, kötü, işe yaramaz, cani.
Yabı ayū "İnine girmeyen ve açlıktan herkese saldıran zayıf ayı."
-
cabı "Tembel, uyuşuk." (ARSL, 167)

yabıdaḳ **III/281** Alt. Tel. Kumd. Eyersiz, eyer vurulmamış at.
Yabıdaḳḳa parġan. "Eyersiz atla gitti.". *Yabıdaḳ ḳaḷ!* "Eyersiz kal! Öl! (beddua)" (Tel.)
yabītak "Eyersiz, eyer vurulmamış at." (EDPT, 873)
yabıtaḳ "Eyersiz, eyeri olmayan at." (DTS, 236)

cabıdak "Eyer vurulmamış at, boş at." (ATS, 48)

yabıḳ **III/279** Alt. Tel. <yap-ḳ
Kapalı.
Yabıḳ köz "Kaşlarla, kirpiklerle kaplanmış göz." *yabıḳ ḳulaḳ* "Baykuş."

-

cabık "1. Pencerenin dış kanatları. 2. Düşük kaşlar. 3. Kapalı." (ATS, 48)

yabıḷ- **III/280** Alt. Tel. Leb. <yap-ḷ-
Kapalı, örtülü olmak, kapanmak, örtülmek.
Eşik yabıḷdı. "Kapı kapandı."; (Tel.); *Yorġan yabıḷıp yatḳan.* "Battaniyeye bürünmüş yatıyordu." (Tel.)

yapıl- "*edilgen* Kapanmak, örtülmek." (EDPT, 877)
yapul- "*edilgen* Kapanmak, örtülmek." (DTS, 251)
cabıl- "Kapanmak, örtülmek." (ATS, 48)
d'abıl- "Kapatılmak, örtülmek." (DLTÇ, 143)

yabıḷtı **III/281** Alt. Tel. <yabıḷ-tı
Saçak, tente, gölgelik.

-

yabıntı "Çatı." (ARS, 36)

yabın- **III/280** Leb. Kumd. Kapanmak, örtünmek.

yapın- "*dönüşlü* Kapanmak, örtünmek." (EDPT, 878)
yapın- "*dönüşlü* Kapanmak, örtünmek." (DTS, 251)
cabın- "Kapanmak." (ATS, 48)
d'amın- "Örtünmek." (TAS, 21)
d'abın-~yabın- "Kapanmak, örtünmek." (DLTÇ, 143, 146)

yabıncı **III/280** Leb. Kumd. Örtü, yorgan, battaniye.

-

d'abıncı "Yorgan, battaniye." (DLTÇ, 143)

yabıs **III/281** Alt. Tel. Leb. Kısa, alçak, basık (şekil).

yavız "Kötü; ahlaksız, zararlı." (EDPT, 881)
yabız~yabuz~yafuz~yavız~yavuz "1. Küçük, önemsiz, kötü. 2. Zayıf, cılız." (DTS, 236, 237, 265, 266)

cabıs "1. Alçak, alçakça. 2. Öfkeli." (ATS, 48)
d'abıza "Daha aşağı, daha alçak." (TAS, 19)
d'abıs~d'avıs~t'abıs "Alçak, basık." (DLTÇ, 144, 212)

yabıza- **III/282** Alt. Tel. Leb. <yabız+a-
Alçalmak.
Kün yabızadı. "Güneş batıma yaklaştı."; *Pīktedĭnḥen kişi yabızaşır!* "Kendini yüksekten gören, aşağılanacak!"

-

cabıza- "1. Sıkmak, ezmek. 2. Aşağılamak, küçültmek." (ATS, 48)
t'avusta- "İnmek, alçalmak, çökmek." (DÇT, 160)

yabızadın- **III/282** Alt. Tel. Kendini aşağılamak, alçalmak, alçakgönüllü davranmak. *Yabızadıġan pīktejĭr!* "Alçak gönüllülük yapan kimse yükselecek!"

-

cabızadın- "Kendini aşağılamak, alçakgönüllü davranmak." (ARSL, 167)

yabızat- **III/282** Alt. <yabıza-t-
Alçaltmak.

-

cabızat- "1. Sıktırmak, ezdirmek. 2. Küçültmek." (ATS, 48)

yabū **III/283** Alt. Tel. <yap-ū
1. Kapak, örtü, çul, haşa.
2. Kapak. (Alt.)
Köznöktüŋ yabū "Panjur." (Alt.)
3. Çatı. (Tel.)

yapıġ (?ḏ-) "Kapama, örtme." (EDPT, 873)
yapıġ I "Üstüne örtülen eklenti, katman, ilave, eklenmiş kısım." (DTS, 250)
cabu "Dam, çatı, örtü." (ATS, 48)
d'abu "Çatı, dam." (TAS, 19)
t'avıy "Çatı." (DLTÇ, 212)

yada **III/207** Alt. Tel. Leb. Yağmur veya karın yağması ve durması için gücü kullanılan sihirli taş.
Yada taş (Alt.), yada sös (Alt.) "Bu taşla büyü yaparken söylenen sözler."

-

cada~ cada taş "*es.* Yada taşı, yağmur veya kar yağdırma, havayı güzelleştirme gücü olan büyülü taş; *cada sös (folklor)*

Kötü havaya neden olan beddua, ilenme, ilenç.” (ATS, 48)
d’ada taş “Yağmur ya da kar yağdırma gücü olan taş.” (DK, 209)
d’ada taş “Yağmur veya karın yağması veya durması için gücü kullanılan sihirli taş.” (DLTÇ, 144)

yada- **III/208** Alt. Tel. Leb. Yapamamak, yapacak durumda olmamak.
yada- “Zayıf olmak, zayıflamış olmak, zayıflamak; yapamamak.” (EUES, 851)
-

yadaçı **III/210** Tel. Kumd.
Alt. <yada+çı
Sihirli taşla (yada taşıyla) büyü yapabilen, havayı değiştirebilen.
yātçī (yādçī) “Yağmur yağdırma sihirbazı, sihirbaz.” (EDPT, 886)
yatçı “Yada taşıyla büyü yapan kişi.” (DTS, 263)
cadaçı “Havanın durumunu, yağmur yağıp yağmayacağını tahmin eden kâhin, yadacı.” (ATS, 48)

yadaġan **III/209** Tub. Balalayka, müzik aleti.
-
çadıgan “Balalayka.” (KRS, 109)

yadāḷ- **III/209** Alt. <yada ḳaḷ-
Uzanıp kalmak, yorgun olmak.
-
cadaġal- “Ölmek.” (GSATA, 381)

yadaḷa- **III/209** Alt. Tel. Leb. <yada+ḷa-
Sihirli taşla (yada taşıyla) büyü yapmak, havayı büyülemek.
Yeren-Çeçen teŋerenĭ yadaḷap-īdi möndürlū d’aŋmūr yādı. “Yeren-Çeçen yada taşıyla gökyüzüne sihir yaptı ve dolu yağmaya başladı.” (Tel.; P.d.V.I, 177,26)
-
cadala- “Dua ve yalvarışla hava durumuna etki etmek.” (ARSL, 168)

yadıġan **III/211** Alt. Çavdar.
-
cadagan “Kışlık.” (ATS, 48)
cadagan arış “Kışlık çavdar.” (ATS, 48)
d’adıgan “Kışlık çavdar.” (DK, 209)

yadıḳ **III/210** Tel. Ormanda yere yıkılan kuru ağaçlar.
yatuk “Yatık, yere uzanmış.” (EDPT, 887)
yatuḳ “Metruk, sahipsiz, unutulmuş.” (DTS, 264)
yatıġ~yatıḳ~yatuḳ “Yatak.” (DTS, 263, 264)
cadık “Fırtınanın kopardığı dallar.” (ATS, 48)
d’adık “Fırtınadan kopmuş kuru dallar.” (TAS, 19)
d’adık “Ormandaki yatık ağaçlar.” (DÇT, 112)

yadın **III/211** Alt. Leb. Tel. <yat-n
Yatak, in, sığınak.
Yadın ūrū “Ağır hastalık”
-
cadın “1. Döl yatağı. 2. Yatma yeri, yatak.” (ATS, 48)
cadın “Hayat.” (ATS, 48)
cadın “Hayat, yaşam.” (TAS, 19)
çadın “Yatak, kap.” (DK, 265)
t’adın “Hayat, yaşam.” (DLTÇ, 212)

yadış **III/212** Alt. Tel. <yat-ş
1.Yaşam tarzı.
2. Hayvan ini.
-
cadış “Hayat, hayat tarzı.” (ATS, 49)
çadış “Hayat, yaşam.” (DK, 265)

yaġa **III/39** Leb. *bk.* yaḳḳa.

yaġaḷa- **III/40** Leb. *bk.* yaḳḳaḷa-.

yāġan **III/39** Alt. <yā-ġan
Yağışlı, kötü hava, kasvetli hava.
Kün yāġan poḷdı. “Hava yağışlı oldu.”
-
-

yağın **III/41** Leb. Yakın.
yakın “Yakın.” (EDPT, 894)
yaḳın “1. Yakın. 2. En yakın. 3. Yakında.” (DTS, 252)
d’agın~ńagın~t’agın “Yakın.” (DK, 209, 259)
çagı “Yakından.” (DK, 265)
t’agın “Yakın.” (DLTÇ, 212)

yağın- **III/42** Alt. <yak-n-
Kendisi için şaman davulu hazırlamak.
Eki tüŋür yağıngan idik. “Kendimiz için iki şaman davulu hazırladık.”
-
-

yağında- **III/42** Tub. *bk.* yağınna-.

yağınna- **III/42** Leb. <yağın+ḷa-
Yaklaşmak.
-
-

yağū **III/49** Tel. W. Samimi, nazik.
-
ďagu "1. Şefkatli. 2. Saygılı, nazik." (TAS, 19)

yağ **III/39** Leb. Yağ.
yāġ "Yağ, iç yağı." (EDPT, 895)
yaġ "1. Yağ. 2. Merhem." (DTS, 237)
cū "İç yağı." (ATS, 66)
ďū "Yağ, iç yağı." (TAS, 32)
ďag "Yağ." (DLTÇ, 144)

yağḷa- **III/51** Kumd. <yağ+ḷa-
Savaşmak, savaşa girişmek.
yaġīlā- "Düşman olmak, düşmanlık içine girmek." (EDPT, 903)
yağıla- "Savaşmak, kavga etmek, mücadele etmek." (DTS, 238)
cūla- "Savaşmak, savaşa girişmek." (ATS, 66)
ďaga- "Savaşmak." (DK, 209)
ďaglı- "Savaşmak." (DK, 209)
ďaglış- "Dövüşmek, savaşmak." (DK, 209)
ďagla- "Savaşmak." (DLTÇ, 144)

yaja- **III/253** Alt. Tel. Leb. <yaş+a-
Yaşamak.
Ol kiji yirme peş yaş yajadı. "O adam yirmi beş yaşına girdi!" (Tel.); *Ḳança yajaġanı pilbeẏmen!* "Onun kaç yaşında olduğunu bilmiyorum!" (Tel.); *Yüz yaş yajaġın!* "Yüz yıl yaşa!" (Tel.)
yaşa- "Yaşamak." (EDPT, 976)
yaşa- "Yaşamak." (DTS, 262
caja- "Yaşamak, var olmak, sağlıklı olmak." (ATS, 49)
ďaja- "Yaşamak." (TAS, 18)
çaja- "Yaşamak, hayatta olmak." (DK, 265)
ďaja- "Yaşamak." (DÇT, 112)

yajaġan **III/253** Leb. =yajıḳ
Tembel.
-
-

yajaġanna- **III/253** Leb. <yajaġan+ḷa-
Tembelleşmek, tembel olmak.
-
-

yajaḳḳaẏ **III/253** Tel. <yaş+a-ḳaẏ
Gözü yaşlı, biraz ağlayan.
-
-

yajar- **III/253** Alt. Tel. Leb. Yeşermek, yeşillenmek.
yaşar-~yaşār- "Yeşermek, nemlenmek." (EDPT, 979)
yaşar- "Yeşermek." (DTS, 262)
cajar- "1. Yeşillenmek, yeşermek. 2. Gençleşmek." (ATS, 49)
ďajar- "Yeşermek." (TAS, 19)

yajart- **III/253** Alt. Tel. Leb. <yajar-t-
Yeşertmek.
yaşart- "Yeşertmek." (EDPT, 980)
yaşart- "Yeşertmek." (DTS, 262)
cajart- "1. Yeşil renge boyamak. 2. Gençleştirmek." (ATS, 49)

yajı- **III/254** Alt. Tel. Leb. Tub. 1. Azap çekmek, kahırlanmak, kendini üzmek.
2. Tembel olmak (insan).
3. Yumuşak olmak (demir).
-
cajı- "1. Rahatına düşkün olmak, eğlenmek, tembel olmak. 2. Sızlamak. 3. Yumuşak olmak." (ARSL, 170)

yajıdın **III/257** Alt. <yajıt+ın
Gizlice.
-
-

yajığan **III/255** Tub. *bk.* yajaġan, yajıḳ.

yajıḳ **III/254** Alt. Tel. Leb. <yajı-ḳ
1. Azap çeken, kahırlanan, üzülen, yorgun.
Yajıḳ at "yorgun at, kolayca terleyen"
2. Tembel (insan).
Yajıḳ kiji "Tembel kişi."
3. Yumuşak (demir).
Yajıḳ temir "Yumuşak demir."
4. Sert, sinirli (et).
Yajıḳ et "Sert et."
-
cajık "1. Tembel, miskin, uyuşuk. 2. Yumuşak, az ısıtılmış (metal). 3. Yağsız (et)." (ARSL, 170)

yajıḷ **III/256** Alt. Tel. Leb. Yeşil, olgunlaşmamış.
Yajıḷ ḳat "Yeşil, daha olgunlaşmamış meyveler."
yaşıl~(yāşıl?) "Taze bitki rengi, yeşil." (EDPT, 978)
yaşıl "Gök rengi, mavi, yeşil." (DTS, 262)
cajıl "Yeşil." (ATS, 49)
ďajıl "Yeşil, olgunlaşmamış, ham (meyve)" (TAS, 20)
ďajıl~çajıl "Yeşil." (DK, 209)
t'aşıl "Yeşil." (DLTÇ, 212)
d'aşıl "Yeşil." (DÇT, 114)

yajın **III/255** Leb. Yıldırım.
yaşın "Şimşek, yıldırım." (EDPT, 979)
-

yajın- **III/255** Alt. Tel. Leb. Saklanmak, gizlenmek.
Yajınıp keldi. "O saklandı."; *Ḳudaẏ kelze uḷus onço Ḳudaẏdaŋ yajına berḥen* "Allah geldiğinde, bütün halk saklandı." (P.d.V.I., 162,5); *Emdi aḷardıŋ tüḥü̆ tüjöberḥen uyaḷıja berdiler, pirūzī pir aġaşḳa yajına bādı.* "Şimdi onların tüyü dökülmüştü, onlar utandılar ve birisi bir ağacın arkasına saklandı." (P.d.V.I,162,3)
-
cajın- "Gizlenmek, saklanmak." (ATS, 21)
ďajın- "Gizlenmek, saklanmak." (TAS, 20)
t'ajın- "Saklanmak, gizlenmek." (DLTÇ, 212)

yajır- **III/255** Alt. Tel. Leb. 1. Gizlemek, saklamak.
Men yüzūmdü yajırıp ḳoẏdım! "Ben yüzümü sakladım!"; *Ḳısḳa ḳoyondı yajırıp saḷdı.* "Kedi tavşanı sakladı."; *Yajırbaẏ aẏt!* "Açık konuş!"; *Sös yajırbas kiji* "Sözlerini saklamayan, açık sözlü insan."
2. Farklı bahanelerin arkasına saklanmak, inkâr etmek.
Yajırıp aẏtpadı. "O inkar etti ve konuşmadı."
yaşur- "Saklamak, gizlemek." (EDPT, 979)
yaşur- "Saklamak, gizlemek." (DTS, 263)
cajır- "Saklamak, gizlemek." (ATS, 49)
ďajır- "Saklamak, gizlemek." (TAS, 20)
t'ajır- "Saklamak, gizlemek." (DLTÇ, 212)

yajıt- **III/257** Alt. Tel. Leb. 1. Azap, üzüntü vermek.
2. (Demir için) yumuşatmak.
Temir yajıttı. "Çok sert demiri yumuşattı."
-
cajıt- "Istırap çekirtirmek." (ATS, 49)
ďajıt- "Eziyet etmek, acı çektirmek." (DK, 209)

yajıt I **III/257** Alt. Tel. Leb. <yajı+teŋ(?)
Yaşıt, aynı yaşta.
-
cajıt "Yaşıt, yaştaş." (ATS, 49)
ďajıt "Yaşıt, aynı yaşta olan." (TAS, 20)

yajıt II **III/257** Alt. Tel. Leb. Gizlilik, sır.
Sōndo pildirbes tep andī yajıt yoḳ. "Sonunda açığa çıkmayan gizli hiçbir şey yoktur!"
yaşut "Gizlenme, sır." (EDPT, 977)
yaşut "Gizli, saklı." (DTS, 263)
cajıt "Giz, sır." (ATS, 49; TAS, 20)
t'ajıt "Giz, sır." (DLTÇ, 212)

yajıttığ **III/257** Leb. *bk.* yajıttū.

yajıttū **III/257** Alt. Tel. Gizli, saklı.
yaşutluġ "Gizli." (EDPT, 977)
yaşutluġ "Gizli." (DTS, 263)
cajıttu "1. Gizli, saklı. 2. *mec.* Yer altı." (ATS, 49)
ďajıttu "Gizli." (ATS, 20)
t'ajıttıg "Saklı, gizli." (DLTÇ, 212)

yajū- **III/257** Alt. Tel. <yajı-ū
Azap, üzüntü, keder, dert.
-
caju "Istırap, keder, üzüntü." (ATS, 49)
ďaju "Kaygı, keder, üzüntü." (TAS, 20)

yajūr- **III/257** Alt. Azap çekmek, tedirgin olmak, üzülmek, kederlenmek.
Yajūrġan "Üzgün."
-
cajūr- "Üzülmek, kederlenmek." (ATS, 49)

yāḳ **III/22** Alt. Leb. Kumd. =yaŋaḳ
1. Yanak, elmacık kemiği.
2. Söve (kapı, pencere).

Ejiktiŋ yāġı "Kapı sövesi."; *közünektüŋ yāġı* "Pencere sövesi."

yaŋāk "Tam olarak anlamı 'elmacık kemiği'dir, bazen 'yanak' anlamını da karşılar." (EDPT, 948)
yaŋaḳ I~yaŋġaḳ "Yan, yüz, taraf." (DTS, 248)
yaŋaḳ II "Yanak." (DTS, 248)

cāk~cak "1. Yanak, çene. 2. Söve, eşik (kapı ve penceredeki)" (ATS, 47)
ďāk "1. Yanak. 2. Çene." (TAS, 19)
çāk "1. Yanak. 2. Kapı ya da pencerenin dik kenarları." (DK, 209)
ťāk "Yanak." (DLTÇ, 212)
ďāk "Yanak, çene, çene kemiği." (DÇT, 112)

yaḳ- **III/22** Alt. Leb. 1. Az çok benzemek, yakışmak, hoş olmak.
2. Saldırmak, suçlamak.
3. Ovuşturmak, bulaştırmak, sürmek.
4. Şaman davuluna deri geçirmek.

yak- "Bir şeyi bir şeyin üzerine sürmek; (kutsamak için) başına yağ sürmek, meshetmek." (EDPT, 896)
yaḳ- I "Yaklaşmak, yakınlaşmak." (DTS, 252)
yaḳ- II "İliştirmek, sıvamak, sürmek." (DTS, 252)

ďak- "Sürmek, sıvamak." (TAS, 20)

yaḳḳa **III/30** Alt. 1. Yaka, şapkanın orta kısmı, ucu, kürkün göğüs tarafı.
2. Kıyı, kenar, sınır.
Orus yerdiŋ yaḳḳasında. "Rus toprakla-rının sınırlarında."

yakā "Kenar, sınır." (EDPT, 898)
yaḳa "Yaka, boyun." (DTS, 252)

caka~cakı "1. Yaka. 2. Kürk, gocuk. 3. Taraf, yan, kenar, kıyı." (ATS, 49)
ďaka "Yaka." (TAS, 20)
ďaga~ďaka~çaga "Yaka, kıyı, kenar." (DK, 209)
ďaga~ťaga "Kıyı, kenar; yaka." (DLTÇ, 144)
ďaga "Yaka, kıyı, kenar." (DÇT, 112)
ďaka "1. Yaka, kıyı sahil. 2. Giysi yakası." (DÇT, 112)

yaḳḳaḷa- **III/31** Alt. Tel. <*yaḳḳa+ḷa-*
1.Yaka dikmek.
2. Yakasına yapışmak.
Yaḳḳaḷap taştadı. "Onun yakasından yapıştı."
3. Sahil boyunca, sınır boyunca gitmek.
Aş saḷġan kıraḷardı yaḳḳaḷap parıp-yatḳan. "Ekilebilir toprakların kenarı boyunca gitti."; *Teŋisti yaḳḳaḷap paza perdi.* "Deniz sahili boyunca gezdi."; *Aẏ ḳān yeti Yaẏzaŋ bıḷa yaḳḳaḷap pardı, keçū̄ tappadı.* "Ay-Han yedi zaysanla birlikte gölün sahili boyunca gitti ve hiçbir yerde geçit bulamadı." (Tel.; P.d.V.I, 50,690)

yakālā- "Yakasına ya da boğazına yapışmak, bir şeyin kenarı boyunca gitmek." (EDPT, 903)

cakala- "1. Yakasından tutmak. 2. Kıyı boyunca gitmek." (ATS, 49)
yagala- "1. Yakasından tutmak. 2. Kıyıdan, dağdan gitmek." (DÇT, 120)

yaḳḳaḷaş- **III/31** Alt. <*yaḳḳaḷa-ş-*
Birbirinin yakasına yapışmak.

-

cakalaş- "Kavga etmek (kelime anlamı *birbirinin yakasından tutmak).*" (ATS, 49)

yaḳḳaḷū **III/31** Alt. <*yaḳḳa+ḷū*
1.Yakalı, yakası olan.
2. Sınırları olan.

yakalıg "1.Yakalı. 2. Otoriteli." (EUES, 855)
cakalu "Yakalı, yakası olan." (ATS, 49)

yaḳḳān **III/30** Tel. Yasa, kanun.
Yaḳḳazı yoḳ ton poḷbos, yaḳḳānı yoḳ yurt poḷbos. "Yakasız kürk, yasasız yurt olmaz (atasözü)"; *Arġa yonına yarġı yaḳḳān perīp-yat.* "O halkına yasalar uyguluyor."

-

-

yaḳḳı **III/32** Alt. Tel. 1.Yaban keçisinin derisinden yapılan ve ters giyilen kürk.
2. Eğimli yakası olan, dağ sıçanı postundan yapılan kürk (Alt.)

yakū ~yaġkū "Yağmurluk." (EDPT, 898)
yaġkı~yaġkın~yaġku~yaḳu "Pardesü, yağmurluk." (DTS, 239, 253)

caka~cakı "1. Yaka. 2. Kürk, gocuk. 3. Taraf, yan, kenar, kıyı." (ATS, 49)
ďakı "Kürk, gocuk." (TAS, 20)

yaḳḳū **III/32** Kumd. Emir.

-

-

yaḳşı **III/35** Alt. Tel. Leb. Tub. İyi, iyi niyetli, güzel.
Yaḳşı uḳtū (töldū) "İyi soydan olan." (Alt.); *yaḳşı edēçi* "Hayırsever." (Alt.); *Yaḳşı yar* "İyi haber." (Alt.); *Ḳattı yaḳşı poḷdı.* "Onun eşi iyileşti." (Alt.); *Yaḳşı tedĭ.* "Onayladı." (Alt.); *Yaḳşıdaŋ yaḳşı* "Çok iyi." (Alt.); *Tōçö ḳara sanaġadaŋ tōnçö aḳ sanaġa yaḳşı.* "Deve kadar kötü düşünce olacağına, çekirdek kadar iyi düşünce olsun, daha iyi." (Alt.); *Araḳḳıdaŋ paḷ yaḳşı, altın kümüş çıḳḳan adanıŋ yurtŭ pek yaḳşı.* "Sert içkiden bal iyi; altın gümüş çıkan yerden de atanın yurdu iyidir." (atasözü) (Alt.); *Yaman poḷġınça ďaḳşı poḷzın!* "Kötü olacağına iyi olsun!" (Alt.)

yaḫşī "Yakışıklı, uygun, hoş, güzel." (EDPT, 908)
yaḳşı "İyi, güzel, yakışıklı, hoş." (DTS, 253)

cakşı "İyi, güzel; iyice." (ATS, 49)
ďakşı "İyi." (TAS, 20)
ďakşı~çakşı~ťakşı "1. İyi, güzel, yakışıklı. 2. Oldukça, bir hayli, epeyi." (DK, 210, 260, 265)
ďakşı~ťakşı "İyi, güzel." (DLTÇ, 144, 213)
ďakşı~ďahşı "1. İyi. 2. Güzel." (DÇT, 113)

yaḳşıḷa- **III/36** Alt. Tel. <yaḳşı+ḷa-
İyileştirmek, düzeltmek, övmek.
Yaḳşılap aýt! "Öv!" (Tel.)

-

cakşıla- "1. Övmek. 2. İyileştirmek." (ATS, 49)
ďakşılaş- "Birbirine selam vermek, selamlaşmak, birbirine iyi şeyler dilemek, vedalaşmak." (DÇT, 112)

yaḳşıḷaḳ **III/36** Tel. Alt. Yeterince iyi, hoş olan.

-

ďakşınak "İyi." (DÇT, 113)

yaḳşıḷıḳ **III/37** Alt. Tel. <yaḳşı+ḷıḳ
İyilik, iyi huy.
Yaḳşıḷıḳ uḳtū Pazīḷaý Pazīḷaývıç. "İyi niyetli Vasiliy Vasilyeviç" (Tel.; P.d.V.I, 189)

-

cakşılık "1. İyi, asil. 2. Övgü. 3. İyileştirme, iyileşme."
(ATS, 49)

yaḳşılıḳtū **III/37.** Alt. Tel. <yaḳşıḷıḳ+tū
İyi niyetli, güzel, kalbi yumuşak.

-

cakşılıktu "Özünde iyi olan, yararlı." (ATS, 49)

yaḳşırḳa- **III/36** Tel. Alt. <yaḳşı+rḳa-
Kendini iyi zannetmek, iyi özellikleriyle gurur duymak,
ünü iyi olmak.

-

cakşırka- "Gururlanmak, kibirlenmek, kendini beğenmek."
(ATS, 49)

yaḳşızın- **III/38** Tel. <yaḳşı+zı-n-
Bir şeyi iyi görmek, iyi zannetmek.

-

cakşızın- "Zevk almak, haz duymak." (ARSL, 177)

yaḳtaḷ- **III/33** Leb. Tub. <yaḳ+ḷa-ḷ-
Asılmak, yapışıp kalmak.

yak- "Yapışmak, yapışıp kalmak; iliştirmek, tutturmak, koymak, üstüne koymak, uygulamak; donatmak, süslemek; ilgilenmek, önemsemek; barış sağlamak." (EUES, 855)
ťakta- "(Yapıştırıcı vb. ile) yapıştırmak." (DLTÇ, 213)
ťaktal- "(Yapıştırıcı vb. ile) yapışmak." (DLTÇ, 213)
ďakta- "- Yapışmak, soğuktan yapışmak." (DÇT, 112)

yaḳtaḷcāḳ **III/33** Leb. Tub. <yaḳtaḷ-çāḳ
Yapışkan.

-

-

yāḳtū **III/35** Alt. Tel. <yāḳ+ḷū
1.Yanakları olan.
2. Kavgacı, inatçı, geri adım atmayan, haddini bilmez. (Tel.)

-

cāktu "1. Yanaklı. 2. *mec.* Ağzı bozuk, küfretmeyi seven, yerici." (ATS, 48)
d'āktu "Küstah, kaba, edepsiz, nezaketsiz." (TAS, 19)
d'āktu "Yanakları olan." (DÇT, 112)

yaḷ I **III/152** Tel. Alt. Orta.
Yaḷ ortozında "Tam ortada."; *Yaḷ tüş* "Tam öğlen."

-

tal orto "Orta, yarı, iç." (ATS, 166)
d'al ortozı "Bir şeyin merkezi, tam orta noktası." (TAS, 20)
d'al tüş "Öğle vakti." (DK, 210)

yaḷ II **III/152** Alt. Tel. Leb. Yele.
Attıŋ yalı "At yelesi"

yāl~ḏāl "At yelesi; yelenin büyüdüğü yer." (EDPT, 916)
yal "Yele; ense." (DTS, 241)

cal "(At için) yele." (ATS, 49)
d'al "Yele." (TAS, 20)
d'al~çāl "Yele." (DK, 210)
d'al "Yele." (DLTÇ, 144)
d'al "Yele." (DÇT, 112)

yaḷ III **III/153** Alt. Tel. Leb. Mükâfat, ödül, maaş, ücret.
Yal perdĭ. "Maaş verdi."; *Yaḷġa yürdĭ.* "Ücretli işe girdi."

-

cal "Ücret, maaş. 2. Mükâfat." (ATS, 49)
cal "1. Kiralama. 2. Ücret." (TAS, 20)
çalı "Ücret, ödül." (DK, 266)
t'al "Ücret, para, maaş, yevmiye." (DLTÇ, 213)

yaḷa **III/154** Alt. Tel. *krş.* Moğ.
1. Ceza, para cezası.
2. Suç, suçlama, kötüleme, kötü ün, bela.

yalā "Kuşku, şüphe; suçlama; yalan yere suçlama." (EDPT, 918)
yala "Kuşku, şüphe." (DTS, 241)

cala "Ceza, para cezası." (ATS, 50)

yaḷa- **III/154** Alt. Tel. Leb. Yalamak.
Paḷ tutḳan parmağın yaḷaÿr. "Bal tutan parmağını yalar (atasözü)." (Alt.); *Aḷtıŋı erdĭ yerdĭŋ aġajın yaḷaġan, üstüŋĭ erdi teŋereniŋ yıḷdızın yaḷaġan.* "Onun alt dudağı ormanı yalıyordu, üst dudağı ise gökyüzündeki yıldızları."; *İt yaḷaÿr ḳanı yoḳ.* "Köpeğin yalayabileceği kanı yok." (Tel.)

yalġā-~ḏalġā- "Yalamak; *mec.* okşamak." (EDPT, 926)
yalġa-~yalva- "Yalamak." (DTS, 242, 245)

cala- "Yalamak." (ATS, 50)
d'ala- "Yalamak." (TAS, 20)
d'ala- "Yalamak." (DLTÇ, 144)
d'ala-~d'ıla-~yāla- "Yalamak." (DÇT, 113, 118, 119)

yaḷāç **III/162** Tub. *bk.* yaḷaŋaş.

-

-

yaḷāçta- **III/162** Tub. *bk.* yaḷaŋaşta-.

-

-

yaḷaġa **III/157** Alt. 1. Şapkanın üzerindeki bant, şerit.
2. Kıl.

-

calā~calaga "1. Kıl. 2. İbik (horozda)." (ATS, 50)
d'alaga "Horoz ibiği." (TAS, 20)

yaḷaḳ **III/156** Alt. Leb. <yaḷa-ḳ
Yalaka, pohpohçu.

-

-

yaḷaḳḳaÿ **III/156** Alt. İki yüzlü, yalaka, yalancı.
Yaḷaḳḳaÿdıŋ sözŭn uḳpa! "Yalaka kişinin sözlerini dinleme!" (P.d.V.I, 198,3)

-

calakay "1. Şefkatli, iyi kalpli. 2. Yalakaca, yaltaklanan, dalkavuk. 3. Yalancı." (ATS, 50)
d'alakay "Saygılı, nazik, insani ilişkilerde özen gösteren." (TAS, 20)
yalgançāk "Yalaka, dalkavuk." (DK, 210)

yaḷaḳta- **III/157** Alt. Tel. Leb. <yaḷaḳ+ḷa-
Yalakalık yapmak.

-

-

yaḷaḳtandır- **III/157** Tel. <yaḷaḳtan-dır-

Yalakalık yaptırmak.
-
-

yaḷama **III/164** Tel. 1. İki kayın ağacı arasına yirmi kat çekilmiş ve ortası hayvan şekilli olan kutsal örme ip.
2. (Şaman davulunda) tokmağa sarılmış şeritler ve bez parçaları.
-
calama "*es.* 1. Kurbanın yakınındaki iki kayın ağacı arasına çekilmiş beyaz ve kırmızı kurdeleli dar şerit. 2. Şamanın tefinin sopa askısı." (ATS, 50)
d'alama "Kurban törenlerinde dinî inanışlar gereği kurban yerinin yakınındaki iki kayın ağacı arasına gerilen ve üzerine kırmızı, beyaz renkte kumaş parçalarının bağlandığı kutsal ip." (TAS, 20)
d'alama~d'alaman "Şamanların ritüel şeritleri." (DÇT, 113)

yaḷaŋ **III/157** Alt. Tel. Leb. 1. Alan, saha, ova, düzlük, vadi, koyak.
Yaḷaŋ arū "Yaban arısı"
2. Geniş.
Köbögö yaḷaŋ toḳḳum "Geniş kenarlı eyer"
alaŋ "Düz açık arazi, ormandaki düz, açık, temiz arazi."
(EDPT, 147)
alaŋ "Düz, yassı; (yer için) düz, dengeli." (DTS, 36)
calaŋ "1. Tarla, ova, alan, açıklık yer, açık çıplak yer,
meydan. 2. Buzu erimiş yer." (ATS, 50)
d'alaŋ "Tarla." (TAS, 21)
d'alaŋ~çalaŋ "Alan, tarla." (DK, 210, 266)
t'alaŋ "Alan, düzlük, ormanda açık alan." (DLTÇ, 213)
d'alaŋ "Ova, bozkır, tarla, çayır." (DÇT, 113)

yaḷaŋaş **III/159** Alt. Çıplak.
yalın "Yalın, çıplak." (EDPT, 929)
yalaŋ~yalıŋ "Yalın, çıplak." (DTS, 242, 243)
calanŋaş "Çıplak, soyunuk." (ATS, 50)
çılaŋaş~çılaŋmaş "Çıplak, yalın." (DK, 271)
d'ılaç "Çıplak." (DK, 214)
çalaŋ "Yalın, çıplak." (DK, 266)
t'alaş~t'ılāş "Yalın, çıplak." (DLTÇ, 213, 215)
d'alāç "Yalın ayak." (DÇT, 113)
d'alıyak "Çıplak." (DÇT, 113)
d'ılaŋaş "Çıplak." (DÇT, 118)

yaḷaŋaşta- **III/159** Alt. Soyunmak.
-
calaŋaşta- "Soymak." (ATS, 50)
d'ılāşta- "(Giysi) soymak." (DÇT, 118)

yaḷaŋaştat- **III/159** Alt. <yaḷaŋaşta-t-
Birilerini soyundurmak.
-
-

yaḷaŋda- **III/160** Tel. Alt. Leb. <yaḷaŋ+ḷa-
Düzlüğün ortasından geçmek.
-
-

yaḷaŋdū **III/160** Alt. Düz, engebesiz.
-
-

yaḷbaġaẏ **III/187** Tel. *bk.* yaḷbaẏ[1].

yaḷbaḳ **III/187** Alt. Tel. Leb. Düz, geniş, yayvan; düzlük, genişlik.
Yaḷbaḳ çaẏ "Tuğla çayı."[2] (Alt.); *yaḷbaḳ ḳar* "Büyük kar taneleri." (Alt.); *yap yaḷbaḳ* "Çok geniş."; *Yaḷbaḳ teptĭ.* "Onu ezerek dümdüz etti." (Alt.)
-
calbak "1. Genişlik, düzlük. 2. Geniş, düz. 3. Yassı." (ATS, 50)
d'albak "1. Geniş. 2. Yassı, düz." (TAS, 21)
t'albak~çalbak "Düz, yassı, yayvan." (DK, 260)
d'alvak~t'albak~t'albaş "Düz, yassı, yayvan, geniş." (DLTÇ, 144, 213)

yaḷbaḳta- **III/187** Alt. Leb. <yaḷbaḳ+ta-
Genişlemek, yassılaşmak.

---

[1] Madde başında gönderme yapılırken d'aḷbaẏ yazılmıştır.

[2] Tuğla çayı: Orta Asya'da söğüt yaprakları ve kalitesiz çay artıklarının, pirinç suyuyla karıştırılarak yaklaşık 2 kg ağırlığında levhalar şeklinde preslenip, ocakta kurutulmasıyla elde edilen, kullanılacağı zaman havanda dövülerek toz hâline getirilen içecek.

Yaḷbaḳtap ḳar tüştŭ, ḳar yaḷbaḳtap yadı. "Büyük kar taneleri yağdı."

-

calbakta- "1. Genişletmek. 2. Yassılaştırmak." (ATS, 50)

yaḷbaŋ **III/187** Tel. Düzlük, ova, alan.

-

calbaŋ "Eğimli, meyilli." (ATS, 50)

yaḷbaŋda- **III/187** Tel. Havada uçmak.

-

calbaŋda- "1. Havada uçmak veya buharlaşmak. 2. Yassılaşmak. 3. Beceriksizce ve hantalca hareket etmek." (ATS, 50)

yaḷbaŋna- **III/187** Leb. =yaḷbaŋda- Yalpalamak, sallanmak, sendelemek.

-

calbaŋda- "1. Havada uçmak veya buharlaşmak. 2. Yassılaşmak. 3. Beceriksizce ve hantalca hareket etmek." (ATS, 50)

yaḷbar-[3] III/187 Alt. Tel. 1. Yalvarmak, istemek. 2. Dua etmek, kurban sunmak.

yalvar- "Yalvarmak, istemek, dua etmek." (EDPT, 920)

yalbar-~yalvar- "Yalvarmak, istemek." (DTS, 242, 245)

-

yaḷbaẏ **III/187** Leb. Kumd. Herhangi bir kuş, kuş türü.

-

-

yaḷbıştū **III/188** Tel. <yaḷbış+lū Ateşli, alevli.

-

calbıştu "Ateşli, hareketli." (ATS, 50)

yaḷçı **III/185** Alt. Tel. <yaḷ+çı Kiralık asker, hizmetçi, yevmiyeci, gündelikçi,

Yalçı kiji (Alt. deyim).

-

calçı "Kiralık işçi, ırgat." (ATS, 50)

d'alçı "Irgat, tarım işçisi, amele." (TAS, 21)

çalçı "Gündelikçi, amele." (DK, 266)

t'alçı "İşçi, amele." (DLTÇ, 213)

d'alçı~ńalçi~ńalçı "Irgat, amele, hizmetçi" (DÇT, 113, 237)

yaḷda- **III/182** Alt. Tel. Leb. Kiralamak, tutmak.

Köjöÿm pir apşıyaḳtı yaḷdap aḷdı. "Tüccar, ihtiyar adamı tuttu."

-

calda- "Kiralamak." (ATS, 50)

d'alda- "Kiralamak, para karşılığında tutmak." (TAS, 21)

yaḷdan- **III/183** Alt. Tel. <yaḷda-n- *bk.* yaḷḷan-.

yaḷdat- **III/183** Alt. Tel. <yaḷda+t *bk.* yaḷḷat-.

yaḷdū **III/184** Alt. <yaḷ+ḷū Yeleli (at).

-

caldu "Yeleli." (ATS, 50)

d'aldu "- Ense ve ensedeki yele." (DÇT, 113)

d'altū "Yeleli." (DÇT, 113)

yaḷġa- **III/174** Tub. Alt. *bk.* yaḷa-.

yaḷġançāḳ **III/176** Alt. Tel. Kumd. Yalancı, yalaka, ikiyüzlü.

-

calgançı "1. Yaltaklanan, dalkavuk. 2. Yalancı." (ATS, 50)

d'algançı "Dalkavuk, yaltak, yağcı." (TAS, 21)

yaḷġançı- **III/176** Tel. 1.Yalamak, yağcılık yapmak.

2. Kuyruk sallamak.

Tülküçek ḳuẏruġı bıḷa yaḷġançıp ḳuḷaġaşın ḳımaşıp aġaştıŋ tözŭne otturŭp ḳoyoḷo aẏttı. "Tilki kuyruğunu sallayıp, kulağını kısıp ağacın dibine oturarak söyledi." (P.d.V.I,197,20)

-

calgançı- 1. Sevişmek. 2. Kuyruk sallamak." (ATS, 50)

yaḷġaş- **III/177** Tub. Birilerine yapışmak, sırnaşmak.

yalġaş- "Yalaşmak, birlikte yalamak." (EDPT, 927)

yalġaş- "Yalaşmak, birlikte yalamak." (DTS, 243)

yalaş- "Yalanmak, (hayvanlar için) birbirini yalamak." (ATS, 50)

[3] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

d'algaş-~çalgış~çalış- "Yalamak, birbirini yalamak." (DK, 210, 266)

yaḷġayaḳta- III/174 Alt. Tel. 1. Erimek, yumuşamak (ilkbaharda donmuş toprak), çamurla kaplanmak (yol).
2. Kirli olmak (insan).
3. Akmak (çocuklarda ağız ve burun akması).
-
-

yaḷġın III/177 Tub. Leb. =yalḳın
bk. yalḳın.

yaḷġu III/178 Kumd. Tuzlu yer.
-
d'algu "Tuzlak arazi. (TAS, 21)

yalı III/165 Tel. *Yalı ölöŋ* "Meyan kökü"
-
t'alçı ölöŋ "Meyan kökü." (DLTÇ, 213)

yalı- III/165 Alt. Alevlenmek, yanmak, ışıldamak.
Yüregim yalīt[4]. "Yüreğim yanıyor!"; *Ot yalıdı.* "Ateş yandı."; *Oŋ yanıma kün yalıp yat, soḷ yanıma ay yalıp yat.* "Sağ tarafımda güneş ışıldıyor, sol tarafımda ay parlıyor."; *Aḷdıŋnan ay yalızın arḳaŋnan kün yalızın.* "Karşında ay ışıldasın, arkanda güneş parlasın!"
yal- "Alevlenmek, yanmak, parlamak ışıldamak." (EDPT, 918)
yal- I "Yakmak, kavurmak, dağlamak." (DTS, 241)
yal- II "Parlamak, yanmak, tutuşmak." (DTS, 241)
calı- "Alevlenmek, yanmak, ışıldamak." (ATS, 50)

yalın III/166 Alt. Alev.
yalın "Alev, ateş." (EDPT, 929)
yalın "Alev, ateş." (DTS, 243)
d'alın "Alev, yalım, yalın." (TAS, 21)
çalın "Alev, kıvılcım." (KRS, 113)

yalın- I III/167 Alt. Tel. Yalvarmak, istemek, dua etmek.
Ḳudayġa yalındım. "Ben Allah'a dua ettim." (Alt.)
yalın- "Yalvarmak." (EDPT, 931)
yalın- "Dilemek, istemek, yalvarmak." (DTS, 243)
calın- "İtaat etmek, boyun eğmek. 2. Yalvarmak." (ATS, 50)
d'alın- "Yalvarmak." (TAS, 21)
d'alın- "Yalvarmak." (DÇT, 113)

yalın- II III/167 Alt. Tel. Çakmak (yıldırım).
yalına- "Parlamak, parıldamak, tutuşturmak, alevlenmek, ışıldamak." (EUES, 857)
-

yalınaçı III/167 Tel. <yalın-a+çı
Yalvaran, isteyen.
-
-

yalış III/169 Kumd. Leb. <yalı-ş
Yıldırım, şimşek.
-
d'alış "Yıldırım, şimşek." (DLTÇ, 144)

yalḳı- III/172 Alt. Tel. 1. Tiksinmek, bir şey yapmak istememek.
Piçikke ürenip yalḳıdı. "Okumaktan bıkmıştı."
2. Tembelleşmek.
3. Eziyet çekmek, yaralanmak, dövülmek, işkence görmek, serseme dönmek.
yalk- "İğrenmek, tiksinmek." (EDPT, 924)
yalḳ- "Tiksinmek, iğrenmek." (DTS, 244)
calkı- "Boyun eğdirmek." (ATS, 51)
calkı- "Canını sıkmak, canından usandırmak." (ATS, 51)
d'alkı- "Hevesini kırmak." (TAS, 21)

yaḷḳıdıḷū III/173 Tel. Sakin, sessiz, alçakgönüllü.
-
-

yaḷḳımçıḷū III/173 Tel. *bk.* yaḷḳıdıḷū.

yaḷḳın III/172 Tel. 1. Alev.
2. Yıldırım.
-
calkın "Şimşek, yıldırım." (ATS, 51)
d'algın "Alev, ateş." (DLTÇ, 144)
d'algın "1. Alev. 2. Yıldırım." (DÇT, 113)

yaḷḳıt- III/173 Alt. Tel. <yaḷḳı-t-
1. Birini bir şey yapmamaya zorlamak.

[4] OSTN'de bu kelime *yanīt* yazılmıştır.

2. Birini cezalandırarak bir şey yapmaya zorlamak, terbiye etmek.
Oḷ meni yaḷḳıttı. "O beni terbiye etti."; *Ūḷŭmdŭ soğıp yaḷḳıttım.* "Dayakla oğlumun hevesini kırdım."

-

calkıt- "Boyun eğdirmek, korkutmak." (ATS, 51)

yaḷḳū **III/173** Alt. Tembel, üşengeç.

-

calku "1. Tembellik. 2. Tembel, işe yaramaz." (ATS, 51)
ďalku "1. Tembellik, haylazlık. 2. Tembel, uyuşuk, üşengeç." (TAS, 21)
ďalku "Tembel." (DÇT, 113)

yaḷḳūr- **III/174** Alt. Tel. Tembellik etmek.

-

calkūr- "Tembelleşmek." (ATS, 51)
calkūrı- "Tembellik etmek, üşenmek." (ATS, 51)
ďalkūr- "Üşenmek, tembellik etmek." (TAS, 21)

yaḷḳūrt- **III/174** Alt. Tel. <yaḷḳūr-t-
Tembelleştirmek.

-

-

yaḷḷa- **III/179** Leb. <yaḷ+ḷa-
(Parayla, maaşla) insan çalıştırmak.
Pir kijinĭ yaḷḷap aḷdım. "Ben adam çalıştırdım."

-

calda- "Kiralamak." (ATS, 50)
ďalda- "Kiralamak, para karşılığında tutmak." (TAS, 21)

yaḷḷan- **III/179** Leb. <yaḷḷa-n-
Kiralanmak.

-

caldan- "Kiralanmak." (ATS, 50)
ďaldan- "Kiralanmak." (DK, 210)

yaḷḷat- **III/179** Leb. <yaḷḷa-t-
Kiralatmak.

-

caldat- "Kiralatmak." (ATS, 50)

yaḷma-[5] **III/189** Alt. Tel. Süpürge ile süpürmek.

yamlā- "Süpürmek, temizlemek." (EDPT, 936)
yamla- "Temizlemek, silmek, düzenlemek." (DTS, 245)

calma- "1. Öç almak, intikam almak. 2. Süpürmek." (ATS, 51)
ďalma- "Yok etmek." (TAS, 21)

yaḷmūr **III/190** Alt. Süpürge.

-

calmu "Süpürge, çalı süpürgesi." (ATS, 51)
calmūr "Büyük süpürge." (ATS, 51)
camdu "Süpürge." (ATS, 51)

yaḷtan- **III/180** Alt. Tel. Leb. Korkmak, ürkmek, çekinmek, çekingen davranmak.
Yaḷtanbas "Korkusuz, cesur."

-

caltan- "1. Korkmak, ürkmek. 2. Geri çekilmek. 3. Aklını başına toplamak." (ATS, 51)
ďaltan- "Korkmak." (TAS, 21)

yaḷtı **III/181** Leb. Tembel.

-

çaltı "Tembel, haylaz, avare." (KRS, 113)

yaḷtıḳ- **III/181** Kumd. *bk.* yaḷtan-[6]

-

ďaltık- "Soğumak, dona çekmek, donmak." (TAS, 21)

yaḷtıḳ-yuḷtuḳ **III/181** Alt. Tel. 1. Parlama.
2. Tıkırtı (Tel.)

-

caltık-cultuk "Şakırtı, patırtı." (ATS, 51)

yaḷtıḷan- **III/181** Leb. Tembel olmak.

-

-

yaḷtın **III/181** Tel. Parıltı.

-

-

yaḷtıŋ **III/181** Tel. Parıltı.
bk. yaḷtın**.

yaḷtıŋda- **III/181** Tel. <yaḷtıŋ+ḷa-

[5] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

[6] OSTN'de bu madde başının yanlışlıkla *yaḷtan* yerine *yaḷtaŋ* yazıldığı düşünülmektedir. Çünkü *yaltaŋ* maddesi sözlükte yoktur.

Parlamak, ışıldamak.
-
ďalt et- "Aydın hâle gelmek, açık renge dönüşmek." (DÇT, 113)
yaltıkta "Arada sırada zayıf bir şekilde parlamak." (DÇT, 120)

yaḷtıŋdat- III/181 Tel. <yaḷtıŋda-t-
Parlatmak.
-
-

yaḷtıra- III/181 Alt. Leb. Tel. Parlamak, ışıldamak.
yaltrī- "Parlamak, parıldamak, ışıldamak." (EDPT, 923)
yaltrı-~yaltır-~yaldra-~yıltır-~yoldra-~yoldrı-"Parlamak, parıldamak, ışıldamak." (DTS, 242, 244, 245, 284, 289)
caltıra- "Parıldamak, ışıldamak." (ATS, 51)
ďaltıra- "Pırıldamak, ışıldamak, parlamak." (TAS, 21)
ďaltıra-~ çaltıra- "Parıldamak, ışıldamak." (DK, 210, 266)
ďaltıra- "Parlamak, parıldamak." (DLTÇ, 144)

yaḷtırat- III/181 Tel. Alt. Leb. Parlatmak, temizlemek, cilalamak.
yaltrıt- "Parlatmak, parıldatmak." (EDPT, 924)
yaltrıt- "Parlatmak, parıldatmak." (DTS, 245)
caltırat- "Parıldatmak." (ATS, 51)

yaḷtırḳaẏ III/181 Tel. Parlayan, ışıldayan.
-
caltırkay "Işıltılı, parıltılı, parlak." (ATS, 51)

yaḷtraḳ III/182 Tel. <yaḷtra-ḳ
1. Parıltı, parlaklık, cila.
2. Parlayan, ışıldayan.
yaltrık "Parlak, parlayan nesne; bir yıldız ismi." (EDPT, 922)
yaldruk ~ yaltrık ~ yalturuk ~ yaltrak ~ yuldruk ~ yıldrık ~ yıltırık "Parlak, parıltılı; süslü." (DTS, 242)
ďaltırak "1. Pırıltı, ışıltı, parlaklık. 2. Pırıltılı, ışıltılı, parlak." (TAS, 21)

yaḷūr- III/171 Tel. Alt. Yorgun hissetmek, bıkkınlık hissetmek, canı sıkılmak, üzülmek.
-
calkūr- "Tembelleşmek." (ATS, 51)
calkūrı- "Tembellik etmek, üşenmek." (ATS, 51)
ďalkūr- "Üşenmek, tembellik etmek." (TAS, 21)

yaḷūrt- III/171 Tel. Alt. Bıktırmak, yorgun hissettirmek, üzmek.
-
-

yaḷyırıḳ III/179 Tel. Kaygan, sümüksü.
Üstŭ yaḷyıraḳ "Ağzı ve burnu akan."
-
-

yama- III/299 Alt. Tel. Yamamak, elbiseyi düzeltmek, onarmak.
yamā- "Yamamak." (EDPT, 934)
yama- "Yamamak, onarmak, tamir etmek." (DTS, 245)
cama- "Yamamak, onarmak, örmek." (ATS, 51)
ďama- "Onarmak, tamir etmek, yamamak." (TAS, 21)

yamaçı III/306 Alt. Tel. Kumd. Yama.
yamāġ "Yama." (EDPT, 935)
yamaġ "Yama." (DTS, 245)
camaçı "Yama." (ATS, 51)
ďamaçı "Yama." (TAS, 21)
ńamacı~ńamıçı "Yama." (DK, 210, 234)

yamaçıḷa- III/307 Alt. Tel. Kumd. <yamaçı+ḷa-
Yama koymak, yamamak.
-
camaçıla- "Yamamak." (ATS, 51)

yaman III/301 Alt. Tel. 1. Kötü, fena, işe yaramaz, suçlu.
Yaman at "Kötü ün." (Alt. Tel.); *Yaman aẏtma!* "Küfretme!" (Alt.); *Meni yaman aẏttı.* "Beni kınadı, suçladı." (Alt.); *Yaman aẏttırdı.* "Hakaretlere katlandı." (Alt.); *Men anı yaman kördüm.* "Ben ondan nefret ediyordum." (Alt.); *Yaman aġıldū* "Namussuz, sahtekâr." (Tel.); *yaman içtū kiji* "Kötülükleri unutmayan insan." (Tel.); *Enezĭ yamanıŋ kızın aḷba! Eşiḥi yamanıŋ üyŭne kirbe!* "Kötü annenin kızıyla evlenme, kapısı kötü olan eve girme! (atasözü)" (Tel., P.d.V.I, 5,73,);

Yamanıŋ ḳolına perḥençe yaḳşınıŋ yolına sal! "Kötünün eline vermektense, iyinin yoluna koy daha iyi!" (Tel. P.d.V.I, 55); *Yaman kijiniŋ ayağı seḥis başı toğus.* "Kötü adamın sekiz bacağı ve dokuz başı vardır. (atasözü)" (Tel.).
2. Kötülük, bela.
Yaman ettirdĭ. "O ona kötülük yaptı." (Alt.)

yamān "Kötü, fena." (EDPT, 937)
yaman "Kötü, fena." (DTS, 245)

caman "1. Kötülük, kusur. 2. Kötü, yaman. 3. Kötü bir şekilde." (ATS, 51)
d'aman "Kötü, berbat, fena." (TAS, 21)
çaman~ńaman "Kötü, fena; kötülük, felaket, talihsizlik." (DK, 210, 266)
nemen "Kötü." (DK, 234)
d'aman~yaman~ńaman~ńemen "Kötü." (DLTÇ, 144, 148, 179)
d'aman "Kötü, iyi olmayan." (DÇT, 113)

yamanda- **III/304** Alt. Tel. <yaman+ḷa-
Kötülemek, birileri ile ilgili kötü konuşmak, suçlamak.
Yamandap aytpa! "İftira atma!"; *Pu kijinĭ yamandağandaŋ tuza poḷbadı!* "Onu suçlasa da, bundan bir çıkarı yoktu!"; *Oḷ Ḳudaydı yamandap yat.* "O, Tanrı'ya küfrediyor, ileri geri konuşuyor!"; *Men poyımnıŋ yaŋımnı yamanday oḷ Orustaŋ uyaḷıp yürdŭm!* "O zamanlar ben kendi inancımı kötüleyip Rus'lardan utanıyordum!" (Tel.; P.d.V.I,115,2)

-

camanda- "Küfretmek, kötülemek, kötü addetmek." (ATS, 51)
d'amanda- "Kötülemek." (TAS, 21)

yamandaḷ- **III/305** Alt. Tel. <yamanda-ḷ-
Kınanmak, suçlu olmak, kötülenmek.

-

camandal- "Kendini kötü hissetmek." (ARS, 40)

yamandan- **III/304** Alt. Tel. <yamanda-n-
Kendini kötülemek.
Anıŋ kīnĭnde men poyımdı poyım yamandanıp sanarḳap yürdŭm! "Ondan sonra ben kendi kendimi kötüleyip duruyordum!" (Tel.; P.d.V.I, 114)

-

camandan- "1. Kendini yermek. 2. Kötüleşmek, kötü olmak." (ATS, 51)

yamandaş- **III/305** Alt. Tel. <yamanda-ş-
Tartışmak, karşılıklı kavga etmek, birbirini kötülemek.

-

camandaş- "Birlikte küfretmek, kötü davranmak, tartışmak." (ATS, 51)

yamandıḳ **III/305** Tel. Alt. Kötülük, kötü huy.

-

ńamannık "Pislik." (DÇT, 137)

yamanzın- **III/306** Alt. Tel. Bir şeyin kötü olduğunu düşünmek, zannetmek; bir şeyi kötü görmek.
Pu sözüŋdŭ Farisseyler yamanzıŋganın pildĭŋbe? "Farisseyler zamanlarında bu sözüne kötü bakıldığını biliyor muydun?" (Tel.)

-

camanzın- "Bir şeyi kötü saymak, onaylamamak." (ATS, 51)

yamānzıra- **III/306** Tel. Hafif atıştırmalık bir şeyler yemekten bıkmak.

-

-

yamat- **III/306** Alt. Tel. <yama-t-
Yamatmak, yamaları diktirmek.

-

-

yamda- **III/311** Tel. Süpürmek, temizlemek.

yamlā- "Süpürmek, temizlemek." (EDPT, 936)
yamla- "Süpürmek, temizlemek, düzenlemek." (DTS, 245)

calma- "1. Öç almak, intikam almak. 2. Süpürmek." (ATS, 51)
camda- "Öç almak." (ATS, 51)
d'alma- "Yok etmek." (TAS, 21)

yamdū **III/311** Tel. Çalı süpürgesi.

-

calmu "Süpürge, çalı süpürgesi." (ATS, 51)
calmūr "Büyük süpürge." (ATS, 51)
camdu "Süpürge." (ATS, 51)

yamġır **III/309** Tel. <yaġ-mır
Yağmur.

Yamġır yāp yat! "Yağmur yağıyor!" *möndürlū yamġır* "Dolu yağmur."

yaġmur (ḏ-) "Yağmur." (EDPT, 903)
yaġmur~yamġur "Yağmur." (DTS, 239, 245)

caŋmır "Yağmur." (ATS, 53)
ďamgır "Yağmur." (TAS, 21)
ńanmır~ ńaŋmır~ ńıŋmır "Yağmur." (DLTÇ, 179)
ďaŋmır "Yağmur." (DÇT, 113)

yamġırla- **III/309** Tel. <yamġır+la-
Yağmur yağmak.

-

caŋmırla- "(Yağmur için) yağmak." (ATS, 53)

yamġırlat- **III/310** Tel. <yamġırla-t-
Yağmur yağdırmak.
Yadalap yamġırlattı. "Sihirli taşla yağmur yağdırdı."

-

-

yamġırlū **III/310** Tel. <yamġır+lū
Yağmurlu, kötü hava.
Yaŋıdaŋ tikken pu tonım yamġırlū künde ne tuza? "Yeni dikilen bu kürkümün yağmurlu havada nasıl bir hayrı dokunur bana?" (P.d.V.I, 228,11)

-

caŋmırlu "Yağmurlu." (ATS, 53)

yamı **III/307** Alt. Tel. Görünüm, nüfuz, itibar, önemli bir konum, yüksek rütbe, görev, iç işleri görevi (onurlu kaftan, forma, nişan).
Ḳazaḳ çeriktiŋ bīyiniŋ yamızı īnde Ḳıẏdat çeriktiŋ bīyiniŋ yamızı pörükte. Rus subaylarının rütbeleri omuzlarında, Çinli subaylarınki ise şapkalarında olur."; *Ol kişihe yamı ḳoşıldı.* "Adamın rütbesi yükselmiş, yeni rütbe almış."; *yamı tüp* "Dünyanın başlangıcından."

-

camı "Rütbe, unvan." (ATS, 51)

yamılū **III/309** Alt. Tel. <yamı+lū
Görünümü, nüfuzu, görevi olan, nüfuzlu, rütbeli, asil.
Yamılūdaŋ yaman tūlbas tebezin! Yamandan yamılū tūlbas tebezin! "Önemli insanın sıradan çocuğu olmaz, deme! Sıradan bir insanın önemli çocuğu olmaz, deme!" (Tel.; P.d.V.I, 4,58)

-

camılu "Rütbeli, unvanlı; asil." (ATS, 51)

yamın- **III/308** Alt. Tel. <yap-n-, *krş.* yabın-
Örtünmek, kapanmak.
Saltır sultır tonnoŋ yamınıp ḳoẏdı. "O yıtık pırtık elbiseler ile örtündü."; *Yaḳşı yamınmasaŋ sōḳ poḷor!* "Önünü iyice kapatmazsan üşürsün!"; *Sandıḳ poyınaŋ yamınat.* "Kutu kendi kendine kapanıyor."

yapın- "*dönüşlü* Kapanmak, örtünmek." (EDPT, 878)
yapın- "*dönüşlü* Kapanmak, örtünmek." (DTS, 251)

camın- "Gizlenmek, saklanmak." (ATS, 51)
ďamın- "Örtünmek." (TAS, 21)

yamınçı **III/308** Alt. Tel. Battaniye, yorgan.

-

camınçı "Battaniye, örtü." (ATS, 51)
ďamınçık "Örtü, yatak örtüsü." (TAS, 21)

yamırḳa- **III/308** Alt. Tel. <yamı+rḳa-
1. Önemli rütbeye sahip olmak, bir şeyin başkanı olmak.
2. Önemli kişi, devlet memuru gibi davranmak.

-

camırka- "Gücüyle gururlanmak." (ATS, 51)

yamırtıḳ **III/309** Alt. Tel. <yap+orto+ḳ[7]
Yarım
Yamırtıḳ ötpök "Yarım ekmek."

-

camırtık~carımtık "Yarım, yarımlık." (ATS, 51, 52)
ďamırtık "Yarım, yarı, buçuk." (TAS, 21)
ďamırtık "Yarım." (DÇT, 113)

yamızıra- **III/309** Kumd. *bk.* yamırḳa-.

yan **III/78** Alt. Tel. Yan, taraf.
Yanına "Onun tarafına."; *yanınaŋ* "Onun

[7] Burada *yarımtık(<yarımlık)* kelimesinin metateze uğramış şekli de düşünülebilir.

tarafından.” (Alt.); *Meniŋ yanımda* “Benim tarafımda.” (Alt.); *tün yanı* “Kuzey taraf.” (Alt.); *miner yanı* “Sol taraf.” (Alt.); *ḳamçı yanı* “Sağ taraf.”(Alt.); *Yanıbiske yīrma krēlū̄ kiji yūḷdı.* “Etrafımızda yirmiye yakın kişi toplandı.” (Tel.).

yān “Anatomik anlamı ‘kalça’’dır. Daha sonra vücut veya başka durumların ‘yan, taraf’ı anlamı kazanmıştır.” (EDPT, 940)
yan~jan “1. Yan, böğür. 2. Kalça, uyluk kemiği.” (DTS, 246, 378)

can “1. Yan, yan taraf. 2. Böğür.” (ATS, 51,52)
ďan “Yan, taraf.” (TAS, 21; DK, 210)
yan~ďan~ńān~ńan “Yan, taraf.” (DK, 210, 234)
yen “Yan, yan taraf.” (DLTÇ, 150)
ńan “But, kalça; yan, böğür; yan.” (DLTÇ, 179)
ďan “Yan, yan taraf.” (DÇT, 113)

yan- **III/79** Alt. 1. Geri dönmek.
Yanıp keldīk. “Biz geri döndük.” (Alt.); *Oẏtto yana keldĭ (deyim); yanar yoḷıŋ yoḳ!* “Senin dönebileceğin yol yok!” (Alt.); *Yān ūḷdarı yanıp kelele aẏttı.* “Büyük oğlanlar eve dönerek konuştular.” (Alt., P.d.V.I, 9); *Yanıp paraḷa yān ūḷdarı ḳadıttarına aẏttıḷar.* “Onun büyük oğlanları eve döndükten sonra hanımlarına anlatmaya başladılar.” (Alt. P.d.V.I,9)
2. Geri çevirmek, umudunu kesmek, pişman olmak (tövbe etmek).
Kede yandı, yana bastı. “O geri adım attı.” (Alt.)
3. *Yana* zarf-fiili çoğu zaman *yine, yeniden* zarfı gibi kullanılır.

yan- “Geri dönmek.” (EDPT, 940)
yan- “Geri dönmek.” (DTS, 246)

can- “1. Dönmek, geri gelmek. 2. Geri kalmak. 3. Sözünden dönmek, sözünü tutamamak.” (ATS, 52)
ďan- “Geri dönmek.” (TAS, 21)
ďan-~ńan- “Dönmek, geri dönmek.” (DK, 210, 234)
ńan-~ťan- “Dönmek, geri dönmek.” (DLTÇ, 179, 213)
ďan-~yan-~ńan- “Geri dönmek.” (DÇT, 113, 120, 137)

yān I **III/79** Alt. Tel. 1. Büyük, kocaman.
Yān ūḷı “Onun büyük oğlu.”; *yān kiji* “Büyük, önemli insan.”
2. Fil.
Yān tegen aŋ (deyim).
yaġān~yaŋān “Fil.” (EDPT, 904, 952)
yaġan~yaŋa~yaŋan “Fil.” (DTS, 238, 248)

cān “1. Büyük, önde gelen, öncü, baş, yönetici. 2. Büyük, iri. 3. Büyüklük, ölçü. 4. Önem.” (ATS, 48)
ďān “Büyük, yaşça büyük olan.” (TAS, 19)
ďān~çān~nān~ńān~ńān “Büyük, kocaman.” (DK, 209, 233)
ńān “Büyük, kocaman.” (DLTÇ, 179)
ďān “1. Büyük, yaş olarak büyük olan, saygın. 2. Büyük, bol (kıyafet).” (DÇT, 112)
ńān~çān “Büyük.” (DÇT, 137, 163)

yān II **III/79** Tel. Kirpi.

-

-

yāna **III/81** Alt. <yān+ana
Büyükanne, nine.

-

cāna~nāna~nānem “(Anne tarafından) nine, anneanne.” (ATS, 48)
ńana “Büyükanne.” (DK, 234)
ńānak~yān ene “Babaanne.” (DLTÇ, 179, 229)

yāna- **III/82** Kumd. Tel. <yān+a-
Çoğalmak, büyümek.

-

cāna- “Büyütmek, artırmak, güçlendirmek.” (ATS, 48)
çānda-~ďāna- “Büyütmek, artırmak, genişletmek.” (DK, 265)
ďāna- “Büyümek.” (DÇT, 112)
nana- “Büyümek, olgunlaşmak.” (DÇT, 137)

Yanar **III/82** Alt. Tel. W. İnsanlar ikinci tufandan kurtulmak için büyük bir dağ inşa ederken gelen Tanrı’nın elçisi. Tanrı insanları yetmiş yedi millete, farklı inançlara ve farklı dillere böldü.

-

-

yānarḳa- **III/83** Alt. Tel. Kumd. <yān+rḳa-
Kendini büyük görmek, büyüklenmek.
-
cānarka- "Kibirlenmek, gururlanmak." (ATS, 48)

yanaş **III/83** Alt. Tel. <yan+a-ş
Yanında, birilerinin yanında olan.
-
canaş "Paralel, paralel şekilde." (ATS, 52)
d'anaja "Yanında, yanı başında." (TAS, 22)

yanaş- **III/83** Alt. Tel. <yana-ş-
1. Birilerinin yanında olmak.
2. Birilerine ilişmek, arkadaşlık yapmak, tanınmak, birileri ile bağ kurmak.
Yakşā yanaşsaŋ yaḳşızı yuġar, yamanġa d'anaşsaŋ yamanı yuġar! "Eğer iyi insana yaklaşırsan sana iyilik bulaşır, kötü insana yaklaşırsan da kötülük bulaşır! (atasözü)"
yanaş- "Yanaşmak, yan yana olmak." (DTS, 246)
canaş- "Yanında durmak, yan yana olmak." (ATS, 52)

yanaşçāḳ **III/85** Kumd. <yanaş-çāḳ
Dostça, samimî, sevecen, güler yüzlü.
-
-

yanaẏ **III/82** Tel. Kumd. <yan+?
Yan tarafında, yanında.
Yanaẏ pazıp keldi. "O yandan yaklaştı."
-
-

yanbaş **III/99** Alt. Baldırın üst kısmı, kalça.
Yanbaştaŋ taştadı. "Onun kalçasından tutarak onu kenara attı." (Tel.)
yān "Kalça." (EDPT, 940)
yan~jan "1. Yan, böğür. 2. Kalça, uyluk kemiği." (DTS, 246, 378)
d'anbaş "Kalça." (TAS, 22)
d'almaş "At sağrısı, yan." (DÇT, 113)
d'anmaş "Yan." (DÇT, 113)

yançıḳ **III/96** Tel. Alt. Kumd. <yan+çıḳ
1. Ceketin alt kenarına dikilen ve sarkan yan cep. (Alt.)
2. Kese, yan cep. (Kumd.)
yançuk "Kemere asılan para kesesi ya da küçük çanta; cep."(EDPT, 945)
yançıḳ~yançuḳ "Torba, kese." (DTS, 246)
cançık "1. Kurşun torbası. 2. Salkım." (ATS, 52)
d'ançık "Kâselerin saklandığı deri torba." (TAS, 22)
ńanjak "Tütün kesesi." (DLTÇ, 179)
yançık "Sırığı çakmak için kullanılan sopa." (DLTÇ, 179)

yānda **III/92** Tel. Sürekli, devamlı.
-
-

yanda- **III/92** Tel. Kumd. <yan+la-
Kenarları yontmak.
-
canda- "Silmek, yanlarını işlemek; bastırmak." (ATS, 52)
d'anda- "Yontmak." (TAS, 22)

yānda- **III/92** Alt. <yān+ḷa-
Çoğalmak, büyümek.
-
cānda- "Büyümek." (ATS, 48)
d'ānda- "Büyümek, artmak." (TAS, 19)

yāndan- **III/93** Alt. <yān+ḷa-n-
Çoğalmak, büyümek, gelişmek.
-
-

yandarış **III/93** Alt. Dağ yamacı.
-
d'andarış "Dağ yamacı." (DK, 210)

yāndat- **III/93** Alt. <yān+ḷa-t-
Büyütmek, çoğaltmak.
-
cāndat- "Çoğaltmak." (ATS, 48)
cānlat- "Büyütmek."(ATS, 48)
d'āndat- "Gözlerini büyütmek (örneğin: şaşırınca)." (DÇT, 112)

yāndıḳ **III/94** Alt. <yān+ḷıḳ
Büyüklük, boyut.
-
-

yandır- **III/94** Alt. Tel. <yan-dır-
Geri vermek, geri göndermek.
Yandırıp perdi. "Geri verdi." (Alt.); *Kūn yandırdı.* "Hevesini kırdı."

yantur- "Geri getirmek, döndürmek, geri vermek." (EDPT, 947)
yantur- "1. Dönürmek, geri vermek. 2. Önlemek, savuşturmak." (DTS, 247)

candır- "Döndürmek." (ATS, 52)
ńandır- "Geri döndürmek." (DK, 234)
çandır- Eve döndürmek." (KRS, 114)

yandırma **III/94** Alt. Tel. <yandır-ma
Eğimli nokta, eğimli dağ yamacı, kayadan oluşan yamaçlar.

-

candırma "Dağ yamacı." (ATS, 52)

Yaŋġara **III/89** Tel. Erlik'in kendisinden şamanlığı öğrenmiş ilk şaman.

-

-

yanıḳ- **III/85** Alt. Tel. <yan-ḳ-
Düşmek, çökmek, zayıflamak, azalmak (inmek).
Kūn yanıḳtı. "Ona karşı soğudu."

-

canık- "İsteği, hevesi kaybolmak." (ARSL, 184)

yanıt **III/87** Alt. <yan-t, =yanut
Bir kadının kocasının ölümünden sonra tekrar kendisine verilen çeyizi.

yanut "Geri dönen şey." (EDPT, 946)
yanut "1. Cevap, yanıt. 2. İkame, vekil." (DTS, 247)

-

yantayın **III/92** Tel. Sürekli, devamlı.

-

cāntayın "Sürekli, her zaman." (TAS, 48)
cāntayın "Genellikle, çoğunlukla." (GSATA, 386)

yantıḳ **III/92** Alt. Tel. Eğri, eğimli, inişli.

-

cantık "Eğri, bükük." (ATS, 53)
ďantık "Çarpık, eğilmiş, yan yatmış." (TAS, 22)

yanza- **III/99** Tel. W. Birinin eline düşürmek, maruz kalmak, mahkum etmek.

-

-

yaŋ **III/57** Alt. 1. Ruh, ruhsal durum, karakter, düşünce.
Yaḳşı yaŋ "İyi karakter."; *yaman yaŋ* "Kötü karakter."
2. Tarz, üslup.
3. Huy, âdet.
Pistiŋ yaŋı bıla ūru kiji ḳam ḳamdadıp yazıldı. "Bizim âdetlere göre hasta şamanı büyü yapmaya zorlar ve böylece de iyileşir." (Alt.); *Pistiŋ kijiniŋ yaŋında* "Bizim insanların huyuna göre." (Alt.)
4. Dinî inanç, ibadet. (Alt.)
Krestū yaŋ "Hristiyan dini."
5. Salgın hastalık. (Alt.)

yaŋ "Kalıp, şekil, model; tür, çeşit, tarz, üslup." (EDPT, 940)
yaŋ "1. Biçim, şekil, kalıp, tarz, üslup. 2. Tedbir, önlem, ölçü, had, derece." (DTS, 248)

caŋ "1. İktidar. 2. İnanç. 3. Gelenek, kanun, alışkanlık. 4. Kanun, kurallar toplamı. 5. Yakın zamanda." (ATS, 52)
ďaŋ "1. Kanun, yasa. 2. Örf, âdet, töre." (TAS, 22)
ďaŋ "1. Yetki, güç, kanun, hukuk. 2. Görev, borç, sorumluluk." (DÇT, 113)
yaŋ "Âdet." (DÇT, 120)

yaŋ- **III/58** Alt. Tel. =yaŋı-
El sallamak.

-

caŋı- "Jest yapmak, elini kolunu sallamak." (ATS, 52)
ďaŋ- "El sallamak." (TAS, 22)

yaŋaḷbaẏ **III/60** Tel. *krş.* yaġalbaẏ
Kara başlı iskete.

-

caŋalbay "Kara başlı iskete kuşu." (ARSL, 185)

yaŋda- **III/70** Alt. Tel. <yaŋ+ḷa-
İnanmak, güvenmek.
Meniŋ sözŭmdŭ yaŋdabadıŋ! "Sen benim sözlerime inanmadın!"; *Ḳān Ḳudaẏġa yaŋdap yadım.* "Ben Allah'a inanıyorum!"

-

caŋda- "1. İnanmak. 2. Alışkanlık edinmek." (ATS, 52)
ďaŋda- "Örf ve âdetleri yerine getirmek." (TAS, 22)

yaŋdat- **III/70** Alt. Tel. <yaŋda-t-
İnandırmak, inancını güçlendirmek.

-
-

yaŋdū **III/70** Tel. Alt. <yaŋ+ḷū
İnançlı.
Ḳara yaŋdūḷardı çın yaŋġa paḳtırġın! "İnancı olmayanlara inanç aşıla!; *Ḳānıbis ne yaŋdū kiji? Isus Krıstosko yaŋdū kiji* "Hükümdar kime inanıyor? Hristiyan dinine inanıyor!"
yaŋlıġ "… şekilde, … durumda, … türde." (EDPT, 950)
bir yaŋlıġ "Aynı şekilde, aynı türde." (DTS, 108)
caŋdu "Kanunî." (ATS, 52)
d'aŋdu "Meşru, kanuna uygun, yasal." (TAS, 22)
d'aŋdu "Güçlü, yetkili." (DÇT, 113)

yaŋı **III/60** Alt. Tel. Yeni.
Yaŋı aẏ "Yeni ay." (Alt.); *Aẏ yaŋızı* "Yeni çıkan ay."(Alt.); *Kū̄n aẏ tört yaŋı poḷdı.* "Bugün ayın dördüncü günüdür." (Alt.); *Yaŋıdaŋ* "Yeniden." (Alt.); *Yaŋa arada* "Yakın zamanda." (Alt.)
yaŋī "Yeni." (EDPT, 943)
yaŋı "1. Yeni. 2. Yeni ay. 3. Yeni ortaya çıkan, yeni yapılan." (DTS, 248)
caŋı "Yeni." (ATS, 52)
d'aŋı "Yeni." (TAS, 22)
d'ā~çaŋı~nā"Yeni." (DK, 209, 233)
d'uvı "Yeni." (DÇT, 117)

yaŋı- **III/61** Alt. 1. El ile işaret vermek. 2. Düz bir yerde öne ve geriye hareket etmek, bilemek.
-
caŋı- "Jest yapmak, elini kolunu sallamak." (ATS, 52)
d'aŋ- "El sallamak." (TAS, 22)
d'aŋı- "1. Çırpmak, kanat çırpmak; sallamak, kaldırmak. 2. Bilemek." (DÇT, 113)

yaŋıḷ- **III/61** Alt. Yanılmak, hata yapmak, isabet ettirememek.
Yaŋıḷıp attı. "Silahını isabet ettiremedi." (Alt.); *Yaŋıḷıp pastı.* "Yan taraftan geçti." (Alt.); *Yaŋıḷġan poḷzom taşta.* "Hata yaptıysam affet!" (Alt.); *Ezi yaŋıḷġan.* "Aklını yitirmiş." (Tel.)
yaŋıl- "Yanılmak, hata yapmak, suç işlemek." (EDPT, 951)
yaŋıl- "1. Yanılmak, hatay düşmek. 2. Günah işlemek, suç işlemek." (DTS, 249)
caŋıl- "Yanılmak, hata yapmak." (ATS, 52)
d'aŋıl- "1. Yanılmak, şaşırmak. 2. Dalgınlaşmak." (TAS, 22)
çayıl- "Tökezlemek, hata yapmak." (DLTÇ, 220)

yaŋıḷa **III/62** Alt. <yaŋı+ḷa
Şimdi, şu anda, yakın zamanda, bir süre önce.
-
d'aŋıla "Demin, az önce, yeni." (TAS, 22)

yaŋıḷaçı **III/63** Tel. <yaŋıḷ-a+çı
Hata yapan, günahkâr.
-
-

yaŋıḷan- **III/62** Alt. Tel. =yaŋ, yaŋı
1. Ses çıkarmak, patlamak, çatırdamak. 2. Yankılanmak.
-
caŋılan- "Yankılanmak, (yankı için) dağılmak." (ATS, 52)
d'aŋılan- "Yayılmak, duyulmak." (TAS, 22)
d'aŋıl- "Yansımak, yankılanmak." (DÇT, 113)

yaŋıḷandır- **III/63** Alt. <yaŋıḷan-dır-
Ses çıkarmak.
-
-

yaŋıḷanġış **III/62** Alt. Küçük, zayıf yankı.
-
-

yaŋıḷanış **III/62** Alt. Tel. Yankı.
-
-

yaŋıḷanış- **III/62** Tel. Yankılanmak, yankı vermek.
-
-

yaŋıḷçaḳ **III/64** Alt. <yaŋıḷ-çaḳ
Hatalı.
-

caŋılçık "Sık sık yanlış yapan." (ATS, 52)
d'aŋılçak "Hata yapan, yanılan." (TAS, 22)

yaŋıḷçān **III/64** Tel. *bk.* yaŋıḷçaḳ.
-
-

yaŋıḷçı **III/64** Alt. Tel. <yaŋıḷ-çı
Hata.
-
-

yaŋıḷt- **III/63** Alt. <yaŋıḷ-t-
Hata yaptırmak, birisini hata yaptığı için suçlamak.
yaŋıltur- "Yanıltmak." (DTS, 249)
-

yaŋır- **III/61** Alt. <yaŋı+r-
Yenilenmek, iyileşmek.
-
caŋır- "Yenilenmek." (ATS, 52)
d'aŋır- "Yenilenmek." (TAS, 22)

yaŋırt **III/61** Alt. Ses.
-
-

yaŋırt- **III/61** Alt. Yenilemek, iyileştirmek.
Eski tonıŋ yaŋırtıp yazırtıp ki! "Eski kürkünü yenileyerek giyin! (atasözü)"
-
caŋırt- "1. Yenileştirmek, değiştirmek, yeniyle tamamlamak. 2. Bir şeyi tamir etmek. 3. Tazelemek, canlandırmak, yeni güç vermek." (ATS, 52)
d'aŋırt- "Yenilemek." (TAS, 22)

yaŋırttū **III/61** Alt. <yaŋırt+tū
Sesli, yüksek sesli.
-
-

yaŋıs **III/64** Alt. Tub. Tel. Sadece bir, tek.
Pir yaŋıs kiji "Sadece bir kişi."; *Sen yaŋıs keldiŋ be?* "Sen tek mi geldin?"; *Yaŋıs mürgü sös aytḳan poḷzaŋ!* "Sadece bir tane dua etseydin!"; *ḳara yaŋıs* "Yapayalnız."
yalŋūs "Yalnız, tek, tek başına." (EDPT, 930)
jalġus~yalaŋuz~yalġuz~yalıŋus~yalıŋuz~yaŋus~yalŋus "Yalnız, tek, tek başına, sadece." (DTS, 678, 242, 243, 244)
caŋıs "Yalnız, tek." (ATS, 53)
d'aŋıs "Bir tek, yegâne, biricik." (TAS, 22)
nagıs~ńagıs~ńaŋıs~çagıs "Yalnız, tek, biricik." (DK, 233, 265)
ńaŋıs~t'aŋıs "Yalnız, tek." (DLTÇ, 179, 213)
d'aŋıs~yaŋıs "Yalnız, tek, biricik." (DÇT, 113, 120)

yaŋısḳan **III/64** Alt. Tel. <yaŋıs+ḳan
Yapayalnız, tek başına.
Apşıyaḳ yaŋısḳan poḷdı. "Yaşlı adam yapayalnız kaldı."; *Adı yaŋıskan yanıp keldi.* "Atı eve tek başına döndü (sahipsiz)."
yalŋuskıya "Yalnız, tek." (EDPT, 932)
caŋıskan "Yalnız, yalnızca, tek başına." (ATS, 53)
d'aŋıskan "Yalnız, tek." (TAS, 22)
ńagıskan "Yalnız, bir tek kişi." (DK, 234)
ńaskan "Yapayalnız." (DLTÇ, 179)
d'anıskan~ńaksān"Yalnız, tek, biricik." (DÇT, 113, 237)

yaŋızaḳ **III/64** Tel. <yaŋıs+aḳ
Biricik, tek.
-
-

yaŋmır **III/72** Alt. Yağmur.
Yaŋmır yāp yat. "Yağmur yağıyor."
yaġmur "Yağmur." (EDPT, 903)
yaġmur "Yağmur." (DTS, 239)
caŋmır "Yağmur." (ATS, 53)
çaŋmır "Yağmur." (DK, 266)

yaŋmırḷū **III/72** Alt. <yaŋmır+ḷū
Yağmurlu.
Yaŋmırḷū kün "Yağmurlu gün."
yagmurlıg "Yağışlı, yağmurlu." (DTS, 239)
caŋmırlu "Yağmurlu." (ATS, 53)

yaŋra- **III/67** Alt. Seslenmek, tınlamak, ses çıkarmak, çalmak.
yaŋrā- "Çeşitli sesler çıkarmak." (EDPT, 952)
yaŋra- "Çeşitli sesle çıkarmak, söylemek, demek." (DTS, 249)
caŋır- "Yankılanmak." (ATS, 52)
caŋıra- "(Zil vs. için) çalmak." (ATS, 52)

ḍ'aŋıra- "Ses yankılanmak, ses yayılmak." (TAS, 22)

yaŋraḳ **III/67** Alt. <yaŋra-ḳ
Ses çıkaran, çınlayan.
yaŋrak "Yankılanma, çınlama." (EDPT, 952)
yaŋraḳ "Kıvrım, kırma, pli; dağlardaki kıvrım." (DTS, 249)
-

yaŋrat- **III/67** Alt. <yaŋra-t-
Ses çıkarmak.
yaŋrat- "Çeşitli sesler çıkartmak." (EDPT, 952)
caŋırt- "Yankı çıkarmak." (ATS, 52)

yaŋū **III/65** Alt. Tel. <yaŋı-ū
Bileme kayışı, bileği taşı.
-
ḍ'aŋu "Bileği taşı." (TAS, 22)

yaŋza- **III/70** 1. El ile hareket yapmak, kendi düşüncelerini el ile göstermek.
2. Birilerini el ile göstermek, belirlemek, emanet etmek, birilerini görevlendirmek.
Körmöske yaŋzap yadım. "Ben onu şeytan için belirledim."; *Yarġıġa yaŋzadı.* "Onu mahkemeye verdi."
yaŋza- "Belirlemek, uymak." (EDPT, 953)
yaŋza- "Belirlemek, uymak." (DTS, 250)
caŋı- "Jest yapmak, elini kolunu sallamak." (ATS, 52)
ḍ'aŋ- "El sallamak." (TAS, 22)

yap- **III/259** Alt. Leb. Bağlamak, kapatmak, örtmek, kaplamak, hapsetmek.
Ḳuḷağın yaba tudŭndŭ. "Kulaklarını kapattı." (Alt.); *Ejiktĭ yāp saḷdı.* "O kapıyı kapattı." (Alt.); *Ḳaẏrçaḳtı yaptı.* "Kutuyu kapattı." (Alt.); *Yaba bastı.* "Ezdi."; *Yaḷbaḳ taş yaba soḳtı.* "Düz taşı kırdı." (Alt.); *Yaba poḷza yurttap yatḳın!* "Yaşadığın yerin üstü kapalı olsun! (Çatımın altında korunaklı yaşa!)" (Tel.)
yap- (?ḏ-) "İnşa etmek (duvar vb.); kapatmak (kapı vb.); kaplamak; birbirine yapıştırmak; bir araya getirmek." (EDPT, 871)
yap- I "Yapmak, inşa etmek." (DTS, 250)
yap- II "Örtmek, kapatmak." (DTS, 250)
yap- II "İliştirmek, yapıştırmak." (DTS, 250)
cap- "Örtmek, kapamak; dokunmak." (ATS, 53)
ḍ'ap- "Kapatmak, örtmek." (TAS, 22)
ḍ'ap-~t'ap- "Kapatmak, örtmek, bağlamak." (DLTÇ, 144, 213)
ḍ'ap- "Kapatmak, örtmek, bastırmak." (DÇT, 113)

yappaş **III/273** Tel. W. Kulübe, yapraklardan yapılmış kulübe.
-
capaş "Kulübe, ottan kulübe." (ATS, 53)
ḍ'apaş "Alaçık; üzeri dal ve otlarla örtülmüş kulübe." (TAS, 22)
ḍ'apaş "Çadır, çerge." (DÇT, 113)

yapsar **III/271** Alt. Onursuz, haysiyetsiz.
-
-

yapsı- **III/271** Alt. Tel. Leb. Hayran olmak, büyülenmek.
Yaŋını körŭp yapsıba! Eskinĭ körŭp erĭkpe! "Yeniyi görünce hayranlık duyma, eskiyi görünce tiksinme (atasözü)." (Tel.; P.d.V.I, 3,28); *Abaḳḳaẏdı körzö yapsıp turdŭ.* "Kadına hayran olmuştu."
-
capsı- "Hayran kalmak." (ATS, 53)
ḍ'apsı- "Keyiflenip rahatına bakmak." (TAS, 23)

yapsıḳ **III/271** Alt. <yapsı-ḳ
Hayran bırakma, büyüleme, büyük sevinç, haz, neşe.
Yapsıḳ neme "dikkat çeken şey."
-
ḍ'apsık "Fevkalâde, sıradışı, olağanüstü." (TAS, 23)
capsık "1. Şefkatli, kibar, nazik. 2. Düşkün, açgözlü." (ARSL, 187)

yapsıḳlı **III/271** Alt. <yapsıḳ+lı
Hayran bırakan, sevindirici, hoşnut edici.
-
-

yapsırḳa- **III/271** Alt. Tel. Leb. <yapsı+rḳa-
Hayran olmak, severek bir şey ile ilgilenmek, zevk almak, neşelenmek.
Yaŋı naṭıŋı körŭp yapsırḳaba! "Yeni

arkadaşını görünce çok da sevinme!" (Alt.); *Yapsırḳap yidĭm!* "Büyük bir hazla yedim!" (Tel.)
-
-

yapsırḳat- **III/272** Alt. Tel. <yapsırḳa-t-
Büyületmek, ilgi duydurmak, zevk vermek.
-
-

yapsıt- **III/272** Alt. Tel. Leb. <yapsı-t-
Büyületmek, ilgi duydurmak, zevke getirmek, neşeletmek.
-
-

yapsūr **III/272** Alt. Onursuzluk.
-
-

yapsūrḷū **III/272** Alt. <yapsūr+ḷū
Onursuz, kötü, haysiyetsiz.
-
-

yapşıḳ **III/272** Leb. At sineği türü.
Yapşıḳ pās, kök yapşıḳ "At sineği."
-
capşık "At sineği." (ATS, 53)

yapşın- **III/272** Alt. Tel. Leb. <yabış-n-
Yapışmak, takılıp kalmak.
yapşın- "*dönüşlü* Yapışmak." (EDPT, 881)
yapçun-~yapşın-~yapşun- "Yapışmak." DTS, 250, 251)
capşın- "1. Yapışmak. 2. *mec.* Sebepsiz yere çıkışmak." (ATS, 53)
d'apşın- "Yapışmak." (TAS, 23)
d'apşın- "Yapışmak." (DLTÇ, 144)

yapşınçāḳ **III/273** Alt. Tel. Yapışkan.
-
capşınçak "1. Yapışkan. 2. *mec.* Sebepsiz yere çıkışan." (ATS, 53)
d'apşınçak "Yapışkan." (ATS, 23)

yapşınış- **III/272** Alt. Tel. Leb. <yabışın-ş-
Birbirine yapışmak.
-
-

yapşır- **III/273** Alt. Leb. <yap-şır-
Yapıştırmak, tutturmak.
yapşur- "Yapıştırmak, bağlamak." (EDPT, 881)
yapçur-~yapşur- "Yapıştırmak." (DTS, 250, 251)
capşır- "Yapıştırmak, vurmak." (ATS, 53)
d'apşır- "Yapıştırmak." (TAS, 23)
d'apşır- "Bastırmak, sıkıştırmak, yapıştırmak, tutturmak." (DLTÇ, 144)

yar I **III/99** Alt. Tel. Leb. Yar, dik bayır, uçurum.
Yar ḳarḷağaş "kum kırlangıcı" (Alt.); *Su yardaŋ çıḳtı.* "Su kıyıyı aştı." (Alt.)
yār "Yar, uçurum." (EDPT, 953)
yar "Yar, kıyı, vadi." (DTS, 254)
car "Kıyı, sarp yar." (ATS, 53)
d'ar "Yar, uçurum." (TAS, 23)
t'ar~çar "Kıyı, yalı." (DK, 260, 266)
d'ar "Yar, uçurum, dik yamaç." (DLTÇ, 144)
d'ar "Kıyı." (DÇT, 113)
yara "Kıyı, sahil, yaka." (DÇT, 120)

yar II **III/100** Alt. Tel. Kumd. Haber, söylenti, ilan; emir, buyruk.
Yar çıḳtı. "Söylenti çıktı." (Alt.); *yaḳşı yar* "İyi haber" (Alt.); *Yar çıġardı.* "O bildirdi." (Alt.); *Pizge yar yettĭr!* "Bizi bilgilendir!"; *yarı çıḳḳan kiji* "Ünlü, kendisi hakkında konuşulan kişi." (Tel.); *Ḳudaydıŋ yarında* "Allah'ın emriyle." (Tel.)
-
car "1. Çağırma; bildirme, bildiri. 2. Emir. 3. Karar." (ATS, 53)
d'ar "Haber, duyuru, ilan." (TAS, 23)

yar III **III/101** Alt. Tel. Kumd. =zar
Yönelme edatı.
Meni-yar poḷ! "Bana dön!"; *Teŋere-yar kördĭ.* "Gökyüzüne baktı."; *Kīn-yar kör!* "Etrafına bak!"; *Anı yar tarttı.* "Ona meyilli idi, onun tarafını tutuyordu."; *Adazı eki keldi-yar körölö aytti.* "Babası iki geline de yönelerek dedi." (P.d.V.I, 10); *Paḷa pḷattı adazın-yar taştadı.* "Kız şalını babasının tarafına attı." (P.d.V.I, 53,796); *Kün padıjı-yar sürükey yān yoḷ.* "Batıya doğru yol uzundur."; *Ḳajıḷları kün ösküzü-yar parġandar, ḳajıḷları kün tüşüzü-yar parġandar, yarmızı kün padıjı-yar parġandar.* "Bazıları doğuya

gitti, bazıları güneye, diğer yarısı ise batıya gitti.” (P.d.V.I, 113,19); *Ejik-yar turdŭm.* “Ben kapıda durdum.”

-

cār “Bir şeye doğru, karşı.” (ATS, 48)
ďār “Yanına.” (TAS, 19)
ťār “*edat* -e doğru, tarafına, yönüne.” (DK, 260)
ďār “*edat* - e karşı, -e doğru.” (DÇT, 112)

yar- I **III/102** Alt. Tel. Leb. Yarmak, parçalamak, bölmek, kırmak, birbirinden ayırmak.
Yara kes! “Parçala!” (Alt.); *Yara tart!* “Kır, parçala. (Alt.); *Yara at!* “Ateş ederek ikiye böl!” (Alt.); *Eki yara* “Yarı yarıya.” (Alt.); *Ūlçaḳ ḳāra küler ḳazan yara teptĭ.* “Oğlan çocuğu ayağıyla siyah demir tencereyi kırdı.” (Tel.); *Uyat paş yarar.* “Utanç kafayı yarar. (atasözü)” (Tel.); *Aḷtın Pökö maḷdıŋ tap ortozı bıḷa ötkŭrö yortıp, eki paşḳa yarıp ī̆dĭ.* “Altın-Peke büyük baş hayvanın tam ortasından geçti ve onu ikiye ayırdı.” (Tel., P.d.V.I, 92,247)

yar-~yār- “Yarmak, bölmek.” (EDPT, 954)
yar-~yar- “Yarmak, bölmek.” (DTS, 254)
car- “Kesmek, yarmak, parçalamak.” (ATS, 53)
ďar- “Yarmak, kırmak, parçalamak.” (TAS, 23)
ďar- ~çar- “Yarmak, kırmak, parçalamak.” (DK, 211)
ďar- “Yarmak, kesmek, parçalamak; sıçramak, atlamak, birden fırlamak.” (DLTÇ, 144)
ťar- “Yarmak, kesmek, parçalamak.” (DLTÇ, 213)
ďar-~yar- “Yarmak, parçalamak, bölmek.” (DÇT, 113, 120)

yar- II **III/103** Alt. Tel. Leb. Parlak olmak, parlamak, ışık saçmak.

yarū- “Parlak olmak, parlamak.” (EDPT, 956)
yaru- “1. Parlamak, ışık saçmak. 2. *mec.*Parlamak, ışık saçmak, sevinmek.” (DTS, 259)
carı- “Aydınlatmak.” (ATS, 54)
ďarı- Işık vermek, yanmak, parlamak, ışık saçmak.” (TAS, 23)

yār **III/103** Leb. <yaġ-ar
Yağmurlu, kapalı hava.
Yār kün “Yağmurlu gün”

-

-

yār- **III/104** Leb. <yaŋı+ar-, =yaŋār
Yenilenmek.

-

-

yara- **III/104** Alt. Leb. İşe yaramak, uymak, hoşuna gitmek.
Kuru ḳaḷbaḳ ūsḳa yarabas. “Kuru kaşık ağza yaramaz! (atasözü)” (Alt.); *Seni aḷarġa mā yarabas!* “Seninle evlenmek bana yaramaz.” (Alt.); *Men anıŋ ödügŭn tudŭnŭp pararġa yarabas mĭn!* “Ben onun çizmelerine yapışıp gitmeye bile layık değilim!” (Tel.)

yarā- “Yaramak, birisi için başarılı, yararlı, kullanışlı, lüzumlu olmak, bir şey için uygun olmak.” (EDPT, 956)
yara- “1. Yaramak, uymak, işe yaramak. 2. Becermek, başarılı olmak.” (DTS, 254)
cara- “1. Hoşlanmak, hoşa gitmek. 2. Gitmek, uymak. 3. Kabul etmek. 4. Beğenmek. 5. İçine sinmek.” (ATS, 53)
ďara- “Yaramak, iyileşmek, hoşlanmak, tatmin olmak.” (DLTÇ, 144)
ďara- “Yaramak.” (DÇT, 114)

Yara-çeçen **III/104** Alt. Tel. W. İnsanlara ve hayvanlara ömür süresi koyan, ölümün ilk işaretini gösteren Ülgen’in hizmetçisi.

-

-

yaradın- **III/114** Alt. <yarat-n-
Birilerine karşı hoş olmak, hoş göstermek.

yaratın- “Süslenmek, hazırlanmak; bilgisi olmak; kendini (bir şeye) vakfetmek, çabalamak, aktif.” (EUES, 867)

-

yaradū **III/114** Alt. <yarat-ū
Kurban, bağışlama.
Yaradū yarattı. “Kurban bağışladı.”

yaratıg “Donatım, yaratı, yapılan şey;

takı, süs, görkem, şaşaa, debdebe, dekorasyon, ihtişam; birleşik şey, müteşekkil şey; düzen; gizli tertibat; yoga, uygulama, (ritüelde) icra; çare, vasıta; (bir davulun) kasnağı; girişim." (EUES, 867)
-

yarajılık **III/118** Alt. Güzellik.
-
-

yarajū **III/118** Alt. <yaraş-ū
Uzlaşma, barış.
yaraşī "Uygun, yararlı, alımlı, hoş." (EDPT, 973)
yaraşı~yaraşu"1. Uygun, elverişli, işe yarar. 2. *çekim edatı* göre, uygun olarak." (DTS, 255)
çaraş "Barış, uzlaşma." (DLTÇ, 221)

yaraḷa- **III/110** Tel. <yara+ḷa-
Yaralamak.
-
-

yaraḷū **III/111** Tel. Yaralanmış, yarası olan.
-
-

yaramık **III/119** Alt. Tel. <yara-mık
İşe yararlık, elverişlilik, uygunluk, edep, hoşluk.
-
caramık "Edep, terbiye." (ATS, 53)

yaramıktū **III/119** Tel. <yaramık+ḷū
Hoş, güzel, uygun.
-
caramıktu "Terbiyeli." (ATS, 53)

yaran- **III/109** Alt. Tel. <yara-n-
1. İyileşmek, iyiye doğru gitmek. 2. Kilo almak, erkekleşmek.
yaran- "Yaranmak." (EDPT, 970)
yaran- "1. Uymak. 2. Beğenmek, hoşuna gitmek. 3. Memnun etmek, yaltaklanmak." (DTS, 255)
caran- "1. Hoşnut etmek, yaranmak. 2. Sevilir olmak. 3. Hatasını düzeltmek. 4. Kuvvetlendirmek, olgunlaşmak." (ATS, 54)
d'aran- "Yaramak, iyi gelmek; kilo alıp şişmanlamak." (TAS, 23)
çaran- "Olgunlaşmak, kilo almak, uygun hâle gelmek." (DK, 266)
d'aran- "Benzemek, uygun olmak, yaramak." (DÇT, 114)

yaraş **III/115** Alt. Leb. Güzellik, hoşluk.
Turanıŋ içī yarajına yarḳındana beret. "Evin içi onun güzelliği ile aydınlanıyor." (Alt., P.d.V.I, 10,7); *Aḳ tumanı yayıḷġan aḷtın köldŭŋ yarajın aḷbatızın azraġan anıŋ paḷığı tatūn tujuḳ ḳara yüş pütken tūḷarınıŋ yarajın turġan uḷuzun azraġan turuḷū aŋı semizīn!* "Ak dumanı yayılan Altın gölün güzelliğini, halkı besleyen balıklarının tadını, kara ormanlarla kaplanmış dağlarının güzelliğini, orada yaşayan halkı besleyen avların semizini!" (P.d.V.I, 137, 5)
yaraşī "Uygun, yararlı, hoş, güzel, alımlı." (EDPT, 973)
yaraşı~yaraşu "1. Uygun, elverişli, işe yarar. 2. *çekim edatı* göre, uygun olarak." (DTS, 255)
caraş "1. Güzel. 2. Zarif, şık." (ATS, 54)
d'araş "Güzel, yakışıklı." (TAS, 23)
d'araş~çaraş "1. Güzel, hoş, yakışıklı. 2. Güzellik." (DK, 211)
t'araş "Güzel, hoş, yakışıklı." (DLTÇ, 213)
d'araş "Güzellik, güzel." (DÇT, 114)
yaraş "Güzel, güzellik." (DÇT, 120)

yaraş- **III/116** Alt. Leb. Birbirine uymak, uzlaşmak, mutabakata varmak, barışmak, barış içinde yaşamak.
yaraş- "Uygun olmak, uyumlu hâle gelmek." (EDPT, 972)
yaraş- "1. İyi geçinmek. 2. Uymak, iyi yaklaşmak, beğenmek." (DTS, 255)
caraş- "Birbirinden hoşlanmak." (ATS, 54)
d'araş- "Barışmak." (TAS, 23)

yaraşçı **III/118** Kumd. *bk.* yaraştrūçı.
-
-

yaraştık **III/117** Tel. <yaraş+ḷık
Barış, uzlaşma.
-
-

yaraştır- **III/117** Alt. Tel. Leb. <yaraş-tır-
Barıştırmak, uzlaştırmak.
yaraştur- "Uydurmak, uygun hâle getirmek." (EDPT, 972)

yaraştur- "Uydurmak, uygun hâle getirmek." (DTS, 255)
caraştır- "Barıştırmak, uzlaştırmak." (ATS, 54)
çaraştır- "Uydurmak, uygun hâle getirmek." (KRS, 115)

yaraştrāçı **III/118** Tel. *bk.* yaraştrūçı.

yaraştrū **III/118** Tel. <yaraştır-ū
Uzlaştırma.
-
-

yaraştrūçı **III/118** Tel. <yaraştrū+çı
Arabulucu, barıştırıcı.
-
-

yarat- **III/111** Alt. Leb. <yara-t-
1. Uydurmak, işe yarar hâle getirmek, düzenlemek.
2. Uygun hesap etmek, tatmin olmak, onaylamak, kabul etmek.
Pu iştĭ yaratpadı. "O bu işi onaylamadı, bu iş onun hoşuna gitmedi." (Alt.); *Yaratpay saḷdı.* "O reddetti, kabul etmedi." (Alt.); *Yarat!* "Yiyin! (Saygılı bir şekilde)"; *Yaradıp uḳtŭm.* "Ben büyük bir zevkle dinledim." (Tel.)
yarat- "Uygun, yararlı hâle getirmek, yarayışlı bulmak; uygun bulmak, tasvip etmek, (Allah için) yaratmak." (EDPT, 959)
yarat- "1. Yaratmak, oluşturmak, meydana getirmek. 2. Kurmak, düzenlemek. 3. Süslemek, bezemek, donatmak." (DTS, 255)
carat- "1. Onaylamak, kabul etmek, tasvip etmek. 2. Birini memnun etmek. 3. Terbiyeli saymak." (ATS, 54)
d'arat- Onaylamak, tasvip etmek." (TAS, 23)

yaratçı **III/113** Tel. <yarat-çı
Arabulucu, barıştırıcı, uzlaştırıcı.
-
-

yaratta- **III/113** Tel. <yarat+ḷa-
Atı yarış veya uzun bir yolculuk için özel bir bakımla hazırlamak.
-
-

yarbıḳ **III/150** Alt. <yarbı-ḳ
Şikâyet, birilerini şikâyet etme, yakınma.
-
-

yarbıḳ- **III/150** Alt. Uyurgezer olmak.
-
-

yarçāḳ **III/147** Tel. Tahta parçası.
-
-

yarçı I **III/147** Alt. Tel. <yar+çı
Halk arasından iki ay için seçilen zaysanın işçisinin adı, marangoz.
-
-

yarçı II **III/147** Alt. Tel. <yar+çı
Yayımlayan, haberci.
-
carçı "Peygamber, elçi, haberci." (ARS, 43)

yarçıġa **III/148** Alt. Tel. Odun, yonga, tahta.
-
carçaga~çarçaga "Odun." (ATS, 54)
çarça "Odun." (DK, 266)

yardaḳ **III/146** Alt. Tel. Kumd. Canlı, çevik, atik.
-
cardak "Dinç; canlı." (ATS, 54)

yarġaḳ **III/136** Alt. Leb. Tüysüz bir kürk, yağmurluk, kılsız, cilalanmış bir kürk.
-
cargak "1. Koyun yününden yapılmış. 2. İşlenmiş deri." (ATS, 54)
d'argak "Eskimo köpeği." (TAS, 23)
d'argak "İşlenmiş deri kürk." (DLTÇ, 144)

yarġanat **III/137** Alt. Leb. Yarasa.
-
d'arganat~d'arkanat "Yarasa." (TAS, 23, 24)
t'arganat "Yarasa." (DLTÇ, 213)
d'arganat "Yarasa." (DÇT, 114)

yarġı **III/137** Alt. Leb. <yar-ġı
1.Yarık, çatlak, çatlamış eşya.
2. Karar, mahkeme kararı, memur emirleri.
Yarġā tuttu, yarġā aḷdı. "Onu mahkemeye verdi."; *Yarġā tüştŭ.* "Mahkemelik

oldu."; *Yarġı ettĭ.* "Yargıladı."; *Yarġı püdŭrdŭ.* "Mahkeme kurdu."; *Yarġā aḷdırdım.* "Mahkemeye çağırdım."; *Ḳoḷında aẏġır maḷ yoḳto, ḳapta aḳça yoḳto ḳaẏdıp yarġıdaŋ suraẏr.* "Elinde hayvan ve cebinde para yoksa, nasıl mahkeme kararını isteyebilir?" (Alt.)

yarġū "Yargı, mahkeme, dava, hukuki karar." (EDPT, 963)

cargı "1. Yargı, mahkeme. 2. *mit.* Ölünce ruhun gittiği mahkeme." (ATS, 54)

d'argı "Yargı, mahkeme." (TAS, 23)

d'argı "Yargı, mahkeme." (DLTÇ, 144)

çargı "Hüküm, karar, kararname." (DLTÇ, 221)

yarġıcı **III/139** Leb. Yargıç.

-

-

cargıçı "Yargıç." (ATS, 54)

yarġıḷa- **III/138** Alt. Leb. <yarġı+ḷa-
Yargılamak, mahkeme kararı vermek, emretmek.

-

-

cargıla- "Yargılamak." (ATS, 54)

d'argıla- "Yargılamak." (TAS, 23)

yarġıḷaḷ- **III/138** Alt. Tel. Leb. <yargıḷa-ḷ-
Yargılanmak.

-

-

yarġıḷan- **III/138** Alt. Tel. Leb. <yargıḷa-n-
Kendisiyle ilgili karar vermek.

-

-

yarġıḷaş- **III/138** Alt. Tel. Leb. <yargıḷa-ş-
1. Birlikte yargılamak, emir vermek.
2. Kanunları, kuralları uygulamak.

-

cargılaş- "Birlikte yargılamak."[8]

yarġıḷığ **III/138** Leb. *bk.* yarġıḷū.

yarġıḷū **III/138** Alt. Tel. Mahkemelik olan, mahkeme sürecinde olan.

-

-

yarġızak **III/139** Alt. Tel. <yarġı+saḳ
Kendini dediklerini yaptırmaya çalışan, kavgacı, emretmeyi seven kimse.

-

-

yarġızaḳ **III/139** Tel. *bk.* yarġıẓaḳ.

yārı **III/120** Tel. W. Olumsuz yapıların kuvvetlendirilmesinde kullanılır ve "*tümüyle, büsbütün, kesinlikle*" anlamı verir.

-

-

yarı- **III/120** Kumd. =yaru
Işık saçmak, parlamak.
Taŋ yarıp keldi. "Sabah şafağı göründü." (Kumd.); *Aḷardıŋ közü yarıdı.* "Onların gözleri parladı."

yarū- "Parlak olmak, parlamak." (EDPT, 956)

yaru- "1. Parlamak, ışık saçmak. 2. *mec.* Parlamak, ışık saçmak, sevinmek." (DTS, 259)

carı- "Aydınlatmak." (ATS, 54)

d'arı- Işık vermek, yanmak, parlamak, ışık saçmak." (TAS, 23)

d'arı- "Aydınlanmak, düzelmek (hava durumu)." (DÇT, 114)

yarıdıḷ- **III/127** Tel. <yarıt-(ı)ḷ-
Aydınlanmak.

yarutıl- "Aydınlatılmak, parlatılmak." (EUES, 873)

-

yarıḳ I **III/121** Alt. Leb. <yar-ḳ
Yarık.
Su pu yarıḳtaŋ çıġıp yat. "Su bu yarıktan çıkıyor." (Alt.)

yaruk "Yarık, gedik, oyuk, çatlak." (EDPT, 962)

yarıḳ~yaruḳ "Yarık, kesik, çatlak, gedik." (DTS, 257, 259)

carık "Çatlak, yarık." (ATS, 54)

d'arık "Yarık, çatlak, kırık." (TAS, 23)

d'arık "Dar boğaz, derin vadi; yarık, çatlak." (DLTÇ, 144)

d'arık "1. Yarık, yarılarak oluşmuş şey. 2. Dünya, âlem." (DÇT, 114)

yarıḳ II **III/121** Alt. Tel. Leb. 1. Aydınlık, parlak.
Pu yarıḳ neme pu? "Bu açık renkli olan parlayan eşya nedir?" (Alt.); *açıḳ yarıḳ*

[8] ATS'de anlamı "yargılanmak" olarak verilmiştir.

"Açık ve parlak" (Alt.); *yarıḳ kün* "Aydınlık gün." (Alt.)
2. Işık, parıltı (parlaklık).
Kündŭŋ yarıġı "Gün ışığı." (Alt.); *aẏdıŋ yarıġı* "Ay ışığı." (Alt.); *Ettiŋ yarıġı kös, aẏdarda közŭŋ arū poḷza, par ediŋ yarıḳ poḷor!* "Bedenin ışığı gözdür, eğer gözlerin temiz ise, tüm bedenin de parlak olacaktır!"
3. Işık, dünya.
Pu yarıḳtıŋ kijizĭ "Bu dünyanın insanları."

yaruk "Işık, parıltı, ışıltı, aydınlık." (EDPT, 962)
yaruḳ "1. Işık, ışıltı, parıltı. 2. Parlak, aydınlık." (DTS, 259)

carık "1. Işık, aydınlık. 3. Neşeli, mutlu (karakter). 3. Dünya." (ATS, 54)
ďarık "Işık, aydın, aydınlık." (TAS, 23)
çarık "Işık, aydınlık." (DK, 266)
ďarık~ťarık "Işık." (DLTÇ, 144, 213)
ďarık "1. Yarık, yarılarak oluşmuş şey. 2. Dünya, âlem." (DÇT, 114)

yarıḳtığ **III/122** Leb. Bölünmüş, yarılmış.

-

çarıktığ "Yarılmış, parçalanmış, bölünmüş." (KRS, 116)

yarıḳtū **III/122** Alt. *bk.* yarıktığ.

yarıḷ- **III/125** Tel. Alt. 1. Yarılmak, çatlamak, parçalanmak.
Yüreḥĭ yarıḷıp parġan. "Onun yüreği parçalandı." (Tel.); *Paş yarıḷza pörük içinde.* "Kafa kırık olsa da, yine de şapkanın altındadır (atasözü)"; *Ḳıs orta yarıḷıp pardı.* "Kız ikiye ayrıldı." (Alt.); *Paḳa ḳança dā yize puġā teŋ poḷboġon, içĭ yarıḷıp ölŭp parġan.* "Kurbağa her ne kadar yese de, yine de boğayla baş edemezdi, sonunda patladı." (Tel.; P.d.V.I, 196,22); *Yılım ḳaya yarıla ber, yaŋıs aḳamdı sup saḷaẏn!* "Sert kaya, sen parçalan! Oraya biricik ağabeyimi koyayım!" (Alt. P.d.V.I, 13,103)
2. Ayrılmak.
Yaŋıs naťımdaŋ yarıḷdım. "Ben tek arkadaşımdan ayrıldım."; *Yarıḷbas* "ayrılmaz"

yarıl- "Yarılmak." (EDPT, 967)
yarıl- "Yarılmak, bölünmek, parçalanmak." (DTS, 256)
carıl- "Yarılmak, kırılmak, parçalanmak, çatlamak." (ATS, 54)
ďarıl- "Yarılmak, parçalanmak, bölünmek." (DÇT, 114)

yarıḷığ **III/126** Leb. Fakir, sefil, muhtaç.

yarlıg "Sefil, fakir, yoksul." (EUES, 869)

-

yarım **III/128** Alt. Leb. <yar-m
Yarı, yarım.
Püdün yarım "Bir buçuk." (Alt.); *ekki yarım* "İki buçuk." (Alt.); *tört yarım* "Dört buçuk." (Alt.); *Yarım put* "Yarım pud." (Alt.); *yarım kün, yarım tüş* "Yarım gün, gün ortası." (Alt.); *yarım tögörök* "Yarım daire." (Tel.); *Yaḳşı til yarım attıŋ pāzı.* "İyi dil yarım at değerindedir (atasözü)."

yarım "Yarım." (EDPT, 968)
yarım "Yarım." (DTS, 256)

carım "Yarım." (ATS, 54)
ďarım "Yarım, buçuk." (TAS, 23)
ťarım~çarım~çārım "Yarım, buçuk." (DK, 260, 265)
ďarım~ťarım "Yarım, buçuk." (DLTÇ, 144, 213)
ťarva~ťarvı "Yarı." (DLTÇ, 213)
ďarım~çarım "Yarım." (DÇT, 114, 164)

yarımtıḳ **III/129** Tel. <yarım+ḷıḳ
Yarı, yarım.

yarımduk "Yarım." (EUES, 868)

carımtık "Yarım." (ARS, 43)

yarın **III/122** Alt. Leb. Tel. Kumd. =yarġın, yaurun
Omuz, kürek kemiği.
Yardım "Benim omuzum"; *Yarın küẏdŭrŭp kör!* "Kürek kemiğini yak ve bak! Fala bak!"; *Yarın küẏdŭrŭp körḥöstŭ.* "Ona fal baktırttı."

yaġrın~yarın "Kürek kemiği." (EDPT, 905, 970)
yaġrın~yarın "Kürek kemiği." (DTS, 256)
yaġır~yaġır~yaġrı~yarın "Kürek kemiği." (DTS, 238, 239, 256)

carın "Omuz, omuz kemiği." (ATS, 54)
ďarın "Omuz." (TAS, 23)
ďarın~ťarın "Omuz." (DLTÇ, 144, 213)

d'arın "Kürek kemiği, omuz." (DÇT, 114)
d'arın şoydoŋ "Omuz ve boyun." (DÇT, 114)

yarın- **III/123** Tel. <yarı-n-
Kendi kendine parlamak.
yarun- "Parlamak, aydınlanmak." (DTS, 259)
-
-

yarınçı **III/125** Tel. <yarın+çı
Kürek kemiği ile fala bakan falcı.
-
carınçı "Yanmış kürek kemiğine bakan falcı." (ATS, 54)

yarındaḳ **III/124** Tel. <yarın+daḳ
Geniş omuzlu, tıknaz.
yarındak "Kürek kemikleri üzerinden geçen, aşan bir şey." (EDPT, 971)
yarındaḳ "Kemer, kayış, koşum, deri parçası." (DTS, 256)
carıntık "Kemer." (ATS, 54)

yarındū **III/124** Tel. *bk.* yarındaḳ.

yarış **III/127** Alt. Tel. Yarış, müsabaka.
yarış "Yarış, müsabaka." (EDPT, 972)
yarış "Yarış, müsabaka." (DTS, 257)
carış "Yarış, müsabaka, at yarışları." (ATS, 54)
d'arış "At yarışı." (TAS, 24)
çarış "Yarış." (DLTÇ, 221)

yarış- **III/127** Alt. Tel. Leb. At yarışlarında yarışmak.
yarış- "Yarışmak, müsabaka etmek." (EDPT, 972)
yarış- "Yarışmak, müsabaka etmek." (DTS, 257)
carış- "Yarışmak, yarışa katılmak." (ATS, 54)

yarışçı **III/128** Alt. Yarışçı, yarışlarda koşan.
Yaŋıs attū yarışçı- yarġak tondū küröşçĭ "Tek atı olan yarışçı yırtık elbiseli güreşçi gibidir.
(P.d.V.I, 4,44)
-
-

yarıştır- **III/128** Tel. Alt. <yarış-tır-
Atı yarıştırmak.
-
carıştır- "Yarıştırmak." (ATS, 54)

yarıştū **III/128** Tel. <yarış+tū
Bahis için geçerli olan miktar.
-
-

yarıt- **III/126** Alt. Tel. Leb. 1. Aydınlatmak, parlatmak.
Mā yarıt! "Beni aydınlat!"
2. İlan etmek, yaymak, birileri ile ilgili bilgi vermek, bildirmek. (Alt. Tel.)
Yarıdıp aÿttı. "Açık, aydın bir şekilde aydınlattı."; *Yarıtpaÿ keldĭ.* "Gizlice geldi, habersizce geldi."
3. *Köksün yarıdıp yat.* "Öksürerek boğazını temizledi."
yarıt-~yarut- "Parlatmak, aydınlatmak, ışık saçtırmak." (EDPT, 960)
yarıt-~yarut- "Parlatmak, aydınlatmak, ışık saçtırmak." (DTS, 260)
carıt- "1. Aydınlatmak, yakmak. 2. Aydınlanmak." (ATS, 54)
carıt- "Sevk etmek." (TAS, 54)
d'arıt- "Aydınlatmak, ışık tutmak." (TAS, 24)
d'arıt- "Aydınlatmak, parlatmak." (DLTÇ, 144)

yarḳın **III/136** Alt. Tel. Kumd. Işıltı, parlaklık, ışık.
-
carkın "Işık, parıltı." (ATS, 54)
d'arkın "Parlaklık, parıltı." (TAS, 24)

yarḳında- **III/136** Tel. Alt. <yarḳın+ḷa-
Parlamak, ışık saçmak.
-
carkında- "Aydınlatmak." (ATS, 54)

yarḳından- **III/136** Alt. <yarḳında-n-
Aydınlanmak.
Anıŋ yarajına turanıŋ içĭ yarḳındana beret. "Onun güzelliğinden çadırın içi aydınlanıveriyor." (P.d.V.I, 10,7)
-
carkındal- "Aydınlanmak." (ATS, 55)
d'arkından- "Parıldamak, ışık saçmak." (DK, 211)

yarḳındaş **III/136** Tel. <yarḳında-ş
Yansıma.
-
-

yarḳındū **III/136** Alt. <yarḳın+ḷū

Parlayan, ışıldayan.
-
carkındu "Parlak, berrak." (ARS, 43)
d'argındu~d'arkındū "Parlayan, ışıldayan." (DÇT, 114)

yarḷa- **III/140** Alt. Tel. <yar+ḷa-
Yaymak, ilan etmek, duyurmak.
Yar yarḷadı. "Söylenti, dedikodu çıkardı."; *Yarḷap maḳtadı.* "Alenen, herkesin duyacağı şekilde övdü."
-
carla- "Bildirmek, emir yayımlamak, ilan etmek." (ATS, 55)
d'arla- "Bildirmek, beyan etmek, duyurmak." (TAS, 24)

yarḷaḷ- **III/141** Alt. <yarḷa-ḷ-
Duyurulmak, ilan edilmek, yayılmak.
-
carlal- "Yayımlanmış, ilan edilmiş olmak." (ATS, 55)

yarḷıḳ **III/141** Alt. Leb. Tel. Kumd. <yar+ḷıḳ veya yarıḷ+ḳ
İlan, ferman, emir.
yarlıġ "Bir üstün asta verdiği emir." (EDPT, 965)
jarlıġ~jarluġ~yarlıḳ "1. Emir, buyruk.2. Dinî kurallar, sutra." (DTS, 679, 257)
carlık "Burhancılık taraftarı (20. yüzyılın başında oluşan ve Sovyet idaresinin tasvip etmediği bir hareketin taraftarı." (ATS, 55)

yarḷū **III/143** Tel. Alt. <yar+ḷū
Onaylanmış, tanınmış, ünlü.
yarlıġ "Üstten asta verilen emir." (EDPT, 966)
yarlıġ "1. Emir, talimat. 2. Dinî emirler, buyruklar, sudur." (DTS, 257)
-

yarman- **III/152** Tel. Alt. Sarp bir yere el ile tutunarak tırmanmak.
yarman- "Tutunarak tırmanmak." (EDPT, 969)
yarman- "Tırmanmak, yükselmek." (DTS, 258)
d'arman- "Tırmanmak." (TAS, 24)

yarsı- **III/148** Tel. Rahatsız olmak, endişeli olmak, paniğe kapılmak.
-
-

yārsı- **III/148** Tel. W. Tiksinmeye başlamak, ters düşmek, hoşlanmamak.
yarsī- "(Bir şey tarafından) tiksindirilmek, iğrendirilmek." (EDPT, 971)
yarsı- "Tiksinmek, iğrenmek." (DTS, 258)
d'arsı- "Kötü kokmak, kötü kokmağa başlamak, kokmağa başlamak." (TAS, 24)

yarsış **III/149** Tel. *bk.* yarsū.

yarsū **III/149** Tel. <yarsı-ū
Vahşi hayvanları korkutma, ürkütme.
-
-

yārsū **III/149** Tel. W. Kötü, itici porsuk kokusu.
yarsıġaġ "Berbat, iğrenç, tiksindirici, menfur, çirkin." (DTS, 258)
-

yārt- **III/145** Leb. =yaŋırt
Yenilemek.
-
caŋırt- "1. Yenileştirmek, değiştirmek, yeniyle tamamlamak. 2. Bir şeyi tamir etmek. 3. Tazelemek, canlandırmak, yeni güç vermek." (ATS, 52)
d'aŋırt- "Yenilemek." (TAS, 22)

yart I **III/144** Tel. Alt. Kumd. Açık, anlaşılır; bütün, tam, sağlam, hasar görmemiş.
Yart poyınça keldĭ. "Hasar görmeden, bozulmadan geldi."; *Yart ündū* "Açık, belirgin sesi olan."; *Yart yer* "Yeni, daha önce yaşanmayan yer."; *Yart yerdeŋ yırtıldı.* "Yeni bir yerden yırtıldı."
-
cart "1. Gerçek. 2. Açık, anlaşılır. 3. Taraf, yön." (ATS, 55)
d'art "Net, açık, anlaşılır (ses)." (TAS, 24)
d'art "Aydın, sadık, hakiki; açık, muhtemelen." (DÇT, 114)

yart II **III/145** Tel. Kumd. Tahta.
yartū "1. Yarılmış, bölünmüş şey. 2. Uzun ahşap şeritler." (EDPT; 959)
yartu "1. Yonga, talaş. 2. Üzerine yazı yazılan levha." (DTS, 259)
yartu "Tahta; yar, boğaz, dağ geçidi." (EUES, 871)

-

yartıçaḳ **III/145** Tel. Kumd. Alt. 1.Tahta 2. Düz, yassı.

-

-

yartın **III/145** Tel. Kumd. <yart+ın
Açık, anlaşılır; bütün, tam, sağlam, hasar görmemiş.

-

cart "1. Gerçek. 2. Açık, anlaşılır. 3. Taraf, yön." (ATS, 55)
d'art "Net, açık, anlaşılır (ses)." (TAS, 24)

yartma **III/146** Alt. Tel. Kumd. <yarıtma
Balık tutmaya yarayan lamba, ışık.

-

-

yartmaḷa- **III/146** Tel. Alt. Kumd. <yartma+ḷa-
Işık (lamba) ile balık tutmak.
Çoḷışmanıŋ pelterine yartmaḷap eki pel sayıp aḷıp pıjırıp yidik. "Çolışman sahilinde ışıkla balık avlayarak iki tane somon balığı tutup pişirip yedik." (P.d.V.I, 149,13)

-

-

yarū I **III/131** Tel. <yar-ū
Kolayca parçalanan bir şey.
Yarū odun "Kolay bir şekilde doğranan odunlar."

-

-

yarū II **III/131** Tel. Alt. Ham deri.
Yarū ederge "Deri işleme."; *yarū edēçi* "Deri işleyen kimse."; *yarū-ḳanat (yarḳanat)* "Yarasa."

-

d'āru "Deriden yapılmış bir cins eldiven. Başparmak ve geri kalan dört parmak için iki parmaktan oluşan eldiven." (TAS, 19)

yas **III/213** Alt. İlkbahar.
yaz "Köken olarak 'yaz mevsimi' ancak daha sonraları 'ilkbahar' anlamını da karşılamıştır." (EDPT, 982)
yaz "İlkbahar." (DTS, 266)
cas "İlkbahar." (ATS, 49)
d'as "İlkbahar." (TAS, 24)
t'as "Yaz mevsimi." (DLTÇ, 213)

yas- I **III/213** Alt. Tel. Açmak, düğümü çözmek, ayırmak, çözmek.
Tuḷum yastı. "Saç örüğünü açtı." (Alt.); *Piçik yazaẏn-ba?* "Mektubu açayım mı?" (Alt.); *Piçigin yazıp kelĭp ḳıẏğırıp-yat.* "Mektubu açıp okuyor."; *Pu pöstŭ yas!* "Kumaşı küçük küçük iplere ayır!"; *Arġamçını yastı.* "İpi çözdü."
yaz- "Bir şeyi daha basit hâle getirmek, bağ, düğüm vb. çözmek, açmak, sermek, çözmek." (EDPT, 983)
yaz- "1. Çözmek, açmak. 2. Saç ya da örgüleri çözmek." (DTS, 266)
cas- "1. (Örülmüş saç vb.yi) çözmek. 2. Çözmek, açmak." (ARSL, 192)
d'as- "Sökmek, çözmek (örgü, ip)" (TAS, 24)
ças- "Tedavi etmek, iyileştirmek." (DK, 266)

yas- II **III/214** Alt. Tel. Yanından geçmek, ıskalamak, yanılmak.
Yaza attı. "Iskaladı, hedefi vuramadı." (Alt.); *Yāndardıŋ yandaẏ ḳaḷġan yaŋnaŋ nērek ürençikterĭŋ d'aza ḳıḷınıp-yat?* "Neden senin öğrencilerin eski bilgelerin efsanelerini atlıyorlar?" (Tel.)
az- "Yoldan çıkmak, yolunu kaybetmek." (EDPT, 279)
yaz- "Hata yapmak, ihmal etmek; yolunu kaybetmek, suç işlemek, günaha girmek." (EDPT, 983)
az- 1. Yolundan şaşmak, yanılmak, yolunu kaybetmek. 2. Hata yapmak, azmak, yanılmak." (DTS, 77b)
cas- "1. Yanılmak, hata yapmak. 2. Iskalamak. " (ARSL, 192-193)
d'as- "Hedefi vuramamak, ıskalamak." (TAS, 24)
d'as- "Yanılmak, hata yapmak." (TAS, 24)
d'as- "Yanılmak, ıskalamak." (DÇT, 114)
yazıl- "Iskalamak, isabet ettirememek." (DÇT, 120)

yas- III **III/214** Alt. Tedavi etmek.
Emçi kiji pu köyöndü emdep yazıp aḷġın! "Hekim, bu tavşana ilaç vererek onu tedavi et!" (P.d.V.I, 20,351)

yasa- "Kurmak, yapmak, düzenlemek, belirli bir düzene koymak." (EDPT, 974)
yasa- "Kurmak, yapmak, düzenlemek, belirli bir düzene koymak." (DTS, 260)
cas-: "İyileştirmek, tedavi etmek." (ARSL, 192)
ďas- "Tedavi etmek." (TAS, 24)

yasḳı **III/221** Alt. Tel. <yas+ḳı
İlkbahara ait.
yasḳı künlerde "İlkbahar günlerinde."
yazkī "İlbahardaki." (EDPT, 985)
yazḳı "İlbahar, ilkbahardaki." (DTS, 267)
caskı "İlkbahar (ekini)" (ATS, 55)
ďaskı "İlkbahara ait." (TAS, 24)
çaskı "İlkbahardaki." (DK, 266)

yasḳıda **III/221** Alt. Tel. <yasḳı+da
İlkbaharda.
-
ďaskıda "İlkbaharda." (DK, 211)
yazıda "Yazın." (DLTÇ, 213)
casḫıda~casḳıda "Baharın." (GSATA, 384)

yassaḳ **III/224** Tel. =yasaḳ
Vergi, ücret, görev.
alban yasaḳ "Nakit veya ayni vergilendirme." (DTS, 37, 260)
casak "*es*. Haraç, vergi." (ATS, 55)

yasta- **III/222** Alt. Tel. Leb. <yas+ḷa-
İlkbaharı geçirmek.
yazlat- "İlkbaharı geçirmek." (EDPT, 987)
yazlat- "İlkbaharı geçirmek." (DTS, 267)
-

yastan- **III/222** Tel. Alt. Yaslanmak, bir şeyi yastık olarak kullanmak, bir şeyleri başının altına koymak, yastığın üzerine uzanmak.
Yān tegen aŋ pir taẏḳanı yastaġan yadırı. "Fil denen av hayvanı ormanlı dağa yaslanıyor."
yastan- "Yaslanmak, dayanmak." (EDPT, 974)
yastan- "Yaslanmak, dayanmak." (DTS, 261)
castan- "Yaslanmak, başının altına yastık koymak, bir şeyi yastık gibi kullanmak." (ATS, 55)
ďastan- "Temelini oluşturmak, yastanmak." (DK, 211)
ďastan- "Çarşafı sermek, yaymak, sermek, başının bulunacağı yere koymak." (DÇT, 214)

yastıḳ **III/223** Alt. Yastık.
yastuk "Yastık, dayanılan şey." (EDPT, 974)
yastuḳ "Yastık." (DTS, 262)
castık "Yastık." (ATS, 55)
ďastık "Yastık." (TAS, 24)
çastık "Yastık." (DLTÇ, 221)
ďastık "Yastık." (DÇT, 114)

yaş **III/240** Alt. Tel. Leb. 1.Taze, yeşil, sulu, nemli.
Yaş aġaç "Yeni ağaç" (Alt.)
2. Genç.
Yaş paḷa "Bebek, küçük çocuk." (Alt.); *yaş kiji, yaş yigit* "Genç adam, genç."; *Yaş çaġı* "Gençlik." (Alt.); *yaş temi (deyim, Tel.); Yaş Tura* "Biysk şehri (genç şehir, Aba-Tura "Ata şehri", Kuznetsk)."
3. Gözyaşı (gözün sulanması).
Köstŭŋ yajı "Gözyaşı." (Alt.); *Köskö yaş keldi.* "Gözleri yaşardı." (Alt.); *Közŭnŭŋ yajı möltröp çığıp keldĭ.* "Gözünün yaşı parlayarak aktı." (Alt.)
4. Hayat yılı (bitkilerin her sene nemliliğinin, tazeliğinin gelmesi).
Pejĭnçĭ yaştıŋ pajında "Beşinci yılının başlangıcında." (Alt. Tel.)
5. Yaş, ömür.
Yajı ḳısḳa poḷdı. "Ömrü kısa idi." (Alt.)
Yajı uḷu kiji "Yaşlı adam." (Alt.); *ürḥülḥi yajımġa ne körḥönümdĭ* "Benim ömrüm boyunca gördüklerimi" (Tel., P.d.V.I, 113,3); *er yajı* "Yetişkin yaş." (Alt.)
yāş "1. Taze (yeşil sebzelerde), 2. Nemli (Nem, gözyaşı), 3. Yaş (bir kişinin yaşamındaki bir yıl)" (EDPT, 975)
yaş I "1. Yeşil, genç. 2. Körpe, taze. 3. Yeşillik." (DTS, 261)
yaş II "1. Yıl (yaş). 2. Hayat, ömür." (DTS, 262)
caş "1. Genç. 2. Yaş, dönem. 3. Yeşil, taze. 4. Yaş, nemli." (ATS, 55)
ďaş "1. Yaş, çağ. 2. Genç, taze, olgunlaşmamış." (TAS, 24)
ďaş "Gözyaşı."(ATS, 24)

d'aş~çaş I "Yıl, sene, yaş." (DK, 212, 266)
çaş II "1. Genç. 2. Genç gelin." (DK, 266)
d'aş "Genç." (DLTÇ, 145)
t'aş I~çaş "Yaş, ömür." (DLTÇ, 213, 221)
t'aş "Gözyaşı." (DLTÇ, 213)
d'aş I "Yaş, sene; genç, yeşil." (DÇT, 114)
d'aş II "Gözyaşı." (DÇT, 114)

yāş **III/243** Tel. =yaġış
Kötü hava (yağmur veya kar).
yaġış "Birlikte yağma; toprağa dökülen şarap, işret; sağanak yağış." (EDPT, 908)
yaġış "İslam öncesi Türklerde kurban adama." (DTS, 238)
cāş "1. Yağmur. 2. Gözyaşı." (ATS, 48)
d'āş "Afet, yağışlı, kötü hava." (TAS, 19)

yaşḳıl **III/249** Alt. Leb. Mavimsi.
Güvercin renkli.
-
-

yaştan- **III/251** Alt. Tel. Leb. <yaş+la-n-
1.Gözyaşı dökmek.
2.Gözyaşı hastalığından eziyet çekmek.
-
-

yaştığ **III/251** Leb. *bk.* yaştū.

yaştū **III/251** Alt. Tel. Leb. <yaş+lū
Yaşında olan.
Men oḷ çaḳta on pir yaştū poḷġonım. "O zamanlar ben on bir yaşında idim!" (Tel., P.d.V.I, 116,17); *Üç yaştū pala* "Üç yaşındaki çocuk." (Alt.); *yeti yaştūnda* "O yedi yaşındayken." (Alt.)
yaşlıġ "Yaşamlı, ömürlü, hayatlı, yaşlı, … yaşında; yaşlı; yaşlı adam." (EUES, 875)
caştu "Yaşında olan" (ATS, 55)
çaştıg~çaştu "Yaşında olan." (DK, 267)
d'aştu "- Yaşı olan, yaşında." (DÇT, 114)

yat **III/190** Alt. Tel. Yad, yabancı.
Yat kiji "Yabancı."; *Yattıŋ yerĭnde yaman yürbe!* "Yabancıların ülkesinde kötü yaşama!" (Alt.)
yāt~yād "Yad, yabancı." (EDPT, 883)
yat "1. Yabancı. 2. Yabancı ülke." (DTS, 263)
-

yat- **III/192** Alt. Tel. Leb. 1. Uzanmak, yatmak; oturmak, yaşamak.
Yerde yattı. "Yere uzandı." (Alt.); *Uẏḳu keldĭ yat paḷam!* "Uyumak istiyorsan uzan, çocuğum!" (Alt.); *Yada ḳaḷdı.* "O uzanıyordu, yorgundu." (Alt.); *Atḳan maḷdıŋ edi yerde yadıp yat.* "Ölmüş hayvanların etleri yerde kalıyor." (Alt.); *Pis yaḷaŋda yada öskön maḷ oşḳoş nenĭ bilerĭk.* "Biz bozkırda yaşayan büyük baş hayvanlar gibiyiz, ne biliriz ki!" (Tel.); *Sen-bile pirge yatpassım!* "Seninle yaşamak istemiyorum!" (Alt.); *Orus turasında yadarġa pis pilbeẏ-yadıbıs!* "Biz Rus çadırında yaşayamıyoruz!" (Tel.); *Anda eki ḳono yadıp azıḳ edĭp aḷdıbıs!* "Biz orda iki gece konaklayıp azık yaptık!" (Tel.); *On suḷardıŋ poyında tört yaẏzaŋnıŋ uḷuzŭ yadar.* "On nehrin kıyısında dört zaysanın halkı yaşıyor." (Alt.)
2. Bulunmak, yer tutmak, herhangi bir durumda bulunmak (olmak).
3. Altay ve Teleüt lehçelerinde yardımcı fiil olarak kullanılır, o zaman düzensiz şimdiki zaman çekimini karşılar:
Yadım, yazıŋ yat (yadır, yadırı), yadıbıs, yazıŋar, yaırḷar
a) *Yat-* yardımcı fiili; *-p zarf-fiil eki* ile birleşerek şimdiki zamanı karşılar. (Alt. Gr. s. 71).
Kelĭp-yadım, kelĭp-yazıŋ (yadıŋ, kelĭp-yat (kelĭp-yadır, kelĭp-yadırı), kelĭp-yadıbıs, (kelĭp-yadıḳ), kelĭp-yazıŋar (yadıġar), kelĭp-yadırlar. "Ben geliyorum vb."; *Nenĭ edĭp-yazıŋar? tedĭ, odundap-yadıḳ, tedĭler.* "'Siz ne yapıyorsunuz?' dedi. Onlar da 'Biz odun kırıyoruz?' dediler."; *Ḳolım-pile ine tudŭp-yadım.* "Elimle iğne tutuyorum."; *Ḳan Ḳudaẏġa mürgüp-yazıŋ-ba, tedĭ, men aẏttım: Mürgüp oḳ yadım mürgüp oḳ yazıŋ-ba?* "Sen Allah'a dua ediyor musun, dedi. Dua ediyorum, dedim. (O da) gerçekten dua ediyor musun, dedi."; *Seni Yaẏzaŋ poyına ḳıçırıp-yat.* "Zaysan seni yanına çağırıyor!" (Tel., P.d.V.I, 143,28); *Palıḳ köp tāp yazıŋ-ba, tedĭler, tāp oḳ yadıbıs, tedim, sler ḳanar parıp-yazıġar, ḳarındaştar?* "Çok balık tutu-

yor musun, dediler. Tutuyoruz, dedim. Peki, siz nereye gidiyorsunuz, arkadaşlar?" (Tel.; P.d.V.I, 141,9); *Su-bıla yüzŭp yünŭp-yadırlar.* "Onlar nehirde yıkanıyorlar."

b) Olumsuz fiillerde *-A zarf-fiil* eki ile şimdiki zaman oluşturur:

kelbeẏ-yadım, kelbeẏ-yazıŋ (yadıŋ), kelbeẏ-yat (yadır, yadırı), kelbeẏ-yadıbıs (yadıḳ), kelbeẏ-yazıġar (yadıġar), kelbeẏ-yadırlar.

Men kreske tüşpeẏ-yadım! "Ben vaftiz olmuyorum!" (Tel., P.d.V.I, 140,21); *Ol aştı pergen Ḳudaẏnı kündülebeẏ-yazıŋ!* "Sana yiyecek veren Allah'a şükretmiyorsun!" (Tel., P.d.V.I, 114, 17); *Ā paş ḳoẏġan kijilerdĭ sūp-yat, tedĭ, paş ḳoẏboġon kijilerdĭ sübeẏ-yat.* "Ona dua eden insanları seviyor, dedi. O'na dua etmeyenleri ise sevmiyor, dedi." (Tel.; P.d.V.I, 114,29)

c) *Yat-* yardımcı fiili, diğer fiillerle *-p zarf-fiil* eki (olumsuzlarda *-a zarf-fiil eki*) ile birleşir ve hareketin sürekliliğini bildirir.

Yeren-Çeçen uẏlap-yattı, açınıp-yattı, yanındaġı yes ḳomurġaẏ çoḳurlap-yattı, uçar ḳuş anı kelip uġup otturdŭ, yürer aŋ kelĭp anı tıŋdap turdŭ, Yeren Çeçeniŋ çoḳurlap-yatḳanın uġŭp turdŭlar. "Eren-Çeçen ağlıyordu, üzülüyordu, yanında bulunan bakır flüt çalıyordu, uçan kuşlar uçarak gelip dinliyorlardı, kaçan hayvanlar gelip dinliyorlardı, onlar Eren-Çeçen'in çaldığını dinliyorlardı." (Tel., P.d.V.I, 180,32); *Pu slerdĭŋ Ḳudaẏ dep, yaŋdap-yatḳanıŋar Ḳudaẏ emes!* "Bu sizin Tanrı diye inandığınız Tanrı değil!" (Tel.; P.d.V.I., 142,10); *Maŋa kelbeẏ-yattılar!* "Bana gelmediler!" (Alt.)

4. *Yat-* yardımcı fiili şöyle de kullanılır:

Ol iş yaḳşı yat! "Bu iş iyidir!"; *Meni ḳūrmaḳ abıs mekkelep kresteẏrḥe yatḳan polur tep!* "Ben sinsi rahibin beni vaftiz etmek istediğini düşünüyordum!" (Tel.; P.d.V.I, 140,20); *Yaŋıs uyŭm ölüp pu yadır- yajı yedĭp emegenĭm pu yadır!* "Bu benim ölen tek ineğimdir, bu benim yaşlanan hanımımdır!"; (Tel.); *Yalḳurŭp mürgüp-yatḳan-yazıŋ!* "Sen tembel bir şekilde dua ediyorsun!"; *Pu ustal yadır!* "Bu masadır!"

yat- "Yatmak, uyumak için yatmak, (Göçebeler için) bir yere yerleşmek." (EDPT, 884)

yat- "1.Yatmak; 2. Uzanmak; 3. Bulunmak, kalmak." (DTS, 263)

cat- "1. Yatmak. 2. Yerleşmek. 3. Bulunmak. 4. Yaşamak, barınmak. 5. (Hareketin şu anda tamamlandığını yani şimdiki zamanı gösteren yardımcı fiil.)" (ATS, 55, 56)

ḍ'at- "1. Yatmak. 2. Yaşamak." (TAS, 24)

cat-~ḍ'at-~ḍ'ıt-~t'at-~t'ıt-~çāt-~çat- "Yatmak." (DK, 208, 260, 265, 266)

t'at- "Yatmak." (DLTÇ, 213)

ḍ'at- "Yatmak, uzanmak; yaşamak." (DÇT, 114)

yāt- **III/198** Tel. W. Dökmek, boşaltmak.

-

-

yatḳın **III/204** Kumd. W. Yıldırım.

-

calkın "Yıldırım." (ATS, 51)

çalgın "Yıldırım." (KRS, 112)

yattır- **III/206** Alt. Tel. <yat-tır-

Yatırmak, uzatmak, yatağa getirmek.

yatġur-~yatur- "Yatırmak." (EDPT, 888, 892)

yatġur- "Yatırmak." (DTS, 263)

cattır- "1. Yerleştirmek, ikamet ettirmek. 2. Çocuğu yatırmak." (ATS, 56)

ḍ'atır- "Yatırmak." (DK, 212)

ḍ'atır- "Yatırmak." (DLTÇ, 145)

yattırıs- **III/206** Alt. Yatırtmak.

Aḳ kīstĭŋ üstŭnö aḳḳızın yattırzıp ḳoẏdı. "Kardeşini beyaz keçenin üstüne yatırttı."

-

cattırgıs- "Yerleştirmek, birini üçüncü kişi aracılığıyla yerleştirmek." (ATS, 56)

yaur **III/17** Tub. Yağır, atın sırtındaki sıyrık.

bk. yūr**.

yaẏ **III/4** Alt. Tel. Leb. Tub. Yaz mevsimi.

Yaẏdıŋ ayı "yaz ayı (temmuz veya ağustos)." (Alt.); *Yaẏ polġanın yardı izigen püldŭ.* "Yazın geldiğini omuz kürek ke-

miğinin (yargının) ısınmasından anladı.” (Alt., P.d.V.I, 14,118).

yāy “Türk lehçelerinde bu kelimenin *yaz* veya *ilkbahar*ı karşılaması hususunda belirsizlik vardır. *Yaz* kelimesinin varlığı *yay*ın ilkbahar olması ihtimalini güçlendirir.” (EDPT, 980)

yay “Yaz mevsimi.” (DTS, 240)

ďay~çay~ťay “Yaz mevsimi.” (DK, 209, 259)

ťay “Yaz mevsimi.” (DLTÇ, 213)

yaẏ- **III/5** Alt. Tel. Leb. Tub. 1. (Yere) koymak, sermek, yaymak.
Kebis yaẏdı. “Halı serdi.” (Alt.); *Paẏḳḳan yaẏ!* “Çadırı kur!” (Alt.); *Köp ḳaḷıḳ anıŋ yoḷında kīmderĭn yaẏdı!* “Birçok halk onun yolunda kıyafetlerini yaydı (serdi).” (Tel.); *Aḳ kīstĭ aẏlınıŋ içinde yayıp saḷdı.* “Çadırın içine beyaz halı serdi.” (Alt.)
2. Yaymak, dökmek (serpmek).
Ölöŋ yaẏdı. “Samanı dağıttı.”; *Aġaştıŋ pürün kezĭp aḷıp yoḷına yaẏdıḷar.* “Ağacın yapraklarını kesip onun yoluna serptiler.” (Tel.)
3. Yaymak, dağıtmak, kovalamak.
4. Yaymak, yayınlamak.
6. Yaygınlaşmak, yayılmak.
Sözü̆ yaẏġan. “Onun sözleri yaygınlaştı.” (Alt.); *Adı yayıp çıḳtı.* “Adı çıktı, ünü yayıldı.”

yāḏ-~yay- “Yaymak, sermek; *mec.* başkalarına yaymak.” (EDPT, 883, 980)

yad-~yaḏ-~yay-~yat-~yaz- “1. Yaymak. 2. Sarsmak, silkelemek. 3. Dökmek.” (DTS, 236, 237, 240, 263, 266)

cay- “Sermek, asmak; (çamaşır için) yaymak. 2. (Söylentiyi) yaymak; (saçları) dağıtmak. 3. (Kap kacağı) yıkamak, durulamak. 4. (Nehir için) akmak, inmek, taşmak. 5. İzin vermek.” (ATS, 56)

ďay- “Yaymak, genişletmek, açmak, gevşetmek.” (DK, 209)

ďay- “Yaymak, açmak, sermek.” (DÇT, 112)

yaya- **III/73** Alt. Leb. 1. Yaratmak, oluşturmak.
Pu yarıḳtı yayap turġan Ḳudaẏ. “Tüm dünyanın Yaratıcısı Allah.
2. Gerçekleştirmek, hayata geçirmek, bitirmek.

-

caya- “Yaratmak (Allah), meydana getirmek.” (ARS, 38)

yayaġan **III/73** Alt. Leb. <yaya-ġan
1.Yaratan.
Yayaġanımıs “Bizim yaratanımız.”
2. Yaratık.
Yayaġan neme “Tüm yaratıklar.”

-

cayaġan “Yaratıcı.” (GSATA, 384)

cayān “Yaratıcı.” (ARS, 38)

yayam **III/75** Alt. Yaratılış, hilkat.

-

-

yayan **III/74** Tel. <yaya
Yaratılış, oluşturma.

-

-

yaẏdaḳ **III/14** Alt. Tel. 1.Yayılmış, geniş. (Tel.)
2. Eyersiz.
Yaẏdaḳ at “Eyersiz at.” (Tel.); *Yaẏdaḳ pardı.* “Eyersiz gitti.”

-

caydak~caytak “1. Geniş. 2. Eyersiz, eyerlenmemiş (at)” (ATS, 56,57)

ďaydak “Eyer vurulmamış, eyersiz.” (TAS, 25)

çaydak “Geniş, yayılmış.” (DK, 265)

yaydak “Eyersiz, eyer vurulmamış.” (DÇT, 120)

yaẏġı **III/9** Alt. Tel. <yaẏ+ġı
Yaz, yazlık.
Yaẏġı kün “Yaz günü.” (Alt.); *yaẏġıda* “Yazın.” (Alt.).

yaykī “Yaz.” (EDPT, 981)

yayınḳı~yayḳı “Yazınki, yaza ait.” (DTS, 241)

caygı “Yaz; yazlık.” (ATS, 56)

ďaygı “Yaza ait olan.” (TAS, 25)

ďaygı “Yaz.” (DÇT, 112)

yaẏġıda **III/9** Alt. Leb. Tel. <yaẏġı+da
Yazın, yaz mevsiminde.

-

ďaygıda “Yazın, yaz mevsiminde.” (DK, 209)

ťaygıda “Yazın, yaz mevsiminde.” (DLTÇ, 213)

yaẏġıdaġı **III/9** Alt. Leb. Tel. <yaẏġıda+ġı
Yaza ait.

-

caygıdagı "Yazınki." (ARS, 38)

yayığ **III/76** Leb. Yayan, yürüyerek.

yaḏāġ "Yayan, yürüyerek." (EDPT, 887)
yadaġ~yaḏaġ~yayaġ "1. Yaya. 2. Yayan." (DTS, 236, 237, 240)

ḍ'ayu "Yayan." (TAS, 25)
çayıg~t'ayug "Yayan." (DK, 209, 260)
ḍ'ayu~ḍ'ayıg "Yayan, yürüyerek." (DLTÇ, 144)

yayıḳ **III/75** Alt. Leb. <yaẏ-
1. Serilmiş, dökülen.
2. Su baskını.

yayık~yayuk~yayıġ "Sallama, sallanma; sabit olmayan, değişken." (EDPT, 981)
yayıġ~yayıḳ "Kararsız, değişken." (DTS, 240, 241)

cayık "1. Su baskını. 2. *mit.* Büyük su baskını." (ATS, 56)
ḍ'ayık "Irmak taşması, taşkın." (TAS, 25)
ḍ'ayık "Yayılmış; akıntılı, su baskınına uğramış." (DLTÇ, 144)

yayıḳ- **III/76** Alt. Leb. 1. Yaz gelmek, yaz olmak.
2. Açılmak (hava), ısınmak.

yayık- "Sıcak olmak, yaza dönmek." (EDPT, 981)
yayıḳ- "Yaza dönmek." (DTS, 241)

yayık- "Hava açmak." (DLTÇ, 144)

yayıḷ- **III/77** Alt. Tel. Leb. Serilmek, yayılmak, sular altında kalmak, dökülmek; açık olmak.
Ḳoş yayıḷdı. "Yük yerinden kıpırdadı." (Alt.); *Su yayıḷdı.* "Nehirler taştı."

yaḏıl- ~yayıl- "Yayılmak, serilmek." (EDPT, 890, 981)
yadıl-~yaḏıl-~yayıl- "1. Yayılmak. 2. Dağılmak. 3. Dalgalanmak, sallanmak. 4. *mec.* Sallanmak, kararsız kalmak, tereddüt etmek. 5. Dökülmek." (DTS, 237, 240)

cayıl- "1. Yayılmak, çeşitli taraflara atılmak. 2. Eğilmek. 3. Çiçeklenmek, çiçek açmak." (ATS, 56)
ḍ'ayıl- "Yayılmak." (TAS, 25)
ḍ'ayıl-~çayıl- "Açılmak, yayılmak, çiçeklenmek, çiçek açmak." (DK, 209, 265)
ḍ'ayıl- "Yayılmak, dağılmak, dökülmek." (DLTÇ, 144)
ḍ'aygıl- "Yayılmak." (DÇT, 112)
ḍ'ayıl-~yayıl- "Yayılmak, serilmek, döşenmek; genelleşmek; yayılarak oturmak." (DÇT, 112, 120)

yayın- **III/76** Alt. Leb. <yaẏ-n-
Serpilmek, yayılmak.
Arḳadaġı çaçın yayınġan alġanım. "Saçları sırtına serpilmiş olan karım benim!"; *Yaz kelet yayınıp!* "Yayılarak yaz geliyor."

yayın- "(*dönüşlü)*Yayılmak." (EDPT, 982)
yayın- "(*dönüşlü)*Yayılmak." (DTS, 241)

ḍ'ayın- "Kanatlarını açmak, yaymak." (DK, 209)
ḍ'ayın- "*dönüşlü* Serpilmek, yayılmak." (DLTÇ, 144)

yaẏḳa- **III/6** Alt. Leb. Silkelemek, kafa sallamak, sallamak.
Mōḷ ḳān ḳaẏçap-yadı, pajın yaẏḳap oturdŭ. "Moğol Hanı şaşırdı ve kafasını salladı."

yaykā- "Sallamak, özellikle kafa sallamak." (EDPT, 981)

cayka- "Sallamak, sarsmak." (ATS, 56)
ḍ'ayka- "Baş sallamak." (TAS, 25)
t'ayka- "Sallamak." (DLTÇ, 213)
ḍ'ayga-~ḍ'ayka- "Sallamak." (DÇT, 112)

yaẏḳaḷ- **III/7** Alt. Tel. Leb. <yaẏḳa-ḷ-
Sallanmak, sarsılmak.
Saḷkınġa ḳamış yaẏḳaḷar. "Rüzgârdan kamış sallanıyor."

yaykal- "*(Edilgen)* Sallanmak." (EDPT, 981)
yayḳal- "*(Edilgen)* Sallanmak." (DTS, 241)

t'aykal- "*edilgen* Sallanmak." (DLTÇ, 213)

yaẏḳalçaḳ **III/7** Tel. <yaẏḳal-çaḳ
Çabuk sallanan, sağlam olmayan, gevşek.

-

caykalçak~caykılçak "Sağlam olmayan, sallantılı." (ATS, 56)

yaẏḳan- **III/7** Alt. <yaẏḳa-n-
Sallanmak, silkinmek, aşağı yukarı hareket etmek.
Kök teŋis yaẏḳanıp yat. "Mavi deniz dalgalanıyor."
yaykan- "(*dönüşlü)* sallanmak." (EDPT, 981)
yayḳan- "(*dönüşlü)* sallanmak, dalgalanmak." (DTS, 241)
caykan- "*(dönüşlü)* sallanmak." (ATS, 56)
ďaykan- "Sallanmak." (TAS, 25)
yaykan- "Sallanmak, sallanarak yürümek." (DLTÇ, 144)
ťaykan- "*(dönüşlü)* sallanmak." (DLTÇ, 213)
ďaykan- "Sallanmak." (DÇT, 112)

yaẏḳın **III/7** Tel. Alt. =yaẏḳḳın
Nehir taşması.
Yaẏḳın sū keldĭ. "Nehirler taştı."
yaḏğun "Taşkın nehir." (EDPT, 888)
yadğun "Yayılan, taşkın." (DTS, 236)
caykın "1. Nehir koyu. 2. Kışın koylarda suyun buzları akıtması. 3. Su." (ATS, 56)
cayık "1. Su baskını. 2. *mit.* Büyük su baskını." (ATS, 56)
ďaykın sū "Suyun üzerinde oluşmuş ince buz tabakası." (TAS, 25)
ďayık "Irmak taşması, taşkın." (ATS, 25)

yaẏḳından- **III/8** Tel. Alt. <yaẏḳın+ḷan-
(Nehir vb. için) taşmak.
Bī sūzı yaẏḳındanmaẏ yat. "Biy Nehri taşmıyor."
-
caykında- "Nehir taşmak, buz oluşmak." (ARSL, 173)

yaẏḳḳa- **III/8** Tel. Alt. *bk.* yaẏḳa-.

yaẏḳḳaḷ- **III/8** Tel. Alt. *bk.* yaẏḳaḷ-.

yaẏḳḳalçaḳ **III/8** Tel. Alt. *bk.* yaẏḳalçaḳ.

yaẏḳḳan- **III/8** Tel. Alt. *bk.* yaẏḳan-.

yaẏḳḳın **III/8** Tel. Alt. *bk.* yaẏḳın.

yaẏḳḳından- **III/8** Tel. Alt. *bk.* yaẏḳından-.

yaẏḳḳū **III/8** Tel. Alt. *bk.* yaẏḳū.

yaẏḳta- **III/8** Alt. Tel. <yayıḳ+la-
Sel basmak, su basmak, ağzına kadar doldurmak.
-
cayıkta- "Su altında bırakmak." (ATS, 56)

yaẏḳū **III/8** Tel. <yaẏḳa-ū
Sallanma, dalgalanma, yalpalanma.
-
cayku "1. Sallanma, sarsılma. 2. Çalkantı, dalga." (ATS, 56)
ďayku "Sallanma, sallantı, yalpa." (TAS, 25)

yaẏḷa **III/11** Alt. Leb. Eyvah, yazık! (acıma ünlemi)
-
cayla "Acıma ifade eder." (ATS, 57)
ďayla "Fakir, biçare, zavallı." (DÇT, 112)

yaẏḷa- I **III/11** Tel. Alt. <yaẏ+ḷa-
Yer vermek, bir şeyi bir yere çekmek, kenara çekilmek.
Ebeş yaẏḷap ottur! "Biraz kenara çekil!"; *Munaŋ yaẏḷa!* "Buradan uzak bir yere otur!"
-
cayla- "Çekilmek, uzaklaşmak." (ARSL, 173)

yaẏḷa- II **III/11** Alt. Tel. <yaẏ+ḷa-
Yazı geçirmek.
Maḷ yaẏḷaġan yer "Onun yazlık otlağı." (Alt.)
yaylā- "Yaz için bir yere yerleşmek, bir yerde yazı geçirmek." (EDPT, 982)
yayla- "Yazı geçirmek." (DTS, 241)
cayla- "Yazı geçirmek." (ATS, 56)

yaẏḷat- **III/12** Alt. Tel. <yaẏḷa-t-
Alıp götürmek, çıkarmak, kovmak, uzaklaştırmak, ortadan kaldırmak, kenara itmek.
Körümesti yaẏḷattı. "İblisi kovdu."
-
ďaltat- "Kovmak." (DÇT, 113)
caylat- "Çıkarmak, (hamuru) sermek." (GSATA, 384)

yaẏḷū **III/13** Alt. Tel. Kumd. <yaẏḷa-ū, =yaẏḷaḳ
Yazlık yer, yayla.

yayḷāġ "Yazın geçirildiği yer." (EDPT, 981)
yaylaġ "Yazın geçirildiği yer." (DTS, 241)
caylu "1. Yaz otlağında bulunma. 2. Yazlık, yaz otlağı." (ATS, 57)

yaẏn- **III/10** Alt. Tel. *krş.* yaẏna-, =yayın-
Çok istemek, arzulamak, heveslenmek, uğraşmak.
yaḏın- "Yayılmak." (EDPT, 892)
yaḏın- "*mec.* Hislerini açıklamak, iyice anlatmak." (DTS, 237)
-

yaẏna- **III/10** Alt. Tel. Leb. 1. Didinmek, çırpınmak, alın teri dökmek, uğraşmak, zahmet çekmek.
Yattıŋ ḳoḷında yaẏnadı. "Gurbet elde sıla hasreti çekerek uğraşıp didindi."; *Yaẏnap tapḳan maḷımdaŋ yeder künde ne tuza?* "Felaket günü geldiğinde zahmetle elde edilen büyük baş hayvandan ne fayda olur ki?" (P.d.V.I, 228,11.); *Yasḳıda*[9] *kelgen ḳuş oşḳop yaẏnaẏ-dır meniŋ bu közüm.* "İlkbaharda uçup gelen kuş gibi mahzun mahzun bakıyor benim bu gözüm." (P.d.V.I, 232,26); *Orustŭ pilḥen Ḳaŋza pī Orus ḳoḷında yaẏnaẏ-dır.* "Kaŋza Ruslar tarafından ele geçirildiğinde Rusların elinde azap çekiyordu." (P.d.V.I, 199,8)
2. Yalvarmak.
Yaẏnap suradı. "Yalvararak sordu."
-
cayna- "1. Bunalmak. 2. Rica etmek." (ATS, 57)
ďayna- "Üzülmek, azap çekmek. 2. Yalvarmak." (TAS, 25)
ťayna- "Kaybolmak." (DLTÇ, 213)
ďayna- "Yalvarmak, ısrarla istemek, yakarmak." (DÇT, 112)

yaẏnū **III/10** Alt. Kumd. Tel. <yaẏna-ū
Bitkinlik, yorgunluk, içe kapanma, keder, üzüntü, zahmet.
Yaẏnūġa ḳaḷdı. "Bitkindi, azap çekiyordu."
-
-

yaẏradıḷ- **III/11** Alt. Tel. Dağılmak, yıkılmak, çökmek.
Yaẏradıḷġan üẏ. "Yıkılmış ev."
-
cayradıl- "Yakılmış olmak." (ATS, 57)

yaẏrat- **III/11** Alt. Tel. Kökten değiştirmek, imha etmek, parçalamak.
yaḏrat- "Alt üst etmek, yıkmak, mahvetmek." (EDPT, 893)
cayrat- "Yıkmak." (ATS, 57)
ďayrat- "Dağıtmak." (TAS, 25)

yaẏttaḳ **III/13** Tel. <yaẏ, =yaẏdaḳ
Geniş, uzak.
Yamanıŋ yoḷı yaẏttaḳ. "Kötünün yolu geniş olur."
bk. yaẏdaḳ**.

yaẏū I **III/77** Alt. Yayan, yürüyerek.
yaḏāġ "Yayan, yürüyerek." (EDPT, 887)
yadaġ~yaḏaġ~yayaġ "1. Yaya. 2. Yayan." (DTS, 236, 237, 240)
ďayu "Yayan." (TAS, 25)
ďayu~çayıg "Yayan." (DK, 209)
ďoyu~ďöyü "Yayan." (DÇT, 116)

yaẏū II **III/77** Alt. <yaya-ū
Yaratılış, oluşma, meydana gelme.
-
-

yaẏzaŋ **III/14** Alt. Tel. Tub. Leb. Zaysan, Altay Kalmıklarının en yüksek idari yetkilisi.
Uḳtū yaẏzaŋ "Soylu Yayzaŋ"
-
cayzaŋ "Zaysan (eski dönemlerde bir memur unvanı)" (ATS, 57)
ďayzan "Zaysan, Altay Kalmıklarının en yüksek idari yetkilisi." (DLTÇ, 144)
ďayzaŋ~yayzaŋ "Zaysan." (DÇT, 112, 120)

yaẏzaŋdıḳ **III/15** Alt. <yaẏzaŋ+ḷıḳ
Zaysan rütbesi.
-
-

yaza- **III/227** Alt. Tel. Leb. =yasa-
1. Yapmak, hazırlamak, düzenlemek, düzeltmek.
Yaŋını yazap kī, eskini eptep kī! "Yenisini yapıp da giy! Eskiyi düzeltip de giy!" (Alt.; P.d.V.I, 2.11); *Aḷarġa pıştaḳ azıḳḳa yazap-yat.* "Onlara azık olarak

[9] Radlof bu kelimeyi *sonbahar* olarak çevirmiştir.

yufka yapıyor.” (Alt.); *Toy yazadı!* “Düğün yaptı.” (Alt.); *Sen maŋa yazap ayt!* “Sen bunu bana etraflıca anlat!”; *Ḳuş uya yazadı.* “Kuş yuva yaptı.” (Alt.)
2. Güzelleştirmek, süslemek.
Aḷtın kümüş-pülö yazadı. “Altın ve gümüş ile süsledi.” (Alt.)

yasa- “Kurmak, yapmak, düzenlemek, belirli bir düzene koymak.” (EDPT, 974)
yasa- “Kurmak, yapmak, düzenlemek, belirli bir düzene koymak.” (DTS, 260)
casa- “1. Yapmak. 2. Süslemek. 3. Düşünmek, tasarlamak. 4. Toparlamak.” (ATS, 57)
d’aza- “Yapmak.” (TAS, 25)
casa-~d’aza-~t’aza-~çaza- “Yapmak, hazırlamak, düzenlemek, oluşturmak.” (DK, 208, 259, 265)
d’aza- “Yapmak, etmek, kurmak.” (DLTÇ, 144)
t’aza- “Yapmak, kurmak, oluşturmak.” (DLTÇ, 212)
d’aza- “İnşaa etmek, yaratmak, oluşturmak,yapmak, toplamak, girişmek, düzenlemek, bir araya getirmek.” (DÇT, 112)
yaza- “Yapmak, inşa etmek.” (DÇT, 120)

yazaḷ **III/229** Alt. Leb. <yaza-ḷ
Takı, şık kıyafet.

-

cazal “1. Süsleme, dekarasyon. 2. İnşaat. 3. Donanım.” (ATS, 57)
d’azal “Kıyafet, elbise.” (TAS, 25)
t’azal “Süsleme, donatma.” (DLTÇ, 212)

yazaḷ- **III/229** Alt. Leb. <yaza-ḷ-
1. Hazırlanmak, yapılmak
2. Süslenmek.

-

cazal- “1. Yapılmış olmak. 2. Süslenmiş olmak, süslenmek.” (ATS, 57)
t’azal- “*edilgen* Hazırlanmak, süslenmek, donatılmak.” (DLTÇ, 213)

yazaḷdū **III/229** Alt. *bk.* yazaḷlığ.

-

cazaldu “Süslü.” (ATS, 57)

yazaḷlığ **III/229** Leb. <yazaḷ+lığ
Süslenmiş.

-

t’azallıg “Süslenmiş, donatılmış.” (DLTÇ, 212)

yazan- **III/228** Alt. Leb. Tel. Süslenmek.
Eki yān keldĭ onço torḳo-bıḷa yazandı. “İki büyük gelini de ipekle süslendiler.” (Alt.)

-

cazan- “İyi giyinmek, süslenmek.” (ATS, 57)
d’azan- “Zarif giyinmek.” (TAS, 25)
d’azan- “Süslenmek.” (DÇT, 112)

yazat- **III/229** Alt. <yaza-t-
Yaptırmak, hazırlatmak.
Ūḷçaḳ ḳāngа turġanda paḷat yazattı, aş tus yazattı. “Oğlan çocuğu Han olduğu zaman kendine saray yaptırdı, ekmek ve tuz hazırlattı.”

-

cazat- “İnşa ettirmek, süsletmek.” (ATS, 57)
d’azat- “Yaptırmak.” (DÇT, 112)

yazı **III/229** Alt. Tel. Düz, düzlük, ovalık.
Yazı yer “Ovalık.” (Alt.); *Aḳ yazı, çöl yazı, ēn yazı* “Geniş bozkır.” (Alt.); *yazı yaḷaŋ* “Geniş alan.” (Tel.); *yazı paḷıḳ* “Sazan balığı.”

yazī “Engin, geniş, düz arazi, ova.” (EDPT, 984)
yazı “1. Ova, düzlük, bozkır. 2. Yayılmış, (kalp için) açık.” (DTS, 267)
d’azı “Alan, düzlük.” (DLTÇ, 144)
t’azı “Bozkır.” (DLTÇ, 213)
çazı “Alan.” (DLTÇ, 219)

yazıḳ **III/231** Alt. Tel. Günah, suç.

yazuk “Suç, günah, hata, kusur.” (EDPT, 985)
yazuġ~yazuḳ “Suç, hata, günah.” (EDPT, 267, 268)
cazık “1. Suç. 2. Yanlış; günah.” (ATS, 57)

yazıḳ- **III/230** Tel. <yaz+ḳ-
İlkbahar olmak.

yazık- “İlkbaharı geçirmek.” (EDPT, 986)
yazıḳ- “(İlkbahar için) gelmek.” (DTS, 267)

-

yazıḳtū **III/232** Tel. Günahkâr.

yazukluġ "Günahkâr." (EDPT, 986)
yazuḳluġ~yazuḳluḳ "Günahkâr, hatalı." (DTS, 268)
cazıktu "Suçlu." (ATS, 57)

yazıḷ- I **III/233** Alt. Leb. Tel. <yas-ḷ-
Açılmak, çözülmek.
Arġamçı yazıḷdı! "İp çözüldü!"
yazıl- "Çözülmek, gevşetilmek." (EDPT, 987)
yazıl- "1. Çözülmek, serbest bırakılmak. 2. Açılmak. 3. Çiçek açmak." (DTS, 267)
cazıl- "1. (Saçlar için) dağılmak, çözülmek. 2. İyileşmek, sağlığı düzelmek." (ATS, 57)
ďazıl- "İyileşmek." (TAS, 25)
çazıl- "İyileşmek." (DK, 265)

yazıḷ- II **III/234** Alt. İyileşmek.
yazıl- "Çözülmek, gevşetilmek." (EDPT, 987)
yazıl- "1. Çözülmek, serbest bırakılmak. 2. Açılmak. 3. Çiçek açmak." (DTS, 267)
cazıl- "1. (Saçlar için) dağılmak, çözülmek. 2. İyileşmek, sağlığı düzelmek." (ATS, 57)
ďazıl- "İyileşmek." (TAS, 25)

yazın- **III/232** Alt. Tel. <yas-n-
Açılmak.
yazın- "Gevşelmek, gevşeltmek." (EDPT, 988)
yazın- "Gevşelmek, gevşeltmek." (DTS, 267)
yazın- "Tedavi olmak." (TAS, 25)

yazū **III/237** Leb. <yaza-ū
Ziynet, takı, süs.
-
-

yazūçı **III/238** Tel. <yaza-ū+çı
Usta, sanatçı.
-
cazuçı "Hizmetkâr." (ATS, 57)

ye **III/311** Alt. 1. Haydi, hadi ama, iyi ama vb.
2. Evet.
ye~ye(h) "Pekiştirme edatı." (DTS, 269)
ce "1. *ünl.* (Hayret bildiren ünlem) eh yeter. 2. *bağlaç* Fakat, ise. 3. *edat (kuvvetlendirme edatı)* Tamam." (ATS, 57)
ďē " *Evet* anlamında bir ünlem. Rıza ve onaylama bildirir. (TAS, 26)
ďe~ťe~çe "Ya, ama." (DK, 212, 260)
ťe "Ya; ama, fakat." (DLTÇ, 213)
ďe I "Pekala, tamam, şu hâlde, peki." (DÇT, 114)
ďe II "Ama, fakat." (DÇT, 114)

yē **III/312** Leb. *bk.* yeŋ.

ye- **III/312** Tub. Leb. Yemek, yemekten haz almak.
Aş ye! "Yemek ye!" (Tub.); *Yep saḷdı!* "Yedi!" (Tub.)
bk. yi-.

yebekeẏ **III/386** Leb. *bk.* yimekkeẏ.

yebĭr- **III/386** Leb. =yemĭr-
Yıkmak, bozmak, yok etmek.

yebiriğ **III/386** Leb. =yebirū
Yıkım, yok etme.
-
-

yebĭrĭl- **III/386** Leb. Yıkılmak, yok edilmek.
bk. yemirĭl-.

yedek **III/369** Alt. 1. Yedeğe alma, yedek.
Attı yedekke aḷdı. "Atı yedeğe aldı."
2. Kör, âmâ asası.
-
cedek "1. Dizgin. 2. Körü elinden tutup gezdiren çocuk. 3. Sebep, neden." (ATS, 57)
ďedek "Dizgin." (TAS, 25)
ďedek mal "Arabaya koşulmamış, ve arabanın yedeğinde giden at." (TAS, 25)

yedekte- **III/370** Alt. Tel. İpte götürmek, yedeğe almak.
-
ďedekte- "Elinden tutarak yanında götürmek." (TAS, 25)

yedekten- **III/370** Alt. Kendi arkasından iple çekerek götürmek.
Ekki at yektenĭp aḷıp pardı. "Arkasından iple götürdüğü iki atla gidiyordu."
-
-

yedile **III/374** Alt. <Rus. неделя (Yedi kelimesiyle ilişkilendirilmiş.)
Hafta (yedi gün).

-

nedle "Hafta." (DK, 234)
t'edile "Hafta." (HDT, 170)

yedin-[10] **III/372** Alt. Leb. 1. Elinden tutup götürmek, refakat etmek.
Yedĭnĭp keldĭ. "Elinden tutarak getirdi." (Alt.); *Yedĭnĭp alıp pardı.* "Elinden tutarak götürdü." (Alt.)
2. Uymak, yeterli olmak.
Sağış yedĭnbes "Aptal."
3. İstediğine ulaşmak.

-

cedin- I "1. İstenene ulaşmak, yeterli olmak. 2. (Yeni yürümeye başlayan çocuk için) yürümesine yardım etmek. 3. Yönetmek." (ATS, 57)
cedin- II "Bir şeyin yardımıyla gelmek." (ATS, 58)
d'edin- "Elinden tutarak yanında götürmek." (TAS, 26)
d'edin- "Yönetmek, götürmek." (DÇT, 214)

yedĭnĭş- **III/372** Alt. Tel. Leb. <yedin-ş-
Birbirinin elinden tutmak, götürmek, birlikte ele ele tutunmak.

-

cediniş- "Elinden veya dizgininden tutup birlikte gitmek." (ATS, 58)

yediş- **III/374** Alt. Tel. <yet-ş-
1. Birlikte ulaşmak.
2. Ulaşmak.
3. Uygun, yeterli olmak.

yėtiş- "Birlikte yetişmek, ulaşmak." (EDPT, 894)
yėtiş- "Birlikte yetişmek, ulaşmak." (DTS, 276)
cetiş- "Yetişmek; ilerleyen bir şeye ulaşmak." (ATS, 60)
d'ediş- "Yetişmek." (DK, 212)
d'ediş- "Yetişmek, ulaşmak, varmak." (DÇT, 214)

yegeç **III/321** Leb. Hafif.

-

-

yegerbe **III/321** Leb. *bk.* yīrme.

yegerbinci **III/321** Leb. <yegerbe+inci
bk. y*īrm*inçi.

yegicek **III/321** Kumd. Topuk (insanda).

-

ēçek "Topuk." (RKS, 145, 395)[11]

yek **III/316** Tel. Alt. 1. Kötü ruh, şeytan.
2. Menfur, itici, iğrenç. (Tel.)
Yek kördŭ. "Nefret ediyordu."; *Yek körŭnŭp yat.* "O iticidir." *Yek kiji* "Rüşvet alan"; *Yek körgüstĭ.* "İğrenç bir şekilde davranıyordu."

yēk "Şeytan, iblis." (EDPT, 910)
yėk "Şeytan, iblis." (DTS, 270)
cēk "1. Şeytan, cin. 2. Kurbanın doğu tarafına asılan, kırmızı ya da beyaz kurdelelerle ruhları tasvir edenip." (ATS, 58)
cek "1. İştahlı, obur. 2. Erlik'in sıfatı. 3. Kötü ruhların genel adı. 4. *cek aŋ* Ayı." (ATS, 58)
d'ēk "Dokuma şeridi." (TAS, 26)

yek- **III/317** Alt. Tel. (Araba vs.ye) at koşmak.
Men ekki attı yegĭp alıp! "İki atı koşmuşum, bağlamışım."

-

cek- "Korkutmak." (ATS, 58)[12]
d'ek- "Atı koşmak." (TAS, 26)

yēk I **III/316** Leb. =yaẏ
Ahlaksız, edepsiz, hafifmeşrep.

-

cēk "Nefret, öfke, kin." (ATS, 58)

yēk II **III/316** Leb. =yeŋil, yenik
Hafif.

yėnik "Hafif; kolay." (EDPT, 950)
yėnik "1. Hafif. 2. Kolay. 3. Küçük, az, önemsiz." (DTS, 273)
t'ēk~t'eŋil "Hafif." (HDT, 170,171)

---

[10] Bu maddede verilen anlamlar iki farklı köke dayanmaktadır. Birinci anlam aşağıdaki fiille ilgilidir:
yėt- I: (Elde kayışla) çekmek, yönetmek. (DTS, 275); (At) sürmek." (EDPT, 884).
İkinci ve üçüncü anlamlar ise şu fiille ilgilidir:
yėt- II: 1. Ulaşmak, yetişmek. 2. Yetmek, refah içinde olmak. (DTS, 275); Yakalamak, yetişmek; (sabit bir şeye) erişmek, yeterli olmak. (EDPT, 884)

[11] *Каблук* ve *пятка* maddeleri içinde.

[12] Baskakov bu kelimenin anlamını ORS'de запрягать 'koşum takmak, koşmak" şeklinde vermiştir.

yekken **III/318** Alt. Hasır yapımında kullanılan bir tür kamış, bu kamışlardan üretilen hasır.
-
cēken "Kamış." (ATS, 58)
d'ēken "Kamış." (TAS, 26)

yēkken **III/318** Alt. Obur, açgözlü.
-
d'ēk "Obur, açgözlü." (DÇT, 115)

yeksĭn- **III/319** Alt. Tel. <yek+si-n-
1. Bir şeyden nefret etmek, tiksinmek.
Ḳursağıma yeksĭnĭp ḳuru ḳondı. "Yemeğimden tiksinip aç kalmıştı."
2. Bir şeye bakarken korkmak, ürpermek.
-
ceskin- "İğrenmek, tiksinmek, nefret etmek." (ATS, 60)
d'eksin- "Tiksinmek, iğrenmek." (TAS, 26)

yeksĭnçēk **III/320** Alt. Tel. Korkak, ürkek.
-
d'eksinçek "Tiksinen, iğrenen." (TAS, 26)

yekte- I **III/318** Alt. Tel. Nefret etmek, tiksinmek.
-
cekte- "1. Zarar vermek. 2. Nefret etmek. 3. Iskartaya çıkarmak. 4. Çürütmek." (ATS, 58)

yekte-II **III/319** Alt. =yek
Koşmak, bağlamak.
-
d'ekte- "Kovmak, defetmek, nefret etmek." (DK, 212)

yektel- **III/319** Alt. <yekte-l-
Bağlanmış olmak, koşulmak.
-
-

yekteş- **III/319** Alt. Birbirinden nefret etmek, birbirine karşı kin beslemek.
-
cekteş- "1. Birbirinin yetersizliklerini bulmak. 2. Birlikte kullanılmaz hâle gelmek." (ATS, 58)

yektet- **III/319** Alt. Nefret ettirmek, kin duydurmak.
-
cektet- "Iskartaya çıkartmak." (ATS, 58)

yel **III/345** Alt. Tel. Leb. 1. Rüzgâr.
2. Hava.
3.Veba, salgın.
Yel tüştŭ. "Salgın ortaya çıktı." (Alt. Tel.); *yel ḳurtŭ* "Uyuz (hastalık)."
yė:l "Yel, rüzgâr; *mec.* şeytani özelliklere sahip." (EDPT, 916)
yėl~yė:l I "1. Yel, rüzgâr. 2. Yel, gaz." (DTS, 270)
yėl II "Kötü ruh, şeytani özellikli." (DTS, 270)
cel-salkın "1. Rüzgâr. 2. *mit.* İyi insanların ruhlarının yöneldiği varlık." (ATS, 58)
cel "1. Hava. 2. Yel, hafif rüzgâr." (TAS, 26)
d'el "Hava; yel, rüzgâr." (DLTÇ, 145)

yel-[13] **III/346** Alt. Koşmak, tırıs gitmek.
Ūlçaḳ yeren adın minĭb aḷdı arı yeldĭ meẏ yeldĭ "Oğlan çocuğu al renkli ata bindi ve oraya buraya koştu." (P.d.V.I, 12,53); *Yeren attı ēzĭ yoḳ yelĭp aẏḷına yanıp kelḥenĭn körŭp saḷdı.* "Sahipsiz al renkli atın koşarak köyüne dönüp geldiğini gördü." (P.d.V.I, 13,83)
yel- (?yėl-) "(At için) tırıs gitmek, rahvan yürümek." (EDPT, 918)
yėl- "Çok hızlı gitmek, dörtnala gitmek." (DTS, 270)
cel- "Dörtnala koşmak, tırısta koşmak." (ATS, 58)
d'el "Tırıs yürüyüşü (at)." (TAS, 26)
çel- "Yelmek, koşmak." (DK, 267)
yel- "Yelmek, koşmak, tırıs gitmek." (DLTÇ, 213)
d'el-~t'el- "Gitmek, tırıs gitmek." (DÇT, 115, 160)

yelbeḥen **III/357** Alt. Tel. Bir, üç, yedi, on iki kafalı, sarı veya siyah renkli insan şeklinde tasavvur edilen, insan yiyen bir masal canavarı.
Aẏdı (kündü) Yelbeḥen yeḥen. "Yelbegen Ay (veya güneş) yedi, Ay ya da güneş tutulması başladı."
-

[13] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

celbegen "Masallarda geçen çok başlı canavar." (ATS, 58)
ďelbegen "1. Ejderha. 2. Cadı." (TAS, 26)
ďelben~ťelbēn~ťelben~çelben~çelben ek~çilben "Mitolojik bir canavar adı." (DK, 212)
telbēn~ťelbēn~ďelben~telben~çelben "İnsan yiyen bir canavar." (DK, 253, 260, 267)

yelbĭ- **III/357** Alt. Tel. Leb. Rüzgâr esmek, esmek.
yėlpi- "Esmek, savurmak." (EDPT, 920)
yėlpi-~yėlwi- "Yelpazelemek." (DTS, 271, 272)
celbi- "Esmek; el sallamak." (ATS, 58)
ďelbi- "Sallamak." (TAS, 26)

yelbĭl- **III/358** Alt. Tel. Leb. <yelbĭ-l- Rüzgârla havaya uçmak.
-
-

yeldĭr- **III/355** Alt. Tel. <yel-dir- Yeldirmek, koşturmak, tırıs gitmeye zorlamak.
yeltür- "Acele ettirmek." (EDPT, 923)
yėltir- "(Rüzgâr için) esmek." (DTS, 923)
yėldir-~yėltir- "Koşturmak, acele ettirmek." (DTS, 270, 271)
-

yeldū **III/356** Alt. <yel+lū Rüzgârlı.
Yeldū kün "Rüzgârlı gün"
yė:llig tilgen "Şiddetli rüzgâr." (DTS, 271)
yėllig "Rüzgâr, … rüzgârlı." (EUES, 886)
-

yele **III/347** Alt. Tel. 1. Tayların kısrakları emmemesi için yatay olarak bağlanan ip.
2. İlmek, kuş avlamak için tuzak.
3. Beyaz at kılından yapılan, kurban merasimlerinde kullanılan ip.
-
cele "1. Bağ. 2. Örümcek ağı." (ATS, 58)

yelek **III/348** Alt. Tel. <yel-ek Tırıs, koşar adım.
Paḳḳanıŋ pazıġı körŭp turŭp, yeleḥĭn ne suradıŋ? "Kurbağanın nasıl gittiğini biliyorsun da neden onun tırısını soruyorsun?" (Alt. P.d.V.I, 1,7)
-
ďelek "Tırıs." (DK, 212)
yele "Hızlı, koşar adım, tırıs." (DLTÇ, 214)

yelekkir **III/348** Tel. Tırısa alıştırılmış at.
Yelekkir at (deyim).
-
-

yelele- **III/349** Alt. Tel. <yele+le- Tayları iple bağlamak.
Ḳuḷundardı yelelep ḳoy! "Tayları iple bağla!"
-
-

yelgin **III/353** Alt. *bk.* ďelkin.

yelim **III/350** Alt. Tel. Leb. Yapıştırıcı, cila (vernik).
Palıḳ yelimĭ "Balık yapıştırıcısı."
yelim~(?yėlim) "Tutkal, yapıştırıcı." (EDPT, 929)
yėlim "Tutkal, yapıştırıcı." (DTS, 270)
celim "Tutkal." (ATS, 59; TAS, 26)
ďelim~çelim "Yapıştırıcı, tutkal." (DK, 212, 267)
ďelim "Yapıştırıcı, tutkal." (DLTÇ, 145)

yelimde- **III/351** Alt. <yelim+le- Yapıştırmak, tutkallamak.
Yeme yelimdedĭ. "O yapıştırdı."; *Yemeẏ yelimdedĭ.* "Tutkalladı, yapıştırdı."
yelimle- "Yapıştırmak." (EDPT, 929)
yėlimle- "Yapıştırmak." (DTS, 270)
celimde- "Tutkallamak." (ATS, 59)
ďelimde- "Yapıştırmak." (TAS, 26)
ďelimde-~çelimde- "Yapıştırmak, tutkallamak." (DK, 212, 267)

yelimdel- **III/351** Alt. Tel. <yelimde-l- Yapışmış olmak, cilalanmak, yapıştırılmak.
-
celimdel- "Tutkallanmış olmak, tutkallamak." (ATS, 59)

yelimdet- **III/351** Alt. <yelim+le-t- Yapıştırtmak, cilalatmak
-
celimdet- "Tutkallatmak." (ATS, 59)

yelimne- **III/351** Leb. *bk.* yelimde-.

yelimnel- **III/351** Leb. *bk.* yelimdel-.

yelimnet- **III/351** Leb. *bk.* yelimdet-.

yelimzek **III/351** Alt. Tel.
Leb. <yelim+zek
Yapışkan.
-
-

yem **III/387** Alt. Kumd.[14] 1. Yemek, besin.
2. Yem, olta yemi.
3. Vahşi hayvanlar ve yırtıcı kuşların ganimeti, avı. (Alt.)
4. Zehir. (Kumd.)
yė:m (d̲-) "Tek bir yemek; gıda, yiyecek." (EDPT, 934)
yėm "Yiyecek, gıda." (DTS, 272)
cem "1. Av, ganimet. 2. Yem, yemleme." (ATS, 59)
d'em "Av, şikâr." (TAS, 26)
d'em "Yem, av." (DÇT, 115)

yemiçeŋ **III/392** Tel. W. Kemersiz.
-
d'emiçin "Kemersiz." (TAS, 26)

yemir- **III/391** Alt. Tel. Yıkmak, dağıtmak.
Ḳaḷaptıŋ örgözŭn yemirdĭ! "Kalap'ın sarayını yıktı." (Tel. P.d.V.1,77,594)
yėmir- "Kırmak, param parça etmek, yok etmek." (EDPT, 937)
yėmir-~yėmür- "Kırmak, parçalamak, yıkmak, bozmak." (DTS, 272)
cemir- "Kırmak, yıkmak, dökmek." (ATS, 59)
d'emir- "1. Kemirmek. 2. Tahrip etmek. 3. Yıkmak, çökertmek." (TAS, 26)

yemirĭl- **III/392** Alt. <yemir-l-
Yıkılmak, dağılmak, yok edilmek.
yėmril- "Yıkılmak, yok edilmek." (EDPT, 937)
yėmiril- "Kırılmak, parçalanmak, yıkılmak, bozulmak." (DTS, 272)
cemiril- "Kırılmak, yıkılmak." (ATS, 59)
d'ebiril- "Ufalanmak, kırılmak." (DÇT, 214)
d'emiril- "Yıkılmak." (DÇT, 115)

yemirt **III/392** Alt. Düşüş, düşme, dik yamaç, bayır.
-
-

yemiş **III/392** Alt.[15] 1. Yemek, yem.
2. Yenilebilir.
yemiş (?d̲-) "Meyve." (EDPT, 938)
yėmiş "1. Meyve, yemiş. 2. Meyveli." (DTS, 272)
d'imiş "Yemek, yiyecek, besin." (TAS, 30)

yemiştū **III/393** Alt. Tel. <yemiş+lū
Yemek ve yem stoğu yapmış.
-
-

yemĭt **III/392** Tel. W. Meyve, yemek, besin, gıda.
-
cemit "1. Bereket, verim, bolluk. 2. Buğday, buğdaygiller." (ATS, 59)

yēn **III/328** Alt. =yeyen
1. Torun.
2. Yeğen, kız kardeşin çocuğu.
yegen~(?yėgen) "Bir kişinin küçük kız kardeşinin ya da kendi kızının oğlu." (EDPT, 912)
yėgen~yėgin "Yeğen." (DTS, 269)
cēn "1. Yeğen. 2. Kız kardeş çocukları." (ATS, 58)
d'ēn "Yeğen." (TAS, 26)
t'ēne~t'ene~çēn "Yeğen." (DK, 260, 267)
d'ēne~çēn "Yeğen." (DLTÇ, 145, 221)
d'ēn "Torun." (DÇT, 115)
d'ēni "Yeğen." (DÇT, 115)

yeŋ **III/322** Alt. Yen, giysi kolu.
Yeŋi uzun çamça "Uzun yeni olan gömlek"
yėŋ "Yen, elbise kolu." (EDPT, 940)
yėŋ "Yen, kol." (DTS, 273)
ceŋ "Yen." (ATS, 59)
d'eŋ "Yen; giysi kolu." (TAS, 27)
neŋ~niŋ~ńeŋ~ńiŋ "Yen, kol." (DK, 234)
ńeŋ "Yen, kol." (DLTÇ, 179)
d'eŋ "Yen, giysi kolu." (DÇT, 115)

[14] Madde başında *Kumd.* ibaresi yoktur. Madde içinde vardır.

[15] Madde başında *Alt.* ibaresi yoktur. Ancak madde içinde 1. ve 3. maddelerin yanına *Alt.* yazıldığı görülmüştür.

yeŋ- **III/322** Alt. Tel. Yenmek, galip gelmek.
yeŋ- "Yenmek, zafer kazanmak." (EDPT, 942)
yėŋ- "Yenmek, mağlup etmek." (DTS, 273)
ceŋ- "Yenmek." (ATS, 59)
ďeŋ- "Yenmek, galip gelmek." (TAS, 27)
ďen- "Yenmek, mağlup etmek." (DK, 212)
ńeŋ- "Yenmek, galip gelmek." (DLTÇ, 179)

yeŋde- **III/325** Alt. Yenmek, galip gelmek.
bk. yeŋ-.
-
ceŋde- "Yenmek." (ATS, 59)
ďeŋde- "Yenmek, mağlup etmek." (DÇT, 115)

yeŋdĭr- **III/325** Alt. Tel. <yeŋ-dir-
1. Yendirmek, zafer kazandırmak,
2. Kendini yenmeye izin vermek, bilerek yenilmek.
-
ceŋdir- "Yenmesine izin vermek." (ATS, 59)
ďeŋdir- "Yenilmek, yenilgiye uğramak." (TAS, 27)

yeŋdĭrbes **III/325** Alt. <yeŋdĭr-bes
Yenilmez.
-
ceŋdirbes "Yenilmez." (ATS, 59)
ďeŋdirbes "Yenilmez, mağlup edilmez." (TAS, 27)

yeŋe **III/323** Alt. Tel. Büyük erkek kardeşin eşi, amcanın eşi, yenge.
yengē~yeŋē "Babanın küçük kardeşinin veya ağabeyin hanımı; küçük yenge, büyük elti." (EDPT, 950, 944)
yėnge "Büyük erkek kardeşin veya amcanın hanımı." (DTS, 273)
ceŋe "1. Yenge. 2. (Yaşça büyük kadınlara saygılı hitap şekli.)" (ATS, 59)
ďeŋe "Yenge." (TAS, 27)
ďeni "Yenge." (DK, 212)
eŋeçi "Yenge, kardeşin eşi." (DLTÇ, 230)

yeŋes **III/323** Alt. Tel. Yosun.
-
ceŋtes "Yosun." (ATS, 59)

yeŋeste- **III/323** Alt. <yeŋes+le-
Yosunla kaplanmak.
-
ceŋeste- "Yosunla kaplanmak." (ATS, 59)

yeŋestū **III/323** Alt. <yeŋes+lū
Yosunla kaplı.
-
ceŋestü "Yosunla kaplı." (ARS, 45)

yeŋil **III/323** Alt. Hafif.
Yeŋil yük "Hafif yük"
yėŋil "Hafif; kolay" (EDPT, 950)
yėŋil "Hafif; kolay" (DTS, 273)
ceŋil "1. Hafif, rahat. 2. Avantaj, avatajlı. 3. Ucuz." (ATS, 59)
ďeŋil "Hafif." (TAS, 27)

yeŋilde- **III/324** Alt. Tel. <yeŋil+le-
Hafifletmek.
-
ceŋilde- "Hafifletmek; avantaj vermek." (ATS, 59)

yeŋilden- **III/324** Alt. Tel. <yeŋilde-n-
Hafiflemek, hafif olmak.
-
ďeŋilden- "Hafiflemek." (TAS, 27)

yeŋĭldĭk **III/324** Alt. Tel. <yeŋĭl+lĭk
Hafiflik.
-
-

yeŋis **III/324** Alt. *bk.* yeŋes.

yeŋĭş **III/324** Tel. Alt. <yeŋ-ş
Rekabet, kavga, yarış.
-
-

yeŋĭş- **III/324** Alt. Tel. <yeŋ-ş-
Yenişmek, yarışmak, tartışmak.
-
ceŋiş- "Bir konuda yarışmak, tartışmak." (ATS, 59)
ďeniş- "Tartışmak." (TAS, 27)

yep **III/384** Töl. Sınır, kenar, hudut, etrafını çevirme, kenar süsü, süsleme.
-
-

yepse- **III/385** Alt. Tel. Leb. Hazırlamak,

silahla donatmak.

-

cepse- "1. Donatmak. 2. Silahlandırmak. 3. Süslemek." (ATS, 59)
ďepse- "Donatmak, teçhiz etmek." (TAS, 27)
ťepse- "Kurmak, inşa etmek." (DLTÇ, 214)

yepsek **III/385** Kumd. At koşum takımı.

-

ťepsek "İlmikli kapan, tuzak." (DLTÇ, 214)
çepsek "Silah, araç, eşya, donanım." (KRS, 119)

yepsel **III/385** Alt. Tel. Leb. <yepse-l
Eşya, enstrüman, silah.

-

cepsel- "1. Envanter; üretim araçları. 2. Donanım; silah." (ATS, 59)
ďepsel "Alet, silah." (TAS, 27)
ďepsel "Zırh." (DÇT, 115)
çepsel "Dokuma tezgâhı." (KRS, 119)

yepseldū **III/385** Alt. Tel. *bk.* yepsellĭğ.

yepsellĭğ **III/385** Leb. Silahlı, teçhizatlı.

-

çepseldü "Silahlı, teçhizatlı." (DK, 267)

yepsen- **III/385** Alt. Tel. Leb. Silahla donatılmak.

-

cepsen- "1. Toplanmak. 2. Silahlanmak." (ATS, 59)
ďepsen-~çepsen- "Toplanmak, hazırlanmak; donatılmak, teçhizatlanmak." (DK, 212, 267)
ťepsen- "Donanmak." (DLTÇ, 214)

yepsendĭr- **III/385** Alt. Tel. Leb. <yepsen-dĭr-
Silahla donatmak.

-

ťepsendir- "Donatmak, teçhizatlandırmak, hazırlamak." (DLTÇ, 214)

yer **III/334** Alt. Tel. Leb. 1. Yer, yoprak, yeryüzü.
Pis ḳamdağanda yetton tūbĭs tep yerĭ sūbĭs tep parçanıŋ adazı Paẏ Ülgen tep paza Erliktĭ ḳıçıradıḳ tediler. "Biz büyü yaptığımızda, 70 dağımız diyerek, Yersu'muz (toprak ve suyumuz) diyerek herkesin babası Bay Ülgen'i ve onun yanı sıra Erlik'i de çağırdık, dediler." (Tel.; P.d.V.I, 150, 18); *Poyıbıstıŋ yaŋıbĭs pĭle ejik saḳçā yer sūdŭŋ ezine, Ülḥenḥe çaçmağınçı içpeẏtteniḳ.* "İnancımıza göre, biz toprak ve suyun sahibi Ülgen'in şerefine kapıya içki dökmeden onu içmeyiz." (Tel.; P.d.V.I, 156,12); *Yer pütkelekte onço su poḷdı.* "Toprak var olmadan önce her taraf su idi." (Tel.; P.d.V.I, 159); *Yer aḷdı* "Yer altı." (Alt.); *Orus yeri* "Rusya."; *Ḳıtaẏ yeri* "Çin." (Alt.); *Pu yerdiŋ üstŭndö* "Bu toprakta." (Alt.); *Aḳ yer* "Bozkır, ormansız yer." (Alt.); *ala yer* "Karışık toprak." (Alt.); *sas yer* "Bataklık, sulak yer." (Alt.); *tüs yer* "Düz yer." (Alt.); *yış yer* "Ormanla kaplı dağ." (Alt.); *yer kösküzĭ* "Küçük bir yer hayvanı, kır faresi." (Alt.); *yer ḳızıḷġat* "kırmızı böğürtlen, Lat. *rubus saxatilis*." (Alt.)
2. Yer.
Er yeri "Çadırda erkeklerin olduğu bölüm."; *ḳaçḳın yer* "Sığınak." (Tel.);
3. Olumsuz cümlelerde bu kelime çoğu zaman olumsuzluğu daha da kuvvetlendirmek için kullanılır.
Yer kelbedĭ. "O hiç gelmedi." (Alt.); *Orus tilĭn yer pilbespĭs!* "Biz Rusçayı hiç bilmiyoruz!" (Tel.); *Yerdē perbes!* "O bunu hiçbir şekilde vermez." (Tel.)

yer "Yer, yeryüzü, kara, toprak, mekân." (EDPT, 954)
ẏer "1. Yer, toprak, kara. 2. Yer, mevki. 3. Ülke. 4. Yüzey." (DTS, 273)
cer "1. Toprak, yer, zemin, yeryüzü. 2. Yer, bölge. 3. Ülke, yurt. 4. Boş yere." (ATS, 59)
ďer "1. Toprak, yer. 2. Yeryüzü, dünya." (TAS, 27)
ďer~çer~çir~ťer "Yer, kara, toprak, mevki, arazi, bölge, ülke, vatan." (DK, 212, 260)
ďer~çer "Yer, toprak, yeryüzü." (DLTÇ, 145, 221)
ďer "Yer, toprak, yöre, memleket." (DÇT, 115)

yērbe **III/345** Leb. *bk.* yīrme.

yeren I **III/338** Alt. Yaban keçisi.

-

ceren "Gazal, ceylan." (ATS, 59)

cēren "Antilop." (ATS, 59)
tēreŋ "Sayga, boynuzlugiller familyasından Orta Asya'da yaygın görülen ve antiloplar arasında garip görünüşlü burnuyla dikkat çeken bir memeli türü." (DLTÇ, 203)

yeren II **III/338** Alt. =yergen
Tilki rengi, kızıl.
Kızıl yeleli ve kuyruklu at kızıl at.
yegren (?yėgren) "(At için) kestane rengi." (EDPT, 914)
yegren "Doru, kahverengi, kızıl sarı." (DTS, 269)
cēren "(Hayvan rengi) al donlu." (ATS, 58)
d'ērin "Al donlu (at)." (TAS, 26)
çeren "Kızıl sarı." (DK, 212)
t'egren~t'eren "Kızıl sarı." (DLTÇ, 213)
çegrin "Kestane rengi (at rengi)." (DLTÇ, 221)
d'ēren "Kızıl." (DÇT, 115)

yerḥe **III/341** Alt. < yer
Sıra.
-
-

yerḥeçe- **III/342** Alt. *bk.* yerḥeleş-.
-
-

yerḥeçeş- **III/342** Alt. Tel. <yerḥeçe-ş-
Sırada bulunmak.
D'etti yaẏzaŋ yerḥeçejĭp üẏge kirĭb otturdŭ. "Birbirinin arkasınca yedi zaysan eve girip oturdular." (P.d.V.I, 43, 455)
-
-

yerḥele- **III/341** Alt. <yerge+le-
1. Sıra oluşturmak, birinin yanında durmak veya birinin yanında gitmek.
2. Eşlik etmek.
-
cergele- "Sıra oluşturmak." (ATS, 59)

yerḥeleẏ **III/342** Alt. Sıralı, arka arkaya dizilmiş.
-
cergeley "Sıralı, saf saf." (ATS, 60)

yeri- **III/339** Alt. Tel. Leb. =yer-
1. Kaçınmak, uzak durmak, (hayvanlar ve kuşlar için) kendine yaklaştırmamak.
Ḳoẏ palazınaŋ yerip yat. "Koyun kuzuyu kendine yaklaştırmıyor. (emmesi için)."
2. Nefret etmek, tiksinmek.
yė:r- "Tiksinmek, iğrenmek, hiç hoşlanmamak." (EDPT, 955)
yėr- "1. Küçümsemek, hor görmek, burun kıvırmak, tiksinti duymak. 2. Azarlamak, hakaret etmek, yermek." (DTS, 274)
ceri- "Yavrusundan uzak durmak, kabul etmemek." (ARS, 46)

yerik **III/339** Tel. Alt. Aşerme, her zaman yediği yemek konusunda aşırı yemekten nefret etme veya farklı bir yemek isteme (hamile kadınlarda).
-
-

yerikse- **III/340** Alt. <yerik+se-
Aşermek, her zaman yediği yemek konusunda aşırı yemekten nefret etme veya farklı bir yemek isteme (hamile kadınlarda).
-
-

yeriktŭ̄ **III/340** Alt. <yerik+lŭ̄
Aşeren, her zaman yediği yemeği yemek istemeyen veya farklı bir yemek isteği olan (hamile kadınlarda).
-
-

yeriş- **III/340** Alt. Tel. Leb. <yeri-ş-
Birbirinden nefret etmek.
-
-

yerit- **III/340** Alt. Leb. Tel. <yeri-t-
Nefret ettirmek, iğrendirmek, tiksindirmek.
-
-

yerle **III/342** Alt. <yer+le
Bilerek, kasten; tecrübe için, sadece böyle, amaçsızca.
-
-

yerle- **III/342** Alt. Tel. <yer+le-
1. Bir yerde yaşamak, bulunmak.
2. Seyahat etmek, ülkeyi gezmek. (Alt.)

yėrle- "Bir yurt boyunca seyahat etmek veya bir yurda yerleşmek." (EDPT, 968)
yerle- "Yerleşmek." (DTS, 275

-

yerlū **III/344** Alt. <yer+lū
Yeri, toprağı olan.
Sūlū kiji sūna, yerlū kiji yerĭne. "Sudan olan suya, topraktan olan toprağa döner." (P.d.V.I, 158,33)
yėrlig "Yeri olan; yerli, yöre özgü." (EDPT, 967)
yėrlig "Yüzeyi olan." (DTS, 275)
cerlü "1. Topraklı, toprak sahibi. 2. Yerli." (ATS, 60)

yes **III/376** Alt. Tel. Leb. Bakır.
Yes aḳça "Bakır para"
yez "Bir çeşit bakır alaşımı, belki pirinç. (14. yy.'dan önce kaydedilmediğinden Moğolca olduğu düşünülmektedir." (EDPT, 982)
yez "Pirinç (metal)." (DTS, 277)
ces "Bakır." (ATS, 60)
d'es "Bakır." (TAS, 27)
d'es "Bakır." (DÇT, 115)

yeskin- **III/377** Alt. Leb. =yeksin-
bk. yeksĭn-

-

ceskin- "İğrenmek, tiksinmek, nefret etmek." (ATS, 60)
d'eksin- "Tiksinmek, iğrenmek." (TAS, 26)

yeskinçek **III/377** Alt. Leb. =yeksinçek
İğrenen, tiksinen.

-

ceksinçek "1. İğrenç. 2. Yılan." (ATS, 60)
d'eksinçek "Tiksinen, iğrenen." (TAS, 26)

yeskinū **III/377** Alt. =yeksinū
Nefret, tiksinti.

-

-

yeste- **III/378** Alt. Tel. Leb. <yes+le-
Bakırla kaplamak.

-

-

yēt **III/360** Tub. *bk.* yīt.

yet- **III/358** Alt. Tel. Leb. Tub. 1. Hedeflenen yere varmak, ulaşmak.
Tekenĭŋ mūzŭ teŋerē yetkenĭn kem körḥön? Tōnŭŋ ḳuŷruġŭ yerge yetkenĭn kem körgön? "Tekenin boynuzlarının gökyüzüne kadar uzadığını kim gördü? Devenin kuyruğunun yere kadar uzadığını kim gördü?" (Alt.); *Özŭp er teŋĭne yetkĭnçe!* "Ben erlik çağına yetene kadar!" (Tel. P.d.V.I, 113,4); *Teŋerē yetken sarı ḳaya par!* "Orada gökyüzüne kadar uzanan sarı kaya var!" (Alt.); *Üÿge yedĭp keldĭm!* "Ben eve vardım!" (Alt.); *Üçŭnçŭ künde Altın Kölḥö yettĭk!* "Üçüncü günde Altın Göl'e vardık!" (Tel.); *Ara ḳonıp üyŭŋö yettĭm!* "Ben ikinci gün senin evine vardım!" (Alt.)
2. Yeterli olmak.
Aş onçozına yeder! "Yemek herkese yeter!" (Alt.); *Pu pıçaḳ sanāma yedĭp yat!* "Bu bıçak benim hoşuma gidiyor!" (Tel.); *Közŭ yetpes poldı!* "Göremiyordu!" (Alt.)
3. İşe yarar olmak, geri kalmamak. (Alt., Tel.)
Oḷ mā yetpeÿt! "O benle yarışamaz!" (Alt.)
4. Almak, payına düşmek.
Ölŭp parzaḳ pelendeḥenĭbĭs kemge yeder? "Biz öldükten sonra elde ettiklerimiz kimin olacak?" (Tel.); *Ulu kijiniŋ alḳıı yetsĭn!* "Büyüklerin hayır duası sana gelsin!"
yėt- "Yakalamak, yetişmek; yeterli olmak." (EDPT, 884)
yėt- "1. Ulaşmak, varmak, yetişmek. 2. Yetmek, yeterli olmak, bolluk içinde olmak." (DTS, 275)
cet- "1. Bir şeyi elde etmek. 2. Olgunlaşmak, büyümek. 3. Zamanında gelmek, yetişmek, varmak. 4. Yeterli olmak." (ATS, 60)
d'et- "Aklı yetmek, akıl erdirmek, kavramak." (TAS, 27)
d'et-~çet-~t'et-~çit- "Yetmek, erişmek, ulaşmak, varmak." (DK, 212, 260, 268)
d'et-~t'et- "Yetmek, ulaşmak, varmak." (DLTÇ, 145, 214)
yet-~t'et- "Varmak, ulaşmak, yetişmek; yetmek." (DÇT, 115, 160)

yetker **III/364** Alt. Leb. Tel. Kötülük, ikiyüzlülük, şeytana uyma; şeytan.
-
cetker "1. Bela, felaket. 2. Tehlike. 3. Ölüm. 4. *mit.* şeytan, cin. 5. Ayartma." (ATS, 60)
ďetker "Bela, dert, felaket." (TAS, 28)
ďetker "Canavar." (DÇT, 115)

yetkerliğ **III/364** Leb. <yetker+liğ
Kötü, sahte, entrikacı, şeytana uyan.
-
cetkerlü "Tehlikeli." (ATS, 60)

yetkerlū **III/364** Alt. *bk.* yetkerlīğ.

yetkĭl **III/365** Alt. Tel. <yet-kĭl
Yeterli.
-
cetkil "1. Yeterli. 2. Kârlılık, verimlilik." (ATS, 60)
ďetkil "Yeterli, yeteri kadar, yetecek kadar." (TAS, 28)
ďetkelig "Henüz yeterli olmayan." (DK, 212)

yetteḥen **III/365** Alt. Tel. Leb. =yetigen
Yedi yıldız, Ülker.
At yetteḥen "Büyük Ayı yıldızı"; *it yetteḥen* "Küçük Ayı yıldızı."
Yètīgēn "Yedisi birlikte; Büyük Ayı takımyıldızı." (EDPT, 889)
Yètigen~Yètiken "Büyük Ayı takımyıldızı." (DTS, 275, 276)
-

yetten **III/366** Alt. <yeti+on
Yetmiş (70).
yètmiş "Yetmiş." (EDPT, 891)
yètmiş "Yetmiş." (DTS, 876)
ceten "Yetmiş." (ATS, 60)
ďeton "Yetmiş sayısı." (TAS, 28)
çeten~çetten "Yetmiş." (DK, 268)
ďeten~ťeten "Yetmiş." (DLTÇ, 145, 214)
ďeten "Yetmiş." (DÇT, 115)

yettenĭnçi **III/366** Alt. <yetten+nçi
Yetmişinci.
yetmişinç "Yetmişinci." (EUES, 895)
ceteninçi "Yetmişinci." (ATS, 60)

yetti **III/366** Alt. Leb. Tub. Tel. Yedi (7).
yètti~yèddī "Yedi (7)." (EDPT, 886)
yèti~yètti "Yedi (7)." (DTS, 275, 276)
ceti "Yedi." (ATS, 60)
ďeti "Yedi sayısı." (TAS, 27)
ďeti~çeti "Yedi (7)." (DK, 212)
ďeti~ťeti "Yedi." (DLTÇ, 145, 214)
ďetti "Yedi." (DÇT, 115)

yettĭgen **III/366** Alt. *bk.* yetteḥen.

yettile **III/367** Alt. Sadece yedi.
Yettilebīs! "Bizim sadece yedimiz."
-
ťetile "Yedinin hepsi." (DLTÇ, 214)

yettincĭ **III/366** Leb. *bk.* yettinçĭ.

yettinçĭ **III/366** Alt. Yedinci.
yètinç~yèddinç "Yedinci." (EDPT, 892)
yètinç "Yedinci." (DTS, 276)
cetinçi "Yedinci." (ATS, 60)

yettir- **III/366** Alt. Leb. Hedeflenen yere kadar götürmek, götürmek, yapmak, bir şeylerin olması için bir şeyler yapmak.
Yakşı yettirdĭ. "Şeref buyurdu. İyi olduğunu kanıtladı" (Alt.); *Tabış yettirdĭ.* "O haberdar etti." (Alt.); *Üren yettirdĭ.* "Soy nesil yetiştirdi." (Alt.); *Yedĭm yettirdĭ.* "O kurban kesti." (Alt.); *Ölŭmḥe bistĭ yettirdĭ.* "Bu bizi ölüme sürükledi." (Alt.); *Sā alḳış yettirĭp turŭm.* "Ben sana hayır dua ediyorum!" (Alt.)
2. Bir şeylerin yeterli olması için bir şeyler yapmak.
3. İzin vermek, müsaade etmek.
yètür- "Ulaştırmak, varmasını sağlamak; yeterli hâle getirmek; olgunlaştırmak, eriştirmek." (EDPT, 893)
yètür- "1. Sonuna kadar götürmek, tamamlamak. 2. Olgunlaştırmak, eriştirmek." (DTS, 276)
cetir- "1. Ulaştırmak, götürmek. 2. Elde ettirmek. 3. Yetiştirmek." (ATS, 60)
ďetir- "Yetirmek, ulaştırmak, götürmek." (DLTÇ, 145)
ďetir- "Vermek/ ortaya çıkarmak, göstermek." (DÇT, 115)

yettĭrs- **III/367** Alt. Leb. <yettir-s-
1. Bir şeyi bir yerlere getirtmek.
2. Bir şeyi yeterli hâle getirtmek.
3. Emri yerine getirtmek.
-
-

yettre **III/367** Alt. <yettir-e
-e kadar, yeterince

Ḳaja yettre parıp yazıŋ? "Nereye kadar gidiyorsun?"; *Üygö yettre keldim!* "Ben eve kadar geldim!"; *Aş yettre pışpağan.* "Bu yemek yeterince pişmemiş!"; *Pō yettre* "Şimdiye kadar"; *Yaḳşı yettre pilbey yat!* "O tam bilmiyor!"

-

cetire "1. Sıralı, düzenli, yeterli. 2. *edat* kadar." (ATS, 60)
d'etire "*edat* Kadar, değin, dek." (TAS, 28)
çetire "1. Yeterince, oldukça. 2. *edat* kadar." (DK, 268)
çetre "*edat* kadar." (DK, 268)
t'etire "*edat* kadar." (DLTÇ, 214)
d'etire "*edat* kadar, dek." (DÇT, 115)

yettū̱ III/367 Alt. Yedi, yedisi birden.
yètegü~yètigü "Bütün yedisi, yedisi." (EUES, 892, 894)
cetü "Yedişer." (ATS, 60)

yēze III/378 Alt. Toprakta veya suda biten yosun.
-
cēze~ceze "Ağaç yosunu." (ATS, 58, 60)

yıbar III/499 Alt. Sakin rüzgâr.
-
cıbar~şıbır "1. Gürültü; fısıltı. 2. Hışırtı." (ATS, 61,162)
şıbış "Fısıldama, fısıltı." (TAS, 104)

yıbıran III/499 Leb. Tarla sincabı, geleni (Lat. *spermaphylus*).
-
d'ıbran "Tarla faresi." (TAS, 28)

yıda III/495 Alt. Tel. Leb. Mızrak, kargı, cirit.
-
cıda "Mızrak." (ATS, 60)
d'ıda "Mızrak, cirit." (DLTÇ, 145)
d'ada~d'ıda "Mızrak, kargı." (DÇT, 112, 118)

yıdaḷū III/495 Alt. Mızraklı.
-
çıdalığ sös[16] "Sivri söz." (RKS, 151)

yıdı- III/495 Alt. Tel. Leb. <yıt+ı-
1. Kokmak, kokusu olmak.
2. Kötü kokmak, çürümek.
Atḳan aŋnıŋ edĭ yerde yıdıp-yat. "Vurulmuş vahşi kuşun eti yerde çürüyor." (Tel.); *yıdıbas* "Bozulmaz, çürümez." (Tel.)
yıdī- "Kötü kokmak, iğrenç kokmak." (EDPT, 886)
yıdı-~yıḏı-~yıtı- "Kokmak, koku yaymak, kötü kokmak." (DTS, 281, 282, 286)
d'ıdı- "Çürümek." (TAS, 28)
t'ıt- "Çürümek, kokuşmak." (DLTÇ, 215)

yıdıḳ III/495 Leb. Alt. Çürümüş, kötü kokulu.
yıḏıġ "(Her zaman olmasa da genellikle) Kötü kokulu." (EDPT, 887)
yıdıġ~yıḏıġ "Kötü kokulu, pis kokulu, kokuşmuş." (DTS, 282)
cıdu "Kötü kokan." (ATS, 60)
d'ıdu "Küf kokan, çürük kokan." (TAS, 28)

yıdım III/496 Alt. <yıdı-m[17]
Çürüme.
Ölüm yıdım "Salgın, bulaşıcı hastalık."
-
-

yıdımdū III/496 Alt. Tel. < yıdım+ḷū
1. Çürümüş.
2. Kolay çürüyen, sağlıksız (bölge veya hava)
-
-

yıdırḳa- III/496 Alt. Tel. Leb. <yıt+rḳa-
1. Koku hissetmek.
2. Koklamak.
-
cıdırka- "Koku hissetmek." (ARSL, 219)

yıdıt- III/496 Alt. Leb. Çürütmek.
yıḏıt- "Kötü kokutmak." (EDPT, 887)
yıdıt-~yıtıt- "Kötü kokutmak." (DTS, 283, 286)
cıdıt- "Çürütmek." (ARS, 52)

yıdū III/496 Alt. <yıdı-ū
Kötü kokan, çürümüş.
Yıdū as "Bir tür kokarca. (Lat. *spermophilopsis leptodactylus)"*

[16] *Колкий II* maddesi içinde.

[17] OSTN'de morfolojik tahlil *yıt+m* şeklindedir.

yıḏıġ "(Her zaman olmasa da genellikle) Kötü kokulu." (EDPT, 887)
yıdıġ~yıḏıġ "Kötü kokulu, pis kokulu, kokuşmuş." (DTS, 282)

cıdu "Kötü kokan." (ATS, 60)
ďıdu "Küf kokan, çürük kokan." (TAS, 28)
ťıdu "Bayat, küflü, kötü kokan." (DK, 214)
ťıdu "Güzel kokulu." (DK, 260)
ďıdū "Kokmuş (et)." (DÇT, 118)

yıġıl- I **III/470** Alt. Tel. Yıkılmak, düşmek.
At yıġıldı. "At düştü."; *Senin puduŋa yıġılıp yadım!* "Senin ayaklarına düşerim!" (Alt.); *Yıġılıp pajırdı.* "O çok eğildi." (Alt.)

yıkıl- "Yıkılmak, çökmek." (EDPT, 902)
yıḳıl- " Yıkılmak, devrilmek, tahrip olmak." (DTS, 285)

cıgıl- "Düşmek, devrilmek, yıkılmak." (ATS, 60)
ďıgıl- "Düşmek, yığılmak." (TAS, 28)
ďıgıl-~ťıgıl- "Düşmek, yıkılmak." (DK, 214, 260)
ďugul- "Yıkılmak, düşmek." (DÇT, 116)
ďıgıl- "Düşmek, yıkılmak, yenilmek, çökmek." (DÇT, 117)

yıġıl- II **III/471** Leb. <yıġ-l-
Toplanmak.

yıġıl- "Yığılmak, bir araya getirilmek." (EDPT, 901)
yıġıl- "Yığılmak, bir araya getirilmek." (DTS, 283)

cūl- *edilgen* "Toplanmak, bir birimde birleşmek, yığılmak." (ATS, 66)
çūl-~çıgıl- "Yığılmak, toplanmak." (DK, 270)
ťıgıl- ~çıgıl- "*edilgen* Yığılmak, toplanmak." (DLTÇ, 215, 223)
ďūl- "Yığılmak, toplanmak." (DÇT, 117)

yıġın **III/429** Alt. Kırılmış ağaçların toplandığı yer, kuru dallar.
Verbitskiy bunun yık-n "kesilmiş ağaç" (yık-: yıkmak, devirmek) şeklinde oluştuğunu söyler.

-

cıgın "1. Kesilmiş ağaç, kütük. 2. Yolu tıkamış (buz)." (ATS, 61)

yıġın- **III/470** Leb. <yıġ-n
1. Birikmek.
2. Toplanmak.
Po yerde yıġındılar. "Bu yerde toplandılar." (Leb.)

yıġın- "Yığılmak, bir araya gelmek, toplanmak." (EDPT, 904)
yıġın- "1. Yığılmak, toplanmak. 2. Olgunlaşmak." (DTS, 283)

cūl- "Toplanmak, bir birimde birleşmek, yığılmak." (ATS, 60)

yıġında- **III/470** Alt. Tel. <yıġın+la-
Ağaç kesmek, devirmek, düşürmek.

-

cıgında- "(Buz için) yığılmak, toplanmak." (ATS, 61)

yıġırı- **III/470** Leb. Buruşup çekmek, buruşmak.

yıġrıl- "yıġur- fiilinin edilgen şekli. Birlikte çekilmek, sıkıştırılmak." (EDPT, 906)

cūru- "1. Sıkmak. 2. Dürmek, katlamak." (ATS, 66)
cūra- "Yoğurmak, yoğurarak ezmek." (TAS, 33)

yıġırıl- **III/470** Leb. Buruşturulmak.

yıġrıl- "Birlikte çekilmek, sıkıştırılmak." (EDPT, 906)
yıġrıl- "Buruşmak, çekmek." (DTS, 283)

cūrul- "1. Sıkılmak. 2. Rulo yapılmak." (ATS, 66)

yıġırılçāḳ **III/470** Leb. <yıġırıl-çāḳ
Kırışıklı, buruşuk.

-

-

yığ- **III/469** Leb. Toplamak, bir araya getirmek.

yıġ- (?yīġ-) "Yığmak, toplamak, bir araya getirmek." (EDPT, 897)
yıġ- "Yığmak, toplamak." (DTS, 282)

cu- "Toplamak, biriktirmek." (ATS, 65)
ďū- "Toplamak, biriktirmek." (TAS, 32)
ťıg-~çıg- "Yığmak, toplamak, biriktirmek." (DK, 260)

yığ I **III/468** Leb. Kumd. =yaġı, yau, yū
Savaş, ordu, düşman.

yaġī (ḏ-) "Düşman." (EDPT, 898)
yaġı "Düşman." (DTS, 238)

cū "1. Savaş. 2. Çarpışma, dövüş." (ATS, 66)
d'ū "Savaş." (TAS, 32)
d'ag~çā~çag "Savaş, dövüş." (DK, 209, 265)

yığ II **III/468** Leb. Kumd. Yağ.
Sarı yığ "Tere yağı."
yāġ "Yağ, iç yağı." (EDPT, 895)
yaġ "1. Yağ. 2. Merhem." (DTS, 237)
cū "İç yağı." (ATS, 66)
cū "Yağ, iç yağı." (TAS, 32)

yığdır- **III/473** Leb. =yığdır-
Toplatmak.
yıġtur- "Yığdırmak, toplatmak, bir araya getirtmek." (EDPT, 900)
yıġtur- "Yığdırmak, toplatmak." (DTS, 283)
t'ıgdır- "Yığdırmak, toplatmak." (DLTÇ, 215)

yığḷa- **III/472** Leb. <yığ I+ḷa-
Savaşmak, düşmancasına davranmak.
yaġīlā- "Düşman olmak, düşmanlık içine girmek." (EDPT, 903)
yaġıla- "Dövüşmek, savaşmak, mücadele etmek." (DTS, 238)
cūla- "Savaşmak, savaşa girişmek." (ATS, 66)

yığḷaş- **III/472** Leb. <yığḷa-ş-
Kendi aralarında savaşmak.
bk. yūḷaş-.

yıjıḷ- **III/498** Alt. Sürtülmek, ovulmak, çamaşır yıkanmak.
-
cıjıl- "1. Silinmek, sürülmek. 2. (Kılıçla) kesilmiş olmak." (ATS, 61)
d'ıjın- "Havluyla kurulanmak." (TAS, 28)
yıjın- "Ovalamak, sürtünmek." (DK, 216)

yıḳ- **III/465** Alt. Tel. Leb. Düşürmek, devirmek, kırmak, yıkmak, yenmek.
Yıġa tarttım. "Onu çekerek devirdim." (Alt.); *Yıġa çaptım.* "Onu bir vurmada devirdim." (Alt.)
yık- "Yıkmak, yenmek, devirmek." (EDPT, 897)
yıḳ- "Yıkmak, devirmek, harap etmek." (DTS, 285)
cık- "Hücum etmek, güreşte birini devirmek; yenmek." (ATS, 61)
d'ık- "Yıkmak." (TAS, 28)
d'ık- "Yıkmak." (DÇT, 118)

yıḳpıḳ **III/468** Alt. Göz kapaklarının iç kısmı, göz yuvası.
-
cıkpık "Göz kapağı." (ATS, 61)

yıḳtır- **III/468** Tel. Alt. Yıktırmak, düşürtmek, mahvetmek, mağlup ettirmek.
yıktur- "Yıktırmak." (EDPT, 900)
yıḳtur- "Yıktırmak." (DTS, 285)
cıktır- "Saldırmak." (ATS, 61)

yıḷ **III/480** Alt. Tel. Leb. Yıl, sene.
Yıḷdıŋ pajı "Yeni yıl." (Alt.); *keler yıḷ* "Gelecek sene." (Alt.); *ertken yıḷ* "Geçen sene." (Alt.); *pu yıḷ* "Bu sene." (Alt.)
yıl "Yıl, sene." (EDPT, 917)
yıl~yīl "Yıl, sene." (DTS, 283)
cıl "1. Yıl. 2. Hayvan takvimine göre yıl." (ATS, 61)
d'ıl "Yıl." (TAS, 28)
d'ıl~çıl "Yıl, sene." (DK, 214)
d'ıl "Yıl, sene." (DLTÇ, 145)
d'ıl "Yıl, sene." (DÇT, 118)

yıḷ- **III/481** Alt. Leb. Kaymak, kayarak düşmek, sürünmek (yerde, buzda) kıvrılmak (yılan).
Araḳḳı yıḷıp yat. "Votka damıtıḷıyor." (Alt.); *Yıḷan ozo yıḷdı.* "Yılan onun önünde kıvrıldı."
-
cıl- "Hareket etmek, kayakla kaymak." (ATS, 61)
d'ıl- "1. Sürünmek. 2. Kımıldamak. 3. Kaymak." (TAS, 28)
t'ıl-~çıl- "Sürünmek, emeklemek." (DK, 260)
d'ıl- "Azalmak, küçülmek." (DÇT, 118)

yıḷāç **III/483** Leb. *bk.* yıḷaŋaş.

yıḷamaş **III/483** Alt. Leb. <yıḷan paş
Süs eşyası ve takı olarak kullanılan küçük deniz kabukları.
-
cılamaş "Deniz kabuğu (kadın süsü)" (ATS, 61)
çılaŋaş "Kadınların süs eşyası ve takı olarak kullandığı deniz kabukları." (DLTÇ, 224)

yıḷan **III/482** Alt. Tel. Leb. <yıḷ-an
Yılan.
sōḳ yıḷan "Korkunç, acımasız yılan" (Alt.); *oḳ yıḷanı* "Zehirli, bakır renkli yılan" (Alt.); *Yıḷan keri, ker yıḷan* "Olağanüstü büyük masal yılanı." (Tel.); *yıḷan ḳaraŋı* "Çıban." (Tel.); *Yıḷan çaḳtı* "Yılan ısırdı." (Alt.)
yılan(ḏ-) "Yılan." (EDPT, 930)
yılan "Yılan." (DTS, 283)
cılan "Yılan." (ATS, 61)
d'ılan "Yılan." (TAS, 28)
d'ılan~t'ılan~çılan "Yılan." (DK, 214, 260, 271)
d'ılan~t'ılan "Yılan." (DLTÇ, 145, 215)
d'ılan "Yılan." (DÇT, 118)

yıḷaŋaş **III/482** Tub <yıḷaŋ+aş
Çıplak.
-
cılaŋaş "Çıplak, giysisiz." (ATS, 61)
d'ılaŋaş "Çıplak." (TAS, 28)

yıḷaŋaşta- **III/482** Tub. <yıḷaŋaş+ḷa-
Soymak, çıplak bırakmak.
-
cılaŋaşta- "Soymak." (ATS, 61)

yıḷaŋayaḳ **III/482** Tub. <yıḷaŋ ayaḳ
Yalınayak.
yalındak "Çıplak." (EDPT, 931)
yalındaḳ "Çıplak." (DTS, 243)
d'ılaŋayak "Yalın ayak." (TAS, 28)

yıḷdıḳ **III/488** Alt. Tel. Leb. <yıḷ+ḷıḳ
Bir sezon.
Pir yıḷdıḳ yer "Bir yıl içinde gidilebilecek yer."
bk. d'ıldıḳ.

yıḷdır- **III/489** Alt. Leb. <yıḷ-dır-
Kaydırmak, sürüklemek (yerde).
-
cıldır- "Hareket ettirmek; itmek." (ATS, 61)
d'ıldır- "Hareket ettirmek, ileri sürmek, yer değiştirmek." (TAS, 28)
d'ıldır- "Dar delikten geçirmek, giydirmek." (DÇT, 118)

yıḷdıra- **III/489** Alt. Tel. Leb. =yıḷtra
Parlamak, ışıldamak, parlak olmak, yıldırım gibi parlamak.
bk. yaḷtıra-.

yıḷdırat- **III/489** Alt. Leb. <yıḷdıra-t-
Parlatmak, cilalamak.
yaltrıt- "Parlatmak, parıldatmak." (EDPT, 924)
yaltrıt- "Parlatmak, parıldatmak." (DTS, 245)
caltırat- "Parıldatmak." (ATS, 51)

yıḷdırba **III/490** Leb. <yıḷdır-ma
Sürgü, mandal.
-
cıldırma "Kilit, sürgü." (ATS, 61)
d'ıldırma "Sürgü, sürme; kapı veya pencere kanadını içerden kapamak için kullanılan sistem." (TAS, 28)

yıḷdırbaḷa- **III/490** Leb. <yıḷdırba+ḷa-
Sürgülemek, mandallamak.
-
-

yıḷdırbaḷığ **III/490** Leb. <yıḷdırba+ḷığ
Sürgülü, mandallı.
-
-

yıḷdırḳaẏ **III/490** Alt. Tel. Parlak, cilalanmış.
-
caltırkay "Işıltılı, parıltılı, parlak." (ATS, 51)

yıḷdırma **III/490** Alt. *bk.* yıḷdırba.

yıḷdırmaḷa- **III/490** Alt. *bk.* yıḷdırbaḷa-.

yıḷdırmaḷū **III/490** Alt. *bk.* yıḷdırbaḷığ.

yıḷdıs **III/490** Alt. Tub. Yıldız.
Ḳuẏruḳtū yıḷdıs "Kuyruklu yıldız." (Alt.); *şabaḳ yıḷdıs* "Akşam yıldızı, Çoban Yıldızı."
yultuz "Yıldız." (EDPT, 922)
yulduz~yūltus~yultuz "1. Yıldız, gezegen. 2. Takımyıldız, burç." (DTS, 296, 297)
cıldıs "1. Yıldız. 2. Şamanın tören giysisinin arka bölümünde yıldızları tasvir eden küçük levhalar." (ATS, 61)
cılgıs "Yıldız." (ATS, 61)
cıltıs "Yıldız." (ATS, 62)
d'ıldıs "Yıldız" (TAS, 28)
d'ıldıs~d'ıltıs~t'ıltıs "Yıldız." (DÇT, 118, 160)

yıḷdıstığ **III/491** Leb. *bk.* yıḷdıstū.

yıḷdıstū **III/491** Alt. Yıldızlı.
yulduzluğ~yultuzluğ "Yıldızlı." (DTS,

296, 297)
-

yıḷġa- **III/486** Alt. Leb. Kaymak.
-
cılga- "Kaymak, kayak yapmak." (ATS, 61)
d'ılga- "Kaymak." (DK, 214)
çılga- "Kaymak." (DK, 271)

yıḷġayaḳ[18] **III/486** Alt. Tel. Leb. Eğimli, yamaç, kayma yeri.
-
cılgayak "1. Et bayramı. 2. Kızak." (ATS, 61)
d'ılgayak I "Kayma yeri, paten yapılan yer." (TAS, 28)
d'ılgayak II "Et kesimi bayramı." (TAS, 28)
cılġayaḳ "Çalkandılarda kış sonunda kutlanan yeni yıl bayramı." (GSATA, 389)

yıḷġayaḳta- **III/486** Alt. <yıḷġayaḳ+ḷa- Dağ, yamaç vb.den kaymak.
-
-

yıḷı- **III/483** Alt. Leb. Sıcak olmak, ısınmak, ılımak.
Oḷ sū yaẏġıda yıḷıbas. "O su yazın bile ısınmıyor." (P.d.V.I, 171,6)
yılī- "Sıcak olmak, ısınmak." (EDPT, 919)
yılı- "Isınmak." (DTS, 284)
cılı- I "Kaybolmak, ortadan kalkmak." (ATS, 61)
cılı- II"Isıtmak, ısınmak." (ATS, 61)

yıḷığ **III/484** Leb. Sıcak, ılık.
bk. yuḷū**.

yıḷım **III/485** Alt. <yıḷ-m
1. Dağ geçidi, dağ yamacı, dik iniş.
Yıḷım yer "İniş."; *yıḷım ḳaya* "Düz kaya, kaya duvarı."
2. Kayma.
yalım "Düz, açık, çıplak." (EDPT, 928)
yalım "Dik, sarp, çetin." (DTS, 243)
cılım I "Başarı." (ATS, 61)
cılım II "Cilâlı, düz." (ATS, 61)

yıḷın-[19] **III/484** Alt. Tel. Leb. <yıḷı-n- Isınmak, sıcak olmak.
-
cılın- "Isınmak." (ATS, 61)
d'ılın- "Isınmak." (TAS, 29)
d'ılın- "Isınmak." (DÇT, 118)

yıḷıt- **III/484** Alt. Leb. <yıḷı-t- Isıtmak.
yılıt- "Isıtmak, ılıtmak." (EDPT, 923)
yılıt- "Isıtmak, ılıtmak." (DTS, 284)
cılıt- "Isıtmak." (ATS, 61)
d'ılıt- "Isıtmak." (TAS, 29)

yıḷḳı **III/485** Alt. Tub. Tel. At sürüsü.
Yıḷḳıdā poḷza ḳoẏdā poḷza "Koyun da olsa at sürüsü de olsa (fark etmez)." (Alt.); *Yıḷḳıŋ parba?* "Senin atın var mı?" (Alt.); *yıḷḳı yoḳ yer* "Atların olmadığı yer."
yılkı "Besi hayvanı, dört ayaklı hayvan; hayvan; sığır ve at sürüsü." (EDPT, 925)
yıḷḳı "1. Büyükbaş hayvan sürüsü, genellikle atlar. 2. *mec.* Sğır, davar, hayvan sürüsü (İnsan için)." (DTS, 284)
cılkı "1. At; yılkı. 2. Kısrak. 3. Sürü, yılkı. 4. Hayvan." (ATS, 62)
d'ılkı "Yılkı atı." (TAS, 29)

yıḷḳıçı **III/485** Alt. Tel. <yıḷḳı+çı
1. At çobanı.
2. Sarı kuyruk sallayan (kuş türü). (Tel. W.)
Yıḷḳıçı kelze yıḷ yatpas "Eğer kuyruk sallayanlar uçup gelirlerse yıl çabuk geçer. (atasözü)"
yılkıçī "Yılkı çobanı, sürü çobanı." (EDPT, 925)
yıḷḳıçı "Yılkı çobanı, sürü çobanı." (DTS, 284)
cılkıçı "At çobanı, yılkıcı." (ATS, 62)
d'ılkıçı I "Yılkı çobanı." (ATS, 29)
d'ılkıçı II "Çobanaldatan." (TAS, 29)

yıḷḳıçır **III/486** Alt. Baştankara, iskete.
-
d'ılkıçır "İskete, baştankara." (TAS, 29)

yıḷḳılū **III/485** Alt. <yıḷḳı+ḷū
Çok atları olan.

[18] OSTN'de bu madde *yıḷġayaḳ* yazılması gerekirken d'ıḷġayaḳ yazılmıştır.

[19] OSTN'de bu maddenin fiil olduğu belirtilmemiştir.

yılḳılū yer "Atları bol olan yer"
yılkılıg "Yılkılı." (EUES, 899)
-

yıḷma **III/493** Tel. Pürüzsüz, kaygan
Yıḷma ağaş "Dalları olmayan ağaç."
-
cılmay "Düz yalın." (ATS, 62)

yıḷmısḳa **III/493** Alt. Körpe, yumuşacık kuzu.
-
-

yım- **III/500** Leb. =yum-
Gözleri kapatmak.
yum- "Yummak (genellikle göz, aynı zamanda ağız için)" (EDPT, 934)
yum- "Yummak, kapatmak, sıkmak." (DTS, 397)
cum- "1. (Göz için) kapamak, kısmak. 2.(Yumruk vs. için) sıkmak." (ATS, 65)
d'um- "Gözleri yummak, göz kırpıştırmak." (TAS, 32)
d'ım- "Yummak, kapatmak." (DÇT, 118)

yımajıt- **III/500** Tel.W. Sakinleştirmek, yatıştırmak.
-
-

yımırtḳa **III/500** Alt. Yumurta.
yumurtġā "Yumurta." (EDPT, 938)
yumurġa~yumurtḳa "Yumurta." (DTS, 298)
cımırtka "Yumurta." (ATS, 62)
d'ımırka "Yumurta." (TAS, 29)
ńurtka~ńımırtka~nımırtka~çımırtka "Yumurta." (DK, 234)
ńurtka~ńımırtka "Yumurta." (DLTÇ, 179)
d'umurtka~d'ımıtka "Yumurta." (DÇT, 116, 118)

yımja- **III/501** Alt. Yumuşatmak.
yumşā- (? yımşā-) "Yumuşamak." (EDPT, 939)
jumşa-~yumşa- "Yumuşamak." (DTS, 680, 298)
cımja- "Yumuşatmak." (ATS, 62)
d'ımca- "Yumuşamak." (TAS, 29)
d'ımja- "Yumuşamak." (DÇT, 118)

yımjaḳ **III/501** Alt. Yumuşak.
yumşāk ~ yımşāk "Yumuşak." (EDPT, 938)
yımşaḳ~yumşaḳ "1. Yumuşak, istikrarsız. 2. Nazik, kibar, şefkatli. 3. Yumuşak, hafif." (DTS, 284, 298)
cımjak "Yumuşak." (ATS, 62)
d'ımjak "1. Yumuşak. 2. Uslu, yumuşak başlı." (TAS, 29)

yımjat- **III/501** Alt. <yımja-t-
Yumuşatmak.
yumşat- "Yumuşatmak." (EDPT, 939)
yumşat- "Yumuşatmak." (DTS, 298)
cımja-"Yumuşatmak." (ATS, 62)

yır- **III/473** Alt. İğneye ip geçirmek.
-
-

yıra **III/474** Tel. Küçük, bodur çalılık.
-
cıyraŋat "Fundalık." (ATS, 62)
cırā "Çalılık." (ATS, 62)

yırġa- **III/476** Alt. Ziyafet çekmek, eğlenmek, kafayı çekmek.
yırga- " Sevinmek, memnun olmak, hoşnut olmak, sevinçli olmak." (EUES, 900)
cırga- "Neşelenmek, kutlamak, keyif etmek." (ATS, 62)
d'ırga- "Ziyafet çekmek, yemekli eğlence düzenlemek." (TAS, 29)
çırga- "Eğlenmek." (DK, 271)
d'ırga- "Eğlenmek." (DÇT, 118)

yırġaḷ **III/476** Alt. Leb. <yırġa-ḷ
Ziyafet, bayram, sevinç, eğlence, şölen.
Yırġaḷ yazadı. "O ziyafet düzenledi." (Alt.); *Yırġaḷ yılı-bıla yetmes.* "Sevinç senede bir kez bile gelmez (atasözü)."
-
cırgal "Neşe, sevinç, kutlama." (ATS, 62)
d'ırgal "Ziyafet, şölen, şenlik." (TAS, 29)
çırgal "Eğlence; neşeli." (DK, 271)
d'ırgal "Eğlence, neşe, sevinç." (DLTÇ, 145)
d'ırgal "Şenlik, eğlence." (DÇT, 118)

yırġaḷdū **III/477** Alt. Çok sevinçli olan, sevinç dolu.
-
cırgaldu "Neşeli, canlı." (ATS, 62)

yırġat- **III/477** Alt. Leb. <yırġa-t-
1. Ziyafet, şölen vermek.
2. Terbiye etmek, eğitmek, yetiştirmek.

-
d'ırgat- "Sevindirmek." (DÇT, 118)

yırıḳ **III/475** Tel. <yır-ḳ
Delik, sökük, yırtık.
-
d'ırık "Sökük, delik." (TAS, 29)

yırıḷ- **III/476** Alt. <yır-ḷ-
İğneye ip geçirilmek.
-
-

yırma **III/480** Leb. Elbisedeki kat, kıvrım.
-
cırma "Elbisedeki kıvrım, pli." (ATS, 62)

yırt- **III/477** Alt. Leb. 1.Yırtmak, parçalara ayırmak.
2. Elbiseyi yırtmak, yırtarak açmak. (Alt.)
Ḳabın ağaş-pıḷa yırta saẏġıḷadı[20]. "Onun kesesini çubukla yırtıp deldi." (P.d.V.I, 51,720)
yırt- "Yırtmak, parçalara ayırmak." (EDPT, 958)
yırt- "1. Yırtmak. 2. Kalp kırmak." (DTS, 286)
cırt- "Yırtmak, koparmak, parçalamak." (ATS, 62)
d'ırt- "Yırtmak, parçalamak, parça parça etmek." (TAS, 29)
d'ırt-~t'ırt- "Yırtmak." (DLTÇ, 145, 215)

yırtıḷ- **III/478** Alt. Leb. <yırt-ḷ-
1. Yırtılmak.
Yaḳḳazı aḷtın maŋdıḳ ton yaḳḳaḷaşsa yırtıḷbas, edeḥi aḷtın temir ton edekten tutsa yırtıḷbas. "Altın yakalı kürkün yakasından yapışırsan yırtılmaz, altın etekli demir kürkün eteğinden yapışırsan yırtılmaz." (Alt., P.d.V.I, 225,1)
2. Ehlileştirilmek.
yırtıl- "Yırtılmak, parçalara ayrılmak." (EDPT, 961)
yırtıl- "Yırtılmak, parçalara ayrılmak." (DTS, 286)
cırtıl- "Yırtılmış olmak." (ATS, 62)
t'ırtıl- "*edilgen* Yırtılmak." (DLTÇ, 215)

yısta- **III/496** Leb. Koklamak.
yıdla- "Koklamak." (EUES, 896)
-

yış **III/497** Alt. Leb. Tub. Ormanlarla kaplanmış dağlar, savat (Altaycada "Tayga", tersi olarak "Kayalık, ağaçsız dağlar", şeklinde.)
Tün ḳara yış "Koyu (yoğun) ormanlı dağ." (Alt.); *yış kiji* "Ormanlı dağların sakinleri, Katun Nehri'nin doğusunda yaşayan Tatarlar (Tuba ve Şorlar)
yīş "Ormanla kaplı dağ, dağın ormanlı üst kısımları; ağaçsız, otlu vadi." (EDPT, 976)
yış[21] "Yerleşmeye uygun, vadileri bulunan yayla." (DTS, 286)
cış "Sık orman." (ATS, 62)
d'ış "Orman, tayga ormanı." (TAS, 29)
d'iş ~t'ış~çış "Orman." (DK, 213, 261)
d'ış "Orman." (DLTÇ, 145)
d'iş~d'ış "Orman." (DÇT, 116, 118)

yış- **III/498** Alt. Leb. Sürtmek, ovmak, sürterek çıkarmak, çamaşır yıkamak.
-
cış- "1. Sürtmek, keselemek, silmek. 2. (Kılıçla) kesmek." (ATS, 62)
d'ış- "Ovmak, ovuşturmak." (TAS, 29)

yıştū **III/498** Tel. Alt. Savatla kaplanmış, ormanla kaplanmış, taygalı.
-
çıştığ yer[22] "Taygalı yer." (RKS, 481)

yıt **III/493** Alt. Leb. Tel. 1. Koku.
2. Ruh, nefes, can. (Alt. Tel.)
Arū yıt "Kutsal ruh" (Tel.)
yīḏ "Koku, güzel koku, koklama." (EDPT, 883)
yıd~yıḏ~yıt "Koku, güzel koku." (DTS, 281, 282, 286)
cıt "Koku." (ATS, 62)
d'ıt "Koku." (TAS, 29)

---

[20] *Saẏġıḷa-* fiili madde başı olarak "balık tutmak" anlamıyla mevcuttur. Bu cümlede ise *saẏġıḷa-* fiilinin anlamı *delmek, saplamak* şeklinde olmalıdır. Bu anlama yakın *saẏ-" Saplamak, delip geçmek, delmek."* fiili vardır. Bu cümledeki fiil ise saẏ- fiilinin *-gıla-* ekiyle türemiş şekli olmalıdır.

[21] DTS'de bu madde *yışi* şeklinde yazılmıştır.

[22] *Таежныи* maddesi içinde.

çıt "Koku." (DK, 271)

yıt- **III/494** Tel. W. Isıtmak.
-
-

yıtçı **III/495** Tel. <yıt+çı
Av köpeği, zağar.
-
-

yıtsın- **III/495** Tel. Leb. <yıt+sın-[23]
Koku hissetmek.
-
-

yıtsıra- **III/495** Leb. *bk.* yıtsın-.
-
-

yıtta- **III/494** Alt. Tel. <yıt+ḷa-
Koklamak, koku almak.
İnek yıtaỳr sōgü yoḳ. "İneğin koklayacağı kemik yoktur."
yıḏla- "Koklamak." (EDPT, 890)
yıdla-~yıḏla- "Koklamak, koku almak." (DTS, 282)
cıta- "1. Koklamak. 2. Kokuya göre iz sürmek." (ATS, 62)
ďıtta- "Koklamak." (TAS, 29)
t'ıt- "Kokmak, koklamak." (DK, 214)
ďıta- "Koklamak." (DÇT, 118)

yıttaḷ- **III/494** Leb. <yıtta-ḷ-
=yıttan-
Künnŭğ kijiniŋ yıdı yıttaḷıp yat. "Güneşli dünyadan insan kokusu geliyor."
-
-

yıttan- **III/494** Alt. Tel. <yıtta-n-
Kokmak, koku yaymak.
Yaḳşı yıttanıp yat. "Güzel kokuyor."
yıḏlan- "Kokmak, koku yaymak." (EDPT, 891)
yıdlan-~yıḏlan- "Kokmak, koku yaymak." (DTS, 282)
cıtan- "Kokmak, koku yaymak." (ATS, 62)
çıtan-~t'ıtan-~çitan- "Kokmak." (DK, 261, 268)

yıttaş- **III/494** Alt. Tel. <yıtta-ş-
Koklaşmak.
At puḷan-bıḷa yıttaştıḷar. "At ve geyik birbirleriyle koklaştılar."
yıḏlaş- "Koklaşmak." (EDPT, 891)
yıdlaş-~yıḏlaş- "Koklaşmak." (DTS, 282)
cıttaş- "Koklaşmak." (ARSL, 226)

yıttığ **III/494** Leb. *bk.* yıttū.

yıttū **III/494** Alt. <yıt+ḷū
Kokusu olan, ruhu olan.
yaḳşı yıttū "Güzel Kokulu"
yıdlığ~yıḏlığ "Kokulu, kokusu olan." (DTS, 282)
cıttu~cıtu "Bir tür kokusu olan." (ATS, 62)
ďıttu "Kokulu." (TAS, 29)

yızaḳ **III/497** Alt. İki yaşında karaca yavrusu.
-
-

yi- **III/501** Alt. Tel. Yemek.
Aş tabaḳ yidĭ. "Yemek yedi."; *Kelḥen kijiler et yidĭ.* "Gelen insanlar et yediler."; *Üç aỳġır maḷ yīp saḷdı."* "O üç sürü yedi."; *Yaŋıs paḷaŋ yīnbe, yaŋıs uyıŋ yīnbe?* "Senin biricik bebeğini mi yoksa biricik ineğini mi yiyeyim?"; *İçēr yirĭ* "Gıda"; *Aştı yi sudı iç!* "Yemeği ye ve suyu iç!"; *Ḳudaỳdıŋ kiji yibe teḥen ajın yıḷan yigen.* "Allah'ın insana yasakladığı yemeği yılan yedi."; *Temir kijendĭ tat yīp üzüldü.* "Demir zinciri pas yedi."; *Ḳursaḳ yigen kīnde* "Onlar yedikten sonra."; *Aḳça yidĭ.* "Rüşvet aldı."
2. (Böcek için) ısırmak, sokmak.
3. Rüşvet almak (kâğıt oyunlarında).
yė- (?ḏ-) "Yemek." (EDPT, 869)
yė- "1. Yemek. 2. *mec.* Yemek, yıkmak, tahrip etmek. 3. Deneyimlemek, maruz kalmak. 4. Kullanmak, yararlanmak. 5. *mec.* Tüketmek, zap etmek." (DTS, 268)
ce- ~ci- "Yemek, (yemek) pişirmek." (ATS, 57,
ďi- "Yemek." (TAS, 29)
ďi-~t'i-~çe-~çi-~çiy- "Yemek, atıştırmak, yok etmek." (DK, 211, 266)
ďe-~t'e-~t'i- "Yemek, yemek yemek." (DLTÇ, 145, 213, 214)

[23] Morfolojik tahlil OSTN'de *yıt+sır* şeklinde yazılmıştır.

d'e-~d'i-~t'e- "Yemek." (DÇT, 114, 115, 160)

yibek **III/531** Alt. Leb. =yipek
İpek, ipek ip,
Yibek ḳur "İpek kemer"
-
d'ibek "İpek." (TAS, 30)
d'ibek "İp." (DÇT, 115)

yibi- **III/531** Alt. Tel. Leb. Islanmak, suda yumuşamak, yumuşatmak.
-
cibi- "1. Islanmak. 2. *mec.* Yumuşamak." (ATS, 62)
d'ibi- "Suda yumuşamak." (TAS, 30)

yibiğ **III/532** Leb. *bk.* d'ibik.

yibit- **III/532** Alt. Leb. Nemlendirmek, ıslatmak, suyla yumuşatmak.
-
cibit- "1. Islatmak. 2. Yumuşatmak." (ATS, 62)

yibū̄ **III/532** Alt. *bk.* d'ibik.

yidemik **III/526** Kumd. Yanlış, kusur, hata.
Yidemik yoḷ. "Yanlış yol."
-
-

yidik **III/527** Tel. Alt. <yit-k
Yitik, kaybolmuş.
Yidik yoḷ "Eski, bitkilerle kaplanmış yol."
yitük "Yitik, kayıp." (EDPT, 889)
yitük "Yitik, kayıp." (DTS, 281)
-

yidir- **III/527** Alt. <yi-dir-
Yemek vermek, yedirmek, beslemek.
yètür- "Yedirmek, yemesi için birilerine bir şey vermek." (EDPT, 892)
yèdür-~yètür- "1. Yedirmek, beslemek. 2. Memnuniyet sağlamak." (DTS, 268, 276)
cidir- "Beslemek, yedirmek." (ATS, 62)
çidir- "Yedirmek, beslemek." (DK, 268)
d'idir- "Yedirmek." (DÇT, 115)

yidū̄ **III/527** Alt. Sivri, keskin.
yitig "Keskin, *mec.* uyanık, atik, zeki.". (EDPT, 889)
yiti~yitti~yitig~yitik "1. Keskin. 2. *mec.* Keskin zekâlı." (DTS, 280, 281)
ödü~ötü "Keskin." (ATS, 142, 145)
ödü "Keskin, sivri." (TAS, 79)
ēdū̄~üdüğ "Keskin." (KRS, 148)

yiğlek **III/511** Leb. =yīlek
Çilek, çileğe benzeyen bir meyve (ahududu, ağaç çileği, böğürtlen).
-
cīlek~cilek "Yemiş." (ATS, 62)
d'īlek "Yemiş." (TAS, 30)
çiylek~t'iglek "Yemiş, meyve." (DK, 212)
t'eglek~çiylek "Yemiş, meyve." (DLTÇ, 213, 222)

yiğren **III/511** Leb. *bk.* yeren II.

yiḥit **III/510** Alt. Gençlik, yiğit, genç adam.
yigit "Genç adam, güçlü, kuvvetli, dinç. Bazen de *genç kadın* için kullanılır." (EDPT, 911)
yigit "Genç adam." (DTS, 277)
cīt "1. Genç, yiğit, delikanlı. 2. Gençlik." (ATS, 62)

yik **III/507** Alt. Leb.Tel. 1. Dikiş. 2. Yarık.
Tūdıŋ yigī "Dağın yarığı."
yigī "Yakın, aralıksız, sıkı; sıkı dikilmiş dikiş." (EDPT, 911)
yigi "1. Yoğun, sık, gür. 2. Sık, sıkı." (DTS, 277)
cik "1. Dikiş izi. 2. Çatlak, yarık." (ATS, 62)
d'ik "1. Dikiş yeri, dikiş izi. 2. Yarık, aralık." (TAS, 30)

yikçi **III/509** Alt. <d'ik+çi
Dikişçi.
-
-

yikir- **III/508** Leb. Kumd. Titremek (soğuk, korku), korkmak.
-
-

yīlek **III/518** Alt. Tel. Kumd. =yiğlek
Çileğe benzeyen meyve.
Yer yīlegi "Çilek"; *ağaş yīlegi* "Ahududu"; *ḳara yīlek* "Böğürtlen."; *Sas yīlegi* "Frenk üzümü."; *yīlek araḳḳızı* "Üzüm şarabı."
bk. yiğlek**.

yīlekte- **III/519** Alt. Tel. Çilek vs. toplamak.
Yīlektep pardı. "O çilek toplamaya gitti."
-
cilekte- "Yemiş toplamak, yemiş toplamaya gitmek." (ATS, 63)
d'īlekte- "Çilek vb. meyve toplamak, çilek vb. meyve toplamaya gitmek." (DK, 212)

yīlektū **III/519** Alt. Tel. Çileği bol olan, çilekli.
-
d'ilektū "Yemişli." (TAS, 30)

yilik **III/519** Alt. Leb. (Kemikteki) ilik.
yilik "İlik." (EDPT, 927)
yilig~yilik "Kemik iliği." (DTS, 278)
cilik "(Kemikteki) ilik." (ATS, 63)
culuk "1. (Kemikteki) ilik. 2. Ağaç suyu (mesela kayın ağacının)" (ATS, 65)
cülüŋ "Beyin." (ATS, 67)
d'ilik "İlik, kemik iliği." (TAS, 30)
d'ülük "Öz su." (TAS, 33)
cülün "Omurilik ve kemik iliği." (TAS, 33)
yilik "İlik." (DLTÇ, 145)

yimek **III/532** Alt. Rüşvet (kâğıt oyunlarında).
-
cimek "Kâğıt oyunlarında renk." (ARSL, 204)

yimekkeẏ **III/533** Alt. Obur.
-
cimekey "1. Pisboğaz, obur. 2. İftiracı." (ATS, 63)
d'imekey "Doymaz, obur." (TAS, 30)

yin **III/514** Alt. Tel. Bağırsakların içeriği, bağırsaklardaki pislik.
yin "Hayvan gübresi." (EDPT, 941)
in~yin " Hayvan gübresi." (DTS, 223, 278)
cin "1. Mide ve bağırsağın içeriği. 2. Gübre; necaset, ters, sümük." (ATS, 63)
d'in "Bağırsak kazıntısı." (TAS, 30)
bok d'in "Bağırsak." (DÇT, 109)
d'in "İşkembe, sakatat." (DÇT, 116)
kan d'in "Bağırsak, iç organlar, kan ve et. " (DÇT, 123)

yindū **III/514** Alt. Doldurulmuş bağırsaklı.
-
-

yiŋ **III/511** Leb. Kumd.W. 1. Gece nöbeti.
2. Pay.
3. Lapa; tedavi amaçlı ağrıyan yere sıcak olarak ilaç niyetine konulan şey."
-
-

yip **III/529** Alt. Tel. Leb. İplik.
koẏdıŋ yibi "Yün ip."
yıp "İp, iplik, bağ, sicim." (EDPT, 870)
yıp~yip "1. İp, bağ, şerit. 2. Halat, urgan, zincir." (DTS, 285, 279)
cip~cöp "Yün." (ATS, 63, 65)
t'ip "Yün; iplik." (DLTÇ, 214)
çip "İp, iplik." (DLTÇ, 222)

yir- **III/515** Alt. Dilmek, yarmak.
Temenenīŋ üdŭn yire attı. "O büyük iğne deliğinden vurdu."
yėr- "Dilmek, azıcık yırtmak." (EDPT, 955)
yėr- "1. Yarmak, parçalamak. 2. Dilmek, kesmek." (DTS, 274)
-

yirge- **III/516** Kumd. İltihaplanmak, cerahatlanmak.
-
-

yirken **III/516** Alt. Şık giyinmeyi seven.
-
-

yīrme **III/517** Alt. Yirmi.
yėgirmī "Yirmi." (EDPT, 915)
yėgirmi~yigirme~yigirmi "Yirmi." (DTS, 269, 277)
cirme "Yirmi." (ATS, 63)
d'irme "Yirmi." (TAS, 30)
çigirbe~çīrme "Yirmi." (DK, 268)
t'erbe~t'erve "Yirmi." (DLTÇ, 214)
d'irme "Yirmi." (DÇT, 116)

yīrminçi **III/517** Alt. Yirminci.
yėgirminç "Yirminci." (EDPT, 915)
yėgirminç~yėgirminçi "Yirminci." (DTS, 269)
-

yispe **III/528** Alt. Sürgün, filiz, dip sürgünü, kökün bir kısmı.

-
-

yīt **III/523** Alt. Genç, delikanlı.
yigit "Genç adam, güçlü, kuvvetli, dinç. Bazen de *genç kadın* için kullanılır." (EDPT, 911)
yigit "Genç adam." (DTS, 277)
cīt "1. Genç, yiğit, delikanlı. 2. Gençlik." (ATS, 62)

yitke **III/525** Alt. Tel. Leb. Ense.
-
citke "Ense." (ATS, 63)
tigge "Ense." (DK, 253)
t'itke "Ense." (DLTÇ, 214)
d'itke "Ense." (DÇT, 116)

yitkek **III/525** Alt. Bataklık.
-
çitkek "Bataklık." (KRS, 124)

yitkele- **III/525** Tel. Enseye vurmak.
-
citkele- "1. Enseden yakalamak. 2. Enseye vurmak." (ARSL, 204)

yize **III/529** Kumd. Pantolon.
-
-

yobo- **III/445** Alt. Tel. Leb. =yoba-
Güçsüz, yorgun veya hasta olmak, zorluk çekmek, bitkinlik hissetmek.
Ḳoḷıŋ-bıḷa pere-gele pudŭŋ-bıḷa yoborzıŋ! "Ellerinle borç verirsen, ayaklarınla yorulursun (atasözü)."
-
cobo- "1. Hastalanmak. 2. Bitkin hâle gelmek." (ATS, 63)

yoboḷ **III/445** Alt. Tel. Leb. Zahmet, meşakkat, acı, üzüntü, ızdırap, dert, hastalık.
-
cobol "1. Hastalık. 2. Gayret, enerji harcama." (ATS, 63)
d'obol "Hastalık, rahatsızlık." (TAS, 230)
d'obol "Hastalık, emek, gayret, bitkinlik." (DK, 213)

yoboḷdū **III/445** Alt. Çok zahmetli, üzüntülü, kederli, hasta.
-
-

yoboş **III/445** Alt. Tel. Sakin, nazik, barışçıl, uzlaşımcı, uysal
Yoboş paştı ḳıḷış kespes. "Uysal başı kılıç kesmez (atasözü)."
yavaş "Yumuşak, nazik, ılımlı, uysal." (EDPT, 880)
yavaş "1. Yumuşak, hafif. 2. Uysal, (hayvan veya kuşlar için) evcil." (DTS, 264)
coboş "Uysal, sessiz, sakin." (ATS, 63)
d'oboş "Sakin, uslu." (TAS, 30)
d'obōş "Sakin." (DÇT, 116)

yodo **III/440** Alt. Leb. Bacağın üst kısmı, kalça, uyluk, but.
yotā "Kalça." (EDPT, 886)
yoda~yota "Baldır, bacağın üst kısmı." (DTS, 286, 293)
codo "Bacak; diz." (ATS, 63)
d'odo "Bacak." (TAS, 30)
t'ota "Dizden aşağıda bacağın dış tarafı." (DLTÇ, 214)

yodobūş **III/440** Alt. Tub. <yodo+būş
Bağ.
-
-

yodro **III/440** Alt. Tub. Kuş kirazı (bitki) (Lat. *prunus padus).*
-
codro "Kuş kirazı." (ATS, 63)

Yodu **III/440** Kumd. Biy Nehri kıyısında yaşayan bir kabile.
-
Çodu "Biy Nehri kıyılarında yaşayan yabancı bir kabile." (KRS, 126)

yoġoḷ- **III/411** Tel. Alt. =yoḳaḷ-
Kaybolmak.
Yaman kijiniŋ ḳuḷağı yoġoḷa semirdĭ. "Kötü insanın kulağı tamamen kaybolana kadar semirdi (atasözü)"; *Ezi yoġoḷdı.* "O hafızasını kaybetti."
yokal- "Yok olmak, kaybolmak, gözden kaybolmak." (EDPT, 902)
yoḳal- "Yok olmak, kaybolmak; ölmek." (DTS, 291)
cogol- "Kaybolmak, yok olmak, tasfiye olmak." (ATS, 63)
d'ogol- "Kaybolmak, yolunu kaybetmek." (TAS, 30)
d'ogıl- "Kaybolmak, yok olmak." (DK, 213)

yoġoḷt- **III/411** Alt. Tel. <yoġoḷ-t-
Yok etmek, bir şeyin kaybettirmek, mahvetmek, imha etmek.
Közŭn yoġoḷttı. "Gözünü kaybetti."
-
-
cogolt- "1. Kaybetmek, yitirmek. 2. Yok etmek." (ATS, 63)
çogolt- "Yok etmek, ortadan kaldırmak." (DK, 268)

yoġon- **III/411** Tel. *krş.* yoḳa-
Kaybolmak.
-
-

yoġŭḷ **III/413** Alt. Tel. <yoḳ+oḷ
Yok.
Adazı yoġuḷ enezi yoġŭḷ. "Onun babası da yok, anası da yok."; *Paḷa dā yoġŭḷ.* "Onun çocukları da yok"; *Neme yoġŭḷ* "Onun hiçbir şeyi yok."
-
-

yoġuḷa **III/413** Alt. =yoġuḷ
Yok. (Genel olarak Altay Türklerinin selamlaşması sırasında kullanılır.)
Ne tabış par? "Kötü ne haber var?"; *Tabış yoġuḷa!* "Duyulan (kötü) bir şey yok!"
-
-

yoḳ **III/397** Alt. Tel. Leb. 1. Yok, yokluk.
Seniŋ yoġıŋ yaḳşı poḷdı! "İyi ki sen yoktun!"; *Parım yoġum pir oşḳoş!* "Olsam da bir olmasam da!" (Alt.); *Yoḳ ettĭ.* "Mahvetti." (Alt.); *Yoḳ poḷdı.* "O öldü." (Alt.); *eş yoġında* "Hiç yoktan, en azından." (Tel.); *men yoḳto* "Ben yokken." (Tel.); *Atazı yoḳto ūḷ paştaḳ, enezi yoḳto ḳıs paştaḳ.* "Baba yokken oğul, ana yokken kız işe yaramaz (atasözü)" (Alt.); *Ḳuçazı yoḳto ḳodur eçkĭ paş* "Koçun yokluğunda kötü keçi baş olur (atasözü)" (Alt.); *Tabış barba? Tabış yoḳ* "Kötü haber var mı? Hayır, kötü haber yok! (Altaylar selamlaşırken)" (Alt.)
2. Hayır.
Adaŋ keldĭbe? Yoḳ kelbedi! "Baban geldi mi? Hayır, gelmedi!" (Alt.); *Yoḳ anı körḥönüm yoḳ!* "Hayır, ben onu görmedim!" (Tel.)
3. İsimle birlikte olumsuzluk sıfatı oluşturur.
Uġu yoḳ kiji poḷbas, ülḥüzŭ yoḳ ödük poḷbasa! "Soysuz, nesepsiz insan olmaz ölçüsüz çizme olmaz (atasözü)." (Alt.); *ada yoḳ kiji* "Babası olmayan insan." (Alt.); *kiji yoḳ yer* "İnsansız dünya." (Alt.); *aḳça yoḳ kiji* "Parasız insan." (Alt.); *Yıḷḳızı yoḳ yerdeŋ tezeḥĭn nek suraẏdıŋ?* "Sürüsü olmayan yerin gübresi olmaz (atasözü)." (Tel.);
4. Sıfat-fiille kullanılarak olumsuzluk bildirir.
Adam kelḥen yoḳ=adam kelbeḥen! "Babam gelmedi!" (Alt.); *Aḷġanım yoḳ* "Ben almadım!" (Alt. Tel.); *Körḥönübĭs yoḳ!* "Biz görmedik!" (Tel.)
5. Fakir, hiçbir şeyi olmayan.
yoḳ kiji "Fakir insan" (Alt.)
6. Yoksulluk, sefalet. (Alt. Tel.)
Aḷdı moyın oḳ kezer- erniŋ moyın yoḳ kezer. "Vahşi kuşun boynunu ok keser, erkeğin boynunu da yoksulluk. (atasözü)"
yōk "Yok." (EDPT, 895)
yoḳ~yōḳ "Yok." (DTS, 290, 291)
cok "1. Yok, bulunmamak. 2. Olumsuz yüklemin yerine kullanılmaktadır. 3. Olumsuzluk ifadesi. 4. Hayır." (ATS, 63)
ďok "Yok." (TAS, 30)
ďok~yak~ťok~çak~çok~çōk~çoh~çuk "Yok, herhangi bir şeyin yokluğu." (DK, 213, 260, 265, 268, 269)
ťok~çah "Yok." (DLTÇ, 214, 221)
ďok~ďoh "Yok, mevcut olmayan." (DÇT, 116)

yōḳ **III/400** Alt. Tel. Leb. Teselli, avuntu.
-
ďōk "Teselli, avuntu, avunç." (TAS, 31)
ďōk "Konuşma, sohbet, görüşme." (DK, 213)

yoḳḳı **III/404** Kumd. Leb. Çukur.
-
-

yoḳsın- **III/408** Alt. Tel. Leb. <yoḳ+sın-
Bir şeylerin eksikliğini, yokluğunu hissetmek, yok olan bir şeyi özlemek.
-
coksın- "Bir şeyin kaybolduğunu hissetmek." (ATS, 63)

ḍ'oksın- "Yokluğunu hissetmek." (TAS, 31)
ḍ'oksın- "Hasret çekmek, yokluğunu hissetmek." (DLTÇ, 145)

yoḳtığ **III/407** Leb. *bk.* yoḳtū.

yoḳto- **III/407** Alt. =yoḳla-
Yoklamak, el veya ayakla dokunmak, el yordamıyla yürümek, etrafa bakınmak, araştırmak, aramak, bakmak.
Maḷ yoḳtodı. "Büyük baş hayvanların hepsini saydı, aynı olduklarından emin olmak istedi."
yoklā- I "Dokunmak, el yordamıyla aramak. 2. İncelemek, dikkatle gözden geçirmek." (EDPT, 918)
yokla- II "Yükselmek." (EDPT, 918)
yoḳla- "Tırmanmak, yükselmek, havalanmak." (DTS, 291)
cokto- "Yok etmek." (ATS, 63)
ṭ'okto- "Anlatmak, söylemek." (DK, 260)

yōḳto- **III/407** Alt. Tel. =ḍ'ōḳta-
Teselli etmek, ikna etmek, yola getirmek.
yoġla- (ḏ-) "Cenaze töreni yapmak." (EDPT, 902)
yoġla- "Cenaze töreni düzenlemek." (DTS, 287)
ḍ'ōkto- "Teselli etmek; bir kişi teselli etmek için konuşmak." (TAS, 31)
ḍ'ōkto-~çōkto- "Anlatmak, söylemek." (DK, 213)
çōkto-~ḍ'ōkto- "Şaka yapmak." (DK, 269)
ḍ'ōkto-~ṭ'okta- "Anlatmak, nakletmek, söylemek." (DLTÇ, 145, 214)

yoḳton- **III/407** Alt. Tel. <yoḳto-n-
El ile dokunup yoklamak, araştırmak.
-
-

yōḳton- **III/407** Alt. Tel. <yōḳto-n-
Teselli olmak, teselli bulmak, neşelenmek.
-
ṭ'oktan-~ṭ'okton- "Konuşmak, sohbet etmek." (DK, 260)

yōḳtoş- **III/407** Alt. Tel. Birbirini teselli etmek.
-
ṭ'oktoş- "Konuşmak, sohbet etmek, ikna etmek." (DK, 213)

yōḳtot- **III/407** Alt. Tel. <yōḳto-t-
Teselli ettirmek.
yoġlat- "Cenaze töreni düzenletmek." (EDPT, 903)
yoġlat- "Cenaze töreni düzenletmek." (DTS, 287)
-

yoḳtū **III/407** Alt. Tel. <yoḳ+ḷū
Bir şeyi olmayan, fakir, yoksul.
yoklug "Fakir, yoksul." (EUES, 911)
coktu "Fakir; fakirlik, ihtiyaç." (ATS, 63)
ḍ'oktu "Yoksul, fakir." (TAS, 30)
çoktu "Fakir, yoksul." (DK, 269)
ṭ'oktu "Fakir, yoksul, düşkün." (DLTÇ, 214)
ḍ'oktū "Fakir, yoksul." (DÇT, 116) ,

yoḷ **III/429** Alt. Tel. Leb. 1. Yol, sokak, cadde.
Yoḷdan çıḳtı. "Yoldan çıktı." (Alt.); *Yoḷġo kirdĭ.* "Yola koyuldu." (Alt.); *Yoḷbıḷan pararġa kerek!* "Yoldan gitmek lazım!" (Alt.); *yoḷ odı* "Sinirotu (bitki)" (Alt.); *ḳıra yoḷı, ḳar yoḷı, ḳurudŭŋ yoḷı* "Samanyolu"
2. Hat, sınır, şerit.
ḳızıḷ yoḷ "Kırmızı şerit" (Alt.); *yoḷ çidĭ.* "O hat çizdi" (Alt.)
3. Defa, kez, kere.
4. Tarz.
5. Kader.
Ḳudaẏ pergen yoḷundaŋ çıġıp poḷmaspis! "Tanrı'nın bize yazdığı kaderden kaçamayız!"
yōl "Yol, tarz; defa, kez; çizgi, çizgili." (EDPT, 917)
yol "1. Yol. 2. Yolda olma durumu. 3. Var oluş yöntemi." (DTS, 288)
col "1. Yol. 2. Satır, çizgi. 3. Tarz, kural, düzen." (ATS, 64)
ḍ'ol "Yol, patika." (TAS, 30)
ḍ'ol~çol~ṭ'ol "Yol, iz." (DK, 213, 260)
ḍ'ol~ṭ'ol~çol "Yol." (DLTÇ, 145, 214, 222)
ḍ'ol~ṭ'ol "Yol." (DÇT, 116, 160)

yoḷçı **III/438** Alt. Tel. <yoḷ+çı
Yolcu, seyahat eden.

yolçī "Rehber." (EDPT, 921)
yolçı "Rehber, kılavuz." (DTS, 289)
-

yoḷdığ **III/437** Leb. *bk.* yoḷdū.

yoḷdo- **III/437** Alt. Leb. Tel. <yoḷ+ḷa-
1. Yol ile gitmek, yolu takip etmek.
2. Yola koymak, belli bir yol oluşturmak.
-
coldo- "1. Patikalar yapmak (bahçe içinde). 2. Yola yöneltmek. 3. Çizgi çekmek." (ATS, 64)

yoḷdoş **III/437** Alt. Yoldaş, arkadaş.
-
coldoş "Yoldaş, arkadaş." (ATS, 64)
ḑoldaş "Yoldaş, yol arkadaşı." (TAS, 30)

yoḷdū **III/437** Alt. Tel. 1. Yolu olan.
Yoḷdu yerde pararġa küç emes, yoḷı yoḳ yerde pararġa küç. "Yol olan yerde gitmek zor değil, yolsuz yerde gitmek zor."
2. Kaderi olan.
Arıs yoḷdū "Mutlu"; *şor yoḷdū* "Mutsuz"
3. Çizgili.
Er türlū̄ yoḷdū "Farklı çizgilere sahip"
yolluġ "Doğru yola sahip." (EDPT, 925)
yolluġ "Varlık biçimleriyle ilgili." (DTS, 289)
coldu "Yolu bulunan yer." (ATS, 64)

yoḷıḳ- **III/432** Alt. Tel. Leb. <yoḷ+ḳ-
1. Yola koyulmak.
2. Karşılaşmak.
yoluḳ- "Karşılaşmak." (DTS, 289)
colık- "Karşılaşmak." (ATS, 64)
coluk- "1. Karşılaşmak, görmek, birbirine yakınlaşmak. 2. Kendine yaklaştırmak. 3. Gelişini kutlamak." (ATS, 64)
ḑolık- "Buluşmak." (TAS, 30)

yon **III/416** Alt. Halk, toplum.
Yonı yoḳ "Issız, yaşam olmayan."; *Yaẏzaŋ yonıdıŋ pajı!* "Zaysan halkının başkanıdır!"; *Yon köp poḷdı.* "Orada çok insan vardı."; *Yaẏzaŋ yonına aẏttı.* "Zaysan kendi halkına seslendi."
-
con "1. Halk. 2.Topluluk, toplum." (ATS, 64)
ḑon "Halk, toplum." (TAS, 30)
ḑon~ńoŋ "Halk, toplum." (DK, 213, 234)
ḑon "Halk, toplum." (DÇT, 116)

yōn **III/417** Alt. Kalın.
Yōnı yıġa berdi. "Zayıfladı."; *yōn put* "But."
yoġūn~yoġōn "Kalın." (EDPT, 904)
yoġan~yoġun "Kalın, hacimli." (DTS, 287)
cōn "1. Şişman, kaba. 2. İri, büyük, kalın; hacimli." (ATS, 64)
ḑōn "Kalın." (TAS, 30)

yon- **III/417** Alt. Tel. 1.Tıraş etmek, kazımak, sıyırmak.
Sōn yondı. "Oku yonttu"
2. Yontmak, taşı yontmak.
yon- ~ yōn- "Kesmek; yaralamak." (EDPT, 942)
yon- "Yontmak." (DTS, 290)
con- "Yontmak." (ATS, 64)
ḑon- "Yontmak, rendelemek." (TAS, 30)

yondır- **III/419** Alt. Yontturmak, kazıtmak, sıyırtmak.
-
condır- "Yontturmak." (ARSL, 207)

yōndo- **III/419** Alt. *bk.* yōntı-.
yoġunad- "Kalınlaşmak." (EDPT, 905)
yoġunad- "Kalınlaşmak." (DTS, 287)
cōndo- "Hacmini artırmak." (ATS, 64)

yōnmoyın **III/420** Alt. <yōn+moyın
Gelincik, kokarca.
-
cōnmoyın "Kokarca." (ATS, 64)

yonoḳ **III/417** Alt. Tel. At koşumu.
yonāk "Eyer yastığı." (EDPT, 949)
yonaḳ "Eyer altına serilen örtü." (DTS, 290)
-

yonoḳtū **III/417** Alt. Koşumlu, örtülü at.
-
-

yōntı- **III/419** Alt. <yōn+tı-
Kalınlaşmak.
yoġunad- "Kalınlaşmak." (EDPT, 905)
yoġunad- "Kalınlaşmak." (DTS, 287)
cōndo- "Hacmini artırmak." (ATS, 64)
ḑōndo- "Şişmanlamak, dolgunlaşmak." (DK, 213)

yōntıt- **III/419** Alt. <yōntı-t-
Kalınlaştırmak.

-
-

yoŋ I **III/414** Tel. Kumd. Çimen tabakası.
-
cöŋ I "Oktaki tüy, okun dayanağı." (ATS, 65)
cöŋ II "Çimen, çimenlik." (ATS, 65)
d'öŋ "1. Katman, tabaka. 2. Çimen." (TAS, 31)
d'oŋ "Toprak katmanı." (DÇT, 116)

yoŋ II **III/414** Alt. Sitem, şikayet, suçlama.
-
yoŋ "Sorumluluk, yük." (ARS, 48)

yoŋdo- **III/415** Alt. Tel. Sitem etmek, kınamak, suçlamak, suçunu başkasına atmak.
-
coŋdo- "Suçu birine atmak." (ATS, 64)
d'oŋdo- "Suçlamak." (TAS, 31)

yoŋdoḷ- **III/416** Alt. Tel. Suçlanmak.
-
-

yoŋdon- **III/416** Tel. <yoŋdo-n-
Somurtkan, huysuz, kaprisli olmak.
-
coŋdon- "Kapris yapmak." (ATS, 64)
d'oŋdon- "Kapris yapmak, nazlanmak." (TAS, 31)

yorçı **III/428** Kumd. Binici.
-
corıkçı "Yolcu." (ATS, 64)
d'orıkçı "1. Avcı. 2. Jokey, at binicisi." (TAS, 31)

yorġo **III/426** Alt. Tel. Leb. Rahvan yürüyen at, sallana sallana yürüme.
Yorġō yoḷ muŋba yoẏġo sös muŋba "Rahvan atın bin yolu, kurnazın bin sözü yok mu?" (P.d.V.I, 1,5)
yorīġā "Rahvan, salına salına yürüme." (EDPT, 964)
yorıġa "Rahvan at." (DTS, 292)
corgo "1. Rahvan at. 2. Rahvan." (ATS, 64)
d'orgo "Yorga at; binicisini sarsmadan yürüyen at." (TAS, 31)
d'orgo~t'orgo "Rahvan yürüyen at." (DLTÇ, 145, 214)
yorgo "Rahvan giden at." (DÇT, 116)

yorġoḷo- **III/426** Alt. Rahvan yürümek.
-
corgolo- "1. Rahvan gitmek. 2. Sürünmek." (ATS, 64)
d'orgolo- "Rahvan gitmek." (DÇT, 116)

yorıḳ **III/422** Tel. Alt. <yorı-ḳ
Adım, yürüme, gidiş, hayat tarzı.
Yorıḳ parġan. "O yola çıktı." (Tel.)
yorık "Hareket; tavır, davranış." (EDPT, 963)
yorıḳ~yoruḳ "Yaşam tarzı, davranış, tutum." (DTS, 292, 293)
corık "1. Yol, yolculuk. 2. (At için) tırıs." (ATS, 64)
d'orık I "Av." (TAS, 31)
d'orık II "Gezinti, gezi." (TAS, 31)
çōrıh "Gezi, yürüyüş." (DK, 269)
d'orık "Koşu." (DÇT, 116)

yoroḳon **III/421** Alt. Porsuk.
-
corokon "Porsuk." (ATS, 64)

yort- **III/427** Alt. Tel. Leb. yorıt-
Hızlı adımlarla gitmek, hızlı gitmek, (at için) dörtnala koşmak.
Öre yorttı tömön yorttı keçü yerdĭ tappadı. "Nehir boyunca aşağı ve yukarı doğru atını koşturdu fakat geçit bulamadı." (Tel.); *Adı yortpas at erdĭ.* "Onun atının hiç güçlü adımı yoktu."
yort- "Hızlı yürümek, rahvan gitmek." (EDPT, 959)
yort- "Yürümek, hareket etmek." (DTS, 293)
corto- "Koşmak, hızlı yürümek." (ATS, 64)
d'ort- "Yola çıkmak." (TAS, 31)
t'ört-~çort- "Koşmak gitmek." (DK, 260, 269)
d'ort- "Hızlı yürümek, koşmak." (DLTÇ, 145)
d'ort- "Gitmek, yürümek, av veya yemek arayarak dolaşmak." (DÇT, 116)

yoẏ **III/397** Alt. Kurnaz, hilekâr.
Yorġō yoḷ muŋba yoẏġo sös muŋba? "Rahvan atın bin yolu, kurnazın bin sözü yok mu?" (P.d.V.I, 1,5)
bk. d'oẏ**.

yoẏḷon- **III/397** Alt. <yoẏ+ḷo-n-

Kurnazlık yapmak, sinsilik yapmak, yalan söylemek.
yobīlā- "Aldatmak, kandırmak." (EDPT, 878)
yubıla-~yupla- "Aldatmak, kandırmak." (DTS, 295, 300)
-

yoẏḷondır- **III/397** Alt. Yalan söyletmek.
-
-

yöçö- **III/453** Leb. Öksürmek, öksürükten eziyet çekmek.
-
-

yödö **III/452** Alt. =d'oda
Bacağın aşağı kısmı, incik, baldır kemiği.
-
codo "Bacak, diz." (ATS, 63)
d'odo "Bacak." (TAS, 30)

yödür **III/453** Tub. *bk.* yötkür

yöjö **III/453** Leb. Kumd Mal mülk.
Aḳ yöjö "Temiz, helal mülk"; *ḳara yöjö* "Haram yolla elde edilen mülk"; *Alḳınıp tapḳan yöjö* "Zahmetle elde edilen mülk"
bk. yöş.

yöjölū **III/453** Leb. Taşınabilir mülkü olan.
Yöjölū yer "Mülkün saklandığı yer, hazine"
-
cōjölü "Mülk sahibi, varlıklı." (ATS, 65)

yöjön- **III/453** Leb. Saklanmak, gizlenmek.
-
cajın- "Gizlenmek, saklanmak." (ATS, 21)
d'ajın- "Gizlenmek, saklanmak." (TAS, 20)
d'öjön-~çoçın- "Saklanmak, gizlenmek." (DK, 213)
köjön-~k'öjön- "Saklanmak, gizlenmek." (DÇT, 130)

yöjör- **III/453** Leb. Saklamak, gizlemek.
bk. yajır-**.

yölö- **III/451** Alt. Yaslamak, dayamak.
Ḳara ortoḳşın ya eleŋide yölöp ḳoẏgon ūḷ kördĭ. "Güzel yayını kapıya yaslayan oğlan çocuğu gördü."
yölē- "Bir şeyi düşmemesi için desteklemek, destek olmak, yaslamak." (EDPT, 919)
yöle- "1. Desteklemek, destek olmak. 2. Yardım etmek." (DTS, 293)
yölö- "Bir şeye yaslanmak." (ATS, 65)
d'ölö- "Yaslamak, dayamak." (TAS, 31)

yömö- **III/455** Alt. Kafa ile kaldırmak, kaldırmak..
-
cömö- "Desteklemek, destek olmak." (ARS, 49)

yömök **III/455** Alt. <yömö-k
Başın üst kısmı, tepe.
-
-

yöŋ I **III/447** Kumd. Oktaki tüy.
-
cöŋ I "Oktaki tüy, okun dayanağı." (ATS, 65)

yöŋ II **III/447** Alt. Tel. Ekim çizgisi, saban izi; ekim yapılırken atılan çimen.
-
cöŋ II "Çimen, çimenlik." (ATS, 65)
d'öŋ "1. Katman, tabaka. 2. Çimen." (TAS, 31)

yöp **III/453** Alt. Tel. Leb. *krş.* ep
1. Uygunluk, doğruluk, birlik, ahenk, uyum, uzlaştırma, anlaşmazlığı çözme, rıza, anlaşma, tartışmanın sonlanması, karar, tavsiye.
Yöp aẏttı. "O tavsiye verdi."; *Yöpkö kirdĭler.* "Onlar anlaşmaya vardılar."; *Oḷ kiji yöpkö kirbedĭ.* "O buna razı olmadı.", *Yöpke kirĭşse* "Eğer razı olsa!"; *Yöpke kel!* "Kabul et!"; *Yöbüŋ poḷdı!* "Sen haklı idin!"; *yöbü yoḳ* "Uygun olmayan, doğru olmayan."
2. Uygun.
Sözüŋ yöp poḷmaza! "Eğer sen haksızsan!"; *yöp sös* "Uygun söz."; *Yarar-ba tep suradı "yöp!" tediler.* "Razı mısınız diye sordu, razıyız diye cevap verdiler."
-
ep "Beceriklilik, uygun an." (ATS, 83)
cöp "Antlaşma." (ATS, 65)
ep "Rahatlık, konfor." (TAS, 37)

d'öp I "Öğüt, rıza, anlaşma." (TAS, 31)
d'öp II "Tıpa tıp, tam uygun." (TAS, 31)
t'öp "Öğüt, rıza, anlaşma." (DK, 260)
d'öp "*Tamam, katılıyorum, doğru* anlamında kullanılan söz." (DÇT, 116)
ep d'öp "Onay, rıza." (DÇT, 170)

yöptö- **III/455** Alt. Bir şeyleri doğru kabul etmek, duruma uygun iş yapmak, tartışmayı çözmek.

-

cöptö- "Akıl vermek." (ATS, 65)
cöptö- "Öğüt vermek, tavsiyede bulunmak." (TAS, 31)
t'öpte- "Öğütlemek, tavsiye etmek." (DK, 260)
d'öptön- "Anlaşmak, kabullenmek, onaylamak." (DÇT, 116)

yöptöş- **III/455** Alt. Uzlaşmak, anlaşmak, razı olmak, barışmak, uygun durumlarda birbirinin arkasında durmak.

-

cöptöş- "Anlaşmak, barışmak, görüşmek." (ATS, 65)
d'öptöş- "Danışmak." (TAS, 31)
t'öptöş- "Danışmak, istişare etmek." (DK, 260)
çöpteş- "Kararlaştırmak." (DK, 269)
d'öptöş- "Anlaşmak." (DÇT, 116)
d'öptöniş- "Kendi aralarında çözmek, anlaşmak, katılmak." (DÇT, 116)

yörgömdö- **III/450** Alt. <yörgöm+le- Yörgöm (bağırsaktan, işkembeden yapılan bir yemek) hazırlamak.

-

-

yörgönök **III/449** Leb. Şerbetçi otu.

yörgeyēk[24] "Sarılı bir şey." (EDPT, 966)
öŋik yörgeyek "Yapay saç lülesi." (DTS, 410)

cörgömöş I "Şerbetçi otu, içilen bir bitki." (ATS, 65)
cörgömöş II "Örümcek." (ATS, 65)
cörgömöş "Örümcek." (TAS, 32)
t'orgomış "Örümcek." (DLTÇ, 214)

[24] Clauson bu kelimenin yörgen- "Sarınmak, kundağa sarınmak" fiilinden türetilen *yörgenēk* ismi olması gerektiğini belirtir (EDPT, 966)

yörḥöm **III/449** Alt. Koyun bağırsaklarından, işkembesinden yapılan yemek.

yörgemeç "İçine ince bağırsak konmuş işkembe ve bağırsaklar dürülerek ızgarada yapılıp pişirilen bir yemek." (EDPT, 966)
yörgemeç "Yemek, işkembenin küçük parçalarından yapılan bir çeşit sucuk." (DTS, 294)

cörgöm~törgöm "Mide ve bağırsaklardan yapılmış yemek; sucuk, yağ ve koyun eti parçalarıyla doldurulmuş bağırsak." (ATS, 65, 184)
d'örgöm "İşkembeden, ciğerden yapılan bir cins yemek." (TAS, 31)
şürgem "Sucuk türü." (DLTÇ, 226)

yörḥömöş **III/449** Alt. Tel. Örümcek.

yörgemeç "İçine ince bağırsak konmuş işkembe ve bağırsaklar dürülerek ızgarada yapılıp pişirilen bir yemek." (EDPT, 966)
yörgemeç "Yemek, işkembenin küçük parçalarından yapılan bir çeşit sucuk." (DTS, 294)

cörgömöş I "Şerbetçi otu, içilen bir bitki." (ATS, 65)
cörgömöş II "Örümcek." (ATS, 65)
cörgömöş "Örümcek." (TAS, 32)

yörḥömŭş **III/450** Alt. Şerbetçi otu.

-

cörgömöş I "Şerbetçi otu, içilen bir bitki." (ATS, 65)
cörgömöş II "Örümcek." (ATS, 65)
cörgömöş "Örümcek." (TAS, 32)

yöş **III/453** Alt. Eşya, mülk, taşınabilir mülk, mal varlığı.

Üydŭŋ yöjŭ "Ev eşyası"; *yöjŭ köp kiji* "Varlıklı insan"

-

cōje~cōjö~cōşe "Malk, mülk, servet, çeyiz." (GSATA, 391)
cōjö "Mülkiyet, mal." (ATS, 65)
d'ōjö "Mal varlığı." (TAS, 31)
d'öjö "Eşya, mal, mülk." (DK, 213)
d'ōjö "Servet, mal, mülk." (DÇT, 116)

yöştū **III/453** Alt. <yöş+lū Varlıklı, zengin.

-

-

yötkür **III/452** Tel. Alt. Öksürük.
-
cötkür "Öksürük." (ATS, 65)

yötkür- **III/452** Alt. Tel. Öksürmek.
-
cötkür- "Öksürmek." (ATS, 65)
ďötkür- Öksürmek." (TAS, 32)

yötkürt- **III/452** Alt. Tel. <yötkür-t- Öksürtmek.
-
-

yöyül- **III/447** Tel. Ayrılmak, bölünmek.
-
-

yu **III/533** Leb. Tub. *krş.* Moğ.
1. Ne.
Yu aẏttıŋ? "Ne dedin?"; *Sen yu iştep yazıŋ?* "Sen ne çalışıyorsun?"; *Yu kerek?* "Neden?"; *Yu kerek töŋöjömnŭ çaptıŋ?* "Sen neden benim kütüğümü kırdın, kestin?"; *Köt yu poḷotton?* "Kedi ne demektir?"; *Yu sadıp aḷdıŋ?* "Sen ne aldın?"; *Yuġa keldĭŋ?* "Sen neden geldin?"; *Yuġa çappayın?* "Neden kesmeyeyim?" *Yudaŋ pildiŋ?* "Nereden bildin?"
2. Hangi.
Yu üẏge kirdĭ? "Hangi eve girdi?"; *Yu kijinĭ kördŭŋ?* "Hangi kişiyi gördün?"
-
ťüg~ťug~çu~çugı~çüg "Ne, hangi." (DK, 260)
ďug~yū~ťu~ťū~ťū "Ne." (DLTÇ, 145)
ďu "Ne, hangi." (DÇT, 116)
ďuv "Şey, ne." (DÇT, 116)
ďügörök (<ďū kerek) "Niçin, niye." (DÇT, 117)

yū I **III/534** Alt. 1. Düşman.
Ol mā yū poḷdı! "O benle düşman oldu!"; *Aẏḷdı yū çaptı.* "Düşman köyü dağıttı."
2. Savaş, mücadele.
Yū yūḷap "Savaşı yürüterek"; *Yū çıḳtı, yū poḷdı.* "Savaş çıktı."
yaġī (ḏ-) "Düşman." (EDPT, 898)
yaġı "Düşman." (DTS, 238)
cū "1. Savaş. 2. Çarpışma, dövüş." (ATS, 66)
ďū "Savaş." (TAS, 32)
ďu "Düşman." (DK, 213)
ďag "Savaş, dövüş." (DLTÇ, 144)
ťag "Düşman." (DLTÇ, 214)
ďū~ya~yā "Savaş, düşman." (DÇT, 117, 119)

yū II **III/534** Alt. Tel. Yağ, eritilmiş yağ.
Sarı yū "İnek yağı, tereyağı"
yāġ "Yağ, iç yağı." (EDPT, 895)
yaġ "1. Yağ. 2. Merhem." (DTS, 237)
cu~cū "Yağ." (ATS, 65)
cū "Yağ, iç yağı." (TAS, 32)
ďu~ďū "Yağ." (DÇT, 116, 117)

yū- I **III/535** Alt. Tel. Yığmak, toplamak.
Odun pir yerḥe yūp saḷdı. "Odunları bir yere yığdı."; *Ölöŋ yūdu.* "Samanları yığdı."; *Ostoḷdoŋ yūp aḷ!* "Masayı topla!"; *Aḷtın Pökö aẏttı: uḷuzŭŋdŭ yūğın paḷam!* "Altın-Pökö dedi: Halkını topla, çocuğum!"; *Onçozın yūp yūp aḷdı.* "O kendi etrafındakileri topladı."
yıġ- (?yīġ-) "Yığmak, toplamak, bir araya getirmek." (EDPT, 897)
yıġ- "Yığmak, toplamak." (DTS, 282)
cu-~cū- "Toplamak, biriktirmek." (ATS, 65)
ďū- "Toplamak, biriktirmek." (TAS, 32)
ďū- "Defnetmek, gömmek." (TAS, 32)
çıg-~çīg-~ďıg "Yığmak, toplamak." (DK, 270, 271)
ťıg- "Yığmak, toplamak, donatmak." (DLTÇ, 215)
ďū- "Yığmak, toplamak." (DÇT, 117)

yū- II **III/535** Tel. Kumd. Yaklaşmak.
Yūp keldi. "O yaklaştı."
yaġū- "Yaklaşmak." (EDPT, 898)
yaġu- "Yaklaşmak, yakınlaşmak." (DTS, 239)
-

yuburan **III/569** Tel. Küçük bir hayvan, tarla sincabı, geleni (Lat. *spermophulus*).
bk. yıbıran.

yūçı I **III/565** Alt. Leb. Kumd. Saldırgan, savaşçı.
yaġıçī "Düşmanlara karşı hareket eden, saldırgan." (EDPT, 899)
yaġıçı "Kavgacı, saldırgan." (DTS, 238)
-

yūçı II **III/565** Alt. Tel. Dünürcü, görücü.
-
-

yūçıḷa- **III/566** Alt. Tel. <yūçı+ḷa-
Kızla nişanlanmak
-
-

yuda- **III/563** Alt. Tel. <yut+a-
(Hava için) kötüleşmek.
-
cuda- "1. Kötüleşmek, zayıflamak; fakirleşmek. 2. (Hava) için kötüleşmek." (ATS, 65)
cüde- "Zayıflamak, fakirleşmek. 2. Salgın hastalıktan ölmek." (ATS, 67)
ďuda- "Yoksullaşmak, sefalete düşmek." (TAS, 32)
ďüde- "1. İhtiyaç duymak. 2. Zayıflamak." (TAS, 33)

yudruḳ **III/565** Alt. Leb. Yumruk.
Yudruḳ pıḷa soḳtı. "Yumrukla vurdu."
yıḏruk~yumruk "Yumruk" (EDPT, 892, 937)
yıdruḳ~yuḏruḳ "Yumruk." (DTS, 282, 295)
cudruk "1. Yumruk. 2. Tokmak." (ATS, 65)
cuduruk "1. Yumruk. 2. Ağa. 3. Ancak kendi çıkarlarını düşünen adam." (ATS, 65)
ďudruk "Yumruk." (TAS, 32)
ńunduruk~ńunturuk "Yumruk." (DK, 213, 234)
nüzürük "Yumruk." (DLTÇ, 179)

yudruḳta- **III/55** Alt. Leb. <yudruḳ+ḷa-
Yumruklamak.
-
ďudruktaş- "Yumruklaşmak." (DÇT, 116)

yudū **III/564** Kumd. 1. Kirlilik, düzensizlik, pislik.
2. Düzensiz, kirli, çürük, kötü kokulu.
Aÿḷdıŋ içi yudū . "Yurtanın içi düzensizdir."
yıḏıġ "(Her zaman olmasa da genellikle) Kötü kokulu." (EDPT, 887)
yıdıġ~yıḏıġ "Kötü kokulu, pis kokulu, kokuşmuş." (DTS, 282)
cıdu "Kötü kokan." (ATS, 60)
ďıdu "Küf kokan, çürük kokan." (TAS, 28)
ďudū "Kir, pislik; kokmuş, bakımsız, dağınık." (DK, 213)

yūdūḷ- **III/565** Tel. <ďūt-ḷ-
Yaklaştırılmak.
-
-

yudunū **III/565** Tel. W. Reddetme, inkâr etme.
-
-

yuġaş **III/542** Kumd. <yuḳ- (<yık-)
Depo, ambar.
-
-

yuġul- **III/542** Tub. Leb. <yuḳ-l-, =yıġıl-
Yıkılmak, düşmek.
yıkıl- "Yıkılmak, çökmek." (EDPT, 902)
yıḳıl- " Yıkılmak, devrilmek, tahrip olmak." (DTS, 285)
cıgıl- "Düşmek, devrilmek, yıkılmak." (ATS, 60)
yıgıl- "Düşmek, yığılmak." (TAS, 28)
ťugul- "Yıkılmak, düşmek." (DLTÇ, 214)

yuġümçı **III/543** Alt. <yuġ-m+çı
Hastalığa yakalanma, enfeksiyon.
-
-

yuġümçıḷū **III/543** Alt. <yuġumçı+ḷū
Bulaşıcı, yapışkan.
-
-

yuġur- **III/542** Tub. Leb. Yoğurmak.
yuġur- "Yoğurmak." (EDPT, 906)
yoġur- "Yoğurmak, karmak." (DTS, 287)
cūru- "1. Sıkmak. 2. Dürmek, katlamak." (ATS, 66)
cūra- "Yoğurmak, yoğurarak ezmek." (TAS, 33)

yuġurt- **III/542** Tub. Leb. Yoğurtmak.
yuġurt- "Yoğurtmak." (EDPT, 907)
yoġurt- "Yoğurtmak." (DTS, 288)
-

yuġüş **III/542** Tel. <yuḳ-ş
Hastalığa yakalanma, enfeksiyon.
-
cuguş "Mikrop." (ATS, 65)

yuġŭştū **III/543** Tel. Bulaşıcı, yapışkan.
-
ďuguştu "Bulaşıcı." (TAS, 32)

yuġut- **III/542** Leb. Tub. <yuḳ-u-t-
Yıkmak, devirmek.
Apşıyaḳ tönöştŭ paḷta-bıḷa çaptı, tönöştü yuġutpadı . "Yaşlı adam kütüğe balta ile vurdu fakat deviremedi."
-
cıgıt- "Attırtmak." (ATS, 61)

yūḳ **III/537** Alt. Kumd. Yakın.
Yūḳ kel! "Yakına gel!"; *Yaẏdıŋ yūġın pilip yazıŋba?* "Yazın yaklaştığını biliyor musunuz?"; *yūḳ kiji* "Akraba"; *Tört çaḳrımġa yūḳ* "Dört verste[25] yakın."
yaġūk "Yakın." (EDPT, 901)
yaġuḳ "1. Yakın, yakınında. 2. Yakın, akraba, hısım. 3. Yakında." (DTS, 240)
cūk "Yakın; yakınlık." (ATS, 66)
ďūk "1. Akraba. 2. Yakın." (TAS, 33)
ďūk "Yakın." (DÇT, 117)

yuk- I **III/537** Alt. Tel. İlişmek, yapışmak, bulaşmak.
Yaḳşā yanaşḳan yaḳşızı yuġar, yamanġa yanaşḳan ďamanı yuġar. "İyinin yanına yaklaşırsan iyilik bulaşır, kötünün yanına yaklaşırsan kötülük bulaşır." (P.d.V.I, 5,59); *Ḳabarġa yerge ḳar yuḳpas!* "Dağ yamacında kar durmaz! (atasözü)"
yuk- "Yapışmak, bulaşmak." (EDPT, 897)
yuḳ- "Yapışmak, bulaşmak." (DTS, 300)
cuk- "Yapışmak." (ATS, 65)
ďuk- "Yapışmak." (TAS, 32)
çuk- "Yapışmak." (DK, 269)
ďuk- "Yapışmak." (DÇT, 116)

yuḳ- II **III/537** Tub. Leb. Yıkmak, devirmek.
yık- "Yıkmak, yenmek, devirmek." (EDPT, 897)
yıḳ- "Yıkmak, devirmek, harap etmek." (DTS, 285)
cık- "Hücum etmek, güreşte birini devirmek; yenmek." (ATS, 61)
ďık- "Yıkmak." (TAS, 28)

yuḳḳa **III/539** Alt. 1. İnce.
2. Yufka, ekmeğin özel ince türü.
yuvka~yuka "İnce, zayıf" (EDPT, 874, 898)
yufġa~yuyḳa~yuḳa~yupḳa~yuvḳa~yuwḳa "1. İnce, zayıf. 2. *mec.* Zekice, akıllıca." (DTS, 295, 300, 301)
cuka "İnce (kumaş için)." (ATS, 65)
ďuka "İnce, yufka." (TAS, 32)

yuḳḳaçaḳ **III/539** Alt. <yuḳḳa+çaḳ
Çok ince.
-
cukaçak "Çok ince." (ATS, 65)

yūḳta- **III/539** Alt. <yūḳ+la-
Yaklaşmak, yakınlaşmak.
Yūḳtap keldĭ=yūḳtadı.
-
cūkta- "Yakınlaşmak." (ATS, 66)
ďaglış- "Yaklaşmak, yakınlaşmak." (DK, 209)
ďūkta- "Yaklaşmak, yakınlaşmak." (DÇT, 117)

yūḳtaġı **III/539** Alt. <yūḳ+ta+ġı
Yakınında olan, yakındaki.
-
-

yūḳtaş- **III/** Alt. <yūḳta-ş-
Birbirine yaklaşmak.
-
cūktaş- "Birlikte yakınlaşmak." (ATS, 66)

yūḳtat- **III/539** Alt. <yūḳta-t-
Yaklaştırmak.
-
cūktat- "Yakınlaştırmak, yakına gelmesine izin vermek." (ATS, 66)
çūktat- "Yaklaştırmak." (DK, 270)

yuḳtŭr- **III/540** Alt. Tel. <yuḳ-tur-
Yapıştırmak.
yuktur- "Yapıştırmak, bulaştırmak." (EDPT, 900)
yuḳtur- "Yapıştırmak." (DTS, 300)
cuktır- "Koymak." (ATS, 65)

yuḷ- **III/552** Alt. 1. Yolmak, koparmak, elinden almak.
Ot yuḷŭp aḷıp paḷazına töjek etken. "Otları yolup çocuğu için döşek yaptı." (Alt.); *Çaçın yuḷdŭm.* "Ben onun saçlarını yoldum." (Alt.)
2. Özgürlüğe kavuşturmak, kurtarmak.

[25] verst: 1.0668 kilometrelik Rus uzunluk ölçü birimi.

yul- "Yolmak, çekip çıkarmak." (EDPT, 918)
yol- I "Bırakmak, salıvermek, kurtarmak." (DTS, 288)
yol- II "Yolmak." (DTS, 288)
yul- I "Rehinden kurtarmak, geri almak, kurtarmak." (DTS, 296)
cul- "(Yün, ot, saç vb. için) koparmak, yolmak." (ATS, 65)
ďul- "Yolmak." (TAS, 32)

yūḷ- III/553 Alt. <yū-ḷ
Yığılmak, toplanmak, toplanmış olmak, birikmek,
Yūḷġan kijiler aẏttı. "Toplanmış insanlar konuşuyorlardı."
yıġıl- "Yığılmak, bir araya getirilmek." (EDPT, 901)
yıġıl- "Yığılmak, bir araya getirilmek." (DTS, 283)
cūl- "Toplanmak, bir birimde birleşmek, yığılmak." (ATS, 66)

yuḷa III/553 Tel. Alt. W. 1. Cevher, öz. 2. Ölenin ruhu. (Şamanlar ruh ayini zamanı civayı avuçlarının içinde tutarak gösterirler.)
yulā "Meşale, ışık, kandil." (EDPT, 919)
yula "Meşale, kandil." (DTS, 296)
cula "Hayattayken insanı terkedebilen ruh." (ATS, 65)
ďula "Ölenin ruhu." (TAS, 32)

yūḷa- III/554 Alt. Tel. <yū+ḷa-
Savaşı devam ettirmek, savaşmak, mücadele etmek, saldırmak.
Ḳan Püdeẏ parıp yūḷadı, Ḳara-Ḳuḷa-Mattırdı yūḷadı. "Han-Püdey savaşa gitti, Kara-Kula-Matır'a saldırdı."
yaġīlā- (ḏ-) "Düşman olmak, düşmanlarla çarpışmak." (EDPT, 903)
yaġıla- "Savaşmak, mücadele etmek." (DTS, 238)
cūla- "Savaşmak, savaşa girmek." (ATS, 66)
ďagla- "Saldırmak." (DÇT, 112)
ďūla- "Savaşmak, mücadeleye girişmek; istila etmek, ele geçirmek." (DÇT, 117)
yavla-~yagla- "Saldırmak, istila etmek." (DÇT, 119, 120)

yūḷaş- III/554 Alt. Tel. <yūḷa-ş-
Birlikte savaşa gitmek, birbirleri ile savaşmak.
Pir poyıŋa yüs kiji yūḷajaẏn tediŋbe? "Yüz kişiyie karşı savaşmayı düşündün mü?"(P.d.V.I, 201,6); *Taḷaẏdıŋ oḷ yanında el poḷır, ā parıp yūḷajıp keliŋer!* "Denizin diğer sahilinde bir halk yaşıyor, gidip onlarla savaşıp gelin!"
yaġılaş- "Dövüşmek, savaşmak." (DTS, 238)
cūlaş- "Birlikte savaşmak." (ATS, 66)
ďūlaş- "Savaşmak." (TAS, 33)
ďūlaş-~yavlaş- "Kendi aralarında savaşmak, mücadele vermek." (DÇT, 117, 119)

yuḷma III/560 Alt. Boylu poslu, yakışıklı (insan).
-
-

yuḷtuḳ III/558 Kumd. Tembel, eli ağır, yavaş.
-
-

yuḷū III/555 Alt. Sıcak.
yılıġ "Sıcak, ılık." (EDPT, 925)
yılıġ "Sıcak, ılık." (DTS, 284)
cılu "Sıcak." (ATS, 62)
ďılu "Sıcak, ılık." (TAS, 29)
ďılıg~çılu~çılıg "Sıcak, ılık." (DK, 214)
ďılu "Ilık." (DÇT, 118)

yūḷū I III/555 Tel. Alt. <yū+ḷū
Yağlı, yağ sürülmüş, yağla kaplanmış.
yāġlıġ "Yağlı." (EDPT, 901)
yaġlıġ "Yağlı." (DTS, 239)
cūlu "Yağlı." (ATS, 66)
ďūlu "Yağlı." (TAS, 33)
ťaglu "Yağlı." (DLTÇ, 212)
ďulu~ďūlu "Yağlı." (DÇT, 116, 117)

yūḷū II III/555 Alt. <yū+ḷū
Savaşta olan.
yaġīlıġ "Düşman sahibi." (EDPT, 903)
yaġılıġ "1. Düşman sahibi. 2. Düşmanca." (DTS, 238)
-

yuḷuḳ III/555 Leb. Ağaç suyu.
bk. yilik**

yuḷŭn- III/556 Alt. Tel. <yuḷ-n-
1. Kendini koparmak, kendini yolmak.

Emegen çaçın yuḷŭnŭp, sıḳtaẏt, ıẏḷaẏt. "Kadın ağlayıp saçlarını yoluyordu."
2. Özgür olmak, kurtarılmak.
yulun- (dönüşlü) Yolunmak." (EDPT, 931)
yolun- I "Serbest bırakılmak." (DTS, 288)
yolun- II~yulun- I "Yolunmak." (DTS, 297)
yolun- II~yulun- II "Kurtarılmak." (DTS, 2987)
-

yumda- **III/584** Alt. <yum+ḷa-
Tüylerle kaplamak, tüyleri oka yapıştırmak.
yuŋlā- "Yünü kesmek, kırkmak." (EDPT, 951)
yuŋla-~yüŋle- "Yününü kırkmak." (DTS, 300, 305)
d'umda- "Tüyle kaplamak." (DK, 213)

yumdan- **III/584** Alt. <yumda-n-
Oka tüy takmak.
-
-

yumdū **III/584** Alt. <yum+ḷū
Tüy takılmış (ok).
-
-

yumġa **III/581** Alt. Yaban keçisi (dişi).
Yumġanıŋ tekezi "Yaban keçisi (erkek)."
-
cumga~cuŋma "Dişi keçi." (ATS, 65,66)
d'umga "Yabani keçi." (TAS, 32)

yumġaġaş **III/582** Alt. <yumġaḳ+aş
Küçük yumru, küçük yumak.
-
-

yumġaḳ **III/581** Alt. <yum-ġaḳ
Yumak, yumulmuş el.
yumġāk "Yumak, küre biçiminde yuvarlak nesne." (EDPT, 936)
yumġaḳ "Yuvarlak, küre biçiminde." (DTS, 297)
-

yumġaḳta- **III/582** Alt. Yumruk yummak, yoğurmak.
yumġakla- "Yuvarlamak, yumak hâline getirmek." (EDPT, 936)
yumġakla- "Yuvarlamak, yumak hâline getirmek." (DTS, 397)
d'umakta-~d'umgakta- "Buruşturmak, ezmek." (TAS, 32)

yumġaḳtan- **III/582** Alt. <yumġaḳta-n
Yumruk oluşturmak.
yumġaklan- "Yuvarlanmak, yumak hâline gelmek." (EDPT, 936)
yumġaklan- "Yuvarlanmak, yumak hâline gelmek." (DTS, 297)
-

yumuḷ- **III/579** Alt. Tel. Kapanmak, kilitlenmek, kapalı olmak.
Ḳaya pağıp körŭp īzem, kīnĭmneŋ yumuḷŭp ḳaḷtır. "Ben etrafa bakındığımda arkada her şeyin kapalı olduğunu gördüm." (Tel.)
yumul- "Yumulmak, kapatılmak." (EDPT, 936)
yumul- "Yumulmak, kapatılmak." (DTS, 298)
-

yūn **III/544** Alt. Toplantı, yığın.
yıġın "Yığın, öbek." (EDPT, 904)
yıġın "Yığın, öbek." (DTS, 283)
cūn "Toplantı, meclis." (ATS, 66)
d'ūn "Toplantı." (TAS, 33)
t'ıgın "Toplantı, toplanma." (DLTÇ, 215)

yun- **III/544** Alt. Tel. <yu-n-
Yıkamak.
Ḳazandı yundŭ. "O tencereyi yıkadı."; *Sen orozo tutḳan çağında yüzŭŋ yunŭb ī!* "Oruç tutarken yüzünü yıka!"; *Yıştağı yatḳan kijiler ḳursaḳ pıjırġanda, ḳursaḳ yīrde ḳoḷdarın yunbas.* "Ormanlı dağlarda yaşayan insanlar yemek yaparken ve yerken ellerini yıkamazlar."
yun- (yūn-) "Yıkamak." (EDPT, 942)
yun- "1. Yunmak, yıkanmak. 2. Abdest almak." (DTS, 299)
cun-~cūn- "Yıkamak, yıkanıp temizlenmek." (ATS, 66)
d'un- "Yıkamak." (TAS, 32)
çun- "Yıkamak." (DK, 269)
ńun- "Yıkamak." (DLTÇ, 179)
d'un- "Yıkamak." (DÇT, 116)

yūn- **III/544** Alt. Toplanmak.
yıġın- "*dönüşlü* Bir araya gelmek, toplanmak." (EDPT, 904)
yıġın- "Kendisi için toplamak, yığmak."

(DTS, 283)
cūna- "Bir yere toplamak." (ATS, 66)
t'ıgın- "*dönüşlü* Toplanmak." (DLTÇ, 215)
t'ūn- "Toplamak." (DÇT, 160)

yūna- III/544 Alt. Toplanmak.
yıġın- "*dönüşlü* Bir araya gelmek, toplanmak." (EDPT, 904)
yıġın- "Kendisi için toplamak, yığmak." (DTS, 283)
cūna- "Bir yere toplamak." (ATS, 66)
d'ūna- "Toplanmak." (DÇT, 117)

yūnat- III/545 Alt. <yūna-t-
Toplamak.
Ḳān Püdey eki Mōstıŋ ḳattın, aẏmaḳ yonın yūnadıp aḷdı. "Han-Püdey iki Moos'un hanımını ve tüm halkını topladı."; *Ar uḷuzŭn yūnadıp aldı.* "O tüm halkı topladı."
-
cūnat- "1. Bir yığın hâlinde toplatmak. 2. (Ticareti, işletmeyi) tasfiye etmek." (ATS, 66)
d'ūnat- "1. Toplamak. 2. Birleştirmek." (TAS, 33)

yunŭḷ- III/545 Alt. <yun-ḷ-
Yıkanmak (edilgen).
-
cunul- "(edilgen) Yıkanmış, silinmiş olmak." (ATS, 66)

yunŭn- III/545 Alt. <yun-n-
Yıkanmak.
-
d'unun-~d'uvun- "Yıkanmak." (DÇT, 116)
cunun- "Yıkanmak." (GSATA, 392)

yunŭt- III/545 Alt. <yun-t-
Yıkatmak.
-
cundır- "Yıkatmak." (ATS, 66)

yuŋda- III/543 Tel. *bk.* yuŋna-.

yuŋna- III/543 Leb. Kaymak, paten ya da kar ayakkabısı ile kaymak.
-
cıŋıla- "Kaymak, kayak yapmak." (ATS, 62)

yūr III/545 Alt. Yağır, atın sırtındaki sürtülmüş yer.
yaġır "Yağır, yük ve binek hayvanında eyer veya kolanın sürtmesi sonucu oluşan yaraya benzer tüyleri dökülmüş yerler." (EDPT, 905)
yaġır "Yağır." (DTS, 238)
cūr "1. Yağır, atın sırtındaki sürtümüş, tüyleri dökülmüş yer. 2. Muhasara altına alma." (ATS, 66)
yavur "Atın sırtındaki sıyrık." (DÇT, 119)

yurbut III/551 Leb. Kuş kirazı (Lat. *prunus padus*).
bk. d'ımırıt.

yūrġan III/548 Alt. *bk.* yūrḳan.

yurt III/548 Alt. Tel. 1. Yaşam yeri, durak, barınak.
Adanıŋ yurtŭn pek tutḳan aẏmaġı yonġo poḷor. "Vatanını koruyan, halk içinde övgüye mazhar olur." (P.d.V.I, 231,20) ; *Yurttap yatḳan kijiniŋ yurtŭ turat iyezī yoḳ.* "Burada yaşayan insanların evleri burada idi, fakat ev sahipleri yoktu." (Alt.)
2. Ülke.
Ada yurtŭ "Ata yurdu" (Alt.); *Orus yurtŭ Ḳıdat yurtŭ* "Rusya Devleti, Çin Devleti." (Alt.)
3. Halk.
Ardazın yurtḳa tüjŭrŭp adazı ī̄ḷaẏ kün aḷġaẏ. "Eğer o çocuklarını halkın arasına bırakırsa, babası her zaman ağlayacaktır."
yurt (?yurd) "İlk zamanlar *terkedilmiş duraklama, konaklama yeri* anlamında, Orta Türkçeden itibaren *mesken tutulan yer, oturulan,yaşanan yer* anlamına geçmiştir." (EDPT, 958)
yurt "1. Ev, yaşam yeri, hane, yurt, ülke. 2. Yıkıntı." (DTS, 300)
curt "Ülke, yurt." (ATS, 66)
d'urt "Köy, yerleşim birimi." (TAS, 32)
d'urt~çurt "Yurt, vatan, yaşam yeri, ev, çadır." (DK, 213)
d'urt "Yurt, vatan; ev." (DLTÇ, 145)
t'urt "Ev, hane." (DLTÇ, 214)
d'urt "Halk, yurt, malikane, çiftlik." (DÇT, 116)

yurtta- III/550 Alt. Yaşamak.
Pir eŋmeḥen öböḥön yurttap yattı. "Yaşlı

kadın ve yaşlı adam birlikte yaşıyorlardı.”; *Yurttap yatḳan yerī.* “Yaşadığı yer.”
yurtla- “Konmak, yerleşmek.” (EUES, 921)
çurta- “Yaşamak.” (DK, 270)
ďurta-~t’urta- “Yaşamak.” (DLTÇ, 145, 214)
ďurta- “Yaşamak, yerleşmek, oturmak.” (DÇT, 116)

yurttū **III/550** Alt. <yurt+ḷū
Evi, yaşayacak yeri olan, yurt sahibi.
-
çurttığ “Evi, yaşayacak yeri olan.” (KRS, 129)

yurun **III/546** Alt. Yama, kumaş parçası.
yurun “Yama, kumaş parçası.” (EDPT, 970)
yurun “1. İpek parçası. 2. İpek.” (DTS, 300)
curun “Yırtık pırtık, paçavra.” (ATS, 66)
ďurum “Koyun postu.” (DÇT, 116)

yus- **III/566** Alt. Aşındırmak, temizlemek, alıp götürmek (su).
Törmendī sū yuzŭb īdī. “Su, değirmeni alıp götürdü.”
yuş- “Yıkayıp temizlemek.” (EDPT, 976)
yuş- “İnce bir yere dökmek.” (DTS, 300)
-

yut **III/560** Alt. Leb. =uyut
1. İlkbaharda yağan yoğun kar veya kar erimesinden sonra oluşan don ve bu don yüzünden hayvanların ölmesi.
2. Kötü hava, talihsizlik. (Alt.)
3. Pislik, ahlaksızlık. (Alt.)
yūt (-d) “(Besi) hayvanları öldüren şiddetli sert hava.” (EDPT, 883)
yut “Kırağı, hayvanları ölümüne neden olan sert soğuk. 2. *mec.* Bela, dert, afet, kaza, felaket.” (DTS, 301)
cut “1. Yağmurlu hava. 2. İnce ve kaygan buz. 3. Veba. 4. Fakir.” (ATS, 66)
ďut I “Yağışlı hava.” (TAS, 32)
ďut II “Kıt, az.” (TAS, 32)

yūt- **III/562** Alt. Tel. Yaklaştırmak, kabul etmek, yakınına bırakmak.
Slerdī yūtḳanı meni yūtḳanı oḷ, menī yūtḳanı menī īgendī yūtḳanı oḷ. “Sizi kabul eden beni de kabul eder, beni kabul eden benim gönderdiğimi de kabul eder.”
yaġut- “Yakınlaştırmak.” (EDPT, 899)
yaġut- “Yakınlaştırmak.” (DTS, 240)
-

yuyū **III/544** Tub. Töl. Yayan, ayakla.
yadāġ “Yayan.” (EDPT, 887)
yadaġ~yaḏaġ “1. Yaya. 2. Yayan.” (DTS, 236)
coyu “Yaya.” (ATS, 64)

yüde- **III/612** Leb. *krş.* yuda-
1. Acıyacak durumda olmak, ihtiyaç içinde olmak, kederli, üzüntülü olmak.
2. Vebadan ölmek, salgın hastalıkta ölmek.
bk. yuda-**.

yüdek **III/612** Leb. Güçsüz, üzülmüş, işe yaramaz, çökmüş, kötü.
-
cüdek “1. Zayıf, sağlıksız. 2. Pis, hoş olmayan.” (ATS, 67)
ďüdek “1. Çapaçul kişi, pasaklı kişi.” (TAS, 33)

yüdet- **III/613** Leb. <yüde-t-[26]
Zarar vermek, üzmek, mutsuz etmek.
-
cüdet- “1. Yetersiz duruma getirmek. 2. Kırmak, gücendirmek.” (ATS, 67)
ďüdet- “1. Heyecanlandırmak. 2. Rahatsız etmek.” (TAS, 33)

yüdö- **III/613** Alt. *bk.* yüde-.

yüdök **III/613** Alt. *bk.* yüdek.

yüdöt- **III/613** Alt. *bk.* yüdet-.

yügen **III/594** Leb. Köstebek.
-
tüygen~t’ügen “Köstebek.” (DLTÇ, 211, 215)

yüḥŭl- **III/596** Alt. Cesur, cesaretli, acımasız gaddar olmak.
-
cūl- “Akıldan çıkmak, unutmak, aklını kaybetmek.” (ATS, 68)
ďūl- “Delirmek.” (TAS, 34)

yüḥülḥek **III/596** Alt. <yüḥül-gek
Cesur, cesaretli, acımasız gaddar.
-

[26] Morfolojik tahlil OSTN’de *yüdö+t* yazılmıştır.

cūlgek "1. Deli, aklını kaybetmiş. 2. *mec.* Aceleci, telaşlı." (ATS, 68)
ďūlgek "Deli." (TAS, 34)

yüḥür- **III/595** Alt. Koşmak, acele etmek.
Yüḥürüp keldĭ. "O koşarak geldi."; *Adım yakşı yüḥürüp yat.* "Atım güzel koşuyor (dörtnala)."; *Yede yüḥürdüm* "Ben koştum, yetiştim."; *Yatḳan orunnaŋ tura yügürdŭ.* "Aceleyle yataktan kalktı."
yügür- "Hızlı koşmak (insan, at vb.)" EDPT, 914)
yügür- "1. Koşmak. 2. Akmak." (DTS, 303)
cügür- "Koşmak, kaçmak; koşuşmak." (ATS, 67)
ďügür- "Koşmak." (TAS, 33)
ďüger-~ďügür-~ďūr-~ťügür-~çüger-~çügür-~çūr-~çögür- "Koşmak." (DK, 214, 260, 266, 270)
ťügür- "Koşmak." (DLTÇ, 214)
ďügür- "Koşmak." (DÇT, 117)

yüḥürŭḳ **III/595** Alt. <yüḥür-k
1. Hızlı koşan.
2. Koşucu, yarış atı.
yügrük~yügürük "Hızlı koşan, çabuk." (EDPT, 914, 915)
yügrük~yügürük "Hızlı koşan, çabuk." (DTS, 303)
cügürük "1. Koşucu, yarışçı. 2. Aceleci, hızlı, ayağına çabuk." (ATS, 67)
ďügürik "Koşucu, koşan." (TAS, 33)

yüḥürüş- **III/595** Alt. <yüḥür-ş-
Birlikte koşmak, koşuşmak.
yügrüş- "Birlikte koşmak." (EDPT, 915)
yügrüş- "Birlikte koşmak." (DTS, 303)
cügürüş- " Birlikte koşmak." (ATS, 67)
çügürüş- "Dağılmak, saçılmak." (DK, 270)

yük **III/586** Alt. Tel. Leb. 1.Yük, at yükü.
İngen yügiŋiz. "Sizin ağır yükünüz." (Alt.); *Yügün çeştĭ.* "O yükü indirdi." (Alt.); *Yük ūr poḷdı.* "Yük ağır idi." (Alt.); *Yük arbazı* "Yük arabası."
2. Kefillik. (Alt.)
Yükke tüştŭ. "Kefil oldu."
yük ~yūk "Yük." (EDPT, 910)
yük "Yük." (DTS, 303)
cük "Yük, ağırlık." (ATS, 67)
ďük "Yük." (TAS, 33)
ťük "Yük." (DLTÇ, 214)
ďük "Yük, ağırlık." (DÇT, 117)

yükçŭ **III/591** Alt. Tel. Leb. Kefil.
Yükçŭ poḷdı. "Kefil oldu."; *Men sā aḳça perbessĭm, sen yükçŭnŭ tap, yükçŭnŭ tapsaŋ, yükçŭnŭŋ ḳoḷına aḳça pereŋ!* "Ben sana para vermeyeceğim, kendine kefil bul, eğer kefil bulursan parayı ona vereceğim!"
yükçi "Hamal, yük taşıyan." (DTS, 303)
cükçi "Kefil." (ATS, 67)

yükçŭlö- **III/591** Alt. Kefil bulmak.
-
-

yükçŭlön- **III/591** Alt. *bk.* ďükçŭlen-.

yükçŭlŭk **III/592** Alt. Kefalet, kefillik.
-
-

yüktö- **III/591** Alt. *bk.* ďükte-.

yüktön- **III/591** Alt. *bk.* ďükten-.

yüktöndür- **III/591** Alt. *bk.* yüktendĭr-.

yüktū **III/591** Alt. <yük+lū
Yüklü.
Yüktū at "Yüklü at."
yüklüg "Yüklü." (DTS, 304)
cüktü "Yüklü, yüklenmiş." (ATS, 67)
ťüktüg "Yüklü, yük sarılmış." (DLTÇ, 214)

yüktüğ **III/591** Leb. *bk.* yüktū.

yūl-[27] **III/608** Alt. Deli, çılgın olmak.
-
cūl- "Akıldan çıkmak, unutmak, aklını kaybetmek." (ATS, 68)
ďūl- "Delirmek." (TAS, 34)
ďülü- "Delirmek." (DÇT, 117)

yūlḫōk **III/610** Alt. *bk.* ďūlḫēk.

yūlḫōktön- **III/610** Alt. *bk.* ďūlḫēkten

yūlḫōktū **III/610** Alt. *bk.* ďūlḫēktū.

yültök **III/610** Alt. Leb. Yavaş, hantal, tembel, zayıf, güçsüz.
-
-

[27] Bu madde başı OSTN'de uzun ünlülü olması gerekirken *yül-* şeklinde yazılmış.

yülün **III/610** Alt. Leb. *krş.* yilik, yuḷuḳ, d'ū̃, d'ülü, d'ülük.
Kemik iliği.
bk. yilik**.

yün **III/597** Leb. *bk.* yüŋ.

yüŋ **III/596** Alt. Yün, tüy, yumuşacık tüy (civ civ tüyü vb.)
yuŋ "Yün." (EDPT, 941)
yuŋ~yüŋ "1. Ok tüyü. 2.Yün, tüy. 3. Pamuk." (DTS, 300, 305)
cuŋ "Kanat tüyü." (ATS, 66)
d'um "Kuşların kuyruğundaki büyük tüy." (TAS, 32)

yüŋdö- **III/597** Alt. Yünlerle, tüylerle kaplamak.
bk. yumda-**.

yüŋdön- **III/597** Alt. Yünlenmek, tüylenmek.
-
-

yüŋnö- **III/597** Leb. *bk.* yüŋdö-.

yüŋnön- **III/597** Leb. *bk.* yüŋdön-.

yüŋnüğ **III/597** Leb. Yünlü.
yüglüg "Tüyü olan, tüylü." (EDPT, 912)
yüklüg "Tüylü." (DTS, 304)
-

yür- **III/598** Alt. Leb. Tel. 1. Yürümek, hareket hâlinde olmak, yolda olmak, gitmek, at arabasında gitmek, at binmek, teknede yüzmek.
Beş ay yürdŭ. "Beş ay yürüdü." (Alt.); *Ḳaydaŋ yürḥön kijizĭŋ?* "Sen nereden geldin?" (Alt.); *Raḳḳa yürzeŋ kelbessĭm.* "Eğer uzağa gidersen seninle gelmem." (Tel.); *Ay Ḳan adına münŭp yürö berdĭ.* "Ay-Kan ata binip gitti." (Alt.); *Aḷıp yürdŭ.* "Alıp götürdü."; *Azıp yürdŭ.* "O dolaşıyordu."
2. Yaşamak, bulunmak.
Pu yarıḳta yürḥen neme. "Bu dünyada yaşayan her şey." (Alt.); *Ḳuḷġa yürdŭm.* "Hizmetçi olarak yaşadım."; *Kijē yaḷġa yürdŭ.* "Hayatını ırgat olarak idame ettiriyordu."; *Eŋmegeniŋ öbögönüŋ paḷazı poḷıp yürŭb ī̃dĭ.* "Yaşlı adam ve yaşlı kadının yanında çocukları olarak yaşıyordu."; *Ton içĭnde er yürer anı kem piler-toḳum altında at yürer anı kem piler?* "Elbise içinde adam yaşıyor, onu kim tanır, koşum altında at yaşıyor, onu kim tanır? (atasözü)"
3. *-p zarf-fiil eki* ile birleşerek yardımcı fiil görevinde hareketin devam ettiğini bildirir:
Ī̃ḷap-ta yürdŭm, ḳubuḳsupta yürdüm. "Hem ağlıyor hem de seviniyordum." (P.d.V.I, 113,9); *Men sū̃mdū̃ yaḳşıḷıḳ enemnĭŋ ölḥön kī̃nde külŭp yürerĭm as poḷdı, ī̃ḷap yürerĭm köp poḷdı.* "Çok sevdiğim annemin vefatından sonra çok ağlar oldum, yüzüm hiç gülmez oldu." (P.d.V.I, 116,12); *Araḳıḷap yürdŭ, ezerĭp yürdŭ.* "O çok içiyordu."; *Men poyımdı poyım yamandanıp sanarḳap yürdŭm.* "Ben hep kendi kendimi kötülüyordum."; *Tüştö piske kelĭp yürdŭ.* "Bize hep öğlenleyin gelirdi."
yorī- "Yürümek.(Yardımcı fiil olarak hareketin devamlılığını bildirir.)" (EDPT, 957)
yor-~yorı- "1. Yürümek, gitmek. 2.Hareket etmek, davranmak. 3. Dolaşmak, gücü olmak." (DTS, 292)
yüri-~yürü- "Yürümek, hareket etmek." (DTS, 305)
cür- "1. Yaşamak; bulunmak. 2. Gitmek. 3. Yürümek, yürüyerek uzaklaşmak. 4. (Yardımcı fiil olarak hareketin aşamalı olarak tamamlandığını bildirir.)"(ATS, 67)
d'ür- "1. Yürümek. 2. Yaşamak." (TAS, 33)
d'or-d'ō̃r-~çō̃r- "Yürümek." (DK, 213)
d'orı- "Yürümek, hareket etmek." (DK, 213)
d'ür-~t'ür-~çür-~t'ör-~çō̃r-~çör-~d'ō̃r- "Yürümek, gitmek, sürmek." (DK, 214, 260, 266, 269)
d'or-~t'ör-[28]~t'ür- "Yürümek, gitmek, hareket etmek." (DLTÇ, 145, 214)
d'or- "Yürümek." (DÇT, 116)
d'ür- "Yürümek, gitmek, koşmak, dolaşmak, at üzerinde gitmek." (DÇT, 117)

yū̃r- **III/600** Alt. *bk.* yügür-.

[28] Bu madde başı t'or- yazılmış, ancak harf sırasına göre t'ör- olması gerekir.

Kaçmak, zıplamak, sıçramak, dörtnala koşmak.

yürek **III/600** Tel. Leb. Yürek, kalp.
Yürekke yettre aẏttı. "O öğüt vererek konuşuyordu" (Tel.); *yürek yoḳ kiji* "Korkak insan." (Tel.); *Yürek aḷbadı.* "O cesaretini kaybetti."
yürek "Kalp; *mec.* cesur, yiğit." (EDPT, 965)
yürek "Yürek, kalp." (DTS, 305)
cürek "Kalp, yürek." (ATS, 67)
ďürek "Yürek." (TAS, 33)
yürek~ťürek~ťürök "Yürek." (DLTÇ, 145, 214)
ďürek "Yürek." (DÇT, 117)

yürektiğ **III/602** Leb. 1. Kalbi olan. 2. Cesur.
yüreklig "Cesur, yiğit." (EDPT, 966)
yüreklig "Cesur, gözü pek, kahraman, yiğit." (DTS, 305)
cürektü "Cesur, yiğit." (ATS, 67)

yürḥek **III/607** Tel. W. *bk.* yürük.

yürḥū **III/607** Tel. Hizmet.
Yürḥē yürdŭ. "O askerde idi, hizmet ediyordu."
-
-

yürmeşte- **III/608** Tel. W. Yavaş yavaş gitmek, sürünmek.
-
-

yürök **III/602** Alt. *bk.* yürek.

yüröktū **III/602** Alt. *bk.* yürektiğ.

yüs- **III/615** Alt. Leb. Tel. Yüzmek, suda yüzmek.
Taḷaẏda yüzŭp keçtĭ. "Denizi yüzerek geçti."
yüz- "Yüzmek." (EDPT, 984)
yüz- "1. Yüzmek. 2. Yayılmak." (DTS, 306)
cüs- "Yüzmek, kayıkla gitmek." (ATS, 68)
ďüs- "Yüzmek." (TAS, 34)
ďüs- "Yüzmek." (DÇT, 117)

yüs I **III/614** Alt. Tel. Leb. Yüz (100).
Yüs akça "Ruble"
yūz "Yüz (100)." (EDPT, 983)
yüz "Yüz (100)." (DTS, 306)
cüs "Yüz (sayı ismi)." (ATS, 67)
ďüs "Yüz sayısı." (TAS, 23)
ďüs~ťüs "Yüz (100)." (DLTÇ, 145, 215)
ďüs "Yüz (100)." (DÇT, 117)

yüs II **III/614** Alt. Tel. Leb. Yüz, çehre.
Yüs tümön yattı "Yüz üstü yattı." (Tel.); *Yüs tümen boḷ!* "Utan!" (Tel.); *Yüzū̆ yoḳ.* "Utanmaz." (Alt.)
yūz "Yüz, çehre, sima." (EDPT, 983)
yüz~yūz "1. Yüz, çehre. 2. Yüzey." (DTS, 306)
cüs "Yüs, çehre, yüzey." (ATS, 67)
ďüs "Yüz, çehre." (TAS, 33)
ďüs "Yüz, çehre." (DLTÇ, 145)
ďüs "yüz, çehre." (DÇT, 117)

yüskek **III/615** Leb. Su sıçanı.
-
çüskün~çüsken "Su sıçanı." (KRS, 131)

yüskŭr **III/615** Alt. Tel. <yüs-kür
Yüzmeyi iyi bilen.
Uẏduŋ tumçuğūna sū kirgende yüskür poḷor. "İneğin burnu suya değse, o bile yüzmeyi öğrenir (atasözü)."
-
cüskür "Yüzücü; yüzgeç." (ATS, 68)
ďüskür "İyi yüzen, iyi yüzücü." (TAS, 34)

yüstū **III/616** Alt. Tel. <yüs+lū
Yüzü olan.
Ekki yüstū "İkiyüzlü"
yüzlüg "Yüz sahibi, yüzlü." (EDPT, 987)
yüzlüg "Yüz sahibi, yüzlü." (DTS, 307)
çüstiğ[29] "Yüzlü." (RKS, 504)

yüstŭk **III/616** Alt. Tel. Parmaktaki yüzük.
yüzük (?ḏ-) "Yüzük." (EDPT, 986)
yüzük "Yüzük." (DTS, 307)
cüstük "Yüzük, kolye." (ATS, 68)
ďüstük "Yüzük." (TAS, 34)

yüstŭktŭr- **III/616** Tel. <yüstük-tür-
Yüzüstü koymak, elinden düşürmek.
-
-

yüstŭr- **III/616** Alt. Tel. Leb. <yüs-tür-
(Suda) yüzdürmek.
yüztür- "Suda yüzdürmek." (EDPT, 988)

[29] *Узколицый* maddesi içinde.

yüztür- "Suda yüzdürmek." (DTS, 307)
cüstir- "Yüzdürmek." (ATS, 68)

yüt **III/611** Alt. Kötü hava.
bk. yut.

yüt- I **III/611** Alt. Leb. *bk.* d'ut-.

yüt- II **III/611** Tel. Dayanmak; üstlenmek, kabul etmek.
yū̱d- "Yüklenmek, taşımak." (EDPT, 885)
yüd-~yüd̲- "1. Yüklemek. 2. Endişesini, kaygısını taşımak. 3. Alt etmek, yıkmak, düşürmek." (DTS, 302)
-

yüẏ- **III/586** Alt. Yok etmek, imha etmek, ortadan kaldırmak, bitirmek.
yōd̲- "Yok etmek, ortadan kaldırmak." (EDPT, 885)
yod-~yod̲- "Yok etmek, imha etmek." (DTS, 286)
-

yüzē **III/619** Tel. Aralıksız.
Yüzē yamġır "Aralıksız yağan yağmur."
yüzē yut "Aralıksız baş gösteren kötü hava."
-
-

yüzēle- **III/619** Tel. <yüzē+le-
Aralıksız devam etmek.
Yamġır yüzēlep yat. "Aralıksız yağmur yağıyor."
-
-

yüzŭn **III/620** Alt. <yüs+n
1. Dış kısım, dış görüntü, örnek, görüntü, özellik.
Yüzŭn türlŭ "Değişik, türlü türlü."
2. Özel, tuhaf, uygun.
-
cüzün "1. Dış görüntü, şekil. 2. *gr.* Şahıs." (ATS, 68)
d'üzün "Başka, farklı." (DÇT, 117)
d'üzün bazın "Çeşitli, farklı." (DÇT, 117)
d'üzün d'ükpür "Türlü, çeşitli." (DÇT, 117)
d'üzün d'ū̱r "Farklı." (DÇT, 117)

yüzŭndö- **III/620** Alt. *bk.* d'üzŭnde-.

yüzŭndöş- **III/620** Alt. *bk.* yüzŭndeş-.

yüzŭndöştŭr- **III/620** Alt. *bk.* d'üzŭndeştĭr-.

yüzŭndū̱ **III/620** Alt. Tel. Görüntüsü olan.
Üç yüzŭndū̱. "Üçlü"
-
-

6. YARARLANILAN KAYNAKLAR

AKALIN, Şükrü Haluk (1999), "Teleüt Şairi Nikolay V. Kalişev ve Şiirleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 8, s. 426-437.

ALİMOV, Rusbek-SHADYHANOV, Emil (2013), "Teleütçe Yok Olma Tehlikesi Altındaki Bir Dilin Sosyolengüistik Durumu", *Tehlikedeki Diller Dergisi/ Türk Dilleri*, S 2, s. 49-73.

ALKAYA, Ercan (2017), "Friedrich Wilhelm Radloff", *Türk Diline Gönül Verenler Yabancı Türkologlar* (ed. Ahmet Buran) içinde s. 25-37, Akçağ Yayınları, Ankara.

ARAT, Reşit Rahmeti (1987), "Türk Şivelerinin Tasnifi", *Makaleler* içinde s. 69-149, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

ARIKOĞLU, Ekrem (2011), *Hakas Türkçesi Grameri*, Bengü Yayınları, Ankara.

ASENA, Ahmetcan G. (2014), *İpek Yolu 2 Sibirya-Batı Türkistan,* Pan Yayıncılık, İstanbul.

AŞCI, Ufuk Deniz (2003a), *W. Radloff'un 'Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Eseri ve Eserde Geçen Kırgız ve Kazak Lehçelerine Ait Kelimelerin İncelenmesi (4 cilt)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

____(2003b), "W. Radloff'un 'Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Eserinde Geçen Kazak ve Kırgız Lehçelerine Ait Sesler ile Çağdaş Kazak ve Kırgız Lehçelerindeki Sesler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 14, s. 299-360.

AYDIN, Erhan (2015), *Yenisey Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya.

BALAKİNA, O. N.–DEDEYEVA, V. C. (2015), *Altaysko-russkiy slovar',* Lepta, Gorno-Altaysk.

BANG, Willy – GABAİN, Annemarie von (1931), *Türkische Turfan-Texte V*, Akademie Der Wissenschaften, Berlin.

BANGUOĞLU, Tahsin (1998), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç-Toşçakova, Taisiya Makarovna (1947), *Oyrotsko-russkiy slovar'*, OGİZ, Moskva.

BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1958), *Altayskiy yazık (vvedeniye v izuçeniye altayskogo yazıka i ego dialektov)*, İzdatel'stvo Akademii AN SSSR, Moskva.

____(1964), *Russko-altayskiy slovar',* İzdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva.

____(1966), *Severnıye dialektı altayskogo (oyrotskogo) yazıka-dialekt çernevıh tatar (tuba-kiji)-grammatiçeskiy oçerk i slovar'*, İzdatel'stvo Nauka, Moskva.

____(1972), *Severnıye dialektı altayskogo (oyrotskogo) yazıka- dialekt kumandintsev (kumandı-kiji)-grammatiçeskiy oçerk, tekstı, perevodı i slovar'*, İzdatel'stvo Nauka, Moskva.

____(1975), *Grammatika hakasskogo yazıka,* İzdatel'stvo "Nauka", Moskva.

____(1985), *Severnıye dialektı altayskogo (oyrotskogo) yazıka-dialekt lebedinskih tatar-çalkantsev (kuu-kiji)-grammatiçeskiy oçerk, tekstı, perevodı, slovar',* İzdatel'stvo Nauka, Moskva.

BURAN, Ahmet (2008), "Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler", *Makaleler* (haz. Ercan Alkaya, Süleyman Kaan Yalçın, Murat Şengül) içinde s. 288-305, Turkish Studies Yayınları, Ankara.

CAFEROĞLU, Ahmet (1988), *Türk Kavimleri,* Enderun Kitabevi, İstanbul.

CAYIM, N. A.-TIBIKOVA, A.T.-TIBIKOVA, L. N. ve TIDIKOVA, N. N. (2004), *Altay Tildiŋ Tündük Dialektterininŋ Temalar Aayınça Sözligi,* Gorno Altaysk.

CENGİZ, Mikail (2017), "Teleütçenin Tehlikedeki Dil Araştırmalarındaki Yeri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S 26, s. 93-118.

CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, At The Clarendon Press, Oxford

____(2013), "Türkçe Y ve İlgili Sesler", (çev. Selcen Koca Sarı), *Gazi Türkiyat*, S 12, s. 175-194.

COŞKUN, Mustafa Volkan (2010), *Türkçenin Ses Bilgisi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

ÇAĞATAY, Saadet (1954), "Türkçede ñ~ġ Sesine Dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* C 2*, s. 15-30.*

____(1978)*, "*Türkçede Çocuk Kavramı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1977*, s. 1-16.

ÇUMAKAYEV, A. E. – OZONOVA, A. A. (2015), *Russko-altayskiy slovar',* Tom I*,* Nauçno-İssledovatel'skiy İnstitut Altaistiki im S.S. Surazakova, Gorno-Altaysk.

____(2016), *Russko-altayskiy slovar',* Tom II, Nauçno-İssledovatel'skiy İnstitut Altaistiki im S.S. Surazakova, Gorno-Altaysk.

ÇUMAKAYEV, A. E.-EKEYEV, N. V.-MAYZİNA, A. H.–PİYANTİNOVA, K. K. – TIDIKOVA, N. N. – TYUNTEŞEVA, E. V. (2018), *Altaysko-russkiy slovar',* Nauçno-İssledovatel'skiy İnstitut Altaistiki im S.S. Surazakova, Gorno-Altaysk.

DIRENKOVA, N. P. (1940), *Grammatika oyrotskogo yazıka*, Nauka, Moskva & Leningrad.

DİLEK, İbrahim (2007), "Altay Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi C 9* içinde s. 787-802, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

____(2014), *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü Altay/Yakut,* Grafiker Yayınları, Ankara.

____(2022), "Güney Sibirya'da (Altay Bölgesi) Bir Aydınlanma Hareketi Olarak Ak Cañ / Süt Cañ (Burhanizm): Teşekkülü, Temel İlkeleri ve Tarihî Seyri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 53, s. 79-132.

DOĞAN, Şima (2013), *Altay Türkçesinin Tarihî Karşılaştırmalı Ses Bilgisi,* Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

EKER, Süer (2013), "Ana Türkçe Uzun Ünlülerin Kıpçak Dillerindeki Kimi İzlerine Dair", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih TEZCAN'a Armağan*, C 13, S 13, s. 145-167.

ERASLAN, Kemal (2012*), Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ERBAY, Fatih (2008), *W. Radloff'un 'Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Eseri ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2002), *Kars İli Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican – AKKOYUNLU, Ziyat (2014), *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ERDAL, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, I-II, Otto Harrasowitz, Wiesbaden.

____(2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden.

ERDAL, Marcel- OZONOVA, Ayyana- NEVSKAYA, Irina- RİND-PAWLOWSKİ, Monika- NUGTEREN, Hans- TJUNTESHEVA, Elena-SHAGDUROVA, Ol'ga- TAZRANOVA, Alena- SHİROBOKOVA, Natal'ja (2013), *Handbuch des Tschalkantürkischen, Teil I: Texte und Glossar,* Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

EREN, Hasan (1988), "Wilhelm Radloff ve Türk Diyalektleri Sözlüğü", *Türk Dili*, LVI-444, s. 336-354.

____(1998), *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

GABAİN, Annemarie von (2003), *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

GÖMEÇ, Saadettin Yağmur (2015), *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi,* Akçağ Yayınları, Ankara.

GÜLENSOY, Tuncer (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

____(2011), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, C I.* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

GÜLSEVİN, Gürer (2002), *Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

GÜLTEK, Vedat (2014), *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

GÜNAY, Turgut (1978), *Rize İli Ağızları***,** Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

GÜNER DİLEK, Figen (1997), "Göktürk Bengü Taşlarından Günümüz Altay Türkçesine Ulaşan Kelimeler", *Sibirya Araştırmaları* içinde s. 139-143*,* Simurg Yayınları, İstanbul.

____(2007), "Altay Türkçesi", *Çağdaş Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun) içinde s. 1085-1148, Akçağ Yayınları, Ankara.

____(2012), "Diller Nasıl Tehlike Sürecine Girer? Kumandı Türkçesinden Tespitler", *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları Konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde s. 271-276, Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, Ankara.

____(2013), "Ağız Çalışmalarına Karşılaştırmalı Metodla Bakış: Altay Türkçesi Çalkandı Ağzı", *Yalım Kaya Bitiği-Osman Fikri Sertkaya Armağanı* (ed. Hatice Şirin User-Bülent Gül) içinde s. 275-283, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

____(2015), *Güney Sibirya Altay Türkçesi Ağızları-Karşılaştırmalı Ses Bilgisi,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

____(2016), "Kumandılar ve Dilleri", *Tehlikedeki Türk Dilleri II B -Örnek Çalışmalar (ed. Prof. Dr. Süer Eker-Prof. Dr. Ülkü Çelik Şavk) C III* içinde s. 1-13, Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Astana-Ankara.

GÜRCÜN, Serap (2006), *Radloff Sözlüğü'nün D-Maddesinin Eski Türkçe Açısından İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÜRSOY NASKALİ, Emine-DURANLI, Muvaffak (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

HOCAYEV, Halid Said (2006), *Yeni Elifba Yollarında Eski Duygu ve Hatıralarım,* (haz. Mustafa Toker-Ufuk Deniz Aşcı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

http://lingsib.iea.ras.ru (Erişim Tarihi: 12.11.2018).

http://www.altai-republic.ru/about-the-region/history/ (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/atlas-of-languages-in-danger/(Erişim Tarihi: 12.11.2018).

KALAN, Ekrem 2008), *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

KARAAĞAÇ, Günay (1991), "Eski Metatez Örnekleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 4, s. 85-102.

____(2010), *Türkçenin Ses Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul.

KASAPOĞLU ÇENGEL, Hülya (2017), *Kırgız Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KİLLİ YILMAZ, Gülsüm (2011), "Altay Türklerinin Dil Durumu", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C 8, S 3, s. 24-60.

____(2016), "Etno-Demografik Veriler Işığında Sibirya Grubu Türk Dil Değişkeleri", *Tehlikedeki Türk Dilleri I -Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar (ed. Prof. Dr. Süer Eker - Prof. Dr. Ülkü Çelik Şavk), C III* içinde s. 401-430, Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Astana-Ankara.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (1997), "Sibirya Türk Lehçelerinde -*A(Aç)çI* Eki". *Sibirya Araştırmaları (haz. Emine Gürsoy-Naskali)* içinde s. 119-122*,* Simurg Yayınları, İstanbul.

KORKMAZ, Zeynep (1994a), *Güney-Batı Anadolu Ağızları,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

____(1994b), *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

____(2017), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KUYMA, Erol (2006), *Wilhelm Radloff'un Sibirya'dan Adlı Eserinin Açıklamalı Kavram Dizini,* Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

LESSİNG, D. Ferdinand (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük* (çev. Günay Karaağaç) C I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

MENGES, Karl H. (2009), "Güney Sibirya Türk Şiveleri", (çev. Günay Karaağaç), *Dil Tarih ve İnsan* içinde s. 369-406*,* Kesit Yayınları, İstanbul.

MOLÇANOVA, O. T. (1979), *Toponimiçeskiy slovar' gornogo altaya,* Gorno Altayskoye Otdeleniye Altayskogo Knijnogo İzdatel'stva, Gorno Altaysk.

NASİLOV, D. M.-NADELYAYEV, V. M.-SÇERBAK, A. M.-BOROVKOV, T. A.-KORMUŞİN I. V. – LETYAGİN, N. I.-ZIRİN, A. A.–DMİTRİYEV, L.V. ve TUGUŞEVA, L.Y. (2016), *Drevnetyurkskiy slovar'*, Gılım Baspası, Astana.

NEVSKAYA, Irina - ERDAL, Marcel - OZONOVA, Aiiana - PAWLOWSKİ, Monika Rind ve NUGTEREN, Hans (2016), "The Chalkans and Their Language", *Tehlikedeki Türk Dilleri II A -Örnek Çalışmalar (ed. Prof. Dr. Süer Eker - Prof. Dr. Ülkü Çelik Şavk), C II* içinde s. 79-91, Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Astana-Ankara.

NEVSKAYA, İ. A.-ALMADAKOVA, N. D.- MAYZİNA, A. N.-OZONOVA, A. A. ve ÇUMAKAYEV, A. E. (2017), *Grammatika sovremennogo altayskogo yazıka-morfologiya,* Gorno-Altaysk.

OZONOVA, Aiiana (2012), "Tubalarskiy yazık v trudah n. a. baskakov i v nastoyaşşeye vremya", *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları Konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde s. 389-396*,* Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, Ankara.

____(2016), "The Altaians and the Altai Language", *Tehlikedeki Türk Dilleri II A -Örnek Çalışmalar (ed. Prof. Dr. Süer Eker-Prof. Dr. Ülkü Çelik Şavk), C II* içinde s. 21-46. Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Astana-Ankara.

ÖLMEZ, Mehmet (1997), "Radloff Sözlüğünün Yeni Bir Yayını Nasıl Olmalı?", *VIII Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayı Bildirileri (7-9 Ağustos 1996*) içinde s. 371-380.

____(2001), "Altayca-Türkçe Sözlük, Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali, Muvaffak Duranlı, TDK, ISBN 975-16-1146-6, Ankara 1999, 266 S", *Türk Dilleri Araştırmaları,* S 11, s. 191-236.

PATKANOV, Serafim Keropoviç (1912), *Statistiçeskiye dannıye, pokazıvayuşçiye plemennoy sostav naseleniya sibiri, yazık i rodı inorodtsev (na osnovanii dannıh spetsial'noy razrabotki materiala perepisi 1897 g.),* S. Petersburg.

PETRUŞOVA, M. B. – TUKMAÇEV, L. M. (1995), *Kumandinsko-russkiy slovar',* Biysk.

PETRUŞOVA, M. B.-Danilov, V. M. (2006), *Russko-kumandinskiy slovar',* İzdatelskiy Dom Biy, Biysk.

POTAPOV, Leonid Pavloviç (1953), *Oçerki po istorii altaytsev,* İzdatel'stvo Akademii Nauka SSSR, Moskva-Leningard.

____(2012), "Kumandıların Etnik Tarihinden", (çev. Atilla Bağcı), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 34, s. 89-99.

____(2014), *Altaylılar Etnik Yapıları ve Kültürel Varlıkları Makaleler,* (çev. Atilla Bağcı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

PRİTSAK, Omeljan (1959), "Das Altaitürkische" *Philologiae Turcicae Fundamenta, C I* içinde s. 568-598, Aquis Mattiacis Apud Franciscum Steiner, Weisbaden.

PUSTOGAÇEV, Y. A. (1997), "Altay ve Sibirya Türk Halklarının Etnik Kökeni ve Tarihlerinin Başlangıcıyla ilgili Bazı Görüşler", *Sibirya Araştırmaları* içinde s. 299-306*,* Simurg Yayınları, İstanbul.

RADLOFF, Wilhelm (1866), *Proben der Volkslitteratur Türkischen Stamme Süd-Sibiriens,* Tipografin İmperatorskoy Akademi Nauk, Sanktpeterburg'.

____(1882), *Phonetik der Nördlichen Türksprachen*, T.O. Weiggel's Verlag, Leipzig.

____(1954), *Sibirya'dan* (çev. Ahmet Temir) C I, Maarif Basımevi, İstanbul.

____(1956), *Sibirya'dan* (çev. Ahmet Temir) C II, Maarif Basımevi, İstanbul.

____(1960), *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte*, C I-II-III-IV, Mouton & Co, Gravenhage.

RAKHATBEKOV, Maksat (2016), *W. Radloff'un "Proben" Adlı Eserindeki Altay Türkçesi Metinlerinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

RÄSÄNEN, Martti (1969), *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

RASSADİN, V. İ. (1980), *Mongolo-buryatskiye zaimstvovaniya v sibirskih tyurkskih yazıkah*, Akademiya Nauk SSSR, Moskva.

RÖHRBORN, Klaus (2010), *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung, I, Verben, Band 1: ab- -äzüglä-,* Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

____(2015), *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasie, Neubearbeitung, II. Nomina-Pronomina-Partikeln, Teil 1: a asvık*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

____(2017), *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung Bd. 2: Nomina - Pronomina - Partikeln. Teil 2: as – äzük,* Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

____(2020), *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen, Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Verben Band 2: edäd- – iztä-*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

RYUMİNA-SIRKAŞEVA, L. T. – KUÇİGAŞEVA, N. A. (1995), *Teleut-Orus Sözlik*, Kemerovskoye Knijnoye İzdateltsvo, Kemerovo.

____(2000), *Teleüt Ağzı Sözlüğü,* (çev. Şükrü Haluk Akalın-Caştegin Turgunbayev), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

SCHÖNİG, Claus (2013), "Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri", (çev. İsa Sarı), *Dil Araştırmaları*, S 12, s. 221-257.

SIMPSON, Cyrill Gordon (1955), *Some Features of the Morfology of the Oirot (Gorno-Altai) Language*, Central Asiatic Research Centre, Oxford.

SOMUNCUOĞLU, Anar (2002), "Altay Cumhuriyeti", *Türkler,* C 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Sostavlena Çlenami Altayskoy Missii (1869), *Grammatika altayskago yazıka*, Kazan.

STACHOWSKİ, Marek (2009), "Yeniden Türkçe Çocuk Sözcüğünün Kökeni Üzerine", (çev. Faruk Gökçe). *Türkbilig*, S 17, s. 124-132.

ŞÇERBAK, M. A. (2016), *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler (Fiil),* (çev. Yakup Karasoy-Naile Hacızade ve Mevlüt Gülmez), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ŞİRİN USER, Hatice (2015), *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri,* Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

TAZRANOVA, Alyona (2012), "Altaycanın Telengit Lehçesinin Telengit-Teless ve Çuy Ağızlarının Bazı Farklılıkları", *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları Konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde s. 511-516, Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, Ankara.

____(2016), "The Telengits and the Telengit Language", *Tehlikedeki Türk Dilleri II B -Örnek Çalışmalar (ed. Prof. Dr. Süer Eker-Prof. Dr. Ülkü Çelik Şavk), C III* içinde s. 409-420, Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Astana-Ankara.

TEKİN, Talat (1975), *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

____(2005), "Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Tasnifi", *Makaleler 3-Çağdaş Türk Dilleri* içinde s. 361-386, Grafiker Yayınları, Ankara.

TEMİR, Ahmet (1988), "Wilhelm Radloff'un Hayatı (1837-1918)", Türk Dili, C 56, S 444, s. 293-302.

____(1991), *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri Hayatı- İlmî Kişiliği- Eserleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tıdıkova, Nadejda (2006), *Slovar'govorov koş-agaçskogo i ulaganskogo rayonov,* İnstitut Altaistiki im S. S Surazakova, Gorno Altaysk.

____(2012), "Altay Cumhuriyeti'nin Az Sayılı Yerli Halklarının Dilleri ve Kültürleri". *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları Konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*

Bildirileri içinde s. 525-530, Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, Ankara.

TİETZE, Andreas (2016), *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, C II,* Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.

TOKER, Mustafa (2003a), *W. Radloff'un 'Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Eseri ve Eserde Geçen Tatar Lehçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi* (3 cilt). Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler, Konya.

____(2003b), "W. Radloff'un 'Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Eserinde Geçen Tatar Türkçesine Ait Kelimeler Üzerinde Genel Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 14, s. 17-48.

TOPSAKAL, İlyas (2017), *Sibirya Tarihi*, Ötüken Neşriyat, Ankara.

TUNA, Osman Nedim (1960), Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* s. 213-282.

TURAYEV, V. A.- SULYANDZİGA, R. V.-BOÇARNİKOV, V. N. ve SULYANDZİGA, P. V. (2005), *Entsiklopediya korennıh maloçislennıh narodov-severa, severa i dalnego vostoka rossiyskoy federatsiy,* Rusya.

TÜRKER, Ferah (2014), "Altaylıların İnanç Sistemleri: Ak Din", *International Journal Turkic Studies Review*, vol. 1, s. 41-45.

TYBYKOVA, Larisa (2016), "The Teleuts and Their Language", *Tehlikedeki Türk Dilleri II B -Örnek Çalışmalar (ed. Prof. Dr. Süer Eker-Prof. Dr. Ülkü Çelik Şavk), C III* içinde s. 421-430, Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Astana-Ankara.

ÜÇOK, Necip (1951), *Genel Fonetik*, İbrahim Horoz Matbaası, İstanbul.

VİZER, V. G.-KALİNİNA, G. M. (2013), *Kumandintsı-deti gor (proşloye-nastoyaşşeye-buduşşeye),* Biysk.

WİLKENS, Jens (2021), *Handwörterbuch des Altuigurischen / Eski Uygurcanın El Sözlüğü*, Universitätsverlag Göttingen, Göttingen.

YALÇIN, Süleyman Kaan (2011), "Türk Dilinde Ses Grupları ve Ses Gruplarının Ünlüleşmesi", *Turkish Studies*, vol. 6 (3), s. 1597-1622.

YERLENBAYEVA, N. V.-KONUNOVA, A. N.- SARBAŞEVA, S. B. (2019), *Kuştardıŋ Attarı (Altay-Orus-Angliyskiy Sözlik,* Gorno-Altayskiy Gosudarstvennıy Universitet, Gorno Altaysk.

YILDIZ, Hüseyin (2017), "Some Notes on the Etymology of the Word altai / altay", *Dil Araştırmaları,* S 20, s. 187-201.

YILDIZ, Naciye (2007), "Radloff, Friedrich Wilhem", *İslam Ansiklopedisi*, C 34, s. 388-390, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

YILMAZ CEYLAN, Emine (1991), "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, S 1, s. 151-165.

YİĞİTOĞLU, Özlem (2007), *Radloff Sözlüğü'nün E-Maddesinin Eski Türkçe Açısından İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YÜCE, Nuri (1988), "Friedrich Wilhelm Radloff'un Derlemeleri", *Türk Dili*, S 444, s. 329-335.

ISBN 978-975-17-5626-8